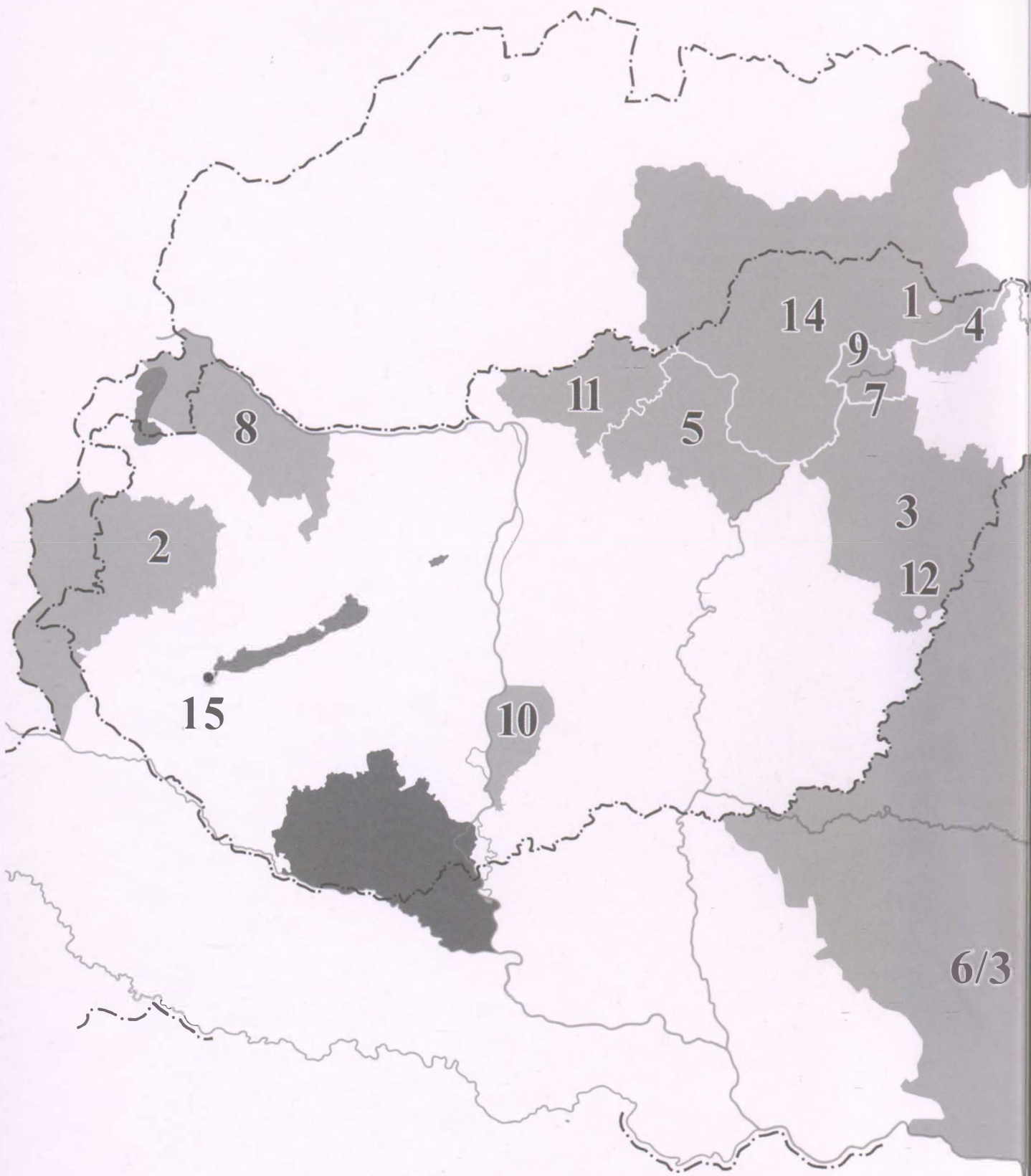

HORVÁTH CIPRIÁN

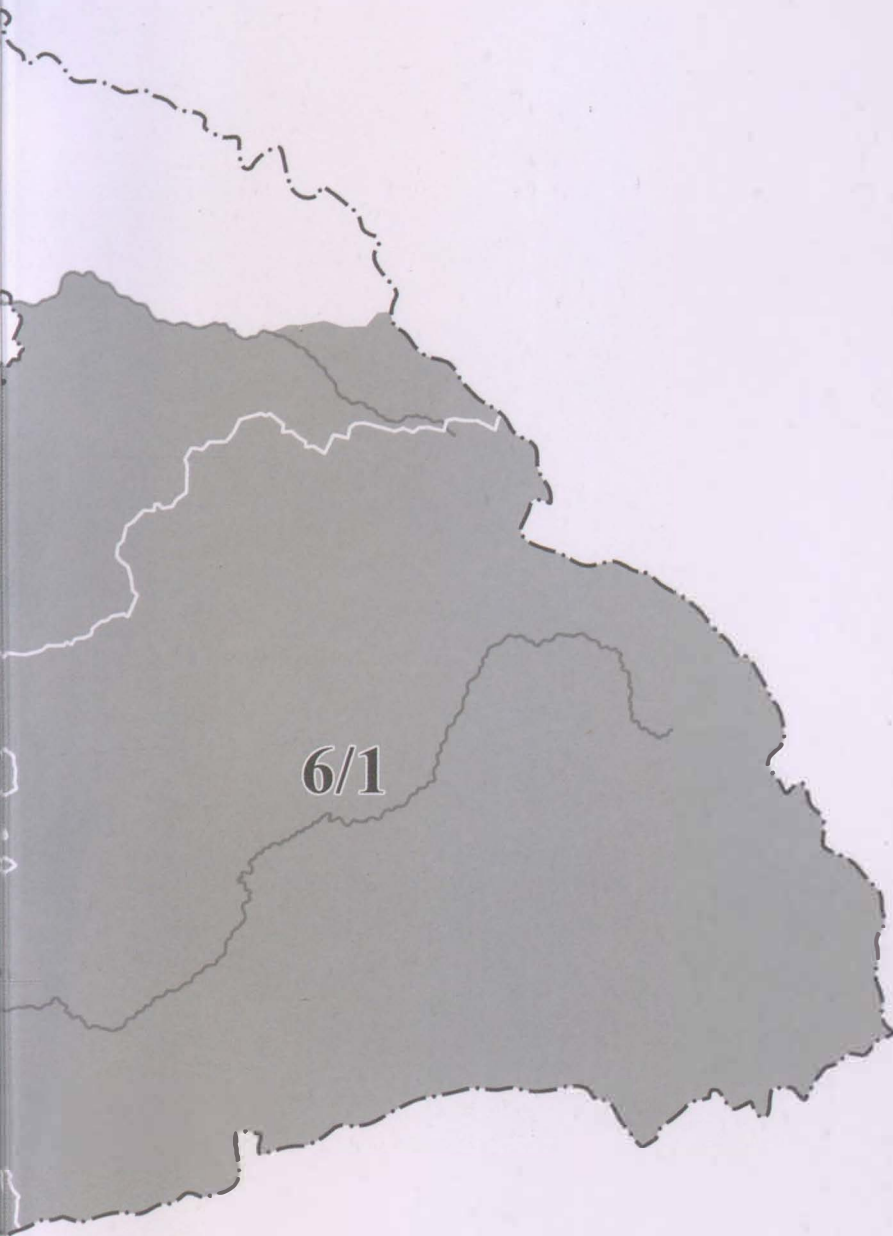

Borsod, Abaúj és Zemplén megyék
honfoglalás és kora Árpád-kori
temetői és sírleletei

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS ÉS
KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK
LELETANYAGA

■ KISS ATTILA
Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

0 100 km

MAGYARORSZÁG
HONFOGLALÁS KORI
ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

1. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
 2. KISS GÁBOR
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
 3. M. NEPPER IBOLYA
Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
 4. ISTVÁNOVITS ESZTER
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyíregyháza–Budapest 2003.
 5. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
 6. GÁLL ERWIN
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
 7. TÓTH ANIKÓ
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
 8. HORVÁTH CIPRIÁN
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.
 9. KOVÁCS LÁSZLÓ
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
 10. GALLINA ZSOLT – VARGA SÁNDOR
A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. – A Kalocsai Sárköz a 10–11. században. Szeged–Budapest 2016.
 11. HORVÁTH CIPRIÁN
Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2019.
 12. KOVÁCS LÁSZLÓ
Magyarhomorog-Kőnya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője. Szeged–Budapest 2019.
 13. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged–Budapest 2020.
 14. HORVÁTH CIPRIÁN
Borsod, Abauj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2020.
- Előkészületben
15. KÖLTŐ LÁSZLÓ – SZENTPÉTERI JÓZSEF
Vörs-Papkert-B. késő avar kori, Karoling kori és honfoglalás kori temetője. Szeged–Budapest

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS KORI ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEI 14.

Sorozatszerkesztő:

Kovács László és Révész László

[10.62150/HONF.14.2020](https://doi.org/10.62150/HONF.14.2020)

HORVÁTH CIPRIÁN

**BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK
HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI
TEMETŐI ÉS SÍRLELETEI**

Munkatársak:

BALOGH-BODOR TEKLA, FELFÖLDI SZABOLCS, HORVÁTH ANTÓNIA,
KOVÁCS LÁSZLÓ, LIBOR CSILLA, PINTÉR-NAGY KATALIN,
PUSZTAI TAMÁS, TAKÁCS RICHÁRD, TÓTH KRISZTIÁN, VÖRÖS ISTVÁN

Szeged–Budapest
2020

Készült

Arpad-ház Program

NEMZETI KUTATÁSI, FEJLESZTÉSI
ÉS INNOVÁCIÓS HIVATAL

39507/2018/KULTIG és az NKFIH K 120575 sz. kutatási pályázataival anyagi segítségével

A kutatás a TAMOP-4.2.4.A/2-11/1-2012-0001 azonosító számú Nemzeti Kiválóság Program – Hazai hallgatói, illetve kutatói személyi támogatást biztosító rendszer kidolgozása és működtetése konvergencia program című kiemelt projekt keretében zajlott. A projekt az Európai Unió támogatásával, az Európai Szociális Alap társfinanszírozásával valósul meg.

Szerkesztő:

FELFÖLDI SZABOLCS

Lektorálta:

KOVÁCS LÁSZLÓ – RÉVÉSZ LÁSZLÓ

Technikai szerkesztő:

BERTÓK KRISZTINA

Táblaszerkesztő:

HORVÁTH CIPRIÁN

A rajzokat készítette:

OLGYAY ANNA

Térképek, képek készítése:

HORVÁTH CIPRIÁN

A rezümét fordította:

LARA STRONG

Borítóterv:

auri grafika

A borítón:

Sárospatak-Baksahomok 3. sír / Kenézlő-Fazekaszug szórvány /
Kenézlő-Fazekaszug 11/34. sír / Miskolc-Repülőtér 23. sír

Tárgyfotók:

HORVÁTH CIPRIÁN

ISBN 978-963-9046-79-5 Ö

ISBN 978-963-9987-84-5

ISSN 1219-7971

© Horváth Ciprián

© SZTE BTK Régészeti Tanszék

© Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete

© Magyar Nemzeti Múzeum

Kiadta a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszéke,
a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete,
a Magyar Nemzeti Múzeum
és a Martin Opitz Kiadó

Nyomás és kötészet: Pauker Nyomdaipari Kft.

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS.....	17
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	18
I. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI	
SÍRLELETEINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE	19
II. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI	25
1. Alsódobsza, közelebbről ismeretlen lelőhely.....	25
1.1. Leletkörülmények	25
1.2. Leletleírások.....	25
1.3. Irodalom.....	25
2. Ágcsernyő-Nagyréti domb (Čierna nad Tisou, Sl.).....	26
2.1. Leletkörülmények	26
2.2. Leletleírások	27
2.3. Értékelés	28
2.4. Irodalom.....	28
3. Ároktő-Dongóhalom.....	28
3.1. Leletkörülmények	28
3.2. Sírleírások	29
3.3. Értékelés.....	34
3.4. Irodalom.....	40
4. Bély (Biel, Sl.).....	40
4.1. Leletkörülmények	40
4.2. Sírleírás.....	41
4.3. Irodalom	41
5. Bodroghalom-Eresztvényhomok.....	41
5.1. Leletkörülmények	41
5.2. Sírleírások	42
5.3. Értékelés.....	46
5.4. Irodalom.....	50
6. Bodroghalom, közelebbről ismeretlen lelőhely.....	51
6.1. Leletkörülmények	51
6.2. Sírleírás	51
6.3. Irodalom.....	51
7. Bodrogszentmária-Papdomb (Svätá Mária, Sl.)	51
7.1. Leletkörülmények.....	51
7.2. Leletleírások.....	51
7.3. Irodalom	51
8. Bodrogszerdahely-Bálványdomb (Streda nad Bodrogom, Sl.).....	52
8.1. Leletkörülmények	52
8.2. Sírleírások.....	54
8.3. Értékelés.....	62
8.4. Irodalom.....	68
9. Bodrogszerdahely-belterület (Streda nad Bodrogom, Sl.)	69
9.1. Leletkörülmények	69
9.2. Leletleírások.....	69
9.3. Irodalom.....	69
10. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben (Véč, Sl.).....	69
10.1. Leletkörülmények	69
10.2. Leletleírások.....	71
10.3. Értékelés.....	75
10.4. Irodalom.....	77

TARTALOMJEGYZÉK

11. Bogács-Pázsagpuszta	78
11.1. Leletkörülmények.....	78
11.2. Leletleírások.....	79
11.3. Értékelés.....	79
11.4. Irodalom.....	79
12. Cigánd-Diós-dülő	80
12.1. Leletkörülmények.....	80
12.2. Leletleírás.....	80
12.3. Irodalom.....	80
13. Edelény-Borsod, Derekegyháza-dülő	81
13.1. Leletkörülmények.....	81
13.2. Sírleírás.....	82
13.3. Értékelés.....	82
13.4. Irodalom.....	82
14. Edelény-Borsod, Fő u. 268. (Régi temető)	82
14.1. Leletkörülmények.....	82
14.2. Leletleírások.....	83
14.3. Irodalom.....	83
15. Edelény-Borsod, közelebbről ismeretlen lelőhely	83
15.1. Leletkörülmények.....	83
15.2. Leletleírás.....	83
16. Edelény-Borsodi földvár	83
16.1. Összefoglalás.....	83
16.2. Irodalom.....	83
17. Edelény-Finke	84
17.1. Leletkörülmények.....	84
17.2. Sírleírás.....	84
17.3. Értékelés.....	85
17.4. Irodalom.....	85
18. Edelény-Református templom	85
18.1. Összefoglalás.....	85
18.2. Irodalom.....	85
19. Edelény-Semmelweis u. 10.	85
19.1. Leletkörülmények.....	85
19.2. Sírleírások.....	85
19.3. Értékelés.....	87
19.4. Irodalom.....	88
20. Felsőzsolca, közelebbről ismeretlen lelőhely	88
20.1. Leletkörülmények.....	88
20.2. Leletleírások.....	88
20.3. Irodalom.....	89
21. Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 23.	89
21.1. Leletkörülmények.....	89
21.2. Sírleírások.....	90
21.3. Értékelés.....	90
21.3. Irodalom.....	90
22. Felsőzsolca-Várdomb	90
22.1. Leletkörülmények.....	90
22.2. Leletleírások.....	91
22.3. Irodalom.....	91
23. Garany (Hraň, Sl.)	91
23.1. Leletkörülmények.....	91
23.2. Sírleírás.....	91

TARTALOMJEGYZÉK

24. Hejce, közelebbről ismeretlen lelőhely	92
24.1. Leletkörülmények	92
24.2. Sírleírás.....	92
24.3. Értékelés.....	93
24.4. Irodalom.....	93
25. Hernádkécs, közelebbről ismeretlen lelőhely	94
25.1. Leletkörülmények	94
25.2. Leletleírás	94
25.3. Irodalom.....	94
26. Karcsa-Kormoska	95
26.1. Leletkörülmények	95
26.2. Sírleírások	96
26.3. Értékelés.....	106
26.4. Irodalom.....	110
27. Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely	110
27.1. Leletkörülmények.....	110
27.2. Leletleírások.....	110
27.3. Irodalom	110
28. Karcsa-Tégláska	111
28.1. Leletkörülmények	111
28.2. Irodalom.....	111
29. Karos-Eperjesszög I.	111
29.1. Összefoglalás.....	111
29.2. Irodalom.....	111
30. Karos-Eperjesszög II.	112
30.1. Összefoglalás.....	112
30.2. Irodalom.....	112
31. Karos-Eperjesszög III.	112
31.1. Összefoglalás	112
31.2. Irodalom.....	112
32. Kassa-Abaszéplak (Košice, Sl.)	113
32.1. Leletkörülmények	113
32.2. Leletleírás	113
32.3. Irodalom.....	113
33. Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor (Košice, Sl.)	113
33.1. Leletkörülmények	113
33.2. Leletleírás.....	113
33.3. Irodalom	113
34. Kassa-Bárca (Košice, Sl.)	114
34.1. Leletkörülmények	114
34.2. Irodalom.....	114
35. Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely (Košice, Sl.)	114
35.1. Leletkörülmények.....	114
35.2. Leletleírás.....	114
36. Kács-templom	115
36.1. Leletkörülmények	115
36.2. Leletleírás	116
36.3. Irodalom.....	116
37. Kenézlő-Fazekaszug I.	116
37.1. Leletkörülmények.....	116
37.2. Sírleírások	118
37.3. Értékelés.....	145
37.4. Irodalom	150

TARTALOMJEGYZÉK

37a. Kenézlő-Fazekaszug I/a.	151
37a.1. Leletkörülmények.....	151
37a.2. Sírleírások	151
37a.3. Értékelés	152
38. Kenézlő-Fazekaszug II.	154
38.1. Leletkörülmények	154
38.2. Sírleírások	155
38.3. Értékelés.....	176
38.4. Irodalom.....	188
39. Kenézlő, közelebről ismeretlen lelőhely	188
39.1. Leletkörülmények.....	188
39.2. Leletleírás.....	188
39.3. Irodalom	188
40. Kisdobra-Ligahomok (Dobrá, Sl.)	188
40.1. Leletkörülmények	188
40.2. Sírleírások	189
40.3. Értékelés.....	192
40.4. Irodalom.....	194
41. Kistokaj-Homokbánya	194
41.1. Leletkörülmények.....	194
41.2. Sírleírások	196
41.3. Értékelés	209
41.4. Irodalom	215
42. Mályi-Kossuth u. 27/C	216
42.1. Leletkörülmények	216
42.2. Sírleírás.....	216
42.3. Értékelés.....	217
42.4. Irodalom.....	217
43. Mezőcsát-Bernáth-dűlő	217
43.1. Leletkörülmények	217
43.2. Sírleírások	218
43.3. Értékelés.....	218
43.4. Irodalom	218
44. Mezőcsát-Csicske	219
44.1. Leletkörülmények	219
44.2. Sírleírások.....	219
44.3. Értékelés	221
44.4. Irodalom.....	223
45. Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló	224
45.1. Leletkörülmények	224
45.2. Sírleírás	224
45.3. Irodalom.....	224
46. Mezőkeresztes-Kiserdő, Szarazér	224
46.1. Leletkörülmények	224
46.2. Sírleírások	225
46.3. Irodalom.....	225
47. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	225
47.1. Leletkörülmények.....	225
47.2. Sírleírások	225
47.3. Értékelés.....	226
47.4. Irodalom	226
48. Mezőzombor-Bálványdomb (Kovács László)	226
48.1. Összefoglalás.....	226

TARTALOMJEGYZÉK

48.2. Irodalom.....	226
49. Miskolc-Avas, Mélyvölgy u.	227
49.1. Leletkörülmények.....	227
49.2. Sírleírások.....	227
49.3. Értékelés.....	228
50. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	228
50.1. Leletkörülmények.....	228
50.2. Sírleírások.....	228
50.3. Értékelés.....	229
50.4. Irodalom.....	230
51. Miskolc-Görömböly	230
51.1. Leletkörülmények.....	230
51.2. Sírleírás.....	230
51.3. Irodalom.....	230
52. Miskolc-Repülőtér (Szentpéteri kapu, Városi téglagyár, Szirmabesnyő-Homokbánya)	231
52.1. Leletkörülmények.....	231
52.2. Sírleírások.....	231
52.3. Értékelés.....	237
52.4. Irodalom.....	239
53. Miskolc-Tapolca	240
53.1. Leletkörülmények.....	240
53.2. Leletleírások.....	240
53.3. Értékelés.....	240
53.4. Irodalom.....	240
54. Monaj-Berencsi szőlők (Rásonysápberencs)	241
54.1. Leletkörülmények.....	241
54.2. Sírleírás.....	241
54.3. Értékelés.....	241
54.4. Irodalom.....	242
55. Muhi falu 10–11. századi temetője	243
55.1. Leletkörülmények.....	243
55.2. Irodalom.....	244
56. Muhi-Orliczky Béla háza	244
56.1. Leletkörülmények.....	244
56.2. Leletleírások.....	244
56.3. Irodalom.....	245
57. Muhi puszta, Muhipuszta (?)	245
57.1. Leletkörülmények.....	245
57.2. Leletleírások.....	245
57.3. Értékelés.....	246
57.4. Irodalom.....	246
58. Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelőhely (Vel'ký Kamenec, Sl.)	246
58.1. Leletkörülmények.....	246
58.2. Leletleírások.....	246
58.3. Irodalom.....	246
59. Nagykövesd-Szőlőshomok (Vel'ký Kamenec, Sl.)	247
59.1. Leletkörülmények.....	247
59.2. Leletleírások.....	247
59.3. Értékelés.....	247
59.4. Irodalom.....	248
60. Nagymihály (Michalovce, Sl.)	248
60.1. Leletkörülmények.....	248
60.2. Irodalom.....	248

TARTALOMJEGYZÉK

61. Nagyrovány-Futóhomok	248
61.1. Leletkörülmények.....	248
62.2. Irodalom.....	248
62. Oszlár-Csörsz-árok	249
62.1. Leletkörülmények.....	249
62.2. Sírleírások.....	250
62.3. Értékelés.....	251
62.4. Irodalom.....	251
63. Ónod (?)	252
63.1. Leletkörülmények.....	252
63.2. Leletleírások.....	252
64. Ózd III. kerület	252
64.1. Leletkörülmények.....	252
64.2. Sírleírás.....	252
64.3. Értékelés.....	254
64.4. Irodalom.....	254
65. Örös-Külsőlegelő (Strážne, Sl.)	255
65.1. Leletkörülmények.....	255
66. Rad-Cselédhomok (Rad, Sl.)	255
66.1. Leletkörülmények.....	255
66.2. Sírleírások.....	255
66.3. Értékelés.....	257
66.4. Irodalom.....	258
67. Rad-Vereshomok (Rad, Sl.)	258
67.1. Leletkörülmények.....	258
67.2. Leletleírások.....	259
67.3. Értékelés.....	259
67.4. Irodalom.....	259
68. Sajólad-Alkotmány u. 32.	259
68.1. Leletkörülmények.....	259
68.2. Sírleírás.....	259
68.3. Értékelés.....	259
68.4. Irodalom.....	259
69. Sajópüspöki-templom	261
69.1. Leletkörülmények.....	261
70. Sajószöged-Geodéziai torony	261
70.1. Leletkörülmények.....	261
70.2. Sírleírások.....	261
70.3. Értékelés.....	264
70.4. Irodalom.....	265
71. Sály-Lator	266
71.1. Leletkörülmények.....	266
71.2. Leletleírások.....	266
71.3. Irodalom.....	267
72. Sárzasadány-Akasztószer	267
72.1. Leletkörülmények.....	267
72.2. Sírleírások.....	267
72.3. Értékelés.....	269
72.4. Irodalom.....	276
73. Sárzasadány-Felvég u. 17.	276
73.1. Leletkörülmények.....	276
73.2. Leletleírás.....	276
73.3. Értékelés.....	277

TARTALOMJEGYZÉK

73.4. Irodalom	277
74. Sárospatak-Apróhomok	277
74.1. Leletkörülmények	277
74.2. Leletleírások	278
74.3. Értékelés	278
74.4. Irodalom	278
75. Sárospatak-Baksahomok	278
75.1. Leletkörülmények	278
75.2. Sírleírások	279
75.3. Értékelés	286
75.4. Irodalom	291
76. Sárospatak-Bodroghalász	292
76.1. Leletkörülmények	292
76.2. Leletleírás	292
76.3. Irodalom	292
77. Szakáld-Mulatódomb	292
77.1. Leletkörülmények	292
77.2. Sírleírások	292
77.3. Értékelés	294
77.4. Irodalom	295
78. Szentistván-Honvéd u. 8.	296
78.1. Leletkörülmények	296
78.2. Leletleírások	296
78.3. Irodalom	296
79. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely	297
79.1. Leletkörülmények	297
79.2. Sírleírások	297
79.3. Értékelés	297
79.4. Irodalom	298
80. Szentsimon, Ózd felé eső településrész	298
80.1. Leletkörülmények	298
80.2. Sírleírások	300
80.3. Értékelés	300
80.4. Irodalom	300
81. Szerencs-Kácsa-dűlő (Kovács László)	301
81.1. Összefoglalás	301
81.2. Irodalom	301
82. Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely (Kovács László)	301
82.1. Összefoglalás	301
82.2. Irodalom	301
83. Szerencs-I.ajos köz 2. (Kovács László)	301
83.1. Összefoglalás	301
83.2. Irodalom	301
84. Szikszó-Vadász patak partja	302
84.1. Leletkörülmények	302
84.2. Sírleírások	303
84.3. Értékelés	303
84.4. Irodalom	304
85. Szinyér (Svinice, Sl.)	305
85.1. Leletkörülmények	305
85.2. Sírleírás	305
85.3. Értékelés	305
85.4. Irodalom	305

TARTALOMJEGYZÉK

86. Szomotor-Hegyilegelő I. (Somotor, Sl.)	306
86.1. Leletkörülmények	306
86.2. Értékelés	307
86.3. Irodalom	313
87. Taktaharkány-Bazsi puszta (Kovács László)	313
87.1. Összefoglalás	313
87.2. Irodalom	313
88. Tarcfal-Vinnai dűlő (Kovács László)	313
88.1. Összefoglalás	313
88.2. Irodalom	314
89. Tibolddaróc-Odescalchi herceg birtoka	314
89.1. Leletkörülmények	314
89.2. Leletleírások	314
89.3. Értékelés	315
89.4. Irodalom	316
90. Tiszakeszi-Bárótag	316
90.1. Leletkörülmények	316
90.2. Leletleírások	316
91. Tiszakeszi-Fáy kert	316
91.1. Leletkörülmények	316
91.2. Leletleírás	317
92. Tiszakeszi-Kenderföldek	317
92.1. Leletkörülmények	317
92.2. Leletleírások	317
92.3. Irodalom	317
93. Tiszakeszi, közelebről ismeretlen lelőhely	317
93.1. Leletkörülmények	317
93.2. Leletleírás	317
94. Tiszakeszi-Százdi apátság (Százdi-sziget)	317
94.1. Leletkörülmények	317
94.2. Leletleírások	318
94.3. Irodalom	318
95. Tiszakeszi-Szódadomb	318
95.1. Leletkörülmények	318
95.2. Sírleírások	319
95.3. Értékelés	320
95.4. Irodalom	320
96. Tiszalúc-Sarkad (Kovács László)	320
96.1. Összefoglalás	320
96.2. Irodalom	321
97. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát (Tiszaújváros)	321
97.1. Leletkörülmények	321
97.2. Sírleírások	322
97.3. Értékelés	324
97.4. Irodalom	326
98. Tiszatardos-Nagydűlő (Kovács László)	327
98.1. Összefoglalás	327
98.2. Irodalom	327
99. Tiszaújváros-Rákóczi u. 7.	327
99.1. Leletkörülmények	327
99.2. Leletleírás	328
100. Zalkod-Heizsmann Károly telke	328
100.1. Leletkörülmények	328

TARTALOMJEGYZÉK

101. Zalkod-Szegfarki-dűlő	328
101.1. Leletkörülmények	328
101.2. Leletleírások	329
101.3. Értékelés	331
101.4. Irodalom	332
102. Zemplén-Hospodárský dvor JRD (Zemplín, Sl.)	332
102.1. Leletkörülmények	332
102.2. Leletleírások	333
102.3. Irodalom	333
103. Zemplén-Kertalja (Zemplín, Sl.)	333
103.1. Leletkörülmények	333
104. Zemplén-Szélmalomdomb (Zemplín, Sl.)	333
104.1. Leletkörülmények	333
104.2. Sírleírás	333
104.3. Értékelés	336
104.4. Irodalom	339
105. Zemplén-Vár (Zemplín, Sl.)	339
105.1. Leletkörülmények	339
105.2. Leletleírások	339
106. Zemplénagárd-Terebesi homok I.	339
106.1. Leletkörülmények	339
106.2. Leletleírások	340
106.3. Értékelés	341
106.4. Irodalom	342
107. Zemplénagárd-Terebesi homok II.	342
107.1. Leletkörülmények	342
II.1. BIZONYTALAN VAGY ISMERETLEN LELŐHELYEK	343
108. Alsóberecki, közelebről ismeretlen lelőhely	343
108.1. Leletkörülmények	343
108.2. Leletleírások	344
108.3. Irodalom	344
109. Aszaló, közelebről ismeretlen lelőhely	344
109.1. Leletkörülmények	344
110. Bodrogszentmária (?) (Svätá Mária, Sl.)	345
110.1. Leletkörülmények	345
110.2. Leletleírások	345
111. Nekézensy	345
111.1. Leletkörülmények	345
112. Ismeretlen lelőhely	346
112.1. Leletkörülmények	346
112.2. Leletleírások	346
113. Ismeretlen lelőhely: az ún. Tokaji kincs (Kovács László)	348
113.1. Összefoglalás	348
113.2. Irodalom	349
114. Ismeretlen lelőhely (Tokaj környéke) (Kovács László)	349
114.1. Összefoglalás	349
114.2. Irodalom	349
III. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE	351
IV. RÉGÉSZETI ADATOK BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ	463
V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS FROM BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES	485

TARTALOMJEGYZÉK

VI. RÖVIDÍTÉS- ÉS IRODALOMJEGYZÉK.....	497
VII. TÁBLÁK	515
VIII. FÜGGELÉK.....	781
VIII.1. A LEGÚJABBAN (2018-IG) FELTÁRT LELŐHELYEK ÉS KENÉZLŐ-FAZEKASZUG 1-II. HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ LOVAS SÍRJAI.....	781
115. Balogh-Bodor Tekla: Novajdrány-Elkerülő út.....	781
115.1. Leletkörülmények.....	781
115.2. Sírleírások	781
115.3. Értékelés	785
116. Felföldi Szabolcs – Pintér-Nagy Katalin: Encs-Tobolyka	788
116.1. Leletkörülmények.....	788
116.2. Sírleírások	789
116.3. Értékelés	793
116.4. Irodalom	795
117. Horváth Antónia: Köröm-Kápolna-domb	795
117.1. Leletkörülmények.....	795
117.2. Sírleírások.....	796
117.3. Értékelés	807
117.4. Irodalom.....	809
118. Horváth Antónia – Horváth Ciprián: Rásonysápherencs-Szőlő alja	809
118.1. Leletkörülmények	809
119. Kovács László: Edelény-Borsodi földvár, esperesi templom	810
119.1. Leletkörülmények.....	810
119.2. Leletleírások	810
120. Kovács László: Edelény-Borsod, református templom.....	810
120.1. Leletkörülmények	810
120.2. Leletleírás	810
121. Kovács László: Felsőzsolca-Várdomb	810
121.1. Leletkörülmények.....	810
121.2. Leletleírás	811
122. Kovács László: Sárospatak-Páterhomoka.....	811
122.1. Leletkörülmények	811
122.2. Leletleírások	811
123. Kovács László: Tiszakeszi.....	811
123.1. Leletkörülmények	811
123.2. Leletleírás.....	811
124. Pusztai Tamás: Gönc, Róka-dűlő	812
124.1. Leletkörülmények	812
124.2. Leletleírások	812
125. Pusztai Tamás – Horváth Antónia: Muhi falu 10–11. századi temetője.....	816
125.1. Leletkörülmények	816
125.2. Sírleírások	819
125.3. Értékelés.....	826
126. Pusztai Tamás – Libor Csilla – Takács Richárd: Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy	828
126.1. Leletkörülmények	828
126.2. Sírleírások.....	829
126.3. Értékelés	843
126.4. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy 10. századi 1. számú sír embertani leírása (<i>Marcsik Antónia</i>) ..	846
126.6. Irodalom	847
127. Tóth Krisztián: Borsodszirák-Egres-dűlő	847
127.1. Leletkörülmények.....	847
127.2. Leletleírások.....	848
127.4. Irodalom	848

TARTALOMJEGYZÉK

128. Tóth Krisztián: Zalkod-Dózsa TSz-től északra	848
128.1. Leletkörülmények	848
128.2. Leletleírások	848
128.3. Irodalom	848
129. Tóth Krisztián: Zalkod-Dózsa TSz-től nyugatra	848
129.1. Leletkörülmények	848
129.2. Irodalom	848
Vörös István: Kenézlő-Fazekaszug I–II. honfoglalás kori temető lovas sírjai	850
VIII.2. IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK A FÜGGELÉKHEZ	860

BEVEZETÉS

A kötet címe a Magyar Királyság északkeleti részén elhelyezkedő három megye területéről ismert honfoglalás és kora Árpád-kori temetők bemutatását ígéri, azonban rögtön az elején le kell szögezni, hogy ezt a vállalást praktikus okokból mégsem teljesíti maradéktalanul. A Magyarország honfoglalás és kora Árpád-kori sírleleteit bemutató korpusz-sorozat első kötete ugyanis éppen az egykori Zemplén vármegye területén található karos-eperjesszögi temetőket mutatta be, Révész László jóvoltából.¹ A sorozat 9. kötetében pedig a tiszalúc-sarkadi temetővel együtt a Taktaköz kistáján elhelyezkedő sírokat, temetőket ismertette Kovács László.² Ezek a lelőhelyek így az említett kötetekben, és egy további újabb tanulmányban³ érhetők el, ezért itt csak rövid ismertetőjüket és szakirodalmi hivatkozásait jeleztük Kovács Lászlóval együtt. Ugyancsak rövid leírással és

szakirodalmi hivatkozással szerepel a borsodi földvár-nál, illetve a református templomnál Wolf Mária által feltárt telep és temető is.⁴

Az anyaggyűjtés földrajzi kereteit adó három megye korai határvonalai természetesen csupán hozzávetőlegesen rajzolhatók meg, ezért a területi lehatárolás már a későbbi, biztosabban ismert adatok alapján történt. Ugyanakkor az ország mai területén belül az 1950-ben végrehajtott megyerendezés⁵ nyomán kialakult közigazgatási határokhoz igazodott. Az így meghatározott területről 114 lelőhely, illetőleg leletegyüttes ismertetése vagy legalább rövid összefoglalása szerepel a katalógusban.

Budapest, 2020. május 15.

¹ Révész 1996.
² Kovács 2015.
³ Révész 2003a.
⁴ Wolf 2019.
⁵ Bolvári 2003.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A téma feldolgozását Révész László (MNM, SZTE) javasolta, s neki szeretném megköszönni a bodroghalom-eresztvényhomoki temető közlésre történő átadását, valamint a Magyar Nemzeti Múzeumban található leletanyagok vizsgálatának lehetőségét is. A Herman Ottó Múzeumban őrzött dokumentációkat és tárgyi leleteket Pusztai Tamás (MNM) és Szörényi Gábor András (HOM) hozzájárulásával tanulmányozhattam, fogadják érte köszönetem.

A kenézlő-fazekaszugi hitelesítő feltárások eredményeit a lelőhelyeket azonosító Kovács László (BTK RI) és Révész László szívességéből ismerem, s hozzájárulásuk nyomán kerülhettek be azok e kötetbe is. Kovács Lászlónak a sárazsádány-akasztószéri temető dokumentációjának felkutatásáért is köszönettel tartozom. Neviánszky Gábornak (AUSAV) a bodrogszerdahelyi temetővel kapcsolatosan nyújtott tájékoztatása mellett az

ágcsernyői, bélyi, bodrogszerdahelyi, kassai, kisdobrai, nagykövesdi és a radi publikált leletek rajzainak felhasználási lehetőségéért is szeretnék köszönetet mondani.

Wolf Mária (SZTE) az edelényi temetők leletanyagának és dokumentációjának vizsgálata során, Simonyi Erika (MNM) pedig Felsőszolca releváns lelőhelyeinek vonatkozásában nyújtott segítő támogatást, mindkettőjük munkáját köszönöm.

A Magyar Nemzeti Múzeumban Komiszár Szilvia, Puszkás József és Soós Rita segítette munkámat. A Herman Ottó Múzeumban Csengeri Piroska, Fortuna Laura, Horváth Antónia és Kalászdi György támogatásáért szeretnék köszönetet mondani. A Jósa András Múzeum munkatársai közül Jakab Attila és Mester Andrea segítségét köszönöm. A kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményére vonatkozóan pedig Darius Gašaj (KKM) adott fontos információt.

I. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI SÍRLELETEINEK KUTATÁSTÖRTÉNETE

Borsod, ABAÚJ és Zemplén megyék⁶ honfoglalás és kora Árpád-kori sírjainak előkerülésére vonatkozóan már a 19. század közepe óta rendelkezünk adatokkal. A legkorábbi híradás a Nagyrozvágy-Futóhomokon 1850-ben előkerül lovas sírról áll rendelkezésre.⁷ 1868-ban közölte Rómer Flóris a Muhi pusztáról származó állatfejes karperecet tartalmazó sírt,⁸ melynek korszakba tartozása azonban csak annak kritikai újraközlése nyomán vált bizonyossá.⁹ 1886-ban Monaj határában, a Berencsi-szőlők egy közelebbiről nem azonosítható részén, egy őskori halomba ázott honfoglalás kori lovas sírt tárt fel Csoma József.¹⁰ 1888 és 1924 között több alkalommal kerültek elő honfoglalás kori sírok Zalkodon a Szegfarki-dűlőben, ezek leleteinek – valószínűleg csupán elenyésző – töredékét tudta azonban Jóna András és Kiss Lajos összegyűjteni.¹¹ 1898-ban, vagy nem sokkal azt megelőzően került elő egy honfoglalás kori lovas sír Hejce település közelebbiről meg nem határozható részén, melynek egyedüli leleteként megmaradt kengyelpárja Bubicz Zsigmond püspök jóvoltából került a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe.¹² 1900-ban Zemplénagárdon két honfoglalás kori lovas sír előkerüléséről rendelkezünk adatokkal, melyek megmaradt leleteinek megőrzése Dókus Gyula nevéhez fűződik.¹³ Ugyanezen év végén pedig, már a tél beálltát követően Tiszakeszi-Szódadombon Gálffy Ignác végzett ásást, ennek alkalmával egy őskori sír mellett egy kora Árpád-kori temetkezést is dokumentált.¹⁴ Az 1900-as évek elején Sárospatak-Apróhomokon szőlőtelepítés közben egy honfoglalás kori, lovas sírokat is tartalmazó temetőt bolygattak meg, melyek

leteinek sajnos csupán kisebb részét tudta Veres Ferenc és Finkey József összegyűjteni.¹⁵

Az első nagyobb számú, jól megfigyelt sírt eredményező feltárás Jóna András nevéhez fűződik, aki 1913 júniusa és szeptembere között több alkalommal kutatta meg Kenézli-Fazekaszug I. temetőjét, összesen 25 sírt feltárva. A kutatás eredményeiről az érdeklődő nagyközönség számára már abban az évben beszámolt,¹⁶ míg a szakmai közönség a temető teljes leírását a következő évben olvashatta az *Archaeologiai Értesítő* lapjain.¹⁷ A sírok érméiről ugyanitt Harsányi Pál közölt önálló tanulmányt.¹⁸ A temető további kb. 8 sírját a földterület tulajdonosa, Szalay Géza tárta fel a következő években.¹⁹

Az 1920-as évek elején Mezőcsáton, a Bernáth-dűlőben Leszih Andor bontotta ki egy bizonytalan nagyságú kora Árpád-kori temető 7 sírját.²⁰ 1928-ban pedig Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlőben talált egy 10–11. századi gyermeksírt, melyet *in situ* helyzetben kiemelve szállítottak a Borsod-Miskolczi Múzeumba.²¹

Nagyobb részében 1927-ben, de a kutatást csupán 1930-ban lezárva vizsgálta meg Fettich Nándor Kenézli határában a fazekaszugi II. temetőt. Az előkerült 25 sírt 1931-ben egy nagyobb tanulmánya keretei között már publikálta is.²² A temetőben feltárt csontvázak vizsgálata alapján készített antropológiai eredményeket tanulmánya függelékeként, a feltárás jelentős részében személyesen is részt vevő Bartucz Lajos jóvoltából ismerhette meg a szakmai közönség.²³

1930-ban kezdődött Ároktő-Dongóhalmon egy útépitéshez kapcsolódó, több korszak emlékeit érintő régészeti feltárás, amely egy kora Árpád-kori temető 19 sírját is

⁶ A katalógusban csupán említés szintjén szereplő karos-eperjesszögi I–III. temető és a taktaközi lelőhelyek kutatástörténetét összefoglalja: RÉVÉSZ 1996, 13, 15, 33; RÉVÉSZ 2003, 259–264; KOVÁCS 2015, 16–18. – Az Edelény-Borsodi földvár és az Edelény-Református templom melletti lelőhelyek kutatásának állomásait pedig WOLF 2019 mutatja be.

⁷ RÉVÉSZ 1996, 11.

⁸ RÓMER 1868, 20.

⁹ PROHÁZKA 2012, 105–106.

¹⁰ CSOMA 1887.

¹¹ HAMPEL 1900, 732–733; JÓNA 1914, 178; KISS 1934, 217–218.

¹² HAMPEL 1898, 278.

¹³ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴ GÁLFFY 1901, 44–45.

¹⁵ SZENDREY 1903.

¹⁶ JÓNA 1913; JÓNA 1913a.

¹⁷ JÓNA 1914.

¹⁸ HARSÁNYI 1914.

¹⁹ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992; MNM R. A. XII.182/970.

²⁰ K. VÉGI 1970, 85.

²¹ LESZIH 1927, 87–94; HOM R. A. 880-72.6.

²² FETTICH 1931, 78–109.

²³ BARTUCZ 1931.

napvilágra hozta. Ezeket 1956-ban publikálta a feltárást vezető Megay Géza,²⁴ aki az 1930–1960-as évek között gyakorlatilag „egyszemélyes leletmentő brigádként” mentette meg több temető pusztulással fenyegetett sírjait is a megyében.²⁵ 1950-ben Szentsimon település Ózd felé eső részén figyelte meg házalapozási munkálatok során előkerült sírok maradványait, s gyűjtötte össze azok még megtalálható leleteit.²⁶ Ugyanebben az évben dokumentálta a kistokaji homokbányában lévő temető első sírjait is.²⁷ Miskolc-Repülőtéren 1951-ben több alkalommal,²⁸ majd 1959-ben újra kiszállva a kistokaji homokbányában is rögzítette a folyamatosan pusztuló temetők sírjainak előkerült részét.²⁹ Megay két leletmentése között 1956-ban Kazacsay Ferencné,³⁰ 1958-ban Kalicz Nándor,³¹ majd Kőszegi Frigyes³² figyelte meg sírokat a temetőben, melynek kritikai közlését végül Révész László publikálta.³³ 1957 decemberében Megay több alkalommal is kiszállt Miskolc-Tapolcára, a Görömbölyi útra, ahol ugyancsak több kora Árpád-kori sír előkerülését dokumentálta, s szállította múzeumba azok leleteit.³⁴

1951 és 1957 között több periódusban került elő egy ismeretlen sírszámú, gazdag leletanyagú honfoglalás kori temető Sárospatak-Baksahomokon, melynek még megfigyelhető temetkezéseit Bartha Antal és Kalicz Nándor írta le, összegyűjtve azok fellelhető tárgyait is.³⁵

1954 és 1993 között több alkalommal kerültek elő sírok Miskolcon, a Lankás utca és Vörös utca által határolt területen fekvő kora Árpád-kori temetőből. 1954-ben Kazacsay Ferencné szállt ki a helyszínre,³⁶ az 1961-ben előkerült leleteket Zakubcsó Ferencné juttatta el a Herman Ottó Múzeumba,³⁷ míg 1993-ban B. Hellebrandt

Magdolna bontotta ki egy újabb temetkezés még földben lévő részét.³⁸ Hellebrandt gyűjtötte össze a 2003-ban Mályin, a Kossuth u. 27/c. számú telken előkerült 11. századi sír leleteit is.³⁹ A kistokaj-homokbányai temető utolsó, míg a bodroghalom-eresztvényhomoki temető első sírjainak feltárása is az ő nevéhez fűződik.⁴⁰

1958-ban Sárzasadány-Akasztószeren Kutzián Ida vezetésével egy őskori tervásatás során került elő egy kora Árpád-kori temető 12 sírja is.⁴¹ 1960-ban a település Felvég u. 17. számú háza előtt bolygatták meg útépités során egy kora Árpád-kori temető több sírját, a helyszínre kiszálló Dienes Istvánnak azonban feltárással sajnalatos módon már nem nyílt lehetősége.⁴² Dienes azonban több alkalommal is végzett lelőhely-azonosításokat a megyében: Zalkod-Szegfarki-dűlőn Makkay Jánosnal 1958. október 11-én tekintették meg a területet, de kutatásra a dombon lévő újkori temető miatt akkor nem volt lehetőségük.⁴³ 1959-ben megpróbálta Jósza András kenézlii ásatásának helyét azonosítani,⁴⁴ majd 1971. május 24. és június 5. között Németh Péterrel együtt járta be a Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők lelőhelyeit, mely periódus során a kenézlii helyszíneket is megtekintették.⁴⁵ 1989 májusában pedig az ő segítségével tekintette meg Révész László és Wolf Mária terepbejárása során a Fazekaszug releváns dombjait.⁴⁶

1961-ben és 1969-ben került elő Tiszaujvárosban, a Tiszai Vegyi Kombinát építése során egy honfoglalás kori temető, melynek első sírját Gajda Imre,⁴⁷ a 2–4. számú temetkezéseket pedig K. Végh Katalin mentette meg.⁴⁸ Utóbbiakat K. Végh közölte is az *Archaeologiai Értesítő* hasábjain.⁴⁹

²⁴ MEGAY 1956.

²⁵ B. HELLEBRANDT–RÉVÉSZ 1994, 11; VERES–VIGA 1999, 31.

²⁶ MEGAY 1956, 17; HOM R. A. 751–69.

²⁷ MEGAY 1959a; MEGAY 1960; HOM R. A. 739–69.

²⁸ MEGAY 1956a; HOM R. A. 109–1951; MNM R. A. 325. Sz. V.

²⁹ MEGAY 1959; MEGAY 1961.

³⁰ RÉVÉSZ 1992, 99.

³¹ HOM R. A. 402–68.

³² HOM R. A. 401–68.

³³ RÉVÉSZ 1992.

³⁴ MEGAY 1958; KALICZ 1958b, 131; MNM R. A. 251. M. IV.

³⁵ KALICZ 1958; KALICZ 1958a; KALICZ 1958c.

³⁶ K. VÉGH 1970, 80; RÉVÉSZ 1992, 107–108.

³⁷ K. VÉGH 1970, 80; RÉVÉSZ 1992, 108.

³⁸ MNM R. A. 54.IV/1994.

³⁹ B. HELLEBRANDT 2004.

⁴⁰ GÁDOR–HELLEBRANDT 1973, 600–601; RÉVÉSZ 2003.

⁴¹ KALICZ 1958b, 131; KUTZIÁN 1959.

⁴² DIENES 1960.

⁴³ DIENES 1996, 367, 369.

⁴⁴ DIENES 1964, 86–87; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996d, 150.

⁴⁵ DIENES 1996, 287.

⁴⁶ RÉVÉSZ–WOLF 1991, 657–658.

⁴⁷ KOMÁROMY 1962; KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 235.

⁴⁸ K. VÉGH 1970.

⁴⁹ K. VÉGH 1992.

1962-ben Mezőkeresztes-Kiserdön találtak 10–11. századi sírokat, amelyek leleteit Kemenczei Tibor gyűjtötte össze,⁵⁰ aki néhány évvel később, 1969-ben Mezőcsáton a Hejőmenti Állami Gazdaság Almatárolójának építése során talált kora Árpád-kori sír hitelesítését is elvégezte.⁵¹

1965-ben Szakáld-Mulatódombon homokbányászat során egy honfoglalás kori temető sírjait dúlták fel csaknem teljesen. A mentőásatást vezető K. Végh Katalinnak így sajnos csupán két sír megfigyelésére és a leletek egy részének összegyűjtésére volt lehetősége.⁵²

Az 1930-as években megkezdett ároktői temető feltárása 1966-ban folytatódott, ekkor a Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin vezetésével végzett munka további 14 sírral növelte a kutatás forrásbázisát.⁵³

1968–1969-ben a Csörsz-árok kutatása során, Oszlár település mellett került sor egy kora Árpád-kori temető részletének feltárására Patay Pál vezetésével.⁵⁴

1950-ben kerültek elő az első sírok a kistokaj-homokbányai temetőben, sajnálatos módon azonban nagyobb szabású leletmentő ásatásra csak két évtizeddel később került sor: 1970-ben K. Végh Katalin 44 sírt,⁵⁵ 1972-ben pedig Gádor Judit és Hellebrandt Magdolna további 27 sírt dokumentált.⁵⁶ A sírok többségnek közlését 1993-ban K. Végh Katalin végezte el.⁵⁷

1972-ben Sajóládon, az Alkotmány u. 32. számú telken került elő egy honfoglalás kori sír homokkitermelés közben, melynek leleteit Gádor Judit gyűjtötte össze.⁵⁸ Ugyanő tárta fel 1973-ban Edelényben a Semmelweis utcában található temető 8 sírját is.⁵⁹

1979-ben Szikszón, a Vadász-patak partján nyitott homokbányában találtak két honfoglalás kori sírt, melyek feltárását, illetve leleteik összegyűjtését Simán Ka-

talín, majd Wolf Mária végezte el. A kutatás során egy határjelként értelmezhető objektum is előkerült.⁶⁰ 1985 tavaszán Wolf vezette a Mezőcsát-Csicskén előkerült, évek óta pusztuló templom körüli temető feltárását is.⁶¹

Az 1980-as években sírásás során találtak egy honfoglalás kori sírt Szentistvánon, a település Honvéd u. 8. szám alatt található temetőjében. Az előkerült hajfonatkorongpárt Szabó József miskolci gyűjtő juttatta el a Herman Ottó Múzeumba.⁶²

Az 1990-es években Révész László és Wolf Mária vezetésével megtörtént több 10–11. századi, döntően évtizedekkel korábban előkerült lelőhely – néhány esetben feltárással összekapcsolt – azonosítása is: ezek Bodroghalom-Magasorom,⁶³ Karcsa-Tégláska,⁶⁴ Zalkod-Szegfarki-dűlő⁶⁵ és Zemplénagárd.⁶⁶

1992-ben Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás Kenézlő-Fazekaszug területén, melynek eredményeként a II. temető helyét és annak 5 sírját sikerült is azonosítani.⁶⁷

1995-ben és 2001-ben Pusztai Tamás vezetésével került dokumentálásra egy 10–11. századi temető részlete Muhiban, a középkori falu területén.⁶⁸

1996–1998 között Karcsa-Kormoskán Révész László vezetésével történt meg egy 11. századi temető teljes feltárása, mely 107 sírral növelte a kutatás forrásbázisát.⁶⁹ A temető közlését 2011-ben a feltárást vezető régész végezte el.⁷⁰ 2000-ben Bodroghalom-Eresztvényhomokon homokkitermelés közben került elő egy honfoglalás kori temető, ennek feltárását B. Hellebrandt Magdolna kezdte meg, majd Révész László fejezte be.⁷¹

1999 és 2001 között több ásatási periódusban tárta fel egy 11–12. században induló templom körüli temető sírjait Felsőszolcán, a Nagyszilvás utcában Simonyi Erika.⁷²

⁵⁰ KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 237.

⁵¹ KEMENCZEI 1970; KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 508.

⁵² K. VÉGH 1966.

⁵³ KEMENCZEI–K. VÉGH 1966; KEMENCZEI–K. VÉGH 1968; K. VÉGH 1970, 82–85.

⁵⁴ PATAY 1968; PATAY 1970.

⁵⁵ K. VÉGH 1971.

⁵⁶ GÁDOR 1973.

⁵⁷ K. VÉGH 1993.

⁵⁸ GÁDOR 1973.

⁵⁹ KEMENCZEI–K. VÉGH 1966; KEMENCZEI–K. VÉGH 1968; K. VÉGH 1970, 82–85.

⁶⁰ WOLF 1980.

⁶¹ S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1985; S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1986.

⁶² RÉVÉSZ 2013, 402.

⁶³ RÉVÉSZ 2002.

⁶⁴ RÉVÉSZ 2011, 529.

⁶⁵ RÉVÉSZ–WOLF 1991.

⁶⁶ RÉVÉSZ–WOLF 1991a, 661.

⁶⁷ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992.

⁶⁸ PUSZTAI 2003.

⁶⁹ RÉVÉSZ 2001a.

⁷⁰ RÉVÉSZ 2011.

⁷¹ RÉVÉSZ 2003.

⁷² SIMONYI 2004; SIMONYI 2005.

1. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék katalógusomban szereplő lelőhelyei: 1. Alsódobsza, közelebről ismeretlen lelőhely, 2. Ágcseryő-Nagyréti domb, 3. Ároktő-Dongóhalom, 4. Bély, 5. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 6. Bodroghalom, közelebről ismeretlen lelőhely, 7. Bodrogszentmária-Papdomb, 8. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 9. Bodrogszerdahely-belterület, 10. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 11. Bogács-Pazsagpuszta, 12. Cigánd-Diós-dűlő, 13. Edelény-Derekegyháza-dűlő, 14. Edelény-Borsod, Fő u. 268., 15. Edelény-Borsod, közelebről ismeretlen lelőhely, 16. Edelény-Borsodi földvár, 17. Edelény-Finke, 18. Edelény-Református templom, 19. Edelény-Semmelweis u. 10., 20. Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely, 21. Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 21., 22. Felsőzsolca-Várdomb, 23. Garany, 24. Hejce, közelebről ismeretlen lelőhely, 25. Hernádkércs, közelebről ismeretlen lelőhely, 26. Karcsa-Kormoska, 27. Karcsa, közelebről ismeretlen lelőhely, 28. Karcsa-Tégláska, 29. Karos-Eperjesszőg I., 30. Karos-Eperjesszőg II., 31. Karos-Eperjesszőg III., 32. Kassa-Abaszélplak, 33. Kassa-Abaszélplak, Bencés kolostor, 34. Kassa-Bárca, 35. Kassa, közelebről ismeretlen lelőhely, 36. Kács-Templom, 37. Kenézlő-Fazekaszug I., 38. Kenézlő-Fazekaszug II., 39. Kenézlő, közelebről ismeretlen lelőhely, 40. Kisdobra-Ligahomok, 41. Kistokaj-Homokbánya, 42. Mályi-Kossuth u. 27/C, 43. Mezőcsát-Bernáth-dűlő, 44. Mezőcsát-Csicske, 45. Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló, 46. Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér, 47. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely, 48. Mezőzombor-Bálványdomb, 49. Miskolc-Avas, Mélyvölgy u., 50. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u., 51. Miskolc-Görömböly, 52. Miskolc-Repülőtér, 53. Miskolc-Tapolca, 54. Monaj-Berencsi szőlők, 55. Muhi falu 10–11. századi temetője,

2004-ben a 35. számú műút szélesítési munkálataihoz kapcsolódó leletmentés alkalmával Szörényi Gábor András vezetésével került sor egy kora Árpád-kori temető 24 síros részletének dokumentálására.⁷³ A több korszak temetkezéseit tartalmazó lelőhelyet a feltáró régész néhány évvel később ismertette is.⁷⁴

2005–2006-ban a MOL-termék-távvezeték nyomvonalán végzett megelőző feltárások alkalmával Mezőkeresztes és Szentistván területén Selján Éva és Veres János két kora Árpád-kori temető 3, illetve 4 sírját mentette meg.⁷⁵

A sírok előkerülése nyomán megszülető anyagközlések mellett több tanulmány is érintette a terület 10–11. századi temetőinek kutatását, releváns voltuk miatt röviden ezeket is érdemes itt megemlíteni. Dókus Gyula 1900-ban ismertette az addig előkerült – ma már döntően Szlovákiához tartozó – egykori Zemplén vármegyei temetőket.⁷⁶ A sírok, temetők természetes módon bekerültek Hampel József monografikus összefoglalásába is.⁷⁷ Dienes István 1968-ban már tervbe vette Borsod-Abaúj-Zemplén megye 10–12. századi leletanyagának közreadását, melynek felelőse K. Végh Katalin és

Bartha Antal lett volna. Az időközben változáson átesett terv végül a Szerzők visszalépése miatt sajnos nem valósult meg.⁷⁸ B. Hellebrandt Magdolna a megye területén 1957 és 1982 között végzett, mintegy negyed század régészeti kutatásait összefoglalva 5 honfoglalás kori temető feltárását is ismertette, kissé részletesebben beszámolva a kistokaj-homokbányai temetőről.⁷⁹ A Herman Ottó Múzeum régészeti kutatásainak bemutatása során 1969-ben K. Végh Katalin és Kemenczei Tibor mutatta be röviden a szakáldi és az ároktői temetőket,⁸⁰ 1970-ben pedig K. Végh Katalin publikált nagyobb lélegzetvételű tanulmányt a Herman Ottó Múzeumban található 10–11. századi sírleletekről.⁸¹ A Bodrogköz honfoglalás kori településtörténetét a lelőhelyek rövid bemutatásával Valter Iona ismertette több tanulmányában.⁸² A Bükk-hegység 10–11. századi településtörténetét Mesterházy Károly foglalta össze a területről ismert sírok, temetők tanulságai alapján.⁸³ 1992-ben jelent meg a *Régészeti adatok Miskolc korai történetéhez* című tanulmánykötet, melyben Borsod-Abaúj-Zemplén megye 10–11. századi temetőit Révész László mutatta be, részletesen elemezve a Miskolc városának területéről ismert lelőhelyeket.⁸⁴ A

⁷³ SZÖRÉNYI 2005.

⁷⁴ SZÖRÉNYI 2008.

⁷⁵ SELJÁN–VERES 2008.

⁷⁶ DÓKUS 1900.

⁷⁷ HAMPEL 1900; HAMPEL 1905; HAMPEL 1907.

⁷⁸ KOVÁCS 2015, 996–998.

⁷⁹ B. HELLEBRANDT 1982, 128–129.

⁸⁰ K. VÉGH–KEMENCZEI 1969, 16, 16. kép.

⁸¹ K. VÉGH 1970.

⁸² VALTER 1964; VALTER 1974; VALTER 2008, 319–320.

⁸³ MESTERHÁZY 1996.

⁸⁴ B. HELLEBRANDT 1991, 218–219; RÉVÉSZ 1992.

56. Muhi-Orliczky Béla háza, 57. Muhi puszta, Muhipuszta (?), 58. Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelőhely, 59. Nagykövesd-Szölőshomok, 60. Nagymihály, 61. Nagyrovavágy-Futóhomok, 62. Oszlár-Csörsz árok, 63. Ónod (?), 64. Ózd III. kerület, 65. Órös-Külsőlegelő, 66. Rad-Cselédhomok, 67. Rad-Vereshomok, 68. Sajólád-Alkotmány u. 32., 69. Sajópüspöki-templom, 70. Sajószöged-Geodéziai torony, 71. Sály-Lator, 72. Sárazsádány-Akasztószer, 73. Sárazsádány-Felvég u. 17., 74. Sárospatak-Apróhomok, 75. Sárospatak-Baksahomok, 76. Sárospatak-Bodroghalász, 77. Szakáld-Mulatódomb, 78. Szentistván-Honvéd u. 8., 79. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, 80. Szentsimon-Ózd felé eső településrész, 81. Szerencs-Kácsa-dűlő, 82. Szerencs, közelebről ismeretlen lelőhely, 83. Szerencs-Lajos köz 2., 84. Szikszó-Vadász patak partja, 85. Szinyér, 86. Szomotor-Hegyilegelő I., 87. Taktaharkány-Bazsi puszta, 88. Tarcál-Vinnai dűlő, 89. Tibolddaróc-Odescalchi herceg birtoka, 90. Tiszakeszi-Bárótag, 91. Tiszakeszi-Fáy kert, 92. Tiszakeszi-Kenderföldek, 93. Tiszakeszi, közelebről ismeretlen lelőhely, 94. Tiszakeszi-Százdi apátság, 95. Tiszakeszi-Szódadomb, 96. Tiszalúc-Sarkad, 97. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát, 98. Tiszatardos-Nagydűlő, 99. Tiszaújváros-Rákóczi u. 7., 100. Zalkod-Heizsmann Károly telke, 101. Zalkod-Szegfarkai-dűlő, 102. Zemplén-Hospodárský dvor JRD, 103. Zemplén-Kertalja, 104. Zemplén-Szélmalomdomb, 105. Zemplén-Vár, 106. Zemplénagárd-Terebesi homok I., 107. Zemplénagárd-Terebesi homok II., 108. Alsóberecki, közelebről ismeretlen lelőhely, 109. Aszáló, közelebről ismeretlen lelőhely, 110. Bodrogszentmária (?), 111. Nekézseny

KUTATÁSTÖRTÉNET

Herman Ottó Múzeum régészeti kiállításának vezetőjében is ő mutatta be a megye honfoglalás kori leletanyagát,⁸⁵ s természetszerűleg ezek egy részére támaszkodott a Felső-Tisza-vidék vezéri sírjainak ismertetése kapcsán is.⁸⁶ A terület sírjainak és temetőinek elemzése pedig hozzájárult a Keleti-Kárpátok és a Duna között elhelyezkedő temetőcsoportok meghatározásához.⁸⁷ A millicentenáriumi kiállítás katalógusában a megyei lelőhelyek közül Sárospatak-Baksahomok sírkertjét Fodor István,⁸⁸ míg Hejce, Karos-Eperjesszög I–III., Kenézlő-Fazekaszög I–II., Kistokaj-Homokbánya és

Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát temetőit Révész László ismertette.⁸⁹ A Borsodi ispánsági vár vonzáskörzetében előkerült honfoglalás és kora Árpád-kori sírokat, temetőket Wolf Mária foglalta össze, az államalapítás kori megyeszékhelyről írott könyvében.⁹⁰ A közelmúltban jelent meg a Szerző azon monográfiája, mely az erősség és a mellette lévő református templom mellett feltárt temetőrészlet teljes bemutatását és értékelését is tartalmazza.⁹¹ A Bodrogköz 10–11. század településtörténetéről pedig 2019-ben e sorok írója közölt összefoglalást.⁹²

⁸⁵ RÉVÉSZ 1994.

⁸⁶ RÉVÉSZ 1994a.

⁸⁷ RÉVÉSZ 2020.

⁸⁸ FODOR 1996.

⁸⁹ RÉVÉSZ 1996a; RÉVÉSZ 1996b; RÉVÉSZ 1996c; RÉVÉSZ 1996d; RÉVÉSZ 1996e.

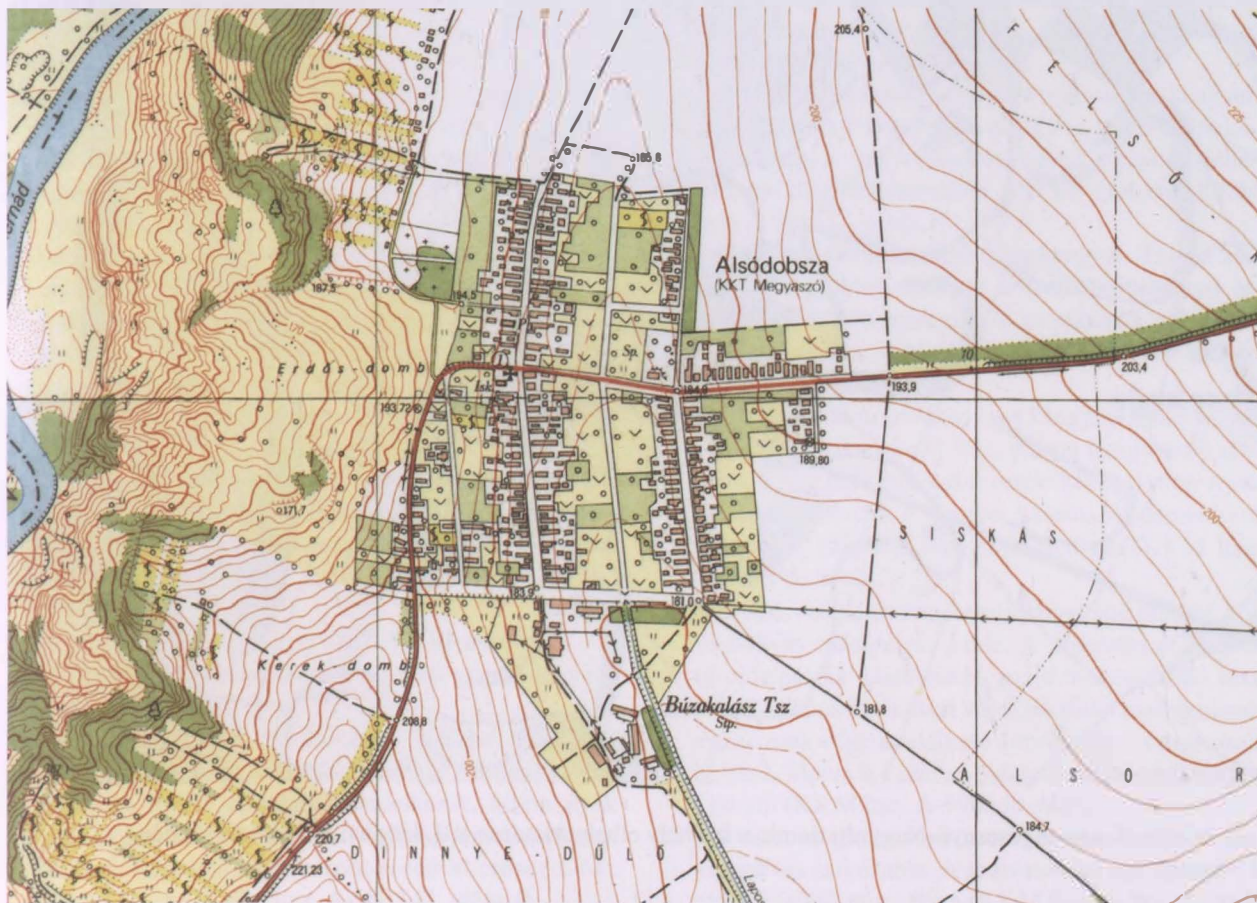
⁹⁰ WOLF 2008.

⁹¹ WOLF 2019.

⁹² HORVÁTH 2019.

II. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐI

1. ALSÓDOBSZA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

2. kép. Alsódobsza (1:10 000)

1.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Balogh József tanító ajándékaént került a Magyar Nemzeti Múzeumba 2 db S-végű karika, melyek lelőhelyeként

Alsódobsza [2. kép] szerepel. A szórványleleteket 1943. szeptember 10-én leltározták be az MNM gyűjteményébe.⁹³

1.2. LELETLEÍRÁSOK

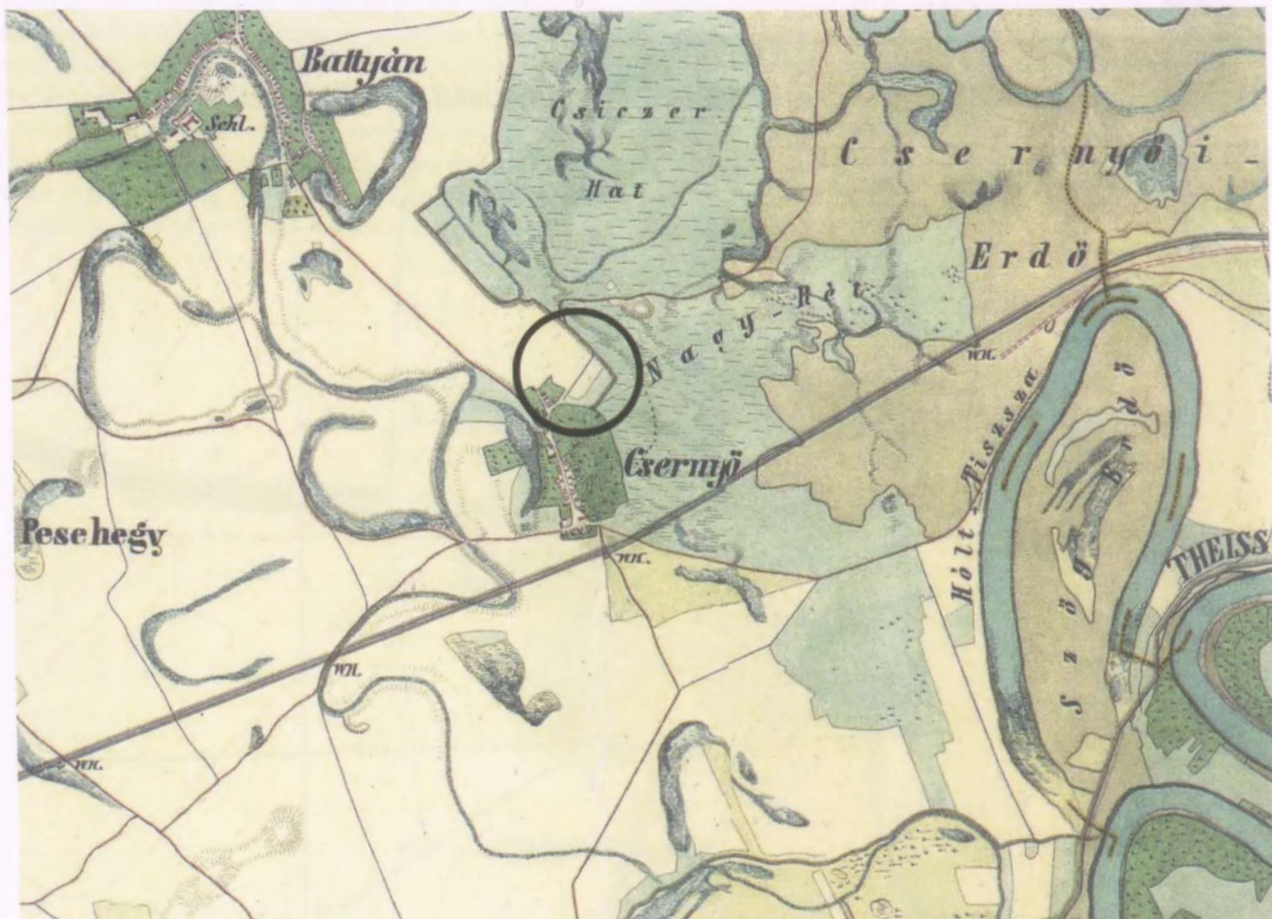
1–2. 2 db S-végű karika. Átm.: 2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 25/1943. – elvesztek).

1.3. IRODALOM

KRALOVÁNSZKY 1956, 208; FÉK 17. sz.; K. VÉGH 1970, 88; WOLF 1989, 148; RÉVÉSZ 1992, 94; RÉVÉSZ 1994, 61.

⁹³ KRALOVÁNSZKY 1956, 208; FÉK 17. sz.; K. VÉGH 1970, 88; WOLF 1989, 148; RÉVÉSZ 1992, 94; RÉVÉSZ 1994, 61.

2. ÁGCSERNYŐ-NAGYRÉTI DOMB
(Čierna nad Tisou, Sl.)

3. kép. Ágcsernyő-Nagyréti domb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

2.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1951 novemberében a településtől mintegy 200 méterre északkeletre, földmunkák során egy kb. 100 méter átmérőjű kerek homokdombon ismeretlen sírszámú temetőt bolygattak meg [3. kép]. A munkálatokat végzők elmondása alapján a sírok Ny-K-i tájolásúak voltak, mélységük 50-60 cm között változott, s a legtöbb váz lábainak csontjainál egyéb leletek mellett lókoponyák is voltak. A sírok megtalálása után a domb déli lejtőjén találtak

még összetört emberi csontokat, 2 db nyilcsúcsot és egy meghatározhatatlan vastárgyat is. A sírokból előkerült leletanyag sajnos összekeveredett és minden bizonnyal hiányosan maradt csak fenn. A leleteket Branna József adta át Pásztor Jánosnak, tőle származnak a sírokról rendelkezésre álló információk is. A régészeti leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban található.⁹⁴

⁹⁴ PASTOR 1952; PASTOR 1955a, 140.

2. ÁGCSERNYŐ-NAGYRÉTI DOMB

2.2. LELETLEÍRÁSOK⁹⁵

1. 1 db kovácsoltvas szablya. Enyhén ívelt pengéjén vércsatorna halvány nyoma látható, markolata az éle felé hajlik, a vége fokéllal ellátott, ellenzője hiányzik. H.: 77,5 cm.⁹⁶ Elveszett.
2. 1 db U típusú, kétélű kovácsoltvas kard. H.: 94,8 cm, a penge sz.: 4,4 cm (KKM Itsz. A-978.) [1. tábla 1].⁹⁷
- 3–9. 7 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 3–4. 2 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6×3,9, illetve 6,3×4,1 cm [1. tábla 2–3].
 - 5–7. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,7×1,9, 6,4×2,3, illetve 4,8×2,6 cm [1. tábla 4–6].
 8. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs.⁹⁸ Elveszett.
 9. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Sz.: 1,8 cm (KKM Itsz. A-982.) [1. tábla 7].
10. Tegez kovácsoltvas vasalásai. A legnagyobb h.: 9 cm (KKM Itsz. 986.) [1. tábla 8].
11. 1 db barna színű, szürke foltos, homokkal soványított, vállain két kisebb füllel ellátott, kézikorongon készült bordás nyakú agyagedény. M.: 15,8 cm, sz. átm.: 8,8 cm, f. átm.: 8,2 cm (KKM Itsz. A-976.) [1. tábla 9].
12. Barna színű agyagedény töredéke. Elveszett.
13. Bekarcolt hullámvonalakkal díszített agyagedény töredéke. Elveszett.
14. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszíz számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,5×11,7 cm (KKM Itsz. A-988.) [2. tábla 1].
15. 1 db legyező (?) alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos szárai külön nyak nélkül csatlakoznak az egykor valószínűleg trapéz alakú fülhöz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,1×13,9 cm (KKM Itsz. A-987.) [2. tábla 2].
16. 1 db legyező alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos szárai külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel ellátott, felső oldalán ívelt trapéz alakú fülhöz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,4×13,9 cm.⁹⁹ Elveszett.
17. 1 db karoling-normann típusú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű, ezüst huzalberakással díszített száraihoz. Sz.: 11,8 cm (KKM Itsz. A-981.) [2. tábla 4].
18. 1 db karoling-normann típusú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel négyzetes átmetszetű, ezüst huzalberakással díszített száraihoz. Sz.: kb. 11,4 cm (KKM Itsz. A-981.) [2. tábla 3].
19. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel ellátott füle külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 13,7 cm (KKM Itsz. A-985.) [3. tábla 1].
20. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 10,6 cm (KKM Itsz. A-983.) [3. tábla 2].
21. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű oldalpálcák kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után 1-1 lapos karikában végződő füllel csatlakoznak a szájvasak végein található áttörésekbe. A szájvasak h.: 10,2, illetve 8,4 cm, az oldalpálcák h.: 12,1, illetve 11,2 cm (KKM Itsz. A-990.) [4. tábla].
22. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 6,9, illetve 6,1 cm, a karikák átm.: 6 cm (KKM Itsz. A-983.) [3. tábla 3].
23. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9,6, illetve 9,2 cm, a karikák átm.: 7,6, illetve 7,4 cm (KKM Itsz. A-989.) [3. tábla 4].

⁹⁵ Egyes leletanyagok és dokumentációk személyes vizsgálata a 2020. évi pandémia miatt nem volt lehetséges.

⁹⁶ NEVIZÁNSKY 2012, 76, *Obr.* 6/6.

⁹⁷ KOVÁCS 1995, 153, 1. kép 1; NEVIZÁNSKY 2012, 76, *Obr.* 3/5.

⁹⁸ NEVIZÁNSKY 2012, 77, *Obr.* 5/10.

⁹⁹ NEVIZÁNSKY 2012, 77, *Obr.* 5/13.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

2.3. ÉRTÉKELÉS

A lelőhelyen kb. 15 sírt pusztítottak el,¹⁰⁰ ennél többet a temető nagyságáról nem is mondhatunk. Az eltemetettek nemi és életkori arányai is ismeretlenek, s a leletanyagban nem található olyan tárgy, melyet nagy valószínűséggel a női sírok sajátjaként határozhatnánk meg. A sírok esetében Ny–K-i tájolásuk mellett még mélységük 50–60 cm-es értéke ismert, a sírgödrökről, vagy a vázak helyzetéről ugyancsak nem rendelkezünk adatokkal. Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők,¹⁰¹ ez azonban a lehetőségek behatárolt voltára is visszavezethető lehet. A sírokból előkerült leletek közül egyedül a lócsontok helyzetére van adatunk, azok az emberi vázak lábainak csontjainál voltak.

A temetőből nem ismert egyetlen aranyból vagy ezüsből, sőt még csak bronzból készült tárgy sem, talán nem tévedünk, ha számításba vesszük ezek találásakor feltételezhető elkallódásának lehetőségét, hasonlóan a használati és munkaeszközökhöz. A fegyverek között a 7 db nyilcsúcs és a tegez veretei egy vagy több íjászfel-

szerelest tartalmazó sírra egyaránt utalhatnak, bizonyára külön sírokban volt azonban a szablya és a kétélű kard, melyeknek így párhuzamos használata feltételezhető. A közösség által gyakorolt étel- vagy italmelléklet adásának szokására utal a bordás nyakú agyagedény – mely talán valóban az egyik lovas sírban volt¹⁰² – valamint ilyeneket tartalmazhattak az edénytöredékek alapján a további sírok is.

Az elpusztult sírok között – az előkerült lószerszámok alapján – legalább 4 lovas sír is volt,¹⁰³ kérdés azonban, hogy a beszámolók alapján ismert részleges lovas temetkezések mellett milyen arányban lehettek csak lószerszámok. A kengyelek között talán párban lehetett a 2 db karoling-normann típusú, melyek ezüstberakással díszítettek voltak, s nagyban hasonló a 14. és a 20. számú körte alakú változat is.

A lelőhely a 10. század első felére, kétharmadára keltezhető, a megásott sírokban Nevizánszky Gábor véleménye szerint a fegyveres kíséret tagjai nyugodhattak.¹⁰⁴

2.4. IRODALOM

PASTOR 1952; FÉK 148. sz.; NEVIZÁNSKY 2012.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

3.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Dongóhalom a Tisza egykori kanyarulatának közvetlen közelében elhelyezkedő, a folyó árteréből kiemelkedő mintegy 80–100 méter átmérőjű és kb. 5 méter magas, eredetileg is kisebb kiemelkedésen egymásra rakódott bronzkori települési rétegek alkotta kisebb halom.¹⁰⁵ Az 1930-as évek előtt a terület szántóként volt hasznosítva, így a rigolozási munkák során az ott található régészeti jelenségek egy részét erősen megbolygatták. A földmunka során előkerült leleteket a terület tulajdonosa, Kiss Albert református lelkész juttatta el a Borsod-Miskolczi Múzeumba. A bejelentés nyomán Megay Géza és Saád Andor végzett feltárást, melynek során a kiemelkedés délnyugati lejtőjén 1930 októberében Meg-

ay tizenkilenc 10–11. századi sírt is megfigyelt.¹⁰⁶ Feltárássra azonban ezt követően csak 1966. május 16. és június 18. között, a Tisza II. vízlépcső építéséhez kapcsolódó munkálatok keretei között került sor újra. A leletmentést a helyi termelészövetkezet által az előző évben kiásott két silógödör indokolta, melynek során régészeti leletek kerültek elő, illetve semmisültek meg. A Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin által vezetett feltáráson a Dongóhalom közepébe ásott gödrök környezetét kutatták meg, közvetlenül a gát mellett. Ennek során a bronzkori település¹⁰⁷ mellett egy kora vaskori és tizennégy 10–11. századi sírt is feltártak.¹⁰⁸ Előkerültek továbbá szórványleletek is, melyek a korábban létesített silógödrök

¹⁰⁰ NEVIZÁNSKY 2012, 87.

¹⁰¹ PASTOR 1952, 485.

¹⁰² MESTERHÁZY 1975, 104.

¹⁰³ NEVIZÁNSKY 2012, 87.

¹⁰⁴ NEVIZÁNSKY 2012, 87.

¹⁰⁵ KEMENCZEI–K. VÉGH 1968, 391; P. FISCHL 2006, 9, 5. kép; HOM R. A. 40–68.

¹⁰⁶ MEGAY 1956, 15–16.

¹⁰⁷ KIENLIN–P. FISCHL–PUSZTAI 2018, 149–157.

¹⁰⁸ KEMENCZEI–K. VÉGH 1966; KEMENCZEI–K. VÉGH 1968; HOM R. A. 40–68.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

4. kép. Ároktő-Dongóhalom (1:10 000)

kiásása során elpusztított korabeli temetkezések emlékei lehetnek [4. kép].¹⁰⁹ Az embertani és a régészeti leleta-

nyag – a II. világháborúban megsemmisült rész¹¹⁰ kivételével – a Herman Ottó Múzeumban található.¹¹¹

3.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír¹¹² (1930. október 9.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek. A lábszárcsontok között volt 1 db lócsont, míg a lókoponya valószínűleg a lábak csontjai környékén lehetett. Bolygatott. A sírt a földmunka csaknem teljesen megsemmisítette.

Mellékletei:

1–2. „Bronz és vascsat”¹¹³ Elvesztek.

3. „Bronz szíjvég”¹¹⁴ Elveszett.

4–6. A bal¹¹⁵ vagy a jobb¹¹⁶ felkarcsont felső végének környékén helyezkedett el 3 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. Egykori m.: 8,5×2,3, 5,5×2, illetve 5,4×2,1 cm (HOM ltsz. 53.1075.1–3.) [5. tábla 1–3].

¹⁰⁹ K. VÉGH 1970, 85.

¹¹⁰ MEGAY 1956, 15.

¹¹¹ THOMA 1956, 22.

¹¹² A sírok számozását folytatólagosan közlöm, zárójelben feltüntetve a feltárás során kiadott eredeti sírszámot is.

¹¹³ HOM HTD 84.48.24.158.

¹¹⁴ HOM HTD 84.48.24.158.

¹¹⁵ MEGAY 1956, 15.

¹¹⁶ HOM R. A. 1082-1974.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

7. A medence felső része felett feküdt 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában futó nyéltüskével ellátott, aszimmetrikusan csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 9×1,4 cm.¹¹⁷ Megsemmisült.¹¹⁸
8. 1 db kovácsoltvas csiholóacél. Elveszett.
- 9–60. Valószínűleg a lócsontokon, vagy azok közelében volt 52 db bronz lószerszámveret. Elveszték.
- 61–? A váz mellett bizonytalan számú rosszezüst lemezke feküdt. Elveszték.
63. A lókoponya száj részében, a bal bokacsont külső oldalánál helyezkedett el 1 db szögletes átmetszetű, tört szájasú csikózábla. A szájasak h.: kb. 11 cm, a karikák átm.: kb. 6 cm.¹¹⁹ Megsemmisült.¹²⁰
- 64–65. A lókoponyán vagy annak közelében, a bokacsontok között és a bal lábszárcsontok alsó részének külső oldalán volt 2 db vaskengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
64. 1 db vállába kovácsolt fülű, lapos száraiból enyhén kiemelkedő, a kengyelszija számára áttört füllel ellátott kovácsoltvas kengyel. Talpalója ívelt. M.: kb. 13×13,5 cm.¹²¹ Megsemmisült.¹²²
65. 1 db körte alakú, lapos szárral ellátott kovácsoltvas kengyel. Talpalója enyhén ívelt. Sz.: kb. 13 cm.¹²³ Megsemmisült.¹²⁴
66. 1 db kovácsoltvas csat. Elveszett.

2. sír (1930. október)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz csontjai a földben megsemmisültek.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1930. október)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz csontjai a földben megsemmisültek.

Melléklete: nem volt.

4. sír (1930. október 10.) [7. kép 1]

Nő, 25 év körüli. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1. A legfelső nyakcsigolya alatt volt 1 db bronzhuzalból készült karika. Hv.: 0,34 cm (HOM ltsz. 9254.). Megsemmisült.
- 2–8. A nyakcsigolyákon és közvetlenül mellettük helyezkedett el 4 db kisebb, kéttagú csüngős veret, egymástól 3–4 cm távolságban, köztük pedig 3 db kisebb kerek veret feküdt, típusaik szerint az alábbiak:
- 2–5. 4 db bronzból öntött, BALINT 1991, Ia típusú,¹²⁵ kisebb, kéttagú csüngős veret. A felső rész hátoldalán két fül látható. M.: 4,9×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1076.2.) [5. tábla 7–10].
- 6–8. 3 db bronzból öntött, kisebb kerek veret. Hátoldalukon két fül látható. Átm.: 1,5 cm (HOM ltsz. 53.1076.2.) [1. tábla 4–6].
- 9–11. A jobb alkarcsontok középső részén, nyitott végükkel felfelé mutató helyzetben volt 3 db huzalkarperec:
9. 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7×6,8 cm, v.: 0,46×0,34 cm (HOM ltsz. 53.1076.5.) [6. tábla 1].
10. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,8×6,8 cm, v.: 0,44×0,4 cm (HOM ltsz. 53.1076.6.) [6. tábla 2].
11. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,6×6 cm, v.: 0,43 cm (HOM ltsz. 53.1076.7.) [6. tábla 3].
- 12–13. A bal alkarcsontok középső részén, nyitott végükkel felfelé mutató helyzetben feküdt 2 db huzalkarperec:
12. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,9×6,5 cm, v.: 0,4 cm (HOM ltsz. 53.1076.3.) [6. tábla 4].
13. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,6×6,4 cm, v.: 0,48 cm (HOM ltsz. 53.1076.4.) [5. tábla 11].
- Megjegyzés: a jobb oldali csecsnyúlványon, a *mandibula* jobb oldali ágán és a jobb alkarcsontok alsó harmadán is zöld színű patina volt megfigyelhető. A koponya alatt kődarab feküdt.

5. sír (1930. október)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz csontjai a földben elmállottak.

Melléklete: nem volt.

¹¹⁷ FEHÉR 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/4.

¹¹⁸ THOMA 1956, 22.

¹¹⁹ FEHÉR 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/5.

¹²⁰ THOMA 1956, 22.

¹²¹ FEHÉR 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/7.

¹²² THOMA 1956, 22.

¹²³ FEHÉR 1957, 314, *Taf.* XXXVIII/6.

¹²⁴ THOMA 1956, 22.

¹²⁵ BALINT 1991, 123.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

6. sír (1930. október)

Vaskori.

7. sír (1930. október)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz csontjai a földben elmállottak.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1930. október)

Vaskori.

9. sír (1930. október) [7. kép 2]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő helyzetben volt, de a lábak csontjai azok jobb oldalán behajlítva és felhúzza helyezkedtek el. Bolygatott. A bal alkar- és kézcsontok hiányoztak. Megjegyzés: a sírból 3 egyén csontjai kerültek beletározásra, az egyik egy *juvenilis* korú, valószínűleg női váz, melynek medencéjének mindkét oldalán zöld színű patina okozta elszíneződés látszott.¹²⁶

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldali halántékcsontjánál kisebb vastörredék feküdt. Megsemmisült.
2. A jobb alkarcsontok alsó végén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, rákorrodálódott textillenyyomattal. M.: 7,1×6,4 cm, v.: 0,43 cm (HOM ltsz. 53.1077.1.) [7. tábla 1].

10. sír (1930. október)

Férfi, 20-21 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1930. október)

Nő, 22-26 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: DNY-ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A nyakcsigolyákat földmunka mozdította ki. Megjegyzés: a homlokcsonton az életben szerzett sérülések voltak láthatók.¹²⁷

Mellékletei:

1. A bal alkarcsontok felső végén feküdt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,8×6,5 cm, v.: 0,47×0,42 cm (HOM ltsz. 53.1078.2.) [7. tábla 2].
2. A combcsontok között helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,7×6,2 cm, v.: 0,35 cm (HOM ltsz. 53.1078.3.) [7. tábla 3].

3. A jobb kéz csontjainál került elő 1 db bronz huzalgűrű. Elveszett.

4. A bal kéz csontjainál volt 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, aranyozott bronz pántgyűrű. M.: 2,4×2,1 cm, v.: 0,3×0,15 cm (HOM ltsz. 53.1078.1.) [7. tábla 4].

12. sír (1930. október) [7. kép 3]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a felkarcsontokra merőleges helyzetben, a bordákon feküdtek, felül volt a jobb.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok középső részén, nyitott végével felfelé mutató helyzetben volt 1 db Kovács 1994, 2a típusú,¹²⁸ lencse átmetszetű, nyitott végű állatfejes bronz karperec. M.: 7,3×6,9 cm, v.: 0,45×0,32 cm (HOM ltsz. 53.1079.1.) [7. tábla 5].
2. A bal kéz csontjai között helyezkedett el 1 db félköríves átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, v.: 0,35×0,1 cm (HOM ltsz. 53.1079.2.) [7. tábla 6].

Megjegyzés: a medence felső részén zöld színű patina volt megfigyelhető.¹²⁹

13. sír (1930. október)

Férfi, 30-40 éves. Csv. h.: ? cm, t.: Ny-K, sm.: 37 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai a földben felszívódtak.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1930. október)

Férfi, 18 év körüli. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a bal kar csontjait a szántás bolygatta.

Mellékletei:

1-9. A bal felkarcsont felső végétől az alkarcsontok középső részéig tegez 9 db vastörredéke volt megfigyelhető. A legnagyobb h.: 5,4 cm (HOM ltsz. 58.102.1.) [8. tábla 1].

15. sír (1930. október)

Férfi, 35 év körüli. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a bal kar csontjait a szántás bolygatta. Megjegyzés: a jobb combcsont erős görbületes mutatott.¹³⁰

¹²⁶ THOMA 1956, 23.

¹²⁷ THOMA 1956, 24.

¹²⁸ KOVÁCS 1994, 120.

¹²⁹ HOM R. A. 1082-1974.

¹³⁰ MEGAY 1956, 16; THOMA 1956, 25.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

Mellékletei:

- 1–2. A bal felkarcsont felső végénél helyezkedett el 2 db deltoid alakú,¹³¹ nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs (HOM ltsz. 9275. – elvesztek).
3. A medence jobb oldala mellett feküdt 1 db kovácsoltvas kés (HOM ltsz. 9274. – elveszett).

16. sír (1930. október)

Férfi, 30-35 év körüli. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1930. október)

Férfi, 50-60 év körüli. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Megjegyzés: az egyik lábszár¹³² csontjain szabálytalanul összeforrt törés volt látható, melynek következtében a láb mintegy 5 cm-el rövidebb lett a másíknál, így az egyén befelé fordított lábfejjel járt.¹³³

Mellékletei:

1. A bal kézcsontoknál feküdt 1 db vastárgy, valószínűleg egy csiholó töredéke (HOM ltsz. 9276. – elveszett).¹³⁴
2. Ugyanott volt 1 db kovakő (HOM ltsz. 9276. – elveszett).
3. A bal váll csontjain helyezkedett el egy szárnyas állat csontjainak egy része.

18. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 143 cm (a kulcsontokig), t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a bal oldal irányába, erősen felhajlított helyzetben voltak, így a kézcsontok a bal felső bordákon, illetve a jobb felkarcsont külső oldalánál helyezkedtek el.¹³⁵ Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Mellékletei:

1. A bal oldali medence és az alsó bordák felett feküdt 1 db vastárgy, valószínűleg egy vaskés¹³⁶ töredéke. H.: 6,5 cm (HOM ltsz. 9278. – elveszett).
2. A medence alatt volt 1 db líra alakú bronzcsat. M.: 3×2,4 cm (HOM ltsz. 53.1080.1.) [8. tábla 2].

19. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1930. október)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1966. május 26., 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bal combcsont megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1966. május 26., 2. sír) [8. tábla 3]

Gyermek. Csv. h.: 65 cm (a combcsontok felső részéig), t.: Ny–K, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A combcsontok felső részétől lefelé a lábak csontjait földmunka semmisítette meg.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán feküdt 1 db bronz huzalkarika. Megsemmisült.
2. A sír nyugati végében volt 1 db állatcsont.

24. sír (1966. május 26., 3. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a karok csontjai szorosan a felsőtest csontjai mellett feküdtek. Bolygatott. A koponya felső részét, a medencét és a lábfejek csontjait szántás mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1966. május 26., 4. sír)

Vaskori.

¹³¹ MEGAY 1956, 15. 17.

¹³² Megay Géza a bal (MEGAY 1956, 15), míg Thoma Andor a jobb (THOMA 1956, 27) lábat említi.

¹³³ THOMA 1956, 27.

¹³⁴ MEGAY 1956, 16.

¹³⁵ HOM R. A. 1082-1974.

¹³⁶ MEGAY 1956, 16.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

26. sír (1966. május 26., 5. sír) [8. tábla 4]

Gyermek. Csv. h.: 130 cm, t.: ÉNy-DK 335°, sm.: 45 cm, sh.: 157 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A lábszárcsontok alsó részét és a lábfejek csontjait a szántás megsemmisítette. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

27. sír (1966. május 26., 6. sír) [8. tábla 5]

Nő. Csv. h.: 143 cm, t.: ÉNy-DK 315°, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A jobb alkar- és a bal felkarcsontot, valamint a bordák egy részét földmunka semmisítette meg.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldali halántékcsonthoz tartozó 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika. M.: 1,7×1,4 cm, hv.: 0,11 cm (HOM ltsz. 68.24.1.) [8. tábla 6].
2. Az alsó állkapocs alatt feküdt 1 db bronzból öntött, kerek, koncentrikus mintával, szélén pedig rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel rendelkező veret. Hátdalán egy fül található. Átm.: 1,5 cm (HOM ltsz. 68.24.2.) [8. tábla 9].
3. A medence jobb oldali szélénél, az ujjpercek mellett volt 1 db gömb alakú, két félből álló üreges bronz fülesgomb. H.: 1,6 cm (HOM ltsz. 68.24.3.) [8. tábla 7].
4. A medence jobb oldali felső szélénél, a sírfeneknél 5 cm-el magasabban volt 1 db gömb alakú, öntött bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm (HOM ltsz. 68.24.4.) [8. tábla 8].
- 5–11. A sírból 7 db négyszirmú mintával díszített préselt ezüstkorong került elő, melyek közül a medence jobb oldalától kb. 10 cm-re, a sír fenekétől számítva 5 cm-es magasságban 2 db, a medence jobb oldalán ugyancsak 2 db, az alsó csigolyákon pedig csaknem pontosan azok vonalában további 3 db volt. Átm.: 2,8 cm (HOM ltsz. 68.24.5. – elvesztek).

28. sír (1966. május 26., 7. sír)

Gyermek (?). Csv. h.: 130 cm, t.: Ny-K 245°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz nagy részét földmunka mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

29. sír (1966. május 26., 8. sír) [8. tábla 10]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 157 cm, t.: DNy-ÉK 210°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyúj-

tott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjainak jelentős részét földmunka mozdította ki.

Melléklete:

1. A gerincoszlop jobb oldalán, a bordák alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, 3 bordával díszített, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,48 cm (HOM ltsz. 68.24.6.) [8. tábla 11].

30. sír (1966. május 26., 9. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát és a bal alkarcsontokat földmunka mozdította ki, a lábfejek csontjai pedig elporladtak.

Melléklete: nem volt.

31. sír (1966. június 2., 10. sír) [5. tábla 13]

Gyermek. Csv. h.: 57 cm, t.: DNy-ÉK 240°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak, míg a lábak csontjai bal oldalon fekvő, térdben behajlított helyzetben. Bolygatott. A koponyát és a mellkas csontjainak egy részét földmunka mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1966. június 2., 11. sír)

Férfi.¹³⁷ Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K 250°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát a sílgödör kiásásakor roncsolták, a jobb alkar- és lábszárcsontokat pedig a szántás semmisítette meg.

Melléklete: nem volt.

33. sír (1966. június 13., 12. sír)

Férfi.¹³⁸ Csv. h.: 153 cm, t.: DNy-ÉK 230°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. A bal kulcsont a combcsontok között feküdt.

Melléklete: nem volt.

34. sír (1966. június 13., 13. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy-ÉK 235°, sm.: 115 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A jobb felkarcsont egy része, az alkarcsontok, valamint a lábszárcsontok voltak csak *in situ* helyzetben, a többi földmunka mozdította ki.

Melléklete: nem volt.

¹³⁷ HOM R. A. 40-68.

¹³⁸ HOM R. A. 40-68.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

35. sír (1966. június 14., 14. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjainak nagy részét földmunka mozdította ki, csak a bal láb csontjai maradtak meg *in situ* helyzetben.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1966. június 16., 15. sír) [5. tábla 12]

Gyermek. Csv. h.: 77 cm, t.: Ny–K 280°, sm.: 65 cm, sh.: 105 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott. A váz csontjainak egy részét a földmunka és állatjárások mozdították ki.

Melléklete: nem volt.

Az 1930. évi szórványlelet:

- 1 db ovális átmetszetű, változó vastagságú zárt bronz karperec. M.: 6,2×5,5 cm, v.: 0,52×0,4–0,44×0,2 cm (HOM ltsz. 53.1081.1.) [5. tábla 14].

Egy 1966-ban elpusztított sírból származnak az alábbi leletek:

- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, négy bordával díszített, spirális S-végű karika. M.: 3×2,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,55 cm (HOM ltsz. 68.24.7.) [8. tábla 12].
- 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. M.: 6,9×5,8 cm, sz.: 0,9 cm (HOM ltsz. 68.24.8. – elveszett).¹³⁹

3.3. ÉRTÉKELÉS

A dongóhalmi temetőben Megay Géza 17 sírt feltárt, továbbá 2 temetkezés elpusztult helyét azonosította,¹⁴⁰ míg Kemenczei Tibor és K. Végh Katalin 14 temetkezést mentett meg, amit további, a sílógödrök kiásása során elpusztított sírokkal¹⁴¹ egészíthetnénk ki. Összesen tehát legkevesebb 35 sírről rendelkezünk adatokkal, s noha a feltárások a magaslat középső részén folytak, azok mégsem fedték le a domb teljes területét, így a temetőben egykor bizonyára ennél több sír lehetett.

A két feltárás összesítő térképeinek pontos illesztését P. Fischl Klára végezte el a bronzkori tell település feldolgozása során.¹⁴² Az 1966-ban kutatott rész a korábbi északi¹⁴³ feléhez csatlakozott. Megay Géza eredeti dokumentációjában¹⁴⁴ és a temetőt bemutató közleményében¹⁴⁵ a sírok elhelyezkedése és esetenként tájolása is némiképp eltérő. A közleményben szereplő méretarány alapján sajnos nem lehetett azokat az összesítőn megfelelő módon elhelyezni, így egyfajta hibrid megoldásként az általam bemutatott térkép a következőképpen készült: a sematikus sírjelek az eredeti összesítő rajz által megadott helyen találhatóak, ahol azon a vázak ábrázolása is jelen van, ott abban az irányításban. Elhelyezkedésüket azonban a sírok egy részét ábrázoló összesítő fotó

[5. kép] alapján – ahol az szükségesnek látszott – módosítottam. Azok a sírok pedig, melyek irányítása nem szerepel az eredeti rajzon, ott azokat a közlemény alapján tüntettem fel [6. kép].

Az 1930-ban feltárt 17 sírból 9 esetében került vizsgálatra az antropológiai leletanyag, az elhunytak ember-tani vonásai dinári (17.), mongolid és közelebbiről meg nem határozható típus keveredését (11.), valamint cromagnoid (15–16.) jegyeket mutatnak.¹⁴⁶ A 17. sírba temetett férfi jobb lábszárcsontjának szabálytalanul gyógyult törése miatt – melynek következtében a láb 5 cm-el rövideült a jobbhoz képest – életében sántított.¹⁴⁷

Megay Géza megfigyelése szerint a sírok a folyamatos földmunkák miatt a járószinthez rendkívül közel, kis mélységben vagy egyenesen már a felszínen helyezkedtek el, a legnagyobb sírmélység is csupán 70 cm volt.¹⁴⁸ A sírok döntően csekély – 20–40 cm-es¹⁴⁹ – mélysége az 1966. évi feltárás során is megfigyelhető volt, ezért a sírgödrök alakját többnyire nem is lehetett dokumentálni.¹⁵⁰

Az első feltárás során a temetőben a sírok rendszerét nehézkesen lehetett csak megfigyelni, legnagyobb valószínűséggel azok úgynevezett soros jelleget mutathat-

¹³⁹ K. VÉGH 1970, 95, III. tábla I.

¹⁴⁰ MEGAY 1956, 15.

¹⁴¹ K. VÉGH 1970, 85.

¹⁴² P. FISCHL 2005, 16, 11. kép.

¹⁴³ K. VÉGH 1970, 82.

¹⁴⁴ P. FISCHL 2005, 13, 6. kép. – A Szerzőnek köszönöm, hogy az 1930. évi feltárásról készült összesítő rajz digitalizált változatát rendelkezésemre bocsátotta.

¹⁴⁵ MEGAY 1956, 21.

¹⁴⁶ THOMA 1956, 22–29.

¹⁴⁷ THOMA 1956, 27.

¹⁴⁸ MEGAY 1956, 15.

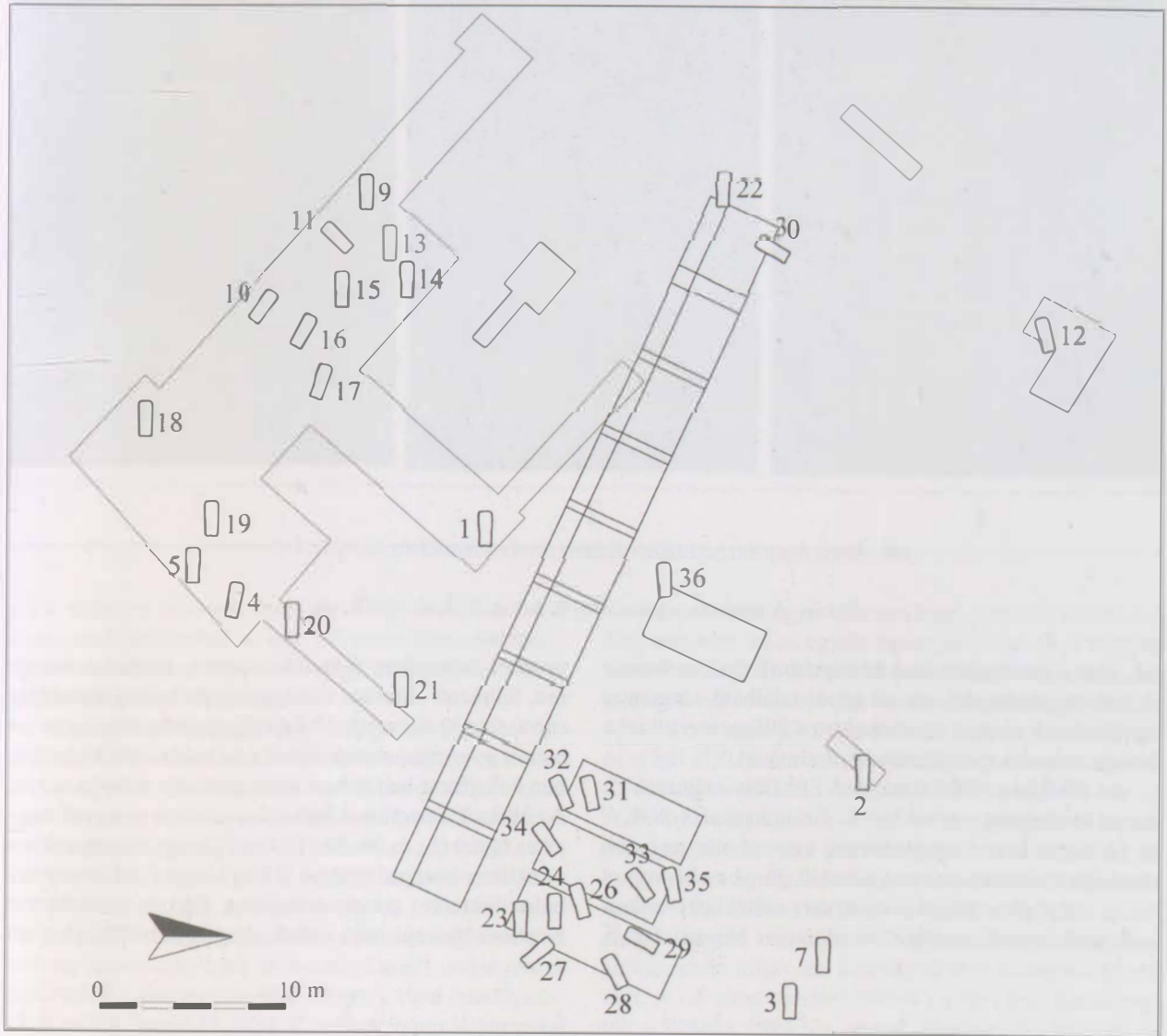
¹⁴⁹ HOM R. A. 40–68.

¹⁵⁰ K. VÉGH 1970, 82.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

5. kép. Ároktő-Dongóhalom, részletfotó a temető 1930-ban feltárt sírjainak egy részéről

6. kép. Ároktő-Dongóhalom, temetőterkép

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

7. kép. Ároktő-Dongóhalom, 1: 4. sír, 2: 9. sír, 3: 12. sír

tak, ahol a gazdagabb sírok középtájon helyezkedhettek el.¹⁵¹ A leggazdagabb női sír körül található szegényes temetkezések alapján azok csoportos jellege merült fel a feltárás második periódusának alkalmával.¹⁵²

Az 1930-ban feltárt sírok – az ÉK–DNy-i tájolású 11. számú kivételével – mind Ny–K-i irányításúak voltak,¹⁵³ az 1966-ban feltárt temetkezések viszont már nagyobb szóródást mutatnak az északi és déli irányba eltérve.

Az elhunytakat – az ismert esetekben – a kor-szak szokásainak megfelelően döntően hanyatt fekvő,

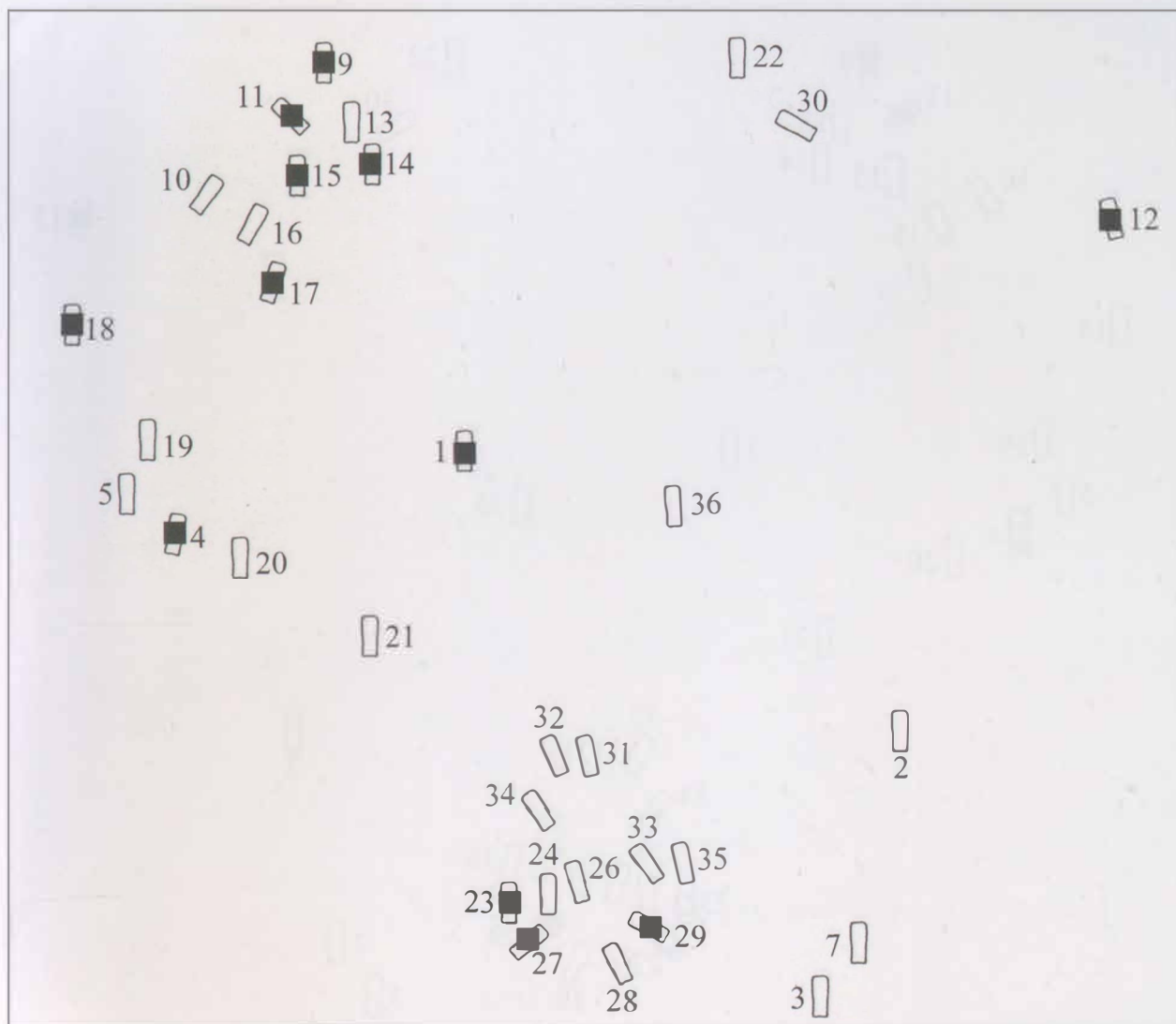
nyújtott helyzetben fektették a sírba, kivétel a 9. számú, felhúzott lábakkal elhelyezett, de sajnos ismeretlen nemű felnőtt elhunytja [7. kép 2], továbbá a 31. sírba temetett gyermek, akinek lábait a bal oldalon fekvő, térdben behajlított helyzetben rendezték el a temetés során. Az alkarok fektetése mindkét kar esetben az ágyék vagy a has tájára (1., 4., 30–33.) [7. kép 1], vagy erőteljesebben a mellkas középső részére (12.) [7. kép 3], illetve kissé balra fektetve, erősen felhajlítva (18.) is történhetett. Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők, azonban

¹⁵¹ MEGAY 1956, 16.

¹⁵² KEMENCZEI–K. VÉGH 1968, 392.

¹⁵³ MEGAY 1956, 16.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

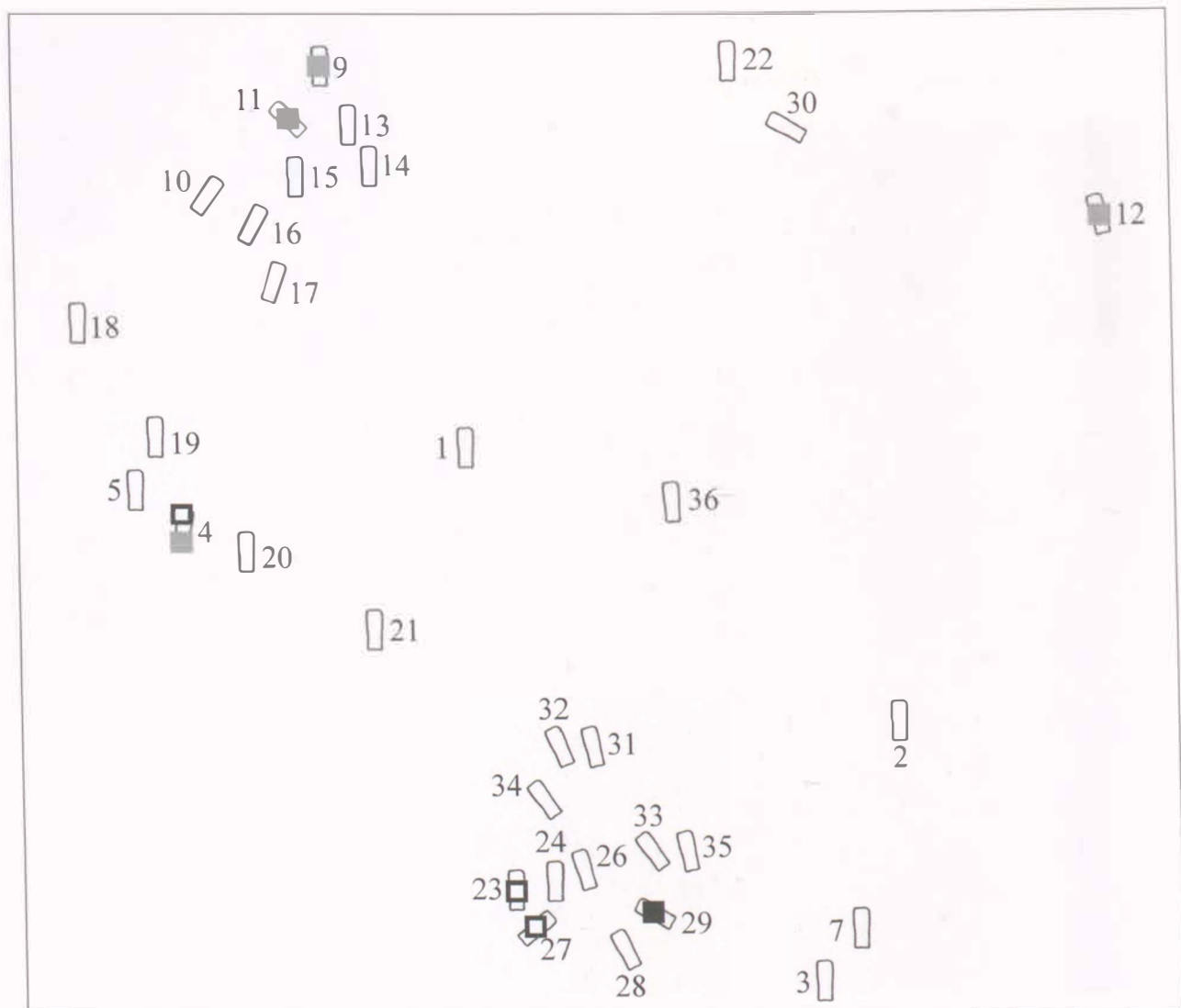
8. kép. Ároktő-Dongóhalom, mellékleteket tartalmazó sírok (■)

a 24. sírban a felsőtest csontjai mellett szorosan fekvő karcsonatok vélhetően a test becsavarására utalnak, s ugyancsak a testet körülvevő tárgy valószínűsíthető az elbillent koponyák esetében is.

A temető leletanyagában [8. kép] – néhány temetkezésben (4., 9.) sajnos csak a csontokon megfigyelt patina utal az egykori fémtárgyakra – az ékszerek között fejkészernként viselt sima, *nyitott végű huzalkarikák* a legfelső nyakcsigolya alatt (4.) és a bal halántékcsontnál (27.) női, a koponya bal oldalán pedig egy gyermek temetkezéséből (23.) származnak, minden esetben 1-1 db. Az *S-végű karikák* között a 29. sírban 1 db bordázott ezüst változat volt az ismeretlen korú és nemű elhunyt csigolyáinak jobb oldalán, míg egy további az egyik 1966-ban elpusztított sírból ismert [9. kép]. Kérdéses, hogy láthatunk-e vasból készült karikaékszert a 9. sírban a jobb halántékcsontnál megfigyelt töredékben.

A közösség tagjai előszeretettel viseltek különböző *karpereceket*, ez az egyik legnagyobb számban elkerült ékszertípus. 5 db kerek, illetve ovális átmetszetű, *hegyesedő végű bronz huzalkarperec*et viselt ravatalán a 4. sírba temetett 25 év körüli nő, 3 db-ot a jobb, 2 db-ot a bal alkarjának középrészén; ezek a megállapítható esetekben nyitott végükkel felfelé voltak [7. kép 1]. A 9. sírban ugyancsak az alkar közepén volt 1 db nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec, itt azonban az elhunyt neme és életkora sajnos ismeretlen. A 11. sírba temetett 22-26 éves nő bal alkarjának könyökhöz közeli részére került 1 db nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, míg 1 db hasonló ékszer a combok között volt. A 12. sírba temetett nőnek a jobb alkarjára helyezték a Kovács 1994, 2a típusú *állatfejes karperec*et, az állatfejekkel felfelé [7. kép 3]. Szórványként került elő 1930-ban 1 db ovális átmetszetű, *zárt bronz karperec*,

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

9. kép. Ároktő-Dongóhalom, 1: sima huzalkarikák (□), 2: S-végű karikák (■), 3: karperecek (■) a temetőben

egy 1966-ban elpusztított sírból pedig 1 db *pödrött végű bronz pántkarperec* [9. kép].

A gyűrűk között mindkét kézen viselt 1 db huzal- és 1 db pántgyűrűt a már említett 11. sírba temetett nő, 1 db pántgyűrűt pedig ugyancsak egy nő bal kezének egyik ujjára húzva helyeztek sírba (12.).

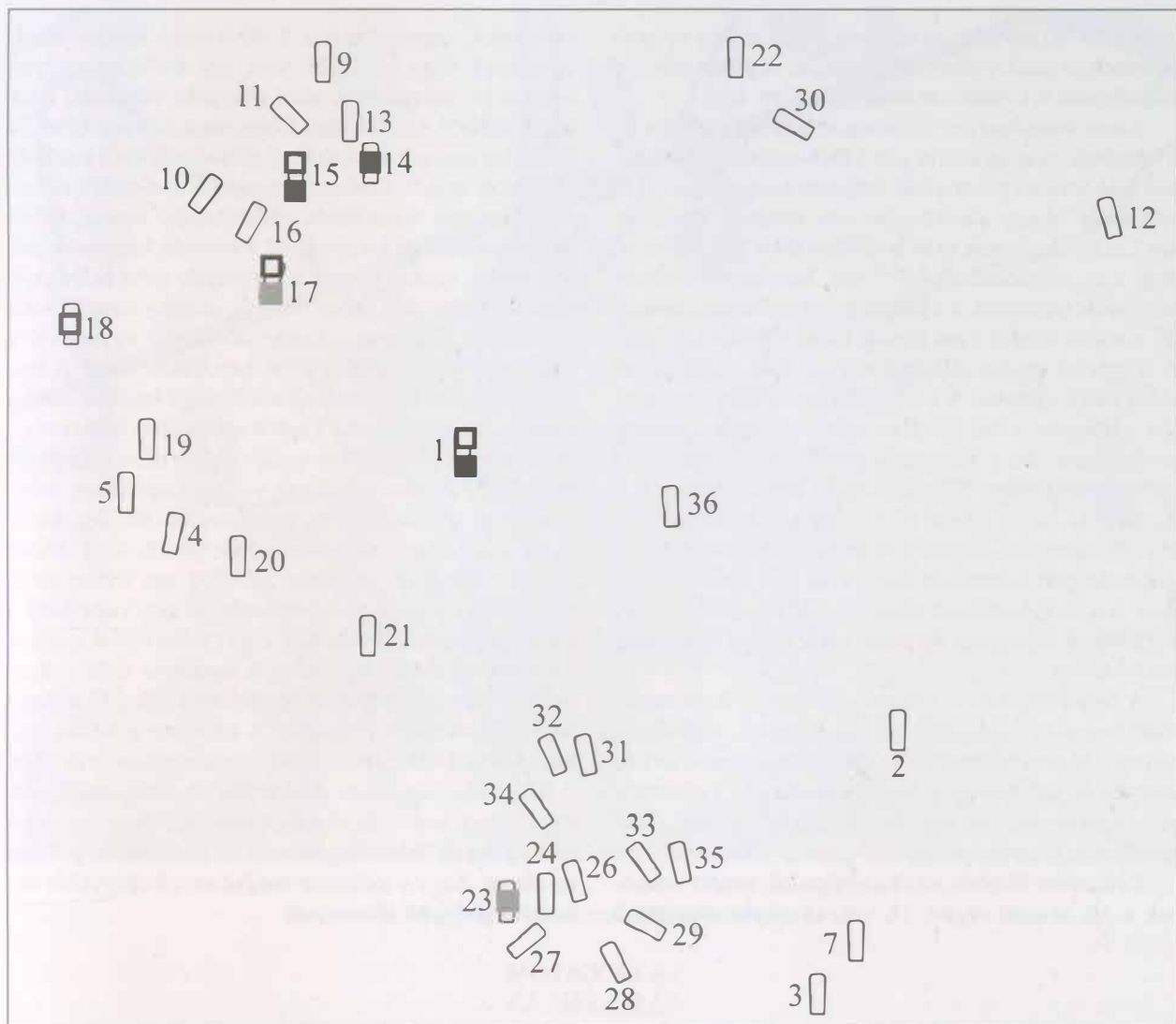
A ruhadiszek között kisebb csüngős (4 db) és egytagú (3 db) díszek a 4. sírban nyugvó 25 év körüli nő ruháját díszítették, a nyakcsigolyáknál megfigyelt vereteket valószínűleg szalagra erősítve, típusonként váltakozó sorrendben helyezték el.¹⁵⁴ Fémdíszes ruhában temették el a 27. sírban nyugvó nőt is, akinek ruháján 7 db

préselt rozetta volt, melyek a sírban az alsó csigolyák és a medence környékén voltak, vélhetően kimozdulva eredeti helyükről, de valószínűsíthetően díszítő rendszerüket legalább részben megőrizve, többé-kevésbé egyenes vonalban elhelyezkedve. A korszak fémdíszes ruháit tekintve magam sem tudnék jobb rekonstrukciót javasolni a felsőtesten két sorban futó rozettáknál.¹⁵⁵ Bizonyára ennek a ruhának a gombolását szolgálta a medence környékén megfigyelt 1 db tömör és 1 db két félből álló *fülesgomb*. A ruházatot is összefoghatta, egyben a sírban talált kés függesztésére is szolgálhatott az az öv, melynek *lira alakú csatja* az elhunyt medencéje alatt ke-

¹⁵⁴ MEGAY 1956, 18.

¹⁵⁵ DIENES 1965, 149, 9. ábra; RÉVÉSZ 1996, 207, 124. kép.

3. ÁROKTŐ-DONGÓHALOM

10. kép. Ároktő-Dongóhalom, 1: használati és munkaeszközök (□), 2: ételmellékletek (■), 3: fegyverek (■)

rült elő a 18. sírban. Megay Géza Leszih Andor múzeumigazgató úrnak írt levelében arról is beszámolt, hogy az 1. sírban nyugvó „férfi mellett pedig rosszezüst lemezek (...) bronz és vascsat bronz szíjvég” is volt.¹⁵⁶ Ennek alapján a rosszezüst lemezekék díszíthették a ruházatot, a bronzcsat és bronz szíjvég alapján pedig öv meglétével is számolhatunk, ugyanakkor teljesen nem vethetjük el annak a lehetőségét sem, hogy ezek valamilyen módon az alább ismertetendő bronzveretes lószerszámmal voltak kapcsolatban.

A használati és munkaeszközök között a kések a mence felső részénél (1., 18.) vagy annak jobb oldalán (15.) voltak, az ismert esetekben férfiak (1., 18.) mellett.

Csiholó és kova az 50-60 éves korában elhunyt férfi bal keze mellé került a 17. sírban [10. kép].

A fegyverzet elemeit *tegez* és *nyilvesszők* képviselik, melyek természetesen férfiak temetkezéseiből ismertek, ezek közül 3 db-ot az eltemetett valamelyik felkarja mellé (1.), vagy az elhunyt bal felkarjának felső részéhez (15.) helyeztek. Vélhetően vasveretes tegez került a 14. sírban nyugvó 18 év körüli férfi bal karja mellé, sajnos azonban a szántás a sír ezen részét roncsolta, így nem lehet megállapítani, hogy hány darab nyilvesszőt tartalmazott, amennyiben volt a sírban ilyen [10. kép].

Ételmelléklet két sírban volt, ebből a 17. számú sírban nyugvó 50-60 év körüli férfi bal vállára került egy szár-

¹⁵⁶ HOM HTD 84.48.24.158.

4. BÉLY

nyas állat bizonytalan része, míg a 23. sírban nyugvó gyermek sírjának valószínűleg nyugati végében volt egy állat csontot is tartalmazó húsos része [10. kép].

Lovas temetkezés az I. sírban volt megfigyelhető. Itt a lábszárak csontjai között volt 1 db lócsont; sajnos azonban a ló további csontjainak helyzete bizonytalan. A ló koponyája Megay vázlatrajzán nem szerepel, ugyanakkor Leszih Andornak írott levelében arról tesz említést, hogy a ló „szájában zabola”¹⁵⁷ volt. Az elhunyt lábainak végeire helyezhették a nyeret a kengyelekkel, melyek így a bokák közé és a bal lábszár külső oldalára kerültek. A kengyelek egyike vállába kovácsolt fülű, míg a másik körte alakú változat. A csikózabla az említett levél szerint a lókoponya száj részében volt, ezt Megay „gipszbe öntve” vette fel, s kibontását pedig Leszih Andor jelenlétében tervezte.¹⁵⁸ Leszihnek írt levele szerint „volt a lovon 52 bronz pityke”¹⁵⁹ is, ezek valószínűleg tehát lószerszámveretek lehettek. Elhelyezkedésüket fotón is megörökítette, sajnos azonban az ma már nem található meg. A szövegkörnyezet alapján azonban a lókoponyán vagy annak környékén lehettek, mely talán a lábak mellett feketett.

A temetőt használó közösség jellegét a falusi temetőket használó csoportok közé sorolhatnánk, a 35 sírhoz ugyanis bizonytalan számú, de a megkutatott terület méretét és az elpusztult temetkezéseket is figyelembe véve a – véleményem szerint – akár még egyszer ennyi temetkezés is tartozhatott.

Keltezését illetően az ékszertípusok között ritkábbak a 10. század végén, 11. század elején megjelenő

változatok, ugyanakkor a 2 db S-végű karika mind-egyikének vége bordázott volt, így kialakítása révén a típus 11. század közepétől elterjedő változatai közé sorolhatók.¹⁶⁰ Az állatfejes karperecek Kovács 1994, 2a típusa ugyancsak a 10. század második felével kezdődő időszakra utal.¹⁶¹ Ezekkel szemben a temetőből előkerült lócsontos temetkezés archaikusabb típusú, vállába kovácsolt fülű kengyelével a korábbi hagyományok felé mutat, csakúgy mint a fegyverek sírba helyezése. Amennyire a nem teljes feltárás alapján megítélhető, bizonyos szempontok alapján elkülönül egymástól a temető 1930-ban, illetve 1966-ban feltárt része. A legkésőbbi leletekként értékelhető S-végű karikák csak a Kemencei Tibor és K. Végh Katalin által feltárt részből ismertek, míg a karperecek viselete döntően a Megay Géza által feltárt sírokban volt megfigyelhető, csakúgy, mint a használati és munkaeszközök, fegyverek és ételmellékletek sírba helyezése [9–10. kép]. Mivel azonban állatfejes karperec az 1930-ban feltárt sírok egyikében is volt, így ez a temetőrész sem keltezhető a 10. század második fele elé. Ezért talán eltérő csoportok használhatták. Vélhetően a korábban feltárt része lehet az idősebb, míg a később feltárt sírok a 11. század közepi használatot mutatják. A lovas sír a feltárt rész közepén található, így ez akár a legkorábbi rész is lehet. A közösség vagy nem gyakorolta az obulusadás szokását, vagy nem érte el még a korabeli pénzforgalom, esetleg anyagi lehetőségeik nem teremtették meg hozzá az alapot, hogy e keltezést megkönnyítő tárgyakat halottaikkal együtt eltemessék.

3.4. IRODALOM

MEGAY 1956; THOMA 1956; FEHÉR 1957, 314; FÉK 25. sz.; K. VÉGH 1970, 82–85; HOM R. A. 40–68.; 41–68.; 1082–1974.

4. BÉLY (Biel, Sl.)

4.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1950-ben a település egykori zsidó temetőjének dombján, agyagkitermelés közben került elő egy honfoglalás kori lovas sír, amelynek leletei közül mindössze egy

agyagedény került a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumba [11. kép].¹⁶²

¹⁵⁷ HOM HTD 84.48.24.158.

¹⁵⁸ HOM HTD 84.48.24.158.

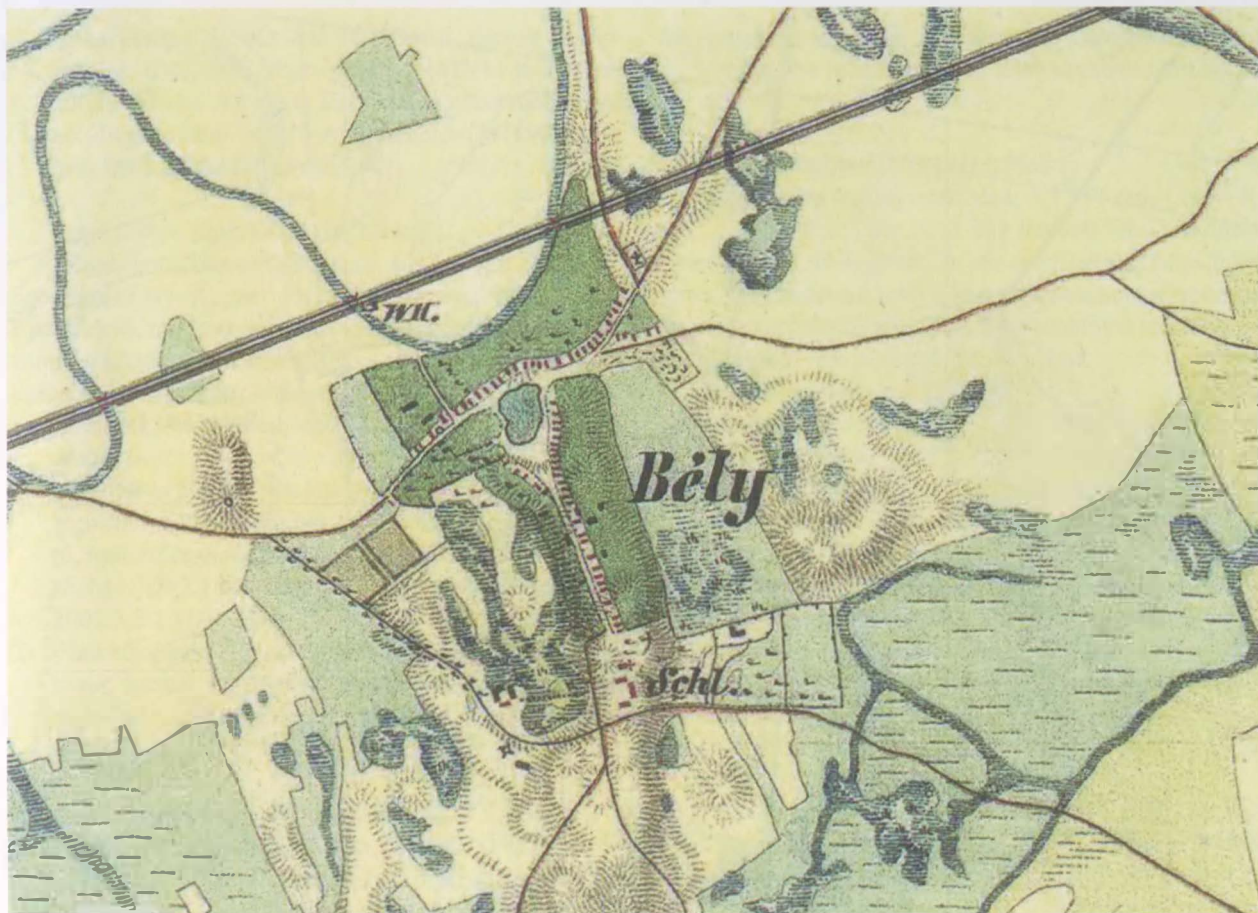
¹⁵⁹ HOM HTD 84.48.24.158.

¹⁶⁰ SZÓKE–VÁNDOR 1987, 57.

¹⁶¹ KOVÁCS 1994, 134.

¹⁶² PASTOR 1955a, 140; NEVIZÁNSKY–KOSTA 2009, 327.

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

11. kép. Bély a II. katonai felmérés térképén

4.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1950)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Lócsontos vagy lószerszámos sír.

Melléklete:

1. I db barna színű, homokkal és csillámmal soványított, vállain két kisebb füllel ellátott, kézikorongolt bordás nyakú agyagedény. M.: 18,5 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 10 cm (KKM ltsz. A-972.) [9. tábla].

4.3. IRODALOM

PASTOR 1955a, 140; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327.

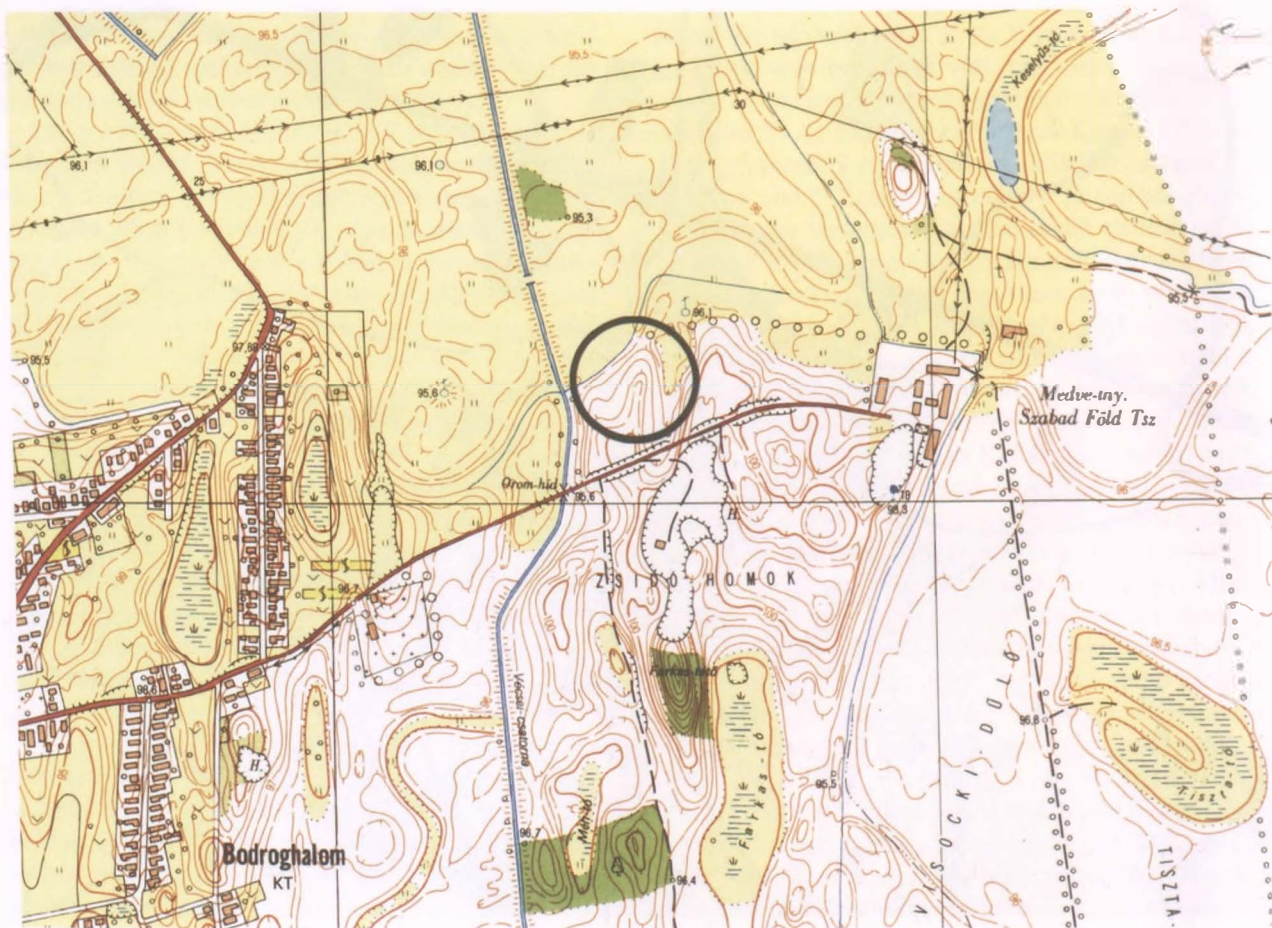
5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

5.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2000 júniusában a településtől északkeletre fekvő Eresztvényhomokon, egy É–D-i irányú dombvonulat legészakibb csücskén homokkitermelés során sírokat bolygatott meg a munkagép. A leletek előkerüléséről

június 20-án Fehér József, a sátoraljaújhelyi Kazinczy Múzeum igazgatója értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan Hellebrandt Magdolna szállt ki a helyszínre Percsényi Mihály polgármesterrel és Tar Mihállyal,

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

12. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok (1:10 000)

a Csepeli Kultúrház igazgatójával. A helyszínen összegyűjtötték az előkerült sírok leleteit és kibontották azok még földben lévő részeit. Július 4-én Perecsényi egy újabb sír előkerüléséről értesítette a múzeumot, aminek nyomán ismét Hellebrandt kereste fel a helyszínt. Mivel a bányaművelés folytatása veszélyeztette a temetőt, ezért július 10. és 21. között leletmentő ásatásra került sor, melyet a közeli kelta temetővel való esetleges összefüggés vizsgálata érdekében Hellebrandt vezetett. Azonban

az előzetes várakozásokkal ellentétben nem egy vas-, hanem egy honfoglalás kori temető sírjai kerültek elő, ezért a kutatást a továbbiakban Révész László folytatta, aki szeptember 11. és 29. között dokumentálta a temető még földben lévő sírjait [12. kép]. Az antropológiai leletanyag a Magyar Természettudományi Múzeumban,¹⁶³ míg a régészeti leletek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatók.

5.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2000. június 20.) [10. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: É–D, sm.: 53 cm, sh.: ?, sSz.: ? Bolygatott. A sirt a homokkitermelés részben elpusztította és kimozdította, *in situ* helyzetben csak az egyik alkar csontjai maradtak.

Mellékletei:

1–3. Az egyik alkar csontjain volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végével felfelé mutató, kissé ferdén álló helyzetű bronz huzalkarperec. A váz bolygatott csontjai között további 2 db hasonló, kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz hu-

¹⁶³ MAKRA 2007, 14.

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

zalkarperec volt. M.: 7,4×7,1, 7,2×6,1, illetve 7,1×6,5 cm, hv.: 0,42, 0,38, illetve 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.1.1–3.). Az egyik karperecen rákorrodálódott textílmardvány volt megfigyelhető (MNM R. T. ltsz. 2002.3.1.4.) [10. tábla 2–4].

2. sír (2000. június 20.) [10. tábla 5]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 115 cm (a szegycsontig), t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A felkarcsontok középső részétől felfelé a váz a gépi földmunka során megsemmisült, kimozdultak, illetve részben megsemmisültek a jobb alkar- és kéz csontjai is.

Mellékletei:

1. A bordák és a csigolyák között – valószínűleg másodlagos helyzetben – feküdt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, v.: 0,25×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.2.2.) [10. tábla 6].
2. A bal kéz egyik ujjpercén volt 1 db félköríves átmetszetű, nyitott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,3×2 cm, v.: 0,4×0,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.2.1.) [10. tábla 7].

3. sír (2000. június 20.) [10. tábla 8]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: D–É, sm.: 67 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alkarcsontok felső végeitől lefelé a váz a bányamunkák során megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

4. sír (2000. július 4.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: É–D, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette, mindössze 2 db fog és néhány hosszúcsont maradt csak meg.

Melléklete: nem volt.

5. sír (2000. július 10.) [10. tábla 9]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 22 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból mindössze néhány csont maradt meg.

Melléklete: nem volt.

6. sír (2000. július 11.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: D–É, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás erősen megbolygatta, szétszórva a csontokat.

Melléklete:

1. A sírban és annak környékén fekete színű, homokkal és aprókvacccsal soványított, kézikorongolt agyagedény kisebb töredékei voltak. A legnagyobb m.: 4,1×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.3.1–4.).

Megjegyzés: az egyik alkarcsonton zöld színű patina nyoma volt megfigyelhető, lelet azonban nem került elő.

7. sír (2000. július 13.) [11. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjait a szántás bolygatta, kimozdítva a jobb alkar- és kulcscsontot, roncólva a lábszárcsontok végeit. A lábtőcsontok a váz lábszárcsontjaitól 25 cm-re északkeletre voltak.

Mellékletei:

1. A bal kézfej csontjainál, hegyével a sír északkeleti vége irányában, élével pedig kifelé mutató helyzetben volt 1 db háromszög átmetszetű pengével rendelkező, a penge élének vonalában futó nyéltüskével ellátott, csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 11×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.5.4.1.) [11. tábla 2].
2. A vaskés alatt, arra merőleges helyzetben került elő 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,8×3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.2.) [11. tábla 3].
3. A csiholó alsó széle mellett volt 1 db fehéressárga színű kovakő. M.: 2×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.4.) [11. tábla 4].
4. A csiholó felső végeinél volt 1 db lapos, ovális karikával ellátott kovácsoltvas csat. M.: 2,8×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.3.) [11. tábla 5].
5. A kimozdult lábtőcsontoknál volt 1 db vörösesbarna színű, homokkal és aprókvacccsal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott, kézikorongolt agyagedény alj- és oldaltöredéke. M.: 9,5×6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.4.6.) [11. tábla 6].

8. sír (2000. július 13.) [12. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 53 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból csak a koponya darbjai maradtak meg.

Mellékletei:

1. A koponyán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén lekerekített, másikon elhegyesedő végű bronz huzalkarika. M.: 2,8×2,6 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.5.3.) [12. tábla 2].
2. A huzalkarikától délnyugatra 30 cm-re feküdt 1 db átűrt érme (MNM R. T. ltsz. 2002.3.5.1.) [12. tábla 3].
3. A sírból került elő 1 db lekerekített sarkú téglalap átmetszetű, nyitott, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,5×2,4 cm, hv.: 0,3×0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.5.2.) [12. tábla 4].

9. sír (2000. július 14.) [13. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a lábak csontjai

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

egyhén terpesztett helyzetben voltak. Bolygatott. A bal alkar- és kézcsontokat, valamint a lábszárcsontokat a földmunka kimozdította, illetve roncsolta.

Mellékletei:

1. A bal arckoponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. H.v.: 0,09 cm (MNM R. T. ltsz. 2003.3.6.6.) [13. tábla 2].
2. Ugyanott volt 1 db gomba alakú, felületén fémbevonattal ellátott bronz fülesgomb. H.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.6.) [13. tábla 3].
- 3–17. Az alsó állkapocs alatt különböző gyöngyök feküdtek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók [13. tábla 4–18]:
3. 1 db fehér színű, henger alakú, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített opak üvegyöngy. H.: 1,6 cm.
4. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,9 cm.
5. 1 db szürke színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,9 cm.
- 6–9. 4 db barna színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,8 cm.
- 10–11. 2 db zöld színű, hengeres opak üvegyöngy. H.: 0,6 cm.
- 12–17. 6 db bizonytalan típusú gyöngy (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.3.).
18. A jobb combcsont felső végétől kifelé néhány cm-re helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,3×1,9 cm, hv.: 0,16 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.7.) [13. tábla 19].
19. A jobb combcsont felső részének külső oldalán volt 1 db számárhátives átmetszetű, összeforrasztott végű bronz pántgyűrű. M.: 2,3×1,9 cm, v.: 0,35×0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.5.) [13. tábla 20].
20. A jobb felkarcsont alsó részének belső oldalán volt 1 db szürkésbarna színű agyag orsógomb. Átm.: 2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.1.) [13. tábla 21].
21. A jobb alkarcsontok felső végének külső oldalán, hegyével a felkarcsont alsó vége irányába mutató helyzetben volt 1 db vadkanagyar. M.: 11×6,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.3.) [13. tábla 22].
22. A koponya jobb oldala mellett, szájával a kulcscsont irányába mutató, fekvő helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, bekarcolt hullám- és egyenes vonalú díszítéssel ellátott agyagedény. M.: 10,1 cm, sz. átm.: 9,9 cm, f. átm.: 5,9 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.2.) [13. tábla 23].¹⁶⁴
23. Ugyanott volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló, lekerekített peremmel ellátott, bekarcolt kettős hullám- és vonalkötéggel díszített,

kézikorongolt agyagedény több töredéke. A legnagyobb m.: 4,5×3,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.6.9–12.).

10. sír (2000. július 20.) [10. tábla 10]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 16–23 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból a koponya és egy hosszúcsont darabja maradt csak meg.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2000. július 20.) [10. tábla 11]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 27–42 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás roncsolta, illetve részben meg is semmisítette.

Melléklete: nem volt.

12. sír (2000. szeptember 13.) [12. tábla 5]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a szántás csaknem teljesen megsemmisítette, a vázból csak a koponya töredékei és egy hosszúcsont darabja maradt meg.

Melléklete:

1. A csontok közül törötten került elő 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 12,7×11,5 cm, hv.: 0,32 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.7.1.) [12. tábla 6].

13. sír (2000. szeptember 13.) [12. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 119 cm, t.: É–D 92–270°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a szántás nagyrészt feldúlta, illetve megsemmisítette, *in situ* helyzetben csak a váz lábszárcsontoktól lefelé eső része maradt.

Mellékletei:

1. A váz középső részénél volt 1 db ovális kovácsoltvas csat. M.: 4,2×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.8.2.) [12. tábla 8].
2. A medence egyik kimozdult lapátja alatt volt töredékek voltak. M.: 1,9×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.8.1.) [12. tábla 9].

14. sír (2000. szeptember 13.) [10. tábla 12]

Kistermetű kutya váza. Csv. h.: 55 cm, t.: K–Ny 135–245°, sm.: 73 cm, sh.: ?, ssz.: ?

15. sír (2000. szeptember 14.) [14. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 24 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás a sírt teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

¹⁶⁴ MÉRVA 2014, 241, Fig. 13/3.

16. sír (2000. szeptember 14.) [14. tábla 2]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 156 cm (a lábszárcsontok középső részéig), t.: Ny–K 270–90°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sirt a szántás erősen roncsolta, a lábszárcsontok alsó fele hiányzott.

Melléklete: nem volt.

17. sír (2000. szeptember 15.) [15. tábla 1]

Idős férfi. Csv. h.: 119 cm (a combcsontok alsó végéig), t.: Ny–K 280–80°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a felsőtest csontjait és a medencét a szántás roncsolta, a lábszárcsontoktól lefelé eső csontokat pedig megsemmisítette.

Mellékletei:

1. A medence törött bal oldalától 10 cm-re volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas csat. M.: 5,7×3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.9.1.) [15. tábla 2].
2. Ugyanott volt 1 db kerek fejű, hurkos taggal ellátott vastárgy. A fej m.: 1,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.9.2.) [15. tábla 3].
3. A jobb combnyak külső oldala mellett volt 1 db agancsból készült bogozó. M.: 10,9×7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.9.4.) [15. tábla 4].
4. Ugyanott volt hegyével a combcsont irányába mutató helyzetben 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátánál kissé lejjebb kezdődően, de annak csaknem teljes szélességének vonalában futó nyéltüskével ellátott, felső harmadában kiszélesedő, éle irányából csúcsba futó pengéjű vaskés. M.: 11,7×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.3.) [15. tábla 5].

18. sír (2000. szeptember 15.) [15. tábla 6]

Nő (?). Csv. h.: 166 cm, t.: Ny–K 280–80°, sm.: 58 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A medence északi irányba eltolódva feküdt, ennek nyomán a koponya és a nyakcsigolyák, valamint a lábcsontjai déli irányba tértek el. A bal alkarcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont középső része alatt volt 1 db vaslemez töredéke. Megsemmisült.
2. A bal lábszárcsontok alsó részének külső oldalán, álló helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, csillámmal és homokkalsoványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott agyagedény. M.: 13, 1 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.10.3.) [15. tábla 8].
3. Az edény és a váz csontjai között volt 1 db nyitott, lekerekített végű ezüst pántgyűrű. M.: 2,5×2,2 cm, sz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.10.2.) [15. tábla 7].

19. sír (2000. szeptember 15.) [14. tábla 3]

Gyermek, 1-2 év körüli. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 71 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázból csupán néhány tejfog és hosszúcsont maradt meg, a többi felszívódott.

Melléklete: nem volt.

20. sír (2000. szeptember 20.) [16. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a felsőtest csontjait és a combcsontok alsó részét a szántás roncsolta.

Mellékletei:

1. A felsőtest csontjai között volt 1 db vaslemez töredéke. M.: 4×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.11.1.) [16. tábla 2].
2. A bal lábszárcsont felett volt 1 db félköríves, hátoldalán három szeggel ellátott vasveret. M.: 2,6×1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.11.2.) [16. tábla 3].
3. A bal lábcsontok mellett volt álló helyzetben 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, bekarcolt vonalas mintával díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 8,9 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 9,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.11.3.) [16. tábla 4].

21. sír (2000. szeptember 28.) [14. tábla 4]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 44 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

22. sír (2000. szeptember 28.) [17. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Mellékletei:

1. A csontok között volt 1 db lapított gömb alakú hegyikristály gyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.2.) [17. tábla 2].
2. Az egyik csigolya mellett volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec fele. Átm.: 7,2 cm, hv.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.3.) [17. tábla 3].
3. A csontok között volt 1 db hárombordás bronz pántgyűrű. Átm.: 2,2 cm, sz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.1.) [17. tábla 4].
4. A bordák között volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott, kézikorongolt agyagedény oldaltöredéke. M.: 9,2×7,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.12.4.) [17. tábla 5].

23. sír (2000. szeptember 29.) [16. tábla 5]

Gyermek, 5 év körüli. Csv. h.: 110 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő,

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya egy részét és a medence környékét a szántás roncsolta.

Melléklete:

1. A bal combnyak belső oldalán, egy ujjpercen volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, lekerekített végű bronz pántgyűrű. M.: 1,8×1,8 cm, sz.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.13.1.) [16. tábla 6].

24. sír (2000. szeptember 29.) [14. tábla 5]

Fiatal felnőtt. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, az alkar- és kézcsontok a medence jobb oldalára hajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. A lábszárcsontok alsó végei között, álló helyzetben volt 1 db vörösesbarna színű, homokkal soványított, bekarcolt csigavonalas mintával díszített agyagedény. M.: 13 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: 6,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.14.1.) [14. tábla 6].

25. sír (2001. szeptember 21.) [17. tábla 6]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjait a szántás részben feldúlta, *in situ* helyzetben csak az alsó állkapocs, a bal kulcs-, a jobb alkar-, a keresztcsont és a két alsó csigolya, valamint a combcsontok maradtak meg.

Mellékletei:

- 1–2. A lábcsontok végeinél volt 2 vagy 3 db agyagedény:
 1. 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló, lekerekített peremmel ellátott kézikorongolt agyagedény. M.: 14,9 cm, sz. átm.: 14,8 cm, f. átm.: 8,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.1.) [17. tábla 7].
 2. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, bekarcolt hullám-, alatta pedig vonalkötegekkel díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 17 cm, sz. átm.: ?, f. átm.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.2.) [16. tábla 7].

26. sír (2001. szeptember 24.) [18. tábla 1]

Fiatal nő. Csv. h.: 172 cm, t.: Ny–K, sm.: 64 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya hátra billent.

Mellékletei:

- 1–9. A nyakcsigolyákon gyöngyök helyezkedtek el, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 1–2. 2 db szürke színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,9 cm.
 3. 1 db korong alakú, kék színű áttetsző üvegyöngy. Átm.: 1,1 cm.
 - 4–9. 2 db három-, 3 db kéttagú és 1 db szegment üvegyöngy kék színű áttetsző üvegből. H.: 1,3, illetve 0,9 cm, átm.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.1.) [18. tábla 2–10].
10. A gyöngyök között volt 1 db kis méretű, rácsmintás bronz pántgyűrű. M.: 1,5×1,3 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.2.) [18. tábla 11].
11. A jobb felkarcsont felső vége alatt és mellett volt 1 db vastárgy több töredéke. A legnagyobb darab m.: 2,9×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.1.) [18. tábla 12].
12. A jobb alkarcsontok középrészén volt végeivel felfelé mutató helyzetben 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,9×6,6 cm, hv.: 0,42 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.3.) [18. tábla 14].
13. A bal alkarcsontok alsó részénél, végeivel felfelé mutató helyzetben volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,3×5,9 cm, hv.: 0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.15.4.) [18. tábla 13].

27. sír (2002. szeptember 24.) [14. tábla 7]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 32 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete:

1. A csontok körül szérszóródva edénytöredékek voltak megfigyelhetők.

Szórvány:

1. A 7. szelvényből került elő 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. M.: 2,7×1,7 cm, hv.: 0,15 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.3.16.1.).

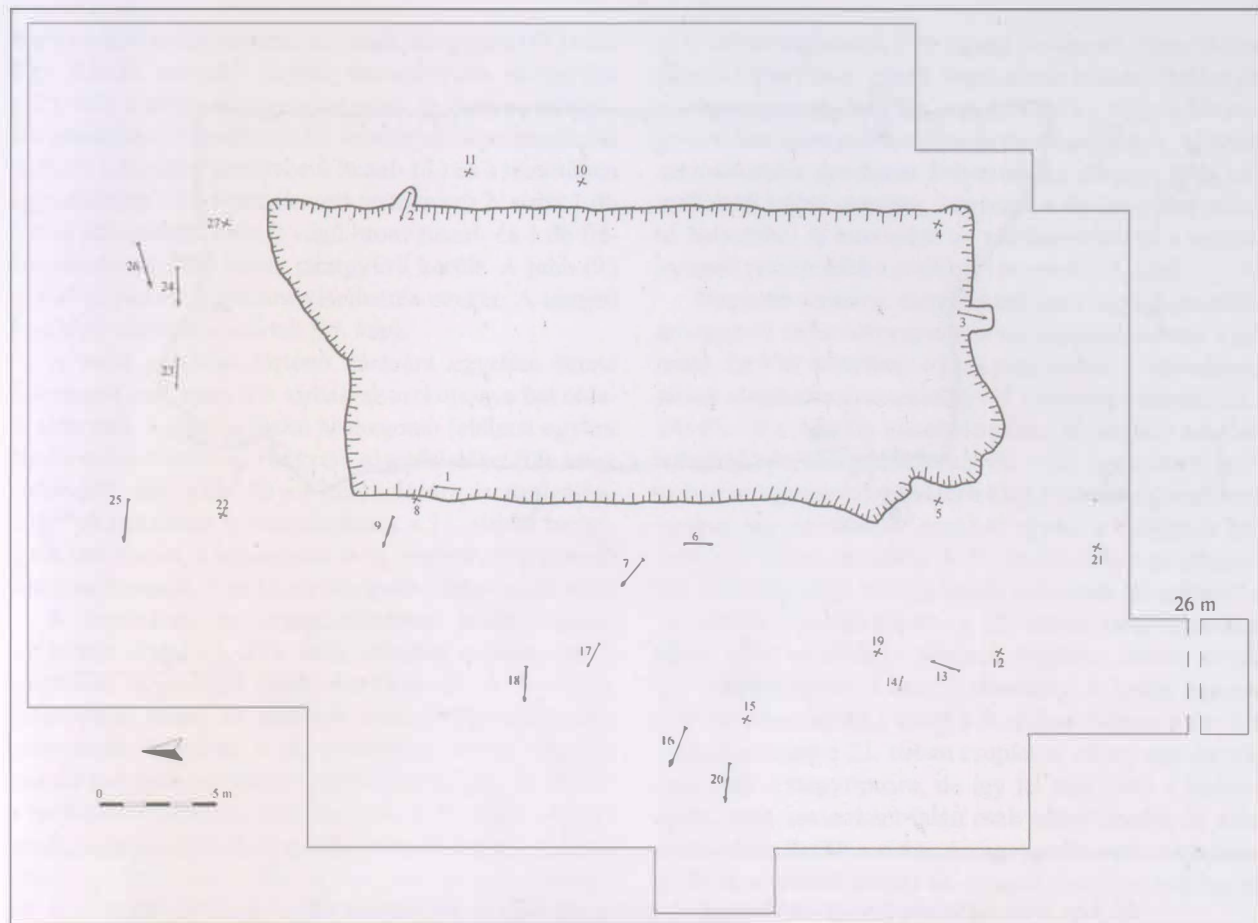
5.3. ÉRTÉKELES

A temető a domb északi lejtőjén, annak lábához közel helyezkedett el, sírok a domb gerincén már nem kerültek elő. Ennek oka a talaj szerkezetében keresendő, a domb nagy részének talaja ugyanis kötött erdőtalaj, s csak az

északi végében van egy homoklencse, ahol a sírok előkerültek.¹⁶⁵ A feltárás idején a dombot vízenyős, nádas terület vette körül, azonban a 10. században bizonyára szárazulat volt, így kerülhettek a sírok a domb lábához közel

¹⁶⁵ RÉVÉSZ 2003, 99; RÉVÉSZ 2003a, 268.

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

13. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, temetőterkép

megásásra.¹⁶⁶ A minden oldalról lehatárolt temetőnek 27 sírja került feltáráásra, további legkevesebb 10 sír pedig a feltárást megelőző földmunkák során semmisült meg.¹⁶⁷ A sírok elhelyezkedése laza szerkezetű temetőre utal, abban szabályos sorok nem figyelhetők meg [13. kép].

A sírokba az elhunytakat É-D-i, D-É-i és a legnagyobb arányban Ny-K-i tájolás szerint fektették, az utóbbtól északi és déli irányú eltérések is megfigyelhetők voltak. Meg kell azonban jegyezni, hogy a bányaművelés során előkerült sírok egy részénél csupán a feldúlt sír még földben lévő részei, vagy csak a szemtanúk elmondása alapján került rögzítésre a tájolás, így ez a nagymértékű változatosság talán a megfigyelések korlátozott voltára is visszavezethető lehet. A temetőben az északi és nyugati részen az ismert esetekben egy kivétellel (1.) csak Ny-K-i irányítású sírok vannak, az É-D-i vagy D-É-i ezzel szemben a temető déli részén mutat

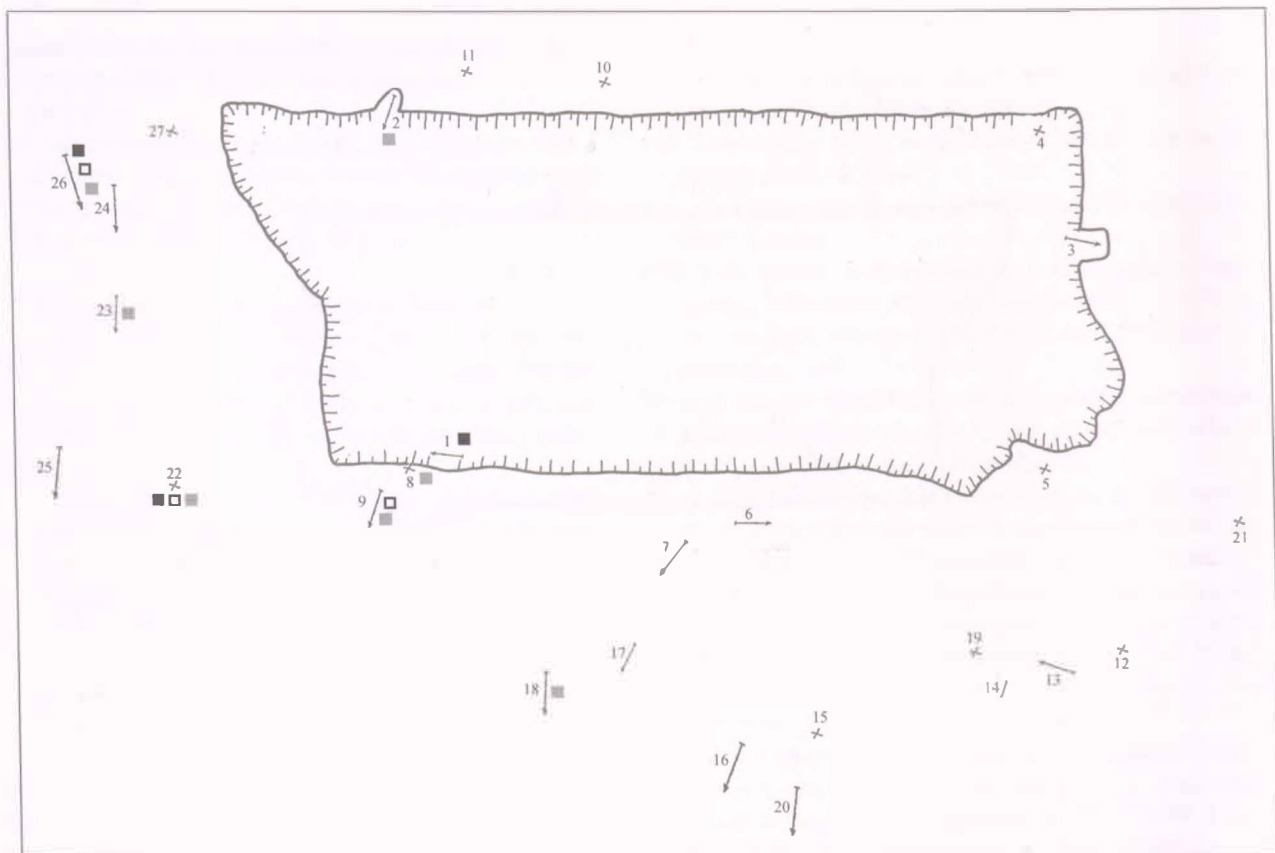
nagyobb arányt, innen bizonyosan Ny-K-i tájolású – az egyetlen kutya temetkezést leszámítva (14.) – nem is ismert. Hozzá kell azonban tenni, hogy a temetőben ezen a részen volt a legnagyobb a bolygatás nyomán a tájolás szempontjából sem értékelhető sírok száma. A gödrök mélysége 30-50 cm között változott,¹⁶⁸ sajnos azok formái nem voltak megfigyelhetők. A vázak az ismert esetekben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben kerültek elő, csupán néhány esetben ismert az elhunyt végtagjainak behajlítása vagy nyújtott helyzettől való eltérése. A 9. sírban a lábak csontjai enyhén terpesztett helyzetben voltak, a 24. sírban pedig az elhunyt karjait a has jobb oldalára fektették, ahol a kezek érintkeztek egymással, talán egymáson, vagy összekulcsolva helyezkedtek el. A 18. sír halottjának bal alkarját a felkarra merőleges helyzetbe hajlították, csipőjét pedig a temetés során északi irányba tolták el. Emiatt a test enyhén ívelt formát

¹⁶⁶ RÉVÉSZ 2003, 100; RÉVÉSZ 2003a, 268.

¹⁶⁷ RÉVÉSZ 2006, 415.

¹⁶⁸ RÉVÉSZ 2003, 99.

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

14. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1: gyöngyök (□), 2: karperecek (■), 3: gyűrűk (●)

vett fel, ami ebben az esetben talán koporsó nélküli temetkezésre utal. Ilyen fából készült szerkezetek nyomai nem is kerültek elő, ugyanakkor a 26. sírban a hátra billent koponya valamilyen testet borító, azt még a test bomlása után is körülvevő tárgyra is utalhat. A 14. sírba K–Ny-i tájolással eltemetett, a sírok közé ásott kistermetű kutyát vélhetően gazdája halálakor ölték le, s temették el, így az elhunytat tovább is kísérhette a túlvilágon.¹⁶⁹

A temető leletanyaga meglehetősen szegényes. A fejékszerek között csak bronzból készült, sima, *nyitott végű huzalkarikák* ismertek, ezek közül 1 db a 8. sírban a koponyán, a 9. sírban pedig a bal arckoponya alatt volt.

A 12. sírből került elő a temető egyetlen *nyakperce*, egy relative kis méretű, vékony, hurkos-kampós végű sodrott példány, amely mérete alapján legfeljebb egy gyermek számára lehetett megfelelő. A nyak díszei között nagyobb arányban található különböző gyöngyök. Ezek egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy (9.) sírja mellett felnőtt korú (22.) és egy fiatal nő (26.) mellett voltak. Egy ásványi eredetű *hegyikristály gyöngy* (22.) mellett a többség üvegből

készült: hengeres, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített, korong és lapított gömb alakú, többtagú rúd- és szegment-, továbbá bizonytalan típusú *üveggyöngyök*. Ugyan a gyöngyök közé lehetett felfűzve, egykor mégis gyűrűként funkcionált az a rácsmintas pántgyűrű, mely a 26. sírből került elő. Ezek a temető É–ÉNy-i részén található sírokból ismertek [14. kép].

A *karperecek* között kivétel nélkül kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperecek vannak, ezekből síronként 1 (22.), 2 (26.) vagy 3 db (1.) került elő, egy felnőtt, egy fiatal nő és egy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz mellől. Talán ugyancsak egy egykori karperecre utalhatott a 6. sírban a váz egyik alkarcsontján megfigyelt patina is. A temető északi részén található sírokból kerültek elő ezek az ékszerek [14. kép].

Gyűrűk a temető 6 sírjából dokumentáltak (2., 8–9., 18., 22–23.), további 1 db, egy egykori rácsmintas pántgyűrűből kialakított nyakláncdísz pedig a 26. sírban volt. Egy gyermek mellett háromszög átmetszetű pántgyűrű (23.), egy feltételesen nőként meghatározott sze-

¹⁶⁹ BÁLINT 1971, 312.

mély mellett pedig lekerekített végű pántgyűrű (18.) volt. Egy felnőtt személy sírjába hárombordás pántgyűrű (22.), míg a többi, bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy mellé számárhátíves átmetszetű pánt- (9.), téglalap átmetszetű huzal- (8.) és a temetőben egyedülként 2 db ilyen ékszert tartalmazó 2. sírba 1 db ovális átmetszetű, nyitott végű bronz huzal- és 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű került. A jobb (9.) és bal (2.) kézen egyaránt viselhették ezeket. A temető É–ÉNy-i részéből ismertek [14. kép].

A ruha gombbal történő zárására egyetlen bronz *fülesgomb* utal, mely a 9. sírban az arckoponya bal oldala alatt volt. A gomba alakú bronzgomb felületét egykor fémbevonat borította. Helyzete alapján talán fül- vagy tarkóvédő, sőt, akár fátyol gombolására is szolgálhattott.¹⁷⁰ A ruházatot is összefoghatta a 13. sírban megfigyelt vas *övcsat*, s ugyancsak övre utalnak az alábbiakban ismertetendő 7. és 17. sírok egyéb leletei is [15. kép].

A használati és munkaeszközök között *vaskés* két sírből ismert (7., 17.), azok mindkét esetben egyéb használati tárgyakkal együtt kerültek elő. A 7. számú, bizonytalan nemű és életkorú elhunyt bal kézfejének csontjainál, hegyével a sír északkeleti sarka irányába mutató helyzetben, élével a váztól kifelé helyezkedett el a nyéltűskével ellátott, csúcsba futó végű vaskés, pengéjének markolat közeli része alatt, arra csaknem merőlegesen egy lant alakú *csiholóval*, a csiholó alsó szélének középrészénél pedig *kovakövel*. Ebben az esetben tehát bizonyára valamilyen tarsolyszerű elembe kerültek sírba a tárgyak, mely az *övhöz* lehetett kapcsolva. Ezt az övet azonban valószínűleg nem az elhunyt adták, hiszen az annak záróelemeként meghatározható *csat* a feltételezett készség közvetlen közelében feküdt, hanem a tarsollyal együtt az elhunyt bal kezéhez helyezték azt. A 17. sírba temetett idősebb férfi jobb combcsontjának felső oldala mellett, hegyével a csont irányába mutató ferde helyzetben volt a vaskés, mellette és részben alatta pedig egy agancsból készült *hogozó*. Mivel a bogozó nem volt átfúrva, ezért itt is feltételezhető egy szerves anyagú tartó, melyben e két tárgy volt. Itt is megtalálható volt az *öv csatja*, mely a bolygatott medence bal oldalától mintegy 10 cm-re helyezkedett el, a bolygatás miatt talán eredetileg a medencén fekvő. Esetleg valahogy az övvel, vagy az övhöz kapcsolt tarsoly zárásával (?) függhetett össze a csat mellett fekvő hurkos taggal ellátott, kerek fejű *szegecs*, mely így talán gombként (?) szolgált.

A 9. sírből származik 1 db agyag *orsógomb*. Nem tudom ugyan bizonyítani ennek kapcsolatát a sírből előkerült *vaalkanagyarral*, de talán nem zárható ki, hogy e két tárgyat valamilyen munkafolyamathoz használták. Utóbbit szemlátomást gondosan helyezték az elhunyt jobb könyökének külső oldalára, hegyével a fej irányába mutató helyzetbe. A használati és munkaeszközök a temető nyugati részén feltárt sírokból ismertek [15. kép].

Nagyobb számban tartalmazott *étel- vagy italmelléklet* egykori sírba helyezésére utaló agyagedényeket a temető. Ez 9 sír esetében volt megfigyelhető, 1 feltételezen nőnek meghatározott személy (18.) mellett, 4 felnőtt (22., 24–25., 27.), 4 pedig ismeretlen nemi és életkori adatokkal (6–7., 9., 20.) rendelkező váz volt. Ezek közül a 7. sírban az agyagedény valószínűleg a lábak végeinél volt egykor, így kerülhetett azokkal együtt a bolygatás hatására 25 cm-re távolabb. A 18. és 20. sírban az elhunyt bal lábszára vagy bokája mellé helyezték az edényt, a 24. sírban a bokák között, a 25. számú temetkezésben pedig talán az elhunyt lábainak végéhez, illetve annak bal oldalára került 2 vagy 3 db edény. A halott fejének jobb oldalára tettek 2 db-ot a 9. sírban. Sajnos a sírt ért bolygatás miatt a 22. sírban csupán az edény egy darabkája utalt a tárgytípusra, de így fel kell vetni a lehetőségét, hogy esetenként talán csak edénytöredék és nem teljes edény került a sírba. Az agyagedényeket tartalmazó sírok a temető északi és nyugati részében találhatók [15. kép].

A közösség jellegét tekintve egy szegényes, legkevesebb 40 körülre becsült sírszáma¹⁷¹ alapján talán már egy falusias közösség temetőjének tekinthető, esetleg annak nyitó részének.

A sírokból egyedülként előkerült átfúrt római kisbronz *érme* vagy nyaklánc vagy ruha dísz lehetett egykor. A 24. sírről rendelkezésre áll C14-es vizsgálati eredmény, melynek szigma 2-es értéke 890–1030 közötti időszakot határozott meg a sír földbe kerüléseként,¹⁷² ami viszont nem visz közelebb a közösség itteni életének és a temető használati idejének a meghatározásához. A leletanyagban a vékony huzalú sodrott nyakperec a 10. század középső harmadában már használatban lehetett,¹⁷³ a hegyikristály gyöngy a 11–12. századi gyöngyök gömb alakjában készült, használatuk legkorábban a 10–11. század fordulójától valószínűsíthető,¹⁷⁴ míg a rúdgyöngyök már a 10. századtól – valószínűleg annak is inkább második felétől¹⁷⁵ – terjedhettek el, s hasz-

¹⁷⁰ VÖ. ANDRÁSI 2015, 162–163.

¹⁷¹ RÉVÉSZ 2006, 415.

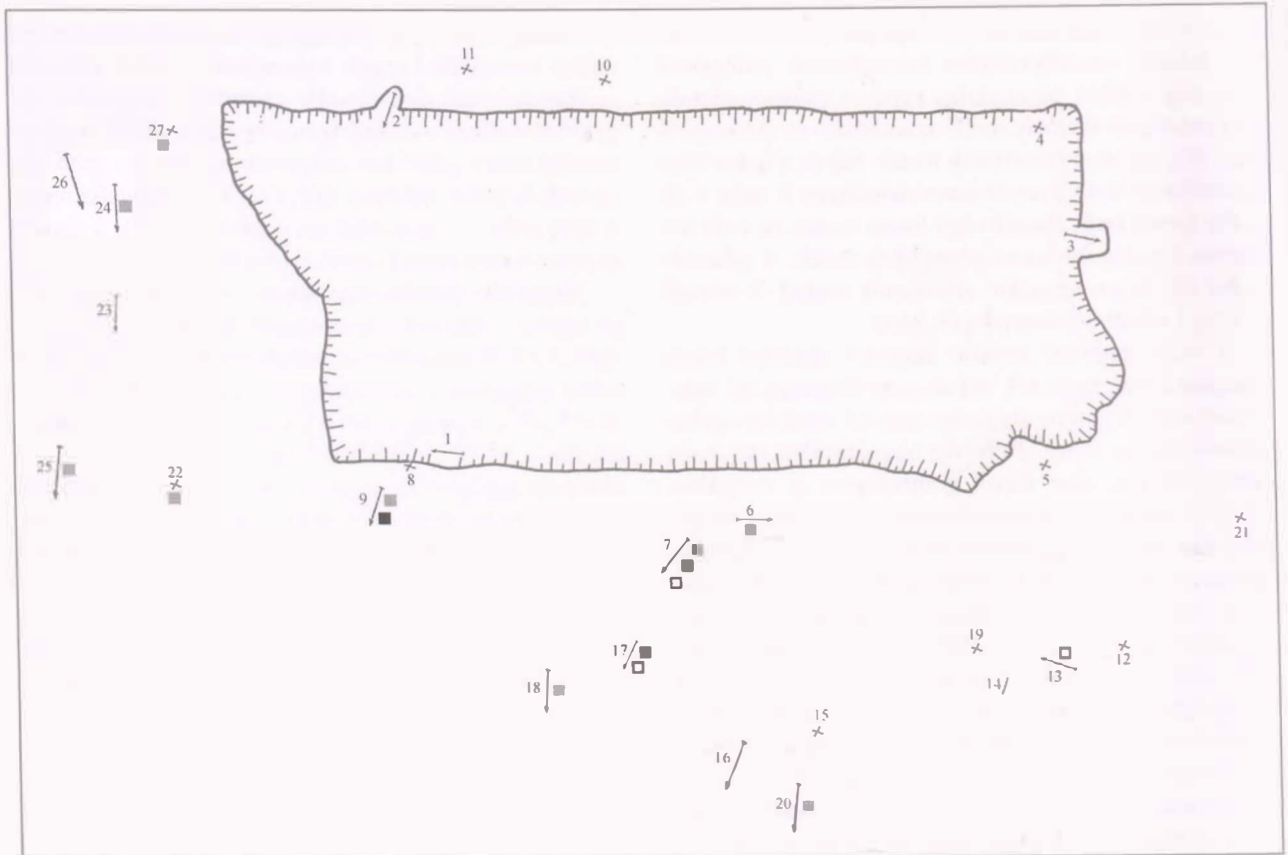
¹⁷² RÉVÉSZ 2006, 415.

¹⁷³ SZABÓ 1980, 52–52; ISTVÁNOVITS 2003, 291.

¹⁷⁴ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 61.

¹⁷⁵ OBENAUS 2010, 227.

5. BODROGHALOM-ERESZTVÉNYHOMOK

15. kép. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1: övek (□), 2: munkaeszközök (■), 3: étel- és italmelléletek (▣)

nálatuk a 11. században is megfigyelhető volt.¹⁷⁶ A hárombordás pántgyűrűk forgalmával a 10. század utolsó harmadától a 11. század közepéig számolhatunk,¹⁷⁷ másodlagos átalakítása előtt pedig bizonyára valamekkora ideig már használatban volt a 26. sírból előkerült rácsmintás pántgyűrű is, mely a környező területek hasonló leleteit tekintve a 10. század második felét megelőzően

valószínűleg nem kerülhetett sírba. A temető használatának lehetséges kezdetét az elmondottak alapján a 10. század középső évtizedeire, végét pedig még e század végére, vagy a 11. század elejére tehetjük. Természetesen ezen az időszakon belül egy jóval rövidebb periódus is lehetséges, sőt, a sírszám alapján talán realisabb is.

5.4. IRODALOM

RÉVÉSZ 2003; RÉVÉSZ 2003a, 268; RÉVÉSZ 2006, 414–415.

¹⁷⁶ SZÓKE 1962, 54; SZÓKE-VÁNDOR 1987, 63.

¹⁷⁷ GIESLER 1981, 109–110.

6. BODROGHALOM, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

6.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1942-ben dr. Szabó Endre bodroghalmi lakos ajándékozta Richwin strassbourgi püspök (913–933) ezüsből készült érméjét a Magyar Nemzeti Múzeumnak, mely a község délkeleti határában, a Pusztaláp-dűlőben, a Karcsa-patak egykori vízfolyásának keleti oldalán található Magasorom nevű homokdombon került elő. Itt bolygattak meg egy sírt 1942-ben csőszkunyhó ásása

közben, melyből az előkerült pénz származik. A sír feltételezhető helyén 1999-ben Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás. Ennek nyomán sikerült is megtalálni a csőszkunyhó maradványait, azonban a két, egyaránt 100 m²-es szondában régészeti jelenség nem került elő.¹⁷⁸

6.2. SÍRLEÍRÁS

I. sír (1942)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során feldúlták.

Melléklete:

1. 1 db Richwin strassbourgi püspök (913–933) két, egymás melletti ponton azonos irányból átlukasztott strassbourgi ezüstdenára (MMN R. T. ltsz. 64/1942.).¹⁷⁹

6.3. IRODALOM

RÉVÉSZ 2002; MMN R. A. XVIII/261/2001.

7. BODROGSZENTMÁRIA-PAPDOMB (Svätá Mária, Sl.)

7.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben Bodrogszentmária-Papdombon rigolírozás során bolygattak meg egy 10–11. századi temetőt, melynek

leletei a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményébe kerültek [16. kép].¹⁸⁰

7.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db bronz S-végű huzalkarika.

3. 1 db csillagdíszes ezüst fülbevaló.

7.3. IRODALOM

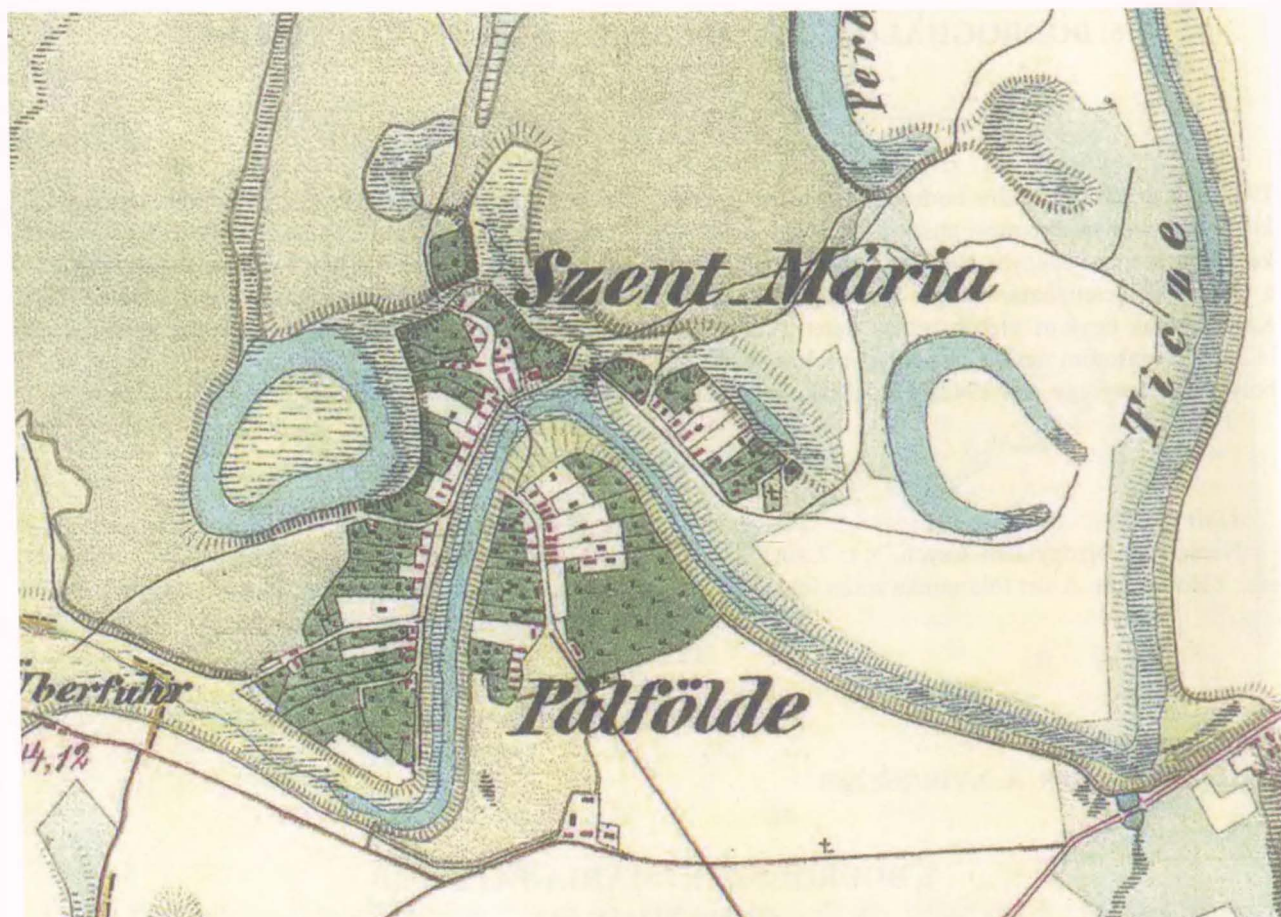
PASTOR 1962, 300; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

¹⁷⁸ RÉVÉSZ 2002; MMN R. A. XVIII/261/2001.

¹⁷⁹ KOVÁCS 1989, 20, Taf. 11/39.

¹⁸⁰ PASTOR 1962, 300; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

16. kép. Bodroszentmária a II. katonai felmérés térképén

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB (Streda nad Bodrogom, SI)

8.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Zempléni-hegység legdélebbi lankáinak egyikén, egy vizenyős, mocsaras jellegű, egykor északi és nyugati oldaláról is a Bodrog folyása által határolt területen helyezkedik el a környezetéből kimagasló Bálványdomb. A megközelítőleg É–D-i irányú, hosszúkás, köves-kavicsos magaslat a mai településtől északkeletre található, melynek település felé eső részén 1926 és 1941 között több alkalommal kerültek elő honfoglalás kori sírok.¹⁸¹ Elsőként 1926-ban J. Kukla¹⁸² kassai százados végzett

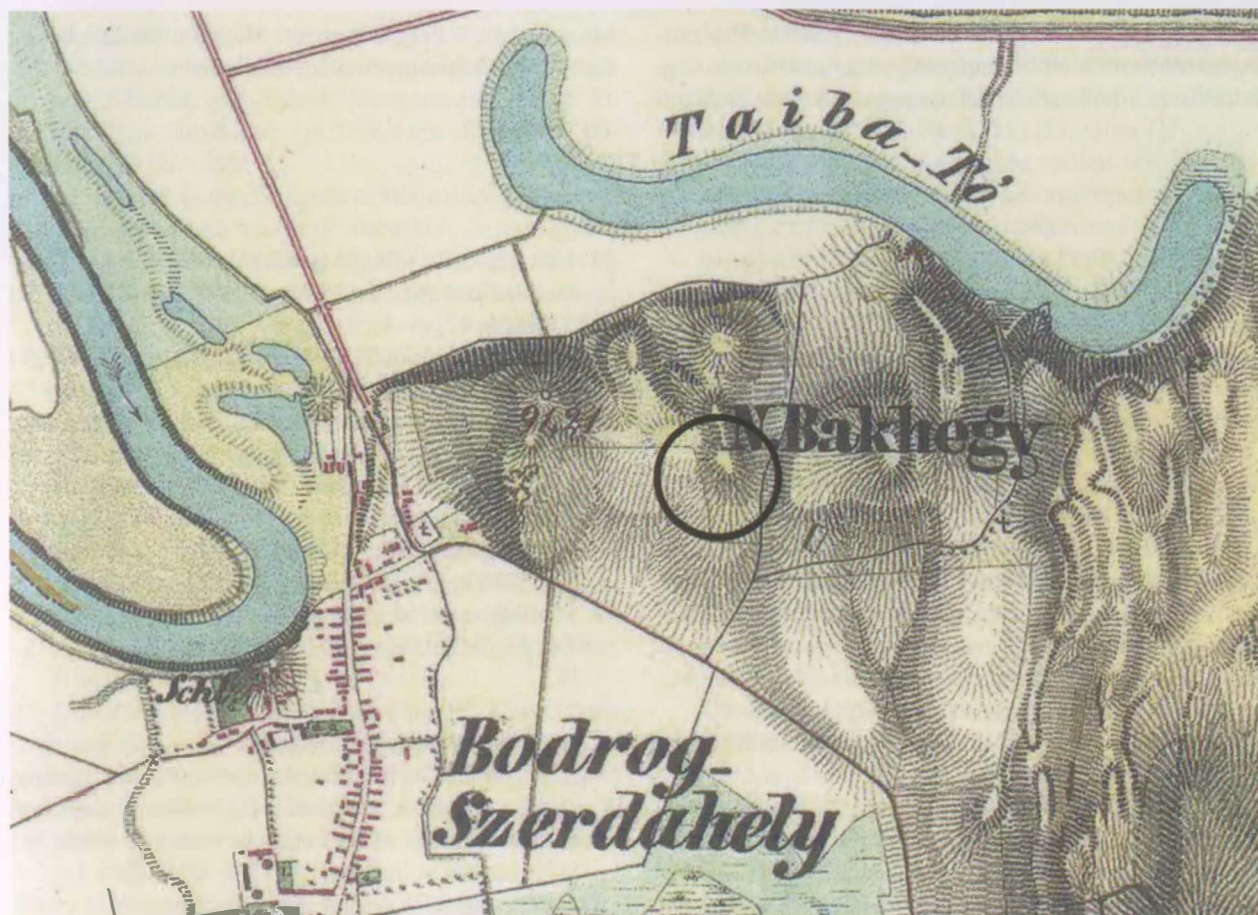
– sajnos nem szakszerű – ásatást, melynek során 2 sírt talált. Az első, szakember által végzett kutatásra 1937. október 18. és november 4. között került sor,¹⁸³ amikor a prágai Nemzeti Múzeum és a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum együttműködésében Jiří Neustupný és Bedřich Svoboda vezetésével, valamint a kassai múzeum igazgatóhelyettese, Gregor Medveczký¹⁸⁴ közreműködésével 2 sírt tártak fel, 1 további temetkezést pedig – sajnos kevéssé szakszerűen – ismét Kukla bontott ki. Ezekon felül

¹⁸¹ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 301–302; NEVIZÁNSKY 2010, 9; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012, 113–114; J. DANKÓ 2017, 50.

¹⁸² Kukla Kassán állomásozó törzstiszt volt századosi rangban, keresztnéve sajnos nem ismert. Az információt Nevizánszky Gábornak (AÚSAV) köszönöm.

¹⁸³ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 302.

¹⁸⁴ A Medveczký személyére vonatkozó adatokat Nevizánszky Gábornak (AÚSAV) köszönöm.

17. kép. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

további 2 halomsírt is feltártak és többször megfigyelték egy őskori telep objektumait is [17. kép].¹⁸⁵ Az első bécsi döntés nyomán, amikor a Felvidék magyarok területeit visszacsatolták Magyarországhoz,¹⁸⁶ a feltárás folytatásának kérdése is előtérbe került. Ennek előkészítése érdekében Fettich Nándor 1939. december 19–20-án a helyszínre utazott. Felkereste Menczer Tibor vármegyei főlevéltárost és Bornemissza Miklós alispánt, s megállapodott velük a kutatás finanszírozásáról és az előkerülő leletanyag elhelyezéséről. 20-án hármójukhoz csatlakozott báró Vécsey Ferenc is, és együttesen megtekintették az 1926/1937. évi feltárások területét, valamint a lelőhely

egy akkor még kutatatlan részét. A kiszállás során a felszínen megfigyelhető kőpakolásos sírok elhelyezkedéséről Fettich vázlatrajzot is készített.¹⁸⁷ A munka végül 1941. május 17. vagy 19.¹⁸⁸ napján Fettich Nándor, László Gyula és Méri István részvételével kezdődött el, de részt vett rajta Malán Mihály antropológus is. A június 14-éig vagy 16-áig tartó időszak¹⁸⁹ alatt összesen 30 szelvényt nyitottak, melyekben további 9 sírt dokumentáltak.¹⁹⁰ Az 1926 és 1937 közötti feltárás a közelmúltban több publikáció témája volt,¹⁹¹ az 1941. évi ásatást pedig Erdélyi István közölte,¹⁹² míg az embertani anyagot a sírleírásokkal Malán Mihály ismertette.¹⁹³ A temetőt

¹⁸⁵ ERDÉLYI 1964, 20, 24, 27.

¹⁸⁶ FODOR 1996a, 137; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 302.

¹⁸⁷ SZARKA 2003, 298, 5. jegyzet.

¹⁸⁸ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 302; FODOR 1996a, 137.

¹⁸⁹ FODOR 1996a, 137; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 302.

¹⁹⁰ ERDÉLYI 1964.

¹⁹¹ NEVIZÁNSKY 2010; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012.

¹⁹² ERDÉLYI 1964; ERDÉLYI 1995.

¹⁹³ MALÁN 1956.

szakdolgozatában dolgozta fel Dankó Katalin,¹⁹⁴ a mil-
lecentenáriumi kiállítás kapcsán pedig Fodor István fog-
lalta össze röviden.¹⁹⁵ A leletanyag a Magyar Nemzeti

Múzeumban, a Prágai Nemzeti Múzeumban és a kassai
Kelet-szlovákiai Múzeumban található.

8.2. SÍRLEÍRÁSOK

I/1926., 3/1937. sír¹⁹⁶ (1926, 1937)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott.
A sír az 1926. évi szakszerűtlen feltárás során – sajnos
dokumentálás nélkül – csaknem teljesen megsemmisült.
A sírban lócsontok is voltak, a délkeleti szélén pedig kö-
pakolás volt megfigyelhető.

Mellékletei:

- 1–9. 5 db római és 4 db római/nyugat-európai vagy arab
dirhemből készült,¹⁹⁷ 2-2 ponton átlukasztott ezüst-
díz (PNM ltsz. HI-118816–24.).¹⁹⁸
- 10–12. 3 db vékony aranylemeze. A legnagyobb m.:
2,3×0,6 cm (PNM ltsz. HI-119004–06.) [19. tábla
1–3].
13. 1 db oválisra hajlított, vékony aranylemeze. M.:
1,4×1,2 cm (PNM ltsz. HI-119007.) [19. tábla 4].
14. 1 db obszidián kovakő. M.: 2,4×1,8 cm (KKM ltsz.
A 1284.) [19. tábla 11].
- 15–20. 6 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba so-
rolhatók:
- 15–19. 5 db páncéltörő, nyéltüskével ellátott kovácsolt-
vas nyílcsúcs. H.: 9,8, 7,1, 13,2, 5,3, illetve 6,2 cm
(PNM ltsz. HI-118976–79.) [19. tábla 6–10].
19. 1 db talán rombusz alakú, nyakánál gyűrű alakú
elemmel ellátott, nyéltüskével rendelkező kovácsolt-
vas nyílcsúcs. M.: 5,5×3,3 cm (PNM ltsz. HI-118997.)
[19. tábla 5].
20. 1 db tegezvasalás. H.: 3,9 cm (PNM ltsz. HI-119002.)
[19. tábla 12].
- 21–22. 2 db vas szíjelosztó. M.: 5,1×4,8, illetve 3×2,3 cm
(PNM ltsz. HI-118986–88.) [19. tábla 13–14].
23. 1 db líra alakú kovácsoltvas csat. M.: 2,8×2,3 cm
(PNM ltsz. HI-118987.) [19. tábla 15].
- 24–42. Különböző vastörédek, melyek között vas-
lemezek, vasalások, vaspálcák és egyéb vastöré-
dek találhatóak (PNM ltsz. HI-118980–83., 118985.,
118989–96., 119008., 119010–14.).
43. 1 db hosszúkás vastárgy töredéke. M.: 2,8×2 cm
(PNM ltsz. HI-119009.) [19. tábla 16].
44. 1 db karikáján túlhajló pecekkel ellátott, kerek ková-
csoltvas csat. M.: 6,8×5 cm (PNM ltsz. HI-118998.)
[19. tábla 17].
45. 1 db vas csattüske. H.: 7,1 cm (PNM ltsz. HI-118999.)
[19. tábla 18].
46. 1 db kerek vas csatkarika. Átm.: 6,1 cm (PNM ltsz.
HI-119000.) [19. tábla 19].
47. 1 db vascsat (?) töredéke. M.: 4×3,8 cm (PNM ltsz.
HI-119001.) [19. tábla 20].
48. 1 db vaslánc (?) töredéke. M.: 3,2×2,2 cm (PNM ltsz.
HI-119003.) [19. tábla 21].
49. Sötétbarna színű selyemmaradványok. M.: 3,6×2,9,
3,4×3,1, 3×3, illetve 2,7×2 cm (PNM ltsz. HI-119015–
18.).

A sír 1937-ben feltárt leletei:

50. A sírgödör délkeleti szélén volt 1 db merev, vékony,
keskeny egyenes pengével és kerekded átmetszetű
ólomból készült nyéllal ellátott vasborotva/kés. H.:
14,5 cm (KKM ltsz. A 1280.) [20. tábla 1].
51. 1 db hatszögletű, három ponton átlukasztott ezüst-
lemez. M.: 2,6×2 cm (KKM ltsz. 1278.) [20. tábla 2].
- 52–53. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap
alakú füleik, melyek a kengyelszj számára téglalap
alakú áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül
csatlakoznak a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, há-
rom bordával erősített. M.: 14×12,5, illetve 14,5×12
cm (KKM ltsz. A 1278.) [20. tábla 3–4].
54. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott,
kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájvasak végén
található lyukba csatlakoznak U alakú füleikkel a
felső részükön spirális díszítésű, végeiken gombos
kialakítású oldalpálcák és a fogószár karikái is. A
szájvasak h.: 8,1, illetve 7,9 cm, az oldalpálcák h.: 12,
illetve 11,8 cm (KKM ltsz. A 1281.) [20. tábla 5].

II/1926. sír (1926)

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírban
lócsontok is voltak. Bolygatott. A sírt szakszerűtlen mó-
don, dokumentálás nélkül semmisítették meg.

¹⁹⁴ DANKÓ É. N.

¹⁹⁵ FODOR 1996a.

¹⁹⁶ A sír már 1926-ban előkerült, azonban feltárása ekkor csupán részlegesen történt meg, további, földben maradt részét 1937-ben bontották ki, ezért kapott mindkét ásatáson számot (NEVIZÁNSKY 2010, 9).

¹⁹⁷ NEVIZÁNSKY 2010, 12.

¹⁹⁸ NEVIZÁNSKY–KOSTA 2009, 343, Tab. 13.

Mellékletei:

1. 1 db kovácsoltvas fokosbárd. Nyelének áttörése mellett 3 borda, pengéjének középrészénél pedig kisebb lyuk látható. M.: 16,5×14,9 cm (PNM ltsz. HI-119029.) [21. tábla 1].
2. 1 db hosszúkás, egyik részén ovális, a másikon háromszög átmetszetű vastárgy töredékei. A legnagyobb darab h.: 2,9 cm (PNM ltsz. HI-119036.) [21. tábla 2].
- 3–12. Különböző vastörredékek, melyek között vashuzal, vaslemez, vaspánt, vasszegecs és egyéb vastörredékek találhatóak (PNM ltsz. HI-119029–35., 119037–39.).
- 13–15. 3 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5,4, 5,6, illetve 5 cm (PNM ltsz. HI-119025–27.) [21. tábla 3–5].
- 16–17. 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
16. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Bizonytalan alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos szárjaihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 16,4×11,8 cm (PNM ltsz. HI-119023.) [21. tábla 6].
17. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos szárjaihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 16,4×13,9 cm (PNM ltsz. HI-119019–24.) [21. tábla 7].
- 18–19. 2 db kovácsoltvas oldalpálcás zabla (PNM ltsz. HI-119019–20. – elvesztek).
20. 1 db tört, sodrott szájasú, karikás vaszabla. A szájasak végein lévő lyukakba csatlakoznak a nagyobb méretű karikák és 1-1 kisebb, körte alakú karika. A szájasak h.: 8,1, illetve 7,8 cm, a karikák átm.: 4,6, illetve 4,5 cm (PNM ltsz. HI-119021.) [22. tábla 1].
21. 1 db tört, sodrott szájasú kovácsoltvas csikózábla. A szájasak h.: 7,9, illetve 7,2 cm, a karikák átm.: 4,6, illetve 4,1 cm (PNM ltsz. HI-119022.) [22. tábla 2].

1/1937. sír (1937)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjai rendszertelenül feküdtek, *in situ* helyzetben csak a löcsontok egy része maradt meg. A váz bal oldalán helyezkedett el a ló Ny–K-i tájolású koponyája, mögötte pedig egymás mellett a lábak csontjai. A sírt – legalább részben – kövekből rakott halom borította, déli és nyugati oldalán pedig nagyobb kövek határolták.

Mellékletei:

1. A csontok között vékony, végeiken esetenként átlukasztott ezüstlemezek feküdtek. Sz.: 0,4–0,8 cm (KKM ltsz. A 1271–72., 1275.) [23. tábla 1].
2. Másodlagos helyen, a medence mellett volt 1 db BÁLINT 1991 kategóriába nem besorolt típusú,¹⁹⁹ kisebb kéttágú csüngős aranyozott ezüstveret. A felső tag hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,9×1,6 cm (KKM ltsz. n.) [23. tábla 2].
3. A koponya bal oldalán volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajlító, lekerekített peremmel, vállánál két kisebb füllel ellátott, korongolt agyagedény. Fülei magasságában, de azok által megszakítva hullámköteg, alatta ugyancsak hullám-, majd vonalköteg díszítés látható. Alján küllős fenékbélyeg található. M.: 21 cm, sz. átm.: 10 cm, f. átm.: 8,4 cm (KKM ltsz. A 1290.) [23. tábla 3].
- 4–5. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszíz számára fordított trapéz, illetve téglalap alakú áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos szárjaihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve, 8, illetve 5 helyen a belső rész irányából átlukasztva. M.: 14,8×11,9, illetve 15×12,1 cm (KKM ltsz. A 1274., 1277.) [22. tábla 3–4].
6. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájas h.: 7,9 cm, a karikák átm.: 5,6, illetve 5,2 cm (KKM ltsz. A 1273.) [22. tábla 5].

2/1937. sír (1937)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz csontjai hiányoztak. A sírgödör kőborítású volt, keleti végét kövekből rakott koszorú övezte. Bolygatott. Valószínűleg az elhunyt lábcsonthainak bal oldalán, a kökoszorú közelében feküdt a ló Ny–K-i tájolású koponyája, mögötte pedig egymás mellett a lábak csontjai.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db szív alakú, aranyozott ezüst övveret. Felületükön gyöngyözött keretben félpalmettákból kialakított, szív alakba írt palmetták alkotta²⁰⁰ növényi minta látható, hátoldalukon 3–3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,2×2 cm (PNM ltsz. HI-118847–48.) [24. tábla 1–2].
3. 1 db levél alakú, aranyozott ezüst övveret. Felületén gyöngyözött keretben félpalmettákból kialakított, szív alakba írt palmetták alkotta²⁰¹ növényi minta látható, alsó részének karéjában gömb alakú elem található. Hátoldalán egykor 3 szegecs helyezkedett el,

¹⁹⁹ BÁLINT 1991, 130.²⁰⁰ BOILÓK 2015, 237.²⁰¹ BOILÓK 2015, 237.

8. BODROGSZER DAHELY-BÁLVÁNYDOMB

- mai állapotában másodlagos furatában egy szegecs található. M.: 2,5×2,4 cm (PNM Itsz. H1-118849.) [24. tábla 3].
- 4–11. 8 db levél alakú, a felszín lemélyített részén palmettafát megjelenítő mintával²⁰² díszített, hátoldalukon 3-3 szegeccsel ellátott ezüst övveret. 1 db másodlagosan átfűrt, a furatban elhelyezkedő szegeccsel. M.: 1,8×1,8, illetve 1,8×1,6 cm (PNM Itsz. H1-118851–57., MNM R. T. Itsz. 10/1941.68.) [24. tábla 4–11].
12. 1 db aranyozott ezüst, szakállas emberi arcot mintázó veret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1,2×1 cm (PNM Itsz. H1-118879.) [24. tábla 12].
13. 1 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1×0,9 cm (PNM Itsz. H1-118880.) [24. tábla 13].
- 14–31. 18 db kerek, aranyozott ezüst rozettás veret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel. Átm.: 0,9 cm (PNM Itsz. H1-118898.) [24. tábla 14].
- 32–34. 3 db levél alakú, növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,5×1,4 cm (PNM Itsz. H1-118868–70.) [24. tábla 27–29].
35. 1 db közepén áttört, kerek ezüstveret. Áttörését virág-, peremét gyöngyözött minta övezi, hátoldalán 2 szegecs található. Átm.: 1,4 cm (PNM Itsz. H1-118835.) [24. tábla 15].
- 36–38. 3 db háromágú növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2-2 szegecs található, melynek ma mérhető hossza az egyik veret esetében a többiek kétszerese. M.: 1,6×1,1 cm (PNM Itsz. H1-118871–73.) [24. tábla 16–18].
39. 1 db aranyozott ezüst négyzetes veret. Középpontjából négyágú minta mutat a veret sarkaiban lévő háromágú növényi elemek középpontja felé. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 2,5×2,4 cm (PNM Itsz. H1-118850.) [24. tábla 19].
40. 1 db pajzs alakú, növényi mintával díszített, bronzból öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 4 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 5,3×1,5 cm (PNM Itsz. H1-118825.) [24. tábla 20].
41. 1 db pajzs alakú, lemélyedő mintával díszített, aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található. M.: 2,2×1,1 cm (PNM Itsz. H1-118829.) [24. tábla 21].
- 42–44. 3 db pajzs alakú, inda nélküli félpalmattákkal díszített,²⁰³ aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalukon 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 3,2×1,6 cm (PNM Itsz. H1-118828.) [24. tábla 22–24].
45. 1 db hosszúkás, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs látható, 2 ponton másodlagosan átfűrt. Hiányos. M.: 2,4×2,2 cm (PNM Itsz. H1-118830.) [24. tábla 25].
46. 1 db háromszög alakú, közepén kerek, kidomborodó áttört résszel rendelkező, két szélén 3-3 granulációt utánzó mintával díszített, aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,6×2,1 cm (PNM Itsz. H1-118836.) [24. tábla 26].
- 47–48. 2 db áttört, aranyozott ezüstveret. Felső oldalán egyenes, közepén lemélyedő pálca alakú elem látható, melyet két kerek áttörés követ, a háromágú növényi mintában záródó veret középrészén. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 1,8×1,7 cm (PNM Itsz. H1-118837–38.) [25. tábla 1–2].
- 49–52. A ló lábsontjai alatt volt 4 db háromszög alakú, alsó felén áttört, spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmattákkal díszített,²⁰⁴ aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 3,1×2 cm (PNM Itsz. H1-118841–44.) [25. tábla 7–10].
- 53–54. A ló lábsontjai alatt volt 2 db háromszög alakú, spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmattákkal díszített,²⁰⁵ aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 3×1,9 cm (PNM Itsz. H1-118845–46.) [25. tábla 3–4].
- 55–56. 2 db háromágú aranyozott ezüstveret. Csepp alakú középpontjukból kétfelé nyíló, közepén levél alakú elemmel tagolt minta indul, míg alsó felükhöz deltoid alakú elem csatlakozik. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,1×2 cm (PNM Itsz. H1-118859–60.) [25. tábla 5–6].
- 57–49. 3 db háromágú aranyozott ezüstveret. Felső részükön kétfelé nyíló, közepén levél alakú elemmel elválasztott növényi minta, alsó részükön ugyancsak háromágú, de kisebb növényi minta látható. Hátoldalukon 3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,2×2 cm (PNM Itsz. H1-118861–63.) [25. tábla 11–13].
- 60–63. 4 db rombusz alakú aranyozott ezüstveret. Felületüket kereszt alakú minta osztja 4 részre, hátoldalukon 2-2 szegecs látható. M.: 1,8×1,2 cm (PNM Itsz. H1-118864–67.) [25. tábla 14–17].
- 64–66. 3 db téglalap alakú, ikerszárról induló hasított palmattákkal díszített,²⁰⁶ aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 2,9×2 cm (PNM Itsz. H1-118874–76.) [25. tábla 18–20].
- 67–69. 3 db téglalap alakú aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 1,8×1,7 cm (PNM

²⁰² BOLLÓK 2015, 401.

²⁰³ BOLLÓK 2015, 241.

²⁰⁴ BOLLÓK 2015, 235.

²⁰⁵ BOLLÓK 2015, 235.

²⁰⁶ BOLLÓK 2015, 248.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

- Itsz. HI-118877–78., MNM R. T. Itsz. 10/1941.65.) [25. tábla 21–23].
70. 1 db líra alakú aranyozott ezüstcsat. M.: 2,7×1,9 cm (PNM Itsz. HI-118839.) [25. tábla 24].
71. 1 db aranyozott ezüst függesztőveret. Felületén aranyozott háterű szabad indaszárban végződő félpalmetták²⁰⁷ alkotta növényi minta látható, hátoldalán szegecssek helyezkedtek el, egy helyen másodlagosan átfúrva, a furatban egy szegeccsel. M.: 5,3×2,3 cm (PNM Itsz. HI-118840.) [26. tábla 1].
- 72–93. 22 db félgömbfejű ezüstveret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel. Átm.: 1–1,1 cm (PNM Itsz. HI-118919., MNM R. T. Itsz. 10/1941.70.) [25. tábla 25–26].
94. 1 db levél alakú, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst lószerszámveret. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 7×6 cm (PNM Itsz. HI-118831.) [26. tábla 2].
- 95–96. 2 db levél alakú, középen áttört, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst lószerszámveret. Hátoldalukon 5 szegecs található, egyiknek megmaradt a vörösréz hátlapja is. M.: 4,1×3,6 cm (KKM Itsz. A 1285.) [26. tábla 5–6].
- 97–98. 2 db kerek, középen áttört, aranyozott ezüstfalera. A kisebbik példány felületén háromágú forgóalakzatba rendeződő félpalmetták²⁰⁸ alkotta minta látható, hátoldalukon 4 szegecs helyezkedik el. Mindkettő másodlagosan átfúrva, egyikben egy szegecs is található. Átm.: 3, illetve 3,8 cm (PNM Itsz. HI-118833–34.) [26. tábla 3–4].
99. 1 db levél alakú, szélével párhuzamosan legalább 4 ponton, középrésze felé pedig legalább további 5 ponton átlukasztott ezüstlemez. M.: 2×1,7 cm (PNM Itsz. HI-118858.) [26. tábla 7].
- Túlnyomórészt a 2/1937. sírhoz sorolható tárgyak:**
100. 1 db téglalap alakú, két sarkán átlukasztott, derékszögben meghajlított ezüstlemez. M.: 2,2×2,1 cm (PNM Itsz. HI-119051.) [26. tábla 8].
101. 1 db bronzlemez töredék (PNM Itsz. HI-119085.).
102. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,3×1,8 cm (PNM Itsz. HI-119055.) [26. tábla 9].
103. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla fele. A szájvas végén lévő lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak füleikkel a kerek átmetszetű, végein gombos kialakítású, spirális mintával díszített oldalpálcák. A szájvasak h.: 11,6, illetve 11,2 cm, az oldalpálcák h.: 12,9, illetve 13,2 cm.²⁰⁹ A két fél zabla egykor valószínűleg összehirtartozott (PNM Itsz. HI-119053–54.) [26. tábla 11].
- 104–108. 5 db vaslemeztöredék. A legnagyobb darab m.: 2,7×2,2 cm (PNM Itsz. HI-119045., 119047–48., 119071., 119079.).
109. 1 db kovácsoltvas karika. Átm.: 4,4 cm (PNM Itsz. HI-119052.) [26. tábla 10].
110. 1 db szögletes átmetszetű vasszeg. H.: 1,2 cm (PNM Itsz. HI-119049.).
111. 1 db vasszegecs (?) töredéke. H.: 0,6 cm (PNM Itsz. HI-119084.).
- 112–115. 4 db vastöredék (PNM Itsz. HI-119050.).
- 116–121. 6 db vaspánt, illetve vaspánttöredék. A legnagyobb m.: 5,8×0,4 cm (PNM Itsz. HI-119043., 119057–59., 119064., 119067.).
122. 1 db vasszalag. M.: 3,9×0,3 cm (PNM Itsz. HI-119060.).
- 123–134. 12 db vaspálca, illetve vaspálca töredék. A legnagyobb m.: 4,1×0,3 cm (PNM Itsz. HI-119061–63., 119065–66., 119068–69., 119074–77., 119080.).
135. 1 db hengeres vastöredék. M.: 1,8×0,7 cm (PNM Itsz. HI-119073.).
- 136–142. 7 db vastöredék, ebből az egyikén hozzákörrodálódott textillenymomat látható. A legnagyobb m.: 3,1×1,2 cm (PNM Itsz. HI-119056., 119070., 119072., 119078., 119081–83.).
- 1. sír (1941. május 19.–június 14.)**
Gyermek. Csv. h.: 80 cm, t.: Ny–K, sm.: 80 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a lábak csontjai térdben keresztelték egymást, felül volt a jobb. A sírgödör ovális aknasír volt, lefedve nagyobb kövekkel, alattuk pedig a váz irányába egyre csökkenő méretű kövek helyezkedtek el. A kőborítás kb. 35–40 cm vastagságú volt. Bolygatott. Állatjárás mozdította ki az alsó állkapcsot és néhány bordát.
- Mellékletei:*
- 1–2. A bal kulcsfontnál és a jobb felkarcsont alsó vége, valamint a bordák között volt 2 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db kékeszöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. M.: 1,3×1 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.1.) [27. tábla 2].
2. 1 db szürke színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú opak szemesgyöngy, kereszteltető fehér színű hullámvonallal, annak közein fekete sávval övezett fehér közepű, piros alapon fehér sugaras mintákkal

²⁰⁷ BOLLÓK 2015, 233.

²⁰⁸ BOLLÓK 2015, 235.

²⁰⁹ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 311, 341, Tab. 11/5–6.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

díszítve. M.: 1,3×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.2.) [27. tábla 1].

3. A bordák felett 5 cm-rel és a sír aljánál 12-15 cm-rel magasabban állatsontok feküdtek.

Megjegyzés: a sírföldben őskori obszidiántöredék és állatsontok voltak.

2. sír (1941. május 19.–június 14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 77 cm, sh.: 240 cm, ssz.: 59–92 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb kar csontjai könyökben behajlított helyzetben feküdtek. A lábcsontok végeitől 20 cm-re, a sírfenéknél 15 cm-rel magasabban helyezkedett el a ló É–D-i tájolású koponyája és 4 lábcsontja. A sír felett rendezetlenül nagyobb kövek, alattuk pedig további apróbb kövek voltak, egy összesen 20-40 cm-es, földdel kevert rétegben egészen a váz szintjéig.

Mellékletei:

- 1–2. A jobb kulcsont felett és a sírban ismeretlen helyen volt 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén elhegyesedő bronz huzalkarika. Átm.: 2,1–2,1 cm, hv.: 0,18–0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.13.) [27. tábla 3–4].
3. A medence jobb oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 8,1×1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.8.) [27. tábla 7].
4. A kés felső végénél volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,7×3,5 cm.²¹⁰ Elveszett.
- 5–6. A csiholó mellett volt 2 db barna színű kovakő. M.: 3×2,2, illetve 2,1×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.4.) [27. tábla 5–6].
7. A bal combcsont alsó végének külső oldalán volt 1 db kutya átfűrt *caput femoris*a. Átm.: 2 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.7.) [27. tábla 8].²¹¹
8. A jobb combcsont alsó részének külső oldalán volt 2 db íj markolatlemez. A nagyobbik m.: 8,8×3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.3.) [27. tábla 9].
9. A jobb láb csontjai mellett 78 cm hosszúságban tegez famaradványai és vasveretei feküdtek. A legnagyobb h.: 13 cm, a pánt h.: 16,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.12.) [28. tábla].
- 10–17. A tegezvasalások között volt 8 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 10–12. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 9×2,6 cm, 8,8×2,5 cm, illetve 5,6×2,5 cm [27. tábla 10–12].

13. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,1×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.13.) [27. tábla 13].

- 14–17. 4 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyilcsúcs.

- 15–16. A bal lábszárcsontok külső oldalán, füleikkel a csontok irányába, részben a szárkapocscsonton és egymáson feküdt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszija számára fordított trapéz alakban áttörtek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5×12,3, illetve 14,4×12 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.10–11.) [29. tábla 1–2].

17. A kengyelek talpalójánál volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1×5 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.9.) [29. tábla 4].

18. A felső kengyel alatt volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavassal ellátott kovácsoltvas csikózábla. Egyik karikája D alakú, a másiknál lényegesen kisebb. A szájjvasak h.: 8,8–8,8 cm, a karika átm.: 5,7 cm, a másik m.: 2,1×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.10.) [29. tábla 3].

Megjegyzés: a köves rétegben őskori agyagedény-töredékek és csontok is voltak.

3. sír (1941. május 19.–június 14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé jobbra fordult. Mindkét alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, a jobb erőteljesebben behajlítva a keresztcsonton. Megjegyzés: a sírt közepes méretű kövek fedték, egy apró kővel kevert 30 cm-es földréteg húzódott a váz csontjai felett 10 cm magasságig. Egy kő az elhunyt bal lábának csontjai mellett, a csontok szintjén is megfigyelhető volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű ezüst huzalkarika. M.: 2,4×2,1 cm, hv.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.28.) [30. tábla 1].
2. A medence jobb oldala mellett – részben a szablya ellenzője alatt²¹² – veretes tarsoly díszei helyezkedtek el. Az alkarcsontok mellett volt 1 db levél alakú ezüstveret, növényi mintával díszítve, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 1,8×1,2 cm. Alatta volt 1 db rókafejet²¹³ utánzó bronzveret, hátoldalán ugyancsak 3 szegeccsel. M.: 1,6×1,4 cm. A veretek sorában feküdt

²¹⁰ ERDÉLYI 1964, 224, IV. tábla.

²¹¹ ERDÉLYI 1964, 224, IV. tábla.

²¹² DIENES 1964, 93.

²¹³ DIENES 1972, 55; BOLLÓK 2015, 344.

- 1 db ovális bronzbújtató is. M.: 2×1 cm. Részben a szablya ellenzője alatt helyezkedett el a négyzetes, díszített bronz bujtatóveret, középpont köré szerveződő 4 szív alakba írt palmettával díszítve²¹⁴ és a bujtatófül. Hátoldalukon 8, illetve 3 szegecs található. M.: 4,6×4,6 cm. Az előbbi felett, az utóbbit áthúzva futott a függesztőszíj veretsora, mely 12 db veretből állt,²¹⁵ ebből 11 db (?) téglalap alakú, szalagmintás és 1 db téglalap alakú, díszítetlen (?) bronzveret, mindegyik hátoldalán 3-3 szegeccsel. M.: 1,3×1,1 cm. Ezek sorát 1 db pajzs alakú, szalagfonattal díszített, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott szíjvég zárta. M.: 2,7×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.16–20.). A medence széle mellett, a tarsoly egykori felső sarkának megfelelő helyen²¹⁶ elszíneződés volt látható [31. tábla].
- 3–4. A jobb combcsont felső részének külső oldalán, a szablya mellett volt hegyével a lábak irányába mutató helyzetben, illetve a sírban ismeretlen helyen 1-1 db kovácsoltvas kés. Az egyik kés pengéje háromszög átmetszetű, háta irányában csúcsba fut, nyéltüskéje a penge középvonalában található. M.: 7,8×1 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.33. – a másik elveszett).²¹⁷
5. A medence mellett, részben a tarsolyveretek alatt volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: kb. 7×2,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.30.) [30. tábla 2].
6. Ugyanott volt 1 db szürke színű kovakő. M.: 2×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.31.) [30. tábla 3].
7. Ugyanott volt 1 db barna színű fenőkő. M.: 3,6×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.32.) [30. tábla 4].
8. Markolatával a medence jobb oldalától indulóan, a lábcsontjaival párhuzamosan helyezkedett el 1 db kovácsoltvas szablya, hegyével a lábak irányába, élével kifelé mutató helyzetben. Enyhén ívelt pengéje alsó részén mintegy 20 cm hosszú fokéllal ellátott, markolata az éle irányába hajlik. Ellenzője csónak alakú, gömbös végződésel. Néhol megmaradt a szablya fatokjának maradványa, továbbá pengéjének alsó harmadában, annak hátoldalánál 1 db kétágú, 2 szegeccsel ellátott vas függesztőfül is. A szablya h.: 81 cm, az ellenző h.: 9 cm, a penge sz.: 2,75–2,5 cm, a függesztő m.: 5×4,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.21, 26.) [30. tábla 5–6].²¹⁸
9. A jobb felkarcsont belső oldalán és a bordák szélén, valamint a lábfejek csontjai között keresztben – kis részben az itt fekvő kengyel szára alatt (?) –, illetve a jobb lábfej csontjaival párhuzamosan – utóbbi esetében az itt lévő kengyel felett – íj markolat- és végcsontjai helyezkedtek el. A legnagyobb h.: 27 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.22.) [30. tábla 7].
10. A bal comb- és lábszárcsontok belső oldalán, valamint a medence alsó részén – részben kimozdult helyzetben – tegez vasveretei és csontlemezei helyezkedtek el, összefüggően 75 cm hosszúságban. A legnagyobb h.: 18,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.27., 35.) [30. tábla 8].
- 11–15. Részben a tegezvasalások között, illetve a keresztcsonton és a bal combcsont középső részén összesen 5 db nyílcsúcs feküdt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 11–13. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,5×1,8, 8,8×2,5, illetve 8,4×3,6 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.36.).
14. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8,5×2,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.36.).
15. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7,8×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.36.) [30. tábla 9–13].
- 16–17. A lábszárcsontok alsó végei között és a jobb lábfej csontjai alatt, füleikkel a bal láb irányába mutató helyzetben volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap, illetve trapéz alakú füleik, melyeket a kengyelcső száma téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16×11,3, illetve 13,2×11,8 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.24.) [32. tábla 1–2].
18. 1 db téglalap alakú, hosszanti oldalain ívelt, karikáján kissé túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,1×4 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.25.) [32. tábla 3].
19. A lábszárcsontok között lévő kengyel felett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavassal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájjvasak h.: 8,4, illetve 8,6 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,7 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.23.) [32. tábla 4].

4. sír (1941. május 19–június 14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya enyhén balra billent, az állkapocs leesett. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. Bolygatott. Állatjárás mozgította ki a bal alkar és kézfejt, továbbá az egyik térdkalács és a lábfejek csontjait. Megjegyzés: a sírt kövek borították, de csupán kisebb méretűek.

²¹⁴ BOLLÓK 2015, 275.

²¹⁵ DIENES 1964, 93.

²¹⁶ DIENES 1964, 93.

²¹⁷ ERDÉLYI 1964, 224, VIII. tábla 2.

²¹⁸ ERDÉLYI 1964, 225, 228, V., VIII. tábla.

Mellékletei:

- 1–10. A jobb kulcscsont végétől indulva, a nyakcsigolyák alatt, a bal felkarcsont középső részéig húzódó sávban – melyben több helyen bőrmaradványok is megfigyelhetők voltak – feküdt előlapjával lefelé fordulva 10 db kerek, középrészén árkolt, aranyozott sávval díszített ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Átm.: 1,6 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.39.) [33. tábla 1–10].
- 11–22. A nyakcsigolyákat félkörben övezve helyezkedett el 12 db kisebb, BÁLINT 1991, le típusú²¹⁹ kétagú csüngős aranyozott ezüstveret. A felső tagok hátoldalán 2 fül látható. M.: 3,7×1,5 cm [33. tábla 26–37].
- 23–37. A kétagú csüngős veretek felső tagjainál volt 15 db levél alakú, szélén gyöngyözött keretezésű, árkolt mintával övezett, kidomborodó középrészén aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 fül látható. M.: 1,4×1,3 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.37–39.) [33. tábla 11–25].
38. A nyakcsigolyák bal oldalánál – a kerek veretek között²²⁰ – volt 1 db bronz fülesgomb. H.: 1 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.40.) [34. tábla 1].
39. Valószínűleg másodlagos helyzetben a bal combcsont alsó része felett – eredetileg bizonyára a bal alkarcsontokon – volt 1 db kerekded, végein átlukasztott vékony ezüstpánt. M.: 8,1×6,6 cm, sz.: 0,6 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.41.) [34. tábla 3].
40. A jobb alkarcsontok középrészénél volt 1 db kerekded bronzpánt több töredéke. A legnagyobb h.: 4,4 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.43.) [34. tábla 2].
- 42–43. A veretek környezetében és a sírban másutt is szövet- és bőrmaradványok voltak.
44. A koponyatető mögött 25 cm-re volt 1 db állatsont.

5. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny–K, sm.: 72 cm, sh.: ?, sz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A váz lábfejeinek csontjait az 1937. évi ásatások során semmisítették meg. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek. Megjegyzés: a sírt közepes méretű kövek borították, melyek a váznál 20–25 cm-rel magasabban helyezkedtek el.

Mellékletei:

- 1–12. A nyakcsigolyákon és a bal kulcscsont környékén volt 12 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 1–8. 8 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztveződő hullámvonallal, annak közein 1–1 kidom-

borodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,2×0,8, 1,4×0,9, 1,3×0,8, 1,3×0,8, 1,2×0,8, 1,3×0,8, 1,3×0,9, illetve 1,3×0,8 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.51.) [34. tábla 4–12].

- 9–12. 3 db fekete és 1 db piros színű gyöngy. Őrzési helyük ismeretlen.²²¹
13. A jobb oldali alsó bordákon volt 1 db rovatkolást utánzóan öntött díszítésű bronz fülesgomb. H.: 1,2 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.47.) [34. tábla 13].
14. A bal combcsont felső részén volt 1 db bronzlemez. M.: 1,3×0,9 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.48.)²²²
15. A jobb kulcscsonton feküdt élével a koponya irányába 1 db kovácsoltvas fokosbalta, melynél megmaradt a nyél kisebb famaradványa is. M.: 10,8×3,5 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.46.) [34. tábla 14].
16. A bal lábszárcsontok felső része és az állatsont között volt 1 db ismeretlen funkciójú hosszúkás vastárgy töredéke. M.: 3×0,9 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.49.) [34. tábla 15].
- 17–19. A medence jobb oldalán, az alkarcsontokkal párhuzamosan, a bal lábszárcsontok felső része mellett volt 3 db állatsont.

6. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 86 cm, t.: Ny–K, sm.: 51 cm, sh.: ?, sz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb láb csontjai térdben kisé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A bal alkar csontjai hiányoztak. Megjegyzés: a sírgödör felett közepes nagyságú kövek feküdtek, alattuk pedig 10–15 cm vastag, kisebb kövekkel és őskori leletekkel kevert földréteg volt.

Mellékletei:

- 1–5. A koponya alatt, a bal felkarcsont alsó végénél és a medence jobb oldala mellett volt 5 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db szürke színű, négyágú hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített opak üveggyöngy. M.: 1,9×1,7 cm [35. tábla 1].
2. 1 db piros színű, lapított gömb alakú, oldalán 3 fehér alapon 4 piszkosfehér sugaras mintával díszített, kidomborodó virágsszemmel ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,3×1 cm [35. tábla 2, 254. tábla 7].
- 3–5. 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztveződő hullámvonallal, annak közein 3 kidomborodó, vörös bevonattal ellátott szemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,3×0,9, 1,3×0,9, illetve 1,3×0,8 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.53.) [35. tábla 3–5].

²¹⁹ BÁLINT 1991, 126.

²²⁰ DANKÓ é. n. 44.

²²¹ A leletek hasonlósága alapján nem zárható ki, hogy ezek a 6. sír gyöngyeire vonatkoznak. Ezt támasztja alá, hogy Dankó Katalin szakdolgozatában sem szerepelnek.

²²² MNM R. A. H.169.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

6. A koponya orrcsontja előtt volt 1 db középrészén ár-
kolt, aranyozott sávval díszített kerek ezüstveret.
Hátoldalán 1 szegecs található. Átm.: 1,3 cm (MNM
R. T. Itsz. 10/1941.54.) [35. tábla 6].
7. Az alsó csigolyákon volt 1 db rombusz alakú aranyo-
zott ezüstveret. Hátoldalán 2 szegecs látható, ezek
letörése után másodlagosan átfúrták. M.: 1,8×1,3 cm
(MNM R. T. Itsz. 10/1941.55.) [35. tábla 7].
8. A bal combcsont alsó végére merőlegesen, a másik láb
csontjai irányába mutató helyzetben volt 1 db állat-
csont (MNM R. T. Itsz. 10/1941.56.).

7. sír (1941. május 19.–június 14.)

Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?,
ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a ko-
ponya jobbra fordult. A sírgödör kövekkel volt kirakva,
illetve részben kisebb kövek fedték. Bolygatott. Állatjá-
rás mozdította ki a csontokat.

Mellékletei:

1. A koponyatető mögött volt 1 db kerek átmetszetű, nyi-
tott, kissé egymás mellé hajló végű bronz huzalka-
rika. M.: 2,7×2,3 cm, hv.: 0,16 cm (MNM R. T. Itsz.
10/1941.58.) [35. tábla 8].
2. Ugyanott volt 1 db U alakú szemekből fonott ezüst-
lánc több darabja. H.: 23 cm (MNM R. T. Itsz.
10/1941.57.) [35. tábla 9].
3. Ugyanott voltak 1 db ólomlemez töredékei. A legna-
gyobb m.: 1,7×1 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.59.)
[35. tábla 10].
4. A koponya mögött, annak bal oldalán volt álló hely-
zetben 1 db sárgásbarna színű, homokkal és apróka-
viccsal soványított, kissé kihajló peremmel ellátott,
oldalán két bekarcolt hullám-, alatta pedig csigavo-
nallal díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 10,5
cm, sz. átm.: 9,2 cm, f. átm.: 7,8 cm (MNM R. T. Itsz.
10/1941.60.) [35. tábla 11].

Megjegyzés: a sírföldben őskori agyagedény- és állat-
csonttöredékek voltak.

8. sír (1941. május 19.–június 14.)

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 78 cm, sh.: ?,
ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal
láb csontjai kissé kifelé hajló helyzetben feküdtek. A váz
felett, a feltáráskori járósinttől kezdve nagy méretű,
alattuk pedig kisebb kövek voltak, mintegy 48 cm vas-
tagságban, melyek a váz felett 30 cm-re szüntek meg.
Bolygatott. Az alsó állkapocs a bal kulcsont külső vé-
génél volt.

Mellékletei:

1. A bal lábszárcsontok alsó részénél volt hegyével a
lábfej irányába 1 db háromszög átmetszetű pengével
ellátott, háta irányában csúcsba futó, a penge közép-
vonalában lévő nyéltüskével rendelkező kovácsoltvas
kés a tok famaradványaival. M.: 12,3×1,4 cm (MNM
R. T. Itsz. 10/1941.61.) [35. tábla 12].
2. A kés nyéltüskéjénél volt 1 db lant alakú vascsiholó.
M.: 7,3×3,1 cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.62.) [35.
tábla 13].
3. Ugyanott volt 1 db barna színű kovakő. M.: 2,8×2,5
cm (MNM R. T. Itsz. 10/1941.63.) [35. tábla 14].

9. sír (1941. május 19.–június 14.)

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K, sm.: 52–63 cm, sh.: ?,
ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mind-
két kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak:
a jobb erőteljesebben, így a kézcsontok a csigolyákon,
míg a bal enyhébben, így a kézcsontok a medence szél-
lén feküdtek. Megjegyzés: a váz „közvetlenül a sziklán”
feküdt,²²³ mely egy természet alkotta sziklaképződmény
volt, annak egyenletlensége miatt azonban a lábak csont-
jai magasabb helyen voltak, mint a koponya.²²⁴ A mell-
kas csontjai felett volt 1 nagyobb szikladarab, a váz felett
azonban csupán apró kövek voltak a sírföldben.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek az 1937-es ásatásból:

1. 1 db kerek, közepén áttört, körben szélére támaszkodó
félköríves mintákkal díszített ezüstveret. Hátoldalán
4 szegecs található. Átm.: 2 cm (MNM R. T. Itsz.
10/1941.67.) [36. tábla 1].
- 2–3. 2 db kerek, kissé domború, 2-2 ponton átllyukaszt-
ott ezüstlemez. Átm.: 2,1 cm (MNM R. T. Itsz.
10/1941.71.) [36. tábla 2–3].
4. 1 db ólomgomb. Elveszett.
5. 1 db íj markolatának csontborítása. M.: 11,4×2,8 cm
(MNM R. T. Itsz. 10/1941.66.) [36. tábla 4].
6. 1 db szürkésfekete színű, homokkal és csillámmal
soványított, korongolt agyagedény, kihajló, lekerékí-
tett peremmel ellátva. Testét a nyaka alatt indulóan
csaknem az aljáig sűrűn bekarcolt vonalas díszítés
borítja, melyet a felső részén csaknem függőlegesen
bekarcolt vonalkötegek egészítenek ki. M.: 13,6 cm,
sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 7,8 cm (KKM Itsz. 22106.)
[36. tábla 5].
7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, ko-
vácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9, illetve 7,3
cm, a karikák átm.: 4,7, illetve 4,4 cm (MNM R. T.
Itsz. 10/1941.69.) [36. tábla 6].

²²³ ERDÉLYI 1964. 27.

²²⁴ DANKÓ é. n. 33.

8. 1 db vaskés, mely a XII. szondából került elő. Nem azonosítható.
9. 1 db bronzveret, mely a XII. szondából került elő. Nem azonosítható.
10. 1 db két félből álló öntött bronzpityke. Nem azonosítható.

A temető leletei között szerepel az MNM Régészeti Tárában található alábbi tárgy is:

1. 1 db kerek fejjel, majd összeszűkülő nyak után lapos tagban záródó bronzgomb (?). M.: 1,7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1941.64.).

8.3. ÉRTÉKELÉS

A temető 1926-ban és 1937-ben feltárt sírjairól sajnos nagyon kevés adattal rendelkezünk,²²⁵ az 1941-es ásatáson ugyanakkor a feltárt 9 sír esetében a vázak és a mellékletek elhelyezkedését a Méri István által készített csontvázlapokon rögzítették,²²⁶ egyben több részletrajzot is készítve,²²⁷ míg az ásatási jelentés László Gyula munkája volt.²²⁸ Sajnos ezek számomra nem bizonyultak elérhetőnek, így hiányuk természetes módon érződik a sírleírásoknál.

A temetőben 13 sír előkerüléséről vannak adataink, azonban egyes szórványleletek további sírokra utalnak, így a temető sírjainak száma 17+? lehet.²²⁹ Az 1926. és 1937. évi feltárásokról összesítő térkép nem ismert, így nem ismerjük azt sem, hogy az 1937. évi gazdag leletanyagú sírok hol helyezkedtek el.²³⁰ Mivel azonban az 1941. évi kutatás 1. sírja az 1937-es ásatásokhoz csatlakozott,²³¹ így azokat valószínűleg a temető északi szélénél lokalizálhatjuk.²³² A korábbi feltárások közül Jiří Neustupný ásatásának nyomai legalább részben az 1941. évi feltárás során még megfigyelhetők voltak, ezt a megközelítőleg É–D-i irányú szabálytalan sávot, melynek déli felén egy halomsír helyezkedett el²³³ jelzi is az 1941-es ásatásról készült összesítő térkép [18. kép]. Láthatóan a megkutatott részt figyelembe véve jelölték ki azt a 32 szondát, melyek további 9 sírt rejtettek. Ezek közül azonban az 5. számú temetkezést már 1937-ben megtalálták, hiszen a sír keleti végét bolygatva a váz lábfejeinek csontjait ekkor megsemmisítették.²³⁴ Ma már megválaszolhatatlan kérdés, hogy miért nem tárták fel ezt akkor teljesen. Ugyancsak bizonytalan, hogy azok a leletek, melyek az 1937.

évi ásatásból maradtak vissza,²³⁵ pontosan hol kerültek elő. Ismert továbbá, hogy a XII. és a XVII. szelvényből is kerültek elő szórványleletek, ebből a XVII. esetében az előkerült bronzszegecs elvileg a 4. vagy a 8. sírből is származhatna, míg a XII. szelvényből előkerült bronzveret és kés talán csak a távolabbi 3. sírral – vagy egy feltáratlanul maradt/elpusztult temetkezéssel – hozható talán kapcsolatba. A temető így valószínűleg nem tekinthető teljesen feltártnak, hiszen a 4. és a 8. számú síroktól keletre, illetve délre csupán néhány méteres területre terjedt ki a kutatás, ami talán nem a terepviszonyok kényszerítő erejére vezethető vissza. A lelőhelyet 1969. szeptember 10-én Dankó Katalin járta be, ekkor azonban a felszínen csak őskori leleteket talált. Ugyanakkor Prónyai Józsefné helybeli lakostól megtudta, hogy a Bálványdombon „*sok sírt találtak, cserepeket, lószerszámokat*” is.²³⁶ Sajnos ebből azonban nem derül ki, hogy vajon 1941 után is kerültek-e még elő 10. századi leletek.

A sírok közül a 1–2. és az 5–6. elhelyezkedése ki-rajzolhat egy szabályosabb sort, ugyanakkor – a 3. és 8. kivételével – a többi nem utal sorokra, így valóban nem tekinthető szabályos sorokba rendeződő sírok alkotta temetőnek [19. kép].²³⁷

Az elhunytak között 6 férfi, 2 nő, 4 gyermek és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja ismert. Malán Mihály 3 váz koponyáját vizsgálta, ebből egy 30–40 (vagy pontosabban 29–33²³⁸) éves férfi északi, kelet-balti és gyenge mongolid, egy 40–50 éves férfi kelet-balti vagy Cro-Magnon B, egy 20–25 éves férfi (?) pedig pamíro-fergánai-turáni típus jegyeit mutatta.²³⁹

²²⁵ NEVIZÁNSZKY 2010, 9.

²²⁶ MNM R. A. 4.B.I.

²²⁷ MNM R. A. 4.B.I., 93.B.II.

²²⁸ MNM R. A. 93.B.II.

²²⁹ NEVIZÁNSZKY 2010, 13.

²³⁰ ERDÉLYI 1964, 27; ERDÉLYI 1995, 78.

²³¹ ERDÉLYI 1964, 18.

²³² NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

²³³ NEUSTUPNÝ 1959.

²³⁴ ERDÉLYI 1964, 24.

²³⁵ ERDÉLYI 1964, 27; ERDÉLYI 1995, 78.

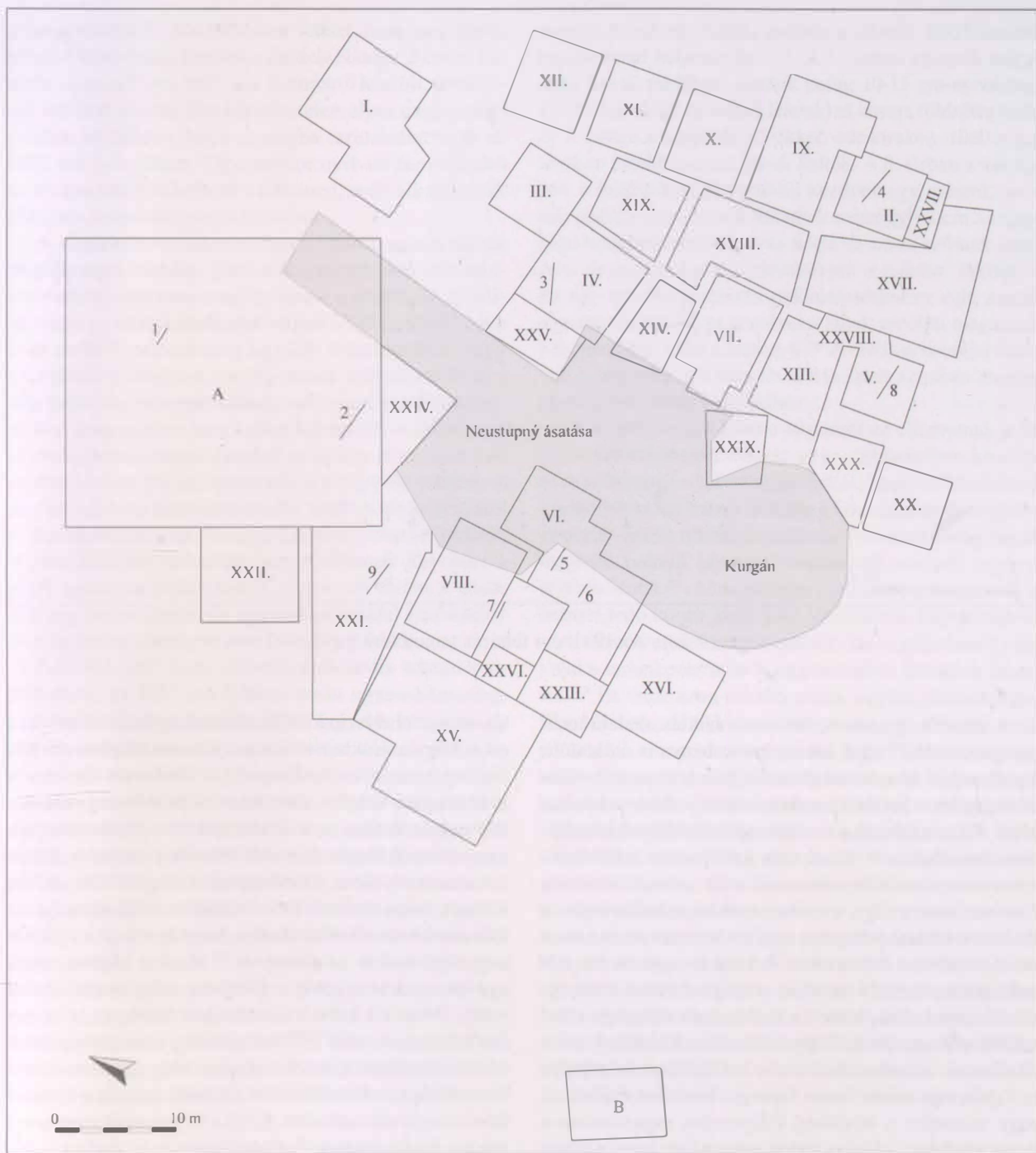
²³⁶ DANKÓ é. n. 11. 7. jegyzet.

²³⁷ ERDÉLYI 1964, 27; ERDÉLYI 1995, 78.

²³⁸ NEMESKÉRI–K. ÉRY–KRALOVÁNSZKY 1960, 10, I. táblázat.

²³⁹ MALÁN 1956.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

18. kép. Az 1941. évi feltárás összesítő térképe

Két koponyán – ebből az egyik a 30-40 éves korában elhunyt férfié – jelképes trepanáció volt megfigyelhető.²⁴⁰ Éry Kinga vizsgálatai a 2., 3. és 8. (?) sírba temetett sze-

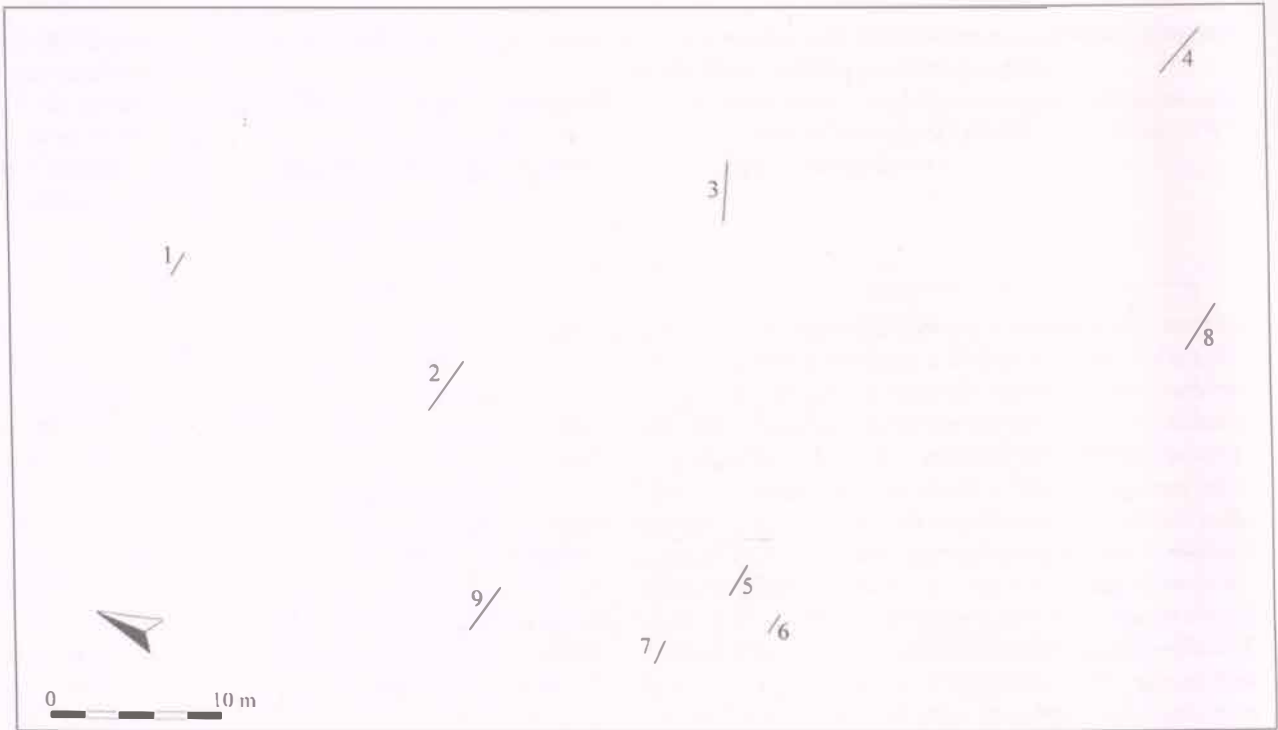
mélyek esetében a koponyák kifejezett szélességére mutattak rá,²⁴¹ Fóthi Erzsébet pedig a 3. sírba temetett férfi koponyájának brachykran csoportba tartozására utalt.²⁴²

²⁴⁰ NEMESKÉRI-K. ÉRY-KRALOVÁNSZKY 1960, 10, f. táblázat.

²⁴¹ ÉRY 1994, 219, 292, 1. kép.

²⁴² FÓTHI 2015, 157, 163.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

19. kép. Az 1941. évi feltárás temetőterképe

A temetőt egy köves, kavicsos, sziklás altalajú területen nyitották,²⁴³ ahol sokáig kavicsbánya is működött, a vulkanikus kőzetet bányászták.²⁴⁴ A környezet kínálta adottságokat a korábbi korszakok itt élt embere is kihasználta. Jól mutatja ezt a temető szélénél feltárt 2 kőpakolásos halomsír is.²⁴⁵ A helyszín kiválasztása tehát bizonyára nem a véletlen műve volt a 10. századi közösség esetében sem; ez így természetes módon befolyásolta a sírok és a temető jellegét, s egyben biztosította is annak kialakításához a feltételeket. A kutatás ugyanakkor némiképp megosztott a sírokban megfigyelt kövek értékelésével kapcsolatban, hiszen a szokás nem számított elterjedtnek a korszakban,²⁴⁶ így felmerült a kövek egyszerű véletlennek tulajdonítható sírba kerülésének lehetősége is.²⁴⁷ Ma már nehéz lenne kétséget kizáróan eldönteni, hogy valamiért a közösség kifejezetten ragaszkodott-e ehhez a helyhez, vállalva annak nehézségét, hogy a köves területen jóval nagyobb erőfeszítést igényel majd a teme-

tés, avagy a helyszín kiválasztásának egyenesen az volt a célja, hogy a sírokhoz szükséges köveket helyben elérjék. Esetleg harmadik lehetőségként a környezet hatására – akár kényszerűen²⁴⁸ – alakult ki a kőpakolásos gyakorlat. Bármelyik történt is, a köves területen bizonyára csak nagyobb erőfeszítés árán volt lehetőség mélyebb gödröket ásni, melyekben az elhunytakat megfelelően mélyre lehetett volna temetni. Ezért válhatott szükségessé a sír fölé emelt halom konstrukciója, hogy így fedje megfelelő nagyságú borítás az elhunytat.²⁴⁹ Ezek a kőszerkezetek egy évezreddel később a felszínen még érzékelhetőek voltak. Mint azt Fettich jelentésében leírta, a „sírok helyét kőrakások jelzik”.²⁵⁰ Valószínűleg ezek szolgáltattak tehát támpontot a kutatók számára. Még nagyobb arányban váltak azonban láthatóvá a kövek, miután a humusz felső rétegét eltávolították. Erről a folyamatról szerencsés módon fennmaradtak fényképfelvételek is, melyek a felszint és a már bizonyos mértékben lemélyített felületet

²⁴³ ERDÉLYI 1964, 24; DANKÓ 2017, 50; NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

²⁴⁴ DANKÓ é. n. 9.

²⁴⁵ NEUSTUPNÝ 1958; TOČIK 1958, 174.

²⁴⁶ LASZLÓ 1944, 364, 483; DANKÓ é. n. 77; TETTAMANTI 1975, 94; FODOR 1996a, 137.

²⁴⁷ FODOR 1996a, 137.

²⁴⁸ DIENES 1966, 109.

²⁴⁹ DANKÓ é. n. 92; DANKÓ 2017, 52.

²⁵⁰ SZARKA 2003, 298, 5. jegyzet.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

is megörökítik.²⁵¹ Az 1937-ben feltárt sírok egyikének felszíni kőborítását ábrázolja Fettich Nándor 2 évvel későbbi rajza is.²⁵² Az 1937. évi feltárásról készült, lemélyített felületet mutató fényképfelvételen olyan nagy mennyiségű kő látható, hogy az aligha tartozhatott csak az 1937. évi 1–2. sírhoz. Ugyanakkor nyilván nem minden sír nyoma volt érzékelhető a felszínen, ezért alkalmaztak 1941-ben szondázó jellegű kutatást.

A sírgödörök vonatkozásában adataink száma sajnos meglehetősen csekély, talán a helyszínen sem volt minden esetben pontosan megfigyelhető a gödör. A „sziklába” vagy a „sziklás altalajba” vágott I/1926., I/1937., és a 3. sír esetét²⁵³ valószínűleg úgy kell értelmeznünk, hogy a területen különböző méretű kövek helyezkedtek el a talaj felszínén és annak változó mélységeiben. Ezért esetenként kényszerűen meg kellett küzdeniük a sírásóknak a kövek jelentette akadályokkal: ezek egy része csak a sír kiásása közben bukkanhatott elő, így nagyobb méretű, el nem mozdítható darabjaikat talán részben gödör formára ki is alakították, ami bizonyára jelentős munka lehetett. Máskor azonban láthatóan nem fordítottak figyelmet a gödör szabályos kialakítására, hiszen a 9. sírban a gödör alját egy természetes, de egyenetlen sziklaképződmény alkotta, így az elhunytat arra fektették.

Az 1926. évi sírok kőborításáról kevés adattal rendelkezünk, az 1937. évi feltárást során ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy a sírok felett nagyobb terméskövek voltak, melyek „*mintegy koszorúként ölelték körül az élükre állított sziklakat*”.²⁵⁴ Az 1941-ben feltárt sírok között az 1. számú ovális aknasír volt, melyet – valószínűleg az egykori felszínen – nagyobb kövek, alattuk pedig a váz irányába egyre csökkenő méretű kődarabok borítottak, mintegy 35–40 cm vastagságban. A 2. sír felett rendezetlenül helyezkedtek el a nagyobb kövek, alattuk pedig további apróbbak képeztek egy összesen 20–40 cm-es, földdel kevert réteget, egészen a váz szintjéig. A 3. sírt közepes méretű kövek fedték, alattuk pedig egy apró kövekkel kevert 30 cm-es földréteg húzódott, mely 10 cm-rel váz a csontjai felett ért véget. Egy további kő a váz bal lábának csontjai mellett, annak szintjén is megfigyelhető volt. A 4. sírt kisebb méretű kövek borították. Az 5. sírt közepes

méretű kövekkel fedték, melyek a váznál 20–25 cm-rel magasabban helyezkedtek el. A 6. sírban közepes nagyságú kövek feküdtek, alattuk pedig 10–15 cm-es vastag, kisebb kövekkel és őskori leletekkel kevert földréteg volt. A 7. sírban a sírgödör kövekkel volt kirakva, illetve azt részben kisebb méretű kövek fedték. A 8. sírban a váz felett, a feltáráskori járósinttől kezdve nagy méretű, alattuk pedig kisebb kövek feküdtek mintegy 48 cm vastagságú rétegben, melyek a váz felett 30 cm-re szűntek meg. A 9. sír esetében a váz „*közvetlenül a sziklán*” feküdt.²⁵⁵ Ez egy természet alkotta sziklaképződmény volt, annak egyenetlensége miatt azonban a lábak csontjai magasabb helyen voltak, mint a koponya.²⁵⁶ A mellkas csontjai felett volt 1 nagyobb szikladarab, a váz felett azonban csupán apró kövek voltak a sírföldben.

A temetés során tehát a sírgödört az elhunytat a sír aljára fektetése után először egy – többségében köveket nem tartalmazó – földréteggel fedték, majd ezt követően a kisebb kövekkel kevert földréteg következett. A sírgödör járósint feletti részén feltételezhető halmot pedig végül nagyobb méretű kövekkel boríthatták, melyek egyben jelölték is azt.²⁵⁷ A sírgödörbe visszatöltött rétegek és a halmot fedő kövek alatti föld tömörödése folytán idővel ezek természetesen megsüllyedtek. De a „*kőhalmok*” még jóval a temetkezés után is egyértelműen láthatóak lehetek.²⁵⁸ Ez tehát azon ritkább esetek egyike, amikor legalább részben adatokkal rendelkezünk a 10. századi sírok jelöléséről, ami egyben arra is utal, hogy tartósan megmaradó – ám a sír esetleges mellékleteire nem biztos, hogy utalással is bíró – jelölés esetén sem kellett attól tartaniuk a hátramaradóknak, hogy azokat esetleg kirabolják. Így a kőszerkezet valószínűleg nem ennek megakadályozására volt hivatva, noha a belső biztonság²⁵⁹ ellenére azért esetenként találunk példát sírrablásra a 10. században is.²⁶⁰ Ezek aránya azonban ekkor még alacsonyabb volt, az elhunytak értékeinek kiemelése csak a 11. századtól öltött nagyobb méreteket.²⁶¹ Az 1926. és 1937. évi feltáráskor tett megfigyelések ismeretében hiányában nem csupán a fent említett temetkezési szokások, de az előkerült leletanyag megítélése sem mentes a bizonytalanságtól. A Kukla által kiásott 1. és 11. sír leleteinek elválasztása

²⁵¹ NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2012, 114–115, *Abb.* 2–3.

²⁵² SZARKA 2003, 298, 1. kép; NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 302, 312–313, *Obr.* 2.

²⁵³ ERDÉLYI 1964, 24; NEVIZÁNSKY 2010, 10; NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 313.

²⁵⁴ NEVIZÁNSKY 2010, 10.

²⁵⁵ ERDÉLYI 1964, 27.

²⁵⁶ DANKÓ é. n. 33.

²⁵⁷ ERDÉLYI 1964, 28; NEVIZÁNSKY 2010, 10.

²⁵⁸ ERDÉLYI 1964, 28.

²⁵⁹ BONA 1997, 1457.

²⁶⁰ Az egyik legnagyobb arányú sírrablásra alighanem Kálmánháza-Vitézsor 22 síros honfoglalás kori temetőjében kerülhetett sor, ahol egy kivétellel az összes sírt kifosztották (JAKAB 2008, 234).

²⁶¹ BONA 1997, 1457.

vitaható,²⁶² az 1937-ben feltárt sírok leleteinek egy része összekeveredhetett, egy részük pedig talán el is kallódhatott, szerencsétlen sorsukra utal, hogy az 1937-es feltárás után 4 évvel is kerültek még elő az akkori ásatásból szórványleletek. A temető területén található őskori telep leletanyaga pedig néha bizonytalanságot okoz a pontos helyzet ismerete nélkül előkerült egyes tárgytipusok – pl. kovák és állatsontok – megítélésében.²⁶³

Az 1926-ban és 1937-ben feltárt sírokban nem fordultak elő ékszerek.²⁶⁴ Ennek okai között számításba kell azonban vennünk, hogy a tárgyak ilyen vagy olyan módon akár el is kallódhattak. Az 1941-ben dokumentált sírokban a *sima, nyitott végű huzalkarikák* bronzból vagy ezüstből készült változatai képviselik egyedül a fejékszereket, ezek 3 sírból ismertek, 2 férfi (2–3.) és 1 gyermek (7.) mellől. A nyak díszei között a gyöngyök mellett ritka lelet a korszak sírjaiban a 7. számú gyermeksírből előkerült fémből készült *nyaklánc*. Sajnos a sírt ért bolygatás miatt a láncékszert már csak több darabban lehetett megfigyelni, a koponya mögött fekvő helyzetben. A további nyakdíszek között különböző *gyöngyök* voltak, melyek minden esetben gyermekek nyakláncát díszítették. Ezek között a pontosabban nem ismert fekete és piros színű – talán egykori létezésükben is megkérdőjelezhető – üvegyöngyök mellett (5.) 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott (1.) és 1 db négyágú hasáb alakú, fenyőmintás díszítésű (6.) gyöngy található, míg döntő többségüket a virágszemes (6.), virágszemes és hullámvonalas (1.), illetve a szemes és hullámvonalas díszítésű gyöngyök alkotják (5–6.). Ezek között az 5. és 6. sír gyöngyei csaknem teljesen azonosak. Úgy tűnik, a közösség ékszerkészletéből hiányoztak a karperecek és a gyűrűk is.

A *ruhadíszek* között az 1/1937. sírban volt 1 db *kisebb, kéttagú csüngős veret*, mely azonban a sírban már másodlagos helyen feküdt,²⁶⁵ esetleg egy elpusztult női sír utolsó hírmondója is lehet.²⁶⁶ Jóval teljesebb készlet volt ezekből a veretekből a 4. sírban, ahol eredeti helyzetben vált megfigyelhetővé a 12 db kisebb, kéttagú csüngős, a 10 db egytagú kerek és a 15 db kisebb, levél alakú – a kéttagú csüngős veretek felső tagjára hasonlító – veret elhelyezkedése. A több helyütt is bőrmaradványok között elhelyezkedő veretek a feltáráskor tett megfigyelések alapján a vállak és a felkarok magasságában díszíthették a ruha borszegélyét.²⁶⁷ A közölt részletrajz alapján úgy tűnik, hogy a kerek veretek egy borszalag több helyütt

megfigyelhető maradványai között feküdtek, a váz csontjai alatt, a jobb kulcsont végétől, a nyakcsigolyákon át, a bal felkarcsont középrészéig húzódó ívelt vonalban, előlapjukkal a sírgödör alja felé fordulva. A kisebb kéttagú csüngős veretek a nyakcsigolyákat félkörben övezve helyezkedtek el, s azok felső tagjainál volt a 15 db levél alakú veret, melyek számbeli többletük okán az előbbiektől utolsó tagjától még tovább húzódtak az állkapocs bal oldala mellett; sorukat pedig 1 db fülesgomb zárta, mely így bizonyára összefüggött ezzel a viseleti elemmel. Ha az – eredeti dokumentáció leíró részét nélkülözve, csak a közölt részletrajz alapján tett – meglátás helyes, s nem a ruha temetéskori megoldása visz tévútra, itt a kerek veretek csak a ruha hát és nyak közeli részét díszíthették, mely tehát az elején és a hátulján egyaránt díszítve volt. Mindez talán valamilyen álló gallért is feltételezhető, hiszen a kerek veretek lapjukon fekvéskor kevésbé érvényesültek volna. Azt, hogy a veretek egykor eltérő ruhán, vagy egy ruhadarab eltérő részein lehettek, felerősítésük is támogatja, mert míg a kerek veretek 2 db szegeccsel, addig a nyakcsigolyáknál lévők 2 db átfűrt füllel kapcsolódtak. Ez utóbbi felerősítés ritkább a korszak hasonló vereteit tekintve. 1 db *kisebb kerek veret* volt a 6. sírban az elfordult koponya orrcsontja előtt.

A *rombusz alakú ruhadíszeket* általában ingnyakdíszként határozza meg a kutatás, ezek közül 4 db szerepel a 2/1937-es sír leletei között, azonban leletkörülményeik bizonytalan volta miatt nem lehet kizárni, hogy ezek talán mégsem ebből a sírből kerültek elő, hiszen egyaránt származhatnak már az egyik 1926-ban megtalált temetkezésből, vagy egy 1937-ben előkerült másik temetkezésből is.²⁶⁸ További 1 db ilyen veret volt a 6. számú gyermeksírből a váz alsó csigolyáin. A ruha díszítésére szolgáltak a 4. sírből előkerült vékony, *kerek bronz- és ezüstpántok*, melyek közül a jobb megtartású ezüstlemez végein lévő lyukak alapján ezeket bizonyára ott erősítették fel a halotti ruhára.²⁶⁹ Hasonló funkciója lehetett az 1/1937-es sír ezüstlemezeinek is, kiegészítve azzal, hogy nagyobb számuk a nyak- és/vagy a lábszárok/bokák környéki felhasználást is megengedi. Ruhadísz is lehetett egykor a szórványként előkerült 2 db kerek, kissé domború, két szélén átlukasztott ezüstlemez, de öv, lószerszám vagy akár egy harmadik típusú elem dísz is. Továbbá valószínűleg ide sorolhatjuk az 1/1926., 3/1937. sír arany-, az 5. sír bronz- és a 7. sír ólomlemezét.

²⁶² NEVIZÁNSKY–KŐSTA 2012, 115.

²⁶³ ERDÉLYI 1964, 20; FODOR 1996a, 137.

²⁶⁴ NEVIZÁNSKY 2010, 12.

²⁶⁵ NEVIZÁNSKY–KŐSTA 2012, 128.

²⁶⁶ FODOR 1996a, 137.

²⁶⁷ ERDÉLYI 1961, 99; LÁSZLÓ 1976, 83.

²⁶⁸ NEVIZÁNSKY 2010, 12; NEVIZÁNSKY–KŐSTA 2012, 128.

²⁶⁹ MESTERHÁZY 2018, 199–200.

8. BODROGSZERDAHELY-BÁLVÁNYDOMB

Az I/1926. sírból valószínűleg mintázat nélküli, Közle-Keletről származó selyemmaradványokat mutatott ki a vizsgálat.²⁷⁰

A ruha zárását szolgáló fém *fülesgombok* között a 4. számú női sírban lévő esetében említettem, hogy vélhetően a fémdíszes ruhát gombolta a nyak bal oldalán. Az 5. sírban pedig a gyermek felsőtestének középrészén zárhatta a ruhát. A gombok bronzból készültek, a szórványleletek között szereplő, sajnos elveszett ólomgomb típusának megítélése bizonytalan.

Megfigyelések hiányában is valószínűsíthetjük, hogy *fémveretekkel díszített övvel* temették el a 2/1937. sírban nyugvó férfit. Az övet 2 db szív és 1 db levél alakú aranyozott ezüst övveret mellett 8 db ezüst mellékszíjveret is díszíthette, s ugyancsak egy mellékszíjon lehetett 1 db emberi arcot utánzó és 1 db levél alakú veret, a szíj végét pedig bronz szíjvég zárta. A készlet azonban valószínűleg nem teljes.²⁷¹ A veretek közül a levél alakú és 1 db a mellékszíjveretek közül is másodlagosan át van fúrva, a furatban elhelyezkedő szegeccsel. Továbbá a 2 db szív alakú veret szegecshosszai a kétszerese a levél alakú veret szegecshosszainak, így az előbbieket – ha azonos övön voltak – talán annak vastagabb részén helyezkedtek el. A temető 1941-ben feltárt részéből fémdíszekkel ellátott öv nem került elő, ugyanakkor az egykori övekre – csatok hiányában is – következtethetünk az azokhoz kapcsolódó tárgyakból. Ilyen a temető vezérletének is tekinthető 3. sírban lévő veretes tarsoly, melynek újjáalkotását László Gyula végezte el, igazolva ezzel e tárgytipus létezését.²⁷² A tarsolyban helyezkedett el egymás mellett a tűzgyújtáshoz használt kova, csiholó és egy fenőkö is. A sírban annak ellenére nem volt fémelemmel záródó öv, hogy az elhunyt mellé szablyát és tegez is helyeztek, ezek közül pedig legalább az előbbi bizonyára az övhöz volt kapcsolva az életben. S ugyancsak az övön volt az illető mindennapjai során a sírban a jobb combcsont felső végénél, a szablyával párhuzamosan, hegyével a lábak irányába fekvő, illetve a sírban lévő másik vaskés is. Kések a 2. és 8. számú férfisírokban voltak még, az előbbi esetben a medence jobb oldalán, az utóbbi esetben pedig a bal lábszárcsontok külső oldalán, csiholóval és kovával együtt, tehát a készséget, övet a tarsollyal stb. összefogva az elhunyt bal lába mellé helyezték a temetés során. Szórványként került elő egy további kés a XII. szondából is. Ezek a korszakban általános, egyszerű

kovácsoltvas kések voltak, míg az 1937-ben előkerült, ólomnyéllel rendelkező borotva/kés egyedi leletnek számít a környezetében, hiszen a hasonló tárgyaknak döntően fa- vagy csontnyele volt.²⁷³ A tűzgyújtás eszközei között kova és csiholó a kések kapcsán már említett 2. és 8. számú sírban volt, továbbá 1 db kovakő az I/1926. sír 1937-ben feltárt részében is volt, de a sír vasleletei között akár lehetett egykor csiholó darabja is.²⁷⁴

A *fegyverek* között a 3. sírből származó *szablya* a temetés során az elhunyt lábainak jobb oldalára került, úgy, hogy markolata a megközelítőlegese viseleti helyzetnek megfelelően a derék mellett volt, míg éle kifelé nézett. A fegyveren a feltáráskor még megfigyelhető volt a fatok maradványa, valamint az alsó harmadában hozzászegecselt vas függesztőfül. Kérdés, hogy a jobb oldalon fekvő fegyver utalhat-e az elhunyt balkezességére. A sírba bekerült a *csontlapokkal ellátott íj* is; ennek végeit borító csontlapjai a felsőtest jobb oldalára és a lábfejek közé kerültek. A vasmerevítővel ellátott *tegez* pedig a lábak közé került, szájával a combok közé. Bolygatás és/vagy rituális cselekmények nyomán az 5 db nyílcsücsből 2 db a tegez rekonstruálható kiterjedésén kívül volt megfigyelhető. 5 db páncélszűrő és 1 db kissé bizonytalan típusú nyílcsücs volt vasveretes tegezgel együtt az I/1926. sírban, felerősítésére vas szíjelosztók szolgáltak.²⁷⁵ Mindössze egyetlen nyílcsücs ismert a 2/1937. évi sírből, ahol azonban készenléti íjtegez is utal az íjászfelszerelésre. A 2. sírban az elhunyt férfi jobb lába mellé került a tegez a temetés során, benne 8 db nyílcsüccsal, ebből 3 db deltoid, 1 db levél alakú, míg 4 db típusa kérdéses. Az íj csontlapjai itt a jobb combcsont alsó részének külső oldalán feküdtek. Szórványként került elő 1 db tegezvasalás és 1 db íjmarkolatot borító csontlemez, az utóbbi esetében felmerült a 2/1937. sírhoz tartozás lehetősége is,²⁷⁶ azonban ez minden kétséget kizáróan nem igazolható.²⁷⁷ A nagyszámú különböző – pálca, pánt, szalag és szegecs formájú – vastörödek között pedig tegezhez tartozók is lehettek (I–II/1926., 2/1937.).²⁷⁸

A II/1926. sírből került elő 1 db vas *fokosbárd*, míg az 5. sírban 1 db *fokosbalta* volt. Az utóbbi egy gyermek jobb vállára került a temetés során, az előbbi sírbéli helyzete viszont ismeretlen, így nem lehet kizárni, hogy az utóbbihoz hasonlóan rituális céllal került a sírba, s nem az elhunyt harci tevékenységekben való részvételére történő utalásként, bár mérete azt sem zárna ki.

²⁷⁰ URBANOVÁ 2009.

²⁷¹ NEVIZÁNSZKY 2010, 10; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 122.

²⁷² LÁSZLÓ 1944, 273, 54. kép.

²⁷³ NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

²⁷⁴ NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

²⁷⁵ NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

²⁷⁶ NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2009, 351; NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

²⁷⁷ BIRÓ 2013, 407. 5. jegyzet.

²⁷⁸ NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

A közösség ellátta halottait *étel- vagy italmelléklettel* is: az 1/1937. sírban az elhunyt fejének bal oldalára helyezték agyagedényben az útravalót. Ugyancsak agyagedényben került az a 7. sírban a gyermek feje mögé. Egy további agyagedény ismert még a temetőből, mely 1937-ben szórványként került elő, pontosabb leletkörnyezete ezért ismeretlen.²⁷⁹ Csontos húsételre utaló állatsontok a sírokban változatos helyekre kerülhettek: így a bordák felett (1.), a koponyatető mögött 25 cm-rel (4.), a medence jobb oldalán és a bal lábszárcsontok felső része mellett (5.), illetve a bal combcsont alsó vége mellett (6.) egyaránt megfigyeltek állatsontot, az 5. számú női sír kivételével mind gyermeksírokban. Vagyis a gyermekek már húst, s nem pépes ételt kaptak az útra.

A *lovastemetkezések* között a temető elsőként feltárt mind a 4 sírjában megtalálható volt a ló részleges váza is. Ezek közül az 1/1937. sírban a váz bal oldalán voltak a lócsontok, a ló nyugati tájolású koponyája, s mögötte a lábcsontjai. A 2/1937-es sírban a ló koponyája ugyancsak nyugati tájolású volt, s szintén mögötte voltak egymás mellett a lábcsontjai, míg az elhunyt a részleges lótetemtől jobbra feküdt.²⁸⁰ A zabla a lókoponya közelében volt, ez talán a felkantározott ló nyoma lehet, míg az egyik kengyel a lócsontoktól mintegy 40 cm-re keletre helyezkedett el.²⁸¹ A 2. sírban az elhunyt lábaihoz fektették a ló részleges vázát, a sírfenéknel 15 cm-rel magasabb helyzete talán a ló bőrének sírba helyezése utalhat, míg a lószerszámok közül a kengyelek, a hevedercsat és a zabla is a bal lábszárcsontok külső oldalán volt, a zabla részben az egyik kengyel alatt. A 3. sírba csak a lószerszámok kerültek be, itt a lábszárcsontok között és a jobb lábfej csontjai alatt voltak a kengyelek, a hevedercsat és a zabla. A kengyelek – a 2/1937. számú sírből elveszett darabok kivételével²⁸² – döntően körte alakú változatok voltak, ezek párban az 1/1926., 1/1937., 2–3. sírban helyezkedtek el; legyező alakúval párban pe-

dig a 11/1926. sírban volt ilyen. A nyeret rögzítő hevedercsatok között kerek (1/1926.) és téglalap alakú (2–3.) változatok egyaránt megtalálhatók. A zablák között csikó- (11/1926., 1/1937., 2–3., szórvány) és oldalpálcás (1–11/1926., 2/1937.) változatok is ismertek, a csikózablák között pedig azok éles, aszimmetrikus szájvasú változatai.²⁸³ A 2. sír csikózablájának D alakú karikájába a fék szíja állandóra bele volt varrva.²⁸⁴ A 11/1926. sír leletei között található több zabla bizonyára a leletek keveredésének eredményeként kerülhetett oda.

Veretekkel díszített lószerszám a 2/1937-es sírba került, itt az ezüstveretek egy része a ló lábcsontjainak környékén volt.²⁸⁵ A kantárt díszíthette a 2 db kerek falerára, a 3 db szíjvég, a 3 db kisebb háromszög alakú veret, a 18 db kisebb kerek rozetta – ezek száma egykor magasabb lehetett –, valamint talán az a 6 db ezüstveret is, melyek közül 4 db alul áttöréssel rendelkezett, ezek a ló lábcsontjai alatt voltak.²⁸⁶ Talán ugyancsak nagyobb számban voltak egykor a szügyelő vagy farhám szíjazatának kétféle méretű levél alakú veretei is.²⁸⁷ Ugyancsak a lószerszámon képzelhetjük el azokat az ezüstlemezket, melyek a 2/1937. és a 3/1937. sírban voltak.²⁸⁸ A 2/1937. sír háromszög alakú veretei közül az egyik szegecshossza a másik kettő kétszerese. Ha eredetileg is így volt, akkor talán a szíjak kereszteződésénél kapott ez utóbbi helyet, vagy egy vastagabb szíjon volt, talán a szügy- vagy a farhámon.

Érmek az 1/1926. sírből kerültek elő, köztük római kori és korabeli (?) nyugat-európai vagy arab ezüstérmek, melyeket átlukasztva a lószerszámon vagy az elhunyt övén is felhasználhattak.²⁸⁹ Sajnos a sír *terminus post quem*-jének megállapítására nem használhatók, így a szállási jellegű temető²⁹⁰ keltezése az előkerült tárgytipusok alapján lehetséges. Ezek annak használatát a 10. század első felére helyezik,²⁹¹ a közösség ezt követően a temetőjét felhagyta, vélhetően lakhelyének megváltozása miatt.

8.4. IRODALOM

ERDÉLYI 1964; ERDÉLYI 1995; MALÁN 1956; FÉK 915. sz.; DANKÓ é. n.; TOČÍK 1978, 226–227; FODOR 1996a;

NEVIZÁNSZKY 2010; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012; HORVÁTH 2019, 9–38.

²⁷⁹ NEVIZÁNSZKY 2010, 13.

²⁸⁰ NEVIZÁNSZKY 2010, 9; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 350; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012, 117.

²⁸¹ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 307.

²⁸² NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

²⁸³ DIENES 1966, 218.

²⁸⁴ DIENES 1966, 225.

²⁸⁵ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 307; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012, 117.

²⁸⁶ NEVIZÁNSZKY 2010, 11; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 307.

²⁸⁷ NEVIZÁNSZKY 2010, 10.

²⁸⁸ NEVIZÁNSZKY 2010, 11.

²⁸⁹ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 329; NEVIZÁNSZKY 2010, 12.

²⁹⁰ KOVÁCS 2013, 570; FÓTHI 2015, 157.

²⁹¹ NEVIZÁNSZKY 2010, 13.

9. BODROGSZERDAHELY-BELTERÜLET

9. BODROGSZERDAHELY-BELTERÜLET (Streda nad Bodrogom, Sl.)

9.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1885-ben a község belterületén vízszabályozási munkálatok alkalmával fél méter mélységben hamu, szén és agyagedények töredékei mellett egy feltételezett kincslelet részeként 1 db bizánci aranypénz került elő, illetve

nagyobb mennyiségű ezüstpénz, melynek típusai azonban megállapíthatatlanok voltak. Az érmét Semsey Andor a Magyar Nemzeti Múzeumban megmutatta Rómer Flórisnak, további sorsa azonban ismeretlen.²⁹²

9.2. LELETLEÍRÁS

I. 1 db Baszileiosz és Kónsztantinosz (867–886) aranypénz. Elveszett.

9.3 IRODALOM

FÉK 916. sz.; Kovács 2011, 171.

10. BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN (Věč, Sl.)

10.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település keleti határában elhelyezkedő Előhomok nevű részen,²⁹³ a Szomotor és Királyhelmece közötti út mellett fekvő egykori Lecse kocsmával szemben található futóhomokos jellegű dombon helyezkedett el egy 10. századi temető. Első sírjai a domb keleti oldalán, Kozma Mihály és fia, Kozma Menyhért földjén 1897 őszén – valószínűleg október végén vagy november elején – szőlőültetést megelőző rigolozás közben kerültek elő. A földmunkát végzők ekkor csekély mélységben – csaknem a föld felszínén²⁹⁴ – bukkantak a sírokra, majd azokat sajnálatos módon teljesen feldúlták. A leletek előkerüléséről Klein István honvéd alvezredes értesítette a Műemlékek Országos Bizottságát, ahonnan november 13-án Szendrey János szállt ki a területre.²⁹⁵ Ott azonban sajnos már csupán a temetkezések feldúlását állapíthatta meg. A találók a leleteket kiszedték a sírokból, azok egy részét azonban szerencsére a földbirtokosok össze tudták gyűjteni tőlük. Szendrey a területet 150 cm mélységben felásatta, de 2 db kengyelen és 2 db zablatöredéken kívül ekkor más lelet nem került elő. A sírokról rendelkezésre álló

információk így a találók elmondásain alapulnak. Az elhunytak csontjai hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak, egyikük lábcsontjainál feküdt egy ló koponyája és lábcsontjai, továbbá a váz mellett volt egy szablya is, hüvelyén téglalap alakú ezüstlemezekkel díszítve.²⁹⁶

Szendrey kiszállását követően, a temetőről szóló tanulmányának leközléséhez kapcsolódóan 1898. március 13-án megtekintette a helyszínt az *Adalékok Zemplén-vármegye történetéhez* című folyóirat szerkesztője, Dongó Gyárfás Géza is. A helyszínen megfigyelte, hogy a kérdéses területen egy őskori telep nyomai is megtalálhatók voltak, továbbá megtudta azt is, hogy Szendrey kiszállása óta a leletek száma is tovább bővült „*egy láncos szerkezetű zablavassal; egy kisebb-szerű késpengével (feltűnően hegyes, a foka feltűnően széles, borotva-forma); egy kengyelvassal, a szej lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással; egy fémröggel és egy ezüstlemezsel*”. Arról is értesült, hogy a terület keleti oldalának rigolozását észak felé haladva 1898. április elején tervezik folytatni. Dongónak a földtulajdonosok ígéretet tettek arra, hogy „*a mun-*

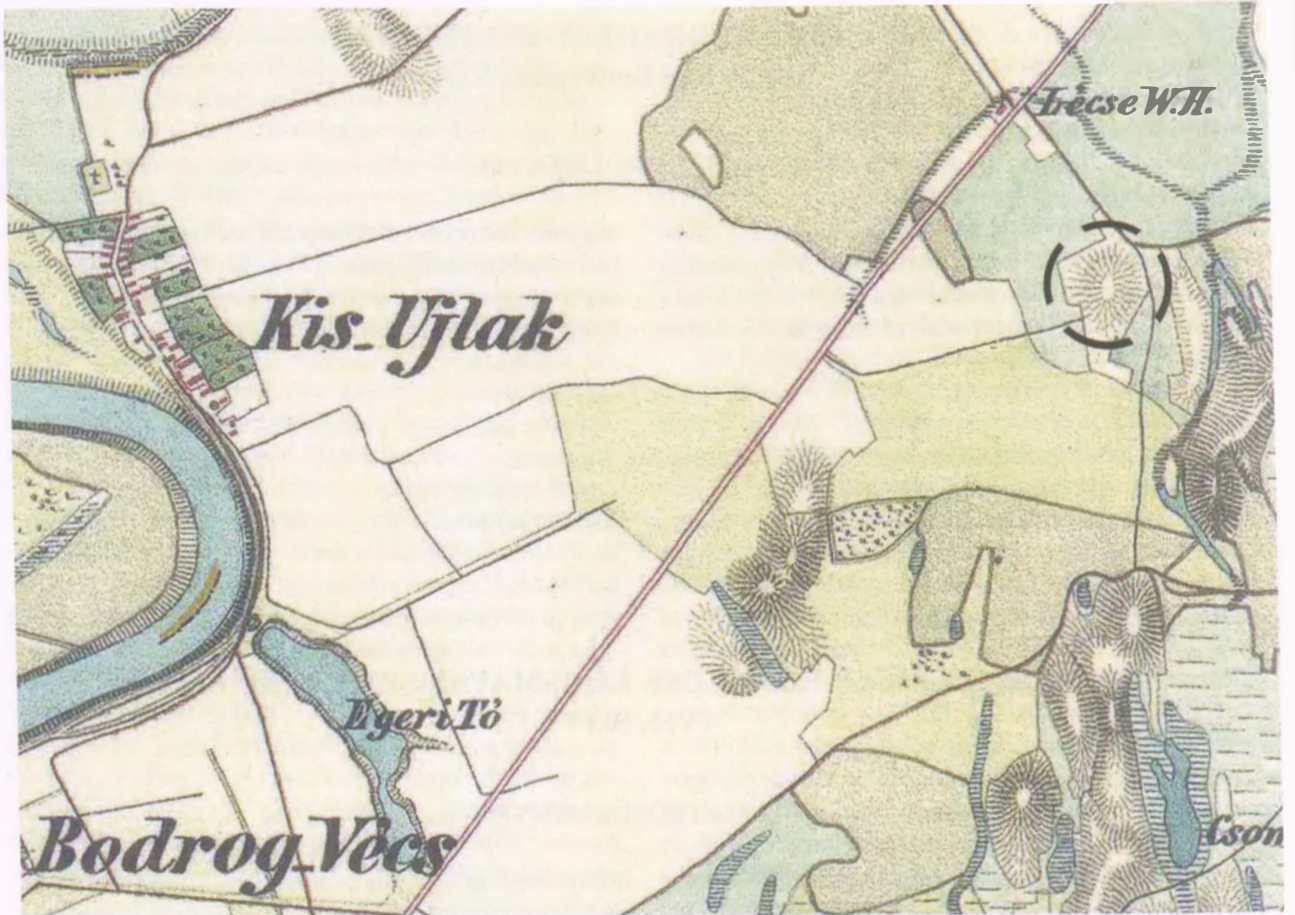
²⁹² FÉK 916. sz.; Kovács 2011, 171.

²⁹³ Előhomok megnevezéssel: DONGÓ 1898a, 200; SZENDREY 1898a, 102; Kiselőhomok néven: JÓSA 1901, 163; Nagy-Előhomokként említve: DONGÓ 1901a, 101.

²⁹⁴ SZENDREY 1898a, 102.

²⁹⁵ DONGÓ 1898, 34.

²⁹⁶ SZENDREY 1898.

20. kép. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, a lelőhely feltételezett elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

kásokat, mint a homok föltárását is, éber ügyelemmel fogják kísélni.”²⁹⁷

A munka megkezdése előtt Dókus Gyula is meglátogatta a lelőhelyet Kozma Menyhért társaságában. A szőlőtelepítési munkálatokra tekintettel Dókus kérésére a tervezettnél kb. 40 cm-rel mélyebben, mintegy 1 méter mélységben forgatták fel a területet. A munkálatok során a domb keleti felén – a leletek június 3-i bejelentését alapul véve talán április végén vagy május elején – újabb lovas sírok kerültek elő. Dókus azonban csak a temetkezések előkerülését követő hetekben tudott kiszállni

a lelőhelyre, így a sírokat csak a birtokosok elmondása alapján rekonstruálhatta, akik átadták neki az előkerült leleteket [20. kép].²⁹⁸ Az 1897-ben megtalált leletek és az 1898-ban előkerült tárgyak közül 4 db a Magyar Nemzeti Múzeumba került, míg a Dókus által összegyűjtött többi tárgy 1943-ig a magángyűjteményében kapott helyet. Ezek 1945-ben azután a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumba kerültek, viszont egy részük sajnos mára elkallódott.²⁹⁹ Ugyancsak kérdéses, hogy mi lett a sorsa a Dongó által említett tárgyaknak.

²⁹⁷ DONGÓ 1898c, 106, 10. jegyzet.

²⁹⁸ DÓKUS 1900, 38–41.

²⁹⁹ RÉVÉSZ 1996e, 140.

10.2. LELETLEÍRÁSOK

1897. évi leletek:

1. 1 db Ahmad ibn Iszmail számánida emír (907–914) sási, 911/912-ben kibocsátott dirhemének volgai bolgár pszeudo-számánida utánzata, szélén 4 ponton, azonos irányból átlukasztva (MNM T. R. ltsz. 116/1897.1.).³⁰⁰
2. 1 db bronzból öntött szíjszorító. Kerek középrészének két oldalához 1-1 háromágú elem csatlakozik, melyek hátoldalán 3-3 szegecs található. M.: 4×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.10.) [37. tábla 2, 260. tábla 8].
3. 1 db kovácsoltvas szablya pengetőredéke. H.: 33 cm, sz.: 2,05 cm (MNM R. T. 116/1897.12.).³⁰¹
4. 1 db kovácsoltvas szablya enyhén ívelt pengetőredéke. A pengéjén, a markolatához közel „egy tojásdad alakú bevéssett mélyedés és egy szög helye látható, hol valószínűleg valamely arany vagy ezüst lap volt diszül reá erősítve, melyet azonban lefeszítettek róla”.³⁰² H.: 72 cm, sz.: 4–2,07 cm (MNM R. T. 116/1897.11.).³⁰³
- 5–12. 8 db többségében téglalap alakú, ezüstdirhemből kikalapált,³⁰⁴ széleiken és esetenként középen átlukasztott lemezke, melyek az egyik szablya hüvelyét díszítették. A legnagyobb m.: 3,4×2,9 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.2–9.) [37. tábla 1, 260. tábla 9].
13. 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 19×7,05 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.29.).³⁰⁵
- 14–?, „Több nagyobb cserépedénytöredéke”.³⁰⁶ Elvesztek.
15. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel enyhén háromszög átmetszetű száraihoz. A szárok elülső oldalán egykori lemez (?) fémberakásra utaló vajatok láthatók. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,5×14,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.20.) [38. tábla 1].
16. 1 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 17,5×13,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.21.) [38. tábla 2].
17. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszija számára fordított trapéz alakban át van törve, rövid, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz, melynek külső oldalán ütemesen sorakozó, kiemelkedő téglalap alakú díszítések láthatók. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 18,4×11 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.22.) [39. tábla 1, 264. tábla 2].
18. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,2×12,8 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.18.) [39. tábla 2].
19. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén legyező alakú füle, mely a kengyelszija számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,2×12,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.17.) [39. tábla 3].
20. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13×11,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.14.) [40. tábla 1].
21. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,6×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.15.) [40. tábla 2].
22. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, kissé összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,3×12,1 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.16.) [40. tábla 3].
23. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz,

³⁰⁰ SZENDREY 1898, 13; KOVÁCS 2011, 181.³⁰¹ SZENDREY 1898, 10, 1/2.³⁰² SZENDREY 1898, 9.³⁰³ SZENDREY 1898, 10, 1/1.³⁰⁴ SZENDREY 1898, 13.³⁰⁵ SZENDREY 1898, 10, 1/7.³⁰⁶ SZENDREY 1898, 9.

- talpalója egyenes. M.: 17,3×10 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.24.) [41. tábla 1].
24. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Füle téglalap alakú, a kengyelszj számára hosszúkas áttöréssel, szárai laposak, talpalója ívelt. M.: 13,5×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.13.).
25. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Hiányos. M.: 13×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897/19.).
26. 1 db kovácsoltvas kengyel. A leltárkönyv bejegyzése szerint körte alakú volt, ugyanakkor arról is tudósít, hogy füle nem volt, hiszen szárainak végei keresztelték egymást, ami talán a vállába kovácsolt fülű darabokat is idézheti, így típusa bizonytalan. M.: 15,5×13 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897/23.).
27. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavással ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájjvasak h.: 8,2, illetve 7,5 cm, a karikák átm.: 7,4, illetve 7,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.25.) [41. tábla 3].
28. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavással ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájjvasak h.: 9,5, illetve 7,7 cm, a karikák átm.: 5,4, illetve 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.26.) [41. tábla 4].
29. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavással ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájjvas h.: 9,9 cm, a karikaátm.: 6,3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.27.) [41. tábla 2].
30. 1 db tört, aszimmetrikus szájjvasú, kovácsoltvas oldalpálcás vagy kétkarikás zabla. A szájjvasak végein két, egymásra merőleges tengelyű lyuk található, az oldalpálcák vagy karikák hiányoznak.³⁰⁷ A szájjvasak h.: 11,8, illetve 10,7 cm, a karika átm.: 3 cm (MNM R. T. ltsz. 116/1897.28. – elveszett).
- 1897-ben előkerült, Dongó Gyárfás Géza tudósítása alapján ismert leletek:**
31. 1 db ezüstlemez. Őrzési helye ismeretlen.
32. 1 db „láncos szerkezetű”³⁰⁸ zabla. Őrzési helye ismeretlen.
33. 1 db kisebb kés, mely „feltűnően hegyes, a foka feltűnően széles, borotva-forma”.³⁰⁹ Őrzési helye ismeretlen.
34. 1 db kengyelvas „a szj lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással”³¹⁰. Őrzési helye ismeretlen.
35. 1 db fémrög. Őrzési helye ismeretlen.
- 1898. évi leletek:**
1. 1 db ezüstdirhem.³¹¹
- 2–3. 2 db kerek átmetszetű, nyitott végű rosszezüst huzalkarika, melyeket 1-1 db ráhúzott fülesgomb díszít.³¹² M.: kb. 2,2×2,2, illetve 2,3×2,2 cm.
4. 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott gyöngy.³¹³ Átm.: kb. 1,5 cm.
5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec. Átm.: kb. 5,8 cm, sz.: 1–0,75cm.³¹⁴
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,3×6,2 cm, sz.: 1–0,75 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.2.) [42. tábla 1].
7. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű rosszezüst huzalkarperec. M.: 6,9×6,2 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.1.) [42. tábla 2, 257. tábla 1].
8. 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Foglalatának oldalát körben négy üreges hólyag díszíti, ezek felett hajlanak a foglalat félköríves karmai a benne lévő zöld színű üvegbetétre. Karikája szalagszerű, két oldalán szinte teljesen egyenes.³¹⁵ M.: 2,6×2 cm.
9. 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű. Kerek foglalatán körben négy ellapított félgömb alakú dísz található, ezek felett hajlanak a foglalat csúcsba futó karmai a benne lévő zöld színű üvegbetétre.³¹⁶ M.: 2,4×1,9 cm.
10. 1 db ezüst fejegyűrű. Hatszög alakú fejének közepén félgömb alakban kidomborodó elem található, melyből kettős vonalú sugaras minták mutatnak a fej szélei irányába. Karikája nyitott, végei egymásra hajlanak.³¹⁷ M.: kb. 2,2×2 cm.
11. 1 db arany³¹⁸ fejegyűrű. Kerek foglalatának felső oldalán négy karom hajlik a foglalatban lévő bizonytalan színű kőbetétre, a foglalat alsó felén és felső oldalának körvonalát követve sodrott filigránszál fut. A foglalat oldalát 8 db felforrasztott granulált gömb díszíti. A karika két szélén futó bordák között sodrott, kalászmintát utánozó, elkalapált filigránszítés látható.³¹⁹ M.: 2,8×2,1 cm.

³⁰⁷ SZENDREY 1898, 10, 1/10.

³⁰⁸ DONGÓ 1898c, 106, 10. jegyzet.

³⁰⁹ DONGÓ 1898c, 106, 10. jegyzet.

³¹⁰ DONGÓ 1898c, 106, 10. jegyzet.

³¹¹ DÓKUS 1900, 44. – Vajószínűleg ez azonosítható KOVÁCS 1989, XVC (52)-vel.

³¹² DÓKUS 1900, 42, 45, 5/16–17, 30–31; feltételelesen: RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 32.

³¹³ DÓKUS 1900, 45, 5/20.

³¹⁴ DÓKUS 1900, 45, 5/1.

³¹⁵ DÓKUS 1900, 45, 5/13.

³¹⁶ DÓKUS 1900, 45, 5/14.

³¹⁷ DÓKUS 1900, 45, 5/15.

³¹⁸ MESTERHÁZY 1990, 158.

³¹⁹ DÓKUS 1900, 45, 6.

10. BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN

12. 1 db poncolt és aranyozott háterű növényi mintával díszített ezüst tarsolylemez. Szimmetriatengelyének alsó és felső részén 1-1 rozettás veret látható, a szélén a díszítetlenül hagyott sávban sorakozó 25 db félgömbfejű szegecs fogta össze a vörösréz hátlappal. A két lemez között bőrmaradványok voltak megfigyelhetők. M.: 14,3×11,7 cm (MNM R. T. Itsz. 63.2.A.) [43. tábla 1].
13. 1 db középpontjában kidomborodó, hatszirmú virágmintával díszített aranyozott bronzveret. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 1,5 cm (MNM R. T. Itsz. 64/1898.15.) [42. tábla 4, 260. tábla 7].
14. 1 db növényi mintával díszített aranyozott bronzveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 1,7×1 cm (MNM R. T. Itsz. 64/1898.16.) [42. tábla 3, 260. tábla 5].
- 15–41. Ezüst övveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 15–30. 16 db szélesebb levél alakú, alsó felén áttört ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található, ezek letörése után némelyiket másodlagosan átfúrták. M.: 2,2×1,9 cm [42. tábla 5–7, 260. tábla 2].
- 31–41. 11 db keskenyebb levél alakú ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található, ezek letörése után némelyiket hossztengegyében másodlagosan átfúrták. M.: 2,1×1,8 cm (MNM R. T. Itsz. 64/1898.10–13., KKM Itsz. A.914, Nr. 18–19.) [42. tábla 8–10, 260. tábla 1].
42. 1 db ötszög alakú, testén növényi mintával díszített, peckének csatlakozási helyénél háromszög alakban áttört, csuklós karikával ellátott aranyozott ezüst övcsat. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 3×2,1 cm (MNM R. T. Itsz. 64/1898.14.) [43. tábla 3, 260. tábla 6].
- 43–56. Ezüst övveretek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 43–51. 9 db szélesebb levél alakú, ezüsből öntött, alsó felén három ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,1×2 cm [42. tábla 11, 260. tábla 3].
- 52–56. 5 db keskenyebb levél alakú, ezüsből öntött, alsó felén két ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 1,7×1,6 cm (MNM R. T. Itsz. 64/1898.6–9.) [42. tábla 12, 260. tábla 4].
- 57–66. 10 db ötszög alakú, ezüsből öntött, növényi minta lószerszámveret, melyek közül 1 db trapéz alakban át van törve. Hátoldalukon 4 szegecs található. M.: 3,2×2,1 cm (KKM Itsz. A.916.19.)³²⁰
- 67–75. 9 db félgömbfejű rosszezüst veret, hátoldalukon 1-1 szegeccsel.³²¹ Átm.: kb. 0,8 cm.
76. 1 db levél alakú, két ponton áttört fémtárgy.³²² M.: kb. 1,9×1,4 cm.
- 77–79. 3 db ezüstlemez, hátoldalukon szegeccsekkel ellátva.³²³ A legnagyobb m.: kb. 4×1,3 cm.
80. 1 db bronzból öntött, karikáján gyöngyözött mintát utánzó díszítésű líra alakú csat. M.: 2,6×2,6 cm (KKM Itsz. A-916.33.)³²⁴
81. 1 db bronzból öntött szíjszorító. Kerek középrészének két oldalához 1-1 háromágú elem csatlakozik, melyek hátoldalán 3-3 szegecs található. M.: 5,7×2,3 cm (KKM Itsz. A.916.34.)³²⁵
82. 1 db bronzból öntött, két szélén kisebb, kiszélesedő részekkel ellátott, kissé ovális szíjszorító.³²⁶ M.: 2,5×2 cm.
83. 1 db kerek átmetszetű, zárt bronzkarika. Átm.: 3,2 cm (MNM R. T. Itsz. 64/1898.3.) [43. tábla 2].
84. 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátához csúcsba futó végű, a hát vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal rendelkező kovácsoltvas kés. Nyelén félkör alakú aranyozott lemez látható, egyik oldalán kör alakú „bevésséssel”. M.: 19×1,3 cm.³²⁷
85. 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés.³²⁸ M.: kb. 6×1,8 cm.
86. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés.³²⁹ M.: kb. 8,4×1,6 cm.
87. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés.³³⁰ M.: kb. 9×1,6 cm.
88. 1 db ovális vascsiholó.³³¹ M.: kb. 8,7×3 cm.
89. 1 db lant alakú vascsiholó.³³² M.: 8,1×3,5 cm.
90. 1 db lant alakú vascsiholó. Hiányos. M.: kb. 5,9×3 cm.³³³

³²⁰ Dókus 1900, 45, 7/1–5; Révész 1996b, 141, 2. kép.

³²¹ Dókus 1900, 45, 5/32–40.

³²² Dókus 1900, 45, 5/25.

³²³ Dókus 1900, 45, 5/8–10.

³²⁴ Dókus 1900, 45, 5/18; Révész 1996b, 141, 4. kép.

³²⁵ Dókus 1900, 45, 5/12; Révész 1996b, 142, 4. kép.

³²⁶ Dókus 1900, 45, 5/19; Révész 1996, 360, 137. tábla 31.

³²⁷ Dókus 1900, 43, 4/15.

³²⁸ Dókus 1900, 43, 4/28.

³²⁹ Dókus 1900, 43, 4/29.

³³⁰ Dókus 1900, 43, 4/30.

³³¹ Dókus 1900, 43, 4/14.

³³² Dókus 1900, 43, 3/5.

³³³ Dókus 1900, 43, 3/7.

- 91–93. 3 db kovakő.³³⁴ A legnagyobb m.: kb. 3,2×2,5 cm.
94. 1 db homokkőből készült hosszúkás fenőkő.³³⁵ M.: kb. 8,8×3 cm.
95. 1 db csónak alakú, gömbös végű ellenzóvel ellátott, kétélű kovácsoltvas szablamarkolatú kard. Markolata az egyik éle irányába hajlik, alatta lemélyedő rész volt látható, pengéjén pedig famaradványok voltak megfigyelhetők, rajtuk átlukasztott, szögletes ezüstlemezekkel. H.: 88 cm, a penge h.: 79 cm, sz.: 5,5 cm, az ellenző h.: 11 cm.³³⁶
96. 1 db kovácsoltvas szablamarkolatú kard. Markolata az éle irányába hajlik.³³⁷ M.: kb. 27,2×2,7 cm.
97. Kard/szablya hüvelyének fém vasalásai (?).³³⁸ A legnagyobb m.: kb. 4,5×1,6 cm.
98. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílscsúcs. Másodlagosan átfürt.³³⁹ M.: 6,5×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.4.) [37. tábla 3].
99. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílscsúcs.³⁴⁰ M.: 7,1×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 64/1898.5.) [37. tábla 4].
100. Nyereg fából készült részei, mely kápáján ötszög alakú, félgömbfejű szegekkel felerősített ezüstlemezekkel volt díszítve.³⁴¹ M.: kb. 10,8×5 cm, a legnagyobb ezüstlemez m.: kb. 2,8×2,8 cm.
101. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 18,7×10,5 cm (KKM ltsz. 949).³⁴²
102. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 21×11,2 cm.³⁴³
103. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, rövid nyakkal kapcsolódik a kengyel trapéz átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 19×12,2 cm (KKM ltsz. A 939).³⁴⁴
104. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.³⁴⁵ M.: 14×12,4 cm.
105. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.³⁴⁶ M.: 12,8×10 cm.
106. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt.³⁴⁷ M.: 14,4×11,6 cm.
107. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Legyező alakú, felső oldalán enyhén ívelt füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három (?) bordával erősítve.³⁴⁸ M.: 14,3×10,4 cm (KKM ltsz. 945).
108. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve.³⁴⁹ M.: 12×11,4 cm.
109. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,8×11,8 cm (KKM ltsz. 950).³⁵⁰
110. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik

³³⁴ DÓKUS 1900, 43, 4/16–18.

³³⁵ DÓKUS 1900, 43, 4/13.

³³⁶ DÓKUS 1900, 44, 8/c, 5/4–7; MNM R. A. 89.1.Gc 4.

³³⁷ DÓKUS 1900, 43, 3/1.

³³⁸ DÓKUS 1900, 43, 4/21–23.

³³⁹ MNM R. A. H.1248.

³⁴⁰ MNM R. A. H.1248.

³⁴¹ DÓKUS 1900, 43, 3/7–11, 5/11.

³⁴² DÓKUS 1900, 40, 1/1; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, Obr. 4/2.

³⁴³ DÓKUS 1900, 40, 1/3.

³⁴⁴ NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, Obr. 4/5.

³⁴⁵ DÓKUS 1900, 40, 1/2.

³⁴⁶ DÓKUS 1900, 40, 1/4.

³⁴⁷ DÓKUS 1900, 40, 1/5.

³⁴⁸ DÓKUS 1900, 40, 1/6; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, Obr. 2/1.

³⁴⁹ DÓKUS 1900, 40, 1/7.

³⁵⁰ DÓKUS 1900, 40, 1/8; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 98–99, Obr. 1/6.

10. BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN

- a kengyel kerekded átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három (?) bordával erősítve. M.: 15,6×12 cm.³⁵¹
111. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,5 cm.³⁵²
112. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 8×6,5 cm.³⁵³
113. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat.³⁵⁴ M.: 7,2×3,8 cm.
114. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 11,4, illetve 10,8 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 8,7 cm (KKM ltsz. 924).³⁵⁵
115. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájvasak h.: 9,7, illetve 9,6 cm, az oldalpálcák h.: 10,5, illetve 9,7 cm (KKM ltsz. 959).³⁵⁶
116. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá.³⁵⁷ Az oldalpálca h.: 11,7 cm.
117. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá.³⁵⁸ Az oldalpálca h.: 12,3 cm.
118. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá.³⁵⁹ Az oldalpálca h.: 11,7 cm.
119. 1 db csikózábla.
120. 1 db ívelt szárú, téglalap alakú felerősítővel ellátott, rövid nyakú, piramis alakú csúcsban végződő³⁶⁰ kovácsoltvas sarkantyú.³⁶¹ H.: 12 cm.
- 121-? Különböző vastárgyak, melyek részben talán tegez (?) vasalásai lehetnek.³⁶² A legnagyobb darab h.: 4,5 cm.

10.3. ÉRTÉKEELÉS

A község határában lévő homokdombon 1897–1898-ban kerültek elő a sírok szőlőtelepítést megelőző munkálatok során. Arra vonatkozóan sajnos nem találtam adatot, hogy Szendrey János 1897. évi kiszállása után a Dongó Gyárfás Géza által említett leletek milyen módon bukkantak felszínre: újabb földmunka történt, avagy a már korábban előkerült leletek beszolgáltatásáról lehet-e szó. A sírok számáról nem készült feljegyzés, de legalább 20-30 sír előkerülésével számolhatunk, melyek a domb különböző pontjain történő elhelyezkedésük alapján több sorba és csoportba rendeződhetnek.³⁶³ Az 1897. évi sírok kapcsán Dongó 6 vázhoz tartozó koponya és egyéb csontok előkerüléséről tudósított, melyek „*a mellettük eltemetett harci paripák koponyacsontjaival együtt*” kerültek elő.³⁶⁴

A temetkezési szokásokat és a leletösszefüggéseket tekintve sajnos csupán elenyésző információkkal rendelkezünk, s nincsenek biztos adataink az eltemetettek nemi és életkori megoszlásait illetően sem.³⁶⁵ Ez utóbbi vonatkozásában Bóna István legalább 10 férfi és 2 női sír meglétét

valószínűsítette.³⁶⁶ Az elhunytak embertani alkatára pedig csupán egy 1898-ban előkerült férfisir koponyájának vizsgálati eredménye utal, melyet Bartucz Lajos a kaukázusi-mongolid csoportba sorolt.³⁶⁷ A sírok valószínűleg egyszerű aknasírok lehettek, mivel a szél a futóhomokos domb keleti részét folyamatosan erodálta, így azok csaknem a föld felszínén kerültek elő.³⁶⁸ Ebből következően mélységük vélhetően nem lehetett nagy. Az 1897-ben előkerült egyik sírban az elhunyt lábának csontjainál volt a ló koponyája és mind a 4 lábának végcsontjai, s ebben a sírban volt egy hüvelyén elkalapált ezüstdirhemekkel díszített szablya is.³⁶⁹ 1898-ban egy 190 cm magas férfi sírjában ismeretlen típusú dirhem, tokján ugyancsak ezüstlemezekkel díszített szablamarkolatú kard, tarsolylemez, alatta egymás mellett csiholó, kovakő, az elhunyt egyik ujjának harmadik percén filigrán és granulált díszítésű gyűrű, ezüsből készült csatok, valamint ezüstlemezekkel díszített nyereg volt.³⁷⁰ Dongó az 1898-ban előkerült leletek kapcsán „*a vitéz bal tenyerének csontjai alatt egy*

³⁵¹ DÓKUS 1900, 40, 1/9; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 96, *Obr.* 2/2.

³⁵² DÓKUS 1900, 43, 3/2.

³⁵³ DÓKUS 1900, 43, 3/3.

³⁵⁴ DÓKUS 1900, 43, 3/6.

³⁵⁵ DÓKUS 1900, 40, 2/1; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, *Obr.* 2/3.

³⁵⁶ DÓKUS 1900, 40, 2/2; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, *Obr.* 4/3.

³⁵⁷ DÓKUS 1900, 40, 2/3.

³⁵⁸ DÓKUS 1900, 40, 2/4.

³⁵⁹ DÓKUS 1900, 40, 2/5.

³⁶⁰ WOLF 1991, 591.

³⁶¹ DÓKUS 1900, 43, 4/12.

³⁶² DÓKUS 1900, 43, 4/19–20, 24–27.

³⁶³ RÉVÉSZ 1996b, 141.

³⁶⁴ DONGÓ 1898, 34.

³⁶⁵ KOVÁCS 2013, 570.

³⁶⁶ BÓNA 1997, 1454.

³⁶⁷ BARTUCZ 1931, 116–117.

³⁶⁸ SZENDREY 1898a, 102.

³⁶⁹ SZENDREY 1898, 9.

³⁷⁰ DÓKUS 1900, 42–47; KOVÁCS 1989, 21.

bronz tokba zárt tűzszeres számot” említi,³⁷¹ ami ha a lemezzel borított tarsolyban lévő tűzkésztségre vonatkozik, akkor megadja a tarsolylemez helyét is.

A temető leletanyaga minden bizonnyal hiányosan maradt csak fenn, s már Szendrey felvetette, hogy az elsőként előkerült sírok gazdagsága feltételezné arany- és ezüsttárgyak meglétét is, ezek hiányának okát a találók kezén történő elkallódásukban feltételezte.³⁷² Ez vélhetően így is lehetett, hiszen ilyen tárgyak egy évvel később – amikor már célzottan keresték a sírokat, s így valószínűleg a munkálatokat is személyesen felügyelte a birtokosok megbízottja – több sírból is kerültek elő. A leletek leírása a publikációk adatain felül a leltárkönyv bejegyzéseit is figyelembe véve történt, utóbbi ugyanis esetenként többletinformációt tartalmaz.

Feltűnő, hogy szinte alig került elő női vagy gyermeksírokhoz is köthető, vagy azokra jellemző tárgytypus. Mindössze 1 db lapított gömb alakú, oldalán bordázott *üveggyöngy* maradt fenn. A fejékszerek között egy pár *sima, nyitott végű huzalkarika* ismert, melyeket kiegészítő elemként 1-1 ráhúzott fülesgomb díszített. A karperecek között 2 db *kiszélesedően lekerekített végű pánt-* és 1 db *nyitott végű huzalkarperec* ismert. Összesen 4 db *gyűrűről* maradt fenn híradás, ezek között a honfoglaló magyarság jellegzetes gyűrűtípusaiból, a *hólyagos* és *négygömbös fejű* változatból 1-1 db ezüstpéldány ismert. 1 db ezüstgyűrű karikáján és foglalatán filigrán és granulált díszítést hordozó, bizánci jellegű³⁷³ ékszer volt, melynek párhuzamait egy Szabolcs megyei lelőhelyről³⁷⁴ és Tarpáról ismerjük.³⁷⁵ A negyedik gyűrű pedig hatszög alakú fejével és nyitott, egymásra hajló végű karikájával leginkább a 9. századi gyűrűk egy csoportjával mutat hasonlóságot.

A temetőben két *veretes övkészlet* határozottan elkülöníthető,³⁷⁶ mindkettő azonos verettípusok szélesebb és keskenyebb változatait tartalmazza, valamelyiknek a zárását szolgálhatta az ugyancsak előkerült ezüst övcsat. Az 1898-ban előkerült, 190 cm magas férfi *tarsoly*ának fedelét aranyozott ezüstlemez díszítette, a tarsolyban kerültek sírba a tűzszereszámok is. A sír leírásánál szereplő „*ezüst csatok*”³⁷⁷ talán ugyancsak az öv egyes elemeire vonatkoztathatók. A további különböző veretek egykori

felhasználását nehéz kétséget kizáróan meghatározni, köztük lehetnek az övhöz vagy a ruházathoz, esetleg a lábbelihez is kapcsolódó darabok. A bronzból készült *lira alakú csat* szolgálhatott akár az öv zárására, de lehetett akár valamilyen függesztőhöz, esetleg lőszeres számhoz kapcsolva is. További 3 db *szijszorító* ismert a leletek között, ebből 2 db azonos, s talán ugyanilyen lehetett egykor a harmadik is, melynek azonban sajnos szinte csak a karikája maradt meg. Kérdés, mi lehetett annak az ezüstlemeznek a funkciója, melyet csak Dongó leírásából ismerünk, s a ruházat vagy a fegyverzet mellett a lőszeres számon is felhasználhatták.

A *használati és munkaeszközök* között legalább 4 db vaskés van, ebből 1 db aranyozott lemezdiszes volt, 1 db pedig a Dongó által említett borotvaszerű eszköz. A csilholók ovális és lant alakú változatban kerültek elő, összesen 3 db, melyekhez ugyancsak 3 db kovakő csatlakozik. Itt kell megemlíteni még 1 db hosszúkás fenőkövet is.

A fegyverek között a dirhemet és a tarsolylemez is tartalmazó sírból került elő 1 db *szablyamarkolatú kard*, melynek tokját ezüstlemezek díszítették. A fegyver leírását a Dókus-gyűjtemény szablyáinak vizsgálata során a Fettich Nándor által készített szűkszavú leírás őrizte meg: „*kétélűnek látszó, szablya-szerű kard*”.³⁷⁸ Az 1897-ben előkerült 2 db *szablya* közül legalább az egyik ugyancsak ezüstdiszes volt, itt szétkalapált, s így sajnos meghatározhatatlan dirhemek³⁷⁹ helyezkedtek el a hüvelyen. Szendrey beszámolt a nagyobb darab pengéjének ellenzőhöz közeli részén található lemélyedésről és szegecsről, melyek valószínűleg leszedett nemesfém-díszítés egykori nyomai lehetnek,³⁸⁰ Dongó pedig még egy fegyvert díszítő drágakőről is ír.³⁸¹ Egy további fegyver található még az 1898. évi leletek között, ebben az évben a leírás szerint egy szablya/kard hüvelyének fémvasalásai (?) is napvilágot láttak. 1897-ben került elő 1 db *fokosbalta*, míg az íjászfelszerelés elemeit az 1898-ban előkerült 2 db levél alakú *nyilcsúcs* képviseli.

Feltételezhető, hogy a sírok némelyikébe agyagedényben behelyezett *étel- vagy italmelléklet* is került, az 1897. évi leletek között ugyanis „*Több nagyobb cserépedény töredéke*”³⁸² is szerepel. Meg kell azonban jegyezni, hogy a területen egy őskori telep objektumai is megfigyelhetők

³⁷¹ DONGÓ 1898a, 200.

³⁷² SZENDREY 1898, 9.

³⁷³ MESTERHÁZY 1990, 156–158.

³⁷⁴ MESTERHÁZY 1996.

³⁷⁵ JAKAB 2014, 88; JAKAB 2019.

³⁷⁶ RÉVÉSZ 1996b, 140.

³⁷⁷ DÓKUS 1900, 42–47.

³⁷⁸ MNM R. A. ltsz. 89.1.Gc 4.

³⁷⁹ KOVÁCS 2013, 175.

³⁸⁰ SZENDREY 1898, 9; SZENDREY 1898a, 103–104.

³⁸¹ DONGÓ 1898, 34.

³⁸² SZENDREY 1898, 9; SZENDREY 1898a, 102.

10. BODROGVÉCS-LECSE KOCSMÁVAL SZEMBEN

voltak, így talán némelyiknek a korszakba sorolása kérdéses lehet. A későbbiekben Kozma Menyhért ajándékozott Dókus Gyulának egy agyagedényt, mely a „IX. századbeli típusa a mai metszett, üveg ivópohárnak”.³⁸³

A lovas sírok között az 1897. évben előkerült szablysírban a lábak csontjainál volt a ló koponyája és lábainak végcsontjai. Bizonytalan, hogy hány részleges lovas temetkezés lehetett még a temetőben. Dongó beszámolója alapján az 1897. évben előkerült mind a 6 sír ilyen volt.³⁸⁴ Az előkerült 22 db kengyel és 10 db zabla legalább további 10, minimálisan lószerszámos temetkezésre utal. Ezek között egy sírban ezüstlemezekkel díszített nyereg is volt, mely Dókus megállapítása szerint öblös félkör alakú volt,³⁸⁵ míg a lószerszám szíjazatát díszítette valamelyik temetkezésben a 10 db öntött ezüstveret, ezek közül az egyik áttört.³⁸⁶ A kengyelek között karoling-normann típusú 4 db került elő a temetőben, ebből 1 db Szendrey,³⁸⁷ 2 db pedig Dókus leírásából³⁸⁸ ismert, további 1 db – az előzőekkel nem azonosítható – pedig ugyancsak a temető leletei között szerepel,³⁸⁹ így ha a közleményekben megjelent rajzok pontosak, akkor a temetőből eddig ismert ilyen kengyelek száma további 1 darabbal növekszik. A körte alakú változatokból összesen 15 db ismert, ezek között figyelmet érdemel az 1897-ben előkerült egyik darab, melynek szárjai külső oldalán plasztikus díszítések sorakoznak. Ennek a típusnak a párhuzamai gyakoriak a mai szlovák és cseh területek kora középkori leletanyagában.³⁹⁰ Így ez a kengyel valószínűleg nem helyben készült darab volt, jó eséllyel valamelyik fegyveres akció nyomán – vélhetően a felszerszámozott lóval együtt

– került a magyar szállásterületre. A 2 db legyező alakú kengyel egyikén lemezes (?) féंबरakásra utaló nyomok láthatók. További 1 db kengyel típusa kérdéses, 1 db, mely „a szij lyuk alatt mindkét oldalt szabályos kidudorodással”³⁹¹ rendelkezett, pedig csak leírásból ismert. A hevedercsatoknak 3 db téglalap alakú változata ismert. 1897-ben 3 db csikó- és 1 db kétkarikás vagy oldalpalcás, 1898-ban pedig 2 db csikó- és 4 db oldalpalcás zabla került elő,³⁹² ezek egyike jelentős mértékben elkoptatta a ló két hátsó fogát.³⁹³ Dongó beszámolója³⁹⁴ egy láncos zabláról is, ennek feltehetően a szájvasa lehetett láncszemekből összeállítva. Különleges lelet az 1898-ban előkerült *vas-sarkantyú*.³⁹⁵ Dongó egy feltételezen tevének meghatározott állatról is tudósít az 1898. évi sírok kapcsán.³⁹⁶

Az eredetileg mintegy 80-100 síros³⁹⁷ szállási jellegű temető³⁹⁸ használati idejéhez az 1897-ben előkerült *dirhem* szolgáltat *terminus post quem*et, ami a 911/912. évben határozza meg az azt tartalmazó sír megásásnak lehetséges legkorábbi időpontját.³⁹⁹ A temető további leletanyagát is figyelembe véve az a 10. század első felére keltezhető.⁴⁰⁰

A terület birtokosa, Kozma Menyhért Dongó Gyárfás Géza szerkesztőnek írott levelében beszámolt arról, hogy a „*lelőhelytől délkeleti irányban húzódó domboknak majdnem mindegyike bír még ily fel nem tárt őssírokkal, mert azok szélhordta helyein nagyon sok elporladt csonttrész található*”.⁴⁰¹ Ennek alapján talán további 10. századi temetők is rejtőznek vagy rejtőztek a környéken, ha pedig így van, akkor ezek így feltehetően ugyanannak a temetőcsoportnak a részei lehettek.

10.4. IRODALOM

SZENDREI 1898; SZENDREI 1898a; DÓKUS 1900, 39–47; HAMPEL 1900, 535–546; FÉK 1192. sz.; RÉVÉSZ 1996c;

NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327–328; HORVÁTH 2019, 39–54.

³⁸³ DONGÓ 1898b, 200.

³⁸⁴ DONGÓ 1898, 34.

³⁸⁵ DÓKUS 1900, 41.

³⁸⁶ RÉVÉSZ 1996b, 141.

³⁸⁷ SZENDREI 1898, 11.

³⁸⁸ DÓKUS 1900, 41.

³⁸⁹ NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 99, *Obr.* 4/5.

³⁹⁰ KARÓ 2004, 167–169.

³⁹¹ DONGÓ 1898c, 106, 10. jegyzet.

³⁹² DÓKUS 1900, 41.

³⁹³ SZENDREY 1898, 11.

³⁹⁴ DONGÓ 1898c, 106, 10. jegyzet.

³⁹⁵ WOLF 1991, 590–591.

³⁹⁶ DONGÓ 1898a, 200.

³⁹⁷ RÉVÉSZ 1996b, 141.

³⁹⁸ KOVÁCS 2013, 570.

³⁹⁹ KOVÁCS 2011, 181.

⁴⁰⁰ RÉVÉSZ 1996b, 141.

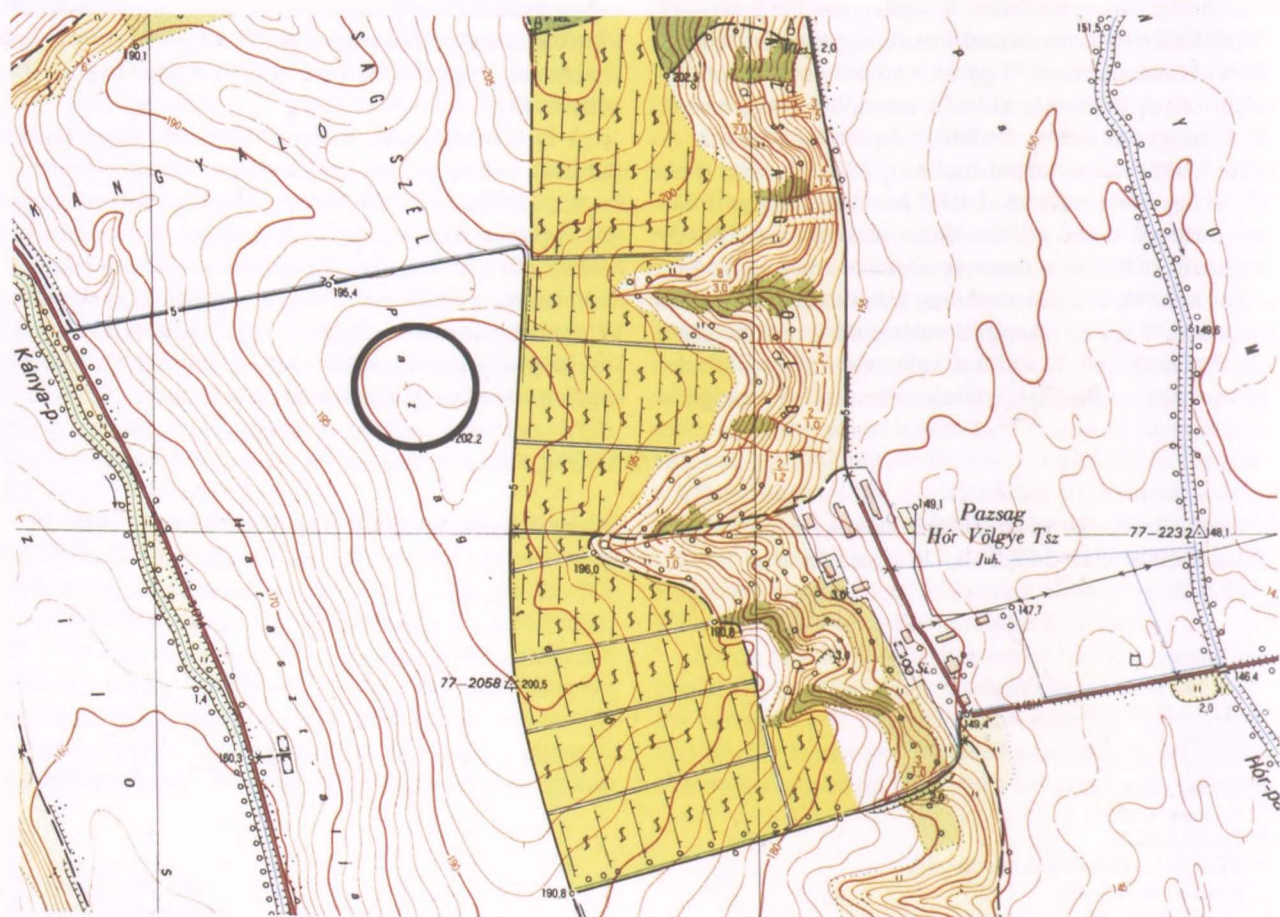
⁴⁰¹ DONGÓ 1898, 35.

II. BOGÁCS-PAZSAGPUSZTA

II.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1987 tavaszán a Hórvölgyi Termelőszövetkezet szőlőtelepítést megelőző, 70-80 cm mélységű rigolozást végzett a településtől délre, a Kánya- és a Hór-patak között, az utóbbtól mintegy 400 méterre található É-ÉNy-D-DK-i irányú hosszúkás kiemelkedésen, melynek során egy ismert őskori lelőhely jelenségeit bolygatták meg [21. kép]. A helyszínre a Herman Ottó Múzeumból S. Koós Judit szállt ki, aki a területen nagy mennyiségű ember- és állatsontot, valamint agyagedény darabokat is talált. 1988 tavaszán a Tsz folytatta a munkát, így a le-

lőhely egy további részét is megbolygatták. A leletmentésre sajnálatos módon azonban csak az ősz folyamán kerülhetett sor, amikor a domb nagy részét már szőlő borította, így az csak annak É-ÉNy-i szélére terjedhetett ki. A feltáráson egy bronzkori telep⁴⁰² részlete és egy gyermeksír került elő. A feltáráshoz kapcsolódó terepjárások során pedig ős- és középkori leletek mellett 2 db honfoglalás kori kengyel is előkerült. A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került beletárolásra.

21. kép. Bogács-Pázsagpuszta (1:10 000)

⁴⁰² KIENLIN-P. FISCHL-PUSZTAI 2018, 155–159.

11. BOGÁCS-PAZSAGPUSZTA

11.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db tarpéz alakú kovácsoltvas kengyel. Bizonytalan formájú, a kengyelszija számára hosszúkas áttöréssel ellátott füle összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel szögletes átmetszetű száraihoz, melyek talpalóval érintkező részeinél 1-1 szögletes gomb látható. Talpalója ívelt, három bordával erősített. A kengyel előoldalán ezüsthuzal-berakás található. A kengyel fülének alsó részén és a nyakon részben bizonytalan minta, a szárok nyak alatti részén nagyobb háromszög, míg a szárok talpaló felé terjedő részein csúcsukkal egymásra támaszkodó háromszögek alkotják a díszítés sorakozik, melyek érintkezési pontjainál egyetlen huzalberakás fut hosszirányban. Ez a két

száron futó berakás egymást keresztezve a kengyel fülének széléig ér. A szárok alsó részein két szélesebb lemezberakást utánozó huzalberakások láthatók, míg a gombokat összefüggő felület benyomását keltő huzalberakás borítja. A talpaló szélének felső részét ütemesen sorakozó berakás díszíti. M.: 16,5×11,5 cm (HOM ltsz. 94.92.1.) [44. tábla 1, 264. tábla 4].

2. 1 db legyező alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle a kengyelszija számára trapéz alakban áttört, szárai laposak, talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16,7×14,5 cm (HOM ltsz. 94.92.2.) [44. tábla 2].

11.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült 2 db kengyel minden bizonnyal egy honfoglalás kori temető meglétére utal,⁴⁰³ mely így legalább egy lovas vagy lószerszámos sírt (is) tartalmazott. Sajnos arra vonatkozóan nem találtam adatot, hogy a két kengyel egymás közelében vagy egymástól távolabb került-e elő, így nyitva kell hagynunk annak eldöntését, vajon elméletben lehettek-e egy sírban. A tarpéz alakú kengyelek az eddigi feltárások tapasztalatai alapján ritkák, de legyező alakú változattal egy párt alkotva nem teljesen ismeretlenek,⁴⁰⁴ így ez talán inkább két temetkezés mellett szólna. Az, hogy ezek előkerültek, vélhetően kisebb mélységben történő fekvésüknek köszönhető, vagyis lehetséges, hogy amennyiben valóban sírból származnak, úgy azokat a sír már részben behantolt részébe helyezték. A két kengyel közül a trapéz alakú változat előoldalát fémlakás díszíti. A típus körében különösen gyakorinak számít a tausírozás. Teljesen pontos párhuzamát azonban nem ismerem, ám nagyban hasonló a Muszka (Musca, Ro.) Nachtnébel Ödön telkén

előkerült kengyelpár díszítése, s annak technikai kivitele is: itt is a homokóra alakú minták készültek el először, majd azokra került a csúcsuknál futó fémszál, a háromszögek belsejében pedig a szárokra keresztirányban futó vajatok erőteljesebb kialakításúak.⁴⁰⁵ A homokóra alakú minta felbukkan továbbá egy pinchehelyi kengyelen is, azonban némiképp eltérő technikai kivittel.⁴⁰⁶ Kialakítását tekintve illeszkedik azon kengyelek sorába, melyeknél az alapfémben kialakított, a huzal befogására szolgáló vajatokat kisebb és vékonyabb, arra megközelítőleg merőleges hornyok keresztezik, mintegy rasztert alkotva, s a berakott huzal alapfémből kiemelkedő része szélesre kalapált. Ez a technikai kivitel – bátran állíthatóan – a trapéz alakú kengyelek sajátja, még akkor is, ha ritkán körte alakú változaton is felbukkan.⁴⁰⁷ Emiatt pedig kronológiai értékkel is bír, tekintve, hogy a trapéz alakú kengyelek elterjedése a 10. század második felére tehető.⁴⁰⁸

11.4. IRODALOM

S. Koós 1989; S. Koós 1991; Révész 1992, 95, 36. jegyzet; Révész 1996, 45.

⁴⁰³ S. Koós 1989, 650.

⁴⁰⁴ Pl. VARGA 2014, 498. – A szerző a kengyelt körte alakúnak határozta meg, véleményem szerint azonban az a legyező alakú csoportba is besorolható.

⁴⁰⁵ HORVÁTH 2013, 20.

⁴⁰⁶ HORVÁTH 2013, 18–19.

⁴⁰⁷ HORVÁTH 2013, 22.

⁴⁰⁸ KOVÁCS 1986.

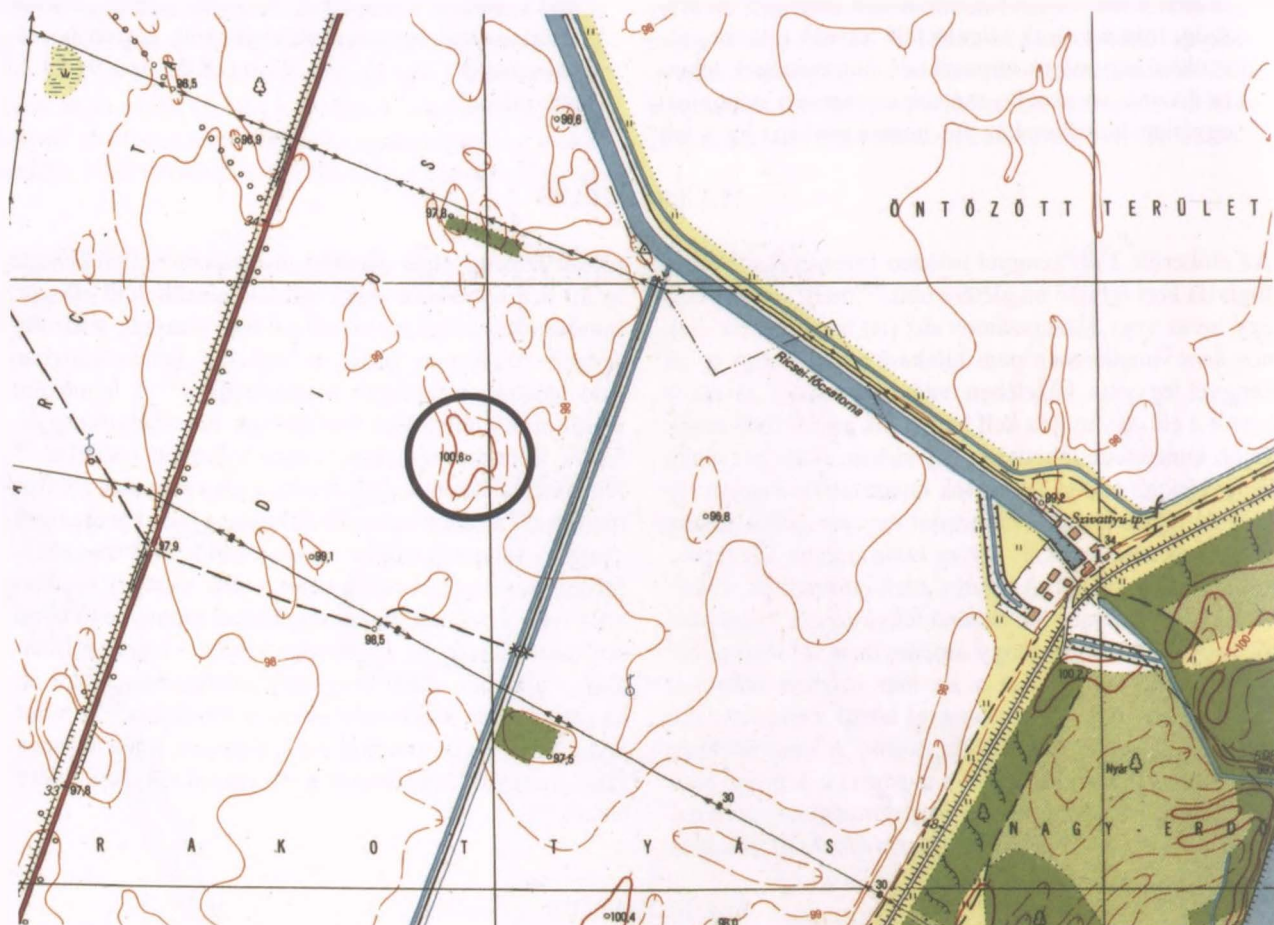
12. CIGÁND-DIÓS-DÜLŐ

12. CIGÁND-DIÓS-DÜLŐ

12.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2008. július 21. és augusztus 27. között Kisjuhász Viktória vezetésével folyt megelőző feltárás a településtől délkeletre fekvő Diós-dűlőben [22. kép]. A gépi humuszoláshoz kapcsolódó fémkeresős vizsgálat nyomán került

elő egyéb leletek mellett egy Árpád-kori bronz karperec is.⁴⁰⁹ A tárgy a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Feltárási és Leletfeldolgozási Osztályán található.

22. kép. Cigánd-Diós-dűlő (1:10 000)

12.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db bronz karperec (MNM RFLO ltsz. n.).

12.3. IRODALOM

KISJUHÁSZ 2009.

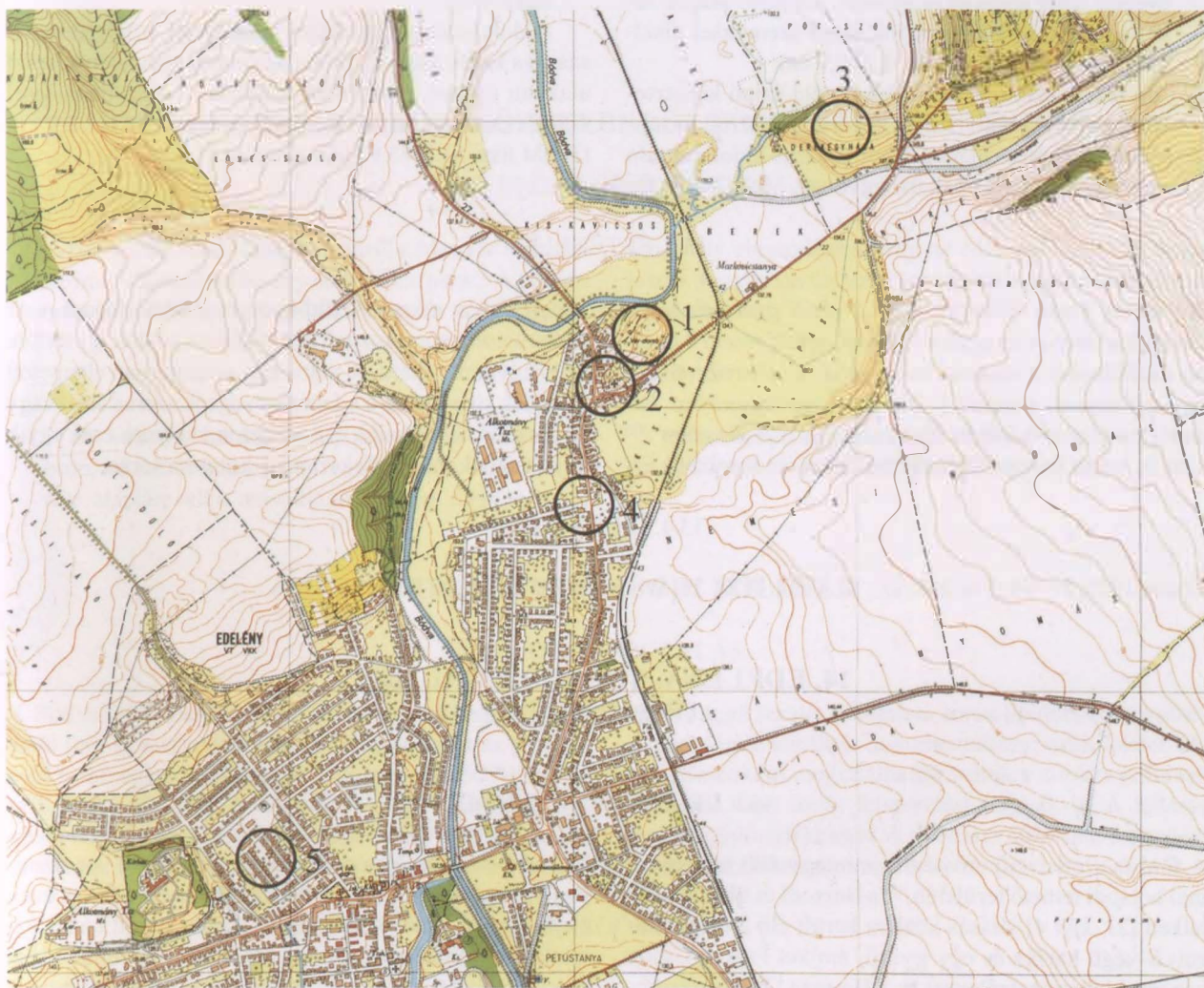
⁴⁰⁹ KISJUHÁSZ 2009.

13. EDELÉNY-BORSOD, DEREKEGYHÁZA-DÜLŐ

13.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől északkeletre, a föld-fa szerkezetű erősségtől mintegy 640 méterre,⁴¹⁰ a nyugati irányból a Balajti-patak által határolt dombtetőn 1866 óta kerültek elő különböző korú régészeti leletek, melyeket a szántás vett felszínre. Ennek nyomán 1926 és 1948 között több régészeti feltárássra is sor került a Magyar Nemzeti Múzeum és a Borsod-Miskolci Múzeum szakembereinek

részvételével, esetenként egy nemzetközi projekt keretei között, külföldi szakembereket is bevonva a kutatásba [23. kép 3]. Ezek egyikén, 1928 márciusának végén⁴¹¹ került elő egy kora Árpád-kori gyermeksír is, amelyet *in situ* helyzetben kiemelve szállítottak a Borsod-Miskolci Múzeumba,⁴¹² ahol annak leletei beletárolásra kerültek.

23. kép. Edeleny, 1: Borsodi földvár, 2: Református templom, 3: Borsod, Derekegyháza-dülő, 4: Borsod, Fő u. 268., 5: Semmelweis u. 10. (1:10 000)

⁴¹⁰ LESZIH 1927, 88.

⁴¹¹ HOM R. A. 880-72.6.

⁴¹² HOM R. A. 880-72.6.

13.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1928. március)

Gyermek, 6 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:

1–5. 5 db üvegyöngy, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, ennek közein fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér és sárga sugaras kidomborodó szemekkel ellátott opak üvegyöngy. M.: 1,3×1,2 cm.
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, ennek közein fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras, illetve egyszínű sárga szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,2×0,9 cm.
3. 1 db fekete színű, henger alakú, zöld színű keresztződő hullámvonallal, ezek közein zöld színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras kidomborodó szemekkel ellátott opak üvegyöngy. M.: 1,2×1,3 cm.

4. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő ráfolyatott hullámvonallal, ezek közein sárga, kidomborodó szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,2×1,1 cm.

5. 1 db fekete színű, henger alakú, fehér színű keresztződő hullámvonallal, ezek közein piros alapon fehér-sárga sugaras kidomborodó szemekkel ellátott opak üvegyöngy. A gyöngy háterét egykor – legálább sávokban – ezüstszerű bevonat borította. M.: 1,4×1,4 cm (HOM ltsz. 53.1124.1.) [45. tábla 1–5, 254. tábla 15].

Szórvány:

A domboldalon, a kőkori telep felett, a felszínre kiszántva került elő 1 db bronzból öntött, alsó felén kereszt alakban nyitott, rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel ellátott csörgő, melyet Nyíri Dániel talált.⁴¹³ H.: 2,9 cm (HOM ltsz. 53.1085.9.) [45. tábla 6].⁴¹⁴

13.3. ÉRTÉKELES

Az ásatás során előkerült egy „6 éves gyermek teljes csontváza, melyet az egykori földdel együtt emeltek ládába s szállítottak a miskolci múzeumba. A csontváz mellett egy gyöngysort találtak (...) a talált gyöngysorhoz hasonló csak az Árpád-házi királyok alatt volt divatban”.⁴¹⁵ Leszih Andor már publikációjában helyesen sorolta be ezt

a temetkezést a kora Árpád-kori sírok közé. Sajnos a sír előkerülésére vonatkozóan nem találtam adatot, így nyitva kell hagynunk a kérdést, vajon egy magányosan eltemetett gyermek sírja került-e a feltárást végzők szeme elé, avagy egy temető helyezkedik el a területen, melynek csak egyik sírját találták meg az őskori telep kutatása során.

13.4. IRODALOM

LESZIH 1927, 87–94; FÉK 268. sz.; K. VÉGH 1970, 79; WOLF 1992, 122; HOM R. A. 880-72.6.

14. EDELÉNY-BORSOD, FŐ U. 268.
(Régi temető)

14.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A föld-fa szerkezetű erősségtől mintegy 400 méterre, a mai borsodi temető területén,⁴¹⁶ a Borsodi út 91. számú⁴¹⁷ telken [23. kép 4] sírásás közben került elő 2 db bordázott S-végű karika és egy gyűrű, amiket Farkas Gyula hangácsi lakos szolgáltatott be a Herman Ottó Múzeum-

ba.⁴¹⁸ Sajnos a területen feltárássra nem került sor, azonban a temető mögött az 1970-es évek végén, a 80-as évek elején egy új utcát alakítottak ki, az ide épített házak kivitelezési munkálatai során a területen élők elmondása szerint több helyen is találtak csontvázakat és hajkariká-

⁴¹³ LESZIH 1927, 87; WOLF 2008a, 6.

⁴¹⁴ A leltárkönyv bejegyzése szerint a gyöngyök és a csörgő összetartoznak.

⁴¹⁵ HOM R. A. 880-72.6.

⁴¹⁶ WOLF 2019, 17.

⁴¹⁷ A 268. házszám téves: WOLF 2005, 14, 33. jegyzet.

⁴¹⁸ K. VÉGH 1970, 80; WOLF 1992, 122; WOLF 2008, 58.

15. EDELÉNY-BORSOD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

kat is.⁴¹⁹ A lelőhelyet – mely a Borsodi út alatt is folytatódik – a Borsodi út 138–146. és a 93–103. számú telkek

határolják.⁴²⁰ Az előkerült leletek valószínűleg egy 11. századi soros temetőre utalnak.⁴²¹

14.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, öt bordával ellátott S-végű karika. M.: 3,4×2,6 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,7 cm (HOM ltsz. 62.32.1.) [45. tábla 7].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, öt bordával ellátott S-végű karika. M.:

3,2×2,6 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,74 cm (HOM ltsz. 62.32.1.) [45. tábla 8].

3. 1 db háromrét hajlított kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, nyitott, elkalapált végű gyűrű. M.: 2,5×2,5 cm, hv.: 0,3 cm (HOM ltsz. 62.32.2.) [45. tábla 9].

14.3. IRODALOM

WOLF 2019, 17; HOM R. A. 3332-03, 2135-90.

15. EDELÉNY-BORSOD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

15.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1972-ben került vétel útján Borsodról a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe egy sodrott karperec. A tárgyat Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a múze-

um, mely elmondása szerint az édesapjáé volt, de, hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett információval.⁴²²

15.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db vékony, háromrét hajlított kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű – mérete alapján talán másodlagosan, egy nyakperecből

átalakított – karperec. M.: 10,2×8,6 cm, hv.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 73.38.A.) [47. tábla 12].

16. EDELÉNY-BORSODI FÖLDVÁR

16.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A Bódva folyó mentén fekvő alacsony dombon elhelyezkedő föld-fa szerkezetű sáncok kutatását már az 1890-es években megkezdte Bartalos Gyula, majd 1927-ben Leszih Andor folytatta. A nagyobb felületre kiterjedő, tervszerű kutatás végül 1987-ben indult meg Wolf Mária vezetésével. 1999-ig a sánc belső részén nagyobb, részben

egybefüggő terület vizsgálata során különböző települési jelenségek kerültek dokumentálásra, ezek leletei között esetenként megtalálhatók voltak a sírokra jellemző ékszerek vagy lovas felszerelési tárgyak is. A feltárás összefoglaló értékelését Wolf Mária 2019-ben megjelent monográfiája tartalmazza.

16.2. IRODALOM

LESZIH 1927, 85–87; WOLF 1992a; WOLF 2019.

⁴¹⁹ Wolf 2008a, 7.

⁴²⁰ HOM R. A. 3332-03.

⁴²¹ Wolf 2019, 16, 337.

⁴²² Wolf 2008a, 6.

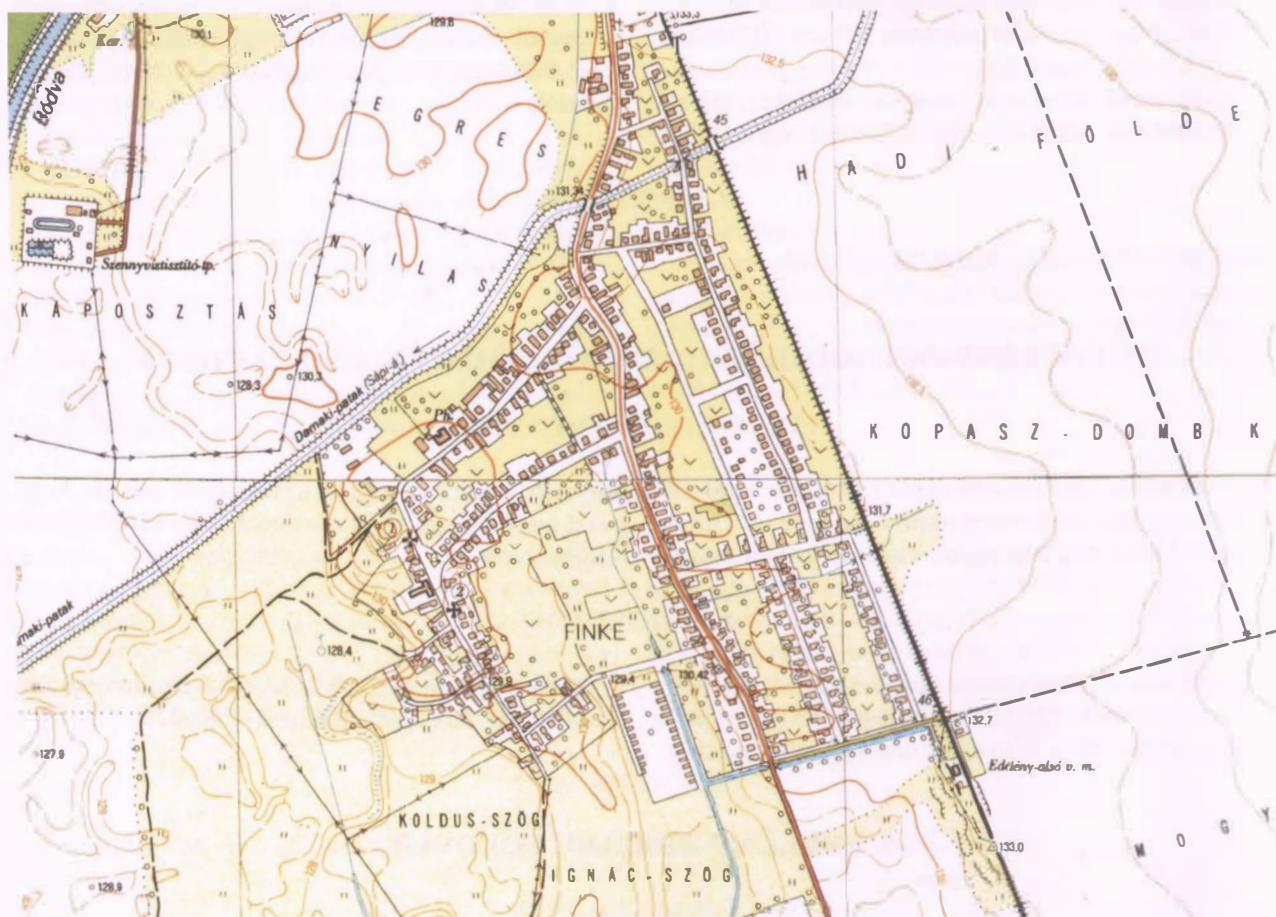
17. EDELÉNY-FINKE

17. EDELÉNY-FINKE

17.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1963-tól Edelényhez csatolt település vasúti töltése mellett található „kopott” dombon, a vasúti pálya építése során került elő egy honfoglalás kori, lócsontokat is

tartalmazó sír, melynek megmaradt leleteit Fürj Alajos ajándékozta a Herman Ottó Múzeumnak [24. kép].⁴²³

24. kép. Edelény-Finke (1:10 000)

17.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott.

A feldúlt sírból csak a leletek egy része maradt meg.

A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db töredékes bronzlemez. M.: kb. 4×2,4 cm (HOM ltsz. 53.1088.2.).
2. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltűskével ellátott kovacsoltvas nyilcsúcs. A nyéltűskén famaradvá-

nyok voltak megfigyelhetők. M.: 6,3×2,1 cm (HOM ltsz. 53.1088.4.) [46. tábla 1].

- 3-4. 2 db körte alakú, kovacsoltvas kengyel. Lapos száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek trapéz alakú füleihez, melyek a kengyelszija számára ovális áttöréssel rendelkeznek. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,3×12,2, illetve 15,1×12,1 cm (HOM ltsz. 53.1088.1. – elvesztek) [46. tábla 2-3].

⁴²³ FÉK 320. sz.; K. VÉGH 1970, 79; RÍVÉSZ 1992, 95; RÍVÉSZ 1994, 62; WOLF 1992, 122; WOLF 2008, 6.

18. EDELÉNY-REFORMÁTUS TEMPLOM

4. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. A szájasak h.: 8,3 cm, a karika átm.: 6,5 cm (HOM ltsz. 53.1088.3.) [46. tábla 4].

17.3. ÉRTÉKELÉS

Az előkerült sír pontos helye sajnos ismeretlen, mint ahogy arra vonatkozóan sem rendelkezünk adatokkal, hogy lehettek-e további, gyűjteménybe nem került lele-

tek is a sírban. Kérdéses az is, hogy magányos sír avagy temető része volt-e. Leletanyaga a 10. századon belül pontosabban nem keltezhető.

17.4. IRODALOM

WOLF 2008, 6.

18. EDELÉNY-REFORMÁTUS TEMPLOM

18.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Az ispánsági központtól délnyugatra található kisebb dombon elhelyezkedő templom körüli – feltehetően több száz síros – temető 77 sírját dokumentálta Wolf Mária az építmény északi oldalán. A mintegy hét évszázadon keresztül használt nyughely megnyitása a 11. század

második felére, a 12. század elejére tehető. A sírokból 14 tartalmazott mellékleteket, főként karikaékszereket. A feltárás összefoglaló értékelését Wolf Mária 2019-ben megjelent monográfiája tartalmazza.

18.2. IRODALOM

WOLF 2002, 199–200; WOLF 2019.

19. EDELÉNY-SEMMELWEIS U. 10.

19.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1973. május 8-án Majoros Lajos Semmelweis u. 10. szám alatti telkén házalapozási munkálatok során csontvázakra bukkantak [23. kép 5]. Az alapozási árkokba eső csontvázrészeket a munkások kiszedték, majd a leletek előkerüléséről értesítették a Járási Könyvtár igazgatóját, Slezsák Imrét. Slezsák a találók elmondása és a helyszínen még megfigyelhető maradványok alapján rajzot készített az előkerült 5 váz fekvéséről és azok elhelyezkedéséről, majd jelentette a sírok előkerülését a Herman Ottó Múzeumnak, ahonnan Gádor Judit és B. Hellebrandt Magdolna szállt ki a helyszínre. Ekkor az 1. és az

5. sír egyes részei még a földben voltak, nagyobb felületű feltárássra azonban nem nyílt lehetőség, ugyanis a környező telkeken építendő házak alapozási munkálatai már befejeződtek akkorra. Ezért a tulajdonossal abban állapodtak meg, hogy a házalapozási munkálatok után, a pince mélyítését megelőzően a múzeum elvégzi a leletmentő feltárást, mely kiterjed a házalapok közötti útszakaszokra is. Erre 1973. június 18. és 22. között került sor Gádor Judit vezetésével, amikor 6 szelvényben összesen 8 sírt dokumentáltak.⁴²⁴ A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

19.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1973. május 8., július 18.) [48. tábla 1].
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 24°, sm.: 92 cm, sh.: ?, szs.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Házalapozási munkálatok

során a koponyát, a felsőtest csontjait, a karcsontokat és a medencét kiszedték, *in situ* helyzetben csak a lábcsontjai maradtak. Megjegyzés: a váz jobb oldalán

⁴²⁴ GÁDOR 1974; GÁDOR–HELLEBRANDT 1975; WOLF 2008, 6; MNM R. A. VII. 57/1974.

10 cm szélességben fekete talajszíneződés volt megfigyelhető, feltételezhetően a sírgödör szélé.⁴²⁵

Melléklete: nem volt.

2. sír (1973. május 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Házalpozási munkálatok során a sír megsemmisült.

Melléklete: ?

3. sír (1973. május 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Házalpozási munkálatok során a sír megsemmisült.

Melléklete: ?

4. sír (1973. május 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Házalpozási munkálatok során a sír megsemmisült.

Melléklete: ?

5. sír (1973. május 8., július 20.) [45. tábla 10]

Nő (?). Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 23,5°, sm.: 75 cm, sh.: 165 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben az alsó csigolyákon feküdtek, míg a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt. Bolygatott. A házalpozási munkálatok során a koponyát és a nyakcsigolyákat kiszedték, a bal oldali bordák egy része és a kéz csontjai hiányoztak.

Melléklete:

1. A találók elmondása alapján az alsó állkapocs és a bal felkarcsont felső végétől egyaránt kb. 10–15 cm-re, a váznál mintegy 40 cm-el magasabban feküdt 1 db szürkésbarna színű, kihajló, profilált peremmel ellátott, nyaka alatt bekarcolt hullám-, alatta pedig egyenes vonalú mintával díszített kézikorongolt agyagedény. Alján fenékbélyeg található: két koncentrikus kör, melyek közül a külsőhöz félköríves vonalak csatlakoznak. M.: 15,2 cm, sz. átm.: 15 cm, f. átm.: 9 cm. Elveszett [45. tábla 11].

Megjegyzés: a sírföldben agyagedény darabok voltak, valószínűleg az edény darabjai.⁴²⁶

6. sír (1973. június 20.) [48. tábla 2]

Férfi. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K 26,5°, sm.: 75 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

A nyakcsigolyák balra hajlított helyzetben voltak, így a bal oldalán fekvő koponya a váll csontjainál feküdt. Mindkét alkar csontjai a felkarcsontokra csaknem merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon helyezkedtek el, egymás mellett, feljebb volt a bal. A felsőtest csontjaihoz képest a lábak csontjai kissé balra feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a jobb combcsont és a medence egy részén kb. 1,5 cm szélességben elmeszesedett nyomok látszottak.⁴²⁷

Melléklete: nem volt.

7. sír (1973. június 22.) [47. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny–K 29°, sm.: 53 cm, sh.: 175 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok a felkarcsontra megközelítőleg merőleges helyzetben az alsó csigolyákon feküdtek, míg a jobb alkar csontjai erősen felhajlított helyzetben voltak, így a kézcsontok a szegycsonton voltak. A sírgödör hosszúkás aknasír volt. Bolygatott. A lábak csontjai kimozdultak.

Melléklete:

1. A bal lábcsontok végénél, a csontok felett volt 1 db szürkésbarna színű, kavicsal és homokkal soványított, kihajló peremmel ellátott, nyaka alatt indulóan két bekarcolt hullámköteggel, alatta pedig vonalkötegekkel díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 17,3 cm, sz. átm.: 11,4 cm, f. átm.: 7,9 cm (HOM ltsz. n.) [47. tábla 2].

8. sír (1973. június 22.) [47. tábla 3]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 30,5°, sm.: 25 cm, sh.: 90 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A bal alkarcsontok erősen behajlított helyzetben a bordákon feküdtek. Bolygatott. A felsőtest csontjainak egy része és a bal kar csontjai kimozdultak, a lábszárak csontjai pedig hiányoztak.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalának halánték közeli részén, megközelítőleg függőleges vonalban volt 2 db egybekapcsolt, kerek átmetszetű nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 1,9×1,5, illetve 2,2×1,9 cm, hv.: 0,1, illetve 0,09 cm (HOM ltsz. n.) [47. tábla 4–5].
3. A karikáktól néhány cm-re, azokkal egy vonalban, csüngőjével a felsőtest csontjai irányába mutató helyzetben, az alsó állkapocs végénél volt 1 db szőlőfürtdíszes, bronzból öntött fülbevaló. M.: 5,3×2,3 cm (HOM ltsz. n.) [47. tábla 6].
- 4–?. A nyakcsigolyák környékén gyöngyök helyezkedtek el, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

⁴²⁵ MNM R. A. VII. 57/1974.

⁴²⁶ MNM R. A. VII. 57/1974.

⁴²⁷ MNM R. A. VII. 57/1974.

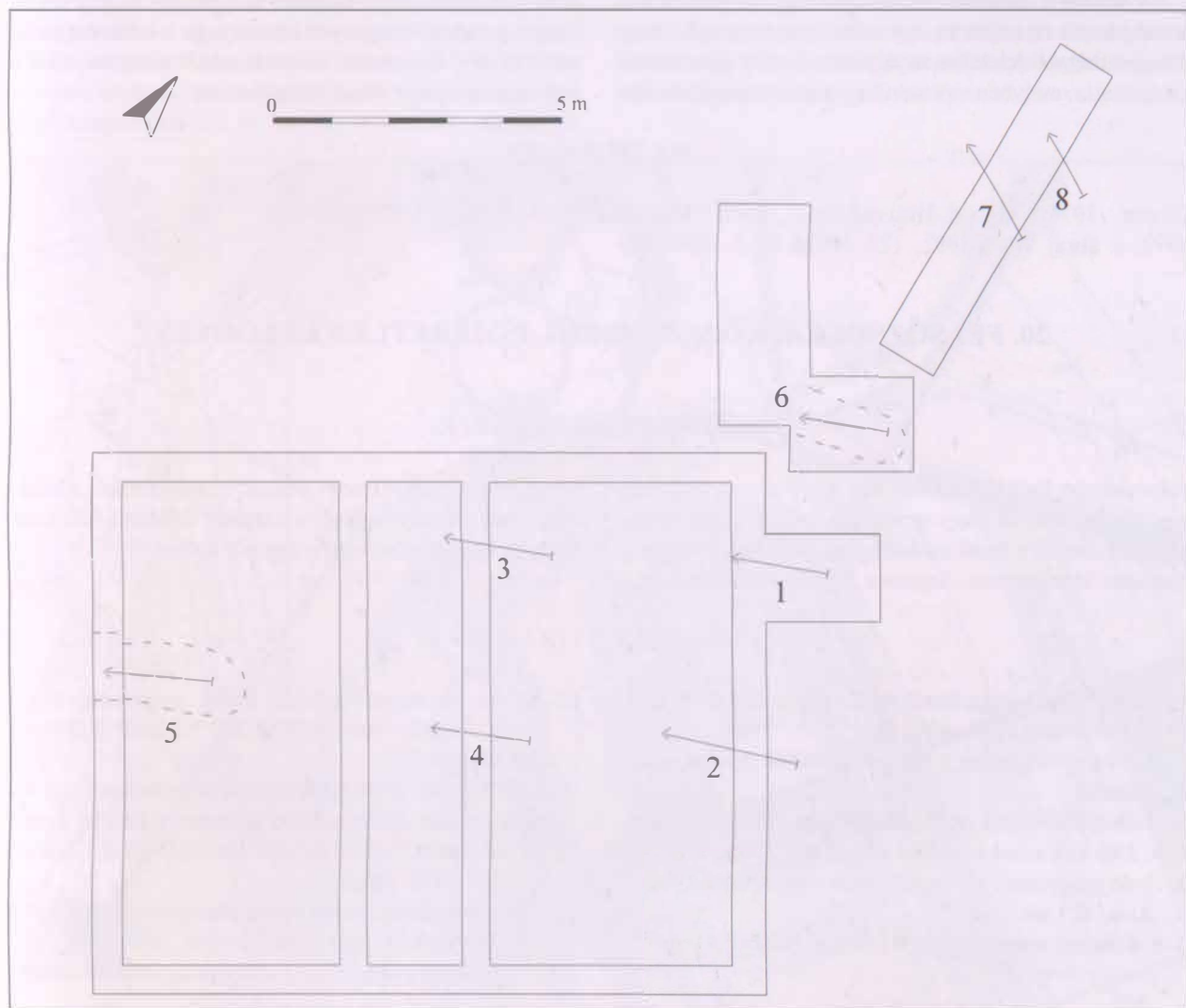
- 4–5. 2 db szürke színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy. Átm.: 0,7, illetve 0,5 cm.
 6. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,3 cm.

- 7–?. Bizonytalan számú fekete színű üvegyöngy (HOM ltsz. n.) [47. tábla 7–10].
 8. A jobb combsont felső részének belső oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarika. M.: 1,8×1,3 cm, hv.: 0,09 cm (HOM ltsz. n.) [47. tábla 11].

19.3. ÉRTÉKELÉS

A beépített területen 6 szelvényel mintegy 130 m² került megkutatásra, mely összesen 8 sír dokumentálását eredményezte [25. kép]. Nem lehet kizárni azonban, hogy a beépítések során pusztulhattak el további temetkezések is, s talán a terület földmunkával nem érintett, a ma álló házak mögött található udvari részei is rejthetnek még további sírokat. A temetkezések É–D-i irányú

sorokba rendeződnek,⁴²⁸ ebből három figyelhető meg, amennyiben a nyugati oldalon egyedüliként ismert 5. számú temetkezést is egy sornak – vagy egy sor egy részének – tekintjük, s a kelet felé eső szélén pedig a 7. és 8. számú sirt az 1–2. és 6. sírok alkotta sor részének; annak ellenére, hogy az előbbieket jelentősen eltérnek az utóbbiak folytatólagos vonalától. Az előbbi két sír

25. kép. Edelény-Semmelweis u. 10., temetőterkép

⁴²⁸ MNM R. A. VII. 57/1974; HOM R. A. 1046-74.

mutatja tájolásában is a legnagyobb különbségeket a többségtől, mert míg az 1–6. számú sírok dél felé, addig a 7–8. számúak észak felé térnek el a Ny–K-i fő iránytól.

Sajnos a sírgödörökről alig rendelkezünk információval, valószínűleg egyszerű, hosszúkás vagy téglalap alakú aknasírok lehettek. Koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni, de az 5. sír agyagedényének helyzete alapján kizárni sem lehet azok egykori meglétét. Az elhunytakat a kor általános szokásának megfelelően hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, az ismert esetek mindegyikében megfigyelhető volt azonban egyik vagy mindkét alkar a felsőtestre vagy a has tájékára hajlítása. Figyelemre méltó a 6. sírban a nyakcsigolyák és a koponya helyzete, melynek alapján a temetés során mintha kis-sé valóban a bal vállra fektették volna az elhunyt fejét.⁴²⁹

A sírokból levonható tanulságok egy szegényes közösség képét rajzolják ki, így talán nem meglepő, hogy a leggazdagabb leleteket az egyetlen ismert gyermek sír szolgáltatta, melyben valószínűleg a szülők gondoskodá-

sa fejeződött ki szeretett gyermekük iránt, akit halálában elláttak ékszerekkel, míg a többi sírba temetett felnőtt mellé csupán étel- vagy italmelléklet került. Utóbbiak agyagedényben kerültek a sírba, az 5. számú temetkezésben a bal válltól kissé távolabb, a váznál mintegy 40 cm-el magasabban, vagyis részben a már behantolt sírba, esetleg az egykori koporsó tetejére. A 7. számú sírban a bal láb végébe került az edény, a sírleírás szerint a „*lábfej felet*”⁴³⁰ elhelyezve. A temetkezések női sírok, illetve feltételesen nőnek meghatározott személyek sírjai voltak. Az egyedüliként ékszereket tartalmazó 8. sírba temetett gyermek fejékszereként nyitott végű *huzalkarikákat* és szőlőfürdíszes *fülbevalót* viselt, életében avagy a ravatalon. Nyakába sárga, fekete és fehér színű *gyöngyökből* álló füzért akasztottak, a combsontnál előkerült bronzkarika helyzete alapján gyűrű is lehetett. Sajnos a temető szegényes leletanyaga a keltezést megnehezíti, a 9–10. századi besorolásnak⁴³¹ azonban inkább a 10. századi része tűnik valószínűnek.

19.4. IRODALOM

GÁDOR 1974; GÁDOR–HELLEBRANDT 1975; RÉVÉSZ MNM R. A. VII. 57/1974.
1992, 1. ábra; WOLF 1992, 122; HOM R. A. 1046-74.;

20. FELSŐZSOLCA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

20.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Felsőzsolcán került elő 1942-ben vagy azt megelőzően egy 11. századi sír vagy temetőrészlet, melynek leletanyagát Lászlóffy Ernő ajándékozta 1942-ben a Magyar Nemzeti Múzeumnak. Sajnos a pontos lelőhelyről és a

leletkörülményekről nem állnak rendelkezésre adatok, csak annyi bizonyos, hogy a leleteket valahol a falu területén találták, valószínűleg egy női sírban.⁴³²

20.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db S-végű karika töredéke. Sz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.4.) [48. tábla 3].
- 2–20. 19 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 2. 1 db zöldes színű, opak olivagyöngy. M.: 1,3×1,2 cm.
 - 3–4. 2 db kék színű kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,9 cm.
 5. 1 db arany színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy. Átm.: 0,5 cm.
 - 6–9. 4 db kék színű szegmentgyöngy. Átm.: 0,4 cm.
 - 10–20. 11 db fehér-szürkés színű szegmentgyöngy. Átm.: 0,4–0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.5.) [48. tábla 4–22].
 21. 1 db Kovács 1994 felosztásába nem besorolható típusú, nyitott, külső oldalán gerincelt állatfejes bronz pántkarperec.⁴³³ M.: 6,3×5,8 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.6.) [48. tábla 23].
 22. 1 db gömb alakú, tömör bronz fülesgomb. M.: 1,5×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 7/1942.3.) [48. tábla 24].
 - 23–24. 2 db félkör alakú, vésett díszítésű ezüstveret. Elvesztek.

⁴²⁹ MNM R. A. VII. 57/1974.

⁴³⁰ MNM R. A. VII. 57/1974.

⁴³¹ GÁDOR–HELLEBRANDT 1975.

⁴³² SIMONYI 2003b, 109.

⁴³³ KOVÁCS 1994, 131.

FÉK 317. sz.: WOLF 1992, 126.

21. FELSŐZSOLCA-NAGYSZILVÁS U. 23.

21.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település északi részén található, északi és nyugati irányból a Sajó egykori medre által határolt, környezetéből markánsan kiemelkedő domb északnyugati peremén fekvő Nagyszilvás u. 21–23. számú telkeken 1991-ben emberi csontok és faragott kövek kerültek elő a szántás során [26. kép 1]. 1997-ben terepbejárás alkalmával a Nagyszilvás u. és a Hunyadi u. között újabb régészeti leleteket gyűjtöttek, melynek nyomán a helyi önkormányzat kezdeményezésére a Magyar Nemzeti Múzeum 1999. szeptember 20. és október 15., 2000. augusztus

15. és szeptember 7., majd 2001. május 22. és július 12. között régészeti feltárást folytatott a Nagyszilvás u. 23/A–B telkeken. A feltárás eredményeként Simonyi Erika vezetésével sikerült megkutatni egy középkori templomot és a körülötte elhelyezkedő temető 189 sírját. Ezek között az utolsó évben előkerült a temető legkorábbi periódusába tartozó több sír is, melyek a 11–12. századra keltezhetők.⁴³⁴ A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

26. kép. Felsőzsolca, 1: Nagyszilvás u. 23., 2: Várdomb (1:10 000)

⁴³⁴ SIMONYI 2002; SIMONYI 2003; SIMONYI 2003a; SIMONYI 2004, 164.

22. FELSŐZSOLCA-VÁRDOMB

21.2. SÍRLEÍRÁSOK

154. sír (2001. június 6.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 111 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent. Bolygatott. A templom déli falának alapozása vágta a sír jobb oldalát és a váz láb felőli végét. Megjegyzés: a vállak felhúzott helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

155. sír (2001. június 6.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 125 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A templom déli falának alapozása vágta a sír keleti végét, a koponyát a 145. sír kiásásakor semmisítették meg, további későbbi temetkezések során pedig a jobb kar-, a bal alkar- és a keresztcsont is megsemmisült.

Melléklete: nem volt.

156. sír (2001. június 6.)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 111 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A 155. sír kiásásakor teljesen feldúlták, a csontokat egy halomba rakták.

Melléklete: nem volt.

163. sír (2001. június 8.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 86 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A templom déli falának alapozási árka vágta.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya töredékei között volt 2 db S-végű karika.⁴³⁵
1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készül, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,1 cm, Ssz.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. n.).
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika, ráhúzott zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyönggyel díszítve. M.: 1,9×1,4 cm, hv.: 0,1 cm, Ssz.: 0,22 cm (MNM R. T. ltsz. n.).

21.3. ÉRTÉKELÉS

A Sajó egykori medre által több oldalról határolt domb csapadékos időszakban is szárazulatot alkotott ugyan, azonban valószínű, hogy a temető szélei mégis a vízmosásnak estek áldozatul. A beépítettség miatt továbbá déli és keleti irányban nem lehetett a kutatást teljesen elvégezni, ezért lehatárolni sem sikerült a feltárás során a temető széleit.⁴³⁶

A templom déli falának alapozási árkanak kiásása során megbolygattak sírokat, melyek alapján felmerül a lehetősége, hogy esetleg már egy korábbi templom is állhatott itt, ennek azonban nyomait nem sikerült megfigyelni.⁴³⁷ A 154–156. és a 163. sírt sorolhatjuk a korábbi sírok közé, melyek közül az előkerült S-végű karikapár e sírokat a 11–12. századra keltezi.⁴³⁸

21.4. IRODALOM

SIMONYI 2004; SIMONYI 2005; KOVÁCS 2013, 258; HOM R. A. 3752-05.

22. FELSŐZSOLCA-VÁRDOMB

22.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1991 őszén Horkay Szabolcs és Simkó Olivér jelentették, hogy gázvezeték fektetés során a településtől északra, a Kis-Sajó által három oldalról határolt, a mai napig kissé

mocsaras jellegű környezetéből jól láthatóan kiemelkedő, háromszögletű domb nyugati oldalán egy régészeti lelőhelyet bolygattak meg a munkálatokkal [26. kép 2].

⁴³⁵ SIMONYI 2004, 167, 5. kép.

⁴³⁶ SIMONYI 2004, 161.

⁴³⁷ SIMONYI 2004, 164–167.

⁴³⁸ SIMONYI 2004, 164.

23. GARANY

A tervszerű feltárások 1992-ben indultak, ezt követően 9 ásatási évad során egy bronzkori temető és telep mellett császár- és kora Árpád-kori telepjelenségek, valamint egy késő Árpád-kori kisvár feltárása történt

meg Wolf Mária és Simonyi Erika vezetésével.⁴³⁹ A kora Árpád-kori telepről került elő több kistárgy is, melyek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményébe kerültek.

22.2. LELETLEÍRÁSOK

2–3. számú ház környéke:

- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készül, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 3,4×2,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,43 cm (MNM R. T. ltsz. n.).⁴⁴⁰
- 1 db kiszélesedő foglalatának két oldalán 3-3 granulált gömbbel, karikáján 3 hosszanti irányban futó enyhe bordával ellátott bronz fejesgyűrű. M.: 2×2 cm (MNM R. T. ltsz. n.).⁴⁴¹

6. ház:

- 1–? Apró zöld színű üveggyöngyök (MNM R. T. ltsz. n.).⁴⁴²

7. ház:

- 1 db bronz fülesgomb (MNM R. T. ltsz. n.).⁴⁴³

22.3. IRODALOM

SIMONYI 2003b; HOM R. A. 2296-93.; 2319-93.

23. GARANY (Hraň, Sl.)

23.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1950-ben a település református templomától nem messze, Tomku Imre 433. helyrajzi számú házának udvarán planírozás közben került elő egy sír, melyben az emberi

koponya mellett 2 db huzalkarika, 3 db gyöngy és állítólag 1 db szablya (?) is volt [27. kép].⁴⁴⁴

23.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1950)

Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Neme, kora bizonytalan.

Mellékletei:

- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, bordázott S-végű karika. M.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,5 cm, Ssz.: 0,5 cm [48. tábla 25].

- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, bordázott S-végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm [48. tábla 26].

3–5. 3 db üveggyöngy. Elvesztek.

- 1 db kovácsoltvas szablya (?).

⁴³⁹ WOLF 1994, 98. sz.; WOLF 1996a, 93. sz.; SIMONYI 2003b, 109–111; SIMONYI 2003c.

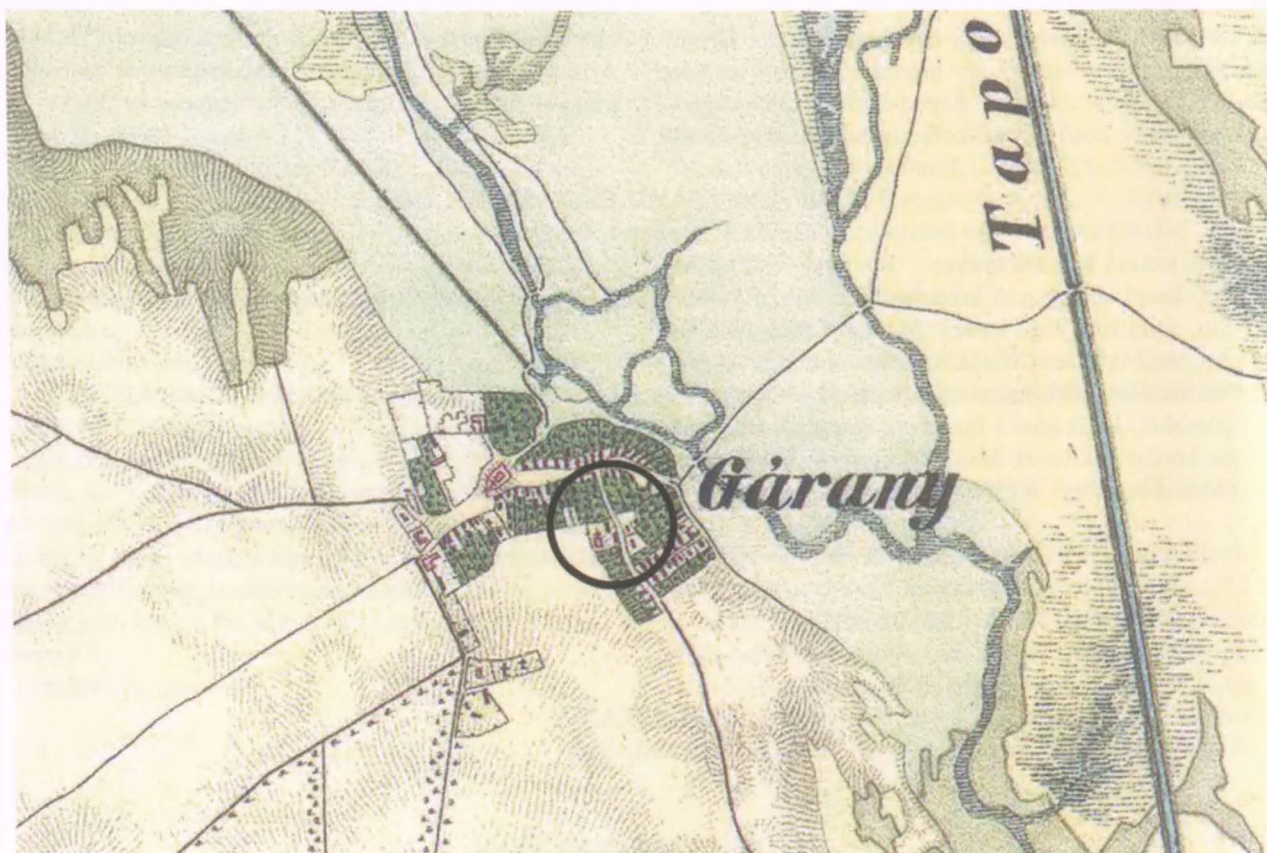
⁴⁴⁰ SIMONYI 2003b, 122, 14. kép 3.

⁴⁴¹ SIMONYI 2003b, 122, 14. kép 2.

⁴⁴² SIMONYI 2001a, 114. sz.; SIMONYI 2003b, 117.

⁴⁴³ SIMONYI 2003b, 118.

⁴⁴⁴ PASTOR 1955, 283; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327.

27. kép. Garany, a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

24. HEJCE, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

24.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Bubics Zsigmond kassai püspök ajándékaként került 1898-ban a Magyar Nemzeti Múzeumba egy kengyel-pár, mely a feljegyzések alapján egy honfoglalás kori sír-

ból származik.⁴⁴⁵ Közelebbi információval sajnos sem a leletkörülményeket, sem a pontos lelőhelyet illetően nem rendelkezünk [28. kép].⁴⁴⁶

24.2. SÍRLEÍRÁS

I. sír (1898 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, sSz.: ? Bolygatott. A sírt valószínűleg földmunka során találták.

Mellékletei:

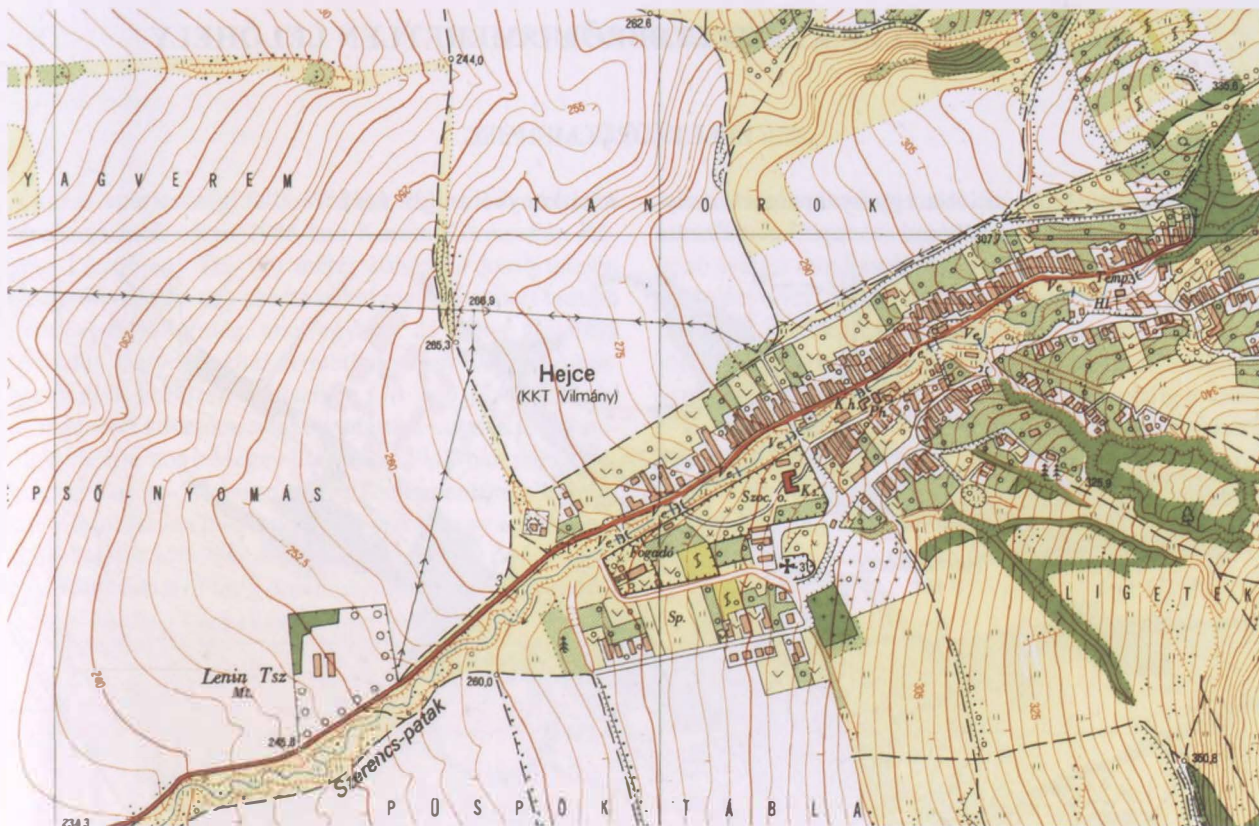
1–2. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Deltoid átmetszetű száraikhoz összeszűkülő nyakkal kapcsolódnak a kengyelek téglalap alakú, felső oldalaiakon ívelt fülei, melyek a kengyelszija számára téglalap

alakban áttörtek. A száraz végeiken lapos, ovális elemmel kapcsolódnak az ívelt, három bordával erősített talpalókhöz. A kengyelek füleinek felső oldalát és nyakukat körben 1-1 rézhuzalberakás díszíti, míg a szárazakat, azok külső oldalán, a nyak két oldala és a száraz végein lévő gombok között ütemesen sorakozó huzalberakások. A berakás vájatköből kiemelkedő része szélesebbre kalapált. M.: 14,4×11,4 cm (MNM R. T. 9/1898.1–2.) [49. tábla].

⁴⁴⁵ HAMPPI. 1898, 278.

⁴⁴⁶ RÉVÉSZ 1996c.

24. HEJCE, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

28. kép. Hejce (1:10 000)

24.3. ÉRTÉKELÉS

Az egy garnitúrát alkotó, csaknem azonos formájú és díszítésű kengyelek minden bizonnyal egy sírból kerültek elő, melyről azonban legalább lószerszámos temetkezési rítusán felül sajnos további információkkal nem rendelkezünk.⁴⁴⁷ Díszítése több szempontból is érdekes, szárainak alakja folytán az elő- és hátoldalán is díszített darabok közé lenne sorolható, amit a nyak berakása is támogat. A mindkét oldalán díszített kengyelek a korszak fémberakással ellátott példányai között ritkábban bukkannak csak fél, ennek nyilvánvaló oka, hogy a lovas nyeregben lévő lába a díszítés egyik oldalát – legalábbis annak nagy részét – eltakarta volna, így csak a száron vezetett hátsó esetében érvényesültek volna ezek. Ugyancsak érdekes a kengyelek fülének felső oldalára

helyezett fémszál esete is, melyet – még ha a lovas nem is ült a nyeregben – a kengyelszíjak nagyrészt eltakartak volna, legfeljebb a szélein látszódnak. Ezek a kengyelek talán valamilyen reprezentációs eseményhez kötődtek, amikor a lovat valahol/valakinek/valamiért megmutatták? Alakját és díszítését tekintve is hasonló kengyel Kecel-Vádei-dűlő 2. sírjából ismert.⁴⁴⁸ Önmagában a kengyelpár azonban nehezen keltezhető, a huzalberakás ütemesen sorakozó, az alapfémbé mélyedő vájatból kiemelkedő részének szélesebbre kalapálása, mint technikai megoldás elsősorban a trapéz alakú változatoknál figyelhető meg. Ugyancsak az említett típusú kengyelek jellemző vonása a száruk és a talpaló találkozásánál látható gomb.⁴⁴⁹

24.4. IRODALOM

HAMPEL 1898, 278; FÉK 381. sz.; K. VÉGH 1970, 88; RÉVÉSZ 1996c.

⁴⁴⁷ A kengyelpár avar kori meghatározása: Lovász 2002.

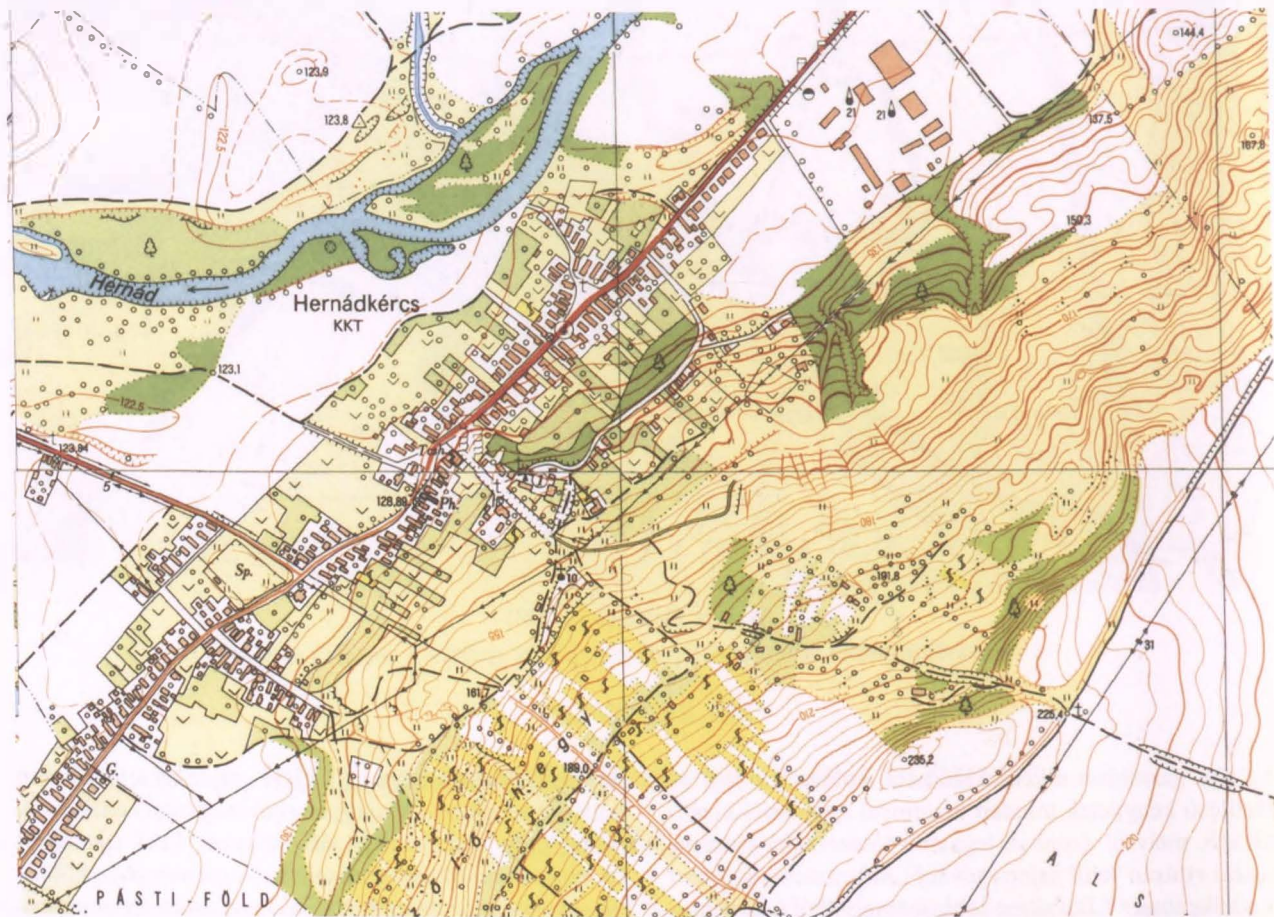
⁴⁴⁸ VARGA 2016, 293, 132. tábla.

⁴⁴⁹ KOVÁCS 1986, 111.

25. HERNÁDKÉRCES, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

25.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Herman Ottó Múzeum őriz egy nyakperecet, melynek lelőhelyként Hernádkércs szerepel a múzeum leltárkönyvében [29. kép].⁴⁵⁰

29. kép. Hernádkércs (1:10 000)

25.2. LELETLEÍRÁS

I. 1 db vastag, háromszor kétrét hajlított, majd összedorrt bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós végű nyakperec. M.: 14,6×13,7 cm, hv.: 0,9 cm (HOM ltsz. 63.55.1.) [50. tábla].

25.3. IRODALOM

K. VÉGH 1970, 80; WOLF 1989, 150; RÉVÉSZ 1992, 94, 29. jegyzet; RÉVÉSZ 1994, 61.

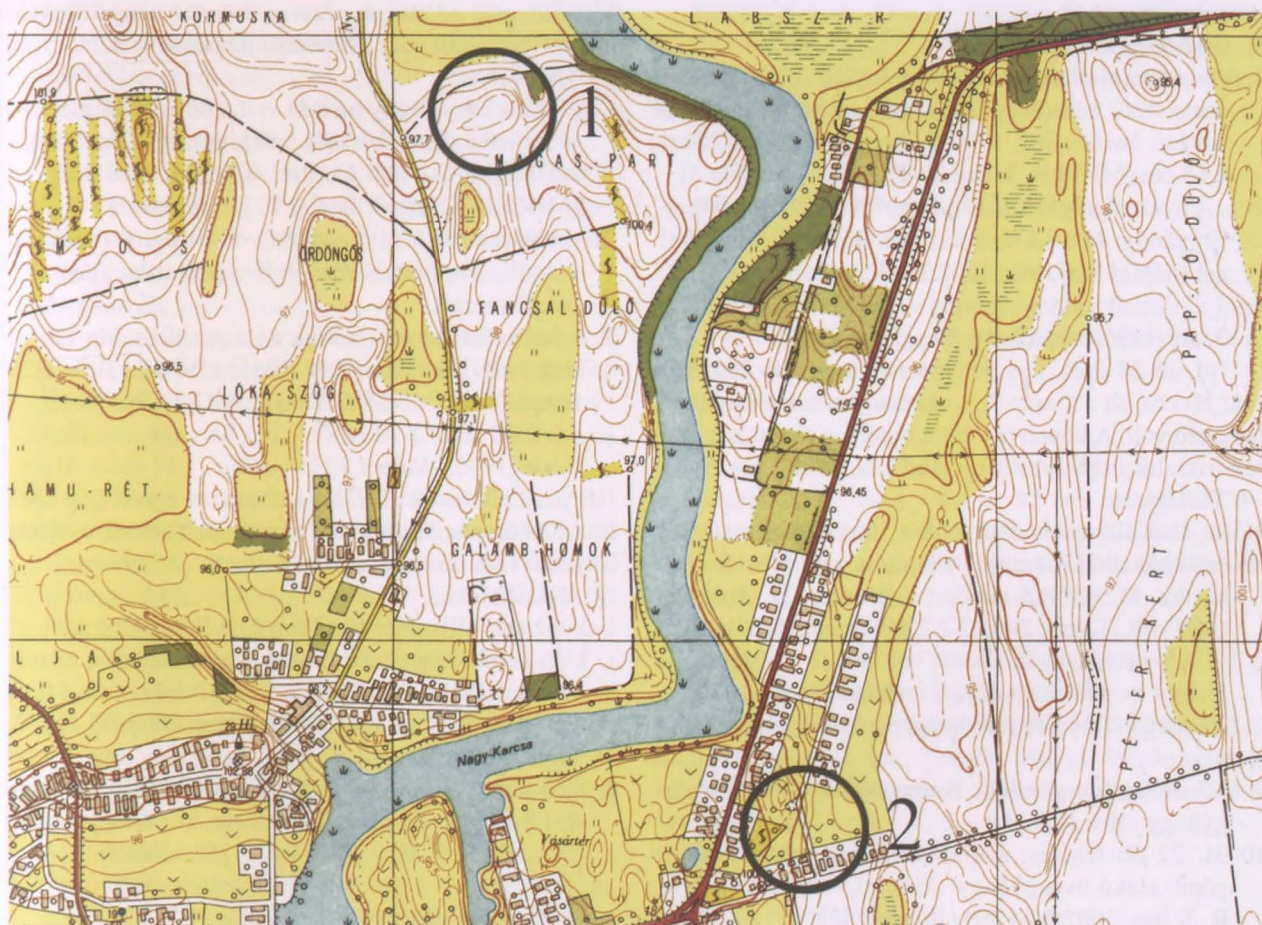
⁴⁵⁰ K. VÉGH 1970, 80; WOLF 1989, 150; RÉVÉSZ 1992, 94, 29. jegyzet; RÉVÉSZ 1994, 61.

26. KARCSA-KORMOSKA

26.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A karos-eperjesszögi feltárásokhoz kapcsolódva végzett terepbejárások során 1988-ban Karcsa-Kormoskán Révész László egy kb. 100 méter átmérőjű domb tetején és északi oldalán egy szántás által megbolygatott temető nyomait figyelte meg, ahol egy kb. 25 méter átmérőjű területen a szántás által érintett sírokból származó embercsontok heverték a felszínen [30. kép 1]. A lelőhely felfedezését követően végzett adattári kutatás során pedig kiderült, hogy Megay Géza már 1948-ban jelentette, hogy a Karcsa-Somoson végzett leletmentése alkalmával Váradi István beszámolt neki arról, hogy a Somostól északkeletre 250-300, a karcsai templomtól pedig mintegy 1000 méterre lévő dombon néhány évvel korábban

szántás során csatokat, kardokat, edényeket és kengyeleket találtak. Mindezt a karos-eperjesszögi feltáráson dolgozó ásatási munkások is megerősítették. Ennek alapján igazolást nyert, hogy a 1940-es években és 1988-ban előkerült leletek ugyanarról a területről származnak.⁴⁵¹ Ennek nyomán indult meg a régészeti feltárás, melynek során 1996-ban 23, 1997-ben 79, 1998-ban pedig további 5 sír feltárásával teljes egészében megkutatásra került egy 107 sírt tartalmazó kora Árpád-kori temető.⁴⁵² A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Tárában,⁴⁵³ míg az embertani anyag a Magyar Természettudományi Múzeumban található.⁴⁵⁴

30. kép. Karcsa, 1: Kormoska, 2: Tégláska (1:10 000)

⁴⁵¹ Révész 2011, 529.

⁴⁵² Révész 2001a; HOM R. A. 2627-98.

⁴⁵³ Révész 2011, 529, 2. jegyzet.

⁴⁵⁴ MAKRA 2007, 14.

26.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1996. szeptember 27.) [51. tábla 1]

Neme bizonytalan, 14-16 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőlegesen behajlított helyzetben feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és kimozdította a bal medencelapátot.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1996. szeptember 30.) [51. tábla 2]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny-K 280-90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a felsőtest csontjai kissé balra hajlított helyzetben feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és kimozdította a bal medencelapátot.

Mellékletei:

1. A koponya alatt a bal csecsnnyúlványnál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv: 0,33 cm, Ssz.: 0,68 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.1.1.) [51. tábla 3].
- 2-5. A nyakcsigolyák környékén volt 4 db lila színű fluoritgyöngy. M.: 2,3×1,5, 2,2×1,4, 1,7×1, illetve 1,6×1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.1.2.) [51. tábla 4-7].

3. sír (1996. szeptember 30.) [51. tábla 8]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K 280-90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra billent, a csontok szorosan összehúzott helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,33 cm, Ssz.: 0,61 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.2.) [51. tábla 9].
- 2-31. A nyakcsigolyák között volt 30 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 2. 1 db sárga színű, áttetsző hengeres üveggyöngy. Átm.: 0,6 cm.
 - 3-9. 7 db lapított gömb és henger alakú áttetsző üveggyöngy. Átm.: 0,3 cm.
 - 10-31. 22 db fehéres, sötét és fekete színű, lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,3-0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.4.) [51. tábla 10-39].
32. A jobb medencelapáton volt 1 db I. László (1077-1095) CNH. I. 31. = H25 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.1.)⁴⁵⁵

33. A jobb medencelapát alatt volt 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalgűrű. M.: 2,4×2,3 cm, v.: 0,32×0,26 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.3.) [51. tábla 40].

4. sír (1996. október 1.) [51. tábla 41]

Gyermek, 9-12 éves. Csv. h.: 113 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőlegesen behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A felsőtest jobb oldalának csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

5. sír (1996. október 1.) [51. tábla 42]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny-K 250-70°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra billent.

Mellékletei:

1. A bal csecsnnyúlvány mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,8×2,5 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: 0,38 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.3.1.) [51. tábla 43].
2. A jobb csecsnnyúlvány mellett volt 1 db ezüsthuzalból készült, ellapított, bordázott S-végű karika. Átm.: 1,5 cm. Elvesztett.
3. A bal oldali utolsó bordák és a gerincoszlop között volt 1 db I. László (1077-1095) CNH. I. 31. = H25 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.3.2.)⁴⁵⁶

6. sír (1996. október 1.) [52. tábla 1]

Nő, 23-30 éves. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny-K 250-70°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent.

Mellékletei:

- 1-2. Az alsó állkapocs alatt volt 2 db S-végű karika:
 1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,33 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.4.1.) [52. tábla 2].
 2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,5 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.2.4.2.) [52. tábla 3].

7. sír (1996. október 2.) [52. tábla 4]

Nő, 35-55 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén

⁴⁵⁵ RÉVÉSZ 2011, 544, 2. kép 3/2.

⁴⁵⁶ RÉVÉSZ 2011, 544, 2. kép 5/2.

feküdtek. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1996. október 2.) [52. tábla 5]

Neme bizonytalan, 45-55 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K 260-80°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 enyhe bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,6×2,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.5.1.) [52. tábla 6].

9. sír (1996. október 3.) [52. tábla 7]

Nő, 42-47 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 47 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1996. október 3.) [52. tábla 8]

Nő, 20-25 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, az alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a váz csontjait.

Mellékletei:

1. Az alsó állkapocs és a jobb kulcsont között volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,7 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.6.1.) [52. tábla 9].

2-4. Ugyanott, valamint a bal kulcsontnál és a bal combcsont felső végénél volt 2 db sárgászöldes színű szegment- és 1 db vöröses színű kerek karneolgyöngy. Átm.: 0,4, 0,6, illetve 0,7 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.6.2.) [52. tábla 10-12].

11. sír (1996. október 3.) [52. tábla 13]

Nő, 30-60 éves. Csv. h.: 136 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 41 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Mellékletei:

1-2. Mindkét csecsnyúlványnál volt 1-1 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,4×1,3 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,3 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.7.1.) [52. tábla 14].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,2 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. Itsz. 2002.2.7.2.) [52. tábla 15].

3. A jobb felkarcsont felső végétől 7 cm-re volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült körte alakú karika. M.: 1,3×1,1 cm, hv.: 0,14 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.7.3.) [52. tábla 16].

12. sír (1996. október 4.) [53. tábla 1]

Nő, 18-23 éves. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 44 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait, a jobb alkar- és kézcsontok hiányoztak.

Mellékletei:

1. A gerinccsigolyák alatt volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, ellapított végű gyűrű. M.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,3 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.8.1.) [53. tábla 2].

13. sír (1996. október 8.) [53. tábla 3]

Nő, 17-25 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 265-95°, sm.: 54 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1996. október 8.) [53. tábla 4]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K 260-90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a váz csontjait.

Melléklete: nem volt.

15. sír (1996. október 8.) [53. tábla 5]

Gyermek, 5-8 éves. Csv. h.: 92 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 37 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A szántás kimoszította az alkarcsontokat.

Melléklete: nem volt.

16. sír (1996. október 8.) [53. tábla 6]

Nő, 30-60 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny-K 250-110°, sm.: 33 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás erősen roncsolta a váz csontjait.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1996. október 8.) [53. tábla 7]

Neme bizonytalan, 16-19 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 42 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát.

Melléklete: nem volt.

18. sír (1996. október 13.) [53. tábla 8]

Férfi, 35-45 éves. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny-K 260-80°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a lábak csontjai szorosan egymás mellett feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és a felsőtest bal oldali csontjait.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1996. október 10.) [53. tábla 9]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 149 cm, t.: Ny-K 260-80°, sm.: 36 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1. A jobb oldali 5. borda alatt volt 1 db Béla *dux* (1048-1060) CNH. I. 15. = H11 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.9.1.).⁴⁵⁷
- 2-4. A felső és középső gerinccsigolyák mellett volt 2 db fehéres és 1 db sárgás színű, kerekded és lapított gömb alakú üveggyöngy. Átm.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.9.2.) [53. tábla 10-12].

20. sír (1996. október 10.) [54. tábla 1]

Nő, 33-39 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben voltak. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és a bal alkar csontjait.

Melléklete: nem volt.

21. sír (1996. október 10.) [54. tábla 2]

Férfi, 40-45 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A bal alkarcsontok felső vége mellett volt 1 db I. László (1077-1095) CNH. I. 27. = H23 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.10.1.).⁴⁵⁸

22. sír (1996. október 10.) [54. tábla 3]

Férfi, 25-35 éves. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 28 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát és a gerinccsigolyákat.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1996. október 10.) [54. tábla 4]

Nő, 40-50 éves. Csv. h.: 161 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 74 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

24. sír (1997. május 7.) [54. tábla 5]

Gyermek, 5-8 éves. Csv. h.: 93 cm, t.: Ny-K 290-80°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

25. sír (1997. május 7.) [54. tábla 6]

Férfi, 31-39 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 49 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Rossz megtartású.

Melléklete: nem volt.

26. sír (1997. május 7.) [54. tábla 7]

Férfi, 23-28 éves. Csv. h.: 173 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 41 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén voltak. Megjegyzés: szuperpozícióban volt a 70. számú sírral, részben felette helyezkedett el.

Melléklete:

1. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén volt egy kereszt alakú fejen és annak oldalain pontkördíszes bronz karikagyűrű. M.: 2,4×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.12.2.) [54. tábla 8, 257. tábla 6].
Megjegyzés: a sírföldből 1 db barna színű, bekarcolt vonalás mintával díszített agyagedény oldaltörödéke került elő.

27. sír (1997. május 7.) [54. tábla 9]

Nő, 27-31 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra billent.

Melléklete:

1. A jobb kulcsont helyén volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,32 cm, Ssz.: 0,58 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.14.1.) [54. tábla 10].

28. sír (1997. május 7.) [54. tábla 11]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

⁴⁵⁷ Révész 2011, 545, 3. kép 19/1.

⁴⁵⁸ Révész 2011, 546, 4. kép 21/1.

29. sír (1997. május 7.) [55. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db S-végű ólomkarika. Megsemmisült.

30. sír (1997. május 7.) [55. tábla 2]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 171 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alsó állkapocs ki-mozdult.

Melléklete:

1. A gerinccsigolyák helyén volt 1 db téglalap átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, v.: 0,23×0,14 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.15.1.) [55. tábla 3].

31. sír (1997. május 7.) [55. tábla 4]

Nő, 29-35 éves. Csv. h.: 144 cm, t.: Ny–K 265–95°, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1–2. A bal csecsnyúlványon és a szegycsont helyénél volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,6×1,5, illetve 1,8×1,5 cm, hv.: 0,3, illetve 0,3 cm, Ssz.: 0,55, illetve 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.16.1–2.) [55. tábla 5–6].

32. sír (1997. május 7.) [55. tábla 8]

Nő, 30-33 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 42 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A szántás roncsolta a koponyát, a felsőtest és a lábak csontjainak egy részét.

Melléklete:

1. A bal oldali csecsnyúlványon volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.17.2.) [55. tábla 9].

33. sír (1997. május 7.) [55. tábla 10]

Nő, 35-40 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjait a szántás erősen roncsolta.

Mellékletei:

1–2. A koponyatöredékek alatt volt 2 db S-végű karika:
1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,2 cm, hv.: 0,21 cm, Ssz.: 0,45 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.18.1.) [55. tábla 11].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.18.2.) [55. tábla 12].

34. sír (1997. május 7.) [55. tábla 7]

Gyermek, 4-6 éves. Csv. h.: 103 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 44 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

35. sír (1997. május 7.) [55. tábla 13]

Nő, 55-65 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra billent, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1997. május 9.) [55. tábla 14]

Nő, 25-29 éves. Csv. h.: 149 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra billent.

Melléklete:

1. A bal oldali csecsnyúlvány mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,44 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.19.1.) [55. tábla 15].

37. sír (1997. május 9.) [56. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny–K 265–95°, sm.: 49 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

38. sír (1997. május 9.) [56. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 132 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

1. A jobb oldali csecsnyúlványon volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,4×1,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.2.20.2.) [56. tábla 3].

2. A jobb combcsont combnyaki része mellett volt 1 db végei irányába elhegyesedő, kissé egymásra hajló végű ezüst pántgyűrű. M.: 1,9×1,9 cm, sz.: 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.20.1.) [56. tábla 4].

39. sír (1997. május 9.) [56. tábla 5]

Férfi (?), 20-30 éves. Csv. h.: 142 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

- 1–3. A koponyatető mellett, a koponya alatt és az állkapocs jobb oldala mellett volt 1-1 db S-végű karika:
- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,4×1,1 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.21.2.) [56. tábla 6].
 - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.21.4.) [56. tábla 7].
 - 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 2002.21.4.) [56. tábla 8].
- 4–6. A koponyatető mögött, a jobb csecsnyúlvány mellett és a szegycsont felett volt 2 db lila és 1 db fehér színű fluoritgyöngy. M.: 2,1×1,3, 1,8×1,5, illetve 1,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002. 21. 5.) [56. tábla 9–11].
7. A bal felkarcsont mellett volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 26. = H22 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.21.1.).⁴⁵⁹

40. sír (1997. május 9.) [56. tábla 12]

Férfi, 20-30 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete:

- A jobb combcsont alsó vége mellett volt 1 db nyitott, végei irányába elhegyesedő ezüst pántgyűrű. M.: 2,2×2 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.23.1.) [56. tábla 13].

41. sír (1997. május 9.) [56. tábla 14]

Férfi, 35-40 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 36 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.**42. sír** (1997. május 9.) [56. tábla 15]

Férfi, 25-34 éves. Csv. h.: 174 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.**43. sír** (1997. május 9.) [57. tábla 1]

Nő (?), 36-45 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 280–100°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalán volt 2 db S-végű karika:

- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,7 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.22.2.) [57. tábla 3].
- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,9 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.22.2.) [57. tábla 4].
- A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.: 0,31 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.22.1.) [57. tábla 2].

44. sír (1997. május 9.) [57. tábla 5]

Neme bizonytalan, 33-39 éves. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal láb csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

- A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.17.2.) [57. tábla 6].

45. sír (1997. május 9.) [56. tábla 16]

Férfi (?), 35-45 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a sirt erősen megbolygatta, illetve részben meg is semmisítette. *In situ* helyzetben csak a jobb alkar- és lábszárcsontok feküdtek.

Melléklete: nem volt.**46. sír** (1997. május 12.) [57. tábla 7]

Férfi, 25-30 éves. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 275–95°, sm.: 78 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.**47. sír** (1997. május 12.) [57. tábla 8]

Férfi, 32-36 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K 270–90°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete:

- A jobb felkarcsont felső vége alatt volt 1 db Kálmán (1095–1116) CNH. I. ? = H? érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.24.1.).⁴⁶⁰

⁴⁵⁹ Révész 2011, 547, 5. kép 39/1.

⁴⁶⁰ Révész 2011, 548, 6. kép 47/1.

48. sír (1997. május 12.) [57. tábla 9]

Férfi, 29-35 éves. Csv. h.: 164 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

49. sír (1997. május 12.) [57. tábla 10]

Gyermek, 8-11 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 51 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

50. sír (1997. május 12.) [57. tábla 11]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A jobb felkarcsont alsó vége mellett volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.25.1.) [57. tábla 12].

51. sír (1997. május 12.) [57. tábla 13]

Férfi (?), 20-30 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K 260-100°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

52. sír (1997. május 12.) [57. tábla 14]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 260-100°, sm.: 29 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

53. sír (1997. május 12.) [58. tábla 1]

Férfi, 32-42 éves. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

54. sír (1997. május 12.) [58. tábla 2]

Nő, 24-33 éves. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny-K, 280-80°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

55. sír (1997. május 12.) [58. tábla 3]

Nő, 20-25 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K 280-100°, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

56. sír (1997. május 12.) [58. tábla 4]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sirt a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

57. sír (1997. május 12.) [58. tábla 5]

Nő, 42-52 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A lábszárak csontjai kimozdultak.

Mellékletei:

1-5. A koponyatető, a tarkócsont és a bal felkarcsont felső vége mellett volt 5 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,6, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,68 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.1.) [58. tábla 6].

2. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,5, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.2.) [58. tábla 7].

3. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,7, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.3.) [58. tábla 8].

4. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,7, hv.: 0,34 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.4.) [58. tábla 9].

5. 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,4, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.26.5.) [58. tábla 10].

58. sír (1997. május 12.) [58. tábla 11]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 174 cm, t.: Ny-K 290-70°, sm.: 34 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A mellkas csontjait bolygatás érte, talán még a temető használatának idején.⁴⁶¹

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a jobb kulcsont felett 3 db, a bal alkarcsontok felső végei felett pedig 1 db édesvízi csiga háza feküdt, nem dönthető el azonban, hogy természetes, avagy rituális módon kerültek a sírba.⁴⁶²

⁴⁶¹ RÉVÉSZ 2011, 532.

⁴⁶² RÉVÉSZ 2011, 532.

59. sír (1997. május 12.) [58. tábla 12]

Férfi, 36-42 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K 280-100°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A gerincsigolyák és a bordák kimozdultak, illetve roncsolódtak.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont középső része alatt volt 1 db I. László (1077-1095) CNH. I. 28-30. = H24 típusú érme (MNM R. T. ltsz. 2002.2.27.1.).⁴⁶³

Megjegyzés: a bal alkarcsontok és a lábak csontjai környékén 8 db édesvízi csiga háza helyezkedett el.

60. sír (1997. május 13.) [59. tábla 1]

Férfi (?), 25-30 éves. Csv. h.: 135 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 47 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.**61. sír** (1997. május 13.) [59. tábla 2-3]

Nő (?), 21-24 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé jobbra fordult.

Mellékletei:

- 1-2. A jobb és a bal felkarcsontok felső végeinél volt 1-1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,8×1,6, illetve 1,8×1,4 cm, hv.: 0,1, illetve 0,1 cm, Ssz.: 0,25, illetve 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.5.) [59. tábla 4-5].
- 3-4. A bal kulcscsont középső része alatt és a jobb kulcscsont közepe felett volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,5×2,3, illetve 2,5×2,5 cm, hv.: 0,25, illetve 0,26 cm, Ssz.: 0,7-0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.2-3.) [59. tábla 6-7].
- 5-15. Főként a koponya körül félkörívben helyezkedett el 1 db szürke, 1 db fehér és 5 db lila, továbbá 4 db töredékes fekete színű fluoritgyöngy. M.: 1,7×1,1, 1,5×1,1, 1,8×1,1, 1,5×1,1, 1,6×0,9, 1,5×1,1, 1,7×1,1 cm, átm.: 1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.4.) [59. tábla 8-18].
16. A keresztcsont felett volt 1 db hegyesdőre vagy lemezre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgűrű. M.: 2,7×2,5 cm, v.: 0,6×0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.28.1.) [59. tábla 19, 257. tábla 5].

62. sír (1997. május 13.) [60. tábla 1]

Nő, 19-24 éves. Csv. h.: 151 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 42 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsont-

ok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben feküdtek.

Melléklete: nem volt.**63. sír** (1997. május 13.) [60. tábla 2]

Férfi, 43-47 éves. Csv. h.: 171 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.**64. sír** (1997. május 13.) [60. tábla 3]

Férfi, 30-60 éves. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.**65. sír** (1997. május 13.) [60. tábla 4]

Férfi, 33-43 éves. Csv. h.: 184 cm, t.: Ny-K 290-70°, sm.: 85 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb kar csontjai a felsőtest csontjaitól 20 cm-re, a bal alkarcsontok pedig a felkarcsonttal hegyesszöget bezárva a bordákon feküdtek. A lábak csontjai terpesztett helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.**66. sír** (1997. május 13.) [60. tábla 5]

Gyermek, 8-13 hónapos. Csv. h.: 58 cm, t.: K-Ny 90-270°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya tetejét a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.**67. sír** (1997. május 13.) [60. tábla 6]

Gyermek, 5-7 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Rossz megtartású.

Melléklete:

1. A medence jobb oldala alatt volt 1 db kerek átmetszetű ólomkarika töredéke. Hv.: 0,28 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.30.1.) [60. tábla 7].

68. sír (1997. május 16.) [60. tábla 8]

Férfi, 23-40 éves. Csv. h.: 154 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 26 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.

⁴⁶³ Rtvész 2011, 549, 7. kép 59/1.

69. sír (1997. május 16.) [60. tábla 9]

Férfi (?), 23-40 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 52 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A jobb combcsont középső részének belső oldalán volt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,4×2,2 cm, v.: 0,28×0,22 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.31.1.) [60. tábla 10].

70. sír (1997. május 16.) [60. tábla 11]

Férfi, 25-32 éves. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Megjegyzés: a 26. számú sír szuperpozícióban volt vele, a 70. sír részben alatta helyezkedett el.

Melléklete: nem volt.**71. sír** (1997. május 16.) [61. tábla 1]

Neme bizonytalan, 14-18 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a váz nagy részét roncsolta, *in situ* helyzetben csak a tarkócsont és a bal lábszárcsont maradt.

Melléklete:

1. A jobb combcsont alsó végének helyén volt 1 db nyitott, végei irányába elhegyesedő ezüst pántgyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.32.1.) [61. tábla 2].

72. sír (1997. május 16.) [61. tábla 3]

Férfi, 30-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 26 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a váz csontjainak nagy részét kimozdította, illetve megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.**73. sír** (1997. május 16.) [61. tábla 4]

Nő (?), 23-28 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 26 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A szántás a koponyát és a felsőtest csontjait roncsolta.

Melléklete:

1. A jobb combcsont mellett volt 1 db valószínűleg hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű. A tárgyat az ásatás idején ellopták.

74. sír (1997. május 16.) [61. tábla 6]

Férfi, 20-25 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A medence kivételével a váz csontjait a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.**75. sír** (1997. május 16.) [61. tábla 7]

Férfi, 34-42 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a bal felkar- és bal lábszárcsontokat a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.**76. sír** (1997. május 16.) [61. tábla 8]

Nő, 30-36 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, a bal felkar- és a jobb combcsontot a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.**77. sír** (1997. május 16.) [61. tábla 5]

Nő (?), 31-39 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát, az alkar-, a comb- és lábszárcsontokat a szántás megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.**78. sír** (1997. május 16.) [62. tábla 1]

Férfi, 22-24 éves. Csv. h.: 141 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponyát és a váz bal oldali csontjait a szántás megsemmisítette.

Melléklete:

1. A jobb felkarcsont és a bordák között volt 1 db ovális átmetszetű ólom huzalkarika töredéke. Hv.: 0,3 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.33.3.) [62. tábla 2].

2-7. A jobb lapockán és a felső bordákon 4 db, a kimozdult koponya mellett pedig további 1 db fluoritgyöngy volt, melyek közül 3 db fehér, 1 db lila és 1 db sárga színű. M.: 1,7×1,1, 1,5×1,3, 1,5×1,5, 1,6×1,2, illetve 0,8×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.33.1-2.) [62. tábla 3-7].

79. sír (1997. május 16.) [62. tábla 8]

Nő, 23-40 éves. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1-2. A bal oldali csecsnnyúlványnál és a jobb lábszárcsontok alsó részének külső oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ólomhuzalból készült S-végű karika, az egyik példány vége ellapított, spirális, míg a másik vége megsemmisült. M.: 3×2,6, illetve 3,2×2,6 cm, hv.: 0,4-0,4 cm, Ssz.: 0,68, illetve ? cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.34.1-2.) [62. tábla 9-10].

80. sír (1997. május 19.) [61. tábla 9]

Férfi, 30-60 éves. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete:

1. A jobb lábszárcsontok alatt tenyérnyi méretű vasrozda mutatkozott, az ismeretlen funkciójú tárgy azonban megsemmisült.

81. sír (1997. május 19.) [62. tábla 11]

Gyermek, 7-8 éves. Csv. h.: 117 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A koponya felett volt 1 db ólom S-végű karika. Megsemmisült.

82. sír (1997. május 19.) [62. tábla 12]

Gyermek, 4-6 éves. Csv. h.: 72 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 57 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.**83. sír** (1997. május 19.) [62. tábla 13]

Gyermek, 6-7 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A koponyán kívül a váz minden csontja megsemmisült.

Melléklete: nem volt.**84. sír** (1997. május 19.) [62. tábla 14]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.**85. sír** (1997. május 19.) [62. tábla 15]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 38 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sirt a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.**86. sír** (1997. május 20.) [62. tábla 16]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 186 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 68 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A jobb combcsont középső része felett volt 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű. Átm.: 2,9 cm, v.: 0,4×0,4 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.35.1.) [62. tábla 17].

87. sír (1997. május 20.) [63. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny-K 290-70°, sm.: 73 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.**88. sír** (1997. május 20.) [63. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 152 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1-4. A koponya alatt egymás mellett 3 db, a koponyától északnyugatra 50 cm-re pedig további 1 db S-végű karika helyezkedett el:

- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 2 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,2×1,9 cm, hv.: 0,26 cm, Ssz.: 0,35 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.36.1.) [63. tábla 3].
- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.36.2.) [63. tábla 4].
- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 2 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,31 cm, Ssz.: 0,55 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.36.3.) [63. tábla 5].
- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.36.4.) [63. tábla 6].

89. sír (1997. május 20.) [63. tábla 7]

Férfi, 18-28 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 62 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete:

1. A medence középrészének felső széle és az alsó bordák között volt 1 db I. László (1077-1095) CNH. I. 33. = H27 típusú érme (MNM R. T. Itsz. 2002.2.37.1.).⁴⁶⁴

90. sír (1997. május 20.) [63. tábla 8]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny-K 270-90°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

1. A mellkas középső részének csontjain volt 1 db szürkés színű fluoritgyöngy. M.: 1,7×1,3 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.38.2.) [63. tábla 9].
- Ugyanott volt 1 db kagylótöredék (MNM R. T. Itsz. 2002.2.38.3.) [63. tábla 10].

91. sír (1997. május 20.) [63. tábla 11]

Gyermek, 4-6 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Rossz megtartású.

Melléklete: nem volt.

⁴⁶⁴ Révész 2011, 553, 11. kép 89/1.

92. sír (1997. május 20.) [63. tábla 12]

Nő, 25-40 éves. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny-K 295-65°, sm.: 32 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1-2. Az alsó állkapocs alatt és a jobb felkarcsont felső vége mellett volt 1 db lila és 1 db zöld színű fluoritgyöngy. M.: 1,3×1,2, illetve 1 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.39.2-3.) [63. tábla 13-14].

3. A bal combnyak belső oldalánál volt 1 db nyitott, elhegyesedő végű ezüst pántgyűrű. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.39.1.) [63. tábla 15].

93. sír (1997. május 20.) [64. tábla 1]

Nő, 35-55 éves. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.**94. sír** (1997. május 26.) [64. tábla 2]

Férfi, 48-65 éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete: nem volt.**95. sír** (1997. május 26.) [64. tábla 3]

Nő, 35-45 éves. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 33 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.**96. sír** (1997. május 26.) [64. tábla 4]

Nő, 25-35 éves. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny-K 275-95°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét kar csontjai könyökben enyhén behajlított helyzetben voltak.

Melléklete:

1. A bal combcsont alatt volt 1 db fehéres színű, oldalán enyhén bordázott szegmentgyöngy. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. n.).

97. sír (1997. május 26.) [64. tábla 5]

Férfi, 35-50 éves. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny-K 280-90°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest jobb oldali csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.**98. sír** (1997. május 26.) [64. tábla 6]

Nő, 30-40 éves. Csv. h.: 135 cm, t.: Ny-K 290-70°, sm.: 28 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A koponyát, a bordákat és a csigolyákat a szántás roncsolta.

Melléklete:

1. A nyakcsigolyák helyén volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.41.1.) [64. tábla 7].

99. sír (1997. május 26.) [64. tábla 8]

Nő, 30-40 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A karok csontjait és a középső csigolyákat a szántás ki-mozdította és roncsolta.

Mellékletei:

1. A tarkócsont mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,1×1,7 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.42.1.) [64. tábla 9].

2-27. A koponya alatt és a nyakcsigolyák környékén volt 26 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2-3. 2 db kék színű kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,7 cm.

4-27. 24 db zöld, sárga és fehér színű, lapított gömb alakú és szegment üvegyöngy. Átm.: 0,4-0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.2.) [64. tábla 10-35].

100. sír (1997. május 26.) [65. tábla 1]

Férfi, 40-50 éves. Csv. h.: 166 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete:

1. A jobb combnyak belső oldalánál volt 1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, összeforrasztott (?) végű gyűrű. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 2002.2.43.1.) [65. tábla 2].

101. sír (1997. május 27.) [65. tábla 3]

Férfi, 35-60 éves. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K 280-80°, sm.: 34 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest csontjait a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.**102. sír** (1997. május 27.) [65. tábla 4]

Neme bizonytalan, 30-70 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 48 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott

helyzetű volt. Bolygatott. A comb- és lábszárcsontok kivételével a váz csontjait a szántás elpusztította.

Melléklete: nem volt.

103. sír (1998. szeptember 9.) [65. tábla 5]

Nő, 20-24 éves. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny-K 260-80°, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Mellékletei:

- 1-4. A koponya alatt 3 db, a második csigolya alatt pedig 1 db ólomból készült, bizonytalan típusú karikaékszer volt, melyek megsemmisültek.
5. A jobb kéz csontjai között volt 1 db meghatározhatatlan érme. Megsemmisült.

104. sír (1998. szeptember 9.) [65. tábla 6]

Férfi, 18-25 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 28 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázat a szántás teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

105. sír (1998. szeptember 10.) [65. tábla 7]

Neme bizonytalan, 30-60 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 300-60°, sm.: 47 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát és a felsőtest csontjainak nagy részét a szántás megsemmisítette.

Melléklete:

1. A jobb combcsont töredékei között volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,6×1,4 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: 0,3 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.44.1.) [65. tábla 8].

106. sír (1998. szeptember 10.) [65. tábla 9]

Férfi, 45-55 éves. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K 300-60°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponyát a szántás roncsolta.

Melléklete: nem volt.

107. sír (1998. szeptember 10.) [65. tábla 10]

Férfi (?), 20-40 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 31 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A szántás a sírt teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, deformálódott S-végű karika, mely a 14. szelvény kiásása során került elő. M.: 2,9×2,5 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. Itsz. 2002.2.46.2.) [65. tábla 11].
2. 1 db lila színű fluoritgyöngy, mely a 8. szelvény kiásása során került elő. M.: 1,9×1,3 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.45.1.) [65. tábla 12].
3. 1 db nyitott végű bronz pántgyűrű, mely a 14. szelvény kiásása során került elő. M.: 2×1,9 cm, sz.: 0,3 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.46.1.) [65. tábla 13].
4. 1 db I. László (1077-1095) CNH. I. 36. = H29 típusú érme, mely az 1. szelvény kiásása során került elő (MNM R. T. 2. Itsz. 2002.2.11.1.).⁴⁶⁵
5. 1 db hosszúkás vastöredék, mely az ásatás megkezdése előtt a felszínről került elő. H.: 5,2 cm (MNM R. T. Itsz. 2002.2.12.1.) [65. tábla 14].

26.3. ÉRTÉKELÉS

A Karcsa folyó partján fekvő, 1,5-2 méter magas kiemelkedésen előkerült temető 107 sírjával teljesen feltártnak tekinthető, azonban bizonyára számolhatunk sírok pusztulásával a kutatást megelőzően [31. kép].⁴⁶⁶

Az elhunytak között 35 nő, 36 férfi 7 *juvenilis* és 11 *infans* I-II. korú gyermek található, a 18 ismeretlen eset mellett, vagyis a felnőttek aránya kiegyenlített, a gyermekek és csecsemők egykori száma azonban vélhetően alulreprezentált.⁴⁶⁷

A temetőben a sírok elhelyezkedése csoportos jelleget mutat, melynek oka valószínűleg a temető területén található egyéb funkciók számára kijelölt területekkel, természetes vagy mesterséges objektumokkal magyarázható.⁴⁶⁸

Szuperpozíció csak a 26. és a 70. sír között volt megfigyelhető, ahol előbbi váz bokacsontjai alatt volt az utóbbi koponyája, azonban a sír megásása azt nem bolygatta.⁴⁶⁹

Sajnos a homokos talajban a sírgödörök megfigyelésére nem nyílt lehetőség.⁴⁷⁰ A Ny-K-i fő irányhoz igazodó, attól azonban változó mértékben gyakran eltérő tájolások mellett ellentétes fektetés a 66. sírba temetett 8-13 hónapos gyermek esetében volt egyedül megfigyelhető, a 65. számú, a temetőben legmélyebb sírgödörrel rendelkező férfit pedig mintha a temetés során szó szerint bedobták volna a sírgödörbe.⁴⁷¹ Koporsó nyomai nem voltak dokumentálhatók, a 3. sírban előkerült váz szorosan

⁴⁶⁵ RÉVÉSZ 2011, 554, 12. kép sz/5.

⁴⁶⁶ RÉVÉSZ 2011, 535.

⁴⁶⁷ KUSTÁR et al. 2006, 236; RÉVÉSZ 2011, 535.

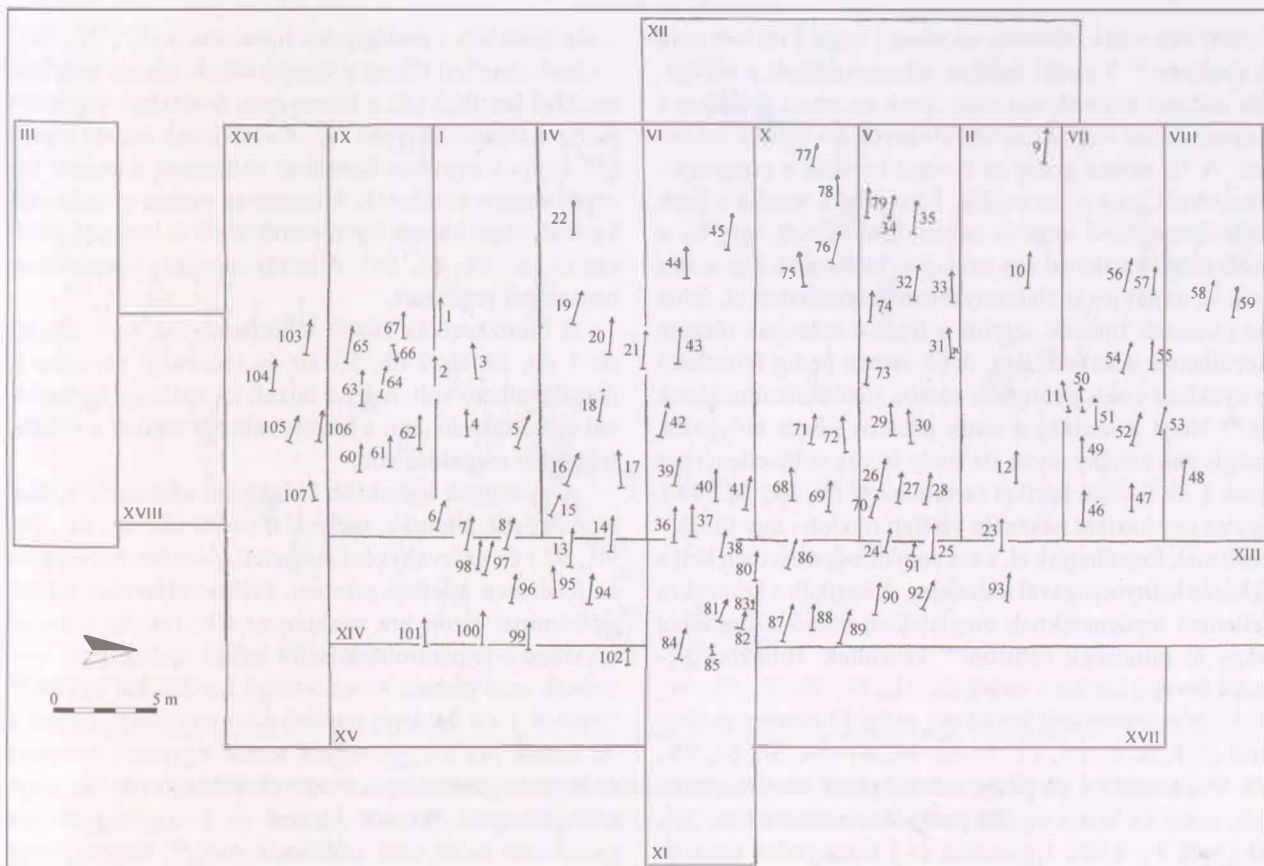
⁴⁶⁸ RÉVÉSZ 2011, 535, 539.

⁴⁶⁹ RÉVÉSZ 2011, 536.

⁴⁷⁰ RÉVÉSZ 2011, 536.

⁴⁷¹ RÉVÉSZ 2011, 536.

26. KARCSA-KORMOSKA

31. kép. Karcsa-Kormoska, a feltárt terület

összehúzott csontjai alapján azonban valószínű, hogy a testet a temetés során szorosan begöngyölték a halotti lepelbe, s hasonló a 13. és 18. sírnál is valószínűsíthető.⁴⁷²

A sírok közül 59 nem tartalmazott maradandó anyagból készült tárgyakat, noha ezt az arányt a szántás okozta bolygatás természetesen befolyásolhatta, kimozdítva vagy megsemmisítve egyes kisebb darabokat.⁴⁷³ A leletanyagot szerény, egyszerűbb ékszerek képviselik,⁴⁷⁴ s noha a feltárt temetőt rejtő domb kétségtelenül azonos a Várad István és a karosi ásatáson dolgozó munkások által említett területtel,⁴⁷⁵ az azonban mégis némiképp elgondolkodtató, hogy olyan leletek – kard, edény, kenyel – előkerülését említik a beszámolók, melyek nem illeszkednek a feltárt temető jellemző tárgytipusai közé. Így kétféle lehetőség is felmerülhetne: egyrészt, hogy a

temető legkorábbi részét dúlták fel az 1940-es években; avagy a dombon két, időben egymást követő temető volt: egy 10. századi, talán csak néhány síros, de gazdagabb leletanyagú, és a feltárt 11. századi szegényes jellegű.

Az előkerült leletanyagot illetően a temetőből csaknem teljesen hiányoznak a sima, nyitott végű huzalkarikák, s mindössze egyetlen *körte alakú karika* ismert (11.).⁴⁷⁶ Ez utóbbiak megjelenése a 10. század utolsó harmadára tehető.⁴⁷⁷ A fejékszereként viselt karikaékszereket – a bizonytalan típusú ólomkarikákat (78., 103.) nem számítva – csaknem kizárólagosan az *S-végű karikák* alkotják. Döntően női sírokból, ritkábban gyermekek, egy esetben *adultus* korú férfinek meghatározott, egy további alkalommal pedig ismeretlen nemű és korú vázak mellől kerültek elő.⁴⁷⁸ Darabszámukat illetően I és 5

⁴⁷² Révész 2011, 530–531.

⁴⁷³ Révész 2011, 537.

⁴⁷⁴ Révész 2011, 537.

⁴⁷⁵ Révész 2011, 529.

⁴⁷⁶ Révész 2011, 537.

⁴⁷⁷ Szőke-Vándor 1987, 53.

⁴⁷⁸ Révész 2011, 536.

között változnak, döntően azonban 1 vagy 2 db volt csak a sírokban.⁴⁷⁹ Viseleti módjuk rekonstruálását a bolygató sokszor lehetetlenné teszi, azok azonban általában a koponya alatt vagy a csecsnyúlványok környékén feküdtek. A 11. sírban pedig az S-végű karikák a csecsnyúlványoknál, míg a harmadik, körte alakú karika a jobb felkarcsont felső végétől néhány cm-re volt, így, ha a jobb oldali karikával egy szalagon/hajfonatba kapcsolva volt is, annál jóval alacsonyabban helyezkedett el, tehát az ékszerek típusok szerint a fejdísz más-más részein kerülhettek alkalmazásra. A 61. sírban pedig felvethető a nyakban viselt gyöngyök sorába fűzött alkalmazásuk is.⁴⁸⁰ Noha a szántás a sírok jelentős részét bolygatta, mégis van néhány olyan sír, mely *in situ* volta ellenére is csak 1 db S-végű karikát tartalmazott (3., 36., 38., 44.), így az egy karikát használó viseleti módot – úgy tűnik – reálisnak fogadhatjuk el, s azt nem minden esetben kell a feltárás hiányosságával indokolni. A karikák a korszakra jellemző tendenciáknak megfelelően döntően bronzból vagy jó minőségű ezüsből⁴⁸¹ készültek. Bronzból készült S-végű karika 8 sírből (6., 11., 33., 38–39., 50., 61., 105.) és szórványként került elő, ezüst 17 elhunyt mellett volt (2–3., 5., 8., 10., 27., 31–33. 36., 43–44., 57., 61., 88., 98–99.) további 1 db pedig szórványként látott napvilágot, ezüst és bronz együtt pedig 2 temetkezésben (33., 61.) volt. 3 – 1 nő, 1 gyermek és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező vázat tartalmazó – sírban vastagabb huzalú ólomötvözetből készült karikák voltak (29., 79., 81.); súlyuk és felületük fénye valamilyen ötvözőanyagról árulkodik. Ez utóbbiak nem keveredtek más anyagból készült karikákkal.⁴⁸² Azonos típusok párban a 6. és 31. sírből, 2+2 db azonos a 61. sírből, 2 db azonos és 1 db különböző a 39. és a 43. sírből, 4 db azonos és 1 db különböző ugyanakkor az 57. sírből ismertek. Azonos típus, kétféle méretű altípusban pedig a 88. sírből származik. Ennek alapján valószínűleg számolhatunk azzal a lehetőséggel, hogy a karikák viselői törekedtek arra, hogy a párban viselt karikák azonos típusúak legyenek, esetleg csak a későbbiekben kerültek a garnitúrába eltérő darabok.⁴⁸³ A temetőben a karikák alapanyagát tekintve az ezüsből készült változatok annak teljes területén megtalálhatók, a bronzból készültek – hozzászámítva az 1 db körte alakú karikát (11.) is – azonban annak középső, hosszanti sávjára korlátozódnak, a temető északi és déli szélének sírjaiból nem ismertek. Az ólomkarikák

– ide számítva a bizonytalan típusokat is (67., 78., 103.) – ezzel szemben főként a temető északi részén található sírokból kerültek elő, a bizonyosan S-alakban végződők pedig a temető középső Ny–K-i sávjának északi részén [32. kép]. A végükön bordázott változatok a temető középső részén találhatók, közepes és vastag ezüsthuzalú karikák végei kaptak ilyen merevítésül is szolgáló díszítést (5., 8., 27., 43., 88.). A huzalvastagság a temetőben nem mutat rendszert.

A bronzkarikák között több darab (11. sír 1 db, 38. sír 1 db, 39. sír 2 db, 50. sír és szórvány) esetében is megfigyelhető volt, hogy a huzalt kalapálásos technikával állították elő, ami a húzott változat mellett a ritkább technikai megoldás volt.

A gyöngyök leginkább karakteres változatait a *fluoritgyöngyök* alkotják, melyek 6 sírből (2., 39., 61., 78., 90., 92.) és szórványként ismertek, döntően halványlila és fehéresen áttetsző színben. Felhasználásukat tekintve zömmel bizonyára nyakláncot alkottak, de a 61. sír esetében a fejpántról/fejdíszről lelógó szalagokhoz erősítésük sem zárható ki az S-végű karikákkal együtt.⁴⁸⁴ További 1 db ásványi eredetű *karneolgyöngy* ismert a 10. sírből. Az *üveggyöngyök* között egyszerű hengeres és lapított gömb alakú, továbbá többtagú rúd- és szegmentgyöngyök vannak. Fluorit- és üveggyöngyök egy garnitúrán belül nem találhatók meg,⁴⁸⁵ fluoritgyöngyök kagylóval azonban alkothatott egy egységet (90.).

Gyűrű 13 sírből ismert, különböző változatokban. A huzalgyűrűk között háromszög átmetszetű, hegyesedő végű ezüst (3.), rombusz (86.), téglalap (30.) és kisse ovális átmetszetű bronz huzalgyűrű (69.) található. A többszörösen meghajlított huzalból készült gyűrűk között *hegyesedőre vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüstgyűrű* a 61. és a 73. sírből ismert, sajnos utóbbi ma már nem lelhető fel. A 61. sír ékszere meglehetősen vaskos kialakítású darab. *Háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, ellapított végű gyűrű* egy (12.), *kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, összeforrasztott (?) végű gyűrű* ugyancsak egy (100.) sírből került elő. A *pántgyűrűk* között végei irányába elhegyesedő ezüst (38., 40., 71., 92.), és nyitott végű bronz (sz.) dokumentált, míg egy *fejes bronz karikagyűrű* pontkörmintás díszítéssel (26.) rendelkezett. Férfi- és női sírokban egyaránt megfigyelhetők voltak ezek az ékszerek, döntően a jobb (3., 26., 38., 40., 69., 71., 73., 86., 100.), ritkán a bal

⁴⁷⁹ RÉVÉSZ 2011, 536.

⁴⁸⁰ RÉVÉSZ 2011, 536.

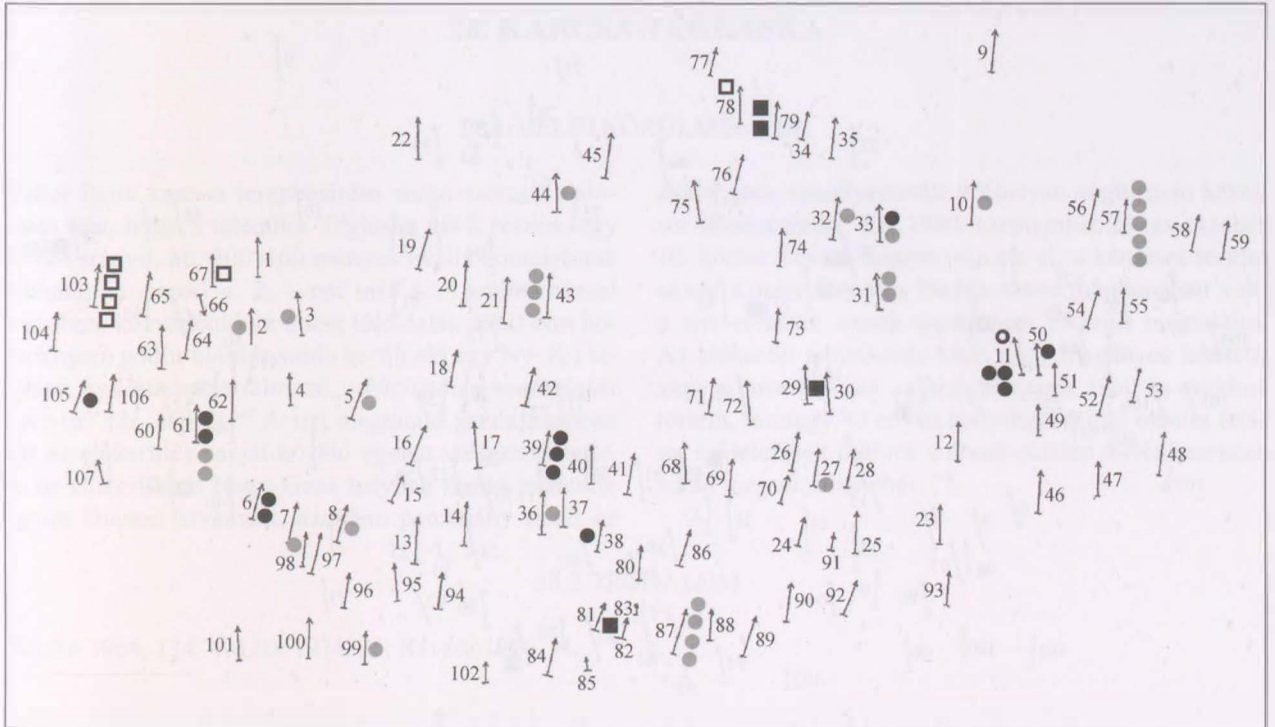
⁴⁸¹ RÉVÉSZ 2001a, 152.

⁴⁸² RÉVÉSZ 2011, 536.

⁴⁸³ HORVÁTH 2016, 91–92.

⁴⁸⁴ RÉVÉSZ 2011, 538.

⁴⁸⁵ RÉVÉSZ 2011, 538.

32. kép. Karcsa-Kormoska, az előkerült huzalkarikák a temetőben: S-végű ezüst (●), S-végű bronz (◐), S-végű ólom (■), körte alakú bronz (o), bizonytalan típusú ólom (□)

(92.) kézen is viselheték. Gyűrűk csak a temető keleti és déli részén elhelyezkedő sírokból ismertek.⁴⁸⁶ Az egyes típusokat tekintve a pántgyűrűk a temető középső részének keleti sávjában helyezkedtek el.⁴⁸⁷

A keltezés szempontjából kiemelt helyen álló korabeli pénzérme 9 sírból és egy esetben szórványként került elő, ebből 5 férfi, 3 nő és 1 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja volt.⁴⁸⁸ Többször is megfigyelhető volt az a tendencia, amire már Kovács László rámutatott, hogy a férfisírok esetén az érme gyakran azok egyetlen mellékletét alkotta.⁴⁸⁹ Az érmék között Béla *dux* (19.), I. László (3., 5., 21., 39., 59., 89.), Kálmán (47.) és egy meghatározhatatlanul megsemmisült pénz (103.) található. Az érmék sírba helyezése történhetett az elhunyt kezébe (103.), hastájékára/köldökére (3., 5., 59. (?), 89.) avagy felsőtestére/karjaira (19., 21.,

39., 47.) egyaránt. Ezek nem mutatnak nemek és korcsoportok szerinti elkülönülést. A temetőben a pénzeket tartalmazó sírok a nyugati sírcsoportból hiányoznak, a pénzmellékletes női sírokat a temető déli részében, a férfiakat pedig középtájon, a keleti és északi csoportokban találjuk [33. kép].⁴⁹⁰

A közösség minden eltemetettjére alig több mint 1 gramm ezüst jutott, ami hasonló mennyiség, mint amit más temetőkben is sikerült kimutatni.⁴⁹¹ A falusi közösség⁴⁹² temetőjét döntően a 11. században, annak középső részétől használta, míg a sírkert használatának vége e század utolsó éveire, vagy a 12. század elejére tehető. Felhagyását követően a közösség valószínűleg az alig 1 km-re található karcsai templom mellett helyezte azután nyugalomra halottait.⁴⁹³

⁴⁸⁶ Révész 2011, 538.

⁴⁸⁷ Révész 2011, 538.

⁴⁸⁸ Révész 2011, 538.

⁴⁸⁹ Kovács 2013, 244.

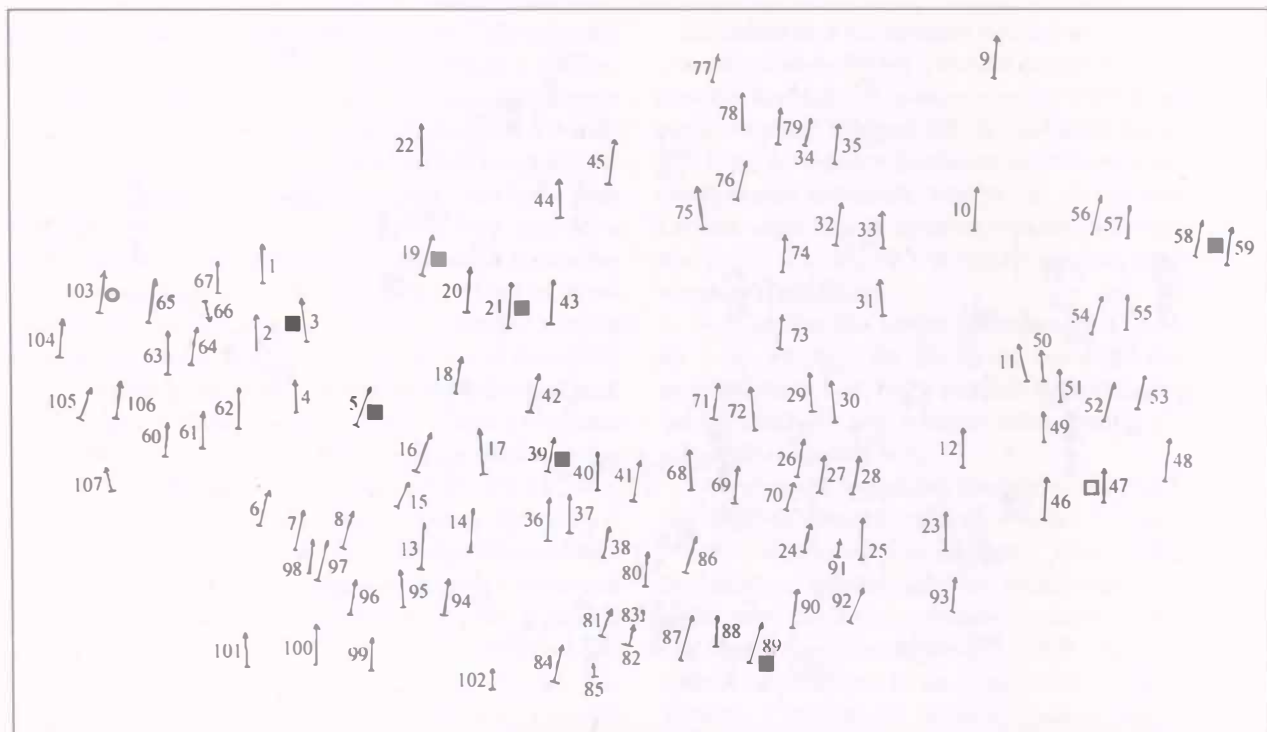
⁴⁹⁰ Révész 2011, 538.

⁴⁹¹ Révész 2011, 539–540.

⁴⁹² Kovács 2013a, 566.

⁴⁹³ Révész 1999, 232; Révész 2011, 539–540.

27. KARCSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

33. kép. Karcsa-Kormoska, érmék a temetőben: Béla *dux* (■), I. László (■), Kálmán (□), ismeretlen (○)

26.4. IRODALOM

KUSTÁR et al. 2006; RÉVÉSZ 2011; HOM R.A. 2627–98; 2628–98.

27. KARCSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

27.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nagy András bíró ajándékként került a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményébe néhány tárgy, melyek lelőhelyeként Karcsa település

van megnevezve.⁴⁹⁴ A tárgyak ma a sárospataki Rákóczi Múzeumban találhatóak.

27.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájasú, lapos karikával ellátott kovácsoltvas csikó-zabla. H.: 15,5 cm, a karika átm.: 4 cm (SRM ltsz. 1923.6.) [66. tábla 1].

2. 1 db vaskarika. Átm.: 3,9 cm (SRM ltsz. 1923.8.) [66. tábla 2].

3. 1 db téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2×4,5 cm (SRM ltsz. 1923.9.) [66. tábla 3].

27.3. IRODALOM

J. DANKÓ–PATAY 2000, 58; RÉVÉSZ 2011, 529.

⁴⁹⁴ J. DANKÓ–PATAY 2000, 58; RÉVÉSZ 2011, 529.

28. KARCSA-TÉGLÁSKA

28.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Valter Ilona karcsai terepbejárása során szerzett tudomást róla, hogy a település Tégláska nevű részén, egy É–D-i irányú, kb. 300×100 méteres ovális homokdomb lábánál, az Árpád u. 2. – ma már 4. – számú házzal szemben, közvetlenül az úttest túloldalán 1960-ban homoknyerő gödör kiásása során került elő egy Ny–K-i tájolású, nyílcsúcsot tartalmazó, „*feltehetőleg honfoglalás kori sír*” [31. kép 2].⁴⁹⁵ A sírt megtaláló gazda azonban azt az előkerülés napját követő éjjelen visszatemette. A sír előkerülését Nagy Géza helybeli tanító jelentette ugyan Dienes Istvánnak, azonban pénzhiány miatt az

akkor nem veszélyeztetett lelőhelyen végül nem került sor leletmentésre. Ezt 1996. szeptember 23. és október 10. között Révész László végezte el, a kérdéses terület akkor Kocsis János és Dudás János tulajdonában volt, a sírt azonban ennek során nem sikerült megtalálni. Az előkerült temetkezés tehát vagy magányos lehetett, vagy a temető sírjait a domb tetejének 1960-as években történt, mintegy 40 cm-es mélységet érintő oldalra tolása, s a letermelt földnek a domb oldalán történő terítése során megsemmisítették.⁴⁹⁶

28.2. IRODALOM

VALTER 1964, 134; VALTER 1974, 36; RÉVÉSZ 1996, 11.

29. KAROS-EPERJESSZÖG I.

29.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A településtől nyugatra, egy csaknem É–D-i irányú vonalban elhelyezkedő dombvonulat északi tagján 1899-ben kerültek elő az első sírok. E temetkezések leleteinek sajnos csak egy részét sikerült megmenteni. 1936-ban újabb sírok előző évi bolygatását követően Horváth Tibor tárta fel a temető 13 sírját, majd 2001-ben Révész László annak újabb 8 sírját dokumentálta. Ekkor megállapíthatóvá vált az is, hogy az eredetileg talán százat

is meghaladó sírt tartalmazó lelőhely 1936-ban feltehetően csaknem teljesen elpusztult. A temetőben legalább 4 részleges lovas temetkezés volt, egy szórvány dirhem pedig a 905/906. évet jelöli ki az azt tartalmazó sír megásásának legkorábbi lehetséges időpontjaként. A temető bemutatását és részletes értékelését Révész László monografikus feldolgozása és önálló tanulmánya tartalmazza.

29.2. IRODALOM

RÉVÉSZ 1996; RÉVÉSZ 2003.

⁴⁹⁵ VALTER 1964, 134; VALTER 1974, 36; RÉVÉSZ 1996, 11.

⁴⁹⁶ RÉVÉSZ 2011, 529; HOM R. A. 2627-98.

30. KAROS-EPERJESSZÖG II.

30.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Az I. számú temetőtől 120 méterre déli irányban elhelyezkedő lelőhelyen 1985 őszén kerültek elő az első leletek, melynek hatására a meginduló leletmentő ásatás keretei között 1986–1990 között a temető 73 sírját tárta fel Révész László. Az egykor legkevesebb 84–88 síros temetőben 26 férfi, 25 nő, 20 gyermek és 2 ismeretlen

nemű és életkorú elhunyt sírjából 32 esetben kerültek elő lócsontjai, 5 esetben pedig lószerszámok. A legkésőbbi érme a 922/923. évet jelöli ki a 7. sír megásásának *terminus post quem* időpontjaként. A temető bemutatását és részletes értékelését Révész László monografikus feldolgozása tartalmazza.

30.2. IRODALOM

RÉVÉSZ 1996.

31. KAROS-EPERJESSZÖG III.

31.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A 200 méterre déli irányban következő III. számú temetőt 1988-ban terepbejárás során azonosította Révész László és Wolf Mária. E sírkert Révész László vezetésével 1988–1990 között 19 – 11 férfi, 5 nő és 3 gyermek – sírjával teljesen feltárássá került. A temetőben – melynek legfeljebb néhány sírja pusztulhatott el a feltárást megelőzően – 7 sírban voltak lócsontok, 5 esetben pedig

lószerszámok. A temető bemutatását és részletes értékelését Révész László monografikus feldolgozása tartalmazza.

A karosi ásatások egyes tárgytipusok felismerése és rekonstrukciója mellett a 10. századi fejedelmi központ meghatározásának vonatkozásában is kiemelkedő eredményeket hoztak a kutatásban.

31.2. IRODALOM

RÉVÉSZ 1996.

32. KASSA-ABASZÉPLAK

32. KASSA-ABASZÉPLAK (Košice, Sl.)

32.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1971-ben a Hernád jobb partján homokbányászat során került elő 2 db kétélű kard, melyek közül sajnos azonban

az egyik elveszett. A ma megtalálható példány a pozsonyi Szlovák Nemzeti Múzeum gyűjteményében található.

32.2. LELETLEÍRÁS

1. T-2 típusú⁴⁹⁷ kovácsoltvas kard. Markolatgombján és keresztvasán rombusz és fél rombusz alakú bronzberakás látható, ezüst háttérben. A pengéjének egyik oldalán a vércsatornában kovácsolt kialakítású

+INGELRII felirat, másik oldalán pedig geometrikus minta látható. H.: 88,3 cm, a keresztvas h.: 9,5 cm, a penge h.: 72 cm, sz.: 4,9 cm [67. tábla 2].

32.3. IRODALOM

Möc 2018, 221.

33. KASSA-ABASZÉPLAK, BENCÉS KOLOSTOR (Košice, Sl.)

33.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Kassa mellett található Abaszéplak elpusztult bencés kolostorának feltárása során szórványként került elő 1 db honfoglalás kori nyílcsúcs [34. kép].⁴⁹⁸

34. kép. Kassa-Abaszéplak a II. katonai felmérés térképén

33.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×1,5 cm (Szlovák

Nemzeti Múzeum ltsz. AH 34931.) [67. tábla 1].

33.3. IRODALOM

POLLA 1986, 421; NEVIZÁNSKY 2011, 157.

⁴⁹⁷ Möc 2018, 221.

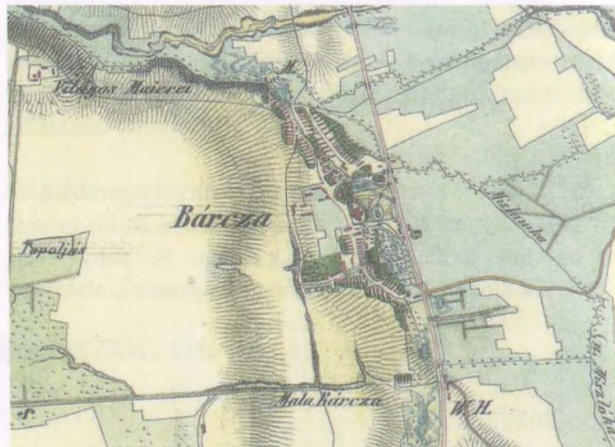
⁴⁹⁸ POLLA 1986, 421; NEVIZÁNSKY 2011, 157.

34. KASSA-BÁRCA

34. KASSA-BÁRCA (Košice, Sl.)

34.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településen K. Andel vezetésével került feltárássra egy 11. századi, soros jellegű temető ötsíros részlete, melyben S-végű karikák és barna szemesgyöngyök voltak [35. kép].⁴⁹⁹

35. kép. Kassa-Bárca a II. katonai felmérés térképén

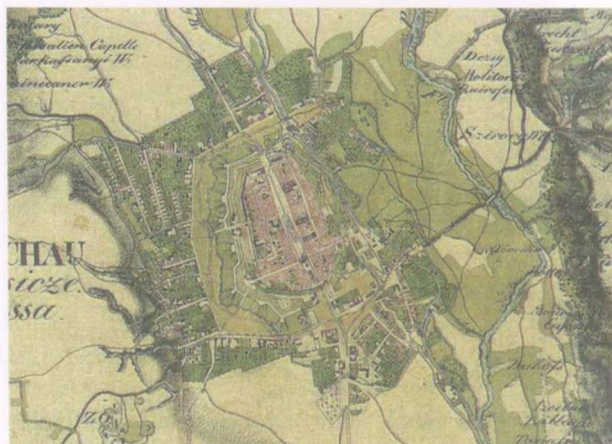
34.2. IRODALOM

EISNER 1935, 89; PASTOR 1955, 283; NEVIZÁNSKY 2008, 265.

35. KASSA, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELOHÉLY (Košice, Sl.)

35.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1925 előtt került elő ismeretlen körülmények között egy szablya Kassa pontosabban nem lokalizálható környékén, mely ma a Magyar Nemzeti Múzeumban található [36. kép].

36. kép. Kassa a II. katonai felmérés térképén

35.2. LELETLEÍRÁS

I. 1 db ezüst torkolatverettel és függesztővel ellátott, vasból kovácsolt szablya. Enyhén ívelt pengéjének

alsó része szélesebb, itt kb. 19 cm hosszúságban fokéllal ellátott. Markolata az éle irányába hajlik, ben-

⁴⁹⁹ EISNER 1935, 89; PASTOR 1955, 283; NEVIZÁNSKY 2008, 265.

36. KÁCS-TEMPLOM

ne egy szegecs található, az ellenzője csónak alakú, gömbös végződésű. Torkolatverete és függesztője ezüstből készült, a torkolatveret felső oldala karéjos kiképzésű, alsó részén áttört, növényi mintákkal díszített. A bal oldalához szegecselték a félhold

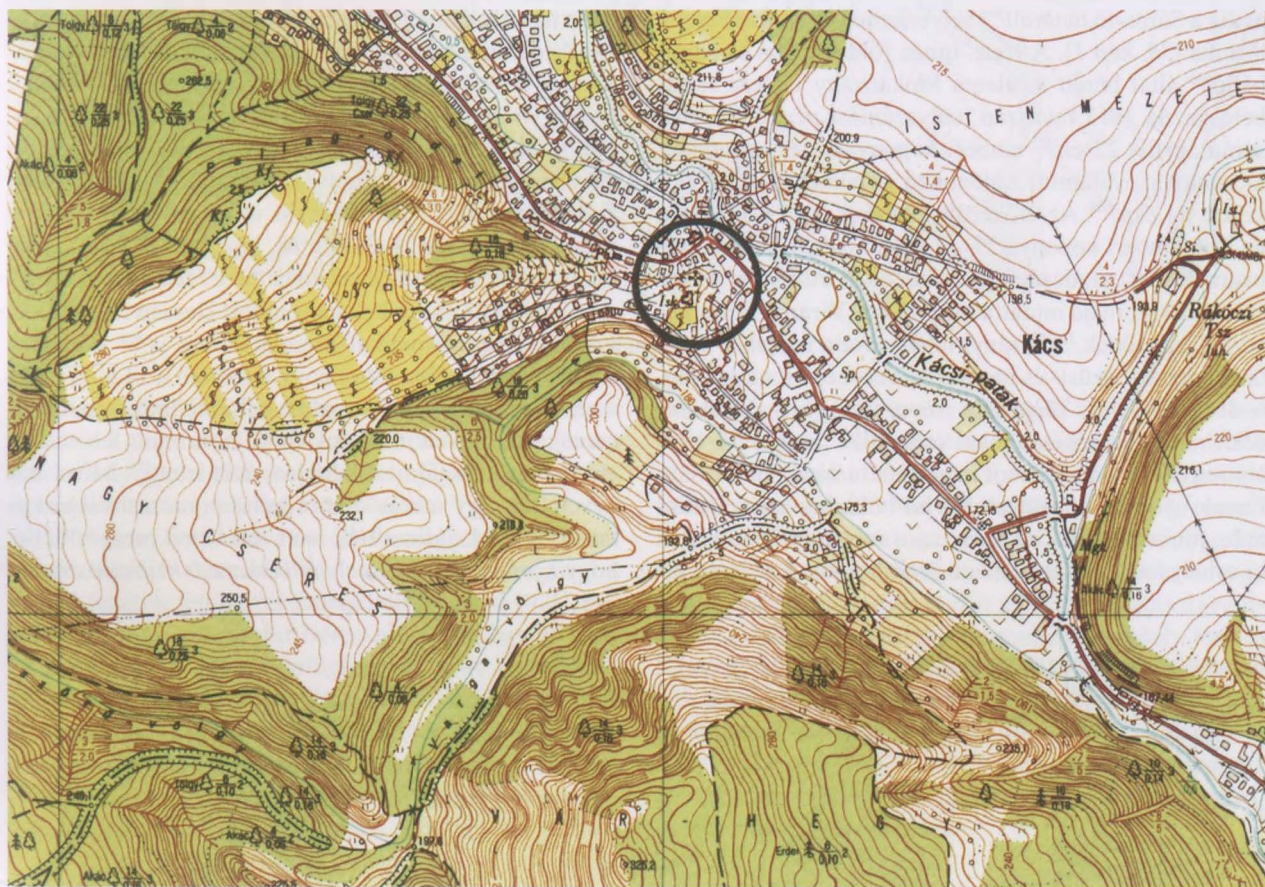
alakú, ugyancsak áttört, növényi mintákkal díszített függesztőfület. A szablya h.: 78,5 cm, az ellenző h.: 8,1 cm, a penge sz.: 2,2–2,6 cm, a torkolatveret és a függesztő m.: 5,7×5,6 cm (MNM ltsz. 61.81.1., 61.72.1.A., 61.123.A.) [66. tábla 4–6, 262. tábla 3–4].

36. KÁCS-TEMPLOM

36.I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A mai település középső részén, a Kács-patak partján lévő dombon található Kács település temploma. A templom déli oldalához kapcsolódó sekrestye 1954. évi építések a keleti fal alapárkában került elő egy arany S-végű karika. Ennek alapján feltételezhető, hogy

a templom déli oldala mellett a 11. században temető volt, azonban kérdéses, hogy már ekkor templom is állt-e itt [37. kép].⁵⁰⁰ A leletet Takács J. magángyűjteményében,⁵⁰¹ a kácsi plébánián őrzik.⁵⁰²

37. kép. Kács-Templom (1:10 000)

⁵⁰⁰ KOZÁK 1968, 231–232, 252–258.

⁵⁰¹ FÉK 520. sz.

⁵⁰² KOZÁK 1968, 265, 50. jegyzet.

36.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, ellapított, hv.: 0,26 cm, Ssz.: 0,4 cm [67. tábla 3].
3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 2,7×2,3 cm,

36.3. IRODALOM

FÉK 520. sz.; KOZÁK 1968, 252; K. VÉGH 1970, 88; MESTERHÁZY 1983; WOLF 1992, 121.

37. KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I.

37.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A községtől kb. 4 km-re északra⁵⁰³ elhelyezkedő dűlőben egy magasabb homokdombon, melyet északi és keleti irányból a mára kiszáradt Tökös-,⁵⁰⁴ délnyugat felől pedig a Sáros-tó határolt⁵⁰⁵ helyezkedett el Farkas Ferenc birtoka [38. kép 1]. A Haas Ignác földbirtokos és nagybérlő⁵⁰⁶ által bérelt területen Mokánszky Golesz János béresgazda 1913 tavaszán mélyszántást végzett, ennek során április 22-én⁵⁰⁷ emberi koponyákat és csontokat, lócsontokat, valamint különböző sirleleteket vetett felszínre az eke.⁵⁰⁸ Az előkerült leleteket – 15 db tárgyat és 2 db emberi koponyát⁵⁰⁹ – a szántást felügyelő Grünbaum József gazdasági főintéző fia, Grünbaum Hugó szedte össze, majd mutatta meg azokat Virányi János kenézli joggyűjtőnek.⁵¹⁰ Virányi felismerve a leletek – ezüst tarsolylemez, ezüst- és bronzcsat, ezüst és bronz szíjvég, 6 db ezüstveret, függesztő veret és egy szablyatőredék⁵¹¹ – jelentőségét, azokat még 1913. április 26-án⁵¹² Nyiregyházára vitte, ahol megmutatta Jós Andrásnak. Ennek nyomán a területet borító bükköny betakarítása után, június 27-én Jósa Kiss Lajos múzeumi örrel szállt ki a helyszínre,⁵¹³ ahol megfigyelt három, a szántás ál-

tal megbolygatott temetkezést. A megkezdett feltárást – melyhez a napszámosokat Haas Ignác megbízásából Grünbaum József biztosította⁵¹⁴ – azonban a rossz időjárási viszonyok miatt fél nap elmúltával be kellett fejezniük. Példamutató módon az előkerült leletek megtekintését már ezt követően biztosították az édeklődők részére Nyiregyházán.⁵¹⁵ A terepi kutatást szeptember 4-én folytatták, de akkor az ugyancsak heves esőzés miatt 3 nap után ismételen fel kellett azt adniuk, ekkor összesen 7 sirt tártak fel.⁵¹⁶ Harmadszor is kiszállva a területre, végül szeptember 21–22. és 28. között,⁵¹⁷ É–D-i irányú kutatóárokokkal⁵¹⁸ feltártak további 15 temetkezést.⁵¹⁹ A munkálatokba ekkor bekapcsolódott Dessewffy Miklós, a Magyar Numizmatikai Társulat elnöke is.⁵²⁰ A kutatás során Jósa már felvetette, hogy a temető a 14 sírből álló sorától nyugati irányba tovább folytatódhat, azonban a mezőgazdasági munkálatok miatt nem nyílt lehetősége ekkor megvizsgálni a kérdéses területet.⁵²¹ Mivel azt bevetették, így aratás utánra halasztotta a további kutatást.⁵²² 1914. július 9-én írott levelében megemlítette, hogy a „napokban a tavaly félbemaradt kenézli ásást

⁵⁰³ MNL Archívum Itsz. 123.

⁵⁰⁴ Révész 1996d, 150.

⁵⁰⁵ MNM R. A. XII.182/970.

⁵⁰⁶ JÓSA 1913, 239.

⁵⁰⁷ MNL Archívum Itsz. 123.

⁵⁰⁸ JÓSA 1913, 238.

⁵⁰⁹ MNL Archívum Itsz. 123.

⁵¹⁰ JÓSA 1913, 238.

⁵¹¹ JÓSA 1913, 238.

⁵¹² MNL Archívum Itsz. 123.

⁵¹³ JÓSA 1914, 308.

⁵¹⁴ JÓSA 1913, 238.

⁵¹⁵ http://josamuzeum.hu/regeszet/wp-content/uploads/2013/02/ujsgcikk-kenezlo_web1.jpg (letöltve: 2017. május 22.)

⁵¹⁶ MNL Archívum Itsz. 123.

⁵¹⁷ JÓSA 1913, 238, 240.

⁵¹⁸ JÓSA 1914, 309.

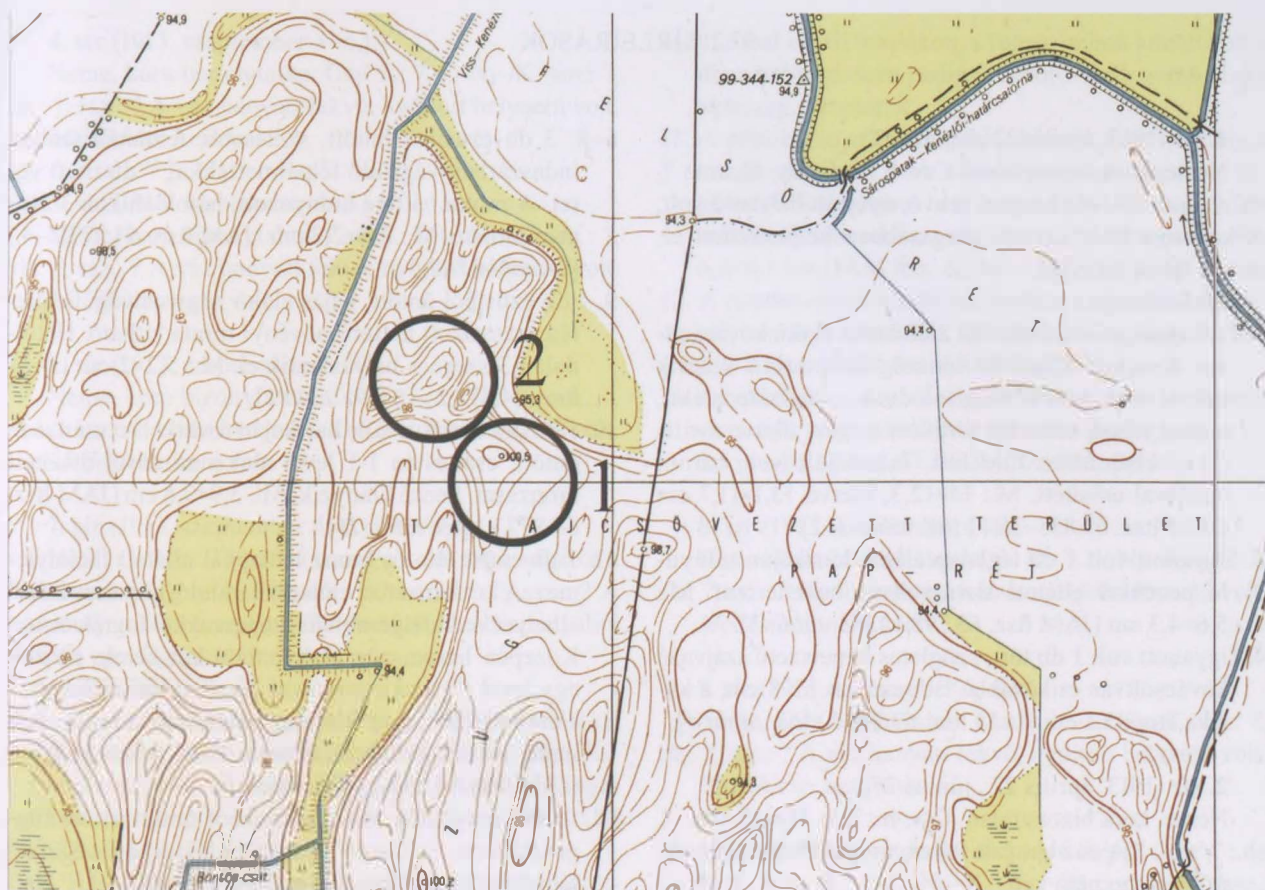
⁵¹⁹ MNL Archívum Itsz. 123.

⁵²⁰ JÓSA 1913a, 246.

⁵²¹ JÓSA 1914, 304–306.

⁵²² MNL Archívum Itsz. 123.

37. KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I.

38. kép. Kenéz-lő-Fazekaszug, 1: I. temető, 2: II. temető

folytatni fogom".⁵²³ Ezt azonban végül Kiss Lajos végezte el 1915. augusztus 17-én, amikor a korábban feltárt sírsortól nyugatra több kutatóárkot nyitott, azonban az egynapos ásás eredményt nem hozott.⁵²⁴

1959-ben Dienes István próbálta meg az egykori ásás résztvevőjének és Jósa vázlatrajzának segítségével a temető feltételezett helyét azonosítani,⁵²⁵ majd 1971. május 24. és június 5. között Németh Péterrel együtt járta be a Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők lelőhelyeit, melynek során a kenéz-lői temetőket is megtekintették. A terepbejárás eredményeit közzétették, de sajnos az akkor készült terepbejárási napló néhány releváns lapja nem lelhető fel,⁵²⁶ így természetesen ezek közzétételére sem kerülhetett sor. 1989 májusában

Dienes segítségével Révész László és Wolf Mária is bejárta a területet, majd október 10-én újra megtekintették azt,⁵²⁷ ahol azután 1990-ben Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás. A temető helyét azonban ekkor nem sikerült azonosítani,⁵²⁸ a két megnyitott kutatószondában honfoglalás kori sír, vagy annak maradványa nem került elő.⁵²⁹ A kutatás ugyanis ekkor a domb gerincén folyt, azonban a lelőhely Jósa és Kiss egy későbbiekben előkerült vázlatrajza alapján annak északkeleti lejtőjén helyezkedett el, sőt, egyes sírok az ideiglenesen vízjárta – ám a 10. században bizonyára még száraz – részen voltak.⁵³⁰ A régészeti leletanyag a Jósa András Múzeumban található, s ide került az antropológiai anyag egy része is.⁵³¹

⁵²³ MNL Archivum ltsz. 1914.724.

⁵²⁴ DIENES 1964, 85.

⁵²⁵ DIENES 1964, 86–87; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996d, 150.

⁵²⁶ DIENES 1996, 287.

⁵²⁷ RÉVÉSZ–WOLF 1991, 657–658.

⁵²⁸ KOVÁCS 2013, 515, 572, 475., 478. jegyzet.

⁵²⁹ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991.

⁵³⁰ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁵³¹ A Szabolcsvármegyei Múzeum Leltárkönyve V-854-5.

37.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1913. április 22., június 27.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya 50 (?) cm-el magasabban helyezkedett el, mint a lábak csontjai.

Mellékletei:

- 1–2. A lábak csontjainál volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé háromszög átmetszetű száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, a kengyelszj számára fordított trapéz, illetve ovális (?) alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14×12,3, illetve 13,1×11,7 cm (JAM ltsz. 63.835–36.1.) [68. tábla 1–2].
3. Ugyanott volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,6×4,3 cm (JAM ltsz. 63.798.1.) [68. tábla 3].
4. Ugyanott volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú kovácsoltvas csikószabla.⁵³² A szájasú h.: 8 cm, a karika átm.: 5,3 cm (JAM ltsz. 63.797.1.) [68. tábla 4].

2. sír (1913. április 22., június 27.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1913. április 22., június 27.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz koponyáján dió nagyságú daganat volt megfigyelhető. A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

1. 1 db ezüstből öntött, ötszög alakú testén palmettafát⁵³³ utánzó mintával ellátott, csuklós ovális karikával rendelkező övcsat. Pecke hiányzik, felülete aranyozott. Hátoldalán 3 szegecs látható. M.: 5,2×2,3 cm (JAM ltsz. 64.877.2.) [69. tábla 1].
- 2–5. 4 db ezüstből öntött, keskenyebb, felületén szabad indaszárban végződő félpalmettákkal⁵³⁴ díszített veret. A minta háttere aranyozott, hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,2×1,8 cm (JAM ltsz. 64.877.2–4.) [69. tábla 3–6].
- 6–8. 3 db ezüstből öntött, szélesebb, felületén szabad indaszárban végződő félpalmettákkal⁵³⁵ díszített veret. A minta háttere aranyozott, hátoldalukon 3 szegecs látható. M.: 2,4×2,2 cm (JAM ltsz. 64.877.2–4.) [69. tábla 7–9].
9. 1 db ezüstből öntött, pajzs alakú nagyszíjvég. Felületén aranyozott hátterű növényi minta látható. Hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 5,2×2 cm (JAM ltsz. 64.877.2–4.) [69. tábla 2].
10. 1 db líra alakú, ovális karikáján rovátkolást utánzóan öntött, csattestén 1-1 levél alakú mintával díszített bronzcsat. Pecke hiányzik. M.: 3,9×3,6 cm (JAM ltsz. 64.877.1.) [69. tábla 11].
11. 1 db ezüst elő- és bronz hátlappal ellátott tarsolylemez. A két lemezt az előlapból induló, annak szélénél elhelyezkedő félgömbfejű szegecsekkel fogták össze. Közepén háromszög alakú, felül két kerek, köztük egy levél (?) alakú mintával díszített ráforrasztott⁵³⁶ elem található, míg felületén hálómintába rendeződő indák alkotta bekarcolt díszítés.⁵³⁷ M.: 10,6×10,3 cm (JAM ltsz. 64.894.1.) [70. tábla 1].
12. 1 db háromszög alakú, bronzból öntött áttört függesztőveret, felületén szabad indaszárban végződő félpalmetták kombinációja alkotta díszítéssel.⁵³⁸ Hátoldalán 5 szegeccsel rögzített, bronz szíjszorító lemez található. M.: 5,4×2,6 cm (JAM ltsz. 64.880.1.) [69. tábla 10, 261. tábla 7].
13. 1 db éle felé hajló markolattal ellátott szablya töredéke. H.: 52,3 cm.⁵³⁹ Elveszett.
14. 1 db levél alakú bronzlemez. Középrésze levél alakban bemélyedő, aranyozott. Felső oldalán két eltérő átmérőjű, a lemez elülső oldala felől átütött, két oldalán pedig 1-1 további lyuk látható. M.: 11×10,1 cm (JAM ltsz. 64.804.1.) [70. tábla 2].
15. 1 db tört szájasú, kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájasúak végein lévő áttörésekbe kapcsolódnak füleikkel a kerek átmetszetű oldalpálcák. Az oldalpálcák h.: 10,4 cm.⁵⁴⁰ Elveszett.

⁵³² JÓSA 1914, 306, XI. kép.

⁵³³ BOLLÓK 2015, 304.

⁵³⁴ BOLLÓK 2015, 231.

⁵³⁵ BOLLÓK 2015, 231.

⁵³⁶ JÓSA 1914, 308.

⁵³⁷ BOLLÓK 2015, 182, 288–289.

⁵³⁸ BOLLÓK 2015, 233.

⁵³⁹ JÓSA 1914, 307, XII. kép.

⁵⁴⁰ JÓSA 1914, 307, XII. kép.

4. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

5. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

6. sír (1913. szeptember 4–26.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

7. sír (1913. szeptember 4–6.) [39. kép]
Nő.⁵⁴¹ Csv. h.: 129 cm (a szegycsont felső végétől a bokacsontokig), t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponyából csupán egy fog maradt meg.

Mellékletei:

1–2. A jobb kulcsont középső részénél volt 2 db B típusú ezüst gömbsorcsüngős fülbevaló karikája. Kiszélesedő alsó részükön két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőt. M.: 3,1×1,2 cm (JAM ltsz. 63.803.1.) [71. tábla 1–2].

3–6. A szegycsont jobb és bal szélén, egymástól mintegy 10–15 cm távolságban volt 2–2 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db körte, 1 db gömb, 2 db pedig lencse alakú. H.: 1,4–1,5 cm. Ma 3 db található meg (JAM ltsz. 63.802.1.) [71. tábla 3–5].

7–10. A bal oldali bordákon, a fülesgombok között volt 1 db, a bal térd táján pedig további 3–4 db gomb alakú aklaszeg. Elvesztek.

11. A publikáció szerint a jobb „könyök felett”,⁵⁴² míg a sírrajz alapján a jobb alkarcsontok alsó részén, végeivel felfelé mutató helyzetben volt 1 db enyhén kiszélesedő, lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,4×6,1 cm (JAM ltsz. 63.801.1.) [71. tábla 6].

12. A combcsontok között esetenként szegecsekkel ellátott vastárgy-töredékek feküdtek. A legnagyobb m.: 3,7×2,1 cm (JAM ltsz. 63.800.1.) [71. tábla 7].

13. A bal combcsont alsó vége felett volt 1 db kovácsoltvas zabla szájasának töredéke. Az egyik szájas h.: 8,5 cm (JAM ltsz. 63.799.1.) [71. tábla 8].

8. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

9. sír (1913. szeptember 4–6.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

10. sír (1913. szeptember 4–5.) [40. kép]
Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. A bal lábszárcsontok mellett helyezkedett el a ló koponyája, orr részével nyugati irányba tájolva. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

⁵⁴¹ Révfész 1996d, 151.

⁵⁴² JÓSA 1914, 310.

39. kép. Jósa András rajza és leírása a 7. sírról

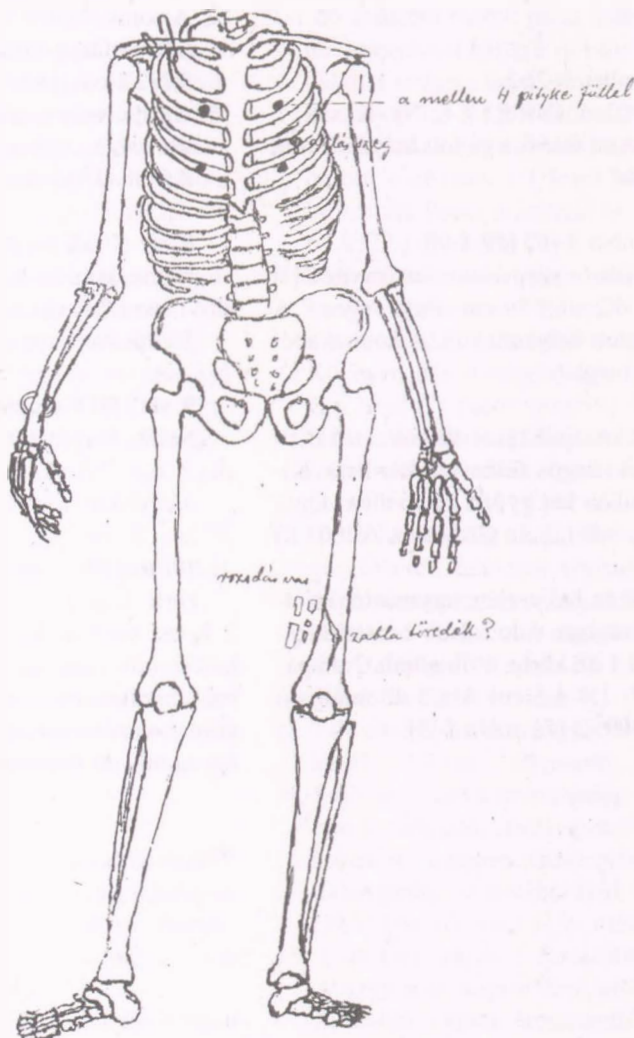
7. számú sír [az alatta lévő sorban következően]

a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 4.

[A váz melletti rajzok:] fog [a koponya felső része helyére rajzolva] a mellen 4 pityke füllel [a szegycsont két oldalára rajzolva] aklás szeg [a mellkas bal oldalánál lévő fülesgombok közé, azok vonalától kissé kifelé rajzolva] rozsdás vas [a bal combcsont alsó részének belső oldalára rajzolva] zabla töredék? [a bal combcsont alsó részére rajzolva] a sír mélysége: 30 cm [az alatta lévő sorban következően] a törzs hossza a bokáig 129 cm [az alatta lévő sorban következően] A csontváz igen elkorhadt, fejének csak helye van 30 cm mélységben, csak egy fogát találtuk a feje helyén. Jobb vállánál ezüst huzalból készült 2 db kapocs (?), melyek talán a szíjvégnék befogadására szolgáltak. Mellének baloldalán egy kis gomba alakú rozsdás vas aklaszeg, a másik ilyen a bal térde tájékán. A mellén jobbról is, balról is 2–2 db bronz pityke. A jobb alkaron közvetlen az ízület felett papír vékonyságú, díszítés nélküli nyitott végű bronz karperec mely karton papír vékonyságú és 1 cm szélességű. A nyitott vége felfele irányult. A két csonk csont között darabokra törött felismerhetetlenül elrozsdásodott vastárgyak töredékei. A térden felül zabla (?) töredék.

f. számú sír
a Kenézlő Fazekas nyugdélői kopfogaláskori leletéből. 1913. szept. 4.

V. fog

a sír mélysége : 30 cm

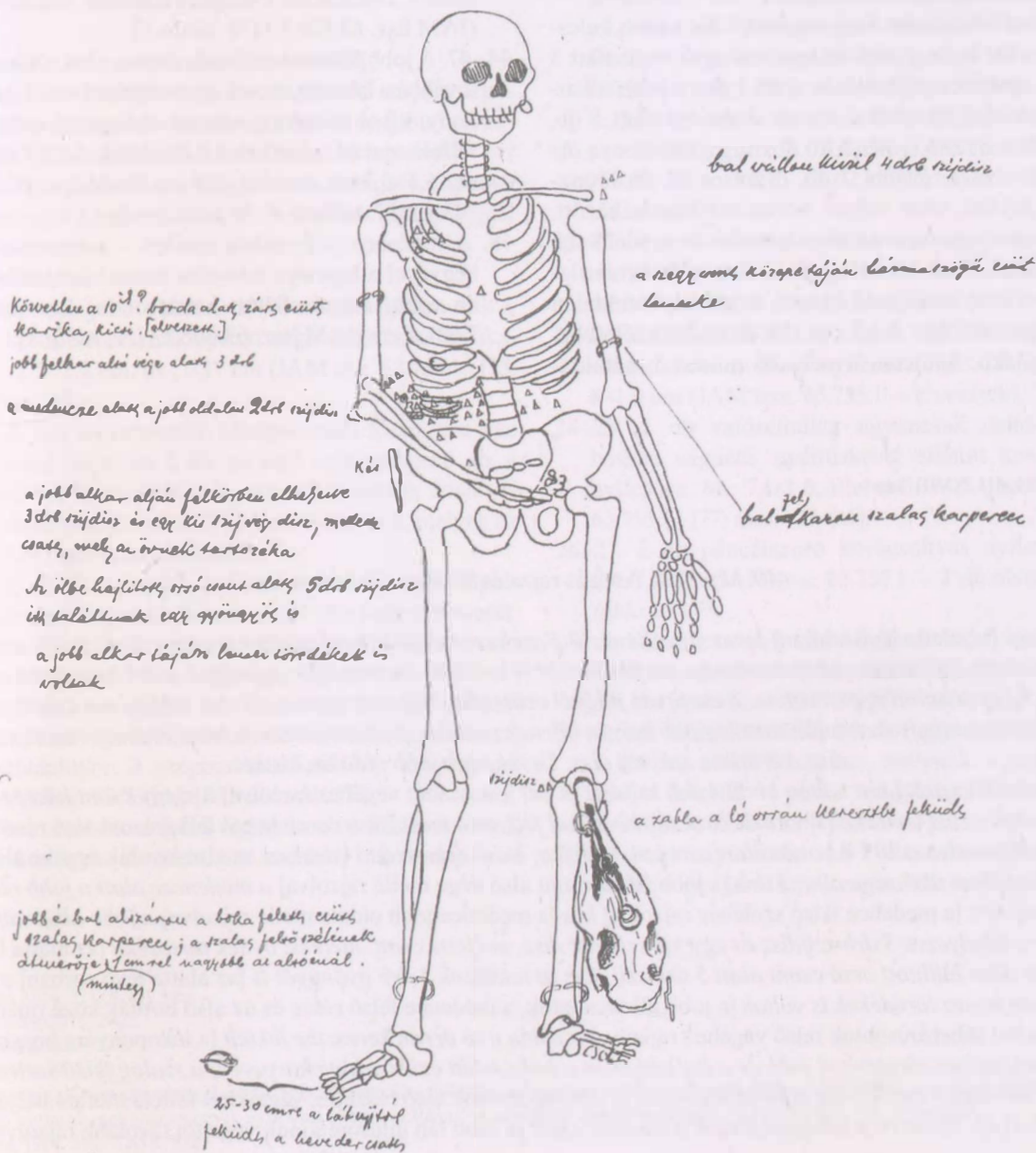
a törzs hossza a bokáig 129 cm

A csontváz igen elkorhadt, fejének csak halpa van 30 cm mélységben, csak egy fogás találtunk a fejébe. Több vállánál vészt horasztól készült 2 db kapocs(?), melyek talán a sírjégek bepadlására szolgáltak. Mellének baloldalán egy kis gomba alakú vöröses vasaklaság, a másik ilyen a bal térde hájékán. A mellén jobbról is, balról is 2-2 db bronz píttyke. A jobb alkarra körvonal az ízület feletti papír vékonyaság, de ezeken kívül nyílt végű bronz karperec, mely papír vékonyaság is 1 cm szélességű. A nyílt vég felfele irányult. A kéz csontcsatlakozás darabokra törött felismerhetetlenül elronsdosodott vastag töredékei. A térden felül kába(?) töredék.

10. számú

lovas sír a Kenézlő-Fazekaszug déli homoklaktériumi temetőből. 1913 évről. 4-5

a sír fejeke körülbelül 30 cm vastag és a csontokkal együtt, a halott éppen rajta van. A csontok általában csinos, a legkisebb valószínűleg [szőlő] 35 db kétféle óriási rajzolat, a rajzon feltüntetett helyeken [található] legkisebb helyen bőrték nyomával. Jobb oldalán a bordák alatt, hosszú rajzolat, köztük sok rajzolat. Szélénél jobb oldalán Kis Kés.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű huzalkarika. Ma 1 db található meg. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,2 cm (JAM ltsz. 63.739.1.) [72. tábla 1].⁵⁴³
3. A 10. (?) borda alatt volt 1 db zárt ezüstkarika. Elvesztett.
- 4–5. A jobb orsócsont alatt volt 2 db gyöngy, ebből az egyik 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, 3 kerek, sárga színű, annak közepén zöld színű téglalap alakú szemmel díszített opak üveggyöngy. A másik ugyancsak lapított gömb alakú, fél gyöngy volt. A ma megtalálható darab m.: 1×0,8 cm (JAM ltsz. 63.741.1.) [72. tábla 2, 254. tábla 6].
6. A szegycsont közepén feküdt 1 db vékony, háromszög alakú ezüstlemezke. Elvesztett.
- 7–40. A bal felkarcsont felső végénél 4 db, a jobb kulcsont alatt 6 db, a jobb felkarcsont alsó vége alatt 3 db, a medence jobb oldala alatt 2 db, a jobb alkarcsontok alsó részénél 3 db, az orsócsont alatt 5 db, a medence felső szélénél 10 db, míg a lókoponya orr részétől balra további 2 db, összesen 35 db bronzveret feküdt, több helyen bõrmaradványok között. A veretek ugyanazon típus szélesebb és nyúlankabb változatai. Ezek közül 16 db keskenyebb, levél alakú, felületén lemélyedő hátterű mintával, hátoldalán 2 szegeccsel. M.: 2×1,7 cm. 19 db pedig szélesebb, levél alakú, felületén lemélyedő mintával, hátoldalán 2 szegeccsel. M.: 2,3×1,7 cm (JAM ltsz. 63.737.1., 738.1.) [73. tábla].
41. A medence jobb oldalánál volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronz övcsat. Felületén a pecek áttörését övező V alakú minta látható, pecke – mely valószínűleg vasból volt – hiányzik. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 3,9×2,5 cm (JAM ltsz. 63.740.1.) [72. tábla 3].
42. A medence jobb oldalánál, részben a bordák alatt volt 1 db bronzból öntött pajzs alakú nagyszíjvég, felületén lemélyedő mintával. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 4,6×1,7 cm (JAM ltsz. 63.807.1.) [72. tábla 4].
43. A medence jobb oldalánál volt 1 db pajzs alakú, bronzból öntött kisszíjvég, felületén lemélyedő minta látható. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 2,5×1 cm (JAM ltsz. 63.808.1.) [72. tábla 5].
- 44–47. A jobb felkarcsont felső, illetve a bal alsó részén, továbbá a lábszárcsontok alsó végeinél volt 1-1 db vékony, kissé tölcéses, változó szélességű ezüstpánt, felfelé mutató végeiken 1-1 lyukkal. Az ép példány m.: 6,5×6,3 cm, sz.: 1,3–0,8 cm (JAM ltsz. 63.742.1., 743.1.) [72. tábla 6–7, 74. tábla 1–2].
48. A medence jobb oldala mellett – a sírrajz alapján hegyével a koponya irányába mutató helyzetben – 1 db nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés volt. M.: 7,6×1,4 cm (JAM ltsz. 63.806.1.) [72. tábla 8].

⁵⁴³ JÓSA 1914, 311. XVIII. kép.

40. kép. Jósa András rajza és leírása a 10. sírról

10. számú [az alatta lévő sorban] lovas sir a Kenézlő-Fazekas zug dülői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 4–5.) [az alatta lévő sorban következően] a sir feneke körül belül 30 cm vastagon agyaggal volt kitapasztva olyan szélesen, hogy a halott éppen ráfért. A csontváz fölénél ezüst huzalból való karika. 35 drb kétféle réz szíjdiszítés a rajzon feltüntetett helyeken találtatott legtöbb helyen bõrnek nyomaival. Jobb odalon a bordák alatt hosszú szíj vég disz, körülötte sok szíj disz. Derekának jobb oldalán kis kés.

[A váz melletti rajzok:] bal vállán kívül 4 drb szíjdisz [a bal kulcsont végéhez rajzolva] a szegy csont közepe táján háromszögű ezüst lemezke [a bordák közé rajzolva] bal felkaron szalag karperec [a bal felkarcsont alsó részéhez rajzolva] Közvetlen a 10^{ik} ? borda alatt zárt ezüst karika, kicsi. (elvesztett.) [részben az alsó bordák egyike alá rajzolva] jobb felkar alsó vége alatt 3 drb [a jobb felkarcsont alsó vége mellé rajzolva] a medence alatt a jobb oldalon 2 drb szíjdisz [a medence felső széléhez rajzolva] kés [a medence jobb oldala mellé rajzolva] a jobb alkar alján félkörben elhelyezve 3 drb szíjdisz és egy kis szíj vég disz, mellette csatt, mely az övnek tartozéka [az alatta lévő sorban] Az ölbe hajlított orsó csont alatt 5 drb szíj disz itt találtunk 2 drb gyöngyöt is [az alatta lévő sorban] a jobb alkar táján lemez töredékek is voltak [a jobb alkarcsontok; a medence felső része és az alsó bordák közé rajzolva] szíjdisz [a bal lábszárcsontok felső végéhez rajzolva] a zabla a ló orrán keresztbe feküdt [a lókoponyára hosszában fekvő helyzetben rárajzolva] jobb és a bal alszáron a boka felett ezüst szalag karperec; a szalag felső szélének átmérője mintegy 1 cm rel nagyobb az alsónál.) [a lábszárcsontok alsó részeire, végeikkel felfelé mutató helyzetbe rajzolva] 25–30 cm re a lábujjtól feküdt a heveder csatt [a jobb láb ujjcsontjainak végeitől távolabb rajzolva]

49. A lókoponyán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájasak h.: 9, illetve 8 cm.⁵⁴⁴ Elvesztett.
- 50–51. A lókoponya hátsó részénél volt 1 db tegezfüggesztő veret és 1 db fehéres színű öntvényből készült, háromküllős szíjelosztó karika. Elveszttek.
52. A jobb láb csontjaitól mintegy 25–30 cm-rel távolabb feküdt 1 db kerek, lapos karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×5,6 cm (JAM ltsz. 63.805.1.) [72. tábla 9].
53. A sírból került elő 1 db rosszezüstből öntött tegezfüggesztő fül, továbbá a tegez vasmaradványai. A fül m.: 4,8×0,7 cm (JAM ltsz. 63.744.1.) [72. tábla 10].
- 54–? A leltárkönyv adatai szerint ugyancsak a sírból kerültek elő bronztöredékek és szövetmaradványok is (JAM ltsz. 63.744.1.).

11. sír (1913. szeptember 24.) [41. kép]

Férfi. Csv. h.: 200 cm, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: legalább 250 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábszárcsontok között volt a ló koponyája, orr részével nyugati irányba, míg a lábak csontjai a koponya alatt és mögött helyezkedtek el. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán, a fül magasságában volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,17 cm (JAM ltsz. 63.759.1.) [75. tábla 20].
- 2–18. A bal alkarcsontok középrészétől 5 cm-re a váz csontjai irányába 2 db, az alsó csigolyákon 6 db, a medence környékén és a jobb alkarcsontok felső végei alatt pedig további 9 db ezüstveret volt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 2–11. 10 db (?) szélesebb, felületén mindkét végén félpalmattában végződő indaszárral⁵⁴⁵ díszített ezüstveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,8×1,9 cm (JAM ltsz. 63.766.1., 63.768.1.) [75. tábla 1–10].
- 12–18. 7 db keskenyebb, felületén mindkét végén félpalmattában végződő indaszárral⁵⁴⁶ díszített ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 2,6×1,6 cm (JAM ltsz. 63.760.1.) [75. tábla 11–17].
19. A bal combcsont felső végénél volt 1 db levél alakú, egykor talán díszített, ma azonban már semmilyen

- mintát nem mutató bronzveret, hátoldalán 2 szegeccsel. M.: 1,8×1,3 cm (JAM ltsz. 63.767.1.) [75. tábla 18].
20. A medencén volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Egykori – valószínűleg vasból készült – pecke hiányzik. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,7×2,2 cm (JAM ltsz. 63.765.1.) [75. tábla 19].
21. A bal felkarcsont alatt, a medence bal oldalánál és a combcsont mellett, illetve részben a csonton helyezkedtek el mintegy 70 cm hosszúságban szájasával a koponya felé mutató helyzetben az egykori tegez vas-, bőr- és famaradványai, melynek szájánál – a felkarcsont alsó részénél – volt 2 db S-alakú, az egyik végén átlukasztott rézlemez is. A combcsont alsó részénél volt a tegez alját alkotó, mintegy 10 cm átmérőjű, 3 cm vastag, 24 db kissé gomba alakú fejfel rendelkező bronzszeggel felerősített kerek fa-bőr fenék. Az egyik függesztő pedig a bal láb csontjaitól kifelé, mintegy 50 cm távolságban feküdt. A szegek h.: 3,2–0,9 cm, a rézlemezek h.: 10,5, illetve 9,9 cm, az ezüstfüggesztő h.: 4,8 cm (JAM ltsz. 63. 756.1., 758.1., 761.1., 762.1., 64.62.1.) [76. tábla 1–3, 6–7, 77. tábla 1–24].
- 22–27. A medence bal oldalán – a tegezmaradványok mellett⁵⁴⁷ – volt 6 db nyilcsúcs, melyek alábbi típusokba sorolhatók (JAM ltsz. 63.755.1.):⁵⁴⁸
- 22–23. 2 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 10×1,7, illetve 8×1,9 cm (JAM ltsz. 63.755.1. – elveszttek).⁵⁴⁹
- 24–25. 2 db valószínűleg ugyancsak deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,1×1,6, illetve 5,1×1,5 cm (JAM ltsz. 63.755.1.) [77. tábla 25–26].
- 26–27. 2 db páncélszűrő kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,4×1,2 cm (JAM ltsz. 63.755.1. – 1 db elvesztett) [77. tábla 27].⁵⁵⁰
28. A bal felkarcsont alsó végének külső oldalán volt 1 db bronzból öntött, háromküllős szíjelosztó. Átm.: 2,8 cm (JAM ltsz. 63.763.1.) [76. tábla 4].
29. A bal lábtól távolabb fekvő függesztő mellett volt 1 db líra alakú bronzcsat, melynek – valószínűleg vasból készült – pecke hiányzik. M.: 2,4×1,9 cm (JAM ltsz. 63.764.1.) [76. tábla 5].
- 30–31. A bal sípcsonton volt 2 db szarvasagancsból készült ijtegez borítás. Átmetszetük ívelt, mindkét vé-

⁵⁴⁴ JÓSA 1914. 311, XVII. kép.

⁵⁴⁵ BOLLÓK 2015. 242.

⁵⁴⁶ BOLLÓK 2015. 242.

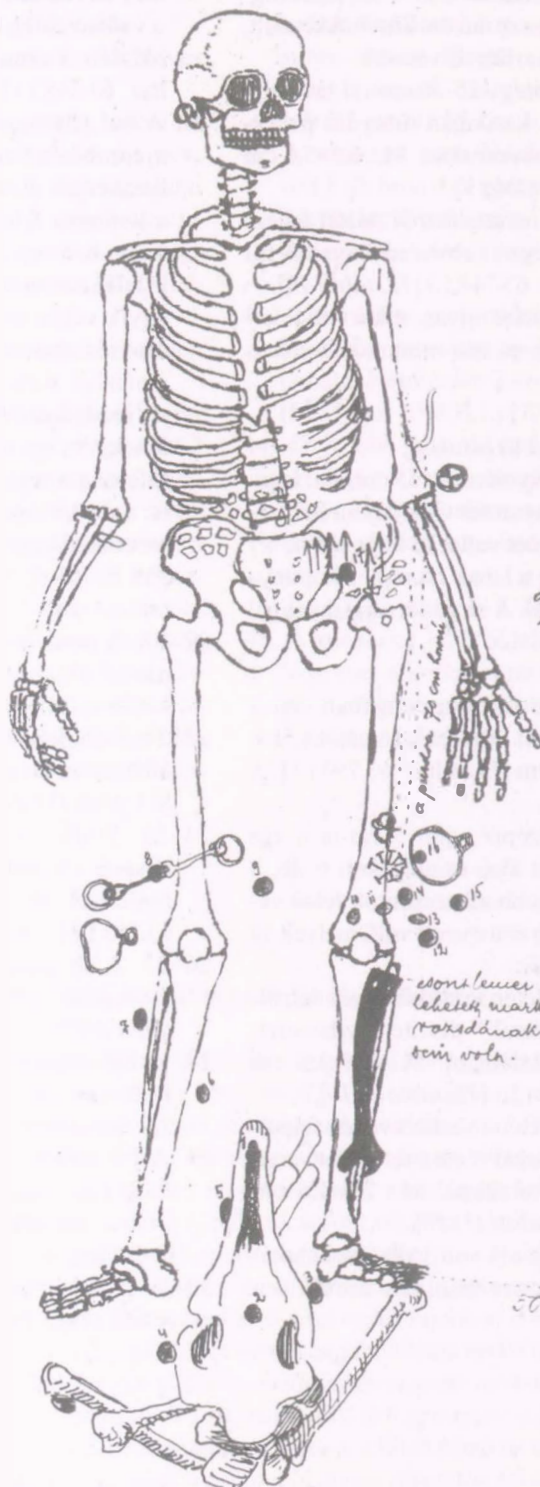
⁵⁴⁷ LÁSZLÓ 1941. 49.

⁵⁴⁸ A sírrajz alapján ugyan megkérdőjelezhető lenne Jósa tudósítása a tegezben lévő nyilvesszőkről, azonban ebben az esetben mégis a leírásnak kell hinnünk, ugyanis az egyik nyilcsúcs a tegez szájának vasalásához volt korródálódva (LÁSZLÓ 1955. 113, 5. jegyzet).

⁵⁴⁹ JÓSA 1914. 314, XXIII. kép.

⁵⁵⁰ JÓSA 1914. 314, XXIII. kép.

11 számú lovas sír
 a Kenézlő-Fazekaszug déli honfoglalás kori temetőből. 1913 máj. 24.

a bal alsó csípőben befekelt 5 a re 2 aktív hegyes végű nyíllöv

csontleves az alsó csontokból volt; nem lehetett markolatúak csontok, mert alatta rozsdásnak vagy felforrósodottak nyírfa volt.

csontok 2 m
 mérete és lövése 2' 50 m.

a sírfeleke 35 cm vastagon agyaggal kitapasztott. A löveje lába köz. volt.
 a két vállon beléve, karok 3 helyen áthúzóak, bracták helyei

- gükhöz közel 2-2 egymás mellett lévő lyuk található. A szélesebb példány pontkörmintás díszítésű, míg a másik végén állatfejet utánzó kialakítás látható. H.: 20,7 cm, sz.: 2,7–4,8 cm (JAM ltsz. 64.1214.2.) [77. tábla 28–29].
32. A jobb combcsont alsó részén, arra keresztben fekvő helyzetben volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 9,8, illetve 8,2 cm, a karikák átm.: 5,2, illetve 5 cm (JAM ltsz. 63.754.1.) [78. tábla 3].
- 31–32. A jobb combcsont alsó végének és a bal combcsont alsó részének külső oldalán volt 2 db vaskengyel.
31. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Szárai megközelítőleg rombusz átmetszetűek, melyekhez kissé összeszűkülő nyakkal kapcsolódik a kengyel téglalap alakú, ugyancsak téglalap alakban áttört füle. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16,3×12,7 cm (JAM ltsz. 63.820.1.) [78. tábla 1].
32. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Szárai rombusz átmetszetűek, melyekhez külön nyak nélkül kapcsolódik az egykor valószínűleg téglalap alakú, áttört fül. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,2×14 cm (JAM ltsz. 63.821.1.) [78. tábla 2].
33. A bal combcsont alsó részén volt 1 db kovácsoltvas hevedercsat. H.: kb. 4,1 cm (JAM ltsz. 63.757.1.).
- 34–60. A lókoponyán 5 db, attól a combcsontok alsó végéig a sírban szétszóródva 11 db, a medence bal oldalán pedig további 1 db, két és három ponton átlukasztott érme volt Jósa András beszámolója szerint.⁵⁵¹ Simon Coupland és Luca Gianazza pedig további 1 db érmét is megemlít azok típusainak meghatározásakor, melyek így a következők voltak: Berengar király (?) (888–915) 1 db velencei, 2 db uralkodása ismeretlen szakaszában vert veronai (?) és 2 db velencei érme, Burgundiai Rudolf (922–926) 2 db milánói, Provence-i Hugo (926–931) 6 db velencei és 1 db páviai ve-

rete, Burgundiai Rudolf (922–926) 1 db milánói, valamint Provence-i Hugo és Lothar (931–947) 3 db páviai denára (JAM ltsz. 63.787.1.).⁵⁵²

12. sír (1913. szeptember 21/22–28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A ló koponyája a bal lábszárcsontok külső oldalán, orr részével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben volt, a lábsontok közül kettő egymás mellett egyenes vonalban fektetve a váz lábsontjainak végénél, míg a másik kettő párhuzamosan egymás mellett, a váz jobb lábfejének csontjaitól kissé távolabb helyezkedett el.

Mellékletei:

1. A bal lábszárcsontok és a lókoponya között volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabra. A szájvasak külső végein lévő lyukak közül a belsőbe csatlakoznak a szögletes átmetszetű oldalpálcák középső részükön lévő trapéz alakú, majd összeszűkülő fülel. A szájvasak h.: 10,4, illetve 9,6 cm, az oldalpálcák h.: 9,5, illetve 9,4 cm (JAM ltsz. 63.725.1.) [79. tábla 4].
- 2–3. A lókoponya hátsó részének jobb oldalánál és a jobb láb csontjainak külső oldalán volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Szögletes, illetve kissé háromszög átmetszetű száraik külön nyak nélkül csatlakoznak a téglalap alakú, felső oldalán ívelt fülekhez, melyek a kengyelszija számára fordított trapéz alakú áttöréssel rendelkeznek. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 13,6×13,1, illetve 12,4×11,4 cm (JAM ltsz. 63.837., 838.1.) [79. tábla 1–2].
4. A lókoponya orr részén volt 1 db líra alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2×4,4 cm (JAM ltsz. 63.726.1.) [79. tábla 3].
5. A leltárkönyv adatai szerint ebből a sírból kerültek elő különböző vastörredékek is. A legnagyobb m.: 4,7×2,3 cm (JAM ltsz. 63.728.1.) [79. tábla 5].

⁵⁵¹ JÓSA 1914, 315.

⁵⁵² KOVÁCS 2011, 143; COUPLAND–GIANAZZA 2015, 316.

41. kép. Jósa András rajza és leírása a 11. sírről

11. számú lovas sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 24. [A váz melletti rajzok:] a bal alkar közepén befelé 5 cm re 2 aklás hegyes végű szíjdísz [a combcsont felső végéhez (?) rajzolva] a puzdra 70 cm hosszú [a bal combcsonttal párhuzamosan rajzolva] csontlemez az alszár boritéka volt; nem lehetett markolatnak boritéka, mert alatta rozsdának vagy fa korhadékának nyoma sem volt.) [a bal lábszárcsontokra, azokkal párhuzamosan rajzolva] csontváz 2 m [az alatta lévő sorban] csontváz és lókoponya 2:50 m [az alatta lévő sorban] a sír feneke 35 cm vastagon agyaggal kitapasztott.) [az alatta lévő sorban] A lófűj a lába közt volt. a kék színnel behúzott karikák 3 helyen átluggatott bracteák helyei

13. sír (1913. szeptember 22.) [42. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Az alkarok csontjai a publikáció és a sírrajz leírása szerint is „*ölbehajlítva*”⁵⁵³ voltak, ugyanakkor a rajzon azok nyújtott helyzete látható.

Melléklete:

1. A medence jobb oldala mellett volt 1 db erősen korrodált vaskés. M.: 8×1,4 cm (JAM ltsz. 63.809.1.) [74. tábla 3].

14. sír (1913. szeptember 24.) [43. kép]

Férfi. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, illetve a jobb combcsont végén feküdtek. A bal láb csontjai anatómiai rendben, a sípcsont végétől keleti irányban mintegy 40 cm távolságban helyezkedtek el. A lókoponya a jobb kar csontjainak külső oldalán, orr részével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben volt, előtte és mögötte pedig egymással párhuzamosan a mellő és a hátsó lábcsontok, patarészükkel a sír nyugati, illetve keleti vége irányába mutatóan. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,1×2 cm, hv.: 0,14 cm (JAM ltsz. 63.778.1.) [74. tábla 4–5].
- 3–6. Az alkarcsontok és a lábszárcsontok alsó végein volt 1-1 db vékony ezüstpánt, végeiken 1-1 lyukkal. Az erősen töredékes, hiányos pántok sz.: kb. 1,1 cm. A bal alkarcsontokon lévő pánt korróziója szövetmaradványt is konzervált (JAM ltsz. 63.789., 780. 1.) [74. tábla 6].
7. A bal alkarcsontoknál lévő ezüstpánt alatt volt 1 db pajzs alakú, lemélyedő aranyozott mintával, annak középrészén három kidomborodó félgömböcskével díszített szíjvég. Hátoldalán 3, a szíjvég középrészé-

irányában elhajlított végű szeg található. M.: 3,3×1,8 cm (JAM ltsz. 63.775.1.) [74. tábla 7].

8. A bal felkarcsont alsó végének belső oldalán volt 1 db szív alakú áttört bronzveret. Felületén lemélyedő minta látható, hátoldalán 3 szegecs szolgálta a felerősítést. M.: 2,6×1,9 cm (JAM ltsz. 63.776.1.) [74. tábla 8].
9. A medence jobb oldalán volt 1 db vörösréz hátlappal ellátott ezüst tarsolylemez. A két fémlapot a tarsoly szélénél futó félgömbfejű szegecs fogják össze, a lemez hossz tengelyében és felső oldalának két szélénél 1-1 kerek, középrészén lemélyedő, körcikk ornamentummal⁵⁵⁴ díszített veret látható. M.: 11,8×10 cm (JAM ltsz. 64.893.1.).⁵⁵⁵ Előkerült a tarsoly hátsó bőrlapja,⁵⁵⁶ továbbá megmaradtak a sírban a tarsolylemez zöld patinás famaradványai (?) is. A legnagyobb h.: 10,6 cm (JAM ltsz. 63.794.1.) [80. tábla 1].
- 10–11. A tarsolylemez koponya felé eső egyenes oldalának közelében volt 2 db hosszúkás, levél alakú, középrészén lemélyedő aranyozott mintával díszített ezüstveret, melyek közül az egyik egy nagyobb bronz- vagy rosszezüst lemezre volt erősítve. Hátoldalukon 2-2 szegecs látható. M.: 2,5×0,9 cm (JAM ltsz. 63.783.1.) [80. tábla 2–3].
- 12–16. A bal alkarcsontok alsó részén, valamint a kézcsontok alatt és felett volt 5 db szövetbe göngyölt ezüstdirhem,⁵⁵⁷ típusaik szerint: Iszmail ibn Ahmad sási, a 902/903. és a 903/904. évben, Naszr ibn Ahmad andarabai, a 921/922. évben kibocsátott dirheme, egy bizonytalan kibocsátó 932–941/942. évek közé keltezhető, valószínűleg volgai bolgár utánpótlás, valamint egy ismeretlen, valószínűleg volgai bolgár dirhemutánpótlás, mindegyik 3 vagy 4 ponton átlukasztva (JAM ltsz. 64.895.1.).⁵⁵⁸
17. Az egyik ujjpercen volt 1 db ezüst pántgyűrű több darabra törve. Megsemmisült.
18. A medence jobb oldala mellett – a sírrajz alapján hegyével a koponya irányába mutató helyzetben – volt 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a három-

⁵⁵³ JÓSA 1914, 318.

⁵⁵⁴ BOLLÓK 2015, 328.

⁵⁵⁵ JÓSA 1914, 321, XXX. kép; RÉVÉSZ 1996d, 154, 8. kép.

⁵⁵⁶ A Szabolcsvármegyei múzeum leltárkönyve V-1000.

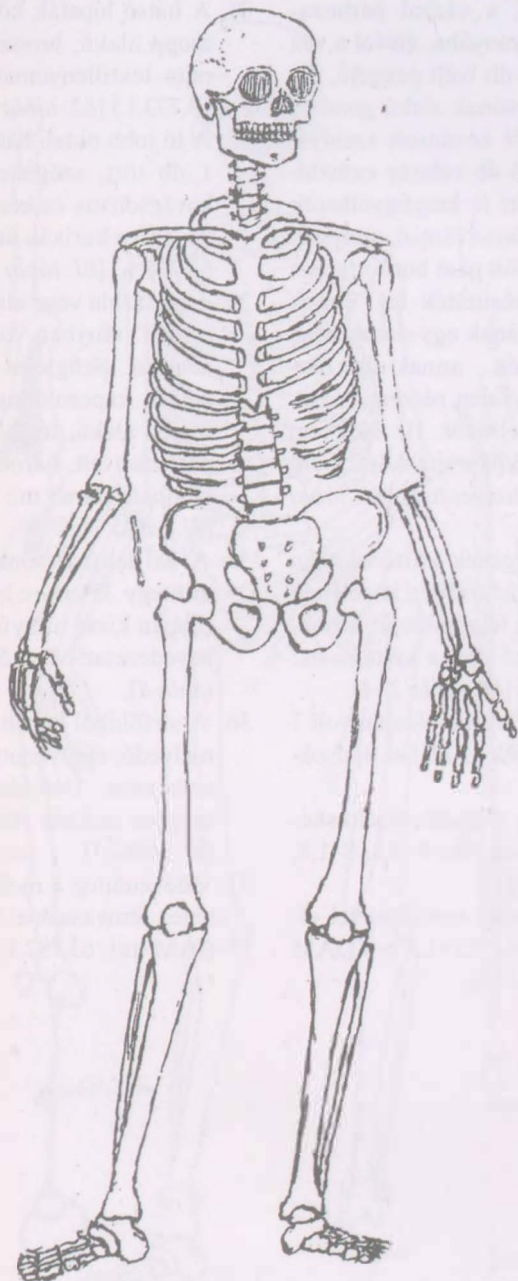
⁵⁵⁷ A Szabolcsvármegyei múzeum leltárkönyve V-1017-24 szám alatt 8 db-ot említ.

⁵⁵⁸ JÓSA 1914, 320, XXIX. kép; KOVÁCS 2011, 177–178.

42. kép. Jósa András rajza és leírása a 13. sírról

13 számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 22.) [az alatta lévő sorban] a csontváz hossza: 163 cm [az alatta lévő sorban] A csontváz koponyája balra, északra nézett; karjai ölbe hajlított helyzetben voltak. A jobb alkar mellett a test hosszában felismerhetetlenül elrozsdásodott vékony vas tárgy, alkalmasint kés volt.

13 számú sír
a Kenéz- Főszekzug déli hátsófalánál, 1913. máj. 22.

a csontvári hossza : 163 cm

A csontvári koponyája balra, északra nézett; karjai öltbe hajlítva, hely-
zetben voltak. A jobb alkar mellett a test homáiban felső mellkasi-
leüül elcsodásvodott ^{vékony} csigolyák, alkalmatlanul kés voltak.

- szög átmetszetű penge hátának vonalában fut, hegye egyenletesencsücsbafutó. M.: 11×2,3 cm.⁵⁵⁹ Elveszett.
19. A bal felkarcsont alsó végétől a lábszárcsontok középrészéig húzódó helyzetben, a vázzal párhuzamosan, hegyével a lábsontok irányába, élével a váz csontjai felé mutatón feküdt 1 db ívelt pengéjű, éle felé hajló markolattal ellátott, csónak alakú gombos keresztvassal rendelkező vasból kovácsolt szablya. Markolatának felső vége alatt 3 db vékony ezüstlemez volt, pengéjén több helyütt is megfigyelhetők voltak a fából készített hüvely maradványai, melynek alsó végét egy rézlemezről készült pánt borította, ezt a szélein lévő szegecsekkel erősítették fel. Ennek rozsdája megőrizte a hüvely fájának egy darabját is. A hüvely külső szélén két helyen – annak alsó harmadánál és egy további, bizonytalan részen – rozsdamaradványok voltak megfigyelhetők. H.: 86,5 cm, a markolat h.: 10,4 cm, a koptató pánt m.: 3,4×2,8 cm (JAM ltsz. 63.774.1. – a szablya elveszett) [81. tábla 1, 262. tábla 2].⁵⁶⁰
- 20–23. A jobb combcsont felső végének külső oldalán volt 1 db egy- és 1 db kéttagú, a szablya közelében pedig további 2 db kéttagú, félgömbfejű bronzszegecs. Az egytagúak átm.: 0,5 cm, a kéttagú m.: 1,1×0,5 cm (JAM ltsz. 63.793.1.) [81. tábla 2–4].
- 24–30. A keresztcsont felső szélének jobb oldalán volt 7 db kovácsoltvas nyilcsücs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 24–27. 4 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsücs. M.: 9×2,1, 8×1,8, 4×1,7, illetve 2,5×1,6 cm.⁵⁶¹
28. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsücs. M.: 7,2×1,7 cm (JAM ltsz. 63.755.1., 779.1.) [82. tábla 1–5].
- 29–30. 2 db páncélszűrő, köpüvel ellátott nyilcsücs. M.: 7,2×0,9, illetve 5,1×1,2 cm (JAM ltsz. 63.755.1. – elvesztek).⁵⁶²
31. A hátsó lópaták között volt 1 db kerek átmetszetű, csepp alakú, bronzból öntött, közepén áttört tárgy, rajta textillenymattal. M.: 4,6×4,1 cm (JAM ltsz. 63.773.1.) [82. tábla 6].
32. A ló jobb oldali hátsó lábsontjainak vonalában volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 8,7, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: 5,5, illetve 5,1 cm (JAM ltsz. 63.770.1.) [81. tábla 6].
- 33–34. A zábla vége alatt és a jobb lábsontoktól 30 cm-re déli irányban volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Szögletes átmetszetű száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap, illetve a fordított trapéz alakú, téglalap alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. A megtalálható darab m.: 8,2×5,5 cm (JAM ltsz. 63.772.1.) [81. tábla 7].⁵⁶³
35. A bal lábszárcsontok alsó végétől északi irányban mintegy 35 cm-re került elő 1 db téglalap alakú, karikáján kissé túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,7 cm (JAM ltsz. 63.771.1.) [81. tábla 8].
36. A sírföldből került elő 1 db kerek, középrészén lemeledő, aranyozott körcikk ornamenssel⁵⁶⁴ díszített ezüstveret. Hátoldalán ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. Átm.: 1,3 cm (JAM ltsz. 63.777.1.) [81. tábla 5].
37. Valószínűleg a nyilcsücsök közeléből kerültek elő a tegez fémvasalásai is. A legnagyobb m.: 3,2×0,7 cm (JAM ltsz. 63.792.1.) [82. tábla 7].

⁵⁵⁹ JÓSA 1914, 321, XXX. kép.

⁵⁶⁰ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, Abb. 64/4.

⁵⁶¹ JÓSA 1914, 321, XXXI. kép.

⁵⁶² JÓSA 1914, 321, XXXI. kép.

⁵⁶³ JÓSA 1914, 322, XXXII. kép.

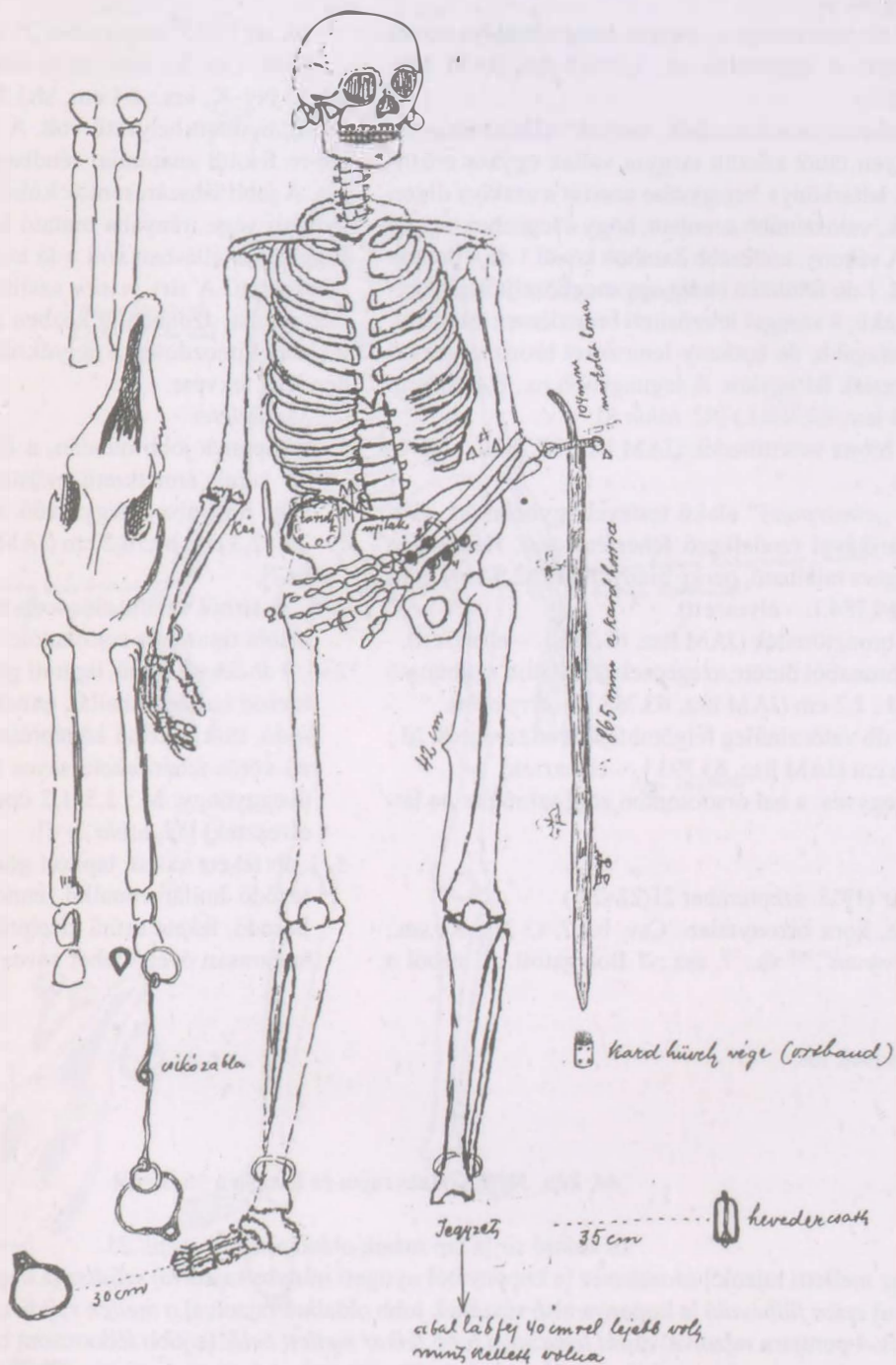
⁵⁶⁴ BOILÓK 2015, 328.

43. kép. Jósa András rajza és leírása a 14. sírról

14 számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 24. [A váz melletti rajzok:] *kés* [a medence jobb oldala mellé rajzolva] *tarsoly* [a medence jobb oldalán lévő tarsolyra írva] *nyilak* [az alsó csigolyák jobb oldalára rajzolva] *104 mm a makolat hossza 865 mm a kard hossza kard heveder vége (?band)* [a váz bal oldalára rajzolva] *hevedercsat* [a bal láb csontjainak helyétől távolabb rajzolva] *csikózábla* [a ló patái és az emberi váz lábfejének csontjai közé rajzolva] *Jegyzet → a bal lábfej 40 cm-rel lejjebb volt mint kellett volna* [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 76 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 163 cm* [az alatta lévő sorban] *a bal alkaron látható kék színű karikák dirhemeket jeleztek, melyek az alkar alatt találtak. A kard hüvelyének farostjai tisztán kivehetők, felismerhetők. a nyíl hegyek közt köpüs is van, melyben a fa nyilvessző maradványa látható*

14 számú lovas sír

a Kenézlő - Fazekaszug déli kőfoglalás kori temetőből, 1913. szept. 24.

a sír mélysége: 76 cm

a csontváz hossza: 163 cm

a bal alkaron látható két színi karikat díszemeltet, melyek az alkar alatt, csatlakoztak

A kard hüvelyének fa rostjai látszanak kivételről, felismerhetők.

a nyílak hosszú kőr köpös is van, melyben a fa nyílverő maradványai látható

38. A sírból felszedett homokban megőrződtek textilmaradványok is (JAM ltsz. 63.790.1.).

A leltárkönyv adatai szerint a sírból kerültek elő az alábbi tárgyak is:

39–40. 2 db bronzszegecs, melyek talán a szablya részét alkották. A nagyobbik m.: 1,3×0,5 cm (JAM ltsz. 63.781.1.).

41. Különböző csontlemezkék, melyek valószínűleg valamilyen fából készült tárgyra voltak egykor erősítve. A leltárkönyv bejegyzése szerint a szablya díszei voltak, valószínűbb azonban, hogy a tegezhez tartoztak. A vékony, szélesebb darabok közül 1 db 4 ponton átfűrt, 1 db felületén pedig egy megközelítőleg négyzet alakú, 4 szeggel felerősített bronzlemez található. A vastagabb, de keskeny lemezeket bronzszegekkel erősítették fel egykor. A legnagyobb m.: 8,4×2,7 cm (JAM ltsz. 63.788.1.) [82. tábla 8].

42. 1 db bronz verettörredék (JAM ltsz. 63.782.1. – elveszett).

43. 1 db „*cimerpajzs*” alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező fehérfeém csat. Hátoldalán 3 szegecs található, pecke hiányzik. H.: 2,5 cm (JAM ltsz. 64.784.1. – elveszett).

44. 3 db bronzörredék (JAM ltsz. 63.785.1. – elveszett).

45. 1 db bronzból öntött, szegecsekkel ellátott szíjbújtató (?). M.: 1,2 cm (JAM ltsz. 63.768.1. – elveszett).

46–53. 8 db valószínűleg félgömbfejű bronzszegecs. M.: 1–0,6 cm (JAM ltsz. 63.793.1. – elvesztek).

Megjegyzés: a bal orsócsonton zöld színű patina látszott.

15. sír (1913. szeptember 21/22–28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: „*egy ásonyom*”,⁵⁶⁵ sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírból a

kar- és a lábszárcsont, valamint koponyatörredékek maradtak csak meg.

Melléklete: nem volt.

16. sír (1913. szeptember 25.) [44. kép]

Férfi. Csv. h.: 160 cm (a lábszárcsontok alsó végéig), t.: Ny–K, sm.: 64 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya mögött kb. 15 cm-re feküdt anatómiai rendben a két első nyakcsigolya. A jobb lábszárcsontok külső oldalánál, orrával a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben, de csaknem függőleges állásban volt a ló koponyája, s mellette a ló lábsontjai. A sírt *in situ* szállították be a nyíregyházi múzeumba, azonban út közben a váz csontjai és a mellékletek kimozdultak a helyükről, ezért nem ismert minden lelet fekvése.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán, a fül magasságában volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik vége irányába elhegyesedő, nyitott végű karika. M.: 2,4×2,3 cm, hv.: 0,2 cm (JAM ltsz. 63.814.1.) [83. tábla 1].

2–5. A sírból került elő 4 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

2–4. 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, ennek közein 4 db kidomborodó, türkiz színű középrésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér-fekete sávossal díszített opak üvegyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (JAM ltsz. 63.815.1. – elvesztek) [83. tábla 2–4].

5. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, ennek közein 4 db kidomborodó, fekete színű középrésszel, azt fekete alapon sugarasan övező fehér sávossal díszített opak

⁵⁶⁵ LÁSZLÓ 1944, 106.

44. kép. Jósa András rajza és leírása a 16. sírről

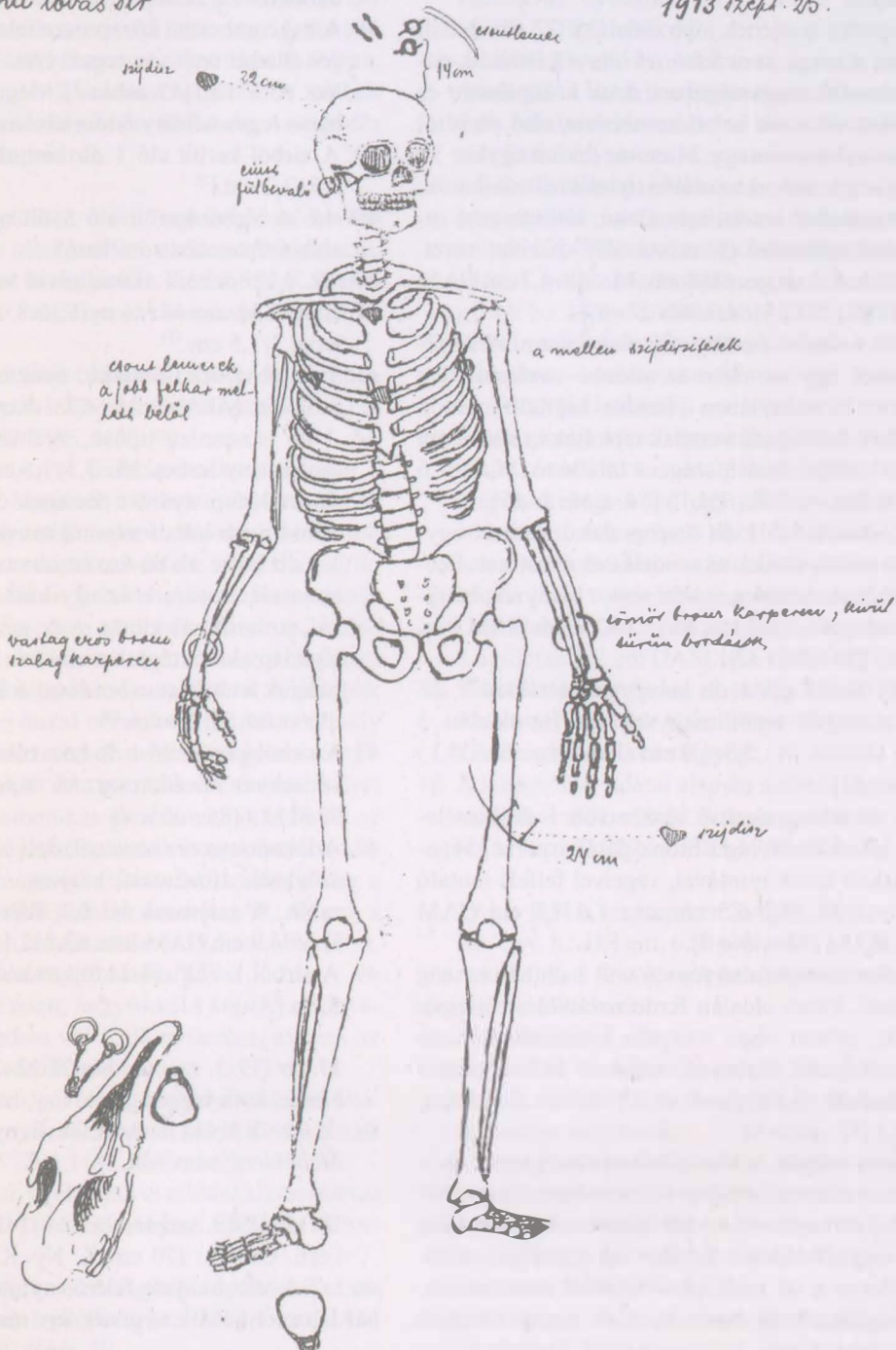
16 számú sír [a lap másik oldalán] 1913. szept. 25.

[A váz melletti rajzok:] *csontlemez* [a koponyától nyugati irányba rajzolva] *szíjdísz* [a koponyától déli irányba rajzolva] *ezüst fülbevaló* [a koponya alsó részének jobb oldalára rajzolva] *a mellen szíjdíszítések* [a mellkas felső részének 4 pontjára rajzolva] *csont lemezek a jobb felkar mellett belől* [a jobb felkarcsont belső oldalára rajzolva] *tömör bronz karperec, kívül sűrűn bordázva* [a bal alkarcsontok alsó részére, végeivel felfelé mutató irányba rajzolva] *vastag erős bronz szalag karperec* [a jobb alkarcsontok alsó részére, végeivel felfelé mutató irányba rajzolva] *szíjdísz* [a bal combcsont középső részétől távolabb rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 64 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza a bokáig 160 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz lovastól együtt a hely színén ládába kiemeltetett és hazaszállított, szállítás közben azonban összekuszálódott, töredezett. A rajzon feltüntetett mellékletek a hely színén jelöltettek meg; a többi melléklet helyét megállapítani nem lehetett. A múzeumban történt kibontás alkalmával még 47 drb tárgy került ki az összehányódott föld és csont közül is több csontlemez.*

(Lásd a sírok mellékleteinek lajstromát.)

16 számú lovas sír

1913. évi. 25.

a sír mélyége : 64 cm
a csontvárnál a bokaig 160 cm

a csontvárnál lovasról egyúttal a helyszínén kidobta kiemelésével és hasaszállításával, szállítás közben azonban öre károsodott, törődött, a rajzon feltüntetett mellékletek a helyszínén jelölgettek meg; a többi melléklet hozzá megállapítani nem lehetett. A csontvárnál körkörös kő-
bontás alkalmával még 47 db tárgy került ki az öre hányódott fölé, az csont körül is több
csontlemez. [Lásd a sírki-
medéleteinek rajzát.]

- üveggyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (JAM ltsz. 63.815.1. – elveszett).⁵⁶⁶
- 6–32. A koponya tetejének jobb oldalától 22 cm-re déli irányban, a szegycsont felső részén, a harmadik-negyedik bordák magasságában, azok középrészén és két szélén, valamint a bal combcsont alsó részétől északi irányban mintegy 24 cm-re feküdt egykor 30 db ezüstveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 6–17. 14 db ezüsből öntött, szív alakú, lótusz bimbó ornamentumból származó (?) mintával⁵⁶⁷ díszített veret. Hátoldalukon 3 szegecs látható. M.: 1,8×1,7 cm (JAM ltsz. 63.749., 751.1.) [84. tábla 17–30].
- 18–32. 16 db ezüsből öntött, szív alakú veret. Alsó részük áttört, egy esetben az áttörés – valószínűleg öntési hiba következtében – fémmel kitöltött maradt, felületükön lemélyedő vonalak rajzolják ki a növényi mintát. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2×1,6 cm (JAM ltsz. 63.750., 751.1.) [84. tábla 1–16].
33. A sírból került elő 1 db ötszög alakú testével egybeöntött ovális karikával rendelkező ezüstcsat. Pecske – mely valószínűleg vasból volt – hiányzik, hátoldalán 3 szegecs található. M.: 3,3×2,3 cm (JAM ltsz. 63.816.1.) [84. tábla 32].
34. A sírből került elő 1 db kehelypalmettákkal⁵⁶⁸ díszített bronzból öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 3 szegecs látható. M.: 5,3×1,9 cm (JAM ltsz. 63.753.1.) [84. tábla 31].
35. A jobb alkarcsontok alsó részén volt 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec, végein 1-1 árkolt kerek mintával, végeivel felfelé mutató helyzetben. M.: 7,2×6,5 cm, sz.: 1,6–1,1 cm (JAM ltsz. 63.752.1.) [83. tábla 5].
36. A bal alkarcsontok alsó részén volt 1 db háromszög átmetszetű, külső oldalán ferde rovátkolást utánzóan öntött, nyitott végei irányába kissé elhegyesedő aranyozott bronz karperec, végeivel felfelé mutató helyzetben. M.: 6,8×5,9 cm, v.: 0,6×0,4 cm (JAM ltsz. 63.813.1.) [83. tábla 6].
37. A koponya mögött, a kimozdult nyakcsigolyák mellett helyezkedett el 2 db íjborító csontlemez, s további legalább 2 db került elő a jobb felkarcsont és a bordák között, míg a továbbiak feltehetően a mellkas csontjairól, illetve a sír ismeretlen részéről származnak. Összességében 2 db szarv- és 1 db markolatlemez alkotnak a ma is fellelhető darabok. A legnagyobb darab h.: 12,2 cm (JAM ltsz. 63.817.1.) [85. tábla 1].
38. A bal combcsont középrésze felett volt 1 db két szegcel ellátott ívelt vas tegezveret. H.: kb. 12 cm (JAM ltsz. 63.671.1.) [85. tábla 2]. Megmaradt továbbá a sírban a tegez néhány famaradványa is.⁵⁶⁹
39. A sírből került elő 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 6,5×2,2 cm.⁵⁷⁰
- 40–44. A sírből került elő 5 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 40–42. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7×2,5, 4×1,7, illetve 3×1,5 cm.⁵⁷¹
43. 1 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 4,7×1,5 cm.⁵⁷²
44. 1 db ismeretlen típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 3,5×1,5 cm.⁵⁷³
- 45–46. A lókoponya orr részének északi oldalán, valamint a jobb láb csontjaitól mintegy 15 cm-re feküdt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Szögletes átmetszetű szárai az egyiknél összeszűkülő nyakkal, a másikkal külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, téglalap alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×12,3, illetve 14,5×12,8 cm.⁵⁷⁴
47. A sírből került elő 1 db hosszúkás, oldalain ívelt kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,6×3,6 cm (JAM ltsz. 63.811.1.) [85. tábla 4].
48. A lókoponya orr részének déli oldalán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú kovácsoltvas csikózabla. A szájasak h.: 9,3, illetve 9,1 cm, a karika átm.: 4,9 cm (JAM ltsz. 63.812.1.) [85. tábla 3].
49. A sírből került elő 1 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5 cm.⁵⁷⁵

17. sír (1913. szeptember 21/22–28.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Melléklete: nem volt.

18. sír (1913. szeptember 24.) [45. kép]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal láb csontjainak végénél, orr részével rézsütösen le-

⁵⁶⁶ JÓSA 1914, 325, XXXV. kép.

⁵⁶⁷ BOLLÓK 2015, 269.

⁵⁶⁸ BOLLÓK 2015, 246.

⁵⁶⁹ A Szabolcsvármegyei múzeum leltárkönyve V-1084.

⁵⁷⁰ JÓSA 1914, 325, XXXV. kép.

⁵⁷¹ JÓSA 1914, 325, XXXV. kép.

⁵⁷² JÓSA 1914, 325, XXXV. kép.

⁵⁷³ JÓSA 1914, 325, XXXV. kép.

⁵⁷⁴ JÓSA 1914, 327, XXXVII. kép.

⁵⁷⁵ JÓSA 1914, 325, XXXV. kép.

felé fekvő, északi irányba mutató helyzetben volt a ló koponyája, míg lábsontjai közül kettő a lókoponya orr részétől a váz bal combcsontjának alsó végéig húzódó egyenes vonalban, patákkal a combcsont felé eső részen, egy másik pedig a jobb lábsontok végénél. A lólábak csontjai a koponyánál mélyebben feküdtek. A sírgödör alja agyaggal volt kitapasztva.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya bal oldalán, a fül magasságában és a bal oldali kulcsont alatt volt 1-1 db kerek átmeteszű, nyitott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,6×2,4, illetve 2,5×2,4 cm, hv.: 0,2–0,2 cm (JAM ltsz. 63.735.1.) [83. tábla 7–8].
3. Az alsó állkapocs jobb oldalánál volt 1 db közepén átlukadt, elkalapált ezüstdirhem.⁵⁷⁶ M.: 3,3×3,1 cm (JAM ltsz. 63.734.1.) [83. tábla 9].
4. A jobb kar csontjaival párhuzamosan, szorosan a csontok mellett, hegyével a lábak irányába, élével kifelé mutató helyzetben volt 1 db vasból kovácsolt szablya. Markolata enyhén ívelt éle irányába hajlik, mely alsó harmadában fokéllal ellátott. Keresztvasa csónak alakú, végei 1-1 gömbben záródnak, külső oldala gerincelt, közepénél a markolat irányában háromszög alakú kinyúló rész található. A gömbök ezüst- és vörösréz huzal berakással díszítettek, mely azok végein kereszt alakot mintáz, végein szétnyíló szárai az ellenző és a gömbök érintkezési helyét ölelik körül. Ezüstberakás nyomai voltak láthatók az ellenző további részein is, annak hosszirányában. A berakás erősen rongálódott, azonban valószínűleg a keresztvasat mindkét oldalán díszítette. H.: 83 cm, a markolat h.: 12 cm, a keresztvas h.: 9,5 cm (JAM ltsz. 24/1972.) [83. tábla 10, 87. tábla 1].⁵⁷⁷
- 5–11. A keresztcsont felett, hegyükkel a koponya irányába mutató helyzetben volt 7 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 5–6. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,2×1,6, illetve h.: 3,3 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [86. tábla 1–2].
7. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 9,1×1,1 cm (JAM ltsz. 63.729.1. – elveszett).⁵⁷⁸
8. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,6×1,1 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [86. tábla 3].
- 9–10. 2 db páncélszűrő, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 9×0,7 cm, illetve 7,1×0,7 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [86. tábla 4–5].

11. 1 db bizonytalan alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,4×2,1 cm (JAM ltsz. 63.729.1.) [86. tábla 6].
12. A sírból ijbtorító csontlemezek és azok töredékei kerültek elő: a bal felkarcsont vége és a medence között 1 db, a bal oldali bordákon 1 db, a lábszárcsontok között ferde helyzetben, a csontokon és a csontok között 1-1 db. További darabok és töredékek pedig feltehetően a mellkas csontjain, illetve a sír ismeretlen részein voltak. Típusaik szerint 4 db húrbeakasztó nyílással ellátott íjvégcsont és 2 db markolatborító. A legnagyobb h.: 35 cm (JAM ltsz. 63.733.1.) [86. tábla 7].
13. A bal lábfej csontjaitól északra volt 1 db kerek kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,2×3,7 cm (JAM ltsz. 63.731.1.) [85. tábla 5].
14. A lókoponya hátsó része mögött volt 1 db tört szájasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szögletes szájasak végein 2-2 egymásra merőleges tengelyű áttörés látható, melyek közül a belsőbe kapcsolódnak a kerekded átmeteszű oldalpálcák, azok középrészén lévő, trapéz alakúan kiszélesedő füleikkel. A szájasak h.: 8,7, illetve 8,6 cm, az oldalpálcák h.: 8,6, illetve 8,2 cm (JAM ltsz. 63.730.1.) [85. tábla 6].
15. Jóna eredeti sírrajzán, a szablya vonalában, de attól 12 cm-rel távolabb látható egy megnevezés nélküli, kissé téglalap alakú tárgy is.
16. A leltárkönyv adatai alapján a sírból tegezvasalás töredékei is előkerültek. A legnagyobb m.: 3,1×1,2 cm (JAM ltsz. 63.729.1., 732.1.) [86. tábla 8].

19. sír (1913. szeptember 26.) [46. kép]

Nő. Csv. h.: 188 cm, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, szs.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a csontok nagy része elkorhad.

Mellékletei:

- 1–67. Az alsó bordák és csigolyák környékén, valamint alattuk feküdt 67 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db sötétbarna színű, lapított gömb alakú, 4 kidomborodó türkiz színű középrésszel és azt sugarasan övező vörös-fehér sávós szemmel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,8×1,2 cm (JAM ltsz. 63.795.1. – elveszett) [254. tábla 1].⁵⁷⁹
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 4 türkiz színű középrésszel, azt sugarasan övező vörös-fehér sávós mintával díszített opak üvegyöngy. M.: 1,6×1,1 cm.⁵⁸⁰ Elveszett [254. tábla 1].

⁵⁷⁶ Kovács 2011, 178.

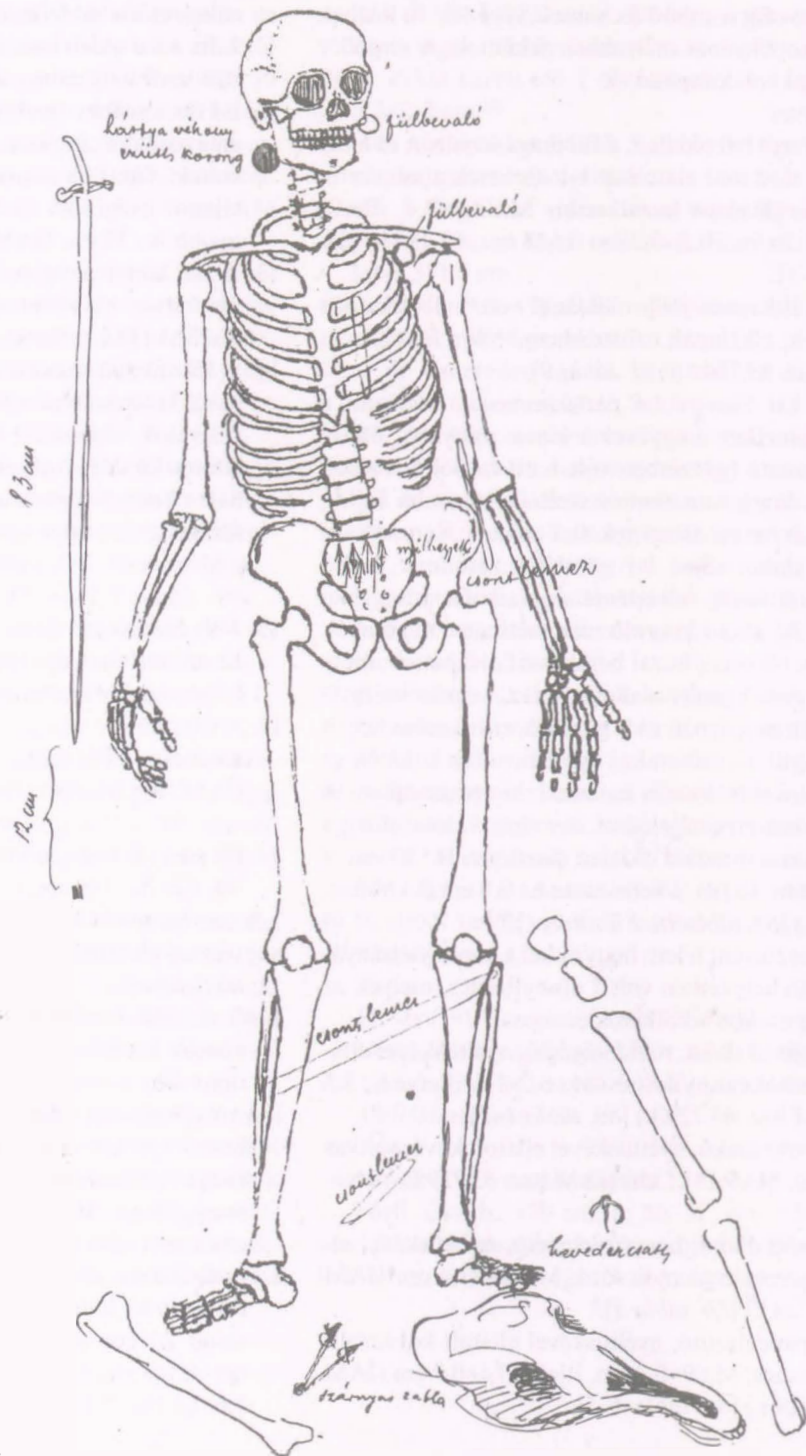
⁵⁷⁷ Jóna 1914, 331. XLI. kép.

⁵⁷⁸ Jóna 1914, 329. XXXIX. kép.

⁵⁷⁹ Jóna 1914, 332. XLII. kép.

⁵⁸⁰ Jóna 1914, 332. XLII. kép.

18. számú lovas sír
 a Kenézlő-Fazekaszug déli háufoglalás kori temetőből 1913 szept. 24-én

a sír mélysége : 65 cm
 a csontváza hossza : 170 cm

a kard szíjnyakcskán, a jobb oldalán, a törzs mellett, felelde, a markolatuk vége a füléj nyakán fel

3–67. 65 db kéttagú rúd- és szegment üvegyöngy. H.: 1 cm.⁵⁸¹ Elvesztek [254. tábla 1].

68–112. 10 db⁵⁸² háromszög alakú, hátoldalán 2 szegeccsel ellátott és 36 db félgömbfejű, hátoldalán 1 ellentett lemezkes szegeccsel ellátott lábbeli veret, melyek a bal oldali bordákon (1 db ?), a jobb combcsont alsó részének külső oldalán (1 db), a bal lábsontok végénél (1 db), továbbá legnagyobb számban vegyesen a bal kézcsontoknál és a jobb lábfej csontjain voltak. M.: 1,1×1,1 cm, illetve átm.: 0,7 cm. Ma 2 és 9 db található meg (JAM ltsz. 63.483.1.) [88. tábla 12–22].

20. sír (1913. szeptember 26.) [47. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 160–161 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán, a fül magasságában volt 1 db töredezett ezüstkorong, mely legalább 3 ponton volt átlukasztva. M.: 2,5×2,2 cm (JAM ltsz. 63.810.1. – elveszett).⁵⁸³
2. Valószínűleg a sírban volt egy további ezüstlemez-töredék is. Elveszett.

21. sír (1913. szeptember 24–26.) [48. kép]

Férfi. Csv. h.: 150 cm (a koponyatetőtől a bokacsontokig), t.: Ny–K, sm.: 70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábszárcsontok külső oldalán, orr részével nyugati irányba tájolva feküdt a ló koponyája.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,1 cm, hv.: 0,18 cm.⁵⁸⁴ Ma 1 db található meg (JAM ltsz. 63.832.1.) [88. tábla 1].
- 3–7. A nyakcsigolyák körül, továbbá mindkét alkar- és a lábszárcsontok alsó végein volt 1-1 db vékony, enyhén tölcséres, kissé lekerekített végénél lyukasztott ezüstpánt. Sz.: 0,7 cm (JAM ltsz. 63.825.1.) [88. tábla 10].
8. A jobb kéz egyik patinás ujjpercén volt 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Négyzetes foglatának oldalait 1-1 üreges hólyag díszíti, melyek felett a foglat félköríves karmai hajlanak rá a benne lévő kék színű áttetsző üvegbetétre. Szalagszerű karikája a foglat alatti részén kiszélesedő. A karika m.: 1,9×1,8 cm (JAM ltsz. 63.740., 746.1., 747.1., 748.1.) [88. tábla 2].
- 9–14. A bal alkarcsontok felső végének külső oldalán 1 db, a jobb alkarcsontok és a medence között 2 db, míg a sírból fel nem jegyzett helyről további 3 db rom-

⁵⁸¹ JÓSA 1914, 332, XLII. kép.

⁵⁸² Jósa eredeti leírólapján további 4 db apró töredék szerepel.

⁵⁸³ JÓSA 1914, 332, XLII. kép.

⁵⁸⁴ JÓSA 1914, 333, XLIV. kép.

45. kép. Jósa András rajza és leírása a 18. sírról

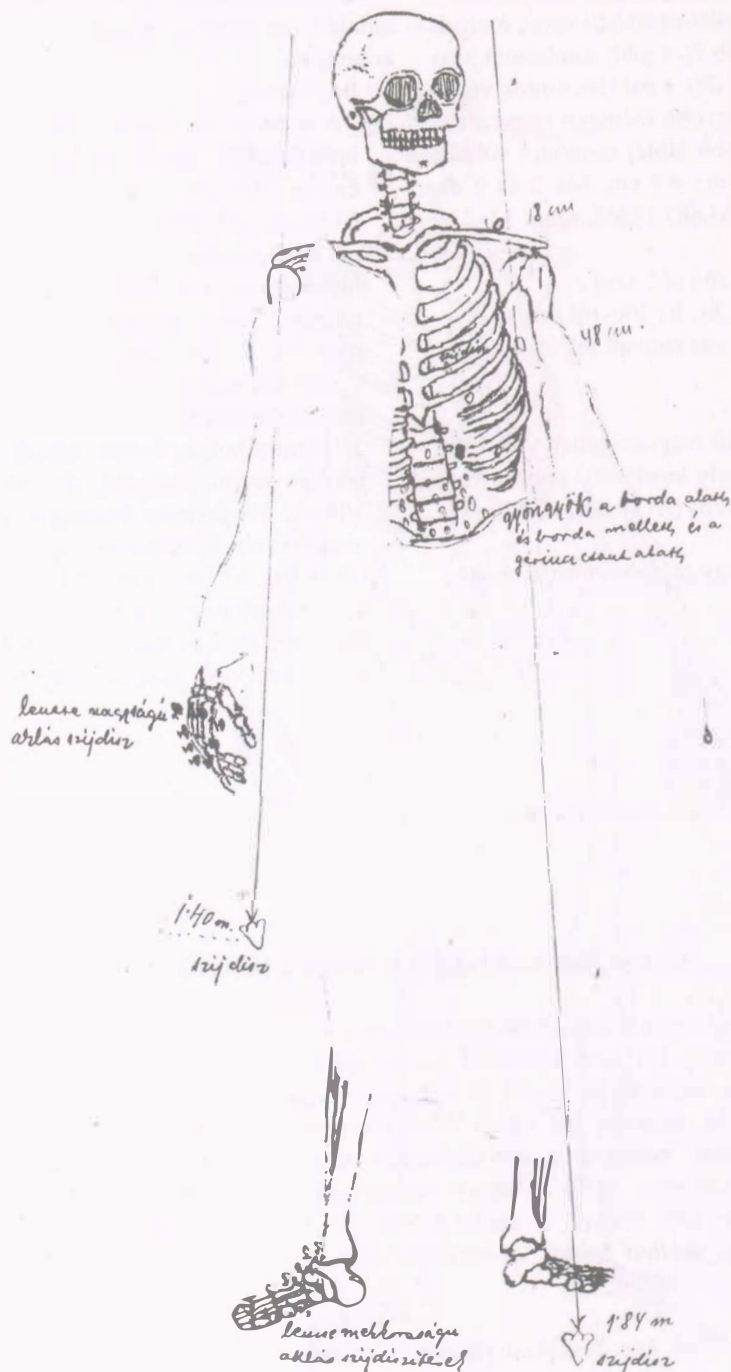
18. számú lovas sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 24 én [A váz melletti rajzok:] *fülbevaló* [az alsó állkapocs bal oldalához rajzolva] *hártya vékony ezüst korong* [az alsó állkapocs jobb oldalához rajzolva] *fülbevaló* [a bal oldali kulcsont alá rajzolva] *nyilhegyek* [a keresztcsontra rajzolva] *csontlemez* [a medence bal oldali felső része és a kar csontjai közé, a lábszárak csontjaira keresztben fekvő helyzetben, valamint a lábszárcsontok közé rajzolva] *hevedercsat* [a bal láb csontjaitól északi irányba rajzolva] *szárnyas zablá* [a lábak csontjainak végébe rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 65 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza: 170 cm* [az alatta lévő sorban] *a kard szorosan, a jobb oldalon, a törzs mellett feküdt, a markolat vége a fülig nyult fel* [a jobb kar mellé rajzolva]

46. kép. Jósa András rajza és leírása a 19. sírről

19. számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26 [A váz melletti rajzok:] *szíjdísz* [a bal oldali bordák közé rajzolva] *gyöngyök a borda alatt és borda mellett és a gerinc csont alatt* [az alsó csigolyák és bordák közé rajzolva] *lencse nagyságú aklás szíjdísz* [a jobb kéz csontjaira rajzolva] *szíjdísz* [megközelítőleg a jobb combcsont alsó végének külső oldala magasságába, a csonttól kissé távolabb rajzolva] *szíjdísz* [a bal láb csontjainak végébe rajzolva] *lencse mekkoraságú aklás szíjdíszítések* [a jobb lábfej csontjaira rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 50 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz nagy része teljesen elkorhadva mint a rajzon látható, csupán az oldalbordákból, a jobb ujjpercek és a lábujjpercek voltak meg.*

19 számú sír

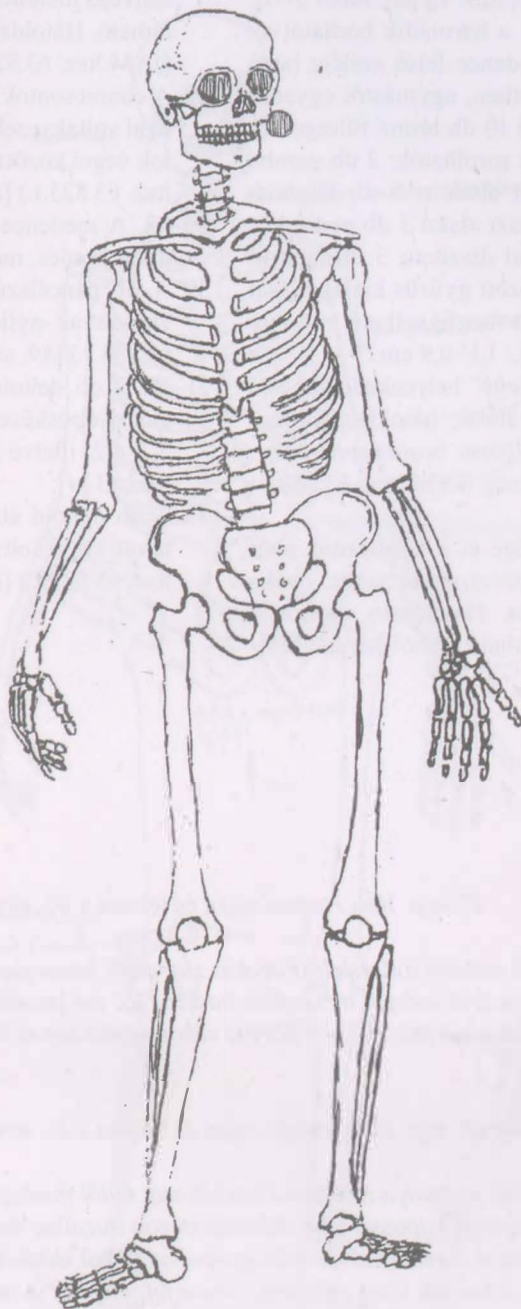
a Kenézli-Fazekaszug déli hárszáláskori leletéből 1913. máj. 26

a sír mélyége: 50 cm

a csontváza nagy része teljesen elkorhadva mielőtt a rajzon látható, csupán az oldalbordaiból, a jobb ujjparacsk és a lábujjparacsk voltak meg

20 számú sír
a Kenézlő - Farcas dug dűlői kopfoglatai-kori lemezéből. 1913. máj. 26.

a sír mélysége: 60 cm

a csontváz hossza: 161 cm

A csontváz elég ép állapotban volt, mellette asuban a bal fejle
melletti hársya vékony exútt, lemez korongon kívül semmit sem
találtunk.

- busz alakú, felületén kiemelkedő középső taggal⁵⁸⁵ díszített, hátoldalán 1-1 füllel ellátott aranyozott bronzveret került elő. M.: 1,7×1,2 cm. Ma 4 db található meg (JAM ltsz. 63.827., 829. 1.) [88. tábla 3–6].
- 15–24. A bal oldali bordákon, a harmadik bordától az alsó bordákig, illetve a medence felső széléig tartó egyenes vonalú álló helyzetben, egymástól egyenlő távolságban helyezkedett el 10 db bronz fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók: 2 db gomba alakú, téglalap alakú fejfelé ellátott; 5 db félgömb alakú, melyből 1 db kereszt alakú 3 db pedig különböző rovátkolt mintákkal díszített; 3 db lapított gömb alakú, feje és füle között gyűrűs kialakítással rendelkező. A gombok alatt megfigyelhető volt egy bőrszalag maradványa is. H.: 1,1–0,9 cm.⁵⁸⁶
- 25–26. A fülesgomboknál „*lejjebb*” helyezkedett el álló helyzetben 2 db félgömb alakú, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott bronzveret. Átm.: 0,7 cm. Ma 1 db található meg (JAM ltsz. 63.830.1.) [88. tábla 7].
27. A bal alkarcsontok alsó vége és a kézcsonatok alatt volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával ellátott bronzcsat. Hátoldalán egykor 4 elhajlított végű szeg volt látható, ebből hármat letö-
- résük után ellentett lemezkés szegeccsé alakítottak. M.: 2,5×1,6 cm (JAM ltsz. 63.826.1.) [88. tábla 8].
28. Ugyanott volt 1 db pajzs alakú aranyozott bronz kishíjvég, melynek felületén pikkelymintás⁵⁸⁷ díszítés látható. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 3×1,1 cm (JAM ltsz. 63.828.1.) [88. tábla 9].
29. A combcsontok között tegez vasvereteinek maradványai voltak, ezek közül 1 db szíjtartó fül a combcsontok végei között helyezkedett el. M.: 4,4×1 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [89. tábla 1].
- 30–33. A medence jobb oldalának alsó részénél volt 4 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
30. 1 db páncélszűrő típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,8×0,8 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [89. tábla 2].
- 31–32. 2 db deltoid alakú, valószínűleg hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,7×4,2, illetve 5,4×1,8 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [89. tábla 3–4].
33. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,4×1,8 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [89. tábla 5].

⁵⁸⁵ BOLLÓK 2015, 342.

⁵⁸⁶ JÓSA 1914, 333, XLIV. kép.

⁵⁸⁷ BOLLÓK 2015, 334.

47. kép. Jósa András rajza és leírása a 20. sírról

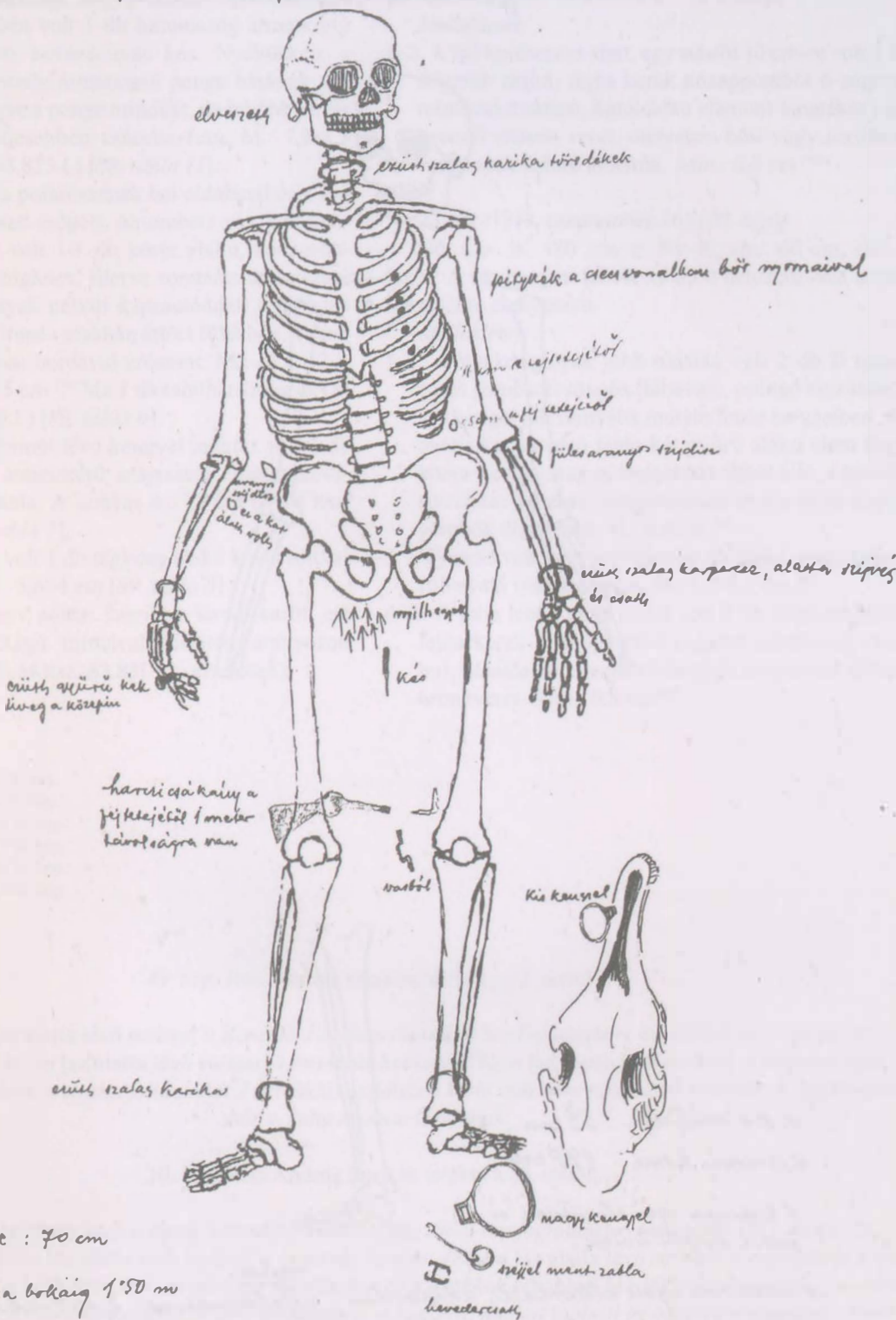
20. számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dülői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 60 cm [az alatta lévő sorban] a csontváz hossza: 161 cm [az alatta lévő sorban] A csontváz elég ép állapotban volt, mellette azonban a bal füle melletti hártya vékony ezüst lemez korongon kívül semmit nem találtunk.

48. kép. Jósa András rajza és leírása a 21. sírről

21. számú lovas sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dülői honfoglaláskori temetőből. 1913. szept. 26. [A váz melletti rajzok:] *elveszett* [a koponya jobb oldalára rajzolt huzalkarika] *ezüst szalag karika töredékek* [a nyakcsigolyákra rajzolva] *pitykék a csecsvonalban bőr nyomaival* [a bal oldali bordákra rajzolva] ? *cm a fej tetejétől* [a bal felkarcsont alsó része és a bordák közé rajzolva] ? *cm a fej tetejétől* [a bal felkarcsont alsó része és a bordák közé rajzolva] *füles aranyos szíjdísz* [a bal alkarcsontok felső végének külső oldalára rajzolva] *aranyos szíjdísz* [a medence jobb oldala és a felkarcsont alsó vége közé rajzolva] *ez* [aranyos szíjdísz? – H. C.] *a karperec alatt volt* [a medence jobb oldala és az alkarcsontok közé rajzolva] *ezüst szalag karperec, alatta szíjvég és csatt* [a bal alkarcsontok alsó részére rajzolva] *nyilhegyek* [a medence jobb alsó részéhez rajzolva] *kés* [a nyilcsúcsok alsó részéhez rajzolva] *ezüst gyűrű két íveg a közepin* [a jobb kéz egyik ujpercére rajzolva] *harci csákány a fej tetejétől 1 méter távolságra van* [a jobb combcsont alsó részére rajzolva] *vasból* [tegezveretek – H. C.] [a bal combcsont alsó végének belső oldalára rajzolva] *ezüst szalag karika* [a jobb lábszárcsontok alsó részére rajzolva] *kis kengyel* [a lókoponya orr részéhez rajzolva] *nagy kengyel* [a bal láb csontjainak végébe rajzolva] *széjjel ment zabla* [előbbi kengyel mellé rajzolva] *hevedercsatt* [a zabla mellé rajzolva] [az alatta lévő sorban] *a sír mélysége: 70 cm* [az alatta lévő sorban] *a csontváz hossza a bokáig 1:50 cm* [az alatta lévő sorban] *összetöredezett, helyesebben elenyészett koponya*

21 számú lovas sír

a Kenézlő-Fazekaszug dűlői homokfalászkori kertetéből. 1913 szeptember 26.

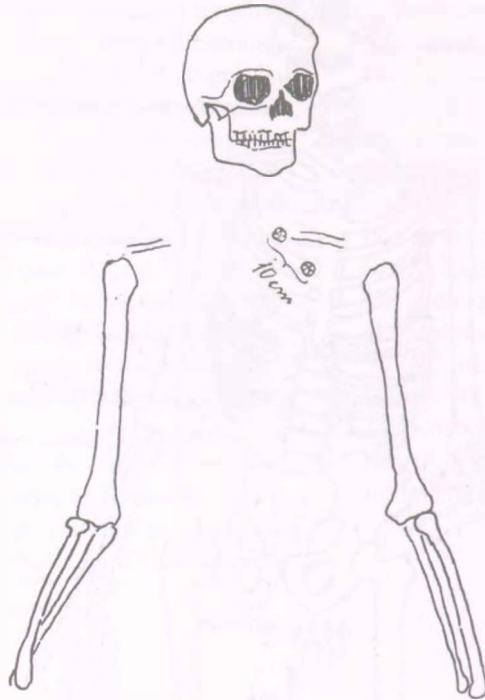
a sír mélysége : 70 cm

a oszlopai homa bokáig 1.50 m

őmcsödök, kézfűzők, csigolyák, koponya,

22 számú sír

a Kenézlő - Fazekas sug dűlői boufoglaláskori temetőből. 1913 sept. 26.

a sír mélysége : 55 cm
a csontváz hossza : 178 cm

A koponya igen elcsúszott, a
jobbára délfelé nézett.

A csontváz igen elkorhadott állapotban; a felsőkarok, 2 db akla
csigolyákon kívül más nem találhatott, mellette. A csigolyákon
bőr v. ruha nyomainak látszanak.

34. A jobb combcsont alsó végén keresztben, élével a sír déli oldala felé mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 13×2,8 cm.⁵⁸⁸ Elveszett.
35. A combcsontok között, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben volt 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a csaknem háromszög átmetszetű penge hátának vonalában fut, hegye a penge mindkét, de inkább az éle irányából erőteljesebben csúcsba futó. M.: 7,9×1,3 cm (JAM ltsz. 63.823.1.) [88. tábla 11].
- 36–37. A lókoponya pofarészének bal oldalánál és a koponya hátsó része mögött, az emberi váz lábcsonthoz tartozó végében volt 1-1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Szögletes, illetve rombusz átmetszetű szárai külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, fordított trapéz alakban áttört fülekhez. Talpálójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,2×12,1, illetve 15,6×13,5 cm.⁵⁸⁹ Ma 1 db található meg (JAM ltsz. 63.745., 839.1.) [89. tábla 6].
38. A váz lábcsonthoz tartozó kengyel mögött volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájas h.: 7,7 cm (JAM ltsz. 63.824.1.) [89. tábla 7].
39. A zablá mögött volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,6×4 cm [89. tábla 8].
- 40–43. A leltárkönyv adatai szerint a sírból került elő 4 db kerek, ötágú mintával díszített aranyozott bronzveret is (JAM ltsz. 63.831.1. – elvesztek).

22. sír (1913. szeptember 26.) [49. kép]
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 178 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A bal kulcscsont alatt, egymástól 10 cm-re volt 2 db félgömb alakú, fején kerek középpontból 6 sugaras mintával díszített, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott veret, melyeken bőr- vagy textilmaradványok voltak láthatók. Átm.: 0,8 cm.⁵⁹⁰

23. sír (1913. szeptember 26.) [50. kép]

Nő. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, annak nagy része elenyészett.

Mellékletei:

- 1–2. A nyakcsigolyák jobb oldalán volt 2 db B típusú ezüst gömbsorcüngős fülbevaló, csüngő részükkel a nyakcsigolyák irányába mutató ferde helyzetben. Az ovális karika alsó felén két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőtagot, melyet két félből álló, a huzalra spirálisan feltekert fémszállakkal elválasztott lemezgömbök díszítenek. H.: 8,6 cm.⁵⁹¹
3. Ugyanott volt 1 db bronzlemez töredéke, mely talán a fülbevaló részét alkotta. M.: 1,2×1,1 cm.⁵⁹²
- 4–8. A jobb lábfej csontjainál volt 5 db félgömb alakú, fején kerek középpontból sugaras mintákkal díszített, hátoldalán ellentett lemezkés szegeccsel ellátott bronzveret. Átm.: 0,8 cm.⁵⁹³

⁵⁸⁸ JÓSA 1914, 334, XLIV. kép.

⁵⁸⁹ JÓSA 1914, 333, XLIV. kép.

⁵⁹⁰ JÓSA 1914, 335, XLVII. kép.

⁵⁹¹ JÓSA 1914, 335, XLVII. kép.

⁵⁹² JÓSA 1914, 335, XLVII. kép.

⁵⁹³ JÓSA 1914, 335, XLVII. kép.

49. kép. Jósa András rajza és leírása a 22. sírről

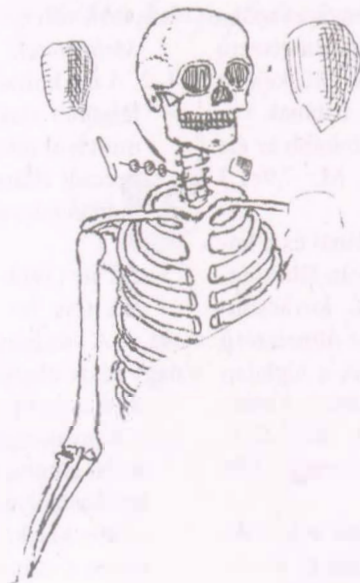
22. számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 55 cm [az alatta lévő sorban] a csontváz hossza: 178 cm [az alatta lévő sorban] A koponya igen elkorhadt állapotban; a rajzon feltüntetett 2 drb aklás szijdíszeken kívül más nem találtatott mellette. A szijdíszeken bőr v. ruha nyomai látszanak.

50. kép. Jósa András rajza és leírása a 23. sírről

23. számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 60 cm [az alatta lévő sorban] a csontváz hossza: 180 cm [az alatta lévő sorban] A csontokból a koponyán kívül csak a jobb felső kar, az alsó kar felerészben és a nyakhoz közel eső bordák voltak még meg, továbbá a lábujjainak izei, a többi elenyészett. A sír bolygatatlan. A koponya mellett jobbról és balról cserépedény töredék volt; a nyakánál jobbról ezüst drót fefelé állva, alatta ezüst dróton hólyagszerű ezüst v. bronz gömbökből 3 volt megmenthető; mellette kifelé ezüst huzalból való kapocs (?) A nyaka mellett állt alatt baról ezüst lemez darab. A lábujjainál 5 drb lencse mekkoraságú aklás bronz szijdíszítés.

23 számú sír

a Kenézlő - Fazekaszug délii háufoglaláskori temetőből. 1913. sept. 26.

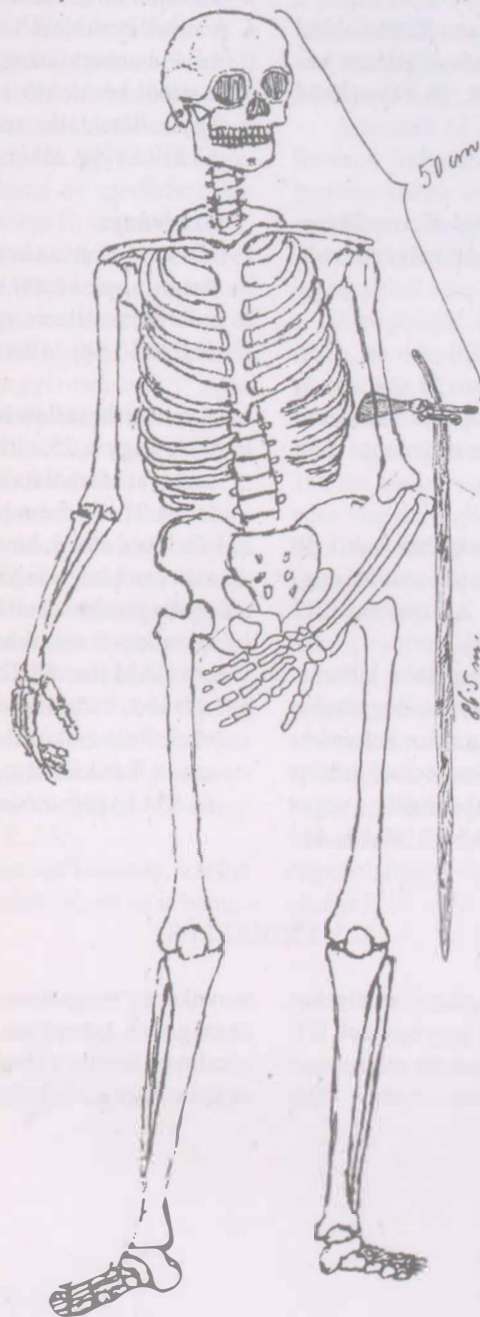
a sír mélysége : 60 cm

A csontváz hossza : 180 cm.

A csontokból a koponyának kárul csak a jobb felső kar, az alsó kar fele részben és a nyakban kirel eső bordák voltak még meg, továbbá a lábujjainak ízei, a többi elenyészett. A sír bolygatatlan. A koponya mellett jobbról és balról cserep edény töredék volt; a nyakánál jobbról csúszt és a galfala' állva, alatta csúszt és a hógaszterű csúszt a bronz gömbök közül 3 szék megmaradt; mellette kifele csúszt leuáltól való' kapoc[?] A nyak ^(a lánya) mellett balról csúszt leuáltól való' kapoc[?] A lábujjainál 5 db leuáltól való' kapoc[?] aklós bronz szíjcsíktás.

25 számú sír

a Kenézlő-Fazekaszug dűlői kőfoglalás kori temetőből 1913 máj 26.

a sír mélysége: 55 cm

a csontváz hossza: 170 cm

A csontváz sértelesen állapotban találták. Kezsi ölle hajlítva voltak.

A bal oldalon elhelyezett, 86 és 1/2 cm hosszú kardhoz képesti csikány volt, melléklete a sírnak, mely pontosan a kard keresztvonalán fektetve élével befelé. A jobb felénél csúcs, fülbevaló karika's lelliünk.

9. A leltárkönyv adatai szerint ebből a sírból került elő 1 db ismeretlen rendeltetésű bronztárgy. M.: 1,9×1,2 cm (JAM ltsz. 63.833.1.) [90. tábla 1].
10. A koponya mellett volt 1 db barna színű, homokkal soványított, bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott kézikorongolt agyagedény töredéke. M.: 18,3 cm (JAM ltsz. 63.796.1.) [90. tábla 2].

24. sír (1913. szeptember 26.)

Neme, korabizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. *Melléklete:* nem volt.

25. sír (1913. szeptember 26.) [51. kép]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén, illetve a medence előtt feküdtek.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán, a fül magasságában volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű karika. Átm.: kb. 2,2 cm, hv.: 0,17 cm (JAM ltsz. 63.818.1.) [90. tábla 3].
2. A váz bal oldalán, a felkarcsont közepétől a lábszár-csontok felső végéig húzódó helyzetben, hegyével a lábak irányába, élével a váz felé mutatóan helyezkedett el 1 db kovácsoltvas szablya. Szegeccsel átütött markolata ívelt pengéjének irányába hajlik, végein gombos kialakítású ellenzője csónak alakú. H.: 86,5 cm, a penge sz.: 2,8 cm.⁵⁹⁴

3. A szablya ellenzőjére fektetve, élével a váz csontjai irányába mutató helyzetben, részben a felkarcsonton került elő 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 13,2×4 cm.⁵⁹⁵
4. A sírból került elő 1 db rászegelt vékony bronzlemez-kével borított fatárgy. M.: 3×2 cm.⁵⁹⁶
5. A sírból került elő 1 db (?) bronzveret két töredéke, egyik hátoldalán szegeccsel. H.: 1,2 cm (JAM ltsz. 63.819.1.) [90. tábla 4].

Szórvány:

1. 1 db kovácsoltvas kengyel töredéke, mely az 1. és a 2. számú sírok között került elő.⁵⁹⁷
2. 1 db kerek átmetszetű bronztü. H.: 8 cm (JAM ltsz. 63.736.1.) [90. tábla 7].

Azonosíthatatlan leletek:

1. A 14. vagy a 25. sírból származik 1 db kovácsoltvas szablya. Markolata az éle irányába hajlik; egy ponton áttört. H.: 86,5 cm [87. tábla 2].
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező alakúan kiszélesedő füle, mely a kengyelszija számára ovális áttöréssel ellátott, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárhoz. Talpalója ívelt. M.: 12,3×12,7 cm (JAM ltsz. 63.724.1.) [90. tábla 6].
3. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 7,9, illetve 7,5 cm, a karikák átm.: 5,3, illetve 5,1 cm (JAM ltsz. 63.834.1.) [90. tábla 5].

37.3. ÉRTÉKELÉS

Jósa a feltárt sírok elhelyezkedése alapján – amelyeket ábrázoló temetőterképe [52. kép] terepi jegyzeteinek felhasználásával, de nem a helyszínen, hanem utólagosan készült⁵⁹⁸ – 6 sírsorral számolt, ezekben azonban több

temetkezés megsemmisülhetett.⁵⁹⁹ A temető teljes fel-tártságának hiányában sajnos részletes elemzésre nem alkalmas, hiszen a sírok egy része akár a földben is maradhatott, az azok keleti és nyugati csoportját elválasztó

⁵⁹⁴ JÓSA 1914, 337, XLIX. kép.

⁵⁹⁵ JÓSA 1914, 337, XLIX. kép.

⁵⁹⁶ JÓSA 1914, 337, XLIX. kép.

⁵⁹⁷ JÓSA 1914, 309; MNL Archivum ltsz. 123.

⁵⁹⁸ LÁSZLÓ 1944, 104.

⁵⁹⁹ JÓSA 1914, 336, XI. kép.

51. kép. Jósa András rajza és leírása a 25. sírről

25. számú sír [az alatta lévő sorban] a Kenézlő-Fazekas zug dűlői honfoglaláskori temetőből 1913. szept. 26. a sír mélysége: 55 cm [az alatta lévő sorban] a csontváz hossza: 170 cm [az alatta lévő sorban] A csontváz sértetlen állapotban található. Kezei ölje hajlítva voltak. A bal oldalon elhelyezett 86 és 1/2 cm hosszú kardon kívül harctsi csákány volt melléklete e sírnek, mely pontosan a kard keresztvasán feküdt élivel befele. A jobb fülnél ezüst fülbevaló karikát leltünk.

út alatt [53. kép].⁶⁰⁰ Ugyancsak a sírok egy részének feltáratlanságát vagy pusztulását támasztja alá, hogy nem kerültek elő gyermeksírok a temetőből,⁶⁰¹ s alacsony a női temetkezések száma is. Lehatárolása talán csak a keleti oldalon valószínűsíthető, Jósa ugyanis a 9. sírtól keletre több kutatóárkot nyitott, azonban eredménytelenül.⁶⁰² Mindezeket figyelembe véve a temetőben egykor legalább 80-100 sír lehetett,⁶⁰³ melynek egyharmad-egynegyednyi része ismert.⁶⁰⁴ Sírszáma és szerkezete hasonlatos lehetett a karos-eperjesszőgi II. temetőhöz.⁶⁰⁵

A sírokból előkerült vázokról antropológiai elemzés nem készült,⁶⁰⁶ ép koponya is mindössze az első három sírból került be a múzeumba,⁶⁰⁷ így az elhunytak nemi és életkori adataira is döntően sírleleteik alapján következtethetünk. A temetőből hiányoznak a gyermeksírok,⁶⁰⁸ noha a kisebb vázokról előkerülésük esetén bizonyára megemlékezett volna Jósa. Bizonyosan női sír mindössze három ismert (7., 19., 23.),⁶⁰⁹ nyolc pedig férfi sírja volt (3., 10–11., 14., 16., 18., 21., 25.).⁶¹⁰ Tizennégy esetben a sírleletek alapján nehéz következtetni az elhunyt nemére, hiszen néhány esetben egyik vagy másik nem sírjaira jellemző elemek bukkannak fel: a 16. sírban a fegyverek mellett gyöngyök, a 21. számú temetkezésben fegyverek és rombusz alakú ingnyakdíszek voltak. Az elhunytak többségének csontok alapján kikövetkeztethető magassága 160-170 cm volt, de kivételesen 150-200 cm hosszú vázak is voltak.⁶¹¹ Érdekes módon a korszak sírjaiban megfigyelt vázakkal összevetve meglehetősen magas volt néhány eltemetett nő – vagy a nőként meghatározott elhunyt (19., 23.).

Jósa a mellékletes sírokról rajzokat készített, azokat tanulmányában közzé is tette. Eredeti rajzait itt is bemu-

tatom,⁶¹² azok ugyanis a rajtuk olvasható leírások révén többletinformációt hordoznak, továbbá néhány esetben a publikáltak vonatkozásában is megfigyelhetők kisebb különbségek. A sírlapokon olvasható szöveget – Jósa eredeti leírása szerint, felülről lefelé haladva – külön is közlöm [39–51. kép].

A temető 14 sírből álló nyugati sorában lévő temetkezések bolygatatlanok voltak, ezek valószínűleg mélyebbre voltak ásva a többi temetkezésnél.⁶¹³ A 15. sír azonban bolygatást szenvedett egy ásónyom mélyen.⁶¹⁴ A vázak megtartása változó volt, de teljesen ép csontváz egyik sírből sem került elő.⁶¹⁵

A sírgödörök részletes megfigyelésére nem nyílt lehetőség, azonban Jósa többször is beszámolt róla, hogy a gödörök alja agyaggal volt kitapasztva (10–11., 14., 18.).⁶¹⁶ Méreteiket illetően a 11. sírnál az elhunyt váza és a lábainak végeinél lévő lócsontok alapján a sírgödör legalább 250 cm hosszú volt. A 14. sírban pedig a mellékletek fekvése alapján a gödör az elhunyt testénél mindkét irányban legalább 40-40 cm-el szélesebb lehetett. Ha voltak is, sajnos nem nyílt mód megfigyelni a temetőben koporsók nyomait.⁶¹⁷ A vázak a korszakban általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdtek.⁶¹⁸

A 14. sír halottjának bal lábfejét a temetés során levágták, s azt a testtől távolabb helyezték a sírba.⁶¹⁹ A 16. sír esetében Jósa a fej, valamint a bal felkar temetés előtti levágását is valószínűsítette,⁶²⁰ melyek magyarázatát harci cselekményekben,⁶²¹ vagy a bűnösök megrovásában látta.⁶²² De felmerült a kutatásban ezzel az eljárással kapcsolatban a visszajáró halott elleni védekezés lehetősége is.⁶²³

⁶⁰⁰ RÉVÉSZ 1991, 622.

⁶⁰¹ RÉVÉSZ 1991, 622.

⁶⁰² MNL Archívum Itsz. 123.

⁶⁰³ RÉVÉSZ 1996d, 150.

⁶⁰⁴ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶⁰⁵ RÉVÉSZ 1991, 622.

⁶⁰⁶ JÓSA 1914, 338; RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶⁰⁷ MNL Archívum Itsz. 123.

⁶⁰⁸ BÓNA 1997, 1454.

⁶⁰⁹ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶¹⁰ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶¹¹ JÓSA 1914, 338.

⁶¹² Jósa András eredeti temetőterképét és sírrajzait Istvánovits Eszter (JAM) és Révész László (MNM, SzTE) közvetítésével Németh Péter (JAM) bocsátotta rendelkezésemre, mindannyiuk segítségét ezúton is szeretném megköszönni.

⁶¹³ JÓSA 1914, 206.

⁶¹⁴ JÓSA 1914, 323.

⁶¹⁵ JÓSA 1914, 336.

⁶¹⁶ JÓSA 1914, 338–339.

⁶¹⁷ JÓSA 1913a, 244.

⁶¹⁸ JÓSA 1914, 305.

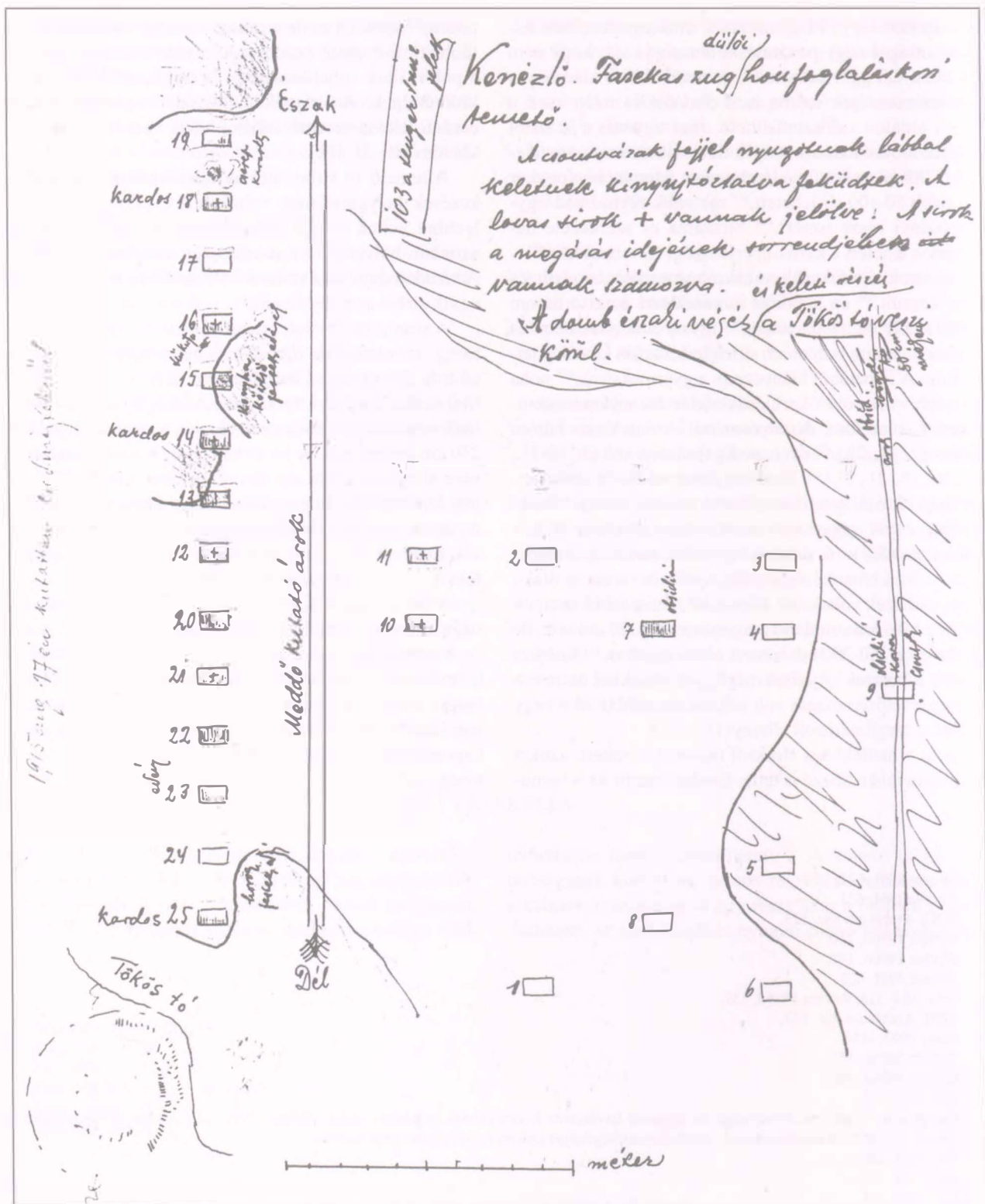
⁶¹⁹ JÓSA 1914, 319.

⁶²⁰ JÓSA 1914, 323–324.

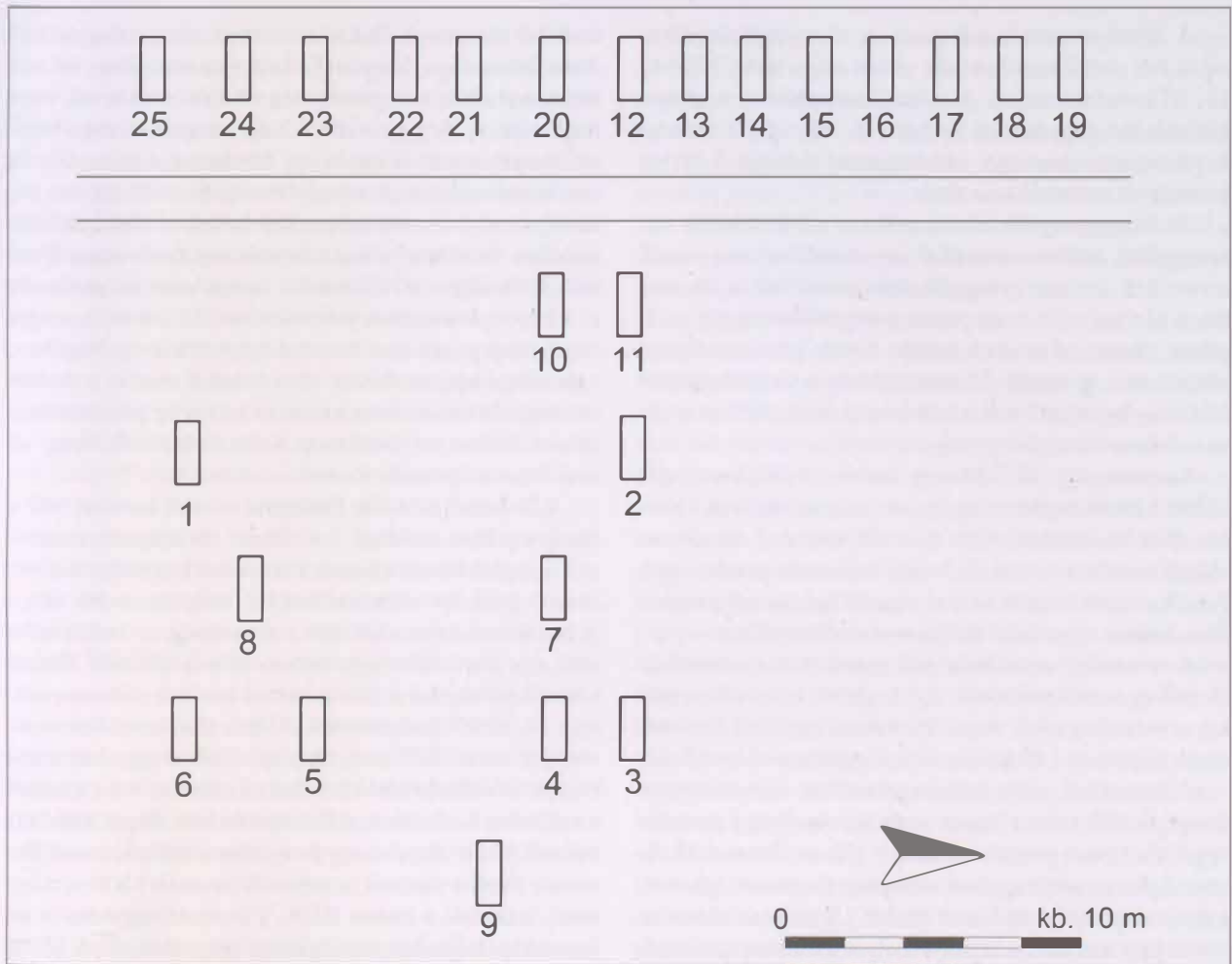
⁶²¹ JÓSA 1913a, 244.

⁶²² JÓSA 1914, 338.

⁶²³ BOLLÓK 2015, 116–117.

52. kép. Jóna András eredeti temetőterképe

53. kép. Kenézlő-Fazekaszug I., temetőterkép

Részint a ruházatra, részint a lószerszámra varrhatták a 11. és 14. sírből előkerült *érméket*.⁶²⁴ A 11. sírban a lókoponyán és annak közelében voltak, melyeket Jósa elméleti rekonstrukciója során a kantárra és a kantárszárra helyezett.⁶²⁵ A 14. sírban a medence bal oldalán, az alkar- és kézcsontok alatt és felett helyezkedtek el a „*többszörösen szövetbe burkolt*”⁶²⁶ érmék, melyek funkcióját így valószínűleg a ruha vagy valamilyen módon az öv, vagy egy ahhoz kapcsolt elem díszeként határozhatnánk meg. A 18. számú temetkezésben pedig az alsó állkapocs jobb oldalán volt 1 db közepén átlukasztott, szétkalapált dirhem, mely – amennyiben nem a szájra/szájba helyezett obulus volt – talán (legalábbis a hajkarikák alapján feltételezhetően) a varkocsok valamelyikéhez kapcsolódha-

tott. S esetleg hasonló szerepe lehetett a 20. sírban a koponya bal oldalán megfigyelt töredezett ezüstkorongnak is. Minden érmét tartalmazó temetkezés férfi sírja volt.

A temetőben a 7. és a 23. számú női sírokban volt 1-1 pár *B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló*, melyek azonban vélhetően nem viseleti módjuknak megfelelően kerültek az elhunyttal a sírba, hanem egymás mellett az elhunyt jobb vállára, illetve nyakának jobb oldalára helyezve. A fülbevalók viseleti módtól eltérő sírba helyezése a korszak más temetkezéseiben is megfigyelhető. A temetőben előkerült egyéb tárgyakkal kapcsolatban már Jósa is arra a következtetésre jutott, hogy azokat „*rendszer nélkül*” helyezték a sírba.⁶²⁷

⁶²⁴ Révész 1996d, 151.

⁶²⁵ Jósa 1913a, 246; Jósa 1914, 335.

⁶²⁶ Jósa 1913a, 246.

⁶²⁷ JAM R. A. ltsz. n.

A fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikák* hét sírból kerültek elő, ebből négy férfi (10., 14., 18., 21.) mellett voltak párosan, esetenként a koponya két oldalán, míg három férfisír (11., 16., 25.) 1-1 db-ot tartalmazott, a koponya jobb vagy bal oldalán. A 21. sír kivételével ezüstből készültek.

Az üvegyöngyök között a 16. és a 19. sírból is kesztesződő *hullámvonalakkal és szemekkel*, vagy csak *szemekkel díszített gyöngyök* dokumentáltak, a 19. esetében kéttagú *rúd- és szegment gyöngyökkel* együtt szolgáltak díszítésre, melyek László Gyula rekonstrukciója alapján akár gyönggyel hímezett övhöz is tartozhattak.⁶²⁸ Itt is megfigyelhető volt az a jelenség, hogy férfiak sírjába is helyeztek olykor gyöngyöket (16.).

Karperec egy női (7.) és egy férfisírból (16.) került elő, előbbi 1 db *lekerekített végű pánt-*, míg utóbbi 1 db *kiszélesedően lekerekített végén díszített pánt-* és 1 db *háromszög átmetszetű, rovátkolt bronz karperecet* tartalmazott. Az alkarcsontok felső és alsó részén figyelte meg ezeket Jóna András, végeikkel felfelé mutató helyzetben.

A temetőből mindössze két gyűrű ismert, mindkettő férfiak temetkezéséből. A 14. sírból 1 db valószínűleg ezüst *pántgyűrű*, míg a 21. számú váz jobb kezének egyik ujjpercén 1 db *hólyagos fejű ezüstgyűrű* került elő.

A temetőből nagy számban kerültek elő *veretes öv* díszei. Feldúlt volta ellenére csat, szíjvég és egy garnitúra kétféle típusú veretei voltak a 3. sírban. Számuk (4, illetve 3 db) azonban egykor vélhetően magasabb lehetett, a dúlás miatt helyzetük sem ismert. Ugyancsak ehhez az övhöz kapcsolódott a tarsoly, melyet lemezborítás díszített, továbbá egy áttört függesztő és egy talán egy líra alakú csat is ennek a része volt. Utóbbi esetében azonban nem zárhatjuk ki teljesen, hogy az 1. sírhoz tartozott. A 10. sírban ugyancsak egy garnitúrához tartozó kétféle veretek voltak, összesen 35 db, döntően a medence felső szélénél, de került elő belőlük a felsőtest csontjainál és a lókoponya mellett is. Az öv csatja és nagy-, illetve kisszíjvége pedig a medence jobb oldalánál volt, így az öv vereteinek egy része – valamilyen okból – nem a viseleti módnak megfelelő helyen feküdt. A 11. sírban egy kivétellel ugyancsak egy garnitúra kétféle veretei és az öv csatja is a medence környékén feküdt, így az övet – melynek szíjvége itt nem került elő, vagy már eredetileg sem volt meg – valószínűleg a viseleti módjának megfelelően helyezték sírba. A 14. sírban a medence jobb oldalán tarsolylemez, annak bal felső szélénél 3 db veret, bal oldalán pedig 1 db szíjvég volt. Az egykor bizonyára

az övről alácsüngő vaskés azonban a sírrajz alapján fordított helyzetben, hegyével a koponya irányában feküdt. Nehezen tudnám meghatározni a 4 db kisebb kerek veret funkcióját, s még kevésbé a 2 db hosszúkás ezüstveretét, melyek közül az egyik egy fémlemezre volt erősítve, ami azonban bizonyára nem önmagában állt, hanem valamilyen szerves anyaghoz kapcsolódva. Helyzetükből adódóan ez valószínűleg a tarsoly valamely része lehetett. A 16. sírban 27 db kétféle típusú veret helyezkedett el a koponya tetejének jobb oldalától 37 cm-re, a szegycsont felső végén és a harmadik bordák magasságában, valamint a bal combcsont alsó részétől északi irányban mintegy 24 cm-re, míg a csat és a szíjvég helyzete nem ismert. Ebben az esetben is valószínűsíthető, hogy az övet itt sem felcsatolva adták az elhunytal.⁶²⁹

A 21. sírból többféle funkciójú veretek kerültek elő: a medence felső szélének vonalában, de magán a medencén nem, hanem az alkarok környezetében 6 db rombusz alakú, gyakran ingnyakdíszként meghatározott veret. A bal kéz csontjai alatt volt 1 db szíjvég és 1 db kisebb csat, így ezek talán egy *tarsoly* részei lehetnek. Ennek a tárolóeszköznek a fémlemezzel borított változata a 3. és a 14. sírból dokumentált. Előbbi díszítését bekarcolt vonalak alkotják,⁶³⁰ melyek a spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmetták körébe sorolhatók.⁶³¹ Ez a lemez a szabadon futó indák, illetve palmetták által kialakított mintafűzésük alapján egy csoportba sorolható tarsolylemezek körébe tartozik, melyek közé ezen kívül a rakamazi, a tarcali, a karosi II/29., a kiskunfélegyházi és az ismeretlen lelőhelyű tarsolylemez helyezhető.⁶³² A 14. sír lemezének csaknem pontos mása a kenézlői II. temető 28. sírjából ismert.⁶³³ A 14. sírban a tarsoly bőr hátlapja és fa alkatrészeinek maradványai is megfigyelhetők voltak még a feltáráskor. A famaradványok alapján fel kell vetni, hogy ez így egy famerevítéssel ellátott, nem pusztán bőrből varrott tarsoly lehetett.

Bizonytalan a 21. sírból származó 2 db félgömbfejű veret funkciója, mely típusok gyakran *lábbeli* díszei voltak. Utóbbiak hitelesen megfigyelt példái a 19. és a 23. sírból ismertek, rekonstrukciójukról csak annyit mondhatunk, hogy a hasonló leletek alapján a 19. sírban vélhetően a nagyobb darabok lehetnek középen. Valószínűleg a ruha díszítésére szolgált a 22. sírban a bal kulcscsont alatt elhelyezkedő 2 db veret, melyek talán egy középen nyíló ruha nyaki részének két oldalán lehetnek. Ugyancsak a ruhadíszek közé sorolhatjuk a 7. sírban megfigyelt aklaszegeket is.

⁶²⁸ LÁSZLÓ 1944, 107.

⁶²⁹ JÓNA 1914, 340.

⁶³⁰ BOLLÓK 2015, 181–182.

⁶³¹ BOLLÓK 2015, 235.

⁶³² BOLLÓK 2015, 286, 288–289.

⁶³³ RÉVÉSZ 1996d, 154.

Fémgombokkal záródó ruha a 7. számú női sírban a váz szegycsontjának jobb és bal szélén, egymástól mintegy 15 cm távolságban arányosan elhelyezkedve talált 2-2 db gomb alapján igazolható, míg a 21. számú férfi váz bal oldali bordáin a 3. bordától az alsó bordáig vagy a medence felső széléig tartó egyenes vonalban, álló helyzetben, egymástól egyenlő távolságban volt 10 db fülesgomb. A gombok alatt megfigyelhető volt egy borszalag maradványa is. Ez utóbbi esetben tehát egy bal oldalon záródó ruházatot rekonstruálhatnánk.

A *vékony fémszalagok* között sajátos csoportot alkotnak a *ruhára* a csuklók és bokák magasságába, egy esetben pedig annak nyaki részére felerősített lemezek. Az ezekkel díszített ruhák meglehetősen uniformizáltak tünnek: a 10. számú sírban az alkarcsontok felső és a lábszárcsontok alsó végeinél volt megfigyelhető 1-1 tölcséres ezüstpánt, végein 1-1 lyukkal, ezekhez 1 db további lemezke csatlakozott a szegycsont közepe táján. A 14. sírban az alkar- és a lábszárcsontok alsó végein volt a vékony, végein ugyancsak átlukasztott ezüstpánt, melyek közül a bal alkarcsontokon fekvő korróziója szövetmaradványt is megőrzött. A 21. sírban pedig a csuklók és bokák mellett a nyaknál is megfigyelhető volt egy tölcséres, végein átlukasztott, ezüsből készült pánt. Ezek minden esetben férfiak sírjaiból kerültek elő, nem a mindennapok során történő használatuk lehetősége az ezüstlemezek törékenysége alapján merülhet fel, ezeket gyakran a sírból sem lehetett már kiemelni, mert a bontás közben elporladtak.⁶³⁴ A 10. sírban a bokáknál lévő ezüstpántok Jósa megfigyelése szerint nagyon szorosan foghatták közre az elhunyt lábát,⁶³⁵ így az bizonyára nem lehetett sem a csizma szárán, sem egy vastagabb nadrágon. Így fel kell vetni, hogy esetleg csupán nagyon rövid szárú csizmában, vagy a mai félcipőkhöz hasonló lábbeliben temették el az elhunytat. Jósa megfigyelte azt is, hogy ezeket nem húzhatták volna fel az elhunyt kezén vagy lábfejein át, hanem azokat végeik széthúzásával helyezték fel, majd azok összekötésével rögzítették.⁶³⁶ A pántok minden bizonnyal halotti ruha díszei voltak.⁶³⁷

A használati és munkaeszközök között *kések* négy sírból dokumentáltak (10., 13–14., 21.), melyek az ismert esetekben férfiak mellől (10., 14., 21.) származnak. A kések közül három is az elhunyt derekának jobb oldalára került a temetés során (10., 13–14.), míg a negyedik a combok közé (21.). Övre utaló nyomokat ezek közül a 10., 14. és a 21. sír tartalmazott, azonban a kések közül a három pontosabban ismert helyzetű is fordítva, hegyével a koponya irányában helyezkedett el (10., 14., 21.).

A *fegyverek* között 4 sírból ismertek *szablyák*, ezek közül a szántás közben előkerült (3.) sajnos csak töredékekben, míg az ép példányok a 14., 18. és 25. sírből származnak.⁶³⁸ A sírba két esetben az elhunyt bal oldalára, lábaival párhuzamosan, a fegyver hegyével a sír keleti vége, élével pedig a test irányába (14., 25.), valamint a jobb karral párhuzamosan, hegyével ugyancsak a lábak, de élével a sírgödör fala felé (18.) kerülhetett. A 18. sír fegyverének ellenzőjét Jósa beszámolója szerint ezüstberakás díszítette,⁶³⁹ míg a leletek restaurálását elvégző Gasparez Géza Elemér vizsgálata vörösréz-berakást állapított meg.⁶⁴⁰ Minden Jósa által feltárt sírban további fegyverek is voltak: *íj*, nyilcsúcsok (14., 18.) vagy *fokosbalt* (25.). A fegyverek közül a 14. sírba helyezett *szablya* esetében megfigyelhető volt fából készült tokjának maradványa,⁶⁴¹ az annak végét borító rászegecsett rézlemez, két függesztőfülének vasmorzsalékai, a markolat ezüstlemez díszei (?), valamint talán ugyancsak a fegyvert vagy annak függesztősziját díszítő bronzszegecsek. A két *fokosbalt*⁶⁴² (21., 25.) mellett az *íjászfelszerelés* elemei ismertek legnagyobb számban. Ennek részei közül csontos *íj* (vagy az íjra utaló íjtegez borítás), *tegez* és *nyilvesszők* (11., 16.), csontos *íj*, *nyilvesszők* (18.), *tegez*, *nyilvesszők* (21.), *nyilvesszők* (14.). Természetesen ahol nem került elő *íj* meglétére utaló csontborítás vagy a *tegez* vasveretei, ott sem zárhatjuk ki az ilyeneket nélkülöző fegyverek meglétét. A *nyilvesszők* száma 4 és 7/8 db között változott,⁶⁴³ néhány esetben megfigyelhető volt a fából készített vessző nyoma is.⁶⁴⁴ 2 db *köpüs változat* is előfordult, a *köpüben* famaradvánnyal.⁶⁴⁵ A *tegezeket* – melyek 11. sírből előkerült egyik példányának

⁶³⁴ JÓSA 1914, 319–320, 330.

⁶³⁵ JÓSA 1914, 313.

⁶³⁶ JÓSA 1914, 313.

⁶³⁷ KOVÁCS 2019.

⁶³⁸ JÓSA 1913a, 245.

⁶³⁹ JÓSA 1914, 328.

⁶⁴⁰ MNL Archívum ltsz. 997.1914.

⁶⁴¹ JÓSA 1913a, 244.

⁶⁴² KOVÁCS 1982, 254.

⁶⁴³ JÓSA 1913a, 245.

⁶⁴⁴ JÓSA 1913a, 244.

⁶⁴⁵ JÓSA 1913a, 246.

rekonstruálását Jósa András,⁶⁴⁶ majd László Gyula is elvégezte⁶⁴⁷ – vagy a csomóba összefogott nyilvesszőket leggyakrabban az elhunyt bal combjára és hastájékára (11.), a hastájék jobb oldalára (14.) avagy középső részére (14.) és a combok közé, valamint a jobb comb belső oldalára (21.) helyezték, minden esetben úgy, hogy a nyilvesszők hegyükkel a koponya irányába mutattak. A 11. sírban László Gyula vizsgálatai alapján a nyilvesszők – a sírrajzzal szemben – a tegezben voltak a temetés során, az S-alakú, egymással szembeforduló fémlemezok,⁶⁴⁸ melyek a tegez száján helyezkedtek el, a nyilcsúcsok mellett feküdtek.⁶⁴⁹ Az íjak esetében a legnagyobb valószínűséggel az elhunyt testére fektetéssel számolhatunk. Jósa beszámolt róla, hogy az íjcsontokat az elhunytak mellkasának csontjain hosszában fekvé figyelte meg.⁶⁵⁰ A 11. sírban az íjtegez helyzete alapján – László Gyula rekonstrukciója szerint – a felajzott fegyver felső részével a bal lábszáron helyezkedett el, s a lócsontok mellett húzódott a sír északkeleti sarka felé.⁶⁵¹ Ebben az esetben azonban a sírgödör keleti végének meglehetősen szélesnek kellett lennie, ezt László is érzékelte, s noha Jósa a bal láb csontjaitól 50 cm-re figyelt meg egy függesztőveretet, mégsem zárta ki annak a lehetőségét, hogy a fegyver nem a tegezben helyezkedett el.⁶⁵² Ez a korszak sírgödreinek nagyságát tekintve alighanem így történhetett, s az említett függesztő másodlagos helyzetben volt. Ugyancsak az elhunyt testére, a jobb comb alsó részére, keresztben fekvő helyzetben került a balta a 21. sírban, míg a fokos a 25. számú temetkezésben a bal felkar és a szablya markolata felett volt.

A 23. sírről készült leírás említ a koponya két oldalán *edénytöredékeket* is, ezek azonban a publikációban már nem szerepelnek. A Jósa András Múzeumban a kenéz-

lői leletek között 63.796.1. leltári számon található egy agyagedény alj- és oldaltöredéke, mely azonban nem azonosítható a 23. sír leírásában említett leletekkel, így megítélése bizonytalan.

A 10 *lovas temetkezés* között a ló részleges vázát 8 sír tartalmazta.⁶⁵³ Ezek az elhunyt testének jobb vagy bal oldalán, illetve lábainak végeiben is megtalálhatók voltak. A lókoponyák az esetek többségében nyugati tájolással voltak a sírban, ami általános a korszak temetkezéseiben.⁶⁵⁴ A ló részleges vázát tartalmazó sírok mindegyikébe bekerült a lószerszám is, azonban a 10. és a 18. sír esetében a hevedercsat alapján sírba helyezett nyergen valószínűleg nem lehettek kengyelek, legalábbis azok nem kerültek elő. Mivel mindkét sírban felnőtt férfi nyugodott, így bizonyára nem az az oka ennek, mint gyakorlatlan lovasok esetében a kengyelek hiányának. Egy bizonytalan nemű vázon felül csak férfiak sírjaiban voltak lócsontok.⁶⁵⁵

A csak lószerszámokat tartalmazó temetkezések közül a kengyelek, a hevedercsat és a zabla a lábak végénél volt az 1. sírban, míg a bal comb alsó vége felett volt a zabla a 7. számú temetkezésben. Előbbi váz neme és kora bizonytalan, míg az utóbbi egy nő sírja volt.

A lószerszám fémdíszes felszerelésére mindössze néhány adatunk van. Nagy valószínűséggel a szügyelön kapott helyet a 3. sírből előkerült levél alakú lemezes lószerszámdísz, míg a korabeli érméknél már említettem, hogy a 11. sírből származók lehetnek a lószerszám szíjazatára varrva.

A temető(töredék) az előkerült érmék *terminus post quem* időpontjai alapján a 10. század második negyedében még használatban volt. Feltehetően azonban utolsó sírjai is legkésőbb e század közepén megásásra kerülhettek.⁶⁵⁶

37.4. IRODALOM

JÓSA 1914; JÓSA 1916, 278–300; RÉVÉSZ 1996d.

⁶⁴⁶ JÓSA 1913a, 245.

⁶⁴⁷ LÁSZLÓ 1941, 49.

⁶⁴⁸ RÉVÉSZ 1996i, 45.

⁶⁴⁹ LÁSZLÓ 1941, 49.

⁶⁵⁰ JAM R. A. ltsz. n.

⁶⁵¹ LÁSZLÓ 1955, 113, 17. ábra.

⁶⁵² LÁSZLÓ 1955, 113, 5. jegyzet.

⁶⁵³ JÓSA 1914, 338; RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶⁵⁴ TÖRK 2009, 114.

⁶⁵⁵ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶⁵⁶ RÉVÉSZ 1996d, 151.

37A. KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I/A

37A.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A fazekaszugi lelőhely fel nem tárt részén, Jósa András és Kiss Lajos kutatása után néhány évvel, 1919 februárjában Szalay Géza földbirtokos 35 cm mélységben szántást végeztetett a feltárt temetőrésztől délre,⁶⁵⁷ amikor őskori leleteket vetett a felszínre az eke. A Magyar Nemzeti Múzeumból a helyszínre február 23-án kiszálló Bella Lajos egy zsugorított temetkezést és további őskori leleteket tárt fel három napos kutatása során. Nem zárható ki, hogy már ekkor is kerülhettek elő honfoglalás kori sírok, de biztos adataink csak a későbbiekben előkerült temetkezésekről vannak, melyeket Szalay saját maga bontott ki. Ezek szerepeltek a Szabolcsvármegyei Jósa András Múzeum 1925. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésben,⁶⁵⁸ továbbá a sírokról a későbbiekben Perjés Gábor helybéli adatközlő – aki fiatalemberként részt vett ezen az ásatáson – tájékoztatta a kenézlői hitelesítő ásatáson 1990-ben Kovács Lászlót és Révész Lászlót. Elmondása szerint kb. 8 sírt találtak,⁶⁵⁹ melyek egyikében lócsontok és tarsoly is volt.⁶⁶⁰ Erre a biztos adataink alapján 1925. február–március folyamán kerülhetett sor, bizonyára több alkalommal, hiszen a sírok egy részéről fennmaradt – Szalay felesége, Hertelendy

Nandine által készített – fényképfelvételek⁶⁶¹ tanúsága szerint február 21-én 1 kiszántott koponya alapján legalább 1 sír került elő, 27-én 1 további gyermek sírja edénymelléklettel, míg március 12-én 1 lovas temetkezés és további 2 sír kibontása történt. Azt, hogy ezen időszakon belül, vagy ezen kívül, akár évekkel korábban, mikor és hány további temetkezés kerülhetett elő, sajnos ma már nem lehet megítélni. A visszaemlékezésben szereplő kb. 8 sír alapján azonban még néhány alighanem jogosan feltételezhető. A sírokból előkerült leletanyag Szalay birtokába került,⁶⁶² melynek további sorsa azonban ismeretlen. Azt tudjuk, hogy a földbirtokos lelkes műgyűjtő, adományozó és a régészeti feltárásokat is támogató mecénás volt, aki saját gyűjteményre is rendelkezett, melyet kertésze, az ásatásokon is rendszeresen dolgozó Kozma Ferenc gondozott.⁶⁶³ A kenézlői II. temető feltárása után Fettich Nándor be is számolt róla, hogy Szalay mennyire elhivatottan támogatta a temetőben előkerült leletek múzeumi bemutatását,⁶⁶⁴ ennek ellenére sajnos a kérdéses anyag sorsa homályban maradt. Szalay egykori háza azóta elpusztult, az már az 1990-es években sem volt megtalálható.⁶⁶⁵

37A.2. SÍRLEÍRÁSOK

A sír (1925. február 21.) [54. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírból csak a kiszántott koponyáról rendelkezünk adatokkal.

Melléklete: ?

B sír (1925. február 27.) [55–56. kép]

Gyermek, 6–12 éves. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A koponya a váz csontjainál kissé magasabban feküdt.

Melléklete:

I. A koponya jobb oldala mellett volt álló helyzetben 1 db kihajló peremmel ellátott korongolt agyagedény. Örzesi helye ismeretlen.

C sír (1925. március 12.) [57. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

D sír (1925. március 12.) [57. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: ?

⁶⁵⁷ Révész 1996d, 151.

⁶⁵⁸ MNM R. A. XII.182/970.

⁶⁵⁹ Révész 1991, 622; Kovács–Révész 1992.

⁶⁶⁰ Révész 1991, 622; Kovács–Révész 1991.

⁶⁶¹ Révész 2020, 25, 4. kép. – A további fotókat Révész László (MNM, SzTE) bocsátotta rendelkezésemre, segítségét ezúton is köszönöm.

⁶⁶² Révész 1991, 622; MNM R. A. XII.182/970.

⁶⁶³ DIENES 1964, 86.

⁶⁶⁴ MNM R. A. 167.K.III.

⁶⁶⁵ Révész László (MNM, SzTE) tájékoztatását ezúton is köszönöm.

E sír (1925. március 12.) [58–59. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé balra fordult. A bal comb- és lábszárcsontok külső oldalán, orr részével az emberi koponya irányába mutató helyzetben volt a ló koponyája, mögötte pedig a lábcsonatok, ezek közül kettő egymással párhuzamosan, az elhunyt térde és combja felé irányítva, mindegyik az emberi váznál magasabban.

Mellékletei:

1. A lókoponya orr része előtt volt 1 db kovácsoltvas csikózábla. Őrzési helye ismeretlen.
2. A jobb felkarcsontok külső oldalán volt egy bizonytalan funkciójú vastárgy. Őrzési helye ismeretlen.
3. A jobb kézcsonatok mellett egy bizonytalan funkciójú vastárgy helyezkedett el. Őrzési helye ismeretlen.

Szórványleletek:

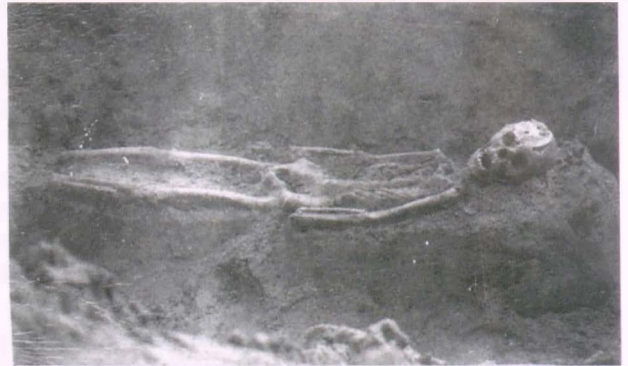
1-? „Agyaggyöngyök”.⁶⁶⁶ Őrzési helyük ismeretlen.

37A.3. ÉRTÉKELES

A temetőről rendelkezésre álló információk sajnos mindössze a sírok szűkszavú leírását teszik lehetővé, az egykori mellékletek csak Perjés Gábor elbeszéléséből, illetve a sírfotókon felfedezhető leletekből adhatók közre, minden bizonnyal erősen hiányosan.

54. kép. Kenézlő-Fazekaszug A sír. A kép melletti kéziratot szöveg: *Egy kiszántott koponya a Fazekaszugban. 925. II. 21.*

55. kép. Kenézlő-Fazekaszug B sír. A kép melletti kéziratot szöveg: *Egy fogváltásban lévő gyermek sírja. Fazekaszug. 925. II. 27.*

56. kép. Kenézlő-Fazekaszug B sír. A kép melletti kéziratot szöveg: *Ugyanaz a gyermekváz ahogy találtatott. 925. II. 27.*

⁶⁶⁶ MNM R. A. XII.182/970.

57. kép. Kenézlő-Fazekaszug C–D sír. A kép melletti kéziratot szöveg: *Búji népvándorlásbeli 2 csontváz. 925. III. 12.*

59. kép. Kenézlő-Fazekaszug E sír. A kép melletti kéziratot szöveg: *Ugyanaz a lovas sír. 925. III. 12.*

58. kép. Kenézlő-Fazekaszug E sír. A kép melletti kéziratot szöveg: *3 ik felvétel. Lovassír. Felső-Fazekaszug. 925. III. 12*

Perjés Gábor mintegy 8 sír feltárására emlékezett vissza, a fotókon pedig 5 különböző sír látható. Ezek között 3 esetében a Fazekaszug vagy a Felső-Fazekaszug szerepel a fotók mellett, míg a C–D jelű síroknál – ha jól olvasom – a „*Búji*” településnév. Ugyanakkor a fotón szereplő dátum azonos az E síron szereplővel. Mivel kevésbé tűnik valószínűnek, hogy ugyanazon a napon, az egymástól mintegy 15 km-re lévő Kenézlő és Buj településeken is feltárások folytak volna, melyeken Hertelendy Nandine egyaránt készített volna fényképeket, így kénytelen vagyok a felirat hitelességét megkérdőjelezni, amit az is támogat, hogy Buj település környezetéből jelenleg nem ismerünk olyan lelőhelyet, melyet 1925 márciusában tártak volna fel.⁶⁶⁷ Ma már nehéz lenne megállapítani, vajon a sírfotón [58–59. kép] látható E jelű lovas sír lehet-e a Perjés által említett lócsontos, tarsolyos temetkezés, ugyanakkor a jobb kézcsontok mellett látható hosszúka tárgyban akár egy tarsolyban lévő csiholót (?) vagy csatot is azonosíthatnánk. Ebben a sírban a *csikó-zabla* a lókoponya orr része előtt volt, ami vélhetően a ló felkantározott eltemetésére utal. A ló lábának csontjai annak feje mögé kerültek, s mivel ezek az emberi csontoknál magasabban voltak, valószínűleg a ló bőrében hagyott részei kerültek így a sírba. A B sírba temetett gyermek fejét a temetés során feltámaszthatták, avagy a sírgödör alja lehetett ívelt, s ez okozhatta annak magasabban fekvő helyzetét. A sírban a gyermek számára *agyagedényben* helyeztek el étel- vagy italmellékletet,

⁶⁶⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 30–35.

melyet az elhunyt fejének jobb oldalára állítottak. A temetkezési szokásokat illetően az elhunytak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű eltemetése állapítható meg. A fotók alapján a sírok környékét kb. 1 méter szélességben körbeásták, s a kutatást a vázak jelentkezési szintje alatt is folytatták. A sírok mélysége legalább 30-40 cm lehetett. A C–D sírt együtt mutató fotó alapján e 2 sír egymással azonos tájolásban, de nem egy vonalban helyezkedett el, így talán egy kevésbé szabályos sorhoz tartozhattak.

A Szabolcsvármegyei Jósa András Múzeum 1925. évi működéséről és állapotáról szóló jelentésben olvasható információk,⁶⁶⁸ valamint Perjés elbeszélése alapján ezek a sírok az 1913-ban feltárt temetkezésektől délre helyezkedtek el,⁶⁶⁹ míg a Fettich által feltárt sírok a Jósa András vezette ásatás területétől északra voltak.⁶⁷⁰ Ennek alapján ezek nagy valószínűséggel az I. temető részének tekinthetők,⁶⁷¹ azonban a Jósa által feltárt sírokhoz fűződő viszonyuk nem ismert.

38. KENÉZLŐ–FAZEKASZUG II.

38.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az előzőekben már említett Fazekaszug területén, valószínűleg 1927 áprilisában mezőgazdasági munka során került elő különböző vastárgyak mellett 2 db rozettás lószerszámhoz tartozó, oroszlánbrázolással⁶⁷² díszített kisszűjvég is.⁶⁷³ A leletek előkerülésének hatására – pontos találsi helyük azonban nem ismert, így azok akár a Jósa András által korábban feltárt I. temető⁶⁷⁴ területéről is származhatnak⁶⁷⁵ – a föld tulajdonosa, Szalay Géza és felesége, Hertelendy Nandine felkérte Fettich Nándort, hogy kezdjen kutatást, melynek anyagi forrását is biztosították. Fettich ásatási jelentése⁶⁷⁶ szerint 1927. április 10-én utazott Kenézlőre, ugyanakkor a temetőről beszámoló publikációjában az olvasható, hogy a kenézlői I. temető feltárásnak folytatását már Jósa András is tervbe vette, azonban „*Tervének megvalósítására*” az 1927. április 3-án kezdődő ásatások során került sor.⁶⁷⁷ Ezért lehetségesnek tűnik, hogy a leletek április elején – talán épp 3-án – kerültek elő. Fettich ezért már azok előkerülését is beleszámította a kutatás időtartamába. A munkát azután április 14-ig folytatta, majd november 10-én, illetve 1930. június 30-án újra vizsgálat alá vette a területet,⁶⁷⁸ ami a Fazekaszug északkeleti sarkában, az I. temetőtől mintegy 150-

200 méterre északi irányban található homokdombon, annak északnyugati lejtőjén fekszik,⁶⁷⁹ melyet egykor csaknem minden oldalról vízenyős rész övezett [38. kép 2]. A munka nagy részében segítségére volt Bartucz Lajos antropológus is [78. kép].⁶⁸⁰ Az első napokban a kutatás azonban még nem hozott eredményt,⁶⁸¹ majd a szerencse fordultával, még az első áprilisi periódusban sikerült 23 sírt feltárnia. Novemberben további 1 sírt bontott ki, majd három évvel később 1 újabb temetkezés megtalálása zárta le a munkát.⁶⁸²

A lelőhelyen Kovács László és Révész László vezetésével folyt hitelesítő feltárás 1990 augusztusában. Ennek során megtörtént a Fettich-féle ásatások helyszínének azonosítása, előkerült öt lócsontokat is tartalmazó kibontott sír, az egyikből pedig még egy otffejtett övvert is, melynek segítségével sikerült beazonosítani a 46. sír helyét, s ennek nyomán a többi temetkezést.⁶⁸³ Sajnos azonban a rendelkezésre álló idő rövidege miatt arra a kérdésre nem sikerült választ kapni, vajon a temető teljesen feltártnak tekinthető-e. A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban, míg az embertani a Magyar Természettudományi Múzeumban⁶⁸⁴ található.

⁶⁶⁸ MNM R. A. 241.K.VII.

⁶⁶⁹ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶⁷⁰ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996d, 152.

⁶⁷¹ RÉVÉSZ 1996d, 151.

⁶⁷² BOLLÓK 2015, 345–346.

⁶⁷³ FETTICH 1931, 78.

⁶⁷⁴ JÓSA 1914, 303–344.

⁶⁷⁵ RÉVÉSZ 1996a, 152.

⁶⁷⁶ MNM R. A. 167.K.III.

⁶⁷⁷ FETTICH 1931, 78.

⁶⁷⁸ FETTICH 1931, 78.

⁶⁷⁹ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996a, 152.

⁶⁸⁰ FETTICH 1931, 79; BARTUCZ 1931, 114.

⁶⁸¹ FETTICH 1931, 78.

⁶⁸² RÉVÉSZ 1996a, 151–152.

⁶⁸³ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992; RÉVÉSZ 1996a, 152; KOVÁCS 2013, 515.

⁶⁸⁴ MAKRA 2007, 15.

38.2. SÍRLEÍRÁSOK

26. sír (1927. április 3–14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100–115 cm, sh.: ?, ssz.:

? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsonatok a medencén feküdtek. A koponya bal oldalán volt nyugati irányba tájolva a ló koponyája, míg a lábcsonatok a sír teljes hosszában feküdtek: a mellsők az emberi váz koponyája és felkarcsontjának felső vége táján, így feltehetően legalább részben a lókoponya alatt, míg a hátsók a lábszárcsonatok közelében.⁶⁸⁵

Mellékletei:

1–2. A bordák középső részén volt 2 db bronz fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db körte alakú bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm (MNM R. T. Itsz. 55.2.4.A.) [91. tábla 1].

2. 1 db gomba alakú bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm. Elveszett.

3–4. A jobb alkarcsontok középrészénél és a bal alkarcsontokon volt 1–1 db lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6×5,1, illetve, 5,8×5,8 cm, sz.: 0,8, illetve 0,8 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.1.A.) [91. tábla 2–3].

5. A lókoponya orr részénél, arra „*rádobva* (...) *rézsutosan fölfelé*”⁶⁸⁶ volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, szimmetrikus szájasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájasak h.: 9 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,3 cm (MNM R. T. Itsz. 55.2.1.A.) [92. tábla 3].

6–7. A lócsontok és az emberi váz csontjai között volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Az egyik kengyel füle trapéz alakú, fordított trapéz alakú áttöréssel, míg a másiké téglalap alakú, ovális áttöréssel, ezek külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: 14,4×12,7, illetve 13,8×12 cm (MNM R. T. Itsz. 55.2.1.A.) [92. tábla 1–2].

27. sír (1927. április 3–14.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: K–Ny, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete: nem volt.

28. sír (1927. április 3–14.) [60. kép 1]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 75–80 cm, sh.: ?, ssz.:

? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra, az alsó állkapocs pedig jobbra fordult helyzetben feküdt. A jobb alkar- és kézcsonatok a medencén voltak. A bal lábszárcsonatok külső oldalán volt az orr részével

előre billent ló koponyája, míg a lábvégsontok a lókoponya mellett/mögött, vagy részben alatta voltak.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egymásra hajló végű karika. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,14 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.1.A.) [91. tábla 4].

2–5. A gerinccsigolyáktól jobbra helyezkedett el 1 db, míg a csigolyáktól balra további 3 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db körte, 3 db pedig gomba alakú. H.: 1,2, 1,1, 1, illetve 1 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.2.A.) [91. tábla 5–8].

6. A medence jobb oldalán, részben a jobb alkarcsontok alatt, famaradványok felett fekvő helyzetben volt 1 db réz hátlappal ellátott ezüst tarsolylemez. A két fémlapot a tarsoly szélénél futó félgömbfejű szegecs fogják össze. A lemez hossz tengelyében és felső oldalának két szélénél pedig 1–1 kerek, középrészén lemélyedő csillag alakú mintával díszített veret látható. A töredékes és hiányos lemez felületén bekarcolt kialakítású, indaszárról kinövő félpalmetták⁶⁸⁷ vannak. M.: 11,5×10 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.3.A.) [91. tábla 9].

7–8. Ugyanitt volt a tarsoly függesztőszíjának (?) maradványa, melynek egyik része 4 db szegeccsel van összefogva, más részei pedig átlukasztva, az egyikben 2 db szegeccsel. A további anyagmaradványok között volt a tarsoly alakját követő bőr darab, több vékony, sűrű ütemes sorozatban átlukasztott szíj, valamint behajlított szélükön szegett, két szálból sodrott fonállal összevarrt, illetve további bőr darabok, a bőr belső felületén fehér lenvászson maradványokkal. A tarsoly alakját követő bőrmaradvány m.: 11,5×10 cm, a függesztőszíj (?) sz.: 1,8 cm, a lenvászson m.: 10,1×8,2 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.4–5.A.).⁶⁸⁸

9–10. Ugyanott volt 2 db kerek, középrészén lemélyedő csillag alakú mintával díszített veret, hátoldalukon 1–1 szegeccsel. Átm.: 1,3 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.6.A.) [91. tábla 10–11].

11. Ugyanott volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális, árktolt díszítésű karikájára hajló pecekkel ellátott bronzcsat, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 2,6×1,6 cm (MNM R. T. Itsz. 55.3.7.A.) [91. tábla 12].

12–13. A tarsoly belsejében volt 1 db vászonlenyomatos vascsiholó és 1 db sárgás-fehéres színű kovakő. A

⁶⁸⁵ LASZLÓ 1944, 110.

⁶⁸⁶ FETTICH 1931, 80.

⁶⁸⁷ BOLLÓK 2015, 308–309.

⁶⁸⁸ FETTICH 1931, 81, 54. kép 11–13; BOLLÓK et al. 2009, Fig. 17; Révész 2014, 54–55, 39–40. kép.

60. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., 1: 28. sír, 2: 44. sír

- csiholó elveszett. A kovakő m.: 2,9×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.8.A.) [91. tábla 13].
14. A tarsolylemez mellett, de annál magasabb helyzetben volt 1 db nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés több töredéke.⁶⁸⁹
15. A váz bal oldalán, a combcsont felső vége és a láb-szárcsontok vonalával párhuzamos helyzetben tegez fémveretei feküdtek (MNM R. T. ltsz. 61.1.3.A.).
- 16–21. Ugyanott volt 4 db nyilcsúcs is „rendben”⁶⁹⁰ fekvő helyzetben.⁶⁹¹ További 1 db feküdt a medence bal oldalánál, „kiesve a tegezhől”,⁶⁹² 1 db pedig a tarsolylemezről a jobb láb csontjainak irányába „1 arasznyira”.⁶⁹³ Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 16–18. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,2×2,8; 7,8×2,2; 7,7×2,9 cm.
- 19–20. 2 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,8×1,8; 6,4×2,4 cm [93. tábla 1–5].
21. 1 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyilcsúcs (MNM R. T. ltsz. 61.1.2.A.).
22. A medence jobb oldala mellett vas- és nyárfa maradványok – valószínűleg a nyereg egykori nyomai – voltak megfigyelhetők, az utóbbiakon szögelés nyomaival. A legnagyobb m.: 6,8×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.3.9.A.).
23. A koponyatetőnél volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. A kengyelszija számára áttört füle valószínűleg téglalap alakú volt, mely külön nyak nélkül kapcsolódott a kengyel lapos szárjaihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. Sz.: 12 cm. Töredékes (MNM R. T. ltsz. 61.1.1.A.) [94. tábla 1].
24. A bal alkarcsontok felső végénél, álló helyzetben volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, ugyancsak téglalap alakú áttöréssel rendelkező füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos szárjaihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,4×12 cm (MNM R. T. ltsz. 61.1.1.A.) [94. tábla 2].
25. Valószínűleg a nyeregmaradványok közelében volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,4×3,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.1.5.A.) [94. tábla 3].
26. A lókoponyánál volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű, kiszélesedő szájvasak végein lévő, egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódtak félkör alakú kialakításukkal az ugyancsak szögletes átmetszetű oldalpálcák, míg a külsőbe 1-1 karika volt kovácsolva. Az oldalpálca h.: 14,9 cm, a szájvas h.: 9,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.1.4.A.) [94. tábla 4].

⁶⁸⁹ FETTICH 1931, 81, 53. kép.

⁶⁹⁰ FETTICH 1931, 84.

⁶⁹¹ A sírfotó (FETTICH 1931, 81, 52. kép) alapján nem zárható ki, hogy ezek a combcsontok között helyezkedtek el, a csontra merőlegesen húzódó egyenes vonalban.

⁶⁹² FETTICH 1931, 84.

⁶⁹³ FETTICH 1931, 81, 53. kép.

29. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A váz bal oldalán, a medence és a combcsont mellett volt a ló koponyája, orr részével „előre” mutató,⁶⁹⁴ vagyis nyugati irányú helyzetben.

Mellékletei:

1–2. A jobb lapocka alatt és kicsit lejjebb volt 2 db ovális átmetsetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,3×2,3, illetve 2,3×2,3 cm, hv.: 0,3×0,2, illetve 0,3×0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.1.A.) [93. tábla 6–7].

3–43. A sírban kétféle típusú bronzveretek voltak az alábbi helyzetben: a jobb kéz csontjai és a medence jobb oldala alatt – fa- és bőrmaradványok között – sorban volt 8 db veret. A medence felett és alatt kétféle veret darabjai feküdtek, közülük a szélesebbek a medence felett sűrű, egymás mellett lévő helyzetben, de megtalálhatók voltak a medence alatt is, szintén egymás melletti sorban. További 1 db ilyen veret volt a bal combcsont felső végénél. A medencén fekvő veretek vonalától lejjebb pedig további 3 db keskenyebb bronzveret került elő. A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:

3–19. 17 db keskenyebb, lóuszimbó-ornamentsből származtatható (?) mintával díszített,⁶⁹⁵ kétféle méretű bronzveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,8×1,6, illetve 1,7×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.13.A. – ma 16 db található meg) [95. tábla 25–40].

20–43. 24 db szélesebb, lóuszimbó-ornamentsből származtatható (?) mintával díszített⁶⁹⁶ bronzveret. Hátoldalukon 2 vagy 3 szegecs található. M.: 1,9×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.12.A. – ma 22 db található meg) [95. tábla 1–24].

44. A verektől lejjebb, a combcsontok között fekvő tegez szájához közel, de annál 5 cm-rel mélyebben került elő 1 db pajzs alakú bronz szíjvég, melynek hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 4,7×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.11.A.) [95. tábla 42].

45. A medence jobb oldalán volt 1 db zöld patinás átlukasztott bőrmaradvány. M.: 1,4×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.14.A.) [95. tábla 41].

46–48. A jobb oldali bordákon volt 3 db bronz fülesgomb, ebből 1 db gömb, 2 db körte alakú. H.: 1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.2.A.) [93. tábla 8].

49. A medence jobb oldalán volt 1 db gomba alakú bronz fülesgomb. H.: 1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.3.A.) [93. tábla 9].

50. A medence jobb oldalánál volt 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó. M.: kb. 6,7×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.4.A.) [93. tábla 10].

51–52. Ugyanott volt 2 db fehér színű kovakő. M.: 2,2×2, illetve 3,8×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.5–6.A.) [93. tábla 11–12].

53. A medencétől kezdődően a combcsontok között és részben a jobb combcsonton is tegez vasveretei feküdtek, melynek szája felfelé nézett. „A tegez vasvereteinek bronzszegecselése” néhány ponton megfigyelhető volt.⁶⁹⁷ M.: 3,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.8.A.) [96. tábla 6].

54–60. A tegez veretei között 7 db nyilcsúcs helyezkedett el rendezetlen fekvésben, ezek az alábbi típusokba sorolhatók:

54–55. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8×3,1; 8,4×2 cm.

56–60. 5 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,2×2,7; 6,8×2,4; 3,9×3; 7,4×2,7; 5,8×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.1.A.) [96. tábla 7–11, 97. tábla 1–2].

61. A váz bal oldalán, a medence, a comb- és a lábszár-csontok külső oldalán, hegyével a lábfej csontjainak irányába, de kissé a sír közepe felé mutató ferde helyzetben volt 1 db kovácsoltvas szablya, élével északi irányába mutató helyzetben. Enyhén ívelt pengéjének mindkét oldalán vércsatorna húzódik, 22 cm-es fokéllal ellátva. Szegeccsel átütött markolta az éle felé hajlik. Csónak alakú keresztvasa gombokban végződik, melyek végein 1-1 ”+” alakú bemélyedő minta látható. H.: 87,2 cm, a penge sz.: 2,8 cm, v.: 0,6 cm, a markolat h.: 8,6 cm, az ellenző h.: 8,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.2.A.) [96. tábla 1–2, 262. tábla 1].

62–64. A szablya körül kis apró bronzszegecses helyezkedtek el, ebből 3 db félgömbfejű változat volt. H.: 1–1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.4.7.A.) [96. tábla 3–5].

65. A jobb combcsontnál, hegyével a combcsont irányába mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas kés, háromszög átmetsetű pengével, hátának vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal. M.: 9,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.1.10.A.) [93. tábla 13].

66–67. A lókoponya váz felé eső részén és a jobb combcsont alsó vége táján volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, ovális, illetve fordított trapéz alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nél-

⁶⁹⁴ FETTICH 1931, 86.

⁶⁹⁵ BOLLÓK 2015, 272.

⁶⁹⁶ BOLLÓK 2015, 272.

⁶⁹⁷ FETTICH 1931, 85.

kül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,8×12,7, illetve 14,7×13 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.4.A.) [97. tábla 3–4].

- 68–69. Ugyancsak a lókoponyán volt 2 db kovácsoltvas karika. Átm.: 3,8, illetve 3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.5.A.) [97. tábla 5–6].
70. A lókoponya szájrésze előtt, összehajtott helyzetben volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, nagykarikás kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 8,9, illetve 8,7 cm, a karikák átm.: 5,6, illetve 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.2.3.A.) [97. tábla 7].
71. Az ásatási napló bejegyzése szerint a „jobb kéz behajlított kézfején” volt továbbá 1 db gyűrű is.⁶⁹⁸

30. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok erőteljesebben behajlított helyzetben a medencén és keresztcsonton, míg a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. A lábfej csontjainak végeinél, a lábszárcsontok közé eső vonalban, orr részével nyugati irányba mutató helyzetben volt a ló koponyája, jobb oldalán mellette pedig egymással párhuzamosan a mellső lábcsontjai, közöttük pedig a hátsók, mindegyik a váznál magasabb helyzetben.⁶⁹⁹

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok felső végénél volt 1 db kovácsoltvas csiholó. M.: 4,2×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.7.A.) [98. tábla 1].
- 2–3. Ugyanott volt 2 db fehéres színű, téglalap alakú fennőkö. Ma csak az egyik található meg. M.: 4,8×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.5.A.) [98. tábla 2].
4. A medence bal oldala mellett volt 1 db csont botvég, fejével a medence felső oldala felé mutató helyzetben. Alsó része hengeres, majd kiszélesedővé váló, belül üreges, míg felső része korong alakban kiszélesedő, három koncentrikus körrel, oldalán pedig árkolással díszítve. M.: 6,2×4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.1.A.) [98. tábla 4].
5. A keresztcsont alatt volt 1 db vaskés töredéke. M.: 3,4×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.6.A.) [98. tábla 3].
6. A medence bal oldala alatt vastöredékek voltak. M.: 5,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.8.A.) [98. tábla 5].
- 7–8. A sírban a lókoponya bal oldala mellett, félig álló helyzetben, illetve a váz bal lábcsontjainak külső oldalától kissé távolabb, álló helyzetben volt 1-1 db

körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú, a kengyelszűj számára téglalap alakú áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül csatlakoznak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5×12, illetve 14,4×13 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.3.A.) [98. tábla 6–7].

9. A lábfejek csontjai között volt 1 db egyhén fekvő nyolcas alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.4.A.) [98. tábla 8].
10. A ló mellső lábcsontjai között volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zábla. A szögletes átmetszetű szájvasak végein található, egymásra merőleges tengelyű áttörések közül a belsőbe kapcsolódnak az oldalpálcák trapéz alakú, végeiken téglalap formává keskenyedő füleikkel. A szájvasak h.: 7,6, illetve 7,2 cm, az oldalpálcák h.: 11, illetve 10,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.5.2.A.) [98. tábla 9].

31. sír (1927. április 3–14.)

Gyermek, 5-6 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya mögött, kissé balra helyezkedett el enyhén oldalára dőlt helyzetben a ló koponyája, a váz csontjainál magasabb fekvésben, a ló lába pedig Fettich tudósítása szerint „a jobb combcsont külső oldalán végződik [...] patájával”,⁷⁰⁰ a sír keleti vége irányába mutató helyzetben.

Mellékletei:

- 1–2. Az alkarcsontok helyén volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé lekerekített végű karperec. M.: 4,1×3,9 cm, illetve: ?, hv.: 0,3, illetve 0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.1.A.) [99. tábla 1–2].
3. A jobb kézcsontok között volt 1 db foglalatos ezüstgyűrű. Gyöngyözött kerettel övezett kerek foglalásban félgömb alakú lemez található, melyet annak két oldalán 3-3 lemezből készült félgömböt utánzó, ugyancsak gyöngyözött kerettel övezett díszítés határol. A foglalat átm.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.2.A.) [99. tábla 3, 258. tábla 6].
- 4–24. A medencén és alatta, két sorban összesen 21 db bronzveret helyezkedett el, melyek közül a keskenyebbek az alsó sorban, „csúccsal bal felé”,⁷⁰¹ a szélesebbek pedig a felső sorban voltak, az utóbbiak sorozatába azonban kisebb veretek is ékelődtek.⁷⁰² A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 4–16. 13 db keskenyebb levél alakú, felületén spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁷⁰³ díszített bronzveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. Ma 12

⁶⁹⁸ MNM R. A. 9. K. 1.

⁶⁹⁹ FETTICH 1931, 86; LÁSZLÓ 1944, 146, VII. tábla.

⁷⁰⁰ FETTICH 1931, 87.

⁷⁰¹ Az adat a feltárkönyvben szerepel.

⁷⁰² MNM R. A. 9. K. 1.

⁷⁰³ BOLLÓK 2015, 236.

db őrzési helye ismert. M.: 2,4×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.3.A.) [99. tábla 5–17].

- 17–24. 8 db szélesebb levél alakú, felületén spirálisban végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁷⁰⁴ díszített bronzveret. Hátdoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,3×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.4.A.) [99. tábla 18–25].
25. A medence jobb oldalánál volt 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával rendelkező bronzcsat. Hátdoldalán 3 szegecs látható, csatpecke hiányzik. M.: 2,8×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.6.5.A.) [99. tábla 4].
26. A bal combcsont külső oldala mellett volt 1 db kovácsoltvas kés, melynek markolata is részben megmaradt. Elveszett.
27. A lókoponya előtt volt 1 db zabla. Elveszett.
28. A medence alatt „öhlösödő falap” volt megfigyelhető.⁷⁰⁵
- 29–30. Az ásatási napló bejegyzése szerint a jobb csukló mellett volt 2 db „csontár” is.⁷⁰⁶ Elvesztek.

32. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult.

Melléklete:

1. A koponyánál volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatti részén pedig bekarcolt csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. Alján négyzet alakú keretben elhelyezkedő, kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 11,2 cm, sz. átm.: 8,9 cm, f. átm.: 5,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.3.A.) [100. tábla 1].

33. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 95 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál ferdén, szájával a sír keleti vége irányába mutató helyzetben volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal, csillámmal és aprókavicccsal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatti részén pedig bekarcolt csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 7,6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.4.A.) [100. tábla 2].

34. sír (1927. április 13.) [61–65. kép]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?,

ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alsó állkapocs a bordákon volt.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsont és a bordák között volt 1 db fenyőfa pálcá, melynek egyik végét kissé csonka kúp alakú, trébelt, a fára szegezett ezüstlemezből készült tok fogja közre. Másik vége szétnyitott, üreges, az üregben pedig ovális vastörredék volt. A tárgy lemezborításával valószínűleg a sír keleti vége irányába mutató helyzetben feküdt. H.: 15 cm, a lemezborítás h.: 7,5 cm, átm.: 1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.1.A.) [101. tábla 1–2, 254. tábla 21].
- 2–11. A bal felkarcsont és a fapálcá között, annak külső oldala mellett helyezkedett el 10 db üvegyöngy, melyek közül a felkarcsont felső végéhez legközelebb a 7. számú feküdt. Ezt követően 2 db gyöngy után a 8. számú, hordó alakú következett, majd az alkarcsontok irányában további 3 db volt, a többi helyzete sajnos pontosabban nem ismert. A gyöngyök az alábbi típusokba sorolhatók:
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,6×1,3 cm.
3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 fekete közepű, fekete-fehér színű sugaras mintával ellátott virágszemekkel díszítve. M.: 1,7×1,3 cm.
4. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 fekete közepű, piros-fehér-fekete színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,7×1,5 cm.
5. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros-fehér színű sugaras mintával ellátott virágszemekkel díszítve. M.: 1,7×1,5 cm.
6. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér keresztződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros-fehér színű sugaras mintával ellátott kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,3×1,2 cm.
7. 1 db fekete színű, henger alakú opak üvegyöngy, oldalán sárga fenyőmintát utánzó rátétmintával. H.: 3,2 cm.
8. 1 db sárgás színű, hordó alakú üvegyöngy. M.: 2,1×1,8 cm.
- 9–10. 2 db kék színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. Átm.: 1,3, illetve 1,4 cm.

⁷⁰⁴ BOLLÓK 2015, 236.

⁷⁰⁵ MNM R. A. 9. K. I.

⁷⁰⁶ MNM R. A. 9. K. I.

61. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír

62. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: 145 cm hosszú „gyöngyös” csontváz. 927.IV.13.

63. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: 145 cm csontváz lábszára cipő disszel. 927.IV.13.

11. 1 db sárgás színű, hengeres üvegyöngy. M.: 1,3×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.2.A.) [101. tábla 3–12, 254. tábla 18].
12. A gyöngyök között bronzlemez-töredékek voltak, melyeknek egyik oldala egyenes. A legnagyobb darab m.: 1,2×1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.3.A.) [101. tábla 15].

13. Ugyancsak a gyöngyök között⁷⁰⁷ volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika töredéke. Hv.: 0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55. 7. 4. A.).
14. Az egyik alkar csontjain volt 1 db bronz pántkarperrec, felületén egykor poncolt farkasfogmintát utánozó

⁷⁰⁷ Leltárkönyvi bejegyzés.

64. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: 145 cm. harcos gyöngy, karkötő, kengyellel. 927.IV.13.

65. kép. 34. sír. A kép alján lévő felirat: 145 cm csontváz, összkép. 927.IV.14.

díszítéssel. M.: 4,4×4,2 cm, sz.: 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.5.A.) [101. tábla 13].

15. A másik alkar csontjain volt 1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 6,7×6,5 cm, sz.: 1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.6.A.) [101. tábla 14, 257. tábla 3].

16. A koponya töredékei között volt 1 db állatsont. Elveszett.

17–86. A lábcsontokon volt 70 db félgömbfejű, hátoldalán 1 ellentett lemezkes szegeccsel ellátott ezüstvetret. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.7.A.) [102. tábla 1–35].

87–88. A lábcsontok végeinél került elő 2 db kengyel. A jobb láb csontjai mellett fekvő fülével a sír keleti vége irányába mutató helyzetben, míg a bal láb csontjaitól kissé távolabb lévő álló helyzetben volt. A kovácsoltvas kengyelpár körte alakú, trapéz, illetve kissé álló téglalap formájú, a kengyelszija számára téglalap, illetve ovális alakban áttört fülük külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,2×11,4, illetve 12,3×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.8.A.) [100. tábla 3–4].

89. Az álló helyzetű kengyeltől északkeletre helyezkedett el 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szögletes átmetszetű szájvasak kiszélesedő végein két azonos tengelyű, de eltérő méretű lyuk található, melyek közül a belsőbe csatlakoznak az

oldalpálcák széles, trapéz alakú majd téglalappá váló fülükkel. A szájvas h.: 7,3 cm, az oldalpálcák h.: 14,4, illetve 14,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.9.A.) [100. tábla 5].

A sírból kerültek elő az alábbi tárgyak is:

90. 1 db (?) lapos vaskarika. Átm.: 4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.10.) [100. tábla 6].

91–92. 2 db vastárgy, melyek közül az egyik derékszögben meghajlított. M.: 4,2×2,4, illetve 4,3×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.10.) [100. tábla 7–8].

93. 1 db hosszúkás vastárgy. M.: 2,4×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.7.11.A.) [100. tábla 9].

35. sír (1927. április 13.) [66–67. kép]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A jobb lábszárcsontok külső oldalán, a váznál magasabb helyzetben, orr részével a sír nyugati vége irányába mutatva feküdt a ló koponyája, míg a lábcsontok egy része a lókoponya mögött és az elhunyt lábcsontjainak végében, talán egymást keresztezve,⁷⁰⁸ patarészükkel valószínűleg északi irányban; a ló valamelyik jobb lábcsontja pedig a női váz bal lábszárcsontja mellett volt, patarészével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben.

⁷⁰⁸ MNM R. A. 9. K. I.

66. kép. A kép előterében a 35., a háttérben a 36. sir.
A kép alján lévő felirat: *Lovassir a Fazekaszugban. 927.
IV.13.*

67. kép. A kép előterében a 35., a háttérben a 36. sir.
A kép alján lévő felirat: *1 sir kidolgozva a többi csak
kijelölve. 927. IV.13.*

Mellékletei:

- 1–2. A jobb lábszárcsontokon, a lókoponyának támaszkodó, illetve fekvő helyzetben volt 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 1. 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kovácsoltvas kengyel. Füle – mely egykor valószínűleg trapéz alakú lehetett – ovális (?) áttöréssel rendelkezett. Szárai az egyenes talpaló irányába kiszélesednek. M.: 14,9 cm, a talpaló sz.: 2,8 cm [102. tábla 36].
 2. 1 db boltozatos szárú, egyenes talpalóval rendelkező kovácsoltvas kengyel. Füle kiszélesedett, összeszőkülő nyakkal csatlakozott a félköríves átmetszetű szárhoz. Ezek külső oldalán ütemesen sorakozó, kiemelkedő téglalap alakú, felületén kereszt- és hosszirányban rovátkolt díszítésű plasztikus elemek láthatók. Szárai az egyenes talpalóval érintkező részeknél kiszélesednek, két ponton át vannak törve. H.: 11,8 cm, a talp sz.: 4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.8.1–2. A.) [102. tábla 37, 264. tábla 3].
 3. A ló jobb lábszontja mellett volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,9×4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.8.4.A.) [102. tábla 38].
 4. A fekvő helyzetű kengyel fülénél volt 1 db tört, egyik részén négyzetes átmetszetű, a másikon csavart kialakítású szájjással ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájjasak végein lévő, egymással azonos

tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódtak széles trapéz alakúan induló füleikkel a szögletes átmetszetű oldalpálcák. A szájjasak h.: 5,9, illetve 6,6 cm, az oldalpálca h.: 13,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.8.3.A.) [102. tábla 39].

5. A zabla alatt lapos vasdarabok voltak. Elvesztek.

36. sir (1927. április 13.) [69–70. kép]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Megsemmissült.

Melléklete:

1. A medence táján bronzlemez töredékei voltak. Elvesztek.

37. sir (1927. április 3–14.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt volt 1 db két egymás melletti ponton azonos irányból átlukasztott Burgundiai Rudolf (922–926) által veretett páviai denár (MNM R. T. ltsz. 55.9.2.A.).⁷⁰⁹
- 2–4. A nyakcsigolyáknál volt 3 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

⁷⁰⁹ FETTICHI 1931, 89, 69. kép 1; KOVÁCS 2011, 143; COUPLAND–GIANAZZA 2015, 316.

2. 1 db sötét színű, fehér keresztesződő hullámvonallal díszített opak üveggyöngy.⁷¹⁰ Elveszett.
- 3–4. 2 db gyöngy. Elvesztek.
5. Ugyanott volt 1 db fehér színű átfúrt kagyló (MNM R. T. ltsz. 55.9.1.A.).⁷¹¹
6. A koponya jobb oldala mellett volt 1 db barna színű, homokkal, csillámmal és aprókavicccsal soványított, kihajló peremmel ellátott kézikorongolt agyagedény. M.: 11,3 cm, sz. átm.: 7,8 cm, f. átm.: 6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.5.A.) [103. tábla 1].

38. sír (1927. április 3–14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 190 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A váz bal oldalán volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló peremű, bekarcolt csiga- és két hullámvonalas mintával díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 9,4 cm, f. átm.: 5,8 cm, sz. átm.: 11,6 cm (MNM R. T. ltsz. 62.8.A.) [103. tábla 2].

39. sír (1927. április 3–14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 40 cm, sh.: ?, ssz.: ?

A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontokon volt 1 db líra alakú, felületén lemélyedő köröcskéikkel díszített bronzcsat. M.: 2,3×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.6.A.) [103. tábla 3].
2. A jobb felkarcsontnál volt 1 db agancstörredék. Elveszett.
3. A jobb kéz csontjaitól a lábszárcsontok felső részéig tegez vasveretei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 7,9×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.5.A.a–j.) [103. tábla 4].
4. Valószínűleg a tegezvasalásokkal együtt volt 1 db téglalap alakú szijszorító lemezzel ellátott szíjelosztó vaskarika. M.: 6,7×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.7.A.) [103. tábla 5].
5. A jobb alkar csontjainak külső oldalán volt 1 db téglalap alakú szijszorító lemezzel ellátott szíjelosztó vaskarika. M.: 4,9×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.8.A.) [103. tábla 6].
6. Talán a jobb lábszárcsontok felső végének külső oldalán volt 1 db D alakú kovácsoltvas csat, mely szintén a tegez részét alkothatta. M.: 4,2×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.1.A.) [103. tábla 7].
- 7–9. A jobb láb csontjainak végénél 2 db, a lábszárcsontoknál pedig további 1 db nyílcsúcs helyezkedett el,

melyek ép állapotban meglévő darabja deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas példány. M.: 8,8×2,9 cm. A másik – még meglévő – nyílcsúcsnak csak a nyéltüskéje maradt meg, ennek h.: 3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.2.A., 11.A. – 1 db elveszett) [105. tábla 1–2].

- 10–11. A bal lábszárcsontok belső oldalán, illetve a „*valamivel bentebb (...) a lábak között a jobb alsó lábszár közepe felé tartva kívülről*”⁷¹² volt 2 db szarvasagancsból készült, egyik végén lekerekített, a másikon kiszélesedő, egykor nyúlvánnyal ellátott, 4-4 ponton átfúrt ijtegez csontborítás. Felületükön lemélyedő háttérű növényi minták láthatók. M.: 20,5 cm, sz.: 6,7–3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.10.1.A.) [104. tábla].
12. A bal alkarcsontok alatt volt 1 db kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge középvonalában található, hegye valószínűleg egyenletesen csúcsba futó volt. A kés körül tokjának maradványai is megfigyelhetők voltak. M.: 8,1×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.4.A.) [105. tábla 3].
13. A medence bal oldala alatt volt 1 db háromfelé tört fenékö. M.: 10,8×2,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.10.2.A.) [105. tábla 4].
14. A jobb lábszárcsontok külső oldalán volt 1 db vascsat (?) töredékes állapotban lévő karikája. Átm.: 2,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.10.A.) [105. tábla 5].
- 15–16. A lábcsontok között, illetve a bal lábcsontok külső oldalán volt 1-1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszija számára téglalap alakban át vannak törve, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. M.: kb. 17,2×14,4, illetve 17,5×14,8 cm. Elvesztek.
17. A lábcsontok végénél, keresztben fekvő helyzetben volt 1 db hosszúkás kovácsoltvas csat, helyzete alapján talán a hevedercsat. Lehetséges, hogy ehhez tartozhatott az MNM R. T. 61.6.9.A. leltári számon található hevedercsat túske. Ma már csak ez utóbbi található meg. H.: 5,8 cm [105. tábla 6].
18. A jobb láb csontjainak végénél, a nyílcsúcsok mellett, azoknál kissé magasabban volt 1 db kovácsoltvas csikózábla, tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal, azok végeiben 1-1 lapos karikával. A szájvasak h.: 8, illetve 7,7 cm, a karikák átm.: 5,6, illetve 5,6 cm (MNM R. T. ltsz. 61.6.3.A.) [105. tábla 7].
19. A sírból kerültek elő famaradványok is. M.: 7,7×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.10.3.A.).

⁷¹⁰ FETTICH 1931, 89, 69. kép 2.

⁷¹¹ FETTICH 1931, 89, 69. kép 3.

⁷¹² FETTICH 1931, 90, 70. kép.

40. sír (1927. április 3–13.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz bal oldalán feküdt a ló koponyája.

Mellékletei:

1. A jobb oldali felső bordáktól a medencéig tegez vasve-retei voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 9×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.1.A.) [105. tábla 8].
- 2–6. A tegezmaradványok között volt 3 db nyilcsúcs, to-vábbi 2 db pedig a lókoponya fölött. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 2–3. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,3×1,9, illetve 8,2×2,2 cm.
4. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellá-tott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,2×2,2 cm.
- 5–6. 2 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 10,4×2, illetve 8,6×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.2.A.) [105. tábla 9–13].
- 7–8. A lókoponya mellett, annak két oldalán volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel, egyik fülével lefe-lé mutató helyzetben. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszj számára ovális, illetve fordított trapéz alakban át vannak törve, külön nyak nélkül csatla-koznak a lapos szárazhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5×11,7 cm, illetve sz.: 13,6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.4.A.) [106. tábla 1–2].
9. A medence felett volt 1 db tört, négyzetes átmetsze-tű szájvással ellátott kovácsoltvas csikózábla. H.: 17,7 cm, a karika átm.: 4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.11.3.A.) [106. tábla 3].
10. A medence bal oldala felett famaradványok voltak megfigyelhetők.

41. sír (1927. április 3–13.) [71. kép]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–4. A koponya homloki részén, sorban fekvő helyzet-ben volt 4 db erősen töredékes, szív alakú vékony bronzlemez, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben. Elvesztek.
- 5–6. A koponya jobb oldalán, illetve a sírban bizony-talan helyen volt 2 db ezüst huzalkarika. Átm.: 2,1, illetve 2,1 cm, hv.: 0,16, illetve 0,13 cm (MNM R T. ltsz. 55.12.3.A.) [107. tábla 1–2].
7. A bal alkarcsontokon volt 1 db kerek átmetszetű, nyi-tott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.:

5,2 cm, hv.: 0,35 cm (MNM R. T. ltsz. 55.12.1.A.) [107. tábla 3].

8. A jobb alkarcsontokon volt 1 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,1×5,9 cm, sz.: 1,4–1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.12.4.A.) [107. táb-la 4].
- 9–19. A gerinccsigolyák jobb oldalán a medencéig húzó-dó helyzetben volt 11 db gömb alakú, fél fülesgomb. H.: 1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.12.2.A.) [107. tábla 5–15].
20. A jobb lábszárcsontoknál, de azoknál magasabb hely-zetben feküdt 1 db háromszög alakú vastárgy. M.: 13×5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.7.1.A.) [107. tábla 16].
21. A koponyajobboldalán volt 1 dbagyagedény. Elveszett.

42. sír (1927. április 3–13.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábcsontok végeinél voltak a ló csontjai.

Mellékletei:

1. Utólagosan került elő a sírból 1 db B típusú bronz gömbsorcsüngős fülbevaló. Ovális karikájának felső részén gömb alakú elembe végződő tag gátolta meg átfordulását a fülben. Alsó felén két gyűrű alakú rész fogja közre az üreges félgömbökkel díszített csüngőt, melyen azokat a huzalra feltekercselt vékony fémzá-lak választják el egymástól. H.: kb. 7,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.10.A.) [108. tábla 1].
2. A medence közepe táján volt 1 db ezüsből öntött, öt-szög alakú testtel, ovális csuklós karikával ellátott, szabad indaszáron ülő félpalmettákkal⁷¹³ díszített aranyozott övcsat. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 4,4×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.4.A.) [108. tábla 2].
- 3–15. A medence bal és jobb oldalán, valamint annak közepén, a jobb alkarcsontok alatt és a combcsontok között volt 13 db aranyozott ezüst övveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 3–9. 7 db keskeny, felületén félpalmettában végződő indaszárról induló hasított palmettákkal⁷¹⁴ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs ta-lálható. M.: 2,4×2,3 cm. (MNM R. T. ltsz. 61.8.6. A. – ma összesen 6 db van meg) [108. tábla 3–8].
- 10–15. 6 db szélesebb, alsó részén kerek áttöréssel ren-delkező, felületén indaszárról induló félpalmetták-kal⁷¹⁵ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 2,5×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.5.A. – ma összesen 5 db van meg) [108. táb-la 9–13].

⁷¹³ BOLLÓK 2015, 235.

⁷¹⁴ BOLLÓK 2015, 249.

⁷¹⁵ BOLLÓK 2015, 249.

68. kép. A 41. sír bontása. A kép alján lévő felirat: *Géza mint ősrégész 927.IV.14.*

16. A medence jobb oldalán volt 1 db ezüsből öntött, pajzs alakú aranyozott nagyszíjvég, felületének mindkét végén felpalmettában végződő indaszárakat ábrázoló díszítéssel⁷¹⁶ ellátva, utólagosan bekarcolt mintával véglegesítve.⁷¹⁷ Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 5,9×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.7.A.) [108. tábla 14].

17–20. A mellkas csontjainak közepén vasdarabok és nyílcsúcsok feküdtek, melyek közül ma az alábbiak találhatóak meg:

17. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovásoltvas nyílcsúcs. M.: 4,5×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.2.A.) [109. tábla 1].

18–19. 2 db bizonytalan típusú nyílcsúcs. Elvesztek.

⁷¹⁶ BOLLÓK 2015, 241.

⁷¹⁷ BOLLÓK 2015, 182, 243.

69. kép. A 44. számú sír felszedése, a háttérben a 40–43. számú sírok. A kép alján lévő felirat:
Nagy munka a síroknál. 927.IV.14.

20. 1 db kúpos vastárgy, mely egy nyílcsúcshoz volt rozsdásodva. M.: 2,7×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.3.A.) [109. tábla 2].
21. A jobb combcsont külső oldalán, azzal párhuzamos helyzetben volt 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge hátához közelebb található, hegye az éle felől csúcsba futó. Eredeti h.: kb. 10 cm, mai m.: 9×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.8.A.) [109. tábla 3].
- 22–23. A lókoponya felett és alatt volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraikhoz külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek trapéz alakú, a kengyelszj számára ovális áttöréssel ellátott fülei. Talpalójuk ívelt. M.: kb. 16,8×14,4, illetve 17,2×14,8 cm.⁷¹⁸ Elvesztek.
24. A lócsontok és a sír keleti vége között volt 1 db D alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,5×4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.9.A.) [109. tábla 4].

⁷¹⁸ FETICH 1931, 91, 74. kép.

70. kép. 44. sír. A kép alján lévő felirat: 2 karkötős lovas. 927.IV.14.

71. kép. 44. sír. A kép alján lévő felirat: 2 karkötős lovas. 927.IV.14.

25. A jobb combcsont alsó végénél volt 1 db tört, négyzetes átmetszetű szájvassal ellátott, azok végeiben lapos karikákkal rendelkező kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 8, illetve 7,8 cm, a karikák átm.: 4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.8.1.A.) [109. tábla 5].
26. Dienes István hagyatékban – abban az összeállításban, mely még a tárgyak bejelentése előtt született – szerepel továbbá a sír leletei között 1 db hosszúkás, két végén átlukasztott bronzszalag is. Elveszett.⁷¹⁹

43. sír (1927. április 13.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek.

Mellékletei:

1. A koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, lekerekített, enyhén egymásra hajló végű karika. M.: 2,4×2,1 cm, hv.: 0,13 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.1.) [109. tábla 6].
- 2–10. A mellkas csontjainak jobb oldalán és a medencén volt 9 db gömb alakú fél bronz fülesgomb. H.: 1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.2.A.) [109. tábla 7–15].
11. A jobb alkarcsontok közepén volt 1 db kerek átmetszetű, végei felé kúposan kiszélesedő bronz huzalkarperec. M.: 6,8×6,1 cm, hv.: 0,42 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.3.A.) [109. tábla 16, 257. tábla 4].
- 12–109. A lábcsontokon veretes lábbeli 98 db félgömbfejű, hátoldalán 1-1 ellentett lemezkés szegecsel el-

látott bronzverete feküdt. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.13.4.A.) [109. tábla 17–31].

44. sír (1927. április 14.) [60. kép 2, 70–71, 77. kép]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábszárcsontjai egymást keresztező helyzetben voltak, felül volt a bal. A bal lábszárcsontok külső oldalán, a váznál magasabban feküdt a ló koponyája, orr részével nyugati irányba mutatva.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordákon volt 1 db sodrott filigránszállakkal és granulációval díszített ezüstgomb. A gomb legnagyobb szélességénél filigránszál fut körbe, s a gomb tengelyében is 1-1 kisebb karikát formázó minta látható. Az így két félre osztott gomb felületén egymással ellentétesen spirális formába csavarodó, sodrott filigránszálak alkotta díszítés, a spirálisok végpontjaiban és a közepén futó huzal két oldalán pedig granulált gömbök helyezkednek el. Belsejében kétfelé hajtott bronzhuzal alkotja a gomb fülét. Átm.: 1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.4.A.) [110. tábla 1].
- 2–3. Az alkarcsontok középrészén volt 2 db karperec:
 2. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 7×6,7 cm, sz.: 1,1–1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.1.A.) [110. tábla 2].

⁷¹⁹ MNM R. A. Ha 99.X.140.

72. kép. Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír

3. 1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec. M.: 7×6,7 cm, sz.: 0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.2.A.) [110. tábla 3].
- 4–5. A lábsontok végeinél, de azoknál magasabb, fekvő helyzetben, fülével a lókoponya irányába, valamint a lókoponya bal oldalán, ugyancsak a váznál magasabb szinten, ferdén álló, fülével a másik kengyel irányába mutató helyzetben volt 2 db kovácsoltvas kengyel, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Füle téglalap alakú, a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5×11 cm [110. tábla 5].
5. 1 db körte alakú, két részből összeállított kovácsoltvas kengyel. Szárai laposak, talpalója ívelt, két bordával erősítve. Egy másik kengyelről hozzákovácsolt füle kissé trapéz alakú, ovális áttöréssel ellátva. M.: 14×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.5.A.) [110. tábla 4].
6. Ugyanitt volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,2×3,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.3.A.) [110. tábla 6].
7. A lókoponya orr részénél volt 1 db tört szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájvas h.: kb. 9 cm, a karika átm.: kb. 6 cm (MNM R. T. ltsz. 55.14.6.A.) [110. tábla 7].

45. sír (1927. április 14.) [72–77, 79. kép]

Fiatal férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 120 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya és a bal felkarcsont külső oldalán, részben a felkarcsont felső vége felett, a váznál magasabban volt a bal oldalára dőlt helyzetben a ló koponyája, orr részével

a sír nyugati vége irányába tájolva. A lábak csontjai közül kettő a medencétől lefelé, a bal láb csontjaival párhuzamosan, patarészükkel nyugati, illetve keleti irányban feküdtek. A harmadik lábsont ezek külső oldalán ferde, félig álló helyzetben került elő, míg a negyedik egy töredék alapján valószínűleg ugyancsak a váznál magasabban, a harmadik közelében lehetett.

Mellékletei:

- 1–2. A bal felkarcsont belső oldalán, a bordák és a karcsont középrésze között volt 2 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 3 zöld közepű, piros alapon fehér-sárga-zöld színű sugaras mintával ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszítve. A szemek és a hullámvonal közti rész egykor valószínűleg teljes felületén szürke anyaggal volt bevonva. M.: 1,7×1,3 cm [111. tábla 1, 254. tábla 3].
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein 4 fekete közepű, fekete alapon piros-fehér színű sugaras mintával ellátott, kissé kidomborodó virágszemekkel díszítve. M.: 1,5×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.4.A.) [111. tábla 2, 254. tábla 17].
3. Ugyanott helyezkedett el 1 db kauri. M.: 1,7×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.3.A.) [111. tábla 3].
4. A gyöngyöktől a felkarcsont felső vége felé, kb. 1 cm-re volt 1 db fehér színű, átfűrt kagyló. M.: 2,5×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.2.A.) [111. tábla 4].
5. A mellkas csontjainak bal oldalán került elő 1 db Ahmad ibn Iszmail szamarkandi, a 907/908–911/912. években veretett dirhemének valószínűleg volgai

73. kép. A kép előterében a 45. sír, a háttérben részben a 44. számú temetkezés látszik. A kép alján lévő felirat: *A halott harcos és paripája. 927.IV.14.*

75. kép. A kép előterében a 45., mögötte a 44. számú kibontott sír, míg távolabb a 41–43. számú sírok láthatók. A kép alján lévő felirat: *Elöl a 21. sír, háttérben a több feltárt sír. 927.IV.14.*

74. kép. 45. sír. A kép alján lévő felirat: *21es sír. 927.IV.14.*

76. kép. 45. sír. A kép alján lévő felirat: *Minden ahogy találtatott. 21es lovassír. 927.IV.14.*

bolgár utánczata, két egymás melletti ponton azonos irányból átlyukasztva (MNM R. T. ltsz. 55.15.5.A.).⁷²⁰ 6–19. A sírból háromféle aranyozott ezüstveret került elő bizonytalan számban, melyek a medence környékén,

a bal alkar- és kézcsontoknál, valamint a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. A veretek az alábbi típusokba sorolhatók:

⁷²⁰ FETTSCH 1931, 95, 79. kép 3; KOVÁCS 2011, 178.

- 6–11. Legkevesebb 6 db levél alakú, keskeny, felületén növényi mintával, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret, melyek a bal alkarcsontoknál, a medence körül és a bal combcsont külső oldalán, legalább annak középső részéig, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben voltak megfigyelhetők. M.: 3,5×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.6.A.) [111. tábla 5–10].
- 12–18. Legkevesebb 7 db levél alakú, szélesebb, felületén növényi mintával, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret, melyek közül bizonytalan számú – de legalább 2 db – a medence jobb oldalán, a gerinccsigolyákra merőleges helyzetben, az övcsat és a jobb alkarcsontok között volt. Ezek közül a csathoz közelebb lévő áttört veret csúcsával a lábak csontjainak irányába nézett. További darabok pedig az övcsattól balra helyezkedtek el, melyek között legkevesebb 3 db alsó felén téglalap alakban át volt törve. Az áttört veretek közül további 1 db csúcsával a lábak, 1 db pedig csúcsával a koponya irányában volt. A sima és az áttört veretek a medence környékén egyesesen, kettős sorban voltak. Az egyik áttört veret felületén rákorrodálódott textilmaradvány látható.⁷²¹ M.: 3,6×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.5.A.; 82/1950.1.) [111. tábla 11–17].
19. A bal alkarcsontok alatt volt további 1 db levél alakú, felületén szabad indaszárában végződő félpalmettával⁷²² díszített, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott aranyozott ezüstveret. M.: 2,5×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.7.A.) [111. tábla 18].
20. A medence jobb oldalán keresztben fekvő, csatkarikájával jobbra néző helyzetben volt 1 db pajzs alakú testéhez csuklós, D alakú karikával kapcsolódó aranyozott bronzcsat. Felületén U alakú árkolt minta, hátoldalán 4 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 5,6×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.4.A.) [111. tábla 19].
21. A bal alkarcsontok alsó végének belső oldalán, az egyik övverettől keletre, azzal érintkezve helyezkedett el 1 db téglalap alakú bronz övbújtató 2 db rögzítőpánttal ellátva. M.: 3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.8.A.) [111. tábla 20].
- 22–23. A medencén az övveretek körül szövetmaradványok voltak megfigyelhetők, a medence alatt pedig falap maradványait dokumentálták.
- 24–31. A jobb felkarcsont középső részének külső oldalán, a csonttól kissé távolabb, két sorban egymás mellett helyezkedett el 8 db (?) nyilcsúcs, hegyükkel a koponya irányába mutató helyzetben, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 24–26. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6×2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.1.A., 61.9.11.A.).
27. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs (a nyilcsúcsok alsó sorában a vázhoz közelebb feküdt). M.: 3,4×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.15.1.A.).
28. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,4×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.11.A.).
29. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,3×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.11.A.).
30. 1 db deltoid (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,1×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.11.A.) [112. tábla 1–5].
31. 1 db bizonytalan típusú kovácsoltvas nyilcsúcs. Elvesztett.
32. A medencén a veretek táján volt 1 db négyzetes átmetsetű hosszúkás vasdarab, talán egy vaskés töredéke. H.: 5,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.10.A.) [112. tábla 6].
33. A jobb lábszárcsontokon volt 1 db hosszúkás vasdarab. M.: 7,3×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.9.A.) [112. tábla 7].
34. A váz bal combcsontjának külső oldalán fekvő ló lábsont külső oldalán, fülével délkeleti, a lócsont irányába mutató helyzetben volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül csatlakozik a trapéz alakú, a kengyelszj számára téglalap alakban áttört fül. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,2×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.1.A.) [112. tábla 8].
35. A bal lábszárcsontok felső vége felett, a váznál magasabban, fülével az előző kengyellel megegyező délkeleti irányban, de csaknem fejtetőre állítva, lefelé mutató helyzetben volt 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű kovácsoltvas kengyel. Füle, mely a kengyelszj számára fordított trapéz (?) alakban át van törve, összeszűkülő nyakkal kapcsolódik a D átmetsetű szárakhoz, melyek az egyenes talpalóhoz lapos, ovális tagban csatlakoznak. M.: 14×11,1 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.2.A.) [112. tábla 9].
35. A kengyelpár között, részben az egyik lólábsonton volt 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4×4,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.12.A.) [112. tábla 10].
36. A bal lábszárcsontok felső vége felett lévő kengyel közelében, attól délkeleti irányban, a váznál magasabban, megközelítőleg a kengyellel egy szinten he-

⁷²¹ BOLLÓK et al. 2009, Fig. 24.

⁷²² BOLLÓK 2015, 229, 232.

77. kép. A 45. számú sír felszedése után, valószínűleg a 44. számú sír felszedése közben (Fettich valószínűleg a jobb oldali karperecet tartja a kezében). A kép alján lévő felirat: *Ásatás a Fezekaszugban. Nagy munka. 927.IV.12.*⁷²³

lyezkedett el 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvas-sal, annak végein 1-1 nagy, lapos karikával ellátott csikózábla. A szájvasak belső h.: 8,4, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: 6,7, illetve 6,2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.9.3.A.) [112. tábla 11].

Megjegyzés: A sirt ábrázoló egyik fotón a jobb combsont középső részének külső oldalán sötétebb el-színeződésben egy hosszúkás vastárgy (?) látható.

46. sír (1927. április 14.) [78. kép]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjainak végénél volt a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

1-2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetsze-tű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2,2×2,2, illetve 2,3×2,2 cm, hv.: 0,2, il-

⁷²³ A fotón olvasható április 12.-i dátum vélhetően téves.

- letve, 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.4.A.) [113. tábla 1–2].
3. A jobb oldali huzalkarika mellett volt 1 db zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy. M.: 1,6×1,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.5.A.) [113. tábla 3].
4. A bal oldali bordákon ezüsből készült tárgy/tárgyak töredékei voltak megfigyelhetők. Elvesztek.
- 5–22. A sírból legkevesebb 18 db kétféle típusú aranyozott ezüstveret került elő, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:
- 5–13. Legalább 9 db szélesebb, alsó részén áttört, felületén palmettafával⁷²⁴ díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 2,5×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.2.A.) [113. tábla 4–12, 261. tábla 2].
- 14–22. Legalább 9 (?) db keskeny, felületén palmettafával⁷²⁵ díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 2,1×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.1.A.; ltsz. n.) [113. tábla 13–21, 261. tábla 3]. A veretek közül az egyik kar alkarcsontjainak felső része alatt volt 1 db keskenyebb és 1 db szélesebb, ugyanezen alkar középső része alatt pedig 1 db szélesebb veret. A másik kar felkarcsontjának felső része alatt volt 1 db keskenyebb és 2 db szélesebb, míg az alkarcsontok középső része alatt 1 db szélesebb veret. A bal alkarcsontok felső végénél volt 1 db szélesebb veret. A széles veretek közül a medence jobb oldala alatt volt 1 db, további 1 db pedig a bal combcsont alatt feküdt. 1 db széles veret volt a medence közepén, míg a keskenyebb veretek közül a bal alkarcsontoknál 1 db, a medence valamelyik szélén 2 db, annak közepén pedig további 3 db helyezkedett el.
23. A medence közepén volt 1 db pajzs alakú testéhez csuklós, ovális karikával csatlakozó aranyozott ezüst övcsat. Felületén növényi minta látható, hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 5,7×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.6.A.) [113. tábla 22, 261. tábla 1].
24. A jobb felkarcsontnál volt 1 db pajzs alakú, szabad indaszáron ülő félpalmettákkal⁷²⁶ díszített aranyozott ezüst nagyszíjvég. Hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 5,5×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.7.A.) [113. tábla 23].
25. Az egyik alkar csontjai alatt fekvő veretek alatt falap töredékei voltak megfigyelhetők (MNM R. T. ltsz. 55.16.3.A.).
26. A bal combcsont alatt, az egyik szélesebb övveret közelében 1 db ezüstszalag helyezkedett el. Elveszett.
27. A bal alkarcsontok alatt volt 2 db íjvégborító csontlemez, az egyik felületén bronzpatina nyomai voltak megfigyelhetők. H.: 11,3, illetve 9,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.8.A.) [114. tábla 1].
28. A bal kézcsontok külső oldalánál, a medence bal oldala alatt és a combcsont mellett tegez vasalásának töredékei helyezkedtek el. A legnagyobb darab m.: 4,3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.1.A., 55.16.13.A.) [114. tábla 2].
- 29–? A tegezvasalások között, csúcsukkal a koponya irányába mutató helyzetben, szorosan egymás mellett fekvő bizonytalan számú levél alakú⁷²⁷ nyílcsúcs volt megfigyelhető.⁷²⁸ Elvesztek.
31. A medence bal oldala alatt, a combcsont külső oldalán volt 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó. M.: 6,6×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.9.A.) [114. tábla 3].
32. Ugyanott helyezkedett el 1 db vörösbarna színű kovakő. M.: 2,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.10.A.).
- 33–37. A lókoponya alatt volt volt 4 vagy 5 db, egykor valószínűleg mindkét átlukasztott végén csúcsba futó ezüstlemez. Sz.: 1,2–0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.11.A.) [114. tábla 4].
- 38–39. A lókoponya jobb oldalán, egymás alatt fekvő helyzetben volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Száraik laposak, talpalójuk ívelt, 3 bordával erősítve. Füle csak az egyiknek maradt meg, az fordított trapéz alakú, a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel. M.: 12,3×11,8, illetve 12,1×10,5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.2.A.) [114. tábla 5].
40. Bizonytalan helyről került elő 1 db kerekded lapos hevedercsat. M.: 5,1×5 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.4.A.).⁷²⁹
41. A sír északkeleti végében volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, kissé aszimmetrikus szájjal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájjvasak h.: 8,2, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.10.3.A.) [114. tábla 7].
42. A sír északkeleti végében volt 1 db hatszög átmetszetű öntött bronzkarika. Átm.: 4,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.16.12.A.) [114. tábla 6].

47. sír (1927. április 14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A lábcsontok végeinél volt a lókoponya és a lábcsontok.

⁷²⁴ BOLLÓK 2015, 262.

⁷²⁵ BOLLÓK 2015, 262.

⁷²⁶ BOLLÓK 2015, 235.

⁷²⁷ MNM R. A. Ha 99.X.140.

⁷²⁸ FETTICH 1931, 98, 82. kép.

⁷²⁹ FETTICH 1931, 98, 82. kép.

Mellékletei:

1. A töredékes koponyánál volt 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,9 cm, hv.: 0,17 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.1.A.) [115 tábla 1].
2. A bal felkarcsont felső részénél volt 1 db végein ezüstfoglalattal ellátott csontpálcika. A lekerekített sarkú téglalap átmetszetű csontpálcika egyik vége kisebbre csiszolt, ferdére levágott, belsejének egy részében kissé ovális átmetszetű vashuzal található. Az ezüstveret kisebb átmérőjű végén lekerekített sarkú téglalap alapterületű, szélén kettős gyöngyözött keretet utánzó mintával díszített öntvény található. A veret felső részén ugyancsak kettős gyöngyözött mintát utánzó díszítés helyezkedik el, alatta két gyűrű látható, amely valószínűleg egykor csuklós szerkezetet rögzített. A csontpálca h.: 5 cm, az ezüstveret felső részének m.: 1,3×1,3 cm, az alsó rész m.: 1×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.4.A., 55.17.7.A.) [115 tábla 2].
- 3–4. Az alkarcsontokon volt 1-1 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,9×6,3, illetve 5,8×5,7 cm, sz.: 1,1–1, illetve 1,3–1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.2.A.) [115 tábla 3–4].
5. A mellkas csontjainak közepénél volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas csat. M.: 5,5×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.3.A.) [115 tábla 5].
6. A lábcsontoknál volt 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, trapéz alakú fül. Talpalója ívelt, két bordával erősítve. M.: 12×11,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.5.A.) [115 tábla 6].
7. Ugyanott volt 1 db kovácsoltvas láncos zabla. H.: 24 cm, a karikák átm.: 5,3, illetve 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.17.6.A.) [115 tábla 7].

48. sír (1927. április 14.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb lábcsontjainak végeinél volt a ló koponyája.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egyik esetében összenyomott végű karika. M.: 2,4×2,2, illetve 2,4×2,4 cm, hv.: 0,18 cm (MNM R. T. ltsz. 55.18.3.A.) [116 tábla 1–2].
3. A jobb combcsonton vastöredékek feküdtek. Elvesztek.
- 4–5. A medence alsó részénél, de annál magasabb helyzetben volt 1 db, a lábak felé pedig további 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé legyező, illetve trapéz alakú, téglalap alakban áttört füleik külön

nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az épebb m.: 16,5×13,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.18.2.A.) [116 tábla 3–4].

6. A lábcsontok bal oldalán volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjavással, annak végein lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A karika átm.: 6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.18.1.A.) [116 tábla 5].

49. sír (1927. november 10–14.)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábcsontok külső oldalán volt a ló koponyája, mely orr részével a sír nyugati vége irányába mutatott, míg a lábcsontok a lókoponya két oldalán, valamint mögötte helyezkedtek el.

Mellékletei:

- 1–2. A nyakcsigolyáknál, egymáshoz közel helyezkedett el 2 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 1. 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén farkasfog alakban elhelyezkedő fekete közepű, piros-féher-fekete színű sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,6×1,3 cm [117 tábla 1, 254. tábla 9].
 2. 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén farkasfog alakban elhelyezkedő, sárga és fekete közepű, piros-féher színű sugaras színű sugaras mintákkal ellátott virágszemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.5.A.) [117 tábla 2, 254. tábla 10].
- 3–4. Mindkét alkarcsontok helyein volt 1-1 db mindkét végén kiszélesedő, enyhén lekerekített végű rozsszezüst pántkarperec. Átm.: 6,8, illetve 6,4 cm, sz.: 1,4, illetve 1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.4.A.) [117 tábla 3–4, 257. tábla 2].
- 5–33. A lókoponya alatt és annak környezetében aranyozott ezüstveretek helyezkedtek el, melyek „*többnyire kettesével, vagy nagyobb számmal, egymás mellett feküdtek*”.⁷³⁰ Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
 - 5–8. 4 db négyzet alakú, sarkaiban 1-1 szív alakú mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4-4 szegecs látható. M.: 2,4×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.7.) [117 tábla 5–8, 261. tábla 4].
 - 9–33. 25 db háromszög alakú, háromágú mintával, a minták érintkezési pontjainál 1-1 gömböcskével díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. M.: 1,7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.6.A.) [117 tábla 9–33, 261. tábla 5].
34. A lókoponya tetején volt 1 db szív alakú, közepén szív alakban bemélyedő ezüstveret, hátoldalán 2

⁷³⁰ FETICH 1931, 100.

- szegeccsel. M.: 1,2×1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.A.) [117. tábla 34, 261. tábla 6].
- 35–36. A lókoponya bal oldalán, a lólábcsontok fölött és a lókoponya szájrésze alatt volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Az egyik kengyel füle trapéz alakú, a kengyelszija számára ovális áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. A másik kengyel töredékes állapota miatt nem vizsgálható. M.: 13×12,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.3.A.) [118. tábla 1].
37. A lólábcsontok egyikén volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,8×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 55.19.2.A.) [118. tábla 2].
38. A lókoponya bal oldalán, a lólábcsontok fölött volt 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájas, annak külső végén két egymásra merőleges tengelyű áttöréssel ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zabló. A zablópálcák füleikkel a szájasak belső áttöréseibe kapcsolódnak. A szájasak h.: 8,2, illetve 7,2 cm, a pálcák h.: 14,1, illetve 13,9 cm (MNM R. T. ltsz. 61.11.A.) [118. tábla 3].
- 50. sír** (1930. június 30.)
Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok és a medence külső oldalánál, az emberi váz csontjainál magasabban, orr részével a sír nyugati vége irányába mutató helyzetben volt a ló koponyája, míg a lábcsontok az emberi váz lábának csontjaival párhuzamosan helyezkedtek el, de annál magasabban.
- Mellékletei:*
1. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. Átm.: 2,2 cm, hv.: 0,26 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.12.A.) [119. tábla 1].
2. A jobb alkarcsontok alsó végein volt 1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec, külső oldalán textilmaradványokkal. M.: 6,8×6,7 cm, sz.: 1,1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.4.A.) [119. tábla 2].
- 3–23. A mellkas középső részének csontjain és a medence felső széle felett, főként a váz bal oldalán háromféle ezüstveret helyezkedett el, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 3–10. Legalább 8 db szélesebb, alsó felén téglalap alakban áttört, háromlevelű palmettával⁷³¹ díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3–3 szegecs található, az egyik veret az egyik szegecs melletti ponton
- másodlagosan átfürt. M.: 2,6×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.8.A.) [119. tábla 3–10].
- 11–20. Legalább 11 db keskenyebb, szabadon végződő indaszáron ülő félpalmettákkal⁷³² díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3–3 szegecs látható. M.: 2×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.7.A.) [119. tábla 11–21].
- 22–24. 3 db szélesebb, felületén növényi mintával díszített aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 3–3 szegecs látható. M.: 2×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.7.A.) [119. tábla 22–24].
25. Az utolsó előtti alsó csigolyán, arra keresztben fekvő helyzetben, csatkarikájával a jobb alkarcsontok felé mutató irányban,⁷³³ díszített oldalával felfelé feküdt 1 db aranyozott ezüst övcsat, ötszög alakú testtel, ovális csuklós karikával ellátva. Felületén növényi minta látható, hátoldalán 4 szegecs helyezkedik el. M.: 4,8×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.6.A.) [120. tábla 1].
26. A bal felkarcsontok középrészének külső oldalán, a csonttal párhuzamosan helyezkedett el 1 db pajzs alakú ezüst nagyszíjvég, csúcsával a koponya felé mutató helyzetben, díszített oldalával felfelé. Felületén növényi minta látható, hátoldalán 5 szegecs helyezkedik el. M.: 5,6×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.5.A.) [120. tábla 2].
- 27–? A mellkas jobb oldali csontjain volt „egy csomó nyilcsúcstörődék”,⁷³⁴ ebből csak 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcstörődék ismert. M.: 6×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.9.A.) [120. tábla 3].
29. A jobb alkarcsontok belső oldalán vastörődékek feküdtek, némelyiken textillenymat, másokon famaradványok voltak megfigyelhetők. A legnagyobb h.: 4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.10.A.) [120. tábla 4].
30. Ugyanott famaradványok voltak láthatók. A legnagyobb m.: 6,2×2,8 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.11.A.)
31. A koponya jobb oldalán, annak irányába mutató helyzetben és a jobb felkarcsont felső végének külső oldalán volt 1–1 db íjvégborító csontlemez. M.: 14×1,5 cm. A jobb alkarcsontok mellett pedig 2 db markolatborító csontlemez helyezkedett el. M.: 13,7×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.2.A.) [120. tábla 5].⁷³⁵
32. A jobb felkarcsont alsó részének külső oldalán volt 1 db D alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4×3,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.1.A.) [120. tábla 6].
33. A jobb felkarcsont felső végének külső oldalán, 10 cm-rel magasabb helyzetben volt 1 db kovácsoltvas csikózabló. A szájas h.: 7,3 cm, a karika átm.:

⁷³¹ BOLLÓK 2015, 232.

⁷³² BOLLÓK 2015, 233.

⁷³³ FETTICH 1931, 100.

⁷³⁴ FETTICH 1931, 102.

⁷³⁵ FETTICH 1931, 101, 88. kép 22. – Az íjcsontok között tévesen egy emberi bordacsont töredéket is beletároltak (BIRÓ 2013, 408).

4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.20.1.A.) [120. tábla 7]. Fettich sajnos fotót nem közölt a zabláról, de beszámolója szerint a „*tipus mint a 86. képen*”,⁷³⁶ ott azonban egy oldalpálcás zabra fotója⁷³⁷ látható, ezért a sírhoz tartozása talán megkérdőjelezhető.

Megjegyzés: a lókoponya orr részén volt 1 db vékony bronzlemez, mely azonban megsemmisült, így csak zöld patinája utalt egykori meglétére.

Szórvány- vagy nem azonosítható leletek:

1. 1 db kék színű, levágott sarkú hasáb alakú áttetsző üvegyöngy. M.: 1×0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.4.A.) [121. tábla 1].
2. 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű. Kerek foglatán körben négy félgömb alakú dísz található, ezek felett hajlanak a foglatat félköríves karmai a benne lévő kék színű áttetsző üvegbetétre. A karmok között a foglatat karéjos kialakítású. Karikája háromszög átmetszetű. M.: 2,7×2 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.3.A.) [121. tábla 2].
3. 1 db hosszúkás bronzlemez, mindkét csúcsba futóan levágott végén átlukasztva. M.: 4,5×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 12.2.A.) [121. tábla 3].
4. 1 db szögletes átmetszetű kovácsoltvas akasztóhorog. M.: 5,1×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.13.4.A.) [121. tábla 4].
5. 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 4,8×2 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.3.A.) [121. tábla 5].
6. Kovácsoltvas tegezveretek. A legnagyobb m.: 8,8×1 cm (MNM R. T. ltsz. 13.3.A.a–e.) [121. tábla 6].
- 7–15. 9 db nyílcsúcs, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:
- 7–9. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,3×2,2; 6,3×1,5; 7,3×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.4.A.).
- 10–12. 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott páncélszűrő nyílcsúcs. M.: 7,5×1,1; 6,7×1; 7×0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 61.13.2.A.).
13. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,9×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.4.A.).
- 14–15. 2 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9×1,7, illetve 6,5×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.4.A.) [122. tábla 3–8].
- 16–17. 2 db ezüsből öntött, oroszlánabrázolásal⁷³⁸ díszített, aranyozott hátterű, rozettás kisszíjvég. Háttoldalukon 4-4 elhajlított végű szeg található. M.: 2,9×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 10/1929.) [122. tábla 11–12].

18. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, 3 bordával erősítve. M.: 13,8×11,4 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.1.A.) [122. tábla 1].

19. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a rombusz átmetszetű szárhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 12,7×10,3 cm (MNM R. T. ltsz. 61.12.1.A.) [121. tábla 12].

20. 1 db téglalap alakú, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,2×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.1.A.) [121. tábla 11].

21. 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,3×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 61.13.1.A.) [121. tábla 10].

22. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas zabra, melynek külső végébe egy egyenesebb részt követően laposabb, félköríves kialakításban záródó vastárgy kapcsolódik. Egykori összetartozásuk azonban megkérdőjelezhető. A szájvas h.: 8,5 cm (MNM R. T. ltsz. 55.21.2.A.) [122. tábla 9].

23. Vaslemez-töredék (MNM R. T. ltsz. 55.21.5.A.) [122. tábla 2].

24. 1 db barnás-feketés színű, csillámmal és homokkal soványított, kihajló pereme alatt két bekarcolt hullám-, alatta pedig sűrű csigavonallal díszített agyagedény. M.: 12,3 cm, sz. átm.: 8,9 cm, f. átm.: 6 cm (MNM R. T. ltsz. 81.1.1.A.) [122. tábla 10].

Az 1990-ben folytatott hitelesítő feltárás során kerültek elő az alábbi szórványleletek:

1. A 2. szelvény keleti falánál került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, egyik végén egyenesre vágott, másikon elhegyesedő végű karika. M.: 2,3×2 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [122. tábla 13].
2. A 2. szelvényből került elő 1 db kerek átmetszetű bronz huzalkarika. M.: 2,4×2,4, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [122. tábla 14].
3. A 2. szelvény északkeleti falánál került elő 1 db filigrán és granulált díszítésű, középrészén valószínűleg kettéhajtott bronzhuzalból készült füllel ellátott ezüstsomb. Töredékes (MNM R. T. ltsz. n.) [122. tábla 15].
4. A 2. szelvényből került elő 1 db csúcsba futó végén átlukasztott bronzlemez, mely valószínűleg a 27. sírhoz tartozott. H.: kb. 3,8 cm, sz.: 1 cm (MNM R. T. ltsz. n.) [122. tábla 16].

⁷³⁶ FETTICH 1931, 100.

⁷³⁷ FETTICH 1931, 100, 86. kép.

⁷³⁸ BOLLÓK 2015, 345–346.

38.3. ÉRTÉKELÉS

Szalay Géza földbirtokos kezdeményezésére és támogatásával Fettich Nándor összesen 25 sírt tárt fel a temetőben, döntően 1927. évi ásatása során. Sajnos ma már nem állapítható meg, hogy mi indokolta a 3 évvel később, 1930 júniusának végén újra megkezdett kutatást,⁷³⁹ ami lehetett akár egy újabb temetkezés előkerülése is. Ha így volt, azt bizonyára Szalay hozhatta Fettich tudomására. Ma már nehezen megválaszolható kérdés, hogy amikor Jósa András feltárása után előkerült néhány további temetkezés az I. számú lelőhelyen, melyeket Szalay Géza maga bontott ki,⁷⁴⁰ akkor a későbbiekben előkerült rozettás lószerszámveretek nyomán miért nem ő maga látott újra a kutatáshoz, mint ahogy azt korábban tette. A választ talán Fettich publikációja rejti, melyben leírja, hogy Szalay és neje „megkerestették” vele a honfoglalás kori sírokat, melyekre több napi kutatás után bukkant csak rá.⁷⁴¹ Így valószínűleg ekkor csak a felszínen talált lelet vagy leletek utaltak a földben rejtőző sírokra, de maguk a temetkezések még nem váltak érzékelhetővé. Fettich ásatási naplójában 1-től kezdődően számoztatta a feltárt sírokat, csak a későbbiekben, már a publikálás alkalmával csatlakoztatta azokat a Jósa András által feltárt sírok számozásához.⁷⁴² Naplójában az 5. sír szűkszavúbb leírása után ugyanezen sírt bővebben is lejegyezte, ekkor azonban már a 6. számon, temetőterképén pedig két közvetlenül egymás mellett elhelyezkedő sírként, 5–6. számú temetkezéseknek ábrázolta. A korrekcióra tanulmányában kerített sort.⁷⁴³ A két temető összetartozásának bizonyíthatatlan voltát már László Gyula felvetette,⁷⁴⁴ sőt kezdetben maga Fettich is felvetésként kezelte, hogy a sírok a Jósa által feltárt temetőhöz tartoznának.⁷⁴⁵ Ezt az 1990-ben folytatott hitelesítő ásatás igazolta is: a Fazekaszugban két különálló temető helyezkedett el, egymástól mintegy 150 méterre.⁷⁴⁶ Fettich az előkerült sírsor környékét megvizsgálta, mivel azonban újabb sírok nem kerültek elő, így a temetőt teljesen feltártnak tekintette.⁷⁴⁷ Az ásatáson a földet a feltérési szelvény két szélén deponálták, így azonban kérdés marad, vajon ezeket a területeket is kellően megkutatták-e a felhalmozás

előtt, továbbá, hogy a terület északi végén nem az ott húzódó, feltételezhető telekhatár miatt függesztették-e fel a kutatást?

A sírokat Fettich előkerülésük sorrendjében számoztatta, így megállapítható, hogy a 26. számútól dél felé folytatta tovább a kutatást, s egészen április 13-ig ebbe az irányba dolgozott. Ezt követően, 14-én valószínűleg a 40. számú került először elő, majd ettől haladt ugyancsak dél felé, a már feltárt 26. számú sír irányába. A 46. számú sír kibontása után hosszabbíthatta meg szelvényét északi irányba, a terület szélén húzódó, mesterségesen kialakított, így bizonyára valamilyen telekhatároló szereppel bíró fasor felé. Azt, hogy a kutatást az itt talált 47–48. sír feltárásával – ha csak időlegesen is, de – befejezte, talán az ott húzódó telekhatár befolyásolhatta.

1927 novemberében azután az áprilisban megkezdett irányban folytatta a kutatást, s talált rá a 49. számú sírra. Lehetséges tehát, hogy a tavaszi feltérési árka ekkor még betemetetlenül heverték, így megfelelő tájékozódási pontot adtak ehhez,⁷⁴⁸ de ha nem így volt, vélhetően akkor is meg lehetett még határozni a feltérési helyét, hiszen annak végénél húzódott a már említett kisebb fasor, végében egy nagyobb fa- és bokorcsoporttal. Mivel az utóbbi az ásatási fotók egyikén önállóan is szerepel [80. kép], így vélhetően Fettich számára is tájékozódási pontként is szolgált. Mint említettem, kérdéses ugyanakkor, hogy 1930-ban miért kezdett mégis újra munkához.⁷⁴⁹ Lehetséges, hogy egy sír előkerülése vagy valamilyen szórványlelet indokolta az újabb kutatást, de lehetséges, hogy valamiért úgy gondolta, érdemes még egy szondát nyitnia. Ekkor azonban már bizonyára csak az említett növényzet szolgálhatott számára viszonyítási pontként, a régebbi földmunkák nyomai bizonyára nem látszottak már. Ha megfelelően tudott tájékozódni a terpen, elvileg nyithatott egy szelvényt a korábbi sírsor végében, ha nem, úgy az utolsó feltárt sírt valószínűleg csak az egyszerűség kedvéért rajzolta a sírsor végére.⁷⁵⁰ Temetőterképe [81. kép] a bizonytalanságok okán inkább tájékoztató jellegű, semmint a sírok fekvését pontosan

⁷³⁹ RÉVÉSZ 1996a, 151.

⁷⁴⁰ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992; RÉVÉSZ 1996a, 151; MNM R. A. XII.182/970.

⁷⁴¹ FETTICH 1931, 78.

⁷⁴² RÉVÉSZ 1996a, 152; MNM R. A. 450.K.VI. – Sajnos a csontvázlapokat tartalmazó 41.K.I.2. jelzetű dokumentumnak nem sikerült a nyomára akadnom.

⁷⁴³ MNM R. A. 450.K.VI.

⁷⁴⁴ LÁSZLÓ 1944, 109.

⁷⁴⁵ FETTICH 1931, 78.

⁷⁴⁶ DIENES 1964, 86; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; RÉVÉSZ 1996a, 152.

⁷⁴⁷ MNM R. A. 167.K.III.

⁷⁴⁸ MNM R. A. 450.K.VI.

⁷⁴⁹ RÉVÉSZ 1996a, 151.

⁷⁵⁰ MNM R. A. 450.K.VI.

78. kép. Fettich Nándor (b) és Bartucz Lajos (j) a kenézliői ásatáson, valószínűleg a 46. sír kibontása előtt. A kép alján lévő felirat: *A sír felbontása előtt. 927.IV.14.*

visszaadó vázlatként értékelhető,⁷⁵¹ azon az égtájak jelölése is kiigazításra szorult [82. kép].⁷⁵² Mindezt a lelőhelyen folytatott hitelesítő feltárás világította meg. 1990 augusztusában öt sír helyét sikerült azonosítani [83. kép], ezek egyikéből pedig szerencsés módon előkerült egy ottfelejtett övveret is, mely a 46. sírből származó egykori garnitúra részét alkotta. Ennek alapján sikerült mind

az öt, a temetőterképen egymás mellett elhelyezkedő sírt azonosítani (26., 28., 44., 45., 46.).⁷⁵³ Ezek azonban a Fettich által készített térképen látható egyenes vonalú sorral szemben jóval szabálytalanabb elhelyezkedést mutattak, fekvésük alapján akár több sorba is sorolhatnánk őket. Mindezt a sírfotók is megerősítik egyes esetekben. Ahol egy fotón két vagy több sír is látható, azok egymáshoz

⁷⁵¹ RÉVÉSZ 1996a, 152.

⁷⁵² LÁSZLÓ 1944, 109.

⁷⁵³ KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991; KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992; RÉVÉSZ 1996a, 152; MNM R. A. 122.VIII/1991.

79. kép. Fettich Nándor a kenézlői ásatáson, a 45. számú sír bontása közben, a háttérben Bartucz Lajos a 43. számú sír embertani anyagát szedi fel. A kép alján lévő felirat: *Szép leletek. Fettich munkában. 927.IV.14.*

viszonyított helyzete megkérdőjelezi a tájolást és/vagy a sírok relative egyenes sorba rendeződését. Ugyanakkor meg kell jegyezni azt is, hogy nem minden esetben lehetett Fettich térképe pontatlan a sírok egymáshoz való viszonyát tekintve, pl. a 35–36. számú sírok megfigyelhetően egymással párhuzamosan helyezkedtek el. Meg kell említeni, hogy a fennmaradt fényképek egyikén sem

látható üresen álló szonda, vagy olyan ásatási kép, mely nagyobb terület megkutatására – így a temető ténylegesen teljes feltárására – utalna. Ennek természetesen számtalan oka lehetett, pl. érdektelenek voltak a főtő-számára.

A sírokról az eredeti sírleírások és a – néhány esetben alacsonyabb információtartalmú – publikáció mel-

80. kép. A feltárt síroktól nyugatra található facsoport. A kép alján lévő felirat sajnos olvashatatlan, a dátum: 927.IV.14.

lett szerencsés módon a terület tulajdonosának felesége, Hertelendy Nandine több fotót is készített,⁷⁵⁴ esetenként l-l sírról több oldalról is. Ezekből Fettichnek is átadott egy sorozatot,⁷⁵⁵ aki annak egy részét tanulmányában meg is jelentette.⁷⁵⁶ Más részük szerencsés módon Fettich és Dienes István hagyatékában fennmaradt,⁷⁵⁷ míg

a sírfotók egy további része Hertelendy Nandine fotóalbumából ismert, mely az 1990-es éveket megelőzően került a Magyar Nemzeti Múzeumba.⁷⁵⁸ Mivel a fényképek többször is nagyban hozzásegítettek a sírleírások pontosításához, ezért itt közlöm azokat is, melyek az eredeti publikációban is megtalálhatók, tudománytörté-

⁷⁵⁴ FETTICH 1931, 78.

⁷⁵⁵ MNM R. A. 84/1927.

⁷⁵⁶ Néhány további, más perspektívából készült – egy esetében pedig a nyomdatechnika ördöge folytán fordított állásban megjelent – fotó László Gyula könyvében található meg: LÁSZLÓ 1944, 109–115, VI–VII. tábla.

⁷⁵⁷ MNM R. A. Ha. 99. XVII/205; Lm 89. I. L. 17.

⁷⁵⁸ A fotókra Révész László (MNM, SZTE) hívta fel a figyelmem, segítségét ezúton is köszönöm.

neti jelentőségük miatt pedig néhány olyat is, melyek az ásatás pillanatait adják vissza számunkra. A Hertelendy Nadine albumából ismert fotókon különböző, kézzel ráírt feliratok és dátumok is láthatók, ezeket talán a földbirtokos felesége írhatta rájuk, hiszen ezek a Fettich-hagyatékban lévőkről hiányoznak, illetve Fettichről egyes szám 3. személyben, vezetéknevén, míg Szalay Gézát keresztnévén említik [60–80. kép].

A temetkezési szokásokat illetően a vázak és a mellékletek helyzetén felül csak a lócsontok fekvéséről rendelkezünk információval. Az ásatási fotók alapján a bontást Fettich maga végezte vagy felügyelte, az előkerült sírokat – valószínűleg a koponya környékén – leszúrt kis faággal jelölték. A vázakat precízen bontották, a magasabb helyzetben fekvő tárgyakat babán hagyva, a sír környezetét pedig kb. 1 ásónyommal mélyebben körbeásva. A sírgödörök vagy az esetleges koporsók megfigyelésére azonban talán ennek ellenére sem nyílt lehetőségük a homokos talajban. Az előbbiekről (úgy mint bizonyos helyeken való szélességükről vagy minimális hossz- és szélességi értékeikről) az egyes mellékletek vagy lócsontok elhelyezkedése adhat csupán információt. Ezek alapján ismert például, hogy – az összegöngyölt lóbőrös temetkezések helyszükségletét figyelembe véve – az elhunyt és a sírgödör fala között legalább 40 cm⁷⁵⁹ volt a 26., 45. és az 50. sírban. A sírok mélysége változatos volt, többségében 60–120 cm közti mélységeket dokumentáltak, szélső értékeik 30, illetve 190 cm voltak.

A sírok a 27. számú gyermeksír kivételével Ny–K-i tájolásúak voltak,⁷⁶⁰ az utóbbi esetében azonban az elhunyt feje a sír keleti végében volt.⁷⁶¹ A sírba hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették az elhunytakat, akiknek nemi és életkori adatainak meghatározására néhol már Fettich is kísérletet tett. Ásatási naplójában a sírok többségénél az általános váz vagy emberváz megnevezést pontosítva, férfiként határozta meg a 28–30., 35., 40., 44–45. és az 50. sírből előkerült vázakat, a 49. számú temetkezésnél pedig először ugyancsak férfivázról írt, de azt a későbbiekben törölte.⁷⁶² A feltárást követően a csontvázakat az ásatáson is részt vevő Bartucz Lajos vizsgálta meg, tanulmányában a nemi és életkori adatok alapján is értékelhető 20 váz megoszlása a következő volt: 10 férfi, 8 nő és 2 gyermek.⁷⁶³ A temető teljes

sírszámát illetően az adatokat Révész László pontosította, így összesen 12 férfi, 9 nő, 2 gyermek és 2 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező váz ismert.⁷⁶⁴ A temető embertani vizsgálatáról Bíró András és Fóthi Erzsébet publikált a későbbiekben tanulmányt.⁷⁶⁵

Sajnálatos módon a leletanyag mára némiképp hiányossá vált, egyes kisebb tárgyak bizonyára már a feltárás során elveszhettek vagy a földben is maradhattak, mint erre a hitelesítő ásatáson előkerült leletek is utalnak, további darabok pedig a feltárba vételt megelőzően kallódtak el.⁷⁶⁶ A korszak általános szokásainak megfelelően a lócsontokat pedig az esetek döntő többségében nem is csomagolták el, így azokról archaeozoológiai vizsgálat sem készülhetett. Ezt egyes esetekben a hitelesítő feltárás során előkerült csontok vizsgálata pótolja.

Az ékszerek között mindössze egyetlen *fülbevaló* ismert a temetőből, ez utólagosan került elő a 42. számú férfisírból, egy B típusú gömbsorcsőngős változat. Amennyiben valóban e sír lelete volt, úgy ez újabb adat a férfiak fülbevaló-viseletére nézve.⁷⁶⁷

Sima, nyitott végű huzalkarikák többnyire férfiak (28–29., 46., 48., 50.), kisebb számban nők (41., 43., 47.) sírjaiba kerültek, férfiaknál kissé magasabb a párosan (29., 46., 48.) viselt darabok aránya, mint a nőknél (41.). 2 db az 1990. évi hitelesítő ásatás szórványleletei között is található, így nem zárhatjuk ki természetesen I–I karika ilyen vagy olyan okból történő elkallódását sem. Ezek döntő többségükben ezüstből készültek (28., 41., 43., 46., 48., 50., sz.), két bronz (29., sz.) és arany (47.) változat mellett, az utóbbiból a sír csak 1 darabot tartalmazott. A ritkaságnak számító arany huzalkarikákat Mesterházy Károly gyűjtötte össze, utalva ezek fülbevalóként történő felhasználásának nagyon is valószínű lehetőségére.⁷⁶⁸

Gyöngyök a bizonytalan eseteket nem számítva I–I női és férfisírból ismertek, a legnagyobb, legszebb gyöngyökből álló készlet természetesen egy nő mellett volt (34.). Ezek egykor vélhetően a nyakláncba voltak fűzve, ennek záróelemét alkothatta a gyöngyök között előkerült kis huzalkarika. Típusaik szerint nagyobb számban ismertek különböző szemesgyöngyök, melyek az esetek többségében hullámvonalas mintával kombinált díszítést hordoztak. Kiegészítésként a gyöngyök mellett *kagyló* és *kauri* is felbukkant.

⁷⁵⁹ VÖRÖS 2014, 113.

⁷⁶⁰ FETTICH 1931, 80.

⁷⁶¹ FETTICH 1931, 80.

⁷⁶² MNM R. A. 9. K. I.

⁷⁶³ BARTUCZ 1931, 116.

⁷⁶⁴ RÉVÉSZ 1991, 623; RÉVÉSZ 1996a, 152.

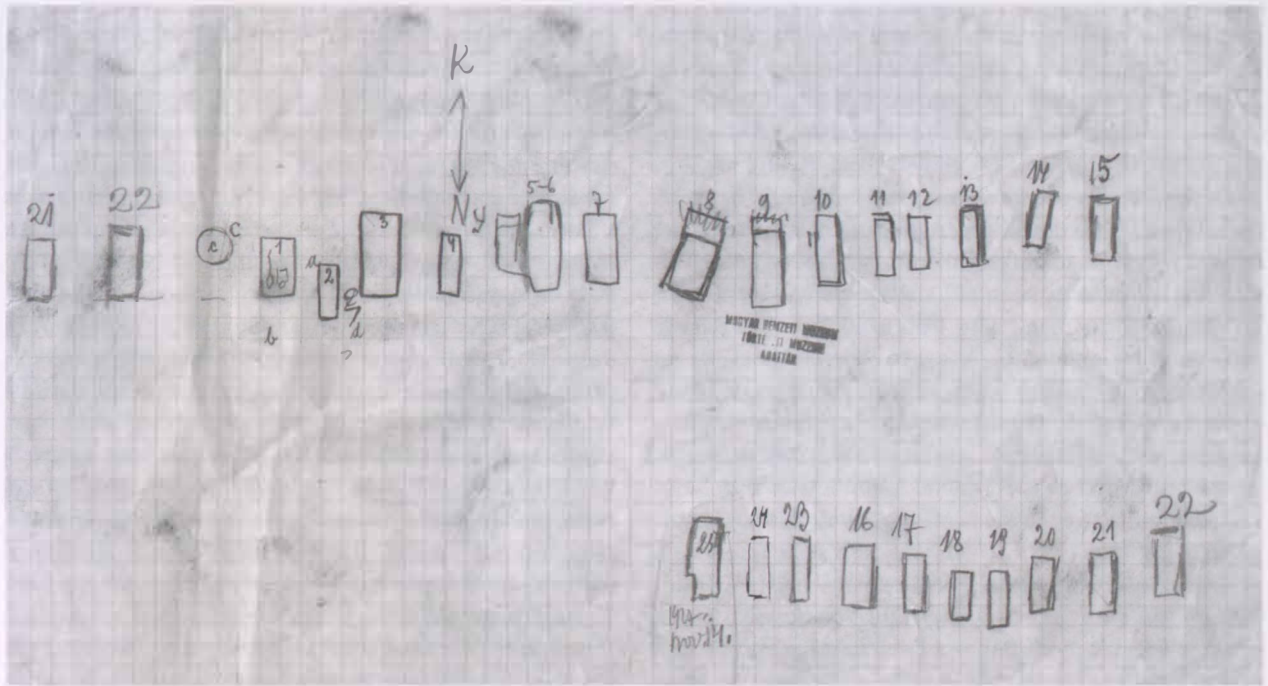
⁷⁶⁵ BÍRÓ–FÓTHI 2005.

⁷⁶⁶ MNM R. A. Ha 99.X.140.

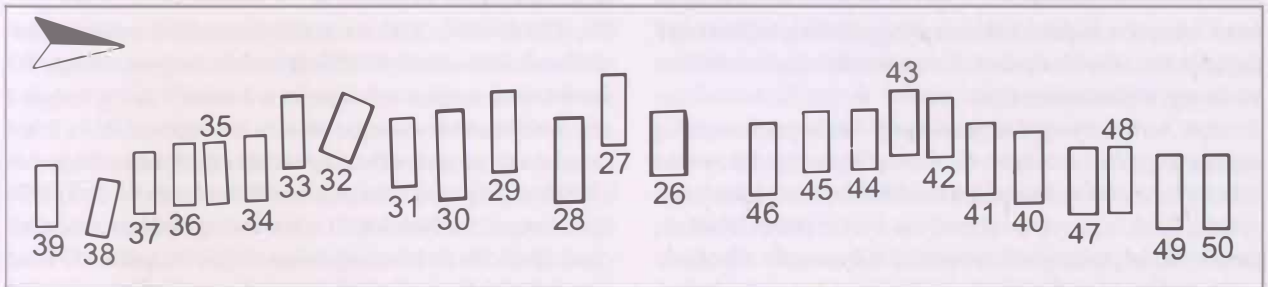
⁷⁶⁷ MESTERHÁZY 2013, 207.

⁷⁶⁸ MESTERHÁZY 2013, 206–207; KOVÁCS 2019, 252, 503. jegyzet.

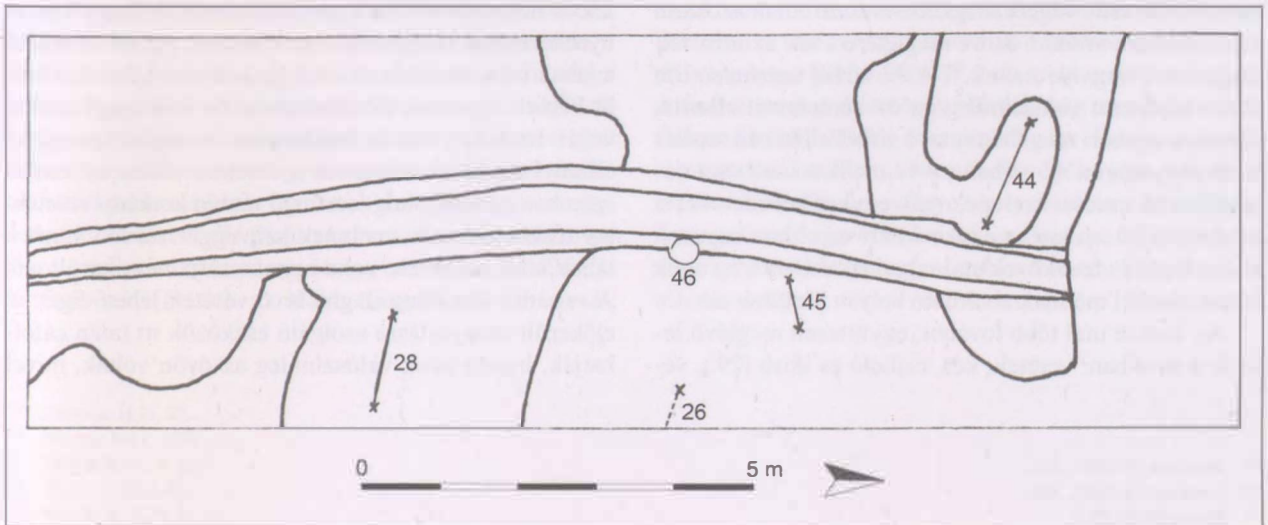
38. KENÉZLŐ-FAZEKASZUG II.

81. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., Fettich Nándor eredeti temetőterképe

82. kép. Kenézlő-Fazekaszug II. temetőterkép

83. kép. Kenézlő-Fazekaszug II., Kovács László és Révész László 2. szelvényének összesítő térképe

Gyakori ékszerek voltak a különböző *karperecek*, azok között is elsősorban a pántkarperecek. Ezek az alábbi kombinációkban voltak megfigyelhetők: női sírokban 1-1 db pántkarperecet az alkarokon dokumentáltak 5 esetben (26., 34., 44., 47., 49.), míg 1 db huzal- és 1 db pántkarperecet az alkarokon 1 sírban (41.). Gyermeksírban 1-1 db huzalkarperec volt az alkarokon 1 sírban (31.). Egy női temetkezésben 1 db huzalkarperec volt a jobb alkaron 1 esetben (43.). Az egyetlen karperecet tartalmazó férfisírban pedig 1 db pántkarperec feküdt a jobb alkar csontjain (50.). A közösségben tehát csaknem kizárólag nők viseltek ilyen ékszereket. Amennyire a rendelkezésre álló sírfotók alapján megítélhető, a pántkarperecek nyitott végükkel felfelé kerültek sírba. A korszak sírjaiban ritka formának számít a 43. sírből előkerült, mindkét végén kissé kúposan kiszélesedő huzalkarperec.

A közösség tagjait ritkán temették *gyűrűkkel*, mindössze 3 db ismert ebből a tárgytypusból. Az első *négygömbös fejű* ezüstgyűrű még a feltárás megkezdése előtt szórványként került elő. A 31. számú, 5-6 éves korban elhunyt gyermek mellett egy *filigrán és granulált díszítésű, foglalattal ellátott ezüstgyűrű* volt, mérete alapján talán temetési ajándék. Ez a típus a bizánci-balkáni területek irányába mutat. A harmadik gyűrűnek sajnos csak egykori létezése tételezhető fel az ásatási napló szükségessége alapján (29.).

A 41. sírban nyugvó nő koponyájának homlokai részén, sorban fekvő helyzetben volt 4 db erősen töredékes szív alakú vékony bronzlemez, csúcsukkal lefelé mutató helyzetben. Ezek bizonyára valamilyen *fejdísz* részei lehettek, annak szabásmintájáról azonban nincsenek adataink.

A közösség tagjai által az elhunytakkal sírba helyezett *öveket* szét kell választani egyszerű funkcionális és díszített változatokra. Az előbbieket az egyszerű övcsattal, illetve talán csak végeik megkötésével zárdtak azokban az esetekben, amikor az öv meglétére csak az arra felfüggesztett tárgyak utaltak.⁷⁶⁹ A 39. sírből származó líra alakú bronzcsat valószínűleg az öv záróelemét alkotta, melynek egykori meglétére utal a sírből előkerült vaskés is. Bizonytalan a 47. sírban a váz mellkasának csontjain előkerült vascsat szerepe, mely egykor hevedercsat is lehetett. A 30. sírban az egykori övre az ahhoz kapcsolt kés, csiholó és fenőkövek utalnak, még akkor is, ha azok nem a viseleti módnak elvárható helyen kerültek elő.

Az övekre utal több további, együttesen meglévő lelet is a sírokban: veretek, kés, csiholó és kova (29.), ve-

reték és kés (31., 42., 45.), veretek, csiholó és kova (46.), veretek (50.), fémdíszes tarsoly, kés és kova (28.). Az öv mellett ahhoz kapcsolódó tarsoly is feltételezhető azokban az esetekben, amikor legalább csiholó és kova is előkerült, hiszen azokat bizonyára valamilyen kisebb tároló alkalmatosságban hordták.⁷⁷⁰ A 28. sírnál szerencsés módon a *tarsolylemez* mellett a börtarsoly jelentős része is megmaradt, egy nagyobb méretű, a tarsoly alakját követő bőrdarab mellett több, vékony, ütemesen sorakozó lyukakkal ellátott szíj, valamint behajlított szélükön beszegett, két szálból sodrott fonállal összevarrt darabok. A tarsoly belső oldalát valószínűleg fehér vászon borította. Ennek nyomát őrizte meg a belsejében előkerült vasdarab, s ugyanott volt 1 db kovakő is. Veretekkel díszített függesztőszíját 4 db szegecs fogta össze, zárószíján bronzcsat helyezkedett el.⁷⁷¹ A tarsolyt borító lemezen látható díszítés csak az 1950-es évek végén történt újbóli restaurálást követően vált ismertté, Dienes István tette közzé értelmező rajzán.⁷⁷² Ezen egy indaszárról kinövő félpalmetta látható, mely valószínűleg egy, az ötvös által végül be nem fejezett díszítés emléke, hasonlóan az I. temető 3. sírjának lemezéhez.⁷⁷³

A sírok legszebb leleteit azok a veretek alkotják, melyeket a kutatás általában az *öv díszeként* azonosít (29., 31., 42., 45–46., 50.). Az újabb elemzések nyomán számolnunk kell annak lehetőségével is, hogy azok egy része lehetett magára a ruhára is erősítve.⁷⁷⁴ A 29. sírban a váz jobb kezének csontjai alatt, a medence alatt és felett szorosan egymás mellett, továbbá a medencénél lejjebb, a lábak csontjainak irányában volt összesen 41 db kétféle típusú veret, melyek közül a kéz csontjainál és a medencénél lévők fa- és bőrmaradványok között voltak. Övcsat nem került elő, a nagyszíjvég pedig a combcsontok között feküdt. A sírleírás alapján a veretek közül a nagyobbak a medence felett és alatt is egymáshoz közel, sorban fekvő helyzetben voltak, de feltételezhető, hogy keskenyebb veretek is lehettek ezen a részen. Az öv vonalától a lábak irányába viszont csak keskenyebb vereteket említ Fettich, így ezek díszíthették az öv szíjvéggel záródó végét. Ezek helyzete és darabszáma is megfelelne egy az elhunyt derekára helyezett, a derékon széles és kisebb számban keskeny, míg lecsüngő részén keskeny veretekkel díszített övnek, melynek szíjvéggel záródó végét a lábak közé hajtották, noha annak csatja nem került elő. A ruhára varrt bőrszalagon lévő veretek lehetőségét az előkerült tűzgyújtásra szolgáló eszközök itt talán cáfolhatják, hiszen azok valószínűleg az övön voltak, mivel

⁷⁶⁹ ISTVÁNOVITS 2003, 326.

⁷⁷⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 324.

⁷⁷¹ FODOR 2009, 83.

⁷⁷² DIENES 1964, 88, 24. ábra.

⁷⁷³ BOLLÓK 2015, 308–309.

⁷⁷⁴ E. NAGY et al. 2010, 22–24.

a sírban viseleti módjuknak megfelelő helyen kerültek elő. Az övcsat hiánya ellenére tehát itt a veretes öv megléte látszik a leginkább valószínűnek, hiszen a záróelem hiánya korántsem egyedi jelenség a korszak hasonló leleteket tartalmazó sírjaiban. Meggondolásra késztető ugyanakkor, hogy a veretekkel kapcsolatban Fettich beszámolt róla, hogy azok fa- és bőrmaradványok között voltak, kiemelve, hogy egy részük „*ruhán, más részük fán volt alkalmazva.*”⁷⁷⁵ Amennyiben a famaradványok nem a koporsó, vagy valamilyen más, a sírba a veretek környezetébe helyezett fatárgy nyomai, úgy felvetődhet a lehetőség, hogy az említett famaradványok valamiképp kapcsolatban állhattak a veretekkel, mint erre példát a bugyi-felsőványi 2. sírban tett aprólékos megfigyelések mutatnak.⁷⁷⁶

A 31. sírban a veretek száma megközelítőleg fele volt az előző sírban lévőknek, ennek azonban lehetett az is az oka, hogy a sírban egy 5-6 év körüli, a felnőttekhez képest jóval kisebb derékbőségű gyermek nyugodott. A 21 db kétféle veret a medence felett és alatt helyezkedett el, míg az öv mellékszíjának csatjaként azonosítható elem a medence jobb oldalánál volt, az ásatási napló bejegyzése szerint „*közvetlenül a csüngők*” alatt.⁷⁷⁷ A kétféle veret közül a szélesebbek és 2 db keskenyebb veret valószínűleg a medence felett helyezkedett el, s a szélesebb veretek sora a medence alatt is folytatódott. A keskenyebbek pedig ugyancsak a medence felett, de a szélesebbek alatt, a láb csontjainak irányába, csúcsukkal balra mutató helyzetben voltak. Ha meglátásom helyes, itt az övet a derekat körbefogó részén a szélesebb veretek „*között*”⁷⁷⁸ 2 db keskenyebb is díszítette, míg annak keskenyebb veretekkel díszített végét nem a gyermek lábai mellé vagy közé fektették, hanem visszahajtották a derekán balra. A medence alatt az ásatási napló bejegyzése szerint „*öhlösödő falap*”⁷⁷⁹ volt megfigyelhető.

A 42. számú temetkezésben a kétféle veretek közül 2 db szorosan egymás mellett a jobb alkarcsontok alatt, 1 db a bal oldalon, talán ugyancsak az alkarcsontok végei alatt, míg a többi a medencén helyezkedett el, míg 1 db keskenyebb volt a combcsontok között. Medence alatt fekvő helyzetű veretre ugyan nincs egyértelmű utalás a sírleírásban, azonban a veretek valószínűleg két egymással többé-kevésbé párhuzamos sorban helyezkedhettek el, melyek közül az egyik így vélhetően az elhunyt hátánál volt (Fettich az alább tárgyalandó 50. sírnál,

ahol a váz alól nem kerültek elő veretek, ezt külön hangsúlyozta is, így valószínűleg itt is megjegyezte volna). A csat a medence közepe táján, a szíjvég pedig annak jobb oldalán feküdt. Itt tehát az öv valószínűleg a derék közepénél volt mellékszíjas megoldással összekapcsolva, szíjvéggel záródó végét azonban jobbra hajthatták, így kerülhetett a csípő jobb oldalához. Az öv meglétét itt is alátámasztja még a vaskés jelenléte. A veretek állapota alapján megállapítható, hogy azok nem voltak erőteljes használatnak kitéve.⁷⁸⁰

A 45. sírnál szerencsés módon a sírról készült fotók alapján megállapítható, hogy a veretek megközelítőleg a medence felső szélének vonalában, a csigolyákra megfelelő helyzetben, részben az alkarcsontok alatt, valamint a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. A csat a veretek sorában a váz jobb oldalán volt. Itt tehát az öv csatja valószínűleg a jobb oldalon kapcsolta a szíjat, másik vége pedig a bal oldalra felszerelt bújtatón átfűzve került a bal comb mellé. A bújtatónak eredetileg nyilván a derékon futó vereteknél kellett lennie, ezért az valószínűleg kimozdult, így kerülhetett az egyik veret alsó fele mellé. További veretek esetében is feltételezhető talán azok kisebb-nagyobb elmozdulása, hiszen a sírról készült fotókon látható, hogy szélesebb veretek csúcsukkal az elhunyt koponyája és lábai irányába mutató helyzetben egyaránt feküdtek. A veretek körül „*mindeniütt*” szövetmaradványok voltak megfigyelhetők, a medence alatt pedig „*falap*” maradványai feküdtek.⁷⁸¹ A veretek között az egymagában álló levél alakú veret itt egyfajta kiegészítő szerepet játszott a döntően másféle veretekkel díszített övön.⁷⁸²

A 46. sírban a kétféle típusú övveretek mellett a csat és a nagyszíjvég is előkerült. A veretek helyzetét azonban kissé nehézkes rekonstruálni, ám összességüket tekintve mégis úgy tűnik, mintha többnyire a szélesebb veretek lettek volna a váz bordákhoz közelebbi felsőbb részein. Biztosan a váz csontjai alatt volt a szélesebbek közül 1 db a medence jobb oldala és 1 db a bal combcsont alatt. A csat a medence közepén feküdt, míg a szíjvég a jobb felkarcsontnál. Ha az övet az elhunyt derekára csatolták a temetés során, akkor annak végét a jobb felkarhoz hajtották, a sírban megfigyelt helyzet talán a bomlási folyamatok és/vagy állapotjárások eredménye lehetett. Itt is megfigyelhető volt, hogy a széles veretek könyöknél és alkarcsontoknál fekvő részei alatt „*falap*” helyezkedett

⁷⁷⁵ FETTICH 1931, 85.

⁷⁷⁶ FÜREDI 2012, 227.

⁷⁷⁷ MNM R. A. 9. K. I.

⁷⁷⁸ FETTICH 1931, 87.

⁷⁷⁹ MNM R. A. 9. K. I.

⁷⁸⁰ BOLLÓK 2013, 437.

⁷⁸¹ FETTICH 1931, 95.

⁷⁸² BOLLÓK 2013, 438.

el, s a „medence falapon” feküdt.⁷⁸³ Itt is visszautalnék a 29. sírnál már említett, a Pest megyei Bugyiban feltárt sírra,⁷⁸⁴ ugyanis Fettich csak a veretek közelében és a medence alatt lévő falapról számolt be (akárcsak a 45. sírnál), noha koporsó esetén vélhetően másutt is megfigyelhetőnek kellett volna lennie a fának. Stílusosan a „falap” jóval kisebb méretű tárgyat sejtet, szemben a deszka megnevezéssel.⁷⁸⁵ Kérdés természetesen, hogy a „medence falapon fekszik”,⁷⁸⁶ értelmezhető-e úgy, hogy közvetlenül a medencecsont érintkezett a fával, hiszen ha a falap és az övveretek között az említett összefüggés lehetett megfigyelhető, akkor ebben a helyzetben tártak volna a bontás során Fettich szeme elé, aki erről valószínűleg tudósított volna. Ugyanakkor a sírleírás alapján úgy tűnik, csupán 2 db veret volt azonosítható egyértelműen a váz csontjai alatt fekvő helyzetben, s azok sem a medence középső, keresztcsont környéki része alatt, így lehetséges, hogy ott nem is voltak veretek az övön, ezért nem esett szó erről a publikációban. Az öv vagy a ruha díszje is lehetett a bal combcsont alatt, az egyik szélesebb övveret közelében megfigyelt ezüstszalag.

Az 50. sírból ugyancsak teljes készletűnek tekinthető övveretek kerültek elő, a háromféle típus váltakozva feküdt, főként a váz bal oldalán, a sírfotó alapján félköríves helyzetben. A csat közvetlenül az utolsó előtti csigolyán volt, karikájával a jobb alkarcsontok irányába mutató helyzetben, míg a szíjvég a bal felkarcsont középső részének külső oldalán, azzal párhuzamosan, csúcsával a koponya irányába mutatva. A veretek közül azonban egyetlen darab sem volt a váz alatt, így azt a temetésnél az elhunyt mellkasára fektethették.⁷⁸⁷ Ez magyarázhatja, hogy a medence jobb oldalánál már nem kerültek elő veretek.

A honfoglalás kori veretes övek kutatásának jelentős állomása volt Fettich Nándor kenézlii feltárása,⁷⁸⁸ az újabb adatok tükrében ugyanakkor lehetséges, hogy csaknem egy évszázad múltán további adatokkal is szolgálhat, nevezetesen a fából készült elemek és a veretek kombinációjának újabb példáit szolgáltatva. A szedeg-öthalmi 187. sír kapcsán, ahol a *juvenilis* korú férfi medencéje környékén kisebb, aranylemezből készült rozetták feküdtek, Türk Attila és Lőrinczy Gábor is felvette, hogy azok talán nem a mindennapi élet, hanem a

sír számára készült öv díszjei lehettek.⁷⁸⁹ A már említett famaradványok alapján úgy gondolom, ezt a lehetőséget esetenként itt is érdemes számításba venni.

Talán ruhadísz lehetett a 36. sírban a medence táján megfigyelt *bronzlemez*, míg a hitelesítő feltárás során előkerült, csúcsba futó végén átlukasztott bronzlemez sírbéli helyzetét sajnos nem ismerjük, így az a ruhán vagy a lószerszámon is elhelyezkedhetett egykor.

A közösség 5 tagját temették el *fülesgombokkal* záródó ruhában. Ezek férfi (28–29.) és női (26., 41., 43.) sírokban egyaránt megtalálhatók voltak. A gombok típusai között körte (26., 28–29.), gomba (26., 28–29.) és gömb (29., 41., 43.) alakúak voltak, ezek közül a gömb alakúak két félből összeállítva. A 28. sírban a férfi felsőtestének jobb oldalán 3 db, míg bal oldalán 1 db gomb volt. A biztosabban rekonstruálható esetek között a 29. sírba temetett férfi ruháját valószínűleg a jobb oldalon, a mellkastól kb. a has vonaláig zárta az előkerült 4 db gomb. Ugyancsak a felsőtesten viselt – bizonytalan hosszúságú, de gombjai alapján itt is legalább a has/csipő tájáig érő – ruha jobb oldali zárását szolgálhatta két női sírban (41., 43.), 11, illetve 9 db fél fülesgomb. Mivel a fél-gombok eredetileg 2 db-ból összeillesztve alkottak egy gombot,⁷⁹⁰ így a két sírban egykor legalább 6, illetve 5 db teljes gomb lehetett. Mivel azonban a korszak sírjaiban megfigyelhető az is, hogy a sírba már csupán az egyik fél került,⁷⁹¹ így ezek az előbbi értékek a gombok lehetséges minimumszámát adják csak meg. Amennyiben a sírban lévő gombok egy ruhán helyezkedtek el, úgy talán rekonstruálhatunk egy legalább a csipő vonaláig érő, jobb oldalán valószínűleg többé-kevésbé egyenes vonalban elhelyezkedő, változó számú, de legalább 4 db gombbal záródó ruhát, mely férfiaknál és nőknél egyaránt megtalálható lehetett, azonban azzal a különbséggel, hogy az utóbbiaknál az esetek többségében valószínűleg több és nagyobb méretű, két félből álló gombbal zárva.

Funkcionális és/vagy díszítő szereppel egyaránt bírhatott a 44. sírből a jobb oldali bordákon fekvő helyzetben előkerült filigrán és granulált díszítésű *ezüsgomb*, melyhez hasonló a hitelesítő ásatáson is előkerült.

Veretes lábbeli nyoma több női sírből ismert. A 34. sírban a lábcsontokon volt 70 db félgömbfejű, hátoldalán l-l ellenett lemezkével ellátott szegeccsel rendelkező

⁷⁸³ FETTICH 1931, 96.

⁷⁸⁴ FÖREDI 2012, 227.

⁷⁸⁵ Deszka sírba helyezésére példát a szob-kiserdei 75. sírből ismerünk, ahol az elhunyt alá egymást keresztező 2 db deszkát fektettek, melyeknek É-D-i irányú, mintegy 30 cm szélességű darabja a medence középső része és a felkarcsontok alsó része között húzódott (BAKAY 1978, 49, 32. kép). Ugyancsak ismert olyan temetkezés, ahol az elhunyt fejé és dereka alá helyeztek keskeny deszkát (BÁLINT 1977, 143).

⁷⁸⁶ FETTICH 1931, 96.

⁷⁸⁷ FETTICH 1931, 100.

⁷⁸⁸ BOLLÓK 2015, 137.

⁷⁸⁹ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 71.

⁷⁹⁰ ANDRÁSI 2015, 153.

⁷⁹¹ ANDRÁSI 2015, 153.

ezüstveret. A 43. sírban 98 db félgömbfejű bronzveret került elő, a díszítőrendszer azonban az előzőhöz hasonlóan sajnos itt sem ismert. Nem mentes a bizonytalanságtól a 49. számú temetkezésben a lókoponya alatt és annak környezetében lévő 4 db nagyobb négyzet alakú, és 25 db kisebb háromszög alakú veret funkciója. Ezek Fettich ásatási naplója szerint „*utólag*” kerültek elő, legnagyobb részük a lófej alatt volt,⁷⁹² valószínűleg tehát a lókoponya felvétele után váltak csak láthatóvá. A naplóban együtt említi ezeket a lókoponyán talált 1 db szív alakú verettel: „*a lókoponya tetején szivalakú bronz pityke, hasonló sírnak végében is találtatott*”⁷⁹³. Ugyanakkor a veretek típusai és az elhunyt lábfejének csontjainál lévő helyzete nyomán a kutatásban megtalálható lábbedidíszekként⁷⁹⁴ és kantárveretként történő értelmezésük⁷⁹⁵ is, de hasonló veretek szerepelhetnek kétszenléti ijtegez díszeként is.⁷⁹⁶ Sajnos nem segít eldönteni a kérdést, hogy magán a lókoponyán csak 1 db, az előbbiektől azonban eltérő veret volt, melynek szegecsei viszont kétszer olyan hosszúak, mint a 4 db négyzetes és a 25 db háromszögű alakú vereté. Ez sem példa nélkül álló azonban, hiszen a későbbiekben ismertetendő sárospataki rozettás lószerszámveretek szegecseinek mérete is jelentős változatosságot mutat típusonként. A zablai helyzete alapján a ló feje nem felkantározva került a sírba, hiszen a kantár a lókoponya bal oldalán volt, az egyik kengyel mellett. Így csak azt tudnám feltételezni, ha a veretek valóban a kantárt díszítették, akkor az részben a ló feje alá kerülhetett a temetés során.

Nehezen tudnám meghatározni a 34. sírból, a női váz bal felkarcsontjának belső oldalán, gyöngyök környezetében előkerült *ezüstlemez-borítású, üreges fenyőfa pálcica* funkcióját. Ugyancsak bizonytalan a 47. sírban a női váz bal felkarcsontjának felső részénél megfigyelt lekerékített sarkú téglalap átmetszetű, egyik végén kisebbre csiszolt *csontpálcika* szerepe, mely kisebb végével valószínűleg egy filigrándíszítést utánzóan öntött ezüsttokba illeszkedett. A csontpálcika belsejében zsákfuratban egy vastárgy található, míg egy további ezüsttárgy is tartozik a lelethez, melynek két közös tengelyben lévő gyűrű alakú eleme talán valamilyen zsanérhoz hasonló csuklóra utal.

A szűrő- és vágófegyvereket a 29. sírből előkerült *szablya* képviseli, melynek hüvelyét vagy annak függesztőszíjait bronzszegecsek díszíthették. A fegyvert a temetés során a viseleti módnak megfelelően, az elhunyt

bal lábának külső oldalára fektették, úgy, hogy markolata a derék mellett volt. Jóval nagyobb számban ismert íjászfelszerelés, melyek közül *csontos íj* a 46. és 50. sírből került elő: az előbbiben egyik végének borítólemezei, míg az utóbbiban ugyancsak egyik végének és markolatának borítása. A csontok alapján az íjat a 46. számú sírban egyik végével az elhunyt bal alkarja alá, a derék közvetlen közelébe fektették, így az öv bomlása során az egyik övveret az íjcsontokra került. Az 50. számú temetkezésben az elhunyt jobb karjának külső oldalára tették íját, így kerültek a végsontok feltáráskor megfigyelhető helyzetükben a koponya, míg a markolatcsontok az alkarcsontok külső oldalára. A nyílcsúcsokat tartalmazó tegez (?) itt az elhunyt felsőtestének jobb oldalán volt. Az íj egykori meglétére utalhat a 39. sírből előkerült íjtegez csontborítása is, melynek funkcióját László Gyula ismerte fel.⁷⁹⁷ Természetesen semmi nem szól ellene, hogy csontlapok nélküli íj is kerülhetett azokba a sírokba is, melyekben csak a tegez/nyílcsúcsok nyomai maradtak meg. Vasveretes *tegez* és abban vagy mellette elhelyezett különböző számú *nyílcsúcsok* a két csontos íjat és az íjtegezt tartalmazó sírokon felül a 28–29., 40., és a tegez meglétét illetően némiképp bizonytalan esetként értékelhető 42., 45. és 50. sírokból ismertek, továbbá szörványként. Kérdés, hogy a 45. sírban az egyik fotón megfigyelhető hosszúkás vastárgy (?), mely a jobb combcsont mellett feküdt, lehetett-e tegez vasalása. A nyílcsúcsok a 28. sírban az elhunyt bal lába mellett, a 29. sírban részben az ágyékon és a combok között, míg a 40. számú temetkezésben a felsőtest jobb oldalánál feküdtek. Típusaikat illetően nagy számú besorolhatatlan (28., 39., 42., 45., 50.) mellett rombusz alakú 3 db (28., 45.), levél alakú legkevesebb 3 db (40., 46.), deltoid alakú 1 db (45.), deltoid alakú, rövid vágóélű 14 db (28–29., 39–40., 45.), deltoid alakú, hosszú vágóélű 13 db (29., 40., 42., 45., 50.), páncélszűrő 3 db (sz.), villás szárú pedig 1 db (45.) volt.

A használati és munkaeszközök között *kések* szinte kizárólag férfisírokban voltak (28–30., 39., 42., 45.), az egyetlen kivétel a 31. sírba temetett gyermek volt. Megfigyelték azokat az elhunyt jobb (29., 42.) vagy bal combcsontja mellett (31.), a bal alkarcsontok alatt (39.) és a medencén (46.), vagyis azokat viseleti módjuknak megfelelően helyezték a sírba. A 28. sírban a kés a tarsolyon kívül kapott helyet, az ugyanis annál „*jöljebb*”⁷⁹⁸ helyezkedett el. Típusaik szerint a korszakra jellemző, egyszerű egyélű darabok, melyek közül a 31. sír eseté-

⁷⁹² MNM R. A. 450.K.VI.

⁷⁹³ MNM R. A. 450.K.VI.

⁷⁹⁴ CSALLÁNY 1970, 285, *Abb.* 17.

⁷⁹⁵ VÓ. VARGA 2017, 473.

⁷⁹⁶ KOVÁCS 2015, 73–76.

⁷⁹⁷ LÁSZLÓ 1955.

⁷⁹⁸ FETTICH 1931, 84.

ben a markolat, míg a 39. sírnál pedig a – valószínűleg fából készült – tok maradványai is megfigyelhetők voltak. *Csiholók* és *kovák* csak férfisírokból származnak, melyekben a tarsolyba (28.), illetve a derék közelének jobb (29., 30.) vagy bal oldalára (46.) kerülhettek – vélhetően ugyancsak valamilyen kisebb tarsolyban/zacsóban – a temetés során. A tűzgyújtásra alkalmas eszözök mellett csaknem minden esetben vaskés is volt a sírban.

Itt említem meg a 30. sírból előkerült *csont botvéget* is, mely a rajta lévő zsákfurat átmérője alapján inkább csak valamilyen jelképes tartalommal bírhatott, vagy csupán egy kisebb erő kifejtésre alkalmas bothoz tartozhatott.

Étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedény hat sírba került, ezek között két női temetkezésben az elhunyt fejének jobb (41.), illetve a test bal (38.) oldalára helyezték azt. Mindkét ismert férfisírban a koponyánál volt, ebből az egyik esetben ez nem pontosítható (32.), a másiknál azonban tudjuk, hogy félig eldőlt helyzetben, a koponya bal oldalán (33.). Egy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz esetében a koponya jobb oldalán figyelték meg a tárgyat (37.), míg egy további edény szórványként került elő, valószínűleg azonban az egyik temetkezésből. A 34. számú női váz koponyájának töredékei között előkerült állatcsont – sírhoz tartozása esetén – talán a koponya mellé helyezett csontos húsétel nyoma lehet.

A sírok között nagy számban voltak *lovas temetkezések*, lókoponya és lábcsontok 5 női (26., 35., 44., 47., 49.), 9 férfi (28–30., 40., 42., 45–46., 48., 50.) és 1 gyermek (31.) sírjából ismertek,⁷⁹⁹ lószerszámok pedig a 34. és 39. számú női és férfisírokba⁸⁰⁰ kerültek. A *lócsonatok* helyzete pontosabban sajnos csak a sírok egy részében ismert, míg másutt azok egy része hiányzik, vagy számuk kérdéses: a 31. esetben csak egy láb csontjait figyelték meg, míg a 29. és 48. sír esetében pedig csak a lókoponya meglétéről szól a tudósítás. A ló csontjai többségében az elhunyt testének bal oldala mellé kerültek, változatos elrendezésben, továbbá megfigyelték a lábak végénél, illetve azokat két oldalról övezve is. A biztos esetek alapján úgy tűnik, a lókoponya orr részével minden esetben a sír nyugati végének irányába nézett, ez a tendencia a 10. századi lovas temetkezéseket illetően a Kárpát-medencében általánosnak tekinthető.⁸⁰¹ Ahol a lócsonatok magasabb helyzetben voltak mint a váz csontjai, ott adódik a lehetőség, hogy azok talán a ló bőrében hagyva, az összehajtott bőrre helyezve kerültek a sírba, s ebből a magasságkülönbségből valamennyi a sírban lezajlott bomlási és tömörödési folyamatok során is megmaradt

(30–31., 44–45.). De nem zárhatjuk ki természetesen a sír részben történő behatolásának lehetőségét sem, akár a ló bőrének sírba helyezésével együtt, avagy nélküle. A 35. sírnál a ló bőrét részben valószínűleg az elhunyt lábainak végeire terítették.⁸⁰²

A lócsontokat is tartalmazó sírok mindegyikében volt lószerszám, általában teljes garnitúra, kengyel és zabla is, kivétel a 31. sírban nyugvó gyermek, aki talán még szőrén, vagy kengyelek nélküli nyergen ülhetett meg a lovat, ezért a sírba is csak a zabla került. Sajnos archaeozoológiai vizsgálat hiányában nem ismert, vajon a gyermekkel eltemetett ló kora/fajtája alapján számára fizikai tulajdonságaihoz jobban igazodó volt-e. Az 50. sírba temetett férfi esetében a kengyelek hiányát nehéz lenne megfejteti, a sírba a hevedercsat alapján ugyanis a nyereg bekerült.

A *nyereg* famaradványait a 28. sírban lehetett megfigyelni, ahol a szegelés nyomait mutató nyárfa maradványok vasdarabokkal együtt kerültek elő. Ennek sírba helyezésére biztosabban utalnak a kengyelek és hevedercsatok. Az utóbbiak helyzetét alapul véve a nyergeket a sírokba többségében a ló fejének közelébe, annak jobb (35., 46.) vagy bal (30., 44., 49.) oldalára helyezték, de feltételezhető a lófejre helyezett nyereg is, legalábbis erre utalhat a 40. sír, ahol a kengyelek a lókoponya két oldalán voltak. A kengyelek között volt olyan is, amelyik a lókoponyának támaszkodott (35.). Talán a részben már betemetett sírba, az elhunyt combjai fölé helyezhették a nyeret a 48. sírban. Ugyanakkor a már említett 28. sírban a nyereg famaradványai a medence jobb oldalánál voltak, míg az egyik kengyel a koponyatető mögött, a másik pedig a bal alkarcsontok felső vége mellett. Ennek az ellentmondásnak a feloldása – amennyiben a famaradványok valóban a nyereg részei voltak – talán a kengyelek lecsatolásával, vagy a nyereg eltörésének gondolatával⁸⁰³ lehetséges.

A zabla az életszerű viszonyoknak megfelelően kerülhetett a ló fejéhez (28., 35.), annak orr részéhez (31., 44.) vagy orr részére (26.), fejének jobb oldalára fektetett lábainak csontjai közé (30.) vagy bal oldalára fektetett lábai fölé (49.), de az elhunyt hastájékára (40.), jobb combjának alsó részéhez (42.) vagy bal alszára fölé (45.), illetve mellé (48.), továbbá a lábak végébe (47.) avagy a sír északkeleti végébe (46.) is. De előkerült az elhunyt jobb válla mellé helyezve, a váznál magasabban, ahol a mellette lévő hevedercsat – a kengyelek hiánya ellenére – bizonyára a nyeregről árukkodik (50.). Így itt a kantár talán a nyeregbe, vagy a már részben betemetett sírba ke-

⁷⁹⁹ REVÉSZ 1996a, 152.

⁸⁰⁰ FETICH 1931, 104.

⁸⁰¹ TÖRK 2009, 114.

⁸⁰² BÁLINT 1969, 110.

⁸⁰³ LÁSZLÓ 1941, 59.

rült, ez okozhatta annak magasabb fekvését. A sír alján volt ugyanakkor a csak lószerszámokat tartalmazó 34., és valószínűleg a 39. sírban is.

A hevedercsatok az esetek többségében a kengyelek közelében voltak, talán az egyetlen markánsan eltérő eset a 47. síré, ahol az a mellkasra került, míg a nyereg a lábak végeinél lehetett. Ez utalhat a nyereg megváltoztatására, amit megerősít, hogy a sírból csak 1 db kengyel került elő. A 40. sírból pedig épp a nyereg rögzítését szolgáló csat hiányzott.

A lószerszámok típusait illetően a *kengyelek* között leggyakrabban a körte alakú változat bukkant fel, párban (26., 28–30., 34., 39–40., 42., 44., 46., 48–49.), illetve egy esetben magában (47.).

Egyenes talppal és boltozatos szárral rendelkező kengyel került elő a 35. sírből, e két vonásában hasonló is az egyenes talpú, boltozatos szárú, kiugró fülű kengyelekhez,⁸⁰⁴ azonban fülének és szárainak talpalóhoz csatlakozó részét tekintve már eltérő jegyeket hordoz, így nem sorolhatjuk egyértelműen ebbe a csoportba. Párban egy ugyancsak egyenes talpú kengyellel volt, mely a magyar szállásterületről ismert kengyeleket tekintve különleges darabnak számít. A szárainak külső oldalán ütemesen sorakozó kiemelkedő, felületén kereszt- és hosszirányban rovátkolt, szögletes alapterületű plasztikus díszítésű elemekkel ellátott darab szárai kiszélesedő, két ponton áttört kialakítással kapcsolódnak az egyenes talpalóhoz. Párhuzamai különösen gyakoriak a szlovák és cseh területek kora középkori leletanyagában.⁸⁰⁵ Ez a kengyel így bizonyára nem helyben készült darab volt, jó eséllyel valamelyik fegyveres akció nyomán – vélhetően a felszerszámozott lóval együtt – került a magyar szállásterületre. Az ezzel eltemetett nő talán valamelyik férfi rokonától kaphatta. Hasonló figyelhető meg az ugyancsak nem helyi készítésű, ún. karoling-normann típusú kengyelek egy részének esetében is.⁸⁰⁶ Egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű és körte alakú változat együttesen a 45. sírből ismert, egy fiatal férfi sírjából.

Érdekes a 44. sír egyik kengyele, melynek füle a használat során letörhetett, s azt egy másik kengyel fülének hozzákovacsolásával pótolták. A javított tárgy esetében felmerül, hogy ez az életben is használt tárgy lehetett-e, vagyis kibírta volna-e a rá nehezedő fizikai igénybevételt, avagy jelképesen, csak a sír számára készült.

A *zablák* között ritkább változat a 47. sír láncos zablája, mely egy nő sírjából ismert, így beleillik abba a képbe, hogy az ilyen típusú zablák szájasuknak kö-

szönhetően a ló könnyebb irányítását tették lehetővé a kevésbé tapasztalt lovasok számára.⁸⁰⁷ A zablák a korszakban megfigyelt jelenségeknek⁸⁰⁸ megfelelnek, az oldalpálcás változatok elsősorban női (26., 34–35., 49.), ritkábban férfi- (28., 30.) sírokból, míg a csikózablák csaknem kizárólagosan férfiak (29., 39–40., 42., 45–46., 48., 50.) mellől ismertek, egy női (44.) temetkezés kivételével. A karikás zablák között némelyik nagykarikás változat volt (45.). A 35. sír zabláján az egyik szájas csavart kialakítású volt, míg a másik szögletes átmetszetű.

A lószerszám szíjzatához tartozhatott a 29. sírban a lókoponyán fekvő 2 db *vaskarika* is, s talán valamiképp ugyancsak a lószerszámmal állhatott kapcsolatban a 46. sír közelében előkerült hatszög átmetszetű bronzkarika is.

Végül meg kell jegyezni, hogy a szórvány-/azonosíthatatlan leletek között található 2 db körte alakú kengyel, melyek azonban nem feleltethetők meg sem a 39., sem a 42. sír elveszett, de fotó alapján ismert kengyeleinek, ezért ha nem a későbbiekben a kenézlői leletekhez keveredett tárgyról van szó, akkor ezek egy további sír, jelesül legalább egy jelképes lovas sír emlékei lehetnének. A nem azonosítható zabla elvileg tartozhatna a 31. sírhoz. Az azonosíthatatlan leletek között van további 2 db hevedercsat is.

A szórványként az I. vagy a II. temető területéről előkerült,⁸⁰⁹ először Fettich Nándor közleményében szereplő állatalakos *rozettás kisszíjvégek* egy rozettás lószerszámos sír leletei lehetnek, ugyanakkor kissé különös, hogy a minden bizonnyal meglévő egyéb veretek közül egyetlen darab sem került elő, vagy azt sem őrizték meg a találók. További egyetlen veret azonosítható még bizonyosan lószerszámdíszként, a 49. számú női sírből a lókoponya tetején előkerült kis *szív alakú* veret. A lószerszámdíszek között ezeken felül *ezüstlemezkék* ismertek, ezek a 46. sírban a lókoponya alatt voltak, a 4 vagy 5 db hosszúkas, csúcsba futóan záródó végeiken átlukasztott darab valószínűleg a kantár dísz lehetett a férfi lován. Egy talán hasonló lemezke bronzból az 50. sírban a lókoponya orr részén volt. A szórványleletek között is van egy bronzlemezke, mely a 46. sír ezüstlemezes lószerszámdíszének formáját mutatja. Diénes István hagyatékában pedig egy további hosszúkas, két végén átlukasztott, de sajnálatos módon elveszett bronzszalag is szerepel a 42. sír leletei között, mely szintén tartozhatott a lószerszámmal. Az adatok alapján úgy tűnik, a fémdíszes lószerszámok ritkák voltak a közösség tagjainál.

⁸⁰⁴ RÉVÉSZ 1999a, 273–282.

⁸⁰⁵ KARO 2004, 167–169.

⁸⁰⁶ MESTERHAZY 1981, 221.

⁸⁰⁷ DIÉNES 1966, 216.

⁸⁰⁸ DIÉNES 1966.

⁸⁰⁹ RÉVÉSZ 1996a, 152.

39. KENÉZLŐ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

A keltezés szempontjából kiemelt korabeli *érmék* ruhadíszként vagy ékszerként is felhasználásra kerültek, ezek a 907/908., illetve a 922. évben határozzák meg a 37., illetve 45. sírok megásásának *terminus post quem*-jét.⁸¹⁰ A temetésre azonban csak az átlukasztott érmék bizonytalan idejű további használata után kerülhetett sor. A 25 ismert sírjával vélhetően töredékesnek tekint-

hető szállási temető⁸¹¹ használati idejét valószínűleg a 10. század első fele,⁸¹² és második felének bizonytalan nagyságú részének valamely szakaszában határozhatjuk meg. A század közepét követő használatra a 34. sír pontcolt, farkasfogmintás bronz pántkarperece utal, mely a karperecek legújabb összefoglalása szerint díszítettsége okán a típus legkésőbbi darabjai közé sorolható.⁸¹³

38.4. IRODALOM

FETTICH 1931; BARTUCZ 1931; FÉK 548. sz.; RÉVÉSZ 1996d; VIII/1991.; 9.K.I.
HORVÁTH 2019, 55–103; MNM R. A. 167.K.III.; 122.

39. KENÉZLŐ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

39.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A község határából ismeretlen körülmények között előkerült oldalpalcás zabla jutott a Jósa András Múzeumba.⁸¹⁴

39.2. LELETLEÍRÁS

I. 1 db tört szájasú, kovácsoltvas oldalpalcás zabla.

39.3. IRODALOM

FÉK 549. sz.

40. KISDOBRA-LIGAHOMOK (Dobrá, SI.)

40.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1898 szeptemberében Kisdobra és Bély között, Kisdobrától mintegy 500 méterre Sennyey Béla báró Ligahomok nevű földjén, egy kb. 20 méter magas kerek homokos talajú dombot útépitéshez kapcsolódó anyagnyerő-helyként jelöltek ki. A domb kibányászása során honfoglalás kori sírokat találtak, melyeket azonban sajnálatos módon teljesen feldúltak [84. kép]. A sírok előkerüléséről november közepén szerzett tudomást Dókus Gyula, aki a helyszínre kiszállva a találóktól 2 db kengyelt és 1 db

szablatötredéket tudott összegyűjteni, a többi előkerült vastárgyat addigra eldobták. A helyszínen ugyanakkor megfigyelte, hogy a domb egy része még érintetlen volt, azonban oda addigra már búzát vetettek. Szerencsés módon azonban Sennyey báró nem csupán az ásatással járó zöldkártól tekintett el, hanem még munkásokat is biztosított ahhoz, így Dókus november második felében/végén munkához látott, melynek eredményeként 8 sírt tárt fel.⁸¹⁵ A sírok bontását Dókus személyesen végezte,⁸¹⁶

⁸¹⁰ KOVÁCS 2013, 585.

⁸¹¹ KOVÁCS 2013, 572.

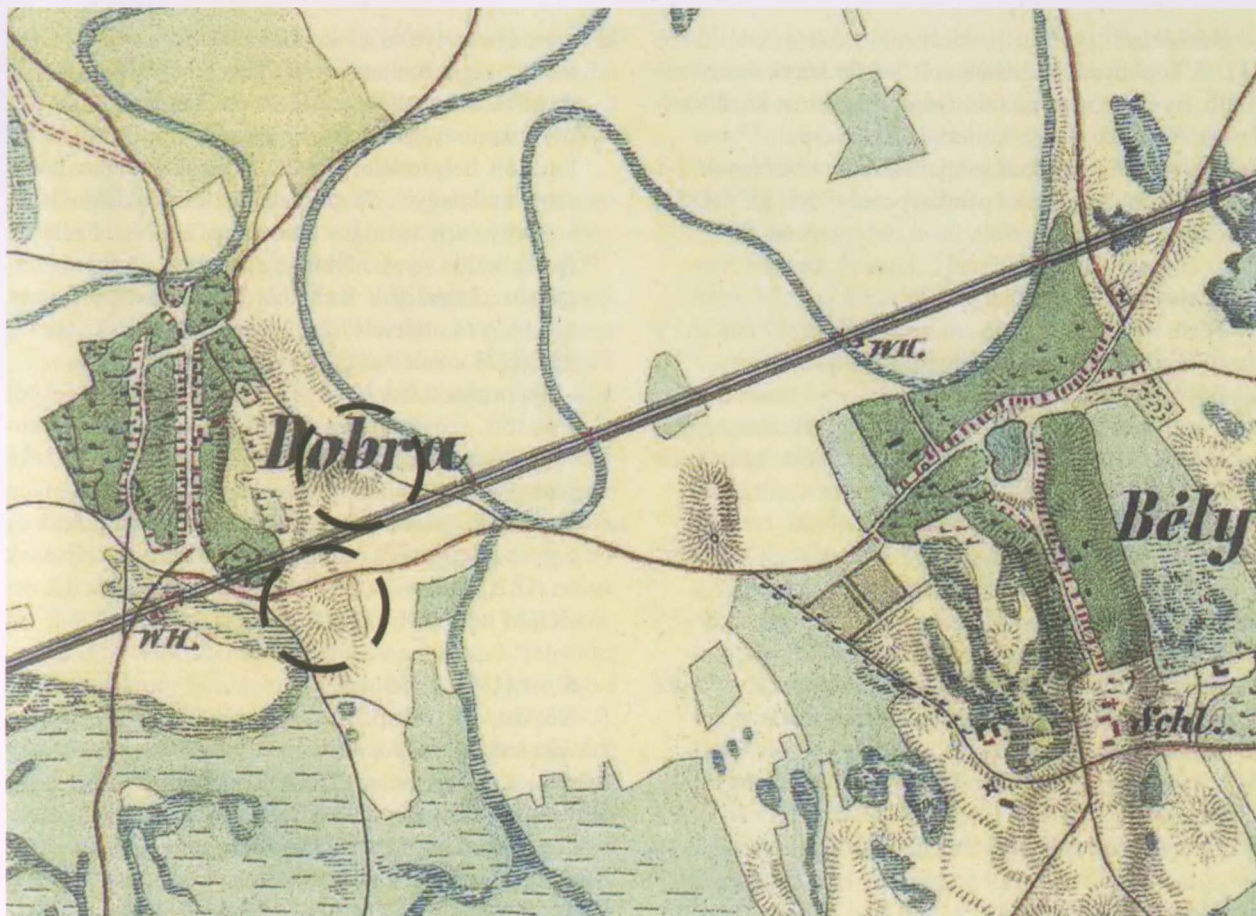
⁸¹² RÉVÉSZ 1996a, 152.

⁸¹³ MESTERHÁZY 2018, 194.

⁸¹⁴ FÉK 549. sz.

⁸¹⁵ DÓKUS 1900, 52.

⁸¹⁶ DÓKUS 1900, 54.

84. kép. Kisdobra-Ligahomok, a lelőhely lehetséges elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

s noha azokról rajzokat nem készített, részletes leírása lehetővé teszi azok rekonstruálását. A régészeti leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban található,

míg az embertani anyagból a 7. sír koponyája feltételezhetően a Természettudományi Múzeumba került.⁸¹⁷

40.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1899. november)

Férfi, 40 év felett. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya csecsnyúlványainál volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszzeüst huzalkarika.⁸¹⁸ M.: kb. 2,2×2, illetve 2,6×2,3 cm.

3–7. A jobb kéz csontjai alatt volt 5 db nyílcsúc, melyek közül 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúc.⁸¹⁹ M.: kb. 2,4×1,6, illetve 6,4×2,6 cm. 3 db típusa bizonytalan.

2. sír (1899. november)

Nő. Csv. h.: 158 cm, t.: Ny–K, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

⁸¹⁷ Dókus 1900, 58.

⁸¹⁸ Dókus 1900, 57, 1/15–16.

⁸¹⁹ Dókus 1900, 57, 1/6–7.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.⁸²⁰ M.: kb. 1,8×1,9, illetve 1,6×1,6 cm.
- 3–4. Mindkét kar alkarcsontjainak alsó részén volt 1-1 db vékony rosszezüst pántkarperec.⁸²¹ M.: kb. 6,4×5,4 cm, sz.: 0,3 cm.

3. sír (1899. november)

Férfi, idős. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.⁸²² Átm.: kb. 2,4 cm.
2. A jobb kéz csontjai alatt volt 1 db csiholó.
3. Ugyanott volt 1 db kovakő.
- 4–7. Ugyanott volt 4 db nyílcsúcs.

4. sír (1899. november)

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db rosszezüst huzalkarika.
- 3–5. A medencecsonton volt 3 db nyílcsúcs.

5. sír (1899. november)

Férfi. Csv. h.: 173 cm, t.: Ny–K, sm.: 150 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal lábszárcsontok mellett 15 cm-re volt a ló nyugati irányba fordított koponyája, a mellső lábszárak behajlított helyzetű csontjai a lókoponya mögött, míg a hátsók azok után feküdtek.

Mellékletei:

1. A bal karcsontok mellett 10 cm-re, markolatával a nyakcsigolyák vonalától indulóan, ellenzőjével a felkarcsont felső végénél, élével valószínűleg kifelé mutató helyzetben volt 1 db kovácsoltvas szablya. Pengéje enyhén ívelt, markolata az éle irányába hajlik, ellenzője csónak alakú, középső részén gúla alakú kiemelkedés látható, végei lapított gömbös végződésűek. Pengéjén a fahüvely maradványai voltak megfigyelhetők. H.: 85 cm, a penge sz.: 3–4 cm, az ellenző h.: 9 cm.⁸²³

2. A szablya hegye és a lókoponya között – valószínűleg a combcsont mellett – függőleges helyzetben volt 1 db kovácsoltvas fokos. M.: 14×3,5 cm.⁸²⁴

- 3–4. A lókoponyától 15 cm-re keletre álló, illetve lefelé fordított helyzetben volt 2 db legyező alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt, a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel ellátott füleik külön nyak nélkül csatlakoznak a lapos szárákhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 16,7×14, illetve 17,2×12,5 cm (KKM ltsz. A 947., 955.) [123. tábla 1–2].

5. A lókoponya felett 10 cm-re nyugati irányban feküdt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjassal ellátott kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájjasak végein lévő lyukakba kapcsolódtak U alakú füleikkel a végeiken gombos kialakítású, kerek átmetszetű oldalpálcák és a gyeplőt rögzítő karikák is. H.: 19 cm, a szájjasak h.: 11,2, illetve 10,5 cm, az oldalpálcák h.: 12 cm (KKM ltsz. A 964.) [124. tábla 1].

6. sír (1899. november)

Nő. Csv. h.: 174 cm, t.: Ny–K, sm.: 200 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz jobb oldalán, a combcsonttól 25 cm-re feküdtek a ló mellső két lábának csontjai behajlított helyzetben, mögöttük a nyugati irányba tájolt lókoponya, míg a hátsó lábak csontjai a váz lábcsontjainak végeinél lehettek.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya mellett volt 2 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű rosszezüst huzalkarika.⁸²⁵ M.: kb. 1,6×1,6, illetve 1,6×1,5 cm.
- 3–4. Ugyancsak a koponya mellett – Dókus beszámolója szerint a huzalkarikákra akasztva volt – 2 db BALINT 1991, Ia típusú,⁸²⁶ kisebb rosszezüst kétagú csüngős dísz.⁸²⁷ M.: kb. 4×1,5 cm.
- 5–13. Az alsó állkapocs alatt kezdődően, a nyakcsigolyákon, a felsőtest csontjain, a medencén és a combcsontok felső része felett, egymástól azonos távolságra volt 9 db, négy ponton átlukasztott ezüstdirhem: al-Mutadid-billah kalifa (uralkodott: 892–902) sási, a 893/894. évben vert érme, Iszmail ibn Ahmad számánida emír (uralkodott: 892–907) 4 db érme: sási, a 899/900., a 900. és a 904/905. évben, valamint szarmarkandi, a 902/903. évben vert dirheme. Ahmad ibn Iszmail számánida emír (uralkodott: 907–914) 3

⁸²⁰ DÓKUS 1900, 57, 1/13–14.

⁸²¹ DÓKUS 1900, 57, 1/11.

⁸²² DÓKUS 1900, 57, 1/17.

⁸²³ DÓKUS 1900, 55. 8b; HAMPEL 1900, 647, 752. CIX.

⁸²⁴ DÓKUS 1900, 57, 1/1.

⁸²⁵ DÓKUS 1900, 57, 1/26–27.

⁸²⁶ BALINT 1991, 123.

⁸²⁷ DÓKUS 1900, 57, 1/34–35.

db érme: sási, a 907/908. és a 910/911. évben vert és szamarkandi, a 909/910. évben vert érme. Naszr ibn Ahmad számánida emír (uralkodott: 914–943) sási, a 928/929. évben vert érme.⁸²⁸ Az egyik érmén szövetmaradványok voltak megfigyelhetők.

14–15. Mindkét alkar csontjain volt 1-1 db kerek átmetszetű, nyitott hegyesedő végű ezüst huzalkarperec. M.: kb. 6×5,7, illetve 6,2×6,2 cm, hv.: 0,3–0,3 cm.⁸²⁹

16. A jobb kézcsontok alatt volt 1 db háromszög átmetszetű, a háta irányába csúcsba futó végű, a penge megközelítőlegesen középvonalában elhelyezkedő nyéltűskével ellátott nagy méretű kovácsoltvas kés. M.: 41×3,5 cm.⁸³⁰

17–18. A koponya bal oldalától 15 cm-re volt 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Az egyik füle trapéz alakú a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel, mely külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárakhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. A másik füle legyezőszerűen kiszélesedő, fordított trapéz alakú áttöréssel, szárai téglalap átmetszetűek, talpalója ívelt, három bordával ellátott. M.: 12,8×11,7, illetve 13,9×11,6 cm (KKM Itsz. A 951., 954.) [124. tábla 2–3].

19. A medence és a bal kézcsontok között volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, rosszezüst oldalpálcákkal szerelt kovácsoltvas zabló. A szájvasak végein lévő áttörésekbe kapcsolódnak trapéz alakúan induló, majd téglalap alakúvá váló füleikkel az oldalpálcák. A szájvasak h.: 14 cm, az oldalpálcák h.: 11 cm.⁸³¹

7. sír (1899. november)

Férfi. Csv. h.: 192 cm, t.: Ny–K, sm.: 200 cm, sh.: ? ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A váz bal oldalán, valószínűleg a láb csontjai mellett volt a ló nyugati irányba tájolt koponyája, mögötte pedig a lábak csontjai.

Mellékletei:

1. A szájüregben volt 1 db rosszezüst huzalkarika.
2. Ugyanott volt 1 db bronzlemez több töredéke.
- 3–? A váz csontjai körül különböző bronzveretek feküdtek, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

3. 1 db levél alakú, palmettafával díszített,⁸³² alsó felén áttört veret. M.: 2,8×2,2 cm (KKM Itsz. 914, Nr. 30.).⁸³³

4–6. 3 db szélesebb, levél alakú, palmettafával díszített,⁸³⁴ alsó felén áttört bronz övveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2,3×1,8 cm (KKM Itsz. A 914, Nr. 31.) [125. tábla 1–2].

7–9. 3 db keskenyebb, levél alakú, palmettafával díszített⁸³⁵ bronz övveret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 2×1,8 cm (KKM Itsz. A 914, Nr. 28.) [125. tábla 3–5].

10. 1 db levél alakú, háromágú növényi mintával díszített bronz övveret, hátoldalán a felerősítésre szolgáló szegecsekkel. M.: 2,7×2,3 cm [125. tábla 9].

11–13. 3 db nagy méretű, alsó felén áttört, növényi mintával díszített bronz övveret, hátoldalukon 3 db szegeccsel. M.: 2,8×2,2 cm [125. tábla 6–8].

14. 1 db téglalap alakú, alsó felén levél alakban áttört ezüstveret. M.: kb. 2×1,6 cm.⁸³⁶

15–16. 2 db bizonytalan formájú ezüstveret, hátoldalukon szegecsekkel. M.: kb. 1,6×1,2 cm.⁸³⁷

17. 1 db bronzból öntött pajzs alakú nagyszíjvég. Felületén növényi minta látható. Hátoldalán 4 szegecs található. M.: 4,9×1,7 cm (KKM Itsz. A 914, Nr. 12.) [125. tábla 10].

18. 1 db hosszúkás áttöréssel ellátott, egyik oldalán egyenes, a másikon számárhátíves záródású bronz függesztőveret. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 2,8×1,6 cm (KKM Itsz. A 914, Nr. 27.) [125. tábla 11].

19–20. 2 db levél alakú, szélén hullámzó indával (?) díszített⁸³⁸ bronz függesztőszíj veret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 2×1,3 cm (KKM Itsz. A 914, Nr. 29.) [125. tábla 12–13].

21. 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karikával ellátott bronzcsat. Pecke hiányzik. Hátoldalán 2 szegecs található.⁸³⁹ M.: kb. 2×1,4 cm.

22. A jobb kézcsontok és a medence mellett volt 1 db csiholóacél.

23. Ugyanott volt 1 db kovakő.

24–30. Ugyanott volt 7 db nyílcsúcs.

31–32. A bal kézcsontok és a medence mellett volt 2 db kovácsoltvas kengyel.

⁸²⁸ Kovács 2011, 178.

⁸²⁹ Dókus 1900, 57, 1/18–19.

⁸³⁰ Dókus 1900, 57, 1/4.

⁸³¹ Dókus 1900, 57, 3/5–6.

⁸³² BOLLÓK 2015, 262.

⁸³³ RÉVÉSZ 1996f, 158, 1. kép.

⁸³⁴ BOLLÓK 2015, 262.

⁸³⁵ BOLLÓK 2015, 262.

⁸³⁶ Dókus 1900, 57, 1/25; HAMPEL 1900, 651.

⁸³⁷ Dókus 1900, 57, 1/23–24; HAMPEL 1900, 651.

⁸³⁸ BOLLÓK 2015, 266.

⁸³⁹ Dókus 1900, 57, 1/22; HAMPEL 1900, 651.

33. A lókoponyától 12 cm-re északra volt 1 db kovácsoltvas csikózabla. A szájvas h.: 14 cm, a karika átm.: 6 cm.

8. sír (1899. november)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ? cm, sh.: ? ssz.: ? Álló helyzetű koponyatemetkezés.

Mellékletei:

1. Valószínűleg részben a koponya alatt volt 1 db háromrét⁸⁴⁰ hajlított ezüsthuzalból sodrott, kétkampós végű kis méretű nyakperec.⁸⁴¹ M.: kb. 10×9 cm.
2. A koponya mellett volt 1 db agyagedény. M.: 9 cm, talp (?) átm.: 5,5 cm.

Azonosíthatatlan leletek:

1. A 3. vagy a 7. sírhoz tartozhat 1 db lant alakú kovácsoltvas csiholó.⁸⁴² M.: kb. 6,1×2,8 cm.
- 2–3. Az 1., 3., vagy 4. sírhoz tartozhat 1 db rombusz alakú és 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsűs.⁸⁴³ M.: kb. 7,6×2,6, illetve 5,6×1,8 cm.
- 4–5. 2 db hosszúkás vaspánt, melyek közül az egyik valószínűleg egyik végén visszahajtott, míg a másik, lekerékített végén átlukasztott volt.⁸⁴⁴ M.: kb. 3,4×1 cm.
6. A 7. sírhoz tartozhat vagy szórványként került elő 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén legyező alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű

száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13,6×11,3 cm (KKM ltsz. A 921.).⁸⁴⁵

7. Az egyik lovas sírhoz tartozhat 1 db D alakú, kovácsoltvas csat.⁸⁴⁶ M.: kb. 3,2×2,4 cm.
8. A 7. sírhoz tartozhat vagy szórványként került elő 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, kovácsoltvas csikózabla.⁸⁴⁷ A szájvasak h.: kb. 7,6 cm, a karikák átm.: kb. 4,8 cm.

Szórványleletek:

1. 1 db kovácsoltvas szablya. Pengéje enyhén ívelt, marolata az éle irányába hajlik. Ellenzője csónak alakú, végein 1-1 gömbös kialakítással. H.: 58,5 cm, a penge sz.: 3–4 cm, az ellenző h.: 11 cm.⁸⁴⁸
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel.
3. 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört, rövid, összeszűkülő nyakkal csatlakozik a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Talpalója egyenes. M.: 20,7×10,6 cm (KKM ltsz. A 930.) [126. tábla 1].
4. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, kovácsoltvas csikózabla.⁸⁴⁹ A szájvasak h.: kb. 8,8, illetve 7,6 cm, a karikák átm.: kb. 4,8, illetve 3,6 cm.
5. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, végein két egymásra merőleges tengelyű lyukkal ellátott, valószínűleg oldalpálcás vaszabla. H.: 26,5 cm, a szájvasak h.: 11,1, illetve 10,6 cm, a karikák átm.: 4,5, illetve 4,6 cm (KKM ltsz. 960.) [126. tábla 2].

40.3. ÉRTÉKELÉS

Dókus a domb nyugati oldalán – nyugatra attól a területtől, melyet a homokhordás során kiástak – kezdte meg a munkát, egy északról dél felé megnyitott kutatóárokcal. Ebben már az első nap 60 cm mélyen megtalálta az 1. számú sírt. Ettől tovább, dél felé 6 méterre került elő a 2. számú, 2 méterre a 3. számú; 3 méterre a 4. számú zárta a sírok sorát. Több temetkezés ebben a sávban sem déli, sem északi irányban nem került elő, annak ellenére sem, hogy az árkot 150 cm mélyen felásták. A kutatást ezért ettől kelet felé, annak a területnek az irányában folytatta, ahol a homokhordó munkások az első sírokat megtalál-

ták. É–D-i irányú kutatóárokcal az 1. számú sírtől 8 méterre bukkant rá az 5. számú lovas sírra, majd attól dél felé 3 méterre a 8. számú koponyatemetkezésre. Ettől 6 méterre feküdt a 6. számú lovas sír. További sírok ebben a sávban nem kerültek elő, ezért a következő kutatóárokot a már megkutatott sávok között jelölte ki. Ebben a 2. sírtől 4 méterre került elő a 7. számú lovas sír. Több sír annak ellenére sem került elő, hogy a dombot 3 méter mélységben több kutatóárokcal megvizsgálták. Összesen 8 sír ismert, melyek alapján legalább három, É–D-i irányú sor jelölhető ki.⁸⁵⁰ A sírok között 5 férfi és 3 (?)

⁸⁴⁰ HAMPEL 1900, 651.

⁸⁴¹ DÓKUS 1900, 57, 1/12.

⁸⁴² DÓKUS 1900, 57, 1/3.

⁸⁴³ DÓKUS 1900, 57, 1/5, 8.

⁸⁴⁴ DÓKUS 1900, 57, 1/9–10; HAMPEL 1900, 650.

⁸⁴⁵ DÓKUS 1900, 57, 2/5; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 97, Obr. 4/4.

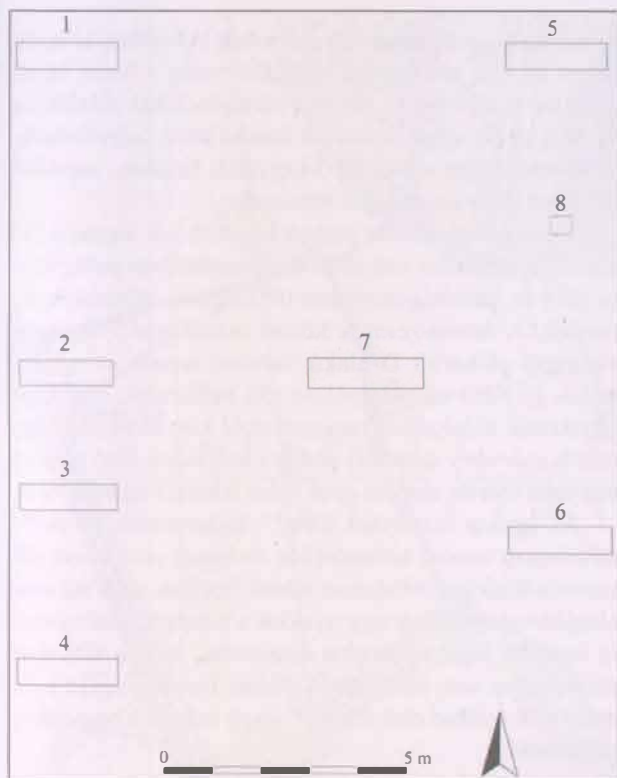
⁸⁴⁶ DÓKUS 1900, 57, 1/2.

⁸⁴⁷ DÓKUS 1900, 57, 3/3.

⁸⁴⁸ DÓKUS 1900, 59, 8a; HAMPEL 1900, 647.

⁸⁴⁹ DÓKUS 1900, 59, 3/4.

⁸⁵⁰ RÉVÉSZ 1991, 624, 10. kép.

85. kép. Kisdobra-Ligahomok, rekonstruált temetőterkép

nő temetkezése volt.⁸⁵¹ Az 1–7. számú sírok tájolása a nyugati fő irányhoz igazodott, nem zárható ki azonban, hogy attól különböző irányú eltéréseket mutatva. Sajnos a sírgödörökről nem rendelkezünk információkkal, ilyenek megfigyelésre a homokos talajú domb esetében talán nem is nyílt lehetőség. A vázak a korszakban általános hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak. A 8. sírba csak az elhunyt fejét temették el [85. kép].

A fejékszerek között *sima*, *nyitott végű huzalkarikák* rosszézüstből/bronzból készült változatai egyaránt ismertek, párosan férfi- (1., 4.) és női (2., 6.), illetve egymagukban férfi- (7.) sírokban, melyek közül azonban a 3. sírban lévő 1 db karika nem a viseleti módnak megfelelő helyen, hanem egy bronzlemezkevel együtt, a száju-regben volt. *Sima* huzalkarika hasonló módon, egyfajta „*sajátos halotti obulusként*” a tiszalúc-sarkadi temetőben is megfigyelhető volt.⁸⁵²

A nyak ékszereit mindössze a 8. sír háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott *nyakperece* képviseli, mely azonban különleges módon egy koponyatemetkezésből látott napvilágot. A karperecek között 2 db vékony, rossz-

ezüst/bronz *pántkarperec* (2.) és 2 db *sima*, *nyitott végű ezüst huzalkarperec* (6.) található.

A ruházat fémdíszei között kell megemlíteni a 6. sír 2 db *kisebb kéttagú csüngős veretét*, noha ezek Dókus Gyula beszámolója szerint huzalkarikákra akasztva voltak,⁸⁵³ így bizonyára megváltozott funkcióban használták fel azokat, vélhetően fejékszereként. Huzalkarikához kapcsolt viseleti mód elsősorban a veretek csüngőtagjaival kapcsolatban ismert, hiszen azok áttörése ezt könnyebben lehetővé tette, mint ép fülek esetén az általában megtalálható 2 fül, ami mindkettőbe akasztás esetén a karika legalább 1 cm-es szakaszon többé-kevésbé egyenesre hajlítását feltételezné. Sajnos az elveszett veretek esetében többet nem mondhatunk. Ugyancsak ruhadíszként használták fel e sír ezüstérméit is. A 7. sír bronz- és ezüstveretei között *veretes öv* díszei lehettek a szélesebb áttört, és a hasonló, de áttörés nélküli keskeny bronzveretek, az öv derekat övező, illetve lecsüngő végén elhelyezkedve, melyet bronz szíjvég zárt. Talán az öv mellékszíján képzelhetjük el a 2 db *kisebb, levél alakú bronzveret*et, s ugyancsak a mellékszíjat kapcsolhatta az ötszögű testtel rendelkező bronzcsat. Talán az öv kevésbé egységes díszítésére utalhat a téglalap alakú, levél alakban áttört veret és 2 db verettörredék is. Esetleg ugyancsak az övre helyezhetjük a hosszúkás áttöréssel rendelkező számárhátíves bronzveretet is. Kérdés ugyanakkor, hogy az öv szélesebb áttört vereteihez hasonló, de nagyobb méretű és szegecshosszúságú veret milyen funkcióban került felhasználásra.

A *használati és munkaeszközök* között a 3. és a 7. számú férfisírban a *tűzkésztségek* az elhunyt jobb kézcsontjai alatt, illetve a kézcsontok és a medence mellett helyezkedtek el. Ugyancsak a jobb kézcsontok alatt volt megfigyelhető a 6. sírban egy rendkívül nagy méretű *vaskés*. Ez utóbbit – méretéből fakadóan – bizonyára valamilyen speciális feladatra használta még életében a sírba temetett nő.

A fegyverzet elemei között az 5. sírban az elhunyt férfi nyaka és bal karja mellett feküdt a *szablya*, míg *fokosa* a bal combja mellé került. A fokos függőleges helyzete bizonyára azt mutatta, mintha „*a földbe bele sujtották volna*”.⁸⁵⁴ A szórványleletek között további 1 db *szablya* található. Az *íjászfelszerelés* elemei között 5 db *nyilvesszőt* helyeztek az 1. sírba úgy, hogy azok csúcsukkal az elhunyt jobb keze alatt voltak, míg 4 db *nyilvessző* volt hasonló helyzetben a 3. sírban. Ugyancsak a derék jobb oldala és a jobb kéz közelében volt fémtüskéjével 7 db *nyilvessző* a 7. sírban, tegez nyomai ugyanakkor nem kerültek elő, noha nem lehet kizárni, hogy a fém-

⁸⁵¹ Révész 1991, 624, 9. kép 2.

⁸⁵² Kovács 2015, 193.

⁸⁵³ Dókus 1900, 57.

⁸⁵⁴ Dókus 1900, 55.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

vasalások talán erősen elmállott állapotuk miatt nem kerültek említésre. A nyílvevők között a nagyszámú ismeretlen eseten felül 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű (1. sír, sz.) és 1 db rombusz (sz.) alakú van. A nyílcsúcsok egyikén megmaradt a fából készült vessző és a zsineg nyoma, mellyel a csúcsot a vesszőbe erősítették.⁸⁵⁵

Étel- vagy italmelléklet a 8. számú sírba került, ahol azonban csak az elhunyt fejét temették el a sírba, s mellé állítva agyagedényben az útravalót.

A sírok között részleges lovas temetkezést 2 férfi- (5., 7.) és 1 női (6.) temetkezés tartalmazott, ebből a férfiak esetében a ló az elhunyt bal oldalán volt. Az 5. sírban az elhunyt lábszárától 15 cm-re volt a ló nyugati tájolású koponyája, a négy láb csontjai pedig az után következtek. A nyereg valószínűleg a ló feje mellé, míg a kantár – a lókoponya felett 10 cm-el nyugatra elhelyezkedő zabla alapján – a ló feje fölélé került, vagyis – mint arra már Dókus rámutatott – a zabla és a nyereg nem a használati helyzetnek megfelelően volt a lóra helyezve.⁸⁵⁶ A 7. sírban is a lókoponya mögött voltak a lábcsonatok, a nyereg pedig az elhunyt bal keze, míg a kantár a ló feje mellett lehetett. A 6. sírba temetett nő esetében a jobb láb mellett helyezték el a temetést végzők a lótetemet; oly módon, hogy a ló feje nyugati irányba nézett a lábszárnál, előtte

az elhunyt combjától 25 cm-re voltak behajlított állapotban a mellső, a lókoponya mögött pedig a hátsó láb csontjai. A nyeret az elhunyt nő fejének bal oldalára, a kantárt pedig a bal keze és a dereka közé helyezhették. A szórványként előkerült kengyelek további, legalább jelképes lovas sír emlékei lehetnek.

A kengyelek között párban körte (6.) és legyező (5.) alakú, bizonytalan számban és összetételben pedig körte (sz.) és karoling-normann (sz.) típusú változatok ismertek. A hevedercsatok között mindössze 1 db szórványként előkerült D alakú változat ismert. A zablák csikó- (7., sz.) és oldalpálcás (5.) változatok, utóbbiak egyikének oldalpálcái rosszezüsből készültek (6.), egy másik szórvány darabnál pedig a szájrvason lévő lyukak nagyobb mérete alapján azok talán lehettek agancsból is.

Az egykor bizonyára több,⁸⁵⁷ legkevesebb 10 sírt⁸⁵⁸ tartalmazó temető keltezéséhez *terminus post quem* dátumot a 6. sír ezüstdirhemei adnak, melyek azok fekvése alapján valószínűleg egy nyaktól a combok felső részéig legalább leérő felsőruhát díszítettek, mely a 929. évet megelőzően nem kerülhetett földbe. Ennek alapján a temető a 10. század első felére,⁸⁵⁹ vagy második negyedére keltezhető.

40.4. IRODALOM

DONGÓ 1898c; DÓKUS 1900, 52–61; DÓKUS 1900a, 289–293; HAMPEL 1900, 647–651; RÉVÉSZ 1996f; NEVIZÁNSKY–

KOŠTA 2009, 327; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 96–97.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

41.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délkeletre, a Hejő patak mentén a Gerendai-dűlőben található kb. 180 méter hosszú, 70–80 méter széles és 6–8 méter magas ovális kiemelkedésen létesített homokbányában, a dombhát délkeleti részén a kitermelési munkálatok során honfoglalás kori sírok kerültek elő, melyekről 1950. augusztus 20-án értesítették a Borsod-Miskolci Múzeumot [86. kép]. A területre még aznap Megay Géza szállt ki, ahol 4 sír nyomait figyelte

meg. Egy nappal később újabb bejelentés érkezett temetkezések előkerüléséről, így 23-án Megay további két sírt tárt fel, melyek a 20-án előkerült síroktól néhány méterre helyezkedtek el, azonos tájolással.⁸⁶⁰ A munkálatok folytatásaként 1959. augusztus 18-án Barna Lajos földjén a temető további 4 sírja került felszínre a domb déli, délkeleti végén,⁸⁶¹ a korábban kitermelt homokgödörtől keletre,⁸⁶² melyeket ugyancsak a helyszínre kiszálló

⁸⁵⁵ HAMPEL 1900, 650.

⁸⁵⁶ DÓKUS 1900, 56.

⁸⁵⁷ RÉVÉSZ 1996f, 157.

⁸⁵⁸ DÓKUS 1900, 60.

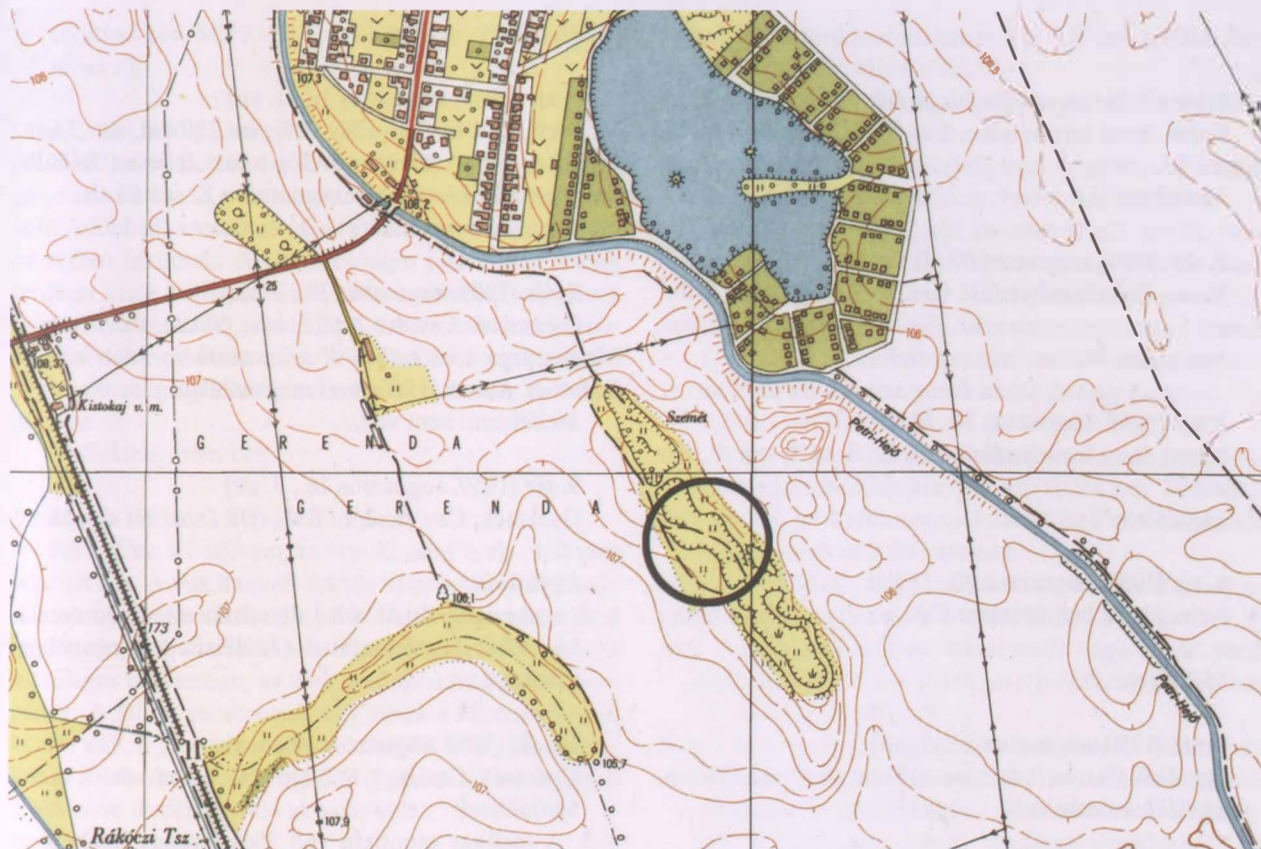
⁸⁵⁹ RÉVÉSZ 1996f, 157.

⁸⁶⁰ HOM R. A. 739–69.

⁸⁶¹ K. VÉGH 1970, 53.

⁸⁶² HOM R. A. 739–69.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

86. kép. Kistokaj-Homokbánya (1:10 000)

Megay dokumentált.⁸⁶³ A homokbányászat ezt követően bizonyára változó intenzitással, de folyamatosan történt, ennek során feltételezhető újabb sírok előkerülése is, mint arról egy 1960. október 15-én kelt bejelentés is tanúskodik.⁸⁶⁴ Leletmentő ásatásra azonban mégis csupán 1970-ben került csak sor.⁸⁶⁵ Ekkor a bánya területén végzett talajgyalulással újabb sírokat bolygattak meg, illetve pusztítottak el. Ennek nyomán indult meg a leletmentés, melyet K. Végh Katalin vezetett. A temető 44 sírjának megfigyelésére volt ekkor lehetőség, a sírok közül azonban 17 erősen bolygatott volt, többnél pedig csupán néhány csontdarab utalt az egykori sír helyére.⁸⁶⁶ A homokbányászat nyomán 1972-ben előkerült újabb leletekről Gál András kistokaji lakos értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan Hellebrandt Magdolna szállt ki a területre, feltárva egy, a felszínen megfigyelhető sírt.⁸⁶⁷

A szükségessé vált újabb leletmentő ásatást azután 1972. január 7-én Gádor Judit kezdte meg, azonban 12-én a hideg időjárás nyomán a munkára alkalmatlanná váló fagyott föld miatt azt fel kellett függeszteni. Május 18-án Gál András értesítette a múzeumot, hogy a homokbányában ismét megkezdődtek a munkálatok, s újabb sírok kerültek elő, melyek mellől kengyeleket, karpereceket, gyűrűket, hajkarikákat, gyöngyöket és vastárgyakat szedett össze. A helyszínen Gádor Judit tartott szemlét, egyben feltárva két sírt is. A leletmentést június 12-én folytatta e hónap 30. napjáig, majd augusztus 31-én egy sír feltárásával Hellebrandt Magdolna fejezte be azt, a temetőnek így összesen 29 sírját megfigyelve, melyek közül 19 volt *in situ* vagy csupán kisebb mértékben bolygatott helyzetben.⁸⁶⁸ A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került beletárolásra.⁸⁶⁹

⁸⁶³ MEGAY 1959a; MEGAY 1960; HOM R. A. 739-69.

⁸⁶⁴ HOM R. A. 208-68.

⁸⁶⁵ RÉVÉSZ 1996b, 399.

⁸⁶⁶ K. VÉGH 1971; KEMENCZEI-K. VÉGH 1971, 513-514, 6. kép.

⁸⁶⁷ HOM R. A. 1043-1974.

⁸⁶⁸ GÁDOR 1973; GÁDOR-HELLEBRANDT 1973, 600-601.

⁸⁶⁹ K. VÉGH 1993.

41.2. SÍRLEÍRÁSOK

- 1. sír** (1950. augusztus 20., A sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
Melléklete: ?
- 2. sír** (1950. augusztus 20., B sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
Melléklete: ?
- 3. sír** (1950. augusztus 20., C sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
Melléklete: ?
- 4. sír** (1950. augusztus 20., D sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?
Melléklete: ?
- 5. sír** (1950. augusztus 23., 1. sír)
Fiatal nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 35 cm, sh.: ?, ssz.: 78 cm.
Melléklete: nem volt.
- 6. sír** (1950. augusztus 23., 2. sír)
Férfi, 50-60 év körüli. Csv. h.: 174 cm, t.: ?, sm.:
84 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott hely-
zetű volt, az alkarcsontok a medence szélein feküdtek.
Mellékletei:
1. A medence bal oldalán volt 1 db háromszög átmetsze-
tű pengéjének középvonalában húzódó nyéltüskével
ellátott, mindkét oldala felől, de aszimmetrikusan
csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 12,3×2,4 cm
(HOM ltsz. 58.134.1. – elveszett).⁸⁷⁰
2. A bal felkarcsont felső részének belső oldalán volt 1
db lant alakú vascsiholó. M.: 7,6×2,8 cm (HOM ltsz.
58.134.2. – elveszett).⁸⁷¹
3. A csiholó mellett volt 1 db barna színű kovakő, hoz-
zákorrodálódott vasmaradvánnyal. M.: 3,1×1,8 cm
(HOM ltsz. 58.134.4. – elveszett).⁸⁷²
4. 1 db vaslemez töredéke. M.: 5,9×2,7 cm (HOM ltsz.
58.134.4. – elveszett).⁸⁷³
- 7. sír** (1959. augusztus 18., 1. sír)
Férfi. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 80 cm, sh.: ?, ssz.:
? Bolygatott. A bányaművelés a sírt teljesen feldúlta.
Megjegyzés: felette helyezkedett el a 8. számú sír.
Melléklete: nem volt.
- 8. sír** (1959. augusztus 18., 2. sír)
Csecsemő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Megjegyzés: „közvetlen”⁸⁷⁴ a 7. számú sír felett helyez-
kedett el, de annál 20 cm-el magasabban.
Melléklete: nem volt.
- 9. sír** (1959. augusztus 18., 3. sír)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: ?,
ssz.: ?
Melléklete:
1. A nyakcsigolyáknál volt 1 db szürke színű, hordó ala-
kú, fehér fenyőmintával (?) díszített üvegyöngy.
Elveszett.
- 10. sír** (1959. augusztus 18., 4. sír)
Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 50–60 cm, sh.: ?, ssz.: ?
Mellékletei:
1–3. A mellkas csontjain volt 3 db gyöngy, melyek az
alábbi típusokba sorolhatók:
1–2. 2 db szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával
(?) díszített üvegyöngy. Elvesztek.
3. 1 db barnásszürke színű, lapított gömb alakú, fehér
keresztződő hullámvonallal, ennek közein 1-1 ki-
domborodó zöldes színű szemmel díszített üveg-
gyöngy. Elveszett.
- 11. sír** (1970., 1. sír) [127. tábla 1]
Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 208 cm,
ssz.: 88 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a
medencén feküdtek. Bolygatott. A jobb kéz- és lábfej
csontjai hiányoztak, a bal sing- és orsócsont, valamint a
jobb orsócsont kimozdult. A sírgödör lekerekített sarkú
téglalap alakú aknasír volt.
Melléklete:
1. A jobb alkarcsontok alatt, a medencén helyezkedett el
1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott, annak
hátaához közelebb található nyéltüskével rendelkező,
valószínűleg egyenletesen csúcsba futó végű ková-

⁸⁷⁰ K. VÉGH 1970, 98, VI. tábla 1.⁸⁷¹ K. VÉGH 1970, 98, VI. tábla 2.⁸⁷² K. VÉGH 1970, 98, VI. tábla 4.⁸⁷³ K. VÉGH 1970, 98, VI. tábla 3.⁸⁷⁴ HOM R. A. 739-69.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

csoltvas kés. M.: 9×1,5 cm (HOM ltsz. 71.20.1.) [127. tábla 2].

12. sír (1970., 2. sír) [127. tábla 3]

Nő (?). Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 200 cm, ssz.: 62 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. A lábak csontjai jobb oldalt fekvő, térdben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A koponya összetört, a bal alkar- és kézcsontokat későbbi beásás semmisítette meg. A sírgödörnek csak a keleti vége volt megfigyelhető, az szögletes aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

13. sír (1970., 3. sír) [127. tábla 4]

Férfi. Csv. h.: 153 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 195 cm, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben, az alsó bordákon feküdtek. Bolygatott. A lábfej csontjainak egy része a lábszárcsontok között volt, a jobb orsócsont és részben a bal alkarcsontok is kimozdultak. A sírgödör téglalap alakú, nyugati felén kissé ferdén záródó aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

14. sír (1970., 4. sír) [128. tábla 1]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 175 cm, ssz.: 60–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén feküdtek. Bolygatott. A lábak csontjait földmunka mozdította ki, illetve semmisítette meg. A sírgödör hosszúkás, keleti felén kissé kiöblösödő aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán helyezkedett el 1 db ezüsből öntött szőlőfürtdíszes fülbevaló. M.: 4,3×2,5 cm (HOM ltsz. 71.20.2.) [128. tábla 2, 253. tábla 4].
2. A koponya jobb oldalán feküdt 1 db ezüsből öntött, karikáján három (?) gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtdíszes fülbevaló. Karikájának alsó vége hurkos elembe végződik. M.: 3,3×2,4 cm (HOM ltsz. 71.20.3.) [128. tábla 3, 253. tábla 5].
3. A koponyából került elő 1 db ezüsből öntött, karikáján két pár gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtdíszes fülbevaló. M.: 4,9×2,6 cm [128. tábla 4].
- 4–6. A koponyából került elő 3 db ezüsből öntött, karikáján 2-2 (?) gyöngykoszorúval díszített szőlőfürtdíszes fülbevaló. Az egyik talán hurkos-kampós záródású lehetett. M.: 3,6×2,9 cm. Elvesztek [128. tábla 5–7].
- 7–460. A nyakcsigolyákon és a koponyából került elő kb. 450 db üvegyöngy és a gyöngyök középrészénél 3 db kauri. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:

7–9. 3 db átlukasztott kauri. H.: 1,9 cm (HOM ltsz. 71.20.5.) [129. tábla 1–3].

10. 1 db kék színű, kéttagú rüdgyöngy. H.: 1 cm (HOM ltsz. 71.20.4.).

11–19. 9 db fehér és zöld színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.4.).

20–460. 441 db fehér, kék és zöld színű, kerek, hengeres, csonka kúp és szegment üvegyöngy. Átm.: 0,3–0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.4.) [129. tábla 4–453].

461. A gyöngysor közepén, vízszintes helyzetben feküdt 1 db bronzhuzalból készült spirális tekercs, benne 1 db zöld színű gömb alakú üvegyönggyel. M.: 1,2×0,7 cm (HOM ltsz. 71.20.6.) [129. tábla 454].

462. A bal felkarcsont külső oldalán volt 1 db bronz huzalkarika töredéke. Hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.10.).

463–464. A jobb alkarcsontok csuklóhoz közeli részénél helyezkedett el 2 db karperec.

463. 1 db pödrött végű, pontkörmintás bronz pántkarperec. Sz.: 1,1 cm (HOM ltsz. 71.20.7.) [128. tábla 8].

464. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 5,8×5,2 cm, sz.: 1–0,8 cm (HOM ltsz. 71.20.8.) [128. tábla 9].

465. A bal combcsont középrészének helyén feküdt 1 db bronzból készült, pajzs alakúan kiszélesedő fejének sarkaiban és középrészén 1-1 kidomborodó félgömbbel, ezeket pedig kettős rovátkolt vonalakkal álló sávokkal összekötött díszítésű, egymásra hajló végű gyűrű. M.: 2,4×2 cm (HOM ltsz. 71.20.9.) [128. tábla 10, 258. tábla 5].

15. sír (1970., 5. sír) [130. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 215 cm, ssz.: 80–100 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén, míg a bal erőteljesebben behajlított helyzetben az alsó csigolyákon feküdt. Bolygatott. A jobb oldali bordák egy részét földmunka mozdította ki, a koponyacsont egy része pedig a jobb könyöksont felett volt. A sírgödör lekerekített sarkú, nyugati felén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya alatt feküdt egy lánccal összekapcsolt, B típusú gömbsorcsüngős bronz fülbevalópár. Karikájuk alsó felén hurkos kialakítás szolgál a 4 db üreges gömbbel díszített csüngő beakasztására, melyen a gömböket a huzalra tekercselt vékony fémszállak választják el egymástól. A karikák felső részén található fekvő U alakú elemhez kapcsolódnak 1-1 sodrott, mindkét végén hurkos fémszállal az U alakú, egymásba hurkolt szemekből kialakított lánc végei, melyek sorozatát 4 db kerek huzalkarika szakítja meg. Ezekhez csatlakoztak szalagfül segítségével a szív alakú, szélén a lemez alakját követő bordával díszített csüngők. A csüngők fülein textilmaradványok

- voltak láthatók. A lánc h.: 38 cm, a fülbevalók h.: 8,2 cm (HOM ltsz. 71.20.11–12.) [130. tábla 2].
- 3–41. A nyakcsigolyákon körben és a koponyában helyezkedett el 39 db üvegyöngy, melyekből ma megtalálható 24 db kék, fehér és szürke színű, hengeres, csonka kúp és lapított gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,5–0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.13.) [130. tábla 3–41].
- 42–106. A gerinccsigolyákon, a nyakcsigolyáktól a medencéig helyezkedett el 65 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 42–51. 10 db sötétkék és fehér színű, két- és háromtagú rúd-, illetve szegmentgyöngy. H.: 1,4–1 cm.
- 52–106. 55 db zöld, fehér és barna színű üvegyöngy. Átm.: 1–0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.14.) [131. tábla 1–55].
- 107–114. A jobb oldali bordákon 1 db, az alsó csigolyákon és a bal kézfej felett 5 db, a medencén pedig további 2 db rombusz alakú, ezüstlemezből préselt dísz feküdt. Középpontjukban lemélyedő rombusz alakú minta látható, szélük rovátkolást utánzó díszítésű, sarkaikban felerősítésre szolgáló lyukak láthatók. M.: 2,1×1,1 cm (HOM ltsz. 71.20.15.) [131. tábla 56–63].
- 115–122. A bal oldali bordákon és az alsó csigolyákon feküdt 8 db ezüstlemezből préselt kerek rozetta. Középpontjukban ötlevelű palmetta látható,⁸⁷⁵ melyet gyöngyözött keret övez. Széleiken felvarrásra szolgáló lyukak vannak. Átm.: 2,9 cm (HOM ltsz. 71.20.16.) [131. tábla 64–66].
- 123–124. A bal felkarcsont alsó részének belső oldala és a bordák között, valamint a keresztcsont felső része alatt feküdt 2 db két félből álló, gömb alakú üreges bronz fülesgomb. H.: 1,7 cm (HOM ltsz. 71.20.17.) [131. tábla 67–68].
125. A jobb alkarcsontok felső végén volt 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. Két szélén 1-1 egyenes vonal által kirajzolt sávban kettős farkasfog alakú minta fut, melynek közein 4-7 körponc helyezkedik el. M.: 6,7×6,5 cm, sz.: 1,1 cm (HOM ltsz. 71.20.18.) [131. tábla 69].
126. A bal kéz gyűrűs ujján volt 1 db ezüsből öntött, rombusz alakúan kiszélesedő fejének csúcsaiban és középrészén 1-1 félgömbbel és enyhén lemélyedő vonalakkal díszített karikagyűrű. Átm.: 2 cm, a fej m.: 1,4×0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.19.) [131. tábla 70, 258. tábla 3].
- Megjegyzés: a láncon lévő lemezkék és a koponya alatt füstöt maradványok voltak megfigyelhetők.
- 16. sír** (1970., 6. sír)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak a lábszár, a kar és a medence csontjainak töredékei, valamint egy bordadarab maradt meg.
Melléklete: nem volt.
- 17. sír** (1970., 7. sír)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak néhány csigolya, borda és a lábszárcsontok töredékei maradtak meg.
Melléklete: nem volt.
- 18. sír** (1970., 8. sír)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A munkagép által részben feldúlt sír, *in situ* helyzetben csak a koponya, a csigolyák, a jobb felkar és a bal alkar csontjai, valamint a medence maradt meg.
Melléklete: nem volt.
- 19. sír** (1970., 9. sír)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak néhány csigolya és bordatöredék, az egyik alkar csontjainak töredéke és a medence maradt meg.
Melléklete: nem volt.
- 20. sír** (1970., 10. sír)
Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A munkagép által részben feldúlt és megsemmisített sír, a vázból *in situ* helyzetben az alkar- és lábszárcsontok, valamint a medence maradt csak meg.
Melléklete: nem volt.
- 21. sír** (1970., 11. sír) [132. tábla 1]
Férfi. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 185 cm, ssz.: 40–85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar és kéz csontjai a felkarcsontra visszahajlított, míg a bal alkar és kéz csontjai a bordákon, a felkarral hegyes szöveget bezáró helyzetben feküdtek. A lábak csontjai jobb oldalt fekvő, térdben kissé behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A lábfejek csontjai hiányoztak.
Melléklete: nem volt.

⁸⁷⁵ BOLLÓK 2015, 258.

22. sír (1970., 12. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által erősen feldúlt és megsemmisített sírban a vázból csak a koponya töredékei, a bordák és a felkarcsontok maradtak meg.

Melléklete:

1. A bordák között volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak megközelítőlegesen középvonalában található nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés, melynek pengéje valószínűsíthetően ugyancsak annak középvonalában futott csúcsba. M.: 9,3×1,4 cm (HOM ltsz. 71.20.20.) [132. tábla 2].

23. sír (1970., 13. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által feldúlt és csaknem teljesen megsemmisített sírban a vázból csak a koponya, néhány borda és az egyik felkarcsont maradt meg.

Melléklete: nem volt.**24. sír** (1970., 14. sír) [132. tábla 3]

Férfi. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 70 cm (a nyugati részen). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a lábak csontjai a felsőtestéhez képest kissé jobb oldalra fordított helyzetben voltak. Bolygatott. A jobb felkar-, valamint a bal alkar- és kézcsontok hiányoztak. A sírgödör nyugati fele lekerekített sarkú, hosszúkás aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.**25. sír** (1970., 15. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz alsó részét és a jobb kar csontjait földmunka bolygatta.

Melléklete: nem volt.**26. sír** (1970., 16. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által csaknem teljesen feldúlt és megsemmisített sír, a vázból csak néhány koponya-, borda- és lábszárcsonttöredék maradt meg.

Melléklete: nem volt.**27. sír** (1970., 17. sír) [133. tábla 1]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: 190 cm, ssz.: 70–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, míg a bal alkar és kéz csontjai a felkarcsontra merőleges helyzetben az alsó csigolyákon és a bordákon feküdtek. Bolygatott. A koponya és a felsőtest csontjainak egy része földmunka során mozdult ki, illetve részben semmisült meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Mellékletei:

1–15. A koponya helyén volt 15 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú, vörös keresztetző hullámvonallal, ennek közein sötétzöld színű szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,2×1 cm (HOM ltsz. 71.20.24.).

2–15. 14 db kék, fehér és szürke színű, hengeres és lapított gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,4–0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.24.) [133. tábla 2–16].

16–18. Ugyanott volt 3 db kauri. H.: 2 cm (HOM ltsz. 71.20.25.) [133. tábla 17–19].

19–20. A jobb alkarcsontok felső végén volt 2 db karperec:

19. 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. Felületén egymást keresztező sűrű cikcakk vonalából álló farkasfog alakú minta fut, melynek csúcspontjait ugyancsak cikcakk vonalából álló, egyenes minták kötik össze. Az így felosztott mezőkben és a minta egyik végénél kerek poncok láthatók. A karperecen textilmaradvány volt megfigyelhető. M.: 6,3×6,2 cm, sz.: 1,2 cm (HOM ltsz. 71.20.21.) [133. tábla 20].

20. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,2×5,8 cm, hv.: 0,3×0,25 cm (HOM ltsz. 71.20.22.) [133. tábla 21].

21. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott hurkos-kampós végű karperec. M.: 7×6,7 cm, hv.: 0,38 cm (HOM ltsz. 71.20.23.) [133. tábla 22].

28. sír (1970., 18. sír) [134. tábla 1]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 60 cm (a keleti végén). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencére hajlított helyzetben, szorosan egymás mellett voltak, a kézcsontok pedig felfelé hajlítva, részben a keresztcsonton helyezkedtek el; a jobb volt feljebb. Bolygatott. A munkagép semmisítette meg a jobb láb csontjait és a bal combcsontot. A sírgödör meglévő részlete alapján lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír lehetett.

Mellékletei:

1–4. A koponya alatt, a jobb oldali csecsnyúlvány környékén és az állkapcsón volt 4 db ezüsből öntött szőlőfürtdíszes fülbevaló. M.: 2,8×1,4; 2,6×1,4; 2,6×1,4; illetve 2,4×1,4 cm (HOM ltsz. 71.20.26. – elvesztek) [134. tábla 2–5].

5. Az állkapcsón lévő fülbevalók alatt volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2×1,9 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.27.) [134. tábla 6].

6. A koponya alatt, a fülbevalók mellett volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, összenyomott

mott végű karika. M.: 2,4×2,2cm, hv.: 0,21 cm (HOM ltsz. 71.20.28.) [134. tábla 7].

7. A jobb kézcsontok között volt 1 db kissé ovális átmetzetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,28×0,2 cm (HOM ltsz. 71.20.29.) [134. tábla 8].

8. A bal kézcsontok között volt 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fején madárbrázolással díszített, Keszi 1999, A2 típusú⁸⁷⁶ bronz karikagyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, a fej sz.: 1,3 cm (HOM ltsz. 71.20.30.) [134. tábla 9, 257. tábla 7].

29. sír (1970., 19. sír) [134. tábla 10]

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 245°, sm.: ?, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A bal kéz csontjai a combcsontra hajlított helyzetben, míg a jobb alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges fekvésben az alsó bordákon voltak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

30. sír (1970., 20. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: kb. 40 cm, ssz.: kb. 30 cm. Bolygatott. A földmunka során csaknem teljesen elpusztult a sír, a vázból mindössze a koponya egy kisebb része és hosszúcsont töredékek maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

31. sír (1970., 21. sír)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok behajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A földmunka során részben feldúlt temetkezés, *in situ* helyzetben csak a csigolyák, a bordák, a karok és a jobb lábszár csontjai maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

32. sír (1970., 22. sír) [134. tábla 11]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K 255°, sm.: ?, sh.: 200 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. A lábak csontjai enyhén jobb oldalt fekvő, térdben behajlított helyzetben voltak. A sírgödör meglévő részlete alapján téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: szuperpozícióban a 33. számú temetkezéssel, vágta annak délkeleti részét.

Melléklete: nem volt.

33. sír (1970., 23. sír) [134. tábla 12]

Férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K 275°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Megjegyzés: vágta a 32. számú sír, a váz hiányzó jobb alkar- és kézcsontjai, valamint a jobb láb csontjai annak megásásakor mozdultak el.⁸⁷⁷

Melléklete: nem volt.

34. sír (1970., 24. sír) [135. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 144 cm, t.: Ny-K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 55–90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A jobb combcsont kimozdult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kiszélesedő aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb oldali csecsnyúlványnál volt 1 db ezüsből készült, B típusú gömbsorcsőgős fülbevaló. Alsó felén kiszélesedő karikáján két gyűrűs tag fogja közre a fülbevaló csüngőjét, melyen 4 db két félből álló, egymástól a huzalra feltekercselt fémszálakkal elválasztott lemezgömb található. A csüngő h.: 5,6 cm (HOM ltsz. 71.20.33.) [135. tábla 2].

2–53. Az állkapocs alatt helyezkedett el 52 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók [135. tábla 3–54]:

2–6. 5 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein piros szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,3×1,1; 1,3×1; 1,3×1,1; 1,3×1,2; illetve 1,2×0,9 cm (HOM ltsz. 71.20.35.).

7–53. 47 db fehér és zöld színű, hengeres és csonka kúp alakú üvegyöngy. Átm.: 0,4–0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.35.) [135. tábla 3–54].

54–79. A jobb felkarcsont külső és belső oldalánál, valamint a jobb oldali bordákon volt 26 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

54. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, berakott fehér keresztteződő hullámvonallal, ezek közein vörös szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,2×1,3 cm (HOM ltsz. 71.20.36.) [135. tábla 101].

55–79. 25 db fehér, kék és fekete színű, hengeres, csonka kúp és lapított gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,4–0,3 cm (HOM ltsz. 71.20.36.) [135. tábla 55–100].⁸⁷⁸

80–84. A koponya bal oldalánál és az állkapocs alatt 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén pedig további 3 db átlukasztott kauri feküdt. M.: 1,7 cm (HOM ltsz. 71.20.38.) [135. tábla 102–106].

85–86. A bal kulcsont és a koponya, valamint a jobb felkarcsont és a bordák között volt 1-1 db bronzból

⁸⁷⁶ Keszi 1999, 134.

⁸⁷⁷ K. VÉGH 1993, 55.

⁸⁷⁸ K. VÉGH 1993, 84, 11. kép 5.

öntött, egymással szembeforduló, képzeletbeli állalakokkal díszített, áttört hajfonatkorong. Felületük ónozott.⁸⁷⁹ A korongok alatt bőrradványok voltak megfigyelhetők. Átm.: 5-5 cm (HOM ltsz. 71.20.34.) [136. tábla 1-2, 253. tábla 6-7].

87-94. A koponyán 2 db, a koponya alatt 2 db, a bal oldali bordákon 2 db, a jobb oldali bordákon 1 db és a bal felkarcsonttól mintegy 10 cm-re a sírgödör széle felé további 1 db kerek ezüstrosetta feküdt. Félgömb-szerűen kidomborodó középrészüket sugaras minták övezik, melyet gyöngyözött keret vesz körül a rozetták bordaszerűen kiemelkedő pereme előtt. Széleiken valószínűleg felvarrásra szolgáló lyukak voltak egykor. Átm.: 2,1 cm (HOM ltsz. 71.20.31.) [136. tábla 3-10].

95-96. A jobb oldali bordák középrészén, egymás mellett feküdt 2 db négyzet alakú préselt ezüstdísz. Kerek középpontjukat gyöngyözött keret övezi, melyből négyágú növényi minta mutat a rozetta sarkai felé. Széleiken valószínűleg felvarrásra szolgáló lyukak voltak egykor. M.: 2,2×2,2 cm (HOM ltsz. 71.20.32.) [136. tábla 11-12].

97-103. A sírból 3 db nagyobb és 4 db kisebb gömb alakú, két félből álló üreges fülesgomb került elő, melyek közül a felső bordákon, a csigolyák két oldalán 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén 4 db a medence bal oldala és a csigolyák között pedig további 1 db volt. H.: 1,9, illetve 1,5 cm (HOM ltsz. 71.20.37.) [135. tábla 107-113].

104. A jobb alkarcsontok alsó végénél helyezkedett el 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec. M.: 7×7 cm, hv.: 0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.39.) [136. tábla 13].

105. A bal kézcsontok között és a bal láb csontjainak külső oldalán volt 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec két darabja. M.: 7,8×7,1 cm, hv.: 0,4 cm (HOM ltsz. 71.20.40.) [136. tábla 14].

35. sír (1970., 25. sír) [132. tábla 4]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny-K 265°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 50-80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kéz csontjai a medencére hajlított helyzetben voltak, a jobb kéz csontjai a gerincnél 10 cm-el magasabban helyezkedtek el. A sírgödör enyhén S-alakot mutató aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

36. sír (1970., 26. sír) [137. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K 255°, sm.: ?, sh.: 190 cm, ssz.: 63-70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A bal alkar csontjai kimozdultak, a kéz csontjai pedig hiányoztak. A koponya egy darabja a medence alatt volt. A sírgödör végein kissé ferdén záródó, keleti irányba szűkülő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya alatt feküdt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, összenyomott végű karika. M.: 2,2×2,1 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.44.) [137. tábla 2].
- 2-5. A csigolyák és a bal kulcscsont között 1 db, az alsó csigolyák bal oldalánál 1 db, a csigolyák jobb oldalánál pedig 2 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött ezüst fülesgomb feküdt. H.: 1,3 cm (HOM ltsz. 71.20.41.) [137. tábla 3-6].
- 6-7. A szegycsontnál volt 2 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 6. 1 db fekete színű, henger alakú, fehér színű keresztződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehér sugaras mintákkal díszített, szemes opak üvegyöngy. M.: 1,6×1,5 cm.
 7. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű keresztződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fehér sávval övezett, piros-fehér-sárga sugaras mintákkal díszített, domború szemekkel ellátott opak üvegyöngy. M.: 1,7×1,5 cm (HOM ltsz. 71.20.42.) [137. tábla 7-8].
8. A sírgödör délnyugati sarkában volt 1 db bronzból öntött, vonalas mintával díszített rombusz alakú fejjel, annak karikához közeli végein, a karika mindkét oldalán 1-1 háromszög alakú elemmel ellátott karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, a fej sz.: 1 cm (HOM ltsz. 71.20.43.) [137. tábla 9, 258. tábla 4].

Megjegyzés: a koponya mindkét oldalán zöld színű patina nyoma látszott, de csak 1 db huzalkarika került elő.

37. sír (1970., 27. sír) [137. tábla 10]

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K 265°, sm.: ?, sh.: 210 cm, ssz.: 75-85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medence szélén és a combcsont felső végén feküdtek. Bolygatott. A váz mellkasi részét érte földmunka során bolygatás. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt, a váz a gödör tengelyéhez képest kissé ferde helyzetben feküdt.

Mellékletei:

- 1-2. A koponya két oldalán volt 1-1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2×1,7,

illetve 2,1×1,9 cm, hv.: 0,2, illetve 0,17 cm (HOM ltsz. 71.20.45.) [137. tábla 11–12].

3. A jobb felkarcsonton, hegyével a bordák irányába mutató helyzetben feküdt 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×2,5 cm (HOM ltsz. 71.20.46.) [137. tábla 13].
4. A bal combcsont felső részén, hegyével a medence irányába mutató helyzetben volt 1 db háromszög átmetszetű pengével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 6,5×0,9 cm (HOM ltsz. 71.20.47.) [137. tábla 14].

38. sír (1970., 28. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: kb. 170 cm, ssz.: 50 cm. Bolygatott. A sír nagy része földmunkák során elpusztult, *in situ* helyzetben a váz csontjai közül a koponya egy része, a gerinccsigolyák, a bordák és a felkarcsontok maradtak. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a koponya bal oldalán a csecsnyúlványánál zöld színű patina nyoma volt megfigyelhető.

39. sír (1970., 29. sír) [132. tábla 5]

Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 240 cm, ssz.: 85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal alkarcsontok középső részén volt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 7,2×3,2 cm (HOM ltsz. 71.20.48.) [132. tábla 6].

40. sír (1970., 30. sír) [138. tábla 1]

Férfi. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K 245°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 42 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok az alsó bordákon és csigolyákon feküdtek, míg a bal – a jobb kézcsontok felett – a medencén. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb kéz csontjai között volt 1 db kiszélesedő díszítetlen fejjel ellátott bronz karikagyűrű. M.: 2,2×2,1 cm, a fej átm.: 1,6 cm (HOM ltsz. 71.20.49.) [138. tábla 2].

41. sír (1970., 31. sír) [138. tábla 3]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 255°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő helyzetben volt, a koponya balra fordult. A lábak csontjai a bal oldalon, erősen felhúzott és behajlított helyzetben voltak. A sírgödör keleti vége téglalap alakú aknasír formáját mutatta.

Melléklete: nem volt.

42. sír (1970., 32. sír) [138. tábla 5]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 175 cm, ssz.: 45 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt,

az állkapocs leesett. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén feküdtek egymáson, felül volt a jobb. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

43. sír (1970., 33. sír) [138. tábla 4]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 65 cm, ssz.: 20–30 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő, hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

44. sír (1970., 34. sír) [139. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 230 cm, ssz.: 64–91 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör keleti végén kiszélesedő, hosszúkás aknasír volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán volt 1-1 db ezüstműből készült, B típusú gömbsorcsüngős fülbevaló. A karikák felső részén azok fekvő U alakot utánzó meghajlítása gátolta meg a fülben történő átfordulást. Csüngőjűkön 4 db két félből összeállított, a huzalra spirálisan feltekercselt fémszalakkal elválasztott üreges gömb található. A csüngők h.: 6,1 cm (HOM ltsz. 71.20.50.) [139. tábla 2–3].
- 3–26. A nyakcsigolyák elülső részénél volt 24 db üveggyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű berakott spirális mintával díszített opak üveggyöngy. Átm.: 1 cm.
 - 4–13. 10 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöldes-féhér színű, kereszteződő berakott hullámvonallal, annak három közén 1-1 kidomborodó zöld színű szemmel díszített opak üveggyöngy. Átm.: 0,9–0,8 cm [139. tábla 4–14, 254. tábla 12].
 - 14–15. 2 db zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott opak üveggyöngy. Átm.: 1, illetve 0,7 cm [139. tábla 15–16].
 - 16–28. 13 db zöld színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy. Átm.: 0,7–0,6 cm (HOM ltsz. 71.20.53.) [139. tábla 17–27].
 - 29–38. Ugyanott volt 10 db átfürt kauri. H.: 2,1 cm (HOM ltsz. 71.20.54.) [139. tábla 28–37].
 39. A nyakcsigolyák jobb oldalánál volt 1 db ezüstműből préselt rombusz alakú dísz. Középpontját rombusz alakban lemélyedő rész emeli ki, szélén gyöngyözött keretet utánzó minta, sarkaiban pedig 1-1 lyuk látható. M.: 2×1,2 cm (HOM ltsz. 71.20.51.) [139. tábla 38].
 - 40–56. A nyakcsigolyáknál 6 db, a bordákon, a medencén, valamint a bal oldali felkarcsont belső oldalán pedig 11 db préselt, kerek aranyozott bronzrozetta feküdt. Felületük koncentrikus mintákkal díszített,

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

szélüket gyöngyözött keret övezi. Átm.: kb. 2,6 cm (HOM ltsz. 71.20.52.) [139. tábla 39–40].

57. A jobb alkarcsontok alsó végein volt 1 db vékony, kerek átmetszetű, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec. Átm.: kb. 6 cm, hv.: 0,25 cm (HOM ltsz. 71.20.55.) [140. tábla 1].

58. A bal alkarcsontok alsó végeihez közel helyezkedett el 1 db pödrött, elkeskenyedő végű bronz pántkarperrec. Felületén kettős vonalból álló, poncolt farkasfogminta látható. M.: 7,6×6,5 cm, sz.: 1,1–0,7 cm (HOM ltsz. 71.20.56.) [140. tábla 2].

45. sír (1970., 35. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 230°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a váz csontjainak nagy részét kimozdította, *in situ* helyzetben csak a csigolyák és a bordák egy része, valamint a medence maradt meg.

Melléklete: nem volt.

46. sír (1970., 36. sír) [141. tábla 1]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 60 cm, ssz.: 42 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a lábak csontjai jobb oldalt fekvő, térben kissé behajlított helyzetben voltak. A sírgödör hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

47. sír (1970., 37. sír) [141. tábla 2]

Nő. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: ?, sh.: 205 cm, ssz.: 40–50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok a felkarcsontra hegyes szögben a bordákon helyezkedtek el, így a kézcsontok a csigolyákon voltak, míg a bal alkarcsontok a felkarcsont-ra csaknem merőlegesen, az alsó csigolyákon feküdtek, a kézcsontok pedig így a medence felső szélére kerültek. Bolygatott. A sír keleti végét a munkagép roncsolta. A sírgödör déli oldalán kissé szabálytalan, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletek:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű, zárt bronzkarika. Átm.: 1,4 cm, v.: 0,15 cm (HOM ltsz. 71.20.57.) [141. tábla 3].
2. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Átm.: 2,3 cm, v.: 0,18 cm (HOM ltsz. 71.20.58.) [141. tábla 4].
3. A jobb kéz csontjai között volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű gyűrű. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 71.20.59.) [141. tábla 5].
4. A medence bal oldala alatt volt 1 db kerek agyag orsókarika. Átm.: 3,2 cm (HOM ltsz. 71.20.60.) [141. tábla 6].

5. A lábfejek csontjain volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókavicccsal soványított, kézikorongon készült agyagedény alj- és oldaltöredéke. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 6,6 cm, f. átm.: 10,5 cm (HOM ltsz. 71.20.61.) [141. tábla 7].

48. sír (1970., 38. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: kb. 150 cm, ssz.: 50 cm. Bolygatott. Az egyik lábszárcsont egy részének kivételével a teljes váz csontjai kimozdultak, illetve megsemmisültek. A sírgödör valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

49. sír (1970., 39. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 280°, sm.: ?, sh.: kb. 150 cm, ssz.: 40–70 cm. Bolygatott. A vázból csupán egy koponyadarab, a karcsontok részei, bordadarabok, a medence egy része és a lábszárcsontok maradtak meg másodlagos helyzetben, a többi megsemmisült. A sírgödör téglalap alakú, nyugati végén kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

50. sír (1970., 40. sír)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka dülta fel. A sírgödör valószínűleg téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A kimozdult csontok között volt 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás-fehér keresztveződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, piros-fehér-fekete sugaras szemekkel díszített opak üveggyöngy, melynek háttere szürkére festett. M.: 1,7×1,2 cm (HOM ltsz. 71.20.62.) [141. tábla 8].
2. A kimozdult csontok között volt 1 db szürke színű, kettős kónikus, kerek agyag orsókarika. Átm.: 2,1 cm (HOM ltsz. 71.20.63.) [141. tábla 9].

51. sír (1970., 41. sír) [138. tábla 6]

Férfi. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K 250°, sm.: ?, sh.: 179 cm, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal alkar- és kézcsontok a medence szélén és a combcsont felső részén feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

52. sír (1970., 42. sír)

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 50 cm (a gödör keleti végén). A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. *In situ* helyzetben csak a lábszárcsontok maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

53. sír (1970., 43. sír) [138. tábla 7]

Nő. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: 190 cm, ssz.: 55–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A koponya összetört, egy része elpusztult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsontok és az alsó csigolyák között feküdt 1 db kovácsoltvas kés, hegyével a keresztcsont irányába mutató helyzetben. Megsemmisült.

54. sír (1970., 44. sír) [138. tábla 8]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 260°, sm.: ?, sh.: 160 cm, ssz.: 50–68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a jobb kéz csontjai az alsó bordákon helyezkedtek el. A lábcsontjai egymást keresztező helyzetben voltak, felül a jobb. Bolygatott. A koponyát munkagép semmisítette meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati felén szélesebb aknasír volt.

Melléklete:

1. Az alsó csigolyákon feküdt 1 db kovácsoltvas kés töredéke. Megsemmisült.

55. sír (1972. január 7., 45. sír) [142. tábla 1]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 15°,⁸⁸⁰ sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz felső részét a földmunka megsemmisítette.

Mellékletei:

- 1–4. Az alsó csigolyák és a medence jobb oldala mellett helyezkedett el 3 db, a bal combcsont alsó részének külső oldala felett pedig 1 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 1. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 1-1 fekete közepű, piros alapon fehér és törtfehér sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,3×1,2 cm (HOM ltsz. 73.26.10.) [142. tábla 2].
 - 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, annak közein fekete közepű, fekete alapon piros-fehér sugaras, kidomborodó szemekkel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,5×1,2 cm (HOM ltsz. 73.26.10.) [142. tábla 3].
 - 1 db barna színű, lapított gömb alakú, kereszteződő világos hullámvonallal díszített üvegyöngy. M.: 1,7×1 cm (HOM ltsz. 73.26.11. – megsemmisült) [142. tábla 4].

4. 1 db barnás-fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. M.: 1,3×1 cm (HOM ltsz. 73.26.12.) [142. tábla 5].

5. A keresztcsonton volt 1 db kerek préselt ezüstrozetta. Középpontjában kerek mezőből kiinduló ötlevelű palmettával díszített,⁸⁸¹ melyet gyöngyözött keret övez. Szélén négy felvarrásra szolgáló lyuk látható. Átm.: 2,8 cm (HOM ltsz. 73.26.5.) [142. tábla 6].
- 6–7. A medence bal oldalán és a bal combcsont alsó részén volt 1-1 db kerek, préselt ezüstrozetta. Felületén nyolcszirmú növényi minta látható, melyet a rozetták szélén gyöngyözött keret övez. Átm.: kb. 2,2 cm (HOM ltsz. 73.26.6–7.) [142. tábla 7].
8. A bal combcsont alsó részén – a 7. számú rozetta mellett – volt 1 db rombusz alakú ezüsből préselt dísz. Középpontjában lemélyedő rombusz alakú minta látható, széle rovátkolt díszítésű, sarkaiban felerősítésre szolgáló lyukak vannak. M.: 2×1 cm (HOM ltsz. 73.26.8.) [142. tábla 8].
9. A sírból került elő 1 db gomba alakú, fején sugaras rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm (HOM ltsz. 73.26.4.) [142. tábla 9].
10. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db pödrott végű, körponccal díszített bronz pántkarperec. M.: 6,3×5,8 cm, sz.: 1,1–1 cm (HOM ltsz. 73.26.1.) [142. tábla 10].
11. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű, vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec. M.: 7,2×7 cm, hv.: 0,38 cm (HOM ltsz. 73.26.2.) [142. tábla 11].
12. A sírból került elő 1 db ovális átmetszetű bronzgyűrű töredéke, mely két vége felé elvékonyodó. M.: 2,3 cm, hv.: 0,24×0,14 cm (HOM ltsz. 73.26.3.) [142. tábla 12].
13. A sírból került elő 1 db egyélű kovácsoltvas kés. Nyéltüskéje a háromszög átmetszetű penge hátának vonalában fut, hegye az éle felől egyenletesen csúcsba futó. M.: 8,2×1 cm (HOM ltsz. 73.26.9.) [142. tábla 13].

56. sír (1972. január 8., 46. sír) [143. tábla 1]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 28°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A jobb alkar- és kézcsontok a medencén, míg a bal alkar- és kézcsontok erősebben behajlított helyzetben az alsó csigolyákon feküdtek.

Melléklete: nem volt.

⁸⁸⁰ Ettől a sírtól kezdődően a tájolás mérése az előzőektől eltérően történt, azonban a temetőterkép alapján azok ugyancsak Ny–K-i tájolásúak voltak (K. VÉGH 1993, 57. 10. jegyzet).

⁸⁸¹ BOLLÓK 2015, 257.

57. sír (1972. január 8., 47. sír) [143. tábla 2]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 27,5°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csak a gerincsigolyák egy része, a bordák és a jobb felkarcsont maradt meg *in situ* helyzetben, a többi a munkagép kimozdította vagy megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

58. sír (1972. január 8., 48. sír) [143. tábla 3]

Férfi. Csv. h.: 150 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny-K 30°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak, szorosan egymás mellett vagy kissé egymáson. Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Melléklete: nem volt.

59. sír (1972. január 11., 49. sír) [143. tábla 4]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a munkagép teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

60. sír (1972. január 11., 50. sír) [143. tábla 5]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a munkagép teljesen feldúlta.

Melléklete: nem volt.

61. sír (1972. május 18., 51. sír) [144. tábla 1]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Valószínűleg a váz lábcsontjainak jobb oldalán, orr részével nyugati irányban, oldalára dőlve feküdt a ló koponyája, mellette pedig a lábak csontjai, patarészükkel nyugati, illetve keleti irányba fektetve. Bolygatott. A sírt a földmunkagép nagyrészt feldúlta.

Mellékletei:

1–2. A lócsontok környezetében került elő 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos száraik külön nyak nélkül kapcsolódnak az enyhén trapéz alakú fülekhez, melyek a kengyelszija számára téglalap alakban áttörtek. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. M.: 15,2×12,8, illetve 15,1×13 cm (HOM Itsz. 73.26.25–26.) [144. tábla 2–3].

3–? Ugyanott került elő néhány vastörredék is. Elvesztek.

62. sír (1972. május 18., 52. sír) [143. tábla 6]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya, mindkét kar csontjai és a medence is kimozdult.

Melléklete: nem volt.

63. sír (1972. június 12., 53. sír) [145. tábla 1]

Fiatal leány. Csv. h.: 110 cm, t.: Ny-K 38°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz enyhén jobb oldalt fekvő helyzetben volt, mindkét alkar- és kézcsontjai a medencén voltak. Bolygatott. A munkagép néhány csontot kimozdított.

Mellékletei:

1. A nyakcsigolyák bal oldala mellett volt 1 db Iszmail ibn Ahmad (uralkodott: 892–907) sási, a 906/907. évben vert, két egymás melletti ponton, azonos irányból átlukasztott ezüstdirheme (HOM Itsz. 73.26.30.)⁸⁸²

2–15. A nyakcsigolyák bal oldalánál az érme mellett és a váz jobb oldalán egy kimozdult csigolya mellett 14 db üvegyöngy volt, melyek megfigyelhető darabjai az alábbi típusokba sorolhatók:

2. 1 db lapított gömb alakú, keresztvező hullámvonalal, annak közein 1-1 virágszeggel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,4×1 cm. Elveszett [145. tábla 2].

3. 1 db barna színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy. M.: 1×0,6 cm [145. tábla 3].

4. 1 db barna színű, hasáb alakú, oldalán gerezdelt üvegyöngy. Elveszett.

5. 1 db barna színű lapos üvegyöngy. M.: 1×0,8 cm (HOM Itsz. 73.26.32–34.) [145. tábla 4].

6–15. Bizonytalan típusú gyöngyök. Megsemmisültek.

16. A sírföldből került elő 1 db gomba alakú, fején sugárirányú rovátkolást utánozóan öntött bronz fülesgomb. M.: 1,5 cm (HOM Itsz. 73.26.31.) [145. tábla 5].

17. A bal alkarcsontok külső oldalán volt 1 db hosszúkás vastárgy. Elveszett.

18–19. A bal combcsont felső részének belső oldalán és annak külső oldalától mintegy 20 cm-re, a sírföldben volt 2 db barna és szürke színű, homokkal soványított agyagedény oldaltörredéke. M.: 4,1×3, illetve 3,4×2,7 cm (HOM Itsz. 73.26.35–36.) [145. tábla 6].

Megjegyzés: a jobb alkarcsontok középrészén zöld színű patina volt megfigyelhető, de karperec nem került elő.

64. sír (1972. június 13., 54. sír) [145. tábla 7]

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: Ny-K 46,5°, sm.: 55 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkarcsontok végei az alsó csigolyákon, míg a kézcsontok azokra merőleges helyzetben, részben a keresztcsonton feküdtek. A bal alkar- és kézcsontok pedig a medencén voltak. A vállak csontjai erősen felhúzott helyzetben feküdtek.

Melléklete:

1. A medence bal oldalától mintegy 20 cm-re helyezkedett el 1 db jellegtelen agyagedény-törredék. Elveszett.

⁸⁸² K. VÉGH 1993, 92, 19. kép 53. I a–b; Kovács 2011, 179.

65. sír (1972. június 14., 55. sír) [145. tábla 8]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 43 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A földmunka során elpusztult vázból csak néhány csont maradt meg.

Melléklete:

1. Másodlagos helyen került elő 1 db „hajkarika”⁸⁸³ Elveszett.

66. sír (1972. június 14., 56. sír) [145. tábla 9]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 48°, sm.: 58 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A váz medencétől lefelé eső részét földmunka semmisítette meg.

Mellékletei:

1–2. A nyakcsigolyáknál volt 2 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db barna színű, lapított gömb alakú, fehér keresztződő hullámvonallal, annak három közén 1-1 fehérés színű, kidomborodó szemmel díszített üvegyöngy. M.: 1,3×0,7 cm [145. tábla 10].

2. 1 db fehér színű, lapított gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,4 cm (HOM ltsz. 73.26.38–39.) [145. tábla 11].

3. Ugyanott volt 1 db átfúrt állatfog. M.: 4,3×1,1 cm (HOM ltsz. 73.26.37.) [145. tábla 12].

4–5. A váz bal oldalánál és a sír végében volt 1-1 db agyagedény-töredék. Elvesztek.

67. sír (1972. június 14., 57. sír) [145. tábla 13]

Férfi. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny-K 49°, sm.: 54 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A bal alkar- és kézcsontok az alsó bordákon, illetve a keresztcsont felső részén, míg a jobb alkar csontjai a felkarra hegyeszőget bezáró helyzetben a bordákon és a csigolyákon voltak, a kézcsontok pedig arra csaknem merőlegesen, a medence irányába mutató helyzetben. A jobb lábszár csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

68. sír (1972. június 15., 58. sír) [146. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K 44°, sm.: 56 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a medencén voltak egymáson, felül volt a jobb. Bolygatott. A bal lábszár csontjait a munkagép mozdította ki.

Melléklete:

1. A jobb alkarcsontok felső végénél volt 1 db pödrött végű bronz pántkarperec. Felületén kettős rovátkolt farkasfogminta látható. M.: 6,3×5,7 cm, sz.: 1,2–1 cm (HOM ltsz. 73.26.40.) [146. tábla 2].

69. sír (1972. június 15., 59. sír) [146. tábla 3]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 52,5°, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a sírt csaknem teljesen feldúlta és megsemmisítette, *in situ* helyzetben csak a bal lapocka és a bordák voltak.

Mellékletei:

1. A csontok között volt 1 db kerek átmetszetű vas huzalkarika töredéke. Átm.: 3,3 cm (HOM ltsz. 73.26.41. – elveszett) [146. tábla 5].

2. A váztól kb. 80 cm-re helyezkedett el 1 db vörösesbarna színű, homokkal és aprókavicssal soványított, kihajló, lekerekített peremmel, oldalán bekarcolt hullámkötegekkel díszített korongolt agyagedény. M.: 11,8 cm, sz. átm.: 10,5 cm, f. átm.: 6,3 cm (HOM ltsz. 73.26.43. – elveszett) [146. tábla 6].

3. Az agyagedény mellett volt 1 db barna színű, lapított gömb alakú, zöld színű középrésszel, azt övezően barna alapon piros-fehér sugaras szemekkel ellátott opak üvegyöngy. M.: 1,5×1,3 cm (HOM ltsz. 73.26.42.) [146. tábla 4, 254. tábla 11].

70. sír (1972. június 15., 60. sír) [146. tábla 7]

Férfi. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K 52°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a felkarcsontokra hegyesszőgben fekvő helyzetben voltak, így a kézcsontok a szegycsontnál helyezkedtek el. Bolygatott. Az alsó csigolyák környékét földmunka bolygatta.

Melléklete:

1. A medence jobb felső széle és az alsó csigolyák között volt 1 db jellegtelen agyagedény-töredék. Elveszett.

71. sír (1972. június 16., 61. sír) [146. tábla 8]

Neme bizonytalan, felnött. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A földmunka során csaknem teljesen elpusztult sír, mindössze néhány csigolya, borda és karcsonttöredék maradt meg belőle.

Melléklete: nem volt.

72. sír (1972. június 19., 62. sír) [146. tábla 9]

Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K 44–44,5°, sm.: 60–70 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkar- és kézcsontok a felkarcsontra merőleges helyzetben az alsó bordákon és csigolyákon feküdtek, míg a bal alkar és kézcsontok a medencén és a keresztcsonton.

Melléklete:

1. A jobb lábszárcsontok felső részének külső oldalától mintegy 20 cm-re, a térd csontjainál kb. 10 cm-rel mélyebben volt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű (?).

⁸⁸³ K. VÉGH 1993, 58.

nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,6×1,4 cm (HOM ltsz. 73.26.44.) [146. tábla 10].

Megjegyzés: a nyilcsúcs körül néhány apró csont volt.

73. sír (1972. június 19., 63. sír) [147. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 46°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A földmunka során a lábszárcsontok kivételével a teljes váz csontjai kimozdultak, illetve elpusztultak.

Mellékletek:

1. A csontok közelében volt 1 db kovácsoltvas kés töredéke. M.: 3×1,2 cm (HOM ltsz. 73.26.45. – elveszett).
2. A csontok közelében volt 1 db szürke és 1 db kívül barna, belül szürke színű, homokkal soványított agyagedény-töredék. M.: 2,7×2,8, illetve 3,5×3 cm (HOM ltsz. 73.26.46.) [147. tábla 2–3].
3. A csontok közelében volt 1 db égetett agyagtömb. Megsemmisült.

74. sír (1972. június 19., 64. sír) [147. tábla 4]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 42,5°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a sír nagy részét elpusztította, a vázból csupán a lábszárcsontok maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

75. sír (1972. június 20., 65. sír) [147. tábla 5]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 44°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép a sír jelentős részét feldúlta, a vázból *in situ* helyzetben csak a csigolyák egy része, a jobb oldali bordák és a felkarcsontok maradtak meg.

Mellékletei:

- 1–2. A váz bal oldalánál volt 1 db szürke és 1 db barna színű, homokkal soványított agyagedény oldal-töredék. M.: 3,6×3, illetve 2,7×2,5 cm (HOM ltsz. 73.26.46.) [147. tábla 6].

76. sír (1972. június 20., 66. sír) [147. tábla 7]

Gyermek. Csv. h.: 96 cm, t.: Ny–K 43°, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz bal oldali csontjait a földmunka enyhén kimozdította.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,15 cm (HOM ltsz. 73.26.47.) [147. tábla 8].

77. sír (1972. június 22., 67. sír) [147. tábla 9]

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 39°, sm.: 45 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkar- és kézcsontok a medence szélén és a combcsont felső végén feküdtek. Bolygatott. A munkagép a váz koponyáját megsemmisítette.

Mellékletei:

1. A jobb felkarcsont és a bordák között volt 1 db kerek, kúpos köpüvel ellátott, rombusz átmetszetű pengével rendelkező kovácsoltvas lándzsa (?), hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. M.: 13,8×2,7 cm (HOM ltsz. 73.26.48.) [147. tábla 10].
2. Alatta volt 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. M.: 9,8×2,1 cm (HOM ltsz. 73.26.49.) [147. tábla 11].
3. A jobb felkarcsont alsó felének külső oldalán volt 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. M.: 7×2,3 cm (HOM ltsz. 73.26.50.) [147. tábla 12].

78. sír (1972. június 23., 68. sír) [148. tábla 1]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K 40°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek, míg a bal részben a medence alatt.

Mellékletei:

1. A bal combcsont középső része felett mintegy 10 cm-re helyezkedett el 1 db pödrött végű bronz pántkarperrec. M.: 6,8×7 cm, sz.: 0,9 cm (HOM ltsz. 73.26.53.) [148. tábla 2].
- 2–3. A koponya jobb oldalától kb. 10 cm-re és a koponya mellett, tüskéjével a földbe szúrva volt 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott és 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,6×2,9 cm, illetve 6,3×2,8 cm (HOM ltsz. 73.26.51–52. – az 51. számú elveszett) [148. tábla 3–4].
- 4–5. A bal kulcscsonton és a keresztcsonton volt 1–1 db csiszolt csonteszköz, ár vagy bogozó. H.: 12,5, illetve 11,2 cm (HOM ltsz. 73.26.28.1–2.) [148. tábla 5–6].

79. sír (1972. június 23., 69. sír) [149. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 42°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Az egyik lábszár csontjainak kivételével a sírt a földmunka teljesen elpusztította.

Melléklete:

1. A csontoktól kb. 30 cm-re került elő egy szögletes átmetszetű, pálca alakú vastárgy. H.: 9,8 cm (HOM ltsz. 73.26.55.) [149. tábla 2].
- Megjegyzés: a sírről készült rajzon látható továbbá 1 db agyagedény (2) és 1 db agyagedény-töredék (3) is.

80. sír (1972. június 23., 70. sír) [149. tábla 3]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A munkagép által elpusztított

váz csontjai közül csak egy koponyatöredék és egy láb-szárcsont maradt meg.

Melléklete: nem volt.

81. sír (1972. június 30., 71. sír) [149. tábla 4]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A földmunka során a váz csontjai másodlagos helyre kerültek.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a sírföldből ös- és Árpád-kori agyagedény-töredékek, kő- és csiszolt csonteszközök kerültek elő.

82. sír (1972. június 30., 72. sír) [149. tábla 5]

Nő (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K 46°, sm.: 86 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt a munkagép bolygatta, részben meg is semmisítve a váz csontjainak egy részét.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a sírrajzon a combcsontok között 1 db agyagedény-töredék (I) látható.

83. sír (1972. augusztus 31., 73. sír) [149. tábla 6]

Nő (?). Csv. h.: ?, t.: Ny-K 26,5°, sm.: 56 cm, sh.: ?, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír nyugati végét földmunka bolygatta, illetve semmisítette meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Szórványleletek:

Az 1–4. sírből kerültek elő:

- 1–? Gyöngyök. Elvesztek.
3. Agyagedény. Elveszett.

1972. évi szórványleletek:

1. 1 db bronzból készült, B típusú gömbsorc süngős fülbevaló karikája. Alsó részén hurkos kialakítás szolgált a csüngő beakasztására, felső részén pedig a huzal fekvő U alakban történt meghajlítása gátolta meg annak fülben történő átfordulását. M.: 2,7×1 cm (HOM ltsz. 73.26.24.) [150. tábla 1].
2. 1 db barna színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, kereszteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein 1-1 barna közepű, barna alapon piros-zöld sugaras kidomborodó virágszemekkel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,5×1,4 cm (HOM ltsz. 73.26.20.) [150. tábla 2].
3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, kereszteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein 1-1 fekete közepű, piros alapon fehér sugaras kidomborodó virágszemmel díszített opak üveggyöngy. M.: 1,4×1,3 cm (HOM ltsz. 73.26.21.) [150. tábla 3].
- 4–9. 6 db huzalkarika:

4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű karika. M.: 2,2×1,9 cm, hv.: 0,12 cm (HOM ltsz. 73.26.22.1.) [150. tábla 4].
5. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű karika. M.: 2,1×1,8 cm, hv.: 0,11 cm (HOM ltsz. 73.26.22.2.) [150. tábla 5].
6. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, kissé egymás mellé hajló végű karika. M.: 2×1,8 m, hv.: 0,13 cm (HOM ltsz. 73.26.22.3.) [150. tábla 6].
7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. Hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 73.26.22.4.) [150. tábla 7].
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,2×1,7 cm, hv.: 0,12 cm (HOM ltsz. 73.26.14.) [150. tábla 8].
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, egymás mellé hajló végű karika. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,13 cm (HOM ltsz. 73.26.66.) [150. tábla 9].
10. 1 db veretrátés ezüst pántkarperec. Kiszélesedően lekerekített végein 1-1 kisebb kéttagú csüngős veret alsó tagját idéző veret látható, melynek gyöngyözött kerettel övezett középrészében sötétkék színű, áttetsző üvegbetét helyezkedik el. Felerősítése a veretek hossz tengelyében lévő két szegeccsel történt. M.: 6,6×5,6 cm, sz.: 1 cm (HOM ltsz. 73.26.16.) [150. tábla 10, 258. tábla 9].
11. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, közepén gerincelt bronz pántkarperec egymásra hajló végekkel. M.: 4,5×4,1 cm, sz.: 1–0,8 cm (HOM ltsz. 73.26.18.) [150. tábla 11].
12. 1 db pödrott végű bronz pántkarperec, felületén két sorban pontkörminták sorakoznak. Sz.: 0,9 cm (HOM ltsz. 73.26.56.) [150. tábla 12].
13. 1 db gomba alakú, fején sugárirányú rovátkolást utánzóan öntött mintával díszített bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm (HOM ltsz. 73.26.23.) [151. tábla 1].
14. 1 db agancsból készült, ívelt, ovális átmetszetű, szélesebb végén átfúrt bogozó. H.: 13,7 cm (HOM ltsz. 73.26.69.) [151. tábla 2].
15. 1 db csontból készült, rombusz átmetszetű ár vagy bogozó. H.: 12,5 cm (HOM ltsz. 73.26.70. – elveszett) [151. tábla 3].
16. 1 db vaskarika töredéke. M.: 4×2,3 cm (HOM ltsz. 73.26.62.) [151. tábla 4].
17. 1 db lapos vaskarika töredékei. Átm.: kb. 5 cm. Elveszett [151. tábla 5].
18. 1 db kissé téglalap alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5×4,8 cm (HOM ltsz. 73.26.60.) [151. tábla 6].
19. 1 db enyhén ívelt pengéjű, csónak alakú keresztvasal ellátott kovácsoltvas szablya. Átfúrt markolatánál a hüvely ezüst (?) veretének nyoma látható. H.: 49,7 cm (HOM ltsz. 74.17.1. – elveszett) [152. tábla 1].
20. Tegezvasalások. H.: 5,5, illetve 17,5 cm (HOM ltsz. 73.26.61.; 73.26.19.) [152. tábla 2].

- 21–22. Legalább 2 db zablához tartozó csuklós szájvas.
H.: 8,6, illetve 8,5 cm (HOM ltsz. 73.26.71.) [151. tábla 7–8].
23. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik a téglalap alakú, a kengyelszija számára téglalap alakban áttört fül. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 13×9,8 cm (HOM ltsz. 73.26.57.) [152. tábla 3].
25. 1 db derékszögű vastárgy. M.: 4,5×1 cm (HOM ltsz. 73.26.63.) [151. tábla 9].
26. 1 db vastárgy (HOM ltsz. 73.26.64.).
27. 1 db vaskarika töredéke. M.: 3,8×1 cm (HOM ltsz. 73.26.65.) [152. tábla 4].
28. 1 db szürke, barna foltos, homokkal és aprókavicccsal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, oldalán bekarcolt hullám- és csigavonalas díszítésű, kézikorongolt agyagedény. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 8,2 cm, sz. átm.: 8,5 cm, f. átm.: 6,5 cm (HOM ltsz. 73.26.15.) [152. tábla 5].
29. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókavicccsal soványított, kihajló peremmel ellátott, bekarcolt hullám- és vonalköteggel díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 10,6 cm, f. átm.: 8,6 cm (HOM ltsz. 73.26.17.) [152. tábla 6].

41.3. ÉRTÉKELES

A homokbányában 1950-ben 2 (5–6.), 1959-ben 4 (7–10.), 1970-ben 44 (11–54.), 1972-ben pedig 29 sírt (55–83.) dokumentáltak, az első 4 temetkezés pedig 1950. augusztus 20-án került elő (1–4.). Ez utóbbiakat K. Végh Katalin ugyan nem sorolta a 10. századi temető sírjai közé, azonban a Megay Géza által népvándorlás kori⁸⁸⁴ temetkezésekként meghatározott sírok bizonyára a honfoglalás koriak közé tartoztak. Erre jelentésének szövegkörnyezete mellett azok tájolója és elhelyezkedése is utal, továbbá az a tény, hogy Megay másutt is a népvándorlás kori meghatározással illette a 10–11. századi sírokat. Így tehát összesen 83 feltárt vagy megfigyelt sír ismert. Ezzel a számmal azonban a temető erősen töredékesnek tekinthető, az egykori síroknak legkevesebb fele elpusztulhatott az évtizedekig tartó homokbányászat során.⁸⁸⁵ Más részük pedig gyakran szenvedett bolygatást, az 1970. évi ásatáson megfigyelhető volt, hogy *in situ* helyzetben csak a mélyebben fekvő sírok maradtak.⁸⁸⁶

Az 1950-ben [87. kép 1] és 1959-ben előkerült sírok valószínűleg a homokdomb déli oldalán lehettek. Az 1970-ben [87. kép 2] és 1972-ben [87. kép 3] feltárt temető-részletek egymáshoz való helyzete sajnos nem ismert, mert az 1972. évi homokkitermelés a korábbi feltárás mérési pontjait megsemmisítette. Mivel azonban a bányaművelés a domb déli irányába haladt, így az 1972-ben feltárt sírok a korábbiaktól délre helyezkedhettek el.⁸⁸⁷

A temető szerkezetét a nagyfokú pusztítás miatt nehéz lenne rekonstruálni, néhány esetben azonban sűrűbb, szabályosabb sorok is megfigyelhetők a feltárt

részeken. A sírok a korszakban általános Ny–K-i tájolósi irányhoz alkalmazkodtak, ettől azonban északi és déli irányú eltérések is megfigyelhetők. A sírgödörökről a bolygatás és a homokos talaj okozta megfigyelési nehézségek miatt nagyon kevés információval rendelkezünk, az ismert esetekben ezek téglalap alakú aknasírok voltak, építet szerkezet nyomai nem voltak megfigyelhetők. Alapterületük többségében 0,8–1,9 m² között változott, mélységüket az 1972. évi síroknál a felső talajréteg gépi eltávolítása miatt nem lehetett dokumentálni, az 1970-ben előkerült temetkezések esetében viszont 40–60 cm között változott.⁸⁸⁸ Természetesen lehettek ennél sekélyebb, illetve voltak mélyebb, 80–90 cm mély sírgödörök is. A sírokba temetett személyek között feltűnő a gyermek- és csecsemősírok alacsony száma, ezek hiányára csontjaik gyengébb megtartása, illetve sírgödreik kisebb mélysége is magyarázatul szolgálhat.⁸⁸⁹ Összességében 20 női, 21 férfi-, 19 gyermektemetkezés ismert, a 4 bizonytalan és a 19 felnőtt korú, ám bizonytalan nemű váz mellett. A sírokba az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették, a 41. sírban a lábak a bal oldalon felhúzott helyzetben, míg a 44. sírban a bokánál egymáson keresztben feküdtek.⁸⁹⁰ Változó mértékben a jobb oldalon fekvő, térdben behajlított lábakkal 3 felnőttet és 1 gyermeket temettek el (12., 21., 32., 46.) a temető 1970-ben feltárt részében. Esetenként megfigyelhető volt a lábknak a felsőtest vonalához mérten ferde elhelyezése is (24–25., 58.). A karok fektetése jóval változatosabb volt: mindkettő a test mellett, egyik vagy másik a has vagy a mellkas tájára helyezve, vagy mindkettő behajlítva.

⁸⁸⁴ HOM R. A. 739-69.

⁸⁸⁵ RÉVÉSZ 1994, 61; RÉVÉSZ 1996b, 399.

⁸⁸⁶ KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 513.

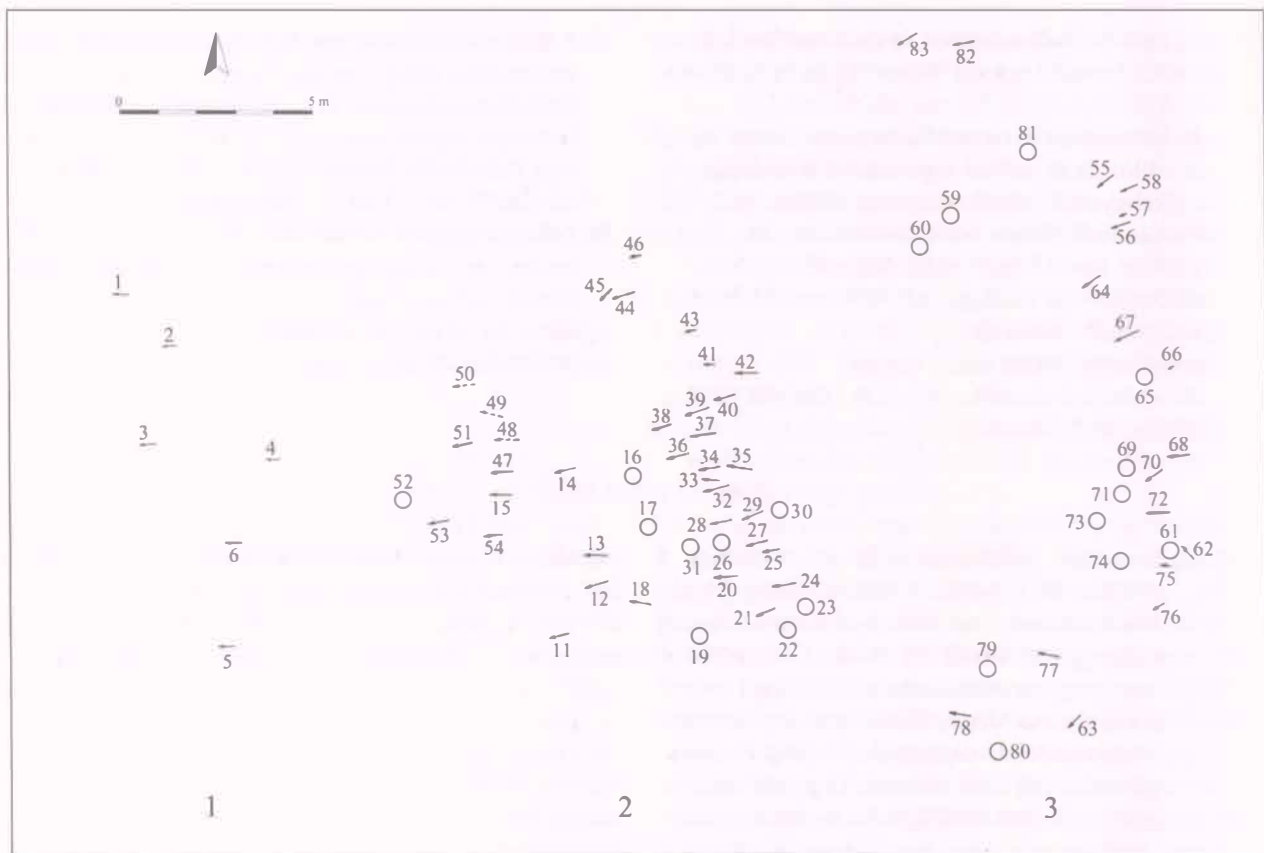
⁸⁸⁷ K. VÉGH 1993, 53.

⁸⁸⁸ K. VÉGH 1993, 60.

⁸⁸⁹ KOVÁCS 2015a, 31, 40.

⁸⁹⁰ K. VÉGH 1993, 60.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

87. kép. Kistokaj-Homokbánya, 1: az 1950-ben feltárt sírok, 2: az 1970-ben feltárt sírok, 3: az 1972-ben feltárt sírok, elpusztult vagy nagymértékben feldúlt sír (O), megfigyelt temetkezés (←)

Koporsó famaradványai csupán a 15. sírban voltak megfigyelhetők,⁸⁹¹ míg a 12. és a 40. sírban az elhunytakat valószínűleg gyékénybe csavarva temethették el.⁸⁹²

A temető egyetlen szuperpozíciója a 32–33. számú síroknál volt dokumentálható, ahol a 32. számú volt a fiatalabb, sírgödrének megásásakor a 33. sír északi felét megbolygatták.⁸⁹³ A 8. számú csecsemő váza pedig „közvetlen”⁸⁹⁴ a 7. számú férfi felett 20 cm-el feküdt, ebben az esetben talán egy utántemetés nyoma bukkant fel.

Sajnos a leletanyag minden bizonnyal hiányos, erre időnként azok az esetek is utalnak, amikor az egykori fémtárgyat csak a csonton megfigyelhető patina jelezte (36., 38., 63.).

Az ékszerkészletben a fejékszerek között a *fülbevalók* két fő típusa bukkant fel. A honfoglaló magyarságra

jellemző *gömborscsüngős* változat B típusai a 15., 34. és 44. sírből, továbbá szórványként kerültek elő. Párosan voltak az ezüstből készült fülbevalók a 15. és a 44. sírban a koponya alatt, illetve annak két oldalán, míg a 34. számú temetkezésben csupán 1 db ezüstből készült változat volt a jobb oldali csecsnyúlványnál. Szórványként további 1 db bronz fülbevaló karikája került elő. A 15. sír fülbevalóit 4 db szív alakú lemezcsüngővel ellátott lánc kötötte össze. A lánc a fülbevalók karikájához 1-1 sodrott, mindkét végén hurkos fémszállal kapcsolódott. Ez a megoldás ritka a fülbevalókat összekötő láncok esetében, hiszen azok a fülbevalóhoz többségükben az utolsó láncszem, vagy egy nagyobb átmérőjű huzalkarikája segítségével kapcsolódtak.⁸⁹⁵ Ritka példáit a kistokaji mellett mindössze egy szentesi,⁸⁹⁶ és egy vajdasági sír-

⁸⁹¹ K. VÉGH 1993, 60.

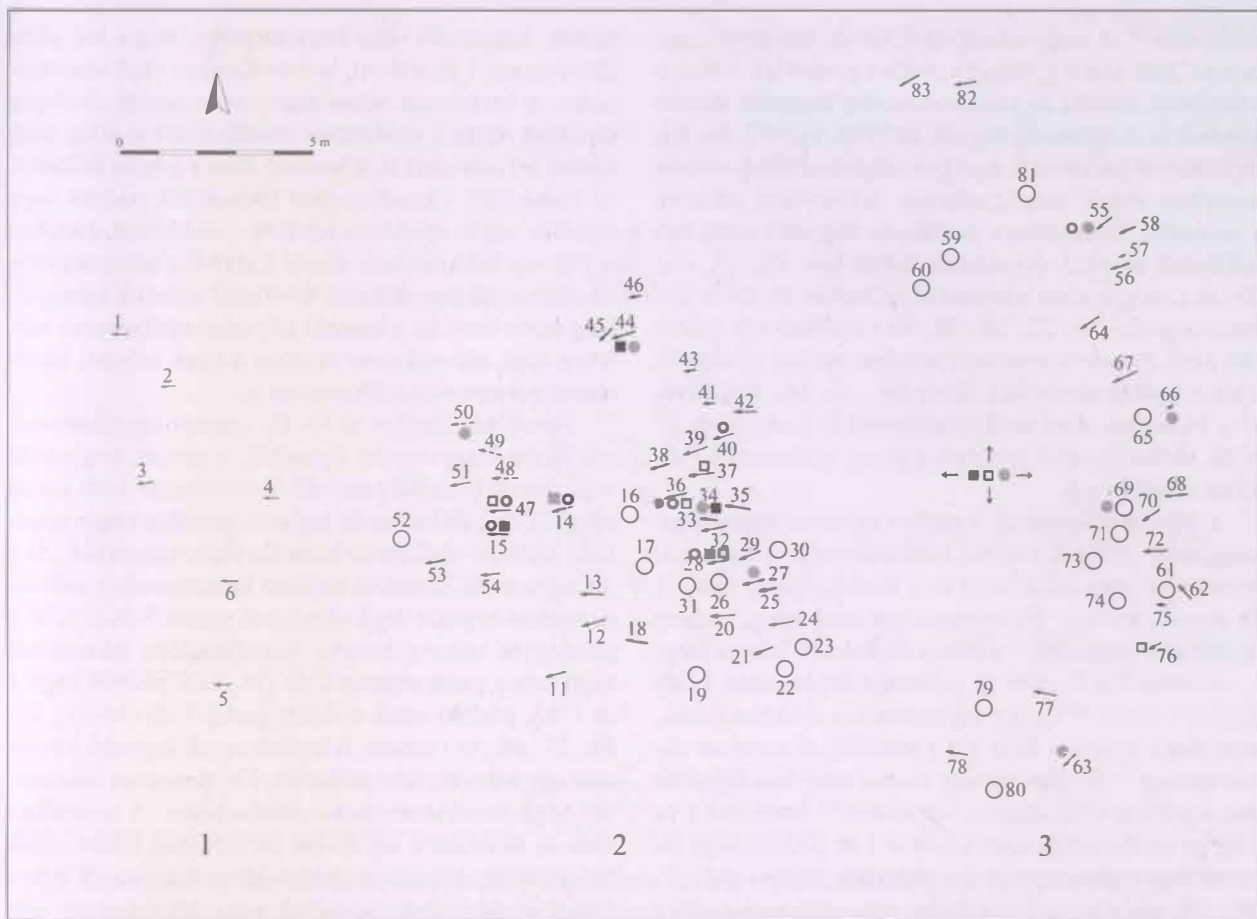
⁸⁹² K. VÉGH 1993, 61.

⁸⁹³ K. VÉGH 1993, 60.

⁸⁹⁴ HOM R. A. 739-69.

⁸⁹⁵ HORVÁTH 2004, 465.

⁸⁹⁶ LANGÓ-TÖRK 2003.

88. kép. Kistokaj-Homokbánya, ékszerek a temetőben: gömbsorcsüngős fülbevalók (■), szőlőfürtűszes fülbevalók (●), nyitott végű huzalkarikák (□), szemesgyöngyök (○) a temetőben

ból⁸⁹⁷ előkerült lánc esetében ismerem. Mivel a lemezes csüngők fülein textillenymat volt megfigyelhető,⁸⁹⁸ így feltehető, hogy azt nem a haj, hanem valamilyen kendő vagy textil fejfedő felett viselték.

A másik jellemző fülbevalótípust a *szőlőfürtűszes* változat képviseli, ebből a 14. sírba temetett nő 6 db-ot, míg a 28. sírban nyugvó nő 4 db-ot viselt, bizonyára életükben sem fülükben, hanem valamilyen szerves anyagú elemhez kapcsolva.

Az említett két fülbevalótípus egy síron belül nem keveredett egymással, mint ahogy a szőlőfürtűszes esetében megfigyelhető több pár fülbevaló viselete sem ismert a gömbsorcsüngősöket tartalmazó sírokból. Ez feltétlenül eltérő csoportok viseleti különbségére utal. A gömbsorcsüngős változatok nagyrészt az 1970-ben feltárt temetkezésekből, míg a szőlőfürtűszes kizárólagosan innen kerültek elő [88. kép].

Fejékszerként viselt *sima*, *nyitott végű huzalkarika* biztosan 4 sírból került elő. Női sírokban 2 db a váz állkapcsán lévő szőlőfürtűszes fülbevalók és a koponya alatt ezüstből és bronzból készült változatban (28.), a koponya két oldalán bronzból, itt az egyik egy zárt példány volt (47.), további 1 db bronzból pedig a koponya alatt dokumentált (36.). Férfisírban 2 ezüstből készült db a koponya két oldalán (37.), míg egy gyermek mellett 1 db ezüstkarika a koponya alatt volt megfigyelhető. A szórványként előkerült leletanyag is tartalmaz ilyen felhasználásúnak is meghatározható darabokat. Ezek a karikák – legalábbis a biztosabban fejékszerként meghatározható darabok – többségében a temető 1970-ben feltárt részéből ismertek [88. kép].

A *gyöngyök* minden esetben női és gyermeksírokból kerültek elő, melyek döntően a nyakláncba voltak fűzve, de nem zárhatjuk ki a hajfonatot, a hajfonatkorongokat tartó szíjakat, s esetleg ingnyakat díszítő felhasználá-

⁸⁹⁷ RADIČEVIĆ–ŠPEHAR 2015, 149, Fig. 6.

⁸⁹⁸ K. VÉGH 1993, 54.

sukat sem.⁸⁹⁹ A nagyszámú apró, kerek, hengeres vagy csonka gúla alakú gyöngyök mellett gyakoriak voltak a különböző vonalas és szemes díszítésű nagyobb méretű darabok is. A szemesgyöngyök az 1970. és 1972. évi feltárásokon dokumentált sírokban megközelítőleg azonos arányban voltak megfigyelhetők. Kivitelüket tekintve a nivósabb, virágszemes példányok nagyobb arányban találhatóak az 1972. évi temetőrészen (36., 50., 55., 63., 69., sz.), míg a sima szemekkel ellátottak az 1970. évi feltárás során (10., 27., 34., 44., 66.) kerültek elő főként [88. kép]. A kaurik csaknem minden esetben gyöngyök közé, a nyakláncba voltak fűzve (14., 27., 34., 44.), kivéve a 34. sírban, ahol azok a hajfonatot is díszíthették.⁹⁰⁰ A 66. sírban nyugvó gyermek gyöngy nyakláncán 1 db átfúrt állatfog volt.

A 34. sírból került elő a temető egyetlen hajfonatkorongpárja, itt a női váz bal kulcsontja és a koponya, valamint a jobb felkarcsont és a bordák között volt 1-1 db ónozott felületű, áttört bronz hajfonatkorong, melyen fa előtt álló négy lábú,⁹⁰¹ mitikus állatalak⁹⁰² jelenik meg.

A temetőből 8 sírból és szórványként összesen 17 db karperec ismert.⁹⁰³ Ezek többségében női sírokban voltak, mindössze egyetlen férfit (78.) temettek el ezzel az ékszertípussal.⁹⁰⁴ Megközelítőleg azonos arányban figyelték meg a jobb és a bal alkaron viseletüket.⁹⁰⁵ Sírónként 1 és 3 db került elő, helyzetüket tekintve 1 db pödrött végű díszített bronz pántkarperecet a jobb alkar felső végén (15., 68.), míg pödrött végű, díszítetlen változatát valószínűleg másodlagos helyzetben – a bal csukló tájáról (?) elmozdulva – egy sírban dokumentálták (78.). 2 db spirálisan kitöltött végű karperec az alkarok alsó, csukló közeli részén volt a 34. sírban. 1 db pödrött végű bronz pánt- és 1 db spirálisan kitöltött végű bronz huzalkarperec pedig az alkarok alsó végeinél (44.) helyezkedett el. 1 db pödrött végű bronz pánt- és 1 db mindkét végén spirálisan kitöltött végű bronz huzalkarperec – melyek közül csak előbbi helyzete ismert – az alkar közepén volt (55.). Érdekes módon amikor 2 db karperecet tartalmazott a sír, azok nem minden esetben szimmetrikusan helyezkedtek el: a 14. számú női sírban mindkét – a pödrött és a kiszélesedően lekerekített végű – pántkarperec is az elhunyt jobb csukló közeli részén volt. 3 db – különböző típusú – karperec egyedül a 27. számú sírból ismert, ebből a jobb alkar felső végén 1 db pödrött végű pánt- és 1 db

nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec, míg a bal alkar középrészén 1 db sodrott, hurkos-kampós végű huzalkarperec. A karperecek állása sajnos nem ismert, de aligha tévedünk, hogy a veretrátétes rátétdíszjeivel az alkar felső részén helyezkedett el, s hasonló állás a végein különböző kialakítású – kiszélesedően lekerekített, pödrött vagy mindkét végén spirálisan kitöltött – változatok esetében is jogosan feltételezhető. Ebből a körből a zárószerkezettel ellátott példányokat sem feltétlenül indokolt kihagyni, még akkor sem, ha a hasonló záródású nyakperek esetében azok zárószerkezete részben a nyak mögött, takart részen dokumentált több esetben is.

Típusaikat illetően a 10–11. századi huzalkarperek egyik leggyakoribb típusából, a nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperecekből mindössze 1 db került elő (27.), és 2 db háromrét hajlított, mindkét végén spirálisan kitöltött végű bronz huzalkarperec ismert (44., 55.). Az ugyancsak háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, de hurkos-kampós végű változatok száma 3 db (27., 34.), mindegyik vékony huzalú. Kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec 2 db (14., sz.), pödrött végű 1 db (78.), pödrött végű díszített pedig 7 db (14–15., 27., 44., 55., 68., sz.) ismert. A temető egyik legszebb karperece egy szórványként előkerült, kiszélesedően lekerekített végű veretrátétes ezüst pántkarperec. A temetőben ezek az ékszerek a két utolsó periódusban feltárt sírokból ismertek, közülük a sodrott karperek az 1970-ben feltárt sírokból dokumentáltak nagyobb számban, míg a díszített pödrött végűek elterjedése egyenletesnek mondható [89. kép].

Mindössze 8 db gyűrű került elő a temetőből, ezek a bal gyűrűsujjon (15.), másodlagos helyzetben – valószínűleg a bal kéz csontjairól elmozdulva – a bal combcsont középrészének helyén (14.), vagy a jobb kézen (40., 47.) voltak. 1-1 db mindkét kézen lehetett a 28. számú sírban. A gyűrűk egy kivétellel (40.) női sírokba kerültek.⁹⁰⁶ 3 sírban voltak együtt karperekkel, ezek közül mindhárom esetben pödrött végű, díszített pántkarperek is voltak közöttük (14–15., 55.). Az egyszerűbb darabok mellett több kiszélesedő fejjel ellátott, díszített vagy díszítetlen zárt karikagyűrű, 1 db KESZI 1999, A2 típusú⁹⁰⁷ bronz karikagyűrű (28.) és 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fejű, poncolt és kidomborodó mintákkal díszített gyűrű ismert (14.). A 36. sír bronzból öntött

⁸⁹⁹ K. VÉGH 1993, 65.

⁹⁰⁰ K. VÉGH 1993, 65.

⁹⁰¹ BOLLÓK 2015, 350.

⁹⁰² RÉVÉSZ 2014a, 440.

⁹⁰³ K. VÉGH 1993, 66.

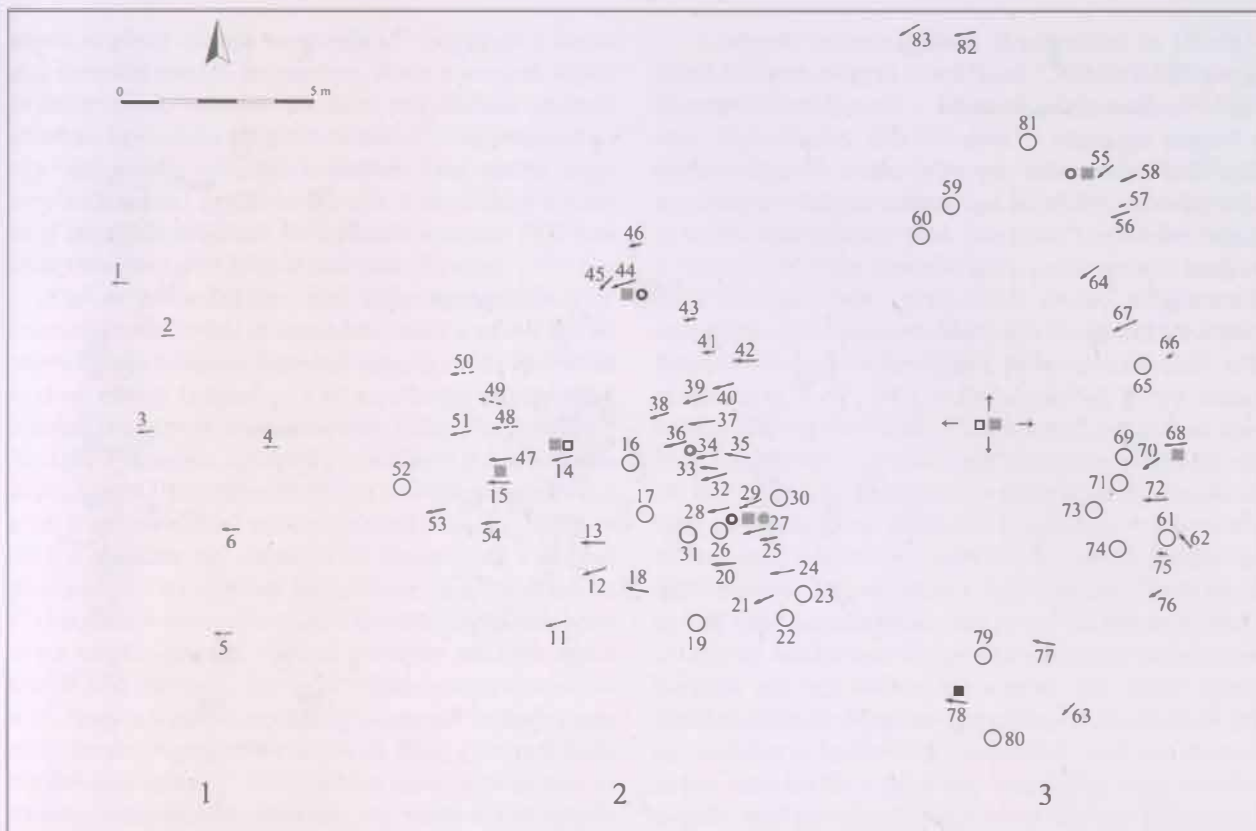
⁹⁰⁴ K. VÉGH 1993, 67.

⁹⁰⁵ K. VÉGH 1993, 67.

⁹⁰⁶ K. VÉGH 1993, 66.

⁹⁰⁷ KESZI 1999, 134.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

89. kép. Kistokaj-Homokbánya, karperecek a temetőben: nyitott végű huzal- (●), pánt- (□), pödrött végű (■), díszített pödrött végű (■), sodrott (○)

gyűrűje, melynél a rombusz alakú fej két oldalán I-I háromszög alakú kiugró elem látható, ritka típust képvisel a Kárpát-medencében. Részben hasonlít Keszi Tamás pajzs alakúan kiszélesedő fejű gyűrűkre kialakított felosztásának E típusához,⁹⁰⁸ azonban azokkal ellentétben nem pontokkal vagy pontkörökkel, hanem vonalakkal díszített. Közös vonás ugyanakkor a kiszélesedő fej két oldalán megfigyelhető háromszög alakú elem, mely az E típus példái⁹⁰⁹ közül a Szentes-Szent Lászlói temető 98. és 108. sírjából előkerült gyűrűkön⁹¹⁰ is megfigyelhető. Gyűrűket döntően a temető 1970-ben feltárt részében figyeltek meg [88. kép].

A ruházat díszei közül a 34. sírban a koponyán és alatta előkerült 4 db rozetta a fejdísz, míg a bordákon és a felkarcsont mellett előkerült további 4 db pedig a felsőruhát díszíthette, azzal a 2 db négyzet alakú díszel, melyek a jobb oldali bordákon voltak. A préselt rozetták és a temetőből ismert másik jellemző ruhadísz típusok, a rombusz alakú préselt darabok egy kivétellel azonos

sírokban voltak (15., 44., 55.).⁹¹¹ Ugyanakkor mindössze a 15. sírban volt a rombusz alakúakból egynél több. A másik jellemző ruhadísz típust képviselő préselt rozetták a már említett 34. síron felül a 15., 44. és 55. sírből kerültek elő. A rozetták közül a 15. és 55. sírban lévőknél ötlevelű palmetták láthatók.⁹¹² A fémdíszes ruhák viselete, vagy sírba helyezése főként a temető 1970-ben feltárt sírjaiban volt dokumentálható [90. kép].

Fém fülesgombokkal záródó ruha nyoma 5 sírből ismert, 4 nő (15., 34., 36., 55.) és 1 fiatal leány (63.) mellől, közülük 3 ruhája volt fémdíszes (15., 34., 55.). A sírok közül az 55. és a 63. csak 1-1 db öntött gombot tartalmazott, míg a 15. sírban 2 db két félből álló gomb volt a bal felkarcsont alsó részének belső oldala és a bordák között, valamint a keresztcsont felső része alatt. A 36. sírban a csigolyák és a bal kulcscsont között 1 db, az alsó csigolyák bal oldalánál 1 db, jobb oldalánál pedig 2 db, két félből álló gombot figyeltek meg. A legtöbb fémgombbal a 34. sírban nyugvó nő ruházata zárult, itt a fel-

⁹⁰⁸ KESZI 1999, 133.

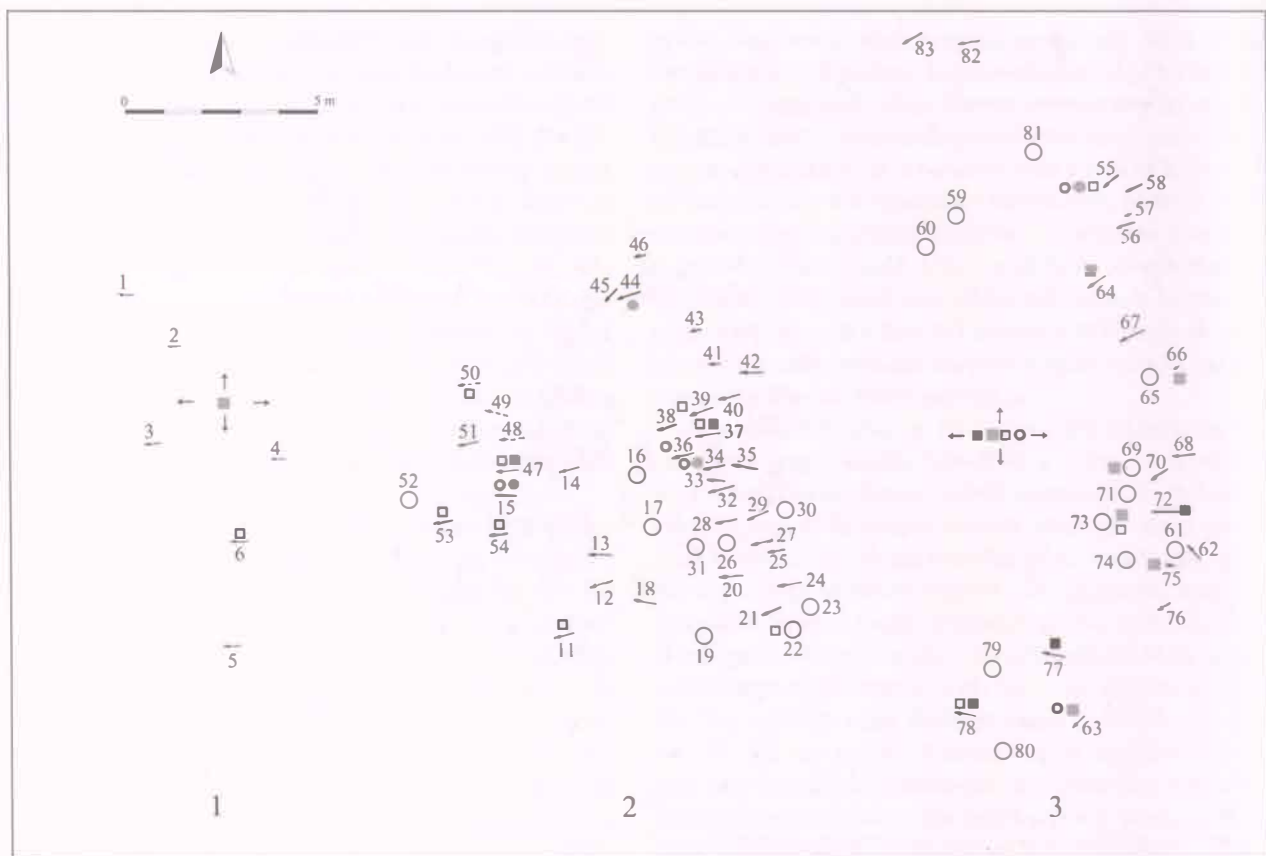
⁹⁰⁹ KESZI 1999, 135.

⁹¹⁰ SZÉLL 1941, 244, VIII. tábla.

⁹¹¹ K. VÉGH 1993, 68.

⁹¹² BOLLÓK 2015, 257.

41. KISTOKAJ-HOMOKBÁNYA

90. kép. Kistokaj-Homokbánya, fegyverek (■), étel- és italmellékletek (■), használati és munkaeszközök (□), rozettás és rombusz alakú ruhadíszek (◆), fülesgombok (○) a temetőben

ső bordákon, a csigolyák két oldalán volt 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén 4 db és a medence bal oldala és a csigolyák között pedig további 1 db. A 7 db kétféle méretű gomb talán különböző ruhadarabokon lehetett, a jobb oldalon lévő 3 db az ing, míg a bal oldali 4 db a felsőruha zárását szolgálhatta.⁹¹³ Fémgombokkal záródó ruhát az 1970. és 1972. évi feltárások alkalmával figyeltek meg [90. kép].

A használati és munkaeszközök között késsel férfiakat (6., 37., 54.) és nőket (11., 53., 55.) egyaránt eltemettek, egy kést tartalmazó sírban kisgyermek (22.), míg egy továbbiban bizonytalan nemű felnőtt (73.) nyugodott. A viseleti módnak megfelelő derék környéki helyen volt a kés a sírok többségében, s úgy tűnik, hogy a férfiak a derék bal oldalán (6., 37.), míg a nők annak jobb felén (11., 53.) viselték azokat. Megtartásuk miatt tipológiai besorolásuk sajnos nehezen lenne elvégezhető. Csontból készült *bogozó* és/vagy *ár* 2 db a 78. számú férfisírból ismert, a bal kulcscsonton és a keresztcson-

ton, további szórványként került elő további 2 db. *Csiholó* és *kova* együtt a 6. számú sírba temetett férfi bal felkarcsontjának belső oldalán volt, így ezt valószínűleg nem a viseleti módnak megfelelően az övhöz kapcsolva helyezték a sírba, szemben a medence bal oldalán megfigyelt késsel. Csak csiholó került elő a 39. számú férfi váz bal alkarcsontjainak középső részén, ez lehetett az övhöz kapcsolt tarsolyban is.⁹¹⁴ *Orsókarika* a 47. és 50. számú női sírokból dokumentált, előbbinél a medence bal oldalán. A kések és egyéb munka- vagy használati eszközök a temető teljes ismert területén megtalálhatók, számuk azonban az 1970-ben feltárt részben magasabb [90. kép].

A fegyverek között *nyílcsúcsok* 4 sírből kerültek elő, típusaik szerint villás szárú (37.), deltoid alakú (78.), deltoid alakú, hosszú vágóélű (77-78.) és deltoid alakú rövid (?) vágóélű (72.). Tegezre utaló fémvasalások ezekben a sírban nem voltak megfigyelhetők, de ilyenek a szórvány anyagban megtalálhatók.⁹¹⁵ A 77. sírban a jobb felkarcsont és a bordák között volt 1 db kerek,

⁹¹³ K. VÉGH 1993, 69.

⁹¹⁴ K. VÉGH 1993, 69.

⁹¹⁵ K. VÉGH 1993, 71.

kúpos köpűvel ellátott vaslándzsa,⁹¹⁶ hegyével a koponya irányába mutató helyzetben. Noha a korszak köpűs nyílcsúcsainak méretét tekintve nagyobbak számít, azonban úgy vélem mégsem zárható ki, hogy egykor ez egy nagy méretű nyílcsúcs is lehetett. Erre utalhat, hogy a nyílcsúcsokkal együtt került elő. 1 db szablya a szórvány anyagban található. Ezek főként a temető 1972-ben feltárt részének déli feléből ismertek [90. kép].

Étel- és italmellékletre utaló teljes agyagedény a 69. számú gyermeksírból dokumentált, ahol a váztól kb. 80 cm-re északi irányban figyelték meg, így – ha ez volt az egykori eredeti helyzete – a sír az elhunyt méretei által indokolthoz képest jóval szélesebb kellett, hogy legyen. További 3 db teljes agyagedény található a feldúlt sírok leletei között, míg edénytöredék a lábfejek csontjai (47.), a bal combcsont felső részén, és attól mintegy 20 cm-re (63.), a medence bal oldalától 20 cm-re (64.), a váz bal oldalánál és a sír végében (66.), illetve ismeretlen helyen (73.) voltak. A bolygatás okozta friss törésfelületek bizonyára megfigyelhetők lehettek a csupán edények egyes részeit adó síroknál, így ezek hiányában valószínűsíthető, hogy a sírokba eredetileg is csupán az edény egy része került. Agyagedények női és főleg gyermeksírokból dokumentáltak.⁹¹⁷ Díszítésüket bekarcolt egyenes és hullámvonalú minták alkotják, két esetben volt megfigyelhető kereszt alakú fenékbélyeg (47., sz.).⁹¹⁸ Az edényekből nem került elő azok egykori tartalmára utaló maradvány. Az agyagedények vagy azok töredékei döntően a temető 1972-ben feltárt részéből ismertek [90. kép].

Részleges lovas temetkezés a 61. számú férfi sírjában volt megfigyelhető, ahol a ló az elhunyt jobb lábának külső oldalán helyezkedett el, s környezetében találták a körte alakú kengyelpárt is. Ezen felül a szórványleletek között legalább 2 db zablához – melyek között oldalpálcás változat is volt⁹¹⁹ – tartozó szájvas, 1 db hevedercsat és 1 db körte alakú vaskengyel is van, melyek így legalább még egy további lovas sír emlékei lehetnek, mely a 61. sírhoz hasonlóan a temető 1972-ben feltárt részében helyezkedhetett el.

A temető leletanyagában, sírszámában és időrendjében a Heves megyei temetőkkel – Aldebrő-Mocsáros, Dormánd-Hanyipuszta – állítható párhuzamba.⁹²⁰ Egykori, legkevesebb 150-160 síros⁹²¹ nagysága alapján a szállási temetők csoportjába már nehezen beilleszthető, ugyanakkor több sír leletanyaga és néhány szórványlelet is mutat kapcsolódást azok irányába. Leginkább mégis a 10. századi falusi temetők közé sorolhatnánk, melyen belül kirajzolódnak egyes eltérő viseleti megjelenésű csoportok. Ilyen lehet a ruházatukat fémdíszekkel ellátó, fejékszerként gömbsöröcsüngős fülbevalókat viselő nők csoportja (15., 34., 44.), melyek az 1970. évben feltárt temetőrészben található. A fejékszerek viseletének szokása megtalálható volt az ezek közelében elhelyezkedő 14. és 28. sírba temetett nők esetében is, de ők életükben több pár szőlőfürtös fülbevalót viselhettek, ruházatukat viszont nem díszítették rozetták vagy egyéb fémből készült elemek. Ugyanakkor a fejékszerként viselt sima, nyitott végű huzalkarikák csak az utóbbi fülbevalótípussal együtt bukkannak fel, gömbsöröcsüngős mellett nem kerültek elő, így talán a két csoport hajviselete is különböző lehetett. Mindkét csoportban megtalálható volt ugyanakkor a karperecek viseletének szokása; ugyanakkor nem került a sírba sem használati vagy munkaeszköz, sem pedig étel- vagy italmellékletet tartalmazó agyagedény.

Korabeli érme mindössze a 63. sírből ismert, ahol a fiatal lány nyakcsigolyáinak bal oldala mellett volt 1 db Iszmail ibn Ahmad (uralkodott: 892–907) sási, a 906/907. évben vert, két egymás melletti ponton, azonos irányból átlukasztott ezüstdirheme, melyet bizonyára a nyakban viselt gyöngyök közé illesztettek. A 906/907. évi terminus post quem dátumához tehát még bizonytalan hosszúságú időszakot számíthatnánk hozzá, mire az érme földre került. A temetőt megnyitó első sírokat így talán már a 10. század első évtizedeinek valamelyikében megáshatták, s valószínű, hogy az utolsók is földre kerültek a század utolsó harmadában.⁹²²

41.4. IRODALOM

K. VÉGH 1993; RÉVÉSZ 1996b; HOM R. A. 738-69.; 1043-1974.

⁹¹⁶ K. VÉGH 1993, 72.

⁹¹⁷ K. VÉGH 1993, 71.

⁹¹⁸ K. VÉGH 1993, 70.

⁹¹⁹ K. VÉGH 1993, 72.

⁹²⁰ RÉVÉSZ 1996b, 400.

⁹²¹ A síroknak legkevesebb fele elpusztult a homokbányászat során: RÉVÉSZ 1994, 61; RÉVÉSZ 1996b, 399.

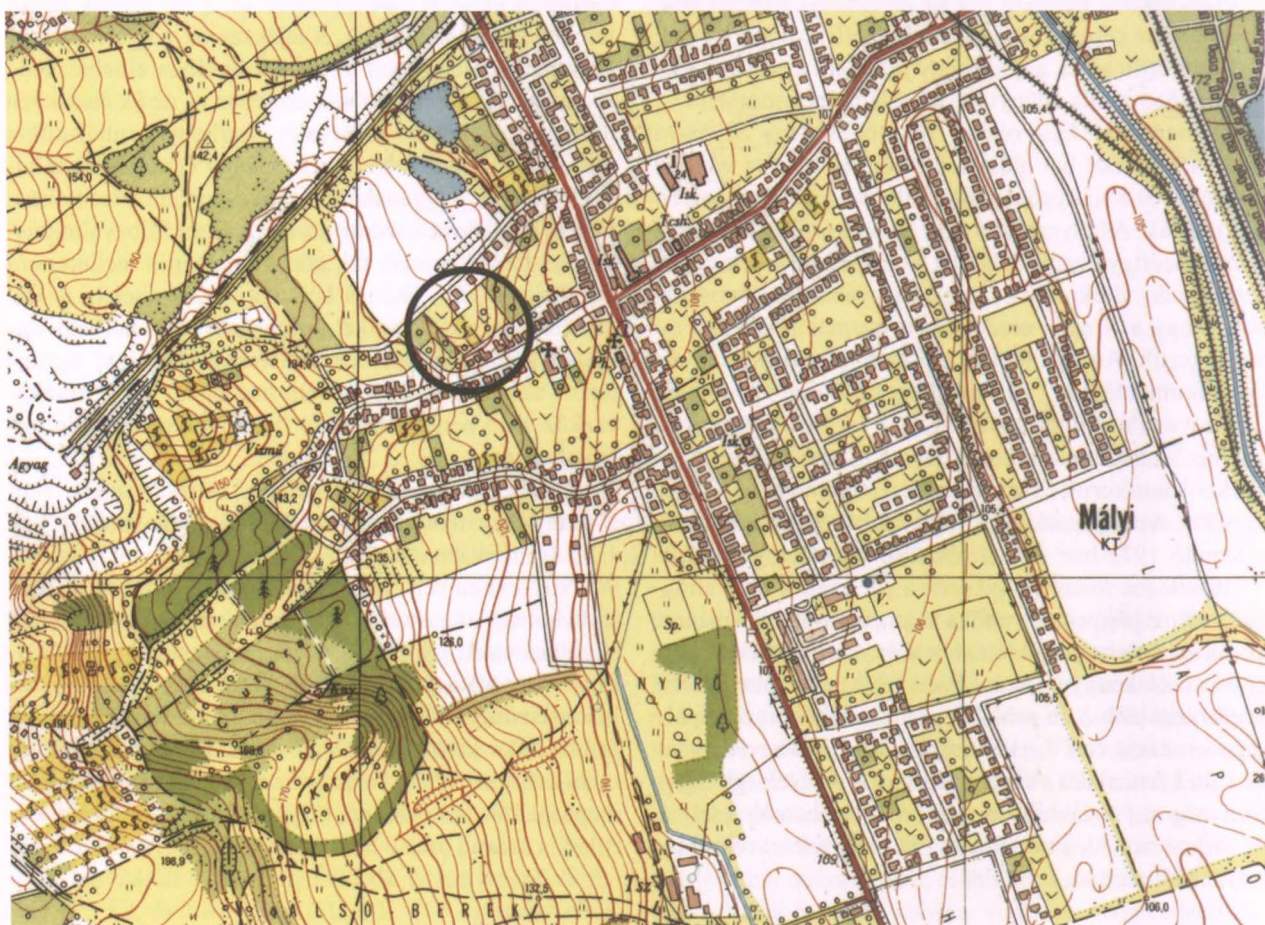
⁹²² RÉVÉSZ 1996b, 400; RÉVÉSZ 2020, 261.

42. MÁLYI-KOSSUTH U. 27/C.

42.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2003. március 31-én Mályi község nyugati részén, a környezetéből kiemelkedő É-ÉNy-D-DK-i irányú domb tezejének délkeleti végén található Kossuth u. 27/c. számú ingatlan északkeleti oldalán, az ott található lakóház mögötti kerítés oszlopainak kiásásakor Leskó András emberi csontokat és 2 db S-végű karikát talált [91. kép]. Az előke-

rült leletekről értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan még aznap Hellebrandt Magdolna és Nagy József szállt ki a helyszínre. Mire azonban a helyszínre értek a sírt már kiszedték, de az előkerült leleteket a tulajdonos fia, Leskó Mátyás átadta nekik. Az antropológiai és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

91. kép. Mályi-Kossuth u. 27/c. (1:10 000)

42.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (2003. március 31.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: É-D (?) sm.: kb. 50-60 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír leleteit a találók kiszedték, a váz lábszárcsontjaitól lefelé eső részét pedig egy 2003 előtti földmunka során semmisítették meg.

Mellékletei:

1-2. 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális, 4 bordával ellátott S-végű karika. M.: 3,4×2,9 cm, hv.: 0,23 cm, Ssz.: 0,62 cm (HOM ltsz. n.) [153. tábla 1].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, 3 bordával ellátott S-végű karika. M.: 3×2,8 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. n.) [153. tábla 2].
3. 1 db faragott csonttárgy. Elvesztett.

43. MEZŐCSÁT-BERNÁTH-DŰLŐ

42.3. ÉRTÉKELÉS

A találó elmondása szerint a gyümölcsfákkal beültetett területen a 2003. évet megelőzően is kerültek elő emberi csontok,⁹²³ így feltételezhető, hogy nem magányos sír, hanem egy temető fekszik a ma gyümölcsfákkal borított területen, melynek egyetlen sírja került elő 2003-ban. Azt azonban már a korábbi években végzett földmunka során – talán az 1993-ban ültetett gyümölcsös létesíté-

sekor – a lábszárcsontjain bolygatás érte. Leskó András elmondása szerint a váz É–D-i tájolású volt, ez azonban megkérdőjelezhető.⁹²⁴ A sajnálatosan elkallódott *faragott csonttárgy* megítélése bizonytalan, ezen felül a sírből 2 db közepes méretű, bordázott *S-végű karika* ismert, melyek annak 11. század második felére történő keltezését támasztják alá.

42.4. IRODALOM

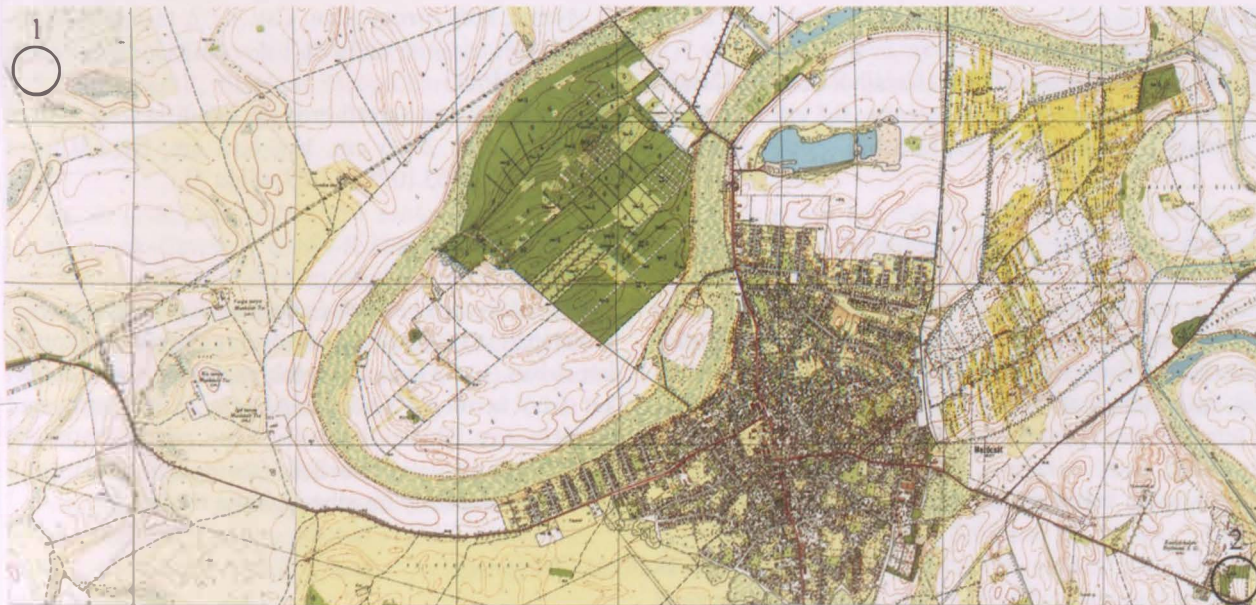
B. HELLEBRANDT 2004; HOM R. A. 3358-03.

43. MEZŐCSÁT-BERNÁTH-DŰLŐ

43.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1920-as évek elején a település Bernát-dűlő nevű részén Leszih Andor 7 kora Árpád-kori sírt tárt fel. Sajnos részletes dokumentáció nem maradt fenn az ásatásról,

így az előkerült temető pontos lokalizálása sem lehetséges ma már. A leletanyag a Herman Ottó Múzeumba került.

92. kép. Mezőcsát, 1: Csicske, 2: Hejőmenti Állami Gazdaság (1:10 000)

⁹²³ B. HELLEBRANDT 2004.

⁹²⁴ B. HELLEBRANDT 2004.

43.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. 2 db ezüst S-végű karika:

- 1 db rosszezüst huzalból készült S-végű karika. Átm.: 3,1 cm (HOM ltsz. 53.1092.1. – elveszett).⁹²⁵
- 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 3×2,7 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,55 cm (HOM ltsz. 53.1092.2.) [153. tábla 3].
- 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű. Átm.: 2,4 cm (HOM ltsz. 53.1092.3. – elveszett).⁹²⁶

2. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

3. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 3×2,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,42 cm (HOM ltsz. 53.1093.1.) [153. tábla 4].

4. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

- 1 db bronzhuzalból készült S-végű karika. Átm.: 3,1 cm (HOM ltsz. 53.1094.1. – elveszett).⁹²⁷
- 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm (HOM ltsz. 53.1094.2. – elveszett).⁹²⁸

5. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

6. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete: nem volt.

7. sír (1920 körül)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Melléklete:

- 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,3 cm (HOM ltsz. 53.1095.1.) [153. tábla 5].

43.3. ÉRTÉKELES

Sajnos részletes beszámoló hiányában nehéz lenne már eldönteni, hogy mi indokolta a korabeli feltárást, véletlenszerűen előkerült sírok, avagy tervszerű kutatás, mint ahogy az is bizonytalan, hogy a feltárt 7 sír a temető teljes egészét, vagy annak csupán bizonytalan nagyságú részét alkotja-e. Gyakorlatilag csak a leletanyag alapján tehetünk észrevételeket, mely meglepően

egységes: S-végű karikák és hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrűk alkotják, két sírban (1., 4.) is ékszerkombinációt alkotva. További két sírból került elő S-végű karika (3., 7.). A leletanyagot tekintve egy falusias közösség képe rajzolódhatna ki, mely sírjait az S-végű karikák és a gyűrűk⁹²⁹ alapján a 11. század valamely részében áshatta meg.

43.4. IRODALOM

FÉK 654. sz.; K. VÉGH 1970, 85.

⁹²⁵ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 1.

⁹²⁶ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 3.

⁹²⁷ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 5.

⁹²⁸ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 6.

⁹²⁹ Vó. Kovács 2016, 203–204.

44. MEZŐCSÁT-CSICSKE

44.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1980-ban Mezőcsát határában, a település keleti szélét határoló Tisza holtágától keletre szántás közben, kb. 40–50 cm mélységben került elő egy faragott sírkő, melyet azután a szántó szélére helyeztek [92. kép 1]. 1984. augusztus 22-én vagy 23-án a terület újabb szántása során emberi csontok is előkerültek ott, ahol korábban a követ is találták. A leletek előkerülését szeptember 16-án Táboros Sándor mezőcsáti tanár jelentette a Herman Ottó Múzeumnak.⁹³⁰ Két héttel később, október 1-én pedig Kiss Károly mezőcsáti lakos is újra jelezte azok előkerülését.⁹³¹ A helyszínre Kiss Károly vezetésével október

3-án Koós Judit, Révész László és Wolf Mária szállt ki, ahol megállapították, hogy a kissé kiemelkedő dombon egy Árpád-kori falu, templom és temető maradványait hozta felszínre a szántás, kb. 5 bolygatott sírt is meg tudtak figyelni.⁹³² A leletmentő ásatás 1985. április 15-én indult meg Wolf Mária vezetésével, ennek során 1 hónap alatt feltárásra került egy kívül félkör-, belül patkóíves záródású templom és a körülötte lévő temető mintegy 130 sírja, továbbá ő- és Árpád-kori telepjelenségek is.⁹³³ A régészeti leletek a Herman Ottó Múzeumban kerültek beletárolásra.⁹³⁴

44.2. SÍRLEÍRÁSOK

28. sír (1985. április 24.) [154. tábla 1]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 300°, sm.: 96,5 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei a medence széle alatt voltak. Bolygatott. A combcsontok alsó végeitől lefelé a váz megsemmisült.

Melléklete:

1. A jobb lapockánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: ? (HOM ltsz. 88.4.7.) [154. tábla 2].

44. sír (1985. április 26.) [154. tábla 3]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 310°, sm.: 82 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. Bolygatott. A sírt egy későbbi temetkezés vágta, a koponya töredékes, a bal kar csontjai, a csigolyák, a medence és mindkét láb csontjai hiányoztak.

Mellékletei:

1–10. A nyakcsigolyák környékén volt 10 db üveg⁹³⁵ vagy fluorit⁹³⁶ gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók (HOM ltsz. 88.4.41.) [154. tábla 4–11]:

1–4. 4 db henger alakú gyöngy. A legnagyobb m.: 0,8×0,8 cm.

5. 1 db korong alakú gyöngy. Átm.: 0,7 cm.

6. 1 db lapított gömb alakú gyöngy. M.: 1,1×0,8 cm.

7. 1 db kettős kónikus gyöngy. M.: 0,8×0,8 cm.

8. 1 db hasáb alakú gyöngy. M.: 1,3×1 cm.

9–10. 2 db bizonytalan típusú gyöngy.

52. sír (1985. április 27.) [154. tábla 12]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 295°, sm.: 54 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bal combcsont középső részétől lefelé a láb csontjai megsemmisültek. Megjegyzés: ráásva az 53. számú sírra.

Mellékletei:

1–2. A koponya két oldalán volt 1–1 db sodrott ezüsthuzalból készült S-végű karika. M.: 1,5×1,3 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? (HOM ltsz. 88.4.11–12.) [154. tábla 13–14].

3. A jobb kéz egyik ujpercén volt 1 db háromrét hajlítot ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű. M.: 2,3×2,2 cm, hv.: 0,24 cm (HOM ltsz. 88.4.10.) [154. tábla 15].

53. sír (1985. május 4.) [155. tábla 1]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 310°, sm.: 62 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A vázból csak a töredékes koponya és a csi-

⁹³⁰ HOM R. A. 1776–85.

⁹³¹ HOM R. A. 1776–85.

⁹³² S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1985.

⁹³³ S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1986; SZABÓ 2006, 25.

⁹³⁴ A leleteket nem sikerült megtalálni a HOM raktárában, így a tárgyleírásokat döntően a publikáció (SZABÓ 2006) alapján adom, ahol kiegészítő adatot tartalmazott az ásatási napló, ott azt is igyekeztem szerepeltetni.

⁹³⁵ SZABÓ 2006, 78; HOM R. A. 1889–1987.

⁹³⁶ SZABÓ 2006, 45.

golyák egy része, valamint a lábszárcsontok maradtak meg. Megjegyzés: vágta az 52. számú temetkezés.

Melléklete: nem volt.

101. sír (1985. május 8.)

Férfi. Csv. h.: 173, t.: Ny-K 265°, sm.: 77 cm, sh.: 226 cm, ssz.: 72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Megjegyzés: a bal láb csontjainál egy másik vázhoz tartozó töredékes comb- és lábszárcsontok voltak.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál feküdt 1 db vastöredék.

102. sír (1985. május 8.)

Nő. Csv. h.: 160, t.: Ny-K 273°, sm.: 69 cm, sh.: ?, ssz.: 73 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A bordák nagy része és a jobb kar csontjai hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

103. sír (1985. május 8.)

Férfi. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 282°, sm.: 74 cm, sh.: 216 cm, ssz.: 72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar csontjai a medencelapátok alatt feküdtek. Bolygatott. A sírgödör északi oldalán félkör alakú beásás érte a sírt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

104. sír (1985. május 8.)

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K 283°, sm.: 85 cm, sh.: 194 cm, ssz.: 49 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek. A sírgödör téglalap alakú, rövidebb oldalain téglalap alakú bővítésekkel ellátott aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

105. sír (1985. május 8.) [154. tábla 16]

Nő. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K 290°, sm.: 86 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé jobbra fordult. Bolygatott. A bal alkarcsontok egy része, a kézcsontok és mindkét lábfej csontjai hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,3×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,32 cm (HOM ltsz. 88.4.17.) [154. tábla 17].

106. sír (1985. május 9.) [154. tábla 18]

Nő. Csv. h.: 148 cm, t.: Ny-K 285°, sm.: 78 cm, sh.: ?, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A jobb kulcsont hiányzott. A sírgödör trapéz alakú aknasír volt. Megjegyzés: vágta a 107. számú sírt, a sírgödör északkeleti sarkában egy koponya és összefüggéstelen csontok voltak.

Melléklete:

1. A koponya alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2×1,8 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 88.4.18.) [154. tábla 19].

107. sír (1985. május 9.) [154. tábla 18]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 285°, sm.: 87 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A combcsontoktól felfelé a váz elpusztult. Megjegyzés: vágta a 106. számú sírt.

Melléklete: nem volt.

108. sír (1985. május 9.)

Férfi. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K 295°, sm.: 89 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A sírgödör ovális aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

109. sír (1985. május 8.) [155. tábla 2]

Nő. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny-K 292°, sm.: 59 cm, sh.: ?, ssz.: 46 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé balra fordult, mindkét alkar csontjai a medencelapátok alatt feküdtek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb kéz csontjainál volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű. M.: 2,2×2 cm, hv.: 0,2 cm (HOM ltsz. 88.4.19.) [155. tábla 3].

110. sír (1985. május 8.) [155. tábla 4]

Férfi. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K 282°, sm.: 83 cm, sh.: 219 cm, ssz.: 58–72 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya hátra billent. Bolygatott. A sírgödör nyugati végénél egy cölöplyuk helyezkedett el, a felsőtest és a karok csontjainak egy része kimozdult. A sírgödör nyugati irányban kiszélesedő, téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a koponyán két halálos sebet okozó vágás volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

111. sír (1985. május 9.) [155. tábla 5]

Nő. Csv. h.: 142 cm, t.: Ny-K 293°, sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya előre billent helyzetben volt, a jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén voltak. A sírgödör

lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti irányba kissé szűkülő aknasír volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya alatt volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, elkalapált, kissé spirálisabban viszszahajtott S-végű karika. M.: 3,1×3, illetve 3×2,8 cm, hv.: 0,16–0,16 cm, Ssz.: 0,45, illetve 0,6 cm (HOM ltsz. 88.4.21.) [155. tábla 6–7].

112. sír (1985. május 7.) [156. tábla 1]

Fiatal nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 290°, sm.: 92 cm, sh.: 243 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A 112/A sír megásásakor elpusztították a váz lábszárcsontok közepétől lefelé eső részét. A sírgödör jobb oldalán padkás, bal oldalán padmalysos kialakítású aknasír volt. Megjegyzés: „a hosszú sírban feltehetőleg nem egy váz volt, mert a bal oldalán, a padmaly oldalában egy anatómiailag rendbenfekvő kézfejet” lehetett megfigyelni, más csontot azonban nem.⁹³⁷ A sír keleti végére ásták rá a 112/A sírt.

Mellékletei:

1. A koponyánál volt 1 db ezüsthuzalból készült S-végű karika. Elveszett.
- 2–9. A nyakcsigolyák környékén volt 8 db hengeres, lapított gömb és hasáb alakú fluoritgyöngy. M.: 1,6×0,9, 1,5×0,9, 2×1,2, 1,6×0,8, 1,1×0,9, 1×0,8 cm, 1,7×1,1, illetve 0,9×0,8 cm [156. tábla 2–9].
10. Ugyanott volt 1 db kauri. Elveszett.
11. A jobb kézcsontok között volt 1 db ezüstözött bronz-, írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű. Átm.: 2,3 cm, sz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 88.4.23.) [156. tábla 10].
12. A bal kézcsontoknál volt 1 db háromrét hajtott huzalból sodrott ezüstgyűrű. M.: 2,5×2,4 cm, v.: 0,34 cm (HOM ltsz. 88.4.22.) [156. tábla 11].

114. sír (1985. május 6.) [155. tábla 8]

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 288°, sm.: 56 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya előre billent helyzetben volt. Bolygatott. A sírt egy későbbi temetkezés vágta, mindkét alkar csontjai, az alsó csigolyák, a medence és mindkét láb csontjai elpusztultak.

Mellékletei:

1–2. A koponya bal oldalán volt 2 db S-végű karika, melyek közül az egyik közvetlenül a halántékcsontra tapadva került elő, S-végével lefelé mutató helyzetben, míg a másik – deformált darab – a koponyától néhány cm-re.⁹³⁸ A karikák kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, az egyik esetében zárt S-végű darabok. M.: 2,5×2,2, illetve 2,6×2 cm, hv.: 0,1–0,1 cm, Ssz.: 0,4–0,4 cm (HOM ltsz. 88.4.25–26.) [155. tábla 9–10].

116. sír (1985. május 8.) [156. tábla 12]

Férfi. Csv. h.: 130 cm (a nyakcsigolyáig), t.: Ny–K 285°, sm.: 83 cm, sh.: ?, ssz.: 65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A templom apszisához készített alapozási árok kiásásakor a sír nyugati végét bolygatták, a koponyát a jobb felkarcsont felső végére és a felső bordákra helyezték. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Szórvány:

1. Az V. szelvényből, a templom apszisának omladékából került elő 1 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 88.4.4.)⁹³⁹
2. 1 db írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű. Sz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 88.4.1.).
3. Az I. szelvényben került elő szórványként 1 db S-végű karika vége.⁹⁴⁰
4. Az I. szelvényben, a 30. sír közelében került elő 1 db huzalkarperec.⁹⁴¹

44.3. ÉRTÉKELES

A Tisza egykori árterében a Nagy- és a Kis-Csincse vízfolyások között elhelyezkedő⁹⁴² területen épült fel az a valószínűleg még fából készült templom, melynek megépülésével párhuzamosan kezdődtek a temetkezések a templom körül a 10. század végén–11. század elején

[93. kép].⁹⁴³ A templombelsőben megfigyelhetők voltak ugyanis a kőből készült falak mellett húzódó facölöpök nyomai is, melyek lehettek a kőfal építéséhez használt állványzat, avagy a faépület falának oszlopai is.⁹⁴⁴ A kevéssé maradandó anyagú épület köré azután a később

⁹³⁷ HOM R. A. 1889-1987.

⁹³⁸ MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.

⁹³⁹ SZABÓ 2006, 36; HOM R. A. 1889-1987.

⁹⁴⁰ A tárgyat az ásatási napló említi: HOM R. A. 1889-1987; MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.

⁹⁴¹ A tárgyat az ásatási napló említi: HOM R. A. 1889-1987; MNM R. A. 77.VII/1987.I-II.

⁹⁴² SZABÓ 2006, 25.

⁹⁴³ SZABÓ 2006, 40, 48, 53.

⁹⁴⁴ SZABÓ 2006, 38.

biekben kőből emeltek újat, a falak alapozási árkaiból előkerült érmék alapján a 12. század végén–13. század elején.⁹⁴⁵

A sírok közül leletanyaguk alapján a kőtemplom építését megelőzőn megásott, legkésőbb a 11. század folyamán megkezdett temetkezések közé sorolható a sírok nagyobb része (28., 44., 52., 105–106., 109., 111–112., 114.).⁹⁴⁶ Ugyan mellékleteket nem tartalmaztak, azonban a fenti sírok vágták az 53. és a 107. számú temetkezéseket, így ezek a fenti csoportnál korábbiak.⁹⁴⁷ Szintén az első csoportba sorolhatók a temető északi oldalán lévő bolygatatlan sírok is (101–104., 108., 110.).⁹⁴⁸ A kőtemplom építése során az apszis alapozási árka vágta a 116. számú temetkezést, melyet még a korábbi, fatemplomhoz igazodva ástak meg,⁹⁴⁹ így ez is a 11–12. századi sírok közé sorolható.

A feltárt területen lévő sírok elhelyezkedését tekintve szembeötlő, hogy a templom északi falának középső részére megközelítőleg merőleges vonalban elhelyezkedő, többé-kevésbé szabályos távolságban és vonalban megásott síroknál (az egyetlen kivétel a 111. számú) ritka – mindössze egy esetben (107.) ismert – későbbi ráásás. Ezek sorozatába illeszkedik a 100. és a 121. számú sír is, melyek sajnos mellékleteket ugyan nem tartalmaztak, de elhelyezkedésük, mélységük és tájolásuk alapján nem zárható ki ide tartozásuk [93. kép]. Mindez illeszkedik abba a tendenciába, hogy a falusi templomok északi oldalán, különösen a késő középkorban jóval ritkábbak a sírok.⁹⁵⁰ A templom bejárata – részben a sírok itteni hiánya miatt – a délnyugati oldalon feltételezhető,⁹⁵¹ így ez nem lehetett az oka a későbbi temetkezések itteni hiányának.

A temetőben a vázak minden esetben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben voltak.⁹⁵² A sírgödörök a megfigyelhető esetekben egyszerű aknasírok voltak Ny–K-i tájolással.⁹⁵³ Az egyetlen kivétel a 112. sír, ahol a gödör jobb oldalán padkás, bal oldalán padmalyos kialakítású volt, melynek oldalában egy másik vázhoz tartozó kézfej anatómiai helyzetben lévő csontjait lehetett megfigyelni, egyéb csontot azonban nem.⁹⁵⁴ Mélységük 54 és 96

cm között változott. A 110. sír két hosszanti végénél 1-1 cölöplyuk volt megfigyelhető, ezek sírjelek vagy sírpítmények nyomai is lehetnek.⁹⁵⁵ Koporsó nyomait azokban az esetekben feltételezhetjük, amikor az indokoltnál nagyobb sírgödör készült, míg a test halotti lepelbe csavarására a test körvonalát szinte pontosan követő sírgödör (104., 109., 111.) utalhat.⁹⁵⁶ A koporsós sírok ennek alapján az északi oldalon ismertek némileg nagyobb arányban (101–103., 105–106., 108., 110.).

Szuperpozíciók az 52–53. és a 106–107. számú sírok között voltak megfigyelhetők, mindkét esetben a kisebb sírszámú volt a későbbi. A 106. és a 101. sírokban voltak nem a vázhoz tartozó csontok is, melyeket bizonyára az új sír megásása során találtak, majd a lábakhoz tettek.⁹⁵⁷ A 106. sír esetében ezek valószínűleg a 107. számú váz csontjai lehettek, melynek anatómiai rendben lévő lábcsontjai a váz jobb lábszárcsontjának külső oldalától indulóan voltak megfigyelhetők, míg a medencétől felfelé a váz csontjait a 106. sír gödrének kiásásakor részben kiemelték, részben pedig megsemmisítették. Mindez arra is mutat, hogy a 107. sírba temetett személy testének bomlási folyamatainak hatására ekkor már csak a csontok lehettek a földben. A 101. sír esetében a temetőtérről nem ábrázol annak környezetében temetkezésre utaló objektumot, így talán itt egy kisebb sírt teljes egészében elpusztítottak, ami egyben azt is jelentené, hogy további egy sírral növelhetnénk a korabeli temetkezések számát.

A vázak antropológiai vizsgálata a 110. sírban nyugvó férfi koponyáján két halálos sebet okozó vágásnyomot állapított meg.⁹⁵⁸

A 11–12. századi temető leletanyagában 7 sírből (28., 52., 105–106., 111–112., 114.) és szórványként került elő *S-végű karika*, 19 és 69 év közti nők mellől.⁹⁵⁹ Ezek három sírban voltak párosan (52., 111., 114.), ebből az 52. sírban sodrott huzalú darabok. A koponya alatt, a halántékcsontnál, valamint a lapockán megfigyelt helyzetük fejpanthoz, illetve a hajfonatba fűzött szalaghoz kapcsolt felhasználásuk feltételezését is megengedi.

A nyakban viselt *gyöngyök* között üveg- és/vagy fluoritgyöngyök kerültek elő a 44., továbbá fluoritgyön-

⁹⁴⁵ SZABÓ 2006, 38.

⁹⁴⁶ SZABÓ 2006, 47.

⁹⁴⁷ SZABÓ 2006, 47.

⁹⁴⁸ SZABÓ 2006, 47.

⁹⁴⁹ SZABÓ 2006, 39.

⁹⁵⁰ RITÓÓK 1997, 168.

⁹⁵¹ SZABÓ 2006, 36.

⁹⁵² SZABÓ 2006, 50.

⁹⁵³ SZABÓ 2006, 49.

⁹⁵⁴ MNM R. A. 77.VII/1987.1-II.

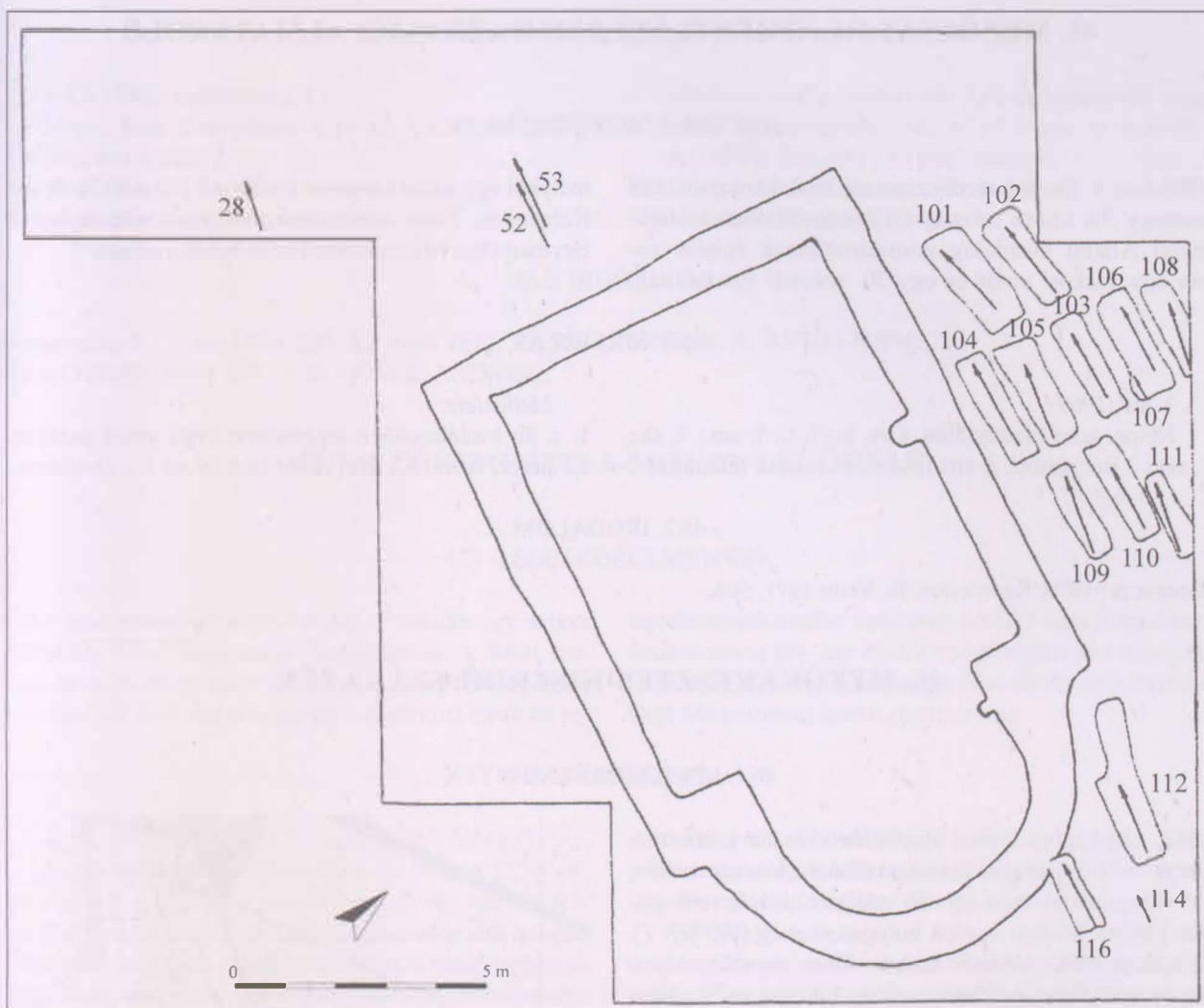
⁹⁵⁵ SZABÓ 2006, 50–51.

⁹⁵⁶ SZABÓ 2006, 50.

⁹⁵⁷ SZABÓ 2006, 50.

⁹⁵⁸ SZABÓ 2006, 51.

⁹⁵⁹ SZABÓ 2006, 40.

93. kép. Mezőcsát-Csicske, kora Árpád-kori sírok

gyök a 112. sírból. Ezek mindkét esetben a gyermek vagy fiatal nő nyakban hordott ékszerei lehettek,⁹⁶⁰ az utóbbi sírban egy *kauri* is kiegészítette sorozatukat.

A közösség karpereceket csupán kis számban viselhetett, hiszen mindössze egyetlen, sajnos bizonytalan típusú *huzalkarperec* ismert, az is szórványként.

Gyűrűk 3 sírból és szórványként kerültek elő, ebből három sírból 1-1 db *háromrét hajlított ezüsthuzalból*

sodrott gyűrű (52., 109., 112.), egyből pedig 1 db ezüstözött bronz, *írásképekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű*. 1 db további írásképekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű a szórványleletek között található. Az 52. és a 109. sírban is az elhunyt nő jobb kezén volt az ékszer, míg a 112. sírban nyugvó fiatal nő mindkét kezén viselte azokat.

44.4. IRODALOM

WOLF 1992, 121; SZABÓ 2006; KOVÁCS 2013, 256; HOM R. A. 1776-85.; 1889-1987.

⁹⁶⁰ SZABÓ 2006, 45.

45. MEZŐCSÁT-HEJÖMENTI ÁLLAMI GAZDASÁG, ALMATÁROLÓ

45.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1969-ben a Tisza Százdi-szigetnél lévő kanyarulatától mintegy 3,6 km-re keletre, a Császár-dűlőben a Hejőmenti Állami Gazdaság Almatárolójának építése során egy vaskori urnát és egy 10. századi sírt találtak,

melyből egy ezüst karperec került elő [92. kép 2]. A sírt Kemenczei Tibor hitelesítette, melynek leletanyaga a Herman Ottó Múzeumban került beletárolásra.⁹⁶¹

45.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1969)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során feldúlták.

Melléklete:

1. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. Átm.: 6,1 cm (HOM ltsz. 69.48.1. – elveszett).

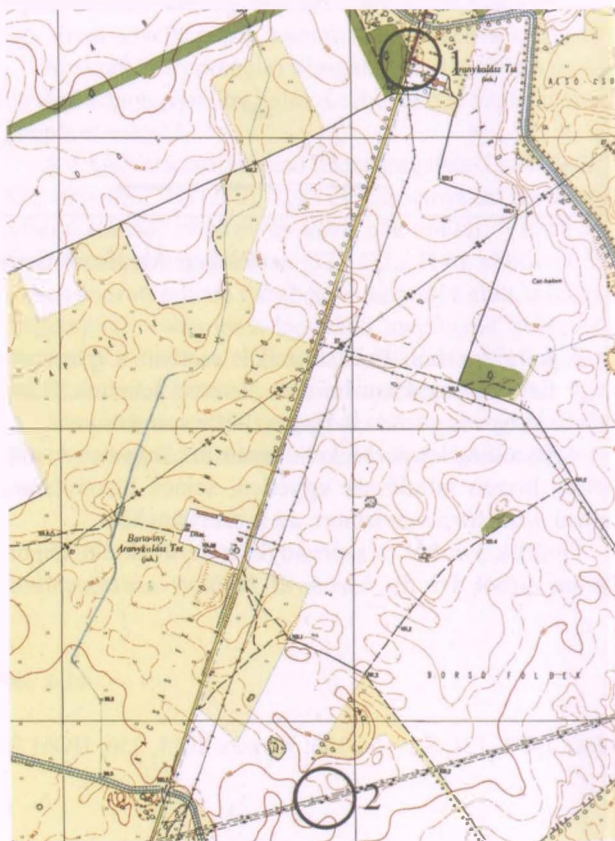
45.3. IRODALOM

KEMENCZEI 1970; KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 508.

46. MEZŐKERESZTES-KISERDŐ, SZÁRAZÉR

46.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1962. szeptember 3-án a község déli részén a Szentistvánra vezető országút mentén található kiserdő szélén, az út vonalától mintegy 50 méterre vályogvető gödör kiásása közben sírokat bolygattak meg [94. kép 1]. A temető előkerüléséről Gulyás János mezőkeresztesi tanító értesítette a Herman Ottó Múzeumot,⁹⁶² ahonnan Kemenczei Tibor szállt ki a helyszínre szeptember 7-én. A lelőhelyen azonban már csak a kiásott emberi csontokat tudta megfigyelni, újabb sírfolt pedig nem mutatkozott. A találók elmondása szerint több csontvázat is találtak egymás mellett, 100-120 cm mélységben. Melléklet azonban csak egyetlen sírban volt, ebből két sima, nyitott végű – egy egész és egy törött – karperec, valamint egy gyűrű került elő. A karpereceket Vaszilkó János juttatta el a Herman Ottó Múzeum gyűjteményébe. Leletmentésre nem került sor, mert a vályogvédők kialakítása nem érintette a továbbiakban a temető területét, ugyanis annak folytatása az erdő irányába feltételezhető.⁹⁶³

94. kép. Mezőkeresztes, 1: Kiserdő, 2: MOL 23. lelőhely (1:10 000)

⁹⁶¹ KEMENCZEI 1970; KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 508.

⁹⁶² HOM R. A. 8238-68.

⁹⁶³ KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 237; SIMONYI 2001, 359; MNM R. A. XVIII.374/1962.

47. MEZŐKERESZTES-MOL 23. LELŐHELY

46.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1962. szeptember 3.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: 100–120 cm, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. 2 db bronz huzalkarperec:

1. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,7×6,2 cm, v.: 0,36×0,3 cm (HOM ltsz. 63.57.1.) [153. tábla 6].

2. 1 db bronz huzalkarperec. Elveszett.

3. 1 db bronz- (?) gyűrű. Elveszett.

46.3. IRODALOM

KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 237; K. VÉGH 1970, 82; RÉVÉSZ 1992, 95; WOLF 1992, 121; HOM R. A. 238–68.; MNM R. A. XVIII.374/1962.

47. MEZŐKERESZTES-MOL 23. LELŐHELY

47.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2005 novemberében a Nád-ér keleti oldalán egy szikes mélyedés által megosztott emelkedésen, a MOL-termék-távvezeték nyomvonalán Selján Éva és Veres János vezetésével folyt feltárás során császárkori sírok és te-

lepjelenségek mellett feltárássra került 3 kora Árpád-kori temetkezés is [94. kép 2]. Az antropológiai és a régészeti leletanyag a tisztítást és restaurálást követően a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

47.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2005. november 7., S 38⁹⁶⁴) [157. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 55 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírgödör nyugati részét a humuszolás megsemmisítette, a váz csontjainak nagy részét pedig földmunka mozdította ki, illetve pusztította el. *In situ* helyzetben csak a felkarcsontok maradtak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,6×2,3 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. n.) [157. tábla 2].
2. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,8×2,3 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,63 cm (HOM ltsz. n.) [157. tábla 3].
3. A sír északnyugati végében volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, levágott végű gyűrű. Átm.: 2,3 cm, hv.: 0,26 cm (HOM ltsz. n.) [157. tábla 4].
4. A lábszárcsontok fölött volt 1 db állatcsont.

2. sír (2005. november 7., S 39) [157. tábla 5]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 40 cm, sh.: 240 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alsó állka-

pocs hiányzott, a bordák kimozdultak, a jobb kéz csontjai részben, míg a balé teljesen hiányoztak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a lábszárcsontok között feltehetően fakoporsó maradványai voltak megfigyelhetők.

3. sír (2005. november 7., S 40) [157. tábla 6]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 163 cm, t.: Ny–K, sm.: 16 cm, sh.: 246 cm, ssz.: 82 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a kézcsontok egymáson fekvő helyzetben. Bolygatott. A mellkas jobb oldali csontjait állatjárás mozdította ki, a kéz- és a lábfejek csontjai megsemmisültek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

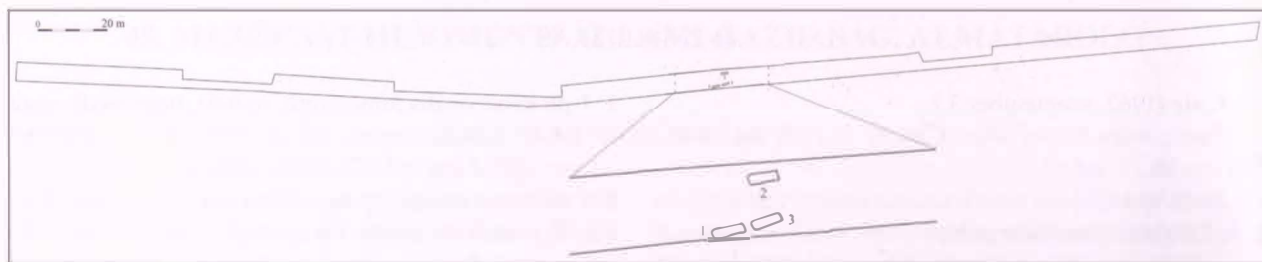
Melléklete:

1. A koponya jobb oldali csecsnyúlványánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 2,8×2,1 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,4 cm (HOM ltsz. n.) [157. tábla 7].

Megjegyzés: a sír nyugati végében állatcsontok voltak.

⁹⁶⁴ A feltárás időpontja után közlöm az objektum eredeti azonosítóját.

48. MEZŐZOMBOR-BÁLVÁNYDOMB

95. kép. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely

47.3. ÉRTÉKELES

A mintegy 650 méter hosszúságban, de mindössze 5 méter szélességben lehumusztolt nyomvonalon előkerült 3 sír feltehetően a temetőnek csupán egy bizonytalan nagyságú részét alkotja [95. kép]. A II. katonai felmérésen a feltárási terület mellett egy ÉNy–DK-i irányú, ovális alapterületű kiemelkedés látható, így vélhetően a sírok egykor ennek a déli oldalán helyezkedhettek el. A temető folytatása északi és déli irányban is feltételezhető. A sírok leletanyagát jó minőségű ezüst ékszerek, 3 db S-végű karika és 1 db sodrott gyűrű alkotja, ebből 2 db S-végű karika és a gyűrű az 1. sírban nyugvó felnőtt

– talán inkább nő – ékszerekészletéhez tartozott. Ezek a temetőrészlet 11. századi keltezésére utalnak. Azonban a korábbi hagyományok továbbélésnek nyoma is felbukkan, az 1. sírből előkerült állatsont ugyanis feltehetően az elhunyt lábai fölé helyezett ételmellékletként került a sírba.⁹⁶⁵ Amennyire 3 sír alapján megítélhetjük a közösség jellegét, úgy talán egy 11. századi falusias csoportot valószínűsíthetünk, mely temetőjének választotta a vízfolyás közelségében található magaslatot, ami egyben bizonyára lakóhelye közelében volt.

47.4. IRODALOM

HOM R. A. 4170-07.

48. MEZŐZOMBOR-BÁLVÁNYDOMB

Kovács László

48.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A községhatár déli részében emelkedő dombon 1958-ban homokbányászás közben 3 sírt bolygattak meg, s a leletmentő Megay Géza a hozzáférhető helyeken további 3 temetkezést tárt fel. A temető ekkor még nem merült ki, mert a homokkitermelő munkások 1959-ben a terepbejárást végző Dienes Istvánnak újabb leleteket adtak át, ezekből pedig további 6-10 sír feldúlására lehet követ-

keztenni. Az eltemetettek közül legalább hárman lószerszamos vagy lovas sírban nyugodtak, és a szokványos leletanyaguktól eltérően a 4. sírban fekvő nőt aranyozott ezüst és ezüst ruhadíszekkel, ékszerekkel ellátott viseletben hantolták el. Veretrátétes végű, palmettamintás, aranyozott ezüst pántkarperece a maga nemében a legsebb 10. századi ékszerek egyike.

48.2. IRODALOM

Kovács 2015, 19–32, 302–306: 1–5. tábla.

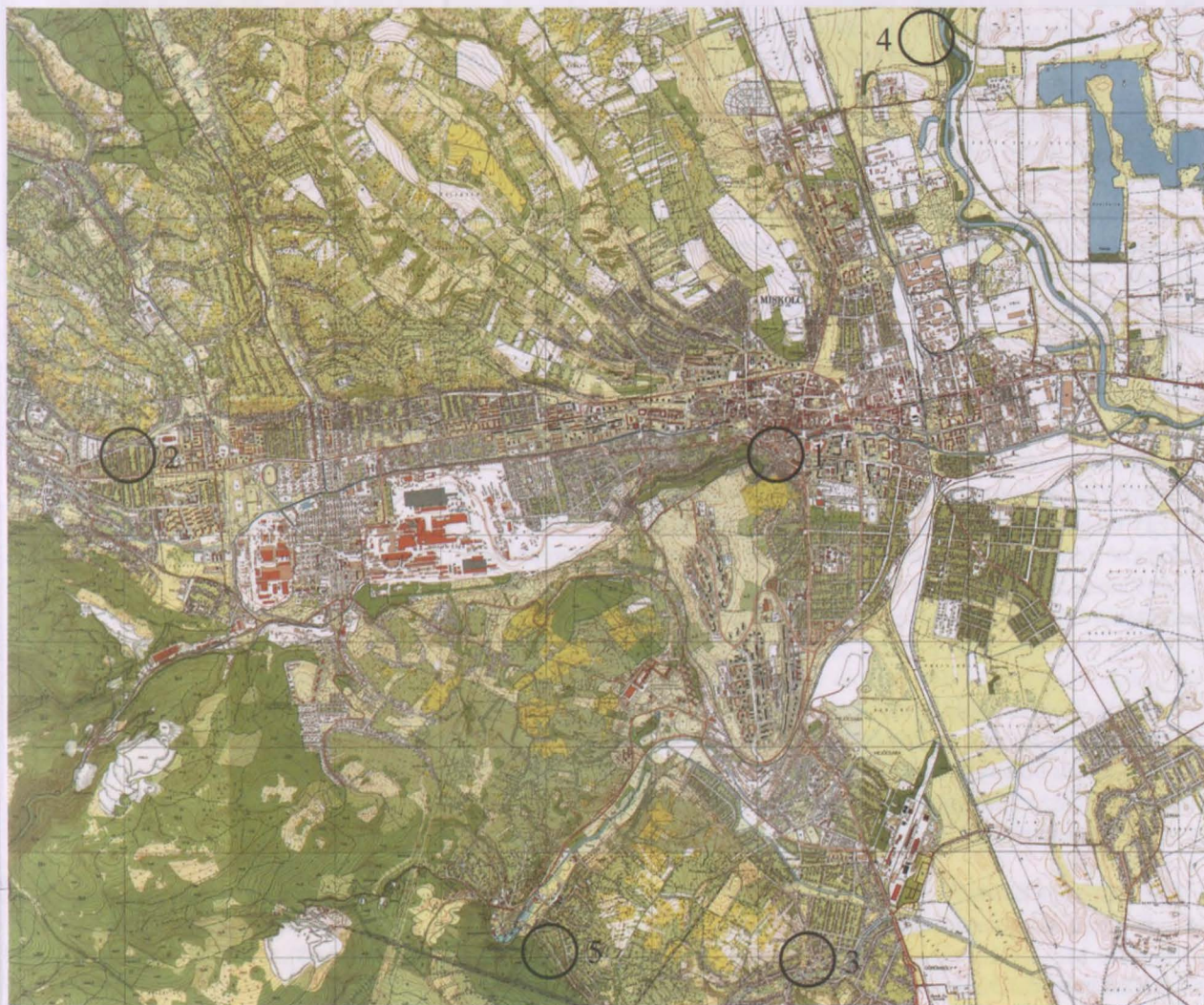
⁹⁶⁵ HOM R. A. 4170-07.

49. MISKOLC-AVAS, MÉLYVÖLGY U.

49.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az I. világháborút megelőzően az Avastetőn, a Mélyvölgy felőli felüljáró út építései az alulról számított második árnyékolt játszótér előtti út építései került

elő két kora Árpád-kori sír, melynek leletanyaga a Borsod-Miskolci Múzeumba került [96. kép 1].⁹⁶⁶

96. kép. Miskolc, 1: Avas, Mélyvölgy u., 2: Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u., 3: Görömböly, 4: Repülőtér, 5: Tapolca (1:10 000)

49.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1914 előtt)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db I. László (1077–1095) érme. Elveszett.

2. sír (1914 előtt)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.:
?, ssz.: ?

Melléklete:

1. 1 db I. László (1077–1095) érme. Elveszett.

⁹⁶⁶ KOMÁROMY 1957, 84; RÉVÉSZ 1992, 108; RÉVÉSZ 2020, 261.

49.3. ÉRTÉKELÉS

A Mélyvölgy bejáratánál előkerült 2 sír egy temető bizonytalan nagyságú része, melyről sajnos további információ nem áll rendelkezésre. I. László (1077–1095) *érméik* alapján azok a 11. század utolsó negyede elé nem keltezhetők. 2003. szeptember 29. és október 7. között a

Rákóczi u. 13. számú telken folyt régészeti kutatás Pusztai Tamás vezetésével, melynek során Árpád-kori leletanyag is előkerült. Ez összekapcsolható a Mélyvölgy bejáratánál előkerült 11. századi sírokkal, melyek ettől délnyugati irányban helyezkedtek el.⁹⁶⁷

50. MISKOLC-DIÓSGYŐR, LANKÁS U.–VÖRÖS U.

50.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A mai város keleti, Diósgyőr és Bulgárföld közti részén, egymástól mintegy 100 méter távolságban párhuzamosan futó vonalban helyezkedik el a Vörös és a Lankás utca. Utóbbi 107–108. számú telkén 1954-ben meszesgödör kiásása során 80 cm mélységben egy kora Árpád-kori sírt találtak [96. kép 2].⁹⁶⁸ Ennek leleteit Kazacsay Ferencné gyűjtötte össze.

A Vörös u. 6. számú ház előtt 1961-ben vízvezeték-árok ásásakor kb. 2 méter mélységben huzalkarikák, gyöngyök és egy karperec került elő, melyek valószínűleg egy megbolygatott sírból származnak.⁹⁶⁹ A leleteket Zakubcsó Ferencné juttatta el a múzeumba.

1993-ban Szegedi Gyözőné és Radványi Árpád értesítették a Herman Ottó Múzeumot, hogy Orosz Endre

Vörös u. 13. számú házának udvarán a bejárat kapu alatt gázvezeték bekötőárkának ásása során egy csontvázas sír került elő. A helyszínre B. Hellebrandt Magdolna szállt ki szeptember 1-én, ahol megállapította, hogy a Ny–K-i tájolású váz a kapu alatt helyezkedik el, melynek koponya és medence közé eső részét azonban már a munkálatok során kiemelték. A munkásoktól megtudta, hogy a bal és a jobb kéz 1-1 ujjpercén 1-1 gyűrű, a jobb alkarcsontokon pedig egy karperec volt. A váz *in situ* helyzetben lévő részét dokumentálta, annak teljes feltárására azonban nem volt lehetőség, mert a combsontok középrészétől kezdve a váz alsó része a gyalogjárda alá nyúlt.⁹⁷⁰

50.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1954, Lankás u. 107–108.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 80 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírra meszesgödör ásása során bukkantak.

Mellékletei:

1–2. 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,3 cm (HOM ltsz. 55.7.3.) [158. tábla 1].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,7×1,2 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,3 cm (HOM ltsz. 55.7.4.) [158. tábla 2].

3–4. 2 db huzalkarperec:

3. 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,3×6 cm, v.: 0,4×0,35 cm (HOM ltsz. 55.7.1.) [158. tábla 4].

4. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,2×6,6 cm, v.: 0,36×0,36 cm (HOM ltsz. 55.7.2.) [158. tábla 3].

5. 1 db szürke színű, homokkal soványított, kihajlító, profilált peremmel ellátott, vállán két sorban bekarcolt hullámvonallal díszített korongolt agyagedény. M.: 6,8 cm, sz. átm.: 8,8 cm, f. átm.: 6,1 cm (HOM ltsz. 55.7.5.) [158. tábla 5].

2. sír (1961, Vörös u. 6.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 200 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírra vízvezeték fektetése során bukkantak.

Mellékletei:

1–10. 10 db S-végű karika (HOM ltsz. 62.3.2.) [159. tábla 1–9]:

⁹⁶⁷ PUSZTAI 2004; HOM R. A. 3504-03.

⁹⁶⁸ K. VÉGH 1970, 80; RÉVÉSZ 1992, 107–108.

⁹⁶⁹ K. VÉGH 1970, 80; RÉVÉSZ 1992, 108.

⁹⁷⁰ MNM R. A. 54.IV/1994.

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,5 cm.⁹⁷¹
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,29 cm, Ssz.: 0,5 cm.⁹⁷²
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,31 cm, Ssz.: 0,4 cm.⁹⁷³
4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,5 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,48 cm.⁹⁷⁴
5. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: 0,4 cm.⁹⁷⁵
6. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,44 cm.⁹⁷⁶
7. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,27 cm, Ssz.: 0,4 cm.⁹⁷⁷
8. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: 0,45 cm.⁹⁷⁸
9. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,24 cm, Ssz.: 0,5 cm.
10. 1 db S-végű karika. Elvesztett.
11. 2 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga kidomborodó szemekkel ellátott opak üveggyöngy. Átm.: 0,7 cm (HOM ltsz. 62.3.3.) [159. tábla 10–11, 254. tábla 4].
12. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarpercec. M.: 7,9×7,2 cm, v.: 0,7×0,7 cm (HOM ltsz. 62.3.1.) [159. tábla 12].

3. sír (1993. szeptember 1., Vörös u. 13.)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 46 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Mellékletei:

- 1–11. A koponya jobb oldalán, az alsó állkapocs ága és a koponya között, a koponya falánál volt 6 db S-végű karika egy csomóban, függőleges helyzetben, míg a koponya bal oldalán, az állkapocs ága és a koponya között további 5 db S-végű karika helyezkedett el bőrmaradványok között, az egyik karikán megfigyelhető volt egy átfűzött bőrmaradvány is. További három esetben pedig a karikán voltak bőrdarabkák. A két vízszintes sorban fekvő – kettő, illetve három darab – karikák közül 4 db S-végével az alsó állkapocs irányába, míg 1 db a koponya hátsó része irányába mutató helyzetben volt. Ezekből ma 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika található meg. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,25 cm (HOM ltsz. 94.94.3.) [158. tábla 6].
12. A jobb alkarcsontok felső részénél volt 1 db karpercec. Elvesztett.
13. A jobb kéz csontjai között volt 1 db nyitott, félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű. M.: 2,1×2 cm, v.: 0,35×0,1 cm (HOM ltsz. 94.94.2.) [158. tábla 7].
14. A bal kéz csontjai között volt 1 db nyitott, végei irányába hegyesedő, szélein rovátkolást utánzóan öntött hárombordás bronz pántgyűrű. M.: 2,2×2 cm, sz.: 0,6 cm (HOM ltsz. 94.94.2.) [158. tábla 8].
15. A medence bal oldalán volt 1 db félhold alakú, farkasfogmintával és félgömb alakú elemekkel díszített, bronzból öntött csüngő. M.: 3,6×2,8 cm (HOM ltsz. 94.94.1.) [158. tábla 9, 255. tábla 3].

50.3. ÉRTÉKELÉS

B. Hellebrandt Magdolnának az utcabeli lakosok elmondták, hogy a Vörös u. 8. számú telken Kasza Mihály is talált emberi csontokat, Orosz Endre udvarán pedig egy emberi koponyát fedeztek fel, azonban a sír további részét a találó nem bolygatta meg.⁹⁷⁹ A Vörös utca északi végében az utolsó háznál azonban már nem kerültek elő temetkezések az ott végzett földmunka során.⁹⁸⁰ Mivel

mindkét utcában voltak kora Árpád-kori sírok, ezért a lelőhelyek közelsége alapján ezek valószínűleg egy temetőt alkotnak.⁹⁸¹

Sajnos a sírokról nyerhető információk számát csökkentő, hogy a gáz- és vízvezetékárok ásása során csak a sírok egy része esett azok nyomvonalába, illetve a 3. sír esetében annak egy része a járda alatt helyezkedett el,

⁹⁷¹ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 5.

⁹⁷² K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 6.

⁹⁷³ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 7.

⁹⁷⁴ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 8.

⁹⁷⁵ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 10.

⁹⁷⁶ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 11.

⁹⁷⁷ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 12.

⁹⁷⁸ K. VÉGH 1970, 96, IV. tábla 13.

⁹⁷⁹ MNM R. A. 54.IV/1994.

⁹⁸⁰ MNM R. A. 54.IV/1994.

⁹⁸¹ RÉVÉSZ 1992, 108.

51. MISKOLC-GÖRÖMBÖLY

így teljes feltárásukra nem volt lehetőség. A temetkezési szokásokról mindössze a 3. sír esetében ismert, hogy a váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben került elő.

Mindhárom sírból kerültek elő *S-végű karikák*. Az 1. sírből 2 db került gyűjteménybe, de kérdés, hogy ez az egykori teljes darabszám volt-e. A 2. sírből 10 db ismert, ezek nagyobb számuk alapján feltehetően a 3. sírban is megfigyelt 11 db karikához hasonlóan a koponya két oldalán helyezkedhettek el. Utóbbi esetében megfigyelhető volt a bőrmaradvány is, melyhez a karikákat kapcsolták. Az 1. sírből 2 db *szemesgyöngy*, a 3. sírből pedig 1 db bronzból öntött *félhold alakú csüngő* dokumentált, azonban nem a viseleti módnak megfelelő helyen, hanem a váz medencéjének bal oldalán. Mindhárom sírből

kerültek elő *karpercek*, az 1. sírban 1 db kissé ovális és 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarpercec, a 2. számú temetkezésben 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalkarpercec, míg a 3. sírban 1 db ismeretlen típusú. A 3. sírba temetett elhunyt mindkét kezén 1-1 *gyűrűt* is viselt, 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrűt és 1 db hárombordás, szélein rovátkolást utánzóan öntött bronz pántgyűrűt. Az *étel- és italmeléklet* adásának egyetlen nyoma az 1. sírből került elő, ahol 1 db bekarcolt hullámvonallal díszített agyagedényt dokumentáltak. A sírok keltezésének vonatkozásában az *S-végű karikák*, a rombusz átmetszetű huzalkarpercek és a hárombordás pántgyűrű is azok 11. századi keltezésére utal.

50.4. IRODALOM

K. VÉGH 1970, 80; RÉVÉSZ 1992, 107–108.

51. MISKOLC-GÖRÖMBÖLY

51.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Bacsinszky u. 1. számon, az egykori görömbölyi Tanácsháza épülete előtt, attól kissé keleti irányban mintegy 40 méterre került elő egy 10–11. századi sír, melyből 1 db agyagedényt juttattak el a találók közgyűjteménybe

[96. kép 3]. Nem lehet kizárni, hogy egy nagyobb sír-számú temető található a kérdéses területen, bár további sírokra utaló nyomok nem voltak megfigyelhetők.⁹⁸²

51.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: kb. 120 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírfa földmunka során bukkantak.

Mellékletei:

- 1 db barna színű, aprókavicccsal soványított, kézzel formált agyagpalack. Nyakán bekarcolt csigavona-

las díszítés látható, alján egy nagyobb téglalap alakú mezőben egy kisebb téglalap helyezkedik el, belsejében keresztrel. M.: 16,5 cm, sz. átm.: 5,2 cm, f. átm.: 9,5 cm.⁹⁸³

2. Égett agyagdarabok. Elvesztek.

51.3. IRODALOM

WOLF 1992, 123.

⁹⁸² WOLF 1992, 123.

⁹⁸³ WOLF 1992, 123, 1. kép.

52. MISKOLC-REPÜLŐTÉR (Szentpéteri kapu, Városi téglagyár, Szirmabesnyő-Homokbánya)

52. I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Miskolc északkeleti határában, a Sajó és a városi repülőtér által határolt területen lévő homokbányában a 20. század eleje óta változó intenzitással történt homokkitermelés [96. kép 4].⁹⁸⁴ 1951. február 28-án a bánya felügyelője, Blitzer Sándor jelentette a Borsod-Miskolci Múzeumnak, hogy a bánya déli oldalán⁹⁸⁵ folyó munkálatok során emberi csontok kerültek elő. A kérdéses bányarészen a munkát leállították ugyan, de annak zavaratlan folytatása miatt mielőbb szükségessé vált a terület feltárása. A bejelentés nyomán március 1-én Megay Géza szállt ki a helyszínre, ahol a bánya északkeleti sarkában feltárt egy sírt, továbbá bejárta a bánya területét is, de további temetkezésekre utaló nyomok ekkor nem voltak megfigyelhetők.⁹⁸⁶ Március 11-én a bányafelügyelő ismét sírok előkerüléséről tájékoztatta a múzeumot, ennek nyomán Megay a rákövetkező napon két temetkezést dokumentált. A sírok helyét rögzítette, továbbá megfigyelte, hogy ezektől északra csonttöredékek kerültek elő, azonban a sötétség beállta miatt a leletmentést már nem tudta megkezdeni. Március 27-én újabb sírt bolygattak meg, ennek megmaradt részét 28–29-én tárta fel. A régészeti és az antropológiai anyagot is beszállította a múzeumba, megtudta továbbá, hogy a bánya más részein is kerültek elő különféle régészeti leletek, ezek közül a bányairódában még március 12-én egy bolygatott sírból származó kengyelt át is adtak neki. Ez utóbbi leletet tartalmazó sír még földben lévő részét március

31-én tárta fel.⁹⁸⁷ Április 10-én további két sír dokumentálására került sor.⁹⁸⁸ 1956. május 17-én újabb leletekről értesítették a múzeumot, ekkor egy női sír került elő, melyben egy karperec és egy agyagedény volt.⁹⁸⁹ Ennek nyomán május 19. és június 15. között Kazacsay Ferencné a bánya keleti oldalán újabb négy sírt bontott ki, a munkások elmondása alapján pedig megtudta, hogy a déli oldalon – ahol 1951-ban Megay dolgozott – előkerült „több melléklet nélküli csontváz” is.⁹⁹⁰ Ekkor került elő egy további sír is, melyet a munkások elmondása alapján ismerünk. 1958. júniusában újabb bejelentés nyomán Kalicz Nándor a homokbányában vaskori temetkezések mellett 10–11. századi sírokat is talált, ezek részben vagy teljesen feldúlt állapotban voltak. Ez utóbbiak feltárására ekkor nem nyílt lehetőség,⁹⁹¹ arra július 27-én Kőszegi Frigyes vezetésével került sor. Ekkorra azonban a sírokat csaknem teljesen elpusztították, mindössze néhány csontmaradvány árukkodott csak róluk.⁹⁹² 1959. május 4-én egy feldúlt sírból származó keresztet adományoztak a találók a múzeumnak. Ennek nyomán ismét Megay Géza szállt ki a lelőhelyre, ahol a bánya nyugati oldalán⁹⁹³ két bolygatott sírt figyelt meg. A leletmentő ásatásra május 5. és 15. között került sor, amikor további 10 sír feltárását végezte el.⁹⁹⁴ A homokbánya több részén, időnként eltérő lelőhely-megnevezéssel publikált temetői kritikái újraközlését Révész László végezte el.⁹⁹⁵ A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

52.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1951. március 1.)

Férfi. Csv. h.: 177 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 107 cm, sh.: 197 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét kar csontjai enyhén behajlított helyzetben voltak. A bal combcsont mellett, azzal párhuz-

mosan, de annál 50 cm-el magasabban helyezkedett el orrával délnyugati irányba mutató helyzetben a ló koponyája, mögötte pedig a mellső lábak csontjai. Bolygatott. A koponya kibillent, az alsó állkapocs a keresztcsont felett 5 cm-rel feküdt és elmozdultak a ló csontjai is.

⁹⁸⁴ Révész 1992, 101.

⁹⁸⁵ Révész 1992, 99.

⁹⁸⁶ HOM R. A. 109-1951.

⁹⁸⁷ HOM R. A. 109-1951; MNM R. A. 325. Sz. V.

⁹⁸⁸ MEGAY 1956a, 14; MNM R. A. 325. Sz. V.

⁹⁸⁹ HOM R. A. 400-68.

⁹⁹⁰ Révész 1992, 99.

⁹⁹¹ HOM R. A. 402-68.

⁹⁹² HOM R. A. 401-68.

⁹⁹³ Révész 1992, 101.

⁹⁹⁴ MEGAY 1959; MEGAY 1961.

⁹⁹⁵ Révész 1992, 98–107.

Mellékletei:

- 1–2. Az alsó állkapocs jobb és bal oldali szárának helyén került elő 2 db huzalkarika:
- 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,5×2,5 cm, hv.: 0,19 cm (HOM ltsz. 53.1113.1.) [160. tábla 1].
 - 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 1,8×1,7 cm, hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. 53.1113.2.) [160. tábla 2].
- 3–10. A jobb felkarcsont középrészének külső oldalától 32 cm-re déli irányban, egy ovális területet kirajzoló helyzetben volt 8 db gomba alakú bronz fülesgomb, melyből 2 db rovátkolást utánozóan öntött díszítésű. H.: 1,2–1 cm (HOM ltsz. 53.1114.3–4. – elvesztek).⁹⁹⁶
- 11–14. A jobb felkarcsont alsó részénél, annak külső oldalán, a csontra merőlegesen 1 db, belső részén pedig – részben a csont felett – egymás mellett fekvő helyzetben 2 db nyílcsúcs volt; úgy, hogy az első e kettő közé ékelődött. A bal combcsont felső részének belső oldalán, a váz szintjénél 6 cm-el magasabban pedig további 1 db kovácsoltvas, nyéltüskével ellátott nyílcsúcs helyezkedett el, mindegyik hegyével északi irányba. Típusaik szerint 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű változat. M.: 7,4×2,4, 6,5×2,2, illetve 5,7×2,1 cm. 1 db pedig rombusz alakú. M.: 6×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1113.5–8. – a 8. leltári számú elveszett) [160. tábla 3–5].

2. sír (1951. március 12.)

Nő. Csv. h.: 170 cm, t.: DNy-ÉK, sm.: 80 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az alsó állkapocs leesett, mindkét alkar- és kézcsontok a combcsontokon feküdtek.

Mellékletei:

1. A homlokcsont közepén feküdt 1 db fején bemélyedő csillag alakú mintával díszített bronz fülesgomb, fülével a koponyatető irányába mutató helyzetben. M.: 0,9×0,8 cm (HOM ltsz. 53.1114.1. – elveszett).⁹⁹⁷
- 2–6. A jobb kulcsont alatt 2,2 cm-re kezdődő, a jobb felkarcsonttól pedig 10 cm-re futó egyenes vonalban, egymástól 1,4–1,4 cm-re helyezkedett el 5 db bronz fülesgomb. M.: 1,7×0,9; 1,7×0,9; 1,2×0,7; 1,3×1; 1,2×0,7 cm (HOM ltsz. 53.1114.2–5. – elvesztek).⁹⁹⁸
7. Az utolsó fülesgomb felett helyezkedett el 1 db kerek, préselt ezüstrozetta. Átm.: 2,6–2,7 cm.⁹⁹⁹ A felszedés során megsemmisült.

8. A jobb alkarcsontok középrészén volt 1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7×6,7 cm, v.: 0,4×0,32 cm (HOM ltsz. 53.1114.6.) [160. tábla 6].
9. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Átm.: 6,9 cm (HOM ltsz. 53.1114.7. – elveszett).¹⁰⁰⁰
10. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén helyezkedett el 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. Négyzetes foglalatának oldalai ívesen hajlanak a benne lévő, egykor fekete színű üvegyöngyre, az oldalak behajtott végénél 1-1 üreges hólyag látható. Karikája szalagszerű, a foglalat alatt kiszélesedő. M.: 2,4×2,2 cm (HOM ltsz. 53.1114.8.) [160. tábla 7].
11. A bal kéz középső ujjának egyik percén volt 1 db szalagszerű foglalata alatt kiszélesedő karikával ellátott ezüstgyűrű. A foglalat oldalai ívesen hajlanak a benne lévő barna színű kőbetétre. Átm.: 1,9 cm (HOM ltsz. 53.1114.9. – elveszett).¹⁰⁰¹

3. sír (1951. március 12.)

Férfi. Csv. h.: 173 cm, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 110 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az állkapocs leesett, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén, míg a jobb a combcsont felső végén helyezkedett el.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán, a halantékcsontoknál helyezkedett el 1-1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű huzalkarika, melyből az egyik végei enyhén egymásra hajlanak. M.: 1,8×1,6, illetve 1,7×1,5 cm, hv.: 0,1–0,1 cm (HOM ltsz. 53.1115.1.) [160. tábla 8–9].
3. A jobb kéz kisujjának percei mellett, azok külső oldalánál feküdt 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátának vonalában lévő nyéltüskével ellátott, a hát vonalához csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 9,8×1,2 cm (HOM ltsz. 53.1115.2.) [160. tábla 10].
4. A jobb láb csontjai mellett, illetve kisebb részben a bal sípcsont felett, néhány darabnál kimozdult helyzetben 53 cm hosszúságban egy tegez fémvasalásai voltak megfigyelhetők. A legnagyobb m.: 6,8×1,2 cm (HOM ltsz. 53.1115.4–7. – több darab mára elveszett) [160. tábla 11].
5. A jobb kéz kisujjának csontjai alatt volt 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsolt-

⁹⁹⁶ RÉVÉSZ 1992, 110, l. kép 3–10.

⁹⁹⁷ MEGAY 1956a, 15, II/1.

⁹⁹⁸ MEGAY 1956a, 15, II/2.

⁹⁹⁹ MEGAY 1956a, 15, II/7.

¹⁰⁰⁰ MEGAY 1956a, 15, II/3.

¹⁰⁰¹ RÉVÉSZ 1992, 102, V. ábra 6.

vas nyílcsúcs. M.: 5,1×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1115.3.) [161. tábla 1].

6–7. A jobb és a bal bokacsont mellett pedig további 1-1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyílcsúcs volt. M.: 6,4×2,1, illetve 8,3×3,1 cm (HOM ltsz. 53.1115.5–6. – az 5. számú elveszett) [161. tábla 2].

8. A bokacsontok között helyezkedett el 1 db vastárgy. M.: 8×1,3 cm (HOM ltsz. 53.1115.8. – elveszett).

4. sír (1951. március 29–31.)

Nő. Csv. h.: 156 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 115 cm, sh.: 165 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén, összekulcsolt helyzetben feküdtek. A bal kéz három ujjperce anatómiai rendben a jobb combcsont külső oldalán feküdt.

Mellékletei:

1–2. A koponya jobb és bal oldali csecsnyúlványánál feküdt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2,4×2, illetve 2×1,8 cm, hv.: 0,16, illetve 0,14 cm (HOM ltsz. 53.1116.1–2.) [161. tábla 3–4].

3–23. A nyakcsigolyák bal oldalánál és a kulcscsont között kb. 20 db fehéres színű, kerek, csonka kúp és hengeres, valamint 1 db fekete színű lapított gömb alakú üveggyöngy helyezkedett el. Töredékesek. Átm.: 0,5–0,3 cm (HOM ltsz. 53.1116.7.) [161. tábla 5–24].

24. A szegycsont helyén, a 12. csigolya felett volt 1 db bronzból öntött, felső részén szív alakban áttört, középrészén kidomborodó, szélén gyöngyözött kerettel övezett veret. Hátoldalán két elhajlított végű szeg található. M.: 2,2×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1116.3.) [161. tábla 25, 261. tábla 8].

25. A bal alkarcsontok középrészén volt 1 db pödrött végű, végei felé elkeskenyedő, két szélén egyenes vonalú, ezek közén pedig farkasfogmintát utánozó poncolt díszítéssel ellátott bronz pántkarperec. M.: 7×6,5 cm, sz.: 1–0,8 cm (HOM ltsz. 53.1116.4.) [161. tábla 26].

26. A jobb kéz gyűrűs ujjának egyik percén helyezkedett el 1 db bronzból öntött fejcsigolya. Karikája háromszög átmetszetű, rombusz alakban kiszélesedő fejének középpontjában kiemelkedő dudor, szélein rovátkolást utánozóan öntött díszítések láthatók. M.: 2,4×2,2 cm, a fej sz.: 1,1 cm (HOM ltsz. 53.1116.5.) [161. tábla 27, 258. tábla 1].

27. A jobb combcsont mellett, a bal kéz ujjainak három percével együtt volt 1 db öntött fejcsigolya. Kariká-

ja szalagszerű, rombusz alakban kiszélesedő fejének középrészén és sarkaiban 1-1 kiemelkedő dudor látható, a felületet árkok osztják fel öt részre. M.: 2,4×2,2 cm (HOM ltsz. 53.1115.6.) [161. tábla 28, 258. tábla 2].

28. A keresztcsont felett 1 cm-re, az összekulcsolt kezek alatt feküdt 1 db ezüstcsat két töredéke, mely egykor lehetséges, hogy líra alakú forma volt.¹⁰⁰² H.: 3,4, illetve 2,8 cm (HOM ltsz. 53.1116.8. – elveszett).

5. sír (1951. március 1.)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: 50 cm. A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, melyből csak a fogak maradtak meg. Bolygattott. A váz medencétől lefelé eső része a bányaművelés során a partfallal együtt leomlott.

Mellékletei:

1. A bal felkarcsonton és a koponya mellett, hegyével a láb felé, élével a váz csontjai irányába mutató irányban helyezkedett el 1 db ívelt, mindkét oldalán vércsatornával és fokéllal ellátott pengéjű kovácsoltvas szablya. Csónak alakú keresztvása gombokban végződik. Markolatának végét ovális vas markolatgomb zárja. Ugyancsak vasból készült függesztője félkör alakú, szegeccsel ellátott. H.: 85,5 cm, az ellenző sz.: 8 cm, a markolatgomb m.: 3,5×2,6 cm, a függesztő m.: 4,5×1,7 cm.¹⁰⁰³ A fegyver nagyrészt megsemmisült (HOM ltsz. 53.1117.1.) [162. tábla 1].

Nagy valószínűséggel ennek a sírnak a leletei közé tartoznak az alábbi – bányamunkások által átadott – tárgyak:

2. 1 db kovácsoltvas tegezvasalás. M.: 2,9×1 cm (HOM ltsz. 53.1117.7.) [162. tábla 2].

3. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1117.6.) [162. tábla 3].

4. 1 db D alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 4,6×4 cm (HOM ltsz. 53.1117.5.) [162. tábla 4].

5–6. 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszija számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített. Az egyik erősen hiányos. M.: 15,9×13,2, illetve m.: 15,3 cm (HOM ltsz. 53.1117.2–3.) [162. tábla 5–6].

7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú oldalpálcás vaszabla. A szögletes átmetszetű oldalpálca trapéz alakúan kiszélesedő fülével kapcsolódik a szájvas végén található lyukba. A szájvas h.: 9,4 cm, az oldalpálca h.: 8,3 cm (HOM ltsz. 53.1117.4.) [163. tábla 1].

¹⁰⁰² RÉVÉNY 1992, 99.

¹⁰⁰³ MEGAY 1956a, 19, VI.

6. sír (1951. április 10.)

Neme, kora bizonytalan.¹⁰⁰⁴ Csv. h.: 160 cm, t.: DNy-ÉK, sm.: 100 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 45 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontjai a medencén feküdtek, a bal erősebben, míg a jobb enyhébben behajlított helyzetben. Bolygatott. A koponya arc részét a bányászat roncsolta, az ujjpercek kimozdultak. Megjegyzés: egy helyen a szegycsonttal bordaösszenövés volt megállapítható, a szegycsont felületén csontsípolyjárat volt látható. A váz mellett faszénmaradványok voltak láthatók.

Melléklete: nem volt.

7. sír (1951. április 10.)

Nő. Csv. h.: 155 cm, t.: DNy-ÉK, sm.: 120 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét alkar- és kézcsontok a medence szélén, illetve a combcsontok végein feküdtek. Bolygatott. A bal alkar csontjait és a medencét földmunka során bolygatták meg. Megjegyzés: a gerinccsigolyák oldalirányban erős S-alakú elhajlást mutattak, a bal singcsont alsó harmadában össze nem forrt törés nyoma volt látható. A jobb combcsont közepe táján és a medence felett faszénmaradványok voltak megfigyelhetők.

Melléklete: nem volt.

8. sír (1956. május 21., 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 141 cm (a nyakcsigolyákig), t.: Ny-K 275°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz koponyája hiányzott.

Melléklete: nem volt.

9. sír (1956. június 7., 2. sír)

Férfi (?). Csv. h.: 151 cm, t.: ?, sm.: 94 cm, sh.: 225 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar csontjai a koponyáig visszahajlított helyzetben voltak. A lábszárcsontok szorosan egymás mellett voltak.

Melléklete:

1. A koponyától 42 cm-re déli irányban helyezkedett el 1 db barna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, vállán bekarcolt csigavonalas díszítéssel ellátott korongolt agyagedény. M.: 14,4 cm, sz. átm.: 11,3 cm, f. átm.: 8,2 cm (HOM ltsz. 58.13.1.) [163. tábla 2].

10. sír (1956. június 7., 3. sír)

Nő. Csv. h.: 145 cm (a lábsontokig), t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű

volt. Az alkar és kézcsontok a bordákon „összehajlítva” voltak.¹⁰⁰⁵ Bolygatott. A lábsontok hiányoztak.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1956. június 11., 4. sír)

Gyermek, 5-6 év körüli. Csv. h.: 100 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán helyezkedett el 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 1,9×1,7 cm, hv.: 0,11 cm (HOM ltsz. 58.13.4.) [163. tábla 3].
- 2-29. A nyakcsigolyák körül helyezkedett el 28 db gyöngy:
2. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű, berakott kereszteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó piros színű szemmel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,2×0,8 cm (HOM ltsz. 58.13.8.) [163. tábla 4].
- 3-14. 12 db barna színű, hengeres és csonka kúp alakú, tömör, külön hozzáillesztett gyűrűfülben végződő, oldalán sárgás színű, lemélyedő spirális mintával díszített üvegyöngy. M.: 1,5×0,5 cm. Ma 11 db található meg (HOM ltsz. 58.13.7.) [163. tábla 5-15, 253. tábla 10-20].
- 15-22. 8 db hengeres, sárga színű üvegyöngy, mely eredetileg feltételezhetően oldalán spiráldíszes mintával ellátott volt. H.: 1,2 cm (HOM ltsz. 58.13.8. – elvesztek).¹⁰⁰⁶
- 23-24. 2 db kéttagú sárga színű rúdgyöngy. H.: 1,1, illetve 0,8 cm (HOM ltsz. 58.13.10.) [163. tábla 16-17].
- 25-27. 3 db háromtagú, ezüst- és aranyszínű bevonattal ellátott rúdgyöngy. H.: 1,1; 1,1, illetve 0,9 cm (HOM ltsz. 58.13.9-10.) [163. tábla 18-20].
28. 1 db barna színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. M.: 1×0,6 cm (HOM ltsz. 58.13.11.) [163. tábla 21].
29. 1 db sárgásbarna színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy. M.: 0,7×0,4 cm (HOM ltsz. 58.13.12.) [163. tábla 22].
30. A gyöngyök közepénél volt 1 db közepén átfürt, égetéssel (?) kialakított mintával díszített csontkorong. Átm.: 2 cm (HOM ltsz. 58.13.5.) [163. tábla 41].
- 31-49. 19 db átfürt kauri. A legnagyobb m.: 2,1×1,8 cm. Ma 18 db található meg (HOM ltsz. 58.13.6.) [163. tábla 23-40].
50. Ugyanott volt 1 db félgömb alakú bronz csüngős dísz. Elveszett.

¹⁰⁰⁴ A váz nemének férfiként: MEGAY 1956a, 18; MNM R. A. XIV.393.1961, avagy nőként történő meghatározása: RÉVÉSZ 1992, 99.

¹⁰⁰⁵ RÉVÉSZ 1992, 99.

¹⁰⁰⁶ K. VÉGH 1970, 98, VI. tábla 13.

51. A szegycsonton feküdt 1 db lencse alakú fejfel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1 cm (HOM ltsz. 58.13.3. – elveszett).¹⁰⁰⁷
33. A koponyától 10 cm-re keleti irányban volt 1 db fekete színű, bekarcolt hullámvonallal díszített korongolt agyagedény. M.: 14,3 cm, sz. átm.: 11 cm, f. átm.: 8,2 cm (HOM ltsz. 58.13.1.) [164. tábla 1].
34. A koponya jobb oldalánál lévő huzalkarika mellett erősen elmállott vasmaradványok voltak megfigyelhetők.
- Megjegyzés: a koponya bal oldalán patinanyomok voltak megfigyelhetők, lelet azonban nem került elő.

12. sír (1956. május 17.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt a bányaművelés csaknem teljesen megsemmisítette.

Mellékletei:

- 1 db karperec. Elveszett.
- 1 db szürkésbarna színű, homokkal és aprókavicszal soványított, gyorskorongolt bordás nyakú edény. Oldalán bekarcolt hullámvonallal, alatta pedig ugyancsak bekarcoltvonalköteggel díszített, utóbbitrészben vágja az egyik hullámvonal. Alján a korongról törten levágás nyoma látható. M.: 18,7 cm, sz. átm.: 9,5 cm, f. átm.: 9,1 cm (HOM ltsz. 58.14.1.) [164. tábla 2].

13–15. sír (1958. június)

Feldúlt sírok, melyekből csak a vázak csontjainak egy része maradt meg.

16. sír (1959. május 5., 1. sír)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsonatok a felkarcsontra hegyes szöget bezáró helyzetben a bordákon, míg a jobb alkar- és kézcsonatok a kulcsontig visszahajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A váz combcsontoktól lefelé eső részét a bányaművelés megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

17. sír (1959. május 5., 2. sír)

Fiatallány, kb. 15 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A homokkitermelés során a váz bal alkar- és medencecsontját, valamint a combcsontok felső részétől lefelé eső részét kibányászták.

Mellékletei:

- 1–7. A nyakcsigolyák környékén és a bal oldali felső bordákon helyezkedett el 9 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:¹⁰⁰⁸
- 3 db világosbarna színű, lapított gömb alakú, vörösbarna kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén 1-1 kidomborodó fekete színű berakott szemmel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,3×1; 1,3×0,9; illetve 1,2×1 cm (HOM ltsz. 62.79.1.) [164. tábla 3–5, 254. tábla 13].
- 4–8. 5 db fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás színű kereszteződő hullámvonallal, ezek közein 3 db berakott, kidomborodó vörös szemmel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,4×1; 1,2×0,9; 1,3×1,1; 1,2×1; illetve 1,2×1,1 cm (HOM ltsz. 62.79.1.) [164. tábla 6–10, 254. tábla 14].
- 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteződő hullámvonallal, ennek 3 közén 1-1 zöld színű, kidomborodó, berakott szemmel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,3×0,7 cm (HOM ltsz. 62.79.1.) [164. tábla 11].

18. sír (1959. május 6., 3. sír)

Férfi. Csv. h.: 162 cm, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 173 cm, sh.: 162 cm, ssz.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a bal alkar csontjai a felkarcsontra csaknem merőleges helyzetben, az alsó bordákon és csigolyákon feküdtek. Bolygatott. A jobb alkar és kéz csontjai, a medence lapát és a láb csontjai – a lábszárcsont kivételével – hiányoztak.

Melléklete: nem volt.

19. sír (1959. május 6., 4. sír)

Férfi (?). Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 160 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a jobb alkar- és kézcsonatok a medencére hajlított helyzetben voltak. Bolygatott. A vázból csak a jobb alkar csontjai és a medence maradt meg.

Melléklete: nem volt.

20. sír (1959. május 12., 5. sír)

Nő. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: 157 cm, ssz.: 41 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsonatok a szeméremcsonton, míg a jobb alkar- és kézcsonatok a felkarcsontra merőleges helyzetben, az alsó bordákon feküdtek. Bolygatott.

Melléklete: nem volt.

¹⁰⁰⁷ K. VÉGH 1970, 98, VI. tábla 6.

¹⁰⁰⁸ MEGAY 1961, 102, 3. kép; RÉVÉSZ 1992, 118, 10. kép 7.

21. sír (1959. május 14., 6. sír)

Nő. Csv. h.: 138 cm, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: 138 cm, ssz.: 40 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok a felkarcsontra merőlegesen behajlított helyzetben az alsó csigolyákon, míg a jobb alkarcsontok erőteljesebben behajlított helyzetben az alsó bordákon voltak.

Melléklete: nem volt.

22. sír (1959. május 15., 7. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Teljesen feldúlt sír.

Melléklete: nem volt.

23. sír (1959. május 15., 8. sír)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: 130 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Néhány gerinccsigolya kivételével a váz csontjait a bányaművelés feldúlta.

Melléklete:

1. A szegycsonton feküdt 1 db bronzból öntött, két félből álló aranyozott ereklyetartó mellkereszt. Elülső oldalán Krisztus tunikás alakja helyezkedik el, kinyújtott jobb karja fölött ICXC, bal karja fölött pedig NHKA felirattal. Hátoldalán Mária orans tartású, hosszú csíkos ruhában ábrázolt alakja látható, melynek jobb karja mellett, egymás alatt elhelyezkedve ΘEO felirat, bal karja mellett, egymás alatti három sorban TK, OO és C betűből álló felirat látható. A kereszt két oldalát, a hosszanti szárak végein lévő 2-2, illetve 1-1, összeszegecselt fül kapcsolta össze. Felerősítést a szegecselt fülbe kapcsolódó láncszem szolgált. M.: 6,3×3,5 cm (HOM ltsz. 62.79.2.) [165. tábla, 255. tábla 1].

Megjegyzés: a szegycsonton zöld színű patina volt megfigyelhető.

24. sír (1959. május 16., 9. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A feldúlt sírból csupán a homlokcsont egy darabja maradt meg.

Melléklete: ?

25. sír (1959. május 16., 10. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, eltérés dél felé 16°, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A feldúlt sírből csupán az alsó állkapocs maradt meg.

Melléklete: ?

Feltételezhető, hogy további olyan leletek is találhatóak a Herman Ottó Múzeumban, melyek erről a lelőhelyről származnak.¹⁰⁰⁹

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. Deformált. M.: 3,1×1,7 cm, hv.: 0,35 cm, Ssz.: 0,56 cm (HOM ltsz. 53.1112.3. – Szirmay Aladár ajándéka) [164. tábla 12].
- 2–3. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,9×6,8, illetve 6,5×6,5 cm, v.: 0,5–0,5 cm (HOM ltsz. 58.182.3. – Ács Sándor ajándéka 1956-ban) [164. tábla 13, 166. tábla 1].
4. 1 db Kovács 1994, 4a típusú,¹⁰¹⁰ rovátkolást utánzóan öntött testű állatfejű bronz karperec. Átm.: 7,2 cm, v.: 0,5 cm (HOM ltsz. 53.1112.2. – Szirmay Aladár ajándéka) [166. tábla 2].
- 5–10. 6 db bronz fülesgomb, melyek közül 1 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött mintával díszített; 2 db gomba alakú; 3 db gömb alakú, ebből 2 db fülén gyűrűs taggal ellátott. M.: 1,3×0,9; 1,2×0,9; 0,9×0,8; 1,5×1; 1,5×0,9; illetve 1,7×0,9 cm (HOM ltsz. 58.86.1–4.) [166. tábla 3–8].
11. 1 db vaskés. M.: 10,5×1,2 cm.¹⁰¹¹
12. 1 db rombusz átmetszetű bronz szíjelosztó karika, három oldalán jól látható szíjak okozta kopásnyomokkal (Ács Sándor ajándéka).¹⁰¹²
13. 1 db Peterson Y típusú kétélű kard. H.: 87,5 cm, psz.: 5 cm (HOM Történeti Gyűjtemény ltsz. 58.213.1.).¹⁰¹³
14. 1 db kovácsoltvas nyilcsúc.¹⁰¹⁴ Elveszett.
15. 1 db vaspántos favödör félköríves átmetszetű vasalásai. Átm.: 16,5, 15, illetve 14,8 cm, sz.: 0,7 cm (HOM ltsz. 58.182.4. – Ács Sándor ajándéka 1956-ban) [167. tábla].
16. 1 db szürkésbarna színű, homokkal soványított, kihajló peremmel, nyaka alatt két bekarcolt hullámvonallal, alatta pedig vonalköteggel díszített, korongolt agyagedény. M.: 16,5 cm, sz. átm.: 15,6 cm, f. átm.: 8,5 cm (HOM ltsz. 58.14.2. – Kazacsay Ferencné leletmentése 1956-ban) [168. tábla].

¹⁰⁰⁹ RÉVÉSZ 1992, 103–105.

¹⁰¹⁰ KOVÁCS 1994, 125.

¹⁰¹¹ RÉVÉSZ 1992, 105, 9. kép 1.

¹⁰¹² RÉVÉSZ 1992, 105.

¹⁰¹³ K. VÉGI 1970, 97, V. tábla 5; RÉVÉSZ 1992, 105, 5. kép 3; KOVÁCS 1995, 169.

¹⁰¹⁴ LOSSONCZY 1903, 399; RÉVÉSZ 1992, 103.

17. 1 db kívül szürke, belül barna színű, homokkal soványított, oldalán bekarcolt vonalas díszítéssel ellátott korongolt agyagedény töredéke. M.: 5 cm, f. átm.: 8,1 cm (HOM ltsz. 58.14.3. – Kazacsay Ferencné leletmentése 1956-ban) [166. tábla 9].
18. 1 db vörösbarna színű agyagedény töredékei (Ács Sándor ajándéka).¹⁰¹⁵

19. 1 db kihajló, lerekekített peremmel, oldalán bekarcolt hullám- és egyenes vonalú mintával díszített korongolt agyagedény. M.: 21 cm, f. átm.: 10 cm (Istvánffy György gyűjteménye – elveszett).¹⁰¹⁶
20. 1 db kihajló peremmel ellátott, oldalán bekarcolt vonalköteggel díszített korongolt agyagedény. M.: 12 cm, sz. átm.: 9 cm, f. átm.: 7 cm (Istvánffy György gyűjteménye – elveszett).¹⁰¹⁷

52.3. ÉRTÉKELÉS

A Sajó jobb partja mentén található bányában a 19. század eleje óta folyt a homokkitermelés, ahol Megay első, 1951. évi feltárásának területe a bánya déli, 1959. évi kutatása pedig annak nyugati oldalán helyezkedett el. E két részt mintegy 200 méter választotta el egymástól [97. kép].¹⁰¹⁸ Kazacsay Ferencné viszont a bánya keleti részén tárt fel sírokat. Utóbbiról összesítő térkép nem készült, Megay két feltárásának térképe pedig nem illeszthető össze egymással. 1959-ben a bánya területe É–D-i irányban mintegy 900–1200 méter hosszan és 400–500 méter szélességben terjedt ki.¹⁰¹⁹ A lelőhelyen a megfigyelt 25 sírnál egykor minden bizonnyal jóval több temetkezés volt.¹⁰²⁰ Megay szelvényeit a művelés során előkerült sírokhoz igazítva, illetve a még ki nem bányászott területekre jelölte ki, így természetesen annak feltárása nem lehetett teljes. A temető nagyságára utal, hogy az egyes kutatási területeken feltárt sírcsoportok közötti területeken is voltak temetkezések.¹⁰²¹ Kérdéses azonban, vajon egy vagy két temetőhöz tartoztak-e az előkerült sírok. Az 1951. és 1959. évi sírok 200 méteres távolsága egyfelől utalhat két temetőre, hiszen a hasonló korú sírkertek között egy olyan sem ismert, melynek ilyen nagy lenne a kiterjedése. Ebben az esetben a lovas, fegyveres sírokkal jellemezhető egyik közösség temetője hasonló nagyságú – legalább 100–150 síros – lehetett a kistokaji közösségéhez, míg a másik temető szegényes, melléklet nélküli sírjainak nagy része a homokbányászatnak esett áldozatul.¹⁰²² Ha azonban egy temetőhöz tartoztak,¹⁰²³ akkor az egy legkevesebb 1000 sírt tartalmazó sírkert volt.¹⁰²⁴

A temetkezési szokások vonatkozásában adataink száma nagyon alacsony, a sírgödörökről gyakorlatilag alig rendelkezünk információval. Az 1–7. sírok mélysége 65–120 cm között változott, a 8–12. sírok esetében csupán egyetlen 94 cm-es mélység ismert, míg az 1959-ben feltárt sírok mélysége 130–173 cm között volt,¹⁰²⁵ többségében azonban 130 cm. Néhány közvetett adat alapján feltételezhetjük, hogy a sírgödörök az elhunyt testméretéhez viszonyítva esetenként meglehetősen szélesek lehetnek, mint pl. a 1. sír esetében, ahol a felkarcsonttól 32 cm-re feküdt egy fülesgombokat tartalmazó ruha, a felkarra merőlegesen pedig nyílveszőket fektettek, melyek csúcsa volt a karon, így ha csak nem törték le azokat a vesszőkről, a sírgödör legalább fél méterrel szélesebb kellett, hogy legyen. Koporsó nyoma nem volt megfigyelhető, azonban néhány esetben a leesett állkapocs (2–3.) utalhat a testet körülvevő anyagra. A 20–21. sírok esetében Megay eredeti sírlapjainak¹⁰²⁶ értékei szerint a váz hossza azonos volt a sírgödör méretével, így amennyiben ezek pontos megfigyeléseken alapulnak,¹⁰²⁷ úgy az elhunytak teste épp csak beleférhetett a gödörbe, ami így rögtön kizárna az esetleges koporsóban történő temetkezés lehetőségét is, hiszen így a gödörnek legalább 8–10 cm-el hosszabbnak kellett volna lennie az elhunyt testmagasságánál. Az elhunytakat a kor általános szokásának megfelelően hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben fektették a sírokba, melyek tájolása a Ny–K-i fő irányhoz igazodott, attól esetenként déli, egy alkalommal pedig északi eltéréssel. Megfigyelhető volt egyik vagy mindkét alkar esetenként aszimmetrikus helyzetben a has tájékára, ritkábban a mellkas alsó részére

¹⁰¹⁵ RÉVÉSZ 1992, 105.

¹⁰¹⁶ RÉVÉSZ 1992, 105, 5. kép 2.

¹⁰¹⁷ RÉVÉSZ 1992, 105, 5. kép 5.

¹⁰¹⁸ MEGAY 1959, 100.

¹⁰¹⁹ RÉVÉSZ 1992, 101–103.

¹⁰²⁰ RÉVÉSZ 1992, 105.

¹⁰²¹ RÉVÉSZ 1992, 105.

¹⁰²² MESTERHÁZY 1996, 863–864.

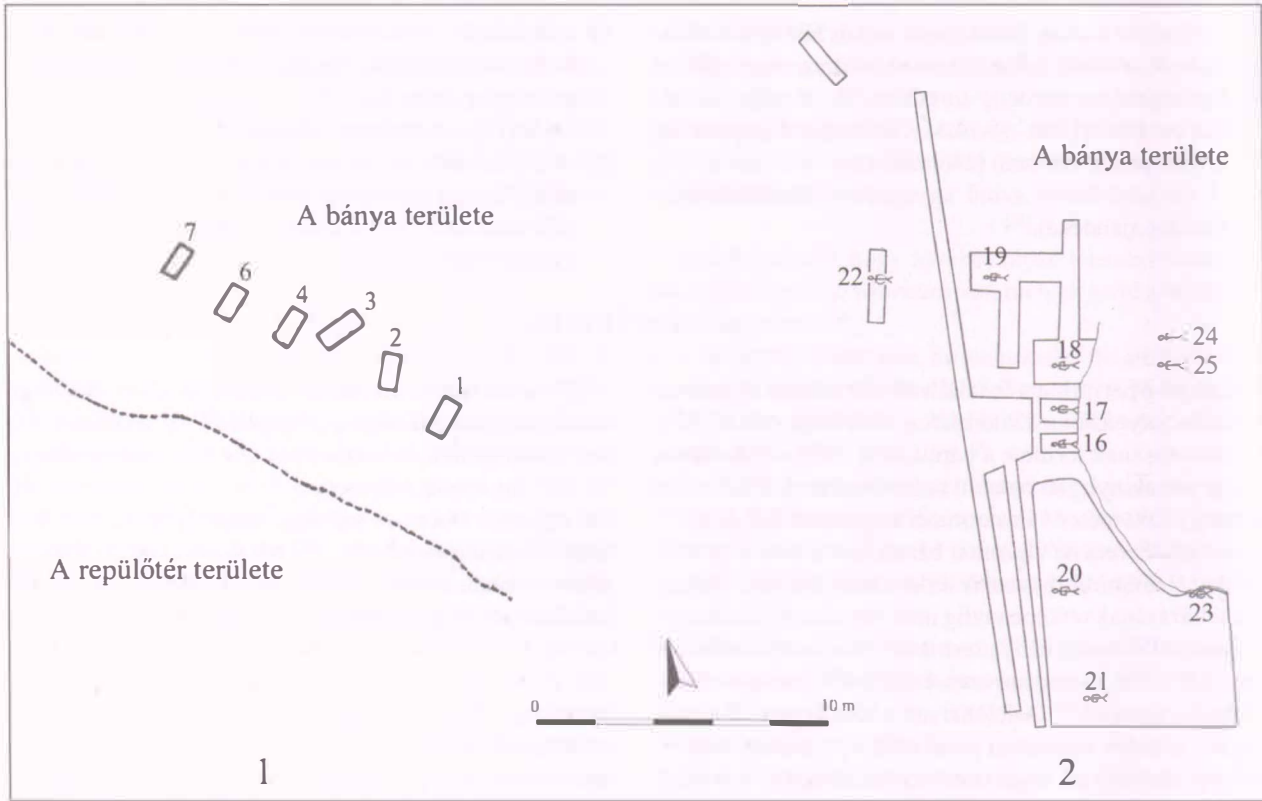
¹⁰²³ RÉVÉSZ 1992, 105.

¹⁰²⁴ MESTERHÁZY 1996, 863–864.

¹⁰²⁵ MEGAY 1961, 100.

¹⁰²⁶ HOM R. A. 762–69.

¹⁰²⁷ Révész László tanulmányában életszerűbb értékek, 157, illetve 138 cm szerepel a gödör hosszúságaként (Révész 1992, 101).

97. kép. Miskolc-Repülőtér, 1: az 1951. évi feltárás, 2: az 1959. évi feltárás

történo hajlítása, egy esetben (4.) összekulcsolt kezekkel, egy elhunynál pedig a jobb alkart a fejhez hajtották viszsza (9). A 4. sírban a gyűrűvel együtt előkerült bolygatatlan rétegben, a bal kéz három ujjának anatómiai rend szerinti sorrendjében fekvő percei alapján Megay felvetette a lehetőséget, hogy a temetés során az ujjakat levágták, s azokat a jobb comb mellé helyezték.¹⁰²⁸

A fejékszerként viselt sima, *nyitott végű huzalkarikák* minden esetben bronzból készültek, melyek párosan női sírban a csecsnyúlványoknál (4.), míg férfitemetkezésekben az alsó állkapocs két oldalán (1.) vagy a halántékcsontoknál (3.) voltak megfigyelhetők. Egy gyermeksírban pedig 1 db volt a koponya jobb oldalán (11.), azonban a koponya másik oldalán patinanyomok voltak megfigyelhetők, így nem zárható ki egy további karika egykori megléte sem. Mindössze egyetlen *S-végű karika* ismert, sajnos az is szórványként, típusba sorolása a bronzkarika deformitása miatt nem lehetséges.

Az eltemetett személyek között *gyöngysor* csak női és gyermeksírokból ismert (4., 11., 17.). A gyöngyök között az egyszerűbb változatok (4.) mellett megtalálhatók a szemes, vonalas díszítésű üvegyöngyök és a ritkaságnak számító hengeres vagy csonka kúp alakú, gyűrűfüles

példányok is (11., 17.). A nyakban – gyöngyökkel együtt is – viselt díszek között csontkorong és félgömb alakú bronzdísz is volt (11.). A 23. sírban az eltemetett férfi bizonyára nyakában viselte a temetés során a két félből álló bronzból öntött ereklyetartó *mellkeresztet*, melynek oxidálódása azután a szegycsontot zöldre színezte.

Karperec három sírból és szórványként került elő. A sírok közül kettő női temetkezés volt, ahol a hegyesdő végű bronz huzalkarperecet az alkarcsontok középrészén párosan (2.), illetve a pödrött végű díszített bronz pántkarperecet a bal alkar középrészén (4.) figyelték meg. A 12. sírba temetett elhunyt neme és kora bizonytalan, akárcsak az onnan előkerült karperec típusa. A szórvány darabok között 2 db nyitott végű bronz huzal- és 1 db állatfejes karperec van.

A temető két sírjából kerültek elő különböző *gyűrűk*. 1-1 db foglalatában betétellátott – ebből az egyik hólyagos fejű – ezüstgyűrűt viselt jobb és bal kezének gyűrűs és középső ujján a 2. sírba temetett nő, s ugyancsak mindkét kezén volt 1-1 db öntött fejesgyűrű a 4. sírba temetett nőnek is.

A temetőben alacsony volt a *fém ruhadíszek* száma, a 2. sírből 1 db ezüstrozetta került elő a női váz jobb olda-

¹⁰²⁸ MEGAY 1956a, 18; HOM R. A. 762-69.

li bordáinak középrészénél, a sorban futó fülesgombok utolsó darabja felett. A 4. számú női sírban a szegycsont felett volt 1 db felső részén áttört bronz övveret, melyet helyzete alapján talán egy áttörésén áthúzott zsinegen, a sírból előkerült gyöngyökkel együtt (?) viselt tulajdonosa. Ebből a sírból a keresztcsont felett egy líra alakú (?) ezüstcsat is előkerült, az öv viseleti helyzetének megfelelő helyen.

Fülesgombokkal záródó ruha az 1. sírban volt, azonban a gombok nem a férfi váz csontjain, hanem a jobb felkarcsont külső oldalától 32 cm-re egy ovális területen feküdtek, összesen 8 db. Itt tehát ez bizonyára nem egy elhunyt adott, talán inkább a sírba helyezett, összehajtott/összegyűrt ruha nyoma lehet. A 2. számú sírba temetett nő homlokcsontjának közepén lévő, fülével felfelé mutató helyzetű gomb vélhetően valamilyen szerves anyagú fejfedőhöz tartozhatott, talán annak pereméről alácsüngve, míg a mellkas jobb oldalán, egyenes vonalban, ütemesen, egymástól 1,4 cm-re elhelyezkedő 5 db gomb pedig a felsőruhát zárhatta. Különös ugyanakkor, hogy csak feljebb és ilyen rövid szakaszon, nem a felsőtest teljes vonalában. A 11. számú gyermek sírban a szegycsonton volt 1 db gomb. További 6 db fülesgomb szórványként került elő.

Kés a 3. számú férfisírban az elhunyt jobb kezének külső oldala mellett volt, 1 db pedig a szórványleletek között található.

A *fegyverek* között az 5. számú sírba temetett férfi bal felkarjára fektették szablyáját, hegyével a lábak, élével a test irányába. A fegyver vas markolatgombban zárult. Az ugyanezen sírban lévő tegez és nyílcsúcs helyzete sajnos nem ismert. A nyilvesszők közül 3 db volt az 1. sírban a jobb felkar alsó részén, keresztirányban fektetve, míg 1 db a combok között. A sír tehát szélesebb lehetett, erre a fentebb már említett fülesgombok mellett a nyilvesszők is utalnak, ugyanis, ha azokat nem törték el, úgy 50-60 cm helyigényük bizonyára volt. A 3. sírban a vasveretes tegez az elhunyt jobb lába mellé, azzal párhuzamosan került a sírba, a 3 db nyilvessző közül 2 db azonban bizonyára nem abban volt, s azokat a sírgödör mérete alapján bizonyára eltörve helyezhették csak az elhunyt mellé. 1 db nyílcsúcs található a szórvány lelet-

anyagban is. Típusaik szerint deltoid alakú, hosszú vágóélű három sírból (1., 3., 5.) összesen 6 db, deltoid alakú, rövid vágóélű 1 sírből 1 db (3.), rombusz alakú 1 sírből 1 db (1.), 1 db pedig bizonytalan típusú (sz.). Szórványként került elő továbbá 1 db Peterson Y típusú kétélű kard is.

Étel- vagy italmelléklet tárolására szolgáló agyagedény 3 sírből és szórványként ismert. Ezek a 9. számú férfi (?) váz koponyájától 32 cm-re dél felé, a 11. számú 5-6 éves gyermek koponyájától 10 cm-re keletre helyezkedtek el, a 12. számú ismeretlen nemi és életkorú elhunyt sírjában pedig sajnos ismeretlen helyen volt. További 5 db edény, illetve annak tördéke található a szórványleletek között, valamint vaspántos favödörre utaló vasalások.

Lócsontokat tartalmazó *lovas temetkezés* az 1. sírban volt, ahol a ló feje az elhunyt bal combja mellé, orrával délnyugati irányba tájoltva került, mögé helyezték a mellső lábcsonthoz, patarészükkel a lókoponya felé, a már részben betemetett sírba, vagy egy utólagosan megásott gödörbe, így az a váz csontjainál 50 cm-el magasabban volt. Lószerszámok előkerüléséről nem szól a beszámoló, azonban ennek oka talán a sírt ért bolygatásban is keresendő. Lószerszámok az 5. számú férfisírban voltak, a sír láb felőli végének bolygatása miatt helyzetük sajnos nem ismert. 2 db körte alakú kengyel, hevedercsat és 1 db oldalpálcás zabla alkotta a garnitúrát.

A temető leletanyagát tekintve tehát kissé elváltak egymástól az 1951-ben feltárt 7 sír, melyek között ugyan melléklet nélküliek is vannak (6-7.), mégis ez tűnik a temető gazdagabb részének. Itt kerültek elő csak fegyverek és a lovas temetkezések is, hiányoznak viszont az étel- vagy italmellékletek. Innen ismertek csak ruhadíszek, s jóval magasabb a fémgombos ruhák aránya is.

A temető keltezését tekintve azok a leletek, melyeket a 10. század második felétől keltezhetnénk, mint az S-végű karika, az állatfejes karperec és a kétélű kard sajnos szórványként, a temető közelebről nem ismert részéről származnak. A fejékszerként viselt huzalkarikák között ugyanakkor – legalábbis az 1951-es temető-részben – döntően sima, nyitott végű változatok vannak. A leletanyag alapján az előkerült sírok zöme valószínűleg a 10. századra, míg egy kisebb részük az ezredforduló időszakára keltezhető.¹⁰²⁹

52.4. IRODALOM

MEGAY 1956a; MEGAY 1961; FÉK 674. sz.; K. VÉGH 1970,

80–82; RÉVÉSZ 1992; HOMR. A. 397-68.; 400-68.; 550-68.

¹⁰²⁹ RÉVÉSZ 1992, 95.

53. MISKOLC-TAPOLCA

53.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1955 nyarán a Görömbölyi út 30. számú telken Kalló István építkezéshez kezdett, melynek során agyagedény-töredékeket talált. A leletek előkerüléséről értesítette Köfalusi Emilt, aki az előkerült leleteket összegyűjtötte, s azokat eljuttatta Kalicz Nándornak. Az agyagedény-töredékek között Kalicz meghatározása szerint honfoglalás kori leletek is voltak.¹⁰³⁰ 1957. december 7-én a Közlekedési Építési Vállalat jelentette, hogy a tapolcai fürdő főbejárati részénél – a mai Görömbölyi út 30. számánál – vízvezeték főnyomócső fektetése során emberi csontok kerültek elő [96. kép 5]. A múzeumból december 9-én Megay Géza szállt ki a helyszínre Vámosi Albert munkavezetővel, ahol megfigyelte a vízvezeték árkának falában 7 Ny–K-i tájolású sír maradványait, melyek csontjait azonban már csupán a fagyott föld kitermelése után vették észre a munkások. Elmondásuk szerint a sírok egy kivétellel „*arccal a föld felé fekiüdtek*”,¹⁰³¹ s mindössze egyetlen bronzkarika került elő kb. 100 cm mélységből,

a 3. és 4. számú váz között. Megay megfigyelte, hogy a sírok egy részét már a csatornázási munkálatok megkezdése előtt is bolygatás érte.¹⁰³² December 10-én és 12-én a hid melletti területen is kerültek elő emberi csontok, de *in situ* helyzetben lévő vázakat nem lehetett megfigyelni, előkerült viszont egy S-végű bronzkarika és egy kígyófejes bronzdíz, továbbá egy bronzfibula töredéke is. Sajnos a magas talajvízszint miatt további megfigyelésekre nem nyílt lehetőség, így Megay csak az előkerült tárgyak összegyűjtését végezhette el. A kora Árpád-kori sírok mellett valószínűleg az egykori tapolcai apátság falmaradványai is napvilágra kerültek, további feltárással azonban a kedvezőtlen időjárási körülmények mellett azért sem kerülhetett sor, mert az esetlegesen még földben rejtőző temető folytatása a betonozott út és a tapolcai díszkert területén volt feltételezhető.¹⁰³³ 1966-ban az Anna szálló előtt vízvezetékárok ásásakor újabb sírok és falmaradványok kerültek elő.¹⁰³⁴

53.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronz huzalkarika. Elveszett. 2. 1 db bronz S-végű karika. M.: 3,7×2,8 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm [165. tábla 10].	3. 1 db kígyófejes bronzdíz. Elveszett.

53.3. ÉRTÉKELÉS

Megay Géza helyszíni megfigyelései alapján egy soros jellegű temető¹⁰³⁵ meglétét valószínűsítette, ám nem zár-

ható ki, hogy valamilyen templom már a II. század végén állhatott itt,¹⁰³⁶ s a sírok is ehhez igazodtak.

53.4. IRODALOM

FÉK 675. sz.; B. HELLEBRANDT 1991, 219; WOLF 1992, 125; MNM R. A. 251. M. IV.

¹⁰³⁰ HOM R. A. 585-68.

¹⁰³¹ MNM R. A. 251. M. IV.

¹⁰³² MNM R. A. 251. M. IV.

¹⁰³³ MEGAY 1958; KALICZ 1958b, 131; FÉK 675. sz.; MNM R. A. 251. M. IV.

¹⁰³⁴ K. VÉGH 1970, 80.

¹⁰³⁵ MEGAY 1958.

¹⁰³⁶ B. HELLEBRANDT 1991, 219.

54. MONAJ-BERENCSI SZŐLŐK (Rásonysápberencs)

54.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől keletre, Rásonysápberencs irányában található Berencsi szőlők délnyugati sarkánál, a Vendégi tetőtől Aszaló irányába húzódó dombok láncolatának egyik tagján helyezkedett el egy kör alakú, mintegy 24 méter átmérőjű és 2 méter magas őskori halomsír

[98. kép]. Ennek tervszerű kutatását 1886-ban Csoma József végezte el, ahol őskori temetkezések mellett egy honfoglalás kori sír is előkerült. A leletanyag Csoma József demecseri magángyűjteményébe került,¹⁰³⁷ majd ő adományozta azt a Magyar Nemzeti Múzeumnak.

54.2. SÍRLEÍRÁS

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 170 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázból csupán a koponya, egy fel- és két alkarcsont került elő.

Mellékletei:

Az emberi csontok közelében, azokkal egy szinten, „egymásra rakva, halmozva”¹⁰³⁸ kerültek elő az alábbi tárgyak:

1. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak csaknem hátának vonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, valószínűleg csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. A markolaton fanyél maradványai voltak megfigyelhetők. A legnagyobb darab m.: 7,5×1,5 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.19.) [169. tábla 1].
2. 1 db háromszög átmetszetű széles pengével, a penge hátának vonalában elhelyezkedő, a végén spirálisan viszszahajlított nyéllal rendelkező kovácsoltvas kés. M.: 14,4×4 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.17.) [169. tábla 2].
3. 1 db háromszög átmetszetű vaseszköz.¹⁰³⁹ Elveszett.
4. 1 db vaskard (?) hegye. M.: kb. 7×2,4 cm.¹⁰⁴⁰ Elveszett.
5. 1 db domborúan ívelt élű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,7×3,6 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.15.).¹⁰⁴¹

6–7. Bizonytalan számú vastárgy, melyekből 2 db hosszúsúkás, tüskével (?) ellátott. H.: 6,2, illetve 5,3 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.16.) [169. tábla 3–4].

8. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal ellátott, nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. Az ép karika átm.: 5,6 cm.¹⁰⁴² Erősen hiányos (MNM R. T. ltsz. 11/1887.14.) [169. tábla 7].

9–10. 2 db vaskengyel:

9. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,4×13,5 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.13.) [169. tábla 5].

10. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel, Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára fordított trapéz alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója enyhén ívelt. M.: 15,2×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 11/1887.12.) [169. tábla 6].

54.3. ÉRTÉKELÉS

A szakirodalomban esetenként Rásonysápberencs néven szereplő¹⁰⁴³ lelőhelyen egy őskori halomba ásott lovas sír került elő. Mint az közismert, a magyarság is előszere-ttel választotta temetkezési helyül a vízjárásoktól nem érintett kiemelkedéseket, ezek azonban többségében természetes képződmények voltak. Nem példa nélküli azonban, főként a természet alkotta emelkedők hiányá-

ban, vagy azok alacsony száma mellett a korábbi korszakokban emelt halmok területének újólágosan temetkezési helyül történő kiválasztása sem.¹⁰⁴⁴

Mivel a sírban nem talált teljes emberi vázat, ezért Csoma József feltételezte, hogy ebben az esetben csupán az elhunyt fejét és egyik vagy mindkét karjának egy részét temették el, amit az illető idegen honban történt

¹⁰³⁷ FÉK 686. sz.

¹⁰³⁸ CSOMA 1887, 61.

¹⁰³⁹ CSOMA 1887, 63/3.

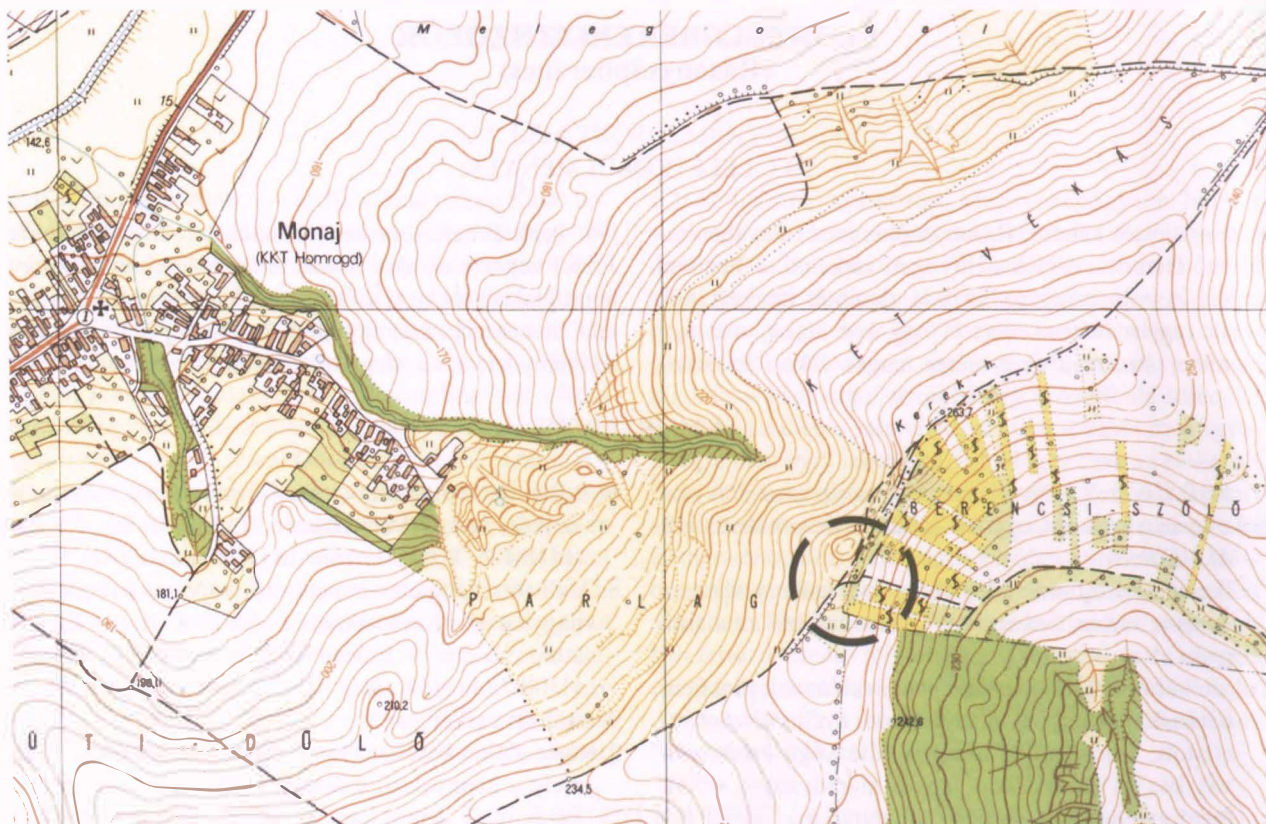
¹⁰⁴⁰ CSOMA 1887, 63/7.

¹⁰⁴¹ CSOMA 1887, 63/6.

¹⁰⁴² CSOMA 1887, 63/10.

¹⁰⁴³ RÉVÉSZ 1992, 94, 29. jegyzet.

¹⁰⁴⁴ TETTAMANTI 1975, 87–88; CSIRKE 2013.

98. kép. Monaj-Berencsi szőlők, a lelőhely feltételezett elhelyezkedése (1:10 000)

hadi események következtében bekövetkezett halálával hozott összefüggésbe.¹⁰⁴⁵ A nem teljes test eltemetése közül az elhunyt fejének önmagában való elhantolása ritka eset a magyar szállásterületen.¹⁰⁴⁶ Ezt a szokást esetenként a kutatás hasonlóan kényszerű okokkal magyarázza, olyan esetekben kerülhetett sor erre, amikor az illető teljes testének eltemetésére nem volt lehetőség, míg máskor a halott visszajárását megakadályozó óvintézkedésként is értelmezik.¹⁰⁴⁷

Az elhunyt használati eszközei között vaskés, valamint bizonytalan funkciójú egyéb tárgyak is feltételezhetők, pl. véső vagy ár, a markolatának végén spirálisan visszahajló, széles pengéjű vaskés azonban ritka – talán nem is a korszakba sorolható – lelet.

A sírból előkerült vaskard megítélése – mivel a tárgy megfelelő ábrázolás nélkül elveszett, ezért – bizonytalan, így nem vehető fel a kétélű kardok közé,¹⁰⁴⁸ így talán helyesebb *szablya vagy kard*¹⁰⁴⁹ előkerülésével számolni. A másik fegyver egy domborúan ívelt élű *nyilcsúcs* volt.

Lócsontok a sírból nem kerültek elő,¹⁰⁵⁰ az elhunyt lovas életmódjára azonban a lószerszám utal, a körte alakú *kengyel*¹⁰⁴⁹ alapján valószínűleg a nyerget is a sírba helyezték, még ha annak hevedercsatja nem is került elő. A kantárra pedig az egyszerű *csikózábla* alapján következtethetünk. Pontosabb keltező értékkel bíró leletek hiányában a temetkezést a 10. századon, sőt, talán a 11. század elejéig terjedő időszakon belül nehéz lenne finomabbandatolni, vélhetően magányos temetkezés lehetett.

54.4. IRODALOM

CSOMA 1887; FÉK 686. sz.; K. VÉGH 1970, 88; WOLF 1989, 152.

¹⁰⁴⁵ CSOMA 1887, 61, 64–65.

¹⁰⁴⁶ SZARKA 2003, 303–304.

¹⁰⁴⁷ BÁLINT 1971, 75; BOLLÓK 2015, 117.

¹⁰⁴⁸ KOVÁCS 1995, 169.

¹⁰⁴⁹ KOVÁCS 1990, 45, 2. kép.

¹⁰⁵⁰ CSOMA 1887, 65.

55. MUHI FALU 10–11. SZÁZADI TEMETŐJE

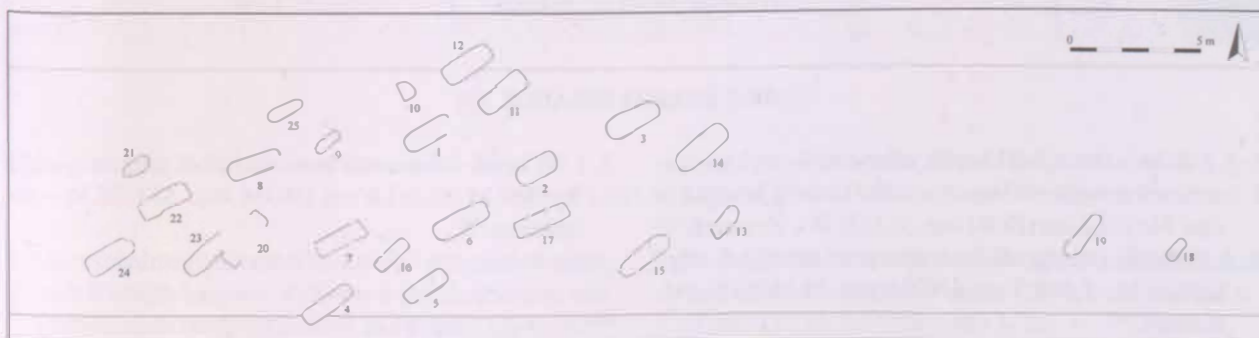
55.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Muhi falu területén [99. kép] az M3-as autópálya építését megelőzően folyt régészeti kutatás 1995–1997 és 2001–2003 között, Pusztai Tamás vezetésével. Ennek során 1995-ben a település területén egy 10–11. századi temető 25 sírját dokumentálták [100. kép]. A kutatás folytatása során 2001-ben a település fő utcájának északnyugati

házsora mögött, villanyoszlop áthelyezéseket megelőzően folyt feltárás, ekkor került elő az 1995-ben már részben feltárt 10–11. századi temető folytatása is.¹⁰⁵¹ A temető az ÉK–DNY-i irányú dombhát tetején, annak tengelyében futó, ugyancsak ÉK–DNY-i irányban húzódó település fő utcájának nyomvonalában futó út határolta.¹⁰⁵²

99. kép. Muhi falu területe (1:10 000)

100. kép A 11. századi temető

¹⁰⁵¹ PUSZTAI 2003.

¹⁰⁵² LASZLOVSKY–PUSZTAI–TOMKA 1997, 146; PUSZTAI 2001, 341, 3. kép. – Kéziratomban lezárását követően vált elérhetővé a temető dokumentációja és leletanyaga, ezért jelen katalógusunk csak részben tartalmazza. További részletek jelen kötet függelékében olvashatók Pusztai Tamás és Horváth Antónia tollából.

LASZLOVSKY–PUSZTAI–TOMKA 1997; PUSZTAI 2003; PUSZTAI 2010, 124; TOMKA 2018, 17.

56. MUHI-ORLICZKY BÉLA HÁZA

56.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A kassai Kelet-szlovákiai Múzeumból csereként került a Borsod-Miskolci Múzeumba egy karikaékszerekből álló

leletgyűjtes, mely Muhin, Orliczky Béla házánál került elő [101. kép].¹⁰⁵³

101. kép. Muhi (1: 10 000)

56.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1–3. 3 db bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika:
1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1125.16 – elveszett).¹⁰⁵⁴
 2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,2×2,2 cm (HOM ltsz. 53.1125.16 – elveszett).¹⁰⁵⁵
 3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm (HOM ltsz. 53.1125.16 – elveszett).¹⁰⁵⁶

¹⁰⁵³ FÉK 692. sz.; K. VÉGH 1970, 87. – A leletkataszter által említett, 53.1125.12. leltári számon található bronz karperec nem a korszakba tartozó.

¹⁰⁵⁴ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 8.

¹⁰⁵⁵ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 9.

¹⁰⁵⁶ K. VÉGH 1970, 99, VII. tábla 10.

FÉK 692. sz.; K. VÉGH 1970, 87.

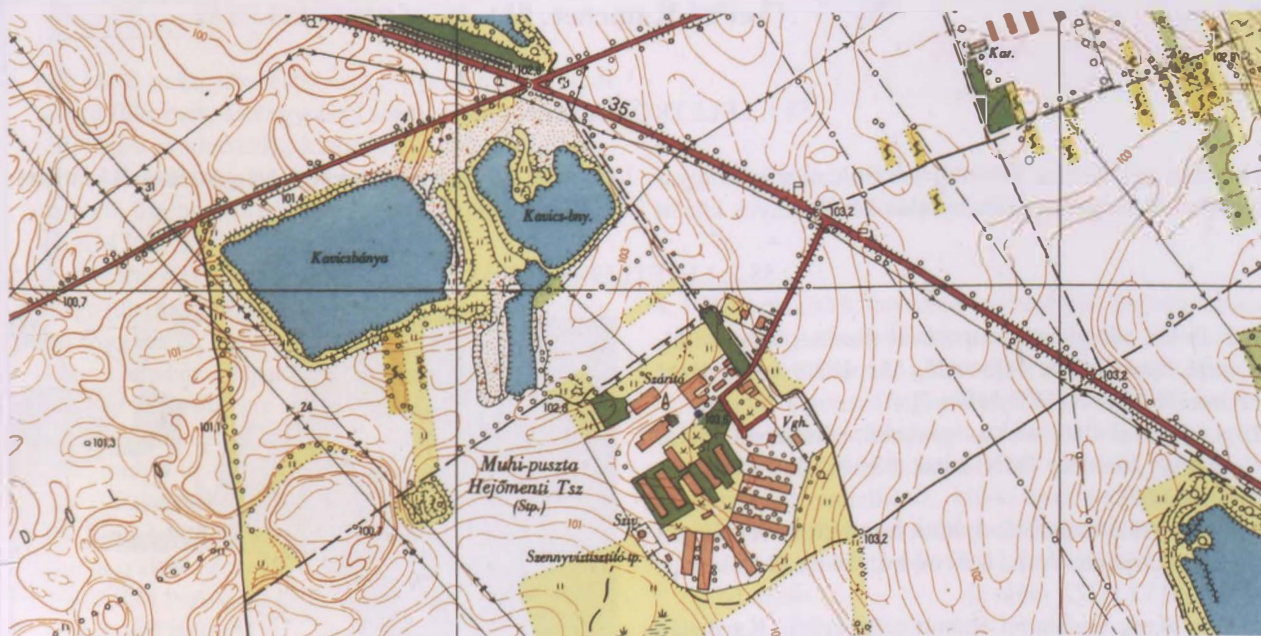
57. MUHI PUSZTA, MUHIPUSZTA (?)

57.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1868-ban vagy nem sokkal azt megelőzően Kapeller Ferenc ajándékozott a Magyar Nemzeti Múzeumnak több különböző leletet, melyek Muhi pusztáról származnak. Az ajándékozásról Römer Flóris számolt be az *Archaeologiai Értesítő*ben, megjegyezve, hogy Kapeller Ferenc birtokában van egy további állatfejes bronz karperec is, mely ugyanott került elő. A leletre rátaláló béres elmondása szerint a karperec „még a csontokon volt”,¹⁰⁵⁷ tehát minden bizonnyal egy kora Árpád-kori sírból származik. Az ékszert azután a találó onnan kiemelte, s az Ba-

kits János ügyvéd birtokába került.¹⁰⁵⁸ A karperec kora Árpád-kori leletek közé való besorolása Römer tárgyrajzának felfedezése nyomán vált lehetővé, melyet Prohászka Péter publikált.¹⁰⁵⁹

Muhipusztá (?) lelőhely megjelöléssel található 2 db karperec és 56 db üvegyöngy is az MNM Régészeti Tárában, ezeket 1972-ben Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a múzeum, elmondása szerint az az édesapjáié volt, de, hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett már információval [102. kép].

102. kép. Muhi pusztá (1: 10 000)

57.2. LELETLEÍRÁSOK

1. A béres által megtalált sírból került elő 1 db bronzból öntött, zárt állatfejes karperec. Félköríves átmetszetű teste sodrást utánozóan öntött kialakítású. Belső átm.: 5,6–6 cm.¹⁰⁶⁰

2–57. 56 db fekete színű, lapított gömb és kettős kónikus opak üvegyöngy. Átm.: 0,6–0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 73.32.A.) [170. tábla 1–56].

¹⁰⁵⁷ RÖMER 1868, 20.¹⁰⁵⁸ RÖMER 1868, 20.¹⁰⁵⁹ PROHÁSZKA 2012, 105–106.¹⁰⁶⁰ RÖMER 1868, 20.

58. NAGYKÖVESD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

58. 1 db bronzból öntött, zárt állatfejes karperec. Félköríves átmetszetű teste sodrást utánozóan öntött kialakítású. Belső átm.: 5,6–6 cm.¹⁰⁶¹
59. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. Felületén hármass vonalú lemélyedő farkasfogminta látható, melyeket a karperec két végénél négy és öt fekvő V alakú mintából álló rombusz alakú elem határol. M.: 6,8×6,7 cm, sz.: 1,3–1 cm (MNM R. T. ltsz. 73.30.A.) [170. tábla 57].
60. 1 db kissé kiszélesedően lekerekített végű, enyhén profilált bronz pántkarperec. M.: 6,2×5,9 cm, sz.: 1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 73.31.A.) [170. tábla 58].

57.3. ÉRTÉKELES

Sajnos a Kapeller Ferenc által a múzeumnak ajándékozott 1. számú karperec és a 2–58. számú leletek pontosabb lelőhelye sem ismert, így csupán feltételese

zhatjuk összefüggésbe Muhi falu 10–11. századi temetőjével.

57.4. IRODALOM

RÖMER 1868, 20; PROHÁSZKA 2012, 105–106.

58. NAGYKÖVESD, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY (Vel'ký Kamenec, Sl.)

58.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1913-ban dr. Molnár Ödöntől vásárolt meg a Magyar Nemzeti Múzeum egy bizonytalan körülmények között előkerült leletegyüttest, melyek Nagykövesdről származnak [103. kép].¹⁰⁶²

58.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db két pár gyöngykoszorúval díszített kije-volhíniai típusú ezüst fülbevaló. M.: 4×2,8 cm (MNM ltsz. 88/1913.3.) [172. tábla 2].
- 1 db tojásdad alakú, granulált díszítésű ezüstgyöngy töredéke (MNM ltsz. 88/1913.3. – elveszett) [104. kép].
- 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített végű ezüst huzalkarperec. Átm.: 6,6 cm, hv.: 0,6 cm (MNM ltsz. 88/1913.1.) [172. tábla 3].
- 1 db kerek foglalatellátott ezüstgyűrű. Karikáján filigrándíszítés látható, a foglalat két oldalán pedig 4-4 granulált gömb helyezkedett el. Foglalatának tetejét ívelt lemez alkotja, melyet kisebb, míg a foglalat oldalát körben nagyobb granulált gömbök díszítenek (MNM ltsz. 88/1913.3. – elveszett) [104. kép].
- 1 db ezüst „pitykegomb felsőrésze” (MNM ltsz. 88/1913.5. – elveszett).

103. kép. Nagykövesd a II. katonai felmérés térképén

58.3. IRODALOM

FÉK 555. sz.; SZÓKE 1962, 45; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

¹⁰⁶¹ RÖMER 1868, 20.

¹⁰⁶² FÉK 555. sz.; SZÓKE 1962, 45; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

59. NAGYKÖVESD-SZŐLŐSHOMOK (Vel'ký Kamenec, Sl.)

59.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1898 őszén a Miczbán család Szőlőshomok nevű földjén Windischgrätz Lajos szőlőtelepítést megelőző talajmunkákat végeztetett, melynek során sírok kerültek elő, amelyeket azonban teljesen feldúltak, s az előkerült leleteket a földbe összetörve visszahányták. A találás hírére Dókus Gyula küldte ki egyik munkatársát a helyszínre, ahol azonban már csak a sírok pusztulását állapíthatta meg, s a találoktól mindössze 5 db kengyelt és 2 db csizma- vagy sarupatkót sikerült összegyűjtenie. A találók elmondása szerint a „terület tele volt ember- és lócsontokkal, kard, zabla és apró pityke-töredékekkel.”¹⁰⁶³ A megmentett leletek Dókus Gyula magángyűjteményébe kerültek.¹⁰⁶⁴

59.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 12,3×11,7 cm (KKM ltsz. 952.) [171. tábla 1].
- 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16,2×13,3 cm (KKM ltsz. 922.) [171. tábla 2].
- 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára ugyancsak téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,8×12,4 cm (KKM ltsz. 925.) [171. tábla 3].

59.3. ÉRTÉKELES

A nevéből adódóan homokos talajú területen egy ismeretlen sírszámú honfoglalás kori temetőt semmisített meg. A sírok között vélhetően több részleges lócsontos temetkezés is volt, a megmentett 5 db körte alakú kengyel legalább 3 lovas sír emléke lehet, míg az ugyancsak előkerült zablák létezése csak elmondásból ismert. Az apró pityke-töredékekben bizonyára különböző viseleti vagy lószerszámdíszeket láthatunk, míg az előkerült

104. kép. A nagykövesdi leletek rajza az MNM leltárkönyvében

4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt.¹⁰⁶⁵ Elvesztett.
5. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 16×13,5 cm (KKM ltsz. 938.) [172. tábla 1].

„kard” esetében emellett szablyát vagy szablyamarkolatú kardot is valószínűsíthetünk. A csizma- vagy sarupatkók korszakba sorolása ugyanakkor megkérdőjelezhető, talán nem tévedünk, ha ezeket időben későbbi leleteknek határozzuk meg. Sajnos a temető leletanyagában nem maradt meg olyan tárgy, mely pontosabb korhatározást tenne lehetővé, ezért a temető a 10. századon belül nehezen keltezhető.

¹⁰⁶³ DÓKUS 1900, 51.

¹⁰⁶⁴ DONGÓ 1898d, 30; DÓKUS 1900a, 258–259.

¹⁰⁶⁵ DÓKUS 1900, 55/4.

60. NAGYMIHÁLY

59.4. IRODALOM

DÓKUS 1900, 50–52; HAMPEL 1900, 661; FÉK 554. sz.; 2015, 100; RÉVÉSZ 2014, 59, 48. kép.
NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328; NEVIZÁNSKY–GAŠAJ

60. NAGYMIHÁLY (Michalovce, Sl.)

60.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településen található kora Árpád-kori templom körüli temető¹⁰⁶⁶ esetében feltételezhető, hogy az rendelkezett 11. századi, soros előzménnyel [105. kép].¹⁰⁶⁷

60.2 IRODALOM

SLIVKA–VALLAŠEK 1982, 291, 310; CHORVÁTOVÁ 2012, 258.

105. kép. Nagymihály a II. katonai felmérés térképén

61. NAGYROZVÁGY-FUTÓHOMOK

61.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1864-ben Nagyrozvágy település jegyzője számolt be róla, hogy 1850-ben a település határában „a szél egy egész lovatot kifűtt s megtaláltatott lovastul, nyerges-tül, kengyelestül, kardostul, a nyereg szerszám ékítve volt hollószin marcelin selyemmel, és ezüst lóhere levelű

boglárokkal, kardját a találó suhintással összerokkantan-totta.”¹⁰⁶⁸ Sajnos az előkerült lovas sírról további információval ma már nem rendelkezünk, leleteit a találók vélhetően egymás között szétosztották [106. kép].¹⁰⁶⁹

62.2. IRODALOM

RÉVÉSZ 1996, 11; RÉVÉSZ 1999, 9.

¹⁰⁶⁶ SLIVKA–VALLAŠEK 1982, 291, 310.

¹⁰⁶⁷ CHORVÁTOVÁ 2012, 258.

¹⁰⁶⁸ RÉVÉSZ 1999, 9.

¹⁰⁶⁹ RÉVÉSZ 1996, 11; RÉVÉSZ 1999, 9.

106. kép. Nagyszőlős (1:10 000)

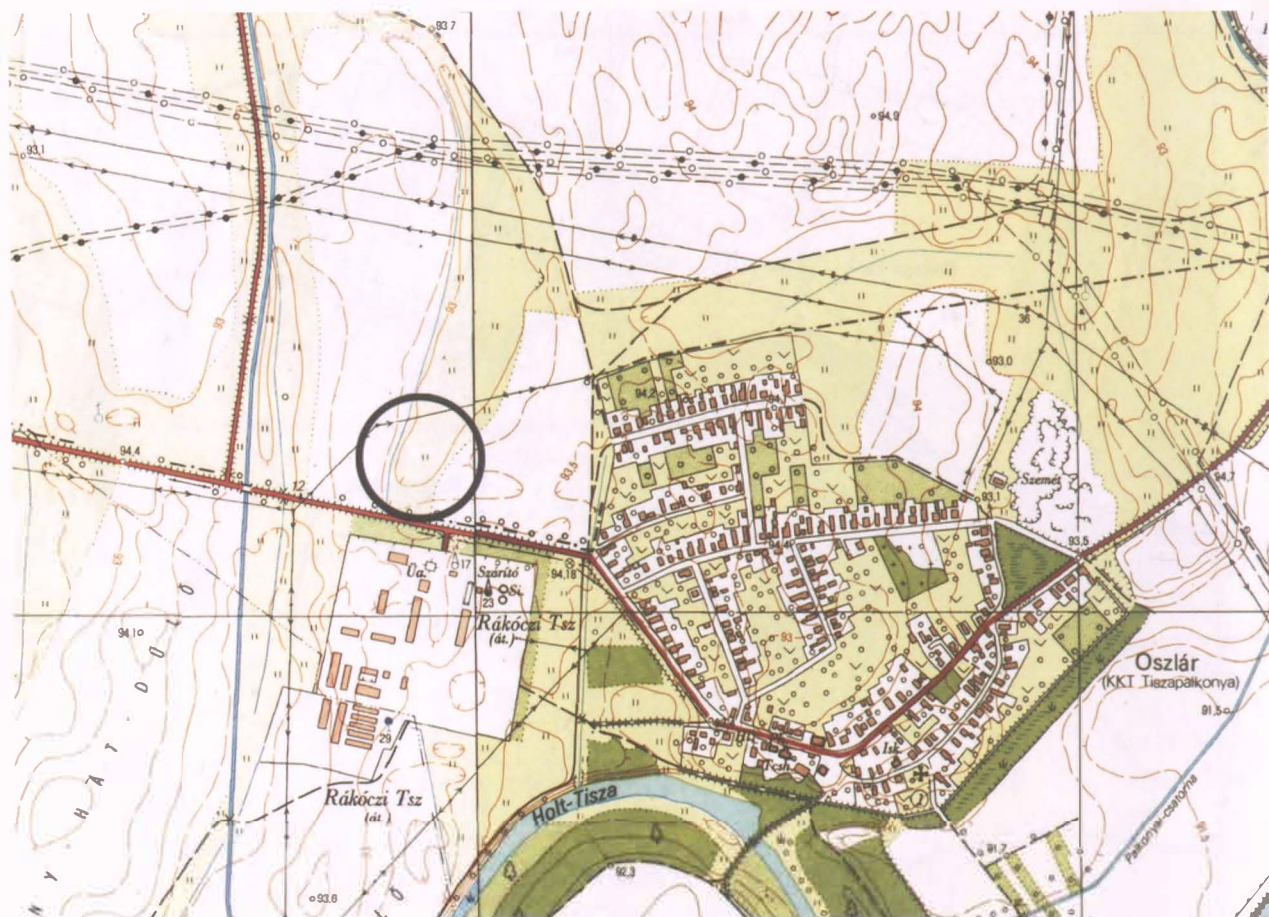
62. OSZLÁR-CSÖRSZ-ÁROK

62.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1962-ben Patay Pál kezdeményezésére kezdődött meg a Csörsz-árok régészeti kutatása. Patay vezetésével, illetve Garam Éva és Soproni Sándor részvételével 1964 és 1967 között került sor a sánc Borsod-Abaúj-Zemplén megyei szakaszának bejárására. Azokon a területeken, ahol a terepbejárás során régészeti leletanyag került elő, a későbbiekben feltárásokat is végeztek.¹⁰⁷⁰ Az előzetes kutatás során Oszlár község és a Rákóczi Tsz major közötti területen, egy megközelítőleg É-D-i irányú, teraszos jellegű emelkedő déli részén 1967-ben végzett terepbejárások során szarmata telepjelenségekre utaló agyagedény-töredékeket és emberi csontokat figyeltek meg. En-

nek nyomán került azután sor régészeti feltárássra 1968. szeptember 10–13. között Patay vezetésével a Tsz major-sági épületének közeg felé eső keleti oldalán [107. kép], a betöltődött árok területén és annak környezetében. Ennek során az ároktól északra, arra merőlegesen nyitott több szelvényben császárkori telepjelenségek mellett 2 csontváza s, melléklet nélküli sír került elő. A kutatás a következő év májusában folytatódott, amikor az újabban nyitott szelvényekben további 3 sír kora Árpád-kori sírt tártak fel. A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

¹⁰⁷⁰ PATAY 1997, 484.

107. kép. Oszlár-Csörsz-árok (1:10 000)

62.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1968. szeptember 10.) [173. tábla 1]

Férfi, *adultus* korú. Csv. h.: kb. 140-145 cm, t.: Ny-K 266-86°, sm.: 45-50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Mindkét kar csontjai könyökben behajlított helyzetben voltak, a bal a váz csontjai mellett, míg a jobb alkarcsonatok végei és a kézcsonatok a medencén. Bolygatott. A bal lábszár-, valamint mindkét láb csontjai a kutatóárok kiásása során megsemmisültek. A sírgödör nyugati felén kissé kiszélesedő, hosszúkás aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldali csecsnyúlványánál volt 1 db bronz huzalkarika. Elveszett.

2. sír (1968. szeptember 13.)

Gyermek, *infans* I. korú. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 282-102°, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból a

combsont, a medence és az egyik felkarcsont maradt csak meg *in situ* helyzetben.

Melléklete: nem volt.

3. sír (1969. május 9.) [173. tábla 2]

Nő, *adultus* korú. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny-K, sm.: 65 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 40-47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldali járomcsontja mellett feküdt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális, két bordával ellátott S-végű karika. M.: 1,9×1,6 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: 0,4 cm (MNM R. T. ltsz. 89.1.1.A.) [173. tábla 3].
- 2-3. A koponya jobb oldalán, egymás mellett helyezkedett el 2 db S-végű karika:
 2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,9×1,8 cm, hv.:

62. OSZLÁR-CSÖRSZ-ÁROK

0,17 cm, Ssz.: 0,45 cm (MNM R. T. ltsz. 89.1.2.A.) [173. tábla 4].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,1×1,7 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,28 cm (MNM R. T. ltsz. 89.1.3.A.) [173. tábla 5].

4. sír (1969. május 9.) [173. tábla 6]

Férfi, *adultus* korú. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: 78 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 40–50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya balra fordult, a jobb alkarsontok végei és a kézcsontok a medencén fekvő-

tek. A sírgödör északi oldalán kissé szabálytalan oldalú, téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A jobb oldali felső bordák között feküdt 1 db Salamon CNH. I. 22. = H17 típusú ezüstérme (MNM R. T. ltsz. 89.2.A.).¹⁰⁷¹

5. sír (1969. május 9.) [173. tábla 7]

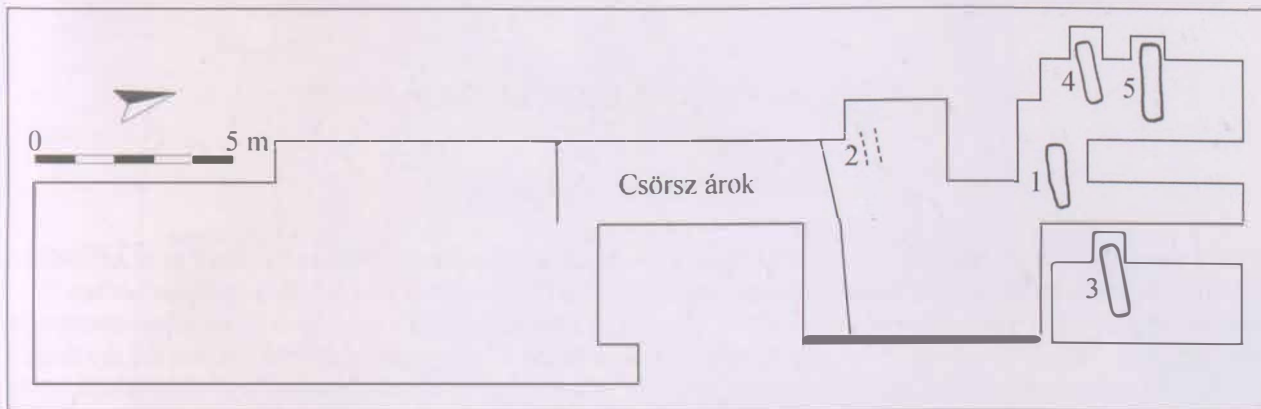
Férfi. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 88 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 50–55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

62.3. ÉRTÉKELES

A Csörsz-árokától északra előkerült 5 sír minden bizonyossággal csak egy részét alkotja az ide temetkező népesség temetőjének, mely északi, keleti és nyugati irányba is folytatódhat, míg déli határát maga az árok alkotta [108. kép].¹⁰⁷² Elhelyezkedésük soros jelleget mutat, a

sírok leletanyaga meglehetősen szegényes, mindössze néhány karikaékszer és egy Salamon érme alkotja. Utóbbi 1063. évi *terminus post quem* dátumával a temető 11. század harmadik–negyedik negyedében történő használatára utal.

108. kép. Oszlár-Csörsz-árok

62.4. IRODALOM

PATAY 1968; PATAY 1970; LANGÓ 2001, 329; GARAM-PATAY-SOPRONI 2003, 30, *Karte* 16; MNM R. A. IV.47/1971.;

MNM R. A. XI.129/1969.

¹⁰⁷¹ LANGÓ 2001, 342, 8. kép 4.

¹⁰⁷² PATAY 1970.

63. ÓNOD (?)

63.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az Ónodról (?) származó leletegyüttest 1972-ben Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum, elmondása szerint az az édesapjáié volt, de, hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett információval [109. kép].

63.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db ovális, a felső részén kerek, az alsón szögletes átmetszetű, az utóbbi részen huroksorral díszített bronz fülbevaló. A huroksor két végénél a vékony fémhuzal spirálisan fel van tekerve a karikára. M.: 2,4×2,4 cm, a huzalkarika szögletes részének v.: 0,2×0,12 cm (MNM R. T. ltsz. 73.33. A.) [174. tábla 1].
- 1 db kerek átmetszetű, vastag, bronzhuzalból készült, hurkos-kampós végű kétszer kétrét hajlított sodrott, majd fonott karperec. Kampós végén a huzal fel van tekerve. M.: 6,6×6,3 cm, hv.: 0,46 cm (MNM R. T. ltsz. 73.37.A.) [174. tábla 2].
- 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,5×6,5 cm, hv.: 0,38 cm (MNM R. T. ltsz. 73.35.A.) [174. tábla 4].
- 1 db kis méretű, ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 4,6×3,8 cm, hv.: 0,4×0,31 cm (MNM R. T. ltsz. 73.34.A.) [174. tábla 3].
- 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 6,3×5,9 cm, sz.: 1,1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 73.36.A.) [174. tábla 5].

64. ÓZD III. KERÜLET

64.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1954 augusztusában a település III. kerületében, az egykori Malinovszky út burkolatának aszfaltozási munkálatai során a Zalka Máté és Hámán Kató utcák – ma Gál-völgye út–Mátyás király utca¹⁰⁷³ – között több zsugorított csontvázat találtak [110. kép]. Az útépitési munkálatok végéhez közeledve Fagyas István mérnök tárt fel egy sírt, melynek lábszárcsontjain 1-1 bronz lábperec, koponyája mellett pedig 2 db „csörgős bronz fülbevaló” volt. A helyszínre Dobosy László szállt ki, aki a helybeli

lakosok elmondásából megtudta, hogy az út két oldalán is többször kerültek már elő sírok faültetés közben.¹⁰⁷⁴

Sajnos a temetőről részletes dokumentációnem készült és annak leletanyaga sem lelhető ma már fel, így csupán Dobosy László megállapítására hagyatkozhatunk, mely Árpád-koriként¹⁰⁷⁵ határozta meg a Fagyas István által 1954-ben feltárt sírt. Ez a temetkezés valószínűleg zsugorított helyzetű volt, azonban a sírból előkerült leletek alapján azt K. Végh Katalin is az Árpád-korba sorolta.¹⁰⁷⁶

64.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1954. augusztus)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz zsugorított helyzetű volt.

Mellékletei:

1–2. A koponya mellett volt 2 db „csörgős bronz fülbevaló”. Elvesztek.

3–4. Mindkét láb lábszárcsontjain volt 1-1 db bronz „lábperec”. Elvesztek.

¹⁰⁷³ https://www.ozd.hu/content/cont_4de3567f753463.18607372/1a/1_szerkezeti_terv_leirasa.pdf (letöltve: 2017. szeptember 20.)

¹⁰⁷⁴ Dobosy 1969, 22.

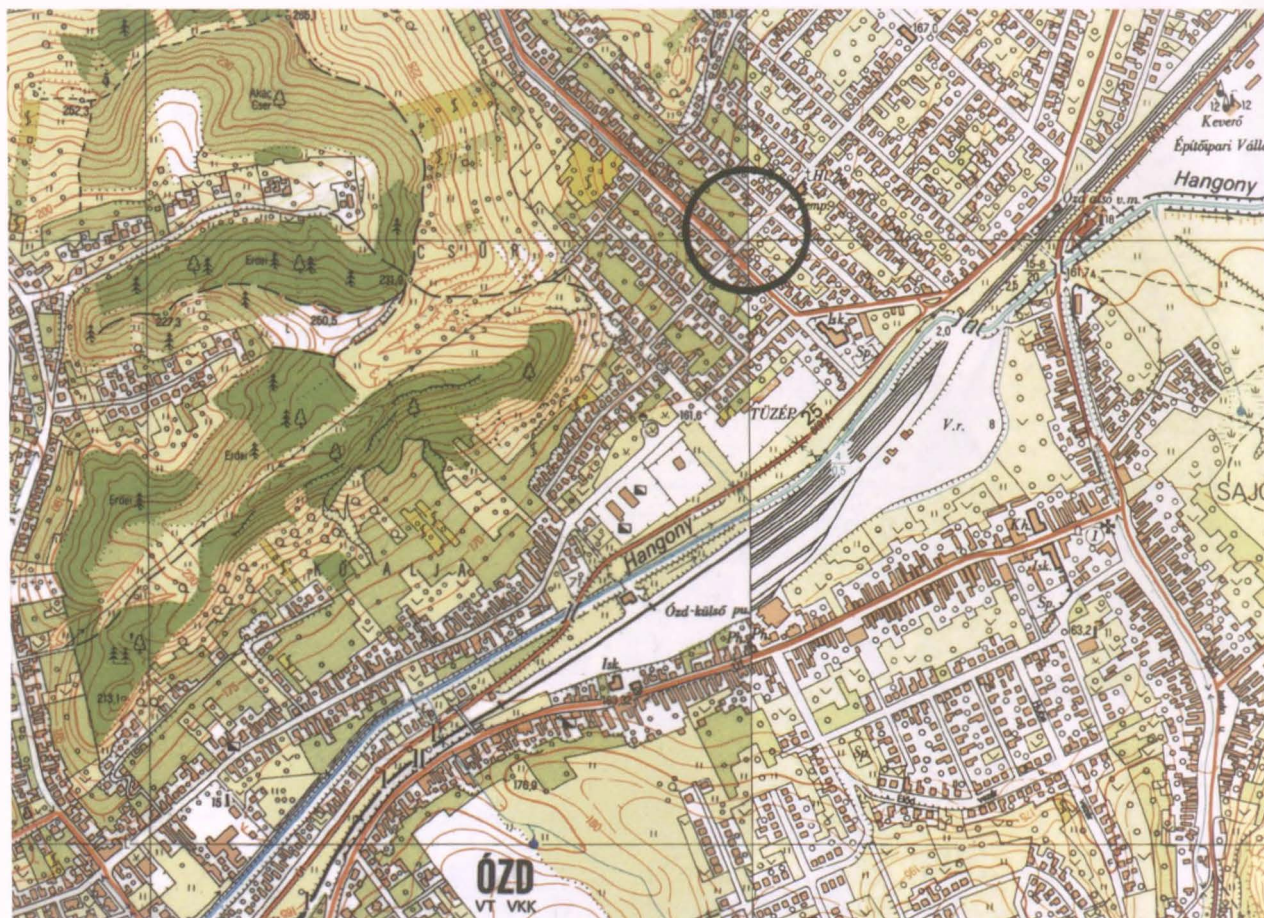
¹⁰⁷⁵ Dobosy 1969, 22.

¹⁰⁷⁶ Makoldi Miklós Zsombor: Ózd-Szentsimon 04168/4, 04168/6 és 04168/15-16-17. számú helyrajzi egységek belterületbe vonásához kapcsolódó örökségvédelmi hatástanulmány. Miskolc, 2010. https://f:/%C3%93zd_oroksegvedelmi_hatastanulmany.pdf (letöltve: 2017. szeptember 20.)

64. ÓZD III. KERÜLET

109. kép. Ózod (1:10 000)

110. kép. Ózd III. kerület (1:10 000)

64.3. ÉRTÉKELES

A temetőből tehát részletesebben csupán egy zsugorított, ám mellékletei alapján Árpád-kori temetkezésnek meghatározott¹⁰⁷⁷ sír ismert. Az útépitési munkálatok során előkerült többi zsugorított váz korszakolása kérdéses, mint ahogy a helybeli lakosok beszámolóiból ismert, az

út két oldalán faültetés során talált síroké is. Valószínűleg egy kora Árpád-kori sír és több, talán ugyancsak kora Árpád-kori, vagy zsugorított helyzetük alapján őskori temetkezés került elő a területen.

64.4. IRODALOM

DOBOSY 1969, 22.

¹⁰⁷⁷ DOBOSY 1969, 22.

65. ÖRÖS-KÜLSŐLEGELŐ

65. ÖRÖS-KÜLSŐLEGELŐ (Strážne, Sl.)

65.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település környezetében előkerült, ún. köznépi jellegű temetőről szóló adat [111. kép].¹⁰⁷⁸

111. kép. Öros a II. katonai felmérés térképén

112. kép. Rad a II. katonai felmérés térképén,
1: Cselédhomok, 2: Vereshomok

66. RAD-CSELÉDHOMOK (Rad, Sl.)

66.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1978–1979-ben a településtől délre, a Tisza egykori holtmedrének kanyarulatát övező dombok utolsó, legdélebbi tagján található területen nyitott homokbányában egy vaskori telep és egy kora Árpád-kori soros temető sírjai kerültek elő [112. kép 1]. Sajnos a bányaművelés során a

temető nagyrészt elpusztult, a leletmentési munkálatok során összesen 13 sír volt még megfigyelhető a kibányászott terület keleti és nyugati szélén. A leletanyag a kaszai Kelet-szlovákiai Múzeumba került.

66.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, mindkét kar csontjai könyökben kissé behajlított helyzetben voltak.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1978–1979)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya a jobb

oldalán feküdt. A jobb kar és a lábak csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A medencecsontoknál volt 1 db ovális átmetszetű, nyitott végű bronzgyűrű. Átm.: 2,1 cm, sz.: 0,25–0,35 cm [175. tábla 1].
2. A jobb láb csontjainál volt 1 db barnásszürke színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajlító, profilált peremmel ellátott, kézikorongolt agyagedény. Alján küllös kerék alakú fenékbélyeg látható. M.:

¹⁰⁷⁸ NEVIZANSKY–KOŠTA 2009, 328.

13,8 cm, sz. átm.: 10,8 cm, f. átm.: 8,3 cm (VSM Rad 1978. H.Z.8.) [175. tábla 2].

3. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott.
A koponyát a homokbányászat megsemmisítette.
Melléklete: nem volt.

4. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.
Melléklete: nem volt.

5. sír (1978–1979)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
Bolygatott. A bányaművelés szinte teljesen megsemmisítette a váz csontjait.

Mellékletei:

1. A csontok között volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,2×1,5 cm, hv.: 0,4 cm, Ssz.: ? [175. tábla 3].
2. A csontok között volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 34. = H28 típusú érme (AÚ SAV č 3709).¹⁰⁷⁹

6. sír (1978–1979)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, a karok csontjai kissé behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2×1,5 cm, hv.: 0,3 cm, Ssz.: ? [175. tábla 4].
2. A koponya bal oldalán volt 1 db meghatározhatatlan bronztárgy.
3. A mellkas csontjainak középrészén volt 1 db háromszög átmetszetű, hátához csúcsba futó, pengéjének középvonalaiban elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas kés. M.: 7,6×1,2 cm [175. tábla 5].

7. sír (1978–1979)

Nő. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya jobb oldalán volt 2 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,7, illetve 1,9×1,8 cm, hv.: 0,2–0,2 cm, Ssz.: ? [175. tábla 6–7].

3. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ón-ólom huzalból készült, ellapított S-végű karika. Átm.: 2,4 cm, hv.: 0,45 cm, Ssz.: ? [175. tábla 8].

8. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: NY–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordák és az alkarcsontok között volt 1 db bizonytalan funkciójú vastárgy.
2. A váz bal lábának csontjainál volt 1 db vaskarika. Átm.: 2,8 cm [176. tábla 1].
3. A váz bal combcsontjánál volt 1 db fenőkö. M.: 3,5×3,2 cm [176. tábla 2].
4. A jobb láb csontjainál volt 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajlító, lekerített peremmel ellátott, bekarcolt vonalköteggel (?), majd csigavonallal díszített kézikorongolt agyagedény. M.: 17 cm, sz. átm.: 12,5 cm, f. átm.: 9 cm (VSM Rad 79.H.8.) [176. tábla 3].

9. sír (1978–1979)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: NY–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Az alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1978–1979)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott.
A sírt a homokbányászat részben megsemmisítette, a váz csontjai azonban jó állapotban maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1978–1979)

Nő. Csv. h.: ?, t.: NY–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?
A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya kimozdult.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,5×1,4 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [175. tábla 9].
- 2–4. A koponya alatt volt 3 db S-végű karika:
 2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [175. tábla 10].
 3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,8×1,6 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [175. tábla 11].

¹⁰⁷⁹ HUNKA 2013, 144.

4. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [175. tábla 12].

12. sír (1978–1979)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: DNy–ÉK, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Erősen feldúlt sír.

Mellékletei:

1. A jobbkezsontok között volt 1 db kerek átmetszetű bronz karikagyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3 cm [176. tábla 4].
2. Jobb lábszár csontjainak felső végénél, a térd magasságában volt oldalára dőlt helyzetben 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel ellátott, felső részén bekarcolt hullámvonallal, alatta pedig csigavonallal díszített, kézikorongolt agyagedény. Alján kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 11,5 cm, sz. átm.: 9,1 cm, f. átm.: 6,5 cm (VSM Rad 79.H.2.12.) [176. tábla 5].

13. sír (1978–1979)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ÉK–DNy, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz kissé oldalt fekvő helyzetben volt.

Melléklete: nem volt.

Szórvány:

J. Matti és R. Rudas mentette meg az alábbi leleteket, melyeket elmondásuk szerint a homokbányában találtak:

1. 1 db kovácsoltvas fokosbalta. M.: 12,8×4,3 cm (KKM) [175. tábla 13].
2. 1 db szürkésbarna színű, homokkal és csillámmal soványított, kihajló peremmel ellátott, nyaka alatt bekarcolt hullámköteggel, alatta pedig egyenes vonalköteggel díszített, kézikorongolt agyagedény. Alján körben lévő kereszt alakú fenékbélyeg látható. M.: 14,5 cm, sz. átm.: 9,8 cm, f. átm.: 7 cm (VSM Rad ltsz. n.) [176. tábla 6].
3. 1 db barna színű, kihajló, profilált peremmel ellátott, bekarcolt vonalas mintával díszített, kézikorongolt agyagedény. M.: 13,3 cm, sz. átm.: 11,7 cm, f. átm.: 7,6 cm. Elveszett [177. tábla 1].
4. 1 db szürkésbarna színű, fekete foltosra égett, homokkal és csillámmal soványított, kihajló, profilált peremmel ellátott, kézikorongolt agyagedény. M.: 11,8 cm, sz. átm.: 10,7 cm, f. átm.: 7,1 cm (VSM Rad ltsz. n.) [177. tábla 2].

66.3. ÉRTÉKELÉS

A Tisza egykori holtmedrének déli végénél található homokdűne területén megfigyelt 13 sír az egykori soros temető bizonytalan nagyságú részét alkotja, melyben 5 férfi (1., 3–4., 8., 10.), 3 nő (2., 7., 11.), 2 gyerek (6., 13.), és 3 ismeretlen nemi és életkori adatokkal (5., 9., 12.) rendelkező személy sírját sikerült dokumentálni, utóbbiak közül az egyik valószínűleg női váz volt.¹⁰⁸⁰

A temető eredetileg kiterjedt a bánya délnyugati területére is,¹⁰⁸¹ a megkutattott részek határai alapján esetleges folytatása pedig keleti és nyugati irányban sem zárható ki, hiszen a 8–10. síroknál a feltárási terület határa csaknem a kibontott síroknál húzódott, s a keleti részen is mindössze néhány méterrel volt távolabb a szélső síroktól [113. kép]. A két területen feltárt sírokat mintegy 40 méter választja el egymástól, így – mivel feltehetően egy temetőről van szó – akár jelentős számú sír is megsemmisülhetett. Ezekre utalnak az előkerült szórványleletek.

A sírgödrök a homokos talajban nem voltak megfigyelhetők,¹⁰⁸² és a temetkezési szokásokról is kevés információval rendelkezünk. Az elhunytak általában ha-

nyatt fekvő, nyújtott helyzetben kerültek sírba, egyedül a 13. sírban feküdt kissé oldalán a gyermek váza. A karok könyökben kissé behajlított helyzete (1., 6.) esetében kérdéses, hogy azokat a temetéskor a hastájékra fektették-e, mint ez a 9. sírban megfigyelhető volt, vagy azok a behajlítás ellenére a test mellett maradtak. Egy sírban (2.) a jobb kar behajlítása mellett a lábak is kissé meghajlított helyzetben voltak. A feltárt sírok nagyobb tömbjétől távolabbi, ellentétes tájolású 13. számú gyermeksír talán a temető szélét jelezheti, vagy a temetőtől távolabb lévő sírra is utalhat. A sírok között 6 melléklet nélküli volt.¹⁰⁸³ A továbbiak a korszakra jellemző, egyszerű huzalékszerek mellett *használati és munkaeszközöket*, egy fokosbaltát és nagyobb arányban *étel- vagy italmelléklet* tárolására szolgáló agyagedényeket tartalmaztak. Utóbbiak úgy tűnik nemtől és kortól függetlenül az elhunytak jobb lábához kerültek. A lelőhelyet a kutatás a 10–11.,¹⁰⁸⁴ illetve a 11–12. századra keltezte,¹⁰⁸⁵ 11. század végi, 12. század eleji keltezését I. László (1077–1095) CNH. I. 34. = H28 típusú érme¹⁰⁸⁶ is támogatja.

¹⁰⁸⁰ KUPSAKOVÁ 1982, 43–44.

¹⁰⁸¹ MIROŠŠAYOVÁ 1982, 42.

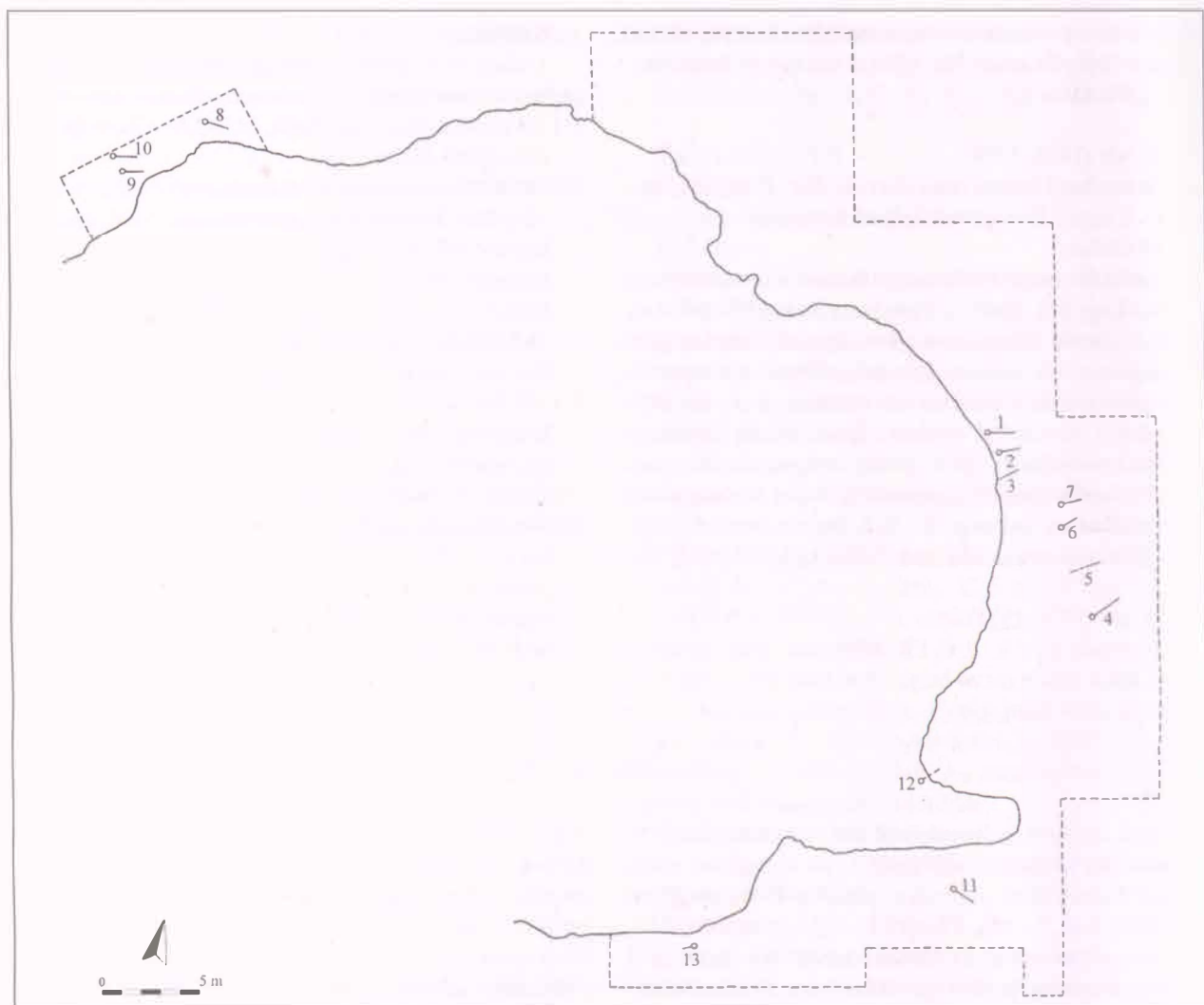
¹⁰⁸² MIROŠŠAYOVÁ 1982, 42.

¹⁰⁸³ MIROŠŠAYOVÁ 1982, 42.

¹⁰⁸⁴ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327.

¹⁰⁸⁵ MIROŠŠAYOVÁ 1982, 43.

¹⁰⁸⁶ HUNKA 2013, 144.

113. kép. Rad-Cselédhomok, a feltárt terület

66.4. IRODALOM

MIROŠŠAYOVÁ 1982; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327.

67. RAD-VERESHOMOK (Rad, SI.)

67.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délkeletre, a Tisza holtmedrének keleti oldalán elhelyezkedő É-ÉNy–D-DK-i irányú ovális emelkedésen 1963-ban került elő egy kora Árpád-kori temető [112. kép 2]. Sajnálatos módon az előkerült mintegy

20 sírt teljesen feldúlták, ezek leletei közül 1 koponyát és 3 db bronz S-végű karikát Š. Špiak mentett meg. A helyszínen állítólag egy agyagedényt is találtak.¹⁰⁸⁷

¹⁰⁸⁷ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 327.

68. SAJÓLÁD-ALKOTMÁNY U. 32.

67.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [177. tábla 3].
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2×1,6 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: ? [177. tábla 4].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,4×2,4 cm, hv.: 0,28 cm, Ssz.: ? [177. tábla 5].

67.3. ÉRTÉKELES

A temető Cselédhomoktól kb. 750 méterre található, melynek mintegy 20, kb. 80-100 cm mélyre ásott sírja semmisülhetett meg.¹⁰⁸⁸ Sajnos a 3 db S-végű bronzka-

rikán felül csupán egy állítólagosan ugyanitt előkerült agyagedényről maradt fenn információ.

67.4. IRODALOM

NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 327.

68. SAJÓLÁD-ALKOTMÁNY U. 32.

68.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Kristóf Géza sajlóadi lakos Alkotmány u. 32. szám alatti telkén 1972 októberében homokkitermelés közben egy sírba bukkant, melyet ki is bontott [114. kép]. A leletről értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan Gádor Ju-

dit szállt ki a helyszínre, aki azonban ekkor már csupán a kiszedett sír helyét tudta megfigyelni. A találó elmondása szerint a sír Ny-K-i tájolású volt. Az előkerült régészeti leletek a Herman Ottó Múzeumban találhatóak.¹⁰⁸⁹

68.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1972)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1. A jobb alkar csontjain volt 1 db kiszélesedően lekerített végű, egymást keresztező, egyik végén kisé szabálytalanabbá váló poncolt farkasfogmintával

díszített bronz pántkarperec. M.: 6,3×6,2 cm, sz.: 1,2-0,9 cm (HOM ltsz. 74.22.1.) [177. tábla 6].

2. A sírföldből került elő 1 db koncentrikus díszítésű, szélén gyöngyözött kerettel övezett, körben átlyukasztott aranyozott bronzrozetta. Átm.: 2 cm (HOM ltsz. 74.22.2.) [177. tábla 7].

68.3. ÉRTÉKELES

Sajnos feltárás hiányában nehezen állapítható meg, vajon magányos temetkezés, vagy egy ismeretlen sírszámú temető egyetlen sírja került-e elő a homokkiterme-

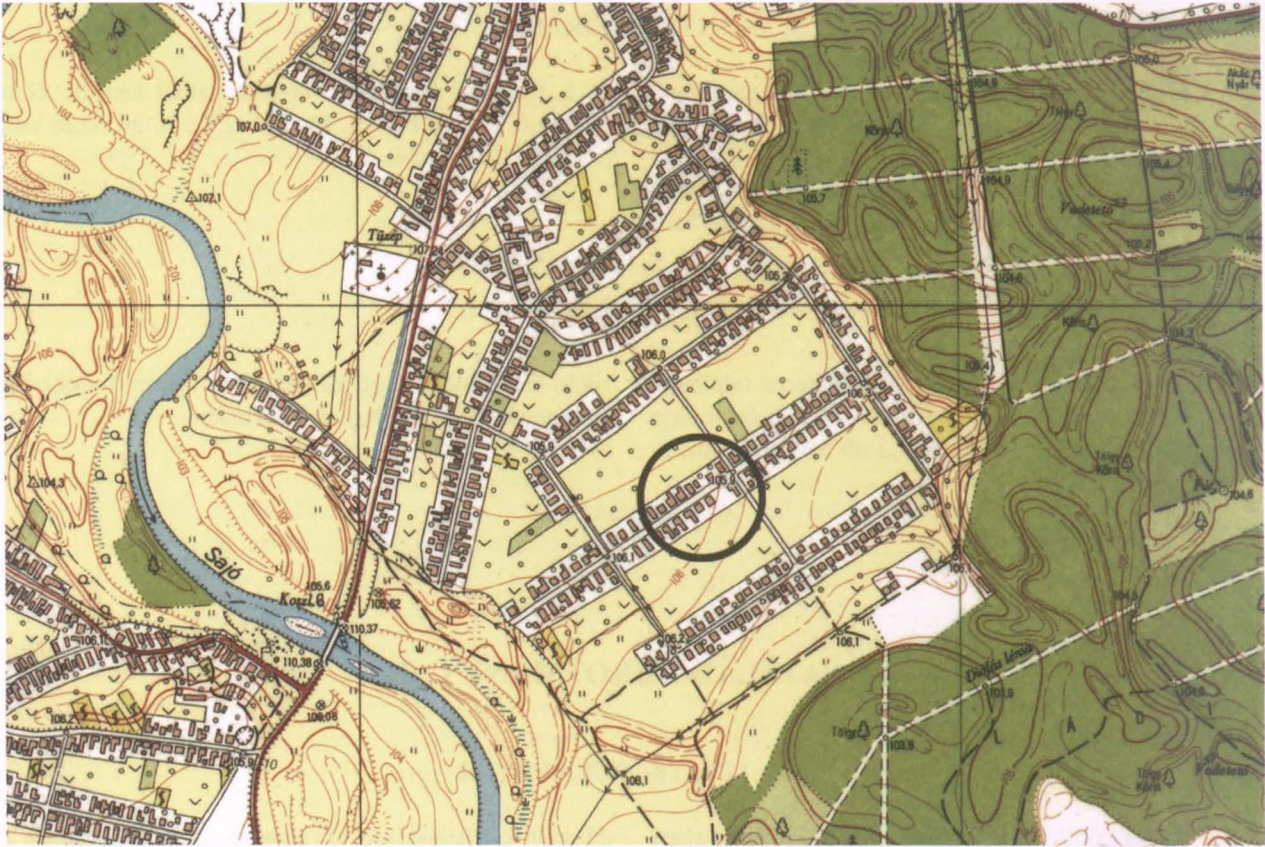
lés közben Sajóládon. Mivel nem ismert a kitermeléssel érintett terület nagysága, így ez sem visz közelebb a kérdés megválaszolásához.

68.4. IRODALOM

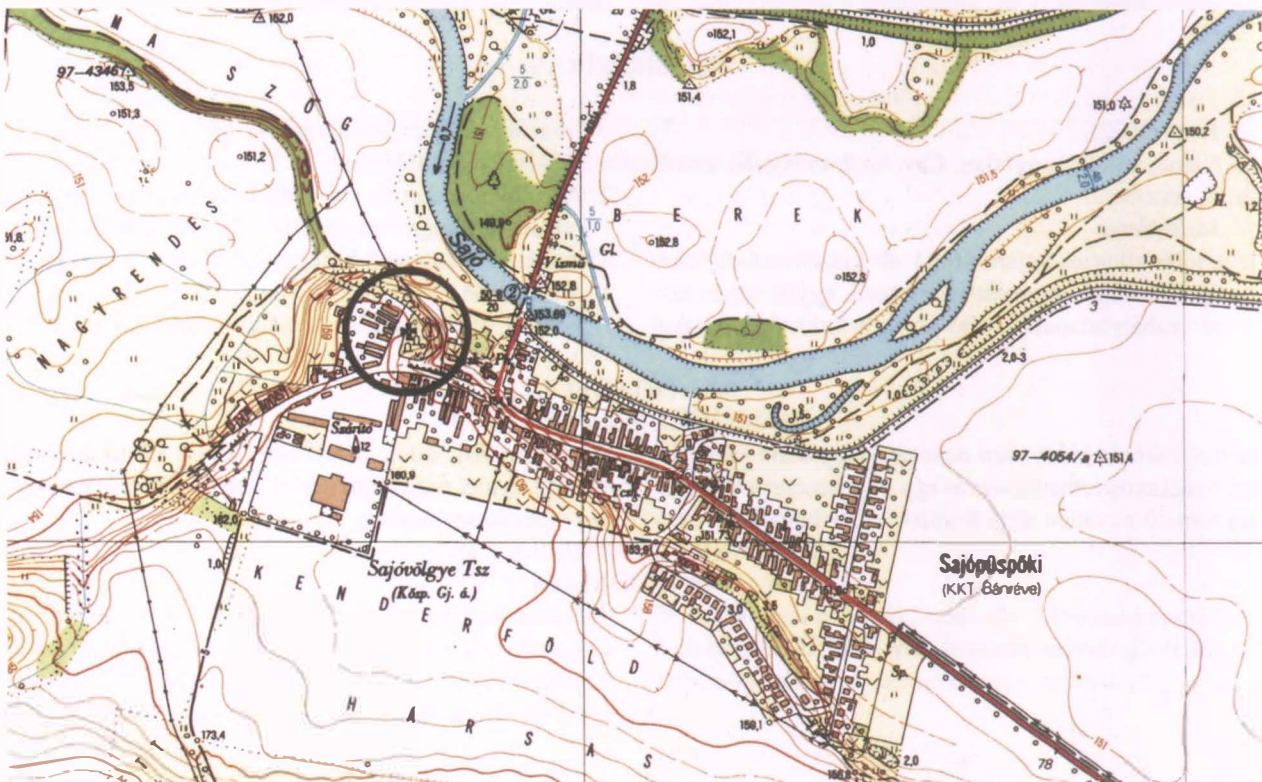
GÁDOR 1973; GÁDOR-HELLEBRANDT 1973, 604.

¹⁰⁸⁸ NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 327.

¹⁰⁸⁹ GÁDOR 1973.

114. kép. Sajólad-Alkotmány u. 32. (1:10 000)

115. kép. Sajópuspöki-templom (1:10 000)

69. SAJÓPÜSPÖKI-TEMLÓM

69.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Gyüre László plébános értesítette 1970-ben a Herman Ottó Múzeumot, hogy a Sajó jobb partja fölé magasodó kiemelkedésen, a Kossuth utcában, a templom előtti részen vízvezeték fektetés közben csontokra és edény-

töredékekre bukkantak [115. kép]. Az előkerült leletek arról tanúskodnak, hogy egy 10. századi temető nyomai kerültek elő a dombon.¹⁰⁹⁰

70. SAJÓSZÖGED-GEODÉZIAI TORONY

70.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település nyugati szélén található környezetéből kiemelkedő É-D-i irányú dombot keresztben szeli át a 35. számú főút. A műút déli padkájának szélesítése során 2004. szeptember 3-án embercsontok kerültek elő. A leletek előkerülése nyomán megindult leletmentő ásatás Szörényi Gábor András vezetésével 2004. szeptember 6. és október 5. között egy kora Árpád-kori és egy középkori temető 76 sírját tárta fel [116. kép]. A leletmentésre az út másik, északi oldalán tervezett szélesítési és

kerékpárút építési munkálatokat megelőzően október 5. és október 13. között került sor. Itt mintegy 220 méter hosszán és 3-5 méter szélességben történt meg a gépi humuszosítás.¹⁰⁹¹ A leletmentés eredményeként feltárássra került a kora Árpád-kori temető egy további részlete, valamint egy 17., esetleg 18. század elejére keltezhető sírkert 18 sírja is.¹⁰⁹² Az embertani és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

70.2. SÍRLEÍRÁSOK

10. sír (2004. október 13.) [178. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: 245 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén feküdtek. Bolygatott. A váz bal oldalának csontjai kimozdultak, nagy részben meg is semmisültek, roncsolódott a koponya és a jobb lábszár csontjai is kimozdultak, illetve részben megsemmisültek. A sírgödör meglévő részlete alapján téglalap alakú aknasír lehetett.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2004. október 13.) [178. tábla 2]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: 205 cm, ssz.: 58-65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya, a felsőtest csontjai, a medence, a karok és a combcsontok egy része elpusztult. A sírgödör keleti irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

18. sír (2004. október 13.) [178. tábla 3]

Fiatallány. Csv. h.: 102 cm, t.: Ny-K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: 47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A felsőtest kissé jobbra fordult helyzetben volt, a koponya a jobb oldalán feküdt. A bal alkarcsontok végei a medencén voltak. Bolygatott. A sír keleti végét vágta a 32. számú sír, a jobb alkar- és kézcsontok hiányoztak. A sírgödör enyhén ívelt aknasír volt.

Mellékletei:

1-451. A nyakcsigolyáknál különböző gyöngyök feküdtek, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:

1-3. 3 db vörös színű, gömb alakú karneolgyöngy. Átm.: 0,7, 0,6, illetve 0,6 cm.

3-6. 3 db áttetsző, gömb alakú hegyikristály gyöngy. Átm.: 0,7-0,7 cm.

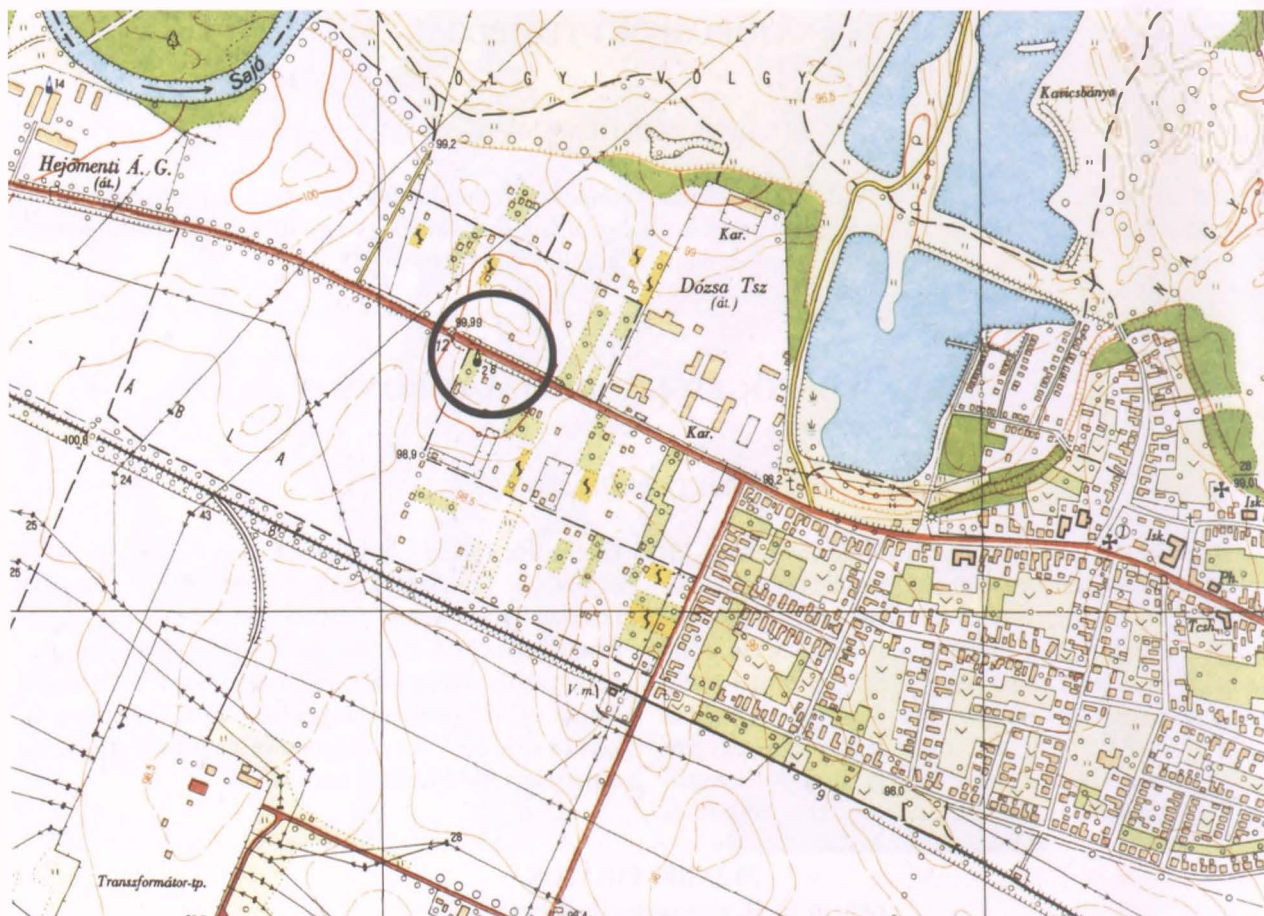
7. 1 db fehér színű, hengeres opak üvegyöngy. M.: 0,8×0,4 cm.

8. 1 db fehér színű, kettős kónikus opak üvegyöngy. Átm.: 0,8 cm.

¹⁰⁹⁰ KEMENCZEI-K. VÉGH 1971, 514; WOLF 1992, 122.

¹⁰⁹¹ SZÖRÉNYI 2008, 255.

¹⁰⁹² SZÖRÉNYI 2005.

116. kép. Sajószöged-Geodéziai torony (1:10 000)

9. 1 db fehér színű, korong alakú opak üvegyöngy. Átm.: 0,9 cm.
10. 1 db fehér színű, félköríves átmetszetű opak üvegyöngy. Átm.: 0,8 cm.
- 11–451. 441 db szürke és fehér színű, kéttagú rúd- és szegmentgyöngy, valamint apró fehér, lapított gömb alakú üvegyöngyök. Átm.: 0,5-0,2 cm (HOM ltsz. 2008.17.18.1.) [178. tábla 4–26].
452. A bal alkarcsontok középső részén, végeivel a medence irányába mutató helyzetben volt 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, rákorrodálódott textilnyomokkal. M.: 7,5×7,2 cm, v.: 0,7×0,7 cm (HOM ltsz. 2008.17.18.2.) [178. tábla 27].

51. sír (2004. október 13.) [179. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A vázból csak a koponya maradt meg.
Melléklete: nem volt.

82. sír (2004. október 13.) [179. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A 35. és a 86. számú sír megásása

során a váz csontjai teljesen kimozdultak, illetve részben meg is semmisültek a sírgödörrel együtt.

Mellékletei:

1. A koponya mellett volt 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,6×1,5 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 2008.17.82.1.) [179. tábla 3].
2. Ugyanott volt 1 db bronzhuzalból készült S-végű karika vége. Ssz.: 0,25 cm (HOM ltsz. 2008.17.82.2.) [179. tábla 4].

101. sír (2004. október 7.) [179. tábla 5]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 157 cm, t.: Ny–K, sm.: 101 cm, sh.: 186 cm, ssz.: 41–60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A sír északnyugati szélét vágta a 107. számú sír, így részben a bal kar és a felsőtest bal oldali csontja is megsemmisítve. A sírgödör téglalap alakú, nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

102. sír (2004. október 8.) [179. tábla 6]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K, sm.: 97 cm, sh.: 232 cm, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkar- és kézcsontok a medence szélén feküdtek, a lábak csontjai kissé balra fordított helyzetben voltak. Bolygatott. A sír déli felét csaknem anak teljes hosszában vágta a 103. számú sír, így a váz felsőtestének jobb oldali csontjait részben megsemmisítette. A sírgödör meglévő része alapján lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

105. sír (2004. október 7.) [179. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 81 cm, sh.: 169 cm, ssz.: 48 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult, az állkapocs leesett. Bolygatott. A 106-os sír vágta a sír középső részét. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

114. sír (2004. október 12.) [179. tábla 8]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 90 cm, sh.: 127 cm, ssz.: 27-38 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz csontjai a bal láb csontjainak kivételével kimozdultak, a sírgödör északnyugati sarkát pedig vágta a 113. számú sír. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A combcsontok között volt 1 db obszidián.

117. sír (2004. október 13.) [179. tábla 9]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 155 cm, t.: Ny-K, sm.: 109 cm, sh.: 203 cm, ssz.: 59 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bordák egy része és a bal kéz csontjai kimozdultak. A sírgödör ferdén záródó, hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

118. sír (2004. október 12.) [180. tábla 1]

Gyermek. Csv. h.: 75 cm, t.: Ny-K, sm.: 83 cm, sh.: 102 cm, ssz.: 47 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A felsőtest csontjainak egy része, a medence és a bal lábfej csontjai kimozdultak, illetve részben megsemmisültek.

Mellékletei:

1-2. A koponya alatt volt 2 db S-végű karika:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: 0,34 cm (HOM ltsz. 2008.17.118.1.) [180. tábla 2].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,44 cm (HOM ltsz. 2008.17.118.2.) [180. tábla 3].

120. sír (2004. október 13.) [180. tábla 4]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny-ÉNy-K-DK, sm.: 107 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 55 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A váz jobb oldali felső bordáin volt 1 db nyitott, összenyomott végű bronz huzalkarika. M.: 1,6×1,4 cm, hv.: 0,21 cm (HOM ltsz. 2008.17.120.1.) [180. tábla 5].

123. sír (2005. április 4.) [179. tábla 10]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-DNy-K-ÉK, sm.: 5 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír nagy részét a földmunka teljesen feldúlta, illetve megsemmisítette.

Melléklete: nem volt.

125. sír (2005. április 7.) [180. tábla 6]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 13 cm, sh.: ?, ssz.: 44 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A váz combcsontok közepétől felfelé eső részét a sírgödörrel együtt a földmunka megsemmisítette. A sírgödör meglévő részlete alapján hosszúkás aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

126. sír (2005. április 4.) [180. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 147 cm, t.: Ny-K, sm.: 30 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 54-65 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult, az állkapocs leesett. A sírgödör hosszúkás, nyugati felén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

127. sír (2005. április 4.) [180. tábla 8]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 22 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A váz csontjait földmunka bolygatta.

Melléklete: nem volt.

129. sír (2005. április 1.) [180. tábla 9]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 20 cm, sh.: ?, ssz.: 51 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A 133. sír megásása során a sír délnyugati része elpusztult. A sírgödör meglévő része alapján téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A jobb combcsont belső oldalán fekvő jobb kézcsontok között volt 1 db nyitott, végei irányába elhegyesedő végű, öntött ezüst pántgyűrű, felületén plasztikus díszítéssel. M.: 2,1×2 cm, sz.: 0,7-0,3 cm (HOM ltsz. 2008.17.129.1.) [180. tábla 10, 258. tábla 7].

2. A sírból került elő 1 db nyéltuskével ellátott kovácsoltvas kés. Megsemmisült.

138. sír (2005. április 4.) [181. tábla 1]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 16 cm, sh.: 93 cm, ssz.: 43 cm. A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

144. sír (2005. április 4.) [181. tábla 2]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 7 cm, sh.: ?, ssz.: 42 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A lábak és a bal alkar csontjainak egy része kivételével a váz csontjai megsemmisültek.

Melléklete: nem volt.

151. sír (2005. április 7.) [181. tábla 3]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–DNy–K–ÉK, sm.: 4 cm, sh.: ?, ssz.: 42 cm. Bolygatott. A jobb lábszár- és combcsont egy részének kivételével a teljes váz elpusztult.

Melléklete: nem volt.

152. sír (2005. április 7.) [181. tábla 4]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 21 cm, sh.: ?, ssz.: 55 cm. Bolygatott. A sír nagy része megsemmisült, a csontok megmaradt része egy kupacban feküdt.

Melléklete: nem volt.

160. sír (2005. április 14.) [181. tábla 5]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 55–67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A koponya, a felsőtest csontjainak egy része, a medence és az alkarok csontjai kimozdultak, illetve megsemmisültek. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A bal szemgödör mögött, a koponya hátsó falán volt 1 db I. László (1077–1095) 1080–1082 között vert érme (HOM ltsz. n.).¹⁰⁹³

161. sír (2005. április 29.) [181. tábla 6]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 50 cm, sh.: ?, ssz.: 58 cm. Bolygatott. A vázból csak a koponya töredékei maradtak meg. A sírgödör meglévő része alapján téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

171. sír (2005. április 14.) [181. tábla 7]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: 60 cm, sh.: 179 cm, ssz.: 68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé balra fordult. Bolygatott. A sírgödör északkeleti szélét közművezeték fektetése során semmisítették meg, a felsőtest csontjainak egy része pedig kimozdult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt. Megjegyzés: a jobb szemgödör fölött fejsérülés egykori nyoma, míg a homlokcsont bal oldalánál 5–6 cm átmérőjű trepanáció volt megfigyelhető.

Melléklete: nem volt.

Szórvány:

1. A 153. objektum betöltéséből került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, 3 bordával ellátott, spirális S-végű karika. M.: 1,7×1,3 cm, hv.: 0,13 cm, Ssz.: ? (HOM ltsz. 2008.17.153.1.) [181. tábla 8].
2. A 168. objektum betöltéséből került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 1,7×1,5 cm, hv.: 0,12 cm, Ssz.: 0,23 cm (HOM ltsz. 2008.17.168.1.) [181. tábla 9].

70.3. ÉRTÉKELES

A kérdéses területen már a 35. számú műút építése során is kerültek elő leletek, ennek nyomán 1941. október 24-én Megay Géza végzett helyszíni szemlét, melynek során egy „*tömegsír*” is megfigyelt.¹⁰⁹⁴ Pusztai Tamás pedig a 2004. évi leletmentés megindulása előtt egy hónappal tárt fel egy optikai kábel árkában előkerült sírt. A több korszak temetkezéseit tartalmazó lelőhelyen a kora Árpád-kori sírok közül az út déli oldalán 5, míg az északi részen 19 temetkezést lehetett megfigyelni,¹⁰⁹⁵ így összesen 24 vizsgált korszakunkba tartozó sír ismert.

A nyomvonalas létesítmény tervezett sávjában végzett kutatás azonban nem adott lehetőséget a temető kiterjedésének lehatárolására.¹⁰⁹⁶ Annyi azonban ismert, hogy kora Árpád-kori sírok az út déli oldalának keleti felében már nem voltak megfigyelhetők, szemben az északi oldallal, ami arra utalhat, hogy a temető délkeleti széle megközelítőleg az északi oldalon feltárt területen húzódhat [117. kép].¹⁰⁹⁷

A sírok mélysége csekély, 40–90 cm között változott, így azok alig mélyedtek a bolygatatlan altalajba.¹⁰⁹⁸ Szu-

¹⁰⁹³ SZÖRÉNYI 2008, 259.

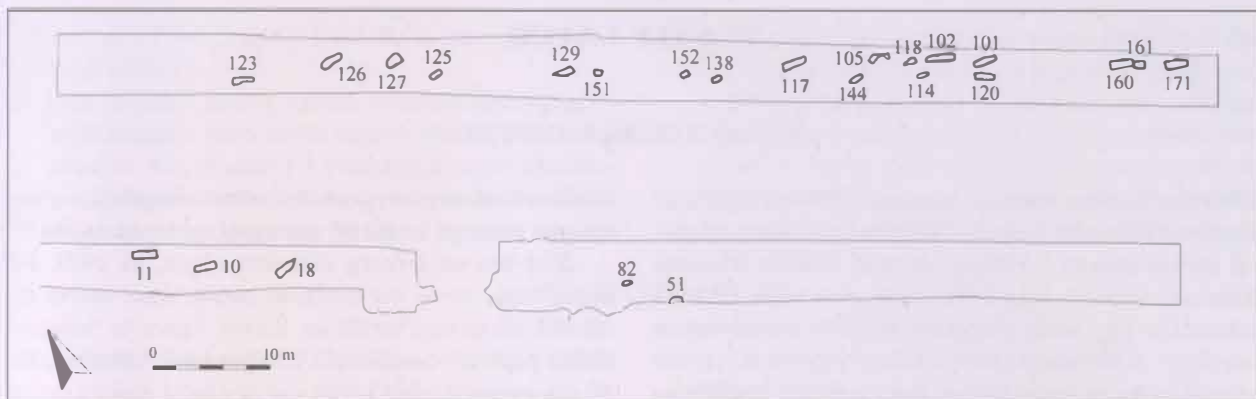
¹⁰⁹⁴ SZÖRÉNYI 2008, 251.

¹⁰⁹⁵ SZÖRÉNYI 2008, 259.

¹⁰⁹⁶ SZÖRÉNYI 2008, 255.

¹⁰⁹⁷ SZÖRÉNYI 2008, 259.

¹⁰⁹⁸ SZÖRÉNYI 2008, 255–259.

117. kép. Sajószöged-Geodéziai torony, a feltárt terület

perpozíció közöttük nem volt megfigyelhető, ugyanakkor a későbbi temetkezések több kora Árpád-kori sírt is vágtak.¹⁰⁹⁹ További bolygatást okozott a sekély síroknál a mezőgazdasági művelés és az egykori útépítéséhez kapcsolódó földmunka is (11., 114., 118., 123., 125., 127., 138., 144., 151–152., 161.).¹¹⁰⁰

A *sírgödörök* a megfigyelhető esetekben téglalap alakú vagy hosszúkas aknasírok voltak, a 18. sírban az enyhén ívelt gödör formájának megfelelően az elhunyt leány testét kissé bal oldalra fektetve helyezték el.

Koporsó nyomai nem voltak megfigyelhetők, azonban az elhunytak szerves anyagba helyezett sírba fektetésére utalhat a kézcsontok medence alá simuló helyzete, valamint a vállak csontjainak erősen felhúzott fekvése is (101., 105., 117., 120., 126., 129., 171.).¹¹⁰¹ Az elhunytak a sírokba hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben kerültek, az egyik vagy mindkét alkar azonban néhány esetben a has tájékára volt helyezve (10., 18., 102., 160.).¹¹⁰²

A 171. sírban nyugvó bizonytalan nemű és életkorú váz koponyájának homloki részének bal oldalán 5–6 cm átmérőjű tényleges koponyalékelés volt megfigyelhető, mely beavatkozás előzménye valószínűleg a jobb szemgödör feletti sérülés volt.¹¹⁰³

A 24 sírból mindössze 6 tartalmazott maradandó anyagból készült mellékletet, de nem zárható ki ugyan-

akkor, hogy a korábbi bolygatások okozhatták leletek elveszését.¹¹⁰⁴ A mellékletek között 1 db *sima, nyitott végű huzalkarika* a 120. sírből ismert, míg *S-végű karika* 2 sírből párban (82., 118.) és szórványként összesen 6 db. A karikák között a 153. objektum betöltéséből előkerült darab vége bordázott volt. A 18. sírba nyakláncként fel-fűzve került egy több mint 450 szemből álló *gyöngysor*, melyben kisebb üvegyöngyök mellett 3-3 db karneol- és hegyikristály gyöngy is volt. Utóbbi sírből került elő a temető egyetlen karperece, az elhunyt alkarcsonjtainak középső részén 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz *karperec*, végeivel lefelé mutató helyzetben. Ugyancsak egyetlen *pántgyűrű* dokumentált, ez hegyesedő végű, ezüstből öntött, plasztikus mintákkal díszített pántgyűrű volt (129.). A 114. sírből obsziidián, a 129. számú temetkezéséből pedig egy *vaskés* került elő.

A temetőrészlet keltezése szempontjából kiemelt helyen álló egyetlen korabeli *pénzermét* a temetés során az elhunyt bal szemére helyezhették, így kerülhetett I. László 1080–1082 között vert érme a koponya hátsó falára (160.).¹¹⁰⁵ Ez a sír a temető délkeleti szélén¹¹⁰⁶ helyezkedett el, így talán annak záró fázisára utal, mely így a 11. század végén, 12. század elején következhetett be. A kora Árpád-kori és a középkori temető esetleges viszonyát csak a templom előkerülése világíthatná meg.¹¹⁰⁷

70.4. IRODALOM

SZÖRÉNYI 2008.

¹⁰⁹⁹ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰⁰ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰¹ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰² SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰³ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰⁴ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰⁵ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰⁶ SZÖRÉNYI 2008, 259.¹¹⁰⁷ SZÖRÉNYI 2008, 261.

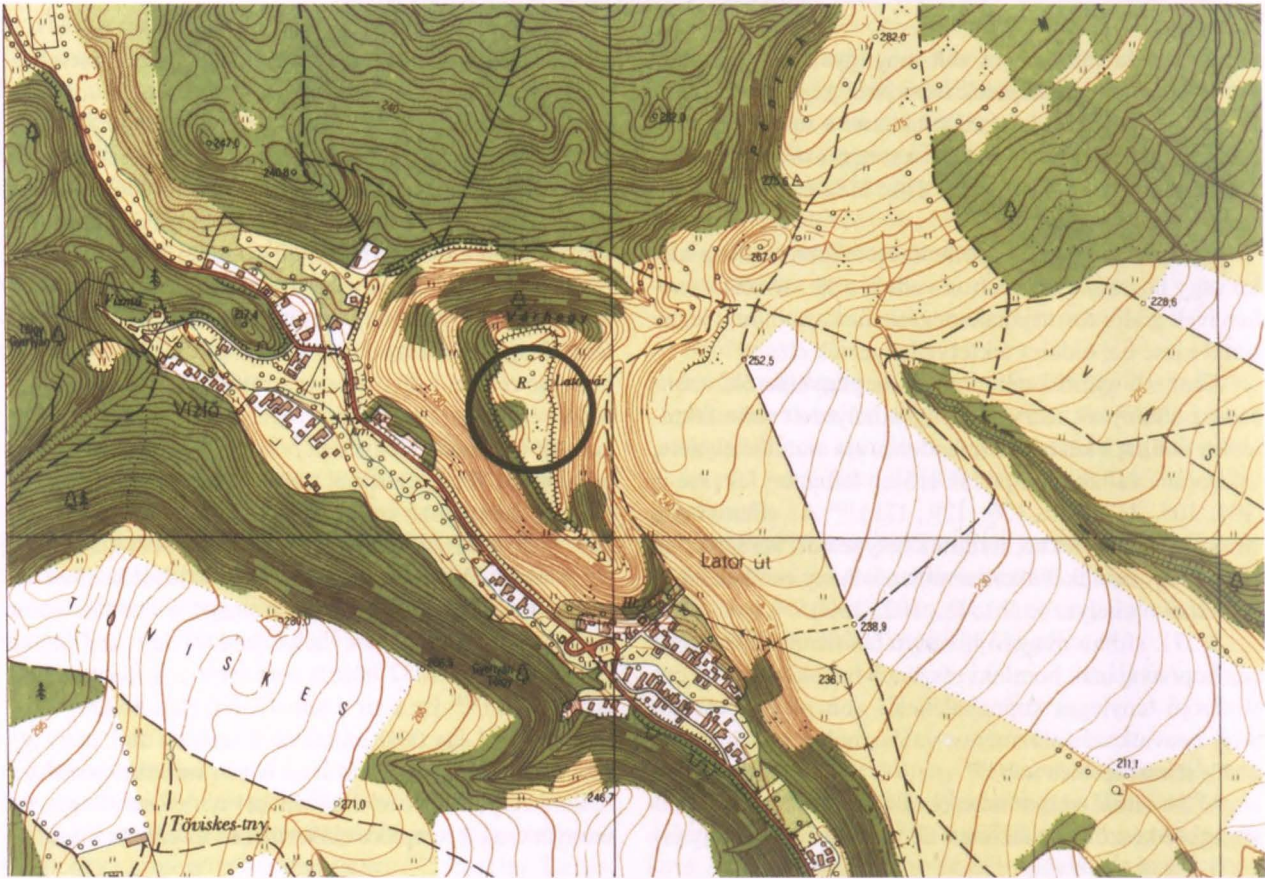
71. SÁLY-LATOR

71.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1980-ban Latorpusztán, a Várhegy föld-fa szerkezetű sáncának kutatását végezte Gádor Judit. A sáncátvágással párhuzamosan a Várhegy nyugati oldalán található Rózsavár utca 54. számú ház előtt vízvezeték árkanak kiasásakor egy késő középkori köpince maradványait vágták át. A leletmentő ásatást Gádor végezte el, a pince vizsgálata során megállapítva, hogy a terület korábbi lakottságára utal egy 9–10. századi település is, melynek a

köpince által megbolygatott települési rétegéből, a pince nyugati sarkánál került elő egy csont zabla oldalpálca.¹¹⁰⁸

2014-ben az erősség délkeleti végén, az 1979. évi sáncátvágás és az ott található mesterséges halom hitelesítő feltárására került sor Király Ágnes és Szörényi Gábor András vezetésével. A halom felső rétegéből, kb. 80 cm-es mélységből került elő egy balta alakú amulett is [118. kép].¹¹⁰⁹

118. kép. Sály-Lator (1:10 000)

71.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db sárgásfehér színű, szarvasagancsból készült bal oldali zabla oldalpálca. Alsó része hasáb alakú, közepén gerinc húzódik, felületén faragott, lemélyedő háttérrel rendelkező növényi minta látható. Az ol-

dalpálca a hasáb alakú rész kialakítása felett két, egymástól 2,1 cm-re lévő, egymással párhuzamosan futó, 0,4 cm átmérőjű furattal rendelkezik. H.: 11,8

¹¹⁰⁸ MESTERHÁZY-PARÁDI 1996, 431.

¹¹⁰⁹ KIRÁLY-SZÖRÉNYI 2016.

72. SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZER

cm, sz.: 1,9–2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 84.4.28.B.) [182. tábla 1].

2. 1 db bronzból öntött, széles, szimmetrikus pengéjű, nyéltámaszos harci baltát utánzó Makarov II. típusú amulett. Két végénél 1-1 visszahajló tüske, nyakánál pedig kerek áttörés látható, köpüje hiányzik. Előoldalán a penge lapjának közepén egyenes vonalra

támaszkodó farkasfog alakú minta, attól az él felé eső részen pontkörminták, míg az ívelt pengenyak futásával párhuzamosan gyöngyözött sáv található. Hátoldalán is megfigyelhető az egyenes vonalú minta, de itt már az arra támaszkodó farkasfog nélkül, míg középrészén egy pontkördisz helyezkedik el.¹¹¹⁰ M.: 5,4×2,4 cm (HOM ltsz. 2016.29.1.) [256. tábla 1].

71.3. IRODALOM

MESTERHÁZY-PARÁDI 1996, 431; KIRÁLY-SZÖRÉNYI 2016.

72. SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZER

72.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település Templomdomb nevű részén 1958-ban Kutzián Ida, a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa folytatott feltárást, ahol a helyi lakosoktól arról értesült, hogy a község délnyugati részén, a Bodrog jobb partja fölé emelkedő magasparton, mely egykor az önálló Sára településhez tartozott, szántás közben agyagedény-darabok kerültek elő [119. kép 1]. A terület bejárása során beigazolódott, hogy ott egy őskori lelőhely található, ahol az MTA Régészeti Intézete 1958-ban, majd 1983–1984-ben Kutzián veze-

tésével, Kalicz Nándor és Makkay János részvételével tervásatást folytatott.¹¹¹¹ A kutatás célja a magyarországi festett kerámia kronológiai helyzetének pontosítása volt, az első ásatási évadban 6 késő neolitikus sír (3., 7., 12., 15–17.)¹¹¹² és 6 telepjelenség¹¹¹³ mellett feltárták egy kora Árpád-kori temető 11 sírját (1–2., 4–6., 8–11., 13–14.) is. További egy őskori temetkezést pedig 1984-ben dokumentáltak (18.). A leletanyag a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetébe került.¹¹¹⁴

72.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1958) [120. kép 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 161 cm, t.: É–D 352°, sm.: 37 cm, sh.: ?, szs.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

2. sír (1958.) [120. kép 2]

Gyermek. Csv. h.: 59 cm, t.: Ny–K 265°, sm.: 35 cm, sh.: 80 cm, szs.: 35 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya kissé jobbra fordult, a jobb lábszár csontjai behajlított helyzetben voltak. A sírgödör téglalap alakú, nyugati végén ferdén záródó akna sír volt.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a sírföldből került elő 1 db köpenge töredéke.

3. sír (1958)

Őskori.

4. sír (1958) [120. kép 3]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K 276°, sm.: ?, sh.: 170 cm, szs.: 88–73 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya előre billent. Mindkét alkar csontjai a felkarcsontokra merőleges helyzetben, az alsó csigolyákon feküdtek. A sírgödör téglalap alakú, nyugati részén kissé kiszélesedő aknasír volt, keleti felét nem lehetett megfigyelni.

Mellékletei:

1. A sírból került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális S-végű karika. M.: 2,4×1,8 cm, hv.: 0,19 cm, Szs.: ? [121. kép 1].

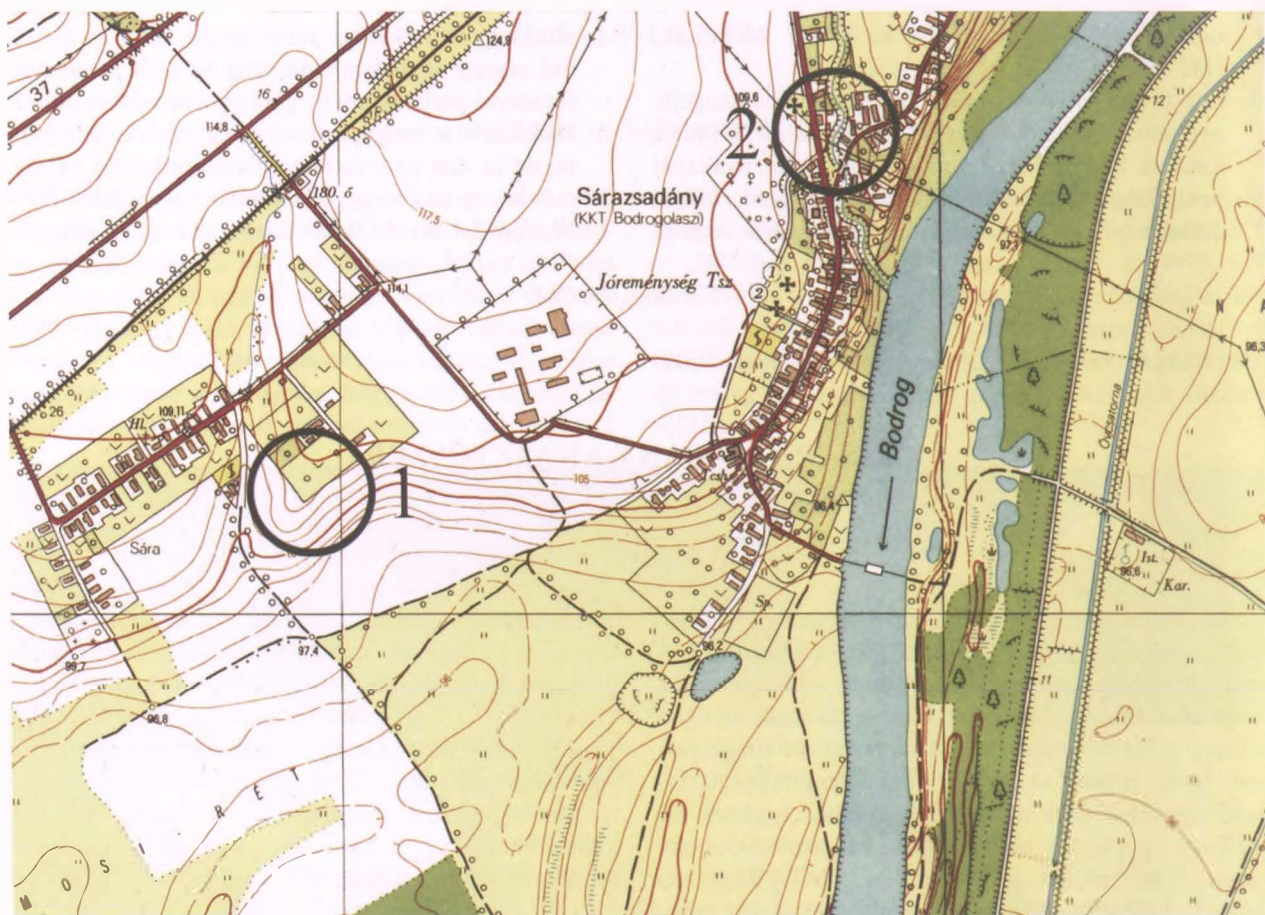
¹¹¹⁰ A tárgy fotóját Füredi Ágnes (VNZ) bocsátotta rendelkezésemre, segítségét köszönöm.

¹¹¹¹ KALICZ 1958, 131; KUTZIÁN 1959; BOGNÁR-KUTZIÁN 1970.

¹¹¹² BÀNFFY 2008, 164–165; SIKLÓSI 2013, 128.

¹¹¹³ KOVÁCS 2015.

¹¹¹⁴ A leletanyagot 1982-ben Pintér László kölcsönözte ki, jelenlegi őrzési helye ismeretlen. Ugyancsak nehezíti a feltárást objektív ismertetését, hogy mára a dokumentáció is hiányossá vált, csak egy része található meg Kutzián Ida hagyatékában.

119. kép. Sárszadány, 1: Akasztószer, 2: Felvég u. 17. (1:10 000)

2. A medence bal oldalán volt 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak megközelítőleg középvonalában elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, csúcsta futó végű kovácsoltvas kés. Élével a váz csontjainak irányába, hegyével a lábak felé mutató helyzetben. M.: 15,5×1,3 cm [121. kép 16].

5. sír (1958) [120. kép 4]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 151 cm, t.: Ny-K 288°, sm.: ?, sh.: 163 cm, ssz.: 68–54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal alkarcsontok végei és a kézcsontok a medencén helyezkedtek el. A sírgödör téglalap alakú, nyugati részén kissé kiszélesedő aknasír volt, melynek keleti végét nem lehetett megfigyelni.

Melléklete: nem volt.

6. sír (1958) [120. kép 5]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 164 cm, t.: É-D 336°, sm.: 45 cm, sh.: 208 cm, ssz.: 76–69 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A jobb alkar csontjai a felkarcsontra merőlegesen, míg a bal erőteljesebben behajlított helyzetben, a bordá-

kon feküdt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kissé kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A sírból került elő 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3×0,3 cm [121. kép 2].

7. sír (1958)

Őskori.

8. sír (1958) [120. kép 6]

Nő. Csv. h.: 146 cm, t.: ÉNy-DK 296°, sm.: 60 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. Bolygatott. A jobb oldali bordák, a bal alkar- és kézcsontok, valamint a medence bal oldala hiányzott.

Mellékletei:

1–3. A halántékcsontok felett 1-1 db, a koponya alatt pedig további 1 db S-végű karika volt, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, spirális, bordázott S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: ? [121. kép 4].

2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,2×1,9 cm, hv.: 0,22 cm, Ssz.: ? [121. kép 5].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,14 cm, Ssz.: ? [121. kép 7].
- 4–7. A nyakcsigolyák környékén volt 1 db sötétkék, 1 db feketés és 2 db zöld színű, gömb alakú üvegyöngy. Átm.: 0,6–0,5 cm [121. kép 8–10].
8. A jobb kéz csontjainak helyén volt 1 db sodrott, hegyesedő végű bronzgyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,3 cm [121. kép 3].
9. Megközelítőleg a hiányzó bal alkarcsontok felső végei és medence között volt 1 db Salamon (1063–1074) CNH. I. 20. = H15 típusú denára darabokra törve [121. kép 13].

9. sír (1958) [120. kép 7]

Gyermek. Csv. h.: 74 cm, t.: É–D 348°, sm.: 25 cm, sh.: ?, ssz.:? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult.

Melléklete: nem volt.

10. sír (1958) [120. kép 8]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 166 cm, t.: É–D 351°, sm.: 55 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 66 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A bal síngesont kimozdult. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (1958) [120. kép 9]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 146 cm, t.: Ny–K 287°, sm.: 55 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 80–70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. A jobb alkarcsontok végei és a kézcsonatok a medencén feküdtek. Bolygatott. A váz csontjait állatjárás bolygatta. A sírgödör nyugati irányba kiszélesedő aknasír volt.

Melléklete:

1. A mellkas bal oldali csontjai alól került elő 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú denára [121. kép 12].

Megjegyzés: a jobb kéz középső ujjpercén patina nyoma volt megfigyelhető, lelet azonban nem került elő.

12. sír (1958)

Őskori.

13. sír (1958) [120. kép 10]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 153 cm, t.: ÉNy–DK 298°, sm.: 68 cm, sh.: ?, ssz.: 64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. Az alkarok csontjai kimozdultak. A sírgödör hosszúka, keleti végén ívelten záródó aknasír volt.

Mellékletei:

1. A szegycsonton feküdt 1 db kerek átmetszetű, ellapított S-végű bronz huzalkarika. M.: 1,7×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: ? [121. kép 6].
2. A keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú denár.

14. sír (1958.) [120. kép 11]

Nő. Csv. h.: 131 cm, t.: ÉNy–DK 300°, sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal alkarcsontok végei és a kézcsonatok a medencén voltak, a lábak csontjai pedig a lábszáraknál keresztben feküdtek, felül volt a bal.

Mellékletei:

- 1–9. A nyakcsigolyák körül volt 9 db üvegyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 1–2. 2 db fekete színű, henger alakú opak üvegyöngy. m.: 1,2×1, illetve 1,2×0,9 cm.
- 3–9. 7 db lila színű fluoritgyöngy. M.: 1,5×1,2; 1,4×1,2; 1,6×1,2; 1,6×1,1; 1,7×1,4; 1,9×1,2; illetve 1,6×1,3 cm [121. kép 17–23].
10. A jobb alkarcsontok felső vége alatt volt 1 db I. László (1077–1095) CNH. I. 36. = H29 típusú denára [121. kép 11].

15–17. sír (1958)

Őskori.

18. sír (1984. augusztus 9.)

Őskori.

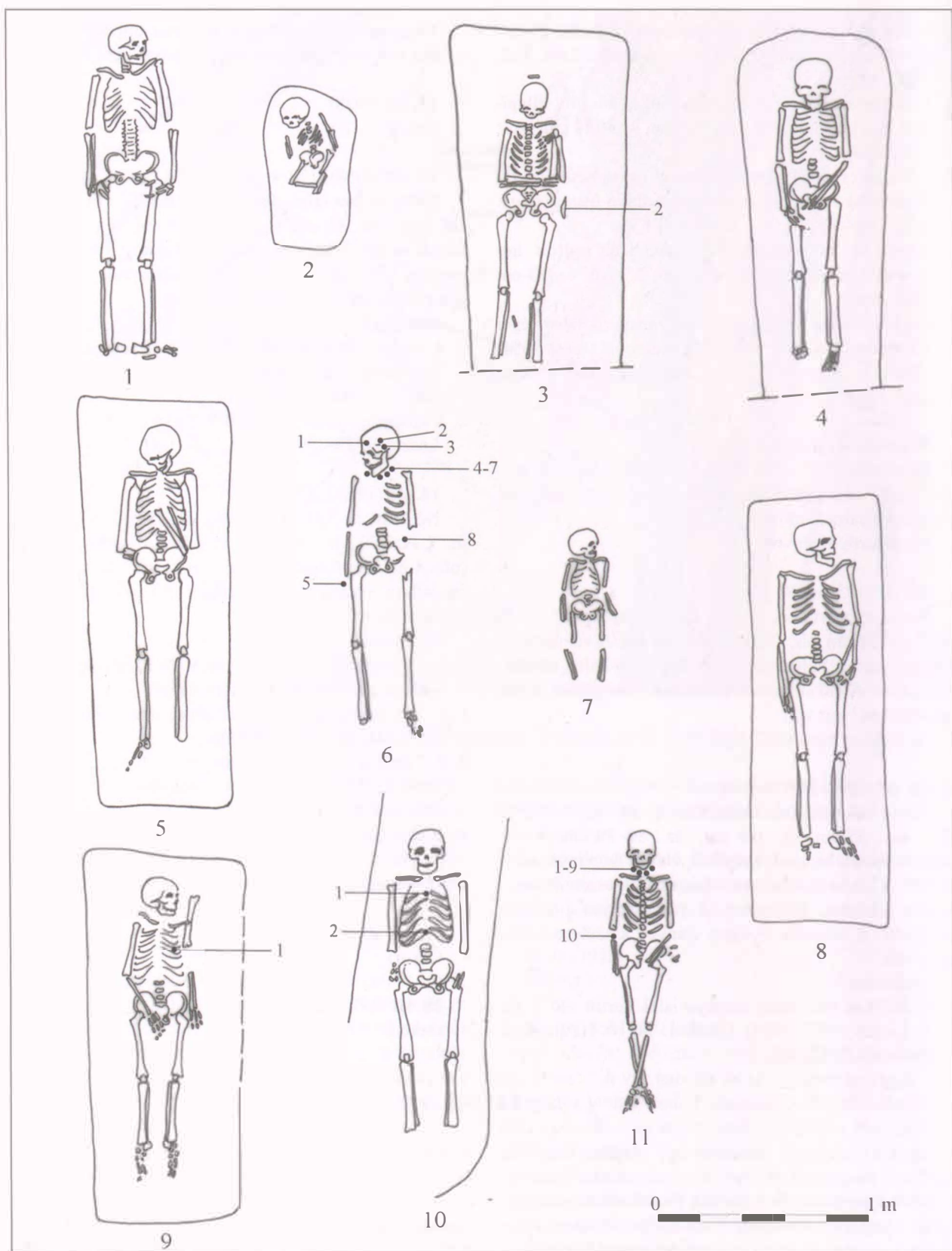
72.3. ÉRTÉKELÉS

Az egykori közösség temetőjét egy vízjárta rész fölé emelkedő magaspart déli lejtőjén alakította ki, bizonyára ennek közelében tételezhetjük fel állandó településüket is. Megtelepedésük helyének kiválasztásában talán szerepet játszott, hogy a közelben helyezkedik el a Bodrog átkelője.

Kutzián Ida több ásatási periódus alkalmával is vizsgálta Akasztószert területét, ahol az elsőként megnyitott

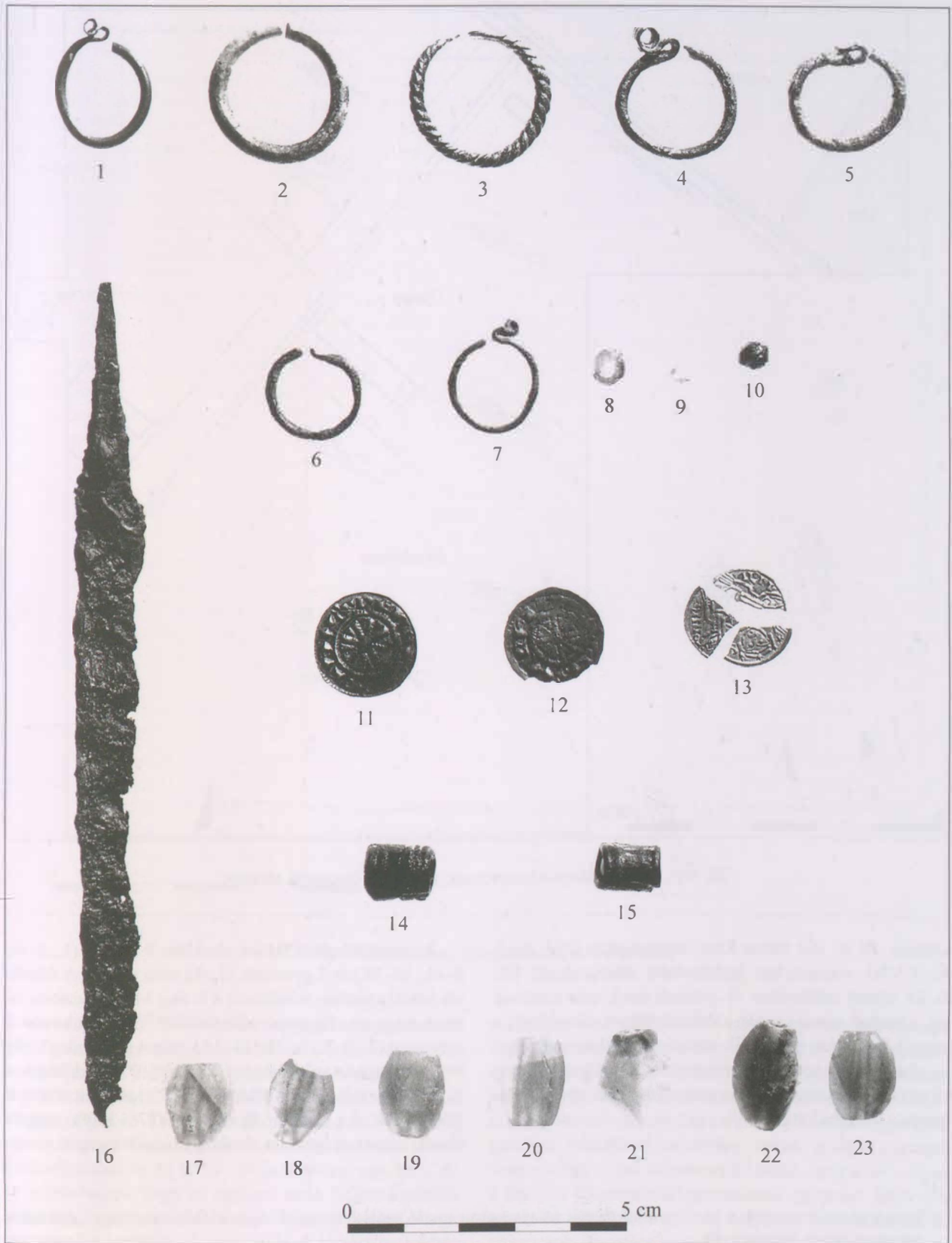
I. és II. számú szelvények közül az előbbiben 2 őskori sír és 1 gödör mellett 1 kora Árpád-kori sír is előkerült, így a továbbiakban a szelvények egy részét ehhez csatlakoztatva jelölték ki. Összesen 20 szelvényt nyitottak meg, melyek közül az I–VIII. összefüggő területet alkotott, mintegy 140 m²-en. Itt kerültek elő a kora Árpád-kori sírok is, összesen 11. További szelvényeket ettől északi, északkeleti, délkeleti és nyugati irányban nyitottak,

72. SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZER

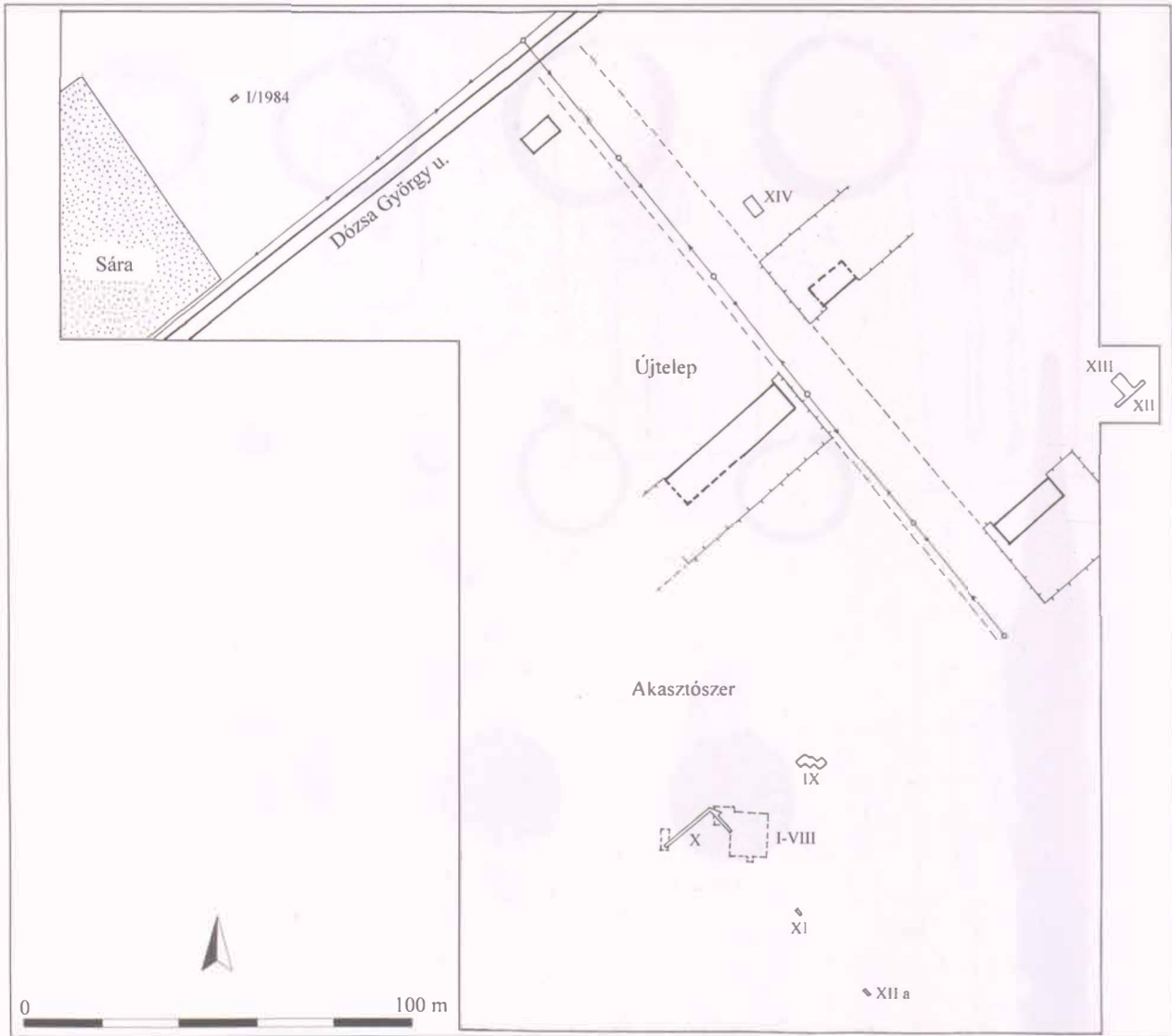

120. kép. Sárazsádány-Akasztószér, sírrajzok. 1: 1. sír, 2: 2. sír, 3: 4. sír, 4: 5. sír, 5: 6. sír, 6: 8. sír, 7: 9. sír, 8: 10. sír, 9: 11. sír, 10: 13. sír, 11: 14. sír

72. SÁRAZSADÁNY-AKASZTÓSZER

121. kép. Sárzásadány-Akasztszer, a temető leletei. 1, 16: 4. sír; 2: 6. sír; 3-5, 7-10, 13: 8. sír; 6: 13. sír; 11, 14-15, 17-23: 14. sír; 12: 11. sír

122. kép. Sárzasadány-Akasztószér, a feltárás összesítő térképe

változó, 10 és 160 méter közti távolságban [122. kép]. Az I–VIII. szelvényhez legközelebb elhelyezkedő IX. és XI. számú felületeken 11. századi sírok nem kerültek elő, azonban mivel csupán kisebb területet vizsgáltak, a temető folytatása az I–VIII. szelvényen túl sem zárható ki, akár mind a négy égtáj irányában. Sajnálatos módon az anyagi lehetőségek korlátozott volta ekkor megakadályozta a további kutatást.¹¹¹⁵

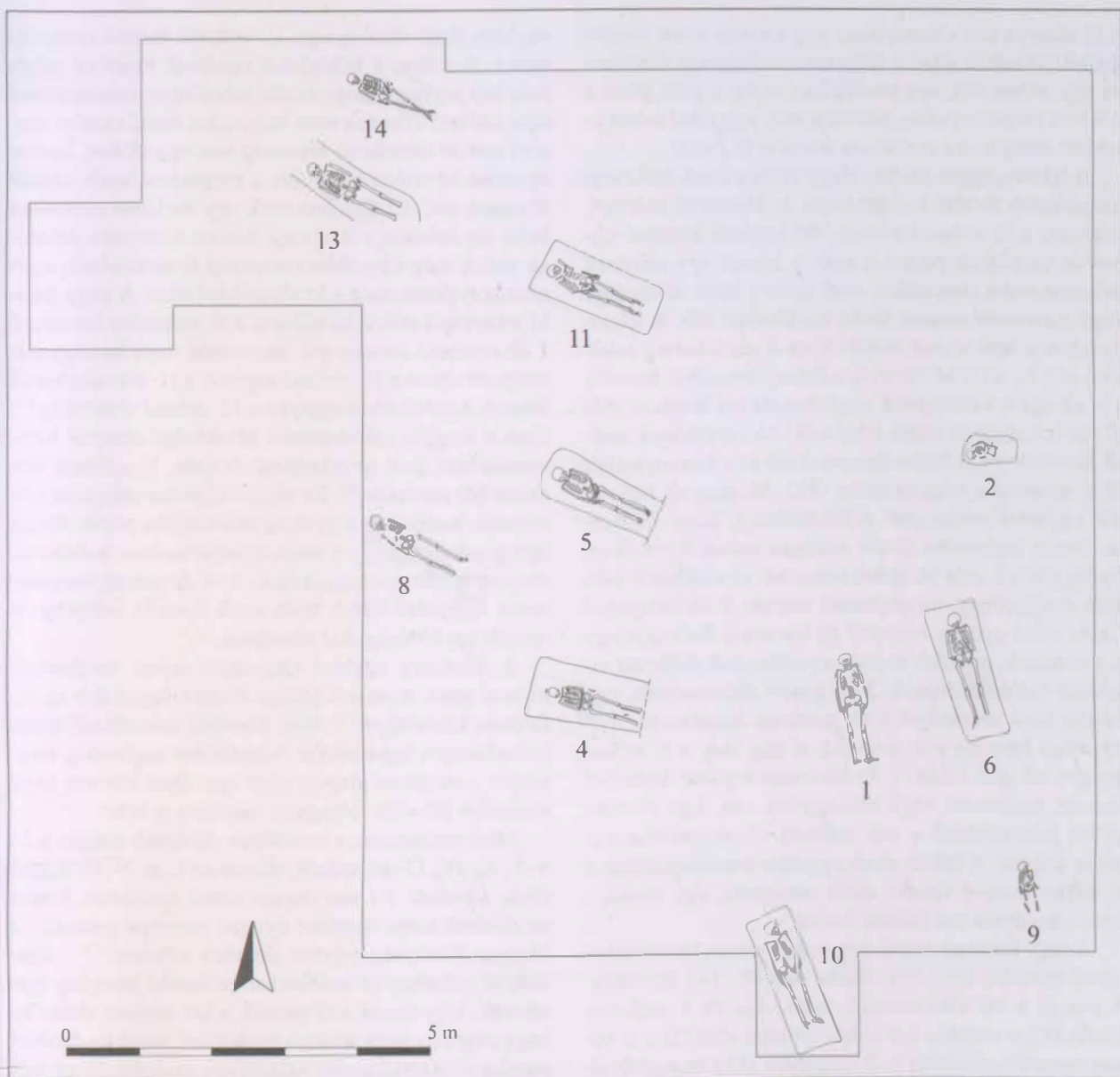
A temetőrészen feltárt sírokban 9 felnőtt (1., 4–6., 8–11., 13–14.) és 2 gyermek (2., 9.) váza volt.¹¹¹⁶ A felnőttek közül azonban mindössze a 8. és a 14. sír esetében ismert, hogy az elhunytak nők voltak.¹¹¹⁷ A sírok között 7 a nyugati (2., 4–5., 8., 11., 13–14.), míg 4 az északi (1., 6., 9–10.) irányhoz volt tájolva [123. kép].¹¹¹⁸ Az előbbieket a 2. sír enyhe déli irányú eltérését (265°) leszámítva észak felé térnek el a nyugati fő iránytól (276–300°), míg az északi irányhoz igazodó sírok ugyancsak nyugati irány-

¹¹¹⁵ MTA-BTK RI R. A. BZs-A 84. – A teljes feltárás hiánya mellett tovább nehezíti a temető objektív értékelését, hogy mára annak dokumentációja is hiányossá vált.

¹¹¹⁶ MTA-BTK RI R. A. BZs-A 82.

¹¹¹⁷ A temetőből előkerült embertani leletanyag ismeretlen korúként a Magyar Természettudományi Múzeumban került beletárolásra, jelenleg publikálatlan (MAKRA 2007, 13).

¹¹¹⁸ A feltárás összesítő térképén és a sírleírásokban szereplő tájolási értékek esetenként kisebb eltéréseket mutatnak.

123. kép. Sárzasvány-Akasztószert, temetőterkép

ba mutatnak (336–352°). Ezek csoportjai a temetőben is elkülönülnek egymástól: az előbbieket a terület északi és nyugati, míg az utóbbiak a délkeleti részén találhatók.¹¹¹⁹ Közülük az 1. és 6., illetve a 9–10. 1-1 nagyjából Ny–K-i irányú, míg a 13–14. egy megközelítőleg É–D-i irányú sornak – vagy talán inkább annak részletének – is tekinthető lenne. A 8. és 11. sír is alkothat egy sort, de az is lehetséges, hogy az egykori sírok helyét kijelölők szándéka szerint az utóbbi a 4–5. sírral kellett, hogy egy vonalba kerüljön. A sírgödörök az ismert esetekben

téglalap alakú, általában nyugati végükön kiszélesedő vagy hosszúkás aknasírok voltak, koporsó nyomait nem lehetett megfigyelni. A sírokba az elhunytakat hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették. A végtagok elrendezését illetően a jobb láb csontjai a 2. számú gyermek esetében behajlított helyzetben voltak, a lábfej csontjai valószínűleg a bal lábszáron feküdtek, míg a 14. sírban a lábak a lábszárnál keresztezték egymást, felül volt a bal. Az alkarok és a kezek helyzetét illetően az alábbi változatok figyelhetők meg: a bal (5., 14.) vagy a jobb

¹¹¹⁹ MTA-BTK RI R. A. BZs-A 82.

(11.) alkar és kéz a hastájékon, míg a másik a test mellett feküdt. Mindkét alkar a felkarra merőlegesen elhelyezve egy sírban (4.), egy továbbiban pedig a jobb alkar a felkarra megközelítőleg merőlegesen, míg a bal erőteljesebben behajlítva a mellkasra fektetve (6.) volt.

A leletanyagból néhány tárgy talán a sírok feltárását megelőzően történt bolygatásnak is áldozatul eshetett, mint erre a 11. sírban lévő váz jobb kezének középső ujjpercén megfigyelt patina is utal. A leletek egy részének helyzete pedig ismeretlen, ezek talán a sírok felszedése vagy a csontok mosása során kerülhettek elő. A leletanyagban a fejékszerek között 5 db *S-végű karika* található (4., 8., 13.). Mindegyik példány bronzból készült, a 8. sír egyik karikájának végét bordákkal látták el. Női (8.) és bizonytalan nemű felnőtt (4., 13.) személyek mellől kerültek elő, a halántékcsontoknál és a koponya alatt (8.), valamint a szegycsonton (13.). Megfigyelt helyzetük egyaránt megengedi a feltételezést, hogy fejpánt-ra, illetve hajfonatba fűzött szalagra voltak felerősítve. Gyöngyök a 8. és a 14. sírből ismertek, az előbbiből 4 db apró üveggyöngy, az utóbbiból viszont 2 db hengeres, fekete színű gyöngy mellett 7 db lila színű fluoritgyöngy is származik, mindkét esetben nyakláncnak felfűzött viseletük valószínűsíthető. 2 db *gyűrű* dokumentált, egy felnőtt korú személlyel 1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronzgyűrűt temettek el (6.), míg a 8. sírban nyugvó nő jobb kezén 1 db háromrét hajlított huzalból sodrott, hegyesedő végű bronzgyűrű volt. Egy további gyűrű feltételezhető a már említett 11. sír patinás ujjperce alapján. A feltárt sírok egyetlen munkaeszközét a 4. sírban nyugvó felnőtt mellé helyezték, egy *vaskést*, mely a medence bal oldalán feküdt.

A négy korabeli érmét tartalmazó sírban bizonytalan nemű felnőttek (11., 13.), illetve nők (8., 14.) feküdtek. A *pénzek* a bal alkarcsontok felső vége és a medence között (8.), a mellkas bal oldali csontjai alatt (11.), a keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán (13.) és a jobb alkarcsontok felső végei alatt (14.) voltak, tehát döntően az elhunytak felsőtestére helyezték őket. Típusaik szerint Salamon CNH. I. 20. = H15 és I. László CNH. I. 36. = H29 veretei,¹¹²⁰ melyek a temetőtöredék használati idejét a 11. század harmadik negyedének végére, illetve negyedik negyedére helyezik. E 3–4 évtizedes időszakon belül I. László érméinek nagyobb száma alapján talán helyesebb a 11. század utolsó évtizedeit feltételezni.

Hasonló tájolású, de leleteket változó arányban tartalmazó, vagy melléklet nélküli sírok alkotta csoportok esetén bizonyára nem fogalmazódna meg kétség azok

egykorúságát illetően egy 11. századi temető elemzése során. Azonban a különböző tájolások miatt itt mégis meg kell jegyezni, hogy az elvi lehetősége természetesen nem zárható ki annak sem, hogy a két eltérő tájolási csoport szerint temetkező népesség nem egy időben, hanem egymást követően használta a magaspárt lejtős oldalát nyughelynek. Ez azonban csak egy rövidebb időszakon belül történhetett volna meg, hiszen bizonyára láthatóak voltak még a korábban megásott temetkezések, ezért nem bolygatták meg a későbbiekkel őket. A négy északi irányítású sírből mindössze a 6. számú került elő 1 db rombusz átmetszetű, hegyesedő végű huzalgyűrű, melynek típusa a 10. század végétől, a 11. század elejétől lehetett használatban egészen a 12. század első feléig.¹¹²¹ Ezek a magyar szállásterület északkeleti részéről bizonyosan már csak az ezredforduló után, 11. századi környezetből ismertek.¹¹²² Ez sajnos azonban még nem kétségtelen bizonyíték a sírok egykorúságára nézve. Mégis úgy gondolom, hogy a sírok elhelyezkedése, a délkeleti csoport sírjait mintegy lezáró, 2–4–5. számú temetkezések helyzete, illetve talán azok hasonló mélysége is inkább egykorúságukat támogatja.

A közösség egykori nagyságát sajnos megbecsülni nem lehet, a temető jellege alapján leginkább az ún. fálusias közösségek¹¹²³ által létesített temetőkkel mutat hasonlóságot, ugyanakkor – legalábbis napjainkig megismert – sírszáma alapján akár egy ilyen részlete vagy valamiért idő előtt felhagyott változata is lehet.

Mint említettem, a temetőben tájolásuk alapján a 2., 4–5., 8., 11., 13–14. számú, illetve az 1., 6., 9–10. számú sírok alkotnak 1-1 markánsan eltérő csoportot, hiszen az előbbieket többé-kevésbé nyugati irányhoz igazodó – a Magyar Királyság népeire döntően jellemző¹¹²⁴ – tájolásával szemben az utóbbiakat az északi irányhoz igazították. Ugyancsak különbözik a két csoport abban is, hogy míg a nyugati tájolású sírok közül kettő kivételével mindegyik tartalmazott valamilyen maradandó anyagú leletet, ékszereket és obulust, illetve ékszer és használati vagy munkaeszközt, addig az utóbbiaknál a négyből csupán egyetlen személlyel temettek el 1 db bronzgyűrűt [124. kép]. Sajnos az említett leletszegénység miatt a csoportok között esetlegesen fennálló további különbségek vagy hasonlóságok ékszerkészletükön, viseletükön keresztül így nem tükröződnek. A mellékletek szinte teljes hiányának oka a 6. sírba helyezett gyűrű alapján inkább az eltemetettek vagyoni helyzetével, s nem temetkezési szokásaik mellékleteket vagy obulust tiltó előírásával állhat összefüggésben. Régészeti módszerekkel sajnos

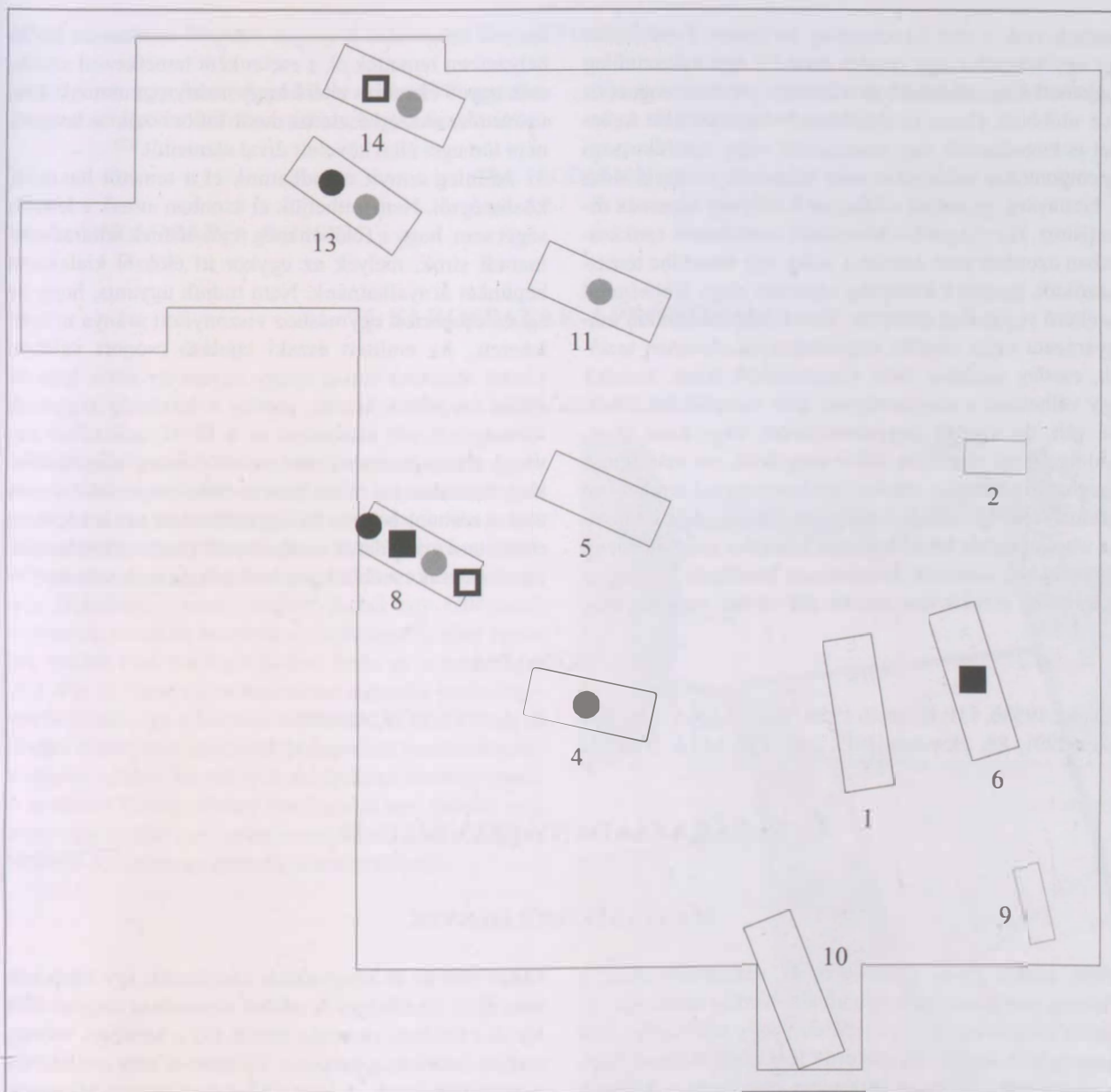
¹¹²⁰ KOVÁCS 1991, 88.

¹¹²¹ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 75.

¹¹²² HORVÁTH é. n.

¹¹²³ KOVÁCS 2013, 532–542.

¹¹²⁴ TETTAMANTI 1975, 91.

124. kép. Sárazsadány-Akasztószér, mellékleteket tartalmazó sírok a temetőben: S-végű karikák (●), gyöngyök (□), gyűrűk (■), érmék (●)

nem tudjuk vizsgálni, hogy önként, avagy valamilyen kényszer hatása alatt ásták-e sírjaikat a korszakra jellemző nyugati iránytól eltérően, s homályban marad az is, vajon a szertartás menete, az egyes sírok jelölése stb. mutatott-e különbségeket a két fő tájolási irány szerint temetkező csoport esetében. Az északi irány szerint temetkezők valószínűbbnek tűnő saját döntésének feltételezése esetén ez azonban kétségtelenül utal világgé-

pük,¹¹²⁵ hitviláguk – legalább részben – eltérő jellegére. Nagy vesztesége a kutatásnak, hogy az embertani vizsgálatok hiánya miatt ez a rendkívül fontos forrásbázis nem vonható be az elemzésbe.

A megismert temetőrészlet alapján a 11. század utolsó évtizedeinek valamely szakaszán – teljességében már megítélhetetlen mértékben mutatóan, de kétségtelenül – eltérő szokású és vagyoni helyzetű csoportok éltek és

¹¹²⁵ TOMKA 1975, 5.

temetkeztek a mai Sárazsadány területén. Feltételezve az egy település egy temető elvét,¹¹²⁶ így valószínűleg ugyanott élt a módosabb és a kevésbé tehető csoport is. Az utóbbiak ékszerviseletükben – bármennyire keveset is engedhettek meg maguknak, vagy takarékosági szempontokat mérlegelve nem helyezték azokat a sírba – bizonyára igazodtak a Magyar Királyság népeinek divatjához. Hitvilágukból következő temetkezési szokásaikban azonban nem csupán a velük egy temetőbe temetkezőktől, hanem a királyság népeinek nagy többségétől is eltérő vonásokat mutattak. Ennek legvalószínűbb magyarázata talán régebbi hagyományaik elevenen tartása, esetleg azokhoz való visszatérésük lehet. Bennük így vélhetően a magyarságnak már valamelyest részévé vált, de régebbi hagyományait, vagy azok átalakulóban lévő töredékét ekkor még őrző, ma már sajnos meghatározhatatlan etnikai önazonossággal rendelkező személyeket láthatunk. Eredetüket csupán sírjaik tájolása alapján nehéz lenne kétséget kizáróan meghatározni, ugyanakkor adataink fokozatosan bővülnek a Magyar Királyság északkeleti részén élő olyan csoportokról,

melyek halottaikat a nyugati iránytól markánsan eltérő helyzetben temették el, s esetenként temetkezési szokásaik egyéb elemei is eltérő hagyományra mutatnak, míg viseletük, ékszerkészletük nem különbözik a korszak népi tömegei által követett divat elemeitől.¹¹²⁷

Jelenleg ennyit mondhatunk el a temetőt használó közösségről. Nem vethetjük el azonban annak a lehetőségét sem, hogy a földben még rejtőzhetnek feltáratlanul maradt sírok, melyek az egykor itt élőkről kialakított képünket árnyalhatnánk. Nem tudjuk ugyanis, hogy az egyes csoportok egymáshoz viszonyított aránya milyen lehetett. Az említett északi tájolású csoport valóban kisebb létszámú volt-e, avagy egyensúly állt-e fenn az egyes csoportok között, esetleg a közösség tagjainak többségénél volt szokásban ez a 10–11. században kevéssé elterjedt temetkezési mód? Esetleg elkülöníthetőek lennének-e a temetőben további csoportok? S nem utolsó sorban, hogyan befolyásolhatná ezt a képet az embertani vizsgálatok eredményei? Ezekre a kérdésekre azonban csak további kutatások adhatnának választ.¹¹²⁸

72.4. IRODALOM

KALICZ 1958b, 131; KUTZIÁN 1959; VALTER 1964, 136; KOVÁCS 1991, 88; HORVÁTH 2019, 105–117; MTA BTK RI

R. A. 1771; 19.292; 24.486.

73. SÁRAZSADÁNY-FELVÉG U. 17.

73.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1960. április 25-én a Felvég u. 17. számú ház előtt, a Bodrog partja mellett található emelkedőn került elő útépítés közben egy bronz karperec és egy alsó emberi állkapocs [119. kép 2]. Az előkerült leletekről Balassa Iván, a sárospataki múzeum igazgatója értesítette a Magyar Nemzeti Múzeumot, melynek nyomán május 4-én Dienes István szállt ki a helyszínre. Ekkor azonban a mun-

kások már az út köágyzatát készítették, így feltárássra nem nyílt lehetősége. A találók elmondása alapján több Ny–K-i tájolású csontváz került elő a kérdéses helyen, melyek azonban a karperec kivételével más mellékletet nem tartalmaztak. A lelet a Magyar Nemzeti Múzeumban található.¹¹²⁹

73.2. LELETLEÍRÁS

I. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. Két szélét rovátkolt minta övezi, melyek között farkasfogmintát utánozó, ugyancsak rovátkolt minta

fut. M.: 5,9×5,6 cm, sz.: 1–0,7 cm (MNM R. T. 62.67.A.) [182. tábla 2].

¹¹²⁶ MESTERHÁZY 1995, 1037.

¹¹²⁷ HORVÁTH é. n.

¹¹²⁸ A temetőre vonatkozó adatok elérhetővé tételéért Kovács László (MTA BTK RI) segítségét itt is szeretném megköszönni.

¹¹²⁹ DIENES 1960; MNM R. A. IV.1961/95.

74. SÁROSPATAK-APRÓHOMOK

73.3. ÉRTÉKELÉS

A karperec egy kora Árpád-kori temető¹¹³⁰ egyetlen megmaradt nyoma, kérdés azonban, hogy annak minden

sírja elpusztult-e a munkálatok során, avagy lehetnek-e még a földben érintetlen sírok.

73.4. IRODALOM

DIENES 1960; MNM R. A. IV.1961/95.

74. SÁROSPATAK-APRÓHOMOK

74.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Bodrog holt medrének vonzáskörzetében, annak egyik kanyarulatától 300-400 lépésnyire¹¹³¹ helyezkedett el az egykori sárospataki községi iskola tulajdonában álló Kis- vagy Apróhomok nevű dűne. Ennek bérloői az 1900-as évek elején szőlőtelepítést megelőzően a területet mélyen felásatták, s ezzel megbolygattak egy különböző korszakok emlékeit tartalmazó lelőhelyet is, ahol egybek mellett több honfoglalás kori lovas sír is napvilágra [125. kép 1]. Sajnos azonban ezeket a munka során teljesen feldúlták, így a helyszínre kiszálló Veres Ferencz és Finkey József már csak azok bolygatását konstatálhatta, s csupán néhány leletet nyílt módjukban összegyűjteni. A területen Finkey néhány honfoglalás kori veretet, míg Veres egy Árpád-kori ezüstdenárt talált, ezek a Magyar Nemzeti Múzeum gyűjteményében találhatóak.

125. kép. Sárospatak, a lelőhelyek felételezett elhelyezkedései, 1: Apróhomok, 2: Baksahomok (1:10 000)

¹¹³⁰ MNM R. A. IV.1961/95.

¹¹³¹ SZENDREY 1903, 303.

75. SÁROSPATAK-BAKSAHOMOK

74.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek, ezüsből öntött, szélén ovális-kör-ovális szakaszokkal tagolt, egyetlen középpont köré rendeződő belső felszínű, nyújtott ovális levelekből álló¹¹³² díszítéssel ellátott rozettás lószerszámveret. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 3 cm. Elveszett [182. tábla 3].
2. 1 db ötszögletű, ezüsből öntött, egyenes oldalánál ovális áttöréssel ellátott, felületén 3 db háromszög alakban elhelyezkedő, 3-3 kerekded mintával díszített ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található, melyről „*finom vert ezüst lap vált le. A két lap között korhadt famaradványok voltak*”.¹¹³³ M.: 2×2,9 cm (KKM ltsz. A 914, 24.) [182. tábla 4].

74.3. ÉRTÉKELÉS

A több korszak emlékeit is tartalmazó lelőhelyen előkerült „*lovas-sírok*”¹¹³⁴ tehát minden bizonnyal egy honfoglalás kori temetőre utalnak, melynek egykori meglétére – a híradáson felül – azonban ma már csupán 2 db veret utal. A beszámolóban említett, Veres Ferencz által talált Árpád-kori ezüstdenár értékelése bizonytalan, mivel típusa nem ismert. Az ötszögű veret hátoldaláról levált – annál némileg nagyobb – szíjszorító lemeze. Már a leletet közlő Szendrey János is beszámolt róla, hogy „*A két lap között korhadt famaradványok voltak, mi rendeltetését kissé problematikusá teszi*.”¹¹³⁵ Szendrey is bizonyára valamilyen szíj veretét látta volna ebben a tárgyban, ha nincs az említett famaradvány. Ugyanakkor a szegecsok hossza meghaladja az övveretek esetében megfigyelhető átlagos hosszúságot, igazolva, hogy ez a tárgy egy vastagabb szerves anyagra lehetett erősít-

ve. Az utóbbi időszak feltárásai talán erre is magyarázatul szolgálhatnak, mint azt a kenézlői II. temető kapcsán már említettem. A veret funkciója tehát valószínűleg öv díszítésére szolgált, mely azonban – a famaradványok miatt – lehetett a ravatal számára készült darab is. Így talán kizárhatjuk, hogy egy női sírban lévő övveret alakú lószerszám dísz került volna itt elő, mely a másik rozettás lószerszámverettel és a többes számú lovas sírok megfogalmazással együtt legalább 2 sír meglétére utalna. A temetőt a hiányos leletanyag alapján a 10. századon belül pontosabban nem tudom keltezni, sajnos az Árpád-kori ezüstpénz kibocsátója sem ismert, így nincs bizonyíték se arra vonatkozóan, hogy itt egy 11. század elején még használt, olyan temető helyezkedett el, melyben lovas sírok is voltak, vagy valószínűbb lehetőségként egy 10. és egy attól független 11. századi.

74.4. IRODALOM

SZENDREY 1903; NEVIZÁNSKY 2013, 114.

75. SÁROSPATAK-BAKSAHOMOK

75.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délre található Baksahomokon, a Bodrog mai holtága és a Nagy-Füzes-ér között, a Tökés-ér mentén magasodó mintegy 50 méter átmérőjű magaslatot az 1950–1951. év környékén útépitéshez anyagnyerő helyként jelölték ki [125. kép 2]. A földmunkák alkalmával a domb kb. háromnegyed részének elbányászása során ismeretlen számú honfoglalás kori sírt semmisítettek meg, melyek leletei közül egy szablya és egy kengyel került a sárospataki múzeumba. Ennek nyomán 1951. április 26–

27-én a Magyar Nemzeti Múzeum munkatársa, Kovrig Ilona szállt ki a helyszínre, ahol próbafeltárást végzett. Újabb sírok azonban ekkor nem kerültek elő, csupán egy lókoponya állkapcsát tudta megfigyelni. A dombon folyó homokkitermelés során azonban a későbbi munkálatok újabb sírokat semmisítettek meg, amiről értesült Balassa Iván múzeumigazgató is, aki Bartha Antallal együtt összegyűjtötte a kiforgatott sírokból előkerült tárgyakat,¹¹³⁶ s beküldte azokat a Magyar Nemzeti Múze-

¹¹³² BOLLÓK 2015, 320.

¹¹³³ SZENDREY 1903, 304.

¹¹³⁴ SZENDREY 1903, 303.

¹¹³⁵ SZENDREY 1903, 304.

¹¹³⁶ VINNAI é. II. 2.

umba. A terület vizsgálatának folytatásaként 1956 őszén Bartha Antal végzett leletmentést a dombon, ennek során 6 sírt tárt fel. Sajnálatos módon azonban betegsége megakadályozta abban, hogy a kutatásról beszámoljon,¹¹³⁷ az ásatásról készült dokumentáció pedig azóta ismeretlen helyre került.¹¹³⁸ 1957 őszén Kalicz Nándor folytatta a leletmentést Halmágyi Dániel tanyájától mintegy 45 méterre déli irányban, ennek során további 2 sírt tárt fel, sajnos azonban 2 másik temetkezés már

a leletmentés megkezdése előtt elpusztult.¹¹³⁹ A temető közlését Bartha Antal és Dienes István vette tervbe,¹¹⁴⁰ azonban tanulmányuk végül nem készült el. A 3. sírból előkerült hajfonatkorongokat Dienes végül leköszölte,¹¹⁴¹ a temetőt pedig a millicentenáriumi kiállítás kapcsán Fodor István mutatta be röviden.¹¹⁴² Maig legteljesebb bemutatását Vinnai Klára szakdolgozata tartalmazza.¹¹⁴³ A régészeti leletanyag a Magyar Nemzeti Múzeumban található.

75.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a ló csontjai. Bolygatott. A sírt a bányaművelés bolygatta, a váz alsó állkapcsa hiányzott.¹¹⁴⁴

Mellékletei:

1. 1 db csaknem egyenletes szélességű ezüstpánt darabjai. Az egyik vége csúcsba futóan záródik. H.: 31,6 cm, sz.: 1–0,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.13.A.1–8.) [183. tábla 1].
2. 1 db szabálytalan bronzlemez töredéke. M.: 2,1×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.22.A.) [183. tábla 2].
- 3–12. 10 db dirhem, típusaik szerint: Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 900/901. évben és andarabiai, a 907/908. évben veretett érme, mindkettő két, egymással szemben lévő ponton átllyukasztva. Ahmad ibn Iszmail sási, a 910/911. évben, szamarkandi, a 911/912. évben, sási, a 911/912. évben és szamarkandi, a 912/913. évben veretett dirheme, közülük 3 db két, egymással szemben lévő ponton, míg a negyedik három helyen, azonos irányból átllyukasztott. Naszr ibn Ahmad sási, a 914/915. évben, szamarkandi, a 914/915. évben és 2 db szamarkandi, a 918/919. évben veretett dirheme, mindegyik két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átllyukasztva (MNM R. T. ltsz. 59.1.14–21.A., 59.1.26–27.).¹¹⁴⁵
- 13–14. 2 db vaskés, melyek közül 1 db a jobb kar és a felsőtest csontjai között volt:

13. 1 db háromszög átmetszetű pengéjének végén ívesen hajló kovácsoltvas kés. Hiányos. A legnagyobb darab m.: 3,5×1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.2.A.) [183. tábla 4].
14. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak hátához közelebb elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. A legnagyobb darab m.: 3,4×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.3.A.) [183. tábla 3].
15. 1 db kovácsoltvas szablya. Markolata az enyhén ívelt penge hátához közelebb, annak vonalában helyezkedik el. Ellenzőjének egyik vége gombos kialakítású volt. H.: 69,5 cm, a penge sz.: 2 cm. Töredékes, hiányos (MNM R. T. ltsz. 59.1.1.A.) [184. tábla 1].
16. Nyíltartó tegez vasveretei. A legnagyobb m.: 2,7×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.9.A.) [184. tábla 2].
- 17–21. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
17. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 7×1,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.4.A.).
18. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,9×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.5.A.).
19. 1 db rombusz (?) alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 4,9×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.6.A.).
20. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,9×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.7.A.).

¹¹³⁷ KALICZ 1958; KALICZ 1958b.

¹¹³⁸ VINNAI é. n. 2; FODOR 1996, 169. – Sajnos a temető egykori valós képének rekonstruálását tovább nehezíti, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum Adattárában beletárolt, Kalicz Nándor (MNM R. A. 127.A.11.) és Kovrig Ilona (MNM R. A. 16.S.1.) által készített dokumentációknak nem sikerült a nyomára bukkanni.

¹¹³⁹ KALICZ 1958a.

¹¹⁴⁰ BARTHA 1968, 172.

¹¹⁴¹ DIENES 1972, 83.

¹¹⁴² FODOR 1996.

¹¹⁴³ VINNAI é. n. – Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy szakdolgozatát rendelkezésemre bocsátotta. Ugyancsak szakdolgozatában foglalkozott a temetővel Sánta Barbara (SM) is, ez a munka jelenleg publikálatlan.

¹¹⁴⁴ VINNAI é. n. 41.

¹¹⁴⁵ DIENES 1972, 27. kép; KOVÁCS 1989, *Taf.* XI/283–292; KOVÁCS 2008, 526–527; KOVÁCS 2011, 179; RÉVÉSZ 2014, 32, 19. kép.

21. 1 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 3,1×1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.8.A.) [184. tábla 3–7].
- 22–23. Feltehetően ugyancsak a lócsontok mellett volt 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Lapos száraihoz külön nyak nélkül csatlakozik az egyik esetében téglalap alakú, a kengyelszíz számára oválisan áttört fül. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az egyik kengyel erősen hiányos. Az épebb m.: 14,5×11,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.11–12.A.) [183. tábla 5].
24. Feltehetően a lócsontok mellett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott kovácsoltvas zabla. Erősen hiányos (MNM R. T. ltsz. 59.1.10.A.) [183. tábla 6].
25. 1 db kívül barna, belül szürke színű, kerámiaüzá-lékkal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 3,9×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.23.A.) [184. tábla 9].
26. 1 db kívül vörös, belül barna színű, csillámmal és aprókavicszal soványított agyagedény oldaltöredéke. M.: 4,6×3,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.1.24.A.) [184. tábla 8].

2. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a ló csontjai.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott végű bronz huzalkarika. M.: 3×2,7, illetve 3,1×2,7 cm, hv.: 0,25–0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.2–3.A.) [185. tábla 1–2].
3. 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperrec. M.: 5,5×4,9 cm, sz.: 0,8–0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.13.A.) [185. tábla 3].
4. 1 db bronzból öntött félköríves átmetszetű, kiszélesedő felső oldalán két szív alakú minta által közrefogott ovális elemmel díszített, aranyozott szíjbújtató. M.: 2,4×1,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.4.A.) [185. tábla 4, 256. tábla 8].
- 5–10. Valószínűleg a váz medencéjénél és a lócsontok/zabla környékén volt 6 db ezüstdirhem, típusaik szerint: Ahmad ibn Iszmail sási, a 911/912. évben veretett körülnyírt dirheme két, egymással szembeni ponton azonos irányból átlukasztva, egyik oldalon hozzákorródálódott bőrmaradvány látható. 2 db sási, a 912/913. évben veretett dirheme két, egymással szemben lévő ponton azonos, illetve ellentétes irányból átlukasztva. Naszr ibn Ahmad andarabai, a 916/917. évben veretett dirheme két, egymással

szemben lévő ponton, ellentétes irányból átlukasztva, marvi, a 918/919. évben veretett dirhemének fele, két, egymással szemben lévő ponton átlukasztva. Talán Iszmail ibn Ahmad sási, a 896–898. években veretett dirhemének hiányzó középrészű pereme (MNM R. T. ltsz. 59.2.7–12.A.) [256. tábla 2–7].¹¹⁴⁶

11. 1 db szürkés színű kovakő, felületén vasoxid-maradványokkal (MNM R. T. ltsz. 59.2.6.A.) [185. tábla 5].
12. 1 db félköríves, 2 db bronzlemezről 2 db szegeccsel összefogott függesztőveret, belsejében famaradványokkal. M.: 5×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.1.A.) [184. tábla 10, 256. tábla 9].
- 13–17. 5 db nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 13–14. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 8×2,3; 6,5×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.17., 52.19.A.).
15. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,8×2,2 cm.
- 16–17. 2 db bizonytalan – a leltárkönyv adatai alapján deltoid – alakú kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 5,6×1,8; 2,7×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.15, 52.18.A.) [185. tábla 6–10].
18. 1 db tört, szögletes átmetszetű, kissé aszimmetrikus szájasú nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. H.: 23,7 cm, a szájasak h.: 8,2, illetve 7,8 cm, az ép karika átm.: 6,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.14.A.) [185. tábla 11].
19. 1 db lapos, derékszög alakú kovácsoltvas csat vagy csiholó töredéke. M.: 4,5×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.2.5.A.) [185. tábla 12].

3. sír (1956)

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sirtól mintegy 70–80 cm-re, egymástól nem messze került elő 2 db orr résszel lefelé mutató helyzetű lókoponya, melyből az egyik feltehetően ehhez a sírhoz tartozott.¹¹⁴⁷

Mellékletei:

- 1–2. 1 vagy 2 db B típusú bronz gömbsorcüngős fülbevaló. A ma megtalálható darab karikája háromszög alakú, alsó felén két gyűrű alakú elem fogta közre a csüngőt. Felső részén kisebb gömbben végződő pálca alakú elemmel kapcsolódó tag gátolta meg átfordulását a fülben. Hiányos csüngőjén ma 2 db két félből álló bronzlemezről készült, spirálisan feltekercselt huzalok által elválasztott gömb található. A karika m.: 3,3×1,2 cm, a csüngő h.: 2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.1.A.) [186. tábla 1, 253. tábla 1].

¹¹⁴⁶ DIENES 1972. 82. 27. kép; KOVÁCS 1989, *Taf.* XI–XII/293–298; KOVÁCS 2008, 527; KOVÁCS 2011, 179.

¹¹⁴⁷ VINNAI é. n. 6, 42.

3. 1 db fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy, fehér keresztesződő hullámvonallal, ennek közein 1-1 kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemmel ellátva. M.: 1,6×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.4.A.) [186. tábla 2, 254. tábla 2].¹¹⁴⁸
- 4–5. Ezüsből öntött, palmettafával díszített,¹¹⁴⁹ különösen gondos technikai kivitelű¹¹⁵⁰ áttört hajfonatkorongpár. A levelek szélét sraffozott minta, középvonalukat poncolt vonal és körponc jelzi. A minta felülete aranyozott. Átm.: 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.3.A.) [186. tábla 3, 253. tábla 8–9].
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű, középső részén egyenes, két szélén ívelten meghajlított ezüst pántkarperec. M.: 10×7,2 cm, sz.: 1–0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.2.A.) [186. tábla 4].
7. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal rendelkező nagykarikás kovácsoltvas csikózabla. H.: 21,7 cm, a szájvasak h.: 7,8, illetve 7,5 cm, a karika átm.: 6,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.27.A.) [186. tábla 5].
8. 1 db tört szájvasú kovácsoltvas csikózabla. A karikák átm.: 7, illetve 6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.28.A.) [186. tábla 6].
9. 1 db ovális, lapos karikával rendelkező hevedercsat. M.: 7,2×6,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.29.A.) [186. tábla 7].
10. 1 db szürke színű, homokkal soványított, kihajló peremű díszítetlen agyagedény. Alján kereszt vagy szvasztika alakú fenékbélyeg látható. M.: 8,5 cm, sz. átm.: 8,7 cm, f. átm.: 4,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.5.A.) [187. tábla 1].
- 11–29. Agyagedény-töredékek:
11. Szürkésbarna színű, kihajló peremmel ellátott, oldalán bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredékei. M.: 12,8×6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.8.A.) [187. tábla 2–3].
12. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas díszítésű agyagedény töredékei. M.: 4,7×4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.9.A.).
13. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 4×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.10.A.).
14. Vörössárgás színű agyagedény töredéke. M.: 5,6×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.11.A.).
15. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 6,5×5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.12.A.).
16. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5,5×4,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.13.A.).
17. Sárga színű agyagedény töredéke. M.: 4,4×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.14.A.).
18. Sárga színű agyagedény töredéke. M.: 5,5×5,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.15.A.).
19. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 4,8×2,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.16.A.).
20. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 7 cm, sz. átm.: 18,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.17.A.).
21. Szürkésárga színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 7,4×5,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.18.A.).
22. Szürke színű, bekarcolt vonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.19.A.).
23. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 5,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.20.A.).
24. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 3,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.21.A.).
25. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 5,5×4,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.22.A.).
26. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 3,6×3,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.23.A.).
27. Szürke színű, bekarcolt hullámvonalas mintával díszített agyagedény töredéke. M.: 4,5×4,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.24.A.).
28. Szürkésárga színű agyagedény töredéke. M.: 7,3×5,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.25.A.).
29. Szürkésárga színű agyagedény töredéke. M.: 5,7×4,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.5.26.A.).
30. Elszenesedett csontok (MNM R. T. ltsz. 59.5.6.A.).
31. Elszenesedett famaradvány (MNM R. T. ltsz. 59.5.7.A.).

4. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

1–2. 2 db ezüstdirhem, típusaik szerint: Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 902/903. évben veretett két, egymással szemben lévő ponton, azonos irányból átlukasztott dirheme. Naszr ibn Ahmad sási, a 916/917. évben veretett két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlukasztott dirheme (MNM R. T. ltsz. 59.6.1–2.A.) [261. tábla 10–11].¹¹⁵¹

¹¹⁴⁸ FODOR 1996, 169 a sírból származó „pasztagyöngyök” előkerüléséről tudósít.

¹¹⁴⁹ BOLLÓK 2015, 263.

¹¹⁵⁰ BOLLÓK 2015, 207.

¹¹⁵¹ KOVÁCS 1989, Taf. XII/299–300; KOVÁCS 2008, 527.

3. 1 db téglalap alakú, elő- és hátoldalán szélénél, illetve képzeletbeli felezővonalánál préselt vonalas díszítéssel ellátott, zárt ezüst szíjbújtató (?). M.: 2,5×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.3.A.) [187. tábla 4, 261. tábla 9].
4. 1 db háromszög átmetszetű, pengéjének középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, valószínűleg csúcsba futó végű kovácsoltvas kés. M.: 6,8×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.4.A.) [187. tábla 5].
5. 1 db fehéres színű, vörös foltos kovakő. M.: 2,6×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.10.A.) [187. tábla 6].
- 6–10. 5 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 6–7. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,4×2,3, illetve 7×2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.6–7.A.).
8. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6×2,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.8.A.).
9. 1 db villás szárú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 4,9×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.5.A.).
10. 1 db deltoid alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,3×1,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.9.A.) [187. tábla 7–11].
- 11–12. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú, felső oldalán kissé félköríves fülük, mely a kengyelszj számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárákhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. Az egyik kengyel szárán, annak külső és belső oldalára támaszkodva félköríves lemélyedő vajatok sorozata helyezkedik el, továbbá mindkét kengyel szárain ezüstlemez-berakás (?) apró nyomai láthatók. M.: 16,7×13,7, illetve 16,6×13,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.17.A.) [188. tábla 1–2].
13. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájasú kovácsoltvas csikózábla. A szájasak h.: 7,5, illetve 6,6 cm, a karikák átm.: 5,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.16.A.) [188. tábla 3].
- 14–16. Agyagedény-töredékek:
14. Szürke színű agyagedény töredékei. A legnagyobb m.: 11,4×10,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.13–15.A.).
15. Szürkésárga színű agyagedény töredéke. M.: 4,6×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.11.A.).
16. Szürke színű agyagedény töredéke. M.: 6,4 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.12.A.).

5. sír (1956)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

- 1–2. 2 db kerek átmetszetű, nyitott, egyenesre vágott végű ezüst huzalkarika. M.: 2,2×2,1, illetve 2,3×2,2

cm, hv.: 0,2–0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.1.A.) [189. tábla 1–2].

- 3–7. 5 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,8×2,4; 4,6×1,8; 4,2×1,8; 3,8×2,4; 4,8×2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.2–6.A.) [189. tábla 3–7].
- 8–9. 2 db vaskengyel:
8. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszj számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárákhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,5×12,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.9.A.).
9. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszj számára fordított trapéz alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárákhoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,7×12,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.10.A.) [189. tábla 8–9].
10. 1 db D alakú, lapos kovácsoltvas hevedercsat. M.: 3,8×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.7.A.) [189. tábla 10].
11. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasakkal rendelkező kovácsoltvas csikózábla. H.: 22 cm, a szájasak h.: 6,7, illetve 6,5 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.7.8.A.) [189. tábla 11].

6. sír (1956)

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A jobb láb csontjai mellett voltak a lócsontok.

Mellékletei:

1. 1 db ezüsből öntött, kisebb kéttagú csüngős veret csüngőtágjának töredéke. Középrészén félgömbszerűen kidomborodó rész látható, melyet mélyebben fekvő aranyozott rész övez. M.: 1,31 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.3.A.) [190. tábla 1].
2. 1 db nyitott, kissé lekerekítetten kiszélesedő, végén 1-1 ponton átlukasztott ezüst pántkarperec. M.: 6,4×6,3 cm, sz.: 1–0,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.2.A.) [190. tábla 2].
3. 1 db két kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott karperec. Nyitott végein a két huzal egyikének ellapított vége spirálisan fel van tekerve a másik egyenesen álló végei előtt. M.: 7,7×7,5 cm, hv.: 0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.1.A.) [190. tábla 3].
4. 1 db szürkésbarna színű agyag orsógomb. M.: 4,1×3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.8.A.) [190. tábla 4].
- 5–6. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú fülük, mely a kengyelszj számára ovális áttöréssel van ellátva, külön nyak nélkül csatlakozik a lapos szárákhoz. Talpalójuk ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,6×12, illetve 14,3×12,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.6.6–7.A.) [191. tábla 1–2].

75. SÁROSPATAK-BAKSAHOMOK

7. 1 db lapos, kissé ovális kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,4×4,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.5.A.) [190. tábla 5].
8. 1 db tört, szögletes átmetszetű, szimmetrikus szájas, oldalpálcás vagy kétkarikás kovácsoltvas zablá. A szájasak kiszélesedő végein két egymással párhuzamos tengelyű áttörés látható. H.: 20 cm, a szájasak h.: 9,2 cm, a karikák átm.: 3,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.8.4.A.) [191. tábla 3].

7. sír (1957. október, 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A sírban lócsontok is voltak. Bolygatott. A sírt homokbányászat során semmisítették meg.

Mellékletei:

1. 1 db nyitott, kiszélesedő, enyhén csúcsba futó módon záródó, végein kissé gerincelt, részben egymásra hajló végű bronz pántkarperec. M.: 8×6,5 cm, sz.: 1,4–1 cm (MNM R. T. ltsz. 62.58.1.A.) [192. tábla 1].
- 2–3. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszija számára trapéz (?), illetve bizonytalan formájú, hosszúkás áttöréssel rendelkeznek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a kengyelek lapos száraihoz. Talpalójuk ívelt. Az épebb példány m.: 13,4×11,5 cm (MNM R. T. ltsz. 62.58.2.A.) [192. tábla 2–3].
4. 1 db zablá, mely a múzeumba kerülés előtt elveszett.

8. sír (1957. október, 2. sír) [126. kép 1]

Férfi. Csv. h.: 170 cm, t.: Ny–K, „kissé dél nyugatnak eltér”,¹¹⁵² sm.: 65 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Az állkapocs leesett, mindkét alkar és kéz csontjai a medencén voltak. A bal lábszár és lábfej csontjainak külső oldalán azokkal párhuzamosan, orr részével nyugati irányba mutatva volt a ló koponyája. A mellső lábvég csontjai a ló koponya és az emberi lábszárcsontok között, a ló koponyához közelebb kissé félköríves helyzetben, a lábsontok végéig, míg a hátsó lábsontok a jobb lábszárcsontok alsó és a lábfej csontjainak külső oldalán, illetve végében voltak, ugyancsak kissé félköríves helyzetben. A mellső és a hátsó lábsontok patarészükkel valószínűleg egymással szembe mutató helyzetűek voltak.

Mellékletei:

1. A jobb oldali bordákon, a csigolyák mellett volt 1 db hasáb alakú vastörredék. M.: 1,6×0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.1.A.).
2. A jobb combcsont középső részétől kezdődően a csonton és mellette, a lábszárcsontok felső részéig húzódó vonalban tegez vasveretei voltak megfigyel-

hetők. A legnagyobb m.: 3×1,6 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.3.A.a–e.) [193. tábla 2].

3–11. A jobb combcsonton, a tegez szájánál helyezkedett el 9 db nyilcsúcs, hegyükkel a koponya irányába mutató, szorosan egymás mellett fekvő helyzetben, melyeknek ma megtalálható darabjai az alábbi típusokba sorolhatók:

3–5. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,3×2,2; 5,4×2,3; 5,5×1,9 cm.

6–8. 3 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,4×2,2; 6,3×2,2; 8,8×3,2 cm.

9–10. 2 db ismeretlen típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 4,3×1,8, illetve 4,8×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.4.A.) [193. tábla 5–12].

12. A nyilcsúcsok mellett volt 2 db bronz lemeztörredék. A nagyobb darab m.: 0,8×0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.6.A.) [193. tábla 1].

13. A jobb láb csontjainak lábszárcsontokhoz közeli része felett, de annál 32 cm-rel magasabban volt 1 db bronzból öntött, háromszög alakú, áttört, szabad indaszárban végződő félpalmettákkal¹¹⁵³ díszített, hátoldalán 6 elhajlított végű szeggel ellátott függesztőveret. M.: 4,2×2,4 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.5.A.) [193. tábla 4].

14. A bal lábfej csontjai mellett volt 1 db öt részre tört, egykor csonka kúp alakú, azonban a sírban végbenem tömörödési folyamatok hatására ma trapéz alakot mutató, összehajtott ezüstlemez. A legnagyobb m.: 1,6×1,1 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.2.A.) [193. tábla 3].

15–16. A jobb lábsontok és a ló hátsó lábsontjai között, részben az utóbbiak felett, illetve a mellső lábvégsontok és a váz jobb lábának csontjai között, a váznál magasabb helyzetben volt 2 db vaskengyel:

15. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,1×12,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.8.A.).

16. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, felső oldalán kissé ferdén záródó füle, mely a kengyelszija számára oválisan át van törve, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 13,7×11,7 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.7.A.) [194. tábla 1–2].

17. A bal lábsontok felett volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: kb. 4,2×3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.59.10.A.) [194. tábla 3].

¹¹⁵² HOM R. A. 350–68.

¹¹⁵³ BOLLÓK 2015, 233.

18. A jobb lábfej csontjainak alsó része felett, a váznál magasabban volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájvasak kiszélesedő végein egymásra merőleges tengelyű áttörések láthatók, melyek közül a belsőbe kapcsolódnak trapéz alakban induló füleikkel az oldalpálcák. Az oldalpálcák h.: 12,8, illetve 12,9 cm (MNMR. T. ltsz. 62.59.9.A.) [193. tábla 13].
- 19–20. A sírból kerültek elő ijborító csontlemezek is,¹¹⁵⁴ melyek azonban ma már nem találhatók meg a gyűjteményben.¹¹⁵⁵

9. sír (1957. október, 3. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sír homokbányászat során elpusztult. A sírban lócsontok is voltak.

Mellékletei:

- 1 db karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel. Háromszög átmetszetű száraihoz rövid nyakkal téglalap alakú, széles áttörésű fül kapcsolódik. Talpalója egyenes. A szárok külső oldalán huzalberakás nyomai láthatók. M.: 19,5×14 cm (MNM R. T. ltsz. 62.60.2.A.) [195. tábla 1].
- 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott, végein nagy méretű áttörésekkel rendelkező kovácsoltvas csikózablá. Az ép szájvas h.: 9,4 cm (MNM R. T. ltsz. 62.60.1.A.) [195. tábla 2].

10. sír (1957. október, 4. sír) [126. kép 2]

Férfi. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny–K, „kissé északnyugat felé elétér”¹¹⁵⁶, sm.: 76 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra billent, a jobb láb csontjai térdben befelé tolódott helyzetben voltak. A jobb lábcsonatok végénél, orr részével a sír nyugati vége irányába mutatva feküdt a ló koponyája, bal oldala alatt pedig egymás mellett a mellső lábcsonatok, míg a hátsók a sír végében, É-ÉNy–D-DK-i fekvésben, patarészükkel északnyugati irányban.

Mellékletei:

1. A bal kulcsont végénél volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, nyitott, egyenesre vágott végű karika. M.: 2,2×2 hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.1.A.) [196. tábla 1].
2. A medence jobb oldalának felső része alatt volt 1 db lant alakú vascsiholó töredéke. H.: 3,4 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.2.A.).
3. A jobb kar csontjainak teljes hosszán volt 1 db kovácsoltvas szablya, hegyével a lábak, élével a váz irányában. Pengéje enyhén ívelt, mindkét oldalán vércsatorna nyomai láthatók. Csónak alakú ellenzője

gombos végződésű, középső részén gúla alakú kiemelkedéssel. H.: 84,5 cm, a penge sz.: 3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.5.A.) [197. tábla 1].

- 4–5. A bokacsontok két oldalán, a váznál 20 cm-rel magasabban volt 2 db vaskengyel:
4. 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, ovális áttöréssel ellátott füle rövid nyakkal kapcsolódik a szögletes átmetszetű szárokhoz, melyek talpaló közeli részükön 1-1 korong alakú elem után kiszélesedve csatlakoznak az egyenes talpalóhoz. M.: 16,3×12,3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.6.A.).
5. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú, a kengyelszija számára téglalap alakban áttört füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,3×13,3 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.7.A.) [196. tábla 2–3].
6. A lókoponya orr részének jobb oldalán, a váznál 20 cm-rel magasabban volt 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.8.A.) [197. tábla 3].
7. A jobb combcsont alsó része felett vastörredékek feküdtek. A legnagyobb h.: 2,2 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.3.A.) [197. tábla 5].
8. A lábfejek csontjai között vastörredékek voltak. M.: 2,3×0,5 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.4.A.) [197. tábla 4].
9. A ló hátsó lábcsontojainak patarésze felett, az egyik kengyel mellett, az emberi váznál 20 cm-rel magasabban volt 1 db tört szájvasú kovácsoltvas oldalpálcás zablá. Az oldalpálcák h.: 14,5 cm (MNM R. T. ltsz. 62.61.9.A.) [197. tábla 2].

Szórványletek (1956):

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén egymásra hajló végű bronz huzalkarika. M.: 2×1,9 cm, hv.: 0,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.5.A.) [198. tábla 1].
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, lekerekített, kissé egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 4,6×4,1 cm, hv.: 0,36 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.4.A.) [198. tábla 2].
3. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, egyik végén kissé kúposan kiszélesedő, másikon kissé elhegyesedő végű ezüst huzalkarperec. Átm.: kb. 6,8 cm, hv.: 0,48 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.7.A.) [198. tábla 3].
4. 1 db ellapított végein kiszélesedően lekerekített, kissé egymásra hajló végű ezüst pántkarperec. M.: 4,7×4,6 cm, sz.: 1–0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.25.A.) [198. tábla 4].

¹¹⁵⁴ KALICZ 1957, 167.

¹¹⁵⁵ BIRÓ 2013, 411, 101. jegyzet.

¹¹⁵⁶ HOM R. A. 350-68.

5. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, végein enyhén kúrosan kiszélesedővé váló bronz huzalkarperec. M.: 6,6×6,4 cm, hv.: 0,51 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.1.A.) [198. tábla 5].
6. 1 db ötszög alakú testével egybeöntött, ovális karrával rendelkező bronzcsat. Felületén árkolt díszítés található, csatpecke hiányzik, hátoldalán 3 szegecs helyezkedik el. M.: 2,7×1,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.24.A.) [198. tábla 6].
7. 1 db félgömbfejű aranyozott ezüstveret, hátoldalán elentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.3.A.) [198. tábla 7].
- 8–14. 7 db félgömbfejű aranyozott ezüstveret, hátoldalukon ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,7 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.8.A.) [198. tábla 8–14].
15. 1 db egyik oldalán egyenes, három részre tört ezüstlemez, mely két ponton azonos irányból át van lyukasztva, míg egy harmadik átlukasztás nyoma a lemez egyik szélén látható. A legnagyobb darab m.: 1,2×1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.2.A.) [198. tábla 15].
- 16–62. 47 db rozettás lószerszámveret, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 16–20. 5 db bronzból öntött, aranyozott, ovális füles veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú minta mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 4×3,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.18.A.) [199. tábla 1–5].
- 21–22. 2 db bronzból öntött, aranyozott, ovális füles rozettás veret. Középpontjukban félgömbszerű kiemelkedés található, melyből négy levél alakú, végein – a vonal-pont-vonal kerettel érintkező résznél – volutát képző, a levelek között kisebb levél alakú elemekkel¹¹⁵⁷ ellátott minta indul. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 4,6×4,6 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.17.A.) [199. tábla 6–7].
23. 1 db bronzból öntött, kerek rozettás veret. Középpontjában félgömbszerű kiemelkedés található, melyből három levél alakú minta mutat a veret vonal-pont-vonal¹¹⁵⁸ kerettel övezett szélé felé. Hátoldalán 3 szegecs található. Átm.: 3,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.19.A.) [199. tábla 8].
- 24–28. 5 db bronzból öntött, aranyozott, kerek rozettás veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szegecs található. Átm.: 2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.20.A.) [199. tábla 9–13].
- 29–44. 16 db bronzból öntött, aranyozott, kerek füles veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szeg található, egy a fülnél, kettő pedig azzal átellenesen. Több veret hátoldalán megfigyelhetők a duplán összehajlított bőrszj maradványai, melyeknél a hajtás a füllel szemben található. M.: 3×2,5 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.21.A.) [200. tábla 1–16].
- 45–57. 15 db bronzból öntött, aranyozott, kerek füles veret. Felületüknek közepén félgömbszerűen kidomborodó rész található, melyből négy téglalap alakú levél mutat a veretek tagolatlan pereme felé. Hátoldalukon 3-3 szeg található, egy a füllel szemben, kettő pedig ahhoz közelebb kétoldalt. Több veret hátoldalán megfigyelhetők a duplán összehajlított bőrszj maradványai, melyeknél a hajtás a füllel szemben található. M.: 2,9×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.21.A.) [199. tábla 17–31].
60. 1 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás nagyszjívég. Közepén félgömbszerűen kidomborodó középpont körül elhelyezkedő, négy belső osztással tagolt, nyújtott ovális alakú¹¹⁵⁹ levél mutat a veret vonal-pont-vonal¹¹⁶⁰ kerettel övezett sarkai felé. Hátoldalán négy szegecs található. M.: 5,7×4,2 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.22.A.) [199. tábla 14].
- 61–62. 2 db bronzból öntött, pajzs alakú rozettás kishajlított nagyszjívég. Középpontjukban négy kerek minta látható, melyekből a veretek tagolatlan kerettel övezett sarkai felé 1-1 egyenes vonalú, míg három oldalának közepe felé 1-1 belső osztással tagolt, nyújtott ovális alakú¹¹⁶¹ levél mutat. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. M.: 3,4×2,1 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.23.A.) [199. tábla 15–16].
- 63–67. 5 db kengyel:
63. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszj számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,5×12,9 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.28.A.) [202. tábla 1].
64. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszj számára fordított trapéz alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 15,5×11,8 cm (MNM R. T. ltsz. 59.9.13.A.) [202. tábla 2].

¹¹⁵⁷ BOLLÓK 2015, 320–322.¹¹⁵⁸ BOLLÓK 2015, 319.¹¹⁵⁹ BOLLÓK 2015, 319.¹¹⁶⁰ BOLLÓK 2015, 319.¹¹⁶¹ BOLLÓK 2015, 320.

65. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Kissé trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára ovális áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősítve. M.: 14,6×11,8 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.14.A.) [201. tábla 1].
66. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 11,7 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.15.A.) [201. tábla 2].
67. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára szokatlannul kis méretű szögletes áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül kapcsolódik a rombusz átmetszetű szárakhoz. Talpalója ívelt. M.: 14×11 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.16.A.) [201. tábla 3].
68. 1 db téglalap alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×5,9 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.12.A.) [201. tábla 4].
- 69–73. 5 db zabla:
69. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szögletes átmetszetű oldalpálca trapézosan kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után téglalap alakú elembe záródó fülével csatlakozik a szájvas végén lévő áttörésbe. Az egyik szájvas h.: 9,9 cm, az oldalpálca h.: 13,8 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.9.A.) [200. tábla 19].
70. 1 db tört szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla, két különböző – egy csikó- és egy oldalpálcás – zablából összeállítva. H.: 20,6 cm, az oldalpálcák h.: 11 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.26.A.) [200. tábla 17].
71. 1 db tört, aszimmetrikus szájvasú, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvas h.: 8 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.27.A.) [200. tábla 18].
72. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal ellátott kovácsoltvas csikózabla. A szájvasak h.: 8, illetve 7 cm (MNM R. T. Itsz. 59.11.A.) [200. tábla 20].
73. 1 db szögletes átmetszetű zablászájvas. H.: 10,7 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.10.A.) [200. tábla 21].
74. 1 db szürkésbarna színű agyagedény töredéke. M.: 3,1 cm (MNM R. T. Itsz. 59.9.6.A.).
75. 1 db kovácsoltvas szablya.¹¹⁶²
- Szórványleletek a 7–10. számú sírokból:**
1–? „Néhány kés”.¹¹⁶³
- A szakirodalomban az 1956. évi ásatás szórványleletei között szerepelnek az alábbi tárgyak:**
1–? Bizonytalan számú gyöngy.¹¹⁶⁴

75.3. ÉRTÉKELÉS

A lelőhely a II. katonai felmérés térképe alapján feltehetően egy É–D-i irányú, hosszúkás dombvonulat északi tagján helyezkedett el, a vonulatot egykor minden oldalról vizenyős rész határolta. Itt egy bizonytalan sírszámú honfoglalás kori temetőt bolygattak meg, és bizonytalan számban pusztítottak is el a több éven át tartó anyagki-termelés során. A bánya nyitását követően a domb kb. háromnegyed részének elbányászása alatt megsemmisített sírok leleteiből mindössze egy szablya és egy kengyel maradt meg. Ezt követően nyílt lehetőségük szerencsésebb esetben feltárására, kevésbé ideális helyzetben pedig csupán a sírok leleteinek vagy azok egy részének összegyűjtésére a helyszíntre kiszálló szakembereknek, a domb mintegy 200×80 méteres, szabálytalan alakban kibányászott területén. Sajnos az 1956-ban és 1957-ben feltárt sírok egymáshoz viszonyított helyzete nem ismert,¹¹⁶⁵ így a temető kiterjedésére vonatkozóan sincs adat. A sírok elhelyezkedését illetően is mindössze anynyi bizonyos, hogy a Kalicz Nándor által 1957-ben fel-

tárt és a leletmentést megelőzően feldúlt temetkezések egy szabályos, É–D-i irányú sorban voltak [127. kép].¹¹⁶⁶

A temető sírjainak és szórványleleteinek leírása során a legfontosabb forrást Vinnai Klára szakdolgozata jelentette, aki annak elkészítése alkalmával konzultált a temető egy részét feltáró Bartha Antallal is.¹¹⁶⁷ A sírok vázlatos bemutatása megtalálható a millicentenáriumi kiállítás kapcsán a lelőhelyet ismertető részben,¹¹⁶⁸ továbbá a feldolgozás során a leltárkönyvek releváns információi is hasznosak voltak. Ugyanakkor meg kell említeni, hogy ezek egy része között néhány esetben – ma már nehezen feloldható – ellentmondás feszül.

Részint a sírokat ért bolygatás, részint a dokumentációs hiányosságok miatt a temetkezési szokásokról, a sírgödörök alakjáról, a vázak vagy a mellékletek helyzetéről nagyon kevés információ áll csak rendelkezésre, egyedül a 8. és 10. sír esetében ismert azok pontos helyzete. Sajnos nem készült antropológiai és archaeozoológiai elemzés sem.

¹¹⁶² RÉVÉSZ 2020, 213, 220–221.

¹¹⁶³ KALICZ 1957, 167.

¹¹⁶⁴ FODOR 1996, 169.

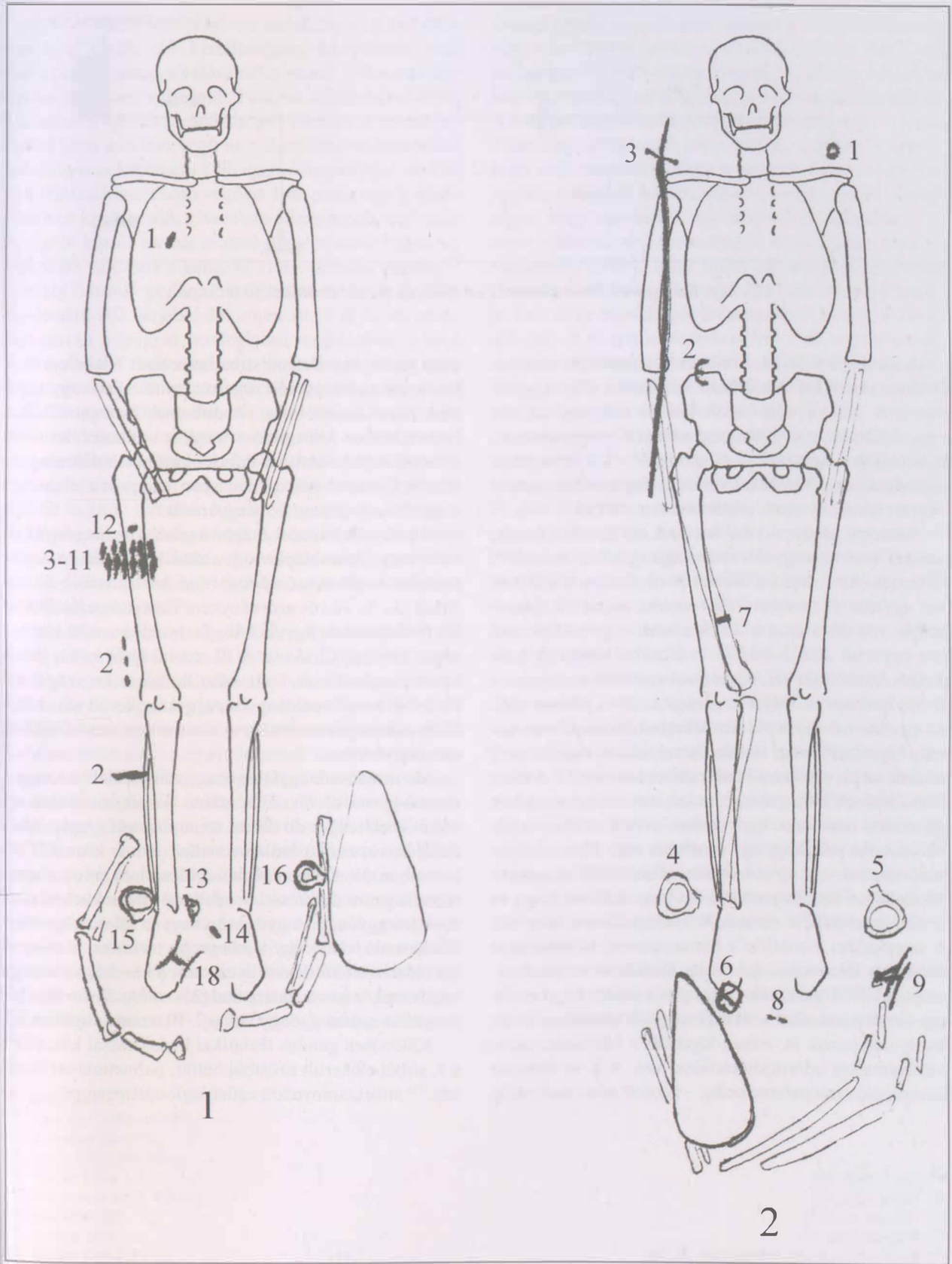
¹¹⁶⁵ FODOR 1996, 169.

¹¹⁶⁶ KALICZ 1957, 167; KALICZ 1958a; FODOR 1996, 169.

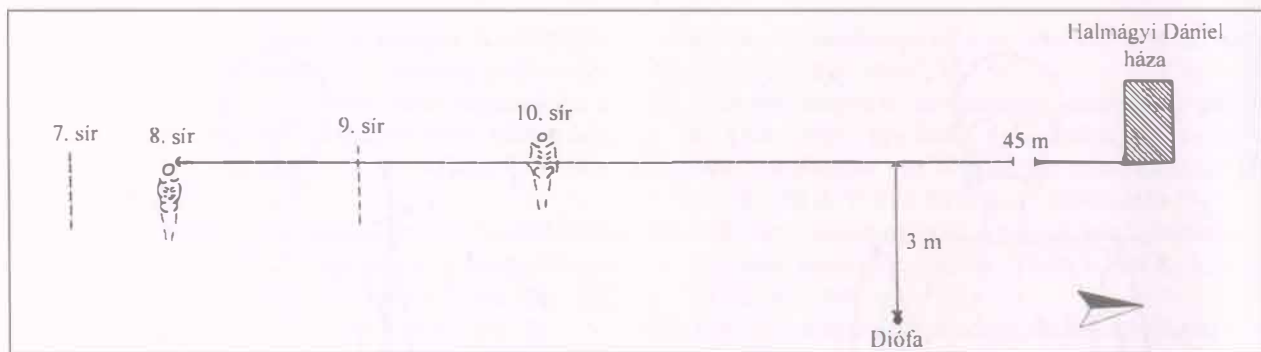
¹¹⁶⁷ VINNAI é. n. 2.

¹¹⁶⁸ FODOR 1996.

75. SÁROSPATAK-BAKSAHOMOK

126. kép. Sárospatak-Bakshomok, 1: 8. sír, 2: 10. sír

127. kép. Sárospatak-Baksahomok, az 1957. évi feltárás összesítő térképe

A sírokból 6 férfi-, 2 női és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező váz került elő. A gyermeksírok hiánya talán azok kisebb mélységével, és/vagy csontjaik gyengébb megtartásával magyarázható. A tájolások a korszakban általános Ny–K-i főirányhoz igazodnak, az elhunytakat valószínűleg minden esetben hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el.

A temető három sírjából kerültek elő korabeli érmék, minden esetben nagyobb tisztaságú ezüsből készült¹¹⁶⁹ dirhemek. Az 1. sírből előkerült 10 db dirhem közül 9 db két, egymással szemben lévő ponton, míg a 10. három ponton volt átlukasztva. Ezek a ruhát vagy a lószerszámot egyaránt díszíthették.¹¹⁷⁰ A 2. sírből előkerült 6 db dirhem közül 5 db két, egymással szemben lévő ponton át volt lyukasztva, míg a 6. csupán az érme pereme volt. Az egyik érme egyik oldalán rákorrodálódott bőrmaradvány figyelhető meg. Bartha Antal adatai alapján ezek részben az öv, részben a kantár díszei lehetnek.¹¹⁷¹ A 4. sír 2 db érmének helyzete ugyancsak ismeretlen, azok két, egymással szemben lévő ponton voltak átlukasztva. Nyilván oka volt, hogy egy érmét két vagy három helyen lyukasztottak-e át, ami bizonyára a funkcióból következő felerősítéssel függhetett össze. Ez megerősítheti, hogy az 1. sír veretei kétféle elemen is felhasználhatók lehettek. A szomszédos Kenézlőn a három ponton átlukasztott érméket a lószerszám és a ruha díszeként is meghatározhatjuk.¹¹⁷² Ugyancsak nem lehet véletlen az sem, ha egy érmét mindenhol azonos, avagy két ellentétes irányból lyukasztanak át, annak legalább a felerősítés munkafolyamatára információ tartalma van. A 2. sír hiányzó középrészű érmepereme pedig – hacsak nem obulusként

vagy tarsolyban történő sírba helyezését feltételezzük – bizonyára máshogy volt rögzítve, mint teljes vagy teljesebb átlukasztott társai. A dirhemek koncentrációja a Bodroghözben kimagasló a magyar szállásterület többi részével összehasonlítva, ennek okaként többféle magyarázat is felmerült már a kutatásban, azonban a jelenségre még nincs megnyugtató magyarázat.¹¹⁷³

Az ékszerek között *B típusú gömbsorcüngös fülbevaló* vagy fülbevalópár a 3. sírből került elő. A fejkészeként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikák* három sírből (2., 5., 10.) és szórványként ismertek, ezek között két férfi esetében figyelték meg a bronz és ezüst karikárok viseletét (2., 5.) is. A 10. számú férfiváz bal oldali kulcsontjánál volt 1 db ezüst huzalkarika, míg 1 db bronzból készült példány szórványként került elő. A karikák többségében ovális, hosszanti oldalukon nyitott darabok voltak.

Ma mindössze egyetlen *üvegyöngy* található meg a temető leletei között. A 3. számú női sír ismeretlen részéről került elő 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszteszűdő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemekkel ellátott opak üvegyöngy. A gyöngyön nagyon jól megfigyelhető a hasonló leletek egyik jellegzetes technikai részlete, a két oldalán eltérő méretű lyuk, ami a készítés során egy kúpos eszköz használatára utal [254. tábla 2]. További bizonytalan számú gyöngy volt a 7–10. számú sírokban.¹¹⁷⁴

Különösen gondos technikai kialakítással készült¹¹⁷⁵ a 3. sírből előkerült ezüsből öntött, palmettafával díszített,¹¹⁷⁶ áttört, aranyozott ezüst *hajfonatkorong*pár.

¹¹⁶⁹ GREFF 2012, 253.

¹¹⁷⁰ FODOR 1996, 169.

¹¹⁷¹ VINNAI é. n. 27, 35.

¹¹⁷² RÉVÉSZ 1996a, 151.

¹¹⁷³ KOVÁCS 2011, 81–89; RÉVÉSZ 2015, 73–74.

¹¹⁷⁴ FODOR 1996, 169.

¹¹⁷⁵ BOLLÓK 2015, 207.

¹¹⁷⁶ BOLLÓK 2015, 263.

A *karperecek* között három sírból (2., 3., 6.) és szórványként került elő kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec, s valószínűleg ennek a típusnak egy geometrizálódott változatát láthatjuk a 7. sírból származó, csúcsba futóan záródó karperecbe is. A másik jellemző típus a nyitott végű huzalkarperec, melyek közül szórványként került elő 1 db lekerekített végű, 1 db kissé kürtösen kiszélesedő végű és 1 db pedig egyik végén kürtösen kiszélesedő, a másikon elhegyesedő végű volt. A végein kürtös formát mutató típus mindkét végén kiszélesedő változata a kenézloi II/43. sírból is ismert.¹¹⁷⁷ További hasonló pedig az ipolykiskeszi (Malé Kosihy, Sl.) temető 202. sírjából dokumentált.¹¹⁷⁸ A forma azonban igazán a magyar honfoglalást megelőzően, a késő avar korban¹¹⁷⁹ volt elterjedt, használatuk az egykori Pannonia területén a 9. század közepéig megfigyelhető volt.¹¹⁸⁰ Ugyanakkor talán már a későbbi ékszertípusok előfutára lehet a 6. sír két bronzhuzalból sodrott karperece, azonban még azoktól eltérő technikai kialakítással, s ezzel összefüggően végeinek megformálása is eltér a többrét hajlított huzalból készült¹¹⁸¹ sodrott huzalkarperecek korszakra jellemző hurkos-kampós vagy mindkét végén spirálisan kitöltött végű változataitól, ezért valószínűleg önálló típusnak tekinthető. Analóg darabjait a Rétközben ismerjük.¹¹⁸²

Mindössze néhány ruhadísz ismert a temetőből. Az 1. sírből előkerült csaknem 32 cm hosszú, egyik ép végén csúcsba futva záródó átlukasztott *ezüstlemez* – amennyiben egykor egy tárgyat alkotott (ma biztosan 2-2 db állítható össze egy-egy 7-8 cm-es darabbá) – méretéből adódóan talán a ruha nyaki részének díszé lehetett, hasonlóan a kenézli-fazekaszugi I/21. sírban, a nyakcsigolyák körül megfigyelt ezüstpánthoz.¹¹⁸³ Talán ugyancsak ruha- vagy lószerszámdísz lehetett az ugyanebből a sírből előkerült szabálytalan *bronzlemez* és a szórványként előkerült, két ponton átlukasztott *ezüstlemez* is.

Helyzete ugyan nem ismert, de vélhetően az elhunyt által viselt övön – annak meglétére az ahhoz kapcsolt tárgyak is utalnak, ugyanakkor záróeleme nem került gyűjteménybe – helyezkedett el a 2. sírből származó *szíjbújtató*, mely egykor eredetileg egy nyugati típusú sarkantyúhoz tartozott,¹¹⁸⁴ így itt már másodlagos felhasználásra került. 2 cm-es belső szélessége alapján alkalmas volt a korszakból ismert veretekkel díszített, kb. 2 cm szélességű¹¹⁸⁵ bőrovekhez hasonló metrikus adatokkal bíró öv záróelem után következő részének megtartására. A magyar szállásterületre valószínűleg az egyik nyugati zsákmányszerző akció során került, kérdéses azonban, hogy csak magában, avagy a sarkantyú egyéb részeivel együtt, melyeket azután másutt hasznosítottak. Lehetséges, hogy ugyancsak egy szíjbújtatót láthatunk a 4. sírből előkerült ezüstlemezben is, noha logikai úton ezt megkérdőjelezheti, hogy miért lett volna díszített egy bujtató takart, hátsó oldala is. Az ellentmondást feloldja, ha a tárgy másodlagos felhasználását itt is számításba vesszük. A 6. számú temetkezésből 1 db *kisebb kéttagú csüngős ezüstveret* töredéke van dokumentálva. Ez utóbbi tárgytípust a kutatás a 10. század második negyedétől keltezi.¹¹⁸⁶ A szórványleletek között található 1 db *bronzcsat*, melynek hátoldalán a szegecsek a veret síkjától számítva 0,6 cm hosszúak, így eredetileg egy meglehetősen vastag szíjra, esetleg bőrrel kombinált egyéb anyagra lehetett felerősítve, ezért talán inkább a lószerszámhoz tartozhatott egykor. Erre utalhat az is, hogy egy hasonló méretű szeg a nagyobb rozettás lószerszámveretek egyiken figyelhető meg. A további szórványleletek között 1 db *félgömbfejű* ezüst- és 7 db *bronzveret* található, melyek felhasználási területe változatos, gyakorta voltak megfigyelhetők lábbelik díszeként.

A *használati és munkaeszközök* között az 1. sírből 2 db vaskés került elő, melyek közül az egyiket a jobb kar és a test közé helyezték a temetés során. Ha nem is párhuzam nélkül álló, de 2 db kés sírba helyezése mégis ritkább a korszak temetkezéseiben. A 4. sírből előkerült vaskés helyzete ismeretlen. Néhány további kés került elő a 7–10. számú sírokból vagy azok valamelyikéből is.¹¹⁸⁷ *Csiholó* a 10. sírből, *kovakő* pedig a 2. és 4. sírből dokumentált, az előbbinek vasoxid-maradványai talán az egykor mellette lévő csiholóra utalhatnak, ami azonban nem került gyűjteménybe. A 6. számú női sírből származik 1 db *orsógomb*.

A fegyverek között *szablya* az 1. és a 10. sírből, továbbá egy példány pedig szórványként került elő.¹¹⁸⁸ Az 1. sírnál az elhunyt fegyverzetének részéhez tegezben a sír-

¹¹⁷⁷ HORVÁTH é. n.

¹¹⁷⁸ HANULIAK 1994, 49, 127.

¹¹⁷⁹ S. PERÉMI 2001, 176.

¹¹⁸⁰ SZÓKE 1992, 866–869.

¹¹⁸¹ KOVÁCS 1994, 115.

¹¹⁸² ISTVÁNOVITS 2003, 310–311.

¹¹⁸³ JÓSA 1914, 330.

¹¹⁸⁴ BOLLÉK 2014, 94.

¹¹⁸⁵ RÉVÉSZ 1996d, 47.

¹¹⁸⁶ MESTERHÁZY 1989, 249.

¹¹⁸⁷ KALICZ 1957, 167.

¹¹⁸⁸ RÉVÉSZ 2020, 213, 220–221.

ba helyezett nyilcsúcsok is tartoztak, mivel azonban ezek önmagukban aligha lettek volna használhatók, talán nem alaptalan feltételezni az íj sírba helyezését sem, mely ebben az esetben vélhetően nélkülözte a csontborítást, ezért nem maradt nyoma. Egy esetben van csak csontlapokkal is felszerelt íjra utaló nyom: a 8. sírből ennek csontlemezei kerültek elő,¹¹⁸⁹ melyek azonban sajnos ma már nem találhatók meg az MNM Régészeti Tárában.¹¹⁹⁰ A 2. sírből a *nyilcsúcsok* mellett előkerült egy bronzlemezből szegecselt függesztő is, mely talán a *tegez* kapcsolására szolgált. A 4–5. sírban nyilvesszők, a 8. sírban pedig tegezbe helyezett nyilvesszők voltak, és ebből a sírből is előkerült 1 db függesztő, mely akár *készenléti ijtegez* részét is alkothatta egykor.¹¹⁹¹ A *nyilvesszők* száma síronként 5 (1., 2., 4.) és 9 db (8.) volt, ezek helyzete azonban csak a 8. sírnál ismert, ahol a 9 db nyilvesszőt tartalmazó vasveretes tegezt az elhunyt jobb lábára helyezték. A nyilvesszők magasabb száma miatt talán feltételezhetjük, hogy ezek azokban az esetekben is tegezben kerültek sírba, amikor annak megfigyelésére nem nyílt lehetőség. Típusaik szerint a nem besorolható 7 db-on (1., 2., 8.) felül rombusz alakú 4 db (1., 2., 4.), deltoid alakú 7 db (1., 4–5.), deltoid alakú, rövid vágóélű 7 db (2., 4., 8.), deltoid alakú, hosszú vágóélű 3 db (8.), villás szárú 1 db (4.). A 10. sírban a szablyát az elhunyt jobb karjára fektették a temetés során, élével a felsőtest, hegyével a lábak irányába. A szablyák közül az egyik példány vaselrenzője ezüstberakással volt díszítve.¹¹⁹²

Az *étel- vagy italmelléklet* tárolására szolgáló agyagedények vagy azok töredékei három sírből (1., 3–4.) és szórványként dokumentáltak. Sajnos a sírokat ért bolygatás miatt ma már nehéz lenne megállapítani, hogy az edénytöredékek között melyek voltak egykor egész edények, s melyeket helyeztek a sírba már eleve töröten vagy hiányosan, esetleg kerülhettek-e a sírok leletei közé eredetileg nem oda tartozó példányok is.

Minden ismert sír lovas temetkezés volt, mely *lócsontokat* is tartalmazott.¹¹⁹³ Ezek közül a 8. és a 10. sírnál ismert, hogy a lókoponya és a lábcsontok a sírban hol és milyen helyzetben voltak. A 8. sír esetében a lovas temetkezés jellemző vonása, hogy a ló testrészei körülveszik a halott lábfejeit, lábszárait. Ez a kiterített lóbőrös

temetkezések közé sorolható, ahol a lóbőr a halott lábaira ráterítették.¹¹⁹⁴ A 10. sír esetében feltehető, hogy abba a ló bőre nem, csupán feje és végtagjai kerültek bele.¹¹⁹⁵

A többi sírban csak annyit bizonyos, hogy a lócsontok az elhunyt lábainál voltak.¹¹⁹⁶ A 2–3. sír kivételével minden sírből kerültek elő *kengyelek*, melyekhez további szórványdarabok is sorolhatók, összesen 20 db. Ennek döntő többsége a korszakra leginkább jellemző körte alakú, ívelt talpalóján bordákkal merevített változat. Mindössze 2 db eltérő típus ismert: a 9. sírből 1 db karoling-normann típusú, míg a 10. sírből – a körte alakú változat mellett – 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú kengyel került elő. A 9. sír említett kengyele huzalberakással volt díszítve, míg a 3. sírban mindkét körte alakú kengyel szárain – fémvizsgálat hiányában sajnos csupán valószínűsíteni tudom, hogy – ezüstlemez-berakás nyomai láthatók. Az egyik példányon a száruk külső és belső oldalára támaszkodó helyzetben lévő félköríves, lemélyedő kialakítások is megfigyelhetők. Ennek a technikai megoldásnak a párhuzama a Tarnaörs-Szentandrás határ temetőjéből szórványként előkerült egyik körte alakú kengyelen bukkan fel,¹¹⁹⁷ annak mindkét szárának külső és belső oldalán is egymással érintkező félkör alakú vájatok sorakoznak. Azonban itt a félkörök azonos irányban helyezkednek el, míg vizsgált kengyelünkön egymással ellentétes helyzetűek. Ugyancsak hasonló félköríves minta látható a Budapest-Csúcshegyen feltárt 2. sír körte alakú kengyelén¹¹⁹⁸ és a tarnaörsi 1. sírből előkerült legyező alakú kengyel hátoldalának külső részén is,¹¹⁹⁹ ahol az elülső oldalt levélmintás berakás¹²⁰⁰ díszítette. Sajnos a mintát a kengyelen nem tudnám megbízhatóan rekonstruálni.

Zablák minden sírből kerültek elő, sőt, volt olyan temetkezés is, amelyik 2 db csikózablát tartalmazott (3.). Ezek között az 1. és 7. sír bizonytalan típusa mellett a többség egyszerű csikózabla (4–5., 9.), de ismert annak nagykarikás (2.) változata is. A szájvasak végein külön elemmel rendelkező zablák között oldalpálcás (8., 10.) és ma már nem megállapíthatóan kétkarikás vagy oldalpálcás változatok is vannak (6.). További 3 db oldalpálcás és 1 db csikózabla a szórványleletek között található, 1 db besorolhatatlan típussal együtt. Mivel a 9. sír zablájá-

¹¹⁸⁹ KALICZ 1957, 167.

¹¹⁹⁰ BIRÓ 2013, 411, 101. jegyzet.

¹¹⁹¹ RÉVÉSZ 1996, 159–161.

¹¹⁹² RÉVÉSZ 2001, 42.

¹¹⁹³ KALICZ 1957, 167; VINNAI é. n. 31.

¹¹⁹⁴ BÁLINT 1969, 110.

¹¹⁹⁵ VÖRÖS 2001, 591.

¹¹⁹⁶ VINNAI é. n. 31.

¹¹⁹⁷ RÉVÉSZ 2008, 276, 68. tábla 1.

¹¹⁹⁸ GARÁDY 1934, 31; NAGY 1975, 210–211, 145. kép.

¹¹⁹⁹ RÉVÉSZ 2008, 276, 67. tábla 1a.

¹²⁰⁰ HORVÁTH 2009.

nak végein szokatlanul nagy méretű áttörések láthatók, így kérdéses, vajon tartozhattak-e hozzá karikák, avagy azok funkcióját a nagy méretű lyukak egyben látták el.¹²⁰¹

Az 1956. évi leletek között került elő egy bronzból öntött rozettás lószerszámveretekből álló garnitúra. Amennyiben a valószínűleg hiányosan gyűjteménybe került veretek egy garnitúrához tartoztak, úgy a kantár, a szügyelő vagy farhám díszítésére is szolgálhattak. A rozettás lószerszámok közismerten változatos veretekből állhattak, itt is négyféle méretű kerekded veretet találunk köztük. A 2 db nagy, ovális füles veret hátlapján az egykori – mára azonban hiányos – szeg a veret síkjától számítva 0,8 cm hosszsan emelkedik ki, így amire felerősítették is ilyen vastag kellett, hogy legyen. A kétféle kisebb, füles vereteket duplán hajlított bőrszíjra szegecselték, úgy, hogy a bőr összehajtott szélénél helyezkedtek el a veretek fül nélküli részei, így a szíj szélessége a fülig, sőt, akár az alá – vagy bizonytalan hosszúságban azon túl – is érhetett. A szíj eredeti szélessége annak egyedüli mérhető esetében 2,9 cm, míg vastagsága legfeljebb 0,3 cm volt.¹²⁰² A veretek hátoldalán lévő szegecsek – eredeti állapotukban talán elhajlított végű szegek – méretének esetenkénti változatosága arra utalhat, hogy az azokat tartó szíj, vagy az egymást keresztező szíjak vastagsága különböző lehetett.

A sírkert véleményem szerint a szállási temetők¹²⁰³ közé sorolható, teljes sírszámát azonban nem ismerjük, ugyanakkor a szórványként előkerült lószerszámok és rozettás veretek alighanem további lovas sírok emlékei lehetnek, még akkor is, ha az 5 db szórvány kengyel közül 4 db-ot az elvileg kengyeleket nem szolgáltatató 2. és 3. számú sír leleteinek is tarthatnánk. Keltezését illetően a 4. sír esetében az előkerült dirhemek a 916/917. évben, az 1. és 2. sír esetében pedig a 918/919. évben határozák meg azok *terminus post quem* időpontját, amihez bizonytalan hosszúságú időt számíthatnánk még hozzá átlukasztásukból következő használatuk miatt. Ezek a dirhemek azonban kibocsátásuk után akár még négy évtizedig is forgalomban maradhattak.¹²⁰⁴ Így a 10. század második negyede elé valószínűleg nem keltezhetjük a temetőt. Ezt a későbbiekben feltűnő leletek, mint a kéttagú csüngős veret és a sodrott karperec is alátámaszt-

ják, melyek a század második negyedétől, középső harmadától terjedhettek el. Mint említettem, a karperec jó analógiái a közelben a rétközi temetőkből ismertek: Tiszabercel-Mezőgazdasági szakiskola 13. sírjában kisebb kéttagú csüngős veretekkel együtt került elő egy hasonló darab. A temetőt a 10. század végétől keltezte Istvánovits Eszter.¹²⁰⁵ Gáva-Szincse dombon pedig egy női lovas sírból származik, melyet – lábbeli veretei alapján – Istvánovits a 10. század elejére keltezett.¹²⁰⁶ Legkorábban tehát – úgy gondolom – a 10. század 20-as éveiben nyithatta temetőjét a közösség a homokos talajú dombon, melyet azután bizonytalan, de talán inkább csak rövidebb ideig, legfeljebb néhány évtizedig használt.

A közösség a sírokból előkerült dirhemek alapján valamilyen módon kapcsolatba került azokkal az arab kereskedőkkel, akiktől ezeket beszerezhették. A karoling bűjtató és a karoling-normann típusú kengyel ugyanakkor a nyugati zsákmányszerző akciók lenyomataiként értékelhetők. A 6 férfi, 2 nő és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunyt mellett bizonytalan, hogy a temetőben hány és milyen korú elhunytat rejtő sír lehetett még. Ugyanakkor szembevetendő, hogy a megmentett temetőrészlet minden férfisírjából került elő valamilyen fegyver, azonban nem vagy csupán elvéve ismertek az öv vagy tarsoly fémdíszei, a fegyverek nemesfém szerelékei vagy a lószerszám bronz- vagy ezüstdíszei. Ezek természetesen a szerencsétlen előkerülési körülmények áldozatául is eshetnek, de talán 1-2 db fennmaradását jogosan várhatnánk. Ezért megkockáztatnám a feltételezést, hogy itt egy olyan mesterségesen szervezett közösség temetője bukkant fel, melyben többségben voltak a fegyveres férfiak, ugyanakkor felszerelésük nélkülözötte a nemesfém díszeket. Hozzájuk talán kevesebb kerülhetett a zsákmányból, legalábbis annak nemesfém részeiből, melyeket azután újraöntve, az említett díszek formájában használhattak volna tovább. Kérdéses, hogy a nemesfém hiánya mellett feltételezhetjük-e a zsákmány más részének erőteljesebb reprezentáltságát, pl. bizonyos ruhák, selyemből készült kelmék meglétét, melyekre a nemesfémekhez hasonló igény mutatkozott, így azok a vagyoni helyzetre utalhattak,¹²⁰⁷ ezek nyomát azonban ma már nem ismerjük.

75.4. IRODALOM

FÉK 873. sz.; BARTHA 1968, 154, 172; VINNAI é. n.; KOVÁCS 1989, 57–58; FODOR 1996; HORVÁTH 2019, 119–147;

HOM R. A. 350-1968.

¹²⁰¹ VINNAI é. n. 22.

¹²⁰² BOLLÓK 2013, 436.

¹²⁰³ KOVÁCS 2013, 521–530.

¹²⁰⁴ KOVÁCS 2011, 84–85.

¹²⁰⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 426.

¹²⁰⁶ ISTVÁNOVITS 2003, 55–57, 288, 311.

¹²⁰⁷ BOLLÓK et al. 2009, 159.

76. SÁROSPATAK-BODROGHALÁSZ

76.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Kertész István református lelkész ajándékként került a Sárospataki Református Kollégium Tudományos Gyűjteményébe egy honfoglalás korból származóként meghatározott aranygyűrű, melynek lelőhelyén kívül sajnos további leletkörülményei nem ismertek.¹²⁰⁸

76.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott, hegyesedő végű rovátkolt díszítésű arany huzalgyűrű.¹²⁰⁹ Átm.: 2,1 cm (SRM ltsz. 1916.1.) [182. tábla 5].

76.3. IRODALOM

J. DANKÓ–PATAY 2000, 58.

77. SZAKÁLD-MULATÓDOMB

77.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szakáld és Nagycsécs települések között található a Mulatódomb ÉK–DNy-i irányú szabálytalan ovális alakot mutató kiemelkedése, melynek középrészén húzódik a községek határa. 1965-ben a nagycsécsi oldalt szőlő borította, míg a szakáldi részen egy homokbánya helyezkedett el, ahol decemberben és a rákövetkező év januárjában kerültek elő egy honfoglalás kori temető első sírjai [128. kép]. Röviddel ezt követően néhány leletet a bányában dolgozó munkások be is küldtek a Hejőkeresztúri Múzeumba, azonban minden előkerült tárgyat sajnos

nem gyűjtötték össze. A leletek előkerüléséről a múzeum vezetője, Pap Arzén 1966. április 16-án értesítette a Herman Ottó Múzeumot, ahonnan április 19-én K. Végh Katalin szállt ki a helyszínre. A helyszíni szemle alkalmával azonban már csak egy sír maradványai voltak megfigyelhetők a domb déli részén, a bánya falában. A munkások elmondásából ugyanakkor megtudta, hogy az előkerült sírokban öv- és kerek veretek, valamint kenyelek is voltak. A leletek a Herman Ottó Múzeumban találhatóak.

77.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1966)¹²¹⁰

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?

Mellékletei:

1–2. 2 db ovális karikával ellátott, két üreges félből összeállított lemezgömbös csüngőjű ezüsthüvely. A karika m.: 2,3×1,5 cm, a gömbök átm.: 1,1 cm (HOM ltsz. 68.23.1.) [203. tábla 1–2, 253. tábla 2–3].

3–7. 5 db gyöngy, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:

3–4. 2 db sötétkék színű, lapított gömb alakú, oldalán kidomborodó, sötét közepű, piros-fehér sugaras dí-

szítésű szemekkel ellátott opak üveggyöngy (HOM ltsz. 68.23.2. – elveszték).¹²¹¹

5. 1 db kék színű, kéttagú opak rúdgyöngy, H.: 1,2 cm (HOM ltsz. 68.23.2.) [203. tábla 3].

6–7. 2 db sárga szegmentgyöngy. Átm.: 0,7, illetve 0,6 cm (HOM ltsz. 68.23.2.) [203. tábla 4–5].

8. 1 db hólyagos fejű ezüsthüvely. Kerek foglalatát körben négy üreges hólyag díszíti, ezek felett hajlanak a foglalat trapéz alakú karmai a benne lévő sárgás-barnás színű köre. Karikája szalagszerű, mely a foglalat alatti részen kiszélesedő, végeit két szegecs fogja össze.

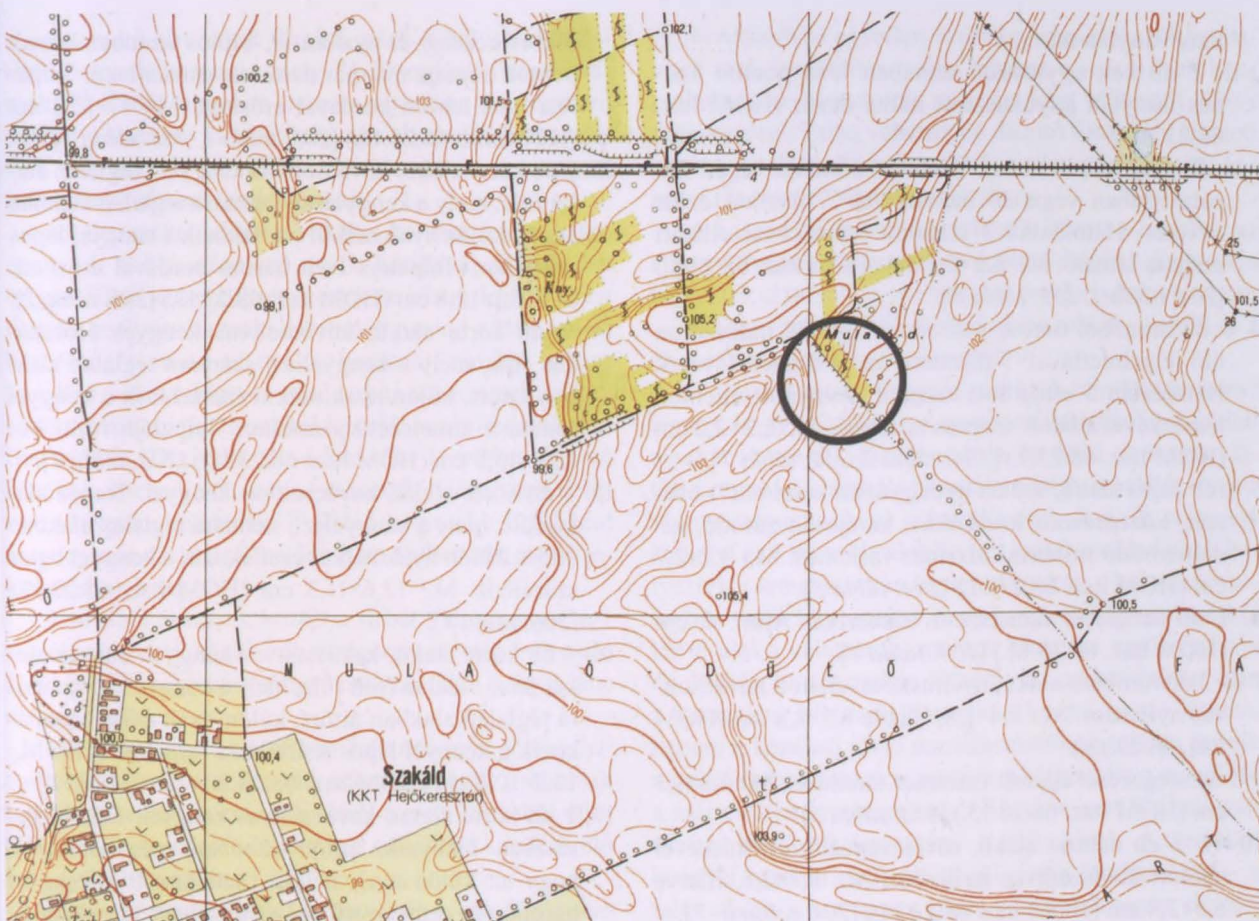
¹²⁰⁸ J. DANKÓ–PATAY 2000, 58.

¹²⁰⁹ J. DANKÓ–PATAY 2000, 88. kép.

¹²¹⁰ Pap Arzén elmondása szerint egy sírból származnak az alábbi tárgyak (K. VÉGH 1970, 87).

¹²¹¹ K. VÉGH 1970, 102, X. tábla 12–13.

77. SZAKÁLD-MULATÓDOMB

128. kép. Szakáld-Mulatódomb (1:10 000)

sze. M.: 2,7×2,2 cm (HOM ltsz. 68.23.3.) [203. tábla 6, 258. tábla 8].

9. 1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű. A gyűrűből mára csupán szalagszerű, a foglalat alatti részen kiszélesedő karikája maradt meg. A karika egyenesre vágott végeit 2-2 bevágással 3-3 nyelvre osztották, melyeket egymásba csúsztatva összekalapáltak. M.: 2×2 cm (HOM ltsz. 68.23.4.) [203. tábla 7].

10. 1 db gömb alakú, bronzból öntött fülesgomb. H.: 1,5 cm (HOM ltsz. 68.23.5.).¹²¹²

11. 1 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm (HOM ltsz. 68.23.6.).¹²¹³

12–70. 59 db félgömb alakú, hátoldalán ellentett lemez-kés szegeccsel ellátott veret. Ebből 58 db bronz, 1 db ezüst. Átm.: 0,7 cm (HOM ltsz. 68.23.7.) [203. tábla 8–43].

2. sír (1966. április 19.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír a homokbányászat során részben megsemmisült.

Mellékletei:

1. A medence jobb oldalán feküdt 1 db lant alakú vascsiholó. M.: 5,3×2,4 cm (HOM ltsz. 68.23.23.).¹²¹⁴

2. A váz medencéjének bal oldalán volt 1 db négyzetes átmetsetű, tört, aszimmetrikus szájvasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózábla. A szájvasak h.: 7, illetve 6,5 cm, a karikák átm.: 4,6, illetve 4,5 cm (HOM ltsz. 68.23.24.).¹²¹⁵

¹²¹² K. VÉGH 1970, 102, X. tábla 7.

¹²¹³ K. VÉGH 1970, 102, X. tábla 8.

¹²¹⁴ K. VÉGH 1970, 104, XII. tábla 4.

¹²¹⁵ K. VÉGH 1970, 105, XIII. tábla 1.

Szörványleletek:

- 1–2. 2 db két, egymással szemben lévő ponton azonos irányból átlukasztott itáliai denár (HOM ltsz. 68.23.10.).¹²¹⁶
3. 1 db alsó részén áttört, felületén mindkét végén félpalmettában végződő indaszárral¹²¹⁷ díszített ezüst övveret. Hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. M.: 2,2×2,1 cm (HOM ltsz. 68.23.8.) [204. tábla 1, 259. tábla 8].
4. 1 db bronzból öntött, szabadon végződő indaszáron ülő félpalmettával¹²¹⁸ díszített, áttört függesztőveret. Hátoldalán 5 elhajlított szegből kialakított ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 6,2×2,2 cm (HOM ltsz. 68.23.9.) [204. tábla 2, 259. tábla 7].
5. 1 db pajzs alakú, szélén gyöngyözött kerettel (?) övezett, középrészén hosszúkás, karéjosan záródó, kidomborodó mintával díszített vaslemez. M.: 3,7×2,7 cm (HOM ltsz. 68.23.11.) [204. tábla 3].
6. 1 db szögletes átmetszetű vaskarika. Átm.: 5 cm (HOM ltsz. 68.23.12.) [204. tábla 4].
- 7–8. 2 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,4×1,8, illetve 8,3×1,8 cm (HOM ltsz. 68.23.13.).¹²¹⁹
9. 1 db szegeccsel ellátott vaslemez töredékei. M.: 4,3×1,3 cm (HOM ltsz. 68.23.15.) [204. tábla 5].
- 10–11. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 8,7×2,5, illetve 8,5×2,4 cm (HOM ltsz. 68.23.14.) [204. tábla 6–7].
12. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára fordított trapéz alakban áttört, kissé összeszűkülő nyakkal csatlakozik a háromszög átmetszetű szárakhoz. A szárak külső oldalán, a nyak és a talpaló között bronz/réz huzalberakás látható, ilyen huzalberakás helyezkedik el a kengyel nyakán is, sajnos azonban annak pontos mintája ma már nem rekonstruálható. Talpalója ívelt három bordával erősített. M.: 17×10,3 cm (HOM ltsz. 68.23.16.) [205. tábla 1, 264. tábla 1].
13. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt három bordával erősített. M.: 15,1×12,8 cm (HOM ltsz. 68.23.17.) [205. tábla 2].
14. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Hosszúkás füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 12,8×15,2 cm (HOM ltsz. 68.23.18.) [206. tábla 1].
15. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. M.: 12,6×11,3 cm (HOM ltsz. 68.23.19.) [206. tábla 4].
16. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Tarpéz alakú, felső oldalán ívelt füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 14,2×12,8 cm (HOM ltsz. 68.23.20.) [206. tábla 2].
17. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Füle nagyrészt hiányzik, annyi azonban megállapítható, hogy az külön nyak nélkül csatlakozott a kengyel háromszög átmetszetű száraihoz. Ívelt talpalójának nagy része hiányzik. M.: 12,5×12,4 cm (HOM ltsz. 68.23.21.) [206. tábla 3].
18. 1 db tört, szögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájasú kovácsoltvas csikózábla. H.: 25,4 cm, a szájasak h.: 8,5, illetve 8 cm, a karikák átm.: 5,8, illetve 5,4 cm (HOM ltsz. 68.23.22.) [205. tábla 3].

77.3. ÉRTÉKELES

A dombon a bányamunkák során annak elbányászott északnyugati részén kb. 25–30 sírt találhattak.¹²²⁰ A temető azonban bizonyára folytatódott a bánya keleti határán túl is, az ekkor Nagycsécshoz tartozó szőlővel borított területen. Mivel a sírok a bányában megfigyelték szerint viszonylag sekély, 50–60 cm-es mélységben voltak,¹²²¹ ezért K. VÉGH Katalin feltételezte, hogy

a szőlőben található, becslése szerint legfeljebb 3–4 sírt már a tőkék telepítése során elpusztították.¹²²² A domb északkeleti nyúlványán azonban egy 2007-ben folytatott terepbejárás során honfoglalás kori kerámiadarabok is előkerültek, így nem zárható ki, hogy a lelőhelynek még lehet bolygatatlan része.¹²²³

¹²¹⁶ K. VÉGH 1970, 102, X. tábla 14–15; KOVÁCS 2011, 149.¹²¹⁷ BOLLÓK 2015, 241.¹²¹⁸ BOLLÓK 2015, 233.¹²¹⁹ K. VÉGH 1970, 103, XI. tábla 1–2.¹²²⁰ K. VÉGH 1970, 87.¹²²¹ HOM R. A. 364–68.¹²²² K. VÉGH 1970, 87; HOM R. A. 364–68.¹²²³ SZOLYÁK–HORVÁTH–KALÁSZDI 2008.

A temető sírszámát illetően csak a helyszíni becsülésre hagyatkozhatunk, mely 25-30 egykori sírral számolt.¹²²⁴ Ebből azonban csupán egyetlen sír részbeni megfigyelésére nyílt lehetőség, így a temető szerkezetét és a temetkezési szokásokat illetően szinte semmilyen információval nem rendelkezünk.

Az ékszereket tekintve ritkák a korszak leletanyagában az 1. sírből származó ovális karikával ellátott, két üreges félből összeállított *lemezgömbös csüngőjű ezüst függők*, melyhez hasonló darabokat – mind a lemezgömbös csüngőt, mind az ovális, hosszanti oldalán nyitott huzalkarikákat tekintve – elsősorban a 9. századi leletek között találhatunk. Bronzból készült hasonló darabokat Divékújfalun (Diviacka Nová Ves, Sl.) 1. számú sírjából közöltek, melyet a 9. század második felére vagy a 10. század elejére kelteznek.¹²²⁵ Talán helyesebb függőként megnevezni ezeket, vélhetően nem fülben történő viseleti módjuk miatt.

A további ékszerek között a sírből 5 db *üveggyöngy* is előkerült, ezek közül 2 db virágszemes, míg 1 db rúd-, 2 db pedig szegmentgyöngy, melyek talán a nyaklánc díszei lehettek.

A kéz ékszereit az 1. sírban 2 db *hólyagos fejű ezüstgyűrű* képviseli, mindez ritkaságnak számít a korszak temetkezéseiben, mert azok ebből a gyűrűtípusból döntően csak 1 db-ot tartalmaztak, s ritkábban kerültek elő más gyűrűtípussal is.¹²²⁶

A ruha kapcsolását az 1. sírban 2 db bronz *fülesgomb* szolgálta, míg az elhunyt nő lábbelijét is díszíthette az előkerült legkevesebb 59 db félgömb alakú, döntően bronz-, ritkábban ezüstveret. Amennyiben ezek valóban ilyen funkcióban kerültek felhasználásra,¹²²⁷ úgy talán feltételezhetünk olyan eseteket is, amikor a lábbelin a díszítést különböző formájú veretek helyett azonos, de eltérő anyagból készült, eltérő színű szegecsek alkalmazásával oldották meg, esetleg ezek elhelyezésével kirajzolva valamilyen mintát.

Veretes övre egyetlen szórványként előkerült ezüstveret utal, így kérdés, vajon lehetett-e valamilyen kapcsolatban az ugyancsak szórványként előkerült *áttört függeszítővel*. Talán valamilyen díszítő funkciója lehetett egykor az előkerült pajzs alakú, szélén gyöngyözött kettel (?) övezett *vaslemeznek* is.

A használati és munkaeszközök között a 2. sírban az elhunyt övének valószínűleg jobb oldalához kapcsolva helyezték el tarsolyát, melyben *csiholója* is helyet kapott.

A fegyverzetre 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű és 2 db rombusz alakú *nyilcsúcs* utal.

A lószerszámok temetkezéseiről mindössze annyi ismert, hogy a 2. sírban a medence bal oldalánál feküdt a *zabla*. A munkások elmondása, továbbá az összegyűjtött *kengyelek* alapján a temetőben több, legalább lószerszámú temetkezéssel számolhatunk. A 6 db szórvány kengyel és 1 db zabla alapján így legkevesebb 4 sírba helyeztek a temetés során lószerszámokat, s bizonyos esetekben talán lócsontokat is. A kengyelek kivétel nélkül körte alakú változatok, melyek közül az egyik szárain és nyakán huzalberakás látható. Ez utóbbi talpán nem a korszakra jellemző klasszikus három borda látható, hanem a középső jóval markánsabb, s az talán a szárak meghosszabbításának is tekinthető lenne. Ez a megoldás a már említett bodrogvécsi, vélhetően nem Kárpát-medencei készítésű kengyelen is felbukkan. A szakáldi kengyel további részletei közül pedig fémberakása – s talán alakja is – a trapéz alakú változatok egyes elemeivel mutat rokonságot. A zablák között mindkét példány egyszerű csikózabla volt.

Sajnos a temető keltezése szempontjából jelentős *italiai denár* kibocsátója nem ismert, így csak a 889. évi *terminus post quem* dátum határozható meg,¹²²⁸ melyhez az átlukasztott érme esetében további bizonytalan idejű használatot számíthatunk hozzá. Sajnos ennek pontosítására a leletanyag sem nyújt lehetőséget, de a magam részéről úgy gondolom, hogy a század vége felé már nem temetkeztek ide.

77.4. IRODALOM

K. VÉGH 1966; K. VÉGH 1970, 87; HOM R. A. 364–68.

¹²²⁴ K. VÉGH 1970, 87; HOM R. A. 364–68.

¹²²⁵ RUTTKAY 1965, 191.

¹²²⁶ HORVÁTH 2005, 129.

¹²²⁷ Mint Révész László felhívta rá a figyelmet, a veretek régészeti megfigyelés nélkül kerültek elő, azok többféle funkcióban is alkalmazhatók lehettek (RÉVÉSZ 1996, 99).

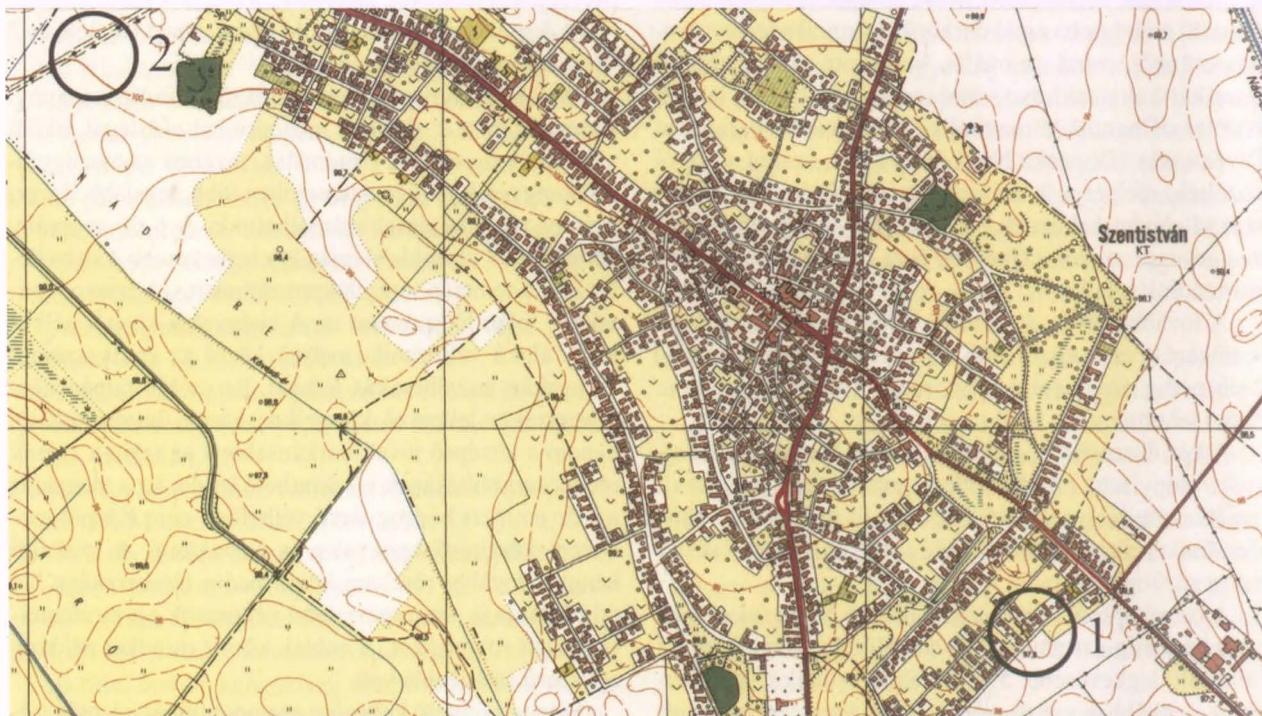
¹²²⁸ KOVÁCS 2011, 149.

78. SZENTISTVÁN-HONVÉD U. 8.

78.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szabó József miskolci műgyűjtő révén került a Herman Ottó Múzeumba 2003-ban 2 db öntött hajfonatkorong, melyek leletkörülményeiről csak annyi ismert, hogy

azokat a település mai temetőjében, sírásás közben találták valamikor az 1980-as években [129. kép 1].¹²²⁹

129. kép. Szentistván, 1: Honvéd u. 8., 2: Mádi rét (1:10 000)

78.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db bronzból öntött, jobbra néző, stilizált lovas alakot ábrázoló áttört korong, felső oldalán, a lovas fejénél a koronggal egybeöntött kerek fül látható. M.: 4,7×3,8 cm (HOM ltsz. n.) [218. tábla 10].
- 1 db bronzból öntött, balra néző képzeletbeli állatalkot és annak hátából induló háromágú növényi mintát ábrázoló, áttört hajfonatkorong. Átm.: 4,6 cm (HOM ltsz. n.) [218. tábla 11].

78.3. IRODALOM

RÉVÉSZ 2014a, 440.

¹²²⁹ RÉVÉSZ 2014a, 440.

79. SZENTISTVÁN-MÁDI RÉT, MOL 24. LELŐHELY

79.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2006 nyarán a MOL-termék-távvezeték nyomvonalán végzett megelőző feltárás során réz-, császár- és kora Árpád-kori objektumok kerültek feltárássra Selján Éva és Veres János vezetésével, melyek közül utóbbi korszakot

egy temető 4 sírja képviselte [129. kép 2].¹²³⁰ Az antropológiai és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

79.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2006. április 4.) [207. tábla 1]

Nő. Csv. h.: 145 cm, t.: D-DNy-É-ÉK 30°, sm.: 20 cm, sh.: 232 cm, ssz.: 110 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya jobbra fordult. A karok csontjai szorosan a váz csontjai mellett voltak. Bolygatott. A kézfejek és a jobb lábfej csontjai teljesen, a bal esetében pedig részben hiányoztak, a bordák kimozdultak. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldala alatt volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, bordázott (3) S-végű karika. M.: 2,4×2,2 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: 0,42 cm (HOM ltsz. n.) [207. tábla 2].
2. A jobb felkarcsont alsó végén volt 1 db ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,3×2,1 cm, hv.: 0,33×0,26 cm (HOM ltsz. n.) [207. tábla 3].
3. A jobb kéz egyik ujjpercén volt 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű. Átm.: 2,3 cm, hv.: 0,34 cm (HOM ltsz. n.) [207. tábla 4].

2. sír (2006. április 4.) [207. tábla 5]

Nő. Csv. h.: ?, t.: D-DNy-É-ÉK 20°, sm.: 30 cm, sh.: 220 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A koponya jobbra fordult, mindkét kézfej csontjai a medencén voltak. Bolygatott. A koponya egy részét földmunka semmisítette meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült, spirális, bordázott (3) S-végű karika. M.: 2,4×2,1 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,41 cm (HOM ltsz. n.) [207. tábla 6].
2. A bal kéz csontjai között volt 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, egyik végén levágott, ket-tősen csavart ezüst huzalgyűrű. M.: 2,4×2,3 cm, v.: 0,4×0,35 cm (HOM ltsz. n.) [207. tábla 7].

3. sír (2006. április 10.) [207. tábla 8]

Férfi.¹²³¹ Csv. h.: 156 cm, t.: D-DNy-É-ÉK 20°, sm.: 18 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 50 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya kissé balra dőlt. A kéz- és a lábfejek csontjai felszívódtak.

Melléklete: nem volt.

9. sír (2006. április 3.) [207. tábla 9]

Gyermek. Csv. h.: kb. 85 cm, t.: D-DNy-É-ÉK 20°, sm.: 21–10 cm, sh.: 115 cm, ssz.: 54 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a koponya balra fordult. Bolygatott. A váz csontjainak egy részét földmunka mozdította ki, illetve részben meg is semmisítette. A csontok egy része felszívódott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete:

1. A koponya jobb oldalán volt 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarika 2 db töredéke. Hv.: 0,1 cm (HOM ltsz. n.) [207. tábla 10].

79.3. ÉRTÉKELÉS

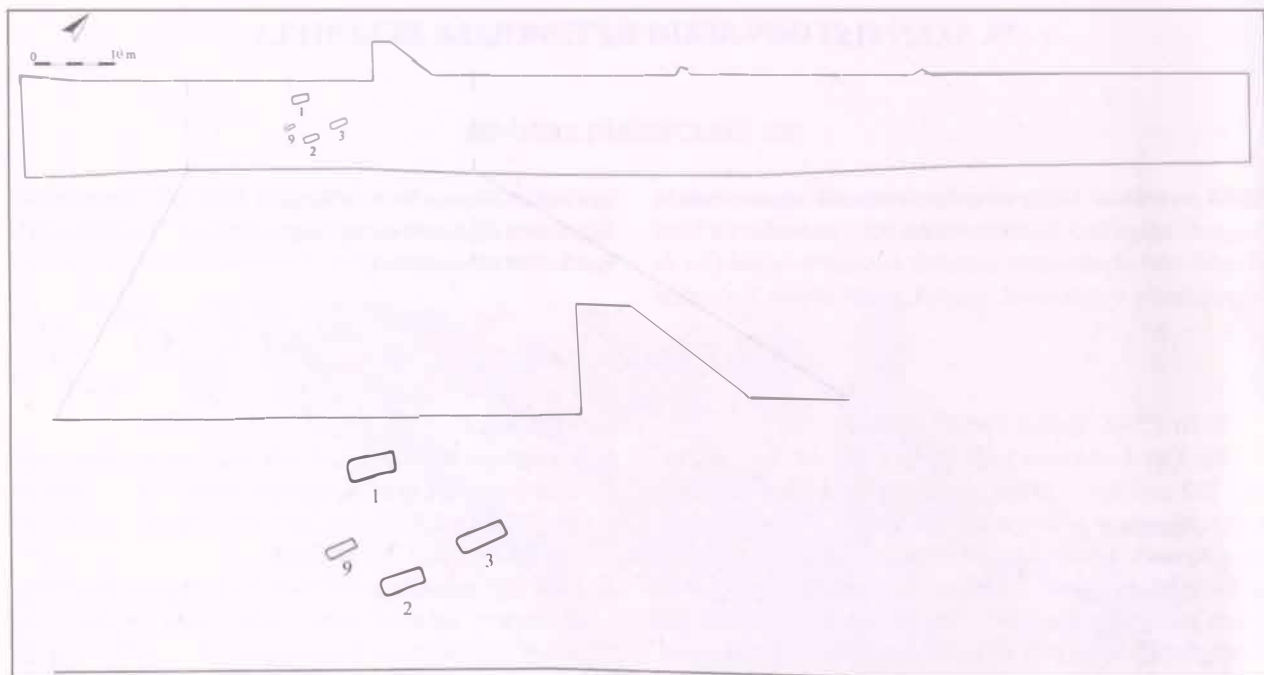
A település nyugati határában futó nyomvonalas létesítmény mintegy 140 méteres szakaszának 10 méter szélességben történő megkutatására volt lehetőség [130. kép], így az előkerült 4 sír bizonyára csak egy része lehet

az egykori temetőnek, mely a feltárás összesítő térképe alapján északnyugati és délkeleti irányban egyaránt folytatódhat. Az 1–2. sír esetében az antropológiai vizsgálat hiánya ellenére valószínűsíthető, hogy az elhuny-

¹²³⁰ SELJÁN-VERES 2008.

¹²³¹ SZÓLLÓSY 2013, 144.

80. SZENTSIMON, ÓZD FELÉ ESŐ TELEPÜLÉSRÉSZ

130. kép. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, a feltárt terület

tak nők lehetek.¹²³² Az előkerült bordázott ezüst S-végű karikák a 11. század középső részére utalnak,¹²³³ s ennek nem mond ellent a 2. sírból előkerült, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű gyűrű sem, mely 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt ment ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.¹²³⁴ Ez utóbbi ékszer végét talán sérülése okán vágták le.

A sírok feltételezhetően összefüggésbe hozhatók az 1 km-re található Szentistván M3-as autópálya nyom-

vonalán található 3. számú lelőhelyen feltárt kora Árpád-kori településsel.¹²³⁵ A közösség, mely temetőjének választotta a teraszos jellegű enyhe kiemelkedés oldalát, leginkább egy 11. századi falusias jellegű csoport lehetett. A temető nem egészen 3 km-re található a Mezőkeresztes területén, ugyancsak a MOL-vezeték nyomvonalának kutatása során azonosított temetőteredéktől, mindkettő leletanyagának hasonló vonásai az ezüst S-végű karikák és a törtezüst leletek köré sorolható gyűrűk.

79.4. IRODALOM

SELJÁN-VERES 2008; SZÖLLŐSY 2013, 144; HOM R. A. 4170-07.

80. SZENTSIMON, ÓZD FELÉ ESŐ TELEPÜLÉSRÉSZ

80.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1950. április közepén a község Ózd felé eső – ma már pontosan nem azonosítható – részén [131. kép] házhelyeket alakítottak ki, melynek során az egyik tulajdonos tel-

ke planírozása közben egy sírra bukkant. Egy hónappal később földmunkák során Kovács Viktor és ifj. Nagy József telkén további három sírt bolygattak meg, ebből az

¹²³² SZÖLLŐSY 2013, 144.

¹²³³ SZÓKE-VÁNDOR 1987, 57.

¹²³⁴ KOVÁCS 2015, 203–204.

¹²³⁵ SZÖLLŐSY 2013, 144.

131. kép. Szentsimon, Ózd felé eső településrész (1:10 000)

egyik váz mindkét alkarjának csontjain volt I-I állatfejes bronz karperec. Az előkerült sírokról május 16-án Csomor Ernő plébános értesítette a Borsod-Miskolci Múzeumot.¹²³⁶ A helyszínre május 17-én Megay Géza szállt ki, aki ott a felszínen fekvő emberi csontokat is megfigyelt, egy helyen pedig – a munkások által másodlagos helyre összehordva – földdel letakarva ugyancsak több emberi csontot talált. Itt két váz koponyáját ki is bontotta a földkupacból, melyeknél a halántékcsonatok zöld patinával voltak borítva. Az egyik koponya közelében pedig a későbbiekben megtalált 1 db S-végű karikát. Itt került elő továbbá egy gyermek vázának néhány, ugyancsak zöld patinás csontja is. Megay helyszíni megfigyelése szerint a karpereceket tartalmazó sír és az előkerült további 4-5 temetkezés között 5 méter, a munkások által másodlagos helyre összehordott csontok és a karpereces sír között

pedig kb. 8 méter távolság volt. Ez utóbbi mintegy 50 cm mélyen került elő, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben, Ny-K-i tájolással, csakúgy, mint a többi 4-5 sírban talált csontváz.¹²³⁷ A helyszínen megtudta azt is, hogy 1907-ben a lelőhely melletti úttest építése során is kerültek már elő sírok. Sajnos a lelőhely feltárására akkor nem volt lehetőség, a tulajdonosok azonban ígéretet tettek rá, hogy a földmunka folytatását jelzik majd a múzeumnak.¹²³⁸

A leletkataszter ide sorol továbbá egy karperecet, pántgyűrűt és egy I. István (1000–1038) érmét is,¹²³⁹ melyek azonban ma már nem lelhetők fel.¹²⁴⁰ A régészeti és az antropológiai leletanyag fennmaradt része a Herman Ottó Múzeumban található.

¹²³⁶ HOM R. A. 153-1950.

¹²³⁷ HOM R. A. 751-69.

¹²³⁸ MEGAY 1956, 17.

¹²³⁹ FÉK 1037. sz.

¹²⁴⁰ K. VÉGH 1970, 79.

80.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1950. április)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Melléklete: ?

2. sír (1950. május 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: kb. 50 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Mellékletei:

1–2. Az alkarcsontokon volt 2 db Kovács 1994, 4a típusú,¹²⁴¹ nyitott végű állatfejes bronz karperec. A karperecek félköríves átmetszetű szárai rovátkolást utánzóan öntöttek. Az ép példány m.: 7×6,5 cm, v.: 0,6×0,4 cm (HOM ltsz. 1109.1–2.) [208. tábla 1–2].

3. sír (1950. május 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Melléklete: ?

4. sír (1950. május 16.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Melléklete: ?

5. sír (1950. május 17.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Melléklete:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 2,4×1,6 cm, hv.: kb. 0,2 cm, Ssz.: nincs adat (HOM ltsz. 1109.3. – elveszett).¹²⁴²

Megjegyzés: a halántékcsontokon zöld színű patina nyoma volt látható.

6. sír (1950. május 17.)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Melléklete: ?

Megjegyzés: a halántékcsontokon zöld színű patina nyoma volt látható.

7. sír (1950. május 17.)

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A sírt földmunka során dülták fel.

Melléklete: ?

Megjegyzés: a csontokon zöld színű patina nyoma volt látható.

Szórványleletek:

1. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű bronz huzalkarperec. M.: 8,4×7,7 cm.¹²⁴³ Elveszett.

2. 1 db nyitott, egymásra hajló végű pántgyűrű. M.: 2,6×2,5 cm.¹²⁴⁴ Elveszett.

3. 1 db I. István (1000–1038) érme.¹²⁴⁵ Elveszett.

80.3. ÉRTÉKELÉS

A domb legmagasabb pontja az úttest vonalában helyezkedett el, így annak építéskor gyakorlatilag kettévágták az ott található lelőhelyet.¹²⁴⁶ Megay helyszíni megfigyelése szerint összesen kb. 6 sír kerülhetett elő a munká-

latok során,¹²⁴⁷ ehhez sorolható még az 1950. áprilisában előkerült, valamint az 1907-ben, útépités során megtalált bizonytalan számú sír. A temető szegényes leletanyagú, valószínűleg egy 11. századi falusias közösségre utal.

80.4. IRODALOM

FÉK 1037. sz.; FEHÉR 1957, 289; K. VÉGH 1970, 79; HOM R. A. 153-1950.; 375-68.; 751-69.; MNM R. A. 322. Sz. V.

¹²⁴¹ KOVÁCS 1994, 126.

¹²⁴² K. VÉGH 1970, 93, I. tábla 10; FEHÉR 1957, 289, T. XXXIII/1.

¹²⁴³ FEHÉR 1957, 289, T. XXXIII/6.

¹²⁴⁴ FEHÉR 1957, 289, T. XXXIII/5.

¹²⁴⁵ FEHÉR 1957, 289, T. XXXIII/4.

¹²⁴⁶ HOM R. A. 751-69.

¹²⁴⁷ HOM R. A. 751-69.

81. SZERENC-S-KÁCSA-DÜLŐ

81. SZERENC-S-KÁCSA-DÜLŐ

Kovács László

81.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A város északi határában 1928-ban Vruhovszky Józsefnek a kácsa-dülöbéli kőbányájához vezető földútját kiszélesítő munkásai valószínűleg egy kis 10. századi szállási temetőt bolygattak meg. Egy férfisírt feldúltak, a következő lovas férfisírból pedig a tulajdonos csak az emberi koponyát, 18 aranyozott ezüst övdísz: az öv csatját, 12 áttöréses szív alakú, 4 pajzs alakú és

egy ugyanilyen, de áttöréses övveretét, végezetül egy nyilcsúcs tuskéjét mentette meg. A kalandos sorsú övdíszekből csak 11 áttöréses – 10 szív és 1 pajzs alakú – példány maradt meg a kassai múzeumban. A különleges virágbimbós díszítésű övveretkészlet a honfoglalás kori leletanyag legarchaikusabb csoportjába tartozik.

81.2. IRODALOM

Kovács 2015, 35–41, 307: 6. tábla.

82. SZERENC-S, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

Kovács László

82.1. ÖSSZEFOGLALÁS

1907-ben került a Sárospataki Református Kollégium gyűjteményébe Vitányi Bertalan szerencsi ügyvéd ajánlékaként 3 palmettadíszes – két áttöréses széles és egy keskeny – bronz kantárszj- vagy övveret, egy oldalpálcás zablá, végezetül egy háromszög alakú, dudoros

nyakú, keresztben álló téglalap alakú fülű kengyelpár. Amennyiben a vereteket kantárszj-ról származtatjuk, akkor a leletegyüttes egy 10. századi női sír mellékleteinek maradványa lehet, amelybe a magyarokétól eltérő típusú kengyelpár nyugat-európai zsákmányból kerülhetett.

82.2. IRODALOM

Kovács 2015, 44–45, 308–309: 7–8. tábla.

83. SZERENC-S-LAJOS KÖZ 2.

Kovács László

83.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A református templom mellett kertrendezéssel kapcsolatos földelhordás közben 1967-ben néhány sírt bolygattak meg, amelyek leleteit, köztük 11. századi denárokat, dr. Petrikovits László szerezte meg. A helyszínre vonuló K. Véghe Katalin megállapította, hogy a templom körüli temető Árpád- és középkori temetkezései láttak napvilágot. 2011-ben az épület nyugati oldalán a templomkerten belül hú-

zott kutatóárokban a temető 11–16. század közé keltezhető újabb 60, illetőleg a kerítőfalon kívül ásott kutatóárokban további 60–70 sírja bukkant fel. Sajnos, a 11. századi pénzek meghatározás nélkül kallódtak el, pedig e korai sírok egy falusi temetőnek vagy a gótikus templom elődje templom körüli temetőjének megbolygatását tanúsítva, a város korai történetének fontos emlékei lehettek volna.

83.2. IRODALOM

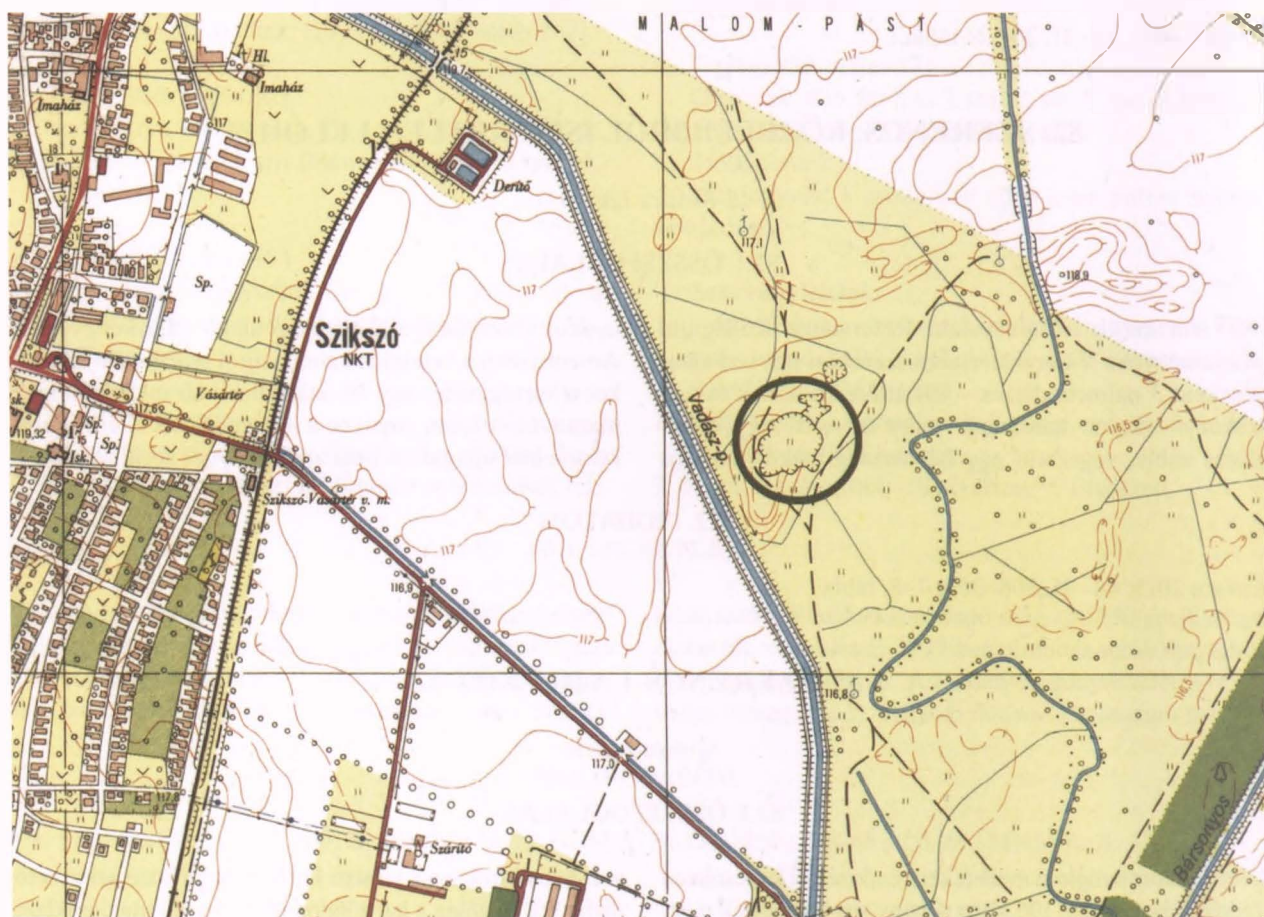
Kovács 2015, 42–43.

84. SZIKSZÓ-VADÁSZ PATAK PARTJA

84.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1979. július 20-án Ádám István szikszói tanár értesítette az Alsóvadász-Várdombon feltárást folytató Simán Katalint, hogy a Vadász patak keleti oldalán található É–D-i irányú ovális dombon nyitott homokbányában egy csontvázas sír került elő [132. kép]. Simán Katalin még aznap megtekintette a helyszínt, ahol ekkor már csupán a sír helyét tudta megfigyelni, szerencsére azonban az előkerült emberi és lócsontokat, valamint egy töredékes szablyát, kengyel- és zablatöredéket a találók átadtak neki. Lehetsége nyílt ugyanakkor a sírtól mint-

egy 6-8 méterre, a homokbánya falában két egymásba helyezett agyagedényt kibontani. Homokkitermelés során augusztus végén egy újabb sír került elő, ennek nyomán 1979. augusztus 27–31. között Wolf Mária vezetésével folyt leletmentő ásítás a területen, melynek alkalmával feltárták a 2. számú temetkezést, illetve egy további objektumot is. A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található,¹²⁴⁸ az 1. sír anyaga azonban a Herman Ottó Múzeum 1980. évi költözésekor elvesztett.¹²⁴⁹

132. kép. Szikszó-Vadász patak partja (1:10 000)

¹²⁴⁸ WOLF 1989, 155.

¹²⁴⁹ WOLF 1993, 546.

84.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1979. július 20.)

Férfi.¹²⁵⁰ Csv. h.: ?, t.: Ny–K, kb. 231°, sm.: kb. 70 cm, sh.: ?, szs.: ? Bolygatott. Homokbányászás során a sírt teljesen feldúlták. A sírban ló koponyája és lábcsonthajai is voltak.

Mellékletei:

- 1 db töredékes szablya (HOM ltsz. 82.6.1. – elveszett).
- 1 db kengyel (HOM ltsz. 82.6.2. – elveszett).
- 1 db zabla (HOM ltsz. 82.6.3. – elveszett).
- A lókoponya mosása során került elő egy vastárgy töredéke, mely feltehetően tegez vasalása volt.¹²⁵¹

2. sír (1979. augusztus 28.) [208. tábla 3]

Nő.¹²⁵² Csv. h.: ?, t.: DNY–ÉK, kb. 316°, sm.: 73 cm, sh.: ?, szs.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A homokbányászás során előkerült sírt csaknem teljesen feldúlták, *in situ* helyzetben csak a lábszár és lábfej csonthajai maradtak meg.

Mellékletei:

- 1–2. A lábszárcsontok környékén¹²⁵³ került elő egy karoling-normann típusú kovácsoltvas kengyel pár. Az egyik kengyel füle enyhén legyező alakú, mely gombos nyakkal kapcsolódott a kengyel félköríves átmetszetű száraihoz. Talpalója enyhén domború, három bordával erősített. A másik kengyel is hasonló, de füle hiányzik. M.: 17×10,5, illetve 14,8×11,4 cm (HOM ltsz. 82.6.4–5.) [209. tábla].
- Ugyanott helyezkedett el 1 db tört, négyzetes átmetszetű, élein taréjos kiképzésű, szimmetrikus szájvasainak végén két, egymásra merőleges tengelyű áttöréssel rendelkező oldalpálcás zabla. A szájvasak belső áttöréseibe kapcsolódnak az összeszűkülő rész után kiszélesedő füleikkel az egyenes oldalpálcák. H.: 20,2 cm, a szájvasak h.: 11 cm, az oldalpálcák h.: 11,4, illetve 11,3 cm (HOM ltsz. 82.6.6.) [208. tábla 4, 263. tábla 2].

84.3. ÉRTÉKELÉS

A sírok környezetének vizsgálata „nem adott semmiféle támpontot arra nézve [...], hogy az előkerült két síron kívül voltak-e további sírok [...] a [...] dombon.”¹²⁵⁴

A megkutatott terület nagysága miatt azonban nyitva kell hagynunk a kérdést, hogy a temetőnek maradhat-e még földben lévő sírjai. Feltárássra került ugyanakkor egy agyagedényekből és malomkövekből álló, hátrjelként értelmezhető objektum, mely összefüggésben állhatott a feltárt sírokkal [133. kép].¹²⁵⁵

A sírok tájolása a bolygatás miatt csupán hozzávetőlegesen ismert, azonban úgy tűnik, az nagyobb eltérést mutatott a korszakban általános Ny–K-i főiránytól; s különösen a 2. sír esetében igaz ez. Sajnos a sírgödörökről sem rendelkezünk megfelelő információkkal, s az egyes tárgyak fekvése sem ismert pontosan. Az előkerült két sír mindegyike *lovas temetkezés* volt, az elsőben lócsontok is voltak, míg a másodikban csak lószerszámok, s noha a sírt feldúlták, a lócsontok meglétére vélhetően emlékeztek volna a találók, mint erről az 1. sírnál is beszámoltak, illetve megőrizték azok részeit. Utóbbi sír le-

letanyaga sajnos elveszett, a kengyelek és a zabla típusa így nem ismert. A 2. sírből egy *karoling-normann típusú kengyel pár* került elő, melyet a lábszárakhoz helyeztek a temetés során. A *zabla* szájvasainak taréjos kialakítása a ló könnyebb irányíthatóságát szolgálta, hasonló oldalpálcás zabla másutt is felbukkan a korszak leletanyagában.¹²⁵⁶ Az 1. sírből előkerült *szablya* töredékei sajnos a feltárást követő évben elvesztek,¹²⁵⁷ így az a fegyverek hiteles példányai közé nem vehető fel.¹²⁵⁸ Az 1. sírből a lókoponya mosásakor előkerült egy vastárgy töredéke, mely egykor feltehetően *tegez* vasalása volt.¹²⁵⁹

Az egykori közösség jellegét két sír alapján nehéz lenne megítélni, ugyanakkor az ismert adatok alapján talán ezek a sírok is azok sorába illeszkednek, ahol a temetőket lovas vagy lószerszámok sírok is jellemzik, azonban a fegyverek megléte mellett ékszerek, ruha-, öv- vagy lószerszámok – legalábbis jelentős száma – nélkül. Az első sír esetében a szablya és a tegez veretének (?) darabkája férfi elhunyra utal, s amennyiben a 2. sír esetében a nem meghatározása¹²⁶⁰ helyes, akkor az

¹²⁵⁰ WOLF 1989, 155.

¹²⁵¹ WOLF 1993, 546.

¹²⁵² WOLF 1989, 155.

¹²⁵³ A sírrajz alapján ezek a lábszárcsontok alsó végeinél voltak, míg a találó elmondása azok térd környéki helyzetét határozta meg: WOLF 1993, 545.

¹²⁵⁴ WOLF 1993, 547.

¹²⁵⁵ WOLF 1993, 547–548.

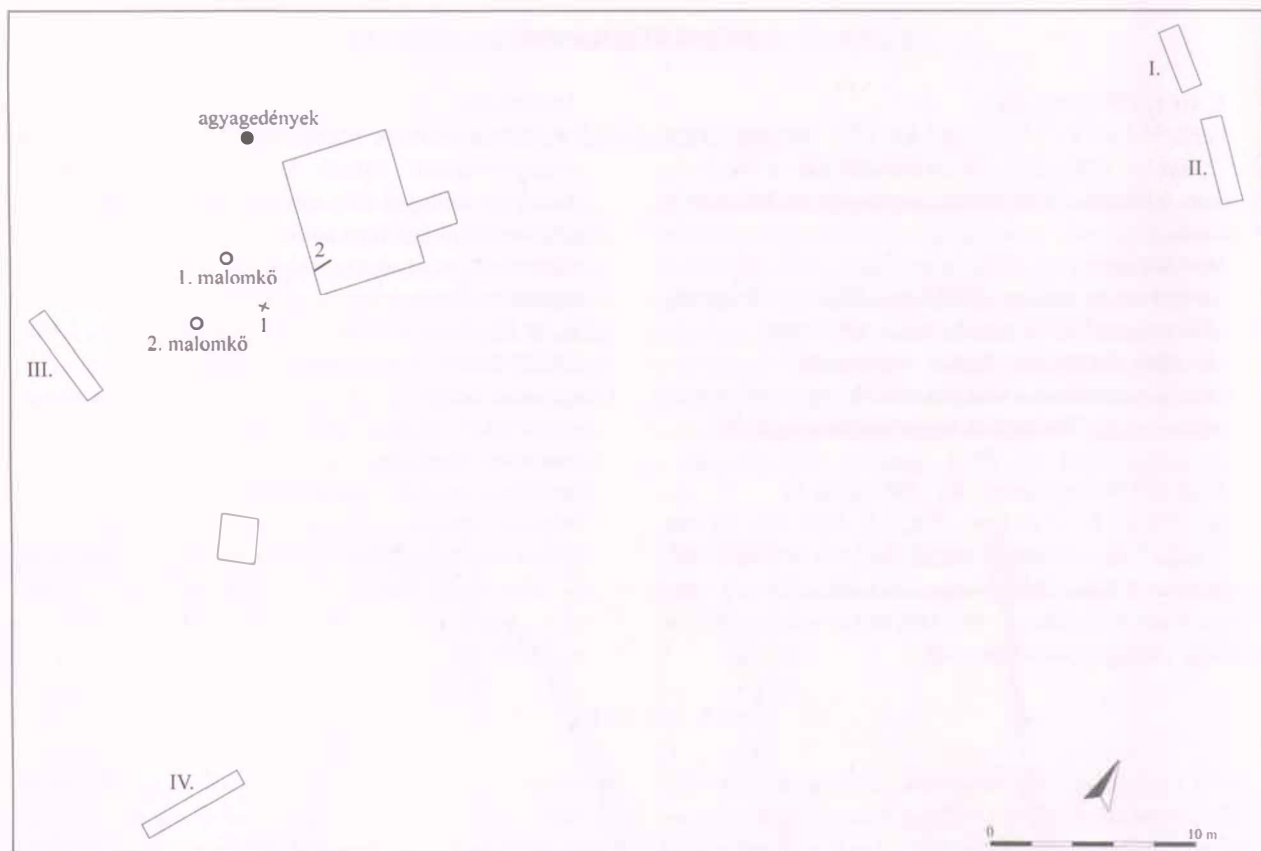
¹²⁵⁶ DIENES 1966, 216.

¹²⁵⁷ WOLF 1993, 546.

¹²⁵⁸ KOVÁCS 1995, 176.

¹²⁵⁹ WOLF 1993, 546.

¹²⁶⁰ WOLF 1989, 155.

133. kép. Szikszó-Vadász patak partja

egy férfi- és egy női temetkezés akár egy természetes nemi arányokat mutató közösség temetőjének kezdeti nyoma is lehetett. Természetesen nem ismerjük, maradhattak-e sírok feltáratlanul, vagy pusztulhattak-e el.

A sírok keltezésében – az esetleges negatív érvek mellett – az egyedüli támpontot a karoling-normann típusú kengyelpár jelentheti. A tárgy típus feldolgozása¹²⁶¹

óta gyarapodott a leletek sora, az újabb elemzések felvették a típus teljes 10. századi használatának lehetőségét is,¹²⁶² így az e századot meghatározó földre kerülésen felül további adattal nem szolgálhat. A feltehetően határjelként elásott tárgyak a 10. század végét, 11. század elejét jelölik ki.¹²⁶³

84.4. IRODALOM

WOLF 1980; WOLF 1980a; WOLF 1993, 545–547; HOM R. A. 1478–81.; MNM R. A. XIII.169/1981.

¹²⁶¹ MESTERHÁZY 1981; KOVÁCS 1985.

¹²⁶² BALOGH 2003, 287–288.

¹²⁶³ WOLF 1993, 548.

85. SZINYÉR (Svinice, Sl.)

85.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1902-ben a település határában [134. kép] szőlő aláforogtatás során egy gazdag női sírra bukkantak, melyet azonban valószínűleg teljesen feldúltak a találók. A sír-

ből előkerült leletek egy részét Székely Albert gyűjtötte össze, melyek saját gyűjteményébe kerültek, míg más részük elkallódott.¹²⁶⁴

134. kép. Szinyér a II. katonai felmérés térképén

85.2. SÍRLEÍRÁS

1. sír (1902) [135. kép]

Nő. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott.

A sírt valószínűleg teljesen feldúlták.

Mellékletei:

- 1 db kis szélesedően lekerekített végű, 1-1 ponton átlyukasztott rosszezüst pántkarperec. Átm.: kb. 6,3 cm, sz.: 1,4-1 cm.
- 1 db rosszezüstből öntött, kerek rozettás lószerszámveret. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található. Átm.: kb. 3,1 cm.
- 1 db rosszezüstből öntött, kerek rozettás lószerszámveret. Hátoldalán 3 elhajlított végű szeg található, eb-

ből az egyiket ellentett lemezkével ellátott szegeccsé alakították. Átm.: kb. 3,1 cm.

4. 1 db rosszezüstből öntött rozettás kisszívjég. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: kb. 3,1×1,9 cm.
5. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvasakkal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zabla. A szájvasak végein lévő, egymásra merőleges tengelyű áttörések közül a belsőbbe kapcsolódnak trapéz alakú, majd összeszűkülő rész után téglalap alakúvá váló füleikkel a dudoros kialakítású oldalpálcák. A szájvasak h. kb.: 11,1, illetve 10,2 cm, az oldalpálcák h.: 12, illetve 11,7 cm.

85.3. ÉRTÉKELÉS

Mivel az előkerült sír környezetének kutatása nem történt meg,¹²⁶⁵ ezért nyitva kell hagynunk a kérdést, vajon

egyetlen 10. századi sírt rejtett-e a terület, avagy ott egy használt korú temető elhelyezkedésével számolhatunk.

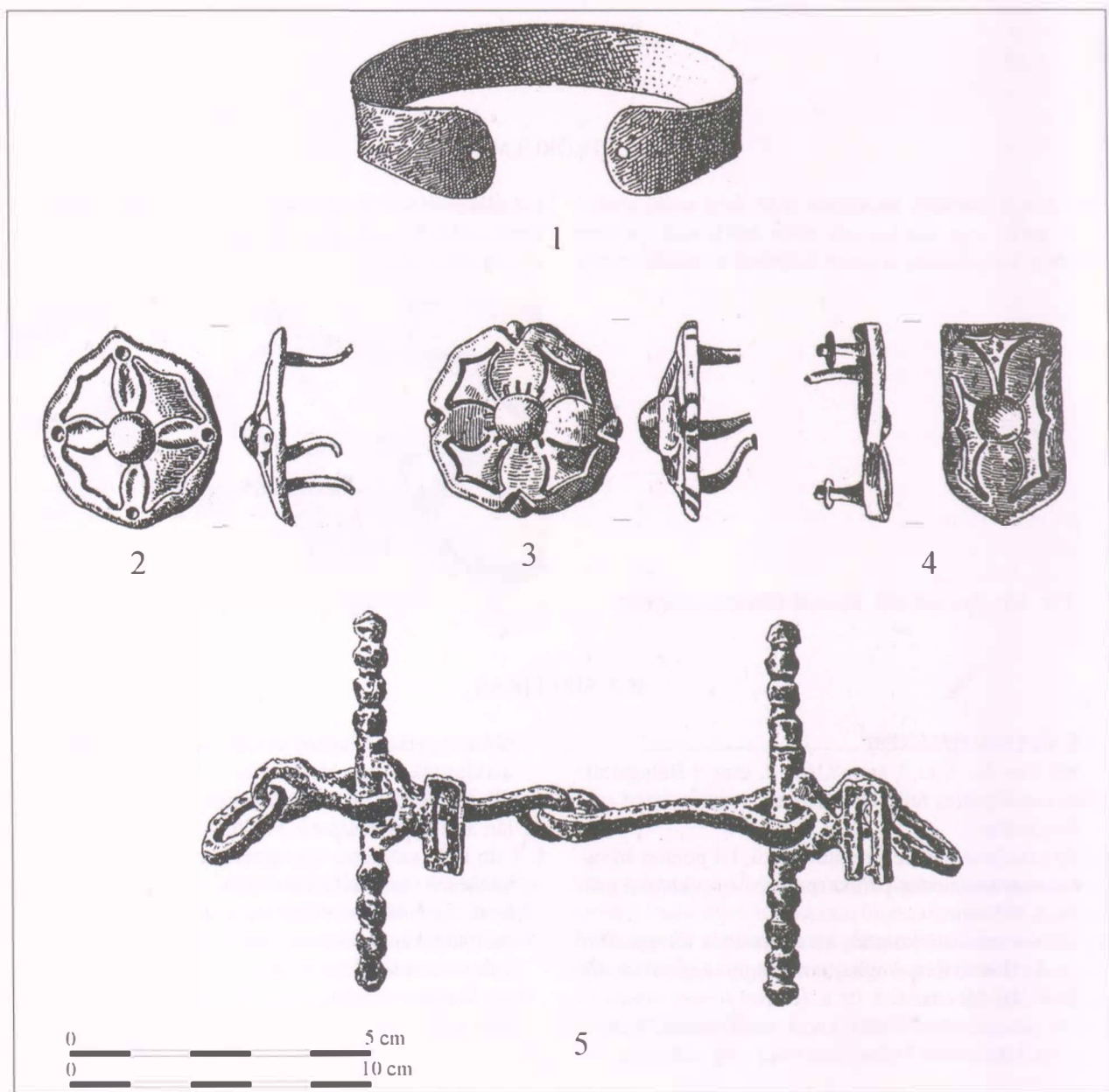
85.4. IRODALOM

HAMPEL 1907, 144-145; FÉK 892. sz.; RÉVÉSZ 2001, 63;

NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 328.

¹²⁶⁴ HAMPEL 1907, 144-145; NEVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 328.

¹²⁶⁵ RÉVÉSZ 1991, 624.

135. kép. Szinyér, a sírból előkerült leletek

86. SZOMOTOR-HEGYILEGELŐ I. (Somotor, Sl.)

86.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1954 májusában a Szomotor-hegység déli, délnyugati részén, a Bodrog sik vidékére ereszkedő lankás terület északkeleti részén, a Hegyilegelő 559. számú parcel-

-láján földmunka során kora Árpád-kori temetkezéseket bolygattak meg [136. kép].¹²⁶⁶ Ezt követően Pásztor János vezetésével 3 szondában összesen 35 sír került

¹²⁶⁶ PASTOR 1955, 276; PASTOR 1955a, 141; HANULIAK 1991, 77.

86. SZOMOTOR-HEGYILEGELŐ I.

feltárására.¹²⁶⁷ A további kutatások során 1958-ig az elsőként megnyitott felülethez délnyugati és északkeleti irányban csatlakozóan egy 11–12. századi soros jellegű temető részletét dokumentálták, valamint feltártak egy 12–16. század között használt templom körüli temető-részt is. A leletanyag a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum gyűjteményében található.

136. kép. Szomotor-Hegyilegelő I., a lelőhely elhelyezkedése a II. katonai felmérés térképén

86.2. ÉRTÉKELÉS

1954–1955-ben 54, majd 1958-ig még további 10 sírt tártak fel a temetőben Pásztor János vezetésével. Sajnálatos módon a temetőt nem lehetett teljesen lehatárolni, így az a 64 megismert sírral csupán részlegesen feltárt, egykori sírszáma 100 körül lehetett.¹²⁶⁸ Egyedül a feltárt terület északi felének nyugati sarkában és megközelítőleg középső részén lehetett megfelelő nagyságú terület megvizsgálni, így széle ott nagy valószínűséggel meghatározható, s talán ugyancsak elérte a kutatás a temető délkeleti végét is [137. kép].

Az elsőként feltárt 35 sír között 11 férfi, 8 nő, 11 gyermek és 5 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy volt.¹²⁶⁹ Pásztor János elsődleges meghatározása szerint a temetőben 1 bizonytalan eseten felül 19 gyermek, 21 nő, 20 férfi és 3 felnőtt sírja került elő összesen.¹²⁷⁰ Az elsőként feltárt 35 váz közül 3 is robosztusabb, 170–180 cm-es testmagasságú személyé volt.¹²⁷¹

Az elhunytakat a korszakban általános, hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben temették el, egyetlen zsugorított helyzetű személy (56.) kivételével. Nagyobb eltérések mutatkoztak a felső végtagok fekvését illetően, ahol 7 különböző változat volt megfigyelhető, a sírok 31,3%-ában.¹²⁷² A végtagok közül az egyik vagy másik láb térdben történő behajlítása 4 sírban volt dokumentálható (4., 8., 18., 34.).¹²⁷³

A sírgödörök az ismert esetekben téglalap alakú vagy hosszúkás aknasírok voltak. Mélységük sajnos a temető területét az évszázadok alatt ért nagymértékű eróziós folyamatok miatt sokszor nem volt pontosan megállapítható.¹²⁷⁴ Az ismert esetekben a gyermekek és a csecsemők vonatkozásában csupán 50–100 cm, míg a férfiaknál egészen a 2 méteres mélységet is elérhették.¹²⁷⁵

Tájolásuk tekintetében a korszakra jellemző Ny–K-i irányítást (kb. 79–90° között)¹²⁷⁶ mindössze a feltárt terület északkeleti szélén fekvő 3 sír képviseli (49., 54., 60.).¹²⁷⁷ A leggyakrabban megközelítőleg szabályos, D–É-i irányú (kb. 175–185° között) sírgödörökbe fektették az elhunytakat, fejükkel délen. Ezek közé sorolható a 2–5., 9–17., 30–31., 33., 35., 52., 55., 57. és valószínűleg a 6–7. sír is. A déli iránytól a sírok általában nyugat felé tértek el.¹²⁷⁸ Kb. 11 fokos egységek szerint felosztva azokat, az alábbi csoportokat tudtam meghatározni. A déli irányhoz legközelebb a kb. 159–170° közé tájolt temetkezések vannak (8., 18., továbbá feltételesem a sírgödör tengelye alapján: 38., 48., 50.). Ezt követik a kb. 147–158° közé irányított sírok (feltételesem ide sorolva a sírgödör tengelye alapján: 44–45.), majd a kb. 135–146° között elhelyezkedők (19., 26., 28–29., 32., 36–37., 41., 47., továbbá feltételesem a sírgödör tengelye alapján: 39., 51.). A következő csoport a kb. 123–134° közti esetek (21., 24.,

¹²⁶⁷ PASTOR 1955, 276.

¹²⁶⁸ HANULIAK 1991, 77.

¹²⁶⁹ PASTOR 1955, 282.

¹²⁷⁰ HANULIAK 1991, 85.

¹²⁷¹ PASTOR 1955, 277.

¹²⁷² HANULIAK 1991, 97.

¹²⁷³ HANULIAK 1991, 78.

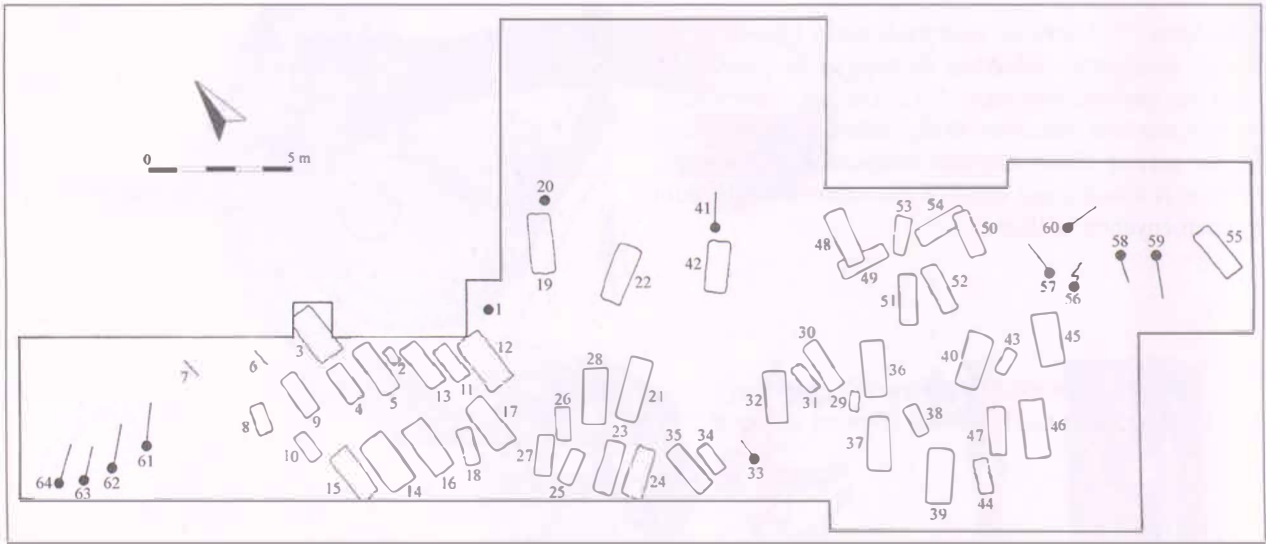
¹²⁷⁴ HANULIAK 1991, 97.

¹²⁷⁵ PASTOR 1955, 276; PASTOR 1955a, 142.

¹²⁷⁶ A tájolási értékeket Dienes István és Kovács László módszeréhez (Kovács 2016, 366, 70. jegyzet) hasonlóan északról az óramutató járásával ellentétes irányban adtam meg.

¹²⁷⁷ HANULIAK 1991, 79.

¹²⁷⁸ PASTOR 1955, 276.

137. kép. Szomotor-Hegyilegelő I., a feltárt terület

27., 56., 61–64., továbbá feltételeken a sírgödör tengelye alapján: 42., 53.) és a kb. $111\text{--}122^\circ$ közé tájolt sírok (22., 25., továbbá feltételeken a sírgödör tengelye alapján: 40., 43.). Ellentétes, É–D-i tájolással 1 személyt temettek el (34.), míg további 3 sírban ÉK–DNy-i (kb. $327\text{--}338^\circ$ között) volt a tájolás (46., 58–59.).¹²⁷⁹ A csoportokat ábrázoló térképre [138. kép 1] pillantva természetesen azonnal látható, hogy az eltérések mértéke sok esetben minimális volt csupán az általam bizonyos fokig szubjektíven elválasztott csoportok egyes tagjai között, de reményeim szerint a tendenciákat azért így is tükrözik. Ezek az irányítások valamilyen mértékig feltehetően jellemeztek 1-1 közösségen belüli kisebb csoportot (a terepviszonyok kényszerítő ereje talán ebben az esetben elvethető, hiszen a nyugati tájolású sírok mellé/fölé a későbbiekben azokra merőleges tengelyű sírgödröket ástak). Erre mutathat, hogy az egyes tájolások megfigyelhetően kirajzolnak bizonyos csoportokat a temetőben. Így egy sűrűbben elhelyezkedő temetkezésekből álló tömböt a feltárt terület nyugati szélén (61–64.) azonosíthatunk, továbbá tájolásuk szerint annak folytatását (?) a feltárt terület középső részének déli felén (21., 23–24.) találjuk. Közéjük ékelődik egy szabályos déli irányítású csoport (2–7., 9–17.). Egy harmadik egységet különíthetünk el a feltárt terület középső részén, de előbbieknél lazább szerkezetben elhelyezkedve (19., 26., 28–29., 32., 36–37., 41., 47., 39., 51.). A már említett szabályos déli irányítású csoport egy kis-éves, távolabbi sírsora pedig a 35., 33., 31., 30., 52., 57.

és 55. sírokra tekintve rajzolódhat ki. Míg ezek többé-kevésbé szabályos sorokban vagy soroknak (is) tekinthető vonalban helyezkednek el, addig a három Ny–K-i tájolású temetkezés tengelyük szerint egymás mögött fekszik. Ha nem csupán ez a három sír volt ebben az irányításban a temetőben, akkor a csoport további tagjait a feltárt terület határai alapján valószínűleg északkeleti irányban kereshetnénk. Az előbbieket vágó két temetkezés egy további harmadikkal kiegészítve jelezhet egy csaknem azonosan – kb. $159\text{--}170^\circ$ közé – tájolt sírcsoportot (38., 48., 50.). Egy további egység határozható talán meg a három É–D-i irányítású sír alapján is (46., 58–59.).

A soros jellegű¹²⁸⁰ temetőben tehát a szabályos sorokat, sorkezdeményeket (?) alkotó temetkezések (pl. 14–17. vagy 37., 46–47.) mellett talán csoportokban történő temetkezéseket is feltételezhetünk, melyek főként a tájolások alapján rajzolódhatnak ki. Ugyanakkor a mereven lehatárolható csoportok ellen szólhat, hogy az egymás mellett elhelyezkedő 46–47. számú sírban azonos típusú kőkonstrukció volt, ugyanakkor az elhunytak sírgödörbe fektetése már ellentétes irányban történt.

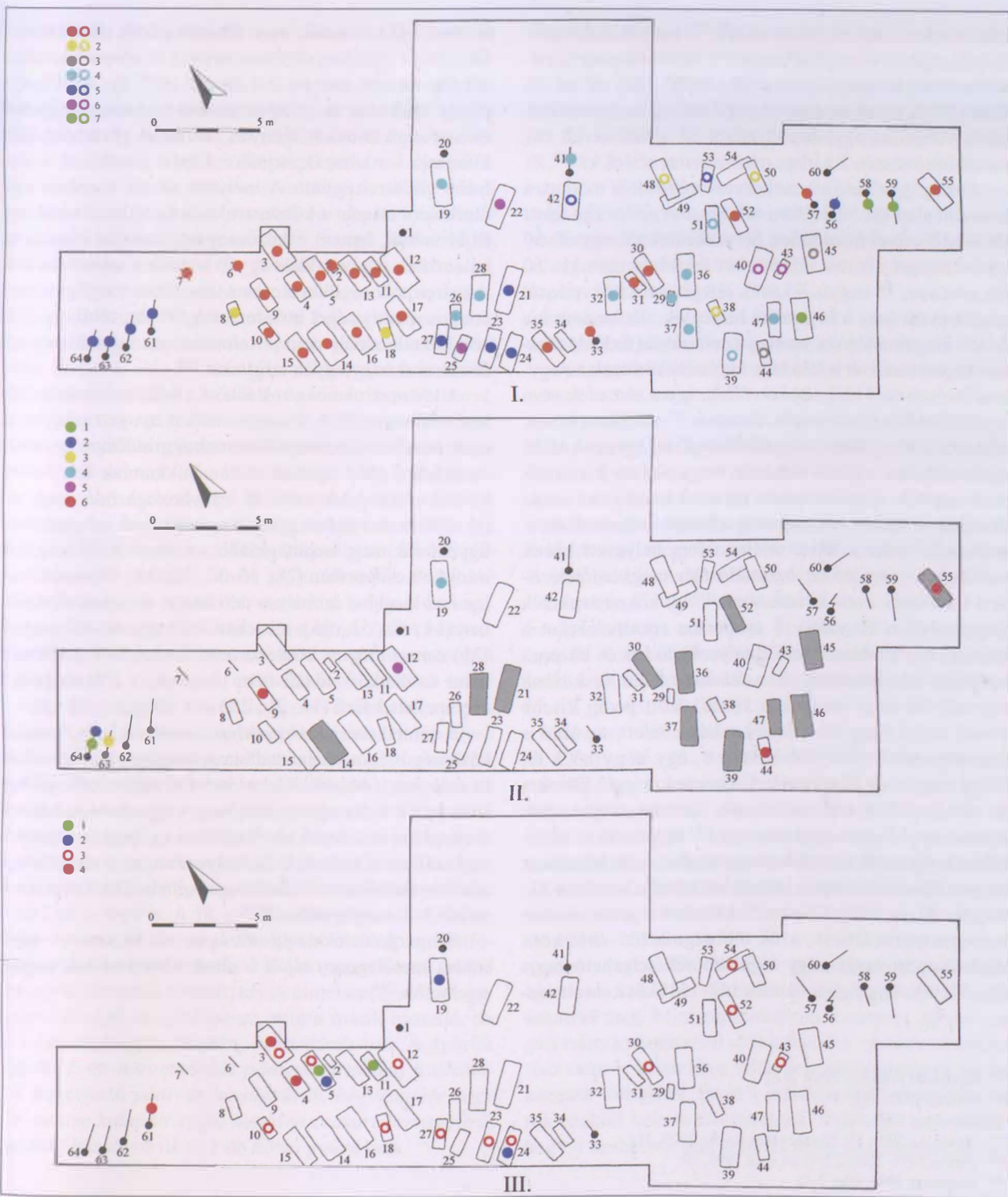
Az irányítások nagyfokú változatossága mellett ki kell emelni a kőpakolásos sírokat is. Összesen 12 sírban (14., 21., 28., 30., 36–37., 39., 45., 46., 47., 52., 55.) volt megfigyelhető, hogy a temetés alkalmával, a sír behatolása során különböző kőveket is felhasználtak [138. kép 2].¹²⁸¹ Ezeket a sírokat többségében a déli vagy délnyugati irányhoz tájolták. Az előkerült kövek között részben

¹²⁷⁹ PASTOR 1955, 276; HANULIAK 1991, 79.

¹²⁸⁰ PASTOR 1955, 276.

¹²⁸¹ HANULIAK 1991, 79–80, Obr. 5.

86. SZOMOTOR-HEGYILEGELŐ I.

138. kép. Szomotor-Hegyilegelő I. temető, 1: A tájolások fő csoportjai (üres karikával jelölve a temetőterképen látható sírgödör irányítása alapján ide sorolható sírt): D–É kb. 175–185° (1), kb. 159–170° (2), kb. 147–158° (3), kb. 135–146° (4), kb. 123–134° (5), kb. 111–122° (6), kb. 236–246° (7). 2: A köpakolósos sírok (szürke alapszín) és II. századi érméket tartalmazó sírok a temetőben: I. István (1), Orseolo Péter (2), I. András (3), Salamon (4), I. Géza (5), I. László (6). 3: Fluorit- (1) és fóliás (2) gyöngyöket, sima (3) és bordázott (4) S-végű karikákat tartalmazó sírok a temetőben

helyi eredetű andezit kövek voltak,¹²⁸² melyek a Zempléni-hegységben is megtalálhatók.¹²⁸³ Másrészt megfigyeltek hasonló homokköveket a 30., 36–37., 39., 45. és 55. sírban.¹²⁸⁴ A kövek csaknem kivétel nélkül megmunkálatlanok voltak, az egyetlen kivétel a 39. sírból került elő, ennek felső részén 2 párhuzamos vonalat véstek ki.¹²⁸⁵

A megfigyelhető kőszerkezetek változatos módon, a járósínt alatt kb. 50–100 cm-rel, így a sírgödör alja felett kb. 40–65 cm-el kezdődően helyezkedtek el, egy 30–50 cm-es réteget alkotva. Ezek alatt feküdt azután kb. 50 cm-re a váz,¹²⁸⁶ vagyis a köves réteget nem közvetlenül az elhunyt vagy a koporsóra helyezték, illetve nem is a faláda megtámasztása, esetleg az elhunytat fedő deszkalap megtartása volt a feladata. Ugyanakkor ezek az egykori járósíntnél mélyebben voltak, így a sírt ezek nem is jelölték. Mivel azonban a sírrajzok¹²⁸⁷ alapján a kövek többször is túlnyúltak a sírgödörök szélein, így azok talán aljuk irányába szűkülő oldalúak, vagy padkás kialakításúak lehettek. A halott testére fektetett köveket a kutatás általában a halott visszajárását elhárító intézkedésként értékeli,¹²⁸⁸ noha a fejre, mellre, lábra helyezett kövek esetében a magyarázat helytállósága megkérdőjeleződött az utóbbi évek kutatásában.¹²⁸⁹ A kőkonstrukciók alapján Milan Hanuliak 5 csoportba sorolta ezeket a sírokat: 1. a felsőtest felett elhelyezkedő kis és közepes kövekből álló szerkezet; 2. a felsőtest felett és a lábak végeinél 1–1 nagy méretű, a kettő között pedig kisebb kövek; 3. 1–1 nagy kő a fej és a lábak felett, továbbá a sírgödör szélein túlnyúló kövek; 4. egy nagy kő a fej felett, vagy a sír közepénél; 5. közepes méretű kövek a sír oldalán.¹²⁹⁰ A kőkonstrukciók tipokronológiai sorát sajnos nem lehetett meghatározni,¹²⁹¹ ugyanakkor kőpokolásuk típusa és temetőben egymáshoz való közelsége alapján Hanuliak azonos időbeli horizontba sorolta a 21., 28., 36–37. és a 46–47. sírt.¹²⁹² Mindezt a sírok tájolása is megerősíteni látszik, azok többsége a 135–146° közé tájolt csoport tagja vagy legalább feltételezhető tagja (36–37., 39., 47.). Egy további a 147–158° közé sorolt cso-

porthoz (45.) tartozik, egy elhunyt pedig ellentétesen, ÉK–DNy-i irányba volt fektetve (46.). A kövek összszúlya néhány esetben elérte a 2–4 mázsát is,¹²⁹³ így azok helyszínre szállítása és sírba helyezése bizonyára nagyobb mennyiségű munkát igényelt, az ezzel párhuzamosan kiásandó – a korszak sírjaihoz képest jelentősen – mélyebb gödörrel együtt. A mélyebb aknáknak azonban úgy tűnik nem csupán a kőkonstrukciókkal ellátott sírok sajátjai voltak, hanem a közösség egy további részére is jellemzőek. Ugyanakkor egyéb leleteiket tekintve a köves sírok többségükben csak a temetőben megfigyelhető átlagos mennyiséget tartalmazták,¹²⁹⁴ sőt, több olyan is volt köztük, amely nem tartalmazott maradandó anyagú ékszereket vagy egyéb tárgyakat.¹²⁹⁵

A kőkonstrukciós sírok főként a délkeleti temetőrészben találhatók.¹²⁹⁶ A kőszerkezetek a nyugati irányítású sírok esetében hiányozni látszanak, s mindössze egyetlen északkeleti (46.) tájolású sírban bukkannak fel. Szinte kivétel nélkül tehát a déli fő irányhoz igazodó, vagy attól változó mértékben nyugatra eltérő sírok csoportjában figyelhetők meg. Legmagasabb a számuk a délnyugatra irányított csoportban (28., 36–37., 39., 45., 47.), ennél valamivel kisebb a szabályos déli irányt alapul vevő sírokban (14., 30., 52., 55.), s ezeken felül egy dél-délnyugati (21.) ismert még. A kőszerkezetes sírok között a többség nemi és életkori adatai nem ismertek, a 8 bizonytalan eset mellett 3 férfi (14., 21., 28.) és 1 nő sírja (30.) van.

A temetkezési szokásokhoz sorolható még, hogy a közösség még a II. században is megfigyelhetően ellátta *étel- vagy italmelléklettel* halottai egy részét, ez kerülhetett a sírba agyagedényben, vagy csontos húsétel formájában is. Inkább hitvilági okokkal magyarázhatjuk ugyanakkor a tojások sírba helyezését, ez a temető legkésőbbi fázisába sorolható részén elhelyezkedő 9. számú sírban volt megfigyelhető.¹²⁹⁷

Szuperpozíciók az 48–49. és az 50–54. számú – egymásra merőlegesen tájolt – sírok között voltak megfigyelhetők.¹²⁹⁸

¹²⁸² NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 313.

¹²⁸³ PINCZÉS 1998, 382.

¹²⁸⁴ HANULIAK 1991, 79.

¹²⁸⁵ HANULIAK 1991, 79; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 313.

¹²⁸⁶ PASTOR 1955, 276–277; HANULIAK 1991, 79.

¹²⁸⁷ HANULIAK 1991, *Obr.* 2–3.

¹²⁸⁸ TETTMANATI 1975, 95.

¹²⁸⁹ KOVÁCS 2015, 366, 69. jegyzet.

¹²⁹⁰ HANULIAK 1991, 97.

¹²⁹¹ HANULIAK 1991, 80.

¹²⁹² HANULIAK 1991, 81.

¹²⁹³ PASTOR 1955a, 142.

¹²⁹⁴ HANULIAK 1991, *Obr.* 5.

¹²⁹⁵ PASTOR 1955, 277.

¹²⁹⁶ HANULIAK 1991, 103, *Obr.* 5.

¹²⁹⁷ HANULIAK 1991, 84.

¹²⁹⁸ HANULIAK 1991, 77.

A feltárt sírok közül 29 tartalmazott valamilyen maradandó anyagból készült mellékletet (3–5., 9–12., 18–19., 23–24., 27., 30., 36., 41., 43–44., 49., 51., 54–55., 59., 60–61., 63–64.), ami a sírok 45,3%-át teszi ki.¹²⁹⁹ [210–213. tábla]. Az elhunytak ékszerkészlete nem mutat eltérést a 11. századi falusias közösségek jellemző típusaitól. Az ékszerek között fülbevaló mindössze az 52. sírból került elő, melyben 2 db *huroksorral díszített fülbevaló* volt, ezek a sírból származó 2 db S-végű karikával alkotott ékszer-kombinációt. A fejékszerként viselt *sima, nyitott végű huzalkarikáknak* mindössze 2 sírból (44., 59.) 1-1 db és szórványként további 2 db példánya ismert, míg az *S-végű karikáknak*, melyek előbbiekkal együtt nem kerültek elő, 14 sírból 31 példánya dokumentált. Ebből 3 sírban (3., 4., 61.) volt végén bordázott változat, mindhárom a feltárt temető rész északnyugati felében. Döntően nők és gyermekek/lányok sírjaiból származnak, darabszámuk 1 és 5 között volt. Meg kell jegyezni, hogy a 3-4 db S-végű karikát tartalmazó sírokban mindegyik a koponya egyik oldalán helyezkedett el, így ez jelen esetben talán inkább valamilyen eltérő fejékszervelethez utalhat – ami a kulturális/etnikai különbség lehetőségét is felvetheti – semmint bolygatásra vagy a temetési szertartás során végrehajtott cselekményre. Az S-végű karikák főként a feltárt temető rész középső részének déli és nyugati területén lévő sírokban találhatóak. A gyöngyök között nagyobb számban ismertek ásványi eredetű *ametisztgyöngyök* (5., 11., 18.), melyek a temetőben egymáshoz közel találhatóak. *Aranyfóliás gyöngyök* 3 női sírból ismertek (5., 19., 24.), melyek a temető rész középső/nyugati részén helyezkednek el. 1 db *kéttagú rúdgyöngy* mellett 1 db *hasáb alakú, levágott sarkú* gyöngy ismert még. A 23. sírből előkerült *kockásra vagdalt felületű gyöngyökből* álló nyakláncra fűzve volt 2 db *csörgő* is. A 18. sírből került elő *kauri*. Feltehetően valamilyen hitvilági szereppel bírhattak az állatfogak a sírokban. Mindössze 2 db karperec ismert, ebből az egyik bronzból készült, kerek átmetszetű, *nyitott, hegyesedő végű huzalkarperec*, míg a másik hasonló, de – talán öntési hiba folytán – zárt darab volt. A gyűrűk között 2 db *hárombordás pántgyűrű* mellett különböző átmetszetű *pánt- és huzalgyűrűk, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű, sodrott huzalgyűrűk* és 1 db *köves gyűrű* van.

A temetés során több sírba helyeztek korabeli érméket is, melyek között I. István (1000–1038) és Orseolo Péter (1038–1041, 1044–1046) (64.), I. András (1046–1060) (63.), Géza *dux* (1064–1074) (sz.), Salamon (1063–1074) (12.), I. Géza (1074–1077) (19.) és I. László (1077–1095) (9., 44., 55.) veretei voltak, egy bizonytalan típus mellett (36.).¹³⁰⁰ Helyzetük alapján obulusként¹³⁰¹ az elhunyt szájába (9., 44., 64.), illetve jobb (55.) vagy bal (63.) kezébe, kezének környékére (?) kerültek, jellemzően 1 db-ot elhelyezve, kivéve a 64. sírnál, ahol az elhunyt 2 db-ot kapott. Döntően férfiak (36., 55., 63–64.) esetében, két felnőttkorú személy (9., 12.) mellett 1 nő (19.) és 1 gyermek (44.) sírjából ismert ez a szokás [138. kép 3].

A temető belső időrendjét tekintve Hanuliak 3 horizontot határozott meg.¹³⁰² A legkorábbi sírok – véleménye – szerint a 11. század elejére keltezhetők,¹³⁰³ ezek közé tartoznak a Ny–K-i tájolású temetkezések (49., 54., 60.), melyek közül a 49. és az 54. felett helyezkedett el a 48. és az 50. számú sír.¹³⁰⁴ Az előbbiekk közül a 49. sír 1 db hárombordás pántgyűrűt tartalmazott, a típus 10. század végi megjelenéséről korábban elmondottak itt is érvényesek. A 10. század végi, 11. század eleji – lehetséges legkorábbi – keltezését a csoportnak az 54. sír S-végű karikája sem zárja ki. Ebbe a horizontba még további 4 sír sorolható (8., 23., 43., 59.).¹³⁰⁵ A második szakaszt a 11. század második harmadába tartozó sírok (5., 11., 18., 21., 24., 27., 31., 51–53., 63–64.) alkotják, míg a záró periódust a század utolsó harmada képezi (3–4., 9., 12., 19., 36., 41., 44., 55., 61.).¹³⁰⁶ Ha a temető érméit nézzük, úgy I. István pénzeinek a 11. század második évtizedében történő elterjedését¹³⁰⁷ tekintve, I. László CNH. I. 31. = H25 típusú érméig mintegy 6-7 évtizeddel számolhatnánk. Ugyanakkor I. István érme Orseolo Péter veretével együtt került elő, a melléte lévő 63. számú sírban pedig I. András pénze volt, így az első királyunk veretét is tartalmazó 64. sírt – valószínűleg a temető nyugati végén lévő további temetkezésekkel (61–62.) együtt – csak a 11. század második negyedének végén áshatták meg. Mint említettem, ez a csoport dél-délnyugati irányú tájolásaival el is különül a – kisebb sírmentes rész után – keletebbre található, déli irányítású temetkezések tömbjétől, majd a dél-délnyugati irányítású sírok ezektől keletre folytatódnak. Talán az sem véletlen, hogy a szabályos déli tájolású sírok egy sora pedig eze-

¹²⁹⁹ HANULIAK 1991, 97.

¹³⁰⁰ HANULIAK 1991, 83; HUNKA 2013, 146. – Milan Hanuliak a 36. sírból is említ egy érmét, ez Jan Hunka összefoglalásában nem szerepel.

¹³⁰¹ HUNKA 2013, 146.

¹³⁰² HANULIAK 1991, 84–85.

¹³⁰³ HANULIAK 1991, 84.

¹³⁰⁴ HANULIAK 1991, 84.

¹³⁰⁵ HANULIAK 1991, 84, *Obr.* 1.

¹³⁰⁶ HANULIAK 1991, 84, *Obr.* 1.

¹³⁰⁷ KOVÁCS 1997, 61, 84.

ket követi. Mintha e két – tájolásuk alapján elválasztható – csoport számára kijelölt helyek lettek volna a temetőn belül. A 14 sírból 31 példánnyal ismert S-végű karikák is döntően erre a két csoportra jellemzőek, bordázott végű változataik pedig csak itt, a feltárt terület nyugati részen lévő sírokból kerültek elő, hasonlóan a vastag huzalú karikákhoz. A két csoport tagjai mellett csupán néhány ilyen karikaékszert tartalmazó sír dokumentált még, a legkorábbinak tartható Ny–K-i (54.), és a kb. 327–338° közé tájolt sírok egyikénél (43.). Egy köves sírból került elő még ilyen ékszer (30.), ez azonban a szabályosabban délre tájolt csoporthoz tartozhatott. Az S-végű karikák használatának kezdetéről többször esett már szó, a régióban a 10. század végét megelőzően ennek lehetőségével valószínűleg nem számolhatunk, de nagyobb arányban csak a 11. századtól terjedhettek el. A karikák végeinek merevítésére is szolgáló bordázat pedig csak a 11. század középső részén jelent meg.¹³⁰⁸ A gyöngyök között nagyobb számban ismertek ásványi eredetű fluoritgyöngyök, melyek döntően a 11. századra datálhatók¹³⁰⁹ (5., 11.). Ezek a temetőben egymáshoz közel, a már többször említett déli irányítású sírokból kerültek elő. A 10. század utolsó negyedétől számol a kutatás az aranyfóliás gyöngyök használatával is, melyek 3 női sírból származnak, az egyik fluoritgyöngyöt is tartalmazó sír (5.) mellett a temető rész középső részén elhelyezkedve (19., 24.). Jelen esetben azonban megjelenésük időpontját csak évtizedekkel később követően kerültek sírba, hiszen a 19. sír I. Géza érmét is tartalmazta. A 23. sírből előkerült, kockásra vagdalt felületű gyöngyökből álló nyaklánc ritka lelete nem csupán a bodrogi temetőknek, hanem a teljes Borsod, Abauj és Zemplén megyei régióknak is. A 11. század második felétől gyakorivá váló gyöngytipus¹³¹⁰ az említett három megyében mindössze Tiszalúc-Sarkadon került elő, ahol Salamon érme¹³¹¹ alapján az nem keltezhető a 11. század harmadik negyedét megelőzően. A gyöngy is megerősíteni látszik tehát a tájolásuk alapján egységbe sorolt sírcsoportnak a 11. század középső részére történő keltezését. Az 52. sírből előkerült huroksorral díszített fülbevalók használatával

vizsgált területünkön csak a 11. századtól számolhatunk nagyobb arányban. A gyűrűk között a hárombordás pántgyűrűk keltezéséről többször volt már szó, míg a hegyesdőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgyűrűk 11. század eleji megjelenésük után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.¹³¹²

A temető leletanyaga egységes, így vélhetően nem jelentősen hosszú időn át használták. Ugyanakkor az egyes tájolások szerinti csoportok között talán feltételezhetünk némi időbeli eltérést is. A legkésőbbi talán a déli és délnyugati irány lehet, mivel I. László veretei a déli csoportban két sírből kerültek elő (9., 55.), egy továbbit pedig Salamon érme keltez (12.); a délnyugati síroknál pedig I-I sírban Géza (19.) és László (44.) pénze volt. Ez utóbbi érmekkel keltezhető csoport tagjai között a legnagyobb a kőszerkezetes sírok aránya is. Az említetteknek érméik alapján talán némiképp korábbi lehet az I. István és Orseolo Péter (64.), illetve az I. András (63.) vereteit tartalmazó sírok csoportja (21., 23–24., 27., 61–64.).¹³¹³

Összefoglalóan a temetőben a 11. század középső évtizedeitől országgló uralkodók érméinek nagyobb száma, valamint I. István és Orseolo Péter érméinek egyazon sírból történő előkerülése, valamint a velük szomszédos temetkezésben lévő I. András érme alapján feltehető, hogy az érméket tartalmazó sírokat csak a 11. század második negyedének végével kezdődően áshatták. Ezek leletanyaga nem különbözik az érméket nem tartalmazó temetkezésektől, köztük is vannak olyanok, melyeknek a 11. század középső részétől történő keltezését leleteik is támogatják. Mindezért a temető használati idejét, úgy gondolom, a 11. század első felének valamely évtizede, talán második negyede (?) és e század vége között jelölhetjük ki. Ennek egyedül a szuperpozícióban lévő sírok mondhatnak ellent, hiszen ezek azt sugallnák, hogy a nyugati irányú sírok nyoma már elenyészett, ezért ástak ott továbbiakat ezekről nem tudva. Másutt ugyanakkor megfigyelhető az is, hogy egyes sírok – főként az északi

¹³⁰⁸ SZÖKE-VÁNDOR 1987, 57.

¹³⁰⁹ KOVÁCS 2015, 196.

¹³¹⁰ KOVÁCS 1985, 382.

¹³¹¹ KOVÁCS 2015, 197.

¹³¹² KOVÁCS 2015, 203–204.

¹³¹³ Amennyiben a fent elmondottak helytállóak, úgy idővel talán itt is megfigyelhető lehetett egy olyan folyamat, melynek során a tájolás iránya megváltozott: a nyugati iránytól fokozatosan, néhány évtized alatt elérte a déli, délnyugati irányt. Mindezt persze a leletanyagnak is meg kellene erősítenie, ami évtizedes pontosságú tipokronológia hiányában és a temető részleges feltártsága miatt jelenleg nem lehetséges. Így csupán, mint mérlegelendő lehetőséget említhetem meg, annál is inkább csak ilyen módon, mert annak lehetősége sem vehető el teljesen, hogy a nyugati tájolású sírokat megásók már nem használták a temetőt, amikor a többségében változó mértékben dél felé tájolt sírok készültek. Vagyis a temetőt talán rövid időre felhagyták, majd újra használatba vették. Ekkor azonban már olyanok, akik többségében a déli irányba temetkeztek. Az előzőhöz hasonlóan jelenleg ez sem több azonban egy hasonlóan bizonyíthatatlan felvetésnél, melyek sorát akár az is gyarapíthatná, hogy a nyugati tájolású csoport idővel áttérhetett a déli irányításra, s így akár ők maguk is megáshatták volna korábbi sírjaik közelébe az azokat felülrétegzőket.

87. TAKTAHARKÁNY-BAZSI-PUSZTA

tájékoztató csoportjában – annyira szorosan helyezkednek el egymás mellett, hogy bizonyára jól ismert volt a

későbbi sírgödröket megásók előtt a korábbi temetkezések elhelyezkedése.

86.3. IRODALOM

PASTOR 1954; HANULIAK 1991; HORVÁTH 2019, 177–184.

87. TAKTAHARKÁNY-BAZSI-PUSZTA

Kovács László

87.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A község határ déli részén egy 1856-ban megjelent beszámoló szerint a hajdani Bás nevű középkori falu területén 1857-ben vasútépítés közben sírokra bukkantak. Ezek egyikében olyan kiszélesedő végű, nyitott bronz

pántkarperec-pár előkerülését említették, amelynek a pántja hosszában egyes sorban, a végein pedig 4-4 kettes pontkörrel volt díszítve. Hasonló ékszerek 10–11. századi falusi temetőrészetekből ismeretesek.

87.2. IRODALOM

Kovács 2015, 45–48.

88. TARCAL-VINNAI-DŰLŐ

Kovács László

88.1. ÖSSZEFOGLALÁS

1894 októberében Tarczaly Lajosnak a község határ délkeleti részén a Kopasz-hegy nyugati lejtőjén fekvő birtokán szőlő alá forgatáskor három melléklet nélkülinek mondott és egy gazdag sírra bukkantak. Utóbbi leleteit a tulajdonos bátyja, Tarczaly Dávid gyűjtötte össze, és a jelentőségüket felismerve a Magyar Nemzeti Múzeumnak ajándékozta. A gazdag 4. sír részleges lovas temetkezés volt, a ló koponyája az ember feje mellett feküdt. A vitéz begyűjtött mellékleteit a következőképpen lehet rekonstruálni: a viseletéből megmaradt bőrvét aranyozott ezüst széles és keskeny veretek díszítették és bronzbújtatókat húztak rá. Az övre volt felfüggesztve a vörösréz hátlapú, aranyozott ezüst palmettamintázatú tarsolylemezes bőrtarsolya, a függesztőszíján aranyozott ezüstveretekkel, csattal, szíjvéggel. A fegyverzetéhez aranyozott ezüst- és ezüstveretekkel ékesített, bronz függesztőfüles készenléti íjtartó tegez, valamint négy nyílvevő tartozott, továbbá egy aranyozott ezüstszerelvényes szablya, ezüstcsatos függesztőszíjú fahüvelyben, a lószerszámából pedig az ezüsttausírozású oldalpálcás zabla és a kengyel pár maradt meg. Valószínű, hogy elkerülte a találók figyelmét az övének csatja és szíjvége, az

agancslemezes íjának vagy a vaspálcás merevítésű bőrnyíltegezének felismerhetetlenné vált több maradványa és a hevedercsatja.

A négy sírból álló együttes páratlan a honfoglalás korában, mert írásos forrásadatok híján kizárható, hogy az urával három szolgálját temették el, akiknek a neve és az életkora sem ismert, mint ahogy a vitéz sem, bár az ő állkapocs nélküli koponyája csak 1944-ben került elő. Nem lehetetlen, hogy a földben további sírok is maradtak még, hitelesítő feltárás ugyanis eddig nem történt.

A tarcali előkelő férfi a bizonyára hiányosan megmentett hagyatéka ellenére is a magyar nagyfőjedelem udvarának egyik előkelősége lehetett. Ez a rekonstruált aranyozott ezüstveretes készenléti íjtartó tegez, a legszebbek közé tartozó szablya és a szablyával csak kivételesen ritkán együtt temetett veretes öve, valamint az ugyancsak aranyozott ezüst tarsolylemeze, azaz a méltóságjelvényeinek összessége alapján feltételezhető. Sajnos a neve örökre ismeretlen marad, hiszen egyetlen honfoglalás kori temetkezést sem lehet konkrét személyhez kötni, ráadásul „Tarczal kun vitéz/Turzol miles cum[m]an[us]” nem is volt történelmi vagy a krónikákban emlí-

tett személy, a neve pedig csupán Anonymus alkotása a hegynév, avagy a helységnév alapján. Mindenesetre már a lelőhelyet 1895-ben elsőként megvizsgáló Jósa András is úgy vélte, hogy e mondabeli Tarczal vitéz sírja került itt

napvilágra, s ezt a vélekedést osztó helybéliek egy 1935-ben felállított, rovásírásos feliratú, ma is álló obeliszkkal örökítették meg.

88.2. IRODALOM

KOVÁCS 2015, 49–90, 310–316: 9–15. tábla.

89. TIBOLDDARÓC-ODESCALCHI HERCEG BIRTOKA

89.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1911-ben Odescalchi herceg birtokán [139. kép] egy 200–300 éves tölgyes erdő helyén szőlőtelepítési munkálatok kezdődtek. Ennek során első lépésben kivágták a fákat, majd a talaj felásása során mintegy három ásonyom mélységben egy leletegyüttesre bukkantak a munkások, mely vaskori és 10–11. századi tárgyakat tartalmazott.

A korábban a herceg birtokában lévő leletegyüttest 1972. november 13-án Horváth József magángyűjtőtől vásárolta meg a Magyar Nemzeti Múzeum, elmondása szerint az az édesapjáé volt, de hogy hozzá hogyan került, arra vonatkozóan nem rendelkezett információval.

89.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1–2. 2 db bronzból öntött fülbevaló. Alsó felén rombusz átmetszetű karikájának középrészén két rombusz alakú tagból álló csüngő látható, s 1-1 rombusz alakú, gyűrűtaggal közrefogott elem zárja az egyik végén gyűrűs, a másikon elhegyesedő végű karikát. Az egyiknek csak a karikája maradt meg. M.: 4,5×2,3 cm (MNM R. T. ltsz. 73.26.A.) [214. tábla 1].
3. 1 db kerek átmetszetű, vastag, kétszer kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakpercec. M.: 14,1×13,5 cm, hv.: 0,62 cm (MNM R. T. ltsz. 73.25.A.) [214. tábla 2].
4. 1 db Kovács 1994, 1d típusú¹³¹⁴ állatfejes bronz karpercec. M.: 7×6,5 cm.¹³¹⁵ Elveszett.
5. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarpercec, melynek felületén „szalagdíszítés”¹³¹⁶ látható. M.: 9×5,7 cm, sz.: 0,9 cm.¹³¹⁷ Elveszett.
6. 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarpercec. M.: 6,1×5,7 cm, sz.: 0,9 cm.¹³¹⁸ Elveszett.
7. 1 db kiszélesedő, sarkain lekerekített, rovátkolt díszítésű egyenes végein 2-2 ponton átlukasztott bronz pántkarpercec. M.: 6,4×6,4 cm, sz.: 0,6–1 cm (MNM R. T. ltsz. 73.29.A.) [214. tábla 3].
8. 1 db bronzból öntött, pajzs alakúan kiszélesedő fején pentagrammával díszített Keszli 1999, C típusú¹³¹⁹ karikagyűrű. Sz.: 2 cm.¹³²⁰ Elveszett.
- 9–11. 3 db kisebb, kerek egytagú bronzveret. Felületükön koncentrikus, gyöngyözött kerettel övezett minta látható, hátoldalukon 2-2 felerősítésre szolgáló fül helyezkedik el. Átm.: 1,55 cm. Ma csak 2 db található meg (MNM R. T. ltsz. 73.28.A.) [214. tábla 4–5].
12. 1 db bronzból öntött, csepp alakú, felületén rovátkolt díszítéssel ellátott üreges fél fülesgomb. M.: 2,3×1,4 cm (MNM R. T. ltsz. 73.27.A.) [214. tábla 6].

¹³¹⁴ Kovács 1994, 129.

¹³¹⁵ Nees 1934, 95. kép 2.

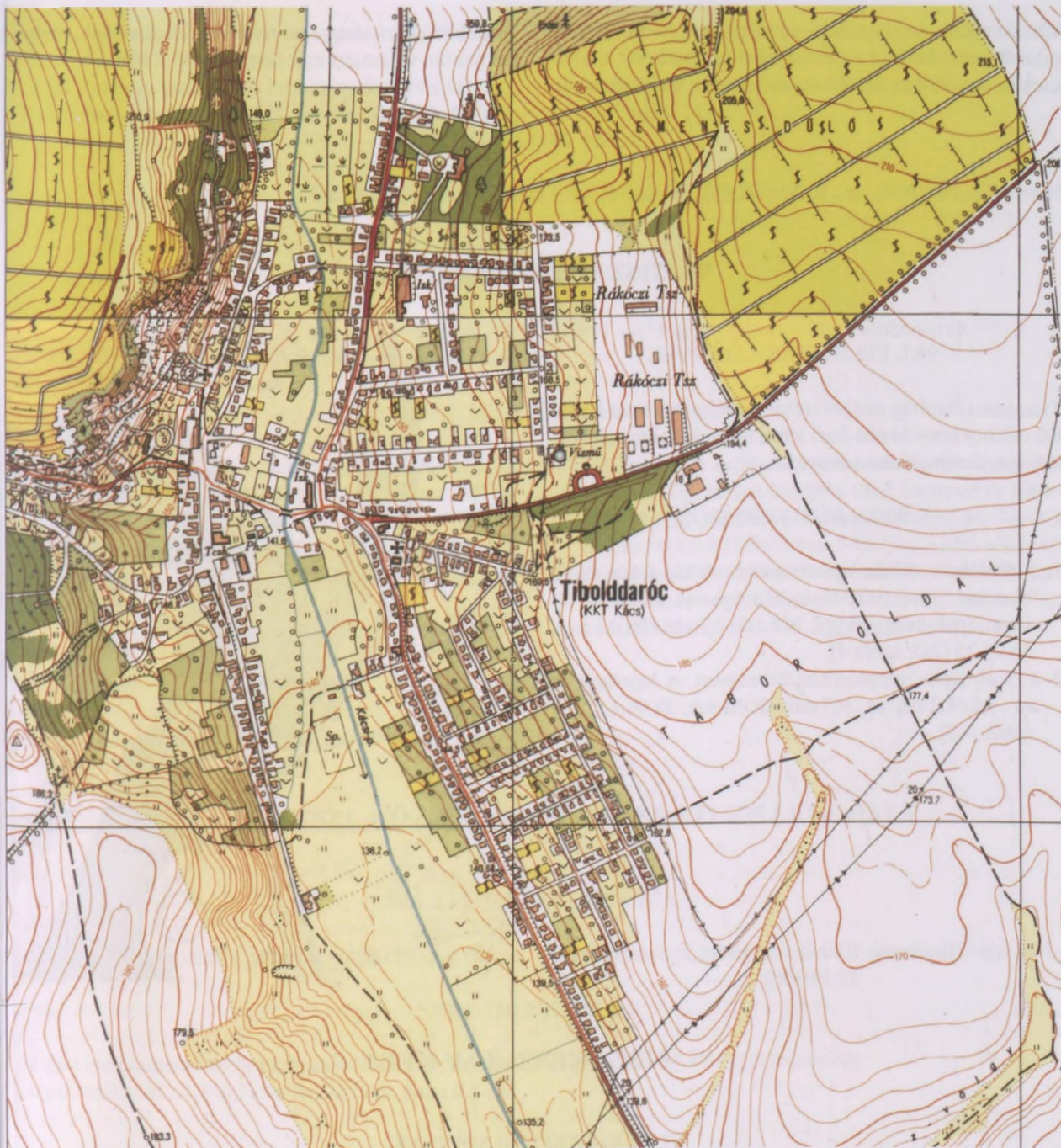
¹³¹⁶ Nees 1934, 174.

¹³¹⁷ Nees 1934, 95. kép b.

¹³¹⁸ Nees 1934, 95. kép c.

¹³¹⁹ Keszli 1999, 134.

¹³²⁰ Nees 1934, 95. kép 8.

139. kép. Tibolddaróc (1:10 000)

89.3. ÉRTÉKELÉS

A szőlőtelepítés során a település pontosan ma már nem azonosítható részén előkerült vaskori és 10–11. századi leletek egy kincs-, esetleg sírlelet¹³²¹ részeinek tekinthetők, mely a tárgyak alapján legkorábban a 11. században

kerülhetett földre. Arról nem szól a beszámoló, hogy ezek kincslelet esetén valamilyen tároló alkalmaságban lehettek-e, kerültek-e elő pl. agyagedény-darabok a leletek körül. Mivel azonban a 11. századból ismert

¹³²¹ Az előkerült fűlesgomb inkább sírleletet valószínűsít (Keszű 1999, 134).

90. TISZAKESZI-BÁRÓTAG

kincsleletként értelmezhető együttesek gyakran tartalmaztak pénzerméket is, ezért jelen esetben nem zárhatunk ki egy időben későbbi elrejtést sem, melynek során

különböző korú tárgyakat rejtett el tulajdonosuk, melyeket azután valamilyen okból már nem ásott ki többé.

89.4. IRODALOM

NEES 1934; FÉK 1098. sz.; K. VÉGH 1970, 88.

90. TISZAKESZI-BÁRÓTAG

90.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Tiszakeszi Bárótag melletti részén gátépítés során került elő néhány kora Árpád-kori lelet, melyek pontos lelőköri körülményei sajnos nem ismertek.

90.2. LELETLEÍRÁSOK

- 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér színű berakott, kereszteződő hullámvonalas mintával ellátott opak üveggyöngy. M.: 1,3×0,7 cm (HOM ltsz. 58.95.2.) [215. tábla 4].
- 2–4. 3 db lapos, meghajlított bronzpánt. A legnagyobb m.: 5,2×4,2 cm, sz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 58.95.1.) [215. tábla 1–3].

140. kép. Tiszakeszi, 1: Százdai apátság, 2: Szódadomb (1:10 000)

91. TISZAKESZI-FÁY KERT

91.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Csereként került a Miskolci Múzeumba egy S-végű karika, amelynek lelőhelyeként Tiszakeszi-Fáy kert szerepel.¹³²²

¹³²² K. VÉGH 1970, 86. – A pontos lelőhely sajnos ma már nem lokalizálható. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy 1936. április 6–7-én. majd szeptember 16–26. között Tompa Ferenc rézkori sírokat tárt fel a Fáy kert nevű részen. Simon Károly földjén, ami a Tisza gátjának közepében, annak sarkánál helyezkedett el (PATAY 1957, 31) a település szélén (HELLEBRANDT–PATAY 1977, 50). Talán ezen a – sajnos pontosan ugyancsak nem beazonosítható – területen került elő az S-végű karika is.

92. TISZAKESZI-KENDERFÖLDEK

91.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db rombusz átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális, bordázott (2) S-végű karika. M.: 4,5×4,3 cm, hv.: 0,21×0,21 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 58.82.1.) [215. tábla 9].

92. TISZAKESZI-KENDERFÖLDEK

92.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Kenderföldek területén 1936-ban tártak fel kora Árpád-kori sírokat, melyek leletanyaga – dokumentáció nélkül – a Magyar Nemzeti Múzeumba került.¹³²³

92.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 6,7×6,6 cm, v.: 0,34 cm (MNM ltsz. 54/1936.3.) [216. tábla 1].
2. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. Hiányos. Hv.: 0,4 cm (MNM ltsz. 54/1936.4.) [216. tábla 3].
3. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, egykor valószínűleg hurkos-kampós végű karperec (a leltárkönyv bejegyzése említi is a kapcsolós tagot). M.: 9,6×8,2 cm, hv.: 0,4 cm (MNM ltsz. 54/1936.2.) [216. tábla 4].
4. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec. M.: 8,7×8,2 cm, hv.: 0,4 cm (MNM ltsz. 54/1936.2.) [216. tábla 2].

92.3. IRODALOM

FÉK 1123. sz.; K. VÉGH 1970, 86; WOLF 1991, 121.

93. TISZAKESZI, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

93.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Közelebbi helymegjelölés nélkül került a Herman Ottó Múzeumba egy S-végű karika Tiszakesziről.¹³²⁴

93.2. LELETLEÍRÁS

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális S-végű karika. M.: 4,3×3,7 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,5 cm (HOM ltsz. 58.81.1.) [215. tábla 8].

94. TISZAKESZI-SZÁZDI APÁTSÁG (Százdi-sziget)

94.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Tisza kanyarulatánál [140. kép 1], a folyó árteréből kiemelkedő domb északi részén, az egykori százdi apátság területén Tompa Ferenc 1936-ban végzett feltárást, ennek során egy „téglasírból” került elő 3 db huzalkari-

¹³²³ FÉK 1123. sz.; K. VÉGH 1970, 86; WOLF 1991, 121.

¹³²⁴ K. VÉGH 1970, 86.

ka.¹³²⁵ Ugyancsak innen egy téglasírból származó bordázott S-végű karika szerepel a múzeum leltárkönyvében Leszih Andor ásátásából származó leletként.

A Tisza II. Vízlépcső építéséhez kapcsolódó régészeti feltárások keretei között 1965. május 24. és június 2. között K. Végh Katalin végzett feltárásokat a Százdi-szigeten, melynek célja a 11. századi apátság épületeinek feltárása volt. A munkát a dombon a kutatást megelő-

zően elbontott filagoria körüli részén kezdték, ahol a felszínen nagyobb mennyiségű kő- és téglamaradvány volt látható. A munka során valószínűsítették az egykori temető helyét és feldúlt sírok mellett sikerült megfigyelni 4 temetkezést is. Sajnos korhatározásra alkalmas leletek ez utóbbiakból nem kerültek elő.¹³²⁶ A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

94.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Lengyel Andor ásátása során egy téglasírból került elő 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, spirális, enyhén bordázott (4) S-végű karika. M.: 4,3×3,7 cm, hv.: 0,2 cm, Ssz.: 0,47 cm (HOM ltsz. 58.81.1.).
- 2–3. 2 db S-végű karika.
2. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,9×2,4 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,32 cm (HOM ltsz. 53.1120.1.) [215. tábla 5].
3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 2,6×2,4 cm, hv.: 0,18 cm, Ssz.: 0,4 cm (HOM ltsz. 53.1120.2.) [215. tábla 6].
4. 1 db kerek átmetszetű, köpös végű bronz huzalkarika. M.: 3,6×3,3 cm, hv.: 0,34–0,21 cm (HOM ltsz. 53.1120.3.) [215. tábla 7].

94.3. IRODALOM

FÉK 1124. sz.; K. VÉGH 1970, 86; WOLF 1991, 121; MNM R. A. V.68/1966.

95. TISZAKESZI-SZÓDADOMB

95.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől délre, a Tisza árterében található kisebb dombon Deák Gyula és Garas Sándor egykori birtokán, 1900 telén Gálffy Ignác végzett ásátást [140. kép 2]. A feltárás apropóját a Tisza előző évi árvize szolgáltatta, mely előntötte a Szódadomb alacsonyabban fekvő részeit, ahol az árhullám levonulása után a víz által kimosott emberi csontok váltak láthatóvá. Az így felfedezett temetőben egy kora vaszkori zsugorított helyzetű váz mellett egy 10–11. századi temetkezés is feltárássra került. Sajnos a feltárások pontos helye a területen belül nem azonosítható.¹³²⁷

1930-ban Megay Géza, egy meghatározhatatlan időpontban¹³²⁸ pedig Hamzsa András is végzett feltárást a területen, erről azonban dokumentáció nem áll rendelkezésre.¹³²⁹ A múzeumi leltárkönyv ugyanakkor Megay Géza és Hamzsa András ásátásáról származóként jelez több korabeli tárgyat is, ezek némelyikénél külön is jelezte az azokat leltározó személy, hogy Hamzsa ásátásán kerültek elő. Így vélhetően legalább Hamzsa kutatása során kerülhettek elő 10–11. századi temetkezések.

2013. szeptember 22. és október 5. között a Borsodi Mezőség és a Bükk hegylábi régió bronzkori településszerkezetének vizsgálatát célzó BORBAS-projekt keretei között került sor a Szódadomb műszeres kutatására,¹³³⁰ melynek során Bacskai István több 10–11. századi tárgyat is talált.¹³³¹ A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

¹³²⁵ FÉK 1124. sz.; K. VÉGH 1970, 86; WOLF 1991, 121.

¹³²⁶ MNM R. A. V.68/1966.

¹³²⁷ BALÁZS–P. FISCHL 2013, 21.

¹³²⁸ P. FISCHL 2016.

¹³²⁹ BALÁZS–P. FISCHL 2013, 21; P. FISCHL ET AL. 2017, 146.

¹³³⁰ KIENLIN–P. FISCHL–PUSZTAI 2018, 267–273.

¹³³¹ P. FISCHL 2016; P. FISCHL ET AL. 2017, 145–146, 160–162.

95.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1900.) [217. tábla 1]

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: kb. 175 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt, a bal kar csontjai könyökben enyhén behajlított helyzetben voltak.

Mellékletei:

1. A jobb alkarcsontok alsó végeinél volt 1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec. M.: 7,3×6,5 cm, v.: 0,37 cm (HOM Itsz. 53.1119.2.) [217. tábla 2].
2. A bal combcsont középső részének külső oldalán, a csonttal párhuzamosan helyezkedett el 1 db háromszög átmetszetű pengével és hátának vonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 6,8×0,9 cm (HOM Itsz. 53.1119.7.).¹³³²

A BORBAS-projekt keretei között végzett kutatás során az alábbi 10–11. századi tárgyak kerültek elő:

1. 1 db pajzs alakú, három oldalának közepén 1-1 csepp alakú mintával, felületén pedig a veret sarkainak irányába mutató, lemélyedő szív alakú díszítéssel ellátott bronzból öntött övveret. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 2,2×1,6 cm (HOM Itsz. 2013.60.25.) [218. tábla 1].
2. 1 db pajzs alakú, meandermintás,¹³³³ bronzból öntött, felső oldalán hiányos szíjvég. Hátoldalán 1 elhajlított végű szeg – párja egykor a letört részen lehetett – található. M.: 2,6×1,2 cm (HOM Itsz. 2013.60.24.) [218. tábla 2].
3. 1 db bronzból öntött, kerek, kisebb kéttagú csüngős veret felső része, felületén sugaras díszítéssel. Szélén 2 másodlagos kialakítású lyuk található. Átm.: 1,7 cm (HOM Itsz. 2013.60.28.) [218. tábla 3].
4. 1 db bronzból öntött, kerek, kúp alakú, kisebb kéttagú csüngős veret felső része, felületén sugaras díszítéssel. Szélén körben 5 másodlagos kialakítású lyuk található. Átm.: 1,8 cm (HOM Itsz. 2013.60.27.) [218. tábla 4].
5. 1 db alsó részén kereszt alakban nyitott, rovátkolt díszítésű füles bronzcsörgő fele. M.: 2,9×1,8 cm (HOM Itsz. 2013.60.29.) [218. tábla 5].
6. 1 db háromszög átmetszetű, a penge középvonalában csúcsba futó hegyű, annak ugyancsak középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas

kés. M.: 5,5×1,1 cm (HOM Itsz. 2013.60.43.) [218. tábla 6].

7. 1 db háromszög átmetszetű, a penge hátához közelebb elhelyezkedő nyéltüskével ellátott kovácsoltvas kés. M.: 7,5×1,6 cm (HOM Itsz. 2013.60.44.) [218. tábla 7].
8. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 9,6×2,4 cm (HOM Itsz. 2013.60.37.) [218. tábla 8].

A Herman Ottó Múzeum leltárkönyve a következő tárgyakat sorolja még fel, mint Megay Géza és Hamzsa András ásatásáról származó, illetve a Szódadombról ajándékozás útján a múzeumba került leleteket:

1. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt S-végű karika. M.: 3,3×2,5 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,36 cm (HOM Itsz. 53.1119.3.) [217. tábla 3].
2. 1 db bronzból öntött, hálómintás¹³³⁴ és pontkörös díszítéssel ellátott, alsó szárának végén két ponton átlukasztott bronzkereszt. Alsó részén felerősítésre szolgáló tüske vagy köpű helyezkedett el egykor.¹³³⁵ M.: 7,9×4,8 cm (HOM Itsz. 53.1119.4.) [217. tábla 4, 255. tábla 2].
3. 1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec. Átm.: 7,4 cm (HOM Itsz. 53.1119.1. – elveszett).¹³³⁶
4. 1 db négyszögletes átmetszetű, végein legyezőszerűen kiszélesedő és ellaposodó, rácsmintás díszítésű (?) bronz karperec. M.: 7×6 cm, v.: 0,35×0,35–1 cm (HOM Itsz. 58.94.1. – Hamzsa András ásatása) [219. tábla 1].
5. 1 db téglalap átmetszetű, legyezőszerűen kiszélesedő és ellaposodó végein egyenes vonalú mintákkal díszített bronz karperec. M.: 6,2×6,1 cm, v.: 0,3×0,17–1 cm (HOM Itsz. 58.94.2. – Hamzsa András ásatása) [219. tábla 2].
6. 1 db téglalap átmetszetű, ellaposodó végein egyenes vonalú és X alakú mintákkal díszített bronz karperec. M.: 6,4×5,2 cm, v.: 0,3×0,25–0,8 cm (HOM Itsz. 58.94.3. – Hamzsa András ásatása) [219. tábla 3].
7. 1 db téglalap átmetszetű, ellaposodó végeinek szélén farkasfogmintát utánozó díszítéssel ellátott bronz karperec. M.: 6,5×5,9 cm, v.: 0,4×0,3–1,1 cm (HOM Itsz. 58.94.4. – Hamzsa András ásatása) [219. tábla 4, 258. tábla 10].

¹³³² K. VÉGH 1970, 100, VIII. tábla 7. – Az eredeti sírrajz alapján a kés ennél egykor feltehetően nagyobb volt.

¹³³³ P. FISCHL et al. 2017, 160.

¹³³⁴ LANGÓ 2018, 255.

¹³³⁵ LANGÓ 2018, 255.

¹³³⁶ K. VÉGH 1970, 100, VIII. tábla 1.

96. TISZALÚC-SARKAD

8. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,1×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1119.5).¹³³⁷
9. 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 5,7×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1119.6).¹³³⁸
10. 1 db szögletes átmetszetű, tört szájvasú, agancsból készült oldalpálcákkal ellátott kovácsoltvas zabla. A

szájvasak külső végein 1-1 egymásra merőleges tengelyű lyuk található, melyeket a szájvasak végeinek összesodrásával alakítottak ki. Ezek közül a belsőkhöz kapcsolódnak 1-1 U alakú elemmel a felső végeiken gombos kialakítású agancs oldalpálcák. A szájvas h.: 11,7 cm, az oldalpálcák h.: 13,8, illetve 12,6 cm (HOM ltsz. 65.57.13.) [218. tábla 9, 263. tábla 1].

95.3. ÉRTÉKELES

A 2013-as kutatást megelőzően több periódusban előkerült leletek esetében sajnos nem ismert, hogy azok mekkora területről származnak, de feltehetően legalább részben egy temető emlékei lehetnek, melynek azonban csupán egyetlen sírja került elő célzott kutatás során, a többi valószínűleg részben vagy egészben megsemmisült, mindössze leleteik bizonytalan nagyságú része került közgyűjteménybe. A temető egykori sírszáma így ismeretlen, s a leletek közti esetleges összefüggések sem igazolhatók. A BORBAS-projekt keretében fémkereső műszerrel talált leletek a bronzkori település magján és attól nyugatra kerültek elő,¹³³⁹ kérdés természetesen, hogy ezeket milyen jellegű objektumokhoz kapcsolhatnánk, avagy bennük egykor a járósinten heverő, elvesztett, elhagyott, vagy a nyilvesszők esetében kilőtt tárgyat is láthatunk-e.

Az 1. sír esetében az elhunyt csontvázának hosszából nagy valószínűséggel felnőtt korú személyre következtethetünk, aki karján huzalkarperecet, derekának bal oldalán pedig vaskést viselt. Utóbbi helyzete a megye területén inkább a férfisírokra jellemző, így jelen esetben is fel kell vetni ennek lehetőségét.

Hasonlóságuk alapján a magam részéről megkockáztatnám a feltételezést, hogy a Hamza András ásatásából származóként jelölt 4 db ellaposodóan kiszélesedő végű karperec között egykor lehetett valamilyen kapcsolat, így ezek talán egy sírból származnak.

Az agancs oldalpálcákkal ellátott zabla legalább egy lószerszámos temetkezés megmaradt emléke lehet. A hasonló oldaltaggal szerelt vaszablák ritka leletei a korszak temetkezéseinek, melyek általában női vagy „rangosabb” férfitemetkezésekből ismertek.¹³⁴⁰

95.4. IRODALOM

GÁLFFY 1901, 44–45; FÉK 1125. sz.; K. VÉGH 1970, 85–86; KEMENCZEI 1971, 31–32.

96. TISZALÚC-SARKAD

Kovács László

96.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Patay Pál a nagyközség nyugati határszélén 1974–1990 között a rézkori Hunyadihalom-csoport települését tárta fel, s eközben Kovács László közreműködésével 1976–1984 között teljes feltárássra került a jóval kisebb területen, a lelőhely dombjának tetején és keleti lejtőjén elhelyezkedő 11. századi temető is. A megye legnagyobb, 252 (+52a) síros korabeli sírmezéjében 94 személy – 42 férfi és 52 nő – nemét és életkorát lehetett együttesen meghatározni. Az elhunytak többségét úgy fektették,

hogy a lejtő irányában kiszélesedő horizonton Napkeletre tekintettek. A sírgödröket gyakran szűkre méretezték, a gyermekeknek sekélyebb gödröket ástak. A halottakat nyújtott testhelyzetben, háton fekvé helyezték el, az alkarjaikat gyakran behajlították. Mintegy 13 esetben a test lepelbe csavarására lehetett következtetni, koporsónak alig maradt nyoma. Néhányszor részleges egymás fölé fektetést is meg lehetett figyelni.

¹³³⁷ K. VÉGH 1970, 100, VIII. tábla 5.

¹³³⁸ K. VÉGH 1970, 100, VIII. tábla 6.

¹³³⁹ P. FISCHL et al. 2017, 153.

¹³⁴⁰ WOLF 2016, 657.

Melléklet 81 sírban került elő, közülük a korhatározást biztosító pénzt 34 halottnak adtak összesen 40 példányban: Aba Sámuel (1041–1044) 1 denárát, I. András (1046–1060) kétféle veretéből 2, illetve 4 példányt, Béla *dux* (1048–1060) 2 érméjét, Salamon (1063–1074) kétféle denárából 3, illetve 7 és 1 meghatározhatatlan darabot, Géza (1074–1077) 1-1 hercegi, illetve királyi veretét, I. László (1077–1095) négyféle érméjének 3, 2, 3 és 4 példányát, végezetül 6 pénztöredék meghatározhatatlanná vált. Értelemszerű megkülönböztetés mutatkozott abban, hogy összesen 16 férfi és csak 2 nő kapott kizárólag érmét, míg érmés és ékszeres ellátásban 13 nő és 1-1 férfi, gyermek és felnőtt részesült. 17 érmét halotti obulusként mellékeltek, mert az elhunyt szájába vagy valamelyik markába tették, a többit a legkülönbözőbb testtájakra helyezték. Az érmés sírok elhelyezkedéséből a temető betelepítésének rendszerére lehetett következtetni. 63 sírban – 35 nő és 28 „nem nő”, azaz férfi, felnőtt és gyermek mellett – látott napvilágot a falusi temetőkre jellemző szegényes ékszerválasztékból valami: ezüst vagy bronz S-végű karika, sima varkocskarika, csepp alakú karika, gyöngysor vagy csak néhány

szemgyöngy, többféle ezüst- vagy bronzgyűrű. Érdekes, hogy két olyan női sír is volt, amelyben a fentiek mellett további ékszertípusok is előfordultak: a 163. sírban ezüst- és bronzveretekkel díszített ruházatú fiatal nő nyugodott, a 225. sírba temetett ugyancsak fiatal nő pedig csavart bronzhuzal nyakpercecet és bronz pálcakarpercecet kapott. Mindkét nőt Salamon uralkodása idején (1063–1074) hantolhatták el, és a viseleti sajátosságainak kétféle magyarázata is elképzelhető: vagy a néhány generáción át örökölt tárgyakat adta végül a család a kedves halottjának, vagy az elhunyt olyan idegen környezetből érkezett, ahol a veretes ing (ünnepi?) viselete még a 11. század második felében is divatban volt.

Összefoglalásként megállapítható, hogy a helyszínre érkezett vagy telepített faluközösség az 1030-as és az 1100-as évek között használta a temetőt. A felhagyásának az lehetett az oka, hogy az állam és az egyház törvényekben is elrendelt, s egyre erősödő elvárásának megfelelően a falu lakói – akár már korábban is – templomot építettek, és a temetkezést a templom körül létesített új temetőben folytatták. A falu és temploma helyét egyelőre nem sikerült azonosítani.

96.2. IRODALOM

Kovács 2015, 91–220, 317–349: 16–48. tábla.

97. TISZASZEDERKÉNY-TISZAI VEGYI KOMBINÁT (Tiszaújváros)

97.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben a Sajó-csatorna mentén, a Tisza árterében elhelyezkedő Tiszai Vegyi Kombinát építését megelőzően a területen nagyarányú tereprendezési munkálatokat végeztek,¹³⁴¹ ennek során a felszínt az altalajig legyalulták. A 31. számú Állami Építőipari Vállalat 1961. november 21-én értesítette a Herman Ottó Múzeumot, hogy a Műtrágyagyár épületénél bizonytalan korú sírt találtak [141. kép]. A sírnak láb felőli vége került elő a munkálatok során, többi részét azonban nem bolygatták és a munkát a kérdéses területen felfüggesztették. A helyszínre – Megay Géza távolléte miatt – november 27-én Gajda Imre restaurátor szállt ki, aki feltárta a sír még földben lévő részét és összegyűjtötte az addig előkerült leleteket.¹³⁴²

1969 augusztusában a műszerészműhely 2/2-es számú épületének alapozása során az alapozási árkokban három sírt bolygattak meg, melyek előkerülését Kovács Lajos főépítésvezető jelentette a Herman Ottó Múzeumnak. A helyszínre augusztus 25-én K. Végh Katalin szállt ki, sajnálatos módon azonban kiérkezéséig a sírokat oly mértékben megbolygatták, hogy a sírgödörök pontos tájolását, alakját, a vázak helyzetét és a leletek fekvését sem lehetett már megfigyelni,¹³⁴³ így csak az előkerült leletek begyűjtésére nyílt lehetősége.¹³⁴⁴ A kutatás során több sír nem került elő, azok valószínűleg évekkorábban, a gyár építését megelőzően elpusztultak.¹³⁴⁵ A régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban található.

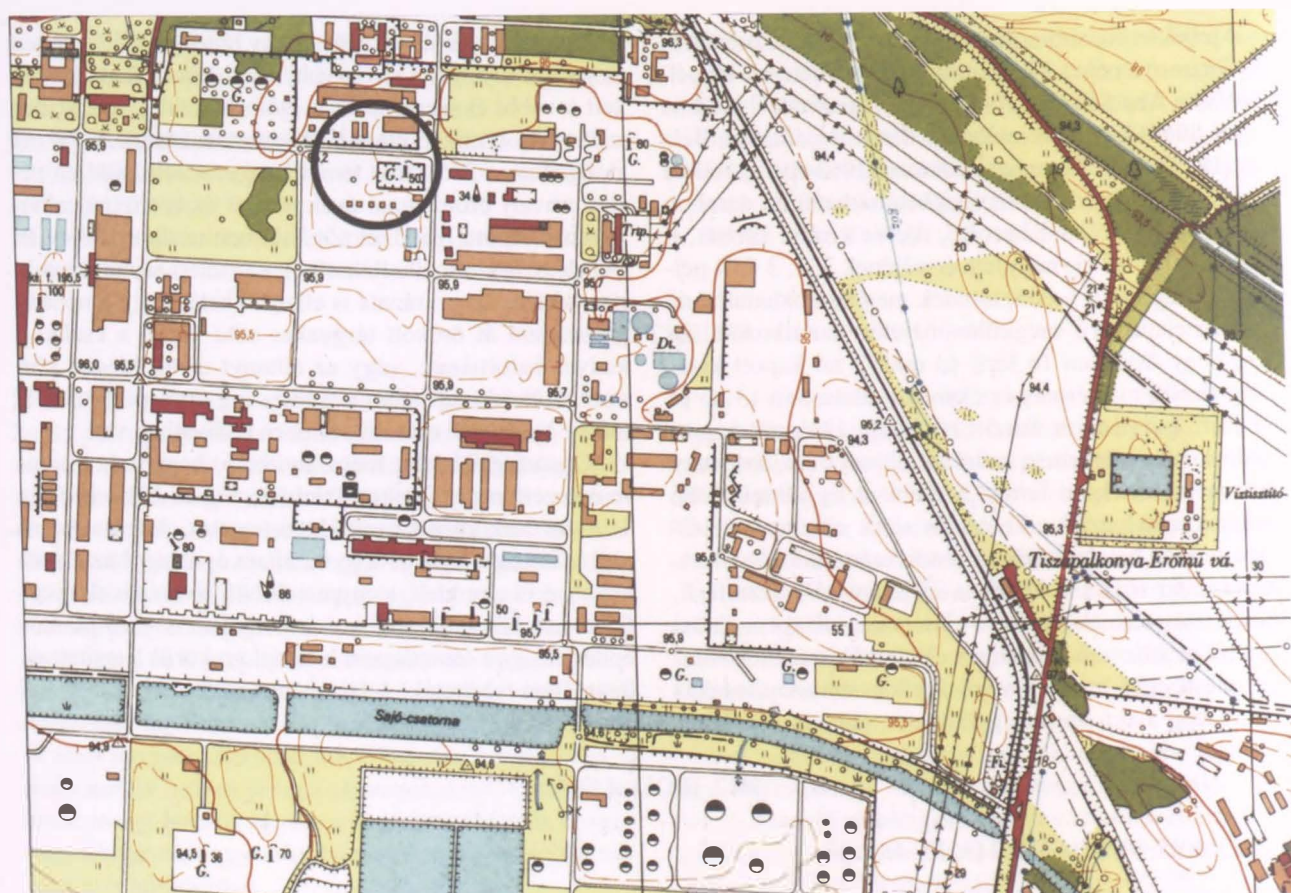
¹³⁴¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/MOL_Petrolk%C3%A9mia_Zrt. (letöltve: 2016. december 13.)

¹³⁴² KOMÁROMY 1962; KEMENCZEI–K. VÉGH 1964, 235; MNM R. A. XIX.559/1961.

¹³⁴³ K. VÉGH 1992, 66.

¹³⁴⁴ K. VÉGH 1992, 62.

¹³⁴⁵ K. VÉGH 1970; KEMENCZEI–K. VÉGH 1971, 511; RÉVÉSZ 1992, 95.

141. kép. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát (1:10 000)

97.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (1961. november 27.) [220. tábla 1]

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sír keleti részét a földmunka megsemmisítette. A sírgödör egyik fala 80 cm-es mélységig függőleges volt, majd 140 cm-es mélységig „40 cm-re szélesedett, padmalyszerűen befelé ásva.”¹³⁴⁶

Mellékletei:

1. A 4. csigolyán feküdt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarika. M.: 2,2×2,2 cm, hv.: 0,2 cm (HOM ltsz. 62.26.4.) [220. tábla 2].
- 2–4. A keresztcsonttól a bal felkarcsont alsó végéig húzódó vonalban volt 3 db fülesgomb, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
 2. 1 db gomba alakú, fején rovátkolást utánozóan öntött bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm.
 3. 1 db gomba alakú, feje és füle között gyűrűs kialakítással ellátott, öntött bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm.
 4. 1 db körte alakú, öntött bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm (HOM ltsz. 62.26.5.) [220. tábla 3–5].
- 5–6. Az alkarcsontok alsó végeinél volt 1-1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec. M.: 5,8×5,1, illetve 5,7×4,9 cm, sz.: 1,3–0,9, illetve 1,3–0,9 cm (HOM ltsz. 62.26.1–2.) [220. tábla 6–7].
7. A jobb oldalai felső bordákon feküdt 1 db „késnyélszerű ~~famaradványokkal borított~~”¹³⁴⁷ vastárgy, melyen szövetlenyomat is megfigyelhető volt. Elveszett.
8. A bal felkarcsont felső vége mellett sertés lábszárcsontja, alatta pedig egy szárnyas csontjai voltak. Elvesztek.
- 9–10. A találók elmondása alapján a lábfejek csontjainál volt 2 db vaskengyel.
9. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszj számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel

¹³⁴⁶ MNM R. A. XIX.559/1961.¹³⁴⁷ MNM R. A. XIX.559/1961.

lapos száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15×11,4 cm (HOM ltsz. 62.26.6.).

10. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakban áttört, külön nyak nélkül kapcsolódik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 11,8×11 cm (HOM ltsz. 62.26.7.) [220. tábla 8–9].
11. A jobb lábfej csontjainak külső oldalán volt 1 db kovácsoltvas zabra lapos karikája. Átm.: 4 cm (HOM ltsz. 62.26.3. – elveszett).

2. sír (1969. augusztus 25., 1. sír)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 90 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt annak keleti vége kivételével az épületalapozási munkálatok során megsemmisítették. Az emberi váz lábfejének csontjainál helyezkedett el a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

1. A lócsontoknál volt 1 db lapított gomba alakú,¹³⁴⁸ feje és füle között gyűrűs kialakítással ellátott öntött bronz fülesgomb. H.: 1,1 cm (HOM ltsz. 69.47.1. – elveszett) [221. tábla 1].
2. A sírban volt 1 db egykor valószínűleg négyzet alakú, három sarkán azonos irányból átlukasztott ezüstlemez. M.: 1,9×1,9 cm (HOM ltsz. 69.47.2.) [221. tábla 2].
3. Ismeretlen helyről került elő 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec. Átm.: 7 cm, sz.: 0,8 cm (HOM ltsz. 69.47.3. – elveszett) [221. tábla 3].
4. A lócsontok mellett volt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájasú kovácsoltvas oldalpálcás zabra. A szájasak végein lévő, két egymásra merőleges tengelyű áttörés közül a belsőbe kapcsolódnak az egyenes oldalpálcák összeszűkülő, majd trapéz alakúan kiszélesedő, téglalap alakban áttört szijtartó fülei, míg a külsőkben 1-1 vaskarika helyezkedik el. Az oldalpálcák h.: 12,9 cm, a karika átm.: 2,5 cm (HOM ltsz. 69.47.4.) [221. tábla 4].

3. sír (1969. augusztus 25., 2. sír)

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 140 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt épületalapozási munkálatok során bolygatták meg, *in situ* helyzetben csak a koponya maradt meg. Az emberi váz lábcsontjainál helyezkedett el a ló koponyája és lábcsontjai.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya két oldalán feküdt 1-1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika. M.: 2×1,9, illetve 2×2 cm, hv.: 0,1, illetve 0,14 cm (HOM ltsz. 69.47.15.) [222. tábla 1–2].
- 3–4. A sírból került elő 2 db üvegyöngy:
3. 1 db sárga színű, kéttagú rúdgyöngy. H.: 0,9 cm (HOM ltsz. 69.47.13.) [222. tábla 3].
4. 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngy. H.: 1,2 cm (HOM ltsz. 69.47.13.) [222. tábla 4].
- 5–6. 2 db gomba alakú, fején rovátkolást utánzóan öntött díszítéssel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1,1-1,1 cm (HOM ltsz. 69.47.12.) [222. tábla 5–6].
7. 1 db téglalap alakú, rövidebb oldalain 2-2 ponton átlukasztott aranylemez. M.: 1,7×0,9 cm (HOM ltsz. 69.47.14. – elveszett) [222. tábla 7].
8. 6 db hosszúkás ezüstpánt, melyek közül az egyik csúcsba futó vége átlukasztott. A pántok változó mértékben íveltek. Sz.: 0,7-0,3 cm (HOM ltsz. 69.47.11.) [222. tábla 8].
- 9–38. Veretes öv csatja, veretei és szíjvége, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
9. 1 db ovális karikával, azon kissé túlhajló pecekkel ellátott ezüstdől öntött övcsat. Felületét líra alakú palmetták¹³⁴⁹ díszítik, melyek háttere aranyozott. Hátdalán 4 szegecs és bronz szíjszorító lemez található. M.: 4,9×2 cm (HOM ltsz. 69.47.5.) [222. tábla 9, 259. tábla 1].
10. 1 db fordított pajzs alakú, egyenes alsó oldalán áttört, a veret alakját követően belső felén egyenes vonalú, a külsőn karéjos kialakítású, bevagdost,¹³⁵⁰ aranyozott mintával díszített ezüstdől öntött övveret. Hátdalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. M.: 1,8×1,6 cm (HOM ltsz. 69.47.7.) [223. tábla 1, 259. tábla 3].
- 11–19. 9 db ovális, egyik szélesebb oldalának középrészén csepp alakban kiugró elemmel ellátott, felületén a veret alakját követően lemélyedő, belső felén egyenes vonalú, külsőn karéjos kialakítású, bevagdost,¹³⁵¹ aranyozott mintával ellátott, ezüstdől öntött övveret. Hátdalán 1 darabnál még látható az eredeti felerősítést szolgáló, 3 elhajlított végű szeg, melyeket a többség esetében ellentett lemezkével ellátott szegeccsé alakítottak. M.: 1,8×1,7 cm (HOM ltsz. 69.47.8.) [223. tábla 2–10, 259. tábla 6].
- 20–37. 18 db csepp alakú, felületén a veret alakját követően lemélyedő, belső felén egyenes vonalú, külsőn karéjos kialakítású, bevagdost¹³⁵² aranyozott mintával

¹³⁴⁸ ANDRÁSI 2015, 154.

¹³⁴⁹ BOLLÓK 2015, 235.

¹³⁵⁰ BOLLÓK 2015, 368.

¹³⁵¹ BOLLÓK 2015, 368.

¹³⁵² BOLLÓK 2015, 368.

- ellátott, ezüsből öntött övveret. Hátoldalán 16 darabnak 3, 2 darabnak pedig 2 ellentett lemezkével ellátott szegecs található. A veretek díszítése – kopás következtében (?) – kétféle állapotú. M.: 1,8×1,8 cm (HOM ltsz. 69.47.9.) [223. tábla 11–28, 259. tábla 4–5].
38. 1 db pajzs alakú, bevagdosott¹³⁵³ aranyozott mintával ellátott, ezüsből öntött nagyszíjvég. Hátoldalán 6 ellentett lemezkével ellátott szegecs és a szíjvéget tokszerűen közrefogó bronz szíjszorító lemez található. M.: 6,1×2 cm (HOM ltsz. 69.47.6.) [222. tábla 10, 259. tábla 2].
39. 5 db ezüstlemez, ebből 2 db megközelítőleg téglalap alakú, 2-2 ponton átylukasztott, az egyikben elkalapált fejjű szeggel. További 2 db lemez U alakban meghajlított. A legnagyobb m.: 2,8×2,2 cm, a szeg h.: 0,6 cm (HOM ltsz. 69.47.10.) [223. tábla 29].
40. 1 db enyhén ívelt pengével rendelkező, éle felé hajló markolatának penge felé eső részén gombos végű, csónak alakú keresztvassal ellátott, kovácsoltvas szablya. H.: 83 cm, a penge sz.: 2 cm (HOM ltsz. 69.47.18. – mára csupán az ellenző egyik gombos vége található meg: HOM ltsz. 69.47.28.) [224. tábla 1].
- 41–42. 2 db ívelt átmetszetű, húrbeakasztó nyilással ellátott, végén írdalt íjvégborító csontlemez. M.: 28,5×2, illetve 9×2 cm (HOM ltsz. 69.47.16–17.) [224. tábla 2].
- 43–52. 10 db nyilcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 43–44. 2 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 9,4×1,9, illetve 7,5×1,8 cm (HOM ltsz. 69.47.22–23.) [224. tábla 3–4].
45. 1 db deltoid alakú, hosszú vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 7,6×1,8 cm (HOM ltsz. 47.23.) [224. tábla 5].
- 46–47. 2 db bizonytalan típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyilcsúcs. M.: 6,5×2, illetve 6×1,8 cm (HOM ltsz. 47.22.) [224. tábla 6–7].
- 48–51. 4 db rombusz átmetszetű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas páncélszűrő nyilcsúcs. H.: 9,5; 7,8; 3,1; illetve 8 cm (HOM ltsz. 47.24–25.) [224. tábla 8–11].
52. 1 db ovális átmetszetű, nyéltüskével ellátott, kovácsoltvas páncélszűrő nyilcsúcs. H.: 8,5 cm (HOM ltsz. 47.26.) [224. tábla 12].
53. Tegez vasalásai. A legnagyobb h.: 11,8 cm (HOM ltsz. 69.47.21.) [224. tábla 14].
54. 1 db kerek átmetszetű, egyik végén ellapított gömb alakú elembe végződő vastárgy. H.: 4,6 cm (HOM ltsz. 69.47.27.) [224. tábla 13].
- 55–56. 2 db kovácsoltvas karika. Átm.: 5,3, illetve 3,2 cm (HOM ltsz. 69.47.19–20. – 1 db elveszett) [224. tábla 15–16].
4. sír (1969. augusztus 25., 3. sír)
Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. Bolygatott. A sírt épületalapozási munkálatok során bolygatták meg, *in situ* helyzetben csak annak keleti vége maradt.
- Mellékletei:
1–2. A lábszárcsontok fölött kb. 20 cm-el feküdt 2 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Lapos szárai külön nyak nélkül kapcsolódnak a téglalap alakú, felső oldalán ívelt, a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört fülekhez. Talpalójuk ívelt, három bordával erősített, az egyik esetében annak szélei vissza vannak hajlítva. M.: 13×10,6, illetve 13,1×11,2 cm (HOM ltsz. 69.47.30.) [225. tábla 1–2].
3. Ugyanott került elő 1 db D alakú, kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,9×3,7 cm (HOM ltsz. 69.47.31.) [225. tábla 3].
4. A földmunkát végző munkások elmondása szerint ebből a sírből került elő 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel is. Háromszög átmetszetű szárai jelképes nyakkal kapcsolódnak a téglalap alakú, felső oldalán ívelt, a kengyelszíz számára téglalap alakban áttört fülhöz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×13,2 cm (HOM ltsz. 69.47.29.) [225. tábla 4].
5. A kengyel fülébe akasztva volt 1 db trapéz alakú kovácsoltvas hevedercsat. M.: 5,8×5,1 cm (HOM ltsz. 69.47.29.) [225. tábla 5].

97.3. ÉRTÉKELÉS

A temető egykori nagysága sajnos ismeretlen,¹³⁵⁴ továbbá az 1961-ben előkerült sír helyzete sem lokalizálható az 1969-ben megfigyelt sírokhoz képest [142. kép]. Az 1969-ben kiásott négy, egymással párhuzamos, 36 méter hosszú alapárokban és a rájuk merőleges keresztárkok-

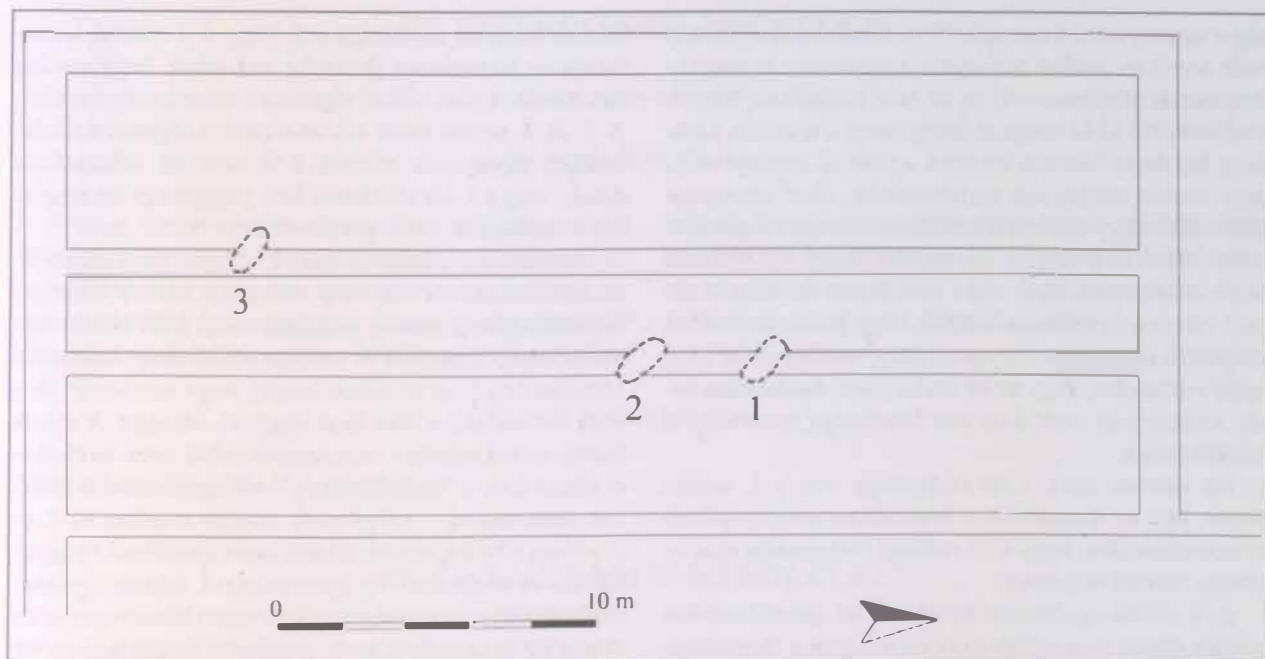
ban több sírt nem lehetett észlelni, feltárássra pedig az építkezés miatt nem kerülhetett sor.¹³⁵⁵ Valószínűsíthető, hogy a gyár építéséhez kapcsolódó tereprendezéskor a temető sírjai közül a kevésbé mélyre ásottak elpusztulhattak.¹³⁵⁶

¹³⁵³ BOLLÓK 2015, 368.

¹³⁵⁴ K. VÉGH 1992, 67.

¹³⁵⁵ MNM R. A. XVIII.240/1969.

¹³⁵⁶ MNM R. A. XVIII.240/1969.

142. kép. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát

A sírgödrök közül csak az 1. sír alakja ismert, annak egyik oldala padmalyos kialakítású volt, a méretek alapján az tényleges padmalyos kialakítású lehetett.¹³⁵⁷ A további gödrök 30-90-140 cm-es mélységénél a földmunkák miatt csak az altalajtól mért adatot lehetett dokumentálni,¹³⁵⁸ így ehhez még a bizonytalan mértékű humuszvastagság járulna hozzá az egykori járószinhez.

Az ékszerek közül a *fej díszeit* képviseli az 1. sír bronzkarikája és a 4. sír 2 db arany huzalkarikája. Utóbbiak a koponya két oldalán feküdtek. A sírokból ezeken felül csak *karperecek* kerültek elő: az 1. sírban 2 db, míg a 2. számúban 1 db ezüsből készült, kiszélesedően lekerékített végű pántkarperec. Talán a ruha csukló közeli részét díszítették a 3. sír *ezüstlemezei*, s az ugyanezen sírban lévő téglalap alakú aranylemezke is lehetett ezen, vagy akár a szemfedőn¹³⁵⁹ is. A ruhát az 1. sírban 3 db, a 2. esetében legalább 1 db, míg a 3. sírban legkevesebb 2 db bronz *fülesgomb* zárta. A 3. sírből előkerült *veretes* övgarnitúra esetében – noha a főbb övdísz típusok megtalálhatók – nem zárható ki, hogy egyes darabjai elkalódhattak.¹³⁶⁰ A hasonló veretekkel díszített garnitúrák között Tiszabездéd-Harangláb-dűlőn a 3. sírban 59 db,

míg Vereben 29 db volt az elhunyt mellett.¹³⁶¹ Ennek ellenére megállapítható, hogy azt legalább háromféle – de azonos mintázatú – veret díszítette, melyek közül az egy csoportba sorolható példányok között is mutatkoznak különbségek azok két vagy három szeggel/szegeccsel történő felerősítését illetően. Az övcsat hátoldalán 4 szegeccsel rögzített szíjszorító lemez fogta közre két oldalról az öv bőr végét, míg a szíjvégnél 6 szegecs és a szíjvéget tokszerűen, oldalain is közrezáró szíjszorító szolgált az öv végének befogására. A szíjszorító lemezek – legalábbis annak fennmaradt példái – tudomásom szerint ritkák a korszak sírjaiban, azonban a tokszerű megoldás még ezeken belül is kivételesnek számít. Hasonló a karosi I. temető egyik 1899-ben feldúlt sírjából ismert,¹³⁶² továbbá a már az egykori Szabolcs megye területére eső Rakamaz-Strázsadomb A sírjából.¹³⁶³ Az öv veretei közül a 9 db ovális veret eredetileg elhajlított végű szegekkel volt felerősítve, melyek egy részét azok végének letörése után szegeccsekké alakították. Valószínűleg tehát a további övveretek egy része is eredetileg ilyen szegekkel lehetett felerősítve, s csupán másodlagos megoldás a szegecs. A szegecsnek hossza a csat esetében 0,35,

¹³⁵⁷ VARGA 2013, 311–312.

¹³⁵⁸ K. VÉGH 1992, 66.

¹³⁵⁹ K. VÉGH 1992, 66.

¹³⁶⁰ K. VÉGH 1992, 66.

¹³⁶¹ K. VÉGH 1992, 66.

¹³⁶² DÓKUS 1900, 50, 4. tábla 3.

¹³⁶³ BOLLÓK 2013, 435.

míg a szíjvégnél 0,4 cm volt.¹³⁶⁴ A fémdíszekkel ellátott övek esetében azokat bizonyára kompletten is megvásárolhatták tulajdonosaik, de az sem zárható ki, hogy a fémdíszekből ki-ki maga állította össze a számára kívánatos készletet. Vannak továbbá adataink arra nézve is, hogy azokat utólagosan átalakíthatták, akár jelentősen különböző, vagy az övek díszítésétől teljesen idegen elemeket illesztve a veretek sorozatába. Ezért a 2 db kissé eltérő felerősítésű veret talán kerülhetett az övre a készítő véletlen figyelmetlenségéből, vagy bizonyos veretek kényszerű hiányának lenyomataként, esetleg rövid időn belüli pótlásként, vagy az öv átalakítása, módosítása során, amikor már csak ilyen volt lehetősége beszerezni a tulajdonosnak.

Ha valóban csak 2 db *rúdgyöngy* volt a 3. számú sírban, úgy az illeszkedik a korszakban megfigyelhető azon tendenciába, hogy a 10. századi férfisírokba csupán néhány szemet helyeztek.

A 3. sírból együttesen került elő az íjászfelszerelés minden eleme, a csontlapokkal szerelt *íj* és a vasmerevítő, *nyilvesszőket* tartalmazó *tegez*. A nyilvesszők közül 5 db páncélszűrő, 3 db a deltoid rövid és hosszú vágóélű változata, míg 2 db ismeretlen típusú volt. A sírból előkerült továbbá a közelharc fegyvereként szolgáló *szablya* is.

Valamennyi ismert sír *lőcsontos* vagy lőszerszámok temetkezés volt,¹³⁶⁵ ez utóbbiak viszonylag kis számban ismertek padmalys kialakítású sírgödörökbe temetett személyek mellől.¹³⁶⁶ A 2. és 3. sírban a ló csontjai az elhunyt lábához kerültek, a lovas temetkezések valószínűleg összehajtott lóbőrös változataiként. A 3. sírból nincs információ a lőszerszámok meglétéről/helyzetéről, míg a 2. sírban ezek az elhunyt lábainál lévő lőcsontok mellett voltak. Ugyancsak az elhunyt lábaihoz helyezték a lőszerszámokat a lókoponyát és lábvégcsonthoz tartalmozó 1. sírban, míg a 4. számúban azt a sír részleges behatolása után az elhunyt lábszárai fölé fektették. Noha a korszak temetkezéseit tekintve nem teljesen ismeretlen, hogy egy sírba egy garnitúránál több lőszerszám kerüljön,¹³⁶⁷ mégis valószínűbbnek tűnik számomra, hogy a találók elmondása alapján a 4. sírből – egy fülébe akasztott hevedercsattal együtt – előkerült/

átadott kengyel eredetileg a 2. vagy a 3. számú temetkezéshez tartozhatott (kevésbé valószínű, hogy esetleg egy másik, nyom nélkül elpusztult temetkezés emléke). A 2. és 3. sírban talált átlukasztott, szögletes ezüstlemezek ugyancsak lehettek a lőszerszám szíjazatának díszei, míg a 3. sír elkalapált fejű szeggel együtt megtalált ezüstlemeze a nyeret díszíthette.¹³⁶⁸

Amennyire a hiányos adatok alapján megítélhetjük, az ide temetkező közösség vélhetően kisebb létszámú lehetett egykor, esetleg szállását rövid időn belül megváltoztatva, temetőjét is csupán rövid ideig használta. Mindössze a 3. sír esetében ismert, hogy az elhunyt férfi volt, mellékletei e felől nem hagynak kétséget. A másik három sírnál azonban nem rendelkezünk nemi és életkori adatokkal. A felnőtt méretű – utólagos méretre alakítást nem mutató – karperecek alapján azonban az 1. és 2. sírban is talán inkább felnőtt korú személyek nyugodhattak. A csecsemő- és gyermeksírok hiánya így akár utalhatna egy mesterségesen szervezett közösségre is, de akár a kevésbé mélyre ásott, gyengébb megtartású csontvázakat tartalmazó sírok nyomtalan pusztulására is.

A 3. sírba helyezett tegezben a nyilcsúcsok fele páncélszűrő típusú volt, így talán jogos a felvetés, hogy az elhunyt élete során részt vett védőfelszerelést viselő katonának ellen vívott harcban, bizonyára a magyar szállásterületen kívül. Ennek ellenére ezen akciók közvetlen bizonyítékaként értékelhető lelet nem került elő a sírból. A közösség módosabb személyekből állt, hiszen 2 esetben lovat is áldoztak, míg a másik 2 sírnál a lőszerszámokat helyezték a sírba.

A temető keltezését illetően az öv – erősen kopott¹³⁶⁹ – vereteinek párhuzamai alapján a 10. század első évtizedei, első fele fogalmazódott meg a kutatásban,¹³⁷⁰ ugyanakkor a kétagú rúdgyöngyök Tiszabezdén is megtalálhatók, de ott mindkét végén spirálisan kitöltött végű sodrott karperecek voltak egy sírban, ezt pedig a 10. század második negyedétől¹³⁷¹ használhatták a kutatás jelen állása szerint. Így számomra is a 10. század második negyede tűnik a bizonytalan – de feltehetően nem nagy – sírszámú temető használatának legkorábbi időpontjának.

97.4. IRODALOM

K. VÉGH 1992; RÉVÉSZ 1996a.

¹³⁶⁴ BOILLÓK 2013, 435.

¹³⁶⁵ RÉVÉSZ 1996a.

¹³⁶⁶ VARGA 2013, 315.

¹³⁶⁷ TÖRK-LŐRINCZY 2015, 16.

¹³⁶⁸ K. VÉGH 1992, 66–67.

¹³⁶⁹ RÉVÉSZ 1996a.

¹³⁷⁰ K. VÉGH 1992, 67; RÉVÉSZ 1996a.

¹³⁷¹ RÉVÉSZ 1996, 91–92; LANGÓ 2000, 43; RÉVÉSZ 2008, 417.

98. TISZATARDOS-NAGYDŰLŐ

Kovács László

98.1. ÖSSZEFOGLALÁS

A Rohács János amatőr régész által 1935-ben, majd 1941-ben leletmentett 3 és 10 sír lelőhelyét Dienes István és Németh Péter 1971-ben hitelesítette. Az 1-1 bolygattott, feltehetőleg részleges lovas, illetve lószerszámos sír ellenére a rendkívül szegényes leletanyag és a melléklet

nélküli temetkezések többsége alapján sejthető, hogy közelebbről keltezhetetlen 10–11. századi falusi temetőmaradványt bolygattak meg. A leletanyagból a 4. sír változatos gyöngysova érdemel említést.

98.2. IRODALOM

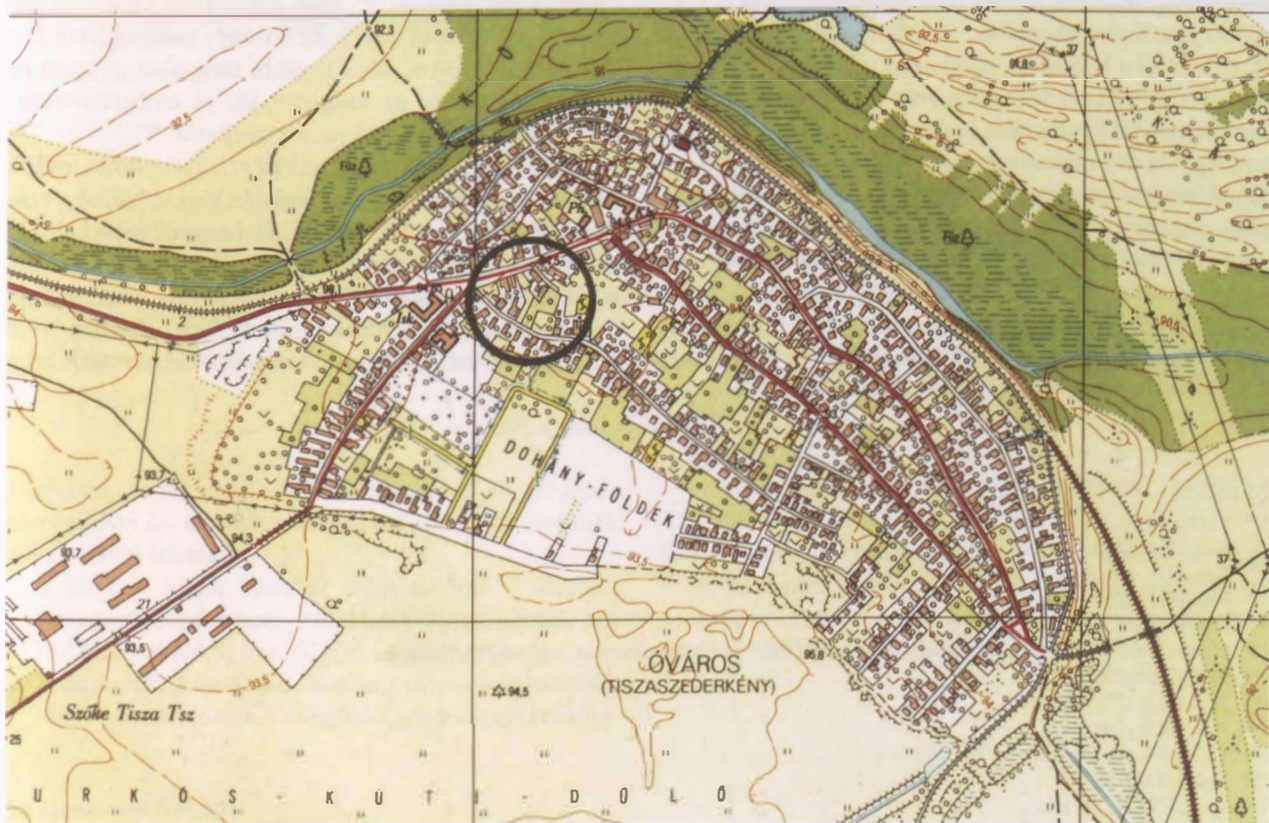
Kovács 2015, 221–225, 350: 49. tábla.

99. TISZAÚJVÁROS-RÁKÓCZI U. 7.

99.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1989-ben Tiszaúvároson a Rákóczi utca 7. számú ház előtt, a gyalogjárda alatt földmunkák során egy temetkezésre bukkantak [143. kép]. A helyszínen Lovász Emese

végzett leletmentést, ennek során feltárta az előkerült rézkori sírt, továbbá ekkor került elő egy S-végű karika is.

143. kép. Tiszaúváros-Rákóczi u. 7. (1:10 000)

99.2. LELETLEÍRÁS

1. I db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, zárt 0,4 cm (HOM Itsz. 94.93.1.).
S-végű karika. M.: 2,2×1,8 cm, hv.: 0,19 cm, Ssz.:

100. ZALKOD-HEISZMANN KÁROLY TELKE

100.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Az 1940-es években a község belterületén, Heisz- kerültek elő.¹³⁷²
mann Károly telkén feltehetően honfoglalás kori sírok

101. ZALKOD-SZEGFARKI-DÜLŐ

101.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Bodrog árterében, a mai Bodrog-zugi csatorna mentén, a település délnyugati végén található domb teraszos részén helyezkedik el a Szegfarki-dűlő, mely nevét szeg alakú csúcsa nyomán kapta.¹³⁷³ A környezetéből a 20. század elején még 5-8 méter magasságban kiemelkedő háromszög alakú, meredek oldalú homokterületet¹³⁷⁴ idővel az erózió jelentősen lekoptatta.¹³⁷⁵ Kelet felől a Szederkényi út, nyugatról a Hajcsárút, majd azon túl a Dióér határolta [144. kép].¹³⁷⁶ Feltételezhetően már 1864-et megelőzően kerülhettek elő honfoglalás kori régészeti leletek a területen, fegyverek és lószerszámok; erről egy 1864. évi helységnévtár már beszámolt.¹³⁷⁷ 1888-ban ezen a területen, a dűlő nyugati csúcsán¹³⁷⁸ „a jelenlegi temetőtől nyugatra kb. 60 lépés távolságban”¹³⁷⁹ talált Dombrádi Gusztáv zalkodi földmérő¹³⁸⁰ 3 db honfoglalás kori veretet, melyeket 1891. február 13-án átadott Jósa Andrásnak.¹³⁸¹ Elmondása szerint azonban „több százra menő hasonló és másfajta [...] többnyire aranyozott” veret is előkerült ott.¹³⁸²

A „magas parton fekvő régi zsidótemető alatti homokfűvásból”¹³⁸³ pásztorgyerekek bolygatása nyomán került elő „számos ezüst szíjdiszítés” is, melyeket Fábry Zoltán¹³⁸⁴ földbirtokos Virányi János kenézlői jegyző útján juttatott el a Nyíregyházi Múzeumnak 1910. május 16-án és június 6-án.¹³⁸⁵ Jósa András ezt követően néhány nap elteltével Fábry és Virányi társaságában felkereste a lelőhelyet, ahol további tárgyakat gyűjtött és megfigyelte, hogy az előkerült ló- és embercsontokat több helyen is zöld színű patina borította.¹³⁸⁶

1924 márciusában egy újabb árvíz pusztította tovább a lelőhelyet, ekkor egy honfoglalás kori zablával a szájában lévő lókoponya, „kard” és kengyeltöredékek kerültek elő, s a területen „köröskörül ember és lócsontok voltak” megfigyelhetők.¹³⁸⁷

Dienes István és Makkay János 1958. október 11-én a tiszaezlár-bashalmi ásatás alkalmával keresték fel a

¹³⁷² VALTER 1964, 134; VALTER 1974, 35.

¹³⁷³ JÓSA 1913b, 235.

¹³⁷⁴ JÓSA 1914, 178.

¹³⁷⁵ JÓSA 1913b, 235.

¹³⁷⁶ DIENES 1996, 368.

¹³⁷⁷ MIZSÉR 2000, 262. – Az adatra Jakab Attila (JAM) hívta fel a figyelmemet, segítségét köszönöm.

¹³⁷⁸ JÓSA 1913b, 235.

¹³⁷⁹ JÓSA 1914, 177, V. kép.

¹³⁸⁰ JÓSA 1913b, 235.

¹³⁸¹ JÓSA 1899, 68–69; DIENES 1996, 366.

¹³⁸² JÓSA 1914, 178.

¹³⁸³ JÓSA 1914, 177, V. kép.

¹³⁸⁴ Keresztneve Jósa leírólajpán másutt Károlyként szerepel.

¹³⁸⁵ JÓSA 1914, 178.

¹³⁸⁶ JÓSA 1914, 178.

¹³⁸⁷ KISS 1934, 218; DIENES 1996, 367.

144. kép. Zalkod-Szegfarki-dűlő

helyszínt, feltárássra azonban a dombon lévő újkori temető miatt nem volt lehetőségük.¹³⁸⁸

1989-ben Révész László és Wolf Mária végzett terepbejárást a honfoglalás kori lelőhely területén, ahol a helyi lakosok elmondása alapján megtudták, hogy még néhány évtizeddel korábban is mostak ki a Tisza áradásai

feltehetően honfoglalás kori leleteket a domboldalból. A temető hitelesítő ásata azonban a terület fedettsége és az ott található újkori temető miatt nem volt elvégezhető.¹³⁸⁹ A régészeti leletanyag a Jósa András Múzeumban található, míg az embertani anyagot a Magyar Természettudományi Múzeum őrzi.¹³⁹⁰

101.2. LELETLEÍRÁSOK

1888-ban, „a jelenlegi temetőtől nyugatra kb. 60 lépés távolságban ló- és embercsontokkal együtt”¹³⁹¹ kerültek elő az alábbi leletek:

- 1 db szív alakú, hasított palmettákkal¹³⁹² díszített aranyozott ezüstveret, hátoldalán 3 szegeccsel. M.: 3,4×2,5 cm (JAM ltsz. 63.676.1.) [226. tábla 1].
- 1 db kerek, kúp alakú, koncentrikus virágmintával díszített, hátoldalán 4 elhajlított végű szeggel rendel-

kező ezüstveret. Átm.: 2,6 cm (JAM ltsz. 63.675.1.) [226. tábla 2].

3. 1 db pajzs alakú, felső oldalán kerek lemélyedő mintával, hátoldalán 3 szegeccsel ellátott, lemélyedő részén aranyozott bronz szíjvég. M.: 3,5×1,5 cm (JAM ltsz. 63.677.1.) [226. tábla 3].

¹³⁸⁸ DIENES 1996, 367, 369.

¹³⁸⁹ RÉVÉSZ-WOLF 1991.

¹³⁹⁰ MAKRA 2007, 17.

¹³⁹¹ JÓSA 1914, 177, V. kép.

¹³⁹² BOLLÓK 2015, 245.

1910-ben „*Lovas-sírból a magas parton fekvő régi zsidótemető alati*”¹³⁹³ kerültek elő az alábbi tárgyak:

1. 1 db kerek, félgömbfejű veret, hátoldalán 1 szegeccsel. Átm.: 0,7 cm.¹³⁹⁴ Elveszett.
- 2–23. 22 db (?) kerek, félgömbfejű, négyágú növényi mintával díszített bronzveret, hátoldalán egy ellentett lemezkével ellátott szegeccsel. Átm.: 0,6 cm (JAM ltsz. 63.682.1. – ma 16 db található meg) [226. tábla 4–19].
24. 1 db gomba alakú, rovátkolást utánzóan öntött mintával díszített bronz fülesgomb. H.: 1,3 cm (JAM ltsz. 63.685.1.) [226. tábla 20].
25. 1 db négyzet alakú, hátoldalán 4 szeggel ellátott ezüst lyukvédő veret. M.: 1,4×1,3 cm (JAM ltsz. 63.686.1.) [226. tábla 21].
26. 1 db S-alakú, hátoldalán 3 szeggel ellátott ezüst lyukvédő veret. M.: 3,1×1,3 cm (JAM ltsz. 63.686.1.) [226. tábla 22].

Valószínűleg ugyanekkor kerültek elő az alábbi leletek is:

- 1–11. 1 db háromtagú sárga, 6 db kéttagú sárga és 2 db kék, továbbá 2 db sárga és kék színű szegment üvegyöngy. H.: 1,2–0,4 cm (JAM ltsz. 63.679.1.). Egykor talán ezeknél több gyöngy is lehetett, a zalkodi leletek leírólapján ugyanis további 16 db fehér színű, rúd és szegment üvegyöngy szerepel,¹³⁹⁵ míg az említetteken felül további 4 db sárga, 2 db fehér és 1 db kék színű, gömb alakú vagy szegment üvegyöngyről olvashatunk, de csak 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngyről [226. tábla 23–33].
12. 1 db átfürt kauri. H.: 1,7 cm (JAM 63.680.1.) [226. tábla 34].
13. 1 db lekerekített, egymásra hajló végű ezüst pántkarperec. M.: 5,8×5,7 cm.¹³⁹⁶ Elveszett.
- 14–33. 16, 20 vagy 32 db¹³⁹⁷ szív alakú, felületén hasított palméttákkal díszített,¹³⁹⁸ hátoldalán eredetileg 3 elhajlított végű szeggel rendelkező ezüstveret. A veretek jelentős részén a szegek letörése után azokat ellentett lemezkével ellátott szegecsekké alakították.

M.: 2×1,5 cm. Ma 16 db található meg (JAM ltsz. 63.678.1.) [227. tábla 1–16].

- 34–44. 11 db kerek, bronzból öntött, egyetlen középpont körül elhelyezett négy levéllel díszített, aszimmetrikusan tagolt peremű,¹³⁹⁹ áttöréssel ellátott rozettás lószerszámveret. Hátoldalukon eredetileg 3 elhajlított végű szeg volt látható, melyeket azok letörése után ellentett lemezkével ellátott szegeccsé alakítottak. Átm.: 2,7 cm (JAM ltsz. 63.681.1. – ma 9 db található meg) [227. tábla 17–27].
45. 1 db pajzs alakú, tagolatlan peremű, egyetlen középpont körül elhelyezett négy levéllel díszített, rozszeszüst rozettás kisszíjvég. Hátoldalán 3 ellentett lemezkével ellátott szegecs látható. M.: 2,9×1,8 cm.¹⁴⁰⁰ Elveszett.
46. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszj számára hosszúkás áttöréssel rendelkezett, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel lapos szaraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 8,3 cm (JAM ltsz. 63.684.1.) [227. tábla 28].
47. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak egymásra merőleges tengelyű áttörései közül a belsőben elhelyezkedő, ugyancsak szögletes átmetszetű oldalpálcával ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájvasak h.: 10,8, illetve 10 cm, az oldalpálca h.: 10,3 cm (JAM ltsz. 63.683.1.) [227. tábla 29].
48. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájvassal, annak egymásra merőleges tengelyű áttörései közül a belsőbe csatlakozó kerekded átmetszetű – végén egykor talán gombos kialakítással ellátott – oldalpálcával és trapéz alakúan kiszélesedő füllel rendelkező kovácsoltvas oldalpálcás zablá. Az oldalpálca h.: 10,7 cm (JAM ltsz. 63.683.1.) [227. tábla 30].

1924-ben kerültek elő az alábbi leletek:

1. 1 db háromszög átmetszetű pengével, annak hátaához közelebb elhelyezkedő nyélnyújtvánnyal ellátott, éle irányából csúcsba futó pengéjű kovácsoltvas kés.¹⁴⁰¹ Elveszett.
2. 1 db szablya¹⁴⁰² töredéke.¹⁴⁰³ Elveszett.

¹³⁹³ JÓSA 1914, 177, V. kép.

¹³⁹⁴ JÓSA 1914, 177, V. kép C/1.

¹³⁹⁵ JAM R. A. ltsz. n.

¹³⁹⁶ JÓSA 1914, 177, V. kép A/5.

¹³⁹⁷ A leletek leírólapján (JAM ltsz. n.) 20 db, másutt 32 db, a leltárkönyvben pedig 16 db veret szerepel, utóbbi a „Csenkedülő” megnevezéssel.

¹³⁹⁸ BOLLÓK 2015, 246.

¹³⁹⁹ BOLLÓK 2015, 320.

¹⁴⁰⁰ JÓSA 1914, 177, V. kép A/6.

¹⁴⁰¹ KISS 1934, 218, T. LXIII/1.

¹⁴⁰² KOVÁCS 1990, 45, 2. kép.

¹⁴⁰³ KISS 1934, 218, T. LXIII/2.

3. 1 db lapos, ovális, karikáján túlnyúló pecekkel ellátott, kovácsoltvas hevedercsat.¹⁴⁰⁴ Elveszett.
4. 1 db valószínűleg körte alakú, kovácsoltvas kengyel, Talpalója ívelt, három bordával erősített.¹⁴⁰⁵ Elveszett.
5. 1 db tört, négyszögletes átmetszetű, aszimmetrikus szájasú, lapos karikákkal ellátott kovácsoltvas csikózabla.¹⁴⁰⁶ Elveszett.
6. 1 db lapos vaskarika (zablakarika?).¹⁴⁰⁷

101.3. ÉRTÉKELÉS

A homokdombon lévő temető¹⁴⁰⁸ valószínűleg É–D-i irányban hosszabban húzódott, melynek sírjai a Szegfarki-dűlő délnyugati csúcsán, illetve annak déli harmada táján lévő zsidó temető határán, de tovább északra, a keresztény temetőben is felbukkantak.¹⁴⁰⁹ Az erózió és az áradások a homokdombot jelentősen lekoptatták, Jósa beszámolója szerint több sírt is a „szél [...] tárt fel”.¹⁴¹⁰ Megfigyelte, hogy az előkerült ember- és lócsontokon többször is zöld patina volt látható, ebből helyesen következtetett az egykori ékszerekre, különböző ruhavagy lószerszáműzőkre.¹⁴¹¹ A temető több periódusban előkerült sírjainak egymáshoz viszonyított elhelyezkedése sajnos nem ismert, a sírok számát megbecsülni sem lehetett,¹⁴¹² így ilyen becslésre az előkerült leletanyag alapján sem vállalkozhatunk, hiszen a „széthordott” leletek száma ismeretlen.¹⁴¹³ Az egykori temető sírjait tehát részint az áradások és az egyéb bolygatások, az ezek által részben vagy egészben megkímélt temetkezéseket pedig az újabb kori temetkezések teheték tönkre.¹⁴¹⁴

Az ékszerek között három- és kéttagú, illetve szegment *üveggyöngyök* találhatóak, továbbá 1 db *kauri*. A kar ékszereit pedig 1 db ezüst *pántkarperec* képviseli.

A ruhadíszek között az 1888-ban előkerült *veret* és *szíjvég* talán öv díszei voltak egykor, az 1910-ben előkerült bizonytalan számú szív alakú veret bizonyára egy sírban volt, ahol talán az elhunyt övét/ruháját díszíthették. A ruha zárására az egyetlen biztos adat az 1910-ben előkerült *fülesgomb*. Ugyanebből a lovas sírból származik 23 db kétféle típusú félgömbfejű veret, melyek lehetnek lábbeli díszei is,¹⁴¹⁵ azonban helyzetük megfigyelésé-

nek hiányában mégsem sorolhatjuk őket egyértelműen ebbe a csoportba.¹⁴¹⁶

A munkaeszközöket 1 db *vaskés* képviseli.

A fegyverek között mindössze egyetlen *szablya* töredéke ismert, ez azonban sajnos ellenőrizhetetlen adat.¹⁴¹⁷

Az 1888-ban „*a jelenlegi temetőtől nyugatra kb. 60 lépés távolságban*”¹⁴¹⁸ előkerült lócsontok és a szeghoszszai alapján minden bizonnyal lószerszáműzőként alkalmazott kerek dísz – amennyiben ezek egy sírból származnak – legalább egy lovas sírra utalnak. Az 1910-ben „*a magas parton fekvő régi zsidótemető alatti homokfűvásból*”¹⁴¹⁹ származó „*Lovas-sírből*”¹⁴²⁰ előkerült nyereg lyukvédő veretei és a lócsontok alapján egy további lócsontos temetkezéssel számolhatunk, melyek a terület nyugati partfalánál¹⁴²¹ kerültek elő. Kérdés, hogy ebből a sírból, avagy egy másik temetkezésből kerültek-e elő a rozettás lószerszáműzők és a szíjvég. Ezek sorát egészíti ki még legalább egy további lócsontos temetkezés, melyek maradványait Kiss Lajos figyelte meg 1924-ben, s amennyiben az ugyanekkor előkerült vaskarikában zabla karikájának egyetlen töredékét láthatjuk, úgy az egy további lovas sírra utalna. Összesen tehát legkevesebb 4 lovas temetkezést ismerünk, a beszámolók alapján azonban alighanem jogosan feltételezhető, hogy ez a szám egykor magasabb lehetett. Ebből valószínűleg két sírban is veretekkel volt díszítve a lószerszám.

A temető leletanyaga alapján a 10. századon belül sajnos nehezen keltezhető, valószínűleg a szállási temetők közé sorolható.

¹⁴⁰⁴ Kiss 1934, 218, T. LXIII/3.

¹⁴⁰⁵ Kiss 1934, 218, T. LXIII/4.

¹⁴⁰⁶ Kiss 1934, 218, T. LXIII/6.

¹⁴⁰⁷ Kiss 1934, 218, T. LXIII/7.

¹⁴⁰⁸ Szőke Béla egymástól nagyobb távolságra elhelyezkedő magányos sírok létezésével számolt a lelőhelyen (Szőke 1962, 15).

¹⁴⁰⁹ Dienes 1996, 369.

¹⁴¹⁰ Jósa 1914, 178.

¹⁴¹¹ Jósa 1913a, 238; Jósa 1914, 178.

¹⁴¹² Jósa 1914, 178.

¹⁴¹³ Jósa 1913a, 237.

¹⁴¹⁴ Dienes 1996, 368.

¹⁴¹⁵ Dienes 1996, 368.

¹⁴¹⁶ Révész 1996, 99.

¹⁴¹⁷ Kovács 1995, 179.

¹⁴¹⁸ Jósa 1914, 177, V. kép.

¹⁴¹⁹ Jósa 1914, 177, V. kép.

¹⁴²⁰ Jósa 1914, 177, V. kép.

¹⁴²¹ Dienes 1996, 368.

102. ZEMPLÉN-HOSPODÁRSKÝ DVOR JRD

101.4. IRODALOM

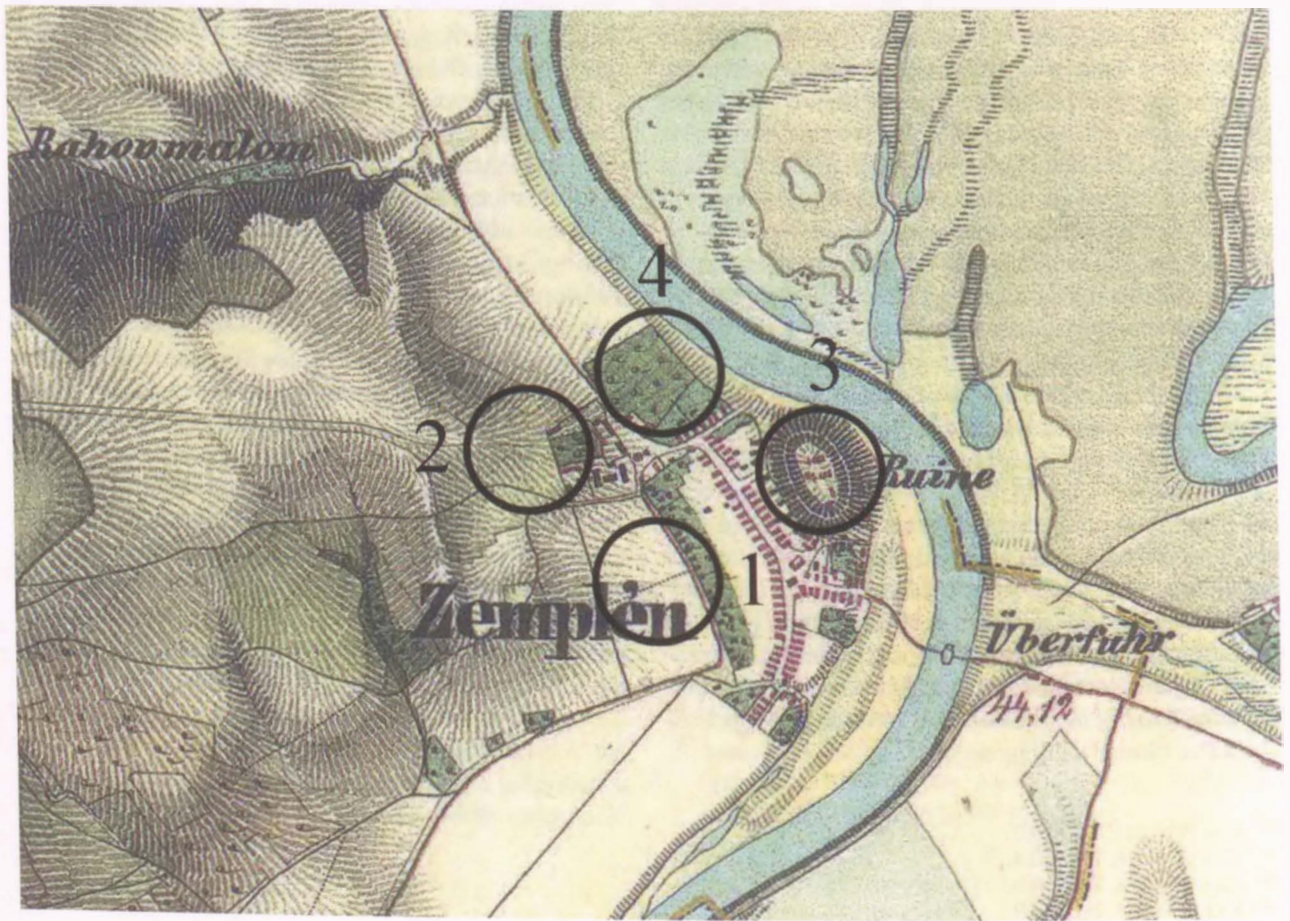
HAMPEL 1900, 732–733; JÓSA 1914, 178, V. kép; JÓSA 1916, 194, V. kép; DIENES 1996, 366–369. 194, V. kép; KISS 1934, 217–218; FĚK 1230–1231. sz.;

102. ZEMPLÉN-HOSPODÁRSKÝ DVOR JRD (Zemplín, Sl.)

102.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1961-ben a JRD mezőgazdasági vállalat telepének udvarán épületalapozás közben bolygattak meg kora Ár-

pád-kori sírokat, melyek leleteinek egy részét Š. Špiak gyűjtötte össze [145. kép 1].¹⁴²²

145. kép. Zemplén, 1: Hospodárský dvor JRD, 2: Szélmalomdomb, 3: Vár, 4: Kertalja

¹⁴²² ŠPIAK 1962; HORVÁTHIOVÁ–HREA 2015, 101–104; MORDOVIN 2016.

103. ZEMPLÉN-KERTALJA

102.2. LELETLEÍRÁSOK

1–2. 2 db huroksorral díszített bronz fülbevaló.¹⁴²³ M.: kb. 3,7×3,5, illetve 3,7×3,6 cm [228. tábla 1–2].

3. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika.¹⁴²⁴ M.: kb. 1,9×1,7 cm [228. tábla 3].
4–? Üveggyöngyök.

102.3. IRODALOM

ŠPIAK 1962; HORVÁTHOVÁ–HREA 2015, 101–104; MORDOVIN 2016.

103. ZEMPLÉN-KERTALJA (Zemplín, Sl.)

103.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1955 és 1957 között a település Kertalja nevű részén [145. kép 4], a mezőgazdasági termelőszövetkezet területén Blažej Benadik vezetésével vaskori és 9–10. századi telepjelenségek mellett 1956-ban feltárássra került egy kora Árpád-kori soros jellegű temető 5 sírja is, melyek az egykori temető nyugati széléhez tartoztak.¹⁴²⁵ A feltárással során 4 szondát nyitottak, összesen 79 m²-t megku-

rtatva. A feltárt sírok esetenként szuperpozícióban voltak a 9–10. századi telep néhány objektumával. A temetőnek sajnos ismeretlen nagyságú része elpusztult már a feltárással előtt, a megmentett sírokból fülbevaló, hajkarikák, S-végű karikák, gyöngyök, I. Béla (1060–1063) CNH. I. 16. = H12 típusú érme, egy sírból pedig a váz bal oldaláról egy vaskés került elő.¹⁴²⁶

104. ZEMPLÉN-SZÉLMALOMDOMB (Zemplín, Sl.)

104.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1958-ban a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézete a Zemplén környéki halomsírok kutatását végezte. A településtől nyugatra, a zempléni föld-fa szerkezetű erősséggel szemben található Szélmalomdombon a 4. számú ovális alapterületű, mintegy 160 cm magas római kori halomban 11, a 8–9. századból származó ham-

vasztásos temetkezés mellett, annak középső részén egy honfoglalás kori sír is feltárássra került [145. kép 2].¹⁴²⁷ Az embertani anyag csaknem teljesen megsemmisült, a régészeti leletanyag pedig a Prágai Nemzeti Múzeumban és a Kassai Kelet-szlovákiai Múzeumban került elhelyezésre.

104.2. SÍRLEÍRÁS

Férfi, *adultus* vagy fiatalabb korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: kb. 300–310 cm (a halom csúcspontjától), sh.: 316 cm, szs.: 216 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bal láb csontjai mellett a koporsó vonalán kívül helyezkedtek el a ló csontjai, megközelítőleg a comb-

csontnál a lókoponya, mögötte pedig a mellső, majd a hátsó lábak. A sírgödör csaknem téglalap alakú aknasír volt, melynek oldalát fábélés borította. *Megjegyzés:* a sírban 210×58–70 cm-es, láb felőli végén szélesebb falkoporsó nyomai voltak megfigyelhetők [229. tábla 1–2].

¹⁴²³ ŠPIAK 1962, 302, Obr. 4/8–9.

¹⁴²⁴ ŠPIAK 1962, 302, Obr. 4/10.

¹⁴²⁵ BENADIK–TOČIK 1978, 294–296; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328.

¹⁴²⁶ ČAPLOVIČ 1983, 63; BENADIK–TOČIK 1978, 294–296; NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 328; HUNKA 2013, 149; HORVÁTHOVÁ–HREA 2015, 97.

¹⁴²⁷ BUDINSKÝ–KRIČKA 1965; HORVÁTHOVÁ–HREA 2015, 104.

Mellékletei:

- 1–2. A koponya környékén volt 2 db kerek átmetsetű aranyhuzalból készült, nyitott végű karika, melyek közül az egyik a nyakperecen volt. M.: 2,3×2,1, illetve 2,4×2,3 cm, hv.: 0,2–0,2 cm [230. tábla 1–2].
3. A nyakcsigolyák környékén volt 1 db kerek átmetsetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű nyakperec. Átm.: 15,3 cm, hv.: 0,17 cm [230. tábla 3].
- 4–5. Mindkét kar alkar csontjain volt 1-1 db kerek átmetsetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű karperec. M.: 7,1×6,7, illetve 6,5×6,2 cm, hv.: 0,17 cm [231. tábla 1–2].
- 6–7. Mindkét lábszár csontjain volt 1-1 db kerek átmetsetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű lábperec. M.: 8,5×8,1, illetve 8,4×7,7 cm, hv.: 0,17 cm [231. tábla 3–4].
- 8–12. A kulcsfontok vonalában és a sír északnyugati sarkában helyezkedett el 5 db aranyozott ezüstkorong, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
8. A sír északnyugati sarkában volt 1 db kerek, sasábrázolással¹⁴²⁸ díszített aranyozott ezüstkorong. Peremén körben 7 db félgömbfejű szegecs található, melyek a hátlaphoz rögzítették. Átm.: 7,4 cm [232. tábla 1].
- 9–10. A koporsó délnyugati sarkától mintegy 20 cm-re volt 2 db kerek, fa előtt álló néglábú állatábrázolással¹⁴²⁹ díszített aranyozott ezüstkorong. Peremükön körben 7 db félgömbfejű szegecs található, melyek azokat a hátlaphoz rögzítették. Átm.: 7,4 cm [232. tábla 2–3].
11. A koporsó hossz tengelyében volt 1 db növényi mintával díszített aranyozott ezüstkorong. Átm.: ? [232. tábla 4].
12. Előbbi korongtól északi irányban volt 1 db növényi mintával díszített aranyozott ezüstkorong. Átm.: ? [232. tábla 5].
- 13–17. A bordákon a nyakperec közelében és a váz gyomor környéki részén volt 5 db aranylemezke. 4 db pereme egy vagy két oldalon visszahajtott, a legkisebb pedig egy ponton átlukasztott. A legnagyobb darab m.: 3,5×3,1 cm [233. tábla 28–32].
- 18–220. A felsőtest csontjain, a kulcsfontok és a medence között voltak az alábbi leletek:
- 18–172. 155 db kerek, szélén gyöngyözött kerettel övezett, kidomborodó középrészén lemélyedő aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Több darab is bőrmaradványokkal együtt került elő. Átm.: 1,8 cm [233. tábla 1–19, 234–236. tábla].
- 173–201. 29 db kerek, kidomborodó középrészét övezően lemélyedő aranyozott sávval díszített ezüstveret, melyek hátoldalán 1 szegecs található. Az egyikben szerves anyag maradványa látható. Átm.: 1,6 cm [237. tábla].
- 202–220. 19 db kerek, kidomborodó, szélén díszítetlen sávval, közepén lemélyedő aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. Átm.: 1,8 cm [233. tábla 20–24].
- 221–225. 5 db bronz fülesgomb, melyek közül 3 db egyenes vonalban, megközelítőleg a bordák középrészén vagy kissé jobb oldalán helyezkedett el, a negyedik az előbbiektől kissé a sír északi irányában eltérve az övveretek környékén, a feljebb futó veretsor alsó szélénél volt, míg 1 db helyzete ismeretlen. A gombok között 3 db vizsgálható, ezek a típus gömb alakú változatai, melyek közül 2 db két részből összeállított, belül üreges, az egyik aranyozott, míg a harmadik – törött fülű – tömör. H.: 1,8–1,75–1,35 cm [233. tábla 25–27].
- 226–304. A sírban veretes öv aranyozott ezüstdíszei fekküdtek, annak középső harmadában, csaknem két széle között. Ezek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 226–262. 37+? db szélesebb levél alakú, ezüsből öntött, három ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 1,9×1,9 cm [238. tábla, 239. tábla 1–20].
- 263–304. Legalább 42 db keskenyebb levél alakú, ezüsből öntött, két ponton áttört aranyozott veret. Hátoldalukon 3 szegecs látható. M.: 1,8×1,8 cm [240. tábla].
305. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású, szélén gyöngyözött kerettel övezett növényi mintával díszített aranyozott ezüst nagyszíjvég. Hátoldalán 5 szegecs található. M.: 5,7×2,1 cm [239. tábla 23].
306. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású, díszített aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs található. Valószínűleg a felsőtest csontjain feküdt. M.: 2,2×0,9 cm [239. tábla 21].
307. 1 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású növényi mintával díszített aranyozott ezüst kisszíjvég. Hátoldalán 2 szegecs található. M.: 3,3×1,1 cm [239. tábla 22].
- 308–310. 3 db levél alakú aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 2 szegecs található. M.: 1,6×1,2 cm [239. tábla 24–26].¹⁴³⁰
311. 1 db líra alakú, vaspeckekkel ellátott bronzcsat. M.: 2,6×2,3 cm [239. tábla 27].¹⁴³¹

¹⁴²⁸ BOLLÓK 2015, 354.¹⁴²⁹ BOLLÓK 2015, 350.¹⁴³⁰ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 172, *Abb.* 17/36–38; HOLČÍK 2000, 329, 15.03.01 n.¹⁴³¹ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 173, *Abb.* 17/35.

312. A bal kar csontjai és a medence mellett volt hegyével a koponya irányába, élével ferdén, részben a gödör alja és az elhunyt csontjainak irányába mutató helyzetben 1 db kovácsoltvas szablya a hüvely famaradványaival együtt. Markolata éle irányába hajlik, két helyen szegecselt, végén ovális gomb található. Ellenzője csónak alakú, végein gömbös kialakítással. A hüvely szájánál és felső harmadában 1-1 U alakú vasfüggesztő helyezkedik el, végét ovális koptató zárja. Markolatát, a függesztők belső részét és a hüvely vége feletti részt díszítetlen aranylemez borítás fedi. H.: 94 cm, az ellenző h.: 11,5 cm, a tok sz.: 4,6–3,7 cm [241. tábla].
313. A bal felkarcsont mellett – talán részben magán a csonton is – és a koporsó északnyugati részében tegez maradványai helyezkedtek el, melyek döntően vasveretek voltak, illetve 2 db bronzlemezke. A sír rajzon a nyílcsúcsok hegyénél ábrázolt téglalap alakú tárgy talán ennek megfigyelhető részét jeleníti meg. A legnagyobb tegezvasalás h.: 9 cm [242. tábla 1].
- 314–320. A tegezmaradványok között feküdt egymás mellett 7 db kovácsoltvas nyílcsúcs, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 314–316. 3 db deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 9,9×2,7; 10,1×2,5, illetve 10,5×3 cm.
317. 1 db rombusz alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 11,6×3,6 cm.
318. 1 db levél alakú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 12×3,4 cm.
319. 1 db páncéltörő típusú, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,9×1,1 cm.
320. 1 db kis méretű, deltoid alakú, rövid vágóélű, nyéltüskével ellátott kovácsoltvas nyílcsúcs. M.: 6,2×0,9 cm [242. tábla 2–8].
321. Megközelítőleg a medence jobb oldalán volt hegyével a lábak irányába mutató helyzetben 1 db háromszög átmetszetű pengéjének középvonalában elhelyezkedő nyéltüskével ellátott, ugyancsak a penge középvonalában csúcsba futó végű kovácsoltvas kés, a fatok maradványaival. M.: 10,6×2 cm [242. tábla 9].
322. A kés nyéltüskéjétől néhány cm-rel feljebb helyezkedett el 1 db lant alakú, végein visszahajlított kovácsoltvas csiholó rákorrodálódott textilmaradvánnyal. M.: 7,7×3,7 cm [242. tábla 10].
323. Ugyanott volt 1 db kovakő. M.: 2,9×2,3 cm [242. tábla 11].
324. A koporsó északnyugati sarkában volt 1 db körte alakú, díszítetlen pereme alatt növényi mintával ellátott, gyűrűfüles aranyozott ezüstcsésze. M.: 6,3 cm, sz. átm.: 7,9 cm, f. átm.: 9,8 cm [243. tábla].
- 325–326. A lábcsonatok végeinél – részben talán azokon is – volt füleikkel egymás irányába mutató, részben egymáson fekvő helyzetben 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füleik, melyek a kengyelszija számára ovális, illetve fordított trapéz alakú áttöréssel ellátottak, külön nyak nélkül csatlakoznak az ovális átmetszetű szárhoz. Talpalójuk ívelt, 3 bordával erősített. M.: 17,2×13,8, illetve 17×13,5 cm [244. tábla].
327. Ugyanott volt 1 db téglalap alakú, hosszanti oldalain kissé ívelt kovácsoltvas hevedercsat. M.: 6,5×4,4 cm [245. tábla 9].
328. A sír délkeleti részében feküdt 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zablá, részben a téglalap alakú veretek felett. A szájjak végein lévő merőleges tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak trapéz alakúan kiszélesedő, majd valószínűleg szögletes keskenyedő füleikkel a szögletes átmetszetű oldalpálcák, melyek végein 1-1 kettős kónikus gomb található, melyek felső részét bronzlemez borítja. A szájjak h.: 16,5 cm [245. tábla 1].
- 329–485. Ugyanott helyezkedtek el aranyozott ezüst lószerszámveretek, melyek az alábbi csoportokba sorolhatók:
- 329–330. A jobb lábcsonatok környékén volt 2 db nagyobb, középrészükön félgömbszerűen kidomborodó aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4 szegecs található. Átm.: 3,8–3,7 cm [246. tábla 3–4].
- 331–334. Ugyanott volt 4 db kisebb, középrészükön kidomborodó – 2 db esetében áttört – kerek, aranyozott ezüstveret. Hátoldalukon 4 szegecs található. Átm.: 2,8–2,7 cm [246. tábla 5–8].
- 335–429. Ugyanott helyezkedett 95 db téglalap alakú, hosszanti oldalain karéjos kialakítású, 3 csepp alakú mintával díszített aranyozott ezüstveret, egybefüggő sorozatokban. Hátoldalukon 4-4 szegecs található. Több darab is másodlagosan átfűrt, a lyukakban 1-1 szegeccsel. M.: 2,2×1,3 cm [246. tábla 1, 247. tábla].
- 430–433. Részben a téglalap alakú veretek alatt volt 4 db levél alakú, középrészén kidomborodó, növényi mintával díszített aranyozott ezüst csörgős lószerszámveret. Hátlapjuk ellentétesen kidomborodó, melyet 5 szegecs rögzített. A kettő között 1-1 kis golyó található. M.: 7,1×4,2 cm [248. tábla].
- 434–442. A lószerszámoknál, a kerek rozettás és a téglalap alakú veretekkel együtt volt 6 db csat, s valószínűleg további 3 db is ott helyezkedett el egykor, melyek az alábbi típusokba sorolhatók:
- 434–438. 5 db csat teste téglalap alakú, hátsó oldalán karéjos kialakítású, míg ovális karikájuk testükkel egybeöntött, pecekkel azonban nem rendelkeztek. Hátoldalukon 3 szegecs található. M.: 1,9×1,8 cm [245. tábla 2–6].
- 439–442. 4 db csatnak csupán árktolt díszítésű karikája ismert, azonban megállapítható, hogy ezek egykor pecekkel voltak felszerelve. Felületük aranyozott.

- Hátoldalukon 2+? szegecs található. M.: 1,8×1,2 cm [245. tábla 7–8].
- 443–478. 36 db ovális, alsó felén áttört aranyozott ezüst lószerszámveret, melyek részben a téglalap alakú veretekkel díszített szíjak felett és alatt, valamint a kengyelek felett helyezkedtek el. Hátoldalukon 4 szegecs található. M.: 5,7×3,9 cm [249–251. tábla, 252. tábla 1–2].
479. 1 db pajzs alakú, növényi mintával díszített, aranyozott ezüst szíjvég alsó része. Hátoldalán szegecs található. M.: 2,1×1,7 cm [252. tábla 3].¹⁴³²
480. 1 db pajzs alakú, középrészén félgömb alakú kidomborodó mintával, abból indulóan lemélyedő aranyozott résszel 4 részre osztott ezüst szíjvég. Hátoldalán 3 szegecs található. M.: 4×2,1 cm [246. tábla 2].
- 481–483. 3 db pajzs alakú, felső oldalán karéjos kialakítású aranyozott ezüst kisszíjvég. M.: 2,2×0,9 cm [246. tábla 9]. Ugyancsak az egykori szíjvégre utal a bőr zöld patinás, konzerválódott maradványa, melyre egykor felerősítve volt. A bőrmaradványon, annak hosszanti oldalán látható két, egymással szemben elhelyezkedő lyuk.¹⁴³³
484. 1 db levél alakú, kerek középrészén lemélyedő aranyozott ezüstveret. Hátoldalán 3 szegecs található és megmaradt a bőrszíj egy darabkája is. M.: 2,5×1,9 cm [246. tábla 10].
485. A kengyelektől keletre vaspántos favödör erősen korrodálódott füle és vasalásai helyezkedtek el. Átm.: kb. 27-28 cm. Elvesztek.
486. Különböző vastoredékek.¹⁴³⁴
487. A koporsó északi végében köles szemeket figyeltek meg.¹⁴³⁵
488. A sírban fa-, bőr-, textil- és prémmaradványok, valamint selyemmaradványok voltak.¹⁴³⁶

104.3. ÉRTÉKELÉS

A településtől nyugatra található őskori halmot előbb a római császárkorban, majd a 10. században is alkalmaznak ítélték meg az ott élők temetkezési helynek, így a magányosan eltemetett,¹⁴³⁷ gazdag leleteket tartalmazó férfi sírját abba egyszerűen beleásták.¹⁴³⁸ A sír 300-310 cm-es mélységben helyezkedett el, a mintegy 160 cm magas halom tetejétől számítva, vagyis már az altalajba ásva. Nem csupán mélysége, hanem nagysága és kialakítása is utal arra, hogy a temetést végzők részéről nagyobb munkát igényelt annak elkészítése, ami már eleve rámutat az eltemetett iránti kiemelt figyelemre, hiszen a hasonlóan nagy méretű sírgödörök ritkák a korszakban.¹⁴³⁹ A felső részén természetesen nagyobb méretű gödör oldalát fával bélelték ki, ennek oka valószínűleg a föld beomlásának megakadályozása lehetett, azt azonban ma már nem lehet eldönteni, hogy a temetési szertartáshoz kapcsolódóan esetleg hosszabb ideig is nyitva lehetett-e a gödör, így a zsuzálásra emiatt is szükség volt, vagy csak a temetés szűkebb idejére. Az elhunyt koporsóban temették el, amely lucfenyő, tölgy-, nyír- és közelebről nem meghatározható fa felhasználásával ké-

szült,¹⁴⁴⁰ vagyis meglehetősen aprólékos munka lehetett. Talán a különböző fák egymás melletti alkalmazása valamilyen díszítést is kölcsönzött a ládának. Koporsószegek azonban nem voltak megfigyelhetők,¹⁴⁴¹ így azt csapolással állíthatták össze. Az elhunytat valamilyen szerves anyagba is becsavarták a temetés során,¹⁴⁴² és/vagy a koporsó belsejét is kibélelték bőrrel és szövettel.¹⁴⁴³ A koporsóban az elhunyt hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben feküdt, karjai – a karperecek alapján – valószínűleg a test mellett feküdtek, lábai pedig – a lábperecek fekvéséből kiindulva – nyújtott helyzetben voltak. Részletes sírrajz hiányában – bár a sírről rekonstrukciós rajz is készült [229. tábla 3] – az egyes leletek fekvését csupán a létező ábrázolásai alapján nem lehetett minden esetben meghatározni.

Az ékszerekhez 2 db *sima, nyitott végű arany huzalkarika* tartozott, ezek a koponya környékén feküdtek, az egyik a *nyakpercre* ráhúzva. Utóbbi ugyancsak aranyhuzalból készült, valamint *kar- és lábpereceket* is viselt az elhunyt, melyek vélhetően temetési ékszerek lehettek.¹⁴⁴⁴ A nyakperceken kiegészítő díszítésként al-

¹⁴³² BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 176. *Abb.* 20/19.

¹⁴³³ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 176. *Abb.* 20/18.

¹⁴³⁴ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 39.

¹⁴³⁵ BOLLÓK 2015, 116

¹⁴³⁶ BOLLÓK et al. 2009.

¹⁴³⁷ LÁSZLÓ 1976, 79; FODOR 1976, 282.

¹⁴³⁸ HOZZÁSZÓLÁSOK 281.

¹⁴³⁹ TERTAMANTI 1975, 90–91.

¹⁴⁴⁰ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 45.

¹⁴⁴¹ BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, 16.

¹⁴⁴² BUDINSKÝ-KRIČKA-FETTICH 1973, LÁSZLÓ 1976, 79.

¹⁴⁴³ FODOR 1976, 282.

¹⁴⁴⁴ KOVÁCS 2019, 165–166, 174–175.

kalmazott tárgyak, pl. gyűrűk vagy gyöngyök nem számitanak ismeretlenek a korszak gyakorlatában, kérdés azonban, hogy ez az életben is így volt-e, vagy a temetés alkalmával egészítették ki így a nyakperecet. Vizsgált sírunk esetében ez utóbbi talán valószínűbbnek tűnik, hiszen ha a nyakperec is a halotti ékszerek közé sorolható, akkor valószínűleg jogos az ezektől elválasztható karikaékszerek szimmetrikus viseletének feltételezése. A sírból az elhunyt vállainak környékéről előkerült aranyozott ezüst lemezkorongok funkciójával kapcsolatban többféle felhasználási mód lehetősége is felmerült a kutatásban,¹⁴⁴⁵ mindaddig pontos Kárpát-medencei párhuzamaik ellenére valószínűleg az elhunyt *hajfonatkorongjaiként* azonosíthatjuk ezeket.¹⁴⁴⁶

A viselet részei között az elhunyt bőr felsőruháját 203 db, háromféle típusba sorolható *kisebb kerek veret* díszítette, melyek a kulcscsontok és a medence között helyezkedtek el. Felerősítésüket 1 vagy 2 szegecs szolgáltatta, átmérőjük hasonló: 1,6-1,8 cm. A háromféle veretek rendszere sajnos nem ismert, a sírrajz alapján a mellkasán talán vízszintesen ütemesen sorakozó veretsorokat láthatunk, melyek a vállaknál sűrűsödést mutatnak. Egy nagyobb egybefüggő bőrmaradványon megfigyelhető, hogy szorosan egymás mellett vagy akár érintkezve helyezkedik el 2-2 db azonos veret. Ennek alapján ez talán a vállak közeli részről származik. A bőrmaradványokon textillenymatok is megfigyelhetők, melyek a veretek alatt is folytatódnak.¹⁴⁴⁷ Ennek alapján a ruha lehetett bőrből és arra talán textilapplikációkat is helyeztek, az egészet pedig veretek díszítették. Ezek között helyezkedett el 3 db *fülesgomb* egyenes vonalban – a nyakperec helyzetéből kiindulva – megközelítőleg a bordák középrészén vagy kissé azok jobb oldalán, a negyedik az előbbiektől kissé a sír északi fele irányában eltérve – a feljebb futó övveretsor környékén, míg az ötödik gomb helyzete kérdéses. Valószínűleg ezek a veretekkel díszített felsőruhát zárhatták, mely az övveretek környékén előkerült gomb alapján a derekat elérte, de feltehetően még lejjebb is folytatódott, ám itt már fémdíszek nélkül. Hasonló arányban fémdíszekkel ellátott férfi felsőruha mindaddig nem ismert a korszak más férfisírjaiból.

A bordákon, a nyakperec közelében és a váz gyomor környéki részén elhelyezkedő 5 db *aranylemezke* funkcióját talán ugyancsak a ruhadíszek között határozhatjuk

meg, noha felerősítésre szolgáló lyuk csak a legkisebb darabon látható, ugyanakkor 4 db esetében szélük egyik vagy két oldalán is visszahajtott, így esetleg valamilyen textil széleire (?) lehettek visszahajtásukkal rögzítve.

A *veretes övnek* az övveretekhez és szíjvéghez hasonló kialakítású csatja nem ismert, így talán az előkerült *lira alakú csat* zárhatta azt, de az is lehetséges, hogy a csatot valamiért nem helyezték a sírba. A bőrszíj végét aranyozott ezüst *nagyszíjvég* zárta, a *kisszíjvégek* pedig függesztőszíjakon is elhelyezkedhettek. A *kisszíjvégek* közül a kisebbik darabhoz hasonló 3 db is előkerült még a sírból, melyek azonban már a lószerszámokhoz tartozhattak, így utóbbi esetében az ugyan a ruhadíszek között szerepel, hiszen a felsőtesten volt, de talán mégsem zárható ki, hogy egykor ez is a lószerszámdíszekhez tartozott.¹⁴⁴⁸

Az *övveretek* számával kapcsolatban a publikáció 37 db szélesebb és 42 db keskenyebb veretet említ, így összesen 79 db-ot.¹⁴⁴⁹ A megjelent fotótáblákon¹⁴⁵⁰ ugyanakkor összesen 127 db veret látható. Az eltérés oka, hogy a 18. számú ábra 54 db verete szerepel a 19. számú illusztráción is, ugyanabban a sorrendben, így utóbbi tulajdonképpen a 18. számú kiegészítésének tekinthető, az annak bal oldalára és aljára helyezett 19 db – gyakran hiányos – verettel együtt, így azon már összesen 73 db van. A monográfiában ábrázolt veretek közül ugyanakkor 39 db a szélesebb és 34 db a keskenyebb változat. Az egykori veretek száma a szövegben említett 79 db-nál azonban bizonyosan több volt, hiszen egy 2007-ben végzett kutatás során 94 db veretet azonosítottak.¹⁴⁵¹ A sírrajzon pedig – ha jól számolom – 109 db szerepel. Sajnos az övveretek számát illetően sem áll rendelkezésre részletes dokumentáció,¹⁴⁵² s ebben a kérdésben a leltárkönyvi adatokra sem támaszkodhatunk. Magam elképzelhetőnek tartom azt is, hogy a veretek száma valóban 127 db volt, s nem a nyomdatechnika örököse folytán jelent meg kétszer ugyanaz a tábla, hiszen az egyik táblafotó kiegészítése, vagy a másik levágása feltétlenül szándékosságra utal. Ezt bizonyára a szerzők is észlelték volna. Talán a veretek egy részének rosszabb megtartása miatt dönthetett a szerzőpáros úgy, hogy azok jobb megtartású darabjaiból mutatja be a kellő számú veretet. Az öv és a szablya függesztőjének helyzete a sírrajz alapján nem rekonstruálható,¹⁴⁵³ az azonban

¹⁴⁴⁵ HOZZÁSZÓLÁSOK 279; FODOR 1976, 284; LÁSZLÓ 1976, 83.

¹⁴⁴⁶ FODOR 2014, 140–141.

¹⁴⁴⁷ Langó Péter (PPKE) leírása a bőrmaradványokról. Köszönöm a szerzőnek, hogy kéziratát felhasználhattam.

¹⁴⁴⁸ BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973, 36.

¹⁴⁴⁹ BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973, 25, 51; HOLČÍK 2000, 330.

¹⁴⁵⁰ BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973, 174–175, *Abb.* 18–19.

¹⁴⁵¹ LANGÓ–PATAY–HORVÁTH 2016, 575.

¹⁴⁵² LANGÓ–PATAY–HORVÁTH 2016, 575.

¹⁴⁵³ HOZZÁSZÓLÁSOK 279.

feltételezhető, hogy a temetés során az övet az elhunyra adták, de nem a viseleti módnak megfelelően, azzal ugyanis átkötötték a két alkart is, hiszen a veretek egy része az alkarcsontok feltételezhető helyén futott.¹⁴⁵⁴ Talán az övhöz csatlakozó függesztőszíjakon kapott helyet a 3 db *kisebb, levél alakú veret* is.

A használati és munkaeszközök között a medence jobb oldalán volt az elhunyt *vaskése*, mellette pedig *csiholója* és *kovaköve*, utóbbi valószínűleg egy tarsolyra vagy kisebb zacskóra utalhat.

A fegyverek között a sírba az aranylemezekkel díszített *szablya* fordított helyzetben, hegyével az elhunyt feje irányába mutatóan került, a bal kar és a koporsó fala közé helyezve, élével a koporsó alja irányába. Mellé, illetve részben valószínűleg az elhunyt bal karjára/vállára fektették a 7 db *nyilcsúcsot* tartalmazó vasveretes *tegezt*, melynek szája környékét 2 db bronzlemezke is díszíthette.

Folyadékot valószínűleg nem tartalmazva, használati eszközként került a sírba a koporsó északnyugati sarkába helyezett aranyozott *ezüstsésze*. Ugyancsak kérdéses, hogy az előkerült *vödörben* – melynek sírba helyezése esetében kérdés, hogy feltételezhetjük-e azt, hogy azt a koporsó tetejére tették a temetés során, majd az a fahadása következtében került a sír szintjére¹⁴⁵⁵ – lehetett-e valamilyen folyadék, vagy azt is valamilyen túlvilágon végzendő feladat ellátásának megkönnyítése céljából helyezték a sírba, esetleg egyéb okból volt jelentősége. A vödör fém elemei már a feltáráskor is rossz állapotban voltak,¹⁴⁵⁶ sajnos fotót nem közöltek ezekről a tárgyakról, így a tárgyakról a sirrajz adatainál többet nem mondhatunk. Ezen látható a vödör két végén visszahajlított füle, 3 db nagyobb, egybefüggő és 3 db kisebb vasalás, melyek közül a váz lábaihoz legközelebb eső talán egybetartozott az ott lévő nagyobb vasalással, így legalább 2 db, kb. 27-28 cm átmérőjű aroncs foghatta össze a vödör dongáit. Bizonyára a fül felerősítésére szolgált az a trapéz, illetve a sirrajzon ábrázolt részén szögletes tárgy, melyek a fül két végénél helyezkedtek el. Így a vödör feltehetően különbözőt a típus miskolci példányától, ahol az egyik vasaláson volt kialakítva a fül két helye.

A sírból előkerült *kölessel* kapcsolatban azt egyrészt elhelyezhették zacskóban vagy faedényben¹⁴⁵⁷ a sírba, ebben az esetben inkább ételmellékletet láthatnánk benne, ha azonban a koporsóba szórták,¹⁴⁵⁸ úgy célja a halott visszajárásának megakadályozása volt.¹⁴⁵⁹

Az elhunyt bal lába mellé került a *ló* részleges váza, a comb mellé a lókoponya, mögötte pedig a lábak végei. Sajnos a 157 db lószerszámveret pontos helye nem állapítható meg, rendelkezésre álló adataink alapján Révész László végezte el azok elemzését.¹⁴⁶⁰ A kantárt díszítette a 95 db három cseppmintás téglalap alakú, egymásba csatlakozó veret, melyek annak pofa- és homlokszíján, illetve az orradzón és az átkötőszíjakon helyezkedhettek el, ezek egy bőrszíjjal együtt megmaradt részlete alapján végét szíjvég zárta. A veretek a kantár legalább 135-140 cm hosszú részét lefedték.¹⁴⁶¹ A kétféle méretű kerek kantárrózsákat a szíjak érintkezési helyeire rekonstruálhatjuk. A szügyelőn és farhámom helyezkedett el a 36 db ovális, áttört veret. A csörgős veretek esetében a szügyelő és a farhám mellett kantáron történő felhasználásuk is ismert a korszakban,¹⁴⁶² ebben az esetben azonban talán a szügyelő és farhám a valószínűbb. Nem ismerjük ugyanakkor a 3 db kisszíjvég, a töredékes nagyobb szíjvég, a levél alakú veret és a 9 db – kétféle típusú – csat helyzetét.¹⁴⁶³ Bizonyára eltérő funkciója volt a csatok közül azoknak, melyek hagyományos módon pecekkel is rendelkeztek, tehát valamilyen szíjat ténylegesen is csatolni lehetett velük, mint azoknak, melyeknek csak karikájuk volt, de a csat testén a pecek helye nélkül. Ez utóbbiak felerősítésére szolgáló 3 szegecs közül az egyik a karika csúcspontjában található, vagyis azok teljes felületükkel felfeküdtek a szíjra, így – ha csak kevéssé valószínű módon azt ki nem vágta a karikánál – még átfüzni sem lehetett semmit azon, szerepük tehát kizárólag díszítő célzatú lehetett. A veretek helyzete alapján a kantárt valószínűleg a szügyelőre fektették a temetés során. A sír délkeleti végében feküdt az oldalpálcás, a pálcák kettős kónikus végein bronzlemezsel borított *zabla*. A nyeregire utaló *hevedercsat* és *kengyelpár* pedig a lábak végeinél, részben talán azokon is elhelyezkedve került elő. A kengyelpár érdekessége a száraz és

¹⁴⁵⁴ LÁSZLÓ 1976, 80.

¹⁴⁵⁵ LÁSZLÓ 1976, 79.

¹⁴⁵⁶ BUDINSKÝ-KRÍČKA-FETTICH 1973, 16.

¹⁴⁵⁷ LÁSZLÓ 1976, 79.

¹⁴⁵⁸ FODOR 1976, 285.

¹⁴⁵⁹ BOLLÓK 2015, 116.

¹⁴⁶⁰ RÉVÉSZ 1996, 76.

¹⁴⁶¹ BUDINSKÝ-KRÍČKA-FETTICH 1973, 35.

¹⁴⁶² RÉVÉSZ 2001, 21.

¹⁴⁶³ RÉVÉSZ 1996, 76.

a talpaló találkozásánál lévő gomb, mely a körte alakú kengyelekre kevésbé jellemző.¹⁴⁶⁴

Az előkerült ezüstitárgyak egy részének anyagösszetételét Susanne Greiff vizsgálta.¹⁴⁶⁵ A tárgyakra főleg az ezüst és a réz összetétele jellemző, 2 csoportba sorolható összetételben: egyikben a réz aránya alacsonyabb, 0,5–10%, míg másutt 20–45%. Egyes tárgyak ötvözetkompozíciója nagyon hasonló, így kapcsolat feltételezhető

a sas ábrázolással díszített hajfonatkorong és a lószerszámveretek közül az egyik kisebb kerek veret, illetve a csepp alakú veretek egy része és a szíjvég között.

A sír keltezése során annak korai – 9. század végére, 10. század elejére történő – datálása¹⁴⁶⁶ nem igazolható, leletanyaga bármennyire is kiemelkedő, az a 10. századon belül, annak utolsó évtizedeitől eltekintve nehezen pontosítható.

104.4. IRODALOM

BUDINSKÝ-KRIČKA 1965; BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973; BENEDIK–TOČIK 1978; HOLČIK 2000; RÉVÉSZ 2018.

105. ZEMPLÉN-VÁR (Zemplín, SI.)

105.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

1962-ben a zempléni föld-fa szerkezetű erősség sáncának vizsgálatát végezte Blažej Benadik, a Szlovák Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének munkatársa, melynek során a legfelső, III. rétegéből került elő 1 méteres mélységből 1 db kisebb kerek veret [145. kép 3].¹⁴⁶⁷A veret valószínűleg egy, a sánc építése során

megbolygatott sírból vagy települési rétegből származik, melynek földjét felhasználták az erősség építése során.¹⁴⁶⁸ A ruhadísz valószínűleg a szélmalomdombi sírból előkerült hasonló veretekkel egy műhelyből származik.¹⁴⁶⁹ Ugyancsak az erősség kutatása során került elő 1 db bronzgyűrű is.¹⁴⁷⁰

105.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronzból öntött, ovális foglalatú ellátott, annak két oldalán granulációt utánozó gömböcskékkel díszített karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm [228. tábla 4].

2. 1 db kerek, szélén gyöngyözött kerettel övezett, ki-domborodó, középrészén lemélyedő aranyozott ezüstveret, hátoldalán 2 db szegecs látható. Átm.: 1,8 cm [228. tábla 5].

106. ZEMPLÉNAGÁRD-TEREBESI HOMOK I.

106.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A település nyugati hátárában elhelyezkedő négy, egymás közelében található homokdomb legészakibb, megközelítőleg É–D-i irányú ovális kiemelkedésén, Korchma Menyhért zemplénagárdi jegyző földjén 1900-ban földmunkák során került elő két honfoglalás kori lovas sír [146. kép 1]. Ezekben az ember- és ló-

csontok mellett kengyelek, nyílcsúcsok, dárdahégyek, zablák, karperecek, gyűrűk, pitykék, rozetták, lószerszámcsatok és „hasonlók” voltak. A találás hírére november 26-án Dókus Gyula a terület tulajdonosával együtt megtekintette a helyszínt, ahol megfigyelték a még földben lévő sírokat és összeszedték az előkerült

¹⁴⁶⁴ KOVÁCS 1986.

¹⁴⁶⁵ GREIFF 2012, 248, Tab. 2.

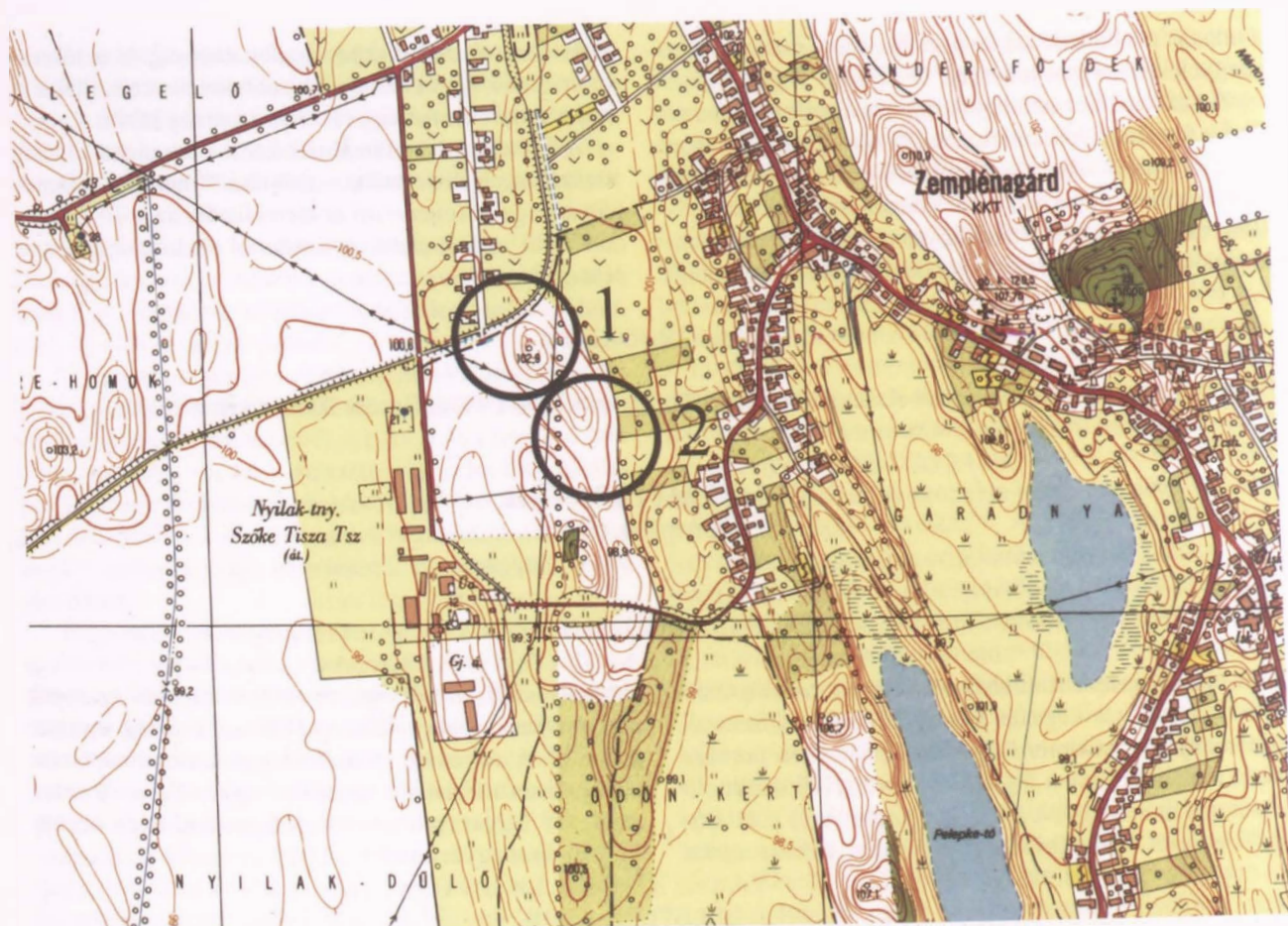
¹⁴⁶⁶ GREIFF 2012, 248, Not. 11.

¹⁴⁶⁷ BENEDIK 1964, 158; BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973, 26, Abb. 25.

¹⁴⁶⁸ FODOR 1976, 282–283.

¹⁴⁶⁹ BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973, 26.

¹⁴⁷⁰ BENEDIK 1964, 155.

146. kép. Zemplénagárd-Terebesi homok, 1: I. temető, 2: II. temető

leletek fellelhető részét.¹⁴⁷¹ Ezek azután Dókus magángyűjteményébe kerültek.¹⁴⁷²

A lelőhely a mai Szöke Tisza Tsz. Nyilahi-tanyájánál található majorságától északkeletre, mintegy 300 méterre található. A területet nyugati és déli irányból betonút, keletről kertek, észak felől pedig a község házai határolják.

1989¹⁴⁷³ és 1991¹⁴⁷⁴ között Révész László folytatott hitelesítő feltárást a területen, melynek során egy szétroncolt sírt tárt fel, továbbá ember- és lócsontokat, vastörredéket, valamint egy hevedercsatot is talált.¹⁴⁷⁵ A feltárást során valószínűsíthetővé vált, hogy az egykori temetőt a mezőgazdasági munkálatok mára teljesen elpusztították.¹⁴⁷⁶

106.2. LELETLEÍRÁSOK

1. I db – Dongó Gyárfás Géza által „gránátkő” megnevezéssel illetett,¹⁴⁷⁷ így valószínűleg – vörös színű, lapított gömb alakú, keresztveződő hullámvonallal,

annak közein 1-1 kidomborodó virágszemmel díszített opak üvegyöngy. M.: 1,4×1,2 cm.¹⁴⁷⁸

¹⁴⁷¹ HAMPEL 1907, 100; RÉVÉSZ-WOLF 1991a.

¹⁴⁷² HAMPEL 1907, 100.

¹⁴⁷³ RÉVÉSZ-WOLF 1991a.

¹⁴⁷⁴ RÉVÉSZ 1996, 11.

¹⁴⁷⁵ RÉVÉSZ-WOLF 1991a, 661; RÉVÉSZ 1996, 11.

¹⁴⁷⁶ RÉVÉSZ 1993.

¹⁴⁷⁷ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁷⁸ HAMPEL 1907, 101, I. T/C/8.

- 2–4. 3 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, nyitott, két esetben elhegyesedő végű karperec. M.: 6,4×6,3, illetve 4,7×4,6 cm, hv.: 0,4–0,4 cm.¹⁴⁷⁹
5. 1 db rombusz átmetszetű, nyitott, egymásra hajló végű bronz huzalgyűrű. M.: 2,1×2,1 cm, hv.: 0,3 cm.¹⁴⁸⁰
- 6–8. 3 db kerek, üreges bronz fél fülesgomb, melyek közül az egyik rovátkolást utánzóan öntött díszítésű. H.: 1,6, 1,5, illetve 1,5 cm.¹⁴⁸¹
9. 1 db háromszög átmetszetű pengével, a hát vonalában futó nyéltüskével rendelkező kovácsoltvas kés. M.: 10×2,1 cm.¹⁴⁸²
10. 1 db enyhén ívelt pengéjű, annak teljes hosszán vércsatornával ellátott kovácsoltvas szablya. Átlyukasztott markolata éle irányába hajlik, ellenzője végei

- gombos kialakításúak, a penge felső végénél az egykori hüvely lemezborítása látható. H.: 83 cm.¹⁴⁸³
- 11–12. 2 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füleik, melyek a kengyelszíjak számára téglalap alakban áttörtek, külön nyak nélkül kapcsolódnak a lapos szárahhoz. Talpalójuk ívelt. M.: 16,5×13,2, illetve 14,4×12,3 cm.¹⁴⁸⁴
13. 1 db tört szájvasú kovácsoltvas zabla bronz oldalpálcákkal. Az oldalpálcák végei gombos kialakításúak, középső részükhöz kapcsolódik a trapéz alakú, majd kicsúcsosodó téglalap alakú tagban végződő fül. Az oldalpálcák h.: 12 cm.¹⁴⁸⁵
- 14–? Nyilcsúcsok, „*dárdahegyek*”.¹⁴⁸⁶
- 16–? Lószerszámszj csatok.

106.3. ÉRTÉKELÉS

A kisebb domb, melyet körben vízenyős, lápos terület övezett, a kora Árpád-korban a környezetéből kiemelkedő szárazulatot képezett; ezen a területen összesen 7 vagy 8 sír került elő, melyek két sorban, 70–80 cm mélységben helyezkedtek el.¹⁴⁸⁷ Ezek közül legalább kettő lovas temetkezés volt, az előkerült lócsontok alapján részleges lovas temetkezéssel. Kérdéses, hogy a Révész László által megtalált szétronsolt lócsontos sír ezek egyike volt-e, avagy egy harmadik lócsontokat is tartalmazó temetkezés. Mindössze egyetlen adattal rendelkezünk az elhunytak testalkatát illetően: az egyik csontváz hossza 180 cm volt.¹⁴⁸⁸ Dongó Gyárfás Géza két „*arconfekvő helyzetben 75–80 cm*” mélységben elhelyezkedő vázról is tudósít.¹⁴⁸⁹

Az ékszerek között *gyöngy, karperecek* és egy *gyűrű* található. Utóbbi egy rombusz átmetszetű, hegyesedő végű ékszer, mely típus keltezése az ezredfordulótól valószínűsíthető.¹⁴⁹⁰ A Dongó által említett „*ezüstgyűrűk*”¹⁴⁹¹ megítélése kérdéses. A pitykék, rozetták meghatározása sajnos ugyancsak bizonytalan, a korszak

szóhasználatát tekintve *ruha- vagy lószerszámdíszek*, esetleg *övveretek* egyaránt lehettek.

A korabeli beszámolóban szerepel egy „*bronz csésze, mely a törzs nélkül eltemett női koponyacsont mellett feküdt egy késpenge társaságában.*”¹⁴⁹² A sírt egyértelműen a honfoglalás kori sírok közé sorolta a beszámoló: „*a lelet bizonyos értelemben fényt vet a családtag, vagy épp a „feleség” honfoglaláskori temetésének rítusz módjára és értelmére.*”¹⁴⁹³ Ha ez valóban egy korabeli temetkezés volt és a lelet meghatározása is pontos, akkor itt valószínűleg egy ún. koponyatemetkezés nyoma bukkant fel, amikor az elhunytak valamilyen okból kifolyólag csak a fejét temették el. A „*bronz csésze*”¹⁴⁹⁴ esetében nem tudok másra gondolni, mint egy kis tálra vagy csészére, ami tekintve a korabeli leletek alacsony számát, különösen fájó vesztesége lehet a kutatásnak.¹⁴⁹⁵

A fegyverek között egykor valószínűleg ezüstlemez borítású tokkal rendelkezett az előkerült *szablya*, íjász-felszerelésre utalnak az előkerült *nyilcsúcsok*, a sírokból

¹⁴⁷⁹ HAMPEL 1907, 101, 1. T/C/1–3.

¹⁴⁸⁰ HAMPEL 1907, 101, 1. T/C/4.

¹⁴⁸¹ HAMPEL 1907, 101, 1. T/C/5–7.

¹⁴⁸² HAMPEL 1907, 101, 1. T/B/4.

¹⁴⁸³ HAMPEL 1907, 100, 1. T/A.

¹⁴⁸⁴ HAMPEL 1907, 100, 1. T/B/1–2.

¹⁴⁸⁵ HAMPEL 1907, 100, 1. T/B/3.

¹⁴⁸⁶ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁸⁷ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁸⁸ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁸⁹ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁹⁰ SZÓKE–VANDOR 1987, 75.

¹⁴⁹¹ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁹² DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁹³ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁹⁴ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁹⁵ Talán érdemes megjegyezni, hogy Kunágótán a 4. sírban lévő gyermek váz koponyája alatt volt 1 db levél alakú ezüst lószerszámdísz, melynek szélei rá voltak hajlítva a koponyára (MÓRA 1926, 11–13), mely így – felhajtott szélei révén – akár tálka benyomását is kelthette volna.

107. ZEMPLÉNAGÁRD-TEREBESI HOMOK II.

származó dárdahégyek¹⁴⁹⁶ megítélése azonban bizonytalan, azok akár nyílcsúcsok is lehettek.¹⁴⁹⁷

A *kengyelek* és *zabla* bizonyára a lócsontos temetkezésekhez köthetők, azonban kérdés, milyen összeállításban.

Az előkerült leletanyag alapján a temetőtöredék a 10. századra keltezhető, vélhetően egy szállási közösség sírkertje lehetett.

106.4. IRODALOM

DONGÓ 1901, 30; HAMPEL 1907, 100–101; FÉK 1234. sz.; K. VÉGH 1970, 88.

107. ZEMPLÉNAGÁRD-TEREBESI HOMOK II.

107.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Terebesi homok I. számú lelőhelyétől mintegy 100 méterre délkeleti irányban található É–D-i irányú homokdomb területén Révész László és Wolf Mária által

végzett megfigyelés során néhány csonttöredék került elő, melyek valószínűleg egy elpusztított honfoglalás kori temető nyomai lehetnek [146. kép 2].¹⁴⁹⁸

¹⁴⁹⁶ DONGÓ 1901, 30.

¹⁴⁹⁷ A lelet nem szerepel Kovács László összefoglaló tanulmányában sem a korabeli lándzsák között (Kovács 1970.).

¹⁴⁹⁸ RÉVÉSZ-WOLF 1991a, 661; RÉVÉSZ 1996, 11.

II.1. BIZONYTALAN VAGY ISMERETLEN LELŐHELYEK

108. ALSÓBERECKI, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

108.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Berez Károly alsóberecki tanító 4 db körte alakú ken-
gyelt és 1 db csikózáblát juttatott el a Magyar Nemze-
ti Múzeumba, ezeket a tárgyakat mint Alsóbereckin
[147. kép] előkerült leleteket vették leltárba.¹⁴⁹⁹ A lőszer-
számok pontosabb lelőhelyéről és azok leletkörülménye-
iről nem áll rendelkezésre további információ, ugyanak-

kor mivel Berez gyűjtötte össze a karos-eperjesszögi
I. temetőben 1899-ben répaftermelés során előkerült lele-
teket is, ezért feltehető, hogy ezek nem egy Alsóberecki
határán elhelyezkedő korabeli temetőből, hanem az
említett szomszédos karosi lelőhelyről származnak.¹⁵⁰⁰

147. kép. Alsóberecki (1:10 000)

¹⁴⁹⁹ FÉK 16. sz.; VALTER 1964, 136; K. VÉGH 1970, 88; RÉVÉSZ 1996, 10.

¹⁵⁰⁰ RÉVÉSZ 1996, 10, 20. jegyzet.

109. ASZALÓ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

108.2. LELETLEÍRÁSOK

1–4. 4 db körte alakú kengyel:

1. 1 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszif számára fordított trapéz alakban áttört, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt,

három bordával erősített. M.: 17,2×13 cm (MNM R. T. ltsz. 38/1905.2.) [228. tábla 6].

2–4. 3 db körte alakú kovácsoltvas kengyel. Elvesztek.
5. 1 db csikózabla. Elveszett.

108.3. IRODALOM

FÉK 16. sz.; VALTER 1964, 136; K. VÉGH 1970, 88; RÉVÉSZ 1996, 10.

109. ASZALÓ, KÖZELEBBRŐL ISMERETLEN LELŐHELY

109.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Jósa András 1914-ben megjelent tanulmányában említi egy honfoglalás kori szablyát, mint Aszaló [148. kép] te-

lepülésről származó leletet, melyről közelebbi információ azonban nem áll rendelkezésre.¹⁵⁰¹

148. kép. Aszaló (1:10 000)

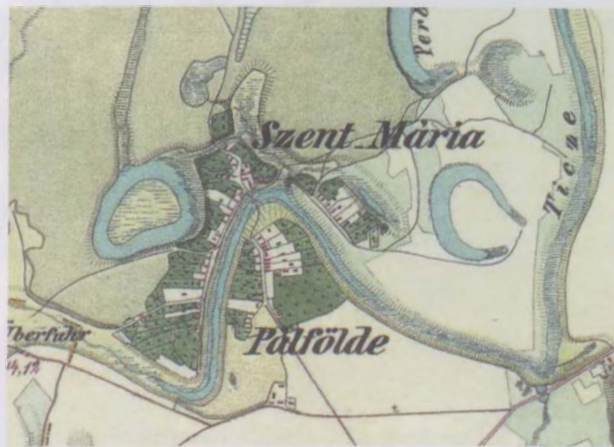
¹⁵⁰¹ JÓSA 1914, 172; NAGY 1914, 172; FÉK 26. sz.; K. VÉGH 1970, 88; WOLF 1989, 145; REVE, z 1992, 94; RÉVÉSZ 1994, 61.

110. BODROGSZENTMÁRIA (?)

110. BODROGSZENTMÁRIA (?) (Svätá Mária, Sl.)

110.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Váraljai-hagyatékból került több tárgy az MNM gyűjteményébe, melyek között honfoglalás kori leletek is találhatóak. Sajnos a tárgyak pontos lelőhelye és leletkörülményei egyaránt ismeretlenek [149. kép].

149. kép. Bodrogszentmária a II. katonai felmérés térképén

110.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db két félből álló bronz fülesgomb fele. H.: 1,5 cm (MNM R. T. Itsz. 58/1952.2.) [228. tábla 7].
2. 1 db lencse alakú fejjel ellátott bronz fülesgomb. H.: 1 cm (MNM R. T. Itsz. 58/1952.3.) [228. tábla 8].
3. 1 db szögletes vascsat. M.: 3,5×2,1 cm (MNM R. T. Itsz. 58/1952.8.) [228. tábla 9].
- 4–5. 2 (?) db vaskarika. Átm.: 2,9 cm (MNM R. T. Itsz. 58/1952.7.) [228. tábla 10–11].
6. Lapos vastöredékek. A legnagyobb darab m.: 7,1×2,7 cm (MNM R. T. Itsz. 58/1952.1.) [228. tábla 12].
7. Tegez vasalásának töredékei. A legnagyobb m.: 4×1,4 cm (MNM R. T. Itsz. 58/1952.9.) [228. tábla 13].

111. NEKÉZSENY

111.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Nekézseny [150. kép] és Csokvaomány községek között, a Satai-patak völgye fölél emelkedő ÉNy–DK-i irányú, hosszan elnyúló Szégyen-tető nevű domb északnyugati végén 1979. augusztus 17-én homokkitermelés során találtak egy sírt, melyből emberi és lócsontok kerültek elő. A sírról Anga Lajos nekézsenyi lakos értesítette a Herman Ottó Múzeumot. A helyszínen augusztus 22-én Wolf Mária tartott szemlét, ahol kibontotta a váz még

földben lévő részét, a homokbánya falában megtalálható lábszárcsontot. Leletanyag azonban sem itt, sem a sír más részében nem került elő, így a sír korára következtetni nem lehetett.¹⁵⁰² Mivel a találok vélhetően a ló teljes csontvázára emlékeztek volna, ezért felmerül a lehetőség, hogy a „lovassír” csupán részleges lovas temetkezést tartalmazó 10. századi sír lehetett.

¹⁵⁰² WOLF 1980b; HOM R. A. 1438-1979.

112. ISMERETLEN LELŐHELY

150. kép. Nekézseny (1:10 000)

112. ISMERETLEN LELŐHELY

112.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Herman Ottó Múzeumban található több korabeli lelet, melyek lelőhelye azonban pontosan nem ismert. 1952-ben helyeztek letébe egy leletegyüttest, mely a leltárkönyvi bejegyzés szerint Tomosi Sándor magán-gyűjteményéből származik, lelőhelye azonban ott nem szerepel, ellenben az aranytárgyak jegyzéke Borsod-

bótát nevezi meg az aranyból készült karikaékszerek származási helyeként.¹⁵⁰³ 1 db S-végű karika és 1 db karikagyűrű pedig az egykori Abaúj megye területéről származhat, míg egy szablamarkolatú kard feltehetően Zemplén megyéből.

112.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 3,1×3,6 cm, hv.: 0,15 cm, Ssz.: 0,24 cm (HOM ltsz. 53.1121.1.).¹⁵⁰⁴
2. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, ellapított, zárt S-végű karika. M.: 1,4×1,6 cm, hv.: 0,17 cm, Ssz.: 0,31 cm (HOM ltsz. 53.1121.2.).¹⁵⁰⁵

¹⁵⁰³ FÉK 447. sz.; K. VÉGH 1970, 88.

¹⁵⁰⁴ K. VÉGH 1970, 107, XV. tábla 1; MESTERHÁZY 1983, 143, 1. ábra 8.

¹⁵⁰⁵ K. VÉGH 1970, 107, XV. tábla 3; MESTERHÁZY 1983, 143, 1. ábra 9.

3. 1 db arany, valószínűleg bordázott S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.3.).
4. 1 db kerek átmetszetű aranyhuzalból készült, nyitott, hegyesedő, egymás mellé hajló végű huzalkarika. M.: 2×1,9 cm, hv.: 0,2 cm (HOM ltsz. 53.1121.4.).¹⁵⁰⁶
- 5–6. 2 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.5.).
7. 1 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.6.).
- 8–13. 6 db ezüst S-végű karika (HOM ltsz. 53.1121.7.).
14. 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, ellapított S-végű karika. M.: 2,1×1,6 cm, hv.: 0,16 cm, Ssz.: ? (MNM R. T. ltsz. 113/1869.1. – Abaúj megye) [252. tábla 4].
15. 1 db ezüst huzalkarika. Átm.: 2,5 cm (HOM ltsz. 53.1121.8.).
- 16–24. 9 db kettős kónikus, többoldalú hasáb alakú vörös színű borostyángyöngy. M.: 2,1×1 cm (HOM ltsz. 53.1121.12.).
25. 1 db narancssárga színű kerek gyöngy. Átm.: 0,8 cm (HOM ltsz. 53.1121.13.).
26. 1 db fehér színű, alaktalan hegyikristály gyöngy. Átm.: 1,2 cm (HOM ltsz. 53.1121.14.).
27. 1 db sodrott ezüst huzalgűrű. Átm.: 2 cm (HOM ltsz. 53.1121.9.).
28. 1 db félköríves átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött bronz karikagyűrű. Átm.: 2,2 cm, v.: 0,3×0,25 cm (MNM R. T. ltsz. 113/1869.3. – Abaúj megye) [252. tábla 5].
29. 1 db kéosztatú bronzcsat. M.: 2,6×1,9 cm (HOM ltsz. 53.1121.10.).
30. A leltárkönyv bejegyzése alapján a Sárospataki Rákóczi Múzeumból került a Herman Ottó Múzeumba 1 db ívelt pengéjű, éle felé hajló markolattal ellátott kovácsoltvas szablya. Ellenzője hiányzik. H.: 82,5 cm, a penge sz.: 2,8–2,3 cm (HOM ltsz. 58.193.1.) [252. tábla 6].
31. 1 db szablamarkolatú kard, melynél „*A végig kétélű penge lapos és széles, jelenlegi legnagyobb szélessége 5 cm; kétélű és szimmetrikus, mint a normann kardok pengéje. Keresztvasa és markolata olyan, mint a teljesen kifejlődött honfoglaló magyar szablyáké. A lefelé görbülő keresztvas hossza 9,5 cm, végein 1-1 szokásos gomb. Az előreálló markolat jelenlegi hossza 8,5 cm. Az egész darab jelenlegi hosszúsága 87,5 cm.*” (Zemplén megye – elveszett).¹⁵⁰⁷
32. 1 db Ióannész Tzimiszkész császár (969–976) 972 után kibocsátott rézfollisa.¹⁵⁰⁸
- A KKM örzi Dókus Gyula gyűjteményének megmaradt darabjait, melyek között néhány lelet azonosítása sajnos nem lehetséges, ezért ezek esetében mint ismeretlen lelőhelyű tárgyak szerepelnek (1–11.). Ugyancsak nem pontosítható a Bodroghköz és Zemplén (12–18.) megye területéről előkerült tárgyak lelőhelye, leletkörnyezete, ezért ezek is itt kaptak helyet:
1. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15×13,2 cm (KKM ltsz. A 944.).¹⁵⁰⁹
2. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,3×12,9 cm (KKM ltsz. A 931.).¹⁵¹⁰
3. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 12,3×10,7 cm (KKM ltsz. A 942.).¹⁵¹¹
4. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 15,5×13,2 cm (KKM ltsz. A 948.).¹⁵¹²
5. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú füle, mely a kengyelszíz számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,7×12,9 cm (KKM ltsz. A 940.).¹⁵¹³
6. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszíz számára hosszúkás áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt,

¹⁵⁰⁶ K. VÉGH 1970, 107, XV. tábla 2.

¹⁵⁰⁷ FETTICH 1937, 53; FÉK 880. sz.; БАКАУ 1965, 11, Kovács 1990, 40, 3. jegyzet.

¹⁵⁰⁸ Kovács 2011, 169.

¹⁵⁰⁹ NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 103, Obr. 2/5.

¹⁵¹⁰ NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 103, Obr. 5/5.

¹⁵¹¹ NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 103, Obr. 6/4.

¹⁵¹² NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 103, Obr. 6/5.

¹⁵¹³ NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015, 103, Obr. 6/6.

113. ISMERETLEN LELŐHELY: AZ ÚN. TOKAJI KINCS

- három bordával erősített. M.: 13,3×10,8 cm (KKM Itsz. A 929.).¹⁵¹⁴
7. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Trapéz alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel téglalap átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt. M.: 14,3×14,3 cm (KKM Itsz. A 953.).¹⁵¹⁵
8. 1 db körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Legyező alakú füle, mely a kengyelszija számára téglalap alakú áttöréssel rendelkezik, külön nyak nélkül csatlakozik a kengyel rombusz átmetszetű száraihoz. Talpalója ívelt, három bordával erősített. M.: 14,6×11,7 cm (KKM Itsz. A 956.).¹⁵¹⁶
9. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájjasak végein lévő egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak kiszélesedő, összeszűkülő, majd újra kiszélesedő füleikkel a tagolt díszítésű oldalpálcák. A szájjasak h.: 9,6, illetve 9,5 cm, az oldalpálcák h.: 16,3, illetve 16,2 cm (KKM Itsz. 963.).¹⁵¹⁷
10. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájjasak végein lévő, egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak trapéz alakúan kiszélesedő, majd összeszűkülő rész után újra téglalap alakúvá váló füleikkel a végeiken gombos díszítésű oldalpálcák. A szájjasak h.: 9,3, illetve 9,1 cm, az oldalpálcák h.: 11,1, illetve 10,9 cm (KKM Itsz. 961.).¹⁵¹⁸
11. 1 db tört, szögletes átmetszetű szájjal ellátott, kovácsoltvas oldalpálcás zablá. A szájjasak végein lévő egymásra merőleges tengelyű lyukak közül a belsőbe kapcsolódnak füleikkel a rombusz átmetszetű oldalpálcák. A szájjasak h.: 10,5, illetve 10 cm, az oldalpálcák h.: 15,3, illetve 14,3 cm (KKM Itsz. 962.).¹⁵¹⁹
12. 1 db kerek rozettás lószerszámveret. Átm.: 2,6 cm.¹⁵²⁰
13. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika. M.: 2,7×2,4 cm.¹⁵²¹
14. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarika. M.: 2,2×2,1 cm.¹⁵²²
15. 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarika. M.: 1,9×1,8 cm.¹⁵²³
16. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika. Átm.: 2,3 cm.¹⁵²⁴
17. 1 db kerek átmetszetű, nyitott, összenyomott végű huzalkarika. M.: 2,3×2,2 cm.¹⁵²⁵
18. 1 db lencse átmetszetű, nyitott végű huzalkarika/gyűrű. M.: 2,2×1,8 cm.¹⁵²⁶

113. ISMERETLEN LELŐHELY: AZ ÚN. TOKAJI KINCS

Kovács László

113.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Az eladó, Krausz Jakab budapesti régiségkereskedő információjára támaszkodva a 122 tárgyat 1896 végén és a következő év elején az MNM gyűjteményébe több részletben megvásárló Hampel József sirleletekként közölte a leletegyűjtést. Később egy megbízható, de sajnos nem ismertett értesülés szerint mindöjüket együtt egy cserépedényben lelték, tehát kincsleletnek tekinthetők. Jóna András viszont azon a véleményen volt, hogy a

leletek a Zalkod-Szegfarka-dűlőben a Tisza-kimosta honfoglalás kori temetőből valók, és egy Kupfer nevű tokaji aranyműves gyűjtötte őket össze. Németh Péter, majd Mesterházy Károly múlt század végi revíziója azonban különböző korú, s bizonyára eltérő származású csoportokra osztotta a tárgyakat: 1) 10. századi sírokból eredeztethető aranyozott ezüst, ezüst és bronz viseleti díszek ös ékszerek; 2) egy a 11. század első felében

¹⁵¹⁴ NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 103, *Obr.* 8/2.

¹⁵¹⁵ NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 103, *Obr.* 8/4.

¹⁵¹⁶ NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 103–104, *Obr.* 8/5.

¹⁵¹⁷ NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 104, *Obr.* 8/3.

¹⁵¹⁸ NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 104, *Obr.* 8/1.

¹⁵¹⁹ NEVIZÁNSKY-GAŠAJ 2015, 104, *Obr.* 5/3.

¹⁵²⁰ RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 28.

¹⁵²¹ RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 27.

¹⁵²² RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 29.

¹⁵²³ RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 30.

¹⁵²⁴ RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 29.

¹⁵²⁵ RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 35.

¹⁵²⁶ RÉVÉSZ 1996, 360, 137. tábla 29.

113. ISMERETLEN LELŐHELY: AZ ÚN. TOKAJI KINCS

elrejtett kincsből való ezüst ékszerek és velük együtt I. Rómanosz Lakapénosz & Khrisztophorosz bizánci táruralkodók (922/924–934) ép aranypénze/solidusa, 10 amulettnek tekinthető solidusközép-körülvágat, amely két eldönthetetlenül szembenálló vélemény szerint vagy VII. Kónsztantinosz Porphürogennétosz & II. Rómanosz társzászár (945–959) uralkodása alatt, vagy pedig II. Niképhorosz Phókasz & II. Baszileiosz társzászár (963–969) 963-ban kibocsátott solidusának különböző

mértékben körülnyírt olyan példánya, amelyen a hátoldali Krisztus-fej sértetlen maradt, valamint 3 bizánci bronz pénzsúly; 3) őskori/késő bronzkori–kora vaskori, középkori/13–14. századi ékszerek, és újkori/19. századi tárgyak. A leletek együttes előkerülése tehát kizárt, fennmaradt információk híján tovább nem elemezhető, „Tokaji kincs”-ként való említésüknek kutatástörténeti/gyakorlati haszna van.

113.2. IRODALOM

Kovács 2015, 227–249, 352–359: 51–58. tábla.

114. ISMERETLEN LELŐHELY (TOKAJ KÖRNYÉKE)

Kovács László

114.1. ÖSSZEFOGLALÁS

Valószínűleg egy megbolygatott 10. századi sírból maradt meg egy körte alakú, jellegzetesen aszimmetrikus szárú kengyelpár.

114.2. IRODALOM

Kovács 2015, 226, 351: 50. tábla.

III. BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI LELETANYAGÁNAK ÉRTÉKELÉSE

A három megye területéről közreadott katalógusban 111 lelőhely szerepel, melyek forrásértéke természetesen változó.¹⁵²⁷ Néhány esetben sajnos még az egykori sírok, temetők létezése is kétséges, míg a „Bizonytalan vagy ismeretlen lelőhelyek” címszó alatt felsorolt tárgyak akár további lelőhelyekkel is növelhetnék a forrásbázist.¹⁵²⁸ Vizsgált területünkről becslésem szerint így – a már publikált lelőhelyeket is beleszámítva¹⁵²⁹ – legkevesebb 1050-1100 sírról van információnk, ami azonban a napjainkig előkerült síroknak bizonyára csupán egy része lehet.

Teljesen – vagy legalább nagyobb részben és hitelesen – feltártnak mindössze néhány lelőhely tekinthető (Bodroghalom-Eresztvényhomok, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Karcsa-Kormoska, Karos-Eperjesszög II–III. temető, Tiszalúc-Sarkad, Zemplén-Szélmalomdomb), míg többségében annak csak bizonytalan nagyságú része került szakember, vagy legalább részben szakember által dokumentálásra.

TEMETKEZÉSI SZOKÁSOK

1. táblázat. A temetkezések adatai

Leelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Ágcseryő-Nagyréti domb	kb. 15 sír	Nemük, koruk bizonytalan		50–60		Ny–K
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi				Ny–K
	2. sír	Gyermek				Ny–K
	3. sír	Gyermek				Ny–K
	4. sír	Nő, 25 év körüli		40		Ny–K
	5. sír	Gyermek				Ny–K
	7. sír	Gyermek				Ny–K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	10. sír	Férfi, 20-21 éves				Ny–K
	11. sír	Nő, 22-26 éves				DNy–ÉK
	12. sír	Nő				Ny–K
	13. sír	Férfi, 30-40 éves		37		Ny–K
	14. sír	Férfi, 18 év körüli		70		Ny–K
	15. sír	Férfi, 35 év körüli				Ny–K
	16. sír	Férfi, 30-35 év körüli				Ny–K
	17. sír	Férfi, 50-60 év körüli				Ny–K
	18. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	19. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K
	20. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny–K

¹⁵²⁷ A megyék további lelőhelyeit bemutató, e kötet függelékében szereplő tanulmányok kéziratot lezárását követően öltötték végleges formát, ezért közülük csak azokra történik hivatkozás, melyekről valamilyen formában elérhető információk álltak rendelkezésemre.

¹⁵²⁸ A Domaházáról említett lelőhelyek (HAMPEL 1902, 300–301; TARICZKY 1903; HAMPEL 1907, 112–113; FÉK 238–239. sz.) valójában a Jász-Nagykun-Szolnok megyei Pusztá-Domaházára vonatkoznak (KOVÁCS 1989a, 99–101; MESTERHÁZY 1993, 287). A leletkataszterben (FÉK 866. sz.) szereplő Sajókaza-Ormospusztán előkerült nyakperccel (HOM Itsz. 53.1101.1.) pedig az őskori leletek közé sorolható (K. VÉGH 1970, 90, 22. jegyzet).

¹⁵²⁹ Edelény-Református templom: a temető 32 korai sírja (WOLF 2019, 293–294), Karos-Eperjesszög I. temető: 80-100, esetleg száznál is több sír, II. temető: 73+6+kb. 10-15 sír, III. temető: 19+néhány elpusztult temetkezés (RÉVÉSZ 1996, 15, 33, 38, 193–197; RÉVÉSZ 2003, 266), Mezőzombor-Bálványdomb: legalább 15 sír (RÉVÉSZ 1996h, 159), Szerencs-Kácsa-dűlő: 1-2+? sír (KOVÁCS 2015, 41), Szerencs-Lajos köz 2.: legalább 4-5+? sír (KOVÁCS 2015, 42–43), Szerencs, közelebbről ismeretlen lelőhely: 1 (?) sír (KOVÁCS 2015, 44), Taktaharkány-Bazsi-pusztá: 2+? sír (KOVÁCS 2015, 46–47), Tarczal-Vinnai-dűlő: 4+? sír (KOVÁCS 2015, 49–90), Tiszalúc-Sarkad: 252+? sír (KOVÁCS 2015, 91), Tiszatardos-Nagydűlő: 13+? sír (KOVÁCS 2015, 221–225).

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	
Ároktő-Dongóhalom	21. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K	
	22. sír	Neme, kora bizonytalan		40		Ny-K	
	23. sír	Gyermek		20		Ny-K	
	24. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K 260°	
	26. sír	Gyermek		45	1,05	ÉNy-DK 335°	
	27. sír	Nő		35		ÉNy-DK 315°	
	28. sír	Gyermek		25		Ny-K 245°	
	29. sír	Neme, kora bizonytalan		30		DNy-ÉK 210°	
	30. sír	Gyermek		30		DNy-ÉK	
	31. sír	Gyermek		30		DNy-ÉK 240°	
	32. sír	Férfi		40		Ny-K 250°	
	33. sír	Férfi		30		DNy-ÉK 230°	
	34. sír	Neme, kora bizonytalan		115		DNy-ÉK 235°	
	35. sír	Neme, kora bizonytalan		55		Ny-K	
	36. sír	Gyermek		65	0,36	Ny-K 280°	
		Egy 1966-ban elpusztult sír+? sír	Neme, kora bizonytalan				
	Bély	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Bodroghalom-Eresztvényhomok	1. sír	Neme, kora bizonytalan		53		É-D	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		31-55		Ny-K	
	3. sír	Neme, kora bizonytalan		67		D-É	
	4. sír	Neme, kora bizonytalan		50		É-D	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan		22		?	
	6. sír	Neme, kora bizonytalan		50		D-É	
	7. sír	Neme, kora bizonytalan		52		Ny-K	
	8. sír	Neme, kora bizonytalan		53			
	9. sír	Neme, kora bizonytalan		46		Ny-K	
	10. sír	Neme, kora bizonytalan		16-23			
	11. sír	Neme, kora bizonytalan		27-42		Ny-K	
	12. sír	Neme, kora bizonytalan					
	13. sír	Neme, kora bizonytalan		50		É-D, 92-270°	
	14. sír	Kutya csontváz		73		K-Ny, 135-245°	
	15. sír	Neme, kora bizonytalan		24			
	16. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		40		Ny-K, 270-90°	
	17. sír	Idős férfi		48		Ny-K, 280-80°	
	18. sír	Nő (?)		58		Ny-K, 280-80°	
	19. sír	Gyermek, 1-2 éves		71			
	20. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny-K, 270-90°	
	21. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		44			
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		46			
	23. sír	Gyermek, 5 év körüli		52		Ny-K, 280-100°	
	24. sír	Fiatal felnőtt		55		Ny-K, 270-90°	
	25. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		35		Ny-K	
	26. sír	Fiatal nő		64		Ny-K	
	27. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		32			
Bodroghalom, közelebről ismeretlen lelőhely	1. sír	Neme, kora bizonytalan					
Bodrogszentmária-Papdomb	? sír	Nemük, koruk bizonytalan					

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	Délkeleti felén köborításos			
	II/1926. sír	Férfi (?)				
	I/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	Déli és nyugati oldalán kövek határol- ták, köpakolásos			Ny-K
	2/1937. sír	Férfi	Keleti végét kö- koszorú határolta, köpakolásos			Ny-K
	1. sír	Gyermek	Ovális aknasír, köpakolásos	80		Ny-K
	2. sír	Férfi	Köpakolásos	77	kb. 1,7	Ny-K
	3. sír	Férfi	Köpakolásos			DNy-ÉK
	4. sír	Nő	Köpakolásos			Ny-K
	5. sír	Gyermek	Köpakolásos	72		Ny-K
	6. sír	Gyermek	Köpakolásos	51		Ny-K
	7. sír	Gyermek	Kövekkel kírakott	60		Ny-K
8. sír	Férfi	Köpakolásos	78		Ny-K	
9. sír	Nő	Köves sír	52-63		Ny-K	
? sír						
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	20-30+? sír					
Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő	1. sír	Gyermek, 6 éves				
Edelény-Borsod, Fő u. 268.	? sír					
Edelény-Finke	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Edelény-Semmelweis u. 10.	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		92		Ny-K 24'
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	5. sír	Nő (?)	Téglalap alakú aknasír	75		Ny-K 23,5'
	6. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	75		Ny-K 26,5'
	7. sír	Nő	Hosszúkás aknasír	53		Ny-K 29'
	8. sír	Gyermek	Hosszúkás aknasír	25		Ny-K 30,5'
Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely	? sír					
Felsőzsolca- Nagyszilvás u. 23.	154. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		111		Ny-K
	155. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		125		Ny-K
	156. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		111		Ny-K
	163. sír	Neme, kora bizonytalan		86		Ny-K
Garany I lejce	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Karcsa-Kormoska	1. sír	Neme bizonytalan, 14-16 éves		38		Ny-K, 270-90°
	2. sír	Nő, 20-24 éves		48		Ny-K, 280-90°
	3. sír	Nő, 20-24 éves		50		Ny-K, 280-90°
	4. sír	Gyermek, 9-12 éves		50		Ny-K, 270-90°
	5. sír	Neme, kora bizonytalan		48		Ny-K, 250-70°
	6. sír	Nő, 23-30 éves		52		Ny-K, 250-50°
	7. sír	Nő, 35-55 éves		48		Ny-K, 270-90°
	8. sír	Neme bizonytalan, 45-55 éves		48		Ny-K, 260-80°

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Karcsa-Kormoska	9. sír	Nő, 42-47 éves		47		Ny-K, 270-90°
	10. sír	Nő, 20-25 éves		30		Ny-K, 275-95°
	11. sír	Nő, 30-60 éves		41		Ny-K, 275-95°
	12. sír	Nő, 18-23 éves		44		Ny-K, 270-90°
	13. sír	Nő, 17-25 éves		54		Ny-K, 265-95°
	14. sír	Neme, kora bizonytalan		48		Ny-K, 260-90°
	15. sír	Gyermek, 5-8 éves		37		Ny-K, 270-90°
	16. sír	Nő, 30-60 éves		33		Ny-K, 250-100°
	17. sír	Neme bizonytalan, 16-19 éves		42		Ny-K, 270-90°
	18. sír	Férfi, 35-45 éves		38		Ny-K, 260-80°
	19. sír	Nő, 20-24 éves		36		Ny-K, 260-80°
	20. sír	Nő, 33-39 éves		51		Ny-K, 270-90°
	21. sír	Férfi, 40-45 éves		48		Ny-K, 270-90°
	22. sír	Férfi, 25-35 éves		28		Ny-K, 270-90°
	23. sír	Nő, 40-50 éves		74		Ny-K, 275-95°
	24. sír	Gyermek, 5-8 éves		45		Ny-K, 290-80°
	25. sír	Férfi, 31-39 éves		49		Ny-K, 280-80°
	26. sír	Férfi, 23-28 éves		41		Ny-K, 280-80°
	27. sír	Nő, 27-31 éves		50		Ny-K, 280-80°
	28. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny-K, 270-90°
	29. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny-K, 270-90°
	30. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		50		Ny-K, 270-90°
	31. sír	Nő, 29-35 éves		46		Ny-K, 265-95°
	32. sír	Nő, 30-33 éves		42		Ny-K, 270-90°
	33. sír	Nő, 35-40 éves		51		Ny-K, 270-90°
	34. sír	Gyermek, 4-6 éves		44		Ny-K, 280-100°
	35. sír	Nő, 55-65 éves		52		Ny-K, 280-100°
	36. sír	Nő, 25-29 éves		52		Ny-K, 270-90°
	37. sír	Neme, kora bizonytalan		49		Ny-K, 265-95°
	38. sír	Neme, kora bizonytalan		50		Ny-K, 270-90°
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves		65		Ny-K, 275-95°
	40. sír	Férfi, 20-30 éves		50		Ny-K, 270-90°
	41. sír	Férfi, 35-40 éves		36		Ny-K, 270-90°
	42. sír	Férfi, 25-34 éves		45		Ny-K, 270-90°
	43. sír	Nő (?), 36-45 éves		38		Ny-K, 280-100°
	44. sír	Neme bizonytalan, 33-39 éves		40		Ny-K, 270-90°
	45. sír	Férfi (?), 35-45 éves		?		Ny-K
	46. sír	Férfi, 25-30 éves		78		Ny-K, 275-95°
	47. sír	Férfi, 32-36 éves		59		Ny-K, 270-90°
	48. sír	Férfi, 29-35 éves		55		Ny-K, 270-90°
	49. sír	Gyermek, 8-11 éves		51		Ny-K
	50. sír	Neme, kora bizonytalan		38		Ny-K
	51. sír	Férfi (?), 20-30 éves		45		Ny-K, 260-100°
	52. sír	Neme, kora bizonytalan		29		Ny-K, 260-100°
	53. sír	Férfi, 32-42 éves		50		Ny-K, 280-80°
	54. sír	Nő, 24-33 éves		30		Ny-K, 280-80°
	55. sír	Nő, 20-25 éves		46		Ny-K, 280-100°
	56. sír	Neme, kora bizonytalan		30		Ny-K
	57. sír	Nő, 42-52 éves		40		Ny-K, 275-95°
	58. sír	Férfi, 40-50 éves		34		Ny-K, 290-70°
	59. sír	Férfi, 36-42 éves		38		Ny-K, 280-100°
	60. sír	Férfi (?), 25-30 éves		47		Ny-K, 280-80°
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves		38		Ny-K, 275-95°

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Karcsa-Kormoska	62. sír	Nő, 19-24 éves		42		Ny-K, 270-90°
	63. sír	Férfi, 43-47 éves		50		Ny-K, 270-90°
	64. sír	Férfi, 30-60 éves		46		Ny-K, 270-90°
	65. sír	Férfi, 33-43 éves		85		Ny-K, 290-70°
	66. sír	Gyermek, 8-13 hónapos		30		K-Ny, 90-270°
	67. sír	Gyermek, 5-7 éves		25		Ny-K
	68. sír	Férfi, 23-40 éves		26		Ny-K, 270-90°
	69. sír	Férfi (?), 23-40 éves		52		Ny-K, 280-80°
	70. sír	Férfi, 25-32 éves		60		Ny-K, 270-90°
	71. sír	Neme bizonytalan, 14-18 éves		25		Ny-K, 280-80°
	72. sír	Férfi, 30-60 éves		26		Ny-K
	73. sír	Nő (?), 23-28 éves		26		Ny-K, 280-80°
	74. sír	Férfi, 20-25 éves		25		Ny-K
	75. sír	Férfi, 34-42 éves		30		Ny-K, 270-90°
	76. sír	Nő, 30-36 éves		30		Ny-K, 280-80°
	77. sír	Nő (?), 31-39 éves		30		Ny-K, 280-80°
	78. sír	Férfi, 22-24 éves		25		Ny-K, 270-90°
	79. sír	Nő, 23-40 éves		40		Ny-K, 275-95°
	80. sír	Férfi, 30-60 éves		59		Ny-K, 280-80°
	81. sír	Gyermek, 7-8 éves		60		Ny-K, 280-80°
	82. sír	Gyermek, 4-6 éves		57		Ny-K, 270-90°
	83. sír	Gyermek, 6-7 éves		55		Ny-K
	84. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny-K, 270-90°
	85. sír	Gyermek		38		Ny-K
	86. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		68		Ny-K, 280-80°
	87. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		73		Ny-K, 290-70°
	88. sír	Neme, kora bizonytalan		70		Ny-K, 280-80°
	89. sír	Férfi, 18-28 éves		62		Ny-K, 280-80°
	90. sír	Neme, kora bizonytalan		59		Ny-K, 270-90°
	91. sír	Gyermek, 4-6 éves		35		Ny-K, 280-80°
	92. sír	Nő, 25-40 éves		32		Ny-K, 295-65°
93. sír	Nő, 35-55 éves		55		Ny-K, 280-80°	
94. sír	Férfi, 48-65 éves		45		Ny-K, 275-95°	
95. sír	Nő, 35-45 éves		33		Ny-K, 280-80°	
96. sír	Nő, 25-35 éves		30		Ny-K, 275-95°	
97. sír	Férfi, 35-50 éves		30		Ny-K, 280-90°	
98. sír	Nő, 30-40 éves		28		Ny-K, 290-70°	
99. sír	Nő, 30-40 éves		50		Ny-K, 280-80°	
100. sír	Férfi, 40-50 éves		50		Ny-K, 280-80°	
101. sír	Férfi, 35-60 éves		34		Ny-K, 280-80°	
102. sír	Neme bizonytalan, 30-70 éves		48		Ny-K	
103. sír	Nő, 20-24 éves		40		Ny-K, 260-80°	
104. sír	Férfi, 18-25 éves		28		Ny-K	
105. sír	Neme bizonytalan, 30-60 éves		47		Ny-K, 300-60°	
106. sír	Férfi, 45-55 éves		45		Ny-K, 300-60°	
107. sír	Férfi (?), 20-40 éves		31		Ny-K	
Karcsa-Tégláska	1 (?) sír					
Kassa-Bárca	5+? sír					
Kács-templom	? sír					

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Kenézlő-Fazekaszug I.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	3. sír	Férfi		?		Ny-K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	5. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	6. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	7. sír	Nő		30		Ny-K
	8. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	10. sír	Férfi		30		Ny-K
	11. sír	Férfi		35		Ny-K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan		65		Ny-K
	13. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	14. sír	Férfi		76		Ny-K
	15. sír	Neme, kora bizonytalan			„egy ásónyom”	Ny-K
	16. sír	Férfi		?		Ny-K
	17. sír	Neme, kora bizonytalan		?		Ny-K
	18. sír	Férfi		65		Ny-K
	19. sír	Nő		50		Ny-K
	20. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny-K
	21. sír	Férfi		70		Ny-K
	22. sír	Neme, kora bizonytalan		55		Ny-K
	23. sír	Nő		60		Ny-K
	24. sír	Neme, kora bizonytalan		35		Ny-K
	25. sír	Férfi		55		Ny-K
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	A sír	Neme, kora bizonytalan				
	B sír	Gyermek, 6-12 éves				
	C sír	Neme, kora bizonytalan				
	D sír	Neme, kora bizonytalan				
	E sír	Neme, kora bizonytalan				
	+ 3 (?) sír					
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő		100-115		Ny-K
	27. sír	Gyermek		100		K-Ny
	28. sír	Férfi		75-80		Ny-K
	29. sír	Férfi		110		Ny-K
	30. sír	Férfi		100		Ny-K
	31. sír	Gyermek		65		Ny-K
	32. sír	Férfi		95		Ny-K
	33. sír	Férfi		95		Ny-K
	34. sír	Nő		100		Ny-K
	35. sír	Nő		120		Ny-K
	36. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny-K
	37. sír	Neme, kora bizonytalan		60		Ny-K
	38. sír	Nő		190		Ny-K
	39. sír	Férfi		40		Ny-K
	40. sír	Férfi		45		Ny-K
	41. sír	Nő		50		Ny-K
	42. sír	Férfi		65		Ny-K
	43. sír	Nő		55		Ny-K
	44. sír	Nő		100		Ny-K
	45. sír	Fiatal férfi		120		Ny-K
	46. sír	Férfi		100		Ny-K
	47. sír	Nő		30		Ny-K
	48. sír	Férfi		65		Ny-K
	49. sír	Nő		50		Ny-K
	50. sír	Férfi		130		Ny-K

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Kisdobra-Ligahomok	1. sír	Férfi, 40 év felett				Ny-K
	2. sír	Nő				Ny-K
	3. sír	Férfi, idős				Ny-K
	4. sír	Férfi				Ny-K
	5. sír	Férfi				Ny-K
	6. sír	Nő				Ny-K
	7. sír	Férfi				Ny-K
	8. sír	Nő				Ny-K
	+ ? sír					
Kistokaj-Homokbánya	1. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	5. sír	Fiatal nő		35		
	6. sír	Férfi, 50-60 év körüli		84		
	7. sír	Férfi		80		ÉNy-DK
	8. sír	Csecsemő		60		
	9. sír	Gyermek		60		ÉNy-DK
	10. sír	Gyermek		50-60		
	11. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,83	Ny-K 255°
	12. sír	Nő (?)	Szögletes aknasír		1,24	Ny-K 250°
	13. sír	Férfi	Téglalap alakú, nyugati felén kissé ferdén záródó aknasír		1,32	Ny-K
	14. sír	Nő	Hosszúkás, keleti felén kissé kiöblösödő aknasír		1,22	Ny-K 255°
	15. sír	Nő	Lekerekített sarkú, nyugati felén kissé kiszélesedő aknasír		1,93	Ny-K
	16. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	17. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	18. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny-K 260°
	19. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				
	20. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny-K
	21. sír	Férfi			1,2	Ny-K 250°
	22. sír	Gyermek				Ny-K
	23. sír	Gyermek				
	24. sír	Férfi	Hosszúkás aknasír			Ny-K 260°
	25. sír	Gyermek				Ny-K 255°
	26. sír	Gyermek				Ny-K
	27. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kissé kiszélesedő aknasír		1,42	Ny-K 255°
	28. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír			Ny-K 255°
	29. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,44	Ny-K 245°
	30. sír	Gyermek				
	31. sír	Gyermek				Ny-K

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Leőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Kistokaj-Homokbánya	32. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír			Ny-K 255°
	33. sír	Férfi				Ny-K 275°
	34. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú, keleti felén kiszélesedő aknasír			Ny-K 255°
	35. sír	Férfi	Enyhén S alakot mutató aknasír			Ny-K 265°
	36. sír	Nő	Végein kissé ferdén záruló, keleti irányba szűkülő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,3	Ny-K 255°
	37. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,68	Ny-K 265°
	38. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Valószínűleg téglalap alakú aknasír		0,86	Ny-K 255°
	39. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		2,04	Ny-K 250°
	40. sír	Férfi	Téglalap alakú aknasír			Ny-K 245°
	41. sír	Gyermek	Téglalap alakú aknasír			Ny-K 255°
	42. sír	Nő	Téglalap alakú aknasír		0,78	Ny-K 265°
	43. sír	Gyermek	Nyugati irányba kiszélesedő, hosszúkás aknasír		0,16	Ny-K 250°
	44. sír	Nő	Keleti végén kiszélesedő, hosszúkás aknasír		1,8	Ny-K 250°
	45. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny-K 230°
	46. sír	Gyermek			0,25	Ny-K 265°
	47. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		0,92	Ny-K 265°
	48. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Valószínűleg lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		0,75	Ny-K 260°
	49. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati végén kiszélesedő aknasír		0,82	Ny-K 280°
	50. sír	Nő	Valószínűleg téglalap alakú aknasír			Ny-K
	51. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír		1,16	Ny-K 250°
52. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny-K	
53. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír		1,33	Ny-K 260°	
54. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén szélesebb aknasír		0,94	Ny-K 260°	
55. sír	Nő				Ny-K 15°	
56. sír	Férfi				Ny-K 28°	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás	
Kistokaj-Homokbánya	57. sír	Gyermek				Ny-K 27,5°	
	58. sír	Férfi				Ny-K 30°	
	59. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		60			
	60. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		60			
	61. sír	Férfi					
	62. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		60			
	63. sír	Fiatal leány					Ny-K 38°
	64. sír	Nő			55		Ny-K 46,5°
	65. sír	Gyermek			43		
	66. sír	Gyermek			58		Ny-K 48°
	67. sír	Férfi			54		Ny-K 49°
	68. sír	Nő			56		Ny-K 44°
	69. sír	Gyermek			20		Ny-K 52,5°
	70. sír	Férfi			45		Ny-K 52°
	71. sír	Neme bizonytalan, felnőtt					
	72. sír	Férfi			60-70		Ny-K 44-44,5°
	73. sír	Neme bizonytalan, felnőtt					Ny-K 46°
	74. sír	Neme bizonytalan, felnőtt					Ny-K 42,5°
	75. sír	Gyermek			50		Ny-K 44°
	76. sír	Gyermek			50		Ny-K 43°
	77. sír	Férfi			45		Ny-K 39°
	78. sír	Férfi					Ny-K 40°
	79. sír	Neme bizonytalan, felnőtt					Ny-K 42°
	80. sír	Neme bizonytalan, felnőtt					Ny-K
	81. sír	Neme bizonytalan, felnőtt					
	82. sír	Nő (?)			86		Ny-K 46°
	83. sír	Nő (?)			56		Ny-K 26,5°
	Mályi-Kossuth u. 27/c.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 50-60		É-D (?)
		+ ? sír					
	Mezőcsát-Bernáth-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
		2. sír	Neme, kora bizonytalan				
		3. sír	Neme, kora bizonytalan				
		4. sír	Neme, kora bizonytalan				
5. sír		Neme, kora bizonytalan					
6. sír		Neme, kora bizonytalan					
7. sír		Neme, kora bizonytalan					
Mezőcsát-Csicske	28. sír	Nő		96		Ny-K 300°	
	44. sír	Gyermek		82		Ny-K 310°	
	52. sír	Nő		54		Ny-K 295°	
	53. sír	Nő		62		Ny-K 310°	
	101. sír	Férfi		77	1,62	Ny-K 265°	
	102. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	69		Ny-K 273°	
	103. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	74	1,55	Ny-K 282°	
	104. sír	Férfi	Téglalap alakú, rövidebb oldalain téglalap alakú bővítéssel ellátott aknasír	85	0,95	Ny-K 283°	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Mezőcsát-Csicske	105. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	86	1,14	Ny-K 290°
	106. sír	Nő	Trapéz alakú aknasír	78		Ny-K 285°
	107. sír	Nő		87		Ny-K 285°
	108. sír	Férfi	Ovális aknasír	89	1,4	Ny-K 285°
	109. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	59		Ny-K 292°
	110. sír	Férfi	Nyugati irányba kiszélesedő, téglalap alakú aknasír	83	1,42	Ny-K 282°
	111. sír	Nő	Nyugati irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	76		Ny-K 293°
	112. sír	Fiatal nő	Jobb oldalán padkás, bal oldalán padmalýos aknasír	92	1,7	Ny-K 290°
	114. sír	Nő		56		Ny-K 288°
	116. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	83		Ny-K 285°
Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér	1. sír	Neme, kora bizonytalan		100-120 cm		
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	55	1,84	Ny-K
	2. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	40	1,68	DNy-ÉK
	3. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	16	1,88	Ny-K
Miskolc-Avas, Mélyvölgy u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 80		Ny-K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 200		
	3. sír	Neme, kora bizonytalan		46		Ny-K
Miskolc-Görömböly	1. sír	Neme, kora bizonytalan		kb. 120		
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi		107	1,77	DNy-ÉK
	2. sír	Nő		80	1,4	DNy-ÉK
	3. sír	Férfi		110	1,23	Ny-DNy-K-ÉK
	4. sír	Nő		115	0,82	ÉNy-DK
	5. sír	Férfi		65		DNy-ÉK
	6. sír	Neme, kora bizonytalan		100	0,81	DNy-ÉK
	7. sír	Nő		120	0,85	DNy-ÉK
	8. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	9. sír	Férfi (?)		94	1,8	
	10. sír	Nő				Ny-K
	11. sír	Gyermek, 5-6 év körüli				Ny-K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan				
	13. sír	Neme, kora bizonytalan				
	14. sír	Neme, kora bizonytalan				
	15. sír	Neme, kora bizonytalan				
	16. sír	Férfi		130		Ny-K
	17. sír	Leány, kb. 15 éves		130		Ny-K
	18. sír	Férfi		173	0,56	Ny-K
	19. sír	Férfi (?)		160		Ny-K
	20. sír	Nő		130	0,64	Ny-K

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Miskolc-Repülőtér	21. sír	Nő		130	0,55	Ny-K
	22. sír	Neme, kora bizonytalan		130		Ny-K
	23. sír	Férfi		130		Ny-K
	24. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	25. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
Miskolc-Tapolca	7+? sír					
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi		170		Ny-K
Muhi falu 10–11. századi temetője	25+? sír					
Muhi puszta, Muhipuszta (?)	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Nagykövesd-Szőlőshomok	? sír					
Nagymihály	? sír					
Nagyrozsóly-Futóhomok	1. sír	Férfi				
Oszlár-Csörsz-árok	1. sír	Férfi, <i>ad.</i> korú	Nyugati felén kissé kiszélesedő, hosszú kás aknasír	45–50	0,73	Ny-K 266–86°
	2. sír	Gyermek, <i>inf.</i> I-es		30		Ny-K 282–102°
	3. sír	Nő, <i>ad.</i> korú	Téglalap alakú aknasír	65		Ny-K
	4. sír	Férfi, <i>ad.</i> korú	Északi oldalán kissé szabálytalan oldalú, téglalap alakú aknasír	78		Ny-K
	5. sír	Férfi	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	88		Ny-K
Ózd III. kerület	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
Őrös-Külsőlegelő	? sír					
Rad-Cselédhomok	1. sír	Férfi				Ny-K
	2. sír	Nő				Ny-K
	3. sír	Férfi				DNy-ÉK
	4. sír	Férfi				DNy-ÉK
	5. sír	Neme, kora bizonytalan				DNy-ÉK
	6. sír	Gyermek				DNy-ÉK
	7. sír	Nő				DNy-ÉK
	8. sír	Férfi				Ny-K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	10. sír	Férfi				DNy-ÉK
	11. sír	Nő				Ny-K
	12. sír	Neme, kora bizonytalan				DNy-ÉK
	13. sír	Gyermek				ÉK-DNy
	+ ? sír					
Rad-Vereshomok	kb. 20 sír	Nemük, koruk bizonytalan		80–100		
Sajólád-Alkotmány u. 32.	1. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
Sajópüspöki-templom	? sír					
Sajószögged-Geodéziai torony	10. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír		1,3	Ny-K
	11. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Keleti irányba kissé kiszélesedő, lekerekített sarkú aknasír			Ny-K
	18. sír	Fiatal leány	Enyhén ívelt aknasír			Ny-K
	51. sír	Neme, kora bizonytalan				
	82. sír	Neme, kora bizonytalan				
	101. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati irányba kiszélesedő aknasír	101		0,93

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Sajószöged-Geodéziai torony	102. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír	97		Ny-K
	105. sír	Neme, kora bizonytalan	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	81	0,81	Ny-K
	114. sír	Gyermek	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	90	0,41	Ny-K
	117. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Ferdén záródó, hosszúkás aknasír	109	1,19	Ny-K
	118. sír	Gyermek		83	0,48	Ny-K
	120. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	107	0,85	Ny-K
	123. sír	Neme, kora bizonytalan		5		Ny-DNy-K-ÉK
	125. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Hosszúkás aknasír	13		Ny-K
	126. sír	Neme, kora bizonytalan	Hosszúkás, nyugati felén kiszélesedő aknasír	30	1,11	Ny-K
	127. sír	Neme, kora bizonytalan		22		Ny-K
	129. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír	20		Ny-K
	138. sír	Gyermek	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	16	0,4	Ny-K
	144. sír	Neme, kora bizonytalan		7		Ny-K
	151. sír	Neme, kora bizonytalan		4		Ny-DNy-K-ÉK
	152. sír	Neme, kora bizonytalan		21		Ny-K
	160. sír	Neme, kora bizonytalan	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	30	1,1	Ny-K
	161. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	50		Ny-K
171. sír	Neme, kora bizonytalan	Téglalap alakú aknasír	60	1,2	Ny-K	
Sárazsadány-A kasztószér	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt		37		É-D 352°
	2. sír	Gyermek	Téglalap alakú, nyugati felén ferdén záródó aknasír	35	0,28	Ny-K 265°
	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír		1,36	Ny-K 276°
	5. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír		1	Ny-K 288°
	6. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Lekerekített sarkú téglalap alakú, nyugati részén kiszélesedő aknasír	45	1,5	É-D 336°
	8. sír	Nő		60		ÉNy-DK 296°
	9. sír	Gyermek		25		É-D 348°
	10. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Téglalap alakú aknasír	55	1,38	É-D 351°
	11. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Nyugati irányba kiszélesedő aknasír	55	1,38	Ny-K 287°
	13. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Hosszúkás, keleti végén ívelten záródó aknasír	68		ÉNy-DK 298°
	14. sír	Nő		65		ÉNy-DK 300°
Sárazsadány-Felvég u. 17.	? sír					
Sárospatak-Apróhomok	? sír					

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám	Nem/életkor	Típus	Sírmélység (cm)	Alapterület (m ²)	Tájolás
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi				Ny-K
	2. sír	Férfi				Ny-K
	3. sír	Nő				
	4. sír	Férfi				Ny-K
	5. sír	Férfi				Ny-K
	6. sír	Nő				Ny-K
	7. sír	Neme, kora bizonytalan				
	8. sír	Férfi			65	Ny-K
	9. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	10. sír	Férfi			76	Ny-K
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő				Ny-K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				Ny-K
	+ kb. 25-30 sír					
Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely	1. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	20	2,5	D-DNy-É-ÉK 30°
	2. sír	Nő	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	30	1,76	D-DNy-É-ÉK 20°
	3. sír	Férfi		18		D-DNy-É-ÉK 20°
	9. sír	Gyermek	Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír	21-10	0,62	D-DNy-É-ÉK 20°
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
	2. sír	Neme, kora bizonytalan				
	3. sír	Neme, kora bizonytalan				
	4. sír	Neme, kora bizonytalan				
	5. sír	Neme, kora bizonytalan				
	6. sír	Neme, kora bizonytalan				
	7. sír	Gyermek				
Szik szó-Vadász patak partja	1. sír	Férfi				Ny-K kb. 231°
	2. sír	Nő				Ny-K kb. 316°
Szinyér	1. sír	Nő				
Szomotor-Hegyilegelő I.	64+? sír					
Tiszakeszi-Bárótag	? sír					
Tiszakeszi-Kenderföldek	? sír					
Tiszakeszi-Százdi apátság	6+? sír					
Tiszakeszi-Szódadomb	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt				Ny-K
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombínát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Padmalyos aknasír	140		Ny-K
	2. sír	Neme, kora bizonytalan		90		Ny-K
	3. sír	Férfi		140		Ny-K
	4. sír	Neme, kora bizonytalan		30		Ny-K
Tiszaújváros-Rákóczi u. 7. Zalkod-Heissmann Károly telke	1. sír	Neme, kora bizonytalan				
	? sír					
Zalkod-Szegfarki-dűlő	? sír					
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	? sír					
Zemplén-Kertalja	5+? sír					
Zemplén-Szélmalom domb	1. sír	Férfi, ad. vagy fiatalabb	Téglalap alakú aknasír	300-310	6,8	Ny-K
Zemplénagárd-Terebesi homok I.	? sír					
Zemplénagárd-Terebesi homok II.	? sír					

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

A temetők helyének az egykori közösségek gyakorta választottak az árterekből, mocsaras, vizenyős részekből kiemelkedő és/vagy vízfolyásokkal övezett, különböző alakú és nagyságú szárazulatokat, melyektől bizonyára nem nagy távolságban helyezkedett el állandó lakhelyük. Megfigyelhető jelenség volt az is, hogy figyelemmel voltak a talajviszonyok kínálta lehetőségekre, homokos talajú dombot, vagy az adott terület homokos altalajú részét kiválasztva. A magaslatok formája – úgy tűnik – nem volt kizárólagos szempont, legalábbis nem mutatható ki rendszer annak tekintetében, hogy előnyben részesítették volna a kerekded vagy hosszúkás dombocskákat. A kerekdedtől elérő formájú emelkedők esetében azonban gyakrabban volt azok megközelítőlegessége hossz tengelye É–D-i irányú. Ezeknek a tetején, vagy a gerinchez közeli részén (Karos-Eperjesszög II–III., Sajószöged-Geodéziai torony, Szikszó-Vadász patak), a tetejének középső és keleti felén (Karos-Eperjesszög I.), tetejének észak-északnyugati részén (Karcsa-Tégláska), déli-délkeleti felén (Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Sárazsádnagy-Akasztószér, Szakáld-Mulatódomb, Tiszatardos-Nagydülő), avagy északi lejtőjén (Bodroghalom-Eresztvényhomok), illetve bizonytalan részén (Sárospatak-Baksahomok, Zemplénagárd-Terebesi homok I–II.) ásták meg a sírokat. De temetkeztek egy ÉNy–DK-i irányú ovális emelkedő délkeleti részén (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely), egy ÉK–DNy-i irányú, háromszög alakú emelkedő tetején és északi, valamint déli lejtőjén (Tiszalúc-Sarkad), avagy annak délnyugati részén (Zalkod-Szegfarki-dülő), illetve egy É–ÉK–D–DNy-i magaslat északnyugati lejtőjén (Kénézlő-Fazekaszug II.), valamint egy ÉNy–DK-i irányú emelkedő déli-délkeleti felén is (Kistokaj-Homokbánya, Mályi-Kossuth u. 27/c). De megfigyeltek temetőket egy É–D-i irányú, inkább teraszos jellegű emelkedő déli felén (Bogács-Pazsagpuszta, Oszlár-Csörsz-árok) is. Természetesen a fenti megállapítások a dombok általunk ismert formája alapján történtek, azonban számításba kell venni azt is, hogy azok akár jelentősebben is megváltozhattak a 10–11. század óta.

A temetők helyének kiválasztott emelkedők egykori magassága is csupán hozzávetőlegesen ismert ma már, azonban a dombok alakjához hasonlóan ez is változatos képet mutatott. A mindössze 1–2 méterrel környezete fölé magasodó enyhe emelkedéstől a 6–8 méteres, már markánsabb dombocskáig többféle található közöttük. Ezeket áttekintve úgy tűnik, hogy a 10. században a

magasabbak gyakrabban jutottak szerephez, míg a 11. századi sírkertek számára helyeként nagyobb arányban választottak inkább teraszos jellegű területeket. Ezt a közösség lakhelyéhez való közelség kényszerű lehetőségei mellett bizonyára annak lélekszáma és hosszabb ideig tartó – vagy legalábbis hosszabb időre tervezett – állandó megtelepedése is befolyásolta, hiszen ennek megfelelő méretű temetőhely kiválasztására volt szükség. Valószínűleg nem volt ugyanakkor megfigyelhető összefüggés a 10. századon belül a közösségek jellege és a kiválasztott domb magassága között, vagyis a leletanyaguk alapján minden bizonnyal tehetősebb közösségek nem feltétlenül választottak temetőjüknek magasabb dombot.

A sírok elhelyezkedése esetenként utalhat a terület vízrajzi viszonyaiban egy évezred alatt bekövetkezett változásokra is, hiszen nyilvánvaló, hogy a ma vizenyős részekben előkerülő temetkezések színterei a 10. században még minden bizonnyal a szárazulatok közé tartoztak.¹⁵³⁰ Esetenként korábbi korszakok tájban érzékelhető elemei is szerepet kaptak a temető helyének kijelölésénél. A Tisza árteréből kiemelkedő természetes halmon, de annak egy bronzkori tell település egymásra rakódó rétegei nyomán létrejött mesterséges emelkedőjén jelölte ki temetőjét az a közösség, mely Ároktő-Dongóhalmon helyezte halottait nyugalomra. Egy halomsírba ástak bele egy sírt Monaj-Berencsi szőlőknél és Zemplén-Szélmalomdombon is. Bodrogszerdahely-Bálványdombon is volt két korábbi halomsír a temető területén, de arra vonatkozóan nincs biztos adatunk, hogy ezekbe is temetkeztek volna a 10. század folyamán. A halomba való temetkezés a magyarság szokásainak egyik keleti gyökerű eleme lehet.¹⁵³¹ Korábbi objektumot – az egykori Csörsz-árok vonalát – figyelembe véve, azt a temető egyik határvonalának kijelölve¹⁵³² alakították ki a temető helyét Oszláron.

A 10. századi temetők között megtalálhatók a szálalási¹⁵³³ és a falusi¹⁵³⁴ jellegűek, a 11. században pedig jelen vannak a nagyobb sírszámú, falusi temetők,¹⁵³⁵ de talán felvetődhet annak a lehetősége is, hogy egyes esetekben az ezredforduló után is történhetett még kisebb létszámú csoportokban is a megtelepedés, s ezek nyomai azok a mindössze néhány sírral megismert 11. századi sírkertek, amelyeket például Mezőkeresztesen, Oszláron és Szentistvánon dokumentáltak. Természetesen egyik sem teljesen feltárt, így mindez jelenleg csupán felvetés lehet, melyet teljes felületű feltárás igazolhatna, avagy

¹⁵³⁰ RÉVÉSZ 2003, 100.

¹⁵³¹ BENEDE–LÓRINCZY–TÖRK 2013, 35.

¹⁵³² PATAY 1970; TETTAMANTI 1975, 89.

¹⁵³³ KOVÁCS 2013, 521–530.

¹⁵³⁴ KOVÁCS 2013, 530–532.

¹⁵³⁵ KOVÁCS 2013, 532–543.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

cáfolhatna meg. Úgy tűnik, hogy a II. századra – a megelőző évszázadból is csupán néhány esetben ismert – magányos sírokba történő temetés szokása megszűnik.

A sírgödörket illetően – részben a homokos talaj okozta rossz megfigyelési lehetőségek nyomán – adataink többségében csak azok mélységére korlátozódnak, s csupán kisebb számban ismert azok nagysága. Erről esetenként az egyes mellékletek elhelyezkedése is szolgáltathat közvetett adatokat, pl. Kenézlő-Fazekaszug I/14. sírjánál a leletek alapján a gödör fala az elhunyt testétől legalább 40–40 cm-re volt több irányban is. Hasonlóan szegényesek ismereteink a gödrök alakjáról is. Az ismert esetek mellett vélhetően azonban a bizonytalanok is többé-kevésbé téglalap alakú aknasírok lehettek. Amikor kiszélesedtek, az általában a nyugati oldalukon volt megfigyelhető. Karos-Eperjesszög temetőiben sem voltak megfigyelhetők a sírgödörök,¹⁵³⁶ s Edelény-Református templom temetőjében is mindössze egy sír, a 67. esetben volt lehetőség annak dokumentálására, ami egy keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.¹⁵³⁷ Tiszalúc-Sarkadon ugyancsak többségében lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírok voltak dokumentálhatók, további 8 pedig úgynevezett füles sírgödör volt.¹⁵³⁸ Az egyszerű aknasíroktól eltérő padmalyos gödrök elsősorban a 10., de kisebb számban még a II. századi, már templom körüli temetőkben is felbukkannak, viszonylag alacsony számban ismert voltuk feltehetően összefügg az eróziós folyamatokkal és a megfigyelési nehézségekkel is.¹⁵³⁹ Területünk temetőiben két ilyen eset ismert: a jobb oldalán padkás, a bal felén pedig padmalyos kialakítású aknasír volt Mezőcsát-Csicske 112. sírja, míg padmalyos aknasír volt Tizzaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sírja. Jóval nagyobb számban készítettek (avagy nagyobb arányban tudtak a kutatók megfigyelni a feltárások során) ilyen gödröket a szomszédos Heves megyei temetőkben, ahol Aldebrő-Mocsáros,¹⁵⁴⁰ Besenyőtelek-Tepély I. temető,¹⁵⁴¹ Dormánd-Hanyipusztá,¹⁵⁴² Kál-Legelő¹⁵⁴³ és Tiszánána-Cseh tanya¹⁵⁴⁴ esetében is láthatunk ezekre példát. Többször is beszámoltak a korabeli híradások¹⁵⁴⁵ a sírgödör aljának – esetenként több 10 cm-es vastagságban – agyaggal való kítapasztá-

sáról, melynek oka egyelőre ismeretlen. Adataink ugyan hiányosak a kenézlői I. temető esetében is, mégis úgy tűnik, hogy a hasonló időszakban használt, mintegy 150 méterre elhelyezkedő II. temetővel ellentétben az elhunytak számára mintha kevésbé mély gödröket ástak volna. Ugyanez a hasonló korú és távolságra elhelyezkedő karosi temetők esetében viszont nem figyelhető meg. A terület sírjai között a legmélyebb gödröket alighanem a miskolc-repülőtéri temetőben találjuk, ahol nagyobb arányban ismert a sírok között 1 méteres mélységet is meghaladó.

A sírok Ny–K-i irányítása mellett ritkábban megfigyelhetők ellentétes, K–Ny-i irányú tájolások is,¹⁵⁴⁶ így vizsgált térségünkben egy gyermeket (Karcsa-Kormoska 66. sír) és egy férfit (Kenézlő-Fazekaszug II/27. sír) fektettek a sírba. Továbbá egyes esetekben az É–D-i vagy D–É-i tengelyben sírba történő helyezés is jellemző volt. Ez Bodroghalom-Eresztvényhomokon (27 sírből 5 esetben), Sáradszárdány-Akasztószeren (11 sírből 4 esetben), Szomotor-Hegyilegelőn (64 sírből 23 esetben), továbbá a találók elmondása alapján Mályi-Kossuth u. I. sírjában volt dokumentálható. Egy-egy temetőn belül nem találtam biztos adatot arra vonatkozóan, hogy idővel változás állt volna be a tájolásban, azonban Szomotor-Hegyilegelőn ennek lehetősége talán mérlelendő. Másutt azonban úgy tűnik, hogy a csoportok eltérő szokásaiban kell keresni az eltérő tájolás okát.

Az elhunytak bizonytalan nagyságú részét vélhetően koporsóban temették el, azonban ennek nyomai nagyon ritkán voltak csak dokumentálhatók, így ezekre sokszor csak közvetett nyomok alapján gondolhatunk. Ilyen lehet pl. az elhunyt részére ásott nagyobb méretű sírgödör, vagy a vélhetően annak tetejére került tárgyak esete. Teljes vizsgált megyénket tekintve is csak alacsony számban voltak megfigyelhetők koporsók, valamint deszkakeretek nyomai: Tiszalúc-Sarkadon 12 sír esetében lehetett ilyen megfigyelést tenni.¹⁵⁴⁷ A testet szorosan körülvevő anyagra utalnak azok a megfigyelések is, amikor a karok csontjai szorosan a váz csontjai mellett voltak, az alkarcsonatok végei és a kézcsontok pedig a medence alá simultak. A test becsavarására a megye

¹⁵³⁶ RÉVÉSZ 1996, 190.

¹⁵³⁷ WOLF 2005, 134.

¹⁵³⁸ KOVÁCS 2015, 167–171.

¹⁵³⁹ VARGA 2013, 313, 316.

¹⁵⁴⁰ RÉVÉSZ 2008, 38.

¹⁵⁴¹ RÉVÉSZ 2008, 60.

¹⁵⁴² RÉVÉSZ 2008, 89.

¹⁵⁴³ RÉVÉSZ 2008, 230; VARGA 2013, 305.

¹⁵⁴⁴ VARGA 2013, 310.

¹⁵⁴⁵ JÓSA 1914, 338–339.

¹⁵⁴⁶ KOVÁCS 2016.

¹⁵⁴⁷ KOVÁCS 2015, 174.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

temetőiből a karos-eperjesszögi lelőhelyekről is több példát ismerünk.¹⁵⁴⁸ Tiszalúc-Sarkadon pedig bizonyára minden elhunytat lepelbe burkolva vagy lepellet fedve helyeztek el a sírban, megóvándó a testet a behatolás-kor reáhulló rögök okozta sérülésektől.¹⁵⁴⁹ A test lepelbe csavarása Edelény-Református templom temetőjének 62. sírjában is dokumentálható volt.¹⁵⁵⁰

Bodrogszerdahely-Bálványdombon (1/1926., 3/1937., 1/1937., 2/1937., 1–9. sír) és Szomotor-Hegyilegelőn (14., 21., 28., 30., 36–37., 39., 45–47., 52., 55. sír) figyeltek meg köpakolások sírokat. Sajnos a bodrogszerdahelyi temető esetében éppen ezek karakteres példáinak feltárása kevésbé szakszerűen történt, így ezekről meglehetősen kevés adattal rendelkezünk. Szomotor-Hegyilegelőn 12 sírban volt köpakolás, itt a kövek a sírokba annak részleges betemetése után kerültek, ugyanakkor a sírgödör szélein túlnyúló kövek felvetik a sír befedésének lehetőségét is. A kövek sírokba helyezésének szokása a 9–10. században a mai Szlovákia délnyugati területein volt elsősorban megfigyelhető, mely szokás bizonyos esetekben funkcionális célt is szolgált.¹⁵⁵¹ A magyarság megjelenését követően pedig elsősorban Zemplén (Zemplín, Sl.) környékén készítették köpakolással ellátott sírokat.¹⁵⁵²

Az azonos korszakba tartozó temetkezések közti szuperpozíciók természetes módon elsősorban a már templomhoz igazodó temetők esetében voltak dokumentálhatók. Kivételt képez azonban Karcsa-Kormoska 26. és 70. sírja, Kistokaj-Homokbánya 32–33. számú temetkezése és Szomotor-Hegyilegelő, ahol a 49. és az 54. sír felett helyezkedett el részben a 48. és az 50. számú temetkezés.¹⁵⁵³ Tiszalúc-Sarkad temetőjében 13 esetben volt megfigyelhető részbeni egymásra temetés, elsősorban kisgyermekes esetekben.¹⁵⁵⁴ Kistokajon a 8. számú csecsemő váza a 7. számú férfi felett 20 cm-el feküdt, ebben az esetben talán egy utántemetés nyoma bukkant fel.

Az elhunytak hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben történő eltemetése általános volt, mindössze néhány sírből ismert enyhén vagy teljesen oldalra fektetett helyzetben eltemetett személy, ebből kettő fiatal volt (Kistokaj-Homokbánya 63. sír, Rad-Cselédhomok 13. sír), míg egy esetben az elhunyt neme és életkora ismeretlen (Szomotor-Hegyilegelő 56. sír). Ugyanakkor mind a lábak, mind a karok, illetve a kettő együttes elhelyezése is mutatott változatosságokat. Ezeket az eseteket 3 fő szempont szerint csoportosítottam: a kar/karok nyújtott

helyzettől való eltérése, a láb/lábak nyújtott helyzettől való eltérése, valamint a kettő egyben. A nagyobb változatosság természetesen a karok fektetését jellemezte. A többségében megfigyelhető test melletti – esetenként a test szerves anyagba történő becsavarása miatt rendkívül szoros – helyzeten felül döntően az alkarok behajlítását dokumentálhatták az egyes síroknál. Ezek között mindössze néhány esetben voltak csak megfigyelhetők a testtől távolabb fektetett, könyökben behajlított karokkal eltemetett személyek a katalógusban bemutatott temetőkben (Karcsa-Kormoska 34., 65. sír), melyekhez hasonló jelenség Karos-Eperjesszög II. temetőjének 1. és 31. sírjában is megfigyelhető volt.¹⁵⁵⁵ Többségében tehát a karok behajlítása nyomán az alkarok végei és a kezek a testre kerültek. Az alkar a test mellett fekvő felkarhoz viszonyítva lehetett enyhébben a has tájékára fektetve, erőteljesebben a mellkas középső részére, illetve annak felső részére, esetleg a felkarra visszahajlítva. (A hajlítási mértéke természetesen bizonyos mértékig szubjektív, így az alábbi besorolásom sem mentes ettől. Azokat az eseteket pedig, ahol a behajlított kar vagy karok a combok végein voltak, itt nem szerepeltetem). Ezek önmagukban vagy együttesen megfigyelhető kombinációit 12 csoportra tudtam osztani, az alábbiak szerint:

1. A jobb alkar a hastájékon, míg a másik a test mellett 20 esetben volt megfigyelhető: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír, Karcsa-Kormoska 14., 22., 26., 35., 57. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/26., 28. sír, Kistokaj-Homokbánya 11–12., 14., 77–78. sír, Mezőcsát-Csicske 44., III. sír, Miskolc-Repülőtér 19. sír, Oszlár-Csörsz-árok 1., 4. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 10. sír, Sáradsadány-Akasztošszer 11. sír; amire Karos-Eperjesszög 11–111. temetőjének 5, míg Tiszalúc-Sarkad 24 sírja csatlakozik. A temetőkben hasonló számban alkalmazták férfi és női elhunytak esetében, a gyermeksírok száma azonban az előbbieknél kevesebb, mint a fele. A szokás már a 10. századi temetőkben is megtalálható volt, a 11. századi sírkeretek nagyobb sírszáma miatt azonban a nagyobb esetszám ebből az időszakból ismert.
- II. A bal alkar a hastájékon, a másik a test mellett 15 sírből ismert: Karcsa-Kormoska 9., 40., 47., 98. sír, Kenézlő-Fazekaszug 1/10., 14., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/35. sír, Kistokaj-Homokbánya 32., 37. sír, Miskolc-Repülőtér 3. sír, Sajószöged-Geodéziai to-

¹⁵⁴⁸ RÉVÉSZ 1996, 190.

¹⁵⁴⁹ KOVÁCS 2015, 174, 581. jegyzet.

¹⁵⁵⁰ WOLF 2005, 132.

¹⁵⁵¹ HANULIAK 2004, 98–99.

¹⁵⁵² TOČIK 1988, 185.

¹⁵⁵³ HANULIAK 1991, 77.

¹⁵⁵⁴ KOVÁCS 2015, 175.

¹⁵⁵⁵ RÉVÉSZ 1996, 15, 21.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

- rony 18., 102. sír, Sáradsadány-Akasztószér 5., 14. sír. Az elhunyt végtagjainak hasonló elrendezése Karos-Eperjesszög I–II. temetőjében további 10 sírból dokumentált, amihez Tiszalúc-Sarkad 23 temetkezése csatlakozik. Nagyobb arányban hajtották férfi halottak kezét a hastájékra (22), mint nőkét (16). A szokás elsősorban felnőttekre lehetett jellemző, amit a 3 felnőtt korú elhunyt mellett megfigyelhető 7 gyermek mutat. Az I. változathoz képest itt 10. századi arányuk magasabb, de még így is a 11. századra keltezhető sírokból ismert többségük.
- III. A bal alkar a mellkas középső részére történő fektetése a másik kar test melletti elhelyezésével együtt 7 sírből ismert: Karcsa-Kormoska 1., 4., 62., 65., 92., 95. sír, Miskolc-Repülőtér 18. sír. Az elhunyt végtagjainak hasonló elrendezése Karoson mindössze a III. temető 8. sírjában dokumentált. Különösen elterjedt volt a Karcsa-Kormoskán temetkező közösség gyakorlatában, ami azért is figyelemre méltó, mert a hasonló korú, de nagyobb sírszámú tiszalúci temetőben csak 3 esetben volt ez megfigyelhető. A szokás 10. századi szórványos előfordulására az említett karosi sír utal, döntően azonban 11. századi környezetből ismertek.
- IV. A jobb alkar a mellkas középső részén, míg a másik a test mellett mindössze 1 sírből ismert: Karcsa-Kormoska 20. sír, melyet e megye teljes területét tekintve Tiszalúc-Sarkad 3 temetkezése egészít ki.¹⁵⁵⁶
- V. A bal alkar mellkas felső részére történő visszahajlítása a másik kar egyenes fekvése mellett ugyancsak 1 sírnál dokumentált: Edelény-Semmelweis u. 8. sír, melyhez további 1 sír sorolható a tiszalúc-sarkadi temetőből.
- VI. Mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékű behajlítása a hastájékra – esetleg a csupán felületesen ismert esetekben a test mellett maradvány – az egyik legnagyobb számban feljegyzett változat, ahol a kezek akár össze is lehettek kulcsolva vagy fekhettek akár egymáson is: Ároktő-Dongóhalom 1., 4., 31–33. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 24. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3–5. sír, Karcsa-Kormoska 7., 13., 37. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/30., 43. sír, Kistokaj-Homokbánya 6., 15., 28., 31., 35., 42., 46., 51., 53., 58., 63., 68. sír, Mezőcsát-Csicske 104. sír, Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 3. sír, Miskolc-Repülőtér 1. (?), 2. (?), 4., 6–7. sír, Rad-Cselédhomok 1., 6. sír, Sárospatak-Baksahomok 8. sír, Szentistván-Mádi rét 2. sír. Ezeket kiegészíti Karos-Eperjesszög II/3., 17., 26., 41., 47., 56., 63., 71., illetve III/6. sírja. Tiszalúc-Sarkadon pedig további 17 sírban dokumentált.
- Megközelítőleg hasonló az arányuk férfi- és női temetkezésekben, némileg kevesebb gyermek sír mellett. Már a 10. századi temetőkben is megtalálható, s a szokás úgy tűnik töretlen volt a 11. században is.
- VII. Mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékű behajlítása a mellkas középső részére 4 elhunyt esetében történt: Ároktő-Dongóhalom 12. sír, Edelény-Semmelweis u. 6. sír, Karcsa-Kormoska 64. sír, Sáradsadány-Akasztószér 4. sír. Ehhez Tiszalúc-Sarkad 208. sírja sorolható még.
- VIII. Mindkét alkar megközelítőleg azonos mértékű behajlítása a felsőtest felső részére vagy a felkarokra 3 sírből dokumentált: Ároktő-Dongóhalom 18. sír, Kistokaj-Homokbánya 21. sír, Miskolc-Repülőtér 16. sír.
- IX. A bal kar a mellkas középső részére, míg a jobb a hastájékra 5 elhunytjánál került: Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Edelény-Semmelweis u. 5. sír, Kistokaj-Homokbánya 13., 27. sír, Miskolc-Repülőtér 21. sír. Az elhunytak végtagjainak hasonló elrendezése Tiszalúc-Sarkadon is 5 sírban volt megfigyelhető.
- X. A jobb alkar a mellkason, míg a bal a hasnál 7 sírban volt megfigyelhető: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 9. sír, Kistokaj-Homokbánya 29., 40., 54., 56., 72. sír, Miskolc-Repülőtér 20. sír, hasonló Tiszalúc-Sarkadon 2 sírből ismert.¹⁵⁵⁷
- XI. A bal alkar a mellkas közepénél, míg a jobb annak felső részén vagy a felkaron 2 sírnál fordult elő: Edelény-Semmelweis u. 7. sír, Kistokaj-Homokbánya 47. sír.
- XII. A jobb alkar a mellkas közepén, a bal pedig feljebb 2 sírnál dokumentált: Kistokaj-Homokbánya 64. sír, Sáradsadány-Akasztószér 6. sír.
- A lábak elrendezését illetően is megkülönböztethetjük egyik vagy mindkettő nyújtott helyzetűtől eltérő fektetését. Az elhunyt bal lábát térdben hajlították be Karcsa-Kormoska 44. sírjában, míg a jobb hasonló elhelyezése Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. és Sáradsadány-Akasztószér 2. sírjában volt megfigyelhető, előbbinél azonban a lábak nem keresztezték egymást, míg utóbbinál a jobb lábfej valószínűleg a bal lábszáron lehetett. A jobb vagy a bal láb térdben történő behajlítása Karos-Eperjesszög II. temetőjében is egy-egy esetben dokumentált.
- Mindkét láb oldalra történő fektetésében ritkább volt a zsugorított helyzethez hasonlóan erősen felhúzott lábbal történő temetés, ez mindössze Kistokaj-Homokbánya 41. sírjában volt megfigyelhető, ahol a gyermek

¹⁵⁵⁶ Kovács 2015, 120, 124–125.

¹⁵⁵⁷ Kovács 2015, 173.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

lábait a bal oldalra fektetve helyezték el így. A megyéből hasonlóan erősebben felhúzott lábakkal történő temetés ugyancsak egy gyermek esetében, Tiszalúc-Sarkad 8. sírjában ismert, azonban itt a gyermek teste is félig baloldalt fekvő helyzetben volt, de egyenesen elhelyezett karokkal. A lábak jobb oldalra fektetett, térdben változó mértékben, de a zsugorított helyzethez képest mindenképpen enyhébben behajlított helyzete két temetőben volt dokumentálható: Ároktő-Dongóhalom 9. sírjában az elhunyt bal térdje a jobb comb fölé került, míg Kistokaj-Homokbányán a 24. sírban a lábak behajlítva, egymással párhuzamosak voltak. A lábak hasonló elrendezése Karos-Eperjesszög II–III. temetőjében is megfigyelhető volt, két gyermek, illetve egy nő esetében. A lábak jobb vagy bal oldali fektetése együttesen megfigyelhető volt a tiszalúc-sarkadi temetőben.

A lábak változó mértékű terpesztett fektetése önmagában ritka eset volt, mindössze Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sírjában került elő ilyen módon sírba helyezett személy teste. A terpesztett lábak ugyanakkor gyakran térdben behajlított helyzetbe kerültek a temetés során, ilyen fekvés Tiszalúc-Sarkadon több gyermek esetében is megfigyelhető volt. A lista kiegészíthető továbbá Karos-Eperjesszög III/17. sírjával is, ahol mindkét láb térdben behajlított, kissé terpesztett helyzetben volt.¹⁵⁵⁸

A lábak egymáson keresztbe történő fektetése a karok nyújtott helyzete mellett ugyancsak ritka jelenség volt, a bodrogszerdahelyi temető I. sírjában a lábak térben keresztelték egymást, míg Fettich Nándor a Kenézli-fazekaszugi II/44. sírban dokumentálta, hogy az elhunyt lábait a temetés során úgy helyezték el, hogy a bal lábszár a jobb felett feküdt.

A harmadik csoportot a lábak és a karok nyújtott helyzetűtől való – többségében a fentiekben már ismertetett egyes csoportjaiból összeálló – együttes eltérése adja, mely a katalógusban bemutatott sírok esetében az alábbi változatokat mutatja:

A jobb láb térdben behajlított helyzetéhez a jobb alkarnak a mellkas felső részére, míg a balnak a hastájékra történő fektetése párosult Kistokaj-Homokbánya 67. sírjában. A jobb kar kissé behajlított helyzetéhez a jobb láb ugyancsak kisebb behajlítása párosulhatott Rad-Cselédhomok 2. sírjában. Mindkét láb esetében baloldalt fekvő, erősebben felhúzott lábakkal és a has tájékára fektetett kezekkel történő temetés az Ároktő-Dongóhalom 31. sírjába temetett gyermeknél dokumentált. Enyhébben behajlított, jobboldalt egymással párhuzamosan fekvő lábakkal a jobb (Kistokaj-Homokbánya 12. sír), vagy mindkét alkar hastájéki helyzete (Kistokaj-Homokbánya 21., 46. sír) párosulhatott. Utóbbi példája vizsgált

megyénkben Tiszalúc-Sarkad 17. sírjából is ismert.¹⁵⁵⁹ A lábak terpesztett helyzetében a bal alkarnak a mellkas felső részére történő visszahajtása járult Karcsa-Kormoska 65. sírjánál. A lábak bokánál keresztteződő, a jobbal felül lévő helyzetéhez a bal alkarnak a hastájékra történő, míg a jobb alkarnak a mellkas középső részére történő hajlítása ugyancsak egy esetben párosult (Kistokaj-Homokbánya 54. sír). A szintűgy keresztteződő, de a lábszáraknál a ballal felül lévő lábak és a bal alkar hastájéki helyzete szintén csak egy sírból ismert (Sárazsadány-Akasztószer 14. sír).

Az elhunytak testének sírba helyezése a temetést végzők gyakorlata alapján tehát változatos lehetett. Mindkét kéz ölbe hajlításának aránya Ároktő-Dongóhalmon volt a legmagasabb (35/5 eset), míg Karcsa-Kormoskán valamelyik alkar ölbe helyezése, avagy a bal alkarnak a mellkas középső részére történő hajlítása volt a meghatározó, s csak kisebb számban hajlították be mindkét alkart a has tájékára (107/9, 6, illetve 3 eset). Kistokajon ugyanakkor az egyik legnagyobb számban ismert eset volt az utóbbi, amikor mindkét alkart az elhunyt hasi részére fektették (83/12 eset), mely felnőtt férfiaknál, nőknél és gyermekeknél is dokumentálható volt. Az egyik alkar hastájékra fektetése pedig ebben a temetőben csaknem azonos arányban volt megfigyelhető a nőknél és a férfiaknál, gyermeksírból viszont nem ismert. Szembetűnő továbbá, hogy a temetőben a jobb alkar mellkasra, míg a bal hastájékra fektetését csak férfiak esetében alkalmazták. Miskolc-Repülőtéren mindkét kar – hasonló vagy változó mértékű – behajlítása a női sírokra volt jellemző, míg a férfiaknál csak az egyik kart fektették a nyújtottól eltérően. Tiszalúcon pedig egyik vagy mindkét alkar hastájékra fektetése volt a leginkább jellemző nyújtott helyzetűtől való eltérés, mely egyik kar esetében inkább a felnőtt nőkre vagy férfiakra, míg mindkét kar hastájékra fektetését tekintve pedig inkább a gyermekekre volt jellemző. Karos-Eperjesszög II–III. temetőjében ugyanakkor megfigyelhető volt, hogy az egyik kart döntően férfi elhunytaknál fektették a felsőtest alsó részére (főként a bal kar fektetésének aránya szembetűnő), míg mindkét kart kétszer annyi esetben hajlították be enyhén a nőknél, mint a férfiaknál. Érdekes, hogy az egyik alkar hastájékra fektetését tekintve Kenézli II. temetőjében csak a jobb, míg I. számú sírkertjében pedig csak a bal helyezték el ebben a formában.

A lábak egyik oldalra fektetett, térdben behajlított helyzetét a legtöbbször a kistokaji temetőben lehetett megfigyelni. Ennek a szokásnak az oka esetenként talán lehetett a sírgödör kialakítása is, amikor az elhunytat annak oldalfalához igazodva fektették.

¹⁵⁵⁸ RÉVÉSZ 1996, 37.

¹⁵⁵⁹ KOVÁCS 2015, 173–174.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Az elhunytak sírba helyezési módjainak korszakonkénti viszonyait illetően – a katalógusban bemutatott temetők esetében – úgy tűnik a közösségeknél egyik vagy másik alkar hastájéki elhelyezése a 10. és a 11. században is megtalálható volt, ugyanakkor ezek erőteljesebb, már a mellkas középső részére történő hajlítása inkább a 10. század később megásott sírjaiban és a 11. századi temetkezésekben bukkan fel. Mindkét alkar hastájéki helyzete ugyancsak megfigyelhető a 10. és a 11. századi temetőkben is, a kis esetszám alapján azonban itt is inkább a 10. század későbbi periódusától lehetett elterjedt a szokás, a felsőtest felső részén viszont a 11. század későbbi évtizedeiből már nem ismerem ennek példáit. Az alkarok aszimmetrikus elrendezése szerint a bal alkar a mellkas középső részén, míg a jobb a hastájékon, illetve ennek fordított esete is megtalálható már a 10. századi temetőkben, de a 11. század első felére keltezett sírkertekben is. Úgy tűnik ugyanakkor, hogy az egyik alkarnak erőteljesen a mellkas felső részére történő fektetése döntően a 10. századi közösségeknél volt megfigyelhető. Az elmondottakat megerősítik a karosi

temetők is, ahol – két esetet leszámítva – szinte kizárólagosan csak egyik vagy másik, illetve mindkét alkar hastájéki fektetését lehetett megfigyelni. Tiszalúc-Sarkadon – bizonyára a nagyobb sírszámból eredően is – nagyobb számú kartartási forma ismert; döntően azonban itt is e három variáns bukkan fel. A lábak elrendezését illetően 10. és 11. századi temetőkben is megfigyelhető volt a nyújtott helyzettől való eltérés.

Kisdobra-Ligahomokon a 8. sírban egy álló helyzetű koponya volt a váz többi csontja nélkül, így itt tehát csak az elhunyt fejét temették el, valószínűleg oly módon, hogy részben alatta lehetett az előkerült nyakperccel, míg mellé agyagedényben étel- vagy italmellékletet helyeztek. A katalógusban bemutatott temetőkben másutt nem ismert ez a szokás. Az elhunyt fejének/koponyájának önmagában való eltemetése ritka eset a magyar szállásterületen belül is.¹⁵⁶⁰ Kissé távolabb, ugyancsak sodrott nyakperccel temették el az elhunyt fejét Piliny-Sirmányhegy 17. sírjában.¹⁵⁶¹ Úgy tűnik tehát, hogy a szokás – a pilinyi temető keltezését alapul véve – a 10. század végén, 11. század elején még legalább megfigyelhető volt.

ÉRMÉK

A temetők keltezése szempontjából kiemelt helyen álló 10–11. századi – kisebb számban pedig ettől eltérő idő-

szakban vert – *érméket* tartalmazó sírok jellemző adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

2. táblázat. Érmék

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Bodroghalom-Eresztvényhomok	8. sír	Neme, kora bizonytalan	Római (?)	A koponyától 30 cm-re délnyugatra	Átfúrt
Bodroghalom, közelebbről ismeretlen leelőhely	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Richwin strassburgi püspök (913–933)	?	2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	9 db római/nyugat-európai vagy arab dirhem	?	2 ponton átlyukasztottak
Bodrogszerdahely-Belterület	szórvány		Baszileiosz és Kónszantinosz (867–886)		
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	szórvány (1897. év)	?	Ahmad ibn Iszmail számánida emír (907–914) sási, 911/912-ben kibocsátott dirhemének volgai bolgár pszeudoszámánida utánzata		4 ponton, azonos irányból átlyukasztott
	1897. évi sír	Férfi	Ismeretlen típusú dirhemek szablya hüvelydíszként felhasználva		
	1898. évi sír	Férfi	Ismeretlen típusú dirhem		

¹⁵⁶⁰ SZARKA 2003, 303–304.

¹⁵⁶¹ HORVÁTH 2018, 68.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Karcsa-Kormoska	3. sír	Nő, 20-24 éves	1. László (1077–1095) H25	A jobb medencelapáton	
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	1. László (1077–1095) H25	A bal oldali utolsó bordák és a csigolyák között	
	19. sír	Nő, 20-24 éves	Béla <i>dux</i> (1048–1060) H11	A jobb oldali utolsó borda alatt	
	21. sír	Férfi, 40-50 éves	1. László (1077–1095) H23	A bal alkarcsontok felső vége mellett	
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves	1. László (1077–1095) H22	A bal felkarcsont mellett	
	47. sír	Férfi, 32-36 éves	Kálmán (1095–1116)	A jobb felkarcsont felső vége alatt	
	59. sír	Férfi, 36-42 éves	1. László (1077–1095) H24	A jobb combsont középső része alatt	
	89. sír	Férfi, 18-28 éves	1. László (1077–1095) H27	A medence bal oldali felső széle és a bordák között	
	103. sír	Nő, 20-24 éves	?	A jobb kéz csontjai között	
		szórvány		1. László (1077–1095) H29	
Kenézlő-Fazekaszug I.	11. sír	Férfi	Berengar király (?) (888–915) 1 db velencei, 2 db uralkodása ismeretlen szakaszában vert veronai (?) és 2 db velencei érme, Burgundiai Rudolf (922–926) 2 db milánói, Provence-i Hugo (926–931) 6 db velencei és 1 db páviai verete, Burgundi Rudolf (922–926) 1 db milánói, Provence-i Hugo & Lothar (931–947) 3 db páviai denára	A lókoponyán és a sírban szétszóródva a váz combsontjainig	2 és 3 ponton átlukasztottak
	14. sír	Férfi	Ismail ibn Ahmad sási, 902/903. és a 903/904. évben, Naszr ibn Ahmad andarabai, a 921/922. évben kibocsátott dirheme, egy bizonytalan kibocsátó 932–941/942. évek közé keltezhető, valószínűleg volgai bolgár utánzata, valamint 1 db ismeretlen, valószínűleg volgai bolgár dirhemutánzat	A bal alkar- és kézcsontok alatt és felett, szövetbe göngyölve	3 és 4 ponton átlukasztott
	18. sír	Férfi	1 db szétkalapált dirhem	Az alsó állkapocs jobb oldalánál	?
Kenézlő-Fazekaszug II.	37. sír	Neme, kora bizonytalan	Burgundiai Rudolf (922–926) páviai verete	A koponya alatt	2 ponton, azonos irányból átlukasztott
	45. sír	Fiatalférfi	Ahmad ibn Iszmail szamarkandi, a 907/908–911/912. években veretett dirhemének valószínűleg volgai bolgár utánzata	A mellkas csontjainak bal oldalán	2 ponton, azonos irányból átlukasztott
Kisdobra-Ligahomok	6. sír	Nő	Al-Mutadid-billah kalifa sási, a 893/894. évben vert érme, Iszmail ibn Ahmad számánida emír 4 db érme: sási, a 899/900., a 900. és a 904/905. évben, valamint szamarkandi, a 902/903. évben vert dirheme. Ahmad ibn Iszmail számánida emír 3 db érme: sási, a 907/908. és a 910/911. évben vert és szamarkandi, a 909/910. évben vert érme. Naszr ibn Ahmad számánida emír sási. a 928/929. évben vert érme	Az alsó állkapocs alatt kezdődően, a nyakcsigolyákon, a felsőtest csontjain, a medencén és a combsontok felső része felett, egymástól azonos távolságra	4 ponton átlukasztott

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Kistokaj-Homokbánya	63. sír	Fiatal leány	Iszmail ibn Ahmad sási, a 906/907. évben vert dirheme	A nyakcsigolyák bal oldala mellett	2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Miskolc-A vas, Mélyvölgy u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) érme	?	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) érme	?	
Oszlár-Csörsz-árok	4. sír	Férfi, ad. korú	Salamon (1063–1074) H17	A jobb oldali felső bordák között	
Rad-Cselédhomok	5. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) H28	?	
Sajószöged-Geodéziai torony	160. sír	Neme, kora bizonytalan	I. László (1077–1095) 1080–1082 között vert érme	A koponya hátsó falán	
Sárazsadány-A kasztószter	8. sír	Nő	Salamon (1063–1074) H15	A bal alkarcsontok felső vége és a medence között	
	11. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095) H29	A mellkas bal oldali csontjai alatt	
	13. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095) H29	A keresztcsonttól számított 6–7. csigolyán	
	14. sír	Nő	I. László (1077–1095)	A jobb alkarcsontok felső vége alatt	
Sárospatak-Bakshomok	1. sír	Férfi	Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 900/901. évben és andarabiai, a 907/908. évben veretett érme. Ahmad ibn Iszmail sási, a 910/911. évben, szamarkandi, a 911/912. évben, sási, a 911/912. évben és szamarkandi, a 912/913. évben veretett dirheme. Naszr ibn Ahmad sási, a 914/915. évben, szamarkandi, a 914/915. évben és 2 db szamarkandi, a 918/919. évben veretett dirheme	?	2 és 3 ponton, azonos irányból átlyukasztott
	2. sír	Férfi	Ahmad ibn Iszmail sási, a 911/912. évben veretett körülnyírt dirheme. 2 db sási, a 912/913. évben veretett dirhem. Naszr ibn Ahmad andarabai, a 916/917. évben veretett dirheme, marvi, a 918/919. évben veretett dirhemének fele, talán Iszmail ibn Ahmad sási, a 896–898. években veretett dirhemének hiányzó középrészű pereme		2 ponton, azonos és ellentétes irányból is átlyukasztott, az egyiken bőrmardavánnyal
	4. sír	Férfi	Iszmail ibn Ahmad szamarkandi, a 902/903. évben veretett dirheme, Naszr ibn Ahmad sási, a 916/917. évben veretett dirheme		2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Szakáld-Mulatódomb	szórvány		2 db itáliai denár		2 ponton, azonos irányból átlyukasztott
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	szórvány		I. István (1000–1038)		
Szomotor-Hegyilegelő	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	I. László (1077–1095) H25	Az alsó állkapocs alatt	
	12. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Salamon (1063–1074) H15	A medence jobb oldala felett	
	19. sír	Nő	I. Géza (1074–1077)	A szájüregben	
	36. sír	Férfi	?		
	44. sír	Gyermek	I. László (1077–1095) H24	A szájüregben	
	55. sír	Férfi	I. László (1077–1095) H25	A jobb alkar csontjainál	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Szomotor- Hegyilegelő	63. sír	Férfi	I. András (1046–1060)	A bal kézcsontok között	
	64. sír	Férfi	I. István (1000–1038) H1, Orscolo Péter (1038–1041, 1044–1046) H6	A szájuregben	
	szórvány		Géza <i>dux</i> (1064–1074) H18		
Zemplén-Kertalja	? sír		I. Béla (1060–1063) H12		
Ismeretlen leelőhely	szórvány		Ióannész Tzimiszkész császár (969–976) 972 után kibocsátott rézfollisa		

A 10. századi Kárpát-medencén kívül vert érmék minden esetben átlukasztottak voltak, s ugyanez mondható el Bodrogszerdahely-Bálványdomb és Bodroghalom-Eresztvényhomok római/nyugat-európai/arab érméiről is, utalva díszként történő felhasználásukra. A nyugat-európai és arab dirhemek, vagy azok utánzatai együttesen Kenézlő-Fazekaszug I. és II. temetőjéből kerültek elő, míg a nyugati veretek Bodroghalom, közelebről ismeretlen leelőhelyéről és Szakáld-Mulatódombról. Dirhemek pedig Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Kisdobra-Ligahomok, Kistokaj-Homokbánya és Sárospatak-Baksahomok temetőjéből. A különböző érmék sírokba kerülésének esetlegességét alighanem jól mutatja Karos-Eperjesszőg II. és III. temetője, míg előbbi legkevesebb 6 temetkezése tartalmazott akár vegyesen is nyugati érméket és dirhemeket, addig utóbbiból egyetlen ilyen lelet sem került elő.¹⁵⁶² Az érmék között bizonytalan a kenézlői I/18. sír dirhemének felerősítése, mivel a közepén látható lyuk inkább lehet anyagromlás, semmint szándékos átlukasztás eredménye (ezt azonban természetesen felhasználhatták annak felerősítéséhez is). A további érméket 2–4 ponton lyukasztották át, ezek nem mutatnak azonban érmetípusonként szabályszerű eltérést, inkább a felhasználás módjával állhattak kapcsolatban. Ugyanakkor nehezen tudnám megválaszolni, hogy mi oka lehetett annak, hogy a sárospatak-baksahomoki 2. sírban ugyanazon uralkodó 2 db verete közül az egyiket két ponton azonos irányból, míg a másikat két ponton, de ellentétes irányból ütötték át, s az érmén belüli ellentétes átlukasztás a sír más pénzéinél is megfigyelhető, míg más darabokat pedig a szerszám okozta sorja alapján azonos irányból lyukasztották át. Az eljárás okát – mely megfigyelhető pl. a karos-eperjesszőgi II/7. sírjának egyik dirhemén is¹⁵⁶³ – nem tudom indokolni. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy egy

tárgy eltérő irányból történő átlukasztása nem csupán a korabeli érménél bukkan fel, az megfigyelhető más lemezes tárgyakon is, mint például a hajfonatkorongjaink közül az anarcsi,¹⁵⁶⁴ avagy a tiszabercel-ráctemetői 4. sírból előkerült darabon is.¹⁵⁶⁵

A síronként I és 10 db közti számban előkerült érmék közül azok – helyzetük alapján – a lószerszámot díszíthették Kenézlő-Fazekaszug I/II. sírjában.¹⁵⁶⁶ A ruhán vagy az övön egyaránt elképzelhető a kenézlő-fazekaszugi I/14. sír érméinek felhasználása. A ruhát annak nyaki részétől a combok felső részéig látták el felvarrt érmékkel a kisdobrai 6. sírban. A kenézlői II. temető 37. sírjában talált érme nyakláncra fűzve is lehetett, de hasonló felhasználása valószínűsíthető a Kistokaj-Homokbányán előkerült dirhemnek is, míg a kenézlői II/45. sír érme fekvése alapján inkább ruhadísz lehetett. Sárospatak-Baksahomokon ugyancsak ruha- vagy lószerszám-díszeket azonosíthatunk az érmékben.¹⁵⁶⁷ Bodrogvécsen pedig egy szablya hüvelyét díszítette több téglalap alakúra kalapált és átlukasztott ezüstdirhem. Az érmék felhasználási módja változatos volt a karos-eperjesszőgi II. temetőben is: a 7. és a 15. sírban a lószerszámot díszítették, az 51. sírban ruhadíszként szolgáltak, s hasonló feltételezhető a szórvány leletekkel kapcsolatban is. Az átlukasztás nélküli példányok ugyanakkor talán halotti obulusként is a sírba kerülhettek.¹⁵⁶⁸

Az érmék döntően a vizsgált térség bodroglői részén található temetőkben ismertek, különösen a muszlim érmék döntő többségének elterjedése szembevetően a korszakban a Felső-Tisza-vidéken, azon belül is a Bodroglőben, s kizárólagosan a bodroglői sírokra jellemző azok magasabb, síronként 2–10 közti darabszáma.¹⁵⁶⁹

A 11. századi önálló magyar pénzverés megindulásához köthető érmék a katalógusban bemutatott temetők közül 26 sírból és szórványként ismertek. A katalógus-

¹⁵⁶² RÉVÉSZ 1996, 187.

¹⁵⁶³ RÉVÉSZ 1996, 387, 164, T/7.

¹⁵⁶⁴ FODOR 1996b, 128.

¹⁵⁶⁵ FODOR 1996c, 179–180.

¹⁵⁶⁶ RÉVÉSZ 1996d, 151.

¹⁵⁶⁷ FODOR 1996, 169; VINNAI é. n. 27, 35.

¹⁵⁶⁸ RÉVÉSZ 1996, 188.

¹⁵⁶⁹ RÉVÉSZ 1996, 189.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

151. kép. Bodrogszerény, Abaúj és Zemplén megyék katalógusban bemutatott temetőinek 10. századi nyugat-európai (●), 10. századi muszlim (○), 10. századi nyugat-európai és muszlim (+), 11. századi magyar vagy bizonytalan típusú, de valószínűleg 11. századi magyar (■) érméket tartalmazó sírjai. 1: Bodroghalom, közelebről ismeretlen lelőhely, 2–4: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben szórvány, 5–14: Karcsony-Kormoska 3., 5., 19., 21., 39., 47., 59., 89., 103. sír és szórvány, 15–17: Kenézlő-Fazekaszög I/11., 14., 18. sír, 18–19: Kenézlő-Fazekaszög II/37., 45. sír, 20: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 21: Kistokaj-Homokbánya 63. sír, 22–23: Miskolc-Avas, Mélyvölgy u. 1–2. sír, 24: Oslár-Csörsz-árok 4. sír, 25: Rad-Cselédhomok 5. sír, 26: Sajószöged-Geodéziai torony 160. sír, 27–30: Sározsádány-Akasztószér 8., 11., 13–14. sír, 31–33: Sárospatak-Baksahomok 1–2., 4. sír, 34: Szakáld-Mulatódomb szórvány, 35: Szentsimon, Ózd felé eső településrész szórvány, 36–44: Szomotor-Ilegyilegelő 9., 12., 19., 36., 44., 55., 63–64. sír és szórvány, 45: Karos-Eperjesszög I/szórvány, 46–51: Karos-Eperjesszög II/1–2., 7., 15., 51–52. sír, 52: Szerencs-Lajos köz, 53–86: Tiszalúc-Sarkad 5–6., 9–10., 14., 16., 18–19., 24., 32., 34., 66., 97., 103., 105–106., 109., 111–112., 116., 122., 142., 150., 153., 170., 180., 187–188., 207., 209., 223., 225., 231., 245. sír, 87: Zemplén-Kertalja ? sír

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ban bemutatott temetőkből síronként 1 vagy 2 db került elő, melyek között átlukasztott példány azonban nem ismert, így kézenfekvő obulusként történő felhasználásukat feltételezni. 11. századi érme átlukasztására a megyékből is csak egy példát ismerek: Tiszalúc-Sarkad 103. sírjában, mely két, egymás melletti ponton történt átütése alapján az elhunyt gyermek nyakába is lehetett akasztva [151. kép].¹⁵⁷⁰

A magyar érmék között mindössze egyetlen adatkunk van az elhunyt fejére helyezett veretről: Sajószöged-Geodéziai torony 160. sírjában az elhunyt bal szemére tehették azt, mely így került azután a koponya hátsó falára a test bomlása során.¹⁵⁷¹ Sem a szájuéregből, sem az állkapocs környékéről nem rendelkezünk adatokkal, így többségében azok a felsőtestre kerülhettek a temetés során, ahonnan a test bomlásának hatására néhány esetben el is mozdulhattak, így kerülve a feltáráskor megfigyelhető helyükre: a felkarcsontok vagy az alkarcsontok felső vége tájára. Egyetlen esetben ismert az elhunyt kezébe helyezett pénz: Karcsa-Kormoskán a 103. sírban az a jobb kéz csontjai között volt. A megye további sírjaiban Tiszalúc-Sarkad temetőjében az 1 db érmét tartalmazó sírokban az 13 esetben került az elhunyt szájába, 4 sírban a fej környékére, 1 sírban a jobb szem elé, 1 sírban a bal halánték környékére, 1-1 sírban a jobb vagy a bal kézbe, 2-2 esetben a fej alá vagy a mellkas jobb oldalára, 1 sírban a mellkas bal oldalára, 1-1 esetben pedig a fej jobb oldali járomcsontjának környékére, a jobb váll tájára, valamint a bal váll alá, 1 sírban pedig a bal lábszár mellé. 2 db érme esetében 1 sírban azok a mellkas bal oldalára és az elhunyt szájába, illetve 1 másik elhunynál annak jobb kezébe és a szájba kerültek. 3 db érménél 1 sírban a mellkas középső részére, szorosan egymás mellé, míg 1 másik temetkezésben az elhunyt szájába, valamint jobb kezébe és mellkasának közepére helyezték azokat a temetést végzők.¹⁵⁷²

Ugy tűnik többségében a felnőttek sírjaiba kerültek obulusok, Karcsa-Kormoskán az ismert adatok erre mutatnak és Sáradsadány-Akasztószér esetében is csak felnőttek – ebből két esetben nők – sírjaiból dokumentáltak. Ugyanakkor nem voltak megfigyelhetők nemi és életkori különbségek a Tiszalúc-Sarkadon pénzmelléletekkel eltemetett személyeket illetően.¹⁵⁷³ Síronkénti egynél több pénzérme adása a megyében Tiszalúc-Sarkad több sírjában,¹⁵⁷⁴ valamint Szerencs-Lajos közben

is megfigyelhető volt, utóbbi egyetlen temetkezéséből 4 db – sajnos meghatározás nélkül elveszett – 11. századi érme került elő.¹⁵⁷⁵ A megyéből származó korabeli érmék sorát gyarapítja Edelény-Borsodi földvár, ahol a templom északi oldalfalának alapozási árka mellett Salamon CNH. I. 22. = H17 érme került elő szórványként.¹⁵⁷⁶

Az érméket tartalmazó sírok egy részében azok az elhunyt egyetlen maradandó anyagú leletét alkották (Karcsa-Kormoska 21., 47., 89. sír, Oszlár-Csörsz-árok 4. sír, Miskolc-Avas 1–2. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 160. sír), s valószínűleg a karcsai 59. sír is ide sorolható, ahol az előkerült édesvízi csigák bizonyára nem ételmellékletként kerültek a sírba,¹⁵⁷⁷ míg a szomotor-hegyilegelői 36., 55., 64. sírok esetében jelenleg csak felvetni lehet a lehetőséget. Az érméken felül bizonytalan anyagú körte alakú (Szomotor 44. sír), sima ezüst- (Tiszalúc 153., 180. sír), S-végű ezüst- (Karcsa 3., 5. sír, Rad 5. sír, Tiszalúc 5., 24., 97., 109., 111–112., 116., 122., 207., 209., 245. sír), valamint bronzkarikák (Karcsa 39. sír, Sáradsadány 8., 13. sír, Szomotor 12. sír, Tiszalúc 225. sír), további bizonytalan típusú ólom karikaékszerek (Karcsa 103. sír), különböző gyöngyök (Karcsa 3., 19., 39. sír, Sáradsadány 8., 14. sír, Szomotor 9., 19. sír, Tiszalúc 10., 97., 116., 225.), sodrott nyakperec (Tiszalúc 225. sír), huzalkarperec (Tiszalúc), ezüst huzalgűrű (Karcsa 3. sír), hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronz- (Sáradsadány 8. sír) vagy ezüstgyűrűk (Tiszalúc 24., 109., 116., 153. sír), sodrott bronzgyűrű (Szomotor 19. sír), bronz (Szomotor 9.) és ezüst (Tiszalúc 112. sír) huzalgűrűk, csaknem négyzetes átmetszetű bronz- (Tiszalúc 180. sír), illetve bizonytalan típusú gyűrűk (Sáradsadány 11. sír), illetve tojások (Szomotor 9. sír) kerültek elő.

Az érméket tekintve a sima, nyitott végű huzalgűrűk és az S-végű karikák már Aba Sámuel (1041–1044) és I. András (1046–1060) érméivel együtt megtalálhatók, az S-végű karikákon már ezekben az esetekben felbukkan a vég bordázása. Ugyanakkor a vastagabb huzal jelenleg csak Salamon érmével kísérve ismert, viszont a vékonyabb huzalvastagság egészen I. László koráig (1077–1095) megtalálható a karikaékszereknél. A hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart vagy sodrott gyűrűk elsőként Salamon érméivel jelentkeznek, 11. századi folyamatos használatukra utal, hogy I. Géza (1074–1077) és I. László pénzei is kísérik

¹⁵⁷⁰ KOVÁCS 2015, 180, 6. táblázat.

¹⁵⁷¹ SZÖRÉNYI 2008, 259.

¹⁵⁷² KOVÁCS 2015, 180, 183.

¹⁵⁷³ KOVÁCS 2015, 183.

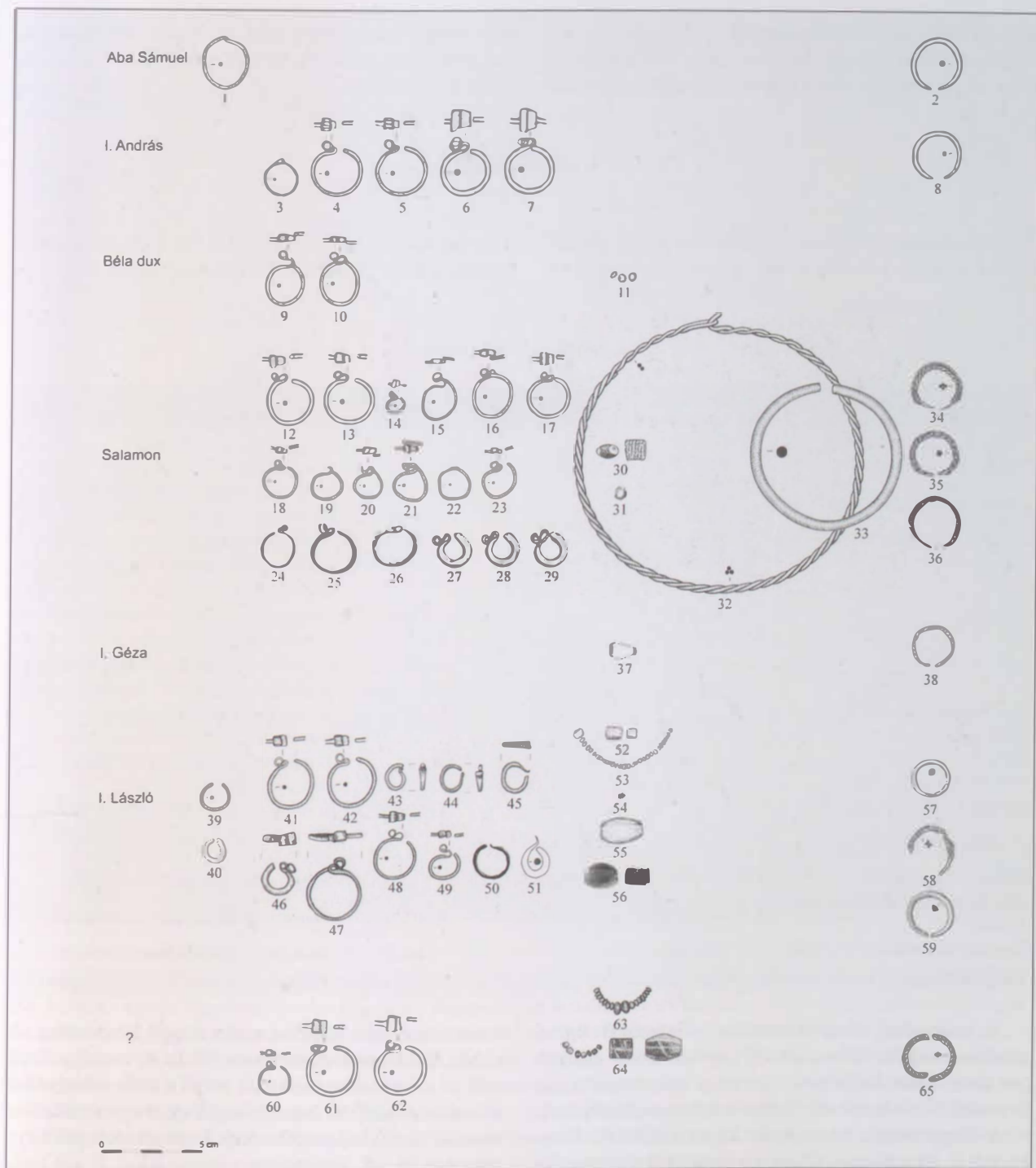
¹⁵⁷⁴ KOVÁCS 2015, 183.

¹⁵⁷⁵ KOVÁCS 2015, 42–43.

¹⁵⁷⁶ WOLF 2005, 132.

¹⁵⁷⁷ RÉVÉSZ 2011, 536.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

152. kép. Árpád-kori érmekkel egy sírból előkerült tárgyak Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban. 1–2: Tiszalúc-Sarkad 180. sír, 3: Tiszalúc-Sarkad 5. sír, 4–5, 8: Tiszalúc-Sarkad 112. sír, 6–7: Tiszalúc-Sarkad 207. sír, 9–10: Tiszalúc-Sarkad 245. sír, 11: Karcsa-Kormoska 19. sír, 12–14, 34: Tiszalúc-Sarkad 109. sír, 15–16: Tiszalúc-Sarkad 209. sír, 17, 35: Tiszalúc-Sarkad 24. sír, 18: Tiszalúc-Sarkad 111. sír, 19–23, 30, 32–33: Tiszalúc-Sarkad 225. sír, 24–26, 31, 36: Sárzasadány-Akasztószér 8. sír, 27–29: Szomotor-Hegyilegelő 12. sír, 37–38: Szomotor-Hegyilegelő 19. sír, 39: Tiszalúc-Sarkad 153. sír, 40: Szomotor-Hegyilegelő 44. sír, 41–42: Tiszalúc-Sarkad 122. sír, 43–45: Karcsa-Kormoska 39. sír, 46, 53, 59: Karcsa-Kormoska 3. sír, 47: Karcsa-Kormoska 5. sír, 48–49, 54: Tiszalúc-Sarkad 97. sír, 50: Sárzasadány-Akasztószér 13. sír, 51: Rad-Cselédhomok 5. sír, 52, 57: Szomotor-Hegyilegelő 9. sír, 58: Tiszalúc-Sarkad 153. sír, 60–63, 65: Tiszalúc-Sarkad 116. sír

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

őket. A fóliás és a fluoritgyöngyök I. Géza és I. László vereteivel ismertek egy sírból. Kérdés természetesen, hogy ez a kisszámú adat az egykori objektív képet tár-

ja-e elénk, avagy torzít, mert az érmék esetleges sírba kerülése miatt bizonyos tárgyak jelenleg hiányozni látszanak [152. kép].

FÜLBEVALÓK

Az összefoglalóan fülbevaló megnevezéssel illetett, egykor azonban bizonyára nem minden esetben a fül-

ben, hanem sokszor fejékszerként viselt ékszerek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

3. táblázat. Fülbevalók

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Bodroszentmária-Papdomb	szórvány		1	Csillagdíszes ezüst fülbevaló
Edelény-Semmelweis u. 10.	8. sír	Gyermek	1	Szőlőfürtdíszes bronz fülbevaló
Kenézlő-Fazekaszug I. temető	7. sír	Nő	2	B típusú gömbsorcüngős ezüst fülbevaló
	23. sír	Nő	2	B típusú gömbsorcüngős ezüst fülbevaló
Kenézlő-Fazekaszug II.	42. sír	Férfi	1	B típusú gömbsorcüngős bronz fülbevaló
	14. sír	Nő	6	Ezüstből öntött, szőlőfürtdíszes fülbevalók
	15. sír	Nő	2	B típusú bronz gömbsorcüngős fülbevaló
	28. sír	Nő	4	Ezüstből öntött, szőlőfürtdíszes fülbevaló
	34. sír	Nő	1	B típusú ezüst gömbsorcüngős fülbevaló
	44. sír	Nő	2	B típusú ezüst gömbsorcüngős fülbevaló
Kistokaj-Homokbánya	szórvány		1	B típusú bronz gömbsorcüngős fülbevaló
	szórvány		1	Két pár gyöngykoszorúval díszített, kijev-volhiniai típusú ezüst fülbevaló
Nagykövesd, közelebről ismeretlen leelőhely	szórvány		1	Huroksorral díszített bronz fülbevaló
Ónod (?)	szórvány		1	Huroksorral díszített bronz fülbevaló
Ózd III. kerület	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Csőrgős bronz fülbevaló
Sárospatak-Baksahomok	3. sír	Nő	1 vagy 2	B típusú gömbsorcüngős bronz fülbevaló
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2	Ovális karikával ellátott, lemezgömbsorcüngős függő
Szomotor-Hegyilegő	52. sír		2	Huroksorral díszített fülbevaló
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	szórvány		2	Rombusz alakú csüngős bronz fülbevaló
Zemplén-Ilospodárský dvor JR	szórvány		2	Huroksorral díszített bronz fülbevaló
Zemplén-Kertalja	? sír		?	Fülbevaló

A magyarság ékszerkészletére jellemző B típusú gömbsorcüngős fülbevalókat¹⁵⁷⁸ tartalmaztak elsősorban a bemutatott leelőhelyek: 7 sírből és szórványként legkevesebb 12 db került elő. Természetesen elsősorban női sírok leletei voltak, az egyetlen kivételt Kenézlő-Fazekaszug II. temetőjének 42. sírja jelenti, ahol a beszámoló szerint utólagosan került elő a férfisírból a fülbevaló, így annak fekvését sem lehetett megfigyelni.¹⁵⁷⁹ Változatos életkori szakaszokban elhunyt nőkkel kerültek sírba Karos-Eperjesszőg II. temetőjének 8 sírjában,¹⁵⁸⁰ míg az I.

temető hitelesítő feltárása során is egy feltehetőleg női sírban bukkantak ilyen leletre.¹⁵⁸¹ Itt is megfigyelhető volt az a tendencia, miszerint ebből a fülbevalótípusból sironként legfeljebb 2 darab került elő, vagyis vélhetően viselőik életükben sem hordtak kettőnél több példányt, szemben az ún. szőlőfürtös változatokkal. E két típus együttesen Kistokaj-Homokbánya temetőjéből ismert, de itt is megfigyelhető volt, hogy egy síron belül nem keveredtek egymással. A csüngőjükön szőlőfürtöt utánzóan öntött darabok száma 4–6 db volt, vagyis az elteme-

¹⁵⁷⁸ RÉVÉSZ 1988.

¹⁵⁷⁹ FETTICH 1931, 93.

¹⁵⁸⁰ RÉVÉSZ 1996, 79.

¹⁵⁸¹ RÉVÉSZ 2003, 265.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

153. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megye gömbörcsüngős (●), szőlőfürtös/kijev-volhiniai típusú (○), huroksorral díszített (■), egyéb vagy bizonytalan típusú (□) fülbevalókat tartalmazó lelőhelyei. 1: Bodrog-Szentmária-Papdomb szőrvány, 2: Edelény-Semmelweis u. 10. 8. sír, 3–4: Kenézlő-Fazekaszug I/7., 23. sír, 5: Kenézlő-Fazekaszug II/42. sír, 6–11: Kistokaj-Homokbánya 14–15., 28., 34., 44. sír és szőrvány, 12: Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelőhely, 13: Ónod (?), 14: Ózd III. kerület 1. sír, 15: Sárosspatak-Baksahomok 3. sír, 16: Szakáld-Mulatódomb 1. sír, 17: Szomotor-Hegyilegelő 52. sír, 18: Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka, 19: Zemplén-Hospodárský dvor JRD szőrvány, 20: Zemplén-Kertalja ? sír, 21: Karos-Eperjes szög 2001/5. sír, 22–30: Karos-Eperjes szög II/4., 13., 25., 27., 37., 47., 56., 72. sír és szőrvány

tettek életükben minden bizonnyal nem fülükben, hanem valamilyen szerves anyagú elemhez kapcsolva viselték ezeket, ennek részét alkothatták a 28. sírban megfigyelt fejékszerként azonosítható huzalkarikák is. Vélhetően az Edelény-Semmelweis u. 8. sírjában nyugvó gyermek is hasonló módon viselte életében avagy ravatalán ezeket

az ékszereket. Ugyanakkor a gömbörcsüngős változatokat tartalmazó sírok esetében megfigyelhető, hogy azok nem tartalmaztak fejékszerként meghatározható huzalkarikákat, ami másutt is ritkán kíséri csak a fülbevalótípust.¹⁵⁸² Sírba helyezésüket illetően is mutatkozik különbség a szőlőfürtös fülbevalókkal szemben, hiszen

¹⁵⁸² HORVÁTH 2012, 199.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

míg a gömbsorcüngősök a váz kulcsontjának középső részén (Kenézlő-Fazekaszug 1/7. sír) vagy a nyakcsigolyák jobb oldalán, csüngő részükkel a csigolyák felé mutató ferde helyzetben (Kenézlő-Fazekaszug 1/23. sír) is megfigyelhetők voltak, addig a szőlőfürtödszeseket minden esetben a viseleti módnak megfelelő helyen figyelték meg, vagyis azokat a viseleti módnak megfelelően adták az elhunyttal, még akkor is, ha esetleg nem minden esetben annak életében használt ékszerei lehettek. Az egyes közösségek eltérő gyakorlata is kirajzolódik e két fülbevalótípus kapcsán, hiszen amíg a kenézlői I. temetőben a gömbsorcüngősöket nem a viseleti módnak megfelelően helyezték sírba, addig Kistokajon a szőlőfürtösök mellett a gömbsorcüngősök is a viseleti módnak megfelelően helyezkedtek el. Vagyis az eltérő ékszertípus és viseleti mód alapján feltételezhetően különböző csoport temetkezési szokásai nem tértek el itt a gömbsorcüngős fülbevalókkal eltemetett személyek sírjaitól a fülbevalók sírba helyezésének módjában.

Elterjedési különbségek is kirajzolódnak a két fülbevalótípus kapcsán: míg a 10. század második felében megjelenő szőlőfürtösök hiányoznak a Bodrogköz teme-

tőiből,¹⁵⁸³ addig a gömbsorcüngős változatok elterjedése egyenletesebbnek tűnik.

Huroksorral díszített fülbevalók a feltételeesen egy ónodiként meghatározható lelőhely mellett párban Szomotor-Hegyilegelőn az 52. sírből kerültek elő, ahol 2 db S-végű karikával alkotott ez ékszerkombinációt, míg Zemplén-Hospodárský dvor JRD szórvány fülbevalói is talán összetartoztak egykor. A fülbevalók között lehet megemlíteni az ún. Tokaji kincs különböző ékszereit is.¹⁵⁸⁴

Csillagdíszes fülbevaló Bodrogszentmária-Papdombon került elő, sajnos leletösszefüggéseinek ismerete nélkül [153. kép].

Fülbevalót is tartalmazó temetkezésből nem ismert sem 10., sem 11. századi érme, így a keltezésükhöz ezek nem használhatók. A temetők egészét tekintve a gömbsorcüngős fülbevalók használata vizsgált területünk sírjai alapján a 10. században lehetett jellemző, bizonyosan 11. századi környezetből már nem ismert. A szőlőfürtös változatoknak ugyancsak 10. századi keltezése feltételezhető, 11. századi falusi temetőkből mindedig nem kerültek elő. A huroksorral díszített ékszerek ugyanakkor talán már itt is inkább az ezredforduló, vagy a 11. század felé mutatnak.

SIMA, NYITOTT VÉGŰ HUZALKARIKÁK

A fejékszerek általánosan elterjedt, hosszú időn keresztül használt típusait alkotják a sima, nyitott végű huzal-

karikák, melyek katalógusban bemutatott lelőhelyeinek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

4. táblázat. Sima, nyitott végű huzalkarikák

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Ároktő-Dongóhalom	4. sír	Nő, 25 év körüli	1	A legfelső nyakcsigolya alatt	Bronz
	23. sír	Gyermek	1	A koponya bal oldalán	Bronz
	27. sír	Nő	1	A bal halántéknál	Bronz
Bodrogalom-Eresztvényhomok	8. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A koponyán	Bronz
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A bal arckoponya alatt	Bronz
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	Szórvány		1		Bronz
	2. sír	Férfi	2	A jobb kulcsont felett és ? helyen	Bronz
	3. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalán	Ezüst
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	7. sír	Gyermek	1	A koponyatető mögött	Bronz
	Szórvány 1898. év	?	2	?	Rossszezüst, ráhúzott fülesgombokkal

¹⁵⁸³ RÉVÉSZ 2020, 230, 237.

¹⁵⁸⁴ KOVÁCS 2015, 241–244.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darab-szám	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Edelény-Semmelweis u. 10.	8. sír	Gyermek	2	A koponya jobb oldalán	Bronz, egybekapcsolva
Karcsa-Kormoska	11. sír	Nő, 30-60 éves	1	A jobb felkarcsont felső végétől 7 cm-re	Bronz, körte alakú
Kenézlő-Fazekaszug I. temető	10. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	11. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalán, a fül magasságában	Ezüst
	14. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	16. sír	Férfi	1	A koponya bal oldalán, a fül magasságában	Ezüst
	18. sír	Férfi	2	A koponya bal oldalán, a fül magasságában és a bal oldali kulcscsont alatt	Ezüst
	21. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Bronz
	25. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalánál	Ezüst
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	1	A koponya jobb oldalán	Ezüst
	29. sír	Férfi	2	A jobb lapocka alatt és kicsivel lejjebb	Bronz
	41. sír	Nő	2	A koponya jobb oldalán és ismeretlen helyen	Ezüst
	43. sír	Nő	1	A koponyánál	Ezüst
	46. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	47. sír	Nő	1	A koponyánál	Arany
	48. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	50. sír	Férfi	1	A koponya bal oldalán	Ezüst
	Szórvány		1+1		Bronz, ezüst
	Kisdobra-Ligahomok	1. sír	Férfi	2	A koponya csecsnýúlványainál
2. sír		Nő	2	A koponya két oldalán	Rossezüst
3. sír		Férfi, idős	1	A koponya jobb oldalán	Rossezüst
4. sír		Férfi	2	A koponya két oldalán	Rossezüst
6. sír		Nő	2	A koponya mellett	Rossezüst, hozzákapcsolt kisebb, kéttagú csüngős veretekkel
7. sír		Férfi	1	A koponya szájüregében	Rossezüst
28. sír		Nő	1+1	Az állkapcsón lévő fülbevalók alatt és a koponya alatt	Bronz, ezüst
Kistokaj-Homokbánya	36. sír	Nő	1	A koponya alatt (a koponya két oldalán lévő patina alapján további 1 db karika is feltételezhető)	Bronz
	37. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Ezüst
	47. sír	Nő	1+1	A koponya két oldalán	Bronz, zárt bronz
	76. sír	Gyermek	1	A koponya alatt	Ezüst
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	2	Az állkapocs két oldalán	Bronz
	3. sír	Férfi	2	A halántékcsontoknál	Bronz
	4. sír	Nő	2	A csecsnýúlványoknál	Bronz
	11. sír	Gyermek	1	A koponya jobb oldalán	Bronz
Oszlár-Csörsz-árok	1. sír	Férfi, ad. korú	1	A koponya jobb oldali csecsnýúlványánál	Bronz
Sajószöged-Geodéziai torony	120. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A jobb oldali felső bordákon	Bronz
	2. sír	Férfi	2	?	Bronz
Sárospatak-Baksahomok	5. sír	Férfi	2	?	Ezüst
	10. sír	Férfi	1	A bal kulcscsont végénél	Ezüst
	Szórvány		1		Bronz

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darab-szám	Sírbéli helyzet	Megjegyzés
Szomotor-Hegyilegelő	44. sír	Gyermek	1	?	Ezüst
	59. sír	?	1	?	?
	Szórvány	?	2	?	?
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A negyedik csigolyán	Bronz
	3. sír	Férfi	2	A koponya két oldalán	Arany
Zemplén-Kertalja	? sír		?		?
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi	2	A koponya környékén	Arany
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		1+1		Arany, ezüst

A karikák száma síronként mindössze 1 vagy 2 db volt, melyekhez csak ritka esetben csatlakoztak egyéb típusú fejékszerek is. A fülbevalók kapcsán már említett Edelény-Semmelweis utcai 8. sír mellett Karcsa-Kormoska II. számú női sírjában volt még az 1 db körte alakú karika mellett a csecsnyúlványoknál 1-1 db S-végű karika is. Sima huzalkarikák és S-végű karikák együttes alkalmazása Tiszalúc-Sarkadon 3 sírban volt megfigyelhető, ahol egy felnőtt váz bal lapockája alatt volt 1 db S-végű, míg 1 db sima karika a fejtető környékén helyezkedett el. Egy ugyancsak felnőtt váz bal felkarcsontjának felső végénél volt 1 db S-végű, míg 1 db sima a jobb szeméremcsont alatt; egy 14-15 éves női váz esetében pedig a jobb felkarcsont felső végénél, a koponyából, valamint a sírföldből előkerült 3 db S-végű karika mellett a jobb felkarcsont felső vége mellől és a koponyából származik 1-1 db sima karika.¹⁵⁸⁵

A karikák darabszámát tekintve 1 db karika viselete férfiak, nők és gyermekek esetében egyaránt megfigyelhető volt. Ároktó-Dongóhalom temetőjében pedig talán azt is feltételezhetjük, hogy a közösség szokása kifejezetten előnyben részesítette az 1 db karika viseletét, hiszen a temetőben csak ilyen eseteket dokumentáltak. Mivel a temető egyik leggazdagabb leletet tartalmazó 4. számú sírjában is csak 1 db karika volt, így alighanem feltételezhetjük, hogy nem kényszerűségből, anyagi lehetőségeik miatt alkalmazták ezt a megoldást.

A 2 db karikát tartalmazó sírok esetében feltételezhetjük azoknak egykor a fej két oldalán történő szimmetrikus viseletét, még akkor is, ha a sírokból nem is minden esetben a koponya két oldalán, a halánték és az állkapocs közötti magasságban kerültek elő. Egy esetben a lapockáknál voltak a karikák, így ez talán egy varkocsokba fonott, vagy a fejről leengedett szalag nyoma is lehet (Kenézli-Fazekaszug II/29. sír), s talán hasonló lehet a helyzet a bodrogszerdahelyi 2. sír jobb kulcsont felett megfigyelt karikájával is, melynek párja a sír ismeretlen részén volt. Az aszimmetrikus viseletre mind-

össze egyetlen példát ismerek bemutatott temetőinkben: Edelény-Semmelweis u. már többször említett 8. sírjánál. Ott a gyermek fejének jobb oldalán húzódott az a szerves anyagú elem, melyhez a sírból előkerült 2 darab egybekapcsolt huzalkarikát is erősítették, a már említett fülbevalóval együtt. A gyermekek aszimmetrikus fejékszerviselete tehát nem csak azokban az esetekben igazolható, ahol a sír csak 1 db huzalkarikát tartalmazott. Mindkét esetben ráakasztott fülesgombokkal kiegészített díszítése miatt talán egy garnitúrát láthatunk a bodrogvécsi szórvány karikákban. A kisdobrai 6. sírban pedig csüngős veretek egészítették ki a karikapárt.

A karikák alapanyaga bronz, ezüst vagy arany volt, ezekből párban egy kivétellel (Kistokaj-Homokbánya 28. sír) azonos anyagú karikákat viseltek. A ritka arany karikapárral két férfit (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) temettek el, egy nőt pedig 1 db aranyból készült karikával (Kenézli-Fazekaszug II/47. sír) bocsátottak a sírba. Ezüst-/rosszezüst karika párban 9 férfi (Kenézli-Fazekaszug I/10., 14., 18. sír, Kenézli-Fazekaszug II/46., 48. sír, Kisdobra-Ligahomok 1., 4. sír, Kistokaj-Homokbánya 37. sír, Sárospatak-Baksahomok 5. sír) és 3 nő (Kenézli-Fazekaszug II/41. sír, Kisdobra-Ligahomok 2., 6. sír) sírjába került. Párosan viselt ezüstkarikák a katalógusban bemutatott temetőknél felül Karos-Eperjesszőg esetében 3 férfi (II/11., 29., 41. sír) és 2 gyermek (I/8. sír, II/3. sír) mellől kerültek elő. Mezőzombor-Bálványdombon 2 női (?) sírből (1-2.) ismert párosan viselt ezüstkari-¹⁵⁸⁶ karika. Bronzkarika párban 6 férfi (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír, Kenézli-Fazekaszug I/21. sír, II/29. sír, Miskolc-Repülőtér 1., 3. sír, Sárospatak-Baksahomok 2. sír) és 2 nő (Kistokaj-Homokbánya 47. sír – itt az egyik zárt karika volt, Miskolc-Repülőtér 4. sír) mellett volt, továbbá 1 gyermek sírjában (Edelény-Semmelweis u. 8. sír), utóbbiról azonban már említettem, hogy nem szimmetrikusan elhelyezve. Párosan viselt bronzkarikák Karos temetőiben 1 férfi- (II/11. sír) és 1 női (I/8. sír) sírban he-

¹⁵⁸⁵ Kovács 2015, 193–194.

¹⁵⁸⁶ Kovács 2015, 21–22, 27.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

154. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sima, nyitott végű huzalkarikákat tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–3: Ároktő-Dongóhalom 4., 23., 27. sír, 4–6: Bodroghalom-Eresztvényhomok 8–9. sír és szórvány, 7–9: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2–3., 7. sír, 10: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben szórvány, 11: Edelény-Semmelweis u. 10. 8. sír, 12: Karcsa-Kormoska 11. sír, 13–19: Kenézlő-Fazekaszug I/10–11., 14., 16., 18., 21., 25. sír, 20–28: Kenézlő-Fazekaszug II/28–29., 41., 43., 46–48., 50. sír és szórvány, 29–34: Kisdobra-Ligahomok 1–4., 6–7. sír, 35–39: Kistokaj-Homokbánya 28., 36–37., 47., 76. sír, 40–43: Miskolc-Repülőtér 1., 3–4., 11. sír, 44: Oszlár-Csörsz-árok 1. sír, 45: Sajószöged-Geodéziai torony 120. sír, 46–49: Sárospatak-Baksahomok 2., 5., 10. sír és szórvány, 50–52: Szomotor-Hegyilegelő 44., 59. sír és szórvány, 53–54: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1., 3. sír, 55: Zemplén-Kertalja ? sír, 56: Zemplén-Szélmalomdomb, 57–58: Karos-Eperjesszög I/8. sír és szórvány, 59–67: Karos-Eperjesszög II/1., 3., 5., 17., 29., 32., 36., 44., 70. sír, 68–71: Karos-Eperjesszög III/13., 16–18. sír, 72–75: Mezőzombor-Bálványdomb 1–3. sír és szórvány, 76–84: Tiszalúc-Sarkad 13., 25., 64., 81., 153., 180–181., 221., 226. sír, 85–86: Tiszatardos-Nagydülő 2., 6. sír, 87: Edelény-Borsodi földvár, 88–89: Edelény-Református templom 42., 68. sír

lyezkedtek el. Tiszalúc-Sarkadon a sima karikák közül párosan 2 db közepes méretű bronzkarika 1 női temetkezésben volt megfigyelhető (181. sír). Ismeretlen anya-

gú karikapár került elő a megyékben Tiszatardos-Nagydülőn a 2/1935. számú gyermeksírból.¹⁵⁸⁷

Vasból készült fejékszerre utaló nyom is lehetett talán az ároktő-dongóhalmi 9. sírban a halántékcsontnál

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

megfigyelt vastörédék, ilyen ékszerek jelenlétének lehetősége a karosi II. temető esetében is felmerült, ahol két gyermek, illetve serdülő korú személy sírjában volt vaskarika a koponya mellett [154. kép].¹⁵⁸⁸

A karikák alakját illetően a fenti táblázatban szereplők közül mintegy 10 eset sajnos nem értékelhető (Ároktő-Dongóhalom 4., 23. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír, Edelény-Semmelweis u. 10. 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/21., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/41. sír, Oszlár-Csörsz-árok I. sír, Sárospatak-Baksahomok szórvány, Ismeretlen lelőhely). Ezekon felül a kerek/kerekded (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29., 46., 50. sír, Miskolc-Repülőtér I. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát I., 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) és a különböző ovális változatok a jellemzőek. 3 db körte alakú karika Szomotoron került elő (44. sír és szórvány). Ha a megye további lelőhelyeit is tekintjük, a kerek/kerekded karikák száma további példányokkal növelhető (Karas-Eperjesszög I. temető szórvány, Karos-Eperjesszög II/5–6., 9., 17., 29., 32., 44. sír, Mezőzombor-Bálványdomb I–3. sír és szórvány).

A szabályosabban ovális darabok között a hosszanti oldalának megközelítőleg középrészén (Bodroghalom-Eresztvényhomok 8. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/46., 48. sír, Kistokaj-Homokbánya 28. sír, Sárospatak-Baksahomok 2., 5. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) vagy a rövidebb oldalán (Ároktő-Dongóhalom 27. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/10–11. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/43., 48. sír, Kistokaj-Homokbánya 37., 47., 76. sír, Miskolc-Repülőtér I., 3–4. sír), illetve hosszanti oldalán, de nem középrészén nyitott (Miskolc-Repülőtér 4. sír) végű darabok egyaránt megtalálhatók, igaz, utóbbiak száma alacsony. A megye további temetőiből ismerjük még az ovális, hosszanti (Karas-Eperjesszög II/3., 11., 29., 52., III/16., Mezőzombor-Bálványdomb I. sír, Tiszalúc-Sarkad 153. sír), illetve a rövidebb oldalán nyitott karikák (Karas-Eperjesszög III/12., 17. sír, Tiszalúc-Sarkad 13., 180–181., 226. sír) példányait is.

A bemutatott karikák végei jellemzően nem hajlanak egymásra vagy egymás mellé, ugyanakkor ezeknek több példánya is ismert Karos-Eperjesszög (II/1., 41., 70. sír, III/10–11. sír) és Tiszalúc-Sarkad (180–181., 226. sír) temetőiből. A karikák változatosságát mutatja, hogy azok egyik vége néha elhegyesedő kialakítású is lehetett (Bodroghalom-Eresztvényhomok 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug

I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II. temető szórvány), ennek kapcsán felmerülhet a fülben való viselet lehetősége is.

A karikák alakjában tehát a kerek/kerekded és az ovális változat dominál. Utóbbi forma hosszabb oldalán nyitott végű variánsa gyakori a késő avar kori, illetve 9. századi temetők leletanyagában, az egyéb hasonló formájú fejékszerekkel – pl. kétpántos, nyitott végű karikákkal – együtt. Ezek avar kor végi temetőkben való felbukkanásukat követően a 9. század közepétől a 10. század első feléig számítottak igazán elterjedtnek, azonban a kialakuló magyar köznépi viseletnek már nem váltak részévé.¹⁵⁸⁹ Ezek a típusok ugyan megtalálhatók korábban tartott temetőinkben – pl. Kenézlő-Fazekaszug I–II. vagy Sárospatak-Baksahomok – azonban a 9. századi előzmények hatását nem tudjuk igazolni.

A párosan viselt példányok többségükben hasonló méretű, esetenként csaknem azonos darabok voltak, kivétel természetesen itt is akad: a méretükben markánsabb különbségeket mutató kistokaj-homokbányai 37. és a miskolc-repülőtéri 4. sír karikái. A karosi II. temető esetében is hasonló méretű és alakú példányokat viseltek együtt, melyek esetenként itt is csaknem azonos darabok voltak.¹⁵⁹⁰ A megközelítőleg hasonló darabok együttese viselete Mezőzombor és Tiszalúc temetőiben is megfigyelhető volt.

A karikákat kiegészítő díszítésként ráhúzott fülesgombokkal (Bodrogvécs szórvány), vagy kisebb csüngős veretekkel is elláthatták (Kisdobra-Ligahomok 6. sír). Ezekben az esetekben kérdéses lehet, hogy egykori felhasználóik milyen fejékszert láttak a megváltozott karikákban: fülbevalót avagy hajkarikát?

Kisdobra-Ligahomokon a 3. sírban lévő 1 db karika nem a viseleti módnak megfelelő helyen, hanem egy bronzlemezkével együtt a szájúregben voltak. Sima huzalkarika hasonló módon, egyfajta „*sajátos halotti obulusként*” a tiszalúc-sarkadi temetőben is megfigyelhető volt.¹⁵⁹¹

A temetőkben ismert sírok számához viszonyítva különösen gyakori volt a huzalkarikák fejékszereként történő viselete Kisdobra-Ligahomokon, ahol 8-ból 6 (?), továbbá Kenézlő-Fazekaszug I. és II. temetőjében, ahol 30-ból 7, illetve 25-ből legalább 8 temetkezés is tartalmazta ezt a tárgytypust. Hasonló volt az arányuk Karos-Eperjesszög III. temetőjében is, ahol a 19 sírből 6 tartalmazott sima huzalkarikát, míg némiképp alacsonyabb a II. temetőben, ahol a 73 temetkezés közül 15-ből kerültek elő.¹⁵⁹² Kisdobrán 4 férfi – ebből egy esetében másodlagos funkcióban – és 2 nő, Kenézlő I. temetőjé-

¹⁵⁸⁸ RÉVÉSZ 1996, 79.

¹⁵⁸⁹ SZŐKE 1994, 269–270.

¹⁵⁹⁰ RÉVÉSZ 1996, 79.

¹⁵⁹¹ KOVÁCS 2015, 193.

¹⁵⁹² RÉVÉSZ 1996, 79.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ben csak férfiak, míg a II. sírkert esetében 5 férfi mellett 3 nőt is eltemettek velük. A férfisírok magasabb aránya Karos temetőinél – a II. temetőben 7 férfi, 4 nő és 4 gyermek, míg a III. esetében 4 férfi, 1 nő és 1 gyermek – is megfigyelhető, s a nagy részében feldúlt sárospatak-baksahomoki is hasonló képet mutat. A sima, nyitott végű karikáknak ugyanakkor szembeötlő a csaknem

teljes hiánya Karcsa-Kormoska II. századi sírjaiban, s alacsony a számuk Tiszalúc-Sarkadon is, ami bizonyára fokozatos háttérbe szorulásuk – de nem teljes eltűnésük – jele, a korszak karakterisztikus emlékeinek számító S-végű karikáival szemben. Döntően tehát 10. századi sírok jellemző leleteit alkotják.

S-VÉGŰ KARIKÁK

Az imént már említett, korszakra jellemző ékszertípus, az S-végű karikák összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

5. táblázat. S-végű karikák

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Megjegyzés
Alsódobosza	Szórvány		2	?
Ároktő-Dongóhalom	29. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
	Szórvány		1	Ezüst
Edelény-Borsod, Fő u. 268.	Szórvány		2	Bronz
Felsőszolca-Nagyszilvás u. 23.	163. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
Felsőszolca-Várdomb	2-3. számú ház környéke		1	Bronz
Felsőszolca, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	Bronz (?)
Garany	1. sír		2	Ezüst, bronz
Karcsa-Kormoska	2. sír	Nő, 20-24 éves	1	Ezüst
	3. sír	Nő, 20-24 éves	1	Ezüst
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Ezüst
	6. sír	Nő, 20-30 éves	2	Bronz
	8. sír	Neme bizonytalan, 45-55 éves	1	Ezüst
	10. sír	Nő, 20-25 éves	1	Ezüst
	11. sír	Nő, 30-60 éves	2	Bronz
	27. sír	Nő, 27-31 éves	1	Ezüst
	29. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ólom
	31. sír	Nő, 29-35 éves	2	Ezüst
	32. sír	Nő, 30-33 éves	1	Ezüst
	33. sír	Nő, 35-40 éves	1+1	Ezüst, bronz
	36. sír	Nő, 25-29 éves	1	Ezüst
	38. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves	3	Bronz
	43. sír	Nő (?), 36-45 éves	3	Ezüst
	44. sír	Neme bizonytalan, 33-39 éves	1	Ezüst
	50. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	57. sír	Nő, 42-52 éves	5	Ezüst
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves	2+2	Ezüst, bronz
	79. sír	Nő, 23-40 éves	2	Ólom
	81. sír	Gyermek, 7-8 éves	1	Ólom
	88. sír	Neme, kora bizonytalan	4	Ezüst
98. sír	Nő, 30-40 éves	1	Ezüst	
99. sír	Nő, 30-40 éves	1	Ezüst	
105. sír	Neme bizonytalan, 30-60 éves	1	Bronz	
	Szórvány		1	Bronz
Kassa-Bárca	? sír	?	?	?
Kács-templom	Szórvány		1	Arany

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Megjegyzés
Mályi-Kossuth u. 27/c.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
Mezőcsát-Bernáth-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Ezüst
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
Mezőcsát-Csicske	28. sír	Nő	1	Ezüst
	52. sír	Nő	2	Ezüst
	105. sír	Nő	1	Ezüst
	106. sír	Nő	1	Ezüst
	111. sír	Nő	2	Bronz
	112. sír	Fiatal nő	1	Ezüst
	114. sír	Nő	2	Bronz
	Szórvány		2	Ezüst
Mezőkeresztes-MOL 23. leelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2	Ezüst
	3. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Ezüst
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	10	Bronz
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	11	Bronz
Miskolc-Repülőtér	Szórvány		1	Bronz
Miskolc-Tapolca	Szórvány		1	Bronz
Muhi-Orliczky Béla háza	Szórvány		3	Bronz
Oszlár-Csörsz-árok	3. sír	Nő, ad. korú	1+2	Ezüst, bronz
	5. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Ezüst
Rad-Cselédomok	6. sír	Gyermek	1	Ezüst
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	2+1	Bronz, ólom
	11. sír	Neme, kora bizonytalan	4	Bronz
	Szórvány		3	Bronz
Sajószöged-Geodéziai torony	82. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Bronz
	118. sír	Gyermek	2	Bronz
	Szórvány		2	Bronz
Sárazsáday-Akasztószér	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Bronz
	8. sír	Nő	3	Bronz
	13. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Bronz
Szentistván-Mádi rét, MOL-24. leelőhely	1. sír	Nő	1	Ezüst
	2. sír	Nő	1	Ezüst
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	5. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Bronz
	3. sír	Gyermek (?)	2	Ezüst, bronz
	4. sír	Gyermek	1	Bronz
	5. sír	Nő	4	Ezüst
	10. sír	Leány	3	Bronz
	12. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	3	Bronz
	18. sír	Gyermek/ fiatal	1	Ezüst
	23. sír	Nő	1	Bronz
	24. sír	Nő	5	Bronz
	27. sír	Gyermek	2	Ezüst
	30. sír	Nő	1	Ezüst
	43. sír	?	4	?
	52. sír	?	2	?
	54. sír	?	1	?
	61. sír	?	1	?
Tiszakeszi-Fáy kert	Szórvány		1	Bronz
Tiszakeszi-Százdi apátság	Szórvány		3	Bronz
Tiszakeszi-Szódadomb	Szórvány		1	Bronz
Tiszakeszi, közelebről ismeretlen leelőhely	Szórvány		1	Bronz
Tiszaújváros-Rákóczi u. 7.	Szórvány		1	Bronz

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/szörvány	Nem/életkor	Darabszám	Megjegyzés
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	Szörvány		1	Bronz
Zemplén-Kertalja	? sír		?	?
Bodrogszentmária-Papdomb	Szörvány		2	Bronz
Ismeretlen lelőhely	Szörvány		3+9+1	Arany, ezüst, bronz

Az S-végű karikáknak a katalógusban bemutatott lelőhelyekről legkevesebb 195 példány ismert, ezt egészíti ki Tiszalúc-Sarkad temetője, ahol 50 sírból 83 db – 58 db ezüst és 25 db bronz – S-végű karika dokumentált.¹⁵⁹³ A Taktaköz további lelőhelyei között pedig Szerencs-Lajos köz 11–12. századi templom körüli temetőjének feltárt részletében 3 sírból összesen 2 db bronz és 2 db ezüst S-végű karika ismert.¹⁵⁹⁴ Továbbá Edelény-Borsodi földvár 1926. évi kutatása során, a ma is álló templom melletti temetőből került elő 9 db S-végű karika, melyek leírása szerint „2 nagyobb, 3 kisebb, 1 kisebb aránylag nagyon vastag, 1 törött, 2 nagyobbnak csak a karikája van meg.”¹⁵⁹⁵ További 6 db bronz S-végű karika pedig Wolf Mária feltárásából származik, a föld-fa szerkezetű erősség területén kutatott telepről, valamint a Református templom temetőjének 4 korai sírjából.¹⁵⁹⁶ S-végű karikák az ún. Tokaji kincs néven ismert leletben is megtalálhatók, összesen 5 db ezüsből készült példány.¹⁵⁹⁷ Továbbá Muhi falu 10–11. századi temetőjének legalább egy sírjából került elő 2 db karika.¹⁵⁹⁸

A katalógusban bemutatott S-végű karikát tartalmazó sírok között mindössze egyetlen – s az is csak feltételesen – férfiként meghatározott személy temetkezése ismert (Karcsa-Kormoska 39. sír), így megállapítható, hogy ezek viselete csaknem kizárólag a nők és gyermekek, vélhetően kisleányok körére volt jellemző. Az S-végű karikák viseletének nők és gyermekek körében megfigyelt magas aránya Tiszalúc-Sarkadon is érzékelhető volt, ahol az 50 sírból 29 nő, 2 férfi, 3 ismeretlen nemű felnőtt, 16 pedig gyermek sírja volt.¹⁵⁹⁹

Legkevesebb 38 esetben csak 1 db karika került elő, azonban ebből minimum 10 volt – nem egyszer erősen – bolygatott a koponya környékén, így, amint arra Kovács László a tiszalúci temető elemzése során rámutatott,¹⁶⁰⁰ nem lehet kizárni annak lehetőségét sem, hogy ezek párja a bolygatás következtében semmisült meg, hiszen a

megmaradt karikákat többször a koponya alatt találták. Tiszalúc-Sarkadon 24 sírban volt 1 db karika, ezek közül 14 sír esetében azonban a karika a koponya alól, vagy abból került elő.¹⁶⁰¹ Edelény-Református temető mind a 4 sírjában csak 1-1 db S-végű karika volt.

2 db karika mintegy 20 temetkezésből dokumentált, azonban a koponyát ért bolygatások miatt a koponyatöredékek közül előkerült karikák esetében (Garany 1. sír, Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 163. sír, Karcsa-Kormoska 33. sír) itt sem lehet elvetni egykori számuk módosulását. Helyzetük szerint a csecsnyúlványok mellett (Karcsa-Kormoska 5., 11. sír), az alsó állkapocs alatt (Karcsa-Kormoska 6. sír), a koponya két oldalán (Mezőcsát-Csicske 52. sír), a koponya alatt (Mezőcsát-Csicske 111. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 118. sír), illetve az egyik részben kimozdult, viseleti módtól eltérően sírba helyezett, vagy ismeretlen helyen lévő példány esetében a bal csecsnyúlványon és a szegycsont helyén (Karcsa-Kormoska 31. sír), a bal csecsnyúlványon és a jobb lábszárcsontok mellett (Karcsa-Kormoska 79. sír), a bal csecsnyúlványon és ismeretlen helyen (Mezőkeresztes MOL 23. lelőhely 1. sír) voltak. Ebből egyrészt következtethetünk azok magasabb, halánték közeli viseleti módjára egy fejszalagon, kendőn stb., ugyanakkor az alsó állkapocs alatt fekvő darabok vélhetően hajfonatokhoz vagy fejdíszről leeresztett szalagokhoz kapcsolt, a nyak magasságában viselt karikákra utalnak. Ezek döntően tehát szimmetrikusan helyezkedtek el a fej két oldalán. A mezőcsát-csicskei 114. sírban a temetés során a mellkasra hajlított fej¹⁶⁰² bal oldali halántékcsontjára volt tapadva S-végével a járomcsont felé mutató helyzetben az egyik, míg attól mintegy 5 cm-re feküdt a másik deformált karika. Mivel a koponyát a beszámoló szerint nem érte bolygatás,¹⁶⁰³ ezért vagy nem szimmetrikusan viselték ezeket, vagy a temetés során került feltáráskor megfigyelt

¹⁵⁹³ Kovács 2015, 191.

¹⁵⁹⁴ Kovács 2015, 43.

¹⁵⁹⁵ LESZLII 1927, 86; WOLF 1996b, 417.

¹⁵⁹⁶ WOLF 1992, 429; WOLF 2019, 100–101.

¹⁵⁹⁷ Kovács 2015, 245–246.

¹⁵⁹⁸ HOM ltsz. 2007.21.1.673, 675.

¹⁵⁹⁹ Kovács 2015, 189.

¹⁶⁰⁰ Kovács 2015, 189.

¹⁶⁰¹ Kovács 2015, 189.

¹⁶⁰² SZABÓ 2006, 84.

¹⁶⁰³ SZABÓ 2006, 84.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

155. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megye S-végü karikákat tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1: Alsódobsza szórvány, 2–3: Ároktő-Dongóhalom 29. sír és szórvány, 4: Bodrogszentmária-Papdomb, 5: Edelény-Borsod, Fő u. 268. szórvány, 6: Felsőzsolca-Nagyszilvás u. 23. 163. sír, 7: Felsőzsolca-Várdomb 2–3. ház környéke, 8: Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely, 9: Garany I. sír, 10–36: Karcsa-Kormoska 2–3., 5–6., 8., 10–11., 27., 29., 31–33., 36., 38–39., 43–44., 50., 57., 61., 79., 81., 88., 98–99., 105. sír és szórvány, 37: Kassa-Bárca, 38: Kács-templom szórvány, 39: Mályi-Kosuth u. 27/c. 1. sír, 40–43: Mezőcsát-Bernáth-dűlő 1., 3–4., 7. sír, 44–51: Mezőcsát-Csicske 28., 52., 105–106., 111–112., 114. sír és szórvány, 52–53: Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1., 3. sír, 54–56: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1–3. sír, 57: Miskolc-Repülőtér szórvány, 58: Miskolc-Tapolca szórvány, 59: Muhi-Orliczky Béla háza szórvány, 60: Oszlár-Csörsz-árok 3. sír, 61–64: Rad-Cselédhomok 5–7., 11. sír, 65: Rad-Vereshomok, 66–68: Sajószöged-Geodéziai torony 82., 118. sír és szórvány, 69–71: Sáradszék-Akasztószér 4., 8., 13. sír, 72–73: Szentistván-Mádi rét, MOL-24. lelőhely 1–2. sír, 74: Szentsimon, Ózd felé eső településrész 5. sír, 75–88: Szomotor-Hegyilegelő 3–5., 10., 12., 18., 23–24., 27., 30., 43., 52., 54., 61. sír, 89: Tiszakeszi-Fáy kert szórvány, 90: Tiszakeszi-Százdi apátság szórvány, 91: Tiszakeszi-Szódadomb szórvány, 92: Tiszakeszi, közelebről ismeretlen lelőhely szórvány, 93: Tiszaújváros-Rákóczi u. 7. szórvány, 94: Zemplén-Hospodárský dvor JRD szórvány, 95: Zemplén-Kertalja ? sír, 96: Edelény-Borsodi földvár, 97–100: Edelény-Református templom 46., 68., 70–71. sír, 101: Szerencs-Lajos köz 2., 102–151: Tiszalúc-Sarkad 5., 24–26., 33., 41., 59., 69., 78., 84., 88., 97., 104., 109., 111–112., 116., 120., 122., 127., 132., 137–139., 141., 151–152., 159., 163., 165., 178., 184–185., 192–193., 207., 209–211., 221., 224–228., 230., 238., 245–246., 251. sír

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

helyére a deformált karika. Az esztétikai szempontokat tekintve talán utóbbi a valószínűbb, noha aszimmetrikus viseletre a fülbevalók és a sima, nyitott végű huzalkarikák kapcsán már említett Edeleny-Semmelweis utcai 8. sír utal. De talán egy ilyen nyoma lehet Karcsa-Kormoska 10. sírjában is az alsó állkapocs és a jobb kulcscsont között megfigyelt 1 db S-végű karika és 3 db gyöngy esete is, melyek talán egy hajba fűzött szalagon lehettek. A párban viselt karikák 5 alkalommal ezüsből, 9 sírban pedig bronzból készültek, 1 esetben e két alapanyag vegyesen volt megfigyelhető, 1 alkalommal pedig ólomból készültek. Tiszalúcon 2 db karika 18 sírből került elő. Itt általában azonos anyagú és egymással megegyező méretű párokat mellékeltek az elhunyt számára, párosan gyakoribb volt az ezüst karikapár.¹⁶⁰⁴

3 db bronzkarika viselete 4 sírban dokumentált. Karcsa-Kormoskán a feltételesen férfiként meghatározott 39. számú elhunyt mellett, ahol a koponyatetőnél, a koponya alatt és az állkapocs jobb oldala mellett voltak, ugyanezen temető 43. sírjában a női váz koponyájának jobb oldalán 1 db, míg annak bal oldalán 2 db karika volt, Sáradsány-Akasztószeren pedig a 8. számú női sírban a halántékcsontok felett és a koponya alatt feküdtek. 3 db karikánál nyilván természetes volt az aszimmetrikus viselet. Érdekes módon Szomotor 10. és 12. sírjában is a koponya bal oldalán volt mindhárom karika. Valószínűleg a radi 7. sír sérült ólomkarikája is ebbe a csoportba sorolható, a sír másik 2 db bronzkarikájával együtt. Tiszalúcon 3 db karika 4 sírban volt (78., 109., 116., 120. sír).¹⁶⁰⁵

4 db – 2 db ezüst és 2 db bronz – S-végű karika Karcsa-Kormoska 61. sírjából ismert, ahol láthatóan a fejdísz más-más részein alkalmazták azokat: a bronzból készült karikák a felkarcsontok felső végeinél feküdtek, míg az ezüst ékszerek a kulcscsontok közepénél. A mennyiben ezek az életben való viseleti helyzetet tükrözik, úgy valószínűnek tűnik, hogy valamilyen fejdíszről alácsüngő szalagon helyezkedhettek el, valószínűleg magasabban az ezüst- és lejjebb a bronzkarikák. Az ezeket tartó szalagot a felkarok végeihez hajlíthatták a temetés során. 4 db ezüstkarika Karcsa-Kormoska 88. sírjában a koponya alatt feküdt: 3 egymás mellett, míg további 1 db ezektől 50 cm-re, vélhetően nem egykori viseleti helyén. A koponya alatt egyvonalban fekvő karikák alapján talán valamilyen hajfonatokba fűzött vagy fejszalagról leeresztett pántokra erősítve képzelhetnénk el ezeket, a fej hátsó részét díszítve. 4 db bronzkarika volt Rad-

Cselédhomok 11. sírjában, ebből 1 db a koponya bal oldalán, míg 3 db alatta. 4 db ezüstkarika volt Szomotor 5. sírjában a koponya jobb oldalán, és – ismeretlen helyzetben – a 43. sírban is.

5 db ezüsből készült karika Karcsa-Kormoska 57. sírjában dokumentált, ahol a koponyatető, a tarkócsont és a bal felkarcsont felső vége mellett helyezkedtek el, vélhetően kimozdulva egykori helyükről. Szomotoron a 24. sírban a koponya körül volt 5 db bronzkarika. Tiszalúcon pedig 5 db karika 1 temetkezésben dokumentált.¹⁶⁰⁶

Kiemelkedő ebből a szempontból vizsgált területünkön Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 2. és 3. sírja, míg az előbbi ugyanis 10, addig az utóbbi 11 db bronz S-végű karikát tartalmazott. Ilyen darabszámú sima, nyitott végű és/vagy S-végű huzalkarikát, fülbevalót felhasználó viselet máshonnan nem ismert vizsgált régióinkból. Sajnos helyzetüket illetően csak a 3. sírről vannak adataink, ott a koponya két oldalán egymáshoz közel, két vízszintes sorban helyezkedtek el, s megfigyelhetők voltak körülöttük börmaradványok, illetve az egyik karikán egy átfűzött bőrdarab is. Szoros egymás melletti helyzetük alapján talán inkább egy fejdísz vagy fejfédő alsó részére varrt felhasználásukat valószínűsíteni, semmint ilyenről alácsüngő szalagok egykori meglétét. Hasonló számú, 10–14 db S-végű karika nagyobb területi kitekintésben Piliny-Sirmányhegy 5–6., illetve 104. sírjából, Eger-Vár 466. számú temetkezéséből és Perse-Bércz 12. számú sírjából ismert. A nagyszámú S-végű karikákat fejékszerként alkalmazó viselet esetében a sírok ugyanakkor nem feltétlenül a temetők leggazdagabb leleteket adó sírjai voltak, így karikákban való gazdagságuk vélhetően nem – vagy nem csupán – anyagi lehetőségeikkel indokolható, hanem azzal, hogy életükben is ilyen fejdíszet viseltek, avagy a temetést végzők valamiért lényegesnek gondolták, hogy ilyenben temessék el őket. Ezek a sírok a kíséző leleteik alapján a 10. század vége elé nem keltezhetők. Ez tekinthető tehát a nagyszámú karikát használó fejékszer-viselet legkorábbi periódusának is.

Sajnos annak eldöntéséhez nem rendelkezünk elegendő adattal, hogy vajon más lehetett-e a viseleti mód a vékony- és a vastaghuzalú karikák esetében. A nagyszámú karikaviselet elsősorban a vastaghuzalú daraboknál figyelhető meg, ennek azonban inkább az lehetett az oka, hogy az ilyen viselet elterjedésekor már a karikák vastaghuzalú változatai forogtak főleg. Az S-végű karika felerősítését valószínűleg nem befolyásolta, hiszen ez több darabról is hiányzott már a sírba kerüléskor.

¹⁶⁰⁴ Kovács 2015, 189.

¹⁶⁰⁵ Kovács 2015, 191.

¹⁶⁰⁶ Kovács 2015, 191.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Ólomból készült – sajnos rossz állapotú – karikákat Karcsa-Kormoska temetőjének 3 sírjából (29., 79., 81.) és valószínűleg a radi 7. számú temetkezésből dokumentáltak [155. kép].

Vizsgált területünkön az S-végű karikák elsősorban felbukkannak már azokban a temetőkben is, melyek rendelkeztek 10. századi szegmessel, azonban azok későbbi részeire jellemzőek csak, ráadásul ott is alacsony számban (Ároktő-Dongóhalom 2 db, Miskolc-Repülőtér 1 db). Nagyobb arányban csak a 11. századi lelőhelyekről ismertek; így 10. század végi megjelenésükkel számolva elterjedésük erre az időszakra tehető, sőt, a korabeli érmék alapján talán csak I. István (1000–1038) pénzforgalmának megindulásától. Ugyancsak a későbbi elterjedés bizonyítéka lehet, hogy vizsgált területünkön

hiányoznak, vagy csupán alacsony számban bukkannak fel azokban a falusi temetőkben, melyekben még megtalálható volt a fegyverrel, lóval történő temetkezés hagyománya is. Nógrád megye esetében az S-végű karikák 11. századi használata több Árpád-kori érmét tartalmazó temető alapján igazolható, de talán már a karikák 10. század végi megjelenésével is számolhatunk. A sós-hartyán-hosszútetői temető legkésőbbi periódusában bukkantak csak fel,¹⁶⁰⁷ ami I. István érméje alapján talán a 11. század első negyedének vége, második negyedének eleje lehet. Ennek alapján itt is csupán a 11. századtól adatolható relatíve nagyobb arányú elterjedésük. Heves megye területén megjelentek ugyan már a 10. század utolsó harmadában is, de széles körű elterjedésük még a 11. században sem volt megfigyelhető.¹⁶⁰⁸

NYAKPERECEK

6. táblázat. Nyakperecek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus
Bodroghalom-Eresztvényhomok	12. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű
Hernádkércs, közelebről ismeretlen lelőhely	szórvány		1 db vastag, háromszor kétrét hajlított sodrott bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós végű
Kisdobra-Ligahomok	8. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, kétkampós végű
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	szórvány		1 db vastag, kétszer kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű nyakperec
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	1 db vékony, kerek átmetsetű aranyhuzalból készült, hurkos-kampós végű

Mindeddig ritkán előforduló leletnek számítanak Borsod, Abauj és Zemplén megyék korabeli temetőiben a nyakperecek, hiszen a katalógusban részletesen bemutatott lelőhelyekről mindössze 5 db ismert, abból is 2 db szórvány. Sajnos ez utóbbiak közé tartozik a hernádkércsi fonott ékszer is, melyhez hasonló máshonnan nem ismert a megyék területéről. A kisdobrai 8. számú, ún. koponyatemetkezés mellett bolygatott sírból látott napvilágot Bodroghalom-Eresztvényhomokon egy ismeretlen nemű és életkorú elhunyt mellett 1 db vékony, háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű ékszer, mely a sír egyetlen megmaradt leletét jelentette. Mérete alapján inkább egy gyermeké lehetett. A magyar szállásterület egyik leggazdagabb leletanyagú temetkezéséből származik ugyanakkor a zempléni

aranyhuzalból készült példány (melyet hasonló kivitelű kar- és bokaperecek kísértek). E rövid listát egészíti ki Karos-Eperjesszög I. temetője, melyből 1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott nyakperec került elő, nem ismert azonban milyen zárószerezettel.¹⁶⁰⁹ Ugyancsak ismeretlen volt a záródása a Mezőzombor-Bálvány-dombról szórványként előkerült egyetlen ezüsthuzalból készült nyakperecnek.¹⁶¹⁰ Még ennyi adat sem áll rendelkezésre sajnos a tiszatardos-nagydülői 4/1941. sírból származó 1 db „sima ezüst huzalnyakperec” vonatkozásában, mely sajnálatos módon elkallódott.¹⁶¹¹ A leírás talán inkább egyetlen huzalból készült példányra utalhat. A Taktaközből ismert nyakperecek egyetlen vizsgálható típusát így Tiszalúc-Sarkad 225. sírjának ékszere jelenti; ez egy háromrét hajlított, vékony

¹⁶⁰⁷ FODOR 1996a, 407.

¹⁶⁰⁸ Révész 2008, 405.

¹⁶⁰⁹ Révész 1996, 13, 92.

¹⁶¹⁰ Kovács 2015, 27.

¹⁶¹¹ Kovács 2015, 223.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

156. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megye egyetlen huzalból készült (○), sodrott/fonott (●) és bizonytalan típusú (□) nyakpereceket tartalmazó lelőhelyei. 1: Bodroghalom-Eresztvényhomok 12. sír, 2: Hernádkércs, közelebről ismeretlen lelőhely, 3: Kisdobra-Ligahomok 8. sír, 4: Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka, 5: Zemplén-Szélmalomdomb, 6: Karos-Eperjesszög I. temető, 7: Mezőzombor-Bálványdomb szórvány, 8: Tiszatardos-Nagydülő 4/1941. sír, 9: Tiszalúc-Sarkad 225. sír

bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű példány.¹⁶¹² Az ékszert Salamon HI4 érme kísérte. A korabeli érme és a nyakperec alkotta leletkombináció ritkán figyelhető csak meg a korabeli falusi temetőkben, ahol ezen felül további 22 ilyen eset dokumentált az I. István és Salamon uralkodása közti időszakból, a templom körüli temetőkben azonban már egyetlen ilyen sem.¹⁶¹³ E néhány – esetenként sajnos bizonytalan – adat alapján annyit mindenképp érdemesnek tűnik megjegyezni, hogy viz-

gált területünkön – úgy tűnik – már a 10. századi temetőkben megjelentek a nyakperecek, melyek egyetlen huzalból, vagy többébről hajlított, vékony huzalból készültek. Ezek között azonban lehetnek halotti ékszerek¹⁶¹⁴ is, mint a zempléni sír esetében ez feltételezhető. Alapanyagukat illetően magasabb az ezüsből készült változatok száma. A 10. századi leletek közé sorolható Kisdobra-Ligahomok, Karos-Eperjesszög I., Mezőzombor-Bálványdomb és Tiszatardos-Nagydülő ékszere, utóbbi temető ugyan

¹⁶¹² Kovács 2015, 150.

¹⁶¹³ Kovács 2015, 208.

¹⁶¹⁴ Kovács 2019.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

nehezen keltezhető, azonban az I. sír veretes csizmája és a lószerszámos temetkezés a 10–11. századi falusi temetőnek¹⁶¹⁵ talán inkább a korábbi, 10. századi részére utalhat. Megjelentek tehát a kora Árpád-kori temetőkben kiteljesedő anyagi kultúra első nyomai már a 10. század középső részére datálható temetőkben is [156. kép].¹⁶¹⁶

Jóval magasabb a nyakperek száma Heves¹⁶¹⁷ és Nógrád¹⁶¹⁸ megyék területén, ahonnan 14 lelőhelyről mintegy 28 db ilyen ékszer ismert, ugyanakkor itt is megfigyelhető, hogy a sodrott változatokhoz képest alacsony az egyetlen huzalból készült példányok száma. Ez vélhetően rávilágít a közösségek eltérő jellegére/gyakorlatára/lehetőségeire is, hiszen míg Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 11. századi falusi temetőinek leletei közül szinte teljesen hiányoznak a nyakperek, addig a hasonló piliny-sírmányhegyi temető esetében ennek több sírból különböző példái ismertek. A temető ugyan némileg korábban indulhatott, mint az ezredforduló, s abban még a lovas, fegyveres sírok is megtalálhatók,

az érmék I. Lászlóig tartó sorozata azonban a 11. század végéig tartó használat bizonyítéka, az egyik nyakperek pedig I. András veretével együtt került elő. Hasonlóan a 10. század végén indulhatott és a pilinyinél korábban, a 11. század közepe táján zárult Újlőrincfalva-Magyarád temetője, melynek ugyancsak több sírjából dokumentáltak nyakperek előkerülését. Az ékszerek megjelenési idejét tekintve a Bodrogköz területén Karos-Eperjeszög I., Kisdobra-Ligahomok és Zemplén-Szélmalomdomb is azok 10. századi – annak második harmadában történő¹⁶¹⁹ – felbukkanása mellett szól, nem csupán az egyetlen huzalból készült, hanem a sodrott változatoknál is, ugyanakkor valamiért mégsem terjedtek el ezek a későbbiekben nagyobb számban. Tehát míg a megjelenésük/korai elterjedésük szempontjából a felső-tiszai régió szerepe jelentősnek mondható, addig a már teljességében kialakult anyagi kultúra részeként mégsem terjedtek el ezek itt, szemben más ékszertípusokkal.

GYÖNGYÖK, CSÜNGŐK, KAURIK

A katalógusban bemutatott sírok egyik legnagyobb darabszámú tárgycsoportját a különböző *gyöngyök, csün-*

gök, kaurik és kagylók alkotják, melyek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

7. táblázat. Gyöngyök, csüngők, kaurik

Leőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Bodroghalom- Eresztvényhomok	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1+1+1+4+2+6	Fehér színű, henger alakú, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített opak üveggyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; szürke színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; barna színű, lapított gömb alakú, opak üveggyöngy; zöld színű, hengeres opak üveggyöngy; bizonytalan típusú gyöngyök
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1	Lapított gömb alakú hegyikristály gyöngy
	26. sír	Fiatal nő	2+1+2+3+1+1	Szürke színű, lapított gömb alakú opak üveggyöngy; korong alakú, kék színű, áttetsző üveggyöngy; kék színű, két- és háromtagú rúd-, továbbá szegment üveggyöngyök; kis méretű rácsmintás pántgyűrű
Bodrogszerdahely- Bálványdomb	1. sír	Gyermek	1+1	Kékeszöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üveggyöngy; szürke színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, kerekzeteződő fehér színű hullámvonallal, annak közein fekete sávval övezett fehér közepű, piros alapon fehér sugaras mintákkal díszített opak szemegyöngy

¹⁶¹⁵ KOVÁCS 2015, 225.

¹⁶¹⁶ RÉVÉSZ 1996, 92.

¹⁶¹⁷ Vö. RÉVÉSZ 2008, 412.

¹⁶¹⁸ Vö. HORVÁTH 2018, 189–190.

¹⁶¹⁹ RÉVÉSZ 1996, 92.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Bodrogszerdahely- Bálványdomb	5. sír	Gyermek	8+3+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közei n egy-egy kidomborodó vörös szemmel díszített opak üvegyöngy; fekete színű gyöngy; piros színű gyöngy
	6. sír	Gyermek	1+1+3	Szürke színű, négyágú hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített üvegyöngy; piros színű, lapított gömb alakú, oldalán 3 fehér alapon 4 piszkosfehér sugaras mintával díszített kidomborodó virágsszemmel ellátott opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közei n 3 kidomborodó, vörös bevonattal ellátott szemmel díszített opak üvegyöngy
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány	?	1	Lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy
Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő	1. sír	Gyermek, 6 éves	1+1+1+1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, ennek közei n fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér és sárga sugaras, kidomborodó szemekkel ellátott, opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, ennek közei n fekete kerettel övezett fehér színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras és egyszínű sárga szemekkel díszített opak üvegyöngy; fekete színű, henger alakú, zöld keresztteződő hullámvonallal, ezek közei n zöld színű középrésszel, azt piros alapon fehér sugaras, kidomborodó szemekkel ellátott opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, ezek közei n sárga, kidomborodó szemekkel díszített opak üvegyöngy; fekete színű, henger alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, ezek közei n piros alapon fehér-sárga sugaras, kidomborodó szemekkel ellátott opak üvegyöngy. A gyöngy háttérét egykor legalább sávokban ezüst színű bevonat borította
	Szórvány		1	Bronzcsörgő
Edelény-Semmelweis u. 10.	8. sír	Gyermek	2+1+?	Szürke színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú üvegyöngy; fekete színű üvegyöngy
Felsőzsolca-Várdomb	6. számú ház		?	Apró zöld színű üvegyöngyök
Felsőzsolca, közelebből ismeretlen lelőhely	Szórvány		1+2+1+4+11	Zöld színű olivagyöngy; kék színű, kéttagú rúdgyöngy; arany színű bevonattal ellátott szegmentgyöngy; kék színű szegmentgyöngy; fehéres-szürkés színű szegmentgyöngy
Garany	1. sír	Neme, kora bizonytalan	3	Üvegyöngy
Karcsa-Kormoska	2. sír	Nő, 20-24 éves	4	Lila színű fluoritgyöngy
	3. sír	Nő, 20-24 éves	1+7+22	Sárga színű, áttetsző hengeres üvegyöngy; lapított gömb és henger alakú áttetsző üvegyöngy; fehéres, szürke és fekete színű, lapított gömb alakú üvegyöngy
	10. sír	Nő, 20-25 éves	2+1	Sárgászöldes színű szegment- és vöröses színű, kerek karneolgyöngy
	19. sír	Nő, 20-24 éves	2+1	Fehéres és sárgás színű, kerekded és lapított gömb alakú üvegyöngy
	39. sír	Férfi (?), 20-30 éves	3	Lila és fehér színű fluoritgyöngy
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves	11	Szürke, fehér és lila színű fluoritgyöngy
	78. sír	Férfi, 22-24 éves	5	Fehér, lila és sárga színű fluoritgyöngy

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Kenézlő-Fazekaszug II.	46. sír	Férfi	1	Zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy
	49. sír	Nő	1+1	Sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén fekete közepű, piros-fehér-fekete kidomborodó virágszemekkel díszített üvegyöngy; sárga színű, lapított gömb alakú, farkasfog alakban elhelyezkedő, sárga, majd fekete közepű, piros-fehér sugaras virágszemekkel ellátott opak üvegyöngy
	Szórvány		1	Kék színű, levágott sarkú hasáb alakú áttetsző üvegyöngy
Kistokaj-Homokbánya	9. sír	Gyermek	1	Szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üvegyöngy
	10. sír	Gyermek	2+1	Szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üvegyöngy; barnásszürke színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben egy-egy kidomborodó zöldes színű szemmel díszített üvegyöngy
	14. sír	Nő	3+1+9+44+1	Kauri; kék színű, kéttagú rúdgyöngy; fehér és zöld színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy; fehér, kék és zöld színű, kerek, hengeres, csonkakúp és szegment üvegyöngy, spirális bronzhuzal, közepében 1 db zöld színű üvegyönggyel
	15. sír	Nő	39+10+55	Kék, fehér és szürke színű, hengeres, csonkakúp és lapított gömb alakú üvegyöngy; sötétkék és fehér színű, két- és háromtagú rúdgyöngyök, illetve apró üvegyöngyök
	27. sír	Nő	1+14+3	Kauri, fehér színű, lapított gömb alakú, vörös keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben sötétzöld színű szemekkel díszített opak szemesgyöngy; kék, fehér és szürke színű, hengeres és lapított gömb alakú üvegyöngy
	34. sír	Nő	5+5+47+1+25	Kauri; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben piros szemekkel díszített opak üvegyöngy; fehér és zöld színű, hengeres és csonkagúla alakú üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér, keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben vörös szemekkel díszített opak üvegyöngy; fehér, kék és fekete színű, hengeres, csonkagúla és lapított gömb alakú üvegyöngy
	36. sír	Nő	1+1	Fekete színű, henger alakú, fehér színű keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben fekete közepű, piros-fehér sugaras mintákkal díszített opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben fekete közepű, fehér sávval övezett, piros-fehér sugaras mintákkal díszített, domború szemekkel ellátott opak üvegyöngy
	44. sír	Nő	10+1+10+2+13	Kauri; fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű spirális mintával díszített opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, zöldes-fehér színű, keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben kidomborodó zöld szemekkel díszített opak üvegyöngy; zöld színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott opak üvegyöngy; zöld színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy
	50. sír	Nő	1	Fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás-fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben fekete közepű, piros-fehér-fekete sugaras szemekkel díszített opak üvegyöngy, melynek háttere szürkére festett
	55. sír	Nő	1+1+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben egy-egy fekete közepű, piros alapon fehér és törtfehér sugaras mintákkal ellátott, kidomborodó virágszemekkel díszített opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közeiben fekete közepű, fekete alapon piros-fehér sugaras, kidomborodó szemekkel díszített opak üvegyöngy; barna színű, keresztteződő világos hullámvonallal díszített üvegyöngy; barnás-fekete színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Kistokaj-Homokbánya	63. sír	Fiatal leány	1+1+1+1+10	Lapított gömb alakú, keresztteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy virágszemmel díszített opak üvegyöngy; barna színű, lapított gömb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy; barna színű, hasáb alakú, oldalán bordázott üvegyöngy; barna színű, lapos üvegyöngy, ? gyöngy
	66. sír	Gyermek	1+1+1	Barna színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein fehér kidomborodó szemekkel díszített üvegyöngy; fehér színű, lapított gömb alakú üvegyöngy; állatfog
	69. sír	Gyermek	1	Barna színű, lapított gömb alakú, zöld színű középrésszel, azt övezően barna alapon piros-fehér sugaras szemekkel ellátott opak üvegyöngy
	Szórvány az 1-4. sírből		?	„gyöngyök”
	Szórvány		1+1	Barna színű, lapított gömb alakú, keresztteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein egy-egy barna közepű, barna alapon piros-zöld-barna sugaras, kidomborodó virágszemekkel díszített opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, keresztteződő zöld színű hullámvonallal, annak közein egy-egy fekete közepű, piros alapon fehér sugaras kidomborodó virágszemekkel díszített opak üvegyöngy
Mezőcsát-Csicske	44. sír	Gyermek	10	Üveg- és/vagy fluoritgyöngyök
	112. sír	Fiatal nő	8+1	Fluoritgyöngy; kauri
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2	Barna színű, sárga szemekkel ellátott opak üvegyöngy
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1	Lunula
Miskolc-Repülőtér	4. sír	Nő	20+1	Fehéres színű, kerek, csonkakúp és hengeres üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú üvegyöngy
	11. sír	Gyermek, 5-6 év körüli	1+12+8+2+3+1+1+1+19+1	Fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű keresztteződő hullámvonallal, annak közein kidomborodó piros színű szemekkel díszített opak üvegyöngy; barna színű, hengeres és csonkakúp alakú, külön hozzáillesztett gyűrűfűben végződő, oldalán sárgás színű, spirális mintával díszített üvegyöngy; hengeres, sárga színű üvegyöngy, mely lehetséges, hogy oldalán spiráldíszes mintával ellátott volt; kéttagú sárga színű rúdgyöngy; háromtagú, ezüst és arany színű bevonattal ellátott rúdgyöngy; barna színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy; sárgásbarna színű, lapított gömb alakú opak üvegyöngy; középen átfúrt, égetéssel (?) kialakított mintával ellátott esontkorong; kauri; félgömb alakú csüngős bronzdísz
	17. sír	Leány, kb. 15 éves	3+5+1	Világosbarna színű, lapított gömb alakú, vörösbarna keresztteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy kidomborodó fekete berakott szemmel díszített opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, sárgás színű, keresztteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy berakott, kidomborodó vörös szemmel díszített opak üvegyöngy; fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein egy-egy zöld színű, kidomborodó, berakott szemmel díszített opak üvegyöngy
	23. sír	Férfi	1	Bronzból öntött ereklyetartó mellkereszt
Muhípuszta (?)	Szórvány		56	Fekete színű, lapított gömb alakú és kettős kónikus opak üvegyöngy
Nagykövesd, közelcbbről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	Ezüstgyöngy

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Típus
Sajószöged-Geodéziai torony	18. sír	Fiatal leány	3+3+1+1+1+1+441	Vörös színű, gömb alakú karneolgyöngy; áttetsző, gömb alakú hegyikristály gyöngy; fehéres színű, hengeres üvegyöngy; fehér színű, kettős kónikus üvegyöngy; fehéres színű, korong alakú üvegyöngy; fehéres színű, félköríves átmetszetű üvegyöngy; szürke és fehér színű, kéttagú rúd- és szegmentgyöngy, valamint apró fehér, lapított gömb alakú üvegyöngy
Sály-Lator	Szórvány		1	Balta alakú amulett
Sárazsádaný-Akasztószér	8. sír	Nő	1+1+2	Sötétkék színű lapított gömb alakú üvegyöngy; feketés színű lapított gömb alakú üvegyöngy; zöld színű lapított gömb alakú üvegyöngyök
	14. sír	Nő	2+7	Fekete színű, henger alakú opak üvegyöngy, lila színű fluoritgyöngy
Sárospatak-Baksahomok	3. sír	Nő	1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közsein egy-egy kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras díszítéssel rendelkező szemekkel ellátott opak üvegyöngy
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2+1+2	Sötétkék színű, lapított gömb alakú, oldalán kidomborodó, sötét közepű, piros-fehér sugaras díszítésű szemekkel ellátott opak üvegyöngy; kék színű, kéttagú opak rúdgyöngy; sárga színű, szegmentgyöngy
	5. sír	Nő	6+5+2	Lila színű ametisztgyöngy; 5 db hengeres, aranyfóliás üvegyöngy; 2 db hengeres üvegyöngy
Szomotor-Hegyilegelő	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1+1	Zöld színű, hengeres üvegyöngy; barna színű hengeres üvegyöngy
	10. sír	Leány	7+1+2	Fehéres és zöldes színű üvegyöngy; csüngő; állatfog
	11. sír	Gyermek/ fiatal	2	Lila színű ametisztgyöngy
	18. sír	Gyermek/ fiatal	5+11+2+202+30	Kauri; vörös és fehér színű ametisztgyöngy, üvegyöngy, szürkés színű üvegyöngy, ? típusú gyöngy
	19. sír	Nő	1	Hordó alakú aranyfóliás üvegyöngy
	23. sír	Nő	12+2	Kockásra vágalt felületű üvegyöngy; csörgő
	24. sír	Nő	7+1+1	Henger alakú, aranyfóliás üvegyöngy; hasáb alakú, sarkain levágott üvegyöngy, állatfog
27. sír	Gyermek	1+2	Kéttagú rúdgyöngy; kisebb üvegyöngy	
30. sír	Nő	3	Zöld és fehér színű üvegyöngy	
59. sír		1	Henger alakú, spirális mintával díszített üvegyöngy	
Tizsakeszi-Bárótag	Szórvány		1	Fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal díszített opak üvegyöngy
Tizsakeszi-Szódadomb	Szórvány			Bronzból öntött kereszt
Tizsaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	3. sír	Férfi	1+1	Sárga és kék színű, kéttagú rúdgyöngy
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		8+1+2+1	Két- és háromtagú rúd-, valamint szegmentgyöngyök; kauri
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		1	Vörös színű, lapított gömb alakú keresztteződő hullámvonallal, annak közsein virágszemekkel díszített opak üvegyöngy
Zemplén-Hospodárský dvor JRD	Szórvány		?	Üvegyöngyök
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		9+1+1	Kettős kónikus, többoldalú hasáb alakú borostyángyöngy; narancssárga színű kerek gyöngy; fehér színű hegyikristály gyöngy

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Gyöngyök természetes módon főként nők vagy gyermekek – bizonyára kislányok – sírjaiban bukkannak fel. Ugyanakkor Kenézli-Fazekaszug I/10., 16. és II/45–46. sírja, valamint Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. számú férfitemetkezése is tartalmazta a tárgytipust. A férfisírok sajátossága, hogy minden esetben egy vagy csupán néhány darab volt belőlük. Sajnos a kenézlii I/16. és a tiszaszederkényi 3. sírből előkerült gyöngyök fekvése nem ismert, a többi sírban a jobb orsócsont alatt (Kenézli I/10. sír), a bal felkarcsont belső oldalán 1 db kauri és 1 db kagyló mellett (Kenézli II/45. sír), illetve a koponya jobb oldalán, egy huzalkarika mellett (Kenézli II/46. sír) figyelték meg ezeket, vagyis nyakban történő viseletüknek megfelelő helyen csak a kenézlii II/46. sírban volt a gyöngy. A karosi II. temető 3 férfisírjában is felbukkannak, sironként 1 vagy 3 db.¹⁶²⁰ Ezek között a kenézlii temetőkben főleg szemesgyöngyök, míg Tisza-

szederkényen rúdgyöngyök voltak. Karos-Eperjesszög II. temetőjének férfisírjai közül kettőben ugyancsak szemesgyöngyök voltak.¹⁶²¹ A 10. században néhány szemesgyöngy a gazdagabb leletanyagú temetőkben másutt is felbukkant már férfiak sírleteként.

Úgy tűnik a II. századra ezzel szemben a férfiak gyöngyviselete/gyöngyökkel történő temetése háttérbe szorult, vizsgált temetőink között ekkor már csupán Karcsa-Kormoska két – ebből az egyik esetében csupán bizonytalanul férfinak meghatározható – sírja képviseli az erősebb nem körében a gyöngyviseletet vagy a gyöngy mellékletül adásának szokását (39., 78. sír). A hasonló időszakban használt Tiszalúc-Sarkadon pedig már nem került elő ilyen lelet férfi sírből.¹⁶²²

A női és gyermeksírokban számuk természetesen jóval nagyobb, ebből fakadóan típusaik is jóval változatosabbak.

FLUORIT-, HEGYIKRISTÁLY, KARNEOL- ÉS BOROSTYÁNGYÖNGYÖK

Az ásványi eredetű gyöngyök között különböző – fehér, vörös, lila, sárga, szürke és zöld – színű fluorit-/ametisztgyöngyök (Karcsa-Kormoska 2., 39., 61., 78., 90., 92. sír és szórvány, Mezöcsát-Csicske 44. (?), 112. sír, Szarvasadány-Akasztószér 14. sír, Szomotor-Hegyilegelő 5., 11., 18. sír) vannak, melyek aránya különösen Karcsa-Kormoskán jelentős, ahol legkevesebb 7 sír tartalmazott fluoritgyöngyöt, ezek egyike mellett karneolgyöngy is volt. A hasonló időszakban használt, ugyancsak falusias jellegű közösség által létrehozott tiszalúc-sarkadi temetőben ugyanakkor a fluoritgyöngyök aránya jóval alacsonyabb, egy női (138.) és egy gyermeksírből (10.) kerültek mindössze elő, összesen 8 db lila és 6 db lilásszürke színű, hatszög átmetszetű példány.¹⁶²³ Területi elterjedésüket tekintve mindeddig hiányoznak a mai Heves megye korabeli sírjaiból,¹⁶²⁴ s példái Nógrád megye területén is ritkák: a piliny-sírmányhegyi temető 3 sírjában (2., 15., 134.) Nyáry Albert lila színű „ametisztgyöngyöket” tárt fel, melyek nagymértékű hasonlóságot mutatnak a lila színű fluoritgyöngyökkel,¹⁶²⁵ így talán csak megnevezésük volt más-

Néhány ametisztgyöngy volt Szécsény-Kerekdombon is. Mindkét temető a gyöngyök II. századi keltezésére utal. Az egyenetlen területi elterjedés felhívja a figyelmet a fluoritgyöngyök teljességre törekvő felgyűjtésének és értékelésének szükségességére.¹⁶²⁶

Kisebb számban ismertek áttetsző, lapított gömb alakú hegyikristály gyöngyök (Bodroghalom-Erestvényhomok 22. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, ismeretlen lelőhely), melyek már a 10. századi temetőkben is felbukkanhattak, de nagyobb arányban csak a 11. századi ékszerviseletre lehettek jellemzők.

Vöröses színű, lapított gömb alakú karneolgyöngyök két sírből dokumentáltak (Karcsa-Kormoska 10. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír), mindkettő már a 11. században kerülhetett a földre. Ugyanakkor 1 db hatoldalú hasáb és 1 db kettős kónikus, hatszög átmetszetű, illetve 1 db levágott sarkú hasáb alakú karneolgyöngy volt Karos-Eperjesszög II. temetőjének 37. és 56. számú női sírjában,¹⁶²⁷ így a gyöngyök forgalma már a 10. századtól adatolható.

¹⁶²⁰ RÍVÉSZ 1996, 81.

¹⁶²¹ RÍVÉSZ 1996, 81.

¹⁶²² KOVÁCS 2015, 194.

¹⁶²³ KOVÁCS 2015, 196.

¹⁶²⁴ RÍVÉSZ 2008, 411.

¹⁶²⁵ HORVÁTH 2018.

¹⁶²⁶ KOVÁCS 2015, 196–197.

¹⁶²⁷ RÍVÉSZ 1996, 23, 29.

FÓLIÁS GYÖNGYÖK

Vékony fémfóliával borított gyöngyök mindössze Szomotorról kerültek elő eddig, az 5., 19. és a 24. sírban hengeres és hordó alakú aranyfóliás példányok. A megye teljes területét tekintve ide tartozik még Tiszalúc-Sarkad 5 temetkezése (10., 78., 138., 226., 228.) is, melyekben fiatal nők és nagyobb leányok mellett voltak az alábbi számban és formában ilyen gyöngyök: 8 db fekete színű, hengeres ezüsfóliás, 10 db hengeres aranyfóliás, legalább 6 db fekete színű, hordó alakú aranyfóliás, 9 (?) db fekete színű, barnás színű fóliával ellátott hengeres és 1 db fóliával ellátott hengeres üvegyöngy. A sírok a temető használati idejének talán inkább második felére keltezhetők.¹⁶²⁸

A fluoritgyöngyökkel szemben a fóliás darabok esetében fordított helyzet figyelhető meg, azok ugyanis nagyobb számban találhatók meg vizsgált megyénk szom-

szédos területein. A tiszalúci temetőhöz hasonlóan 1 nő, valamint 3 gyermek, illetve fiatal leány mellett voltak a Nógrád megyei Mohorán a 3., Piliny-Sirmányhegyen pedig a 99., 134. és 157. sírban. Heves megyében csak gyermeksírokból ismertek: Eger-Gépállomás A sír, Füzesabony-Kastélydülő 8. sír és Pétervására-Ivádi út 21. sír.

Szomotor-Hegyilegelőn a 19. számú sír I. Géza (1074–1077) érmét is tartalmazta, ami a 11. századi használat bizonyítéka, hasonlóan a tiszalúci temetőben megfigyeltekhez.

A gyöngyök valódi fóliás változatai mellett ezüst- és aranyszínű bevonat elvéve felbukkan az alábbiakban következő többtagú rúd- (Miskolc-Repülőtér 11. sír), vagy ezek darabolásával létrehozott szegmentgyöngyökön (Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely) is.

RÚD- ÉS SZEGMENTGYÖNGYÖK

A katalógusban szereplő forrásbázis 12 temetőjének legkevesebb 15 sírjából és szórványként ismertek ezek a gyöngyök, ebből 1 esetben férfi (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír), 8 esetben nő (Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír, Karcsa-Kormoska 10., 96., 99. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/19. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15. sír, Szakád-Mulatódomb 1. sír), 4 esetben pedig gyermek (Edelény-Semmelweis u. 8. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, Szomotor-Hegyilegelő 27. sír) mellett voltak. Sírban megfigyelt helyzetük alapján megtaláljuk ezeket nyakláncként felfűzve (Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír, Edelény-Semmelweis u. 8. sír, Karcsa-Kormoska 99. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír), ruhadíszként (?) felvarrva (Kenézlő-Fazekaszug I/19. sír), valamint S-végű karikával együtt talán a hajba fűzött szalaghoz történő kapcsolásukat is (Karcsa-Kormoska 10. sír) feltételezhetjük. A gyöngytípus Karos-Eperjesszög I. temetőjéből 1-1 db sárga és kék színű két-, valamint 1 db sárga színű háromtagú rúdgyöngy formájában ismert, melyek a hitelesítő feltárás során kerültek elő,¹⁶²⁹ s feltehetően ilyenek lehettek a 12. sírből származó kék

és sárga színű, bizonytalan darabszámú „hármast” gyöngyök is.¹⁶³⁰ A II. és III. temetőben is megtalálhatók a többtagú (2–4 tagból álló) rúd- és szegmentgyöngyök, többségében gyermekek, ritkábban nők mellett.¹⁶³¹ Sironkenti darabszámuk – töredezettségük okán – nem mindenütt állapítható meg pontosan, felhasználásukat tekintve a nyaklánc mellett a ruha és a fejfedő díszítésére is szolgálhattak, mint ez utóbbi a II/3. sír esetében megfigyelhető volt a koponya mellett fekvő gyöngyök esetében.¹⁶³² Tiszalúc-Sarkad 163. és 226. sírjában a fiatal nők mellett nagy számban kerültek ezek elő: 71, illetve 89 db kéttagú rúd- és szegmentgyöngy, további gyöngyökkel együtt.¹⁶³³

Úgy tűnik, hogy a 10. századi, esetenként gazdagabb leletanyagú temetőkben ezek már megtalálhatók voltak (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír, Edelény-Semmelweis u. 8. sír, Karos-Eperjesszög I–II. temető, Kenézlő-Fazekaszug I/19. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15. sír, Szakád-Mulatódomb 1. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zalkod-Szegfarki-dűlő), azonban ritkábban bukkannak csak fel, s az ezeket tartalmazó sírok aránya elmarad ezen temetők jellemző – szemes és/vagy vonalas díszítésű – gyöngytípusait tartalmazó sírjaiétól.

¹⁶²⁸ KOVÁCS 2015. 196.

¹⁶²⁹ RÉVÉSZ 2003. 265.

¹⁶³⁰ RÉVÉSZ 1996. 14.

¹⁶³¹ RÉVÉSZ 1996. 81.

¹⁶³² RÉVÉSZ 1996. 81.

¹⁶³³ KOVÁCS 2015. 134, 152.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

HENGERES/CSONKAKÚP ALAKÚ, GYŰRŰFÜLLEL ELLÁTOTT, SPIRÁLVONALAS DÍSZÍTÉSŰ GYÖNGYÖK

Miskolc-Repülőtér 11. sírjában a gyermek nyakcsigolyái körül – egyéb nyakdíszek mellett – 12 db barna színű, hengeres és csonkakúp alakú, külön hozzáillesztett gyűrűfülben végződő, oldalán spirálisan lemélyedő, a gyöngy belső színét láttató sárgás mintázatú üveggyöngy helyezkedett el. Ez a típus a magyar szállásterületről ismert gyöngyök között meglehetősen kisszámú változatot alkot, melyek jellemző vonása a henger, illetve a csonkakúp alakú test esetében annak kisebb átmérőjű végén elhelyezkedő gyűrűfül.¹⁶³⁴ Az ismert darabok hossza többségében 1,1–2,5 cm között változik. A gyűrűfül valószínűleg többségében külön hozzáillesztett lehetett, noha nem zárható ki – elsősorban a csak rajz alapján ismert példányoknál gondolhatunk erre – egy darabból álló változatok megléte sem. Anyaguk üveg,¹⁶³⁵ kristályos üveg,¹⁶³⁶ paszta,¹⁶³⁷ kerámia,¹⁶³⁸ sötét bronz¹⁶³⁹ is lehetett az egyes közlemények meghatározásai szerint. Alapszínük fehér, sárga, barna, barnásfekete vagy fekete, melyet spirálisan lemélyedő, a bevonattal ellátott vagy a készítés során létrejött külső résszel szemben a gyöngy belső alapszínét láttató minta, vagy – talán gyakrabban – világosabb színű, spirális rátétminta díszít, az ismert esetekben fehér vagy fehéréssárgás színben. Valószínűleg azon esetek legalább egy részében is számolhatunk az egykori berakás meglétével, amikor csak a lemélyedő spirális vájat látható ma már a gyöngyön. Esetenként rendkívül kicsi a különbség a hengeres vagy a csonkakúp alakú gyöngyök teste között, így egy garnitúrán belül is előfordul a kétféle változat, ami kézműves termékek esetén korántsem meglepő [157. kép].

Ez a típus viseleti helyzetét tekintve a csüngőket idézi, hiszen azok is állásuk szerint lefelé csüngenek a zsinórról, míg a Kárpát-medencei gyöngyök elsőprő többsége megközelítőleg szimmetriatengelyében helyezkedett el a zsinóron. A dokumentált esetekben többségében a nyak környékén megfigyelt helyzetük alapján ezek döntően a nyaklánc részei voltak, a két kivétel Sárrétudvari-Hízóföld 118.,¹⁶⁴⁰ és Tiszaeszlár-Dióskert I. számú temetkezése,¹⁶⁴¹ ahol a hajfonatot díszítették.

Készletenkénti számuk 1 és 12 db között változik, döntően azonban csak 1–4 db, így vélhetően megbecsült darabok lehettek, melyek természetesen egyéb – gyakran ugyancsak vonalas és/vagy szemes mintával díszített – gyöngyök társaságában is ismertek.

Vágsellye kivételével mindenütt további gyöngyökkel együtt kerültek elő. Kísérőleteik között gyakoriak a hasonló hengeres vagy csonkakúp alakú, testükön ugyancsak spirális mintával díszített, de gyűrűfül nélküli, így hossz tengelyükben átlukasztott gyöngyök, melyek Miskolc 11. (?), Beodra 5., Csekej 554., Marosgombás 10., Sárrétudvari 118. és Tiszaeszlár I. sírjában is megtalálhatók voltak, vagyis csaknem minden esetben. Ugyancsak megtalálhatók voltak a többoldalú hasáb alakú, oldalán fenyőmintás gyöngyök is (Beodra 5. sír, Marosgombás 10. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír, Sárrétudvari 118. sír). A lapított gömb alakú gyöngyök között az oldalán hasonlóan spirálmintás díszítésű (Sárrétudvari 118. sír), vagy kereszteződő, hullámvonalas mintázatú darabok (Hidaskürt 18. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír). Szemes változatok esetében pedig azok virág szemekkel (Sárrétudvari 118. sír) díszített változata ismert. A szemes és a hullámvonalas minta kombináltan, virág szemekkel és kereszteződő hullámvonalas díszítéssel 2 sírből ismert (Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Ugyancsak lapított gömb alakú, de sima szemekkel és kereszteződő hullámvonallal díszített gyöngyök pedig 7 temetkezésben voltak (Beodra 5. sír, Csekej 554. sír, Hidaskürt 18. sír, Marosgombás 10. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír, Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Henger alakú, hálómintás szemesgyöngyök Marosgombás 10. sírjából ismertek. A rúdgyöngyök között megtalálhatók azok ezüst- vagy arany színű bevonattal ellátott változatai is (Hidaskürt, Miskolc 11. sír, Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Lapított gömb alakú, oldalán erőteljesen bordázott gyöngyök 2 sírban voltak (Marosgombás 10. sír, Perse 101. sír, Sárrétudvari 118. sír). Kaurik pedig Beodra 5., Marosgombás 10. és Sárrétudvari 118. sírjából ismertek.

¹⁶³⁴ Az alábbi további példányokat ismerem: Beodra (Novo Miloševo, Srb.) 5. sír (STANOJEV 1989, 67–68), Csekej-Disznólegelő (Čakajovce, Sl.) 554. sír (REJHOLCOVÁ 1995, 59), Hidaskürt (Mostová, Sl.) 18. sír (VLKOLINSKÁ–IŽOF 2010, 162–164), Marosgombás-Kis Magura nyergén (Gâmbaş, Ro.) 10. sír (BONA 1986, 206, 12. ábra; GÁLLI 2013, 323), Nyíregyháza-Oros 4040. sír (JAKAB 2019a, 218), Perse-Bércz (Prša, Sl.) 101. sír (TOČIK 1968, 40), Sárrétudvari-Hízóföld 118. sír (M. NEPPER 1996, 267, 25. kép; M. NEPPER 2002, 318; RÉVÉSZ 1999, 59), Tiszaeszlár-Dióskert I. sír (TÓTH 2014, 47), Vágsellye-Veča-Andelok 1. (Šal'a, Sl.) 41. sír (TOČIK 1992, 186).

¹⁶³⁵ REJHOLCOVÁ 1995, 59.

¹⁶³⁶ VLKOLINSKÁ–IŽOF 2010, 163.

¹⁶³⁷ TOČIK 1968, 41.

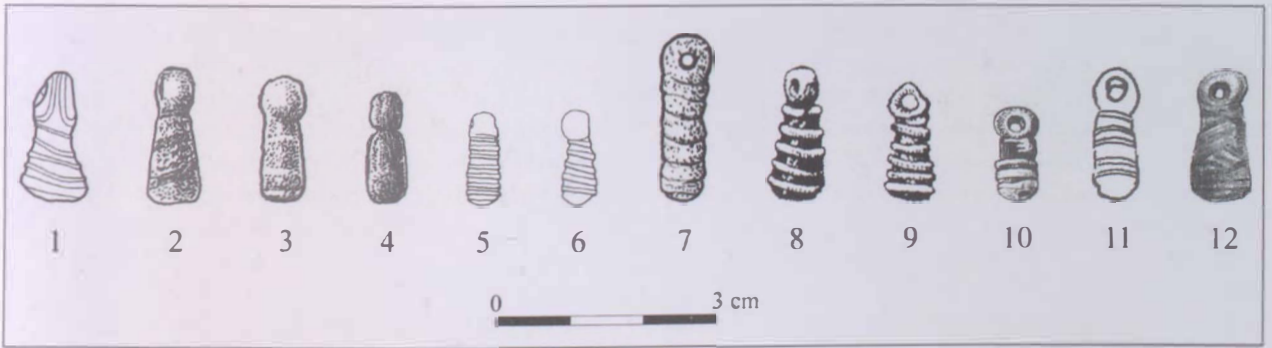
¹⁶³⁸ STANOJEV 1989, 67.

¹⁶³⁹ TOČIK 1992, 186.

¹⁶⁴⁰ M. NEPPER 2002, 318.

¹⁶⁴¹ TÓTH 2014, 52.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

157. kép. Hengeres/csonkakúp alakú, gyűrűfüllel ellátott, spirális díszítésű gyöngyök a magyar szállásterületen. 1: Beodra 5. sír, 2–4: Csekej 554. sír, 5–6: Hidaskürt 18. sír, 7: Perse 101. sír, 8–9: Sárrétudvari-Hízóföld 118. sír, 10: Tiszaeszlár 1. sír, 11: Vágsellye 41. sír, 12: Nyíregyháza-Oros 4040. sír

Látható tehát, hogy a kísérőgyöngyök között – a sima gömb, hengeres vagy csonkakúp alakú példányokon felül – jelentős a vonalas és/vagy szemes díszítésű változatok száma, ami korántsem meglepő, hiszen hasonló vonásokat mutatnak.

Viselőik között 2 gyermek (Hidaskürt 18. sír, Miskolc 11. sír), 6 nő (Beodra 5. sír, Perse 101. sír, Marosgombás 10. sír, Nyíregyháza-Oros 4040. sír, Sárrétudvari 118. sír, Tiszaeszlár 1. sír), 1 férfi (Csekej 554. sír), valamint 1 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy ismert (Vágsellye 41. sír).

A további füles üvegyöngyök ritkaságnak számítanak a korszak sírjaiban. Gömb alakú, kék színű füles üvegyöngyök a győr-pósdombi temető 217. sírjából ismertek.¹⁶⁴² Ugyancsak füles, koncentrikus körökkel díszített agyaggyöngyök voltak a szob-vendelini temetőben.¹⁶⁴³ Fekete színű, fehér szemekkel díszített gyöngyre pedig egy barna színű lapított gömb alakú gyöngyöt ragasztottak egy soroksári sírban.¹⁶⁴⁴ A fül alkalmazása ugyanakkor nagyobb arányban található meg a korabeli fémgyöngyök esetében. Lehetséges tehát, hogy az említett győri darabokban is a fémgyöngyök utánzatait láthatjuk.¹⁶⁴⁵ (Talán hasonló szemlélet tükröződését fedezhetjük fel azokban az esetekben is, amikor

a nyak- vagy karlancba fülesgombokat fűztek, melyek így arról a gyöngyökhöz hasonlóan lefelé csüngtek.)

Keltezésük tekintetében sajnos korabeli érme csak Perse 101. sírjában adja meg a sír *terminus post quem* időpontját, ez Naszr ibn Ahmad (914–943) átlukasztott érme alapján a 914. évben jelölhető ki,¹⁶⁴⁶ ugyanakkor a sírok további leletanyagát tekintve azonban a nyughely vélhetően ennél lényegesen később, csak a 10. század utolsó harmadában létesült.¹⁶⁴⁷ A miskolci temető megismert része a 10. század középső része elé – úgy gondolom – nem keltezhető. Hidaskürt temetője a 10. századra keltezhető,¹⁶⁴⁸ Marosgombás sírjai pedig a 10. század közepére, második felére datálhatók.¹⁶⁴⁹ Nyíregyháza-Oros temetője a 10. század második felében lehetett használatban.¹⁶⁵⁰ Sárrétudvari-Hízóföld temetője a 10. század középső harmadában történő nagyarányú használata után a 970-es években zárult.¹⁶⁵¹ Tiszaeszlár-Dióskert temetőjének használatát II. Niképhorosz (963–969) érme alapján a 10. század 60-as, 70-es éveire tehetjük.¹⁶⁵² Vágsellye 10–11. századi¹⁶⁵³ temetője annak leletanyaga – S-végű karikák, zárt karikagyűrű, hurkos-kampós végű sodrott karperec – alapján inkább ezek fordulójától lehetett használatban.

¹⁶⁴² MESTERHÁZY 2014, 492.

¹⁶⁴³ MNM I tsz. 13/1931.15.

¹⁶⁴⁴ BEN CZE-SZIGETI 2010, 56.

¹⁶⁴⁵ MESTERHÁZY 2014, 502.

¹⁶⁴⁶ KOVÁCS 2011, 179.

¹⁶⁴⁷ KOVÁCS 2008b, 488.

¹⁶⁴⁸ VLKOLINSKÁ-IZÓF 2010, 178.

¹⁶⁴⁹ GÁLL 2013, 328.

¹⁶⁵⁰ JAKAB 2019a, 285.

¹⁶⁵¹ M. NEPPER 2002, 358.

¹⁶⁵² NÉMETH 1996, 191; TÓTH 2014, 53.

¹⁶⁵³ TOČEK 1992, 178.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

158. kép. Hengeres/csonkakúp alakú, gyűrűfüllel ellátott, spirális díszítésű gyöngyök a magyar szállásterületen.

1: Miskolc-Repülőtér, 2: Beodra 5. sír, 3: Csekej 554. sír, 4: Hidaskürt 18. sír, 5: Marosgombás 10. sír, 6: Nyíregyháza-Oros 4040. sír, 7: Perse-Bércz 101. sír, 8: Sárrétudvari-Hízóföld 118. sír, 9: Tiszaeszlár-Dióskert 1. sír, 10: Vágsellye 41. sír

A gyöngyök tehát a 10. század második negyedének végétől (?) már forgalomban lehettek a magyar szállásterületen, hasonlóan az Al-Duna vidék temetőihez, ahol párhuzamaik felbukkannak már a 10. század első felére

keltezhető leletanyagban,¹⁶⁵⁴ de használatuk folytatódott a következő évszázadban is.¹⁶⁵⁵ A gyöngy típusok a magyar szállásterület északi és keleti részéről ismertek első sorban [158. kép].

HENGERES, SPIRÁLVONALAS DÍSZÍTÉSŰ GYÖNGYÖK

Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sírjában 1 db fehér színű, henger alakú, oldalán bemélyedő spirális mintával díszített opak üvegyöngy volt az ismeretlen nemű és korú elhunyt nyakláncában. Szomotor-Hegyilegelő 59. sírjában ugyancsak 1 db hengeres, fehér színű, spirális mintával díszített üvegyöngy volt. Edelény-Borsodi földvár szórvány leletei között pedig 1 db sötét színű, henger alakú, fehér spirális mészberekással díszített üvegyöngy volt.¹⁶⁵⁶ Miskolc-Repülőtér 11. sírjában 8 db hengeres, sötét színű üvegyöngyöt dokumentáltak, melyek esetében ugyancsak lehetséges, hogy oldalukon egykor spiráldíszes mintával rendelkeztek. Ezek a gyöngyök hengeres alakjuk és díszítésük miatt is nagyban hasonlítanak a korábban tárgyalt gyöngyökhöz – sőt, esetenként egy gamitúrát is alkottak azokkal –, azon-

ban eltérő felfüggesztéssel rendelkeztek, hiszen gyűrűfül helyett a gyöngyök hossz tengelyében húzódó lyukon át fűzték fel azokat. Sajnos a bodroghalmi gyöngyön a földben eltöltött évszázadok során lejátszódó kémiai folyamatok eredményeként ma már nem állapítható meg, hogy a bemélyedő spirális minta – vagy az abban elhelyezkedő, de kihullott berakás – milyen színű volt egykor, azonban bizonyára jogos annak feltételezése, hogy a gyöngy felületének színétől eltérő. Ez a bikolor hatás jellemzi ugyanis a gyöngy típust, ahol azt a bemélyedő spirális vájat, illetve az abba berakott, vagy csak a gyöngy testére helyezett plasztikus díszítés biztosította. Utóbbi esetében a technikai megoldás leírását már Kada Elek közölte a kecskeméti leletek kapcsán, megállapítva, hogy a gyöngy „vájtvonalas díszítéseibe fehér anyag

¹⁶⁵⁴ STÁŠÍKOVÁ-ŠTUKOVSKÁ 2009, 216.

¹⁶⁵⁵ DONICEVA-PETKOVA 2005, 84–85, 199.

¹⁶⁵⁶ WOLF 1992a, 421, III. T/10; WOLF 2008a, 14.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

van beleégetve”¹⁶⁵⁷ Mint említettem, alakjuk szerint hasonlóak a gyűrűfülesekhez, sajnos azonban azok nagy része esetében nem ismert, hogy testük lehetett-e üreges is, így nem tudom megítélni, hogy felmerülhet-e annak a lehetősége, hogy ezek között is lehettek egykor gyűrűfülrel ellátott darabok. Méretük az előbbiektől nem tér el jelentősen, átlagosan 1,1–1,6 cm; ugyanakkor a gyűrűfül miatt az előbbiektől természetesen hosszabbak voltak. A gyöngyök díszítésük szerint tehát két típusra oszthatjuk, a lemélyedő részen előbukkanó eltérő színű, és a részben a gyöngy testébe mélyedően berakott spirális mintával díszítettek.

A típust Szőke Béla a szemesgyöngyökkel egykorúnak határozta meg, de azokkal ellentétben inkább az ún. köznépi jellegű temetőkre jellemzők,¹⁶⁵⁸ melyek Közép-Európában mindig kelet felől jelennek meg, utójára a honfoglaló magyarokkal.¹⁶⁵⁹ Ezek a gyöngyök észreve-

hetően hiányoznak vizsgált megyénk 10. századi, gazdagabb leletanyagú temetőiből (Káros-Eperjesszőg II–III., Kenéz-lő-Fazekaszug I–II., Sárospatak-Baksahomok), még ha ezek között esetenként nagyobb arányú a pusztulás mértéke is. Ugyanakkor a 10. század második felében/végén már bizonyára forgalomban lehettek, de talán még mindig csupán alacsonyabb arányban, erre mutatnak Bodroghalom-Eresztvényhomok, Miskolc-Repülőtér és az edelény-borsodi földvár leletei is. Hasonló keltezés valószínűsíthető nagyobb területi kitekintésben is, megengedve annak feltételezését, hogy a gyöngyök a magyarság északkeleti szállásterületén a 10. század végétől mutatnak csak nagyobb számú elterjedést. Erre Perse-Bércz 10. század második felére keltezhető temetője¹⁶⁶⁰ mellett Újlőrincfalva-Magyarad 7. sírja is utalhat, mely a 10. század 80-as, 90-es éveitől az 1060-as évekig használt temető legfiatalabb részéhez is tartozhat.¹⁶⁶¹

HENGERES/HASÁB ALAKÚ, OLDALÁN FENYŐMINTÁT UTÁNZÓ DÍSZÍTÉSSEL ELLÁTOTT GYÖNGYÖK

Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sírjában volt 1 db szürke színű, hasáb alakú, sárga-vörös-sárga színű sávokból álló fenyőmintával díszített üvegyöngy. Kistokaj-Homokbánya 9. sírjából került elő 1 db szürke színű, hordó alakú, fehér színű fenyőmintával (?) díszített üvegyöngy, míg a 10. számú temetkezésben 2 db szürke színű, hordó alakú, fehér fenyőmintával (?) díszített üvegyöngy volt. A megyék további leleteit tekintve megemlíthető még Tiszatardos-Nagy-dülő temetője,

melynek 4. sírjából 2 db fekete színű, henger alakú, zöld színű fenyőmintát utánozó díszítéssel rendelkező opak üvegyöngy került elő.¹⁶⁶² Ezek közül a 10. századra keltezhető a bodrogszerdahelyi és a kistokaji temető, míg a tiszatardosi korhatározása a 10–11. századon¹⁶⁶³ belül kevésbé pontosítható. Vizsgált megyénkben a tiszatardosi nő vagy nagyobb gyermek sírja volt, míg a többi gyermek sírban volt.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, VONALAS ÉS/VAGY SZEMES DÍSZÍTÉSŰ GYÖNGYÖK

Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiból nagyobb számban kerültek elő különböző vonalas és/vagy szemes mintával díszített, döntően különböző mértékben gömbös testű gyöngyök. A vonalas és/vagy szemes minták a korszak gyöngytipusainak jellegzetes díszítőelemei,

melyek gyakorta jelennek meg egymást kiegészítő kombinációban. Mind a vonalak, mind a szemek – természetesen főként utóbbiak – kialakítása változatos módon történhetett, színöszeállításuk mellett elhelyezkedésük és darabszámuk is befolyásolja tipológiai besorolásukat.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, SPIRÁLVONALAS DÍSZÍTÉSŰ, KÉTSZÍNŰ GYÖNGY

Kistokaj-Homokbánya 44. számú női sírjában volt 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöld színű berakott

spirálvonalas mintával díszített opak üvegyöngy, mely egy 10. században eltemetett nő melléklete volt.

¹⁶⁵⁷ KADA 1896, 43.

¹⁶⁵⁸ SZŐKE 1962, 53.

¹⁶⁵⁹ SZŐKE 1962, 53.

¹⁶⁶⁰ HORVÁTH 2018, 147.

¹⁶⁶¹ RÉVÉSZ 2008, 333, 447.

¹⁶⁶² KOVÁCS 2015, 223.

¹⁶⁶³ KOVÁCS 2015, 225.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, KERESZTEZŐDŐ HULLÁMVONALAS DÍSZÍTÉSŰ, KÉTSZÍNŰ GYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug II/37. sírjában volt az ismeretlen nemű és korú váz mellett 1 db sötét színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér kereszteződő hullámvonallal díszített opak üvegyöngy. Kistokaj-Homokbánya 55. számú női sírjában volt 1 db barna színű, lapított gömb alakú, kereszteződő világos színű hullámvonallal díszített – sajnos megsemmisült – üvegyöngy. Az egyetlen ma is megtalálható példány pedig szerencsétlen módon szórvány, mely Tiszakeszi-Bárótag leletei között található: 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér színű ke-

reszteződő berakott hullámvonallal díszített opak üvegyöngy, melyen a hullámvonal 3 részt zár közre. A gyöngyöket – a szemes és az együttesen különböző szemes és hullámvonalas díszítésű példányokkal együtt – Szőke Béla főként a 10. század első kétharmadára, legkésőbb a század végére, illetve a 11. század elejére keltezte.¹⁶⁶⁴ Vizsgált megyénk sírjaiban a ritkán felbukkanó típusnak a 10. századi használata már igazolható Kenézlő és Kistokaj esetében, míg Tiszakeszi-Bárótag szórványlelete sajnos nem keltezhető pontosabban.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZN ELHELYEZKEDŐ, EGYSZÍNŰ SZEMEKSEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1. számú sírjában az ismeretlen nemű és életkorú váz mellett 2 db barna színű, lapított gömb alakú, 3 db sárga színű, kidomborodó rátétszemmel díszített opak üvegyöngy volt. Tiszalúc-Sarkad 81. sírjában a 2-2,5 éves gyermek mellett 1 db sötét színű, lapított gömb alakú, 3 db sárga színű, kissé kidomborodó rátétszemmel díszített opak üvegyöngy volt.¹⁶⁶⁵ A 225. sírban pedig 6 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga színű, kissé kidomborodó rátétszemmel díszített opak üvegyöngy helyezkedett el a 21-25 éves nő gyöngyosorában.¹⁶⁶⁶

A gyöngyök Miskolc-Diósgyőr 2. számú sírjában a vastagabb és vastag huzalú S-végű karikák és a rombusz átmetszetű, hegyesedő végű huzalkarperec alapján az ezredfordulónál korábbi időben nem kerülhettek földbe, míg Tiszalúcon Salamon (1063–1074) érme¹⁶⁶⁷ és a kockásra vagdalt felületű gyöngyök¹⁶⁶⁸ alapján ennél is későbbre, a 11. század második felére keltezhetők. Vizsgált régiókban tehát jelenleg az egyszerűbb, egyszínű rátétszemekkel díszített gyöngyök használata főként a 11. századtól mutatható ki, elsősorban gyermekek és nők körében.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZN ELHELYEZKEDŐ, KÉTSZÍNŰ KONCENTRIKUS SZEMEKSEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug I/10. sírjában 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, 3 db kerek, sárga alapszínű, annak középrészén zöld szemekkel díszített opak üvegyöngy volt. Tiszalúc-Sarkad 219. sírjában 1 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga alapszínű, annak középrészén zöld színű, kissé kidomborodó rátétszemekkel díszített opak üvegyöngy volt.¹⁶⁶⁹ A 225. sírban pedig 5 db barna színű, lapított gömb alakú, sárga alapszínű, középrészén zöld színű, kissé kidomborodó rátétszemmel

díszített opak üvegyöngy helyezkedett el.¹⁶⁷⁰ Kenézlőn tehát már 10. századi környezetben is felbukkannak, ugyanakkor a szemek kialakítása itt finomabb, nem beszélhetünk plasztikus rátétszemről – szemben a tiszalúci példányokkal – sokkal inkább a virágszemesek kialakítását idézi. Tiszalúcon ennél jóval későbbre, így Salamon (1063–1074) érme¹⁶⁷¹ és a kockásra vagdalt felületű gyöngyök¹⁶⁷² alapján a 11. század második felére keltezhetők.

¹⁶⁶⁴ Szőke 1962, 53.

¹⁶⁶⁵ MNM R. T. ltsz. 81.60.A.

¹⁶⁶⁶ MNM R. T. ltsz. 88.12.7.A.

¹⁶⁶⁷ Kovács 2015, 197.

¹⁶⁶⁸ Kovács 1985, 382.

¹⁶⁶⁹ MNM R. T. ltsz. 88.8.A.

¹⁶⁷⁰ MNM R. T. ltsz. 88.12.7.A.

¹⁶⁷¹ Kovács 2015, 197.

¹⁶⁷² Kovács 1985, 382.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ 3 DB KÉTSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGY

Bodroszerdahely-Bálványdomb 6. sírjában 1 db vörös színű, 3 db kidomborodó, fehér alapon piszkosfehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak

üvegyöngy került elő.¹⁶⁷³ A típus valószínűleg a virágszemes változatok egyszerűbb darabjaként azonosítható.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ, 4 DB KÉTSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Karos-Eperjesszög II/61. sírjában 1 db vörös színű, lapított gömb alakú, 4 db kidomborodó, fekete alapszínű, fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak üvegyöngy volt. Míg a fentebb említett

bodroszerdahelyi egy egyszerűbb változat, addig a karosi ezzel szemben kifejezetten jó minőségű. Mégis mindkettő a 10. századra keltezhető, vagyis egymás mellett léteztek különböző minőségben készült darabok.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY KÖZÉPRÉSZÉN ELHELYEZKEDŐ, 4 DB HÁROMSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug I/19. sírjában 1 db sötétbarna színű, lapított gömb alakú, 4 db kidomborodó, zöld színű középrésszel és piros alapon fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel rendelkező opak üvegyöngy volt. Szakáld-Mulatódomb I. sírjából pedig 2 db sötétkék színű, lapított gömb alakú, 4 db kidomborodó,

sötét színű középrésszel és piros-fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel ellátott opak üvegyöngy került elő. Mindkét esetben tehát 4 db szem helyezkedett el a gyöngyökön, hasonlóan a fentebb említett karosi gyöngyöz. További hasonlóság, hogy ezek is 10. századi környezetből ismertek, minden esetben női sírokból.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, A GYÖNGY SZÉLEIN, FARKASFOG ALAKBAN ELHELYEZKEDŐ, 6 DB HÁROM- VAGY NÉGYSZÍNŰ VIRÁGSZEMMEL DÍSZÍTETT ÜVEGGYÖNGYÖK

Kenézlő-Fazekaszug II/49. sírjában 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén farkasfog mintát utánozóan elhelyezkedő 6 db kissé kidomborodó, fekete közepű, piros-fehér-fekete sugaras mintákkal kialakított virágszemmel díszített opak üvegyöngy volt. Ebben a sírban volt 1 db sárga színű, lapított gömb alakú, két szélén, farkasfogmintát utánozóan elhelyezkedő 6 db sárga, majd fekete közepű, piros-fehér sugaras mintákkal kialakított

virágszemmel díszített opak üvegyöngy is volt. Kistokaj-Homokbánya 69. sírjában 1 db barna színű, lapított gömb alakú, két szélén, farkasfog mintát utánozóan elhelyezkedő 6 db zöld színű középrésszel, azt övezően barna alapon piros-fehér sugaras mintákkal kialakított virágszemmel ellátott opak üvegyöngy volt. A gyöngyök 10. századi környezetből ismertek, női és gyermeksírból.

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, EGYSZÍNŰ SZEMEKSEL ÉS HULLÁMVONALAS DÍSZÍTÉSSEL ELLÁTOTT ÜVEGGYÖNGYÖK

Technikai kivitelük alapján az első csoportot a mindedig meglehetősen ritka változatként előkerülő, jó minőségű, a később tárgyalandó virágszemes gyöngyökhöz hasonló technikai kialakítással készült, de azoktól eltérően csak egyszínű szemekkel rendelkező gyöngyök alkotják. Vizsgált területünkön mindössze egyetlen példáját ismerem: Edelény-Borsod, Derekegyháza-dülő gyermeksírjából, ahol virágszemes változatok mellett volt 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér kereszt-

teződő hullámvonallal, ennek közein 3 db sárga színű, kidomborodó szemmel ellátott opak üvegyöngy is.

A második csoportban a típus többségének díszítése utólagos rátétmintának vagy berakásnak tekinthető, e kettő között a határ gyakorta el is mosódik, hiszen amennyiben egy vékony szálát vagy kisebb szemet helyeztek fel a gyöngy testére, annak helyét ki is véshtették a készítés során, így a rongálódott daraboknál már nem dönthető el pontosan, hogy a minta a gyöngy síkjában maradt,

¹⁶⁷³ MNM R. T. 10/1941.53.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

avagy kiemelkedett abból. A gyöngyök között a legalaposabban kidolgozott változat Kistokaj-Homokbánya 27. sírjának 1 db fehér színű, lapított gömb alakú, vörös keresztteződő hullámvonallal, annak közein 3 db sötétzöld színű szemmel díszített opak üveggyöngye, melynek hullámvonalas mintája inkább az előbbi, míg szeme inkább már az utóbbi, tehát a durvább kivitelű berakott díszítésű csoport irányába mutat. Ugyanezen temető 10. sírjában 1 db – sajnos csupán leírás alapján ismert – barnásszürke színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, ennek közein egy-egy kidomborodó zöldes színű szemmel díszített üveggyöngy volt. A 44. számú temetkezésben 10 db fekete színű, lapított gömb alakú, zöldes-fehér színű, keresztteződő berakott hullámvonallal, annak közein 3 db kidomborodó zöld szemmel díszített opak üveggyöngy volt, melyek a megyében a ritkább változatba tartoznak a gyöngyök alakját illetően, mivel annak szélessége és magassága között ugyanis nagyobb arányú az eltérés, hasonlóan a majd alább említendő miskolc-repülőtéri 17. sír gyöngyeihez. Kistokajon a 34. sírban 5 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal és 3 db piros szemmel díszített opak üveggyöngy volt, a 66. sírban pedig 1 db barna színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein 3 db fehéres kidomborodó szemekkel díszített üveggyöngy. Miskolc-Repülőtéren a 11. sírből 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, oldalán fehér színű keresztteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó piros színű szemmel díszített opak üveggyöngy került elő, míg a 17. sírban 3 db világosbarna színű, lapított gömb alakú, vörösbarna keresztteződő, berakott (?) hullámvonallal, ennek közein 3 db fekete színű, kidomborodó berakott szemmel díszített opak üveggyöngy, 5 db fekete színű bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, sárgás színű keresztteződő hullámvonallal, ennek 3 közén egy-egy berakott, kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy és 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db zöld színű, kidomborodó szemmel díszített opak üveggyöngy volt. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5. sírjában 8 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak 3 közén egy-egy kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy

volt, míg a 6. számú temetkezésben 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal, annak közein 3 db kidomborodó, vörös bevonattal ellátott szemmel díszített opak üveggyöngy helyezkedett el. A megyék további lelőhelyei között Tiszatardos-Nagydülő 4. sírjában 3 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehéres, illetve sárga keresztteződő hullámvonallal és 3 db fehéres, illetve sárgásbarna szemmel ellátott opak üveggyöngy; 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehéres keresztteződő hullámvonallal és 3 db kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy; 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, vörös színű keresztteződő hullámvonallal és 3 db fehér színű, kidomborodó berakott szemmel ellátott gyöngy; 2 db fekete színű, lapított gömb alakú, valószínűleg fehér színű keresztteződő hullámvonallal és 3 db kidomborodó vörös szemmel ellátott opak üveggyöngy; 1 db fekete színű, lapított gömb alakú, fehér keresztteződő hullámvonallal és 3 db fehér berakott szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.¹⁶⁷⁴ Karos-Eperjesszög II/62. sírjában 2 db fekete bevonattal ellátott, lapított gömb alakú, fehéres színű keresztteződő hullámvonallal, ennek közein 3 db kidomborodó vörös szemmel díszített opak üveggyöngy és 1 db fehéres színű, lapított gömb alakú, barna színű keresztteződő hullámvonallal és 3 db barna színű szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.¹⁶⁷⁵ A II/65. sírban pedig 2 db barna színű, lapított gömb alakú, keresztteződő sárga hullámvonallal és 3 db szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.¹⁶⁷⁶ A II/73. sírban 1 db lapított gömb alakú, keresztteződő vonalas mintával és 3 db szemmel ellátott opak üveggyöngy volt.¹⁶⁷⁷

A változatos színösszeállításokban ismert gyöngyök az esetek többségében női (Kistokaj-Homokbánya 27., 34., 44. sír, Karos-Eperjesszög II/62. sír), fiatal leány (Miskolc-Repülőtér 17. sír) vagy gyermek (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5–6. sír, Kistokaj-Homokbánya 10., 66. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír, Karos-Eperjesszög II/65., 73. sír), illetve nő vagy nagyobb gyermek (Tiszatardos-Nagydülő 4. sír) mellől kerültek elő. Használatuk a 10. században már megfigyelhető volt, a sírok döntő többsége ide sorolható (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5–6. sír, Karos-Eperjesszög II. temető, Kistokaj-Homokbánya, Miskolc-Repülőtér), s úgy tűnik, hogy használatuk a 11. században vissza is esik.

¹⁶⁷⁴ KOVÁCS 2015, 223; MNM Itsz. 11/1948.2.

¹⁶⁷⁵ RÉVÉSZ 1996, 31; HOM Itsz. 94.55.2.

¹⁶⁷⁶ RÉVÉSZ 1996, 31; HOM Itsz. 94.58.1.

¹⁶⁷⁷ RÉVÉSZ 1996, 32.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

LAPÍTOTT GÖMB ALAKÚ, VIRÁGSZEMEKSEL ÉS HULLÁMVONALAS DÍSZÍTÉSSEL ELLÁTOTT ÜVEGGYÖNGYÖK

A magyar szállásterület temetőinek alighanem legszebb gyöngyei tartoznak ide, még akkor is, ha köztük nagyobb arányban megfigyelhető, hogy a készítés során fellépő hiba folytán a szemek esetenként kevésbé sikerültek szabályosra, és/vagy a hullámvonal futása valamelyik szemén áthúzódik, egyben utalva arra is, hogy a készítés folyamata során ezekben az esetekben először készültek el a szemek, majd

az azokat övező – vagy mint említettem esetenként azokon átfutó – hullám. A technikai kivitel vonatkozásában érdemes még megemlíteni, hogy gyakorta megfigyelhető jelenség, hogy a gyöngyökön kialakított lyuk végei különböző átmérővel bírnak, rámutatva arra, hogy azokat esetenként kúpos eszközzel készítették. A gyöngyök tipokronológiai vizsgálata feltétlenül önálló tanulmányt igényelne.

KAURIK, KAGYLÓK, CSÜNGŐK

Kaurik¹⁶⁷⁸ 1 és 19 közti darabszámban kerültek elő, jellemzőbb volt azonban síronként csupán néhány darab, a két legnagyobb számú eset 10 darabbal Kistokaj-Homokbánya 44. sírja, míg 19 darabot Miskolc-Repülőtér 11. számú temetkezése tartalmazott. Ritkábban kerültek sírba kagylók is, általában 1-1 db (Karcsa-Kormoska 90. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/37., 45. sír). Némiképp meglepő módon mindössze néhány sírból ismert csupán feltehetően hitvilági céllal viselt állatfog (Kistokaj-Homokbánya 66. sír, Szomotor-Hegyilegelő 10., 24. sír) és a félhold alakú csüngőknek is mindössze kettő példánya (Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 3. sír) és egy kissé

a hagyományos változatoktól eltérő példánya dokumentált (Szomotor-Hegyilegelő 10. sír).

A Sályon előkerült Makarov II. típusú balta alakú amulettek megjelenése a 11. század második felére tehető.¹⁶⁷⁹ A hasonló magyarországi tárgyakban importleleteket láthatunk, melyek többségükben 11–12. századi településekről ismertek.¹⁶⁸⁰

A kereszteteket Miskolc-Repülőtér 23. sírja és Tiszakeszi-Szódadomb szórvány keresztje képviseli. Az előbbi ereklyetartó mellkereszt, utóbbi viszont eredetileg tuskével vagy köpüvel felerősített szertartási kereszt volt, melyet annak letörése után átfúrva, nyakba akasztva viseltek tovább,¹⁶⁸¹ ám eredeti helyzetéhez képest fordított állásban.

NYAKLÁNC

Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. számú gyermeksírából van adatunk fémből készült szemekből összeállított nyaklánc egykori meglétéről. A koponyatető mögött fekvő, bizonyára a sírt ért bolygatás nyomán darabokra

szakadt ékszer az U alakú szemekből álló láncok ritkább változataként kettős szemekből állt. Fémszemekből álló lánc Karos-Eperjesszög és Mezőzombor-Bálványdomb temetőjéből ismert még a megyékből.¹⁶⁸²

HAJFONATKORONGOK

Hajfonatkorongok bemutatott lelőhelyeink között 4 temetőből kerültek elő, ebből azonban sajnos csak a kistokaj-homokbányai 24. és a zemplén-szélmalomdombi sír tekinthető hitelesen feltárttnak. A sárospatak-baksahomoki 3. sírből a korongok ugyan megmaradtak, de bizonyára több-kevesebb tárgy elkallódhatott. Még ennyi információval sem rendelkezünk a Szentistván-Honvéd u. 8. szám alatt előkerült tárgyak leletkörülményeit illetően, így az sem teljesen bizonyos, hogy ezek egy sírban voltak-e egy-

kor. A zempléni férfisírból előkerült korongok kivételével mindhárom azok áttört típusait képviselik, a megye területén azonban megtalálhatók voltak további, lemezből készült változatok is, mint erre Karos-Eperjesszög 11/47., 72. és 111/5. sírja mutat. Az előbbi temetőből egy további áttört korongpár is előkerült a 11/56. sírből.¹⁶⁸³ A zempléni férfisír 5 db korongja kapcsán a szakirodalomban különböző elképzelések születtek azok felhasználásával, sírba kerülésnek okával kapcsolatosan.¹⁶⁸⁴

¹⁶⁷⁸ KOVÁCS 2008, 119–133, 340–406.

¹⁶⁷⁹ FÖREDI et al. 2017, 427.

¹⁶⁸⁰ FÖREDI et al. 2017, 427.

¹⁶⁸¹ LANGÓ 2018.

¹⁶⁸² HORVÁTH 2004.

¹⁶⁸³ RÉVÉSZ 1996, 82–89.

¹⁶⁸⁴ FODOR 1976, 284–285.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

KARPERECEK

8. táblázat. Karperecek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kiséreletek
Ároktő-Dongóhalom	4. sír	Nő, 25 év körüli	5 db kerek vagy ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Huzalkarika, egy- és kéttagú csüngős ruhadiszek
	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Vastöredék (fejékszer?)
	11. sír	Nő, 22-26 éves	2 db kerek, illetve kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	1 db bronz huzal- és 1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű
	12. sír	Nő	1 db Kovács 1994, 2a típusú állatfejes bronz karperec	1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű
	Szórvány		1 db ovális átmetszetű, zárt bronz karperec; 1 db pódrött végű bronz pántkarperec	
Bodrogfalom-Eresztvényhomok	1. sír	Neme, kora bizonytalan	3 db nyitott, kerek átmetszetű, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Hegyikristály gyöngy, 1 db hárombordás bronz pántgyűrű, agyagedény
	26. sír	Fiatal nő	2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyöngyök, 1 db rácsmintás bronz pántgyűrű, vastárgy
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány	?	1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű rozsdézüst pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Cigánd-Diósdűlő	Szórvány		1 db bronz karperec	
Edelény-Borsod, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db vékony, háromrét hajlított bronz-huzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	
Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db Kovács 1994 felosztásába nem besorolható típusú állatfejes bronz pántkarperec	
Kenézlő-Fazekaszug I.	7. sír	Nő	1 db enyhén kiszélesedő, lekerekített végű bronz pántkarperec	Gömsorcsőngős fülbevalópár, aklaszegek, fülesgombok, zabla, vastöredék
	16. sír	Férfi	1 db kiszélesedően lekerekített végű díszített bronz pántkarperec, 1 db háromszög átmetszetű, nyitott, rovátkolást utánzóan öntött bronz karperec	Huzalkarika, gyöngyök, övveretek, csiholó, íj, tegez, nyilcsúcsok, kengyelpár, hevedercsat, zabla, vaskarika, lócsontok
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő	2 db lekerekített végű bronz pántkarperec	Fülesgombok, zabla, kengyelpár, lócsontok
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	1 db foglalatos ezüstgyűrű, övveretek, vaskés, csontárok, zabla, lócsontok
	34. sír	Nő	1 db díszített bronz és 1 db díszítetlen ezüst pántkarperec	Ezüstveretes fapálcika, gyöngyök, bronzlemez, huzalkarika, veretes lábbeli, vastárgyak, zabla, kengyelpár
	41. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzal- és 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	Fémdiszes fejdísz, huzalkarikák, fülesgombok, vastárgy, agyagedény
	43. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű, végei felé kúposan kiszélesedő bronz huzalkarperec	Huzalkarika, fülesgombok, veretes lábbeli
	44. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített és 1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec	Ezüstgomb, zabla, kengyelpár, hevedercsat, lócsontok
	47. sír	Nő	2 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű bronz pántkarperec	Huzalkarika, ezüsfoglalatos csontpálcika, zabla, kengyel, hevedercsat, lócsontok
	49. sír	Nő	2 db kiszélesedő, enyhén lekerekített végű rozsdézüst pántkarperec	Gyöngyök, veretes lábbeli, kengyelpár, hevedercsat, zabla, lócsontok

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Kenézlő-Fazekaszug II.	50. sír	Férfi	1 db kiszélesedően lekerekített végű rosszezüst pántkarperec	1 Huzalkarika, övveretek, csontos íj, tegez (?), nyilcsúcsok, zabla, heveder- csat, lócsontok
Kisdobra-Ligahomok	2. sír	Nő	2 db rosszezüst pántkarperec	Huzalkarikák
	6. sír	Nő	2 db nyitott, hegyesedő végű ezüst huzal- karperec	Huzalkarikák, kisebb, kéttagú csüngős veretek, dirhemek, vaskés, kengyel pár, zabla
Kistokaj-Homokbánya	14. sír	Nő	1 db pödrött végű, pontkörmintás bronz pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekere- kített végű bronz pántkarperec	Szölőfürtdíszes fülbevalók, huzalka- rika (?), gyöngyök, kaurik, 1 db fejes bronz karikagyűrű
	15. sír	Nő	1 db pödrött végű, farkasfog- és pontkör- mintákkal díszített bronz pántkarperec	Lánccal összekapcsolt gömbsorcsün- gős fülbevalópár, gyöngyök, rombusz alakú ruhadíszek, rozetták, fülesgom- bok, fejes bronz karikagyűrű
	27. sír	Nő	1 db pödrött végű, egymást keresztező farkasfogmintákkal, az így felosztott mezőkben pedig körponcokkal díszített bronz pántkarperec; 1 db ovális átmetsze- tű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzal- karperec; 1 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	Gyöngyök, kaurik
	34. sír	Nő	2 db háromrét hajlított, vékony, kerek átmetszetű bronzhuzalból sodrott, hur- kos-kampós végű karperec	Gömbsorcsüngős fülbevaló, gyön- gyök, hajfonatkorongpár, rozetták, fülesgombok
	44. sír	Nő	1 db pödrött végű, farkasfogmintával díszített bronz pánt- és 1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, spirálisan kitöltött végű huzalkarperec	Gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyön- gyök, kaurik, rombusz alakú ruhadísz, rozetták
	55. sír	Nő	1 db pödrött végű, körponcokkal díszített bronz pánt- és 1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkar- perec	Gyöngyök, rombusz alakú ruhadísz, rozetták, fülesgomb, bronzgyűrű, vaskés
	68. sír	Nő	1 db pödrött végű, farkasfogmintás bronz pántkarperec	
	78. sír	Férfi	1 db pödrött végű bronz pántkarperec	Nyilcsúcsok, ár vagy bogozó
	Szórvány		1 db kiszélesedően lekerekített végű vrettrátetes ezüst pántkarperec; 1 db kiszélesedően lekerekített végű, közepén gerincelt bronz pántkarperec, 1 db pöd- rött végű, pontkörmintás díszítésű bronz pántkarperec	
Mezőcsát-Csicske	Szórvány		1 db huzalkarperec	
Mezőcsát-Ifejmenti Álla- mi Gazdaság, Almatároló	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	
Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárázér	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, he- gyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db bronz huzalkarperec	Bronz- (?) gyűrű
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, 1 db rombusz átmets- zetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, agyagedény
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	S-végű karikák, gyöngyök
	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db karperec	S-végű karikák, lunula, 1 db félkö- rívés átmetszetű bronz pánt- és 1 db hárombordás bronz pántgyűrű
Miskolc-Repülőtér	2. sír	Nő	1-1 db kissé ovális, illetve kerek átmets- zetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Fülesgombok, rozetta, 1 db hólyagos fejű ezüst- és 1 db foglalatos ezüst- gyűrű

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelöhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Miskolc-Repülőtér	4. sír	Nő	1 db pödrott végű, díszített bronz pántkarperec	Huzalkarikák, gyöngyök, övveret, csat, 1 db fejes bronz karikagyűrű
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db ? típusú karperec	Agyagedény
	Szórvány		2 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db Kovács 1994, 4a típusú állatfejes bronz karperec	
Muhi puszta	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db állatfejes bronz karperec	
Muhipuszta (?)	Szórvány		2 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelöhely	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű ezüst huzalkarperec	
Ónod (?)	Szórvány		1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, hurkos-kampós végű fonott karperec, 2 db kerek, illetve ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Sajólád-Alkotmány u. 32.		Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedően lekerekített végű, egymást keresztező poncolt farkasfogmintával díszített bronz pántkarperec	Rozetta
Sajószöged-Geodéziai torony	18. sír	Fiatal leány	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Gyöngyök
Sárazsadány-Felvég u. 17.	Szórvány		1 db kiszélesedően lekerekített végű, díszített bronz pántkarperec	
Sárospatak-Baksahomok	2. sír	Férfi	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Huzalkarikák, érmék, bűjtató, függeszőveret, kova, nyilcsúcsok, csat, csíholó, zabla, lócsontok
	3. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Gömborscsüngős fülbevalópár, gyöngy, hajfonatkorongok, agyagedények, zabla, hevedercsat, lócsontok
	6. sír	Nő	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec, 1 db két bronzhuzalból sodrott karperec	Kisebb csüngős veret, orsógomb, zabla, kengyelek, hevedercsat, lócsontok
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedő, csúcsba futóan záródó bronz pántkarperec	Zabla, kengyelek, lócsontok
	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, 1 db kerek átmetszetű, nyitott, kissé kürtös végű bronz huzalkarperec, 1 db kerek átmetszetű ezüst huzalkarperec, mely egyik végén kúposan kiszélesedik, míg másik vége elhegyesedő, 1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	2. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db Kovács 1994, 4a típusú állatfejes bronz karperec	
	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	
Szomotor-Hegyilegelő	Szórvány		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalkarperec, 1 db kerek átmetszetű zárt karperec	
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		1 db Kovács 1994, 1d típusú állatfejes bronz karperec, 2 db kiszélesedően lekerekített végű díszített bronz pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	
Tiszakeszi-Kenderföldek	Szórvány		2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, 2 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hurkos-kampós végű karperec	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Tiszakeszi-Szódadomb	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec	Vaskés
	Szórvány		1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű karperec, 4 db négyszögletes vagy téglalap átmetszetű, végeiken kiszélesedő bronz karperec	
Tizzaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec	Huzalkarika, fülesgombok, kés (?), állatsont, zabla, kengyel pár
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst pántkarperec	Fülesgomb, ezüstlemezke, zabla, lócsontok
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1 db lekerekített végű ezüst pántkarperec	
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	2 db vékony aranyhuzalból készült hurkos-kampós végű karperec, 2 db vékony aranyhuzalból készült hurkos-kampós végű bokaperec	
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		3 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec	

HUZALKARPERECEK

A katalógusban bemutatott huzalkarperecek között – hasonlóan a korszakban megfigyelhető tendenciához – legnagyobb számban kerek vagy kissé ovális átmetszetű, nyitott, gyakorta elhegyesedő, kisebb számban egyenesre vágott vagy lekerekített végű bronz karperecek találhatók. Huzalkarperec megnevezésüket a forma adja, hiszen ezek valójában öntött darabok voltak. Az ezüsből készültek esetében a klasszikus változatot képviselő kisdobrai 6., a karosi II/32. és 72. sírból,¹⁶⁸⁵ valamint a Nagykövesdről származó példányok mellett már talán inkább valóban huzalnak nevezhetjük a végig azonos átmérőjű változatban készült bodrogvécsi ékszert. Ugyancsak huzalból készültek a zempléni sír arany kar- és lábpercei, de ezek a temetési ékszerek¹⁶⁸⁶ már hurkos-kampós záródást kaptak.

Síronként 1–5 közti darabszámban kerültek elő, méretükből fakadóan elsősorban felnőttek, vagy a felnőttkor elején járó nők (Ároktó-Dongóhalom 4., 9., 11. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/41. sír, Kisdobra-Ligahomok 6. sír, Kistokaj-Homokbánya 27. sír, Miskolc-Repülőtér 2. sír) viselték, s ugyancsak nők sírjába került Karos-Eperjesszögön¹⁶⁸⁷ és Tiszalúc-Sarkadon is.¹⁶⁸⁸ Mindössze egyetlen példáját ismerem gyermeksírból (Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír), ahol a váz alkarcsonjtainak helyein voltak a többi pél-

dányhoz képest kis méretű karperecek, vagyis ezek vélhetően eredetileg is gyermek számára készültek, s nem a felnőtt méretű ékszert tették utólagos alakítással a kisebb karokra megfelelővé. Az ismert esetekben az alkarok középső, vagy azok csukló közeli részein figyelték meg viseletüket. Felnőtt nők körében történő viseletük figyelhető meg Nógrád megye hasonló ékszereket tartalmazó sírjai esetében,¹⁶⁸⁹ míg Heves megyében az ismert esetek ugyancsak női és gyermeksírokról szólnak.¹⁶⁹⁰

A sírok között lovas temetkezés csak a kenézlői II/31. sírből ismert, ehhez egyedül Karos II/32. számú, ugyancsak lócsontokat is tartalmazó sírja sorolható. A bemutatott sírokban többségében egyszerűbb ékszerek, gyöngyök, különböző pánt- vagy foglallattal ellátott gyűrűk, ritkábban ruhadíszek jellemezték az eltemetettek viseletét és ékszerkészletét. Az egyetlen fülbevaló a karosi II/72. sírből származik, míg az egyetlen nyakperce a tiszalúci temetkezésből került elő.

Vizsgált temetőinkben ezen karperecek keltezéséhez korabeli érme *terminus post quem* dátumot egyedül a tiszalúci sír esetében szolgáltat, az legkorábban az 1063. évben kerülhetett földre a vele együtt előkerült Salamon (1063–1074) érme alapján.¹⁶⁹¹ A karperecek ezen típusa falusi temetőkben érmével együtt döntően női temetésekből ismert, ahol a pénzek I. István (1000–1038) és I.

¹⁶⁸⁵ RÉVÉSZ 1996, 21, 32.

¹⁶⁸⁶ KOVÁCS 2019.

¹⁶⁸⁷ RÉVÉSZ 1996, 90.

¹⁶⁸⁸ KOVÁCS 2015, 208.

¹⁶⁸⁹ HORVÁTH 2018.

¹⁶⁹⁰ RÉVÉSZ 2008, 417.

¹⁶⁹¹ KOVÁCS 2015, 150.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

László (1077–1095) uralkodása között készültek.¹⁶⁹² Összességében úgy tűnik, hogy nagyobb arányban talán a 10. század második felében és a 11. század elején számolhatunk ezek használatával, azonban akkor sem lehettek nagymértékben elterjedtek, inkább egyes közösségekre jellemzőek. Szembetűnő ugyanis más karperec típusokkal szembeni alacsony arányuk azokban a temetőkben, melyekben a karperecek viseletének szokása szemléltetőmást elevenen élt és bizonyára lehetőségük is lett volna ilyeneket beszerezni (Kenézlő-Fazekaszug II. temető, Kistokaj-Homokbánya, Karos-Eperjesszög II. temető). Ugyanakkor, ha csak elvétve is, de még Salamon érmével is megfigyelhetők. Arányuk Borsod, Abauj és Zemplén megyék 11. századi közösségeinél is alacsonynak mondható volt, az egyetlen kivétel az Ároktő-Dongóhalmon temetkező közösség esete. A regionális különbségekre ugyanakkor rávilágít, hogy Nógrád megye területén ezeket láthatóan nagyobb számban használták még a 11. századi közösségek, s temetkeztek is velük, hiszen például Piliny-Sirmányhegyen az 54. sírban I. Béla (1060–1063) veretével együtt volt a karperec. De Egyházasgerge-Sirmány és Szécsény-Kerekdomb temetőinek érméi is azok 11. századi használatára utalnak.¹⁶⁹³ Heves megyében már a 10. századtól számolhatunk használatukkal, s ez a 11. században is megfigyelhető maradt.¹⁶⁹⁴ Megjelenésük idejére nézve a kisdobrai 6. sírből¹⁶⁹⁵ a 2 db rosszezüst huzalkarpereccel együtt előkerült dirhemek a 928/929. évi *terminus post quem*,¹⁶⁹⁶ Sósartyán-Zúdótetőn pedig sajnos csak a kevésbé informatív 899. évi *terminus post quem* időpontot adja meg a korabeli érme.

A hasonló, de rombusz átmeteszű, vizsgált területünkön mindaddig kizárólagosan bronzból ismert karperecek (Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1–2. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, Szentsimon, Ózd felé eső településrész szórvány) esetében mindössze egyetlen sírből van együttes adatunk az elhunyt nemére és életkorára, valamint a karperec helyzetére: Sajószöged-Geodéziai torony 18. sírjában a fiatal leány bal alkarcsontjainak középső részén volt a karperec, végeivel a medence felé mutató helyzetben. A karperecek ezen típusa vastkosabb kialakítása miatt nehezen volt utóla-

gosan alakítható, így vélhetően a többi eset is inkább felnőtt, vagy legalábbis már nem kisgyermek korú személyek általi használatára utal. További 1 db rombusz átmeteszű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec edelény-borsodi földvár területén került elő.¹⁶⁹⁷ 10. századi temetőkből nem ismert a karpereceknek ez a változata, a kevés adat közül a miskolci 2. sír vasstag huzalú S-végű karikái is a sír 11. századi keltezésére utalnak. Ennek megfelelően kísérőleleteik közül hiányoznak a megelőző évszázad karakterisztikus emlékei, ugyanakkor a miskolci 2. sírban 10 db S-végű karika, a sajószögedi temetkezésben – a temetőből egyedül ismert gyöngyosorban – karneol- és hegyikristály gyöngyök is voltak, így a falusias közösségeken belül szemléltetőmást gazdagabb leletekkel bocsátották a túlvilágra az ilyenekkel eltemetett személyeket. Az arányuk ezeknek is alacsonyabb, mint a nógrádi területeken, ahonnan 9 db hasonló közölt.¹⁶⁹⁸ Ezek az ismert esetekben női sírokból származó ékszerek révén ugyancsak a 11. századra keltezhetők.¹⁶⁹⁹ Heves megyéből mintegy 12 db dokumentált, ugyancsak 11. századi női és gyermeksírokból.¹⁷⁰⁰ Úgy tűnik tehát, hogy a magyar szállásterület északi részén csak a 11. századtól terjedtek el a vastkos, bronzból öntött, végeik irányába elhegyesedő végű karperecek, elterjedésük azonban ott sem volt egyenletes, jelenleg a Hernád és a Tisza közötti területek temetőiből viszont nem ismertek [159. kép].

A megyéből ismert huzalkarperecek között egyedi darab a kenézlői 11. temető 44. sírjából előkerült, mindkét végén kürtösen kiszélesedő bronz karperec, és a Sárospatak-baksahomoki temető szórvány leletei között található 2 db hasonló ékszer, melyek közül azonban csak az egyik esetében szélesednek ki végei kürtösen, míg a másiknál csupán az egyik véget alakították ilyenné. Utóbbihoz hasonló az ipolykiskeszi (Malé Kosihy, SI.) temető 202. sírjából dokumentált.¹⁷⁰¹ A forma azonban igazán a magyar honfoglalást megelőzően, a késő avar korban¹⁷⁰² volt elterjedt, használatuk Pannónia területén a 9. század közepéig megfigyelhető volt.¹⁷⁰³

¹⁶⁹² KOVÁCS 2015, 209.

¹⁶⁹³ HORVÁTH 2018.

¹⁶⁹⁴ RÉVÉSZ 2008, 417.

¹⁶⁹⁵ DÓKUS 1900, 56.

¹⁶⁹⁶ KOVÁCS 2011, 178.

¹⁶⁹⁷ WOLF 1992, 421, 429.

¹⁶⁹⁸ Ebben nem szerepel a karancslapujtó-nyárvas-dülői 1. sírből származó rombusz átmeteszű, de kialakítását tekintve markánsan eltérő ezüst karperecpár (HORVÁTH 2018).

¹⁶⁹⁹ HORVÁTH 2018.

¹⁷⁰⁰ RÉVÉSZ 2008, 417.

¹⁷⁰¹ HANULIAK 2004, 49, 127.

¹⁷⁰² S. PERÉMI 2001, 176.

¹⁷⁰³ SZÓKE 1992, 866–869.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

159. kép. Borsod, Abaúj, Zemplén, Heves és Nógrád megyék kerek/ovális átmetszetű, nyitott végű huzalkarpereceket (●) és rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalkarpereceket (○) tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–8: Ároktő-Dongóhalom 4., 9., 11. sír, 9–14: Bodroghalom-Eresztvényhomok I., 22., 26. sír, 15. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben szórvány, 16–18: Kenézlő-Fazekaszug II/31., 41. sír, 19–20: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 21: Kistokaj-Homokbánya 27. sír, 22–24: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 1–2. sír, 25–28: Miskolc-Repülőtér 2. sír, szórvány, 29: Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelőhely, 30: Sajószöged-Geodéziai torony 18. sír, 31: Szentsimon, Ózd felé eső településrész, 32: Szomotor-Hegyilegelő szórvány, 33–34: Tiszakeszi-Kenderföldek, 35–37: Zemplénagárd-Terebesi homok I. szórvány, 38–41: Edelény-Borsodi földvár, 42: Tiszalúc-Sarkad 225. sír, 43–44: Karos-Eperjesszög II/32., 72. sír, 45–46: Cserháthaláp, 47–48: Egyházasgerge-Sirmány 3. sír, 49–50: Ipolyvece-Görgei u., 51: Jobbágyi-Hermann Károly szőlője, 52: Karancslapujtó-Nyárvas-dűlő 4. sír, 53: Kisterenye-Bányakapitányság, 54: Nógrádkövesd-Vasútállomás, 55: Nógrádáp-Tatárka 13. sír, 56–59: Perse-Bércz 76., 101. sír, 60–73: Piliny-Sirmányhegy 42., 50., 56., 95., 97., 112., 124., 126–127. sír, 74: Salgótarján, 75: Sósartyán-Hosszútető 20. sír, 76–77: Sósartyán-Zúdotető 2. sír, 78: Szalmatercs-Fehérlő-dűlő, 79: Szanda-Bokák-dűlő, 80: Szécsény-Kerekdomb, 81–84: Aldebrő-Mocsáros 15., 27–28. sír, 85–86: Besenyőtelek-Tepély I/A sír, 87–88: Eger-Gépállomás A sír, 89–91: Eger-Vár 203., 466. sír, 92: Heves-Szőlők, 93: Lőrincy-Selypi-pusztá 4. sír, 94–96: Pétervására-Ivádi út 1–3. sír, 97–98: Pétervására-Vár, 99–102: Újlőrincfalva-Magyarad II., 35. sír, A leletegyüttes, B leletegyüttes, 103–104: Visonta-Felsőrét 55. sír

PÁNTKARPERECEK

A pántkarperecek között a legegyszerűbb formát a lekerekített végű bronz- (Kenézlő-Fazekaszug II/26. sír) vagy ezüst-/rosszezüst (Kenézlő-Fazekaszug II/34., 44. sír, Kisdobra-Ligahomok 2. sír, Zalkod-Szegfarki-dűlő) változatok alkotják. (Itt nem szerepeltetem azokat az eseteket, amikor rendkívül vékony lemezből készült karpánt – halotti ékszer¹⁷⁰⁴ – került elő, mivel a csuklóknál megfigyelt pántok önállóan viseletre nem lehettek alkalmasak.) Hasonló karperecek megyénk területéről ezüsből készült változatban Karos-Eperjesszög II/11., 29., 47., 54. sírjából és szórványként, illetve a III/13. sírből ismertek. A hasonlóan lekerekített végű, de díszített változatoknak csak egyetlen bronzból készült darabját ismerem (Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír). Ezekből élesen nem elválasztható¹⁷⁰⁵ csoportot alkotnak a kiszélesedően lekerekített végű bronz (Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány, Kenézlő-Fazekaszug I/7., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/41., 47. sír, Kistokaj-Homokbánya 14. sír és szórvány, Muhipusztá?, Ónod?, Szinyér, Tibolddaróc, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát I. sír) és ezüst karperecek (Kenézlő-Fazekaszug II/44., 49–50. sír, Sárospatak-Baksahomok 2–3., 6. sír és szórvány, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2. sír), melyek között ugyancsak felbukkannak az öntött és a lemezből készült változatok is. Kiszélesedően lekerekített végű karperecek Karos-Eperjesszög I. és II. temetőjéből bronz- (12., 66.) és ezüst- (3., 45., 53., 56., 61.), míg III. temetőjéből ezüst- (6., 9.) változatban ismertek. A leletek sorát gyarapítja a mezőzombori temető 2. sírjából, valamint szórványként előkerült 1-1 db kiszélesedően lekerekített végű ezüst karperec.¹⁷⁰⁶ A kiszélesedően lekerekített végű karperecek díszített változata mindössze néhány lelőhelyről került elő (Sajólád-Alkotmány u. 32., Sáradsány-Felvég u. 17., Tibolddaróc), egy pontkörmintás bronz pántkarperec-pár pedig Taktharkány-Bazsi-pusztáról dokumentált.¹⁷⁰⁷ A kiszélesedő végű karperecek közé sorolható egy kiszélesedően csúcsba futó végződésű öntött ezüst karperec is (Sárospatak-Baksahomok 7. sír).

Figyelemre méltó kísérőleleteik között a gyűrűk alacsony száma. Vizsgált temetőinkben mindössze Kistokaj 14. sírjában volt 1 db fejes karikagyűrű, mely a me-

gye teljes területéről is mindössze egy további példával egészíthető ki, Karoson a II/45. sírban volt 2 db gyűrű.

A karperecek között a lekerekített és kiszélesedően lekerekített véggel rendelkező változatok is csak 10. századi temetőkből ismertek. A huzalkarperecekkel ellentétben lekerekített vagy kiszélesedően lekerekített végű pántkarperecekben kifejezetten gazdag a megye leletanyaga, hiszen Nógrádból mindössze két 10. századi temetőből, egy női és egy gyermeksírből összesen csupán 3 db bronzpéldány került elő (további 1 db pedig vasból készült, ez utóbbi azonban már 10. század végi–11. századi lehet),¹⁷⁰⁸ Hevesből mintegy 10 db ismert, a biztos esetekben kivétel nélkül női sírokból, melyeket a 10. század első felében, háromnegyedében áshattak meg.¹⁷⁰⁹

Pödrött végű pántkarperecek

Az egyszerű pödrött végű változatoknak bronzból készült darabjai kerültek csak elő mindeddig (Ároktő-Dongóhalom szórvány, Kistokaj-Homokbánya 78. sír), s ugyancsak bronzból készítették azok díszített változatait is (Kistokaj-Homokbánya 14–15., 27., 44., 55., 68. sír és szórvány, Miskolc-Repülőtér 4. sír). Pödrött végű bronz karperecek a megyéből Karos-Eperjesszög II. és III. temetőjének I-I sírjából kerültek még elő, 1 db sima (III/5.) és 1 db díszített (II/73.) változat.¹⁷¹⁰ Mindössze egyetlen ezüsből készült változatot ismerek ezeken felül, Mezőzombor-Bálványdomb 4. sírjából.¹⁷¹¹ A karperecek díszítetlen változatai közül 1 férfi sírja ismert, míg a díszítettek csak női sírokból kerültek elő.

A pödrött végű pántkarperecek használatával már a 10. század elejétől számolhatunk, s mindez a díszített példányokra is igaz, használatuk ugyanis párhuzamosan megfigyelhető volt már a 10. század első harmadában.¹⁷¹² Jól észrevehető regionális különbség ugyanakkor, hogy amíg a Borsod, Abaúj és Zemplén megyei részekben a 11. században már nem, vagy csupán elvétve kerültek sírba a pödrött végű, vagy pödrött végű díszített pántkarperecek, addig Nógrád megyében még temettek ilyenekkel a 11. században is, legalább annak második negyedéig.¹⁷¹³ A pödrött végű pántkarperecek száma alacsony a bodrogközi és a Hernád–Bodrog-vidéki temetőinkben is, lelő-

¹⁷⁰⁴ Kovács 2019.

¹⁷⁰⁵ Mesterházy Károly legutóbb együtt, a kikerekedő végű pántkarperecek között tárgyalta a két változatot (MESTERHÁZY 2018, 190–195).

¹⁷⁰⁶ Kovács 2015, 21, 27.

¹⁷⁰⁷ Kovács 2015, 47.

¹⁷⁰⁸ Horváth 2018.

¹⁷⁰⁹ Révész 2008, 415, 445.

¹⁷¹⁰ Révész 1996, 91.

¹⁷¹¹ Kovács 2015, 24.

¹⁷¹² Mesterházy 2018, 197.

¹⁷¹³ Horváth 2018.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

helyeiket elsősorban a Sajótól keletre találjuk. Különösen magas volt viszont a számuk a kistokaji temetőben, főként a díszített változatoké. Arányuk itt kiegyenlítetebb a pántkarperecekkal, míg a bodrogházi temetőket ez utóbbiak jellemzik csaknem kizárólagosan.

Veretrátétes pántkarperecek

A díszített pántkarperecek talán legszebb tagjaiként egyetlen tényleges veretrátétes ezüst pántkarperec található a katalógusban, Kistokaj-Homokbánya szórvány leleteként. Ehhez a típushoz Mezözombor-Bálványdomb 2 db további karperece csatlakozik még a megyékből: a kistokajhoz kialakítását tekintve hasonló, szórványként előkerült példány, valamint a magyar szállásterületről eddig ismert egyik legszebb kivitelű, pántján poncolt növényi mintával díszített ékszer, mely a 4. sírből dokumentált.¹⁷¹⁴ Talán ezek egyszerűbb változatának tekintetjük a kenézlői I/16. sír végein díszített karperecét.

SODROTT ÉS FONOTT KARPERECEK

Egyetlen huzal háromszoros vagy vagy kétszer két-rét összehajtásával, majd sodrásával, illetve fonásával kialakított karperecek hurkos-kampós záródással (Edelény-Borsod, közelebről ismeretlen lelőhely, Kistokaj-Homokbánya 27., 34. sír, Ónod ?, Tiszakeszi-Kenderföldek), vagy végeiken spirálisan kitöltött változatban (Kistokaj-Homokbánya 44., 55. sír, Tiszakeszi-Szóda-domb szórvány) ismertek. Fonott karperecre Karoson az I. temető egyik naplóbejegyzése is utal, egy ilyen töredékről adva hírt.¹⁷¹⁵

Jellemzően sodrott karperecekből a sírok csak 1 darabot tartalmaztak (gyakran azonban másfajta karpereccel együtt), párban csak egyetlen sírban voltak (Kistokaj-Homokbánya 34. sír). Ugyancsak egyetlen esetben ismerek példát eltérő technikai megoldással kialakított sodrott karperecre, amikor is 2 db különálló huzal összesodrásával készült el az ékszer (Sárospatak-Baksahomok 6. sír). Viselőik a biztosabb adatok alapján nők voltak (Kistokaj-Homokbánya 27., 34., 44., 55. sír, Sárospatak-Baksahomok 6. sír), akik a jobb és a bal karjukon egyaránt viselhették ezeket.

Keltezésük tekintetében annyi megállapítható, hogy a 10. századi temetőkben ezek már megtalálhatók, a hasonló kialakítású, 10. század középső részére keltezhető nyakpe-

A pántkarperecek a katalógusban bemutatott temetőkben főként női (Kenézlő-Fazekaszug I/7. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/26., 34., 41., 43–44., 47., 49. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15., 27., 44., 55., 68. sír, Miskolc-Repülőtér 4. sír, Sárospatak-Baksahomok 3., 6. sír), kisebb számban férfi- (Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír, Kistokaj-Homokbánya 78. sír, Sárospatak-Baksahomok 2. sír) sírokból ismertek, ugyanakkor bizonyosan gyermeksírból nem került elő vizsgált temetőinkben ilyen ékszer. Viseleti módjuk az alkarokon történő használatot mutatja; annak gyakorlatilag teljes hosszára találhatunk példákat. Aligha tévedünk, ha feltételezzük, hogy végeikkel egykor felfelé kerülhettek sírba, hiszen annak esetenként díszített kialakítása csak így érvényesült megfelelően. Nem minden esetben viselték azonban párosan szimmetrikusan ezeket, előfordult, hogy 2 db karperec csak az elhunyt jobb karján volt (Kistokaj-Homokbánya 14. sír).

recekhez hasonlóan.¹⁷¹⁶ Ugyanakkor vizsgált megyéink temetőiben a 10. század végén már valószínűleg nem kerültek sírba, kísérőleleteik közül legalábbis hiányoznak az ekkor elterjedő tárgytípusok, így ezek között gömbsorcsüngős fülbevalók, gyöngyök, rozettás és rombusz alakú ruhadíszek vannak, azonban gyűrűkből mindössze 1 db.

A sodrott karperecekből Nógrád megye temetőiből 9 db ismert, ezek többségében két-, vagy háromrét hajlított bronz-, ritkábban ezüsthuzalból készültek, s végeik – a kétrét hajlított kivételével – spirális kitöltést kaptak. Többségében felnőtt nők sírjaiban találjuk ezeket, de egy esetben férfitemetkezésből is napvilágot látott. Általában a sír egyetlen karperecét alkották, kivételként huzal- vagy pödrott végű pántkarpereccel voltak párban.¹⁷¹⁷ Ugyanebben az összeállításban figyelték meg Sósartyán-Hosszútető 30. sírjában is.¹⁷¹⁸ 10. századi megjelenésük a nógrádi temetőkben is megfigyelhető, használatuk a 11. században is adatolható.¹⁷¹⁹ Heves megyében a sodrott karperecek között mindkét végükön spirálisan kitöltött és hurkos-kampós záródásúak is vannak, előbbi 3 nő vagy leánygyermek sírjából összesen 4 db ismert, az utóbbi pedig szórványként 2 db. Használati idejük a mindkét végén spirálisan kitöltött változatok esetében a 920-as évektől már megfigyelhető lehetett, egészen a 11. század végéig.¹⁷²⁰

¹⁷¹⁴ KOVÁCS 2015, 24–25, 27.

¹⁷¹⁵ RÉVÉSZ 1996, 15.

¹⁷¹⁶ RÉVÉSZ 1996, 92.

¹⁷¹⁷ HORVÁTH 2018.

¹⁷¹⁸ FODOR 1973, 34.

¹⁷¹⁹ HORVÁTH 2018.

¹⁷²⁰ RÉVÉSZ 2008, 417.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ÁLLATFEJES KARPERECEK

Az állatfejes karperecek között sajnos nagyon sok a szórvány darab, melyeknek Kovács László felosztása¹⁷²¹ szerinti ld (Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka), 2a (Ároktő-Dongóhalom 12. sír), 4a (Szentsimon, Ózd felé

eső településrész, Miskolc-Repülőtér szórvány), illetve nem besorolható (Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely) vagy bizonytalan típusa (Muhi puszta) került elő mindaddig.

EGYEDI KARPERECEK

Különleges, a huzal- és pántkarperecek közti formát mutatnak a Tiszakeszi-Szódadombról szórványként előkerült, végeiken ellaposodó, legyezőszerűen kiszélesedő karperecek, hiszen végeik kialakítását tekintve a kiszélesedően ellapított megformálás a korszakban csaknem kizárólagosan a pántkarperecek körére jellemző, s ritkábban bukkan csak fel a huzalkarperecek egyik¹⁷²² vagy mindkét végén,¹⁷²³ melyek a Tiszakeszin előkerült példányok többségéhez hasonlóan ugyancsak díszítettek. Ugyanakkor, míg az említett pántkarperecek végeit elkalapálták, addig a Tiszakeszin napvilágra került darabok esetében az öntőforma volt ilyen, ami a ritkább megoldás. Különleges kivitelük és együttes előkerülésük okán talán nem zárható ki, hogy ezek egy sír leletei lehettek. A Tiszakesziről származó, szélein farkasfogmintát utánzó díszítéssel ellátott karperechez nagyban hasonló ékszer Hajdújárásról (Hajdukovo, Srb.) ismert,¹⁷²⁴ ahol import tárgyként határozható meg.¹⁷²⁵ A magyar szállásterület déli részéről ismertek hasonló kiszélesedő végű karperecek,¹⁷²⁶ azonban az ilyen négyszögletes vagy téglalap átmetszetű, végeiken legyezőszerűen kiszélesedő karperecek ennek ellenére ritkaságnak számítanak a korszak Kárpát-medencei temetkezéseiben. A hasonló karperecformákat a kora középkori bizánci tradíciókon alapuló balkáni leletanyagból ismerjük nagyobb számban,¹⁷²⁷ de felbukkannak a 9–10. századi finnugor leletanyagban¹⁷²⁸ is. Megtalálhatók továbbá a magyarság Kárpát-medencei megjelenését megelőző avar korszak temetkezéseiben is.¹⁷²⁹

Egyedi darab Kenézlő-Fazekaszug I/16. sírjának háromszög átmetszetű, külső oldalán rovátkolást utánzóan öntött karperece, egy további párhuzam nélkül álló, hur-

kos-kampós végű (?) ezüst huzalkarperec pedig az ún. Tokaji kincsben található.¹⁷³⁰

A zárt karperecek között 1 db ovális és 1 db kerek átmetszetű bronz karperec van, sajnos mindkettő szórvány (Ároktő-Dongóhalom, Szomotor-Hegyilegelő). A szomotori esetben talán öntési hiba is okozhatta végeinek zárt állapotát.

A karperecek viseleti módját már részben érintettem, így itt már csak annyit jegyezni meg, hogy úgy tűnik gyakrabban kerültek ezek elő végeikkel felfelé mutató helyzetben. Ez a végeiken díszített változatoknál nem meglepő, azonban ez – úgy tűnik – részben megfigyelhető volt az egyszerű huzalkarpereceknél is. Karos-Eperjeszög temetőiben megfigyelhető volt, hogy a nők és a gyermekek, valamint a férfiak karperecviselete eltérő jegyeket mutatott. Előbbiek a könyökök alatt vagy az alkar közepén, az utóbbiak pedig leggyakrabban a csukló közeli helyen viselték ezeket.¹⁷³¹ A kisszámú ismert adat alapján ilyen tendencia talán Kenézlő-Fazekaszug I–II. temetőjében is megfigyelhető lehetett, legalábbis mindkét férfisírban (I/16., II/50.) a karperecek a csuklóhoz közel voltak, míg a női síroknál azok annak középső vagy felső részein.

Néhány esetben a karperecek sem a viseleti módnak megfelelően kerültek sírba. Ilyen Ároktő-Dongóhalom II. sírja, ahol a – leírás szerint a karcsontok környékén nem bolygatott – váz bal alkarcsontjain és a combcsontok között került elő 1-1 db huzalkarperec, így az utóbbi valószínűleg a temetés során került a combok közé. Hasonló jelenség bukkan fel Kistokaj-Homokbánya 78. sírjában is, ahol a karperec a bal combcsont felett 10 cm-re feküdt, mely így talán a már részben behantolt sírba került.

¹⁷²¹ Kovács 1994, 120–137.

¹⁷²² Ibrány-Esbó-halom 25. sírjának II. századra keltezhető példánya: ISTVÁNOVITS 2003, 74, 309, valamint Újlót (Vel'ké Lovce, Sl.) ugyancsak II. századra datálható 4. sírjának ékszere: NEVIZÁNSKY 2011, 169–170.

¹⁷²³ Nádudvar-Töröklaponyag I. sírjának II. század elejére keltezhető példánya: MESTERHAZY 1968, 138, 150; valamint Petróc (Petrovčič, Srb.) 10–11. századi lelőhelyének ékszere: STANOJEV 1989, 89.

¹⁷²⁴ STANOJEV 1989, 125.

¹⁷²⁵ OŤA 2016, 441.

¹⁷²⁶ STANOJEV 1989, 30, 52, 117.

¹⁷²⁷ ANĜELKOVA–MARVAKOV 2001, 21; DONTCHEVA–PETKOVA 2005, 112; OŤA 2010, 416–417.

¹⁷²⁸ SEDOV 1987, 112.

¹⁷²⁹ PÁSZTOR 2017, 143.

¹⁷³⁰ KOVÁCS 2015, 242.

¹⁷³¹ RÉVÉSZ 1996, 89.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

A közösségek karperecviselését tekintve a pántkarperecek Kenézlő-Fazekaszug II., Kistokaj-Homokbánya, Sárospatak-Baksahomok és Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát lelőhelyein voltak nagyobb arányban megtalálhatók, vagyis 10. századi környezetben. A karperecek között a kenézlői II. temetőt az I. számúval ösz-

szevetve különösen gyakoriak voltak a hegyesedő végű huzalkarperecek.¹⁷³² Közösségenként minden bizonnyal változó volt a karperecviselés, Bodrogszerdahelyen például nem került elő, másutt viszont egy sírban kettőnél több darab is volt.

GYŰRŰK

Az ékszerek egy nagyobb darabszámú csoportját alkotó alábbi táblázat foglalja össze: gyűrűket tartalmazó temetkezések jellemző adatait az

9. táblázat. Gyűrűk

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Tipus	Kísérőleletek
Ároktő-Dongóhalom	11. sír	Nő, 22-26 éves	1 db huzalgyűrű, 1 db félköríves átmet-szetű bronz pántgyűrű	2 db kerek, illetve kissé ovális átmet-szetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec
	12. sír	Nő	1 db félköríves átmet-szetű bronz pántgyűrű	1 db Kovács 1994, 2a típusú állatfejes bronz karperec
Bodroghalom-Ereszt-vényhomok	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db ovális átmet-szetű, nyitott végű bronz huzalgyűrű, 1 db félköríves átmet-szetű bronz pántgyűrű	
	8. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db lekerekített sarkú téglalap átmet-szetű bronz huzalgyűrű	Huzalkarika, érme
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyitott végű huzalgyűrű, 1 db szá-márhátíves átmet-szetű bronz pántgyűrű	Huzalkarika, gyöngyök, fülesgomb, vadkanagyar, orsógomb, agyagedé-nyek
	18. sír	Nő (?)	1 db nyitott, lekerekített végű ezüst pántgyűrű	Vaslemez, agyagedény
	22. sír	Neme bizonyta-lan, felnőtt	1 db hárombordás bronz pántgyűrű	Gyöngy, 1 db kerek átmet-szetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzal-karperec, agyagedény
	23. sír	Gyermek, 5 év körüli	1 db háromszög átmet-szetű, nyitott végű bronz pántgyűrű	
Bodrogvécs-Lecse koc-smával szemben	Szórvány	?	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű, 1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű	
	1898. évi sír		1 db filigrán és granulált díszítésű arany fejesgyűrű	
Edelény-Borsod, Fő u.	Szórvány		1 db háromrét hajlított bronzhuzalból sodrott, nyitott, elkalapált végű gyűrű	
Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db granulációval díszített bronz fejesgyűrű	
Karcsa-Kormoska	3. sír	Nő, 20-24 éves	1 db háromszög átmet-szetű, nyitott, hegyesedő végű ezüst huzalgyűrű	S-végű karika, gyöngyök, érme
	12. sír	Nő, 18-23 éves	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, ellapított végű gyűrű	
	26. sír	Férfi, 23-28 éves	1 db kiszélesedő fején és oldalán pont-kördíszes bronz karikagyűrű	Agyagedény
	30. sír	Neme bizonyta-lan, felnőtt	1 db téglalap átmet-szetű, nyitott, hegye-sedő végű bronz huzalgyűrű	
	38. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db végei irányába kissé elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	S-végű karika

¹⁷³² Révész 1991, 623; Révész 1996d, 152.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Karcsa-Kormoska	40. sír	Férfi, 20-30 éves	1 db végei irányába elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	
	61. sír	Nő (?), 21-24 éves	1 db hegyesedőrc vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	S-végű karikák, gyöngyök
	69. sír	Férfi (?), 23-40 éves	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
	71. sír	Neme bizonytalan, 14-18 éves	1 db végei irányába elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	
	73. sír	Nő (?), 23-28 éves	1 db hegyesedőrc vagy lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüst huzalgyűrű	
	86. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalgyűrű	
	92. sír	Nő, 25-40 éves	1 db végei irányba elhegyesedő, nyitott végű ezüst pántgyűrű	Gyöngyök
	100. sír	Férfi, 40-50 éves	1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, összeforrasztott (?) végű huzalgyűrű	
	Szórvány		1 db bronz pántgyűrű	
Kenézlő-Fazekaszug I.	14. sír	Férfi	1 db ezüst pántgyűrű	Huzalkarikák, ezüst karpántok, övveretek, tarsolylemez, kerek veretek, érmék, kés, szablya, tegez, nyilcsúcsok, zabla, kengyelek, hevedercsat, lócsontok
	21. sír	Férfi	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű	Huzalkarikák, ezüst kar-, nyak- és bokapántok, fülesgombok, övveretek, tegez, nyilcsúcsok, fokosbalta, kés, zabla, kengyel pár, hevedercsat, lócsontok
Kenézlő-Fazekaszug II.	29. sír	Férfi	?	Huzalkarikák, övveretek, fülesgombok, csíholó, kova, tegez, nyilcsúcsok, szablya, kés, zabla, kengyel pár, lócsontok
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	1 db foglalattal ellátott, filigrán és granulált díszítésű ezüstgyűrű	2 db kerek átmetszetű, nyitott végű bronz huzalkarperec, övveretek, kés, csontárok, zabla, lócsontok
	Szórvány	Neme, kora bizonytalan	1 db négygömbös fejű ezüstgyűrű	?
Kistokaj-Homokbánya	14. sír	Nő	1 db pajzs alakúan kiszélesedő fején poncolt és kidomborodó mintákkal díszített, nyitott, egymásra hajló végű bronzgyűrű	Szőlőfürtdíszes fülbevalók, huzalkarika (?), gyöngyök, kaurik, 1 db pödrött végű, pontkörmintás bronz pántkarperec, 1 db kiszélesedően lekerekített végű bronz pántkarperec
	15. sír	Nő	1 db ezüsből öntött, rombusz alakú fején 1-1 félgömbbel és vonalas mintával díszített karikagyűrű	Lánccal összekapcsolt gömbsorcsüngős fülbevalópár, gyöngyök, rombusz alakú ruhadíszek, rozetták, fülesgombok, 1 db pödrött végű, farkasfog- és pontkörmintákkal díszített bronz pántkarperec
	28. sír	Nő	1 db bronz karikagyűrű, 1 db pajzs alakúan kiszélesedő fejű, KESZ 1999, A2 típusú bronz karikagyűrű	Szőlőfürtdíszes fülbevalók, huzalkarikák
	36. sír	Nő	1 db rombusz alakú fején vonalas mintával díszített bronz karikagyűrű	Huzalkarika, gyöngyök, fülesgombok
	40. sír	Férfi	1 db kerek, kiszélesedő fejjel ellátott bronz karikagyűrű	
	47. sír	Nő	1 db kerek átmetszetű bronz huzalgyűrű	Huzalkarikák, orsókarika, agyagedény

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kíséreltetek
Kistokaj-Homokbánya	55. sír	Nő	1 db végei irányába elvékonyodó bronzgyűrű	Gyöngyök, rombusz alakú ruhadísz, rozetták, fülesgomb, 1 db pödrött végű, körponcokkal díszített bronz pánt- és 1 db háromrét hajlított, vékony bronzhuzalból sodrott, mindkét végén spirálisan kitöltött végű huzalkarperec, kés
Mezőcsát-Bernáth-dűlő	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű	S-végű karikák
	4. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart bronzgyűrű	S-végű karika
Mezőcsát-Csicske	52. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű	S-végű karikák
	109. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	
	112. sír	Fiatal nő	1 db ezüstözött bronz, írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű, 1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	S-végű karika, gyöngyök, kauri
	Szórvány		1 db írásjegyekhez hasonló elemekkel díszített gyűrű	
Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz- (?) gyűrű	1 db kissé ovális átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec, 1 db bronz huzalkarperec
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű	S-végű karikák, állatsont
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u.	3. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db félköríves átmetszetű bronz pántgyűrű, 1 db szélein rovátkolást utánzóan öntött, hárombordás bronz pántgyűrű	S-végű karikák, lunula, karperec
Miskolc-Repülőtér	2. sír	Nő	1 db hólyagos fejű ezüstgyűrű, 1 db foglalattal ellátott ezüstgyűrű	1-1 db kissé ovális, illetve kerek átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronz huzalkarperec
	4. sír	Nő	2 db bronzból öntött fejesgyűrű	1 db pödrött végű, díszített bronz pántkarperec
Nagykövesd, közlebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db filigrán és granulált díszítésű fejes ezüstgyűrű	
Rad-Cselédhomok	2. sír	Nő	1 db ovális átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	Agyagedény
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db bronz karikagyűrű	Agyagedény
Sajószöged-Geodéziai torony	129. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db hegyesedő végű, plasztikus díszítéssel ellátott, ezüsből öntött pántgyűrű	Kés
Sárazsádány-Akasz-tószér	6. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db rombusz átmetszetű, nyitott, hegyesedő végű bronzgyűrű	
	8. sír	Nő	1 db sodrott, elkalapált végű bronzgyűrű	S-végű karikák, gyöngyök, érme
Sárospatak-Bodrogfalás	Szórvány		1 db rovátkolt díszítésű arany huzalgyűrű	
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2 db hólyagos fejű ezüstgyűrű	Lemezgömbcsüngős fülbevalók, gyöngyök, fülesgombok, veretes lábbeli
Szentistván-Mádi rét, MOL-24. lelőhely	1. sír	Nő	1 db háromrét hajlított ezüsthuzalból sodrott, elkalapált végű gyűrű, 1 db ovális átmetszetű, hegyesedő, egymás mellé hajló végű huzalgyűrű	S-végű karika
	2. sír	Nő	1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű	S-végű karika
Szentsimon, Ózd felé eső településrész	Szórvány		1 db nyitott végű pántgyűrű	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelehely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Kísérőleletek
Szomotor-Hegyilegelő	5. sír	Nő	1 db félköríves átmetszetű ezüst pántgyűrű, 1 db „fonott” bronzgyűrű	
	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	1 db kerek átmetszetű egymás mellé hajló végű bronz huzalgyűrű	
	10. sír	Leány	1 db bronz pántgyűrű	
	19. sír	Nő	1 db kétrét hajlított bronzhuzalból sodrott, hegyesedő végű huzalgyűrű	
	24. sír	Nő	1 db sodrott ezüst huzalgyűrű	
	27. sír	Gyermek	1 db köves bronz karikagyűrű	
	49. sír		1 db hárombordás pántgyűrű, 1 db félköríves átmetszetű pántgyűrű	
	51. sír		1 db kerek átmetszetű, egymás mellé hajló végű huzalgyűrű	
	52. sír		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	
	59. sír		1 db hárombordás pántgyűrű	
	61. sír		1 db kerek átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	
		Szórvány		1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű, 1 db pántgyűrű
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		1 db Keszű 1999, C típusú bronzgyűrű	
Zemplén-Várhegy	Szórvány		1 db foglalattal ellátott bronz karikagyűrű	
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		1 db rombusz átmetszetű, nyitott végű huzalgyűrű	
Ismeretlen lelehely	Szórvány		1 db sodrott ezüst huzalgyűrű, 1 db rovátkolást utánzóan öntött bronz karikagyűrű	

PÁNTGYŪRŪK

A pántgyűrűk között lapos (Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, Szomotor-Hegyilegelő 10. sír és szórvány), félköríves (Ároktő-Dongóhalom 11–12. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 2. sír, Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 3. sír, Szomotor-Hegyilegelő 5., 49. sír), háromszög (Bodroghalom-Eresztvényhomok 23. sír) vagy számárhátíves (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír) átmetszetűek egyaránt vannak. Noha utóbbiak szélessége nem feltétlenül többszöröse a vastagságuknak, mint az a pántgyűrűkre nevükből fakadóan általában jellemző lenne, mégis ide soroltam őket. További 2 db részben betüszertű¹⁷³³ mintákkal díszített ékszer sorolható még ide (Mezőcsát-Csicske 112. sír és szórvány). Utóbbiakat és a Sajószöged-Geodéziai torony 129. sírjából származó plasztikus díszítésű gyűrűt leszámítva ezek a leletek díszítetlenek voltak, az egyetlen további eltérő példány

a bodroghalom-eresztvényhomoki 26. sír rácsmintás pántgyűrűje, mely azonban már másodlagosan felhasználva, vélhetően eltörése után kisebb gyűrűnek összehajtván, a nyakláncba fűzve bukkant fel. Hasonló ékszer – méretéből fakadóan már ugyancsak másodlagosan felhasználva – Edelény-Borsodi földvár szórvány leletei között található.¹⁷³⁴

Hárombordás pántgyűrűk 4 sírből kerültek elő: Bodroghalom-Eresztvényhomok 22., Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. 3. és Szomotor-Hegyilegelő 49. és 59. számú temetkezésből. A miskolci szélein rovátkolást utánzóan öntött változat. Sajnos mind a négy elhunyt neme, kora ismeretlen, a gyűrűk az első két sírban az eltemetett bal kezén voltak. A típus keltezését tekintve Jochen Giesler véleménye szerint a 10. század utolsó harmadától a 11. század közepéig számolhatunk használatukkal.¹⁷³⁵ A megyék ilyen ékszerei beilleszthetők

¹⁷³³ Kovács 2015, 206.

¹⁷³⁴ Wolf 2019, 245, 66. tábla 3.

¹⁷³⁵ Giesler 1981, 109–110.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ebbe a kronológiai horizontba. A típus használata ugyanakkor jelentős regionális eltéréseket mutathatott egykoron, hiszen valamiért alig található csak meg vizsgált megyéinkben, hasonlóan a hevesi területekhez, ahonnan csupán egyetlen példáját ismerem, a 10. század második és negyedik negyedének eleje közé keltezett aldebrő-mocsárosi temető 27. számú női sírjából, ahol a bronzgyűrű a bal kézen volt.¹⁷³⁶ Ezzel szemben Nógrád megye temetőiből csaknem 20 db ezüst- és bronzpéldány dokumentált. A biztosabban keltezhető esetekben 11. századi környezetből kerültek elő – nem számítva a szórvány vagy bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunytakat – 6 női (Piliny-Sirmányhegy 47., 54., 97., 112., 126–127.), 2 férfi- (Piliny-Sirmányhegy 37., 109. sír) és

1 gyermeksírból (Piliny-Sirmányhegy 73. sír), ahol azok a nők esetében az elhunyt jobb kezének középső ujján (126.), bal kezének mutató ujján (97.), jobb kezének valamelyik ujján (112.), 1 férfinak (109.) pedig a bal kezén voltak. Egy ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy jobb kezének középső ujján is megfigyelték a gyűrűt (115.). Egy esetben pedig azt másodlagosan, bizonyára eltörése után apró gyűrűvé hajlítva használták fel, mely egy női sír melléklete volt (127.). További egy idős személy sírjában az alsó csigolyákon lévő karperecen fekvő (Egyházasgerge-Sirmány 9. sír), egy fiatal személynek pedig nyakperecére húzva (Piliny-Sirmányhegy 48. sír) került elő.¹⁷³⁷ I. Béla (1060–1063) érme alapján a 11. század harmadik negyedében itt még divatban voltak.

HUZALGYŰRŰK

A huzalgyűrűk között kerek (Kistokaj-Homokbánya 47., 55. sír, Szomotor-Hegyilegelő 9., 51., 61. sír), ovális (Rad-Cselédhomok 2. sír, Szentistván-Mádi rét 1. sír), háromszög (Karcsa-Kormoska 3. sír) és rombusz (Sárazsádány-Akasztószér 6. sír, Zemplénagárd-Terebesi-homok 1.) átmetszetűeket ismerünk. Egy kerekded átmetszetű darab rovátkolt díszítéssel ellátott (Sáropatak-Bodroghalász), s bizonyos mértékben szögletes átmetszete révén érvényesült az ismeretlen lelőhelyről származó sodrott huzalgyűrű díszítése is. Ezek sorába illeszkedik az Edelény-Borsodi földvár területéről szórványként előkerült kerek átmetszetű, hegyesded végű

bronzgyűrű is.¹⁷³⁸ Ide sorolható még Tiszalúc-Sarkad 3 sírjának (70., 112., 180.) 1-1 db kerek, ellipszis és csaknem négyzet átmetszetű ékszere is, utóbbi kettő I. András (1046–1060), illetve Aba Sámuel (1041–1044) érmével volt együtt.¹⁷³⁹

A huzalgyűrűk tehát kisebb számban már a 10. századi sírokban is felbukkannak vizsgált területünkön, ugyanakkor a nagyobb arányú elterjedésük feltehetően csak a 11. századtól igazolható. Hasonló figyelhető meg Heves és Nógrád megye lelőhelyei esetében is, ahol az aldebrő-mocsárosi 920–1000 közé keltezhető temető¹⁷⁴⁰ kivételével csak 11. századi környezetből¹⁷⁴¹ dokumentáltak.

FEJES- ÉS KARIKAGYŰRŰK

A zárt karikagyűrűket mindössze 1 db kerek átmetszetű (Rad-Cselédhomok 12. sír) és 1 db rovátkolást utánzóan öntött gyűrű képviseli (ismeretlen lelőhely), míg az ugyancsak zárt, de fejjel ellátott gyűrűk között kiszélesedő fején díszített (Karcsa-Kormoska 26. sír), pajzs alakúan kiszélesedő fején díszített (Kistokaj-Homokbánya 14. sír), vagy rombusz alakú, illetve hármastagolású fejjel ellátott, ugyancsak díszített (Kistokaj-Homokbánya 15., 36. sír, Miskolc-Repülőtér 4. sír), továbbá kiszélesedő fején díszítetlen (Kistokaj-Homokbánya 40. sír) gyűrűk vannak. Egy pajzs alakúan kiszélesedő fején madárbrázolással ellátott, Keszű 1999, A2 (Kistokaj-Homokbánya 28. sír), továbbá egy C (Tibolddaróc)

típusú gyűrű ismert ezeken felül. Ugyancsak a zárt karikagyűrűk közé sorolható néhány foglalattal ellátott ékszer is, ez utóbbiak Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhelyéről, Kenézlő-Fazekaszug 11/31., Miskolc-Repülőtér 2. és Szomotor-Hegyilegelő 27. sírjából kerültek elő. Két sírből 3 db karikagyűrű Tiszalúc-Sarkad 78. és 240. sírjából ismert még.¹⁷⁴²

A fejesgyűrűk között a ritka darabok közé tartozik a kistokaji 14. sír ékszere, fejének kialakítása mellett ugyancsak különlegessé teszi karikája, ugyanis az a fejesgyűrűk többségétől eltérően nyitott, végei pedig nagyobb szakaszon egymásra hajlanak. Utóbbi kiszélesedő rész a 9. század közepétől megjelenő pajzsos fejű

¹⁷³⁶ RÉVÉSZ 2008, 30, 446.

¹⁷³⁷ HORVÁTH 2018.

¹⁷³⁸ WOLF 1992, 429.

¹⁷³⁹ KOVÁCS 2015, 205–206.

¹⁷⁴⁰ RÉVÉSZ 2008, 50.

¹⁷⁴¹ FODOR 2008, 102; HORVÁTH 2018.

¹⁷⁴² KOVÁCS 2015, 206.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELESE

gyűrűkkel¹⁷⁴³ mutat rokonságot, a gyűrű alakja mellett annak díszítését tekintve is. Ez a gyűrűtípus egészen a 9. század végéig használatban maradt a Kárpát-medence nyugati felén.¹⁷⁴⁴ A csekeji temetőben e század második felére, illetve a 10. század elejére kelteztek ezeket Maria Rejholcová,¹⁷⁴⁵ míg a morva területeken egészen a 10. század második feléig számol a kutatás ezek használatával.¹⁷⁴⁶ (Talán érdemes visszautalni arra, hogy a kistokaji sírt a nagyszámú fejékszer egy temetőn belül elkülönülő csoportba sorolja.) Hasonló kialakítás figyelhető meg a bodrogvécsi temető egyik ezüstgyűrűjénél is, melynek kiszélesedő fejét ugyancsak kidomborodó félgömbök és vonalas minták díszítik. Ugyancsak a magyar szállásterületről ismert gyűrűk ritkább típusaiba tartozik a kistokaj-komokbányai 15. és 36. sír, valamint a miskolc-repülőtéri 4. sír ékszere. Ezek közül a kistokaji 36. sír gyűrűje nem sorolható be egyértelműen a zárt lemezgyűrűk pajzs alakú kiszélesedő fejű változatai közé,¹⁷⁴⁷ noha azok E típusával¹⁷⁴⁸ vannak is hasonló vonások: ilyen a fejük rombusz alakja, illetve másutt annak hármass tagolása, ahol a rombusz alakú középrész karikához csatlakozó végeinél kétoldalt egy-egy kiugró elem található. Pontos párhuzamaikat a környező területek leletanyagából nem ismerem, a magyar szállásterület északi részéről csak Szob-Bécsob hasonló gyűrűjét tudnám említeni.¹⁷⁴⁹ A hármassan tagolt fejjel rendelkező, hasonló ékszerek döntően jóval délebbre bukkannak fel: Szegvár-Oromdülő 4. sír, Szentes-Szent László 98., 108. sír, Tápé-Malajdok B temető 8. sír,¹⁷⁵⁰ illetve díszítetlen változatban Vörs-Ma-

jori-dülő 91. sír.¹⁷⁵¹ A miskolci gyűrűhöz hasonló a homokmégyszékesi 166. sírből ismert, ott ezt a 10. század középső harmadára kelteznek.¹⁷⁵² Ezek az ismert esetekben nők vagy gyermekek mellett voltak, de alighanem a többi sír esetében is jogosan feltételezünk női vagy nagyobb gyermek elhunytat, kíséreléteik között a tápéi 8. sírban pentagrammás gyűrű és négygömbös fülbevalópár, míg a szentesi 108. sírban szőlőfürtös fülbevalópár mutat déli kapcsolatokat, főként a szentesi temető nagyszámú pajzs alakú kiszélesedő fejű gyűrűi mellett. A kistokaji gyűrű legjobb párhuzamait az Al-Duna menti temetők hármass tagolású foglalatú ellátott, „X” alakban elhelyezkedő vonalakkal díszített gyűrűiben láthatjuk, ahol ezek keltezése a 10. század második fele és a 11. század, illetve a 10–11. század.¹⁷⁵³ A hasonló ékszerek esetében joggal feltételezhető azok balkáni származása.¹⁷⁵⁴ A kistokaji 15. és a miskolci 4. sír nagyobbik gyűrűje egy csoportba sorolható, közös vonásuk rombusz vagy négyszög alakú fejük, melynek középpontjában és sarkaiban egy-egy plasztikus gömböcske található.

Valódi filigrán és granulált díszítésű ezüstgyűrű Nagykövesd, közelebről ismeretlen lelőhelyéről került elő, s ugyancsak különleges a bodrogvécsi tarsolylemezzel és szablamarkolatú karddal eltemetett férfi sírjából 1898-ban előkerült filigrán és granulált díszítésű, bizánci jellegű¹⁷⁵⁵ arany fejésgyűrű, melynek párhuzamait egy Szabolcs megyei lelőhelyről,¹⁷⁵⁶ illetve Tarpáról ismerjük,¹⁷⁵⁷ valamint talán a karosi I. temető leletei között is hasonló gyűrű lehetett egykor.¹⁷⁵⁸

HÓLYAGOS ÉS NÉGYGÖMBÖS FEJŰ GYŰRŰK

A honfoglaló magyarság egyik jellegzetes gyűrűtípusát képviselő hólyagos fejű gyűrűk 1 férfi és 2 nő sírjába kerültek (Kenézlő-Fazekaszug 1/21. sír, Miskolc-Repülőtér 2. sír, Szakáld-Mulatódomb 1. sír), valamint Bodrogvécsről szórványként kerültek elő. Azok öntött, négygömbös fejű változata ugyancsak szórványként ismert

a bodrogvécsi és a kenézlő-fazekaszugi II. temetőből. Ezek a megye lelőhelyei között a legnagyobb számban Karos-Eperjesszögről dokumentáltak, ahol 4 sírban is hólyagos fejű gyűrűk voltak az elhunytak ujjain.¹⁷⁵⁹

¹⁷⁴³ SZÓKE 1994, 262.

¹⁷⁴⁴ SZÓKE 1992, 869–871; TOMKA 2000, 200.

¹⁷⁴⁵ REJHOLCOVÁ 1995, 46; REJHOLCOVÁ 1995a, 74–75.

¹⁷⁴⁶ SZÓKE 1996, 101.

¹⁷⁴⁷ KESZI 1999.

¹⁷⁴⁸ KESZI 1999, 133, 135.

¹⁷⁴⁹ MNM R. T. 20/1939.11.

¹⁷⁵⁰ KESZI 1999, 135: 56., 62–65. sz.

¹⁷⁵¹ HEGYI 2015.

¹⁷⁵² GALLINA–VARGA 2016, 108, 166.

¹⁷⁵³ RADIČEVIĆ 2007, 354; RADIČEVIĆ 2013, 491–494, Fig. 6–7.

¹⁷⁵⁴ UNGERMAN 2017, 70.

¹⁷⁵⁵ MESTERHÁZY 1990.

¹⁷⁵⁶ MESTERHÁZY 1996a.

¹⁷⁵⁷ JAKAB 2014, 88.

¹⁷⁵⁸ RÉVÉSZ 1996, 93.

¹⁷⁵⁹ HORVÁTH 2005, 134.

SODROTT GYŰRŰK

Többszörösen összehajtott huzalból sodrott gyűrűk a bizonytalan eseteken (Edelény-Borsod, Fő u., Ismeretlen lelőhely) felül felnőtt korú személyek (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír), nők (Karcsa-Kormoska 12. sír, Mezőcsát-Csicske 52., 109., 112. sír, Sárzasadány-Akasztószér 8. sír, Szentistván-Mádi rét 1. sír, Szomotor-Hegyilegelő 19. sír) és egy férfi (Karcsa-Kormoska 100. sír) mellett voltak, ezek többségében háromrét hajlított ezüsthuzalból készültek, végeiket pedig elkalapálták. A gyűrűk az egyetlen férfi esetben feltehetően jobb kezének egyik ujján, míg a 6 elhunyt nő esetében öt alkalommal bizonyosan a jobb kezükön voltak (Mezőcsát-Csicske 52., 109. sír, Sárzasadány-Akasztószér

8. sír, Szentistván-Mádi rét 1. sír, Szomotor-Hegyilegelő 19. sír). A gyűrűk a bemutatott temetőkből a 11. századnál korábban nem kerülhettek sírba: Sárzasadányon Salamon (1063–1074), míg Szomotoron Géza (1074–1077) érmével együtt voltak a sírban. Az ilyen gyűrűk száma alacsonyabb Nógrád megyében, ahonnan csupán Alsó-told-Kereszti tábla 4. számú női sírjából ismert a jobb kéz csontjai közül 1 db kétrét hajlított ezüsthuzalból sodrott gyűrű.¹⁷⁶⁰ Heves megyében Eger-Vár 255. számú női sírjában az ezüsből készült, végein hegyesedőre ellapított gyűrű az elhunyt jobb kezén,¹⁷⁶¹ és ugyancsak ezüsből, hegyesedő véggel Füzesabony-Kastélydűlő 2. számú női sírjában a váz bal kezének csontjai között volt.¹⁷⁶²

HEGYESDŐRE VAGY LEMEZESRE KALAPÁLT VÉGŰ, KETTŐSEN CSAVART HUZALGYŰRŰK

A sodrott gyűrűkkel több ponton hasonlóságot mutató, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart huzalgyűrűk a meghatározatlan nemi és életkori mutatójú vázak (Mezőcsát-Bernáth-dűlő 1., 4. sír, Szomotor-Hegyilegelő szórvány) mellett csak női, vagy feltehetően női sírokból (Karcsa-Kormoska 61., 73. sír, Szentistván-Mádi rét 2. sír, Szomotor-Hegyilegelő 24. sír) ismertek. A gyűrűknek ez a fajtája nagyobb számban került elő a tiszalúc-sarkadi temetőből, ahol azok a leggyakrabban eltemetett gyűrűtípust alkották. A 8 sírből (24., 109., 116., 138–139., 153., 211., 226.) dokumentált tárgytypus feldolgozását a temető értékelése kapcsán Kovács László végezte el.¹⁷⁶³

A gyűrűk 1 női váz jobb kezének csontjai között (Szomotor-Hegyilegelő 24. sír), 1 – feltehetően – női váz vélhetően jobb ujjperceinek egyikén (Karcsa-Kormoska 73. sír), 1 felnőtt nő bal kezének csontjai között (Szentistván-Mádi rét 2. sír) helyezkedtek el. A tiszalúci 11. századi falusi temetőben ezek kizárólag női sírokból kerültek elő, többnyire az elhunyt jobb kezének egyik ujjára húzva.¹⁷⁶⁴

Kisebbszámú ismert csak a típus Heves megyéből, ahol Eger-Vár 203. sírjában az elhunyt nő jobb kezének középső ujján volt az ezüstyűrű.¹⁷⁶⁵ Füzesabony-Kas-

télydűlő 1. és 6. sírjában ugyancsak elhunyt nők jobb kezének csontjai között figyelték meg az ezüsből készült ékszereket.¹⁷⁶⁶ Gyöngyöspata-Pócztető 26. és 42. sírjából ismert még ilyen gyűrű Heves megyéből.¹⁷⁶⁷ Nógrád megye temetőiben is többségében ezüsből készültek, Egyházasgerge-Sirmány 4. sírjában egy 20 év körüli személy bal kezéről, Piliny-Sirmányhegy 2. sírjában a nő jobb kezéről, szórványként Szécsény-Kerekdombról, valamint ismeretlen számú sírből Nógrádsáp-Tatárkáról. Mindössze egyetlen esetben készültek bronzból: Piliny-Sirmányhegy 145. sírjából került ilyen elő, ahol az ismeretlen nemű és korú személy bal kézcsontjai között volt.¹⁷⁶⁸ A lelőhelyek listáját Perse-Bércz 8. számú sírja egészíti ki, ahol a felnőtt váz jobb kézcsontjai között volt 1 db ezüstyűrű.¹⁷⁶⁹

Keltezésüket tekintve a 11. század eleji megjelenés után vélhetően szűk egy évszázad alatt mentek ki a divatból, sírba helyezésük talán a férfiak esetében szűnt meg kissé korábban.¹⁷⁷⁰ A katalógusban bemutatott temetőkből is a 11. századra keltezhető sírokból ismerjük ezeket. Tiszalúcon 2 sírban Salamon (1063–1074), 1 temetkezésben pedig I. László (1077–1095) érme kísérette a gyűrűket, melyek a temetőt használó közösség körében Salamon, I. Géza (1074–1077) és I. László ko-

¹⁷⁶⁰ HORVÁTH 2018.

¹⁷⁶¹ FODOR 2008, 130.

¹⁷⁶² RÉVÉSZ 2008, 167.

¹⁷⁶³ KOVÁCS 2015, 198–205.

¹⁷⁶⁴ KOVÁCS 2015, 198.

¹⁷⁶⁵ FODOR 2008, 124–125.

¹⁷⁶⁶ RÉVÉSZ 2008, 167–168.

¹⁷⁶⁷ SZABÓ 1985, 27, 29.

¹⁷⁶⁸ HORVÁTH 2018.

¹⁷⁶⁹ TOČÍK 1992, 170–171.

¹⁷⁷⁰ VÖ. KOVÁCS 2015a, 203–204.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

rában történő használatukat valószínűsítik.¹⁷⁷¹ Nógrád megyében Egyházasgergén I. András (1046–1060), Pilyiny-Sírmányhegyen pedig egy ismeretlen típusú érme volt a gyűrűvel egy sírban. Ugyancsak a 11. századra datálhatók a Heves megyei példányok,¹⁷⁷² s 11. századi használatukat megerősíti Perse-Bércz 8. sírja is, ahol a hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű ezüstgyűrű I. László érmével volt együtt.¹⁷⁷³

Szomotor-Hegyilegelőn az 5. sírban egy sajnos a felszedéskor elporladt „fonott” gyűrű volt, így nyitva kell hagynunk annak eldöntését, hogy ennek pontos típusa milyen lehetett.

Gyűrűket a megyék területén az ismert adatok alapján döntően felnőttek, azok között is elsősorban nők viselhettek. A bizonytalan nemű vázak között is az ismert esetekben egy 14–18 éves korú elhunyt (Karcsa-Kormoska 71. sír) mellett felnőttek (Bodroghalom-Eresztvényhomok 22. sír, Karcsa-Kormoska 30., 86. sír, Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, Sáradsadány-Akasztószer 6. sír, Szomotor-Hegyilegelő 9. sír) találhatók. 8 esetben felnőtt férfiak (Karcsa-Kormoska 26., 40., 69. (?), 100. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/14., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kistokaj-Homokbánya 40. sír), 26 alkalommal pedig nők, vagy feltételesen nőknek meghatározható személyek vannak (Ároktő-Dongóhalom 11–12. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Karcsa-Kormoska 3., 12., 61., 73., 92. sír, Kistokaj-Homokbánya 14–15., 28., 36., 47., 55. sír, Mezőcsát-Csicske 52., 109., 112. sír, Miskolc-Repülőtér 2., 4. sír, Sáradsadány-Akasztószer 8. sír, Szakáld-Mulatódob 1. sír, Szentistván-Mádi rét 1–2. sír, Szomotor-Hegyilegelő 5., 19., 24. sír) a 4 gyermeksír mellett (Bodroghalom-Eresztvényhomok 23. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír, Szomotor-Hegyilegelő 10., 27. sír). Utóbbiak között 2 db pánt- és 2 db foglalattal ellátott karikagyűrű volt, a karikagyűrűket alapvetően sem lehetett, az előbbieket pedig nem alakították utólagosan a gyermekek számára megfelelő méretűvé, így mindegyikkel kapcsolatban felmerül a lehetőség, hogy azok temetési ajándékok lehettek. A férfiak által viselt gyűrűk között hólyagos fejű, pánt-, huzal-, karika- és többbrét hajlított huzalból sodrott gyűrűk egyaránt vannak, igaz döntően csak 1–1 db. A női sírokból pedig pánt-, huzal-, többbrét hajlított, sodrott, ellapított végű huzalgyűrűk, hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst huzalgyűrűk, pajzs alakúan kiszélesedő fején díszített karikagyűrűk, hólyagos fejű és foglalattal ellátott gyűrűtípusok találhatók. A gyűrűviselet a megye

további lelőhelyei esetében Karos-Eperjesszögön 2 férfi mellett 4 női sírban volt dokumentálható, ezek egy kivétellel az elhunytak jobb kezén voltak.¹⁷⁷⁴ Tiszalúc-Sarkadon gyűrűk csak női sírokba kerültek, a 13 sírból kettő kivételével az elhunyt jobb kezére.¹⁷⁷⁵

A gyűrűk természetesen egyéb ékszerekkel együtt is megfigyelhetők voltak, ezek közül is azonban talán a leginkább markáns csoportot az S-végű karikákkal alkották. Jellemzően 1 vagy 2, ritkábban több, akár 11 db S-végű karika is csatlakozhatott vizsgált temetőinkben a különböző gyűrűkhöz. Ezek karakteres példáját a döntően ezüsthuzalból készült S-végű karikák és a sodrott vagy hegyesedőre, illetve lemezesre kalapált, kettősen csavart ezüst huzalgyűrűk alkotják, melyek talán klasszikus változatában párosan viselt ezüstkarikák és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst- (Mezőcsát-Bernáth-dűlő 1. sír, Mezőcsát-Csicske 52. sír) vagy sodrott gyűrű (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír) volt a sírban. Kiegészítve a kombinációt 1 db díszített pántgyűrű is volt Tiszalúc-Sarkad 138. sírjában. 2 db bronz és 2 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű pedig Karcsa-Kormoska 61. sírjában dokumentált. 5 db bronz S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű bronzgyűrű a szomotori 24. sírban volt. 3 db ezüst S-végű és 2 db sima, nyitott végű bronzkarika, valamint 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű Tiszalúc-Sarkad 226. sírjából, 3 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű ugyanezen temető 109. és 116. sírjából is ismert. Továbbá 3 db bronz S-végű karika és 1 db sodrott bronzgyűrű Sáradsadány-Akasztószer 8. sírjából is előkerült. 1 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüst- és 1 db bronz huzalgyűrű Szentistván-Mádi rét 2. sírjában; míg 1 db ezüst S-végű karika 1 db sodrott és további 1 db huzalgyűrűvel ugyanezen temető 1. sírjában alkotott ékszerkombinációt. 1 db ezüst S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű Tiszalúc-Sarkad 24., 139. és 211. sírjában; 1 db sima, nyitott végű ezüst huzalkarika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű a 153. sírban; 1 db bronz S-végű karika és 1 db hegyesedőre vagy lemezesre kalapált végű, kettősen csavart ezüstgyűrű pedig Mezőcsát-Bernáth-dűlő 4. sírjából került elő.

¹⁷⁷¹ Kovács 2015, 198.

¹⁷⁷² Révész 2008, 179, 421.

¹⁷⁷³ Točík 1992, 171.

¹⁷⁷⁴ Révész 1996, 93.

¹⁷⁷⁵ Kovács 2015, 198.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

A gyűrűviselet az egyes közösségeknél természetesen eltérő volt. A 10. századi gazdagabb leletanyagú temetőekben arányait tekintve kevésbé lehetett jellemző, mely elsősorban hólyagos vagy négygömbös fejű, illetve egyéb, kő- vagy üvegbetéttel díszített gyűrűk for-

májában jelent meg, esetleg a magyar szállásterületen kevésbé elterjedt típusokban. Ugyanakkor a 11. századi temetőekben már jóval ritkábbak a kő- vagy üvegbetétes gyűrűk, a gyűrűviselet arányai ellenben bizonyos közösségek esetében emelkedő tendenciát mutatnak.

RUHA- ÉS ÖVDÍSZEK

Az egykori ruházat fémdíszekkel történő kiegészítésének példái a fejfedőktől a lábbelikig megtalálhatók vizs-

gált területünk sírjaiban, melyek összefoglaló bemutatását az alábbi táblázat tartalmazza:

10. táblázat. Ruha- és övdíszek

Leőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Megjegyzés
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	„bronz és vascsat”, „bronz szíjvég”	
	4. sír	Nő, 25 év körüli	4 db kisebb, BÁLINT 1991, Ia típusú kéttagú csüngős és 3 db egytagú veret	
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	Líra alakú bronz övcsat	
	27. sír	Nő	1 db kerek bronzveret, 7 db ezüstrozetta	
Bodroghalom-Eresztvényhomok	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Övcsat	
	13. sír	Neme, kora bizonytalan	Övcsat	
	17. sír	Idős férfi	Övcsat, hurkos taggal ellátott vasszegecs	
Bodrogzerdahely-Bálványdomb	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db BÁLINT 1991 kategóriába nem besorolható kisebb, kéttagú csüngős ezüstveret, ezüstlemezkék	
	2/1937. sír	Férfi	2 db szív és 1 db levél alakú aranyozott ezüst övveret, 8 db levél alakú ezüst mellékszíj veret, 1 db emberi arcot utánzó aranyozott ezüstveret, 1 db levél alakú aranyozott ezüstveret, 1 db bronz nagyszíjvég	
	3. sír	Férfi	Veretes tarsoly	
	4. sír	Nő	12 db kisebb, BÁLINT 1991, Ia típusú kéttagú csüngős, 15 db levél és 10 db kerek, egytagú aranyozott ezüstveret, vékony ezüstszalagok	
	6. sír	Gyermek	1 db kisebb kerek és 1 db rombusz alakú aranyozott ezüstveret	
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1898. évi sír		Aranyozott ezüst tarsolylemez	
	Szórvány		16 db szélesebb és 11 db keskenyebb ezüst övveret, 9 db szélesebb és 5 db keskenyebb ezüst övveret, 1 db aranyozott ezüst övcsat, 1 db líra alakú csat	
Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		2 db félkör alakú, vésett ezüstveret	
Karcsa-Kormoska	Szórvány		„csatok”	
Kenézlő-Fazekaszug I.	3. sír	Férfi	Övcsat, 4 db keskenyebb és 3 db szélesebb ezüstveret, nagyszíjvég, líra alakú csat, tarsolylemez, függeszítőveret	
	7. sír	Nő	4-5 db gomb alakú aklaszeg	
	10. sír	Férfi	Övcsat, 16 db keskenyebb és 19 szélesebb bronzveret, nagy- és kisszíjvég; ezüstlemez, vékony ezüstszalagok	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Megjegyzés
Kenézlő-Fazekaszug I.	11. sír	Férfi	Övcsat, 7 db keskenyebb és 10 db szélesebb ezüstveret, 1 db bronzveret	
	14. sír	Férfi	1 db bronzveret, 1 db szíjvég, tarsolylemez, 2 db ezüstveret, 1 db kerek ezüstveret; vékony ezüstszalagok	
	16. sír	Férfi	Övcsat, 16 db szélesebb, áttört ezüstveret, 14 db keskenyebb ezüst veret, 1 db bronz nagyszíjvég	
	19. sír	Nő	10 db háromszög alakú és 35 db félgömbfejű lábbeli veret	
	21. sír	Férfi	Csat, 6 db rombusz alakú veret, 2 db félgömbfejű veret; kisszíjvég, vékony ezüstszalagok	
	22. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db félgömbfejű veret	
	23. sír	Nő	5 db félgömb alakú lábbeli veret	
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	Fémlemezzel díszített tarsoly, tarsolyszíj veretek	Tarsoly bőrmaradványai
	29. sír	Férfi	17 db keskenyebb és 24 db szélesebb bronzveret, 1 db bronz nagyszíjvég	1 db zöld patinás, átlukasztott bőrmaradvány
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	Csat, 13 db keskenyebb és 8 db szélesebb bronzveret	Famaradványok
	34. sír	Nő	Vertes lábbeli félgömbfejű ezüstveretei	
	36. sír	Neme, kora bizonytalan	Bronzlemez	
	39. sír	Férfi	Líra alakú csat	
	41. sír	Nő	4 db szív alakú bronzlemez	
	42. sír	Férfi	1 db ezüst övcsat, 7 db keskenyebb és 6 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüst nagyszíjvég	
	43. sír	Nő	Vertes lábbeli félgömbfejű veretei	
	45. sír	Fiatal férfi	Legalább 6 db keskeny és legalább 7 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db bronz övbújtató	Szövet- és famaradványok között
	46. sír	Férfi	10 db keskenyebb, 9 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db ezüst nagyszíjvég, 1 db ezüstszalag	Famaradványok
	49. sír	Nő	4 db négyzetes és 25 db háromszög alakú lábbeli (?) veret	
	50. sír	Férfi	Legalább 11 db keskenyebb, legalább 8 db szélesebb, 3 db szélesebb ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db ezüst nagyszíjvég	A temetés során a mellkasra helyezték
	Szórvány		1 db csúcspa futó végén átlukasztott bronzlemez	
Kisdobra-Ligahomok	6. sír	Nő	2 db kisebb, kéttagú csüngős rosszezüst veret	Huzalkarikákhoz kapcsolva
	7. sír	Férfi	3 db szélesebb és 3 db keskenyebb bronz övveret, 1 db pajzs alakú nagyszíjvég, 1 db levél alakú veret, 2 db függesztőszíj veret, 1 db függesztőveret, 1 db téglalap alakú veret, 1 db bronzcsat	
Kistokaj-Homokbánya	15. sír	Nő	8 db rombusz alakú préselt ezüstdísz, 8 db préselt ezüstrozetta	
	34. sír	Nő	8 db préselt ezüstrozetta, 2 db négyzet alakú préselt ezüstrozetta	
	44. sír	Nő	1 db rombusz alakú préselt ezüstdísz, 17 db préselt aranyozott bronzrozetta	
	55. sír	Nő	1 db rombusz alakú préselt ezüstdísz, 3 db préselt ezüstrozetta	
Miskolc-Reptölétér	2. sír	Nő	1 db préselt ezüstrozetta	
	4. sír	Nő	1 db bronz övveret, 1 db líra alakú (?) ezüstcsat	
Nagykövesd-Szölőshomok	Szórvány		„apró pityke-töredékek”	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Leőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Típus	Megjegyzés
Nagykövesd, közelebből ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db ezüst „pitykegomb felsőrésze”	
Ózd III. kerület	1. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db bronz lábperec	
Sajólád-Alkotmány u. 32.	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db aranyozott bronzrozetta	
Sárospatak-Apróhomok	Szórvány		1 db ezüst övveret	
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	1 db ezüstpánt, 1 db bronzlemez	
	2. sír	Férfi	1 db bújtató	
	4. sír	Férfi	1 db bújtató (?)	
	6. sír	Nő	1 db kisebb, kéttagú csüngős ezüst veret	
	8. sír	Férfi	1 db függesztőveret	
	Szórvány		8 db félgömbfejű ezüstveret, 1 db ezüstlemez	
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	58 db bronz és 1 db ezüst félgömbfejű veret	
	Szórvány		1 db ezüstveret, 1 db bronz függesztőveret, 1 db vasveret (?)	
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		3 db kisebb egytagú kerek bronzveret	
Tiszakeszi-Szódadomb	BORBAS projekt szórvány		1 db bronz övveret, 1 db bronz szíjvég, 2 db kisebb, kéttagú csüngős veret felső része	
Tiszazsederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	3. sír	Férfi	1 db fordított pajzs alakú, 9 db ovális és 18 db csepp alakú ezüstveret, 1 db ezüst övcsat, 1 db ezüst nagyszíjvég	
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1 db övveret, 1 db szíjvég, 1 db kerek veret, 1 db félgömbfejű veret, 16/20 db övveret, 22 db félgömbfejű veret	
Zemplén-Széalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb korú	37+? db szélesebb és 42+? db keskenyebb aranyozott ezüst övveret, 1 db pajzs alakú aranyozott ezüst nagyszíjvég, 2 db pajzs alakú aranyozott ezüst kisszíjvég, 3 db levél alakú aranyozott ezüstveret, 1 db líra alakú bronzcsat, 203 db háromféle, kisebb kerek aranyozott ezüstveret	
Zemplén-Vár	Szórvány		1 db kisebb, kerek aranyozott ezüstveret	
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		1 db bronzcsat	

A ruházat díszítésének nyomait különböző fémlemez formájában figyelhetjük meg, sajnos semmit nem tudunk azonban annak egyéb díszítőelemeiről, illetve

magának a ruházatnak az anyagáról is csupán néhány adattal rendelkezünk.

VÉKONY FÉMLEMEZEK, PRÉSELT ROZETTÁK

A fejfedők, fejdíszek egykori meglétére a már említett fejékszerként viselt fülbevalók, karikaékszerek mellett a kenézli II. temető 41. sírjában a koponya homlokai részén sorban fekvő helyzetben megfigyelt 4 db szív alakú vékony bronzlemez utalt, melyek csúcsukkal lefelé mutató helyzetben feküdtek. Ugyancsak valamilyen fején viselt elem volt a kistokaj-homokbányai 34. sírban, ahol annak díszzeit 4 db ezüstrozetta alkotta, melyek a koponyán és alatta helyezkedtek el, továbbá a sírban ilyen fémdíszek helyezkedtek el az elhunyt ruháján is. Hasonló préselt rozettákat alkalmaztak ugyancsak a ruházaton a temető

15., 44. és 55. sírjában is, továbbá megtalálhatók Ároktő-Dongóhalom 27., Miskolc-Repülőtér 2. és Sajólád-Alkotmány u. 32. 1. sírjában is. A dokumentált esetekben ezek a ruha elülső részén kaptak helyet, nagyobb darabszám esetén vélhetően 2 sorban futó helyzetben. Préselt rozettákkal díszített ruhák a megyében Karos-Eperjesszőg II. temetőjének 18., 47. és 62. sírjába is kerültek.¹⁷⁷⁶

Több sírból származnak vékony nemesfém szalagok, gyakorta átlukasztott, egyenes vagy csúcsba futóan záródó végekkel (Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1937., 4. sír, Kenézli-Fazekaszug I/10., 14., 21. sír, Sá-

¹⁷⁷⁶ RÉVÉSZ 1996, 95.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

rospatak-Baksahomok I. sír). Ezeknek az egykor csuklók vagy bokák, egy esetben pedig a nyakcsigolyák körül elhelyezkedő pántoknak a funkciójával kapcsolatban alighanem a ruha ujját és a nadrág szárát díszítő szerepükkel számolhatunk, utóbbi ruhadarabnak egyenesen a meglétére is ennek alapján következtetett már Jósa András.¹⁷⁷⁷ Jósa azt is megfigyelte, hogy ezek kis átmérőjük alapján egykor nagyon szorosan foghatták közre az alattuk lévő ruhát, s ugyanezért ezeket nem is húzhatták volna fel az elhunyt kezein vagy lábfejein át,¹⁷⁷⁸ hanem azokat végeik széthúzása után helyezték fel, majd azok összekötésével rögzítették. Az utóbbi időszak kutatása ezeket a vékony lemezeket halotti ruha díszeként határozta meg.¹⁷⁷⁹ Kenézlő I. temetőjében ezek szemlátomást

kapcsolatban álltak az öv díszével, hiszen mindhárom sírból együtt kerültek elő. Ugyanakkor a mindennapok során történő használatuk lehetősége az ezüstlemezek törekenysége alapján jogosan kérdőjeleződött meg, vékony anyaguk folytán ezeket gyakran a sírokból sem lehetett már kiemelni, mert a bontás közben elporladtak.¹⁷⁸⁰ A ruha vagy a lószerszám dísz is lehetett a kenézlő-fazekaszugi hitelesítő feltárás során előkerült, csúcsba futó végén átlukasztott bronzlemez, s ezek a funkciók felvethetők a 42. sírból származó, mindkét végén átlukasztott bronzszalaggal kapcsolatban is. Ezek az ujjakon és nyakrészüknél fémszalagokkal díszített ruhák a 10. századi, gazdagabb leletanyagú temetőkben nyugvó férfiak hagyatékához sorolhatók.

KISEBB, KÉTTAGÚ CSÜNGŐS ÉS EGYTAGÚ KERES VERETEK

Ugyancsak a ruha díszei voltak egykor a főként dél-alföldi területeken elterjedt kisebb, kéttagú csüngős veretek,¹⁷⁸¹ melyek 6 lelőhelyről dokumentáltak, ebből azonban a viseleti mód szempontjából nem értékelhető a Tiszakeszi-Szódadombon szórványként előkerült 2 töredékes darab és a Sárospatak-Baksahomokon feldőlt női sírból származó veret töredéke. Kisdobrán a 6. sírban egy-egy huzalkarikára volt akasztva egy-egy kisebb, kéttagú csüngős veret, már másodlagos felhasználásban. Ároktő-Dongóhalom 4. sírjában Megay Géza figyelte meg, hogy a 4 db kisebb, kéttagú csüngős veret egymástól 3-4 cm távolságban helyezkedett el, köztük pedig 3 db kisebb kerek veret volt, vagyis azokat váltakozva, ütemesen erősítették fel a ruhára.¹⁷⁸² Az ilyen kisebb, kerek veretek gyakorta kapcsolódtak csüngős társaikhoz, temetőinkben azonban az ároktői mellett csak a bodrogszerdahelyi 4. sírban voltak együtt. Itt pontosan dokumentálható volt a 37 db egy- és kéttagú veret egykori elhelyezkedése. Az I/1937. sírban további 1 db kisebb csüngős veret volt, míg 1 db kisebb kerek veret a 6. számú temetkezésben. A kisebb kerek veretek önmagukban a Tibolddarócon előkerült leletben is megtalálhatók. Ugyancsak egytagú, háromféle 155+29+19 db

aranyozott ezüstveret volt a zempléni sírban nyugvó férfi felsőtestének csontjain. Felerősítésüket 1 vagy 2 szegeccsel oldották meg. A felsőruha díszítésére szolgáltak, számuk alapján bizonyára több részen és több sorban díszítve azt. Egy hasonló veret a zempléni erősség sáncából is előkerült. A megyék teljes területén a leletek sorát gyarapítja Edelény-Borsodi földvár 3. számú kemencéjének a közeléből előkerült kisebb, kéttagú csüngős bronzveret.¹⁷⁸³ Sírleletként Tiszalúc-Sarkadon a 163. sírba temetett fiatal nő ruházatát 11 db BALINT 1991, la-c típusú¹⁷⁸⁴ kisebb, kéttagú csüngős bronzveret mellett 3 db kisebb kerek veret is díszítette.¹⁷⁸⁵ Mezőzombor-Bálvány-domb 4. számú sírjában pedig ugyancsak kisebb, kéttagú csüngős veretek voltak, összesen 8 db, azonban azoknak rombusz alakú felső taggal ellátott, BALINT 1991, IIa típusú¹⁷⁸⁶ darabjai. Ezekhez így a garnitúra egységét biztosítva ugyancsak rombusz alakú, de csüngő nélküli veretek társultak.¹⁷⁸⁷ A kisebb, kéttagú csüngős díszek utóbbi típusai főleg Északkelet-Magyarország temetőiből ismertek.¹⁷⁸⁸ Itt lehet megemlíteni az ún. Tokaji kincs 1 db kisebb kéttagú csüngős veretének felső tagját, valamint 1 db kisebb kerek veretét.¹⁷⁸⁹

¹⁷⁷⁷ JÓSA 1914, 313.

¹⁷⁷⁸ JÓSA 1914, 313.

¹⁷⁷⁹ MESTERHÁZY 2018, 199–200; KOVÁCS 2019.

¹⁷⁸⁰ JÓSA 1914, 319–320, 330.

¹⁷⁸¹ BALINT 1991, 123–132.

¹⁷⁸² MEGAY 1956, 18.

¹⁷⁸³ WOLF 1992, 429.

¹⁷⁸⁴ BALINT 1991, 123–126.

¹⁷⁸⁵ KOVÁCS 2015, 134–135.

¹⁷⁸⁶ BALINT 1991, 130.

¹⁷⁸⁷ KOVÁCS 2015, 22–23.

¹⁷⁸⁸ KOVÁCS 2015, 28.

¹⁷⁸⁹ KOVÁCS 2015, 240.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ROMBUSZ ALAKÚ RUHADÍSZEK

Rombusz alakú ruhadíszek döntően a kistokaji temetőből ismertek, ahol azok többször is együtt kerültek felhasználásra a már említett préselt kerek rozettákkal, azonban kérdéses, hogy ugyanazon a ruhadarabon-e. Teljesebb készlet csak I sírban volt (15.), két másik temetkezésből csak I-I db került elő (44., 55.). Ezekon felül Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sírjában 1 db, míg 4 db a 2/1937. sír leletei között szerepel (nem zárható azonban, hogy csupán a leletek összekeveredésének okán). Kenézli I/21. sírjában 6 db ilyen ruhadisz volt, melyek az előbbiekkal szemben öntött darabok, hasonlóan a megyéből már említett mezőzombori példányokhoz. A kenézli I/21. sír abban is különbözik az előbbiektől, hogy abba férfit temettek. A megyei leletek

sorát Karos-Eperjesszög I. temetőjéből szórványként (11 db), míg II. temetőjének 4. sírjából (4 db) előkerült öntött veretei, továbbá ugyanezen temető 47. (12 db) és 70. (2 db) sírjának préselt változatai gyarapítják.¹⁷⁹⁰ A már említett Mezőzombor-Bálványdombi 4. sírban az 5 db veret rombusz alakú felső taggal ellátott csüngős díszekhez társult.¹⁷⁹¹ Itt lehet megemlíteni ismét az ún. Tokaji kincset, melyben 21 db ezüstözött bronzdísz található.¹⁷⁹²

A rombusz alakú ruhadíszek főként a 10. század első kétharmadára keltezhető, módosabb személyek hagyatékában található, noha használatuk egészen az ezredfordulóig kimutatható.¹⁷⁹³ Vizsgált megyénk területén is inkább a 10. század korábbi részeiben használt temetők-
ből ismertek.

ÖVEK

Az egykori övek között bizonyára többféle darabot különíthetünk el, kezdve a leggyakoribbnak számítható, a mindennapi élet során használt egyszerűbb változatoktól, melyekre esetenként csak annak záróeleme és/vagy az arra felfüggesztett tárgyak¹⁷⁹⁴ utalnak. Veretekkel díszített darabjaik kapcsán a veretek száma, azok típusai, a garnitúrák összeállítása, esetenként a fémdíszeket hordozó egykori viseleti elem – ruha vagy öv – meghatározása,¹⁷⁹⁵ az öv gyakorlati használatra történő alkalmazásának kérdése¹⁷⁹⁶ mind-mind olyan szempont, melynek vizsgálata az egykori mindennapokba enged bepillantást.¹⁷⁹⁷

Az előkerült leletek típusai és száma alapján többé-kevésbé teljesnek tekinthető veretkészletű garnitúra volt Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, ahol 2 db készlet ismert, Kenézli-Fazekaszug I/3., 10–11. és 16. sírjában, Kenézli-Fazekaszug II/29., 31., 42., 45–46. és 50. sírjában, Tiszaszerdahely-Tiszai Vegyi Kombinát 3. számú temetkezésében, Zemplén-Szélmalomdombon, továbbá talán Kisdobra-Ligahomok 7. sírjában is. Ezekben az esetekben megtalálhatók voltak a veretek szélesebb változatai mellett azok keskenyebb darabjai is (esetenként továbbá csat és szíjvég is), melyek közül a keskenyebbek adott helyzetben megfigyelve az öv lecsüngő végét díszíthették, vagy – mint erre a fonyódi sír feldolgozása kapcsán a szerzők rámutattak, fennállhat

az elvi lehetősége annak is, hogy – a ruha deréktájára erősített szélesebb veretek mellett az övön csak a keskenyebbek helyezkedtek el.¹⁷⁹⁸ A feldúlt sírból megmentett 20 db veret alapján talán teljes veretkészletű lehetett a zalkodi öv is. Az egységes garnitúrákhoz ritkábban jártult csak a többségtől markánsan különböző veret. 1 db eltérő alakú és díszítésű veret volt Kenézli-Fazekaszug II/45. sírjában, míg 3 db hasonló díszítésű, de a többinél szélesebb a II/50. számú temetkezésben. További 1 db eltérő veret volt a kenézli I/11. sírban is, melynek eltérő kialakítása azonban abból is adódhatott, hogy azt talán egy függesztősíjra helyezték el.

Ugyanakkor veretek jóval kisebb számban is dokumentáltak: a tarsolyelemet is tartalmazó kenézli I/14. sírban a tarsoly – melynek bőr hátlapja és famaradványai is megfigyelhetők voltak még a feltárásakor –, valamint annak egyéb veretei mellett csak 1 db övveret és 1 db szíjvég utal az öv fémdíszre, míg a 21. sírban pedig még ennél is kevesebb, csak 1 db csat és 1 db szíjvég. Ennek oka talán a temetési szertartásban keresendő, ami esetleg „szimbolikus övtemetés”¹⁷⁹⁹ nyoma lehet. Fémvereteket nem tartalmazott a bodrogszerdahelyi 3. sírba temetett férfi öve sem, melyen azonban fémveretekkel díszített tarsoly függött. A beszámoló alapján a bodrogvécsi tarsolylemezes sírban sem volt veretes öv. A megyékből ismert övveretes

¹⁷⁹⁰ RÉVÉSZ 1996, 94.

¹⁷⁹¹ KOVÁCS 2015, 22–23.

¹⁷⁹² KOVÁCS 2015, 240–241.

¹⁷⁹³ RÉVÉSZ 2008, 424.

¹⁷⁹⁴ ISTVÁNOVITS 2003, 326.

¹⁷⁹⁵ E. NAGY et al. 2010, 22–24.

¹⁷⁹⁶ BOLLÓK 2013, 435–436.

¹⁷⁹⁷ Az egyes veretek, csatok, szíjvégek kapcsolatait elemzi: RÉVÉSZ 1996, 103–133; BOLLÓK 2013, 432–438.

¹⁷⁹⁸ E. NAGY et al. 2010, 24.

¹⁷⁹⁹ BOLLÓK 2013, 439.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

sírok sorához csatlakozik Karos-Eperjesszög három temetője. Ezek közül az I. esetben legalább 1 teljes készletű (1.), további 2 bizonytalan (9., szórvány) megítélésű. A II. számú temetőben 9 sírban (2., 14., 16., 29., 35., 50., 52., 60–61. sír) voltak övveretek, egy garnitúra pedig szórványként került elő. Ebből legalább 5 teljes (II/14., 29., 35., 52., 61.) készletű volt. A III. temető esetében pedig 2 teljes készlet ismert (3., 11.).¹⁸⁰⁰ A megye leletanyagát Szerencs-Kácsa-dűlő¹⁸⁰¹ és Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sírjának¹⁸⁰² egy-egy teljes készletének tekinthető darabja egészíti ki. Szerencs, közelebről ismeretlen lelőhelyéről pedig egy feltételesen legalább jelképes lovas temetkezésnek meghatározható sírleletből 3 db, kétféle típusú, bronzból öntött kantárszj- vagy övveret ismert.¹⁸⁰³ A garnitúrák egykori teljességét illetően a bizonytalanság okai a rablás vagy a temetés során történt rituális cselekmények, illetve későbbi bolygatások is lehetnek.¹⁸⁰⁴

Bizonyosan nem volt ugyanakkor díszes öv a miskolc-repülőtéri 4. számú női sírban, ahol 1 db veret a váz szegycsontja felett helyezkedett el. Helyzete alapján talán az áttörésén áthúzott zsinegen, a sírból előkerült gyöngyökkel együtt (?) viselte tulajdonosa. 1-1 db övveret került elő szórványként Szakáld-Mulatódombon és Tiszakeszi-Szódadombon is, így nehéz eldönteni, hogy egykori veretes öv nyoma, egy sír másodlagosan felhasznált tárgya, esetleg elveszített darab lehetett-e. A szakáldi temetőben előkerült további leletanyag azonban nem zárná ki, hogy egy övveretekkel eltemetett férfi sírját is feltételezzük. Noha csupán kisebb számú veret ismert, mégis vélhetően fémdíszes öv volt a bodrogszerdahelyi 2/1937. sírban.¹⁸⁰⁵ Nehéz értékelni a Mezőzombor-Bálványdombon szórványként előkerült 1 db övveretet.¹⁸⁰⁶

Ritka leletnek számítanak a korszak temetkezéseiben az övek végeinek megtartására szolgáló, fémből készült bűjtatók. Vizsgált területünk leletanyagában is mindössze Kenézli-Fazekaszug II/45. sírjában, valamint Sárospatak-Baksahomok 2. és feltételesen 4. számú temetkezésében van erre utaló nyom. Az öv meglétét a bűjtató kétségtelenül igazolja a sírokban, a kenézlii esetében ennek mérete alapján nem is okozhatott gondot rajta áthúzni az öv veretekkel díszített részét. Ugyanakkor úgy tűnik, hogy fémbűjtató veretek nélküli övhöz is

tartozhatott. Noha mindkét sárospataki temetkezés feldőlt volt, veretek azonban talán mégsem díszíthették az elhunytak öveit, hiszen ilyenek egykori megléte esetén némiképp jogosan várhatnánk, hogy legalább néhány darabot sikerül ezekből megmenteni. A megyében Karos-Eperjesszög II/16. sírjában 4 db bronz övveret mellett volt 1 db bronzbűjtató is,¹⁸⁰⁷ míg további fémbűjtatók tarcsolyok zárószíjairól is ismertek a megyék sírjaiból.

Az övek sírba helyezésének módját az értékelhető lelőhelyeknél már érintettem, így itt csak arra utalnék, hogy azok elhelyezésében nagyobb változatosság volt megfigyelhető Karos-Eperjesszög temetőiben is, ahol az elhunyt derekára csatolták az övet 4 sírban (II/4., 29., 35., III/11.), az elhunyt derekára csatolt, de a sír behatolása előtt kioldott övet pedig 1 esetben (II/61.) dokumentáltak. További 1-1 esetben pedig bizonytalan, hogy azt a derékra csatolták vagy megoldották (II/52.), esetleg rituálisan megkonkították-e, avagy azt eredetileg is csak néhány veret díszítette (II/60.). A temetőben megfigyelhető volt továbbá, hogy az öv lecsüngő végét felhajtották (II/52., III/11.), vagy azt az elhunyt dereka köré csavarták (II/29., 35. és talán a 14.).¹⁸⁰⁸ Az övek viseleti módtól eltérő sírba helyezésére még a 11. századból is hozható fel példa (természetesen ekkor már nem azok veretdíszes változatai esetében): Edelény-Református templom 67. sírjában az ágyékcsigolyák alatt, előlapjával a sír alja felé fordulva került elő 1 db líra alakú csat, így az övet a halotton megfordítva helyezték a sírba.¹⁸⁰⁹ Itt kell visszautalni arra a jelenségre, hogy a sírokba helyezett övek talán nem minden esetben a napi használat során alkalmazott darabok voltak. Főként a kenézlii II. temető esetében merült fel az öv valamiképpen falappal történő szerkezeti összefüggésének lehetősége, mely így nyilván kizárná a mindennapos gyakorlat során történő alkalmazásukat, hasonlóan azokhoz az esetekhez, ahol a veretek vagy az öv bőrből készült részének fizikai tulajdonságai kérdőjelezhetik meg azt.¹⁸¹⁰ A veret és annak szíjszorító lapja között famaradványok voltak a sárospatak-apróhomoki darab esetében is. Továbbá érdemes itt megemlíteni a karos-eperjesszögi II/52. sírból származó készleteti ijtegez esetében tett megfigyeléseket is, ahol a restaurálás során dokumentálható volt, hogy a tegez bőrrrel bevont fakéregből készült részére szegecselték annak fémdíszzeit.¹⁸¹¹

¹⁸⁰⁰ RÉVÉSZ 1996, 103–120.

¹⁸⁰¹ KOVÁCS 2015, 36–38.

¹⁸⁰² KOVÁCS 2015, 81–83.

¹⁸⁰³ KOVÁCS 2015, 45.

¹⁸⁰⁴ RÉVÉSZ 1996, 103–120.

¹⁸⁰⁵ NEVIZÁNSZKY 2010, 10; NEVIZÁNSZKY–KOŠTA 2012, 122.

¹⁸⁰⁶ KOVÁCS 2015, 27.

¹⁸⁰⁷ RÉVÉSZ 1996, 19.

¹⁸⁰⁸ RÉVÉSZ 1996, 110, 118, 120–121.

¹⁸⁰⁹ WOLF 2005, 136.

¹⁸¹⁰ BOLLÓK 2013, 435–436, 439.

¹⁸¹¹ B. PERJES 1997, 833–834, 2. rajz.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

A veretes övek főként Kenézli I. és II. temetőjéből kerültek elő, a tárgytipus hasonló mértékű koncentráció-

ja egyedül Karos-Eperjesszög lelőhelyei esetében ismert még a magyar szállásterületről.¹⁸¹²

VERETES LÁBBELIK

Veretekkel díszített lábbeliket bemutatott temetőink közül bizonyosan csak a kenézlii sírkertekből ismerünk. Az elsőként feltárt lelőhelyen 2 sírban (19., 23.), míg a második alkalommal Fettich Nándor 2 vagy 3 temetkezésben figyelte meg annak nyomait (34., 43., 49. ?). Sajnálatos módon azonban a fémdíszek alkotta rendszereket pontosan nem dokumentálták, így rekonstruálásuk sem lehetséges.¹⁸¹³ Mindössze az I/19. sír Jósa András által készített rajzán látható némi szabályosság a díszek elhelyezkedését illetően, azonban itt a jobb kéz csontjainál lévőket ábrázolta Jósa olyan formában, melyhez hasonlók a pontosabban leírt lábbeliknél azok szélén és vonalukat összekötve a lábfejnél helyezkedhettek el. Mivel azonban ebben az esetben a bal lábbelit, vagy legalább annak bőrre felerősített díszítését (?) helyezhették az elhunyt jobb keze mellé (míg további darabjai bolygatás vagy ugyancsak szándékos cselekedetek nyomán a bordákon és a combcsontnál is előkerültek), így a rekonstrukció ennek alapján bizonytalan lenne. Nehéz megítélni, hogy a 23. sírban hiányzott-e az elhunyt lábáról a teljes bal lábbeli, vagy csak annak vereteit választották le, ugyanis a bolygatatlan temetkezésben fémdíszek csak a jobb lábfej csontjainál voltak megfigyelhetők. Az egyik láb-

beli a viseleti módjának megfelelően, míg a másik a sír egyéb részébe helyezve vagy részben rongálva a korszak más temetkezéseiben is megfigyelhető volt.¹⁸¹⁴ Adataink sajnos nem elegendőek annak eldöntéséhez sem, hogy vajon ezek között lehettek-e magasabb – s ha igen, a láb-szár mely részéig felnyúló – szárral rendelkező darabok, s adott esetben ezek befoghatták-e a nadrág szarát is. Bemutatott lelőhelyeink között Sárospatak-Baksahomok, Szakáld-Mulatódomb és Zalkod-Szegfarka is tartalmazott olyan vereteket, melyek lehettek akár lábbeli díszei is, de pontosabb megfigyelések hiányában nem sorolhatók bizonyosan ezek közé.¹⁸¹⁵ A fémdíszes lábbelik sorát Karos-Eperjesszög II. temetőjének 4. III. sírkertjének pedig 2 sírja egészíti ki, a viseleti módtól eltérő sírba helyezés pedig itt is megfigyelhető volt.¹⁸¹⁶ A 45. sírből származó példánynál dokumentált, hogy a lábbeli fejrésze külön szabott volt a szártól.¹⁸¹⁷ Pontos megfigyelések hiányában a mezőzombor-bálványdombi 4. sírban lévő 2-2 db fémverettel díszített lábbeli¹⁸¹⁸ sem rekonstruálható,¹⁸¹⁹ s ez érvényes Tiszatardos-Nagydülön az I/1935. sírban a lábfej csontjai alatt talált 8 db kerek vagy lenyese alakú fejjel rendelkező veretekkel díszített lábbelire is.¹⁸²⁰

FÜLESGOMBOK

Az eredeti funkciójukat tekintve a ruházat zárására, néhány esetben azonban másodlagosan felhasználva, bizonyára pusztán díszítő elemként alkalmazott füles-

gombokat tartalmazó sírok összesítő adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

11. táblázat. Fülesgombok

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Sírbéli helyzet
Ároktő-Dongóhalom	27. sír	Nő	1+1 (2 db fél)	Az alsó állkapocs alatt és a medence jobb oldalánál
Bodroghalom-Eresztvény-homok	9. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A balra fordult koponya arckoponya része alatt
Bodrogszentmária (?)	Szórvány		1+1 (fél)	
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	4. sír	Nő	1	A nyakcsigolyák bal oldalánál

¹⁸¹² RÉVÉSZ 1996, 121.

¹⁸¹³ RÉVÉSZ 1996, 99.

¹⁸¹⁴ RÉVÉSZ 1996, 103.

¹⁸¹⁵ RÉVÉSZ 1996, 99.

¹⁸¹⁶ RÉVÉSZ 1996, 100, 103.

¹⁸¹⁷ B. PERJES 1997, 833.

¹⁸¹⁸ KOVÁCS 2015, 26, 30–31.

¹⁸¹⁹ RÉVÉSZ 1996, 99.

¹⁸²⁰ KOVÁCS 2015, 222.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Darabszám	Sírbéli helyzet
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	5. sír	Gyermek	1	A jobb oldali bordákon
	Szórvány		1	?
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	Szórvány		2	Másodlagosan huzalkarikákra akasztva
Felsőzsolca-Várdomb	6. számú ház		1	?
Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány		1	?
Kenézlő-Fazekaszug I.	7. sír	Nő	4	A szegycsont jobb és bal szélén voltak, egymástól mintegy 15 cm távolságban, arányosan elhelyezkedve
	21. sír	Férfi	10	A bal oldali bordákon, a 3. bordától az alsó bordáig vagy a medence felső széléig tartó, egyenes vonalú, álló helyzetben, egymástól egyenlő távolságban. A gombok alatt megfigyelhető volt egy bőrszalag maradványa is.
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő	2	A bordák középső részén
	28. sír	Férfi	4	A felsőtest csontjainak két oldalán (3+1 db)
	29. sír	Férfi	4	A felsőtest csontjainak jobb oldalán, a bordáktól a medencéig
	41. sír	Nő	6+? (11 db fél)	A felsőtest csontjainak jobb oldalán, kb. a medencéig/a combcsontok felső végéig
	43. sír	Nő	5+? (9 db fél)	A felsőtest csontjainak jobb oldalán, kb. a combcsontok felső végéig
	44. sír	Nő	1	A jobb oldali bordákon
	Szórvány		1	
Kistokaj-Homokbánya	15. sír	Nő	2 (4 db fél)	A bal felkarcsont alsó részének belső oldala és a bordák között, valamint a keresztcsont felső része alatt
	34. sír	Nő	3+4 (6+8 db fél)	A felső bordákon, a csigolyák két oldalán 1-1 db, az alsó bordák és az alsó csigolyák környékén 4 db és a medence bal oldala és a csigolyák között további 1 db volt
	36. sír	Nő	4	A csigolyák és a bal kulcsont között 1 db, az alsó csigolyák bal oldalánál 1 db, a jobb oldalánál pedig 2 db
	55. sír	Nő	1	?
	63. sír	Fiatal leány	1	?
	Szórvány		1	
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	8	A jobb felkarcsonttól 32 cm-re
	2. sír	Nő	6	A homlokcsont közepén 1 db, a jobb oldali felső bordákon egyenes vonalban, egymástól 1,4-1,4 cm-re 5 db
	11. sír	Gyermek, 5-6 éves	1	A szegycsonton
	Szórvány		6	
Szakáld-Mulatódomb	1. sír	Nő	2	?
Tibolddaróc-Odeschalchi herceg birtoka	Szórvány		1 (fél)	
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	3	A keresztcsonttól a bal felkarcsont alsó végéig
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	1	A lócsontoknál
	3. sír	Férfi	2	?
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1	
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	5	A bordákon és a medence felső részénél
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		3 (fél)	

A gombokat ritkán figyelték csak meg a koponya körül, ekkor a homlokcsont (Miskolc-Repülőtér 2. sír) vagy a balra elfordult koponya arcrésze alatt (Bodrogalom-Eresztvényhomok 9. sír) helyezkedtek el. Amennyi-

ben utóbbi esetben nem a gyöngyöktől távolabb került nyakdisz részét alkotta a fülesgomb, úgy talán egy a bal oldalon gombolódó fátyol,¹⁸²¹ esetleg az ugyanott talált huzalkarikával együtt – melynek töredékessége miatt

¹⁸²¹ ANDRÁSI 2015, 162–163.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

nem megállapítható, hogy a fülesgomb arra felfűzve lehetett-e – talán valamilyen fejdísz része volt egykor. Fejékszerként viselt huzalkarikákra akasztott fülesgombokat több korabeli sírban is találtak,¹⁸²² s nyakláncba fűzésük sem vethető el.¹⁸²³ A homlokcsonton előkerült darab esetében pedig csak egy talán kevésbé praktikusnak tűnő módon középen gombolódó fejfedőt tudok feltételezni, ezért nem zárnám ki a lehetőségét, hogy a fejfedőre/fejdíszre a gomb itt már funkcionális cél nélkül, pusztán díszítő szereppel került felvarrásra.

A felsőruha zárását a mellkas felső részén lévő I db gombbal oldhatták meg két gyermek esetében (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír), míg egy nő ruháján a nyak bal oldalán volt a gomb (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 4. sír). Gombolásukat tekintve meglepően egységes ruházatban temethettek el két nőt Kenézlő-Fazekaszug II/41. és 43. sírjába, ahol a gombok a felsőtest jobb oldali csontjain húzódtak a medence vagy a combcsont felső végéig, valószínűleg egyenes vonalban. Az előbbi esetben a ruha a csípőt, az utóbbi esetben pedig legalább a combok felső részét is takarta még. A nők viselhetek olyan ruhát is, ami ugyancsak a felsőtest jobb oldalán, de csak annak felső részén zárult egyenes vonalban, egymástól 1,4 cm-re felvarrt gombokkal (Miskolc-Repülőtér 2. sír). Számolhatunk olyan gombolással is, ami a felsőtest középső részén, egymástól bizonytalan távolságra, de párosan elhelyezett gombokkal valósult meg, melyek lehetek a felső bordák magasságában is, ahol a felső gombpároktól az alsók 15 cm-el lejjebb voltak (Kenézlő-Fazekaszug I/7. sír), s talán ugyancsak középen, gombpárokkal záródó ruhákra következtethetünk Kistokaj-Homokbánya 34. és 36. számú női sírjában is, ahol azonban a gombok egymástól távolabb, talán a felsőtest alsó és felső részén, illetve e két pont között ütemesen sorakozva voltak felerősítve. Ez a megoldás esetleg hasonlatos lehet az ún. bolgár vagy „száragombos” káftánokon¹⁸²⁴ alkalmazott gomboláshoz.

Férfiaknál ismert a felsőtest jobb oldalán, vélhetően egyenes vonalban záródó ruha (Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír), ami a gombok helyzete alapján legalább a csípőig ért. Más esetben a felsőtest bal oldalán egyenes vonalban elhelyezett gombokkal kapcsolódó ruhát dokumentáltak, legalább a derékig érő hosszal (Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír), illetve következtethetünk a de-

réktől a bal alsó bordáig ferdén gombolódó ruhára is (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír). A felsőtest középrészén vagy kissé jobb oldalán zárhatta az 5 db gomb a zempléni férfi ruháját, mely ezek alapján valószínűleg a deréknál lejjebb is érhetett, ezen a részén azonban már nem volt fémdíszes. Nehezen tudnám meghatározni a miskolc-repülőtéri I. sírban a jobb felkarcsonttól 32 cm-re, ovális területen előkerült, füleikkel különböző irányban fekvő 8 db fülesgomb által zárt ruha egykori gombolási rendszerét, arra azonban ez az eset is utal – amennyiben ez az elhunyt saját ruhája volt –, hogy nagyobb számú fémgomb alkalmazása férfiak ruháján is elterjedt lehetett. Kenézlő-Fazekaszug I/21. sírjában pl. 10 db gomb volt. A kérdéses ruhát talán összehajtva/összegyűrve helyezték a sírba. A megye további lelőhelyei közül Karos-Eperjesszőg három temetője esetében az I. esetben csak néhány lelet utal az egykori fémgombokkal záródó ruhákra (I., 8., 12. sír és szórvány). A II. (1., 13–14., 20., 27., 35–36., 45., 47., 53., 56–57., 62., 66., 68., 70–72. sír és szórvány) és a III. (5–6., 8–9., 11., 15.) temetőben a pontos feltérési megfigyelések nyomán azonban nem csupán azok helyzete volt dokumentálható, hanem megfigyelhető volt bizonyos eltérés a férfi- és a női viselet között is. Előbbiek egy részénél a gombok a gerincoszlop jobb oldalán, egymástól 8–10 cm-re, egyével vagy párosával helyezkedtek el, míg utóbbiaknál a kisebb számú fémgombok általában a gerincoszlop közepe táján, egymással szemben vagy egymás mellett, a bal oldalon voltak.¹⁸²⁵ A ruha középen záródott a II/20., a 35. és az 56. sírban,¹⁸²⁶ míg ferdén záródó ruha a II/36. sírban dokumentált.¹⁸²⁷ A Taktaközben ritkább volt a fémgombos ruhazárás: Mezőzombor-Bálványdomb I. számú női (?) sírjából I db fél került elő, a temető szórvány leletei között pedig további I db fél bronz fülesgomb található.¹⁸²⁸ Ugyanakkor a gazdag fémdíszes ruhában eltemetett 4. számú nő ruháját nem fémgombok zárták. Másodlagos felhasználása is megfigyelhető volt a gomboknak: Tiszatardos-Nagydűlőn a 4/1941. sírban a nő vagy nagyobb gyermek gyöngysorába volt fűzve I db két félből álló bronz fülesgomb, a 6/1941. sírba temetett ugyancsak nő vagy nagyobb gyermek nyakában pedig szintén I db két félből álló bronz fülesgomb helyezkedett el.¹⁸²⁹ A tárgyak sorát gyarapíthatja az ún. Tokaji kincs két félből álló bronz fülesgombja is.¹⁸³⁰

¹⁸²² DÓKUS 1900, 42; SZÉLL 1941, 181.

¹⁸²³ TOČÍK 1987, 212.

¹⁸²⁴ E. NAGY et al. 2010, 20.

¹⁸²⁵ REVÉSZ 1996, 97–98.

¹⁸²⁶ ANDRÁSI 2015, 163.

¹⁸²⁷ ANDRÁSI 2015, 164.

¹⁸²⁸ KOVÁCS 2015, 21, 27.

¹⁸²⁹ KOVÁCS 2015, 223–224.

¹⁸³⁰ KOVÁCS 2015, 241.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

A két félből álló – nagyobb méretű – gombok vizsgált temetőinkben mindeddig csak női sírokból ismertek, a nők ruhái tehát esetenként nagyobb méretű gombokkal zárultak. Nem feltétlenül voltak azonban ezek díszesebbek a férfiak gombjainál, hiszen mindkét nem temetkezéseiben megtalálhatók voltak a díszített gombok is. Karos-Eperjesszög temetőiben a gombok többségében tömör változatok voltak. Jóval ritkábbak ugyanakkor a nagyobb méretű, két félből álló darabok, melyeket a gazdagabb leletanyagot szolgáltató női sírokban dokumentáltak itt.¹⁸³¹ Különleges a kenézlii II. temető 44. sírjából és szórványként előkerült egy-egy filigrán és granulált díszítésű ezüstgomb, melyek esetében – ha bírtak is funkcionális céllal – igen fontos lehetett díszítő szerepük is.

Az egyenes vonalban futó, álló helyzetű¹⁸³² gombok sorozata alatt Kenézli–Fazekaszug I/21. sírjában egy bőrszalag maradványa volt megfigyelhető. Ez a szalag lehetett a gombokat tartó ruharészen is, mint azt Jóna András írta „valószínűleg a lyukakon áthúzott húrral szorosan a ruhára erősítve”,¹⁸³³ de talán meggondolandó

egy olyan bőrszalag lehetősége is, mely a gomblyukak tartását biztosította volna, melyet ma a lyukak körbe varrása szolgál. A gombok álló helyzete alapján bizonyára a ruha begombolt állapotban volt az elhunytan a temetés során.

A fémgombokkal záródó ruhák viselete vizsgált területünkön főként a 10. századi közösségek tagjaira lehetett jellemző, a század második felében/végén is zárhatták még ilyenekkel a ruháikat. A többgombos ruhák viselete másutt is megfigyelhető a 10. század végén.¹⁸³⁴ A ruhák záródásához használt fémgombok darabszáma ugyanakkor a 11. században már megfigyelhetően csökken, ekkor már több helyütt is csupán 1-1 db szolgálta a ruhazárást.¹⁸³⁵ Vizsgált megyéink falusi közösségeinek 11. századi sírkertjeiben (Karcsa-Kormoska, Tiszalúc-Sarkad) mindeddig nincs nyoma ilyen viseletnek, azonban ez talán csak regionális eltérés lehet, hiszen a mai Nógrád megye területén a 11. században élt falusi közösség piliny-sirmányhegyi temetőjében dokumentált ezek használata.¹⁸³⁶

HASZNÁLATI ÉS MUNKAESZKÖZÖK: KÉSEK

A katalógusban bemutatott temetőkben mintegy 36 esetben van adatunk kés sírba helyezésére, ezen sírok egykori számát azonban minden bizonnyal tovább növelik a

szórványként előkerült kések, melyek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

12. táblázat. Kések

Lelőhely	Sírszám/szórvány	Nem/életkor	Sírbéli helyzet
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	A medence felső része felett
	15. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett
	18. sír	Neme, kora bizonytalan	A medence bal felső széle és az alsó bordák között
Bodrogshalom-Eresztvényhomok	7. sír	Neme, kora bizonytalan	A bal kézfej csontjainál
	17. sír	Idős férfi	A jobb combcsont felső végének külső oldalánál
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	2. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett
	3. sír	Férfi	A jobb combcsont felső részének külső oldalán és ismeretlen helyen
	8. sír	Férfi	A bal lábszárcsontok alsó részénél
	Szórvány	?	?
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	4 db szórvány	?	?

¹⁸³¹ RÉVÉSZ 1996, 97–98.

¹⁸³² JÓSA 1914, 330.

¹⁸³³ JÓSA 1914, 330.

¹⁸³⁴ ANDRÁSI 2015, 164.

¹⁸³⁵ ANDRÁSI 2015, 164.

¹⁸³⁶ HORVÁTHI 2018.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/szór- vány	Nem/életkor	Sírbéli helyzet
Kenézlő-Fazekaszug I.	10. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben
	13. sír	Neme, kora bizonytalan	A medence jobb oldala mellett
	14. sír	Férfi	A medence jobb oldala mellett, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben
	21. sír	Férfi	A combcsontok között, hegyével a koponya irányába mutató helyzetben
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	A medence jobb oldalán lévő tarsolylemez mellett, de annál „följebb”
	29. sír	Férfi	A jobb combcsontnál
	30. sír	Férfi	A keresztcsont alatt
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	A bal combcsont mellett
	39. sír	Férfi	A bal alkarcsontok alatt
	42. sír	Férfi	A jobb combcsont mellett
Kisdobra-Ligahomok	45. sír	Fiatal férfi	A medencén
	6. sír	Nő	A jobb kézcsontok alatt
Kistokaj-Homokbánya	6. sír	Férfi, 50-60 év körüli	A medence bal oldalán
	11. sír	Nő	A jobb alkarcsontok alatt, a medencén
	22. sír	Gyermek	A bordák között
	37. sír	Férfi	A bal combcsont felső részén
	53. sír	Nő	A jobb alkarcsontok és az alsó csigolyák között
	54. sír	Férfi	Az alsó csigolyákon
	55. sír	Nő	?
Miskolc-Repülőtér	73. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A csontok közelében
	3. sír	Férfi	A jobb kéz kisujjának csontjai mellett
Monaj-Berencsi szőlők	Szórvány		
Rad-Cselédhomok	1. sír	Férfi	? (2 db)
Sajószögged-Geodéziai torony	6. sír	Gyermek	A mellkas csontjainak középrészén
Sárazsadány-Akasztószér	129. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	?
Sárospatak-Baksahomok	4. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A medence bal oldalán
	1. sír	Férfi	A jobb kar és a felsőtest csontjai között, illetve a sír bizonytalan részén (2 db)
	4. sír	Férfi	?
	7-10. sír		? db
Tiszakeszi-Szódadomb	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	A bal combcsont középső részének külső oldalán
	Szórvány		2 db
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	A jobb oldali felső bordákon
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		1 db
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	A medence jobb oldalán
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		1 db

A katalógusban bemutatott sírokban a kések az ismert esetekben döntően férfiak mellékleteit alkották. 4 nő (Kisdobra-Ligahomok 6. sír, Kistokaj-Homokbánya 11., 52., 55.) és 2 gyermek (Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír, Rad-Cselédhomok 6. sír), mellett 23 férfi (Ároktő-Dongóhalom I., 15. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 17. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2-3., 8. sír,

Kenézlő-Fazekaszug I/10., 14., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28-30., 39., 42., 45. sír, Kistokaj-Homokbánya 6., 37., 54. sír, Miskolc-Repülőtér 3. sír, Monaj-Berencsi szőlők I. sír, Sárospatak-Baksahomok 1., 4. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) sírja tartalmazta ezt a tárgytipust. 4 esetben pedig csak annyi bizonyos, hogy a késsel eltemetett személy már felnőtt korba lépett (Kistokaj-Ho-

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

mokbánya 73. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír, Sáradsadány-Akasztószer 4. sír, Tiszakeszi-Szódadomb 1. sír). A férfisírok erőteljesebb reprezentáltsága a megyében Karos-Eperjesszög temetőiben is megfigyelhető volt, ahol ritkábban – a 28 sírból csak 4 esetében – ismertek ezek női temetkezésekből.¹⁸³⁷

A kések a korszak általános formáit mutatják, kivétel ez alól Monaj-Berencsi szőlők 1. sírjának egyik eszköze, mely markolatának végén spirálisan visszahajtott, egyedi példány volt. Rendkívül nagy – 41 cm-es – mérete miatt ugyancsak különleges a kisdobrai 6. sír vaseszköze. A kések markolata bizonyára fából készült, melynek egy darabja Kenézlő 11/31. sírjában volt megfigyelhető, míg ugyancsak fából készült tokjaik Bodrogszerdahely-Bálványdomb 8.¹⁸³⁸ és Zemplén-Szélmalomdomb sírjában őrződtek meg részlegesen. Bodrogvécsezen az egyik kés markolatát félkör alakú aranyozott lemez díszítette. Két karosi sírban a fatok bronz torkolatveretet, egyben pedig csontborítást is kapott.¹⁸³⁹ Késekből döntően csak 1-1 db került a sírba. A három kivétel a Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3., valamint Monaj és Sárospatak-Baksahomok 1. sírja. Borotva vagy kés lehetett a bodrogszerdahelyi 1/1926., 3/1937. sír merev, ólomnyelű eszköze.

A kések férfiak mellett 13 esetben kerültek az elhunyt jobb oldalára, döntően a derék vagy a csípő környékére, s mindössze 3 eset képviseli a bal oldali helyzetet (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 8. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/39. sír, Kistokaj-Homokbánya 37. sír). A bal oldal erőteljesebb reprezentáltsága férfiaknál Karos-Eperjesszög temetőiben is megfigyelhető volt, ahol azok leggyakrabban a medence bal (6 sír) vagy jobb oldalán (9 sír), esetleg lejjebb, már a bal (1 sír) vagy a jobb (1 sír) combcsont mellett helyezkedtek el, illetve magasabb

helyen a jobb könyöknél (1 sír). A könyök melletti fekvés a sírok összességét tekintve a katalógusban bemutatott síroknál is ritkább volt, 2 bizonytalan nemű és korú váz (Ároktő-Dongóhalom 18. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 7. sír) mellett 2 felnőtt (Sáradsadány-Akasztószer 4. sír, Tiszakeszi-Szódadomb 1. sír) sírjából ismert még. A 4 női sír közül a három esetében, ahol ismert a kések helyzete, ott azok a medence jobb oldalánál, vagy a jobb kéz alatt voltak. Mindez Karos-Eperjesszög temetőiben is hasonló volt, ahol a jobb váll vagy a medence jobb oldala mellett feküdtek. A jobb oldalra helyezett késsel eltemetett személyek közé sorolható még egy bizonytalan nemű és korú személy temetkezése is; akinek a sírjában a kés a jobb oldali felső bordákon volt (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 1. sír). Ugyanakkor Tiszatardos-Nagydűlőn a 4/1941. és a 6/1941. sírban is a női vagy nagyobb gyermek bal kezének csontjainál volt 1-1 db vaskés.¹⁸⁴⁰ Bemutatott sírjaink között három gyermeksírból volt kés, ahol az a felsőtest csontjain (Rad), a bal combcsont mellett (Kenézlő), illetve az erősen bolygatott váz bordái között volt (Kistokaj), így utóbbi helyzete feltételes. Gyermeknekél a kést Karoson a jobb felkar vagy a jobb alkarcsontok mellett figyelték meg.

A kések az esetek többségében egykori övről függesztett helyzetüknek megfelelően, hegyükkel a lábak irányába mutató helyzetben feküdtek, a kivételt Kenézlő-Fazekaszug 1. temetője képviseli, ahol 3 férfisírban (10., 14., 21.) is fordított fekvésben, hegyükkel a koponya felé mutató irányban voltak, így ez a közösség temetkezési szokásaiba enged bepillantást. Ilyen eljárás még a 11. században is megfigyelhető volt, mint erre Perse-Bércz 14. sírja utal.

HASZNÁLATI ÉS MUNKAESZKÖZÖK: ÁRAK, BOGOZÓK, CSIHOLÓK, KOVÁK, ORSÓGOMBOK

A mindennapok során elvégzett munkafolyamatokhoz szükséges eszközök esetenként a sírokba is bekerültek, ezek összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

13. táblázat. Használati és munkaeszközök

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Tárgytypus	Sírbéli helyzet
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	Csiholó	?
	17. sír	Férfi, 50-60 éves	Csiholó, kova	A bal kéz csontjainál

¹⁸³⁷ RÉVÉSZ 1996, 185.

¹⁸³⁸ ERDÉLYI 1964, 27.

¹⁸³⁹ RÉVÉSZ 1996, 34–35, 185.

¹⁸⁴⁰ KOVÁCS 2015, 224.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Tárgytípus	Sírbéli helyzet
Bodroghalom- Eresztvényhomok	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Csiholó, kova	A bal kézfej csontjainál
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	Orsógomb	A jobb felkarcsont alsó részének belső oldalán
	17. sír	Idős férfi	Bogozó	A jobb combcsont felső végének külső oldalánál
Bodrogszerdahely- Bálványdomb	1/1926., 3/1937. sír	Férfi	Kova, csiholó (?)	?
	2. sír	Férfi	Csiholó, kovák	A medence jobb oldalánál
	3. sír	Férfi	Csiholó, kova, fenőkő	A medence jobb oldalánál
	8. sír	Férfi	Csiholó, kova	A bal lábszárcsontoknál
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1898. évi sír		Csiholó, kova	?
	1898. évi szórvány		2 db csiholó, 2 db kovakő, fenőkő	
Kenézlő-Fazekaszug I.	16. sír	Férfi	Csiholó	?
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	Kovák	A medence jobb oldalánál lévő tarsolyban
	29. sír	Férfi	Csiholó, kovák	A medence jobb oldalánál
	30. sír	Férfi	Csiholó, kovák	A jobb alkarcsontok felső végénél
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	2 db csontár	A jobb alkarcsontok alsó végénél
	39. sír	Férfi	Fenőkő	A medence bal oldala alatt
	46. sír	Férfi	Csiholó, kova	A medence bal oldala alatt
	Szórvány		Csiholó	?
Kisdobra-Ligahomok	3. sír	Férfi, idős	Csiholó, kova	A jobb kéz csontjai alatt
	7. sír	Férfi	Csiholó, kova	A jobb kéz és a medence mellett
Kistokaj-Homokbánya	6. sír	Férfi, 50-60 év körüli	Csiholó, kova	A bal felkarcsont felső részének belső oldalán
	39. sír	Férfi	Csiholó	A bal alkarcsontok középső részén
	47. sír	Nő	Orsókarika	A medence bal oldala alatt
	50. sír	Nő	Orsókarika	?
	78. sír	Férfi	2 db ár és/vagy bogozó	A bal kulcsesonton és a keresztesonton
	Szórvány		Bogozó, ár vagy bogozó	
Rad-Cselédhomok	8. sír	Férfi	Fenőkő, ismeretlen funkciójú vastárgy	A bal combcsontnál
Sajószöged-Geodéziai torony	114. sír	Gyermek	Obszidián	A combcsontok között
Sárospatak-Bakshomok	2. sír	Férfi	Kovakő	?
	4. sír	Férfi	Kovakő	?
	6. sír	Nő	Orsógomb	?
	10. sír	Férfi	Csiholó	A medence jobb oldalának felső szélénél
Szakáld-Mulatódomb	2. sír	Neme, kora bizonytalan	Csiholó	A medence jobb oldalán
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	Csiholó, kova	A medence jobb oldalán

A további használati és munkaeszközök az ismert esetekben a késekhez hasonlóan döntően ugyancsak férfiak sírjába kerültek (Ároktő-Dongóhalom I., 17. sír, Bodroghalom-Eresztvényhomok 17. sír, Bodrogszerda-

hely-Bálványdomb 1/1926., 3/1937., 2-3., 8. sír, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1898. évi sír, Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28-30., 39., 46. sír, Kisdobra-Ligahomok 3., 7. sír, Kistokaj-Ho-

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

mokbánya 6., 39., 78. sír, Rad-Cselédhomok 8. sír, Sárospatak-Baksahomok 2., 4., 10. sír, Zemplén-Szélmalomdomb), ezeken felül 3 nőt (Kistokaj-Homokbánya 47., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 6. sír) és 2 gyermeket (Kenézlő-Fazekaszug 11/31. sír, Sajószöged-Geodéziai torony 114. sír) bocsátottak sírba ezekkel, s ide sorolható még 3 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunyt (Bodroghalom-Eresztvényhomok 7., 9. sír, Szakáld-Mulatódomb 2. sír).

Közöttük a tűzgyújtás eszközei – csiholók, kovák – szinte kizárólag férfiak sírjaiból dokumentáltak, az egyetlen kivétel Sajószöged-Geodéziai torony 114. sírja, ahol a gyermek combcsontjai között volt 1 db obszidián. Ezzel kapcsolatban azonban nem zárható ki, hogy nem a tűzgyújtás tényleges vagy jelképes eszközeként került a sírba, hanem a sírfölddel együtt. Ezek Bodrogszerdahely 3. és Kenézlő-Fazekaszug 11/28. sírjában a medence jobb oldalánál lévő tarsolyban voltak. Tarsolylemez alatt megfigyelt helyzetük alapján ugyanígy voltak a bodrogvécsi 1898. évi sírban is, s ugyancsak az övhöz erősített tartóban kerülhettek elhelyezésre hasonló helyzetben, a medence jobb vagy bal oldalán, a kézcsontok alatt vagy a combcsont felső része közelében megfigyelt tárgyak is. Dokumentálható volt azonban olyan eset is, amikor nem a tarsoly vagy bőrzacskó viseleti módjának megfelelően helyezték sírba a készséget. Ekkor az az alkarra (Kistokaj-Homokbánya 39. sír), vagy valamelyik felkar belső oldalára került (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/30. sír, Kistokaj-Homokbánya 6. sír). A késsel együtt elhelyezett készség a bodrogszerdahelyi 8. sírban az elhunyt bal lábszára mellett volt. A megyék további hasonló leletei között Karos-Eperjesszög

temetője említhető, ahol azonban alacsony volt a csiholócélok száma, a II. és III. temetőből összesen 9, illetve 1 férfisírból került elő, két esetben pedig csak kovakő volt az elhunyt tarsolyában.¹⁸⁴¹ Az I. temető hitelesítő feltárása során került elő egy figurális mintázatú csiholó is, mely a korabeli leletek között a magyar szállásterületen ritkaságnak számít.¹⁸⁴²

Hasonló fekvés figyelhető meg a sírokban a bogozók, árák, fenőkövek és orsógombok/orsókarikák esetében is. Ezek férfi- és női sírokból egyaránt ismertek. Ugyancsak lehettek egy övhöz kapcsolódó kisebb zacskóban is, ilyenek egykori használatának lehetősége a nők esetében is felvetődik. Természetesen az életbeli helyzettől markánsan eltérő előkerülésük ezen eszközök esetében is ismert, felillantva a temetkezési szokások változatos voltát. Ennek nyomán kerülhetett a kistokaj-homokbányai 78. sírban 2 db ár és/vagy bogozó az elhunyt férfi bal vállára. Bőrlukasztó árák Karos-Eperjesszög temetőiben csak női sírokból dokumentáltak, a II. és III. temetőből 7, illetve 1 sírből. Ezek többnyire az alsó bordák környékén feküdtek. Két sírban azonban itt is az egykori helyzettől jelentősen eltérő helyen, a koponya mellett, illetve alatt voltak, talán óvó-védő szerepben.¹⁸⁴³ Bőrlukasztó Edelény-Borsodi földvár szórvány leletei között is található.¹⁸⁴⁴

Orsókarikák és -gombok 3 női sír (Kistokaj-Homokbánya 47., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 6. sír) mellett egy ismeretlen nemű és életkorú személy (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír) sírjából jutottak gyűjteménybe. Ritkább lelet a korszak temetkezéseiben az orsókarika, mely nem tartozik a honfoglalás kori temetkezések jellemző lelettárgyai közé, a 10. századi sírokban feltételezhetően avar hatásként értékelhető.¹⁸⁴⁵

FEGYVEREK

A korabeli sírokba helyezett fegyvereket, az ezekből felépülő fegyverkombinációk összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

14. táblázat. Fegyverek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Fegyver típusa
Ágcsernyő-Nagyréti domb	Szórvány		1 db szablya, 1 db kard, tegez, 7 db nyilcsúcs
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	3 db nyilcsúcs
	14. sír	Férfi, 18 év körüli	Tegez

¹⁸⁴¹ RÉVÉSZ 1996, 185.

¹⁸⁴² RÉVÉSZ 2003, 267–268.

¹⁸⁴³ RÉVÉSZ 1996, 185.

¹⁸⁴⁴ WOLF 1992, 426.

¹⁸⁴⁵ ISTVÁNOVITS 2003, 358.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Fegyver típusa
Ároktő-Dongóhalom	15. sír	Férfi	2 db nyilcsúcs
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	I/1926., 3/1937. sír	Férfi	Tegez, 6 db nyilcsúcs
	II/1926. sír	Férfi	Fokosbárd
	2/1937. sír	Férfi	1 db nyilcsúcs, készenléti ijtegez
	2. sír	Férfi	Csontos ij, tegez, 8 db nyilcsúcs
	3. sír	Férfi	Szablya, csontos ij, tegez, 5 db nyilcsúcs
	5. sír	Gyermek	Fokosbalta
	Szórvány		Csontos ij
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1897. évi sír	Férfi	Szablya, hüvelyén elkalapált dirhemekkel
	Szórvány 1897. év		Szablya, fokosbalta
	1898. évi sír	Férfi	Szablyamarkolatú kard
	Szórvány 1898. év		Szablya/kard (?), 2 db nyilcsúcs
Edelény-Finke	1. sír	Neme, kora bizonytalan	1 db nyilcsúcs
Karcsa-Kormoska	Szórvány		„kardok”
Karcsa-Tégláska	Szórvány		„nyilcsúcs”
Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor	Szórvány		1 db nyilcsúcs
Kassa-Abaszéplak	Szórvány		1 db T-1 típusú és 1 db ismeretlen típusú (és korú?) kétélű kard
Kenézlő-Fazekaszug I.	3. sír	Férfi	Szablya
	11. sír	Férfi	Íj, tegez, 6 db nyilcsúcs
	14. sír	Férfi	Szablya, tegez, 7 db nyilcsúcs
	16. sír	Férfi	Csontos ij, tegez, 5 db nyilcsúcs
	18. sír	Férfi	Szablya, csontos ij, 7 db nyilcsúcs
	21. sír	Férfi	Fokosbalta, tegez, 4 db nyilcsúcs
	25. sír	Férfi	Szablya, fokosbalta
Kenézlő-Fazekaszug II.	28. sír	Férfi	Tegez, 6 db nyilcsúcs
	29. sír	Férfi	Szablya, vasveretes tegez, 7 db nyilcsúcs
	39. sír	Férfi	Íj, tegez, 3 db nyilcsúcs
	40. sír	Férfi	Tegez, 5 db nyilcsúcs
	42. sír	Férfi	Tegez, 3 db nyilcsúcs
	45. sír	Fiatal férfi	Tegez (?), 8 (?) db nyilcsúcs
	46. sír	Férfi	Csontos ij, tegez, ? db nyilcsúcs
	50. sír	Férfi	Csontos ij, tegez, ? db nyilcsúcs
	Szórvány	?	Tegez, 9 db nyilcsúcs
Kisdobra-Ligahomok	1. sír	Férfi	5 db nyilcsúcs
	3. sír	Férfi	4 db nyilcsúcs
	4. sír	Férfi	3 db nyilcsúcs
	5. sír	Férfi	Szablya, fokos
	7. sír	Férfi	7 db nyilcsúcs
		Szórvány	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Fegyver típusa
Kistokaj-Homokbánya	37. sír	Férfi	1 db nyilcsúcs
	72. sír	Férfi	1 db nyilcsúcs
	77. sír	Férfi	Lándzsa, 2 db nyilcsúcs
	78. sír	Férfi	2 db nyilcsúcs
	Szórvány		Szablya, tegez
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	4 db nyilcsúcs
	3. sír	Férfi	Tegez, 3 db nyilcsúcs
	5. sír	Férfi	Szablya, tegez, 1 db nyilcsúcs
	Szórvány		Kard, nyilcsúcs
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi	Kard vagy szablya, 1 db nyilcsúcs
Nagykövesd-Szőlőshomok	Szórvány		Kard/szablya (?)
Nagyrozsvány-Futóhomok	1. sír		Kard/szablya (?)
Rad-Cselédhomok	Szórvány		Fokosbalta
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	Szablya, tegez, 5 db nyilcsúcs
	2. sír	Férfi	Tegez (?), 5 db nyilcsúcs
	4. sír	Férfi	5 db nyilcsúcs
	5. sír	Férfi	5 db nyilcsúcs
	8. sír	Férfi	Csontos ij, tegez, 9 db nyilcsúcs
	10. sír	Férfi	Szablya
	Szórvány		Szablya
Szakáld-Mulatódomb	Szórvány		4 db nyilcsúcs
Šzikszó-Vadász patak partja	1. sír	Férfi	Szablya (?), tegez (?)
Tiszakeszi-Szódadomb	BORBAS projekt szórvány		1 db nyilcsúcs
	Szórvány		2 db nyilcsúcs
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	3. sír	Férfi	Szablya, csontos ij, tegez, 10 db nyilcsúcs
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány		Szablya
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	Szablya, tegez, 7 db nyilcsúcs
Zemplénagárd-Terebesi-homok I.	Szórvány		Szablya, „dárdahegyek”, ? db nyilcsúcs
Aszaló	Szórvány		Szablya
Ismeretlen lelőhely	Szórvány		Szablya, szablamarkolatú kard
Bodrogszentmária (?)	Szórvány		Tegez

ÍJÁSZFELSZERELÉS

A sírokba helyezett fegyverek típusai, illetve egyes elemeik száma az egykor élt emberek számára bizonyára valamilyen érthető rendszert tükrözött, számunkra azonban ennek okai teljességükben ma már aligha megismerhetők. A fegyverek között leggyakrabban a nyilvesszőket helyezték az elhunytak mellé, természetesen gyakorta az íjászfelszerelés egyéb elemeivel együtt, mint az azokat tartó tegez és az íj, illetve utóbbi tartójával is számolhatunk, melyet azonban maradandó anyagú elemek hiányában ritkán nyílik lehetőség megfigyelni. Az íjakra és tegezekre is azok csontból vagy fémből készült elemei alapján következtethetünk. Ezek hiányában a tegez jelenléte legfeljebb az egy csomóban fekvő nyilcsúcsok alapján feltételezhető, s talán csak gyaníthatjuk azt, hogy annak vasvereteire talán nem fordítottak kellő figyelmet, esetleg rossz megtartásuk miatt nem szól róluk híradás. Ugyanakkor lehetséges, hogy voltak vasmerevítés nélküli, tisztán szerves anyagból készült tegez is, melyeknek nem maradt nyomuk. Továbbá annak lehetősége sem vethető el, hogy számolhatunk önmagukban, egy kötegben behelyezett nyilvesszőkkel is. A fordított eset, amikor csupán a tegez szerepel a sír leírásánál, mindössze egyetlen esetben ismert (Ároktő-Dongóhalom 14. sír). Itt a nyilcsúcsok hiányát azonban talán a sír bolygatása okozhatta, mivel nehezen képzelhető el, hogy az üresen került volna a sírba, esetleg tisztán favesszőkkel. Megoszlik a kutatás véleménye abban a kérdésben, hogy vajon minden nyilcsúcsot tartalmazó sírban lehetett-e íj is, noha annak meglétét, elhunyt által életében történő használatát több kutatási eredmény is támogatja.¹⁸⁴⁶ Kenézlő-Fazekaszug II/39. sírjában az íj csontlapjai nem kerültek elő, azonban a sírban egy csontlapokkal felszerelt íjtegez is volt, így talán jogos a fegyver jelenlétének feltételezése, még akkor is, ha az nem a tegezben volt, mint erre az eljárásra a készenléti íjtegezek esetében is adódik példa.¹⁸⁴⁷ A biztos adatokat tekintve mindhárom elem legkevesebb 7 sírba került együttesen (Kenézlő-Fazekaszug I/11., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/39., 46., 50. sír, Sárospatak-Baksahomok 8. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír), esetenként egyéb fegyverekkel – így szablyával Kenézlő-Fazekaszug I/18. és Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sírjában – kiegészítve. Tegez és nyilcsúcsok együttesét több sírban is meg lehetett figyelni (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 21. sír, Kenézlő-Fazekaszug

II/28–29., 40., 42., 45. sír, Miskolc-Repülőtér 3., 5. sír, Sárospatak-Baksahomok 1–2. sír, Zemplén-Szélmalomdomb), így az íj itt talán csontlapok nélküli volt. Ezek között is volt több olyan, melybe fegyverként még szablya (Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír, Sárospatak-Baksahomok 1. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) vagy fokosbalta került (Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír). Ezért talán nem alaptalan feltételezni, hogy ezekben a sírokban is lehetett csontlapok nélküli íj is.

Az egykori nyilvesszőkből számunkra leginkább érzékelhető nyilcsúcsok síronkénti darabszáma változatos volt, az egykori teljes képet sajnos mai adataink vélhetően csak részben adják vissza. A sírokban 1 db (Edelény-Finke 1. sír, Kistokaj-Homokbánya 37., 72. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír, Monaj-Berencsi-szőlők 1. sír), 2 db (Ároktő-Dongóhalom 15. sír, Kistokaj-Homokbánya 77–78. sír), 3 db (Ároktő-Dongóhalom 1. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/39., 42. sír, Kisdobra-Ligahomok 4. sír, Miskolc-Repülőtér 3. sír), 4 db (Kisdobra-Ligahomok 3. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/21. sír, Miskolc-Repülőtér 1. sír), 5 db (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/40. sír, Kisdobra-Ligahomok 1. sír, Sárospatak-Baksahomok 1–2., 4–5. sír), 6 db (Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937. sír, Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/28. sír), 7 db (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 18. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kisdobra-Ligahomok 7. sír), 8 db (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír?), 9 db (Sárospatak-Baksahomok 8. sír) vagy 10 db (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 3. sír) volt, vizsgált megyénk teljes területéről azonban még 13 db nyilvessző sírba helyezésére is van példa.¹⁸⁴⁸ A nyilvesszők száma nem állt egyenes arányban az elhunyt társadalmi helyzetével,¹⁸⁴⁹ a tegez is bizonyára egyik sírban sem voltak teljesen megtöltve, hiszen azokba 20–25 db vessző fért volna.¹⁸⁵⁰

A megyékben Karoson sajnos az I. temetőben csak egyetlen esetben ismert a sírba helyezett nyilcsúcsok száma: az I. sír 7 db-ot tartalmazott, ebből legalább 4 db deltoid alakú, rövid vágóélű, 1 db pedig villás szárú volt. További 4 sírban csak a nyilcsúcsok egykori jelenléte ismert, míg a hitelesítő feltárás során pedig további 1 db deltoid alakú, rövid vágóélű nyilcsúcs került elő a 2001/6. sírból.¹⁸⁵¹ A II. temetőben 22 sírban voltak nyilcsúcsok,

¹⁸⁴⁶ TIHANYI 2015, 179.

¹⁸⁴⁷ RÉVÉSZ 1996, 161.

¹⁸⁴⁸ RÉVÉSZ 1996, 168.

¹⁸⁴⁹ RÉVÉSZ 1996, 168–169.

¹⁸⁵⁰ RÉVÉSZ 1996, 169.

¹⁸⁵¹ RÉVÉSZ 2003, 265.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

összesen 127 db, azonban a bolygatások ezek számát bizonyára csökkentették. A nyilcsúcsok száma 1 és 13 db között változott. A bolygatatlan sírok esetében 1 sírban volt csupán 1 db, 3 sírban 3 db, 4 sírban 5 db, ugyancsak 4 sírban 6 db, 1 sírban pedig 13 db. A III. temetőben 5 sírban voltak nyilcsúcsok, 1 db pedig szórványként került elő. Ezek közül a bolygatatlan 11. sírban 11 db, a 13. sírban pedig 2 db nyilcsúcs volt. A Taktaköz sírjai között Szerencs-Kácsa-dűlőn a sírban hagyott rozsdás vastárgyak között lehettek akár nyilcsúcsok és tegez maradványai is, ma azonban csak 1 db valószínűleg nyilcsúcsra utaló túske ismert.¹⁸⁵² Tarcál-Vinnai-dűlő 4. sírjában legalább 4 db nyilcsúcs volt.¹⁸⁵³

A nyilvesszők zömét a katalógusban bemutatott temetők esetében a deltooid alakú nyilcsúcsok különböző változataival szerelték fel, ezek között mintegy 60 db rövid, míg 39 db hosszú vágóélű. A deltooid alakú nyilcsúcsok magasabb aránya megegyezik a korszak más temetőiben megfigyelt jelenségekkel.¹⁸⁵⁴ Páncélszűrő 17 db, rombusz alakú pedig 16 (?) db volt. Mindössze 5 db villás szárú és 1 db domborúan ívelt élű változat került elő, 5 db levél alakú és 2 db egyenes élű (?) mellett. Legkevesebb 43 db nyilcsúcs típusa sajnos ismeretlen. Felerősítésük szinte kizárólagosan nyéltüskével történt, mindössze néhány köpüs változat ismert. Karos-Eperjesszög temetőiben a leggyakoribbak a deltooid alakú, rövid vagy hosszú vágóélű nyilcsúcsok voltak,¹⁸⁵⁵ összesen mintegy 70 db került elő. Gyakoriak voltak a keskeny pengéjű vagy rombusz átmetszetű vadász vagy páncéltörő nyílhegyek, 11 sírből ismertek, síronként 1 és 4 közti számban, mintegy 24 db.¹⁸⁵⁶ Ugyanakkor ritkábban kerültek elő villás szárú vadász nyílhegyek, ezekből síronként legfeljebb 1-1 db fordult elő, a temetőben összesen 4 db.¹⁸⁵⁷ A nyilcsúcsok felerősítését tekintve itt is a jellemző a nyéltüskével történő rögzítés volt, mindössze 2 sír összesen 5 db példány volt köpüs.¹⁸⁵⁸ A megye területén Tarcál-Vinnai-dűlő 4. sírjában 3 db deltooid alakú hosszú vágóélű, és 1 db deltooid alakú, rövid vágóélű nyilcsúcs volt még.¹⁸⁵⁹

A nyilcsúcsok síronkénti összetétele változatos volt bemutatott temetőink mellett a karosi sírokban is, ahol két sírban voltak azonos méretű és típusú darabok: 7 db

deltooid alakú, hosszú vágóélű, illetve 5 db ugyancsak deltooid alakú, de rövid vágóélű.¹⁸⁶⁰ A nyilcsúcsok síronkénti összeállításának szempontjait nehezen tudnám magyarázni, nyilván több szempont is érvényesült.

Mint említettem, tegezek sírba helyezése az azok fém-
ből vagy csontból készült elemei mellett utalhatnak azok az esetek is, amikor a nyilcsúcsok egy csomóban feküdtek, így ezek talán lehettek egy fémelemeket nélkülöző, bőrből készült zsákból is. A maradandó anyagú elemekkel szerelt tegezek nyomai bemutatott temetőinkben 3 db nyilcsúcsból dokumentálhatók, ez lehetett talán az a legkisebb mennyiség, amikor azokat már fémveretes tegezben helyezték az elhunyt mellé. Ugyanakkor nem tudnám megválaszolni, hogy vajon a tegez sírba helyezése önmagában jelentett-e többet a pusztai anyagi áldozatnál a gyászolók részéről. Ez hasonló a szaka sz elején már említett kérdéshez, hogy vajon minden nyilvesszős, tegezes sírban volt-e ij is. Tegezek a megye további lelőhelyein Karoson az I. számú temetőben 3 sírban (1., 11., 2001/7.), a II. esetében 16 temetkezésben (6-7., 11., 14., 16., 18., 20., 29., 34., 36., 41., 50., 52., 59-60., 63.), míg a III.-ban 4 sírban (4., 10-11., 13.) voltak megfigyelhetők,¹⁸⁶¹ de a tarcali elhunyt mellé is elhelyezték.¹⁸⁶²

Az ijakat csontlapjaik hiányában nehéz meghatározni, ritka segítség, amikor annak nyugalmi,¹⁸⁶³ vagy feljárt állapotban történő tárolását biztosító tegeze¹⁸⁶⁴ előkerül. Az ij sírba helyezése bemutatott temetőinkben 7 esetben annak csontlapjai (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Kenézlő-Fazekaszug 1/16., 18. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/46., 50. sír, Sárospatak-Bakshahomok 8. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír), 2 temetkezésben nyugalmi állapotú tegezei utalhatnak (Kenézlő-Fazekaszug 1/11. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/39. sír). Utóbbi esetekben a feltételes módot indokolja, hogy csontlapok egyik sírből sem kerültek elő, s a kenézlői 1/11. sírban a tegez végén elhelyezkedő csontlapok is olyan helyzetben voltak, mely kizárná annak lehetőségét, hogy az ij a tegezben lehetett volna. Hasonló jelenség ugyanakkor a készenléti ijtegezeket tartalmazó sírok esetében is megfigyelhető volt, az ijcsontok helyzete egyetlenként itt is kizárta, hogy a fegyver a tegezbe

¹⁸⁵² Kovács 2015, 36, 38.

¹⁸⁵³ Kovács 2015, 73-81, 86.

¹⁸⁵⁴ Révész 1996, 169.

¹⁸⁵⁵ Révész 1996, 169.

¹⁸⁵⁶ Révész 1996, 169.

¹⁸⁵⁷ Révész 1996, 169.

¹⁸⁵⁸ Révész 1996, 169.

¹⁸⁵⁹ Kovács 2015, 73-81, 86.

¹⁸⁶⁰ Révész 1996, 168-169.

¹⁸⁶¹ Révész 1996, 172; Révész 2003, 266.

¹⁸⁶² Kovács 2015, 73-78, 86.

¹⁸⁶³ László 1955; Révész 1996, 154-157.

¹⁸⁶⁴ Révész 1996, 157-168.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

helyezve került volna sírba.¹⁸⁶⁵ Utóbbi tárgytypus veretes példánya a bodrogszerdahelyi 2/1937. sírban feltételezhető. A sírok tanúságai alapján ritkább lehetett a csontlapokkal díszített íjtegez, sírokba legalábbis csak ritkán helyezték ezeket.¹⁸⁶⁶ A megyében még Karos-Eperjesszög II/16. sírjából ismert, ott íjcsontokkal együtt került elő.¹⁸⁶⁷ A megye egészét tekintve Karos-Eperjesszög I. temetőjében 1 sírből ismertek még íjcsontok (I. sír),¹⁸⁶⁸ a II. temetőben 12 (6–7., 9., 14., 16., 20., 36., 41., 51–52., 60–61.), míg a III. esetében 4 sír (4., II., 13–14.) tartalmazta ezeket.¹⁸⁶⁹ Készenléti íjtegez Tarcál-Vinnai-dűlő 4. számú sírjában is volt, s talán feltételezhető, hogy az íjcsontlapjai így csak megfigyelés nélkül maradtak.¹⁸⁷⁰

Sajnos az íj sírban elfoglalt helyét a katalógusban bemutatott temetők esetében nem egyszerű meghatározni, a kenézlői I/18. sírban azt vélhetően az elhunyt bal lábára és derekára helyezték, míg a II. temető 46. és 50. sírjában részben a bal alkar alá, részben pedig a felsőtest jobb oldala mellé. A bodrogszerdahelyi 2. és 3. sírban az elhunyt jobb oldalára teheték; előbbinél a lábához, az utóbbinál magasabbra, részben a felsőtestre és a lábakra, avagy melléjük fektetve. A sárospataki és a tiszaszederkényi íj helyzete nem ismert. A lábakra fektetett íj a megye sírjai között megfigyelhető volt Karos-Eperjesszög II/14. sírjában is, míg a lábak közé fektetett fegyverre ugyanezen temető 6. sírja adhat példát, az elhunyt felsőtestére pedig a 60. sírban került. Tehát a tegezkekhez

hasonlóan itt is változatos elrendezést alkalmaztak a temetést végzők.

Nehezen tudnám megválaszolni, hogy milyen esetekben azonosíthatjuk a sírba helyezett íjat, tegez, nyilcsúcsokat úgy, mint a vadászat eszközeként (is?) sírba helyezett tárgyakat. Vadásztak-e és harcoltak-e esetenként ugyanazzal a fegyverrel? Maga az íj bizonyára alkalmas volt erre is, arra is, s a tegez sem jelenthetett problémát, a különbség így talán a nyilvesszőkben mutatkozhat meg. A legkevésbé a villás szárú nyilcsúcsok mentesek a bizonytalanságtól, hiszen azok kifejezetten vízimadarak elejtésére szolgáltak.¹⁸⁷¹ Ugyanakkor önmagában ez csak 1 sírban volt, a másik 2 ilyen típusú hegygel szerelt vesszőt tartalmazó temetkezésben ezek mellett további nyilcsúcsok is voltak, de villásból mindig csak 1 db. A villás szárúak Karoson is mindkét esetben egyéb típusokkal kerültek elő, de hasonló vonás, hogy ott is csak 1-1 db került belőlük elő a sírból. Ezek a tegeztek tehát egyszerre tartalmaztak vadászati és harci tevékenységre alkalmas nyilvesszőket. Talán inkább vadászati célú alkalmazását tételezhetjük fel az egyedülként előkerült monaji, domborúan ívelt élű nyilcsúccsal szerelt nyilvesszőnek. Az ún. páncélszűrő, nevéből adódóan a vértet hegyénél és kisebb átmetszeténél fogva átütni képes típusok megítélése már nehezebb kérdés, ezeket ugyanis „vadász” nyilcsúcsként, prémes állatok elejtésére szolgáló darabokként is meghatározza a szakirodalom,¹⁸⁷² ahol a kisebb átmetszet nyilván az értékes prém védelmét szolgálta.

LÁNDZSA

A fegyver nyoma mindössze Kistokaj-Homokbánya 77. sírjából ismert, itt a férfi jobb felkarja és a mellkas közé helyezték, hegyével a fej irányába mutató helyzetben. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a lándzsaként meghatározott, alig több mint 1 cm belső átmérőjű köpűvel bíró fegyver legfeljebb egy vékony nyél befogadására

lett volna alkalmas, így nem sorolható a klasszikus értelemben vett lándzsák közé, ezért talán nem vethető el nyilvessző volta sem. A Zemplénagárd-Terebesi homok I. temetőjéről szóló tudósításban szereplő „dárdahegyek”¹⁸⁷³ megítélése szintén bizonytalan, ezek lehetnek akár nyilcsúcsok is.

BALTÁK

Ugyancsak alacsony a *fokosbalták* száma, egy sírból a bodrogszerdahelyi (5.) és két sírból a kenézlő-fazekaszugi I. temetőből (21., 25.) ismertek, további 1-1 db pedig a bodrogvécsi és a radi temetőből szórványként került

elő. Sírba az elhunyt jobb combjának alsó részére keresztben, élével kifelé, illetve az elhunyt bal oldalára helyezett szablya ellenzőjére, élével az elhunyt irányába mutató helyzetben kerültek. *Fokosbárd* Bodrogszerda-

¹⁸⁶⁵ RÉVÉSZ 1996, 161.

¹⁸⁶⁶ LASZLÓ 1955, 119.

¹⁸⁶⁷ RÉVÉSZ 1996, 19, 155–157.

¹⁸⁶⁸ RÉVÉSZ 1996, 153.

¹⁸⁶⁹ RÉVÉSZ 1996, 153.

¹⁸⁷⁰ KOVÁCS 2015, 73–78, 86.

¹⁸⁷¹ RÉVÉSZ 1996i, 45.

¹⁸⁷² RÉVÉSZ 1996i, 45.

¹⁸⁷³ DONGÓ 1901, 30.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

hely II/1926. sírjában volt. *Fokos* Kisdobra 5. sírjában dokumentált, ahol a szablya elhunyt bal kezénél, illetve combjánál lévő hegye és a ló feje között feküdt. A megyében Karos-Eperjesszög temetőiben 3 sírből került elő fokosbalta (II/69., III/3., 8.), míg a hasonló fegyverek között I-I sírből fokos alabárd (II/16.) és baltás szekerce (II/II.) ismert.¹⁸⁷⁴ Sírba helyezésük hasonló vonásokat

mutat a kenézlői esetekhez, a II/II. sírban a szablya elrenzője felett, azzal párhuzamosan feküdt a balta, míg a II/16. és a III/8. sírban egyaránt a jobb comb alsó részén, arra merőlegesen helyezkedett el.¹⁸⁷⁵ Fokosbalták mindaddig csak a Bodrogszerdahely területén lévő temetőkből ismertek. Egészen kicsi volt a bodrogszerdahelyi gyermeksírből előkerült fegyver.

SZABLYÁK

A napjainkig mintegy 150 példányban ismert¹⁸⁷⁶ fegyvertípus 13 sírből (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi sír, Kenézlő-Fazekaszug I/3., 14., 18., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír, Sárospatak-Baksahomok I., 10. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb) és 8 esetben szórványként (Ágcsernyő-Nagyréti domb, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi szórvány, Kassa, közelebről ismeretlen lelőhely, Kisdobra-Ligahomok, Kistokaj-Homokbánya, Sárospatak-Baksahomok, Zalkod-Szegfarki-dűlő, Zemplénagárd-Terebesi homok I.) ismert, de itt kell megemlíteni az Aszalóról származónak mondott szablyát is,¹⁸⁷⁷ valamint egy ismeretlen lelőhelyű példányt is, melynek esetében azonban legfeljebb csak a megye területe valószínűsíthető. A további bizonytalan példányok között pedig a Szikszó-Vadász patak partja I. sírjából előkerült – és sajnos vizsgálat nélkül elveszett – fegyvert lehet megemlíteni, s ma már nehéz lenne megítélni azt, hogy kard avagy szablya került-e az elhunytak mellé, s egyben azok elhelyezkedése sem ismert Karcsa-Kormoskán, Monaj-Berencsi szőlők I. és Nagyrozvány-Futóhomok I. sírjában [160. kép].

A szablyákat tartalmazó sírokba csaknem minden esetben került további fegyver is. Az egyetlen hitelesen feltárt kivétel a sárospatak-baksahomoki 10. sír. A temetkezések közül az ismert esetekben a ló részleges vázát 9 sír (Kenézlő-Fazekaszug I/3., 14., 16. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, Sárospatak-Baksahomok I., 10. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, Zemplén-Szélmalomdomb), míg csupán a ló szerszámzatát 2 sír (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír) rejtette, ugyanakkor csupán egyetlen esetben nem volt lovas temetkezésre utaló nyom (Kenézlő-Fazekaszug I/25. sír).

A szablyákat a sírokba nagyfokú változatoság szerint helyezhették el. Megtaláljuk azokat a megközelítőleg vízszintes módon megfelelően, az elhunyt bal oldalán, markolatával a derék vagy a derék és a mellkas alsó része között indulóan, a lábak mellé fektetve, hegyével a lábfejek irányába, élével a test felé vagy kifelé néző helyzetben (Kenézlő-Fazekaszug I/14., 25. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír). Hasonlóan, de a jobb oldalon is megfigyelték (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír). A fegyver kerülhetett feljebb is, markolatával a nyak mellett indulóan, az elhunyt bal (Kisdobra-Ligahomok 5. sír) vagy jobb (Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír) karjával párhuzamosan, a test mellé, élével kifelé mutatóan. A fegyvert fektethették az elhunyt testére is, a bal vagy jobb karjára, meglepően hasonló módon. A bal felkarra oly módon, hogy a markolat az elhunyt feje mellett volt, hegye így a láb irányába nézett, éle pedig a test felé (Miskolc-Repülőtér 5. sír). A jobb kar esetében pedig olyan helyzetben lehetett megfigyelni, amikor a markolat megközelítőleg az elhunyt nyaka mellett volt, hegye így a comb felső részén helyezkedett el, élével az elhunyt irányába mutatóan (Sárospatak-Baksahomok 10. sír). Mivel a fegyverek ebben a formában – egyenes, sík felületet biztosító koporsó hiányában – a sír óvatlan behatolása esetén vélhetően lebillenhetek volna a karról, ezért különösen óvatosan végezheték el a betemetést. Megfigyelhető volt az elhunyt bal oldalán, fordított helyzetben, markolatával a comb középső vagy felső része, így hegyével a felkar vagy a fej környékére történő helyezése is (Zemplén-Szélmalomdomb). A megye teljes területén Karos-Eperjesszög I. temetőjéből az 1930-as évekig 2 db szablya vált ismertté, ebből 1 db szórvány, a másik a 2. sírba temetett elhunyt mellkasának bal oldalának felső részén volt.¹⁸⁷⁸ A hitelesítő feltárás során további 1 db szablya (és tegez) a 2001/7. sírből dokumentált, helyzete sajnos a sír nagyfokú bolygatása miatt nem volt megállapítható.¹⁸⁷⁹ A II. temetőben 8 elhunyt

¹⁸⁷⁴ RÉVÉSZ 1996, 175.

¹⁸⁷⁵ RÉVÉSZ 1996, 17–19, 35.

¹⁸⁷⁶ RÉVÉSZ 2020, 221.

¹⁸⁷⁷ JÓSA 1914, 172.

¹⁸⁷⁸ RÉVÉSZ 1996, 14, 178.

¹⁸⁷⁹ RÉVÉSZ 2003, 266.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

160. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék szablyákat (●) és kétélű kardokat (○) tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1: Ágcsernyő-Nagyréti domb, 2: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, 3–4: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben 1897. évi sír és szórvány, 5: Kassa, közelebről ismeretlen lelőhely szórvány, 6–9: Kenézlő-Fazekaszug I/3., 14., 18., 25. sír, 10: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 11–12: Kisdobra-Ligahomok 5. sír és szórvány, 13: Kistokaj-Homokbánya szórvány, 14: Miskolc-Repülőtér 5. sír, 15–17: Sárospatak-Baksahomok 1., 10. sír és szórvány, 18: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, 19: Zalkod-Szegfarki-dűlő szórvány, 20: Zemplén-Széalomdomb, 21: Zemplénagárd-Terebesi homok I. szórvány, 22–23: Karos-Eperjesszög I/2. sír és szórvány, 24–31: Karos-Eperjesszög II/5–6., 11., 20., 36., 41., 50., 52. sír, 32: Karos-Eperjesszög III/11. sír, 33: Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sír, 34: Ágcsernyő-Nagyréti domb szórvány, 35–36: Kassa-Abaszéplak szórvány, 37: Miskolc-Repülőtér szórvány

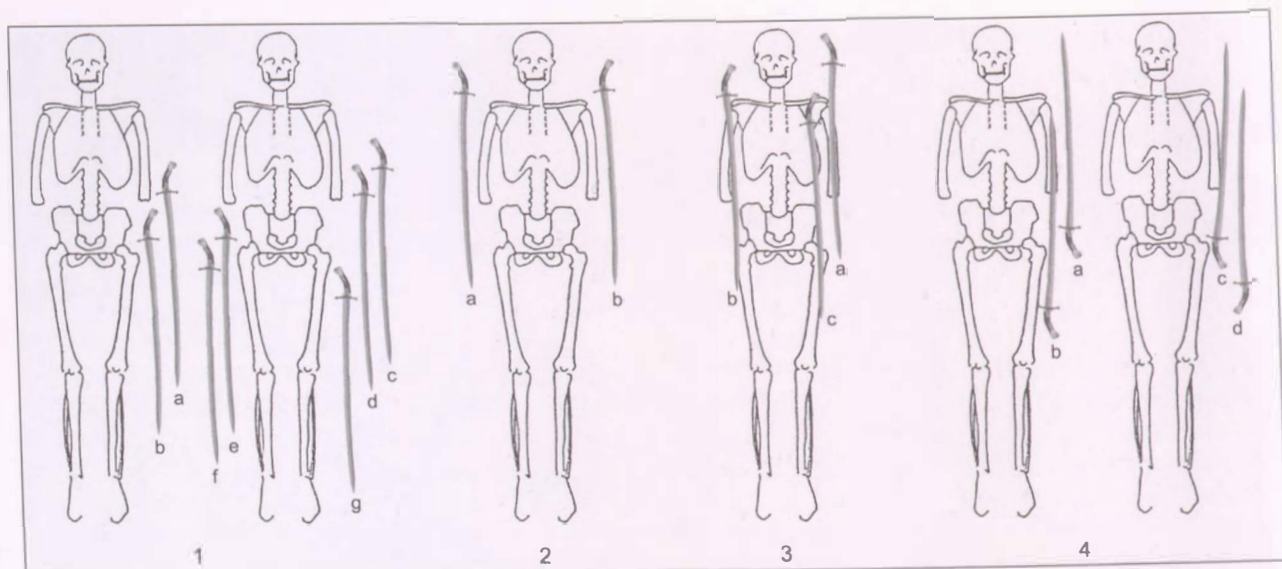
(5–6., 11., 20., 36., 41., 50., 52. sír) mellé helyeztek szablyát,¹⁸⁸⁰ ezek a 2 bizonytalan eset kivételével kerülhettek az elhunyt bal karjára és combjára is fektetve, hegyé-

vel a fej irányába fordítva, élével kifelé (6. sír).¹⁸⁸¹ A bal láb mellé, markolatával a comb felső részénél, hegyével a lábfejek irányába, élével pedig a test felé elhelyezve

¹⁸⁸⁰ Révész 1996, 178.

¹⁸⁸¹ Révész 1996, 16.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

161. kép. Szablyák sírba helyezése Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban. 1.a: Karos-Eperjesszőg II/20. sír, b: Kenézli-Fazekaszug II/29. sír, c: Kenézli-Fazekaszug I/25. sír, d: Kenézli-Fazekaszug I/14. sír, e: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír, f: Karos-Eperjesszőg II/41. sír, g: Karos-Eperjesszőg II/11. sír, 2.a: Kenézli-Fazekaszug I/18. sír, b: Kisdobra-Ligahomok 5. sír, 3.a: Miskolc-Repülőtér 5. sír, b: Sárospatak-Baksahomok 10. sír, c: Karos-Eperjesszőg II/36. sír, 4.a: Karos-Eperjesszőg II/52. sír, b: Karos-Eperjesszőg II/6. sír, c: Karos-Eperjesszőg III/11. sír, d.: Zemplén-Szélmalomdomb

(11. sír).¹⁸⁸² A test bal oldala mellett, a könyök és a térd között, hegyével a lábak végei felé, élével kifelé mutató helyzetben (20. sír).¹⁸⁸³ A mellkas bal oldalára, markolatának végével a vállnál, hegyével a lábak irányába, élével pedig kifelé mutató helyzetben (36. sír).¹⁸⁸⁴ A bal kar külső oldalán, markolatával a comb felső végénél, hegyével a fej irányába, élével kifelé (52. sír).¹⁸⁸⁵ A jobb láb mellé, markolatával a comb felső végénél, hegyével a lábak végei irányába, élével kifelé mutatóan (41. sír).¹⁸⁸⁶ A III. temető 11. sírjában pedig az elhunyt bal oldalán, a comb felső része és a váll között húzódott, hegyével a koponya felé, élével kifelé fordított fegyver.¹⁸⁸⁷ A Taktaköz lelőhelyeiről Tarcalon a 4. sírban állítólag az elhunyt jobb oldalán volt a szablya [161. kép].¹⁸⁸⁸

A fegyverek elhelyezését illetően tehát többféle variáció dokumentált. Az elhunytak jobb és bal oldalára helyezett szablya egyaránt megfigyelhető volt, azonban míg a bal oldalra 12, addig a jobb oldalra csak 4 fegy-

ver került. Vizsgált megyénk teljes területét szemlélve gyakorinak tekinthető, hogy a szablyákat az elhunyt felsőtestére vagy karjára fektették. Ennek a rituselemnek a közös sajátossága, hogy a fegyver a test jobb (Sárospatak-Baksahomok 10. sír) vagy bal (Karos-Eperjesszőg I/2., II/36. sír, Miskolc-Repülőtér 5. sír) oldalán volt, oly módon, hogy annak markolata a váll vagy a fej környékén helyezkedett el, míg éle némileg változatosabb elrendezésben kifelé vagy a test irányába mutatott.

Főként a karosi közösségekre jellemző szokásnak tűnik a szablyáknak az elhunyt bal oldalára, de fordított helyzetben, markolatával a comb középső vagy felső része, így hegyével a felkar vagy a fej környékére, élével kifelé mutató helyzetben történő elhelyezése (II/6., 52. sír, III/11. sír).¹⁸⁸⁹ Hasonló helyzetben került a zemplén-szélmalomdombi sírba is a fegyver, élével ferdén, részben a gödör alja és kissé az elhunyt irányába. A karosi I/2. sírban pedig a szablya az elhunyt mellkasi csontja-

¹⁸⁸² RÉVÉSZ 1996, 17.

¹⁸⁸³ RÉVÉSZ 1996, 20.

¹⁸⁸⁴ RÉVÉSZ 1996, 22.

¹⁸⁸⁵ RÉVÉSZ 1996, 26.

¹⁸⁸⁶ RÉVÉSZ 1996, 23.

¹⁸⁸⁷ RÉVÉSZ 1996, 35.

¹⁸⁸⁸ Kovács 2015, 78.

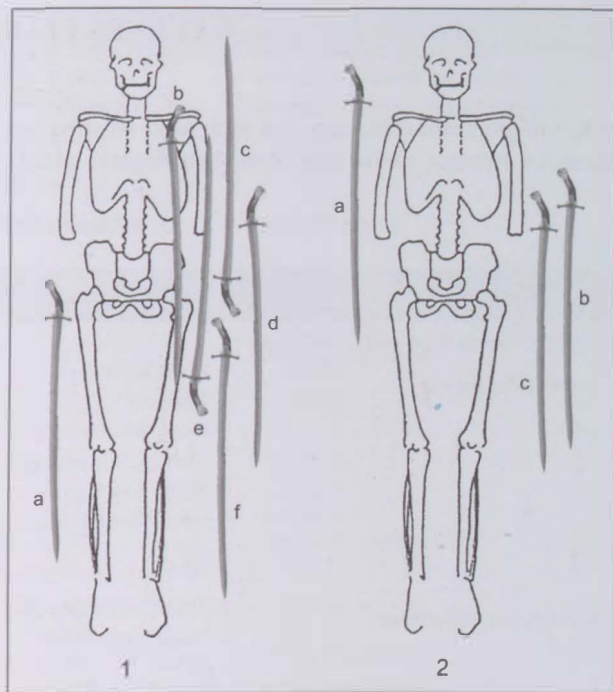
¹⁸⁸⁹ RÉVÉSZ 1996, 190; RÉVÉSZ 2020, 222.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

inak bal felső részén, markolatával lefelé feküdt,¹⁸⁹⁰ nem ismert azonban, hogy élével milyen irányban. Mindez rávilágít a Felső-Tisza-vidék egyes közösségeinek szoros kapcsolataira is,¹⁸⁹¹ hiszen a szablya hasonló módon és helyzetben – az elhunyt bal vagy jobb oldalán – történő elhelyezése ritkábban bukkan csak fel a magyar szállásterület más részein.¹⁸⁹²

Karos-Eperjesszög II–III. temetőjében a fegyverek elhelyezésének vonatkozásában következetesség nem volt megfigyelhető.¹⁸⁹³ A hegyével a fej felé fordított szablya bizonyára a fordított túlvilághittel állhatott kapcsolatban, melyet a Felső-Tisza-vidékre jellemző elemnek is tekinthetünk.¹⁸⁹⁴ Talán a Kenézlői I. temető jellegzetességének tűnhet a könyöktől induló, élével a test felé néző szablya, mely két sírból is ismert (14., 25.). Érdekes ugyanakkor, hogy a biztos eseteket tekintve (az I/12. sírt nem tekinthetjük annak) nem ismert kétszer ugyanoda helyezett fegyver Karoson, míg Kenézlői I. temetőjében ez két sírnál is megfigyelhető volt. Szablyákat bemutató temetőink közül a legnagyobb arányban a Kenézlői I. sírkert esetében helyeztek sírba, s különösen szembe-tűnő a különbség a II. számú temetővel szemben, melyből mindössze 1 db ilyen fegyver ismert. Többségében ugyancsak egy ilyen sír tartalmazta ezt a fegyvert temetőnként, kivéve a sárospataki sírkertet [162. kép].

A fegyverek között több darab is nívós példány volt, a díszes karosi és tarcali fegyverek mellett ilyen a bodrogvécsi 1897. évi szórvány szablya vagy az ugyancsak szórvány kassai is.

162. kép. A szablyák helyzete Karos-Eperjesszög II. temetőjében, 1.a: 41. sír, b: 36. sír, c: 52. sír, d: 20. sír, e: 6. sír, f: 11. sír, illetve Kenézlői-Fazekaszög I. temetőjében, 2.a: 18. sír, b: 25. sír, c: 14. sír

KÉTÉLŰ KARD

A fegyver mindössze néhány esetben ismert, s sajnos mindegyik szórványként került elő (Ágcsernyő-Nagyréti domb, Kassa-Abaszéplak, Miskolc-Repülőtér), így típusmeghatározásukon felül (Petersen U, T-2 és Y), illetve, hogy lelőhelyeik két esetben a szállásterület szélén található többet nem mondhatunk róluk. Ezért arra a kérdésre, hogy vajon megfigyelhető-e eltérés a szablyákat és kardokat sírba helyező közösség temetési gyakorlata között a fegyver elhelyezését illetően, csak nagyszámú sír elemzésével remélhetnénk választ.

Sajnos antropológiai vizsgálat kevés esetben áll rendelkezésre a fegyveres sírokban feltárt vázokról, így ennek alapján sokszor nem lehet megítélni, vajon az elhunyt életkora alapján tartozhatott-e a tényleges fegyverforgatásra alkalmas életkorú és megfelelő fizikai adottságokkal rendelkező csoportba, esetlegesen az íj használata okozott-e valamilyen megfigyelhető nyomot,¹⁸⁹⁵ avagy traumás elváltozások mutatják-e a harcokban szerzett sérüléseket.

¹⁸⁹⁰ Révész 1996, 14.

¹⁸⁹¹ Révész 1992, 93–94.

¹⁸⁹² Tiszabездéd 10. sír, Vágtornóc 183. sír (Révész 2020, 222, 1276. jegyzet), Sárrétudvari-Porosshalom I. sír (M. NÉPPER 2002, 395), Jászfényszaru (<http://www.jttv.hu/honfoglalas-kori-leleteket-talaltak-regeszek-jaszfenyszarun> letöltve: 2018. július 24.)

¹⁸⁹³ Révész 1996, 190.

¹⁸⁹⁴ Révész 1996, 190.

¹⁸⁹⁵ Tihanyi 2015.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

ÉTEL- ÉS ITALMELLÉKLETEK

A túlvilágra szánt ételt vagy italt több mint 40 sírba helyeztek a temetés során, ezen sírok összefoglaló adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

15. táblázat. Étél- és italmellékletek

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Az ételmelléklet jellege	Sírbéli helyzet
Ágcsernyő-Nagyréti domb	Szórvány		3 (?) db agyagedény	
Ároktő-Dongóhalom	17. sír	Férfi, 50-60 éves	Állatsont (szárnyas)	A bal váll csontjain
	23. sír	Gyermek	Állatsont	A sír nyugati végében
Bély		Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	
Bodroghalom-Eresztvény-homok	6. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	?
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A lábak végeinél
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	2 db agyagedény	A koponya jobb oldalán
	18. sír	Nő (?)	Agyagedény	A bal lábszárcsontok alsó végének külső oldalán
	20. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A bal lábszárcsontok mellett
	22. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Agyagedény	?
	24. sír	Fiatal felnőtt	Agyagedény	A lábszárcsontok alsó végei között
	25. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2 vagy 3 db agyagedény	A lábsontok végeinél
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A koponya bal oldalán
	1. sír	Gyermek	Állatsont	A bordák felett 5 cm-re
	4. sír	Nő	Állatsont	A koponyatető mögött 25 cm-re
	5. sír	Gyermek	Állatsont	A medence jobb oldalán, az alkarcsonatok mellett és a bal lábszárcsontok felső részénél
	6. sír	Gyermek	Állatsont	A bal combcsont alsó végénél
	7. sír	Gyermek	Agyagedény	A koponya mögött, annak bal oldalán
	Szórvány		Agyagedény	
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1898. évi szórvány		Agyagedények	
Edelény-Semmelweis u. 10.	5. sír	Nő (?)	Agyagedény	Az alsó állkapocs és a bal felkarcsont végétől egyaránt 10-15 cm-re, a váznál kb. 40 cm-el magasabban
	7. sír	Nő	Agyagedény	A bal lábsontok végénél, a csontok felett
Karcsa-Kormoska	Szórvány		„edények”	
Kenézlő-Fazekaszug I.	23. sír	Nő	Agyagedény	A koponya mellett
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	B sír	Gyermek, 6-12 éves	Agyagedény	A koponya jobb oldalánál
	32. sír	Férfi	Agyagedény	A koponyánál
Kenézlő-Fazekaszug II.	33. sír	Férfi	Agyagedény	A koponya bal oldalán, férdén álló helyzetben
	34. sír	Nő	Állatsont	A koponya töredékei között
	37. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A koponya jobb oldala mellett
	38. sír	Nő	Agyagedény	A váz bal oldalánál
	41. sír	Nő	Agyagedény	A koponya jobb oldalán
	Szórvány		Agyagedény	
Kisdobra-Ligahomok	8. sír	Nő	Agyagedény	A koponya mellett
	47. sír	Nő	Agyagedény	A lábfejek csontjai felett
Kistokaj-Homokbánya	63. sír	Fiatal leány	Agyagedény	A bal combcsont felső részénél és annak külső oldalától 20 cm-re
	64. sír	Nő	Agyagedény	A medence bal oldalától 20 cm-re

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Az ételmelléklet jellege	Sírbéli helyzet
Kistokaj-Homokbánya	66. sír	Gyermek	Agyagedény	A váz bal oldalánál és a sír végében
	69. sír	Gyermek	Agyagedény	A váztól kb. 80 cm-re északi irányban
	70. sír	Férfi	Agyagedény	?
	73. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Agyagedény	?
	75. sír	Gyermek	Agyagedény	A váz bal oldalánál
	Szórvány az 1–4. sírokból szórvány			Agyagedény Agyagedények
Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely	1. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	Állatsont	A lábszárcsontok fölött
Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u.	1. sír	Neme, kora bizony- talan	Agyagedény	?
Miskolc-Görömböly	1. sír	Neme, kora bizony- talan	Agyagedény	
Miskolc-Repülőtér	9. sír	Férfi (?)	Agyagedény	A koponyától 42 cm-re délre
	11. sír	Gyermek, 5-6 éves	Agyagedény	A koponyától 10 cm-re délre
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	
	Szórvány		Agyagedények, vaspán- tos fāvödör	
Rad-Cselédhomok	2. sír	Nő	Agyagedény	A jobb láb csontjainál
	8. sír	Férfi	Agyagedény	A jobb láb csontjainál
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	Agyagedény	A jobb lábszár csontjainak felső részénél
	Szórvány	?	3 db agyagedény	?
Sajópüspöki-templom	Szórvány		Agyagedény	
Sárospatak-Baksahomok	1. sír	Férfi	Agyagedény töredékei	?
	3. sír	Nő	Agyagedény és azok töredékei	?
	4. sír	Férfi	Agyagedény töredékei	?
	Szórvány		Agyagedény töredéke	
Szomotor-Hegyilegelő	9. sír	Neme bizonytalan, felnőtt	2 db tojás	A jobb sípcsont mellett
	24. sír	Nő	Állatsont	A koponya bal oldalán
	60. sír		Agyagedény	
	Szórvány		Agyagedény	
Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan	Sertés- és szárnyas csontok	A bal felkarcsont felső vége mellett
Zemplén-Szélmalomdomb		Férfi, <i>ad.</i> vagy fiatalabb	Ezüstcsésze, vödör	A koporsó északnyugati sarkában

A katalógusban bemutatott lelőhelyek esetében döntően agyagedényben helyezték a sírba az elhunyt számára biztosított étel- vagy italmellékletet, míg csontos húsételt 10 esetben dokumentáltak. A csontot nem tartalmazó hús- vagy gabonafélékből készült elegendő számkra felismerhetetlen maradt,¹⁸⁹⁶ hasonlóan azokhoz az esetekhez, amikor a 20. század elején végzett feltárások során nem tulajdonítottak kellő figyelmet a sírokból esetlegesen előkerülő állatsontoknak.¹⁸⁹⁷ Úgy tűnik, hogy húsételt többségében felnőttek útravalójaként adtak, a néhány gyermeksír (Ároktő-Dongóhalom 23. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5–6. sír)

azonban jól mutatja, hogy fiatalabb személyek körében sem volt ismeretlen a szokás. A hús nyomát mindössze egyszer figyelték meg a sír lábak felőli végében (Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír), azok jellemző helye úgy tűnik a fej (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 4. sír, Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, Ároktő-Dongóhalom 23. sír) vagy a váll környéke (Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sír) volt, továbbá a váz csontjain (Ároktő-Dongóhalom 17. sír), a felsőtest csontjai felett (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1. sír), a jobb alkar és a derék, valamint a bal lábszár mellett (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 5. sír), illetve a bal comb alsó végénél

¹⁸⁹⁶ RÉVÉSZ 1996, 191.

¹⁸⁹⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 357.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

163. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék agyagedényt tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–2: Ágcsernyő-Nagyréti domb szórvány, 3: Bély, 4–12: Bodroghalom-Eresztvényhomok 6–7., 9., 18., 20., 22., 24–25., 27. sír, 13–15: Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1937., 7. sír, szórvány, 16: Bodrogvéc-Lecse kocsmával szemben 1897. évi szórvány, 17–18: Edelény-Semmelweis u. 10. 5., 7. sír, 19: Karcsa-Kormoska szórvány, 20: Kenézlő-Fazekaszug I/23. sír, 21: Kenézlő-Fazekaszug I/a. B sír, 22–27: Kenézlő-Fazekaszug II/32–33., 37–38., 41. sír és szórvány, 28: Kisdobra-Ligahomok 8. sír, 29–38: Kistokaj-Homokbánya 47., 63–64., 66., 69–70., 73., 75. sír és szórványok, 39: Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u. I. sír, 40: Miskolc-Görömböly I. sír, 41–44: Miskolc-Repülőtér 9., 11–12. sír és szórvány, 45–48: Rad-Cselédhomok 2., 8., 12. sír és szórvány, 49: Sajópüspöki-templom, 50–53: Sárospatak-Bakshomok 1., 3–4. sír és szórvány, 54–56: Szomotor-Hegyilegelő 9., 60. sír és szórvány, 57–58: Karos-Eperjes szög I/13. sír és szórvány, 59–68: Karos-Eperjes szög II/1., 3–4., 22., 24., 31., 39., 48., 64., 66. sír, 69–71: Karos-Eperjes szög III/ 16., 18–19. sír, 72–73: Taktaharkány-Bazsi puszta szórvány, 74: Tiszatardó-Nagy-dülő 4/1941. sír

(Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sír) egyaránt dokumentálták. Csontos húsételre utaló állatsont a karosi I. temetőben – bizonyára a hiányos megfigyelési lehetőségekre visszavezethető okok miatt – csak egyetlen temet-

kezéből (13. sír) ismert, míg a II. temetőben 13 férfi, 11 nő és 4 gyermek sírjából került elő (1., 3., 10–11., 14., 16., 19., 22–24., 27., 29., 31–33., 36–37., 41., 47., 52–53., 56., 58–60., 66–67., 71. sír). Ezzel szemben a III. teme-

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

164. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék csontos húsélt tartalmazó sírjai és szórvány leletei. 1–2: Ároktő-Dongóhalom 17., 23. sír, 3–5: Bodrogszerdahely-Bálványdomb I., 4–6. sír, 6: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír, 7: Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely I. sír, 8: Szomotor-Hegyilegelő 24. sír, 9: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát I. sír, 10: Karos-Eperjesszög I/13. sír, 11–39: Karos-Eperjesszög II/I., 3., 10–11., 14., 16., 19., 22–24., 27., 29., 31–33., 36–37., 41., 47., 52–53., 56., 58–60., 66–67., 71. sír, 40–42: Karos-Eperjesszög III/3., 11–12. sír, 43: Szerencs-Kácsa-dűlő

tőben csak 3 sírban (3., 11–12.) volt. Leggyakrabban a koponya mellett helyezkedtek el.¹⁸⁹⁸ Az étel- vagy italmelléklet adása ritkább volt a Taktaközben,¹⁸⁹⁹ ahol a Szerencs-Kácsa-dűlőn talált lovas sír ismeretlen részéből származó madárcsontok említhetők.¹⁹⁰⁰

Szembeötlő, hogy a pontosan dokumentált karosi II. és III. temetőben az állatcsontok aránya 38 és 16% volt, míg Kenézlő II. temetőjében mindössze 4%. Természetesen a közösségek hasonló jegyei ellenére is létezhetett eltérő étel- vagy italmelléklet adási gyakorlat. Hasonló a karosi és a bodroghalom-eresztvényhomoki temetők

¹⁸⁹⁸ RÉVÉSZ 1996, 191; VÖRÖS 1996, 470.

¹⁸⁹⁹ A mezőzombor-bálványdombi temető edénytöredékeinek megítélése bizonytalan (KOVÁCS 2015, 27).

¹⁹⁰⁰ KOVÁCS 2015, 35–36.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

esetében figyelhető meg, melyek egymáshoz közel, feltehetően részben legalább párhuzamosan ott élő közösségek nyomaiként értelmezhetők, s köztük esetlegesen bizonyos kapcsolat is fennállhatott,¹⁹⁰¹ azonban mégis nagyban eltérő az ételmellékletek jellege. Míg Karoson magasabb volt a húsételre utaló állatsontok aránya az edényben behelyezett tápláléknál, addig a kb. 60-70%-ban feltárt bodroghalmi sírkert esetében ennek nyoma nem került elő. A két közösség jellege markánsan eltérő, ez talán ételmelléklet adási szokásaikban is tükröződött. Sőt esetleg táplálkozási szokásaikban is megmutatkoztak gazdálkodásuk, valamint anyagi lehetőségeik különbségei. Arra vonatkozóan nehéz lenne kétségtelen bizonyítékot felhozni, hogy idővel a csontos húsétel adása háttérbe szorult volna az agyagedényben adott táplálékkal szemben, melynek oka akár a gazdálkodás, akár a hitvilág változásában is kereshető lenne.

A sírokból előkerülő agyagedények – vagy azok töredékei – bizonyára nagyobb arányban keltették fel a megtalálók figyelmét, így azokról vélhetően több információ is fennmaradt. 40 eseten felül van adat agyagedények előkerüléséről, ebből Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. és 25. sírjába helyeztek 2, vagy 2-3 db agyagedényben bizonyára különböző tartalmú ételt vagy ételt és italt is, a fej jobb oldalára, illetve a lábak végeihez. Sárospatak-Baksahomok bolygatott 1., 3. és 4. sírja esetében sem az nem ismert, hogy hány agyagedényt tartalmaztak, sem az, hogy esetenként talán csak edénytöredék¹⁹⁰² került-e a sírba. A fenti esetek ellenére az elhunytak számára döntően 1 db edényben biztosították táplálékot. A sírok között sajnos magas az ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező elhunytak aránya (Bodroghalom-Eresztvényhomok 6–7., 20. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937. sír, Kenéz-lő-Fazekaszug 11/37. sír, Miskolc-Diósgyőr, Vörös u.–Lankás u. 1. sír, Miskolc-Görömböly 1. sír, Miskolc-Repülőtér 12. sír, Rad-Cselédhomok 12. sír, Sajópüspöki-templom), másutt pedig csak már felnőtt korba lépésük ismert (Bodroghalom-Eresztvényhomok 22., 24., 27. sír, Kistokaj-Homokbánya 73. sír). Férfiak 7 esetben (Kenéz-lő-Fazekaszug 11/32–33. sír, Kistokaj-Homokbánya 70. sír, Miskolc-Repülőtér 9. sír, Rad-Cselédhomok 8. sír, Sárospatak-Baksahomok 1., 4. sír), nők 10 sírban (Bodroghalom-Eresztvényhomok 18. sír, Edelény-Semmelweis u. 5., 7. sír, Kenéz-lő-Fazekaszug 11/38., 41. sír, Kisdobra-Ligahomok 8. sír, Kistokaj-Homokbánya 47., 64. sír, Rad-Cselédhomok 2. sír, Sárospatak-Baksahomok 3. sír), gyermekek pedig 6 alkalommal kaptak ilyen túlvilági útavalót (Bodrogszerdahely-Bálványdomb

7. sír, Kistokaj-Homokbánya 63., 66., 69., 75. sír, Miskolc-Repülőtér 11. sír).

Az edényeket – az ismert esetekben – a sírokban három markánsan elkülönülő helyre teheték. A fej környékének esetében kerülhetett annak jobb oldalára, vagy attól kissé távolabb (Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír (2 db), Kenéz-lő-Fazekaszug B. sír, Kenéz-lő-Fazekaszug 11/37., 41. sír, Miskolc-Repülőtér 9., 11. sír), illetve annak bal oldala mellé (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937. sír, Kenéz-lő-Fazekaszug 11/33. sír) avagy bal oldala mögé (Bodrogszerdahely-Bálványdomb 7. sír). Néhány esetben sajnos a fej körüli helyzet tovább nem pontosítható (Ároktő-Dongóhalom 23. sír, Kenéz-lő-Fazekaszug 11/32. sír, Kisdobra-Ligahomok 8. sír).

A test mellé helyezett edényeknél a bal oldal bizonytalan része mellé rakott edényeken (Kenéz-lő-Fazekaszug 11/38. sír, Kistokaj-Homokbánya 66., 75. sír) felül a derék bal oldalától vagy a bal combtól változó távolságban (Kistokaj-Homokbánya 63–64., 69. sír) is figyeltek meg ilyeneket.

A lábához helyezett edények pedig a lábak végeihez (Bodroghalom-Eresztvényhomok 7., 25. sír [3 ? db]) vagy a bokák közé (Bodroghalom-Eresztvényhomok 24. sír), a jobb láb/lábszár környékére (Rad-Cselédhomok 2., 8., 12. sír), a bal láb végéhez, vagy a bal boka külső oldalára (Bodroghalom-Eresztvényhomok 18., 20. sír), illetve az egyik lábfejhez (Tiszatardos-Nagydülő 4/1941. sír) is kerülhettek.

A fenti három fő esetben az agyagedény a váz szintjén helyezkedett el, azonban azok megfigyelhetők voltak a váz csontjainál magasabban is, amikor az a koporsóra helyezve, vagy épp a sír részleges betemetése után került a sírba, az elhunyt fejének bal oldala fölé (Edelény-Semmelweis u. 5. sír), a bal (Edelény-Semmelweis u. 7. sír) vagy mindkét lábfej végei fölé (Kistokaj-Homokbánya 47. sír). Ugyanakkor nem csupán az edényben elhelyezett étel- vagy italmellékletre volt jellemző ez a helyzet, két esetben ugyanis a csontos hús is ilyen formában, az elhunyt felett (vagy a testére/a koporsóra téve avagy a részben behantolt, esetleg utólag megásott gödörbe helyezve) került a sírba.

A megye további lelőhelyeit tekintve Karos-Eperjesszőg temetőiben az I. sírkert esetében a 13. sír és egy szórvány agyagedény utal az étel- és italmellékletek egykori sírba helyezésére. A II. temetőben 10 (1., 3–4., 22., 24., 31., 39., 48., 64., 66.), míg a III. estében 3 sírből (16., 18–19.) került elő ilyen lelet. A megfigyelt esetek között 11 sírban gyermek vagy serdülő korú személy váza volt, a felnőttek között mindössze 2 nő és 1 bizonytalanul férfinak meghatározható személy ismert. Az agyagedé-

¹⁹⁰¹ RÉVÉSZ 2006, 415.

¹⁹⁰² ISTVÁNOVITS 2003, 353.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

nyeket többségében az elhunytak feje mellé helyezték, mindössze két esetben voltak azok a kar és három alkalommal a lábak mellett.¹⁹⁰³ Taktaharkány-Bazsi-pusztán kétséges helyszíni megfigyelés szerint az előkerült sírok mindegyikében a koponyánál és a lábak csontjainak végénél is volt egy-egy agyagedény.¹⁹⁰⁴ Tiszatardos-Nagydülön a 4/1941. sírban nyugvó nő vagy nagyobb gyermek koponyájánál volt 1 db agyagedény, míg a jobb felkarcsont felső végénél tojáshejak feküdtek.¹⁹⁰⁵

Különleges a magyar szállásterületen a zempléni sírból előkerült csésze, mely bizonyára nem italmellékletet tartalmazva, hanem annak fogyasztását a túlvilágon elősegítő elemként került a sírba.

Az agyagedényben elhelyezett étel- vagy italmelléklet, illetve a húsételek sírba helyezésének kronológiai vetülete kapcsán az agyagedényben adott útravaló felbukkan érméssel biztosan a 11. századra keltezhető temetőekben is (Rad-Cselédhomok, Szomotor-Hegyilegelő), s ezek vizsgált területünktől távolabb is megfigyelhetők (Szécsény-Apátipusztá, Perse-Bércz). Szembeötlő, hogy ezek a lelőhelyek a Magyar Királyság északkeleti részének északi peremén helyezkednek el. Ugyanakkor a hasonló korú, de délebbre található Borsod, Abaúj és Zemplén megyei 11. századi sírkertekben eddig még nem kerültek elő ilyenek. Úgy tűnik, mintha a településterület belsőbb részei felé helyenként és közösségenként csökkenne az intenzitása ennek a szokásnak. Azért csak helyenként és közösségenként, mert az érméi alapján a 11. század közepéig bizonyosan használt, ugyancsak a terület északi részén elhelyezkedő piliny-sírmányhegyi temetőből sem ismert agyagedényben sírba helyezett étel vagy ital, s mindössze egy sírban volt húsételre utaló nyom. Az agyagedényben elhelyezett, bizonytalan típusú táplálék és a húsételek adásának szokása között markáns időbeli különbséget nem tudok kimutatni, azonban mintha a húsételek sírba helyezésének szokása némileg hamarabb visszaszorulna.

Ha a sírbéli helyzet időrendi vonatkozásait próbáljuk körüljárni, az a felvetés talán megkockáztatható, hogy az étel- vagy italmelléklet elhunyt fejének környezetébe történő helyezése a 11. század elején már csupán ritkábban bukkanhatott fel, példáinak elsöprő többsége a 10. századra keltezhető. Úgy tűnik, mintha az útravaló adásának helyeként a sír láb felőli végét tartották volna a legtávolabb alkalmasnak, ennek formája maradt fenn vél-

hetően a legtávolabb, még I. László (1077–1095) érmével együtt (Perse-Bércz 12. sír), illetve a szent király érmét tartalmazó sír környezetében (Rad-Cselédhomok) is megfigyelhető volt.

Ha térképen ábrázoljuk a csontos húsételek és az agyagedényben elhelyezett útravalók elterjedését, akkor azt láthatjuk, hogy a húsételek adása a Bodrogközben annak középső részére – főként a karosi közösségekre – volt jellemző, míg az edényben elhelyezett táplálék szokása jóval egyenletesebben elterjedt lehetett. A csontos húsétel adása hiányozni látszik a mai Miskolc környékéről is, szemben az edénymellékletekkel [163–164. kép].

A sírokba helyezett edények típusait illetően a többség a fazekak különböző változataiba sorolhatók. Keleti örökség ugyanakkor a miskolc-repülőtéri temetőben előkerült bordás nyakú palack,¹⁹⁰⁶ melyhez hasonlóan bordás kialakítású nyakkal rendelkező edények az ágcsernyői¹⁹⁰⁷ és bélyi¹⁹⁰⁸ lelőhelyekről ismertek, azonban ez utóbbiak füllel is rendelkeznek.

Miskolc-Repülőtér szórvány leletei között található továbbá 1 db vaspántos favödör, mely közismerten ritka leletnek számít a magyar szállásterület sírjaiban, felbukkanásuk pedig külső hatás nyomán jelentkezhetett. Ugyanakkor felbukkant a magyar szállásterületről ismert egyik leggazdagabb férfi sírban is, Zemplén-Szélmalomdombon, egy unikális fémcsőszével együtt.

Archaeozoológiai vizsgálatok hiányában a húsételek között csak néhány esetben ismert az állatok fajtája. Ároktő-Dongóhalmon valamilyen szárnyas (a kisebb állat csontjai alapján Szomotor 24. sírjában is lehetett akár szárnyas is), Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 1. sírjában pedig ugyancsak valamilyen szárnyas és sertés csontjai voltak. A többi esetben csak a csontos húsétel megléte ismert (Ároktő-Dongóhalom 23. sír, Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1., 4–6. sír, Kenézlő-Fazekaszug 11/34. sír, Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely 1. sír). Karos-Eperjesszög temetőiben az ételadományként sírba helyezett állati testrészek között a legmagasabb a juhok aránya, mely 17 sírba került, míg szarvasmarha 8, sertés és házityúk 2-2, ló pedig 1 sírban volt.¹⁹⁰⁹ A juh magasabb aránya Heves megye temetőiben is megfigyelhető, ott 15 sírban került elő, míg sertés hús 4 sírba került, a bizonytalan esetek mellett.¹⁹¹⁰ Juh vagy kecske, illetve tyúk sírba helyezésére a Nógrád megyei nógrádkövesdi és piliny-sírmányhegyi temetőben is van példa. Megfi-

¹⁹⁰³ RÉVÉSZ 1996, 186–187, 191.

¹⁹⁰⁴ KOVÁCS 2015, 47.

¹⁹⁰⁵ KOVÁCS 2015, 224.

¹⁹⁰⁶ RÉVÉSZ 1994, 67.

¹⁹⁰⁷ MESTERHÁZY–TAKÁCS 1996; NEVIZÁNSKY 2012.

¹⁹⁰⁸ MESTERHÁZY–TAKÁCS 1996a; NEVIZÁNSKY–KOSTA 2009, 327.

¹⁹⁰⁹ VÖRÖS 1996, 470.

¹⁹¹⁰ VÖRÖS 2008, 463–464.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

gyelhető tehát itt is az a tendencia – mely azonban nem az állatállomány egykori arányait mutatja –, hogy a sírokba leggyakrabban juhok, kisebb számban szarvasmarhák és sertések, illetve ritkábban ló testrészei kerültek.¹⁹¹¹

A katalógusban bemutatott lelőhelyek esetében mindössze két adatot találtam (Szomotor-Hegyilegelő

9. sír, Tiszatardos-Nagydülő 4/1941. sír) a kutatás által többségében hitvilági okokkal magyarázott¹⁹¹² tojások sírba helyezésére, melyeket azonban bizonyára értelmezhetünk néhány esetben ételmellékletként is, hiszen a tojás egy könnyen fogyasztható étel is volt.

LOVAS SÍROK, LÓSZERSZÁMOK

A katalógusban bemutatott lelőhelyekről több lovas sírra utaló adattal rendelkezünk, ezek összefoglalását az alábbi táblázat tartalmazza:

16. táblázat. Lovas sírok, lószerszámok

Lelelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Ágcsernyő-Nagyréti domb	? sír		• ? esetben	• 2 db csikó, 1 db oldalpálcás	• 3 db körte alakú, 2 (?) db legyező alakú, 2 db karoling-normann típusú	
Ároktő-Dongóhalom	1. sír	Férfi	•	• Csikó	• 1 db vállába kovácsolt fülű, 1 db körte alakú	Veretes lószerszám, hevedercsat
Bély		Neme, kora bizonytalan	?	?	?	
Bodrogszerdahely-Bálványdomb	1/1926., 3/1937. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, ezüstlemezek
	11/1926. sír	Férfi (?)	•	• 2 db oldalpálcás, 2 db csikó	• 1 db körte és 1 db legyező alakú	
	1/1937. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	2/1937. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• ?	Veretes lószerszám, ezüstlemezek
	2. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	3. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány				• Csikó	
Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben	1897. évi sír	Férfi	•	?	?	
	1897. évi szórvány			• 3 db csikó, 1 db kétkarikás vagy oldalpálcás	• 2 db legyező alakú, 8 db körte alakú, 1 db karoling-normann típusú, 1 db ? típusú	
	1898. évi sír		?	?	?	Ezüstlemezekkel díszített nyereg
	1898. évi szórvány			• 2 db csikó, 4 db oldalpálcás	• 7 db körte alakú, 3 db karoling-normann típusú	3 db hevedercsat, veretes lószerszám

¹⁹¹¹ VÖRÖS 2015, 112.

¹⁹¹² TETTAMANTI 1975, 109; ISTVÁNOVITS 2003, 357; RÍLVÉSZ 2008, 437; VÖRÖS 2008, 230.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Bogács-Pazsagpuszta	Szórvány				• 1 db legyező és 1 db trapéz alakú	
Edelény-Finke	1. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
Hejce	1. sír	Neme, kora bizonytalan			• 2 db körte alakú	
Karcsa-Kormoska	szórvány				• „kengyelek”	
Karcsa, közelebről ismeretlen lelőhely	Szórvány			• Csikó		Hevedercsat
Kenézlő-Fazekaszug I.	1. sír	Neme, kora bizonytalan		• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	3. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• ?	Levél alakú lószerszám dísz
	7. sír	Nő		• ?		
	10. sír	Férfi	•	• Csikó		Hevedercsat
	11. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	12. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	14. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	16. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	18. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás		Hevedercsat
	21. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány				• 1 db	
Kenézlő-Fazekaszug I/a.	E sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• ?	
Kenézlő-Fazekaszug II.	26. sír	Nő	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	28. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, nyeregmaradványok
	29. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	2 db vaskarika
	30. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	31. sír	Gyermek, 5-6 éves	•	• ?		
	34. sír	Nő		• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	
	35. sír	Nő	•	• Oldalpálcás	• 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, 1 db boltozatos szárú, egyenes talpalóval ellátott	Hevedercsat
	39. sír	Férfi		• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat (?)
	40. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	42. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Leőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Kenézlő-Fazekaszug II.	44. sír	Nő	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	45. sír	Fiatal férfi	•	• Csikó	• 1 db körte alakú, 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, négyzetes fülű	Hevedercsat
	46. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Ezüstlemezes lószerszámdíszek, hevedercsat
	47. sír	Nő	•	• Láncos	• 1 db körte alakú	
	48. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	49. sír	Nő	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	1 db szív alakú lószerszámdísz, hevedercsat
	50. sír	Férfi	•	• Csikó (?)		Hevedercsat, a lókoponya orr-részen bronzlemez okozta zöld színű patina volt látható
	Szórvány			• ?	• 2 db körte alakú	2 db rozettás kisszíjvég, 2 db hevedercsat
Kenézlő, közelebről ismeretlen leőhely	Szórvány			• Oldalpálcás		
Kisdobra-Ligahomok	5. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db legyező alakú	
	6. sír	Nő	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	
	7. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db ? típusú	
	Szórvány			• 2 (?) db csikó, 1 db oldalpálcás	• 2 (?) db körte alakú, 1 db karoling-normann típusú	Hevedercsat
Kistokaj-Homokbánya	61. sír	Férfi	•		• 2 db körte alakú	
	Szórvány			• Oldalpálcás, ?	• 1 db körte alakú	Hevedercsat
Miskolc-Repülőtér	1. sír	Férfi	•	• ?	• ?	
	5. sír	Férfi		• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
Monaj-Berencsi szőlők	1. sír	Férfi		• Csikó	• 2 db körte alakú	
Nagykövesd-Szőlőshomok	Szórvány		• ? sír	• ? db/típus	• 5 db körte alakú	
Nagyrozsány-Futóhomok	1. sír	Férfi	•	• ?	• ?	Lószerszámdíszek (?)
Sály-Lator	Szórvány			• Oldalpálcás		
Sárospatak-Apróhomok	Szórvány					Rozettás lószerszámdísz
Sárospatak-Bakshomok	1. sír	Férfi	•	• ?	• 2 db körte alakú	
	2. sír	Férfi	•	• Csikó		
	3. sír	Nő	•	• 2 db csikó		Hevedercsat

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

Lelőhely	Sírszám/ szórvány	Nem/életkor	Lócsontok	Zabla	Kengyel	Egyéb
Sárospatak- Baksahomok	4. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	
	5. sír	Férfi	•	• Csikó	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	6. sír	Nő	•	• Oldalpálcás vagy kétkarikás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	7. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• ?	• 2 db körte alakú	
	8. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	9. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Csikó	• 1 db karoling-normann típusú	
	10. sír	Férfi	•	• Oldalpálcás	• 1 db egyenes talpú, boltozatos szárú, 1 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány			• 3 db oldalpálcás, 1 db csikó, 1 db ? típusú	• 5 db körte alakú	1 db bronzcsat, 47 db rozettás lószerzőmveret, hevedercsat
Szakáld-Mulatódomb	2. sír	Neme, kora bizonytalan		• Csikó		
	Szórvány			• Csikó	• 6 db körte alakú	
Szikszó-Vadász patak partja	1. sír	Férfi	•	• ?	• ?	
	2. sír	Nő		• Oldalpálcás	• 2 db karoling-normann típusú	
Szinyér		Nő	?	• Oldalpálcás	?	Rozettás lószer- számveretek
Tiszakeszi-Szódadomb	Szórvány			• Oldalpálcás		
Tiszaszederkény-Tiszai Vegy i Kombinát	1. sír	Neme, kora bizonytalan		• ?	• 2 db körte alakú	
	2. sír	Neme, kora bizonytalan	•	• Oldalpálcás		
	3. sír	Férfi	•			
	4. sír	Neme, kora bizonytalan			• 2 db körte alakú	Hevedercsat
	Szórvány (2/3. sír ?)				• 1 db körte alakú	Hevedercsat
Zalkod-Szegfarki-dűlő	Szórvány	•		• 2 db (?) csikó, 2 db oldalpálcás	• 1 db valószínűleg körte alakú, 1 db körte alakú	Lyukvédők, rozettás lószer- számveretek, kerek lószerzőmveret (?), hevedercsat
Zemplén-Szélmalom- domb		Férfi, ad. vagy fiatalabb	•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Hevedercsat, lószerzőmveretek, csatok
Zemplénagárd-Terebe- si-homok I.	Szórvány		•	• Oldalpálcás	• 2 db körte alakú	Lószerzőmszj csatok
Alsóberecki	Szórvány			• Csikó	• 4 db körte alakú	
Nekézseny	Szórvány		•	?	?	

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

165. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék lócsontokat (●), lószerszámokat (○) és legalább lószerszámokat (□) tartalmazó sírjai. 1–4: Ágcsernyő-Nagyréti domb szórvány, 5: Ároktő-Dongóhalom I. sír, 6: Bély, 7–13: Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937., II/1937., I/1937., 2/1937., 2–3. sír, 14–24: Bodrogvécs 1897. évi sír, 1897. évi szórvány, 1898. évi sír, 1898. évi szórvány, 25: Bogács-Pazsagpuszta, 26: Edelény-Finke I. sír, 27: Hejce, közelebből ismeretlen lelőhely I. sír, 28: Karcsa-Kormoska szórvány, 29: Karcsa, közelebből ismeretlen lelőhely szórvány, 30–40: Kenézlő-Fazekaszug I/1., 3., 10–12., 14., 16., 18., 21. sír és szórvány, I/a. E. sír, 41–58: Kenézlő-Fazekaszug II/26., 28–31., 34–35., 39–40., 42., 44–50. sír és szórvány, 59: Kenézlő, közelebből ismeretlen lelőhely szórvány, 60–64: Kisdobra-Ligahomok 5–7. sír, szórvány, 65–66: Kistokaj-Homokbánya 61. sír és szórvány, 67–68: Miskolc-Repülőtér 1., 5. sír, 69: Monaj-Berencsi szőlők I. sír, 70–72: Nagykövesd-Szőlőshomok szórvány, 73: Nagyrozvágó-Futóhomok I. sír, 74–75: Sárospatak-Apróhomok, 76–87: Sárospatak-Baksahomok 1–10. sír és szórvány, 88–91: Szakáld-Mulatódomb 2. sír és szórvány, 92–93: Szikszó-Vadász patak partja 1–2. sír, 94: Szinyér, 95: Tiszakeszi-Szódadomb, 96–99: Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi kombinát 1–4. sír, 100–103: Zalkod-Szegfarki-dűlő szórvány, 104: Zemplén-Szélmalomdomb, 105–106: Zemplénagárd-Terebesi-homok I., 107–114: Karos-Eperjesszög I/1–2., 6., 9., 11–12., 2001/1. 6., 8. sír és szórvány, 115–151: Karos-Eperjesszög II/2–3., 5–7., 9., 11., 13–16., 18–20., 25., 29., 32., 34–37., 40–41., 45., 47., 49–56., 59–61., 63. sír és szórvány, 152–163: Karos-Eperjesszög III/2–4., 6., 8–9., 11–14., 17–18. sír és szórvány, 164–167: Mezőzombor-Bálványdomb 3. sír és szórvány, 168: Szerencs, közelebből ismeretlen lelőhely szórvány, 169: Tarcal-Vinnai-dűlő 4. sír, 170–171: Tiszatardos-Nagydűlő 3/1935., 13/1941. sír

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

RÉSZLEGES LOVAS TEMETKEZÉSEK

A táblázatban szereplő sírok közül csaknem 60 esetben a sírba bekerült a ló feje és lábai is, míg megközelítőleg 11 esetben csak a lószerszámot, a fennmaradó síroknál pedig legalább a lószerszámot a sírba helyezték. Sárospatak-Baksahomokon minden sírban találtak lócsontokat, 6 férfi, 2 nő és 2 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy mellett. Magas volt a részleges lovas temetkezések aránya a lovas sírokon belül Bodrogszerdahelyen, ahol 6 sírból 5 esetében ez megfigyelhető volt, közülük legalább 4 férfi sírja. Kenézli temetőiben az I. számú sírkert 12 lovas sírjából 9 tartalmazott lócsontokat – ide számítva a Szalay Géza által feltárt sírokat is –, ebből 7 férfi és 2 bizonytalan nemi és életkori adatokkal rendelkező személy sírja volt. A II. temetőben 17 sírből 15-ben voltak lócsontok, 9 férfi, 5 nő és 1 gyermek esetében. Kisdobrán 8-ból 3 sírban figyelték meg ezt a szokást, Ágcsernyőn pedig az előkerült kb. 15 sírnál a legtöbb esetében megtalálható volt a ló részleges váza is.¹⁹¹³ Természetesen egyik sírkert sem teljesen feltárt, így az összehasonlítás Karos-Eperjesszög temetőivel csupán utóbbi adatainak bemutatására korlátozódhat, ahol az I. számúban legalább 4 alkalommal (6., 9., 2001/6., 8.) volt lócsont a sírban, a II. temetőben 32 alkalommal volt megfigyelhető lócsontos temetkezés (2–3., 5–9., 11., 14–16., 18., 20., 29., 32., 34., 35–37., 40–41., 45., 47., 49–52., 54–56., 59–61.),¹⁹¹⁴ míg a III. temetőben 7 sírban találtak lócsontokat (2–4., 11–12., 14., 17.).¹⁹¹⁵ Természetesen a szórvány leletek lehetnek további, akár a ló részleges testét is tartalmazó lovas temetkezések emlékei is. Az adatokból úgy tűnik, hogy ez a fajta rítus a férfiakra volt elsősorban jellemző, a katalógusban bemutatott további lelőhelyeket tekintve 9 férfi (Ároktő-Dongóhalom I. sír, Kisdobra-Ligahomok 5., 7. sír, Kistokaj-Homokbánya 61. sír, Miskolc-Repülőtér I. sír, Nagyrozvány-Futóhomok I. sír, Nekézseny, Szikszó-Vadász patak partja I. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír) mellett 1 nő (Kisdobra-Ligahomok 6. sír) és 2 ismeretlen nemi és életkori adatokkal rendelkező személy (Edelény-Finke I. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2. sír) sírja sorolható még ide. A férfisírok magasabb száma Karos-Eperjesszög II. temetőjében is megfigyelhető volt, míg a III. temető ese-

tében csak férfiaknál bukkant fel a szokás.¹⁹¹⁶ A Takta-közből Szerencs-Kácsa-dűlő lócsontos férfisírja,¹⁹¹⁷ Tarc-al-Vinnai-dűlő 4. számú, ugyancsak férfitemetkezése és Tiszatardos-Nagydűlő 13/1941. temetkezése sorolható még ide [165. kép].¹⁹¹⁸

A magas esetszám ellenére sajnos a lócsontok pontos helyzete gyakorta nem ismert. A feltárásokról beszámoló publikációk vagy dokumentációk a lókoponya meglétére és helyzetére általában kitérnek, de a lábcsontok fekvését néha még akkor sem említik, ha azok feltárás során előkerültek, így bizonyos esetekben kérdéses marad, vajon minden esetben bekerültek-e a sírba a ló mind a 4 lábának végei. Ezért sajnos több sír sem értékelhető kellő részletességgel (Ároktő-Dongóhalom I. sír, Kenézli-Fazekaszug 1/10., 21. sír, Kenézli-Fazekaszug 11/42., 46–48. sír, Sárospatak-Baksahomok 3., 7., 9. sír, Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2–3. sír).

A ló testrészeit döntően az elhunyt bal oldalára helyezték a korokban,¹⁹¹⁹ így volt ez bemutatott sírjainkban is, hiszen a jobb oldalra helyezett, nyüzött lovas temetkezés közismerten ritka a 10. századi magyarországi lelőhelyeken.¹⁹²⁰ Ez talán az elhunyt balkezese voltával is kapcsolatban állhatott.¹⁹²¹

A ló feje és lábainak végei az elhunyt bal oldalára fektetve a legnagyobb számban abban az elrendezésben voltak megfigyelhetők, amikor a ló feje után helyezték el a lábak végeit. Ezekben az esetekben a ló feje kerülhetett az elhunyt fejétől egészen a lábszáráig, orrával ez elhunyt feje irányába fordítva. A lólábak pedig vagy egymás mellé, de egymástól távolabb két helyre kerültek a sírban (1., 6.), vagy ugyancsak egymás mellett fekve, de egymást követően elhelyezve, a ló feje mögött vagy attól bizonyos távolságban, ami a leggyakoribb változat volt (2., 4–5., 8., 11.). A harmadik változatban pedig – melyek esetében a ló feje az elhunyt derék vagy lábszár közeli részén volt – a lábak változó mértékben egymás mellett helyezkedtek el (3., 7., 10.).

A bal oldali helyzet egy variánsa, amikor a ló mellső lába(i) részben a ló fejének hátsó része alá került(ek), míg a hátsó lábak attól/azoktól változó távolságra, akár egymást keresztezve is megfigyelhetők (12–15.). Dokumentált a mellső lábak ló feje mellé, míg a hátsók azt

¹⁹¹³ PASTOR 1952; PASTOR 1955a, 140.

¹⁹¹⁴ RÉVÉSZ 1996, 39.

¹⁹¹⁵ RÉVÉSZ 1996, 39.

¹⁹¹⁶ RÉVÉSZ 1996, 39.

¹⁹¹⁷ KOVÁCS 2015, 36.

¹⁹¹⁸ KOVÁCS 2015, 71.

¹⁹¹⁹ VÓRÓS 2013, 328.

¹⁹²⁰ RÉVÉSZ 2008, 282.

¹⁹²¹ BALINT 1969, 108–110.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

követően történő elhelyezése is (16.). Az elhunyt bal lába mellett a ló fejét a lábakra is helyezhették (19–20.). Feltételezhető továbbá, hogy egyes esetekben talán csak a ló fejét helyezték az elhunyt bal oldalára (22–23.).

Az elhunyt jobb oldalán elhelyezett ló esetében a ló lábai annak feje előtt és mögött, illetve részben fejének első része alatt kaptak helyet (17–19.). Ugyancsak megfigyelhető volt a jobb oldali helyzet esetében is, hogy a ló lábai a feje után, egymás mögött helyezkedtek el (21.), egy esetben pedig két láb a fej jobb oldalára került (20.).

A ló feje és lábai kerülhettek az elhunyt lábainak végeihez, megközelítőlegesen testének középvonalában elhelyezkedve, amikor a ló feje az elhunyt koponyája irányába nézett. Ezekben az esetekben a ló fejét helyezhették a lábak, vagy azok egy részének végeire, melyek az elhunyt lábainak végében vagy attól változó távolságban is lehettek (1–4.). Valószínűleg ebbe a csoportba sorolható, amikor a ló fejét nem pontosan az elhunyt testének vonalában, hanem kissé ferdén helyezték el (6.), vagy a feje az elhunyt feje irányába nézett, de a lábak végei mellette feküdtek (5.), illetve részben a lólábakra (7.), vagy a lólábak mellé (8–9.) fektetett lókoponya az elhunyt testéhez képest kissé annak jobb oldali irányában volt elhelyezve. Ez már talán átvezet ahhoz a csoporthoz, ahol a ló részei mintegy körülölelték az elhunyt lábait. Itt a ló feje kerülhetett az elhunyt bal vagy jobb lába mellé, minden esetben nyugati tájolással, míg a lábak az elhunyt lábait változó mértékben körülölelve helyezkedtek el (11–14.). Bizonyos esetekben nem ölelték teljesen körül a lábakat, hanem csak azok valamelyik oldalát és végét (16–18.). Ezen csoportokba sorolható az a változat is, amikor a ló fejét északi irányban helyezték el (15.).

A ló testrészeinek elhelyezése alapján következtethetünk arra, hogy a ló testrészei annak bőrében hagyva kerültek-e a sírba, a bőrt kiterítették avagy kitömték-e a temetés során. A kitömött lóbőrnek minimum 40 cm-es helyigénye volt az elhunyt és a sírgödör fala között,¹⁹²² míg a ló kb. 20 kg súlyú bőre összehajtván a fejével együtt kb. 60×40×60 cm-es helyigényű.¹⁹²³ Ezeknél a kérdéseknél tehát elengedhetetlen lenne a sírgödör metrikus adatainak ismerete, amit sajnos sok esetben nem ismerünk.¹⁹²⁴ A kitömött lóbőrös változat lehetősége a lócsontok helyzete alapján Kenézlő-Fazekaszug II/26. sírja esetében merülhet fel. Sajnos a sírgödör mérete itt sem ismert, így nem igazolható kétségtelenül a kitömött lóbőr megléte sem. A ló azonban valószínűleg

felszerszámozottan került a sírba, fején lehetett a kantár, míg a nyerget a fej és a sír keleti végéhez közelebb elhelyezkedő lábvégek közé tették. A 45. sírban a ló feje az elhunyt feje és válla mellett volt, az egyik lábvég a csipő és a comb táján, a másik a lábszárnál, ez utóbbinak a sírgödör északi fala felé eső párja pedig ferdén, kb. 45°-os szögben állt, felső végével a többi felett. A negyedik lábvégcsontról egy töredék alapján az előbbi felső vége mellett, talán vízszintesen feküdt. A 3. számú lábcsonthoz hasonló dőlésszögben, talpalójával a csontról felső végénél volt az egyik kengyel is. Véleményem szerint itt a ló bőrének nagy része az elhunyt bal lábának külső oldalán kerülhetett összehajtásra, majd erre helyezték a két – feltehetően bőrben hagyott – lábvéget, valószínűleg a nyeregről az egyik kengyel is oda került, majd a bőr száradása, bomlása és a föld tömörödése során együttesen fellépő hatások okozhatták végül a sírban megfigyelt helyzetet. Nem ismerem ugyan a sírgödör méretét, de véleményem szerint ebben az esetben valószínűbbnek tűnik az összehajtott lóbőrös temetkezés. A karos-eperjesszögi II/15. sírban a ló kitömött¹⁹²⁵ bőre a sír teljes hosszában végighúzódott.¹⁹²⁶

Valószínűleg az összehajtott lóbőrös temetkezések közé sorolható a kenézlői II. temető 30. sírja, ahol a ló feje az elhunyt lábai közé eső vonalban helyezkedett el, míg a jobb oldalán sorakoztak a lábak csontjai, az emberi váz csontjainál magasabb helyzetben. Itt tehát – bár a sírgödör mérete nem ismert – lehetséges, hogy a sír végébe került az összehajtott lóbőr, majd arra a benne hagyott fej és a lábvégek. Az 50. sírban is magasabb fekvésben voltak a ló csontjai, tehát ez előbbieken elmondottak itt is érvényesek lehetnek, ugyanakkor itt a bőrt a csontok helyzete alapján hosszabb területen teríthették szét. Kenézlő-Fazekaszug I/11. sírja esetében sajnos nem találtam adatot arra vonatkozóan, hogy vajon a váznál magasabban voltak-e a ló csontjai, így a ló bőre lehetett-e esetleg alattuk összehajtván, vagy annak hiányában a temetés esetleg a lóbőr sírba tétele nélkül zajlott-e le. Ugyanez érvényes a 14., a II/49. és a sárospatak-baksahomoki 10. sírja is, bár utóbbi esetében talán valószínűbb, hogy abba a ló bőre nem, csupán feje és végtagjai kerültek bele.¹⁹²⁷

A kiterített lóbőrös temetkezések közé azokat az eseteket sorolhatjuk, ahol a lóbőrt a halott lábaira ráterítették.¹⁹²⁸ Ez a lócsontok helyzete alapján Kenézlő-Fazekaszug I/12., 18., II/30. és Sárospatak-Baksahomok

¹⁹²² VÖRÖS 2015, 113.

¹⁹²³ VÖRÖS 2015, 112.

¹⁹²⁴ VÖRÖS 2014, 112–113.

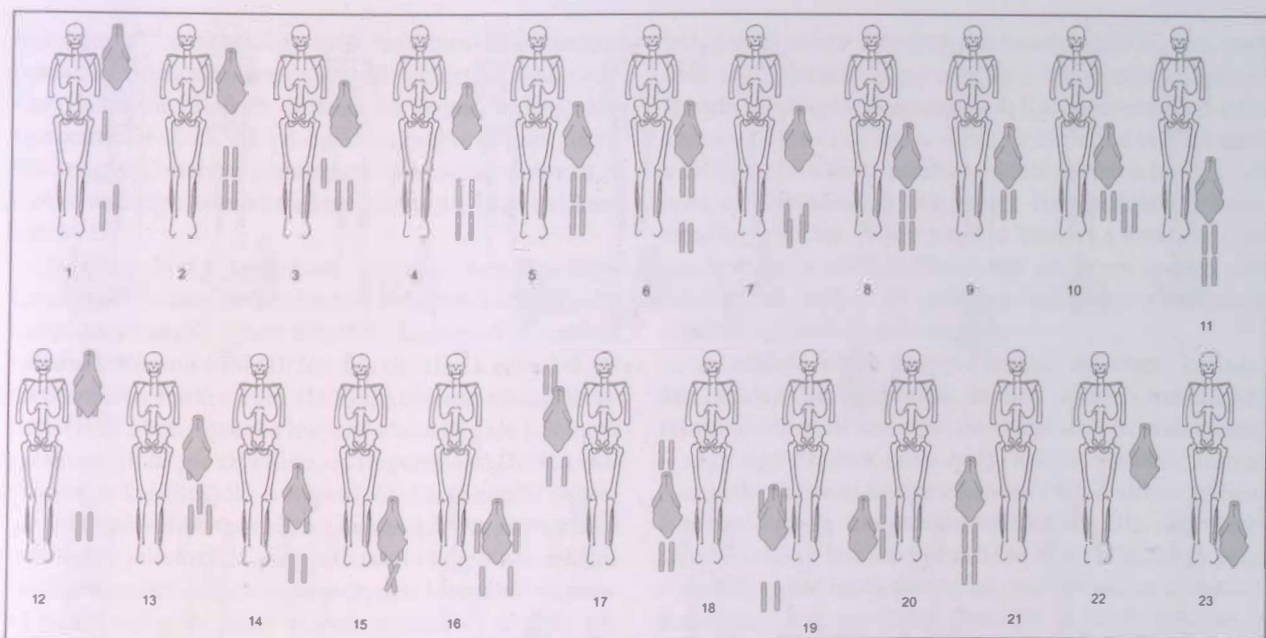
¹⁹²⁵ RÉVÉSZ 1996, 41.

¹⁹²⁶ VÖRÖS 1996, 471.

¹⁹²⁷ VÖRÖS 2001, 591.

¹⁹²⁸ BALINT 1969, 110.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

166. kép. A lócsontok helyzete Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban I. 1: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, 2: Karos-Eperjesszög II/47. sír, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír, 4: Karos-Eperjesszög II/50. sír, 5: Karos-Eperjesszög II/37. sír, 6: Karos-Eperjesszög II/41. sír, 7: Karos-Eperjesszög II/32. sír, 8: Kisdobra-Ligahomok 7. sír, Zemplén-Szélmalomdomb, 9: Miskolc-Repülőtér I. sír, 10: Karos-Eperjesszög II/9. sír, 11: Karos-Eperjesszög III/14., 17. sír, Kisdobra-Ligahomok 5. sír, 12: Kenézlő-Fazekaszug II/26. sír, Karos-Eperjesszög II/15. sír, 13: Karos-Eperjesszög II/18. sír, 14: Karos-Eperjesszög II/35. sír, 15: Karos-Eperjesszög II/16. sír, 16: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír, 17: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír, 18: Kisdobra-Ligahomok 6. sír, 19: Karos-Eperjesszög II/3. sír, 20: Kistokaj-Homokbánya 61. sír, 21: Karos-Eperjesszög II/11., 52., 59. sír, 22: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír, 23: Kenézlő-Fazekaszug I/10., 21. sír

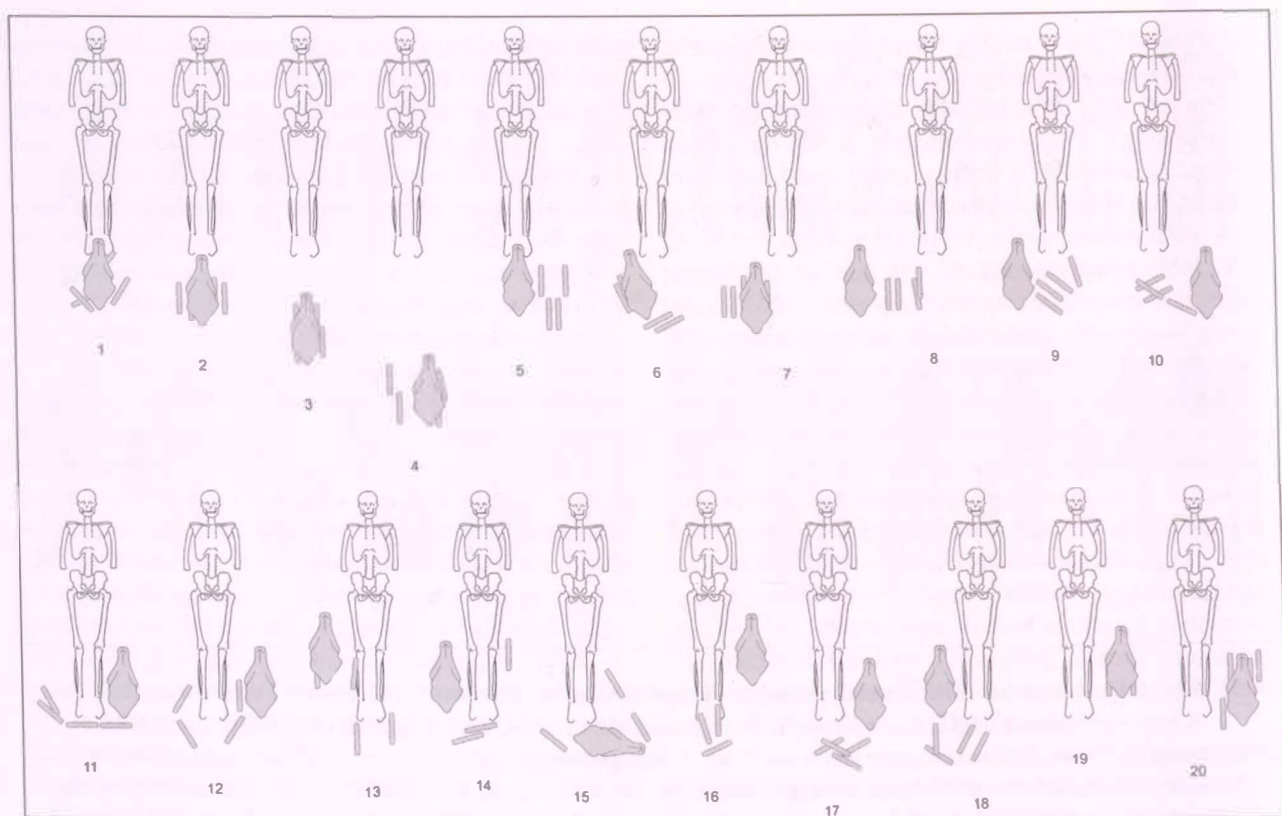
8. sírjában feltételezhető. A kenézlői II. temető 35. sírjában a ló emberi váznál magasabban fekvő csontjai körülölelték az elhunyt lábainak végeit, így itt feltételezhető, hogy a ló bőrét az elhunyt lábaira terítették, majd ezekre került a bőrében hagyott fej és a 4 lábvég, ez okozza azok magasabb fekvését. Sárospatak esetében a dokumentáció nem említi a lócsontok magasabb fekvését, a kengyelek, a hevedercsat és a zabla azonban 20 cm-el a váz csontjai felett feküdtek. Ha a ló bőrét az elhunyt lábszáraira terítve hajtották össze, majd erre került a nyereg és a kantár, azzal magyarázatot nyerhet a szintkülönbség is. Ugyanakkor kérdéses, hogy a ló testrészei annak bőrében maradtak-e? Ennek esetén – feltételezve, hogy azok a váz szintjén feküdtek – először a lábak és a fej került elhelyezésre, majd az egészre terítették a bőrt, amire a lószerszámok is kerültek. (A sírrajzon az egyik kengyel füle a lókoponya mellett lévő lábcsonton van, így a lószerszámokat a ló részei után helyezték a sírba.). Talán egyszerűbbnek tűnne azonban először elhelyezni a bőrt, majd arra fektetni a bőrben hagyott testrészeket, amelyek azonban így magasabb helyzetbe kerülnének. Ha viszont a lábak végeit és a fejet a bőrről levágták, az eljárás máris

egyszerűbbé válhatott. A kenézlői 12. sírban sem ismert sem a lócsontok, sem a lószerszámok magasabb helyzete, így a fent elmondottak itt is érvényesek lehetnek. A kenézlői 18. sírban a ló lábcsontjai a koponyánál mélyebben feküdtek, így a ló lábait kerülhettek először a sírba, majd az összehajtott ló bőr és rá a ló feje [166–167. kép].

A lószerszámok sírok számának pontos megítélése ma már lehetetlen, hiszen a szörványként előkerült kengyelek, zablák, lószerszámveretek – ha csak nem elvesztett darabok voltak – a lószerszámok közé nagy valószínűséggel besorolhatók, ugyanakkor előkerülhettek lócsontokat is tartalmazó temetkezésekből is.

A lószerszámok sírba helyezését illetően néhány esetben bizonytalan, hogy bekerült-e a sírba a teljes garnitúra, vagyis a nyereg a kengyelekkel és a hevedercsattal, valamint a kantár a zablával együtt. A legkevesebb adattal az egykori nyergekről rendelkezünk, ezek többnyire csak a kengyelek vagy annak fémből készült szerelékei pl. lyukvédői vagy hevedercsatja alapján feltételezhetők. Kivételesen szerencsés megfigyelési lehetőségek folytán Fettes Nándor leírta a nyereg famaradványait a kenézlői II. temető 28. sírjában, ahol azok Hollendonner Ferenc meghatá-

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

167. kép. A lócsontok helyzete Borsod, Abaúj és Zemplén megyék sírjaiban II. 1: Kenézlő-Fazekaszug I/11. sír, 2: Karos-Eperjesszőg II/29. sír, 3: Karos-Eperjesszőg III/11. sír, 4: Karos-Eperjesszőg II/14. sír, 5: Kenézlő-Fazekaszug II/30. sír, 6: Sárospatak-Baksahomok 10. sír, 7: Karos-Eperjesszőg II/45. sír, 8: Karos-Eperjesszőg II/7. sír, 9: Karos-Eperjesszőg II/51. sír, 10: Karos-Eperjesszőg II/36. sír, 11: Kenézlő-Fazekaszug I/12. sír, 12: Sárospatak-Baksahomok 8. sír, 13: Karos-Eperjesszőg II/60. sír, 14: Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, 15: Kenézlő-Fazekaszug I/18. sír, 16: Karos-Eperjesszőg II/20. sír, 17: Karos-Eperjesszőg II/56. sír, 18: Karos-Eperjesszőg II/61. sír, 19: Karos-Eperjesszőg II/5–6. sír, 20: Karos-Eperjesszőg II/2., 34. sír

rozása szerint valószínűleg rezgő nyárfából készültek.¹⁹²⁹ A karosi temetők vizsgálata nyár- vagy fűz-, illetve tölgy- vagy kőrisfa maradványokat mutatott ki a nyereg fém- vagy kőből készült részei által konzervált maradványokban.¹⁹³⁰

A nyereg azonban nem feltétlenül kerülhetett minden esetben sírba, erre példa a kenézlői II/31. sír, ahol az eltemetett gyermek óvatosságból talán még szőrén ülhetette meg a lovat, ezért a sírba is csak a zablót helyezték. Esetenként pedig a nyeret talán nem teljes állapotában helyezték a sírba, erre azok az esetek utalnak, amikor annak kengyelei igen, hevedercsatja viszont nem (Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír), vagy épp fordítva, csak hevedercsatja került elő, de kengyelek nélkül (Kenézlő-Fazekaszug II/50. sír).

A kengyelek többségében a körte alakú változatba sorolhatók, ezek gyakorta párban kerültek elő, ritkábban volt csak vállába kovácsolt fülű (Ároktő-Dongóhalom I. sír), legyező alakú (Bodrogszerdahely-Bálványdomb II/1926. sír.) vagy egyenes talpú, boltozatos szárú kengyellel (Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír, Sárospatak-Baksahomok 10. sír) együtt. A párok között még legyező alakú (Kisdobra-Ligahomok 6. sír), boltozatos szárú (Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír) és karoling-normann típusú (Ágcsernyő-Nagyréti domb, Szikszó-Vadász patak partja 2. sír) garnitúrák ismertek, utóbbiak meglehetősen gyakoriak a Bodrogszerdahelyen.¹⁹³¹ Ritkák ugyanakkor a 10. század középső részétől elterjedő trapéz alakú

¹⁹²⁹ FETTICH 1931, 84.

¹⁹³⁰ B. PERJÉS 1997, 831–832.

¹⁹³¹ RÉVÉSZ 2020, 228.

változatok,¹⁹³² ezeknek egy aprólékos munkával díszített példánya Bogács-Pazsagpusztáról ismert, sajnos szórvány leletként. Szintén unikális az egyik bodrogvécsi és a kenézlii II/35. sír I-I egyenes talpú, szárain díszített kengyele, melyek párhuzamai gyakorta a szlovák és morva területek kora középkori leletanyagában bukkanak fel.¹⁹³³

A körte alakú kengyelek többsége megfigyelhető Karos-Eperjesszög temetőiben is, sőt, azok a legnagyobb számban előkerült típust alkották. Mellettük 3 esetben vállába kovácsolt fülű (II/36., 61. sír, III/13. sír), I-I temetkezésben hurkos fülű (II/19.), karoling-normann típusú (II/51.) volt, továbbá legyező alakú (Karos I. temető Szórvány, II/20. sír szórvány) és trapéz alakú (II/41.) változatok is kerültek elő a temetőből. Ezek között összesen 4 sírban voltak tausírozott darabok.¹⁹³⁴ A körte alakú változatok jellemzik a megye temetői közül Mezőzombor-Bálványdomb temetőjét, melynek 3. sírjából és szórványként előkerült leletei alapján legalább 1 további sírjában volt ez a típus.¹⁹³⁵ Szerencs, közelebről ismeretlen lelőhelyéről domborúan ívelt háromszög alakú, egyenes talpalójú kengyelpár,¹⁹³⁶ Tarcál-Vinnai-dűlőn pedig trapézosan fél ellipszis alakú vaskengyelpár került elő.¹⁹³⁷ Egy körte alakú kengyelpár ismert Tokaj környékéről,¹⁹³⁸ egy további kengyelpárt tartalmazó sír pedig a tiszatardos-nagydűli 3/1935. sírból.¹⁹³⁹

A zabla a ló részleges vázát is tartalmazó sírokban általában a felkantározott helyzetnek megfelelően került elő a korszak sírjaiból.¹⁹⁴⁰ Bemutatott temetőinkben erre az alábbi adatokat ismerjük: Ároktő-Dongóhalom I. sír, Kenézli-Fazekaszug I/a. E sír, Kenézli-Fazekaszug II/44. sír. Ugyancsak a lókoponyán, de nem annak száj részében, esetleg orr részére keresztben helyezve volt az a kenézlii II/29. sírban, ahol az a lókoponya száj része előtt feküdt, míg a 31. sírban általánosan csak a lókoponya előtt fekvő zablárol szól a tudósítás. Kissé bizonytalan hogy ide sorolhatjuk-e a kenézli-fazekaszugi I/10. sírt, ahol a zabla a lókoponya orr részén volt ugyan, de nem kereszt-, hanem hosszirányban fekvő, valamint

bolygatása miatt a bodrogszerdahelyi 2/1937. sírt, ahol csak annyit ismert, hogy a zabla a lókoponya közelében feküdt. Viszonylag alacsony volt Karos temetőiben a felkantározott lovak száma: 4 női sír esetében volt a kantár a ló fején, további 4 esetben a zabla feküdt a ló fején, de nem a felkantározott helyzetnek megfelelően.¹⁹⁴¹ Valószínűleg a ló feje mellé tették a kantárt a kenézlii I/16. sírban, ahol a zabla a lókoponya orr része mellett volt összehajtván, míg a 18. sírban a lókoponya tarkó része mögött, ugyancsak összehajtván.

A zablák között leggyakrabban egyszerű karikás, ún. csikózablák találhatók, melyek változó méretű karikákkal lehetnek szerelve, de magasabb az oldalpalcás – vagy egy esetben talán négykarikás – zablák száma. A zablák szájaival között a kenézlii II/47. sírban az nem 2 merev tagból, hanem láncszemekből állt, míg Szikszón a szájas tarajos kialakítású volt. Mindkettő célja a ló könnyebb irányíthatósága volt.¹⁹⁴² Hasonló zablák Karos-Eperjesszög III/18., illetve II/18. és 20. sírjában is megtalálhatók voltak.¹⁹⁴³ Az oldalpalcás bronzból készült Zemlénegárdon, roszeszűstől Kisdobrán, a sályi telepen és Tiszakeszi-Szódadombon pedig agancsból. A megyék leletanyagában a csikózablák túlsúlya Karos-Eperjesszög temetőiben is megfigyelhető, ott legkevesebb 16 sírban volt emellett oldalpalcás változat.¹⁹⁴⁴ Csikózablák a Taktaközből Mezőzombor-Bálványdombból, oldalpalcás változatok pedig Szerencs, közelebről ismeretlen lelőhelyéről és Tarcál-Vinnai-dűlő 4. sírjából ismertek, utóbbi ezüstberakásos volt.¹⁹⁴⁵ Egy további bizonytalan típusú zablát tartalmazó sír került elő Tiszatardos-Nagydűlőn.¹⁹⁴⁶

A fémveretekkel díszített lószerszámok között sajnos bizonytalan annak az 52 db bronzveretnek a típusa, mely az ároktő-dongóhalmi I. sírban volt. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sírjában különböző veretek, nagyobb levél alakú díszek, fémlemezek és falerák is díszítették a lószerszámot, s fémlemezekkel díszített voltak az I/1926., 3/1937. sír esetében is feltételezhető. Kenézli-Fazekaszug I/3. sírjában 1 db levél alakú, le-

¹⁹³² Kovács 1986.

¹⁹³³ Karos 2004, 167–169.

¹⁹³⁴ Révész 1996, 43–46.

¹⁹³⁵ Kovács 2015, 22, 27.

¹⁹³⁶ Kovács 2015, 45.

¹⁹³⁷ Kovács 2015, 81, 86.

¹⁹³⁸ Kovács 2015, 226.

¹⁹³⁹ Kovács 2015, 223.

¹⁹⁴⁰ Vörös 2015, 113.

¹⁹⁴¹ Révész 1996, 40.

¹⁹⁴² Diénes 1966, 216.

¹⁹⁴³ Révész 1996, 43.

¹⁹⁴⁴ Révész 1996, 41–42.

¹⁹⁴⁵ Kovács 2015, 22, 27, 45, 81, 86.

¹⁹⁴⁶ Kovács 2015, 223.

III. A LELETANYAG ÉRTÉKELÉSE

mezes lószerszámdísz helyezkedett el, melyet a hasonló darabok felhasználása alapján¹⁹⁴⁷ vélhetően a szügyelőre helyezhettek. Lemezkéssel díszített kantár Kenézlő-Fazekaszug II/46. sírjában volt, s a 29 db, kissé bizonytalan megítélésű veret mellett 1 db szív alakú ezüstveret lehetett bizonyosan a kantár dísze a 49. sírban. Rozettás lószerszámveretek Kenézlő-Fazekaszug I. vagy II. temetőjéből szórványként kerültek elő, a párosan összetartozó szíjvégek bizonyára egy lószerszámhoz tartozhattak egykor. Sárospatak-Apróhomokról 1 db szórvány veret került gyűjteménybe, míg Sárospatak-Baksahomokon és Zalkod-Szegfarki-dűlőn ugyancsak szórványként, de nagyobb darabszámú, vélhetően I-1 készlet darabjai. Színyéren 4 db rozettás veret maradt meg a feldúlt sír leletei

közül. Csak a lókoponya patinája utalt az egykori fémdíszekre a kenézlői II/50. sírban, így itt talán könnyebben elporladó lemezkék díszítették a kantárt. A korszak egyik leggazdagabb lószerszámveret-garnitúrájával temették el a zempléni sírban nyugvó férfit, sajnos ugyanakkor a dokumentáció annak rekonstrukcióját csak részben teszi lehetővé.¹⁹⁴⁸ A fémdíszes lószerszámok kiegészíthetők a pénzekkel díszített változatokkal is, mint erre Kenézlő-Fazekaszug I/II. és Sárospatak-Baksahomok 2. sírja utal. Előbbi esetében a pénzekről távolabb fekvő zablá alapján ezek nem csupán a kantáron képzelhetők el. Karos-Eperjesszögön a 3 temetőből összesen 8 rozettás,¹⁹⁴⁹ továbbá legkevesebb 8 övveret alakú lószerszám-díszeket tartalmazó sír ismert.¹⁹⁵⁰

¹⁹⁴⁷ HORVÁTH 2014, 294–296.

¹⁹⁴⁸ RÉVÉSZ 1996, 76.

¹⁹⁴⁹ RÉVÉSZ 2003, 267.

¹⁹⁵⁰ RÉVÉSZ 1996, 54–78.

IV. RÉGÉSZETI ADATOK BORSOD, ABAÚJ ÉS ZEMPLÉN MEGYÉK HONFOGLALÁS ÉS KORA ÁRPÁD-KORI TELEPÜLÉSTÖRTÉNETÉHEZ

A BODROGKÖZ

A Bodrogeköz vizsgált területünk talán legmarkánsabban körülhatárolható ártéri szintű tökéletes síksága,¹⁹⁵¹ melyet a Tisza, a Bodrog és a Latorca folyása határol. Átlagos tengerszint feletti magassága 125 méter, észak-északkeleti része magasabban fekvő, dombokkal tagolt, míg déli-délnyugati része vizenyösebb. A két terület közé ékelődő Hosszúrét – árvízmentesítés előtt egybefüggő – mocsárterülete szinte elválasztotta egymástól a Bodrogeköz északi és déli részét.¹⁹⁵² Területét ugyan a vízfolyások alapján szokás kijelölni, azonban a kistáj természetföldrajzi határai átlélik azokat. Így a Tisza bal oldali hullámtere is teljes egészében annak részét képezi, hiszen a parti hullámtér vegetációja a Bodrogeközben található ártéri növénytársuláshoz hasonló.¹⁹⁵³ Ugyancsak a folyóközhez sorolható észak-északnyugati irányban a Bodrog folyása menti területésáv egy része is, ide tartoznak a Bodrogeköz peremén fekvő egyes települések.¹⁹⁵⁴

A Bodrogeköz a Kárpát-medencei települési struktúrában elfoglalt legjelentősebb szerepét alighanem a magyarság megjelenését követően érte el. A 19. század második fele/vége óta előkerülő sírok, temetők nyomán a kutatás már korán felismerte a terület különleges jellegét. A keleti szállásokról a Kárpát-medencébe költöző magyarság bodrogeközi megtelepedésének vizsgálatára – elsősorban az írott források hiráadásai alapján,

de megemlítve a régészeti leleteket is – 1898-ban már önálló tanulmányt szentelt Réthy Pál.¹⁹⁵⁵ A sírok magas száma, az előkerülő leletek jellege és minősége más területekkel összehasonlítva már ekkor kiemelkedőnek számított a Kárpát-medencén belül,¹⁹⁵⁶ amire Réthy tanulmányát követően néhány évvel később már Jós András is felhívta a figyelmet.¹⁹⁵⁷ A terület forrásbázisának kivételes jellegére a kutatás a 20. század folyamán számos esetben próbált magyarázatot adni.¹⁹⁵⁸ A Felső-Tisza-vidék összefoglaló elemzését végül a teljesen feltárt karos-eperjesszögi temetők feldolgozása során Révész László publikálta.¹⁹⁵⁹ Kutatási eredményei alapján, melyet a régészeti és a történeti kutatás – természetes módon esetenként eltérő véleményeknek is hangot adva,¹⁹⁶⁰ de – többségében elfogadott,¹⁹⁶¹ a 10. század első felében, középső évtizedeiig itt feltételezhető a Magyar Nagyfejedelmi Központ. A 955-ben lezajlott augsburgi vereséget követően azonban a belső erőviszonyok átrendeződésnek indultak,¹⁹⁶² ami vélhetően súlyos hatalmi harcokhoz vezetett,¹⁹⁶³ így ez a központ helyzetére is kihatással volt. A vezető szerepért folytatott harcban alulmaradt korábbi fejedelem Felső-Tisza-vidéki kíséretét széttelapították,¹⁹⁶⁴ az új fejedelem, Taksony¹⁹⁶⁵ pedig hatalmi centrumát a Duna-Tisza közére,¹⁹⁶⁶ annak északi felére helyezte át,¹⁹⁶⁷ mely azután mintegy két évtizedig, a 970-es évekig helyezkedett el ott.¹⁹⁶⁸ Ennek

¹⁹⁵¹ RÉVÉSZ 1996, 7; TUBA-SZIRMAI 2008, 7–8; DOVÉNYI 2010, 144–148.

¹⁹⁵² DANKÓ 1964, 144; SSKA 2002, 299.

¹⁹⁵³ TUBA-SZIRMAI 2008, 8.

¹⁹⁵⁴ DOVÉNYI 2010, 144–148.

¹⁹⁵⁵ RÉTHY 1898.

¹⁹⁵⁶ RÉVÉSZ 2003, 480.

¹⁹⁵⁷ JÓSA 1901, 163–164.

¹⁹⁵⁸ Vö. RÉVÉSZ 1996, 201–206; RÉVÉSZ 1999, 144–157; RÉVÉSZ 2003b, 480.

¹⁹⁵⁹ RÉVÉSZ 1996.

¹⁹⁶⁰ MESTERHÁZY 1995, 1036; KRISTÓ 1997, 249–251; BALOGH 2003, 469; FODOR 2009, 91–92.

¹⁹⁶¹ MAKK 2004, 121; POLGÁR 2019, 288–289.

¹⁹⁶² FONT 2009, 11.

¹⁹⁶³ MAKK 2004, 124.

¹⁹⁶⁴ RÉVÉSZ 1996, 205.

¹⁹⁶⁵ MAKK 2004, 124; RÉVÉSZ 2004, 53.

¹⁹⁶⁶ MAKK 2004, 125.

¹⁹⁶⁷ LŐRINCZY-TÖRK 2011, 444; BENCZI-SZIGETI 2015, 109.

¹⁹⁶⁸ MAKK 2004, 125–126.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

régészeti nyomai a közelmúlt feltárási alkalmával kezdtek ismertté válni.¹⁹⁶⁹

A magyarság Kárpát-medencébe történő beköltözésének feltételezett útvonalait¹⁹⁷⁰ tekintve a Felső-Tisza-vidék valószínűleg a szállásterület azon részei közé sorolható, ahol az újonnan érkezők az elsők között megjelenhettek.¹⁹⁷¹ Ennek időpontját azonban ma már nem a korábban elfogadott 895. évhez,¹⁹⁷² vagy a 890-es évekhez köti a kutatás egy része, hanem helyette egy több évtizedes folyamatot valószínűsít. Ez a 9. század vége előtt akár több évtizeddel is kezdetét vehette, s eredményeként így már a 860-as, 70-es évektől számol – ha csak elsősorban is, de – a magyarok jelenlétével a Kárpát-medence egyes részein.¹⁹⁷³ A kérdés tekintetében azonban a kutatás ma még megosztott.¹⁹⁷⁴ Ezekre az évtizedekre keltezhető sír vagy temetőt nem tudok azonosítani a területen, de természetesen nem vethető el annak lehetősége sem, hogy a jövőben az újabb feltárások – kiegészítve a természettudományos vizsgálatok eredményeivel – további adatokkal szolgálhatnak majd ehhez a kérdéshez. Ugyanakkor bármikor is történt a magyarság megjelenése, figyelembe kell venni a Bodrogszerdahelyen már ekkor itt élő népességet, hiszen a Felső-Tisza vidékén és Észak-Erdélyben a 8. századtól kezdve keleti szlávok nyomai mutathatók ki.¹⁹⁷⁵ Ezek a szlávokhoz kapcsolt¹⁹⁷⁶ hamvasztásos temetők pedig rendelkeztek 9–10. századi periódussal, sőt, egyesek használata egészen a 11. századig feltételezhető.¹⁹⁷⁷ Sírjaik alapján megtelepedésük a Bodrogszerdahely északi és délkeleti részein rekonstruálható.¹⁹⁷⁸ Halomsíros temetőik a terület északi felén az ún. Zemplén–Kassa-csoportba sorolhatók: Kisgéres (Malý Horeš, Sl.), Királyhelmecek (Kráľovský Chlmec, Sl.), Bodrogszerdahely-Bak-hegy (Streda nad Bodrogom, Sl.) és ide sorolható a Bodrogszerdahelyi Topolóka

(Topol'ovka, Sl.),¹⁹⁷⁹ északkeletre Cserlenő (Cervenovo, Ukr.) és Dombokpuszta (Domboki, Ukr.);¹⁹⁸⁰ míg a déli részen Karcsa-Somos,¹⁹⁸¹ Karos-Eperjesszög II. temető,¹⁹⁸² Pácin-Szena-domb¹⁹⁸³ és Zemplénagárd-Nagydör-dülő¹⁹⁸⁴ egészíti ki a sort. Temetőik környezetében feltételezhető – esetenként régészeti feltárással is igazolt – telepeik¹⁹⁸⁵ kirajzolta településterületük tehát részben kikerüli a magyarság 10. századi települési tömbjét, ezek a Karcsa-patak mentén Nagykövesdtől Kisdobráig húzódó homokhátakon vannak.¹⁹⁸⁶ Részben azonban előbbiek közelében is megtaláljuk őket, hiszen Kisdobrá (Dobrá, Sl.) és Bély (Biel, Sl.) temetőihez közel helyezkedik el Királyhelmecek sírkertje, de egymás közelében fekszenek azok Bodrogszerdahelyen, Karoson és Zemplénagárdon is.¹⁹⁸⁷ A szlávok továbbélése itt tehát folyamatosnak tekinthető,¹⁹⁸⁸ emlékeik azonban csupán szigetszerűen megtelepedett, alacsony létszámú lakosságra utalnak.¹⁹⁸⁹ Arról pedig megoszlik a kutatás véleménye, hogy pontosan meddig is számolhatunk helyben történő továbbélésük lehetőségével, illetve mi lett ezeknek a közösségeknek a sorsa.

A magyarsággal megjelenő új régészeti kultúra nyomai nyugati irányból indulva a Bodrog és a Tisza összefolyásánál található Bodrogszerdahely háromszög alakú, kis és kiemelkedő löszhalomvidékén, az ún. Szigeten¹⁹⁹⁰ bukkannak fel elsőként. Ennek nyugati sarkában található Zalkod település, ahol több alkalommal kerültek elő honfoglalás kori sírok, melyek valószínűleg egy szállási temető nyomai lehetnek. Sajnos a Heinszmann Károly telkén előkerült leletekkel kapcsolatban csak annyit lehet tudni, hogy feltehetően korabeli sír vagy temető került elő itt. A további kutatás hivatott választ adni a kérdésre, hogy a Szegefarkától nem egészen 2 km-re, a Dózsa Tsz-től északra előkerült szórvány le-

¹⁹⁶⁹ BENCZE-SZIGETI 2010; FÖRÉDI 2012; PATAY-RÁCZ 2012.

¹⁹⁷⁰ BALINT 2000, 344.

¹⁹⁷¹ GYÖRFY-ZÓLYOMI 1996, 917; RÓNA-TAS 1997, 261–262; SZÓKE 2014, 108.

¹⁹⁷² TÓTH 1998, 189–197.

¹⁹⁷³ SZÓKE 2014, 108; SZÓKE 2015, 38; LŐRINCZY-TURK 2015, 107, 113–114.

¹⁹⁷⁴ RÉVÉSZ 1996, 204; RÉVÉSZ 2015, 90; RÉVÉSZ 2020, 238–239.

¹⁹⁷⁵ BALINT 2000, 343.

¹⁹⁷⁶ SZÓKE 1986, 32.

¹⁹⁷⁷ WOLF 1994, 127; KOVÁCS 2013, 518.

¹⁹⁷⁸ J. DANKÓ 2017, 49.

¹⁹⁷⁹ HANULIAK 2004, 11, 239.

¹⁹⁸⁰ TAKÁCS 2018, 97–98.

¹⁹⁸¹ WOLF 1991, 582; WOLF 1994, 126; RÉVÉSZ 1996, 10.

¹⁹⁸² WOLF 1994, 126; RÉVÉSZ 1996, 10.

¹⁹⁸³ PINTÉR-NAGY-WOLF 2017, 146–149.

¹⁹⁸⁴ RÉVÉSZ-WOLF 1993; WOLF 1994, 120–125.

¹⁹⁸⁵ RÉVÉSZ 1996, 8; PINTÉR-NAGY-WOLF 2017, 149.

¹⁹⁸⁶ RÉVÉSZ 1996, 12.

¹⁹⁸⁷ WOLF 1994, 127.

¹⁹⁸⁸ RÉVÉSZ 1996, 12.

¹⁹⁸⁹ RÉVÉSZ 2020, 253.

¹⁹⁹⁰ BORSOS 1994, 313.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

letek egy korabeli temetőt sejtetnek-e. A Sziget másik megtelepedési központja a mai Kenézlő környékén található. A két fazekaszugi szállási temető¹⁹⁹¹ egy-egy jellegében különböző vonásokat mutató közösségre utal. A legjelentősebb talán sírszámuk, ami az I. esetben feltételezhetően legalább 60-80-100 lehetett,¹⁹⁹² illetve a feltárt 25 sírral talán egykori teljességét közelítő¹⁹⁹³ volt. Megfigyelhetők eltérő vonások ékszerkészletükben, temetkezési szokásaik egyes elemeiben, és a II. temető leletanyaga gazdagabbnak is tűnik, gyakrabban tartalmazva nívósabb kivitelű tárgyakat. Az I. temető 14. sírjából előkerült pénzérmék alapján 932-ben¹⁹⁹⁴ még biztosan használatban volt, a további sírok *terminus post quem* dátumai a csupán 895. évben meghatározható mellett hasonló időszakot mutat (931)¹⁹⁹⁵. Ugyanakkor a temető egyik vezérleletének tekinthető tarsolylemezt, mely ugyancsak a 14. sírből került elő, az érmék által meghatározott lehetséges legkorábbi dátumot követő évektől (kb. 940–980) keltezhető tárgycsoportba sorolta egy újabb elemzés.¹⁹⁹⁶ Nem tudjuk azonban, hogy a temető feltételezett további részének – elpusztult vagy részben még ma is földben lévő – sírjai annak használatát tekintve mai képünket a kronológiáról hogyan befolyásolnák, és ez a fentebb említett tárgyak színvonalára vonatkozó megfigyelésre is igaz természetesen. A pénzeket tekintve a II. temetőben a 907/908., illetve a 922. év jelölhető ki *terminus post quem* dátumokként,¹⁹⁹⁷ azonban a leletanyag a temető 10. század második felében történő használatát is sugallja.¹⁹⁹⁸ Nem tudnám megválaszolni, hogy az I. temető feltételezett nagyobb sírszáma a közösség nagyságával vagy megtelepedésük hosszabb időtartamával áll-e kapcsolatban. A Bodrogzug temetőinek és szórvány leleteinek elhelyezkedését tekintve úgy tűnik, hogy azok eddig ismert tagjai a háromszög alakú terület északi és nyugati szélein helyezkednek el. Ez bizonyára szándékoságot tükröz, és nem feltétlenül azt jelenti, hogy szállásaik vagy életterük kikerülte volna a belsőbb ré-

szeket. Talán a temetőket valamilyen okból szándékosan a mindennapi élettér szélein jelölték ki.

A Bodrogzug után keleti irányban a lelőhelyek következő tagja már a mai Sárospatak környezetében elhelyezkedő Baksahomokontalálható. A temető a II. katonai felmérés térképe alapján feltehetően egy É–D-i irányú, hosszúkás dombvonulat északi tagján helyezkedett el, kérdés azonban, hogy lehettek-e további temetők ezen a dombon, vagyis itt is egy temetőcsoport helyezkedett-e el. Figyelemre méltó az egyes sírokban talált nagyszámú dirhem, ezzel szemben viszont a nemesfém ékszerek, veretek sokszor hiányoznak, s ezt talán nem mindig a sírok szerencsétlen előkerülési körülményei okozzák. A feltehetően arab kereskedőktől származó dirhemek alapján a közösség rendelkezett olyan cserealappal, melyet pénzekre váltott. Ezt talán a nyugati zsákmány – erre a karoling bujtató és a kengyel is utal – egy olyan része biztosíthatta, mely nem volt beolvasztható, s így a fémdíszek iránti igényüket ezen a módon elégíthették ki. Ruhák vagy rabszolgák egyaránt számításba vehetők. A sírok keltezése szempontjából az említett dirhemek *terminus post quem* dátumai a 916/17. és két sírnál a 918/19. év, vagyis a temető a 10. század második negyedében feltehetően még vagy már használatban lehetett. Ettől délre, de még ugyancsak Sárospatak körzetében az Apróhomokon volt egy másik 10. századi temető is.

Tovább haladva keleti irányba, Karos-Eperjesszögről három temetőt ismerünk, egy É–D-i irányban húzódó dombsor egymás melletti tagjairól.¹⁹⁹⁹ Az I. számú, legalább 40-50 síros²⁰⁰⁰ temető *terminus post quem*-jét egy szórványként előkerült dirhem adja, mely a 905/906. évet megelőzően nem kerülhetett földbe.²⁰⁰¹ Ettől 120 méterre déli irányban helyezkedett el a II. temető,²⁰⁰² ahol 73 sírt tártak fel a legkevesebb 84-88 síros temetőből.²⁰⁰³ A II. számú sírkert esetében a 922/923. évet jelölik ki az érmék (7.),²⁰⁰⁴ míg a további pénzeket tartalmazó sírok esetében a 895. (1.), 902. (2.), 904/905. (52.), 910/911. (51.),²⁰⁰⁵ 914/915. (sz.)²⁰⁰⁶ és a 915. év (15.)²⁰⁰⁷ szerepel. Déli irány-

¹⁹⁹¹ Kovács 2013, 572.

¹⁹⁹² Révész 1996a, 150; Révész 2020, 219.

¹⁹⁹³ Révész 2020, 218–219.

¹⁹⁹⁴ Kovács 2011, 178.

¹⁹⁹⁵ Kovács 2011, 143, 178.

¹⁹⁹⁶ Gátl-M. Lezsák 2018, 95.

¹⁹⁹⁷ Kovács 2013, 585.

¹⁹⁹⁸ Mesterházy 2018, 194.

¹⁹⁹⁹ Révész 2003, 275, 5. kép.

²⁰⁰⁰ Révész 2020, 219.

²⁰⁰¹ Kovács 2011, 181.

²⁰⁰² Révész 2003, 267.

²⁰⁰³ Révész 1996, 33; Kovács 2013, 571.

²⁰⁰⁴ Kovács 2011, 176.

²⁰⁰⁵ Kovács 2011, 176.

²⁰⁰⁶ Kovács 2011, 182.

²⁰⁰⁷ Kovács 2011, 143; Kovács 2013, 585.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

ban 200 méterre találjuk a III. temetőt,²⁰⁰⁸ melyben a 19 feltárt sír mellett legfeljebb néhány további pusztulhatott csak el.²⁰⁰⁹ Ezek a Karos határában feltárt temetők talán már a 9. század utolsó éveitől használatban lehettek és a legújabb elemzés szerint a 10. század 30-as/50-es éve között hagyhatták fel azokat.²⁰¹⁰ A karosi temetőktől délre, Bodroghalom közelebről ismeretlen lelőhelyen került elő egy 10. századi sír, melyet Richwin strassburgi püspök (913–933) 1 db átlukasztott érme keltez a 913. évet követő időszakra.²⁰¹¹ A Bodroghalomtól keleti irányban található Karcsa településről egy „*feltehetőleg honfoglalás kori sír*” mellett sajnos csak szórvány leleteket ismerünk. A Bodroghalom közepén a ma ismert lelőhelyek sorát keleti irányban Nagyrozvány-Futóhomok zárja, csupán elmondásból ismert lovas sírjával. Már északi irányban található Bodrogszerdahely és Bodrogvécs temetője. Előbbi sírszáma talán 20 körül, vagy a felett lehetett, míg utóbbi esetében legalább 20–30 megtalált sírral számolhatunk, de a temető akár ennél lényegesen több sírt is tartalmazhatott.²⁰¹² Egyiket egy dirhem a 911/912. évvel kezdődően keltezi, de a szablyamarkolatú kard talán ennél is későbbi időpontra utal. Kérdéses, hogy a terület tulajdonosa által a környező dombokon említett temetők milyen korszak hírmondói lehetnek. Bodrogvéccsel csaknem szemben, a Bodrog jobb partján helyezkedik el Ladmac község, melynek határában a Pipiske-tetőn vagy Somos-hegyen nyilcsúcsokat, sarkantyúkat és „*hasonló*” leleteket tartalmazó „*pogány-temető*” került elő a 19. század végén. Sajnos régészeti feltárás valószínűleg annak ellenére sem történt, hogy az *Adalékok Zemplén vármegye Történetéhez* című folyóirat hasábjain erre a következő felhívást tette közzé a szerkesztő: „*Bárcsak akadna a szaktudományért lelkesedő és áldozni kész műbarát, aki abban pogány-temetőben porladozó kor emlékezetét a régész ásójával föltárná a szaktudomány javára és mindnyájunk okulására!*”²⁰¹³ Az előkerült „*koponya-csontmaradványok*” a sírok meglétét kétségtelessé teszik, a nyilcsúcsok pedig 10. századiak is lehetnek. Ennek a keltezésnek talán nem

mondanak ellent az említett sarkantyúk sem, hiszen hasonló lelet a korszakból épp a közeli Bodrogvécsről is dokumentált.²⁰¹⁴ Ezért talán ide is sorolható lenne. Szinyér település határából pedig egy gazdag női lovas sír ismert. A Bodrog és a Latorca torkolatától délre, a zempléni földfa szerkezetű erősség környezetében, Zemplén-Szélmalomdombon került elő a magyar szállásterület egyik leggazdagabb temetkezése, sajnos ennek keltezése viszont kevésbé szilárd.

Délkelet felé, de már a Bodroghalom északi részén helyezkedik el Kisdobra-Ligahomok, ahol 8 sír mellett ismeretlen számú pusztult el, a megmentett sírok egyike a 928/929. évet követően kerülhetett megáshásra. Kisdobra-tól 500 méterre²⁰¹⁵ keletre található Bély lovas sírja, így talán felvethető a két lelőhely egykori kapcsolata is.²⁰¹⁶ Ettől délkeletre, Zemplénagárd-Terebesi homokon két hasonló jellegű lelőhely is ismert.²⁰¹⁷ A kistájbeosztás alapján ide sorolható még a Tisza bal partján fekvő Tuzsér-Boszorkányhegy egykor talán 20–25 síros²⁰¹⁸ szállási temetője is.²⁰¹⁹

A lelőhelyek elhelyezkedése alapján látható, hogy a terület középső részének Tisza menti szakasza – melyet északon a Hosszúrét mocsárvilága határol –, vélhetően kívül esett a megtelepedési területen, hiszen innen nyomai eddig nem kerültek még elő. Oka bizonyára a természetföldrajzi viszonyokban keresendő, hiszen a mocsárvilág szinte teljesen elzárta egymástól az északi és a déli területeket.²⁰²⁰ Ugyancsak hiányoznak a 10. századi temetők a Karcsa-patak mentén Nagykövesdtől Kisdobra-ig húzódó homokhátról, és – Szinyér kivételével – az ettől északkeletre fekvő részekről is.²⁰²¹ Mindezek alapján a 10. századi lelőhelyek három fő csoportja különíthető el: az első a Bodroghalom a már említett Szigettel, a második a Bodrog és a Karcsa közti homokháton, ez a mai Sárospataktól Szinyérig tartó sávban található temetők alkotta egység, míg a harmadik a Bodroghalom keleti részén, a Tisza és a Latorca által közrefogott területen helyezkedik el.²⁰²² A fent említett lelőhelyek többségében az ún. Tiszaeszlár–Karos–Rétközberencs-

²⁰⁰⁸ RÉVÉSZ 1996, 33.

²⁰⁰⁹ RÉVÉSZ 1996, 15, 33, 38.

²⁰¹⁰ RÉVÉSZ 2020, 238–239. – A korábbi időszak kutatásában felmerült azok 10. század közepét követő használatának lehetősége is: KRISTÓ 1997, 244–245; RÉVÉSZ 2003a, 267; RÉVÉSZ 2006, 412.

²⁰¹¹ KOVÁCS 2011, 154.

²⁰¹² RÉVÉSZ 1996b, 141.

²⁰¹³ DÖNGÖS 1896, 296.

²⁰¹⁴ WOLF 1991, 590–591.

²⁰¹⁵ RÉVÉSZ 2020, 211.

²⁰¹⁶ RÉVÉSZ 2020, 219.

²⁰¹⁷ RÉVÉSZ 2000, 219.

²⁰¹⁸ RÉVÉSZ 2020, 15.

²⁰¹⁹ KOVÁCS 2013, 586.

²⁰²⁰ SÍSKA 2002, 299.

²⁰²¹ RÉVÉSZ 1996, 12.

²⁰²² RÉVÉSZ 1996, 10–11; RÉVÉSZ 2020, 210–214, 216.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

temetőcsoport tagjai,²⁰²³ melybe a Bodrogek területén elhelyezkedők (Bély, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, Karos-Eperjesszög I–III. temető, Kenézli-Fazekaszög I–II. temető, Kisdobra-Ligahomok, Nagykövesd-Szőlőshegy, Sárospatak-Apróhomok, Sárospatak-Bakshomok, Szinyér, Zalkod-Szegfarki-dűlő, Zemplénagárd-Terebesi-homok, Tuzsér-Boszorkányhegy) mellett annak északi határsávjában (Zemplén-Szélmalomdomb), a Taktaközben (Tarcál-Vinnai-dűlő²⁰²⁴), a Nyíri Mezőségben (Tiszaeszlár-Bashalom I–II. temető,²⁰²⁵ Tiszaeszlár-Újtelep²⁰²⁶), a Rétközben (Rétközberencs-Paromdomb,²⁰²⁷ Tisza-bezdéd-Harangláb-dűlő²⁰²⁸), továbbá a Hajdúság (Rakamaz-Gyepiföld,²⁰²⁹ Rakamaz-Strázsadomb²⁰³⁰) és a Nyírség (Eperjeske²⁰³¹) északi részein fekvő lelőhelyek sorolhatók, s nagy valószínűséggel ide tartozhat még Szinyér és Karcsa-Tégláska is.²⁰³² A temetők alapján megfigyelhető, hogy az azokat létesítő, mesterségesen szervezett közösségek által hátrahagyott sírok között a férfiak aránya magasabb, ezekből nagyobb számban ismertek különböző jellegzetes tárgytipusok, mint a fémdíszes tarsolyok, veretes övek, nemesfém-szerelések fegyverek stb., illetve maguk a közösségek is erős fegyveres jelleget mutatnak. Az egyes sírkertek egymástól 150–200 méterre elhelyezkedve kisebb temetőcsoportokat alkotnak, s köztük szinte mindegyik tartalmaz egy-egy kiemelkedő férfisírt is. További közös vonásaik sorát gyarapítja, hogy egyes sírokban meglepően hasonló rítust követtek a temetés során, ilyen a szablya megfordítása vagy az öv végének elhunyt vállhoz történő felhajlítása.²⁰³³

A hasonlóságok mellett természetes módon azonban különbségek is megfigyelhetők voltak. Sárospatak-Bakshomok esetében említettem már, hogy a közösség valószínűleg kevésbé használt nemesfémből készült díszeket, ugyanakkor meglepően nagy számban birtokoltak arab ezüstpénzeket, melyeket a kereskedelem juttatott el hozzájuk.²⁰³⁴ Noha nyugati fegyveres akciókban való részvételükre, vagy ahhoz kapcsolódásuk lehetőségére több, sírjaikból előkerült lelet is utalt, a nyugat-európai

területeken vert érmét mégsem ismerünk hagyatékukból, aminek a dirhemek felhasználása alapján csak az lehetett az oka, hogy ilyeneket nem birtokoltak. Minden esetben elhelyezték ugyanakkor az elhunyt mellé lovának fejét és lábainak végeit is. Jelzésszerűen felbukkan viszont néhány olyan tárgytypus is, melyek inkább az ún. falusias temetők²⁰³⁵ jellemző leletei közé sorolhatók. Ismert sírjainak leletanyaga alapján a kisdobrai temetőben a lovas sírok száma alacsonyabb, a temető egészének leletanyagához mérten azonban némiképp már nagyobb számban jelentek meg itt az előbb említett falusias temetők jellemzőbb leletei, mint a sodrott nyakperccel, a huzalkarpercekek vagy a másodlagos formában, nem ruhadíszként, hanem valószínűleg ékszerként felhasznált kisebb, kéttagú csüngős dísz. Az egyes közösségek nem csupán egykori viseletükben vagy ékszerkészletükben, felszerelési tárgyaikban, hanem temetkezési szokásaikban is mutatnak eltéréseket. Ennek egyik része a lovas temetkezések esetében ragadható meg. Egy kivétellel hiányozni látszik a Sziget temetőiből a lovak elhelyezésének azon módzata, amikor az elhunyt derekának, lábainak bal oldalára fektették a hátsó fejét, mögé pedig többé-kevésbé szabályos sorban a mellő, majd a hátsó lábakat. A Bodrogek középső és nyugati részéből ismerjük viszont az elhunyt lábainak végébe helyezett temetkezéseket, míg a halott lábait körülölelően – esetleg magukon a lábakon fekvően – elrendezett változat nagyobb arányban a Bodrogek területéről dokumentált. Ezen a területen koncentrálnak azok az esetek is, amikor a sírba feltehetően csak a ló feje került be. Mindez természetesen csupán néhány volt a különbségek közül, melyek további csoportjainak elkülönítése a hitelesen feltárt temetők számának gyarapodásával várható.

A sokszor töredékes adatok alapján sajnos nehezen lehet ma még megbízhatóan szűkíteni az egyes temetők használati idejét, hiszen a kutatás még a leginkább biztos adatokat szolgáltató korabeli érmék alapján történő keltezés megbízhatóságában is megosztott. Még a *terminus post quem* dátumok esetében is figyelembe kell venni a széleskörű pénzmozgás befolyásoló szerepét, így ezen

²⁰²³ RÉVÉSZ 2020, 235–243, 434.

²⁰²⁴ KOVÁCS 2015, 49–90.

²⁰²⁵ TÓTH 2014, 25–45.

²⁰²⁶ TÓTH 2014, 57–60.

²⁰²⁷ ISTVÁNOVITS 2003, 176–179.

²⁰²⁸ ISTVÁNOVITS–RÉVÉSZ 2003, 209–215.

²⁰²⁹ FODOR 1996.

²⁰³⁰ FODOR 1996b.

²⁰³¹ KISS 1922, 42–55.

²⁰³² RÉVÉSZ 2020, 239.

²⁰³³ RÉVÉSZ 1994, 144; RÉVÉSZ 1999, 230; RÉVÉSZ 2015, 109; RÉVÉSZ 2018, 341.

²⁰³⁴ KOVÁCS 2011, 91.

²⁰³⁵ KOVÁCS 2013, 530–543.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

időpontok érménkénti differenciáltságát.²⁰³⁶ Összességében a Tiszaeszlár–Káros–Rétközberencs-temetőcsoport tagjait hozzávetőlegesen egy 50-60 éves időtartam alatt használták; az egyes temetőket, temetőcsoportokat azonban legfeljebb 1-3 évtizedig.²⁰³⁷ A csoport tagjai közül valószínűleg a 930–950-es évek között hagyták fel a karosi I–III., a kisdobrai és a sárospataki temetőket, míg a kenézliői I–II. és a bodrogvécsi sírkertek megnyitása és felhagyása néhány évvel/évtizeddel később történhetett.²⁰³⁸ A feltételezhetően legfeljebb 25-30 éves használat²⁰³⁹ mellett a másik véglet esetében pedig akár néhány évet követő felhagyás is lehetségesnek látszik az olyan esetekben, amikor egy magasabb lélekszámú közösség nyitott temetőt, de azt az előzőekben említett időtartamnak talán csak töredéke alatt, meglepően rövid ideig tartó használat után felhagyta.²⁰⁴⁰ Ezért ezekben a temetőkben nem, vagy csupán minimális számban voltak megfigyelhetők rokonsági kapcsolatok: „*az a tény, hogy ezek a kapcsolatok nem egy temetőben képeződnek le, arra utalhat, hogy a népesség, illetve az azt alkotó személyek mozognak, legalábbis annál gyorsabban, mintsem párhuzamos és vertikális vérségi kapcsolatok nyomát hagynák a temetőkben*”,²⁰⁴¹ avagy a közösségek nem családi alapon szerveződtek.²⁰⁴² A természettudományos vizsgálatok számának növekedésével ezekre az esetekre is mind gyakrabban derült fény. Közéjük tartozik pl. a Dunántúlon a Balatonújlak-Erdő-dűlői²⁰⁴³ 10. századi – egyenletes nemi és életkori eloszlású – szállási, sőt, a vélhetően hasonló típusba sorolható,²⁰⁴⁴ de már II. századi Makó-Igási járandóban feltárt férfítöbblétű temető,²⁰⁴⁵ és a jelenséget genetikai vizsgálata révén először a kutatás számára megvilágító,²⁰⁴⁶ régészeti leletanyaga alapján a 10. század középső harmadára keltezett,²⁰⁴⁷ egyenletes nemi arányokat mutató – 15 nő mellett mindössze 3 férfi- és 2 gyermeksírt tartalmazó –,²⁰⁴⁸

harta-freifelti²⁰⁴⁹ temető. Utóbbi azonban jelentősen különbözik a nemek arányainak²⁰⁵⁰ okán (is) a Tiszaeszlár–Káros–Rétközberencs-csoport tagjaitól. Természetesen ezek a megfigyelések nem általánosíthatók, de mint lehetőség feltételen szem előtt tartandó a lelőhelyek elemzése során is.

Az egykori közösségek megszervezésének és irányításának témakörébe vág, hogy a genetikai vizsgálatok a karosi I–III. számú temetők esetében azokon belül kimutattak ugyan rokoni kapcsolatokat az elhunytak között, azonban az egyes temetők között – kivéve a II/52. és a III/11. sír apai és anyai ágon is rokon férfait – már nem volt ilyen összefüggés.²⁰⁵¹ Anyai ágú rokonságot feltételezett a vizsgálat a karosi II. és a kenézliői II. temető néhány elhunytja között,²⁰⁵² s ehhez csatlakozik az újabb vizsgálat alá vett Magyarhomorog-Kónya-dombon feltárt 10. századi szállási temetőben eltemetettek közül két férfi is.²⁰⁵³ Az említett karosi II/52. és III/11. számú sírok és a magyarhomorogi 9. sír ugyanazon apai vonalba tartozása alapján pedig felmerült a lehetősége, hogy az egykorú, 10. századi temetők vezetői rétege apai ágú rokonsági kapcsolatban lehetett.²⁰⁵⁴ A genetikai vizsgálat több lehetséges rokoni viszonyt azonosított továbbá a karosi II. és a kenézliői II. temetőben elhantoltak és távolabbi, főként a mai kelet- és délkelet-magyarországi temetőkben nyugvó személyek között is (Szegevár-Oromdűlő, Magyarhomorog-Kónya-domb, Orosháza-Görbics tanya, Szabadkigyós-Pálliget és Harta-Freifelt).²⁰⁵⁵ Ennek nyomán a kutatók felvetették annak lehetőségét, hogy a mai Káros környékén három hasonló összetételű, de eltérő azonosságutadatú törzs telepedett le, s ezek egymással nem keveredtek. A távolabbi temetőkkel meglévő rokoni kapcsolatok alapján pedig feltételezték, hogy a Kárpát-medencébe költözést követően az egyes törzseket megozshatták, tagjaikat széttelepíthették, s az egyes

²⁰³⁶ KOVÁCS 2011, 91–92.

²⁰³⁷ RÉVÉSZ 2020, 239.

²⁰³⁸ RÉVÉSZ 2020, 239.

²⁰³⁹ MESTERHÁZY 1996a, 778–779; BONA 1997, 1459; KOVÁCS 2013, 528; KOVÁCS 2019a, 487.

²⁰⁴⁰ KOVÁCS 2011, 97–98; KOVÁCS 2013, 529.

²⁰⁴¹ MENDE 2013.

²⁰⁴² CSÓSZ–MENDE 2015, 175.

²⁰⁴³ LANGÓ–SIKLÓSI 2013.

²⁰⁴⁴ BALOGH 2016, 413; CSÓSZ–MENDE 2016; KOVÁCS 2019a, 249–251.

²⁰⁴⁵ BALOGH 2016, 409; MARCSIK 2016, 428–430.

²⁰⁴⁶ BALINT–LANGÓ 2008, 1217, 1. jegyzet.

²⁰⁴⁷ LANGÓ–SIKLÓSI 2013, 148, 1. táblázat.

²⁰⁴⁸ KOVÁCS 2013, 529, 109. jegyzet; LANGÓ–KUSTÁR–CSÓSZ 2018, 249.

²⁰⁴⁹ LANGÓ et al. 2016; LANGÓ–KUSTÁR–CSÓSZ 2018, 251.

²⁰⁵⁰ Azt bizonyíthatatlan lehetőségként nem mérlegelve, hogy az egykori közösség fegyveres férfi többségéből mindössze 3 férfit temettek el, s közülük is csak egyikükkel adták fegyvereit.

²⁰⁵¹ NEPARÁCZKI 2017, 47–48.

²⁰⁵² NEPARÁCZKI 2017, 47.

²⁰⁵³ TÖRÖK–NEPARÁCZKI 2019, 614, Összefoglaló táblázat.

²⁰⁵⁴ TÖRÖK–NEPARÁCZKI 2019, 614.

²⁰⁵⁵ NEPARÁCZKI 2017, 47–48.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

területeken különböző törzsek töredékeit telepíthették egymás mellé.²⁰⁵⁶ Személyek mozgása a korszakban a régészeti leletanyag alapján is igazolhatónak tűnik,²⁰⁵⁷ ma pedig már olyan adattal is rendelkezünk, amikor anya és gyermeke egymástól mintegy 140 km-re lévő temetőben – Szeged-Óthalom és Harta-Freifelt – nyugodott.²⁰⁵⁸ Érdekes kérdés, hogy általában miért csak 1-1 kiemelkedő – a közösség vezetőjeként, vezéréként meghatározható²⁰⁵⁹ – férfisírt tartalmaztak²⁰⁶⁰ ezek a temetők. Az eltemetettek különleges helyzetét Karoson nem csupán sírleleteik, hanem az említett rokonsági kapcsolataik is alátámasztják, hiszen a két temető között csak az ő esetükben volt ez megfigyelhető. A közösség nyilván nem maradt vezető nélkül annak halála után sem, s kevésbé valószínű, hogy ennek bekövetkezése után felhagyta volna korábbi temetőjét, hogy másutt nyisson újat. Ezt részben feloldhatja, ha számításba vesszük annak lehetőségét, hogy az új vezető a közösséggel együtt költözött az új szállásra, s így természetes módon már ott is temették el. Ebben az esetben viszont adódna a felvetés, hogy az eltemetett vezető már a temető megnyitásától az adott közösség élén állhatott, ezért nincs másik hasonló jellegű sír a temetőben. Természetesen azonban az sem bizonyított, hogy hasonló módon, hasonló tárgyi anyaggal eltemetett személyekben kellene keresnünk a közösségek élén egymást váltó vezetőket, hiszen e gazdag sírokra jellemző, kiemelkedő minőségű tárgyak síronkénti összetétele is változatos lehetett, melynek oka még felderítésre vár.²⁰⁶¹

A temetőkben nyugvó férfiak sírjaiba helyezett fegyverek már utaltak a korszak harcokkal átítatott mindennapjaira, erről – a szerencsés, de sajnos csupán ritka esetekben szakember által megvizsgált – csontjaik is tanúskodnak. Karos-Eperjesszög II. és III. temetőjében az elhunytak koponyáin 30%-os arányban voltak megfigyelhetők traumás elváltozások, ugyanakkor érdekes módon a vázcsontokon ilyen külső behatások nyomai nem bukkantak fel.²⁰⁶² Sérüléseik egy részét természetesen szerezhatték valamely nyugati irányú fegyveres

akció során is, amennyiben azonban a seb azonnal vagy rövid időn belül bekövetkező halállal járt, annak esélye is jelentősen csökkent, hogy a külhonban elhunyt személy életteréhez közel került volna eltemetésre. Noha vannak rá adataink, hogy erre bizonyos esetekben törekedtek,²⁰⁶³ s valószínűleg nem szívesen temették el az elesetteket otthonuktól távol,²⁰⁶⁴ tömegesen azonban bizonyára az életszerű viszonyok kényszerítő ereje didalmaskodott. Kovács László mutatott rá a magyarhomorogi 10. századi szállás temető feldolgozása kapcsán, hogy a 17 síros temetőben, ha nem valamilyen férfiakat sújtó betegségben halt meg az ott eltemetett 11 férfi, akkor csak olyan közeli fegyveres konfliktusnak eshettek áldozatul, melynek távolsága még lehetővé tette testük hazaszállítását.²⁰⁶⁵ A konfliktusokat megnevezni természetesen nem lehet,²⁰⁶⁶ de ezek kapcsolódhattak akár a hatalmi harcokhoz, esetenként pedig bizonyára lehettek köztük személyes ellentétek vagy kisebb-nagyobb csoportok közti érdeksérelmek is. Ha sérüléseik a főhatalomért vívott küzdelem nyomait őrzik, akkor azok a férfiak valószínűleg egy relatíve rövid időn belül kerülhettek eltemetésre, valamikor a 10. század közepén, hiszen a kutatás a belső viszonyok megrendülését a 10. század közepén feltételezi.²⁰⁶⁷

A 10. századi népesség számára vonatkozó becslés kísérletére csak a teljesen feltárt temetők esetében tehetnénk megfelelő eredménnyel kecsegtető próbálkozást. A Karos határában előkerült sírok és leletek alapján valószínűsíthető, hogy a Bodroghközben komolyabb létszámú közösségek élhettek, hiszen legkevesebb 200 sírt ismerünk a 10. század első feléből, háromnegyedéből.²⁰⁶⁸ A fejedelmi központ áthelyezésének hatására azonban, ha csak átmenetileg is, de feltehető a népesség számának visszacése. A Bodroghközben élők számát pedig tovább csökkenthette egy másik esemény is. A klimatikus vizsgálatok alapján a globális éghajlatváltozás hatására a 750-es évektől 900-ig a Kárpát-medencében nagyarányú felmelegedés és szárazság volt,²⁰⁶⁹ ami az árterületek, vizenyős részek összehúzódását eredményezte.²⁰⁷⁰

²⁰⁵⁶ NÉPARÁCSYKI 2017, 47–48.

²⁰⁵⁷ A Maros-torkolat északkeleti irányú kapcsolatrendszerének vonatkozásában: TÖRK–LŐRINCZY 2015, 107–109.

²⁰⁵⁸ TÖRK–LŐRINCZY 2015, 103, 108, 184. jegyzet; CSÖLZ–MINDE 2015, 374.

²⁰⁵⁹ RÉVÉSZ 1999, 130–143.

²⁰⁶⁰ RÉVÉSZ 1994, 144; RÉVÉSZ 1999, 230; RÉVÉSZ 2015, 109; RÉVÉSZ 2018, 341.

²⁰⁶¹ RÉVÉSZ 1996, 49.

²⁰⁶² KUSTAR 1996, 402, 407.

²⁰⁶³ SZARKA 2003, 301.

²⁰⁶⁴ SZARKA 2003, 297–298.

²⁰⁶⁵ KOVÁCS 2019a, 246, 487.

²⁰⁶⁶ KOVÁCS 2019a, 246.

²⁰⁶⁷ FONT 2009, 11.

²⁰⁶⁸ RÉVÉSZ 1996, 198–199.

²⁰⁶⁹ GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996, 915–917.

²⁰⁷⁰ FRISNYÁK 2000, 53; FRISNYÁK 2001, 557.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

Ezt követően azonban a Kárpát-medence viszonyai csapadékosabbá váltak.²⁰⁷¹ Türk Attila és Lőrinczy Gábor kutatásaik során arra az eredményre jutottak, hogy a csapadékviszonyok megváltozása nyomán, a 10. század közepét követően a Bodroghköz éghajlata olyan mértékben kedvezőtlenre fordult, hogy az már alkalmatlanná vált a további ott tartózkodásra.²⁰⁷² Feltételezésük szerint így ezen időpontot követően ezért – de természetesen egyéb okokat sem elvetve a távozás kiváltójaként, mint pl. a népességnövekedés kényszerítő ereje avagy a honfoglalást követő megtelepedési terület emlékéhez történő visszatérés²⁰⁷³ – az addig ott élők egy része a Duna–Tisza közének déli felére távozott, amit a régészeti és az ember-tani vizsgálatok eredményei is igazolnak.²⁰⁷⁴ Ugyancsak a Bodroghközből, talán a bácskai részek irányába történő kitelepítéssel számolt Mesterházy Károly is.²⁰⁷⁵

Többször megfogalmazódott a kutatásban a kérdés, hogy vajon azonosíthatjuk-e a 10–11. századi köznépi tömegeket – vagy azok egy részét – a szláv hamvasztásos sírokba temetett személyekkel.²⁰⁷⁶ Mivel e sírok száma messze alatta marad a magyarsághoz kapcsolható temetőkből ismert temetkezések számának,²⁰⁷⁷ ezért erre a kérdésre talán inkább negatív válasz adható, hiszen az élet-szerű viszonyok ennek inkább fordítottját feltételeznék.

A 10. század első kétharmadában a lelőhelyek tehát két gócpontot rajzolnak ki a Bodroghközben: a Bodrog torkolatának körzetét Kenézli vonzáskörzetében és a Bodroghköz középső részét Karos és Zemplén között.²⁰⁷⁸

A következő csoport már azon közösségek temetőit tartalmazza, melyek a 10. század középső részét követően – de talán nem teljesen elvethető lehetőségként akár már azt megelőzően is – a területen élhettek, de sírjaik, temetőik jellege különbözik az előző csoporttól. A 10. század második felének vonatkozásában sajnos már nem ismert olyan korabeli érmét tartalmazó sír, melynek *terminus post quem*-jét felhasználhatnánk, noha a 10. század első felében/közepén vert pénzermék eltemetésének elvi lehetősége természetesen még ekkor is fennállt.²⁰⁷⁹ Ezért főként egyes tárgytípusokra, eset-

leg negatív érvként valamely típusok hiányára épülhet a keltezés.

A lelőhelyek sorát nyugati irányból indulva a Bodroghköz peremén fekvő Sáradsadány-Felvég u. 17. lelőhelye nyitja. A több sírból álló temetőből mindössze az egyik sír tartalmazott mellékletet, a temető az ott előkerült díszített bronz pántkarperec alapján sorolható ide.²⁰⁸⁰ A következő lelőhely Bodroghalom-Eresztvényhomok temetője, mely a harmadik számú karosi temetőtől délre, 1,7 km-re található,²⁰⁸¹ s a Karos környéki 3 temetővel szerves egységet alkot; lényegében ez a karos–bodroghalmi-temetőcsoport.²⁰⁸² Ha a kb. 40 sírt hátrahagyó közösség a karosi temetőkben nyugvókat szolgálta életében, akkor arra a 10. század közepén/második felének elején kerülhetett sor. Északkelet felé Örös-Külsőlegelőről egy köznépi jellegű temető ismert, melyet részben kényyszerűen az információhiány okán soroltam ide. Rad-Vereshomokon a feldúlt 20 sír a leletek alapján a 10. század végét, 11. század elejét megelőző időszakra valószínűleg nem keltezhető. Már a Bodroghköz keleti végénél helyezkedik el Ágcsernyő-Nagyréti domb és Tiszasálamon már kétélű kardokat is tartalmazó temetői, vagy ezek egybe tartozása esetén temetője.²⁰⁸³ Utóbbi lehetőség érvényesülése esetén a közösség erőteljes fegyveres jelleget mutatna. Bodrogszentmária-Papdombon rigolirozás során bolygattak meg egy 10–11. századi temetőt. Sajnos adataink azonban a részletes értékeléshez nem elégségesek. Végezetül három bizonytalan lelőhelyet említhetünk meg: a Bodroghköz déli részén, Cigánd-Diós-dűlőben szórványként került elő egy közelebről ismeretlen típusú Árpád-kori bronz karperec.²⁰⁸⁴ Ugyancsak szórvány leletként értékelhető a Nagykövesdről származónak mondott, összetartozásában azonban nem megerősített leletegyüttes. Örös-Szölös-homokon egy 19. század végén előkerült, közelebről azonban ismeretlen „Árpád-kori” temetőről szól híradás, melynek leletei Dókus Gyula gyűjteményébe kerültek.²⁰⁸⁵ A Külsőlegelő néven ismert lelőhellyel való esetleges kapcsolata ugyanakkor nem tisztázott.

²⁰⁷¹ GYÖRFIY–ZÓLYOMI 1996, 917.

²⁰⁷² TÜRK–LŐRINCZY 2015, 112.

²⁰⁷³ TÜRK–LŐRINCZY 2015, 112.

²⁰⁷⁴ VÖ. TÜRK–LŐRINCZY 2015, 107–109, 112–113.

²⁰⁷⁵ MESTERHÁZY 1995, 1046.

²⁰⁷⁶ RÉVÉSZ–WOLF 1993, 108; WOLF 1994, 127; PINTER–NAGY–WOLF 2017, 150.

²⁰⁷⁷ PINTER–NAGY–WOLF 2017, 150.

²⁰⁷⁸ RÉVÉSZ 2020, 245.

²⁰⁷⁹ KOVÁCS 2011, 93–94.

²⁰⁸⁰ MESTERHÁZY 2018, 194.

²⁰⁸¹ RÉVÉSZ 2003, 268–269; RÉVÉSZ 2006, 414–415.

²⁰⁸² RÉVÉSZ 2014, 79–82, 68. kép; RÉVÉSZ 2020, 211–213.

²⁰⁸³ KOBÁLY 2001, 213.

²⁰⁸⁴ KISJUHÁSZ 2009.

²⁰⁸⁵ DÖNGÖ 1899, 30.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

A 10–11. századi csoport lelőhelyei sajnos meglehetősen nagy számban tartalmazznak olyan sírokat, melyek esetében nem kizárható, hogy azok már a 11. század valamely részében kerültek csak földbe, ám részint az információhiány, részint pusztulásuk okán adataik az egyértelmű besorolást nem könnyítik meg. Térképen történő ábrázolásuk során rögtön szembetűnő, hogy mindeddig nem ismertek a 10. századi településterület első csoportjának bodrogzugi területéről. Sőt, a 10. századi temetők második tömbjének nyugati részéhez közel is mindössze a Bodrog túlsópartján lévő Sáradsadány temetője sorolható ide, ami azonban akár 11. századi is lehet. A közösségek temetőik szerint különböző jegyeket mutatnak, amit természetesen időrendi helyzetük is okozhatott. A leginkább bizonytalanságtól mentesnek azok látszanak, melyekben feltűnnek a fegyverzetváltással összefüggésben elterjedő kétélű kardok, de ahol még megfigyelhetők voltak a 10. századi temetőkre jellemző szokások is, mint például a részleges vagy jelképes lovas temetkezések és a fegyveres sírok. Keltezésük az említett fegyverek 955 utáni elterjedésén alapszik.²⁰⁸⁶ Ágcsernyő és Tiszasalamon kétélű kardos lelőhelyei tartoznak ide, de mint említettem, ezek akár egy lelőhelyet is alkothattak a Bodrogtörzs keleti végében. Ez vagy ezek a bodrogtörzsi temetők többségével ellentétben már nem a Tiszaeszlár–Karas–Rétközberencs-csoportba, hanem a Tiszadob–Ibrány–Nagyhalász-csoportba sorolhatók.²⁰⁸⁷ A kutatás megosztott abban a kérdésben, hogy a kétélű kardok megjelenésüket követően még csak a központi hatalom csapatainak felszereléséhez tartoztak-e,²⁰⁸⁸ avagy elterjedésük országos érvényű volt.²⁰⁸⁹ Előbbi érvényesülése esetén ezek a központi hatalom katonáskodó elemeihez lennének köthetők,²⁰⁹⁰ s mivel a Bodrogtörzsből nincs más biztos adatunk kétélű kardok előkerülésére,²⁰⁹¹ így földrajzi helyzetüket is figyelembe véve bennük talán valamely stratégiai pont ellenőrzését ellátó fegyvereseket feltételezhetünk. A hasonló fegyverek egy része másutt az ezredforduló táján létesített központok szűkebb környezetében található.²⁰⁹² A második csoportot a részben kényszerűségből ide sorolt, egyszerű ékszereket, köztük azonban már S-végű karikákat is tartalmazó, ugyanakkor esetenként edénymellékletekkel is ellátott temetkezések alkotják. Ezek esetében

azonban tisztán 11. századi keltezésük lehetősége sem zárható ki teljesen. A harmadik csoportba pedig Bodroghalom-Eresztvényhomok temetőjét sorolnám. Ez az utóbbiaknál korábbinak tűnik, a temetkezési szokások, főként a tájolások rendkívüli változatossága mindeddig egyedülálló. A korszakra jellemző Ny–K-i tájolástól különböző irányítások²⁰⁹³ lehetséges okaira a kutatás különböző magyarázatokat is felsorolt már. Ezek egyike, hogy az adott közösség tagjai épp csak áttértek a korábbi hamvasztásos temetkezési formáról a korhasztásos módra, így nem volt kialakult szabályrendszerük annak vonatkozásában.²⁰⁹⁴ Ezt a lehetőséget reálisnak elfogadva, itt talán nem zárhatnánk ki, hogy bennük egy részben már asszimilálódott szláv közösséget feltételezünk; ama szláv közösségek egyikét, melyek 10. századi létezését a kutatás régóta feltételezte. Mindez természetesen nem több, mint feltételezés, hiszen kétségtelen bizonyíték nem támasztja alá: szegényes sírjaik mellékletei nagyrészt nem különböztek a korszak egyéb temetkezéseitől, ugyanakkor egyedi vonásaik között a tájolásokon felül még meg kell említeni az edénymellékletek magas százalékos arányát (a temető ismert sírjain belül 33%), ezeken belül a 9. és 25. sír páros edénymellékletét, a sírba helyezett orsógombot, melyek mind-mind egy szokásaiban részben eltérő közösségre utalhatnak. Egykori etnikus önmeghatározásuk természetesen ma már eldönthetetlen kérdés marad.

A 10–11. századi lelőhelyekhez hasonlóan az ezredforduló utáni közösségek temetőinek első csoportját is a Bodrog mentén található mai Sáradsadány területének Akasztószer nevű részén elhelyezkedő temetője nyitja, melyet az előkerült érmék a 11. század utolsó évtizedeire helyeznek, sajnos a temető nagyságának ismerete nélkül. Magán a tulajdonképpeni folyóközön belül az első bizonyosan 11. századi, szerencsés módon 107 sírral csaknem teljesen feltárt lelőhely Karcsa-Kormoskán található.²⁰⁹⁵ A falusias közösség²⁰⁹⁶ Béla *dux* (1047–1060), I. László (1077–1095) és Kálmán (1095–1116) érméi alapján a 11. század közepétől használhatta temetőjét, míg vége e század utolsó éveire, vagy a 12. század elejére tehető. Északi irányban a Bodroghoz közel, a Szomotornak nevezett domb vulkáni alakulatának déli felén helyezkedik el Szomotor-Hegyilegelő, ahol 64 sírt tártak

²⁰⁸⁶ KOVÁCS 1989.

²⁰⁸⁷ RÉVÉSZ 2020, 239–240, 1345. jegyzet.

²⁰⁸⁸ VESZPRÉMY 2000, 337.

²⁰⁸⁹ MESTERHÁZY 1996a, 791–792.

²⁰⁹⁰ VESZPRÉMY 2000, 337.

²⁰⁹¹ RÉVÉSZ 1996, 205.

²⁰⁹² RÉVÉSZ 2020, 284.

²⁰⁹³ KOVÁCS 2016.

²⁰⁹⁴ GÁLL 2013, 600–601.

²⁰⁹⁵ RÉVÉSZ 2011.

²⁰⁹⁶ KOVÁCS 2013, 566.

fel az egykori kb. 100 sírosra becsült temetőből. A tájolások és a kőpakolásos sírok a közösség eltérő szokásainak bizonyítékai. Sírjaikat I. István (1000–1038) és I. László (1077–1095) érméi megbízhatóan kelteznek a 11. századra, a közösség temetkezési szokásai az egységes ékszerviselet ellenére is különböző csoportokra utalnak. Rad-Cselédhomokon egy soros temetőt bolygattak és semmisítették meg bányaművelés során, a megfigyelt 13 sír mellett akár jelentős számú temetkezés pusztulásával is számolhatunk. 11. század végi, 12. század eleji keltezését I. László (1077–1095) H28 típusú érme²⁰⁹⁷ is támogatja. Zemplén-Hospodárský dvor JRD mezőgazdasági vállalat telepének udvarán 11. századi sírok, Kertalján pedig I. Béla (1060–1063) érmét is tartalmazó temetkezések kerültek elő. Egykori sírszáma sajnos ezek egyikének sem ismert.

A 11. századi temetők elhelyezkedése részben fedi a 10–11. századi csoport területét, s mint már említettük merev határvonalat sem lehet minden esetben húzni a kategóriák között. Ugyanakkor, míg a 10–11. századi megtelepedés emlékei a Bodrogtőz keleti felében még felbukkannak, addig a 11. század középső részére, második felére keltezhető lelőhelyet még nem ismerünk erről a területről. Nehezen azonosíthatók a 11. század első felének temetői is, adataink inkább csak azok a század középső évtizedeitől, harmadik negyedétől történő használatára utalnak (Karcsa, Rad-Cselédhomok, Sárzasadány, Szomotor, Zemplén-Kertalja).

A megelőző periódusokhoz hasonlóan a Tisza menti részekről ekkor sem ismert temető, egy telep említése azonban szerepel a szakirodalomban Révleányvár-Várdombról.²⁰⁹⁸ Mégis inkább úgy tűnik, hogy a telepeltárások²⁰⁹⁹ eredményei is inkább csak a 12. századtól látszanak igazolni a nagyobb arányú megtelepedést. A Bodrogtőzből sem ismert korabeli temető, néhány 11. századra keltezett telepet azonban itt is megemlíti a szakirodalom: Zalkod-Szegfarka, Kenézlő-Gicepart, és kissé keletre Sárospatak-Páterhomok.²¹⁰⁰ A terület egyetlen, csaknem teljesen feltárt temetőjét Karcsa-Kormoskán találjuk. Ezzel azonban rögtön a végére is értünk a Bodrogtőz belső részeiről ismert lelőhelyeknek, hiszen a továbbiak már mind a névadó folyó vonzáskörzetében helyezkednek el. Nyugati irányból indulva az első biztosan csak a 11. században, de annak is inkább későbbi részében nyitott te-

metője Sárzasadány-Akasztószeren található, kb. 1 km-re a Felvég utca 17. szám alatt lévő, 10–11. századba sorolt lelőhelytől. Ez utalhat már egy kisebb települési gópontra, azonban a megtelepedés igazán koncentráltan a Bodrog és a Latorca találkozásának vidékén figyelhető meg. Közülük a 11. század középső részétől használhatták Szomotor, Rad és Zemplén-Kertalja temetőjét. Nem kizárhatóan korábbi is lehet ezeknél Zemplén-Hospodárský dvor JRD lelőhelye. A temetők számának emelkedése ekkor már összefüggésben állhatott a kialakuló zempléni központ szerepével, ahol a magyarság ugyan már a 10. században megjelent, a soros jellegű sírkertek mégis csak a 11. századtól bukkannak fel.²¹⁰¹

A közösségek jellegét illetően a karcsa-kormoskai temető illeszkedik a korszak 11. századi falusi sírkertjeinek sorába, azonban jelentősen eltérő vonásokat mutat mind Sárzasadány-Akasztószer, mind Szomotor-Hegylegelő temetője. A megközelítőleg hasonló időszakban használt temetőkben megfigyelhető volt részben különböző szokású csoportok egymás mellett élése. Azonban míg Sárzasadányon – a feltárt temetőrészlet alapján – csak két csoport különül el markánsan sírjaik tájolása és azok leletmennyisége alapján, különállásokat pedig még sírjaik temetőn belüli csoportosulása is jelzi; addig Szomotoron a tájolások adják a megkülönböztetés alapját, így itt a közösségen belül talán jóval több csoportot feltételezhetünk. Külön érdekesség, hogy utóbbi esetében a korszakra jellemző nyugati irányítású temetkezések száma elenyésző a teljes sírszámhoz képest.

Egy adott területre jellemző tájolásoktól eltérő irányítások magyarázataként különböző lehetőségek fogalmazódtak már meg a kutatásban, ezek elemzése magában rejti a lehetőséget az eltérő hagyományok felismeréséhez, az egyes csoportok szétválasztásához,²¹⁰² és utalhat a temetőn belüli rokoni közösségekre, de akár etnikai összetartozásra is.²¹⁰³ Az északi tájolás kapcsán az avar kori népesség továbbélésének lehetősége többször megfogalmazódott már a kutatásban,²¹⁰⁴ míg vizsgált régióknak vonatkozásában meg kell említeni, hogy a 9–10. századi Kárpát-medence északi peremén feltűnő tömeges K–Ny-i irányítás kapcsán a késő avar kori és szláv népesség keveredésének lehetősége vetődött fel.²¹⁰⁵ Valahol talán ebben az irányban kell keresni a magyarázatot az említett temetők szokatlan jelenségeire is, szem

²⁰⁹⁷ HUNKA 2013, 144.

²⁰⁹⁸ VALTER 2008, 320.

²⁰⁹⁹ RINGER–SZÖRÉNYI 2011.

²¹⁰⁰ VALTER 1974, 13–14; VALTER 2008, 320.

²¹⁰¹ SIVKA–VALLÁSEK 1981, 310.

²¹⁰² TOMKA 1975, 5.

²¹⁰³ KOVÁCS 2015, 354, 360.

²¹⁰⁴ TETTAMANTI 1975, 93; HORVÁTH 2018, 149–152.

²¹⁰⁵ KOVÁCS 2015, 361.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

előtt tartva természetesen, hogy az ellentétes tájolású temetkezések fennmaradása mögött különféle etnikumok továbbélését sejtő feltételezés még alapos ellenőrzésre vár,²¹⁰⁶ hiszen a szokásoshoz képest ellentétes helyzetű sírok, sírcsoportok, illetve egyes temetők más környezetben is elég gyakoriak, és nem jelentenek önmagukban etnikai különbséget.²¹⁰⁷ Erre mutat, hogy a korszak Ny–K-i tájolásától eltérő, Kovács László által feldolgozott ellentétes tájolású temetkezések²¹⁰⁸ sem különbözők általában a temető többi sírjától.²¹⁰⁹

Az északi irányítás viszonylag gyakori volt a településterület északi részein,²¹¹⁰ így természetesen megtalálható vizsgált régióink szomszédos területein is. Ilyen a rétközi Ibrány-Esbóhalom 133. számú sírja, melybe csaknem szabályosan É–D-i irányba tájolvva (356°) fektették a felnőtt nőt. A sír a temető 11. századi részének keleti szélén zárta a temetkezések sorát, S-végű karikái és pántgyűrűje²¹¹¹ alapján ékszerekkel is ellátták, ugyanakkor sírja tájolásának és horizontál stratigráfiai helyzetének ebben az esetben bizonyára nem egy – számunkra ismeretlen szempontok alapján – összetartozó közösséghez sorolása volt az oka. Ugyancsak szabályos É–D-i irányításban feküdt Tiszabercel-Mezőgazdasági szakiskola 14. számú sírjában, a temető megközelítőleg középső részén a mellékletek nélkül eltemetett, bizonytalan nemű és életkorú személy,²¹¹² mely a 13. sír alatt elhelyezkedve a sírkert idősebb horizontjához tartozott.²¹¹³ Utóbbi sodrott karperecén alapulva a temető 10. század végi nyitását²¹¹⁴ feltételezve ez a sír ezt megelőzően kerülhetett megására. Az ibrányihoz hasonlóan azonban itt is a temetőn belüli egyedi esetről lehet szó. Ugyanakkor a Nyíri Mezőségben, Tiszalök-Rázom 11. számú temetőjében különösen gyakori volt ez az eljárás, 14 északi irányú sírt dokumentáltak, melyek azonban tájolásukon felül más közös jegyet nem mutattak.²¹¹⁵ A Taktaközben Tiszalúc-Sarkad 11. századi temetőjének 87., 115., 133., 155. és 161. számú É–ÉNy-i (0–45°), és 175. számú ÉK-i (351°) tájolású sírja²¹¹⁶ sorolható ide, de helyzetük szerint

ezek sem különülnek el a temetőben. Valószínűleg nem kapcsolatuk jeleként értékelhető, hogy egyik sem tartalmazott maradandó anyagú mellékletet, hiszen ilyenek csak a sírok 32,02%-ából kerültek elő.²¹¹⁷ Egy nő mellett (87.) többségükben gyermekek voltak. Érdemes itt megemlíteni Tomka Péter avar kori sírok kapcsán tett megfigyelését, miszerint az eltérő és ellentétes tájolású sírok között sok a gyermeksí, aminek oka a részben kevesebb figyelemmel magyarázható.²¹¹⁸ Taktaharkány-Bazsi puszta ismeretlen számú temetkezése is északi tájolóssal és a vázak koponyájánál, valamint lábainak csontjainál lévő páros agyagedény mellékletekkel szerepel a híradásokban.²¹¹⁹ A temető egyetlen megmaradt lelete egy pontkörmintás, kiszélesedően lekerekített végű pántkarperec volt,²¹²⁰ mely a 11. század középső részéig forgalomban lévő ékszerek legkésőbbi példányai közé sorolható.²¹²¹ Ha a híradás a tájolás és az edénymellékletek tekintetében is pontos, úgy itt a közösség jellege egyedi, hiszen ilyen kombináció másutt nem ismert a Bodrogközből, ugyanakkor 2 db agyagedény sírba helyezése – de nem a fej és a lábak mellé, hanem egyik vagy másik helyre – Bodroghalom 9. és 25. számú sírjában is megfigyelhető volt. Ez utóbbiak tájolósa azonban a nyugati irányhoz igazodott. Szabolcs-Petőfi Sándor u. temetőjében az északi irányítású (45–315°) sírok között egy békapózban eltemetett nő (364.) a temető nyugati, míg egy zsugorított helyzetben sírba fektetett nő (391.) annak dél-délkeleti szélén került elő.²¹²² A további sírok (162., 220., 223., 236.) nem mutatnak kizárólagosan erre a tájolósi csoportra jellemző jegyeket, sem az eltemetettek nemi és életkori adatait, sem temetőben elfoglalt helyzetüket illetően, talán csak mellékleteik alacsony száma említhető meg, 1 db S-végű karika (50.) és 1 db ló bordatöredéke (251.) maradt meg számunkra láthatóan.

Temetőnként tehát meglehetősen változatos módon figyelhetők meg az északi irányhoz igazodó sírok vizsgált régióink környezetében is, esetenként nem fedezhetők fel összefüggések, másutt talán a temető szélein

²¹⁰⁶ KOVÁCS 2015, 361.

²¹⁰⁷ TOMKA 1975, 57–58.

²¹⁰⁸ KOVÁCS 2015.

²¹⁰⁹ KOVÁCS 2015, 360.

²¹¹⁰ TETTAMANTI 1975, 93.

²¹¹¹ ISTVÁNOVITS 2003, 88.

²¹¹² ISTVÁNOVITS 2003, 189, 375, 378, 425.

²¹¹³ ISTVÁNOVITS 2003, 187, 189, 425.

²¹¹⁴ ISTVÁNOVITS 2003, 426.

²¹¹⁵ TÓTH 2014, 171, 351. jegyzet.

²¹¹⁶ KOVÁCS 2015, 166, 3. táblázat.

²¹¹⁷ KOVÁCS 2015, 177.

²¹¹⁸ TOMKA 1975, 59.

²¹¹⁹ KOVÁCS 2015, 46–48.

²¹²⁰ KOVÁCS 2015, 47.

²¹²¹ MESTERHÁZY 2018, 194.

²¹²² KOVÁCS 1994, 105.

elhelyezkedve, mintegy zárva a sírok sorát, vagy már a temetőn kívül kaptak csak helyet. Különbségeik ellenére annyi azonban bizonyosnak tűnik, hogy nagyobb arányban csak a II. századtól bukkannak fel, ugyanúgy, ahogy ez a kissé távolabbi Perse-Bércz temetője esetében is megfigyelhető volt.²¹²³ Ez már az az időszak, amikor az új anyagi kultúra kialakult formájában elterjedt a Magyar Királyság területén, s azt lehetőségeihez mérten ki-ki fel is használhatta. Az egységesült ékszerkészlet alkalmazása mellett azonban valamiért ezek a közösségek fontosnak érezték, hogy halottaik egy változó számú részét ne a jellemző nyugati irányhoz igazítsák. A jelenség értelmezésével kapcsolatban az óvatosság feltétlenül indokolt, annyi azonban Sáradsány esetében bizonyosan megállapítható, hogy két jelentősen különböző csoport sírjai kerültek ott napvilágra, ennek hátterében pedig akár eltérő etnikumok jelenléte is húzódnak.

Szomotoron ugyanakkor az északi és a nyugati tájolás is ritkább, ezzel szemben a déli és délnyugati irányítás dominál.²¹²⁴ Az egykori közösségről kialakítható képet pedig itt tovább színesíti a köpakolós sírok magasabb száma. Ebben azonban talán csak a környezet teremtette lehetőségeket kihasználó, köfajtásra alkalmas területen megtelepedő közösségnél kialakuló gyakorlatot, s nem valamilyen mélyebben gyökerező hagyományt láthatunk. Noha a köpakolós sírok már a megelőző évszázadban, a mintegy 4 km-re²¹²⁵ temetkező bodrogszerdahelyi közösségnél is megfigyelhetők voltak, a két helyen temetőt nyitó csoportok közötti tájolások eltérése jelentős, hasonlóan a sírok mélységéhez és részben a kökonstrukciók kialakításához, továbbá Szomotoron épp a nyugati irányítású sírokból hiányoznak a kőszervezetek, megkérdőjelezve így a köztük lévő kapcsolat lehetőségét. Mivel bár a köpakolós sírok ugyan többségében D–DNy-i tájolásúak, a szokás ellenére sem kapcsolódott kizárólagosan egyik tájolási irányhoz sem, ezért az megközelítőleg a közösség egészére jellemző, de csupán bizonyos személyek esetében alkalmazott eljárásnak értékelhető, így a közösség temetkezési szokásainak csaknem közös rétegét alkothatja. Az új anyagi kultúra kétségtelenül elérte a szomotori közösséget is, és a temetkezési szokások obulusadási gyakorlata is megjelent már eszköztárunkban, ugyanakkor tájolásokban mégis jelentősek a különbségek. Ennek több oka is lehetett. Egyfelől a hasonlóságok mellett talán valamiért mégis fontosnak tartottak egyfajta megkülönböztetést, így talán ebben tükröződhet csoporttu-

datuk. Másrésztől visszaülök arra a bizonyíthatatlan felvetésre, hogy a tájolás iránya idővel változásnak indult, s ez okozza a különbséget, így az egyes csoportok eltérése legalább részben kronológiai okokkal is magyarázható lehet. Ebben az esetben azonban a zártabb tömbökben elhelyezkedő sírok alapján kérdéses, hogy miért csak a temető egy-egy területét használták, ami viszont ismét logikusan feltételezne valamilyen kapcsolatot az ott eltemetettek között. Valószínűleg ennyire vegytiszta tehát egyik folyamat sem érvényesült, így összetett – részben számunkra ma már láthatatlan – okai lehettek a sokféleségnek. Mint már utaltam rá, a fentebb elmondottak nagy része természetesen nem lehet több felvetés jellegű ötletnél, hiszen a kronológiáról, a tájolás megváltozásáról elmondottakat rögtön megkérdőjelezheti egy gyakorlati szempont, vagyis, ha a későbbi sírokat egyszerűen a korábban megásottakhoz igazították.²¹²⁶ Ráadásul a csoportok szerinti elkülönülést is bizonytalanná teheti, ha a sírok fekvését esetenként a természet megszabta tényezőkhöz kényszerűen igazodva alakították ki a temető egy részén (említettem, hogy a feltárt terület északkeleti része ebből a szempontból valószínűleg kiesik), mint ez pl. a távolabbi Letkés-Téglagéteő I. számú temető esetében megfigyelhető volt, ahol is a sírkert délkeleti szélén elhelyezkedő 20–21. számú sírok irányítását a domb alakja szabta meg, így azok a dombperem nyugati széléhez igazodva kerültek megásásra.²¹²⁷ Itt, a temető délkeleti szélén egy olyan, kissé ívelt vonalban elhelyezkedő, a temetkezések többségére csaknem merőlegesen tájolt sírsor (22–23., 27., 35–36.) húzódik, mely elkülönül a temető sírjainak többségétől.²¹²⁸ Ezek végén van a 20–21. számú temetkezés, melyek a temetőterkép alapján illeszkednek azok sorába, de mint láttuk, ennek oka a domb alakja lehetett. Azt, hogy ez esetleg éppen egybeesett-e a sírokat megásók szándékával, ma már nem tudjuk eldönteni.

Míg tehát Sáradsány esetében egy kisebb, de jelentősen eltérő szokású csoportot lehet jelenlegi adataink alapján feltételezni, egy, a korszakba illeszkedő, nagyobb létszámú (?) csoport mellett, addig Szomotoron épp a korszak jellemző tájolási gyakorlata szorult háttérbe; megjelent ugyanakkor a köpakolás kialakításának szokása, s így csaknem a teljes közösség eltérő vonásokkal rendelkezhetett. Mindkettő igazodott ugyanakkor a korszak ékszer- és feltehetően ruhavilágához, anyagi lehetőségeik azonban természetesen befolyásolhatták őket mindennapjaik és temetkezéseik során is.

²¹²³ HORVÁTH 2018, 138–152.

²¹²⁴ TIBITAMANII 1975, 93.

²¹²⁵ NIVIZÁNSKY-KOŠTA 2009, 313.

²¹²⁶ KOVÁCS 2019a, 268.

²¹²⁷ BAKAY 1978, 67–72, 152.

²¹²⁸ RIVÉSZ 2020, 58.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

A Bodrogeköz 11. századi lakosságát illetően főképp annak középső részéről/második feléből – Karcán, Sáradsadányon, Radon, Szomotoron és Zemplénben – mintegy 200 sírt ismerünk. Ezek becsült egykori száma azonban legalább ennek másfélszerese lehet. Talán ebben az évszázadban is számolhatunk temetőcsoportokkal, vagy temetkezési helyként kijelölt területekkel, mint ezt a Rad környéki lelőhelyek mutathatják, ahol az egykori Tisza holt medrének kanyarulatát övező négy dombról, annak északi és déli tagjáról két hasonló korú temetőt is ismerünk, egymástól kb. 1 km-re. Noha a két temető a 10–11. és a 11. századi csoportban szerepelt, Vereshomok szegényes leletanyaga alapján nem zárható ki, hogy részben párhuzamosan használt periódussal is rendelkezettek.

A 10. századi temetők kapcsán már szó volt az elhunytak harcokban szerzett sérüléseiről, s esetenként bizonyára ezekkel összefüggő elhalálozásukról. Erőszakos cselekményekben a 11. századi Bodrogeközben élt népesség is feltehetően részt vett, noha az antropológiai vizsgálatok száma ebben az esetben is alacsony. Egyedül Karcsa-Kormoska esetében rendelkezünk ilyen adatokkal, ott az elhunyt férfiak halálozási görbéje első csúcspontját a 25. életév környékén érte el, ami feltehetően összefüggésben állhatott katonai szerepvállalással, míg a nőknél a 20. életév környéki csúcspont valószínűleg a korszakban magas születési halandóságot mutatja.²¹²⁹

Az Alföld északkeleti része, a Tisza felső folyásának vidéke talán már a magyarság népi tömegeinek Kárpát-medencébe költözését megelőzően is szereppel bírhatott népünk történelmében, hiszen a kutatás ma már számol annak lehetőségével, hogy a magyarság egy része a honalapítását²¹³⁰ megelőzően már jelen volt a Kárpát-medencében.²¹³¹ A régió annak földrajzi helyzete alapján pedig bizonyára az elsőként elért területek között lehetett, akár már állandóan megtelepedett csoportok itteni jelenlétének lehetőségéről, akár a nyugati irányú fegyveres akciókban részt vevő sereg Felső-Tisza-vidéken történő állomásoztatásáról van is szó. Az új haza birtokba vételét követően azonban szerepe

már kétségtelenül kiemelkedő volt, hiszen az itt található gazdag leletanyagú sírok, temetők hasonló koncentrációja másutt nem figyelhető meg a magyar szállásterületen belül. A leginkább elfogadott nézet szerint ezek a temetők magának a fejedelmi központnak a hagyatékát jelzik. A központ egészen a 10. század középső részén bekövetkező hatalmi harcokig maradt a területen, ezt követően a Duna–Tisza közének északi részére került át. A politikai/katonai szempontok mellett a Bodrogeköz településtörténeti képének formálódásában közrejátszott továbbá egy klimatikus esemény is, az időjárás csapadékosabbra fordulása, így a terület életviszonyainak kedvezőtlené válása. Az említett folyamatok hatására a 10. század második felétől ezért észrevehetően megváltozott az itt élő közösségek jellege és valószínűleg lélekszáma is. A másutt nagyobb arányban felbukkanó, új típusú – kétélű kardokat tartalmazó – fegyverezettel jellemezhető csoportok sírjai mindeddig csupán minimális számban ismertek, s eddig azok is csupán a terület keleti széléről. Úgy tűnik, megfigyelhető egy eltolódás a településterület vonatkozásában is, a Bodrogeköz nyugati részéről, a Bodrogeközéből ebből az időszakból mindeddig nem ismert korabeli lelőhely. Ez a súlyponteltolódás a 11. században is megmaradt, a Sáradsadány–Bodrogekhalom–Karcsa képzeletbeli vonaltól délre csupán szórványos leletek utalnak a megtelepedésre. A települési terület súlypontja pedig főképp a század közepét követően a Bodrogek–Latorca találkozásánál rajzolódik ki, vélhető összefüggésben már a zempléni központtal. Ugyanakkor megfigyelhetően különböző szokásokkal bíró közösségek, vagy a közösségeken belül létező kisebb csoportok jelentek meg a Bodrogek menti területsávban, melyek jellemzője sírjaik tájolásának a Ny–K-i iránytól való eltérése, ugyanakkor ékszerveiseletük és temetkezési szokásaik más elemei belesimulnak a korabeli Magyar Királyság népeinek gyakorlatába. Bennük így bizonyára részben eltérő szokású, ugyanakkor noha bizonyíthatatlanul, de nem is kizárhatóan talán különböző etnikai azonosságtudatú csoportokat láthatunk, megjelenésük hátterében pedig – helyi előzmények hiányában – valószínűleg betelepítés vagy betelepítés húzódnak meg.

²¹²⁹ KUSTÁR et al. 2006, 236.

²¹³⁰ KIRÁLY 2006, 84–87; ZOLTÁN 2008, 356.

²¹³¹ SZÓKE 2014, 108–110; SZÓKE 2015, 38; SZABADOS 2016, 639.

TAKTAKÖZ

A Bodroghöztől délnyugatra található Taktaköz 92 és 115 méter tengerszint feletti magassággal bíró ártéri síkság, éghajlata mérsékelten meleg és mérsékelten száraz, jellemző növénytakaróját főként réti talajokon megtalálható köris-szil ligeterdők alkotják.²¹³²

A késő avar korból mindössze néhány lelőhely ismert e területen, azok is a kistáj nyugati széléről.²¹³³

A Taktaköz településtörténetéről az előkerült régészeti leletanyag sajnos rendkívül kevés adatot tartalmaz.²¹³⁴ A csupán ténymegállapító jelentőségű²¹³⁵ szórvány leleteken felül a 10. századi temetőket Mezőzombor-Bálványdomb, Szerencs-Kácsa-dűlő és – a Tiszaeszlár–Karas–Rétközberencs-temetőcsoportnál

már említett – Tarcal-Vinnai-dűlő képviseli, míg időben már egy következő, 10–11. századi csoportba tartozik Tiszatardos-Nagy-dűlő. 11. századi falusi közösség használta Tiszalúc-Sarkad temetőjét, míg az új hit előírásainak megfelelően már templom cintermében voltak a sírok Szerencs-Lajos köz esetében. Úgy tűnik, hogy a taktaközi mocsárvilág északi és keleti peremén telepedtek meg a közösségek.²¹³⁶

A lelőhelyeket létesítő csoportok közül Mezőzombor és Tiszatardos a tarcalival ellentétben már nem a Tiszaeszlár–Karas–Rétközberencs-csoportba, hanem a Tiszadob–Ibrány–Nagyhalász-csoportba tartozik.²¹³⁷

ZEMPLÉNI-SÍK

A Bodroghöztől északi irányban elhelyezkedő, az Ondava–Tapoly–Laborc folyók átszelte Zempléni-sík déli része annak síkvidéki jellege ellenére sem mutatja a bodroghözihez hasonló sűrűségű megtelepedés jeleit. Sőt, mindössze néhány lelőhely ismert a területről. Az Ondava mentén, Zempléntől mintegy 10 km-re északra található Garany temetője, melynek állítólagos szabályja ellenére a biztosabb adatok inkább egy már java 11. századi sír vagy temető meglétére utalnak. Jóval északabbra helyezkedik el a Laborc völgyében Nagymi-

hály, melynek ugyancsak 11. századi temetője feltehetően még a templomot megelőző soros jellegű sírkertként indult. Jelenleg tehát úgy tűnik, hogy a szállásterület a 10. században északi irányban nem lépte túl a Bodroglatorca vonalát, ettől északra legfeljebb nyári legelőterületként használták a folyóvölgyeket.²¹³⁸ Valószínűleg azonban a 11. századtól is csak lassan indult meg az északi irányú megtelepedés, hiszen mindössze az említett két lelőhely ismert.²¹³⁹

HERNÁD-VÖLGY

Az Eperjes–Tokaji-hegység alkotta választóvonal után a megtelepedés nyomai a Hernád-völgyben bukkannak fel ismét. Az északról déli irányba csökkenő tengerszint feletti magasságú völgy tengerszint feletti magassága 118 és 170 méter között változik, mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz, délen már száraz éghajlatú kistáj. Réti öntésekkel és barna erdőtalajokkal jellemezhető, melyen

puhafás ligeterdők és bokorfüzesek élnek. A hegyvidék irányában a Szerencsköz 120 és 284 méter magasságú dombvidékével határos, amelynek mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz éghajlata löszölgyesek, sztyepprétek és cserjések alkotta növényzettel jellemezhető különböző barna erdőtalajokon.²¹⁴⁰

²¹³² DÖVÉNYI 2010, 151–155.

²¹³³ LOVÁSZ 2002a; LOVÁSZ 2002b; RÉVÉSZ 2020, 254, 67. kép.

²¹³⁴ VÖ. KOVÁCS 2015, 257–262.

²¹³⁵ KOVÁCS 2015, 262.

²¹³⁶ RÉVÉSZ 2020, 216.

²¹³⁷ RÉVÉSZ 2020, 239–240, 1345. jegyzet.

²¹³⁸ RÉVÉSZ 2020, 216, 246.

²¹³⁹ A Garanytól nem messze, az Ondava folyásának keleti oldalán, a Maláca település temploma mellett feltárt (X. Y. 1896) 11. századi (SZÉLLI 1941, 233) temető besorolása bizonytalan.

²¹⁴⁰ DÖVÉNYI 2010, 849–856.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

A Hernád völgyében az avar korban kifejezetten sűrű településhálózat mutatható ki,²¹⁴¹ ugyanakkor jelenlegi adataink alapján úgy tűnik, hogy a völgy körzetét a 10. században csak szórványosan népesítették be a magyarok.²¹⁴² A 10. századi leletek egy csoportja a mai Kassa környékén található, sajnos azonban leletkörülményeik bizonytalanok. Az Abaszéplakon talált nyilcsücs településtörténeti forrásértékkel nem bír, s ugyancsak feltételezhetően hozható csak kapcsolatba egy 10. századi sírral vagy temetővel az előkerült ezüstszereléses szablya is. A megtelepedés biztos nyomai tehát jelenleg ettől csak délre ismertek. Ugyanakkor meg kell jegyezni, hogy Kassától mintegy 15 km-re északra, a Tarca és a Hernád folyók között elterülő Lemesről egy lócsontokat, fokost, lószerszámdísz és vaskengyelt tartalmazó, „lovával együtt eltemetett lovag”²¹⁴³ sírja is szerepel a szakirodalomban. Jelenleg azonban ez sem több egy bizonytalan adatnál. Az első, már valóban sírleletet a Hejce környékén előkerült lovas sír adja, majd a Szalaszenden feltárt 6 síros temetőrészlet következik.²¹⁴⁴ A közösség itteni megtelepedését a sírok egyikét kísérő Hugo és II. Lothar (931–947) érme alapján legkorábban a 10. század középső harmadára tehetjük. A temető kirabolt részletét az előkerült lovas temetkezések mellett a ruhadíszek, fegyverek és nyugati érmék alapján alighanem egy 10. századi szállási temetővel azonosíthatjuk. A közösség azonban úgy tűnik nélkülözötte a nemesfémből készült gazdagabb ékszereket, ruha- és lószerszámdíszeket, hiszen hírmondónak talán a rablás ellenére is maradt volna ezekből néhány darab. Ugyanakkor a nyugati hadjáratok hatása valamilyen módon elérte őket, erre utal a 2 db érme. Kissé délebbre, Encs-Tobolykán a közelmúltban került feltárássra egy honfoglalás kori temető.²¹⁴⁵ Ugyan kissé már nyugatabbra, a Csereháton található a lelőhelye, de talán itt lehet megemlíteni a monaji lovas sírt is, mint egy halomba ástott magányos temetkezést, mely azonban szintén nélkülözötte a nemesfémből készült leleteket, hasonlóan a

déli irányban található Szikszón előkerült két lovas, illetve lószerszámos temetkezéshez. Előbbiben egy sajnos elveszett, ezért bizonytalanul megítélhető szablyával, a második sírból ugyanakkor megmaradt a vélhetően nyugati fegyveres akcióval összekapcsolható karoling-normann típusú kengyelpár. Sajnos nem ismerjük sem a hejcei tausírozott kengyelpár, sem a kassai ezüstszereléses szablya leletkörnyezetét, így egyelőre azt mondhatjuk csupán, hogy a Hernád völgyében kétségtelenül megtelepedő 10. századi csoportok valószínűleg szegényesebb közösségek voltak, melyek által hátrahagyott sírok között esetenként lehetett egy-egy gazdagabb leletanyag is, talán magányos temetkezés. A 10. századi településterület határa tehát a biztosabb adatok alapján jelenleg úgy tűnik, hogy a század első feléig/közepéig valahol a Rakaca–Ida vízfolyásainak vidékén keresendő.

A 10. század második felének és a 11. század elejének a leletanyagát tekintve a forrásadottságok sajnos hasonlatosak a 10. századihoz. A Kassa melletti Abaszéplakon előkerült kétélű kardok akár a 10. század közepét követő megtelepedés feltételezését is megengednék, a biztosabb adatok azonban a régióban csak a 11. századból származnak, erre a Kassa-Bárcán feltárt 5 síros temetőrészlet mutat. A szűkös információk alapján nehéz megítélni a közösség jellegét és temetőjük egykori nagyságát. Ezzel viszont a hiteles adatok végére is értünk, a további megtelepedés jelenleg csupán szórvány leletek alapján tételezhető fel. Rásonysápberencsről a 10–11. századon belül nehezen keltezhető szórvány leletanyag ismert,²¹⁴⁶ Hernádkércsen egy vastag huzalú nyakperec, Alsódobszán pedig S-végű karikapár került elő. Utóbbiak leletkörnyezete ismeretlen, előbbi pedig telepfeltárással látott napvilágot. Úgy tűnik tehát, hogy talán már a 10. század második felében, de a 11. században már bizonyosan elérik egyes csoportok a mai Kassa környékét. Mindeddig nem ismert azonban nagyobb sírszámú, ún. falusias temető a területről.²¹⁴⁷

²¹⁴¹ FEKETE 2013, 66–67.

²¹⁴² RÉVÉSZ 2020, 299.

²¹⁴³ RÖMER 1868a, 190; FÉK 615. sz.

²¹⁴⁴ LIBOR–TAKÁCS 2019.

²¹⁴⁵ Lásd e kötet függelékében Felföldi Szabolcs és Pintér-Nagy Katalin cikkét.

²¹⁴⁶ CSINGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2014.

²¹⁴⁷ RÉVÉSZ 2020, 299.

BÓDVA-VÖLGY

Kelet felé a Sajóba torkolló Bódva völgye képezi a Cse-rehát határát. A völgy déli részén a domborzat 140 és 180 méter magasságú részekből áll, mérsékelten hűvös/mérsékelten nedves éghajlatú. Öntéstalajokkal borított, melyet folyóvölgyi ligeterdők, bokorfüzesek és mocsárrétek fednek, magasabb részein pedig zárt bükkerdők találhatók. Déli része – éppen a mai Edelény területéig – a kistájbeosztás szerint már a Sajó-völgy északkeleti részéhez tartozik, ami 123 és 181 méter magasú, mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz éghajlatú. Agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal jellemezhető, folyó menti ligeterdőkkel és mocsárrétekkel borított folyóvölgy.²¹⁴⁸

A területről jelenleg kevés késő avar kori lelőhely ismert, ezek a 8. század közepe után vélhetően megszűntek, az adatok azonban arra mutatnak, hogy az avarság megszűnt a völgy Edelénytől északra fekvő részét is.²¹⁴⁹

A 10–11. századi megtelepedés nyomai a Sajó-torkolattól mindaddig csak Edelény körzetéből ismertek. Borsodszirák-Egres-dűlőn műszeres kutatás során kerültek elő 10. századi ezüst övveretek,²¹⁵⁰ azonban nyitva kell hagynunk annak eldöntését, hogy sirra, esetleg temetőre utalnak-e? Ugyanakkor legalább 1 lovas sír került elő kissé északabbra, Finkén, a vasút vonala mellett, mely már kétségtelenül a 10. századi megtelepedés nyoma. Északi irányban a Semmelweis utcában előkerült temetőrészlet, egy szegényes közösség itteni életének megmaradt hírmondója. Sajnos a finkei lelőhellyel együtt ez sem teljesen feltárt, s ugyancsak kérdéses, hogy magányos sírként, vagy temető részeként értékelhetjük-e inkább a Derekegyháza előkerült 6 év körüli gyermek sírját. Jelenleg úgy tűnik, hogy a klasszikus 10. századi lovas – vagy ha beigazolódna a borsodsziráki leletek sírhoz köthető volta –, esetleg nemesfemből készült tárgyakkal bíró közösségek talán inkább a kérdéses alapítású településtől,²¹⁵¹ mely a 10. század közepén, talán már első harmadában is²¹⁵² lakott lehetett, délebbre található. Ha ez a keletkezés helytálló, akkor hasonló

datálás az említett sírokkal kapcsolatban is felmerülhet, bár a Semmelweis utcai temető 10. század második felében feltűnő szőlőfürtös fülbevalója²¹⁵³ későbbi időpontra mutat. A település életének vége a 970–980-as években bekövetkezett tűzvészrel hozható összefüggésbe,²¹⁵⁴ ami a kő- és faépületek pusztulását okozta.²¹⁵⁵ A leégett falut, mely egy 10. századi előkelő központja volt, a tűzvész után azonban nem építették újjá, objektumai betemetődtek, létezése homályba veszett, s a helyére a 11. században, az 1020–1050-es évek között²¹⁵⁶ emelték az ispáni várat,²¹⁵⁷ mely a 11. század közepétől a 12. század közepéig volt lakott.²¹⁵⁸ A kettő között azonban meglehetősen hosszú idő telt el,²¹⁵⁹ így a népesség folytonossága jelenleg a sírleletek alapján sem mutatható ki egyértelműen, ugyanakkor el sem vethetjük, hiszen a Semmelweis utcában feltárt temetőrészlet, és a település közelebről ismeretlen lelőhelyén talált sodrott ékszer egyaránt lehet egy 10. század végi–11. század eleji közösség emléke is. Ugyanakkor talán már inkább a formálódó központtal kapcsolhatjuk össze keletkezése alapján a Fő u. 268. szám alatt feltárt, bordázott ezüst S-végű karikás sírokat, s természetesen a Református templom mellett elhelyezkedő temetőrészlet is, ahol a feltárt részben a nemek aránya kiegyenlített volt, s a felnőttekkel csaknem azonos számú a gyermeksírok. Traumás sérüléseik ellenére nem férfitolbbléti katonai közösséggel, hanem családjaik körében élő, de csonttöréseik alapján katonáskodó elemekkel számolhatunk.²¹⁶⁰ Az említett Fő utcai leletek valószínűleg egy 11. századi soros temetőre utalnak, vagyis a 11. század végén részben párhuzamosan használták a templom körüli temetővel együtt, vagyis a soros temető felhagyása nem azért következett be, mert a templom melletti váltotta volna fel.²¹⁶¹ A településtörténet szempontjából egy 11. század végén bekövetkezett tragikus esemény emlékét őrizte meg a Borod-Derekegyházi hátrészen elrejtett 46 db I. László (1077–1095) érmét tartalmazó lelet.²¹⁶² Jelenleg tehát úgy tűnik, hogy a 10. szá-

²¹⁴⁸ DÖVÉNYI 2010, 772–775, 845–849.

²¹⁴⁹ FIKETE 2018, 185; WOLF 2019, 16.

²¹⁵⁰ WOLF 2019, 17.

²¹⁵¹ WOLF 2019, 329.

²¹⁵² WOLF 2019, 331.

²¹⁵³ RÉVÉSZ 2020, 237.

²¹⁵⁴ WOLF 2019, 329.

²¹⁵⁵ WOLF 2019, 330.

²¹⁵⁶ WOLF 2019, 334.

²¹⁵⁷ WOLF 2019, 330.

²¹⁵⁸ WOLF 2019, 334.

²¹⁵⁹ WOLF 2019, 330.

²¹⁶⁰ WOLF 2019, 337.

²¹⁶¹ WOLF 2019, 337.

²¹⁶² WOLF 2019, 17.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

zad végén, 11. század elején még itt sem számolhatunk nagyobb létszámú közösségek megtelepedésével, erre csak az erősség építését követően mutatnak adatok, a 11.

század középső évtizedeitől. A soros és a templom körüli temető együttes használatára másutt is van példa, okátalan etnikus különbségekre vezethető vissza.²¹⁶³

A SAJÓ-VÖLGY

A folyó több kistáj területén áthaladva éri el végül a Tiszát. Középső folyásvidékét a Bódva torkolatától északnyugatra a Sajó-völgy Ny–K-i irányú, 123 és 181 méter magasságú, mérsékelt hűvös/mérsékelt száraz éghajlatú, agyagbemosódásos barna erdőtalajokkal jellemezhető, folyó menti ligeterdőkkel és mocsárrétekkel borított folyóvölgye alkotja, melyhez délnyugati irányból a Pétervásári-dombság 150 és 542 méter közötti magasságú hegyközi dombsága csatlakozik, mely mérsékelt hűvös/mérsékelt száraz éghajlatú. Uralkodó talajtípusa az anyagbemosódásos barna erdőtalaj, cseres-tölgyes növénytakaróval. A Bódva torkolatától délkeletre pedig, csaknem a Tisza vonaláig a Sajó–Hernád-sík É–D-i irányú, 89 és 160 méter magas hordalékkúpsága következik. A folyó a magasabban fekvő dombvidék után itt lép ki síkvidéki területre. Jellemző talajai a kavics, öntés réti és réti talajok, melyeket alacsony árterű fűz–nyár ligetek, míg a magasabb részekeken tölgy–köriszil ligetek váltanak.²¹⁶⁴

A Sajó völgyében a 8. század utolsó negyedét követően a késő avar kori településhálózat nyomai eltűnnek, így a terület feltehetően lakatlan volt, vagy csupán minimális lakottsággal rendelkezett, az is elsősorban a folyó alsó folyása mentén, megközelítőleg a Bódva torkolatáig húzódó részen feltételezhető.²¹⁶⁵

A 10–11. századi lelőhelyek ezzel szemben két csoportra különülnek el. A folyó felső folyásvidékén, a Sajó és Rima találkozásának körzetében helyezkedik el egy kisebb csoportjuk: Szentsimon, Sajópüspöki és Ózd. Sajópüspökiben egy feldúlt 10. századi temető nyomai – csontok és edénytöredékek – kerültek elő, sajnos ezeken az adatokon felül azonban közelebbi információval nem rendelkezünk erről. Az ózdi III. kerületben előkerült sírról szintén nagyon hiányosak az adataink, itt egy kora Árpád-kori, de a megszokottól eltérő módon, zsugorított helyzetben eltemetett személy sírja utalhat a korabeli megtelepedésre. Az egyedüli biztosabb adat Szentsimon település Ózd felé eső településrészéről áll rendelkezésre, ahol egy ismeretlen sírszámú temető legalább 8 sírját dúlták fel, melynek leletanyaga a 11. századra, annak is inkább elejére keltezhető. A Bükk északi előterében

másutt jelenleg nem ismerünk megtelepedésre utaló nyomokat, az egyetlen kivétel talán Nekézseny – sajnos bizonytalanul megítélhető – 10. századi lovas temetkezése lehetne. Úgy tűnik tehát, hogy a 10. században a magyarság nem telepedett meg a hegyek közé nyúló Erdőhát területén, nyomaik csak a 11. századtól fedezhetők fel. A 10–11. századi megtelepedés nyomai pedig a völgyben lefelé csak – a Bódva-völgy kapcsán említett – Edelény környékén találhatók meg elsőként.

A lelőhelyek másik csoportja megközelítőleg a Szinva-patak és a Sajó tiszai torkolata között található, utóbbi azonban már a Borsodi ártéren található. A 10. századi lelőhelyek között jelenleg egyetlen olyan ismert csupán, melyet véleményem szerint az ún. szállási temetők közé sorolhatnánk, s annak használata a 10. század valamely részében történt. Szakáld-Mulatódombon egy bizonytalan sírszámú temető nagy része pusztult el, s a temető értékelését sajnos tovább nehezíti, hogy az előkerült itáliai érmék sem határozhatók meg. Az egyetlen szörvány övveret lehet fémdiszes öv megmaradt hírmondója, de másodlagosan felhasznált tárgy is, ahogyan a függesztő verettel való esetleges kapcsolata is homályban marad. Viseleti elemet díszíthettek az előkerült félgömbfejű diszek, ami akár lábbeli is lehetett. A lemezgömbös fülbevalópár ugyanakkor környezetében idegen elemnek tűnik. Nem zárható ki, hogy itt egy gazdagabb leletanyaggal temetkező, köztük legalább 4 lószerszámot is biztosan tartalmazó sírt létrehozó közösség nyughelyét pusztították el csaknem teljesen. Hasonlót jelenleg nem ismerünk a területről, legközelebb majd csak a Tisza mentén, de már a Borsodi ártérben, Tizzaszederkénynél bukkan csak fel ilyen. Ezüst pántkarperece alapján 10. századra keltezhető a Mezőcsáti Állami Gazdaság almatárolójánál előkerült sír is. A további 10. századi temetők már inkább falusias közösségekhez kapcsolhatók. Ugyancsak 10. századi, de sírszáma alapján már inkább a falusi temetők közé sorolható a Kistokaj-Homokbányán talán csak a század első-második évtizedében megnyitott temető. Ezt a század vége előtt fel is hagyhatták, a leletanyagból ugyanis hiányoznak a század végétől elterjedő tárgytípusok.

²¹⁶³ KISS 2005.

²¹⁶⁴ DOVÉNYI 2010, 214–219, 830–834.

²¹⁶⁵ SZENTPÉTERI 2006, 459–460; FEKETE 2013, 67; FEKETE 2018, 196; RÉVÉSZ 2020, 254, 67. kép.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

A sírok alapján az egykori közösségben viseletében, ékszerkészletekben eltérő csoportok egymás mellett élése figyelhető meg. Egyiket a döntően szőlőfürtös fülbevalókból álló nagyszámú fejkészert használó csoport tagjai alkotják, míg a másik csoportot a gombsorc-süngös fülbevalópárral eltemetett asszonyok alkotják, akiknél ugyanakkor megfigyelhető volt a ruházat díszítése fémből készült elemekkel. Az eltérő viselet utalhat idegenből hozott asszonyra,²¹⁶⁶ de akár egy csoportra is, hiszen legalább 2 ilyen sír azonosítható. Ugyanakkor egységesülés nyomai is megfigyelhetők voltak az ékszerviseletben, hiszen a pödrött végű díszített pántkarpereceket mindkét fejkészert viselettel jellemezhető csoport tagjai használták. Egyes környezetükben idegen, déli kapcsolatokat mutató gyűrűtípusok talán a kereskedelemre utalnak, melyek azonban érdekes módon épp a gömborc-süngös fülbevalókkal jellemezhető csoportban tűnnek fel. Rendkívül népszerű volt a közösség körében a karperecek viseletének szokása is, különösen a pödrött végű, díszített pántkarpereceket viselték nagy számban, és azt is érdemes megjegyezni, hogy előfordult itt kettőnél több karperecet tartalmazó temetkezés is, amire mindössze néhány példa ismert csak a megyék területéről. A Kistokajról műszeres kutatás során előkerült 10. századi leletek értékelését hitelesítő feltárás világíthatná meg. Kistokajjal csaknem szemben, a folyó bal partján, Sajóládról egy díszített bronz pántkarperec és egy ruhadísz került elő egy temetkezésből; a sírt feltehetően a 10. századi csoportba sorolhatjuk. Mindössze néhány km-re található északi irányban Miskolc-Repülőtér nagyobb vagy több egymás mellett elhelyezkedő kisebb²¹⁶⁷ temetője. Itt már felbukkannak a kistokaji esetében még hiányzó, későbbi ékszertípusok és kétélű kard is, ugyanakkor érdekes jelenség a vödör sírba helyezése, ami ha az előbbi leletekkel egy horizontba tartozik, akkor egy olyan jelenségnek a 10. század második felében történő meglétére utal, melyet

elsősorban a magyarság megjelenését megelőző periódus avar–szláv csoportjainak köréből ismerünk. Így ezt a szokást talán az előbbi csoportok valamely helyben továbbélő tagjaihoz kapcsolhatnánk? Itt is feltűnnek a Kistokajon már említett, feltehetően kereskedelemmel összekapcsolható gyűrűk, így a két közösség részben talán ugyanabból a forrásból merített. Miskolc környezetében a 11. századtól mutat emelkedést a lelőhelyek száma. A város területén az avasi I. László (1077–1095) érdemével keltezhető sírok mellett egy nagy vagy két kisebb temető²¹⁶⁸ nyomai a Lankás u.–Vörös u. területén előkerült sírok. Soros vagy templom körüli egyaránt lehetett a Tapolcán előkerült kora Árpád-kori sírmező. Déli irányban, Mályiban került elő egy ugyancsak 11. századi sír egy ismeretlen sírszámú temető nyomaként. A Sajó bal partján pedig Felsőszolca 11. századi, talán még soros jellegű temetője és már a templom cintermében elhelyezkedő sírjai képviselik az új idők kívánta gyakorlatot. Ónod és Muhipusztá szörvány leletei sajnos nem értékelhetők, ugyanakkor Muhi középkori falu területén egy 25 síros temetőrészlet utal egy 10–11. századi falusias közösségre. Hasonló csoport temetkezett Sajószögeden a Geodéziai toronynál is, a 24 sírral részben feltárt temető I. László (1077–1095) érme alapján a 11. század végén még bizonyosan használatban volt. A Mezőcsát-Bernáth dűlőn feltárt temetőrészlet a 11. századra keltezhető, míg Csicskén már templom körül történtek a temetkezések. Köröm-Kápolnadombon 10–11. századi temető részlete dokumentált.²¹⁶⁹

Úgy tűnik tehát, hogy a Sajó völgyében nagyobb létszámú, falusias csoportok élhettek már a 10. században, legalábbis a mai Kistokaj és Miskolc körzetében, s ez a települési koncentráció megfigyelhető volt, sőt emelkedő arányúvá vált a 11. században, elsősorban a folyó jobb parti területein. Egyes leletek arra utalnak, hogy a tiszai kereskedelmi út²¹⁷⁰ termékei a Sajó mentén is elérhetők voltak.

A BORSODI-ÁRTÉR

A Tisza mentének 88 és 94 méteres tengerszint feletti magassággal bíró, ártéri szintű tökéletes síksága mérsékelt meleg, száraz éghajlatú kistáj, a Tisza egykori

ártere, melynek természetes növénytakaróját fűnyár ligeterdők és mocsári növényzet jellemzi a különböző öntéstalajokon.²¹⁷¹

²¹⁶⁶ RÉVÉSZ 2020, 308–309.

²¹⁶⁷ RÉVÉSZ 2020, 261.

²¹⁶⁸ RÉVÉSZ 2020, 261.

²¹⁶⁹ Lásd e kötet függelékében Horváth Antónia cikkét.

²¹⁷⁰ MESTERHÁZY 1993, 460.

²¹⁷¹ DÖVÉNYI 2010, 155–159.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

A terület 8. század végi lakottságára több temető is utal, a 9. századtól azonban úgy tűnik a lelőhelyek száma visszaesik.²¹⁷²

A 10. századi megtelepedés emléke a Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát területén feltárt temető-részlet, melynek mind a 4 megismert sírjában lócsontos vagy lószerszámos temetkezés volt, ezek közül is kiemelkedik egy gazdag övkészlettel, szablyával és íjászfelszereléssel eltemetett férfi sírja. Sajnos csupán utóbbi neve ismert, míg a többi esetben legfeljebb a felnőtt méretű ékszerek alapján lehetne felvetéseket megfogalmazni az illetők életkorára nézve. Valószínűleg ugyancsak egy 10. századi, vagy 10. századi résszel is rendelkező temetőre utalnak a Tiszakeszi-Szódadombon előkerült szórvány öv- és ruhadíszek, agancs oldalpálcás zabla, de már feltűnik sodrott karperec és S-végű karika is. Külön meg kell említeni azt a 4 db meglepően egységes, déli irányú kapcsolatokat mutató karperecet, melyek talán itt is a kereskedelem nyomait őrzik, ha viszont egykori összetartozásuk feltételezése helytálló, akkor talán eltérő kulturális hagyományokkal rendelkező személy vagy személyek feltételezését is megengedik. Ugyanígy Ároktő-Dongóhalom esetében is megtalálható a lovas temetkezés hagyománya, de már megjelennek a későbbi

időszak leletei között az S-végű karikák és az állatfejes karperec is. Mivel teljes feltárás nem történt, így nehéz a temető használati idejére, a lakosság egykori lélekszámára vonatkozóan még csak becslést is megfogalmazni. Ha nem későbbi betemetkezés vagy éppen a temető területén elveszített ékszer volt a bordázott S-végű karika, akkor annak alapján a 11. század közepi használat feltételezhető. Mivel pedig vélhetően nem az ismert sírszám sokszorosát tartalmazta a temető, így – elfogadva az S-végű karika keltezését – talán a temető nyitó periódusa is inkább a 10. század második fele, vége irányába mutat, amikor még élt a lovas temetkezés szokása. A közösség egyik tagját a megyékben mindeddig párhuzam nélkül álló módon 5 db karpereccel temették el. Mint említettem, hasonló jelenség ritkábban dokumentált nem csupán e kistáj vidékén, de a teljes északkeleti régióban is. Nem lehet ugyan bizonyítani, de legközelebb talán az imént említett tiszakeszi karperecek esetében merülhet fel ennek lehetősége. A Tiszakeszi-Kenderföldeken talált sírok a 10–11. századon belül sajnos nehezen keltezhetőek, míg inkább már a 11–12. század irányába mutatnak a Százdí-apátságban feltárt sírok. A 11. század második felére mutat ugyanakkor az Oszlárón feltárt temetőtöredék.

BORSODI-MEZŐSÉG

Északnyugati irányban a Borsodi-Mezőség – kisebb részben Heves megyére is kiterjedő – 89 és 140 méter közötti hordalékkúpsága következik, melynek éghajlata mérsékelt meleg/száraz. Homokos felszínén, pusztai és vizes élőhelyekre jellemző őshonos növényzettel, illetve fűzligetekkel borított táj.²¹⁷³

A késő avar korban a terület feltehetően lakatlan volt, vagy csupán minimális népsűrűséggel rendelkező; a megtelepedés nyomai a 8. század végét követően nem ismertek.²¹⁷⁴

A 10. századi megtelepedés emlékei Szentistván település temetőjében, a Honvéd u. 8. szám alatt előkerült áttört korongok, ennél többet azonban nem tudni a lelőhelyről. 10–11. századi besorolásnál pontosabban nem tudom elhelyezni azt a temetőt, ami Mezőkeresztes-Kiserdőn került elő. Már a 11. századi temetők közé sorolhatók ugyanakkor az egymástól kevesebb, mint 3 km-re

található Mezőkeresztes-MOL 23. számú és Szentistván-Mádi réten előkerült temetők. A gázvezeték fektetés során a nyomvonal néhány méteres szélességében feltárt két temető 3 és 4 sírja bizonyára azoknak csupán egy részét alkotja. Leletanyaguk jellegzetesen 11. századi, így ennek alapján besorolhatnánk ezeket a falusi temetők csoportjába is. Ugyanakkor, amennyiben teljes feltárás igazolná a jövőben, hogy sírszámuk nem volt jelentősen magasabb, akkor – még mindig nem tudva természetesen a választ arra a kérdésre, vajon nem egy nagyobb, falusias közösség hagyta-e fel valamilyen idejekorán a temetőt, de – felvetődhet annak a lehetősége is, hogy a 11. században a megtelepedési egységek között egy falusinál jóval kisebb létszámú egységnek a nyoma bukkant-e itt fel. A 10. század második felében és a 11. század elején a közösségek mozgása felerősödött,²¹⁷⁵ talán ez is nyomot hagyott ezeken a közösségeken.

²¹⁷² LOVASZ 2002c; LOVASZ 2002d; LOVASZ 2002e; LOVASZ 2002f; SZENTPÉTERI 2006, 459–460; RÉVÉSZ 2020, 254, 67. kép.

²¹⁷³ DÖVÉNYI 2010, 210–214.

²¹⁷⁴ SZENTPÉTERI 2006, 459–460.

²¹⁷⁵ RÉVÉSZ 2020, 453.

MISKOLCI-BÜKKALJA

Északi irányban a Miskolci-Bükkalja 115 és 366 méter magasságú hegyláb felszíni domsága, illetve a 150 méteres átlagmagasságú alacsonyabb területeken hegyelőtéri domsága övezi a Borsodi-Mezőséget. A magasabb területek éghajlata mérsékelten hűvös/mérsékelten száraz, míg a sík területeké mérsékelten meleg/mérsékelten száraz. A kistájat közetten képződött erdőtalajok jellemzik, tatárjuhos lösztölgyes növénytakaróval.²¹⁷⁶

A késő avar korban a terület lakottságára vonatkozóan temetőket, valamint a 9. századba is átnyúló használatú telepeket ismerünk.²¹⁷⁷

A 10. századi megtelepedésre mindössze a Sály-Lator telepjelenségéből előkerült oldalpalcás zabla utal, míg az ugyanitt előkerült Makarov II. típusú balta alakú amulett

inkább már a 11. század második felének irányába mutat.²¹⁷⁸ Ugyancsak az új évezred lelete lehet a tibolddaróci, jellegében bizonytalanul megítélhető sír- vagy kincslelet. A kácsi arany S-végű karika pedig feltehetően már a templom köré temetkezők egy tagjának 11. század közepi sírjából származik. A kistájhoz nyugatról csatlakozó Egri-Bükkalja területére esik Bogács, ahol a megyékből eddig máshonnan nem ismert, tausírozott trapéz alakú kengyel került elő, sajnos szórvány leletként.

Mindezek alapján a Bükkalján nem számolhatunk sűrű megtelepedéssel a 10. században,²¹⁷⁹ a megtelepedés nyomai halvány emelkedést majd csak a 11. századtól mutatnak.

²¹⁷⁶ DOVÉNYI 2010, 752–756.

²¹⁷⁷ LOVÁSZ 2002g; LOVÁSZ 2002h; LOVÁSZ 2002i; LOVÁSZ 2002j; SZENTPÉTERI 2006, 459–460; RÉVÉSZ 2020, 254, 67. kép.

²¹⁷⁸ FÜREDI et al. 2017, 427.

²¹⁷⁹ RÉVÉSZ 2020, 300.

IV. TELEPÜLÉSTÖRTÉNET

168. kép. Borsod, Abaúj és Zemplén megyék 10. századi temetői (●) és szórványleletei (○), 10–11. századi temetői (●) és szórványleletei (○), 11. századi temetői (●) és szórványleletei (○), valamint bizonytalan lelőhelyei (●):

1. Alsódobsza, közelebről ismeretlen lelőhely, 2. Ágcsernyő-Nagyréti domb, 3. Ároktő-Dongóhalom, 4. Bély,
5. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 6. Bodroghalom, közelebről ismeretlen lelőhely, 7. Bodrogszentmária-Papdomb, 8. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 9. Bodrogszerdahely-belterület, 10. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 11. Bogács-Pazsagpuszta, 12. Cigánd-Diós-dűlő, 13. Edelény-Derekegyháza-dűlő, 14. Edelény-Borsod, Fő u., 15. Edelény-Borsod, közelebről ismeretlen lelőhely, 16. Edelény-Borsodi földvár, 17. Edelény-Finke,
18. Edelény-Református templom, 19. Edelény-Semmelweis u. 10., 20. Felsőszolca, közelebről ismeretlen lelőhely,
21. Felsőszolca-Nagyszilvás u. 21., 22. Felsőszolca-Várdomb, 23. Garany, 24. Hejce, közelebről ismeretlen lelőhely,
25. Hernádkércs, közelebről ismeretlen lelőhely, 26. Karcsa-Kormoska, 27. Karcsa, közelebről ismeretlen lelőhely, 28. Karcsa-Tégláska, 29. Karos-Eperjesszög I., 30. Karos-Eperjesszög II., 31. Karos-Eperjesszög III., 32. Kassa-Abaszéplak, 33. Kassa-Abaszéplak, Bencés kolostor, 34. Kassa-Bárca, 35. Kassa, közelebről ismeretlen lelőhely, 36. Kács-Templom, 37. Kenézlő-Fazekaszug I., 38. Kenézlő-Fazekaszug II., 39. Kenézlő, közelebről ismeretlen lelőhely, 40. Kisdobra-Ligahomok, 41. Kistokaj-Homokbánya, 42. Mályi-Kossuth u. 27., 43. Mezőcsát-Bernáth-dűlő, 44. Mezőcsát-Csicske, 45. Mezőcsát-Hejőmenti Állami Gazdaság, Almatároló, 46. Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér, 47. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely, 48. Mezőzombor-Bálványdomb, 49. Miskolc-Avas, Mélyvölgy u., 50. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.–Vörös u., 51. Miskolc-Görömböly,

52. Miskolc-Repülőtér, 53. Miskolc-Tapolca, 54. Monaj-Berencsi szőlők, 55. Muhi falu 10–11. századi temetője, 56. Muhi-Orliczky Béla háza, 57. Muhi puszta, Muhipuszta (?) I. sír, 58. Nagykövesd, közelebből ismeretlen lelőhely, 59. Nagykövesd-Szölőshomok, 60. Nagymihály, 61. Nagyrozvágy-Futóhomok, 62. Oszlár-Csörsz-árok, 63. Ónod (?), 64. Ózd III. kerület, 65. Örös-Külsőlegelő, 66. Rad-Cselédhomok, 67. Rad-Vereshomok, 68. Sajólad-
Alkotmány u., 69. Sajópüspöki-templom, 70. Sajózöged-Geodéziai torony, 71. Sály-Lator, 72. Sárzasadány-
Akasztószér, 73. Sárzasadány-Felvég u. 17., 74. Sárospatak-Apróhomok, 75. Sárospatak-Baksahomok, 76. Sárospatak-Bodroghalász, 77. Szakáld-Mulatódomb, 78. Szentistván-Honvéd u. 8., 79. Szentistván-Mádi
rét, MOL 24. lelőhely, 80. Szentsimon-Ózd felé eső településrész, 81. Szerencs-Kácsa-dűlő, 82. Szerencs,
közelebből ismeretlen lelőhely, 83. Szerencs-Lajos köz 2., 84. Szikszó-Vadász patak partja, 85. Szinyér,
86. Szomotor-Hegyilegelő I., 87. Taktaharkány-Bazsi puszta, 88. Tarcal-Vinnai dűlő, 89. Tibolddaróc-Odeszalchi
herceg birtoka, 90. Tiszakeszi-Bárótag, 91. Tiszakeszi-Fáy kert, 92. Tiszakeszi-Kenderföldek, 93. Tiszakeszi,
közelebből ismeretlen lelőhely, 94. Tiszakeszi-Százdi apátság, 95. Tiszakeszi-Szódadomb, 96. Tiszalúc-
Sarkad, 97. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát, 98. Tiszatardos-Nagydűlő, 99. Tiszaujváros-Rákóczi u.
7., 100. Zalkod-Heizmann Károly telke, 101. Zalkod-Szegfarki-dűlő, 102. Zemplén-Hospodárský dvor JRD,
103. Zemplén-Kertalja, 104. Zemplén-Szélmalomdomb, 105. Zemplén-Vár, 106. Zemplénagárd-Terebesi homok I.,
107. Zemplénagárd-Terebesi homok II., 108. Alsóberecki, közelebből ismeretlen lelőhely, 109. Aszaló, közelebből
ismeretlen lelőhely, 110. Bodrogszentmária (?), 111. Nekézseny, 112. Encs-Tobolyka, 113. Köröm-Kápolnadomb,
114. Méra-Kis- és Nagyhegy, 115. Borsodszirák, 116. Kis tokaj, 117. Zalkod-Dózsa Tsz., 118. Ladmac-Pipiske-tető

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS FROM BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES

This volume contains a presentation of conquest- and Árpád-period burials found in three counties (whose 10th–11th century borders can only be approximated) in the north-eastern part of the Hungarian Kingdom. The aim was to present the entire assemblages, but under-

standably, for those that have recently been published in modern overview, only references to the literature have been provided. As a result, 114 sites altogether and approximately 1000 burials appear in this catalogue.

RESEARCH HISTORY OF CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD GRAVE FINDS FROM BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES

We have data from 1850 onwards about the discovery of conquest- and Árpád-period graves from Borsod, Abaúj and Zemplén counties. Research achieving varying degrees of success was carried out until 1913, when András Jósa conducted the first excavation to yield a large number of graves, the unearthing of a cemetery in Kenézlő-Fazekaszug. In the years following, approximately eight more graves were unearthed by the owner of the land, Géza Szalay. In 1927, Nándor Fettich conducted almost all of his examination of cemetery II, lying just 150 meters from cemetery I in Fazekaszug, and also recorded 25 graves. In 1930, an archaeological excavation began in Ároktő-Dongóhalom during road construction. Nineteen graves from an early Árpád-period burial were brought to light. Following the work of Géza Megay, Tibor Kemenczei and Katalin K. Végh rescued another 14 graves from the cemetery in 1966. Megay conducted several rescue operations between 1930 and 1960: in 1950 in the part of Szentsimon closer to Ózd, in 1951 in Kistokaj-Homokbánya, in 1951 and 1959 in the territory of the Miskolc airport, and in 1957 in Miskolc-Tapolca. Between 1951 and 1957, a lavish conquest-period cemetery was unearthed in Sárospatak-Baksahomok whose artefacts were collected by Antal Bartha and Nándor Kutzián. In 1958, under the direction of Ida Kutzián, twelve graves from an early Árpád-period cemetery were discovered. In 1961 and 1969, four graves from a conquest-period cemetery were rescued during construction of the Tisza Chemical Complex in Tiszaszederkény. In 1965, during sand mining operations in Szakáld-Mulatódomb, a conquest-period cemetery was almost completely destroyed; Katalin K. Végh managed to rescue only a small portion of the artefacts. In 1950 the first graves came to light in the cemetery of Kistokaj-Homokbánya. A larger scale rescue excavation, however, took place only two decades later: in 1970 Katalin K. Végh documented 44 graves, while in 1972 Judit Gábor and Magdolna Hellebrandt documented another 27 burials. In 1995 and 2001, under the direction of Tamás Pusztai, the excavation of a

part of an 11th-century cemetery was conducted in Muhi, in the area of a medieval market town. Between 1996–1998 in Karcsa-Kormoska, László Révész oversaw the complete excavation of an 11th-century cemetery, which added a further 107 graves to the material available for study. In 2000, Révész and Magdolna B. Hellebrandt documented the graves in a conquest-period cemetery in Bodroghalom-Eresztvényhomok. In 2004, Gábor András Szörényi led excavations that uncovered a part of an early Árpád-period cemetery containing 24 graves.

In addition to publications of the finds, several studies have dealt with 10th–11th century archaeological research. In 1900, Gyula Dókus wrote about the cemeteries of Zemplén County. The finds were naturally included in József Hampel's monographic summaries. In 1968 István Dienes made plans to publish the 10th–11th century finds from Borsod-Abaúj-Zemplén County, a project that would have been overseen by Katalin K. Végh and Antal Bartha. In 1970, Katalin K. Végh published a more ambitious study on the 10th–11th century grave finds housed in the Ottó Herman Museum. In several studies, Ilona Valter wrote about the conquest-period settlement history of Bodroghköz, which included a brief presentation of the sites. In 1992, László Révész discussed the 10th–11th century cemeteries of Borsod-Abaúj-Zemplén County, providing a detailed analysis of sites discovered in the territory of Miskolc. In 1996, he introduced the cemeteries of Karos-Eperjesszőg, separately addressing questions of the 10th-century settlement history of the Upper Tisza region. In the catalogue of the millennium exhibition, István Fodor and László Révész discussed several of the county sites. László Kovács published the contemporary cemeteries of Taktaköz, while Mária Wolf summarised the conquest-period and early Árpád-period cemeteries found in the agglomeration of the county castle of Borsod. The author of this study published a summary – as a preliminary study to this volume – of the 10th–11th century settlement history of Bodroghköz.

PRESENTATION OF THE NATURAL GEOGRAPHIC ENVIRONMENT

The topography of the north-eastern region of the Carpathian Basin includes both mountainous and flatland regions as well as transitional zones. The height above sea level gradually decreases as the northern, higher areas transition into flatlands to the southeast. Naturally, this transition is not smooth, as valleys are carved into

the highlands by watercourses, and occasionally mountain spurs extend into the plains. The fluvial processes in the Tisza and Bodrog regions often resulted in territories permanently covered in water, which fundamentally influenced the formation of settlements.

ARCHAEOLOGICAL INFORMATION RELATED TO THE CONQUEST-PERIOD AND EARLY ÁRPÁD-PERIOD SETTLEMENT HISTORY OF BORSOD, ABAÚJ AND ZEMPLÉN COUNTIES

BODROGKÖZ

Given the location of 10th-century sites in Bodrogköz, the stretch of the Tisza belonging to the central part of the region – bordered by the Hosszúrét wetland to the north – presumably fell outside of the settlement area; after all no traces have thus far been discovered there. The reason surely lies in the physical geography of the area since the wetland almost completely separated the northern and southern territories from each other. Tenth-century cemeteries are likewise missing from the sand ridges along the Karcsa Stream, from Nagykövesd to Kisdobra. The majority of known sites belong to the so-called Tiszaeszlár–Káros–Rétközberencs cemetery group,²¹⁸⁰ which can be found in the region of Bodrogköz (Bély, Bodrogszerdahely-Bálványdomb, Bodrogvécs-Lecse (opposite the pub), Káros-Eperjesszög (cemeteries I–III), Kenézlő-Fazekaszug (cemeteries I–II), Kisdobra-Ligahomok, Nagykövesd-Szőlőshegy, Sárospatak-Apróhomok, Sárospatak-Baksahomok, Szinyér, Zalkod-Szegfarka, Zemplénagárd-Terebesi-homok, Tuzsér-Boszorkányhegy), and in the strip that borders the north (Zemplén-Szélmalomdomb), in Takatöz (Tarcál-Vinnai-dűlő), in Nyíri Mezőség (Tiszaeszlár-Bashalom (cemeteries I–II), Tiszaeszlár-Újtelep), in Rétköz (Rétközberencs-Paromdomb, Tiszabezdéd-Harangláb-dűlő), as well as the sites in the northern parts of the Hajdúság (Rakamaz-Gyepiföld, Rakamaz-Strázadomb) and the Nyírség (Eperjeske). The cemeteries, created by artificially organised communities, contained a greater proportion of graves belonging to men,

and these yielded a greater number of assorted characteristic object types, such as sabretaches and belts with metal mounts and weapons with precious metal fittings, etc., indicating the communities themselves were heavily armed. The various burial grounds formed smaller burial groups located 150-200 meters from each other, and almost all of them included a burial of a prominent male. Another common feature was the strikingly similar burial rite employed in a few graves: three burials documented by experts – Zemplén-Szélmalomdomb and graves II/52 and III/11 in Káros-Eperjesszög – contained sabres that were laid upside down in the graves and belt ends turned upwards at the shoulders of the deceased.²¹⁸¹ These were the resting places for the various leaders of the organized chieftain's entourage and their family members, unmarried armed men and servants.²¹⁸² The number and the structure of the graves created by the different communities are similar in Bodrogvécs, Kenézlő I and Káros II.²¹⁸³ However, Káros cemetery II, in terms of its structure and finds, resembles most closely cemetery I, which lies to the north.²¹⁸⁴ Naturally, not only similarities but differences could also be observed. In the case of Sárospatak-Baksahomok, the community probably used fewer precious metal ornaments but, at the same time, possessed a surprisingly large number of Arabic silver coins, acquired through trade.²¹⁸⁵ Although several grave finds indicate the community participated in or had the opportunity to join military manoeuvres in the west, the goods did not include coins struck in these

²¹⁸⁰ Révész 2020.

²¹⁸¹ Révész 1994, 144; Révész 1999, 230; Révész 2015, 109; Révész 2018, 341.

²¹⁸² Révész 2006, 412.

²¹⁸³ Révész 1991, 622; Révész 1996, 140.

²¹⁸⁴ Révész 2003, 267.

²¹⁸⁵ Kovács 2011, 91.

regions. In every case, the head of the deceased's horse and the ends of its legs were placed in the graves next to the body. Some more randomly discovered object types could be classified as typical artefacts from village cemeteries. Based on the finds from known graves, the number of horse burials in the cemetery of Kisdobra were small. However, compared to the finds from the entire cemetery, the characteristic village artefacts mentioned above, such as a twisted torc, wire bracelet, or smaller, two-part pendant in secondary use were found in greater numbers here. The various communities differed not only in their former attire, jewellery sets and accessories but also in their burial customs. The horse burial variation in which the head of the horse was placed on the left side of the deceased's waist and legs while the front and hind legs were placed behind the deceased in a somewhat more regular order was absent from the cemetery of Sziget with one exception. Burials are known from the middle and western parts of Bodrogköz in which the horse remains, which did not always include the skin,²¹⁸⁶ were placed at the feet of the deceased, while in Bodrogzug, the parts of the horse were arranged around – or were perhaps placed on – the feet of the deceased in a larger portion of the burials. Cases in which only the horse head was placed in the grave have also been documented in these places. Naturally, these are just some of the differences; as the number of professionally conducted cemetery excavations increases we can expect more burial types to be discovered and classified.

The cemeteries of the communities mentioned above were used in the third quarter of the 10th century²¹⁸⁷ and were later abandoned. However, it would be difficult to confidently narrow the period of use of any cemetery within this timeframe since there is incomplete information and there is even some disagreement about the reliability of dating based on contemporary coins, even though they provide the most certain information. In de-

termining *terminus post quem* dates too, the impact of the wide scale circulation of money, and thus the difference in dates provided by the coins, needs to be taken into consideration.²¹⁸⁸ Because of the small number of graves, the so-called “temporary settlement cemeteries” – which includes a significant number of the cemeteries mentioned above – were likely to have been used for a short period of time,²¹⁸⁹ for one or two generations, or about 25-30 years at the most.²¹⁹⁰ In fact, the latest research suggests that in this period, cemeteries may have been established for a more populous community but remained in use for a surprisingly short period of time – just a fraction of the 25-30 years mentioned above.²¹⁹¹ This might explain why there were no or very few kin relationships observed in these cemeteries;²¹⁹² the other possibility is that the communities were not organized based on families.²¹⁹³ An increasing number of anthropological/genetic examinations have brought to light more such cases. Among these, for example, are the 10th century, short-lived²¹⁹⁴ cemetery of Balatonújlak-Erdő-dűlő²¹⁹⁵ in Transdanubia, which contains a uniform distribution of the deceased with respect to sex and age (the graves of six women, six children and six men)²¹⁹⁶ and an 11th century cemetery presumably belonging to a similar type,²¹⁹⁷ excavated in Makó-Igási járandó, containing the graves of two women, one child and seven men (of the men's graves two contained weapons, but one had only a single arrow shaft while the other had a more rare type of weapon, a double-edged sword).²¹⁹⁸ Yet another is the Harta-Freifelt²¹⁹⁹ cemetery, dated to the middle third of the 10th century based on the archaeological material,²²⁰⁰ which contains an uneven distribution of graves with respect to gender (15 women, 3 men and 2 children).²²⁰¹ For the first time, genetic examinations were used to shed light on this phenomenon.²²⁰² This last mentioned cemetery, however, differs significantly from those in the Tiszaeszlár–Karas–Rétközberencs group in terms

²¹⁸⁶ VÖRÖS 2001, 591.

²¹⁸⁷ RÉVÉSZ 2003b, 481.

²¹⁸⁸ KOVÁCS 2011, 91–92.

²¹⁸⁹ KOVÁCS 2013, 526; KOVÁCS 2019, 487.

²¹⁹⁰ BÓNA 1997, 1459; MESTERHÁZY 1996a, 778–779; KOVÁCS 2013, 528.

²¹⁹¹ KOVÁCS 2011, 97–98; KOVÁCS 2013, 529.

²¹⁹² MENDE 2013.

²¹⁹³ CSÓSZ–MENDE 2015, 175.

²¹⁹⁴ KOVÁCS 2019, 249.

²¹⁹⁵ LANGÓ–SIKLÓSI 2013.

²¹⁹⁶ KOVÁCS 2013, 530, notes 113–114.

²¹⁹⁷ BALOGH 2016, 413; CSÓSZ–MENDE 2016; KOVÁCS 2019, 249–251.

²¹⁹⁸ BALOGH 2016, 409; MARCINK 2016, 428–430.

²¹⁹⁹ LANGÓ et al. 2016; LANGÓ–KUSTÁR–CSÓSZ 2018, 251.

²²⁰⁰ LANGÓ–SIKLÓSI 2013, 148, chart I.

²²⁰¹ LANGÓ–KUSTÁR–CSÓSZ 2018, 249; KOVÁCS 2013, 529, note 109.

²²⁰² BÁLINT–LANGÓ 2008, 1217, note 1.

of the distribution²²⁰³ of the sexes (too). Naturally, these observations cannot be generalized, but they should be kept in mind during analysis of the sites. Given all this, in the case of Sárospatak-Baksahomok, perhaps the supposition that the cemetery was opened at the earliest in the second decade of the 10th century, or perhaps a little bit later, is acceptable. We do not know how the destroyed part of the cemetery might influence our view today, but as I mentioned, of the ten known graves, three could only have been dug (based on the evidence of the dirhams) after the years 916/917 and 918/919. The perforated coins, however, make the date more difficult to pinpoint as these were the type of coin that might have been placed in a grave at a significantly later time than they were struck.²²⁰⁴ This cemetery in the area of what is today Baksahomok, which can be dated to the 920s at the earliest, was naturally preceded by the community that had settled there an unknown number of years earlier. A coin with similar origins but issued a decade later was found in grave 6 in Kisdobra, where the *terminus post quem* is 928/929. Of the object types in the assemblage, the abovementioned twisted torc²²⁰⁵ and smaller, two-part pendants²²⁰⁶ also indicate the graves date to the second third of the 10th century, or the 920s. Somewhat similar artefacts were found in the Sárospatak cemetery too. The dirhem unearthed in Bodrogvécs could not have been placed in the grave before 911/912; the issuer of the silver coin used to decorate the sword with sabre-hilt, however, is unknown. A similar combination of a sword next to a coin has thus far been found in one other burial and its *terminus post quem* is 945.²²⁰⁷ In cemetery I in Kenézlő, in addition to the coins indicating a *terminus post quem* of 895, are coins that point to a date beginning in the 930s, while in the neighbouring cemetery II, the coins suggest a date in the 920s. Of course it is not known to what degree a few graves can represent the entire cemetery, since cemetery I might contain as many as 80 to 100 burials.²²⁰⁸ It is far more difficult to determine when the cemeteries were established, since the material remains of the arriving population have yet to be classified, given that their similarities to the material found

to the east do not automatically mean they also date to an early period. Furthermore, researchers have already raised the possibility that the early graves contained few artefacts, that at that time they lacked the elements of later material culture.²²⁰⁹ For this reason, for a detailed analysis of the changes in 10th century settlement history within Bodroγκöz, it is necessary to expand our present set of sources. Hopefully this can be achieved in the future as an increasing number of cemeteries are discovered and are completely and professionally excavated.

The results of genetic tests of the deceased in the Karos cemeteries shed light on the matter of how these former communities were organized and led. These tests have revealed kinship within single cemeteries but not across more than one, except in the case of graves II/52 and III/II, in which the two men were found to be related both on the maternal and paternal sides.²²¹⁰ The tests suggested kinship along the maternal line amongst several of the deceased in cemetery II in Karos and cemetery II in Kenézlő.²²¹¹ Likewise, the remains of two men in the 10th-century short-lived cemetery of Magyarhomorog-Kónya-domb were recently tested and showed the two men were related on the maternal side.²²¹² Because of the kinship along the paternal line between the individuals buried in graves II/52 and III/II in Karos (mentioned above) and grave 9 in Magyarhomorog, the possibility has been raised that the ruling layer of society buried in the former 10th-century cemeteries may have been paternal kin.²²¹³ The genetic tests have identified several more possible relationships between some of the deceased in cemeteries II in Karos and II in Kenézlő and individuals buried in more distant cemeteries, mainly in what is today eastern and southeastern Hungary (Szegevár-Oromdűlő, Magyarhomorog-Kónya-domb, Orosháza-Görbics tanya, Szabadkigyós-Pálliget and Harta-Freifelt).²²¹⁴ As a result, researchers posited that three groups of similar composition but different identities had settled in what is today the area of Karos and did not mix with each other. Basing their conclusions on the kinship between individuals buried in distant cemeteries, they proposed, however, that after moving into the

²²⁰³ I do not consider it likely that only three men from the former community comprised mostly of armed men were buried and among them only one was buried with weapons.

²²⁰⁴ KOVÁCS 2011, 93–94.

²²⁰⁵ RÉVÉSZ 1996, 92.

²²⁰⁶ MESTERHÁZY 1989, 249–250.

²²⁰⁷ KOVÁCS 2011, 95.

²²⁰⁸ RÉVÉSZ 1996a, 150.

²²⁰⁹ BÁLINI 1994, 44–46; TÖRK–LÓRINCZY 2015, 107–108.

²²¹⁰ NEPARÁCZKI 2017, 47–48; <https://www.youtube.com/watch?v=U8p5uFrOatHA> (downloaded: 24th April 2019).

²²¹¹ NEPARÁCZKI 2017, 47.

²²¹² TÖRK–NEPARÁCZKI 2019, 614, summary chart.

²²¹³ TÖRK–NEPARÁCZKI 2019, 614.

²²¹⁴ NEPARÁCZKI 2017, 47–48.

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS

Carpathian Basin, some tribes were broken up and their members dispersed, and fragments of various tribes settled alongside each other in different regions.²²¹⁵ The movement of individuals during this period appears to be confirmed by the archaeological finds;²²¹⁶ today we have evidence that a mother and child were laid to rest in cemeteries some 140 km from each other – Szed-Öthalom and Harta-Freifelt.²²¹⁷ It is an interesting question why, in general, these cemeteries contained²²¹⁸ the grave of only one prominent male – either the leader or chief of the community.²²¹⁹ The distinguished status of the deceased men in Karos is supported not only by the finds but also by these family ties, since this kinship was observed only in the case of these special individuals. Obviously, the community did not remain leaderless after one had died and it was even less likely that the community would have abandoned a cemetery and opened a new one elsewhere because of the leader's death. The explanation might be that the new leader moved with the community to a new location in the middle of the 10th century, and therefore, it was natural that he should be buried there. In this case, however, we might presume that the buried leader had led the community since the establishment of the cemetery; this explains why there is no burial of a similarly distinguished individual in the cemetery. Naturally, however, it is not certain that the leaders who succeeded one another as heads of the communities were buried in a similar manner and with similar goods, since the set of exceptionally high quality goods typically found in these lavish graves may have varied from grave to grave for reasons that have yet to be explored.²²²⁰

The weapons placed in the graves of men in these cemeteries already hint at the pervasiveness of warfare in their everyday lives, to which the bones of the deceased – which researchers have fortunately, although only rarely, been able to examine – bear witness. In cemeteries II and III in Karos-Eperjesszög, evidence of trauma was seen in 30 percent of the skulls; interestingly,

traces of external impact on the rest of the skeleton, however, were not found.²²²¹ Naturally, the individuals may have sustained their injuries during some kind of military campaign in the west. However, if their wounds led to their deaths immediately or within a short period of time, the likelihood was greater that their bodies would not have been buried close to home. Although we have information that in certain cases attempts were made to bring the deceased home,²²²² since there was probably great reluctance to bury them abroad,²²²³ in the majority of cases practicality likely prevailed. During analysis of the 10th-century short-lived cemetery of Magyarhomorog, László Kovács demonstrated that if the 11 men in the cemetery, which consisted of 17 graves, had not died of some illness, they must have been killed in an armed conflict that occurred somewhere close enough to allow the bodies to be brought home.²²²⁴ Of course it is not possible to name the conflicts,²²²⁵ but these may have been connected to power struggles or occasionally to personal hostilities or grievances between smaller or larger groups. If the injuries show traces of a struggle for dominion then the men were probably buried rather quickly, sometime in the middle of the 10th century, when, researchers believe, there was a disturbance in the internal balance of power.²²²⁶

Attempts to adequately estimate the size of the 10th-century population require that the cemeteries be fully excavated. The graves and artefacts found along the border of Karos suggest that rather large communities lived in Bodrogköz, as at least 200 graves are known that date to the first half or three-quarters of the 10th century.²²²⁷ However, the decrease in population can certainly be attributed to, if only temporarily, to the relocation of the power centre. Another event also contributed to the further decrease in population in Bodrogköz: studies of climate change show that between 750 and 900, the Carpathian Basin grew considerably warmer and drier,²²²⁸ resulting in the contraction of the floodplains and wetlands.²²²⁹ After this, however, the amounts of precipitation

²²¹⁵ NÉPARÁCSKI 2017, 47–48.

²²¹⁶ Regarding the north-east network of the mouth of the Maros: TÜRK-LŐRINCZY 2015, 107–109.

²²¹⁷ TÜRK-LŐRINCZY 2015, 103, 108, note 184; CSÓSZ-MENDE 2015, 374.

²²¹⁸ RÉVÉSZ 1994, 144; RÉVÉSZ 1999, 230; RÉVÉSZ 2015, 109; RÉVÉSZ 2018, 341.

²²¹⁹ RÉVÉSZ 1999, 130–143.

²²²⁰ RÉVÉSZ 1996, 49.

²²²¹ KUSTAR 1996, 402, 407.

²²²² SZARKA 2003, 301.

²²²³ SZARKA 2003, 297–298.

²²²⁴ KOVÁCS 2019, 246, 487.

²²²⁵ KOVÁCS 2019, 246.

²²²⁶ FONT 2009, 11.

²²²⁷ RÉVÉSZ 1996, 198–199.

²²²⁸ GYÖRFFY-ZÓLYOMI 1996, 915–917.

²²²⁹ FRISNYÁK 2000, 53; FRISNYÁK 2001, 557.

in the Carpathian Basin increased.²²³⁰ Research by Attila Türk and Gábor Lőrinczy showed that changes in precipitation resulted in an unfavourable change in climate in Bodroglak in the middle of the 10th century, which made the area unsuitable for further inhabitancy.²²³¹ They posited that after this a portion of the inhabitants moved to the southern part of the region between the Danube and the Tisza, a hypothesis that has been confirmed by archaeological and anthropological studies.²²³² Of course, other reasons for this migration cannot be excluded; the pressure of an increasing population and the desire to return to the original, post-conquest settlement area may have played a role.²²³³ Károly Mesterházy also postulated that migration paths may have led from Bodroglak to perhaps parts of the Bácska region.²²³⁴

The question has been raised several times in the research whether we can identify the cremated individuals in 10th-11th century Slavic burials with at least a portion of the members of the common masses.²²³⁵ Because the number of these types of Slavic graves is considerably smaller than the number of known burials linked to the Hungarians,²²³⁶ perhaps the answer to the question is no. After all, the actual conditions of living would suggest the opposite.

The sites of the next 10th-11th century group unfortunately contain a significantly large number of graves that could possibly have been dug sometime in the 11th century, but simple classification is hampered by both a lack of information and the destruction of the burials. If we map the second group, it becomes clear that burials from this second group for the most part cannot be found where the first group of 10th century settlement territories, in Bodroglak, were located. In fact, only one site close to the western part of the second cluster of 10th-century cemeteries, Sárazsádkány-Felvég street No. 17 on the opposite bank of the Bodrog, can be classified in this group. However, an ornate band bracelet suggests the cemetery may have been opened in the 11th century. The cemeteries reveal various features of the communities that might result from their place in the chronology. Those whose dating appears the most certain contain

double-edged swords, which became more widely used when there was a change in weaponry, and which still reflect customs typical of 10th century burials, such as partial or symbolic horse burials and graves with weapons. The dating of these graves is based on the dissemination of double-edged swords after 955.²²³⁷ The sites with double edged-swords in Ágcsérnyő and Tiszasálamon belong to this group, but these two locations might in fact constitute one site at the eastern end of Bodroglak. Research is divided on the question of whether, following their appearance, double-edged swords were among the equipment used exclusively by the forces of the central power²²³⁸ or whether they were used throughout the country.²²³⁹ If the former is true, then the graves must have belonged to the military personnel employed by the central power,²²⁴⁰ and because we have no other certain information from Bodroglak about the occurrence of double-edged swords,²²⁴¹ we can conclude based on geographical position too that the deceased may have been soldiers protecting some kind of strategic point. The second group that likely belongs to this period comprises burials that contained simple jewellery, but also S-ended rings and occasionally pots. In these cases, we cannot exclude that these burials can be dated entirely to the 11th century. However, I would classify the cemetery in Bodroglak-Eresztvényhomok in the third group. This cemetery appears to be earlier than those discussed previously. The burial customs, especially the extraordinary diversity in the orientation of the graves, are unique. The literature has provided several possible reasons for the various orientations,²²⁴² which contrast to the west-east orientation typical of the period. One such explanation is that the members of a given community had just converted from the earlier burial practice of cremation to the custom of inhumation; as a consequence, no set of rules governing burials had yet been established.²²⁴³ If we accept this as a reasonable explanation, then we cannot perhaps exclude the possibility that the graves contained in part an already assimilated Slavic population, whose 10th century existence has been

²²³⁰ GYÖRFIY-ZÓLYOMI 1996, 917.

²²³¹ TÜRK-LŐRINCZY 2015, 112.

²²³² Cf. TÜRK-LŐRINCZY 2015, 107-109, 112-113.

²²³³ LŐRINCZY-TÜRK 2015, 112.

²²³⁴ MESTERHÁZY 1995, 1046.

²²³⁵ RÉVÉSZ-WOLF 1993, 108; WOLF 1994, 127; PINTÉR-NAGY-WOLF 2017, 150.

²²³⁶ PINTÉR-NAGY-WOLF 2017, 150.

²²³⁷ KOVÁCS 1989.

²²³⁸ VESZPRÉMY 2000, 337.

²²³⁹ MESTERHÁZY 1996a, 791-792.

²²⁴⁰ VESZPRÉMY 2000, 337.

²²⁴¹ RÉVÉSZ 1996, 205.

²²⁴² KOVÁCS 2016.

²²⁴³ GÁLL 2013, 600-601.

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS

postulated for some time by researchers. All of this is, of course, no more than speculation, since it is not supported by clear evidence: the burials' meagre grave goods for the most part did not distinguish them from other burials of the period, although they had other unique features aside from their various orientations: a large percentage of the graves contained pots (33% of the known graves in the cemetery), which included pots in pairs in graves 9 and 25 and a spindle whorl. These all suggest a community without a completely uniform set of customs. Their ethnic identity of course remains an open question.

The 11th-century location of the graves partially covers the territory of the 10th–11th century group, and as already mentioned it is not possible in every case to draw firm boundaries between the categories. At the same time, while remnants of the 10th–11th century settlements continue to crop up in the eastern half of Bodrogszék, sites dated to the middle or second half of the 11th century are known in this region. Cemeteries from the first half of the 11th century are also difficult to identify; our information points more strongly to their use in the middle decades and third quarter of the century (Karcsa, Rad-Cselédomok, Sáradsány, Szomotor, Zemplén-Kertalja).

No cemeteries are known in the area along the Tisza River from the 11th century, just as none are known from the preceding periods either. However, the literature contains one reference to a settlement in Révleányvár-Várdomb.²²⁴⁴ Nevertheless, the results of excavations²²⁴⁵ seem to confirm the presence of a higher rate of settlement beginning only in the 12th century. Contemporary cemeteries are not known from Bodrogszék either; however, the literature mentions several settlements dating to the 11th century here too: Zalkod-Szegfarka, Kenézlő-Gicepart, and, a little to the east, Sárospatak-Páterhomok.²²⁴⁶ The only, nearly completely excavated cemetery is found in Karcsa-Kormoska. The amount of precious metals known from the graves of the village community corresponds to the averages for the period;²²⁴⁷ the graves were dug in the middle of the 11th and the beginning of the 12th centuries.²²⁴⁸ These, however, are the last of the known sites from the interior of Bodrogszék. The rest are located in the catchment basin of the Bodrog River. From the west, the first cemetery, which certainly dates to the 11th century and probably to the later part of it, can be found in

Sáradsány-Akasztószér, approximately 1 km from the site at Felvég street No. 17, dated to the 10th or 11th century. This suggests a smaller settlement hub; however the settlements were especially concentrated in the area where the Latorca and Bodrog rivers meet. Of these settlements, those dating to the mid-11th century may have used the cemeteries of Szomotor, Rad and Zemplén-Kertalja. The site of Zemplén-Hospodarský dvor JRD may also be earlier than these. The increase in the number of cemeteries at that time may be related to the emergence of Zemplén as a centre. Hungarians had already appeared there in the 10th century, although the type of cemetery with row graves did not occur until the 11th century.²²⁴⁹ This settlement concentration perhaps already shows traces of the 11th-century densification of the settlement network.²²⁵⁰

Regarding the nature of the communities, the Karcsa-Kormoska cemetery fits with the village burial grounds of the 11th century, however both Sáradsány-Akasztószér and Szomotor-Hegyilegelő have significantly different features. In cemeteries in use at approximately the same time, groups with some differing customs can be observed to have lived side by side. However, in Sáradsány, according to evidence from the excavated part of the cemetery, the graves form only two well-defined groups based on the orientation of the graves and the quantity of the grave goods; the separation between the two groups is also indicated by the grouping of these burials within the cemetery. Meanwhile in Szomotor, only the orientation of the graves distinguishes the different groups; this suggests the existence of considerably more groups within the community. Especially interesting is that in Szomotor, the westward-facing burials typical of the period account for only a small percentage of the total number of graves.

Various explanations have been given in the literature – as I mentioned above – for the divergence from the customary orientation of the graves in a given region. Analysis of these allows for the recognition of differing traditions and the categorization into various groups²²⁵¹ and might indicate the existence of kinship communities within the cemetery but also the possibility of ethnic affiliation.²²⁵² Several times in the literature²²⁵³ the possibility of the survival of the Avar-period population has been posited because of the northern orientation of the

²²⁴⁴ VALTER 2008, 320.

²²⁴⁵ RINGER-SZÖRÉNYI 2011.

²²⁴⁶ VALTER 1974, 13–14; VALTER 2008, 320.

²²⁴⁷ RÉVÉSZ 2011, 539.

²²⁴⁸ RÉVÉSZ 2011, 539.

²²⁴⁹ SLIVKA-VALLAŠEK 1981, 310.

²²⁵⁰ KRISTÓ 2000, 431.

²²⁵¹ TOMKA 1975, 5.

²²⁵² KOVÁCS 2015, 354, 360.

²²⁵³ TETTAMANTI 1975, 93; HORVÁTH 2018, 149–152.

graves. It should be mentioned, though, that the multitude of 9th–10th century graves with an east-west orientation in the given regions along the northern perimeter of the Carpathian Basin point to the mixing of the late Avar and Slavic populations.²²⁵⁴ This direction of enquiry might lead to an explanation of the unusual features of the cemeteries, although we should of course keep in mind that the assumption that the continued practice of burials with opposing orientations can be explained by the survival of ethnic groups requires further scrutiny.²²⁵⁵ After all, the use of uncustomary orientations for burials and burial groups, or in some cemeteries located in other environs was relatively common and did not necessarily indicate ethnic differences.²²⁵⁶ This is demonstrated by the fact that burials with alignments that contrast with the typical west-east orientation of the period, which were examined and analysed by László Kovács,²²⁵⁷ in general corresponded to the other graves in the cemetery.²²⁵⁸

The northern orientation was relatively common in the northern parts of the settlement region²²⁵⁹ and thus occurred in the areas next to the region in question too; an example is grave 133 in the Ibrány-Esbó halom in Rétköz, in which the adult female was laid in almost an exact north-south direction (356°). The grave appears at the end of a row of burials on the eastern edge of the 11th-century part of the cemetery. The rings with S-shaped ends and the band rings,²²⁶⁰ however, suggest that jewellery was also placed in the grave. At the same time, the orientation of the grave and the horizontal stratigraphic position were probably not an expression of the deceased's belonging to a specific group whose cohesion was based on some sort of criteria. At the same time, the individual of uncertain age and sex, buried without grave goods in grave 14 in the approximate centre of the cemetery located on the site of the Tiszabercel Vocational School, was placed in a similarly regular north-south direction.²²⁶¹ This grave was found underneath grave 13 and belonged to the earlier horizon of the burial ground.²²⁶² Given the

twisted bracelet found in this grave and assuming the cemetery was opened in the late 10th century,²²⁶³ grave 14 must have been dug before grave 13. Like the Ibrány grave, this too must have been unique amongst the other graves in the cemetery. At the same time, in cemetery II of Tiszalök-Rázom in Nyíri Mezőség, this alignment was especially common. Fourteen graves with a northern orientation were documented which, aside from their orientation, share no other common features.²²⁶⁴ We can include in this category graves 87, 115, 133, 155, 161, which have a north-northwest orientation (0–45°), and grave 175, which has a north-south (351°)²²⁶⁵ orientation; furthermore none of them were located in separate clusters in the cemetery. In the 11th-century cemetery of Tiszalúc-Sarkad in Taktaköz, none of the graves contained any grave goods made of durable materials, but this is probably not evidence of a connection between the graves since 32.02% of the graves did not contain any.²²⁶⁶ One grave was for a woman (grave 87), while the majority were children's graves. Here, an observation by Péter Tomka about Avar-period graves is worth noting: amongst the graves that had different or opposing orientations were numerous children's graves; the reason for this might be that less attention was paid to the burial of children.²²⁶⁷ An unknown number of graves with a northern orientation and containing skeletons with a pair of clay pots at the skull and another pair at the feet have been reported from Taktaharkány-Bazsi puszta.²²⁶⁸ The only surviving artefact from the cemetery is a band bracelet that increases in width, culminating in rounded ends, and decorated with a dot pattern.²²⁶⁹ This find can be classified amongst the latest jewellery specimens that were in circulation until the middle of the 11th century.²²⁷⁰ If the report about the orientation of the graves and the pots is accurate, then this community is unique since this sort of combination is unknown elsewhere, not even in Bodrogköz, although the placement of two pots in the grave can be observed in graves 9 and 25 of

²²⁵⁴ KOVÁCS 2015, 361.

²²⁵⁵ KOVÁCS 2015, 361.

²²⁵⁶ TOMKA 1975, 57–58.

²²⁵⁷ KOVÁCS 2015.

²²⁵⁸ KOVÁCS 2015, 360.

²²⁵⁹ TETTAMANTI 1975, 93.

²²⁶⁰ ISTVÁNOVITS 2003, 88.

²²⁶¹ ISTVÁNOVITS 2003, 189, 375, 378, 425.

²²⁶² ISTVÁNOVITS 2003, 187, 189, 425.

²²⁶³ ISTVÁNOVITS 2003, 426.

²²⁶⁴ TÓTH 2014, 171, note 351.

²²⁶⁵ KOVÁCS 2015, 166, chart 3.

²²⁶⁶ KOVÁCS 2015, 177.

²²⁶⁷ TOMKA 1975, 59.

²²⁶⁸ KOVÁCS 2015, 46–48.

²²⁶⁹ KOVÁCS 2015, 47.

²²⁷⁰ MESTERHÁZY 2018, 194.

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS

Bodroghalom – but at places other than the head or feet. These latter two graves were also positioned toward the west. In the cemetery at Petőfi Sándor street in Szabolcs, amongst the graves with a northern orientation is one (grave 364) located at the western edge that contained a woman buried in a frog pose, while another grave (391) at the south-southeastern edge contained a woman in a crouched position.²²⁷¹ The other graves (162, 220, 223, 236) do not display features exclusively characteristic of this orientation group with respect to sex or age or their body position. Only the scant number of goods they were buried with can be considered a common feature; one ring with S-shaped ends (from grave 50) and one fragment of a horse rib (grave 251) have survived.

The graves aligned to the north show considerable variation across the cemeteries in the examined regions and nearby as well. In some cases there are no correlations, while in others the graves appear at the edges, like end-pieces to a row of burials, or they were placed outside the cemetery. Despite their differences, it appears probable that graves of this kind began to appear in larger numbers in the 11th century just as they did in the slightly more remote cemetery of Perse-Bércz.²²⁷² This is the period when the newly developed form of material culture spread throughout the region of the Hungarian kingdom and was used as much as circumstances allowed. In addition to using a uniform set of jewellery, these communities for some reason also felt that it was important to bury a certain number of their dead in an alignment other than the customary western orientation. Caution is necessary in interpreting this phenomenon, but we can nevertheless establish with assurance that two significantly different groups of graves have come to light, and this difference could even be explained by the presence of different ethnicities.

In Szomotor, these northern and western orientations are rarer and instead a southern and southwestern orientation dominates.²²⁷³ The view of this former community is further nuanced by the high number of graves packed with stones. However, this may not be evidence of a deep-rooted tradition but rather of a practice that evolved in a community that exploited the stone quarrying opportunities of the region where it was located. Although graves packed with stones could be observed in a cemetery dating to the previous century and belonging to the community of Bodrogszerdahely, about 4 km away,²²⁷⁴ the difference in the orientation of the graves is significant, just as the depth and to some extent the stone construction is. Furthermore, in Szomotor, it is the graves with a west-

ern alignment that lack the stone structures, thus calling into question the possibility that there was any connection between the two cemeteries. Although the majority of the graves packed with stones have a southern or south-western orientation, they cannot be associated exclusively with any one alignment. Therefore it can be roughly considered a community-wide practice that was reserved for the burial of only certain individuals; the community's burial customs thus have a common feature. The new material culture certainly reached the community of Szomotor too, and the practice of leaving obols appeared amongst their burial customs, yet the orientation of the graves was still extremely diverse. There are several possible reasons for this. On the one hand, the community may have, for some reason, felt the need for some sort of distinguishing practice amongst all the uniform customs. Perhaps this reflects the group's sense of identity. On the other hand, according to the vague hypothesis discussed above, the direction of the alignment may have begun to change over time. Therefore, the differences between groups in terms of the orientation of the graves might in part have a chronological explanation. In this case, however, the placement of the graves in closed clusters raises the question of why just one area of the cemetery was used. We can logically conclude there was some connection between the buried individuals. It is not likely, however, that any one process dominated completely. Instead complex reasons – some of which remain obscure to us today – likely explain the variations. Therefore, most of what had been discussed above is mere speculation. Furthermore, the clustering of graves with a particular orientation may in fact be linked to certain natural features that required the same positioning of the graves in one part of the cemetery. For example, in Tégláégető I in Letkés, the alignment of graves 20 and 21 in the south-eastern part was determined by the shape of the hill: the graves were adjusted to the hill's perimeter.²²⁷⁵ There, a slightly arced row of graves (22–23, 27, 35–36) in the southeastern edge of the cemetery are positioned almost perpendicularly to the majority of the burials. At the end of this row are graves 20 and 21, which based on the cemetery map, fit with those in the row. However, as we have seen, their positioning could also have been determined by the shape of the hill. Whether the grave diggers intended to align them with the other graves is impossible to know today.

In Sárzadsány we can presume, based on our current information, there was a smaller community, but one with considerably more diverse customs, alongside

²²⁷¹ KOVÁCS 1994, 105.

²²⁷² HORVÁTH 2018, 138–152.

²²⁷³ TETTAMANTI 1975, 93.

²²⁷⁴ NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009, 313.

²²⁷⁵ BAKAY 1978, 67–72, 152.

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS

a more populous (?) group whose customs were typical of the period. Meanwhile, in Szomotor, the entire community may have possessed diverse features, as the typical grave orientation of the period was not observed but stone packing was practiced. Both communities adhered to the jewellery and presumably the clothing fashions of the time, although their material wealth may have influenced their daily lives, including their burials practices.

Regarding the 11th-century population of Bodrogköz, we know of about 200 graves mainly from the middle and second half of the century – Karcsa, Sárazsadány, Rad,

Szomotor and Zemplén. Their estimated original numbers may have been much higher. Perhaps we can count cemetery groups or areas designated as burial grounds from this century, such as the two cemeteries of similar age in the area of Rad, which are approximately one kilometre from each other on the northern and southern parts of four hills surrounding the bend of a former backwater of the Tisza. Although the two cemeteries appear in the 10th–11th and the 11th century groups, the meagre finds from Vereshomok suggest the possibility that they were in use during partially overlapping periods.

TAKTAKÖZ

Unfortunately, the archaeological finds from Taktaköz, to the southwest of Bodrogköz, provide very little information about its settlement history. The 10th-century cemeteries are represented by Mezőzombor-Bálványdomb, Szerencs-Kácsa-dűlő and Tarcál-Vinnai-dűlő, while the next, 10th–11th century group includes the site of Tiszatardos-Nagy-dűlő.

An 11th-century village community used the cemetery of Tiszalúc-Sarkad, while the graves in Szerencs-Lajos köz were already placed in the church cemetery in accordance with the requirements of the new faith.²²⁷⁶ It seems that the former communities settled along the northern and eastern perimeters of the Taktaköz wetlands.

ZEMPLÉN PLAIN

Although the southern part of the Zemplén plain, located to the north of Bodrogköz, is a flatland, it does not bear traces of the kind of intensive settlement found in Bodrogköz. In fact, only a few sites are known from this area, and these date to the 11th century: in Garány one grave or

part of a cemetery was found, while farther to the north is the cemetery of Nagymihály. It seems that in the 10th century, the settlement area did not cross the boundary of Bodrog-Latorca to the north, and in the 11th century, settlements probably began spreading very slowly to the north.

HERNÁD VALLEY

Beyond the Eperjes-Tokaj Mountains to the west of Zemplén, traces of settlements again appear in the Hernád Valley. However, it seems that the valley region was only sparsely populated by Hungarians in the 10th century. One group of sites is located in the area of Kassa. Unfortunately, though, these are without exception isolated finds; therefore, their value as sources of information on the settlement history of the area is questionable. The first traces of settlement were found to the south, in Cserehát: in the vicinity of Hejce, a horse burial was discovered, and in Szalaszend, part of a cemetery was found. A little to the south, in Encs-Tobolyka, a conquest-period

cemetery came to light. Somewhat more to the west, a horse burial in Monaj was unearthed and in Szikszó two horse burials and two containing horse tack were discovered, but these can probably be classified in this region and period too. It appears at present, based on the most reliable information, that the border of the 10th-century settlement area was located through the first half of the century somewhere in the area of the Rakaca-Ida confluence. In the second half of the 10th and the beginning of the 11th centuries, the settlement pattern must have been similar; more reliable data suggest settlement in the area of Kassa began only in the 11th century.

BÓDVA VALLEY

To the south, the Bódva River, which flows into the Sajó River, forms the border of Cserehát. Traces of the 10th–11th century settlement, however, have thus far only been found in the vicinity of Edelény. The cemeteries suggest

that at the end of the 10th and beginning of the 11th centuries more populous communities had still not settled there. We only find evidence from the mid-11th century, following the construction of Borsod Castle.

²²⁷⁶ Kovács 2015.

V. CONQUEST- AND ÁRPÁD-PERIOD BURIALS AND GRAVE FINDS

SAJÓ VALLEY

The 10th–11th century sites along the river can be divided into two groups. A smaller group is located in the upper river basin, where the Sajó and Rima meet: Szentsimon, Sajópüspöki and Ózd. In Sajópüspöki, traces of a ravaged 10th-century cemetery were discovered, while in the part of Szentsimon towards Ózd, the cemetery of an 11th-century community was found. It seems that in the 10th century, Hungarians had not settled in the region of Erdőhát either, which extends between the mountains. Traces dating only to the 11th century can be found there. The other group of sites is located approximately between the Szinva River and the mouth of the Sajó River, where it empties into the Tisza. Amongst the 10th-century sites are Szakáld-Mulatódomb and Mezőcsát-Állami Gazdaság. These were probably not larger cemeteries, with the number of burials around 100, while the other sites were linked to village-like communities. In Kistokaj-Homokbánya, burials were probably performed from one of the early decades of the 10th century until one of the last decades of the same century; the clothing and jewellery of this former community reveal that two distinct groups were living side by side. An ornate bronze band bracelet

and clothing ornament were unearthed in Sajólád, almost opposite Kistokaj. The grave can likewise be classified in the 10th-century group. Several kilometres to the north, in the area of the Miskolc Airport, is a larger, or perhaps two smaller adjacent cemeteries. Here, later jewellery types and a double-edged sword have come to light; therefore, the cemetery can be linked to a community that inhabited the area in the second half of the 10th century. In the vicinity of Miskolc, however, the number of sites began to increase only in the 11th century. On the left bank of the Sajó, the 11th-century, row-type cemetery of Felsőszolca and the graves in the church graveyard represent the demands of the new period. An early Árpád-period community buried its dead in Sajószöged, where the Geodesic Tower is located, in Mezőcsát-Bernáth dűlő, while in Mezőcsát-Csicske, the burials were placed around the church. It thus appears that more populous, village-like groups lived in the Sajó Valley in the 10th century, at least in the area of today's Kistokaj and Miskolc, and a cluster of settlements could be observed, which moreover began to increase in density in the 11th century; primarily in the territory along the right bank of the river.

THE BORSOD FLOODPLAIN

Along the Tisza, in the area of the Tiszaszederkény-Tisza Chemical Complex, a 10th-century part of a cemetery came to light; all four of its known graves contained horse bones or horse tack. Finds from Tiszakeszi-Szodadomb probably also indicate a 10th-century cemetery or part of a cemetery. Likewise in Ároktő-Dongóhalom, the tradition of the horse burial can still be found, but

so too can the S-ended hoops and bracelets with animal heads amongst the later-period artefacts. Unfortunately, the graves in Tiszakeszi-Kenderföldek are difficult to date within the 10th and 11th centuries, while the burials excavated by the monastery of Százd are more likely 11th–12th century. A community buried its dead in an area next to Oszlár in the second half of the 11th century.

BORSODI MEZŐSÉG

To the northwest, the perforated braid ornaments unearthed in the cemetery of the settlement of Szentistván can be interpreted as artefacts of a 10th-century settlement. I cannot date the cemetery discovered in Mezőkeresztes-Kiserdő to a more precise period than the 10th–11th century, although the sites located fewer than 3

kilometres apart in the meadow of Szentistván-Mádi rét and by the Mezőkeresztes-MOL (site 23) can already be classified as 11th century cemeteries. Their assemblages are characteristically 11th century; at the same time, a community that was much smaller than a village community must have established the sites.

MISKOLCI-BÜKKALJA (BÜKK FOOTHILLS AT MISKOLC)

In Miskolci-Bükkalja, only the Sály bit indicates a 10th century settlement, while the finds from Tibolddaróc and Kács can be dated to the 11th century. Bogács, where a metal inlaid, trapezoidal stirrup unlike any other found in the county was discovered, already lies in the territo-

ry of Egri-Bükkalja (Bükk foothills at Eger). All of these suggest that Bükkalja was not a densely settled area in the 10th century. Traces of a slight increase in the settlement density can only be observed beginning in the 11th century.

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

...the ... of ...

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

RÖVIDÍTÉSEK

<i>ad.</i>	<i>adultus</i> ('érett' [fiatal felnőtt], latin)
átm.	átmérő
AÜSAV	Archeologický ústav SAV, Nitra
csv. h.	csontváz hossza
D	dél
É	észak
é. n.	év nélkül
f. átm.	fenékátmérő
<i>Fig.</i>	<i>figure</i> ('ábra', angol)
h.	hossz
H. C.	Horváth Ciprián
Hr.	Horvátország
hv.	huzalvastagság
<i>inf.</i>	<i>infans</i> ('gyermek', latin)
<i>iuu.</i>	<i>iuuenilis</i> ('ifjú', latin)
JAM	Jósa András Múzeum, Nyíregyháza
K	kelet
ltsz.	leltári szám
ltsz. n.	leltári szám nélkül
m.	méret
<i>mat.</i>	<i>maturus</i> ('érett' [érett felnőtt], latin)
MNM	Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest
MTM	Magyar Természettudományi Múzeum, Budapest
Ny	nyugat
<i>Obr.</i>	<i>obraz</i> ('kép', szlovák; 'kép', bolgár)
PPKE	Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Budapest
R. A.	Régészeti Adattár
<i>sen.</i>	<i>senilis</i> ('idős', latin)
sh.	sírhossz
Sl.	Szlovákia
sm.	sírmélység
Srb.	Szerbia
ssz.	sírszélesség
Sv.	Szlovénia
sz.	szélesség
sz.	szórvány
sz. á.	szájátmérő
SzTE	Szegedi Tudományegyetem, Szeged
S-vég sz.	S-vég szélessége
t.	tájéolás
<i>Taf.</i>	<i>Tafel</i> ('tábla', német)
TSz.	termelőszövetkezet
Ukr.	Ukrajna
ún.	ügynevezett
v.	vastagság
ActaArchHung	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
ActaArchCarp	Acta Archaeologica Carpathica, Kraków

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

Agria	Annales Musei Agriensis. Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger
AKorr	Archäologisches Korrespondenzblatt, Mainz
Alba Regia	Alba Regia. Az István Király Múzeum Közleményei, Székesfehérvár
Antaeus	Antaeus. A Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetének Évkönyve, Budapest
AR	Archeologické rozhledy, Praha
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest
ArchHung	Archaeologia Hungarica, Budapest
ArchKözl	Archaeologiai Közlemények, Budapest
ASM	Archaeologica Slovaca Monographiae, Nitra
AV	Arheološki Vestnik, Ljubljana
AVANS	Archeologické Výskumy a Nálezy na Slovensku, Nitra
Arrabona	A Győr-Moson-Sopron Megyei Múzeumok Közleményei, Győr
BMMK	A Békés Megyei Múzeumok Közleményei, Békéscsaba
BudRég	Budapest Régiségei, Budapest
CommArchHung	Communicationes Archaeologicae Hungariae, Budapest
Crania Hungarica	Crania Hungarica. Musée National Hongrois Section Anthropologique du Musée d'Histoire Naturelle, Budapest
Cumania	Cumania. A Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei, Kecskemét
DMÉ	A Debreceni Déry Múzeum Évkönyve, Debrecen
DolgSzeged	Dolgozatok a Magyar Királyi Ferencz József Tudományegyetem Archaeologiai Intézetéből, Szeged
DolgKolozsvár	Dolgozatok az Erdélyi Nemzeti Múzeum Érem- és Régiségtárából, Kolozsvár
DuDolg	Dunántúli Dolgozatok. A pécsi Janus Pannonius Múzeum Kiadványai, Pécs
EMÉ	Az Egri Múzeum Évkönyve/Az egri Dobó István Vármúzeum Évkönyve, Eger
EphNap	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Ethn	Ethnographia, Budapest
FolAnthr	Folia Anthropologica, Szombathely
FolArch	Folia Archaeologica, Budapest
Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
Földrajzi Értesítő	Földrajzi Értesítő. A Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutatóintézetének folyóirata, Budapest
HistCarp	Historica Carpatica, Košice
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
HOMK	A Miskolci Herman Ottó Múzeum Közleményei, Miskolc
JAMÉ	A Jósza András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
JPMÉ	A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve, Pécs
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
MatArchSlov	Materialia Archaeologica Slovaca, Nitra
MFMÉ	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve, Szeged
MFMÉ StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHKÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sírletelei, Szeged – Budapest
MittArchInst	Mitteilungen des Archäologischen Institutes der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, Budapest
MMM	Moson Megyei Műhely, Mosonmagyaróvár
MÖK	Magyar Östörténeti Könyvtár, Budapest
MPK	Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, Wien
MSZTRT	Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanácskérő, Szeged
MT	Magyar Tudomány, Budapest
MuKuCsom	Múzeumi kutatások Csongrád megyében, Szeged
Opllung	Opuscula Hungarica, Budapest
PamArch	Památky Archeologické, Praha
Prilozi	Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu, Zagreb
PZ	Prähistorische Zeitschrift, Berlin

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RGZM	Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
RKM	Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest
Savaria	Savaria. A Vas Megyei Múzeumok Értesítője, Szombathely
SIA	Slovenská archeológia, Nitra
SMK	Somogyi Múzeumok Közleményei, Kaposvár
StCom	Studia Commitatensia, Szentendre
StSl	Studia Slavica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
Studia Archaeologica	Studia Archaeologica, Budapest
ŠtZ	Študijné Zvesti Archeologického Ústavu Slovenskej Akadémie Vied, Nitra
SzMMÉ	A Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok
SzSzBSz	Szabolcs-Szatmár-Beregi Szemle, Nyíregyháza
Tisicum	Tisicum. A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve, Szolnok
VAH	Varia Archaeologica Hungarica, Budapest
VNZ	Várkapitányság Nonprofit Zrt., Budapest
VLS	Vlastivedný sborník, Košice
WMMÉ	A Wosinsky Mór Múzeum Évkönyve, Szekszárd
ZGy	Zalai Gyűjtemény, Zalaegerszeg
ZM	Zalai Múzeum, Zalaegerszeg
ZSINM	Zborník Slovenského Národného Múzea, Bratislava
ZSINM Hist	Zborník Slovenského Národného Múzea História Ročník, Bratislava
ZAM	Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters, Bonn

IRODALOM

- ADAM *Archäologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa.* Hrsg.: Szentpéteri, J. [VAH 13/1–2.] Budapest 2002.
- ALFÖLD *Az Alföld a 9. században II.* [MSZTRT 4.] Szerk.: Takács M. Szeged 2017.
- ANDRÁSI 2015 András R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II.* Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2015, 153–176.
- ANGELKOVA–MAKAROV 2001 Angelkova, S. – Makarov, T.: Über zwei Nekropolen aus Südwestbulgarien. In: *Velká Morava mezi východem a západem.* Ed.: Galuška, L. – Kouřil, P. – Měřínský, Z. Brno 2001, 15–27.
- AVAROK PUSZTÁI *Avarok pusztái. Régészeti tanulmányok Lőrinczy Gábor 60. születésnapjára.* [Opitz Archaeologica 6. MTA BTK – MÖT Kiadványok 2.] Szerk.: Anders A. – Balogh Cs. – Türk A. Szeged 2014.
- BAKAY 1965 Bakay K.: *Régészeti tanulmányok a magyar államalapítás kérdéséhez.* [DuDolg 1.] Pécs 1965.
- BALÁZS–P. FISCHL 2013 Balázs Á. – P. Fischl K.: Újabb bronzkori kocsimodell Tiszakeszi-Szódadombról. *HOMÉ* 52 (2013), 21–30.
- BÁLINT 1969 Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *MFMÉ* 1969/1: 1971, 107–114.
- BÁLINT 1971 Bálint Cs.: A kutya a X–XII. századi magyar hitvilágban. *MFMÉ* 1971/1, 295–315.
- BÁLINT 1971a Bálint Cs.: X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában. *BMMK* 1 (1971), 49–88.
- BÁLINT 1977 Bálint Cs.: A honfoglaláskor. In: *Bevezetés a magyar őstörténet kutatásának forrásaiba I/1.* Szerk.: Hajdú P. – Róna-Tas A. – Kristó Gy. Szeged 1977, 121–164.
- BÁLINT 1991 Bálint, Cs.: *Süüdungarn im 10. Jahrhundert.* [Studia Archaeologica 11.] Budapest 1991.
- BÁLINT 2004 Bálint Cs.: *A nagyszentmiklósi kincs.* [VAH 16a.] Budapest 2004.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- BALOGH 2003 Balogh Cs.: 10. századi sírok Kiskunfélegyháza környékéről. *MFME StudArch* 9 (2003), 283–293.
- BÁNFFY 2008 Bánffy, E.: The deer tooth nekance from grave 12 at Bodrogzsádsány. *ActaArchHung* 59 (2008), 163–169. <https://doi.org/10.1556/AArch.59.2008.2.3>
- BARTHA 1968 Bartha A.: *A IX-X. századi magyar társadalom*. Budapest 1968.
- BARTUCZ 1931 Bartucz L.: Adatok a honfoglaló magyarok anthropológiájához. Függetl. *ArchÉrt* 45 (1931), 113–119.
- BENADÍK 1964 Benadík, B.: Slovanské nálezy z výskumu valu na Hradisku v Zempline. *ŠtZ* 14 (1964), 151–159.
- BENADÍK–TOČÍK 1978 Benadík, B. – Točík, A.: Zemplín. In: *Important sites slaves en Slovaquie*. Ed.: Choprovsky, B. Bratislava 1978, 294–297.
- BENCZE–SZIGETI 2010 Bencze Z. – Szigeti J.: Honfoglalás kori temető Soroksár határában (M0 BP 09). *BudRég* 42–43 (2009–2010): 2010, 51–79.
- BENDE–LŐRINCZY–TÜRK 2013 Bende L. – Lőrinczy G. – Türk A.: Újabb 10. századi sírok a Maros-torkolat Duna–Tisza közti oldaláról. Régészeti adatok egy szaltovói párhuzamú tárgytypus értelmezéséhez és a honfoglalás kori temetkezési szokásokhoz. In: *HONFOGLALÁS KOR 25–68*.
- BERNERT–KUSTÁR–SZIKOSSY 2001 Bernert Zs. – Kustár Á. – Szikossy I.: Az [sic!] Borsod - edelényi [sic!] református templom körüli temető embertani vizsgálata. *WMMÉ* 23 (2001), 295–319.
- B. HELLEBRANDT 1982 B. Hellebrandt M.: Huszonöt év régészeti leletmentései Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *HOMK* 20 (1982), 127–133.
- B. HELLEBRANDT 1989 B. Hellebrandt M.: Régészeti tanácskozás Miskolcon. *HOMK* 26 (1989), 219–220.
- B. HELLEBRANDT 1991 B. Hellebrandt M.: Észrevételek a „Régészeti adatok Miskolc korai történetéhez” című tanulmánykötet kapcsán. *HOMK* 27 (1991), 216–220.
- B. HELLEBRANDT 2004 B. Hellebrandt M.: Mályi, Kossuth u. 27/c. *RKM* 2003 (2004), 250.
- B. HELLEBRANDT–PATAY 1977 B. Hellebrandt M. – Patay P.: Újabb rézkori temetők Dél-Borsodban. *HOMÉ* 16 (1977), 43–76.
- B. HELLEBRANDT–RÉVÉSZ 1994 B. Hellebrandt M. – Révész L.: Régészeti gyűjtemény. Kutatóstörténeti áttekintés. In: *Mit ránk hagytak a századok... Vezető a Herman Ottó Múzeum állandó régészeti kiállításához*. Szerk.: Révész L. Miskolc 1994, 5–11.
- BÍRÓ 2013 Bíró Á.: A 10–11. századi Kárpát-medencei ijlemezek külső forráskritikai problémái. In: *HONFOGLALÁS KOR 373–422*.
- BITKA *Bitka pri Bratislave v roku 907 a jej význam pre vývoj stredného Podunajska*. Zost.: Štefanovičová, T. – Hulínek, D. Bratislava 2008.
- BOGNÁR–KUTZIÁN 1970 Bognár-Kutzián I.: Sáradsány. *MittArchInst* 1 (1970), 129–130.
- BOLLÓK 2013 Bollók Á.: Megjegyzések a honfoglalás kori (öv)veretek kutatásának helyzetéről – kiválasztott problémák. In: *HONFOGLALÁS KOR 423–446*.
- BOLLÓK 2014 Bollók, Á.: From Carolingian Europe to its periphery and back again. A brief contribution to the study of the last phases of Carolingian metalwork and the Western European booty of the ancient Hungarians. *ZAM* 42 (2014), 77–116.
- BOLLÓK 2015 Bollók Á.: *Ornamentika a 10. századi Kárpát-medencében. Formátörténeti tanulmányok a honfoglalás kori diszítőművészethez*. Budapest 2015.
- BOLLÓK et al. 2009 Bollók, Á. – T. Knotik, M. – Langó, P. – E. Nagy, K. – Türk, A.: Textile remnant in the archaeological heritage of the Carpathian Basin from the 10th–11th centuries. *ActaArchHung* 60 (2009), 147–229.
- BOLVÁRI–TAKÁCS 2003 Bolvári-Takács G.: Pártállam és megyerendezés 1949–1950. Dokumentumok az önálló Zemplén megye megszületéséről. *Zempléni Múzsza* 3/3 (2003), 71–87.
- BÓNA 1986 Bóna I.: Daciától Erdőelvéig. A népvándorlás kora Erdélyben (271–896). In: *Erdély története I. A kezdetektől 1606-ig*. Szerk.: Makkai L. – Mócsy A. Budapest 1986, 107–234, 575–582.
- BÓNA 1997 Bóna I.: A honfoglaló magyarság régészeti hagyatékának társadalomtörténeti tanulságai. A temetők szerkezetének vizsgálata (1944–1996). *MT* 1997/12, 1451–1461.
- BORSOS 1994 Borsos B.: A bodrogközi települések földrajzi és területhasznosítási típusai a XIX. század közepén. *HOMÉ* 32 (1992), 307–344.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- B. PERJÉS 1997 B. Perjés J.: Különböző leletek konzerválása, restaurálása és rekonstrukciója a karosi honfoglalás kori temetőből. *HOMÉ* 35–36 (1997), 830–839.
- BUDINSKÝ-KRIČKA 1965 Budinský-Krička, V.: Staromaďarský náčelnický hrob zo Zemplína. *AR* 17 (1965), 309–338.
- BUDINSKÝ-KRIČKA–FETTICH 1973 Budinský-Krička, V. – Fettich, N.: *Das altungarische Fürstengrab von Zemplin*. Bratislava 1973.
- ČAPLOVIČ 1984 Čaplovič, D.: Výskum v Zemplíne. *AVANS* 1983: 1984, 62–64.
- CSALLÁNY 1970 Csallány, D.: Weiblicher Haarflechtschmuck und Stiefelbeschläge aus der ungarischen Landnahmezeit im Karpatenbecken. *ActaArchHung* 22 (1970), 261–299.
- CSENGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2014 Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szölő alja. *HOMÉ* 53 (2014), 248.
- CSENGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2016 Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szölő alja. *HOMÉ* 55 (2016), 168–171.
- CSIRKE 2013 Csirke O.: Római kori halomsír Árpád-kori temetkezései Kemenesszentpéteren (Veszprém megye). In: *HONFOGLALÁS KOR* 69–82.
- CSOMA 1887 Csoma J.: A monaji halmokról. *ArchÉrt* 7 (1887), 60–65.
- DANKÓ é. n. Dankó K.: *A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető*. [Szakdolgozat – ELTE BTK.] Budapest.
- DIENES 1960 Dienes I.: Sárzasadány. *RégFüz* I/14 (1960), 60.
- DIENES 1964 Dienes I.: Honfoglalás kori tarsolyainkról. *FolArch* 16 (1964), 79–112.
- DIENES 1966 Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. *ArchÉrt* 93 (1966), 208–234.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok*. Budapest 1972.
- DIENES 1996 Dienes I.: A Szabolcs megyei honfoglalás és kora Árpád-kori temetők terepbejárás naplója. Jegyzetekkel ellátta: Németh P. In: *Tanulmányok, közlemények a honfoglalás emlékére 896–1996*. Szerk.: Németh P. Nyiregyháza – Szabolcs 1996, 287–372.
- DOBOSY 1969 Dobosy L.: Ózd régészeti leletei. *HOMK* 8 (1969), 20–24.
- DOMBORÓCZKI 2017 *Múlt-kirakó. Régészeti leletek az őskortól a honfoglalásig Heves megye területéről*. Szerk.: Domboróczki L. [A Dobó István Vármúzeum Kiállításvezetői I.] Eger 2017.
- DONGÓ 1898 Dongó Gy. G.: Ösmagyar temető. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 34–35.
- DONGÓ 1898a Dongó Gy. G.: Árpád-kori temetőlelet. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 200.
- DONGÓ 1898b Dongó Gy. G.: A b.-vécsi Árpád-kori temetőből. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 200.
- DONGÓ 1898c Dongó Gy. G.: A kis-dobrai Árpád-kori temető. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 362–363.
- DONGÓ 1898d Dongó Gy. G.: Árpád-kori sírok, régiségek. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 30.
- DONGÓ 1898e Dongó Gy. G.: Szerkesztői megjegyzés Szendrey János tanulmányához. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 106.
- DONGÓ 1901 Dongó Gy. G.: Ösmagyar sírok a Bodrogszéken. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 7 (1901), 30.
- DONGÓ 1901a Dongó Gy. G.: A nagy-előhomoki legújabb lelet. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 7 (1901), 101–102.
- DONTCHEVA-PETKOVA 2005 Dontcheva-Petkova, L.: *Odartsi. Vol. 2*. Sofia 2005.
- DÓKUS 1900 Dókus Gy.: Árpád-kori sírleletek Zemplén vármegyében. *ArchÉrt* 20 (1900), 39–61.
- DÓKUS 1900a Dókus Gy.: Árpád-kori sírleletek. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 6 (1900), 257–259, 289–293.
- DÖVÉNYI 2010 *Magyarország kistájainak katasztere*. Szerk.: Dövényi Z. Budapest 2010.
- EISNER 1935 Eisner, J.: Prehistorický výzkum na Slovensku a v Podkarpatské Rusi r. 1935. *ZSINM* 30 (1935), 64–91.
- E. NAGY et al. 2010 E. NAGY K. – BIRÓ Á. – BOLLÓK Á. – KÖLTŐ L. – LANGÓ P. – TÜRK A. A.: Bizánci selemruha töredéke egy fonyódi 10. századi sírból. In: *Studia et experimentia docent*.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- Tanulmányok László Emőke tiszteletére.* Szerk.: Szegzárdy-Csengery K. – Szilágyi A. – E. Nagy K. Budapest 2010, 11–26.
- ERDÉLYI 1961 Erdélyi I.: Újabb adatok a tarsolylemezek stílusának elterjedéséhez Kelet-Európában. *ArchÉrt* 88 (1961), 95–99.
- ERDÉLYI 1964 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori temető. *JAMÉ* 4–5 (1962–1963): 1964, 17–30, 221–228.
- ERDÉLYI 1995 Erdélyi I.: A bodrogszerdahelyi honfoglaláskori magyar temető. *Studia Nova* 2/4 (1995), 69–81.
- EURÓPA KÖZEPE *Európa közepe 1000 körül. Történelmi, művészeti és régészeti tanulmányok.* Szerk.: Wieczorek, A. – Hinz, H. M. Stuttgart 2000.
- EUROPAS MITTE *Europas Mitte um 1000. Beiträge zur Geschichte, Kunst und Archäologie.* Hrsg.: Wieczorek, A. – Hinz, H. M. Stuttgart 2000.
- FEHÉR 1957 Fehér, G.: Beiträge zum Problem des ungarish-slavischen Zusammenlebens. *ActaArchHung* 8 (1957), 269–318.
- FÉK Fehér G. – Éry K. – Kralovánszky A.: *A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás-kora Árpád-kori sírleletei.* [RégTan 2.] Budapest 1962.
- FEKETE 2013 Fekete L.: Újabb régészeti adatok a Bódva völgyének avar kor végi történetéhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus I.* Szerk.: Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2013, 52–77.
- FEKETE 2018 Fekete L.: Újabb régészeti adatok a Bódva-völgy avar kor végi történetéhez. Kontinuitás kutatás lehetőségei és eredményei a Bódva-völgyben. In: *Sötét idők túlélői. A kontinuitás fogalma, kutatásának módszerei az 5–11. századi Kárpát-medence régészetében.* Szerk.: Hága T. K. – Kolozsi B. [Tempora Obscura 4.] Debrecen 2018, 185–208.
- FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglaláskor archaeológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112, 315–329.
- FETTICH 1937 Fettich N.: *A honfoglaló magyarság fémművészete I–II.* [ArchHung 21.] Budapest 1937.
- FODOR 1976 Fodor I.: Megjegyzések a zempléni sírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 282–285.
- FODOR 1996 Fodor I.: Sárospatak-Baksahomok. In: HMK 168–171.
- FODOR 1996a Fodor I.: Bodrogszerdahely. In: HMK 136–139.
- FODOR 1996b Fodor I.: Anarcs. In: HMK 127–128.
- FODOR 1996c Fodor I.: Tiszabercel-Ráctemető. In: HMK 179–180.
- FODOR 1996d Fodor I.: Rakamaz-Túróczi-part. In: HMK 162–167.
- FODOR 2014 Fodor I.: Honfoglalás kori korongjaink és párhuzamaik. *FolArch* 56 (2014), 133–185.
- FODOR 2018 Fodor I.: *Magyar régészek a háborús Kijevben.* Budapest 2018.
- FONT 2009 Font M.: *Államalapítás 997–1038.* [Magyarország története 2.] Budapest. 2009.
- FÓTHI 2015 Fóthi E.: A Kárpát-medence 6–11. századi történetének embertani vonatkozásai. In: *MÓT* 151–168.
- FROLIKOVÁ-KALISZOVÁ 2008 Frolíková-Kaliszová, D.: Prsteny v hrobové výbavě kostrových pohřebišť od 9. do 13. stol. na Moravě a v Čechách. *Acta Archaeologica Opaviensia* 3 (2008), 143–156.
- FÜREDI 2012 Füredi Á.: Honfoglalás kori tarsolylemez Pest megyében. A bugyi-felsőványi 2. sír. *ArchÉrt* 137 (2012), 207–234. <https://doi.org/10.1556/archert.137.2012.11>
- FÜREDI et al. 2017 Füredi Á. – Király Á. – Pópity D. – Rosta Sz. – Türk A. – Zágorhidi Czigány B.: Balta alakú amulettek a Kárpát-medence 11–12. századi hagyatékában. Régészeti megfigyelések a miniatürizált tárgyakról, valamint a kora Árpád-kori rusz-magyar kapcsolatok kérdéséről. In: *HADAK ÚTJÁN* 413–463.
- GARAM-PATAY-SOPRONI 2003 Garam, É. – Patay, P. – Soproni, S.: Sarmatisches Wallsystem im Karpatenbecken. *RégFüz* 11/23 (2003).
- GÁDOR 1973 Gádor J.: Kistokaj-Homokbánya. *RégFüz* 1/26 (1973), 73.
- GÁDOR 1974 Gádor J.: Edelény, Semmelweis u. 10. *RégFüz* 1/27 (1974), 64.
- GÁDOR–HELLEBRANDT 1973 Gádor J. – Hellebrandt M.: A Herman Ottó Múzeum 1972. évi leletmentései. *HOMÉ* 12 (1973), 599–607.
- GÁDOR–HELLEBRANDT 1975 Gádor J. – Hellebrandt M.: A Herman Ottó Múzeum 1973–1974. évi ásátásai és leletmentései. *HOMÉ* 13–14 (1975), 131–142.
- GÁLFFY 1901 Gálffy I.: Az archaeologiai szakosztály jelentése. In: *A Borsod-Miskolczi Közművelődési és Múzeum Egyesület 1901. évi Évkönyve.* Szerk.: Szentpáli I. Miskolc 1901, 28–47.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- GÁLL–M. LEZSÁK 2018 Gáll, E. – M. Lezsák, G.: A view from the West to the East. An analysis of the characteristic, chronology, and distribution of the sabretache plates in the 10th century. *ZAM* 46 (2018), 85–112.
- GREIFF 2012 Greiff, S.: Silver grave goods from early Hungarian contexts: technological implications of debased alloy compositions with zinc, tin and lead. In: *UNGARN* 241–260.
- GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1994 Györfly Gy. – Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. In: *HÉR* 13–37.
- GYÖRFFY–ZÓLYOMI 1996 Györfly Gy. – Zólyomi B.: A Kárpát-medence és Etelköz képe egy évezred előtt. *MT* 103 (1996), 899–926.
- HADAK ÚTJÁN HADAK ÚTJÁN XXIV/2. *A népvándorlások fiatal kutatóinak XXIV. konferenciája*. Szerk.: Balogh Cs. és Major B. közreműködésével Türk A. Budapest – Esztergom 2017, 413–463.
- HALÁL ÁRNYÉKÁNAK „A halál árnyékának völgyében járok...” *A középkori templom körüli temetők kutatása*. Szerk.: Ritoók Á. – Simonyi E. [OpHung 6.] Budapest 2009.
- HAMPEL 1898 Hampel J.: A magyar n. múzeumi régiségtár gyarapodása az 1898. évi első negyedévben. *ArchÉrt* 18 (1898), 277–279.
- HAMPEL 1900 Hampel J.: A honfoglalási kor hazai emlékei. In: *A magyar honfoglalás kútfoi*. Szerk.: Pauler Gy. – Szilágyi S. Budapest 1900, 507–830.
- HAMPEL 1902 Hampel J.: Régiségek a honfoglalás korából. *ArchÉrt* 22 (1902), 296–316.
- HAMPEL 1905 Hampel, J.: *Altertümer des frühen Mittelalters in Ungarn I–III*. Braunschweig 1905.
- HAMPEL 1907 Hampel J.: *Újabb tanulmányok a honfoglalási kor emlékeiről*. Budapest 1907.
- HANULIAK 1991 Hanuliak, M.: Zhodnotenie archeologického materiálu z nekropol 11.–16. storočia zo Somotoru. *HistCarp* 22 (1991), 77–98.
- HANULIAK 1994 Hanuliak, M.: *Malé Kosihy. Pohrebisko z 10.–11. storočia. Archeologicko-historické vyhodnotenie*. [MatArchSlov 12] Nitra 1994.
- HARSÁNYI 1914 Harsányi P.: A kenézlői lelet olasz érmei. *ArchÉrt* 34 (1914), 340–344.
- HEGYI 2015 Hegyi B.: *Vörs-Majori dűlő 10–11. századi temetője*. [Egyetemi szakdolgozat – SZTE] Szeged 2015.
- HÉR *Honfoglalás és régészet*. Szerk.: Kovács L. [A honfoglalásról sok szemmel I.] Budapest 1994.
- HMK *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus*. Szerk.: Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével Fodor I. Budapest 1996.
- HONFOGLALÁS KOR *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára*. [MSZTRT 3.] Szerk.: Révész L. – Wolf M. Szeged 2013.
- HORVÁTH 2004 Horváth C.: Lánccszerek a honfoglalás kori leletanyagban. *MFMÉ StudArch* 10 (2004), 459–482.
- HORVÁTH 2005 Horváth C.: Hólyagos és négygömbös fejű gyűrűk honfoglalás kori sírokban. *DMÉ* 77 (2004): 2005, 121–148.
- HORVÁTH 2008 Horváth C.: Poncolt hátterű ornamentikával díszített tárgyak honfoglalás kori sírokban. *Arrabona* 46/2 (2008), 49–92.
- HORVÁTH 2009 Horváth C.: Adatok a honfoglalás kori tausírozott kengyelek kérdésköréhez. (A levélmin-tákkal díszített kengyelek.) *JAMÉ* 51 (2009), 55–78.
- HORVÁTH 2010 Horváth C.: A magyar honfoglalás- és államalapítás korának sírjai (10. század). In: *Víz-előtti régészet. A Lukácsházi árvízcsúcs-csökkentő tározó területén végzett régészeti feltárások*. Szerk.: Ilon G. – Kreiter E. Budapest 2010, 23–27.
- HORVÁTH 2012 Horváth C.: 10. századi sírok Kőszeg-Kőszegfalvi-rétek területén. *Savaria* 35 (2012), 187–205.
- HORVÁTH 2013 Horváth C.: X–XI. századi, tausírozással díszített, trapéz alakú kengyel Mosonmagyaróvár határából. *Arrabona* 50/1 (2012): 2013, 7–48.
- HORVÁTH 2016 Horváth C.: *Kora Árpád-kori temető Szombathely-Kisfaludy Sándor utca területén. S-végű karikaékszerek a kora Árpád-kori Nyugat-Dunántúlon*. Szombathely 2016.
- HORVÁTH 2019 Horváth C.: *Régészeti tanulmányok a Bodroghöz 10–11. századi településtörténetéhez*. [A Magyarságkutató Intézet Kiadványai I.] Budapest 2019.
- HUNKA 2013 Hunka, J.: *Mince Árpádovcov z rokov 1000–1301. Ich podiel na vývoji hospodárstva stredovekého Slovenska*. [ASM 15] Nitra 2013.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- ILON 2017 Ilon G.: Szegény gazdagok? Megjegyzések a Mesteri-intapusztai Árpád-kori temető ezüstjeinek értéke kapcsán. *Savaria* 39 (2017), 149–168.
- ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga*. [MHKAS 4.] Nyíregyháza – Budapest 2003.
- JAKAB 2008 Jakab A.: Kálmánháza-Vitézsor. *RKM* 2007: 2008, 233–234.
- JAKAB 2014 Jakab A.: Tarpa. In: *A honfoglalók viselete. Magyar őstörténet 1*. Szerk.: Sudár B. – Petkes Zs. Budapest 2014, 82–88.
- JAKAB 2019 Jakab A.: Tarpa, Nagy-hegy. *RKM* 2012: 2019, 99.
- JAKAB 2019a Jakab A.: A Nyíregyháza-Oroszon feltárt honfoglalás kori temetőtől. *JAMÉ* 60 (2019), 207–298.
- J. DANKÓ 2017 J. Dankó K.: Régészeti leletek Bodrogszerdahelyen és környékén. *Honismeret* 2017/3, 45–52.
- J. DANKÓ–PATAY 2000 J. Dankó K. – Patay P.: *Régészeti leletek a Sárospataki Református Gimnázium Tudományos Gyűjteményében*. [Borsod-Abaúj-Zemplén Megye Régészeti Emlékei 2.] Miskolc 2000.
- JÓSA 1899 Jósa A.: *A Szabolcsvármegyei Múzeum ős- és középkori tárgyainak ismertetése*. Nyíregyháza 1899.
- JÓSA 1901 Jósa A.: Bereg, Zemplén és Szabolcs vármegyék jelentősége a honfoglalásban. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 7 (1901), 129–131, 161–164.
- JÓSA 1913 Jósa A.: Anonymus és honfoglalás kori temető Kenézlőn I. *Szabolcsmegyei Hirlap* 2. évf. 75. sz., 1913. szeptember 17., 231–236.
- JÓSA 1913a Jósa A.: Anonymus és honfoglalás kori temető Kenézlőn II. *Szabolcsmegyei Hirlap* 2. évf. 79. sz., 1913. október 1., 237–241.
- JÓSA 1913b Jósa A.: Anonymus és honfoglalás kori temető Kenézlőn III. *Szabolcsmegyei Hirlap* 2. évf. 82. sz., 1913. október 11., 242–246.
- JÓSA 1914 Jósa A.: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban I–II. *ArchÉrt* 34 (1914), 169–184, 303–340.
- JÓSA 1916 Jósa A.: Honfoglalás kori emlékek Szabolcsban. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 22 (1916), 185–196, 273–300.
- JÓSVAINÉ 2017 Jósvainé Dankó Katalin: Régészeti leletek Bodrogszerdahelyen és környékén. *Honismeret* 45 (2017), 45–52.
- KALICZ 1957 Kalicz N.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletei 1957-ben. *HOMÉ* 1 (1957), 166–168.
- KALICZ 1958 Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. *RégFüz* 1/9 (1958), 40.
- KALICZ 1958a Kalicz N.: Sárospatak-Baksahomok. *RégFüz* 1/10 (1958), 43.
- KALICZ 1958b Kalicz N.: Régészeti kutatások és leletek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében 1958-ban. *HOMÉ* 2 (1958), 129–132.
- KALICZ 1958c Kalicz N.: Sárospatak-Baksa. *ArchÉrt* 85 (1958), 90.
- KARO 2004 Karo, Š.: Die Typologie der frühmittelalterlichen Steigbügel aus slowenischen Fundorten. In: *Zbornik na počest' Dariny Bialekovej*. Red.: Fusek, G. Nitra 2004, 165–173.
- KEMENCZEI 1971 Kemenczei T.: A gávai kultúra leletei a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 10 (1971), 31–86.
- KEMENCZEI–K. VÉGH 1964 Kemenczei T. – K. Végh K.: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai az 1959–1963. évben. *HOMÉ* 4 (1962–1963): 1964, 233–242.
- KEMENCZEI–K. VÉGH 1966 Kemenczei T. – K. Végh K.: Ároktő. *RégFüz* 1/20 (1968), 6–7.
- KEMENCZEI–K. VÉGH 1968 Kemenczei T. – K. Végh K.: A Herman Ottó Múzeum leletmentései és ásatásai 1966-ban. *HOMÉ* 7 (1968), 391–394.
- KEMENCZEI–K. VÉGH 1971 Kemenczei T. – K. Végh K.: Leletmentések és ásatások 1969–70-ben. *HOMÉ* 10 (1971), 507–515.
- KIENLIN–P. FISCHL–PUSZTAI 2018 Kienlin, T. L. – P. Fischl, K. – Pusztai, T.: *Borsod Region Bronze Age Settlement (BORBAS). Catalogue of the Early to Middle Bronze Age Tell Sites Covered by Magnetometry and Surface Survey*. [Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie 317] Bonn 2018.
- KIRÁLY–SZÖRÉNYI 2016 Király Á. – Szörényi G.: Sály-Latorvár, Sály-Latorvártető, Sály-Örsúr vára. *HOMÉ* 55 (2016), 173–174.
- KISJUHÁSZ 2009 Kisjuhász V.: Cigánd, Diós-dülő. *RKM* 2008: 2009, 176.
- KISS 1934 Kiss L.: Honfoglalás kori leletek a Jósa Múzeumban. *Dolgszeged* 1933–1934: 1934, 215–220.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- KISS 2005 Kiss G.: Két szomszédos, kora Árpád-kori temető Szombathelyen. In: HALÁL ÁRNYÉKÁNAK 151–162.
- KOBÁLY 2001 Kobály J.: Néhány adat Kárpátalja honfoglalás és Árpád-kori leleteiről. *JAMÉ* 43 (2001), 197–224.
- KOLNÍKOVÁ 1956 Kolníková, E.: Súpis mincí uložených v Archeologickom ústave SAV v Nitre. *ŠtZ* 1 (1956), 34–70.
- KOMÁROMY 1957 Komáromy J.: Beszámoló a miskolci Sötétkapu-melletti ásatások eredményéről. *HOMÉ* 1 (1957), 70–101.
- KOMÁROMY 1962 Komáromy J.: Tiszaszederkény. *ArchÉrt* 89 (1962), 260.
- KOVÁCS 2015 Kovács, K.: The Role of Bodrogszárdány in the Late Neolithic Evolution of the Bodrog Valley. In: *Neolithic Cultural phenomena in the Upper Tisa Basin*. Ed.: Virag, C. Satu Mare 2015, 229–248.
- KOVÁCS 1970 Kovács L.: A honfoglaló magyarok lándzsái és lándzsástemetkezésük. *Alba Regia* 11 (1970), 81–108.
- KOVÁCS 1982 Kovács, L.: Die Waffen der landnehmenden Ungarn: Säbel, Kampfäxte, Lanzen. *MittArchInst* 10–11 (1982), 243–255.
- KOVÁCS 1985 Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán I: Temető u. 5. (Adatok a gombos nyakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1985, 125–139
- KOVÁCS 1985a Kovács L.: Kora Árpád-kori temetőrészlet Dabas (Gyón)-Paphegyen. *StCom* 17 (1985), 369–386.
- KOVÁCS 1986 Kovács L.: Honfoglalás kori sírok Nagytarcsán II: A homokbányai temetőrészlet (Adatok a nyéltámaszos balták, valamint a trapéz alakú kengyelek értékeléséhez). *CommArchHung* 1986, 93–121.
- KOVÁCS 1989 Kovács, L.: *Münzen aus der ungarischen Landnahmezeit. Archäologische Untersuchung der arabischen, byzantinischen, westeuropäischen und römischen Münzen aus dem Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts.* [Fontes ArchHung 19.] Budapest 1989.
- KOVÁCS 1989a Kovács L.: A tiszafüredi múzeum (Szolnok m.) néhány régi, 10., illetve 12. századi lelet-együtteséről. *ArchÉrt* 116 (1989), 99–102.
- KOVÁCS 1990 Kovács L.: Szablya–kard fegyverváltás. A kétélű kardos 10–11. századi magyar sírok keltezéséhez. *ArchÉrt* 117 (1990), 37–49.
- KOVÁCS 1991 Kovács L.: Salamon pénzveréséről. *Századok* 125 (1991), 79–106.
- KOVÁCS 1992 Kovács L.: A tiszafüredi múzeum (Szolnok m.) néhány régi, 10., illetve 12. századi lelet-együtteséről. *ArchÉrt* 116 (1992), 99–102.
- KOVÁCS 1993 Kovács L.: *Képes szótár vázlata a Kárpát-medence magyar honfoglalás- és kora Árpád-kori sírleleteinek leletkataszteréhez.* [Kézirat gyanánt] Budapest 1993.
- KOVÁCS 1995 Kovács L.: A Kárpát-medence kétélű kardjai a 10. század 2. feléből. *CommArchHung* 1994–1995: 1995, 153–189.
- KOVÁCS 2008 Kovács, L.: Muslimische Münzen im Karpatenbecken des 10. Jahrhunderts. *Antaeus* 29–30 (2008), 479–533.
- KOVÁCS 2011 Kovács L.: *A magyar kalandozások zsákmányáról.* Budapest 2011.
- KOVÁCS 2012 Kovács L.: Fakés egy honfoglaló magyar sírban. In: *Laudator temporis acti. Tanulmányok Horváth István 70 éves születésnapjára.* Szerk.: Tari E. – Tóth E. Esztergom 2012, 107–128.
- KOVÁCS 2013 Kovács L.: Érmeleletes kora Árpád-kori templom körüli temetőkről és templomaikról a Magyar Királyságban (1000–1141). In: *HONFOGLALÁS KOR* 227–295.
- KOVÁCS 2013a Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. In: *HONFOGLALÁS KOR* 511–604.
- KOVÁCS 2015 Kovács L.: Kísérletek a Kárpát-medencei 10–11. századi magyar sír-, szórvány- és kincsleletek teljességre törekvő kiadására: leletkataszter, korpusz. *Századok* 149 (2015), 989–1037.
- KOVÁCS 2015a Kovács L.: Megjegyzések a 10–11. századi magyar csecsemősírok kérdéséhez visszatekintéssel a 3–9. századig. *FolAnthr* 14 (2015), 5–66.
- KOVÁCS 2019 Kovács L.: Temetési ékszerek (szalagkarperec, szalaglábperec, sima és hullámos huzalkarperec, huzallábperec). *JAMÉ* 60 (2019), 163–206.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- KOVÁCS 2019a Kovács L.: *Magyarhomorog-Kónya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője*. [MHKÁS 12.] Szeged – Budapest 2019.
- KOVÁCS–RÉVÉSZ 1991 Kovács L. – Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug. *HOMÉ* 28–29 (1991), 664.
- KOVÁCS–RÉVÉSZ 1992 Kovács L. – Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug. *RégFüz* 1/44 (1992), 57.
- KOZÁK 1968 Kozák K.: Adatok Kács történetéhez. *HOMÉ* 7 (1968), 231–266.
- KRALOVÁNSZKY 1956 Kralovánszky A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. *ArchÉrt* 83 (1956), 206–212.
- KRISTÓ 1999 Kristó Gy.: *A tizenegyedik század története*. Budapest 1999.
- KUPSÁKOVÁ 1982 Kupsáková, Ž.: Prieskum stomatologických znakov jedincov zo slovenského pohrebiska v Rade. *AR* 34 (1982), 43–44.
- KUSTÁR 1996 Kustár Á.: A karos-eperjesszögi I.–II.–III. honfoglalás kori temetők embertani vizsgálata. In: Révész 1996, 395–456.
- KUSTÁR et al. 2006 Kustár Á. – T. Rendes K. – Tóth G. – Guba Zs. – Bíró A. Zs. – Szikossy I.: Karcsa-Kormoska XI–XII. századi temető embertani vizsgálatának eredményei. In: *A Népvándorlásokor Fialat Kutatóinak XVI. konferenciája*. Szerk.: Újlaki Zsuzsanna. CD-ROM megjelenés.
- KUSTÁR–LANGÓ 2003 Kustár R. – Langó P.: *Ezüstbe öltözött lányok. Honfoglalás kori sírok Harta határában*. [Kiállításvezető] Kalocsa 2003.
- KUTZIÁN 1958 Kutzián I.: Sárzasadány. *RégFüz* 1/11 (1959), 26–27.
- K. VÉGH 1967 K. Végh K.: Szakáld. *RégFüz* 1/20 (1967), 68.
- K. VÉGH 1970 K. Végh K.: Honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletek a miskolci múzeumban. *HOMÉ* 9 (1970), 79–107.
- K. VÉGH 1971 K. Végh K.: Kistokaj. *RégFüz* 1/24 (1971), 58–59.
- K. VÉGH 1992 K. Végh K.: Honfoglalás kori sírleletek Tiszaszederkényből. *ArchÉrt* 119 (1992), 62–67.
- K. VÉGH–KEMENCZEI 1969 K. Végh K. – Kemenczei T.: A múzeum új régészeti kutatásai. *HOMÉ* 8 (1969), 6–20.
- K. VÉGH–KEMENCZEI 1971 K. Végh K. – Kemenczei T.: Leletmentések és ásatások 1969–70-ben. *HOMÉ* 10 (1971), 507–515.
- LANGÓ 2001 Langó P.: Megjegyzések az alánok és a magyarok 10. századi együttes beköltözéséhez. *WMMÉ* 23 (2001), 321–342.
- LANGÓ 2018 Langó P.: A Tiszakeszi-Szódadombon talált kora Árpád-kori kereszt. In: *Genius loci. Laszlovszky 60*. Ed.: Mérai, D. – Drosztmér, Á. – Lyublyanovic, K. – Rasson, J. – Papp Reed, Zs. – Vadas, A. – Zatykó, Cs. Budapest 2018, 254–257.
- LANGÓ et al. 2016 Langó, P. – Kustár, Á. – Köhler, K. – Csösz, A.: A study of the tenth-century cemetery at Harta-Freifelt. *Antaeus* 34 (2016), 389–416. https://doi.org/10.62149/Antaeus.34.2016_10
- LANGÓ–TÜRK 2003 Langó P. – Türk A.: *Honfoglalás kori női sír Szentés-Derekegyházi oldal határrészéből*. Szentés 2003.
- LÁSZLÓ 1943 László Gy.: *A koroncói lelet és a honfoglaló magyarok nyerge*. [ArchHung 27.] Budapest, 1943.
- LÁSZLÓ 1944 László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete*. [Népkönyvtár 4.] Budapest 1944.
- LÁSZLÓ 1955 László Gy.: A kenézlői honfoglaláskori íjtegez. *FolArch* 7 (1955), 111–122.
- LÁSZLÓ 1957 László, Gy.: Contribution à l'archéologie de l'époque des migrations. *ActaArchHung* 8 (1957), 165–198.
- LÁSZLÓ 1976 László Gy.: A zempléni honfoglaláskori vezérsírról. *ArchÉrt* 103 (1976), 79–84.
- LÁSZLÓ 2017 László Gy.: *A csakberény-orondpusztai avar kori temető*. Szerk.: Szentpéteri J. Székesfehérvár 2017.
- LASZLOVSZKY–PUSZTAI–TOMKA 1997 Laszlovszky J. – Pusztai T. – Tomka G.: Muhi-Templomdomb. In: *Utak a múltba*. Szerk.: Raczky P. – Kovács T. – Anders A. Budapest 1997, 144–148.
- LESZLII 1927 Leszli A.: A miskolci Múzeum ásatásai Borsodon. *Történelmi és Régészeti Közlemények Miskolc város és Borsodvármegye multjából* 2 (1927), 85–94.
- LIBOR–TAKÁCS 2019 Libor Cs. – Takács R.: A Hernád-völgy honfoglalói. Részlet egy régió történetéből. *Magyar Régészet* 8 (2019), 28–34.
- LIPTÁKOVÁ 1963 Liptáková, Z.: Slovenské pohrebisko z X.–XI. storočia v Úľanoch nad Žitavou. *SlA* 11 (1963), 223–236.
- LOSSONCZY 1903 Lossonczy I.: A Borsod-Miskolczi Múzeum. *ArchÉrt* 23 (1903), 397–400.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- Lovász 2002 Lovász E.: Hejce. In: ADAM 159.
- Lovász 2002a Lovász E.: Mezőzombor-Nyilas A. földje. In: ADAM 240.
- Lovász 2002b Lovász E.: Tiszalúc. In: ADAM 382.
- Lovász 2002c Lovász E.: Ároktő-Pélypuszta. In: ADAM 25.
- Lovász 2002d Lovász E.: Ároktő-Református templom. In: ADAM 25.
- Lovász 2002e Lovász E.: Tiszkeszi-Gátórház. In: ADAM 381.
- Lovász 2002f Lovász E.: Tiszaszederkény-Tisza-part. In: ADAM 382.
- Lovász 2002g Lovász E.: Emőd-Bacsa-Lapos. In: ADAM 128.
- Lovász 2002h Lovász E.: Mezőnyárad. In: ADAM 239.
- Lovász 2002i Lovász E.: Sály-Vízoldal. In: ADAM 309.
- Lovász 2002j Lovász E.: Tard-Homokbánya. In: ADAM 371.
- LŐRINCZY-SZELEKOVSKZY 2018 Lőrinczy G. – Szelekovszky M.: 10. századi sír sír Berettyóújfalú-Nagy Bócs-dűlőből. In: *Sötét idők túlélői. A kontinuitás fogalma, kutatásának módszerei az 5–11. századi Kárpát-medence régészetében*. Szerk.: Hága T. K. – Kolozsi B. [Tempora Obscura 4.] Debrecen 2018, 255–290.
- LŐRINCZY-TÜRK 2011 Lőrinczy G. – Türk A.: 10. századi temető Szeged-Kiskundorozsma, Hosszúhátról. Újabb adatok a Maros -torkolat Duna-Tisza közi oldalának 10. századi településtörténetéhez. *MFME StudArch* 12 (2011), 419–479.
- MAKRA 2007 *A Magyar Természettudományi Múzeum Embertani Tárának leltározott szakanyaga*. Összeállította: Makra Sz. Budapest 2007.
- MALÁN 1956 Malán, M.: L'anthropologie du cimetière de Bodrogszerdahely (Xe siècle). *Crania Hungarica* 1 (1956), 61–74.
- MEGAY 1956 Megay G.: Az Ároktő–dongóhalmi honfoglaláskori magyar temető. *HOMK* 3 (1956), 15–22.
- MEGAY 1956a Megay G.: A Miskolc-repülőtéri honfoglaláskori magyar temető. *HOMK* 4 (1956), 14–21.
- MEGAY 1959 Megay G.: Miskolc-Repülőtér. *RégFüz* 1/13 (1959), 82.
- MEGAY 1959a Megay G.: Kistokaj. *RégFüz* 1/13 (1959), 81.
- MEGAY 1960 Megay G.: Kistokaj. *ArchÉrt* 87 (1960), 239.
- MEGAY 1961 Megay G.: Honfoglaláskori temető Miskolc észak-keleti határában. *ArchÉrt* 88 (1961), 100–108.
- MESTERHÁZY 1965 Mesterházy K.: Az S végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. *DMÉ* 47 (1962–1964): 1965, 95–113.
- MESTERHÁZY 1968 Mesterházy K.: Adatok a honfoglaláskori magyar köznépi család szerkezetéhez. A matrilinéaris nagycsalád. *DMÉ* 49 (1966–1967): 1968, 131–178.
- MESTERHÁZY 1975 Mesterházy K.: Honfoglalás kori kerámiáink keleti kapcsolatai. *FolArch* 26 (1975), 99–117.
- MESTERHÁZY 1981 Mesterházy K.: Karoling-normann típusú kengyel a honfoglaló magyaroknál. *FolArch* 32 (1981), 211–223.
- MESTERHÁZY 1989 Mesterházy K.: A Felső-Tisza-vidéki ötvösműhely és a honfoglalás kori emlékek időrendje. *Agria* 25–26 (1989), 235–274.
- MESTERHÁZY 1990 Mesterházy K.: Bizánci és balkáni eredetű tárgyak a 10–11. századi magyar sírleletekben I. *FolArch* 41 (1990), 87–113.
- MESTERHÁZY 1993 Mesterházy K.: A magyar honfoglalás kor régészetének ötven éve. *Századok* 127 (1993), 270–311.
- MESTERHÁZY 1996 Mesterházy K.: Avarok, szlávok, magyarok a Bükk-hegységben. *Századok* 130 (1996), 861–876.
- MESTERHÁZY 1996a Mesterházy K.: Szabolcs megye – Ismeretlen lelőhely. In: HMK 171.
- MESTERHÁZY 2004 Mesterházy K.: Magyar–lengyel kapcsolatok a 10–11. században. *Századok* 138 (2004), 381–401.
- MESTERHÁZY 2013 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok aránya. *Tisicum* 22 (2013), 203–213.
- MESTERHÁZY 2018 Mesterházy K.: Pántkarperecek a magyar honfoglalás korából. In: *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére*. Szerk.: Varga M. – Szentpéteri J. Kaposvár 2018, 187–230.
- MESTERHÁZY-PARÁDI 1996 Mesterházy K. – Parádi N.: Sály-Lator. In: HMK 431–432.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- MESTERHÁZY–TAKÁCS 1996 Mesterházy K. – Takács M.: Ágcsernyő. In: HMK 129.
- MESTERHÁZY–TAKÁCS 1996a Mesterházy K. – Takács M.: Bély. In: HMK 136.
- MÉSZÁROS 2017 Mészáros B.: Szempontok az Alföld legkésőbbi avar horizontjába sorolható lelőhelyek kritikai vizsgálatához. In: ALFÖLD 53–71.
- MIROŠŠAYOVÁ 1982 Miroššayová, E.: Slovanské radové pohrebisko v Rade, okr. Trebišov. *AR* 34 (1982), 36–44.
- MIZSER 2000 Szabolcs megye Pesty Frigyes 1864. évi helynévtárában. A szöveget gondozta, és a mutatót készítette: Mizser L. *JAMÉ* 42 (2000), 227–372.
- M. NEPPER 1996 M. Nepper I.: Sárrétudvari-Hízóföld. In: HMK 257–277.
- M. NEPPER 2002 M. Nepper I.: *Hajdú-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II.* [MHKÁS 3.] Budapest–Debrecen 2002.
- MÓC 2018 Móc, R.: Príspevok k technológii výroby meča z Krásnej nad Hornádom. *ZSINM Hist* 28 (2018), 221–234.
- MORDOVIN 2016 Mordovin M.: *A várszervezet kialakulása a középkori Magyarországon, Csehországban és Lengyelországban a 10–12. században.* Budapest 2016.
- MÖT *Magyar Östörténet. Tudomány és hagyományörzés.* [MTA BTK MÖT Kiadványok 1.] Szerk.: Sudár B. – Szentpéteri J. – Petkes Zs. – Lezsák G. – Zsidai Zs. Budapest 2014.
- NAGY 1914 Nagy G.: Kiegészítés Jósa András: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban c. tanulmányához. *ArchÉrt* 34 (1914), 172.
- NEES 1934 Nees, M.: A tibolddaróci kincslelet. *ArchÉrt* 46 (1932–1933): 1934, 164–174.
- NÉMETH 1996 Németh P.: Tiszaeszlár-Dióskert. In: HMK 190–192.
- NEVIZÁNSKY 2008 Nevizánsky, G.: Aktuálne problémy výskumu pamiatok staromaďarského etnika na území dnešného Slovenska. In: *BITKA* 265–278.
- NEVIZÁNSKY 2011 Nevizánsky, G.: Nепublikované hrobové nálezy z 10. a 11. storočia z južného a západného Slovenska. *ŠtZ* 49 (2011), 143–172.
- NEVIZÁNSKY 2012 Nevizánsky, G.: Staromaďarské jazdecké hroby v Čiernej nad Tisou. *ŠtZ* 51 (2012) 75–88.
- NEVIZÁNSKY 2013 Nevizánsky, G.: K otázke pôvodu a datovaniu včasnostredovekých jednodielnych zubadiel. *ZSINM* 23 (2013), 111–116.
- NEVIZÁNSKY–GAŠAJ 2015 Nevizánsky, G. – Gašaj, D.: Staromaďarské nálezy z Bývalej Dókusovej zbierky uložené vo fonde východoslovenského múzea v Košiciach. *HistCarp* 46 (2015), 95–118.
- NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2009 Nevizánsky, G. – Košta, J.: Výskum staromaďarského jazdeckého pohrebiska v Stred nad Bodrogom v rokoch 1926 a 1937. *SIA* 57 (2009), 301–354.
- NEVIZÁNSKY–KOŠTA 2012 Nevizánsky, G. – Košta, J.: Die Ausgrabung eines frühungarischen Reitergräberfeldes in Streda nad Bodrogom (okr. Trebišov) in den Jahren 1926 und 1937. In: *UNGARN* 113–143.
- NEVIZÁNSZKY 1994 Nevizánszky G.: A Kárpát-medence északi térségének régészete. In: *HÉR* 171–179.
- NEVIZÁNSZKY 2010 Nevizánszky G.: A bodrogszerdahelyi honfoglalás kori temető feltárása 1926-ban és 1937-ben. In: *Musaeum Hungaricum* 3. Szerk.: Danter I. Boldogfia 2010, 9–29.
- OBENAU 2010 Obenaus, M.: *Arpadenzeitliche Gräberfelder und Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Österreich. Fundmaterialien des Burgenländischen und Niederösterreichischen Landesmuseums.* [Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland 135] Eisenstadt 2010.
- OŢA 2010 OŢa, S.: Piese de. In: *Între stepă și imperiu.* Vol.: Măgureanu, A. – Gall, E. București 2010, 403–433.
- OŢA 2016 OŢa, S.: Elite locale și centre de putere în Banat (Sfârșitul secolului al IX-lea – începutul secolului al XI-lea). *Acta Musei Porolissenis* 38 (2016), 433–458.
- PARÁDI 1985 Parádi N.: A sály-latori palmettás zablapálca. *FolArch* 36 (1985), 173–181.
- PASTOR 1955 Pastor, J.: Belobrdské pohrebište v Somotore. *SIA* 3 (1955), 276–286.
- PASTOR 1955a Pastor, J.: Východné Slovensko na úsvite dejin. *VLS* 1 (1955), 122–143.
- PASTOR 1962 Pastor, J.: Bodrog, okr. Trebišov. *ŠtZ* 9 (1962), 300.
- PÁSZTOR 2017 Pásztor A.: A fej és a kar ékszerei. In: *LÁSZLÓ* 2017, 108–143.
- PATAY 1957 Patay P.: Rézkori temető Tiszakeszin. *HOMÉ* 1 (1957), 31–44.
- PATAY 1968 Patay P.: Oszlár. *RégFüz* 1/22 (1968), 40.
- PATAY 1970 Patay P.: Oszlár. *RégFüz* 1/23 (1968), 46.
- PATAY 1997 Patay P.: Régészkedéseim Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *HOMÉ* 40 (1997), 481–487.
- PATAY–RÁCZ 2012 Patay R. – Rác T. Á.: Dabas, Vencelkei-dűlő. *RKM* 2010: 2012, 210.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- P. FISCHL 2006 P. Fischl K.: Ároktő-Dongóhalom bronzkori tell telep. [Borsod-Abaúj-Zemplén megye régészeti emlékei 4.] Miskolc 2006.
- P. FISCHL 2016 P. Fischl K.: Tiszakeszi-Szódadomb. *HOMÉ* 55 (2016), 183.
- P. FISCHL et al. 2017 P. Fischl K. – Horváth A. – Révész L. – Tankó K. – K. Tutkovics E.: A BORBAS kincsei. In: *Saulusból Paulus. Fémkeresővel a régészek oldalán*. Szerk.: Bálint M. – Szentpéteri J. Budapest–Hajdúböszörmény 2017, 145–168.
- PETKES 2011 Petkes Zs.: Rúdablák a 10–12. századi Kárpát-medencében. In: *Hadak útján. A népvándorlás kor katonáinak XIX. konferenciája*. Szerk.: Bíró Sz. Győr 2011, 231–246.
- PINCZÉS 1998 Pinczés Z.: A Tokaji-hegység geomorfológiai nagyformái. *Földrajzi Értesítő* 47 (1998), 379–393.
- PINTÉR-NAGY-WOLF 2017 Pintér-Nagy K. – Wolf M.: Újabb régészeti adatok a Bodrogló 6. század végi–9. századi történetéhez. Előzetes jelentés Pácin–Szenna-domb lelőhelyről. In: *ALFÖLD* 139–164.
- POLLA 1986 Polla, B.: Archäologische Grabung in Košice-Krásna. (Beitrag zur mittelalterlichen Geschichte der Ostslowakei.) *StA* 34 (1986), 409–424.
- PÓRSZÁSZ 2017 Pórszász A.: Érmek tanulságai az észak-magyarországi temetőkben a 10. században. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus III*. Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2017, 85–106.
- PROHÁSZKA 2012 Prohászka P.: Adalékok Borsod-Abaúj-Zemplén megye 10–11. századi régészeti emlékeihez. *HOMÉ* 51 (2012), 105–111.
- PUSZTAI 2001 Pusztai T.: A középkori Mohi mezőváros építészeti emlékei. In: *Népi építészet a Kárpát-medencében a honfoglalástól a 18. századig*. Szerk.: Cseri M. – Tárnoki J. Szolnok 2001, 331–364.
- PUSZTAI 2003 Pusztai T.: Muhi, Mohi középkori mezőváros területe. *RKM* 2001: 2003, 194.
- PUSZTAI 2004 Pusztai T.: Miskolc, Rákóczi utca 13. *RKM* 2003: 2004, 254.
- PUSZTAI 2010 Pusztai T.: Középkori falvak és mezővárosok régészeti kutatása. In: *A középkor és a kora újkor régészete Magyarországon I–II*. Szerk.: Benkő E. – Kovács Gy. Budapest 2010, 113–140.
- RADIČEVIĆ 2007 Radičević, D.: Periodizacija nekropole IX–XI veka u donjem srpskom Podunavlju. *Starinar* 2007, 349–362.
- RADIČEVIĆ 2013 Radičević, D.: Necropole medievale din secolele al IX-lea – al XI-lea în bazinul inferior al Dunării (porțiunea sârbească). *Istros* 19 (2013), 469–514.
- RADIČEVIĆ–ŠPEHAR 2015 Radičević, D. – Špehar, P.: Some remarks on Hungarian Conquest Period Finds in Vojvodina. *ActaArchCarp* 50 (2015), 137–162.
- REJHOLCOVÁ 1995 Rejholcová, M.: *Das Gräberfeld von Čakajovce (9.–12. Jahrhundert). Analyse*. [ASM 15] Nitra – Budapest 1995.
- REJHOLCOVÁ 1995a Rejholcová, M.: *Pohrebisko v Čakajovciach (9.–12. storočie)*. Nitra 1995.
- RÉGÉSZETI *Régészeti és természettudományi adatok a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez*. Szerk.: Türk A. – Lőrinczy G. – Marcsik A. Budapest 2015.
- RÉTHY 1899 Réthy P.: Mikor szállották meg a magyarok a Bodroglót? *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 5 (1899), 321–322.
- RÉVÉSZ 1988 Révész L.: Gömbsorc-süngös fülbevalók a Kárpát-medencében. *HOMÉ* 25–26 (1986–1987): 1988, 141–159.
- RÉVÉSZ 1989 Révész L.: Előzetes jelentés a karosi honfoglalás kori temető ásatásáról (1986–87). *ArchÉrt* 116 (1989), 22–51.
- RÉVÉSZ 1990 Révész L.: Honfoglalás kori veretes tarsolyok Karosról. *Agria* 25–26 (1990), 275–310.
- RÉVÉSZ 1991 Révész L.: Voltak-e nagycsaládi temetői a honfoglaló magyaroknak? *MFMÉ* 1984/85-2 (1991), 615–628.
- RÉVÉSZ 1991a Révész L.: Ónod-Vár. *HOMÉ* 28–29 (1991), 659.
- RÉVÉSZ 1992 Révész L.: Honfoglalás és államalapítás kori temetők Miskolcon. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből*. Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 91–120.
- RÉVÉSZ 1993 Révész L.: Zemplénagárd-Terebesi halmok. *RégFüz* I/45 (1991): 1993, 56.
- RÉVÉSZ 1994 Révész L.: A magyar honfoglalás kora. In: *Mit ránk hagytak a századok... Vezető a Herman Ottó Múzeum állandó régészeti kiállításához*. Szerk.: Révész L. Miskolc 1994, 58–69.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- RÉVÉSZ 1994a Révész L.: Honfoglalás kori tarsolylemezek Karosról. In: *A kőkortól a középkorig. Tanulmányok Trogmayer Ottó 60. születésnapjára*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1994, 349–368.
- RÉVÉSZ 1994b Révész L.: Vezéri sírok a Felső-Tisza vidékén. In: *HÉR* 139–150.
- RÉVÉSZ 1996 Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez*. [MHKÁS 1.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996a Révész L.: Tiszszederkény-Vegyi kombinát. In: *HMK* 414.
- RÉVÉSZ 1996b Révész L.: Kistokaj-Gerenda dűlő. In: *HMK* 398.
- RÉVÉSZ 1996c Révész L.: Hejce. In: *HMK* 391.
- RÉVÉSZ 1996d Révész L.: Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető. In: *HMK* 150–157.
- RÉVÉSZ 1996e Révész L.: Bodrogvécs. In: *HMK* 140–142.
- RÉVÉSZ 1996f Révész L.: Kisdobra-Ligahomok. In: *HMK* 157–158.
- RÉVÉSZ 1996g Révész L.: Kassa vidéke. In: *HMK* 396–397.
- RÉVÉSZ 1996h Révész L.: Mezőzombor. In: *HMK* 159–160.
- RÉVÉSZ 1996i Révész L.: Harcmódor, Fegyverzet. In: *HMK* 43–47.
- RÉVÉSZ 1999 Révész L.: *Emlékezetek utatok kezdetére... Régészeti kalandozások a magyar honfoglalás és államalapítás korában*. Budapest 1999.
- RÉVÉSZ 1999a Révész L.: Honfoglalás kori temető Tengőd-Hékútpusztán. *HOMÉ* 37 (1999), 267–299.
- RÉVÉSZ 2001 Révész L.: *Aranyszántás Balotán. Gazdag honfoglalás kori női sírok Kiskunhalas környékén*. Budapest – Kiskunhalas 2001.
- RÉVÉSZ 2001a Révész L.: Karcsa, Kormoska. *RKM* 1998: 2001, 152–153.
- RÉVÉSZ 2001b Révész, L.: Säbel. In: *Otto der Grosse. Magdeburg und Europa. Band II*. Hrsg.: Puhle, M. Mainz 2001, 247.
- RÉVÉSZ 2002 Révész L.: Bodroghalom, Magasorom, Pusztaláp. *RKM* 1999: 2002, 173–174.
- RÉVÉSZ 2003 Révész L.: Bodroghalom, Eresztvény-homok. *RKM* 2000: 2003, 99.
- RÉVÉSZ 2003a Révész L.: Újabb adatok a Karos-Eperjesszög I. honfoglalás kori temető értékeléséhez. *MFME StudArch* 9 (2003), 259–276.
- RÉVÉSZ 2003b Révész L.: Válasz Balogh László észrevételeire. *Századok* 137 (2003), 477–488.
- RÉVÉSZ 2006 Révész L.: Magyar honfoglalás kori sírok keltezési lehetőségei. Régészeti keltezés – természettudományos keltezés. *Arabona* 44/1 (2006), 411–440.
- RÉVÉSZ 2008 Révész L.: *Heves megye 10–11. századi temetői*. [MHKÁS 5.] Budapest 2008.
- RÉVÉSZ 2010 Révész É.: Zarándokkeresztek X–XI. századi sírokban. In: *Középkortörténeti Tanulmányok* 6. Szerk.: G. Tóth P. – Szabó P. Szeged 2010, 189–201.
- RÉVÉSZ 2011 Révész L.: 11. századi temető Karcsa-Kormoskán. *MFME-StudArch* 12 (2011), 529–558.
- RÉVÉSZ 2012 Révész É.: Zarándokkeresztek X–XI. századi sírokban. In: *Középkortörténeti Tanulmányok* 7. Szerk.: Kiss P. A. – Piti F. – Szabados Gy. Szeged 2012, 59–75.
- RÉVÉSZ 2014 Révész L.: *A magyar honfoglalás kora. A Magyar Nemzeti Múzeum állandó kiállítása*. Budapest 2014.
- RÉVÉSZ 2014a Révész L.: Honfoglalás kori áttört állatalakos hajfonatkorongok a Kárpát-medencében. In: *AVAROK PUSZTÁI* 439–458.
- RÉVÉSZ 2015 Révész L.: A Kárpát-medence 10–11. századi temetőinek kutatása napjainkban. (Módszertani áttekintés) In: *MÖT* 63–136.
- RÉVÉSZ 2018 Révész, L.: Das landnahmezeitliche Fürstengrab aus Zemplín und sein archäologischer Kontext. In: *Lebenswelten zwischen Archäologie und Geschichte. Festschrift für Falko Daim zu seinem 65. Geburtstag*. Hrsg.: Drauschke, J. – Kislinger, E. – Kühtreiber, K. – Kühtreiber, T. – Scharrer-Liška, G. – Vida, T. 2018, 337–348.
- RÉVÉSZ 2020 Révész L.: *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig*. [MHKÁS 13.] Szeged – Budapest 2020.
- RÉVÉSZ–WOLF 1991 Révész L. – Wolf M.: Kenézlő-Fazekaszug I–III. *HOMÉ* 28–29 (1991), 657–658.
- RÉVÉSZ–WOLF 1991a Révész L. – Wolf M.: Zemplénagárd-Terbesi halmok I. *HOMÉ* 28–29 (1991), 661.
- RÉVÉSZ–WOLF 1991b Révész L. – Wolf M.: Zalkod-Szegfarka. *HOMÉ* 28–29 (1991), 660.
- RÉVÉSZ–WOLF 1993 Révész L. – Wolf M.: Előzetes jelentés a zemplénagárdi 7–9. századi hamvasztásos temető ásátásáról. In: *Az Alföld a 9. században*. Szerk.: Lőrinczy G. Szeged 1993, 101–124.
- RITOÓK 1997 Ritoók Á.: a magyarországi falusi templom körüli temetők feltárásának újabb eredményei. *FolArch* 46 (1997), 165–177.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- RÓMER 1868 Rómer F.: Újabb régészeti leletek. *ArchÉrt* 1 (1868), 19–20.
- RÓMER 1868a Rómer F.: Magyar régészeti krónika. *ArchKözl* 7 (1868), 189–190.
- RUTTKAY 1965 Ruttkay, A. T.: Nové nálezy z horného ponotria. *ŠtZ* 15 (1965), 189–195.
- RUTTKAY 2000 Ruttkay, A. T.: Die Ausbildung herrschaftlicher Strukturen bei den Westslawen auf dem Gebiet der heutigen Ostslowakien. In: *EUROPAS MITTE* 333–338.
- SCHULZE-DÖRRLAMM 2010 Schulze-Dörrlamm, M.: Heilige Nägel und heilige Lanzen. In: *Byzanz – das Römerreich im Mittelalter*. Hrsg.: Daim, F. – Drauschke, J. Mainz 2010, 97–113.
- SEDOV 1987 Sedov, V. V.: *Finnougrri i Balti v. epochy sredneveková*. Moskva 1987.
- SELJÁN–VERES 2008 Selján É. – Veres J.: Szentistván–Mádi-rét, MOL-24. lh. *HOMÉ* 47 (2008), 179.
- SIKLÓSI 2013 Siklósi, Zs.: *Traces of Social Inequality during the Late Neolithic in the Eastern Carpathian Basin*. Budapest 2013.
- SIMONYI 2001 Simonyi E.: Kora Árpád-kori településrészlet Mezőkeresztes-Cethalomról. Újabb adatok az északkelet-magyarországi Árpád-kori kerámia keletkezéséhez és az ún. fabéléses lakóházakról. *WMMÉ* 23 (2001), 359–391.
- SIMONYI 2001a Simonyi E.: Felsőzsolca-Várdomb. *RégFüz* 1/51 (2001), 144–145.
- SIMONYI 2002 Simonyi E.: Felsőzsolca, Nagyszilvás, középkori templom és temető. *RKM* 1999: 2002, 202.
- SIMONYI 2003 Simonyi E.: Felsőzsolca, Nagyszilvás. *RKM* 2000: 2003, 137–138.
- SIMONYI 2003a Simonyi E.: Felsőzsolca, Nagyszilvás. *RKM* 2001: 2003, 163–164.
- SIMONYI 2003b Simonyi E.: Előzetes jelentés a felsőzsolca-várdombi ásatásról. *HOMÉ* 42 (2003), 109–133.
- SIMONYI 2003c Simonyi E.: Felsőzsolca-Várdomb. *RKM* 2001: 2003, 164.
- SIMONYI 2004 Simonyi E.: Középkori templom és temető Felsőzsolca-Nagyszilváson. *HOMÉ* 43 (2004), 161–198.
- SIMONYI 2005 Simonyi E.: Középkori és kora újkori temető Felsőzsolca-Nagyszilváson. In: *HALÁL ÁRNYÉKÁNAK* 305–314.
- SISKA 2002 Siska J.: Bodrogi közti átkelőhelyek. *HOMÉ* 41 (2002), 299–323.
- S. KOÓS 1989 S. Koós J.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1987. *HOMÉ* 27 (1989), 557–561.
- S. KOÓS 1991 S. Koós J.: A Herman Ottó Múzeum ásatásai és leletmentései 1988–1990. *HOMÉ* 28–29 (1991), 649–666.
- S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1985 S. Koós J. – Révész L. – Wolf M.: Mezőcsát–Csicske. *RégFüz* 1/38 (1985), 18–19.
- S. KOÓS–RÉVÉSZ–WOLF 1986 S. Koós J. – Révész L. – Wolf M.: Mezőcsát–Csicske. *RégFüz* 1/39 (1986), 71.
- SLIVKA–VALLAŠEK 1982 Slivka, M. – Vallašek, A.: Hospodárske zázemie šľachtických sídel v oblasti Horného Zemplína. *Archaeologia historica* 7 (1982), 289–310.
- S. PERÉMI 2001 S. Perémi Á.: Ajka-volt téglagyár késő avar kori sírjai. *WMMÉ* 23 (2001), 161–220.
- ŠPEHAR–STRUGAR BEVC 2016 Špehar, P. – Strugar Bevc, N.: *Batjanica–Velika humka. Rannomad'arska nekropola*. Belgrad 2016.
- ŠPIAK 1962 Špiak, S.: Zemplín, okr. Trebišov. *ŠtZ* 9 (1962), 302.
- STANCIU 2014 Stanciu, S.: A well from the early medieval settlement at Jucu de Sus (Cluj county, North-Western Transylvania). In: *Gedenkschrift zum hundertsten Geburtstag von Kurt Horedt*. Hrsg.: Cociș, S. Cluj-Napoca 2014, 325–339.
- STANOJEV 1989 Stanojev, N.: *Nekropole aus dem 10.–15. Jahrhundert in der Vojvodina*. Novi Sad 1989.
- SZABÓ 1980 Szabó J. Gy.: Árpád-kori telep és temetője Sarud határában. IV. *EMÉ* 16–17 (1978–1979): 1980, 45–136.
- SZABÓ 1985 Szabó J. Gy.: A gyöngyöspatai Szent Péter templom. *Agria* 21 (1985), 45–136.
- SZABÓ 2006 Szabó L.: Árpád-kori templom és temető Mezőcsát határában. *HOMÉ* 45 (2006), 25–90.
- SZENDREY 1898 Szendrey J.: A sárospataki honfoglaláskori lelet. *ArchÉrt* 23 (1903), 303–304.
- SZENDREY 1898a Szendrey J.: Ösmagyar temető. *Adalékok Zemplén-vármegye Történetéhez* 4 (1898), 101–106.
- SZENDREY 1903 Szendrey J.: A sárospataki honfoglaláskori lelet. *ArchÉrt* 23 (1903), 303–304.
- SZENTPÉTERI 2006 Szentpéteri J.: Amiről a térképek mesélnek... Adalékok az avar korszak keletési problémaköréhez. *Arrabona* 44/2 (2006), 455–496.
- SZÉLL 1941 Széll M.: XI. századi temetők Szentés környékén. *FolArch* 3–4 (1941), 231–255.
- SZÉLL 1943 Széll M.: Elpusztult falvak, X–XVII. századbeli régészeti leletek Csongrád vármegye területén. *DolgSzeged* 19 (1943), 176–182.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- SZOLYÁK--HORVÁTH--
KALÁSZDI 2008 Szolyák P. – Horváth A. – Kalászdí Gy.: Szakáld-Mulató-domb. *HOMÉ* 47 (2008), 194.
- SZÖRÉNYI 2008 Szörényi G. A.: Sajószöged, geodéziai torony. *RKM* 2004: 2008, 271–272.
- SZÖRÉNYI 2008a Szörényi G. A.: Sajószöged középkori temetői. *ArchÉrt* 133 (2008), 251–272.
- SZÖKE 1986 Szöke B. M.: Kora-középkori tanulmányok I. (A Kárpát-medence 9–10. századi régészeti kutatásának vázlatja és fő kérdései). *ZM* 25 (1986), 21–36.
- SZÖKE 1992 Szöke, B. M.: Beziehungen zwischen dem Oberen Donautal und Westungarn in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts (Frauentrachtzubehör und Schmuck). In: *Awarenforschungen II*. Hrsg.: Daim, F. Wien 1992, 841–968.
- SZÖKE 1994 Szöke B. M.: Karoling-kori szolgálónépi temetkezések Mosaburg/Zalavár vonzaskörzetében: Garabonc-Ófalu I–II. *ZM* 5 (1994), 251–317.
- SZÖKE 1996 Szöke, B. M.: Siedlungsreste und Gräber aus dem frühem Mittelalter von Gelse-sziget, Böröncze und Hahót-Cseresznyés. *Antaeus* 23 (1996), 167–181.
- SZÖKE 2015 Szöke B. M.: A Kárpát-medence a Karoling-korban és a magyar honfoglalás. In: *MÖT* 31–42.
- SZÖLLÖSY 2013 Szöllösy Cs.: Kora Árpád-kori településnyomok Szentistván határában. *HOMÉ* 52 (2013), 131–147.
- TAKÁCS 2017 Takács P.: A lakosság életmódja Cigándon a lápok lecsapolása előtt. *Történeti Földrajzi Közlemények* 5 (2017), 23–40.
- TAKÁCS 2018 Takács M.: *Egy kora középkori település a Nyírségben. Adatok a Felső-Tisza-vidék kora középkori településtörténetéhez.* [Doktori értekezés kézirat] Szeged 2018.
- TARICZKY 1903 Tariczky E.: *Tiszavidéki halmok.* [Kézirat – MNM R.A. 56.T.I.] Budapest 1903.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.
- THOMA 1956 Thoma A.: Antropológiai vizsgálatok az ároktó-dongóhalmi temető csontvázain. *HOMK* 3 (1956), 22–36.
- TIHANYI 2015 Tihanyi B.: A honfoglalás kori íjak és íjászírok problémakörének újabb megközelítése. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II*. Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2015, 177–224.
- TOČÍK 1968 Točík, A.: *Altmagyarische Gräberfelder in der Südwestslowakei.* Bratislava 1968.
- TOČÍK 1978 Točík, A.: Streda nad Bodrogom, dist. Trebišov. In: *Importants sites slaves en Slovaquie.* Éd.: Chropovský, B. Bratislava 1978, 226–227.
- TOČÍK 1987 Točík, A.: Nachgroßmährische Gräberfelder des 10. und 11. Jh. in der Südwestslowakei. *ŠtZ* 23 (1987), 177–241.
- TOČÍK 1992 Točík, A.: Materyaly k dejinám južného Slovenska v. 7.–14. storočí. *ŠtZ* 28 (1992), 5–250.
- TOMKA 2018 Tomka G.: *16–17. századi kerámia a történeti Borsod megyéből.* Budapest 2018.
- TOMKA 2000 Tomka, P.: Gräberfeld aus dem 9. Jh. in Páli-Dombok. *CommArchHung* 2000, 177–210.
- TÓTH 2016 Tóth Z.: 10–11. századi temetőrészet Gyöngyösön. *EMÉ* 2016, 251–266.
- TÓTH 2017 Tóth Z.: Árpád-kori templom és temető Abasáron. In: *HADAK ÚTJÁN* 633–665.
- TÖRK 2009 Türk A. A.: Adatok és szempontok a Kárpát-medence X–XI. századi hagyatékában megfigyelt sírfornák és temetkezési szokások klasszifikációjához. In: *Avarok, bolgárok, magyarok.* Szerk.: Csáji L. K. Budapest 2009, 87–128.
- TÜRK–LÖRINCZY 2015 Türk A. – Lörinczy G.: Régészeti adatok és természettudományos eredmények a Maros-torkolat nyugati oldalának 10. századi történetéhez. In: *RÉGÉSZETI* 11–300.
- UNGARN *Die Archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik.* [RGZM – Tagungen 17] Hrsg.: Bendeguz, T. Mainz 2012.
- UNGERMANN 2017 Ungermann, Š.: Prachtfingerringe im frühmittelalterlichen Mähren (9.–10. Jahrhundert). Bemerkungen zur Chronologie und Provenienz des großmährischen Luxus schmucks. *Přehled výzkumů* 59 (2017), 19–96.
- URBANOVÁ 2009 Urbanová, K.: Nálezy textilních fragmentů z lokality Streda nad Bodrogom. *SIA* 57 (2009), 355–358.
- VALTER 1964 Valter I.: Régészeti adatok a Bodrogtörzs honfoglalás kori település történetéhez. *HOMÉ* 4 (1964), 131–141.

VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- VALTER 1974 Valter I.: A Bodrogeköz honfoglaláskori és középkori településtörténete. *Agrártörténeti Szemle* 1974/1–2, 1–55.
- VALTER 2008 Valter I.: A Bodrogeköz középkori települései és azok előzményei. In: *Bodrogeköz. (A magyarországi Bodrogeköz tájmonográfiája)*. Szerk.: Tuba Z. Gödöllő – Sárospatak 2008, 317–325.
- VARGA 2013 Varga S.: 10–11. századi padmalyos temetkezések a Kárpát-medencében. In: *HONFOGLALÁS* 297–320.
- VARGA 2014 Varga S.: Honfoglalás kori temetőrészlet Bátmonostor-Pintér tanyáról. Újabb adatok a 10–11. századi vasmerevítéses tegezek típusaihoz. In: *AVAROK PUSZTÁI* 497–520.
- VARGA 2016 Varga S.: Kecel-Vádéi-dűlő. In: Gallina Zs. – Varga S.: *A Duna-Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. A Kalocsai Sárköz a 10–11. században*. [MHKÁS 10.] Szeged – Budapest 2016, 291–300.
- VARGA 2017 Varga S.: 10–11. századi temetők Röske határából. Veretes csizmák elterjedése a Kárpát-medencében. In: *HADAK ÚTJÁN* 465–492.
- VEDE 1905 Vede A.: Zemplén vármegye községei. In: *Magyarország vármegyéi és városai. Zemplén vármegye*. Szerk.: Borovszky S. Budapest 1905, 14–141.
- VERES-VIGA 1999 *A Herman Ottó Múzeum műkincsei*. Szerk.: Veres L. – Viga Gy. Miskolc 1999.
- VIGA 2009 Viga Gy.: *Bodrogeközi néprajzi tanulmányok*. Miskolc 2009.
- VINNAI é. n. Vinnai K.: *A Sárospatak–Baksahomokon feltárt temető feldolgozása*. [Egyetemi szakdolgozat – ELTE BTK] Budapest é. n.
- VÖRÖS 1996 Vörös I.: A karosi honfoglalás kori temetők állatsont maradványai. In: *Révész* 1996, 461–493.
- VÖRÖS 2008 Vörös I.: Heves megyei honfoglalás kori sírok és temetők archaeozoológiai vizsgálata. In: *Révész* 2008, 457–470.
- VÖRÖS 2014 Vörös I.: Állattartás és földművelés a honfoglalás és kora Árpád-korban. In: *Révész* 2014, 111–120.
- WOLF 1980 Wolf M.: Szikszó-Vadász patak partja, legelő. *RégFüz* 1/33 (1980), 73–74.
- WOLF 1980a Wolf M.: Szikszó-Vadász patak partja, legelő. *HOMÉ* 19 (1980), 95.
- WOLF 1980b Wolf M.: Nekézseny. *HOMÉ* 19 (1980), 93.
- WOLF 1987 Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár. *RégFüz* 1/41 (1988), 67–68.
- WOLF 1989 Wolf M.: Árpád-kori eredetű települések Abaúj vármegye déli részén. [Borsodi Kismonográfiák 30.] Miskolc 1989.
- WOLF 1991 Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár. *RégFüz* 1/42 (1991), 45.
- WOLF 1991a Wolf M.: Előzetes jelentés a Karos határában feltárt 10. századi telepekről. *MFME* 1984–85/2: 1991, 581–612.
- WOLF 1992 Wolf M.: Régészeti adatok Miskolc középkori történetéhez. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből*. Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 121–139.
- WOLF 1992a Wolf M.: Előzetes jelentés a borsodi földvár ásatásáról (1987–1990). *JAMÉ* 30–32 (1992), 393–436.
- WOLF 1992b Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár. *RégFüz* 1/44 (1992), 62.
- WOLF 1993 Wolf M.: Babonás szokások Árpád-kori falvainkban. *HOMÉ* 31–32/2 (1993), 543–559.
- WOLF 1993a Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár. *RégFüz* 1/45 (1993), 60–61.
- WOLF 1994 Wolf M.: Felsősolca-Várdomb. *RégFüz* 1/46 (1994), 68–69.
- WOLF 1994a Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár *RégFüz* 1/46 (1994), 64.
- WOLF 1994b Wolf M.: A Felső-Tisza-vidék 9. századi szláv emlékei. In: *HÉR* 119–127.
- WOLF 1996 Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár *RégFüz* 1/47 (1996), 62–63.
- WOLF 1996a Wolf M.: Felsősolca-Várdomb. *RégFüz* 1/47 (1996), 63.
- WOLF 1996b Wolf M.: Edélny-Borsodi földvár. In: *HMK* 417–423.
- WOLF 2000 Wolf M.: Abaújvár. In: *EURÓPA* 365–366.
- WOLF 2000a Wolf M.: A borsodi földvár. In: *EURÓPA* 367–368.
- WOLF 2002 Wolf M.: Edélny-Borsod, Református templom. *RKM* 1999: 2000, 199–200.
- WOLF 2004 Wolf M.: Niellódíszes bronzcsat Edélny-Borsodról. *HOMÉ* 43 (2004), 139–159.
- WOLF 2005 Wolf M.: A borsodi ispánsági vár templomai. In: *A középkori templom körüli temetők kutatása*. Szerk.: Ritoók Á. – Simonyi E. Budapest 2005, 131–141.

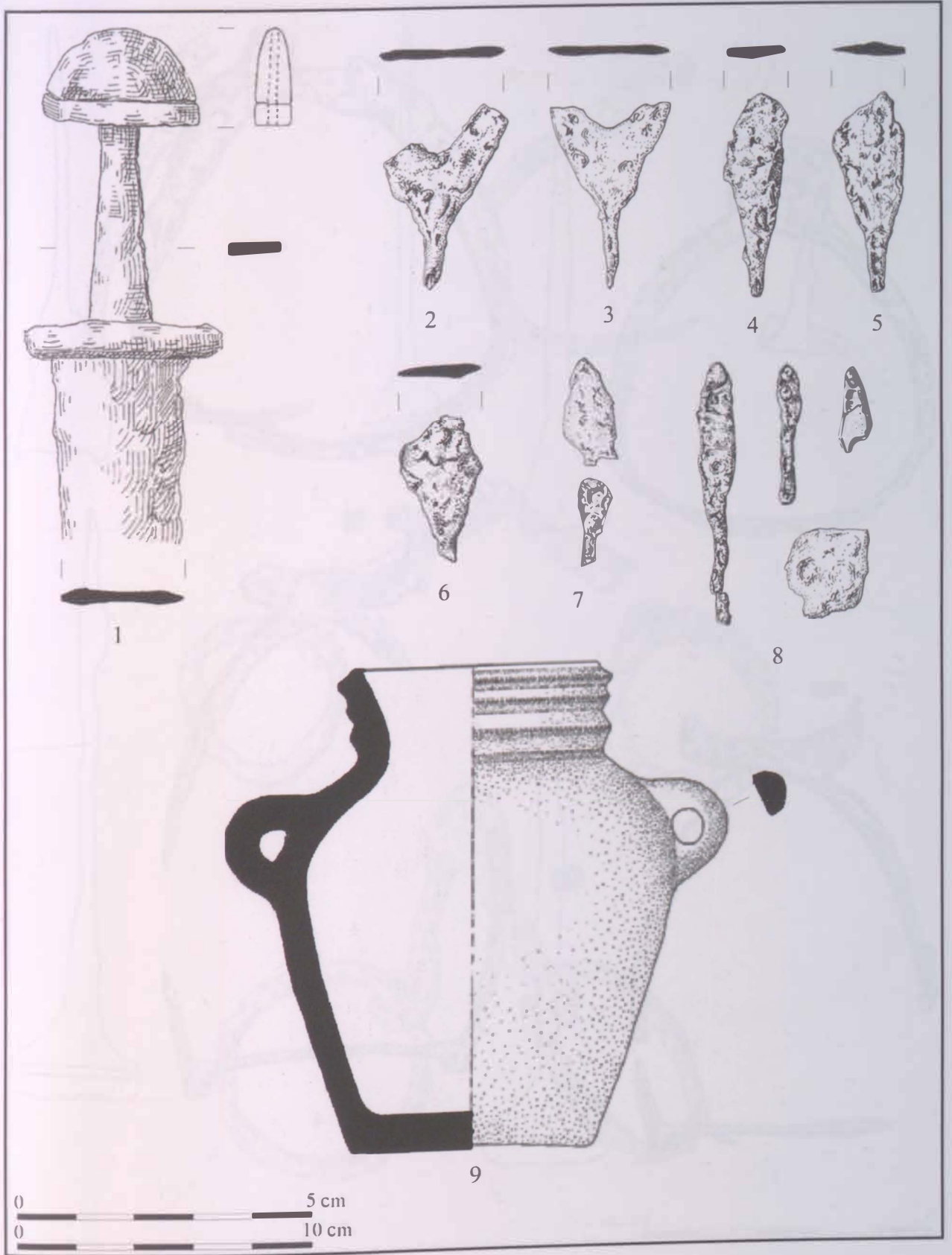
VI. RÖVIDÍTÉS - ÉS IRODALOMJEGYZÉK

- WOLF 2008 Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk*. Edelény 2008.
- WOLF 2008a Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk*. [<http://doktori.bibl.u-szeged.hu/1206/1/wolf.pdf> – letöltve: 2017. január 3.]
- WOLF 2016 Wolf M.: Adatok a 10. századi magyarság csontművességéhez. In: *Népek és kultúrák a Kárpát-medencében. Tanulmányok Mesterházy Károly tiszteletére*. Főszerk.: Kovács L. – Révész L. Szerk.: Bollók Á. – Gergely K. – Kolozsi B. – Pető Zs. – Szenthe G. Budapest 2016, 649–668.
- WOLF 2019 Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása*. [MSZTRT 6.] Budapest – Miskolc – Szeged 2019.
- XY 1896 X. Y.: Nagyerdei leletek. *ArchÉrt* 16 (1896), 189.

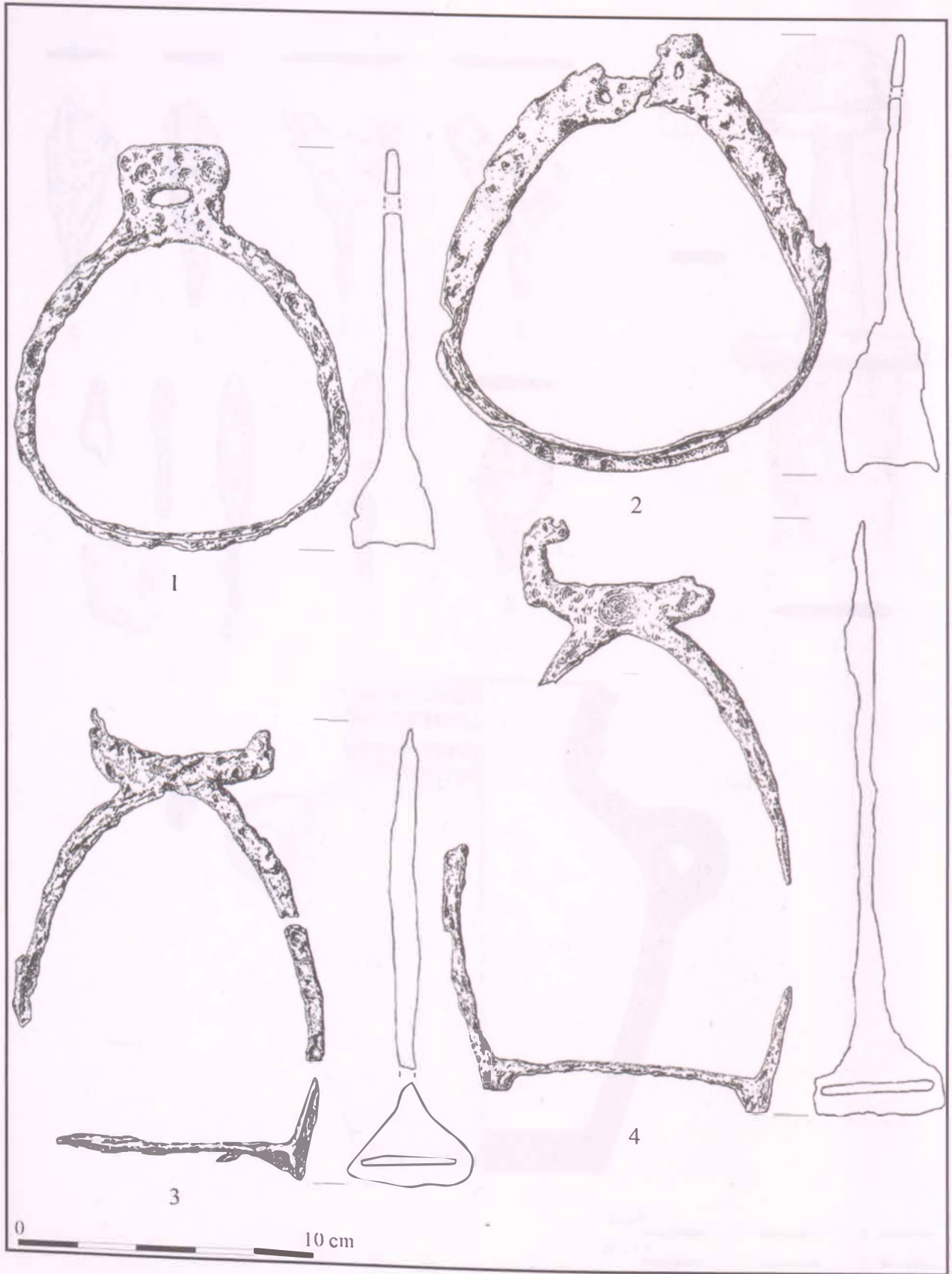
VII. TÁBLÁK

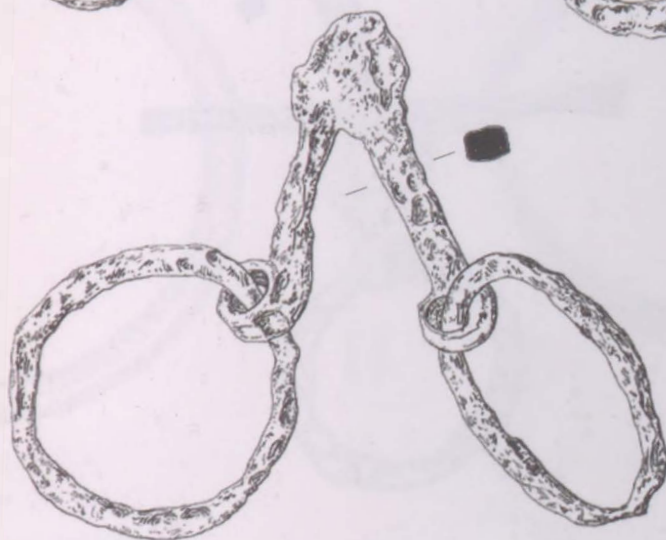
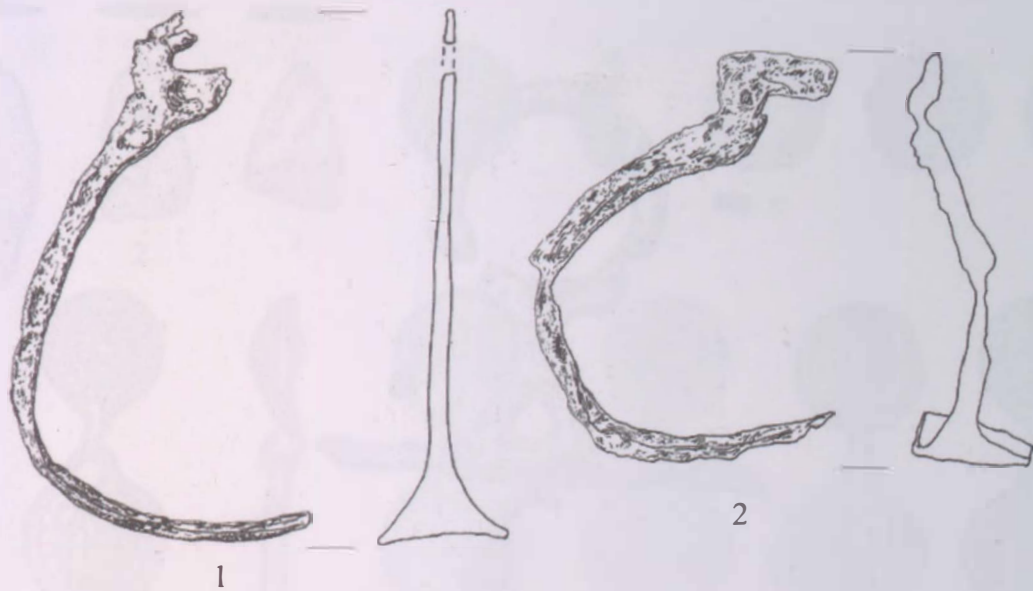
VII. TÁBLÁK

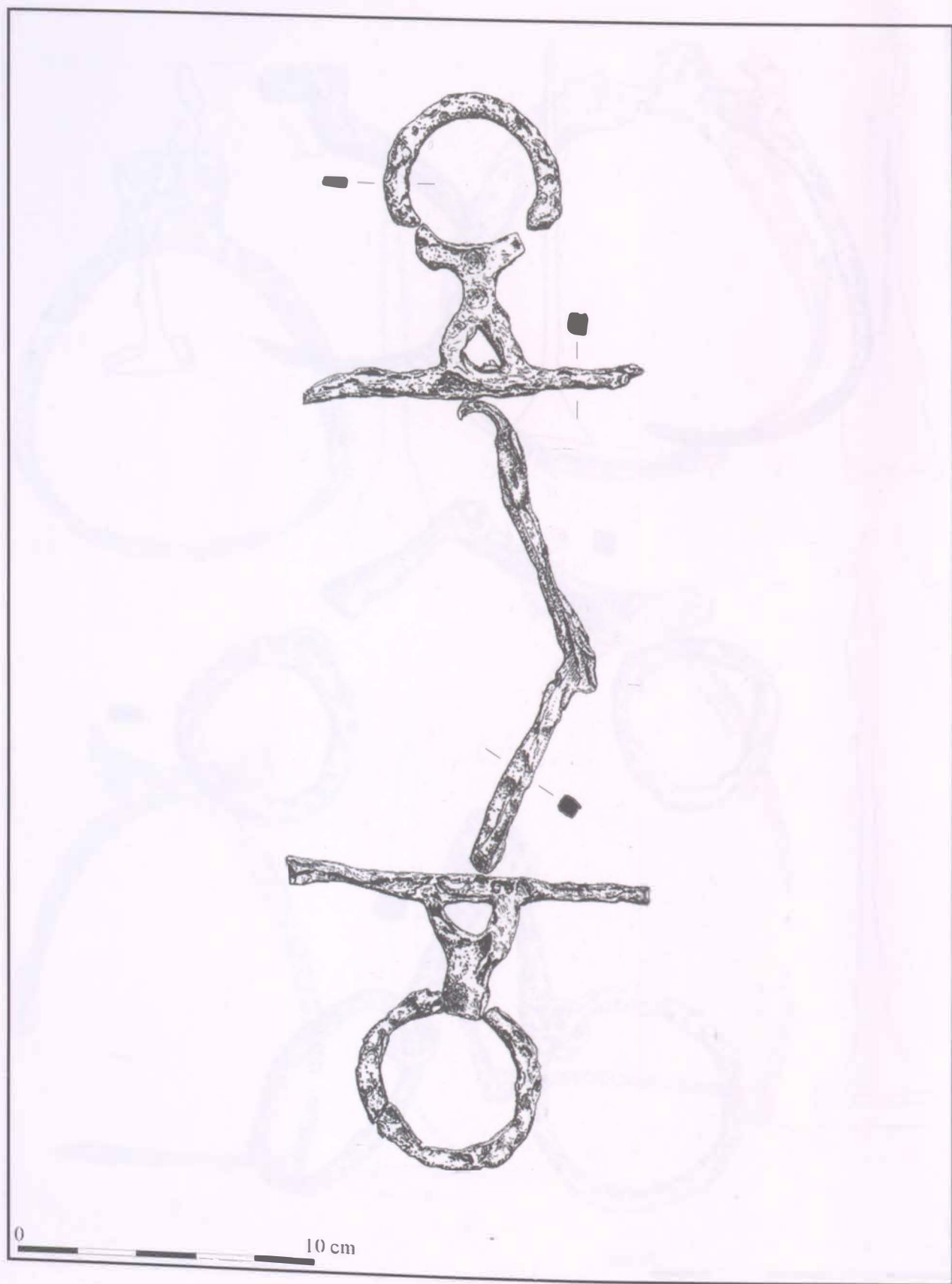
1. tábla. Ágcseryő-Nagyréti domb, szórvány

2. tábla. Ágcsernyő-Nagyréti domb, szórvány

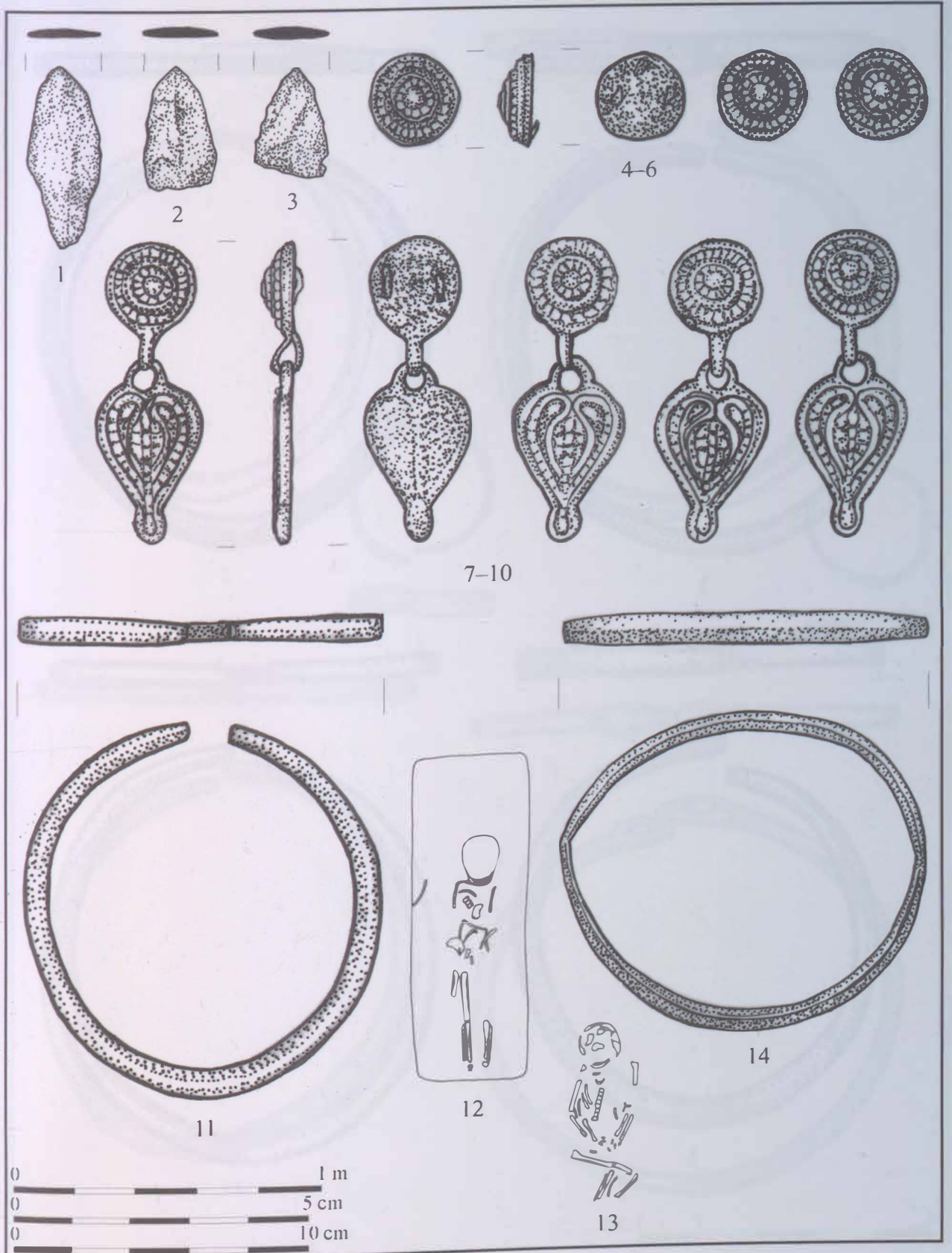

3. tábla. Ágesernyő-Nagyréti domb, szórvány

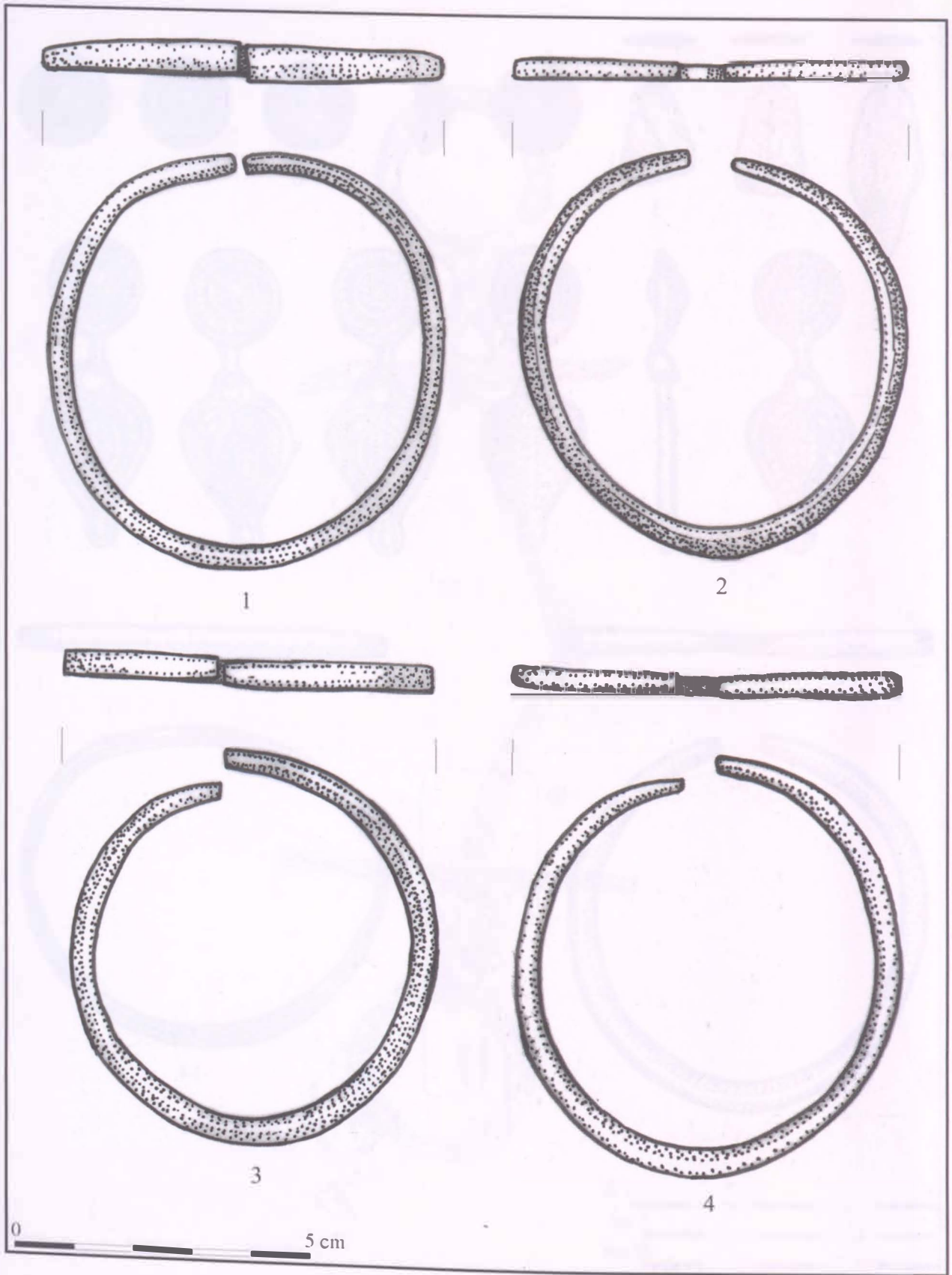

4. tábla. Ágcsernyő-Nagyréti domb, szórvány

VII. TÁBLÁK

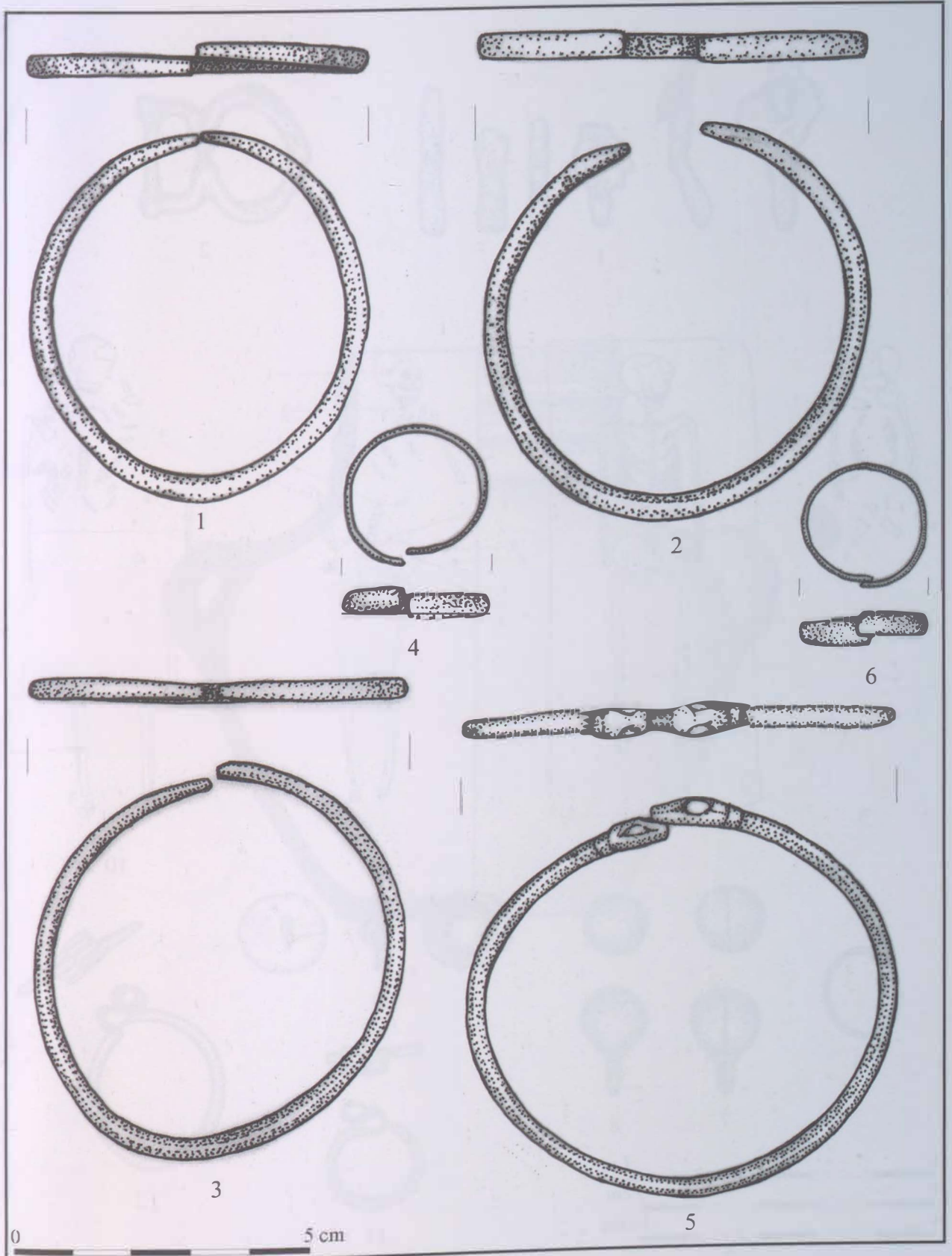

5. tábla. Ároktő-Dongóhalom, 1-3: 1. sír, 4-11: 4. sír, 12: 36. sír, 13: 31. sír, 14: szórvány

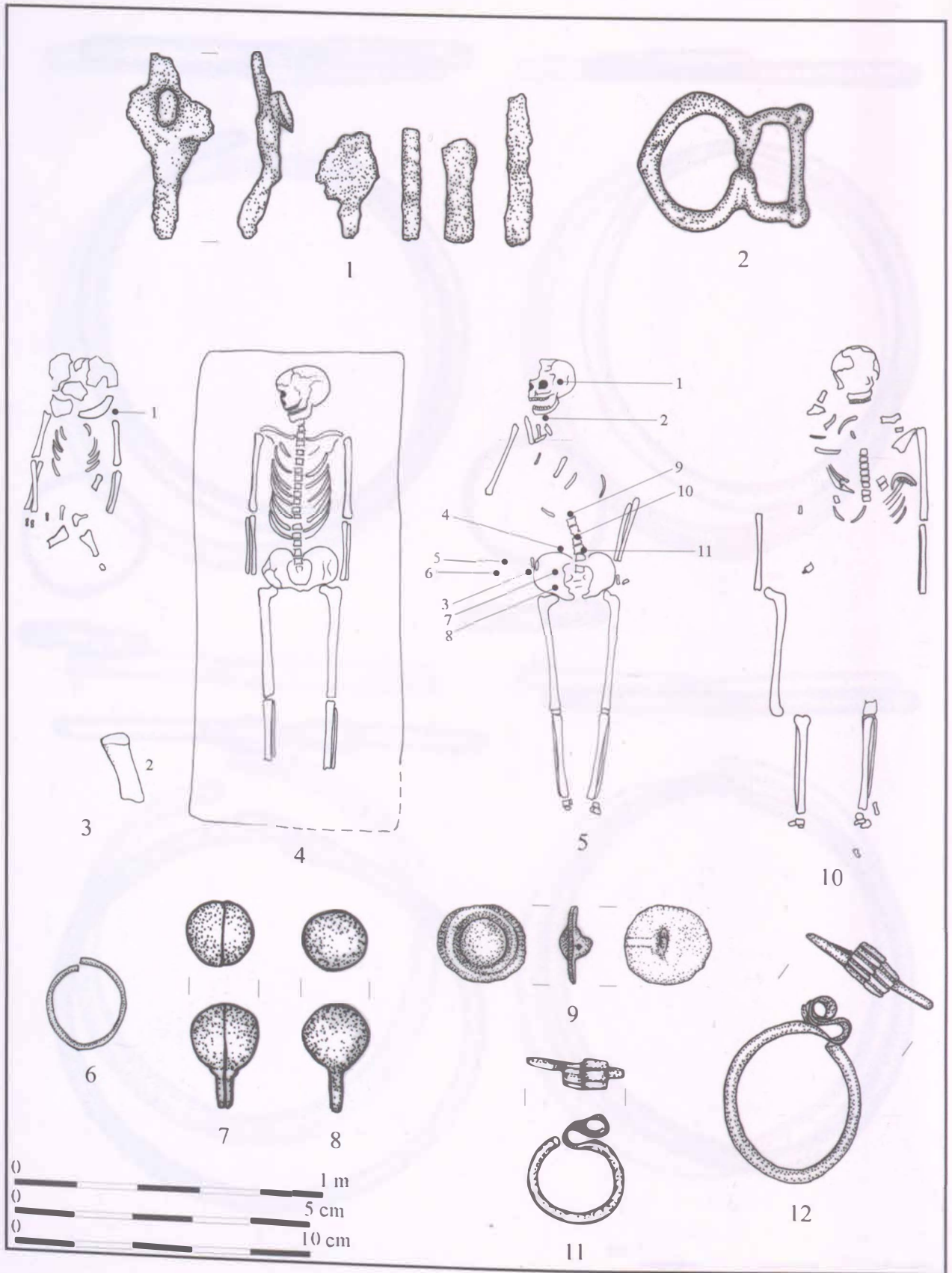
6. tábla. Ároktő-Dongóhalom 4. sír

VII. TÁBLÁK

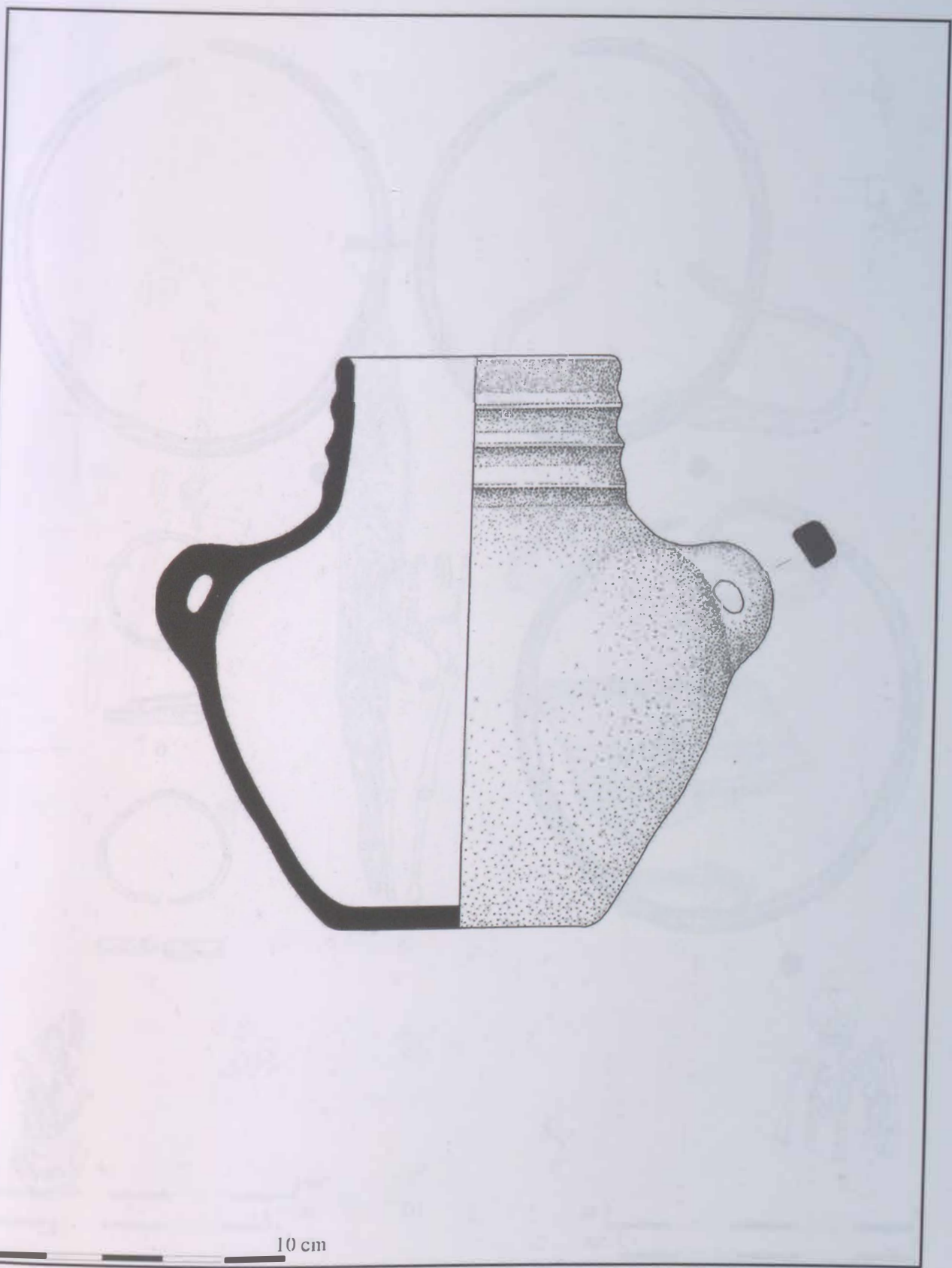

7. tábla. Ároktő-Dongóhalom, 1: 9. sír, 1-3: 11. sír, 5-6: 12. sír

VII. TÁBLÁK

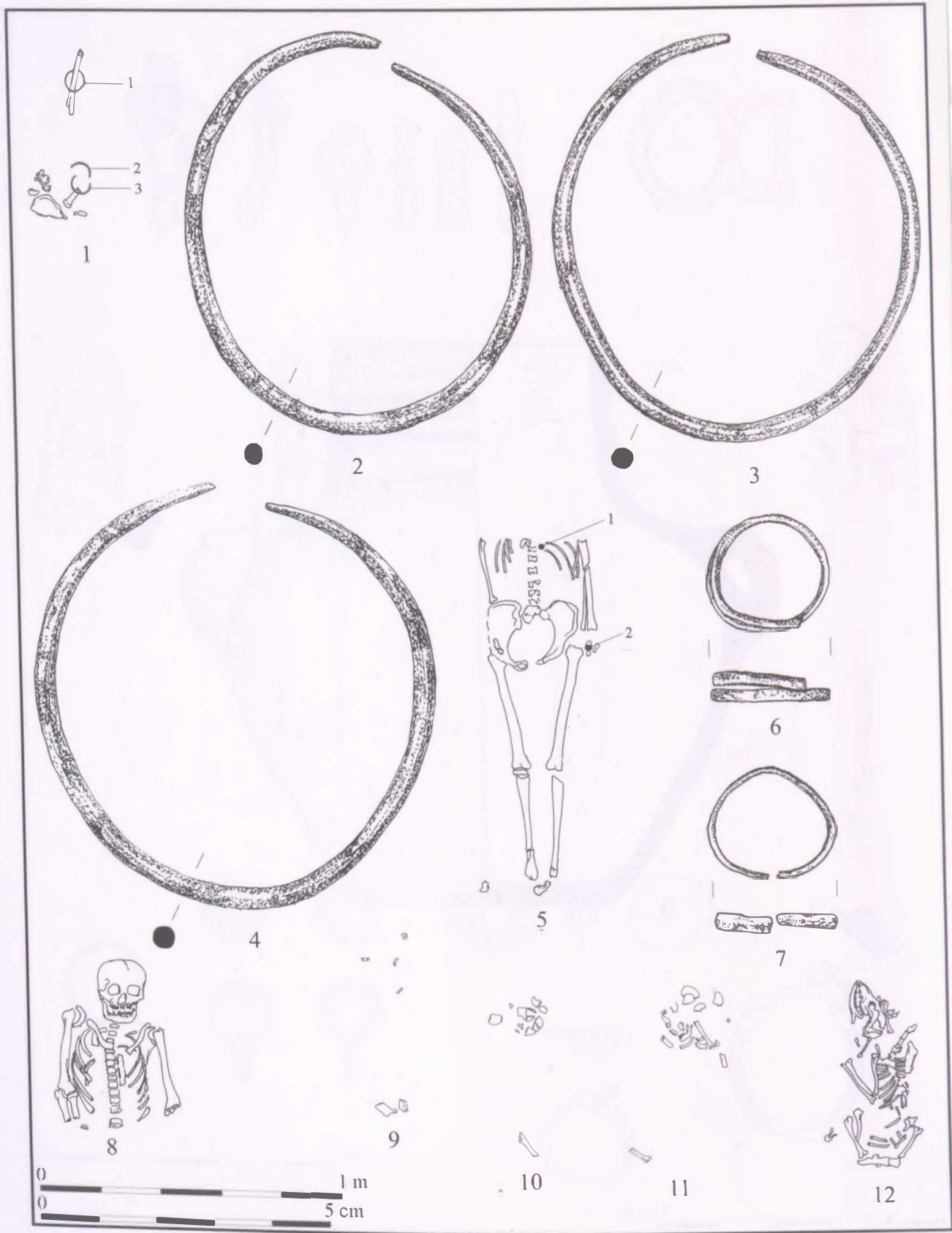

8. tábla. Ároktő-Dongóhalom, 1: 14. sír; 2: 18. sír; 3: 23. sír; 4: 26. sír; 5-8: 27. sír; 9-10: 29. sír; 11: szórvány

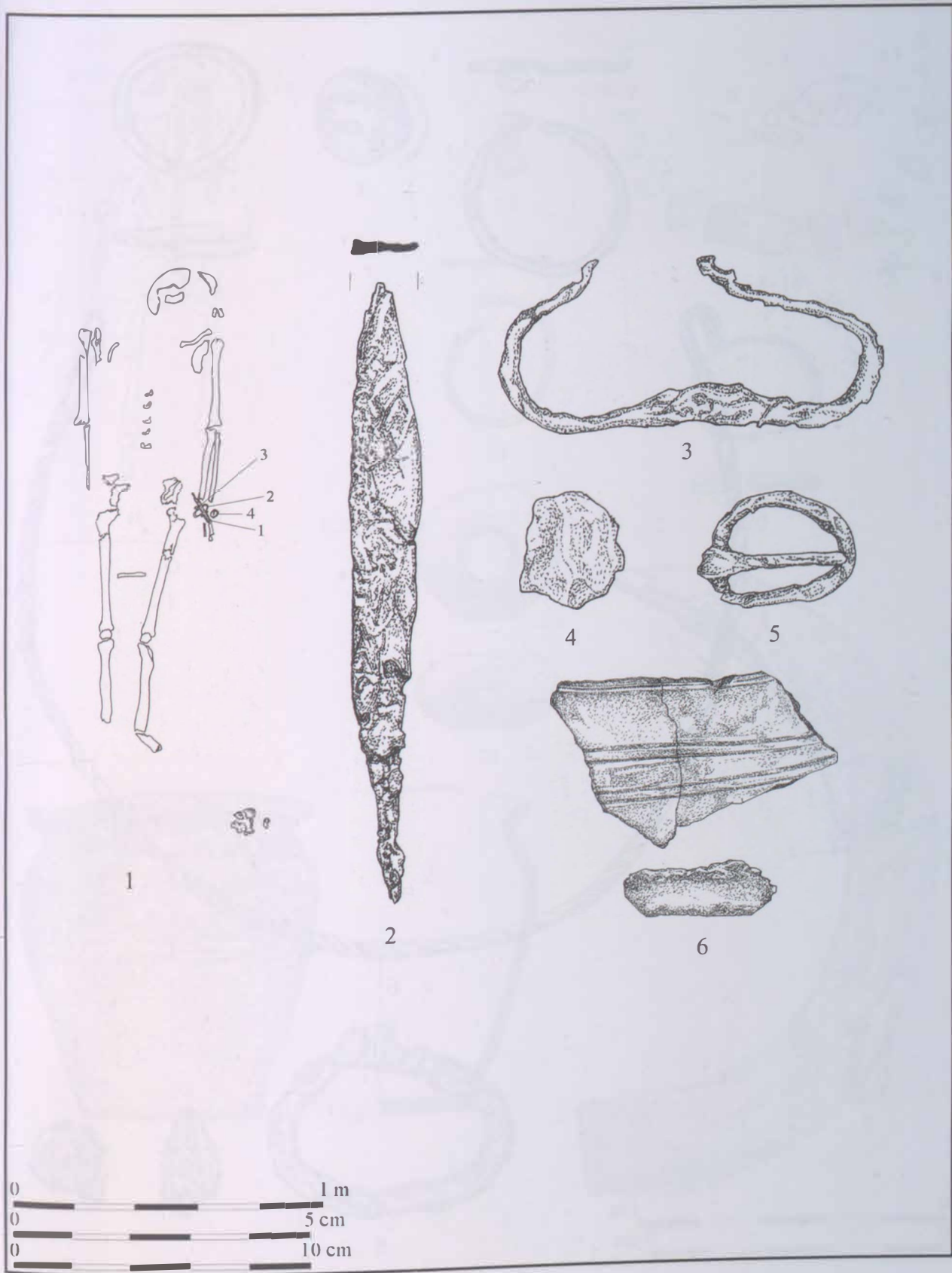

9. tábla. Bély I. sír

VII. TÁBLÁK

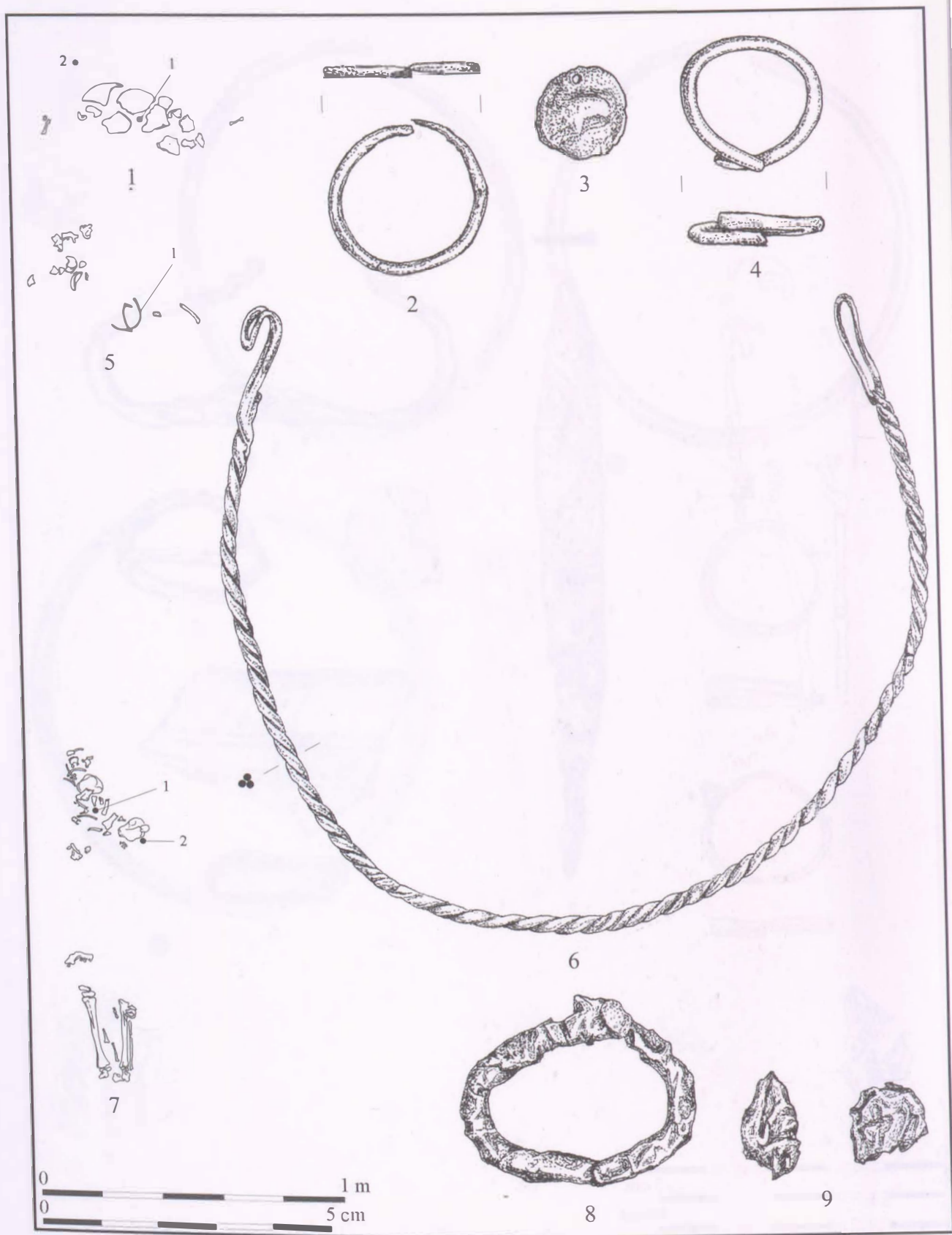

10. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok. 1-4: 1. sír; 5-7: 2. sír; 8: 3. sír; 9: 4. sír; 10: 10. sír; 11: 11. sír; 12: 14. sír

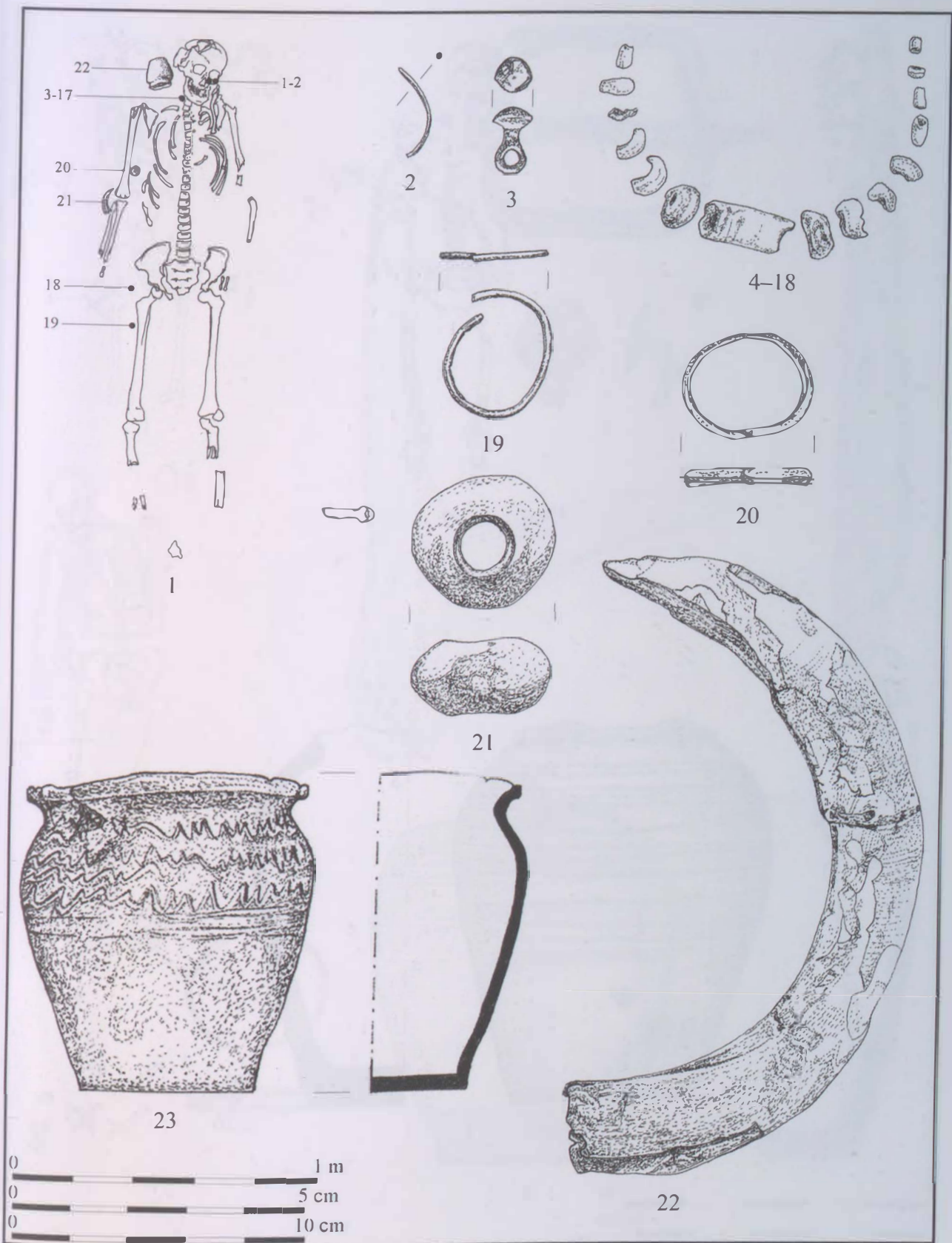
11. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok 7. sír

VII. TÁBLÁK

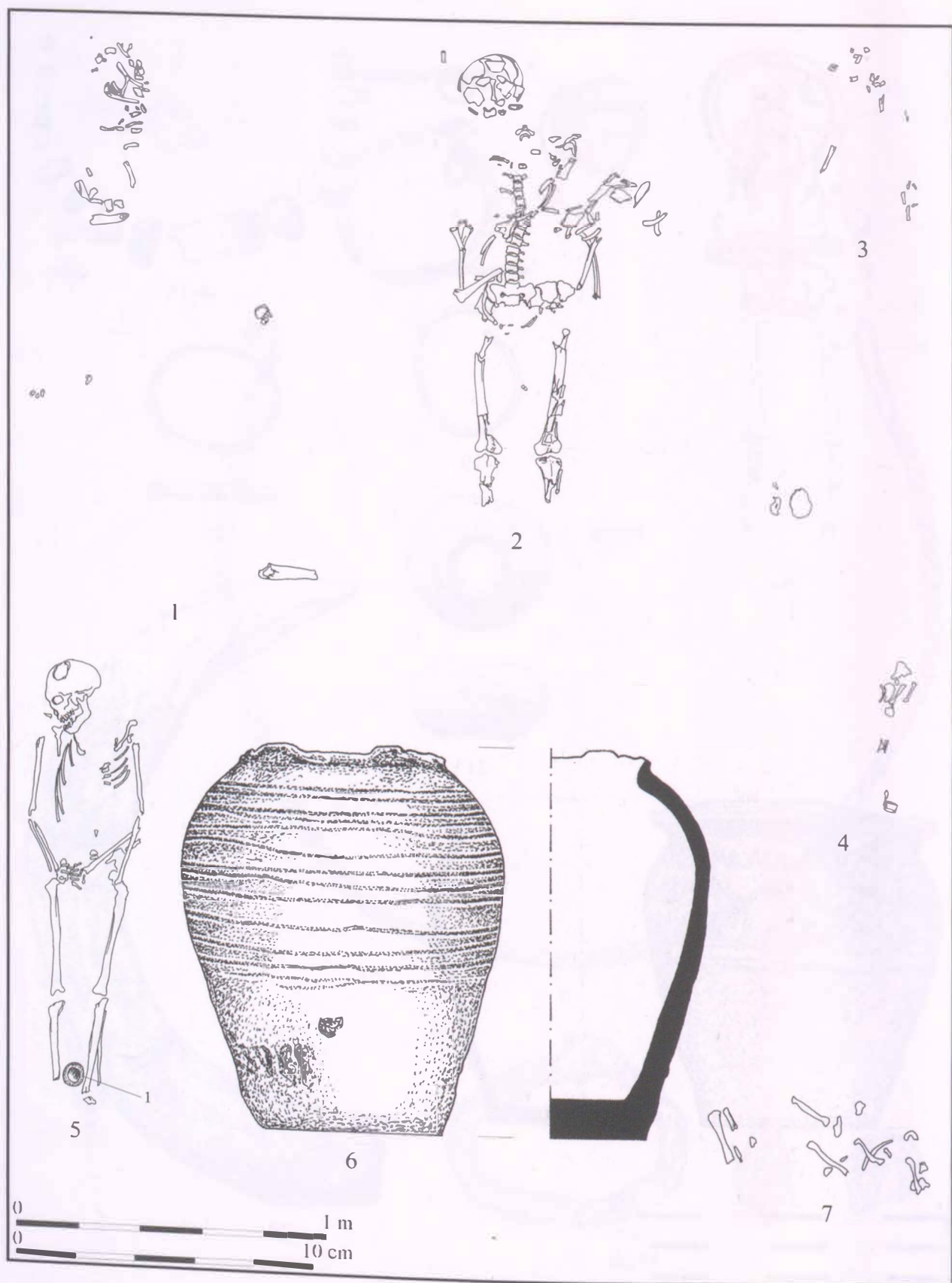
12. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1-4: 8. sír, 5-6: 12. sír, 7-9: 13. sír

VII. TÁBLÁK

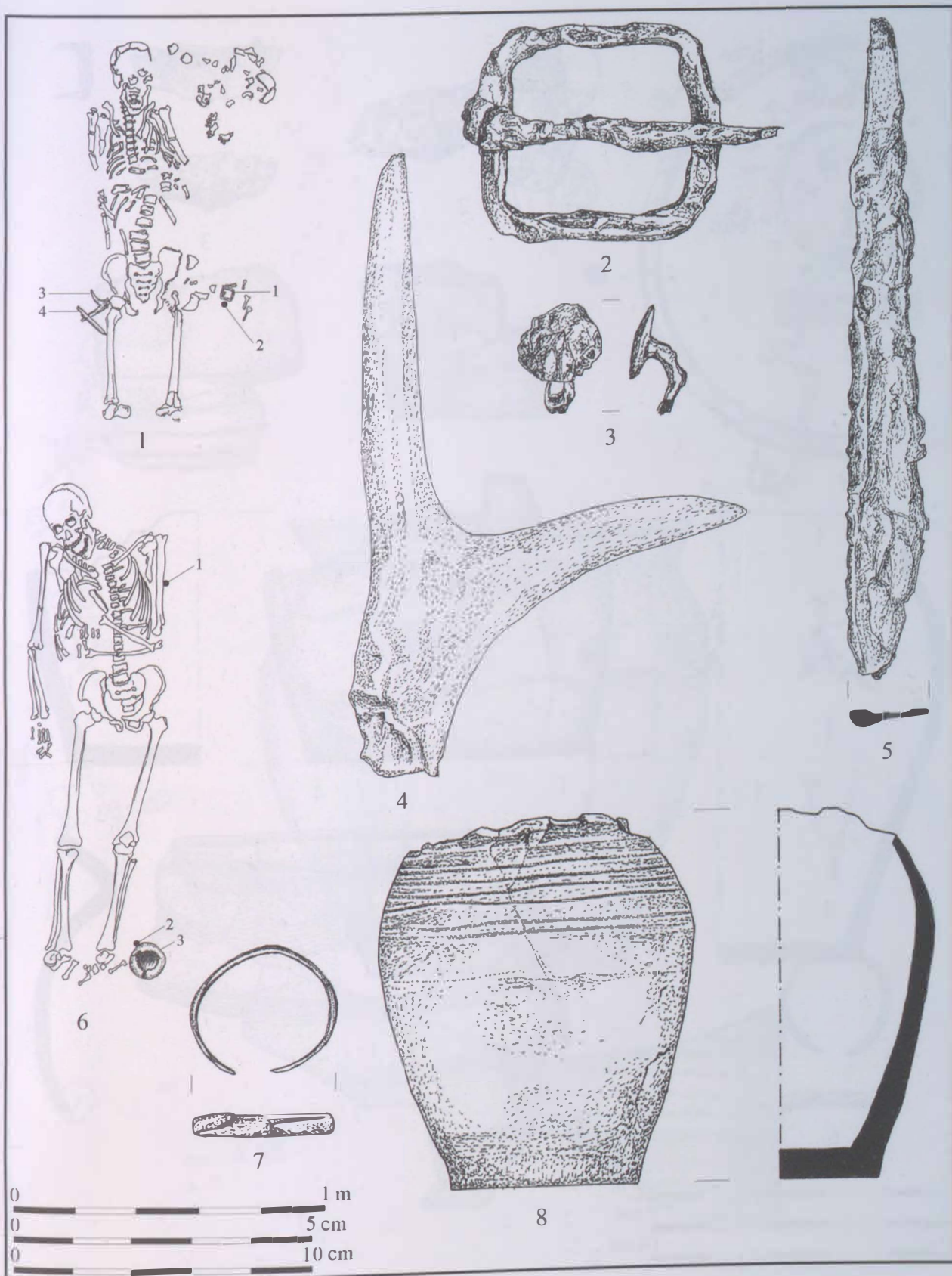
13. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok 9. sír

VII. TÁBLÁK

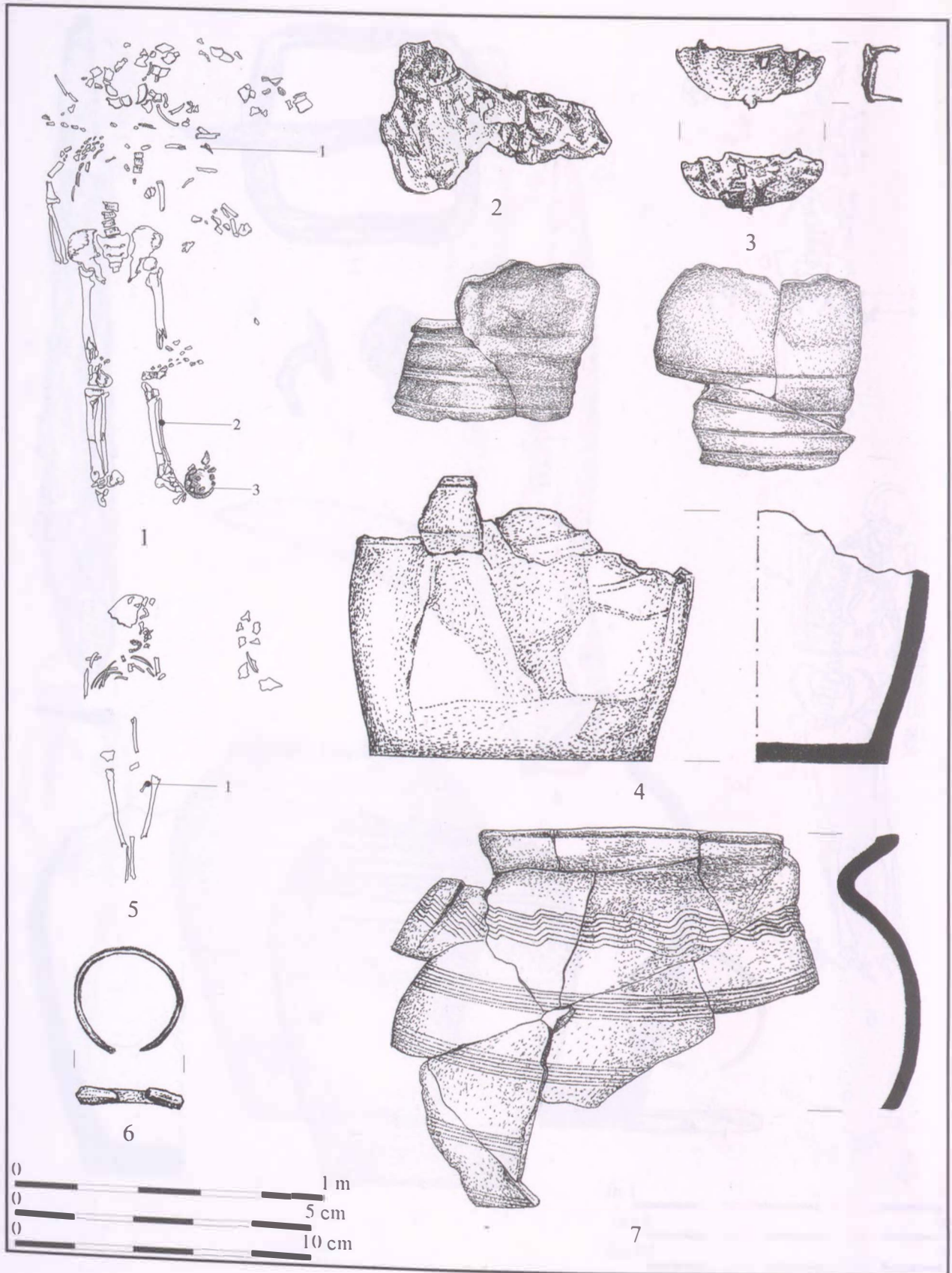

14. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1: 15. sír, 2: 16. sír, 3: 19. sír, 4: 21. sír, 5-6: 24. sír, 7: 27. sír

VII. TÁBLÁK

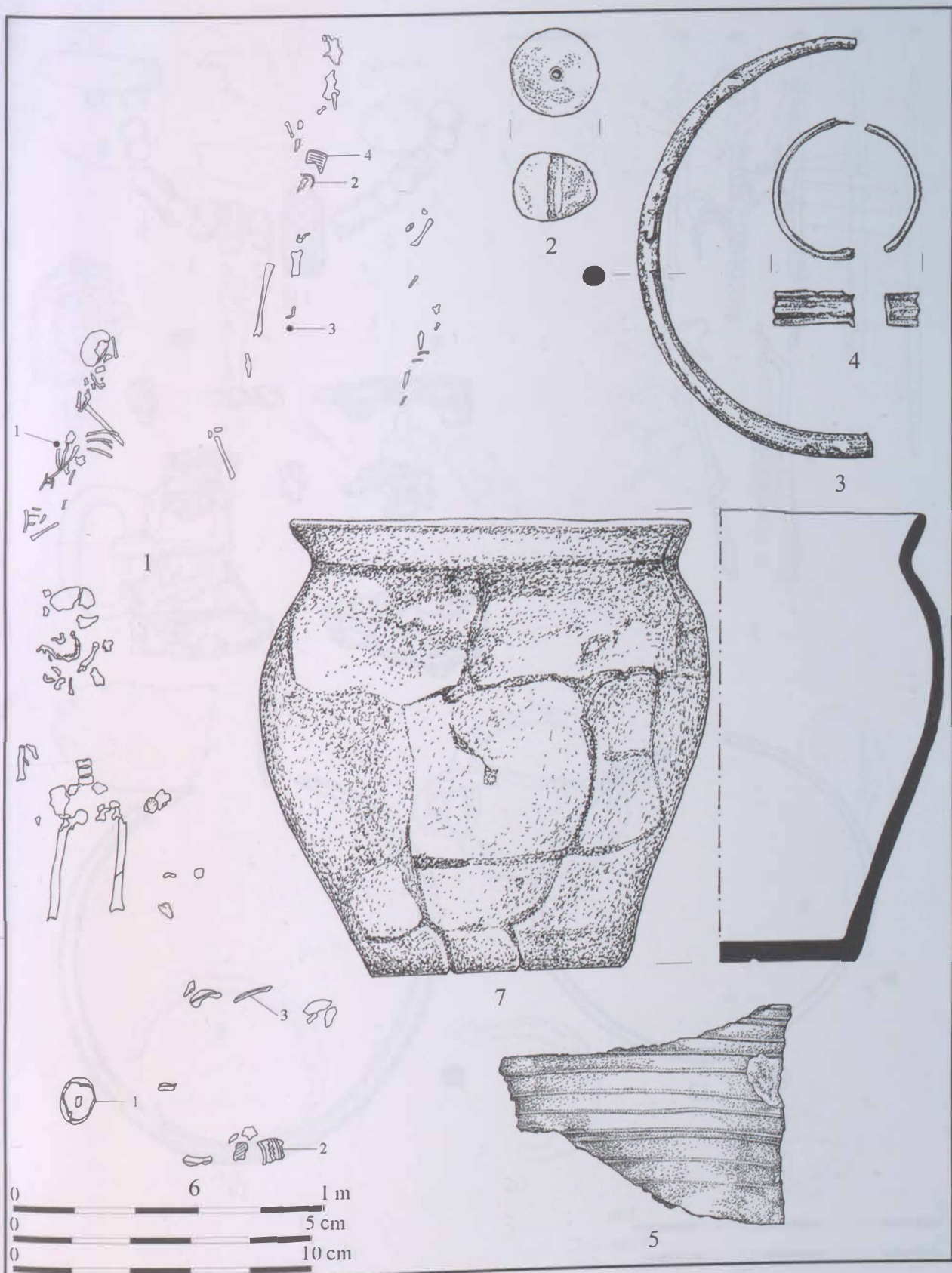

15. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1-5: 17. sír, 6-8: 18. sír

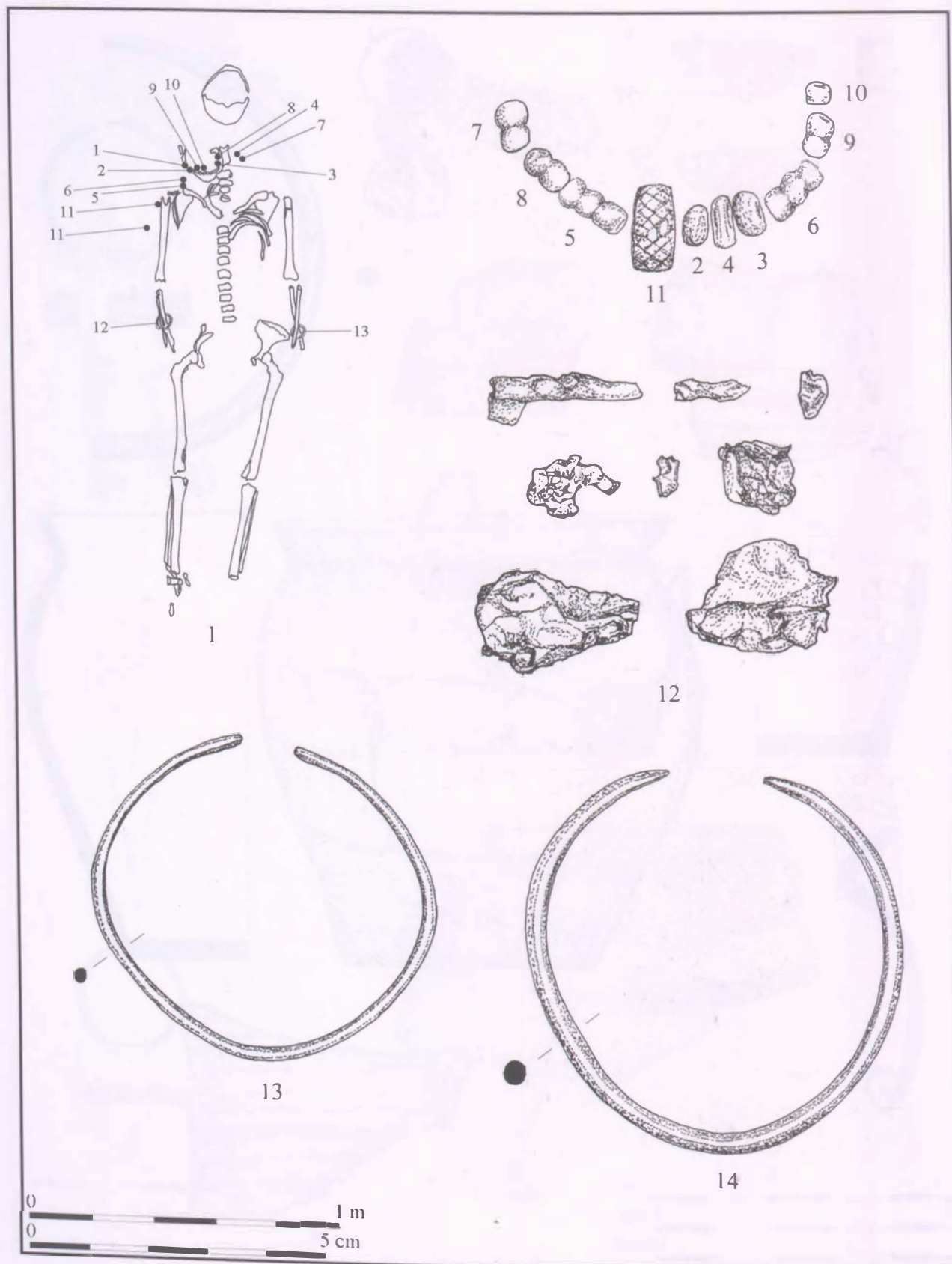
16. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1-4: 20. sír; 5-6: 23. sír; 7: 25. sír

VII. TÁBLÁK

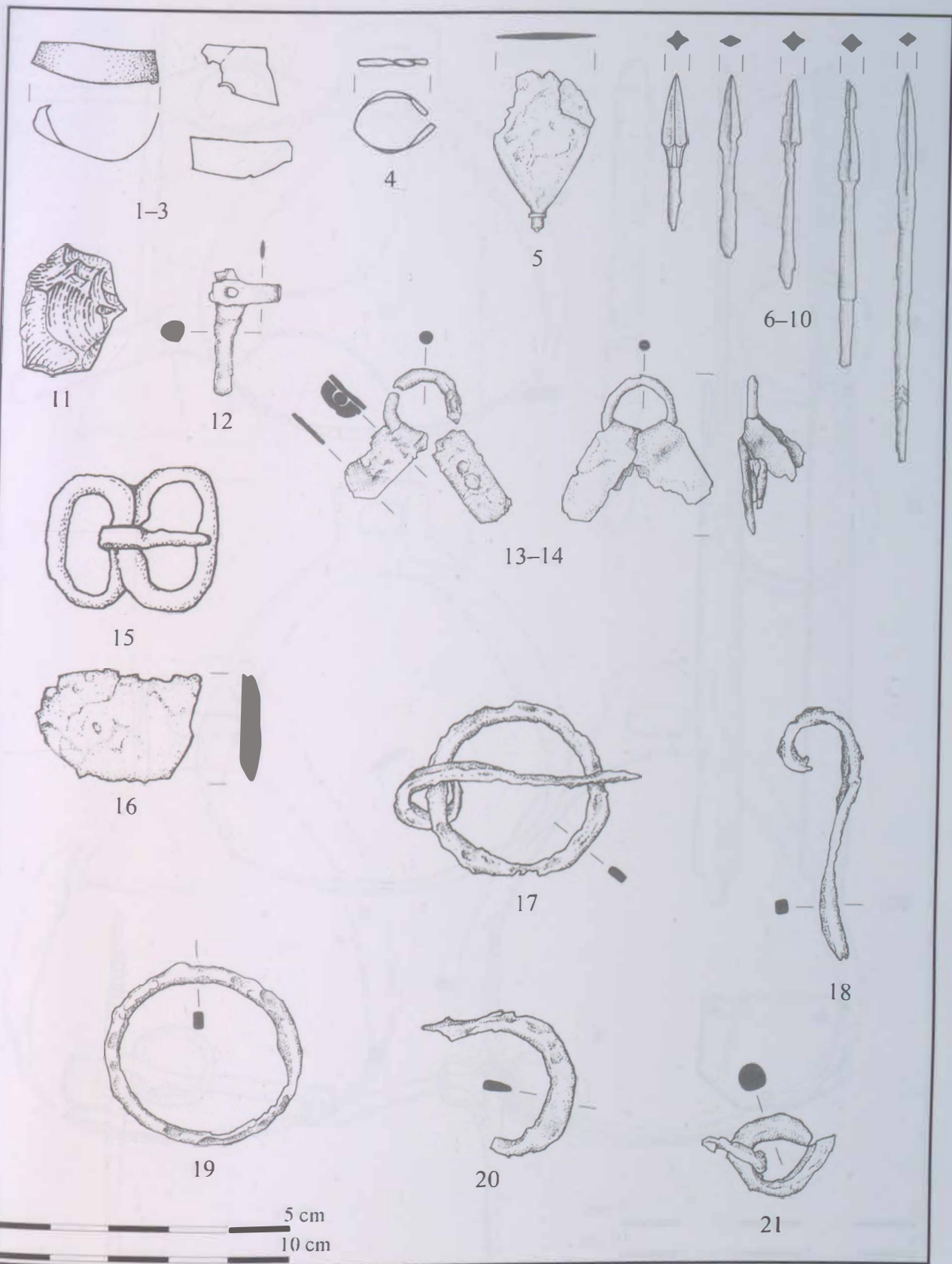
17. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok, 1-5: 22. sír, 6-7: 25. sír

VII. TÁBLÁK

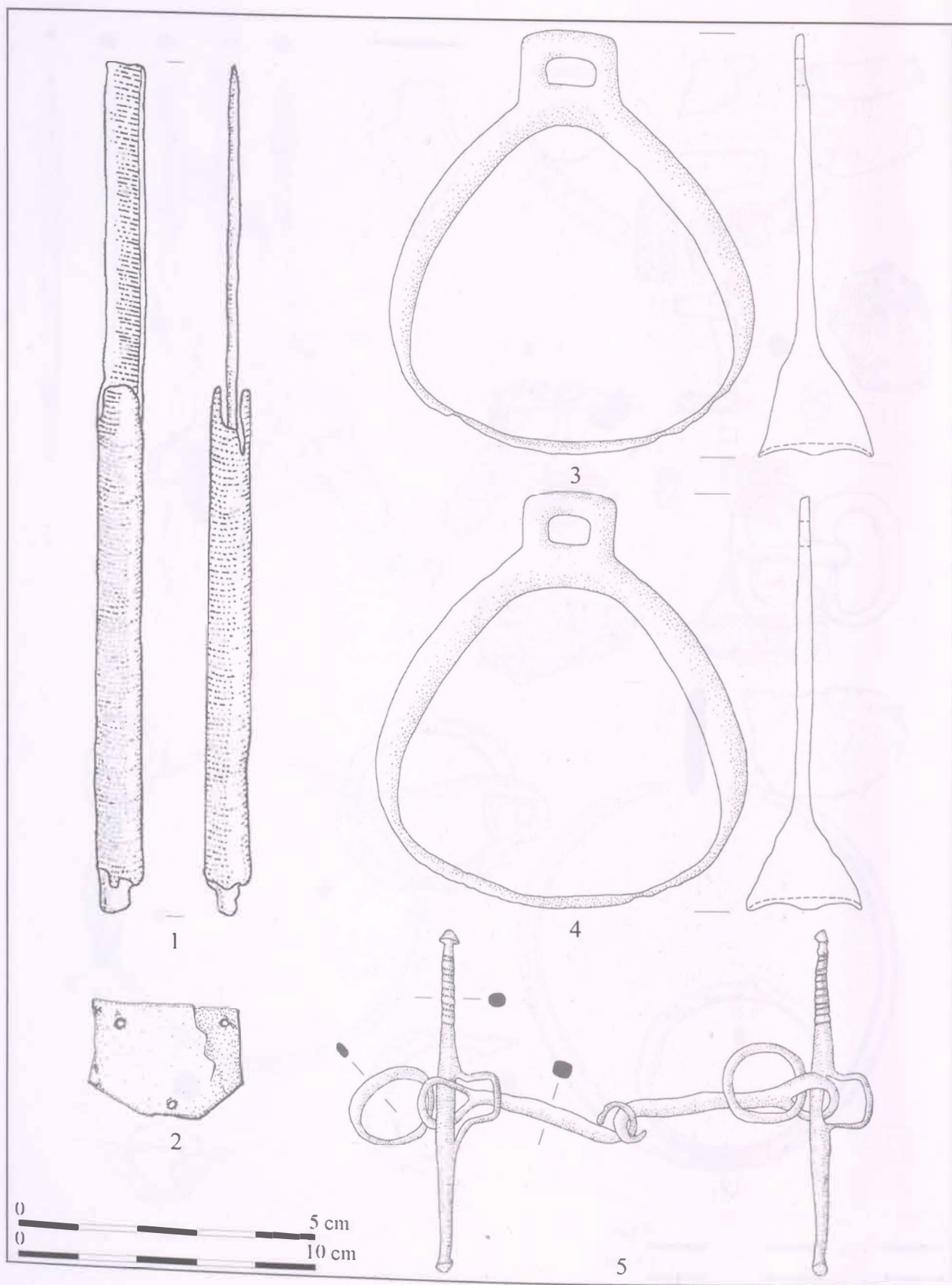

18. tábla. Bodroghalom-Eresztvényhomok 26. sír

VII. TÁBLÁK

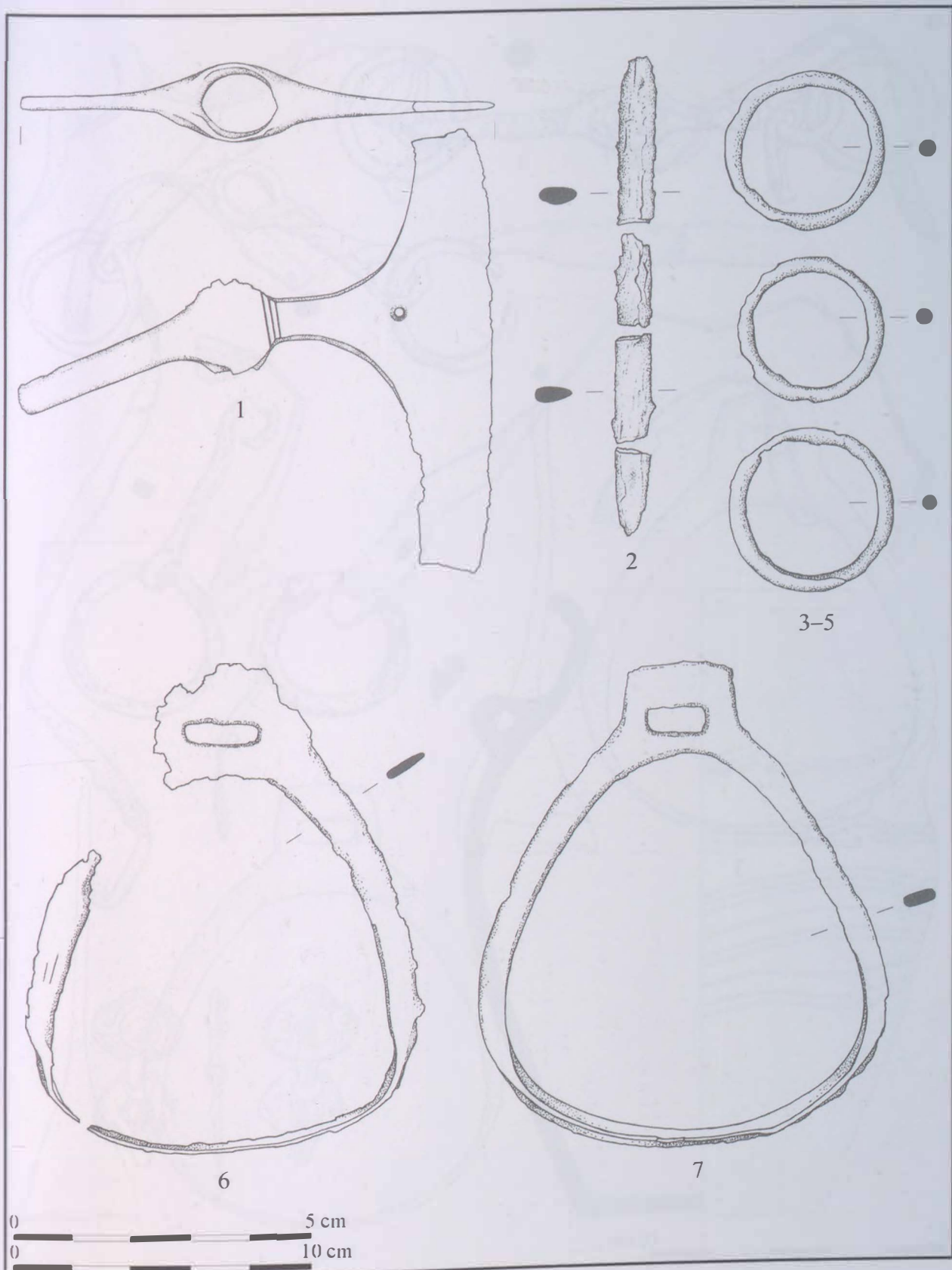

19. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937. sír

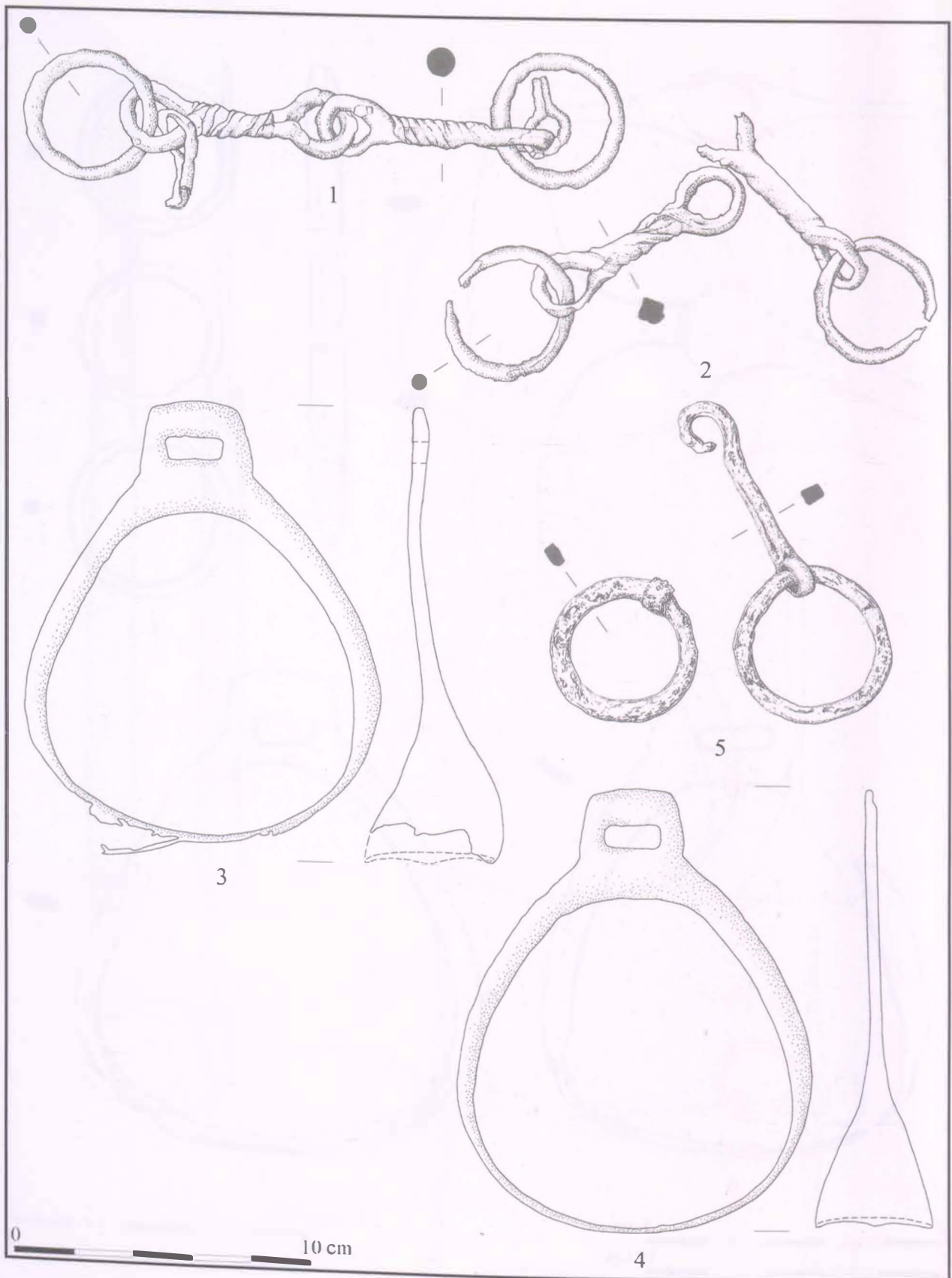
20. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb I/1926., 3/1937. sír

VII. TÁBLÁK

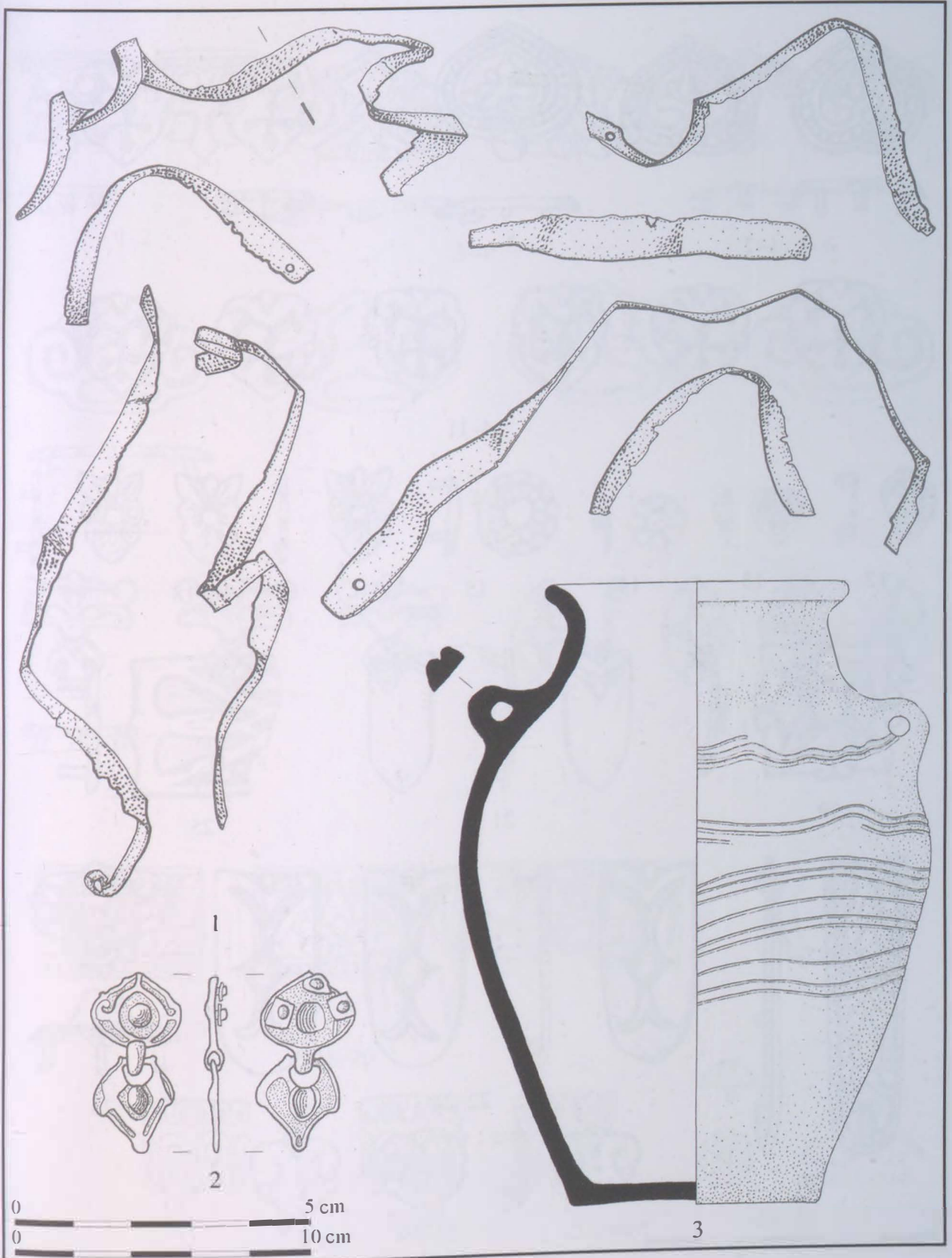
21. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb II/1926. sír

VII. TÁBLÁK

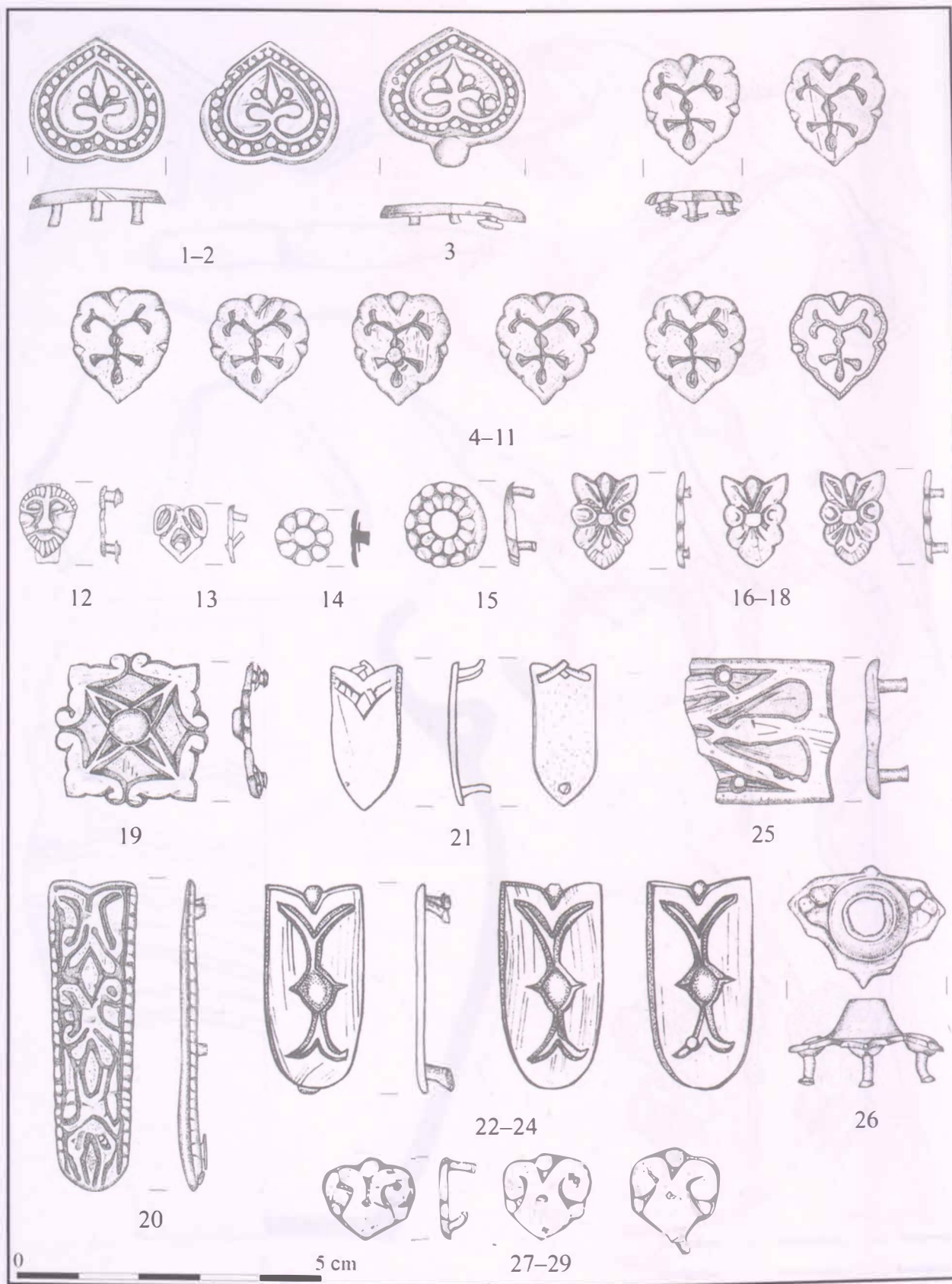

22. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1-2: III/1926. sír. 3-5: I/1937. sír

VII. TÁBLÁK

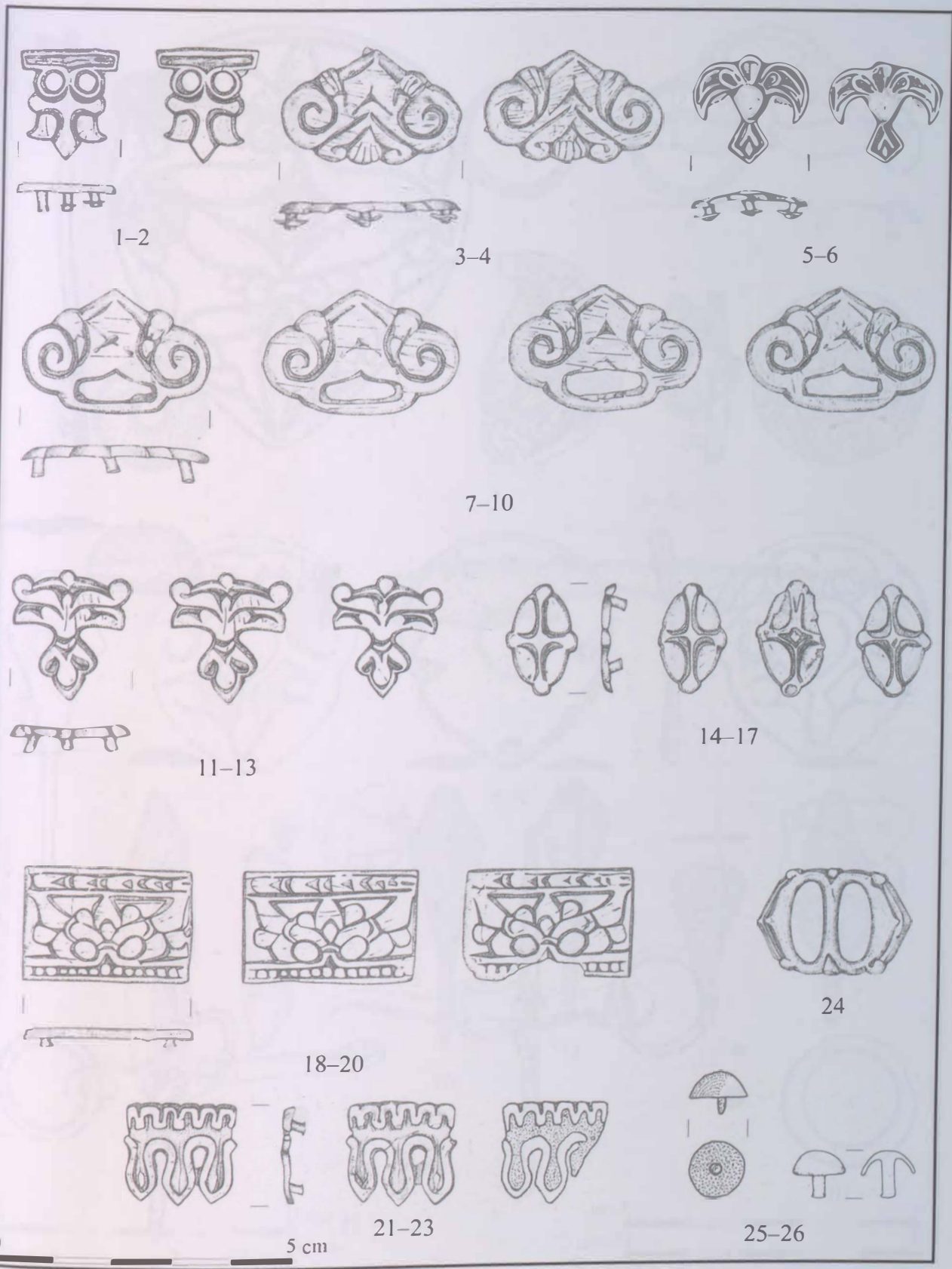

23. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 1/1937. sír

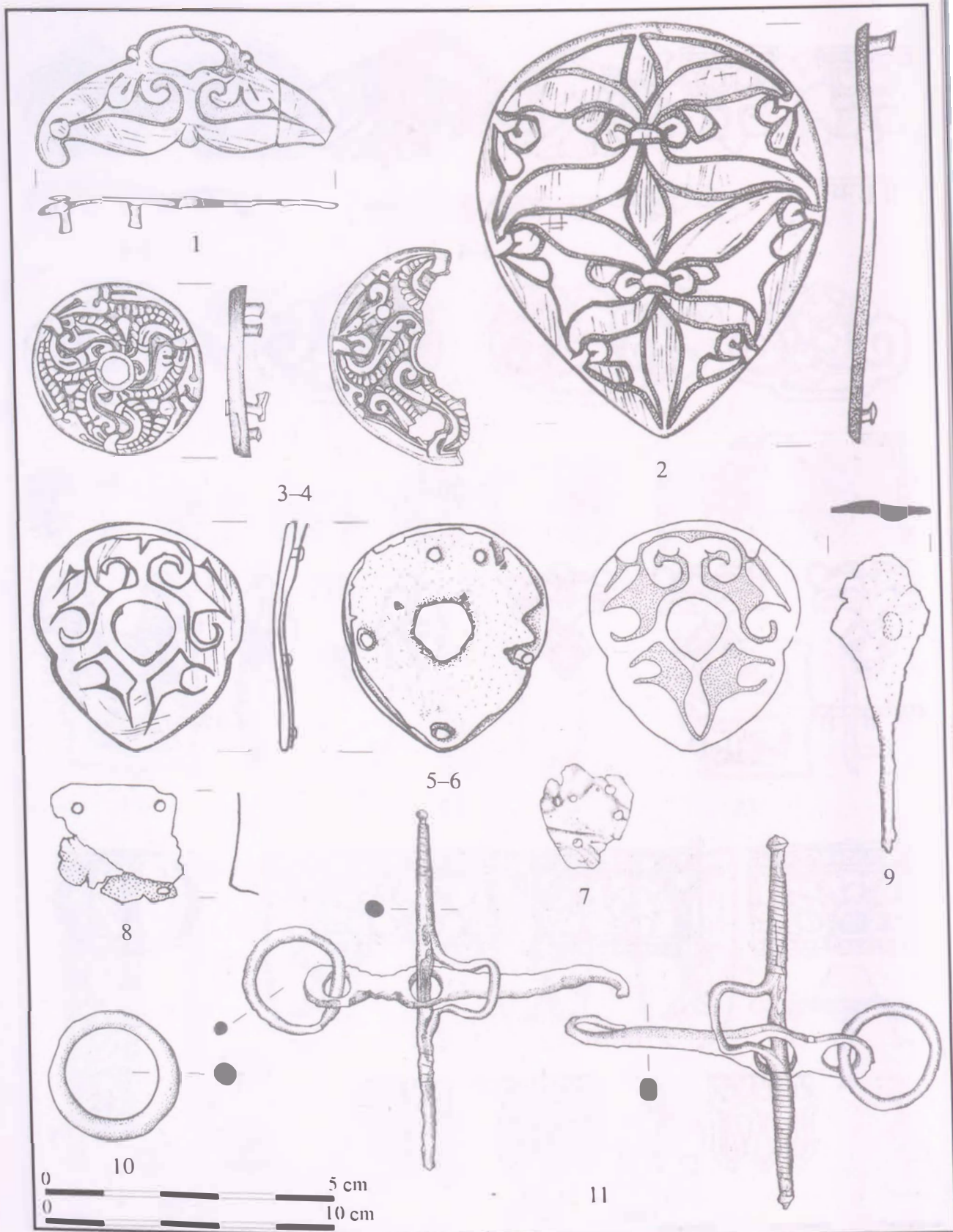

24. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sír

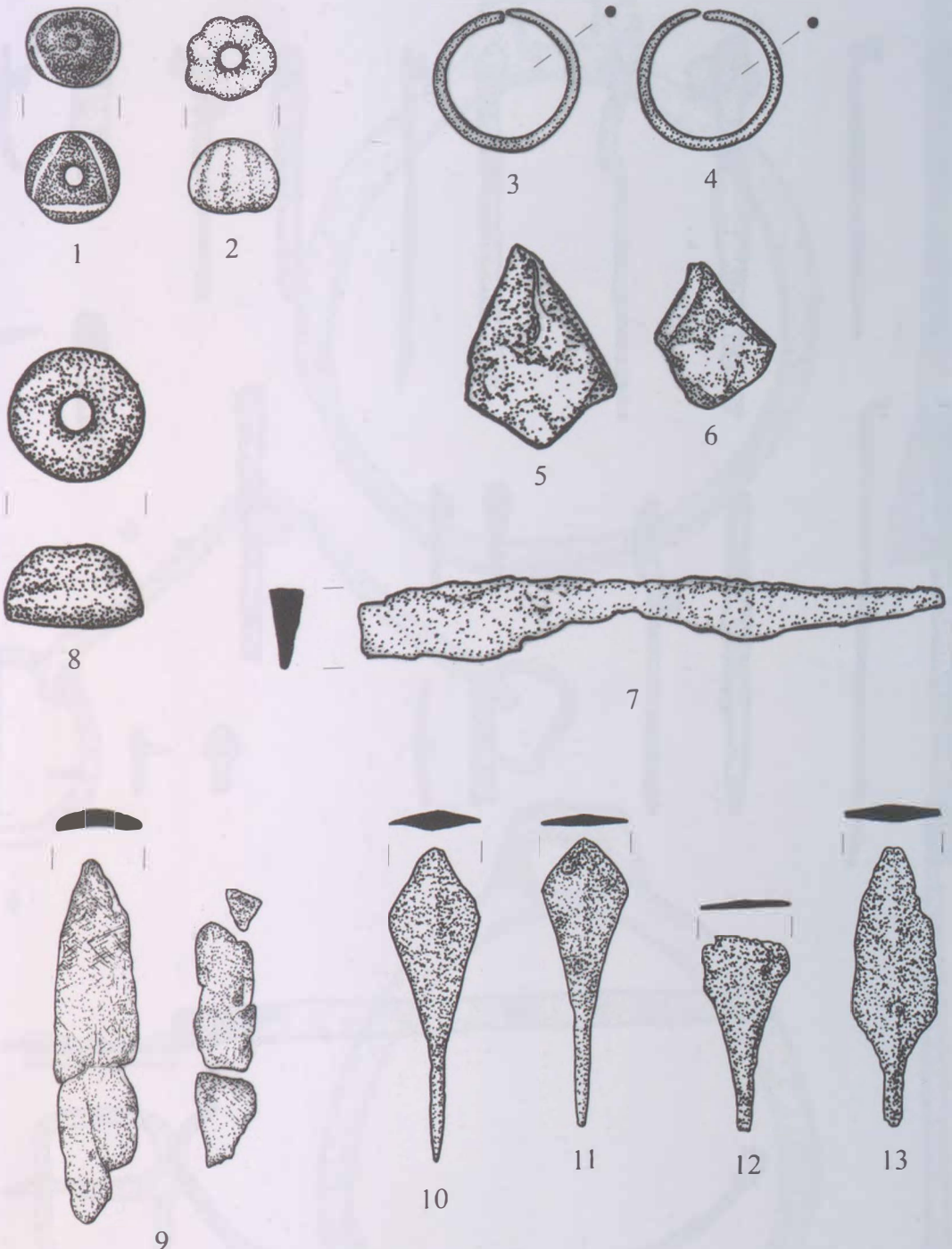
VII. TÁBLÁK

25. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sír

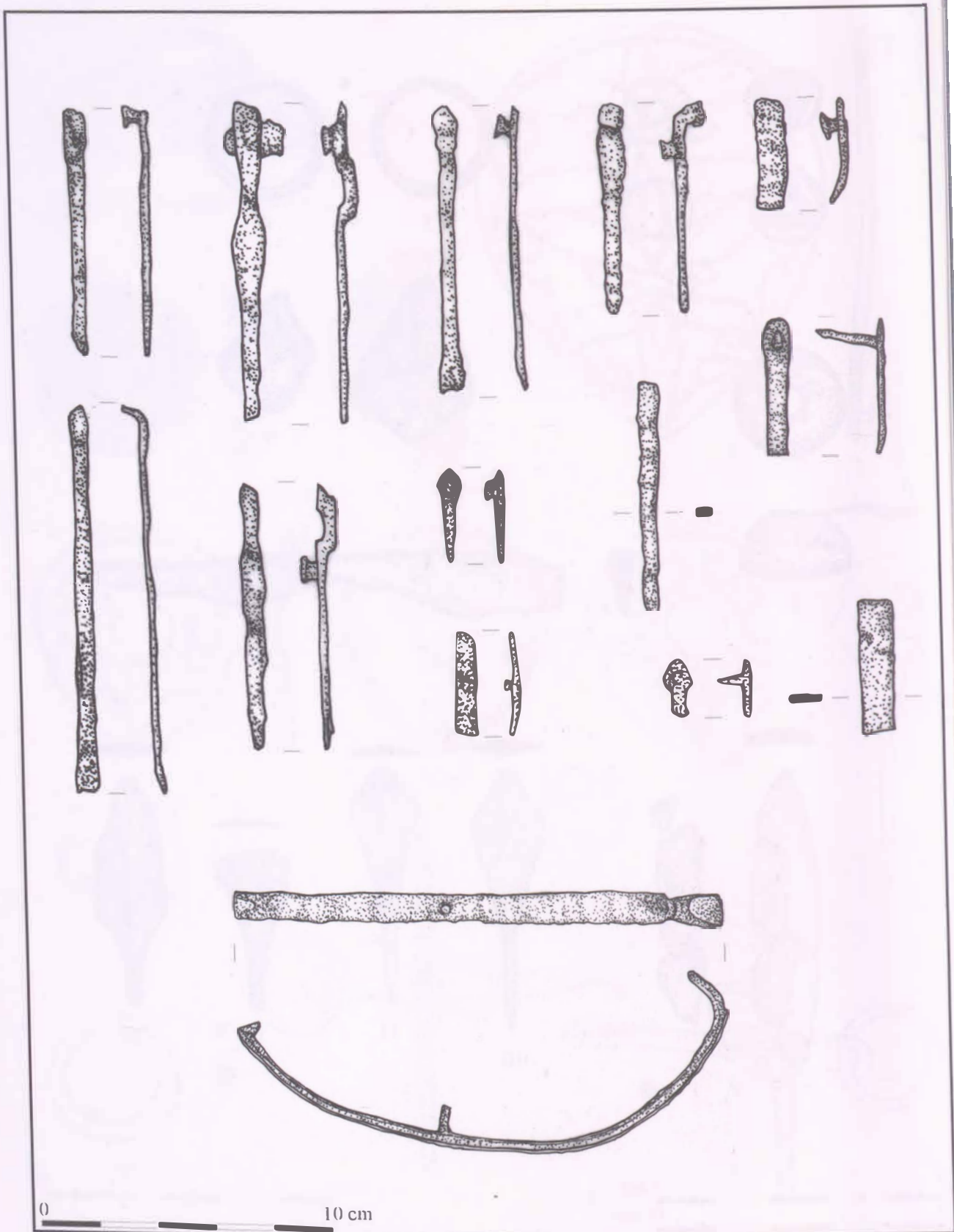

26. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2/1937. sír

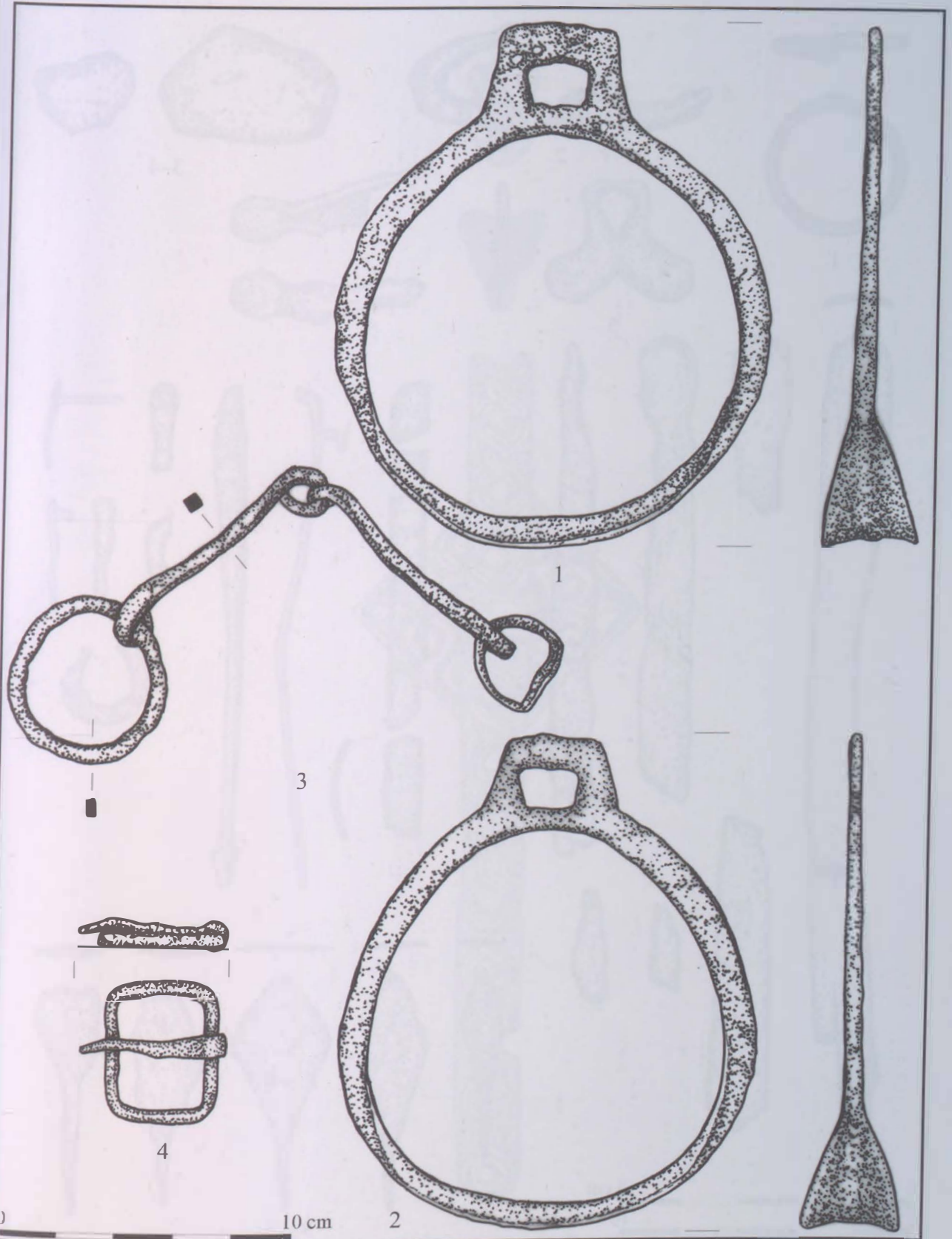

27. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1-2: 1. sír, 3-13: 2. sír

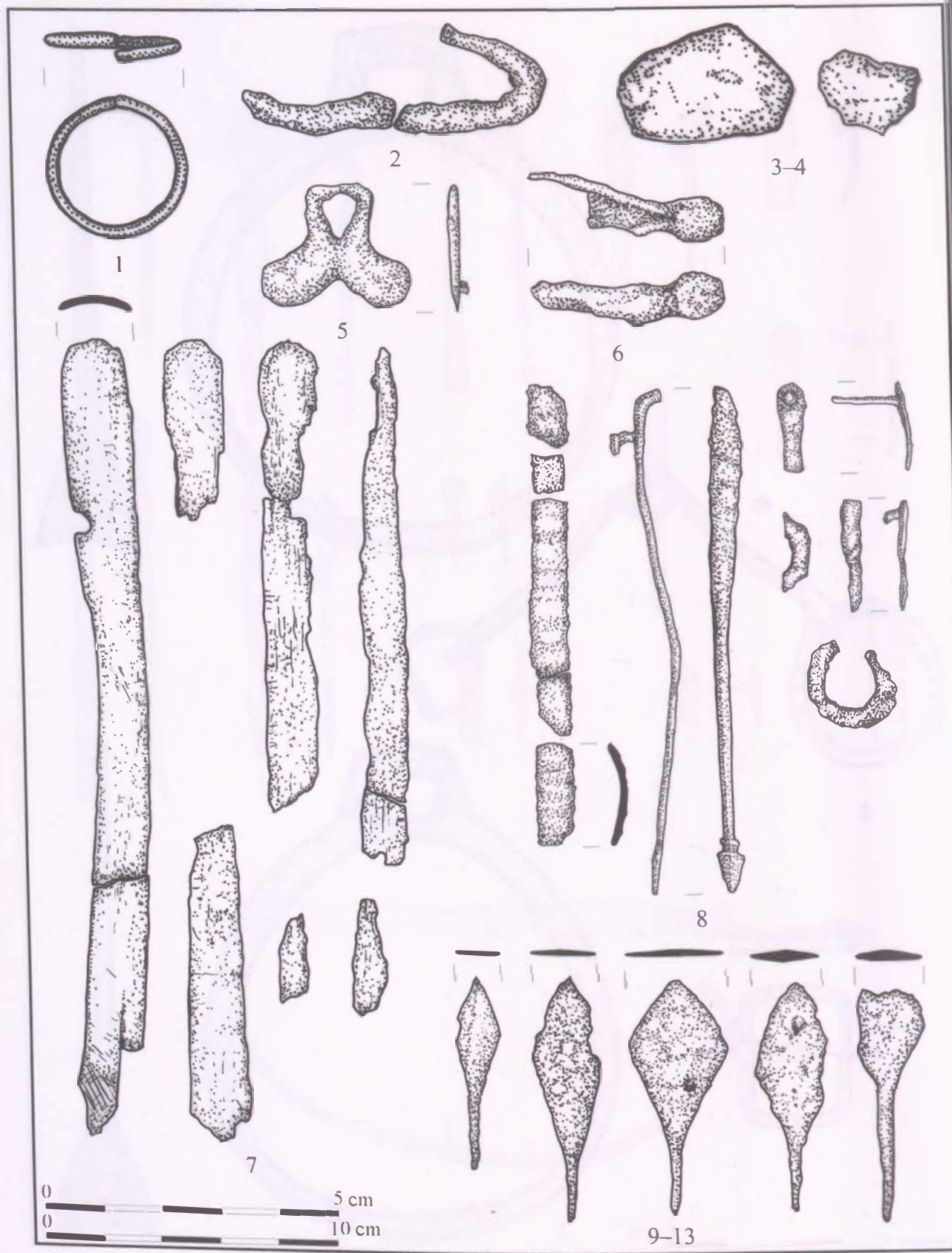
VII. TÁBLÁK

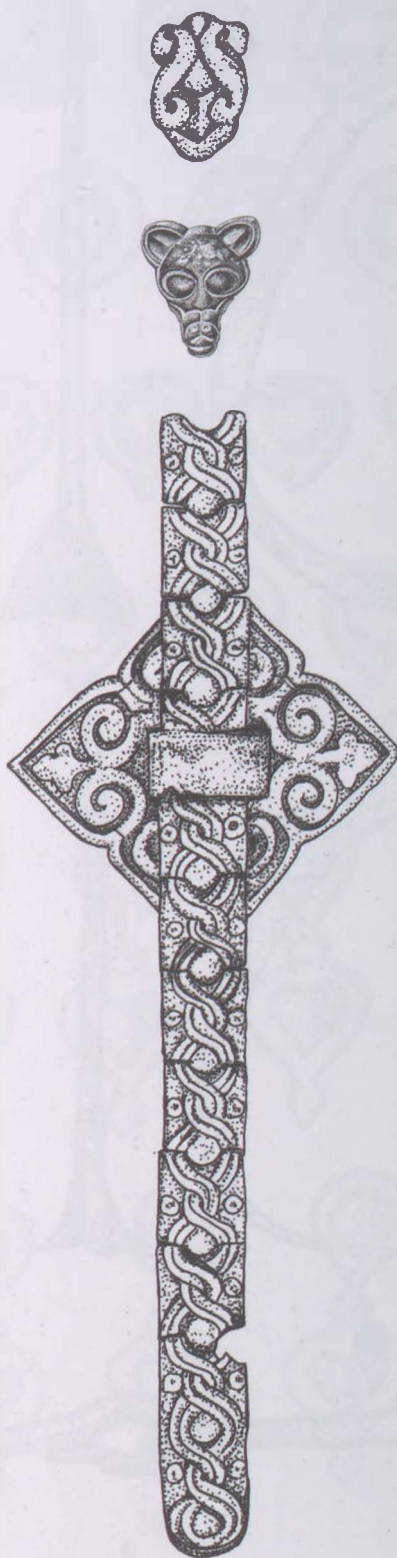
28. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír

29. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 2. sír

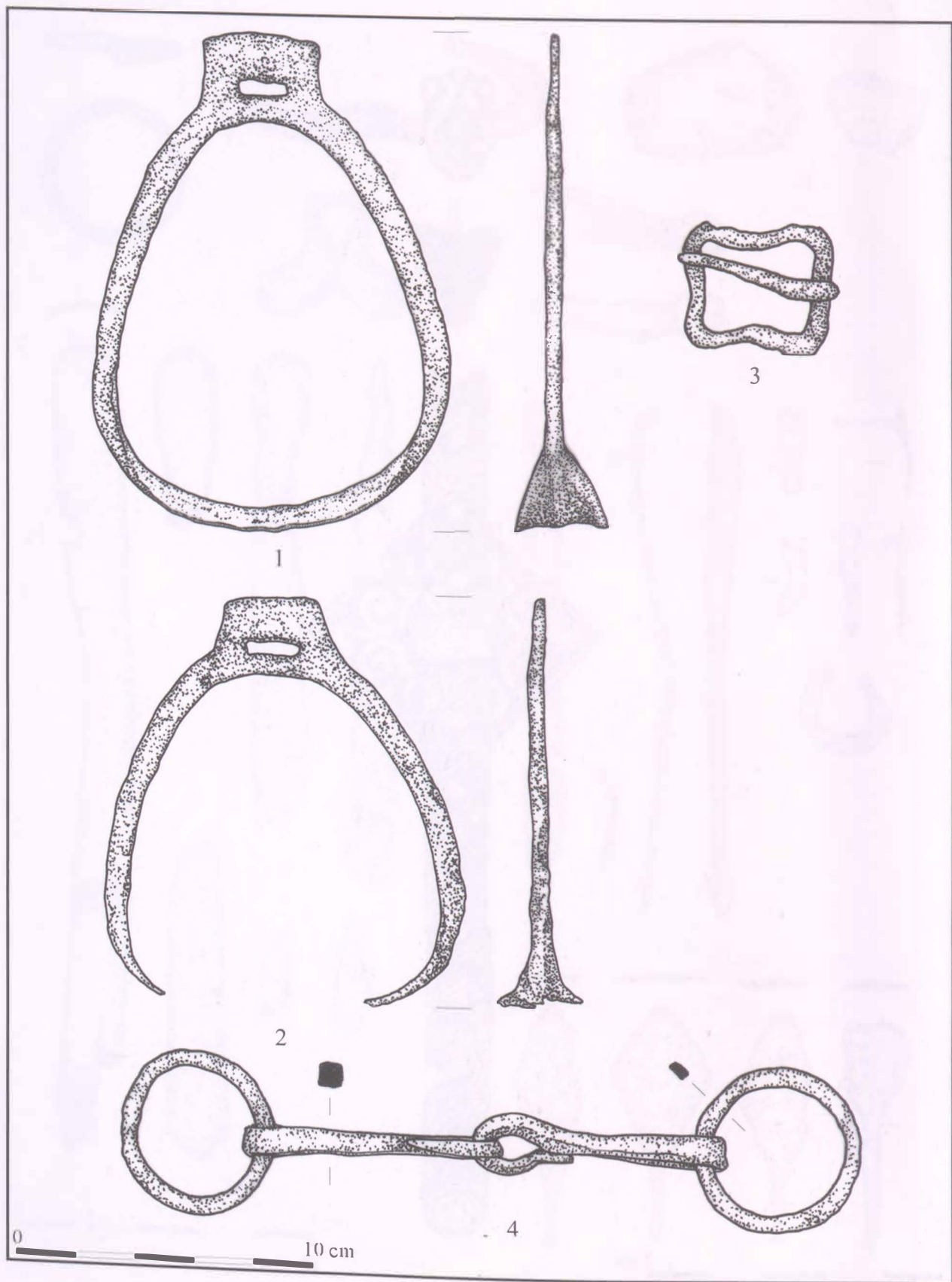

30. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír

0 5 cm

31. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 3. sír

32. tábla..Rodroszerdahely-Bálványdomb 3. sír

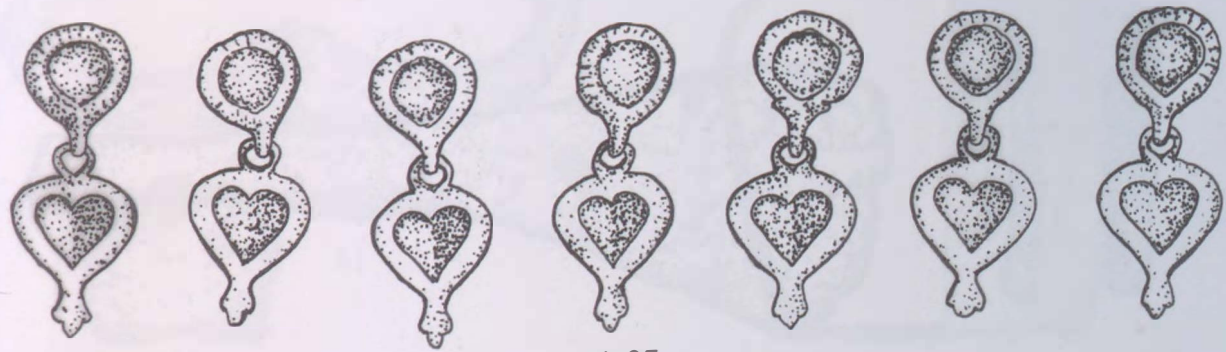
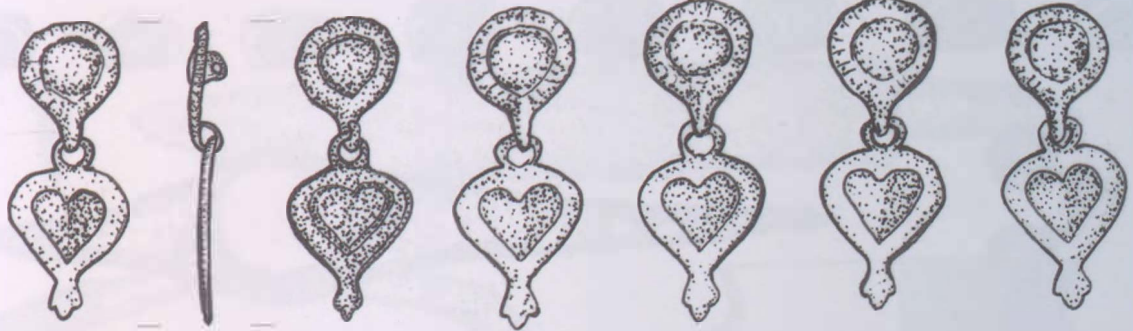
VII. TÁBLÁK

1-10

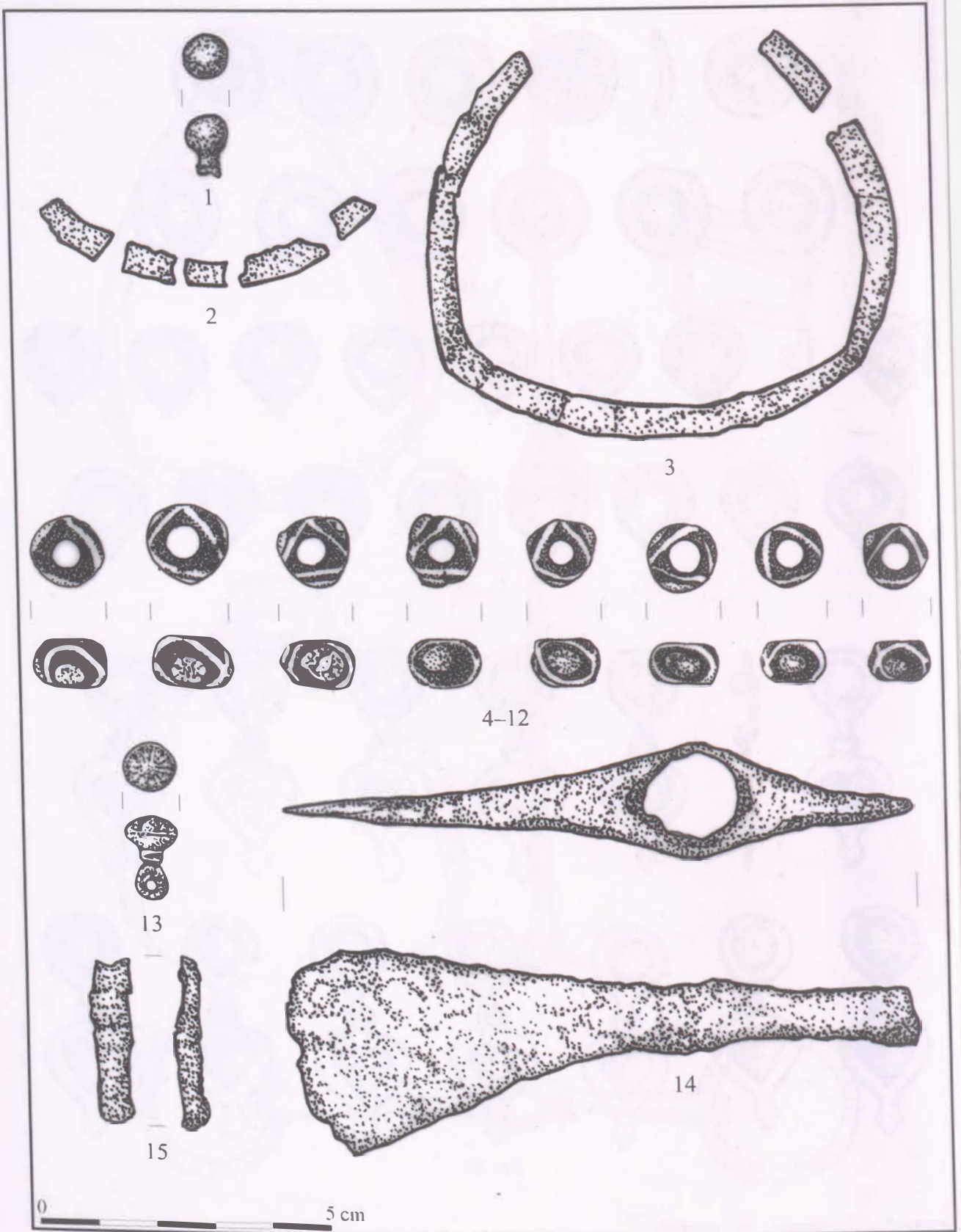
11-25

26-37

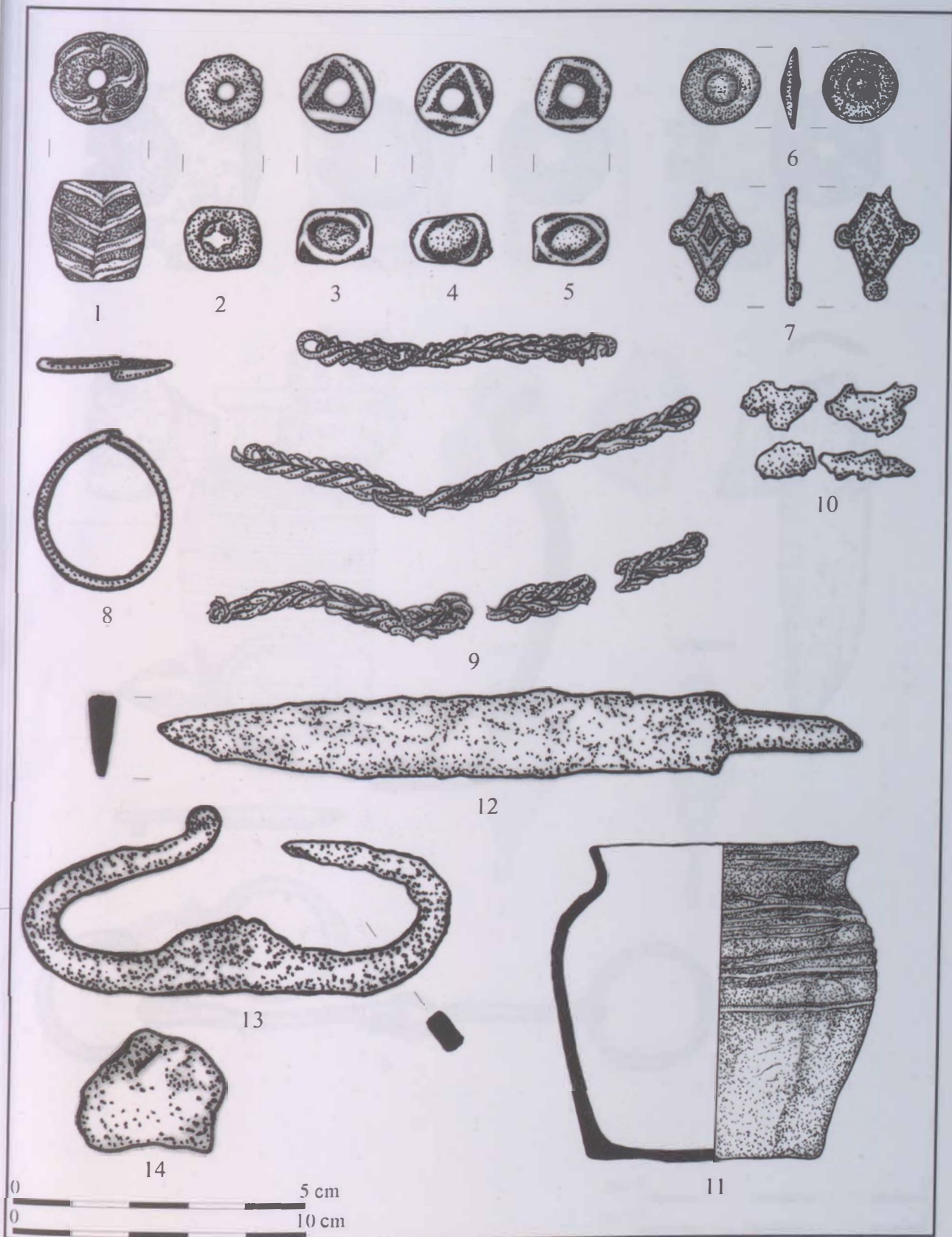
0 5 cm

33. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb 4. sír

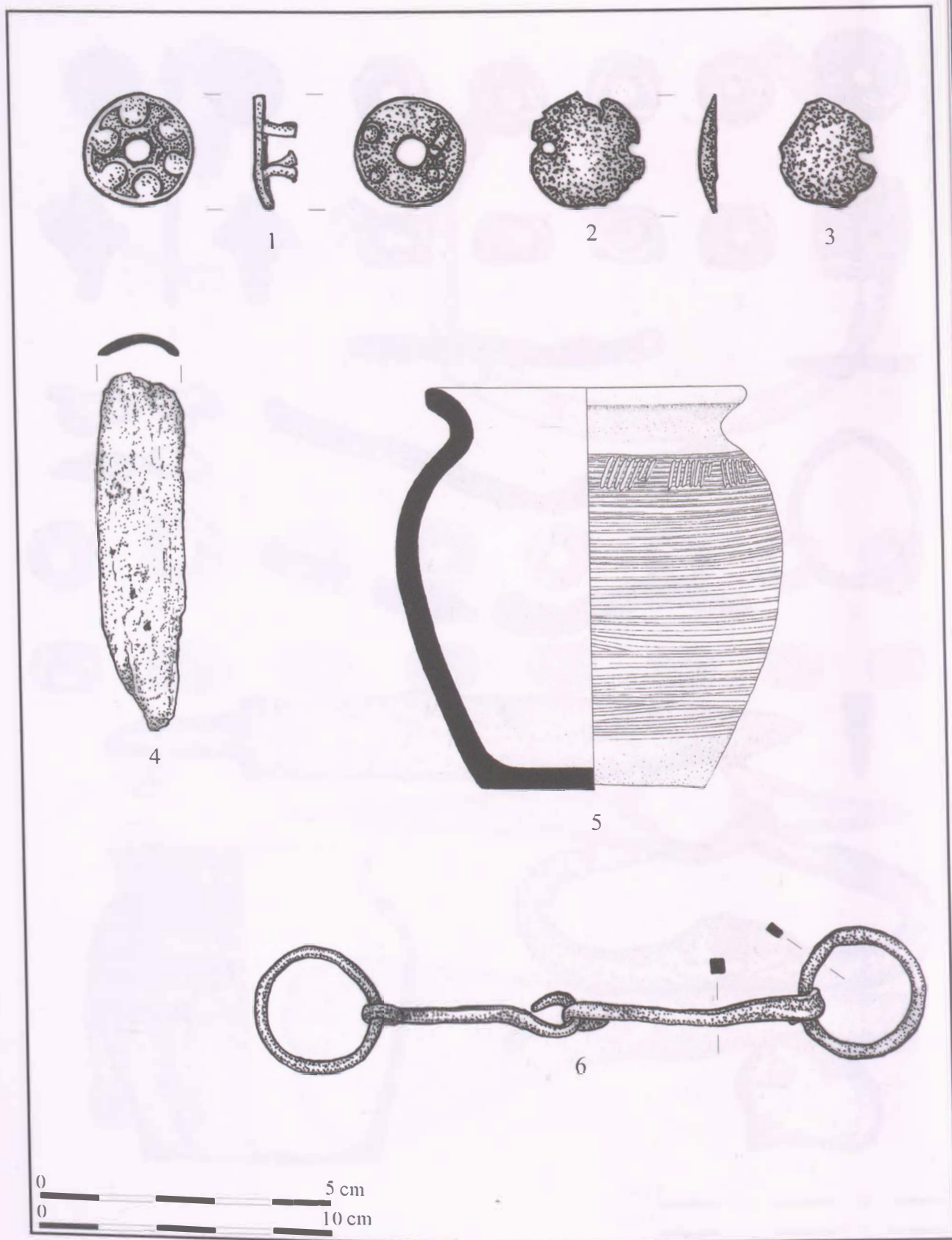

34. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, 1-3: 4. sír; 4-15: 5. sír

VII. TÁBLÁK

35. tábla. Bodroszerdahely-Bálványdomb, 1-7: 6. sír, 8-11: 7. sír, 12-14: 8. sír

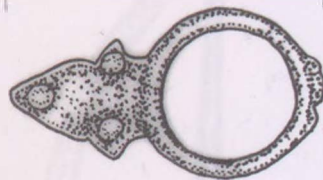
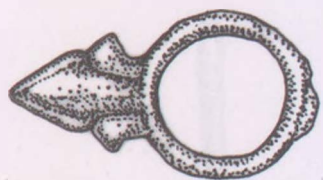

36. tábla. Bodrogszerdahely-Bálványdomb, szórvány

VII. TÁBLÁK

1

2

3

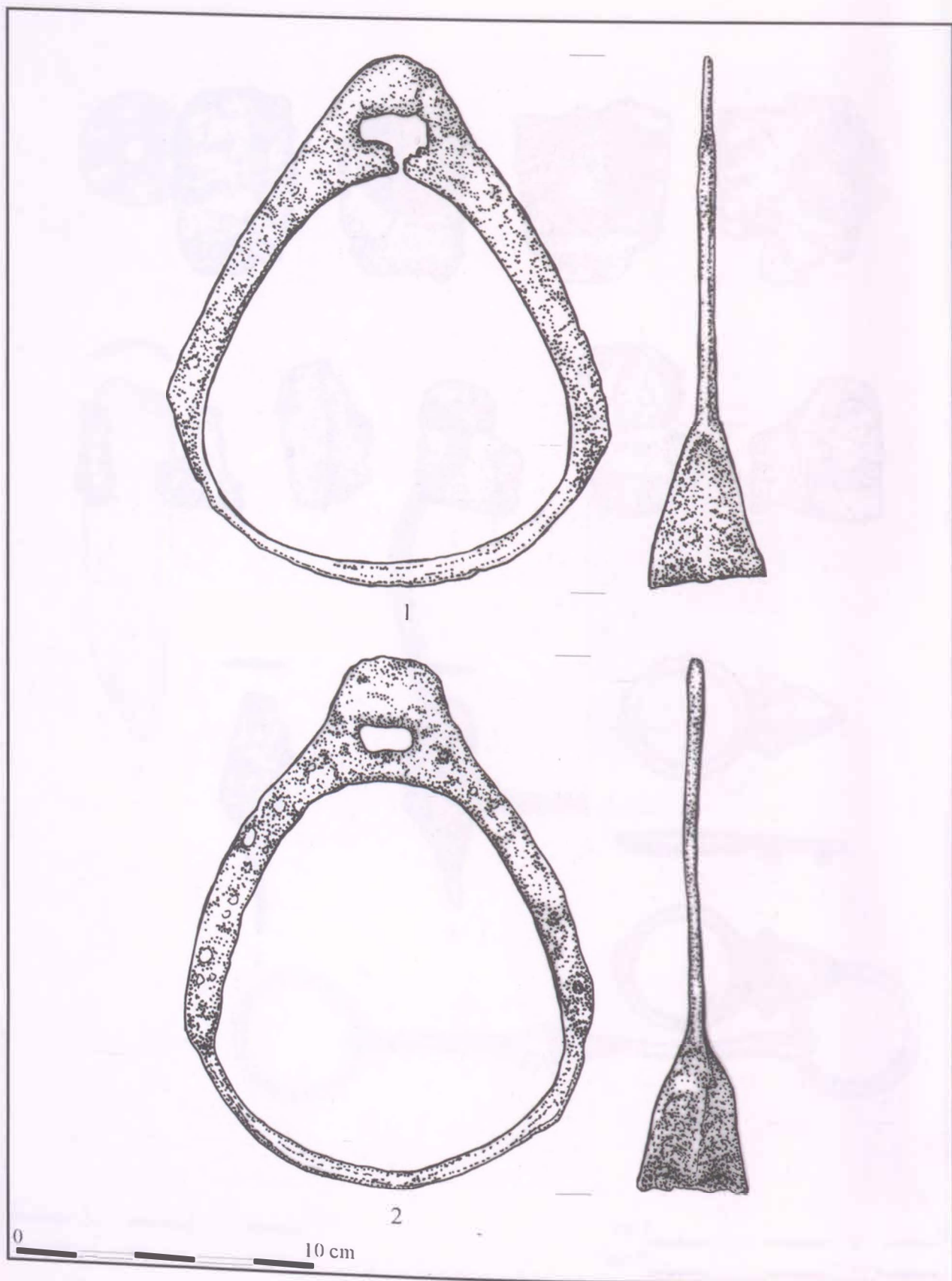

4

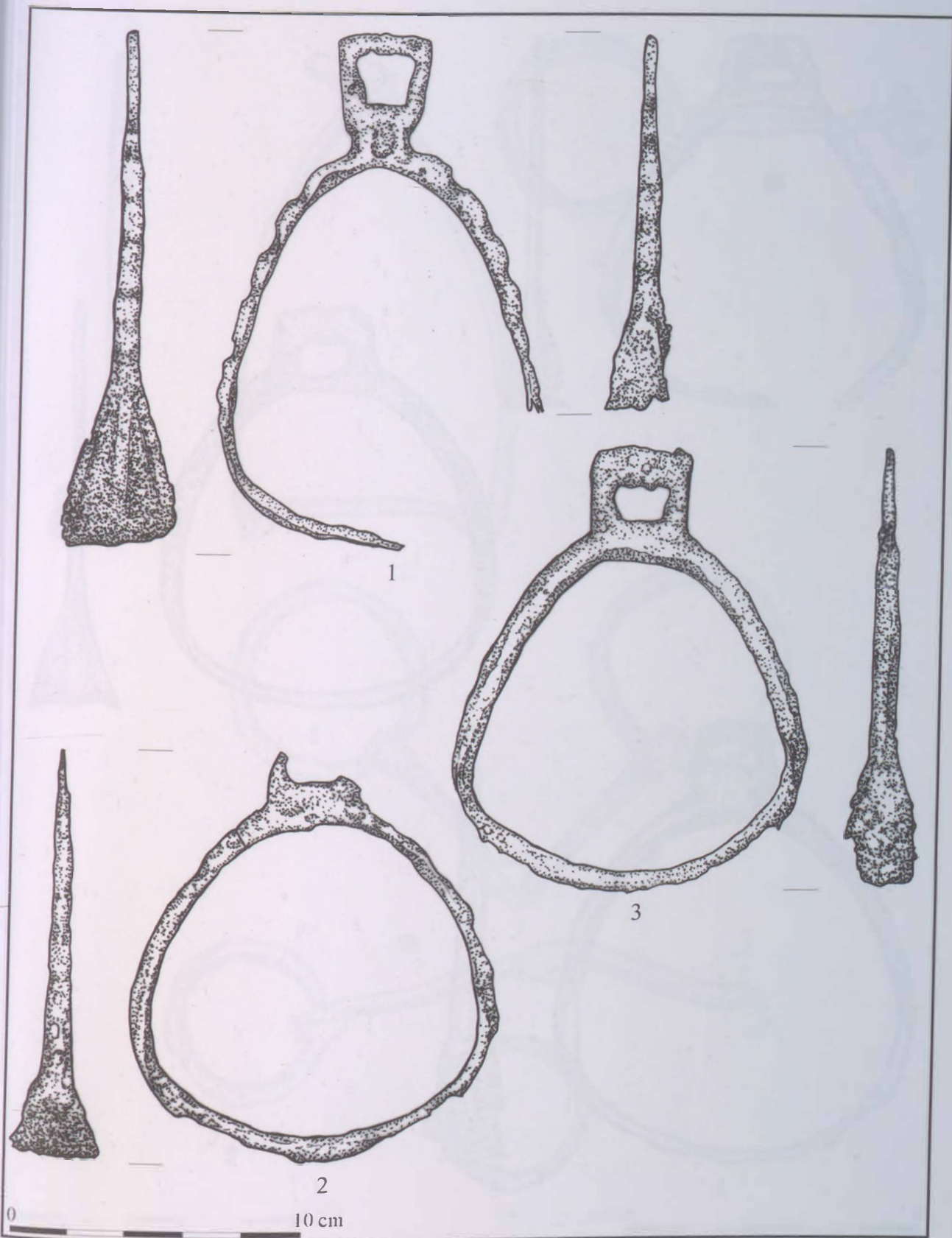

37. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

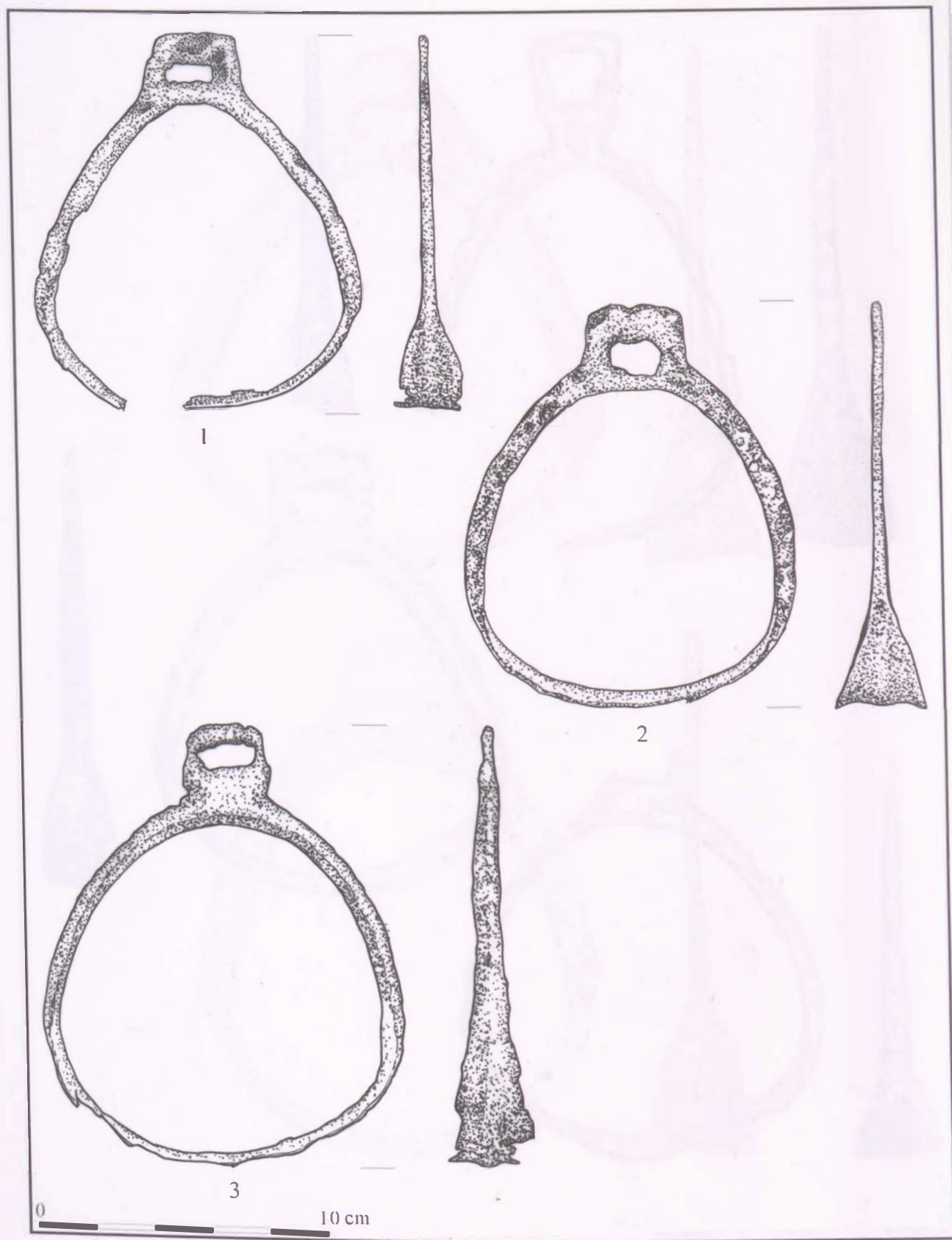
VII. TÁBLÁK

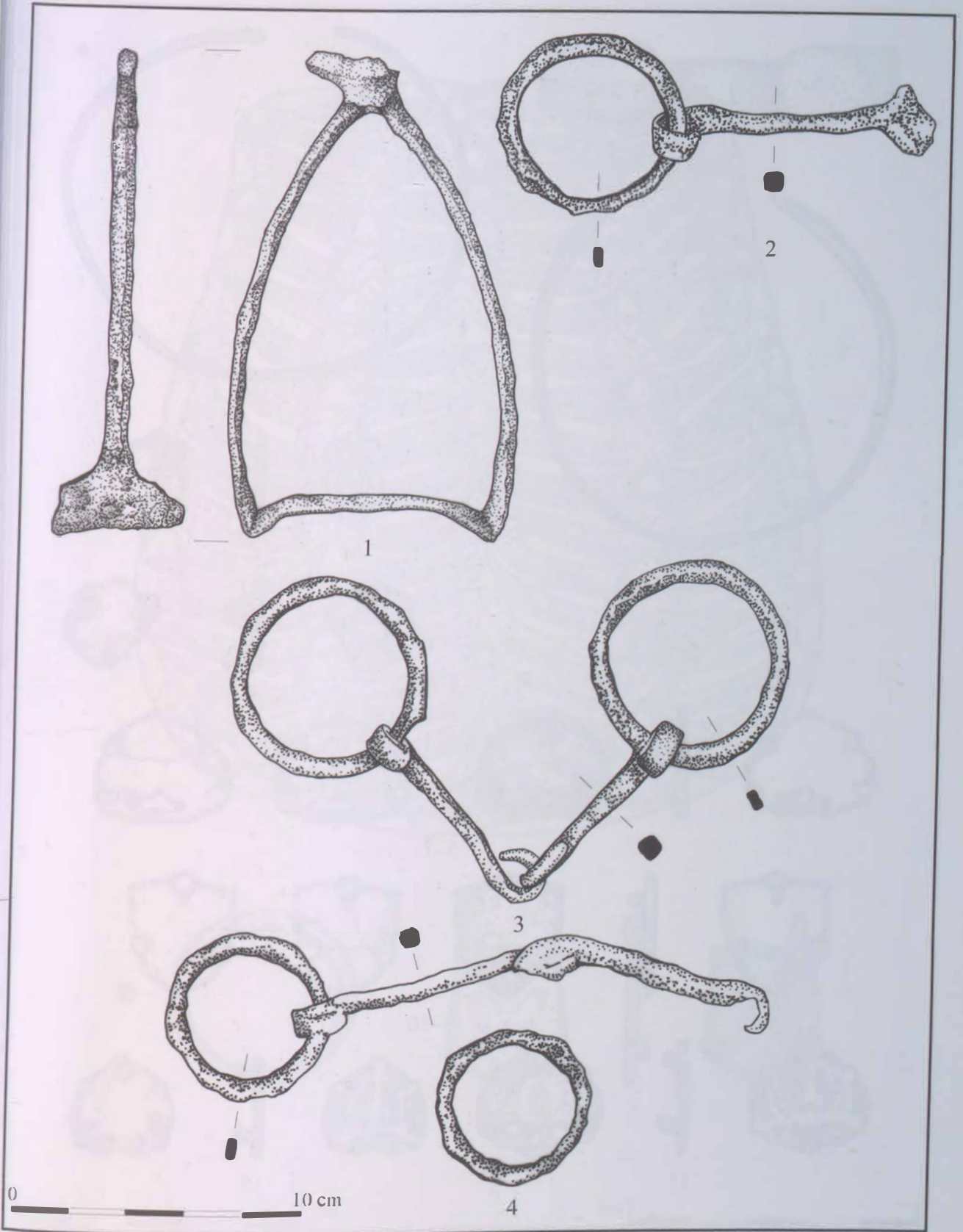
38. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

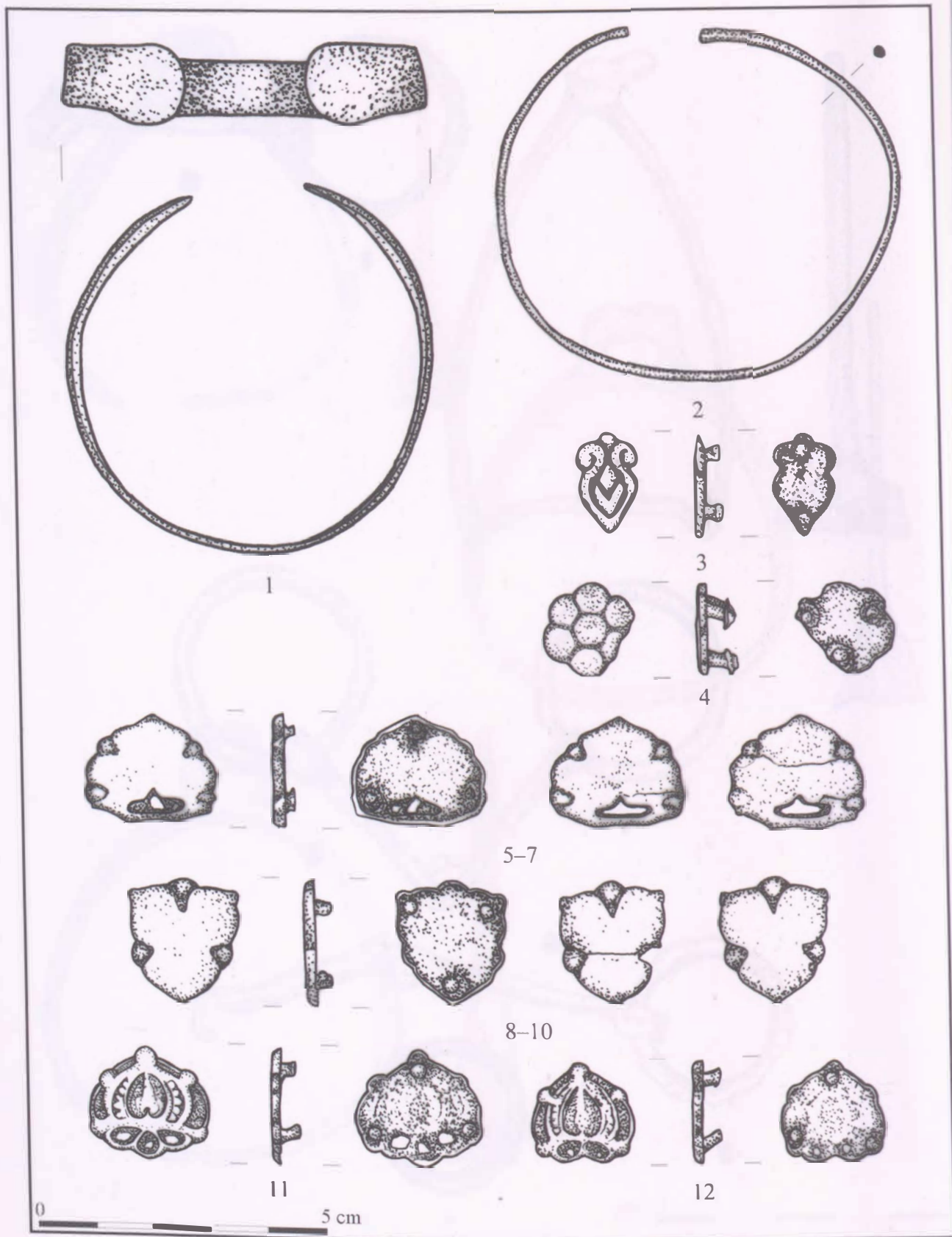
39. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

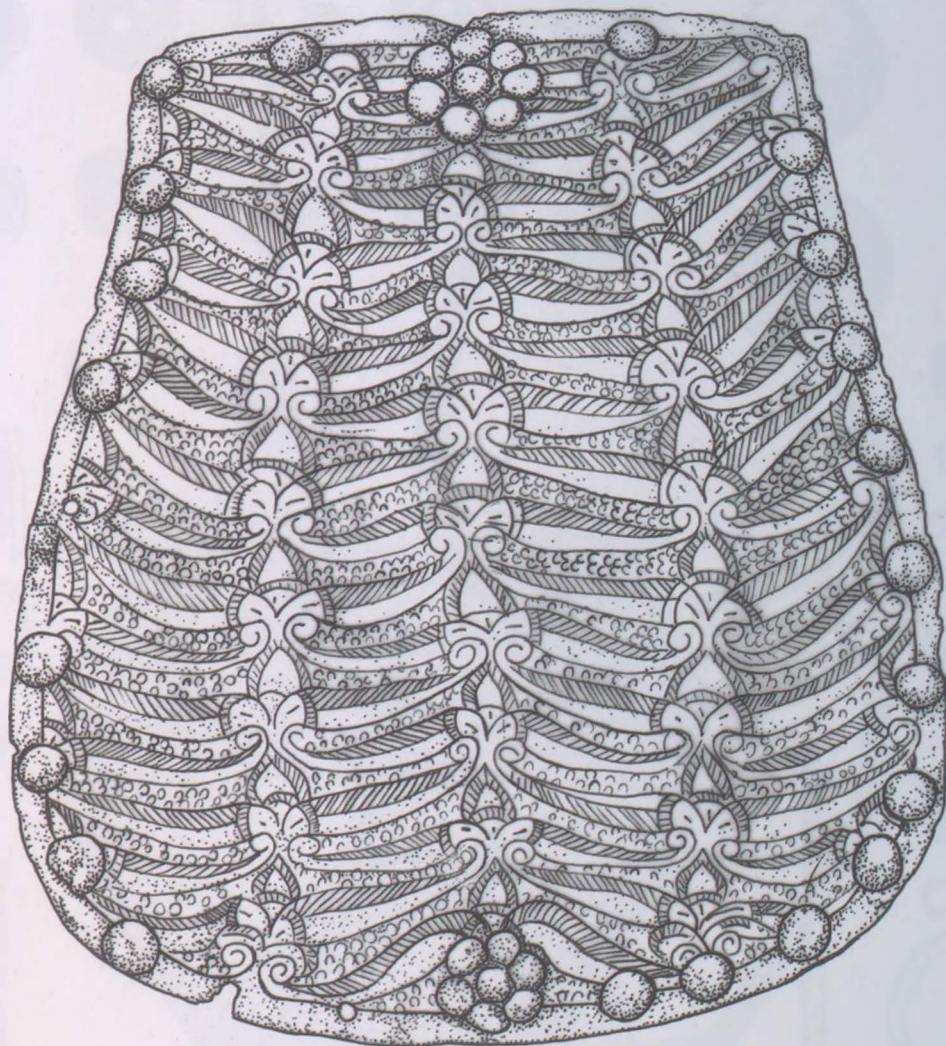
40. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

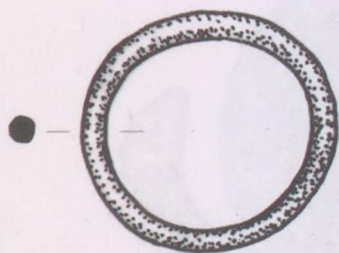
41. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

42. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

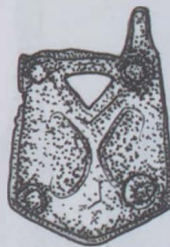
1

2

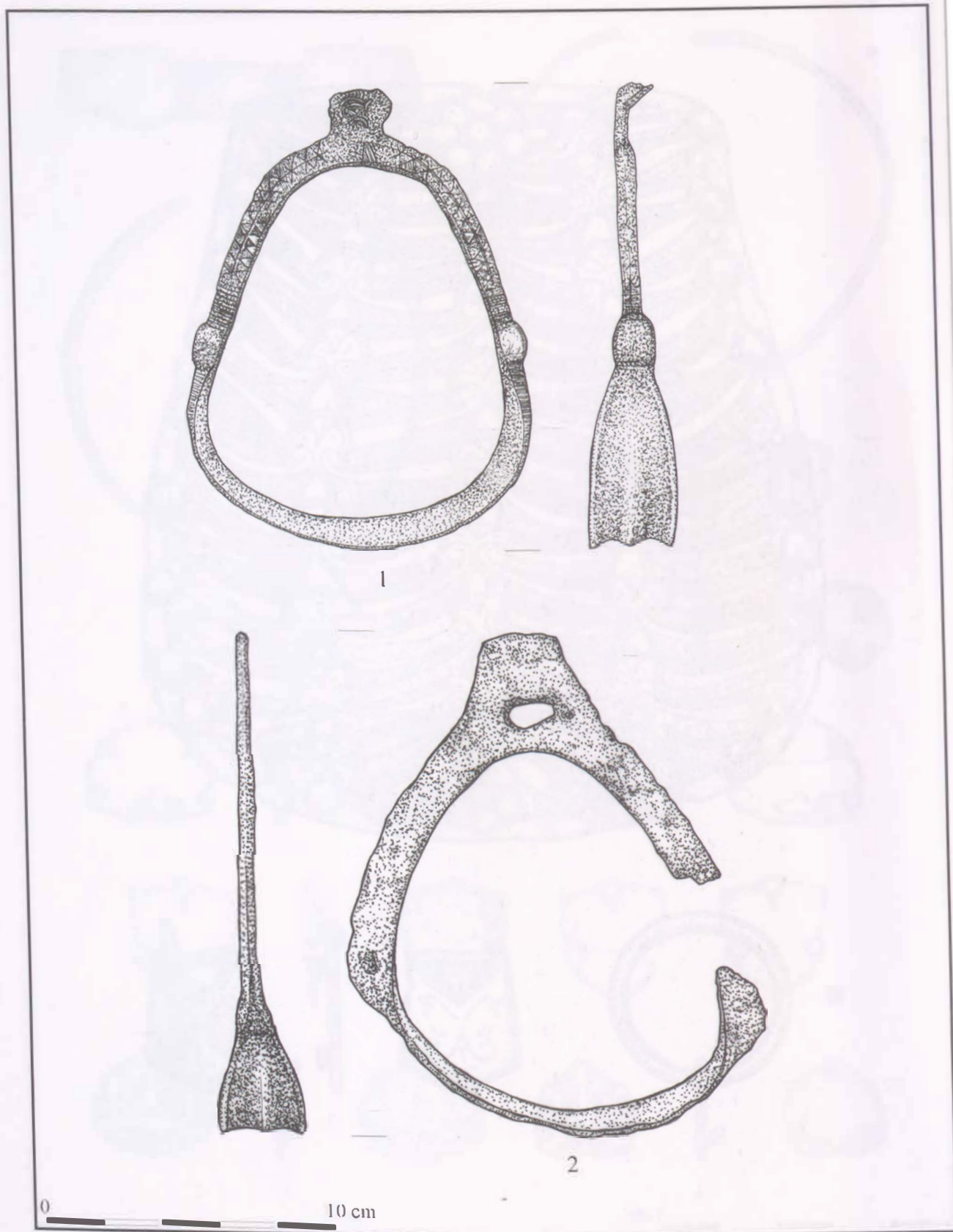

3

0 5 cm

43. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, szórvány

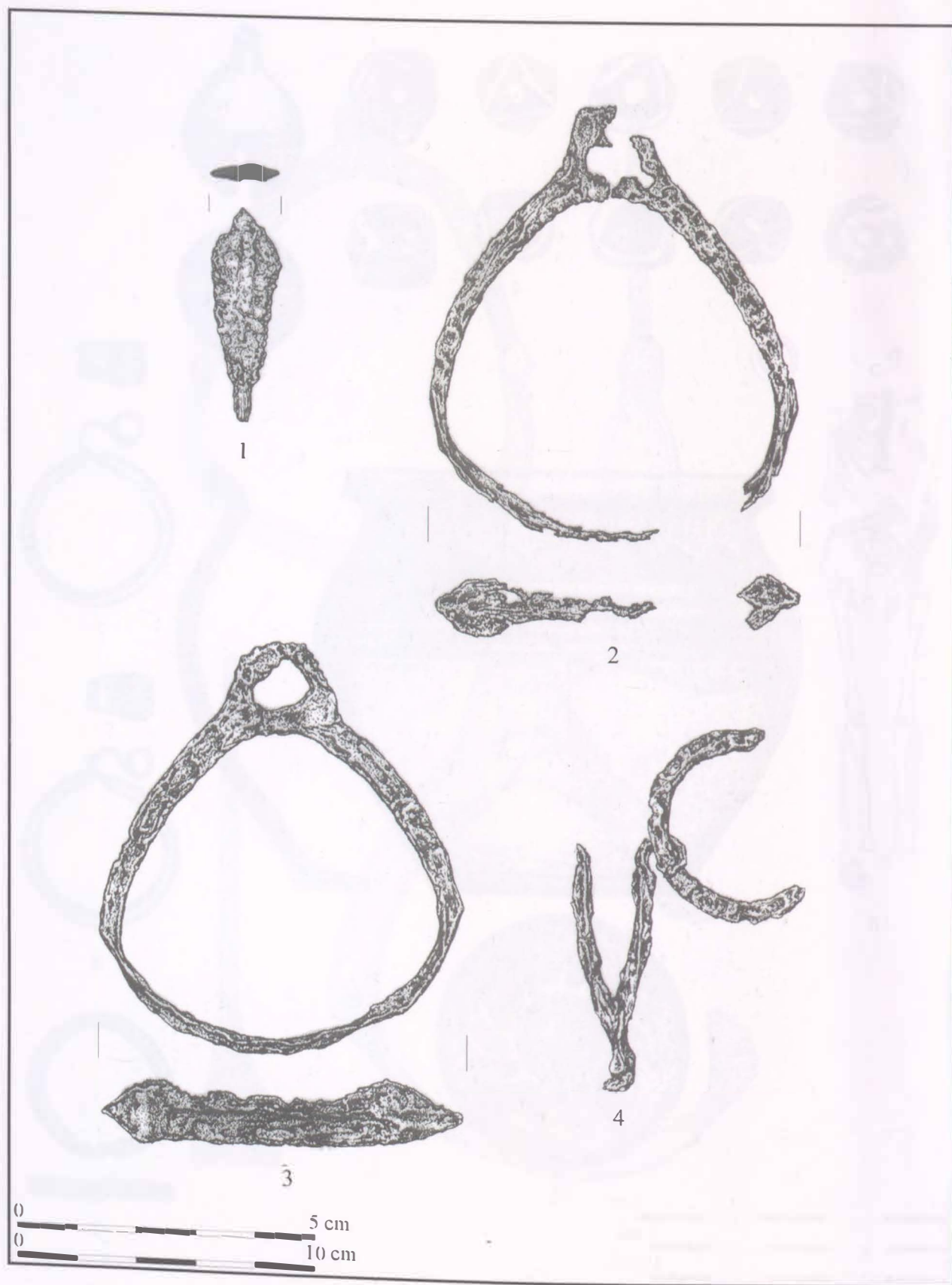

44. tábla. Bogács-Pázsagpuszta, szórvány

VII. TÁBLÁK

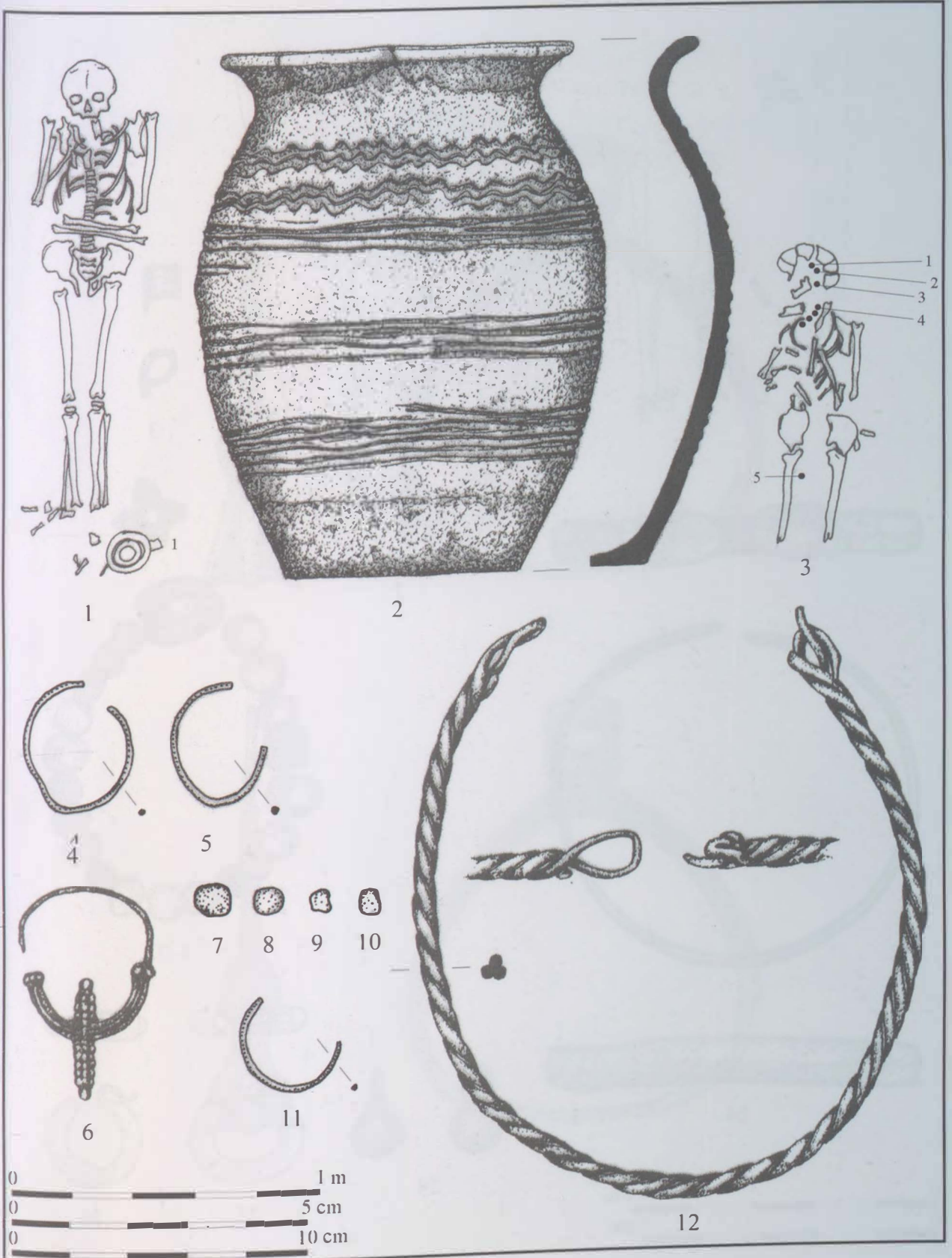

45. tábla. Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő, 1-5: 1. sír, 6: szórvány, 7-9: Edelény-Borsod, Fő u. 268.: szórvány, 10-11: Edelény-Semmelweis u. 10. 5. sír

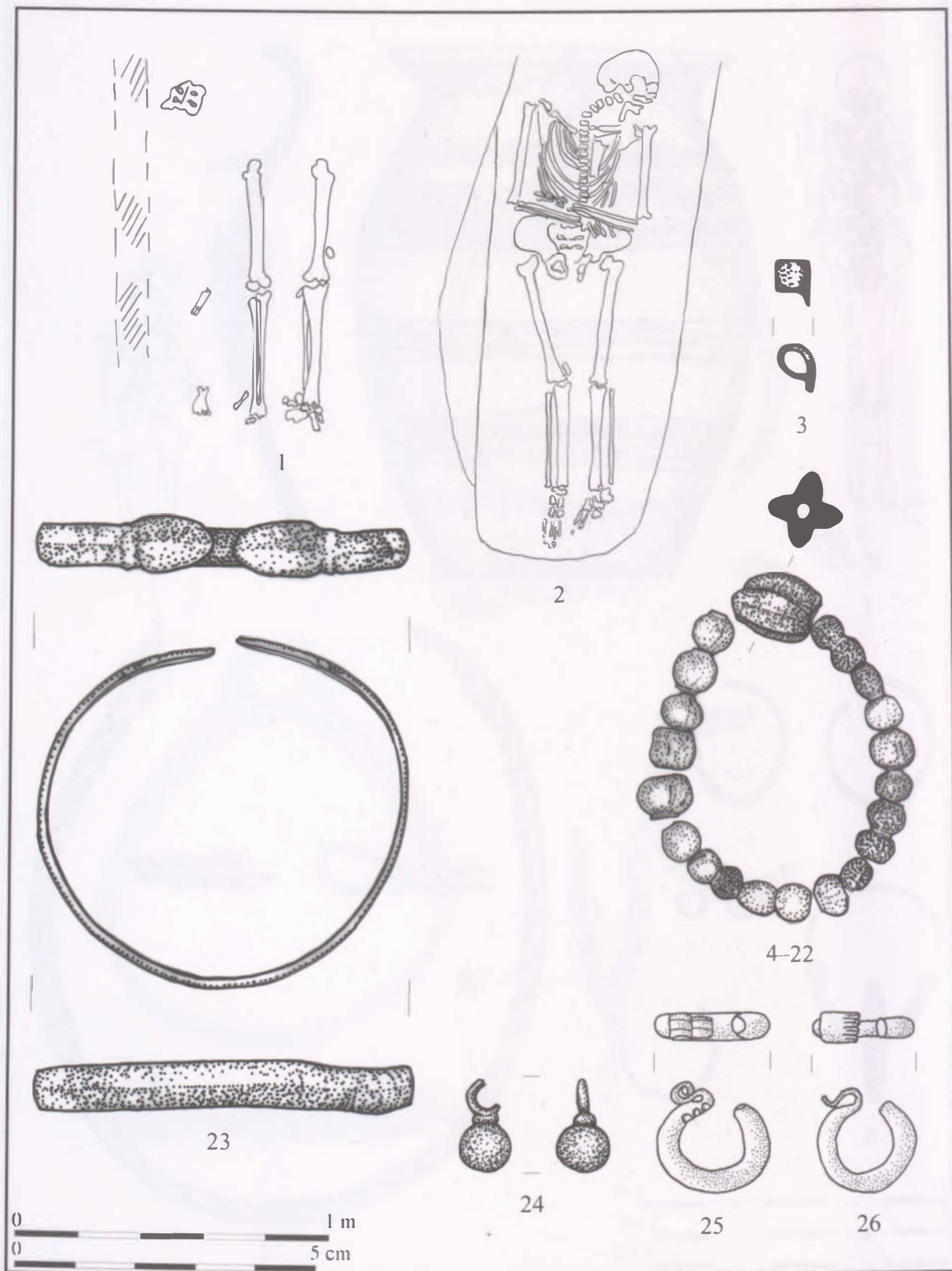
46. tábla. Edelény-Finke

VII. TÁBLÁK

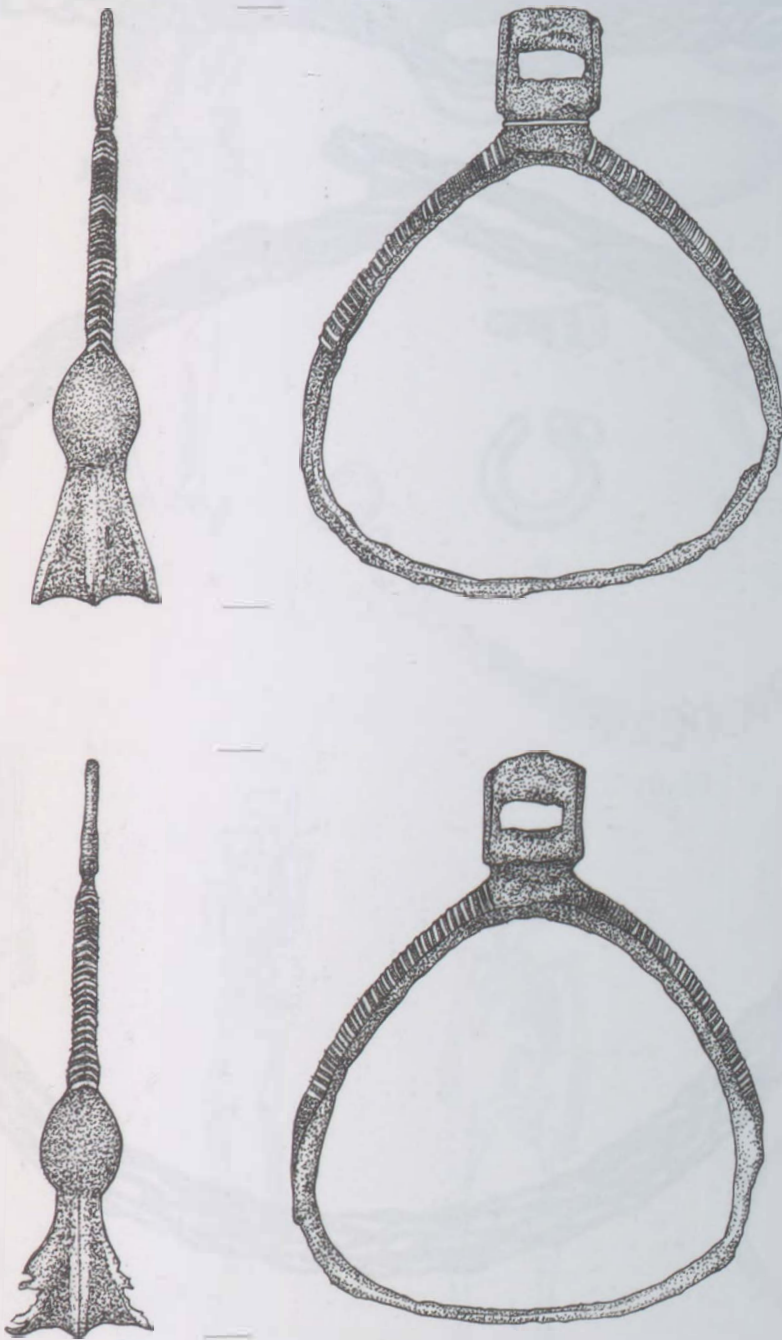

47. tábla. Edelény-Semmelweis u. 10., 1-2: 7. sír, 3-11: 8. sír, 12: Edelény-Borsod, közelebről ismeretlen lelőhely

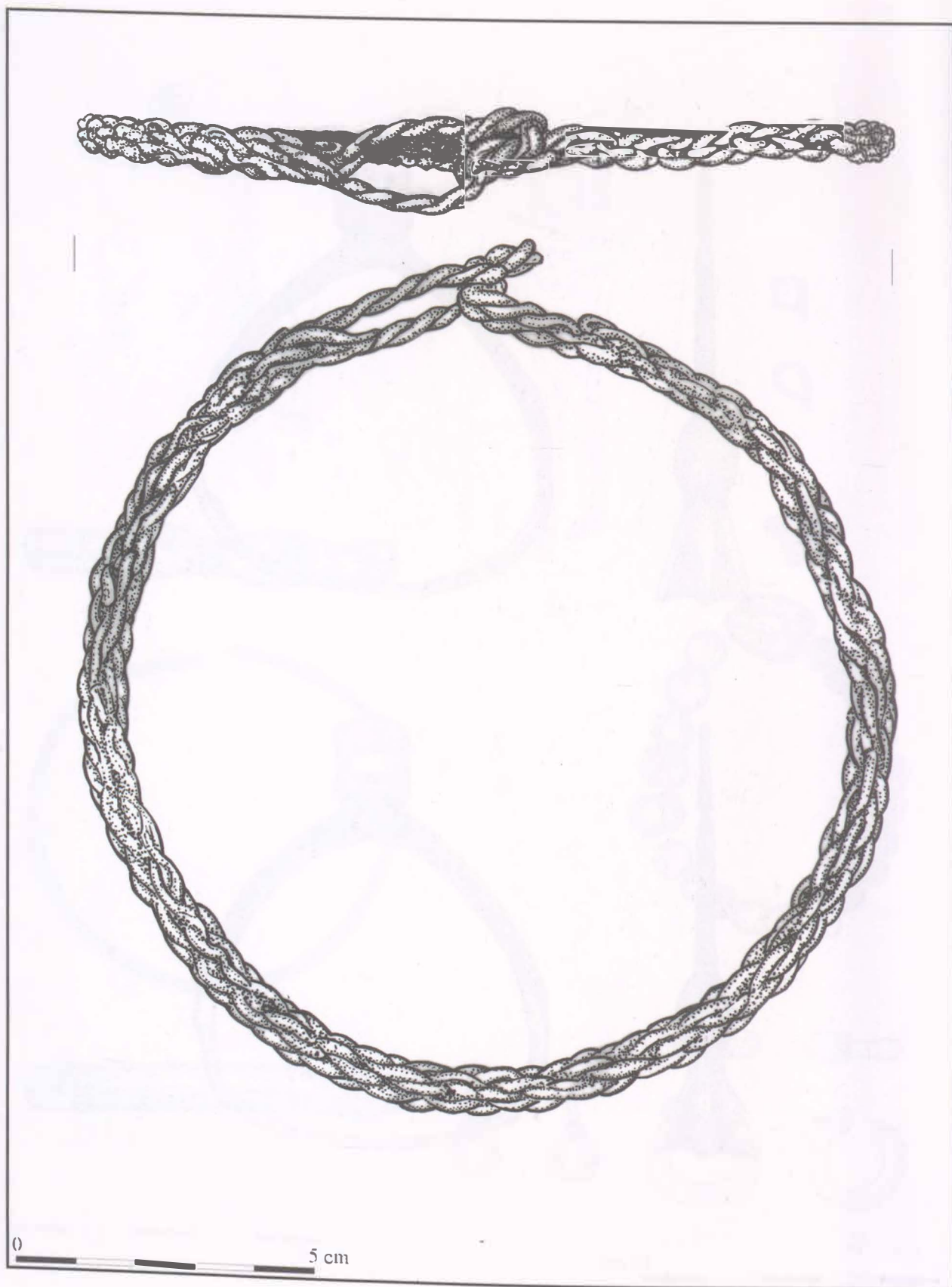
VII. TÁBLÁK

48. tábla. Edelény-Semmelweis u. 10., 1: 1. sír; 2: 6. sír; 3-24: Felsőzsolca, közelebről ismeretlen lelőhely, 25-26: Garany

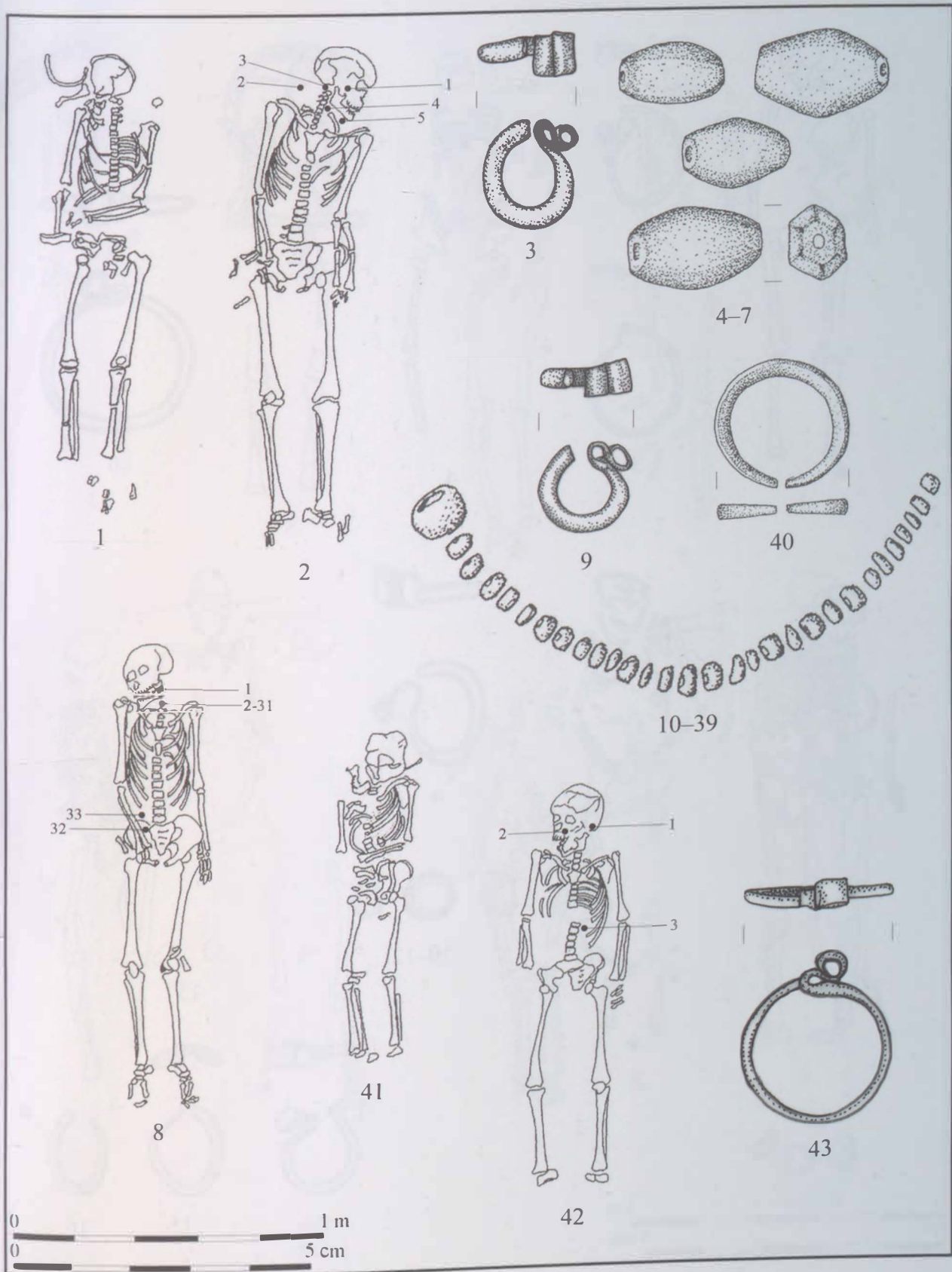

49. tábla. Hejce, közelebről ismeretlen lelőhely

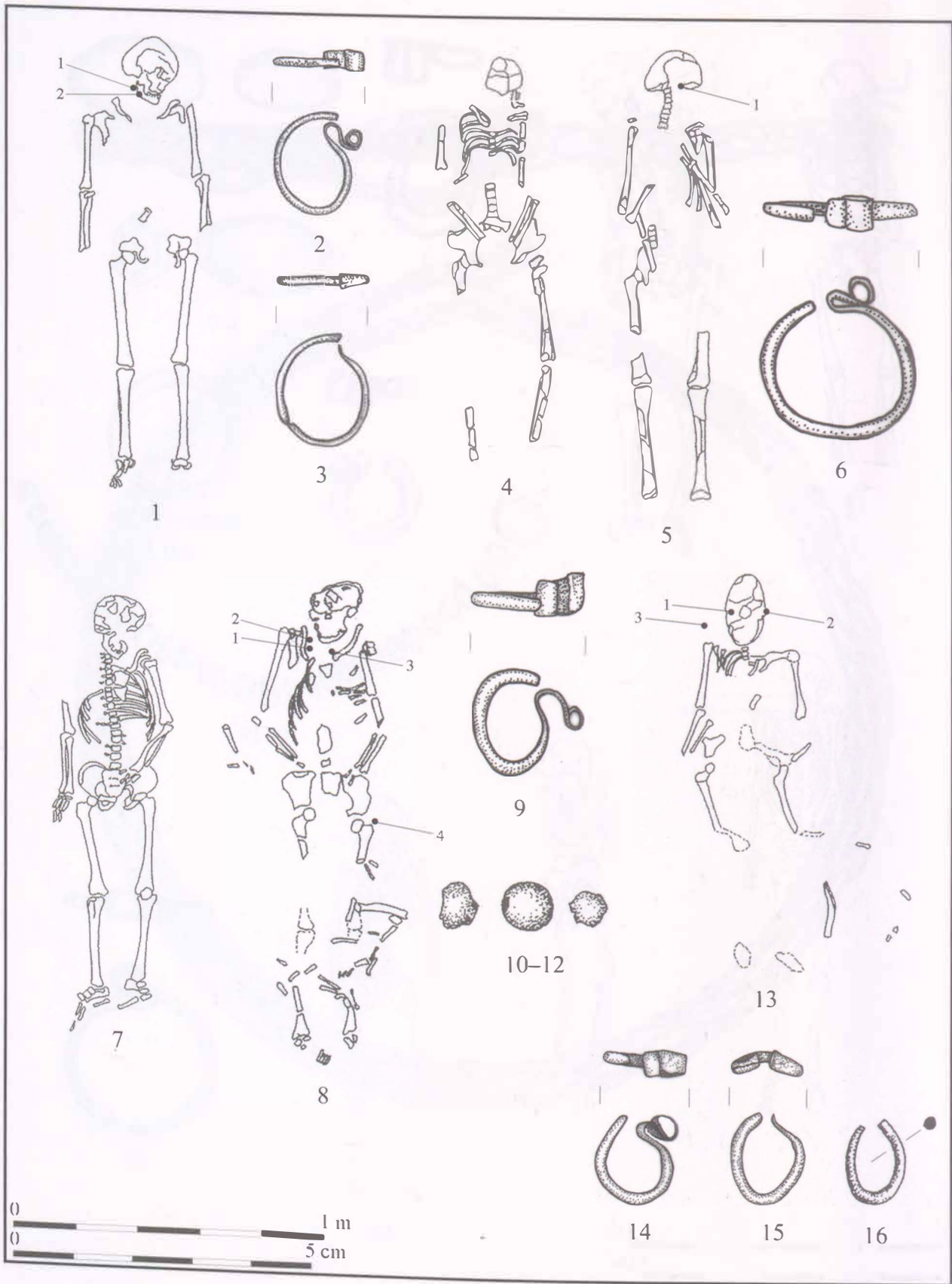

50. tábla. Hernádkércs, közelebről ismeretlen lelőhely

VII. TÁBLÁK

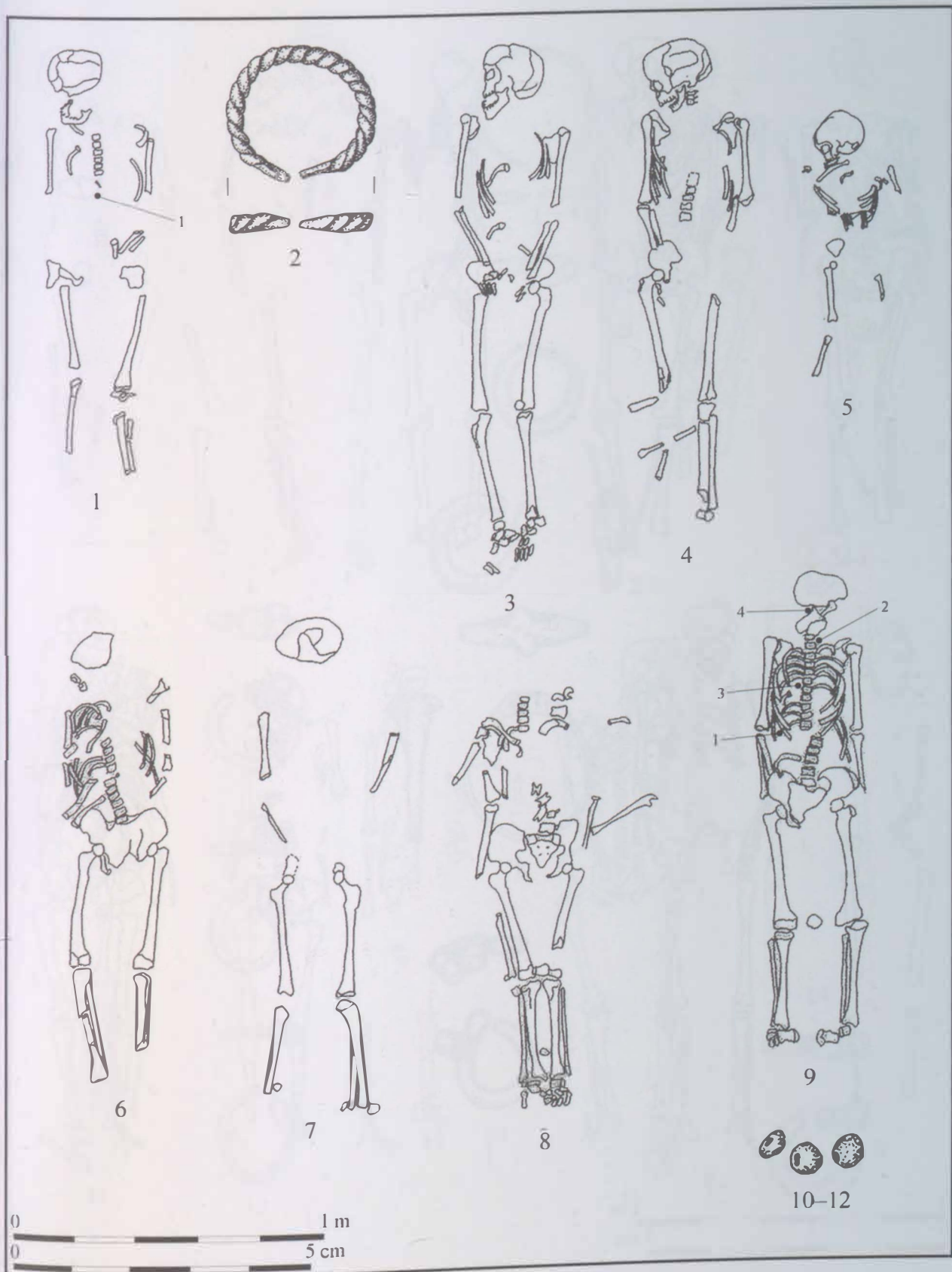

51. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 1. sír, 2-7: 2. sír, 8-40: 3. sír, 41: 4. sír, 42-43: 5. sír

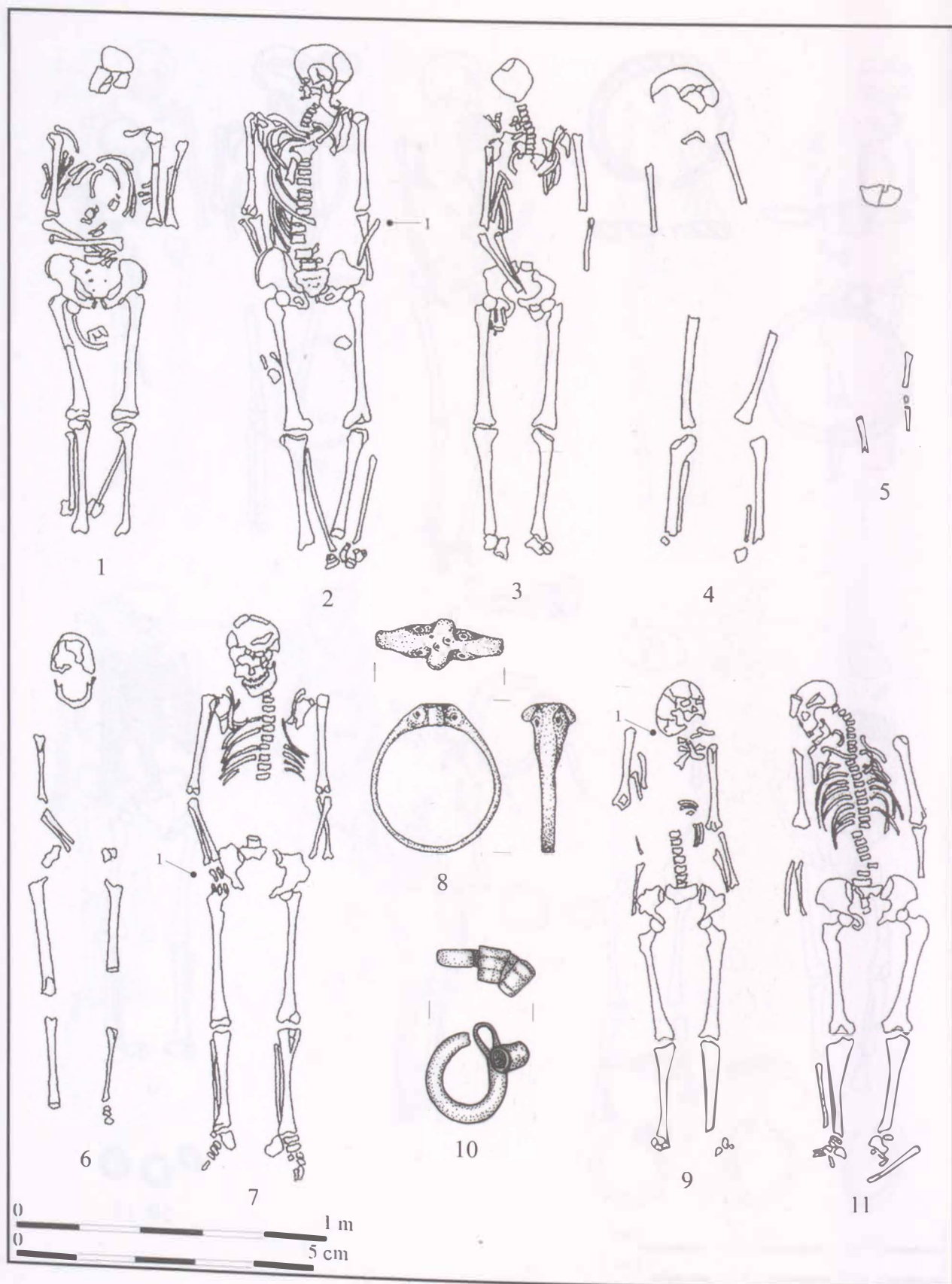

52. tábla. Karcsa-Kormoska, 1-3: 6. sír; 4: 7. sír; 5-6: 8. sír; 7: 9. sír; 8-12: 10. sír; 13-16: 11. sír

VII. TÁBLÁK

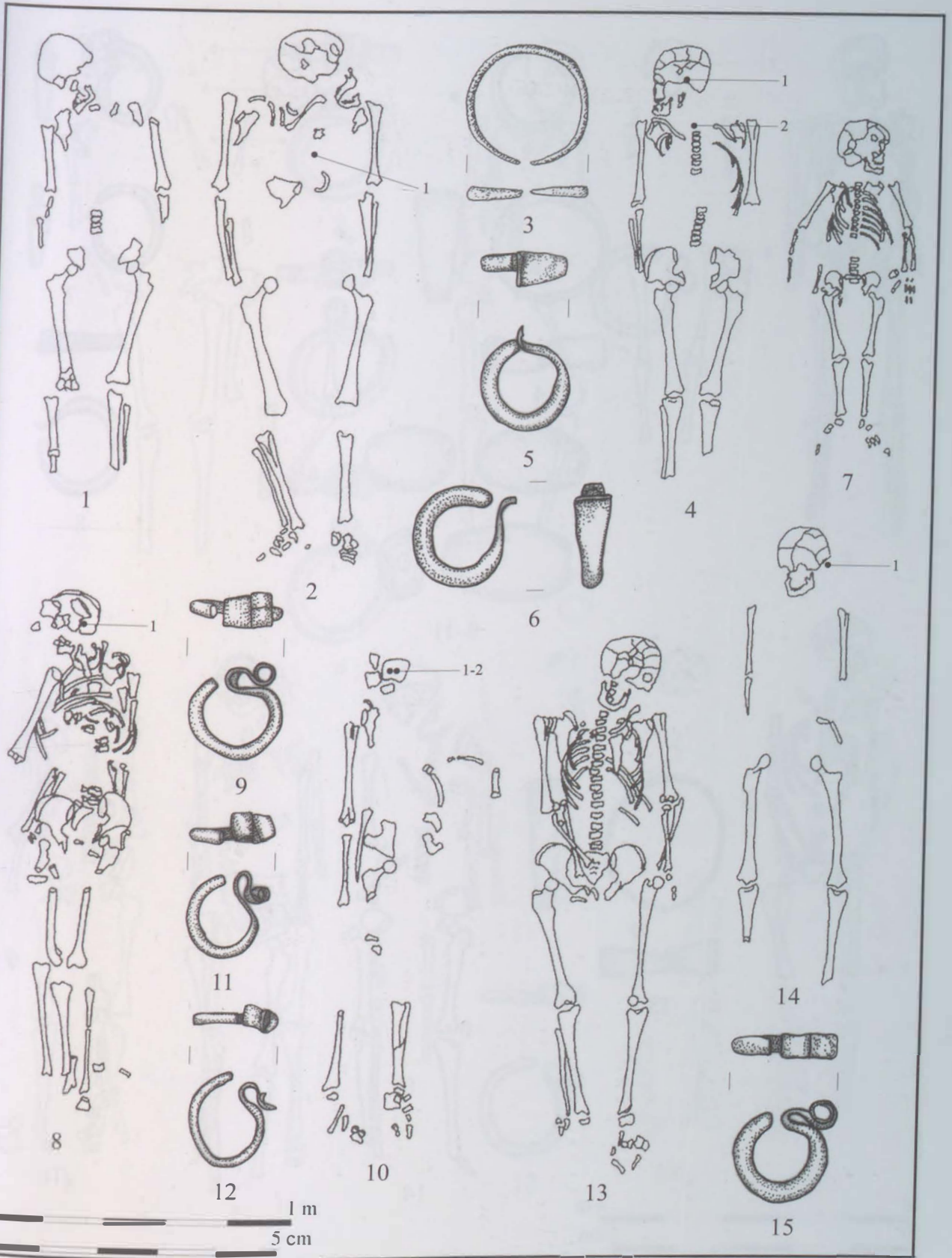

53. tábla. Karcsa-Kormoska, 1-2: 12. sír, 3: 13. sír, 4: 14. sír, 5: 15. sír, 6: 16. sír, 7: 17. sír, 8: 18. sír, 9-12: 19. sír

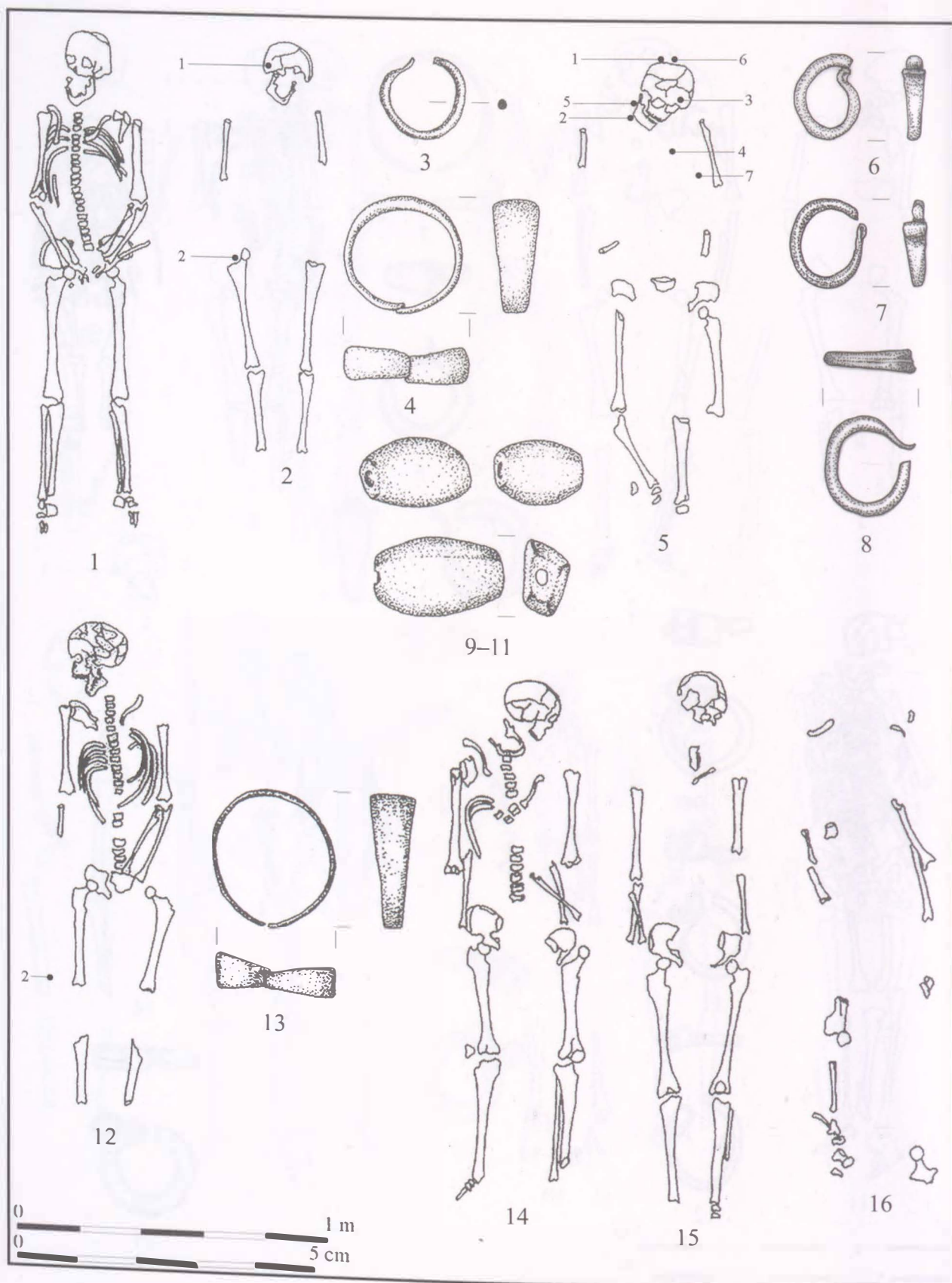
54. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 20. sír, 2: 21. sír, 3: 22. sír, 4: 23. sír, 5: 24. sír, 6: 25. sír, 7-8: 26. sír, 9-10: 27. sír, 11: 28. sír

VII. TÁBLÁK

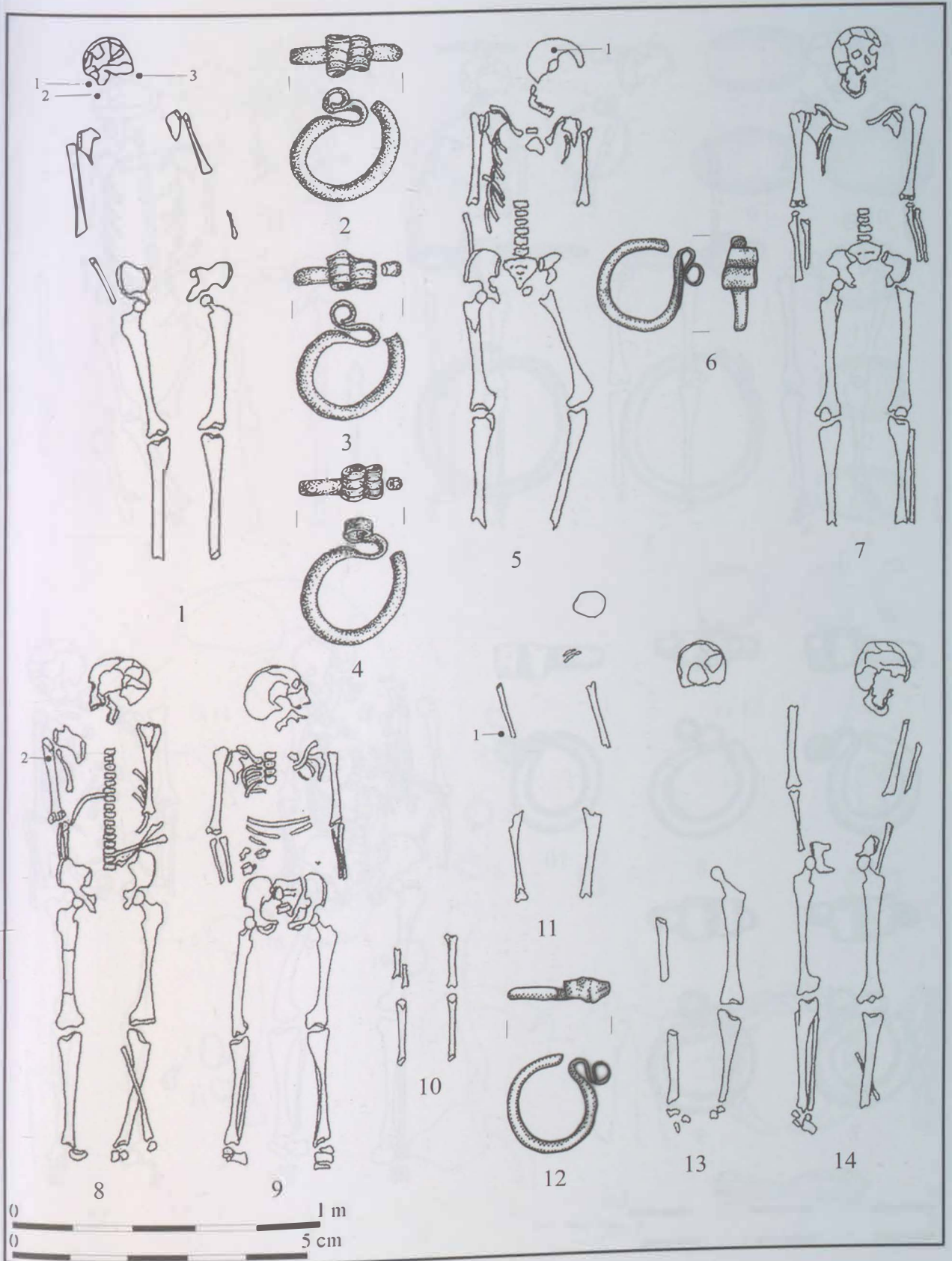
55. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 29. sír; 2-3: 30. sír; 4-6: 31. sír; 7: 34. sír; 8-9: 32. sír; 10-12: 33. sír; 13: 35. sír; 14-15: 36. sír

VII. TÁBLÁK

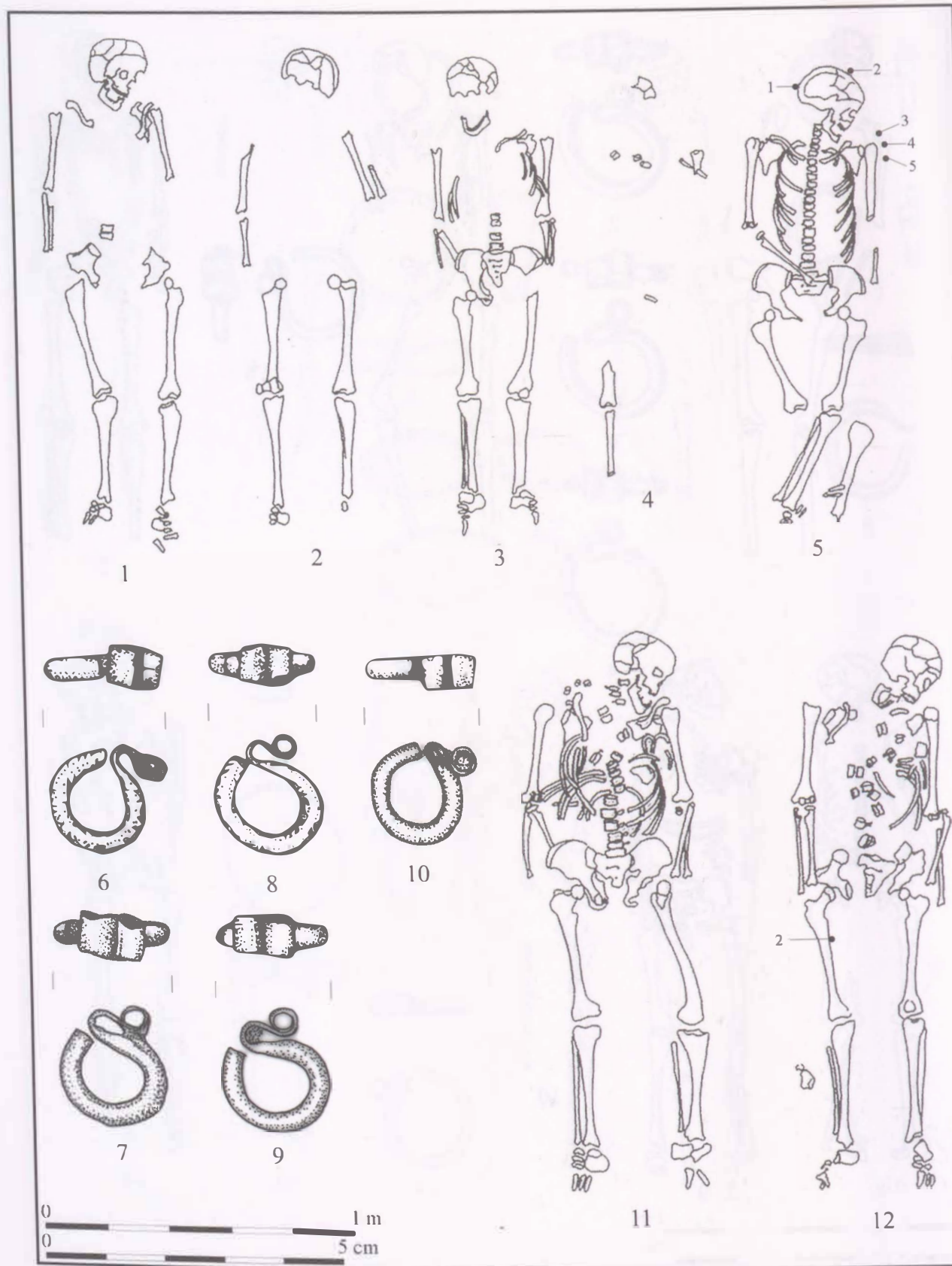
56. tábla. Karsa-Kormoska, 1: 37. sír, 2-4: 38. sír, 5-11: 39. sír, 12-13: 40. sír, 14: 41. sír, 15: 42. sír, 16: 45. sír

VII. TÁBLÁK

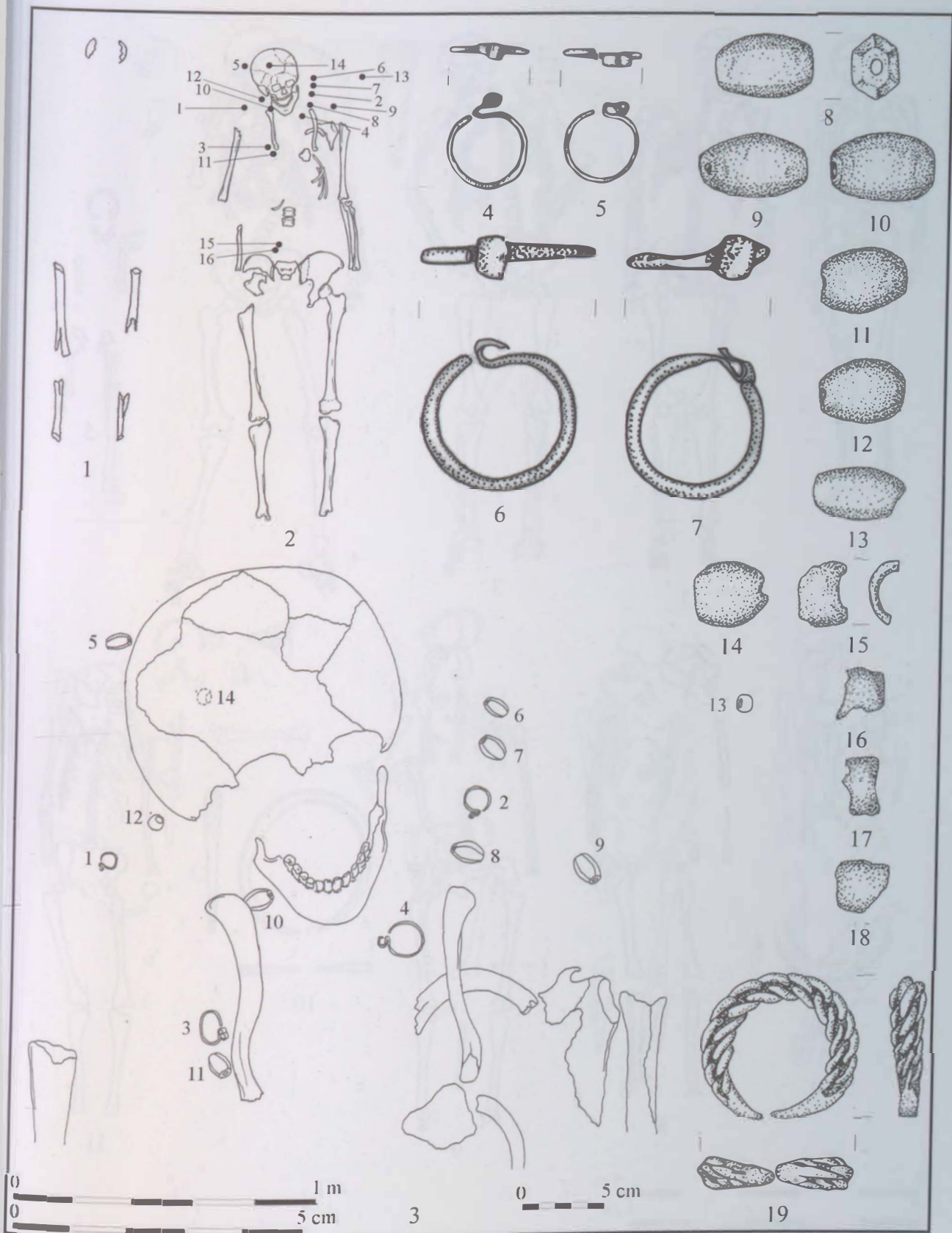
57. tábla. Karcsa-Kormoska, 1-4: 43. sír, 5-6: 44. sír, 7: 46. sír, 8: 47. sír, 9: 48. sír, 10: 49. sír, 11-12: 50. sír, 13: 51. sír, 14: 52. sír

VII. TÁBLÁK

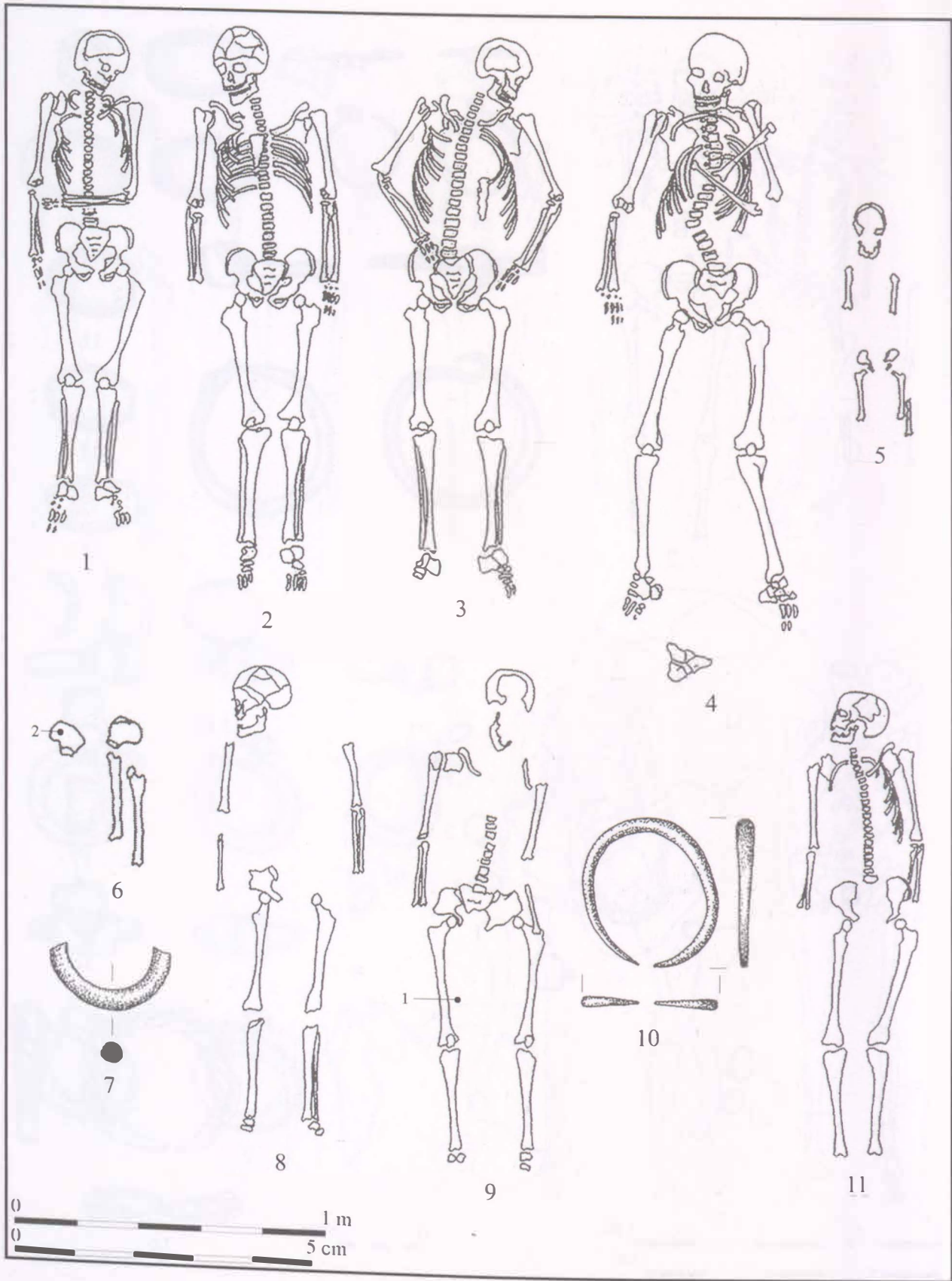
58. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 53. sír; 2: 54. sír; 3: 55. sír; 4: 56. sír; 5-10: 57. sír; 11: 58. sír; 12: 59. sír

VII. TÁBLÁK

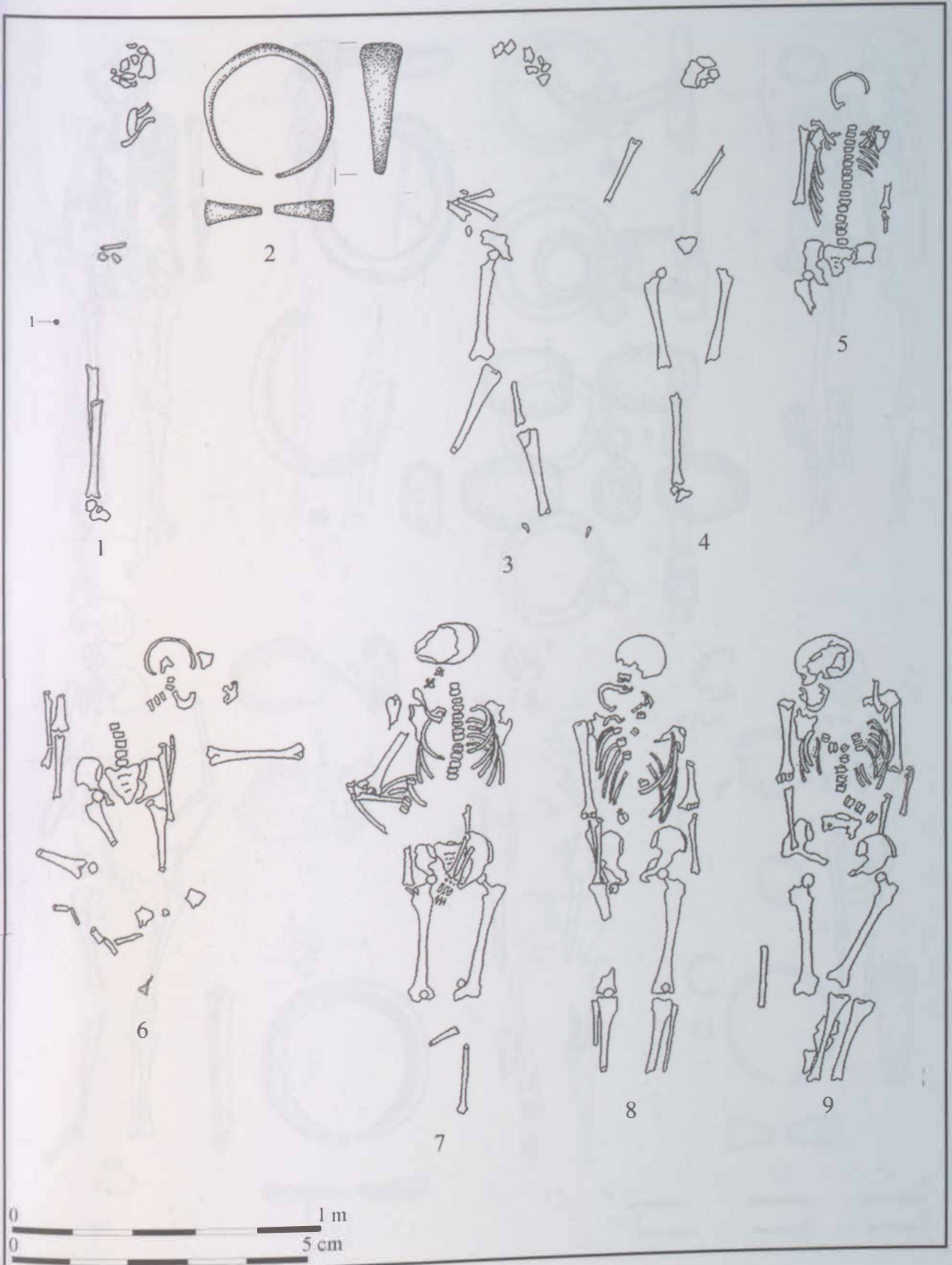
59. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 60. sír; 2-19: 61. sír

VII. TÁBLÁK

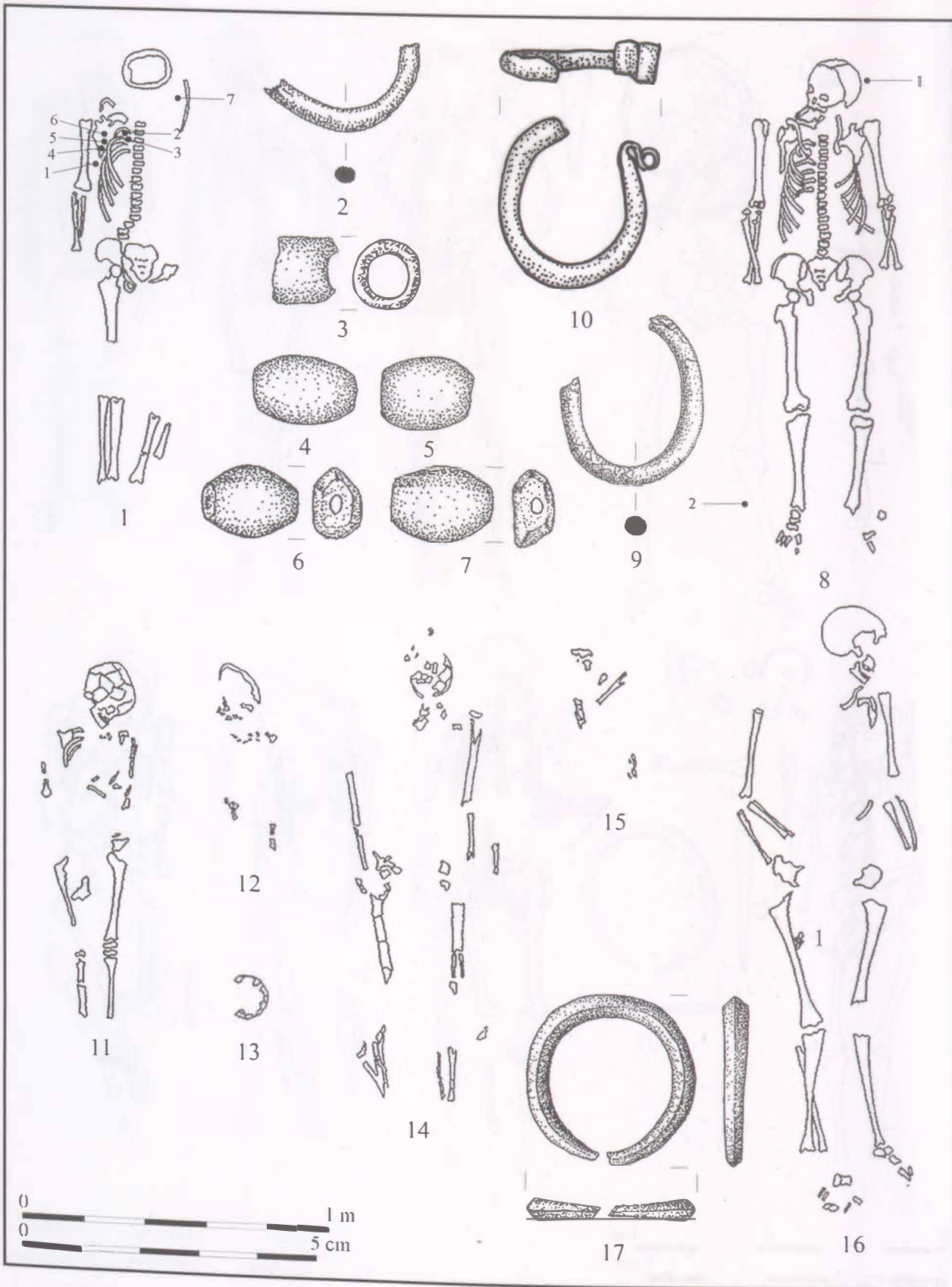
60. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 62. sír; 2: 63. sír; 3: 64. sír; 4: 65. sír; 5: 66. sír; 6-7: 67. sír; 8: 68. sír; 9-10: 69. sír; 11: 70. sír

VII. TÁBLÁK

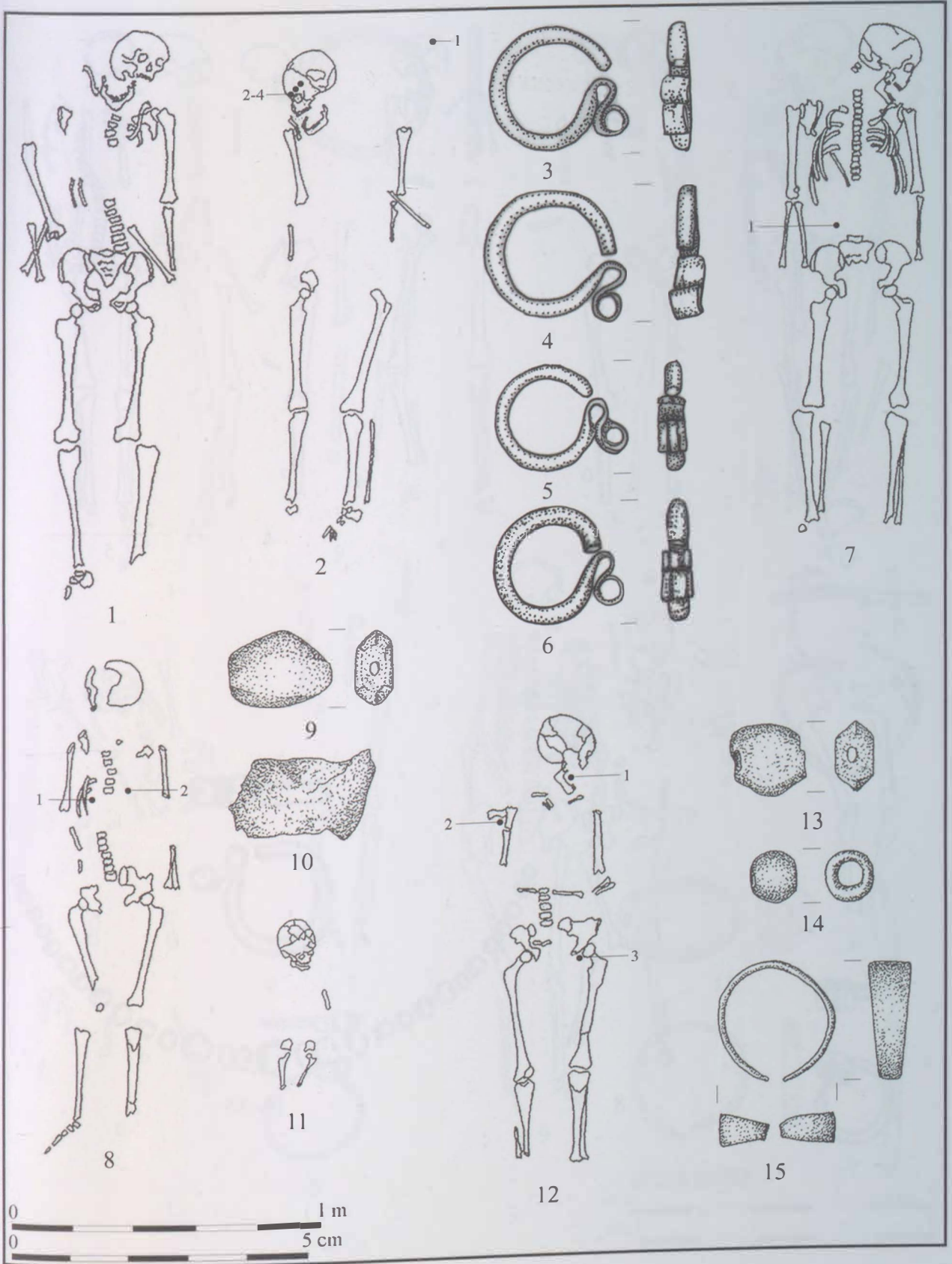
61. tábla. Karcsa-Kormoska, 1-2: 71. sír, 3: 72. sír, 4: 73. sír, 5: 77. sír, 6: 74. sír, 7: 75. sír, 8: 76. sír, 9: 80. sír

VII. TÁBLÁK

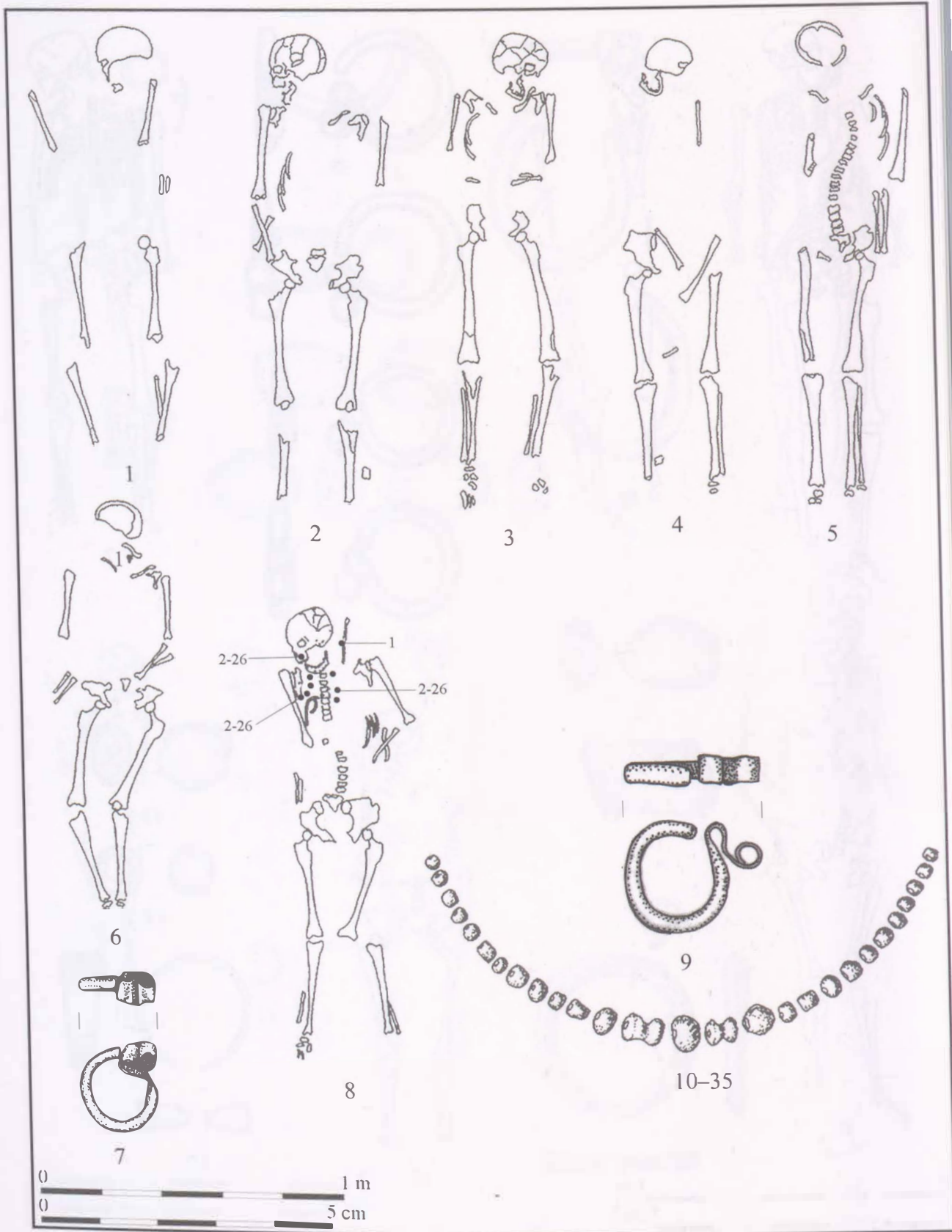
62. tábla. Karcsa-Kormoska, 1-7: 78. sír, 8-10: 79. sír, 11: 81. sír, 12: 82. sír, 13: 83. sír, 14: 84. sír, 15: 85. sír, 16-17: 86. sír

VII. TÁBLÁK

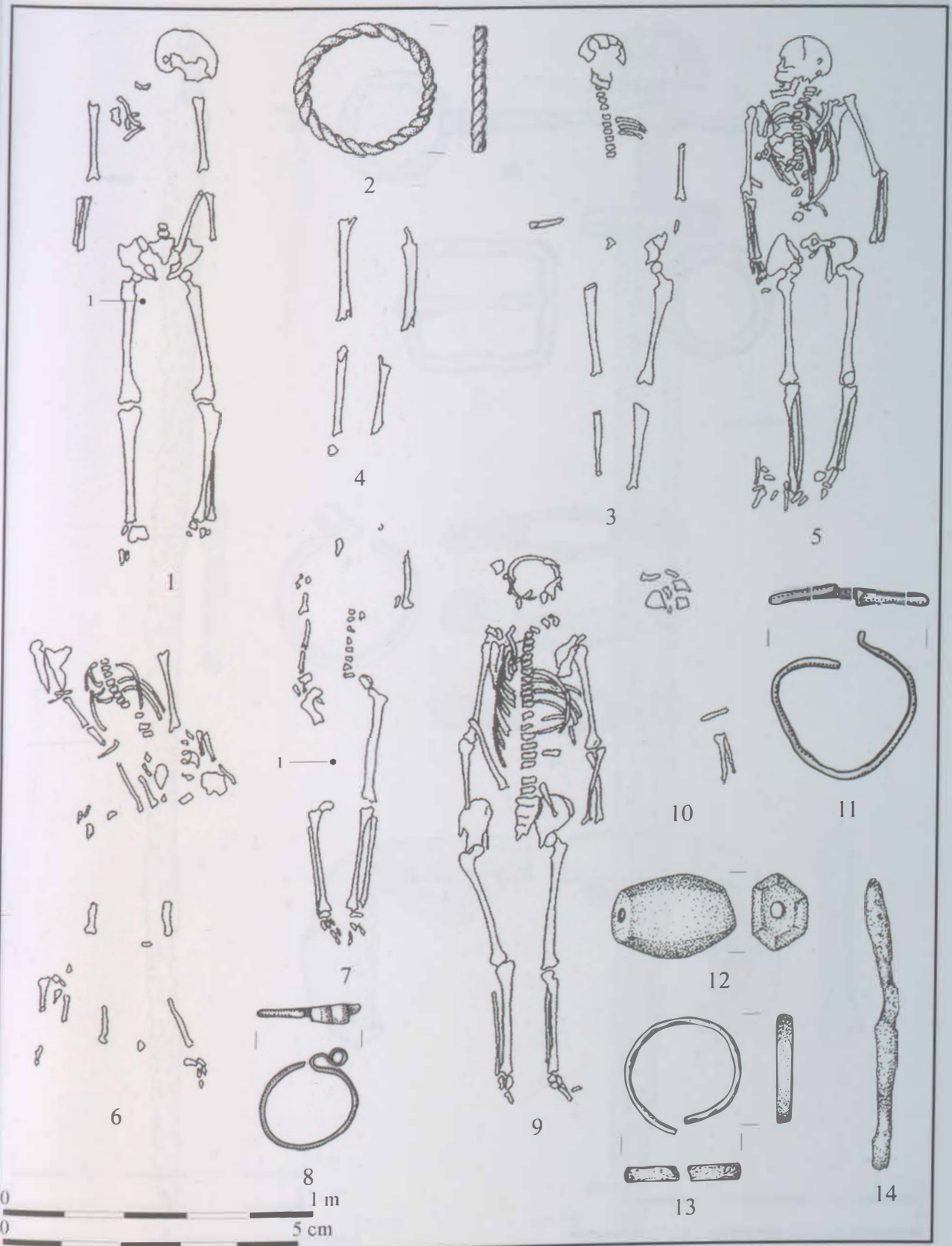

63. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 87. sír; 2-6: 88. sír; 7: 89. sír; 8-10: 90. sír; 11: 91. sír; 12-15: 92. sír

VII. TÁBLÁK

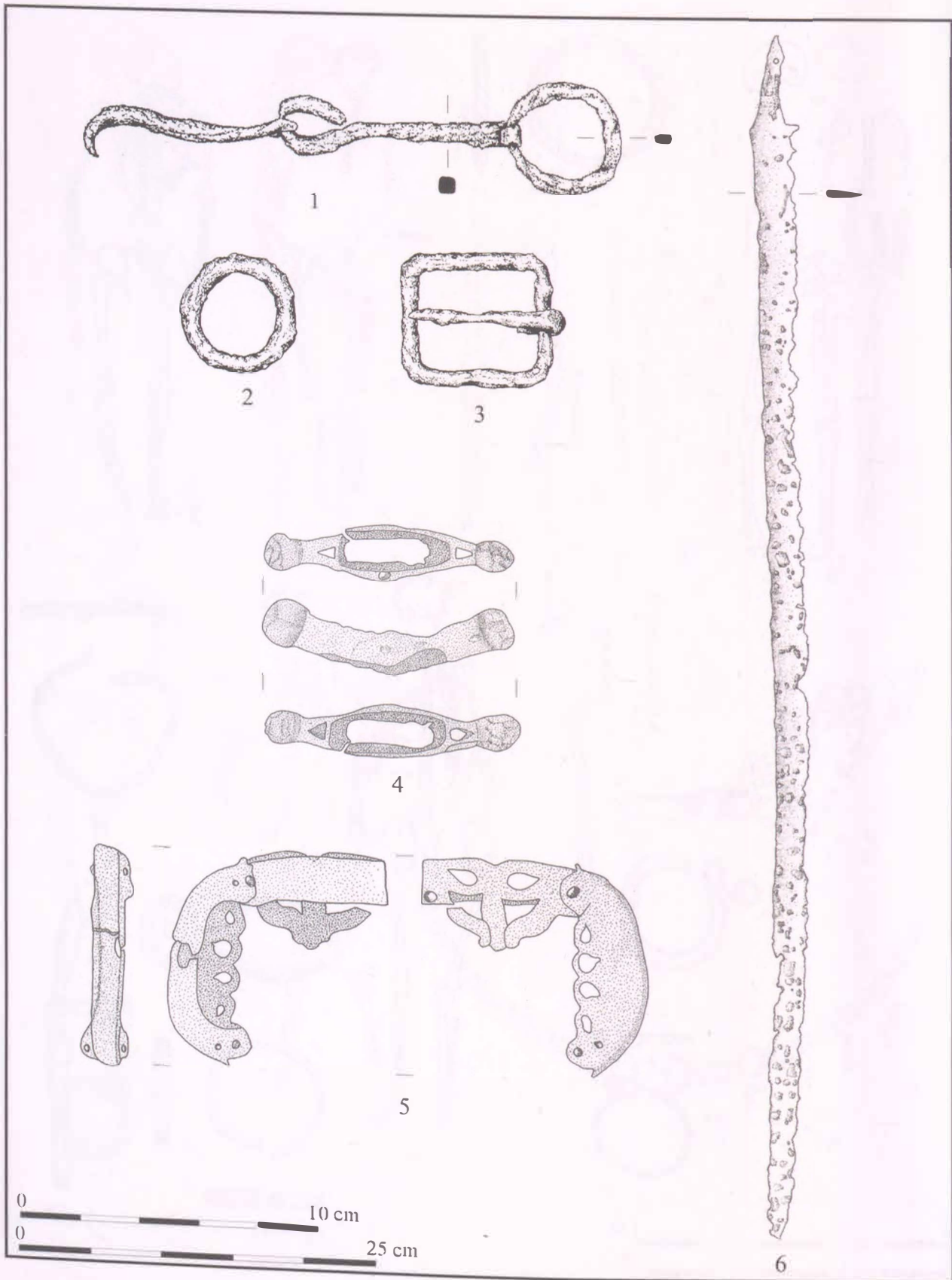

64. tábla. Karcsa-Kormoska, 1: 93. sír; 2: 94. sír; 3: 95. sír; 4: 96. sír; 5: 97. sír; 6-7: 98. sír; 8-35: 99. sír

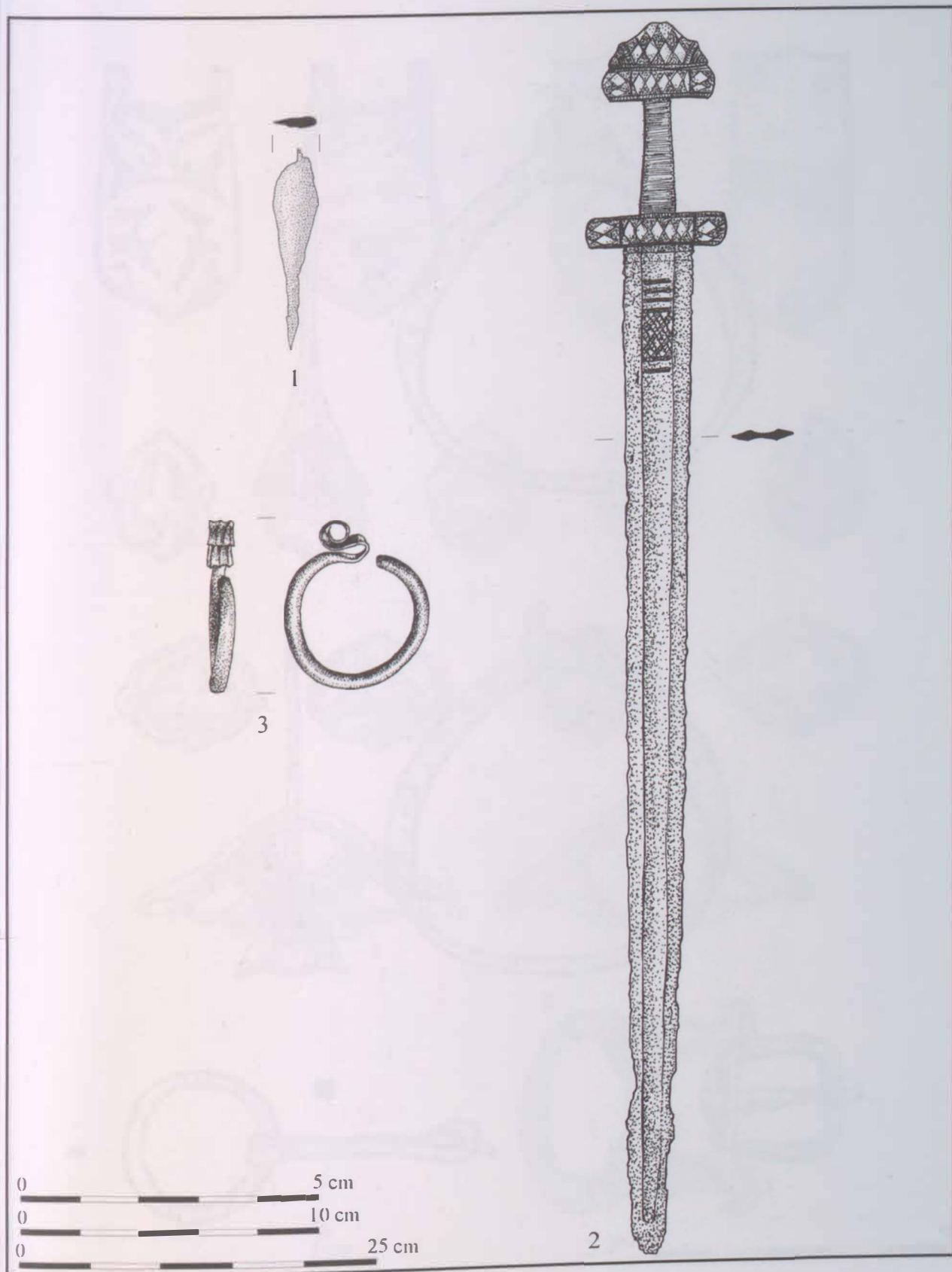
65. tábla. Karsa-Kormoska, 1-2: 100. sír, 3: 101. sír, 4: 102. sír, 5: 103. sír, 6: 104. sír, 7-8: 105. sír, 9: 106. sír, 10: 107. sír, 11-14: szörvány

VII. TÁBLÁK

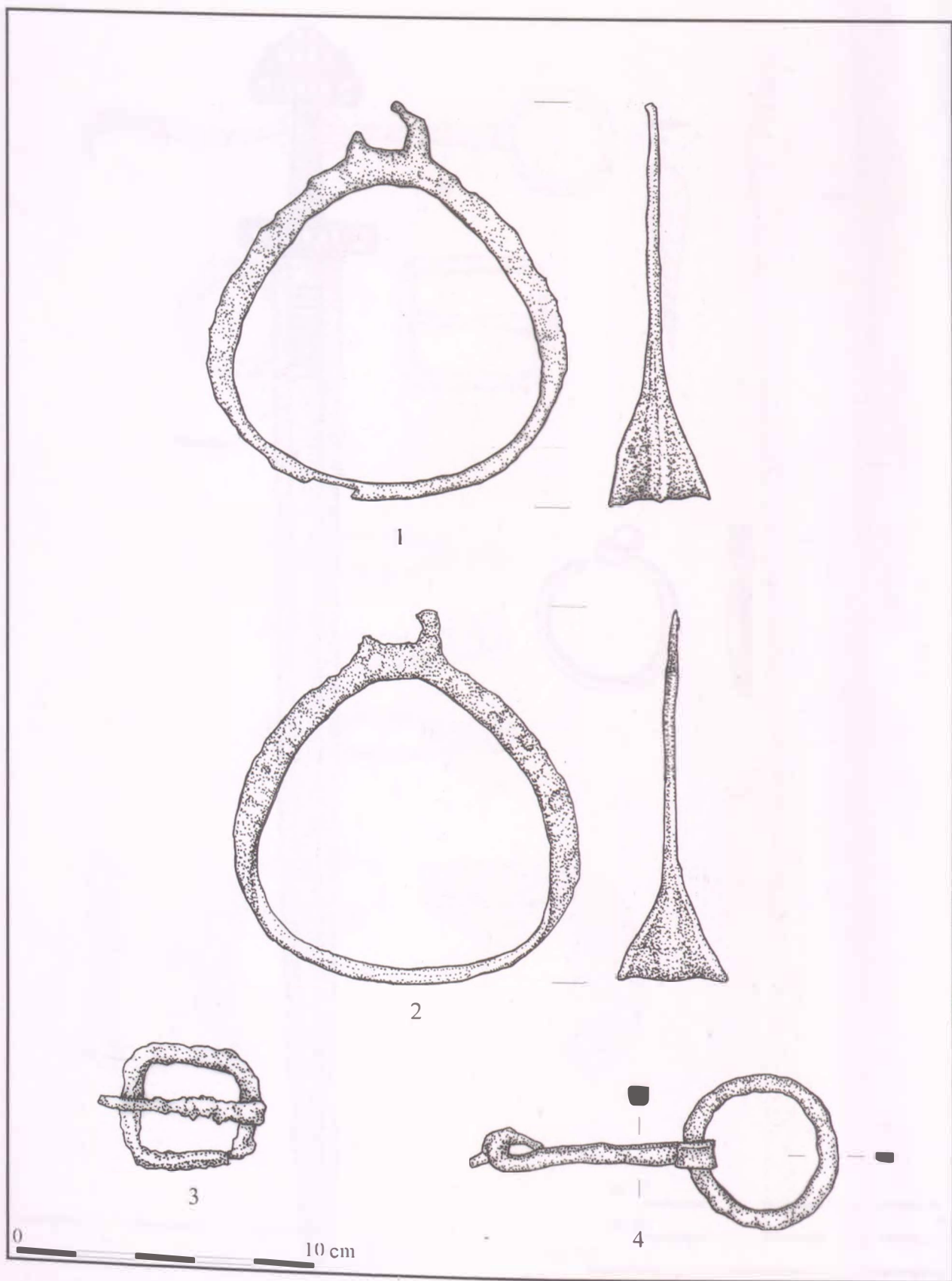

66. tábla. 1-3: Karcsa, közelebbről ismeretlen lelőhely, 4-6: Kassa, közelebbről ismeretlen lelőhely

VII. TÁBLÁK

67. tábla. 1: Kassa-Abaszéplak, hencés kolostor, 2: Kassa-Abaszéplak, 3: Kács-templom

68. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető I. sír

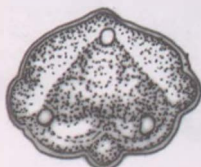

1

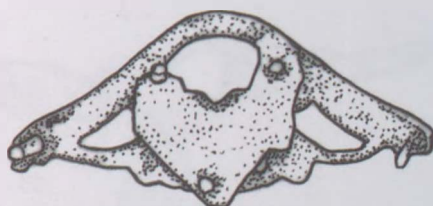
2

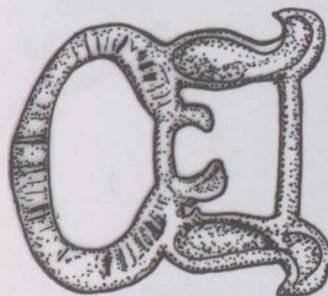
3-6

7-9

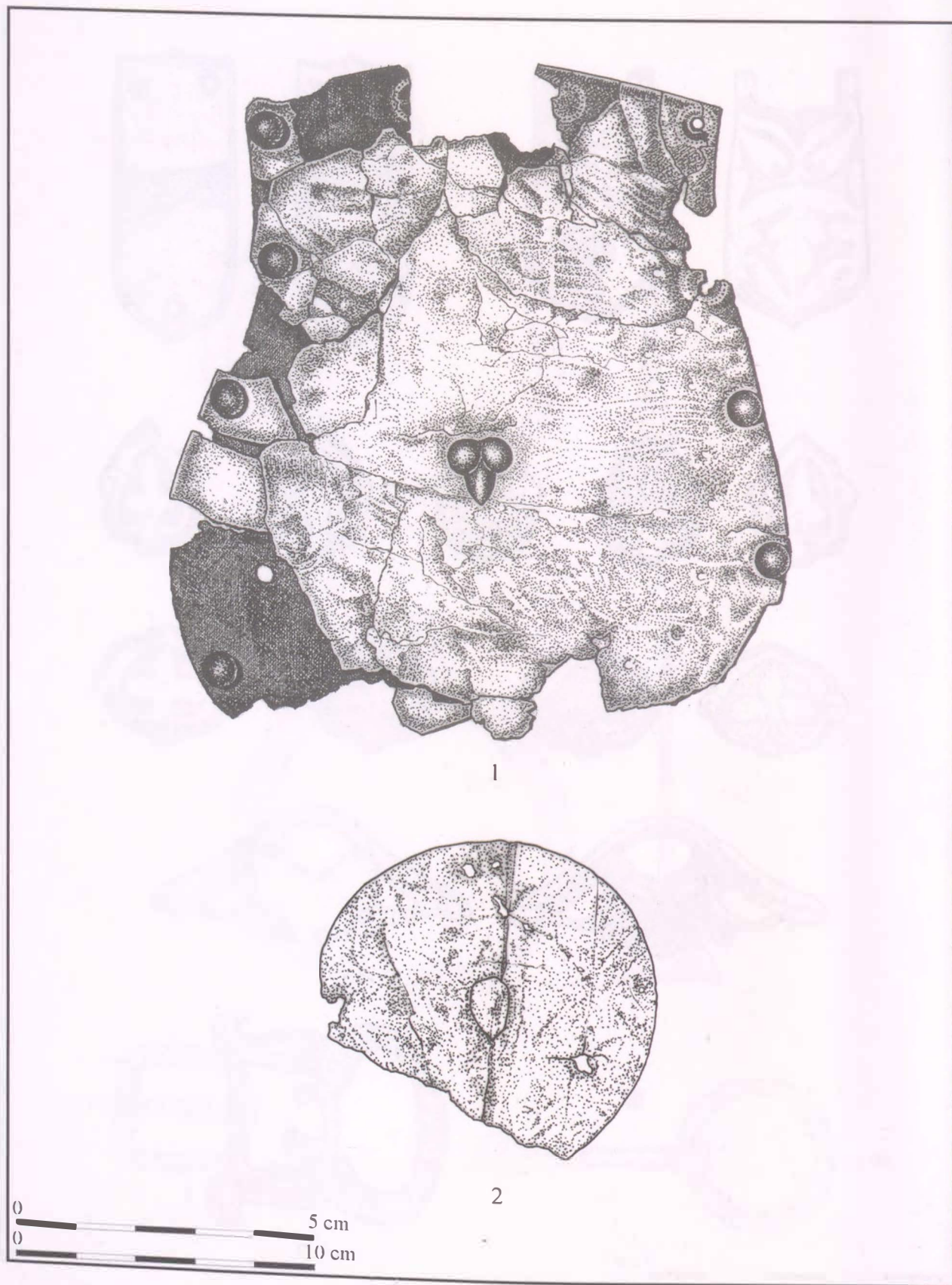
10

11

5 cm

69. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 3. sír

70. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 3. sír

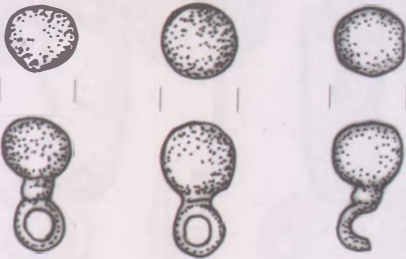
VII. TÁBLÁK

1-2

6

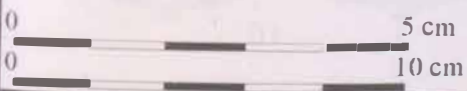
3-5

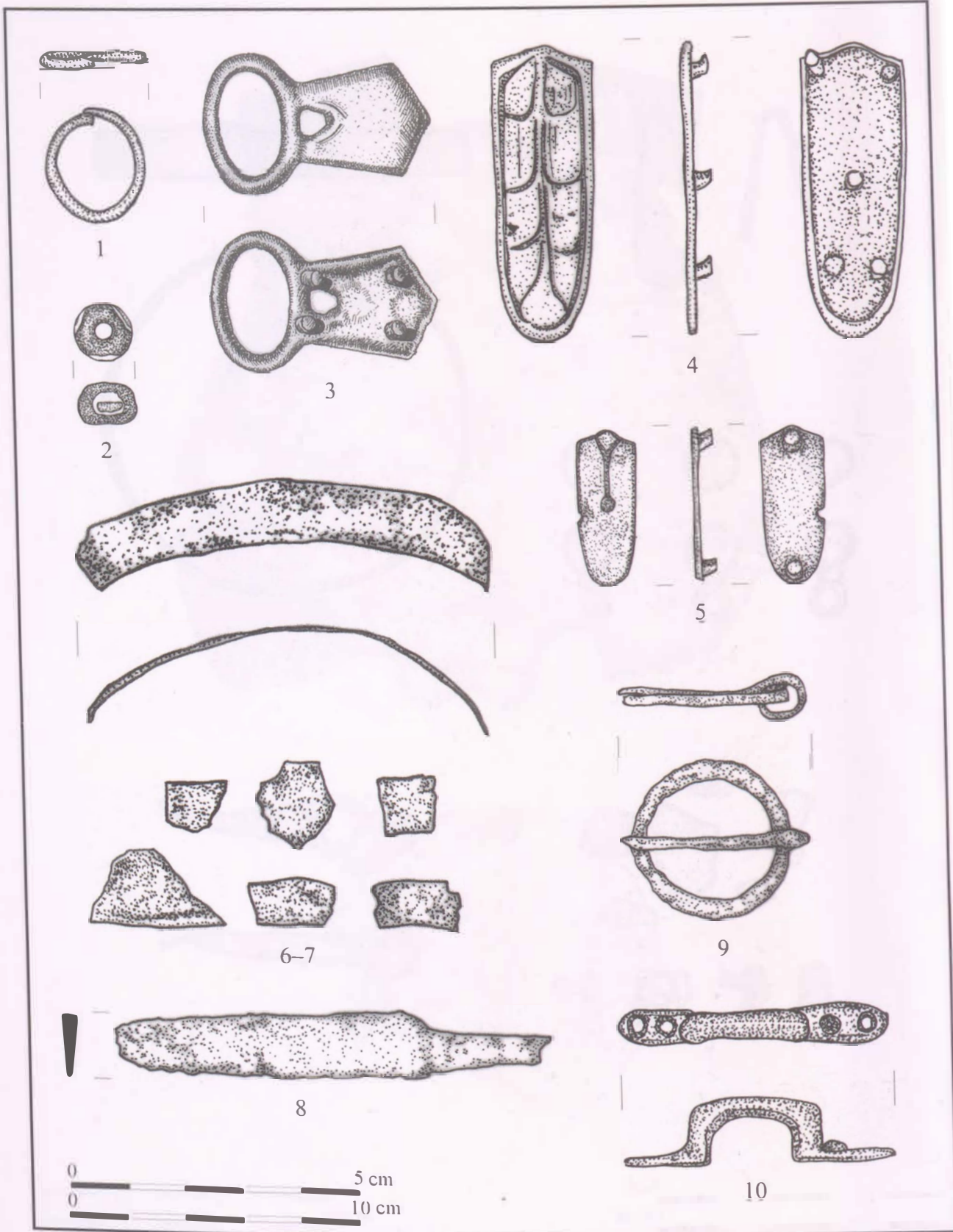
7

8

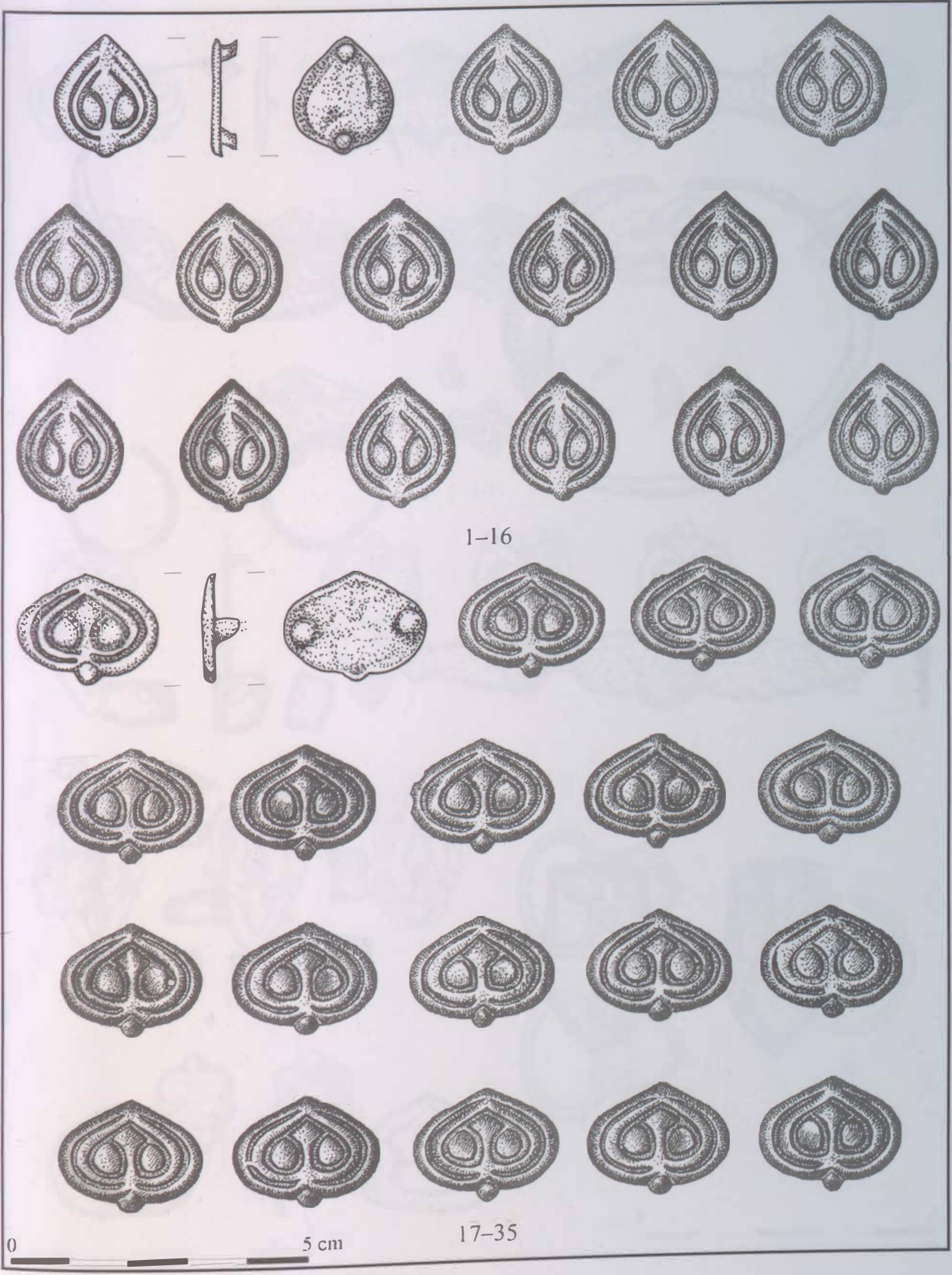

71. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 7. sír

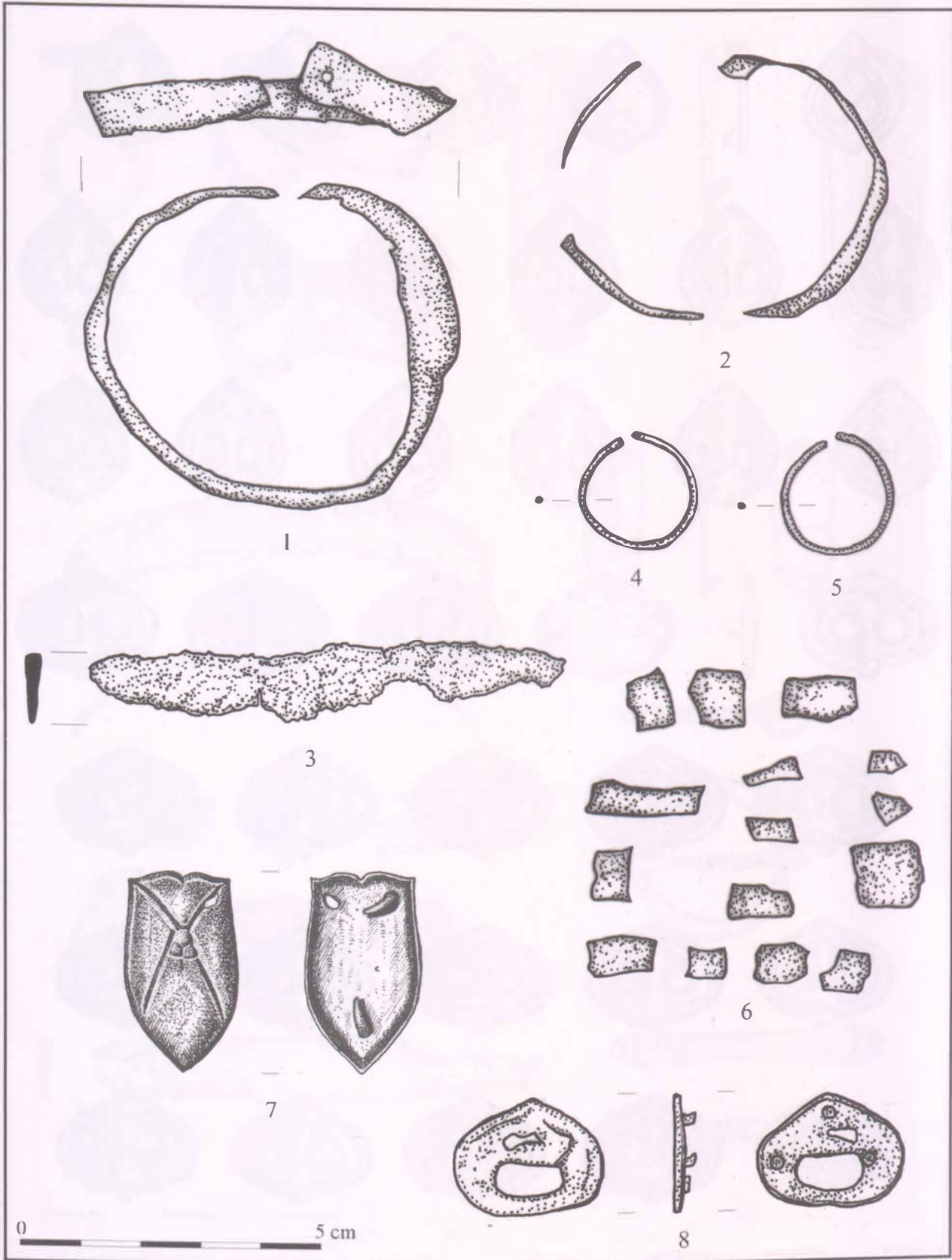

72. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 10. sír

VII. TÁBLÁK

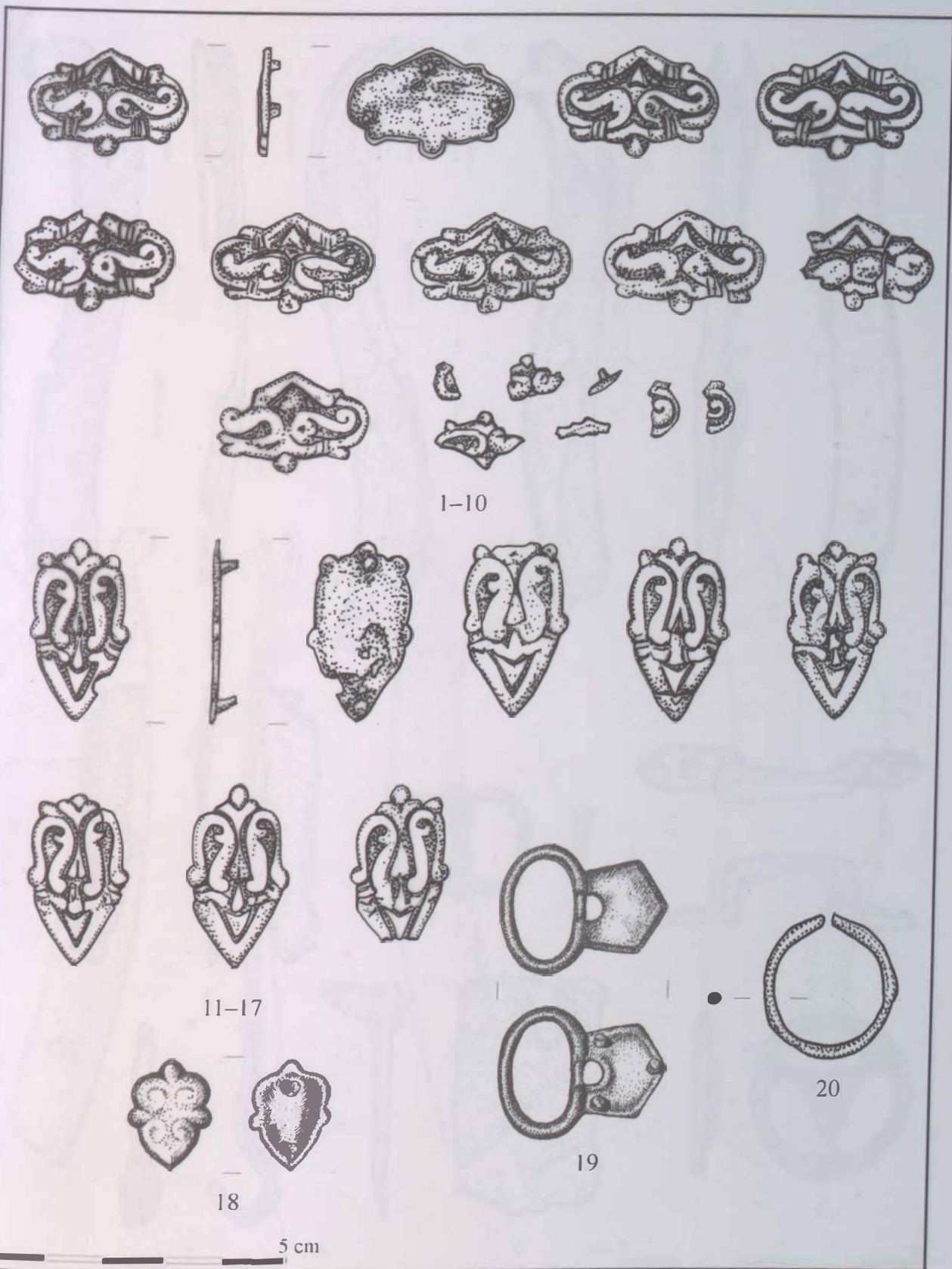

73. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 10. sír

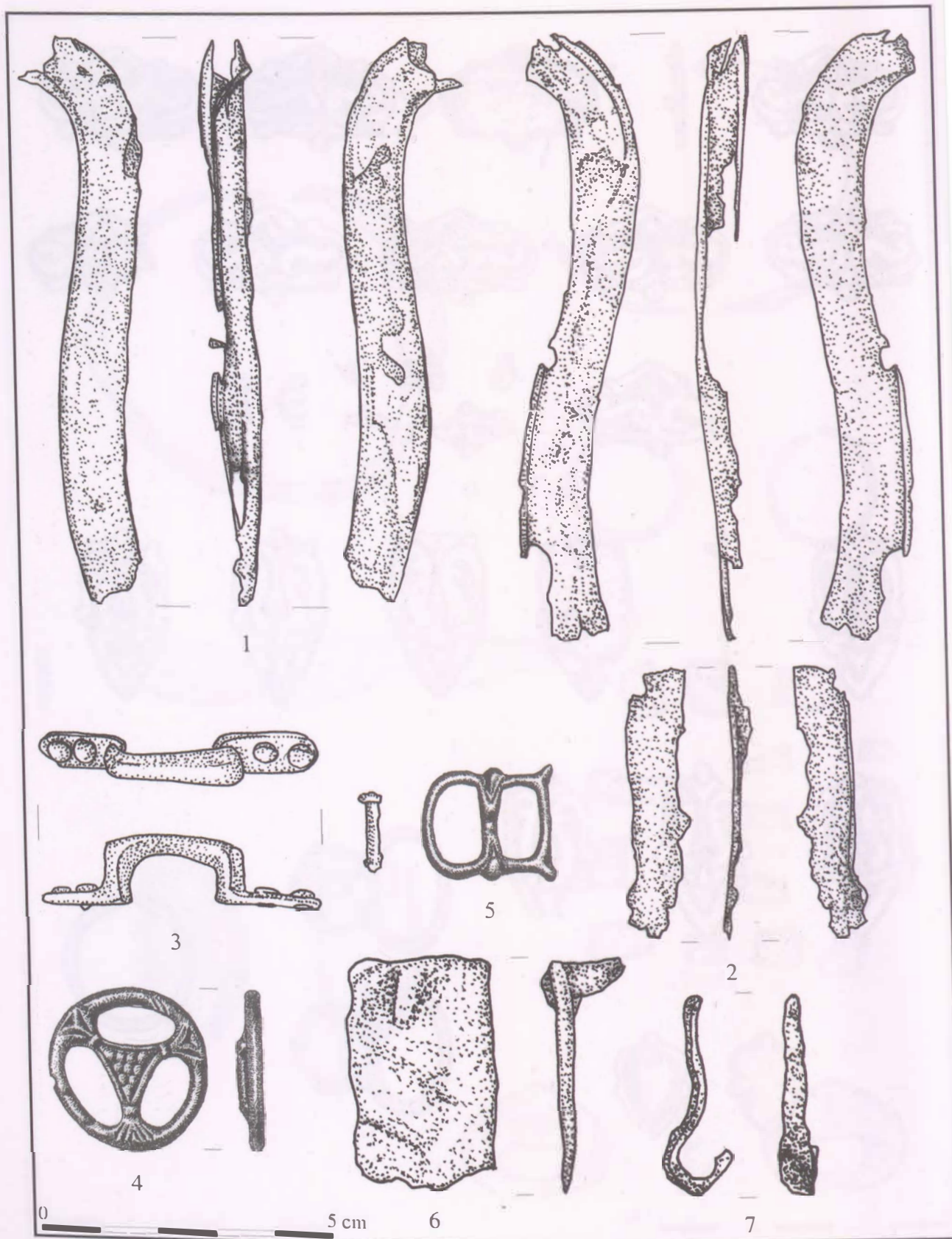

74. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1-2: 10. sír; 3: 13. sír; 4-8: 14. sír

VII. TÁBLÁK

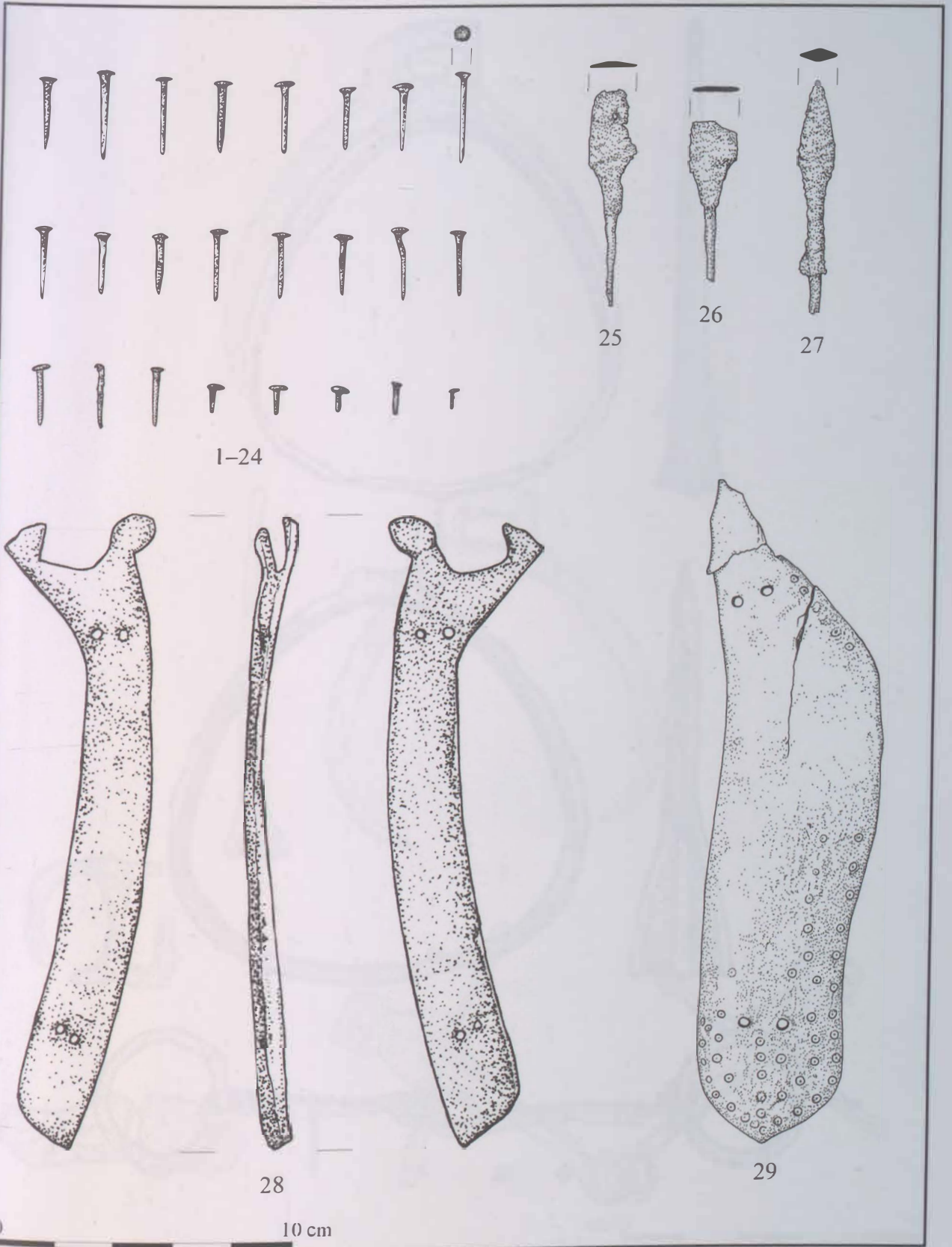

75. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

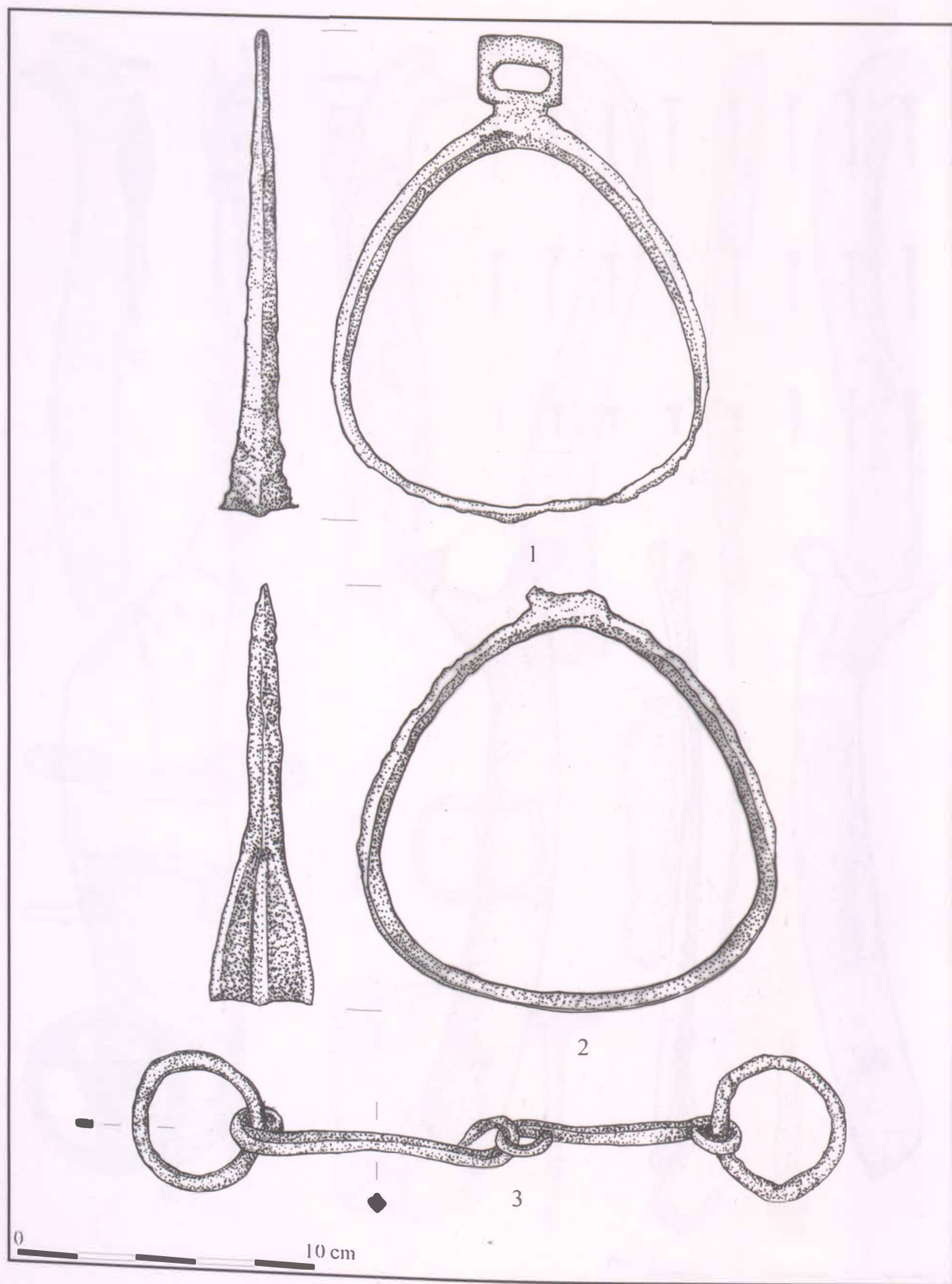
76. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

VII. TÁBLÁK

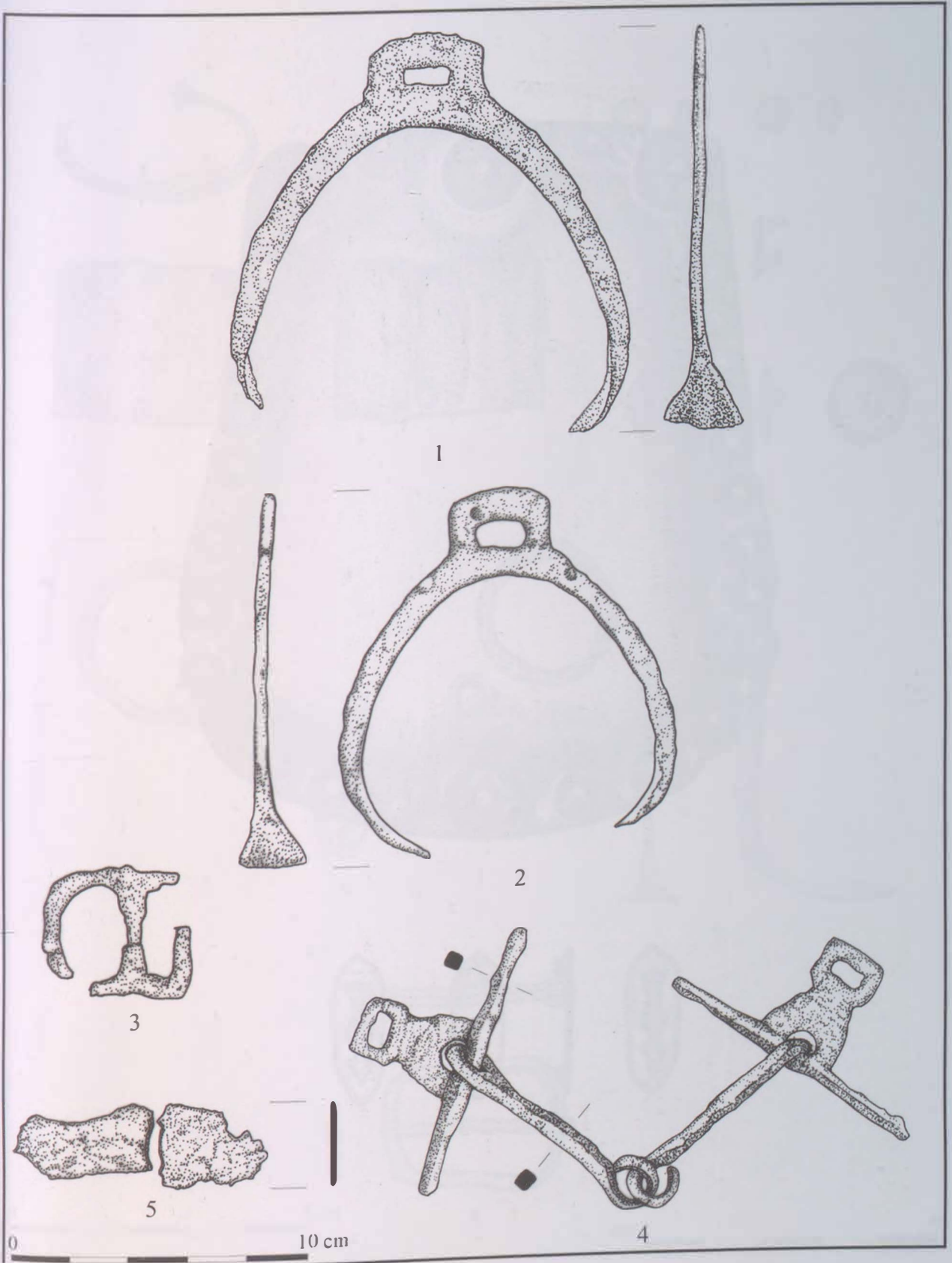

77. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

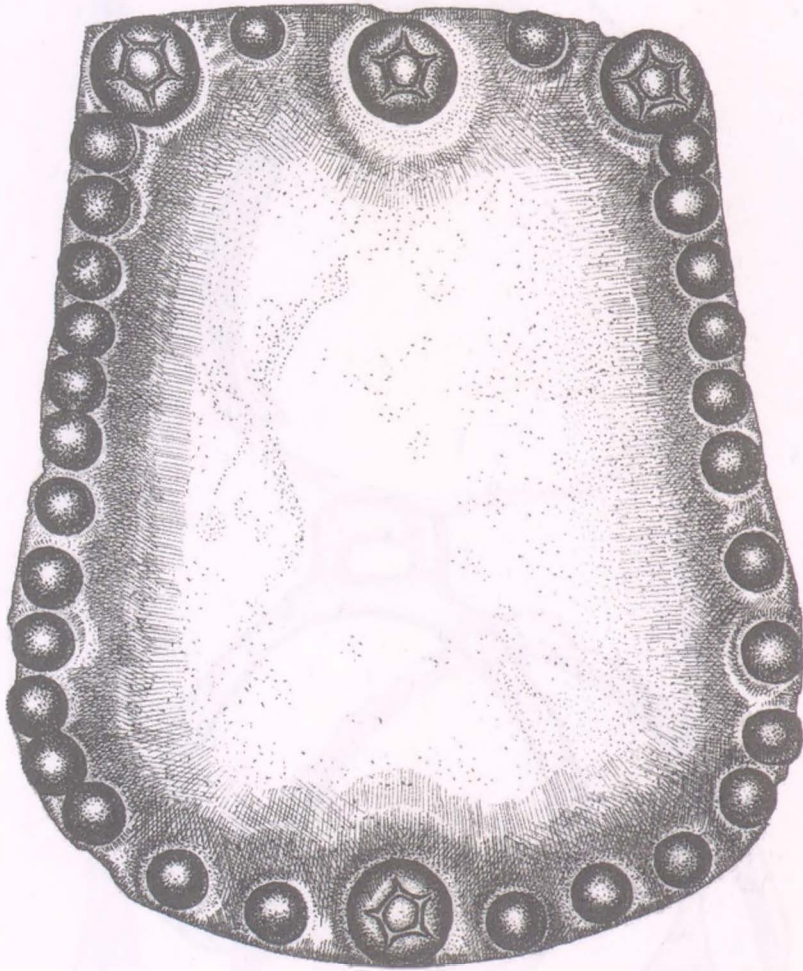
VII. TÁBLÁK

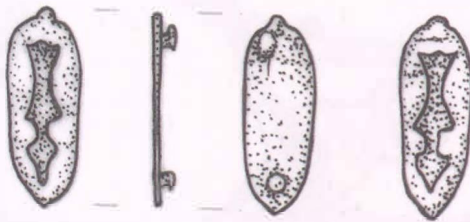
78. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 11. sír

79. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 12. sír

1

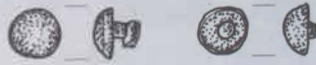
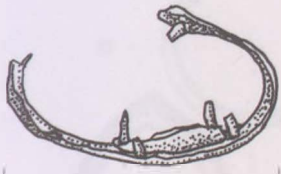

2-3

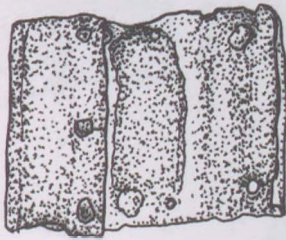
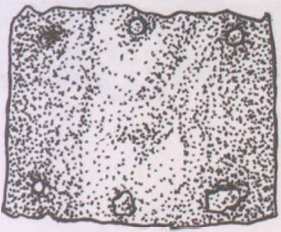
0 5 cm

80. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 14. sír

VII. TÁBLÁK

2-3

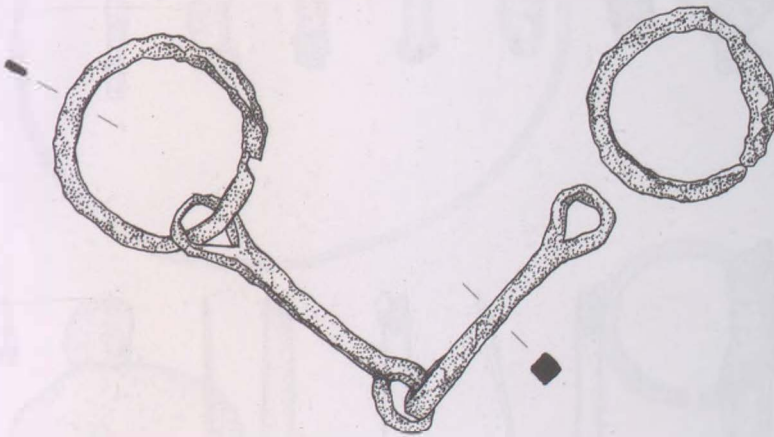
1

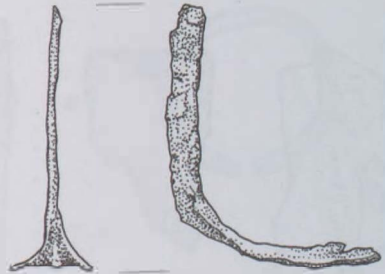
4

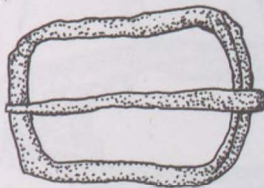
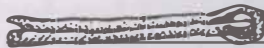
5

6

7

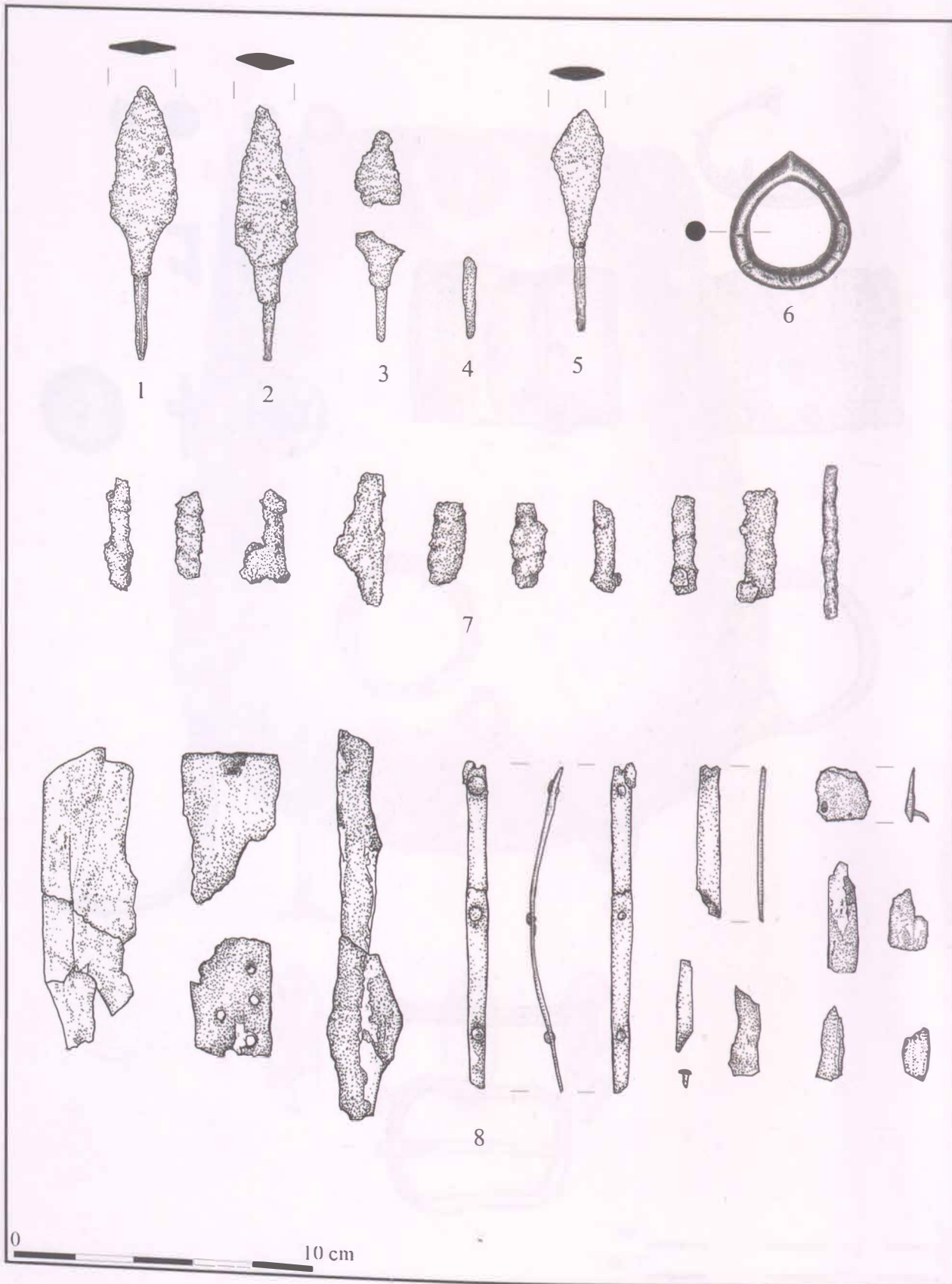

8

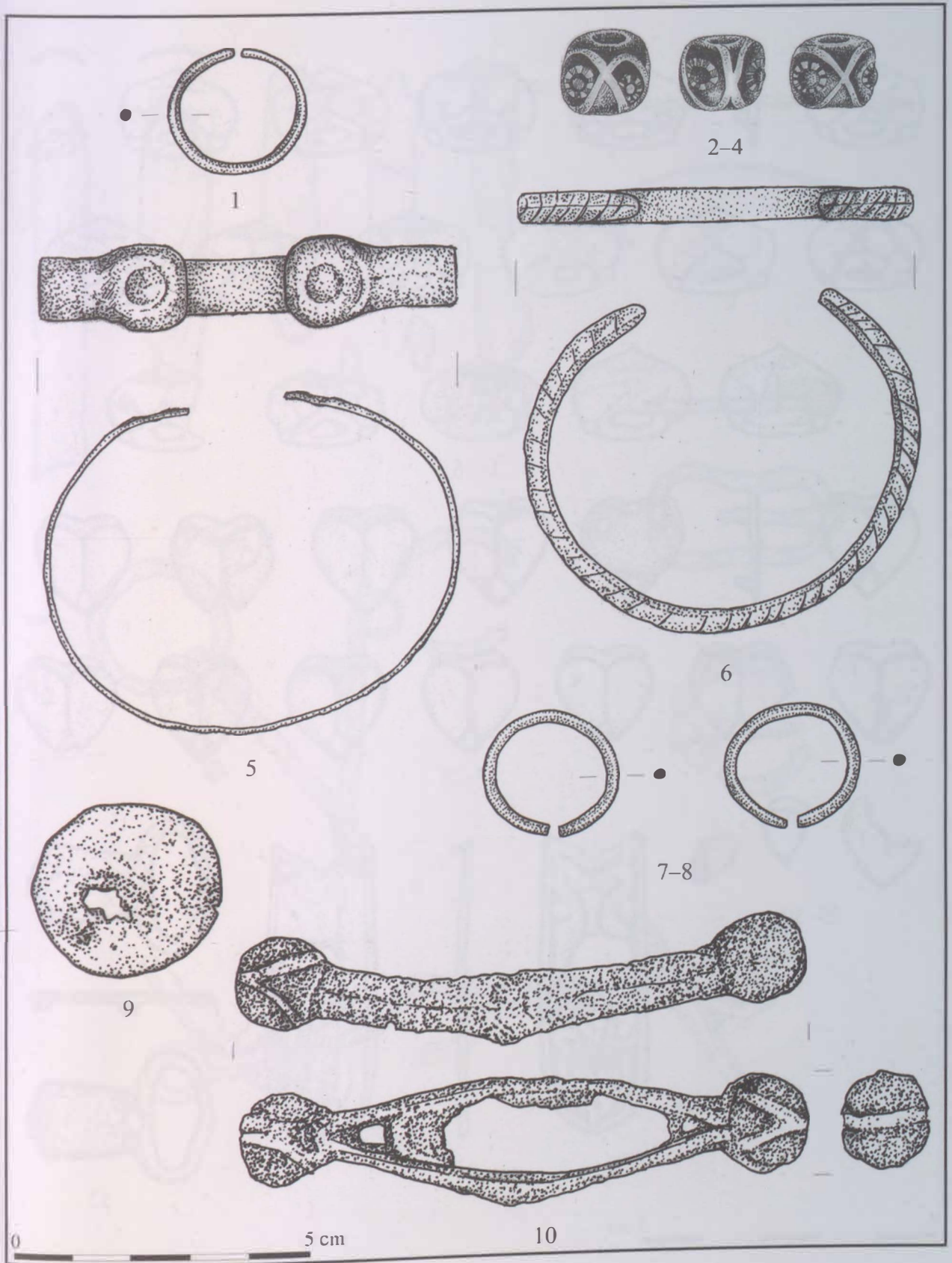

81. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 14. sír

VII. TÁBLÁK

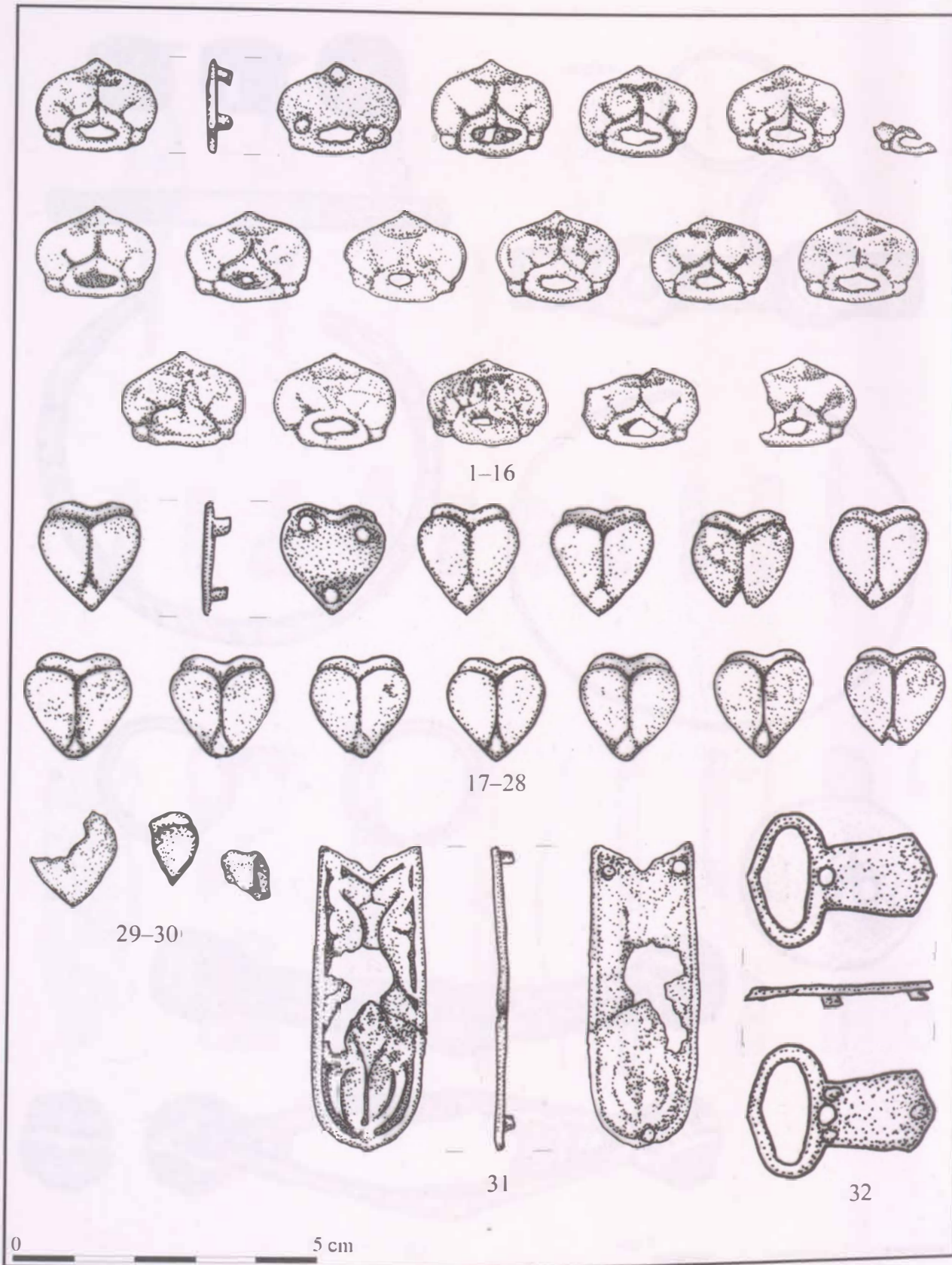

82. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 14. sír

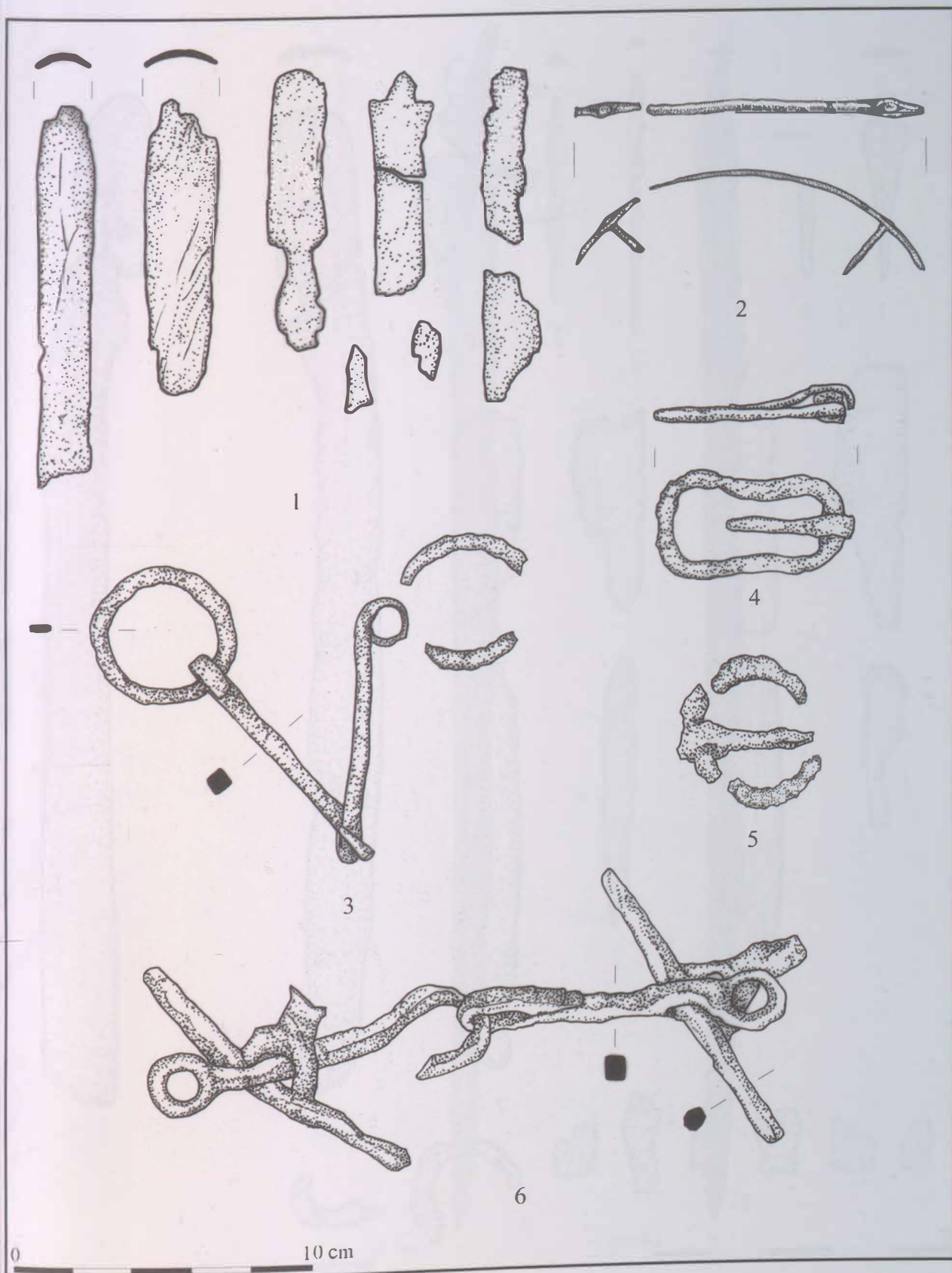

83. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1-6: 16. sír; 7-10: 18. sír

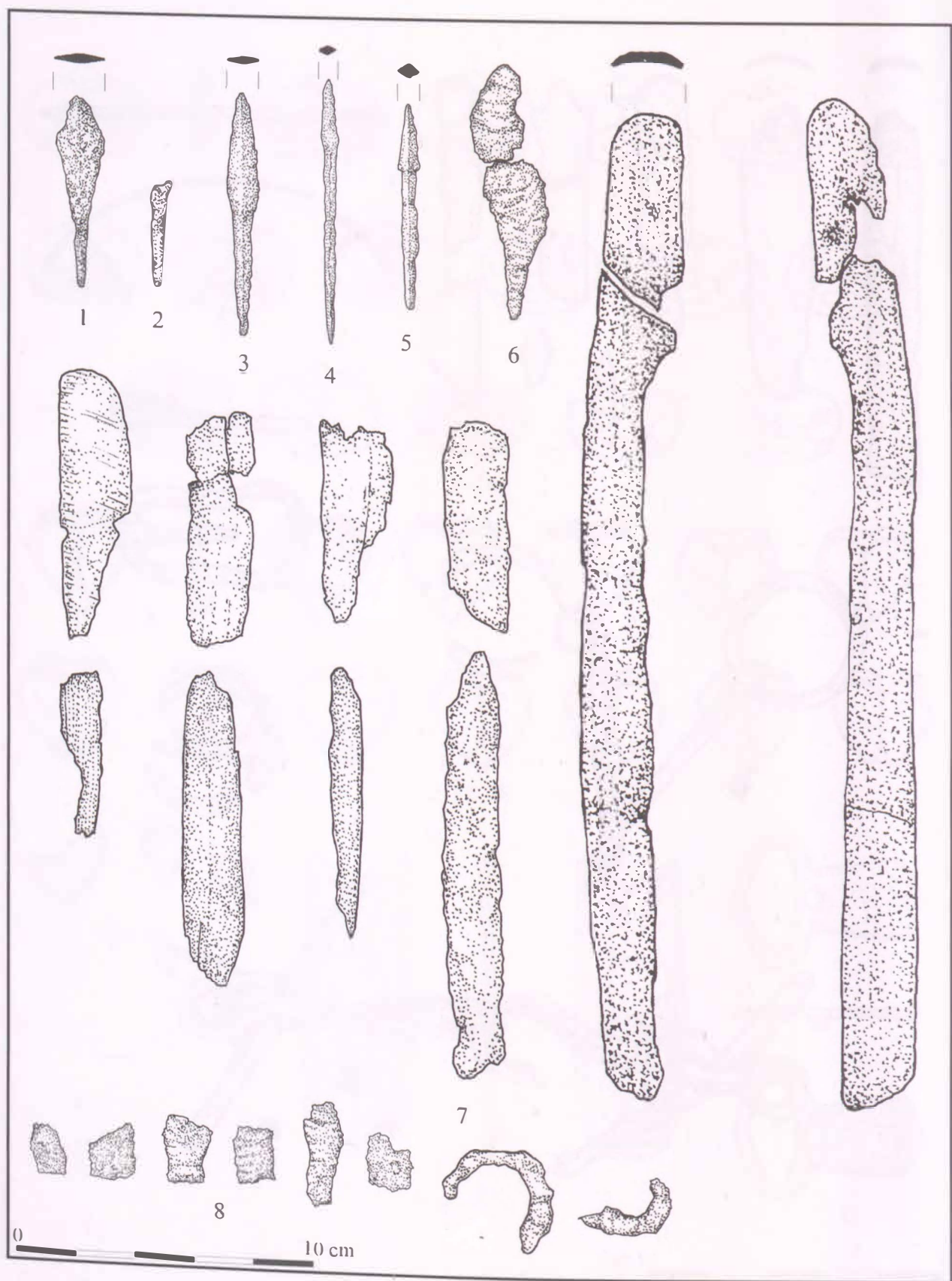
VII. TÁBLÁK

84. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 16. sír

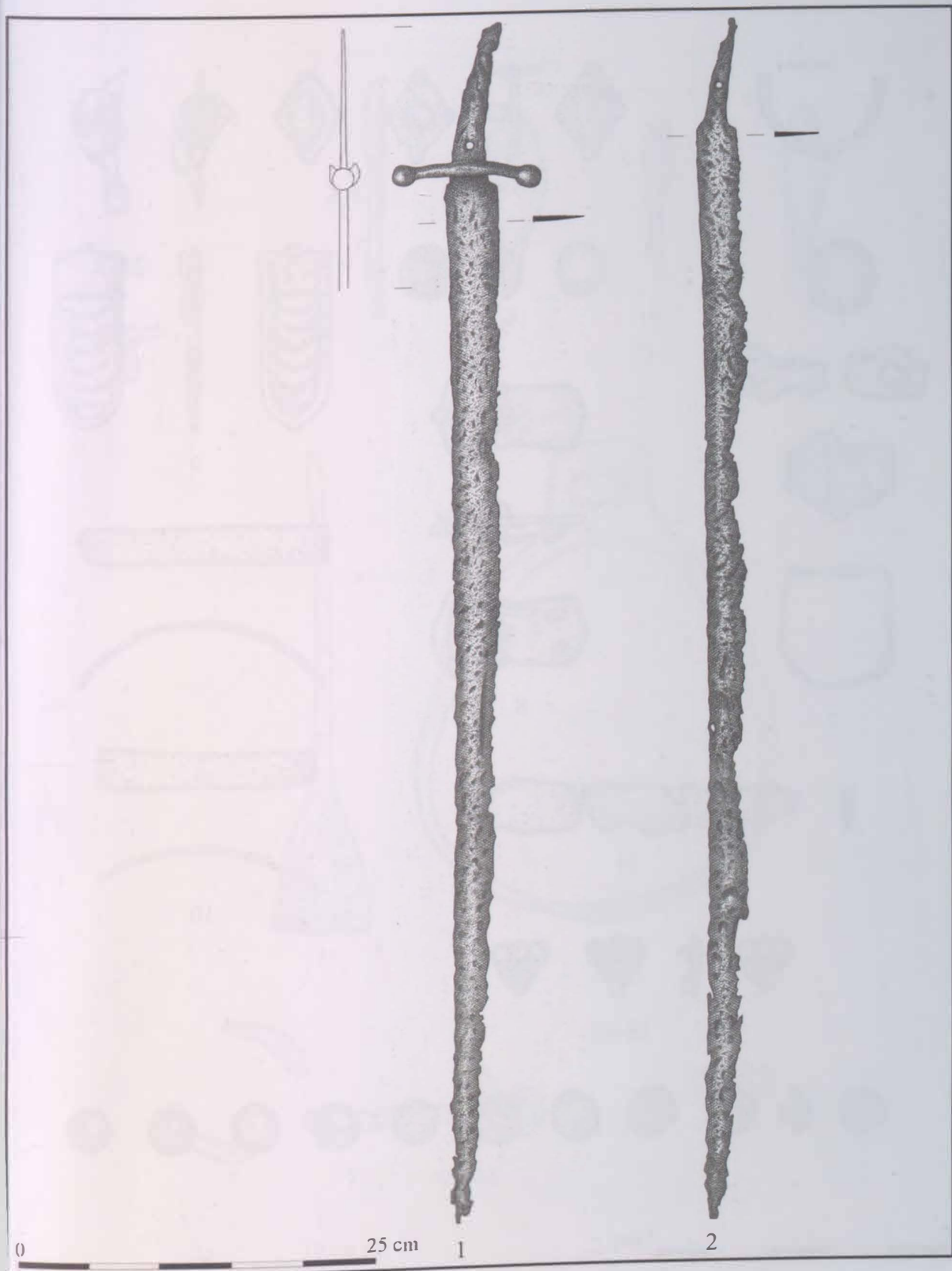

85. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1-4: 16. sír; 5-6: 18. sír

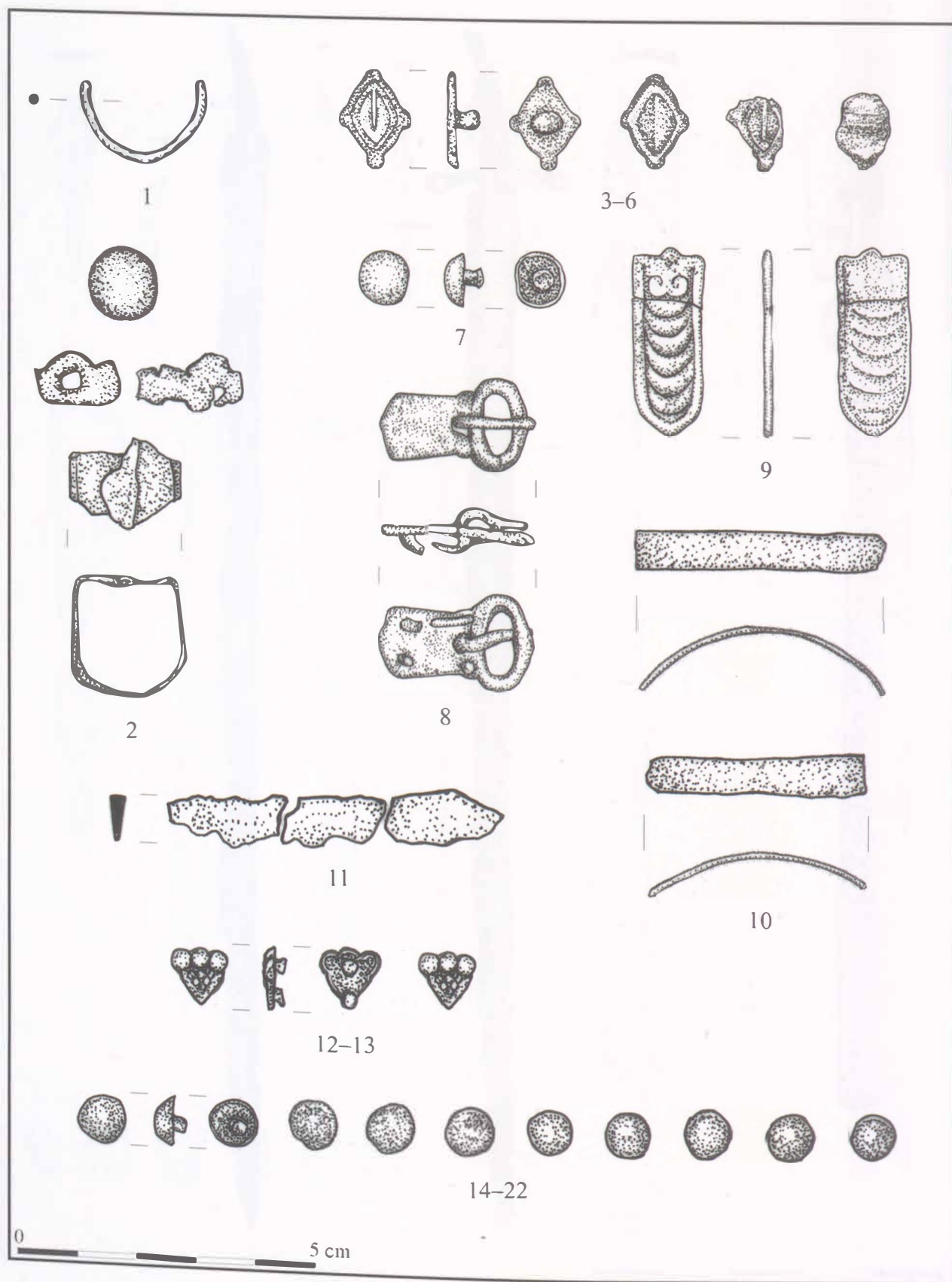

86. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 18. sír

VII. TÁBLÁK

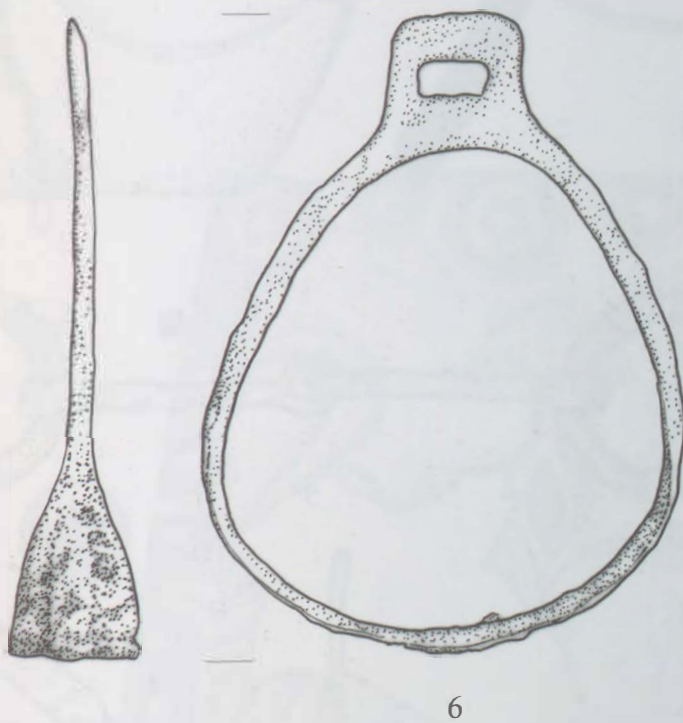
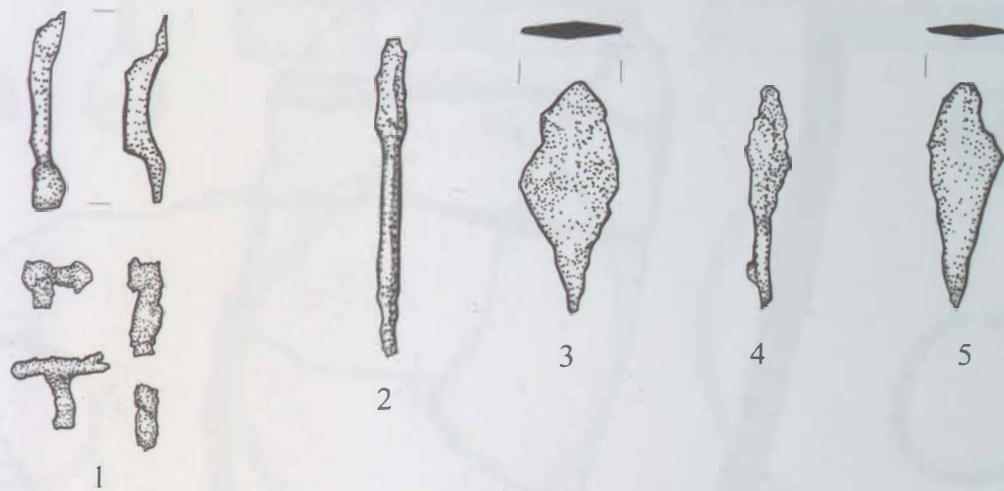

87. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1: 18. sír, 2: azonosíthatatlan

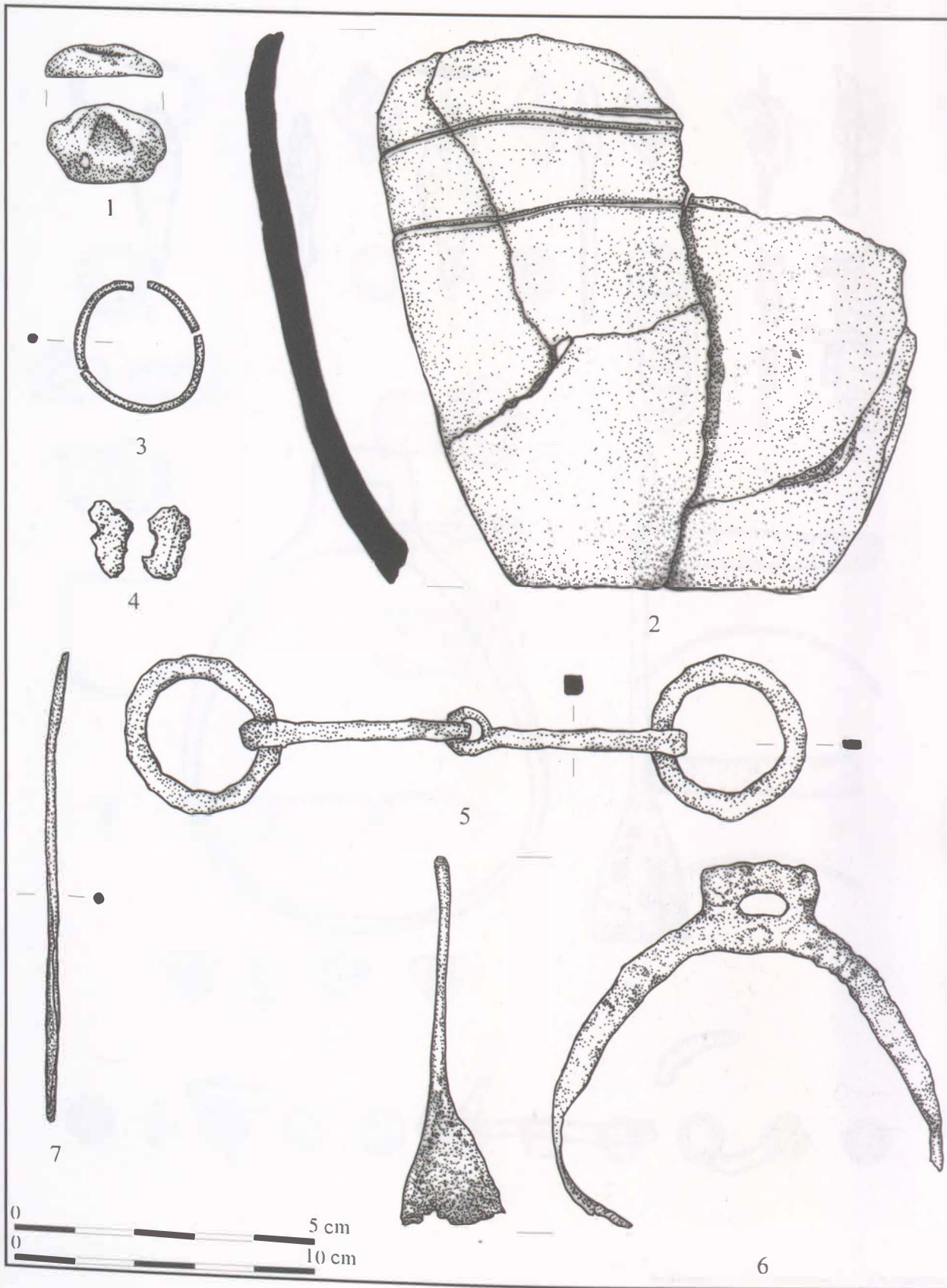
88. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1-11: 21. sír, 12-22: 19. sír

VII. TÁBLÁK

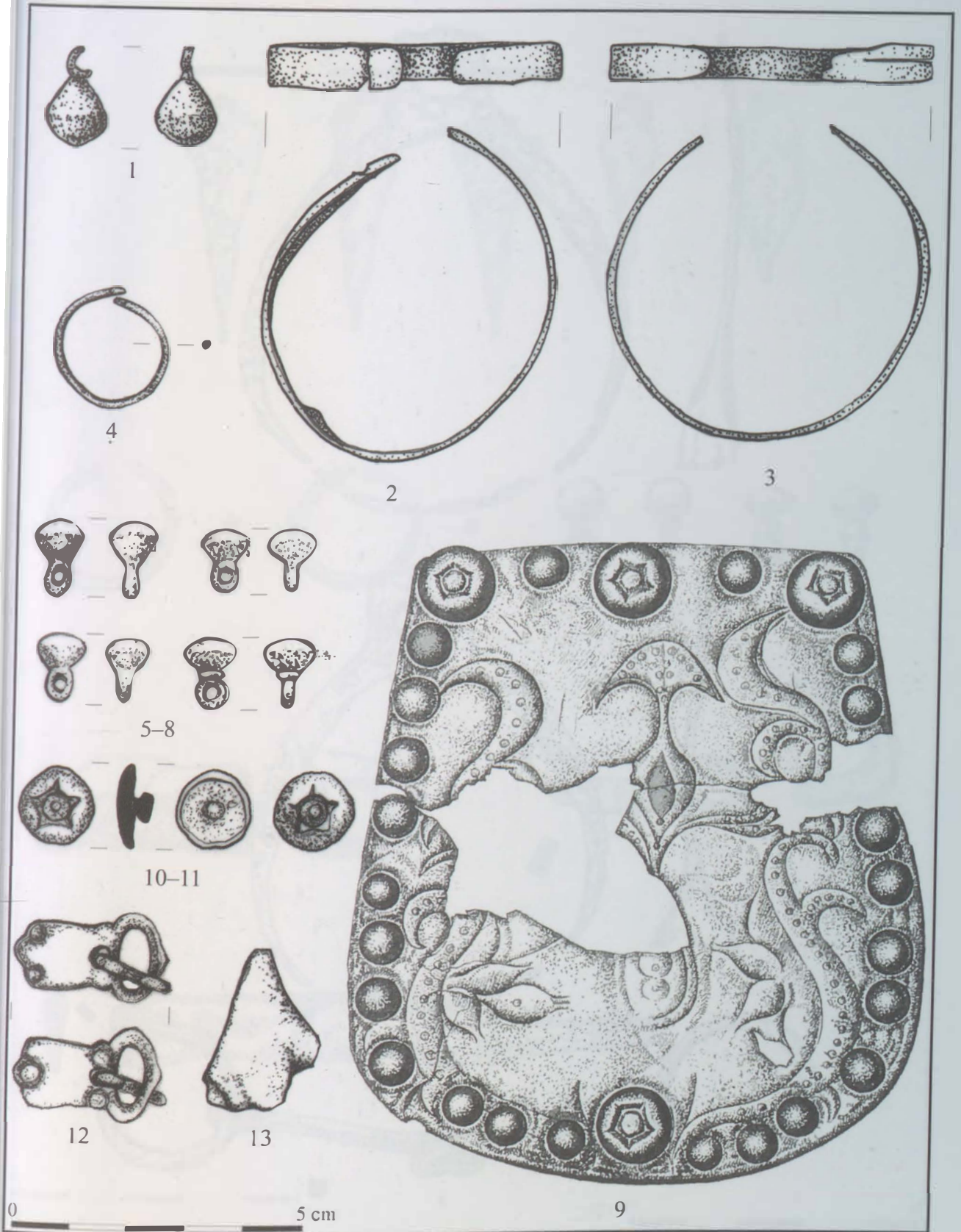
10 cm

89. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető 21. sír

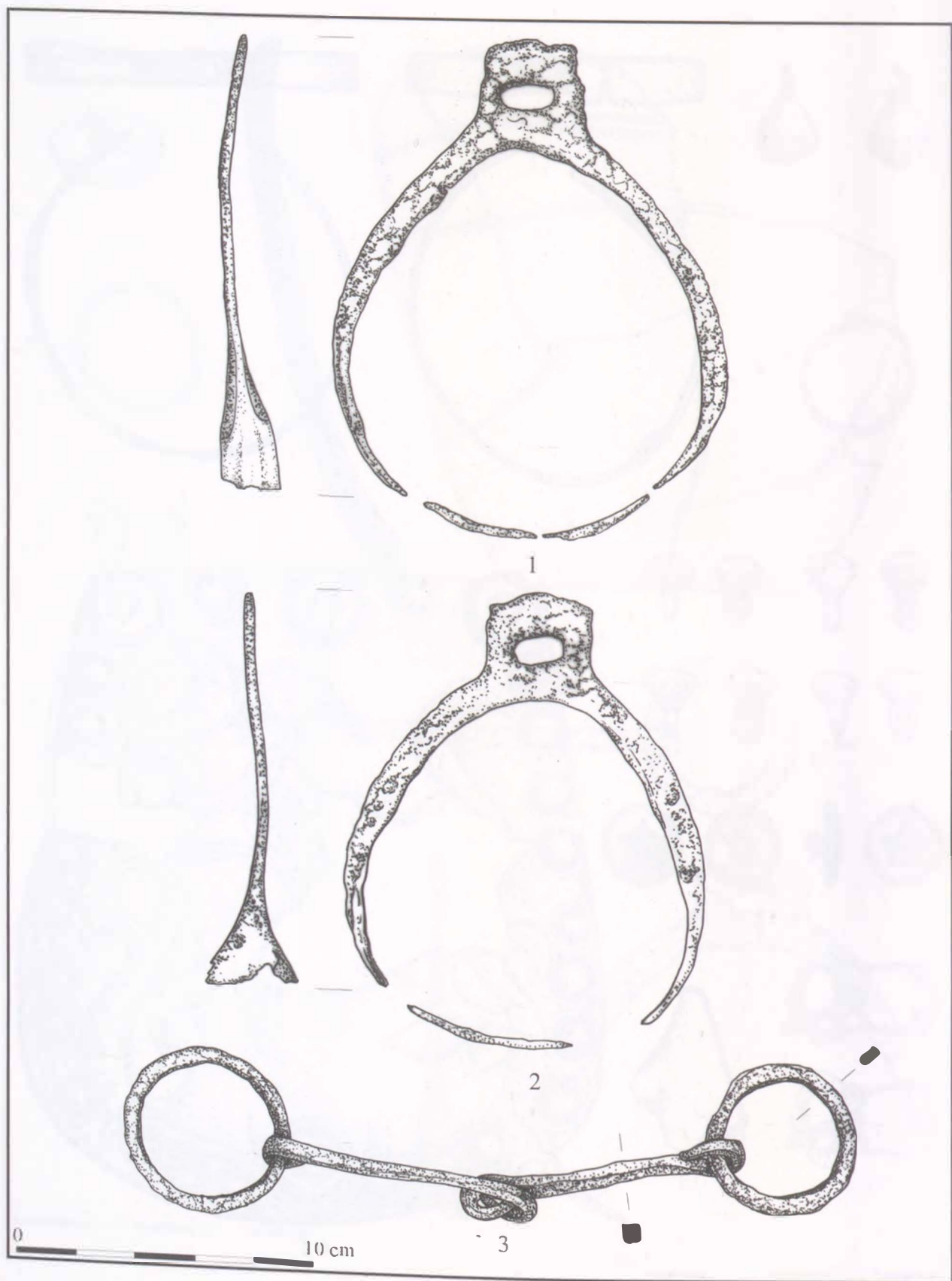

90. tábla. Kenézlő-Fazekaszug I. temető, 1-2: 23. sír, 3-4: 25. sír, 5-6: azonosíthatatlan, 7: szórvány

VII. TÁBLÁK

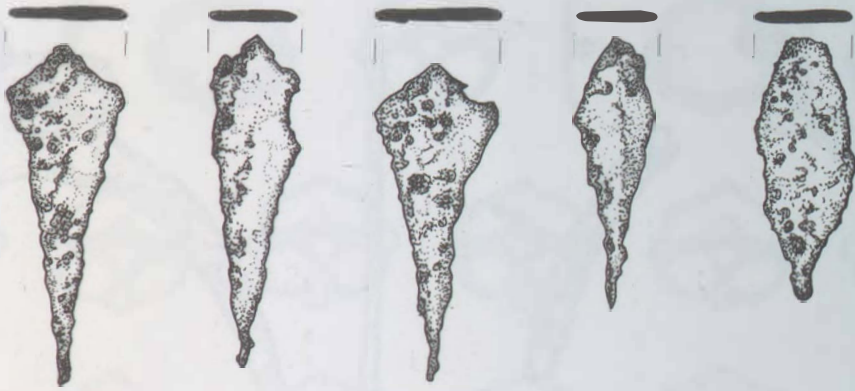

91. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1-3: 26. sír, 4-13: 28. sír

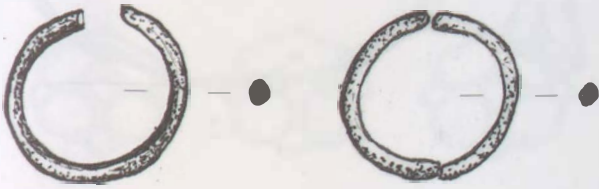

92. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 26. sír

VII. TÁBLÁK

1-5

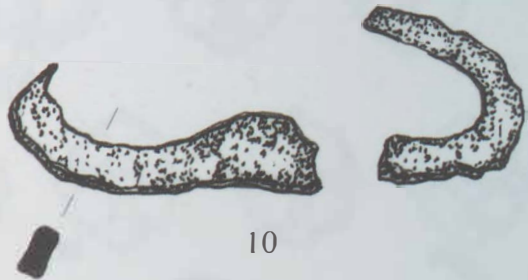
6-7

8-9

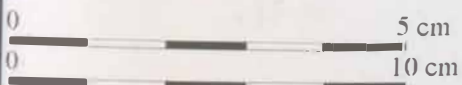
11-12

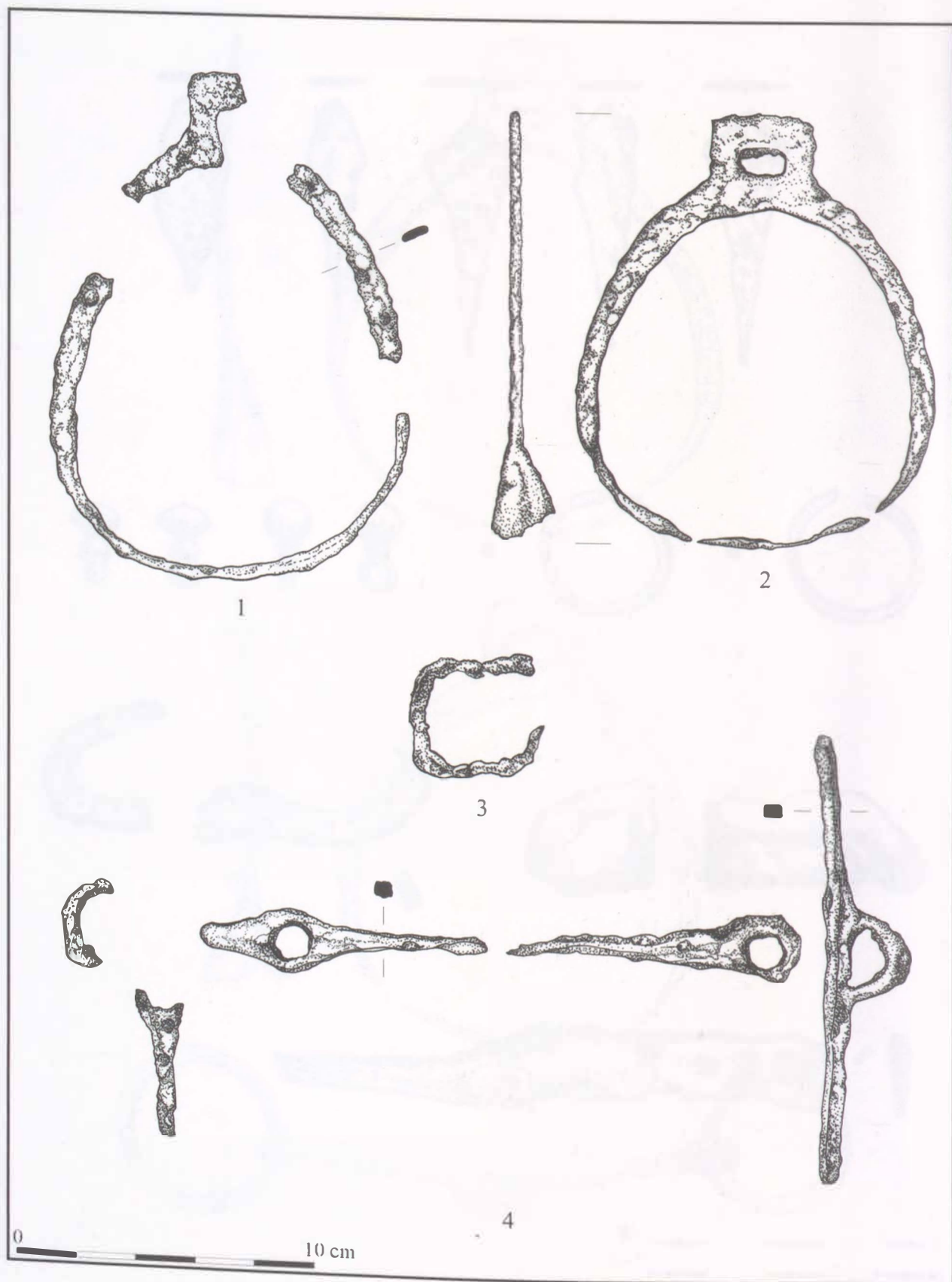
10

13

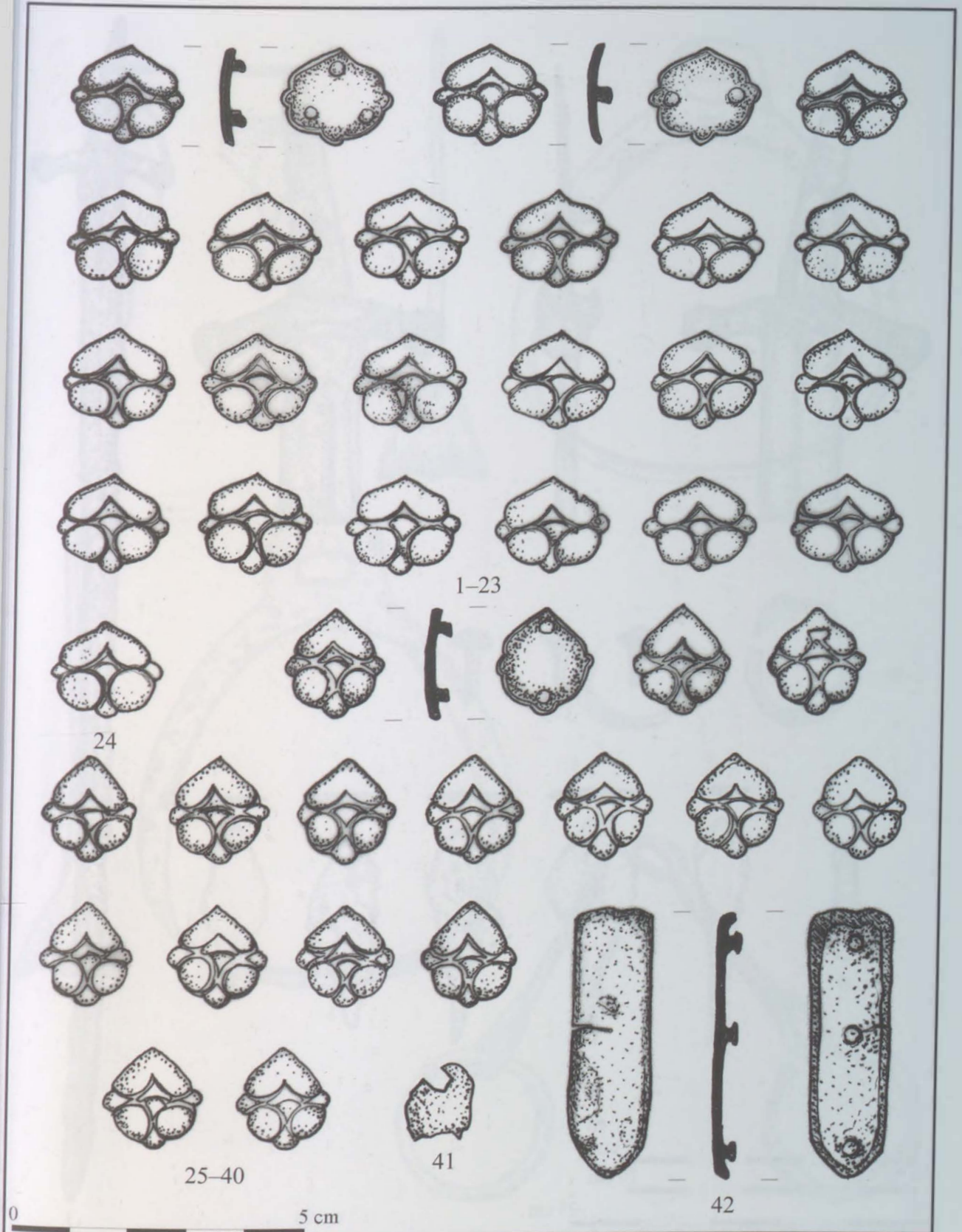

93. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1-5: 28. sír, 6-13: 29. sír

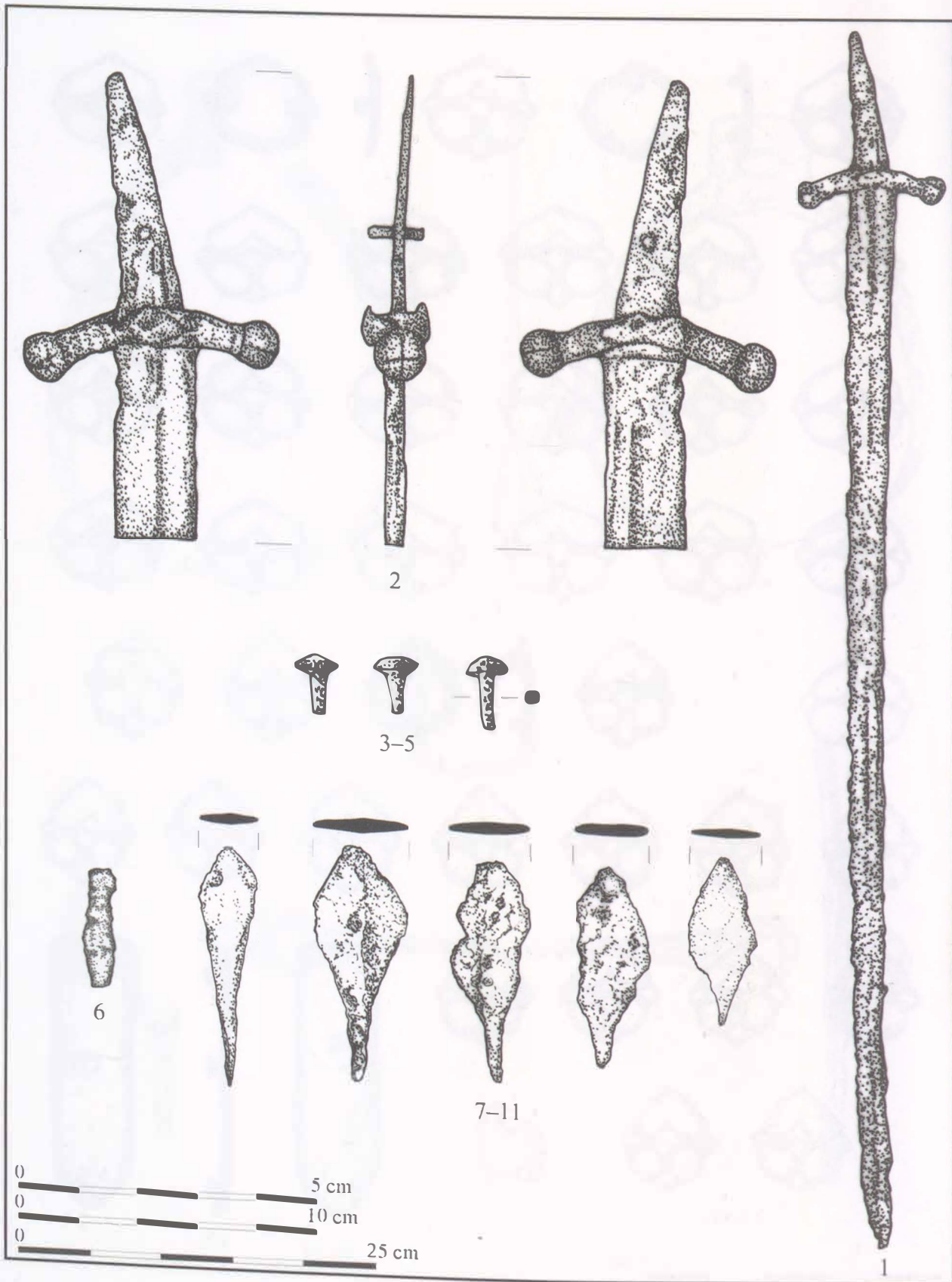

94. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 28. sír

VII. TÁBLÁK

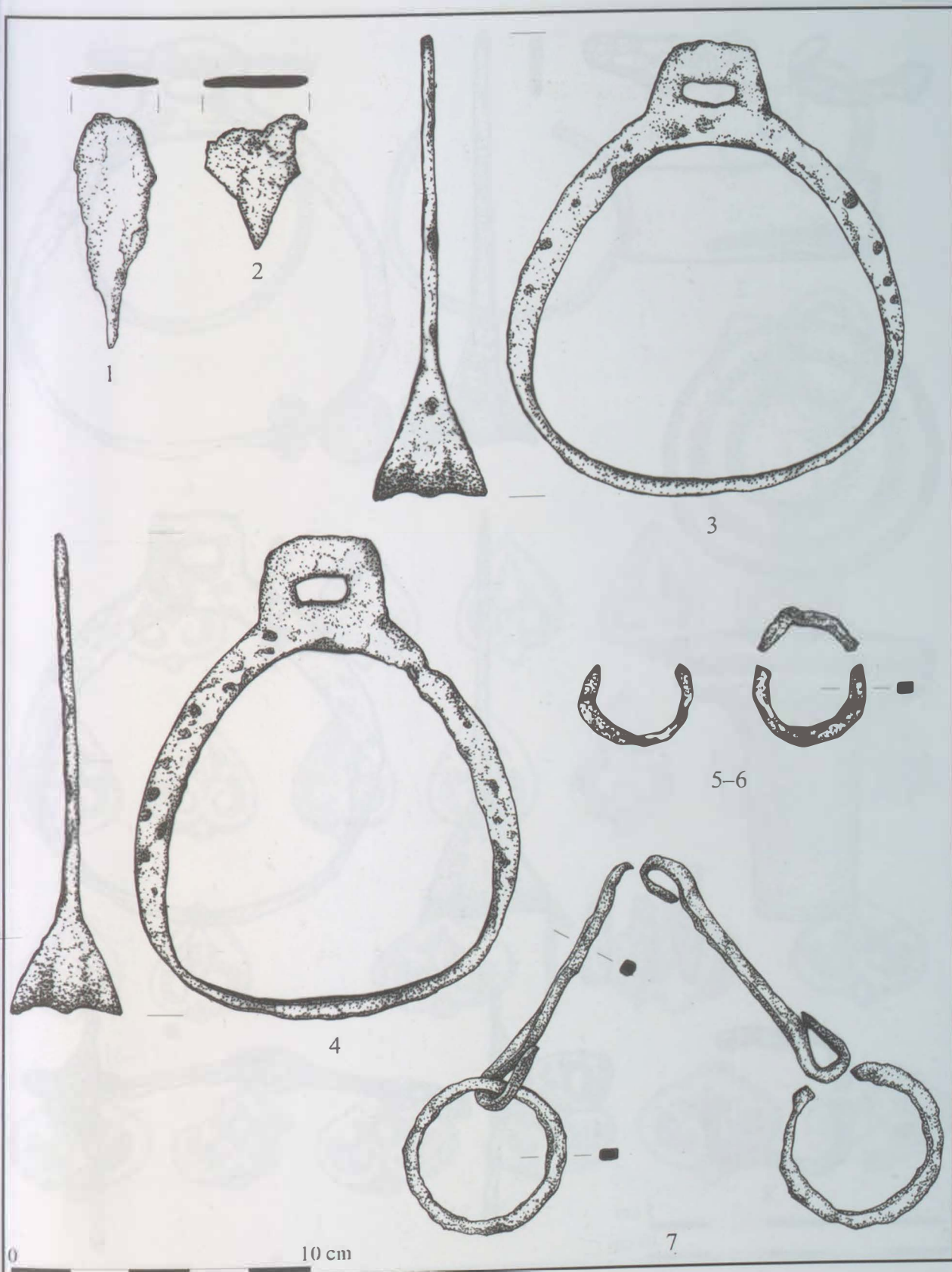

95. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 29. sír

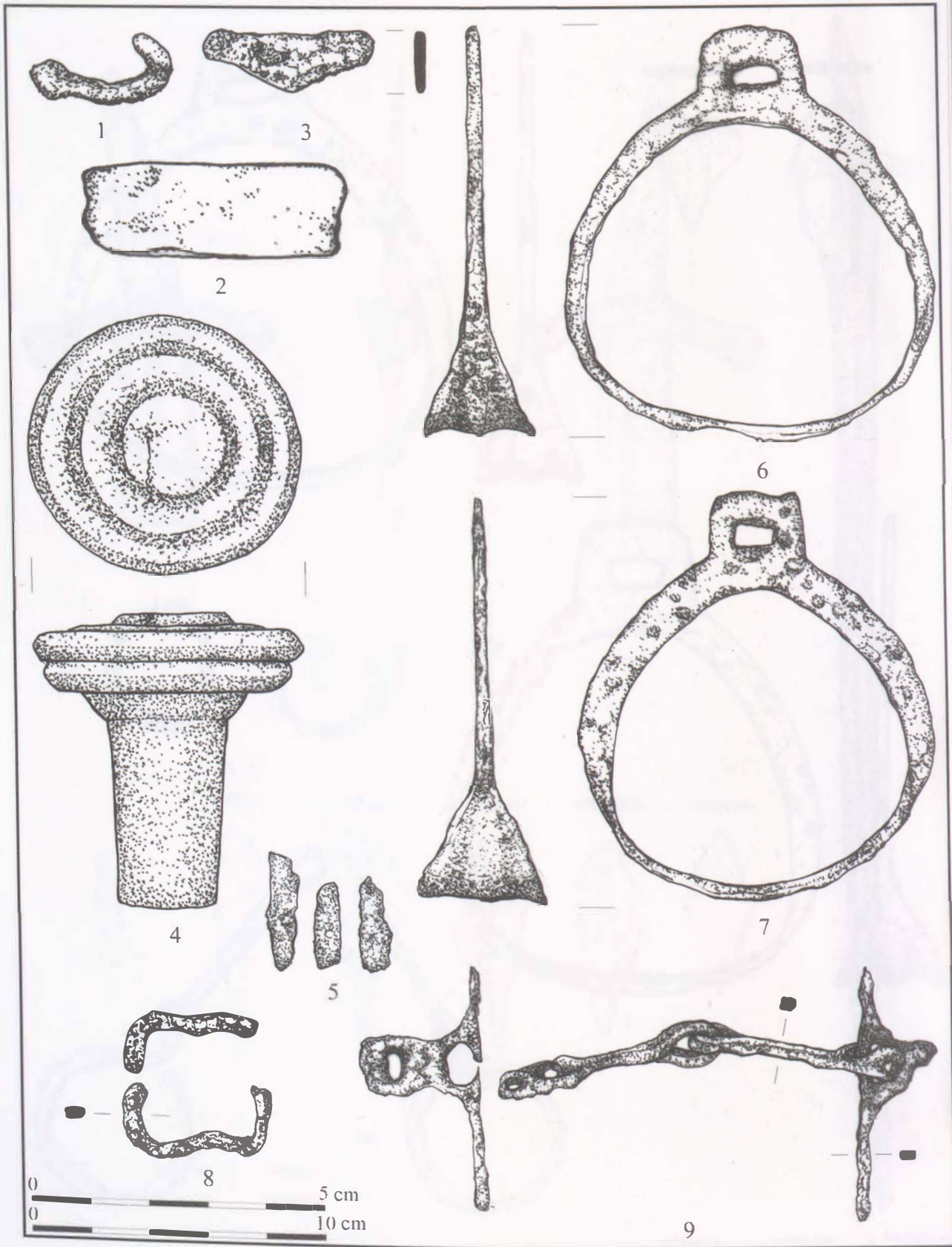

96. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 29. sír

VII. TÁBLÁK

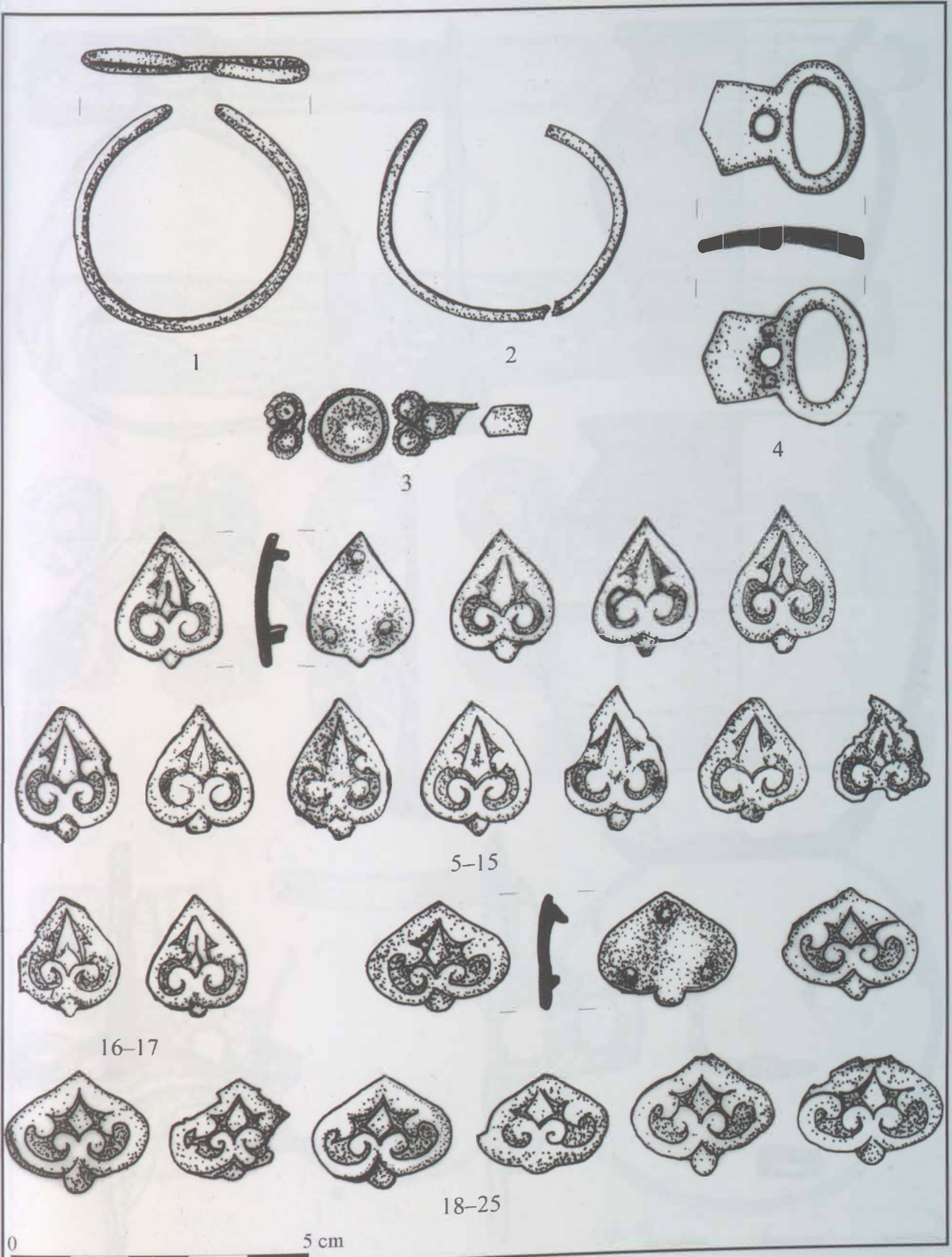

97. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 29. sír

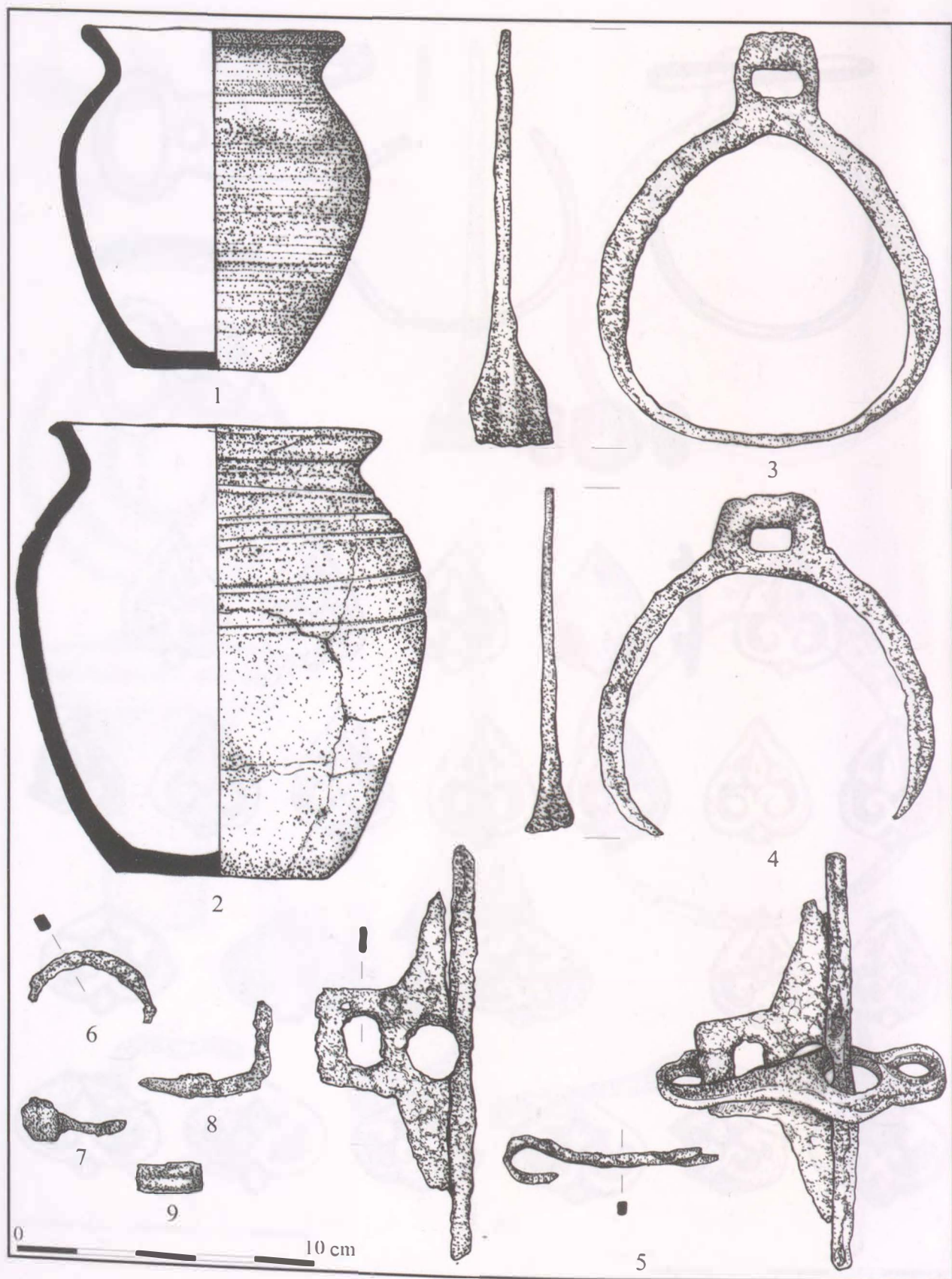

98. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 30. sír

VII. TÁBLÁK

99. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 31. sír

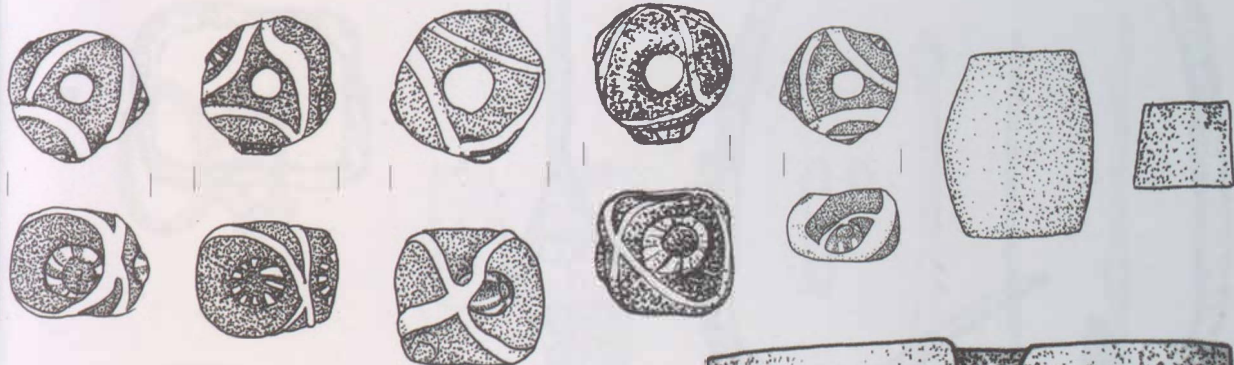

100. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1: 32. sír, 2: 33. sír, 3-9: 34. sír

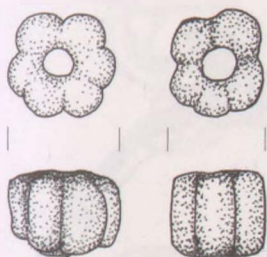
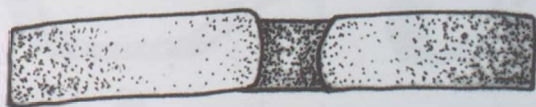
VII. TÁBLÁK

1-2

3-9

10-12

13

14

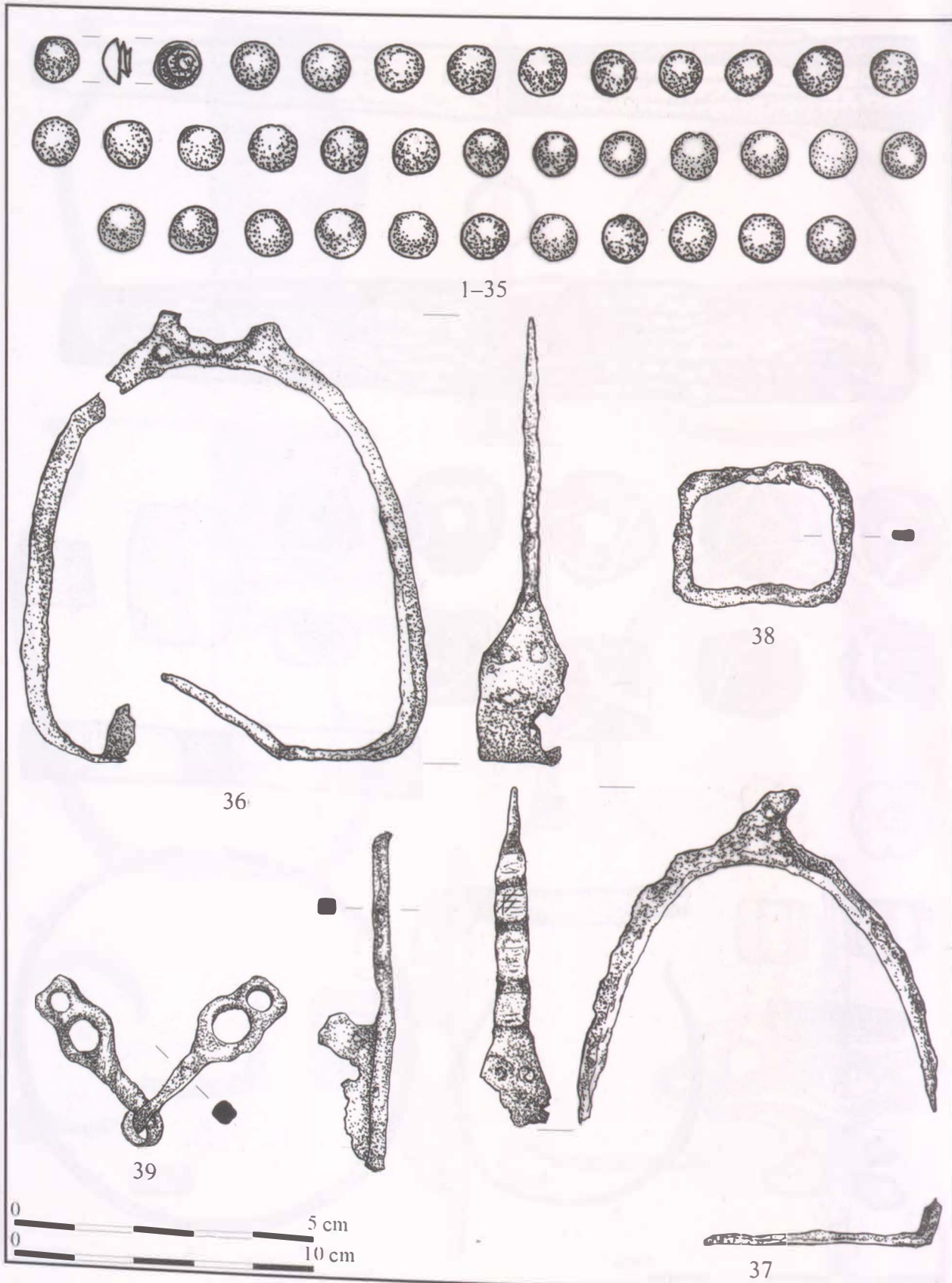

15

5 cm

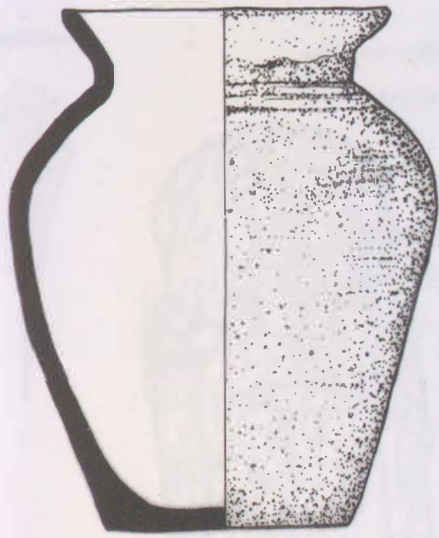
101. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 34. sír

VII. TÁBLÁK

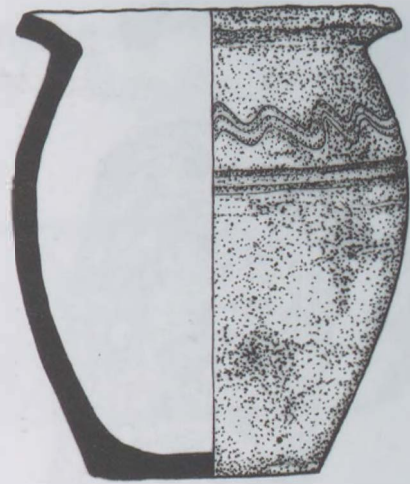

102. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1-35: 34. sír; 36-39: 35. sír

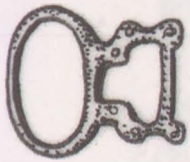
VII. TÁBLÁK

1

2

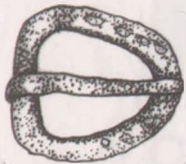
3

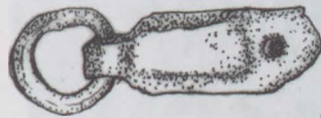
6

4

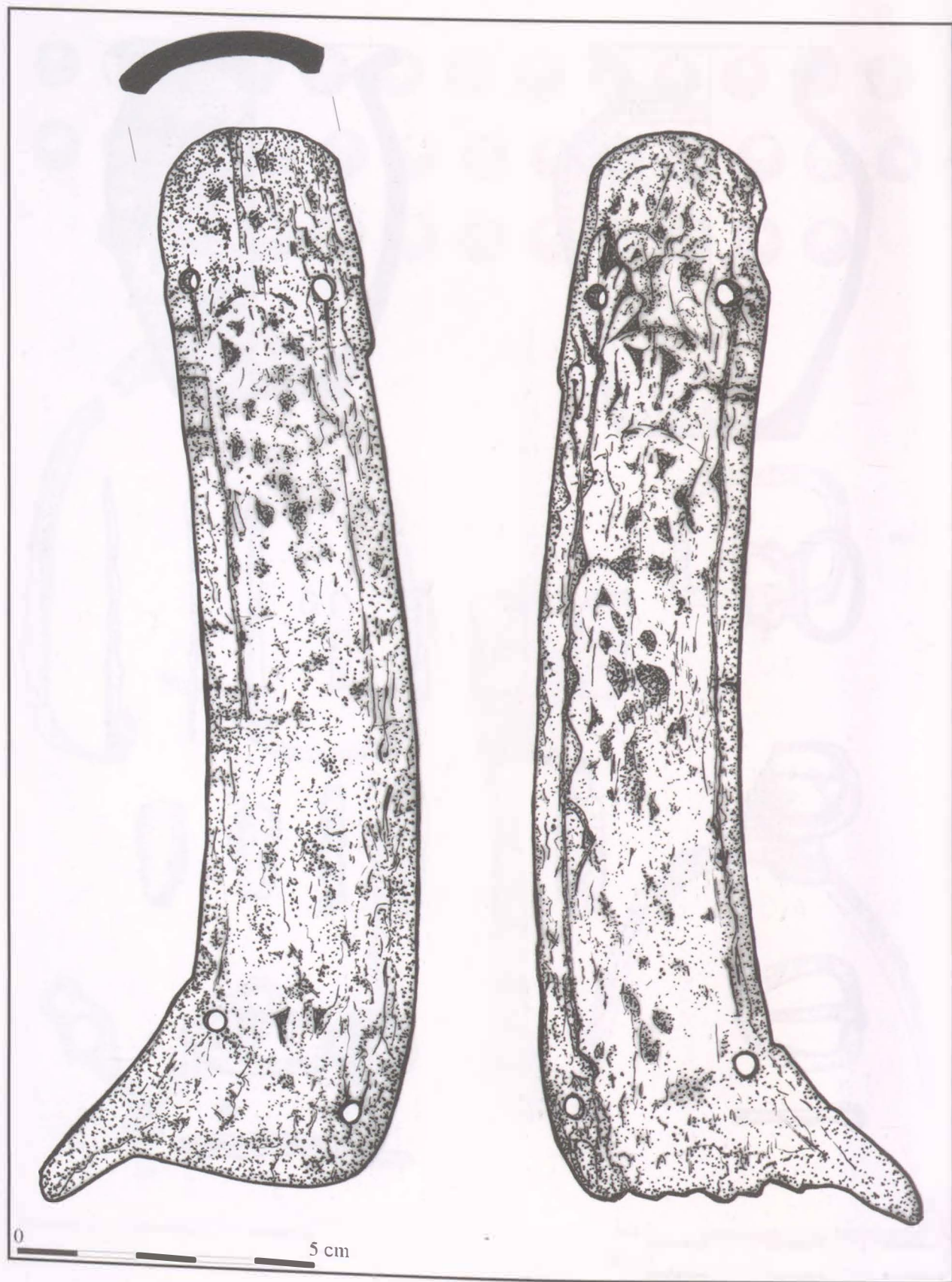
7

5

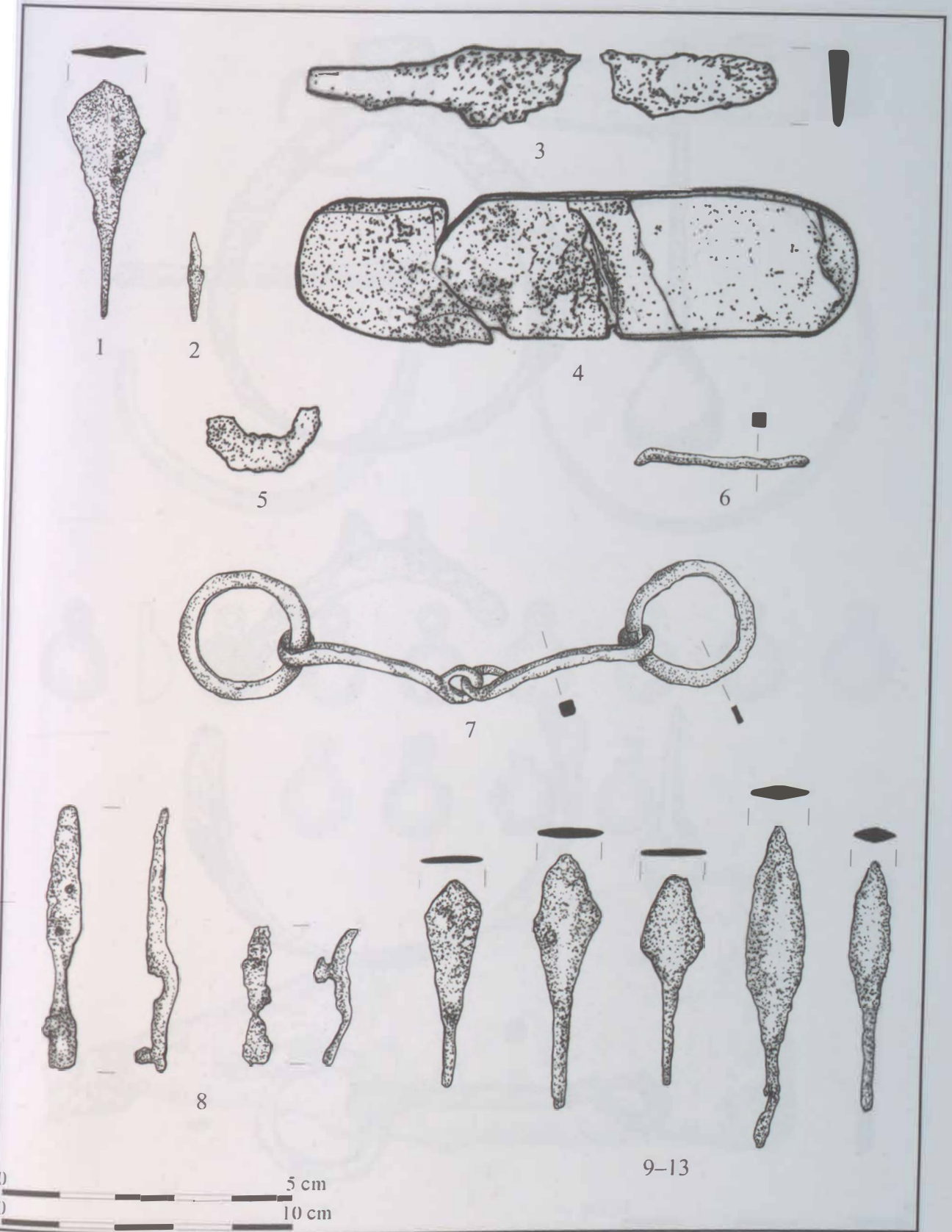

103. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1: 37. sír, 2: 38. sír, 3-7: 39. sír

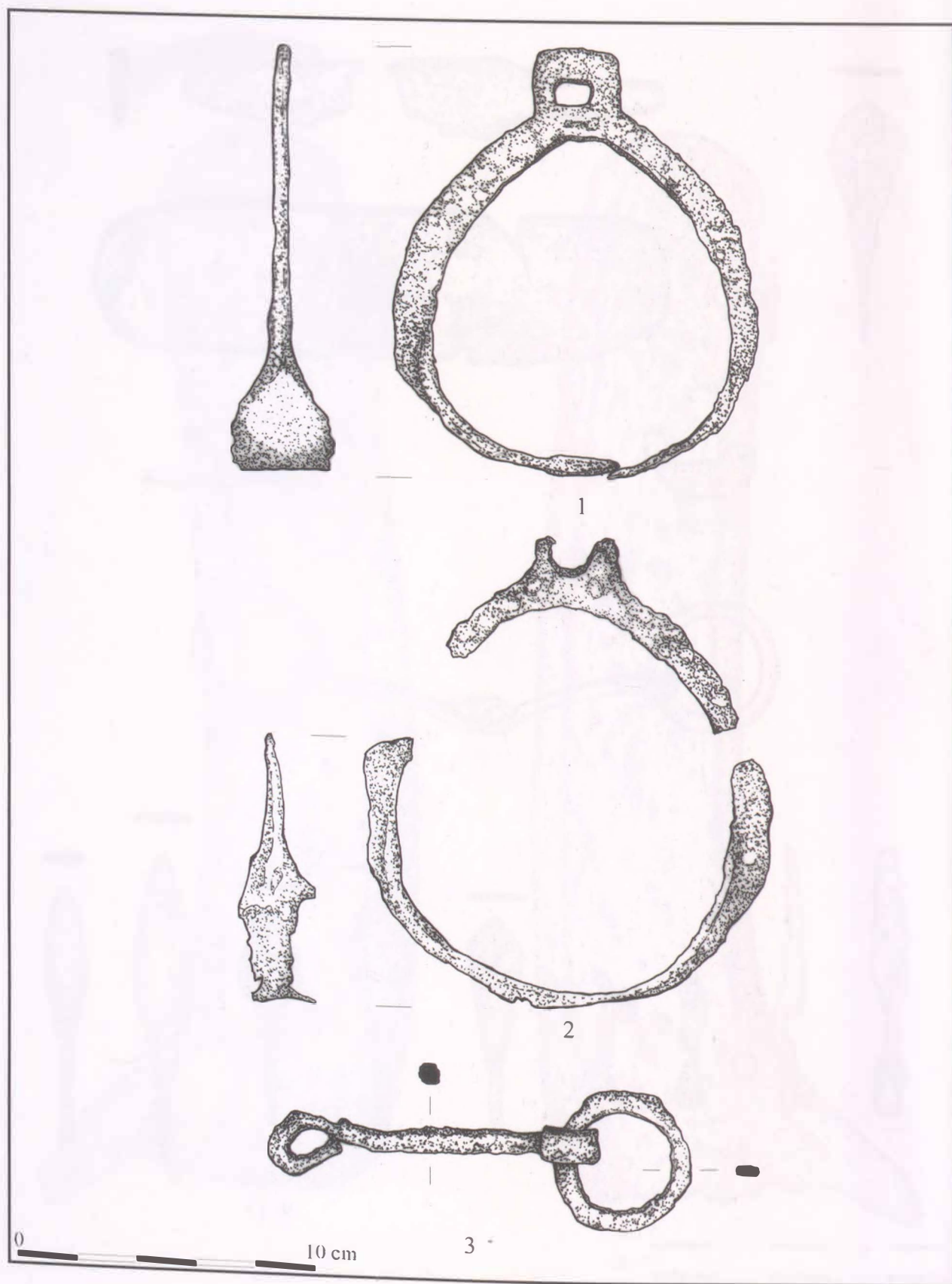

104. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 39. sír

VII. TÁBLÁK

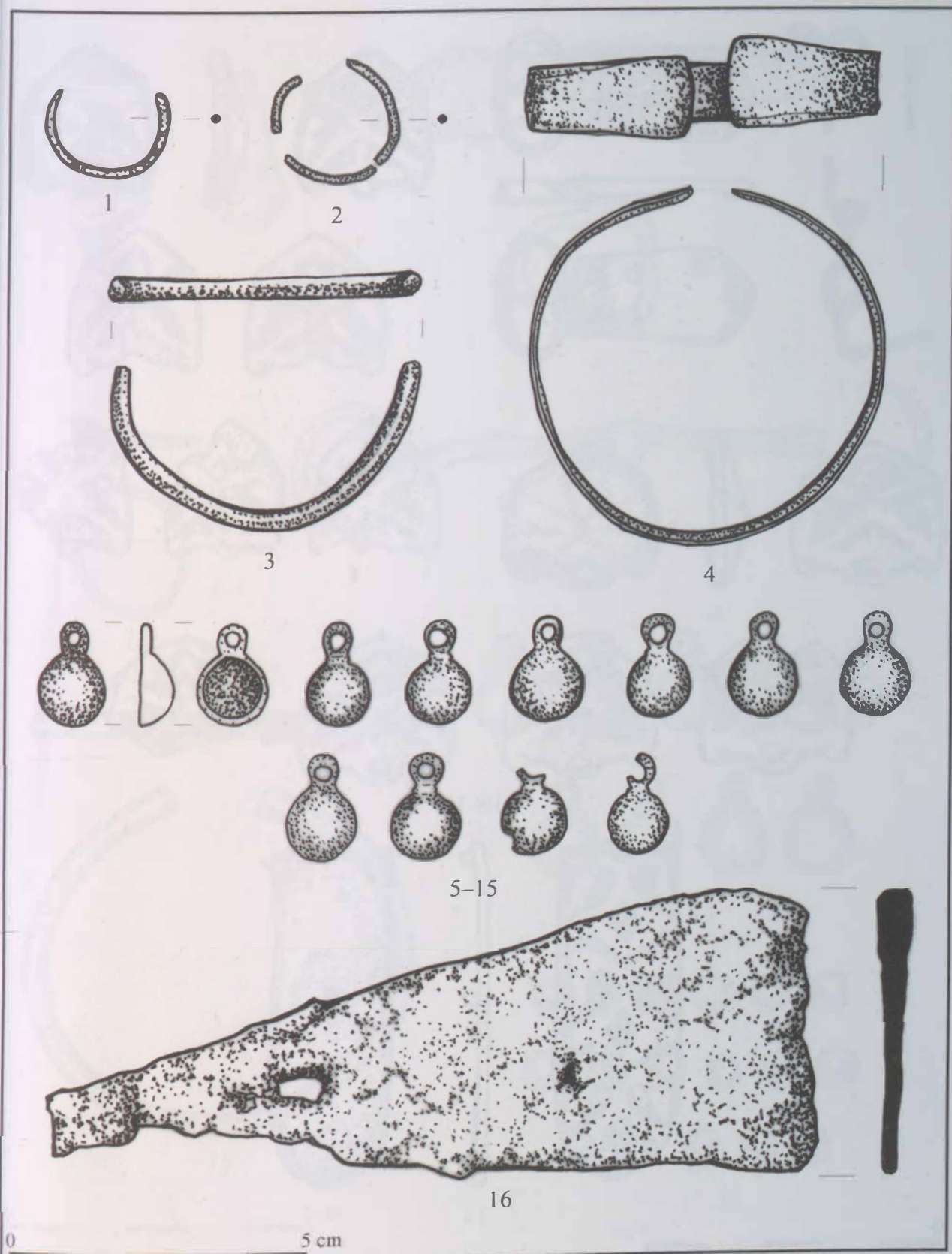

105. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1-7: 39. sír, 8-13: 40. sír

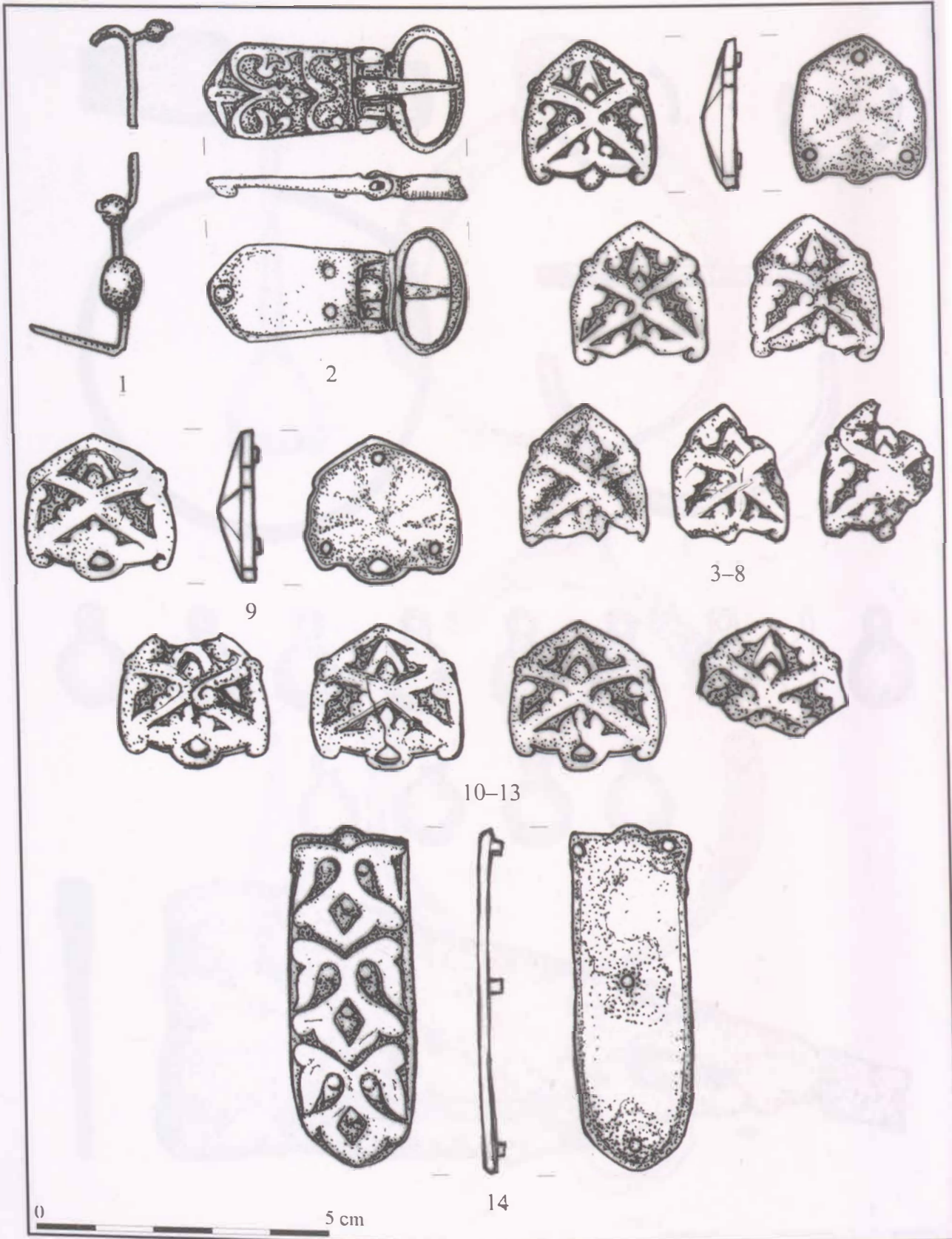
106. tábla, Kenézlő-Fazekaszug II. temető 40. sír

VII. TÁBLÁK

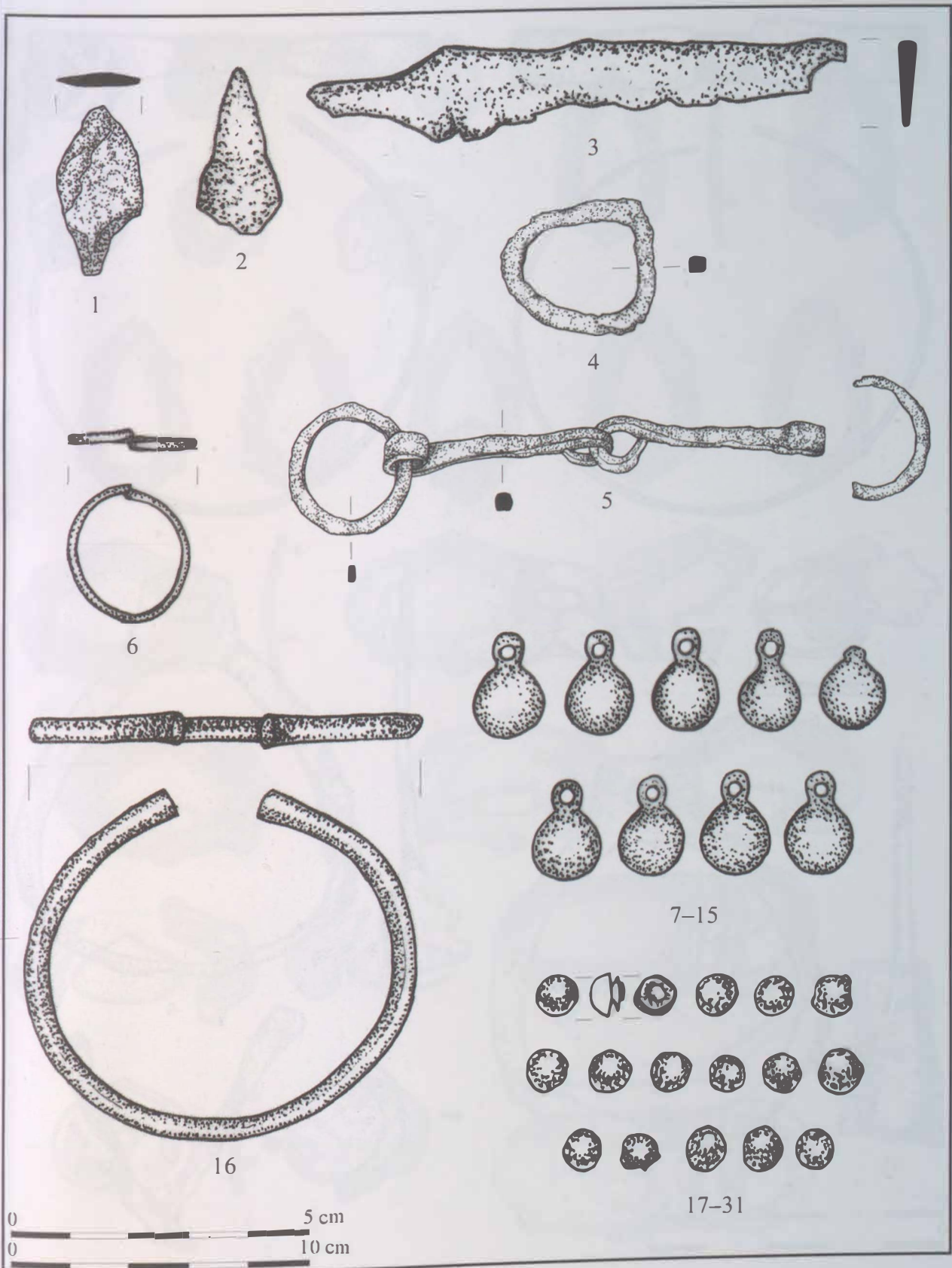

107. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 41. sír

VII. TÁBLÁK

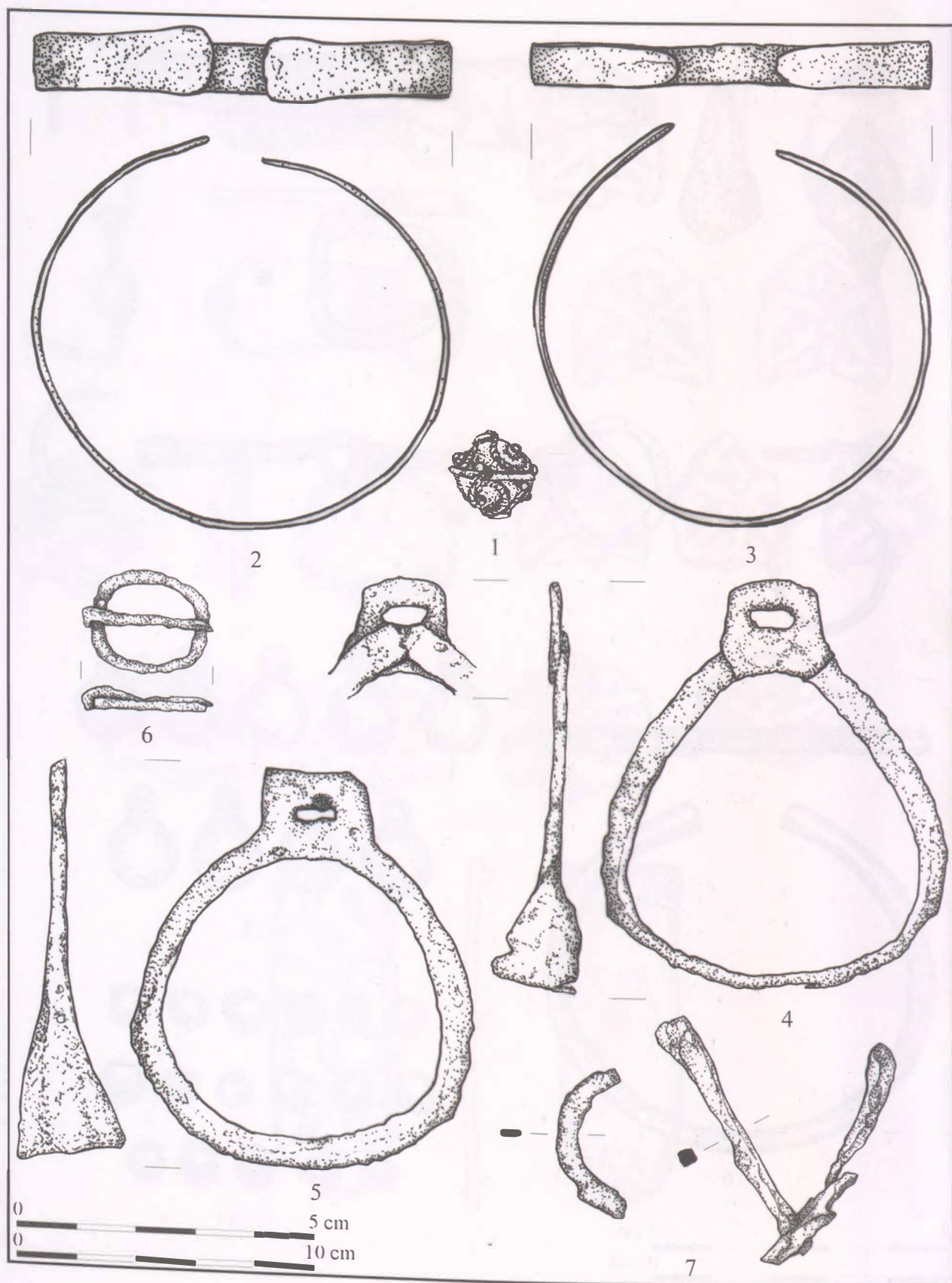

108. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 42. sír

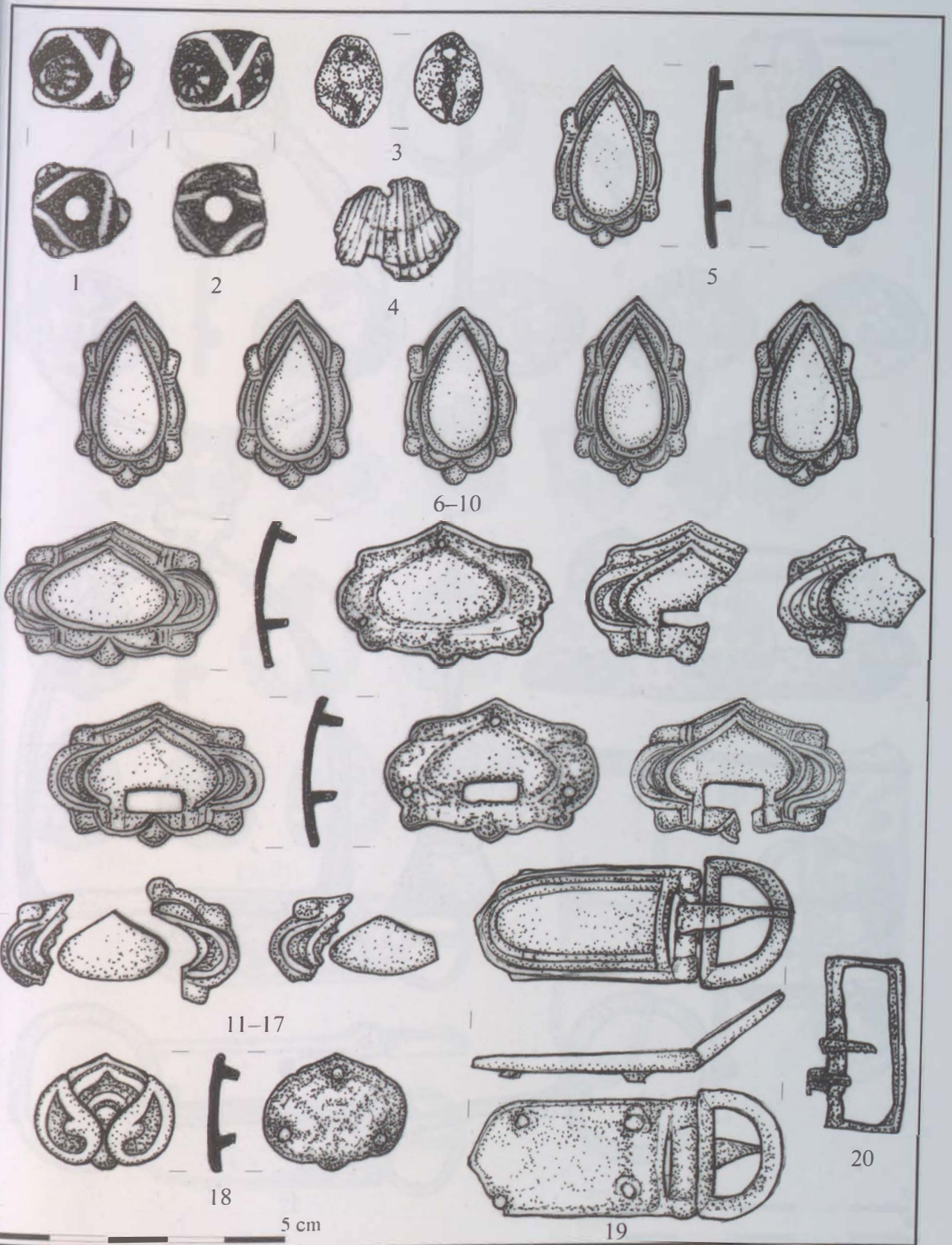
109. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1-5: 42. sír, 6-31: 43. sír

VII. TÁBLÁK

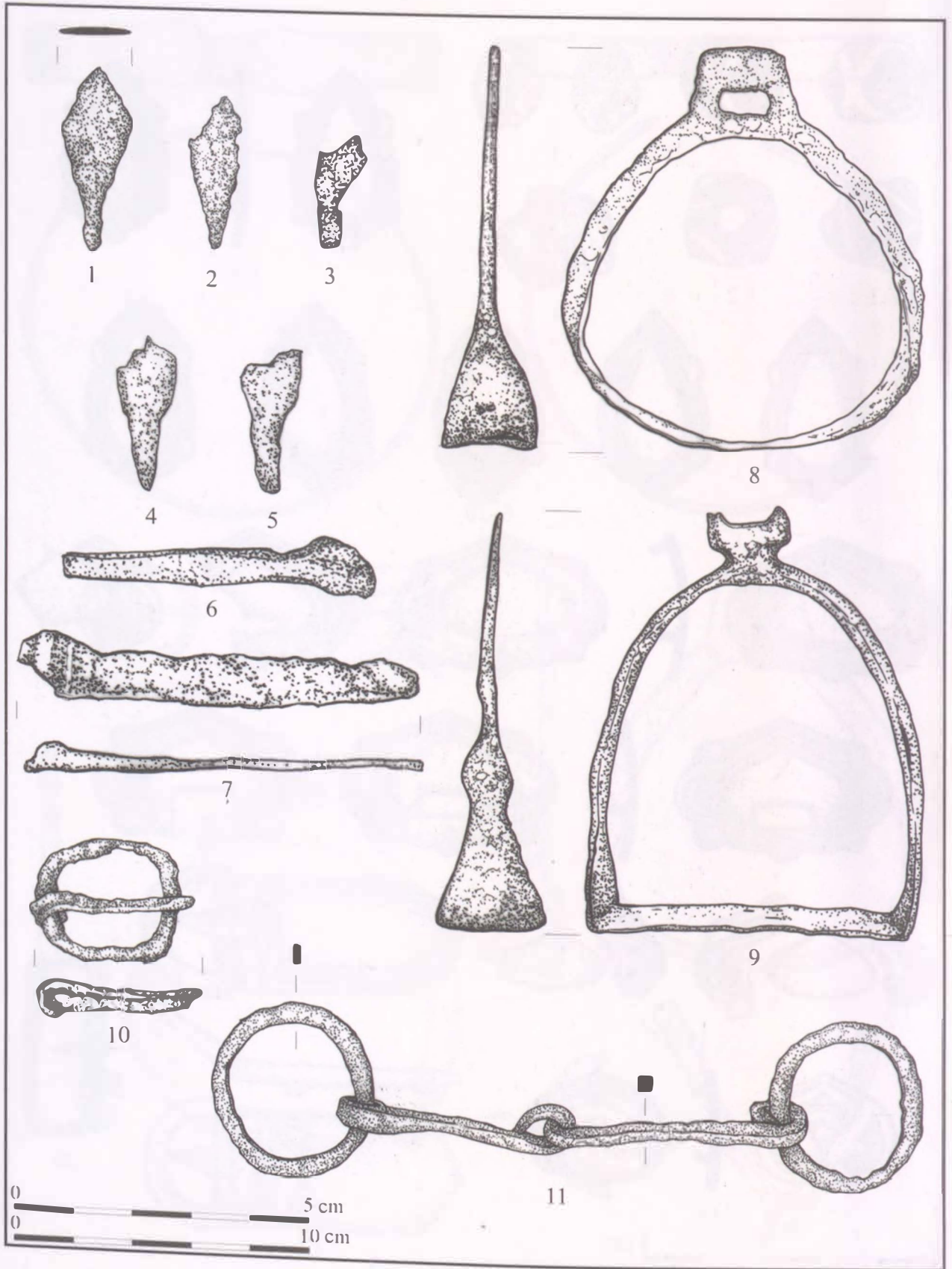
110. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 44. sír

VII. TÁBLÁK

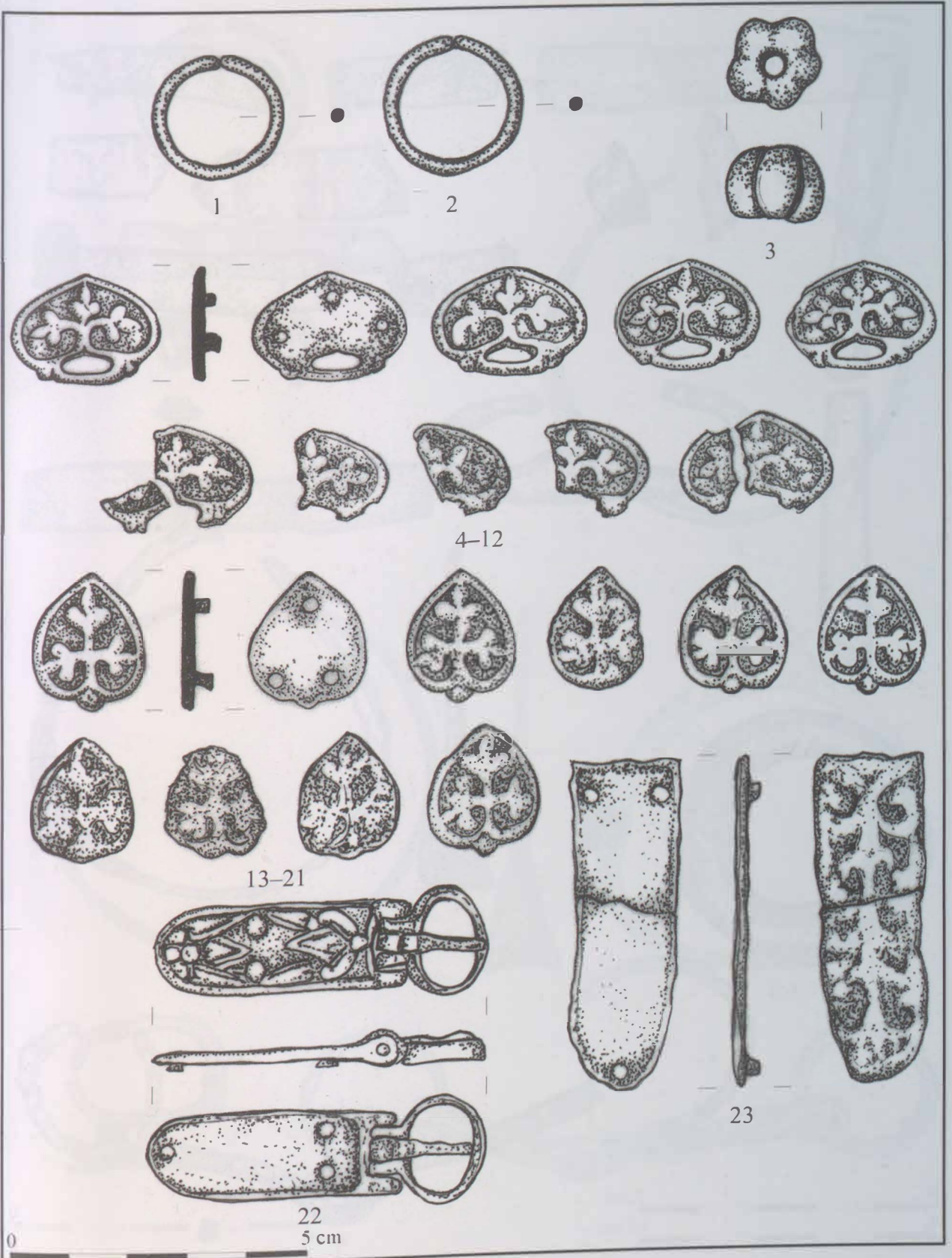
111. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 45. sír

VII. TÁBLÁK

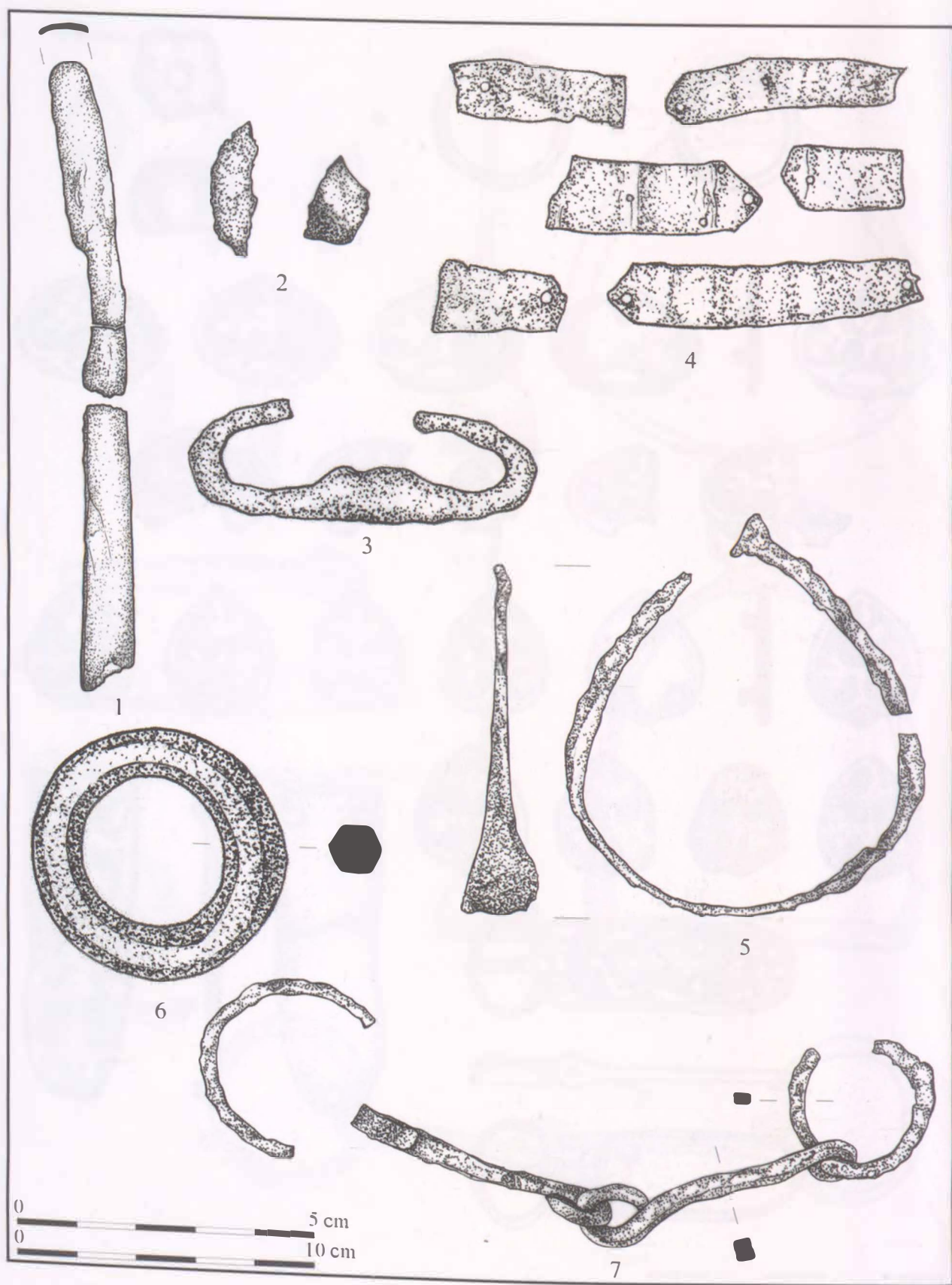

112. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 45. sír

VII. TÁBLÁK

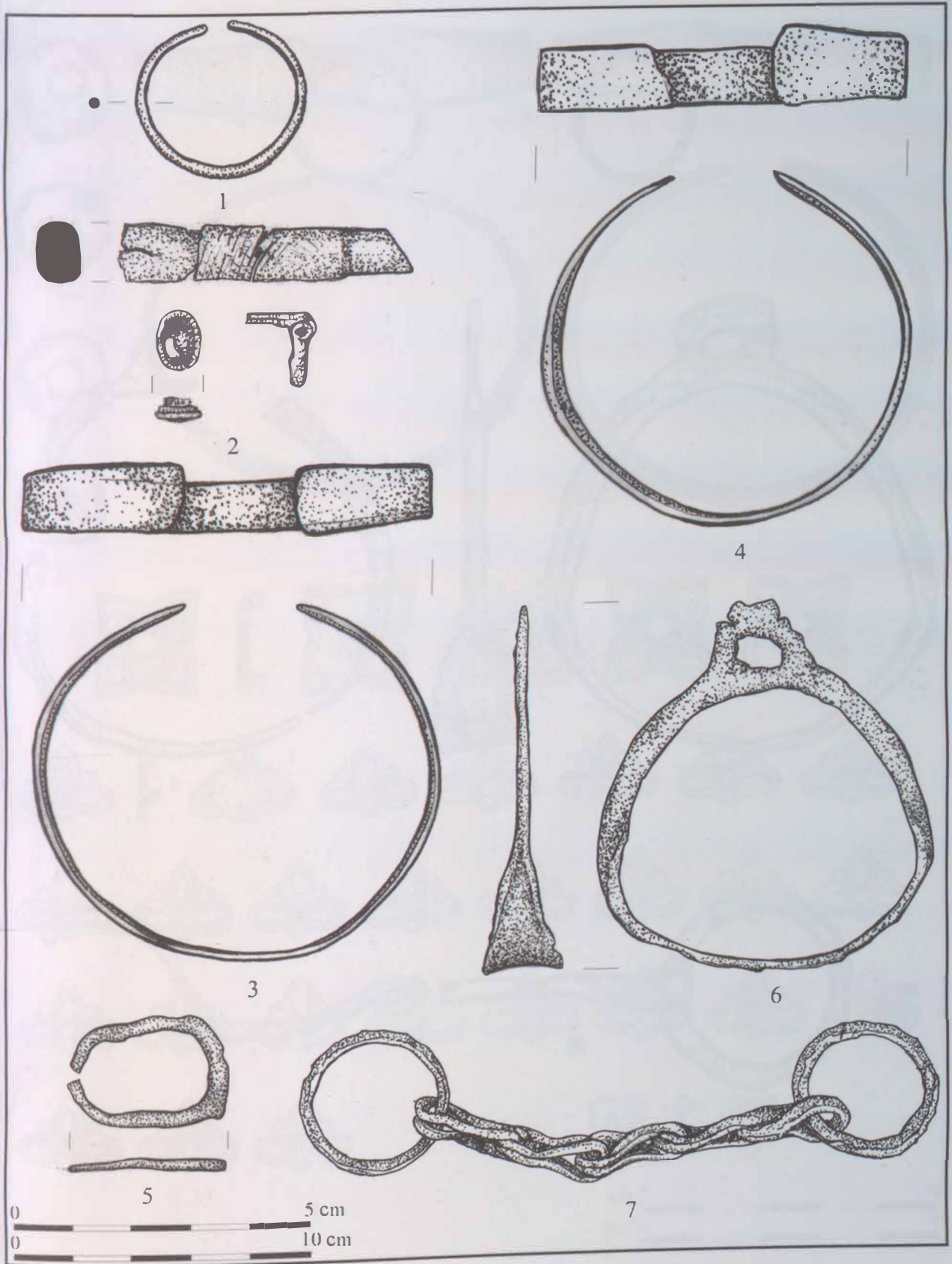

113. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 46. sír

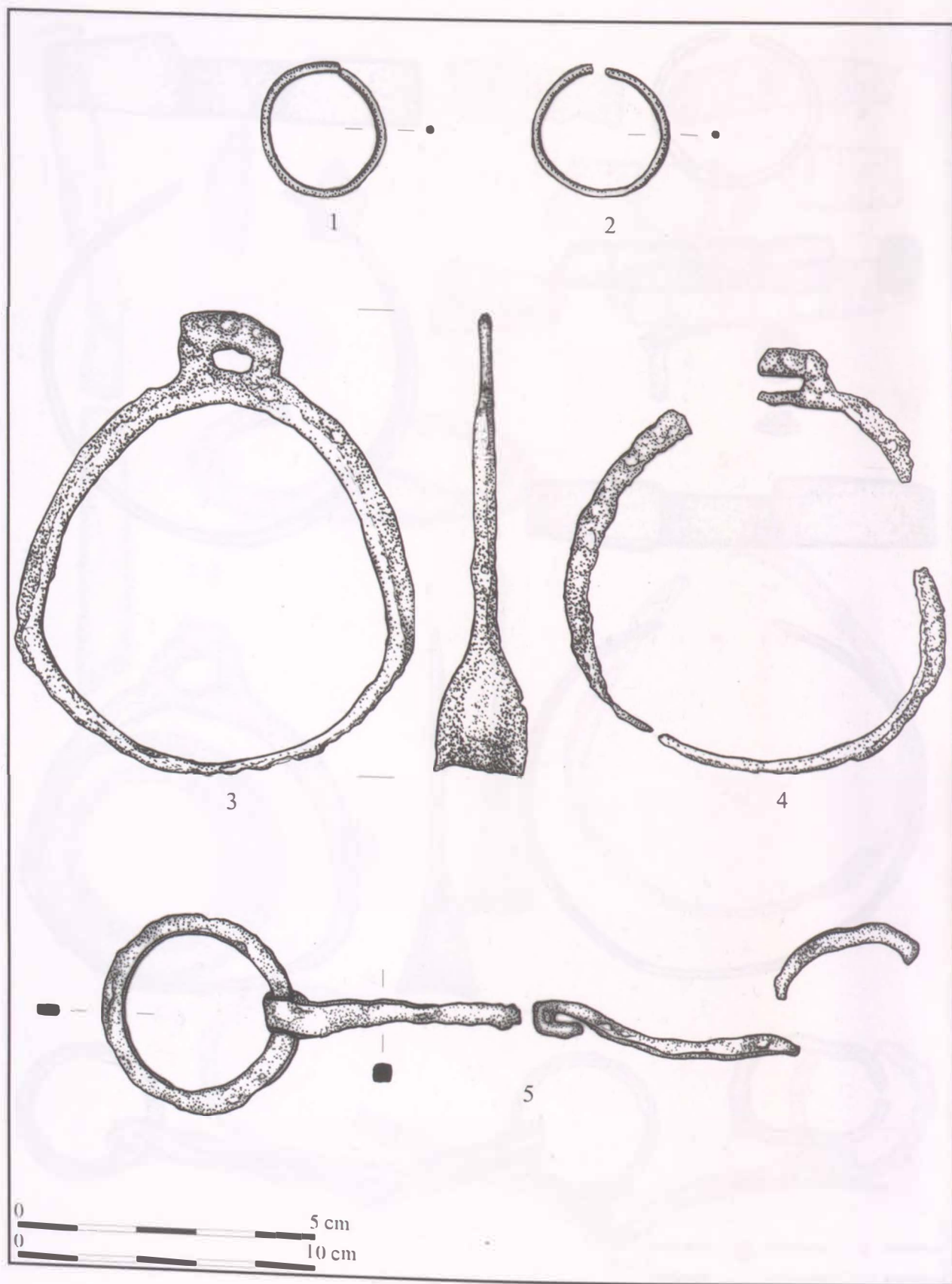

114. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 46. sír

VII. TÁBLÁK

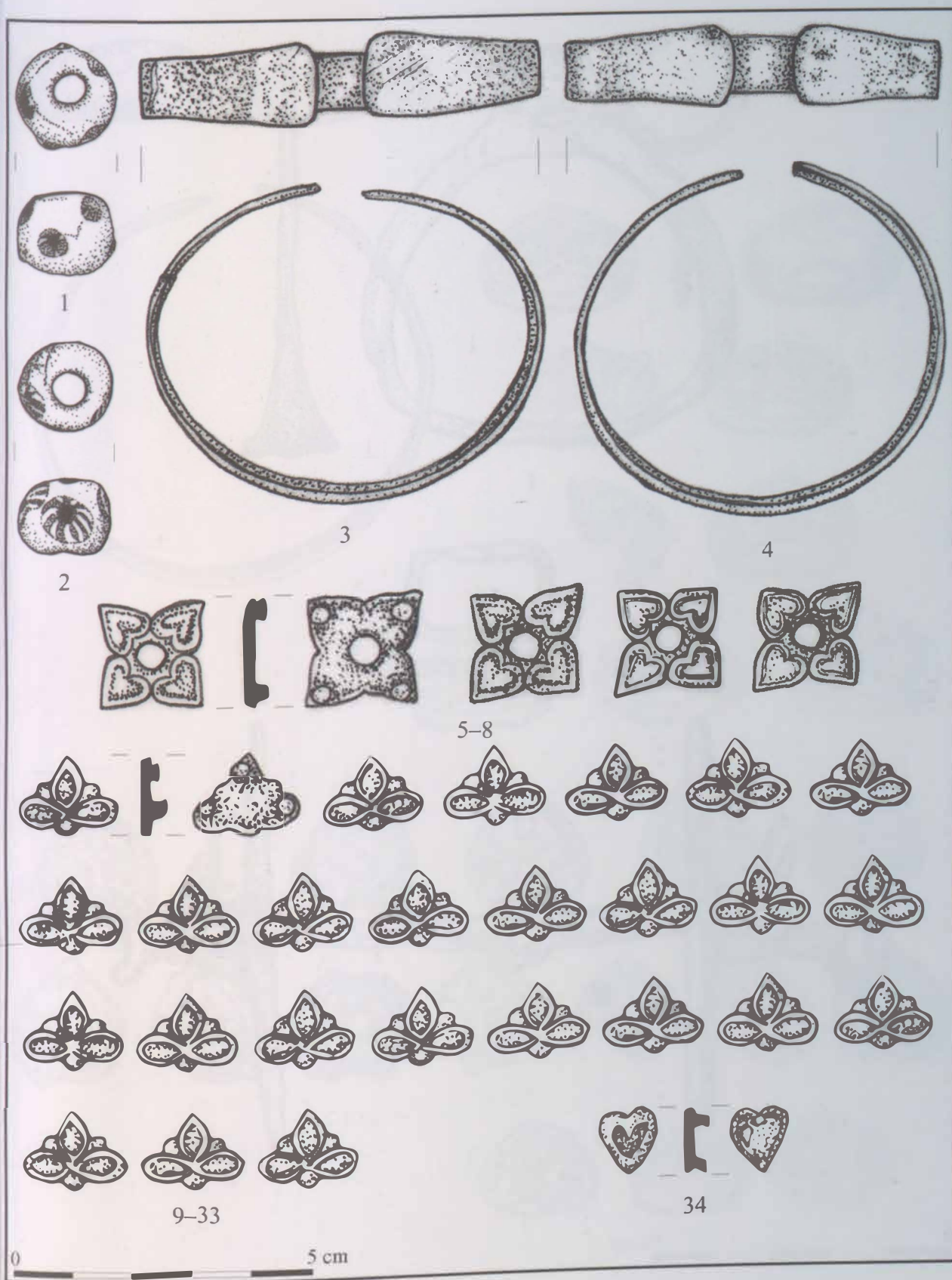

115. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 47. sír

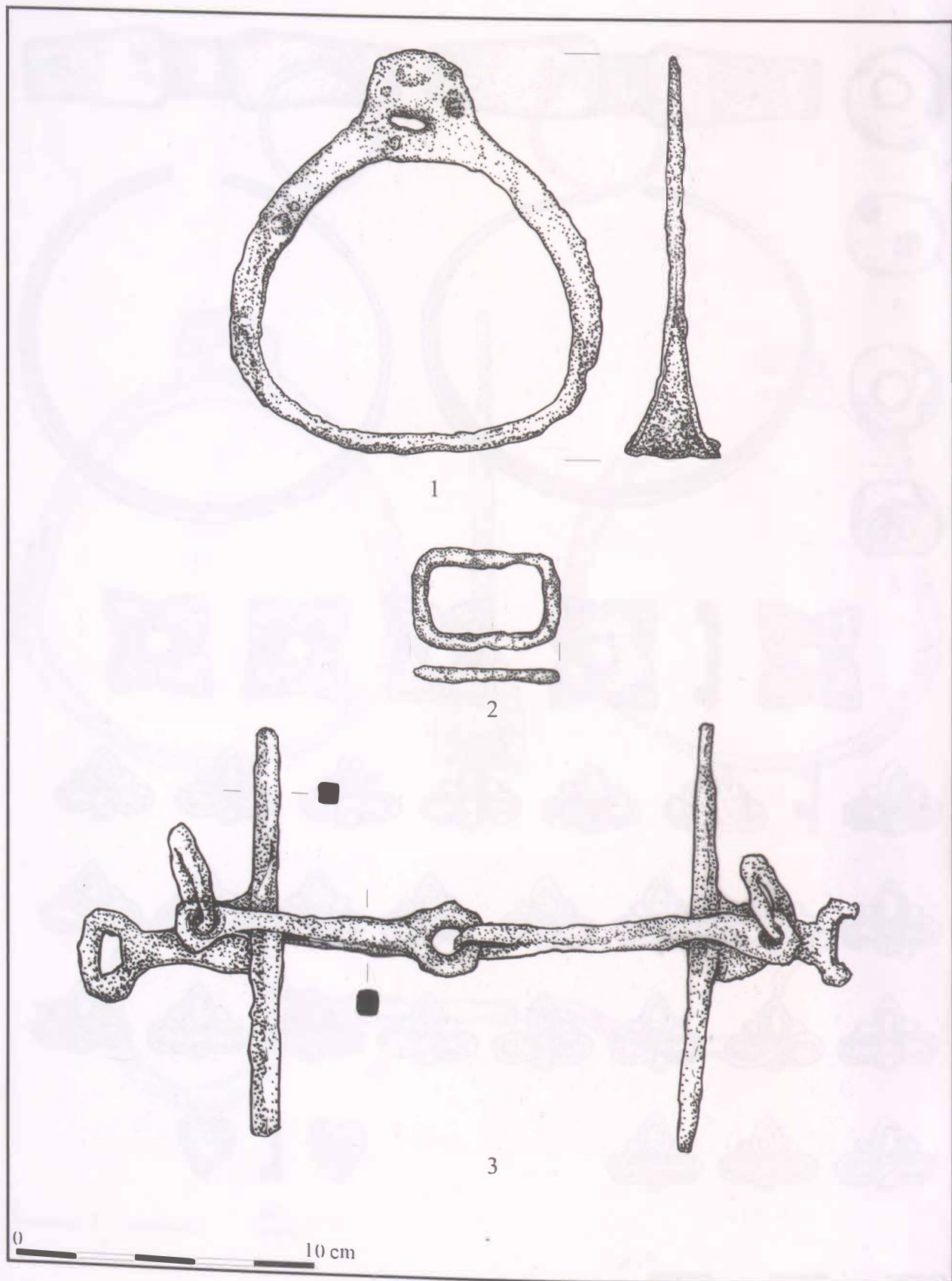
116. tábla. *Kenézlő-Fazekaszug II. temető 48. sír*

VII. TÁBLÁK

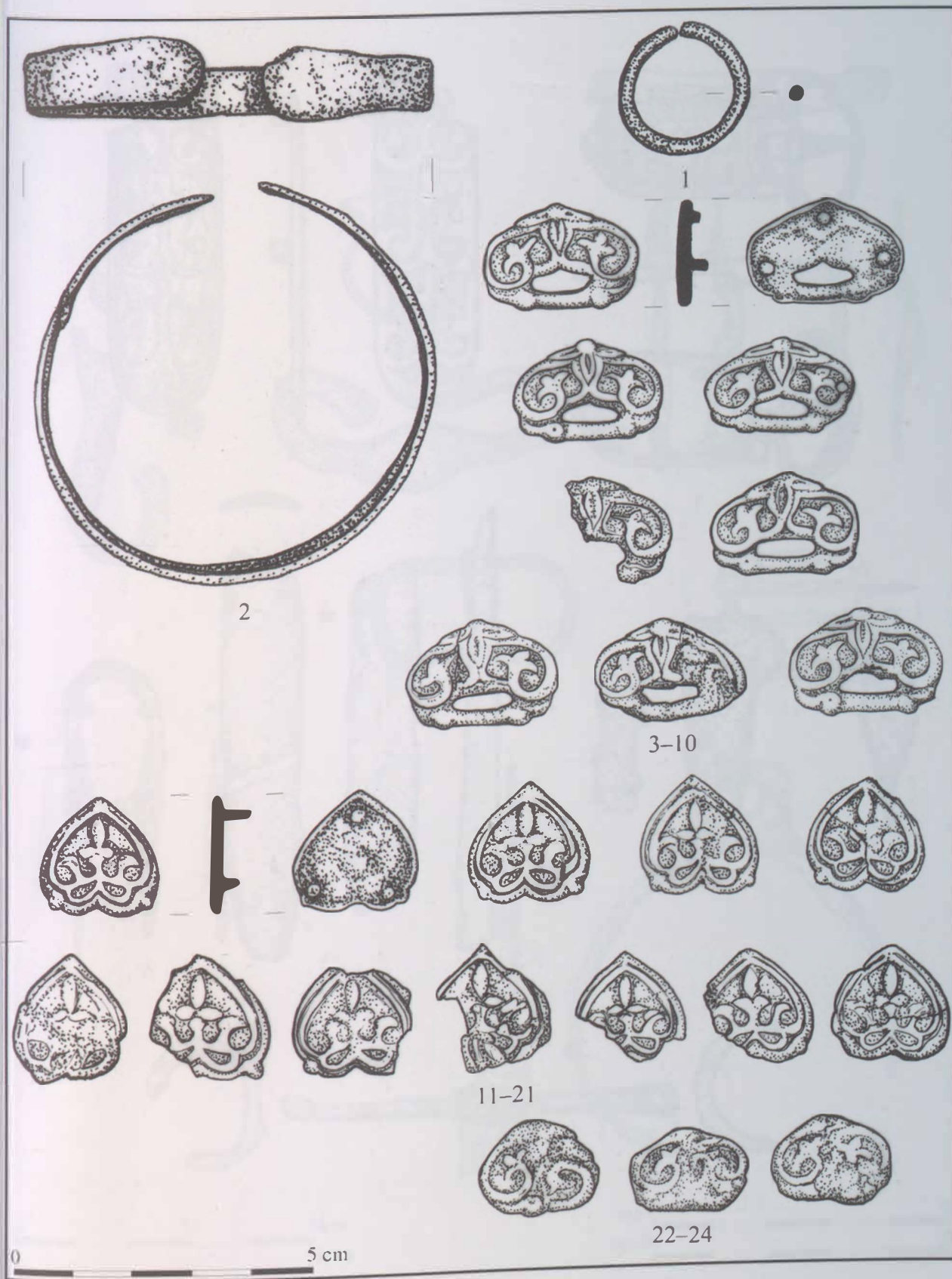
117. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 49. sír

VII. TÁBLÁK

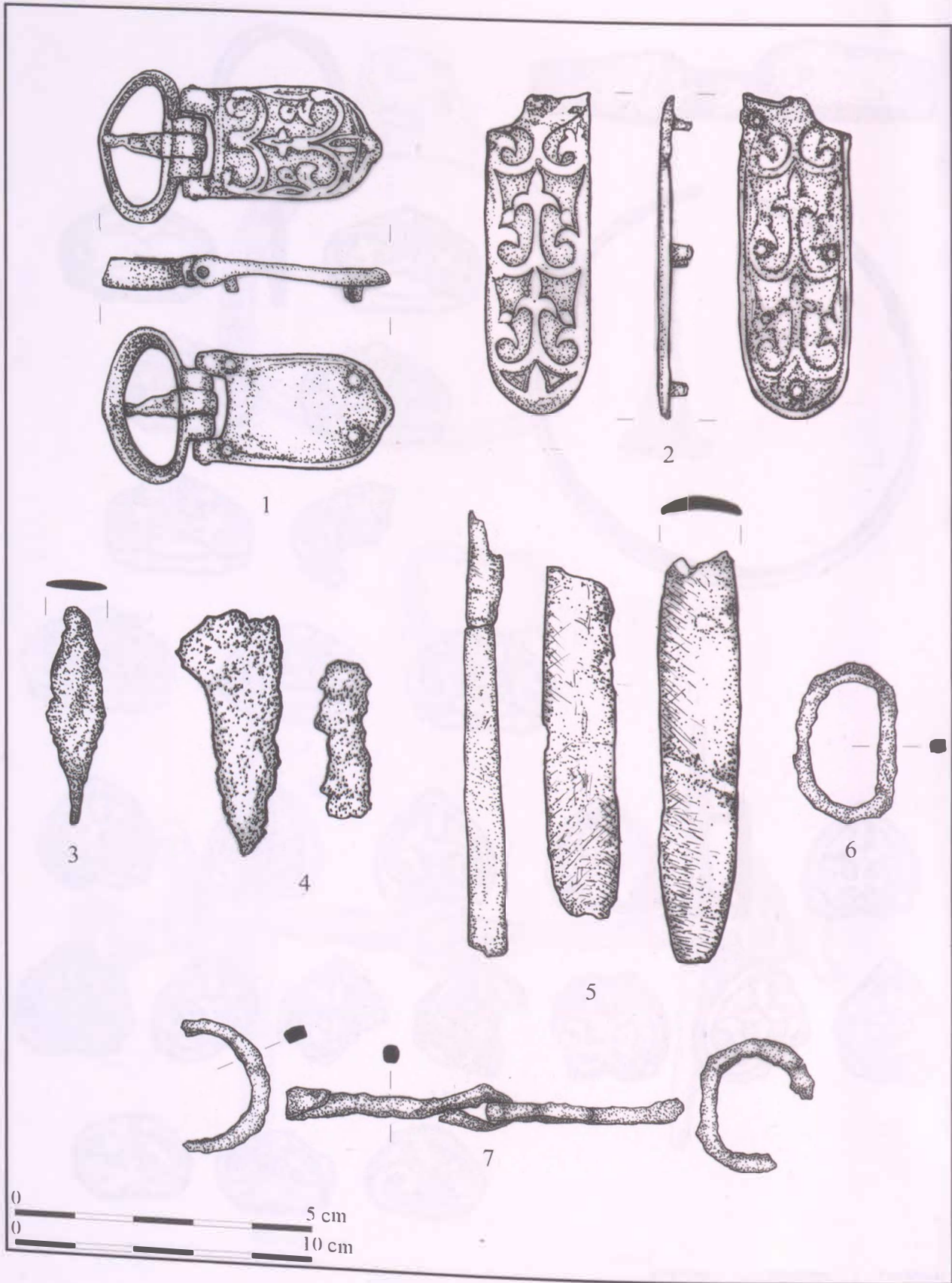

118. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 49. sír

VII. TÁBLÁK

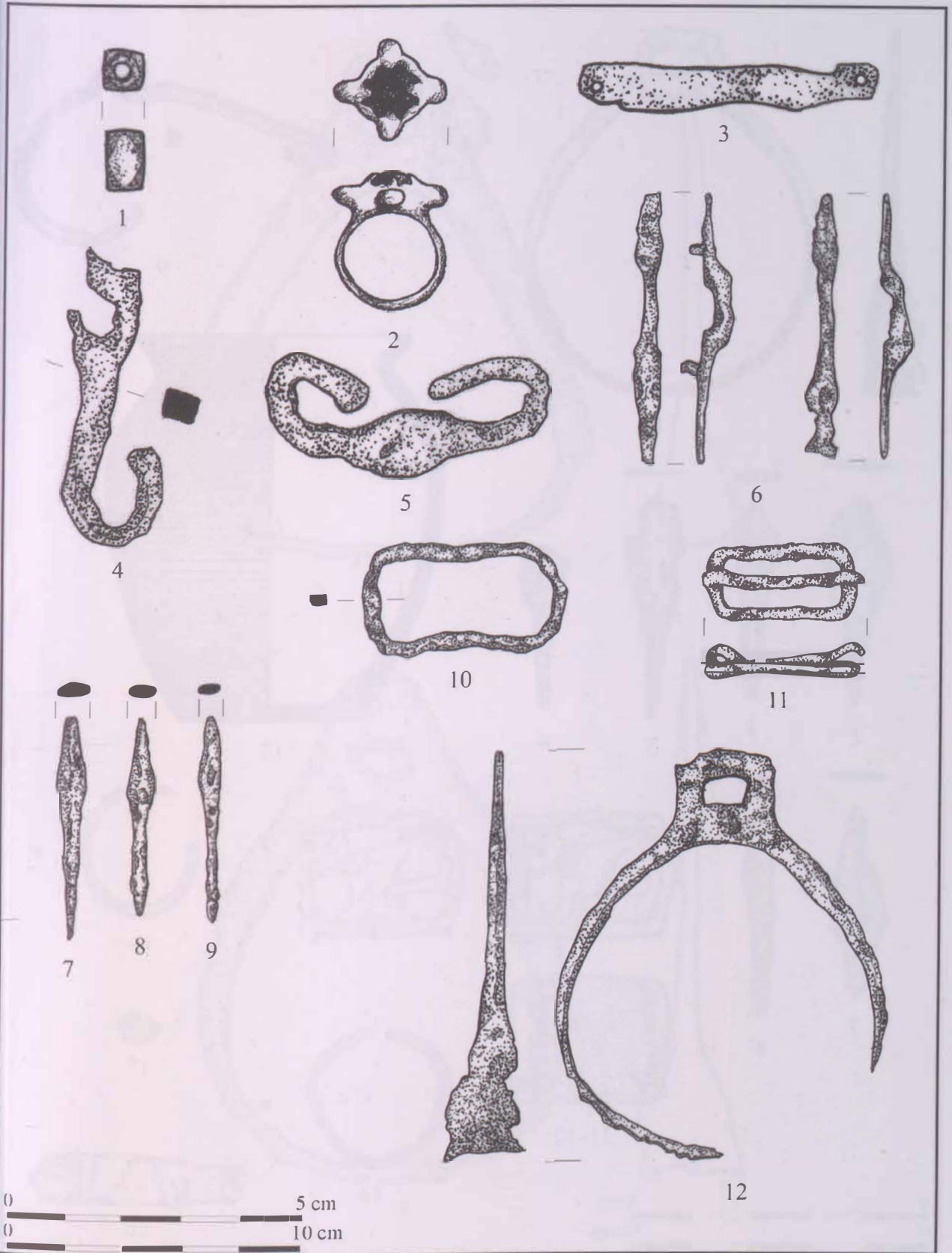

119. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 50. sír

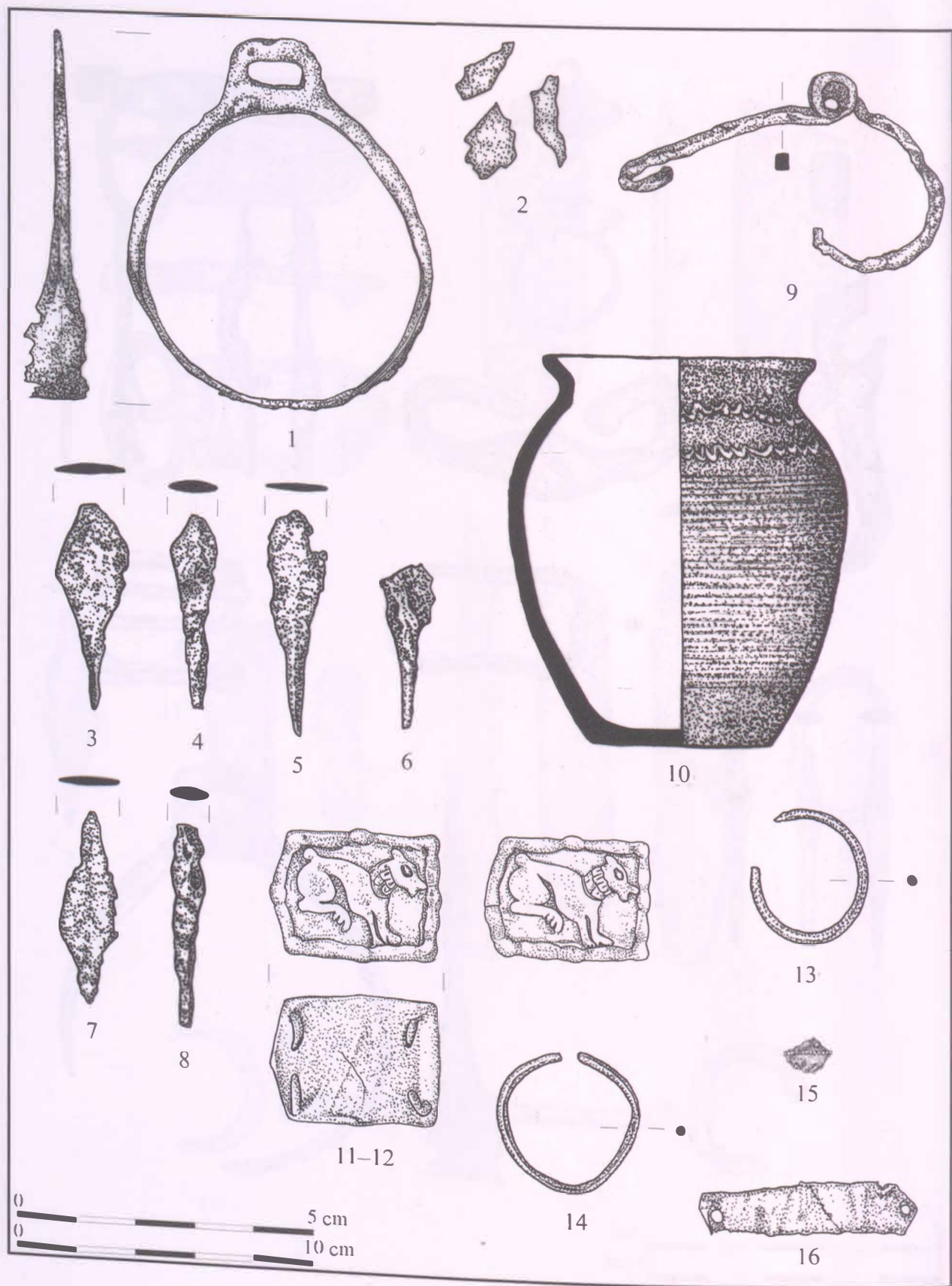
120. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető 50. sír

VII. TÁBLÁK

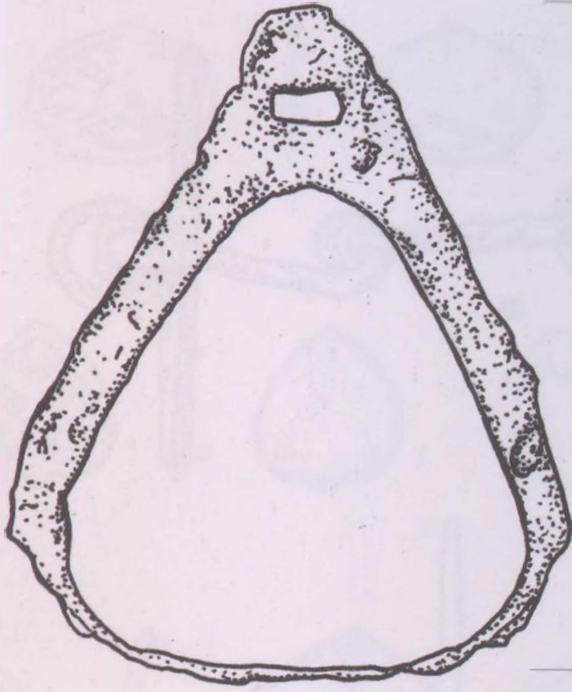

121. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, szórvány vagy azonosíthatatlan

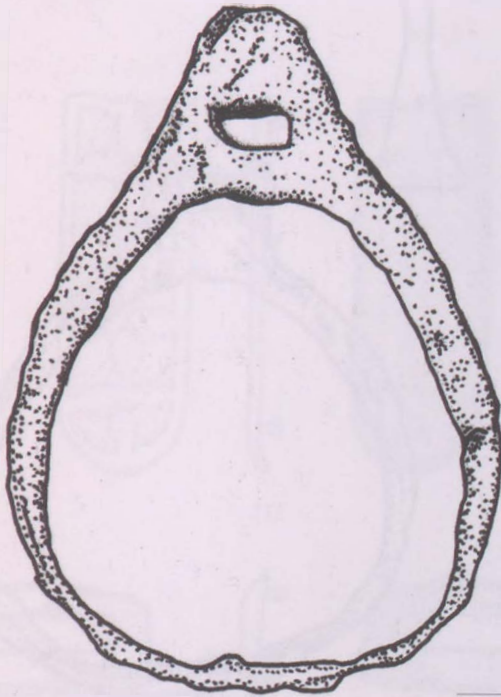
VII. TÁBLÁK

122. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, szórvány vagy azonosíthatatlan

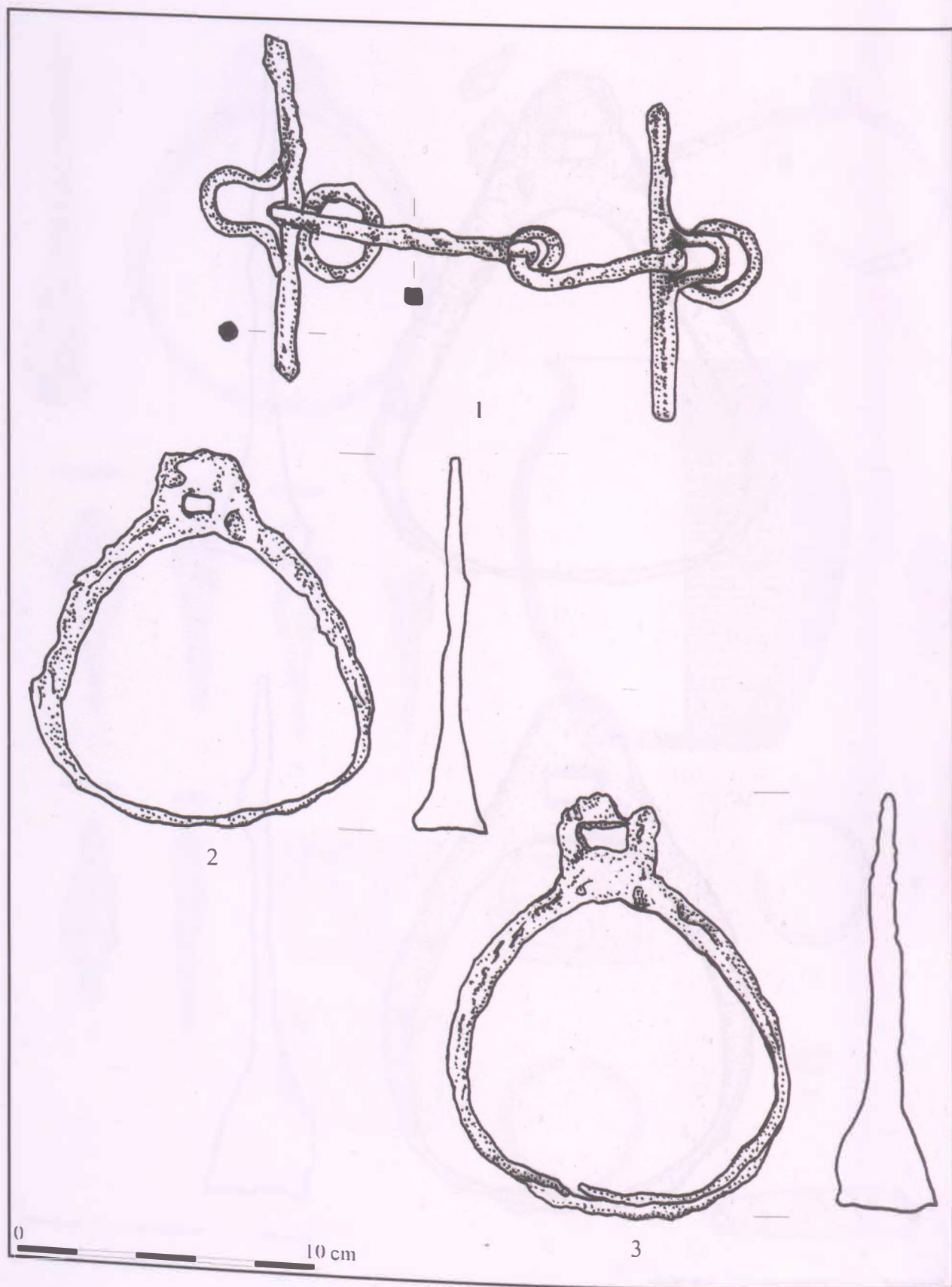
1

2

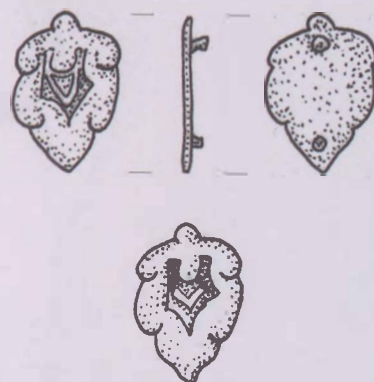
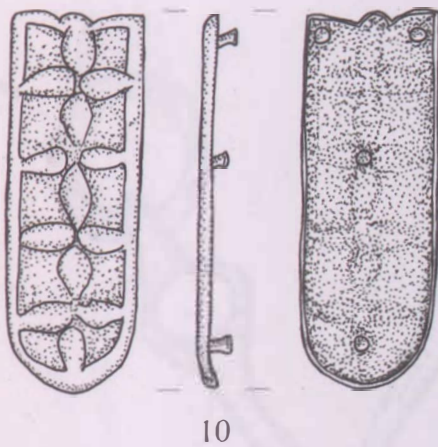
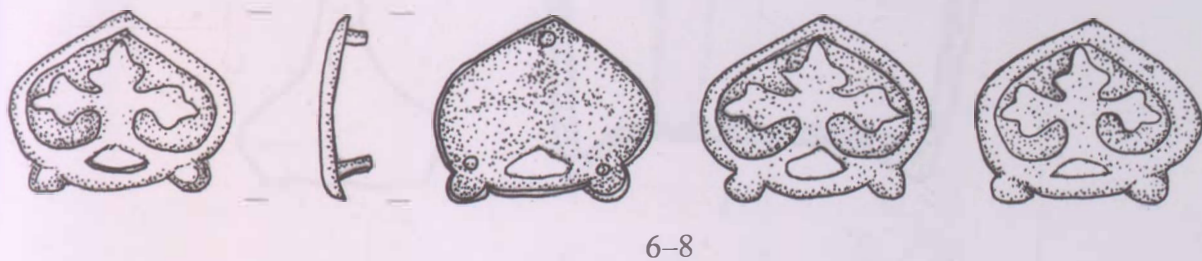
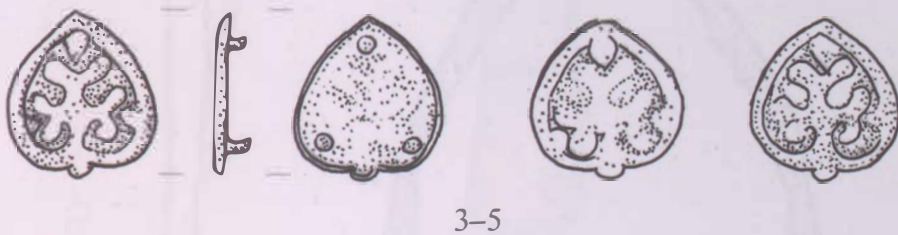
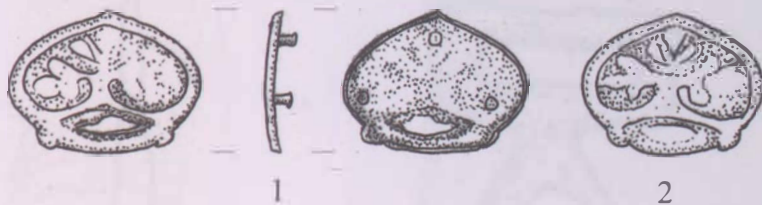
0 10 cm

123. tábla. Kisdobra-Ligahomok, 1-2: 5. sír

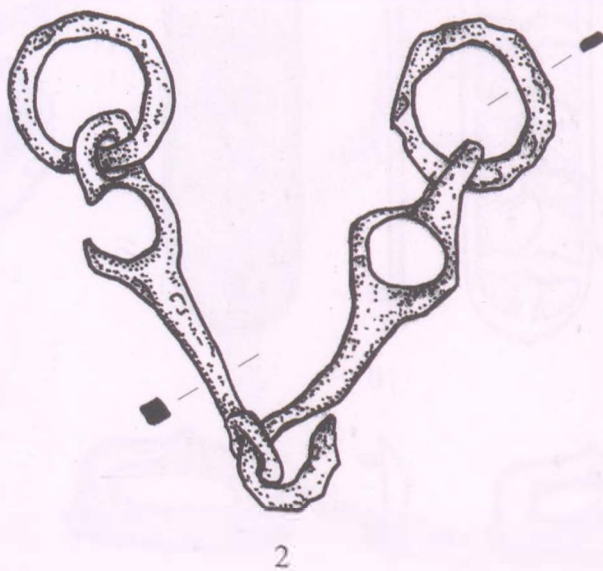
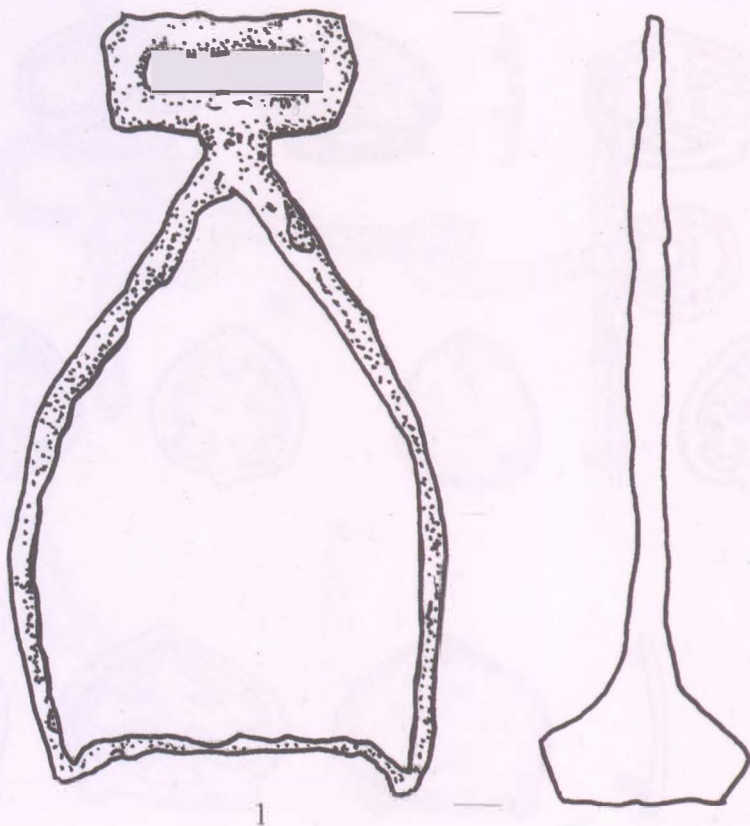
124. tábla. Kisdobra-Ligahomok, 1: 5. sír, 2-3: 6. sír

VII. TÁBLÁK

0 5 cm

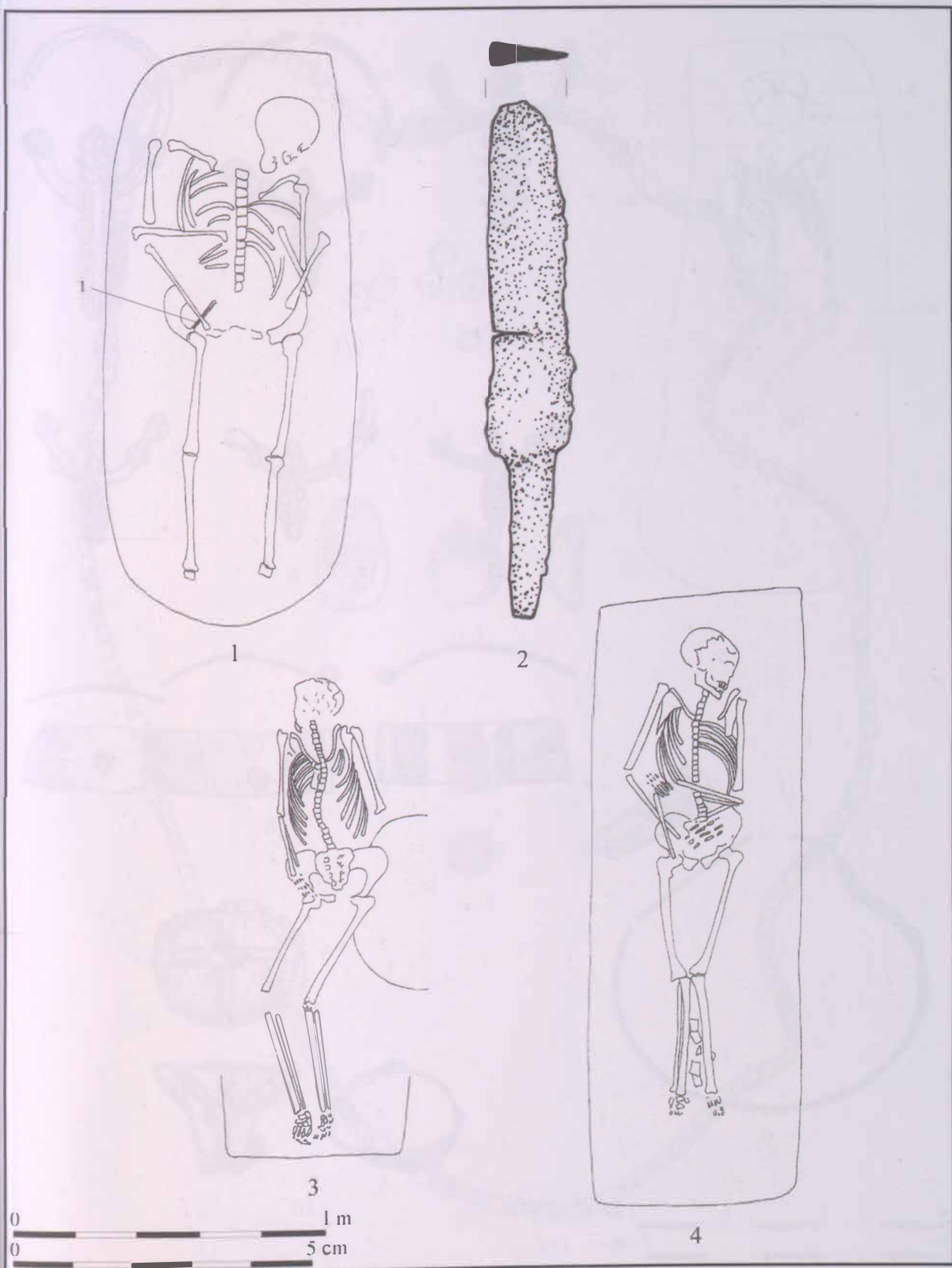
125. tábla. Kisdobra-Ligahomok 7. sor

0 10 cm

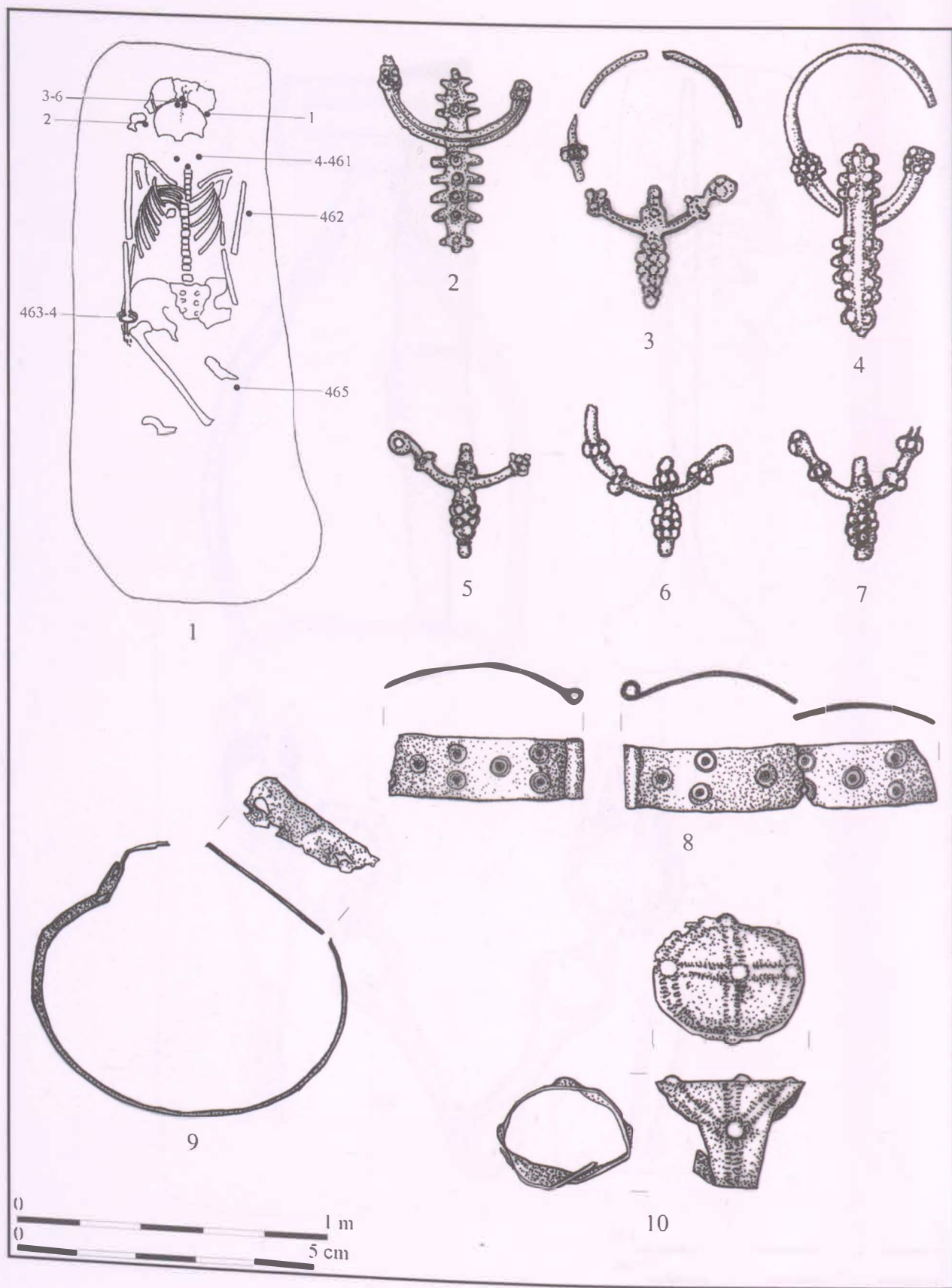
126. tábla. Kisdobra-Ligahomok, szórvány

VII. TÁBLÁK

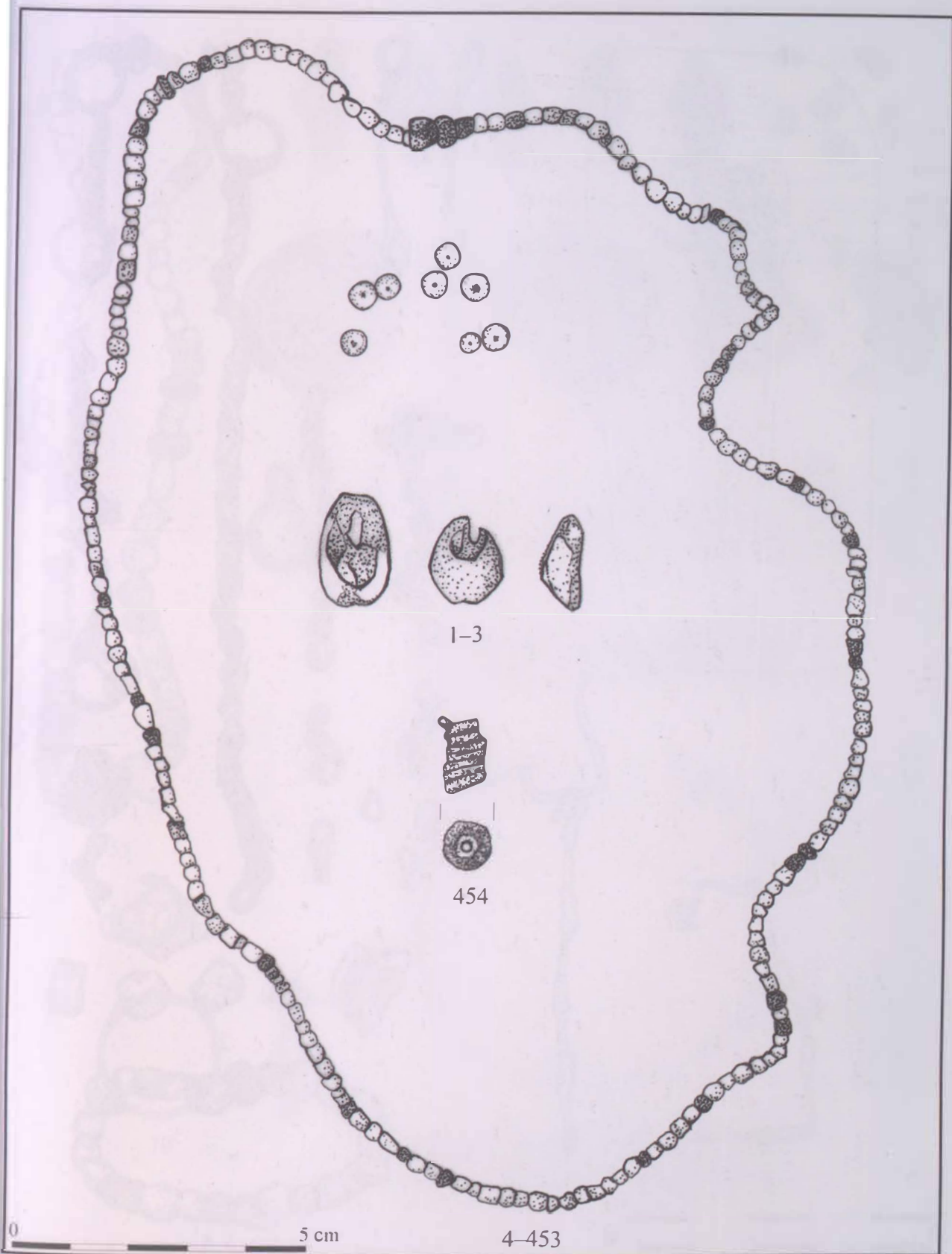
127. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-2: 11. sír, 3: 12. sír, 4: 13. sír

VII. TÁBLÁK

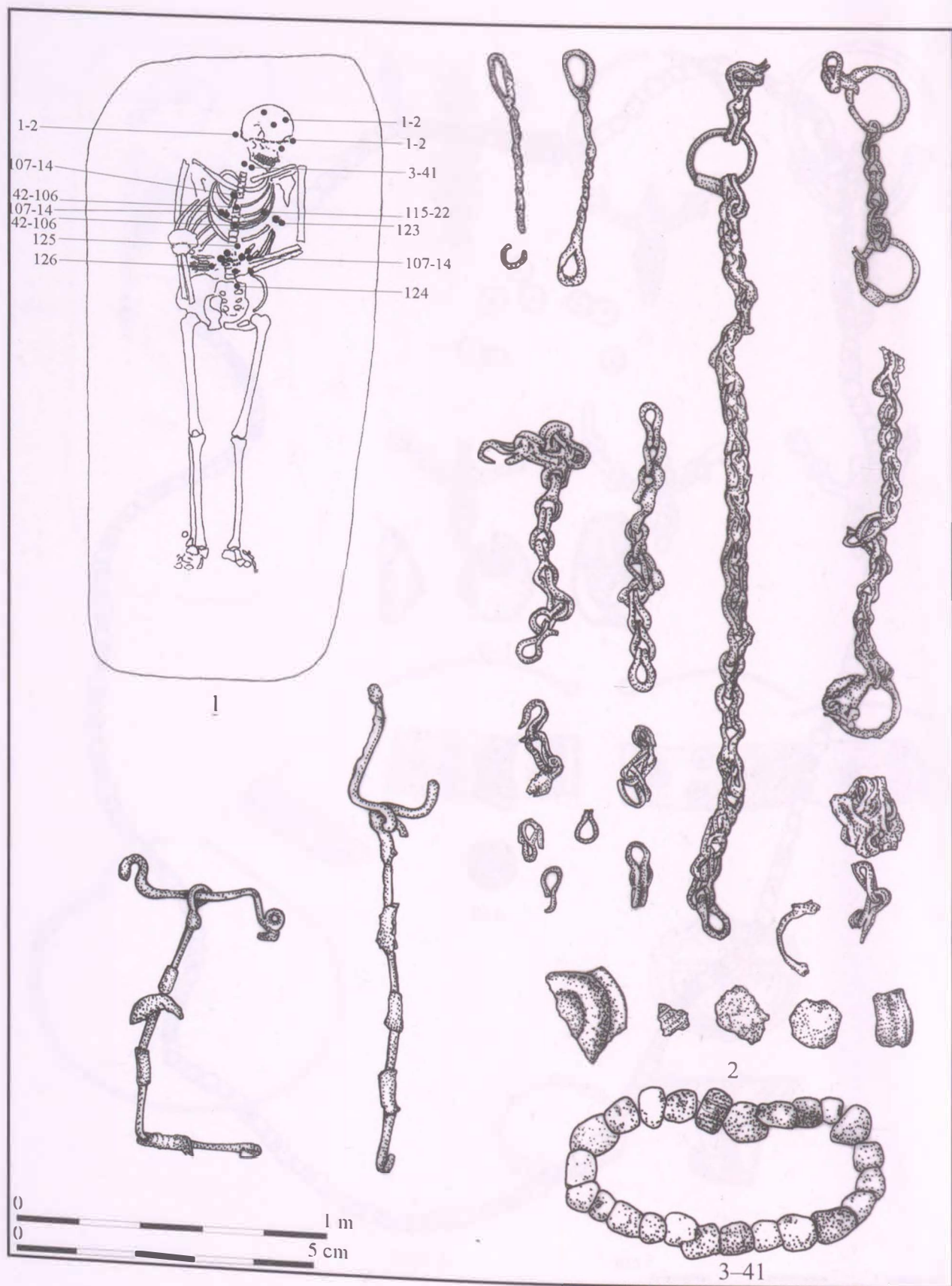
128. tábla. Kistokaj-Homokbánya 14. sír

VII. TÁBLÁK

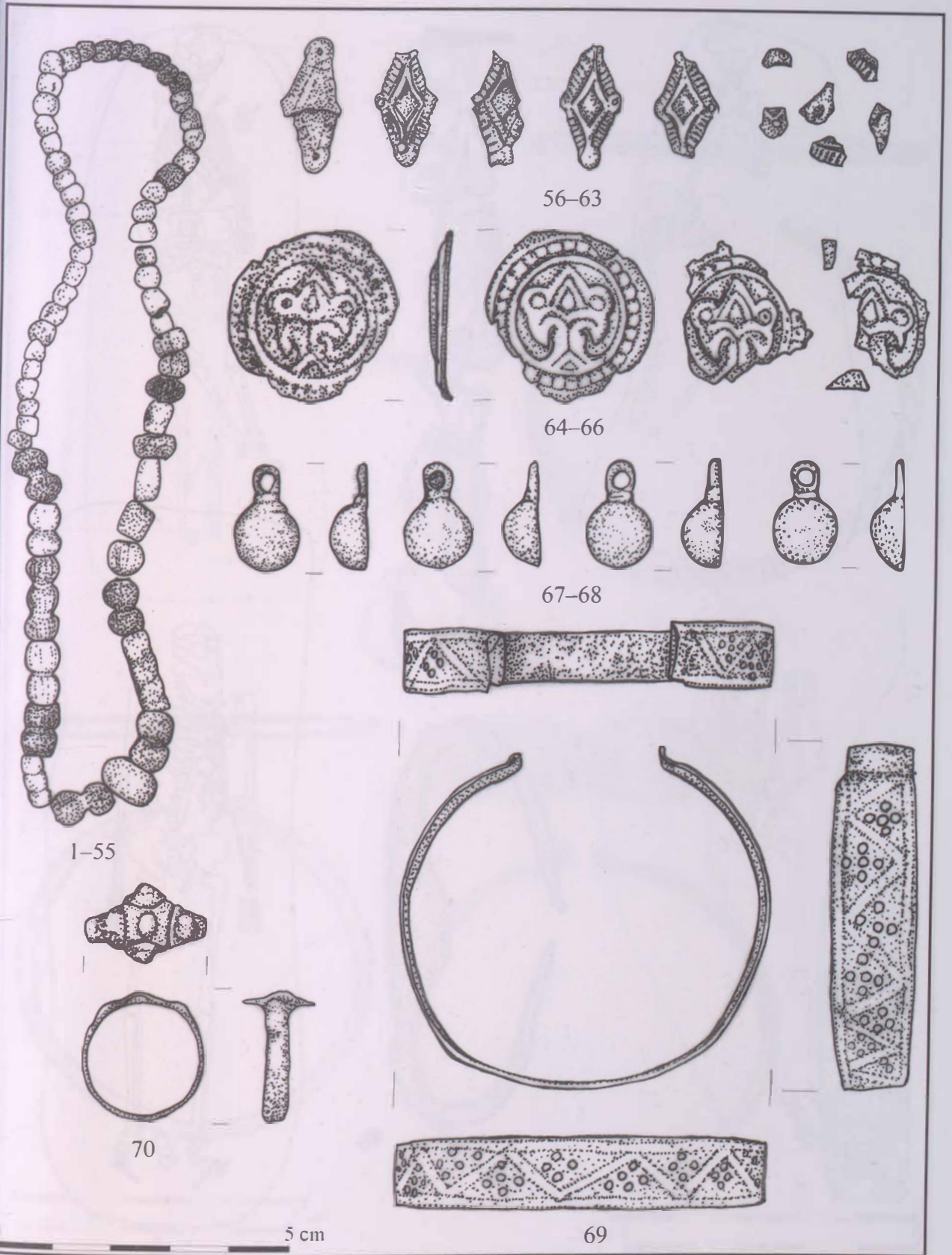
129. tábla. Kistokaj-Homokbánya 14. sír

VII. TÁBLÁK

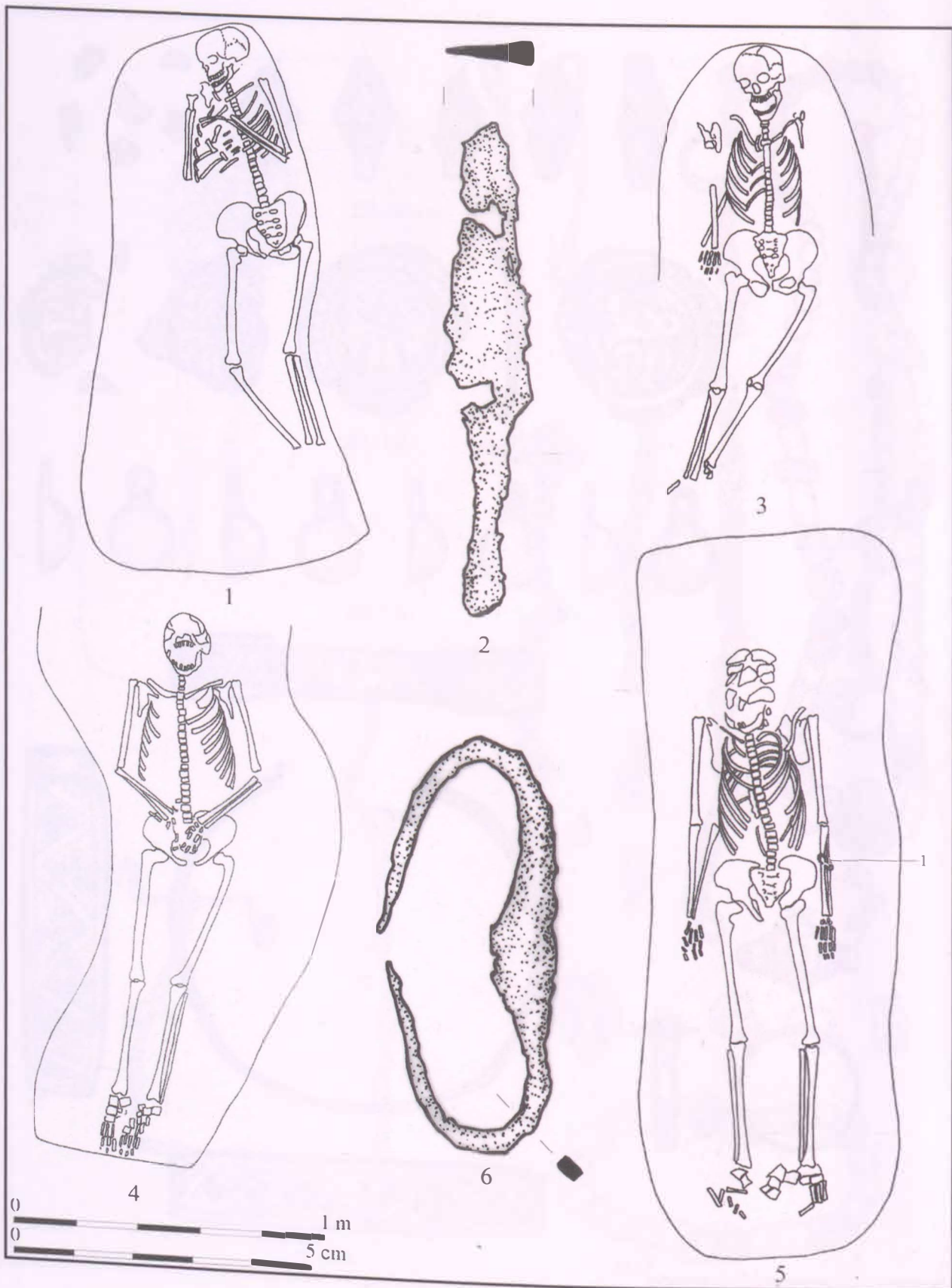
130. tábla. Kistokaj-Homokbánya 15. sír

VII. TÁBLÁK

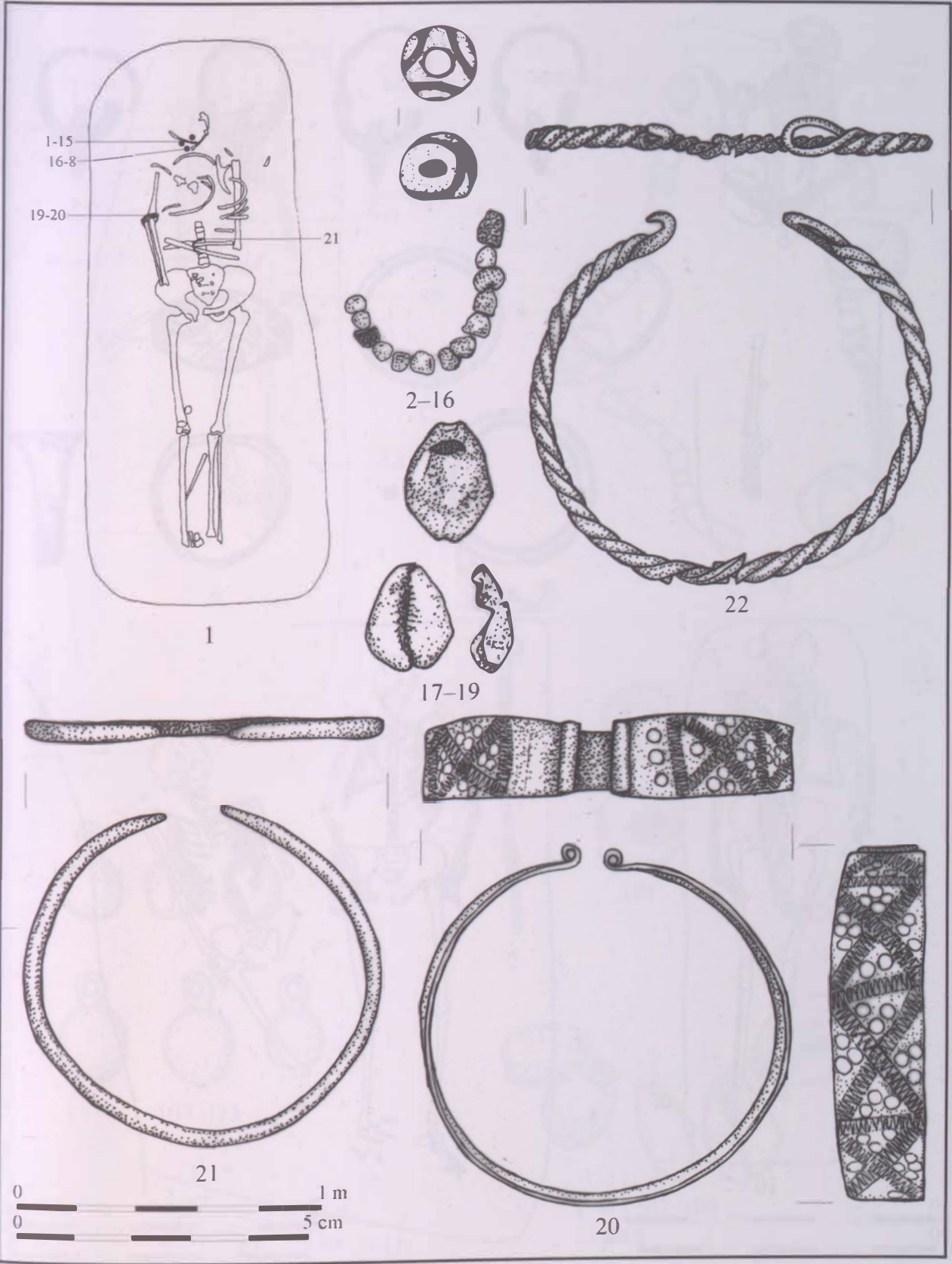
131. tábla. Kistokaj-Homokbánya 15. sír

VII. TÁBLÁK

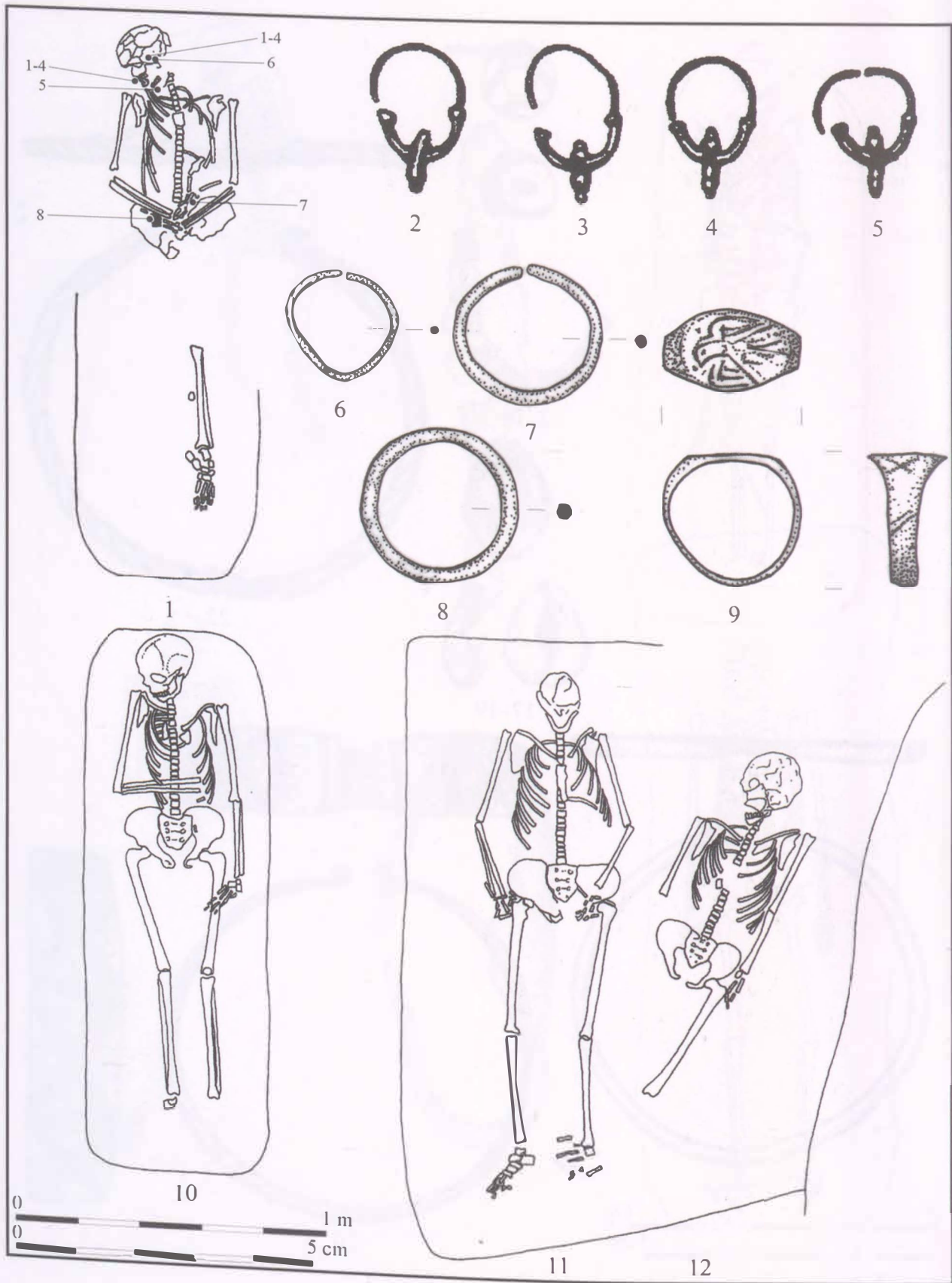
132. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1: 21. sír, 2: 22. sír, 3: 24. sír, 4: 35. sír, 5-6: 39. sír

VII. TÁBLÁK

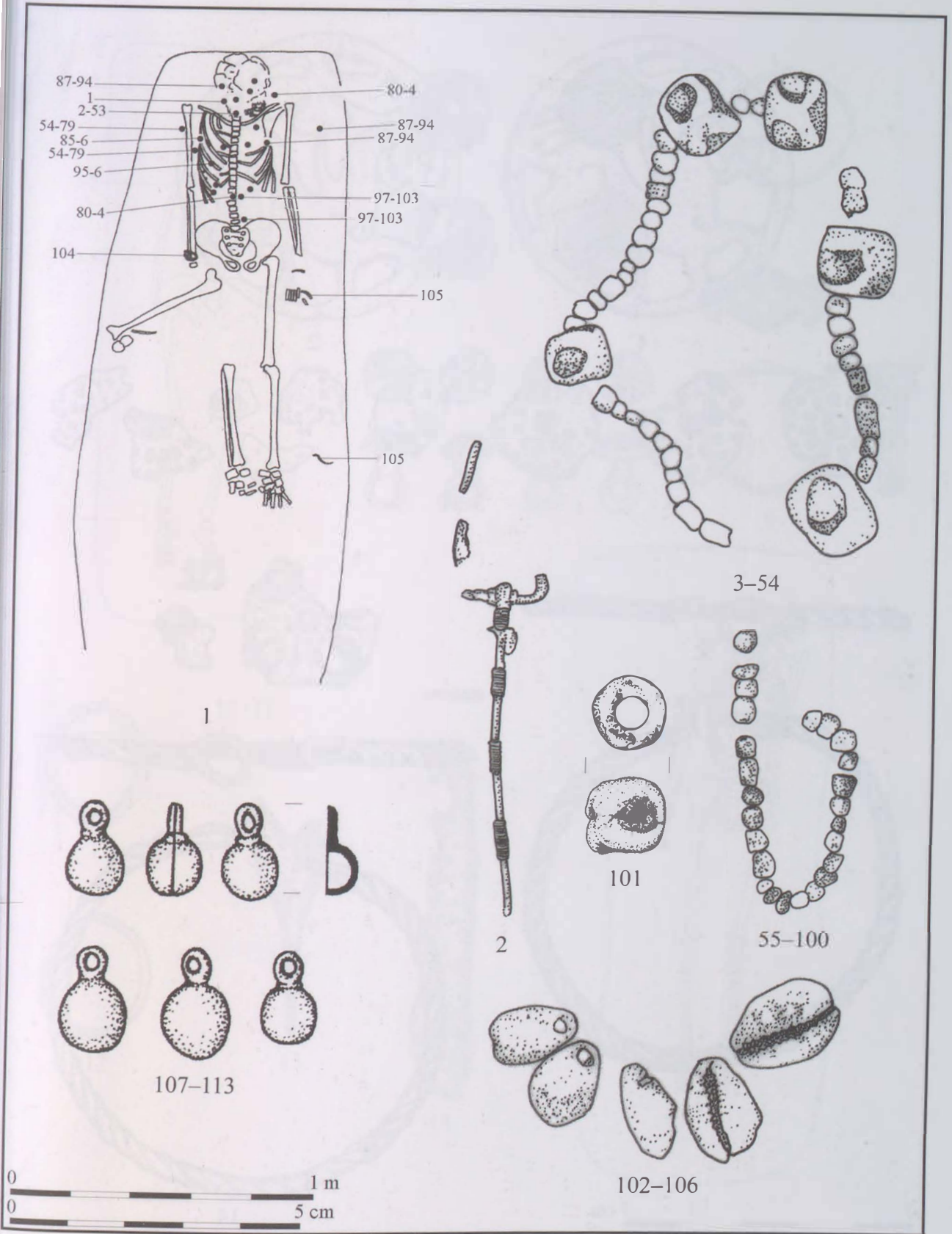
133. tábla. Kistokaj-Homokbánya 27. sír

VII. TÁBLÁK

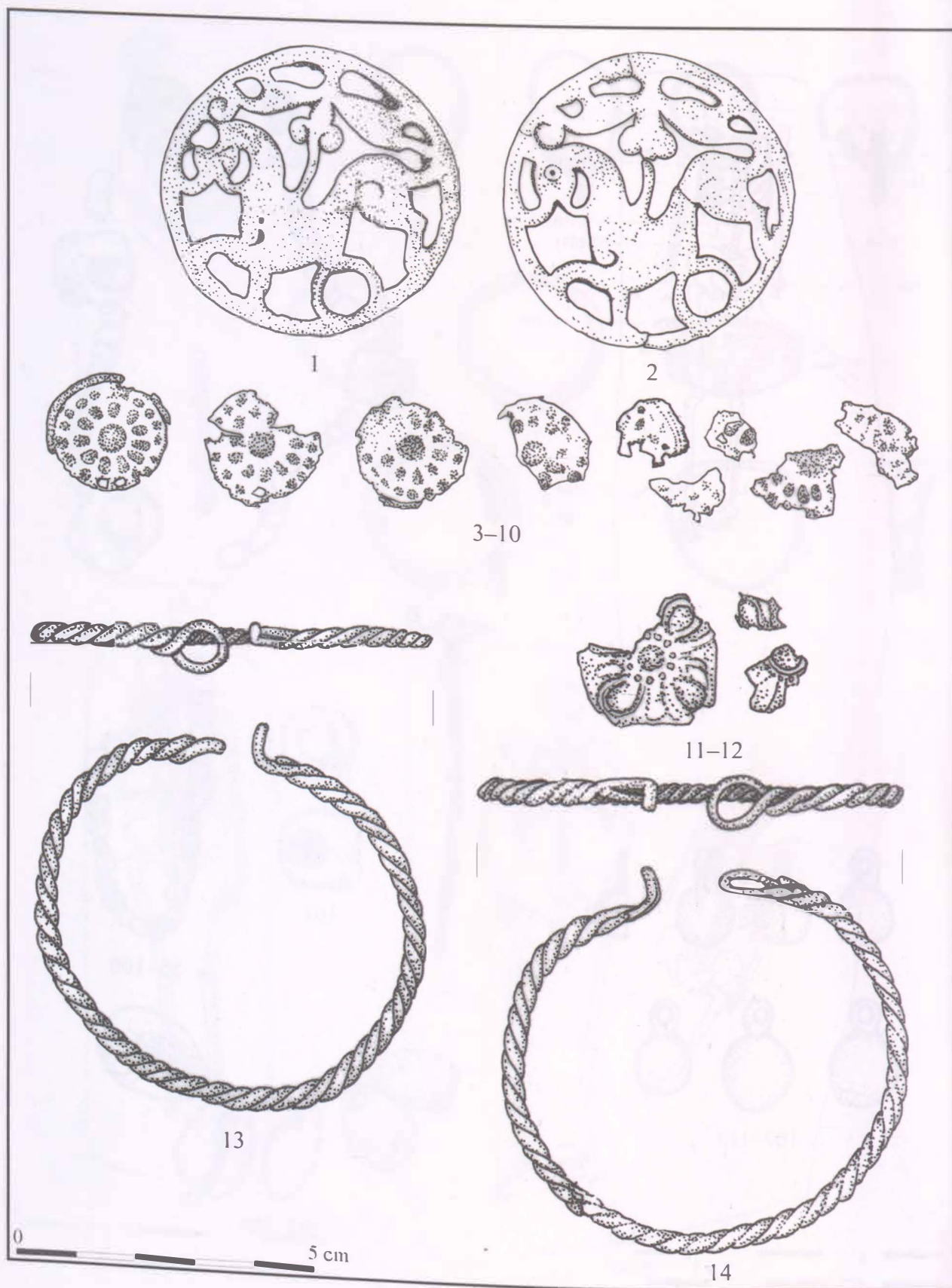

134. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-9: 28. sír, 10: 29. sír, 11: 32. sír, 12: 33. sír

VII. TÁBLÁK

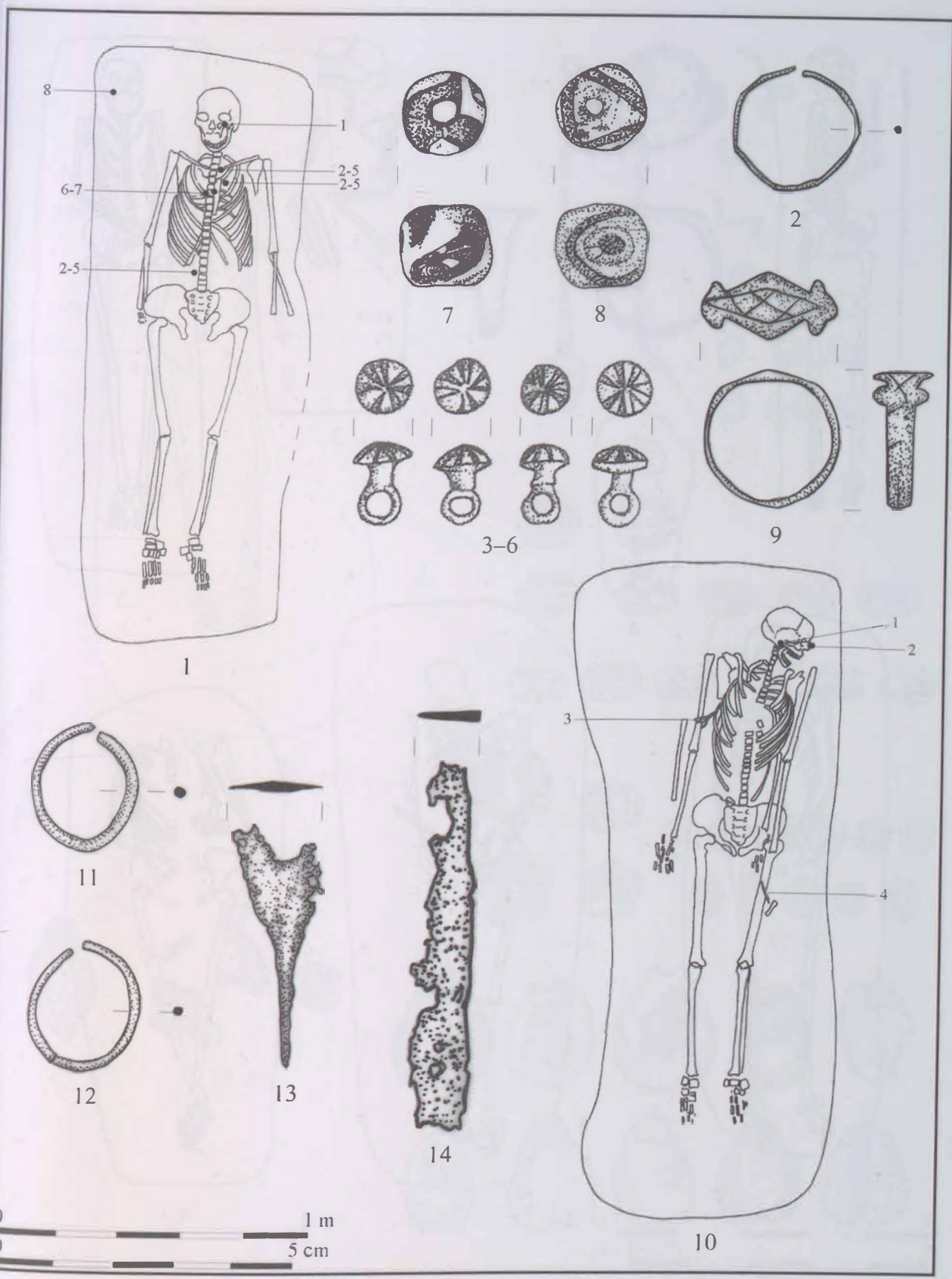

135. tábla. Kistokaj-Homokbánya 34. sír

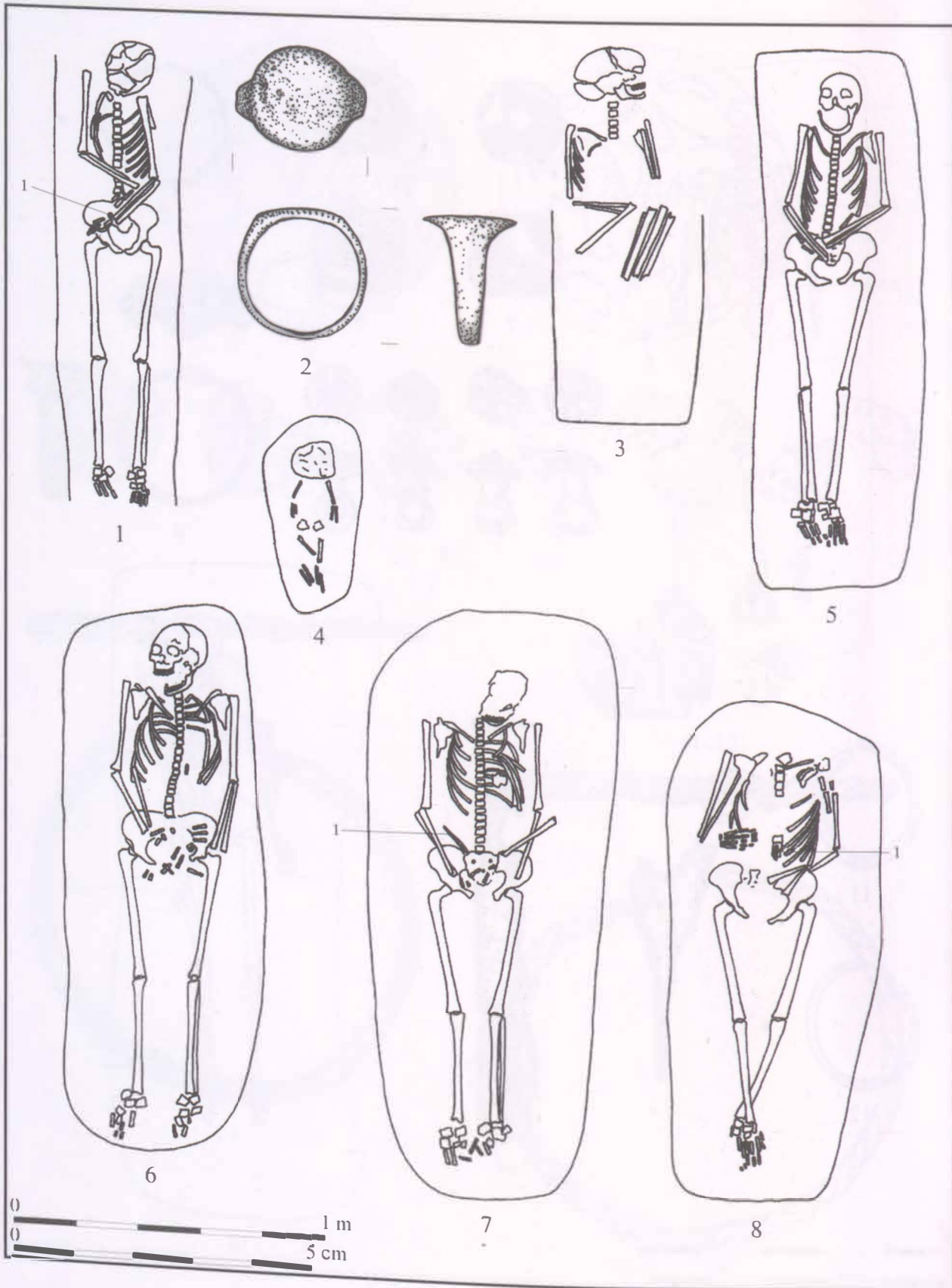
136. tábla. Kistokaj-Homokhánya 34. sír

VII. TÁBLÁK

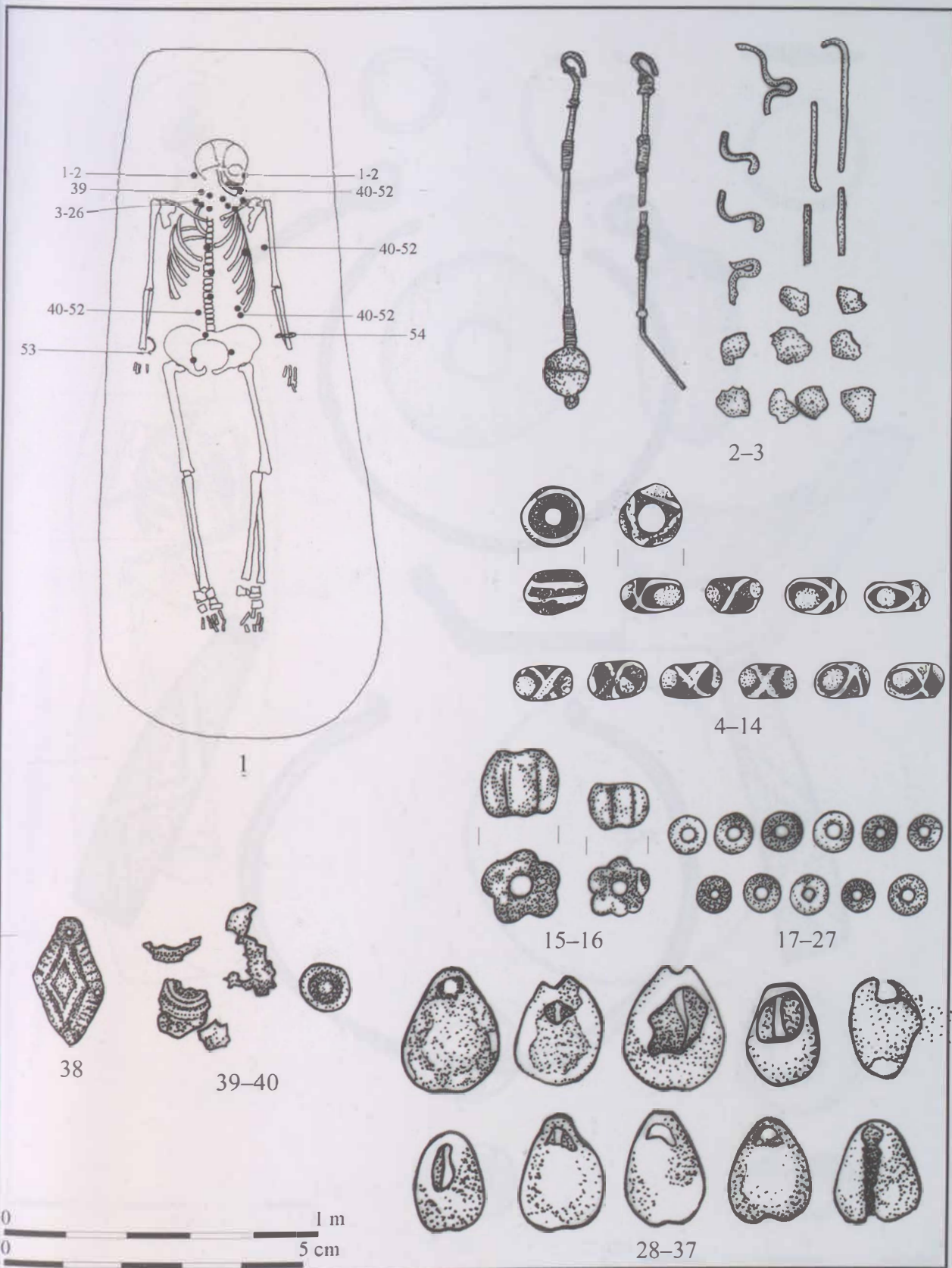
137. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-9: 36. sír, 10-14: 37. sír

VII. TÁBLÁK

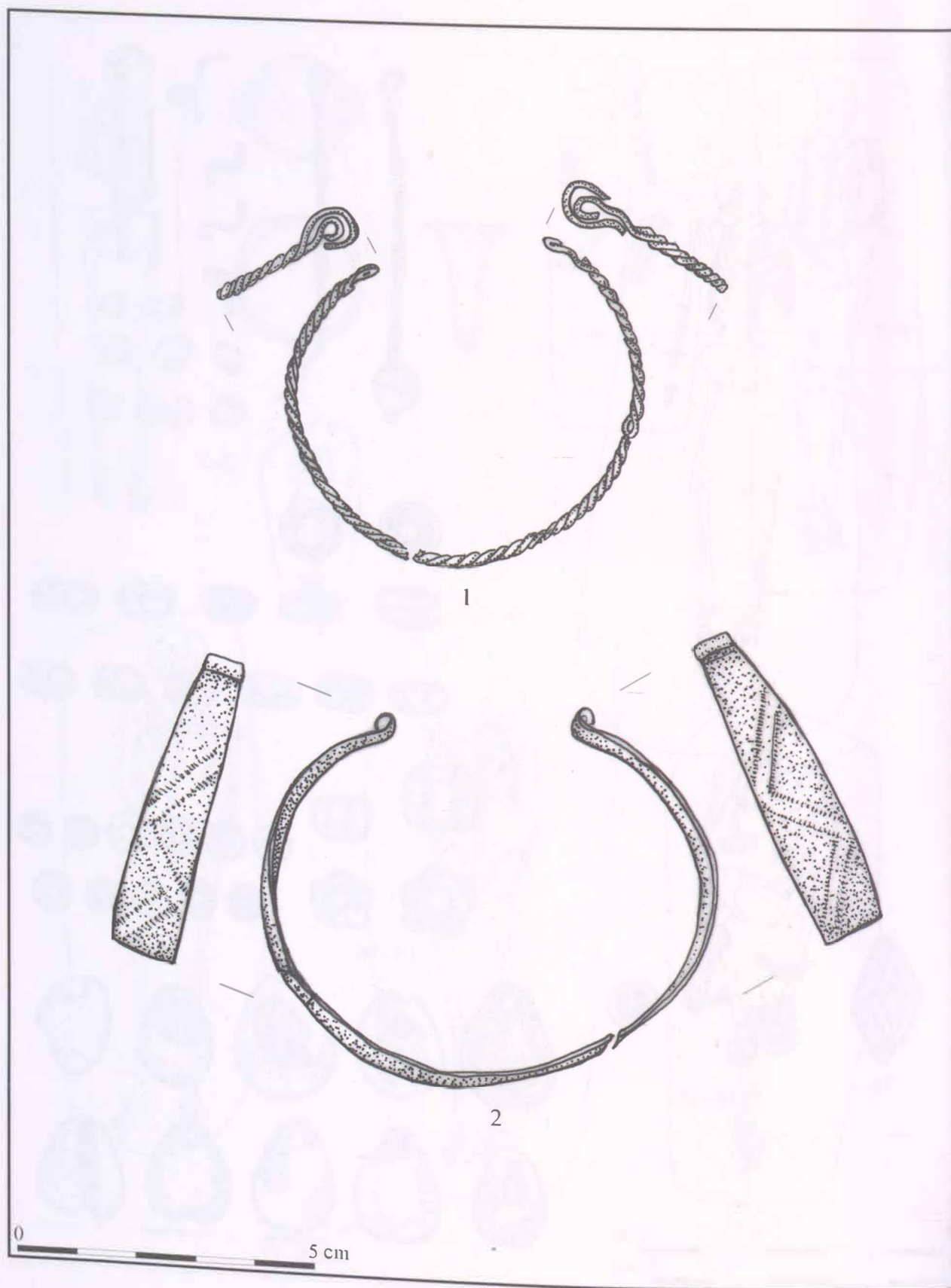

138. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1–2: 40. sír; 3: 41. sír; 4: 43. sír; 5: 42. sír; 6: 51. sír; 7: 53. sír; 8: 54. sír

VII. TÁBLÁK

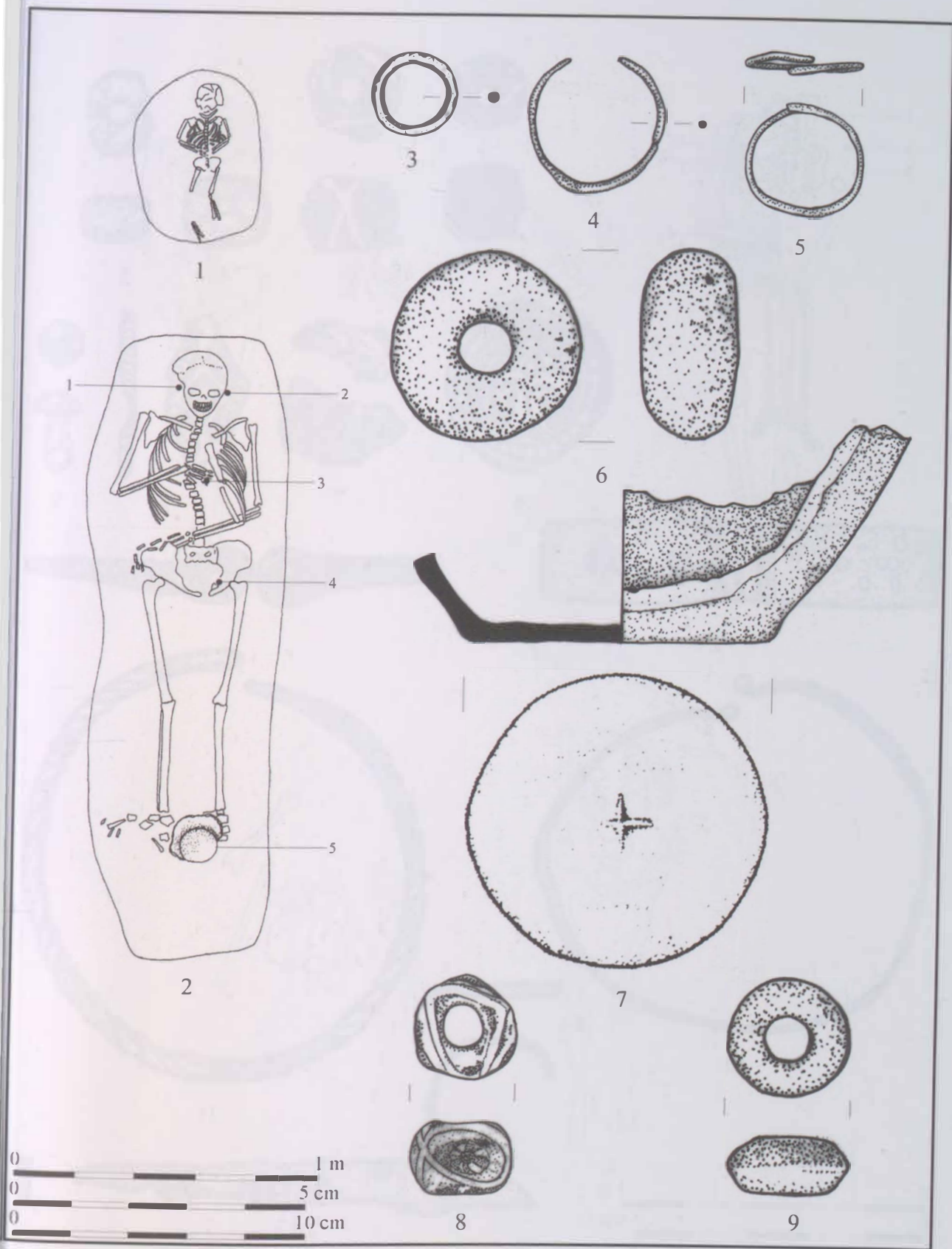

139. tábla. Kistokaj-Homokbánya 44. sír

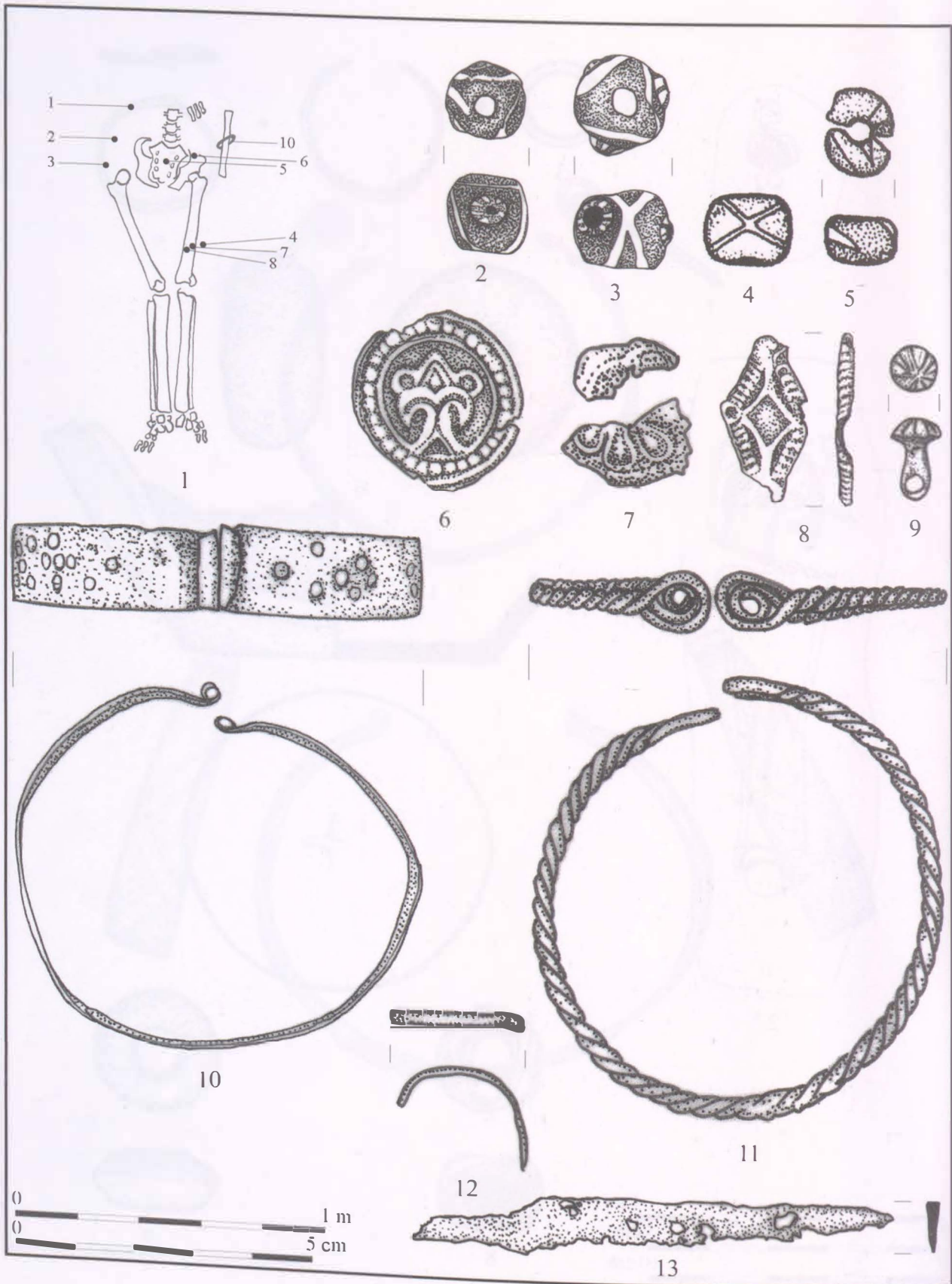
140. tábla. Kistokaj-Homokbánya 44. sír

VII. TÁBLÁK

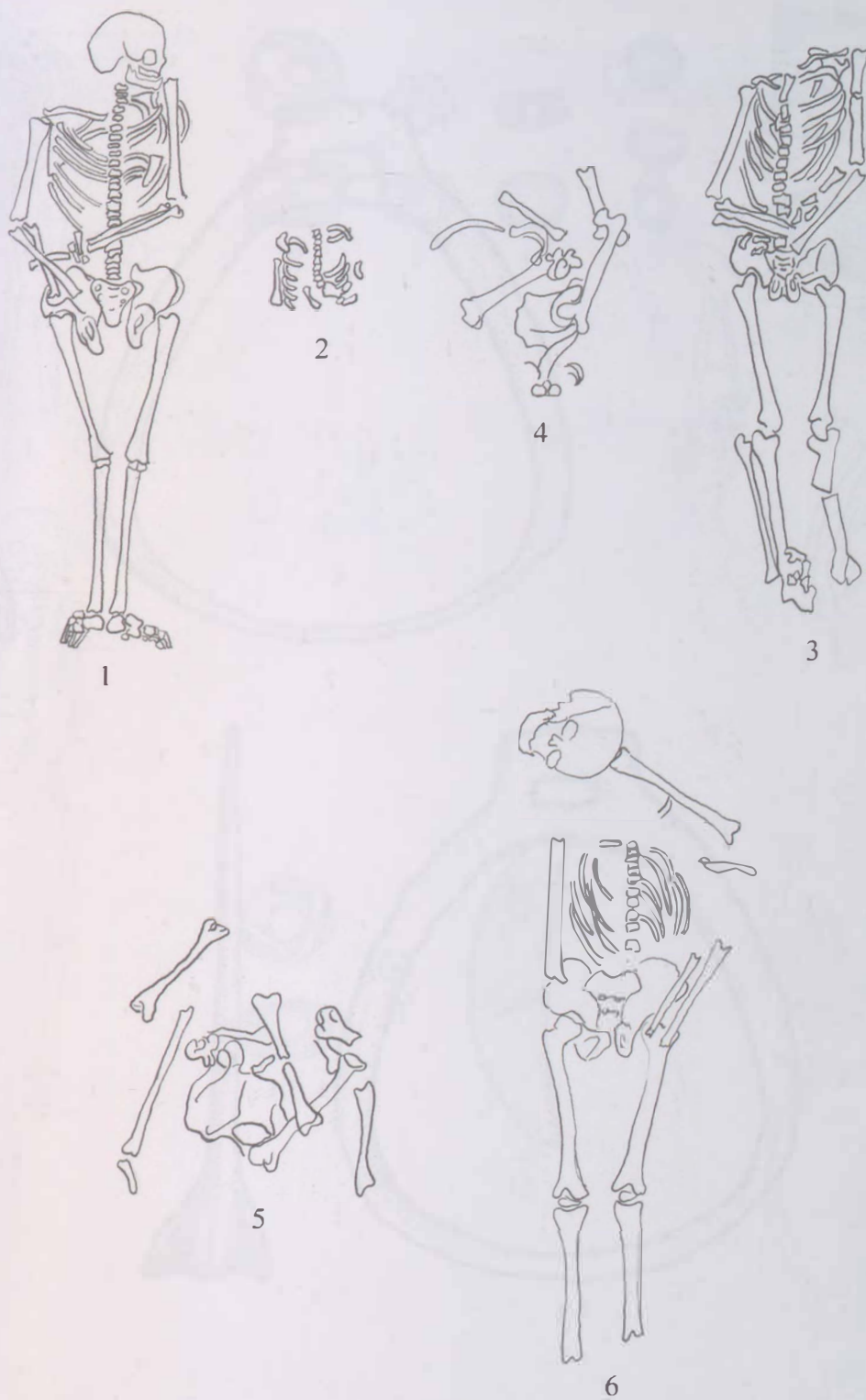
141. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1: 46. sír, 2-7: 47. sír, 8-9: 50. sír

VII. TÁBLÁK

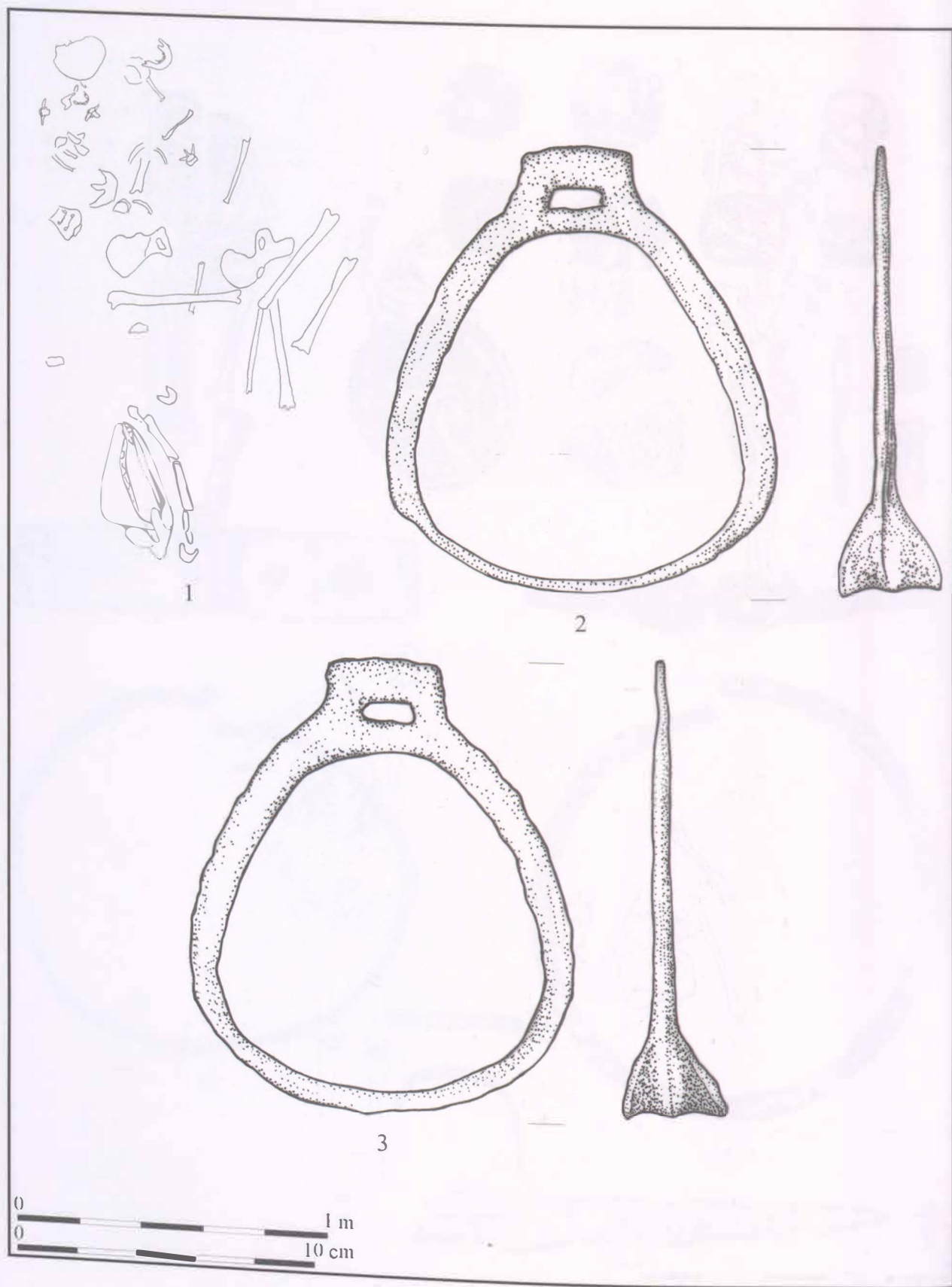

142. tábla. Kistokaj-Homokbánya 55. sír

VII. TÁBLÁK

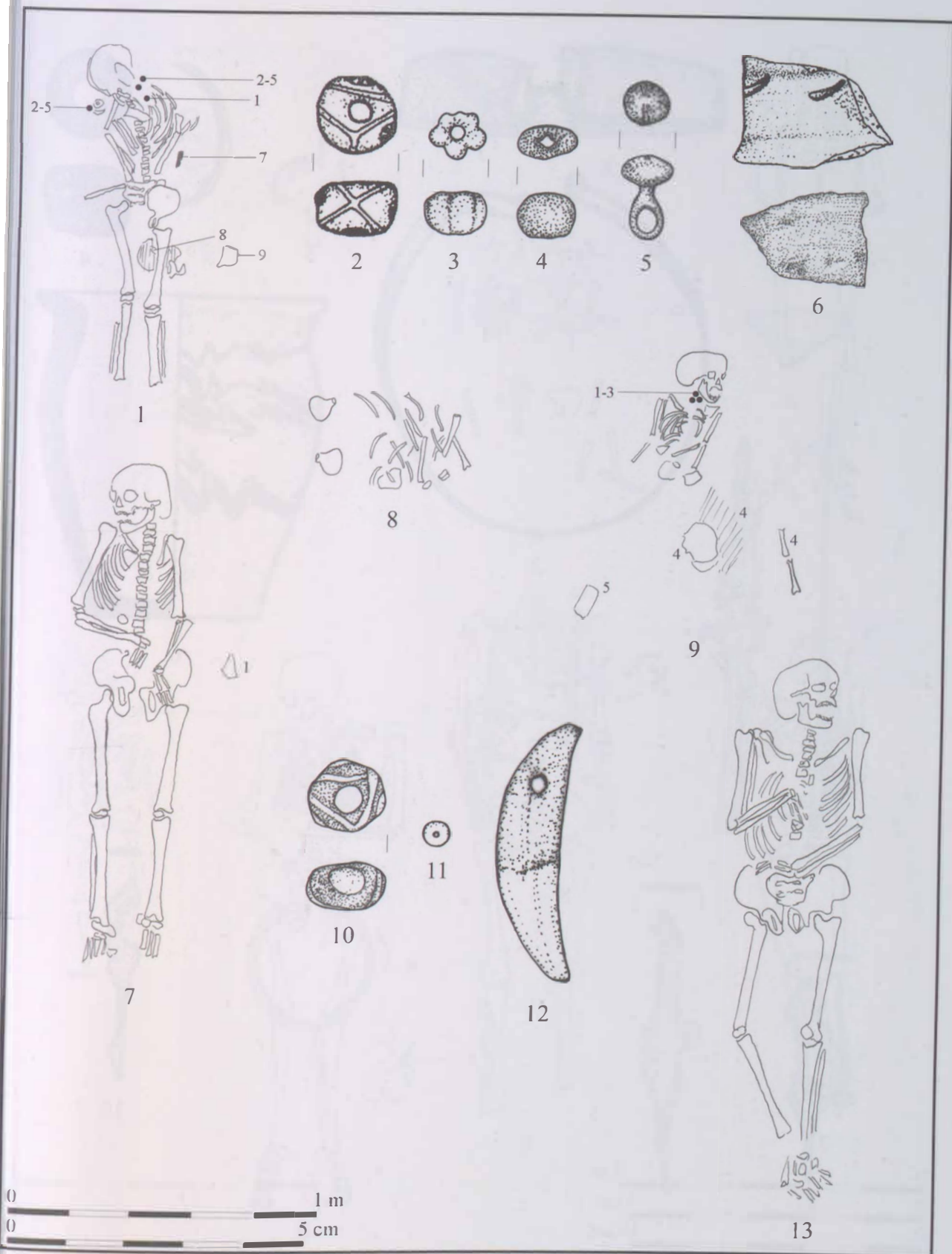

143. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1: 56. sír, 2: 57. sír, 3: 58. sír, 4: 59. sír, 5: 60. sír, 6: 62. sír

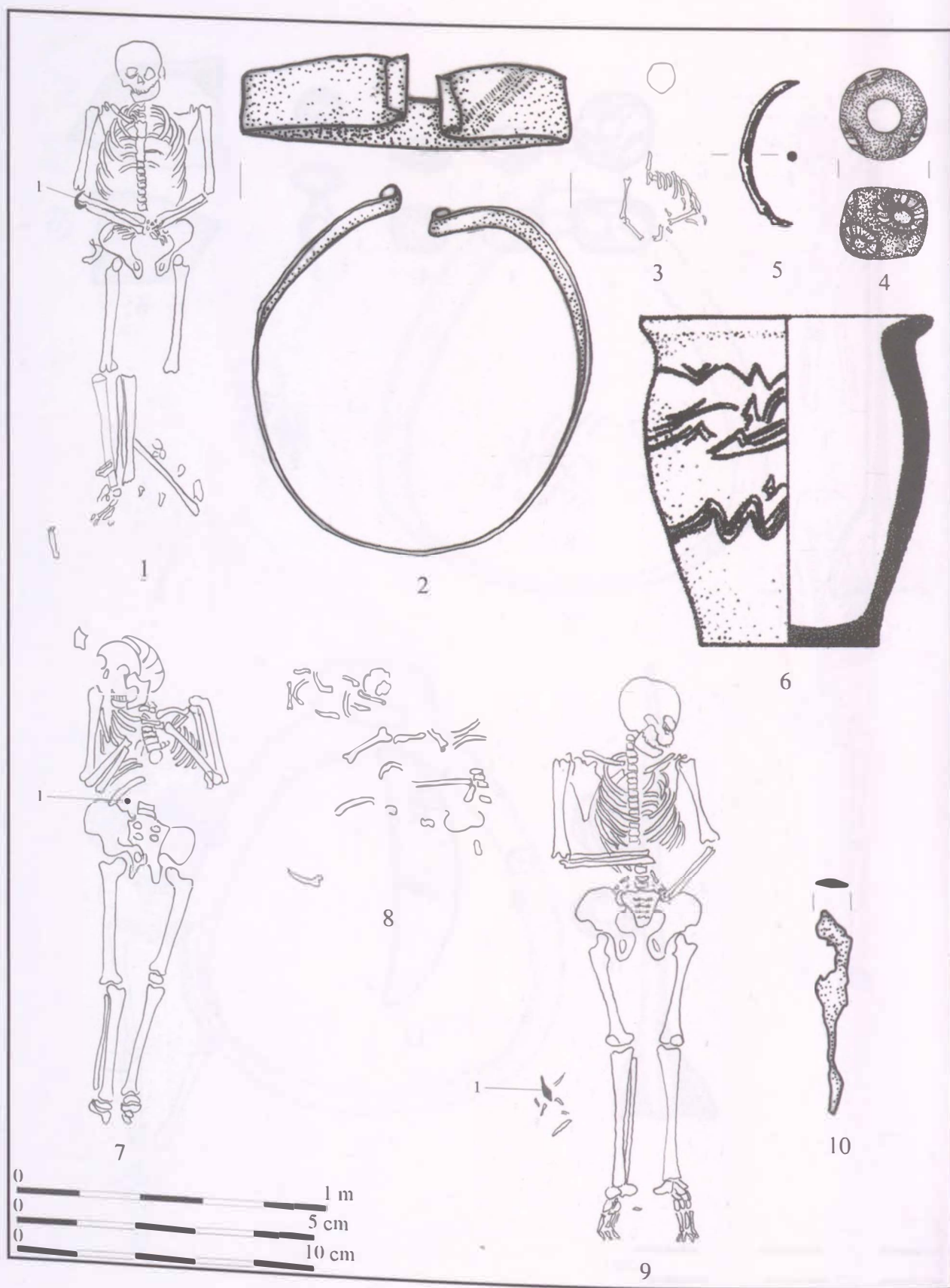

144. tábla. Kistokaj-Homokhánya 61. sír

VII. TÁBLÁK

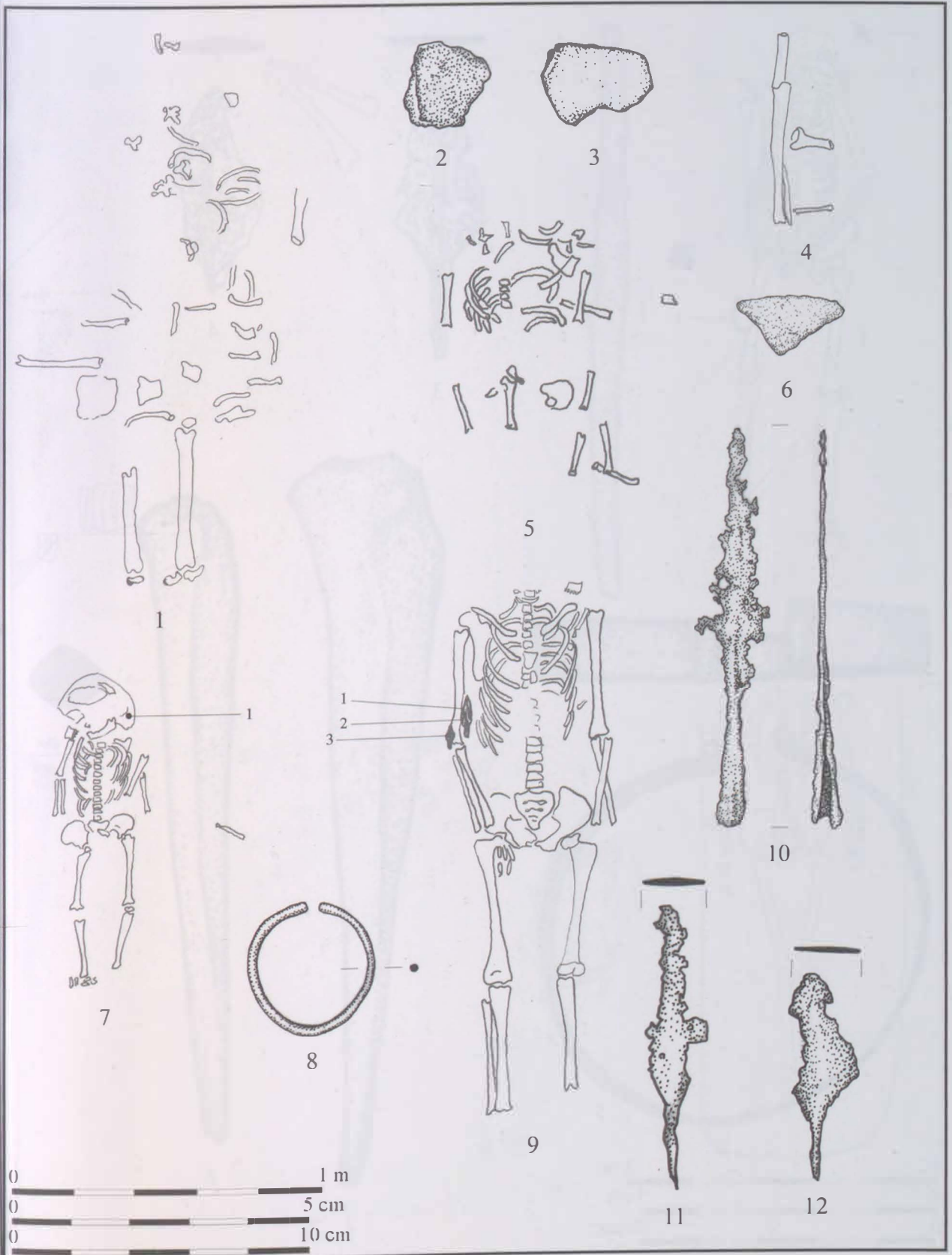

145. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-6: 63. sír; 7: 64. sír; 8: 65. sír; 9-12: 66. sír; 13: 67. sír

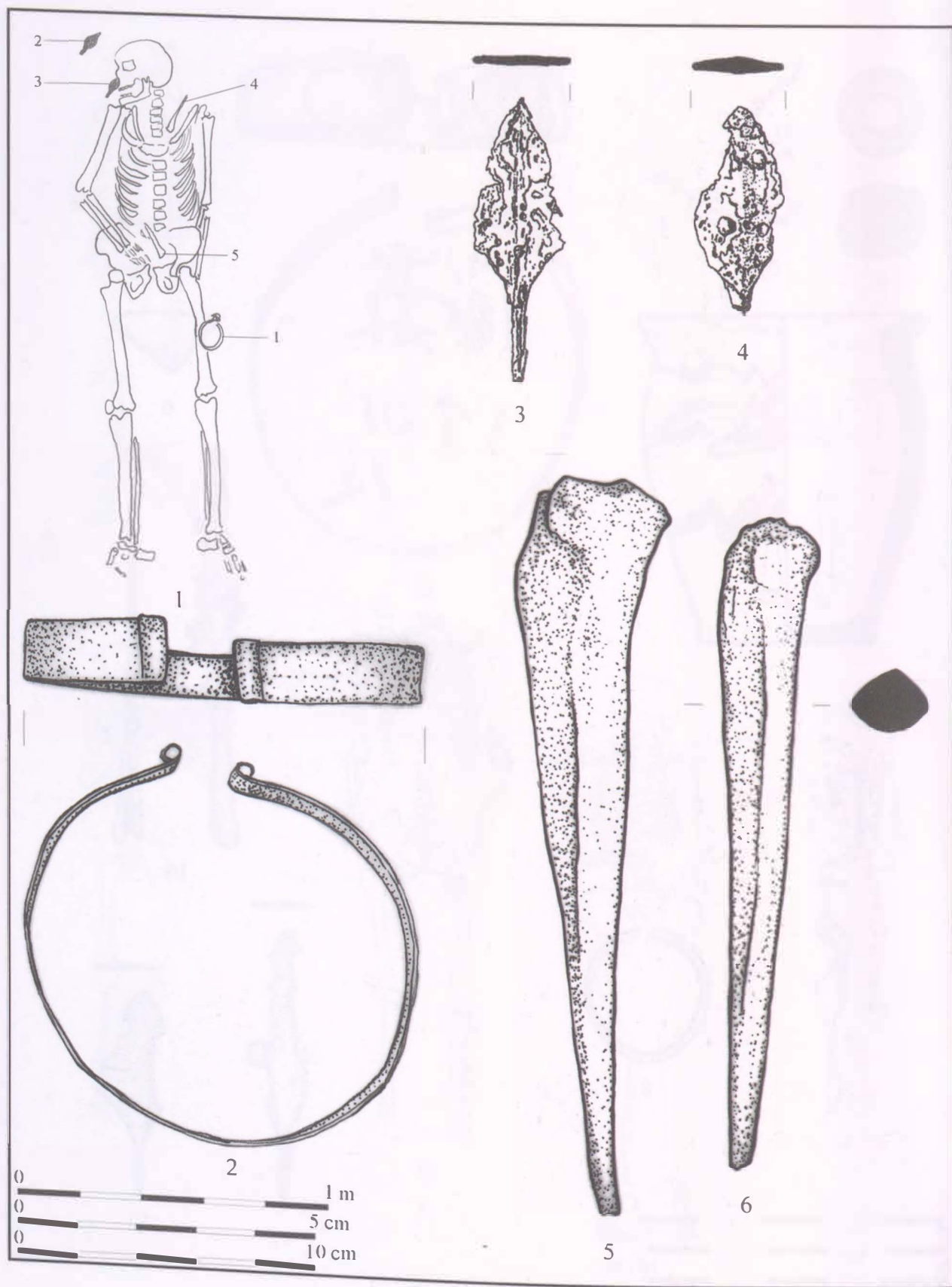
146. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-2: 68. sír, 3-6: 69. sír, 7: 70. sír, 8: 71. sír, 9-10: 72. sír

VII. TÁBLÁK

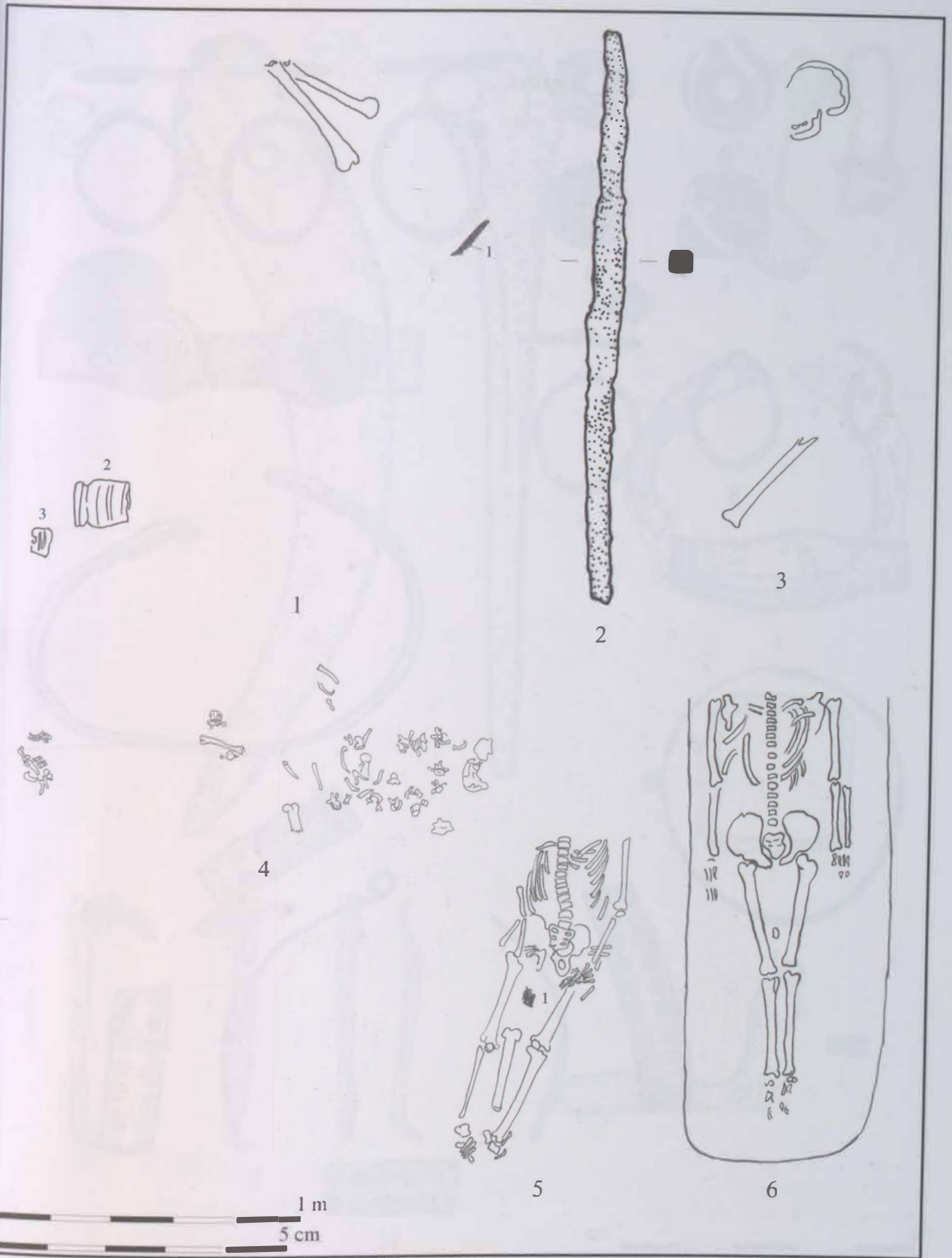
147. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-3: 73. sír; 4: 74. sír; 5-6: 75. sír; 7-8: 76. sír; 9-12: 77. sír

VII. TÁBLÁK

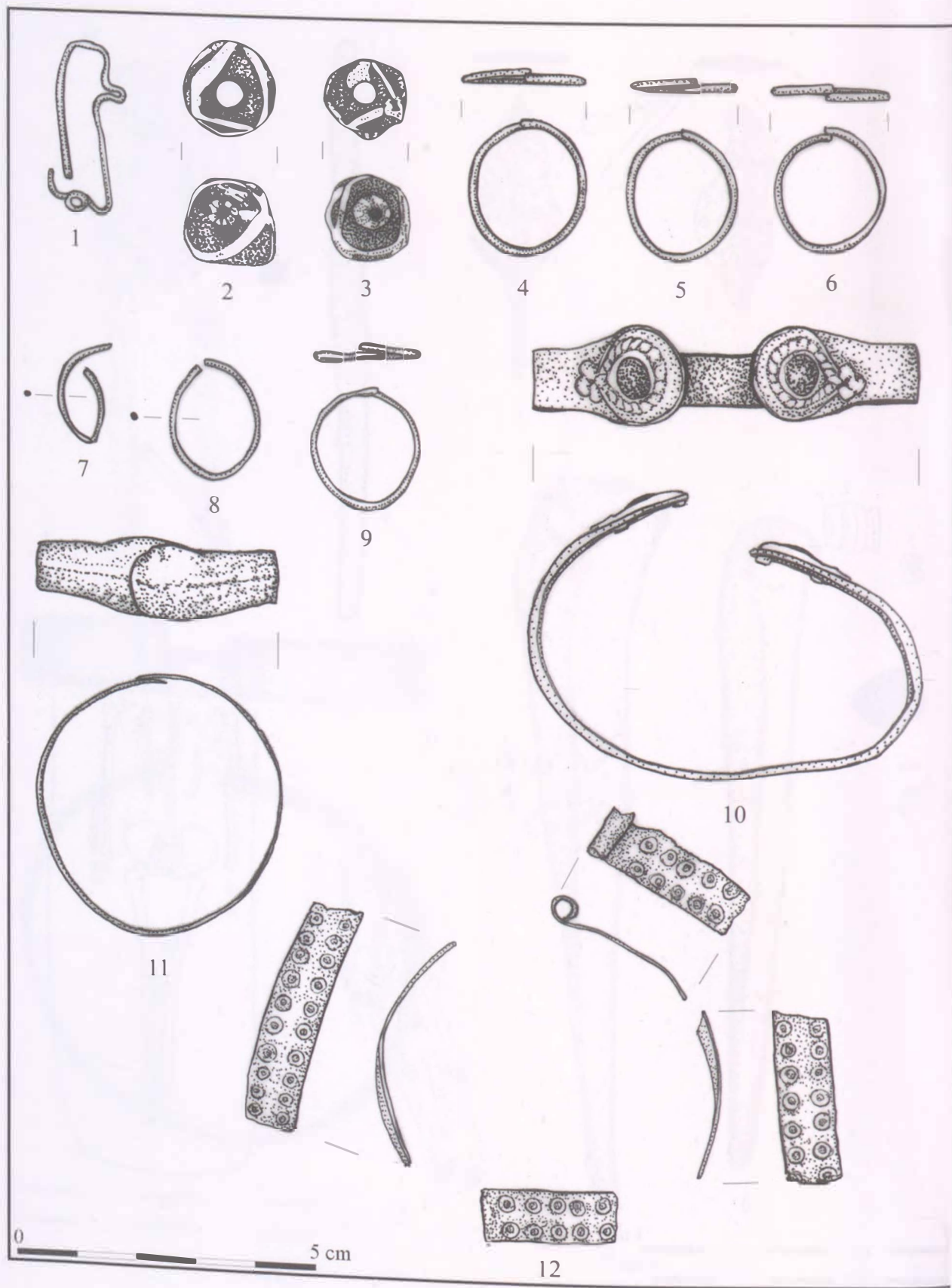

148. tábla. Kistokaj-Homokbánya 78. sír

VII. TÁBLÁK

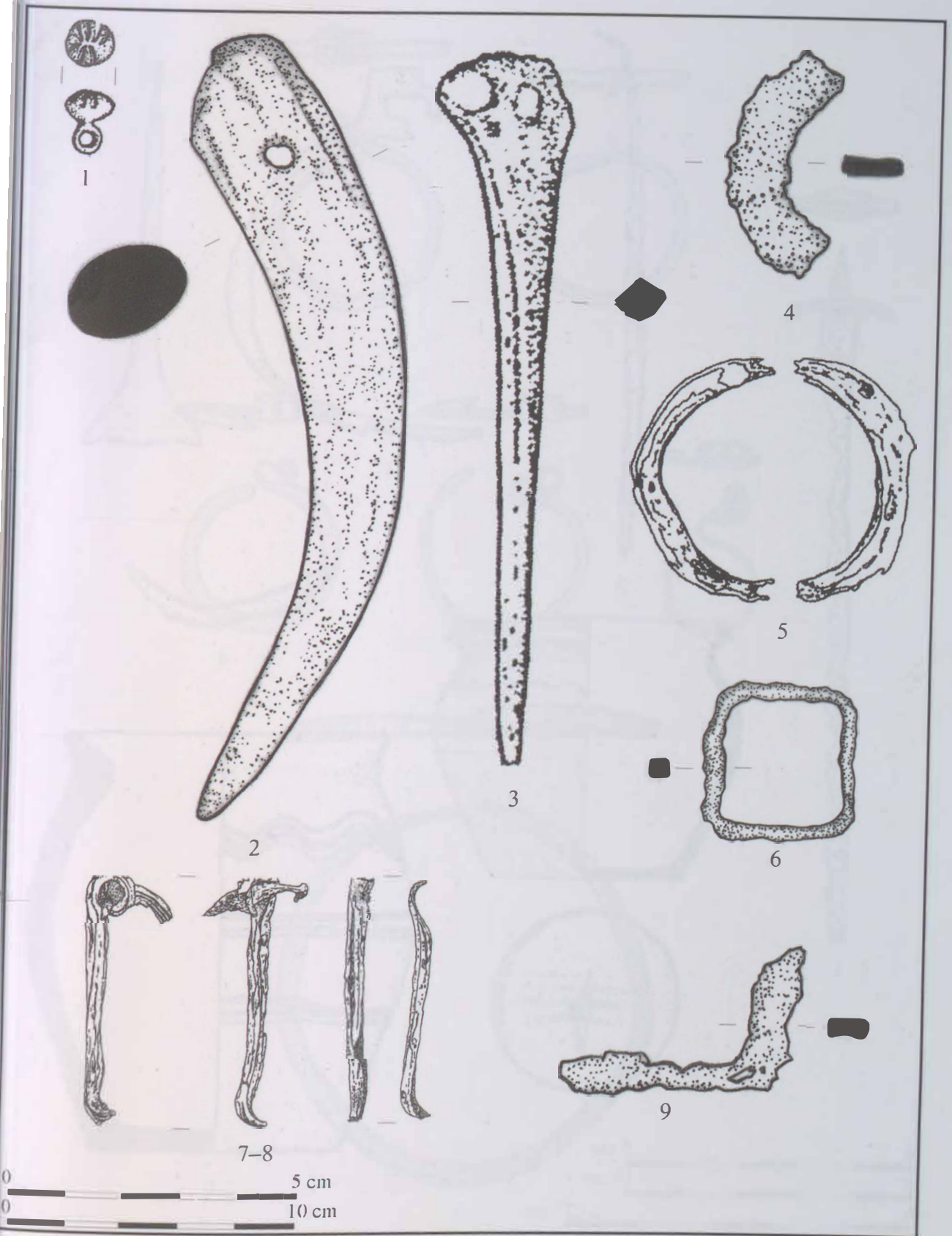

149. tábla. Kistokaj-Homokbánya, 1-2: 79. sír; 3: 80. sír; 4: 81. sír; 5: 82. sír; 6: 83. sír

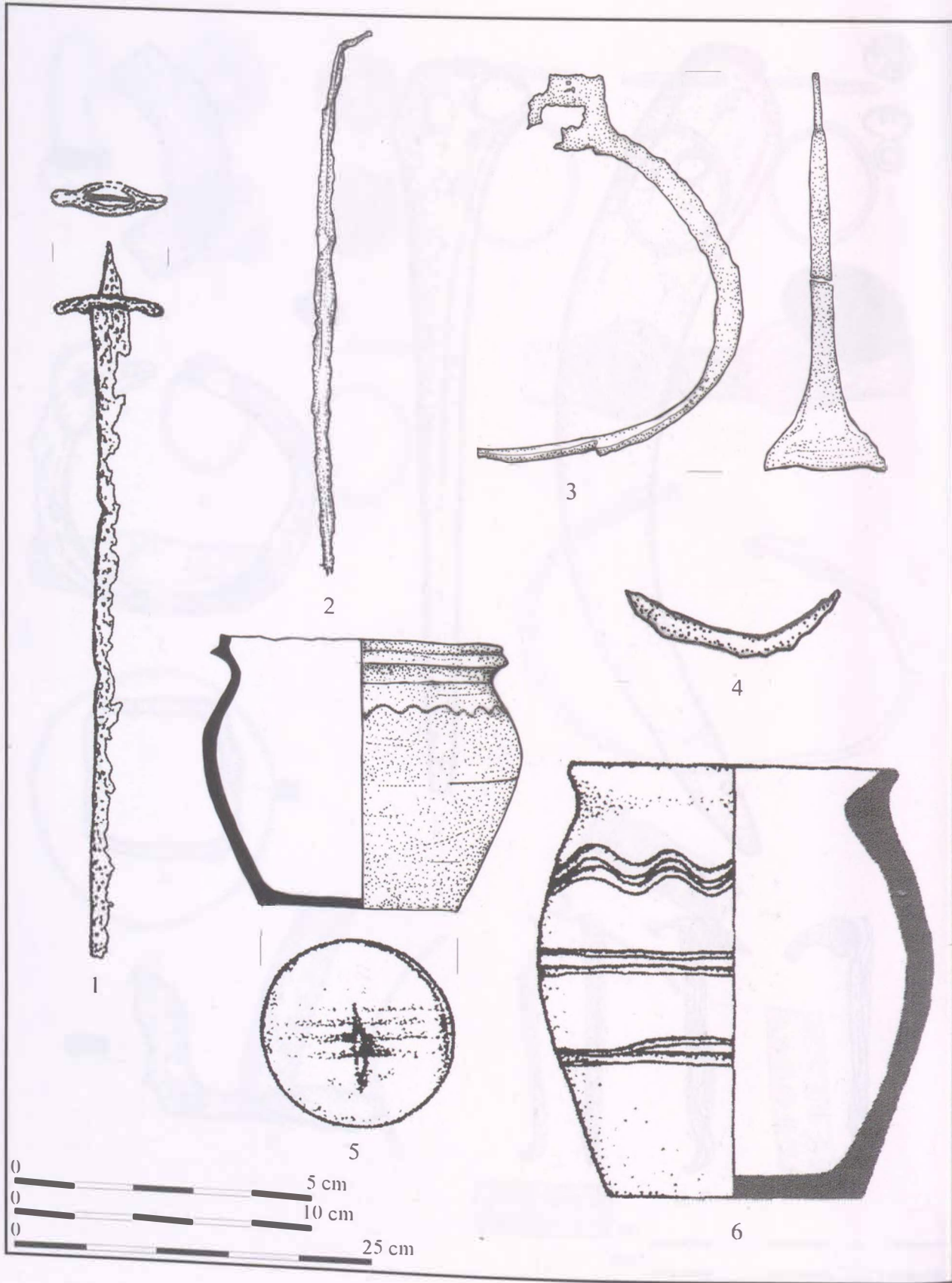
150. tábla. Kistokaj-Homokbánya, szórvány

VII. TÁBLÁK

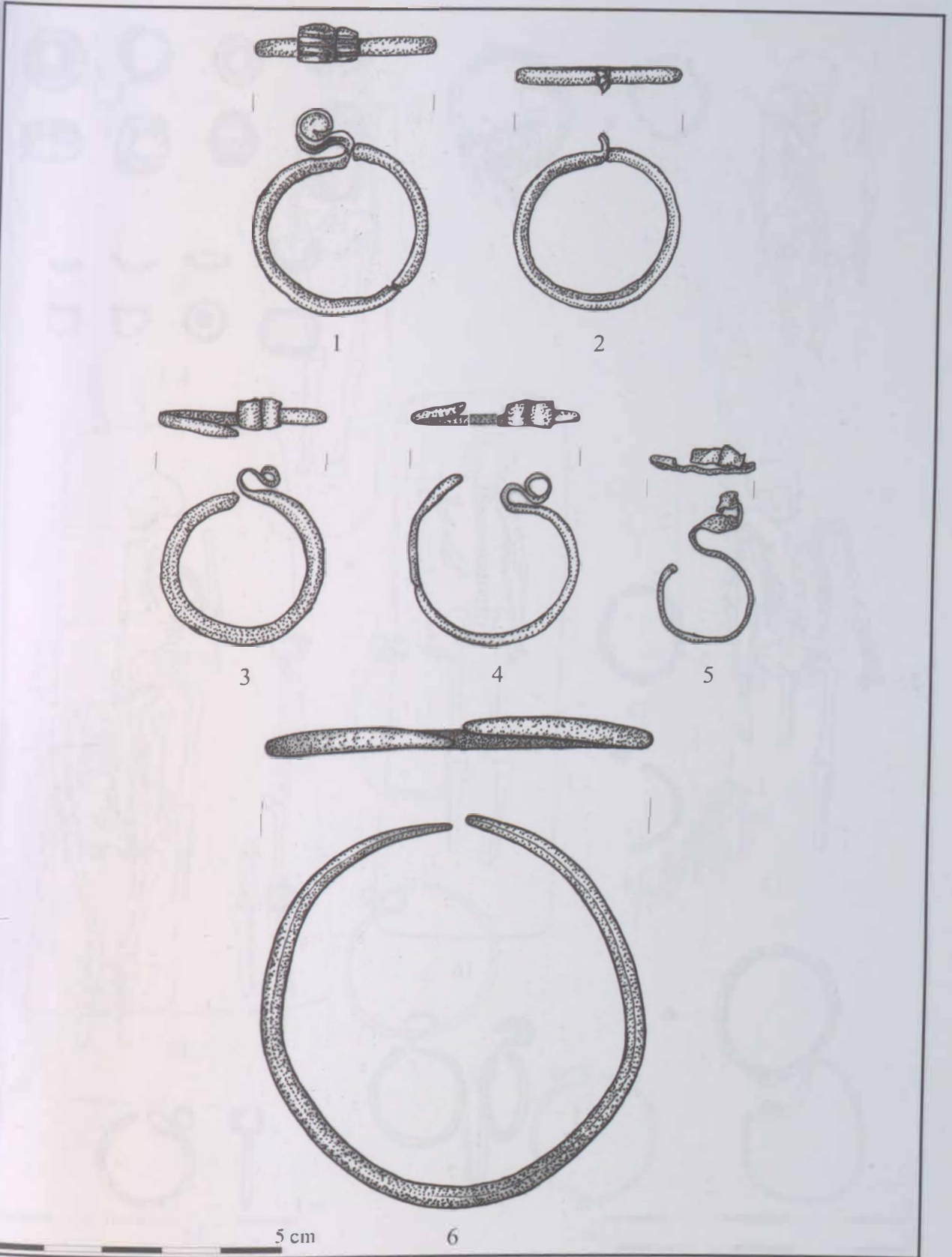
151. tábla. Kistokaj-Homokbánya, szórvány

VII. TÁBLÁK

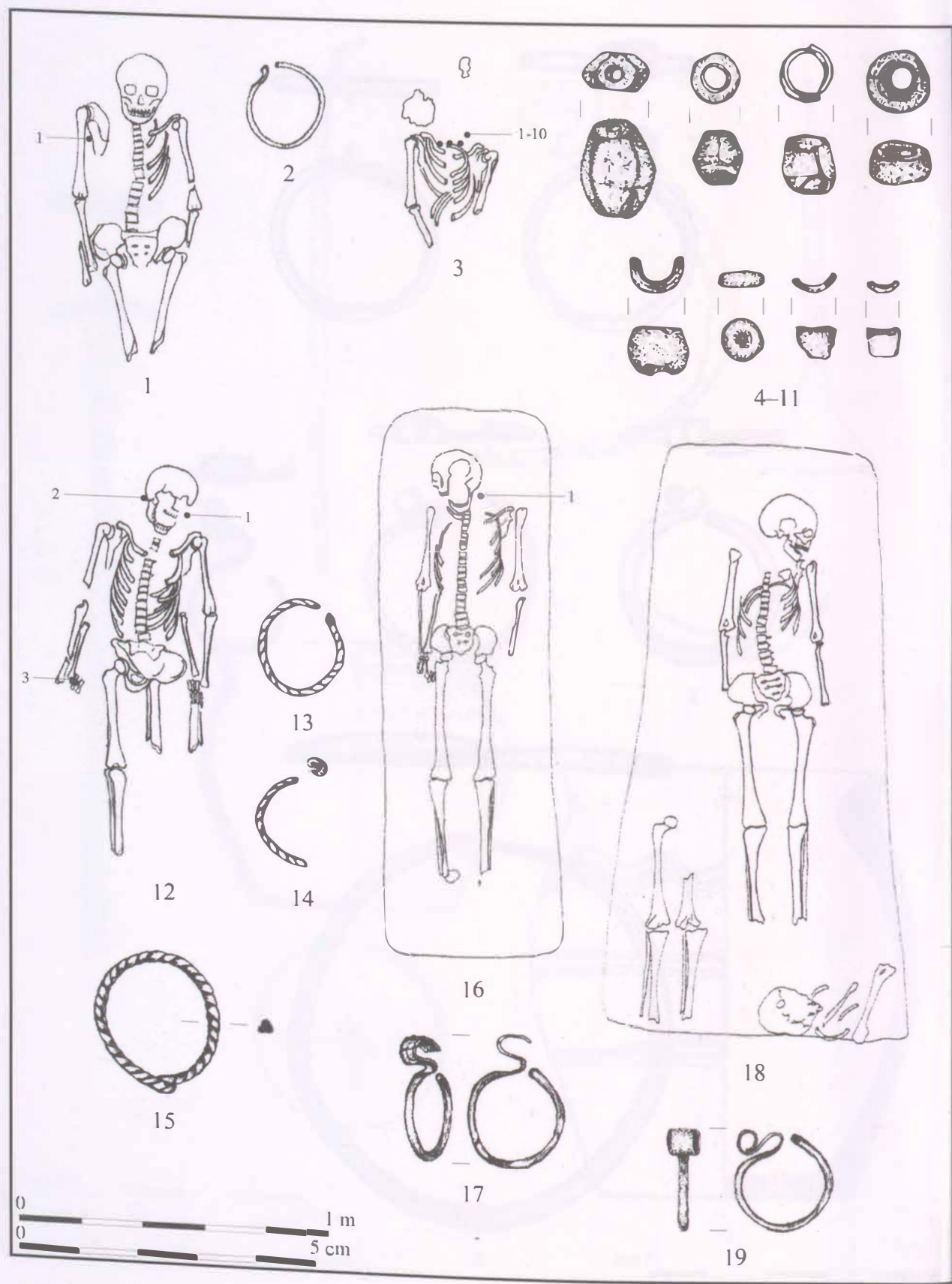
152. tábla. Kistokaj-Homokbánya, szórvány

VII. TÁBLÁK

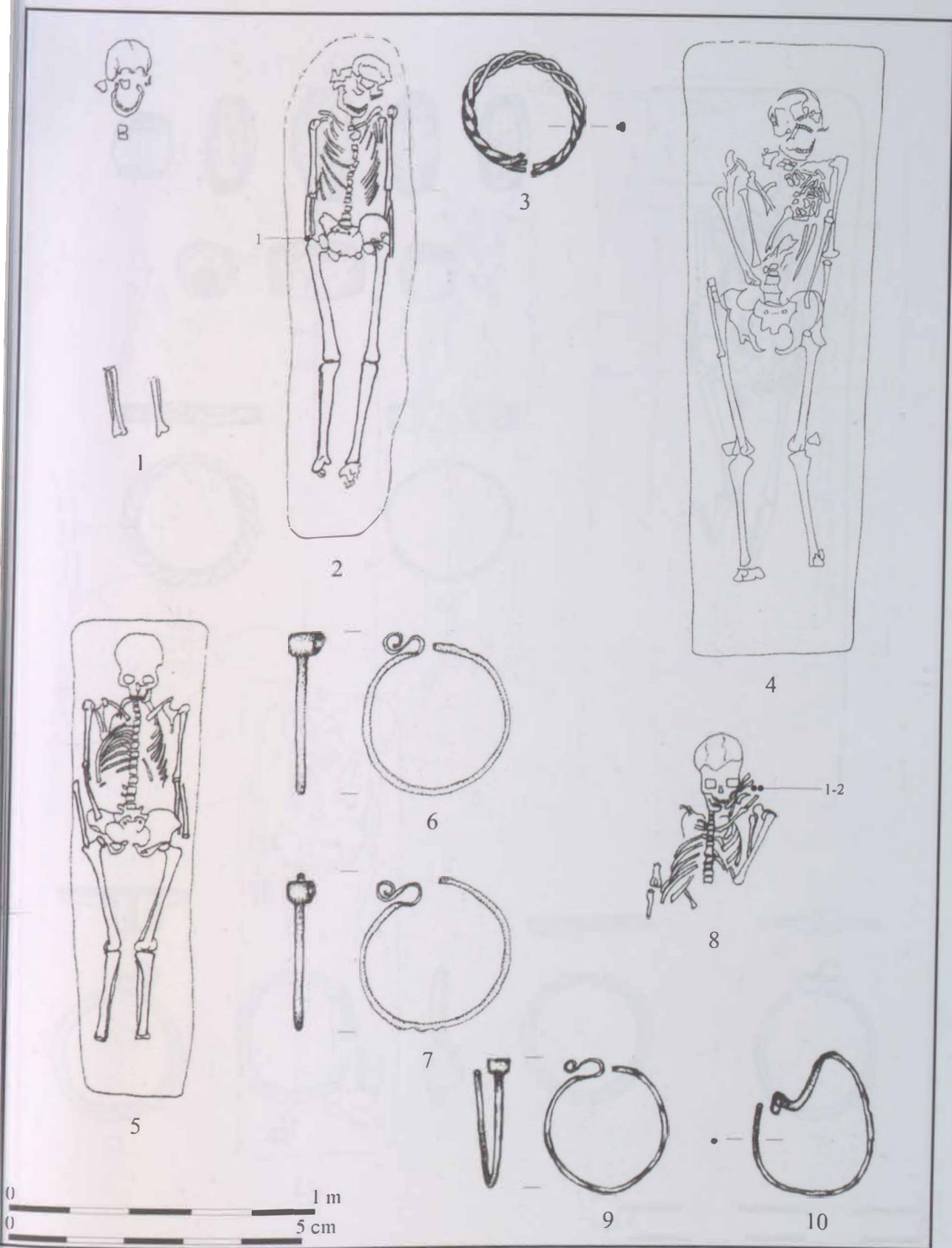
153. tábla. 1–2: Mályi-Kossuth u. 27/c. 1. sír; Mezőcsát-Bernáth-dűlő, 3: 1. sír; 4: 3. sír; 5: 7. sír; 6: Mezőkeresztes-Kiserdő, Szárazér 1. sír

VII. TÁBLÁK

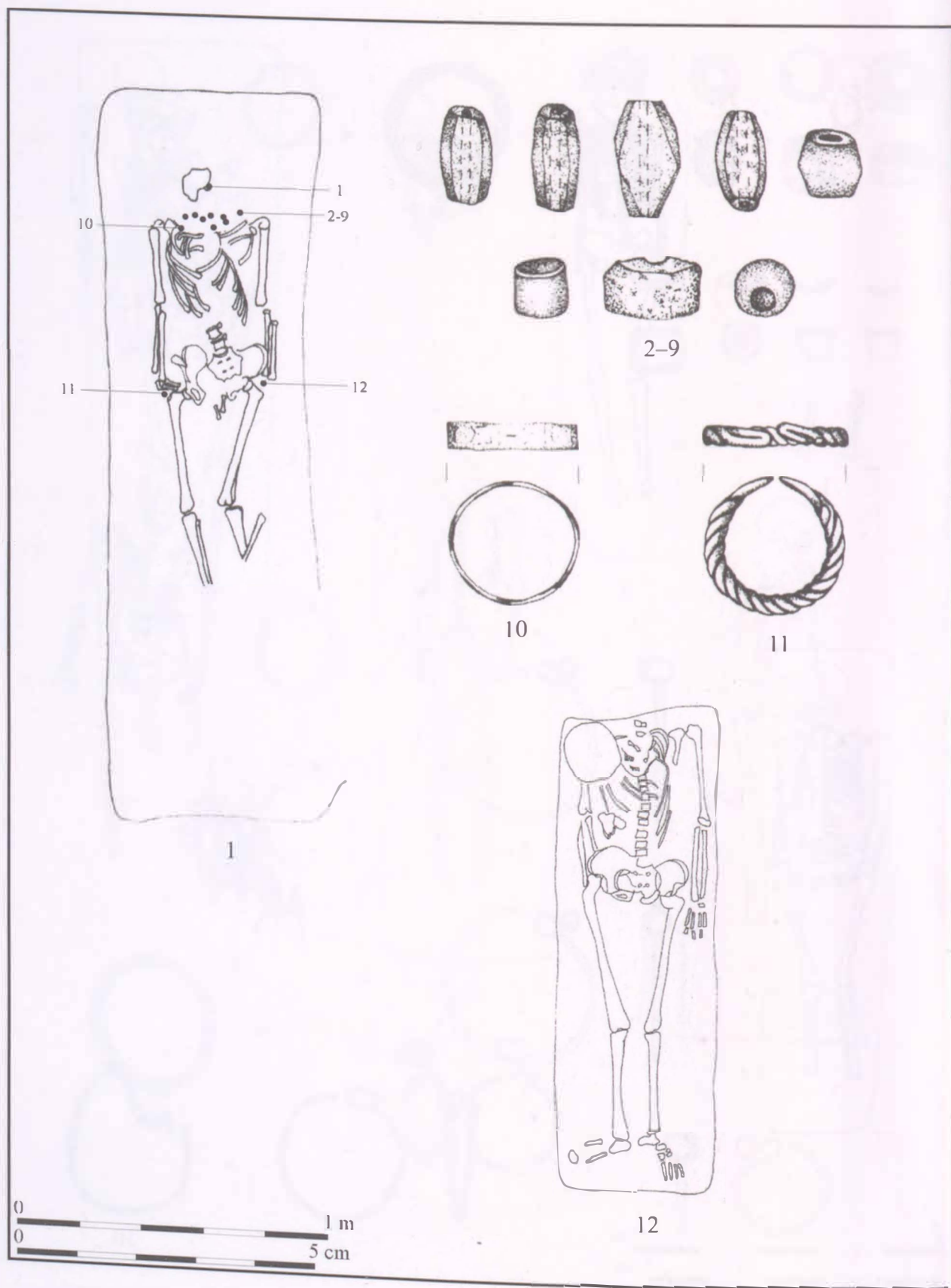
154. tábla. Mezöcsát-Csicske, 1-2: 28. sír, 3-11: 44. sír, 12-15: 52. sír, 16-17: 105. sír, 18-19: 106. sír, 18: 106. sír

VII. TÁBLÁK

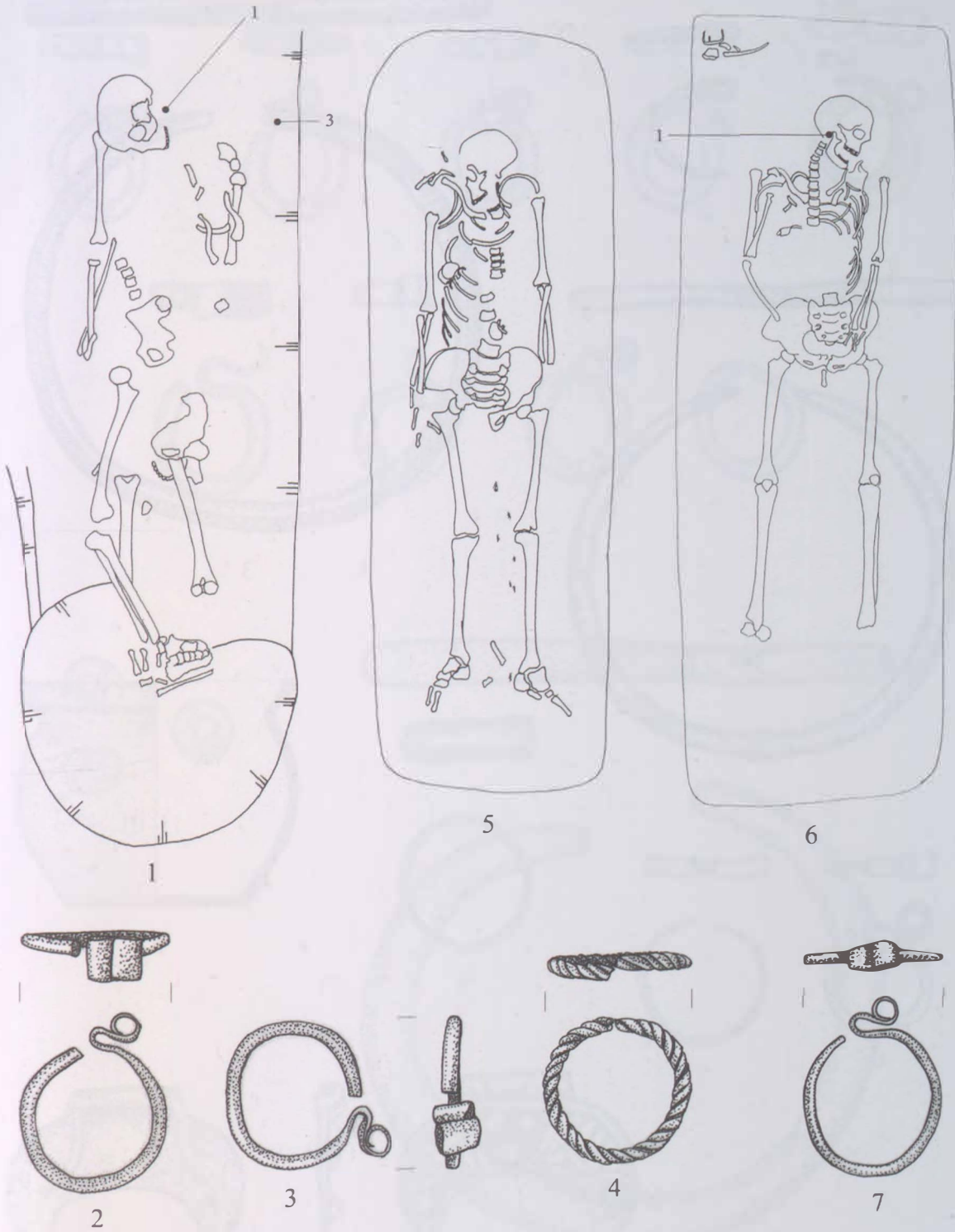
155. tábla. Mezöcsát-Csicske, 1: 53. sír; 2-3: 109. sír; 4: 110. sír; 5-7: 111. sír; 8-10: 114. sír

VII. TÁBLÁK

156. tábla. Mezőcsát-Csicske, 1-11: 112. sír, 12: 116. sír

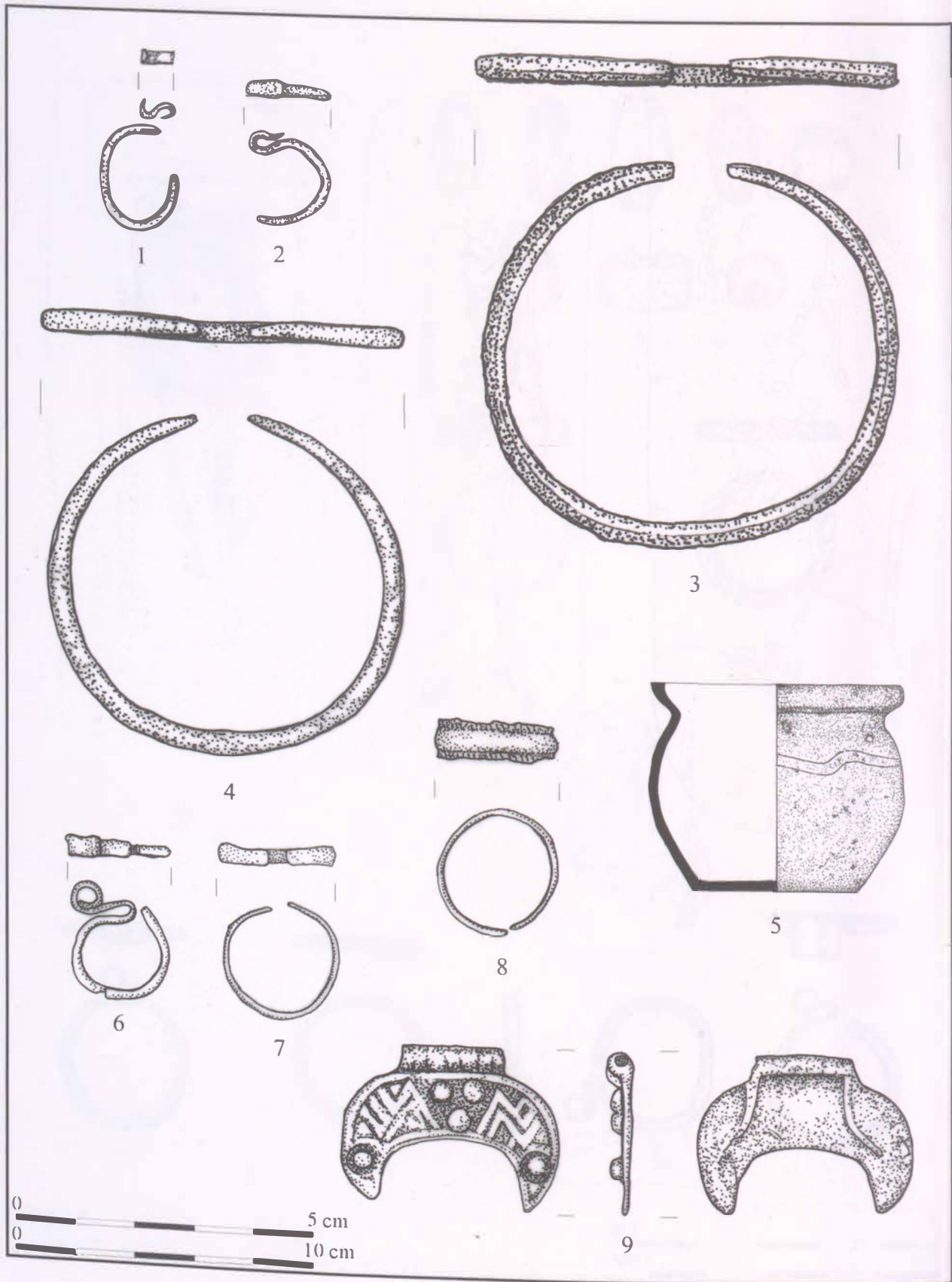
VII. TÁBLÁK

0 1 m
0 5 cm

157. tábla. Mezőkeresztes-MOL 23. lelőhely, 1-4: 1. sír; 5: 2. sír; 6-7: 3. sír

VII. TÁBLÁK

158. tábla. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u., 1-5: 1. sír; 6-9: 3. sír

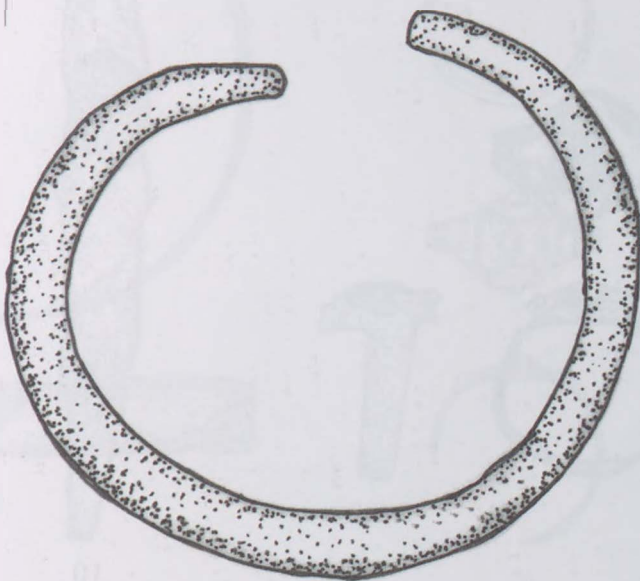
VII. TÁBLÁK

1-9

10-11

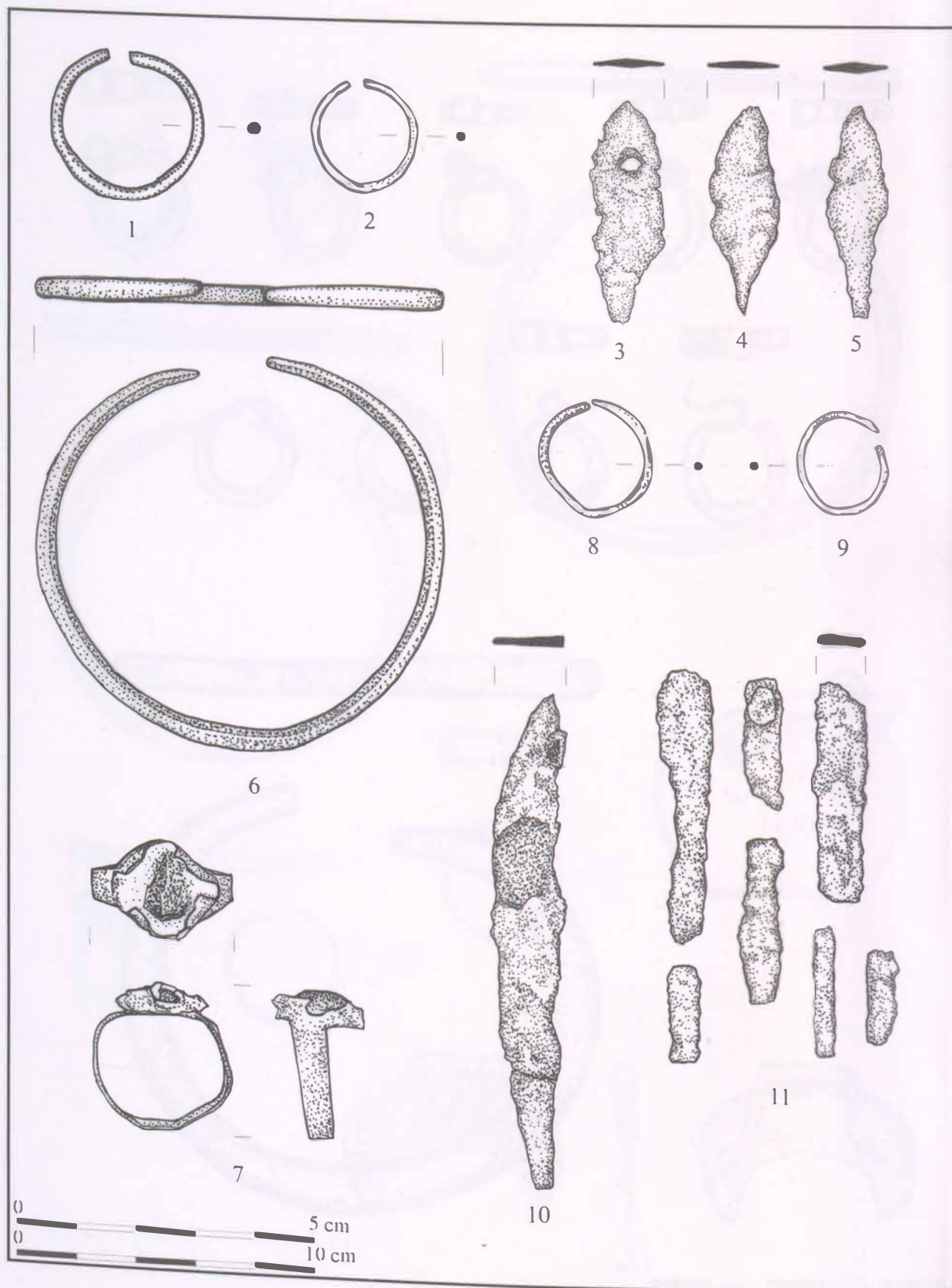

12

5 cm

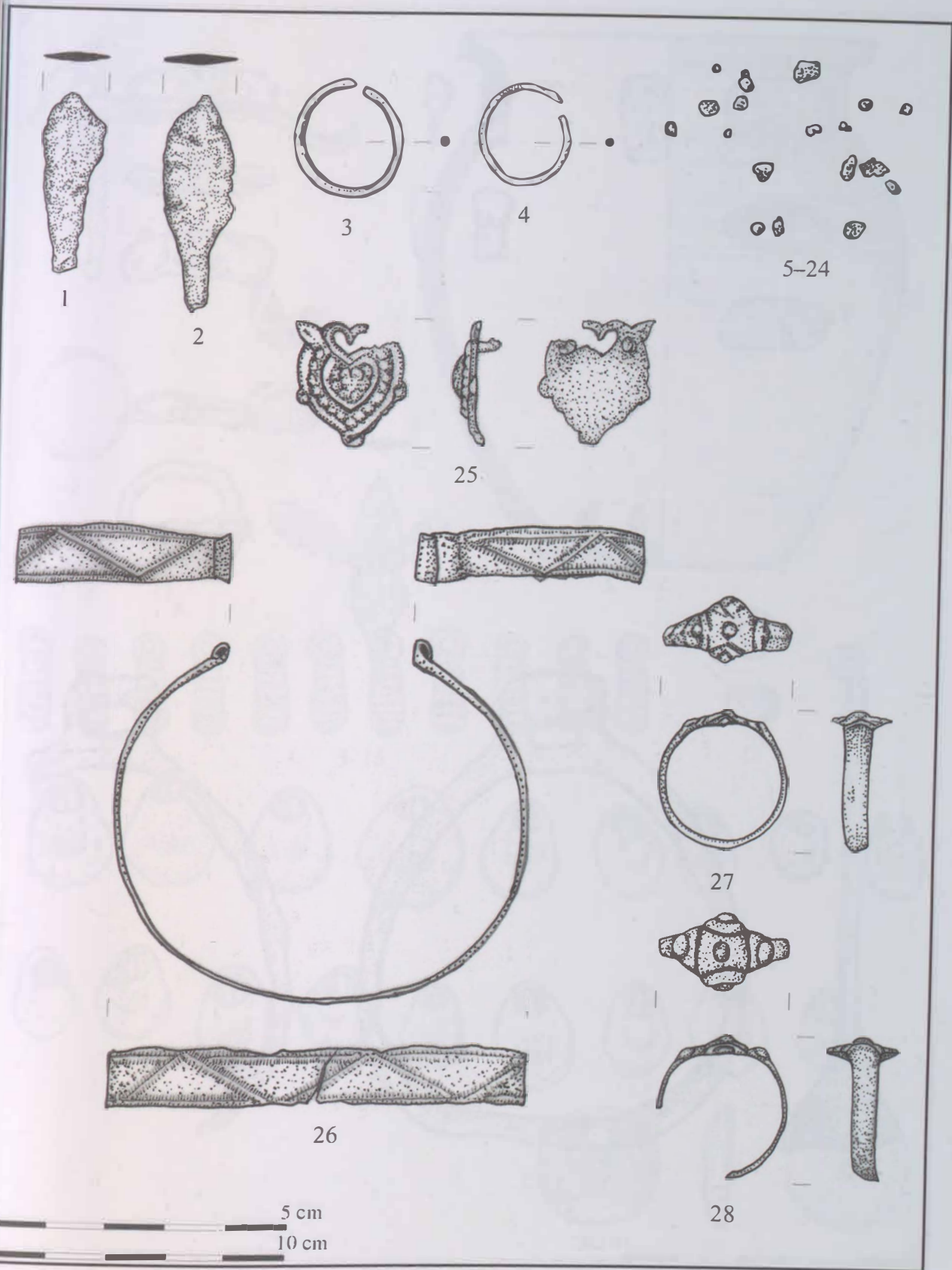
159. tábla. Miskolc-Diósgyőr, Lankás u.-Vörös u. 2. sír

VII. TÁBLÁK

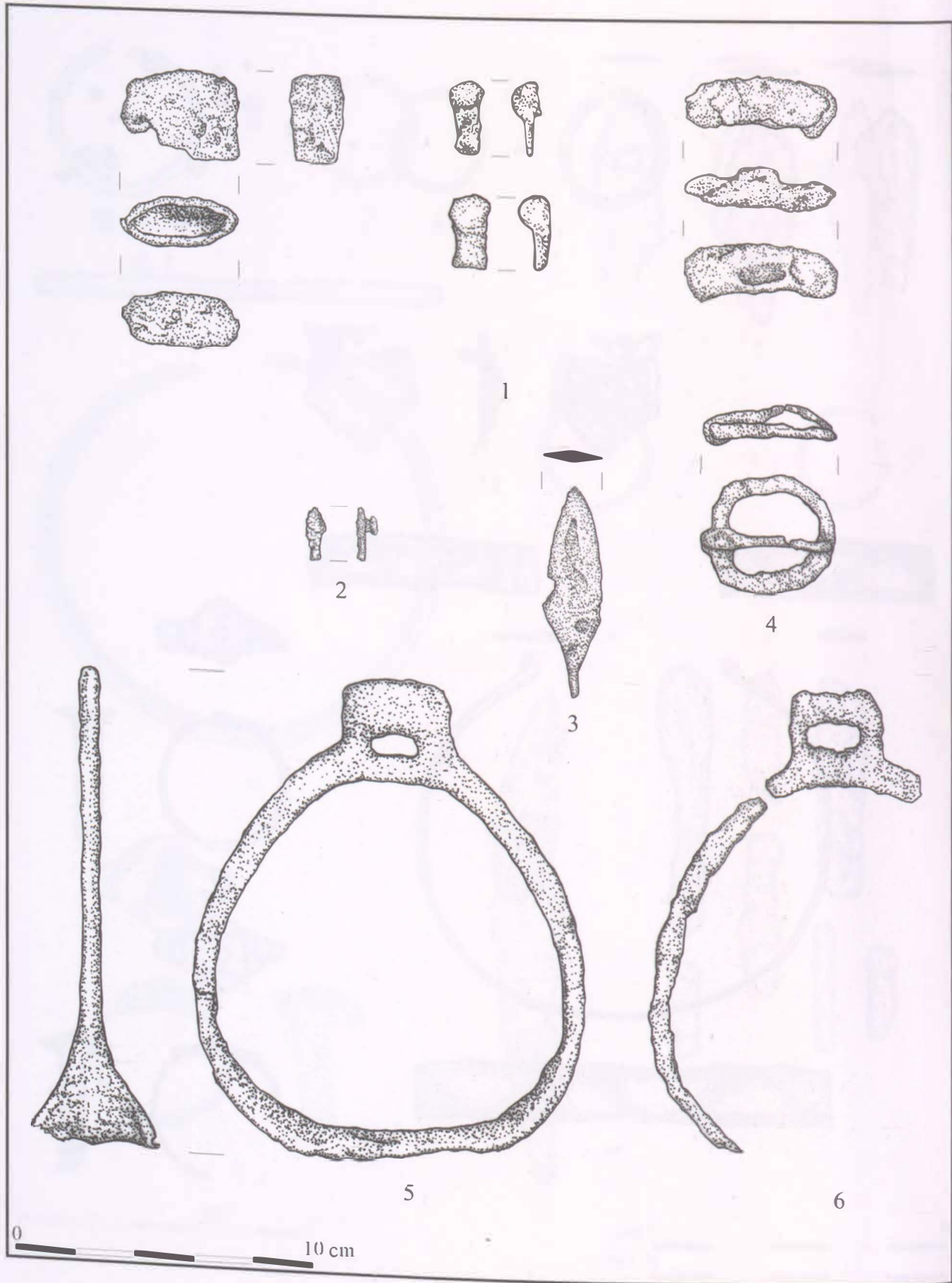
160. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1-5: 1. sír, 6-7: 2. sír, 8-11: 3. sír

VII. TÁBLÁK

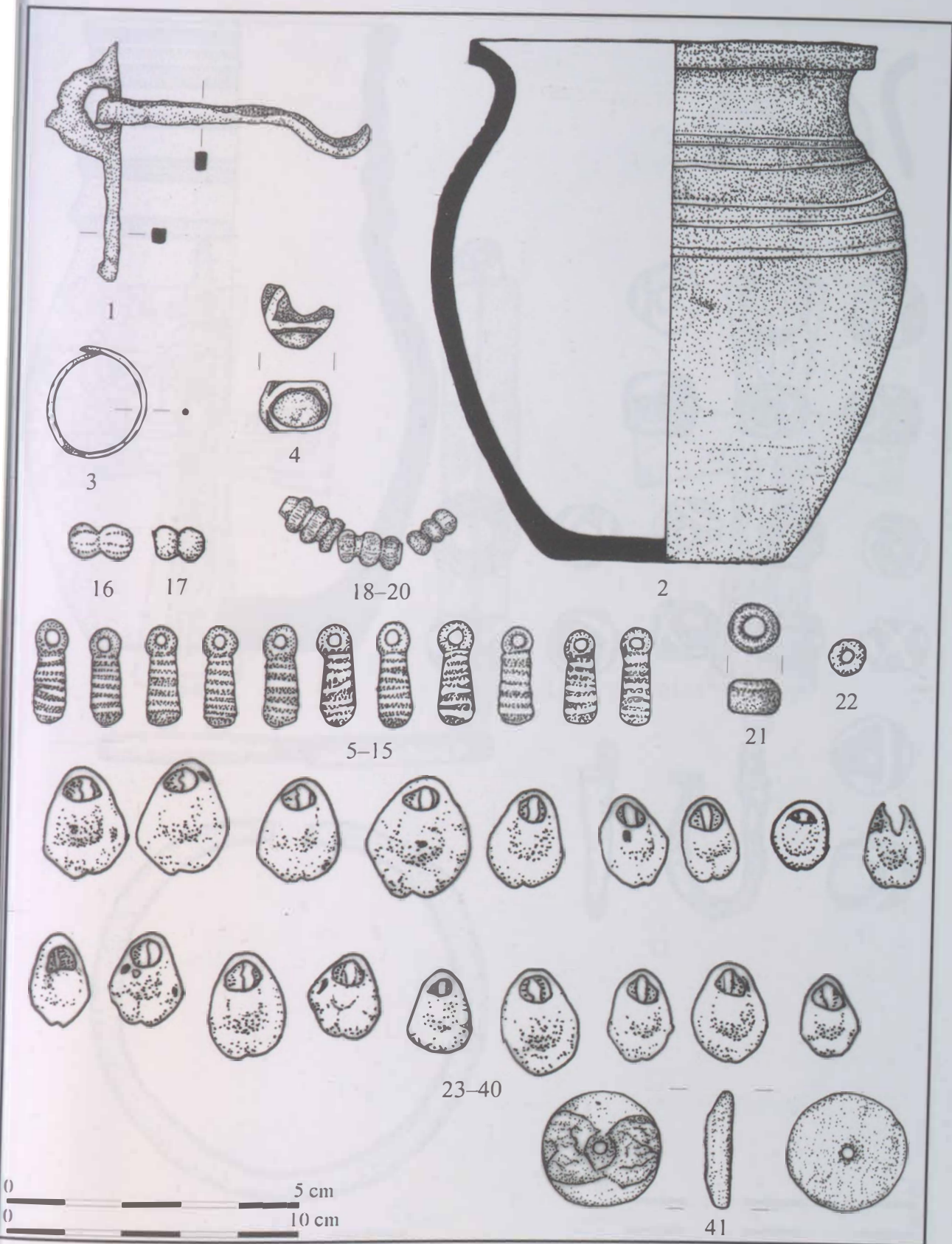

161. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1-2: 3. sír, 5-28: 4. sír

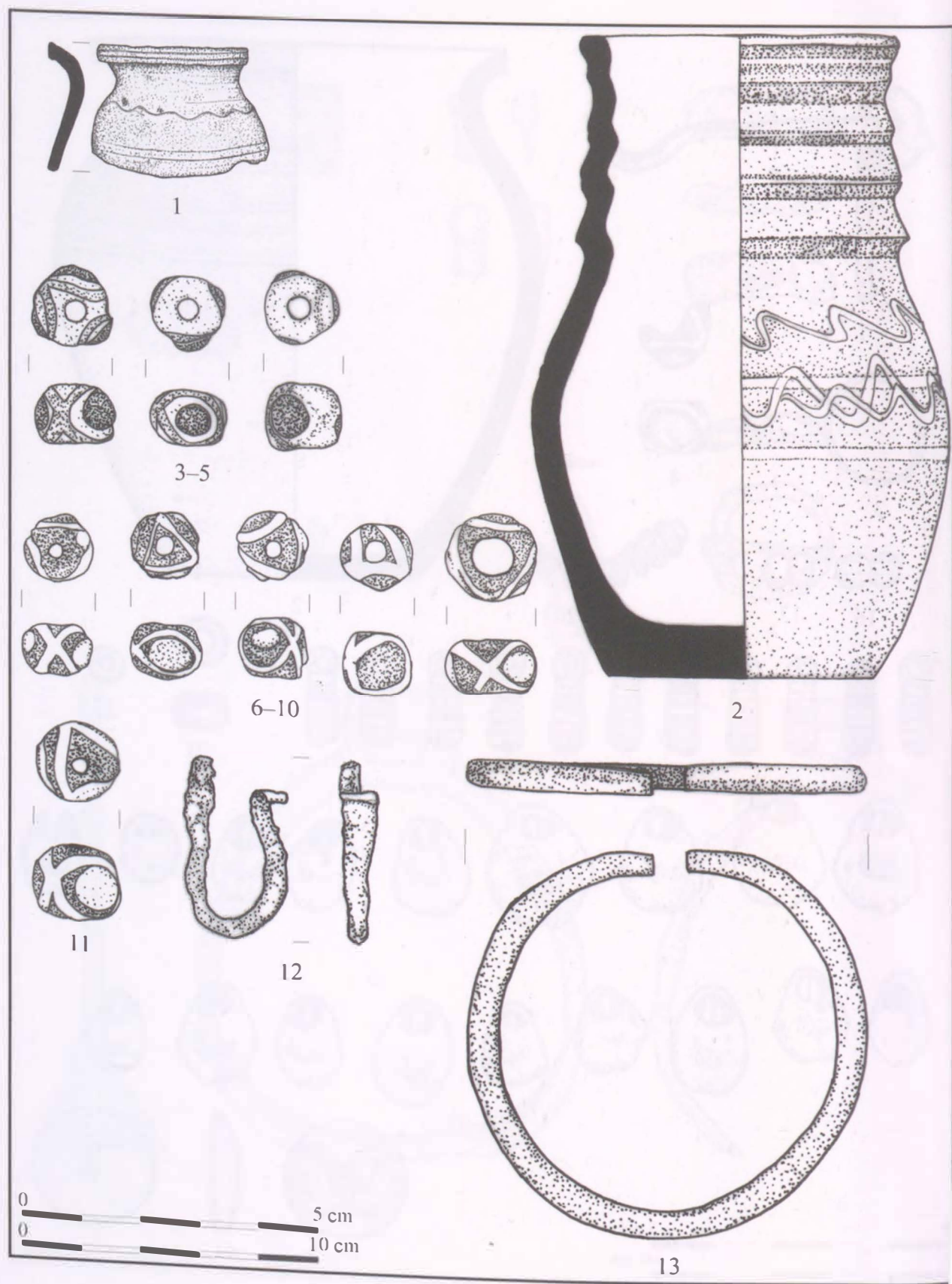
VII. TÁBLÁK

162. tábla. Miskolc-Repülőtér 5. sír

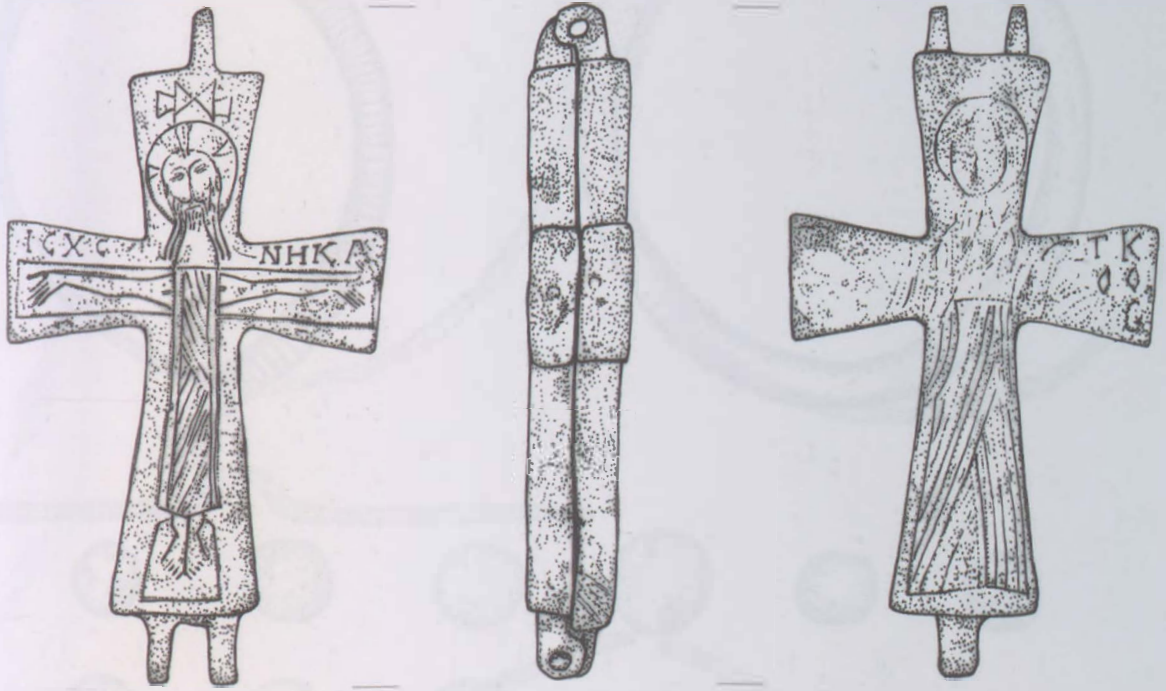

163. tábla. Miskolc-Repülőtér, 1: 5. sír, 2: 9. sír, 3-41: 11. sír

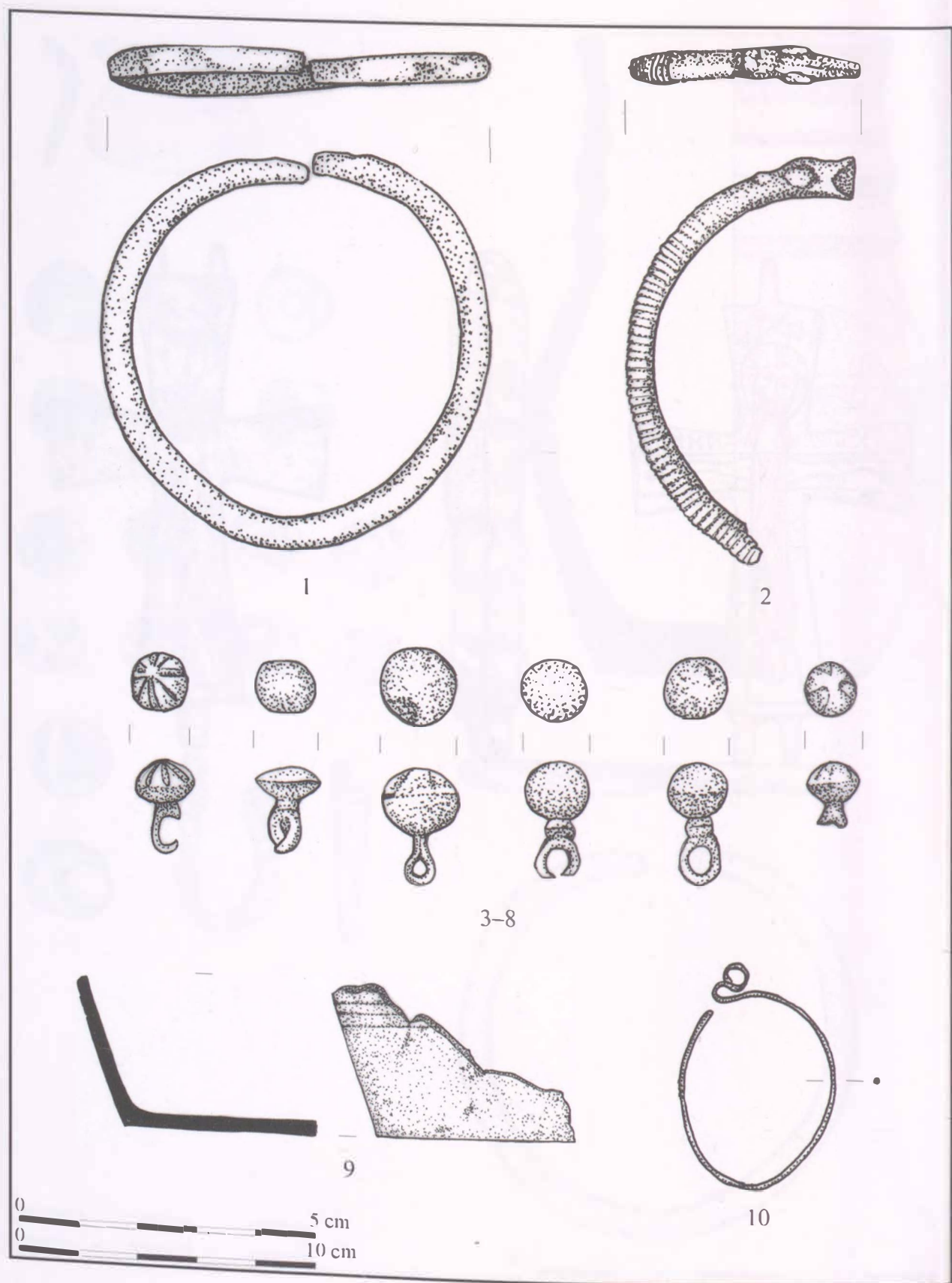

164. tábla. Miskolc-Repülőtér; 1: 11. sír; 2: 12. sír; 3-11: 17. sír; 12-13: 25. sír

VII. TÁBLÁK

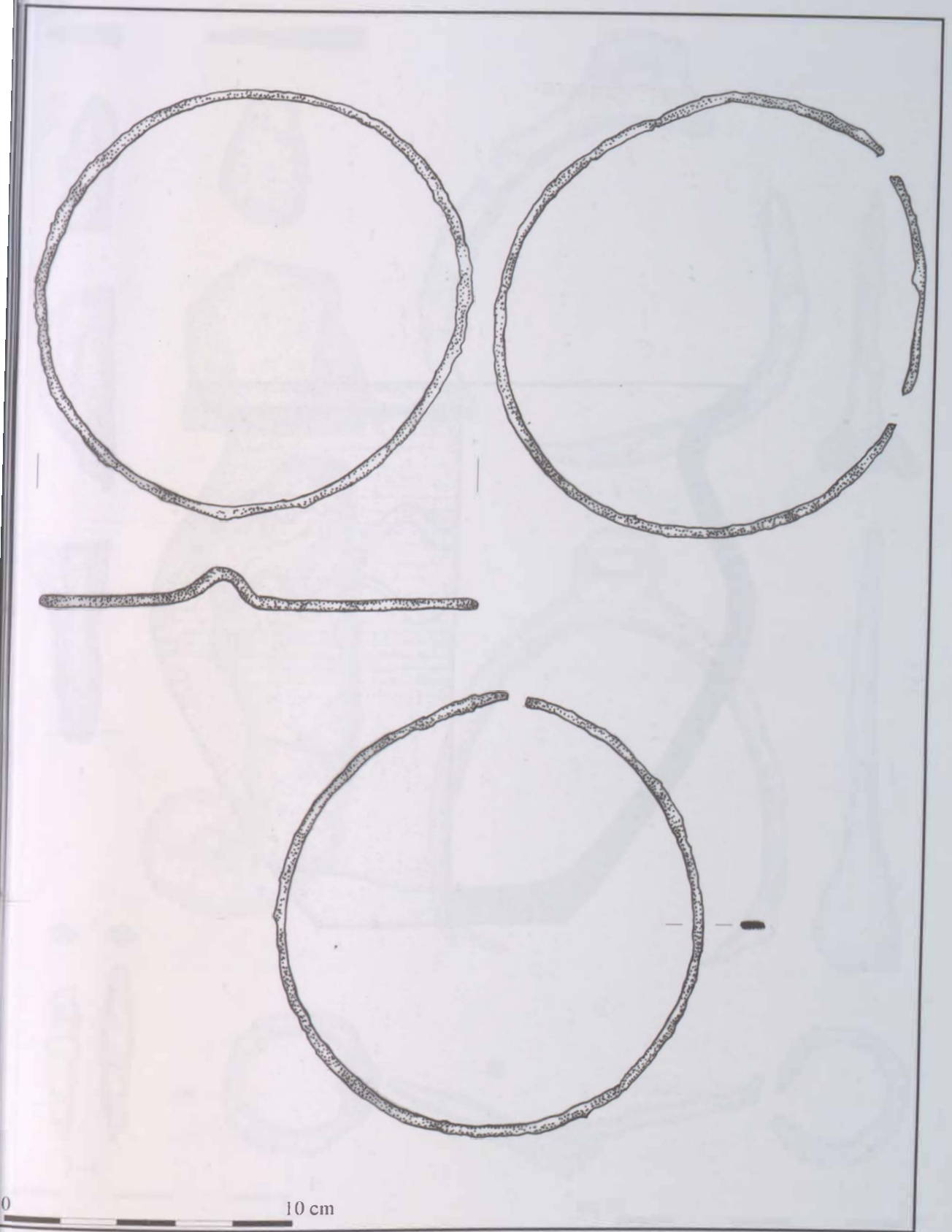

165. tábla. Miskolc-Repülőtér 23. sír

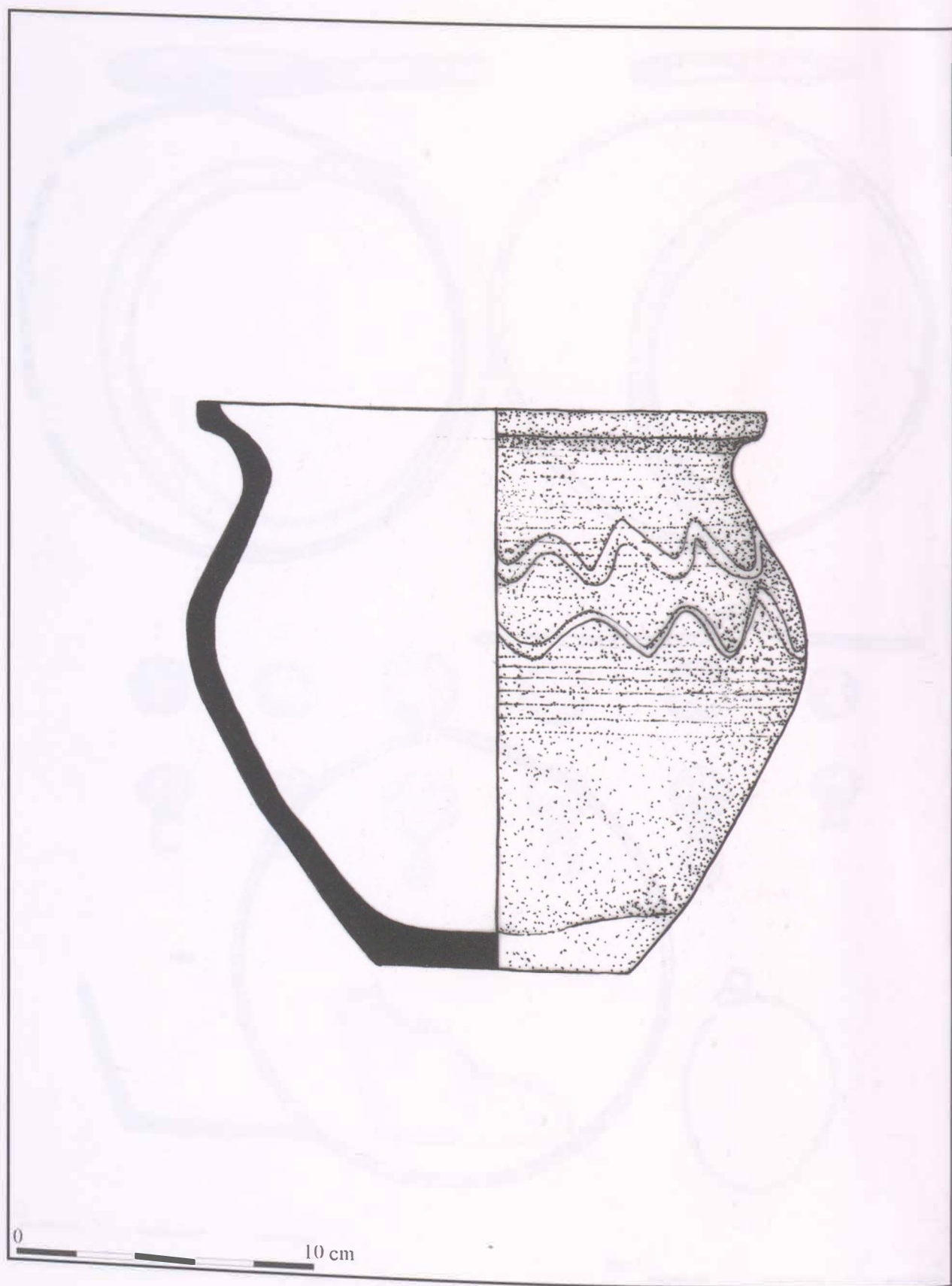

166. tábla. 1-9: Miskolc-Repülőtér, szőrvány, 10: Miskolc-Tapolca

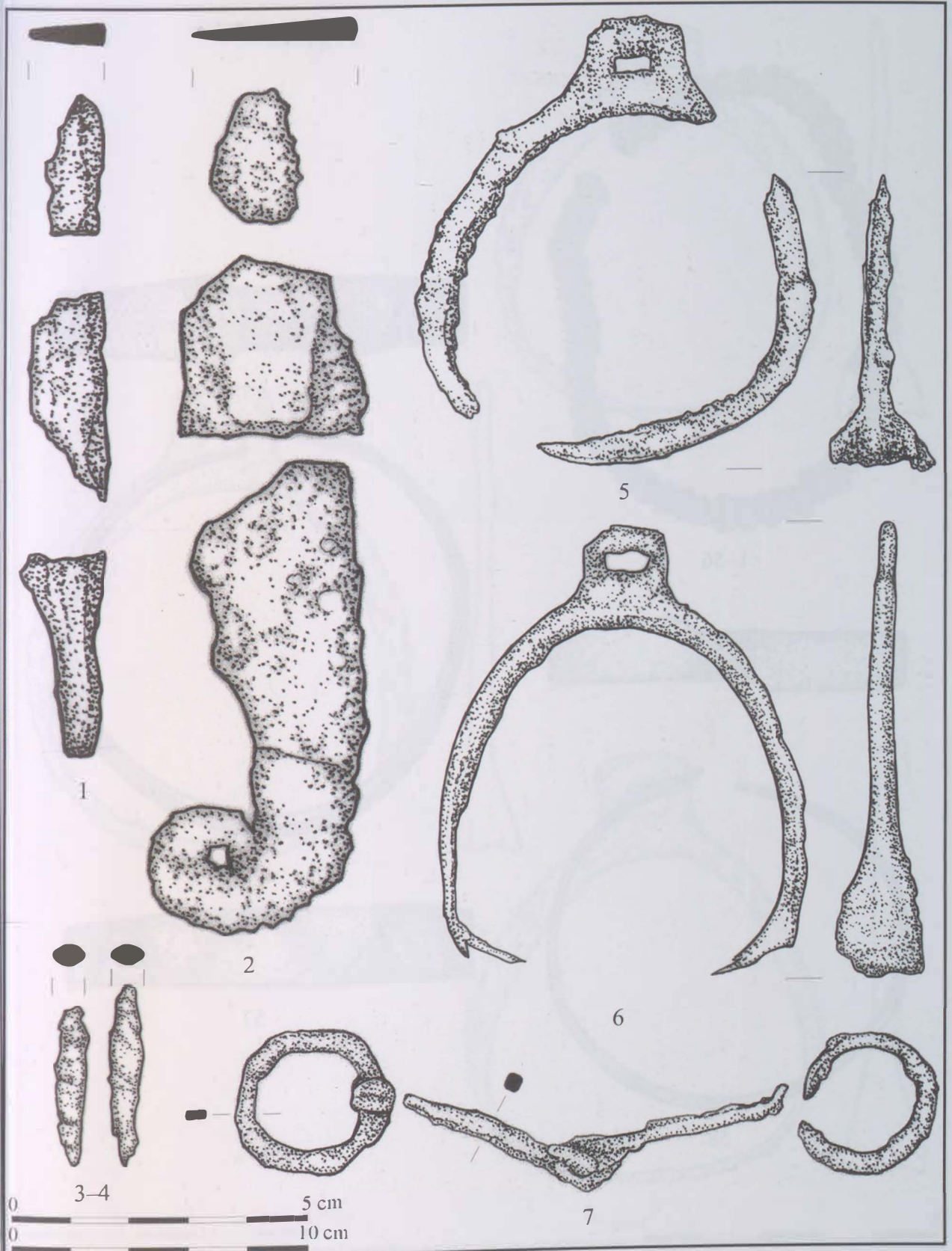
VII. TÁBLÁK

167. tábla. Miskolc-Repülőtér, szórvány

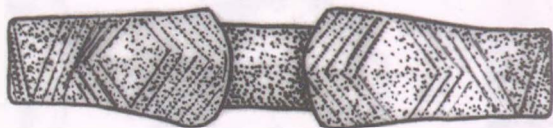
168. tábla. Miskolc-Repülőtér, szórvány

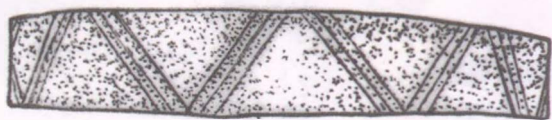
169. tábla. Monaj-Berencsi szőlők

1-56

58

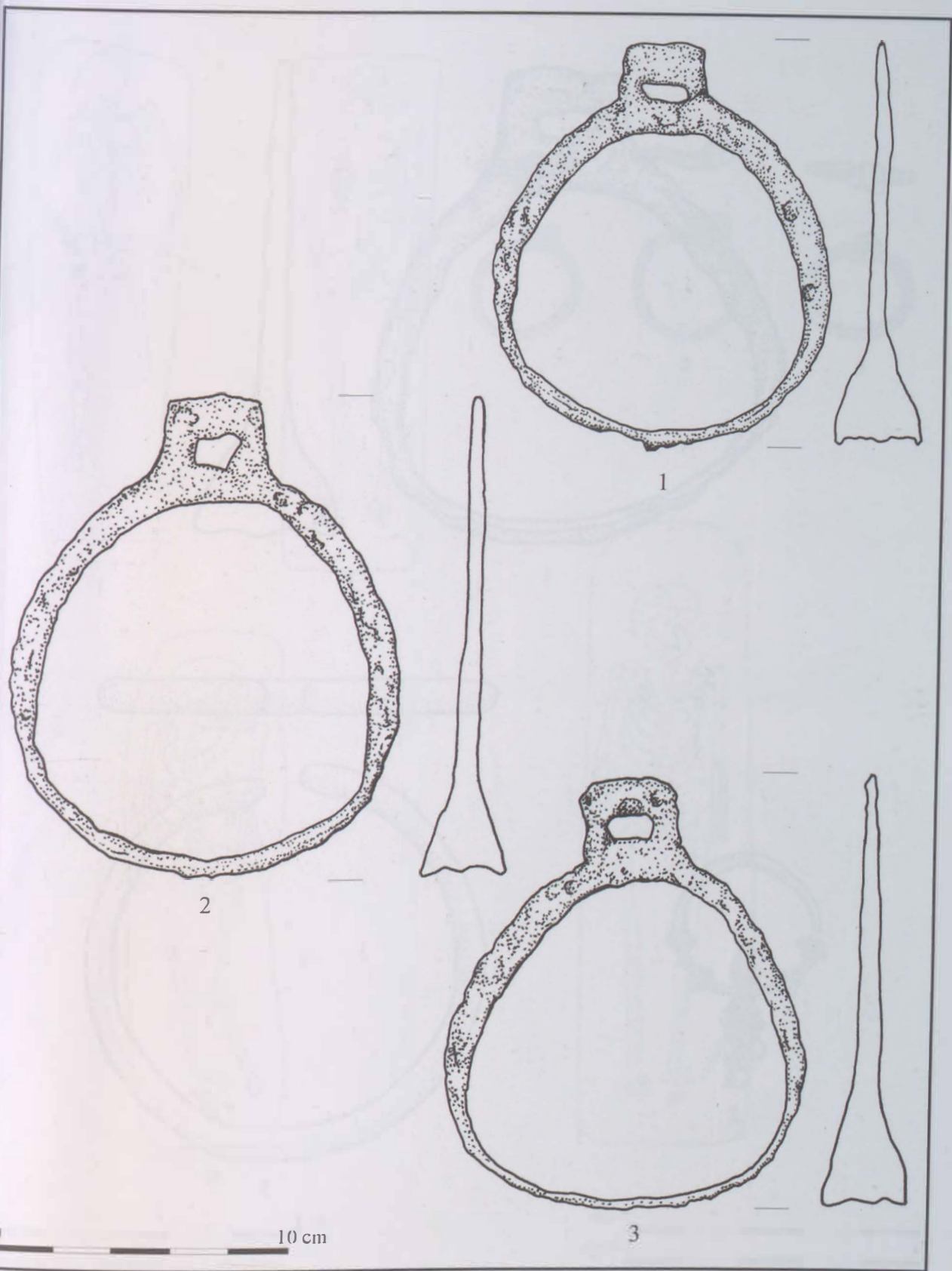

57

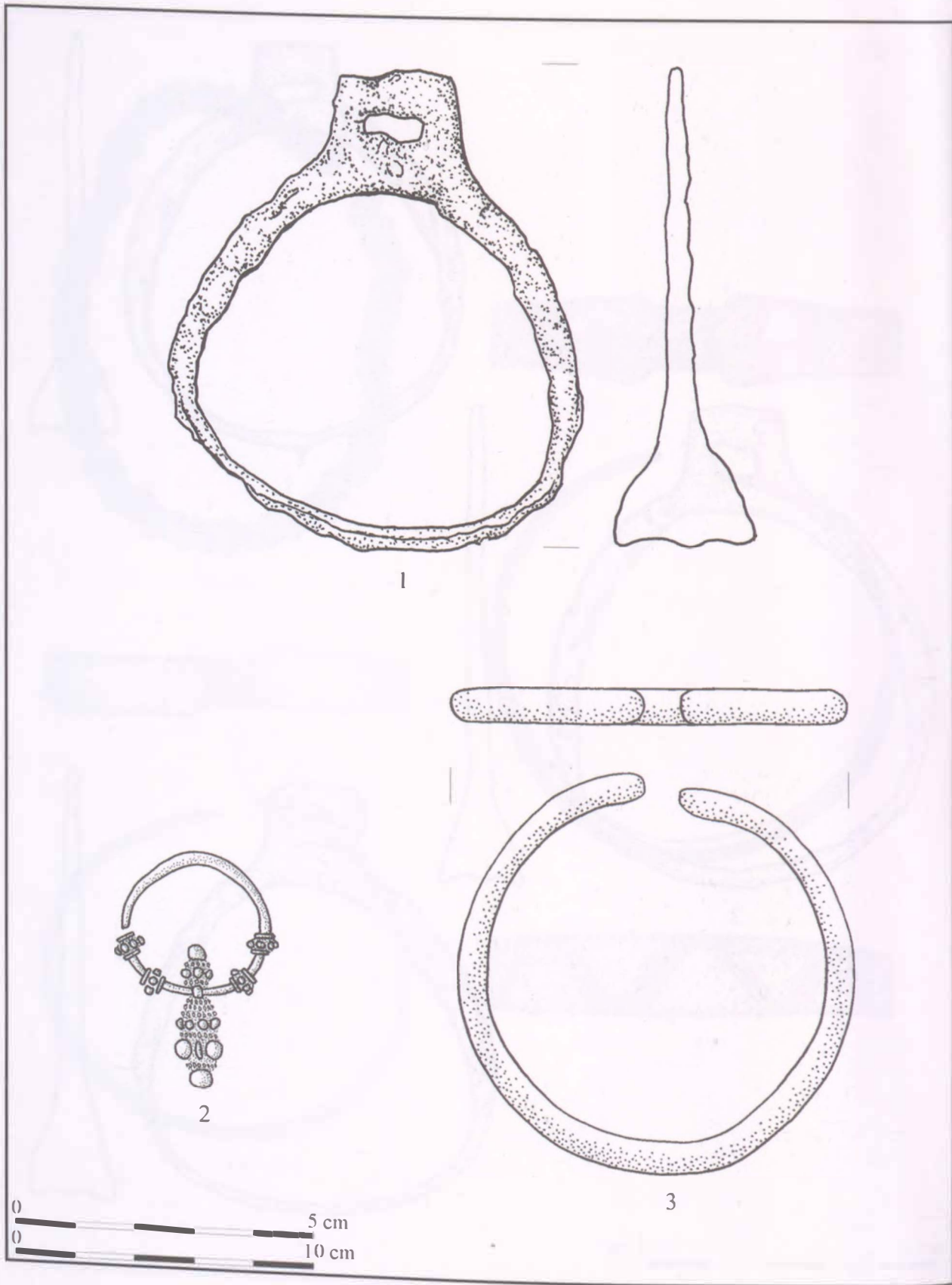
170. tábla. Muhi puszta

VII. TÁBLÁK

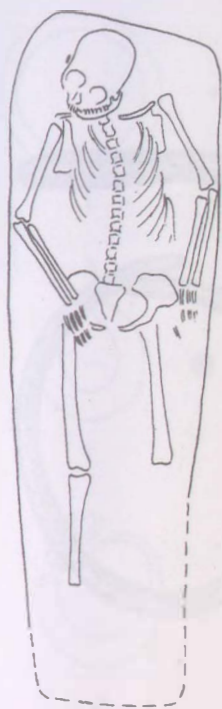
171. tábla. Nagykövesd-Szőlőshomok

VII. TÁBLÁK

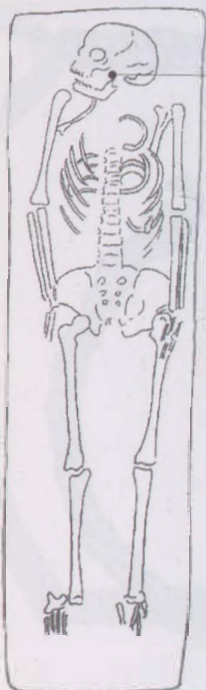

172. tábla. 1: Nagykövesd-Szőlőshomok, 2-3: Nagykövesd, közelebből ismeretlen lelőhely

VII. TÁBLÁK

1

2

3

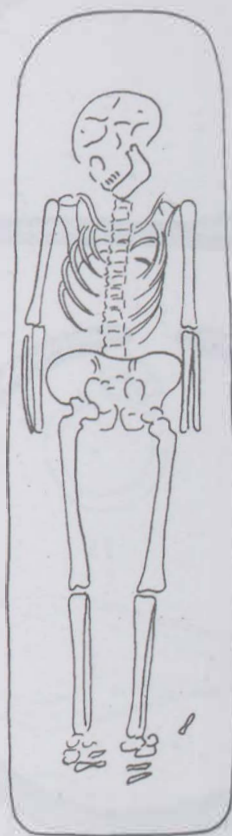
4

5

6

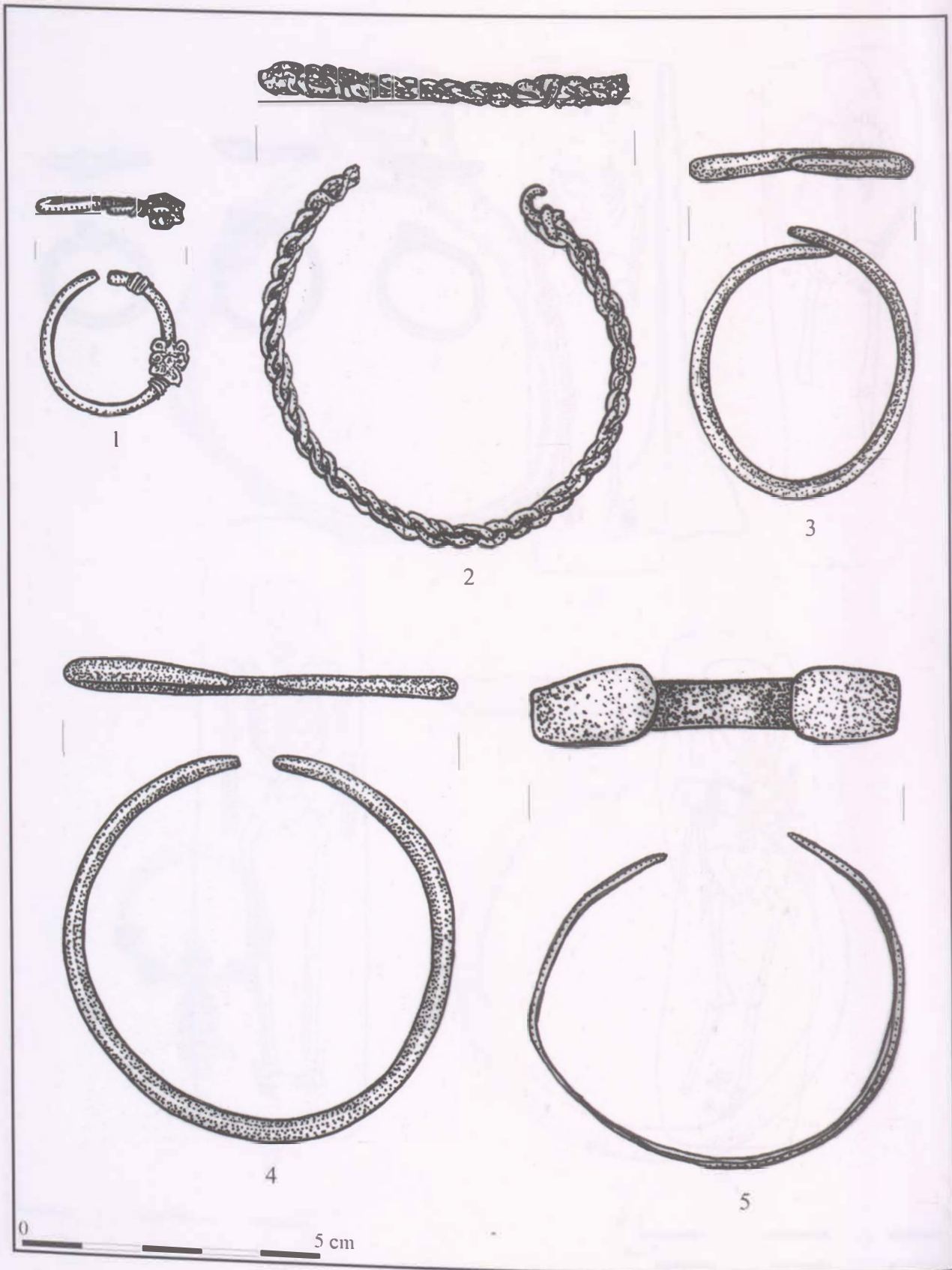

7

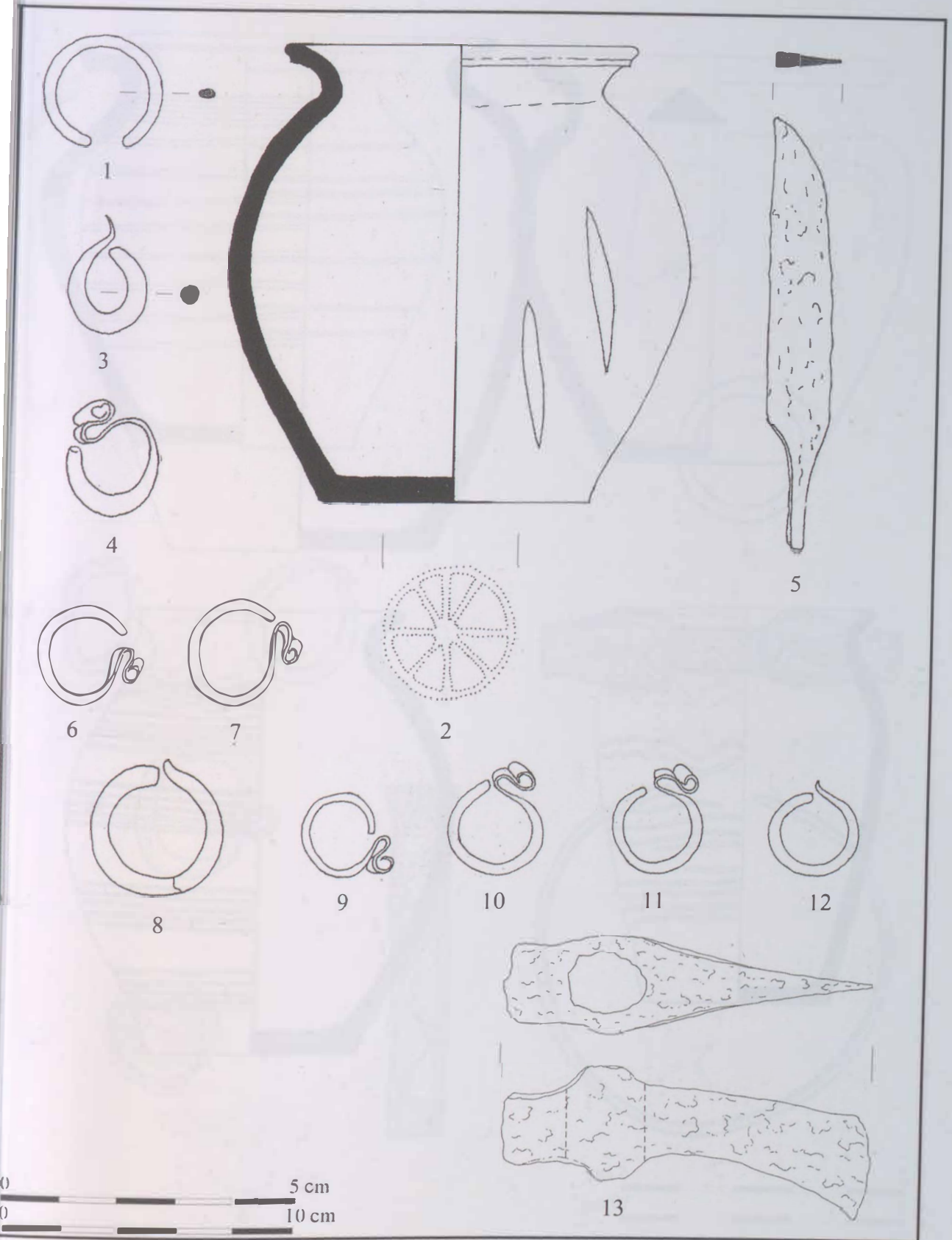
173. tábla. Oszlár-Csöirszárók, 1: 1. sír, 2-5: 3. sír, 6: 4. sír, 7: 5. sír

VII. TÁBLÁK

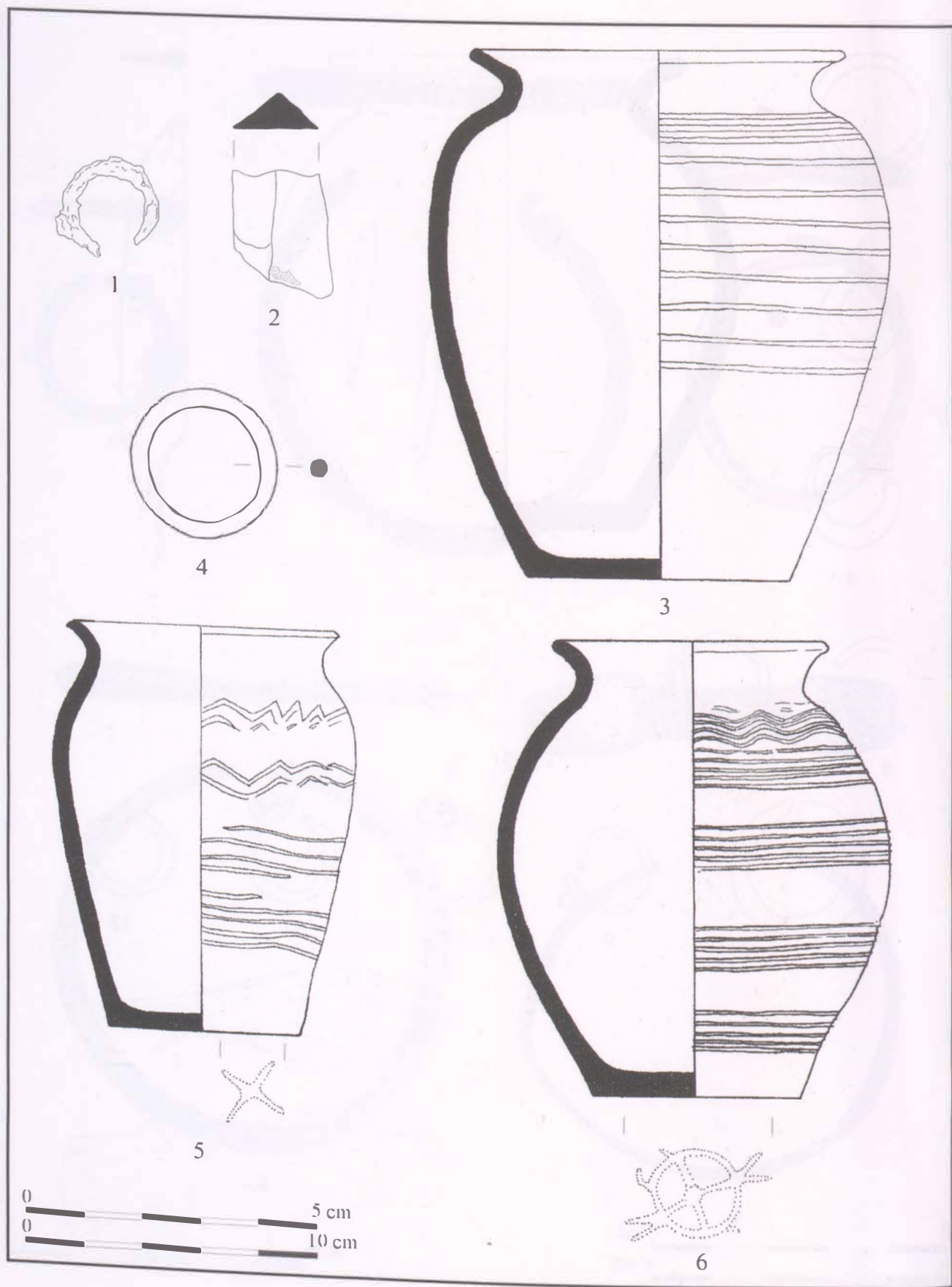
174. tábla. Ónod (?)

VII. TÁBLÁK

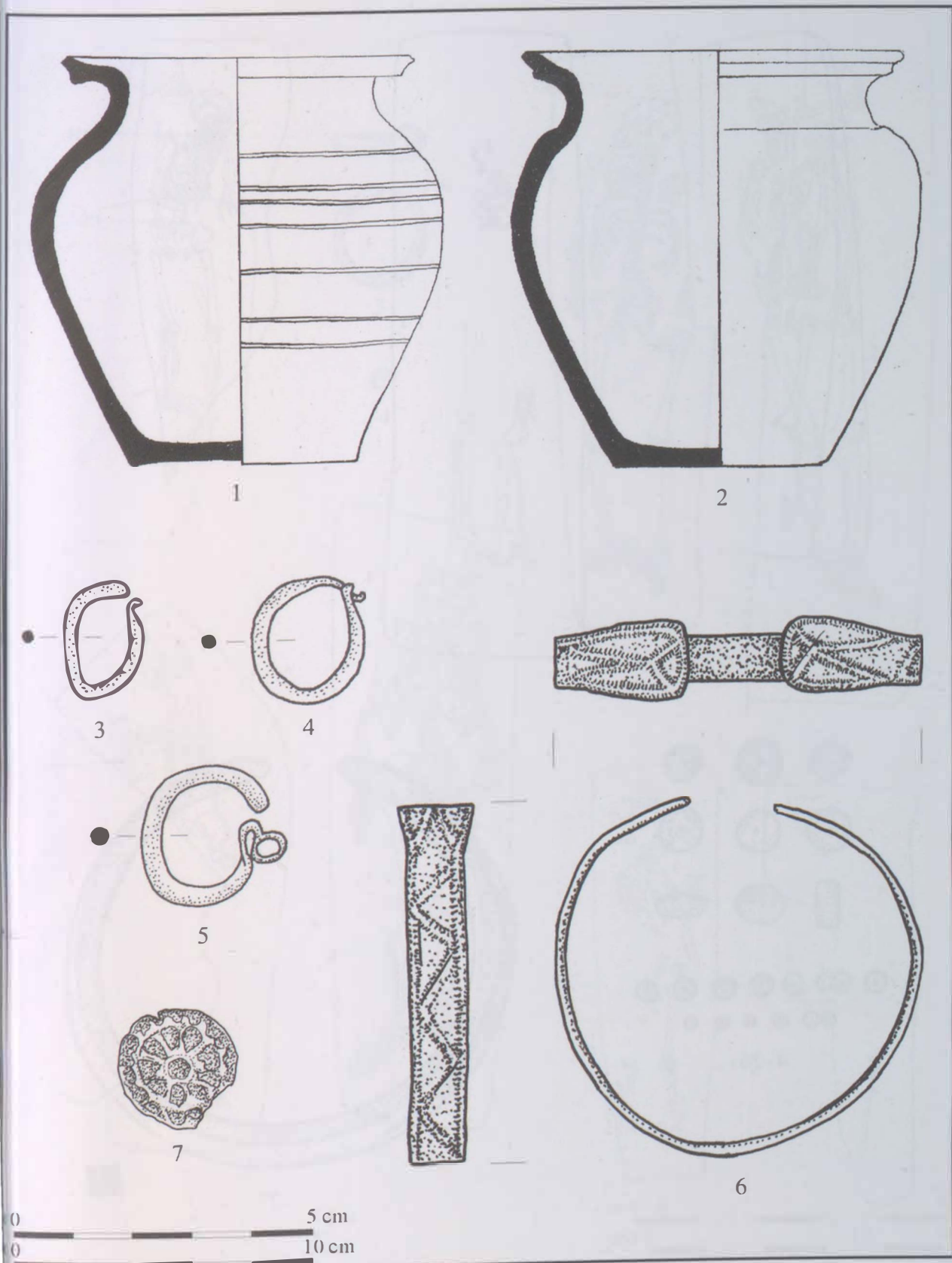
175. tábla. Rad-Cselédhomok, 1-2: 2. sír; 3: 5. sír; 4-5: 6. sír; 6-8: 7. sír; 9-12: 11. sír; 13: szórvány

VII. TÁBLÁK

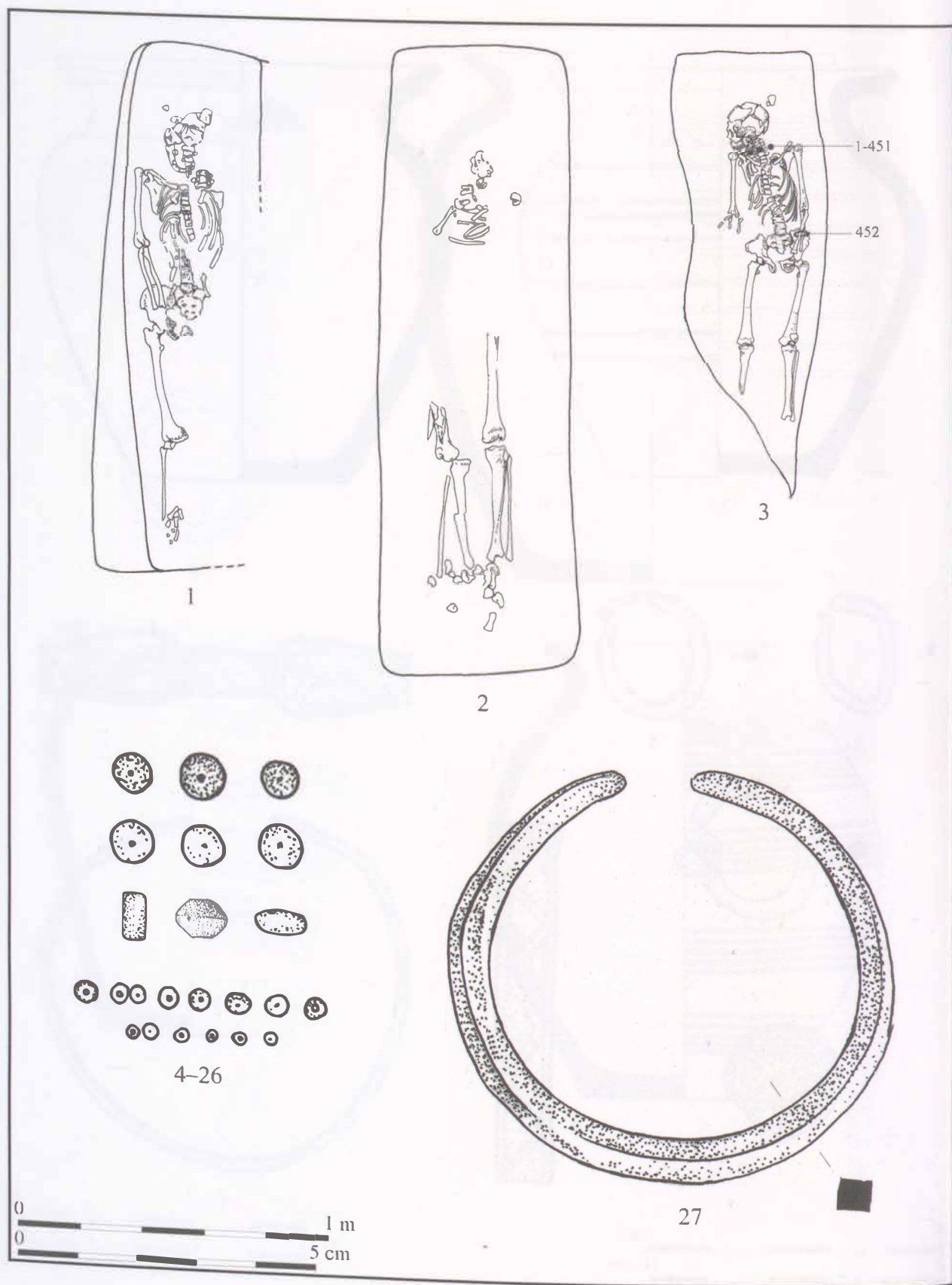
176. tábla. Rad-Cselédhomok, 1-3: 8. sír; 4-5: 12. sír; 6: szórvány

VII. TÁBLÁK

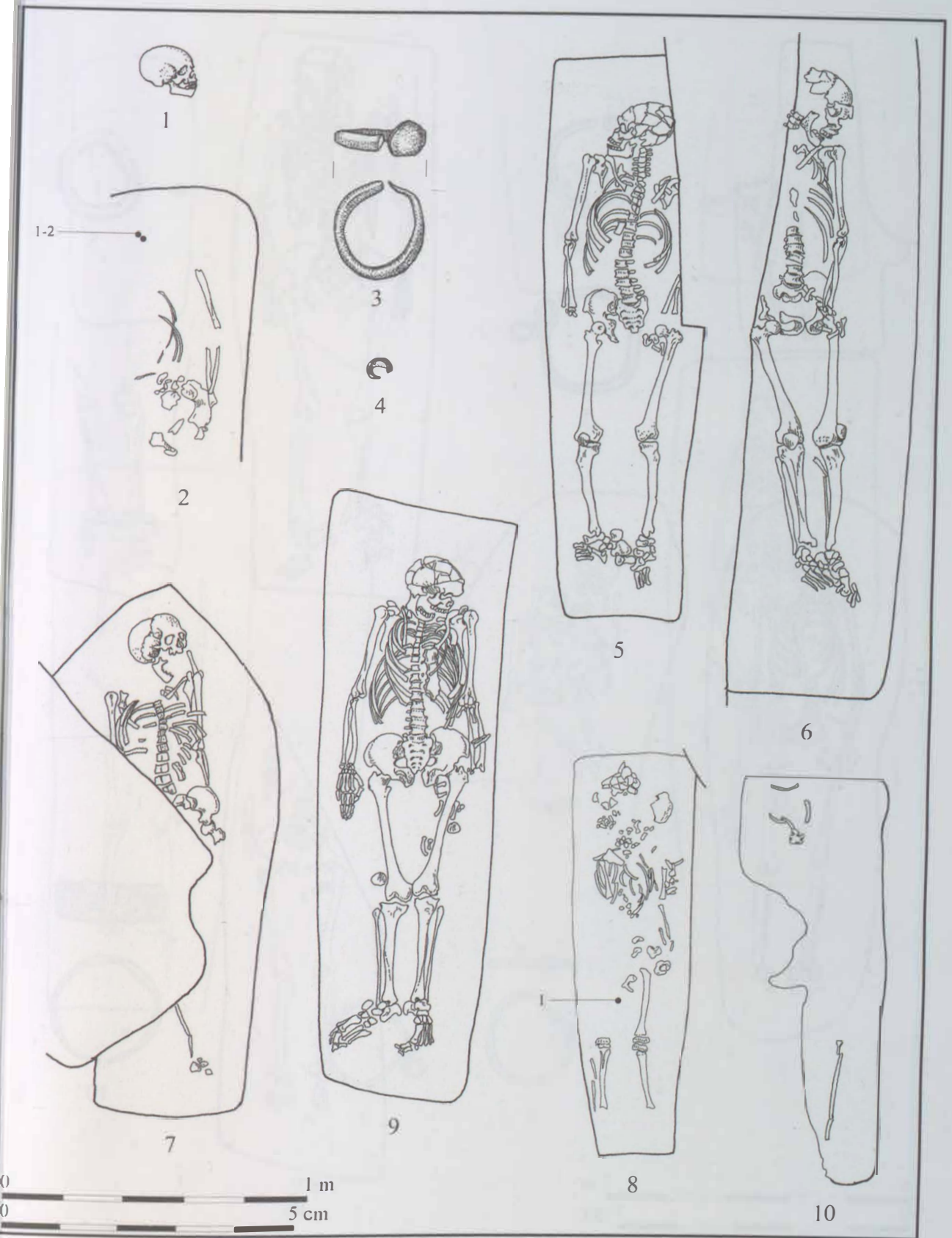
177. tábla. 1-2: Rad-Cselédhomok, szórvány, 3-5: Rad-Vereshomok, 6-7: Sajólád-Alkotmány u. 32. 1. sír

VII. TÁBLÁK

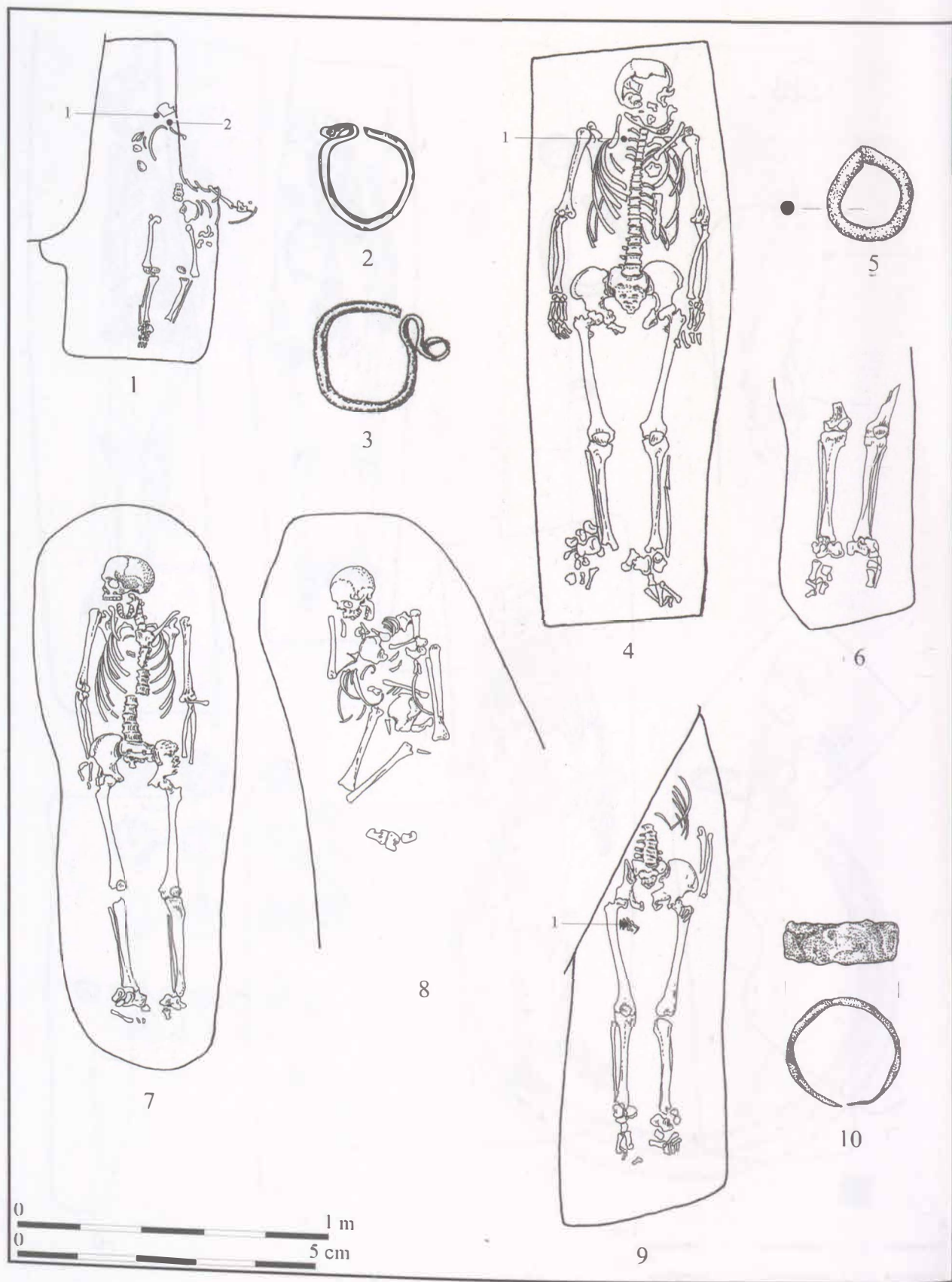
178. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1: 10. sír, 2: 11. sír, 3-27: 18. sír

VII. TÁBLÁK

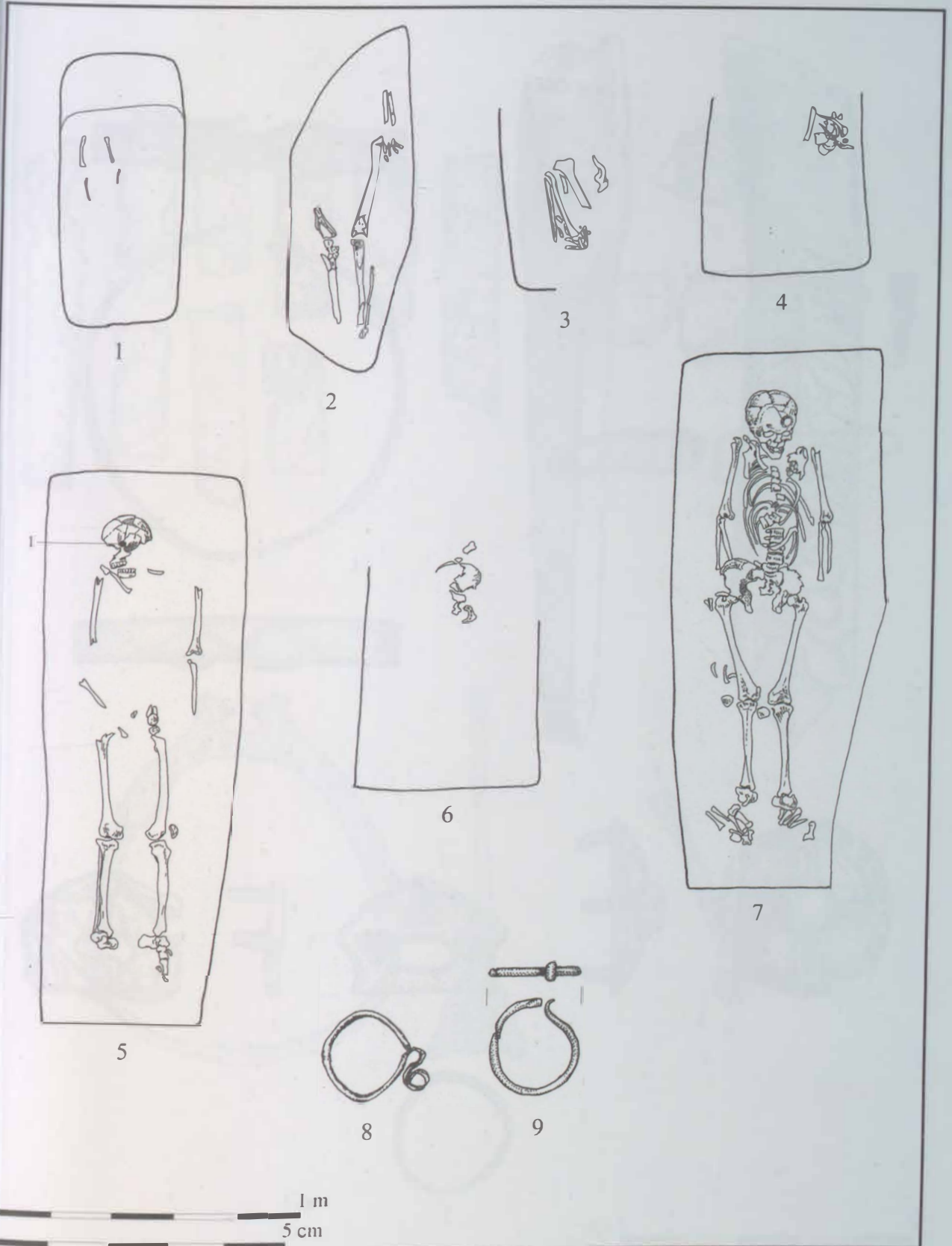
179. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1: 51. sír, 2-4: 82. sír, 5: 101. sír, 6: 102. sír, 7: 105. sír, 8: 114. sír, 9: 117. sír, 10: 123. sír

VII. TÁBLÁK

180. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1-3: 118. sír, 4-5: 120. sír, 6: 125. sír, 7: 126. sír, 8: 127. sír, 9-10: 129. sír

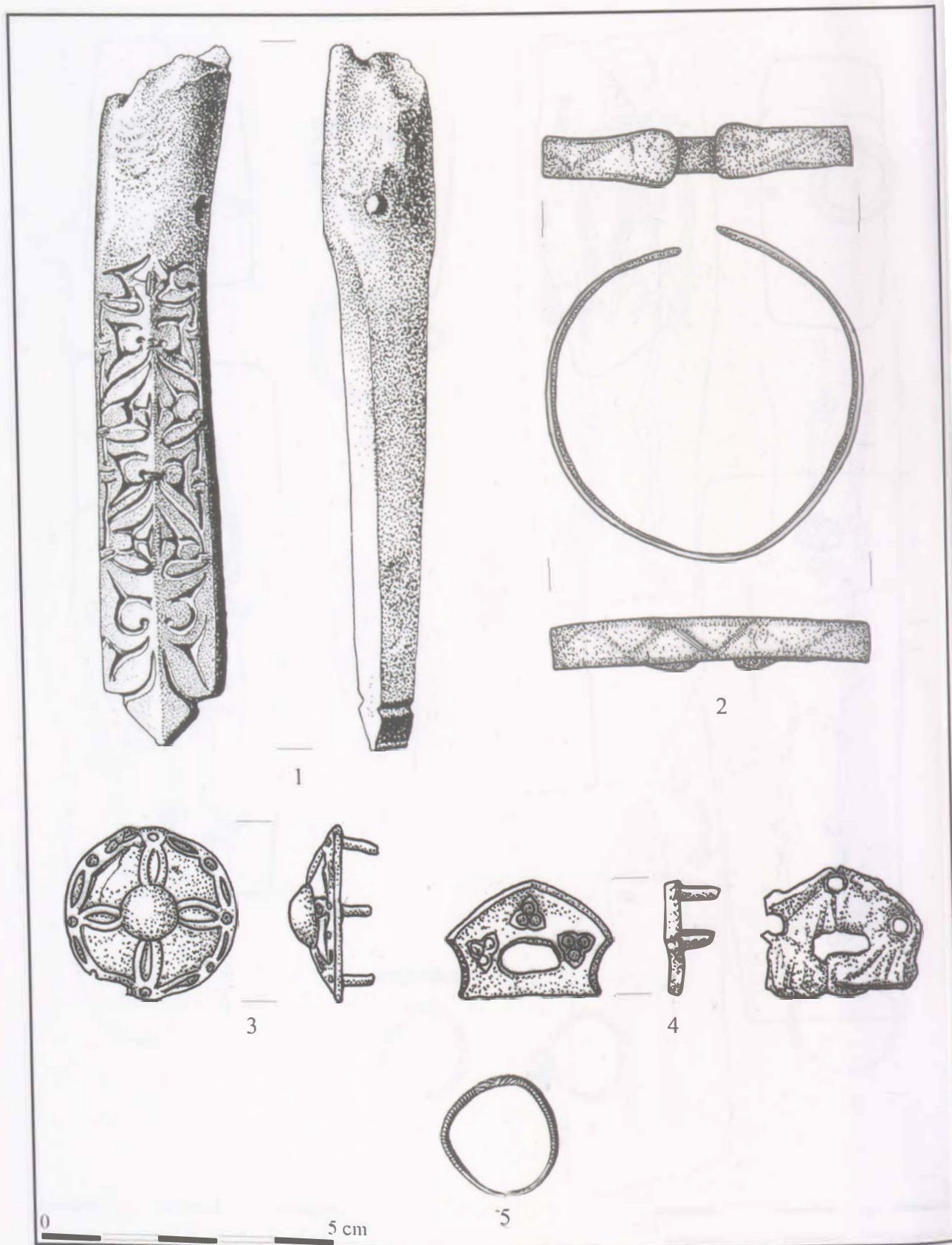
VII. TÁBLÁK

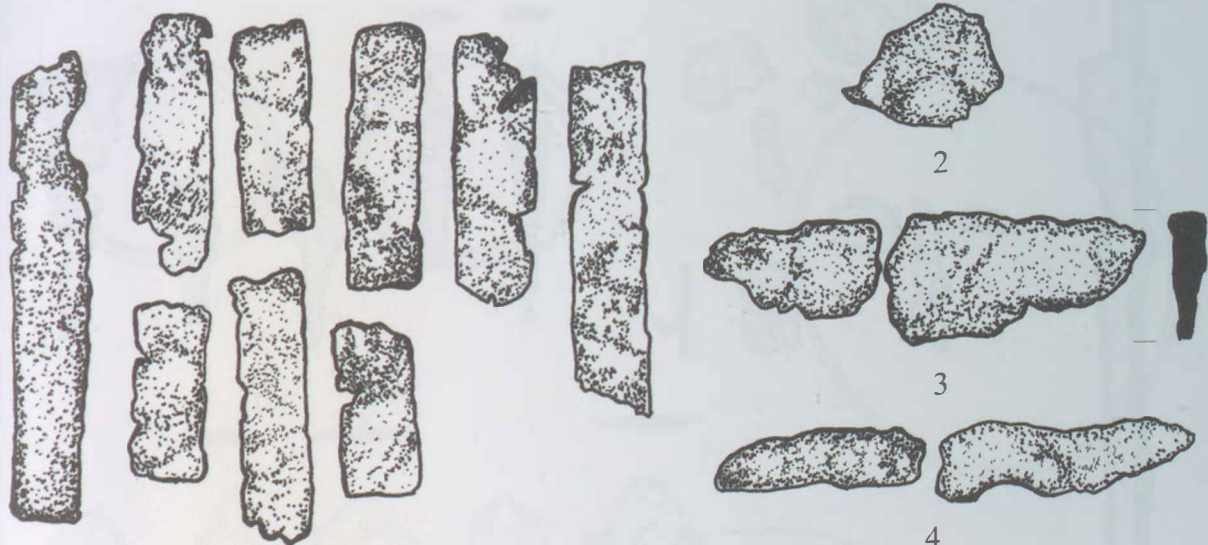
181. tábla. Sajószöged-Geodéziai torony, 1: 138. sír, 2: 144. sír, 3: 151. sír, 4: 152. sír, 5: 160. sír, 6: 161. sír, 7: 171. sír, 8-9: szőrvány

10 1 m
10 5 cm

VII. TÁBLÁK

182. tábla. 1: Sály-Lator, 2: Sárzsadány-Felvég u. 17., 3-4: Sárospatak-Apróhomok, 5: Sárospatak-Bodroghalász

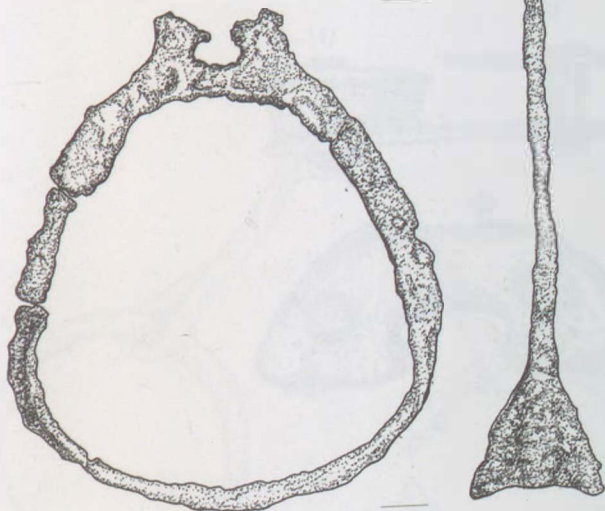

1

2

3

4

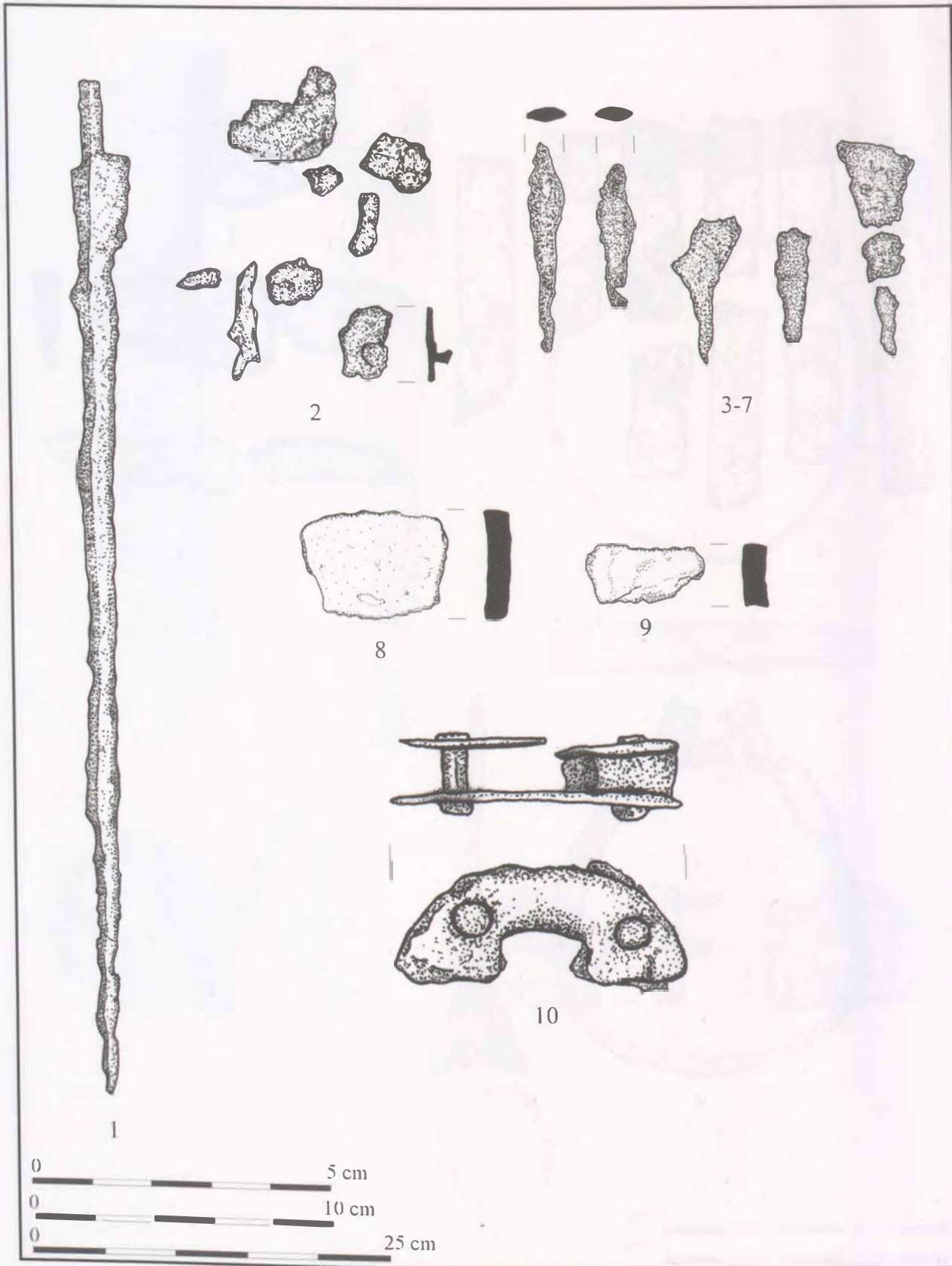
5

6

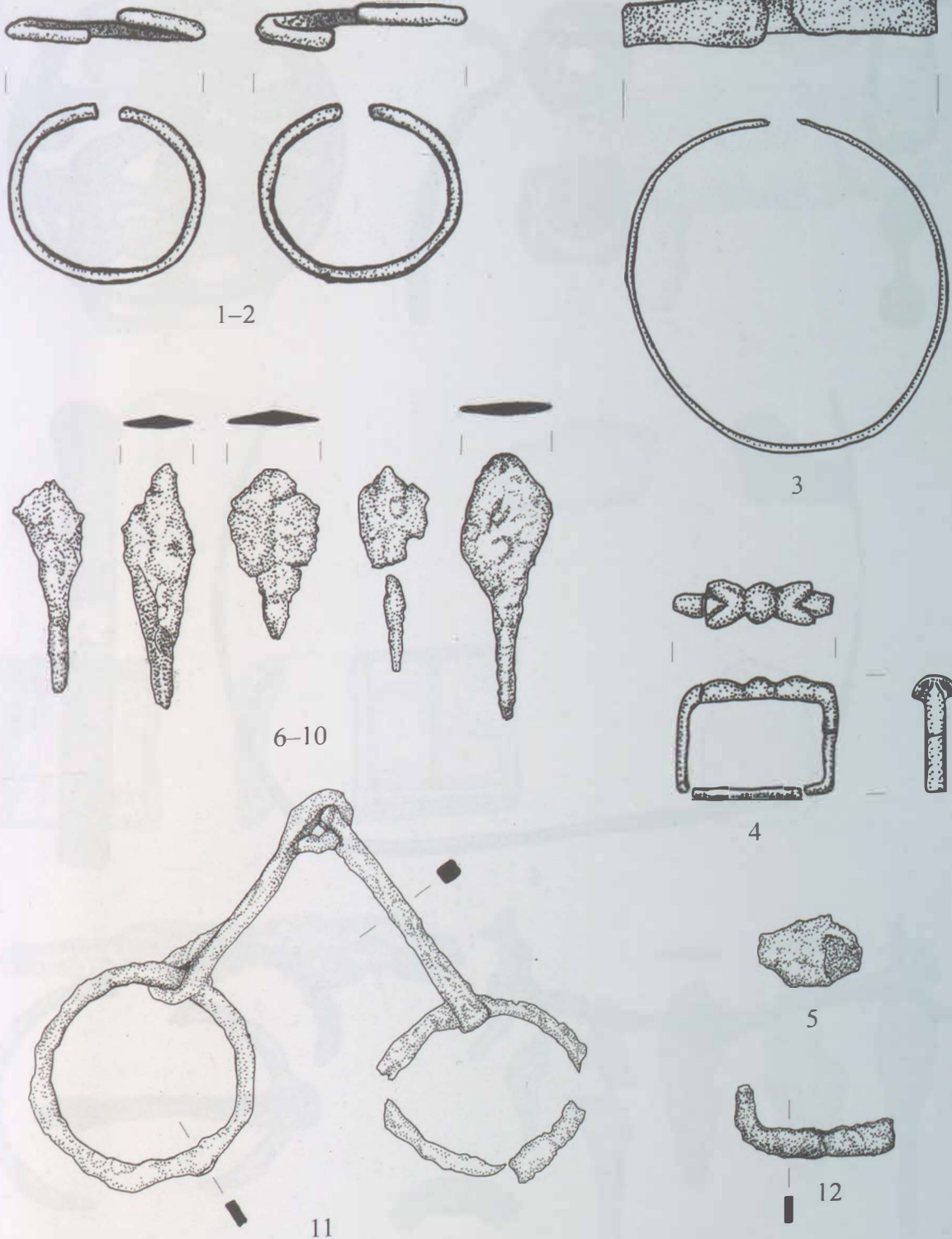
183. tábla. Sárospatak-Baksahomok I. sír

VII. TÁBLÁK

184. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1-9: 1. sír; 10: 2. sír

VII. TÁBLÁK

1-2

3

6-10

4

5

11

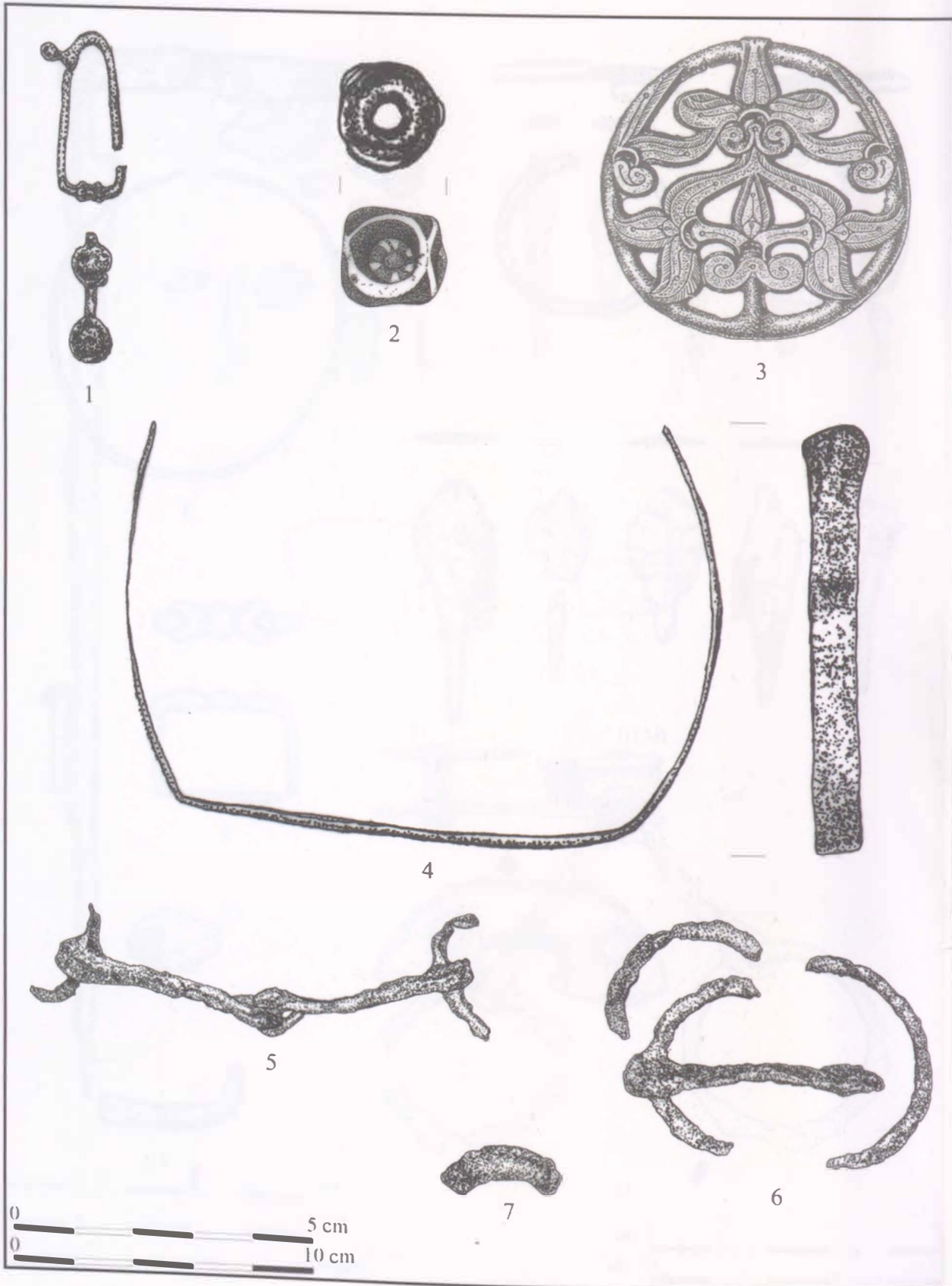
12

5 cm

10 cm

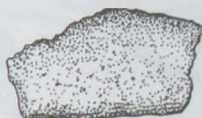
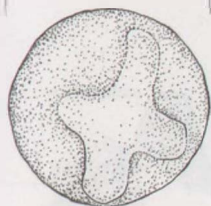
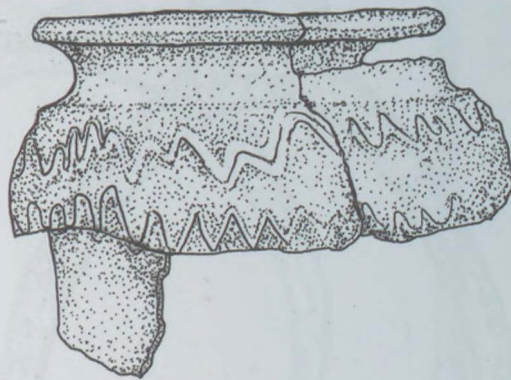
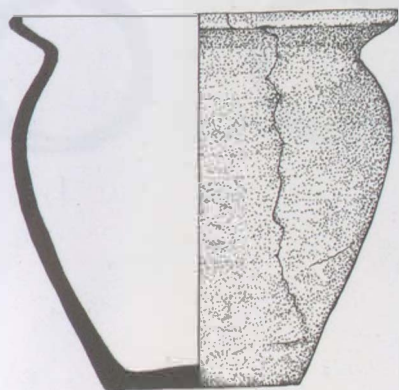
185. tábla. Sárospatak-Baksahomok 2. sír

VII. TÁBLÁK

186. tábla. Sárospatak-Baksahomok 3. sír

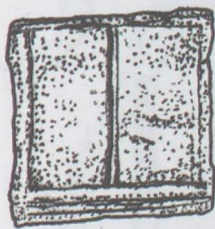
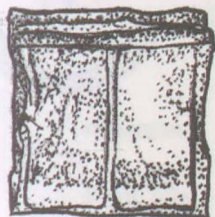
VII. TÁBLÁK

2

3

1

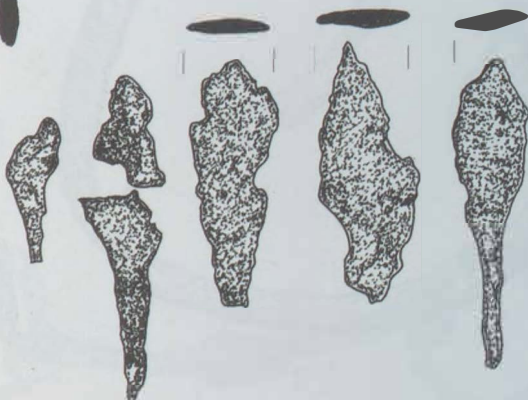

4

6

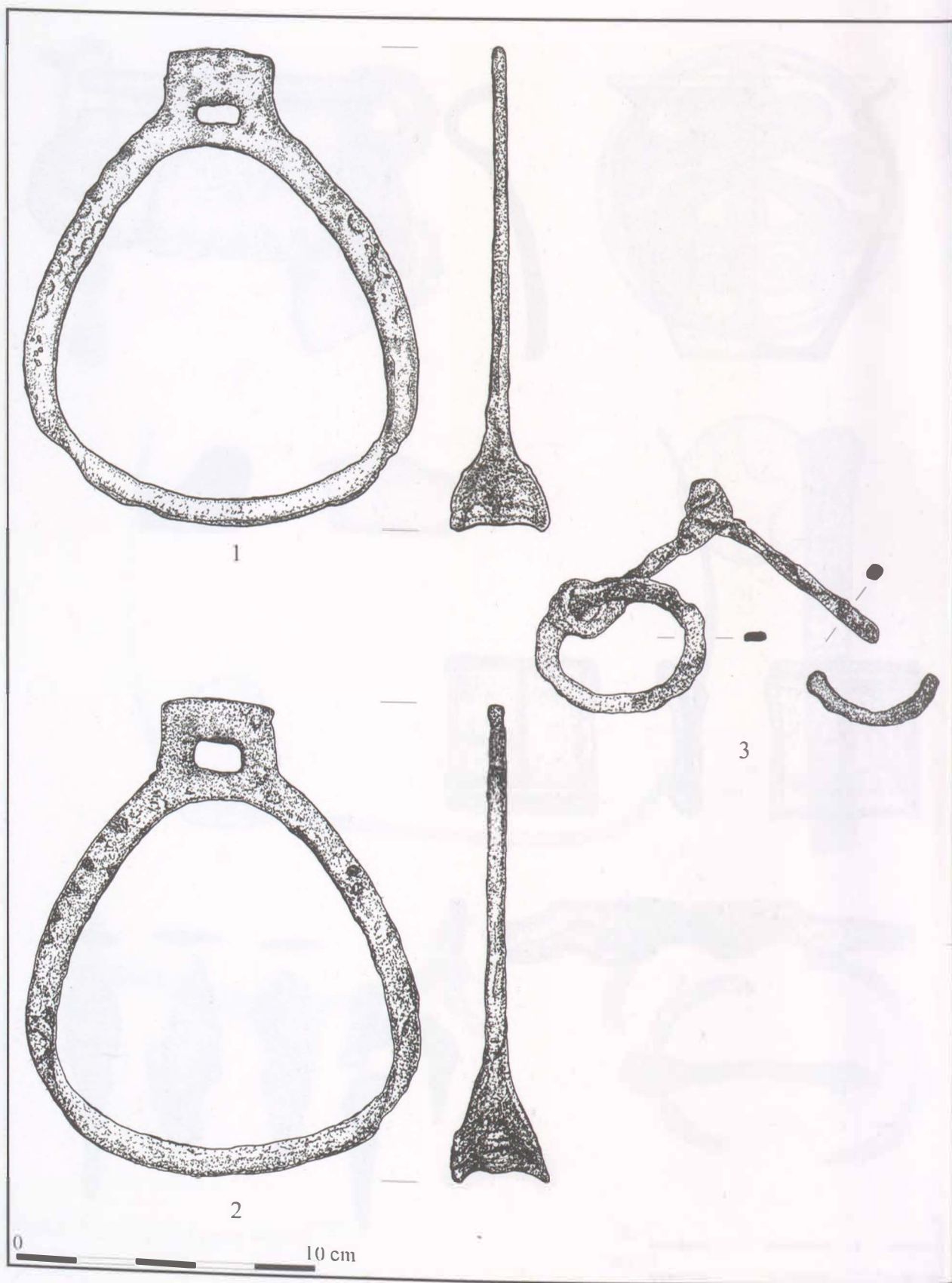
5

7-11

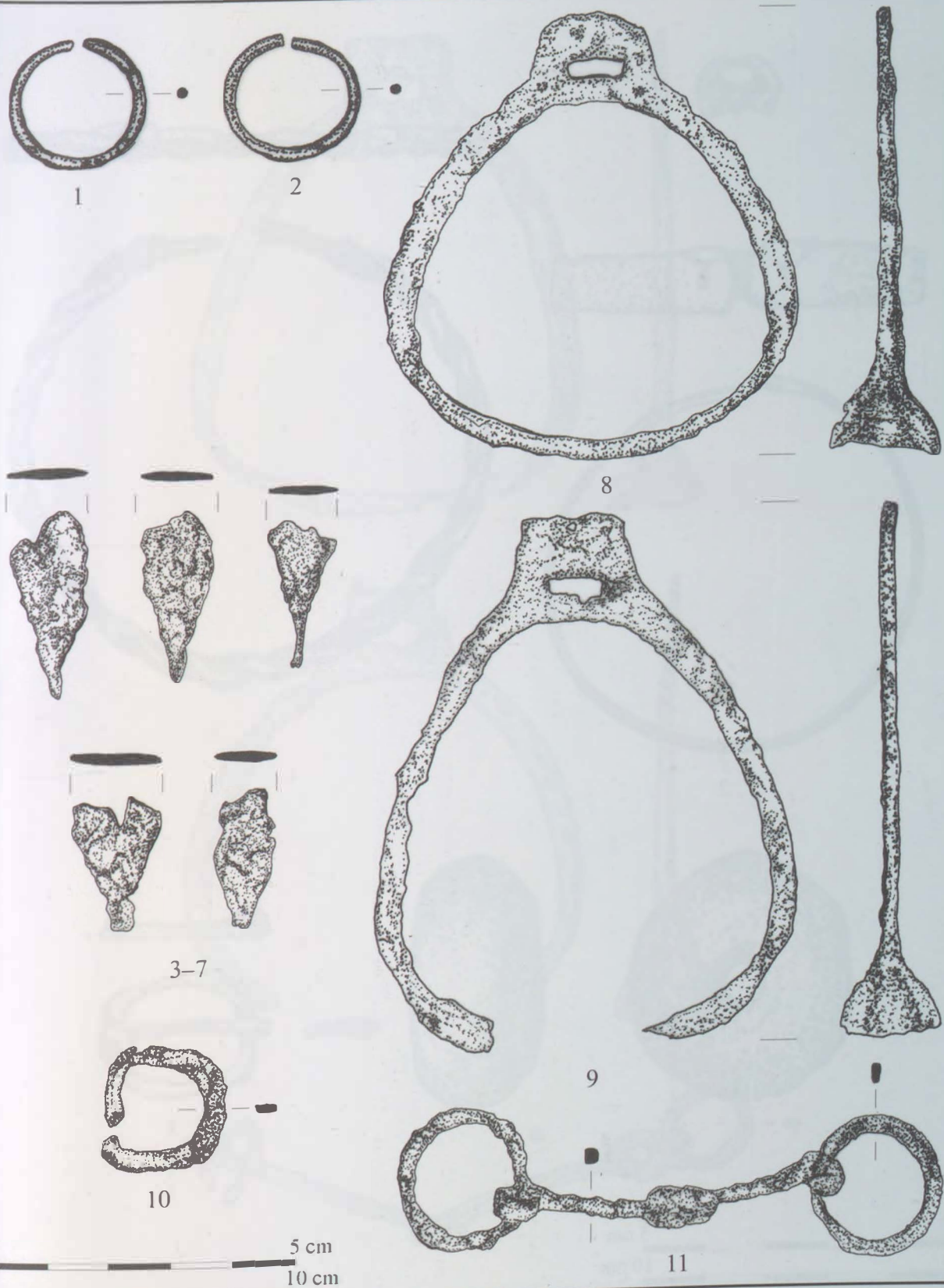

187. tábla. Sárospatak-Baksahomok, 1-3: 3. sír; 4-11: 4. sír

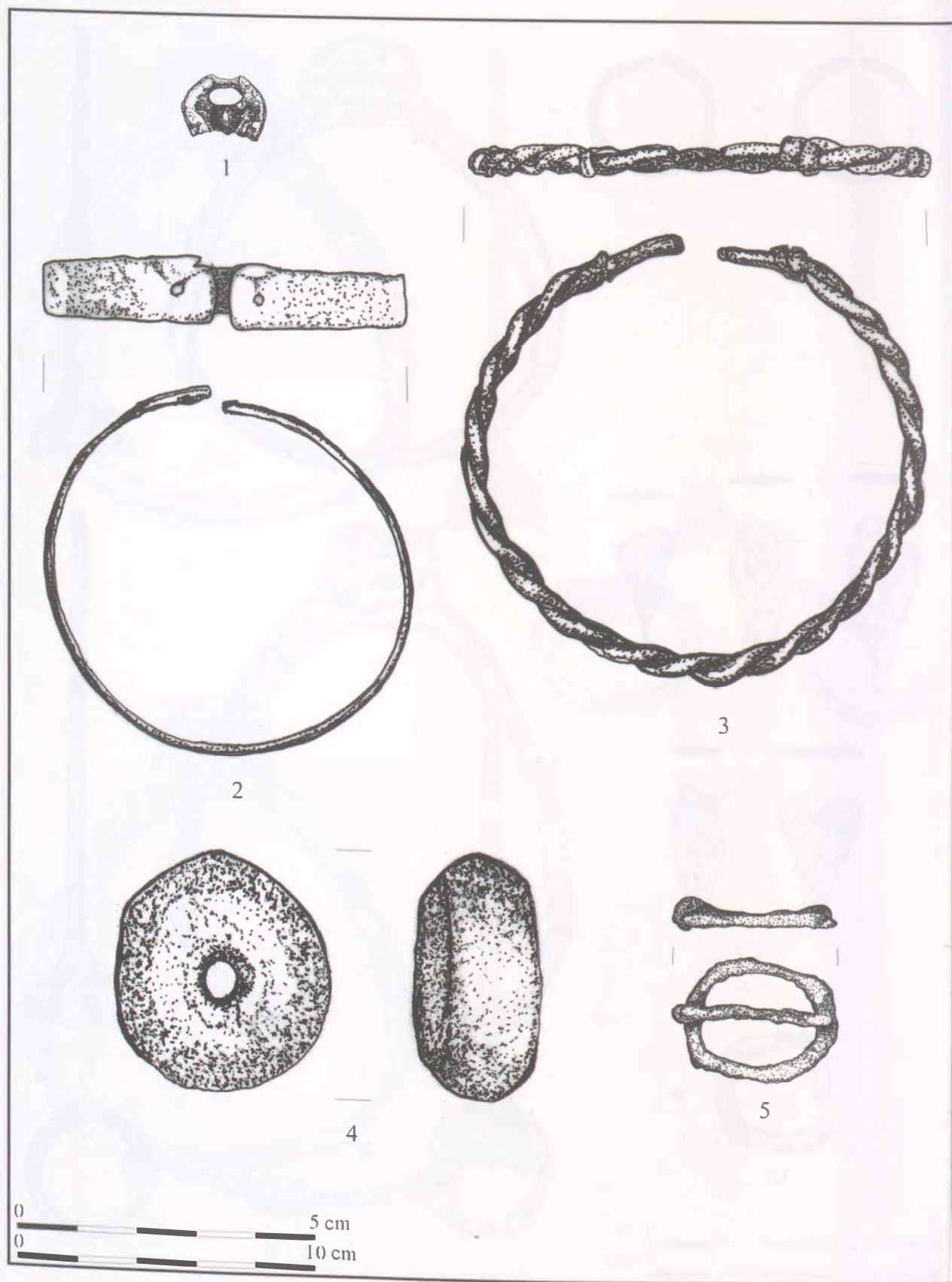
188. tábla. Sárospatak-Baksahomok 4. sír

VII. TÁBLÁK

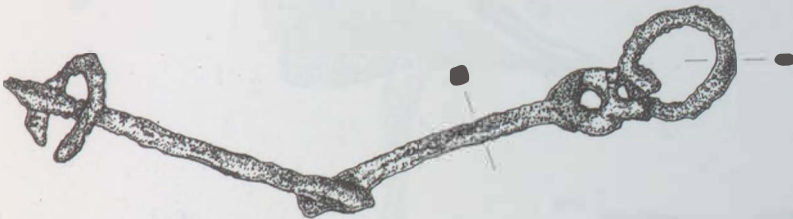
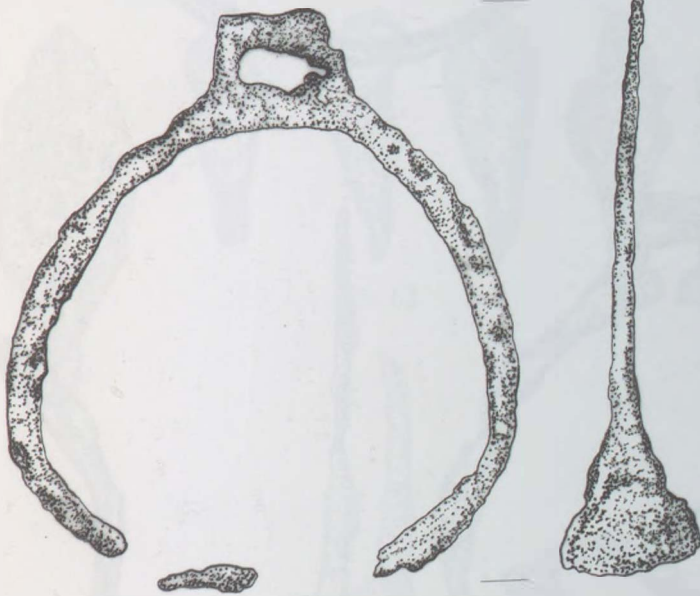
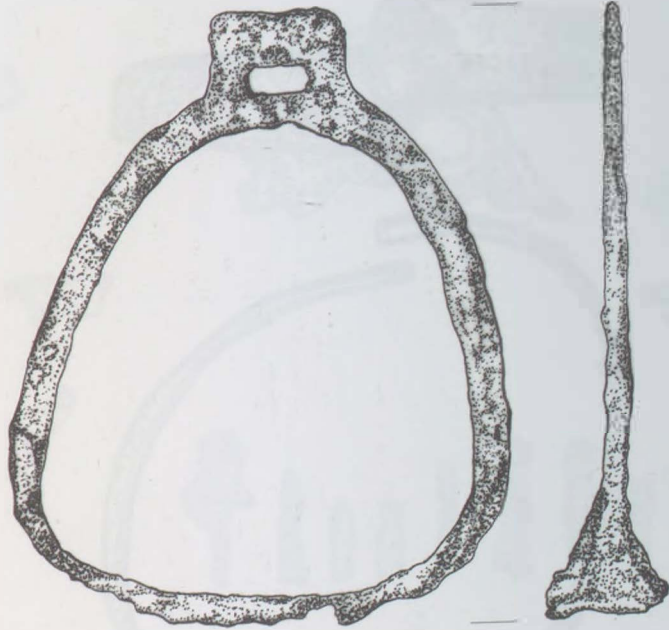
189. tábla. Sárospatak-Baksahomok 5. sír

VII. TÁBLÁK

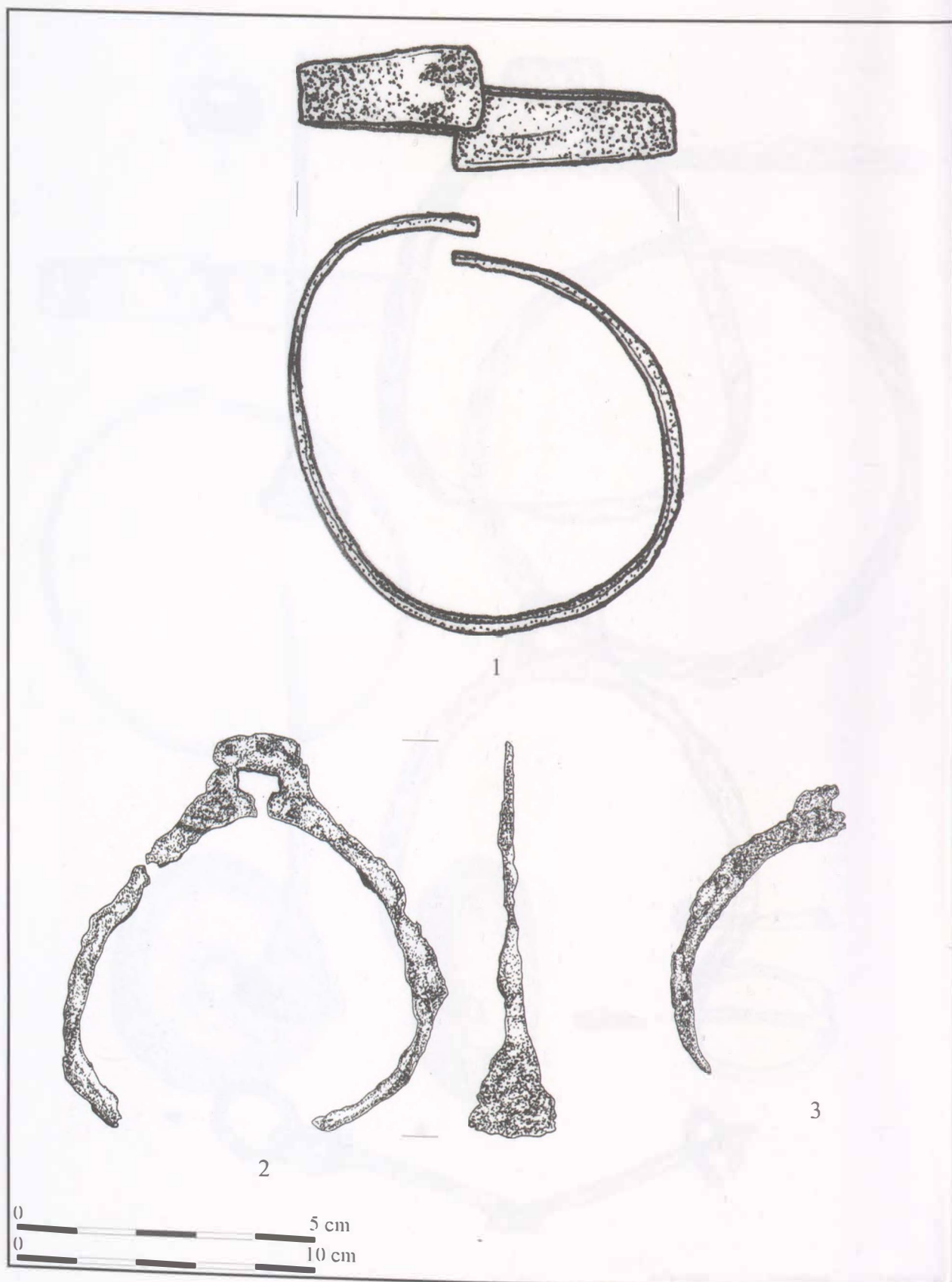
190. tábla. Sáropatak-Baksahomok 6. sír

VII. TÁBLÁK

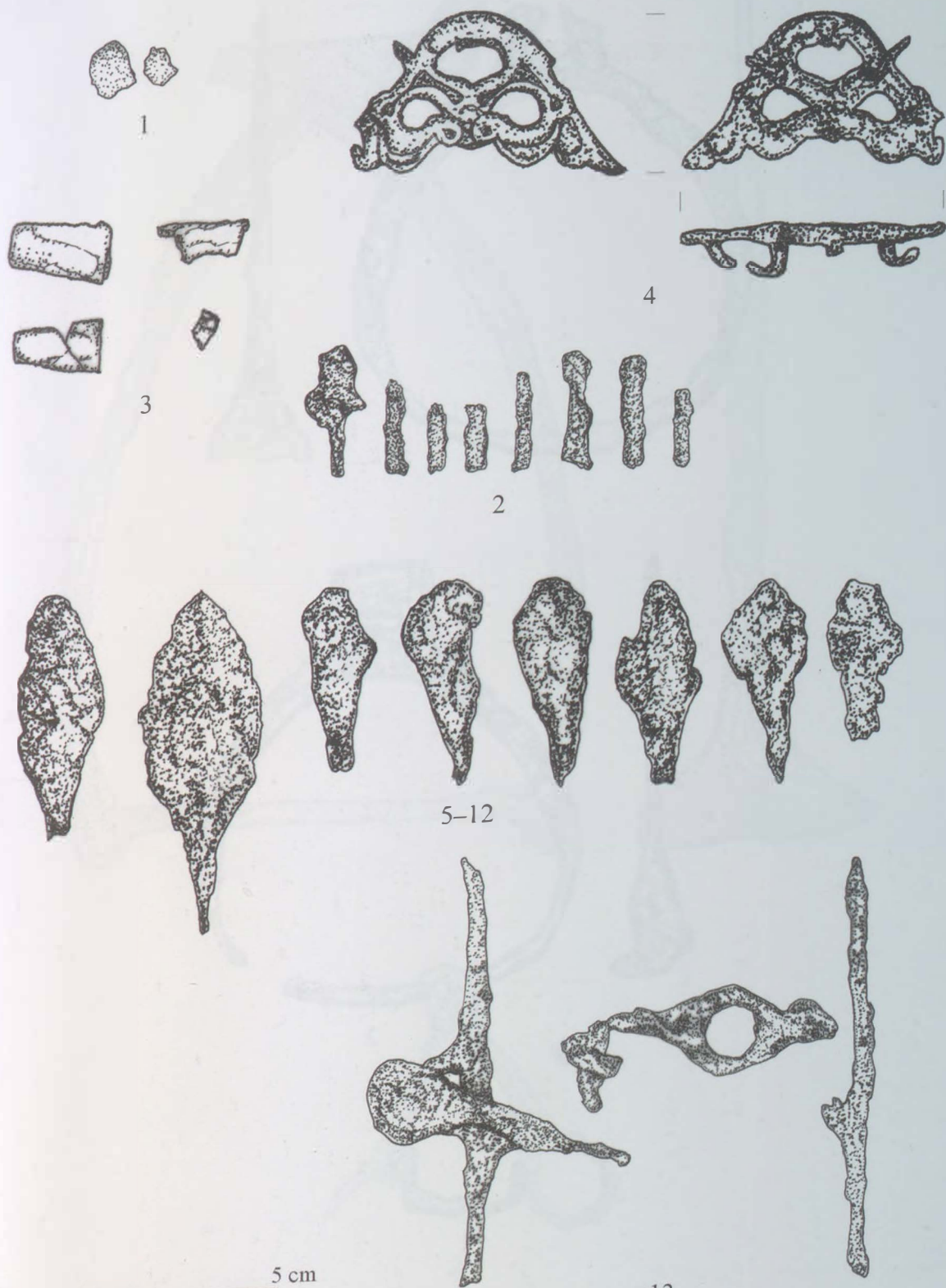

10 cm

191. tábla. Sárospatak-Baksahomok 6. sír

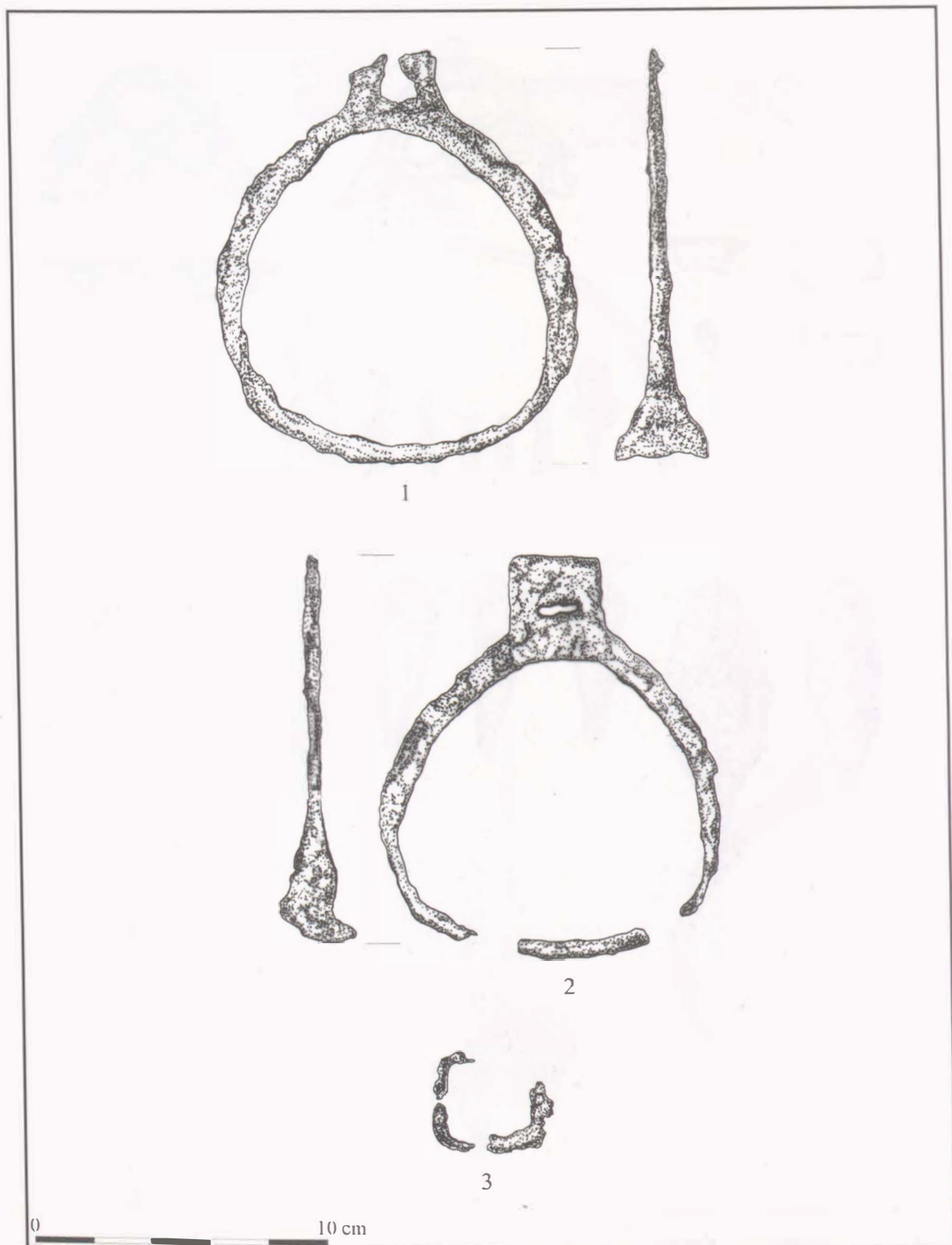
192. tábla. Sárospatak-Baksahomok 7. sír

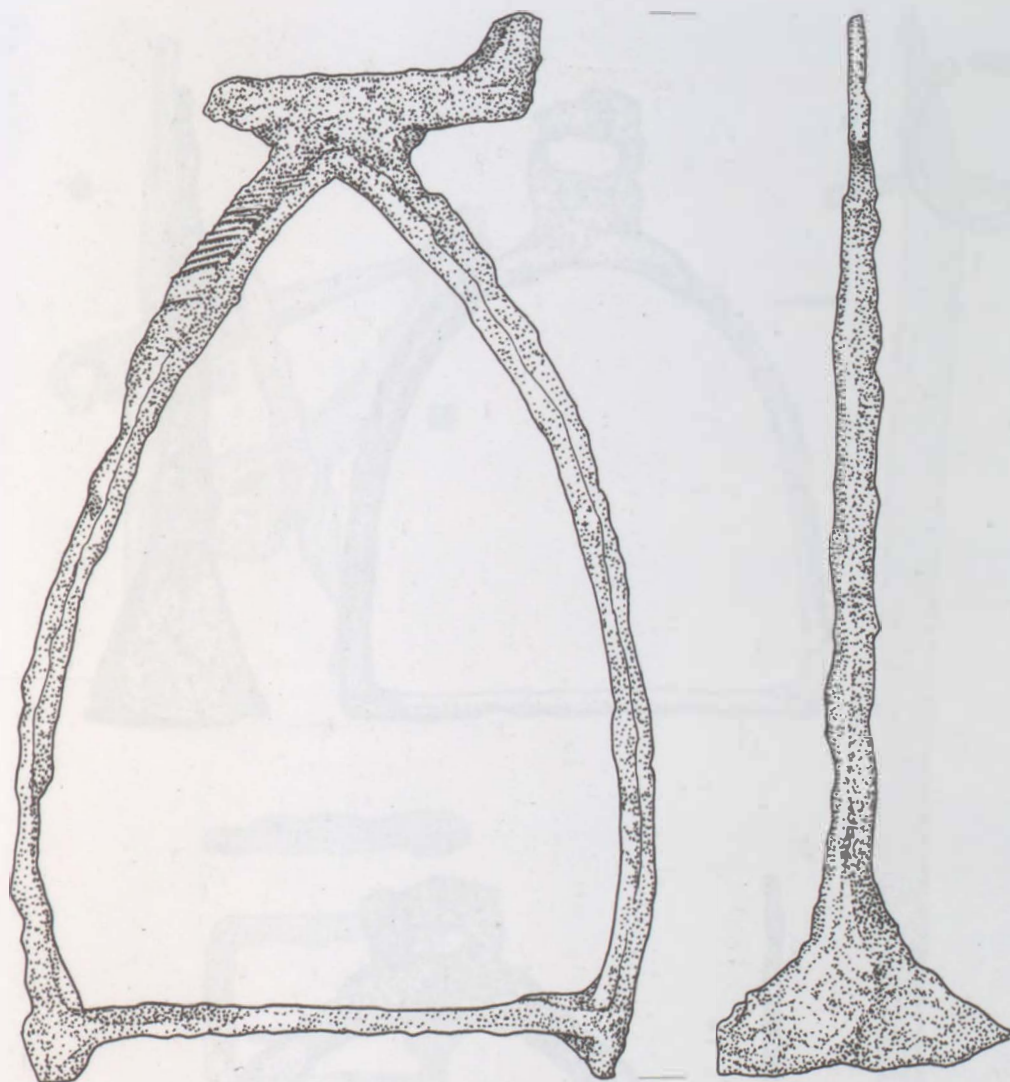
5 cm
10 cm

193. tábla. Sárospatak-Baksahomok 8. sír

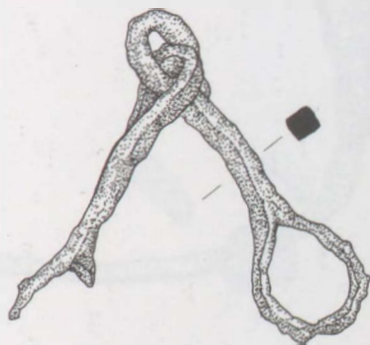
VII. TÁBLÁK

194. tábla. Sárospatak-Baksahomok 8. sír

1

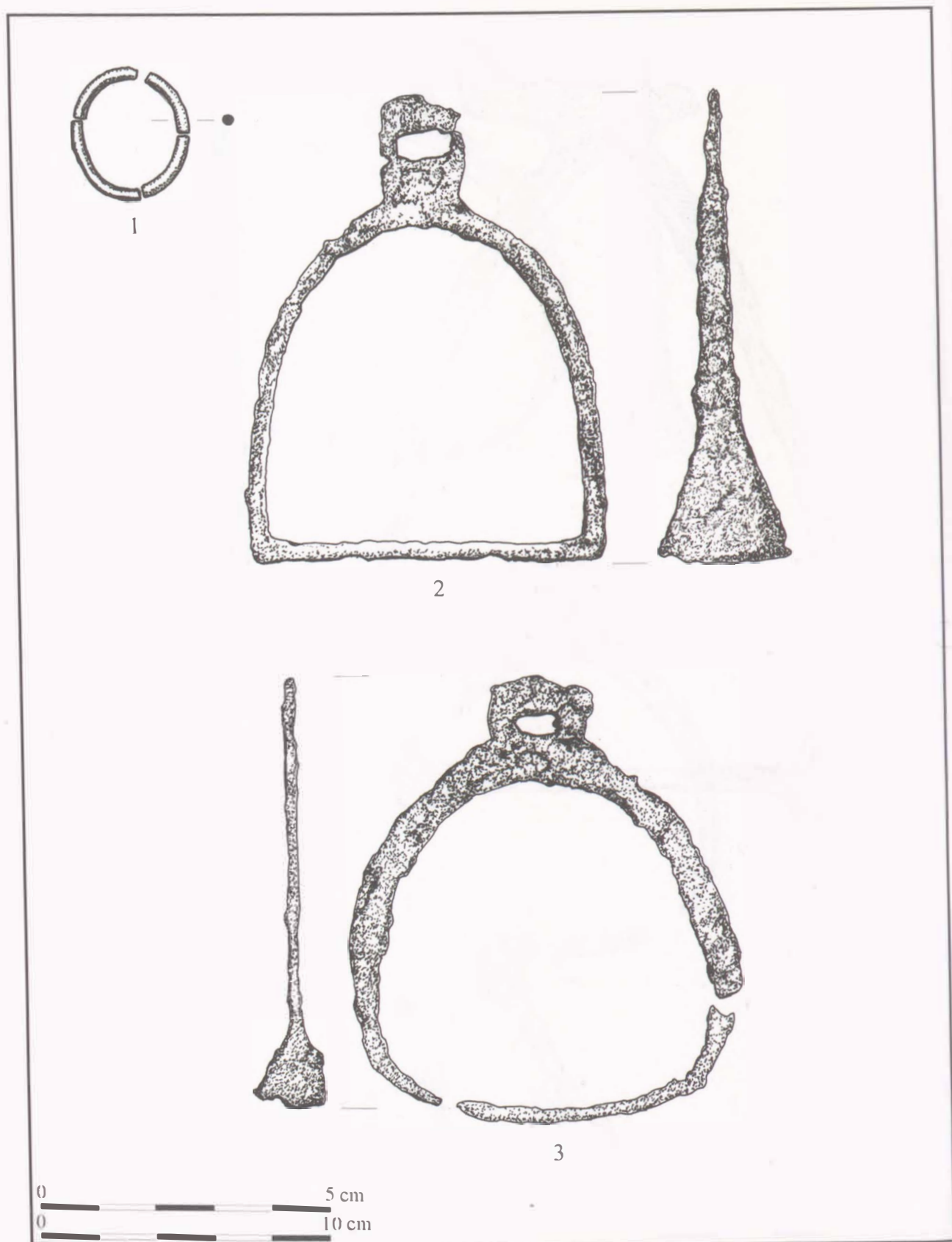

2

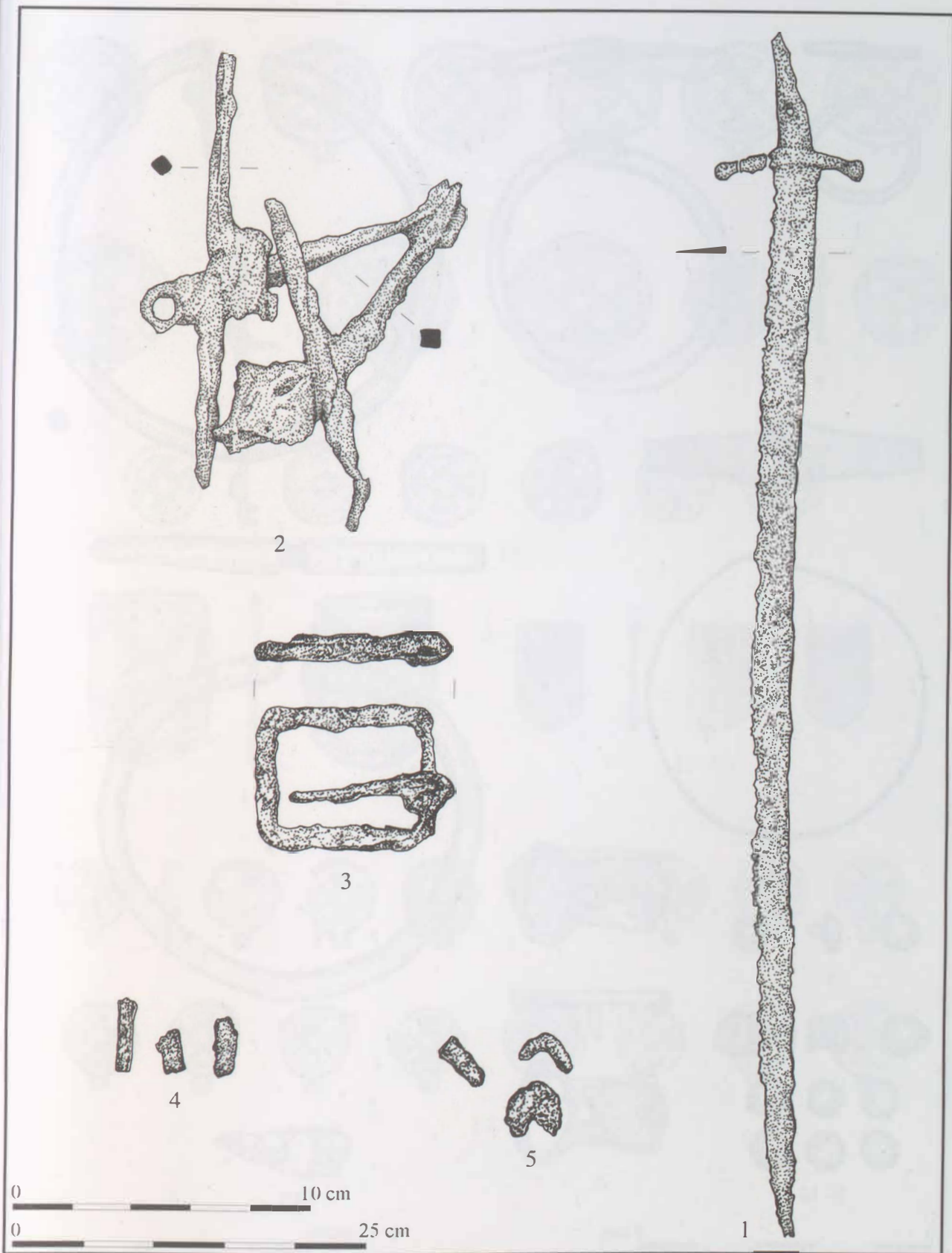
0 10 cm

195. tábla. Sárospatak-Baksahomok 9. sír

VII. TÁBLÁK

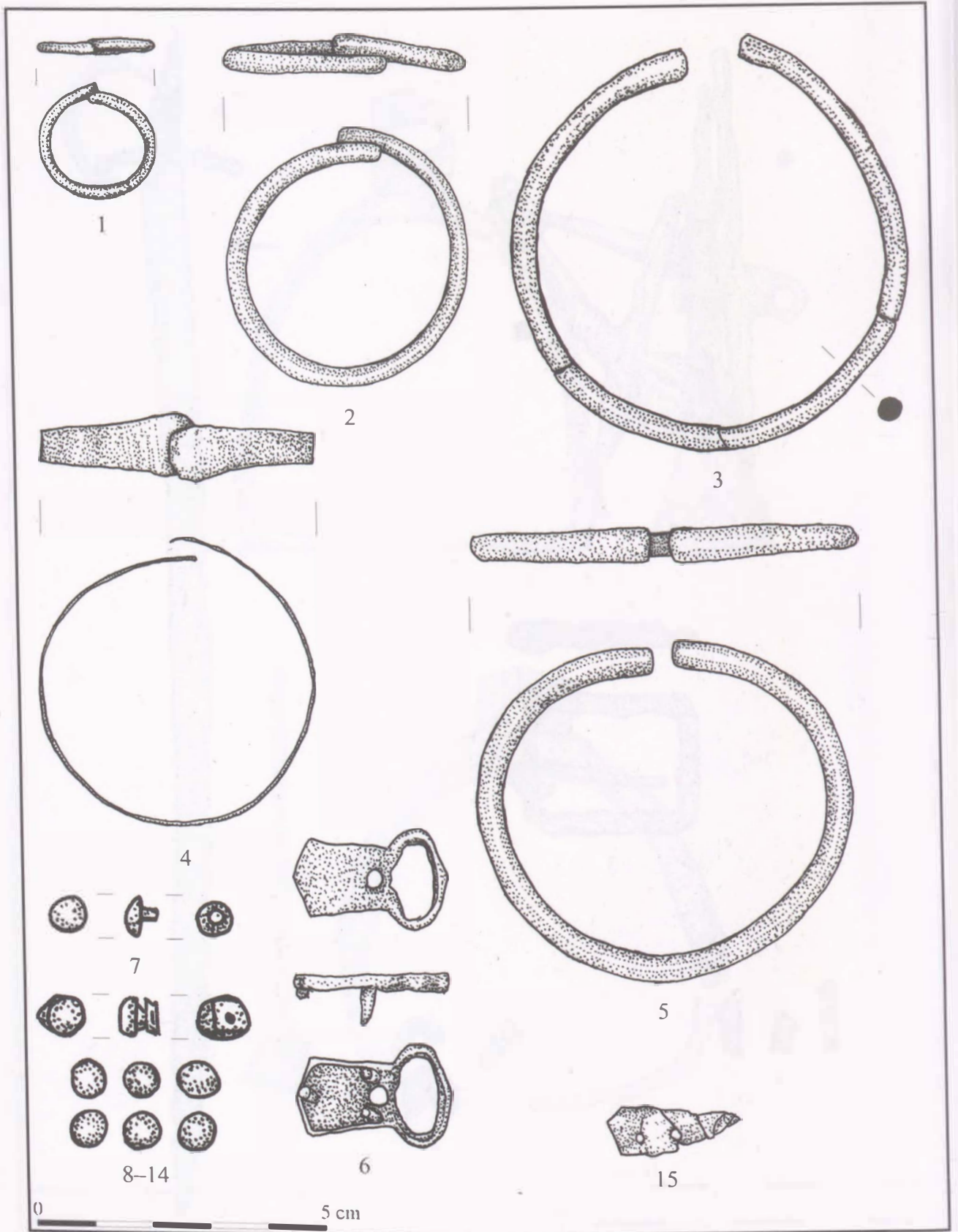

196. tábla. Sárospatak-Baksahomok 10. sír

197. tábla. Sárospatak-Baksahomok 10. sír

VII. TÁBLÁK

198. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

VII. TÁBLÁK

1-5

6-7

8

9-13

14

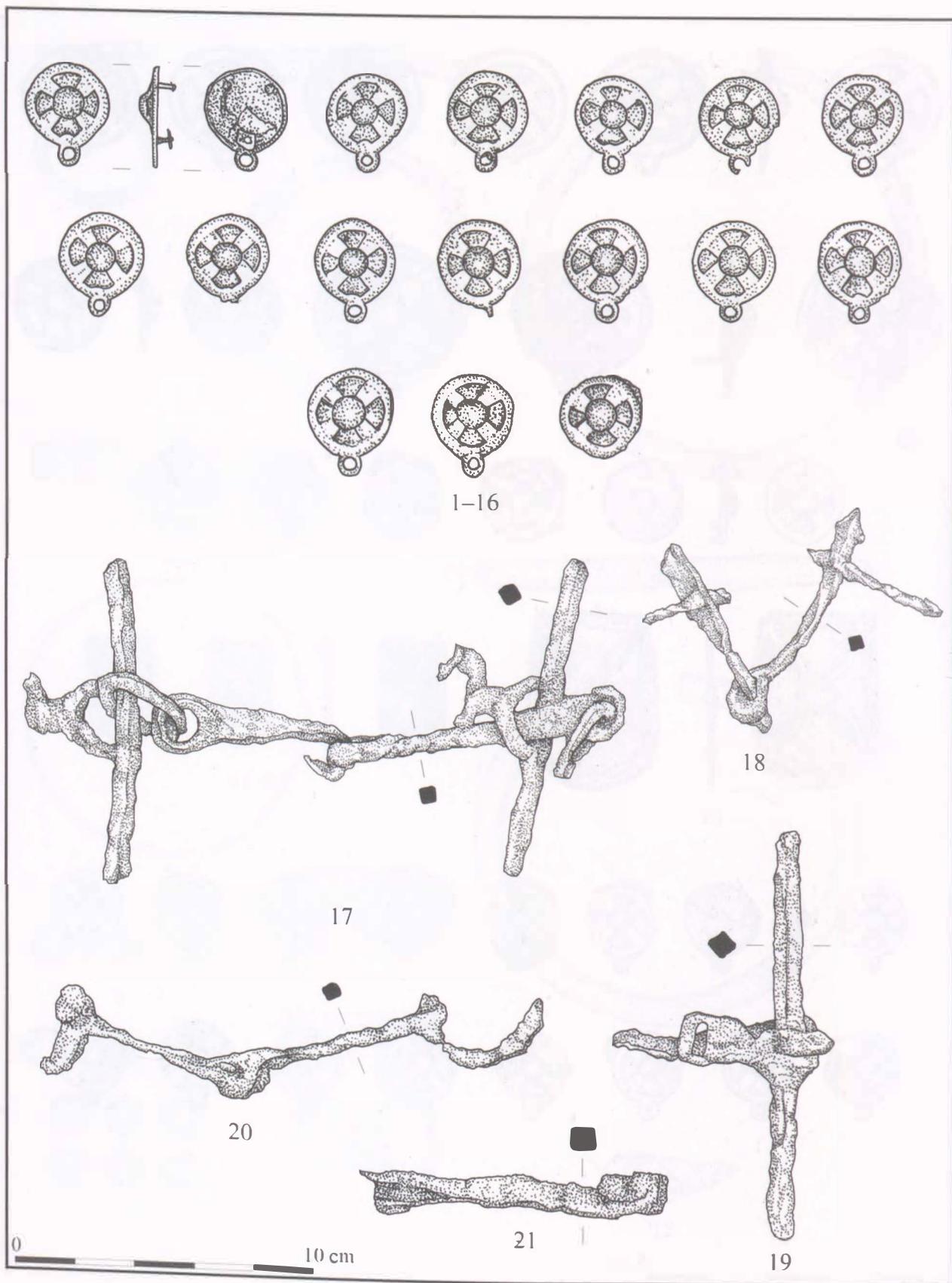
15-16

17-31

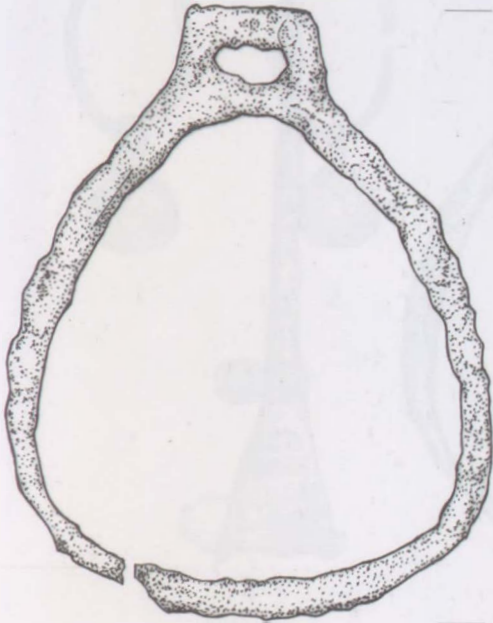
0 10 cm

199. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

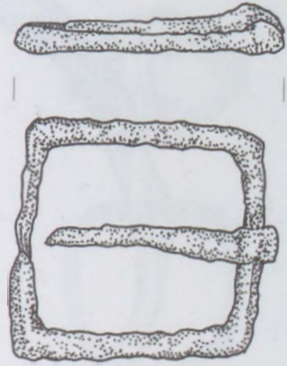

200. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

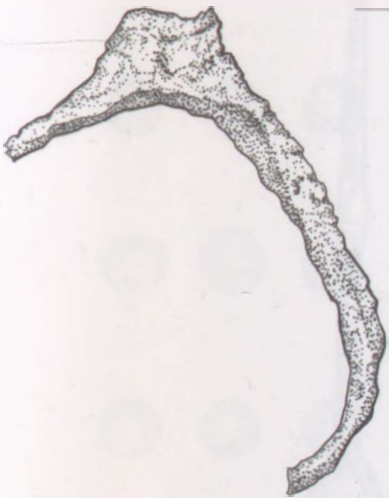
VII. TÁBLÁK

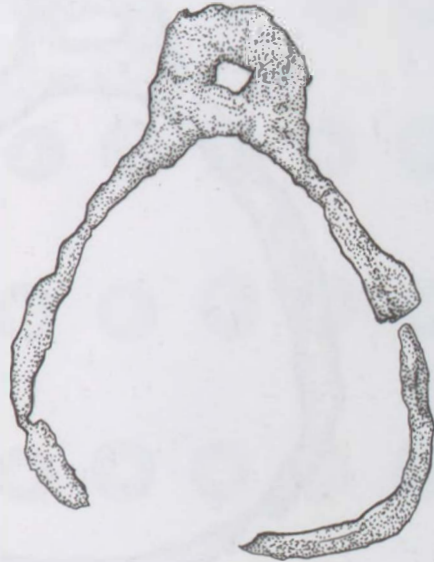
1

4

2

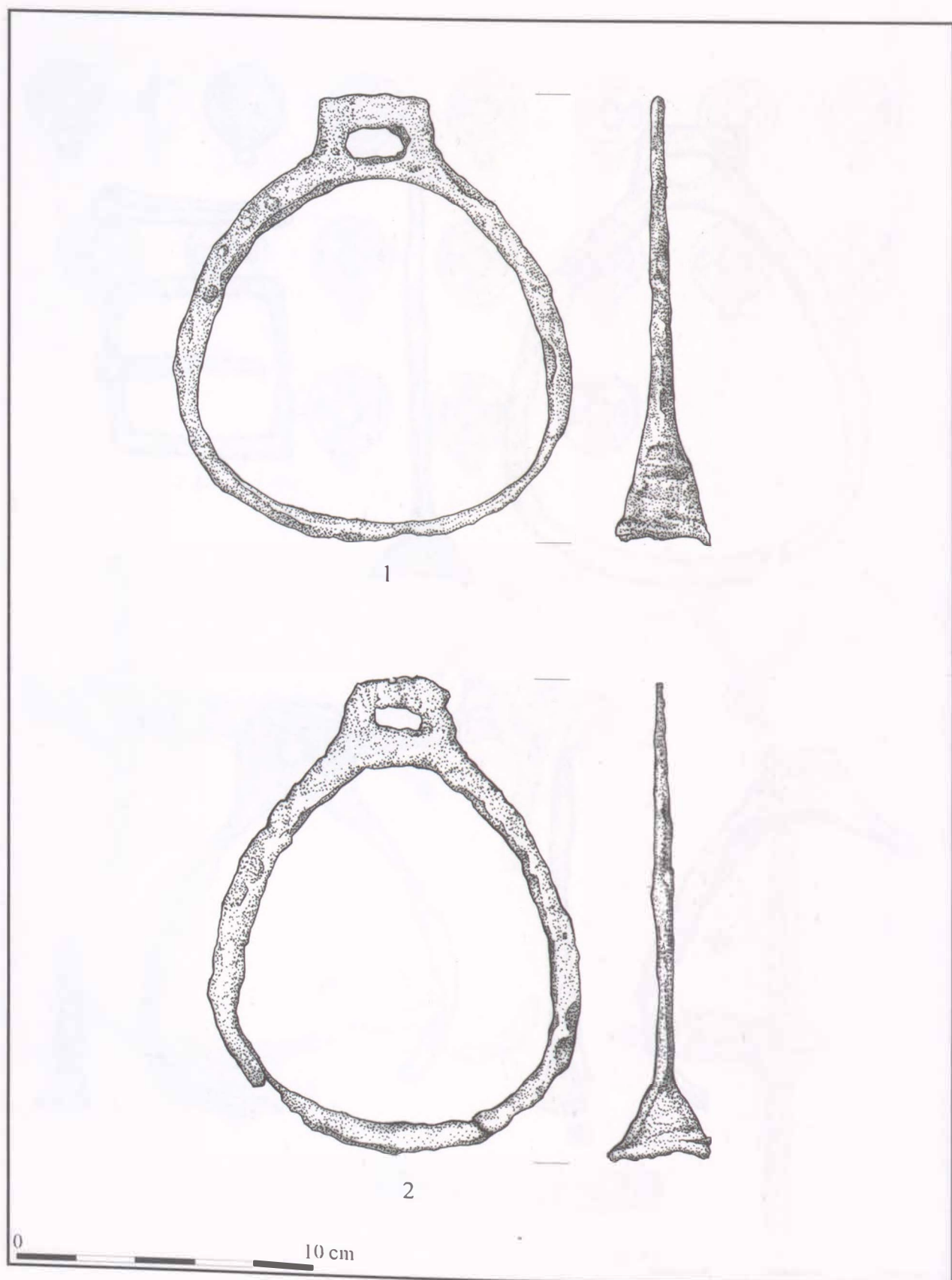

3

0 10 cm

201. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

202. tábla. Sárospatak-Baksahomok, szórvány

VII. TÁBLÁK

1

2

3

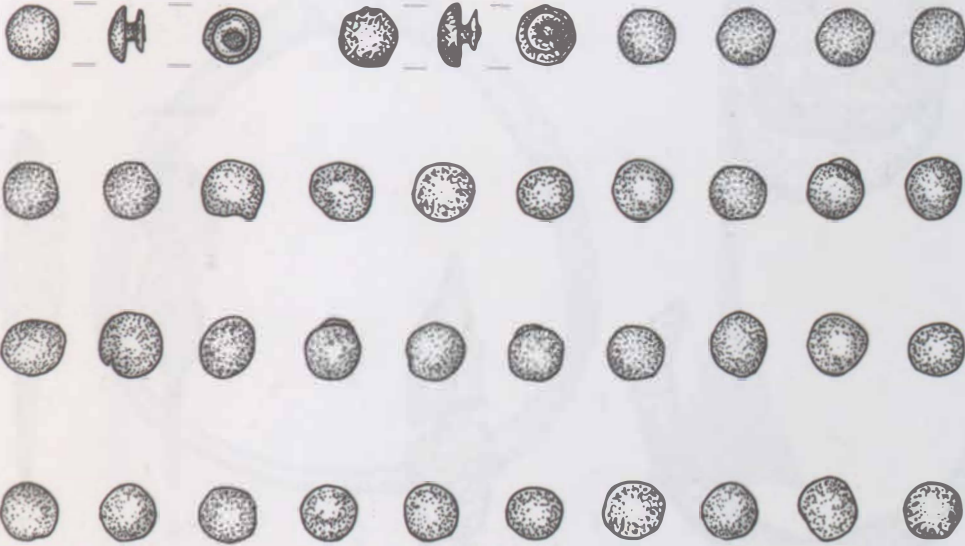
4-5

6

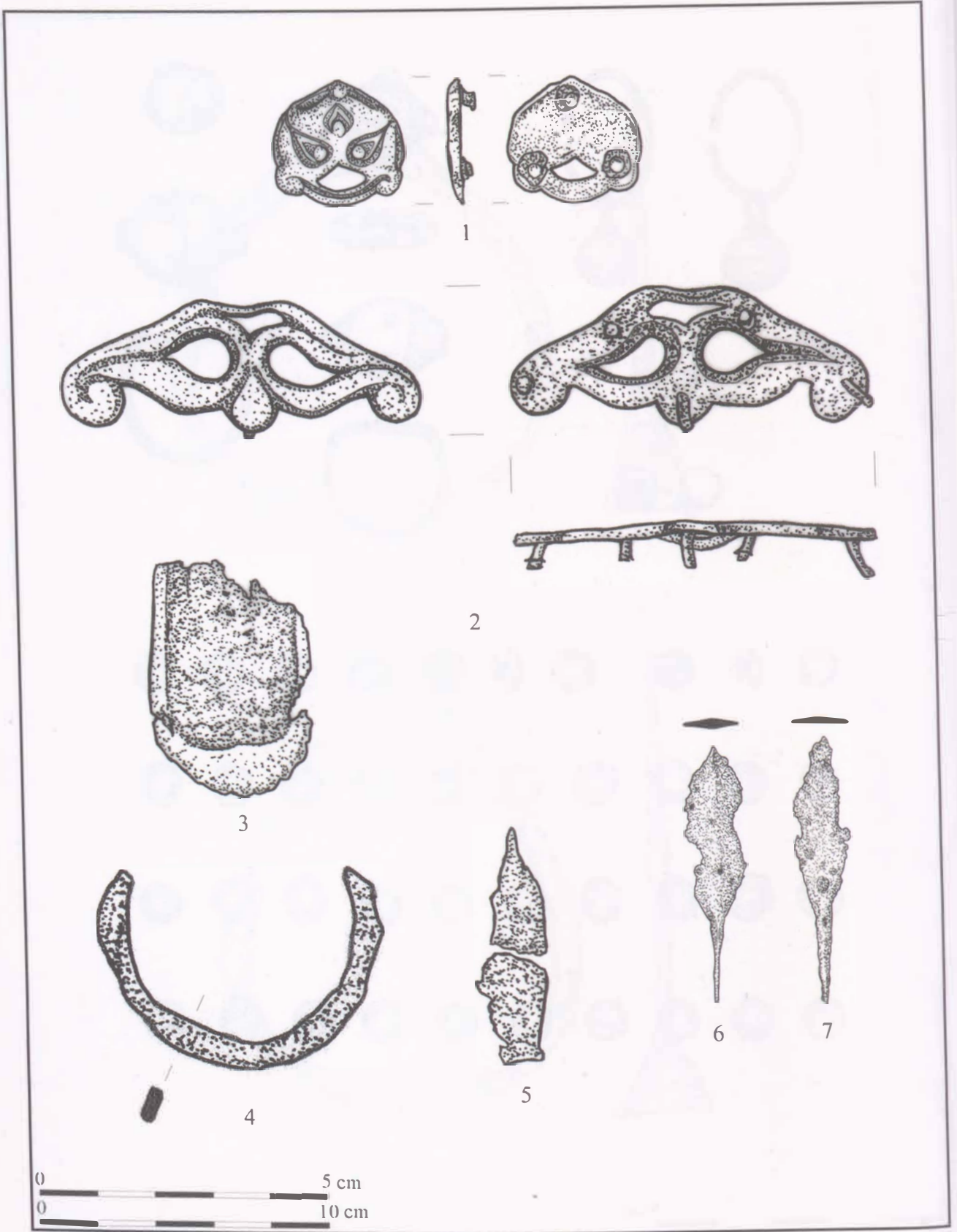
7

8-43

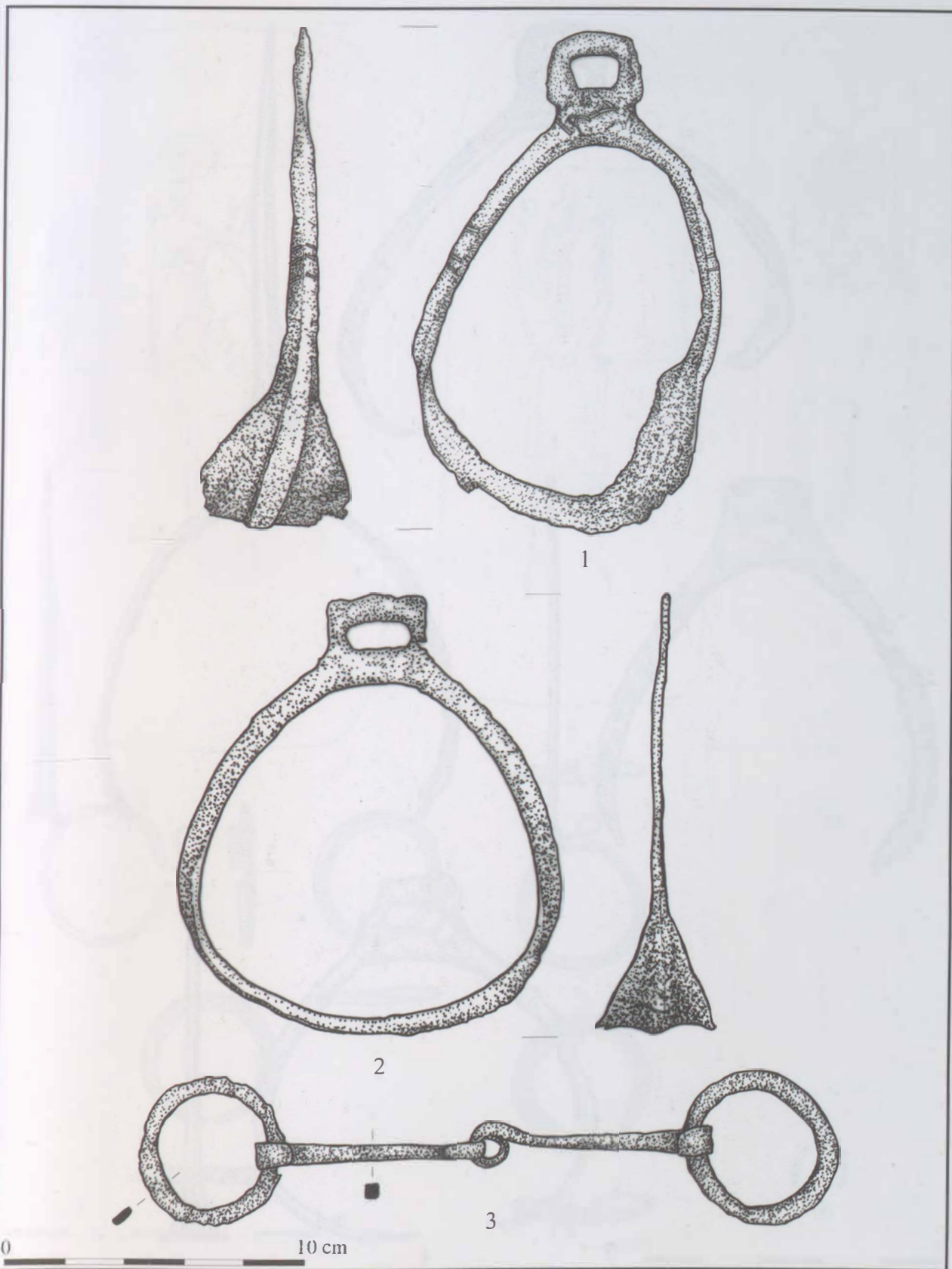
0 5 cm

203. tábla. Szakáld-Mulatódomb 1. sír

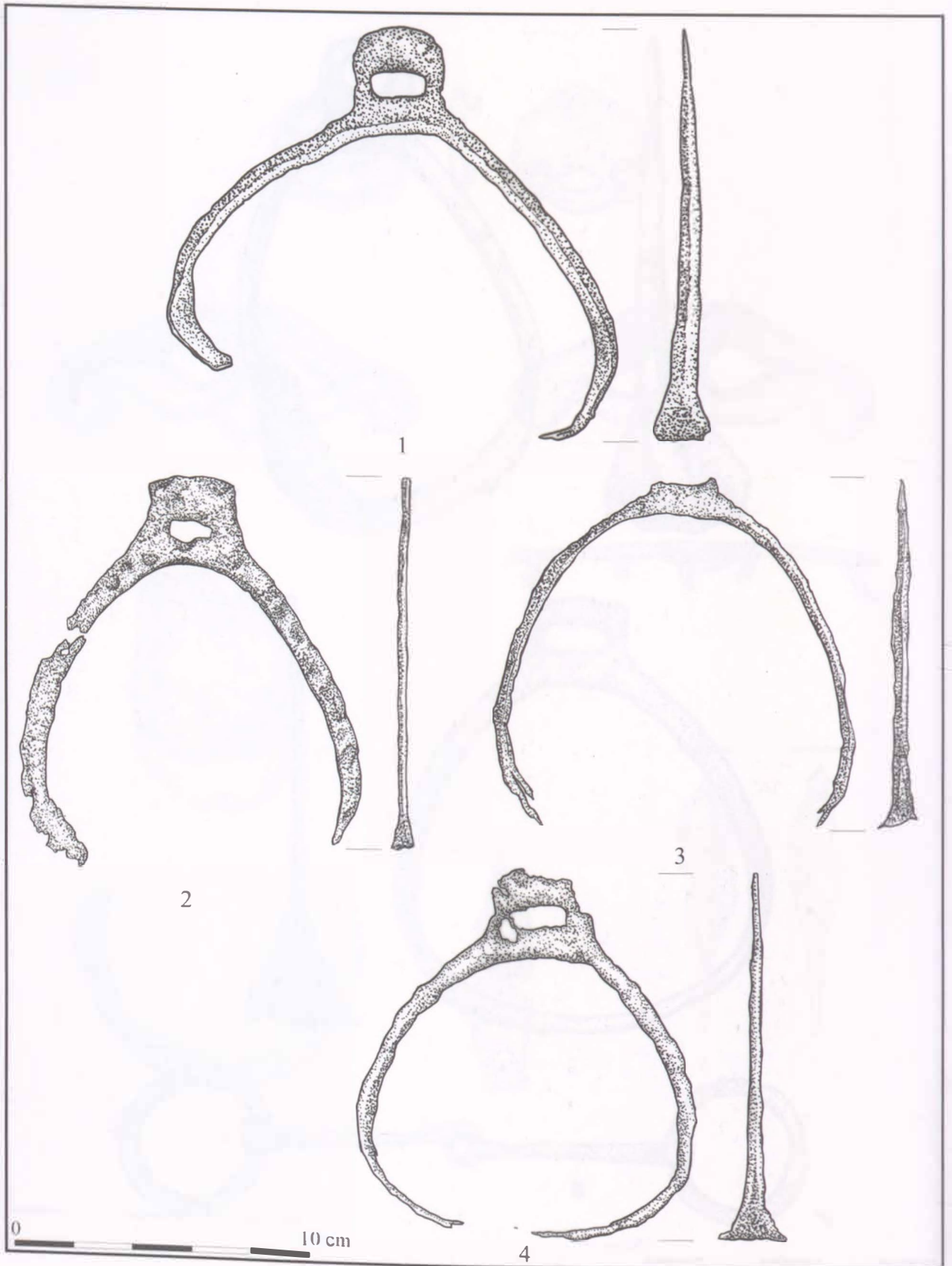
204. tábla. Szakáld-Mulatódomb, szórvány

VII. TÁBLÁK

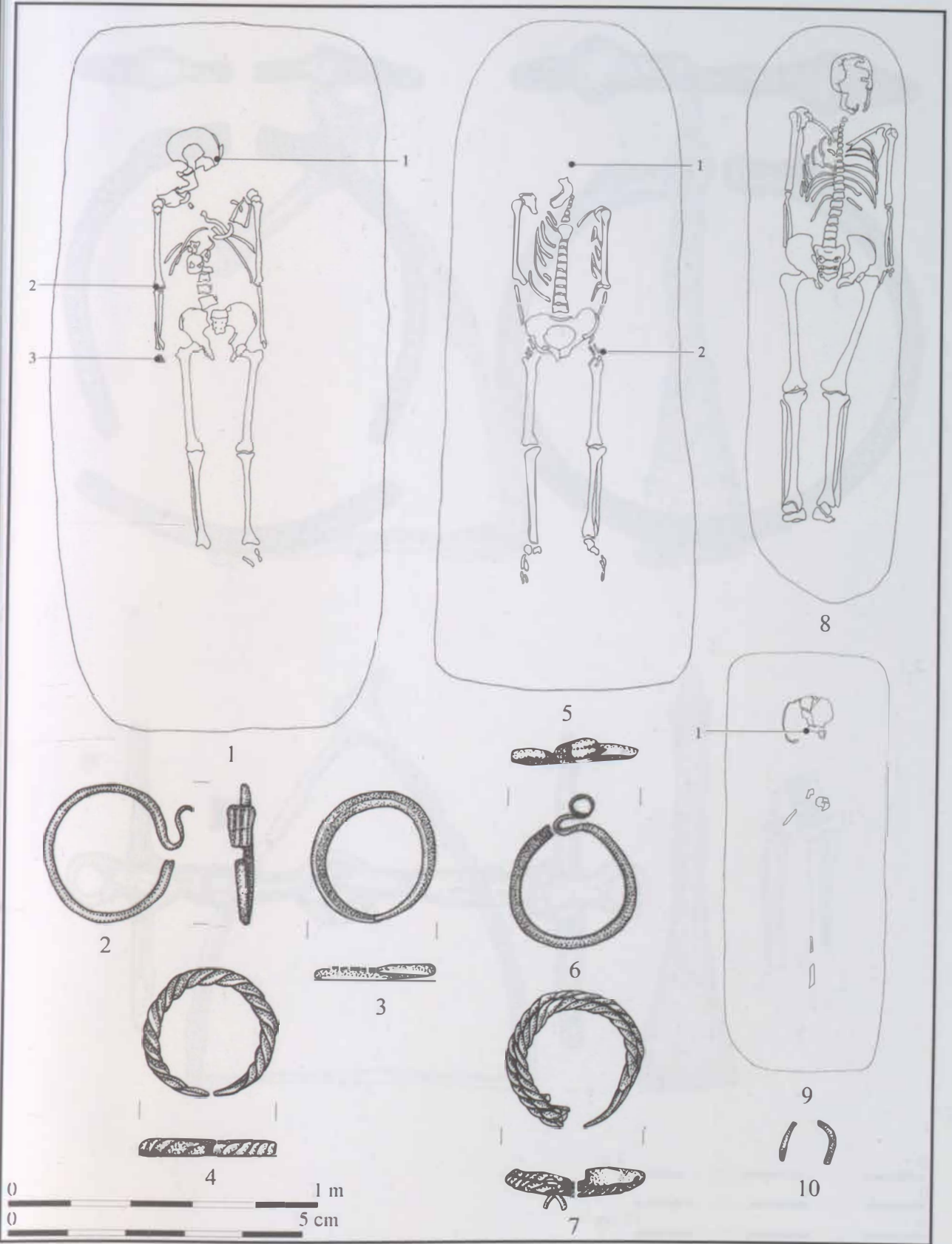
205. tábla. Szakáld-Mulatódomb, szórvány

VII. TÁBLÁK

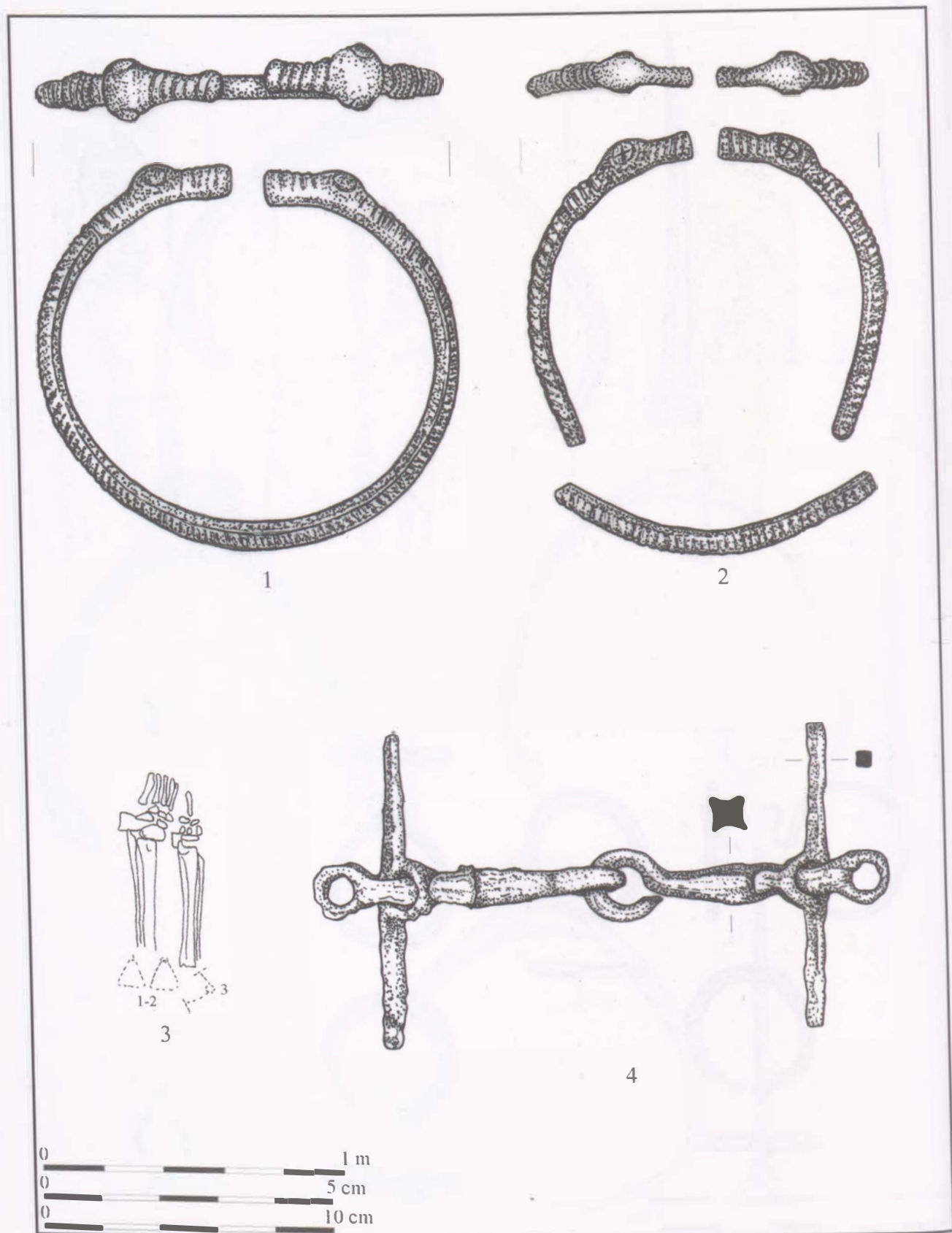
206. tábla. Szakáld-Mulatódomb, szórvány

VII. TÁBLÁK

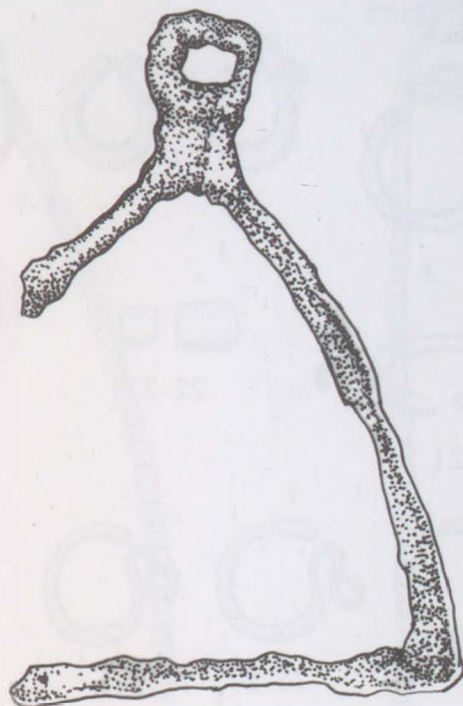

207. tábla. Szentistván-Mádi rét, MOL 24. lelőhely, 1-4: 1. sír, 5-7: 2. sír, 8: 3. sír, 9-10: 9. sír

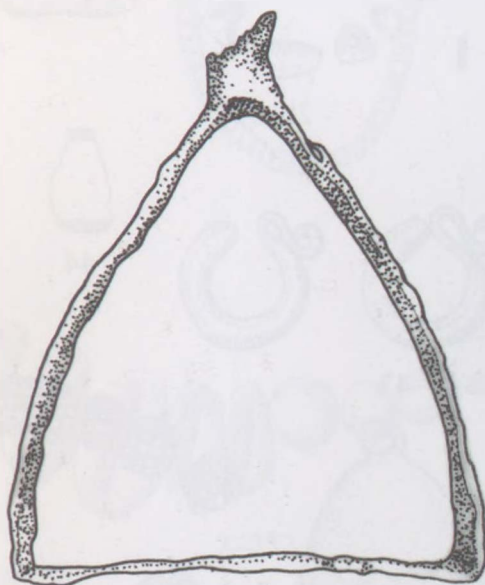
VII. TÁBLÁK

208. tábla. 1–2: Szentsimon, Óz^d felé eső településrész 2. sír, 3–4: Szikszó-Vadász patak partja 2. sír

1

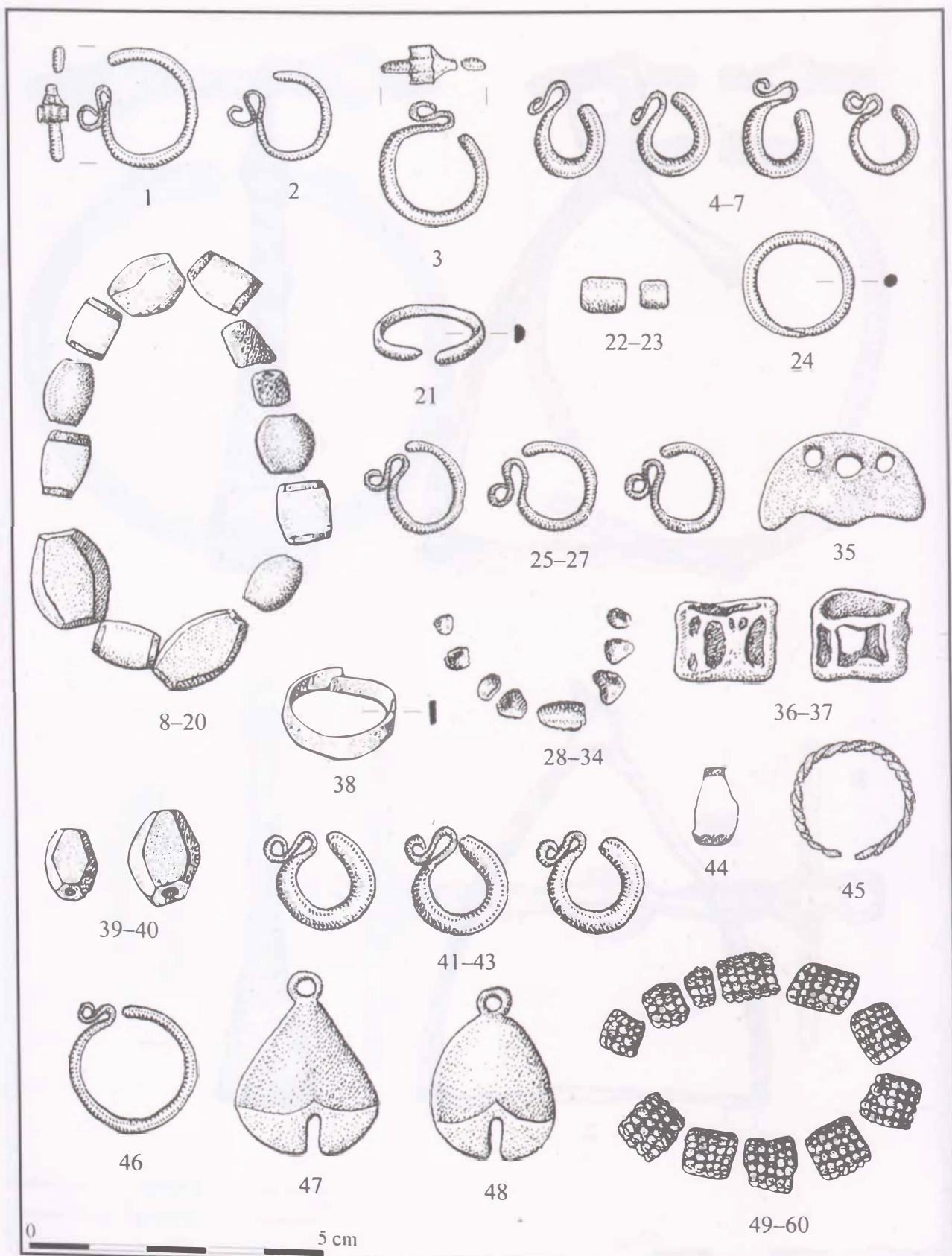
2

0 10 cm

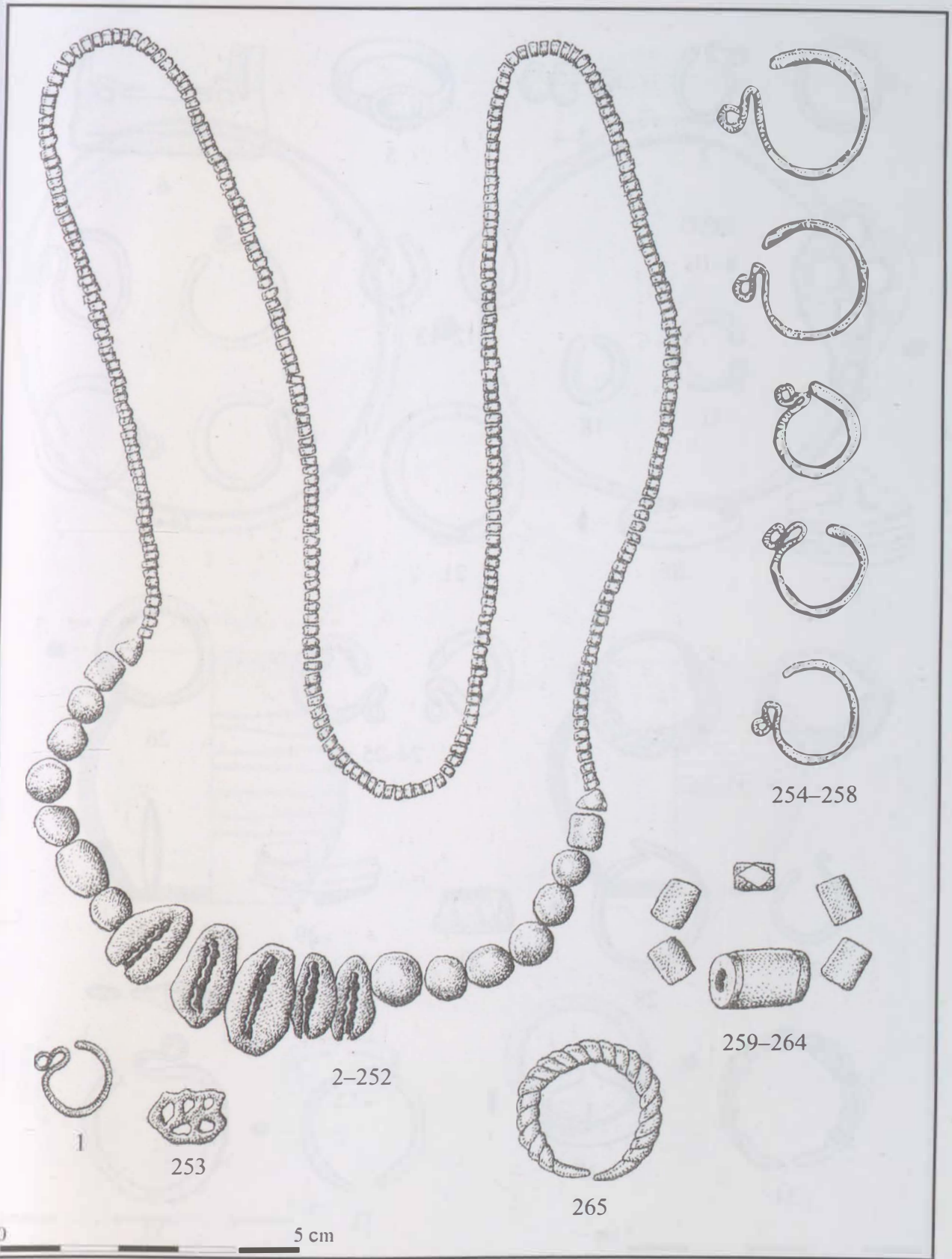
209. tábla. Szikszó-Vadász patak partja 2. sír

VII. TÁBLÁK

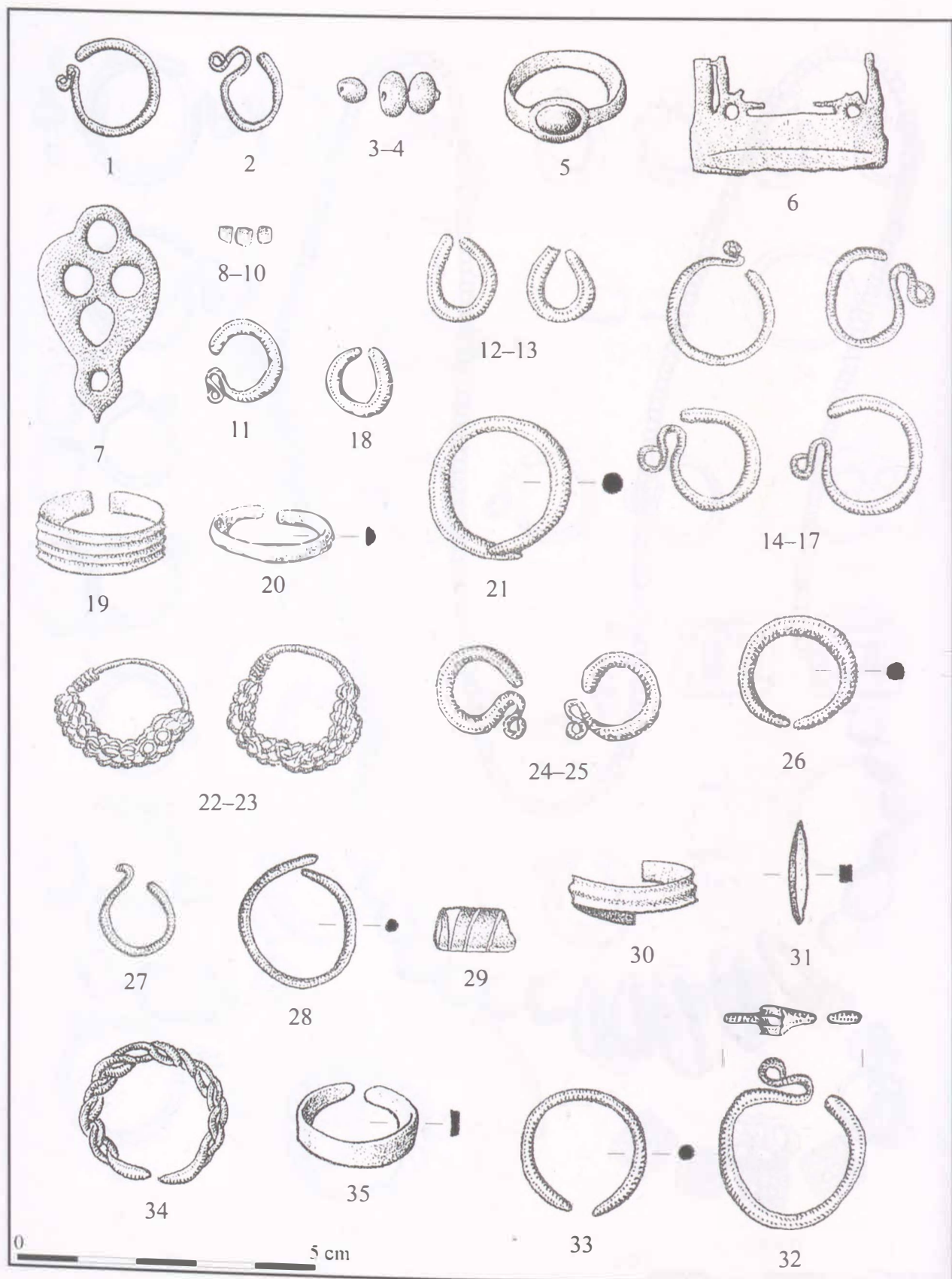
210. tábla. Szomor-Hegyilegő I., 1-2: 3. sír; 3: 4. sír; 4-21: 5. sír; 22-24: 9. sír; 25-38: 10. sír; 39-40: 11. sír; 41-43: 12. sír; 44-45: 19. sír; 46-60: 23. sír

VII. TÁBLÁK

211. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I., 1-253: 18. sír, 254-265: 24. sír

VII. TÁBLÁK

212. tábla. Szomotor-Hegyilegelő I., 1-6: 27. sír; 7-11: 30. sír; 12-13: 41. sír; 14-17: 43. sír; 18: 44. sír; 19-20: 49. sír; 21: 51. sír; 22-26: 52. sír; 27: 54. sír; 28-31: 59. sír; 32-33: 61. sír; 34-35: szórvány

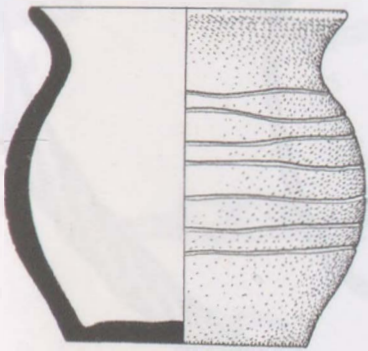
VII. TÁBLÁK

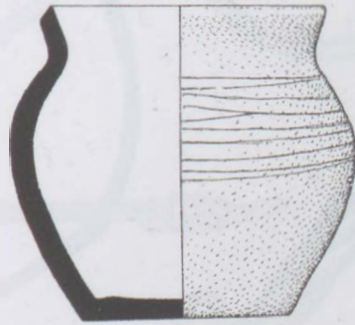
1

2

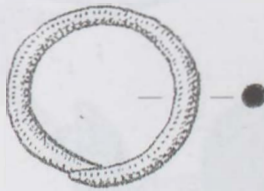
3

4

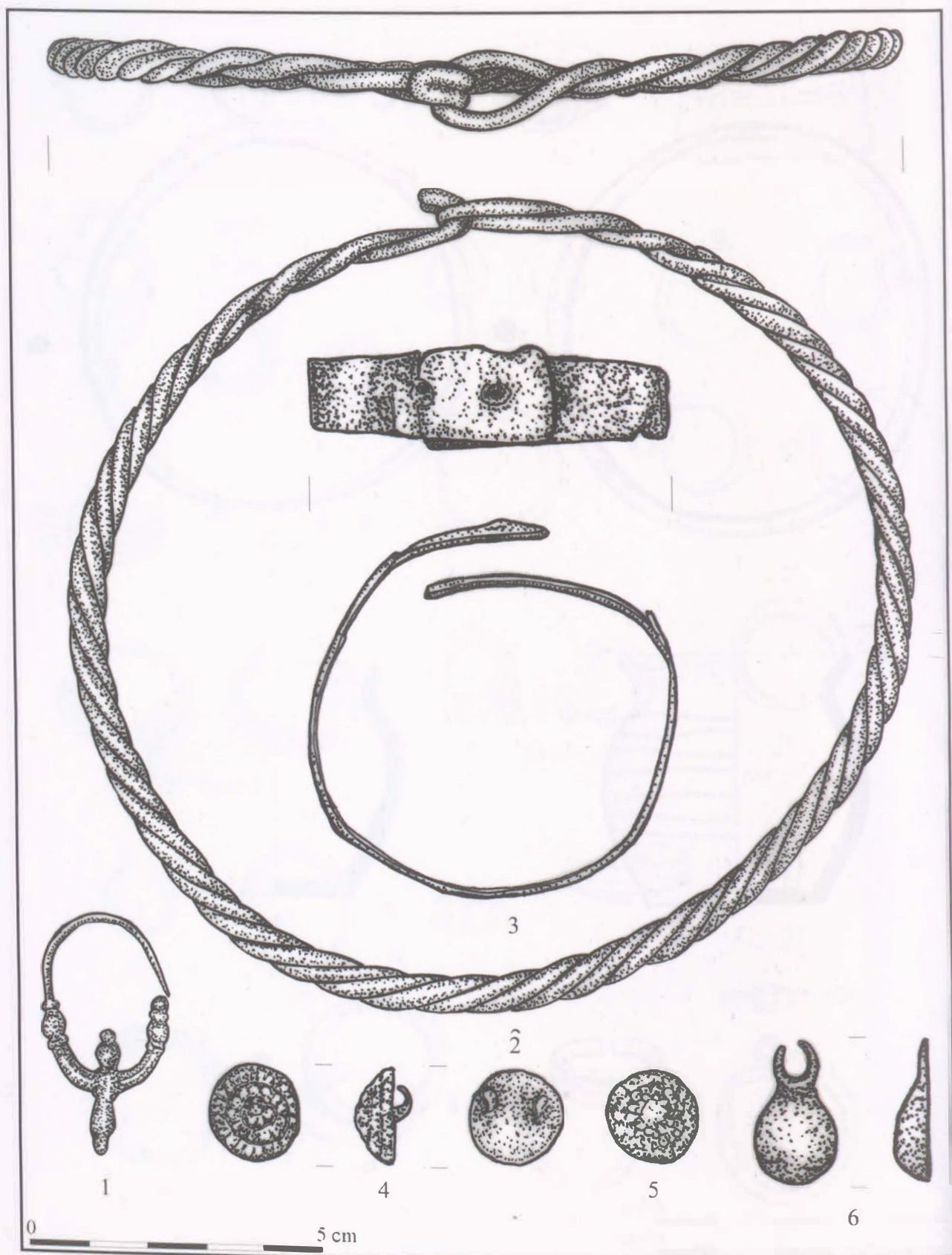
5

6

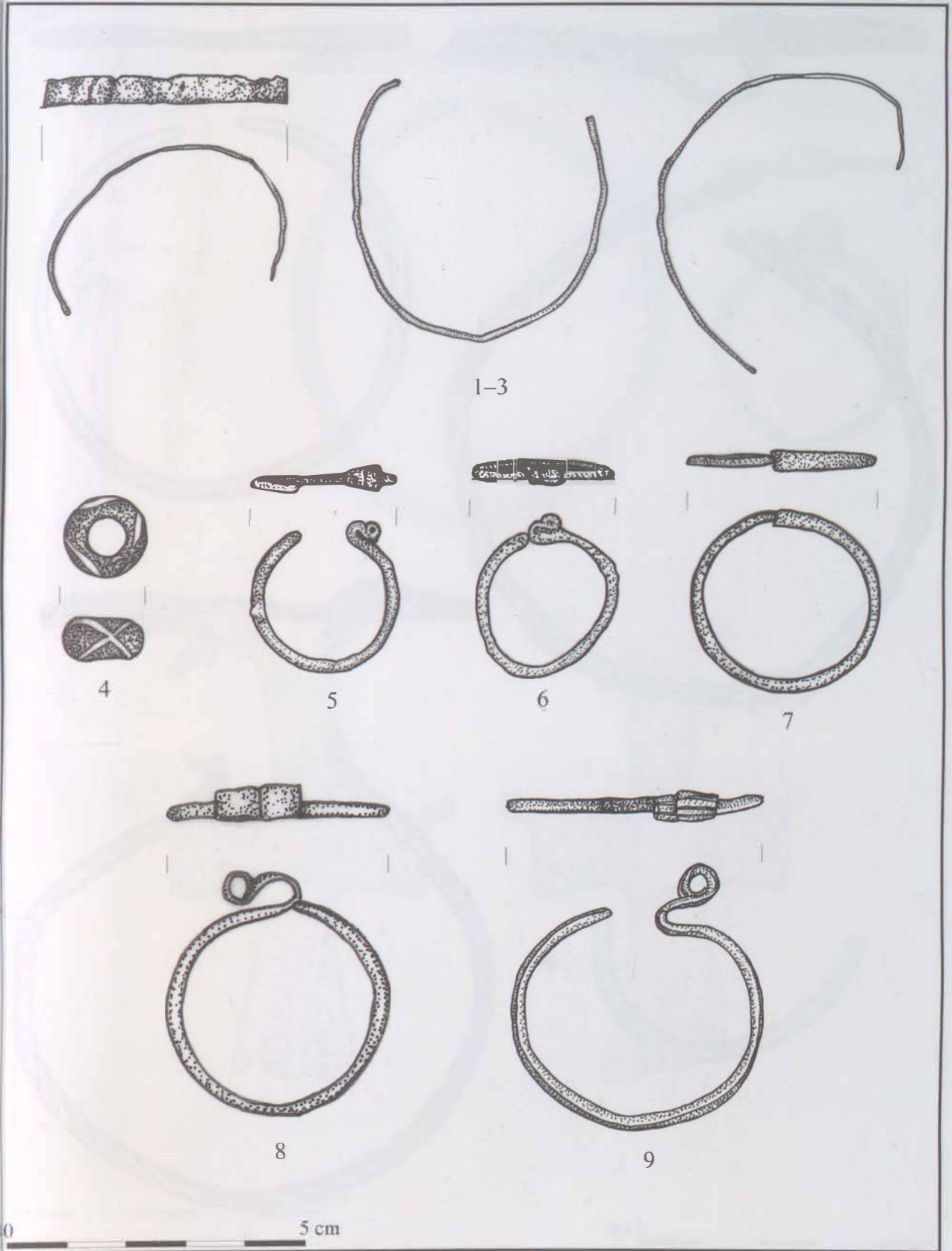

213. tábla. Szomotor-Hegyilegelő l., 1-2, 4-6: szórvány, 3: 60. sír

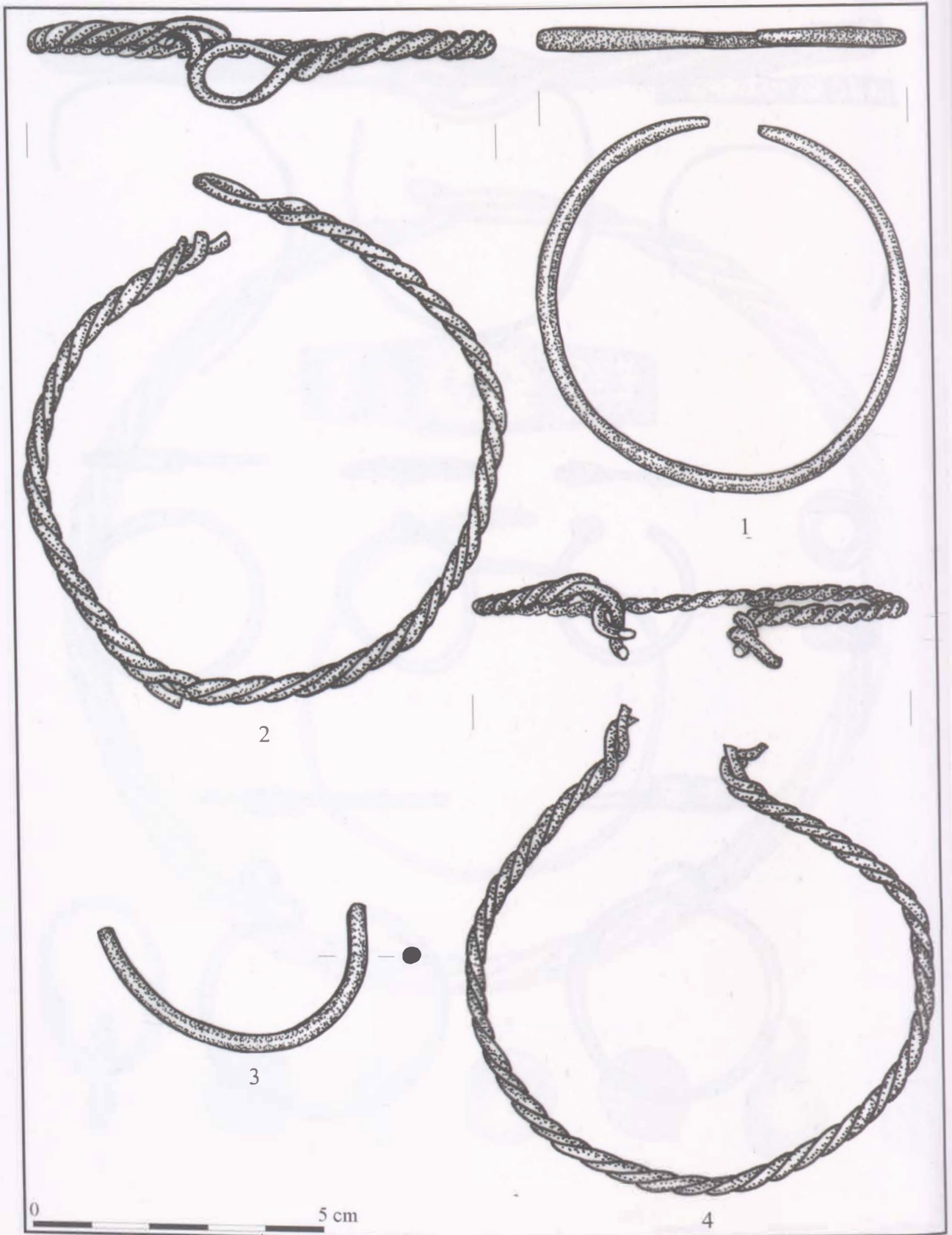

214. tábla. Tibolddaróc-Odeszalchi herceg birtoka

VII. TÁBLÁK

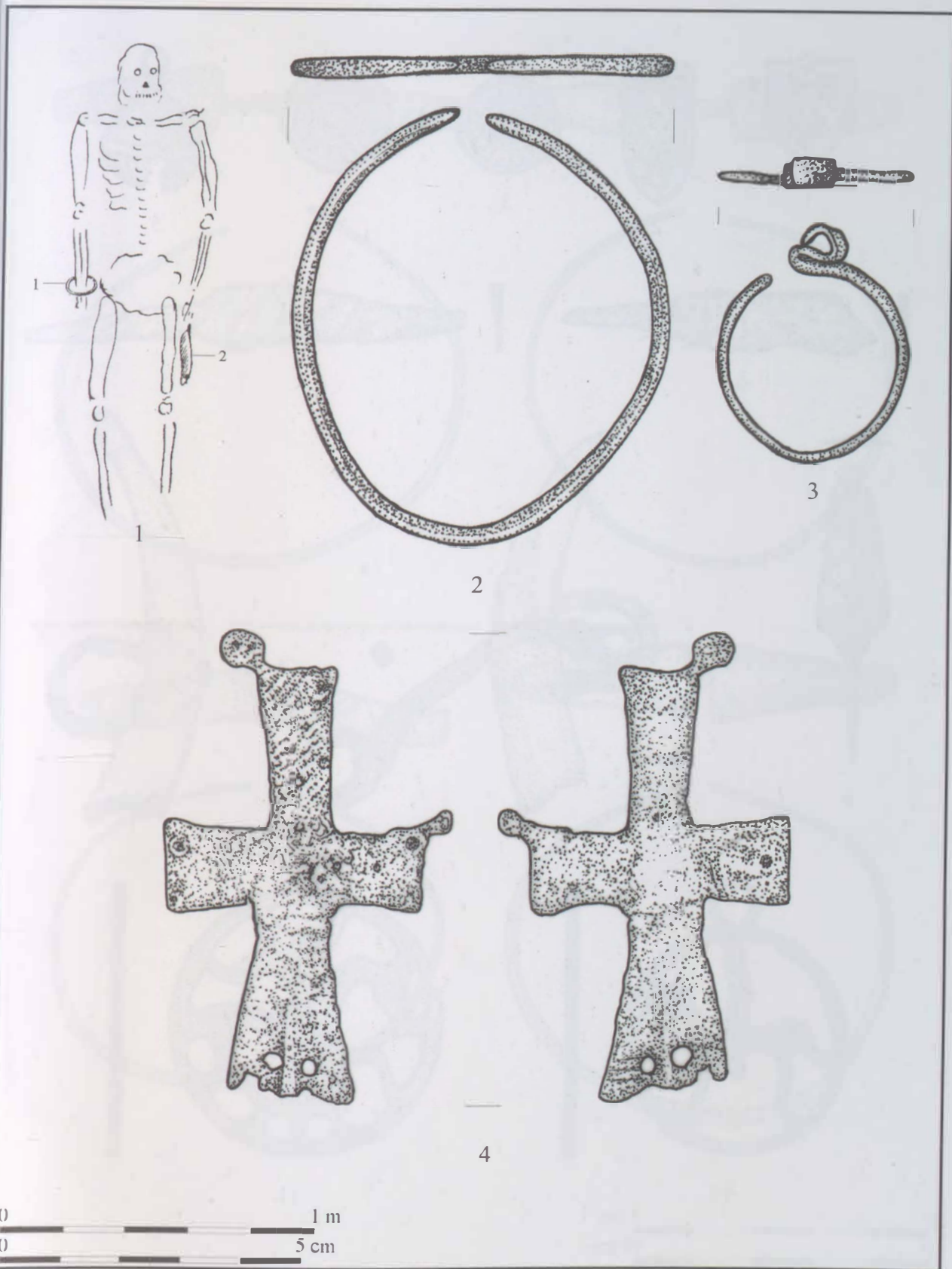

215. tábla. 1-4: Tiszakeszi-Bárótag, 5-7: Tiszakeszi-Százdi apátság, 8: Tiszakeszi, közelebbről ismeretlen lelőhely, 9: Tiszakeszi-Fáy kert

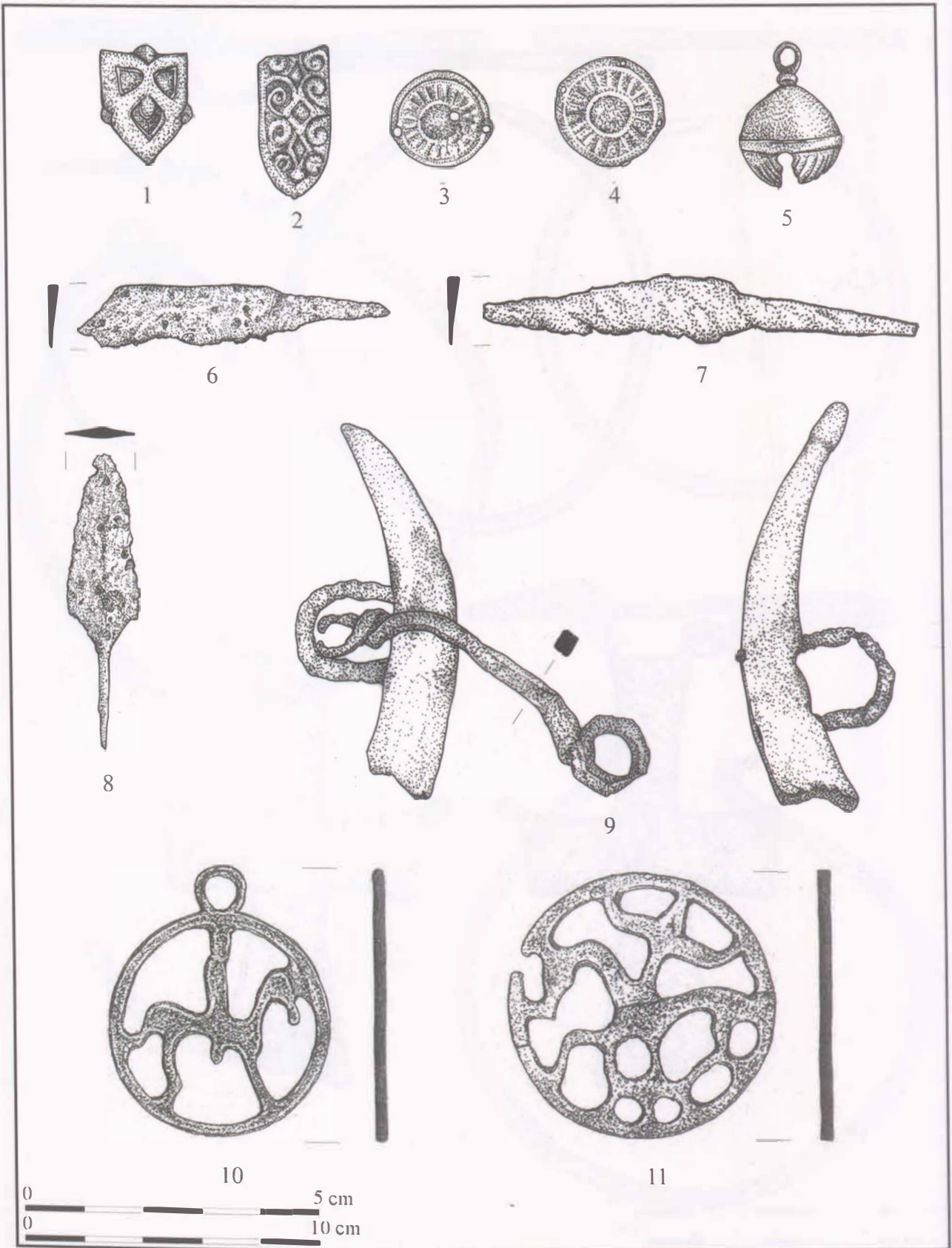
216. tábla. Tiszakeszi-Kenderföldek

VII. TÁBLÁK

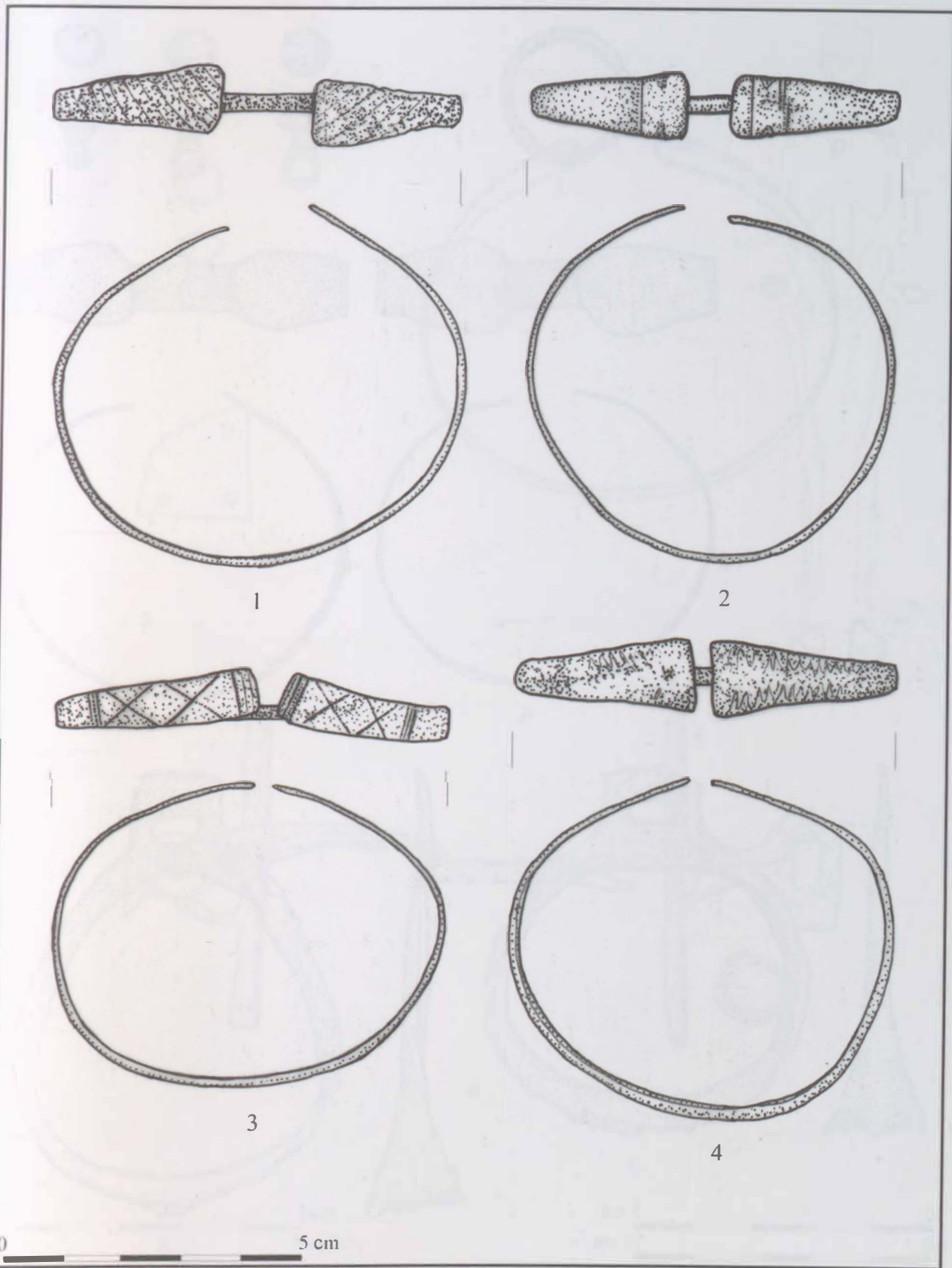
217. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb, 1-2: 1. sír, 3-4: szórvány

VII. TÁBLÁK

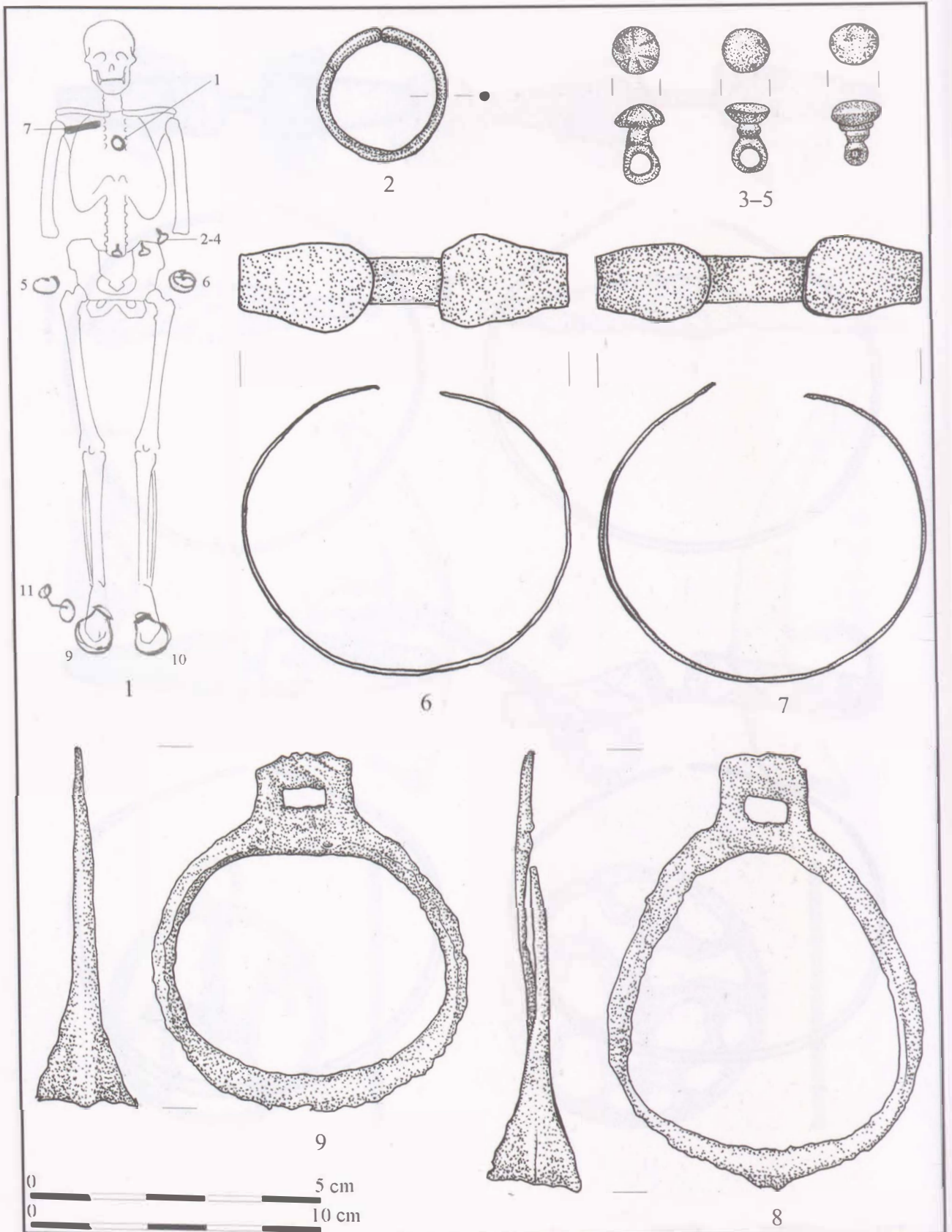
218. tábla. 1-9: Tiszakeszi-Szódadomb, szórvány, 10-11: Szentistván-Honvéd u. 8.

VII. TÁBLÁK

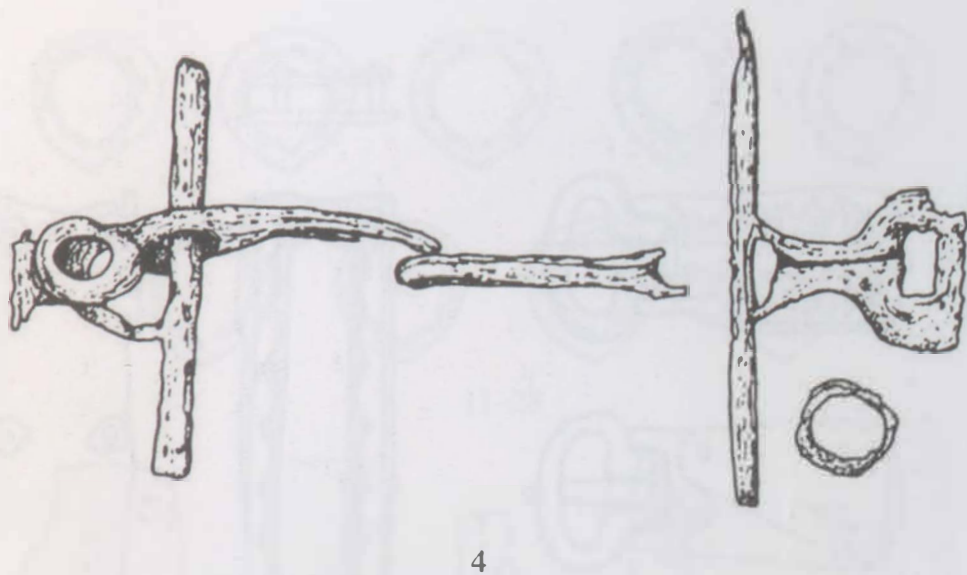
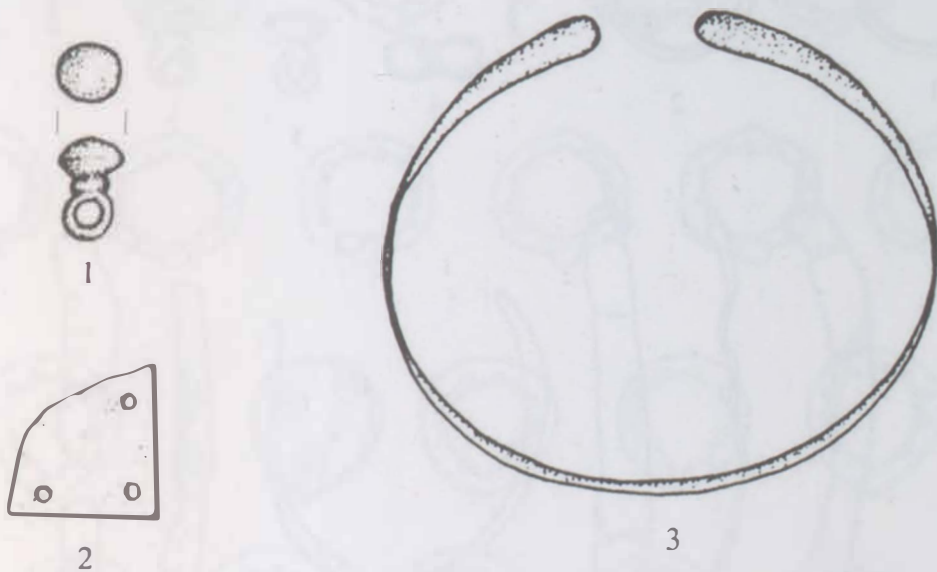

219. tábla. Tiszakeszi-Szódadomb, szórvány

VII. TÁBLÁK

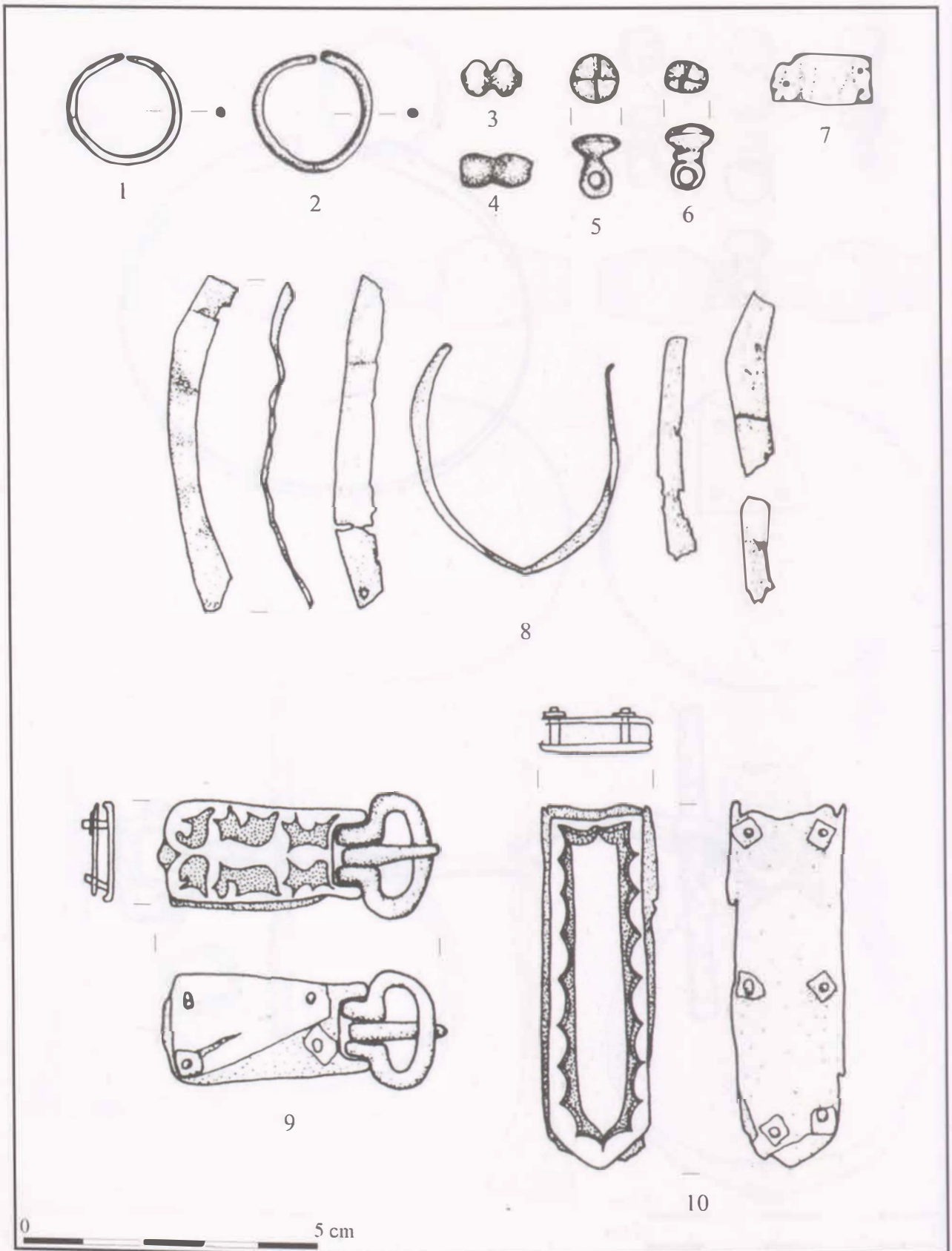
220. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát I. sír

0 5 cm
0 10 cm

221. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 2. sír

VII. TÁBLÁK

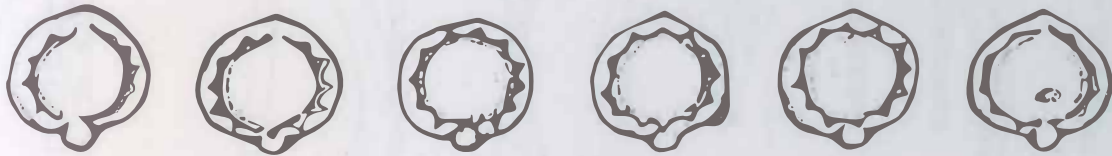
222. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír

VII. TÁBLÁK

1

2-4

5-10

11-28

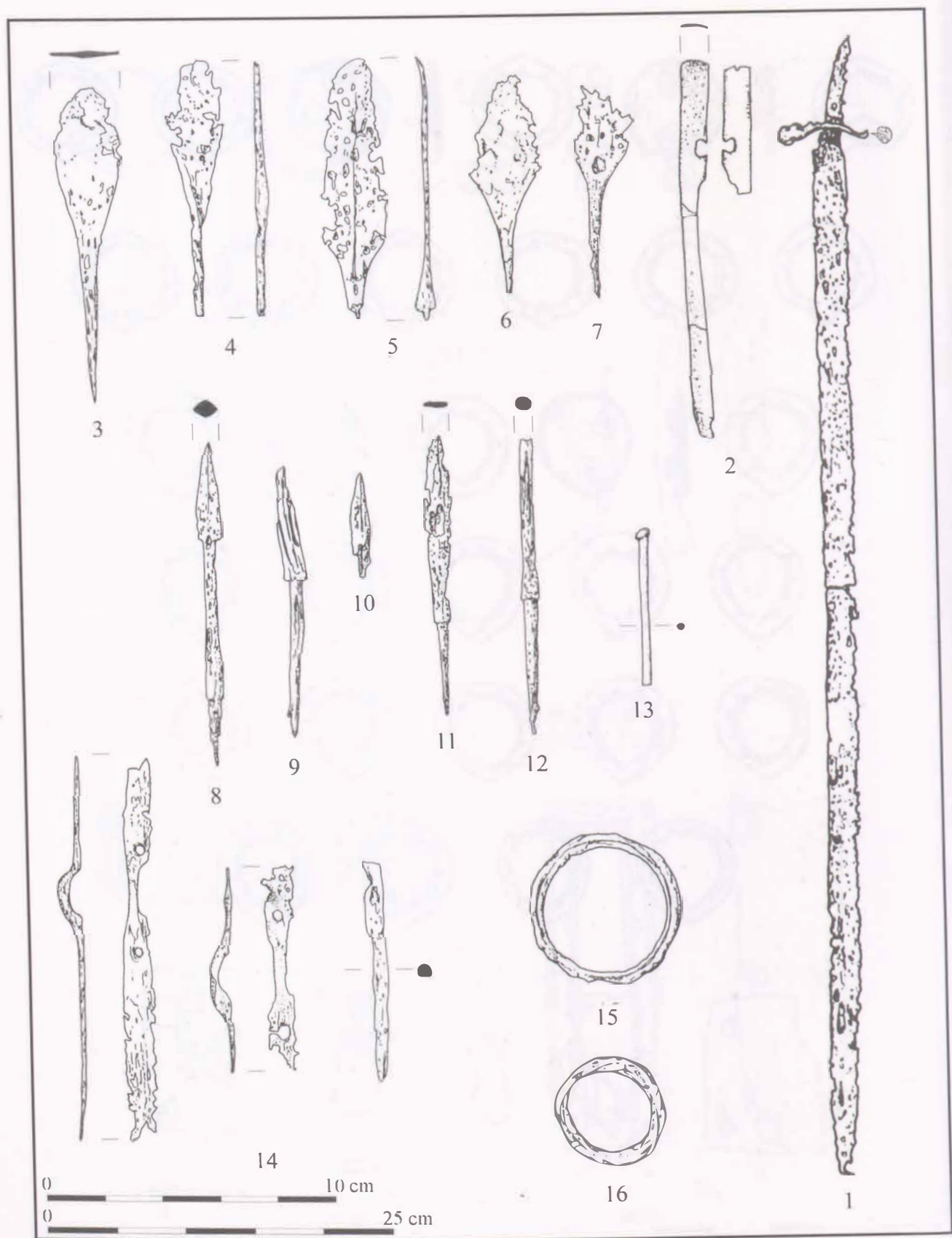

29

0 5 cm

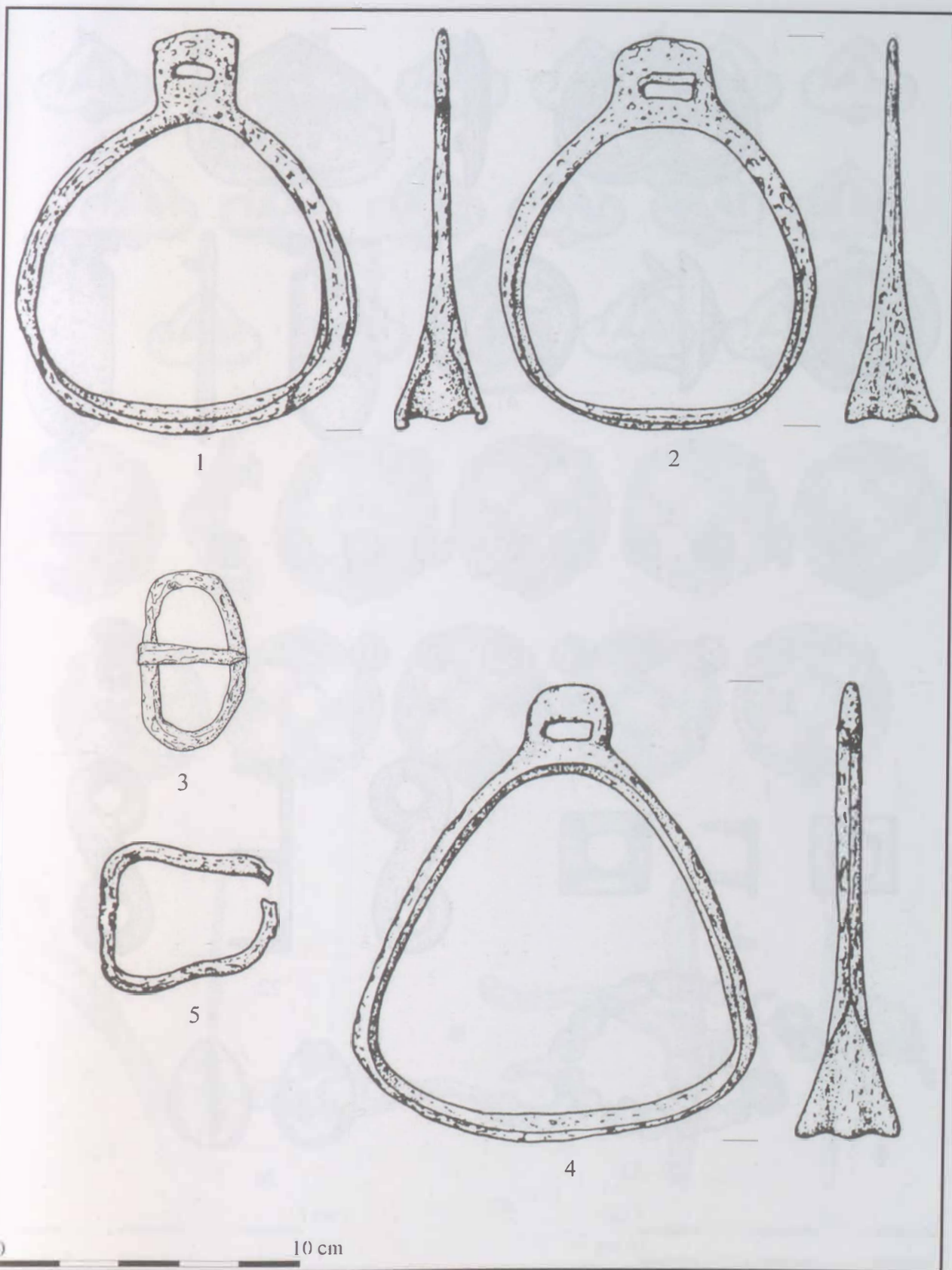
223. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír

VII. TÁBLÁK

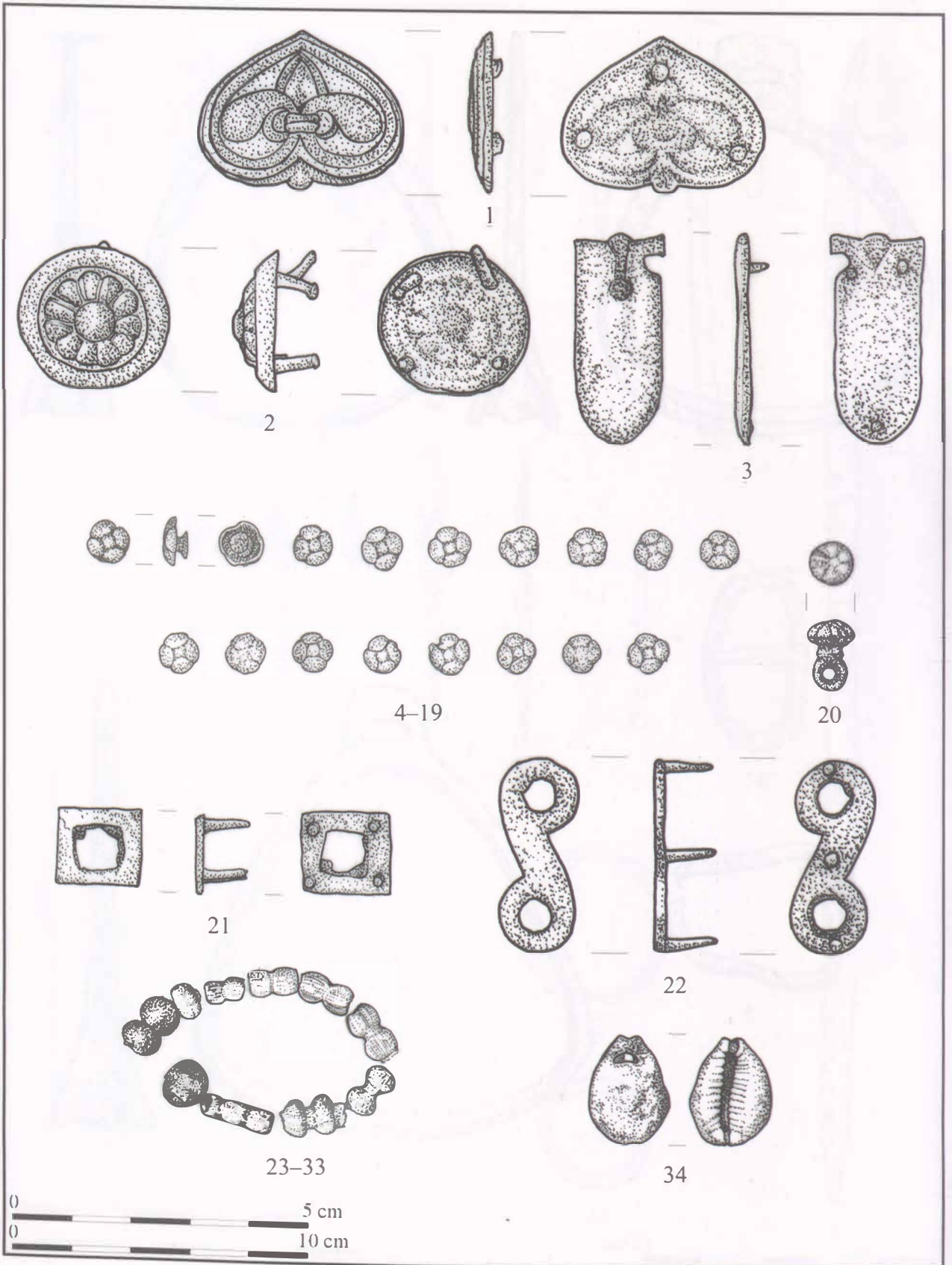
224. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír

VII. TÁBLÁK

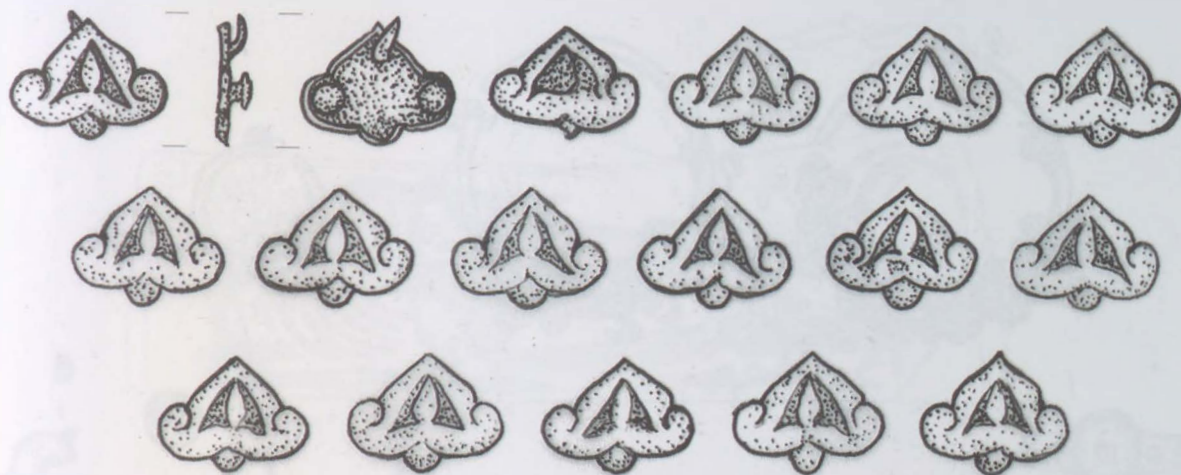
225. tábla. Tiszaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 4. sír

VII. TÁBLÁK

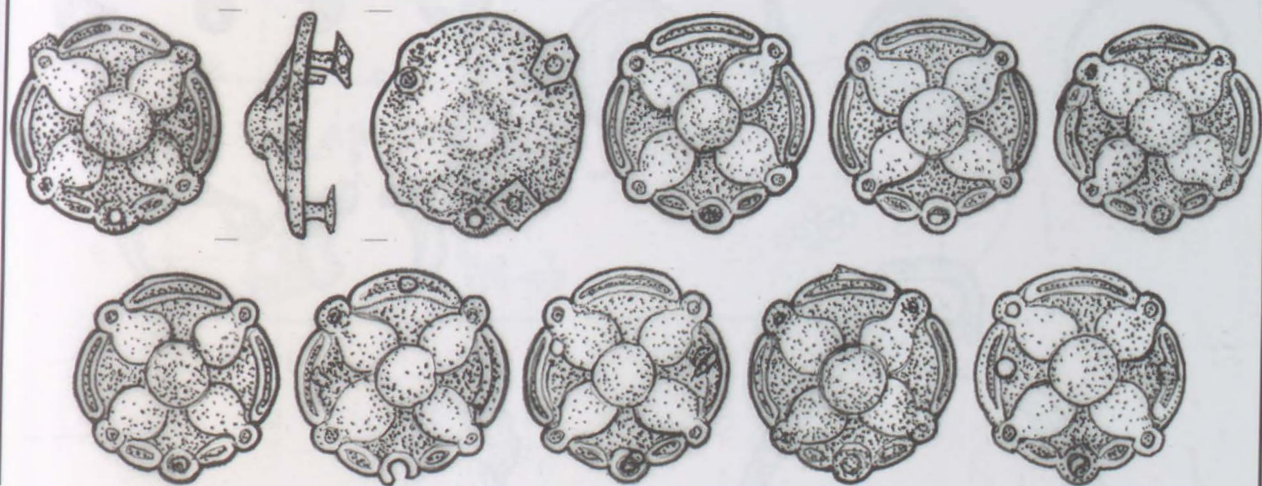

226. tábla. Zalkod-Szegfarki-dűlő, szórvány

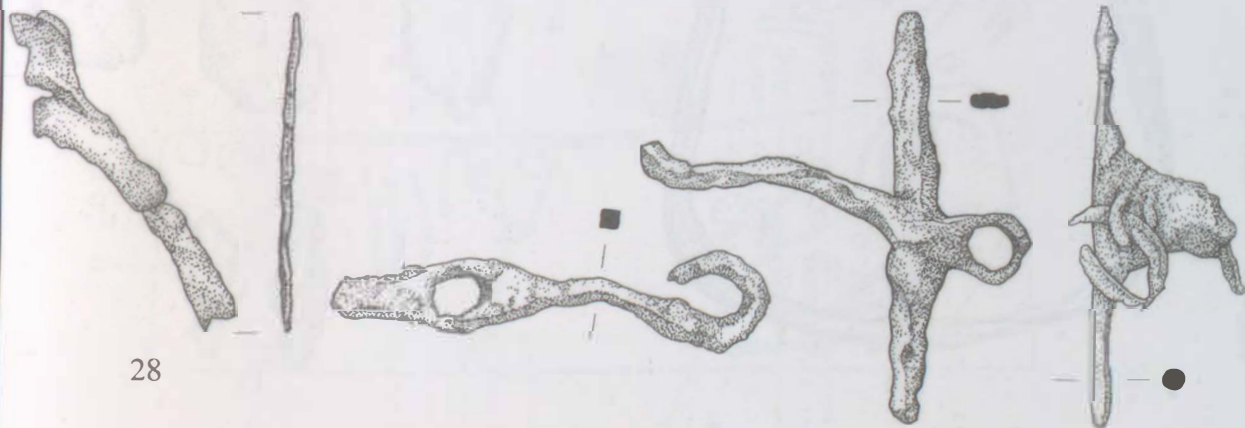
VII. TÁBLÁK

1-16

17-27

28

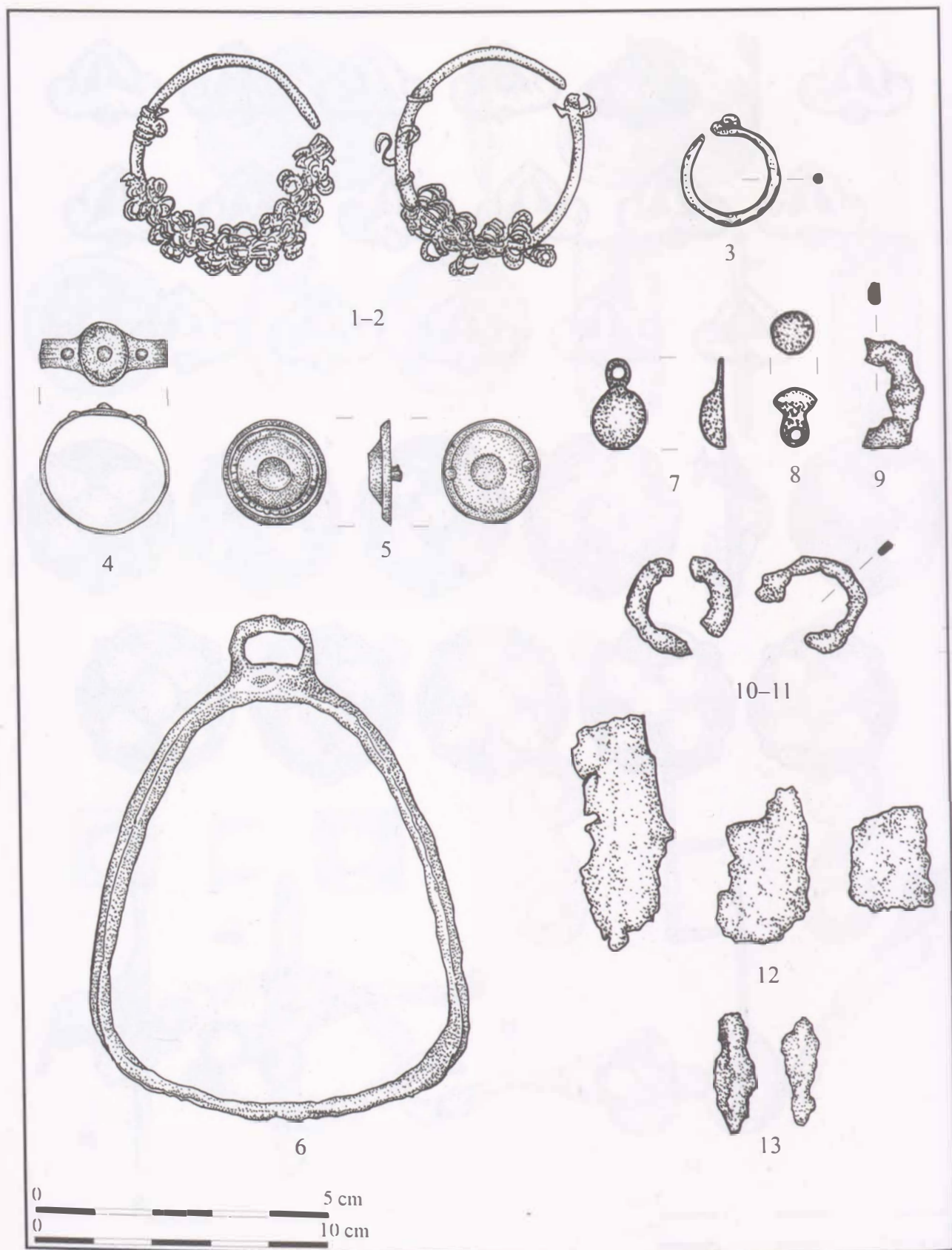
29

30

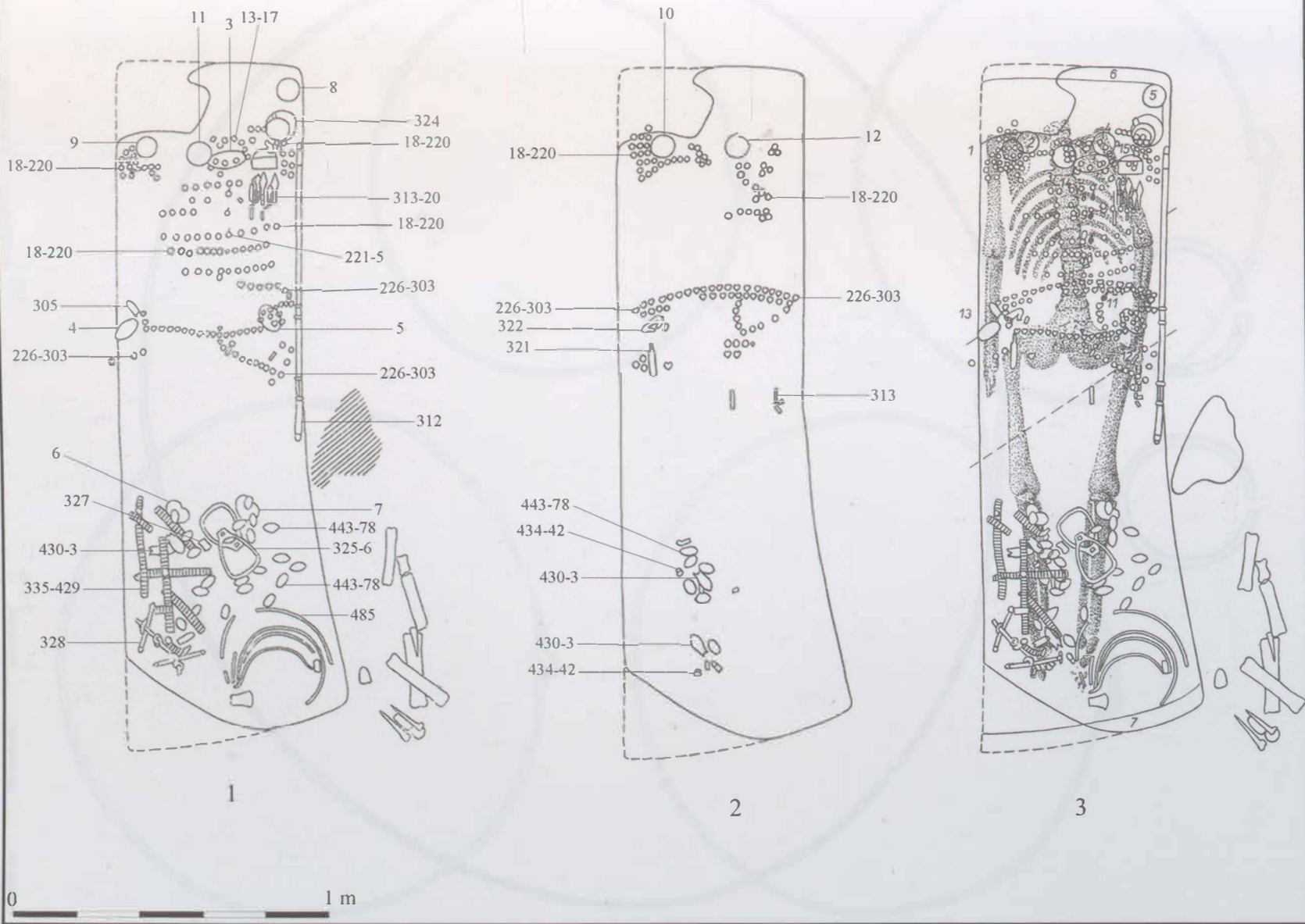
227. tábla. Zalkod-Szegfarki-dűlő, szórvány

VII. TÁBLÁK

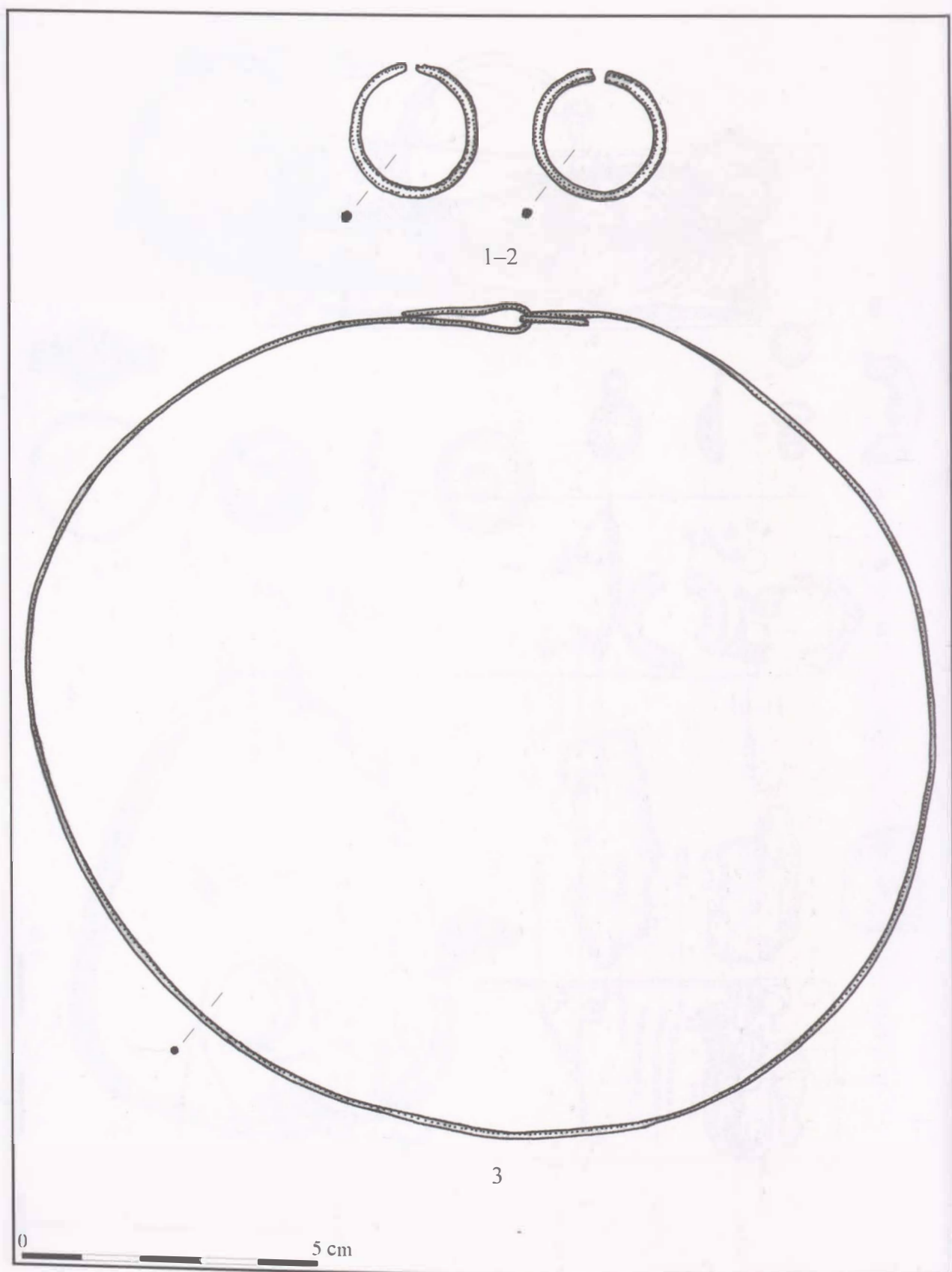
228. tábla. 1-3: Zemplén-Hospodárský dvor JRD, szórvány, 4-5: Zemplén-Vár, 6: Alsóberecki, közelebről ismeretlen lelőhely, 7-13: Bodrogszentmária (?)

229. tábla. Zemplén-Szémalomdomb

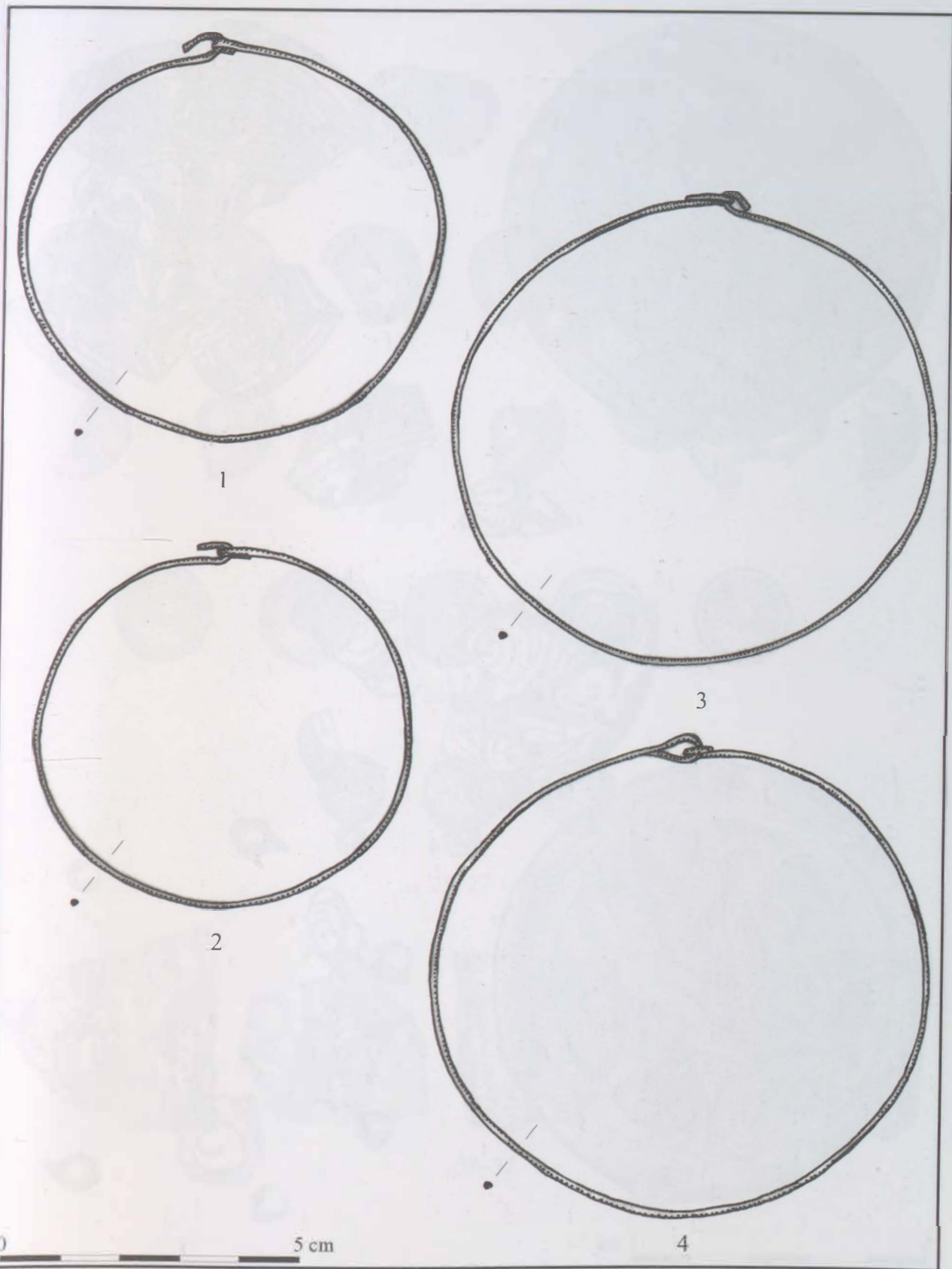
VII. TÁBLAK

VII. TÁBLÁK

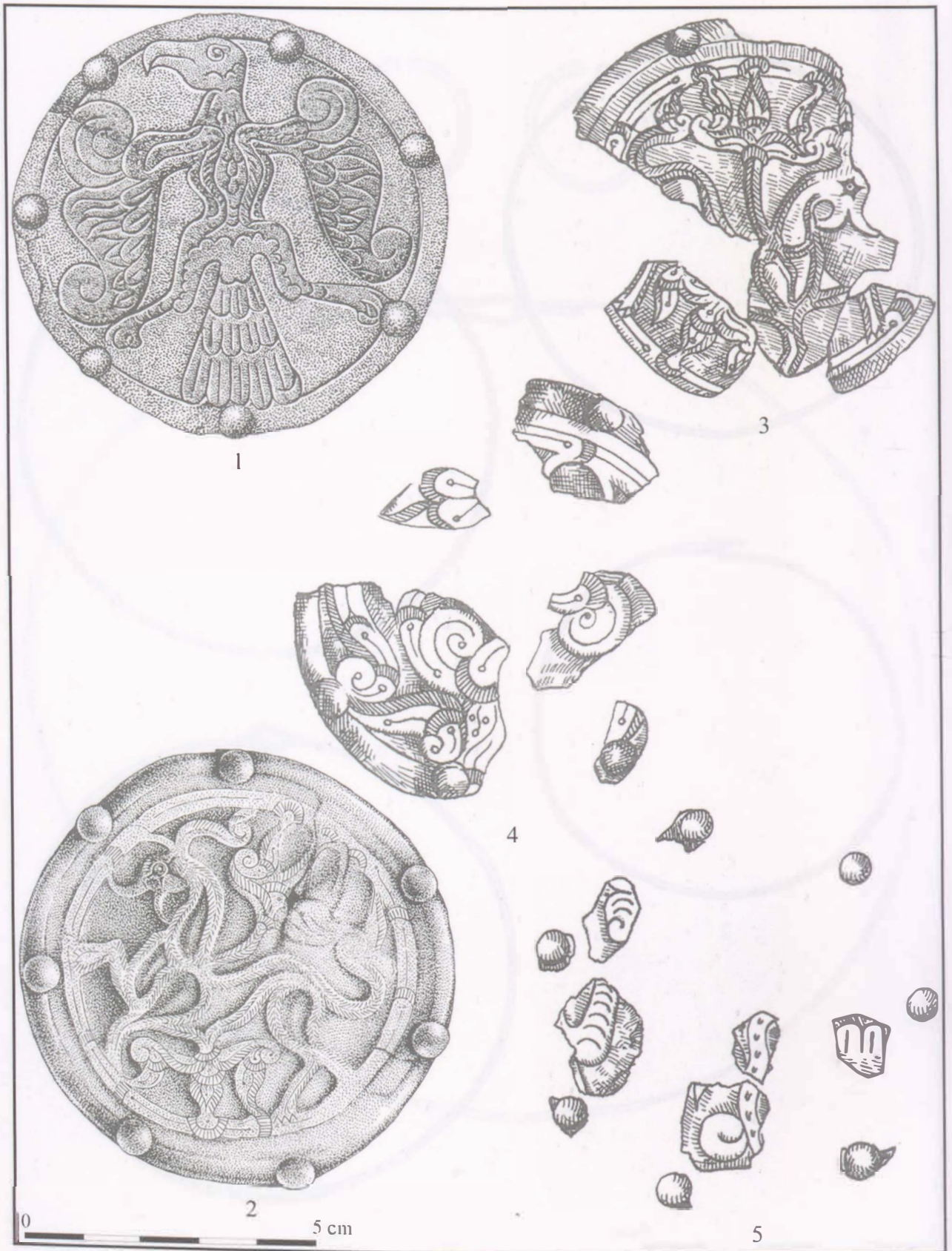

230. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

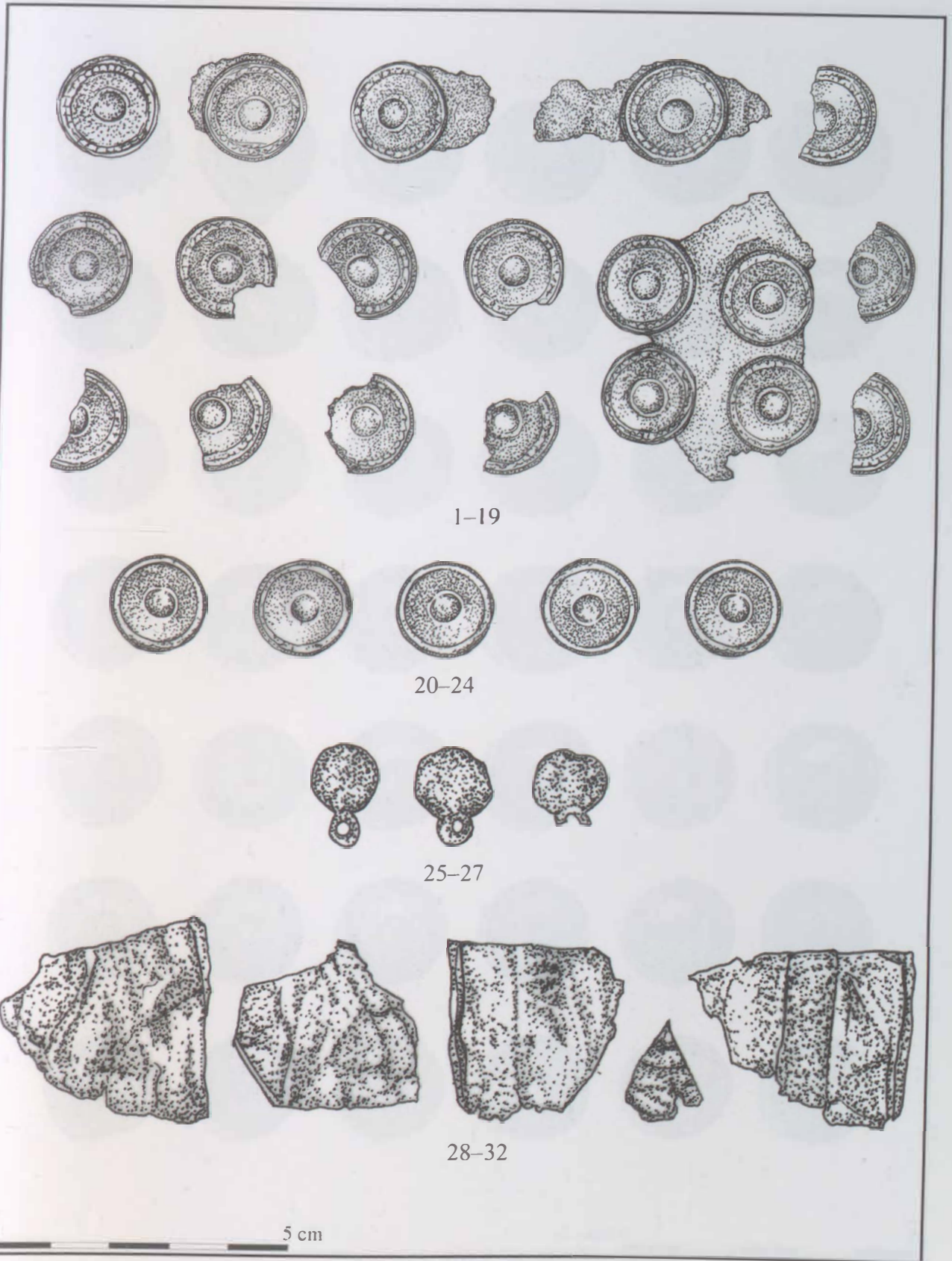

231. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

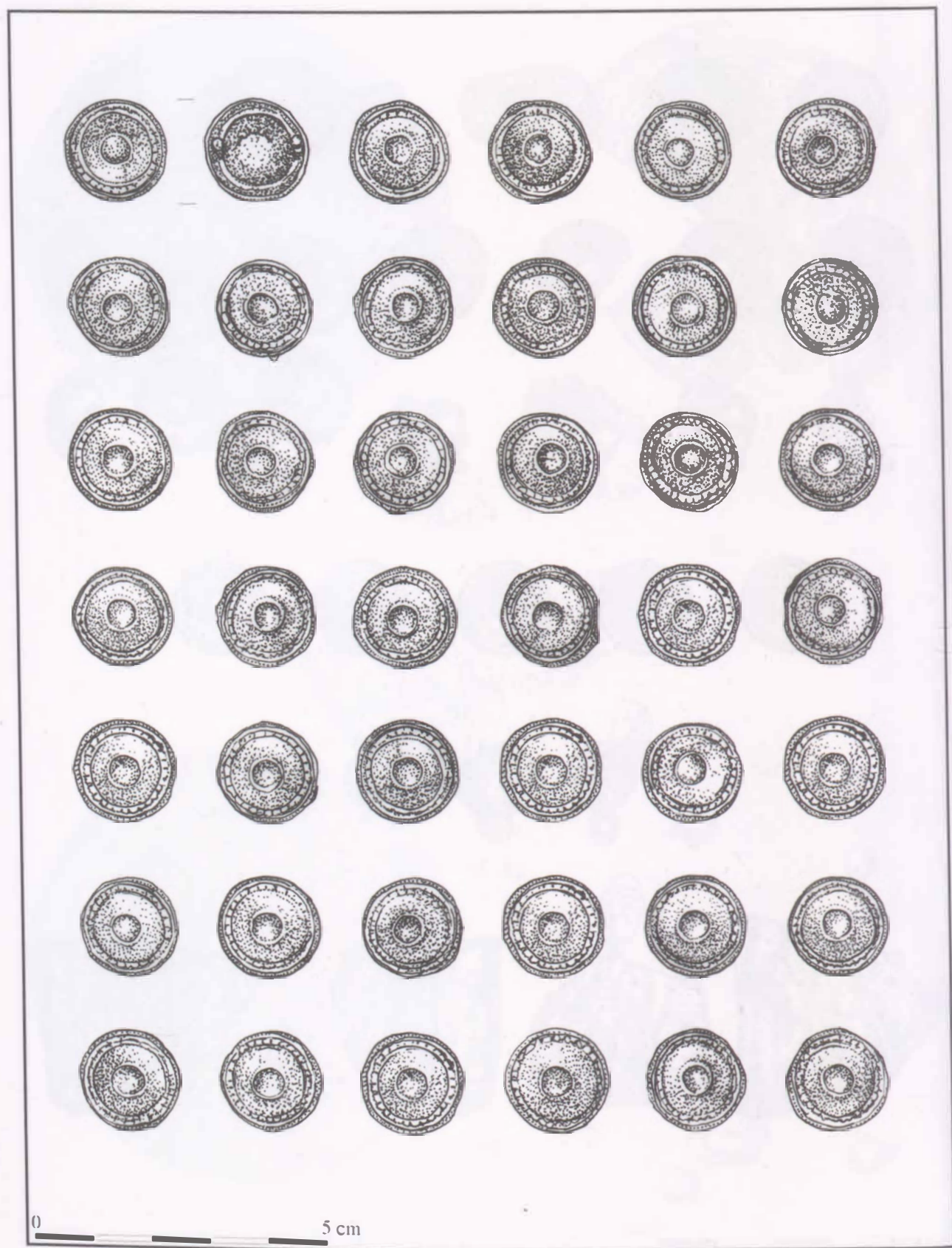
232. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

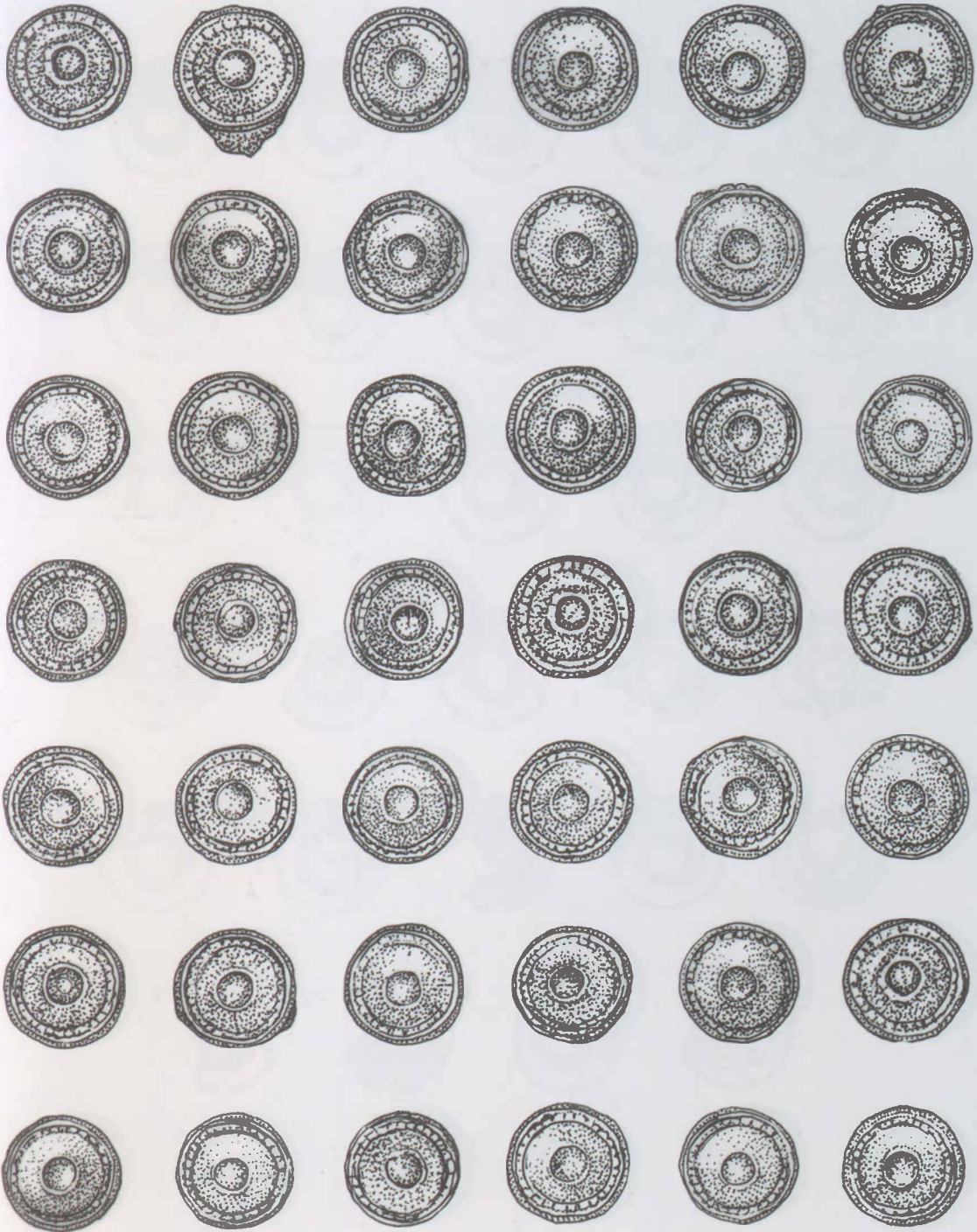
233. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

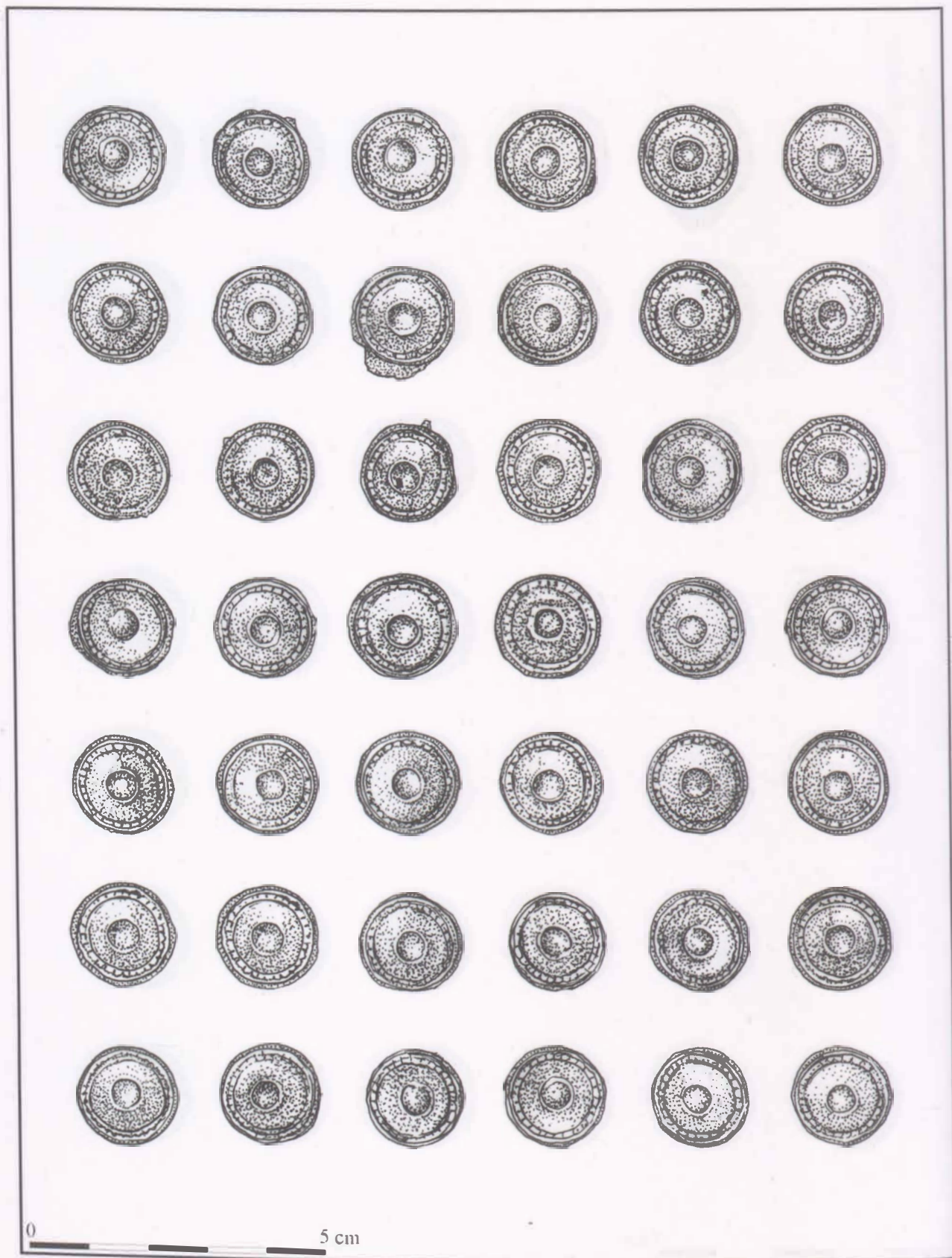
234. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

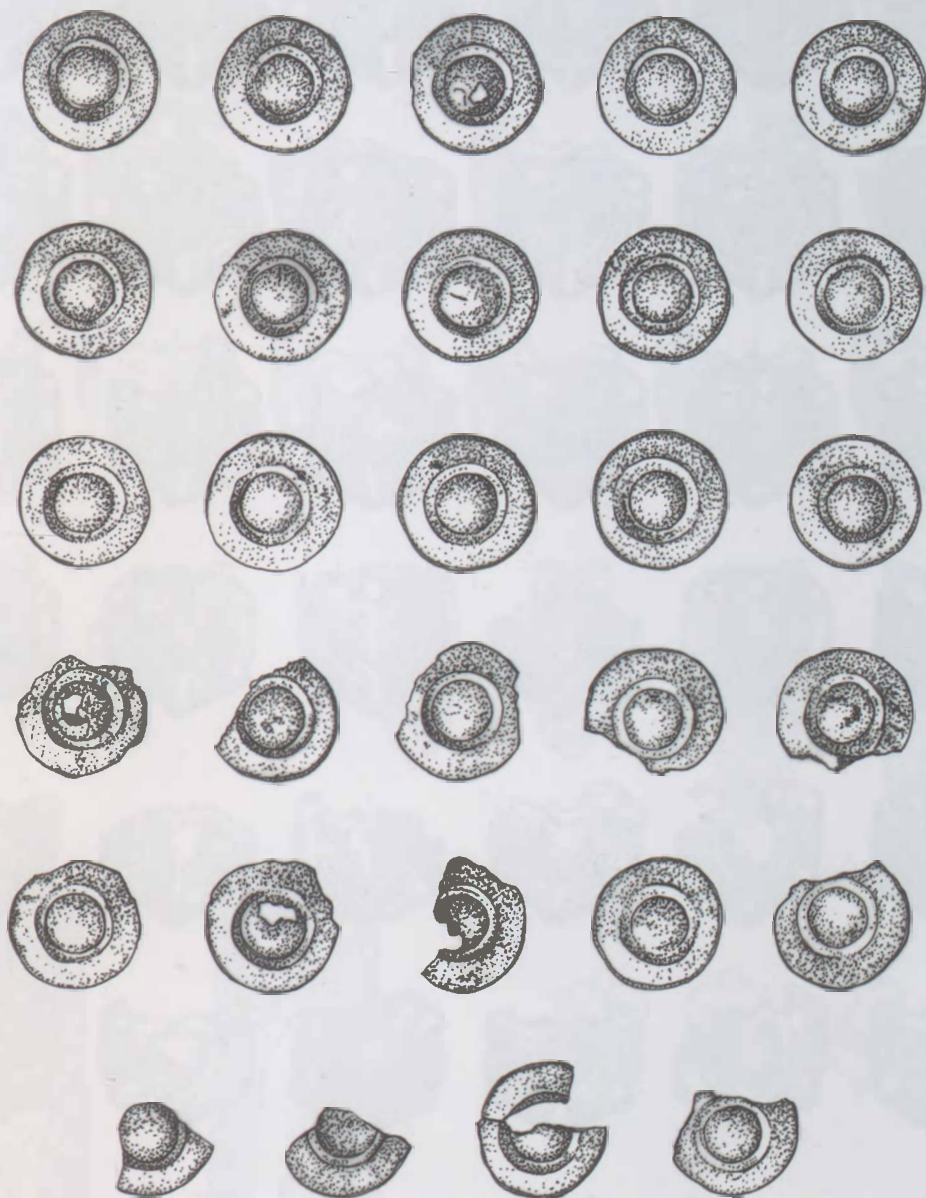
235. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

236. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

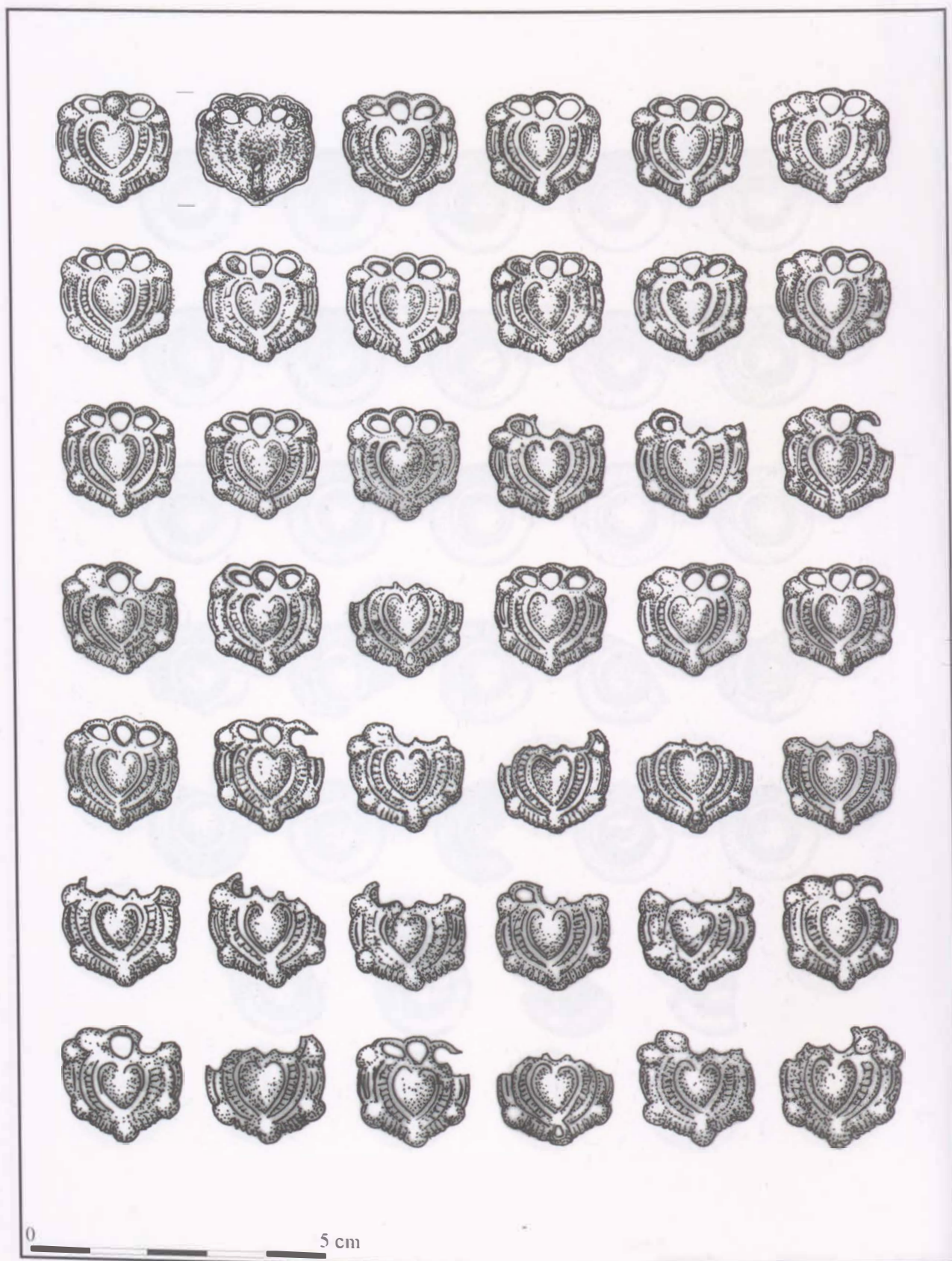
VII. TÁBLÁK

0 5 cm

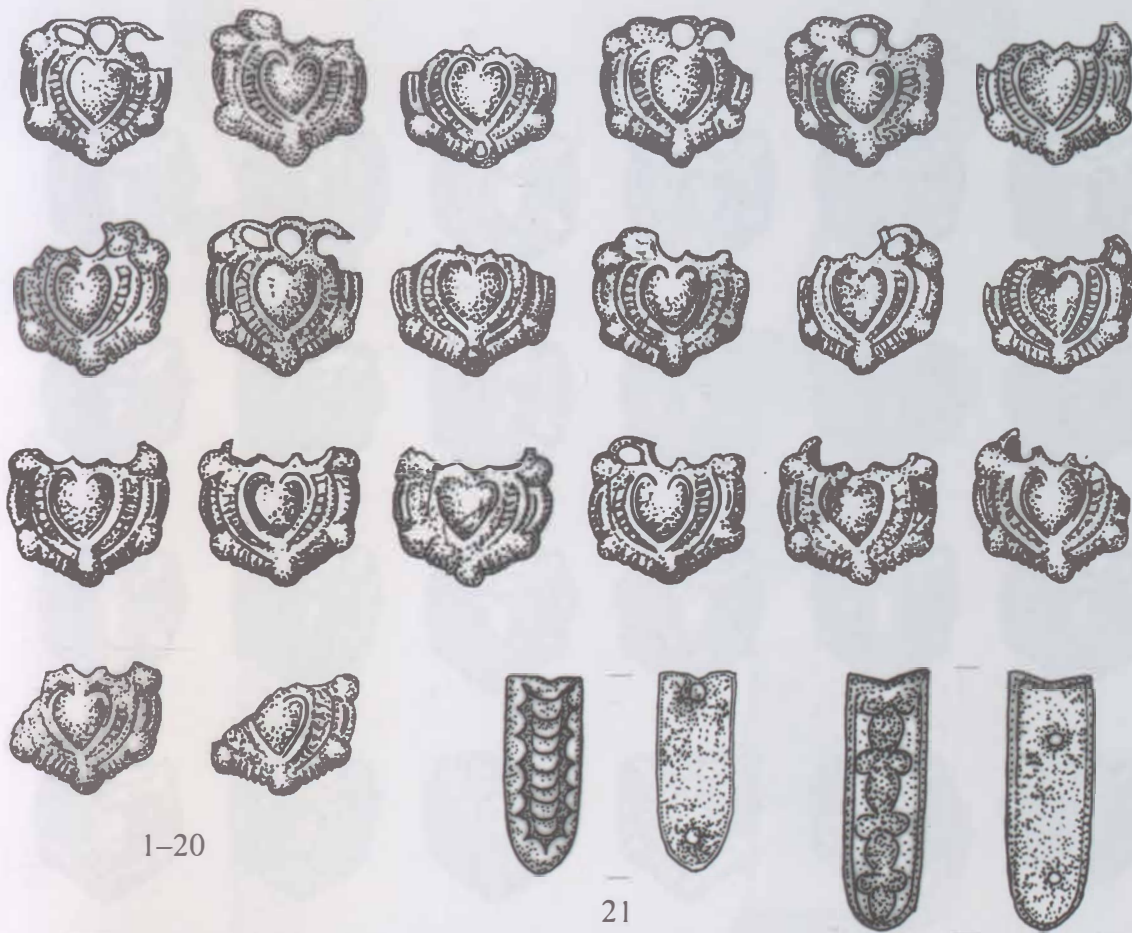
237. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

238. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

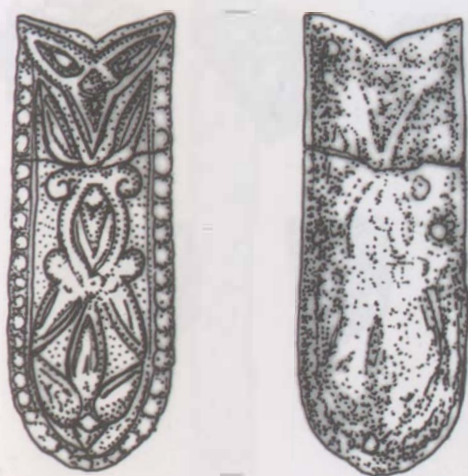
VII. TÁBLÁK

1-20

21

22

23

24-26

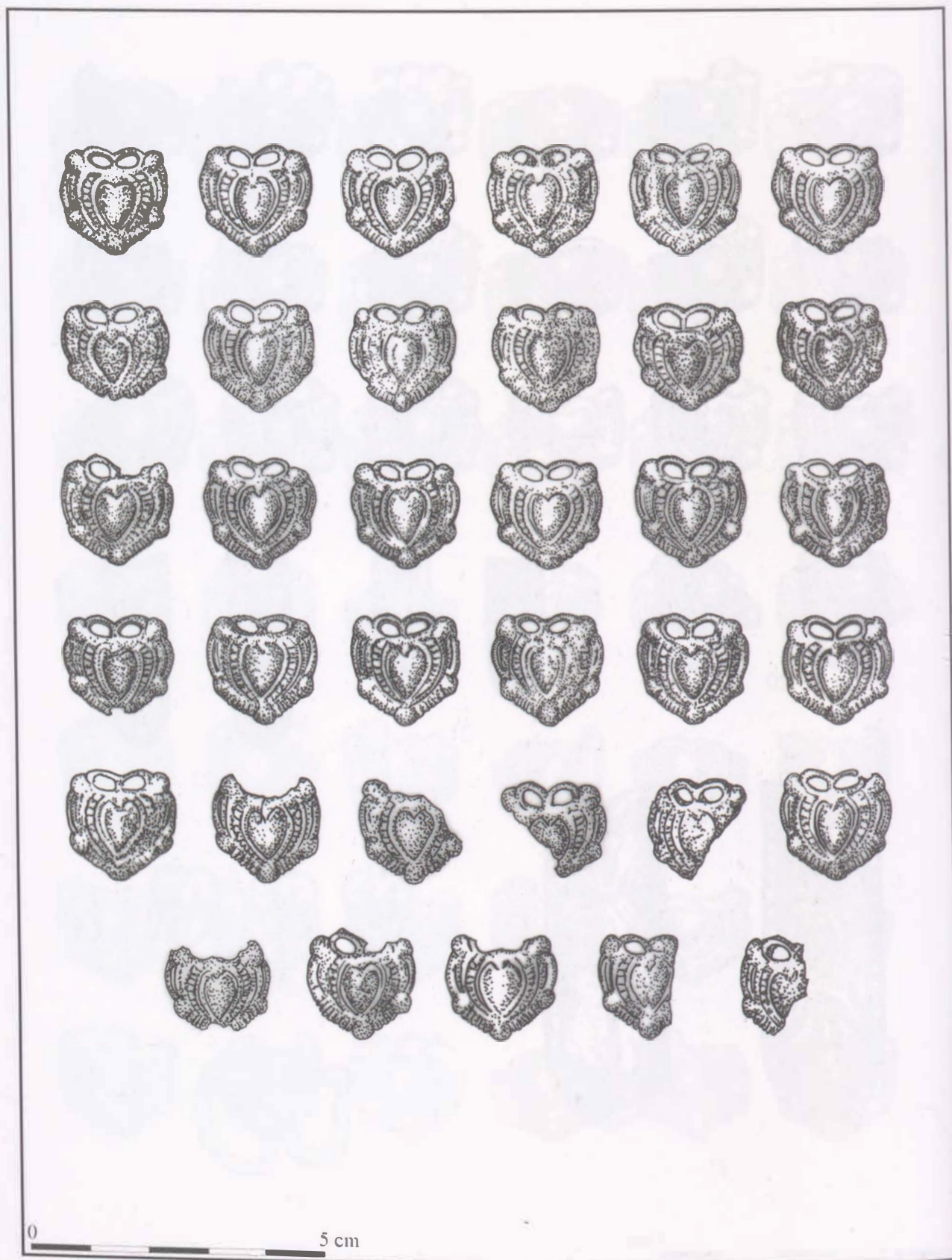

27

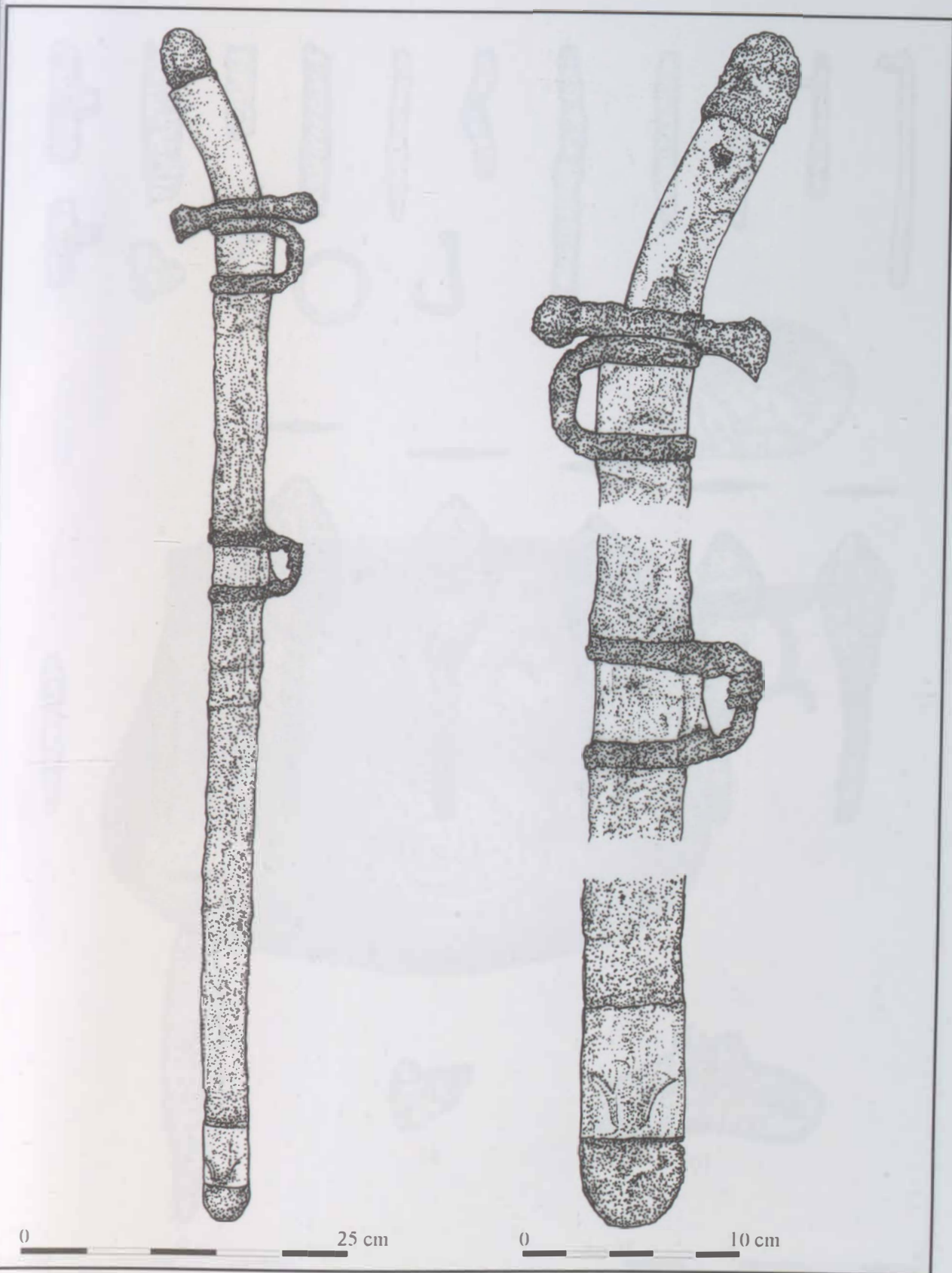
5 cm

239. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

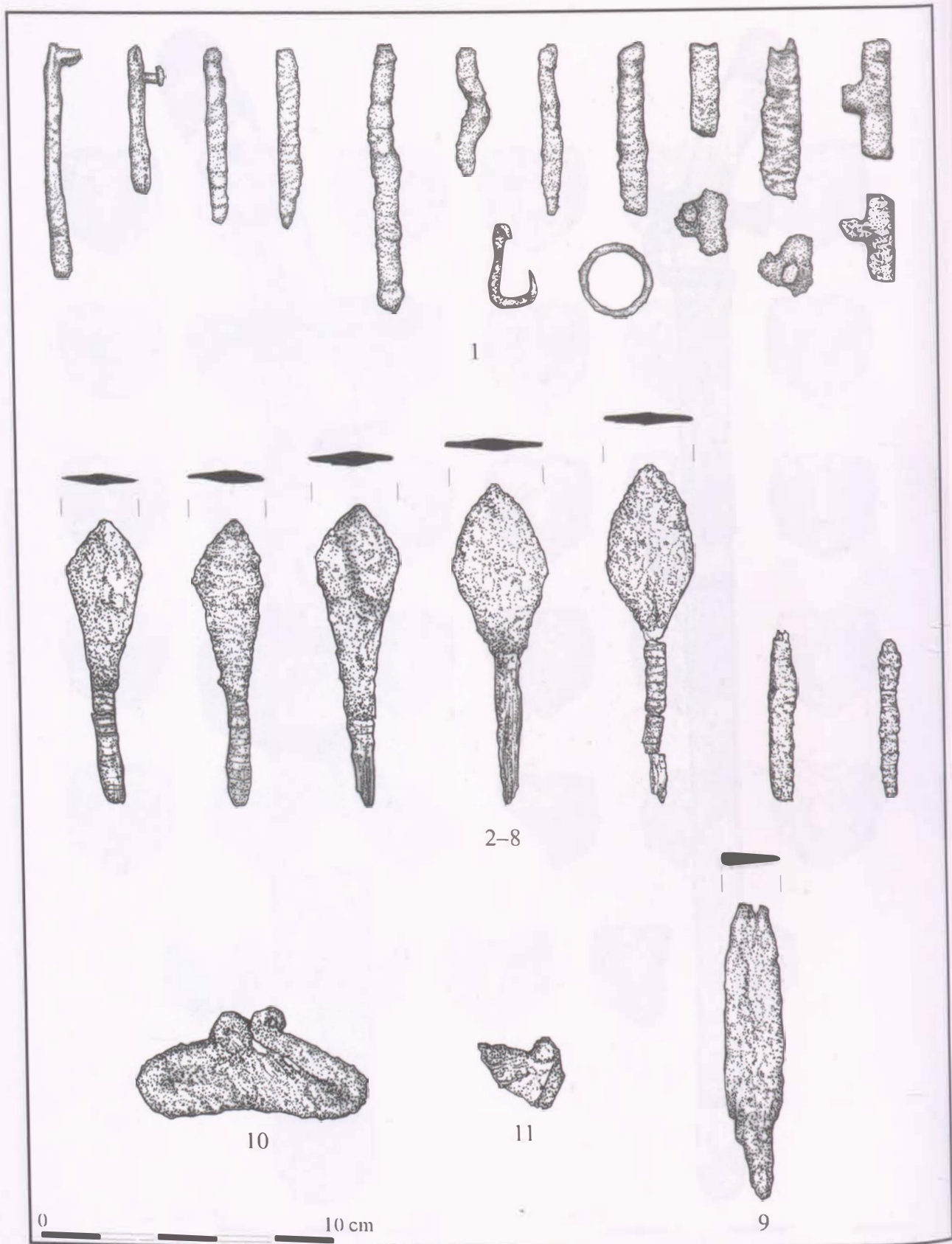

240. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

241. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

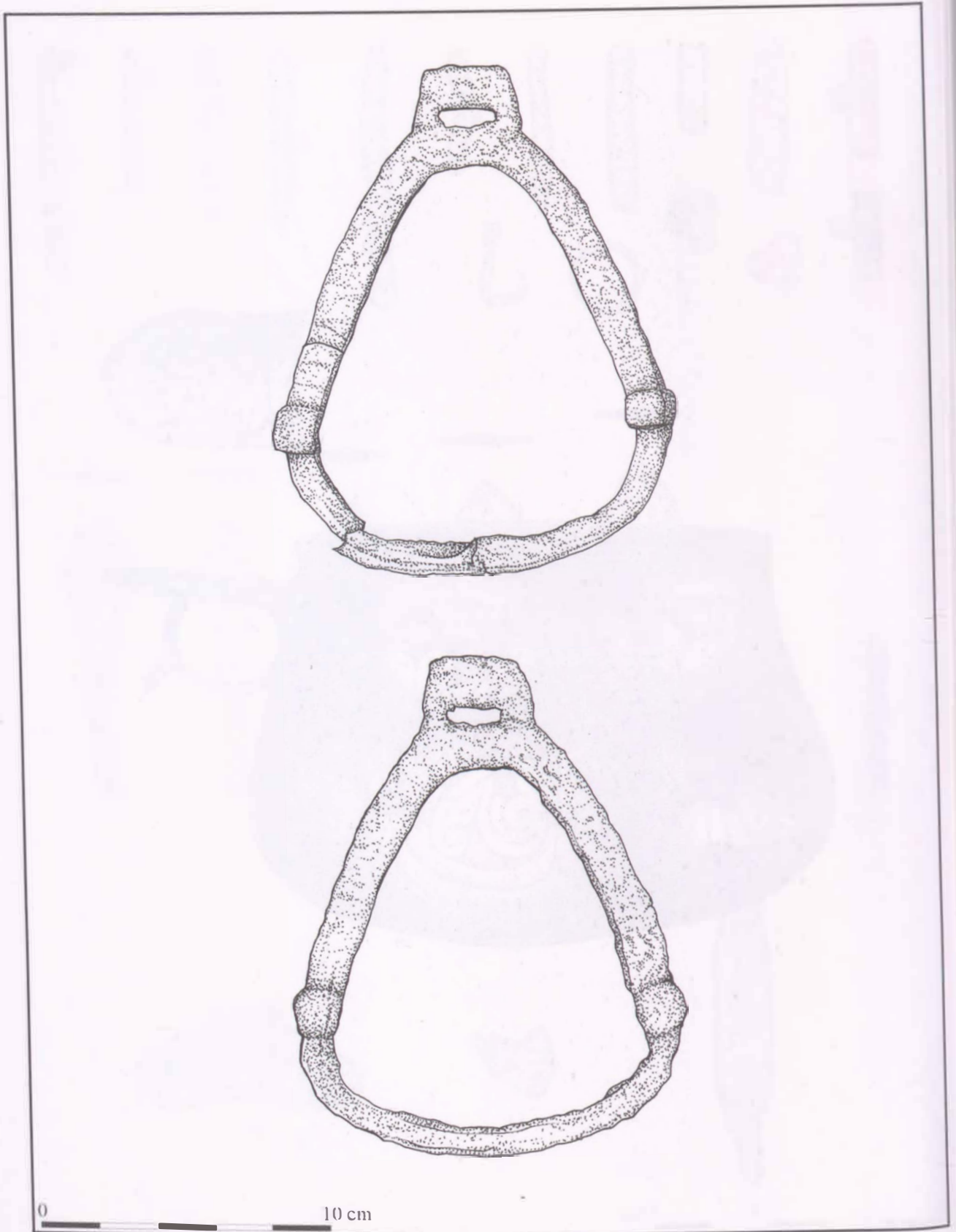
VII. TÁBLÁK

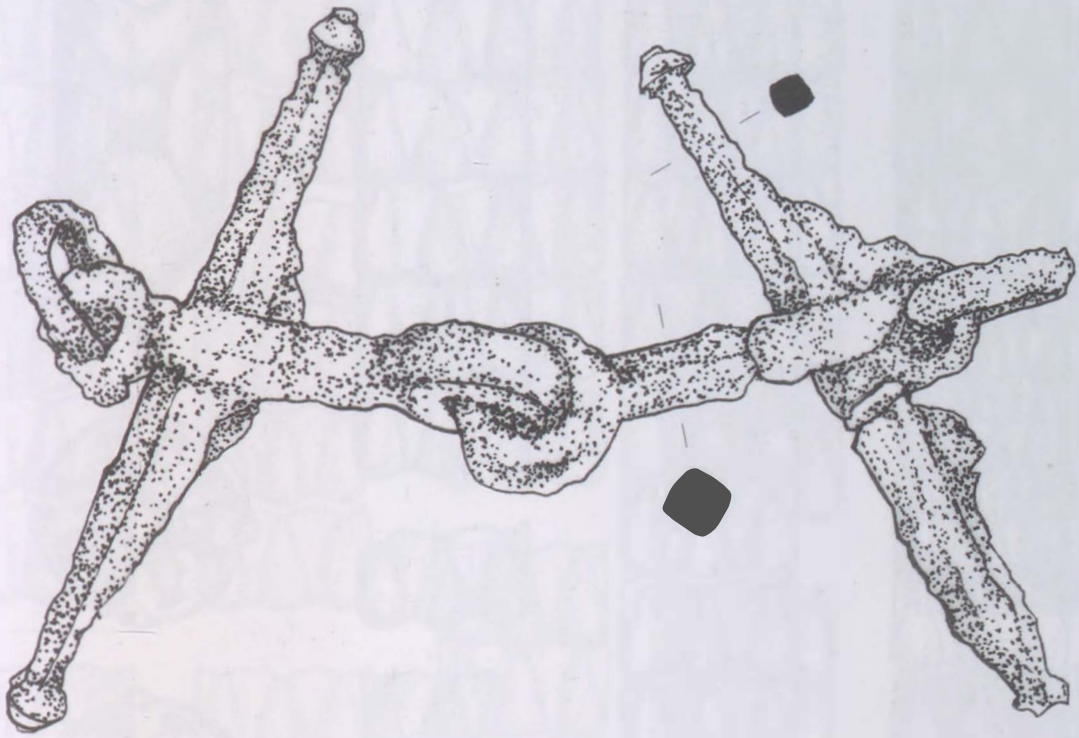
242. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

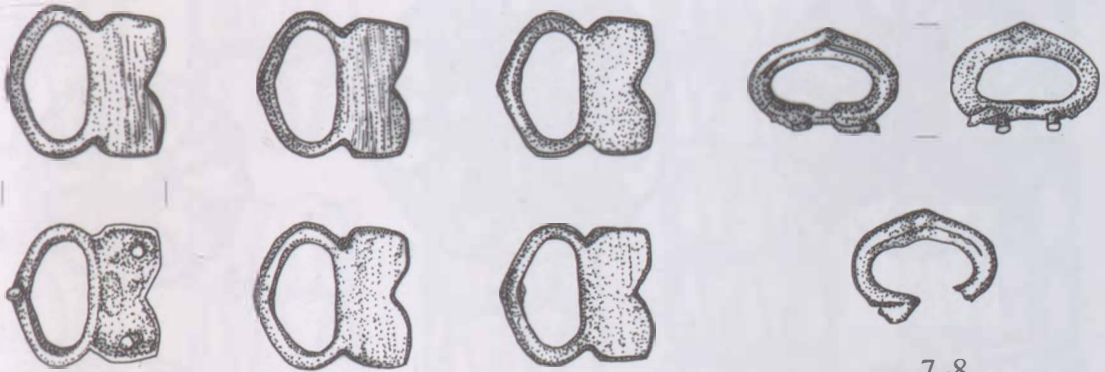
243. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

244. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

1

2-6

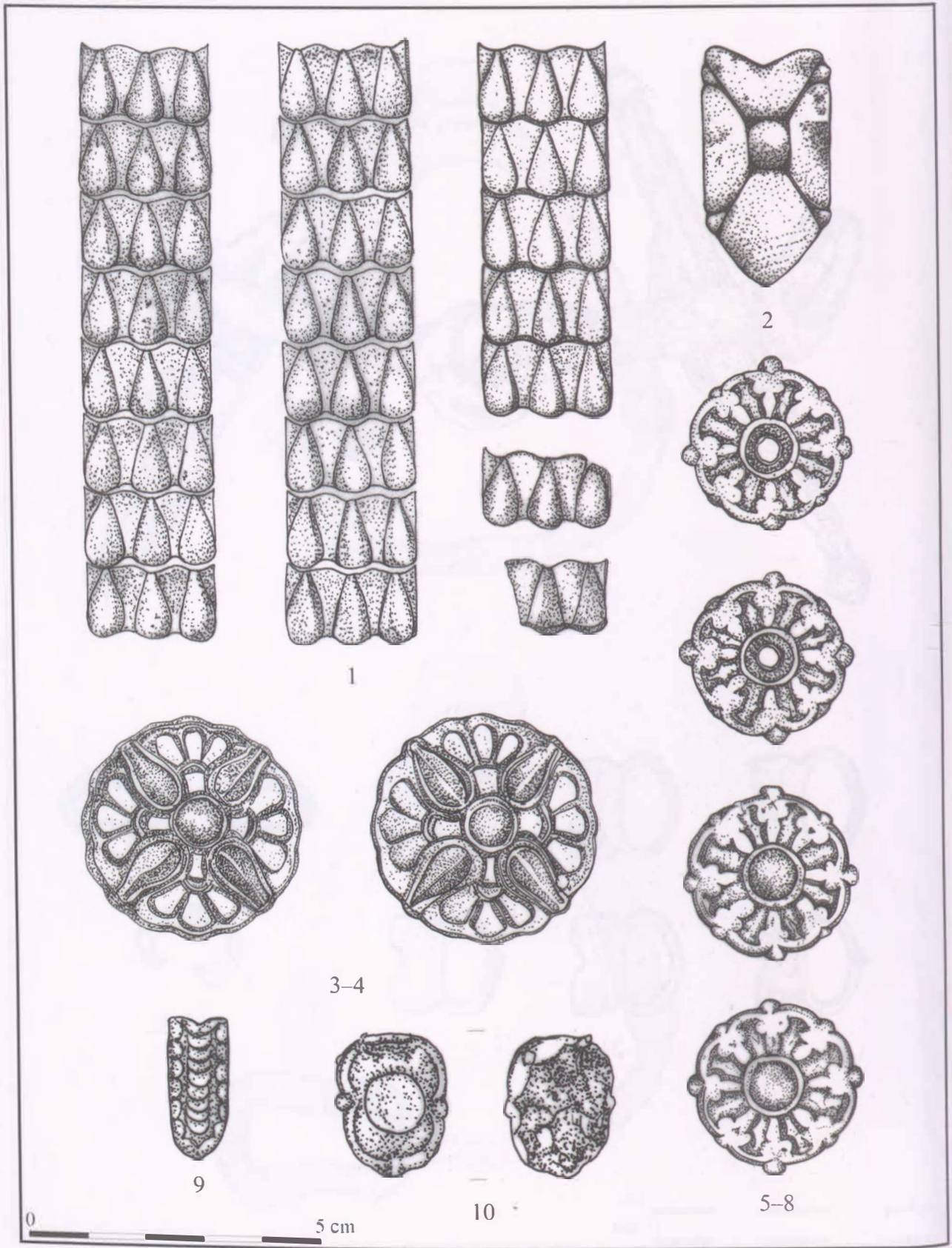
7-8

9

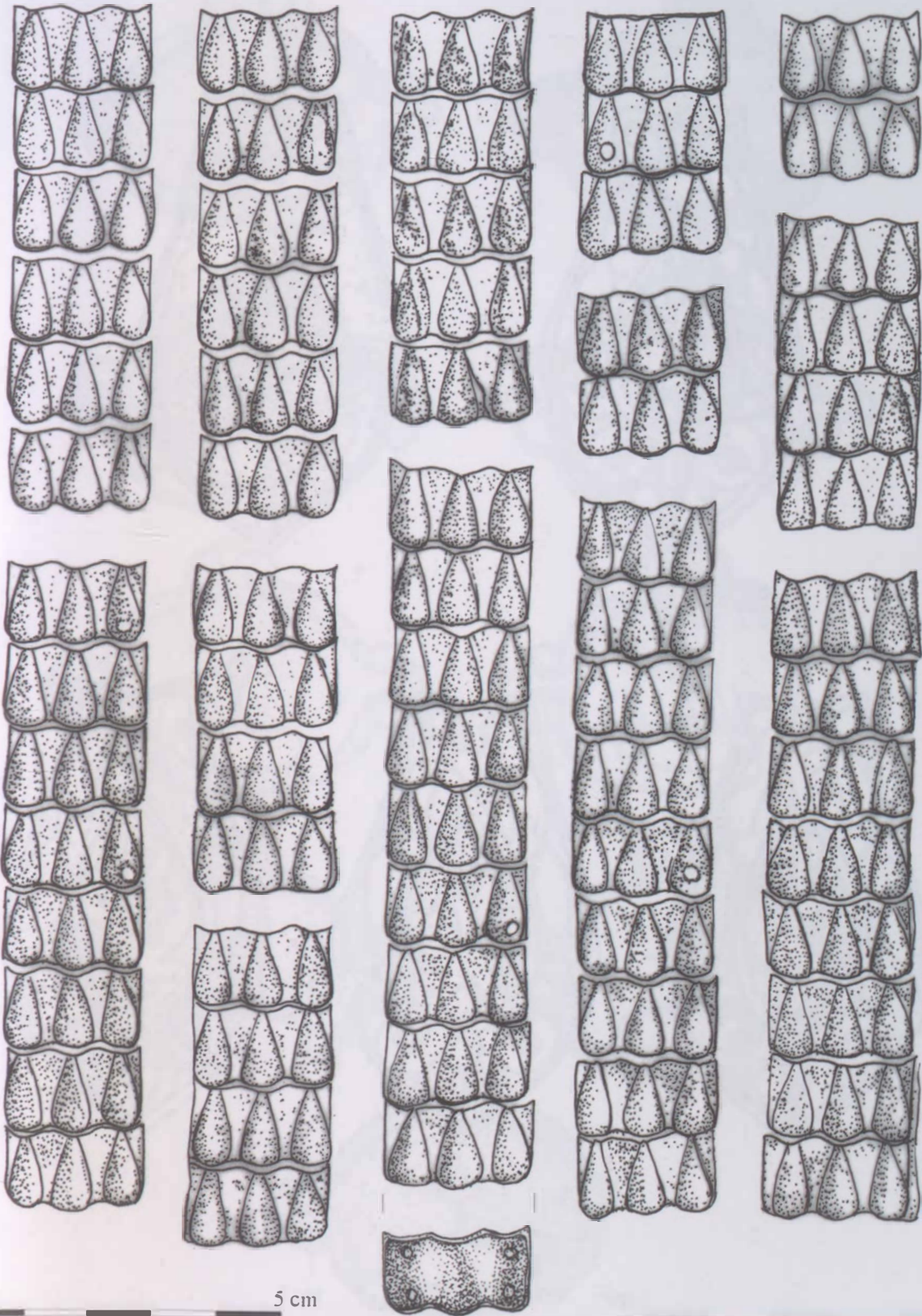

245. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

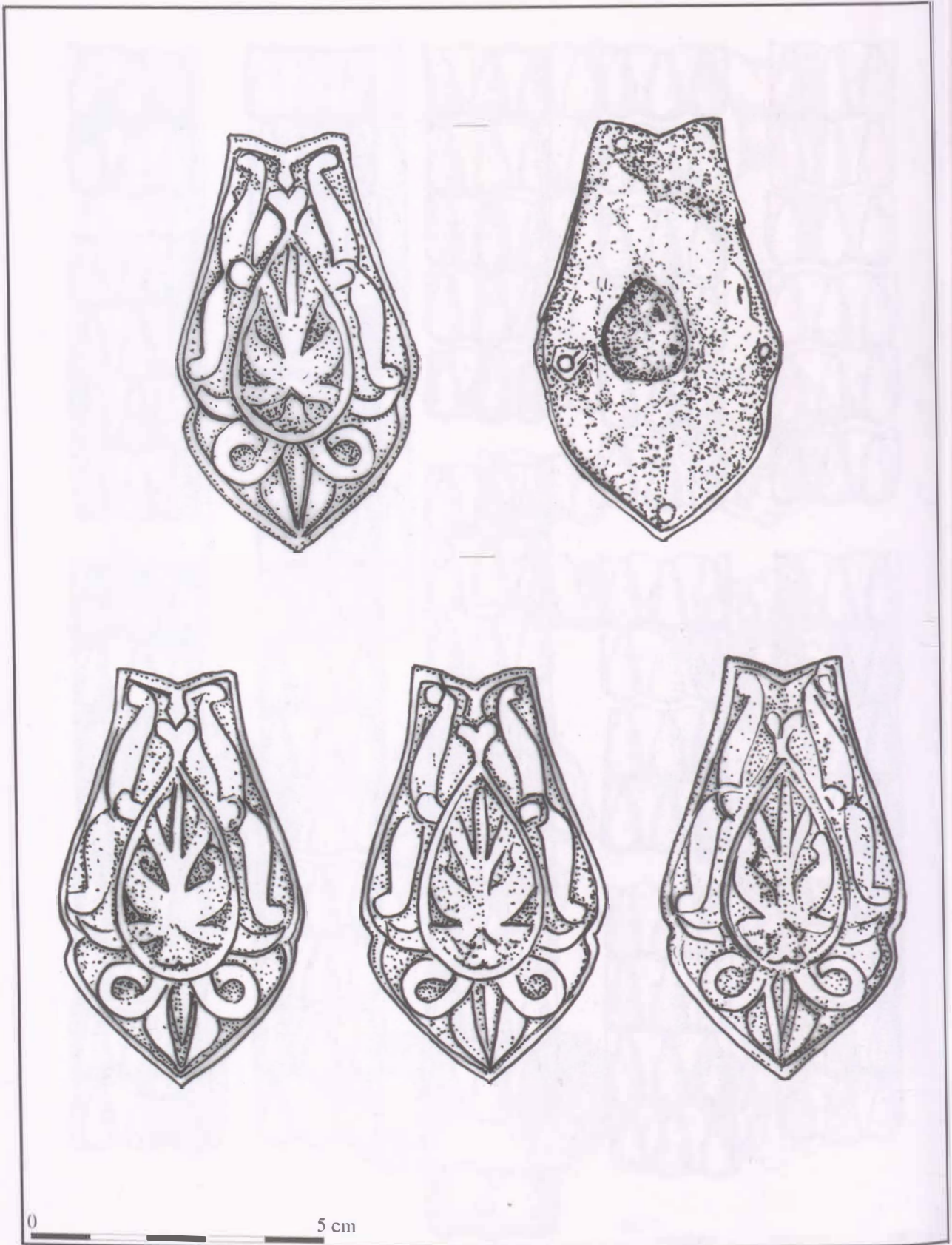

246. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

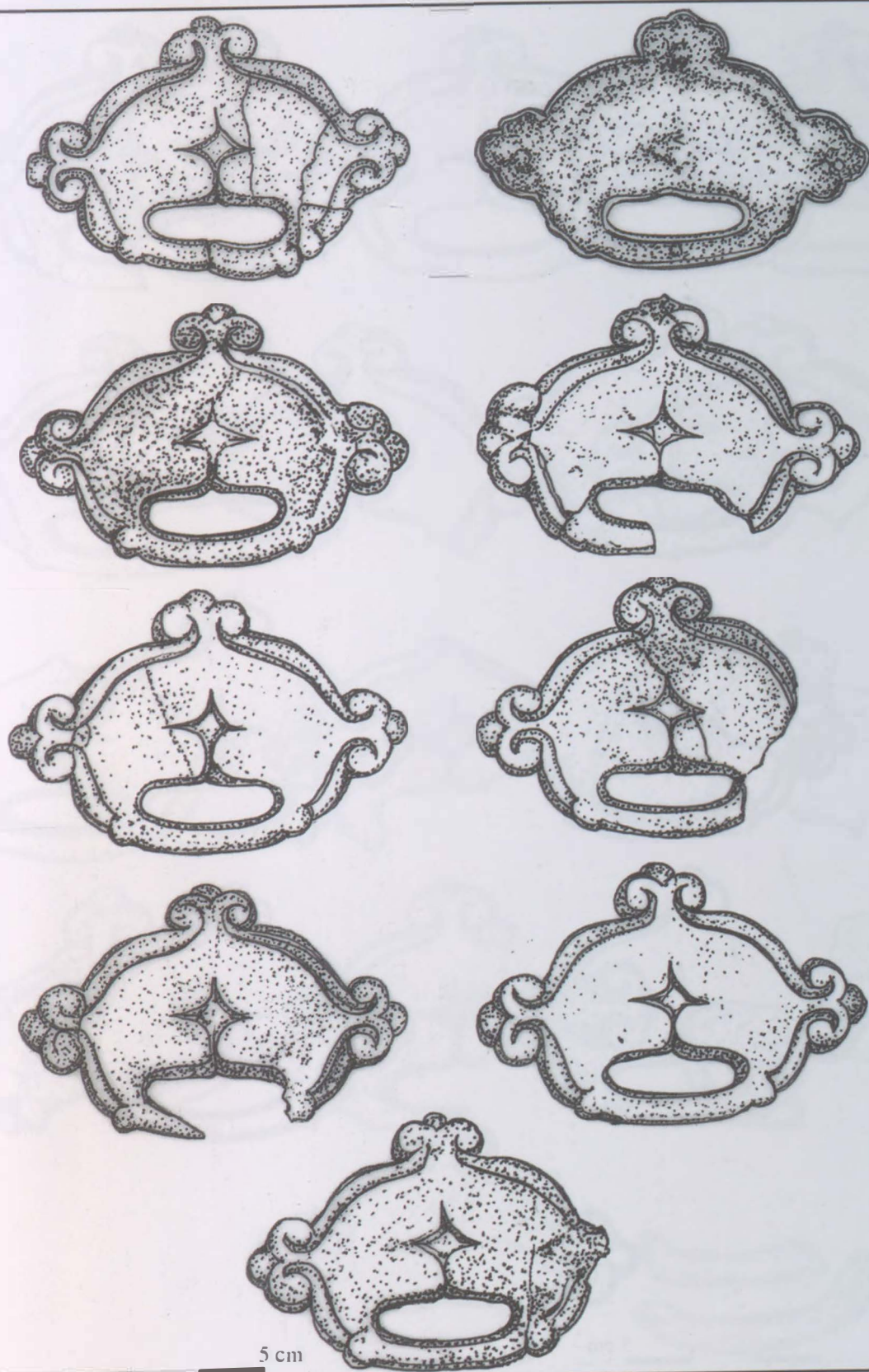
VII. TÁBLÁK

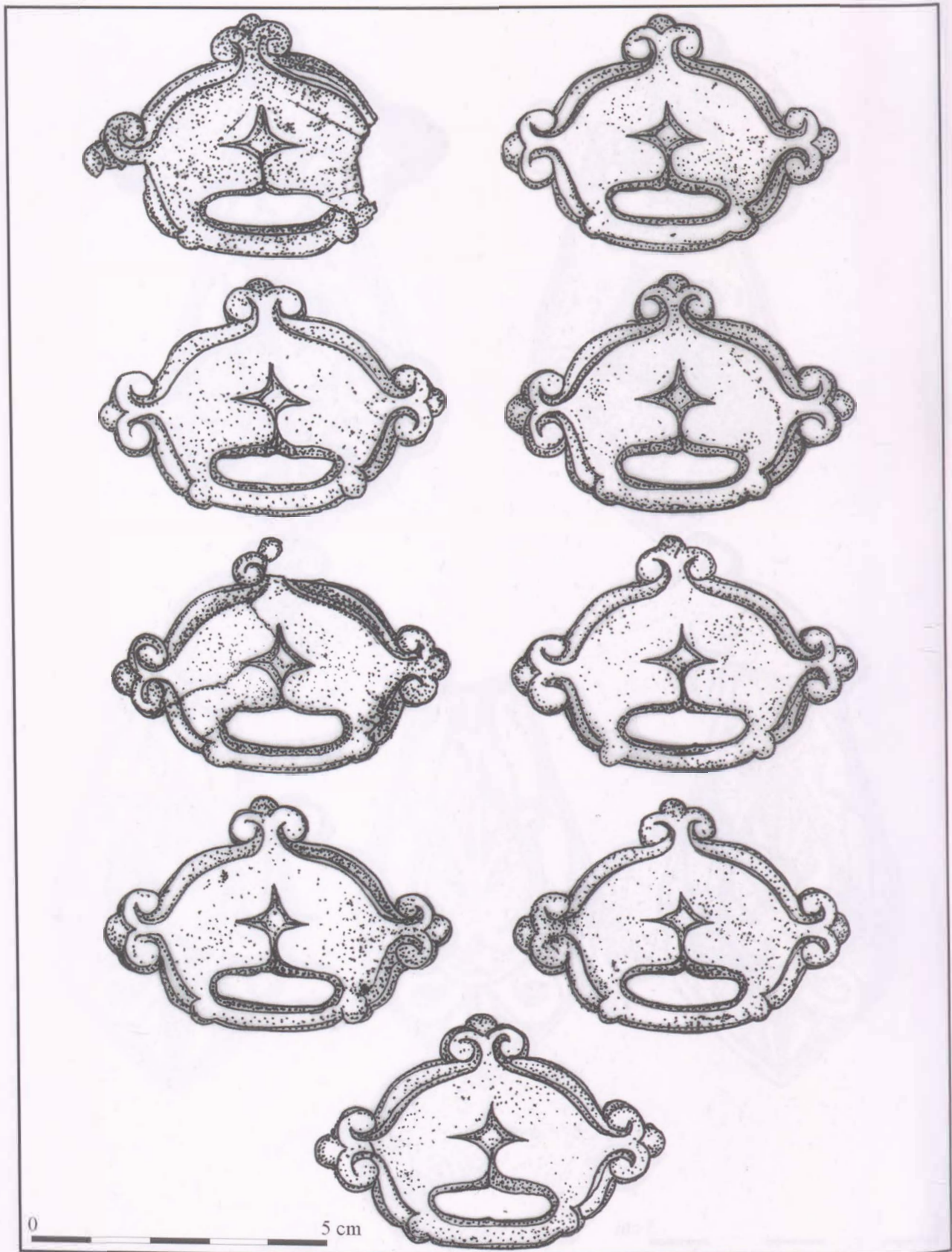
247. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

248. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

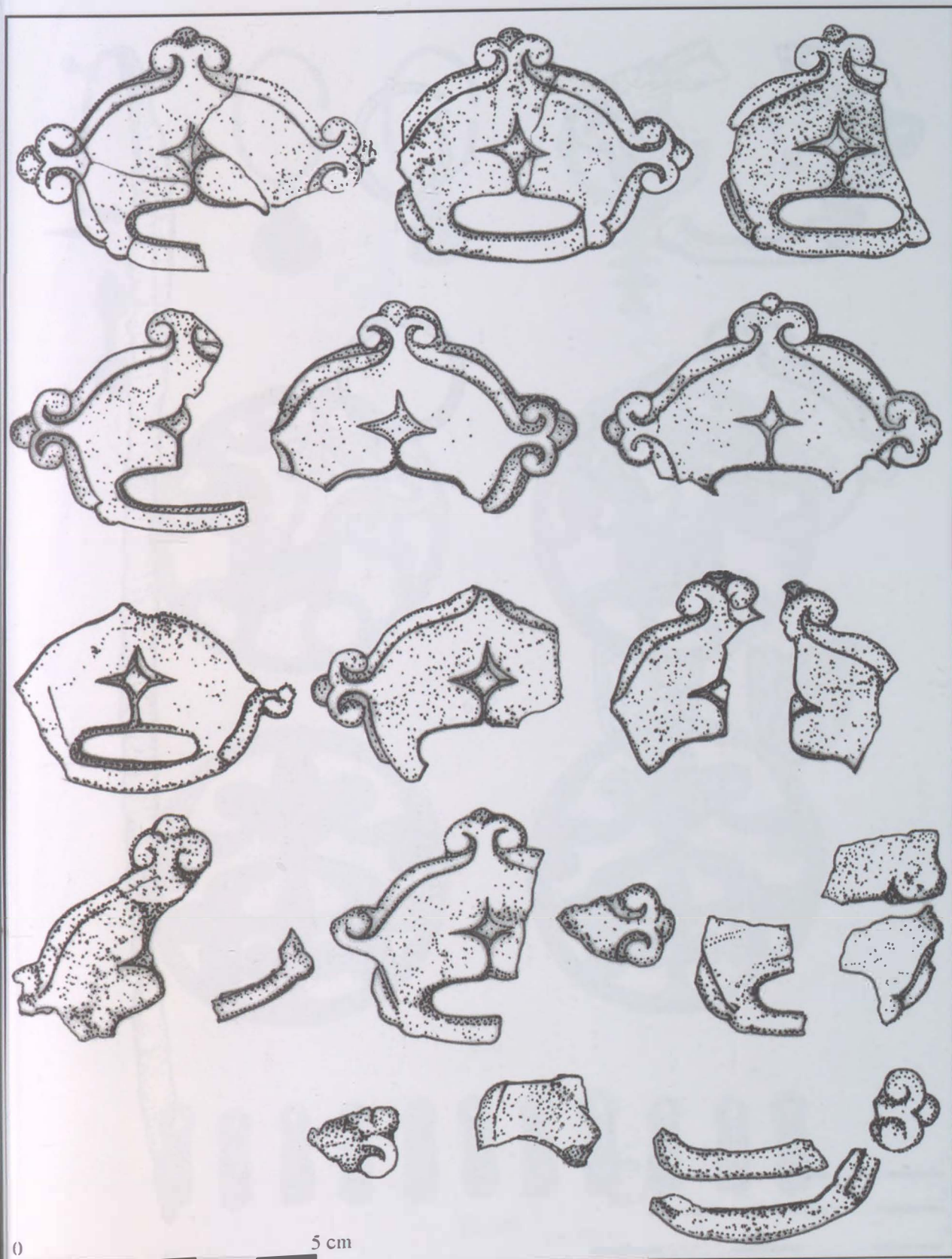

249. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

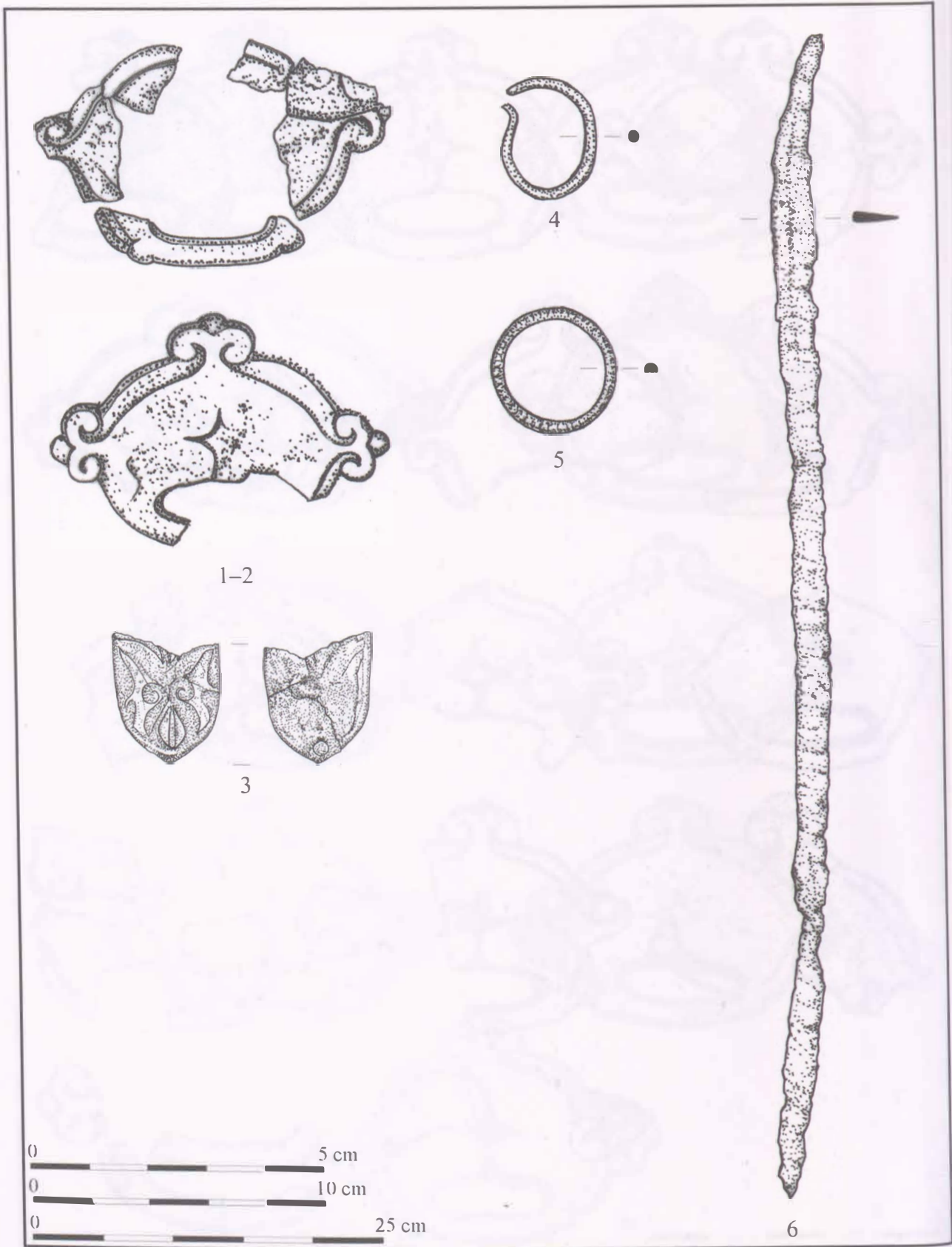
250. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

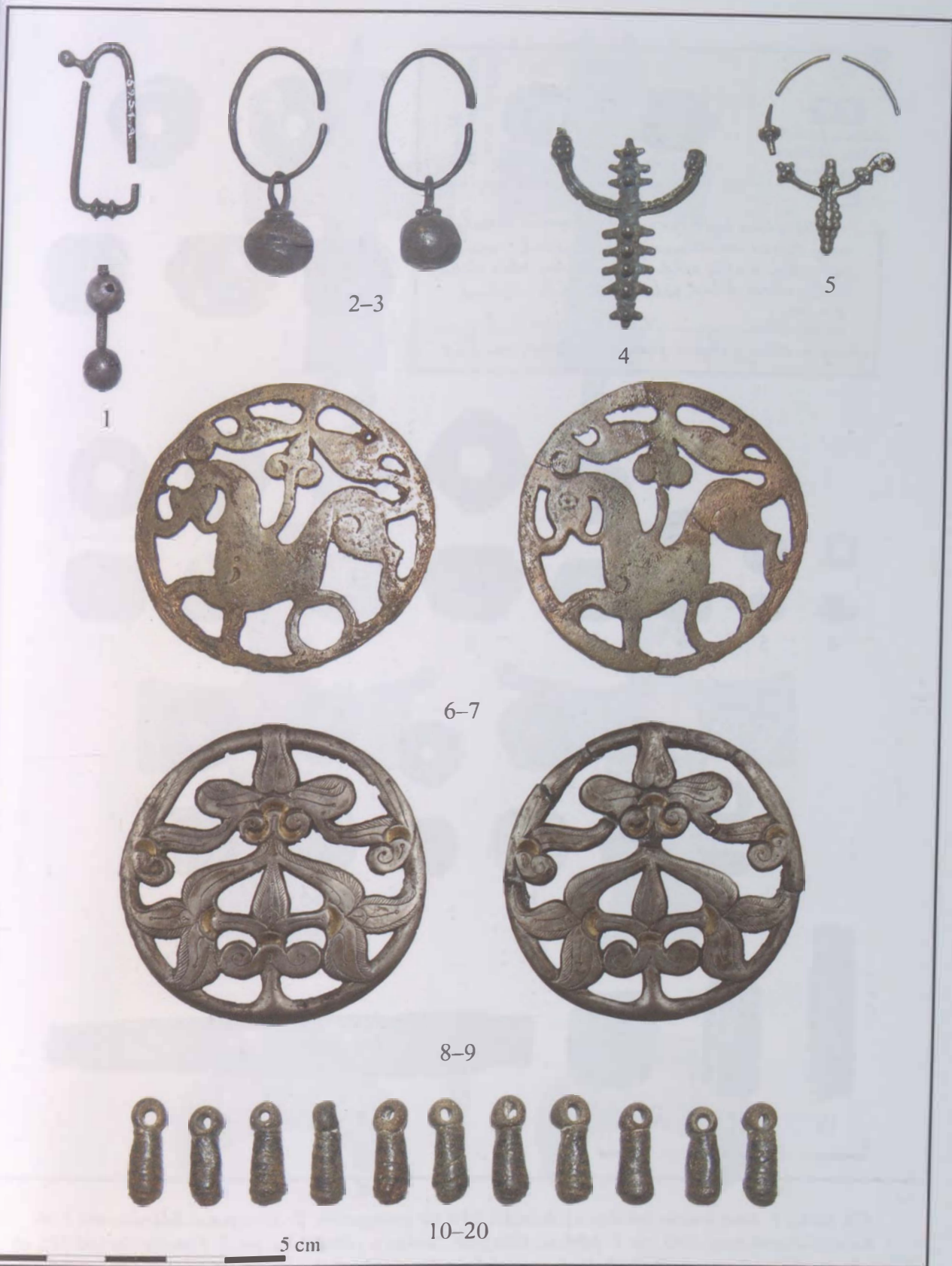
251. tábla. Zemplén-Szélmalomdomb

VII. TÁBLÁK

252. tábla. 1-3: Zemplén-Szélmalomdomb, 4-6: Ismeretlen lelőhely

VII. TÁBLÁK

253. tábla. 1, 8-9: Sárospatak-Baksahomok 3. sír; 2-3: Szakáld-Mulatódomb, Kistokaj-Homokbánya 4-5: 14. sír; 6-7: 34. sír; 10-20: Miskolc-Repülőtér 11. sír

254. tábla. 1: Jósa András leírólapja a kenézloi I/19. sír gyöngyeiről, 2: Sárospatak-Baksahomok 3. sír; 3: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír; 4: Miskolc-Diósgyőr; Lankás u.–Vörös u. 2. sír; 5: Tiszalúc-Sarkad 225. sír; 6: Kenézlő-Fazekaszug II/10. sír; 7: Bodrogszerdahely-Bálványdomb 6. sír; 8: Karos-Eperjesszőg II/61. sír; 9–10: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír; 11: Kistokaj-Homokbánya 69. sír; 12: Kistokaj-Homokbánya 44. sír; 13–14: Miskolc-Repülőtér 17. sír; 15: Edelény-Borsod, Derekegyháza-dűlő, 16: Karos-Eperjesszőg II/67. sír; 17: Kenézlő-Fazekaszug II/45. sír; 18, 21: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír; 19: Tiszatardos-Nagydűlő 4. sír

VII. TÁBLÁK

255. tábla. 1: Miskolc-Repülőtér 23. sír, 2: Tiszakeszi-Szódadomb, 3: Miskolc-Diósgyőr 3. sír

VII. TÁBLÁK

256. tábla. 1: Sály-Lator, 2-9: Sárospatak-Baksahomok 2. sír

VII. TÁBLÁK

257. tábla. 1: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben. 2: Kenézlő-Fazekaszug II/49. sír. 3: Kenézlő-Fazekaszug II/34. sír. 4: Kenézlő-Fazekaszug II/43. sír. 5: Karcsa-Kormoska 61. sír. 6: Karcsa-Kormoska 26. sír. 7: Kistokaj-Homokbánya 28. sír

VII. TÁBLÁK

258. tábla. 1–2: Miskolc-Repülőtér 4. sír; 3: Kistokaj-Homokbánya 15. sír; 4: Kistokaj-Homokbánya 36. sír; 5: Kistokaj-Homokbánya 14. sír; 6: Kenézlő-Fazekaszug II/31. sír; 7: Sajószöged-Geodéziai torony 129. sír; 8: Szalkád-Mulatódomb 1. sír; 9: Kistokaj-Homokbánya; 10: Tiszakeszi-Szóladomb

VII. TÁBLÁK

1

2

3

4

5

6

7

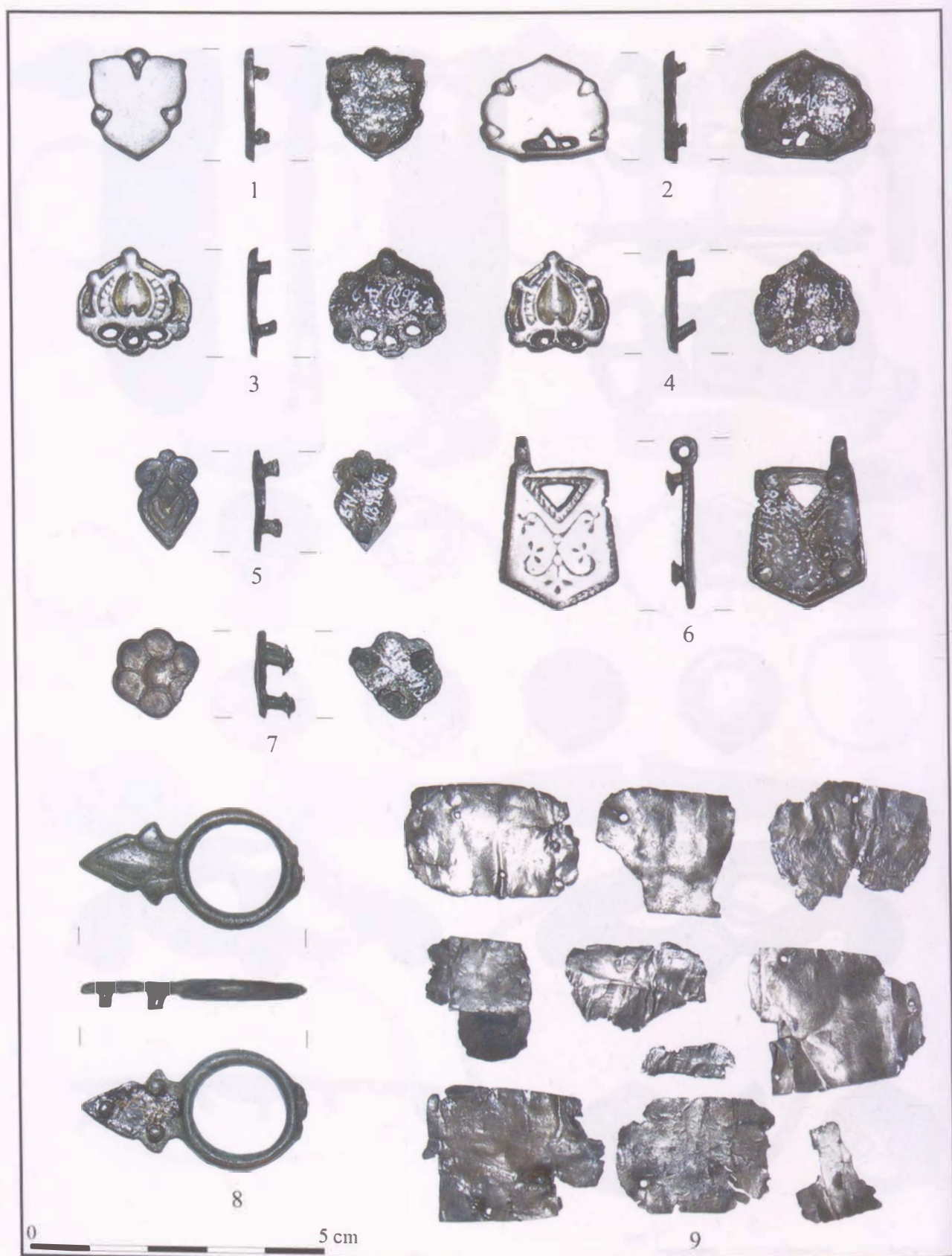

8

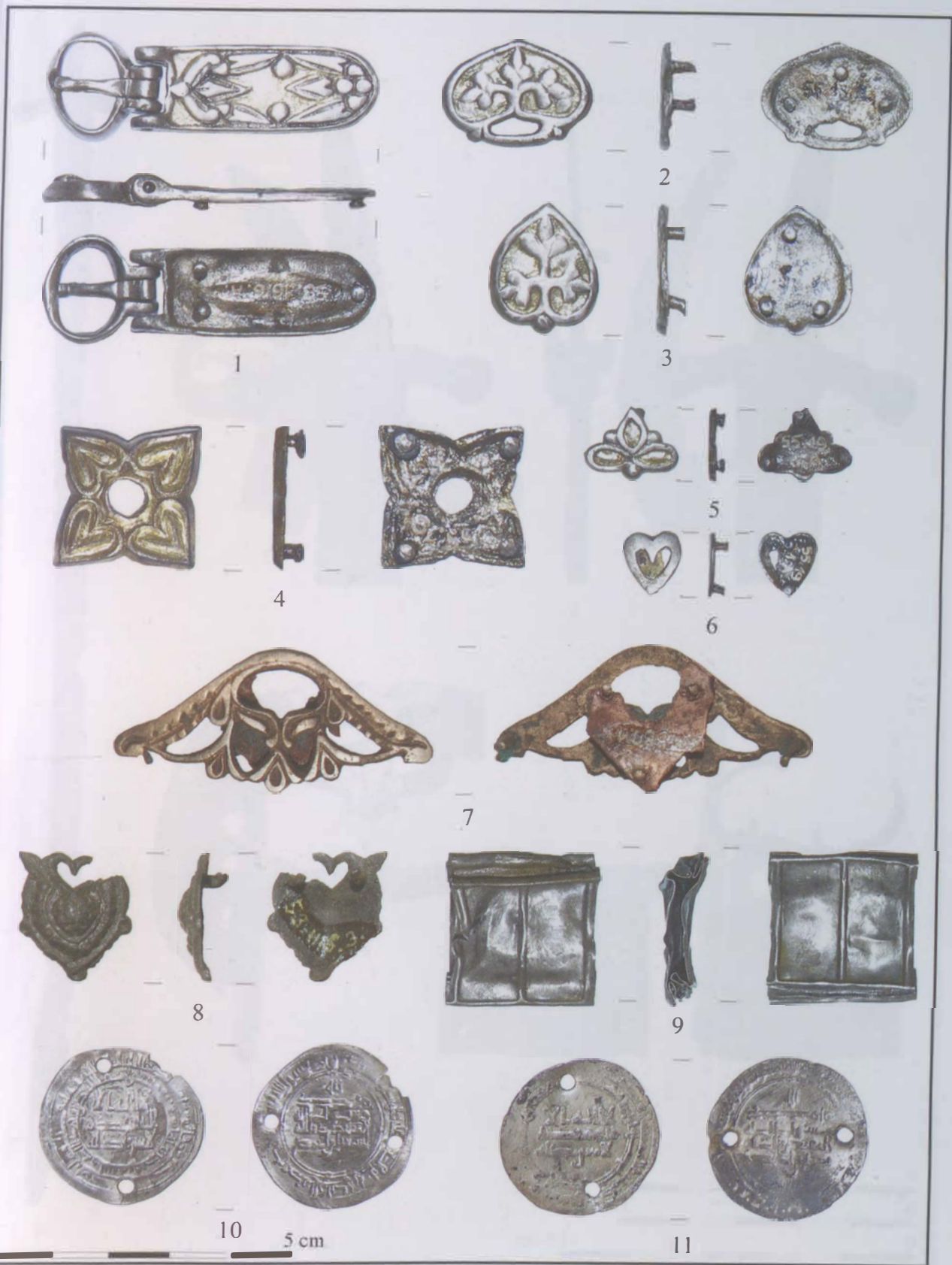
5 cm

259. tábla. 1-6: Tizzaszederkény-Tiszai Vegyi Kombinát 3. sír, 7-8: Szakáld-Mulatódomb

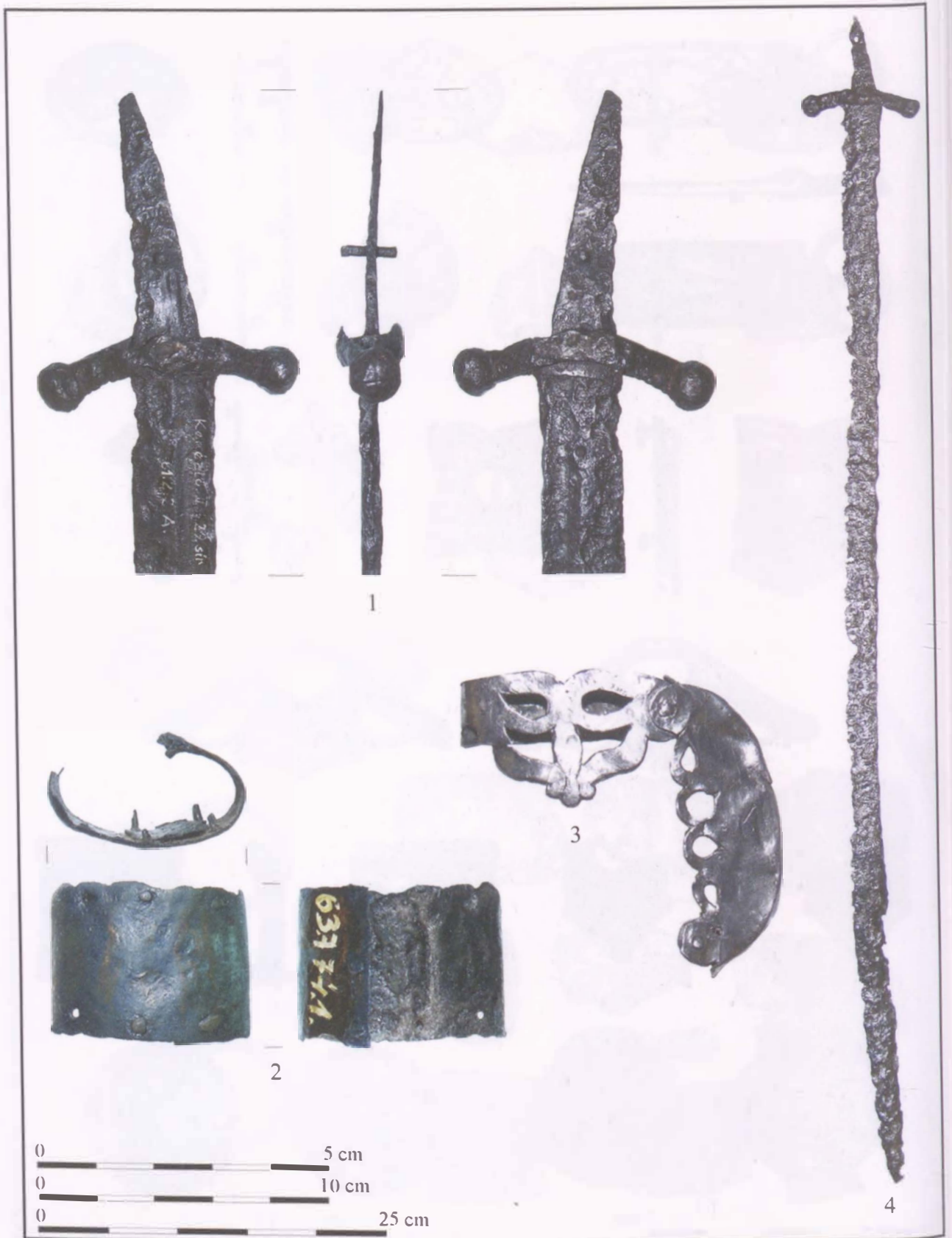
VII. TÁBLÁK

260. tábla. Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben

261. tábla. Kenézlő-Fazekaszug II. temető, 1–3: 46. sír; 4–6: 49. sír; 7: Kenézlő-Fazekaszug I/3. sír;
8: Miskolc-Repülőtér 4. sír; 9–11: Sárospatak-Baksahomok 4. sír

262. tábla. 1: Kenézlő-Fazekaszug II/29. sír; 2: Kenézlő-Fazekaszug I/14. sír.
3-4: Kassa, közelebről ismeretlen lelőhely

VII. TÁBLÁK

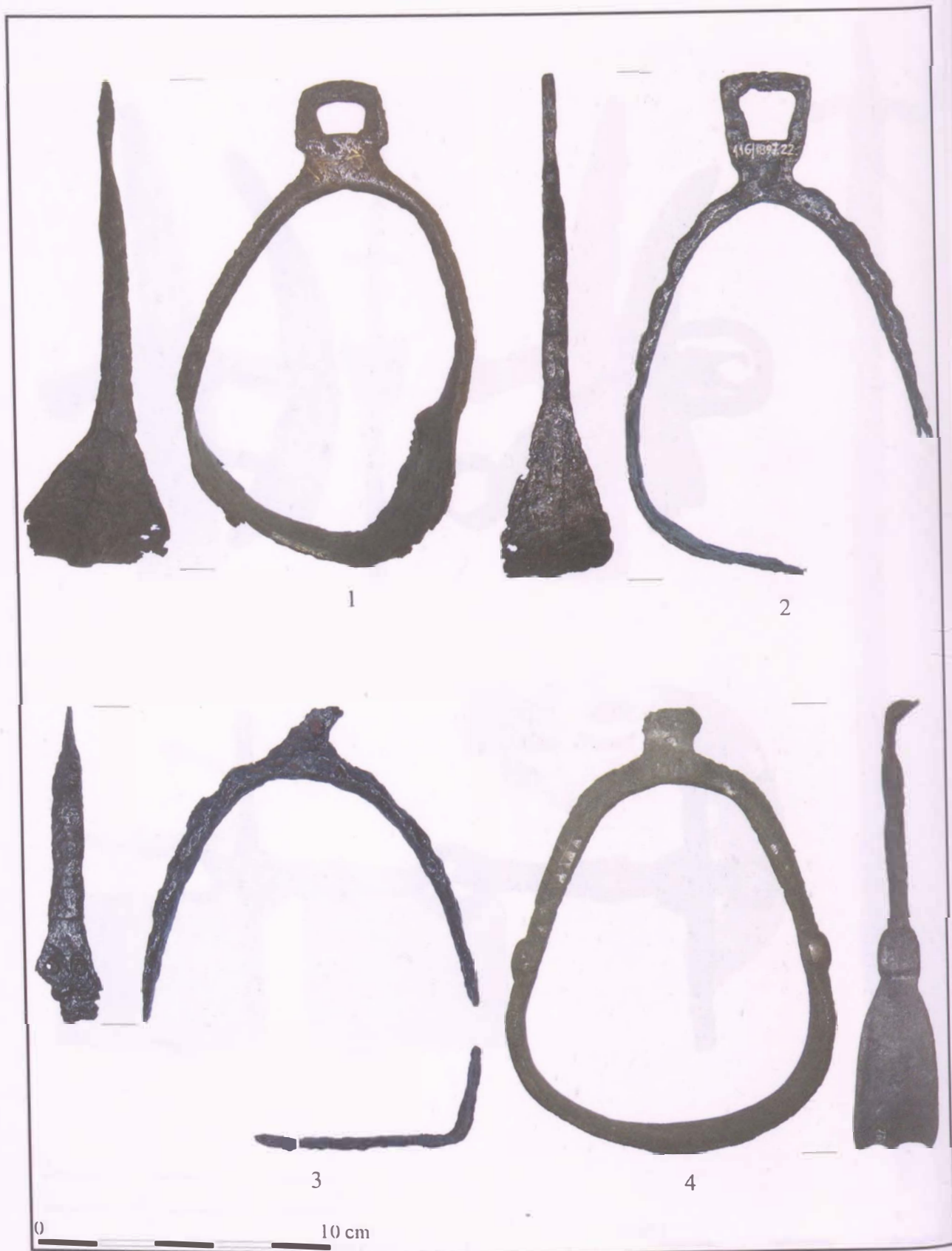
1

2

10 cm

263. tábla. 1: Tiszakeszi-Szódadomb, 2: Szikszó-Vadász patak partja 2. sír

264. tábla. 1: Szakáld-Mulatódomb, 2: Bodrogvécs-Lecse kocsmával szemben, 3: Kenézlő-Fazekaszug II/35. sír, 4: Bogács-Pázsagpuszta

VIII. FÜGGELÉK

VIII.1. A LEGÚJABBAN (2018-IG) FELTÁRT LELŐHELYEK ÉS KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I–II. HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ LOVAS SÍRJAI²²⁷⁷

115. NOVAJIDRÁNY-ELKERÜLŐ ÚT

Balogh-Bodor Tekla

115.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely a novajidrányi vasútállomástól délnyugatra-nyugatra található [169. kép], a sírok felett korábban 3. számú főút húzódott. A Magyar Nemzeti Múzeum Régészeti Örökségvédelmi Igazgatósága 2019 novemberében kezdett régészeti megfigyelés közbeni bontómunkát a területen.²²⁷⁸ A nyomvonal északi végében, a leolit objektumok között, a humuszosítást követően három Ny–K-i irányú sír feltja rajzolódott ki (S161, S165,

S167). 2020-ban folytatódtek a munkálatok és a korábbi területtől Ny-ra, a korábbi ásatási területtel párhuzamosan újabb ásatást kezdtünk, új nyomvonalon. Sajnos a befejezett, 2019-es ásatási terület feltöltésekor, a gépi munkálatok bolygatták az új ásatási területet. A megbeszéltek ellenére, legalább egy méter szélességben az új területre rábővítettek a sáv északi végében, emiatt a 4. sír és az 5. sír részben roncsolódott. [170. kép].

115.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (S161) [171. kép]

Nő, 25-x éves. Csv. h.: 159 cm, t.: Ny–K (290°–110°), sm.: 5–12 cm, sh.: 181 cm, ssz.: 61 cm. A sírgödör ovális, sekerekített téglalap alakú, feltja jól kirajzolódott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya balra néz, a humuszosításkor kissé megsérült. A karok nyújtott helyzetben, a medence mellett helyezkedtek el. Állatjárat kilygathatta meg a kulcscsontok környékét. A csontváz rossz megtartású. A koponyatetőn három sekély, kerek alakú, szimbolikus trepanáció található. A sebszélek a talaj időpontjában már gyógyultak voltak.²²⁷⁹

Mellékletei:

A jobb kulcscsont, illetve a jobb oldali bordák környékén nemesfém-ből készült tárgy kékes lenyomata, eredetileg talán valamilyen ruhaveret lehetett. Sajnos a tárgy teljesen megsemmisült.

2. A bal vállcsont alsó részénél nemesfém-ből készült tárgy kék, kerek lenyomata. Talán ruhaveret lehetett. A tárgy teljesen megsemmisült.
3. 1 db réz alapú ötvözetből készült fülesgomb. A jobb felkarcsont és alkarcsont között helyezkedett el. Tömör, egybeöntött darab, gomba alakú, sugaras díszítéssel. A fej átm.: 0,7 cm, a fül átm.: 0,25 cm, s.: 0,79 g, h.: 1 cm, lyuk átm.: 0,2 cm [172. kép].
4. 1 db ezüst alapú ötvözetből készült egyszerű, nyitott karikaékszer. A koponya bal oldalához tapadva, felszedéskor került elő. Rossz megtartású, nem volt restaurálható.

2. sír (S165) [171. kép]

Férfi, 25–40 éves. Csv. h.: 171 cm, t.: Ny–K (290°–110°), sm.: 10–14 cm, sh.: 227 cm, ssz.: 86 cm. Bolygatlan sír, melynek feltja jól kirajzolódott. A sírgödör

²⁷⁷ A legújabb (2018-ig feltárt), illetve a további numizmatikai adatokat biztosító lelőhelyek sorszámai a kötetben található lelőhelyszámokat folytatják. Itt a képek sorszámozása is a kötet képeinek számait folytatja. A Kenézli-Fazekaszugi temetők archaeozoológiai feldolgozása viszont a 37., 37a. és 38. sorszámú lelőhelyek anyagához kapcsolódik, ezért ez nem kapott önálló sorszámat.

²⁷⁸ Itt szeretnék köszönetet mondani az MNM–RÖG csapatának: az ásatásvezető Vass Biborkának, hogy átengedte nekem az anyag közlését, valamint a fém tárgyak restaurálásáért Balogh Imrénnek, a rajzokért és a kerámia restaurálásáért Kazsóki Ágnesnek, a digitalizálásért és a tárgyfotókért Bicskei Józsefnek, valamint Csörgő Ákosnak a térképekért.

²⁷⁹ Az antropológiai meghatározásokért külön köszönet László Orsolyának (MNM–RÖG).

169. kép. Novajdrány-Elkerülő út. A feltárt terület (a piros kör az előkerült sírok helyét mutatja)

ovális, lekerekített téglalap alakú, nagy méretű. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A vállak kissé felhúzott állapotban, a karok szorosan a test mellett. A jobb kar a jobb medencére helyezve, a bal kar nyújtva, a test mellett. Rossz megtartású váz, a bordák teljesen elkorhadtak, a csigolyák, kézcsontok és a lábujj csontjai töredékesen, alig maradtak meg.

Melléklete: nem volt.

3. sír (S167) [171. kép]

Férfi, 35-50 éves. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 12 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 81 cm. Bolygatatlan, téglalap alakú sírgödör, szürkésbarna betöltésű, feltja jól kirajzolódott. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya balra billent, humuszolás közben kissé megsérült. Karjai a felsőteste mellett, kezei a medencére helyezve, a lábak nyújtva. A csontváz rossz megtartású, a bordák szinte teljesen elkorhadtak. A koponya hátsó területén jól körülhatárolható felszíni roncsolódás látható, melyet okozhatott a fej alá helyezett valamilyen szerves anyag is.

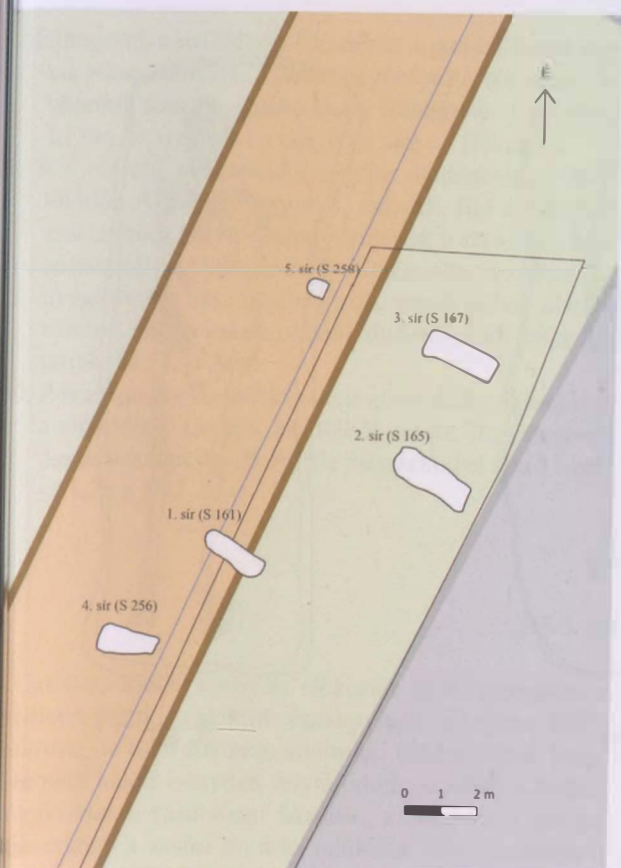
Mellékletei:

- 1 db kerámiaedény. A jobb lábfej külső oldalán helyezkedett el, a humuszoláskor a gép az egyik olda-

lát roncsolta, egyébként egész edény. Lassan forgó kézikorongon készült, apró kavicsal és csillámló homokkal soványított, kis méretű, tömzsi, feketére égetett (barnásszürkés foltokkal). Kissé aszimmetrikus alakú, érdes tapintású. Pereme alig hajlik ki, nyakán bekarcolt vonalköteg díszítés. Sz. átm.: 8,5 cm, v. átm.: 9,4 cm, f. átm.: 6,8 cm, m.: 10,2 cm, pérem v.: 0,7 cm [173. kép].

4. sír (S256) [171. kép]

12-13 év körüli gyermek, a leletek alapján feltételezhető, hogy leánygyermek. Csv. h.: ?, t.: Ny-K (270°-90°), sm.: 10 cm, sh.: ?, ssz.: ? Lekerekített téglalap alakú sírgödör, sötétbarna sírfolttal, jól elkülönülve jelentkezett. A sír keleti végét (a csontváz lábfejét) a nyomvonal szélesítésekor, a gépi munkálatok során megsemmisítették. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A koponya jobbra billent. A vállak kissé felhúzva, a karok a bordák mellett szorosan, mindkét kézfejét a medencére helyezték. Jobb oldalát valószínűleg állatjárat bolygatta, a jobb kulcsont és egy csigolya a jobb könyökhöz került. A rossz megtartású csontváz bordái és a csigolyák szinte teljesen elkorhadtak.

170. kép. A lelőhelyen belül elhelyezkedő temető térképe

Mellékletei:

58 db különböző méretű és színű *üvegyöngy*. A felsőtest egészen, elszórtan helyezkedtek el. Több gyöngyszem volt a koponya környékén. Közöttük 31 db sárga színű üvegyöngyszem (SZILÁGYI 1994, 1–4 típus²²⁸⁰); ebből 15 db gerezdelt díszítésű,²²⁸¹ gömb alakú [172. kép 4. sír/1,2], metszett gyöngyszem (átm.: 0,55 cm) és 16 db kéttagú rúdgyöngy (átm.: 0,7 cm, h.: 1 cm) [172. kép 4. sír/1,5]; továbbá 23 db ezüsfóliás és színtelen gyöngyszem (SZILÁGYI 1994, 1–4 típus²²⁸²); ebből 5 db kéttagú rúdgyöngy, 17 db gömb alakú [172. kép 4. sír/1,3] (átm.: 0,7 cm) és 1 db hordó alakú²²⁸³ gyöngyszem; 1 db nagyobb méretű (átm.: 1,3 cm), korong alakú, fekete színű gyöngyszem [172. kép 4. sír/1,8] (SZILÁGYI 1994, 27. típus²²⁸⁴); 1 db kék színű, kéttagú rúdgyöngy [172. kép 4. sír/1,7] (átm.: 0,6 cm, h.: 1,1 cm) és 1 db kékesfekete színű,

kisebb méretű, gömb alakú gyöngyszem [172. kép 4. sír/1,4] (átm.: 0,6 cm); 1 db nagy méretű, dudoros üvegyöngy²²⁸⁵ [172. kép 4. sír/1,1] (átm.: 1,7 cm), kékeszöld színű, színes rátétdíszítésekkel. További 5 db üveg gyöngyszem került elő, rossz állapotban, eredeti színük ismeretlen. Ebből 1 db nagyobb méretű, gömb alakú (átm.: 1,1 cm) [172. kép 4. sír/1,6]; továbbá 1 db kis méretű gömb alakú gyöngyszem, valamint 3 db kis méretű gyöngyszem töredékei.

2. A bordákon bal oldalt, nagyon rossz állapotban megmaradt bronztárgy. Talán rombusz alakú ingnyakvert lehetett. Sz.: 0,8–0,9 cm, h.: 0,9 cm, v.: 0,1 cm, s.: 0,25 g [172. kép].
3. Ezüst alapú ötvözetből készült lemez. A felsőtest középső részén, a két könyök vonalában, a csigolyákon helyezkedett el. Vékony lemez, díszítetlen, elvékonyodó, kissé ívelt. A felső és az alsó része töredezett, így nem lehet tudni, hogy átlukasztották-e vagy sem. Helyzetéből adódóan talán a gyöngy nyaklánchoz tartozott. A keskeny részénél a sz.: 1 cm, a felső részén a sz.: 2 cm, h.: 3,9 cm, v.: 0,3 mm, s.: 0,62 g [172. kép].
4. Réz alapú ötvözetből készült, pödrött végű pántkarpercec. A bal könyökhajlatban helyezkedett el, ép, díszítetlen darab. Átm.: 5,4, sz.: 0,9 cm, v.: 0,125 cm, s.: 12,23 g [173. kép].
5. Réz alapú ötvözetből készült pödrött végű pántkarpercec. A jobb csuklón helyezkedett el. Díszítetlen, jó állapotú darab, a karperec maga nyitottabb, tágabb kialakítású, mint a másik karon található darab. Átm.: 7,45 cm, sz.: 0,9 cm, v.: 0,1 cm, s.: 7,83 g [173. kép].
6. Ezüst alapú ötvözetből készült gyűrű. Nem lehetett megfigyelni, hogy az elhunyt melyik kézfejen helyezkedett el, mert a tárgy az ujjcsontok elkorhadás miatt a két combcsont között volt. Ovális alakú, a fej részénél kikerekedő végű, nyitott. A gyűrű két kikerekedő végén 2-2 lyuk található, egyik végén a lyukakban még benne vannak a felerősítéshez használt fémek maradványai. Valószínűleg fejes gyűrű. Átm.: 2,5 cm, v.: 0,25–0,5 mm, sz.: 0,55 cm, a kiszélesedésnél a sz.: 1,1 cm, s.: 0,93 g, h.: 1,2 cm, lyuk átm.: 0,4 cm [172. kép].
7. Réz alapú ötvözetből készült fülesgomb. Baloldalt a bordák és a bal könyök között került elő. Tömör, egybeöntött, gomba alakú fülesgomb. A fej átm.: 1,2 cm, a fül átm.: 1,1 cm, s.: 0,91 g [172. kép].

²²⁸⁰ SZILÁGYI 1994, 68.

²²⁸¹ PÁSZTOR 1996, 3. táblázat.

²²⁸² SZILÁGYI 1994, 68.

²²⁸³ ISTVÁNOVITS 2003, 294.

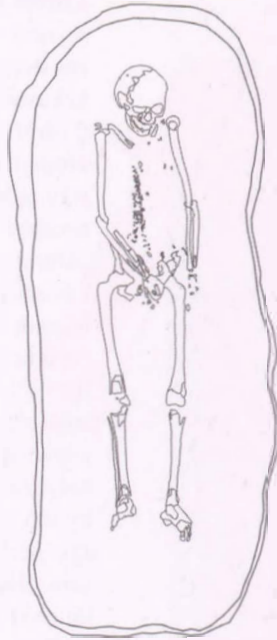
²²⁸⁴ SZILÁGYI 1994, 68.

²²⁸⁵ RÉVÉSZ 1996, 30, 101. táblázat I.

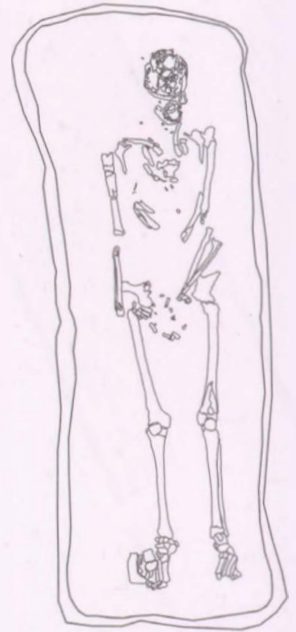
VIII. FÜGGELÉK

1. sír

2. sír

3. sír

4. sír

5. sír

171. kép. Novajdrány-Elkerülő út: sírrajzok

VIII. FÜGGELÉK

8. Fülesgomb a sírföldből. Töredékes, a gomb fülének egy kis része hiányzik. Tömör, egybeöntött, réz alapú ötvözetből készült, gomba alakú fülesgomb. A fej átm.: 1,1 cm, s.: 0,67 g h.: 1 cm, lyuk átm.: – [172. kép].

9. Kis méretű *üvegtöredék* a jobb medencelapát mellől/alól. A töredék egy 4–5. századi, fűjt üvegpohár szárlátéből készült talpgyűrűjének a töredéke, mohazöld/olivazöld színű.²²⁸⁶ Elképzelhető, hogy az üvegtöredék használatban volt, egyik oldala simára csiszolt, míg a másik oldalán dudoros. Élei lekerekítettek. M.: 1,4×2 cm.

10. Réz alapú ötvözetből készített gömb alakú fülesgomb a sírföldből. Üreges, két félből öntött, függőlegesen összeillesztett darab. A füle hiányzik. Fej átm.: 1 cm, s.: 1,26 g [172. kép].

11. A csontok mosásakor került elő egy vékony, réz alapú ötvözetből készült karika. Kerek átmetszetű, rossz állapotú. S.: 0,08 g [172. kép].

5. sír (S258) [171. kép]

10–13 év körüli, neme ismeretlen. Csv. h.: ?, t.: Ny–K (290°–110°), sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? A sírgödör feltja nem volt meghatározható, a sír a humuszban jelentkezett. Keleti vége a 2019-es ásátási sávhoz közel fektült, a befejezett ásátás feltöltésekor a nyomvonalat ismeretlen okok miatt körülbelül egy méter szélességben, nyugati irányban bővítették, ezért a sír egy része megsemmisült. Háton fekvő, nyújtott helyzetű váz. A sír a felkarcsontok végéig maradt meg. A koponya összetört, összenyomódott, valószínűleg a gépi munka és a felette húzó út miatt. A váz jó megtartású.

Melléklete: nem volt.

115.3. ÉRTÉKELÉS

2020-as ásátás során az előkerült sírok környékén a területet északi, valamint északnyugati irányban kibővítettük, de több sírt nem találtunk. Elképzelhető, hogy a temető keleti irányban folytatódott, azonban a területi oldalon vasútvonal húzódik, a nyomvonal mellett közvetlenül a vasúti sín árka található. Írásos említést a vasútvonal építésének idejéből előkerülő sírokról, csontvázokról nem találtam.

A sírgödörök szerkezete egységesnek mondható, mindegyik sírgödör lekerekített téglalap alakú, sírföljük jól kirajzolódott. Az 5. sír feltja nem volt meghatározható, a sír a humuszban jelentkezett. Egy sír esetében (1. sír) a sírgödör igen nagy mérete szembetűnő volt. A csontok összességében rossz megtartásúak voltak. Az 1. sírban eltemetett nő koponyáján három jelképes repanáció nyoma volt megfigyelhető, a halál idején a abszések már gyógyultak voltak.

A karok helyzete változatos képet mutat. A 1. sírban a karok nyújtva voltak a felső test mellett, a 2. sír esetében a bal kar nyújtott állapotban volt, míg a jobb kezét a medencére helyezték. A 3. és a 4. sírban a karok nyújtva voltak, a kezeket a medencére helyezték. A karok helyzete az 5. sírban nem volt megfigyelhető.

A 3. sírban talált kis méretű edény az ételmelléklet adásának szokásához köthető. Valószínű, hogy az edényt lassan forgó kézikorongon formálták, azonban részben kézzel is, hurkatechnikával is készítették.²²⁸⁷ Mind a díszítése, mind a kialakítása a 10. századra keltezi.²²⁸⁸ Az edényt az elhunyt lábához helyezték, bár a Felső-Tisza-vidéken a fejnél és a vállnál gyakoribbak a sírba helyezett kerámiák.²²⁸⁹ Általánosan elmondható, hogy noha inkább női és gyermeksírokban fordulnak elő edények,²²⁹⁰ a novajdrányi temetőben az edény egy férfisírban volt.

Mellékletek szempontjából a lelőhely nem tekinthető gazdag temetőnek. Hiányoznak innen a fegyverek és a lovas temetkezések, illetve a különféle használati eszközök, szerszámok. Ékszerek közül is csupán a köznépi temetőkre jellemző darabok²²⁹¹ kerültek elő és ezek is összesen két sírből (1. és 4. sír). A fej ékszerei közül egyedül egy nyitott, kerek átmetszetű karikaékszer került elő az 1. sírből, amely a 10–11. század egészében megtalálható volt.²²⁹² Gyöngytípusok közül a leggyakoribbak voltak a gömb alakú és a kéttagú rúdgyöngyök (SZILÁGYI 1994, 1–4. típus)²²⁹³, de előkerült egy korong alakú (SZILÁGYI 1994, 27. típus)²²⁹⁴ és egy hordó alakú²²⁹⁵ gyöngyszem is. Szín szempontjából ezek sárga, illetve

1 Az üvegtöredék meghatározását köszönöm Dévai Katának.

SIMONYI 2005, 46.

SIMONYI 2005, 47–48.

TETTAMANTI 1975, 104, 107; RÉVÉSZ 1996, 187.

TETTAMANTI 1975, 104, 107.

SZÓKE 1962, 72.

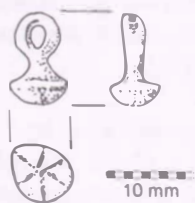
KISS 2000, 71.

SZILÁGYI 1994, 68; ISTVÁNOVITS 2003, 293.

SZILÁGYI 1994, 68.

ISTVÁNOVITS 2003, 294.

VIII. FÜGGELÉK

1. sír/3

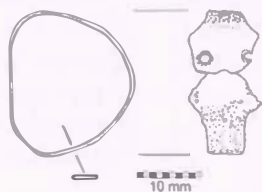
4. sír/7

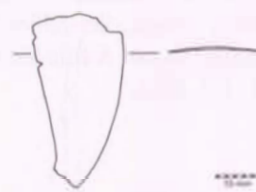
4. sír/8

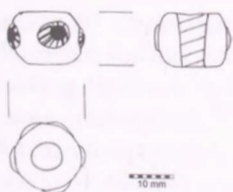
4. sír/10

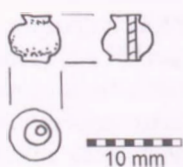
4. sír/6

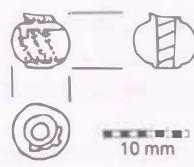
4. sír/3

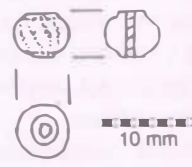
4. sír/1,1

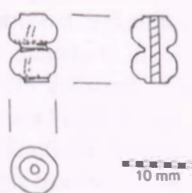
4. sír/1,2

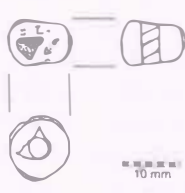
4. sír/1,3

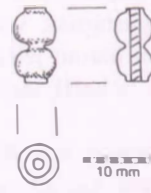
4. sír/1,4

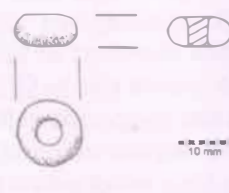
4. sír/1,5

4. sír/1,6

4. sír/1,7

4. sír/1,8

4. sír/9

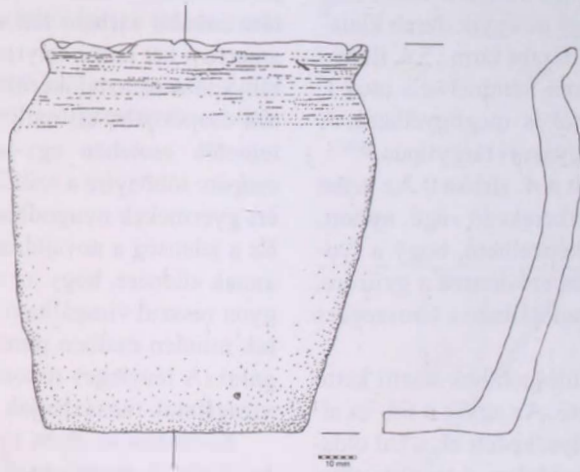

4. sír/3

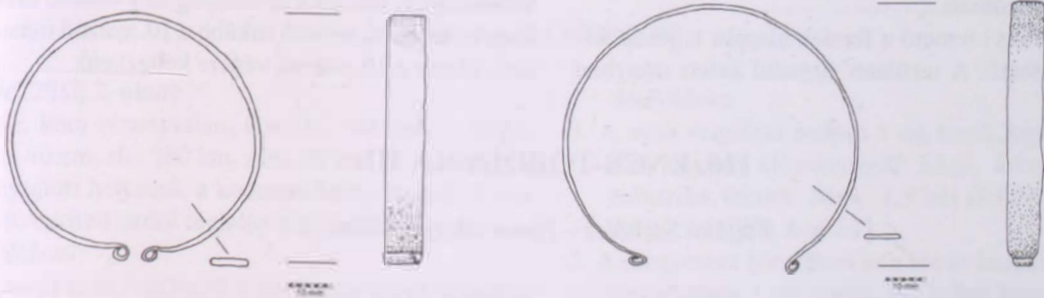

4. sír/11

172. kép. Novajdrány-Elkerülő út: a sírokból előkerült tárgyak

3. sír

4. sír/4

4. sír/5

173. kép. Novajidrány-Elkerülő út: a sírokból előkerült tárgyak

ek, kékesfekete színűek voltak, de előfordultak ezüst-
liás és színtelen darabok is. Előkerült egy nagyobb
éretű dudoros üveggyöngy is, amelynek párhuzamát
Karos-Eperjesszög II. temető 61. sírjában találtam
eg.²²⁹⁶ A karosi sírban a gyöngy téglavörös alapszínű
lt, és egy *senilis* korú férfi sírjában, az elhunyt nyitott
lkapcsai között feküdt.

Talán a 4. sír gyöngysorához tartozott a vékony ezüst-
mez, amely a gyöngyök közül került elő, az elhunyt
ellkasán. Töredezettsége miatt a felerősítés módját nem
metett megfigyelni, feltáráskor sem lehetett átlukasz-
sra utaló nyomot megfigyelni a tárgyon. Elhelyezkedé-

se és formai kialakítása inkább indokolná, hogy a gyöngy
nyakláncához tartozott. Formai párhuzamként a Tisza-
bercel-Mezőgazdasági Szakiskola 16. sírjában előkerült
bronzcsüngő említhető.²²⁹⁷ Itt a csüngő a bal kéznél került
elő, így inkább talán a ruházathoz tartozott.

Mesterházy Károly részletesen foglalkozott a honfogl-
alás kori pántkarperecekkal, ezen belül a pödrött végű
darabokkal.²²⁹⁸ Az itt előkerült két darab díszítetlen, réz
alapú ötvözetből készült. Nem eldöntött kérdés, hogy a
díszítetlen darabok korábbiak lennének, mint a díszített
példányok, azonban a tárgytipus valószínűleg keleti ere-
detű.²²⁹⁹ Az itt előkerült darabok – véleményem szerint

RIVÉSZ 1996, 30, 101. tábla I.

ISTVÁNOVITS 2003, 189, 176. tábla.

MESTERHÁZY 2018, 195–197.

MESTERHÁZY 2018, 197.

– a 10. századra, a század közepére/második felére keltezhetők. Formai érdekesség, hogy az egyik darab kialakítása jóval tágabb, mint a másik darabé (átm.: 5,4, illetve 7,45 cm). Ez az eltérés a Várpalota-Semmelweis utca 1. sírjában található két karperecnél is megfigyelhető. A térségben a kistokaji temetőben gyakori tárgytípus.²³⁰⁰

Valószínűleg fejes gyűrű volt a 4. sírban. Az ezüst alapú ötvözetből készült darab kikerekedő végű, nyitott, mindkét végén 2-2 lyukkal. Elképzelhető, hogy a lyukak segítségével valamilyen dísz erősítettek a gyűrűre, a négy lyukból kettőben még megtalálható a fémsegecs maradáka.

A viselet részéhez tartozó fülesgombok közül kettő volt viseleti helyén megfigyelhető. Az egyik a fel- és alkarcsont között, a bordáknál helyezkedett el, a bal oldalon (4. sír), míg a másik a jobb oldalon, a csipőcsonttal egy magasságban (1. sír). Méretükből és súlyukból adódóan talán az alsó ruházatot rögzíthették.²³⁰¹ További két fülesgomb a sírföldből került elő, egy gomba alakú és egy gömb alakú darab.

A novajdrányi temető a fentiek alapján teljesen feltártnak tekinthető. A területet egyedül keleti irányban

nem tudtuk tovább bővíteni, azonban a temető folytatása inkább várható lett volna északi és déli irányban, amerre a két sírsor folytatódhatott volna. Így a novajdrányi temető az előkerült 5 sírral a kis sírszámú temetők csoportjába tartozik. Az ilyen típusú, kis sírszámú temetők esetében egy-két generációról beszélhetünk csupán: többnyire a szülők és a házasulatlan kort el nem ért gyermekek nyugodhattak ezekben a temetőkben.²³⁰² Ez a jelenség a novajdrányi temetőben is elképzelhető, annak ellenére, hogy az antropológiai vizsgálatok a nagyon rosszul vizsgálható csontanyag miatt nehezen tudtak minden esetben pontos kor és nem adatokkal szolgálni. A tényleges rokoni kapcsolatokat csak genetikai vizsgálatok tisztázhatják.

Korábban az ilyen típusú, kis sírszámú temetőket a honfoglalók gazdag mellékletű, legvagyonosabb rétegéhez kötötték.²³⁰³ Azonban a mai kutatás már nem kizárólagosan az elithez köti a kis sírszámú temetőket,²³⁰⁴ ezt a megállapítást a novajdrányi temető is alátámasztja. Véleményem szerint a leletanyag és a temető szerkezete alapján az egész temető inkább a 10. század második felére, illetve a 10. század végére keltezhető.

116. ENCS-TOBOLYKA III.

Felföldi Szabolcs – Pintér-Nagy Katalin

116.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Abaujvecser és Méra között, a 3. számú főúttól északnyugatra, a Cserehát keleti szélén húzódó, hosszú, ÉK–DNy-i irányú dombvonulaton található,²³⁰⁵ mely a Hernád folyóval párhuzamosan fut [174. kép]. A dombvonulatot keskeny vízmosások tagolják több részre. Így azt a dombhátat is, amelyen Encs-Tobolyka III. lelőhely található, egy sekélyebb mélységű vízmosás tagolja két szakaszra.²³⁰⁶

A lelőhelyen az M30 autópálya Miskolc–Tornyosnémeti C építési szakasz projektjéhez kapcsolódóan 2013 és 2017 között végeztek terepbejárást, majd 2017-ben Fűkőh Dániel (Salisbury Régészeti Kft.) vezetésével próbafeltárás folyt a területen.²³⁰⁷ A próbaásatás során

7 sírt, néhány gödröt és árkot tártak fel. A lelőhelyen a megelőző feltárássra 2018-ban került sor, a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékének oktatója, Pintér-Nagy Katalin vezetésével (régész munkatárs: Felföldi Szabolcs).²³⁰⁸ A feltárássra kijelölt területen lévő dombhát déli, délkeleti részében a próbaásatás eredményeivel összhangban további 12 sírt észleltek és tártak fel [175. kép]. A temetőtől északra három ÉNy–DK-i tájolású, egymással párhuzamosan futó árok került elő, melyek viszonylag szélesek, változó mélységűek voltak, és mindhárom folytatódott a feltárássra kijelölt területen kívül mind északnyugati, mind pedig délkeleti irányban. Leletanyag nem került elő ezekből a jelenségekből.

²³⁰⁰ MESTERHÁZY 2018, 197.

²³⁰¹ ANDRÁSI 2015, 161.

²³⁰² MESTERHÁZY 1996, 776.

²³⁰³ DIENES 1972, 11–18.

²³⁰⁴ KOVÁCS 2013, 511–513; RÉVÉSZ 2020, 33–34.

²³⁰⁵ A lelőhely nyilvántartási azonosítója: 84975.

²³⁰⁶ Ezt a jelenséget azonban csak a humuszolás után lehetett egyértelműen észlelni.

²³⁰⁷ Ezúton köszönjük a próbafeltárás vezetőjének, Fűkőh Dánielnek (Salisbury Régészeti Kft.), hogy átengedte az anyag közlését.

²³⁰⁸ SZTE Régészeti Tanszék – MTA–ELTE–SZTE Selyemút kutatócsoport.

A feltárássra kijelölt terület keleti részén még néhány kisebb méretű, sekély mélységű gödröt tártak fel, de ezekből sem került elő leletanyag.

A sírok embertani és régészeti leletanyaga a miskolci Herman Ottó Múzeum régészeti gyűjteményében található.²³⁰⁹

174. kép. Encs-Tobolyka III. lelőhely (1:10 000)

116.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (2017, 2. obnr)²³¹⁰

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 140 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 40 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 76 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

A koponya alatt 2 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarika töredéke feküdt. A nagyobb töredék átm.: 1,8 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.2.1) [176. kép 1/1].

A koponya belsejéből került elő 1 db kis méretű, kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű, ovális bronz huzalkarika. Átm.: 1 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.2.2) [176. kép 1/2].

A koponya alatt, a fültájékon 2 db vékony, kerek átmetszetű, nyitott, elhegyesedő végű, ovális ezüst huzalkarika volt. Átm.: 1,5 cm; 1,3 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.2.4; 2019.7.2.5) [176. kép 1/3–4].

A sír betöltésében 1 db kerek átmetszetű, bronz huzalkarika kis méretű töredéke volt. H.: 1 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.2.3) [176. kép 1/5].

2. sír (2017, 3. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy-DK, m.: 50 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 90 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult, a jobb kéz csontmaradványai a jobb combcsonton és a medencelapáton feküdtek. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A nyak csigolyái mellett 1 db kerek átmetszetű, nyitott, enyhén elkeskenyedő végű, kerek bronz huzalkarika feküdt. Átm.: 1,5 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.3.4) [176. kép 2/1].
2. A szegycsont közelében és a bronz huzalkarika szomszédságában 1 db öntött, két félből összerasztott, elnyújtott gömb alakú bronzcsörgő található. Alsó részén kereszt alakú áttörés látható, melynek közepét a csörgő válláig sugaras irányú rovátkolt mintával díszítették. H.: 2,2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.3.1) [176. kép 2/2].
3. A szegycsont közelében, a bronzcsörgő szomszédságában 1 db öntött, gomba alakú fülesgomb (rossz minőségű, sugaras díszítésű) került elő. H.: 1,3 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.3.2) [176. kép 2/3].
4. A bal medencelapát mellett 1 db öntött, gomba alakú fülesgomb (rossz minőségű, sugaras díszítésű) helyezkedett el. H.: 1,2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.3.3) [176. kép 2/4].
5. A lapocka és a felkarcsont találkozásánál egy kis méretű állatcsont feküdt.

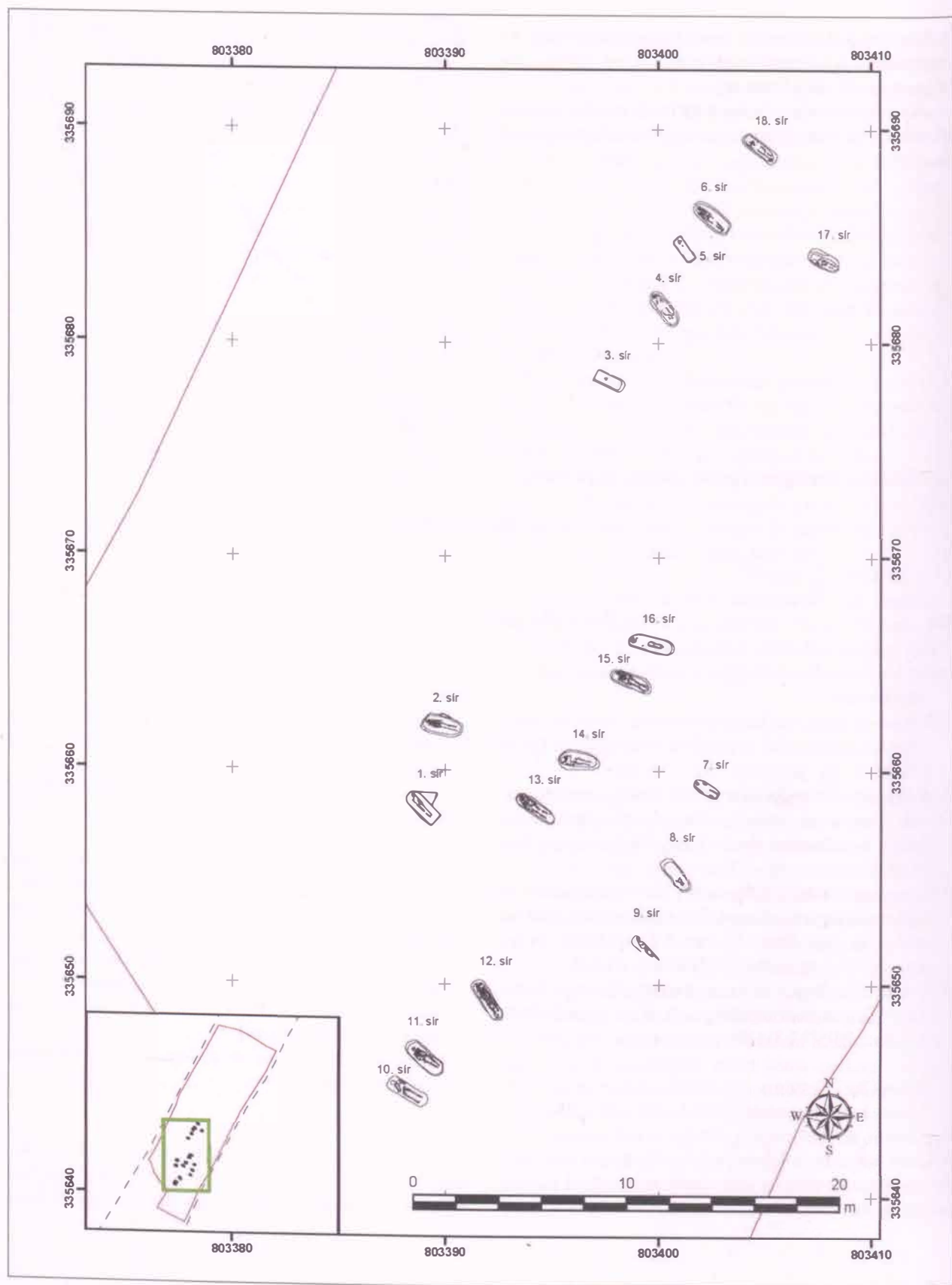
3. sír (2017, 4. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: 22 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 60 cm. A váz nagyrészt elpusztult, csak a koponya néhány darabja maradt meg.

²³⁰⁹ A csontok antropológiai vizsgálata még folyamatban van.

²³¹⁰ A síroknál megadjuk az ásatások során kiadott objektumszámokat is.

VIII. FÜGGELÉK

175. kép. Encs-Tobolyka III. lelőhely: a temető térképe

VIII. FÜGGELÉK

Bolygatott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

4. sír (2017, 5. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: 42 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 70 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bolygatott. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A lábcsonatok tájékán 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű, kerek, ónozott bronz huzalkarika található. Átm.: 1,9 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.5.1) [176. kép 4/1].
2. A koponya mellett egy kis méretű állatcsont feküdt.

5. sír (2017, 6. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK, sm.: 42 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 70 cm. A váz nagyrészt elpusztult, csak a koponya maradt meg töredékesen. Bolygatott. A sírgödör téglalap alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A szegycsont tájékán 1 db vékony, kerek átmetszetű, kerek bronz huzalkarika töredéke került elő. Átm.: 1,8 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.6.1) [176. kép 5/1].
2. A koponya alatt 1 db kerek átmetszetű, nyitott végű, kerek bronzkarika feküdt. Átm.: 2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.6.2) [176. kép 5/2].
3. A nyak tájékánál üvegyöngyök feküdtek. Elvesztek.

6. sír (2017, 7. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 164 cm, t.: ÉNy-DK, sm.: 42 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 85 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. Az állkapocs mellett 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elkeskenyedő végű, kerek bronz huzalkarika található. Átm.: 2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.7.2) [176. kép 6/1].
2. A bal kulcsont mellett 1 db öntött, kopott felületű, gomba alakú fülesgomb került elő. H.: 1,3 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.7.1) [176. kép 6/2].

7. sír (2018, 23. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny-K 287°, sm.: 5–7 cm, sh.: 133 cm, ssz.: 50–60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A feltáráskor a munkagép megbolygatta. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

8. sír (2018, 24. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK 320°, sm.: 25 cm, sh.: 199 cm, ssz.: 69 cm. A váz nagyrészt

elpusztult, csak a hosszúcsontok egy része maradt meg. Bolygatott. A sírgödör ovális aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

9. sír (2018, 25. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy-DK 310°, sm.: 4–10 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A feltáráskor a munkagép megbolygatta, ezért a sírgödör alakja és mérete nem meghatározható.

Melléklete: nem volt.

10. sír (2018, 26. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy-DK 305°, sm.: 17–20 cm, sh.: 204 cm, ssz.: 64 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult, a kar csontjainak a maradványai behajlítva a mellkas bordáin feküdtek. A sírgödör keskeny, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

11. sír (2018, 27. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 150 cm, t.: ÉNy-DK 310°, sm.: 27–30 cm, sh.: 217 cm, ssz.: 69–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a jobb kéz csontjainak maradványai a jobb medencelapáton feküdtek. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

12. sír (2018, 28. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 164 cm, t.: ÉNy-DK 320°, sm.: 38–42 cm, sh.: 214 cm, ssz.: 57–68 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya jobbra fordult, a jobb kéz csontjainak maradványai a jobb combcsont alatt feküdtek. A koponyát és a jobb felkarcsontot állatjárat bolygatta. A sírgödör keskeny, ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen összefüggő fekete réteggént jelentkezett a koporsó nyoma, különösen a jobb lábfejnél, a váz bal oldalán, a combcsontok között és a jobb oldali bordák között.

Melléklete:

1. A koponya mellett, a jobb oldalon volt 1 db kissé lapított vas tárgy töredéke, talán a koporsó tartozéka (HOM R. Gy. Itsz. 2019.7.28.1).

13. sír (2018, 29. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny-K 280°, sm.: 34 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 60 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a koponya balra fordult, a jobb kéz csontjainak maradványai a jobb combcsont alatt feküdtek. A sírgödör keskeny, ovális alakú aknasír volt.

Mellékletei:

1. A koponya mellett, a jobb fül tájékán 1 db kerek átmetszetű, nyitott, elkeskenyedő végű, kerek bronzkarika

VIII. FÜGGELÉK

feküdt. Átm.: 2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.29.1) [176. kép 13/1].

2. A jobb oldali bordáknál 1 db két félből öntött, függőlegesen összeillesztett, üreges, gömb alakú, bronz fülesgomb került elő (az egyik fél töredékes). M.: 1,8×1,1×0,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.29.2) [176. kép 13/2].
3. A jobb könyök közelében 1 db két félből öntött, függőlegesen összeillesztett, üreges, gömb alakú bronz fülesgomb helyezkedett el (az egyik fél töredékes). M.: 1,8×1,1×0,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.29.3) [176. kép 13/3].

14. sír (2018, 30. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 142 cm, t.: Ny–K 260°, sm.: 33–36 cm, sh.: 188 cm, ssz.: 60–80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör széles, ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen összefüggő fekete réteggént jelentkezett a koporsó nyoma, különösen a mellékletek környékén, a mellkas és a medence tájékán.

Mellékletei:

1. A kulcsont maradványánál 1 db bronzfüggesztő feküdt. M.: 2,4×0,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.1) [176. kép 14/1].
2. A jobb alkarcsontot 1 db bronz pántkarperec vette körül. Az alkarral együtt *in situ* felszedett tárgyat nem lehetett restaurálni, a felszedéskor azonban látszott, hogy talán pödrott végű lehetett (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.6) [176. kép 14/2].
3. A jobb medencelapát maradványain 3 db öntött bronz fülesgomb került elő. A méretük megegyezik, a gombrészek alakja és díszítése viszont különböző: két gomba alakú (az egyik rácsmintás, a másik kopott felületű), a harmadik kúp alakú sugaras díszítésű). M.: 1,1×0,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.2, 2019.7.30.2–4.) [176. kép 14/3].
4. A koponya maradványainak bal oldalán, a fül tájékán 1 db bronzkarika lenyomata volt észlelhető. Nem tudták restaurálni (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.30.5).
5. A koponya maradványai alatt 1 db bronzkarika lenyomata mutatkozott. Nem lehetett felszedni.

15. sír (2018, 31. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny–K 282°, sm.: 40 cm, sh.: 248 cm, ssz.: 67 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör keskeny, ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen, foltokban fekete réteggént jelentkezett a koporsó nyoma, különösen a lábknál és a bordák alatt.

Melléklete:

1. Közvetlenül a bal medencelapát mellett, azzal párhuzamosan 1 db egyélű, egyenes hátú, töredékes nyelű kovácsoltvas kés feküdt. M.: 6,7×1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.31.1) [176. kép].

16. sír (2018, 32. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: Ny–K 280°, sm.: 37–39 cm, sh.: 222 cm, ssz.: 76 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör ovális alakú aknasír volt. Megjegyzés: A váz alatt több helyen, foltokban fekete réteggént jelentkezett a koporsó nyoma, elsősorban a combcsontok és a lábfej csontmaradványai közötti területen.

Mellékletei:

1. Közvetlenül a koponya mellett, a jobb oldalon 1 db nagy méretű, kerek átmetszetű, nyitott, enyhén elkeskenyedő végű, kerek alakú bronzkarika feküdt. Átm.: 3,3 cm, a húzal átm.: 0,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.4) [176. kép 16/1].
2. A nyak környékén, a bronz huzalkarika közelében 3 db nagy méretű, enyhén lapított gömb alakú üveggyöngy feküdt: 2 db fekete, opak üveggyöngy, melynek felületén fehér, keresztződő hullámvonalas díszítés található, ezek közeiben 1-1, közepén fehér, körülötte vörös alapon fehér sávokkal díszített kidomborodó virágszem látható. Átm.: 1,7 cm, 1,4 cm; h.: 1,2 cm, 1,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.1, 2019.7.30.1–2.) [176. kép 16/2–3]. 1 db fehér, keresztződő hullámvonallal díszített, világosbarna üveggyöngy. Átm.: 1,3 cm, h.: 1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.3) [176. kép 16/4].
3. A sír betöltéséből, a váll környékéről egy amorf alakú vastárgy töredékei (3 db) kerültek elő. A legnagyobb töredék m.: 3,2×1,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2019.7.32.5).

17. sír (2018, 33. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: 113 cm, t.: Ny–K 286°, sm.: 47 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 80 cm. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A sírgödör ovális alakú aknasír volt.

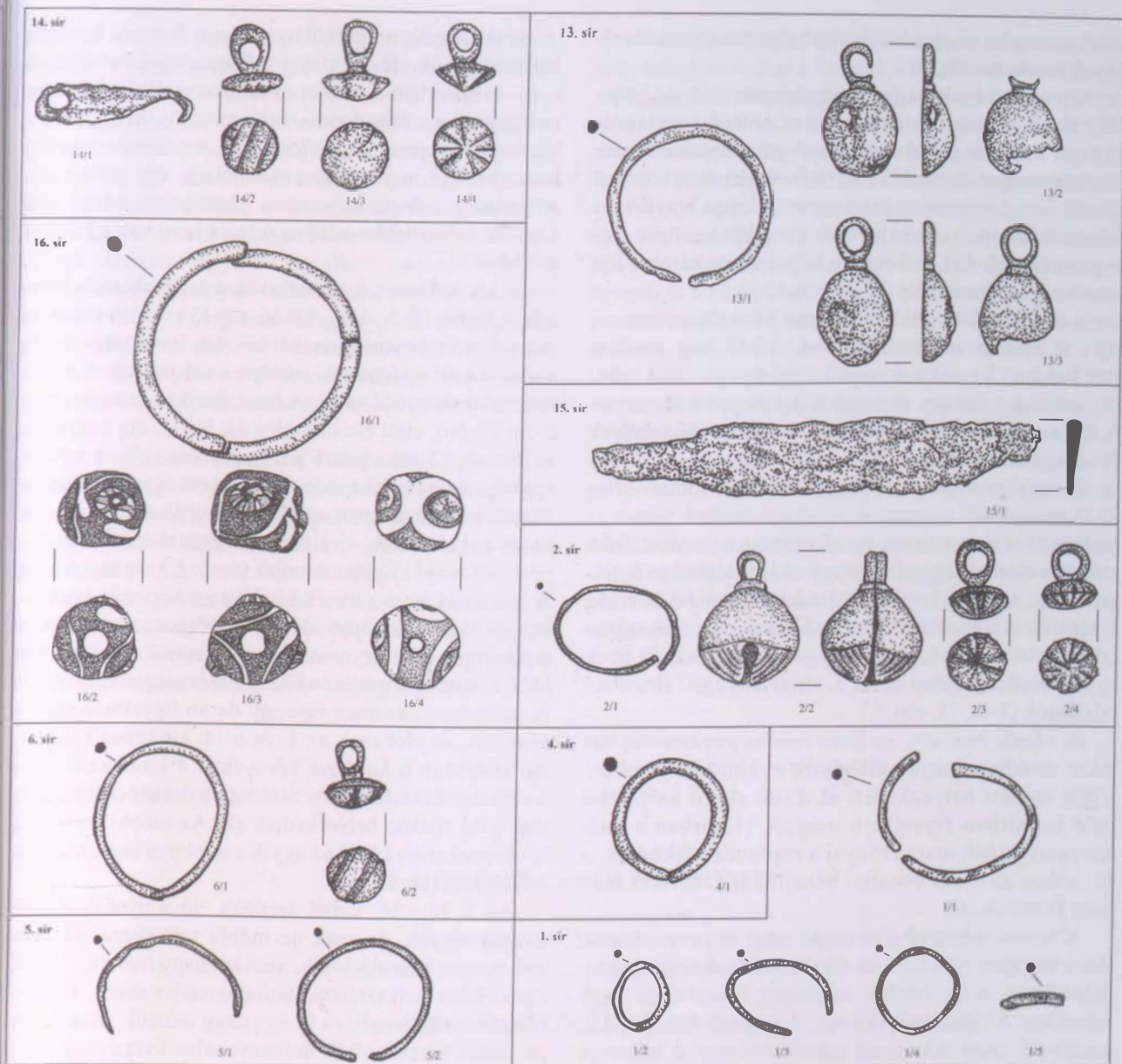
Melléklete: nem volt.

18. sír (2018, 37. obnr)

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ÉNy–DK 310°, sm.: 40–43 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 56–63 cm. A váz eredetileg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű volt. A bolygatás során a koponya és a koponya környéki csigolyák, valamint a medencecsontok, a medence környéki csigolyák és az alkar csontjai mozdultak el a helyükről. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír volt.

Melléklete: nem volt.

VIII. FÜGGELÉK

176. kép. Encs-Tobolyka III. lelőhely: a sírokból előkerült tárgyak

116.3. ÉRTÉKELÉS

A Hernád völgyében fekvő kis méretű, összesen 18 sírből álló temető teljesen feltártnak tekinthető, egyik irányba sem folytatódott tovább a sírkert. A temetkezések három, É-D-i irányú, egymással nagyjából párhuzamosan futó sírsorba rendeződve helyezkedtek el. A nyugati (1–6., 18. sír) és a középső (10–17. sír) sírsor tartalmazta a legtöbb (15 db) temetkezést. A keleti sírsorban csupán három temetkezés található (7–9. sír).²³¹¹

A sírsorokon belül a sírok elhelyezkedése alapján kisebb sírcsoportok is elkülöníthetők, melyeken belül a sírok tájolása is megegyezik. A nyugati sírsorban két ilyen csoport határolható körül: a 1. és 2. sír, valamint a 4–6. sír képez külön-külön sírcsoportot. A középső sírsorban három csoport választható el egymástól: a 10–11. sír, illetve a 13–14. sír, valamint a 15–16. sírok alkotnak külön-külön csoportot. Az egyes sírsorokon

²³¹¹ Nem zárható azonban ki teljesen, hogy itt is több sír lehetett, és a sekélyebb mélységű sírok korábban elpusztulhattak.

belül a temetkezések között több helyen nagyobb távolságok érzékelhetők.²³¹²

A temetkezések nagy része, összesen 12 sír ÉNy-DK-i tájolású. A nyugati sírsorból kizárólag ilyen tájolású sírok kerültek elő, de további ilyen irányítású temetkezések megtalálhatóak a keleti (8–9. sír) és a középső (10–12. sír) sírsorokban is. A temető 6 sírja Ny–K-i tájolású, a középső sírsor legtöbb temetkezése ilyen irányítású (13–17. sír), valamint a keleti sírsor három sírja közül a 7. sír szintén Ny–K-i tájolású.

A temető többségükben keskeny aknasírfai zömmel, azaz 11 esetben oválisak (2., 6–8., 11–17. sír), emellett van néhány lekerekített sarkú téglalap (1., 3–4., 10., 18. sír), valamint egy téglalap alakú sírgödör (5. sír) is. A nyesett felszíntől mérve a sírok rendkívül sekélyek (8–42 cm közöttiek).

Az agyagos/kavicsos altalaj miatt a csontok szinte kivétel nélkül nagyon rossz megtartásúak voltak, a többségüket nem lehetett ép állapotban felszedni. Több sírban a csontok egy része vagy akár a többsége is felszívódott, s csak a lenyomatukat lehetett többé-kevésbé érzékelni. A temetkezések egy részében, 5 sírban egyértelműen látható volt, hogy bolygatottak voltak.²³¹³ Ezek egy kivétellel (a keleti sírsor 8. sírja) a nyugati sírsorban találhatók (3–5., 18. sír).²³¹⁴

A vázak hanyatt, nyújtott testhelyzetben feküdtek a sírokban, karjuk többnyire nyújtott helyzetben, a test mellett helyezkedett el. Ettől eltérő kartartási mód két sírban figyelhető meg. A 11. sírban a jobb kéz csontjainak maradványai a medencén feküdtek, a 10. sírban az alkar csontjai behajlítva, a mellkas bordáin kerültek elő.

A temető középső sírsorának négy sírjában (12–16. sír) a váz alatt (főként a mellkas és a medence táján, valamint a lábak közötti területen) összefüggő vagy foltokban érzékelhető vékony, faszenes, fekete réteg került elő, mely a koporsó jelenlétére utal. A koponya jobb vagy bal oldalra fordulása is arra utalhat, hogy a testet koporsóba helyezték. Vasszeget vagy koporsókapcsot viszont nem lehetett egyértelműen azonosítani a temető leletanyagában.²³¹⁵ Ezek alapján nem zárhatjuk ki a lehetőségét, hogy több személyt is csapolással összeállított deszka koporsóban temettek el.

A leletanyag rendkívül szegényes, 8 sírból egyáltalán nem került elő lelet. A 10. leletanyagot tartalmazó sírban elsősorban a viselet és az ékszerek maradványa (bronzkarika, fülesgomb, bronzcsörgő, üveggyöngy, bronz pántkarperec) figyelhető meg. A temetőben egyetlen sírban (15. sír) volt használati tárgy, egy vaskés (15. sír), amely viseleti helyzetben (deréktájon) került elő. Étel- és italmelléklet-adás szokására nem volt egyértelmű adat.²³¹⁶

A karikaékszerek tekinthetők a leggyakoribb leletnek: 8 sírban (1–2., 4–6., 13–16. sír) 15 tárgy. Az ékszer-típus döntő többsége bronzból készült, kerek vagy ovális alakú, kerek átmetszetű, minden esetben nyitott, többnyire elkeskenyedő végű. A bronzkarikák mérete 1,5 és 2 cm közötti, ettől eltérő csak a 13. sír 2,5 cm nagyságú és 16. sír 3,3 cm méretű karikaékszere volt. A temető egyetlen ezüst karikapárja (és a temető egyetlen nemesfém-ből készült tárgyai), az 1. sírből került elő: vékonyak, kerek átmetszetűek, oválisak, s a bronzkarikákhoz képest valamivel kisebb méretűek (átm.: 1,3 cm és 1,5 cm). A bronz- és ezüstkarikák általában a koponya környékén (például a koponya alatt, az állkapocs mellett vagy a fültájékon stb.) figyelhető meg a temető sírjaiban, ritkábban a nyak környékén (2., 5. sír) is megtalálhatók.²³¹⁷ A lelőhelyen általában egy-egy darab figyelhető meg a sírokban, ez alól csak az 1. és a 14. sír képez kivételt. Az előbbiben a koponya környékén 4 bronzkarikát és 2 ezüstkarikát találtak (ez utóbbiak a dokumentáció szerint a fül táján helyezkedtek el). Az utóbbi esetben a két bronzkarika közül az egyik a koponya alatt, a másik a fültájékon került elő.

Az 5. és a 16. sírből kerültek elő a nyakat díszítő üveggyöngyök, de csak az utóbbi temetkezéstről vannak pontos információink, ahol két nagy méretű, fekete, opak, fehér keresztződő hullámvonalas díszű, kidomborodó virágszemdíszű és egy nagy méretű, világosbar-na, fehér keresztződő hullámvonalas üveggyöngy került elő. Az 5. sír gyöngyei viszont sajnos elvesztek.

A nyak környékén még egy öntött, két félből össze-forrasztott, elnyújtott gömb alakú bronzcsörgő (2. sír) és egy bronzfüggesztő (14. sír) került elő.

A második leggyakoribb lelettípus a temetőben a fülesgomb: 4 sírban 8 példány figyelhető meg. A füles-

²³¹² A sírok közötti nagyobb távolságokat talán az is okozhatja, hogy a hiátus területén a sekélyebb temetkezések elpusztulhattak.

²³¹³ Ezen kívül még két temetkezést (7., 9. sír) a munkagép bolygatott meg a humuszolás során, valamint egy sír koponyáját és a jobb felkar-csontját állatjárat bolygatta meg.

²³¹⁴ Két sírban (3., 5. sír) csak a koponya töredékei maradtak meg, az 5. sírből a koponya és a hosszúcsontok teljes összevisszaságban kerültek elő. A 18. sírban a koponyát és a környékén lévő csontokat, valamint a deréktáj környéki csontokat bolygatták meg, a váz többi része *in situ* helyzetben maradt.

²³¹⁵ Felmerül a lehetősége annak, hogy a 12. sírből előkerült lapos vastárgy a koporsó tartozéka, koporsókapocs lehetett.

²³¹⁶ A 2. és a 4. sírből került elő egy-egy kis méretű állatesontdarabka a felkarcsont és a lapockacsont találkozásának a környékén. Ezek azonban nem tekinthetők egyértelműen ételmellékletnek.

²³¹⁷ Egyedül az 5. sírban figyelhető meg a bronzkarika a lábcsontok táján, ezt a sírt azonban teljesen megbolygatták, nem eredeti helyzetében került elő a tárgy.

VIII. FÜGGELÉK

gombok mindkét típusa képviselteti magát a temetőben. A két félből öntött, üreges, gömb alakú, bronz fülesgombok két példánya a 13. sírből került elő, hosszuk egyenesen 1,8 cm. A tömör öntött gombok többségében gomba alakúak (2., 6., 14. sír), és sugaras (2. sír) vagy rácsminta (14. sír) díszítésűek, emellett egy kúp alakú, sugaras díszű darab is ismert a 14. sírből. Méretük 1,1 és 1,3 cm között váltakozik. A tárgy típus 8 darabja eléggé változatos helyeken figyelhető meg a sírokban: a medencecsont és a nyak környékén, a bordáknál, illetve a könyöknél. A fülesgombok vagy egyedül (6. sír), vagy párosával (2., 13. sír), vagy esetleg hármával (14. sír) kerültek elő. A párosan előforduló példányoknál megfigyelhető, hogy egy-egy sírba egyforma típusú, díszítésű és méretű példányok kerültek.

A kar ékítésére csupán egyetlen példát ismerünk a vizsgált temetőből: a 14. sír jobb karján került elő egy bronz, valószínűleg pödrott végű pántkarperec, de mivel a tárgyat nem tudták restaurálni, egyelőre teljes bizonyossággal nem nyilatkozhatunk róla.

Használati eszköz jelenlétére csak a 15. sírban találunk adatot, ahol egy egyélű, egyenes hátú kés feküdt viseleti helyzetben, a deréktájékon; valamint a 16. sírban egy amorf, meghatározhatatlan rendeltetésű vastárgy került elő.

A temető sírjainak vizsgálata alapján megállapítható, hogy szinte kizárólag a halottak viseleti tárgyainak és ékszereinek a maradványait találjuk meg a temető sírjaiban, egyéb mellékelték, halotti állatáldozatok, használati és munkaeszközök, fegyverek sírba helyezése nem volt jellemző a közösség temetkezési rítusára; s ugyanez vonatkozik az öv szerelékeire (csatok, veretek). A leletek száma igen alacsony. Ha a leleteket tartalmazó sírokat összevetjük a sírcsoportokkal, akkor azt látjuk, hogy kizárólag a nyugati és a középső sírsorban elhelyezkedő négy sírcsoportban került elő lelet: az 1. és a 2. sírből álló csoportban; a 4., az 5. és a 6. sírből álló csoportban; a 13. és a 14. sírből álló csoportban; valamint a 15. és a 16. sírből álló csoportban. A rablott, bolygatott temető leggazdagabb temetkezésének a temető közepén található bronzkarikákat, fülesgombokat, pántkarperecet és bronzfüggesztőt tartalmazó 14. sír, és a temető délnyugati szélén található, bronzkarikákat és két ezüstkarikát tartalmazó 1. sír tekinthető. A temetési rítus és a szerényebb leletanyag alapján arra következtethetünk, hogy a temetőt egy szegényesebb közösség használhatta elsősorban a 10. század folyamán, ami átnyúlhatott akár a 11. századra is.

116.4. IRODALOM

HOM R. A. 2019–6582.

117. KÖRÖM-KÁPOLNA-DOMB

Horváth Antónia

117.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely a Miskolctól délkeletre lévő Köröm település határában, a Girincs felé vezető közút jobb oldalán, a Sajó árterének alacsonyabb térszintjéből markánsan kiemelkedő dombon található [177. kép].²³¹⁸

A lelőhelyen 1969-ben Kemenczei Tibor végzett leletmentő ásatást, melynek során az ő meghatározása szerint a kora vaskori Hallstatt A periódushoz tartozó Gáva-kultúra településjelenségeit tárta fel az itt nyitott homokbánya területén.

Hellebrandt Magdolna 1996-ban folytatta a lelőhely déli oldalának feltárását, amire a dombon épülő

szennyvíztisztító telep építésekor előkerült leletek adtak okot.²³¹⁹ A már ismert – általa bronzkorra datált – település további részleteit tárta fel itt, valamint 35 db, általa a 10. századra korhatározott sírt.²³²⁰ A szennyvíztisztító telep bővítése kapcsán 2013-ban Szörényi Gábor András és Miskolczi Melinda készített úgynevezett *Előzetes Régészeti Dokumentációt* a területre vonatkozóan, melynek során megállapították, hogy a lelőhelyet érinti a tervezett beruházás.²³²¹ Végül a miskolci Herman Ottó Múzeum megbízásából az Ásatárs Kft. Gallina Zsolt ásatásvezető régész²³²² irányítása mellett 2014-ben

²³¹⁸ A térképek és sirtáblák elkészítéséhez nyújtott segítséget Gál Viktor és Kiss Dániel kollégáimnak szeretném megköszönni.

²³¹⁹ Ezúton köszönöm a feltárás vezetőjének, Hellebrandt Magdolnának, hogy átengedte az anyag közlését.

²³²⁰ HOM R. A. 2674-99.

²³²¹ HOM R. A. 5701-15.

²³²² Ezúton köszönöm a feltárás vezetőjének, Gallina Zsoltnak (Ásatárs Kft.), hogy átengedte az anyagot közlésre.

folytatta a lelőhely feltárását a szennyvíztisztító telep fejlesztése kapcsán.²³²³ Ennek során a korábbi vaskori telep újabb objektumai mellett Gallina Zsolt feltárt további 5 db 10–11. századi sírt is a temető északnyugati részén.²³²⁴

Az antropológiai és a régészeti leletanyag a Herman Ottó Múzeumban került elhelyezésre.

117.2. SÍRLEÍRÁSOK

Az 1996-ban előkerült sírok²³²⁵

1. sír

Neme bizonytalan, *adultus*. Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a földmunkák által. A váz keleti felének egy része, valamint az arckoponya és a bal felkarcsont hiányzik. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bal keze a combon, a jobb a test mellett fekszik. Feje a jobb oldalára fordulva feküdt, a bokái egymáson átvetve. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

2. sír

Nő, *adultus*. Csv. h.: 32 cm, t.: Ny–K, sm.: 1 cm, sh.: ?, ssz.: ? A vázból csak a jobb lábfej csontjai maradtak meg. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

3. sír [178. kép]

Nő, *adultus* (30–39 éves). Csv. h.: 170 cm, t.: ÉK–DNy, sm.: 114 cm, sh.: 160 cm (mérhető), ssz.: 65 cm. A gépek által bolygatott. A koponya jobbra fordult, mindkét alkar- és kézcsontok a medencén feküdtek, a kézcsontok hiányoznak, valamint a bal oldali bordasora szinte teljesen hiányzik, a jobb oldaliból is csak 4 db borda maradt meg. A jobb felkarcsontja is hiányzik. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, mely a lába felé kissé keskenyedik. A vállától felfelé nem észlelhető.

Melléklete:

1. A koponya bal oldalánál volt 1 db öntött, gomba alakú fülesgomb. Fején koncentrikus kör véset, melyből négy csoportban sugarak ágaznak le a peremig. H.: 1,2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4257.) [181. kép 1].

4. sír

Neme bizonytalan, *infans* (4–5 éves). Csv. h.: 105 cm, t.: Ny–K, sm.: 105 cm, sh.: ?, ssz.: ? A váz hanyatt fekvő,

177. kép. Köröm-Kápolna-domb (1:10 000)

nyújtott helyzetű. Bolygatott a gépek által. A koponya jobbra fordult. A jobb kéz a test mellett, a bal alkarcsontja hiányzik. A jobb lába térdben kissé behajlított, lábfejcsontjai hiányoznak. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

5. sír

Nő, *maturus*. Csv. h.: 90 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 9 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a földmunkák által. A koponya csak kis töredékekben maradt meg, combközéptől pedig nincs meg a váz. Kezei a test mellett fekszenek. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Feje 10 cm-rel fentebb van, mint a teste. Egy bronzkori gödörre ásták rá. A sírgödör nem észlelhető.

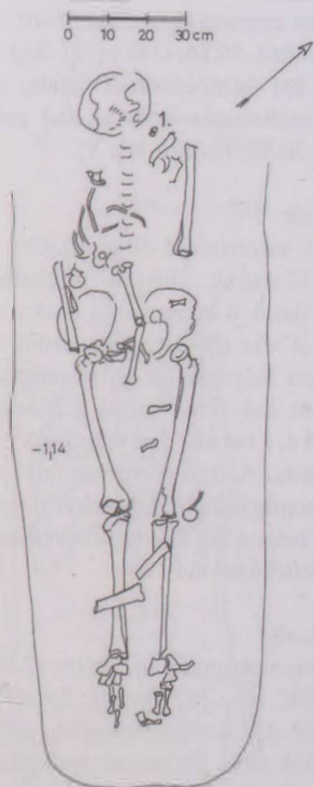
Melléklete: nem volt.

²³²³ A humuszolást a Herman Ottó Múzeum munkatársai végezték.

²³²⁴ HOM R. A. 5780-15.

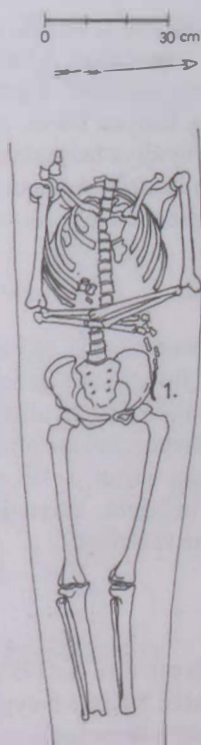
²³²⁵ Az 1996-os ásatás antropológiai anyagának elsődleges meghatározásáért Marcsik Antóniának tartozom hálás köszönettel.

3. sír

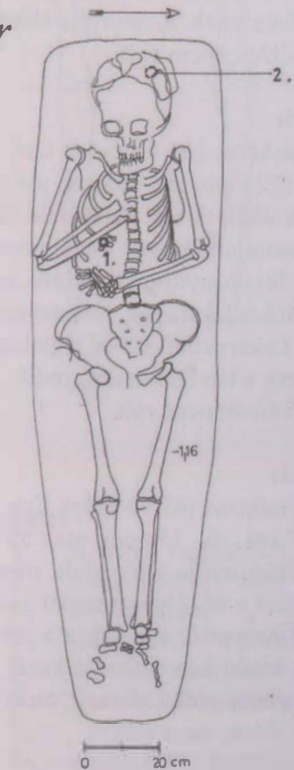
melléklet 1. fűtes bronz

13. sír

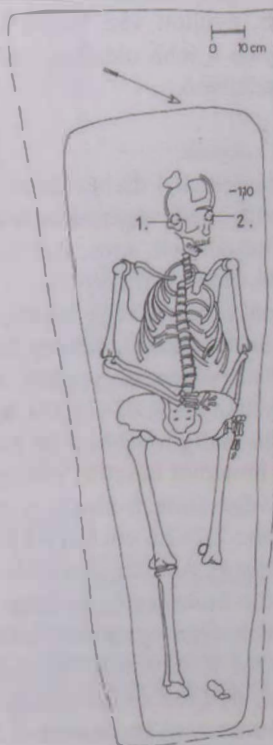
melléklet: 1. vaskés

19. sír

melléklet: 1. bronz pántgyűrű
2. hákarika

20. sír

melléklet:
1. bronz hákarika
2. — — —

178. kép. A 3., 13., 19–20. sírok rajzai, Köröm-Kápolna-domb

6. sír

Nő, *senium*. Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a gépek által. A bal lábfejsontjai hiányoznak, a koponyája összetört. A jobb bordasora hiányos, bolygatott. A váz hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a test mellett nyújtva helyezkednek el, jobb keze kissé a combcsonton fekszik. A koponya a jobb oldalán fekszik. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

7. sír

Férfi, *adultus* (23–27 éves). Csv. h.: 185 cm, t.: Ny–K, sm.: 100 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott a gépek által. A bal karja erősen hiányos, s csak töredezett alkarcsontjai maradtak meg. Bordasora hiányos, bolygatott. Lábfejsontjai hiányoznak. Koponyája sérült, a bal felén feküdt. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a test mellett fekszenek. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

8. sír [179. kép]

Nő, *maturus* (40–45 éves). Csv. h.: 175 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 110 cm, sh.: ?, ssz.: ? Kissé bolygatott a gépek által. A földmunkák során a koponyája csak töredékesen maradt meg, a bal lábfejsontjai hiányoznak, a jobb pedig hiányos. A váz többi része anatómiai rendben, jó megtartású. Hanyatt fekvő, nyújtott váz, karjai a test mellett fekszenek. Koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör nem észlelhető.

Mellékletei:

1–5. A koponyánál S-végű karikák:

1. A koponyánál a jobb halántéknál 1 db bordázott, vastag bronzhuzalból készült, egyik végén sima S-végű, a másikon lekerekített karika volt. Átm.: 2,4×2,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4246.) [181. kép 2].

2. Szintén a jobb halántéknál került elő egy másik, sima S-végű karika, mely kör átmetszetű, vékony bronzdrótból hajlított, a másik végén hegyesedő. Átm.: 2,6×3,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4247.) [181. kép 3].

3–5. A koponya bal oldalán pedig további 3 db S-végű karika volt: a legfelső bronzból készült, vastag, kör átmetszetű, az egyik vége sima S-alakú, a másik egyenesen levágott. Átm.: 2,2×2,6 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4252.) [181. kép 4]. A középső sima S-végű bronzkarika vastag, kör átmetszetű, nyújtott ovális alakú, melynek másik vége egyenesen levágott. Átm.: 2,6×3,4 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4253.) [181. kép 5]. A legalsó, nyújtott ovális alakú, sima S-végű karika kerek átmetszetű bronzdrótból hajlított. Átm.: 3,8×4,6 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4254.) [181. kép 6].

6. A jobb kéztöcsonton kék, átlátszó köves gyűrű ovális feje. Átm.: 0,8×0,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4249). Valamint a hozzá tartozó bronz pántgyűrű, melynek

fejét oválisra kalapálták. Átm.: 2,3×2,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4248.) [181. kép 7].

7. A bal kéztöcsontnál lapos, csúcsondó, peremes bronzlemezke volt. H: 0,4 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4251.) [181. kép 8].

9. sír

Nő, *maturus* (45–50 éves). Csv. h.: 160 cm, t.: Ny–K, sm.: 112 cm, sh.: 100 cm (mérhető), ssz.: 50 cm. A földmunkálatok a koponyából csak a koponyatetőt hagyták meg. A váz többi része viszont hiánytalan, anatómiai rendben helyezkedik el, jó megtartású. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a hason keresztve vannak fektetve, a bal kéz van feljebb. A jobb kéz ujjait állatjártat bolygatta. A sírgödör a váz felső részének kétharmadában megfigyelhető, lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, mely a láb felé keskenyedik.

Melléklete: nem volt.

10. sír

Neme bizonytalan, *infans* (2–5 éves). Csv. h.: 60 cm, t.: Ny–K, sm.: 102 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Csak az aknasír déli szélének részlete észlelhető. Térdtől lefelé mindkét lábát elvitte az építkezés. A bal combcsontja hiányzik. Bordasora erősen hiányos, a bal karja erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a test mellett fekszenek. Koponyája előre bukott.

Melléklete: nem volt.

11. sír

Nő, *adultus* (39–44 éves), Csv. h.: 150 cm, t.: DNy–ÉK, sm.: 114 cm, sh.: 155 cm, ssz.: 52 cm. Bolygatott az építetők által. A váz keleti fele válltól hiányzik. A bal lábszárcsontja hiányos, a lábfejsontjai nincsenek meg. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a medencén összekulcsolva fekszenek. Koponyája kissé a jobb oldalára fordult. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, mely a láb felé keskenyedik.

Melléklete: nem volt.

12. sír

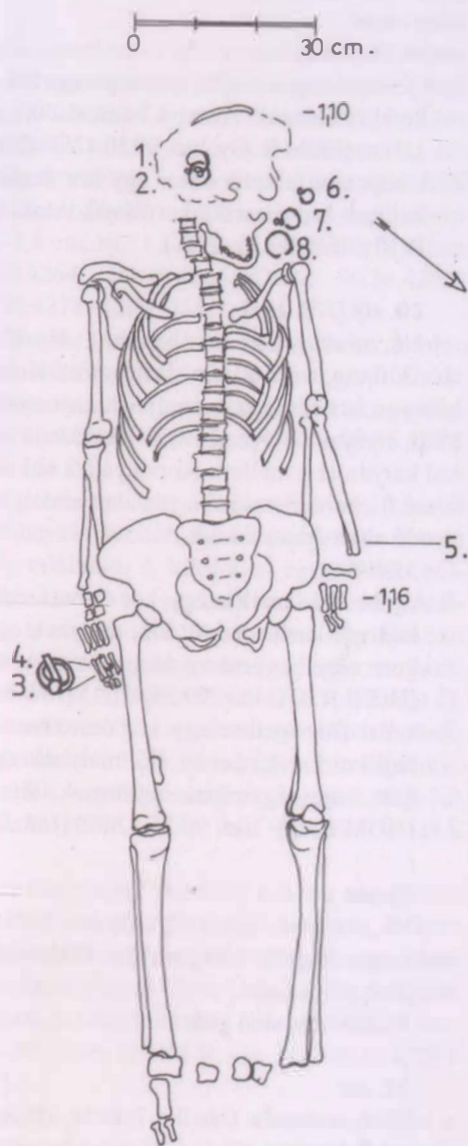
Nő, *maturus* (45–50 éves). Csv. h.: 145 cm, t.: Ny–K, sm.: 137 cm, sh.: 150 cm, ssz.: 50 cm. Kissé bolygatott. Jobb felkarcsontja elmozdult, mindkét lábfejsontja hiányzik (ezt a 41. objektummal ásták el). Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Bal karja a mellkason, a jobb karja pedig a hasán keresztben fekszik. Sírgödre lekerekített sarkú téglalap alakú aknasír, mely a láb felé keskenyedő.

Melléklete: nem volt.

13. sír [178. kép]

Férfi, *adultus* (25–30 éves). Csv. h.: 140 cm, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: 150 cm, ssz.: 45 cm. Kissé bolygatott. Koponyáját a földmunkák elvitték, mindkét lábfejsontja hi-

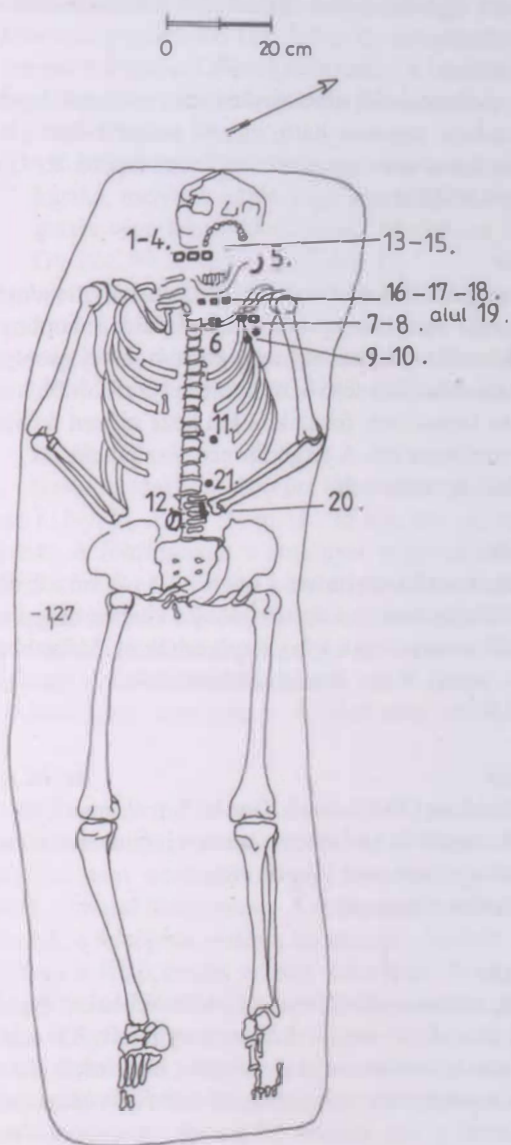
8. sír

melléklet :

1. S- végű hajkarika
2. visszapodrott végű hajk.
3. köves gyűrű
4. pántgyűrű töredéke
5. kis bronzpatina
6. S- végű hajkarika
7. " " " "
8. hajkarika töredéke

23. sír

melléklet :

- 1-4. gyöngyök
5. gömbös fülbevaló
- 6-8. gyöngyök
- 9-11. bronz fülesgomb
12. csillagos gyűrű
- 13-15. gyöngyök / koponya alatt /
- 16-18. " " "
19. fülesgomb
20. csillagos gyűrű
21. bronzpatina

179. kép. A 8. és a 23. sírok rajzai, Köröm-Kápolna-domb

ányzik. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a hasán keresztben fektetve, a bal van felül. Sírgödre a lábak felé keskenyedő téglalap alakú aknasír, két rövidebb oldala nem észlelhető.

Melléklete:

1. A bal medencelapát alatt vaskés volt, melynek lapos nyéltüskéje, egyenes hátú, egyélű pengéje van. Hegyével kelet felé mutat. H.: 11,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4255.).

14. sír

Nő, *maturus* (40-45 éves). Az építkezés elvitte a medencecsontot és a combcsontokat, valamint a koponya is csak töredékesen maradt meg. A jobb lábfej csontjai hiányoznak. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. Jobb karja a hasán keresztben fekszik, a bal keze erősen fel van húzva a mellkasa elé. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

15. sír

Neme, kora bizonytalan. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Az építők munka közben megsemmisítették a vázat, csak a koponyát adták át. Mélyebben volt a 11. sírnál. Rajz, fotó nem készült róla.

Melléklete: nem volt.

16. sír

Nő, *adultus* (30-39 éves). Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Az épülő út kialakítása során vízszintesen elmet-szették. Rajz, fotó nem készült róla.

Melléklete: nem volt.

17. sír

Férfi, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 65 cm, t.: Ny-K, sm.: 19 cm, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Két karja, a jobb oldali bordacsontja és néhány, elmozdult bordacsontja maradt csak meg. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a váz mellett fekszenek. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

18. sír

Nő, *adultus* (25-30 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: 119 cm, sh.: ?, ssz.: ? A földmunkák a koponyát nagyrészt elvitték, bordái hiányosak. Hanyatt fekvő, nyújtott testhelyzetű váz, karjai a test mellett fekszenek. Koponyája kissé a bal oldalára fordult. Ráásták a 67. objektumra. A sírgödör nem észlelhető.

Melléklete: nem volt.

19. sír [178. kép]

Nő, *adultus*. Csv. h.: 175 cm, t.: Ny-K, sm.: 116 cm, sh.: 185 cm, ssz.: 51 cm. Csaknem ép váz, csupán a lábfej csontjaiból hiányzik néhány darab. Hanyatt fekvő,

nyújtott helyzetű, jobb keze a mellkason keresztben, a bal a hason keresztben fekszik. A koponya kissé előre bukik. Az aknasír gödre a lábfejek felé keskenyedő téglalap alakú.

Mellékletei:

1. A jobb kéz egyik ujján bronz pántgyűrű. Feje laposra. kerekre kalapált. Átm.: 4,7 cm, sz.: 0,8 cm, a fej átm.: 1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4257-4258.) [181. kép 9].
2. A koponya felszedésekor egy kör átmetszetű drótból hajlított bronzkarika került elő. Átm.: 1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4256.).

20. sír [178. kép]

Nő, *adultus*. Csv. h.: 165 cm, t.: Ny-K, sm.: 110 cm, sh.: 200 cm, ssz.: 60 cm. Bolygatott. Koponyája erősen hiányos, a bal lábszárcsontjai hiányoznak. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetben, a jobb karja a medencén, a bal karja a test mellett. Koponyája a bal oldalára fordult kissé. Lekerekített sarkú téglalap alakú, láb felé keskenyedő aknasírban fekvő.

Mellékletei:

1. A jobb füle mellett egy kör átmetszetű bronzdrótból hajlított karika került elő, melynek egyenesen levá-gott végei egymásra hajlítottak. Átm.: 1,8×1,9 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4259.) [181. kép 10].
2. A bal füle mellett egy kör átmetszetű bronzdrótból hajlított karika került elő, melynek egyenesen levá-gott végei egymásra hajlítottak. Átm.: 1,7×1,8 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4260.) [181. kép 11].

21. sír

Nő, *maturus*. Csv. h.: ?, t.: ?, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Rajz, fotó nem készült róla, mert a földmunkagép teljesen megbolygatta a sírt.

Melléklete: nem volt.

22. sír

Férfi, *maturus*. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 14 cm, sh.: ?, ssz.: ? Az építetők kivitelezés közben csontokat talál-tak, csak a koponyacsont darabjait lehetett megmenteni. Rajz, fotó nem készült róla.

Melléklete: nem volt.

23. sír [179. kép]

Nő, *senium*. Csv. h.: 180 cm, t.: Ny-K, sm.: 127 cm, sh.: 187 cm, ssz.: 58 cm. Közel ép váz, az arckoponya sérült egy kissé. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, karjai a medence felső részére vannak fektetve. A koponyája előre néz. A jobb oldali bordasora kissé bolygatott. Ak-nasírban fekszik, mely lekerekített sarkú téglalap alakú. kissé ívelt oldalakkal.

Mellékletei:

1–13. A nyakcsigolyákon, a bal oldali bordasoron és a koponya mögött feküdt 13 db nagy méretű üveggyöngy:

1–12. Az egyik típushoz 12 db tartozik, melyek fekete, valamint barnás, lapított gömb alakú opak üveggyöngyök, felületükön fehér, kereszteződő hullámvonalas díszítés található, ezek közeiben 1-1, közepeén fehér, körülötte vörös alapon fehér sávokkal díszített kidomborodó sugaras virág szem látható. Átm.: 1,3–1,4 cm, m.: 1,1–1,3 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4261–4264, 99.36.4266–4268., 99.36.4273–4274., 99.36.4278–4280.) [181. tábla 12–23].

13. A másik típusba 1 db tartozik, mely három darabra törve került elő. Barnás színű, nyomott gömb alakú. Erősen kopott, de valószínűleg ez is plasztikus virág mintás díszű lehetett (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4275–4277.) [181. kép 24].

14. A bal oldali csecsnívulvány mellett bronzból készült gömbös fülbevaló feküdt. Karikájának alsó részén 2-2 gyöngy található. A karikával egybeöntött pálcátag tetején 2 szorosan egymás mellett lévő gömbdíz van; a felső a kisebb. Alsó része kúp alakban keskenyedő, imitált gyöngysorból áll össze. Átm: 2×2,2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4265.) [182. kép 1].

15. A bal bordasor mentén – részben a gerincoszlopon – 4 db fülesgomb került elő. Mindegyik gomba alakú, három közülük sugaras díszítésű. Fej átm.: 0,8–1,2 cm, h.: 1,2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4265.) [182. kép 2–5].

16. A bal kézfej csontjainál bronzból készült pántgyűrű volt, mely a fej felé fokozatosan szélesedett. A fejét körben vésés keretezte, melyen belül pentagramma bevésés díszítette (KESZI 1999, C típus).²³²⁶ A fej két oldalán, a pánton vésett díszítés látható. Átm.: 2 cm, a fej átm.: 1,4–1,5 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4272.) [182. kép 6].

17. A jobb kezének eredeti helyén, a medence felett a gerincoszlopon bronzból készült pántgyűrű volt, mely a fej felé fokozatosan szélesedett. Fejét körben vésés keretezte, melyen belül pentagramma bevésés díszítette (KESZI 1999 C típus).²³²⁷ A fej két oldalán, a pánton 2-2 vésett csillagdíz látható. Átm.: 2 cm, a fej átm.: 1,3 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4282.) [182. kép 7].

24. sír [180. kép]

Nő, *maturus* (40–50 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 39–53 cm (a mellkasa fentebb van), sh.: 170 cm, ssz.: 52 cm. Bolygatatlan. Jó megtartású. Hanyatt

fekszik, nyújtott testtartású, koponyája a bal oldalára fordult kissé. Kezei a mellkas előtt felhúzva lehetnek keresztelve, de nem kötötték őket össze, így a bomláskor kissé elcsúszott a bal kéz. Lábai szorosan egymás mellé vannak helyezve. Lekerekített sarkú, a lábak felé keskenyedő téglalap alakú aknasírban fekszik.

Mellékletei:

1. A koponya bal oldalán vékony bronzhuzalból hajlított karika, melynek egyik vége kis hurokban pödrött, a másik vége lekerekített. Átm.: 1,6×1,9 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4284.) [182. kép 8].

2. A jobb oldalán az atlasz csigolyánál kerek átmetszetű bronzdrótból hajlított karika, melynek egyenesen levágott végei egymásra hajlítottak. Átm.: 1,7×1,8 cm (HOM R. Gy. Itsz. 99.36.4283.) [182. kép 9].

25. sír

Neme bizonytalan, *infans* (kb. fél éves). Csv. h.: 60 cm, t.: Ny–K, sm.: 2–4 cm, sh.: 68 cm, ssz.: 33 cm. Bolygatott. A földmunkák a koponyát megrongálták, a bal lábszár hiányzik. Kissé a jobb oldalára fordult, lábai kissé behajlítottak. A jobb keze félig a test alatt, a bal enyhén behajlítva a medencén fekszik. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt.

Melléklete: nem volt.

26. sír

Nő, *senium* (60 fölötti). Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 126 cm, sh.: 160 cm, ssz.: 45 cm. Bolygatott. A kézcsontjai nem anatómiai rendben vannak, valamint a lábfej csontjai hiányoznak. A medencétől lefelé hanyatt fekszik, a felsőteste pedig a bal oldalára fordult. Gerincoszlopa a felső részen erősen deformált. A koponyája, mely a bal oldalán fekszik, derékszöget zár be vele. Életében is testi deformitásokkal küzdhetett. Arckoponyája sérült. A bal keze a test mellett, a jobb pedig a medencén keresztben feküdt. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt.

Melléklete: nem volt.

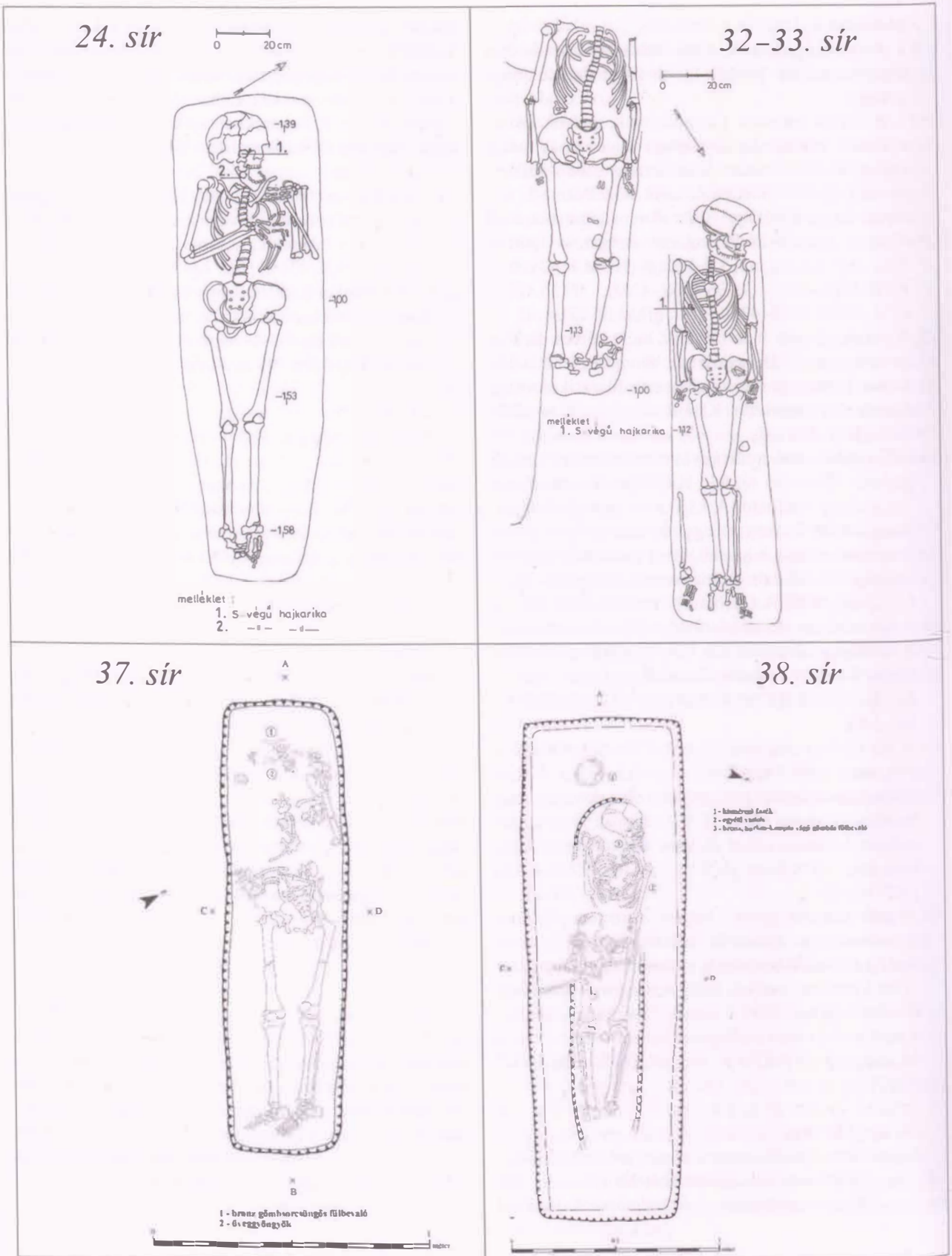
27. sír

Férfi (?), *maturus*. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 135 cm, sh.: ?, ssz.: ? Az építkezés során erősen megbolygatták a sírt, így csak koponyadarabokat és hosszúcsontok töredékeit kapta meg az ásató. Rajz, fotó nem készült róla. Az antropológiai anyag vizsgálatánál kiderült, hogy egy *maturus* férfi és egy *infans* gyermek csontjai keveredtek. Az építkezés és a feltárás egyidejűsége miatt több sír is elpusztulhatott, mint ez a példa is mutatja.

Melléklete: nem volt.

²³²⁶ KESZI 1999, 134.

²³²⁷ KESZI 1999, 134.

180. kép. A 24., 32-33., a 37. és a 38. sírok rajzai, Köröm-Kápolna-domb

28. sír

Férfi, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 180 cm, t.: Ny-K, sm.: 112 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatatlan. Jó megtartású. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű karjai a teste mellett helyezkednek el. Arca kissé balra néz. A jobb válla felett gyermek koponyája (*infans*, 2-3 éves). A sírgödör nem észlelhető, mert egymás mellett több temetkezés is van ezen a helyen.

Melléklete: nem volt.

29. sír

Férfi, *adultus* (25-35 éves). Csv. h.: 157 cm, t.: Ny-K, sm.: 114 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. A koponyáját a földmunkálatok elvitték, a jobb felkarjára ráásták a 31. sírt. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal karja a test mellett fekszik szorosan, a jobb kissé szöveget zár be a medencecsonttal. Bal oldalát ráásták a 30. sírra. Sírgödör nem észlelhető, mert egymás mellett több temetkezés is van ezen a helyen.

Melléklete: nem volt.

30. sír

Férfi, *senium* (60 fölötti). Csv. h.: 158 cm, t.: Ny-K, sm.: 126 cm, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Ráásták a 29. sírt a jobb oldalára, ez elvitte a jobb karját és combcsontját. A váz többi része ép. A koponyája előre bukott. Hanyatt fekszik, nyújtott testtartású, karja a teste mellett fekszik. Sírgödör nem észlelhető, mert egymás mellett több temetkezés is van ezen a helyen.

Melléklete: nem volt.

31. sír

Férfi, *maturus*. Csv. h.: 51 cm, t.: Ny-K, sm.: 109 cm, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Két lábszárcsont és a hiányos lábfejcsontok maradtak meg *in situ*. Valószínűleg hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A jobb bokától délre néhány szórvány bordacsont került elő. Ráásták a 29. sírra.

Melléklete: nem volt.

32. sír [180. kép]

Férfi, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: D Ny-ÉK, sm.: 113 cm, sh.: 105 cm (mérhető), ssz.: 30 cm (a lábnál mérhető csak). Bolygatott. A lábfej csontjai nem anatómiai rendben vannak, a kézfej csontjai hiányosak, a koponyáját elvitte az építkezés. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a karjai a medencéje mellett fekszenek. Sírgödöre a lábfejek felé keskenyedő, téglalap alakú aknasír, mely csak az északi oldalon észlelhető a test mellett egy szakaszon, valamint a lábak körül.

Melléklete: nem volt.

33. sír [180. kép]

Nő, *adultus* (23-39 éves). Csv. h.: 165 cm, t.: D Ny-ÉK, sm.: 112 cm, sh.: 160 cm (mérhető), ssz.: 40 cm. Ép váz, a jobb szárcsapocsontja mozdult csak el keleti irányban. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű, a karjai a test mellett fekszenek. A koponyája balra néz. Téglalap alakú aknasírban fekszik, mely válltól nem volt megfogható.

Melléklete:

1. A jobb oldali bordasorának közepén 1 db bronzból készült, sima S-végű karika. Átm.: 2,6 cm (HOM R. Gy. ltsz. 99.36.4285.) [182. kép 10].

34. sír

Neme bizonytalan, felnőtt. Csv. h.: 55 cm, t.: ?, sm.: 109 cm, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Csak két bal felkarcsonttöredék maradt meg, valamint egy töredékes bal combcsont. Sírgödöre nem figyelhető meg.

Melléklete: nem volt.

35. sír

Nő, *adultus*. Csv. h.: 168 cm, t.: Ny-K, sm.: 180 cm, ssz.: 70-60 cm. Szinte teljesen bolygatatlan. Csak jobb alkarja és kézcsontjai mozdultak el. Hanyatt fekvő, nyújtott helyzetű. A bal karja a test mellett szorosan, a jobb kissé távolabb fekszik. A felsőteste kissé elcsavarodott a jobb oldalára, déli irányba. A koponyája a jobb oldalán fekszik. Koponyája erősen torzult, feltűnően kicsi a medencéhez képest. Erős gerincferdülése lehetett, esetleg eltört a gerince, mert van egy nagyobb S alakú kanyar a vázoszlopban. Sírgödöre szabálytalan alakú, íves falakkal.

Melléklete: nem volt.

A 2014-ben előkerült sírok²³²⁸**36. sír (2015.1.1., SNR3)**

Nő, *maturus* (40-50 éves). Csv. h.: 159 cm, t.: Ny-K, sm.: 13-15 cm, sh.: 203 cm, ssz.: 66 cm. A humuszolás során megbolygatták, ezért sérült a koponya és az alkarcsontok egy része. A karok a test mellett szorosan, párhuzamosan helyezkednek el, előfordulhat, hogy eredetileg lepelbe csavarták az elhunytat. A bal felkar egy része és az alkar hiányzik. A jobb kezét a medence alatt a combra hajlították. A bal medence és láb szintén a humuszolás által bolygatott. A medence lefelé fordítva helyezkedik el és a combcsont két részre törött. Az egyik fele a medence mellett, a másik a jobb sípcsont tetején van. A bal alsó lábszár szintén kissé elmozdult, a sípcsont egyik vége pedig ugyancsak a jobb térd alatt van. A lábfejek *in situ* maradtak, a jobb oldalra döntve. Leke-

²³²⁸ A 2014-ben előkerült sírok antropológiai feldolgozását Köhler Kitti végezte el (HOM R. A. 5797-15.).

rekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, mely a fej felé eső részen kiszélesedett.

Melléklete: nem volt.

Megjegyzés: a betöltésében 22 cm mélységben egy apró bronztöredék került elő.

37. sír (2015.1.2., SNR19) [180. kép]

Nem meghatározható nemű,²³²⁹ *juvenis*. Csv. h.: 138 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 5–8 cm, sh.: 161 cm, ssz.: 42 cm. A sírt ráásták egy bronzkori gödörre. A váz a medence vonaláig teljesen bolygatott a gépi földmunka által, mindössze a bal felkar és a lapocka maradt *in situ*. A koponya hiányzik. A nyújtott lábak bolygatatlanok, a medence enyhén jobbra dőlt helyzetben van. A lábfejek egymás mellett, jobbra fordítva vannak. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt.

Mellékletek:

1. Bronz gömbsorcsgöngös fülbevaló feküdt a koponya helyén, a legfelső nyakcsigolya felett. Két darabba törött. A felső része egykarikás huzalkarika, melynek alján lévő hurokba kapcsolódott a függőtag kampója. A függőrész négy bronzlemezből forrasztott gömbből állt, amelyeket egy egyenes huzalra húztak fel sorban, s egymástól 3 vékony, feltekereselt drótszállal választották el. A gyöngyöknek csak töredékei maradtak meg a restaurálás után. A karika átm.: 3,5×1,5 cm, a pálcátág h.: 5,5 cm [182. kép 11–13].
2. A legfelső nyakcsigolya alatt 44 db rossz megtartású, eredetileg zöld színű, apró üveggyöngy volt. Átm.: 0,3 cm [182. kép 14].

38. sír (2015.1.3., SNR21) [180. kép]

Nő, *adultus* (25–30 éves). Csv. h.: 150 cm, t.: Ny–K, sm.: 26–33 cm, sh.: 239 cm, ssz.: 77 cm. A sírt ráásták egy bronzkori gödörre. A koponya ép, teljesen a bal oldalára fordult. A felsőtest nagyobb része nem *in situ*, de a két felkar a test mellett van szorosan, így elképzelhető, hogy lepelbe csavarták azt. A jobb oldali medence, illetve mindkét láb *in situ*, a lábak szintén egymás mellett, nyújtott helyzetben vannak, de a lábfejek hiányoznak. A bal oldali medencecsont és egy alkarcsont a keresztcsont vonalába csúszott le. A keresztcsont viszont két másik alkarcsont és két csigolya mellett a jobb oldali combcsonton van keresztben. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, amely rendkívül szűk, így szinte pontosan a csontok vonalát követi.

Mellékletek:

1. A fej felett kis méretű fazék volt elhelyezve a sírban. Sötétszürke, korongolt, vállán két sorban dupla vonaldíszes, kormosra átégett, gyenge megtartású. M.: 16 cm, f. átm.: 8,2 cm [182. kép 16].
2. A bal felkar és a bordák között, hegyével délkelet felé mutató egyélű vaskés feküdt. Középső nyélállású, egyenes hátú, ép. H.: 10,5 cm, a penge h.: 8 cm [182. kép 15].
3. Bronz hurkos-kampós végű, gömbös fülbevaló volt közvetlenül a bal csecsnyúlvány alatt *in situ*. Kerek alakú, amelyre egyenlő közökben összesen 3 db lapított gömb alakú bronzgyöngyöt húztak fel. Kampós vége letört. Átm.: 2,2 cm [182. kép 17].
Megjegyzés: a sír betöltéséből néhány késő bronzkori kerámiatöredék és kagylóhéj is előkerült.

39. sír (2015.1.4., SNR23)

Nő, *adultus* (30–40 éves). Csv. h.: 107 cm, t.: Ny–K, sm.: 3–40 cm, sh.: 167 cm, ssz.: 85 cm. A sírt ráásták egy bronzkori gödörre. A váz koponyája bolygatott, több darabra törött. Az egyik felkar és az alkarok, valamint a bal oldali bordák egy része is hiányzik, helyükön elszórtan ujjcsontok helyezkednek el. A bal medence és combcsont, illetve a bal láb többi csontja is hiányzik. A medencecsont helyén lefelé fordítva az alsó állkapocs látható. A jobb oldalon is csak a combcsont van meg, a másik felkar pedig a térdék vonalában ferdén helyezkedik el. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, melynek alja a lábfej felé lejt.

Melléklete: nem volt.

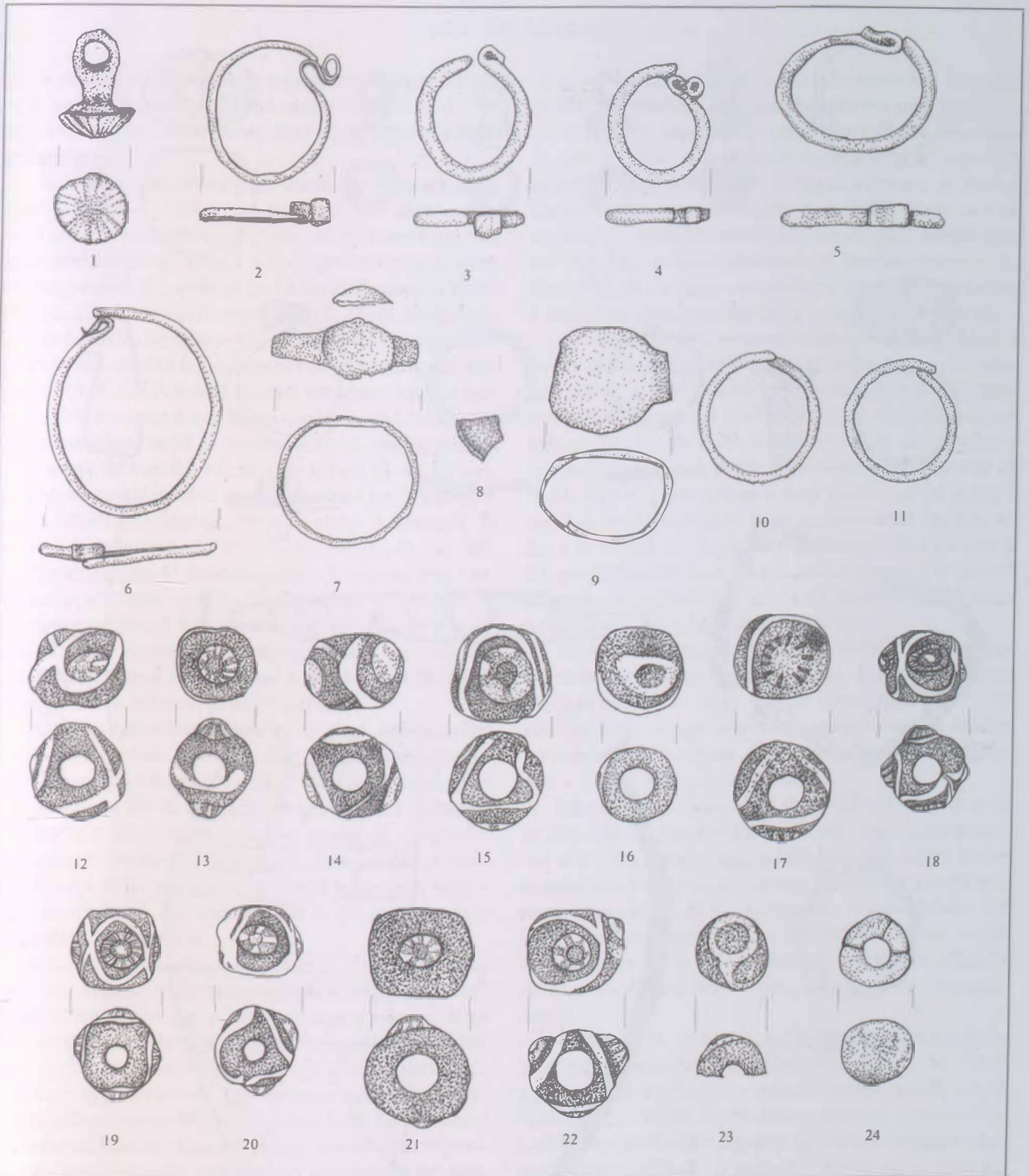
40. sír (2015.1.5., SNR24)

Nő, *adultus* (30–40 éves). Csv. h.: 86 cm, t.: Ny–K, sm.: 4–12 cm, sh.: 151 cm, ssz.: 70 cm. Erősen bolygatott és hiányos váz, melyet már a gépi humuszosítás, valamint korábbi rablás is érintett. A koponya hiányzik. A felsőtestből mindössze a jobb felkar, illetve alkar, valamint a lapocka és néhány csigolya maradt meg. A gerinc a 3–4 háti csigolyától kezdve lefelé van csak meg. A medencéből is szintén csak a jobb oldali lapát maradt a sírban. Az *in situ* jobb combcsont több részre törött, tetején néhány ujjcsont helyezkedik el. A bal oldali combcsontból csak néhány töredék maradt meg. Lekerekített sarkú téglalap alakú aknasírban feküdt, melynek alja enyhén ívelt és a lábak felé lejt.

Melléklete: nem volt.

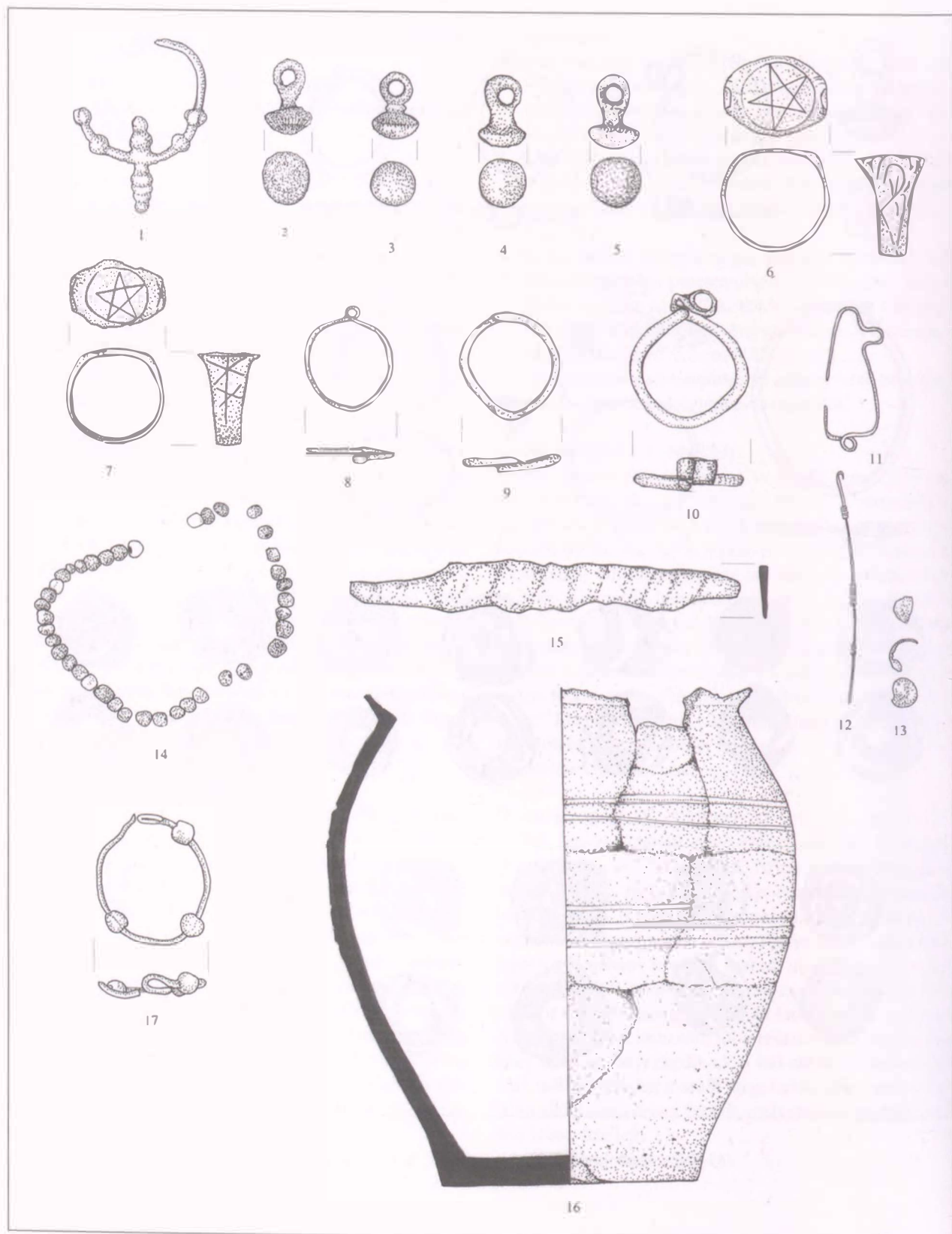
²³²⁹ Az antropológiai anyag feldolgozója nőneműnek vélte (HOM R. A. 5797-15.).

VIII. FÜGGELÉK

181. kép. A sírokból előkerült tárgyak, Köröm-Kápolna-domb

VIII. FÜGGELÉK

182. kép. A sírból előkerült tárgyak, Köröm-Kápolna-domb

117.3. ÉRTÉKELÉS

A 40 sírból álló temető nem tekinthető teljesen feltártának, mert a lelőhelynek lehet még folytatása a dombnak a szennyvíztisztító telep által eddig be nem épített területén.

A temetkezéseknél megfigyelhető egy fő sírsor, mely középen fut É–D-i irányban, valamint vele párhuzamosan két bizonytalanabban meghatározható kisebb sor, töle keletre és nyugatra. Ezen kívül nyugaton, délen és keleten négy külön sírcsoportot is el lehet különíteni. A keleti (11–12., 22. sír) és a déli csoporthoz (1., 17–18. sír) csupán 3-3 sír tartozik. Nyugaton két sűrűsödés is megfigyelhető, melynek délebbi tagja szintén csak 3 temetkezést tartalmaz (6–8. sír). A másik nyugati sírcsoport viszont már népesebb, összesen 8 temetkezés tartozik ide (28–35. sír). A csoportokon belül a tájolások közel megegyezők. A sírsorok legkeletibb részét 3 sír képezi (3–4., 16. sír), ez a legbizonytalanabban meghatározható sor, a temetkezések között itt a legnagyobb a távolság. A középső, fő sírsor a legnépesebb (2., 10., 13–14., 19–21., 23., 36. 38., 40. sírok összesen 11 temetkezéssel). A nyugati sort 5 temetkezés képviseli (24–26., 37., 39. sírok).

A temetkezések tájolása zömmel Ny–K-i, de a nyugati és a déli sírcsoportnál megfigyelhető, hogy inkább a domborzati viszonyokat, tehát a domb szélét tartották irányadónak a halottak sírba fektetésénél.

A feltárt temetőrészletben a női sírok számszerűen felülreprezentáltak. A 33 biztosan meghatározható sírből 23-ban nyugodott nő, s csak 10-ben férfi. Korcsoport tekintetében a 20–40 év közöttiek képviselik a többséget 15 fővel (12 nő, 3 férfi). A 40–60 közöttiek a második legnépesebb csoport 14 fővel (8 nő, 6 férfi). Három esetben (2 nő, 1 férfi) pedig a 60 év feletti korosztály képviselői kerültek elő. Egy csecsemősír és két gyermeksír is előkerült a feltárásokon.

A keleti sírcsoportban egy *adultus* és egy *maturus* korú nő, valamint egy *maturus* korú férfi nyugodott. A déli sírcsoportba egy *adultus* nő és egy *maturus* korú férfi került, valamint egy meghatározhatatlan nemű felnőtt. A délnyugati sírcsoportban egy *adultus* korú férfi, valamint egy *senium* és egy *maturus* korú nő feküdt. A nyugati sírcsoportban két *adultus* korú nő, valamint két *adultus*, három *maturus* és egy *senium* korcsoportba sorolható férfi volt, valamint egy meghatározhatatlan nemű váz. A keleti sírsor, mely meglehetősen hézagos, két *adultus* nőből és egy *infans* gyermektől áll. A középső sírsor hét *adultus* nőből, egy *adultus* férfiból, egy *maturus* nőből és egy *senium* nőből, valamint egy gyermeksírből áll. A nyugati sírsorban a legvegyesebb a kor-

csoportok megoszlása: minden korcsoportból feküdtek itt nők, továbbá egy csecsemősír tartozik még ide.

A testeket lekerekített sarkú aknasírokba fektették, de sok esetben nem lehetett megfigyelni a sírgödörök széleit a földmunkagépek bolygatásai miatt. A sírokat sárgásbarna agyagos altalajba mélyítették. Koporsós temetkezésre utaló közvetlen fanyomok vagy szegek nem kerültek elő. A halottakat viszont lefelé csavarva temethették el. A lábak összekötözésére utaló lábtartást 9 helyen tudunk megfigyelni a vizsgálható eseteknél.

A vázak hanyatt, nyújtott testhelyzetben feküdtek a sírokban, karjaik szintén nyújtott helyzetben a test mellett voltak a vizsgálható temetkezésekből 19 esetben. Ettől eltérő kartartási mód több helyen is megfigyelhető volt. A 20., 25. és a 29. sírban az egyik kéz nyújtva a test mellett, a másik pedig a medencén helyezkedett el. A 14. sírban a jobb alkar a hasi részen, a bal pedig a mellkas bordáin feküdt. A medencecsontra hajlított alkar a 3., 11., 23. és 26. síroknál fordult elő. Egy esetben, a 24. sírnál az alkar csontjai a mellkasi részen, a bordákon keresztelték egymást. A 12. és 19. síroknál a jobb alkar a mellkast, a bal a hasi részt keresztelte.

A temető 40 sírjából mindössze 10-ben volt tárgyi lelet, melyek zömében ékszerek voltak. Két esetben került elő csak használati tárgy, vaskes formájában (13.,²³³⁰ 38. sír) egy férfi- és egy női sírből, mindketten az *adultus* korcsoporthoz tartoztak. Étel- és italmelléklet adására utal a 38. női sírban előkerült fazék.

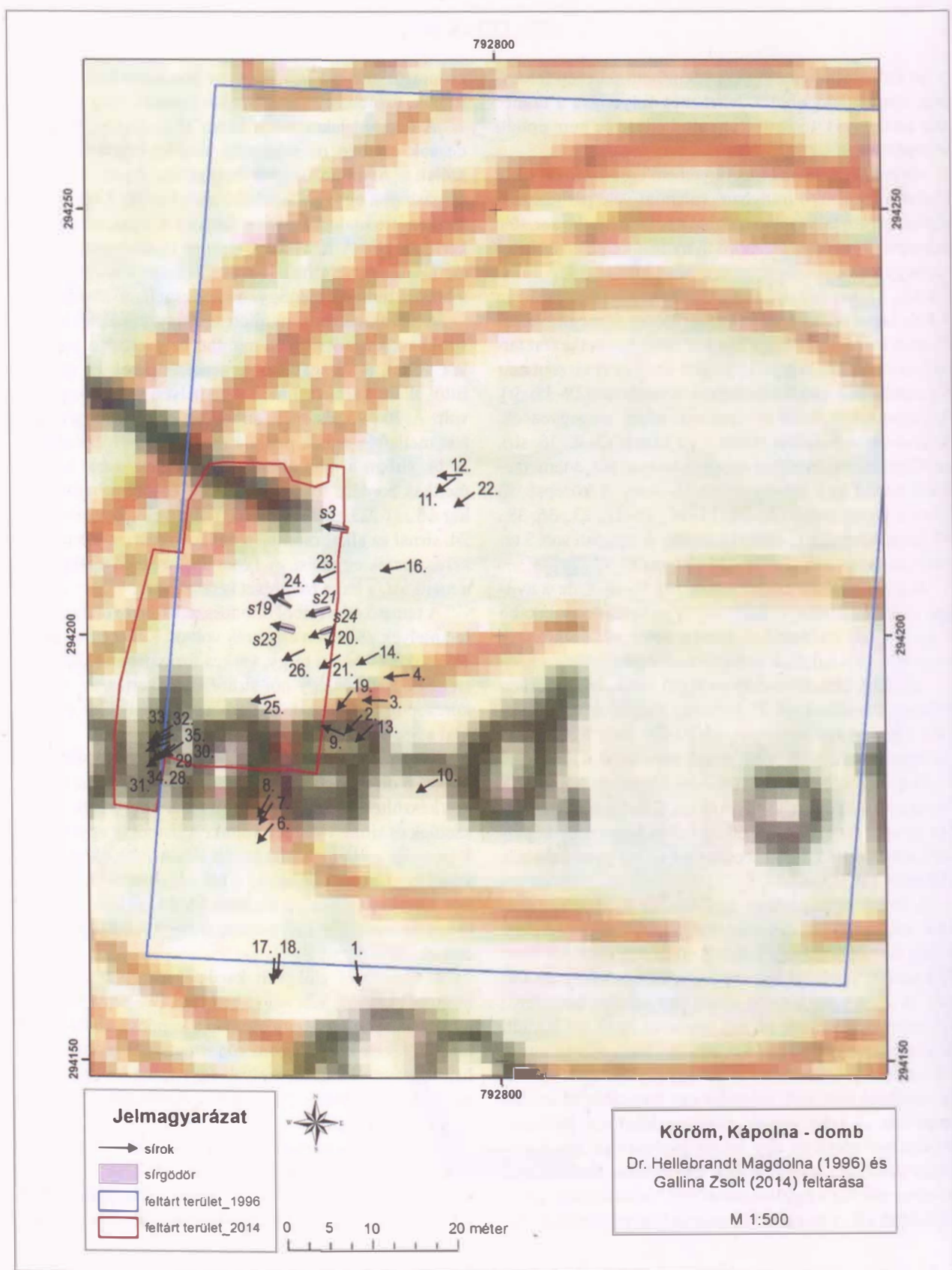
Köröm-Kápolna-dombon összesen két női sírban (8. és 33.) 6 db S-végű karika került elő. Ezek mind bronzból készültek, kerek vagy ovális alakúak, kerek átmetszetűek és sima S-végűek voltak. A hatból öt egyetlen sír koponyája mellett (8. sír) került elő. A jobb oldalon két, közel egyforma nagyságú, a bal oldalon három, a váll felé növekvő átmérőjű darabok. A 33. sírban előkerült darab másodlagos helyzetben, a bordasoron helyezkedett el.

A temetőből előkerült karikaékszerek mindegyike bronzból készült. Két női sírban (20., 24. sír) volt 2-2 db a fülek körül, illetve egy esetben a koponya alatt, a nyak tájékán. Ezek közül három kör átmetszetű bronzdrótból hajlított nyitott karika, melyek egyenesen levágott végei egymásra hajlítottak. A negyedik darab egyik vége kis hurokban végződik.

A fülbevalók három típusa is jelen van a temetőben. A gömbös (23. sír), gömbsorcüngős (37. sír) és a hurkos-kampós (38. sír) bronzból készült darabokból csak 1-1 db volt a három különböző korosztályhoz tartozó nő

²³³⁰ Itt viseleti helyzetben, deréktájékon.

VIII. FÜGGELÉK

183. kép. Temetőterkép. Köröm-Kápolna-domb

VIII. FÜGGELÉK

sírban. Két esetben a csecsnyúlvány mellett, egy esetben pedig a koponya helyén feküdtek.

A nyakat díszítő üvegyöngyök két formája fordult elő a temetőben, két női sírban (23., 37. sír). A nagy méretű (átm.: 1,3–1,4 cm, m.: 1,3–1,4 cm) opak üvegyöngyök, melyek feketék, valamint barnásak, lapított gömb alakúak, fehér, kereszteződő hullámvonalas díszítésűek, melyek közeiben 1-1 közepén fehér, körülötte vörös alapon fehér sávokkal díszített kidomborodó sugaras virágszem látható. A 13 szemből álló gyöngysor a *senium* korú nő nyaka környékén került elő (23. sír). A 44 db, apró szemű zöld üvegyöngyből álló gyöngysor, mely a *juvenis* korú váz nyaka körül feküdt (37. sír), jellemző a korszak gyermeksíreire.

A ruházathoz tartozó, bronzból öntött fülesgombok két női sírből kerültek elő (3. és 23. sír). Mind az 5 példány gomba alakú, sugarasan díszített.²³³¹ A 3. sírban talált 1 db a váz bal válla környékén került elő. A 23. sír 4 db gombja pedig a váz bal oldalán, a gerincoszlop mentén feküdt.

A temetőből előkerült 4 db gyűrű mindegyike pántgyűrű volt. Ezek közül a 8. sír jobb kezén lévő egy kék kövel díszített példány. A 19. sírből jobb kéz környékén díszítetlen fejes gyűrű feküdt. A 23. sír mindkét kezén 1-1 pentagrammával díszített gyűrű volt.

A Köröm-Kápolna-dombon feltárt temető sírjainak vizsgálata során megállapítható, hogy a sírok közül kevés tartalmazott tárgyi leletanyagot, s azok is szinte kizárólagosan viseleti tárgyak és ékszerek voltak. Egy esetben fordult csak elő halotti áldozatra utaló jelenség: ez a 38-as sírből előkerült kis méretű fazék, melyet a halott fejénél helyeztek el.

A leletek előfordulása és a sírok csoportjainak, sorainak összevetésekor láthatjuk, hogy a keleti és a déli sírcsoportban egyáltalán nem kerültek elő leletek a sírokból. A nyugati sírcsoportban már előfordult egy lelettel bíró sír is. A délnyugati sírcsoportban azonban volt egy viszonylagosan gazdag sír. A legtöbb lelettel rendelkező, valamint a leggazdagabb sírok a középső és a nyugati sírsorban voltak megfigyelhetőek. Egy kivétellel az összes tárgyi lelettel bíró sír nőkhöz tartozott.²³³² Külön kiemelő a 8. (5 db S-végű karika és 1 db köves gyűrű), a 23. (szemes gyöngyökből álló gyöngysor, fülbevaló, fülesgombok és 2 db gyűrű), valamint az 37. sírok (ez utóbbiban fülbevaló, apró szemű gyöngyökből álló gyöngysor került elő), melyek a temető leggazdagabb sírjainak számítanak.

A leletanyag és a temetkezési szokások alapján a Köröm-Kápolna-dombon eddig feltárt sírokba egy szegényebb közösség elhunyt tagjait temethették a 10. század végétől a 11. század folyamán.

117.4. IRODALOM

HOM R. A. 797-69.; HOM R. A. 2674-99.; HOM R. A. 5701-15.; HOM R. A. 5780-15.; HOM R. A. 5797-15.

118. RÁSONYSÁPBERENC-SZŐLŐ ALJA

Horváth Antónia – Horváth Ciprián

118.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A településtől északnyugatra, a Vasonca-patak jobb partján található É–D-i irányú domb keleti irányban kinyúló, félköríves alaprajzú, a domb tetejét és lejtős oldalát magába foglaló területén a rásonysápberenci záportározó építése során végzett a humuszoláshoz kapcsolódó régészeti szakfelügyeletet 2013. október 24. és november 4. között Csengery Piroska, L. Hajdú Melinda és Horváth Antónia; ezt követően pedig 2014. április 3. és július 14. között megelőző feltárást. A munka során neolit, bronz-, vas-, császár-, avar, honfoglalás és

184. kép. Rásonysápberenc-Szőlő alja (1:10 000)

²³³¹ A 23. sír három példánya erősen kopott.

²³³² A leletek előfordulása a sírsorokon és csoportokon belül a korszakokkal való összevetésnél nem hozott számottevő eredményt.

VIII. FÜGGELÉK

Árpád-kori telepjelenségeket dokumentáltak. A munkálatokhoz kapcsolódó műszeres kutatás során pedig szórvány leletként került elő egy csörgő, egy gyűrű, nyílcsú-

csok és egy kis méretű ólomkereszt is, melyek vizsgált korszakunkba sorolhatók.²³³³

119. EDELÉNY-BORSODI FÖLDVÁR, ESPERESI TEMPLOM

Kovács László

119.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórvány érmelelet. Az Árpád-kori földvár belsejének északi részén 1992–1993-ban Wolf Mária által feltárt esperesi

templom északi oldalfalának omladékai között előkerült, a miskolci Herman Ottó Múzeumba szállított leletek.

119.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Vállába kovácsolt fülű, rézdrót berakásos szárú, a 11. század második felére keltezhető kengyel (HOM R. Gy. ltsz. 96.1.670.).

2. Salamon (1063–1074) CNH. I. 22. (1) = H17 meglehetősen rossz állapotú denára (HOM R. Gy. ltsz. 96. 1. 671.).²³³⁴

120. EDELÉNY-BORSOD, REFORMÁTUS TEMPLOM

Kovács László

120.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Temetői szórvány érmelelet a vár sáncától délnyugatra, 100 méterre, a mai református templom mellett Wolf Mária által a várnépek templomának 77 sirig feltárt

templom körüli temetőjéből. A feltárást Wolf Mária vezette, 1999-ben. A leletanyag a Herman Ottó Múzeumban van, leltározatlan.

120.2. LELETLEÍRÁS

1. II. Béla (1131–1141) CNH. I. 59. (1) = H50 denára (HOM R. Gy. leltározatlan).²³³⁵

121. FELSŐZSOLCA-VÁRDOMB

Kovács László

121.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szórvány érmelelet, amelyre 1988-ban Wolf Mária terpebejáráson Árpád-kori cserepes környezetben bukkant

Zsolca 11–12. századi elődjének területén.

²³³³ CSÉNGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2014; CSÉNGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2016.

²³³⁴ WOLF 2019, 269, 172. kép (kengyel), 173. kép (denár).

²³³⁵ WOLF 2019, 286, 287, 286, 183. kép.

VIII. FÜGGELÉK

121.2. LELETLEÍRÁS

I. 12. századi anonim denár CNH. I. 79. (1) = H95 (HOM R. Gy. Itsz. 88.20.20.).²³³⁶

121.3. IRODALOM

HOM R. A. 1995-87.

122. SÁROSPATAK-PÁTERHOMOKA

Kovács László

122.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Szörvány érmelelet, amely „1807 körül találtatott Bodrogközön, Zemplin vármegyében, az úgy nevezett pater' homokán [azaz a várostól délkeletre, a Füzes-ér mentén],²³³⁷ ez először Nagy Ferencz' sárospataki colleg. prof. kezébe, innen Fáy János' debreceni polgármester'

birtokába került, ennek elhunytá után egész pénzgyűjteményével Promber Antal bécsi régiségkereskedő vette meg, kitől azt 1841-ben Kiss Ferencz váltá meg.”²³³⁸ Kiss Ferenc gyűjteményéből a MNM Éremtárába került, ahol azonosíthatatlanná vált.

122.2. LELETLEÍRÁS

I. I. Géza (1074–1077) CNH. I. 24. = H19 denára (MNM Itsz. ? – az egykori Kiss Ferenc-gyűjteményből azonosíthatatlanná vált).

123. TISZAKESZI

Kovács László

123.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

Ismeretlen körülmények között előkerült szörvány érme a Herman Ottó Múzeum éremtárában, az esetleges

összetartozásuk ismerete nélkül, 1902. évi beletárolással.²³³⁹

123.2. LELETLEÍRÁSOK

1. I. László (1077–1095) CNH. I. 31. (1) = H25 típusú denára (HOM Éremtára Itsz.: 75.49 [1902/3043]).

2. Kálmán (1095–1116) CNH. I. 49. (1) = H41 típusú denára (HOM Éremtára Itsz.: 75.67 [1902/3045]).

3. Kálmán (1095–1116) CP 2(1) = H42 típusú denára (HOM Éremtára Itsz.: 75.68 [1902/3046]).

²³³⁶ Az érmét II. Béla vereteként közölte: Wolf 1992, 126, 128; Wolf 1994.

²³³⁷ Vö. <https://terkepem.hu/utvonalterv/auto/3950-sarospatak-paterhomok,48.284424,21.627769#!0,1!p=12/48.2945/21.5860> (letöltve: 2020. április 22.).

²³³⁸ Rupp 1841, 28: Nr. 2, II. tábla 35. – Rupp típusainak CNH megfeleltetése: Lakos 1958.

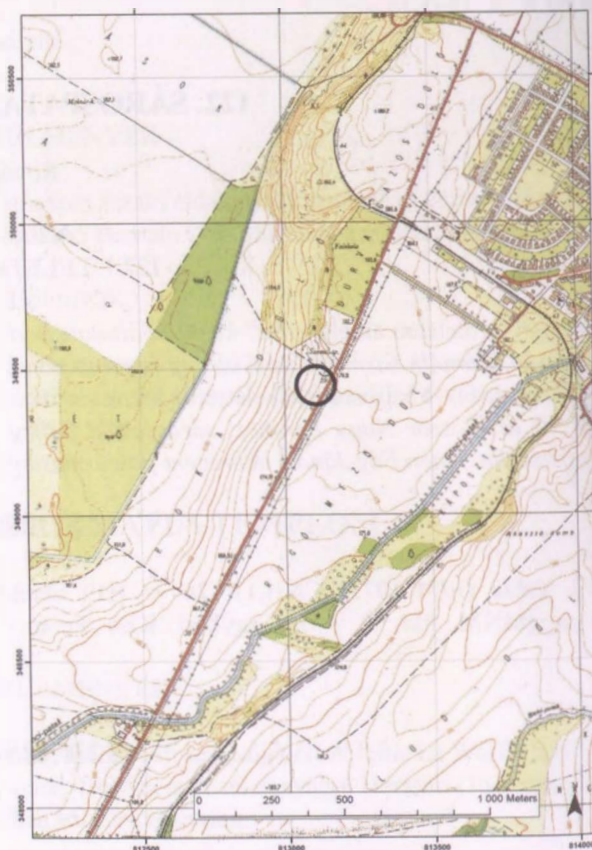
²³³⁹ Az érmékre Révész László hívta fel a figyelmet, ezeket a HOM Éremtárában Csengeri Pirokka találta meg, a meghatározást lehetővé tevő fotókat pedig Mátyás András Jakab küldte meg. Mindannyiuk szíve szegét ezúton is megköszönöm.

124. GÖNC, RÓKA-DÜLŐ

Pusztai Tamás

124.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

2018 januárjában egy új leletegyüttessel gyarapodott a miskolci Herman Ottó Múzeum honfoglalás kori gyűjteménye. Molnár András gönci gyűjtő²³⁴⁰ 15 tárgyat adott át a múzeumnak, melyeket elmondása alapján évekkel korábban, Gönc határában, a Róka-dülőben talált. Akkor legalább 2 sír leletei kerültek elő, az egyikben lócsontok is voltak.²³⁴¹ 2 zablát, 4 kengyelt (egyet töredékesen), 2 vascsatot, 4 nyílhegyet, valamint – elmondása szerint ugyanezen sírokban talált – 3 edényt adott át a múzeumnak. A helyszínt 2018 januárjában jelen sorok szerzője közösen megtekintette a gyűjtővel. Az általa a leletek találási helyeként megmutatott terület a Hernád folyó keleti teraszának peremén helyezkedik el. Egy északnyugati kitérű lejtős domboldal, mely 25 méterrel magasodik a Hernád folyó ártere fölé. További régészeti leleteket a felszínen akkor nem találtunk.

185. kép. Gönc, Róka-dülő (1 : 10 000)

124.2. LELETLEÍRÁSOK

1. Vasból kovácsolt csikózábla. A szájvasak átmeteszete téglalap, a kerek zablakarikák laposra vannak kovácsolva. H.: 24,8 cm [187. kép 1].²³⁴²
2. Vasból kovácsolt csikózábla. A szájvasak átmeteszete kör, a kerek zablakarikák laposra vannak kovácsolva. H.: 24,1 cm [187. kép 2].
3. Téglalap alakú vascsat. A csatpecsek utolsó harmada elgörbült. A csatpest laposra kovácsolt, a felső oldala enyhén domború. M.: 7,1×4,6 cm [187. kép 3].
4. Téglalap alakú vascsat. A csatpecsek a vége felé enyhén elvékonyodik. A csatpest laposra kovácsolt. M.: 5×4,1 cm [187. kép 4].
5. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Enyhén trapéz alakú fülén a kengyelszj számára keskeny áttörés. A fül a kengyel lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója ívelt, középen alul egy külön bordával erősített. M.: 10,2×11,6 cm [187. kép 5].
6. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Téglalap alakú fülén a kengyelszj számára keskeny áttörés. A fül a kengyel lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója ívelten indul, de hiányzik. M.: 10,4×11 cm [187. kép 6].
7. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel. Minden oldalán lekerekített téglalap alakú fülén a kengyelszj számára

²³⁴⁰ Molnár András, Gönc, Károly Gáspár utca 50.

²³⁴¹ A tárgyak előkerülési helyéről a gyűjtő először azt mondta, hogy a víz mosta ki a leleteket, míg egy másik mondatából az derült ki, hogy egy hegyes vastárgyat szűrt le a földre, és azzal húzta ki ez egyik zablát.

²³⁴² A tárgyak rajzait a Herman Ottó Múzeum grafikusai, Nagy S. József készítette.

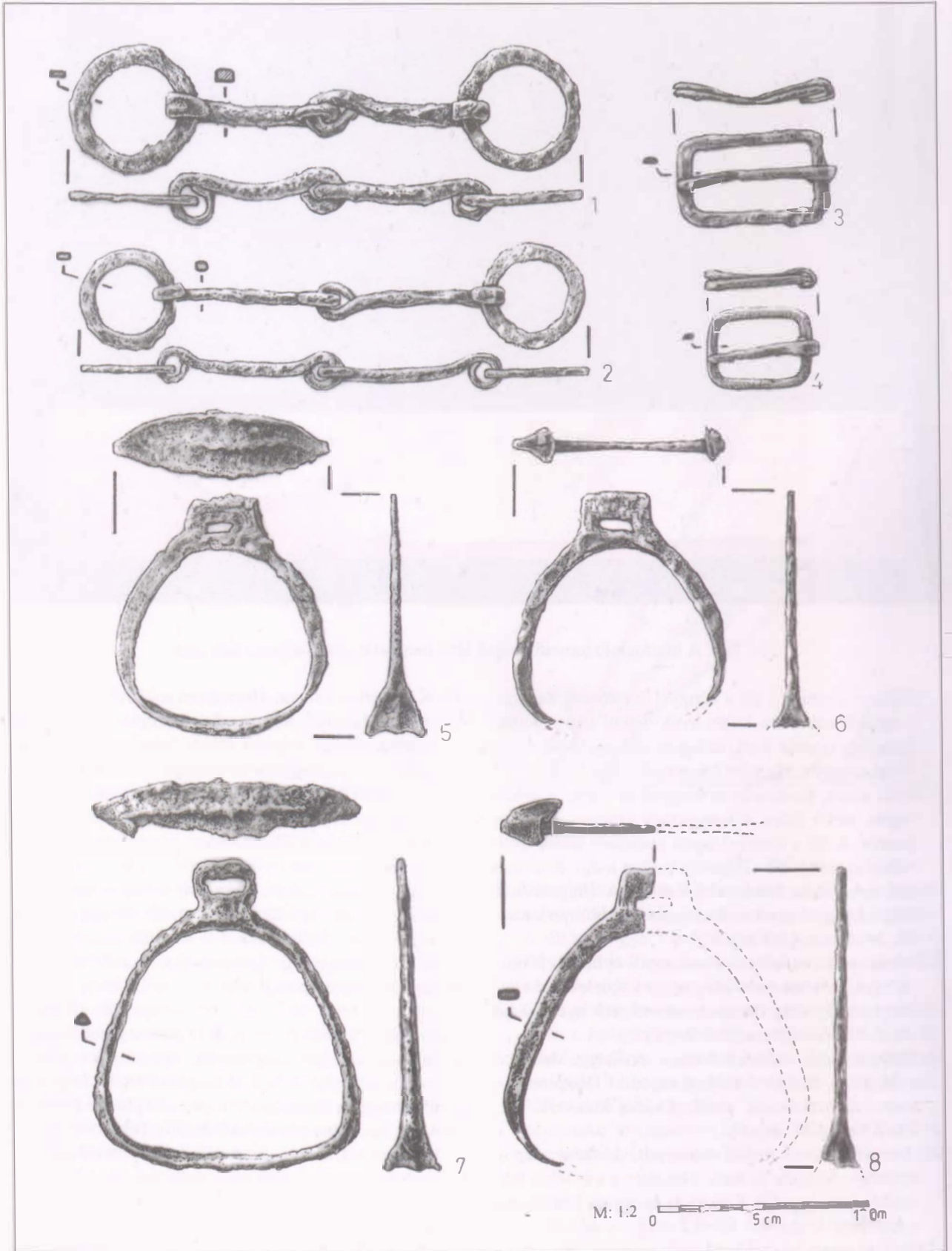
186. kép. A honfoglaló temető gyűjtő által meghatározott helye és helyzete

keskeny áttörés. A fül a kengyel háromszög keresztmetszetű száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója enyhén ívelt, középen alul egy külön bordával erősített. M.: 15×12,8 cm [187. kép 7].

8. Körte alakú, kovácsoltvas kengyel töredéke. Enyhén trapéz alakú fülén a kengyelszija számára keskeny áttörés. A fül a kengyel lapos száraihoz külön nyak nélkül kapcsolódik. Talpalója ívelten indul. Középen alul egy külön bordával erősített. A függesztőfül fele, a kengyel egyik szára és a talpaló közepe hiányzik. M.: 14 cm [187. kép 8].
9. Deltoid alakú, vasból kovácsolt, lapos nyílhegy. Vágóéle rövid, enyhén ívelt. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Hengeres átmetszetű nyéltüskéje rövid. M.: 7,6×3,2 cm [188. kép 1].
10. Deltoid alakú, vasból kovácsolt nyílhegy. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Hengeres átmetszetű nyéltüskéje rövid. Csúcsa hiányzik. M.: 7,8×2,9 cm [188. kép 2].
11. Deltoid alakú, vasból kovácsolt, keskeny, lapos nyílhegy. Vágóéle hosszú. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Csúcsa és hengeres átmetszetű nyéltüskéje letört. M.: 5,3×2,2 cm [188. kép 3].
12. Deltoid alakú, vasból kovácsolt, keskeny, lapos nyílhegy. Metszete a vágóélek felé enyhén keskenyedik. Nyéltüskéje letört. M.: 5,3×2,4 cm [188. kép 4].

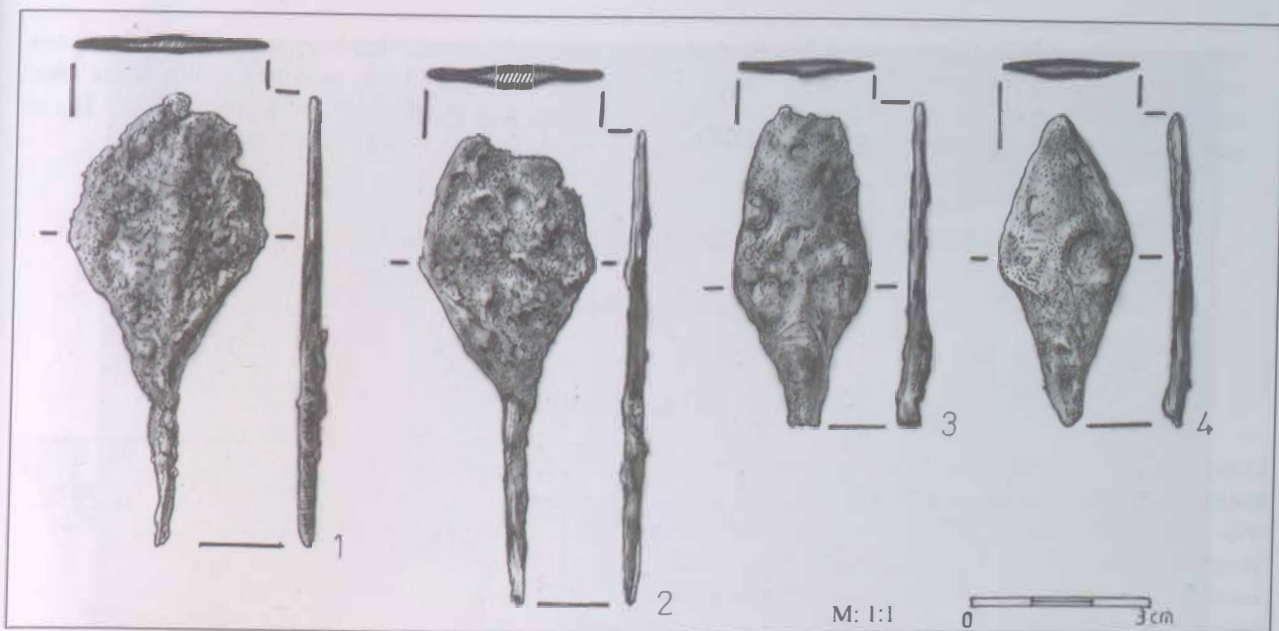
13. Kis méretű csupor. Homokkal soványított, kézikorongon készült, feketésszürke színűre égetett, kis méretű csupor. Talpától fölfelé haladva fokozatosan szélesedik, legnagyobb szélességét az edény középvonalánál fölött éri el. Nyaka a talpához mérten szélesebb. A pereme enyhén kihajló, lekerekített szélű. Vállán és hasán egymás fölött az edény testén körbefutó, bekarcolt hullámvonalköteg díszítés, a has alatt pedig ugyancsak körbefutó, bekarcolt párhuzamos vonalköteg díszítés található. Enyhén kihajló peremének teljes belső oldalát bekarcolt vonalkötegminta fedi. M.: 11,9 cm, sz. átm.: 9,6 cm, f. átm.: 6 cm [189. kép 1].
14. Kis méretű csupor. Homokkal soványított, kézikorongon készült, vörösesbarna színűre égetett, kis méretű csupor. Hordó formájú edény, húzott gömbös testű, talprésze jelentősen szélesebb, mint a nyaka, a pereme rövid, enyhén kihajló, lekerekített szélű. Talprésze díszítetlen, a hasvonal alatti és a váll közötti területet 4 sor, az edény oldalán körbefutó, bekarcolt vonalköteg minta díszíti. Enyhén kihajló peremének teljes belső oldalát bekarcolt vonalkötegminta fedi. M.: 10,2 cm, sz. átm.: 4,8 cm, f. átm.: 6 cm [189. kép 2].
15. Kis méretű füles korsó. Finom homokkal soványított, kézikorongon készült, jól égetett, sárgásbarna színű, fényes felületű korsó. Az enyhén felfelé húzott gömbös testű korsónak rövid talpgyűrűje van, rövid

VIII. FÜGGELÉK

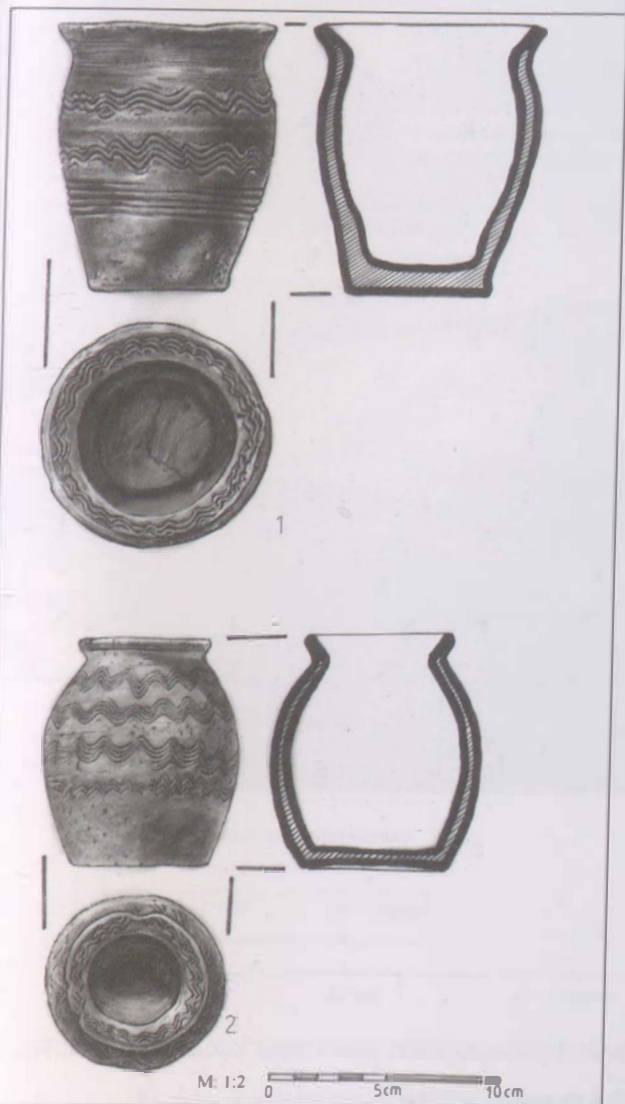

187. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

VIII. FÜGGELÉK

188. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

190. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

189. kép. Gönc, Róka-dűlő: az előkerült leletek

nyaka kúposan szűkül össze, száját félkör keresztmetszetű gyűrűvel emelték ki. Hurkaszzerű, bordázott füle a vállból indul, az edény szájának magasságáig felhúzott és a perem alatt csatlakozik az edény

nyakához. A korszó hasán egymás fölött 5 finom borda fut körbe. A korszó nyakán és fülén barna színű engobe/angób. M.: 15,4 cm, legnagyobb sz.: 11 cm, sz. átm.: 3 cm, f. átm.: 5 cm [190. kép].

125. MUHI FALU 10–11. SZÁZADI TEMETŐJE

Pusztai Tamás–Horváth Antónia

125.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Muhi (Mohi) faluhoz köthető 11. századi temetőrészlet feltárását az M30-as autópálya építéséhez kapcsolódóan, 1995–1996-ban, valamint 2001-ben végezte a miskolci Herman Ottó Múzeum.²³⁴³ A kutatás során 32 temetkezést tártunk fel, melyeket a 11. századi temető részeként értelmezhetünk [191. kép].²³⁴⁴

Minden sírfolt stratigráfiai azonosító számot is kapott (pl. S2307). Amikor az adott föltről bizonyosodott, hogy sírhoz kapcsolódik, sírszámmal is elláttuk.

A 11. századi temetőrészlet területén található sírok többségét a későbbi, 13. századi település gödrei, cölöplyukai metszik, valamint a feltárt temetőrészlet déli felén a sírokat és az azokat vágó 13. századi objektumokat még a késő középkorban itt felépült házak padlója, omladéka is lefedte. A 11. századi temető ÉÉNy–DDK-i tájolású sírjai között előkerült egy téglalap alakú, sírformájúra kiásott gödör, melyben emberi csontvázat nem találtunk, csupán a gödör fenekén három ásóvasalatot (S2542: gödör).

A temetőrészlet keleti és déli széléit feltártuk. A temető északi és nyugati irányú kiterjedését viszont még nem ismerjük. Ugyanakkor tudjuk, hogy a középkorban hol állt a település temploma. A feltárt temetőrészlet a település későbbi temploma által kijelölt központjától, a faluból Ónod irányába vezető út északi oldala mentén, a településközponttól mintegy 200 méter távolságban helyezkedett el [192–193. kép].

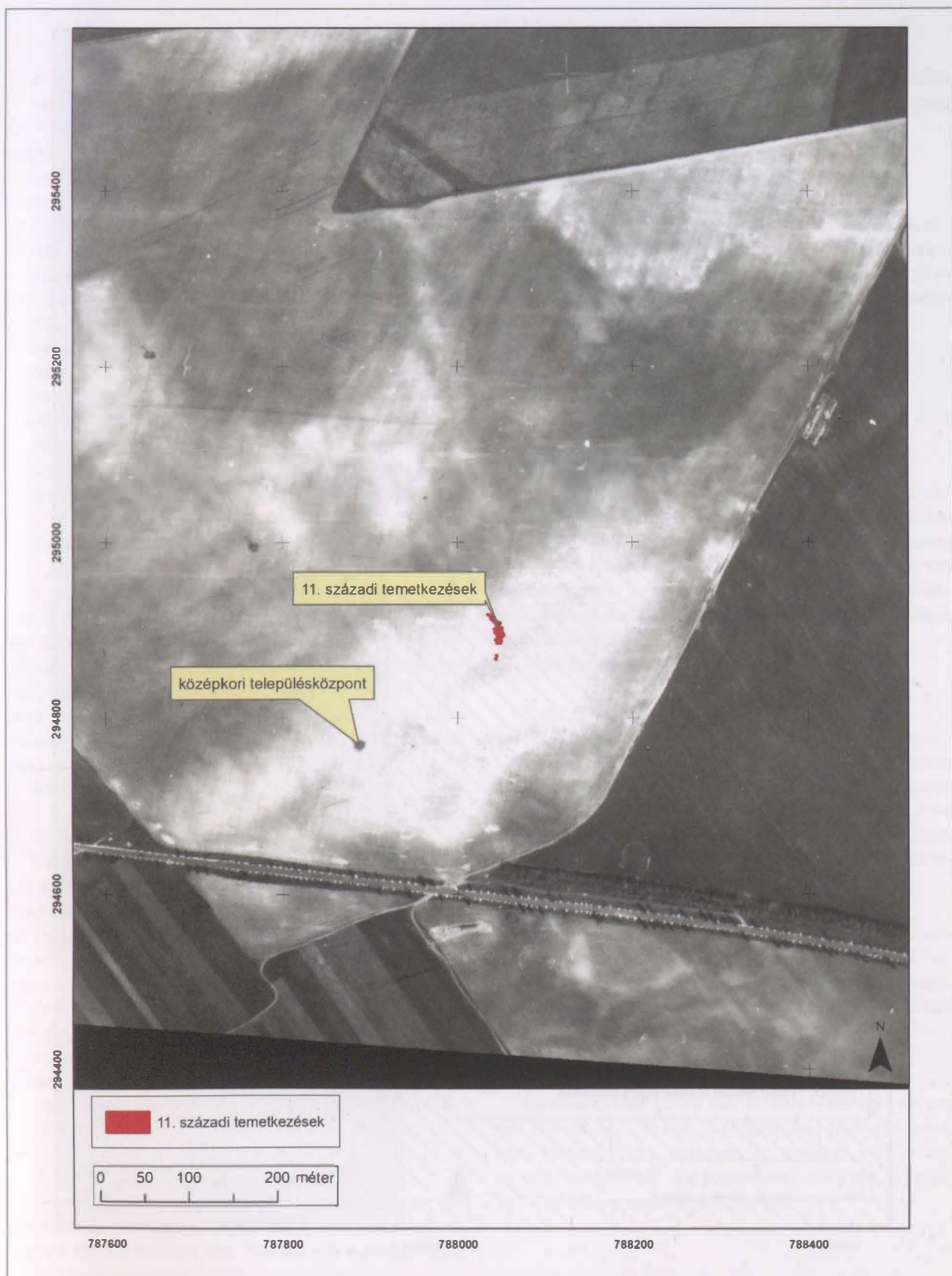

191. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének elhelyezkedése (1 : 10 000)

²³⁴³ A feltárásokat Pusztai Tamás vezette. Munkatársak voltak: Fischl Klára, Laszlovszky József, Tomka Gábor, Kulcsár Mihály és Grynaeus András. A leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumban található.

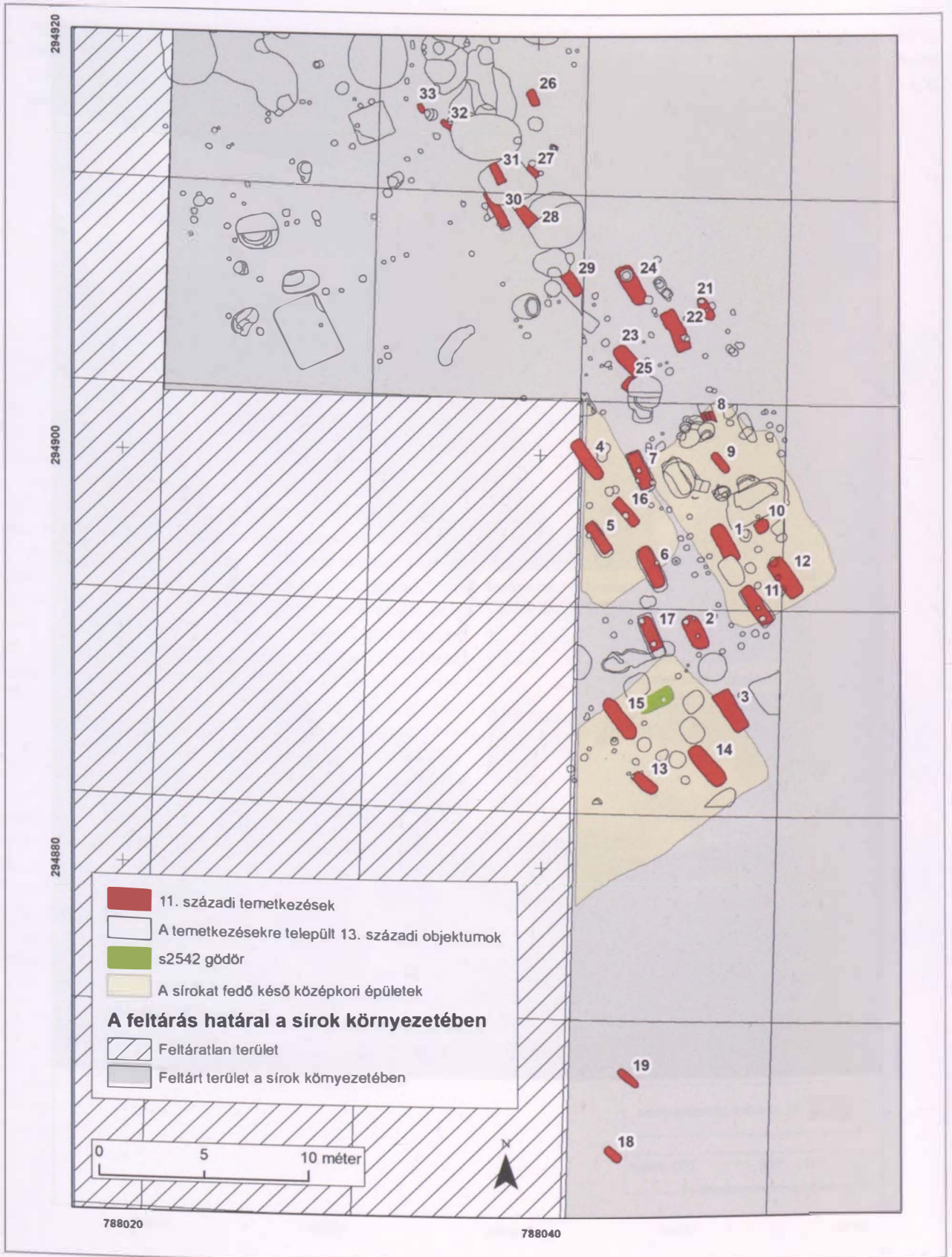
²³⁴⁴ Mivel a 20-as sírszám nem került kiadásra, így a sírok számozása 1-től 33-ig tart.

VIII. FÜGGELÉK

192. kép. A középkori településközpont és a 10–11. századi sírok elhelyezkedése ortofotón

VIII. FÜGGELÉK

193. kép. Muhi 10–11. századi temetőjében feltárt sírok elhelyezkedése

125.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír (S2307) [194. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 155 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 36 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 75 cm. Kissé bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz; bal karja, mely alkarcsontjának közepétől hiányzik, a test mellett található, míg jobb alkarja a combcsonton nyugszik. Jobb lábszára hiányzik, mivel egy gödröt ástak rá a sírra. Koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. A bal *mandibulán* egy kör átmetszetű, 0,3 cm vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, egyik végén egyenesen levágott, a másikon bordázott S-végű, nyitott karika volt. Átm.: 2,8×2,5 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2007.21.1.2307.1.) [199. kép 1].²³⁴⁵
2. Jobb combcsontjának medence felőli végénél egy ujjpercére ráhúzva került elő egy rombusz átmetszetű, az egyik végén kissé elhegyesedő, a másikon egyenesen levágott, szabályos kör alakú, bronzból készült nyitott karika. Átm.: 2 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2007.21.1.2307.2.) [199. kép 2].

2. sír (S2478) [194. kép]

Gyermek. Csv. h.: 121 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 31 cm, sh.: 191 cm, ssz.: 85 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal karcsontjai, bordasora, valamint gerincoszlopának középső része a bolygatás miatt hiányzik. Jobb karja a test mellett fekszik. Koponyája enyhén a jobb oldalára fordult, arccal előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.**3. sír (S2501) [194. kép]**

Felnőtt. Csv. h.: 160 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 34 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 71 cm. Erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bordái hiányoznak, gerincoszlopából csak két csigolya maradt meg. Karjai a test mellett fekszenek. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete:

1. A sír földjéből került elő egy háromszög átmetszetű bronzhuzalból készült, az egyik végén elhegyesedő, a másikon törött, több szálból sodrott fél karika. Átm.: 2,5 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2007.21.1.708.) [199. kép 12].

4. sír (S2528) [194. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 34 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 71 cm. Jó megtartású, anatómiai rendben, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal alkarja a medencéjén,

a jobb a test mellett nyugszik. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik, a bal oldala felé elmozdulva a helyéről. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.**5. sír (S2523) [194. kép]**

Felnőtt. Csv. h.: 145 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 45 cm, sh.: 189 cm, ssz.: 71 cm. A medencétől felfelé erősen bolygatott, hiányos, háton fekvő, nyújtott váz. Koponyája előre bukott, arccal előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.**6. sír (S2530)**

A sír adatlapja elveszett.

7. sír (S2531) [194. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 141 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 206 cm, ssz.: 68 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, háton fekvő, nyújtott váz. Gerincoszlopa hiányos, bordasora hiányzik, valamint a jobb alkarcsont is. Bal keze a test mellett fekszik. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör a láb felé szélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.**8. sír (S2646) [194. kép]**

Felnőtt. Csv. h.: 158 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 58 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, háton fekvő, nyújtott váz. Gerincoszlopa hiányos, bordasora hiányzik, valamint az alkarcsontok is. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör a láb felé szélesedő, lekerekített sarkú téglalap alakú, jobb lábfejenél ráástak egy gödröt a sírra.

Melléklete:

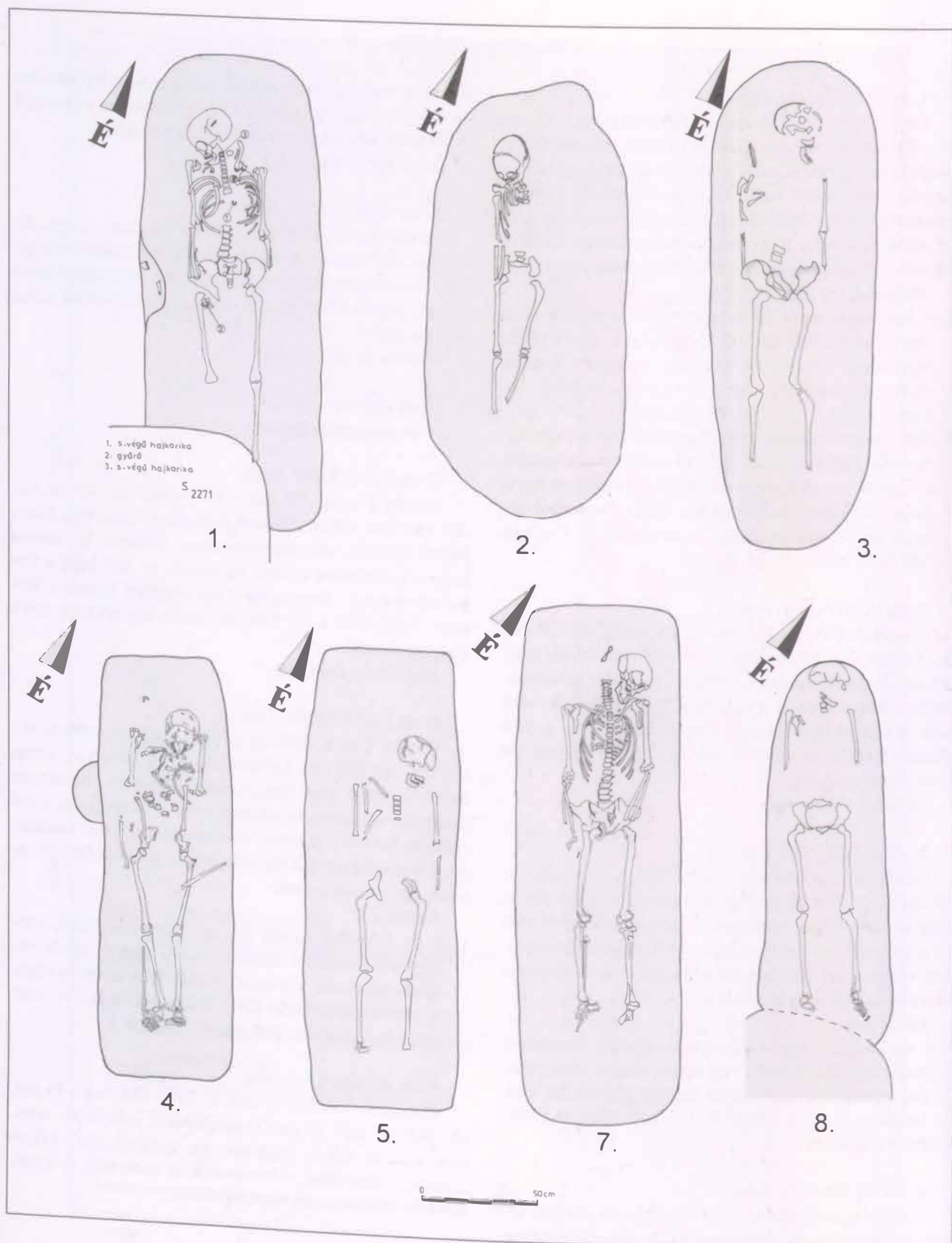
1. A sír földjéből került elő egy kör átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, egyik végén egyenesen levágott, a másikon sima S-végű, nyitott karika. Átm.: 2,1×1,5 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2007.21.1.2646.1.) [199. kép 4].

9. sír (S2508) [195. kép]

Gyermek. Csv. h.: 90 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 115 cm, ssz.: 45 cm. Jó megtartású, anatómiai rendben, hanyatt fekvő, csaknem ép, nyújtott váz. Alkarcsontjai hiányoznak. Arckoponyával előre néz. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

²³⁴⁵ A tárgyrajzokat Nagy S. József grafikus, a Herman Ottó Múzeum munkatársa készítette.

VIII. FÜGGELÉK

194. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (1–8. sír)

Melléklete:

1. A sír földjéből egy kör átmetszetű, vékony bronzhuzalból készült, ovális alakú, az egyik végén elhegyesedő, a másikon elkalapált, törött, eredetileg valószínűleg S-végű, nyitott karika. Átm.: 2,1×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2508.1.) [199. kép 11].

10. sír (S2539) [195. kép]

Valószínűleg gyermek. Csv. h.: nem mérhető, t.: ÉNy–DK(?), sm.: 67 cm, sh.: 67 cm, ssz.: 75 cm. A sír északi részére ráasott objektum csaknem teljesen megsemmisítette a vázat. Csak a medence és a hosszúcsonatok töredékei maradtak meg. Sírögödre talán lekerekített sarkú téglalap lehetett.

Melléklete: nem volt.

11. sír (S2554) [195. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 175 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 48 cm, sh.: 210 cm, ssz.: 75 cm. Erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Medencétől felfelé csak gerincoszlopának felső része, a kulcsontok és néhány töredékes borda maradt meg. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Jobb füle mellett egy kör átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, nyitott karika, melynek az egyik vége elhegyesedik, a másik pedig elkalapált és kissé felfelé pödrött. Átm.: 1,9×2,1 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2554.1.) [199. kép 5].
2. Koponyájának jobb oldalán, 10 cm-re tőle egy kör átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, ovális alakú, nyitott karika, melynek egyik vége elhegyesedik, a másik pedig elkalapált és kissé felfelé pödrött. Átm.: 1,8×2,3 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2554.1.) [199. kép 6].

12. sír (S2676) [195. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 188 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 50 cm, sh.: 235 cm, ssz.: 90 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz, a jobb felkarja hiányzik. A bal oldali bordasora és lábszárcsontjai bolygatottak. Jobb karja a medencén, a bal a test mellett feküdt. Koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik, kissé elmozdulva. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Bal válla mellett 1 db ovális átmetszetű bronzhuzalból készült, szabályos kerek alakú, mindkét végén elhegyesedő végű, nyitott karika. Átm.: 2,3×2 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2676.1.) [199. kép 9].
2. Koponyájának jobb oldalán, 10 cm-re tőle egy kis méretű, rossz állapotú, vékony bronzhuzalból készült, egyik végén törött, a másikon legömbölyített végű karika került elő [199. kép 10].

13. sír (S2545) [195. kép]

Gyermek. Csv. h.: 105 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 55 cm, sh.: 135 cm, ssz.: 61 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Hosszúcsonthai, illetve a medencecsont töredékei maradtak meg. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Mellékletei:

1. Hiányzó bordasorának felső részén egy kör átmetszetű, vékony bronzhuzalból készült, ovális alakú, az egyik végén egyenesen levágott, a másikon sima S-végű, nyitott karika. Átm.: 1,8×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2545.1.) [199. kép 7].
2. Az 1-es melléklettől jobbra, 10 cm-re egy kör átmetszetű, vékony bronzhuzalból készült, ovális alakú, az egyik végén egyenesen levágott, a másikon sima S-végű, nyitott karika. Átm.: 1,8×1,5 cm (HOM R. Gy. ltsz. 2007.21.1.2545.2.) [199. kép 8].

14. sír (S2544) [196. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 235 cm, ssz.: 82 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bordái hiányoznak, karjai a test mellett nyugsznak. Koponyája a jobb oldalára dőlve fekszik, kissé előre bukva. Erős gerincferdülése volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

15. sír (S2546) [196. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 190 cm (mérhető), t.: ÉNy–DK, sm.: 60 cm, sh.: 230 cm, ssz.: 58 cm. Erősen bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. A jobb oldali medence lapátja és combcsontja fekszik egyedül anatómiai rendben, a többi csontja a sírgödörben szétszóródott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

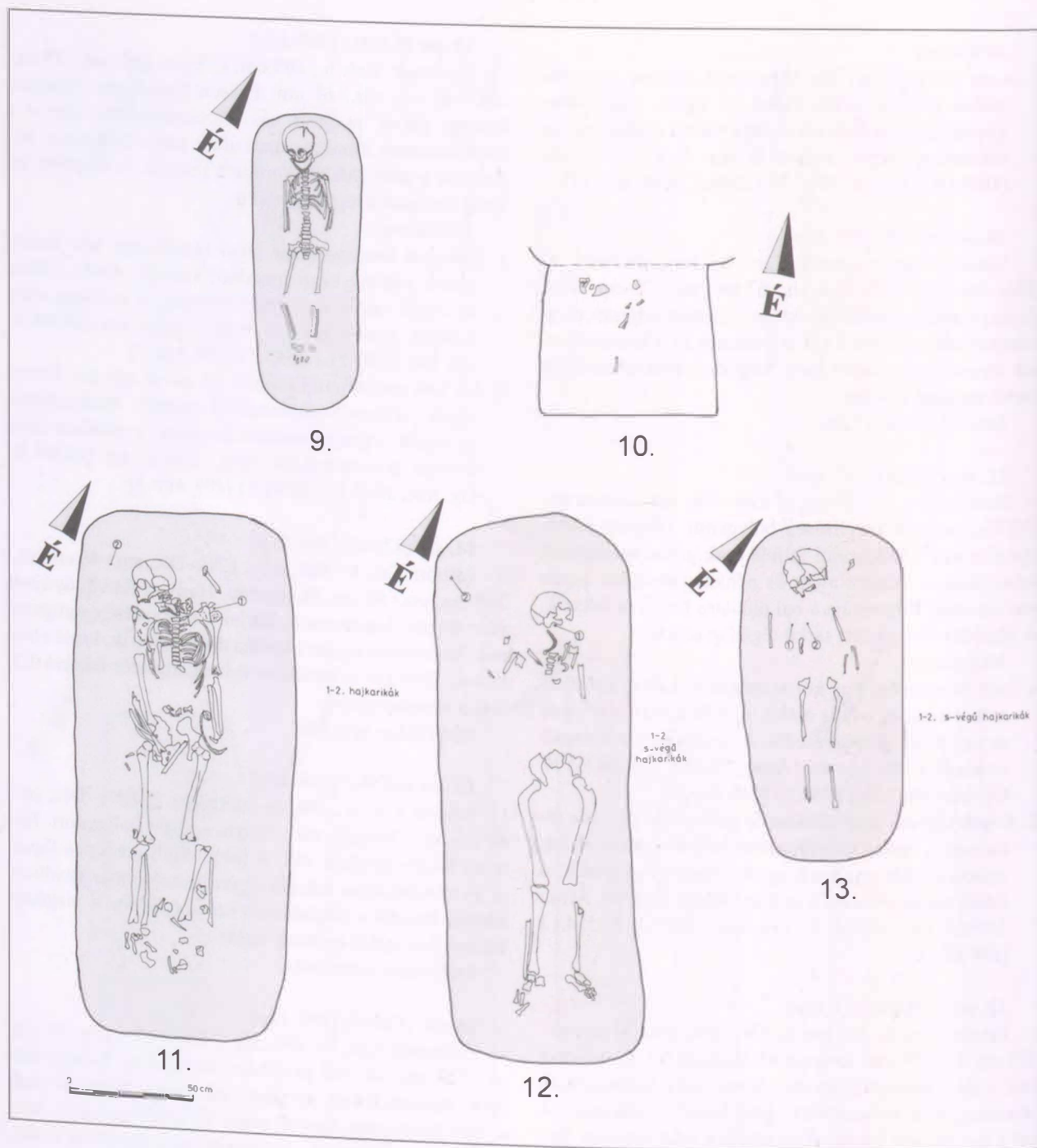
16. sír (S2540) [196. kép]

Gyermek. Csv. h.: 130 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 37 cm, sh.: 174 cm, ssz.: 48 és 32 cm. Bolygatott. Erősen hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Deréktól felfelé csak a jobb karcsontja maradt meg, az is elmozdulva. Medencecsontja hiányzik. Karcsontjainak töredékei a lábánál fekszenek szétszórva. Erősen töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, lépcsősen mélyül.

Melléklete: nem volt.

17. sír (S2532) [196. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 175 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 48 cm, sh.: 236 cm, ssz.: 70 cm. Csaknem ép, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal karja a medencén, a jobb a test mellett fekszik.

195. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (9–13. sír)

Koponyája a bal oldalára fordult. Gerincferdülése volt. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

18. sír (S2693) [196. kép]

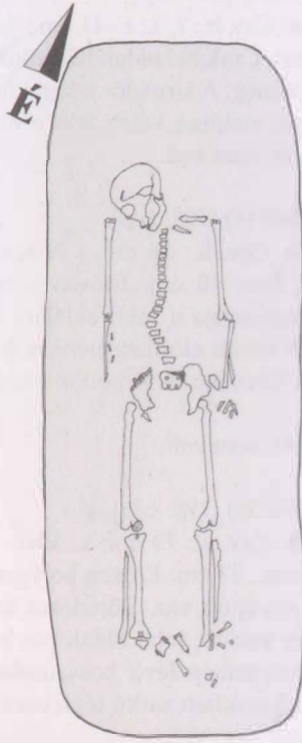
Gyermek. Csv. h.: 70 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 18 cm, sh.: 97 cm, ssz.: 44 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Pár bordája, illetve a felkar-csontjai maradtak meg, valamint lábainak elmozdult

töredékes csontjai. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

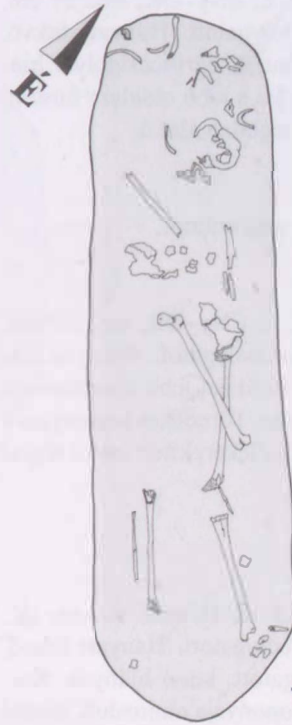
Mellékletei:

1. Koponyája két oldalán a nyaknál apró üvegyöngyök kerültek elő. Rossz állapotúak voltak, már nem vizsgálhatóak.
2. Arckoponyája bal oldalán karika került elő. Rossz állapotú volt, már nem vizsgálható.

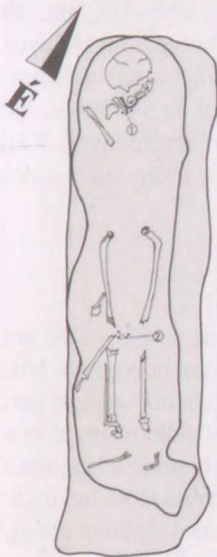
VIII. FÜGGELÉK

14.

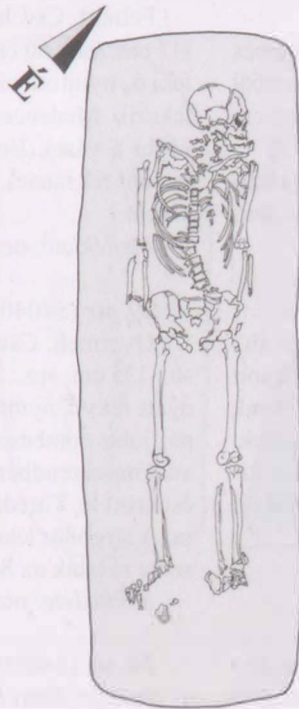

15.

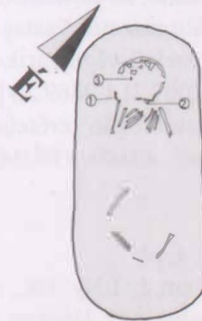

16.

1-2. gyöngyök

17.

18.

1-2. gyöngyök
3. haltkarika

196. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (14–18. sír)

19. sír (S2801) [197. kép]

Gyermek. Csv. h.: 135 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 27 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 49 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bordája, karcsontjai, gerincsigolyái hiányosak, elmozdultak. Koponyája a jobb oldalára fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

20. sír – nem adtuk ki ezt a sírszámot.

21. sír (S2868) [197. kép]

Gyermek. Csv. h.: 85 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 17 cm, sh.: 110 cm, ssz.: 46 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Pár bordája, jobb combcsontja és lábszárcsontjai maradtak meg. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

22. sír (S2869) [197. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 150 cm, t.: É–D, sm.: 40 cm, sh.: 235 cm, ssz.: 72 cm. Kissé bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Felsőteste bolygatott, kissé hiányos. Karjai a test mellett fekszenek. Koponyája elmozdult, arccal előre alakú. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fejénél kiszélesedik.

Mellékletei:

1. A koponya jobb oldalánál, az elcsúszott alsó állkapocs mellett egy kerek átmetszetű, vastag ezüsthuzalból készült, szabályos kerek S-végű karika. Átm.: 2,5 cm (HOM R. Gy. Itsz. 2007.21.1.2869.2.) [199. kép 3].
2. Négy lekopott metszőfogán erőteljes zöld elszíneződés utal obulus adásra (HOM R. Gy. Itsz. 2007.21.1.2869.1.).

23. sír (S2860) [197. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 165 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 48 cm, sh.: 205 cm, ssz.: 60 cm. Bolygatott. Hanyatt fekvő, nyújtott váz. Bal alkarja hiányzik, gerincoszlopa, bordái csak részben maradtak meg. Karjai a test mellett fekszenek. Koponyája a jobb oldalára fordult. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, fejénél kiszélesedik, lábánál ráástak egy gödröt.

Melléklete: nem volt.

24. sír (S2673) [197. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 110 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 40 cm, sh.: 170 cm, ssz.: 70 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Felkarjának és lábának hosszúcsontjai maradtak csak meg anatómiai rendben, a többi csontja, így a koponyája is hiányzik. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, kissé amorf.

Melléklete: nem volt.

25. sír (V/34) [197. kép]

Gyermek. Csv. h.: ?, t.: É–D, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Erősen bolygatott. Csak bal oldalára fordult töredékes koponyája maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú lehetett, melynek keleti felét elvágta egy gödör.

Melléklete: nem volt.

26. sír (S4035) [198. kép]

Gyermek. Csv. h.: 58 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 6 cm, sh.: 76 cm, ssz.: 40 cm. Erősen bolygatott. Hiányos. Töredékes koponyája a jobb oldalára fordulva fekszik. A lábársznél került elő még néhány bordája és néhány hosszúcsont töredéke. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

27. sír (S4036) [198. kép]

Gyermek. Csv. h.: 73 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 10 cm, sh.: 84 cm, ssz.: 37 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Töredékes koponyája, mely a jobb oldalára fordult, jobb oldali pár bordája és néhány bolygatott helyzetben lévő hosszúcsontja maradt meg. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

28. sír (S4037) [198. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 92 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 59 cm, sh.: 117 cm, ssz.: 60 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. Medencecsontja alatt az S4059-es objektum elvágta a vázat. Bordasora erősen hiányos. Karjai a test mellett fekszenek. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

29. sír (S4040) [198. kép]

Gyermek. Csv. h.: 126 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 15 cm, sh.: 135 cm, ssz.: 58 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Medencecsontja, gerincoszlopa, jobb combcsontja és bal felkarcsontja maradt meg anatómiai rendben, a váz többi része a láb jobb oldalához csúszott le. Töredékes koponyája előre bukott a mellkasra. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú, felső részére ráásták az S4059-es objektumot.

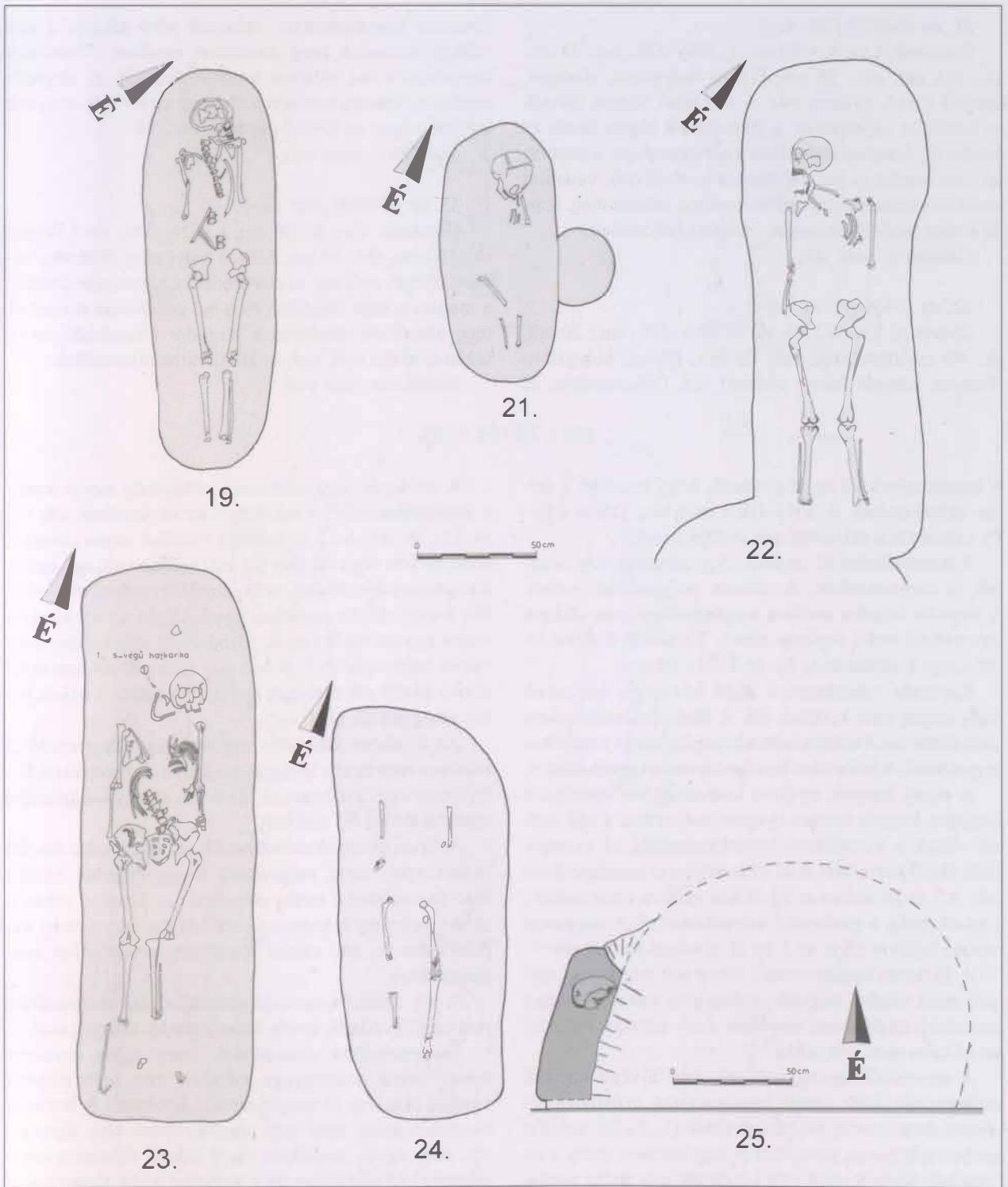
Melléklete: nem volt.

30. sír (S4055) [198. kép]

Felnőtt. Csv. h.: 133 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 51 cm, sh.: 192 cm, ssz.: 60 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Koponyáját és bal oldalát a medencecsontig elvitte az S4056-os ráásott objektum. Jobb karja behajlítva a hason pihenhetett, kissé bolygatott. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú.

Melléklete: nem volt.

VIII. FÜGGELÉK

197. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (19–25. sír)

31. sír (S4059) [198. kép]

Gyermek. Csv. h.: 105 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 13 cm, sh.: 125 cm, ssz.: 55 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. A váz felső részére ráásták az S4032-es objektumot, a lábészének végére pedig az S4056-ot. Anatómiai rendben a gerincoszlopa, karcsontjai, lábsontjai (a bal combcsont kivételével), valamint töredékes medencéje és gerincoszlopa maradt meg. Karjai a teste mellett fekszenek, nyújtott helyzetben.

Melléklete: nem volt.

32. sír (S4060) [198. kép]

Gyermek. Csv. h.: 98 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 20 cm, sh.: 90 cm (mérhető), ssz.: 40 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Felkarcsontjai és

lábainak hosszúcsontjai, valamint jobb alkarja a test mellett maradtak meg anatómiai rendben. Töredékes koponyája a bal oldalára fordulva fekszik. A sírgödör eredetileg lekerekített sarkú téglalap alakú volt, melyet a lábánál vágott az S4032-es objektum.

Melléklete: nem volt.

33. sír (S4061) [198. kép]

Gyermek. Csv. h.: 60 cm, t.: ÉNy–DK, sm.: 39 cm, sh.: 180 cm, ssz.: 65 cm. Erősen bolygatott. Hiányos, hanyatt fekvő, nyújtott váz. Töredékes koponyája, bordái, a medencecsont töredékei és a bal combcsont maradtak meg anatómiai rendben. A sírgödör lekerekített sarkú téglalap alakú volt, melyet állatjáratok átformáltak.

Melléklete: nem volt.

125.3. ÉRTÉKELÉS

A temetkezéseknél megfigyelhető, hogy legalább 7 sorban helyezkednek el, ÉNy–DK-i irányban. Délen a 18–19. számú sírok elkülönülnek a többi sírtól.

A temetőrészlet 32 sírjából 15 gyermeksír volt. A vázak jó megtartásúak, de erősen bolygatottak voltak. A sírgödör minden esetben megfigyelhető volt, alakjuk lekerekített sarkú téglalap alakú. Tájolásuk É–ÉNy–D–DK-i, egy kivételével (a 22. sír É–D-i irányú).

Koporsós temetkezésre utaló közvetlen fanyomok vagy szegek nem kerültek elő. A lábak összekötésére utaló lábtartást 4 helyen tudunk megfigyelni a vizsgálható eseteknél. A halottakat lepelbe csavarva temethették el.

A vázak hanyatt, nyújtott testhelyzetben feküdtek a sírokban, karjaik szintén nyújtott helyzetben a test mellett voltak a vizsgálható temetkezésekből 15 esetben. Ettől eltérő kartartási mód több helyen is megfigyelhető volt. A 7. és 29. sírban az egyik kéz nyújtva a test mellett, a másik pedig a medencén helyezkedett el. A medencecsontra hajlított alkar az I. és II. síroknál fordult elő.

A 32 feltárt temetkezésből 9-ben volt leletanyag, melyek mind viseleti tárgyak és ékszerek voltak, főként a temetőrészlet délkeleti sírjaiban. Étel- és/vagy italáldozat adására nem volt példa.

A temetőből legnagyobb számban S-végű karikák kerültek elő. Ezek közül három vastag ezüsthuzalból készült darab került elő három sírből (I., 8., 22. sír), két esetben a koponya környékéről, egy esetben pedig a sír földjéből. Sima S-végű volt két darab; egy pedig bordázott S-végű. Két sírből (9. és 13. sír) három darab vékony bronzhuzalból kialakított példány került elő. A 9. sírhoz tartozó a sír földjéből került elő. A 13. sírban lévő két egyforma nagyságú pedig a jobb oldali bordásor felső részén, egymástól kis távolságra.

A második leggyakrabban előforduló tárgycsoport a karikaékszereké. Ezek négy sírből kerültek elő (3., 11–12., 18. sír). A 12. sírban egy mindkét végén elhegyesedő, nyitott végű darab a bal váll mellett volt; egy másik a koponya jobb oldalán, bolygatott helyzetben messzebb tőle került elő. Ez utóbbi az egyik végén törött, a másik végén egyenesen levágott. Mindkettőt vékony bronzhuzalból hajlították. A 3. sírban egy több szálból sodort félkarika került elő, melynek egyik vége törött, a másik pedig elhegyesedő végű volt.

Az I. sírban előkerült egyik végén elhegyesedő, a másikon egyenesen levágott végű nyitott bronzkarikát a fej ékszerének tarthatnánk, azonban az egyik ujjpercére ráhúzva került elő a sírban.

A 18-as gyermeksírban került elő egy nyakat díszítő ékszer, apró, rossz megtartású üvegyöngyből készült lánc formájában a nyaki csigolyáknál. Szintén ebben a sírban volt még a koponya jobb oldalán egy nyitott karikaékszer is, ami sajnos rossz megtartása miatt nem vizsgálható.

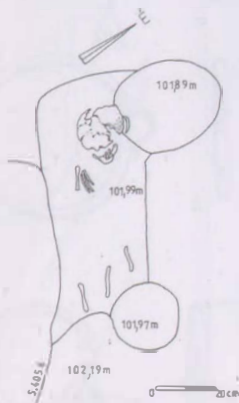
A 22. sírban a metszőfogaknál zölde elszíneződés volt megfigyelhető, amely halotti obulus adására utal.

Összeességében elmondható, hogy a kis sírszámú temetőrészlet leletanyaga csekély, bár nemesfém-ből készült ékszerek is megjelentek a sírokban. A halottak ékszerein kívül nem volt megfigyelhető sem fegyverzet, sem egyéb melléklet vagy halotti áldozatra utaló jelenség. A leletanyag és a temetési rítus alapján arra következtethetünk, hogy a temetőt egy szegényebb közösség használhatta a 10. század végétől kezdődően a 11. század folyamán.

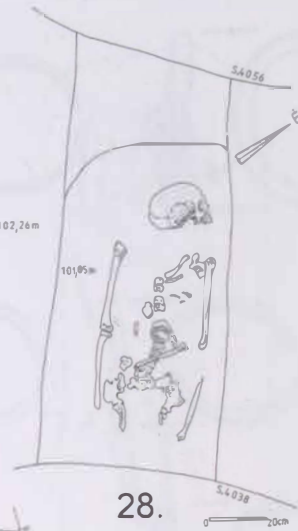
VIII. FÜGGELÉK

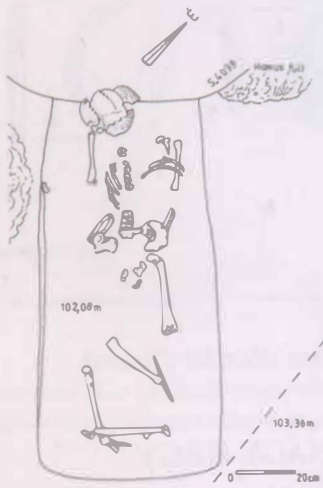
26.

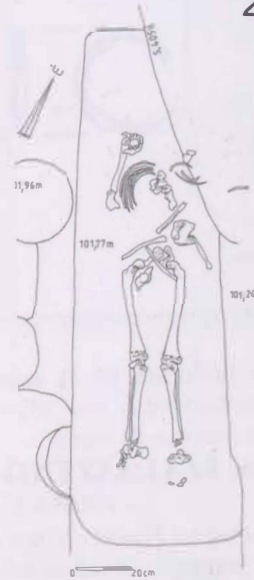
27.

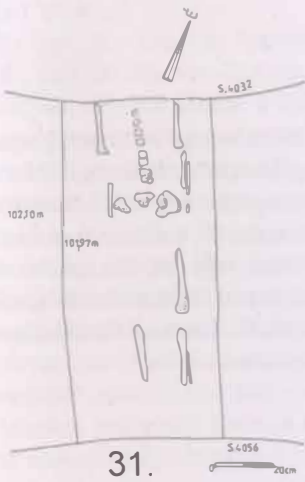
28.

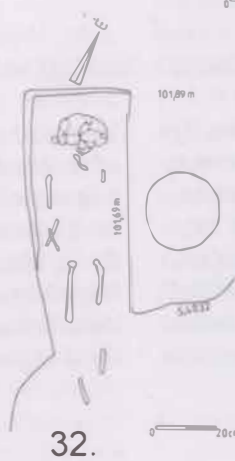
29.

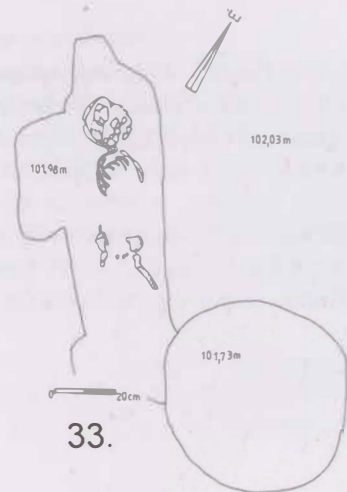
30.

31.

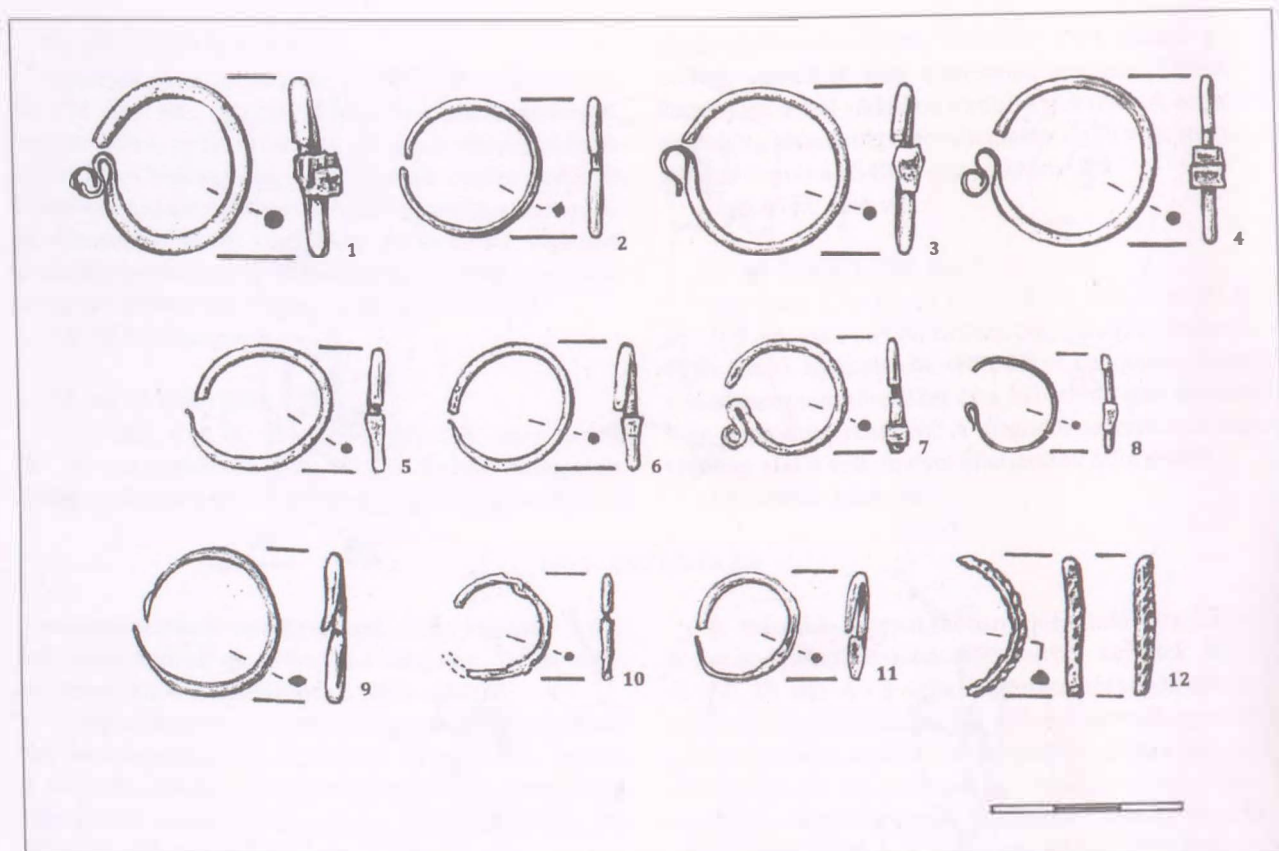

32.

33.

198. kép. Muhi 10–11. századi temetőjének feltárt sírjai (26–33. sír)

199. kép. Muhi falu 10–11. századi temetőjében előkerült sirleletek

126. SZALASZEND-KIS- ÉS NAGY-HEGY

Pusztai Tamás – Libor Csilla – Takács Richárd²³⁴⁶

126.I. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely a Hernád völgyének nyugati peremén, egy Szalaszend és Méra között elhelyezkedő domb teraszának a peremén fekszik [200. kép]. A temetőrészletet északi irányból egy mára a felszínen már nem látható vízmosás határolta. A területen az első honfoglalás kori temetkezés 2017-ben került elő, amikor a miskolci Herman Ottó Múzeum Pusztai Tamás által vezetett próbafeltárása során egy feldúlt lovas férfitemetkezés

látott itt napvilágot. 2018-ban az M30 autópálya építéséhez kapcsolódó megelőző feltárások során Méra-Méra I. bronzkori erődített településének külső övezetében Libor Csilla további 6, szintén 10. századi temetkezést tárt fel az önálló lelőhelyként jegyzett Szalaszend-Kis- és Nagy-hegyen.²³⁴⁷ A régészeti, embertani és archeozoológiai leletanyag a miskolci Herman Ottó Múzeumban kerül végleges elhelyezésre.

²³⁴⁶ Az I. számú sír leírása Pusztai Tamás munkája, a 2–7. számú sírok leírását és a leletanyag értékelését Libor Csilla és Takács Richárd készítette.
²³⁴⁷ LIBOR-TAKÁCS 2019; TAKÁCS-PUSZTAI 2019.

200. kép. A Szalaszend-Kis és Nagy-hegy lelőhelyen feltárt 10. századi temetőrészlet elhelyezkedése

201. kép. A Szalaszend-Kis és Nagy-hegy lelőhelyen feltárt 10. századi temetőrészlet elhelyezkedése

126.2. SÍRLEÍRÁSOK

1. sír [201. kép]

Férfi. Csv. h.: 156 cm (bolygatott, hiányos váz), t.: Ny–K, sm.: 30 cm, sh.: 214 cm, ssz: 67 cm. Erősen bolygatott sír. Térdtől felfelé a szegycsontig, valamint a koponya környezetében teljesen feldúlt. A halott bal vállának környezetében, valamint a térdkalácstól lefelé maradtak csak meg *in situ* a csontok. A váz csontjait részben ki is dobálták a sírből, a medencecsontok nem kerültek vissza. A jobb lábszárcsont a halott derekánál lévő rablógödör feltöltésében volt, a bal lábszárcsont pedig teljesen hiányzik. Bordái hiányosak, a csigolyáinak a gerincoszlop alsó részéhez tartozó darabjait szétszórták. A koponyából csak az alsó állkapocs került elő. Az elhunyt lábához helyezték lovának részleges csontvázát. A sírt az autópálya építést megelőzően végzett robbanószert mentesítő kutatás során találták meg. A fémkereső műszer a ló koponyájára helyezett kengyeleket és zablát

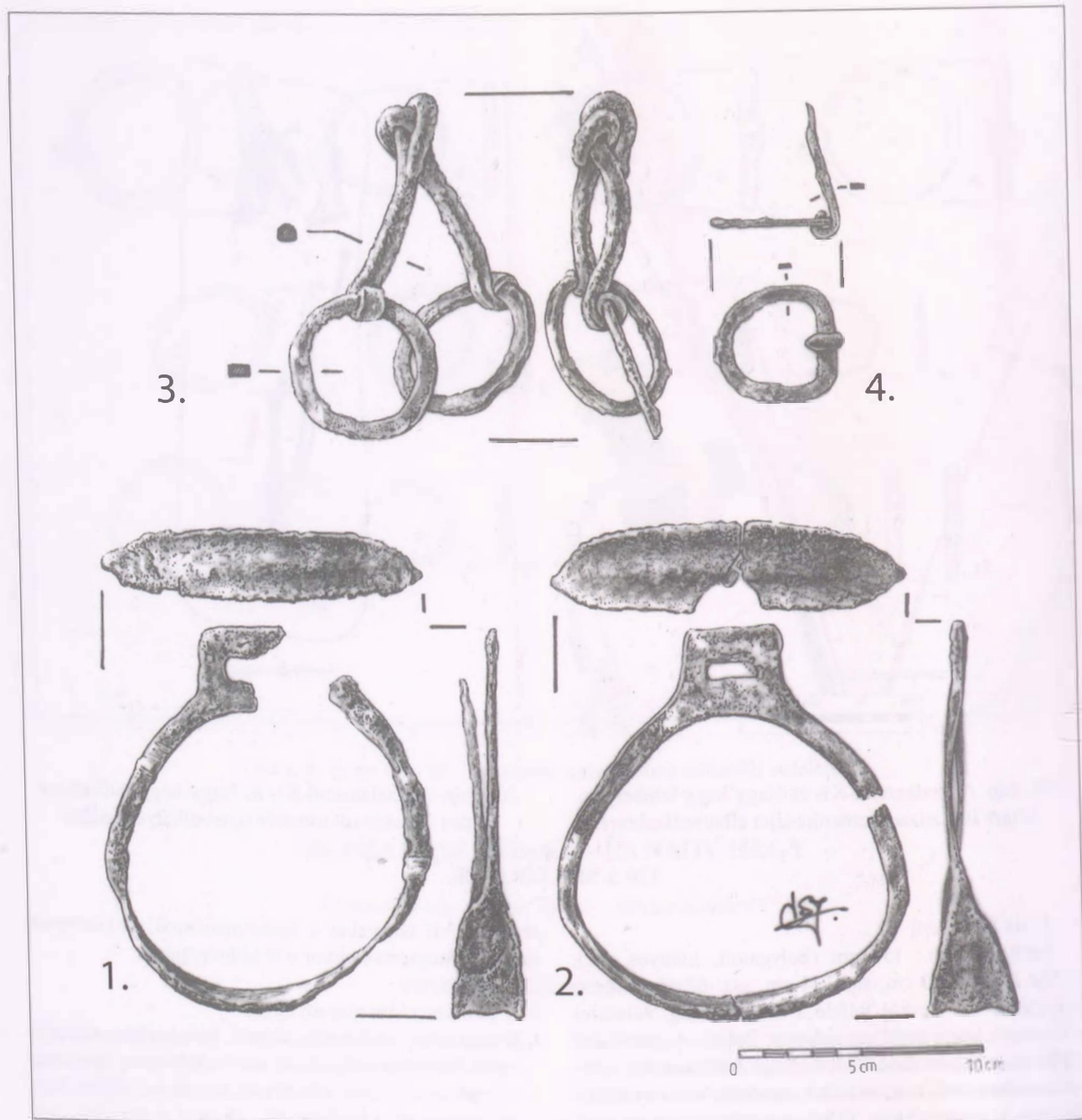
érezte. E tárgyakat a lőszermentesítő szakemberek ásták ki, megsértve ekkor a ló koponyáját is.

Mellékletei:

1–4. A lószerszám maradványai:

1. Trapéz alakú vaskengyel. Sérült. Füle téglalap formájú volt. Talpalója ívelt, ovális alakú. Közepén, hosszanti irányban egy már megkopott borda fut végig. Belső magassága: 10,9 cm. M.: 15,4×12,4 cm [202. kép 1].²³⁴⁸
2. Trapéz alakú vaskengyel. Sérült. Füle téglalap alakú. Talpalója ívelt, ovális alakú, törött. Alján egy borda fut végig hosszanti irányban. Belső magassága: 11,7 cm. M.: 16,1×13,9 cm [202. kép 2].
3. Szimmetrikus, kör átmetszetű szájvasú, kétkarikás csuklós csikózabla. A karikák téglalap átmetszetűek. A szájvasak h.: 9,5 cm, a karikák átm.: 6,1 cm [202. kép 3].

²³⁴⁸ A szalaszendi honfoglalás kori temető 1. sírjában előkerült tárgyak rajzolásáért Nagy S. Józsefnek tartozunk köszönettel. A 2–7. sírok rajzait és az onnan előkerült tárgyak rajzait Kazsóki Ágnes készítette.

202. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az I. sír leletei (a lószerszám maradványai)

4. D alakú vas hevedercsat. A csatkarika téglalap átmet-
szetű. M.: 5×4,8 cm [202. kép 4].

5–11. A tarsoly és környezete:

5. A bal medencecsont magasságában előkerült egy
csont tarsolyzáró. Ovális alakú testének közepén egy
5 mm átmérőjű lyuk található. A testhez keskeny
nyaktaggal egy lekerekített fejrész csatlakozik. M.:
4,1×1,6 cm [203. kép 5].

6–10. Pattintott kovakövek a csontváz bal medence-
csontjának közelében. A 6–8. kövek egy csoportban

az 5. számú tarsolyzáró mellett, a 9–10. kovakövek
másodlagos helyzetben, a bal könyök környezetében
[203. kép 6–10].

6. Pattintott kovakő. M.: 1,2×1,2×0,7 cm.

7. Pattintott kovakő. M.: 2,2×2×0,8 cm.

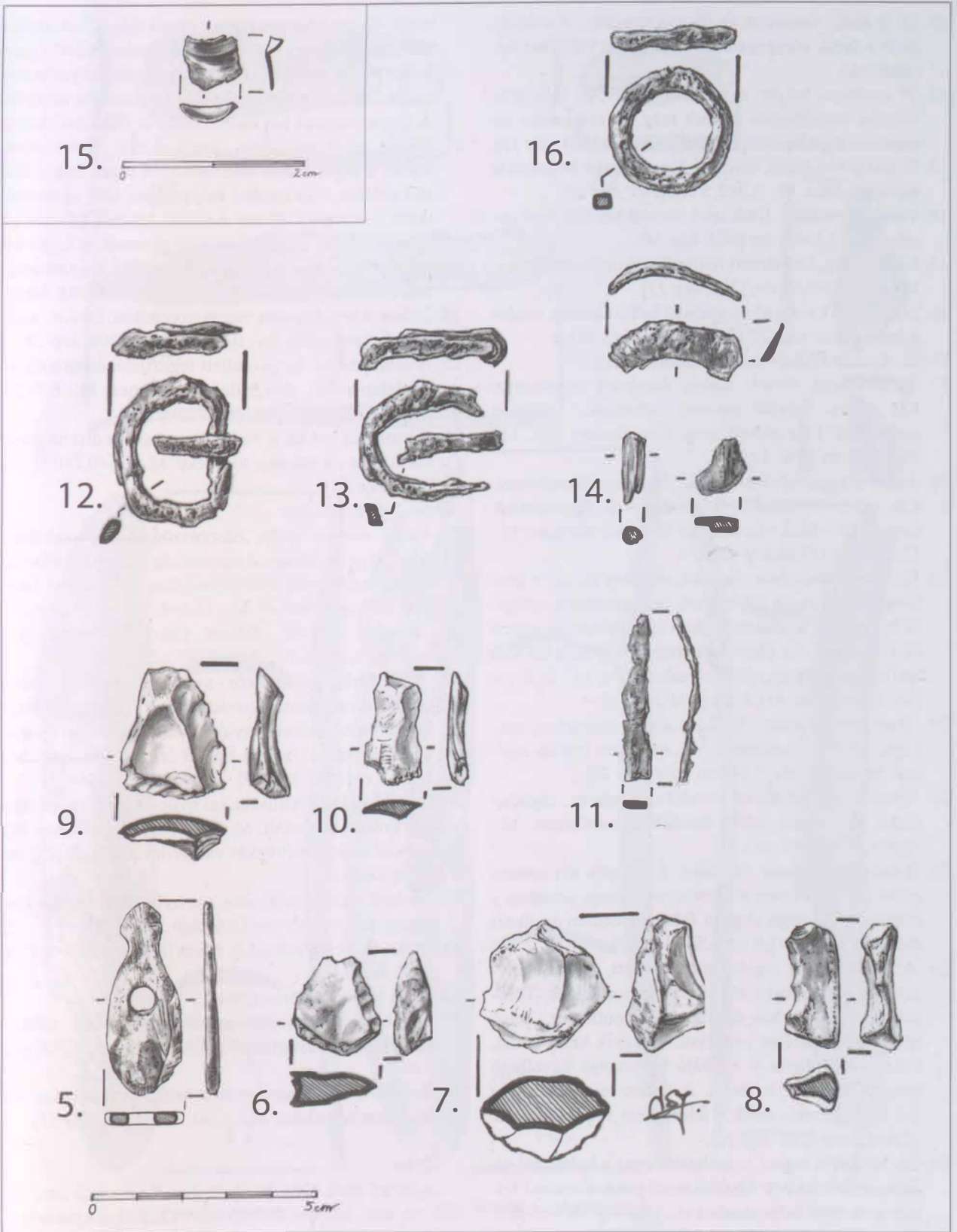
8. Pattintott kovakő. M.: 2,8×1,2×1 cm.

9. Pattintott kovakő. M.: 2,9×1,3×0,8 cm.

10. Pattintott kovapenge. M.: 2,8×1,3×0,4 cm.

11. Ismeretlen rendeltetésű vaspecek. M.: 3,5×0,5 cm
[203. kép 11].

VIII. FÜGGELÉK

203. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sír leletei (a tarsoly és környezete leletei)

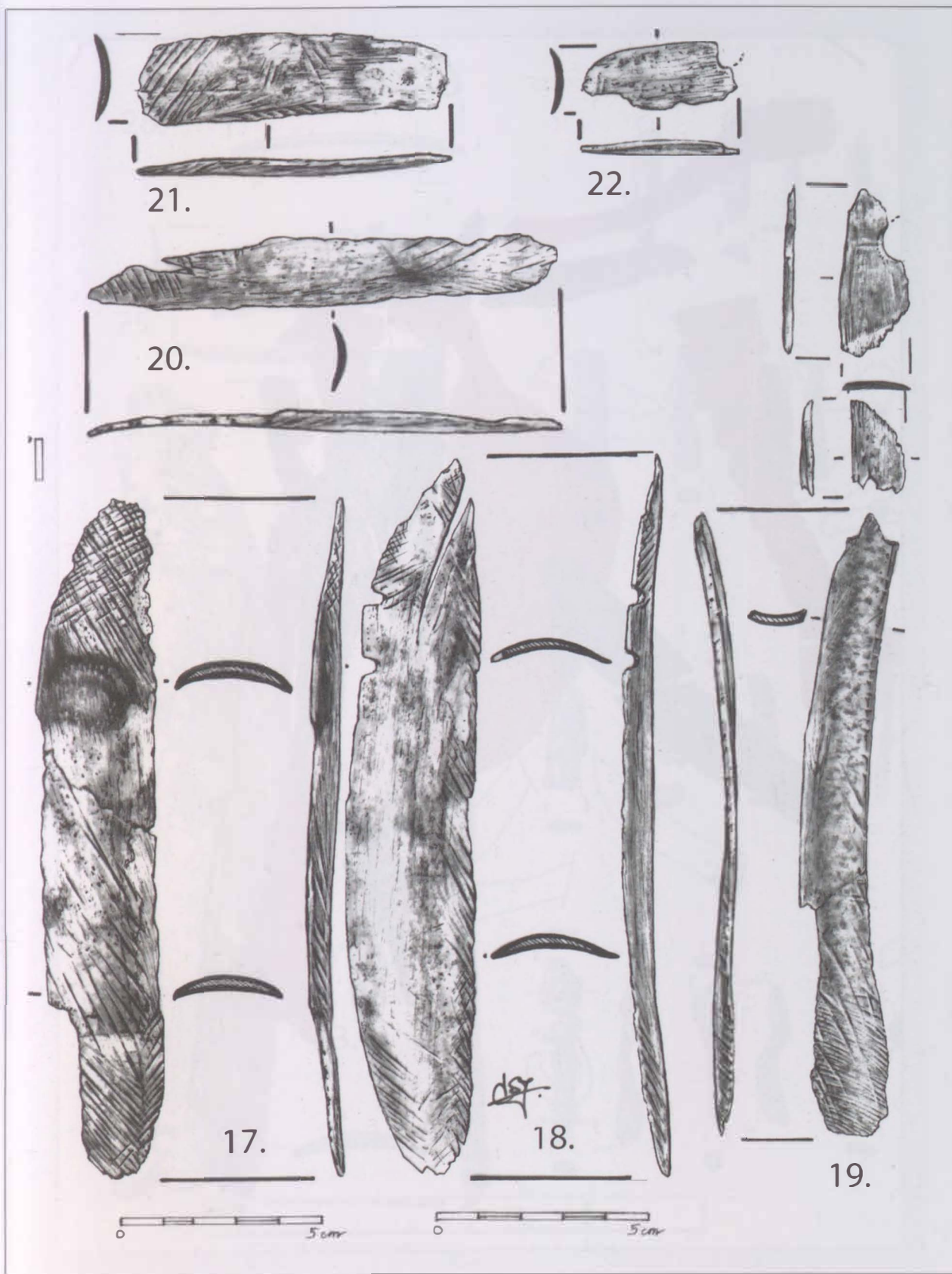
- 12–13. D alakú vascsatok és vasalat töredéke. A medence és a derék környezetében, bolygatott területen kerültek elő:
12. A medence helyén egy D alakú vascsat található. Tüskéje töredékesen maradt meg. A csatkarika átmetszete téglalap alakú. M.: 3,4×2,6 cm [203. kép 12].
13. D alakú töredékes vascsat. A csatkarika átmetszete téglalap alakú. M.: 2,9×2,5 cm [203. kép 13].
14. Vasalat töredéke. Több apró töredékből álló ívelt vasalat. M.: 2,5×0,6 cm [203. kép 14].
15. Ezüstlemez. Töredezett felületű, vékony ezüstlemez. M.: 0,6×0,6×0,05 cm [203. kép 15].
16. Szijelosztó karika a bal sípcsont belső oldalán, eredeti helyzetben. M.: 2,8×2,8 cm [203. kép 16].
- 17–22. Csontborításos reflexíj csontlemezei:
17. Íjközépcsont. Ovális alakú, domború csontlemez. Két végén irdalás nyomai láthatóak. Felületén rozsdafolt(?) figyelhető meg. Két darabra tört. M.: 15,9×2,6 cm [204. kép 17].
18. Íjközépcsont. Ovális alakú, domború csontlemez. Két végén és oldalán irdalásnyomok figyelhetőek meg. Külső felső végén kettő ék alakú bevágás. M.: 15,9×2,9 cm [204. kép 18].
19. Íjkarcsont töredékei. Hosszú, téglalap alakú, a keskeny végén az íj húrjának beakasztására szolgáló kivágással kialakított íjkarcsont három darabból álló töredéke. Az íjkarcsont eredeti helyén, a bal váll mellett, a nyíltegez alatt helyezkedett el. M.: 14,6×1,6 cm; 2,2×1,4 cm; 4×1,8 cm [204. kép 19].
20. Íjkarcsont töredéke. Téglalap alakú, töredékes, keskeny, vékony csontlemez. Az ép végén irdalás nyomai látszanak. M.: 7,3×2 cm [204. kép 20].
21. Feltehetően íjkarcsont töredéke. Keskeny, téglalap alakú, két végén irdalt, töredékes csontlemez. M.: 10,9×1,5 cm [204. kép 21].
22. Íj csontborításának töredéke. A töredék kis mérete miatt a pontos funkció nem azonosítható, azonban a töredék szélessége alapján feltételezhetően az íjkart fedhette. M.: 3,5×1,5 cm [204. kép 22].
23. A csontváz bal combcsontja mellett, eredeti helyzetében íjtartó tegez száját lezáró csontlemez. Töredékes. Ívelt, enyhén domborodó csontlemez. Felső része háromkaréjos záródású, az egyik karéj letört, a karéjokon dupla V mintájú bekarcolás figyelhető meg. Alsó része is törött. A lemez mindkét végén 2-2 lyuk látható, amik a felerősítést szolgálják. M.: 13,4×3,2 cm [206. kép 23].
- 24–26. Nyíltartó tegez. A nyíltartó tegez a halott bal oldala mellett feküdt. Maradványai pontosan a bal íjkarcsont felett helyezkedtek el. Alsó végét a sírrablók elpusztították, de a felső kétharmad része eredeti állapotában maradt meg. A sírnak ezt az egységét *in situ* felvéve Herczeg Zsuzsa restaurátor műhelyében bontottuk ki. A tegez halotthoz képest külső szélén majd 40 cm hosszan maradt meg a 0,5–0,7 cm széles vasalat maradványa. A merevítő szerkezet alsó végén kétszeresen szögben törő vasaladarab helyezkedett el, ami feltehetően a tegez felfüggesztésére szolgált. A tegez szájánál két csontlemezt is találtunk, közülük az egyik pontkörös diszítésű volt. E két csontlemez a tegez száját díszíthette. A tegez halott felé eső oldalán – az eredeti helyzetében lévő íjkarcsont felett – mintegy 20 cm hosszan lehetett követni az igen korrodált merevítő vasalat nyomait. A tegez két oldalán húzódó vasalatok egymástól 8 cm távolságban futottak. A tegezben 7 nyílhegy volt [205. kép].
24. Erősen korrodálódott vasalástöredékek. Ovális, vagy téglalap metszetű. Sz.: 0,7, v.: 0,4 cm [206. kép 24].
25. A csontváz bal karja mellett tegezfedél csontlemeze. Téglalap alakú, díszítetlen csontlemez. M.: 6,5×2,1 cm [206. kép 25].
26. A csontváz bal karja mellett tegez száját díszítő pontkörmintás csontlemez töredéke. M.: 2,6×0,7×0,11 cm [206. kép 26].
- 27–33. 7 db nyílcsúcs:
27. Nagy méretű áttört, háromszög alakú, szakállas, köpös, vas nyílcsúcs. A háromszög alakú szakállas áttörések a nyílcsúcs közepvonalában 2 oszlopban 3 sorban, helyezkednek el. M.: 13,5×4,5 cm [207. kép 27].
28. Hosszú vágóélű, deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. M.: 8,8×2,3 cm [207. kép 28].
29. Villásfarkú nyéltüskés nyílcsúcs. A villásfarkú csúcs szárai laposra kovácsolva, a nyílhegy tüskéje hengeres átmetszetű, nyakát a kovács forrón meglekerte, ezzel hat bordát hozott létre a felületen. M.: 18×4,8 cm [207. kép 29].
30. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. Az egyik szára erősen korrodált. M.: 10,1×4,4 cm [208. kép 30].
31. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. M.: 8×2,5 cm [208. kép 31].
32. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. Erősen korrodált. M.: 9,5×1,8 cm [208. kép 32].
33. Deltoid alakú, nyéltüskés vas nyílcsúcs. M.: 9×2,3 cm [208. kép 33].
- 34–35. A koponya környezetének leletei:
34. Domború, megközelítőleg háromszög alakú, zöldeskék árnyalatú üvegtöredék. M.: 1,4×1,2 cm [208. kép 34].
35. Enyhén ovális alakú, nyitott ezüst karikaékszer. Átmetszete kör alakú. M.: 2,2×1,9 cm [208. kép 35].

2. sír

Adultus férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 15 cm, sh.: 225 cm, ssz.: 105 cm. Bolygatott. A koponya a medencében került elő. A medencétől lefele a váz *in situ*.

Mellékletei:

1. A medencecsont alól került elő *in situ* egy rossz megtartású, négyzet alakú ezüstlemez. A bontás során

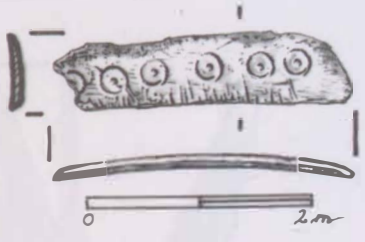
204. kép. Szalászend-Kis és Nagy-hegy, az I. sírban talált íjmerevítő csontlemezek

VIII. FÜGGELÉK

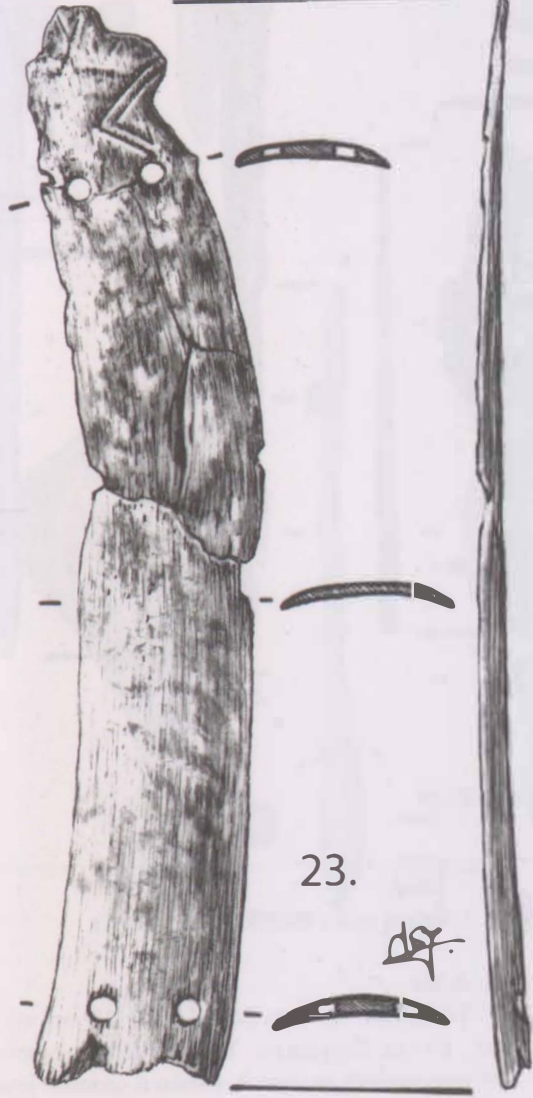
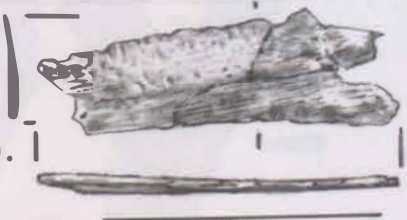

205. kép. Szalaszend-Kő- és Nagy-hegy, az 1. sírban talált – részben *in situ* – nyiltartó tegez

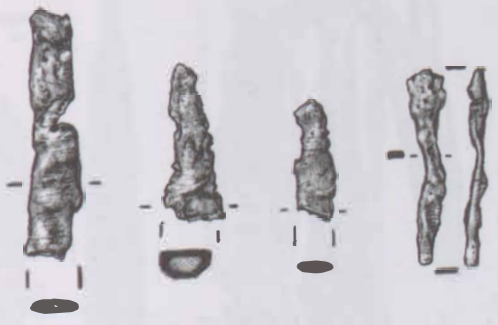
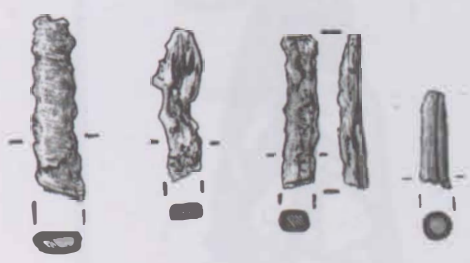
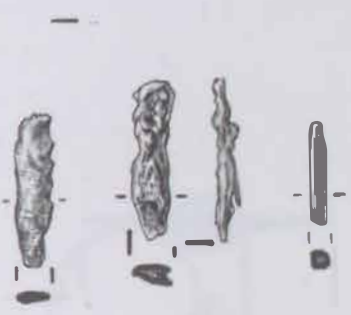
26.

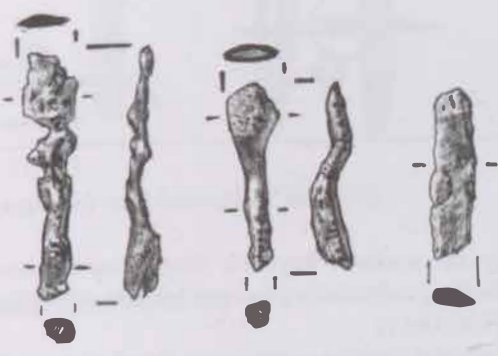
25. í

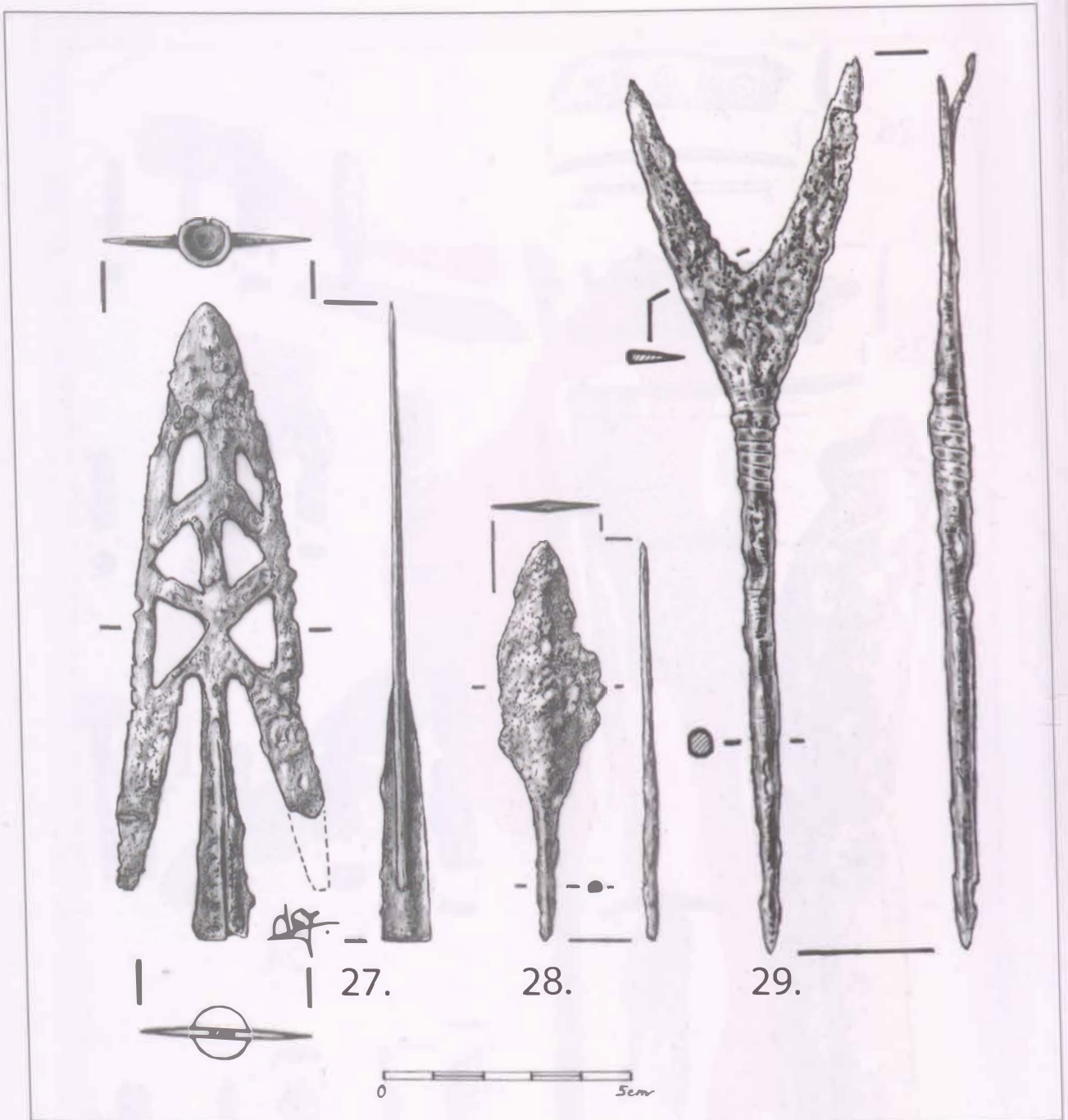
23.

24.

206. kép. Szalázend-Ki, és Nagy-hegy, az I. sírban talált íjászfelszerelés tárgyai

207. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sírban talált leletek (nyilcsúcsok)

aranyozás nyomait figyeltük meg rajta. Funkciója ismeretlen, valószínűleg övveret lehetett. M.: 1,8×1,5 cm [209. kép 1].

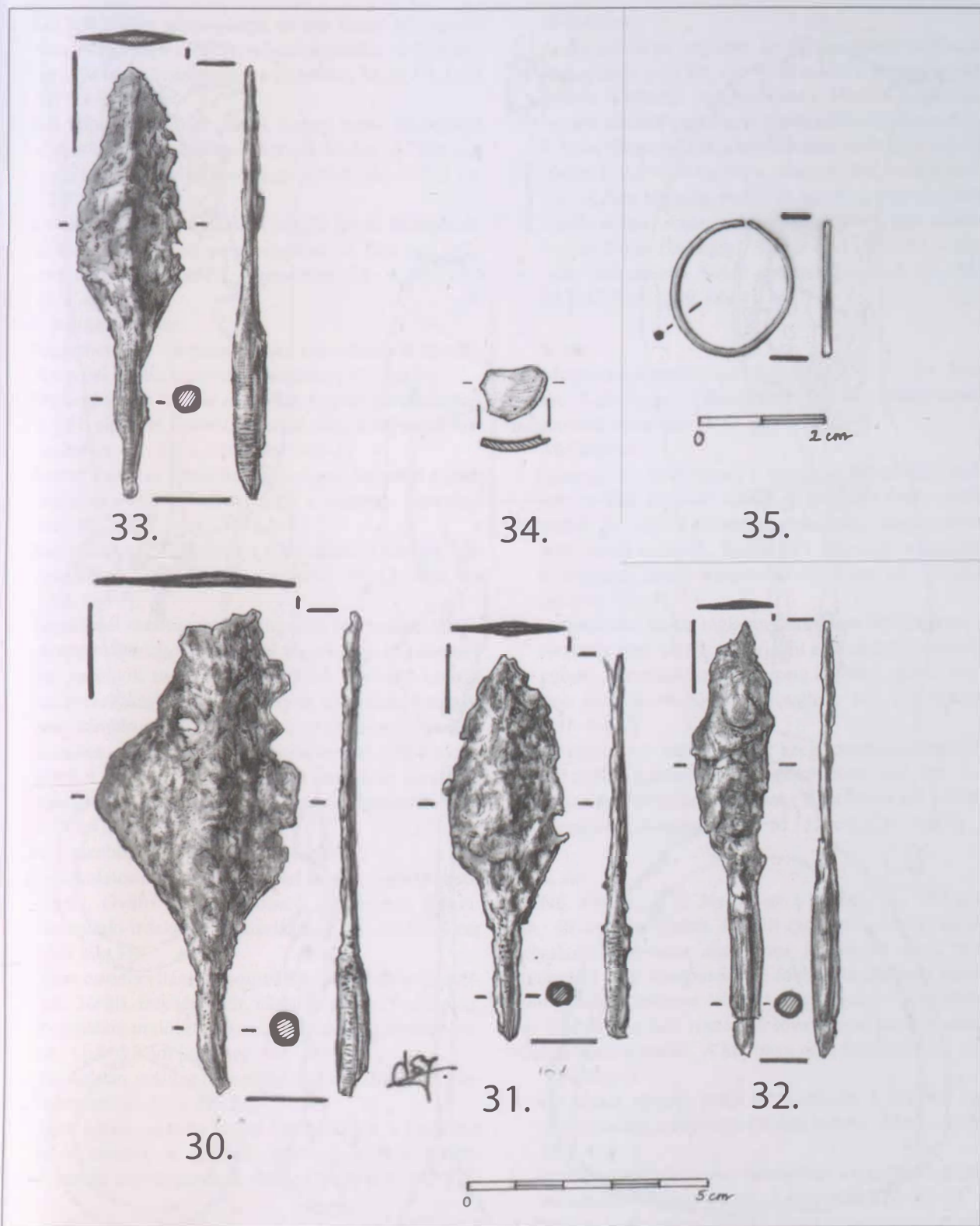
2. A vázcsontok közül a mosás során íjmarkolat csontlemeze került elő. Ovális alakú, domború, sérült csontlemez. Rögzítésre utaló irdalás nyoma nem látható rajta. M.: 10,5×2,5 cm [203. kép 2].

3. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny-K, sm.: 32 cm, sh.: 238 cm, ssz.: 66 cm. Bolygatott. Teljesen feldúlt csontváz. Semmi sem maradt *in situ*. A sírban a csontok között famaradványokat figyeltünk meg, amelyek utalhatnak akár koporsó jelenlétére is.

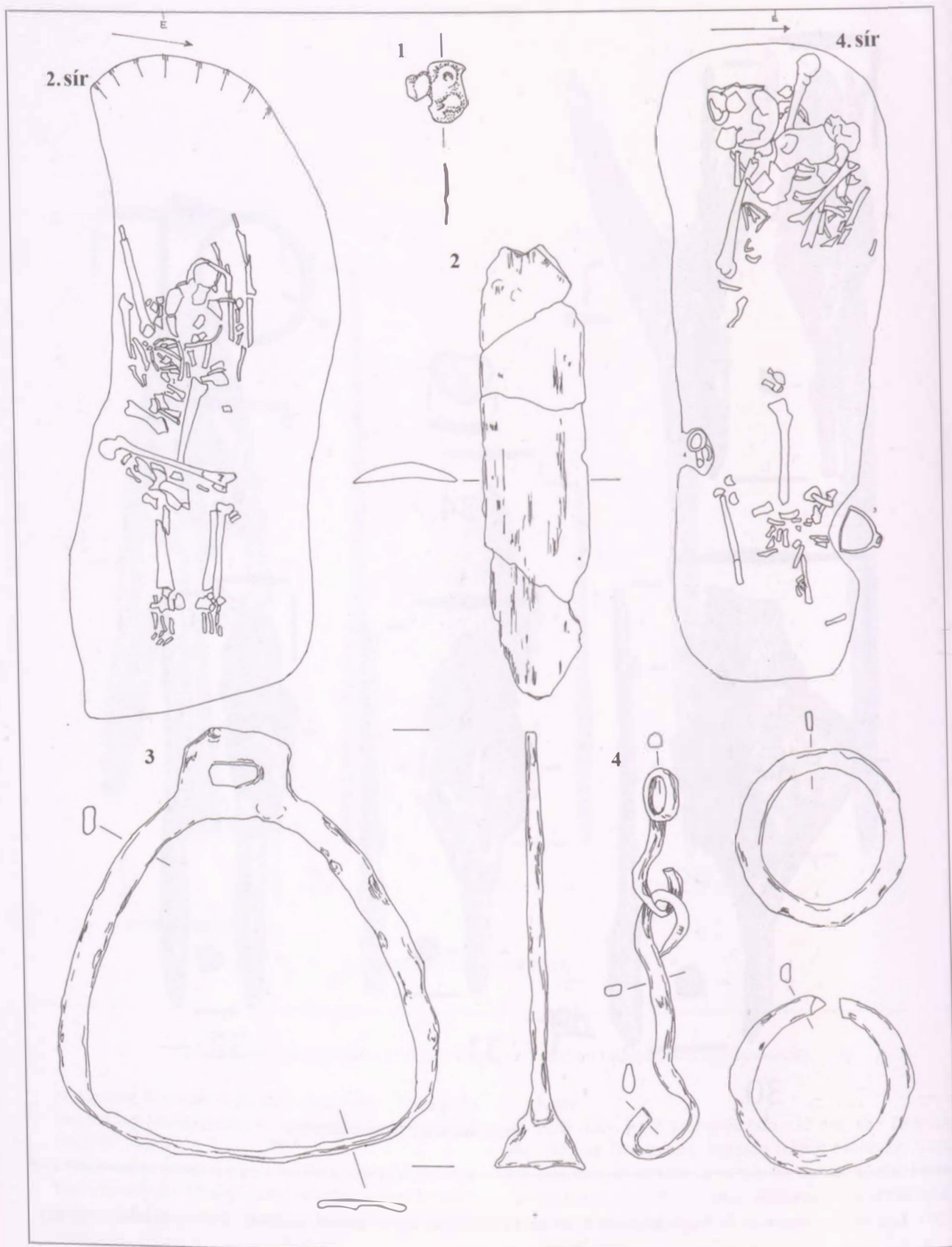
Mellékletei:

1-3. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgombok:

208. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 1. sírban talált leletek (nyílcsúcsok, a koponya környezetének leletei)

VIII. FÜGGELÉK

209. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 2. és 4. sír és ezek leletei

1. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgomb a csontváz jobb oldalán, a bordák között. A füle egy gyűrűs taggal csatlakozik a gombhoz. M.: 1,7×1,1 cm [210. kép 1].
2. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgomb a csontváz bal oldalán, a bordák között. A füle egy gyűrűs taggal csatlakozik a gombhoz. M.: 1,7×1,1 cm [210. kép 2].
3. Két félből álló, gömb alakú, üreges bronz fülesgomb, a bal medencelapát magasságában. A füle egy gyűrűs taggal csatlakozik a gombhoz. M.: 1,7×1,1 cm [210. kép 3].
- 4–8. Nyíltartó tegez:
4. Tegezmelevítő vaspálca erősen korrodálódott töredékei a bal combcsont magasságában [210. kép 4].
5. Téglalap alakú vasalás töredéke, egy szegecs helyével a jobb sípcsont mellett. Valószínűleg a tegezhez tartozhatott. M.: 3,8×1,3 cm [210. kép 5].
6. Amorfvastárgy töredéke egy szegecs helyével a jobb sípcsont mellett. Valószínűleg a tegezhez tartozhatott. M.: 3,8×1,3 cm [210. kép 6].
7. Amorfvastárgy töredéke a jobb sípcsont mellett. Valószínűleg a tegezhez tartozhatott. M.: 2,1×0,8 cm [210. kép 7].
8. Tegezfédél csontlemeze a sírgödör bal szélén, a medence magasságában. Közel téglalap alakú, domború, az egyik sarka letört. Sarkain bronzból készült szegecses kerültek elő, amelyek a rögzítést szolgálták. Szintén a rögzítésben játszott szerepet a hátoldal irdalása. A lemez középtengelyében két oldalt nagyjából 4,5–4,5 cm hosszúságban vaspálcák töredékei maradtak meg. Ezeket szegeccsel rögzítették. M.: 8,7×3,6 cm [210. kép 8].
- 9–10. Csontborításos reflexíj csontlemezei:
9. Íj markolatcsontja a csontváz bal combcsontja mellett. Sérült. Ovális alakú, domború csontlemez. Rögzítésre utaló irdalás nem látszik rajta. M.: 10,1×2,4 cm [210. kép 9].
10. Íjkar csontborítása a csontváz bal combcsontja mellett. Sérült. Enyhén ívelt, téglalap alakú csontlemez. Rögzítésre utaló irdalásnyomok nem látszanak rajta. M.: 11,5×2,3 cm [210. kép 10].
11. Jellegtelen vastárgy töredéke a kimozdult jobb sípcsont mellett [210. kép 11].
12. Kör alakú, nyitott, ezüst karikaékszer a csontváz jobb oldalán, a szétdúlt medencecsontok között. A karika kör átmetszetű. Átm.: 1,1 cm [210. kép 12].

4. sír

Férfi. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 10–32 cm, sh.: 215 cm, ssz.: 78 cm. Bolygatott. Hiányos, töredékes állapotú, teljesen feldúlt temetkezés. A rablógödör a derék környékén volt.

Mellékletei:

1. Aszimmetrikus téglalap keresztmetszetű szájas, kétkarikás, csuklós vas csikószabla a sírgödör jobb szélén, a lábszár magasságában. Mind a szájasak, mind a karikák téglalap átmetszetűek. A szájasak h.: 8,5 cm, illetve 5,5 cm, a karikák átm.: 6 cm [209. kép 3].
2. Trapéz alakú vaskengyel a csontváz bal lábfeje mellett. A füle téglalap alakú. A talpalója enyhén ívelt, ovális alakú. Alján a középtengelyben egy erősen kopott borda fut végig. Szárai és a talpalója is téglalap átmetszetű. Belső magassága: 12,5 cm. M.: 14,7×12,5 cm [209. kép 4].

5. sír

Meghatározhatatlan nemű és korú. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ? Bolygatott. Teljesen feldúlt, rossz megtartású csontváz.

Mellékletei:

1. Körte alakú vaskengyel a csontváz bal lábfeje mellett. A füle téglalap alakú. A talpalója ívelt, ovális alakú. Az alján a középtengelyben egy alig észrevehető borda húzódik. Szárai és a talpalója is téglalap átmetszetű. Belső magassága: 10,5 cm. M.: 15×11,3 cm [211. kép 1].
2. Lekerekített sarkú téglalap alakú vas hevedercsat a sírgödör jobb szélén, nagyjából a medence magasságában. A csatkarika átmetszete téglalap alakú. Tüskéje hozzákorrodálódott a csathoz. M.: 5,5×4,5 cm [211. kép 2].
3. Korrodálódott vastöredékek szegeccsekkel a sírgödör bal szélén, a combcsont magasságában [211. kép 3].
4. Erősen korrodálódott vaslemez a csontváz bal felkarcsontjának magasságában. M.: 1,1 cm [211. kép 4].

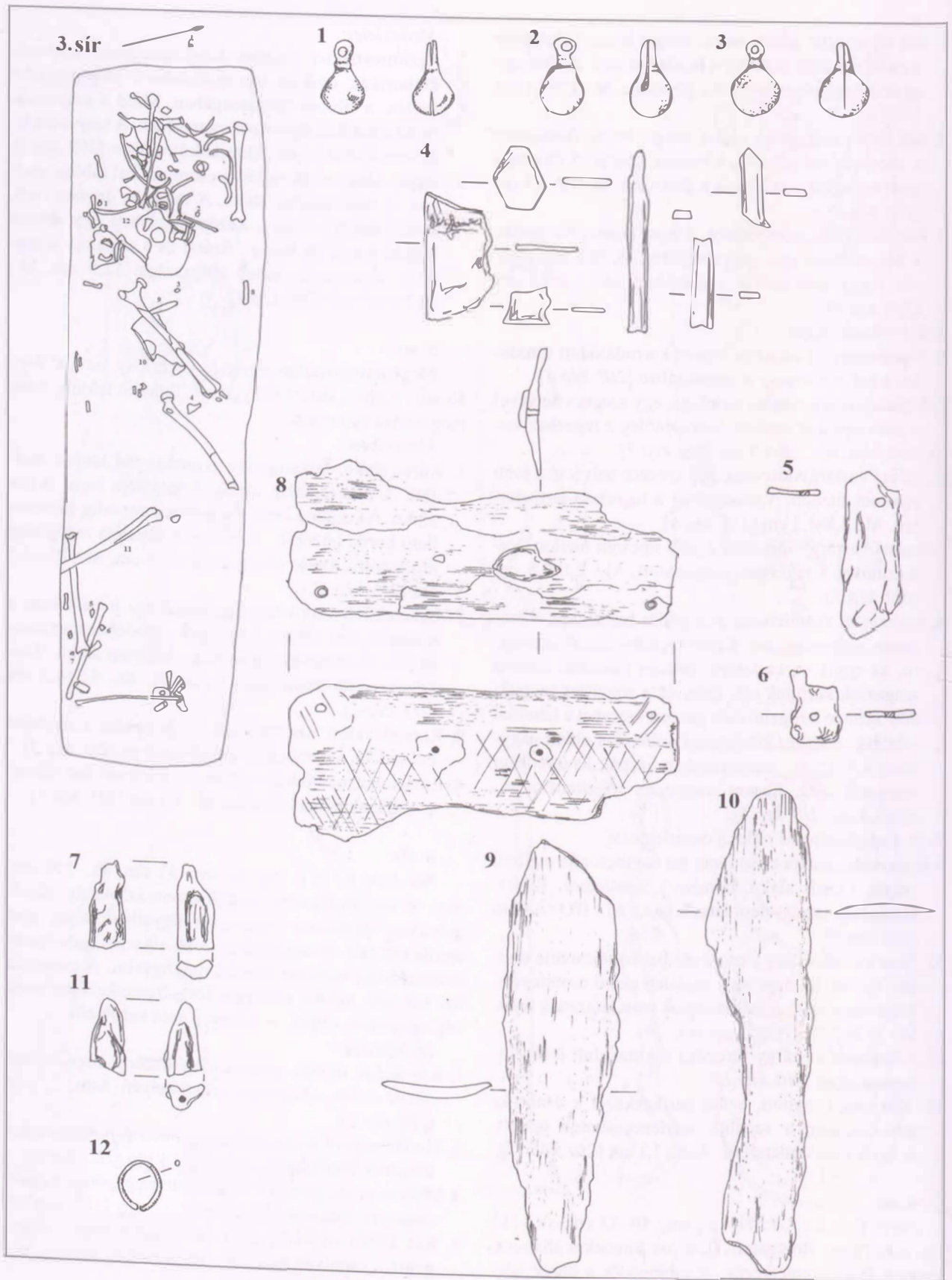
6. sír

Nő. Csv. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: 25 cm, sh.: 190 cm, ssz.: 59 cm. Bolygatott. Feldúlt csontváz. Az ágyékcsigolyákon *sponylosis deformans* figyelhető meg, ami eredhetett akár lovaglásból is. Jobb alkarján igen fejlett izomtapadási helyeket lehetett megfigyelni. A csontváz bal lábszára mellett részleges lovas temetkezésre utaló végtagsontok voltak. A koponya nem került elő.

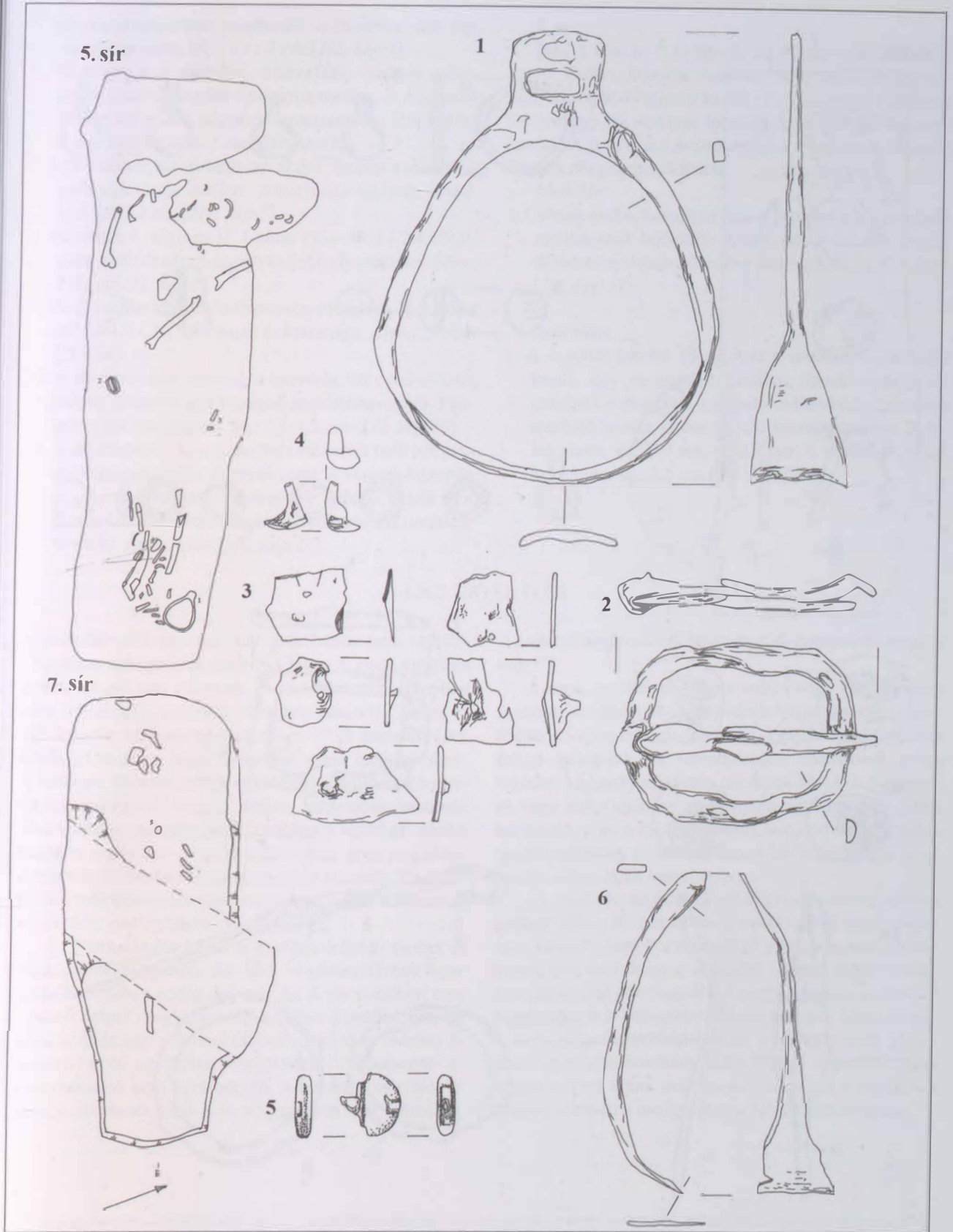
Mellékletei:

1. Kör alakú, nyitott, ezüst karikaékszer a sírgödör bal oldali szélén, a koponya eredeti helyén. Átm.: 2,1 cm [212. kép 1].
2. Tömör, ezüstözött bronz fülesgomb a koponya eredeti helyének jobb oldalán. M.: 1,6×1,1 cm [212. kép 2].
3. Vöröses színű, gerezdelt testű, törött üvegyöngy a nyakcsigolyák magasságában. M.: 1,1×1 cm [212. kép 3].
4. Két félből összeillesztett, díszítetlen bronz fülesgomb a csontváz jobb oldalán, a bordák helyén. M.: 1,8×1,1 cm [212. kép 4].

VIII. FÜGGELÉK

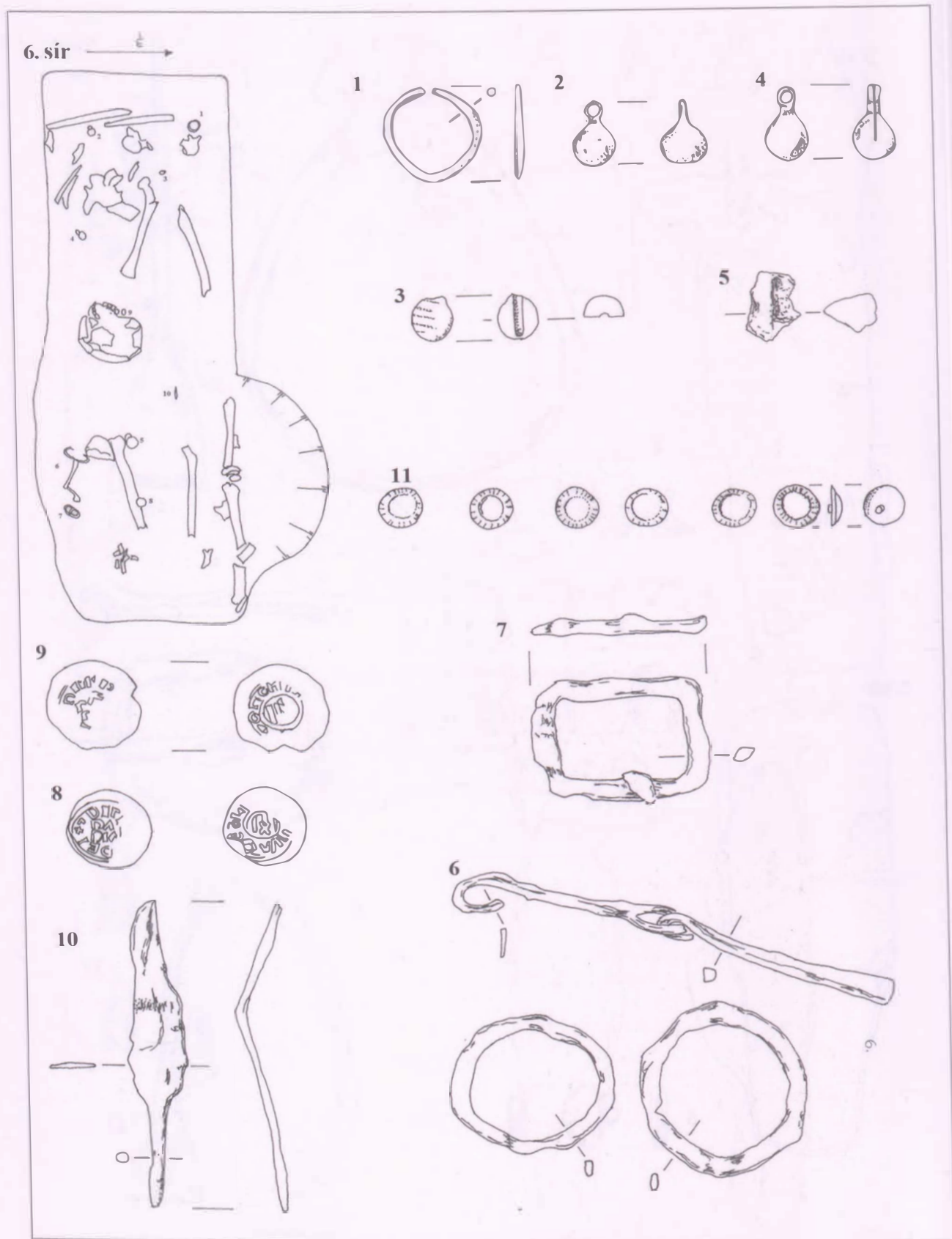

210. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, a 3. sír és leletei

211. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, az 5. és 7. sír és ezek leletei, valamint egy további szórvány kengyeltöredék

VIII. FÜGGELÉK

212. kép. Szalaszend-Kis- és Nagy-hegy, a 6. sír és leletei

VIII. FÜGGELÉK

5. Meghatározhatatlan vastöredék a csontváz jobb sípcsontja mellett. M.: 1,6×1,2 cm [212. kép 5].
6. Szimmetrikus szájvasú, kétkarikás, csuklós csikózabla a csontváz jobb sípcsontja mellett. A szájvasak félkör, a karikák téglalap átmetszetűek. Szájvas h.: 8 cm, karika átm.: 5 cm [212. kép 6].
7. Lekerekített sarkú téglalap alakú vascsat a csontváz jobb sípcsontja mellett. Átmetszete téglalap alakú. M.: 3,9×3,1 cm [212. kép 7].
8. Provence-i Hugo és II. Lothar (931–947) CNI I/9 típusú ezüstdenára a csontváz jobb sípcsontján. Átm.: 2,6 cm [212. kép 8].
9. Mosás során került elő Provence-i Hugo és II. Lothar (931–947) CNI I/9 típusú ezüstdenára. Átm.: 2,6 cm [212. kép 9].
10. A sír felszedése közben, a csontváz bal combcsontja helyén előkerült egy középső nyelállású vaskés. Pengéje kissé meghajlott. M.: 7,3×1,3 cm [212. kép 10].
11. A sír földjéből, bontás közben előkerült 6 db kör alakú, domború, ezüst ingnyakveret. A veretek közepén egy bevéséssel határolt, üres kör látható. A kör és a perem közti területet sugár irányú bevéssett rovátkák töltik ki. Átm.: 1 cm [212. kép 11].

7. sír

Nő (?). Cs.v. h.: ?, t.: Ny–K, sm.: ?, sh.: ?, ssz.: ?. Bolygatott. Erősen hiányos csontváz. A sírban csak pár koponyatöredék és ujjperc került elő. A korabeli bolygatás mellett egy 20. századi lövészárk is átvágta a temetkezést. A *processus mastoideus* és a *trigonum mentale* alapján női jellegeket mutat.

Melléklet:

1. Csónak alakú, késnyelet lezáró bronzgomb a csontváz mellkasának tájékáról. Alján vasból készült, korrodálódott nyéltüske töredéke található. M.: 1,3×0,5 cm [211. kép 5].

Szórvány

1. A 4. sírtól keletre 18 méterre a szubhumuszból előkerült egy meghatározhatatlan típusú vaskengyel szárának a töredéke, a talpaló indításával. A töredék mérhető hossza 11 cm. A szár keresztmetszete téglalap alakú, sz.: 0,9 cm, v.: 0,3 cm. A talpaló mérhető h.: 3,5 cm, sz.: 2,5 cm [211. kép 6].

126.3. ÉRTÉKELÉS

A temetőrészlet egy ma már a felszínen nem látható, időszakos vízmosástól délre jött létre. A sírok egyetlen É–D-i irányú sort alkotnak. A temető északi irányban nem folytatódik, onnan a vízmosás határolja, keleti és déli irányba kiterjedése ismeretlen.²³⁴⁹ A temetkezések közös jellemzője, hogy a csontok rossz megtartásúak. A rablások következtében egytől-egyig különböző mértékben hiányosak voltak. Teljes, hiánytalan csontváz nem került elő a lelőhelyen. Azokban a sírokban, ahol a koponya *occipitale* csontjai előkerültek, ezek megtartásukban különböztek a koponya többi részétől. Ez feltehetően más kémiai közegre utalhat, pl. a fejét alátámasztó textilre, esetleg bőrre.

A 7 temetkezés közül 5 esetben lehetett nemet és életkort megállapítani. Az 1–4. sírokban férfiak nyugodtak, a 6.-ban pedig egy nő. Az 5. sír esetében nem lehetett nemet meghatározni, a 7.-ben a morfológiai jegyek alapján egy nőt temethettek. A sírokba *adultus* és *maturus* korú egyéneket temethettek el. Csecsemő- és gyermeksírok nem kerültek elő. A koponya morfológiai meghatározására csak a 6. sír esetében volt lehetőség.

Az adatok alapján az itt eltemetett nő europid-mongoloid volt.²³⁵⁰

A sírok betöltése agyagos volt, a nagy hasonlóságot mutatott az altalajjal. A sírgödörök föltjai így nem rajzolódtak ki a humusztól felszínen, csupán a rablógödörök föltjai látszóttak. A temetkezések lekerekített sarkú téglalap alakúak, sekélyek, tájolásuk Ny–K-i. Koporsóra vagy sírípítményre utaló nyom egyedül a 3. sírban került elő, ahol a csontok között famaradványok voltak megfigyelhetők (ezek azonban akár tartozhattak a temetkezésben talált tegezhez is).

A temetőrészlet értékelését nagyban nehezíti, hogy a sírokat még a 10. században kivétel nélkül megbolygatták. A rablás nem közvetlenül az eltemetés után történhetett, erre utal, hogy a szétszórt csontok között anatómiai kapcsolat nem figyelhető meg, az azokat összekötő lágyszövetek a bolygatás időpontjára már lebomlottak. A korszakban egyébként ismert jelenlég a sírok kirablása, ugyanakkor néhány ritka esettől eltekintve ilyen magas rablási arány nem ismert. A ráadás a temetőben minden esetben a medencét és a felsőtestet érintette.

²³⁴⁹ A magnetométeres vizsgálatok negatív eredménnyel zárultak. Ezúton szeretnék köszönetet mondani Tóth Krisztiánnak a vizsgálat elvégzéséért és a Herman Ottó Múzeumnak, hogy a műszert rendelkezésünkre bocsájította!

²³⁵⁰ Az 1. sír antropológiai vizsgálatát Marcsik Antónia, a 2–7. sírokat László Orsolya és Libor Csilla végezte el. Ezúton szeretnék köszönetet mondani nekik!

A merevítő pálcák korrodáltak, de jó állapotban maradtak fent. A tegez tetejét egy igen töredékes, díszítetlen, eredetileg téglalap alakú csontlemez fedte. A 3. sírral elentétben itt a tegez száját is csontlemezzel díszítették, amelyen pont-kör minta volt. A pont-kör mintás lemezek a 10. század középső harmadában terjedtek el szélesebb körben.²³⁵⁹ A 3. sír tegezőnek merevítő pálcái erősen korrodálódott és töredékes állapotban maradtak fent. Ugyanebben a sírban előkerült egy díszítetlen, téglalap alakú csontlemez is, ami a tegez fedelén helyezkedhetett el. A lemez sarkaiban 1-1 bronzszegecs volt, ezekkel rögzítették a tegezhez. A szegecsen kívül vaspálca is merevítette a tárgyat. A díszítetlen lemezek, hasonlóan a pont-kör mintásokhoz, a 10. század közepétől adathatóak nagyobb számban.²³⁶⁰ A csontfedeles tegezek általánosan ismertek a 10. században, de viszonylag kis példányszámban kerültek elő, ezért a korszakon belüli pontosabb datálásra önmagukban alkalmatlanok. Ez a tegeztípus elsősorban a Dél-Alföldön sűrűsödik, a Körösöktől északra szórványosan ismert.²³⁶¹ Lelőhelyünk közelében csak Karos-Eperjesszőg II. temetőjéből ismert.

Az 1. sírban a tegezben előkerültek a nyilcsúcsok is. A széles körben elterjedt deltoid, rombusz és villás nyilcsúcsok mellett előkerült egy, a Kárpát-medencében analógia nélküli, nagy méretű, háromszög alakú, szakállas, köpüs, áttört pengéjű nyilhegy is. Mérete és kialakítása alapján feltételezhetően vadász nyilhegy lehetett.²³⁶²

A temetkezésekből a lószerszámok és a fegyverek mellett használati eszközök is előkerültek. Az 1. sírban a tarsolyzáró csontlemez közelében előkerült, feltehetően őskori eredetű, köpengék/pattintékok a tűzkészítés elemei lehettek.²³⁶³ Késre két temetés esetében találunk példát. A 6. sírban egy középső nyélállású késpenge került elő, míg a 7. sírban egy kés markolatgombjaként értelmezhető tárgy.

A szalaszendi temetőrészlet ékszerei között legnagyobb számban a karikaékszereket találjuk (1., 3., 6.). Mindhárom temetésben 1-1 nyitott, kör alakú, ezüstpől készített példány került elő. Ez a típus a 10. században az egész Kárpát-medencében megtalálható, azonban a 11. századi temetkezésekből ismeretlen.²³⁶⁴ A karikákon kívül egyetlen, töredékes állapotban megmaradt gyöngy értelmezhető még ékszerként (6. sír).

Fülesgombok 2 temetkezésből kerültek elő (3., 6.). A 3. sírban 3 db két félből álló üreges, díszítetlen példány látott napvilágot. A fül minden esetben 1-1 gyűrűs taggal kapcsolódott a gombokhoz. A 6. sír 2 gombja különböző típusokat képviselt. Az egyik példány megegyezik a 3. sírban találtakkal. A másik fülesgomb egy tömör, ezüstözött darab volt. Egyik sírban sem lehetett megfigyelni a gombok eredeti helyzetét.

Övcsat két temetésben volt (1., 6.). Mindkét esetben egyszerű, kovácsoltvas csatok kerültek elő. A sírok fentebb említett bolygatottsága miatt eredeti helyzetük ugyancsak ismeretlen. Az 1. sírban 2 db D alakú csat volt, melyek közül az egyik feltehetően a tegez rögzítő szíjához tartozhatott. A 6. sírban egy lekerekített sarkú négyzet alakú csatkarika került elő.

Övveretként értelmezhető a 2. sírban a medence alatt megtalált rossz megtartású ezüstlemez. A korabeli bolygatások során a temetésben maradt veret felületén a bontás során aranyozás nyomai voltak megfigyelhetőek.

Tarsolyra utaló nyom csupán az 1. sírban került elő. Az innen ismert ovális alakú, középen átlukasztott csontlemezke egy nem lecsapódó előlapú tarsoly záró szerkezetéhez tartozhatott.

Ruhaveretként értelmezhető jelenségek 2 temetésben voltak (1., 6.). Az 1. sírban kis méretű ezüsttöredékek kerültek elő, amelyek a halott ruházatán lehettek.²³⁶⁵ A 6. sírban 6 db kör alakú, a szélein rovátkolással díszített ingnyakveret került elő.

A 6. sírban előkerült 2 db Provence-i Hugo és II. Lothar közös uralkodása (931–947) alatt vert CNI 1/9 típusú érme.²³⁶⁶ Az egyik érme a jobb sipesonton, a másik a szemüregben látott napvilágot. A 10–11. századi Kárpát-medencében ismert mind a halotti obulus adása, mind a halotti szemfedő használata. Esetünkben – a temetéses rablottsága miatt – nem lehet megállapítani, hogy melyik eset állhatott fenn. Kovács László besorolása alapján a temetés a nyugat-európai kalandozó hadjáratok pénzbeli zsákmányának 2. csoportjába esik (Provence-i Hugo önálló és II. Lotharral közös uralkodása).²³⁶⁷

A Szalaszend határában feltárt temetőrészlet értékelését nehezíti, hogy viszonylag kevés sírt ismerünk és azok kivétel nélkül bolygatottak/rablottak. A temetőrészlet az előkerült leletek és megfigyelt jelenségek alapján legkoráb-

²³⁵⁹ STRAUB 1999, 414.

²³⁶⁰ STRAUB 1999, 414.

²³⁶¹ STRAUB 1999, 2. kép 1–2.

²³⁶² „A vadászatra szánt nyilhegyek esetében fő követelménye, hogy nagy, bőven vérző sebet üssenek (a nyomkövetés miatt). Ezért a vadászhegyek nagyok és háromszög alakúak. A nagy méret okozta tömegnövekedés és a nagy felületű nyilhegy levegőben való „elűzésnek” elkerülésének érdekében ezeket áttörtre készítik.” (SZÖLLŐSY 1992, 456–457).

²³⁶³ Amennyiben nem a bronzkori település egyik, a sírok megásása során elpusztult objektumából került bele a temetésbe.

²³⁶⁴ SZÓKE-VANDOR 1987, 54.

²³⁶⁵ RÉVÉSZ 1996

²³⁶⁶ Ezúton szeretnék köszönetet mondani Jablonkai Dávidnak az érmék meghatározásáért.

²³⁶⁷ KOVÁCS 2011, 52–53.

ban a 10. század középső harmadára keltezhető. A temető részleges feltártsága miatt nyitásának és felhagyásának pontos időpontja azonban jelenleg nem megállapítható, de az bizonyos, hogy beleillik a 10–11. századi Kárpát-medence

ce temetőinek sorába, mind a leletanyag, mind pedig a rítus tekintetében. A temető datálása és a megmaradt leletanyag jellege alapján a lelőhely a Kovács 2013, IV. típusba (az úgynevezett szállási temetők közé)²³⁶⁸ sorolható.

126.4. SZALASZEND-KIS- ÉS NAGY-HEGY 10. SZÁZADI TEMETŐ I. SZÁMÚ SÍR EMBERTANI LEÍRÁSA

Marcsik Antónia

Általános jellemzők: férfi, *maturus* (50-60) jó megtartású, hiányos csontjai. A koponyából csak a *mandibula* van meg, hiányzik a bal *scapula*, a *humerus*, az *ulna*, a medence bal oldali része, továbbá a bal *femur*, valamint a jobb kéz jelentős csontjai. A gerinc teljes, csupán a *cervicalis* szakaszból hiányzik a második. A bordák nagyon töredékesek.

Életkor (-csoport) megállapítása: *facies symphyseos* felszíne (45-50), fogak abrázioja (50-x), felső bordák *ossificatioja*, *facies auricularis* felszíne (50-x), *thoracalis* csigolyák degeneratív *spondylitisének* közepes/erőteljes fokozata.

Nemének meghatározása: medence megfelelő területe (jobb *incisura ischiadica*, *angulus pubis* jobb oldali része), *caput femoris* átmérője (48).

A *mandibula* metrikus jellemzői: szélessége kicsi, illetve közepes (65. és 66. méret), *corpus* magassága kicsi (69. méret), a *ramus* magassága és szélessége közepes (70. és 71. méret).

A *mandibula* morfológiai jellemzői: a *protuberantia mentalis* két oldalán, a *trigonum mentale* fölötti területen hosszanti bemélyedés (izom okozta benyomódás?); *torus mandibularis* (1-1) a *premolarisok* területén; *gonion* régió kissé kifelé hajló.

A fogstátusz: 1. meglévő fogak: két felső *caninus*, alsó négy *incisivus*, foggyökér: bal alsó két *premolaris* és a jobb első *premolaris*; *ante-mortem* fogvesztés: bal első *molaris*, jobb három *molaris*; *post mortem* fogvesztés: jobb-bal alsó *caninus*. A fogak abrázioja igen erőteljes.

Patológias jellemzők: zománc *hypoplasia* az alsó négy *incisivuson* (lineáris, 1x). Az *ante-mortem* fogvesztés nem sokkal halála előtti.

A *postcranialis* váz metrikus jellemzői: *humerus* (324), *radius* (250, 245), *femur* (453), *tibia* (350–344), *fibula* (342–344) méretei alapján a megbecsült testmagasság: 164.58 = 165 cm. A felső végtag (*humerus*, *radiusok*), valamint a jobb *femur* alapján a számított testmagasság 168,45 cm, a két *tibia* és *fibula* alapján 160,72 cm. E tényből következik, hogy a lábszárcsontok (*tibia-fibula*) a felső végtag és a combcsont hosszúságához viszonyítva rövidek.

A morfológiai jellegzetességek: *entesopathia* (megerősítés) nyomai a megfelelő anatómiai területeken (*tuberositas deltoidea*, *tuberculum radii*, *crista iliaca la-*

teralis oldala, *tuber ischiadicum*, *tuberculum major et minor*, *linea aspera*, *linea musculi solei*, *tuberositas tibiae*).

Patológias jellegzetességek: a nagy ízületekben (*articulatio cubiti*, *-coxae*, *-genus*) a porc kopásának (degeneratív *arthrosis*) nyoma enyhe fokozatú (*labium képződmények*); degeneratív *spondylosis* a gerinc valamennyi szakaszán, a *lumbalis* csigolyákon enyhe *osteophyta* képződmények, a *thoracalis* szakaszon közepes, illetve erőteljes (legerősebb a 7., 8., 9. csigolyán, valamint a 7. *thoracalis* csigolyán, a jobb oldalon a borda fúziójával), a további *thoracalisok*on enyhe, illetve nincs, illetve enyhe a *cervicalis* régióban. A gerinc minden szakaszán a folyamat elsősorban a *corpusok*at, kisebb mértékben a *facies articulariosok*at is érintette. *Tibiákon*, *fibulákon* *periostitis* nyoma enyhe *osteitisszel*. A 7. *thoracalis* csigolya és hozzátartozó borda összezsontosodása nem utal *ankylosing spondylitisre* (nem figyelhető meg a csigolya *corpusok* összezsontosodása, a többi borda fúziója). Az összezsontosodás lokális jellegű, ennek megfelelően a borda – csigolyához kapcsolódó részének – törése alakíthatta ki. Erre utal a 7. csigolya alattiak nagyon erős *spondylosisa*, mivel a törést követő összezsontosodás a gerinc statikáját megbontotta.

Taxonómia: annak ellenére, hogy a koponya hiányzik, azonban a *torus mandibularis*, a *tibia* és *fibula* – a többi hosszúcsontozat viszonyított – rövid volta mongolid jellegzetességre, a *mandibula gonion* régiójának morfológiája viszont europid (cromagnoid) típusra utal.

Összefoglalás

Nevezett területen feltárt 1. sírszámú 50-60 életév körüli férfi jó megtartású, de hiányos csontváza került vizsgálatra. A *mandibula* – metrikus értékei alapján – mind szélességre, mind magasságra vonatkozóan kicsi-közepes. Figyelemre méltó annak *medialis* felszínén a *torus mandibularis*. A rendelkezésre álló összes hosszúcsontokból megbecsült testmagasság 165 cm, azonban eltérő a lábszárcsontokra vonatkozóan, ami azok rövidegére utal. Patológiai szempontból kiemelhető az enyhe fokozatú degeneratív *arthritis* körképe a nagy ízületekben (könyök-, csípő-, térd- [a vállízületet nem lehetett rekonstruálni]), a gerinc *spondylosisa* enyhe-köze-

²³⁶⁸ Kovács 2013, 520–522.

pes és a *thoracalis* szakaszon, a 7–9 csigolyán kifejlődött formában. A 7. háti csigolyához hozzácsontosodott a jobb oldali borda, a folyamat kialakulása töréssel magyarázható.

A vázcsontok megfelelő anatómiai helyein az izmok megerősítésének a nyoma látszik, ami összefüggésben le-

het lovagló életmóddal (természetesen a jelenséget más tényező is kialakíthatta).

Taxonómiailag feltételezhető az egyén némi mongolid jellege az europid jellegeken kívül.

126.5. IRODALOM

LIBOR–TAKÁCS 2019, 28–34; TAKÁCS–PUSZTAI 2019, 86–87.

127. BORSODSZIRÁK-EGRES-DÜLŐ

Tóth Krisztián

127.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Borsodszirák településtől 1 km-re délre helyezkedik el a Bódva folyó bal teraszán, a folyó jelenlegi medrétől mintegy 700 méterre északkeletre. A terasz itt egy kiszögellést alkot, melyet nyugatról és délről egy csatorna fog közre. A terület mezőgazdasági művelés alatt áll. 1998-ban Szűcs Tamás vitt be e területről két – a honfoglalás korából származó – ezüstveretet a Herman Ottó Múzeumba, melyek sajnos elvesztek.

Végül 2012 októberében végeztünk fémdetektoros kutatást a lelőhelyen, melynek során egy késő avar kori kiszíjvég társaságában újabb honfoglalási kori ezüstveretek, illetve egy csat került elő egy 50×50 méteres területről. 2014 decemberében magnetométeres felmérést végeztünk a lelőhelyen, mellyel ugyan sírformájú anomáliákat nem sikerült kimutatnunk, de egy, a bronzkor időszakából származó kettős sánccal körülvett erődöt igen.²³⁶⁹

214. kép. Borsodszirák-Egres-dűlő (1 : 10 000)

²³⁶⁹ TÓTH 2014, 159–182.

VIII. FÜGGELÉK

127.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db aranyozott ezüstveret [216. kép].
2. 1 db palmettás pajzs alakú ezüstveret [216. kép].
3. 1 db csepp alakú bronz lyukvédő veret [216. kép].

127.3. IRODALOM

TÓTH 2014, 159–182.

128. ZALKOD-DÓZSA TSZ-TŐL ÉSZAKRA

Tóth Krisztián

128.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A Zalkod településtől északi irányban 1,2 kilométerre található Dózsa TSz-től szintén északra a Bánkódó- és Nagylapos-dűlő északnyugati szélén, egy mezőgazdasági művelés alatt álló homokos területen található a lelőhely. Nyugati és északi szélétől nem messze a Bodrogzug egykori mocsarai, jelenleg vizes legelők találhatók. 2015 tavaszán terepbejárással azonosítottuk a lelőhelyet, ahol

ezután magnetométeres és fém-detektoros felmérést is végeztünk. A fém-detektor használatával került elő egy csat és egy kisszíjvég, melyek a honfoglalás korába keltezhetők. A magnetométeres felmérés ugyan azonosított régészeti objektumokat is, de temetőre utaló szabályos anomáliák nem kerültek elő.

128.2. LELETLEÍRÁSOK

1. 1 db bronzcsat ovális, oldalain hullámos csatkarikával, ráhajló bronzlemez csatpecekkel. A csat teste vékony trapéz alakú bronzlemez, közepén a felerősítésére szolgáló vasszeggel [216. kép].
2. 1 db bronzlemezből készített kisszíjvég [216. kép].

128.3. IRODALOM

TÓTH 2015.

129. ZALKOD-DÓZSA TSZ-TŐL NYUGATRA

Tóth Krisztián

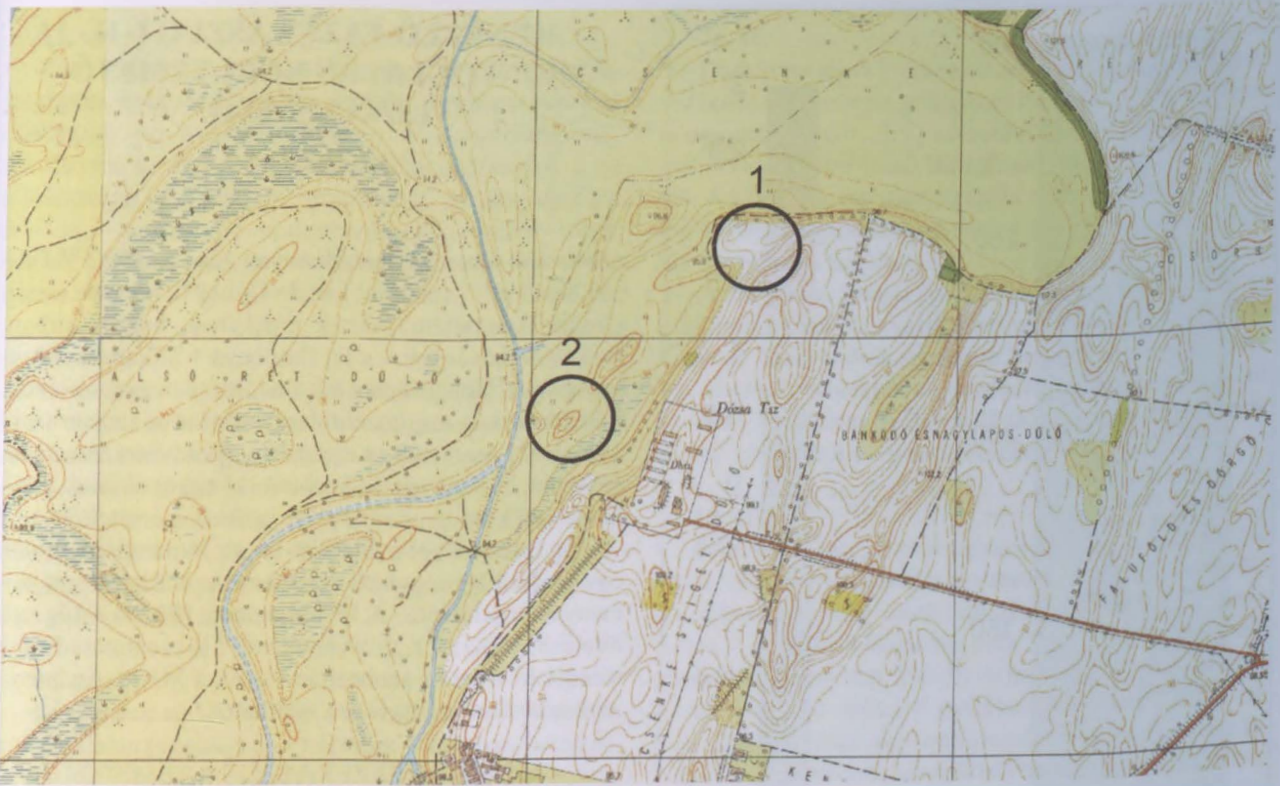
129.1. LELETKÖRÜLMÉNYEK

A lelőhely Zalkod településtől északra mintegy 750 méterre, a Dózsa TSz-től pedig 160 méterre nyugatra helyezkedik el a Bodrogzug mocsaras árterén, az Alsó-rét-dűlő keleti szélén. A vízjárta legelőből itt kiemelkedik egy enyhén ÉK–DNy-i irányú 50 méter széles, 320 méter hosszú homokdomb, melyen ma gyeppel borított. 2015 tavaszán leletfelderítés céljából fém-detektoros kutatást végeztünk a dombon, melynek során két apró

meghatározhatatlan bronztárgy került elő az északi részén. Ezután magnetométerrel az egész dombot felmértük. A felmérésen csak a domb délnyugati végén jelentkezett összesen 8 egymástól 2–3 méterre párhuzamosan elhelyezkedő, Ny–K-i tájolású, téglalap alakú anomália. Feltehetően sírok lehetnek, ám pontos korhatározásukat egy régészeti feltárás dönthetné csak el.

129.2. IRODALOM

TÓTH 2015.

215. kép. Zalkod: 1. Dózsa Tsz-től északra, 2: Dózsa Tsz-től nyugatra (1:10000)

Borsodszirák

Zalkod

216. kép. Borsodszirák-Egres-dülő és Zalkod-Dózsa Tsz-től északra lelőhelyekről előkerült leletek

KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I-II. HONFOGLALÁS KORI TEMETŐ LOVAS SÍRJAI

Vörös István

A kenézlői temető lómaradványait Jósa András,²³⁷⁰ Feticich Nándor,²³⁷¹ valamint László Gyula²³⁷² leírásai, rajzai alapján ismertetem. Annak érdekében, hogy a sírban lévő lómaradványok – a fej (koponya + állkapocspár), a koponya, a lábközépcsontok (mc, mt) és egyéb csontok – előfordulását megközelítőleg pontosan le tudjam írni, az emberi csontvázat az egyszerűség kedvéért *Homonak* nevezem. A honfoglalás kori temető egyes sírjai az alatta húzódó késő neolitikus telep gödreit is érintették.

Az I. temetőből a 14. és a 16. sír lómaradványainak egy része a Nyíregyházi Jósa András Múzeum gyűjteményében található. A II. temetőben 1990-ben végzett hitelesítő ásatásból „szórványként” 7 ló csontmaradvány töredékeit lehetett azonosítani, ezek a MNM Archaeozoológiai Gyűjteményében találhatóak.

KENÉZLŐ-FAZEKASZUG I. TEMETŐ

1913 tavaszán Kenézlőtől 4 kilométerre, a Fazekas-dűlőben három sírt szántottak ki. Az év nyarán került sor a temető feltárására. Az első három szétműlt sír (1–3.) leletmentése után Jósa András további 22 sírt tárt fel itt (4–25.). Későbbi cikkében megjegyezte: „a kenézlői lovas-sírokban is csupán a lónak fejét és végtagjainak azon csontjait helyezték a sírba, a melyeken enni való hús nem volt. A lócsontok különbözőleg voltak a sírokba elhelyezve.”²³⁷³

3. sír

Férfi lovas sír. A szétszántott sírből „ló szárnycsontjainak csekély töredéke”²³⁷⁴ került elő.

10. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a Homo bal oldali lábszár (sípocsont) külső oldalán „orra a bal térd alatt”, nyugati tájolásban feküdt. A ló lábvégi csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoztak.²³⁷⁵

²³⁷⁰ JÓSA 1914.

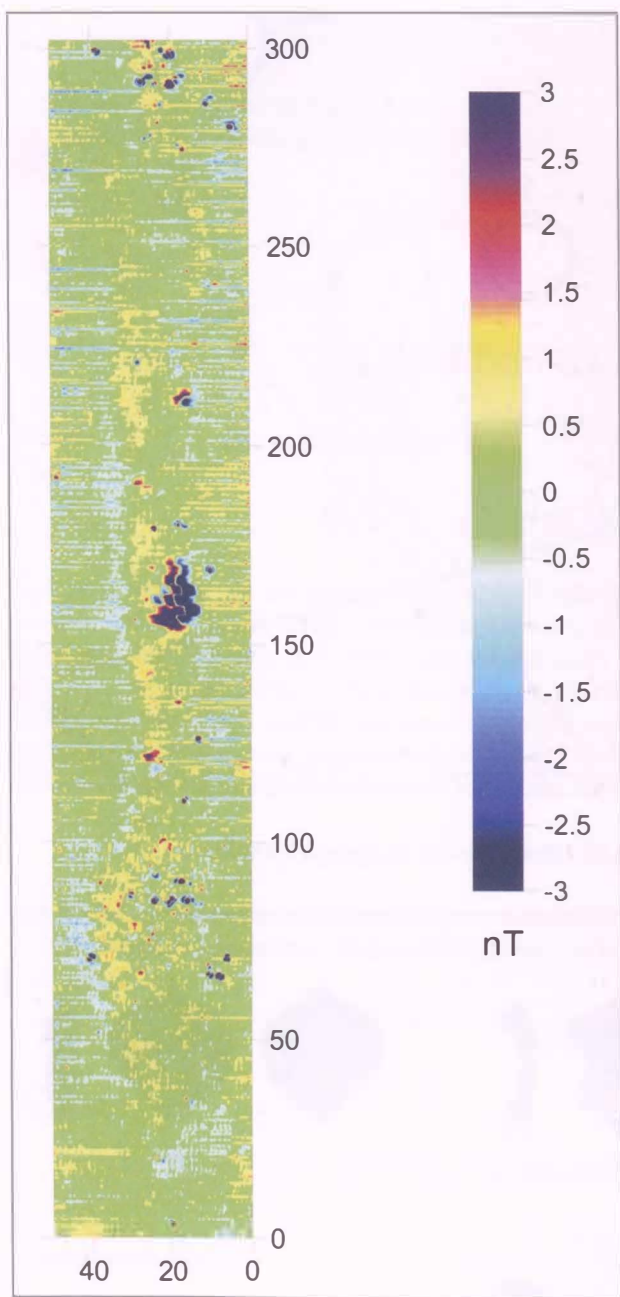
²³⁷¹ FETTICH 1931.

²³⁷² LÁSZLÓ 1944.

²³⁷³ JÓSA 1914, 310.

²³⁷⁴ JÓSA 1914, 308.

²³⁷⁵ JÓSA 1914, 312, XVI. kép.

217. kép. Zalkod-Dózsa TSz-től nyugatra lelőhely geofizikai felmérése

11. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a pofa részével a Homo lábfejei között, nyugati tájolásban feküdt. „*Végtagjainak [...] csontjai, [...] a lónak feje mögé és alá voltak helyezve.*” Az alsó mc az agykoponya bal oldalán délnyugati, a mt a lókoponya jobb oldalán részút előre, északnyugati, a felső mc – az alsó mc-on merőlegesen keresztül – részben az agykoponya alatt, délkeleti irányban volt elhelyezve.²³⁷⁶

12. sír

Lovas sír. A ló feje a Homo bal oldali lábszárának külső oldalán (a bal térd alatt), nyugati tájolásban feküdt. A ló „*alszárának négy csontja az embernek lábai előtt és a jobb lábának külső oldalán.*” A két mc a Homo jobb lábfejétől délre, a sír délkeleti sarkában részút délnyugati irányban, a két mt a Homo lábfeje előtt, és a lókoponya mögött (keletre) egy vonalban elhelyezve déli irányban, a sír keleti falánál került elő.²³⁷⁷

14. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a Homo jobb oldali karja külső oldalán (a csukló és a karcsontronalában) nyugati tájolásban feküdt. A koponya „*orra előtt első végtagjai, koponyája fölött, hátsó végtagjainak szárcsontjai [...] párhuzamosan fektetve.*” A két mc a lókoponya előtt (nyugatra) egymás mellett nyugati, a két mt a lókoponya mögött (keletre) egymás mellett keleti irányban (a combcsont vonalában) került elő.²³⁷⁸ A ló csontmaradványait a Szabolcs vármegyei múzeumba szállították.

A nyíregyházi Jósza András Múzeumban található „*koponya a mandibulával és a lábakkal a capus-, ill. tarsustól disztálisan eső csontjaival*”, melyek közül Bökönyi Sándor 3 db-ot kiválasztott (koponya, mc és mt) és azokat közölte.²³⁷⁹

16. sír

Férfi lovas sír. A ló feje a sír délkeleti sarkában, „*orrával lefelé csaknem függőlegesen irányítva*” északnyugati irányban feküdt. „*[...] valamint némely végszár-csontok*” a Homo jobb oldali lábfejének „*közéleben*” kerültek elő. A ló lábvég csontjait a rajzon nem ábrázolták. A két mellő lábközépcsont (s.-d. mc.) a nyíregyházi Jósza András Múzeumba került.

A 16. sírt a „*maga épségében*” szerették volna beszállítani a Szabolcs vármegyei múzeumba. A sírt Kiss Lajos és Jósza András sikeresen kiemelte és egy „*csontváz-ládába*” helyezték. A meredek balsai Tisza-révnél azonban a szekéren szállított ládában a sír minden melléklete elmozdult és összekeveredett.²³⁸⁰

18. sír

Férfi lovas sír. „*A csontváznak bal alszára mellett a lónak feje orrával részút le és észak felé irányítva feküdt; a szárcsontok pedig alatta, észak és dél felé lettek elhelyezve.*” A ló feje a Homo bal oldali lábfeje előtt (keletre), északkeleti irányban feküdt. A mc a jobb oldali Homo lábfej előtt a sír délkeleti sarkában délnyugati, a két mt a sír északi oldalán egyvonalban délnyugati irányban (a térd és az északkeleti sarok között) volt elhelyezve.²³⁸¹

21. sír

Férfi lovas sír. „*A lónak feje [...] orrával nyugatnak irányítva, az embernek bal alszára mellett feküdt.*” A ló feje a Homo bal oldali lábszár külső oldalán (a bal térd alatt), nyugati tájolásban került elő. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoznak.²³⁸²

Kenézlő-Fazekaszug területén 1919 és 1920. között Jósza András ásatásától délre Szalay Géza több sírt (többek között egy lovas sírt is) felásott.²³⁸³

KENÉZLŐ-FAZEKASZUG II. TEMETŐ

Az ásatáson 24 sírt tártak fel (26–50. sír).²³⁸⁴ Fettich Nándor nem lévén ásató régész, a leletekről, s azok sírbeli helyzetéről nem ad sem használható leírást, sem sírrajzot. A műkedvelő Hertelendy Nandine fotós néhány felvétele kevésbé használható. Igaz, az akkori magyar ásatási gyakorlat sem igen követelte ezt meg. Sajátos sírfeltárási módszert alkal-

maztak, nem a sírgödört tárták fel, hanem széles sávban ástak rá a sírsorra, majd a sírokat körbeásták, így a sírokat mintegy „*belső padkára*” bontották. A kenézlői II. temető feltárása és hiányos sírleírásai (1927, 1931) visszalépést jelentettek a tizennégy évvel korábban megjelent, Jósza András-féle Kenézlő I. temető 1914-es közléséhez képest.

²³⁷⁶ JÓSA 1914, 315, XX. kép.

²³⁷⁷ JÓSA 1914, 318, XXVI. kép.

²³⁷⁸ JÓSA 1914, 319.

²³⁷⁹ BÖKÖNYI 1960, 92, 94–96.

²³⁸⁰ JÓSA 1914, 323–324, XXXIII. kép.

²³⁸¹ JÓSA 1914, 327, XXXVIII. kép.

²³⁸² JÓSA 1914, 329, XLIII. kép.

²³⁸³ RÉVÉSZ 1996, 151.

²³⁸⁴ FETTICH: MNM. Adattár 1927. IV., XI., 1930.; FETTICH 1931, 78–112.

26. sír

Női lovas sír. „Az emberi váz feje mellett baloldalt a ló koponyája.” „A ló vázából csak a lábak kerültek elő.”²³⁸⁵ „A lócsontok a csontváz baloldalán kiterítve feküdtek: a ló koponyája s első lábai a halott asszony feje s válla táján, alsó lábai pedig jóval lennebb, bal lábszára közelében kerültek elő.”²³⁸⁶ A ló feje a Homo koponya bal oldalán, nyugati tájolásban feküdt. A mc-ok a lókoponya alatt nyugati, a mt-ok a Homo bal oldali lábszára mellett – valószínűleg – nyugati irányban voltak elhelyezve.

28. sír

Férfi lovas sír. „A lócsontok a férfváz baloldalán, a balláb aljánál kezdődnek”, „[...] csak a fej és a mellső részek vannak meg.”²³⁸⁷ A Homo „bal combcsonttól kezdődően lefelé a lábszár mellett kívül tegez”, a ló feje ettől északra, a Homo térdvonalában, nyugati tájolásban került elő. A mt-ok a lókoponya mögött (keletre?). A ló egyik mc-a a Homo jobb oldali karcsontja mellett nyugati irányban, másodlagos helyen került elő.

29. sír

Férfi lovas sír. „A bal deréknál kívül kezdődött a szablya [...]” „A váz bal oldalán, a kard [sic!] mellett kívül lófej, szájjal előre.”²³⁸⁸ „A lócsontok a szablya mellett heverték [...]”²³⁸⁹ A ló feje a Homo bal oldalán (a deréknál kezdődő) szablya mellett (északra), nyugati tájolásban került elő. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoznak.

30. sír

Férfi lovas sír. „A férfváz lába végében közepén lófej, mellette a mellső lábak. A lábak között az oldalpeckes zabla. A lófej baloldalán az egyik kengyel, félig eldőlvé [...]”²³⁹⁰ „A lócsontok a lószerszámmal együtt lábai előtt heverték.”²³⁹¹ László Gyula közölt fényképe alapján a 30. sírban²³⁹² a ló feje a Homo lábfejei előtt távolabb, közepén (keletre), nyugati tájolásban feküdt. Közvetlenül a

lókoponya jobb oldalán (északra) az egyik mc – távolabb, vele párhuzamosan – a másik mc, keleti irányban, közöttük a két hátulsó lábvég (mt)? Az összehajtott oldalpálcás zabla a mc-ok között, a lókoponya bal oldalán pedig az eldőlt kengyel.

31. sír

Gyermek (5-6 éves) lovas sírja. „A lófej a gyermekváz felett kissé balra. [...] A jobb combcsont külső oldalán végződik a ló lába patájával.”²³⁹³ „Baloldalán feküdtek kinyújtóztatva a ló csontjai.” A ló feje a gyermek koponyája mögött nyugatra „kissé balra” (északra) nyugati tájolásban feküdt. A „ló lába” (mt?) a Homo jobb oldali „combcsont külső oldalán”, nyugati irányban került elő. A ló három lábvég csontja (2 mc/1 mt, ph-ok) hiányzik.²³⁹⁴

35. sír

Női lovas sír. „A jobb alsó lábszáránál kívül a lófej. A ló jobblába a nő ballába mellett van, [...] a ló feje mögött a sír végében keresztben álló lólábak.”²³⁹⁵ „Jobb lábszáránál lócsontok s lószerszám.”²³⁹⁶ A ló feje a Homo jobb oldali lábszár külső oldalán (délre), nyugati tájolásban feküdt. A mc a Homo bal oldali lábszár külső oldalán (északra, a térd vonaláig) nyugati, a két mt a lókoponya mögött (keletre, rá merőlegesen), egymás mellett párhuzamosan, északi irányban került elő.

40. sír

Férfi lovas sír. „A férfváz baloldalán ló feje, [...] a lócsontváz fölött [...] két darab [...] vasnyílhegy.”²³⁹⁷ „A kiterített lócsontok baloldalán feküdtek.”²³⁹⁸

42. sír

Férfi lovas sír. „[...] a sír legvégében a ló csontvázán túl vascsat, a ló feje fölött [...] az egyik kengyel...”²³⁹⁹ „A lószerszám a sír végében fekvő lócsontok között hevert...”²⁴⁰⁰

²³⁸⁵ FETTICH 1931, 80.

²³⁸⁶ FETTICH Nándor sirleírását László Gyula – fotó alapján? – kiegészítette (vö. LÁSZLÓ 1944, 144, B (26) sír, 11. kép B 26. stilizált sírrajz).

²³⁸⁷ FETTICH 1931, 80, 84, 52. kép.

²³⁸⁸ FETTICH 1931, 85–86.

²³⁸⁹ LÁSZLÓ 1944, 146, A (29.) sír.

²³⁹⁰ FETTICH 1931, 86, 60. kép?

²³⁹¹ LÁSZLÓ 1944, 146, B (30.) sír.

²³⁹² LÁSZLÓ 1944, VII. tábla: alsó kép.

²³⁹³ FETTICH 1931, 87.

²³⁹⁴ LÁSZLÓ 1944, 146, C (31.) sír.

²³⁹⁵ FETTICH 1931, 88–89, 67–68. kép.

²³⁹⁶ LÁSZLÓ 1944, 146, H (35.) sír.

²³⁹⁷ FETTICH 1931, 92.

²³⁹⁸ LÁSZLÓ 1944, 145, J (40.) sír.

²³⁹⁹ FETTICH 1931, 93.

²⁴⁰⁰ LÁSZLÓ 1944, 144–145, G (42.) sír.

44. sír

Női lovas sír. „[...] *váz ballábánál alul a lófej.*”²⁴⁰¹
A Homo „*lábai keresztbe voltak téve s a lócsontok és a lószerszám lába előtt valamivel magasabb szintben feküdt.*”²⁴⁰² A ló feje a Homo bal oldali „*lábánál*” alul (az északkeleti sarokban).

45. sír

Férfi lovas sír. „*A lófej a sír elején van, az emberi váz balvállának megfelelő helyen, magasabb rétegben.*”²⁴⁰³ „*A lócsontok ugyanúgy kiterítve feküdték, mint a B (26. V.I.) sírban.*”²⁴⁰⁴ A ló feje a Homo bal oldalán (északra) a váll/felkar mellett (a fej és a könyök között) nyugati tájolásban a bal oldalán feküdt. A mc (bal oldali?) a Homo bal oldalán a medence/combsont vonalában, vele párhuzamosan nyugati irányban, a bal oldali mt a Homo bal oldali lábfej/alsó lábszár külső oldala mellett, ugyancsak nyugati irányban, a jobb oldali mt – az előző mt-hoz viszonyítva – jobbra, előre a térd vonaláig ér, tőle nyugati irányban került elő.

46. sír

Férfi lovas sír. „*A csontváz jobblába végében lófej és lábai.*”²⁴⁰⁵ A ló feje és lábai a Homo jobb lába végén, a sír délkeleti sarkában voltak.

47. sír

Női lovas sír. „*A lábak végénél csaknem teljesen elkorhadt lócsontmaradványok.*”²⁴⁰⁶ „*A sír végében lócsontok s lószerszám.*”²⁴⁰⁷ A lómaradványok a sír keleti végében voltak.

48. sír

Férfi lovas sír. „*A lábak végénél jobboldalt lókoponya.*”²⁴⁰⁸ „*Lábai előtt lócsontok.*”²⁴⁰⁹ A lómaradványok a

sír délkeleti végében voltak. A ló lábvég csontjai (mc/mt, ph-ok) hiányoznak.

49. sír

Női lovas sír. „*A lófej a csontváz baloldalán fekszik, az alsó lábszár magasságában. [...] A lókoponya két oldalán a ló lábának csontjai. [...] Valamivel mélyebb rétegben, a sír végében levő ló-lábszárcsontoknak tetején, hosszukás vascsat. A lókoponya baloldalánál, a ló lábcsontjai fölött, vaszabla és vaskengyel. [...] A lókoponya szintén nagyon rossz állapotban, törmelékekben van.*”²⁴¹⁰ „*A lócsontok [a női csontváz V.I.] baloldalán kiterítve feküdték s közöttük a lószerszám.*”²⁴¹¹ A ló feje a Homo bal oldali lábszár külső oldalán (északra), nyugati tájolásban feküdt. A két mc a lókoponya két oldalán, mögötte (keletre, a sír északkeleti sarkában), valamivel mélyebb rétegben a két mt (valószínűleg mind a négy lábvéget nyugati irányban helyezték el).

50. sír (1930)

Férfi lovas sír. „*Emberváz baloldalán, a medence magasságában lófej, az emberfej felé fordulva. Alább a váz egész hosszában a ló lábának csontjai a patákkal.*”²⁴¹² A ló feje a Homo bal oldalán (északra, a medencecsont/alkarcsont vonalában), magasabb szinten, nyugati tájolásban, a bal oldalán feküdt. A metapodiumok a lókoponya mögött (keletre) találhatóak. Az egyik mc közvetlenül a Homo bal lába mellett (a térd vonalában), az oldalára fektetve, keleti irányban, a két mt a sír keleti fala mentén, egymás mellett párhuzamosan az oldalukra fektetve, nyugati irányban kerültek elő. A jobb oldali mt feljebb (nyugatra, a Homo combsont/lábszár vonalában), a bal oldali mt pedig mellette lejjebb (keletre, a térd/lábléj vonalában) volt.

A KENÉZLŐ-FAZEKASZUGI LOVAS SÍROK ARCHAEOZOLÓGIAI ÉRTÉKELÉSE

A lovas temetkezések tipológiai elemzése

Az ismert 50 síros temetőben 23 sírban volt részleges lovas temetkezés (I. temető = 8 ló, II. temető = 15 ló), illetve további 4 sírban (1., 7., 34., 39.) csak lószerszá-

mok kerültek elő. A 23 lovas temetkezés közül 16 férfi, 5 nő, 1 gyermek és 1 ismeretlen nemű sírja volt. A lószerszámok közül 1 férfi-, 2 női és 1 ismeretlen nemű [I. táblázat].

²⁴⁰¹ FETTICH 1931, 93–94.

²⁴⁰² LÁSZLÓ 1944, 144, E (44.) sír, VI. tábla: felső kép, bal felső sarok.

²⁴⁰³ FETTICH 1931, 94, 75–76. kép.

²⁴⁰⁴ LÁSZLÓ 1944, 144, D (45.) sír, VI. tábla: felső kép.

²⁴⁰⁵ FETTICH 1931, 96.

²⁴⁰⁶ FETTICH 1931, 96.

²⁴⁰⁷ LÁSZLÓ 1944, 145, K (47.) sír.

²⁴⁰⁸ FETTICH 1931, 98.

²⁴⁰⁹ LÁSZLÓ 1944, 145, L (48.) sír.

²⁴¹⁰ FETTICH 1931, 98, 100.

²⁴¹¹ LÁSZLÓ 1944, 145, M (49.) sír.

²⁴¹² FETTICH 1931, 100, 87. kép

VIII. FÜGGELÉK

1. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető részleges és jelképes lovas temetkezéseinek nemek szerinti megoszlása

Nem			I. temető		II. temető	Ló nincs
Férfi	17	7	3., 10., 11., 14., 16., 18., 21.	9	28., 29., 30., 40., 42., 45., 46., 48., 50.	39.
Női	7			5	26., 35., 44., 47., 49.	7., 34.
Gyermek	1			1	31.	
Ismeretlen	2	1	12.			1.
	27	8		15		4.

A két temetőrészből 22 sír részleges lovas temetkezés lómaradványainak elhelyezése ismert [2–4. táblázat].

2. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, a részleges lovas temetkezések sírbeli elhelyezésének típusai

Sír-szám	Nem	A lovas temetkezés típusa	A sírbéli helyzet	A lófej elhelyezkedése az emberi vázhoz képest
I. temető				
10.	Nő	?	?	A bal lábszára mellett
11.	Férfi	„Bőrnélküli”?	Keleti sírvég	?
12.	?	Lábvégre kiterített	?	A bal lábszára mellett
14.	Férfi	Összegöngyölt	A jobb oldalon	A jobb karja vonalában
16.	Férfi	Összehajtott?	A jobb, délkeleti sarok	A jobb lábszár/lábfej mellett
18.	Férfi	Lábvégre kiterített	?	A bal lábfej előtt keletre
21.	Férfi	?	A bal oldalon	A bal lábszára mellett
II. temető				
26.	Nő	Összegöngyölt	A bal oldalon	A koponya bal oldalán
28.	Férfi	Összehajtott	A bal oldalon	A bal lábszára mellett
29.	Férfi	?	A bal oldalon	A bal combcsontja vonalában
30.	Férfi	Összehajtott	Keleti sírvég	?
31.	Gyermek	Testre kiterített?	?	A koponya mögött nyugatra, balra
35.	Nő	Lábszárra kiterített	?	A jobb lábszára mellett
40.	Férfi	?	A bal oldalon	A bal oldalon
42.	Férfi	?	Keleti sírvég	?
44.	Nő	?	A bal, északkeleti sarok	A bal lábfeje előtt keletre
45.	Férfi	Összegöngyölt	A bal oldalon	A koponya/váll bal oldalán
46.	Férfi	?	A jobb, délkeleti sarok	A jobb láb végében
47.	Nő	?	Keleti sírvég	A lábak végénél
48.	Férfi	?	A jobb, délkeleti sarok	A lábak végénél, a jobb oldalon
49.	Nő	Összehajtott	A bal, északkeleti sarok	A bal lábszára mellett
50.	Férfi	Összegöngyölt	A bal oldalon	A bal medence/alkar mellett

3. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, a részleges lovas temetkezések típusainak számszerű adatai

	I. temető	II. temető	Összes
Összegöngyölt	1 db (14.)	3 db (26., 45., 50.)	4 db
Összehajtott	1 db (16.)	3 db (28., 30., 49.)	4 db
Kiterített	2 db (12., 18.)	2 db (31., 35.)	4 db
„Bőrnélküli”?	1 db (11)	—	
Ismeretlen	2 db (10., 21.)	7 db (29., 40., 42., 44., 46., 47., 48.)	9 db

VIII. FÜGGELÉK

4. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető, a részleges lovas temetkezések sírbeli helyénekk megoszlása (boldval szedve azok, ahol nem ismerjük a lovas temetkezés pontos típusát)

A sírbéli helyzet		I. temető	II. temető	Összes
Az emberi váz bal oldalán	Koponya	–	2 db (26., 45.)	8 db
	Combsont/medence	–	2 db (29., 50.)	
	Lábszár	2 db (10., 21.)	1 db (28.)	
	A bal oldalon	–	1 db (40.)	
Az emberi váz jobb oldalán	A jobb kar mellett	1 db (14.)	–	1 db
	Északkeleti (bal) sarok	–	2 db (44., 49.)	9 db
A sír végében	Keleti sírvég	1 db (11.)	3 db (30., 42., 47.)	
	Délkeleti (jobb) sarok	1 db (16.)	2 db (46., 48.)	
Kiterített lóbőr		2 db (12., 18.)	2 db (31., 35.)	4 db

A LOVAS SÍROK MEGMARADT CSONTMARADVÁNYAI

14. sír (1913)

A nyíregyházi Jósa András Múzeumban található 14. sírből származó lócsont-maradványok közül a koponya leírása Bökönyi Sándortól származik: „A koponya megtartási állapota jó. Homloka baloldalán, az *os nasale*-ra és *frontalera* kiterjedő, résalakú folytonossághiány van, mely az ásatáskor keletkezett. *Processus jugularis*-ai letörtek. [...] Színe barnássárga. A *mandibula* szét-tört, a végtagcsontok sérültek. Leírása: 3–3½ éves mén csontjai. A koponya egészen kicsi, finom. Profilvonala egyenes, az orrcsont aboralis harmadában enyhe domborulattal. Az agyüreg tág, boltozatos. A nyakszirtcsont erősen hátrahajló. A *linea semicircularis*ok enyhén kiemelkedők. A homlok széles, lapos. A *halánték*árok (*fossae temporales*) tágak. Az *orbiták* tágak, hosszantóváltak. Az *arci* rész széles, az agyi részhez viszonyítva eléggé rövid. A fogsorban a P1-ek előtt egy-egy farkasfog volt, azonban kihullottak.”²⁴¹³

A koponya frontális és basális részén a suturák nyitottak. A fogazat: s.-d. di¹⁻³, C (nyitott alv.), P1, dp²⁻⁴ (alatta a P²⁻⁴ csíra), M¹⁻². Az M³ első kúpja áttörte a fogmeder felső falát (rágófelülete még ép, nem csorbult). A farkasfog (*dens lupinus*, P1) kiesett, a nagy fogmedre a

P² előtt található. Az állkapocs töredékes, hiányos, csak az orális része maradt meg. Mellső lábvége: s.-d. mc., s.-d. ph. I., ph. II., 2 ph. III. fr. Hátsó lábvége: s.-d. astragalus, s.-d. mt., s.-d. ph. I–II., 2 ph. III. 2 db kapocscsont (*sesamoideum*). Hiányzó fogak: s. di¹⁻³, d. di²⁻³, s.-d. I¹⁻³, s.-d. P1, s.-d. dp², s. P².

A ló neme a meglévő szemfog alapján mén, életkora a fogazat státusza alapján 2½–3 év. A ló marmagassága, testalkata: a négy lábközépcsont hossz méretéből számított (VIT 1952) marmagassági érték 133,2 cm; alacsony testmagasságú. Az elülső lábközépcsont (mc) rövid, a karcsúsági index értéke 14,56; középkarcsú. Az első és második ujjpercek (ph. I–II.) rövid karcsúak. A ló leölésének évszaka: tavaszi/nyári időszak.

16. sír (1913)

A nyíregyházi Jósa András Múzeumban a – beszállított – 16. sírből egy mellső lábközépcsont-pár (s.-d. mc.) a 14. sír ló csontjai között volt megtalálható. Ezek kifejlett (*adultus*) ló csontjai, a számított (VIT 1952) marmagassági értéke 140,3 cm, nagyközepes testmagasságú. Az elülső lábközépcsont (mc) hosszú, széles, a karcsúsági index értéke 15,35; középkarcsú.

A HITELESÍTŐ ÁSATÁS SORÁN ELŐKERÜLT LÓ CSONTMARADVÁNYOK ELEMZÉSE

Kovács László és Révész László 1990-ben hitelesítő ásatást végzett Kenézlő-Fazekaszug „Fettich-féle” dombján. Az eredeti sírhelyeket sajnos már nem lehetett akkor beazonosítani. Két területről, az 1. és a 2. szelvényből kerültek elő viszont ló csontmaradványok. Ezek általában lókoponya és *mandibula* töredékei, fogak, illetve lábvége csontok voltak. A csontok állapota rendkívül

rossz. A honfoglalás kori lócsontokat az őskori – többnyire vadászott – állatok maradványaival együtt dobták ki a sírokból. A IV. sír állatcsontanyagában nem volt ló maradványa. A sírokat – valójában ló csontlelet együtteseket – arab számmal jelölték, az eredeti sírszámozástól megkülönböztetve én ezeket római számokkal jelölöm.

²⁴¹³ BÖKÖNYI 1960, 92, 95, XXVII. tábla I, XXVIII. tábla I, XXIX. tábla I.

2. szelvény (1990. 08. 24.)

I. sír

Ló, 2-2,5 éves, marmagassága 136,5 cm (kisközepes testmagasságú). A koponya és a mandibula-pár korhad, összeroppant töredékek (nagyobb darabok: homlokcsont o. frontale nyakszirtesont o. occipitale, sziklacsont, o. petrosus, állcsont, maxilla, állkapocs mandibula részek). Fogak: s.-d. I¹⁻², di³, P²⁻³, dp⁴ (P⁴ csíra, nem kopott), M¹⁻³ (M³ rágófelülete még nem kopott); d. di₃, I₃ (csíra, nem kopott), s.-d. P₂₋₃, dp₄, M₁₋₃ (M₃ rágófelülete még nem kopott), lábtőcsontok: d. astragalus, naviculare (Tc), calcaneus tuber fr. (nem csontosodott el), hátulsó lábközépcsontok: s.-d. metatarsus (mt), s. mt₂₊₄ fr., ujjpercek: ph. III. ant. fr., d. ph. I.-II.-III. post., egyenlítőcsont: sesamoideum sup.

II. sír

Ló, 2 évesnél fiatalabb, marmagassága 137,6 cm (kisközepes testmagasságú). A koponya és a mandibula-pár korhad, összeroppant töredékek (nagyobb darabok: homlokcsont o. frontale, nyakszirtesont o. occipitale, sziklacsont o. petrosus, állcsont, maxilla, sziklacsont o. petrosus, állkapocs mandibula részek). Fogak: d. P²⁻⁴ csírák (rágófelületük nem kopott), M¹⁻², (M³ csíra az alveolusban); d. di fr., P₂₋₃₊₄ (csíra, nem kopott), M₁₋₂, M₃ csíra (az alveolusban), s. P₂₋₃₊₄ (csíra, nem kopott), M₂, mellső lábközépcsont: s. metacarpus+mediális kapcsolócsont (mc+mc₂, kezdődő csontosodás), hátulsó lábközépcsontok: s.-d. mt.

III. sír

Ló, 2-2,5 éves. A koponya és a mandibula-pár korhad, összeroppant töredékek (nagyobb darabok: homlokcsont o. frontale, nyakszirtesont o. occipitale, sziklacsont o. petrosus, állcsont, maxilla, sziklacsont o. petrosus, állkapocs mandibula részek). Fogak: 4 di sup. (4 I sup. csíra), s.-d. dp²⁻³ (s.-d. P²⁻³), d. dp⁴ csíra, M¹⁻², (M³ csíra az alveolusban). A d. dp⁴-M¹⁻² a maxillában!; 2 di. inf. (2 I inf. csíra), s. dp₃₊₄, P₂₋₃ (csíra), M₁; d. dp₂₋₄, (P₃₊₄ csíra), M₁₋₂ (M₃ csíra az alveolusban), ujjperc: s. ph. I. post.

V. sír (+, Szórvány 6.)

Ló, 5 évesnél idősebb (*adultus*) mén, marmagassága 135,4 cm, alacsony testmagasságú. A koponya és a mandibula-pár teljesen megsemmisült. Fogak: s.-d. I¹⁻³, s. C sup., s.-d. P²⁻⁴, d. M¹⁻³; s. M₁, nyelvcsonti ág, lábtőcsontok: d. lunatum (C₁), capitatum (C₃); d. astragalus, calcaneus (tub. csontosodik); d. naviculare (T_c), cuneiforme lat. (T₃), cuboideum (T₄₊₅), s. calcaneus (tub. csontosodik), naviculare (T_c), cuneiforme lat. (T₃), cuboideum (T₄₊₅), mellső lábközépcsont: s.-d. mc; 3 mc₂₊₄, hátulsó lábközépcsontok: d. mt., 3 mt₂₊₄, ujjpercek: s.-d. ph. I.-II.-III. ant., s. ph. I.-II.-III. post., egyenlítőcsont: sesamoideum inf.

VI. sír (+, Szórvány 2.)

Ló, 2 évesnél fiatalabb. A koponya teljesen megsemmisült, a mandibula-pár töredékes. Fogak: 2 di. sup., 5 di. inf, d. dp², P²⁻³ (csíra, nem kopott), s. M¹⁻², d. P₂₋₃₊₄ (csíra, nem kopott), lábtőcsontok: s. scaphoideum (C₁), s. astragalus fr., hátulsó lábközépcsont: d. mt. dist. db (prox. része elkorhad), ujjpercek: s. ph. I. ant., d. ph. II. ant.-post.

I. szelvény, B objektum (1990. 08. 16.)

VII. sír

Ló, 2-2,5 éves. A koponya és a mandibula-pár teljesen megsemmisült. Fogak: s. P³⁻⁴ (csíra, nem kopott), M¹⁻³ (M₃ csíra, nem kopott), d. P³ (csíra, nem kopott); I inf. (csíra), s. P₂ (csíra, nem kopott), M₁₋₂₋₃, (M₃ csíra, nem kopott), d. M₁, lábtőcsont: s. capitatum, (C₃), ujjperc: s. ph. I. post.

I. szelvény, A objektum (1990. 08. 20.)

VIII. sír

Ló, 16-18 éves mén, marmagassága 139,7 cm, kisközepes testmagasságú. A koponya és a mandibula-pár korhad (sziklacsont o. petrosus). Fogak: I₁₋₂, s.-d. C, s.-d. P²⁻⁴, M¹⁻³; s.-d. P₂₋₄, M₁₋₃, lábtőcsontok: s. capitatum (C₃); cuboideum (T₄₋₅), mellső lábközépcsont: s. mc., ujjpercek: s. ph. II.-III. ant., egyenlítőcsontok: 2 sesamoideum sup.

ÖSSZEFOGLALÁS

A kenézlii temetőből 9 ló maradványát lehetett elkülöníteni. Két egyednek (III., VII.) csak a fogazata, 7 egyednek a fogazatán kívül lábközépcsontjai is tanulmányozhatók voltak. A lovak fogazatának státusza és kopása alapján az egyedek életkora megbecsülhető [5-6. táblázat]. A caninusok alapján a nemük is meghatározható. A 4 ismeretlen nemű ló közül 3 még csikó (I., II., VI.), 1 pedig kifejlett *adultus* (16.). A 3 mén közül

1 csikó (14.), 1 kifejlett *adultus* (V.), és 1 *maturus* (VIII.) életkorú [5-6. táblázat].

A lábközépcsontok hosszából a hét ló marmagassága rekonstruálható (VITT 1952). Három lónak mc. és mt. (I4., III., V.) kettőnek csak mc. (16., VIII.), kettőnek pedig csak mt. (I., VI.) lábközépcsontja került elő [7. táblázat]. A 8 mc hosszúság átlaga 219,7 mm (210-228 mm), a 7 mt h. átlaga 261,5 mm (258-266 mm).

VIII. FÜGGELEK

A 3 mén (14., V., VIII.) marmagasság átlaga 134,8 cm (130,6–139,7 cm, alacsony és kisközepes testmagasság), az ismeretlen nemű 4 ló (16., I., II., VI.) marmagasság átlaga 138,1 cm (134,4–140,3 cm, alacsony és nagyköze-

pes testmagasság). A ph. I.–II. méreteit a 8–9. táblázatok tartalmazzák.

A vizsgálható kenézlői lovak tehát változatos életkorúak és testmagasságúak voltak.

A KENÉZLŐ-FAZEKASZUGI TEMETŐ ZABLÁINAK FORMAI LEÍRÁSA

Az I. temetőben 7 sírból (10–12., 14., 16., 18., 21.), a II. temetőben pedig 15 sírból (26., 28–31., 35., 40., 42., 44–50.) került elő zabla. A 22 kenézlői ló kantárából a zablákat kivették. A három feldúlt sírban (1., 3., 7.) is a zabla külön volt valószínűleg elhelyezve. A 34. női és a 39. férfisírokban csak lószerszámok voltak. A kenézlői zablákat alapvetően két alaptípusba tartoznak: 14 lónak vas csikózablája (I. típus), 9 lónak pedig vasból készült oldalpálcás zablája volt (II. típus); 4 zabla típusa pedig nem ismert:

I. nagykarikás, csuklós szájvasú zabla (ügynevezett „csikózabla”): 14 db. Ezek változó hosszúságú és vastagságú szájvassal, változó méretű, kör keresztmetszetű, vagy lapos lemezkarikával ellátottak (I. temető: 1., 10–11., 14., 16.; II. temető: 26., 29., 39–40., 42., 44–47.). A 47. női sír csikózablájának „puha szájvasa” 5 db sodrott „hurokból” áll.

II. vas oldalpálcás, egy vagy két oldalkarikás, csuklós szájvasú zabla: 9 db.²⁴¹⁴ Ezek az alábbi al-, illetve al-altípusokba sorolhatók:

II/1. Egy oldalkarikás csuklós szájvas, törött („tömör”) fül, oldalpálca töredék (3.)

II/2. Két oldalkarikás csuklós szájvas, az oldalpálca változatos kialakítású füllel

II/2.1. Ívelt láb alakú fül, a feje letört (18.)

II/2.2. Trapéz alakú fül, négyszögletes fej (12., 30.)

II/2.3. Széles, nagy háromszög alakú lemez-fül, nagy szögletes fej (34–35.)

II/2.4. Trapéz alakú/kerek fül (49., 50.)

II/3. Hurokfülű oldalpálca (28.)

Hiányosan, töredékesen került elő 4 db ismeretlen típusú zabla: csuklós szájvas a 7., elkorrodálódott zabla a 21., kettétörött zabla a 31. és „zabla” a 48. sírban volt. A szájvasak általában aszimmetrikusak.

A KENÉZLŐ-FAZEKASZUGI TEMETŐ KENGYELEINEK FORMAI LEÍRÁSA

A kenézlői temetőből 22 helyről került elő kengyel. Az I. temető 1. és 2. sírja közötti sávról (7-7 méterre az említett síroktól) került elő „kengyeltöredék.”²⁴¹⁵ Továbbá 21 sírban volt 19 páros és 2 páratlan kengyel. Egy feldúlt temetkezésből (7.), valamint öt lovas sírből (I. temető 3., 10., 18. sír, II. temető 31., 50. sír) hiányzik a kengyel.

19 sírből került tehát elő kengyelpár. Ezek közül 10 sírban azonos típusok képeztek egy párt (I. temető 1., 11., 16. sír, illetve II. temető 26., 35., 39–40., 42., 44., 48. sír).

6 sírban eltérő típusok alkottak egy párt (I. temető 12., 14. sír, illetve II. temető 28–29., 34., 46. sír), míg három sírba felemás (alakra, formára eltérő) kengyelek kerültek (I. temető 21. sír, II. temető 30., 45. sír).

További két sírban I-I kengyel (II. temető 47., 49.) volt.

Az eltérő kengyelpárok esetében az „eltérés” a vállak kialakításában jelentkezik: míg az egyiknél kúpos/tojásdad, a másiknál kerek/ívelt förmájú. A kengyelek jellemzői: a kengyelfül négyszögletes (téglalap/trapéz alakú, keskeny/széles, alacsony/magas, a fül felső éle

egyenes/ívelt – ritkán nyakkal). A kengyel válla kerek, ívelt vagy kúpos; a kengyel szára kerek, ívelt vagy egyenes; a kengyel talpa (talpaló) a félkörívtől az egyenes változatig előfordul; a kengyeltalp alja hosszában bordázott; a kengyel szára szimmetrikus vagy aszimmetrikus. A kengyel belső – ló felőli – szára enyhén ívelt, rövidebb, a külső szára hosszabb és erősebben ívelt.²⁴¹⁶

A honfoglalás kori kengyelek rendkívül változatosak. A kengyelek alakja lehet kerek, „körte”, tojásdad, legyező, trapéz, kúp alakú (fül nélküli „vállában kovácsolt”). A kenézlői I–II. temető sírjaiban a következő típusok kaptak helyet:

I. temető (6 db kengyelpár)

I. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt és kerek talppal.

II. sír: széles körte alakú kengyelpár, eltérő kerek talppal, alatta kis nyak található.

12. sír: kerek és körte alakú hiányos kengyel.

14. sír: kerek és körte alakú kengyel.

²⁴¹⁴ „Szárnyas rudas zabola” (JÓSA 1914, 308).

²⁴¹⁵ JÓSA 1914, 309.

²⁴¹⁶ LÁSZLÓ 1943, 82–83; LÁSZLÓ 1944, 351.

VIII. FÜGGELÉK

16. sír: széles körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal, alatta kis nyak található.

21. sír: felemás/különböző méretű körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal (a lókoponya mögötti nagyobb kengyel szárai erősen aszimmetrikusak).

II. temető (13 db kengyelpár + 2 db kengyel)

26. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

28. sír: nagy kerek (hiányos) és tojásdad alakú kengyel.

29. sír: széles kerek és körte alakú kengyel, enyhén ívelt talppal.

30. sír: felemás – kis méretű kerek és széles körte alakú kengyel, utóbbi enyhén ívelt talppal.

34. sír: széles kerek (hiányos) és körte alakú kengyel, utóbbi keskeny/magas füllel.

35. sír: nagy ívelt vállú és szárú, enyhén domború talpú kengyelpár, a fül alatt nyakkal.

39. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

40. sír: kis méretű kerek kengyelpár.

42. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

44. sír: körte alakú kengyelpár, enyhén ívelt talppal.

45. sír: felemás – nagy ívelt vállú és szárú, enyhén domború talpú és körte alakú kengyel (az utóbbi félköríves talppal).

46. sír: nagy kerek és körte alakú kengyel (mindkettő hiányos).

47. sír: széles körte alakú kengyel, enyhén ívelt talppal.

48. sír: széles kerek kengyelpár.

49. sír: körte alakú kengyel, enyhén ívelt talppal.

5. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető. Felső tejelőzápfogak (dp) és maradandó előzápfogak (P, praemoláris) méretei (mm). A rágófelület hosszúsága × szélessége, a fogoszlop magassága (hosszúsága) és a becsült életkor

Sírszám	dp ²	dp ³	dp ⁴	P ²	P ³	P ⁴	Életkor	
14.	41×23	27×25	28×25				2,5-3	
I.			27×24	35×24	55	30×26 66	30×26 70*	2-2,5
II.				32×26	54*	31×27 48*	29×25 36*	<2
III.	41×23	30×25	29×24	35×23	47*	31×25 48*	30×? 30*	2-2,5
V.				38×26	60	30×27 67	?×26 73	ad
VI.	41×22			37×25	55*	31×26 45*		<2
VII.						31×27 67*	29×26 63*	2-2,5
VIII.				35×21,5	10	21×26 19	25×26 21	16-18

* A rágófelület még nem alakult ki

6. táblázat. Alsó és felső maradandó zápfogak (M, molarisok) méretei (mm)

Sírszám	M1	M2	M3	M ¹	M ²	M ³
14.				28,5×26	29×24	Áttört
I.	28×16 70	29×14	27×11 50*	28×25 67	29×24 75	25×20 56*
II.	34×14 83	31×13,5 71		31,5×26,5 78	29×24 83	Nincs
III.	32×15,5 76	32×13 60		30×26 75	28×24 74	Nincs
V.				27×27,5 65	26×25 70	25×26 70
VI.		34×16 80		30,5×26 80	30×23,5 80	Nincs
VII.	30×17 73	32×15		28×27 70	29×25 76	24×20,5 55*
VIII.	26×17	23,5×16,5	33×15	23,5×26 13	23×25 15	29×23

7. táblázat. Kenézlő-Fazekaszug I–II. temető. Ló mellső és hátulsó lábközépcsontok (mc/mt) méretei (mm), a számított marmagassági értékek (cm), valamint a becsült életkor

Sírszám	mc	prox. sz	diaph. sz	dist. sz	prox. m	diaph. m	dist. m	Mmag	Életkor
14.	210	47	31	45	33	18		130,6	2,5-3
14.	212	46	31	47	32	18	33	131,7	

VIII. FÜGGELÉK

16.	228	51	35	52	34	24	37	140,3	Ad.
16.	228	51	35	52	33	25	37	140,3	
II.	217	46	33	45,5	33	21	28	134,4	<2
V.	218	47	31,5	47	32	19	34	135,0	Ad.
V.	218		31,5	46		19,5	33	135,0	
VIII.	227	51	33	48	33	20	36	139,7	16-18
	mt								
14.	259	48	29	46	47	23	34	135,5	2,5-3
14.	258	47	30	47	47	23	35	135,0	
I.	261	47	31	46	41	23	35	136,5	2-2,5
I.	261	48	30,5	45	41	24	36	136,5	
II.	266	45	30	46	43	22		139,2	<2
II.	266	45	31	47	43	23	32	139,5	
II.	266	45	29	46,5		22	36	136,0	Ad.
V.	260	45		45		19	35		<2
VI.									

8. táblázat. Ló I. (csüdcson) ujjpercek (ph, phalangis) méretei (mm)

ph. I	m-s. h	prox. sz.	diaph. sz.	dist. sz.	prox. m.	diaph. m.	dist. m.
14. ant.	74	53	34	43	31	17	21
ant.	74	53	34	44	32	18	22
post.	72	55	32	43		17	24
post.	72	53	31	42	35	16	22
I. post.	72	48	31	42	34	18,5	
III. post.	73	49,5	33,5	44	34	19	23
V. ant.	75	50	33,5	44	33	17,5	23
ant.	73,5	51	34	43,5	35	18	24
post.	72						
VI. ant.	73,5	49	33	42	33,5	19	22,5

9. táblázat. Ló II. (pártacsont) ujjpercek (ph, phalangis) méretei (mm)

ph. II.	h	prox. sz.	diaph. sz.	dist. sz.	prox. m.	diaph. m.	dist. m.
14.	39	48	45	49	29	23	25
	39	51	41		29	21	
	42	51	41	45	30	22	
I. post.		48					
V. ant.	40	52	45	48,5	29	20	25
ant.	40	52,5	45	47,5	29	20	25
post.		47,5	39		29	21	
VI. ant.	36	50	42,5		28	20	
post.	38	41	42		28		
?	41	47	40	45	27	21	20
VIII. ant.	40	52	46	49	30,5	21,5	26

VIII.2. IRODALOM- ÉS RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK A FÜGGELÉKHEZ

VIII.2.1. RÖVIDÍTÉSJEGYZÉK

astragalus	csigacsont
átm.	átmérő
C	szemfog (caninus)
calcaneus	sarokcsont
carpale	mellső lábtő csontok (Ci, Cr, C3)
csv. h.	csontváz hossza
D	dél
d	tejfogak (dentes decidui)
d.	dexter, jobb oldali
di	tejmetszőfog
dp	tejelőzápfog
É	észak
f. átm.	fének átmérője
„fogcsíra”	a tejfogak alatt, illetve még a fogmederben (alveolusban) levő fogak, a rágófelületük nem kopott, nem alakult ki
h.	hosszúság
I	maradandó metszőfog (incisivus)
inf.	inferior, alsó
HOM	Herman Ottó Múzeum, Miskolc
HOM R. A.	Herman Ottó Múzeum, Régészeti Adattár, Miskolc
HOM R. Gy.	Herman Ottó Múzeum, Régészeti Gyűjtemény, Miskolc
K	kelet
ltsz.	leltári szám
M	maradandó zápfog (molaris)
m.	magasság
m.	méret
mc	mellső lábközépcsont (metacarpus)
metapodium	lábközépcsont
mt	hátsó lábközépcsont (metatarsis)
Ny	nyugat
obnr	object number (’objektumszám’)
P	maradandó előzápfog (praemolaris)
ph. I.-II.-III.	első, második, és harmadik ujjperccsont
s.	sinister, bal oldali
s.	súly
S/SNR	stratigraphical number (’stratigrafiai azonosítószám’)
sh.	sírhossz
sm.	sírmélység
sup.	superior, felső
ssz.	sírszélesség
számok a felső indexben	felső fogak státusza
számok az alsó indexben	alsó fogak státusza
sz. átm.	száj átmérője
t.	tájékozás
tarsus	hátsó lábtő csontok (Tc, T3, T4+5)
v.	vastagság
v. átm.	váll átmérője
ArchÉrt	Archaeologiai Értesítő, Budapest

VIII. FÜGGELÉK

Fontes ArchHung	Fontes Archaeologici Hungariae, Budapest
HOMÉ	A Herman Ottó Múzeum Évkönyve, Miskolc
JAMÉ	A Jósa András Múzeum Évkönyve, Nyíregyháza
MFME StudArch	A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve – Studia Archaeologica, Szeged
MHKÁS	Magyarország honfoglalás kori és kora Árpád-kori sirleletei, Szeged–Budapest
MSZTRT	Monográfiák a Szegei Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről, Szeged
RégTan	Régészeti Tanulmányok, Budapest
RégFüz	Régészeti Füzetek, Budapest
RKM	Régészeti Kutatások Magyarországon, Budapest
StCom	Studia Commitatensia, Szentendre

VIII.2.2. IRODALOMJEGYZÉK

- ANDRÁSI 2015 András R.: A 10–11. századi fülesgombok tipokronológiája Hajdú-Bihar megye és a Rétköz területén. Újabb adatok a honfoglalás kori viselet kérdéséhez. In: *Acta Iuvenum Sectio Archaeologica Tomus II.* Szerk.: Bíró Gy. – Pintér-Nagy K. – Takács M. Szeged 2015, 153–176.
- BÁLINT 1969 Bálint Cs.: A honfoglalás kori lovastemetkezések néhány kérdése. *MFME* 1969/1: 1971, 107–114.
- BÖKÖNYI 1960 Bökönyi S.: Honfoglaláskori lókoponyák a nyíregyházi múzeumban. *JAMÉ* 1 (1958): 1960, 88–96.
- CNH Réthy L.: *Corpus nummorum Hungariae. Magyar egyetemes éremtár I–II.* Budapest 1899 (I.), 1907 (II.).
- CSENGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2014 Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szőlő alja. *HOMÉ* 53 (2014), 248.
- CSENGERY–L. HAJDÚ–HORVÁTH 2016 Csengery P. – L. Hajdú M. – Horváth A.: Rásonysápberencs-Szőlő alja. *HOMÉ* 55 (2016), 168–171.
- DIENES 1966 Dienes I.: A honfoglaló magyarok lószerszámának néhány tanulsága. *ArchÉrt* 93 (1966), 208–234.
- DIENES 1972 Dienes I.: *A honfoglaló magyarok.* Budapest 1972.
- FETTICH 1927 Fettich N.: dr. Hóman Bálint a MNM Főigazgatójának címzett „Beszámoló”. 1927. nov. 29. [MNM Adattár 167.K.III.]. Budapest 1927.
- FETTICH 1927–1930 Fettich N.: *Honfoglaláskori temető. (1927. és 1930.), kézzel irt sirleírás.* [MNM Adattár 9. K. I.]. Budapest 1927–1930.
- FETTICH 1930 Fettich N.: *A kenézlői újabb ásatások térképe (1927, 1930).* [MNM Adattár 450.K.VI.]. Budapest 1930.
- FETTICH 1931 Fettich N.: Adatok a honfoglaláskorarcheológiájához. *ArchÉrt* 45 (1931), 48–112, 315–329.
- FETTICH é. n. Fettich N.: *Kenézlő. Csontvázlapok, gépelt szöveggel.* [MNM Adattár 41. K. I.]. Budapesté. n.
- GYULAI 1996 Gyulai É.: Miskolc középkori topográfiája. In: *Miskolc története I. A kezdetektől 1526-ig.* Főszerk.: Dobrossy I., szerk.: Kubinyi A. – Tóth P. Miskolc 1996, 175–254.
- ISTVÁNOVITS 2003 Istvánovits E.: *A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga.* [MHKÁS 4.] Nyíregyháza – Budapest 2003.
- JÓSA 1914 Jósa A.: Honfoglaláskori emlékek Szabolcsban I–II. *ArchÉrt* 34 (1914), 169–184, 303–340.
- KESZI 1999 Keszi T.: 10. századi zárt lemezgyűrűk pajzs alakúan kiszélesedő fejjel, pentagramma és madár ábrázolással. In: *A népvándorlaskor fiatal kutatói 8. találkozójának előadásai.* Szerk.: Perémi Á. Veszprém 1999, 133–148.
- KISS 2000 Kiss G.: *Vas megye 10–12. századi sir- és kincsleletei.* [MHKÁS 2.] Szombathely 2000.
- KOMÁROMY 1957 Komáromy J.: Beszámoló a miskolci Sötétkapu-melletti ásatások eredményéről. *HOMÉ* 1 (1957), 70–101.
- KOVÁCS 2011 Kovács L.: *A magyar kalandozások szákmányáról.* Budapest 2011.
- KOVÁCS 2013 Kovács L.: A Kárpát-medence honfoglalás és kora Árpád-kori szállási és falusi temetői. Kitekintéssel az előzményekre. In: *A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei.*

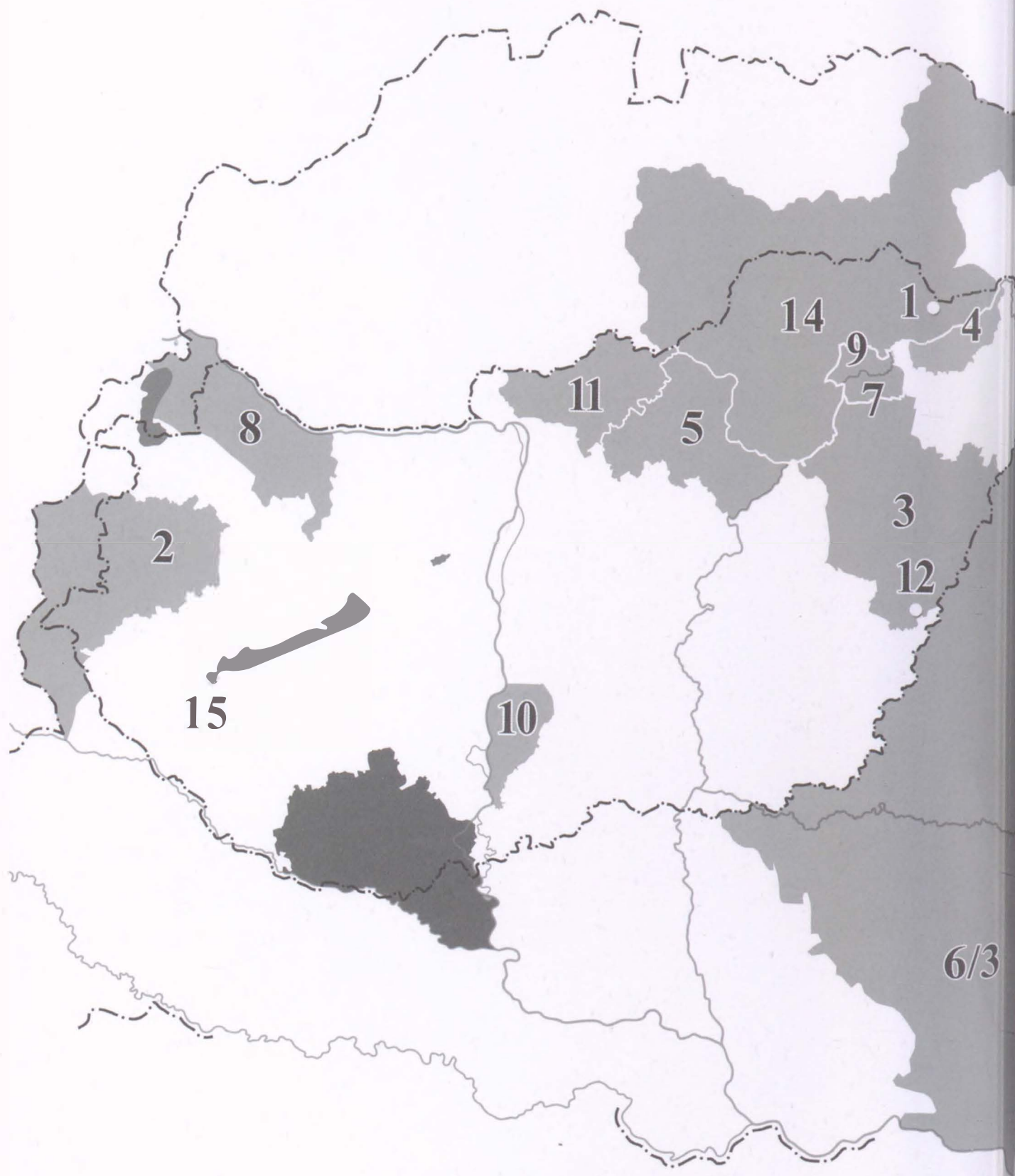
VIII. FÜGGELÉK

- Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára.* [MSZTRT 3.] Szerk.: Révész L. – Wolf M. Szeged 2013, 511–604.
- K. VÉGH 1993 K. Végh K.: A kistokaji honfoglalás kori temető. *HOMÉ* 30–31 (1993), 53–103.
- LAKOS 1958 Lakos János: Rupp. I. és a CNH. I. éremképeinek egyeztetése. *Az Érem* 14 (1958), 14–16.
- LÁSZLÓ 1943 László Gy.: *A honfoglaló magyarok művészete Erdélyben.* Kolozsvár 1943.
- LÁSZLÓ 1944 László Gy.: *A honfoglaló magyar nép élete.* [Népkönyvtár 4.] Budapest 1944.
- LIBOR–TAKÁCS 2019 Libor Cs. – Takács R.: A Hernád-völgy honfoglalói. Részlet egy régió történetéből. *Magyar Régészet* 8 (2019), 28–34. <https://doi.org/10.36245/mr.2019.3.9>
- MESTERHÁZY 1996 Mesterházy K.: A honfoglaló magyarok társadalma és a régészet. *Életünk* 1996/8, 768–795.
- MESTERHÁZY 2018 Mesterházy K.: Pántkarperecek a magyar honfoglalás korából. In: *Két világ határán. Természet- és társadalomtudományi tanulmányok a 70 éves Költő László tiszteletére.* Szerk.: Varga M. – Szentpéteri J. Kaposvár 2018, 187–230. <https://doi.org/10.26080/kmmkozl.2018.6.187>
- PÁSZTOR 1996 Pásztor A.: A magyarországi kora és középvár kori gyöngyök tipológiai vizsgálata *MFMÉ StudArch* 2 (1996), 195–220.
- PUSZTAI 2004 Pusztai T.: Miskolc, Rákóczi utca 13. *RKM* 2003: 2004, 254.
- RÉVÉSZ 1992 Révész L.: Honfoglalás és államalapítás kori temetők Miskolcon. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből.* Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 91–120.
- RÉVÉSZ 1996 Révész L.: *A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez.* [MHKÁS I.] Miskolc 1996.
- RÉVÉSZ 1996a Révész L.: Kenézli-Fazekaszug I–II. temető. In: *A honfoglaló magyarság. Kiállítási katalógus.* Szerk.: Révész L., Wolf M. és M. Nepper I. közreműködésével Fodor I. Budapest 1996, 150–157.
- RÉVÉSZ 2020 Révész L.: *A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig.* [MHKÁS 13.] Szeged – Budapest 2020.
- RUPP 1841, 1846 Rupp J.: *Magyarország ekkorig ismeretes pénzei, lerajzolva, történeti és pénztudományi kútfők után megmagyarázva. I: Árpádi korszak, II: A Vegyes házakbéli királyok korszaka.* Pest 1841, 1846.
- SIMONYI 2005 Simonyi E.: *Adatok a 10–13. századi kerámiakészítéshez Északkelet-Magyarországról.* *HOMÉ* 44 (2005), 37–56.
- STRAUB 1999 Straub P.: A honfoglalás kori tegezcsontok időrendjéhez *MFMÉ StudArch* 5 (1999), 409–422.
- SZILÁGYI 1994 Szilágyi, K.: The Beads of Tenth- to Twelfth-Century Hungary. *BEADS: Journal of the Society of Bead Researchers* 7 (1994), 65–95.
- SZÖKE 1962 Szöke B.: *A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei.* [RégTan I.] Budapest 1962.
- SZÖKE–VÁNDOR 1987 Szöke B. M. – Vándor L.: *Pusztaszentlászló Árpád-kori temetője.* [Fontes ArchHung]. Budapest 1987.
- SZÖLLÖSY 1992 Szöllösy G.: Íjászati alapismeretek. *JAMÉ* 30–32 (1987–1989): 1992, 443–476.
- TAKÁCS–PUSZTAI 2019 Takács R. – Pusztai T.: A Hernád-völgy 10–11. századi településtörténetéhez. In: *Hadak útján. A népvándorláskor fiatal kutatóinak XXIX. konferenciája. Budapest, 2019. november 15–16. (29th Conference of young scholars on the Migration Period. November 15–16, 2019, Budapest). Absztraktkötet.* Szerk.: Sudár B. – Türk A. [Studia ad Archaeologia Pazmaniensia 14. – Magyar Őstörténeti Témacsoport Kiadványok 7.] Budapest 2019, 86–87.
- TETTAMANTI 1975 Tettamanti S.: Temetkezési szokások a X–XI. században a Kárpát-medencében. *StCom* 3 (1975), 79–123.
- TÓTH 2014 Tóth, K.: Noteworthy findings of the Roman Age and Early Migration Period from Borsodszirák, Northeastern Hungary. *HOMÉ* 53 (2014), 159–182.
- TÓTH 2015 Tóth K.: *Régészeti dokumentáció – Bodroghöz kistáj, vizes élőhelyek vizpótlásának javítása.* [MNM 600/3221/2015] Budapest 2015.
- VИТТ 1952 Витт, В. О.: Лошади Пазырыкских курганов. *Советская Археология* 16 (1952), 163–205.

VIII. FÜGGELÉK

- WOLF 1992 Wolf M.: Régészeti adatok Miskolc középkori történetéhez. In: *Régészeti tanulmányok Miskolc korai történetéből*. Szerk.: Rémiás T. Miskolc 1992, 121–139.
- WOLF 1994 Wolf M.: Felsőzsolca-Várdomb *RégFüz* I/46 (1994), 68–69.
- WOLF 1996 Wolf M.: A borsodi földvár. In: *A magyar honfoglalás korának régészeti emlékei*. Szerk.: Wolf M. – Révész L. 1996, 242–254.
- WOLF 1999 Wolf M.: A földvárkutatás jelenlegi helyzete, a borsodi földvár. *HOMÉ* 37 (1999), 315–328.
- WOLF 2005 Wolf M.: A borsodi ispánsági vár templomai. In: *A középkori templom körüli temetők kutatása*. Szerk.: Ritoók Á. – Simonyi E. Budapest 2005, 131–141.
- WOLF 2019 Wolf M.: *A borsodi földvár. Egy államalapítás kori megyeszékhelyünk kutatása*. [MSZTRT 6.] Budapest–Miskolc–Szeged 2019.

MAGYARORSZÁG HONFOGLALÁS ÉS
KORA ÁRPÁD-KORI TEMETŐINEK
LELETANYAGA

■ KISS ATTILA
Baranya megye X–XI. századi sírleletei.
Budapest 1983.

6/1

0 100 km

MAGYARORSZÁG
HONFOGLALÁS KORI
ÉS KORA ÁRPÁD KORI SÍRLELETEI

Megjelent kötetek

- 1. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A karosi honfoglalás kori temetők. Régészeti adatok a Felső-Tisza vidék X. századi történetéhez. Miskolc 1996.
- 2. KISS GÁBOR
Vas megye 10–12. századi sír- és kincsleletei. Szombathely 2000.
- 3. M. NEPPER IBOLYA
Hajdu-Bihar megye 10–11. századi sírleletei I–II. Budapest–Debrecen 2002.
- 4. ISTVÁNOVITS ESZTER
A Rétköz honfoglalás és kora Árpád-kori leletanyaga. Nyíregyháza–Budapest 2003.
- 5. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
Heves megye 10–11. századi temetői. Budapest 2008.
- 6. GÁLL ERWIN
Az Erdélyi-medence, a Partium és a Bánság 10–11. századi temetői, szórvány- és kincsleletei I–II. Szeged 2013.
- 7. TÓTH ANIKÓ
A nyíri mezőség a 10–11. században. Szeged 2014.
- 8. HORVÁTH CIPRIÁN
Győr és Moson megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged 2014.
- 9. KOVÁCS LÁSZLÓ
A Taktaköz 10–11. századi sír- és szórványleletei, valamint a tiszalúc-sarkadi 11. századi temető. Szeged–Budapest 2015.
- 10. GALLINA ZSOLT – VARGA SÁNDOR
A Duna–Tisza közének honfoglalás és kora Árpád-kori temetői, sír- és kincsleletei I. – A Kalocsai Sárköz a 10–11. században. Szeged–Budapest 2016.
- 11. HORVÁTH CIPRIÁN
Nógrád megye honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2019.
- 12. KOVÁCS LÁSZLÓ
Magyarhomorog–Kőnya-domb 10. századi szállási és 11–12. századi falusi temetője. Szeged–Budapest 2019.
- 13. RÉVÉSZ LÁSZLÓ
A 10–11. századi temetők regionális jellemzői a Keleti-Kárpátoktól a Dunáig. Szeged–Budapest 2020.
- 14. HORVÁTH CIPRIÁN
Borsod, Abauj és Zemplén megyék honfoglalás és kora Árpád-kori temetői és sírleletei. Szeged–Budapest 2020.

Előkészületben

- 15. KÖLTŐ LÁSZLÓ – SZENTPÉTERI JÓZSEF
Vörs-Papkert-B. késő avar kori, Karoling kori és honfoglalás kori temetője. Szeged–Budapest

5900 Ft

